

श्री
कूर्मपुराणम्
(पाठसमीक्षात्मकसंस्करणम्)

सम्पादकः

आनन्दस्वरूपगुप्तः, एम. ए., शास्त्री

सर्वभारतीयकाशिराजन्यासः

दुर्ग रामनगर, वाराणसी

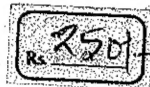
सं. वि. २०२८, शक. १८९३

Published with the Financial Assistance from the
Ministry of Education, Government of India

All rights reserved

Price Rs.

PRINTED BY SRI RAMASHANKER AT THE TARA PRINTING WORKS VARANASI
AND PUBLISHED BY SRI RAMESH CHANDRA DE, GENERAL SECRETARY,
ALL-INDIA KASHIRAJ TRUST, FORT, RAMNAGAR, VARANASI (INDIA).

THE
KŪRMA PURĀṆA

CRITICALLY EDITED

BY

ANAND SWARUP GUPTA

Asstt. Director, Purāṇa Department, Kashiraj Trust

ALL-INDIA KASHIRAJ TRUST
FORT RAMNAGAR, VARANASI (INDIA)

1971

THE BOARD OF TRUSTEES
OF
THE ALL-INDIA KASHIRAJ TRUST

1. His Highness Maharaja Dr. Vibhuti Narain Singh, M. A., D. Litt.;
Fort Ramnagar, Varanasi.—(*Chairman*).

Trustee nominated by the Govt. of India:—

2. Dr. Raghunath Singh, M.A., LL.B., Ph.D.; Varanasi.

Trustees nominated by the Govt. of Uttar Pradesh:—

3. Paṇḍitarāja Śrī Rājesvara Śāstrī Draviḍa, Padma-Bhushan; Principal, Sāṅga Veda Vidyālaya, Varanasi.
4. Pt. Kamalapati Tripathi; Chief Minister, U.P.

Trustees nominated by His Highness the Maharaja of Banaras:—

5. Dr. Suniti Kumar Chatterji, M. A., D. Litt. (London), F. A. S. B.; Professor Emeritus of Comparative Philology in the University of Calcutta, National Professor of India in Humanities.
6. Maharaj-Kumar Dr. Raghubir Singh, M. A., LL. B., D. Litt.; Raghubir Nivas, Sitamau (Malwa).
7. Pt. Giridhari Lal Mehta; Varanasi; Managing Director: Jardine Henderson Ltd., the Scindia Steam Navigation Ltd.; Trustee: Vallabhram Saligram Trust, Calcutta.

MEMBERS OF THE PURĀṆA-COMMITTEE

1. His Highness Maharaja Dr. Vibhuti Narain Singh, M. A., D. Litt.; *Chairman*.
2. Paṇḍitarāja Śrī Rājesvara Śāstrī Draviḍa, Padma-Bhushan; Principal, Sāṅga Veda Vidyālaya, Varanasi.
3. Dr. V. Raghavan, M. A., Ph. D., Padma-Bhushan; Ex-Professor and Head of Sanskrit Dept., Madras University.
4. Dr. R. K. Sharma; Officer on Special Duty & Ex-Officio Deputy Educational Adviser, Ministry of Education and Youth Services, Govt. of India, New Delhi.
5. Sri Balram Upadhyaya; Vice-Chancellor, Varanaseya Sanskrit University, Varanasi.
6. Dr. L. Sternbach, LL. D.; Professor of Indology, University of Paris, Sorbonne.
7. Prof. Anand Swarup Gupta, M. A., Sastri; Asstt. Director, Purāṇa Dept., Kashiraj Trust.

NIEDERSACHS.
STAATS. U. UNIV.-
BIBLIOTHEK
GOTTINGEN

FOREWORD

After India regained her freedom from the last foreign domination and became a sovereign independent State the work of national integration and of achieving alround progress in every sphere of our national life was taken up by the Government and our national leaders. In conformity with the needs of the time and keeping in view the greater interest of Mother India the princes also busied themselves in the work of national integration and tried to contribute their mite in this sacred work of nation-building. I, for myself, took up the work of reorienting the Sanskrit learning and culture in the loyal adherence to the long established tradition of my House.

The Government of India helped me in setting up the All India Kashiraj Trust with the specific object of promoting Sanskrit learning and reorienting our ancient culture as expounded in the Sanskrit Śāstras—Śrutis, Smṛti-s, and the Purāṇa-s. I am grateful to the late Sardar Patel, the-then Home Minister of India and late Sri K. M. Munshi, the-then Law Minister, for their kind help and guidance.

After prolonged thinking and consultations with scholars I decided to take up the work of promoting the study and research of the Purāṇas; for, in the whole field of Sanskrit literature the Purāṇas occupy a unique place owing to their bulk and richness of their contents, so much so that they cover almost all the fields of human interest. Their importance for the study of the ancient religious, social, political and cultural history of India has been fully recognised by scholars all over the world.

The present printed editions of the Purāṇas are, in general, based on insufficient data and have not been prepared in accordance with any sound principles of textual criticism. These editions, therefore, are not much helpful in any scientific study of the Purāṇas. The All-India Kashiraj Trust, therefore, took upon itself the onerous task of bringing out the critical editions of all the Mahāpurāṇas. The project is a long term one and involves a heavy expenditure, yet we have taken up this venture in order to promote the cause of the long-neglected Purāṇas. The International Congress of Orientalists in its Michigan Session as well as the All India Oriental Conference in its Varanasi Session has appreciated and approved our Purāṇa-project.

The first Critical Edition of a Purāṇa, viz. the Vāmana Purāṇa, was published by the Kashiraj Trust in 1967 along with its Hindi and English Translations in separate Volumes. The Critical Edition of the Vāmana Purāṇa was presented at the 27th Session of the International Congress of Orientalists held in Michigan (U.S.A.), which passed the following resolution :—

“The Congress commends to the Government of India at the Centre and in the States as well as to all the scholars interested in Indian studies the very useful work being done by the Kashiraj Trust under the able guidance of His Highness the

Maharaja of Banaras in bringing out Critical Editions of the Purāṇas. Of this series the Vāmana Purāṇa ably edited by Sri Anand Swarup Gupta is being presented today by the Trustee Dr. Suniti Kumar Chatterjee, which has been specially brought by Dr. Rai Govind Chandra, a Member of the Trust, from Varanasi."

We are grateful to the Congress of Orientalists and the Oriental Conference for their kind appreciation of our project and Purāṇa-editions, and also to the Indian and foreign journals which have reviewed these editions.

The next Purāṇa we took up for its critical edition was the Kūrma-Purāṇa. The Critical Edition of the Kūrma-Purāṇa and its two translation volumes (Hindi and English) are now being published under the same project. The appendices which are being added to these volumes will be helpful, I hope, to the scholars in their study of the Purāṇa and cultural study in general.

These Critical Editions and the Translation Volumes of the two Purāṇas—Vāmana and the Kūrma—have been published with the financial assistance from the Ministry of Education and Social Welfare, Government of India, for which we express our sincere gratitude.

We hope these editions, like those of the Vāmana-Purāṇa, will also be appreciated by scholars and general readers alike.

Fort Ramnagar,
Varanasi.
24th December, 1971.

Vibhuti Narain Singh
(Maharaja Benares)
Chairman, All-India Kashiraj Trust

FOREWORD

After India regained her freedom from the last foreign domination and became a sovereign independent State the work of national integration and of achieving alround progress in every sphere of our national life was taken up by the Government and our national leaders. In conformity with the needs of the time and keeping in view the greater interest of Mother India the princes also busied themselves in the work of national integration and tried to contribute their mite in this sacred work of nation-building. I, for myself, took up the work of reorienting the Sanskrit learning and culture in the loyal adherence to the long established tradition of my House.

The Government of India helped me in setting up the All India Kashiraj Trust with the specific object of promoting Sanskrit learning and reorienting our ancient culture as expounded in the Sanskrit Śāstras—Śrutis, Smṛti-s, and the Purāṇa-s. I am grateful to the late Sardar Patel, the-then Home Minister of India and late Sri K. M. Munshi, the-then Law Minister, for their kind help and guidance.

After prolonged thinking and consultations with scholars I decided to take up the work of promoting the study and research of the Purāṇas ; for, in the whole field of Sanskrit literature the Purāṇas occupy a unique place owing to their bulk and richness of their contents, so much so that they cover almost all the fields of human interest. Their importance for the study of the ancient religious, social, political and cultural history of India has been fully recognised by scholars all over the world.

The present printed editions of the Purāṇas are, in general, based on insufficient data and have not been prepared in accordance with any sound principles of textual criticism. These editions, therefore, are not much helpful in any scientific study of the Purāṇas. The All-India Kashiraj Trust, therefore, took upon itself the onerous task of bringing out the critical editions of all the Mahāpurāṇas. The project is a long term one and involves a heavy expenditure, yet we have taken up this venture in order to promote the cause of the long-neglected Purāṇas. The International Congress of Orientalists in its Michigan Session as well as the All India Oriental Conference in its Varanasi Session has appreciated and approved our Purāṇa-project.

The first Critical Edition of a Purāṇa, viz. the Vāmana Purāṇa, was published by the Kashiraj Trust in 1967 along with its Hindi and English Translations in separate Volumes. The Critical Edition of the Vāmana Purāṇa was presented at the 27th Session of the International Congress of Orientalists held in Michigan (U.S.A.), which passed the following resolution :—

“The Congress commends to the Government of India at the Centre and in the States as well as to all the scholars interested in Indian studies the very useful work being done by the Kashiraj Trust under the able guidance of His Highness the

Acknowledgement.

It is a matter of great satisfaction to us that we have been able to publish the Critical Edition of the Kūrma-Purāṇa within the scheduled time after we published the first Critical Edition of a Purāṇa, i.e. of the Vāmana-Purāṇa, in 1967, which was presented at the XXVII Session of the International Congress of Orientalists held in Michigan (U.S.A.) in August, 1967, and was appreciated by the International Congress in its Resolution.

We are grateful to the Government of India, under whose patronage the Trust was created, for the kind help to finance this project of publishing the Critical Editions of the Purāṇas.

His Highness Maharaja Dr. Vibhuti Narain Singh has taken personal interest in guiding this project, for which we are most thankful.

The following Libraries and Institutions have very kindly helped us by lending their valuable Manuscripts:—

1. India Office Library, London; 2. Visvesvarananda Vedic Institute Hoshiarpur, Panjab; 3. Banaras Hindu University Library, Varanasi; 4. Oriental Research Institute, Mysore; 5. Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona; 6. Adyar Library, Adyar; 7. Shri Raghunath Sanskrit Library, Jammu; 8. Asiatic Society, Calcutta; 9. Sringeri, Matha, Mysore; and 10. Kerala University, Trivendrum.

Besides these the Sarsvati Mahala Library, Tanjore, and the Dacca University Library, Dacca, have kindly supplied us the microfilm copies of their Manuscripts. The Harvard University (U. S. A.) and the Royal Asiatic Society, London have also kindly supplied us the electroprint copies of their valuable Manuscripts. The Government Oriental Manuscripts Library, Madras, has also been kind enough to supply us a Devanāgarī transcript copy of its Telugu Manuscript.

We acknowledge this help with grateful thanks.

Like the Critical Edition of the Vāmana Purāṇa the present Critical Edition of the Kūrma-Purāṇa has also been edited by Prof. Anand Swarup Gupta, Asstt. Director of our Purāṇa Deptt.; Dr. Ganga Sagar Rai, M.A., Ph. D., the first Research Assistant of the Purāṇa Deptt. has been incharge of revision of the critical apparatus and reading of the proofs. It is a pleasure to acknowledge their sincere and untiring work in bringing out this volume in time. The entire staff of our Purāṇa Deptt. have contributed their fullest co-operation in this Herculean task. We specially thank Dr. Ramchandra Pandey, Pt. Hiramani Misra, Shri Sudhakar Malaviya and Ch. Vijaya Shankar Singh for preparing the critical apparatus; Shri Bhaskar Bhatt, Shri Kamadeva Jha and Shri Suryanarain Jha for collating the MSS. and preparing the Verse-Index, Shri Kripa Sindhu Sharma for preparing the critical apparatus and for helping in

reading the proofs, and Shri Suresh Prasad Gupta for preparing the critical apparatus and for identifying and arranging the Kūrma-Purāṇa-quotations collected from the Nibandhas and also for preparing the Adhyāya-charts and notes from the Telugu-edition (Madras, 1875) of the Kūrma-Purāṇa. Dr. Ramachandra Pandey, Shri Sudhakar Malaviya and Ch. Vijay Shankar Singh also helped in the revision of the critical apparatus and proof-reading.

We are thankful to Dr. Asoke Chatterji, Prof. Vārāṇaseya Sanskrit Viśva-vidyālaya, in taking upon himself the work of collecting the Kūrma Purāṇa quotations from the Nibandhas. Majority of these quotations have been collected under his careful supervision by some of his pupils in the Viśva-vidyālaya.

We also express our thanks to Dr. V. Raghavan, Ex-Professor of Sanskrit, Madras University, Dr. R. K. Sharma, Ministry of Education, New Delhi, Pt. Rajeshwar Shastri Dravid and Pt. Vishvanath Shastri Datar of the Sāṅga-veda Vidyālaya, Varanasi for offering their valuable suggestions.

We acknowledge with great pleasure the co-operation of the Tara Printing Works in printing this Volume in time. We are grateful to its Manager, Sri Rama Shanker Pandya, who not only printed the book in time but also took personal interest in it.

In the end we pay our homage to God Vishwanath for His grace and humbly bow down to Him.

Fort Ramnagar,
28 December, 1970

Ramesh Chandra De
General Secretary
All-India Kashiraj Trust.

P.S.—The first fascicle of the Kūrma-Purāṇa containing the Critical Text together with the Introduction was presented to Dr. A.L. Basham, the President, International Congress of Orientalists, Canberra, Australia, by the High Commissioner for India, H.E. Mr. A.M. Thomas, on our behalf on 20th April, 1971 in a formal function organized for this purpose. The Appendices and the Indexes could not be added at that time. Now, by God's grace we are able to add the Appendices, Critical Notes and the Verse-Index. And thus this Critical Edition of the Kūrma-Purāṇa would now be complete. It is hoped that this Edition will be useful for scholars as well as for the general readers.

27 December, 1971

Ramesh Chandra De

CONTENTS

Introduction	i-lv
Śloka Concordance	lvii-lxvi
Adhyāya Contents with the Veṅkaṭeśvara Press Edn.	lxvii-lxxi
Critical Text	1-685
Appendix I (Introductory Note on the Kūrma Purāṇa Quotations in the Nibandhas)	687-693
Appendix I-A (Identified Kūrma Purāṇa Ślokas Quoted in the Nibandhas)	694-745
Appendix I-B (Un-Identified Kūrma Purāṇa Quotations in the Nibandhas)	746-780
Appendix II (Subject Concordance of the Kūrma Purāṇa with the other Purāṇas and the Epics)	781-793
Appendix III (Note on Telugu Edition of the Kūrma Purāṇa)	794-795
Critical Notes	796-836
Grammatical Aberration in the Kūrma-Purāṇa Text	837
Corrigenda and Errata	838-841
Addenda to the Critical Notes	836, 842
Verse-Index (श्लोकार्थसूची)	+ 1-99

ABBREVIATION AND DIACRITICAL MARKS

- तु. = तुलना करणीया (compare, cf.).
- ह. सं. = दृष्टिसंचारः (haplography).
- द्र. = द्रष्टव्यम् (see, vide).
- पा. बि. = पाठान्तरविवरणम् (critical footnotes, variants).
- ले. प्र. = लेखकप्रमादः (Scribal error).
- Adh. = Adhyāya (-s).
- Cr. = Critical Text of the Kūrma-Purāṇa as contained in this Critical Edition.
- Śl. = Śloka (-s).
- Venk. = Venkaṭeśvar Press Edition of the Kūrma-Purāṇa.
- In the text this line indicates Editor's emendation. (इयम् अधोरेखा गृहीतपाठे हस्तलेखपाठस्य संपादककृतं संशोधनं सूचयति).
- ~ This wavy line in the text indicates that the reading is less than certain. (इयं वक्ररेखा पाठस्यानिश्चयात्मकतां सूचयति).
- [ ] In the constituted text these square brackets denote that the text thus enclosed is available in some of the MSS. only. (अनयोः कोष्ठयोरन्तर्गतः पाठः केषुचिदेव हस्तलेखेषु वर्तते न सर्वेषु).
- { This vertical wavy lines on the left hand side of the text denotes that the portion marked by it is transposed in some of the MSS. (गृहीतपाठे इयं वक्ररेखा पाठस्य केषुचित् हस्तलेखेषु स्थानान्तरणं सूचयति)
- ( ) In the critical footnotes, besides their normal uses, enclose superfluous letters in MS-reading). (हस्तलेखपाठे लेखकप्रमादेन लिखितानामधिकाक्षराणां संनिवेशाय).
- * * (In the MS-readings) indicate syllables lost through injury to a MS. (हस्तलेखपाठे नष्टान्यक्षराणि).
- * (In the critical footnotes) indicates an additional passage in a MS. (पाठान्तर-दिप्पिणीषु प्रदत्तो हस्तलेखानामधिकोऽंशः).
- | In the critical footnotes the vertical straight line denotes that the passage marked by it indicates an alternative version given in some of the MSS. noted here. (पाठान्तरविवरणे इयं रेखा सूचयति यदनयाऽङ्कितः पाठो भिन्नपाठसरणिरूपेण अत्रोद्दिष्टेषु हस्तलेखेषु वर्तते).
- = 'for' (कृते, स्थाने).
- ⊙ = 'omit (-s)' or 'omitted' 'missing' (नास्ति, न विद्यते).
- ⊕ In the critical footnotes this plus sign shows that the reading marked is an additional reading noted by the scribe or the reader (इदं धनात्मकं चिह्नं सूचयति यदनेनाङ्कितः पाठोऽतिरिक्तरूपेण हस्तलेखे प्रदत्तो वर्तते).

INTRODUCTION

- I. The Kūrma-Purāṇa
- II. The Extant Kūrma-Purāṇa
- III. Reconstruction of the Text of the Kūrma-Purāṇa.

I.

THE KŪRMA-PURĀṆA

General Review

(a) Title

There are four Mahāpurāṇas, *viz.* Kūrma, Matsya, Varāha and Vāmana, which are named after an *Avatāra* of Viṣṇu. As the Matsya-Purāṇa is said to have been narrated by Matsya (the Fish-incarnation of Viṣṇu) to Manu-Vaivasvata in the Ocean at the time of the Deluge and the Varāha-Purāṇa is mentioned as narrated by God Varāha to the Earth at the end of the *Pralaya*, the Kūrma-Purāṇa is also mentioned as narrated by Kūrma (the Tortoise-incarnation of Viṣṇu) first to Indradyumna in his previous birth when he was a king and the Knowledge was again imparted to him by Viṣṇu when he was born as a Brāhmaṇa and worshipped Viṣṇu by means of *samādhi* to attain *mokṣa*. The same Kūrma-Purāṇa was again narrated by Kūrma to the sages, Nārada and others, and to Śakra (Indra) and other gods at their request at the time of the churning of the Milk-ocean by the demons and the gods, when Kūrma supported the Mandara-Mountain which was serving at that time as the churning-stick. Thus this Purāṇa is called the Kūrma-Purāṇa because it was narrated by Kūrma first to Indradyumna and then to the sages and the gods in the form of his previous interlocution with Indradyumna (Kūrma-P. I. 1.27-46, 119-123).

The Matsya-Purāṇa (53.46-47) describes the Kūrma-Purāṇa as follows :—

यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले । माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ॥
इन्द्रद्युम्नप्रसङ्गेन ऋषिभ्यः शकसन्निधौ । अष्टादशसहस्राणि¹ लक्ष्मीकल्पानुगं शिवम् ॥

The Nāradiya-Purāṇa (I. 106.2-3) also says almost the same thing. Thus, according to both these Purāṇas the Kūrma-Purāṇa was narrated by Viṣṇu in the form of his *Kūrma-avatāra* to the sages in the *rasātala* (the region under the earth) and in the proximity of Śakra through the story of Indradyumna. The Kūrma-Purāṇa itself corroborates this statement of the two Purāṇas :—

1. The reading 'अष्टादश सहस्राणि' is contained in the printed editions of the Matsya-Purāṇa. But the Nibandha-s, such as Vallāsen's *Dānasāgara* and Hemādri's *Caturvarga-cintāmaṇi* have given here the reading 'सप्तदशसहस्राणि' in these ślokas of the Matsya-P. quoted by them. Wilson in the preface to his translation of the Viṣṇu-Purāṇa also gives the reading 'सप्तदशसहस्राणि' in these ślokas.

ABBREVIATION AND DIACRITICAL MARKS

- तु. = तुलना करणीया (compare, *cf.*).
- ह. सं. = दृष्टिसंचारः (haplography).
- द्र. = द्रष्टव्यम् (see, *vide*).
- पा. बि. = पाठान्तरविवरणम् (critical footnotes, variants).
- ले. प्र. = लेखकप्रमादः (Scribal error).
- Adh. = Adhyāya (-s).
- Cr. = Criticol Text of the Kūrma-Purāṇa as contained in this Critical Edition.
- Śl. = Śloka (-s).
- Veñk. = Veṅkaṭeśvar Press Edition of the Kūrma-Purāṇa.
- In the text this line indicates Editor's emendation. (इयम् अधोरेखा गृहीतपाठे हस्त-लेखपाठस्य संपादककृतं संशोधनं सूचयति).
- ~ This wavy line in the text indicates that the reading is less than certain. (इयं वक्ररेखा पाठस्यानिश्चयात्मकतां सूचयति).
- [ ] In the constituted text these square brackets denote that the text thus enclosed is available in some of the MSS. only. (अनयोः कोष्ठयोरन्तर्गतः पाठः केषुचिदेव हस्तलेखेषु वर्तते न सर्वेषु).
- { This vertical wavy lines on the left hand side of the text denotes that the portion marked by it is transposed in some of the MSS. (गृहीतपाठे इयं वक्ररेखा पाठस्य केषुचित् हस्तलेखेषु स्थानान्तरणं सूचयति)
- ( ) In the critical footnotes, besides their normal uses, enclose superfluous letters in MS-reading). (हस्तलेखपाठे लेखकप्रमादेन लिखितानामधिकाक्षराणां संनिवेशाय).
- * * (In the MS-readings) indicate syllables lost through injury to a MS. (हस्तलेखपाठे नष्टान्यक्षराणि).
- * (In the critical footnotes) indicates an additional passage in a MS. (पाठान्तर-दिप्पिणीषु प्रदत्तो हस्तलेखानामधिकोऽक्षः).
- | In the critical footnotes the vertical straight line denotes that the passage marked by it indicates an alternative version given in some of the MSS. noted here. (पाठान्तरविवरणे इयं रेखा सूचयति यदनयाऽङ्कितः पाठो भिन्नपाठसरणिरूपेण अत्रोद्दिष्टेषु हस्तलेखेषु वर्तते).
- = 'for' (कृते, स्थाने).
- ⊙ = 'omit (-s)' or 'omitted' 'missing' (नास्ति, न विद्यते).
- ⊕ In the critical footnotes this plus sign shows that the reading marked is an additional reading noted by the scribe or the reader (इदं धनात्मकं चिह्नं सूचयति यदनेनाङ्कितः पाठोऽतिरिक्तरूपेण हस्तलेखे प्रदत्तो वर्तते).

INTRODUCTION

- I. The Kūrma-Purāṇa
- II. The Extant Kūrma-Purāṇa
- III. Reconstruction of the Text of the Kūrma-Purāṇa.

I.

THE KŪRMA-PURĀṆA

General Review

(a) Title

There are four Mahāpurāṇas, viz. Kūrma, Matsya, Varāha and Vāmana, which are named after an *Avatāra* of Viṣṇu. As the Matsya-Purāṇa is said to have been narrated by Matsya (the Fish-incarnation of Viṣṇu) to Manu-Vaivasvata in the Ocean at the time of the Deluge and the Varāha-Purāṇa is mentioned as narrated by God Varāha to the Earth at the end of the *Pralaya*, the Kūrma-Purāṇa is also mentioned as narrated by Kūrma (the Tortoise-incarnation of Viṣṇu) first to Indradyumna in his previous birth when he was a king and the Knowledge was again imparted to him by Viṣṇu when he was born as a Brāhmaṇa and worshipped Viṣṇu by means of *samādhi* to attain *mokṣa*. The same Kūrma-Purāṇa was again narrated by Kūrma to the sages, Nārada and others, and to Śakra (Indra) and other gods at their request at the time of the churning of the Milk-ocean by the demons and the gods, when Kūrma supported the Mandara-Mountain which was serving at that time as the churning-stick. Thus this Purāṇa is called the Kūrma-Purāṇa because it was narrated by Kūrma first to Indradyumna and then to the sages and the gods in the form of his previous interlocution with Indradyumna (Kūrma-P. I. 1.27-46, 119-123).

The Matsya-Purāṇa (53.46-47) describes the Kūrma-Purāṇa as follows :—

यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च रसातले । माहात्म्यं कथयामास कूर्मरूपी जनार्दनः ॥

इन्द्रद्युम्नप्रसङ्गेन ऋषिभ्यः शक्रसन्निधौ । अष्टादशसहस्राणि¹ लक्ष्मीकल्पानुगं शिवम् ॥

The Nāradiya-Purāṇa (I. 106.2-3) also says almost the same thing. Thus, according to both these Purāṇas the Kūrma-Purāṇa was narrated by Viṣṇu in the form of his *Kūrma-avatāra* to the sages in the *rasātala* (the region under the earth) and in the proximity of Śakra through the story of Indradyumna. The Kūrma-Purāṇa itself corroborates this statement of the two Purāṇas :—

1. The reading 'अष्टादश सहस्राणि' is contained in the printed editions of the Matsya-Purāṇa. But the Nibandha-s, such as Vallāsen's *Dānasāgara* and Hemādri's *Caturvarga-cintāmaṇi* have given here the reading 'सप्तदशसहस्राणि' in these ślokas of the Matsya-P. quoted by them. Wilson in the preface to his translation of the Viṣṇu-Purāṇa also gives the reading 'सप्तदशसहस्राणि' in these ślokas.

ऋषय ऊचुः ।

देवदेव हृषीकेश नाथ नारायणामल । तद् वदशेषमस्माकं यदुक्तं भवता पुरा ॥
 इन्द्रद्युम्नाय विप्राय ज्ञानं धर्मादिगोचरम् । शुश्रूषुश्चाप्ययं शक्रः सखा तव जगन्मय ॥
 ततः स भगवान् विष्णुः कूर्मरूपी जनार्दनः । रसातलगतो देवो नारदाद्यैर्महर्षिभिः ॥
 पृष्टः प्रोवाच सकलं पुराणं कौर्ममुत्तमम् । सन्निधौ देवराजस्य तद्वक्ष्ये भवतामहम् ॥

—(KP. I. 1.120-123).

As the story of Indradyumna and Kūrma has a vital connection with the Kūrma-Purāṇa which was first imparted by Kūrma to Indradyumna and again narrated in the same form to the sages at the time of the churning of the Ocean, the portion of the Kūrma-Purāṇa which is in the form of the interlocution between the sages and Kūrma as reported by Sūta Romaharṣaṇa to the sages of the Naimiṣa-forest seems to be original or older; other portions, such as the chapters on *yuga-dharma* and *tīrtha-s*, might have been added later on.

(b) *The Kūrma-Purāṇa—A Mahāpurāṇa*

The Kūrma (or Kaurma)-Purāṇa is mentioned in the lists of the Mahā-purāṇas (i.e. the major or the principal Purāṇas) as well as in some of the lists of the Upa-Purāṇas (minor or the secondary Purāṇas). Unlike some of the Mahā-Purāṇas which are found omitted² in several lists of the eighteen Mahā-purāṇas the Kurma-P. is invariably found mentioned in all the lists of the Mahāpurāṇas given in the Purāṇas³, and also in the two lists noted by Alberuni in his book '*Alberuni's India*'

2. E. g. the Nāradya-P. and the Brahma-vaivarta are omitted the Bhaviṣya-Purāṇa list (III. 3.28. 10-14), the Vāmana is omitted in the Garuḍa-Purāṇa list (I. 215. 15-16), the Āgneya and Liṅga are omitted in the Vāyu-P. (Venk.-edn. II. 42.1-11), the Nāradya and Garuḍa are omitted in the Ekāmra-Purāṇa (I.20-23), Alberuni omits the names of six Mahāpurāṇa-s in his second list and Kavīndrācārya omits Bhāgavata (i. e. the Viṣṇu-Bhāgavata) and Nāradya in his *Sūcipatram*. In place of these omitted Mahāpurāṇas these lists insert the names of the Upapurāṇa-s which had become prominent in their times, thus keeping the number of the Mahāpurāṇas uniformly as eighteenth. (For details see my Introduction to the *English Translation of the Vāmana-Purāṇa*, pp. XXI-XXX).

3. The lists of the Mahāpurāṇas are given in the following Purāṇas :

- I. *Viṣṇu-Purāṇa* (III. 6.21-24) and *Mārkaṇdeya-P.* (Venk. edn. 734.8-75), *Varāha-Purāṇa* (Bib. Ind., 112.69-72), *Bhaviṣya* (I, *Brahma-Parva*, 1.61-64), *Padma-P.* (Ān. edn., I, Ādi-Kh. 62.2-7), *Brahma-vaivarta* (IV, 133. 11-21), *Bhāg.* XII 13.4-8), *Matsya* (53.12-56), *Nāradya* (I. 19.21-28), *Skanda* (Venk., VII, *Prabhāsa-kh.* 2.28-77), *Agni* (272. 1-23)—All these lists follow the order of the names of the Purāṇas as given in the *Viṣṇu-Purāṇa*.
- II. *Kūrma-Purāṇa* (I. 1. 13-15) and *Padma-P.* (Ān. edn., VI, *Uttara-kh.*, 2.19.25-27), *Skanda-P.* (VII. 2.5-7), *Saura-P.* (9.6-12)—These lists follow the *Kurma-Purāṇa* order.
- III. *Liṅga-Purāṇa* (I. 39.61-64) and *Śiva-P.* (Venk.-edn., V, *Umā-Samhitā*, 44. 120-122) which follows the *Liṅga-P.* order.
- IV. *Padma-Purāṇa* (Ān. edn., IV, *Pātāla-kh.*, 111. 90-94), *Padma-P.* (Ān. edn., VI, 263. 7-81),

(translated by E. C. Sachau, Vol. I, pp. 131f.) as well as in the list (*Sūcīpatram*) of Kavīndrācārya (Gaekwad's Oriental series, No. XVII, 1921) on No. 1345.

The Nāradiya-Purāṇa (I. 106) has mentioned the contents of the Kūrma-Purāṇa, out of which the contents of the Brāhmi-Saṁhita of the Kūrma-P. almost tally with the contents of the extant Kūrma-Purāṇa. The Kūrma-Purāṇa of which the contents are given by the Nāradiya-Purāṇa is included by it in its list of the Purāṇas (i.e. of the Mahāpurāṇas⁴). The extant Kūrma-Purāṇa, therefore, is to be regarded as a Mahā-purāṇa. Moreover, most of the quotations from the Kūrma-Purāṇa found in the Nibandha-s and the Smṛtitikā-s are also traceable in the extant Kūrma-Purāṇa. The Kūrma-mahāpurāṇa is therefore now exists in the form of the extant Kūrma-pūrāṇa.

The Purāṇas mention five characteristics or main topics of a Purāṇa (specially of a Mahāpurāṇa), viz. *sarga* (creation), *pratisarga* (dissolution and re-creation), *vaṁśa* (dynastic lists or genealogy of kings, sages and gods) *Manvantara*-s (periods of Manu-s each being equal to 71 Mahāyuga-s) and the *vaṁśānucarita* (accounts of individual kings, sages, and gods mentioned in the genealogical lists).⁵ The Viṣṇu-Purāṇa says that it has fully dealt with the five topics—*sarga*, *pratisarga*, *vaṁśa*, *Manvantara*-s and *vaṁśānucarita*:—

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशमन्वन्तराणि च । वंशानुचरितं कृत्स्नं मयाऽत्र तव कीर्तितम् ॥

—(Viṣ-P., VI. 8.13)

The Viṣṇu-Purāṇa is recognised as a Mahā-purāṇa, and has not been mentioned as an Upa-purāṇa in any of the lists of the Upa-purāṇas. The Kūrma-Purāṇa,

Bhāgavata (XII. 7.23-24), Devī-Bhāg (XII. 2. 2-12), Vāyu-P. (Venk., II. 42.1-11; An. edn. 104. 2-10)—these lists differ in their order of the names of the Purāṇas from each other and also from Groups I, II, III.

The order of the Purāṇas as given in the Viṣṇu-Purāṇa list has been accepted as the standard one, the number of a particular Purāṇa, given in this order, is often corroborated by that Purāṇa itself. (cf. my article 'Purāṇas and their Referring' in 'Purāṇa' VII. 2 (July, 1965), p. 340.

4. It may be mentioned here that in these lists of the Purāṇas, the word 'Purāṇa' has generally been used for 'mahāpurāṇa'. The word 'mahāpurāṇa' is used in the Bhāgavata-P. as 'महत् पुराणम्' (XII. 7.10), and as महान्ति [पुराणानि] (XII. 7. 22), in the Brahma-vaiv.-P. (IV. 133.7) as 'महतां पुराणानाम्' and in the Vāyu-P. (I. 42. 11) as 'बृहन्ति पुराणानि'; the Viṣṇu-P. uses both these words in the same breath—'अष्टादश पुराणानि' and 'महापुराणाण्येतानि' (III. 6.20). The other Purāṇas use in their lists the word 'Purāṇa' for these Purāṇas which have been recognised as Mahāpurāṇa-s.

5. Cf. सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।

वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ (Saura-P. 9. 4).

These *Pañca-lakṣaṇa*-s of the Purāṇas are well-known. Amara-kośa also mentions them. In the Purāṇas they are mentioned in Agni I.14, Bhāg. (Devī) I. 2.18, Bhaviṣya I. 2 4-5, Brahmāṇḍa I. 1. 37-8, Brv. IV. 133.6, Garuḍa I. 215. 14, Kūrma I. 1.12, Matsya 53 35, Varāha 2.4, Viṣṇu III. 6. 25, Śiva V. 1. 37, Skanda VII. 2.84 and Saura 9.4.

like the Viṣṇu-Purāṇa, also mentions these five characteristics as amongst its main topics:—

यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च मुनीश्वराः । माहात्म्यमखिलं ब्रह्म ज्ञायते परमेश्वरः ॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च । वंशानुचरितं दिव्याः पुण्याः प्रासङ्गिकीः कथाः ॥

—(I. 1. 24-25)

It can, therefore, be safely asserted that the Kūrma-Purāṇa which is available to us in the form of the extant Kūrma-Purāṇa is a Mahā-Purāṇa and not an Upa-Purāṇa.⁶

The Kūrma-Purāṇa which is included in the two lists of the Upa-Purāṇas given in the Revā-khaṇḍa of the Skanda-Purāṇa (V. iii. 1,46-52) and the Revā-mahā-tmya of the Vayū-Purāṇa (Aufrecht, *Bod. Cat.*, p. 65) and also in the list of the Upa-Purāṇas given in the *Sūci-patram* (on No. 1365) of Kavindrācārya may not be extant now, nor perhaps it is drawn upon by any of the Nibandha-writers or Smṛti-commentators.

(c) *As the fifteenth Mahāpurāṇa.*

The Kūrma-Purāṇa is mentioned as the fifteenth Purāṇa in the list of the Mahā-Purāṇas given in the Viṣṇu-Purāṇa (III.6.21-24), which is generally considered as the standard list of the Purāṇas, for its order is corroborated by many of the Purāṇas mentioned in this list.⁷ Moreover, the order of the Mahā-purāṇas given in the list of the Viṣṇu-Purāṇa is also followed in the lists given in the ten other Purāṇas (*cf.* Group I in footnote 3). In the lists given in the Kūrma-Purāṇa and its Group also (See Group I¹ in footnote 3 above) the Kūrma-Purāṇa occupies the fifteenth place. Not only this, but even the Kūrma-Purāṇa itself says that it is the fifteenth Purāṇa —“इदं तु पञ्चदशमं पुराणं कौर्ममुत्तमम् ।” (I. 1.21 ab).

(d) *As a Rājasa or a Tāmasa Purāṇa.*

Purāṇas have been classified into the three categories—*sāttvika*, *rājasa* and *tāmasa*—from the *Vaiṣṇava* point of view. The classification in the Padma-Purāṇa (Ān. edn., VI. 263. 81-85) differs from the classification given in the Bhaviṣya-Purāṇa (III. iii. 28. 10-15). While the Padma-Purāṇa which is mainly a *Vaiṣṇava* Purāṇa, includes the Kūrma-Purāṇa in the *tāmasa* Purāṇas leading to hell, the Bhaviṣya-Purāṇa mentions it among the *rājasa* Purāṇas mainly dealing with the *karma-kāṇḍa*, i. e. the performance of religious rites, ceremonies etc.:—

मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च । आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोध मे ।
सात्त्विका मोक्षदा भोक्ता राजसाः स्वर्गदाः शुभाः । तथैव तामसा देवि निरयप्राप्तिहेतवः ॥

—(Padma-P.)

6. A Kaurma or Mahākaurma is quoted in Ānanda-tīrtha's *Bhāgavata-tātparya-nirṇaya*; see *New Catalogus Catalogorum* edited by Dr. V. Raghavan, Vol. V, pp. 111 f. But it is not certain whether it is an Upa-purāṇa or some other work.

7. See the remark at the end in fn. 3

मत्स्यः कूर्मो नृसिंहश्च वामनः शिव एव च । वायुरेतत्पुराणानि व्यासेन रचितानि वै ॥
राजसाः षट् स्मृता वीर कर्मकाण्डमया भुवि ।

—(Bhaviṣya-P.)

According to the Matsya-Purāṇa (53, 69) the *tāmasa* Purāṇas glorify Agni and Śiva.⁸ In the Śiva-rahasya-Khaṇḍa (Chap. 2) of the Śaṅkara-Saṁhitā of the Skanda-Purāṇa also the Kūrma-Purāṇa is included in the ten Purāṇas (Viz. Śaiva, Bhaviṣya, Mārkaṇḍeya, Laiṅga, Vārāha, Skānda, Mātsya, Kaurma, Vāmana and Brahmāṇḍa) which praise Śiva.⁹

Thus, if according to the Padma-Purāṇa the Kūrma-Purāṇa is to be classed as a *tāmasa* Purāṇa, then it should be regarded as glorifying Śiva, as says the Śiva-rahasya-Khaṇḍa, and not as leading to hell as the Padma-Purāṇa mentions out of its sectarian zeal. But if according to the Bhaviṣya-Purāṇa the Kūrma-Purāṇa is to be included in the list of the *rājasa* Purāṇas, then it should be regarded as mainly dealing with the *karma-kāṇḍa* i.e. the *karma-yoga* or the *varṇāśramācāra* so often mentioned and described in the Kūrma-Purāṇa, e.g. cf. Kp. I. 1.59-60, 95, 118; 2, 60, 97; 3. 24, 27; etc.

(e) *Conceived as the Back of Hari*

In the Padma-Purāṇa (Ān. edn, I Ādi-Kh. 62.2-7) different Purāṇas are conceived as the various limbs of Hari or Viṣṇu who is here called, therefore, as the *Purāṇāvayava* (पुराणावयव). In this list of the Padma-Purāṇa the Kūrma-Purāṇa is conceived as the back (*prsthā*) of Hari ("कौर्मं पृष्ठं समाख्यातम्"). This conception of the Kūrma-Purāṇa as the *back* of Hari shows that this Purāṇa had acquired sufficient importance at the time when the conception of Viṣṇu as the *Purāṇāvayava* was formed.

Division and Extent of the Text

(a) *Division*

According to the Nāradiya-Purāṇa (Venk.-edn. I. 106) the text of the Kūrma-Purāṇa was divided into two parts called the *Pūrva-Vibhāga* and the *Uttara-Vibhāga*. The Saura-Purāṇa (9.11) also says that the Kūrma-Purāṇa consists of two parts ("कौर्मं भागद्वयविराजितम्"). The Skanda-Purāṇa (V. iii. l. 42) also says the same thing as the Saura. But the Nāradiya-Purāṇa says, in addition, that the whole Kūrma-Purāṇa text consists of the four Saṁhitā-s ("सुचतुःसंहितं शुभम्") which are named as the *Brāhmī-Saṁhitā*, (2) *Bhāgavatī-Saṁhitā* consisting of the five pāda-s and hence called as 'Pañca-paḍī',

8. Cf. सात्त्विकेषु पुराणेषु माहात्म्यमधिकं हरेः ।
राजसेषु च माहात्म्यमधिकं ब्रह्मणो विदुः ॥
तद्वदग्नेश्च माहात्म्यं तामसेषु शिवस्य च ।
संकीर्णेषु सरस्वत्याः पितृणां च निगद्यते ॥

—(Matsya. 53. 68-69)

9. See J. Eggeling, *Descriptive Catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the Library of the India Office*, XI. Nos. 36.71-72 (referred to by Dr. Hazra in fn. 4 of his article 'Studies in the Genuine Āgneya-Purāṇa' in *Our Heritage*, Vol. I, 1953.

(3) *Saura-Saṁhitā* divided into six parts (षोढा) and (4) *Vaiṣṇavī-Saṁhitā* consisting of four Pāda-s and hence called as '*Catuṣpadī*'

Thus, according to the Nāradya-P. (I. 106) the Kūrma-Purāṇa-text has the following divisions :—

<i>Vibhāga-s</i>	<i>Saṁhitā-s</i>	<i>Extent</i>
1. Pūrva-Vibhāga		
2. Uttara-Vibhāga, consisting of	(1) Brāhmī-Saṁhitā	6,000 śls.
(a) Īśvara-gītā		
(b) Vyāsa-gītā		
(c) Tirtha-māhātmya		
(d) Pratisarga-Kathana		
	(2) Bhāgavatī-Saṁhitā	4,000 śls.
	(<i>Pañca-padī</i>)	
Uttara-Vibhāga	(3) Saurī-Saṁhitā	2,000 śls.
(Remaining)	(<i>Ṣoḍhā</i>)	
	(4) Vaiṣṇavī-Saṁhitā	5,000 śls.
	(<i>Catuṣpadī</i>)	

The Kūrma-Purāṇa also mentions these same four Saṁhitā-s of its text :—

इदं तु षड्दशमं पुराणं कौर्ममुत्तमम् । चतुर्धा संस्थितं पुण्यं संहितानां प्रभेदतः ॥
ब्राह्मी भागवती सौरी वैष्णवी च प्रकीर्तिताः । चतस्रः संहिताः पुण्या धर्मकामार्थमोक्षदाः ॥

—(I. 1. 21-22)

But the Kūrma-Purāṇa does not give any other information except the name of these four Saṁhitā-s. In the case of the Brāhmī-Saṁhitā; however, the Sūta says that the present *Saṁhitā* which he is going to narrate is the Brāhmī-Saṁhitā and consists of 6,000 ślokas :

इयं तु संहिता ब्राह्मी चतुर्वेदैस्तु सम्मिता । भवन्ति षट् सहस्राणि श्लोकानामत्र संख्यया ॥ (I. 1. 23)

The Brāhmī-Saṁhitā is so-called, because, as says the Kūrma-Purāṇa, in this *Saṁhitā* the real nature of the Supreme Brahman is explained :—

ब्राह्मी पौराणिकी चेयं संहिता षाषनाशनी । अत्र तत् परमं ब्रह्म कीर्त्यते हि यथार्थतः ॥ (II. 44. 132)

It seems that at the time when Sūta Romaharṣaṇa narrated the Kūrma-Purāṇa to the Naimiṣa-sages, only the Brāhmī-Saṁhitā formed the whole text of the Kūrma-Purāṇa extant at that time, for he says :—

एतद्वः कथितं विप्रा भोगमोक्षप्रदायकम् । कौर्मं पुराणमखिलं यज्जगाद गदाधरः ॥ (II. 44. 67)

also—

एतत् पुराणं परमं भाषितं कूर्मरूपिणा । साक्षाद् देवादिदेवेन विष्णुना विश्वयोनिना । (II. 44. ...)

(Here, for the reading 'परमं' we have the variant 'सकल' in the two oldest MSS., our दे३.९ and in the other two MSS., दे१.१०, also.)

(b) *Extent*

The whole text of the Kūrma-Purāṇa consisting of the two parts and the four Saṁhitā-s contained seventeen thousand (17,000) ślokaś ("तत् सप्तदशसहस्रं सुचतुः संहितं शुभम्" Nār.-P. E.106.3), the four Saṁhitā-s being respectively of 6000, 4000, 2000, and 5000 'ślokaś' ("ताः क्रमात् षट्चतुर्दशसहस्राः प्रकीर्त्तिताः" Śl.22), as already shown above.

The extent of the Kūrma-Purāṇa text (probably of the text of the four Saṁhitā-s) is also mentioned in some other Purāṇas (e. g., Bhāgavata-P. XII. 13, 8, Matsya-P. 53.47)¹⁰ as 17,000 ślokaś. The Agni-Purāṇa, however, says that the Kūrma-Purāṇa consists of 8,000 ślokaś ("कूर्मं चाष्टसहस्रं च") 272.19). If the reading 'अष्टसहस्रं' of the Agni-P. is supported by its manuscripts, then it may perhaps be inferred that the Agni-P. refers to some shorter text of the Kūrma-Purāṇa, probably consisting of the Brāhmī-Saṁhitā only, which might have been available at that time.

Evolution and Date of the Kūrma-Purāṇa Text

Dr. R. C. Hazra in his book '*Studies in the Purāṇic Records on Hindu Rites and Customs*' (pp 57 ff.) has shown, on the strength of his analysis of the contents of the Kūrma-Purāṇa, that the original Kūrma-Purāṇa was Viṣṇuite and formed, like the Viṣṇu-Purāṇa, Bhāgavata-Purāṇa, and Harivaṁśa, a Pāñcarātra document, with the difference that these three Purāṇas are free from the Śākta elements, while the Kūrma-Purāṇa was influenced by the Śākta-cult even when it was a Viṣṇuite Purāṇa.

In this Purāṇa Śrī has been spoken of as the Śakti of Viṣṇu and as the source of the universe and also as the Māyā of Viṣṇu deluding all the world. Brahmā, Īśāna and other gods became 'endowed with śakti' ('शक्तिमन्तः') by sharing this Śakti of Viṣṇu. Śrī or Śakti of Viṣṇu was produced from Viṣṇu in the Śrī-Kalpa, no living beings, including gods, manes, men and Vasu-s, can ever cross this Māyā of Viṣṇu :—

इयं सा परमा शक्तिर्मन्मथी ब्रह्मरूपिणी । माया मम प्रियाऽनन्ता ययेदं मोहितं जगत् ॥ ३४ ॥
अस्यास्त्वंशानधिष्ठाय शक्तिमन्तोऽभवन् द्विजाः । ब्रह्मेशानादयो देवाः सर्वशक्तिरियं मम ॥ ३७ ॥
सैषा सर्वजगत्सृतिः प्रकृतिस्त्रिगुणात्मिका । प्रागेव मत्तः संजाता श्रीकल्पे पद्मवासिनी ॥ ३८ ॥
नालं देवा न पितरो मानवा वसवोऽपि च । मायामेतां समुत्तुं ये चान्ये भुवि देहिनः ॥ ४० ॥

—(KP. I. 1)

The Jayākhya-Saṁhitā of the Pāñcarātra-s is free from the Śākta-elements, though it is replete with Tāntric rites. "B. Bhattacharya, in his Foreword (pp. 26-34) to the *Jayākhya-Saṁhitā*, assigns it to about 450 A. D. on the strength of doctrinal and palaeographical viewpoints," (Hazra). So the date of the Viṣṇuite or the original Kūrma-Purāṇa, according to Hazra, must be later than the date of the Jayākhya-Saṁhitā. Hazra assigns 550 A. D. as the date of the Viṣṇuite Kūrma-Purāṇa, taking a period of 100 years for the Śākta influence in the Kūrma-Purāṇa.

According to Hazra the original Viṣṇuite Kūrma-Purāṇa was later on appropriated by the Pāśupata Śaiva-s and thus the Kūrma-Purāṇa became a Pāśupata-document in place of the Pāñcarātra one which it had been originally. The Pāśupata-s changed many of its Viṣṇuite chapters and added new myths and legends to support their Pāśupata views, e.g. Śrī-Kṛṣṇa is made to go to the hermitage of Upamanyu to perform austerities to please God Śiva and there he is initiated into the Pāśupata-vrata by Sage Upamanyu (KP. I.24.48). In Kūrma P. (I. 2.100 ff.) sectarian marks of the Pāśupata Śaivas, such as the *tripuṇḍraka* have been prescribed. The Īśvara-gītā (II. 1-11) which must have originally been Viṣṇuite was according to Hazra, totally revised and changed by the Pāśupata-s, there are indications in the beginning of the Īśvara-gītā itself to show that it was originally imparted to the sages by Viṣṇu-Kūrma, e.g.—

ततश्च सूतः स्वगुरुं प्रणम्याह महामुनिम् । ज्ञानं तद् ब्रह्मविषयं मुनीनां वक्तुमर्हसि ॥
ज्ञानं विमुक्तिदं दिव्यं यन्मे साक्षात् त्वयोदितम् । मुनिनां व्याहृतं पूर्वं विष्णुना कूर्मरूपिणा ॥

—(Kp. II. 1.11-13)

But Vyāsa begins to report the Īśvara-gītā as narrated by Śiva to the sages, Sanatkumāra and others, as he says :—

वक्ष्ये देवो महादेवः पृष्ठो योगीश्वरैः पुरा । सन्त्कुमारप्रमुखैः स स्वयं समाषत ॥¹¹ (II. 1-15)

Similarly many other chapters of the original Kūrma-Purāṇa were changed and many new chapters were added (such as the chapters on the *tīrtha*-s full of the

11. According to this śloka (II. 1. 15) the Īśvara-gītā was imparted by Mahādeva or Īśvara (Śiva) to the sages Sanatkumāra and others, and reported by Vyāsa to the Naimiṣa-sages; but according to the śloka II. 1. 11, 13 it was spoken by Kūrmā to the sages, Nārada etc. and was repored by Vyāsa to the Sūta. Hence, Dr. Hazra thinks that the original Īśvara-gītā which had been spoken by Kūrma or Viṣṇu was completely revised and changed by the Pāśupata-s. But the question is why the śloka II. 1. 11, 13 escaped the notice of the Pāśupata-s and why they allowed these two ślokas to remain intact. In my opinion, this anomaly can be explained only when we reconcile these two contrary statements by supposing that according to the Kūrma-Purāṇa, Kūrma spoke the same Īśvara-gītā to Nārada and other sages as has previously been expounded by Mahādeva to Sanatkumāra and other sages, and which Vyāsa reported to his disciple, Sūta Romaharṣaṇa. And now (śl. 15) at the request of Sūta Vyāsa begins to report to the Naimiṣa-sages the same Īśvara-gītā in the form of the original innerlocution between Īśvara and the sages. We may then suppose that the extant Īśvara-gītā must have been in original scheme of composition of the Kūrma-Purāṇa. Thus, there are four sets of interlocutors of the Īśvara-gītā in the following order—(1) Īśvara and the sages, Sanatkumāra etc; (2) Kūrma and the sages, Nārada etc; (3) Vyāsa and Sūta Romaharṣaṇa and (4) Vyāsa and Naimiṣa-sages. Dr. Haraprasad Śāstri is also of opinion that there must be at least three sets of interlocutors in a Purāṇa (cf. His *Descriptive catalogue* Vol. V. preface), the whole Kurma-Purāṇa has also the three sets of interlocutors—(1) Kūrma and Indradyumna, then (2) Kūrma and the sages, and lastly (3) Sūta Romaharṣaṇa and the Naimiṣa-sages.

praise of Śiva, in the second part of the Kūrma-Purāṇa). Thus the final text of the Kūrma-Purāṇa became thoroughly a *Pāśupata* one.

The Kūrma-Purāṇa as redacted by the Pāśupata-s mentions only the *Vāma* division of the Śākta-s. But Aparārka, a commentator on the Yājñavalkya is quite familiar with both the divisions, *Vāma* and *Dakṣiṇa*. The Kūrma-Purāṇa does not seem to be familiar with the Āgama-s; the Āgama-s became current about 800 A. D. (Hazra, *op. cit.* p. 70). Hence the *Pāśupata* Kūrma-Purāṇa cannot be later than 800 A.D.

Thus, according to Hazra, the dates of the original Viṣṇuite Kūrma-Purāṇa and its *Pāśupata* recast are between 550-650 A.D. and between 700-800 A.D. respectively.

But it may be mentioned here that the absence of the Śākta influence in the Jayākhya-Saṃhita, and the absence of the mention of the *Dakṣiṇa* division of the Śākta-cult in the Kūrma-Purāṇa are merely negative evidences, and so they should not be taken to lead to any definite and positive conclusions as regards its date.

Dr. Hazra has also discussed the chronological order of the Smṛti-chapters of the Kūrma-Purāṇa with which he is mainly concerned. In his opinion nothing intervened between the Īśvara-gītā (II. 1-11) and II.43 and therefore the Vyāsa-gītā (II. 12-33) and the following chapters on the *tīrtha*-s are the interpolations made by the Pāśupata-s at the time of recasting the Kūrma-Purāṇa. To corroborate this statement he quotes the opening verses of II. 43 which run as follows:—

कथितो भवता धर्मो मोक्षज्ञानं सविस्तरम् । लोकानां सर्गविस्तारो वंशी मन्वन्तराणि च ॥
इदानीं देवदेवेश प्रलयं वक्तुमर्हसि । भूतानां भूतभण्डेश यथा पूर्वं त्वयेरितम् ॥

—(II. 43.2-3)

According to him the word '*dharma*' (italics mine) in the first verse quoted above points not to the Vyāsa-gītā but to the Smṛti-sections which occur at the very beginning (*viz.* Kūr. I. 2-3) and which belonged to the Viṣṇuite Kūrma-Purāṇa. But perhaps there is nothing to exclude the Vyāsa-gītā which contains purely the Dharma-śāstra topics, such as the *ācāra*, *aśauca*, *dāna*, *varṇāśrama-dharma*, and *prāyaścitta* (II.12-33) and the *Tīrtha*-s (II. 34-42), from the scope of *dharma*. So it may be possible that these chapters (containing the Vyāsa-gītā and the *Tīrtha*-s) might also have belonged to the original Kūrma-Purāṇa but may have been revised later on by the Pāśupata-s. The first two chapters of the Pūrva-bhāga of the Kūrma-Purāṇa are taken by Hazra as belonging to the original (Viṣṇuite) Kūrma-Purāṇa. In the first chapter Indradymna requests Kūrma to tell him about the *ācarā*-s of the Varṇa-s and the Āśrama-s, the knowledge depending on the three *bhāvanā*-s, the mode of creation and dissolution, the kinds of creation, *vamśa*-s, Manvantara-s and their durations, the sacred *vrata*-s, *tīrtha*-s and the *bhuvana-kośa* :—

इन्द्रद्युम्न उवाच

के ते वर्णाश्रमाचारा यैः समाराध्यते परः । ज्ञानं च कीदृशं दिव्यं भावनात्रयसंस्थितम् ॥
कथं सृष्टमिदं पूर्वं कथं संहियते पुनः । कियत्यः सृष्टयो लोके वंशा मन्वन्तराणि च ॥

कानि तेषां प्रमाणानि पावनानि व्रतानि च । तीर्थान्यर्कादिसंस्थानं पृथिव्यायामविस्तरे ॥
कति द्वीपाः समुद्राश्च पर्वताश्च नदीनदाः । ब्रह्म मे पुण्डरीकाक्ष यथावदधुनाऽखिलम् ॥

—(I. 1.96-98)

These śloka-s mention in a nutshell the contents of the Kūrma-Purāṇa, and the *varnāśramācāra*-s and *tīrtha*-s are also referred to here as the contents of this Purāṇa. Though the *tīrtha*-s are also described in chapters 29-39 of the Pūrva-bhāga, but there-in only the *māhātmya* of Vārāṇasī and Prāyaga and their *tīrtha*-s are described. The rest of the *tīrtha*-s, therefore, have been described in the Uttara-bhāga after the Vyāsa-gītā. So it is not improbable that the chapters of the Vyāsa-gītā and *tīrtha*-s might also have belonged to the original Kūrma-Purāṇa.

The Purāṇas were the best media for the expansion and propagation of one's sectarian views. We, therefore, find some sectarian traces in Purāṇas. But even the extant Purāṇas are not mainly sectarian. In fact, the Purāṇas contain not much that can be labelled as purely sectarian. By taking a complete view of a Purāṇic text, specially of the recognised Mahāpurāṇas, we can easily discern in them the highest conception of the Trinity, free from any sectarian bias. The Supreme *Brahman*, the Ultimate Conscious Reality is termed sometime as Viṣṇu, sometime as Śiva and sometime as Brahmā. Even the three Gods of the Trinity are sometimes separately identified with the Supreme *Brahman*, and sometimes, according to the context, with each other also. But sometimes, according to the context and not with any sectarian bias, one God is described as superior to the other. In fact, according to the Purāṇas there is no real difference between the Supreme *Brahman* and its manifestations into the three Gods of the Trinity, nor between one God and the other. Kālidāsa clearly expresses this truth in his Kumāra-sambhava (7.44) :—

एकैव मूर्तिर्विभिदे त्रिधा सा सामान्यमेषां प्रथमावरत्नम् ।
विष्णोर्हरस्तस्य हरिः कदाचित् धास्तयोस्तावपि धातुराद्यौ ॥

The Kūrma-Purāṇa also conforms to this broad view in many portions of its text. Sometimes, the three Gods are mentioned by the same names or epithets, such as *Parameṣṭhīn*, *Mahāyoga*, *Īśāna* etc. In the legend of Kṛṣṇa's performing *tapas* and adopting *Pāśupata* way of life in the hermitage of Upamanyu Śrīkṛṣṇa is spoken of as the creator, destroyer and the preserver, formless and also assuming form :—

अयमेवाव्ययः स्रष्टा संहर्ता चैव रक्षकः । अमूर्तो मूर्तिमान् भूत्वा मुनीन् द्रष्टुमिहागतः ॥

—(KP I. 24.17)

In the legend of Jayadhvaja (I. 21), the four brothers of Jayadhvaja who were the staunch worshippers of Śiva were defeated by the demon Videha, but Jayadhvaja, a devotee of Viṣṇu, killed Videha with the help of Viṣṇu's *cakra*.

Thus Purāṇas, being popular literature, came to have in them popular elements of various religious sects, either at the time of their composition or at the time of their revision, without any sectarian bias and motive. It may be probable that the different

trends of thoughts found in the Purāṇas may have formed the part of the original works, for, the Purāṇas generally see no conflict between the views of the different sects. They have rather harmonised them. The Kūrma-Purāṇa in the legend of Jayadhvaja remarks :—

या यस्याभिमाता पुंसः सा हि तस्यैव देवता । किन्तु कार्यविशेषेण पूजिता चेष्टदा नृणाम् ॥ (I. 21. 39-40)

Such catholic statements are found in the Kūrma-Purāṇa even in those portions which look to be sectarian interpolations. Hence it may not be improbable that the long chapters or legends containing *Pāśupata* views also formed the part of the scheme of the original Kūrma-Purāṇa.

But some lines are found here and there in the Kūrma-Purāṇa, which seem to be later interpolations made by the sectarians. In the Jayadhvaja-legend, referred to above, Jayadhvaja, who was a sole worshipper of Viṣṇu, is said to worship Viṣṇu as the highest form of Rudra :—

जयध्वजोऽपि तं विष्णुं रुद्रस्य परमां तनुम् । इत्येव सर्वदा बुद्ध्वा यज्ञेनायजदच्युतम् ॥ (Cr. Edn. *2; p. 201)

These lines seem to be interpolated by some Rudra-worshipper later on for they do not occur in a number of MSS., specially the South Indian MSS., Hence it cannot be said that there are no sectarian interpolations in the Kūrma-Purāṇa; but they are not many, and they are only in the form of a few lines here and there, and they can easily be traced out on the evidence of the manuscripts and the Nibandha-quotations, the two main sources for arriving at an authentic text.

II

THE EXTANT KŪRMA-PURĀṆA

Vulgate Text

(a) Printed Editions

The vulgate text of the Kūrma-Purāṇa is available in the following printed editions of the Kūrma-Purāṇa :—

1. Madras, 1875 A. D. Telugu characters. Printed by the Vartamāna-tarangiṇī Press, Madras.
2. Calcutta, 1890. Devanāgarī characters. Bibliotheca Indica Series, No CXI. Edited by Nilmani Mukhopadhyaya. Published by the Asiatic Society of Bengal.
3. Calcutta, 1905. Bengali characters. Edited by Pañcānana Tarkaratna, with Bengali translation. Printed by the Baṅgabāsi Press, Calcutta.
4. Bombay, 1906 and 1926. Devanāgarī characters. Oblong shape. Printed by the Veṅkaṭeśvara Press, Bombay.
5. Calcutta, 1962. Devanāgarī characters. Gurumaṇḍala Series No. XXII (Mansukhrai Mor, 5 Clive Row, Calcutta-1)

6. Varanasi, 1968. Devanāgarī characters. Edited with word-index by Ramasankara Bhattacharya.

Out of these six printed editions No. 5 (Gurumaṇḍala Series edition) follows No. 4 (Veṅkateśvara Press edition) and No. 6 (Varanasi edition) follows the Bengali edition of the Vangabāsī Press, Calcutta. The remaining four editions differ from each other in the number of their Adhyāyas and in some places in their readings also. A brief description of these four editions may be given here :

1. *Telugu-edition* (Madras, 1875)-

This edition has not yet been available to us. A copy of this edition is deposited in the India Office Library, London, No. 987, as has been kindly informed to us by the Librarian of the India Office Library with its details as pp. [1], 6, 8, 272, 47; size 25×17 cm. We are trying to procure a photo-stat copy of this edition from there. The Royal Asiatic Society, London, has supplied us the additional information, in the entry of MS. No. 39. of the Kūrma-Purāṇa from its *Tod Catalogue*, about the numbers of the Adhyāyas of this edition in two parts as 50+46.

2. *Bibliotheca Indica Devanāgrī-edition* (Calcutta, 1890)-

This edition has been prepared on the basis of the eight MSS. described there-in and named as A, B, C, D, E, F, G and H. Of these MSS. the MS. B. is written in the Bengali characters and the remaining seven MSS. are in the Devanāgarī characters. MSS. D and F are incomplete and contain about the first 50 chapters of Part I only. MSS. G and H belong to the Government Collections deposited at that time in the Deccan College, Poona (but now in the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona), and are the oldest manuscripts among these eight MSS. (these are the same as our दे८ and दे९ respectively described in the Critical Apparatus in the following pages of the Introduction). This edition seems to be prepared mostly on the basis of these two MSS.-G and H., which also generally agree with each other, but sometimes it also differs from their readings. In this edition *the numbers on the śloka-s are not given*. It contains pp. xxxvii [1], 800. Size 23×15 cm.

3. *Bāṅgabāsī Press Bengali edition* (Calcutta, 1905)-

This edition is generally based on some Bengali manuscripts of the Kūrma-Purāṇa, for it generally agrees with the Bengali-MSS. collated by us. But this edition does not mention the manuscripts on which its text is based. Its size is 22×14 cm., and its pp. are [3], 2. 422. A Bengali-translation is also given along with the Sanskrit-text.

4. *Veṅkateśvara Press Devanāgarī edition* (Bombay, 1906, 1926).

Its preface denotes that this edition has been prepared on the basis of the three MSS., one procured from Bombay, and two from Amritsar (Punjab). The 1906 edition contains 3, 135 folios and the 1926 edition 2, 163 folios, both of oblong shape of about 26×18 cm. The text of this edition generally agrees with that of the *Bibliotheca Indica* edition, except in its Adhyāya-number in Part II as is shown below.

(b) *Brief concordance of the Adhyāya-s of the Printed Editions*

The text of the Kūrma Purāṇa in all these editions is divided into two Parts—*Pūrva* and *Uttara* (or *Upari*). The numbers of the Adhyāya-s of the four printed editions described above are as follows :—

	Part I	Part II
1. Telugu edition	50	46
2. Bib. Ind. edition	53	45
3. Baṅgabāsi-Press-edition	52	44
4. Venkaṭ.-Press-edition	53	46

As the details of the numbers of the Adhyāya-s of the Telugu-edition is not yet known to us as mentioned above, a brief concordance of the Adhyāyas of the remaining three editions is given below:—

	Part I	
Bib. Ind. edn.	Baṅga-edn.	Venk.-edn.
1—10	1—10	1—10
11—12	11—12	11—12
13—14	13—14	13—14
15—27	15—27	15—27
28—29	28	28—29
30—53	29—52	30—53
	Part II	
1—31	1—31	1—31
32—33	32	32—33
34—37	33—36	34—37
38	37	38—39
39—45	38—44	40—46

Extent of the Vulgate Text

The extent of the text contained in the Venkaṭeśvara-edition, by counting, is 5897 ślokaś—3195 ślokaś in Part I and 2702 ślokaś in Part II. The Bib. Ind. edition has not given the numbers on its ślokaś, but the extent of its text may most probably be the same as that of the Venk.-edn. The extent of the text contained in other editions may also be approximately the same.

This extent of the vulgate text approximately tallies with the extent of the *Brāhmī-Saṁhitā* (6000 Ślokaś) as mentioned in the Nāradya-Purāṇa (I. 106.22) and in the Kūrma-Purāṇa (I. 1.23).

Contents of the Extant Kūrma Purāṇa

The contents of the extant Kūrma-Purāṇa almost tally with the contents of the Kūrma-Purāṇa mentioned in the Nāradya-Purāṇa (I. 106). A list of the contents is also mentioned in the *Anukramaṇikā* given at the end of the extant Kūrma-Purāṇa.

The two oldest available MSS. of the Kūrma-Purāṇa (our दे०.१), procured from the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, have their own *Anukramaṇikā* also added to them after the end of their colophons, but this *Anukramaṇikā* is incomplete in both these MSS. and is almost the same.

There is another list of the contents of the Kūrma-Purāṇa included in the *Purāṇa-sūcī*, MS. D. 2334 deposited in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, a transcribed copy of which in Devanāgarī has been procured by us through Dr. V. Raghavan. This *Sūcī* of the Kūrma-Purāṇa contents also divides the Kūrma-Purāṇa text into two parts called here as the *Pūrva-bhāga* and the *Uttara-bhāga*, the numbers of the Adhyāyas of the two Parts are continuous, and not separate in each part which is the case in all the printed editions and also in almost all the collated Manuscripts of the Kūrma-Purāṇa. The *Pūrva-bhāga* of this *Sūcīkā* ends after its Adh. 50 and the *Uttara-bhāga* after its Adh. 93.

According to the Nāradya-Purāṇa (I 106. 1) and the Matsya-Purāṇa (53.47) the Kūrma-Purāṇa deals with the accounts of the *Lakṣmī-kalpa* ('लक्ष्मीकल्पानुचरितं' NP; 'लक्ष्मीकल्पानुगं शिवम्' MP.) But in the extant Kūrma-Purāṇa we have no such explicit mention of this fact. However, in the beginning of the Kūrma-Purāṇa it is stated that Śrī or Lakṣmī was formerly born in the *Śrīkalpa* also ("प्रागेव मत्तः संजाता श्रीकल्पे पद्मवासिनी" I. 1. 38), and in the concluding Adhyāya also it is mentioned that "in this Purāṇa the birth of Lakṣmī has been mentioned first" (अस्मिन् पुराणे लक्ष्म्यास्तु संभव कथितः पुरा" II. 44....). And the Kalpa in which Lakṣmī (Śrī) is stated to be born is called the *Lakṣmī-Kalpa*.

The Nāradya-Purāṇa, I. 106., is the oldest record, belonging to the 9th or the 10th century A.D. which has given the contents of the whole Kūrma-Purāṇa as follows—

॥ ब्रह्मोवाच ॥

शृणु वत्स मरीचे त्वं पुराणं कूर्मसंज्ञकम् । लक्ष्मीकल्पानुचरितं यत्र कूर्मवपुर्हरिः ॥१
धर्मार्थकाममोक्षाणां माहात्म्यं च पृथक् पृथक् । इन्द्रद्युम्नप्रसंगेन प्राहर्षिभ्यो दद्यान्वितः ॥२
तत्सप्तदशसाहस्रं सुचतुः संहितं शुभम् । यत्र ब्राह्माः पुरा प्रोक्ताः धर्मा नानाविधा मुने ॥३
नानाकथाप्रसंगेन नृणां सद्गतिदायकाः । तत्र पूर्वविभागे तु ^१पुराणोपक्रमः पुरा ॥४
^२लक्ष्मीन्द्रद्युम्नसंवादः ^३कूर्मर्षिगणसंकथा । ^४वर्णाश्रमाचारकथा ^५जगदुत्पत्तिकीर्तनम् ॥५
^६कालसंख्या समासेन ^७ल्यान्ते स्तवनं विभोः । ततः ^८संक्षेपतः सर्गः ^९शांकरं चरितं तथा ॥६
^{१०}सहस्रनाम पार्वत्या ^{११}योगस्य च निरूपणम् । ^{१२}भृगुवंशसमाख्यानं ततः ^{१३}स्वायम्भुवस्य च ॥७
^{१४}देवादीनां समुत्पत्तिः ^{१५}दक्षयज्ञाहतिस्ततः । ^{१६}दक्षसृष्टिकथा पश्चात् ^{१७}कश्यपान्वयकीर्तनम् ॥८
^{१८}आत्रेयवंशकथनं ^{१९}कृष्णस्य चरितं शुभम् । ^{२०}मार्त्तं (कर्म?) षड्कृष्णसंवादो ^{२१}व्यासपाण्डवसंकथा ॥९
^{२२}युगधर्मानुकथनं ^{२३}व्यासजैमिनीकीर्तनम् । ^{२४}वाराणस्याश्च माहात्म्यं ^{२५}प्रयागस्य ततः परम् ॥१०
^{२६}त्रैलोक्यवर्णनं चैव ^{२७}वेदशाखानिरूपणम् । उत्तरेऽस्या विभागे तु पुरा ^{२८}गीतेश्वरी ततः ॥११
^{२९}व्यासगीता ततः प्रोक्ता नानाधर्मप्रबोधिनी । ^{३०}नानाविधानां तीर्थानां माहात्म्यं च पृथक् ततः ॥१२

^१प्रतिसर्गप्रकथनं ब्राह्मीयं संहिता स्मृता । अतः परं भागवतीसंहितार्थनिरूपणम् ॥१३
 कथिता यत्र वर्णानां पृथग् वृत्तिरुदाहृता । पादेऽस्याः प्रथमे प्रोक्ता ब्राह्मणानां व्यवस्थितिः ॥१४
 सदाचारात्मिका वत्स भोगसौख्यविवर्द्धनी । द्वितीये क्षत्रियाणां तु वृत्तिः सम्यक्प्रकीर्तिता ॥१५
 यया त्वाश्रितया पापं विधूयेह ब्रजेदिवम् । तृतीये वैश्यजातीनां वृत्तिरुक्ता चतुर्विधा ॥१६
 यया चरितया सम्यग् लभते गतिमुत्तमाम् । चतुर्थेऽस्यास्तथा पादे शूद्रवृत्तिरुदाहृता ॥१७
 यया संतुष्यति श्रीशो नृणां श्रेयोविवर्द्धनः । पञ्चमेऽस्यास्ततः पादे वृत्तिः संकरजोदिता ॥१८
 यया चरितयाप्नोति भाविनीं गतिमुत्तमाम् । इत्येषा पंचपद्युक्ता द्वितीया संहिता मुने ॥१९
 तृतीयाऽजोदिता सौरी नृणां कार्यधिवायिनी । षोढा षट्कर्मसिद्धिं बोधयन्ती च कामिनाम् ॥२०
 चतुर्थी वैष्णवी नाम मोक्षदा परिकीर्तिता । चतुष्पदी द्विजातीनां साक्षाद् ब्रह्मस्वरूपिणी ॥२१

ताः क्रमात् षट्चतुर्द्वीषुसाहस्राः परिकीर्तिताः ॥२२

एतत्कूर्मपुराणं तु चतुर्वर्गफलप्रदम् । पठतां शृण्वतां नृणां सर्वोत्कृष्टगतिप्रदम् ॥२३

—(NP. I. 106)

A concordance of the contents of the *Brāhmī-Saṁhitā* of the *Kūrma-Purāṇa*, as mentioned by the *Nār-P.* (I.106.4cd-13ab, quoted above), with the contents of the extant *Kūrma-Purāṇa* is given below to show how far the extant *Kūrma-Purāṇa* represents the *Brāhmī-Saṁhitā* of the *Kūrma-Purāṇa* noticed by the *Nāradiya-Purāṇa* :—

Nāradiya-Purāṇa (Venk. edn).

Kūrma-Purāṇa (Venk-edn.)

1. पुराणोपक्रमः (Commencement of the Purāṇa)	I. 1. 1-26.
2. कूर्मर्षिगणसंकथा (Interlocation of Kūrma and the sages introduced).	I. 1. 31 ff., 124 ff.
3. लक्ष्मीन्द्रद्युम्नसंवादः (Interlocation between Lakṣmī and Indradyumna)	I. 1. 55—64 [65—85 Indradyumna's worship of Viṣṇu, Viṣṇu appears, <i>stuti</i> of Viṣṇu by Indradyumna, Indradyumna requests Viṣṇu to instruct him about his duties which may also be conducive to the welfare of the world.]
4. वर्णाश्रमाचारकथा (Account of the four <i>Varṇa</i> -s and <i>Āśrama</i> -s and their duties).	I. 1. 86-97; 2. 13-22 30-111; 3.

[It also includes a brief description of the nature of the highest Reality called *Para-Brahman*, of Viṣṇu,

of the three *bhāvanā*-s and of the worship of Maheśvara with *jñāna*, *bhakti-yoga* and *Karma-yoga* to attain the *mokṣa*].

5. जगदुत्पत्तिकीर्तनम्

I. 2. 3-12, 22-29; 4

(Account of the creation of the universe)

[It is an account of the creation of Brahmā, of Rudra, of Śrī who is also called here as Nārāyaṇī, Mahā-māyā and Mūla-Prakṛti, of the nine sages called nine Brahmā-s, of the birth of the four Varṇa-s and their duties, establishment of the four Āśrama-s and their duties; then we have an account of the *Prākṛta-sarga*, i.e. of the creation from Prakṛti mainly based on the *Sāṃkhya*-theory of creation].

6. कालसंख्या

I. 5

(Divisions of *Kāla* or Time and their durations, Yuga-s, Manvantara-s Kalpa-s, Prārdha-s; etc.)

7. लयान्ते स्तवनं विभोः

(Brahmā-Nārāyaṇa in the form of Varāha and his *stuti* by the Siddha-s of the Janaloka at the end of the *Pralaya*)

I. 6. 11-21

[1-10 *Ekārṇava* state of the world, assuming of the Varāha-form by Brahmā-Nārāyaṇa for rescuing the Earth from the waters of the *Pralaya*, Earth rescued.]

8. संक्षेपतः सर्गवर्णनम्

(Brief account of the creation of the world).

I. 7; 8; 10. 12-38, 77-90

[10. 1-11 Killing of the two Asura-s, Madhu and Kaiṭabha by Viṣṇu at the request of Brahmā, the account of how Brahmā became one with Nārāyaṇa and as such slept in the waters of the *Pralaya*; 39-76 Account of how Śaṃkara became *Sthāṇu*, his ten permanent qualities, his *stuti* by Brahmā.]

[Account of the creation of the nine *Sarga*-s, creation of the mind-born sons of Brahmā, creation of

Rudra from Brahmā's forehead, creations by Rudra and by Brahmā and the progeny of Dharma from the thirteen daughters of Svāyambhuva Dakṣa]

9. शंकरं चरितम् I. 9; 10. 22-87 ab; 11. 1-6.
 (The *carita* of Śiva) [11. 7ff. birth of Pārvatī]
 [I. 9 includes also the account of *Padmodbhava-prādurbhāva*;
 i. e. The appearance of Brahmā as sprung from the
 lotus on Viṣṇu's navel]

10. सहस्रनाम पार्वत्याः I. 12. 61-199.
 (The thousand names
 of Pārvatī) [12. 1 ff. the *māhātmya* of
 the Goddess Pārvatī; 12.
 200 ff. praise of Pārvatī by
 Himavān as Supreme
 Śakti, description of her
vibhūti-s, her *stuti*; etc.]

11. योगस्य निरूपणम् I. 12. 247-312
 (Expounding of the
Iśvara-yoga by Pārvatī
 to Himavān)

12. भृगुवंशसमाख्यानम् I. 13. 1-3; 19. 17
 (Account of the *vaṁśa* of
 Bhṛgu)

[In fact, the Kūrma-P. gives here (in Adh. 13) not only the account of Bhṛgu's *vaṁśa* from Dakṣa's daughter Khyāti, but also of the *vaṁśa-s* of the other seven sages—Marici, Pulaha, Atri, Aṅgiras, Pulastya, Kṛtu and Vasistha—and of Vahni (Fire) and of the Pitr-s (Manes) from the other daughters of Svāyambhuva Dakṣa, as the last Śloka of the previous Adh. (12. 325) mentions—“अतः परं प्रजासर्गं भृगुवादीनां निबोधत ।” But the mention of this incomplete content भृगुवंशसमाख्यानं in the Nāradiya. P. is perhaps based on the śloka—“भृगोः ख्यात्यां समुत्पन्नाः” with which this Adh. begins. This is an account of the *vaṁśa-s* of the sages in the Svāyambhuva-Manvantra, whereas Adh. 19 gives an account of the *vaṁśa-s* of these very sages (or of the sages of these same names) from their other wives in the Vaivasvata-Manvantara; cf. 19. 16—“अनपत्यः क्रतुस्तस्मिन् स्मृतो वैवस्वतेऽन्तरे ।”]

13. स्वायम्भुववंशकथनम्

I. 14. 1-55 (Cf. also 8.10 ff.)

(Account of the *vaṁśa* of
Svāyambhuva-Manu)

[This account also includes the legend of Pṛthu-Vainya, of the birth of Sūta Romaharṣaṇa, of Pṛthu's grandson Suśīla and his initiation into the Pāśupata-cult by Sage Śvetāśvatara, and of the birth of *Prācetasā* Dakṣa owing to the curse pronounced by Śiva (cf. 56-64).]

14. देवादीनां समुत्पत्तिः

I 15. 1; 16. 8-19

(Birth of gods and others, such
as Asura-s, Gandharva-s, Nāga-s;
etc.)

[16.8 ff. Birth of the *Viṣvedeva*-s, *Sādhyā*-s, *Marutvat*-s *Vasu*-s etc. from Dharma and the ten daughters of Dakṣa; birth of *Āditya*-s (*Deva*-s), and *Daitya*-s from Kaśyapa and the daughters of Dakṣa—Aditi and Diti respectively. The account of the *Daitya*-s here includes the legends of Hiranya-kaśipu-Nṛsimha, Hiranyākṣa and Varāha, Prahlāda's fight with Hari, Gautama's curse to the Brāhmaṇ-sages and their rebirth as heretics, and the battle of Andhaka and Śiva. Adh. 17- the progeny of Prahlāda and the legend of Bali-Vāmana; Adh. 18- the progeny of Bali and the legend of Bāṇa and the burning of his city by Śiva; birth of *Dānava*-s, *Gandharva*-s, *Nāga*-s, *Yakṣa*-s, *Rakṣas*-s, *Ṛṣi*-s, *Garuḍa* and *Aruṇa* and *Deva-praharaṇa*-s (Divine weapons) etc. from the other daughters of Dakṣa; Adh. 19- the progeny of the sages—Kaśyapa, Pulastya, Pulaha, Marīci, Atri and others.]

15. दक्षयज्ञविध्वंसनम्

I. 15. 2; 80

(Destruction of Dakṣa's sacrifice
by Rudra)

[This account also includes the story of Dadhīci's curse to the sages present in Dakṣa's sacrifice, Śls. 25-33)].

16. दक्षसृष्टिकथा

I. 16. 1-7

(Account of the creation by Dakṣa)

[It also includes the account of the creation of the *maithunī sṛṣṭi* by Dakṣa—his thousand sons from

the daughter of Prajāpati Virāṇa and his sixty daughters.]

17. कश्यपान्वयकीर्त्तनम् I. 20-25.82; 27. 1-2.

(The account of the Solar and the Lunar dynasties as originated from Kaśyapa and Aditi).

18. आत्रेयवंशकथनम् I. 13. 7cd-9ab; 19. 18 ff.

The account of the *vaiṁśa* of Atri)

[In 13.7-9 is mentioned Atri's progeny from Dakṣa's daughter Anasūyā, while 19. 18-19 mention the progeny of Atri from his other wives. But 19. 20-27ab mention the *vaiṁśa* of Vasiṣṭha. 19. 27cd in Venk.-edn., however reads "एतेऽत्रिवंशाः कथिता ब्रह्मगा ब्रह्मवादिनाम्", so this reading is clearly wrong; the mention of this content 'अत्रेयवंशकथनं' in the Nār.-P. seems to be based on this wrong text as given in the Venk.-edn. of the Kūrma-P.; but cf. here the critical text I. 18. 27.]

19. कृष्णस्य चरितं शुभम् I. 25. 83. 26. 50; 27. 3-20

(The auspicious *carita* of Śrī-Kṛṣṇa).

[It includes the story of Kṛṣṇa's penance in the hermitage of Upamanyu to propitiate Śiva for obtaining a son, and Kṛṣṇa's initiation by Upamanyu in the *Paśupata-vrata*. In 27. 3-20 is mentioned Kṛṣṇa's leaving this world and departure to his *Viṣṇu-loka*.]

20. मार्कण्डेयकृष्णसंवादः I. 26. 51-107

(Interlocution of Mārkaṇḍeya and Śrī-Kṛṣṇa, wherein Kṛṣṇa relates to Mārkaṇḍeya the merits of worshipping *Śiva-līṅga-s*).

[The Adh. I. 26 containing this interlocution is, therefore, named as *Linigādhyāya*; cf. "य इमं श्रावयेन्नित्यं लिङ्गाध्यायमनुत्तमम्। शृणुयाद्वा पठेद्वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते (26. 108cd-109ab)].

21. व्यासपाण्डवसंक्था

I. 28

(Interlocution between Vyāsa and Arjuna, about the *Yuga-svabhāva* introduced).

22. युगधर्मानुक्तयनम्

I. 29 (Account of the three Yuga-s)

(Account of the nature of the Yuga-s narrated by Vyāsa to Arjuna)

30. 1-60 (Account of the evils of Kaliyuga)

23. व्यासजैमिनीकीर्त्तनम्

I. 31. 6-80.

(Interlocution between Vyāsa and his disciple Jaimini about the best means of attaining salvation)

[Here Vyāsa reports to Jaimini the interlocution between Goddess Pārvatī and Śiva relating to the *māhātmya* of Vārāṇasī or *Avimukta* (16-71ab). Vyāsa says to Jaimini that Vārāṇasī is the best of the *tīrtha*-s where one should live and die to attain *mokṣa*.]

24. वाराणस्या माहात्म्यम्

I. 31-35

(The *māhātmya* or glorification of Vārāṇasī as narrated by Vyāsa to his disciples—Jaimini, Paila, Sumantu and others—who had accompanied him to Vārāṇasī)

[Vyāsa here relates to Jaimini the interlocution between Goddess Pārvatī and Śiva about the *māhātmya* of Vārāṇasī as noted above-(31); Adhs. 32-35 contain the *māhātmya* of the various *līnga*-s and *tīrtha*-s of Vārāṇasī. The principal *līnga*-s of which the *māhātmya* is related here are : (1) *Omkāreśvara-līnga* (called also here as the *Pañcāyatana-līnga*, being the abode of the five gods, Brahmā and others), and (2) *Kṛtti-vāseśvara-līnga* where Śiva had killed the demon Gajasura (An Asura in the form of an elephant) and used

his skin (*Kṛtti*) as his upper garment (*vāsa*)-(32); (3) *Kapardīśvara-līṅga* situated near the *Piśāca-mocan* tank, where sage Śaṅkukaṛṇa had made a *Piśāca* get rid of his *Piśāca*-birth by making him bathe in that tank-(33), and (4) *Madhyameśvara-līṅga*, where the *Pāśupata*-s attained salvation after hearing a discourse from Vyāsa and where Śrī-Kṛṣṇa also had resided for a year and observed the *Pāśupata-vrata*-(34); then Vyāsa made a pilgrimage to the other *guhya* sacred, mystical) *tīrtha*-s and *āyatanas* and returned again to the *Viśveśvara-līṅga* to reside there permanently, but on account of the curse from Goddess *Pārvatī* he had to leave *Vārāṇasī* and reside near it-(35).]

25. प्रयागमाहात्म्यम्

I. 36-39

(The glorification of Prayāga related by Sage Mārkaṇḍeya to king Yudhiṣṭhira)

[This is an account of the *māhātmya* of Prayāga and its several *tīrtha*-s, the *māhātmya* of bathing in the confluence, residing there, and giving up one's life by various means—such as by fire or by water or by cutting one's own body into pieces and offering it to the birds. It also narrates the *māhātmya* of the two rivers—Gaṅgā (37.30 ff.) and Yamunā (39). Here lives Maheśvara with Mādhava or Viṣṇu, and it is known as the *tapovana* and the *siddha-kṣetra*.]

26. त्रैलोक्यवर्णनम्

I. 40-50

(The account of the three worlds, or the *Bhuvana-viṇyāsa*)

[Sūta reports this account to the sages of the Naimiṣa-forest as it was related by Kūrma to the sages—“वक्ष्ये देवाधिदेवाय विष्णवे प्रभविष्णवे । नमस्कृत्याप्रमेयाय यदुक्तं तेन धीमता ॥ (40. 5). The contents of this account are referred to in the query which the Naimiṣa-sages put to Sūta—“इदानीं श्रोतुमिच्छामस्त्रैलोक्यस्यास्य मण्डलम् । यावन्तः सागरा द्वीपास्तथा वर्षाणि पर्वताः । वनानि सरितः सूर्यो ग्रहाणां स्थितिरेव च । यदाधारमिदं सर्वं येषां पृथ्वी पुरास्त्वियम् । नृपाणां तत्समासेन तत्तद्वक्तुमिहार्हसि । (40. 2-4).

Thus, Adhs. 40, 44-50 describe the seven Mahādvīpa-s, seven Oceans, Varṣa-s, mountains, rivers, Vana-s, Loka-s, Pātāla-s, Śeṣa who upholds the Earth, the various Purī-s of gods, etc. Adh. 40 contains also the names of kings in Bharata's dynasty who formerly ruled the Earth. Adhs. 41-43 describe the *jyotiḥ sanniveśa* or the situation, movements etc. of the Sun and the other heavenly bodies, and their connection with the Dhruva or the Pole-star.]

27. वेदशास्त्रानिरूपणम्

I. 52.

[Maharṣi Veda-Vyāsa is mentioned as an *Avatātra* of Hari at the end of Adh. 51 which contains the description of the first seven Manvantara-s with their particular gods, sages, and incarnations or forms of Viṣṇu. Adh. 52 mentions 28 Vyāsas of 28 Dvāpara-s of the Vaivasvata Manvantara, who arranged or divided the Veda in their respective Dvāpara-s. In the 28th or the last Dvāpara Kṛṣṇa-Dvaipāyana was the Vyāsa who divided the Veda into four *Samhitā*-s and taught each of them to each of his four disciples—Ṛg-veda to Paila, Yajurveda to Vaiśampāyana, Sāma-veda to Jaimini and Atharve-veda to Sumantu. Then he divided each Veda into various *Śākhā*-s; the number of *Śākhā*-s of each Veda is mentioned in 52. 19-20.]

Here ends the list of the contents of Part I (*Pūrva-vibhāga*) of the Brāhmī-Samhitā of the Kūrma-Purāṇa as given by the Nāradiya-P. and compared and identified with the contents of Part I of the extant Kūrma-Purāṇa (Venk. edn.).

The list of contents of Part II (*Uttara-vibhāga*) mentioned in the Nāradiya-P. is rather brief. It is as follows :—

28. गीतेश्वरी or ईश्वरगीता

II. 1-11.

(The knowledge of the *Brahman* or the Highest Reality as sung or expounded by Īśvara.)

[The Chapters II. 1-11 of the Kūrma-Purāṇa are mentioned in the colophons of almost all the MSS. of the Kūrma-P. as forming the Īśvara-gītā

(“ईश्वरगीतासु” or “ईश्वरगीतासूपनिषत्सु”). The Kūrma-P. also mentions these chapters in its *Anukramaṇikā* as:—

“गीताश्च विविधा गुह्या ईश्वरस्याथ कीर्त्तिताः ।” (II. 46. 113).

This Īsvaragitā of the Kūrma-Purāṇa has acquired almost the same religious and philosophical importance as the Bhagavad-gītā of the Mahābhārata and has a number of commentaries on it by such eminent scholiasts as Vijñāna-bhikṣu and Bhāsurānanda.]

29. व्यासगीता

II. 12-34.

(*Dharma*-s sung or expounded by Mahārṣi Vyāsa to the sages of the Naimiṣa-forest).

[The chapters II. 12-34 (Cr. II. 12-33) forming the Vyāsa-gītā contain the *Dharmasāstra* or *Smṛti*—matters known as वर्णश्रमाचार or duties of the four Varṇa-s and Āśrama-s, which are as follows :—

1. ब्रह्मचारिधर्माः (Duties of a Vedic student)—(12-14);
2. स्नातकगृहस्थधर्म (Duties of a *Snātaka* householder)—(15-26), which include :
  - (a) सदाचार (Prescribed conduct)—(15-16);
  - (b) भक्ष्याभक्ष्यनिर्णय (Mention of edibles and non-edibles)—(17)
  - (c) आह्निक (Rules for performing daily duties)—(18)
  - (d) भोजनविधि (Rules for taking food)—(19);
  - (e) श्राद्धकल्प (*Śrāddha* ceremonies in honour and for the benefit of dead relatives)—(20-22);
  - (f) अशौचनिर्णय (Ascertainment of *impurities* owing to the birth or death of a relative)—(23)
  - (g) अग्निहोत्रादिकृत्य (*Agnihotra* and other sacrifices)—(24)
  - (h) गृहस्थवृत्त्युपाय (Means of livelihood of a householder)—(25);
  - (i) दानधर्म (Religious duty of giving charities and gifts)—(26);

3. वानप्रस्थ धर्म (Duties of a hermit) —(27);
4. यतिधर्म (Duties of an ascetic) —(28-29);
5. प्रायश्चित्तविधान (Rules for atonement or expiation of sins) —(30-34).

These chapters on *prāyaś-citta* include also the story of कपालमोचन (getting rid of the skull of Brahmā by Śiva at Varanasi) —(Adh. 31) and पतिव्रता-माहात्म्य or the glorification of *pativratā* women illustrated by the story of Sītā (सीताख्यान) —(34.110-141).

It is on account of these religious chapters in the Vyāsa-gītā that the Nār.-P. speaks of the Vyāsa-gītā as 'नानाधर्मप्रबोधिनी'.

The Kūrma-Purāṇa, however, does not mention the name of the Vyāsa-gītā in its *Anukramaṇika* in II. 46, but it simply names the topics of these chapters as—"वर्णाश्रमाणामाचाराः प्रायश्चित्तविधिस्ततः । कपालित्वं च रुद्रस्य भिक्षाचरणमेव च । पतिव्रतानामाख्यानं" (II. 46.114 ff.). Moreover, many of the MSS. also, in their colophons do not mention these chapters as forming the Vyāsa-gītā.].

30. तीर्थमाहात्म्यम्

II. 35-44

(Glorification of the *tīrtha*-s)

[The *māhātmya* of the *tīrtha*-s other than Vārāṇasī and Prayāga has been narrated here; for, the *māhātmya* of both Vārāṇasī and Prayāga has already been narrated in I. 31-39. Besides the *māhātmya* of the various *tīrtha*-s (among which the Narmadā occupies a most important place) these chapters also include several important episodes relating to the *māhātmya* of a few particular *tīrtha*-s. The Kūrma-P. mentions these episodes as —“.....तीर्थानां च विनिर्णयः । तथा मङ्गलकस्याथ निग्रहः कीर्तितो द्विजाः ॥ वधश्च कथितो विप्राः कालस्य च समासतः । देवदारुवनं शम्भोः प्रवेशं माधवस्य च ॥ दर्शनं षट्कुलीयानां देवदेवस्य धीमतः । वरदानं च देवस्य नन्दिने तु प्रकीर्तितम् ॥”

(II. 46. 114-117).

- (1) The story of Maṅkaya is connected with the *māhātmya* of the Sapta-sārasvata-tīrtha (II. 35. 45-76),
- (2) the story of the killing of Kāla or the Death by

3. वानप्रस्थ धर्म (Duties of a hermit) —(27);
4. यतिधर्म (Duties of an ascetic) —(28-29);
5. प्रायश्चित्तविधान (Rules for atonement or expiation of sins) —(30-34).

These chapters on *prāyaś-citta* include also the story of कपालमोचन (getting rid of the skull of Brahmā by Śiva at Varanasi) —(Adh. 31) and पतिव्रता-माहात्म्य or the glorification of *pativratā* women illustrated by the story of Sītā (सीताख्यान) —(34.110-141).

It is on account of these religious chapters in the Vyāsa-gītā that the Nār.-P. speaks of the Vyāsa-gītā as 'नानाधर्मप्रबोधिनी'.

The Kūrma-Purāṇa, however, does not mention the name of the Vyāsa-gītā in its *Anukramaṇika* in II. 46, but it simply names the topics of these chapters as—"वर्णाश्रमाणामाचाराः प्रायश्चित्तविधिस्ततः। कपालित्वं च रुद्रस्य भिक्षाचरणमेव च। पतिव्रतानामाख्यानं..." (II. 46.114 ff.). Moreover, many of the MSS. also, in their colophons do not mention these chapters as forming the Vyāsa-gītā.].

30. तीर्थमाहात्म्यम्

II. 35-44

(Glorification of the *tīrtha*-s)

[The *māhātmya* of the *tīrtha*-s other than Vārāṇasī and Prayāga has been narrated here; for, the *māhātmya* of both Vārāṇasī and Prayāga has already been narrated in I. 31-39. Besides the *māhātmya* of the various *tīrtha*-s (among which the Narmadā occupies a most important place) these chapters also include several important episodes relating to the *māhātmya* of a few particular *tīrtha*-s. The Kūrma-P. mentions these episodes as —“.....तीर्थानां च विनिर्णयः। तथा मङ्गलकस्याथ निग्रहः कीर्तितो द्विजाः॥ वधश्च कथितो विप्राः कालस्य च समासतः। देवदारुवनं शम्भोः प्रवेशं माधवस्य च॥ दर्शनं षट्कुलीयानां देवदेवस्य धीमतः। वरदानं च देवस्य नन्दिने तु प्रकीर्तितम्॥”

(II. 46. 114-117).

- (1) The story of Maṅkaṇa is connected with the *māhātmya* of the Sapta-sārasvata-tīrtha (II. 35. 45-76),
- (2) the story of the killing of Kāla or the Death by

Śiva is connected with the *māhātmya* of Kālaṁ-jara-tīrtha (II. 36.12-37), (3) the story of the entry of Śiva with Viṣṇu into the Devadāru-forest is narrated in connection with the *māhātmya* of the Devadāru-forest itself and also mentions the imparting of the knowledge of *jñāna-yoga* by Śiva to the sages of the Devadāru-forest, by means of which they should worship Śiva (II. 38-39), (4) the episode of appearing of Mahādeva before the *Ṣaṭkūliya*-sages is related to the *māhātmya* of the Naimiṣa-tīrtha (II. 43.2-12) and (5) the story of granting boon to Nandin, the *ayonija* son of Sage Śilāda, by Śiva is related to the *māhātmya* of the Japyeśvara-tīrtha (II. 43.17.41).

This description of the *māhātmya* of the *tīrtha*-s in these Adhyāyas (35-44) is, in fact, in continuation of and related to the topic of the *prāyaś-citta* dealt with in the previous Adhyāyas (31-34) as says the Kūrma-P.—“प्रायश्चित्तप्रसङ्गेन तीर्थमाहात्म्यमीरितम् ।” (44-24); the *tīrtha-sevā* (pilgrimage) has been mentioned as a good *prāyaś-citta* to expiate even a *mahāpātaka* (cf. II. 34.106-108, 142-143)].

31. प्रतिसर्गकथनम्

II. 45-46.25

(Description of the *Pralaya* or Dissolution)

[The four kinds of *Pratisarga*-s are described here; viz.—

1. *Nitya*—constant occurring of the death of mortals (45.6);
2. *Naimittika*—due to the *nimitta* or occasion of Brahmā's sleep at the end of his day known as *Kalpa* (45.11-48);
3. *Prākṛta*—when every created object is made to be dissolved in the *Prakṛti*, the original Material Cause of the universe (46.1-23);
4. *Ātyantika*—Final dissolution or absorption into *Brahman*, of one who has acquired the highest knowledge of *Brahman*, and has realised his true Self.

After this (in śls. 26 ff.) the Kūrma-P. describes the nature of the Highest Reality (called here as the *Paramātmān*, *Maheśvara* and *Rudra*) and its manifestations into various forms. The means (*Yoga*) to realise this Reality are also mentioned here. All this may be said to be related to the *Ātyantika Pralaya* or *mokṣa*, and, therefore the Nār.-P. might not have mentioned it separately in its list of the contents of the Kūrma-P.]

Thus, we see that all the contents of the Brāhmī-Saṁhitā of the Kūrma-Purāṇa mentioned by the Nāradiya-Purāṇa are contained in the extant Kūrma-P. The contents mentioned by the Nāradiya-P., do not seem to be exhaustive, and so there are many other topics in the extant Kūrma-P. not mentioned by the Nāradiya-P., as shown above. It is clear, however, that the text of the extant Kūrma-P. is the same as noticed by the Nāradiya-P. under the name of the Brāhmī-Saṁhitā.

The extant Kūrma-Purāṇa ends with an *Anukramanikā* or a Table of Contents (Veṅk II.46.68-118) and *Phalaśruti* (46.126 ff.), both of which might not have been mentioned by the Nāradiya-P. simply because these topics are common to many other Purāṇas also, or they might have been later additions and then traditionally accepted as part of the Kūrma-Purāṇa.

Interlocutors in the Extant Kūrma-Purāṇa

Unlike the extant Vāmana and a few other Purāṇas such as the Bhaviṣya, Brahma and Liṅga which have changed their interlocutors the Kūrma-Purāṇa is one of those Mahāpurāṇas which have preserved their original character as regards their interlocutors. According to the information contained in the Matsya-Purāṇa (53.46-47, already quoted above) the Kūrma-Purāṇa was narrated by Kūrma to the sages (Nārada and others) through the story of Indradyumna. The extant Kūrma-Purāṇa has also Kūrma and the sages as its primary or the first interlocutors, and the story of Indradyumna is also related in the opening chapter.

Below are mentioned the various sets of interlocutors in the extant Kūrma-Purāṇa (Veṅk.-edition) :—

1. *Kūrma* and the *Ṛṣi-s* (*Nārada etc.*) (I. 1. 31-12; II. 45-46.66).

These are the first interlocutors of the entire Kūrma-Purāṇa as is mentioned in the Kūrma-Purāṇa itself—

एतद् वः कथितं त्रिषा भोगमोक्षप्रदायकम् । कौर्म पुराणमखिलं यज्जगाद् गदाधरः ॥ (II. 46. 67).

This interlocution between Kūrma and the *Ṛṣi-s* is reported by Sūta Romaharṣaṇa to the sages of the Naimiṣa-forest in the form of the extant Kūrma-Purāṇa. But the actual portions of the Kūrma-Purāṇa text (Veṅk.-edn.) where Kūrma and the *Ṛṣi-s* are explicitly mentioned as the interlocutors are :—

- I. 1. 31—12 (*Karma-yoga* and *Sarga*, i.e. cosmology and cosmogony, and also the *māhātmya* of Goddess Pārvatī).
 II. 45-46. 66 (*Pratisarga* or Dissolution).
 2. *Sūta Romaharṣaṇa* and the *Naimiṣa-sages* (I. 1. 1-30; 13-27; 28; 40-50; 51-53; II. 35-39; 43-44; 46-67 ff.)

Though Sūta Romaharṣaṇa is the reporter of the interlocution of Kūrma and the Ṛṣi-s, yet in the chapters mentioned above Sūta seems to be the actual narrator and not a mere reporter. The topics of these chapters are as follows:—

- I. 1. 1-30—Sūta introduces the Kūrma-Purāṇa;
 I. 13-27—*Vaiṁśa* (genealogy) and *vaiṁśānucarita*
 I. 28—Sūta introduces the interlocution of Vyāsa and Arjuna about the *Yuga-dharma* or the characteristics of the four Yuga-s.
 I. 40-50—The *Bhuvana-kośa* and *Jyotiḥ-saṁniveśa*; i. e. the description of the terrestrial and the heavenly spheres;
 I. 51-53—Description of the fourteen *Manvantara*-s, the *Avatāra*-s of Veda- Vyāsa and Śiva and the Vedic *Śākhā*-s;
 II. 35-39—Description of the *tīrtha*-s;
 II. 43-44—Description of the *tīrtha*-s continued and concluded.
 II. 46-67 ff—*Anukramaṇikā* and *Phala-śruti* of the Kūrma-Purāṇa.
 3. *Vyāsa and Arjuna* (I. 29-30).
 Vyāsa here describes to Arjuna the *Yuga-dharma* or the characteristics of the four Yuga-s, specially of the Kaliyuga and recommends the worship of Śiva to remedy the evils of Kaliyuga.
 4. *Vyāsa and Jaimini*—(I. 31).
 Vyāsa relates here the *māhātmya* of Vārāṇasī to his disciple Jaimini and reports in this connection the interlocution between Mahādeva and Devī held on the Meru.
 5. *Vyāsa and his disciples, Sumantu etc.* (I. 32-35).
 Vyāsa here relates the *māhātmya* of the various *Śiva-līṅga*-s and the *tīrtha*-s of Vārāṇasī.
 6. *Mārkaṇḍeya and Yudhiṣṭhira*—(I. 36-39; II. 40-42).
 I. 36-39—Mārkaṇḍeya relates the *māhātmya* of Prayāga to king Yudhiṣṭhira when he was being overwhelmed with grief consequent upon the slaughter of his kiths and kins in the great Mahābhārata-War.
 II. 40-42—The *māhātmya* of the Narmadā as related by Mārkaṇḍeya to Yudhiṣṭhira.
 7. *Īśvara (Śiva) and Sanatkumāra etc.*—(II. 1-11)
 The Adhyāyas (II. 1-11) form the *Īśvara-gītā* of the Kūrma-Purāṇa, which is narrated by Īśvara or Śiva to the twelve sages, viz. Sanatkumāra,

Sanaka, Sanandana, Angiras, Rudra, Bhṛgu, Kaṇāda, Kapila, Garga, Vāmadeva, Śukra and Vasiṣṭha.

This interlocution in the form of the Īśvara-gītā is reported by Vyāsa to the Naimiṣa-sages, Śaunaka and others, at the request of his disciple Sūta Romaharṣana.

8. *Vyāsa and the Naimiṣa-sages* (Śaunaka etc.)—(II. 12-34)

The Adhyāyas (Veṅk. II. 12-34) form what is known as the *Vyāsa-gītā* as already mentioned. In this *Gītā* Vyāsa relates the *Karma-yoga* or the *dharma-saṁgraha* (i.e. the topics of *dharma* or religious duties). Vyāsa is requested by the sages of the Naimiṣa-forest to relate to them the *dharma-saṁgraha* which had been expounded by Kūrma to the Sages and Indra at the time of the churning of the Ocean (*cf.* II. 34. 141-144). Vyāsa is, thus, made here the reporter of the interlocution of Kūrma and the Sages about the topics of *dharma*. According to Dr. Hazra, however, "the Uśanas-Saṁhitā was incorporated into the Kūrma-Purāṇa to form the Vyāsa-gītā." (*Purāṇic Records*, p. 72).

N.B. :—The references in this Section (II) are given from the Venkateśvara-edition of the Kūrma-Purāṇa. An Adhyāya-Concordance of the Critical Text with the texts of the printed editions noticed in this Section is given separately, and another detailed Concordance of the Adhyāyas and the Ślokas of the Critical Text with the text of the Venkateśvara-edn. is also given; so the references of the Venkateśvara-edn. given here may easily be identified in the Critical Text.

III

RECONSTRUCTION OF THE KŪRMA-PURĀṆA TEXT

PROBLEMS OF PURĀṆIC TEXT RECONSTRUCTION

There has been a controversy as to the need and value of a critical edition of the Epics and the Purāṇas. Dr. V. S. Sukthankar was the first scholar who undertook to reconstitute the text of the *Mahābhārata* on the modern principles of textual criticism; the critical edition of the *Hari-vamśa* has also been prepared by Dr. P. L. Vaidya and recently published by the B. O. R. I., Poona. The *Rāmāyaṇa* has been edited on the same principles and pattern as adopted for the *Mahābhārata*-edition. The first critical edition of a Purāṇa text, i. e. of the *Vāmana-Purāṇa*, has been published by the All-India Kashiraj Trust on almost the same principles though modified to some extent, and now the critical edition of the *Kūrma-Purāṇa* is ready.

By the critical edition of a text we generally mean the restoration of a text to its original form intended by its author or to its oldest possible form. In the West, therefore, the purpose of textual criticism and the critical edition of a text has been to restore a particular text to its original form given to it by its known author whose historicity could not be questioned, a text which had its original autograph either

preserved or inferred. The Western textual criticism has been mostly applied in the West to the editions of the classical and medieval texts composed and transmitted in written form only. And for discussing the textual problems of these fixed (not fluid) texts works like '*The Editorial Problem in Shakespeare*' (1951), '*On Editing Shakespeare and the Elizabethan Dramatists*' (1955), etc. appeared there.¹²

Textual Problems of the Purāṇas

The textual problems of the Purāṇas are, however, altogether different from those of the Western classical and medieval texts. These may be briefly enunciated as follows :—

1. Both the Epics and the Purāṇas, as we have them now, are not the works of single individual authors, for they have been compiled, redacted and revised several times and by several hands; and in the course of such redaction and revision their texts have rather been amplified than reduced, and have therefore undergone a vast change both in their form and volume. Not being the works of any single individual authors and of any particular time and region the question of restoring these texts to their original form does not arise; for, it is quite doubtful that in view of their fluid nature they ever existed in their purely original form. Though Vyāsa has been generally regarded as the author of the Mahābhārata and the eighteen Purāṇas¹³, yet the historicity of Vyāsa has been questioned by a number of modern scholars, specially of the West, who regard him as a mythical person.¹⁴ We Indians, however, are not used to regard all our ancient sages and heroes as mythical figures. But supposing that Vyāsa was a historical person and the real author of the Mahābhārata and the Purāṇas, then also it is not certain whether Vyāsa composed one single original Purāṇa-Saṁhitā which was further redacted and revised into the four Purāṇa-Saṁhitā-s by Romaharṣaṇa and his three disciples, viz. Kāśyapa, Sāvarni and Śaṁśapāyana,¹⁵ containing the germs of all the eighteen Purāṇas evolved later on, or he (Vyāsa) himself originally composed all the eighteen Purāṇas.¹⁶

12. Vide *Encyclopaedia Britannica*, Vol. 22 (1961 edn.), p. 19.

13. cf. अष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः ।
भारताख्यानमखिलं चक्रे तदुपवृत्तम् ॥ (Mt. P. 53.69).

14. See 'Some More Considerations about Textual Criticism' by M. Biardeau, *Purāṇa*, X. 2 (July, 1968), pp. 115 ff.

15. cf. Viṣṇu-Purāṇ III. 6.15-18 :—

आख्यानैश्चाप्युपाख्यानैर्गाथाभिः कल्पशुद्धिभिः ।

पुराणसंहितां चक्रे पुराणार्थविशारदः ॥

प्रख्यातो व्यासशिष्योऽभूत् सूतो वै रोमहर्षणः ।

पुराणसंहितां तस्मै ददौ व्यासो महामतिः ॥

सुमतिश्चाग्निवर्चाश्च मित्रागुः शांशपायनः ।

अकृतव्रणसावर्णी षट् शिष्यास्तस्य चाभवन् ॥

काश्यपः संहिताकर्त्ता सावर्णिः शांशपायनः ।

रोमहर्षणिका चान्या तिसृणां मूलसंहिता ॥

(cf. also Vāyu-P. 61.56-61, Brahmanḍa-P. II. 35:63-69.)

16. cf. Matsya-P. 53.69, quoted above.

Supposing that all the eighteen Purāṇas were originally composed by Vyāsa himself, even then it is certain that no autographs or their actual manuscript-copies ever existed; for, the Purāṇas must have been first transmitted orally through the Sūta-tradition. And in the course of an oral transmission of a popular text like the Purāṇas textual changes, both conscious and unconscious, in its form and bulk are unavoidable.

Under such circumstances, can we, then, assert with any degree of certainty that we would be ever able to restore the present text of the Purāṇas to their original form in which they had been composed and taught to his disciples by Vyāsa?

2. As already mentioned Purāṇas had first been transmitted orally by the Sūta-s and other reciters before they were committed to writing. In course of this oral transmission the Purāṇic texts underwent several radical changes such as variations, interpolations (most of which may perhaps be called additions or amplifications), omissions and transpositions. And when these texts were committed to writing in the form of manuscripts this fluid or changing nature of these texts was arrested to some extent; but similar changes still continued to take place in the transmitted written texts also due to the scribal slips and emendations and also to the readers' attempts to supplement or change the texts according to their own views.

But cultures and ideas of different times and also religious upheavals also effected several changes in the Purāṇa-texts. Consequently various versions and even recensions arose in different regions and times, which must have been far distant from the original Purāṇic texts, if ever there existed such texts. But all these versions and recensions represented some Purāṇic textual traditions which had their values at least for their own times and regions. Can we, or should we, then reduce these various versions to any single universal version by our text-reconstruction?

3. Manuscripts of the Purāṇas generally date earliest from the 14th or even the 15th century A.D. onward, and the oldest Nibandha-s (e.g. Vallālasena's *Dānasāgara* and Lakṣmīdhara's *Kṛtya Kalpataru*) which quote the Purāṇas were not composed earlier than the 11th or the 12th century A.D. But many of the extant Purāṇic texts took their shape between the 3rd century B. C. and the 3rd or the 4th century A.D., when they were probably committed to writing; or at the latest, before the composition of any of the oldest extant Nibandha-s or Smṛiti-kā-s.¹⁷ Before that period Purāṇas might have had a long-standing oral tradition of transmission from the time of the composition of the original Purāṇa-Saṁhitā-s. And when they were first committed to writing those early written texts are not now available to us.

Now, on the basis of such late manuscript and Nibandha material is it possible to arrive at the reasonably oldest authoritative Purāṇic texts which may be nearer to the inferred original or to the lost archetype?

17. The dates of the Purāṇas arrived at by different scholars do not agree with each other and are generally conjectural, being arrived at on the basis of the meagre data and negative-evidence.

4. There have undoubtedly been later additions in a Purāṇic text from time to time and from region to region. Are all these later additions the results of the tampering attempts of the interpolators beyond any justification, or are these additions the results of the desire on the part of the redactors to revise the texts of the Purāṇas from time to time and keep them in line with the current religious and social ideas of their times in order to preserve the encyclopaedic nature of the Purāṇas and keep them up-to-date. Should a text-critic or a critical editor spurn all such later additions as spurious matter from his critical text, giving them an inferior position in his critical footnotes, or relegating them to an appendix, or altogether rejecting them and thus driving them to oblivion ?

These are some of the main problems which confront a critical editor in reconstructing his text of a Purāṇa. There is yet another point : A Purāṇic text has different textual traditions preserved in the different regional versions which are available in their respective regional manuscripts generally written in their own regional scripts; and so, it may be said that if a single critical text is prepared on the basis of the manuscripts of the various versions, a new recension or version might arise and the various valuable Purāṇic traditions of those versions may be lost to us in course of time. It is for this reason that some scholars are totally against any critical edition of the Epic or a Purāṇa.¹⁸

Each of the problems mentioned above requires some detailed consideration and discussion. I shall here confine myself to the last mentioned problem (No. 4), i. e. the problem of the later-on added material in a Purāṇic text; for, the main structure of a constituted Purāṇic text would depend on the proper solution of this important problem.

But before considering this problem in detail a few words may here be said about the need and importance of the critical edition of the Purāṇas.¹⁹

Need of Critical Editions of the Purāṇas

The texts of the Purāṇas are preserved in manuscripts which are scattered all over the country. We find manuscripts of the Purāṇas from Kashmir and Nepal in the extreme north to Tamilnad and Kerala in the extreme south, and from Assam in

18. Cf. the article referred to in fn. 14 above.

19. By the 'critical edition of a Purāṇa' we mean 'an edition of a Purāṇa-text containing its critical text,' and the 'critical text' in the case of the Purāṇas should mean 'a comprehensive and correct text constituted on the basis of a sufficient number of reliable manuscripts of different versions and essential testimonia and on the sound principles of text reconstruction as evolved not only by the modern textual criticism, but also by the ancient Indian textual criticism available in the various old Sanskrit and Prākṛta commentaries and texts.' (The principles of ancient Sanskrit textual criticism have been discussed by me in my paper 'Textual Criticism in Sanskrit Literature' read at the Aligarh Session of the All India Oriental Conference, 1966, and published in the *V. S. Agrawala Memorial Edition* of the B. H. U. Indological Journal '*Bhārati*').

the east to Mahārāṣṭra in the west. This wide area of the availability of the Purāṇa-manuscripts has naturally given rise to the different versions of a Purāṇa-text in different regions and scripts. But this does not mean that a Purāṇa-text has different text-traditions in the same way as a Vedic Saṁhitā has different established text-traditions in the form of its Śākhā-s, in which case particular Vedic Śākhā-s are followed, studied and adhered to by particular Brāhmaṇa-families, so much so that the daily worship and the religious rites of these Brāhmaṇa-families are performed according to their own particular Śākhā. The text of these Vedic Śākhā-s have been preserved intact and without the least change by these Brāhmaṇa-families with utmost care and sanctity. It is for this reason that no single Vedic text can be reconstructed out of these various Śākhā-s. The study of these Vedic Śākhā-s had remained confined to the priestly class (Brāhmaṇas) only and had never been allowed to be carried on by the laity. The case of the Purāṇas is, however quite different. The Purāṇas have always been the popular religious works, they were made accessible to every cast and fold of the Hindus. They were publicly recited and no such sanctity, therefore, was attached to their recitation as to that of the Veda. The Vedic texts have been memorised and are even today recited by memory in the particular Brāhmaṇa-families, but not so the Purāṇas. Moreover, no particular text-tradition of a Purāṇa is adhered to in particular regions or in particular religious sects; for the vulgate text of a Purāṇa printed in Devanāgarī (which has been a universal script for writing Sanskrit texts) is generally used all over the country by the reciters, readers and also by Indian and foreign scholars.

It may, therefore, not be improper to reconstruct a single critical text of a Purāṇa on the basis of the available manuscripts of all its versions. Such single critical text must be a conflated text by its very nature, but this defect is more than compensated by giving the readings and variants of all the available versions in the critical apparatus (in the form of the critical footnotes of a critical edition).

Again, no single manuscript of a Purāṇa is found absolutely correct and the text found in most of the manuscripts, specially in the Devanāgarī manuscripts, is conflated. The printed editions of the vulgate text of the Purāṇas, based as they are on more than one manuscripts, are also conflated to some extent, some portions agreeing sometimes with particular manuscripts and sometimes with others. To avoid conflation the text of a single unconfated manuscript need be printed, but even then the conflation cannot wholly be avoided, for we have to take the help of other manuscripts also in order to corroborate and correct the readings of our manuscript and to fill up the lacuna which is sometimes found even in the best of the manuscripts. And even then we cannot have the complete or the correct picture of the text of the Purāṇa; for, a reading common to several versions is often (though not always) superior to a reading available in one single version or manuscript only. So the printing of the text of even a best single manuscript would not serve the end of

textual criticism.²⁰ Moreover, a single manuscript chosen and printed by us would represent only one of the many textual traditions or versions of our Purāṇ text. To be fair, then, the other versions should also be edited and printed either separately or side by side in one volume and the variants in each version would also have to be printed in the same manner, which at least in the case of the Purāṇas having an extent from 6,000 to 81,000 ślokaś would be an impossible task. And if we publish only one particular manuscript representing a certain version only, then our text may not be suitable to be utilised by scholars for their Purāṇic study and research on a wider basis and also for inter-regional religious recitations and observances.

Then again, sometimes a text in the majority of the manuscripts even of different versions gives a wrong reading or has some lacuna causing a wrong or incomplete sense; and then to our pleasant surprise the reading (which does not seem to be an emended one) found in some single or a few manuscripts gives us the clue to the correct reading. In the Introduction of the *Critical Edition of the Vāmana Purāṇa* (pp. xxxiii-iv) I have given some instances to show how the Kashmirian manuscripts only provide us the text of a śloka which has been lost in all other versions, and without which the sense of some ślokaś would have remained incomplete or unintelligible. Instances are also found in the manuscripts of the Kūrma-Purāṇa where majority of the versions and the manuscripts are wrong and the correct reading is found only in a few manuscripts. E.g. in I.40.20 a single manuscript of the Kūrma-Purāṇa (*viz.* the Grantha MS. purchased from Madras) has supplied us an additional śloka which seems to have been omitted by mistake in other manuscripts, for this additional śloka of the Grantha MS. completes the sense of the text given here in a number of the MS.²¹

The edition of the text of a single manuscript or of a single version of a Purāṇa may, therefore, not provide us a correct and authoritative text through-out; and the vulgate text contained in the available printed editions is not reliable, for it has been printed on the basis of an insufficient number of manuscripts locally procured; it is also not based on any sound principles of textual criticism. Hence there is the need of a critical edition of a Purāṇa based on its available manuscripts of

20. Cf. the following remarks under 'Textual Criticism' by its author in the *Encyclopaedia Britannica*, Vol. 22 (1961):—

"The school of textual critics stemming from Karl Lachmann favoured the acceptance of one 'best' manuscript and the rigid adherence to its readings in all possible circumstances as the only 'scientific' attitude for the editor. This school tacitly considered that textual criticism ended with the establishment of the family tree and the consequent decision in favour of some one preserved manuscript as the 'best'.....The illogic of the Lachmann position, in its abrogation of the critical second stage in preparing a definitive text, was exploded by A. E. Housmann: (Preface : *The Astronomicon of Manilius*, Cambridge University Press)"

Cf. also the Prolegomena to the *Critical Edition of the Ādi-Parvan* by V. S. Sukthankar, pp. 106f. in the *Sukthankar Memorial Edition*, Vol I.

21. See *infra* under Additions and Text-Reconstructions':

different versions and scripts. But for the reconstruction of a Purāṇa-text we should study the various stages of its evolution and growth and the nature of additions that were made during its growth and also the propriety or impropriety of their inclusion into or exclusion from our reconstructed text.

Evolution and Growth of a Purāṇa-text

According to the Indian tradition relating to the origin and evolution of the Purāṇas as recorded in the Viṣṇu-Purāṇa (III. 6.15ff), Vāyu-Purāṇa (60.2; 61.55ff.; 104. 2ff.) etc. Vyāsa first composed a Purāṇa-Saṁhitā containing the *ākhyāna*-s (tales and legends), *upākhyāna*-s (episodes), *gāthā*-s (ślokas handed down from the ancient times) and *Kalpajokti*-s (lore coming down from the ages). Vyāsa taught his Purāṇa-Saṁhitā to his disciple Sūta Romaharṣaṇa, who also composed a Purāṇa-Saṁhitā, which was the basis of the other three Purāṇa-Saṁhitā-s, composed by three disciples of Romaharṣaṇa, viz. Kāśyapa (or Akṛtavṛṇa), Sāvarṇi and Śāmsapāyana. These four Purāṇa-Saṁhitā-s were the *pūrva* (Vāyu.-P.) or the *mūla* (Bhāg.) Purāṇa-Saṁhitā-s, each consisting of 4000 ślokas excepting the Śāmsapāyana-Saṁhitā which consisted of 8600 ślokas. Later on eighteen Purāṇas were evolved out of these four original Purāṇa-Saṁhitā-s, the authorship of all of which was ascribed to Vyāsa.

The Vāyu-Purāṇa says that originally a Purāṇa consisted of four pāda-s, and contained 12,000 ślokas only (32.62-63). The Bhaviṣya-Purāṇa (I. 1. 103) also corroborates the Vāyu-Purāṇa when it says that all the Purāṇas are said by the wise each to have been of 12,000 ślokas ("सर्वेष्वेव पुराणानि संज्ञेयानि त्रयंभ । द्वादशैव सहस्राणि प्रोक्तानीह मनीषिभिः ॥") But the Bhav.-P. further remarks that later on they increased in their extent by incorporating in them the *ākhyāna*-s of various kinds ("पुनर्वृद्धिं गतानीह आख्यानैर्विविधैर्नृप ॥"). Still later on, the extent of the Purāṇa-literature swelled upto four lacs of ślokas ("एवं पुराणसंस्थानं चतुर्लक्षमुदाहृतम् ॥" Bhav.-P.).²²

Thus, the Purāṇa-literature from the few thousand ślokas gradually grew up to an enormous extent of four lacs of ślokas, and the authorship of all these four lacs of ślokas was attributed to Vyāsa ("चतुर्लक्षमिदं प्रोक्तं व्यासेनाद्भुतकर्मणा" Matsya-P., 35.57). Thus, all this growth in the bulk of the Purāṇas is admitted by the Purāṇas themselves; not only this, but all this addition or growth is also held to be valid and authentic by ascribing it to Vyāsa.

The Purāṇas have always been a living literature, and have acquired a unique popularity and sanctity in India. This living literature of the Purāṇas may be likened to a living human organism. The spontaneous growth in the form of additions and amplifications (*upabṛmhaṇa*) in the body of the *Purāṇa-Puruṣa* is like the natural growth of a human organism. The grown-up form of a Purāṇa-text, therefore, is as important and valuable as its original or the pristine form, just as a

22. Cf. also my article 'Purāṇas and their Referencing' published in *Purāṇa*, VII, 2. (July, 1965) pp. 325, 348f.

grown-up human body is not less important than its earlier and undeveloped baby-form. But sometimes spurious matter also makes its appearance in the Purāṇas like some unnatural redundant growth of a limb in the human body. In that case the spurious matter is to be carefully distinguished and separated from the naturally grown-up (*upabṛṃhita*) body of a Purāṇa-text.

Nature of Additions in the Purāṇas

Additions in the Purāṇas may be classified as follows:—

1. The natural growth or *upabṛṃhāṇa* of a Purāṇa-text, i. e. the growth or *upabṛṃhāṇa* effected by the redactors or the Sūtas. Such growth or addition is accepted and assimilated by the Purāṇa in its body of the text and is found in nearly all of its versions and manuscripts. The following instance from the Kūrma-Purāṇa (KP.) will make this point clear:—

The KP. I. 49. 14 (Cr. Edn.)²³ reads as follows:—

शिविरिन्द्रस्तथैवासीच्छतयज्ञोपलक्षणः । बभूव शंकरे भक्तो महादेवार्चने रतः ॥

The first line of this śloka has its verbatim parallel in the Viṣṇu-Purāṇa (III. 1.17ab), but the second line (बभूव शंकरे भक्तो महादेवार्चने रतः ।) is not contained in the Viṣṇu-Purāṇa. Now, if we regard the entire Purāṇa-literature as one single whole, of which the various Purāṇas form different parts or chapters, then it can be safely said that the KP., being predominantly a Śaiva Purāṇa, had added this line in the body of its text and so this line is found in all the versions and manuscripts of the KP.; it has, therefore, to be given a place in its constituted text.

Compare also the following śloka of the KP.—

स्वारोचिषश्चोत्तमश्च तामसो रैवतस्तथा । प्रियव्रतान्वया द्वेते चत्वारो मनवः स्मृताः ।

(I. 49.19)

This śloka of the KP. is the same as Viṣ-P. III. 1.24, but the Viṣ-P., being a *Vaiṣṇava* Purāṇa adds the following śloka immediately after this śloka:—

विष्णुमाराध्य तपसा स राजर्षिः प्रियव्रतः । मन्वन्तराधिपानेताँल्लब्धवानात्मवंशजान् ॥

The KP. does not contain this śloka, so it should be considered as an addition in the Viṣṇu-P. rather than an omission in the KP; but it has become an inseparable part of the text of the Viṣṇu-Purāṇa.

2. There are found certain passages or ślokas in a Purāṇa which are available in some of its versions and manuscripts only, while in others they are missing or omitted. Now if this omission is genuine in these versions and manuscripts and not due to haplography or other scribal slips, then the presence of these passages or ślokas in the other versions and manuscripts should also be regarded as genuine additions there, i.e. additions which have been accepted and assimilated by the text-tradition of

23. In this Section (III) the references to Kūrma-Purāṇa are given from its present Critical Edition.

at least the versions and manuscripts containing them. Sometimes such addition is found in one version only and sometimes in more than one. But this additional matter should be considered as valuable and fit to be preserved, although it is not uniformly available in all the versions and manuscripts of the Purāṇa.

Now, if we exclude such additional matter from our constituted text and give it in the critical apparatus or relegate it to an appendix, then there is every chance of its being lost for ever from our text, if the constituted text only is to be separately printed without the critical apparatus and appendices for the purpose of translation or for the purpose of general reading, recitation or study.

It may be noted here that in the case of the *Critical Edition of the Mahābhārata* the editors' efforts have been to restore the text, as far as possible to its *pristine* form, and so they have tried to exclude from their constituted text all the additions which they considered might have been introduced later on, and have given all such additional passages in the critical footnotes, and the longer passages in the Appendix. This is one view of dealing with the inferred additional passages in the Epic and the Purāṇas. But strictly speaking this kind of application of the canons of textual criticism can be justified in the case of the edition of a Western classical (Greek or Latin) text only, for which purpose these canons were evolved in the West. Another extreme view is that of Sylvain Levi and his pupils, which would not allow any exclusion from the extant texts of the Epic and the Purāṇas as preserved in the various versions and manuscripts. In the case of the *Critical Edition of the Vāmana Purāṇa* (All India Kashiraj Trust, 1967), however, we resorted to a middle path. The *Saro-māhātmya* text of the Vāmana-Purāṇa consisting of 27 Adhyāyas, is not available in the Kashmirian (only first 10 Adhyāyas available there), Bengali and South Indian manuscripts of the Vāmana Purāṇa, but we retained this text within the constituted text of the Vāmana Purāṇa; we, however, numbered its chapters separately from the main text of the Vāmana Purāṇa to show that according to the editor's view this *Saromāhātmya* text might not have been the original part of the Vāmana Purāṇa text.

But if we think that a critical editor must exclude all the additional (called as spurious and interpolated) matter from his constituted text in order to arrive at the oldest possible text of his Purāṇa, even then it is not possible; for no critical editor has got the entire and the complete manuscript-material at his disposal for scrutiny. In the Introduction (p. XVII) of his *Critical Edition of the Harivaṃśa* Dr. P. L. Vaidya says that "the Critical Text in this edition represents a phase which is positively older than A.D. 1050, the age of Kṣemendra.....But this does not mean that there are no interpolations in my text." And he further says (pp. XXXIV-V)—"Even my Critical Text might be an expanded version of the original text of Harivaṃśa, but I cannot further reduce it because of my MSS.-material and its abridgement preserved in the *Mañjarī*." So if the complete manuscript-material, without any break, from the time of the first archetype upto the time of the latest manuscript, had been available to us, we would then have been able to show that such and such additions were

made at such and such time to the original or the oldest text of the Purāṇa, and would then have been justified to exclude all the later-on-added (or spurious) matter from our constituted text, which we might perhaps, to some degree of certainty, then claim to call as the possibly oldest text.

It is not, however, possible now; for, the manuscripts written earlier than the oldest manuscripts now available to us are perhaps irretrievably lost. In such a state of affairs why then should we exclude from our constituted text only those additions which may be known to us as such on the basis of the meagre and insufficient manuscript-evidence, and allow all the passages which might also have been earlier additions or interpolations introduced at some unknown stage of the growth of the Purāṇa an honourable place in our constituted text? These remarks may be labelled as uncritical, but they may perhaps conform more to our Purāṇa-tradition.

In my humble opinion all such additions should also be included in the constituted text. We should, however, use some device to indicate that as they are not uniformly available in all the versions, they might be treated as belonging to the textual tradition of those versions and manuscripts only in which they are available; but care should be taken to ascertain that they had not been inserted in some common exemplar of those manuscripts from some other source by the scribe or reader of that exemplar.

3. Sometimes there are found two parallel versions of some portion or portions of the text of a Purāṇa in its manuscripts; the one version being shorter which is available in some of its manuscripts, while the other version longer which is also available in the other set of manuscripts of the same Purāṇa. In the case of the Kūrma-Purāṇa this kind of double version is found in its manuscripts in several places of the text. On account of the different wordings and construction of these two versions they can not be amalgamated with each other. Both these versions—shorter and the longer—should, therefore, be accepted as authentic, i. e. as acknowledged and assimilated by the two different manuscript-traditions of the Purāṇa, although the longer version may be a later one (which, however, is not always the case).

4. Sometimes a text in almost all the manuscripts is wrong or incomplete and does not, in some cases, also tally with the preceding and the following text. I have already referred in these pages to such texts in the Vāmana and the Kūrma Purāṇas. In such cases the additional line or śloka available in some single version or even in a single manuscript, which completes or corrects the sense of the text of the remaining manuscripts, should be included in the critical text, assuming that this additional text might have been rightly preserved in that particular version or manuscript only, and some-how or other lost in others.

5. Besides these authentic or justifiable additions, we also find in some manuscripts of a Purāṇa such additional matter as may be called really spurious, introduced by a scribe, reader or reciter according to his particular leanings or predilections either from some other source or composed by himself. Such spurious

additions or interpolations are made with a desire on the part of the interpolator to amplify some description or some *deva-stuti*, *māhātmya*, *phala-śruti* etc.²⁴

Some additions, in this category are tinged with sectarian zeal and motive; e. g. Nandi-nāgarī MS. of the Kūrma-Purāṇa, procured from the Śringerī-Maṭha, Mysore, adds a śloka of Śaivite nature between KP.-I.2.15-16,²⁵ and this Śloka of the Nandi-nāgarī MS. is not found in any other collated MS. of the Kūrma-Purāṇa. The Śaivite spirit of this Ms. is borne out when it alone substitutes the reading “सर्वं शिवमयं जगत्” for the reading “सर्वं ब्रह्ममयं जगत्” contained in all the other MSS. in I. 4.64b.

Such spurious additions or interpolations are found sometimes in one manuscript only and sometimes in more than one MSS., generally in those which might be the direct or indirect copies from the same exemplar containing the spurious reading. These interpolations are to be excluded from the constituted text and should be given a place in the critical footnotes or appendix.

Additions and Text-Reconstruction

Out of these five categories of additions found in the manuscripts of a Purāṇa, there should be no controversy about the first category (i. e. the additions accepted by and assimilated in the text of all the versions) to be included in the constituted text, and also about the fifth or the last category (additions which are clearly spurious and interpolated) to be excluded from the constituted text. But the second, third and the fourth categories of additions, as detailed above, should, in my opinion, also be included in the constituted text; in such cases of inclusion, however, we should use some device to indicate that these additions are not uniformly available in the text-tradition of all the versions, as I have already mentioned above; for example, we may mark these portions in our constituted text by a vertical line or enclose them within square brackets or use some other device to show that they might be later additions, or that they do not belong to all the versions.

I shall now illustrate my point by giving a few illustrations from the MSS. of the Kūrma-Purāṇa collated by us for the reconstruction of its text.²⁶

24. Dr. P. L. Vaidya, in the Introduction (p. XXXV) of his *Critical Edition of the Harivaṃśa* has given the following śloka which mentions the five groups of interpolations introduced in the Epic and the Purāṇas:—

संश्रामश्च विवाहश्च स्तुतिर्देवीवरादिकम् । प्रक्षेपकारणान्याहुः पञ्चमं च फलश्रुतिः ॥

25. KP. I. 2. 15-16 read as follows:—

ये यजन्ति जपैर्होमैर्देवदेवं महेश्वरम् । स्वाध्यायेनेज्यया दूरात् तान् प्रयत्नेन वर्जयेत् ॥

भक्तियोगसमायुक्तानीश्वरार्पितमानसान् । प्राणामायादिषु रतान् दूरात् परिहरामलान् ॥

Between these two ślokas the Nandi-nāgarī MS. inserts the following śloka:—

नमस्कारादिसंयुक्तं शिव इत्यक्षरद्वयम् । जिह्वाग्रे वर्तते येषां तान् प्रयत्नेन वर्जयेत् ॥

But no other MS. of the KP. contains this śloka.

26. For the description and abbreviations of our collated MSS. of the Kūrma-Purāṇa see *infra*.

(1) After KP. I. 51.9 we have the three lines (Śl. 10) which are found with some variants in का१ ब१ 1-3 दे१ 1-3.5.6. ते१ 1 अ१ 1-2 म१ 1, but are *omitted* in दे१ 4. 8-10 न१ 1 and द१ 1. So, we should mark these lines with a vertical line or enclose them within square brackets according to convenience; e.g. —

श्वेतस्तथा परः शूली ङिण्डी मुण्डी च वै क्रमात् ।	
सहिष्णुः सोमशर्मा च नकुलीशोऽन्तिमे प्रभुः ॥९	
वैवस्वतेऽन्तरे	शम्भोरवतारास्त्रिशूलिनः ।
अष्टाविंशतिराख्याता ह्यन्ते कलियुगे प्रभोः ।	
तीर्थे कायावतारे स्याद् देवेशो नकुलीश्वरः ॥१०	

These three lines are omitted in the oldest MSS. दे१ 8.9 also; but in certain cases a text is found contained in both these oldest MSS. and also in दे१ 10 (which three together form a separate Group) but omitted in all other MSS. (e.g. cf. the additional Śl. 27 given in critical fn. on p. 288).

(2) In the Kūrma-Purāṇa MSS. there are some cases of two parallel versions, one shorter and the other longer. These should be considered as the two independent text-traditions, as the readings and the construction of these two versions indicate : they run parallel to some extent, the longer version then gives some additional text which is absent in the shorter version, and then the two versions end in a similar text which has variants conforming separately to the two texts of the two versions. In such cases both of these versions should be adopted in the constituted text. But the question is how to adjust these two parallel versions in the same place. If the constituted text is printed in single column, then the similar texts of these two versions coming at their end may be given side by side in two columns and the preceding additional text of the longer version may be marked with a vertical line or better enclosed within square brackets. E.g. —

In the Kūrma-Purāṇa, I. 23. 11-12, we have the two versions which may be shown as follows :—

क्रथस्याभवत् कुन्तिवृष्णिस्तस्याभवत् सुतः ।	
[वृष्णेर्निवृत्तिरुत्पन्नो दशार्हस्तस्य तु द्विजाः ।	
दशार्हपुत्रोऽप्यारोहो जीमूतस्तत्सुतोऽभवत् ॥११	
जैमूतिरभवद् वीरो विकृतिः परवीरहा ।	
तस्य भीमरथः पुत्रस्]	
तस्मान्नवरथोऽभवत् ।	तस्मान्नवरथो नाम
दानधर्मरतो नित्यं	बभूव सुमहाबलः ॥१२
सम्यक् शीलपरायणः ॥१२	

Here the two versions of the genealogy of kings after Kratha, the son of Videha and the grandson of Jyāmagha, are recorded. The shorter version is given

in दे 1.8.9.10 न 1 and the longer version is given in the remaining MSS. The longer version consists of the six lines or half-śloka forming our śloka 11 and 12 and is contained in the majority of the MSS., while the shorter version consists of the two lines only—first line (11 ab) is common to both the versions, but the second line of this shorter-version differs some-what in its reading and is given here on the right-hand side in its two separate *pāda*-s; these two lines form one śloka of the shorter version numbered here also as 11 in smaller type. Lines 2nd, 3rd, 4th and the first *pāda* of the 5th line in the longer version are enclosed within square brackets to show that these are contained in the longer version only.

The genealogy recorded in these two versions is as follows :—

Shorter Version

(दे 1. 8-10, न 1)

Longer Version

(का 1 व 1-3 दे 2-6. ते 1 द 1 ग 1.2 म 1)

क्रथ

कुन्ति

वृष्टिः

नवरथ } =

क्रथ

कुन्ति

वृष्टिः

निवृत्ति

दशह

आरोह

जीमूत

विकृति

भीमरथ

नवरथः

W. Kirfel in his two works, *Das Purāṇa Pañcalakṣaṇa* and *Das Purāṇa vom Weltgebäude*, has adopted this method of giving the two parallel texts of the Purāṇa side by side.

But if the constituted text is printed in double column, as is the case in our present edition, then the above method may not be find convenient. In that case the longer version may be given in the constituted text and, then, the additional portion of this version should be marked with a vertical line or enclosed within brackets according to convenience. The shorter version, then, should be given in the critical footnotes and marked as such, or only its variants may be noted there. But that would not be a

quite correct method, for we should adopt both the versions in our constituted text, as Kirfel has done. We may, however, adopt this or the similar method for the sake of convenience.

According to this latter method the above text may be given as follows :—

कथस्याप्यभवत् कुन्तिवृष्णिस्तम्भवत् सुतः ।
 [वृष्णेर्निवृत्तिरुत्पन्नो दशार्हस्तस्य तु द्विजाः ।
 दशार्हपुत्रोऽप्यारोहो जीमूतस्तत्सुतोऽभवत् ॥ ११
 जैमूतिरभवत् वीरो विकृतिः परवीरहा ।
 तस्य भीमरथः पुत्रस्] तस्मान्नवरथोऽभवत् ।
दानधर्मरतो नित्यं सम्यक् शीलपरायणः ॥ १२

[The vertical straight line or the square brackets in the text indicate that the text thus marked is available in some of the versions only, and the horizontal wavy line denotes that the text marked by it has its alternative or variant reading in some versions or manuscripts.]

(3) If a version or a manuscript contains some additional line or lines which complete the sense of the text given in the other manuscripts and thus fills up their lacuna, then this additional text ought to be included in the constituted text, but marked to indicate that this additional text is available in some MS. or MSS. only and not in all the MSS. of the critical apparatus.

For example, take the case of KP. I. 44.20, where the first two lines read as follows :—

तत्राप्यसुरोगणैः सिद्धैः सेव्यमानोऽमराधिपः ।
 आस्ते स वरुणो राजा तत्र गच्छन्ति ये मुदा ॥

Here in 20d 'येऽम्बुदाः' is the reading in the Venk.-edn. and in दे 1.8.9 only, दे 10 reads 'ये बुधाः', ब 1.2 read 'येऽन्नदाः', but the remaining Northern MSS. read here 'ये मुदा' (का 1 ब 3 दे 2.3.5.6) and the Southern MSS. read 'ये नराः' ते 1 'ये सदा'. But all these readings ('ये मुदा', 'ये नराः' 'ये सदा') require a clause to complete the sense, and this clause or line is available in ग 1 as follows :—

तीर्थयात्रापरा नित्यं ये च लोकेऽधमर्षिणः ।

This additional line in ग 1 completes the sense and also fits well here with the Vedic and Purāṇic conception of Varuṇa. The whole text of I. 44. 19-20 may be given in the constituted text as follows :—

पश्चिमे पर्वतवरे वरुणस्य महापुरी ।
 नाम्ना शुद्धवती पुण्या सर्वकामर्द्धिसंयुता ॥ १९
 तत्राप्यसुरोगणैः सिद्धैः सेव्यमानोऽमराधिपः ।
 आस्ते स वरुणो राजा तत्र गच्छन्ति ये मुदा ।
 [तीर्थयात्रापरा नित्यं ये च लोकेऽधमर्षिणः] ॥ २०

We should thus adopt the text as it has been accepted by the manuscript-tradition of the various versions of the Purāṇa. The task of the critical editor and the text-critic should be to indicate in his adopted text the various stages of growth of the text, for which he may use some suitable device as suggested above.

CONSTITUTION OF THE KŪRMA PURĀṆA

Critical Apparatus

(a) Printed Editions

Our Critical Apparatus includes also, besides the manuscripts, three printed editions of the Kūrma-Purāṇa—viz, (1) the Baṅgabāsi-Press Edition (abbreviated here as सुब. = मुद्रित बङ्गाली edn.), (2) Bibliotheca India or the Asiatic Society Edition (मुए.). and (3) the Veṅkaṭeśvara-Press Edition (मुवे.). These three editions are described in Section II of this Introduction. These editions represent separate versions of the Kūrma-Purāṇa text, and hence their importance in the Critical Apparatus. We would have here included the Telugu-Edition also, but, as I have already mentioned, we have not yet procured the photo-stat copy of this Edition; but, we shall give the variants from this Edition in the Appendix when it is available to us.

(b) Manuscript-Material

For reconstructing the text of the Kūrma-Purāṇa we procured a number of its manuscripts from various places. As is generally the case, the majority of these manuscripts are written in Devanāgarī character; but some of our manuscripts are also written in regional scripts and so they represent their regional versions. We could not, however, yet procure any manuscript of the Kūrma-Purāṇa written in the Śāradā, Nevārī and Maithila scripts. But we are still trying to procure them, and if we succeed in our efforts we shall give their variants in the Appendix. The Uriyā-Manuscript collated by us contains only the Second Part or the *Upāri-Vibhāga* of the Kūrma-Purāṇa text, but it mostly agrees with the South Indian version. Of the two manuscripts written in the Grantha-script, the one purchased from Madras, contains only the First Part or the *Pūrva-Vibhāga* of the Kūrma-Purāṇa, but fortunately the other Grantha MS., which was procured from the Viśveśvarānanda Vedic Institute, Hoshiarpur, Punjab, contains the complete text of the Kūrma-Purāṇa.

As mentioned above, we were not able, inspite of our best efforts, to procure any Śāradā MS. of the Kūrma-Purāṇa; but recently we have been able in procuring a Śāradā-MS. of the *Īśvara-gītā* of the Kūrma-Purāṇa. Its variants will also be given in the Appendix. We have, however, one Devanāgarī-MS. from Jammu which may be said to represent the Kashmirian version of the Kūrma-Purāṇa text.

The Bengali version and the four South Indian versions (Telugu, Nandī-nāgarī, Grantha and Malayalam) are well represented in our Critical Apparatus. The South Indian version is also represented by a Devanāgarī MS., procured from the Sarasvatī-Mahal Library, Tanjore.

Thus our Critical Apparatus is sufficiently representative of the various available versions of the Kūrma-Purāṇa. The following is the number of manuscripts of different versions and scripts collated by us :—

1. Kashmirian	—	1 MS.
2. Bengali	—	3 MSS.
3. Devanāgarī (Northern and Western)		10 MSS.
4. Telugu	—	1 MS.
5. Nandi-nāgarī	—	1 MS.
6. Grantha	—	2 MSS.
7. Malayalam	—	1 MS.
8. Devanāgarī (South Indian version)	—	1 MS.
9. Utkala or Uriyā	—	1 MS.
Total		21 MSS.

List of the Collated Manuscripts

Kashmirian Version

क₁ = MS. No. 3567, Raghunath Sanskrit Library, Jammu, Kashmir. Script *Devanāgarī*.

Bengali Version

ब₁ = MS. No. 2885, Dacca University Library, Dacca, Pakistan. Script *Baṅgālī*.

ब₂ = MS. No. 3390, Dacca University Library. Script *Baṅgālī*.

ब₃ = MS. No. 398, Asiatic Society, Calcutta. Script *Baṅgālī*. (Same as MS. No. 3992 in the *Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Collections of the Asiatic Society of Bengal*, Vol. V, 1928)

Devanāgarī Version

दे₁ = MS. E. 3346, India Office Library, London.

दे₂ = MS. Tod 39, Royal Asiatic Society, London.

दे₃ = MS. 5589, Viśveśvarānanda Vedic Research Institute, Hoshiarpur, Punjab.

दे₄ = MS. No. 999, Banaras Hindu University Library, Varanasi.

दे₅ = MS. M.C. 371, Oriental Research Institute, Mysore.

दे₆ = MS. No. 1039, Harvard University Library, U. S. A.

दे₇ = MS. E. 3345, India Office Library, London.

दे₈ = MS. No. 41 of 1881-82, Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

दे₉ = MS. No. 16 of 1873-74, Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

दे₁₀ = MS. PM. 2418, Adyar Library, Madras.

South Indian Version

- द₁ = MS. No. 1588, T.M.S. Sarasvati Mahal Library, Tanjore. Script *Devanāgarī*.
 ग₁ = A Palm-leaf Manuscript purchased from Madras. *Grantha* script. Contains only the *Pūrva-bhāga* of the Kūrma-Purāṇa text.
 ग₂ = MS. No. 5036, V.V.I., Hoshiarpur. Written on Palm-leaves. Script *Grantha*.
 म₁ = MS. No. 110/19129, Keral University Library, Trivandrum. Written on palm-leaves. Script *Malayalam*.

Other South Indian Non-Devanāgarī MSS.

- ते₁ = MS. No. D. 2107, Government Oriental Manuscripts Library, Madras. Script *Telugu*. (Transcript copy in Devanāgarī procured and collated).
 न₁ = A Palm-leaf Manuscript procured from the Śringerī-Maṭha, Mysore. Script *Nandī-nāgarī*.

Uriyā Manuscript

- उ₁ = MS. No. 75139, Adyar Library, Madras. Written on palm-leaf. Script *Uriyā*.

Detailed Account of the Collated Manuscripts

[The Catalogue-numbers and places of deposit of these Manuscripts have already been given above].

का₁

It has been procured from Jammu, and may be said to represent the Kashmirian version of the Kūrma-Purāṇa text. It contains 204 folios, and about the 15 ślokas per page (about 9 lines per page and about 50 letters per line). The text is complete, lacuna are very few. Ślokas are numbered. Contains marginal corrections. Some variants are also noted in the margin, e.g. on folio 63 A. (See I. 21.67 a, critical footnote). The post-colophon statement reads as—“इदं रणवीरसिंह कथाप्रसंगेन चित्तविषयीकृतम् संवत् १९१२ अष्ट...श्रुतमिति काश्यां शुभं भूयात् । इदं श्रीमद्दीवानज्वालासहायैः प्रबधकल्पता श्रवणेन भावगोचरीकृतं संवत् १९२० कुम्भार्कस्य २० जम्बूमध्ये शुभं स्यादोम् ।”, which may give us some hint as regards its date. Perhaps, it was written earlier than *Saṃvat* 1912 when Mahārāja Ranbir Singh of Kashmir listened to the Kūrma-Purāṇa from this MS. at Kāśī, and the writer might have recorded this fact also in this MS.

ब₁

Microfilm copy of this MS. was procured from the Dacca University. The MS. contains 172 folios, and about 15 ślokas per page. The Manuscript is complete, but contains a large number of lacuna. Adh. II. 10 is missing but there is no loss of folios. The post colophon contains the following statement also—अङ्कान्विकालैकमिते शकाब्दे गते नभस्वीय (?) तमिस्रपक्षे त्रयोदशोयुक्त शशाङ्क...व्यलेखि कूर्माख्यमिदं पुराणम् ।), which indicates its date of writing. On account of the scribal negligenc there are many corruptions, omissions and wrong transpositions and repetitions in this MS.; e.g. a long passage of 31 lines forming our text I. 25.88c-103b is wrongly displaced after I. 26.5 (See the critical footnotes).

ब२

Microfilm copy was procured from the Dacca University. It contains 233 folios, and about 13 śloka per page. The text is complete and there are very few lacuna in it. It is well and correctly written. It contains a long post-colophon statement in which the date of its writing (as शाके ...सप्तषोडशमिति वर्षे व्यतीते शुभे बहुयैकाधिक विंश ...तद्भवलिप्या समाप्तं महत् !), the name of the writer as Rāmānanda and of his Patron as Śrī Śivanātha Rai are also mentioned (प्रीत्यै श्रीशिवनाथरायसुमतेरेतत्पुराणं शुभं रामानन्द-महीसुरो ...etc.).

ब३

This MS. was procured from the Asiatic Society, Calcutta. It is written in the Bengali script of the early nineteenth century. Its appearance is fresh. It is complete; folios 108; size 45×14 cm.; lines about 14 on a page, letters about 60-70 in a line. No date is given, but the name of the writer given as Jayarāma Śarmā (समाप्तमिदं कूर्मपुराणम् । लिखितं श्रीजयरामशर्मणा). In the latter portion of its *Pūrvārdha* text and in some portions of its *Uparibhāga* it often agrees with the Kashmirian MS. का१.

दे१

This MS. of the India Office Library contains separate numbers of folios in the two Parts of the texts—in Part I folios 1-69, in Part II ff. 1-72. Size 32.5×16 cm; lines about 15 per page and letters about 50 per line. After its last colophon it has an *Anukramaṇikā* (list of contents) of its own which is the same as given at the end of the two MSS. दे३.९. It has certain lacuna e.g. Adhyāyas I. 28-33 (Venk. edn. I. 30-35) are omitted in it besides certain other lacuna of some śloka and lines here and there. It generally agrees with दे३.९ and sometimes also with some South Indian MSS. It is undated.

दे२

An electroprint copy of this MS. was procured from the Royal Asiatic Society, London. It is a good and reliable MS. with a few corruptions and is dated V.S. 1655 (A.D. 1598)—(संवत् १६५५ समये आसाढ़ सुदी द्वादशी वार बुधवार लिखितं पितांबर ब्राह्मणेन समीप विश्वनाथ). Folios noted as 276, but 273 by counting. It has about 12 śloka per page. The text is complete with a few lacuna here and there. Sometimes it gives a special reading of its own which is not found in other MSS., e.g. in I. 25.42 c. It generally agrees with का१ ब२ and दे३, and sometimes with ते१ and न१ also.

It is the third oldest MS. in our critical apparatus, the first being दे३ and the second दे९.

दे३

It is a complete MS., size 33.5×14 cm., folios 202, lines 11 per page and letters about 43 per line, about 12-13 śloka per page. Dated V.S. 1679 (A.D. 1622), the fourth oldest MS. in our critical apparatus as regards its date. There are sometimes haplographical omissions, and sometimes other omissions due to scribal

negligence, e.g. there is a long omission in it from I. 30.20a upto I. 36.25c. It generally agrees with दे३ but mostly with दे६, and sometimes with दे४ also.

दे४

This MS. was written in Lavapur (Lahore?) by a Kashmirian scribe named Himmata Paṇḍita in *Saṃvat* 1894 (A. D. 1837) as its post-colophon statement mentions—“समाप्तश्चायं कूर्मपुराणः । आषाढकृष्णपक्षे तु चतुर्थ्या गुरुवासरे लवपुरमध्ये मया हिम्मत पण्डित काश्मीरदेशोत्पन्न लिपीकृतम् । सम्बत् १८९४ ।” But it does not often agree with का१, it generally agrees with South Indian MSS.

It contains 230 folios and about 12-13 ślokas per page. Ślokas are numbered. Adhyāyas I. 33, 40 are missing in it. In the Īśvara-gītā text it does not mention in its colophons as ‘ईश्वरगीतासु’ etc. which is mentioned in almost all the MSS. Text is wrongly transposed in many places.

दे५

The microfilm of this MS. was procured. The MS. contains 124 folios and 15-16 ślokas per page. The text is incomplete and ends abruptly after II. 11.143b (i. e. after the Īśvaragīta-text), and thus Adhyāyas II. 12-44 are missing in it. There are other lacunas also in this MS.

It generally agrees with का१ and दे२ as mentioned above, and not with South Indian MSS., though it belongs to Mysore. Hence it does not belong to the South Indian version, though in one place (I. 27.39 ff.) it agrees with South Indian MSS. in its omission.

दे६

The electroprint copy of this MS. was supplied to us by the Harvard University Library. It contains 237 folios and about 14 ślokas per page. The MS. is complete. Adhyāya-numbers are not given in the colophons of the Adhyāyas except the Adhyāyas I. 1., II. 1-11, 13 only. It generally agrees with दे३, and also with दे३.

दे७

This MS. is complete. Its size is 30.5 × 10.5 cm., and it contains 1-104 folios in Part I (*Purva-bhāga*) and 1-98 folios in Part II. Adhyāya-numbers are given only in figures and not in words. The colophons of some Adhyāyas are also missing. In part II. of the text, separate Adh.-numbers are also given along with the continuous numbers of the Adhyāyas. Ślokas are numbered. The writing is clear and good. It generally agrees with दे६, but occasionally also with दे८-१०.

Only the first chapter and the *Bhuvana-Kośa* chapters were collated from it.

दे८

This is the oldest MS. in our Critical Apparatus. Its size is 22 × 12.5 cm., and contains 310 folios, about 14 ślokas per page (11 lines per page and about 30

letters per line). The 11th folio is missing, and the two consecutive folios are both numbered as 282 and then 283 etc. The last folio is damaged. Adhyāya-numbers in colophons are mentioned only in words. It is a complete MS., and contains a few lacuna. Its date (V. S. 1615, A. D. 1558), the name of the writer and the place of are mentioned writing (?) in the post-colophon as—“संवत् १६१५ मार्गश × × × पक्षे दशभ्यां रविदिने श्री वृद्धनगरे वासव्य दामोदरेण लिखितमिदम् ।” It uses *prṣṭha-mātrās*-s also. An incomplete *Anukramanikā* (beginning from Devī-māhātmya in I. 11.) is given in this MS. after its last colophon, which is the same as in दे१ mentioned above.

दे१

This MS. comes next to दे३ as regards its date, which is mentioned as V.S. 1622 (A.D. 1565), so it is only seven years younger to दे३. It contains, like दे३, an incomplete *Anukramanikā*, after its last colophon, and after the end of this *Anukramanikā* the date is mentioned as—“कूर्मपुराण समाप्तमिति । संवत् १६२२ वर्षे माघ...शनौ लिखितमिति ॥”

It contains 273 folios, the first folio is missing and some are damaged. There are about 11-12 ślokas on a page. It is a complete MS., and has a few lacuna. It almost agrees with दे३, and differs very little from it. In one place both these MSS. give the same corrupt reading as ‘निष्कलाशा (?) त्मने नमः’ for the correct reading ‘निष्कलायात्मने नमः’ so it seems probable that this MS. (दे१) was copied from दे३ or from its exemplar; but sometimes it differs from this MS., as in I. 7.4 b where दे३ reads ‘तज्योतिः[.]संज्ञ एव च’ and दे१ reads ‘स्तब्धो निःसंज्ञ एव च’.

दे१०

This MS. is not as old as दे३.९ as regards its date. It mentions its date in three places—first, after its Adh. I. 47 as “...भुवनकोशवर्णने सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४७॥ शके १८१६ मार्गशीर्ष शुक्ल १३ इंदुवासरे प्रथमप्रहरे लिखितं संमत विक्रमार्क १८५१” and then after its Adh. 48 as—“इति श्रीकूर्मपुराणे जंबूद्वीपवर्णने पूर्वभागे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥ शके १८१६ मार्गशीर्ष शुक्ल १४ भौमवासरे प्रथमप्रहरे कृष्णरावविठ्ठल दिने परशु यांचे मूलप्रतिवसून रामचंद्र यशवंत मराठे यांणे स्वार्थपरार्थ सिद्धि” “संवत् १८५१ विक्रमार्क मुकाम बडोदे ॥” and finally at the end after the last colophon as—“...दिवाणजी कृष्णराव विठ्ठलदिनेपरशु यांचे मूलप्रतीके १७४६ तारणनाम संवत्सरे वैशाखशुक्र ७ सौम्यवासरे रात्रौ द्वितीयप्रहरे...रामचंद्र यशवंतपरोक्ष्याणी शके १८१७ मन्त्रयगम विक्रमार्क संमत् १८५१ तारीख ११ सेप्टेम्बर सन् १८९५ ई० भाद्रकृष्णपक्ष ७ सौम्यवासरे ग्रन्थ समाप्तः ॥” Thus the writing of this MS. was finally completed in Śaka 1817, V.S. 1951, and A.D. 1895 on September 11. So it is a late Manuscript, but it was copied from a Manuscript dated V.S. 1746 (A.D. 1689) which belonged to one Divāṇa Kṛṣṇarāi Vithala, and it was written by Ramachandra Yaśvantarao Maratha at Baroda as the above colophons indicate.

It is written on court-paper of that time. Its size is 21 × 12.5 cm., lines 9 per page and letters 26 per line. The two parts I and II of the text are bound in separate two Volumes numbered as PM. 2418-1 and PM. 2418-2. Its folios are numbered separately at different places of its text as :—

In Part I—

Adh.	1-20—folios 1-104
„	20-24—folios 1-17
„	25-29—folios 1-13
„	29-46—folios 1-61
„	47—folios 1-4
„	48—folios 1-6
„	49-54—folios 1-14

In Part II—

Adhs. 1-46—folios 1-178

It splits its 49 (Cr. 47) Adh. of Part I into two parts like दे३.९. This MS. mostly agrees with दे३ and दे९ and forms with them a separate group representing which sometimes agrees with the South Indian version.

This MS. (दे१०) sometimes gives more correct reading than दे३.९, and also sometimes differs from them and agrees with का१ and दे२ in readings and omissions, cf. e. g. II. 33, II. 37 etc.

न१

This palm-leaf Nandī. Nāgarī MS. from Śṅgerī Maṭha, Mysore, contains 208 Folios of about 14 ślokaś per page. Adhs. I. 26-28 (Cr.) are missing in this MS. although there is no loss of folios here. It is the only MS. in our critical apparatus which gives the continuous Adh. numbers in the two parts of the text. In the first Part the Adhs. are numbered from 1 to 49 and in the second part from 50 to 95.

This manuscript gives good readings and often agrees with दे१.८-१० and some times with दे४. In some places it also agrees with the South Indian MSS., द१ प्र१.२ म१. But it seems to be allied with ते१, for both split the last Adh. of the Iśvara-gītā (II. 11) in two Adhs.—II. 11.1-106 mentioned as Adh. I. 11 (एकादशः) in ते१ and Adh. 59 (एकोनषष्टितमः) in न१ and II. 11.107-146 as Adh. I. 12 (षष्टितमः) in ते१ and 60 (षष्टितमः) in न१. This MS. omits the last 27 ślokaś (of the last Adh. of part II) containing a portion of the *mahātmya* of the Kūrma-Purāṇa

ते१

A Devanāgarī transcript copy of this Telugu MS. was procured from the Government Oriental Manuscript Library, Madras. It often differs from the South Indian MSS., द१ प्र१.२ म१., and agrees with दे३-१० and न१. Thus it can not be said to be a true representative of the South Indian version. It often gives its own peculiar readings, e.g. cf. 1.1.19d, 1.7.3d, 1.28.3cd, 5cd, 10c, 11cd, 13ab, II. 11.146 etc.

द१

The microfilm of this MS. was procured from the Sarasvatī Mahal Library, Tanjore; but the microfilm is quite illegible in many places, specially in Adhyāya-colophons. The MS. is complete and contains 230 folios, and about 11 ślokaś per page. Though this Ms. is written in Devanāgarī, but it belongs to the South Indian

version represented by म१.२ and म१. It sometimes also agrees with न१ and ते१ and sometimes also with दे१-१० only (e. g. in I. 20.3c-4d) in its haplographical omissions, which also may be said as a mere chanced agreement.

म१

This MS. was purchased for us by Dr. V. Raghavan. But it contains only the first part (*Pūrva-bhāga*) of the text. It is written on palm-leaves and contains 202 folios, and about 8 ślokaś per page. It is not dated. It generally agrees with म१ (Malayalam MS.) and sometimes also with म२, and occasionally also with द१ and दे१.५.

म२

This palm-leaf Grantha MS. Contains both the Parts of the text. It has 220 folios, and about 12 ślokaś per page. Folios 217, 218 are missing. In its post-colophon statement its date is given as 'प्रमादिनाम संवत्सर'. It generally agrees with म१. Both write 'सह चक्रेण' for 'सह शक्रेण' in I. 1.31, which mistake may also be due to the confusion between the two letters 'च' and 'श'. In Śāradā script both these letters are quite similar, and therefore this Grantha MS. might have been based on a Śāradā manuscript of the Kūrma-Purāṇa¹. Śāradā and Malayalam manuscripts sometimes agree with each other². It may be for this reason that this Grantha MS. generally agrees with the Malayalam MS., म१. This Grantha MS. sometimes differs from the remaining South Indian MSS. (द१ म१ म१); e. g. cf. I. 7.53d, 59d, 59a; cf also I.11.30 where it alone adds two ślokaś of its own. Sometimes it also agrees with न१.

म१

This palm-leaf Ms. of 46 × 5 cm. size is a complete MS. and contains 88 folios in all. Folios 1-51 contain the first Part and folios 52-88 the second Part of the text. As mentioned above, this MS. also has the reading 'सह चक्रेण' for 'सह शक्रेण' in I. 1.31, and thus it agrees with म२. It is possible that both might have been copied, directly or indirectly, from the same exemplar. In other places also it generally agrees with म२; but in certain places it agrees with म१ also and sometimes with ते१ also; cf. I. 1.4, 9, 11. 20; etc.

उ१

This palm-leaf MS., though written in Uriyā script, belongs to the South Indian version of the Kūrma-Purāṇa text, and might have been copied from some South Indian manuscript. It contains only the second Part (*Upāri-bhāga*) of the Kūrma-text. Its size is 43 × 3.5 cm., appearance old; contains folios 114, lines 5 per page and letters about 92 per line. It is allied with म१; both of these MSS. have no Adh.-colophon after their Adh. II. 38, and yet both number the next Adh. as 39, the colophon being here the same in both the MSS. as:—"इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।"

1. In this connection see also my article 'Devanāgarī Source of a Śāradā Manuscript' in *Purāṇa*, I. 2 (Jan. 1960).
2. Cf. also V. S. Sukthankar, *Prolegomena, Sukthankar Memorial Edition*, Vol. I., p. 95.

Besides these collated MSS., some MSS. have also been consulted, the following may be mentioned here :—

1. MS. No. 9179 from the Sarasvatī Bhaṇḍāra Library, Fort Ramnagar (abbreviated here as R). Complete.
2. MS. No. 2810 from the V.V.I., Hoshiarpur (abbreviated here as H). Complete. Appearance old. Undated.
3. MS. No. 17084 from the Sarasvatī Bhavana Library, Vārāṇaseya Sanskrit University, Varanasi. The MS. is named as *Bhagavatī-gītā* and contains the portion of the *Devī-māhātmya* Adhyāya of the Kūrma Purāṇa (I. 1.11). Bengali script.
4. MS. No. 17129 from the Sarasvatī Bhavana Library. Contains the Īśvaragītā chapters only and so the MS. is named as Īśvara-gītā. Dated V.S. 1869 (A.D. 1812).

Testimonia

The main Testimonia are as follows :—

1. Kūrma-Purāṇa in Uriya-Verse. Edited by Gopinath Car. Published by Orissa Jagannath Company. Cuttak, Orissa.
2. Kūrma-Purāṇa-Sūci, MS. D. 2334, Government Oriental Manuscripts Library, Madras. Devanāgarī transcript copy procured. It also, like our न१, gives the continuous numbers to the Adhyāyas of the Kūrma-Purāṇa text. The first Part or *Pūrva-bhāga* contains Adhs. 1-50, and the second Part called *Uttara-bhāga* contains Adhs. 51-93. It gives the detailed contents of the Kūrma-Purāṇa text.
3. Parallel ślokas and topics of the Kūrma-Purāṇa traced in the Mahābhārata and the other Purāṇas. These will be given in the Appendix. They have been sometimes helpful in reconstructing the text.
4. The Kūrma-Purāṇa quotations (both identified and unidentified) collected from the Dharma-śāstra Nibandha-s and the Smṛti-tīkā-s. These have formed the most important part of our testimonia, for some of these Nibandha-s and Tīkā-s are older than the oldest of the available manuscripts of the Kūrma-Purāṇa.

The following is the list of the Nibandha-s and the Tīkā-s from which the Kūrma-Purāṇa quotations have been collected (the names of these Nibandha-s and Tīkā-s are given here in their chronological order)—

- (1) कालविवेक by Jimūta-vāhana.
- (2) याज्ञवल्क्यस्मृति-टीका by Aparārka
- (3) दानसागर by Vallālasena
- (4) हारलता by Aniruddha Bhaṭṭa

- (5) कृत्यकल्पतरु by Lakṣmī-dhara Bhaṭṭa.
- (6) स्मृतिचन्द्रिका by Devaṇṇa Bhaṭṭa.
- (7) चतुर्वर्गचिन्तामणि by Hemādri.
- (8) कृत्यरत्नाकर by Caṇḍeśvara.
- (9) पराशरमाधव by Mādhavācārya.
- (10) कालमाधव by Mādhavācārya.
- (11) नित्याचारपद्धति by Vidyākara Vājapeyin.
- (12) मदनपारिजात by Madanapāla.
- (13) प्रायश्चित्तविवेक by Śūlapāṇi.
- (14) श्राद्ध-विवेक by Śūlapāṇi.
- (15) नित्याचारप्रदीप by Narasimha Vājapeyin.
- (16) तीर्थचिन्तामणि by Vācaspati.
- (17) कालसार by Gadādhara.
- (18) तीर्थसार by Dalapatirāja.
- (19) वर्षक्रियाकौमुदी by Govindānanda.
- (20) श्राद्धक्रियाकौमुदी by Govindānanda.
- (21) शूद्राचारशिरोमणि by Śeṣakṛṣṇa.
- (22) स्मृतितत्त्व by Raghunandana.
- (23) शुद्धिक्रियाकौमुदी by Govindānanda.
- (24) त्रिस्थलीसेतुसार by Bhaṭṭoji Dikṣita.
- (25) आचाररत्न by Lakṣmaṇa Bhaṭṭa.
- (26) स्मृतिमुक्ताफल by Vaidya-nātha Dikṣita.
- (27) दानमयूख by Nilakaṇṭha.
- (28) निर्णयसिन्धु by Kāmalākara Bhaṭṭa.
- (29) वीरमित्रोदय by Mitra-miśra.
- (30) समयमयूख by Nilakaṇṭha.
- (31) कालतत्त्वविवेचन by Raghunātha Bhaṭṭa.
- (32) विधानपारिजात by Madana-pāla.
- (33) तीर्थेन्दुशेखर by Nāgeśa Bhaṭṭa.
- (34) जयसिंहकल्पद्रुम by Ratnākara Dikṣita.
- (35) पुरुषार्थचिन्तामणि by Viṣṇu Bhaṭṭa.
- (36) आचारभूषण by Tryambaka Oka.
- (37) स्मृतिरत्नाकर by Venkaṭanāthācārya.

Grouping of the MSS.

According to their agreement in readings, corruptions, omissions etc., the Manuscripts forming the Critical Apparatus may be grouped as follows :—

Group I— दे१.८-१०.

This Group consists of the two oldest Devanāgarī MSS., दे३.९. दे१० mostly follows them, and दे१ often is in agreement with them. But दे१.८.९ are

also occasionally in agreement with the South Indian version. The readings of this Group do not agree with readings of the other Groups in a large number of cases.

Group II— का₁, ब₂, दे_{2.5}.

दे₂ is one of the oldest MSS. in this Group. This Group represents a version which may be said to be common to the textual traditions of the Kashmirian, Bengali and Devanāgarī MSS., which belong to different and distant regions of India. This Group occasionally agrees with ते₁ and न₁ also. This, therefore, is an important Group from the point of text-reconstruction.

Group III— ब_{1.3}, दे_{3.6}.

ब_{1.3} sometimes differ from ब₂, and generally form a separate Group with दे_{3.6}. They may be said to represent the Bengali version of the Kūrma-Purāṇa text, on which the Baṅga-bāśī Press edn. is most probably based.

Group IV— दे_{4.7}, ते₁, न₁.

The MS. ते₁ and न₁ of this Group represent a version which is in midway between the Northern and the South Indian versions. MS. दे₄ generally agrees with them, but occasionally with the South Indian MSS. also. दे₇ generally follows दे_{3.6}.

Group V— द₁, प्र_{1.2}, म₁, उ₁

All these MSS. represent the South Indian version. This version has, in a large number of cases, its own peculiar readings, which are generally not found in ते₁, न₁ and the North Indian MSS.

Adhyāyas Combined and Split in the Manuscripts

In the case of the Vāmana-Purāṇa text which we have edited and published, the MSS. of the Kashmirian, Bengali and the South Indian versions omit so many as 27 continuous Adhyāyas (forming the *Saro-māhātmya* text) of the Vāmana-Purāṇa. But, in the case of the MSS. of the Kūrma-Purāṇa we do not find any genuine omissions of the Adhyāyas of the Kūrma-Purāṇa text. The few omissions of the Adhyāyas which we find in the Kūrma-Purāṇa MSS., such as in दे_{5.10} न₁, are the results either of the loss of the folios or of the scribal negligence. But the Manuscripts of the Kūrma-Purāṇa have combined and also split certain Adhyāyas of the Kūrma-Purāṇa text as available in the printed editions. The text of the Venk-edn. has the largest number of Adhyāyas both in its *Pūrva-bhāga* and the *Uttara-bhāga* (53+46). Below are given, therefore, the Adhyāyas of the Venkaṭeśvara-edn., which have been combined and split in the MSS. of the Kūrma-Purāṇa:—

(a) *Adhyāyas combined*

(Adhyāyas of the Venk.-edn.)

Manuscripts in which combined

Part I

11—12

का१, ब१-३, दे२-६, ते१, न१

13—14

ब१-३, दे२-६, ते१, न१

28—29

का१, ब१-३, दे२-६ द१ १-२ म१

Part II

5—6

ब१-३, दे१-६-७

32—33

का१, ब१-३, दे२-६-७

38—39

का१, ब१-३, दे२-६-७, न१, ते१ द१

(b) *Adhyāyas Split*

Part I

Venk. Adh. 49(Cr.47)—Split into *two* Adhs. in दे३-१० and in रा. also (49.1-38, and 49.39-70).

Part II

,, ,, 11—Split into two Adhs. in ते१ and न१, and in रा. also (11.1-107, and 11.108-141).

,, ,, 46 (Cr. 44)—Split into two Adhs. in दे३ (46.1-67 and 46.68-148).

Number of the Adhyāyas in the Manuscripts

The MSS., both collated and consulted, have different numbers of Adhyāyas in their *Pūrva-bhāga* and the *Upari* (or *Uttara*)-*bhāga* of their text. Many of the MSS., however, number their Adhyāyas carelessly and wrongly in their Adhyāya-colophons; sometimes omitting some Adhyāya-numbers and sometimes giving the same number to the two consecutive Adhyāyas in several places and the error thus caused remains unrectified upto the end.

Below is given a statement showing the number of the last Adhyāya of the *Pūrva-bhāga* (Part I) as well as of the *Upari-bhāga* (Part II) as mentioned in each of the MSS. (If the Number given in the MS. is wrong, then the correct Number is given within brackets) :—

Manuscript	No. of the Last Adhyāya in Part I	No. of the last Adhyāya in Part II.
का१	50(51)	44
ब१	50	43
ब२	50	43
ब३	50	40(43)
दे१	53	45
दे२	50(51)	44
दे३	50 (51)	48(46)
दे४	50	46(44)

दे ⁵	50	Missing after II. 11
दे ⁶	50	45(46)
दे ⁷	50(53)	47
दे ⁸	53	46
दे ⁹	53	46
दे ¹⁰	52	46
	Part I	Part II
न ¹	49	95 (continuous)
ने ¹	54	.....
द ¹	50	46
अ ¹	50 (52)	missing
अ ²	52	46
म ¹	52	46
उ ¹	missing	46

Adhyāyas in the Constituted Text

The constituted text of the Kūrma-Purāṇa consists of 5 Adhyāyas in the *Pūrva-vibhāga* and 44 Adhyāyas in its *Upari-vibhāga*. [In the *Pūrva-vibhāga* Adhyāyas 11-12, and 28-29 of the Venkateśvara-edn., and in the *Uparivibhāga* Adhyāyas 32-33, and 38-39 of the Venk. edn. have been combined on the evidence of the MSS. collated and consulted. An Adhyāya-concordance of the Adhyāyas of the constituted text with the Adhyāyas of the the other printed editions and another Concordance of the Adhyāyas and the Ślokas of the constituted text with the Adhyāyas and Ślokas of the Venkateśvara edition will be given after the Introduction as its Supplement.

Principles of Text reconstruction

The principles adopted for reconstructing the *text of the Kūrma-Purāṇa* are almost the same as enumerated in the Introduction of the *Critical Edition of the Vāmana-Purāṇa*.

Although the MSS. दे^{3.9} are the oldest in our *Critical Apparatus*, but these two MSS. with दे¹⁰ and sometimes with दे¹ also give a large number of readings which are not supported by the other versions. The MS. दे², which is also the third oldest Manuscript gives readings which are generally supported by का¹, ब², दे⁵, and also occasionally by दे^{3.6}, ते¹ and न¹, which belong to different versions. So our text generally, but not always, is based on the texts of these Manuscripts.

I have discussed some important principles of *text-reconstruction* in the beginning of this Section (III). My text is also influenced by these principles; but I have tried to show the different layers of text in such cases by wavy lines, vertical lines, and square brackets.

The cases of editorial emendations are very few and I shall discuss such and the like cases in my *Critical Notes*.

I acknowledge with sincere gratefulness the help and assistance rendered in this sacred cause of learning by the different Institutions and Libraries who have supplied us the copies of their valuable manuscripts, and by my esteemed colleagues in the Staff who have ungrudgingly laboured hard in collating the MSS., preparing the critical apparatus, collecting the necessary data, and reading and revising the proofs. I am also thankful to the other scholars who have occasionally visited our Purāṇa-Department and have benefitted us by their opinions and suggestions. I am also most thankful to the authorities who have sponsored this sacred *Sārasvata Yajña*, and all those who contributed to it in some form or other.

Fort Ramnagar,
Varanasi.

Anand Swarup Gupta

Pauśa, V. S. 2027,
25th December, 1970.

Śloka Concordance

CONCORDANCE OF THE ADHYĀYAS AND ŚLOKAS OF THE CRITICAL EDITION OF
THE KŪRMA PURĀṆA WITH THOSE OF THE VENKATEŚVARA EDITION

(कूर्मपुराण-पाठसमीक्षात्मकसंस्करणस्य (पा. सं.) अध्यायानां श्लोकानां च वेङ्कटेश्वरसंस्करणेन (वें. सं.) सह संवादः)

पूर्वविभागः (Part First)

Cr. Ed. (पा. सं. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. सं. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. सं. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)
अ० १	अ० १	११a-f	१२-१३ab	अ० ६	अ० ६
१-४०	१-४०	१२-३३	१३cd-३५ab	१-२५	१-२५
४१a-d	४१	३४a-f	३५cd-३६	.....	.....
४१ef	.....	३५a-f	३७-३८ab	अ० ७	अ० ७
४२	४२	३६-१०७	३८cd-११०ab	१-११	१-११
४३a-f	४३-४४ab	१०८ab	११०cd	१२a-f	१२-१३ab
४४-४५	४४cd-४६ab	१०८cd	१११ (द्विचरणात्मकः)	१३ab-१६ab	१३cd-१९cd
४६a-f	४६cd-४७	अ० ३	अ० ३	१६c-f	२०
४७-५७	४८-५८	१-२८	१-२८	२०-२८	२१-२९
५८a-f	५९-६०ab	.....	.....	२९a-f	३०-३१ab
५९ab-६६cd	६०cd-६८ab	अ० ४	अ० ४	३०-३२	३१cd-३४ab
६७a-f	६८cd-६९	१-४६	१-४६	३३a-f	३४cd-३५
६८a-f	१००-१०१ab	४७a-f	४७-४८ab	३४-३६	३६-४१
९६ab-१०४cd	१०१cd-१०७ab	४८-५२	४८cd-५३ab	४०a-f	४२-४३ab
१०५a-f	१०७cd-१०८	५३a-f	५३cd-५४	४१-५२	४३cd-५५ab
१०६a-f	१०९-११०ab	५४	५५	५३a-f	५५cd-५६
१०७-११२	११०cd-११६ab	५५a-f	५६-५७ab	५४-५८	५७-६१
११३a-f	११६cd-११७	५६-६४	५७cd-६६ab	.....	६२ab
११४a-f	११८-११९ab	६५	६६c-f	५९-६५	६२cd-६६ab
११५-१२५	११९cd-१३०ab	.....	.....	६६ab	६६cd
१२६ab	१३०cd	अ० ५	अ० ५	६६cd	७० (द्विचरणात्मकः)
१३६cd	१३१ab (द्विचरणात्मकः)	.....	.....	अ० ८	अ० ८
.....	.....	.....	१-३ab	१-११	१-११
अ० २	अ० २	१-१५cd	३cd-१८ab	१२a-f	१२-१३ab
१-५	१-५	१६ab	१८cd	१३-२८	१३cd-२६ab
६a-f	६-७ab	१६cd	१९a-d (भावसाम्यम्)	२६ab	२६cd
७-९	७cd-१०ab	१७-२३	२०-२६	२६cd	३०ab (द्विचरणात्मकः)
१०a-f	१०cd-११	.....	.....	.....	.....

Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)
अ० ९	अ० ९	..... ११५cd (११५cd-११५ab)	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
१-५७	१-५७	१२५cd-१३०cd	११६-११५ab	११६-११५ab	११६-११५ab
.....	.....	१३१-१७२	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
अ० १०	अ० १०	१७३a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
१-१७	१-१७	१७३a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
.....	.....	१७४-२०६	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
१५-२२	१५-२२	२१०a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
२३a-f	२३cd-२४	२११-२३५	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
२४-३७	२४-३७	२३६ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
३७a-f	३६-४०ab	२३६cd	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
३६-६६ab	४०cd-६७	२३७-३३५	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
.....	.....	.....	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६६cd-६६cd	६६ab-६६ab	३३६	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६७	६६cd-६६cd	अ० १२	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६८	६८cd-६८cd	१-२२	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
.....	.....	.....	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
अ० ११	अ० ११	२३	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
१-११ab	१-११ab	अ० १३	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
.....	.....	१-५	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
११cd-११ab	११cd-११ab	६a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
११cd	११cd	७-१५	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
११cd-११ab	११ab-११cd	१६a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
११cd	१६ (द्विचरणात्मकः)	२०-६४	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
.....	.....	अ० १४	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
१६-६२	१-४७	१-४५	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६३ab	४५ (द्विचरणात्मकः)	४६ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६३cd-६५ab	४६ab-४३cd	४६cd	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
.....	.....	४०	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६५cd	४४ab	४१a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६६-६२	४४-६५	४२-६४	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
.....	.....	६५a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६६ab (६६ab = ७५ab)	६६cd-७०ab	६६-६७	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६७	७४-७५ab	अ० १५	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६४-६५ab	.....	१-६	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६५cd	७१-७३	१०a-f	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
६६-६६	७५cd-६६ab	.....	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
१००a-f	६६cd-६७	११-१३	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab
१०१-१२५ab	६६-११५ab	.....	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab	११५cd-११५ab

*वेङ्कटेश्वरसंस्करणे २१४-२१५
श्लोकेषु षोडशाक्षरपादात्मकं पञ्चचामर-
छन्दो वर्तते । पाठसमीक्षात्मकसंस्करणे
अष्टाक्षरपादात्मकं प्रमाणिकाछन्दः ।

Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)
२६a-f	२६-२७ab	५५ab-६४ab	५६cd-६५cd	(४३a-f-४४a-d)	४२e-m (कोष्ठे इलोकसंख्या विहीनः)
२७ab	२७cd	.....	६६	४२cd	४३ab
२७cd	२८ (द्विचरणात्मकः)	६४cd-७०cd	६७ab-७३ab	४३a-f-४४a-d	४२e-m (कोष्ठे संख्याविहीनः)
अ० १६	अ० २०	.....	७३c-f	४४ef	४३cd
१a-f	१-२ab	७१ab	७४ (द्विचरणात्मकः)	४५-५२	४४-५१
२-१२	२cd १३ab	७१cd	७५ab	५३	५३
१३a-f	१३cd-१४	.....	७५cd-७६ab	५४	५२
१४-२२	१५-२३	७२ab-७७ab	७६cd-८४cd	५५-६४	५४-६३
२३a-f	२४-२५ab	७७cd	८५ (द्विचरणात्मकः)	६५ab	६४ (द्विचरणात्मकः)
२४-२६	२५cd-२८ab	.....	८६	६५cd	६५ (द्विचरणात्मकः)
२७	२८c-f	७८	८७	६६-७७	६६-७७
२८-७५	२९-७६	अ० २२	अ० २३	.....	सूत उवाच
अ० २०	अ० २१	१-४७	१-४७	७८-८९	७८-८९
१-३ab	१-३ab	अ० २३	अ० २४	९०a-f	९०-९१ab
.....	३cd	१-७	१-७	९१	९१cd-९२ab
३cd, ४	४a-f	८a-f	८-९ab	९२	९२c-f
५ab	.....	९ab-११ab	९cd-११cd	अ० २५	अ० २६
५cd-६ab	४g-j	११cd-१३cd	.....	१-४०	१-४०
६cd-१२ab	५ab-१०	.....	१२ab	४१, ४२ab	४१a-f
१२c-f	११	१४-३०	१२cd २९ab	४२cd	४२ (द्विचरणात्मकः)
१३-१७	१२-१६	३१a-f	२९cd-३०	४३-६३	४३-६३cd
१८a-f	१७-१८ab	३२-३४	३१-३३	६४	६३ef-६४ab
१९-५९	१८cd-५९ab	३५a-f	३४-३५ab	६५	६४c-f
६०a-f	५९cd-६०	३६-४३	३५cd-४३ab	६६-६७	६५-६६cd
६१	६१	४४a-f	४३cd-४४	६८	६६ef-६७ab
अ० २१	अ० २२	४५-६४	४५-६४	६९	६७c-f
१-५	१-५	६५a-f	६५-६६ab	७०-८३	६८-८१
६a-f	६-७ab	६६-६७	६६cd-६८ab	८४	.....
७-८	७cd ९ab	६८a-f	६८cd-६९	८५, ८६ab	८२-८३ab
९a-f	९cd-१०	६९-८५	७०-८६	८६cd	.....
१०-४७	११-४८	अ० २४	अ० २५	८७-९१	८३cd-८८ab
.....	४९	१-१०	१-१०	९२a-f	८८cd-८९
४८-५२ab	५०-५४ab	११a-f	११, १२ab	९३a-f	९०-९१ab
५२cd-५३ab	५५	१२-३०	१२cd-३१ab	९४-११२ab	९१cd-१०९
५३cd	.....	३१	३१c-f	११२cd-११३	११०a-f
५४	५४cd-५६ab	३२ab	३२ (द्विचरणात्मकः)		
		३२cd-४३ab	३३ab-४२cd		

Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)
अ० २६	अ० २७	अ० ३१	अ० ३३	अ० ३५	अ० ३७
१-२२	१-२२	१-१२ab	१-१२ab	१-२	१-२
अ० २७	अ० २८	१२cd-१४ab	(विकटेश्वर संस्करणे इमे श्लोकाः १२ab इत्यस्य प्राक् कोष्ठे संख्याविहीनाः सन्ति)	३a-f	३-४ab
१-७	१-७			४-६	४cd-१०ab
	अ० २६			१०a-f	१०cd-११
८-१६	१-१२	१४cd	१२cd	११-३८	१२-३६
२०a-f	१३, १४ab	१५	१३	अ० ३६	अ० ३८
२१-५७ab	१४cd-५०cd	१६a-f	१४-१५ab	१-१०	१-१०
५७cd	५१ (द्विचरणात्मकः)	१७-२०	१५cd-१६ab	११ab	११ (द्विचरणात्मकः)
अ० २८	अ० ३०	२१a-f	१६c-d२०	११cd	१२ab
१-२८	१-२८	२२-२६cd	२१-२८	१२-१४	१२cd-१५ab
२६ab	२९cd	२९ef	२६ (द्विचरणात्मकः)	१५ab	१५cd
२६cd	२६ab	३०-५३	३०-५३	१५cd	१६ (द्विचरणात्मकः)
(२६cd)...	३०ab (वें. संस्करणस्य २६ab एव आवृत्तः)	अ० ३२	अ० ३४	अ० ३७	अ० ३६
३०-३४	३०cd-३५ab	१-४ab	१-४ab	१-२	१-२
.....	३५cd (अस्यैव संस्करणस्य ३५ab इत्यस्य आवृत्तिमात्रम्)	४cd-५ab	४c-f (कोष्ठे श्लोक- संख्याविहीनः)	३a-f	३-४ab
३५-४३	३६-४४	५ cd	४gh	४a-f	४cd-५
४४a-f	४५-४६ab	६-३२	५-३१	५-१६	६-१७
४५-४६	४६cd-५१ab	अ० ३३	अ० ३५	.....	सूत उवाच
५०a-f	५१cd-५२	१-९	१-६	१७	१८
५१-६७	५३-६६	१०-१२	१६-१ (कोष्ठे श्लोक- संख्याविहीनः)	अ० ३८	अ० ४०
अ० २९	अ० ३१	१३-३६	१०-३३	श्रीकूर्म उवाच	मुनयः उवाचः
.....	.....	अ० ३४	अ० ३६	१-१५	१-१५
१-३६	१-३९	१-२५	१-२५	१६a-f	१६-१७ab
४०a-f	४०-४१ab	२६a-f	२६-२७ab	१७-१६	१७cd-२०ab
४१	४१cd-४२ab	२७ab-३१ab	२७cd-३१cd	२०a-f	२०cd-२१
४२a-f	४२cd-४३	.....	३२	२१a-f	२२-२३ab
४३-४५	४४-४६	३१cd	३३ab	३२	२३cd-२४ab
४६a-f	४७-४८ab	३२ab	३४ab	२३a-f	२४cd-२५
४७-७७ab	४८cd-७८cd	३२cd	३३cd	२४a-f	२६-२७ab
७७cd	७६ (द्विचरणात्मकः)	३३ab	३४cd	२५-३१	२७cd-३४ab
७८	८०	३३cd-४१ab	३५-४२	३२a-f	३४cd-३५
अ० ३०	अ० ३२	४१c-f	४३	३३-३४	३६-३७
१-२६	१-२६	४२-४६	४४-४८	३५a-f	३८-३९ab
				४४ab	३९cd-४७ab
				४४cd	४७cd
					४८ (द्विचरणात्मकः)

Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (बै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (बै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (बै. सं.)
अ० ३९	अ० ४१	अ० ४३	अ० ४५	८a-f	६-१०ab
१-११	१-११	१-१३	१-१३	६-१६	१०cd-१८ab
१२ab	१२ab	१४a-f	१४-१५ab	१७a-f	१८cd-१९
१२cd	.....	१५-२४	१५cd-२५ab	१८-४०	२०-४२
१२ef	१२cd	२५a-f	२५cd-२६	४१a-f	४३-४४ab
१३-४५	१३-४५	२६-३६ab	२७-३७ab	४२-५८	४४cd-६१ab
अ० ४०	अ० ४२	.....	३७cd	५९-६०	६१cd-६२a-f
१-१२	१-१२	३६c-f	३८	अ० ४७	अ० ४९
१३a-f	१३-१४ab	३७-३९	३९-४१	१-२	१-२
१४-१९	१४cd-२०ab	अ० ४४	अ० ४६	३a-f	३-४ab
२०a-f	२०cd-२१	१-१९	१-१९	४-२६	४cd-२७ab
२१-२६	२२-२७	२०a-d	२०	२७a-f	२७cd-२८
अ० ४१	अ० ४३	२०ef	.....	२८-४९	२९-५०
१-६	१-६	२१-४०	२१-४०	५०a-f	५१-५२ab
७a-f	७-८ab	अ० ४५	अ० ४७	५१-५३	५२cd-५५ab
८-९	८cd-१०ab	१-२	१-२	५४a-f	५५cd-५६
१०a-f	१०cd-११	३a-f	३-४ab	५५-६१	५७-६३
११-१२	१२-१३	४a-f	४cd-५	६२a-f	६४-६५ab
१३a-f	१४-१५ab	५-१९	६-२०	६३-६७	६५cd-७०ab
१४	१५cd-१६ab	२०a-f	२१-२२ab	६८ab	७०cd
१५a-f	१६ab-१७	२१ab	.....	६९	७१ (द्विचरगात्मकः)
१६a-f	१८-१९ab	२१c-f	२२cd-२३ab	७२	७२
१७-२१	१९cd-२४ab	२२-२९	२३cd-३१ab	अ० ४८	अ० ५०
२२a-f	२४cd-२५	३०a	.....	१	१
२३a-f	२६-२७ab	३०b	३१c	२a-f	२-३ab
२४	२७cd-२८ab	३०c	.....	३	३cd-४ab
२५a-f	२८cd-२९	३०d	३१d	४a-f	४cd-५
२६-३९	३०-४३	३१-३४	३२-३५	५-६	६-७
४०a-f	४४-४५ab	३५a-f	३६-३७ab	७a-f	८-९ab
४१	४५cd-४६ab	३६	३७cd, ३८ab	८-२१	९cd-२३ab
४२	४६c-f	३७a-f	३८cd-३९	२२a-f	२३cd-२४
अ० ४२	अ० ४४	३८-४५	४०-४७	२३-२४	२५-२६
१-१७	१-१७	अ० ४६	अ० ४८	अ० ४९	अ० ५१
१८a-f	१८-१९ab	१-३	१-३	१-१७	१-१७
१९-२६	१९cd-२७ab	४a-f	४-५ab	१८a-f	१८-१९ab
२७	२७c-f	५-६	५cd-७ab	१९-४८	१९cd-४९ab
२८-२९	२८-२९	७a-f	७cd-८	४९ab	४९cd

Cr. Ed.	Venk. Ed.	Cr. Ed.	Venk. Ed.	Cr. Ed.	Venk. Ed.
(पा. स. सं.)	(वें. सं.)	(पा. स. सं.)	(वें. सं.)	(पा. स. सं.)	(वें. सं.)
४६cd-५०	५०a-f	११cd	११ (द्विचरणात्मकः)	१०a-f	(वें. सं. श्लोकसंख्या विहीनाः (कोष्ठके प्रदत्ताः))
अ० ५०	अ० ५२	१२a-f	१२-१३ab	११-१२	१०-११
१-८८	१-८८	१३	१३cd-१४ab	१३ab	(कोष्ठके १०ef रूपेण श्लोक संख्याविहीनः)
८d	.....	१४a-f	१४cd-१५	१३c-f	१२
६ab (वेंकटेश्वरसंस्करणस्य ८d तथा ६a इत्यनयोर्मध्ये कोष्ठके प्रदत्तः)	.....	१५-२३	१६-२४	१४-३०	१३-२६
६c	.....	२४a-f	२५-२६ab	३१a-f	३०-३१ab
६d	८d	२५	२६c-f	३२ab-३४ab	३१cd-३३cd
६ef	६ab	अ० ५१	अ० ५३	३४cd-३५	३४a-f
१०-११ab	६cd-१०cd	१-६	१-९		

उपरिविभागः (Part Second)

Cr. Ed.	Venk. Ed.	Cr. Ed.	Venk. Ed.	Cr. Ed.	Venk. Ed.
(पा. स. सं.)	(वें. सं.)	(पा. स. सं.)	(वें. सं.)	(पा. स. सं.)	(वें. सं.)
अ० १	अ० १	.....	२१cd (कोष्ठे श्लोकसंख्याविहीनः)	अ० ८	अ० ८
१-४८	१-४८	२१cd	२१ef	१-१८	१-१८
४९-५०ab	.....	२२-३४	२२-३४	अ० ९	अ० ९
५०cd-५२ab	४९-५०	अ० ५	अ० ५	१-२०	१-२०
५२cd-५३	५१a-f	१-१०	१-१०	अ० १०	अ० १०
अ० २	अ० २	११ab	.....	१-१७	१-१७
१-८	१-८	११c-f	११	अ० ११	अ० ११
६a-f	६-१०ab	१२-१५	१२-१५	१-४४	१-४४
१०-३४	१०cd-३५ab	१६a-d	.....	४५	४६
३५ab	३५cd	१६ef	१६ab	४६	४५
३५cd	३६ (द्विचरणात्मकः)	१७ab	१६cd	४७-६५	४७-६५
३६-५५	३७-५६	१७cd-१८	१७a-f	६६a-f	६६-६७ab
अ० ३	अ० ३	१८-३०	१८-२६	६७ab-१४६ab	६७cd-१४६cd
१-१६	१-१६	३१	३२	१४६cd	१४७ (द्विचरणात्मकः)
२०a-f	२०-२१ab	३२-३३	३०-३१	अ० १२	अ० १२
२१-२२ab	२१cd-२२	३४-४७	३३-४६	१-२५	१-२५
२२cd-२३	२३a-f	अ० ६	अ० ६	२६a-f	२६-२७ab
अ० ४	अ० ४	१-५२	१-५२	२७ab-६१ab	२७cd-६१cd
१-२१ab	१-२१ab	अ० ७	अ० ७	६१cd	६२ (द्विचरणात्मकः)
		१-३१	१-३२	६२-६४	६३-६५

Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)
अ० १३	अ० १३	४५a-f, ४६a-f	४६-४८	४५a-f	४३-४४ab
१-३	१-३	४७-५७	४९-५९	४५ab-५७ab	५४cd-५६cd
४a-f	४-५ab	५८a-f	६०-६१ab	५७cd	५६ef
५-११	५cd-१२ab	५९-६८	६१cd-७१ab	५८-६३	५७-६३
१२	.....	६९a-f	७१cd-७२	६४ab	६३ (द्विचरणात्मकः)
१३-२१	१२cd-२१ab	७०-७४	७३-७७	६४cd	६४ (द्विचरणात्मकः)
२२a-f	२१cd-२२	७५a-f	७८-७९ab	६५-८६	६५-८६
२३-३१	२३-३१	७६	७९c-f	८७-८९	८७a-f-८८a-f
३२a-f	३२-३३ab	७७-८५	८०-८८	९०-९३	८९-९२
३३ab-४२ab	३३cd-४२cd	८६-८७ab	८९a-f	९४	९३a-d
४२cd	४२ef	८७cd-८९cd	९०ab-९२ab	९५ab	.....
४३-४५	४३-४५	८९ef	९२cd	९५cd	९३ef
अ० १४	अ० १४	९०-९३	९३-९६	९६-११२	९४-११०
१-१०	१-१०	अ० १७	अ० १७	...	१११ab (न७ab एक अथ आवृत्तः)
११a-f	११-१२ab	१-६ab	१-६ab	११३ab-११६ab	१११cd-११४cd
१२-१६	१२cd-१७ab	६cd	.....	११६cd	११४ef
१७a-f	१७cd-१८	७-९	६cd-९ab	११७-१२१	११५-११९
१८-३९	१९-४०	१०a-f	९cd-१०	अ० १९	अ० १९
४०a-f	४१-४२ab	११-१३	११-१३	१-३२	१-३२
४१a-f	४२cd-४३	१४a-f	१४-१५ab	अ० २०	अ० २०
४२-५१	४४-५३	१५-१६ab	१५cd-१६cd	१-३९	१-३९
५२ab	५४ (द्विचरणात्मकः)	१६cd-१७ab	.....	४०-४१ab	४०a-f
५२cd	५५ (द्विचरणात्मकः)	१७cd	१७ab	४१cd-४२ab	४१
५३-६१	५६-६४	१८-३१	१७cd-३१ab	४२cd-४३	४२a-f
६२a-f	६५-६६ab	३२a-f	३१cd-३२	४४-४८	४३-४७
६३	.....	३३-३४ab	३३a-f	अ० २१	अ० २१
६४-८६	६६cd-८९ab	३४cd-४०cd	३४-४०ab	१-१०	१-१०
८७	८९c-f	४१	४०c-f	११-१२	१०e-l (कोष्ठे इत्येक संख्याविहीनः)
८८-८९	९०-९१	४२-४५	४१-४४	१३	११
अ० १५	अ० १५	अ० १८	अ० १८	१४-४९	१२-४७
१-४२	१-४२	१-३४	१-३४	अ० २२	अ० २२
अ० १६	अ० १६	३५a-f	३५-३६ab	१-२०	१-२०
१-३२	१-३२	३६a-f	३६c-f, ३७ab	...	२१ab
३३a-f	३३-३४ab	३७	३७c-f	२१	२१c-f
३४-३६	३४cd-३७ab	३८-३९ab	३८a-f	२२-४२	२२-४२
३७a-f	३७cd-३८	३९cd-४६ab	३९ab-४५		
३८-४४	३९-४५	४६cd-४७	४६a-f		
		४८-५३	४७-५२		

Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वें. सं.)
४३a-f	४३-४४ab	६६-६८	५७a-f-५८a-f	३३-३४	३३-३४
४४	४४c-f	६६-६३	५६-८३	३४a-d	३५
४५-५४	४५-५४	अ० २४	अ० २४	३५ef-३६	३६a-f
.....	५५-६२ab (वें. ५५- ६२ab = वें. ७७-८४ab)	१-७	१-७	३७-४७	३७-४७
५५-५६	६२cd-६४ab	८-६	(कोष्ठे श्लोकसंख्याविहीनः)	अ० ३०	अ० ३०
५७	६४c-f	१०-२३	८-२१	१-२६	१-२६
५८-७६	६५-८३	अ० २५	अ० २५	अ० ३१	अ० ३१
७७a-f	८४-८५ab	१-२१	१-२१	१-१६	१-१६
७८-७९ab	८५cd-८६	अ० २६	अ० २६	२०-२१ab	२०a-f
७९cd	८७ (द्विचरणात्मकः)	१-२४	१-२४	२१cd	२१ (द्विचरणात्मकः)
८०-८२	८८-९०	२५ab	(कोष्ठे श्लोकसंख्या- विहीनः)	२२-३८	२२-३८
८३ab	.....	२५cd-२६	२५a-f	३६	.....
८४-९१	९२-९६	२७-७६	२६-७८	४०	३६
९२-९३ab	१००a-f	अ० २७	अ० २७	४१	.....
९३cd-१००ab	१०१ab-१०७cd	१-८	१-८	४२	४१
१००cd	१०७ef	६a-f	६-१०ab	४३	४०
अ० २३	अ० २३	१०-१४	१०cd-१५ab	४४-८२	४२-८०
१-११ab	१-११ab	१५a-f	१५cd-१६	८३	(कोष्ठे श्लोकसंख्या- विहीनः)
११cd-१२ab	११c-f (कोष्ठे श्लोक संख्याविहीनः)	१६-२६	१७-३०	८४	८३
१२cd	११gh	३०a-f	३१-३२ab	८५-१११	८२-१०८
१३-१७	१२-१६	३१ab-३६ab	३२cd-३७cd	अ० ३२	अ० ३१
१८ab	१७ab	३६cd-३७	३८a-f	१-१३	१-१३
१८cd-२०	(कोष्ठे श्लोकसंख्या- विहीनः)	३८	३६	१४a-f	१४-१५ab
२१	१७c-f	अ० २८	अ० २८	१५-१७	१५cd-१८ab
२२-२३	१८-१९	१-१२	१-१२	१८a-f	१८cd-१९
२४ab	२०ab (कोष्ठे श्लोक- संख्याविहीनः)	१३a-f-१४a-f	१३-१५	१९-२३	२०-२४
२४cd	.....	१५a-f	१६-१७ab	.....	अ० ३३
२५	२०c-f	१६ab-१७ab	१७cd-१८cd	२४-२६	व्यास उवाच
२६ab	२१ab	१७cd-१८	१८a-f	२४-२६	१-६
२६cd-३०ab	(कोष्ठे श्लोकसंख्या- विहीनः)	१८-३०	२०-३१	३०a-f	७-८ab
३०cd	२१cd	अ० २९	अ० २९	३१-३५	८cd-१३ab
३१-६५	२२-५६	१-२६	१-२६	३६a-f	१३cd-१४
		३०a-f	३०-३१ab	३७-४४	१५-२२
		३१ab	३१cd	४५a-f-४६ab	२३-२४
		३१cd-३२	३२a-f	४६cd-४७	२५a-f
				४८a-f-४९a-f	२६-२८
				५०	२६

Cr. Ed.	Venk. Ed.	Cr. Ed.	Venk. Ed.	Cr. Ed.	Venk. Ed.
(पा. स. सं.)	(वै. सं.)	(पा. स. सं.)	(वै. सं.)	(पा. स. सं.)	(वै. सं.)
५१a-f	३०-३१ab	१२१-१५३	१२०-१५२	७४abc	७३abc
५२-५८	३१cd-३८ab	अ० ३४	अ० ३५	७४d-७५abc	....
५९a-f	३८cd-३९	१-३८	१-३८	७५d	७३d
अ० ३३	अ० ३४	३९a	३९a	७६-८५	७४-८३
१-७	१-७	.....	३९bc		अ० ३९
८a-f	८-९ab	३९bcd	३९cd-४०ab	८६-११३	१-२८
९a-d	९cd-१०ab	४०ab-४१ab	४०cd-४१cd	११४a-f-११५a-f	२९-३१
.....	१०cd (द्विरावृत्तः वै. १०cd = वै. १५ab)	४१cd-४२ab	.....	११६-१२६	३२-४२
९ef	११ab	४२cd	४२ab	देवदेव उवाच	शिव उवाच
१०a-f	११cd-१२	४३ab-४४ab	४२cd-४३cd	१२७-१३६	४३-४५
११-१६	१३-२१	४४c-f	४४	१४०	५७
२०ab	२२ab	४५a-f	४५-४६ab	१४१	५६
२०cd	२३cd	४६ab-७५ab	४६cd-७५cd	१४२-१४६	५८-६५
२१-२३	.....	७५cd-७६	७६a-f	१५०a-f	६६-६७ab
२४	२२cd-२३ab	अ० ३५	अ० ३६	१५१ab-१५३ab	६७cd-६९cd
२५ab	२३ef	१-३८	१-३८	१५३cd	६९ef
२५cd-३३ab	२४-३१	अ० ३६	अ० ३७	१५४-१६४	७०-८०
३३c-f	३२	१-१४	१-१४	अ० ३८	अ० ४०
२४a-f-३५a-f	३३-३५	१५a-f-१६a-f	१५-१७	१-४०	१-४०
३६-६४	३६-६४	१७a-f	१८-१९ab	अ० ३९	अ० ४१
६५ab	६५ab	१८-१९	१९cd-२१ab	१-३	१-३
६५cd	.....	२०a-f	२१cd-२२	४a-f	४-५ab
६६ab	९५cd	२१-२६	२३-२८	५ab-१०ab	५cd-१०cd
६६cd	६६ (द्विचरणालम्कः)	२७a-f	२९-३०ab	१०cd-११cd	१२-१३ab
६७-६९	६७-६९	२८-३९	३०cd-४२ab	१२ab	.....
१००a-f	१००-१०१ab	४०a-f	४२cd-४३	१२cd-१३ab	११
१०१ab-१०९ab	१०१cd-१०९cd	४१-४२	४४-४५	१३cd	१३cd
१०९cd	.....	४३a-f	४६-४७ab	१४-२१	१४-२१
११०	११०	४४-४७	४७cd-५१ab	२२a-f	२२-२३ab
(वै. १०९cd-११० आवृत्तः कोष्ठे श्लोकसंख्याविहीनः)		४८a-f	५१cd-५२	२३-२४	२३cd-२५ab
१११-११७	१११-११७	४९-५७	५३-६१	२५a-f	२५cd-२६
११८ab	११८ab	अ० ३७	अ० ३८	२६	२७
११८cd	११९ab	१-६२	१-६२	२७a-f	२८-२९ab
११९ab	.....	६३	.....	.....	२९cd
११९cd	११९cd	६४-६६	६३-६५	२८ab	३५ab
१२०	११९c-f	६७a-f	६६-६७ab	२८cd-२९ab	३०
		६८-६९	६७cd-६८a-f	२९cd-३३ab	३१ab-३४cd
		७०-७३	६९-७२	३३cd	.....

Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)	Cr. Ed. (पा. स. सं.)	Venk. Ed. (वै. सं.)
३४-४०	३५cd-४२ab	१५ab	२१cd	५cd-५६	६१a-f
४१ab	४२cd	१५cd	२२cd	अ० ४४	अ० ४६
४१cd-४२	४३a-f	१५ef	१६ab (२३ab अपि)	१-१७	१-१७
४३-५१	४४-५२	१६ab-२०ab	१५cd-२०cd	१५ab	.....
५२a-f	५३-५४ab	२०cd-२१ab	.....	१५cd-२७cd	१५ab-२७ab
५३-५६	५४cd-५५ab	२१cd	२१ab	२८	२७c-f
५७a-f	५५cd-५६	.....	२२ab	२९	२८
५८-६०	६०-६२	२२-२३	२३cd-२५ab	३०-३१ab	२९a-f
६१a-f-६२a-f	६३-६५	२४a-f	२५cd-२६	३१cd-४२cd	३०ab-४१ab
६३-६६	६६-७२	२५-३४	२७-३६	४३ab	४१cd
७०a-f-७१a-f	७३-७५	३५a-f	३७-३८ab	४३c-f	४३cd-४४ab
७२a-f	७६-७७ab	३६ab-४०ab	३८cd-४२cd	४४-४५	४४cd-४६ab
७३-७८	७७cd-८३ab	४०cd	४२ef	४६a-f	४२-४३ab
७९a-f	८३cd-८४	अ० ४१	अ० ४३	४७	४६cd-४७ab
८०a-f-८१a-f	८५-८७	१-६	१-६	४८a-f	४७cd-४८
८२-८२	८८-९८	७a-f-८a-f	७-९	४९	४९
९३a-f	९९-११०ab	९-४१	१०-४२	५०a-f	५०-५१ab
९४-९५	१००cd-१०२ab	अ० ४२	अ० ४४	५१ab-५३ab	५१cd-५३cd
९६a-f	१०२cd-१०३	१-२४	१-२४	५३cd	५३ef
९७-१००	१०४-१०७	अ० ४३	अ० ४५	५४-६२	५४-६२
अ० ४०	अ० ४२	१-३२	१-३२	६३ab	.....
१-२	१-२	३३a-f	३३-३४ab	६३cd-१०६cd	६३ab-१०६ab
३a-f	३-४ab	३४ab-३७ab	३४cd-३७cd	१०७a-f	१०६cd-१०७
४-८	४cd-९ab	३७c-f	३८	१०८-१२९	१०८-१२९
९a-f	९cd-१०	३९a-f-३९a-f	३९-४१	१३०ab	.....
१०-१३	११-१४	४०-४३	४२-४५	१३०cd-१४७cd	१३०ab-१४७ab
१४a-d	१५	४४a-f	४६-४७ab	१४८	१४७c-f
१४ef	.....	४५ab-५५ab	४७cd-६०cd		

ADHYĀYA CONTENTS

अध्यायविषयसूची

(पूर्वविभागः)

अध्यायः	प्रत्यध्यायं श्लोक-संख्या	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
१	126	सूतोत्पत्तिः, रोमहर्षणनामनिर्वचनम्, पुराणोपपुराणानां वर्णनं, समुद्रमन्थ- नात् निःसृतविष्णुमायायाः वर्णनम्, इन्द्रद्युम्नमुनिचरितम् ।	1-13
२	108	भोगिशय्यायां नारायणस्य निद्रा, श्रियः प्रादुर्भावः, ब्रह्मसृष्टिवर्णनम्, वर्णाश्रमधर्मकथनम्, आश्रमाणां द्वैविध्यम्, रुद्रे तिस्रो भावनाः, त्रिदेवार्चनं त्रिपुण्ड्रादिमाहात्म्यं च ।	14-26
३	22	आश्रमधर्मकथनं, नैष्कर्म्यकर्मयोगलक्षणम् ।	26-29
४	65	सृष्ट्युत्पत्तिवर्णने सांख्योक्तदृशा ब्रह्माण्डोत्पत्तिः, परमेश्वरस्य विविधानि रूपाणि, प्रजापतिमहादेवादिनाम्नां निर्वचनम् ।	30-37
५	23	कालसंख्यानं, युगमन्वन्तरादिपारमाणं प्रलयवर्णने कालमाहिमा च ।	37-40
६	25	वराहरूपधारिनारायणेन पृथिव्युद्धारः, सनकादिकृता वराहस्तुतिः ।	41-43
७	66	सृष्टिः—नानाविधसर्गोत्पत्तिः, विष्णुशक्तिमहिमा ।	44-52
८	29	सृष्टिः—स्वायंभुवमनुवंशः, धमाद् दक्षकन्यानां सन्ततिः, अधर्म- सन्ततिश्च ।	52-56
९	87	नारायणस्य नाभ्यां कमलोद्भवः, ब्रह्मणः पद्मयोनित्वम्, ब्रह्मणा सह विष्णोर्विवादः तयोः परस्परमुदरप्रवेशः, शिवस्य प्रादुर्भावः, ब्रह्मणा शिवस्तुतिः, शिवनारायणयोरेकत्वम् ।	56-64
१०	88	विष्णुकृतमधुकैटभवधः, नारायणाख्यब्रह्मणः सृष्टिः, रुद्रोत्पत्तिः, तस्याष्टौ नामादयः, रुद्रकृता मृत्युरहिता सृष्टिः, रुद्रस्य स्थाणुत्वं, ब्रह्मकृता स्तुतिः, महादेवस्य त्रिमूर्तित्वम्, ब्रह्मणा विविधजगदुत्पादनम् ।	65-74
११	336	सत्याः पार्वत्याश्च प्रादुर्भावः, देव्या माहात्म्यम्, हैमवतीमाहात्म्यम्, देव्या दिव्यरूपवर्णनम्, देव्या अष्टोत्तरसहस्रनामस्तोत्रम्, देव्याः सौम्यरूपवर्णनम्, हिमवता देवीस्तुतिः, देव्या हिमवते उपदेशः, देवीसहस्रनामजपमाहात्म्यम् ।	74-112
१२	23	भृग्वदिभ्यो दक्षकन्यानां सन्ततिः ।	113-116
१३	64	स्वायंभुवमनुवंशवर्णनम्, पृथुचरितं तद्वंशवर्णनं च, पृथुपौत्रसुशीलस्य पाशुपतव्रतग्रहणम्, प्राचेतसदक्षवृत्तान्तः, सतीदेहत्यागश्च ।	116-123
१४	97	दक्षयज्ञः, कालीवीरभद्रयोस्तुत्पत्तिः, गणैर्यज्ञविध्वंसः, दक्षेण शिवस्य प्रसादनम्, शिवब्रह्मभ्यां दक्षायोपदेशः, विष्णुस्त्रयोरभेदप्रतिपादनम् ।	123-135
१५	237	दक्षकन्यानां सन्ततिः, हिरण्यकशिपुवृत्तान्ते नृसिंहावतारः, हिरण्यकशिपु- वधश्च, हिरण्याक्षवधः, पृथिव्युद्धारः, प्रह्लादचरितम्, दारुवनस्थेभ्यो मुनिभ्यो गौतमेन शापः, अन्धकचरितम्, अन्धकेन सह हरस्य युद्धम्, शंकरेण स्वस्वरूपोपदेशः, देवीभ्यः शंकरेण नारायणस्य गौर्याश्च सत्त्वकथनम्, अन्धककृता शंकरस्तुतिः, शंकरेणान्धकाय गाणपत्यप्रदानम्, अन्धककृता देवी- स्तुतिः, देव्या अन्धकस्य पुत्रत्वे ग्रहणम्, विष्णुना मातृभ्यः स्वमूर्तित्रयकथनम् ।	136-162

अध्यायः	प्रत्यध्यायं श्लोक-संख्या	पृष्ठाङ्काः
१६	69	विरोचनवृत्तान्तः, बलिवृत्तान्ते तप्यमानायै अदित्यै विष्णुना वरप्रदानम्, अदितिगर्भे विष्णुना प्रवेशः, वामनजन्म, वामन बालि वृत्तान्तः, त्रिविक्रमेण त्रैलोक्यमापनम् । 162-171
१७	19	कश्यपवंशवर्णने बाणचरितम् । 171-173
१८	27	कश्यपवंशवर्णनम्, पुलहपुलस्त्यमरीच्यादि-ऋषि-वंशवर्णनम्, कश्यपराजसन्तति- कथनं च । 174-177
१९	75	वैवस्वतमनुवंशकथनम्, वसुमन्तचरितम् । 177-186
२०	61	इक्ष्वाकुवंशवर्णनम्, रामस्य चरितम्, इक्ष्वाकुवंशवर्णनोपसंहारः । 186-193
२१	78	सोमवंशवर्णनम्, यदुवंशवर्णनम्, जयध्वजचरितम्, नृपादीनां पूज्यदेवता- विशेषकथनम्, जयध्वजादीनां विदेहदानवेन सह युद्धम्, जयध्वजविजयः, जयध्वजाय विश्वामित्रेण विष्णुवाराधनकथनम् । 193-201
२२	47	जयध्वजस्य वंशवर्णनम्, दुर्जयचरितम्, सहस्रजिद्वंशोपसंहारश्च । 202-206
२३	85	यदुवंशवर्णने क्रोष्टुवंशवर्णनम्, नवरथचरितम्, दुर्योधनाख्याद् राक्षसाद् भीतेन नवरथेन कृता सरस्वतीस्तुतिः, सात्वतवर्णनम्, वसुदेवपुत्राणां जन्मवृत्तान्तः, वसुदेवकृष्णस्य वंशवर्णनम् । 207-217
२४	92	कृष्णचरिते—कृष्णस्य पुत्रार्थं तपश्चरणम्, उपमन्युना कृष्णाय पाशुपतव्रत- प्रदानम्, कृष्णेन शिवदर्शनम् स्तुतिश्च, श्रीकृष्णेन पुत्रार्थं वरयाचना, श्रीकृष्णस्य शिवेन सह कैलासगमनम् । 218-229
२५	113	श्रीकृष्णस्य कैलासे विहारः, सुपर्णस्य कृष्णमानेतुं कैलासगमनं, श्रीकृष्णस्य द्वारकागमनम्, द्वारकायां कृष्णस्य पूजनम्, कृष्णेन लिङ्गे शिवार्चनम्, लिङ्गस्य तत्त्ववर्णनं, ब्रह्मविष्णुभ्यां शिवस्तुतिः, कृष्णेन लिङ्गमाहात्म्यकथनम् 229-242
२६	22	श्रीकृष्णस्य स्वधामगमनोपक्रमः, वंशकथनोपसंहारः । 242-245
२७	51	व्यासेन अर्जुनाय युगस्वभावकथनम्, युगधर्मवर्णनम् । 245-251
२८	67	कलिस्वभाववर्णनम्, कलौ रुद्रार्चनस्य वैशिष्ट्यम्, व्यासकृता शिवस्तुतिः, युगमन्वन्तरकल्पव्याख्यानम्, अर्जुनेन वाराणसीप्रस्थानम्, व्यासेन शिवभक्तस्यार्जुनस्य प्रशंसा । 252-259
२९	78	वाराणस्यां व्यासं प्रति मुनीनां प्रश्नः, धर्मविषयको जैमिनिव्यासयोः संवादः, वाराणसीमाहात्म्यम्, अविमुक्तक्षेत्रमाहात्म्यम् । 259-267
३०	29	ओंकारेश्वरकृत्तिवासेश्वरलिङ्गयोः माहात्म्यम् । 268-271
३१	53	कपर्दीश्वरमाहात्म्यम्, पिशाचमोचनाख्यानम्, शङ्कुर्णचरितं तेन कृतं ब्रह्मपारस्तवम् । 271-278
३२	32	मध्यमेश्वरमाहात्म्यम्, व्यासेन पाशुपतेभ्यो माहेश्वरज्ञानकथनम् । 278-281
३३	36	वाराणसीमाहात्म्ये—तीर्थसंख्यानम्, वाराणस्यां व्यासकृतशिवार्चनं भैक्षाहारश्च, शण्मुद्यते व्यासे भगवत्या आविर्भावः, वाराणसीपरित्यागस्य व्यासायादेशः, व्यासकृतं देव्याः प्रसादनम् । 281-285
३४	46	प्रयागमाहात्म्ये, प्रजापतिक्षेत्रकथनम्, प्रयागे दानफलम् । 285-290
३५	38	प्रयागमाहात्म्ये—प्रयागतीर्थयात्राविधिः, तत्रस्थेषु तीर्थेषु प्राणत्यागफलम्, गङ्गाया माहात्म्यम् । 291-295
३६	15	प्रयागमाहात्म्ये—गङ्गायमुनयोः सङ्गमे विविधरूपेण प्राणत्यागफलम् । 295-297

अध्यायः	प्रत्यक्षार्थं श्लोक-संख्या	विषयः	पृष्ठाङ्काः
३७	17	प्रयागमाहात्म्ये—यमुनामाहात्म्यम्, तस्यास्तटे स्थितानां तीर्थानां माहात्म्यं तत्र प्राणत्यागफलम् ।	297-299
३८	44	भुवनकोशः—सप्तमहाद्वीपानां वर्षाणां च वर्णनम्, जम्बूद्वीपस्थानां नववर्षाणां कथनम्, आग्नीध्रवंशवर्णनम् ।	299-304
३९	45	ज्योतिषसन्निवेशः—भूरादिसप्तलोकानां वर्णनं तेषां प्रमाणं च, ग्रहनक्षत्रादीनां- सामान्यविवरणम्, सूर्यरथवर्णनम्, माहेन्द्रादिसप्तपुरीणां निर्देशः ।	305-310
४०	26	सूर्यस्य द्वादशनामानि, सूर्यरथस्य तदधिष्ठातृदेवादीनां च वर्णनम्, देवादिभिः सूर्यस्योपस्थापनम् ।	311-314
४१	42	सूर्यस्य सप्तरश्मयः, सूर्यरश्मिभिर्ग्रहाणामाप्यायनम् ; सूर्यस्य सहस्रनाडीनां वर्णनम्, मासक्रमेण द्वादशादित्यानां वर्णनम्, सूर्यस्य ऋतुषु वर्णनिरूपणम्, अष्टग्रहाणां भ्रमणम्, सोमस्य रथवर्णनम्, देवैश्चन्द्रकलापानं, बुधादीनां रथवर्णनम् ।	314-320
४२	29	महारादिलोकाख्यानां, सप्तपातालानां वर्णनं, तत्र निवसतां राक्षसानां सर्पाणां च वर्णनम्, वैष्णवी-रौद्रीशक्तीनां निरूपणम् ।	321-324
४३	31	सप्तमहाद्वीपानां समुद्राणां च परिमाणम्, मेरुवर्णनम्, जम्बूद्वीपस्थ- नदीपर्वतादीनां वर्णनम् ।	324-329
४४	40	ब्रह्मादिदेवपुरीणां वर्णनम्, तत्रस्थानां देवानां मनुष्याणां च लक्षणम्, गङ्गायाश्चतुर्द्धात्वकथनम्, अष्टौ मर्यादापर्वतानां च वर्णनम् ।	329-333
४५	45	जम्बूद्वीपस्य वर्षनिवासिनां वर्णनम्, भारतवर्षस्य कुलपर्वतनदीजनपदानां च कथनम् ।	334-339
४६	60	देवादिपुराणां वर्णनम् ।	339-345
४७	69	सप्तमहाद्वीपानां वर्णनम्, श्वेतद्वीपस्य निवासिनां वर्णनम्, श्वेतद्वीपस्थ- नारायणपुरवर्णनम्, नारायणपुरे शेषशय्यायां हरिशयनवर्णनम्, देवादि- लोकानां कथनम् ।	345-353
४८	24	पुष्करद्वीपस्य पक्षेतादीनां वर्णनम्, विविधलोकानां कथनम् ।	354-356
४९	50	मन्वन्तरवर्णनम्, विष्णोरवतारः, तस्य चतस्रो मूर्तयः, विष्णोर्माहात्म्यम् ।	357-363
५०	25	वेदव्यासावताराणि, वेदशाखाकथनम्, विष्णुमाहात्म्यम् ।	363-366
५१	35	कलौ महादेवावताराणि तेषां शिष्याश्च, भाविसप्तमन्वन्तरकथनम्, पूर्वविभागोपसंहारः ।	367-372

(उपरिविभागः)

१	53	ईश्वरगीतोपक्रमः ।	373-379
२	55	आत्मतत्त्ववर्णनम्, आत्मसाक्षात्कारसाधनानि, शिवस्वरूपवर्णनम् ।	379-385
३	23	प्रधानपुरुषस्य महदादीनां च स्वरूपम्, शिवस्य स्वरूपकथनम् ।	385-388
४	34	शिवभक्तिमहिमा, शिवस्य विविधाः शक्तयः, चतुर्विधभक्तलक्षणम्, रुद्रनारायणयोरेकत्वम् ।	388-392
५	47	नृत्यमानेन शिवेन भावप्रदर्शनम्, महर्षिभिः रुद्रदर्शनम्, मुनिभिः कृता रुद्रस्तुतिः ।	392-398

अध्यायः	प्रत्यध्यायं श्लोक-संख्या	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
६	52	ईश्वरस्य सर्वव्यापित्वम्, ईश्वरमाहात्म्यम् ।	399-404
७	32	ईश्वरविभूतिकथनम्, पशुपाशादिविवेचनम् ।	404-407
८	18	सांख्यरीत्या ब्रह्मणः उत्पत्तिनिरूपणम्, शिवस्वरूपज्ञानविवेचनम्, शिवतत्त्वनिरूपणम् ।	408-410
९	20	महादेवस्य विश्वरूपत्वकथनम्, ऐश्वर्यज्ञानविवेचनम् ।	411-413
१०	17	परमतत्त्वपरमज्ञानयोर्विवेचनम् ।	414-416
११	146	योगमाहात्म्यम्, अष्टाङ्गयोगवर्णनम्, पाशुपतयोगवर्णनम्, भक्तलक्षणानि, शिवाराधनविधिः, शिवनारायणयोरेकत्वम्, ईश्वरगीताज्ञानपरम्परावर्णनम्, ईशाराधनाय कर्मयोगविधानम्, ईश्वरगीतायाः फलश्रुतिः ।	417-432
१२	64	ब्रह्मचारिधर्माः ।	433-440
१३	45	ब्रह्मचारिणो नित्यकर्मविधानम् ।	441-445
१४	81	ब्रह्मचारिण आचारनिरूपणम्, तस्याध्ययनविधिः, गायत्रीजपविधानम्, अनध्यायविधानम्, ब्रह्मचारिधर्मकथनोपसंहारः ।	446-455
१५	42	स्नातकाचारनिरूपणम्, स्नातकगृहस्थधर्मनिरूपणम् ।	455-460
१६	13	सदाचारकथनम् ।	460-473
१७	45	भक्ष्याभक्ष्यकथनम् ।	474-479
१८	121	गृहस्थस्याह्निकविधिः, सूर्यहृदयस्तोत्रम् ।	480-493
१९	32	गृहस्थाह्निकविधौ भोजनादिप्रकारवर्णनम् ।	494-497
२०	48	श्राद्धप्रकरणे-तिथिनक्षत्रदिवसेषु श्राद्धफलम्, तीर्थेषु श्राद्धफलम्, श्राद्धे-विहितवर्ज्यपदार्थाः ।	498-504
२१	49	श्राद्धप्रकरणे—पंक्तिपावना हव्यकव्यार्हा ब्राह्मणाः, पंक्तिदूषका ब्राह्मणाः ।	505-511
२२	100	श्राद्धप्रकरणे—ब्राह्मणनिमन्त्रणविधिः श्राद्धविधिश्च ।	511-521
२३	93	अशौचकथनम्—अशौचे गृहस्थानां क्रियाविधिः ।	522-531
२४	23	अग्निहोत्रादिकृत्यम्, सोमयागविधिः, धर्मस्य भेदाः महत्त्वं च, धर्मे वेदादीनां प्रामाण्यकथनम् ।	532-535
२५	21	गृहस्थद्विजातेवृत्तयः	535-538
२६	79	दानविधिः, अभीष्टसिद्ध्यर्थं विविधदेवानां पूजाविधिः, गृहस्थाह्निकविधिः, दानधर्मकथनम् ।	538-547
२७	38	वानप्रस्थधर्मकथनम्, वानप्रस्थाश्रमे निषिद्धकर्माणि ।	548-552
२८	30	यतिधर्मे—संन्यासलक्षणम्, संन्यासिनो धर्माः ।	553-556
२९	47	यतिधर्मे यतीनां भिक्षाचरणम्, यतीनां प्रायश्चित्तम्, महादेवध्यान-महत्त्वम् ।	557-562
३०	26	प्रायश्चित्तकथनम्, अकामतः कामतो वा कृते पापे प्रायश्चित्तम्, ब्रह्महत्या-प्रायश्चित्तं च ।	563-566
३१	111	कपालमोचनवृत्तान्तः, शिवस्य कपालित्वम्, ब्रह्मणा कृता पार्वतीपरमेश्वरयोः स्तुतिः, प्रायश्चित्तकथनम् ।	566-579
३२	59	प्रायश्चित्तकथनम्, सुरापानस्तेयादिप्रायश्चित्तकथनम्, अग्न्यागमनप्राय-श्चित्तम्, अवध्यहत्यादिप्रायश्चित्तकथनम् ।	579-586

अध्यायः	प्रत्यध्यायं श्लोक-संख्या	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
३३	153	स्तेयाभक्ष्यभक्षणादिप्रायश्चित्तम्, नानाविधप्रायश्चित्तम्, पातिव्रत्यमाहात्म्ये सीताचरितम्, सीताकृता वह्निस्तुतिः, ज्ञानयोगप्रशंसनम् ।	587-602
३४	76	तीर्थमाहात्म्ये—गयातीर्थवर्णनम्, नानातीर्थवर्णनम्, सप्तसारस्वतमाहात्म्ये मङ्गलकवृत्तान्तः ।	602-609
३५	38	तीर्थमाहात्म्ये—रुद्रकोटिमधुवनादितीर्थवर्णनम्, कालञ्जरतीर्थे राज्ञः श्वेतस्य वृत्तान्तः, श्वेतकृता शिवस्तुतिः ।	609-613
३६	57	तीर्थमाहात्म्ये नानातीर्थवर्णनम्, देवदारुवनमाहात्म्यम् ।	614-619
३७	164	देवदारुवनस्थमुनीनां वृत्तान्तः, देवदारुवने शिवलिङ्गपातः, मुनिभ्यो ब्रह्मण उपदेशः, शिवप्रीतये ऋषीणां तपश्चरणम्, ऋषिभिः कृता शिवस्तुतिः, शिवेन सांख्योपदेशः ।	620-638
३८	40	नर्मदामरकण्टकयोर्माहात्म्यम् ।	638-642
३९	100	नर्मदातीरस्थशिवलिङ्गमाहात्म्यम्, विविधतीर्थमाहात्म्यं च ।	642-651
४०	40	नर्मदामाहात्म्ये विविधतीर्थमाहात्म्यम् ।	651-655
४१	41	नैमिषनामकरणं तस्य माहात्म्यं च, जप्येश्वरमाहात्म्ये नन्दीवृत्तान्तः ।	655-659
४२	24	विविधतीर्थवर्णनम्, तीर्थाधिकारिणश्च ।	660-662
४३	59	प्रलयवर्णनम्, नैमित्तिककल्पनिरूपणम् ।	662-668
४४	148	प्राकृतप्रतिसर्गवर्णनम्, शिवस्य विविधरूपत्वम्, शिवाराधनविधिः, मुनिभिः कृता कूर्मस्तुतिः, कूर्मपुराणस्य विषयानुक्रमणी, कूर्मपुराणफलश्रुतिः, कूर्म- पुराणश्रवणपरम्परा ।	669-682

अथ श्रीकूर्मपुराणम्

पूर्वविभागः

१

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ॥

नमस्कृत्वाऽप्रमेयाय विष्णवे कूर्मरूपिणे ।
पुराणं संप्रवक्ष्यामि यदुक्तं विश्वयोनिना ॥१॥
सत्रान्ते सूतमनघं नैमिषीया महर्षयः ।
पुराणसंहितां पुण्यां पप्रच्छु रोमहर्षणम् ॥२॥
त्वया सूत महाबुद्धे भगवान् ब्रह्मवित्तमः ।

इतिहासपुराणार्थं व्यासः सम्यगुपासितः ॥३॥
तस्य ते सर्वरोमाणि वचसा हृषितानि यत् ।
द्वैपायनस्य भगवांस्ततो वै रोमहर्षणः ॥४॥
भवन्तमेव भगवान् व्याजहार स्वयं प्रभुः ।
मुनीनां संहितां वक्तुं व्यासः पौराणिकीं पुरा ॥५॥ वें. १.१.५

[उडियापुस्तके कूर्मपुराणस्य पूर्वविभागो नोपलब्धः । दे० पुस्तके प्रथमपत्रस्य अभावत्वात् प्रथमाध्यायस्य १-६८ श्लोका न सन्ति । न१ पुस्तके प्रथमाध्यायस्य प्रथमतः १-५७ श्लोका न सन्ति । अस्य पुस्तकस्य प्रथमपत्रे मङ्गलवचनानन्तरं अस्याध्यायस्य ५८ संख्याकः श्लोको वर्तते ।]

नारायणमित्यादिर्नमस्कारमन्त्रः—का१ ब२ दे२.५ मुब. पुस्तके-
ष्वेव विद्यते, पाठान्तरं नास्ति ।

१. दे० ग१. ॐ; दे३.५ ते१ ग१ म१ मुबे. श्लोकात्प्राक् ॐ
अधिकम्.—a) का१ ब१-३ दे१.२. ४-७ मुबे. मुए. मुब. नमस्कृत्य
(→नमस्कृत्वा).—d) दे३.७ पुराणं (→यदुक्तं).

२. दे० ग१. ॐ.—a) का१ ब२ दे२.३.५ ०मनघा[:] (→
०मनघं).—b) का१ ब१ दे१.२.४.८.१० मुबे. मुए. मुब. नैमिषीया[:],
ते१ ग१.२ म१ नैमिषीया[:], द१ नैमिषाय (?) (→नैमिषीया[:]);
दे६ मुनयः सौनकादयः.—c) दे१ पुराणे, दे३.७ द१ पुराणं
(→पुराणं).—d) ग२ पप्रच्छुरो (→पप्रच्छु रो०).

३. दे० ग१. ॐ.—a) म१ सूत सूत (→त्वया सूत).—b)
दे५ ग१ भगवन् (→भगवान्); दे८.१० ब्रह्मसंयुतः (→ब्रह्मवित्तमः).
—ab) दे४ त्वया सूत प्रवक्ता यो वेदानां ब्रह्मवित्तमः.

४. दे० ग१. ॐ.—b) दे८.१० तपसा (→वचसा); दे१.४
द१ हृषितानि, दे१० हसितानि (→हृषितानि); दे६ हृषितानि
यतो मुनेः.—c) का१ ब१-३ दे४-६ ते१ मुबे. मुए. मुब. द्वैपायनस्य तु
भवान्, दे१-३ द्वैपायनस्तु भगवान्, द१ ग१.२ म१ द्वैपायनेन
भगवान्.—d) दे२ ख्यातो वै, द१ तस्य ते, ग१.२ म१ कथ्यते
(→ततो वै).

५. दे० ग१. ॐ.—c) का१ वक्ष्ये (→वक्तुं).—d) दे१०
द१ ग२ पौराणिकी, म१ पौराणिकः (→पौराणिकीं).

[आरम्भे लेखकैर्लिखितानि देवतानमस्कारवचनानि—का१
श्रीगणेशाय नमः श्रीगुरुपादपद्माभ्यां नमः; ब१.३ ॐ नमो
नारायणाय; ब२ मुए. ॐ नमो गणेशाय; दे१ श्रीगणेशाय नमः
श्रीसरस्वत्यै नमः; दे२.४.७ द१ श्रीगणेशाय नमः; दे३ ॐ नमः
श्रीगुरुगणपतिभारतीभ्यः; दे५ श्रीवेदव्यासाय नमः; दे६ श्रीकृष्णाय
नमः; दे८ ॐ नमो गणेशाय नमो भगवते वासुदेवाय; दे१०
श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीविश्वेश्व-
राय नमः; न१ श्रीगणाधिपतये नमः । शुभमस्तु । श्रीसरस्वत्यै
नमः; ग१ हरिः ओम्; ग२ श्रीसांबाय परब्रह्मणे नमः

शुक्लांबरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजं ।

प्रसन्नवदनं व्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

माता तावदुमा पिता पशुपतिर्भ्राता मयूरासनः ।

स्तोतारश्चतुराननादिमरुतः चक्रावुधो मातुलः ॥

ब्रह्मानन्दमयं वपुर्वहदहो मित्यां गणाधीश्वरः ।

शक्ताः किन्तव सत्गुणान् गणपते स्तोतुं वयं जन्तवः ॥

पार्श्वे-श्रीगणाधिपतये नमः, कूर्मपुराण—इति लिखितम्;

स१ श्रीमहागणपतये नमः ॥]

बं. १.१.६ त्वं हि स्वायंभुवे यज्ञे सुत्याहे वितते हरिः ।
संभूतः संहितां वक्तुं स्वांशेन पुरुषोत्तमः ॥६
तस्माद् भवन्तं पृच्छामः पुराणं कौर्मसुतमम् ।
वक्तुमर्हसि चास्माकं पुराणार्थविशारद ॥७
मुनीनां वचनं श्रुत्वा सूतः पौराणिकोत्तमः ।
प्रणम्य मनसा प्राह गुरुं सत्यवतीसुतम् ॥८

रोमहर्षण उवाच ॥*

नमस्कृत्वा जगद्योनिं कूर्मरूपधरं हरिम् ।
वक्ष्ये पौराणिकीं दिव्यां कथां पापप्रणाशिनीम् ॥९
यां श्रुत्वा पापकर्माऽपि गच्छेत परमां गतिम् ।
न नास्तिके कथां पुण्यामिमां ब्रूयात् कदाचन ॥१०
श्रद्धाधनाय शान्ताय धार्मिकाय द्विजातये ।

६. दे१ न१. ०. -a) ग्र२ °भुवो (→°भुवे). -b) का१ दे३.७ सूत्याहे, दे१ सत्याहे, दे६ सुत्ये हि, ते१ सुत्यां हि (→सुत्याहे); का१ ब१-३ दे१-५.७ ते१ ग१.२ मुवे. मुए. मुव. सति, म१ -[५] हनि (→हरिः). -d) ते१ समर्थः (→स्वांशेन).

७. दे१ न१. ०. -b) ते१ द१ कूर्म० (→कौर्म०); दे४ °संभवम् (→°मुत्तमम्). -c) द१ अर्हति (→अर्हसि). -d) ब३ दे४.५.१० °विशारदः (→°विशारद); ते१ पुराणार्थे विशारदः.

८. दे१ न१. ०. -b) दे३.७ °कौत्तमः (→°कोत्तमः). -c) ते१ शिरसा (→मनसा).

* दे१.३.९ न१ ग२ म१. ०; ते१ द१ ग१ रोमहर्षणः.

९. न१. ०; ग१. ab ०; दे१. a ०. -a) का१ ब३ दे१.२.६.८.१० मुवे. मुए. मुव. नमस्कृत्य (→नमस्कृत्वा). -b) म१ °परं (→°धरं). -c) दे१.१० वक्षे (→वक्ष्ये); दे६.१० °णिकीं (→°णिकीं); दे३ दिव्या(व्यां?), ग१ म१ विद्यां, ग२ पुण्यां (→दिव्यां). -d) ब१ दे५ द१ °प्रणाशिनीं, दे१ °प्रनाशिनीं, दे६ °प्रनाशिनीं, ते१ °विनाशिनीं (→°प्रणाशिनीं).

१०. न१. ०; ग१. cd ०. -a) द१ °कर्माणि (पि ?) (→°कर्मापि). -b) दे४ गच्छते, द१ ग२ म१ गच्छेत, ग१ स गच्छेत (→गच्छेत). -d) ब३ कथंचन (→कदाचन).

११. न१. ०; द१. cd ०. -a) दे१० श्रद्धाधनाय, ग२ श्रद्धाधनाय (→श्रद्धाधनाय). -c) दे४ शौरीम् (→कथाम्); द१ ग१ म१ इमां ब्रूयात्कथां पुण्यां (द१ सदा). -d) ग१.२ म१ दिव्यां (→साक्षात्).

१२. न१. ०. -a) दे३.९ वंशा [ः], ते१ द१ ग२ म१ वंश- (→वंशो).

इमां कथामनुब्रूयात् साक्षान्नारायणे रिताम् ॥११
सर्गश्च प्रतिर्गर्गश्च वंशो भवन्तराणि च ।
वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥१२
ब्राह्मं पुराणं प्रथमं पादं वैष्णवमेव च ।
शैवं भागवतं चैव भविष्यं नारदीयकम् ॥१३
मार्कण्डेयमथानेयं ब्रह्मवैवर्तमेव च ।
लैङ्गं तथा च वाराहं स्कान्दं वामनमेव च ॥१४
कौर्म मात्स्यं गरुडं च वायवीयमनन्तरम् ।
अष्टादशं समुद्दिष्टं ब्रह्माण्डमिति संज्ञितम् ॥१५
अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु ।
अष्टादशपुराणानि श्रुत्वा संक्षेपतो द्विजाः ॥१६
आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परम् ।
तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारैः तु भाषितम् ॥१७

१३. न१. ०. -b) दे६ पादं (→पाद्यं); दे३.७ उच्यते (→एव च); ब२ वैष्णवं पादमेव च.

१४. न१. ०; दे३.९. cd ०. -a) ब१ ग१ तथा° (→अथा°); दे५ ते१ °ज्ञेयं (→°ज्ञेयं). -b) ते१ द१ ग१ °कैवर्तम् (→°वैवर्तम्). -c) दे१ ते१ वा(दे१ व) राहं च (→च वाराहं). -d) ब३ स्कान्दं (→स्कान्दं).

१५, १४ श्लोकयोः स्थाने ग२ म१ कोशयोः पाठः—

ब्राह्मं पादं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथा ।

भविष्यन्नारदीयञ्च मार्कण्डेयम् (म१°त्त) तः परम् ॥

आनेयं ब्रह्मकैवर्तं लैङ्गं वाराहमेव च ।

स्कान्दं मात्स्यं गरुडञ्च वामनं कूर्ममेव च (म१ वायवीयकं) ॥

१५. न१. ०; ग२ म१. ab ०. -a) दे१ च गरुडं (→गरुडं च). -b) ते१ रमणीयं (→वायवीयं); का१ ब२ दे२.३.५-७ अनुत्तमम् (→अनन्तरम्). -c) ब१.३ दे१.६ अष्टादश (→अष्टादशं); दे४ अष्टादशकमुद्दिष्टम्. -d) दे१० संज्ञिकं (→संज्ञितम्).

१६. न१. ०; द१. ad ०; ब१ ते१. bc ० (द. सं.) -a) दे२ अन्यान्यपि (→अन्यान्युप-). -b) ब३ दे४ च (→तु). -c) दे३-१० अन्यान्युप° (→अष्टादश°). -d) दे३.९ द्विज (→द्विजाः).

१७. न१. ०; ते१. cd ०. -a) दे७ आद्यां (→आद्यं). -b) दे४ नारदीयं, दे६ नारसिंहं (→नारसिंहं); का१ ब१.३ दे१.२.४.६ ते१ ततः (→अतः); ग१.२ म१ अनन्तरं (→अतः परम्). -c). का१ नारदम्, ब१ दे३.९ नन्दिम्,

चतुर्थं शिवधर्मार्थं साक्षान्नन्दीशभाषितम् ।
 पुर्वासोक्तमाश्रयं नारदोक्तमतः परम् ॥१८
 कापिलं मानवं चैव तथैवोशनसेरितम् ।
 ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च ॥१९
 माहेश्वरं तथा साम्बं सौरं सर्वार्थसंचयम् ।
 पराशरोक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥२०
 इदं तु पञ्चदशमं पुराणं कौर्ममुत्तमम् ।
 चतुर्धा संस्थितं पुण्यं संहितानां प्रभेदतः ॥२१
 ब्राह्मी भागवती सौरी वैष्णवी च प्रकीर्तिताः ।
 अतः संहिताः पुण्या धर्मकामार्थमोक्षदाः ॥२२

१। भादम् (?), दे१० नादम् (?) (→स्कान्दम्); दे६ तृतीयं च
 समुद्दिष्टम्. -d) का१ स(सु-?) (→तु); २२ चतुर्थं शिवधर्मकम्.

१८. न१. ०; द१ म१. ab ० (द. सं.); २२. ab ०.
 -b) २१ सर्वधर्मार्थसाधनम्. -c) दे१० अखिलं (→आश्रयं).
 -d) व१-३ दे१-७ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. नारदीयम् (→नारदोक्तम्).

१९. न१. ०; म१. cd ०. -a) व३ दे४ २२ कपिलं
 (→कापिलं); व२.३ दे१.४.६.८.९ द१ २१.२ मुर्वे. मुए. मुब. वामनं,
 दे१० माधवं (→मानवं). -b) ते१ °सेवितं, + °सेरितं
 (→°सेरितं); २२ तथैवोशनसेरितम्. -c) का१ वाथ, व२ चापि,
 दे१.४ द१ मुर्वे. मुए. मुब. चैव (→चाथ). -d) दे२ कापिला°, +
 कालिका°, दे१० कापिला°, द१ मौलिका°, ते१ कौसिका°
 (→कालिका°).

१९ श्लोकात्परं २२ अधिकम्—

१. * ततो वसिष्ठलैङ्गाख्यं ततो माहेश्वरं परम् ।

२०. न१. ०. -a) व१.२ दे१.६.८.९ ते१ साम्बं, दे१०
 सामं (?), द१ २१.२ म१ सौम्यं, दे५ साम्यं (→साम्बं); २२
 तत्साम्बं तथा सौम्यं. -b) ते१ °संशयं (→°संचयं); म१
 तत्साम्बं तत्साम्बं. -c) व१ दे८ पराशरोक्तं, दे६ पराशरोक्तं,
 द१ पराशरोक्तं (→पराशरोक्तं); दे३ अपरे, दे७ मुर्वे. मुए. मुब.,
 मारीचं, दे८-१० द१ २१ परमं (→अपरं). -d) दे७ मुर्वे.
 मुए. मुब. तथैव (→मारीचं).

२१. न१. ०; दे४. cd ०. -a) दे८.९ च (→तु);
 २१ पञ्चदशम्, मुर्वे. पञ्चदशकं (→पञ्चदशम्). -b) दे१ कौर्म
 पुराणमुत्तमम्. -c) दे१ चतुर्धा संहिता पुण्या, २२ चतुर्धा संहिता
 पुण्या. -d) द१ संहितायां (→संहितानां). -cd) म१ चतुर्धा
 संहिता पुण्यां सर्वकामफलप्रदां.

२२. न१. ०; म१. ab ०. -a) दे१० भगवती

इयं तु संहिता ब्राह्मी चतुर्वेदेस्तु सम्मिता ।
 भवन्ति षट्सहस्राणि श्लोकानामत्र संख्यया ॥२३
 यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च मुनीश्वराः ।
 माहात्म्यमखिलं ब्रह्म ज्ञायते परमेश्वरः ॥२४
 सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
 वंशानुचरितं दिव्याः पुण्याः प्रासङ्गिकीः कथाः ॥२५
 ब्राह्मणाद्यैरियं धार्या धार्मिकैः शान्तमानसैः ।
 तामहं वर्त्तयिष्यामि व्यासेन कथितां पुरा ॥२६
 पुराऽमृतार्थं दैतेयदानवैः सह देवताः ।
 मन्थानं मन्दरं कृत्वा ममन्थुः क्षीरसागरम् ॥२७ वं. १.१.२७

(→भागवती). -b) व२ दे१ ते१ प्रकीर्तिता (→प्रकीर्तिता);
 व३ परिकीर्तिता, २१ चापि कीर्तिता (→च प्रकीर्तिता). -d)
 दे८-१० द१ २१.२ म१ सर्वपापप्रणाशना.

२३. न१. ०. -a) दे७ इदं (→इयं); २२ सांहिता
 (→संहिता). -b) दे७-९ ते१ चतुर्वेदैश्च, दे१० चातुर्वेदैश्च,
 २२ म१ चतुर्वेदेषु (→चतुर्वेदेस्तु); २२ म१ सम्मिता (→सम्मिता).
 -d) ते१ श्लोकानामनु, २२ श्लोकानामत्र (→श्लोकानामत्र);
 का१ दे९ संख्या, दे३ संख्याया (→संख्या).

२४. न१. ०; म१. cd ०. -a) ते१ अत्र (→यत्र).
 -b) म१ पुराणे संभव(?) स्मृतं. -c) व२.३ दे१.८-१० ते१
 ब्रह्मन्, २२ ब्रह्मा (→ब्रह्म). -d) दे८.९ ते१ पा(ते१ प)
 रमेश्वरम् (→परमेश्वर:).

२५. न१. ०. -b) दे८.९ वंशः[:], दे१० वंशं, द१
 २१ म१ वंश- (→वंशो). -c) ते१ म१ °चरिता (→°चरितं);
 दे१.४ चैव, दे७-१० पुण्या[:], २२ दिव्यः, मुर्वे. मुए. मुब. पुण्या
 (→दिव्याः). -d) दे१.४.७-१० दिव्याः, म१ पुण्यः, मुर्वे. मुए. मुब.
 दिव्या (→पुण्याः); दे२ ते१ २२ प्रासङ्गिका(ते१° काः)
 (→प्रासङ्गिकीः); दे१० २१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. कथा (→कथाः).

२६. न१. ०. -a) ते१ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्धार्मिकैः. -b)
 का१ व१-३ दे१-६ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. धार्मिकैर्वेदपारगैः. -c) द१
 तामाह (→तामहं); व१.३ दे३.५.७ मुर्वे. मुए. मुब. वर्णयिष्यामि,
 दे८-१० कथयिष्यामि, ते१ कीर्तयिष्यामि, २२ वर्त्तयिष्यामि, म१
 वक्तुमिष्यामि (→वर्त्तयिष्यामि). -d) व१ दे५ कथितां
 (→कथितां).

२७. न१. ०. -a) का१ दे२.३.५.६ ते१ द१ २२ म१
 दैतेया[:], दे१ दैत्येया[:] (→दैतेय-). -c) २१ मन्थानं
 (→मन्थानं). -d) २१ ममन्थुः, म१ अगच्छन् (→ममन्थुः).

वै. १.१.२८ मथ्यमाने तदा तस्मिन् कूर्मरूपी जनार्दनः ।
 बभार मन्दरं देवो देवानां हितकाम्यया ॥२८॥
 देवाश्च तुष्टुबुद्धं नारदाद्या महर्षयः ।
 कूर्मरूपधरं दृष्ट्वा साक्षिणं विष्णुमव्ययम् ॥२९॥
 तदन्तरेऽभवद् देवी श्रीनारायणवल्लभा ।
 जग्राह भगवान् विष्णुस्तामेव पुरुषोत्तमः ॥३०॥
 तेजसा विष्णुमव्यक्तं नारदाद्या महर्षयः ।
 मोहिताः सह शक्रेण श्रियो वचनमब्रुवन् ॥३१॥
 भगवन् देवदेवेश नारायण जगन्मय ।
 कैषा देवी विशालाक्षी यथावद् ब्रूहि पृच्छताम् ॥३२॥
 श्रुत्वा तेषां तदा वाक्यं विष्णुर्दानवमर्दनः ।

२८. न१. ०. -a) दे१ ततस्, दे४ तु* (?), ते१ तथा
 (→तदा). -c) का१ तमाह, दे६.७.८.१.२ म१ दधार (→बभार);
 ग्र२ देवं (→देवो). -d) दे७-१० लोकानां (→देवानां).

२९. न१. ०; व१ ग्र१.२ म१. २६८-३१ b ०
 (द. सं.). -d) ते१ शार्ङ्गिणं (→साक्षिणं); व३ साक्षिणं
 परमेश्वरम्.

३०. न१. ०; व१ ग्र१.२ म१. ० (द्र. २९ पा. वि.).
 -a) का१ दे१.२.४.५ महादेवी, व३ भवेद्देवी, दे१० [अ]थवेद्देवी (?)
 (→[अ]भवद्देवी). -b) का१ दे१.६.८ श्री (→श्रीर). -d)
 व१ स्वामेव, दे१ स्वयमेव (→तामेव).

३१. न१. ०; व१ ग्र१.२ म१. ab ० (द्र. २९ पा. वि.).
 -a) दे१ अत्यर्थ (→अव्यक्त). -c) ग्र२ म१ सहिताः
 (→मोहिताः); ग्र२ म१ चक्रेण (→शक्रेण). -d) व१ [अ]
 न्वया, व३ दे४.५ व१ श्रियो, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. श्रेयो
 (→श्रियो); ग्र२ म१ प्रश्नितं वचनं ब्रुवन्.

३२. न१. ०. -a) व१ मुव. भगवान् (→भगवन्); व३
 श्रीभगवन् नरदेवेश. -b) व१ जगन्मयः, ग्र२ जगन्मया
 (→जगन्मय). -c) दे१ का सा, म१ कैषा, + सैषा (→कैषा);
 दे४ विशालार्क्ष (→विशालाक्षी). -d) दे७ यथावद् वक्तुमर्हसि.

३३. न१. ०. -a) व१-देशं (→तेषां); का१ व१ दे८-९
 तथा, व१ यदा (→तदा). -c) दे३ उवाच (→प्रोवाच); का१
 दे१० संप्रोक्ष्य, दे१ संप्रेक्ष्य (→संप्रेक्ष्य).

३४. न१. ०. -b) व१ मन्माया, व३ दे१.३ मन्मया
 (→मन्मयी); ग्र२ ममादिब्रह्मरूपिणी. -c) दे१० मया
 (→माया); ते१ मायामयी (→माया सम); व१ शक्र, ग्र२ म१

प्रोवाच देवीं संप्रेक्ष्य नारदादीनकल्मषान् ॥३३॥
 इयं सा परमा शक्तिर्मन्मयी ब्रह्मरूपिणी ।
 माया सम प्रियाऽनन्ता ययेदं मोहितं जगत् ॥३४॥
 अनयैव जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।
 मोहयामि द्विजश्रेष्ठा ग्रसामि विसृजामि च ॥३५॥
 उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूतनामागतिं गतिम् ।
 विज्ञायान्वीक्ष्य चात्मानं तरन्ति विपुलामिमाम् ॥३६॥
 अस्यास्त्वंशानधिष्ठाय शक्तिमन्तोऽभवन् द्विजाः ।
 ब्रह्मेशानादयो देवाः सर्वशक्तिरियं सम ॥३७॥
 सैषा सर्वजगत्सूतिः प्रकृतिस्त्रिगुणात्मिका ।
 प्रागेव मत्तः संजाता श्रीकल्पे पद्मवासिनी ॥३८॥

नन्दा (→[अ] नन्ता). -d) दे१० येनेदं (→ययेदं); का१ व२.३
 दे२.५-७ मुर्वे. मुए. मुव. धार्यते (→मोहितं).

३५. न१. ०. -a) व१ ग्र२ म१ अनयैतत् (→अनयैव);
 व१.३ दे१.३.४.६ ते१ कृत्स्नं (→सर्वं). -b) दे४ यद्देवा°
 (→सदेवा°); दे८-१० °मानवं (→°मानुषं). -c) व३ जगत्सृष्टा,
 ते१ व१ द्विजश्रेष्ठ (→द्विजश्रेष्ठा). -d) ते१ गृह्णामि, ग्र२ सृजामि
 (→ग्रसामि); व२ मायया च जगत्(व?)यं, दे७ संग्रसामि सृजामि
 च.

३६. न१. ०. -a) दे३ ग्र२ प्रलयश्च (→प्रलयं). -b)
 व२ दे७.१० ग्र२ अगति, दे१ सागति (→आगति). -c) का१
 विज्ञायान्वीक्ष्य, व३ विज्ञायोन्वीक्ष्य, दे१.४.५ विज्ञायोद्गीक्ष्य, दे७ व१
 ग्र१ म१ विज्ञाय वीक्ष्य, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. विज्ञया वीक्ष्य
 (→विज्ञायान्वीक्ष्य); ग्र२ विज्ञाय परया(मा?)त्मानं. -d) व३
 भवन्ति, ते१ भजन्ति (→तरन्ति); दे३ तरन्ति विपुलान्विमां.

३७. न१. ०. -a) व३ त्वंशाम्, दे४ त्वंजा(शा?)न°
 (→त्वंशात्). -b) का१ व१-३ दे१.२.५ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. सुराः
 (→द्विजाः); दे३.४.६ शक्तिमन्तोऽभवत्पुरा, दे१० शक्तिमतोय च
 द्विजाः. -c) का१ व१-३ दे१-७ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. सर्वे (→देवाः).
 -d) ते१ विश्व° (→सर्व°).

३८. न१. ०. -a) ग्र१ यैषा (→सैषा); व१ °सृष्टिः
 (→°सूतिः). -b) दे१ प्रकृतिस्त्री (→प्रकृतिस्त्रि-). -c) ग्र२
 संजाताः (→संजाता); दे६ मत्तः संजाता, दे१० मत्त(?)संजाता
 (→मत्तः संजाता). -d) व१ दे५.७ ग्र२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. श्रीः
 कल्पे, दे४ स्त्रीकल्पे, दे८-१० श्रीः पद्मे (→श्रीकल्पे); दे८-१० कल्प°
 (→पद्म°); व२ श्री श्रीः कमलवासिनी.

चतुर्भुजा शङ्खचक्रपद्महस्ता शुभान्विता ।
 कोटिसूर्यप्रतीकाशा मोहिनी सर्वदेहिनाम् ॥३९॥
 नालं देवा न पितरो मानवा वसवोऽपि च ।
 मायामेतां समुत्तर्तुं ये चान्ये भुवि देहिनः ॥४०॥
 इत्युक्ता वासुदेवेन मुनयो विष्णुमब्रुवन् ।
 ब्रूहि त्वं पुण्डरीकाक्ष यदि कालत्रयेऽपि च ॥
 को वा तरति तां मायां दुर्जयां देवनिर्मिताम् ॥४१॥
 अपोवाच हृषीकेशो मुनीन् मुनिगणाञ्चितः ।
 अस्ति द्विजातिप्रवर इन्द्रद्युम्न इति श्रुतः ॥४२॥

३९. न१. ०. -a) ग२ °चकी, म१ °चका (→°चक्र-).
 -b) व१ दे६ द१ ग२ शुभान्विता, व२.३ गदान्विता, दे१
 गुणान्तिका, दे३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्रगन्विता, दे४ सुकाङ्क्षिता,
 ग२ श्रुगन्विता(?), ते१ शुभान्विता, + शुभान्विता, म१ [अ]
 नवाञ्चिता (→शुभान्विता). -ab) दे८-१० °पद्मचक्र°
 (→°चक्रपद्म°); दे२ चतुर्भुजा पद्महस्ता शङ्खचक्रशुभान्विता. -c)
 दे१ ग१ सूर्यकोटि° (→कोटिसूर्य°); ते१ कोटिसूर्यप्रकाशा च. -d)
 दे१ साक्षिणी, ते१ * * * * (→मोहिनी).

४०. न१. ०. -a) दे१ ग१.२ म१ नालं देवर्षयो रुद्रा[:].
 -b) व३ मानवो, दे७ मनुष्यो, द१ मनवो (→मानवा:);
 व१.३ दे२.४-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. वासवोपि (→वसवोऽपि); का१
 व३ दे४ वा (→च). -c) ते१ मोहमेतां (→मायामेतां); व३ दे७
 ग२ समुद्धर्तुं (→समुत्तर्तुं). -d) दे७-१० सर्व- (→भुवि).

४१. न१. ०. का१ व१-३ दे१-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ef
 ० -a) व३ दे१० ग२ इत्युक्त्वा, ते१ इत्युक्त्वा, + इत्युक्ता: (→
 इत्युक्ता:). -b) व३ वाक्यं (→विष्णु°). -c) व१.३ ग१ म१ तं,
 व१.३ तत् (→त्व°). -d) दे७ यथा, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यद्वि
 (→यदि); दे७ मुर्वे. मुए. मुब. कालक्षयेऽपि (→कालत्रयेऽपि);
 व१.२ दे३ सः, व३ दे६ सां (→च); का१ दे१.२.४.५ येन सा ता
 (का१ दे२ त) रिता पुरा, ते१ येन चाराधिता पुरा. -e) म१ को
 वातारि तां मायां.

४२. न१. ०. -b) दे१० गुणि° (→मुनि°); दे७
 गगावृतः, म१ गणोचितः (→गणाञ्चितः); दे१ मुनीनां
 प्रसूतः प्रभुः, दे४ मुनीनां तारतः प्रभुः. -c) म१ द्विजातिः
 (→द्विजाति-); ते१ * * * * प्रवर.

४३. न१. ०. -a) दे४ राजा च (→राजासी). -b)
 व१ अष्टं, दे३.६ बभूव, दे४ दृष्टः सः, दे५ अष्टयः, दे१०
 अष्टयः, द१ ग१.२ म१ अष्टयः (द१ ग१°यः) (→अष्टयः); ते१
 शंकरादिभिः (→शंकरादिभिः); दे६ बभूव कथितादिभिः.

पूर्वजन्मनि राजासावधूष्यः शंकरादिभिः ।
 दृष्ट्वा मां कर्मसंस्थानं श्रुत्वा पौराणिकीं स्वयम् ।
 संहितां मन्मुखाद् दिव्यां पुरस्कृत्य मुनीश्वरान् ॥४३॥
 ब्रह्माणं च महादेवं देवांश्चान्यान् स्वशक्तिभिः ।
 मच्छक्तौ संस्थितान् बुद्ध्वा मामेव शरणं गतः ॥४४॥
 संभाषितो मया चाथ विप्रयोनिं गमिष्यसि ।
 इन्द्रद्युम्न इति ख्यातो जातिं स्मरसि पौर्विकीम् ॥४५॥
 सर्वेषामेव भूतानां देवानामप्यगोचरम् ।
 वक्तव्यं यद् गुह्यतमं दास्ये ज्ञानं तवानघ ।
 लब्ध्वा तन्मासकं ज्ञानं मामेवान्ते प्रवेक्ष्यसि ॥४६॥ वं. १.१.४७

-c) व२ स दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा मां); दे४ पूर्व°, दे९.१० क्रूर°
 (→कर्म°); ग२ दृष्ट्वा स मां कर्मरूपस्य. -d) दे१.४.६
 पौराणिकी, ग२ पौराणिक- (→पौराणिकी); का१ कथां
 (→स्वयं); दे८-१० श्रुत्वा पौराणिकान् (दे९ त्व) यां. -e)
 दे४.१० द१ संहिता - (→संहितां); का१ दे१.२ विप्रान्, व१-३
 दे४ ते१ विप्राः, दे३ विप्र (→दिव्यां); दे६ संहितामभवद्वा,
 दे७ संहितां मन्मुखीदृष्टां(?). -f) दे६ मुनीश्वराः
 (→मुनीश्वरान्).

४४. न१. ०; ग२. ४४b-४६a ० (द. सं.). -a)
 दे३ ब्राह्मणं, ग१ ब्राह्मणं (→ब्रह्माणं); म१ चिरं देवं
 (→महादेवं). -b) ग१ म१ देवांश्चान्यांश्च (→देवांश्चा-
 न्यान्स्व-). -c) व२.३ यच्छक्तौ, दे३ यदुक्त्वो (?), ते१ मच्छक्तां
 (?), द१ ग१ म१ मच्छक्तान् (→मच्छक्तौ); दे३ ब्रह्म (→बुद्ध्वा);
 ते१ मामेव * * * *.

४५. न१ ग२. ०. -a) दे१.४ संभाषितो, दे७ सञ्चोदितो
 (→संभाषितो); दे१ चैव, दे४ चाथ, दे८-१० राजन्, म१ चापि
 (→चाथ). -d) व१.२ दै१ जाति, दे६ याति, दे१० ज(ग)ति
 (→जाति); दे४ स्मरहि, ते१ स्मरति (→स्मरसि); दे१.३
 पौर्विकी, दे१० पौर्विकां (→पौर्विकी).

४६. न१. ०; ग२. a ०. -a) द१ अपि (→एव);
 द१ ग१ देवानां (→भूतानां). -b) द१ ग१ भूतानां (→देवानां);
 दे१ अप्यगोचरः, द१ अपि गोचरं, म१ अप्यवेक्ष्यसि (→अप्य-
 गोचरम्). -c) व२ मुब. तद्, दे६ यदि (→यद्). -d) ग२ तवानघे
 (→तवानघ). -e) दे५ लब्ध्वा (→लब्ध्वा); का१ दे२.३.५.६
 तन्ममत्तं, व१.३ तु तन्मम, व२ च परमं, दे१ मां त्वं मम, दे३
 [अ] नन्त्यं महद्, ग२ तु मामकं (→तन्मामकं); ते१ लब्ध्वा
 तन्मे मतिं जानन्. -f) दे१ मामेवान्तं, ग२ मामेवान्ते (→मामे-
 वान्ते); दे४ प्रवेक्ष्यसे (→प्रवेक्ष्यसि).

वै. १.१.४८ अंशान्तरेण भूम्यां त्वं तत्र तिष्ठ सुनिवृतः ।
 वैवस्वतेऽन्तरेऽतीते कार्यार्थं मां प्रवेक्ष्यसि ॥४७॥
 मां प्रणम्य पुरीं गत्वा पालयामास मेदिनीम् ।
 कालधर्मं गतः कालाच्छ्वेतद्वीपे मया सह ॥४८॥
 भुक्त्वा तान् वैष्णवान् भोगान् योगिनामप्यगोचरान् ।
 मदाज्ञया मुनिश्रेष्ठा जज्ञे विप्रकुले पुनः ॥४९॥
 ज्ञात्वा मां वासुदेवाख्यं यत्र द्वे निहितेऽक्षरे ।
 विद्याविद्ये गूढरूपे यत्तद् ब्रह्म परं विदुः ॥५०॥
 सोऽर्चयामास भूतानामाश्रयं परमेश्वरम् ।
 व्रतोपवासनियमैर्होमैर्ब्राह्मणतर्पणैः ॥५१॥

४७. न१. ०. -a) दे७ अथान्तरेण, दे८-१० अंशाव
 (दे१० च) तारे, द१ म१ आशान्तरेण (→अंशान्तरेण); ब२
 भूत्वान्, दे८ भूम्यां तं, द१ ग२ भूम्यां च, म१ भ्रमणं (→भूम्यां
 त्वं). -b) ग१ अत्र (→तत्र); दे१.२.५.६ ते१ तिष्ठस्व, दे४ तिष्ठ
 च, द१ तिष्ठेत्सु-, ग१ तिष्ठेत्सु-, (→तिष्ठ सु-); ग२ तत्र तत्र
 सुनिवृतः. -ab) ब१ अंशान्तरेण भूम्यान्वत्र तिष्ठ नु न
 निवृतः. -c) ब२.३ दे२-६ प्राप्ते (→[अ] तीते); ग२ वैवस्वते
 मानवान्ते. -d) द१ प्रवेक्षसि (→प्रवेक्ष्यसि).

४७ श्लोकात्परं दे८-१० अधिकं—विष्णुसुवाच.

४८. न१. ०. -a) का१ प्रवेक्ष्यन्, ब१ दे२ प्रवेक्ष्य, ब३
 प्रविश्य, दे३ प्रवेक्ष्य तू, दे६ मुब. प्रवेक्ष्यान् (→प्रणम्य); दे७ पुनर्
 (→पुरी); दे४ दत्त्वा (→गत्वा); ते१ मा मां पृच्छन् पुरीं गत्वा.
 -b) का१ दे१.२.४.५ पालयित्वा च, दे७ त्वं पालयसि, ग१.२
 पालयिष्यसि (→पालयामास). -c) दे३ ०धर्मज्ञतः, दे४ ०धर्म
 (सो)वतः (→०धर्म गतः); दे१ कालधर्मं सावगतः. -d) दे८-१०
 द्वीपे श्वेतं (→श्वेतद्वीपे); दे४ सप्तद्वीपानुपान्वहा.

४९. न१. ०; म१. ab ०. -a) दे१.३ ग२ भुक्त्वा तां
 (ग२ ०तान्), दे६ स तत्र (→भुक्त्वा तान्); दे८-१० विपुलान्
 (→वैष्णवान्); दे१.४ लोकान् (→भोगान्). -b) दे३ ०प्यतो
 वरान्, ग२ ०प्योगरान् (?) (→०प्यगोचरान्). -c) ब३ दे३
 ममाज्ञया, दे१ मन्दाज्ञया, दे६ ममातया (→मदाज्ञया); दे८.९
 द्विजं (→मुनिं); दे१० श्रेष्ठ, द१ ग१.२ ०श्रेष्ठात् (→०श्रेष्ठा).
 -d) दे६ यज्ञे, द१ ग१.२ म१ जातो (→जज्ञे).

५०. न१. ०. -b) दे६ येन (→यत्र); का१ दे२
 निहितेक्षरैः, ब१.३ ते१ निहि (ब१ ०ह)तेक्षरम्, दे६ निहितेक्षरे
 (→निहितेक्षरे). -c) ग२ परे (→गूढ-); का१ ब१-३ दे२.३.
 ५-१० ते१ द१ वै. मुए. मुब. गूढरूपं (→गूढरूपे). -d) का१
 दे३.५.६ यत्तद् रूपं (दे३ ०पे) परं, ब२ दे७-१० द१ ग१.२ मुबै. मुए.

तदाशीस्तन्नमस्कारस्तन्निष्ठस्तत्परायणः ।
 आराधयन् महादेवं योगिनां हृदि संस्थितम् ॥५२॥
 तस्यैवं वर्तमानस्य कदाचित् परमा कला ।
 स्वरूपं दर्शयामास दिव्यं विष्णुसमुद्भवं ॥५३॥
 दृष्ट्वा प्रणम्य शिरसा विष्णोर्भगवतः प्रियाम् ।
 संस्तूय विविधैः स्तोत्रैः कृताञ्जलिरभाषत ॥५४॥

इन्द्रद्युम्न उवाच ॥१॥

का त्वं देवि विशालाक्षि विष्णुचिह्नाङ्किते शुभे ।
 याथातथ्येन वै भावं तवेदानीं ब्रवीहि मे ॥५५॥

मुब. यद् ब्रह्म (ग२ ०ह्मा) परमं, दे२ यत्तद् भूतं परं, दे४ यत्तद् ब्रह्म
 परं, म१ तयोर्यत् परमं (→यत्तद् ब्रह्म परं); द१ वरः (→विदुः).

५१. न१. ०; म१. ab ०. -a) दे४ सोर्चयत्सर्व-
 भूतानाम्. -b) ब१ आश्रयं (→आश्रयं). -c) द१ व्रतोपवासिं
 (→व्रतोपवासिं).

५२. न१. ०. -a) दे४ स आसी(?) , दे६ ते१ तदासीत्,
 दे७ तयोभिस्, मुब. तज्जायस् (→तदाशीस्); दे१.४ ०स्कारैः (→
 ०स्कारस्); दे३ तदा शीघ्रनमस्कारस्. -b) दे१ त्वन्निष्ठस्,
 दे३ तन्विष्णुः, दे६ तद्विष्णुः (→तन्निष्ठस्); दे७ तत्परायणः
 दे८ तत्परायणाः (→तत्परायणः). -c) दे७ ग१.२ म१ महायोगिं
 (ग२ ०गः) (→महादेवं). -d) दे७ योगिनां (→योगिनां).

५३. न१. ०. -a) द१ ग१.२ म१ चिन्त्यं (→वर्तं);
 ब३ दे६ ०माणस्य (→०मानस्य); दे१.४ तस्मै विप्राय विप्रेन्द्राः.
 -b) ब३ परमाङ्गना, दे२ ६.१० परमाकुला, ते१ परमां कलां,
 म१ चरमा कला (→परमा कला). -d) ब१-३ दे३ते१ नित्यं
 (→दिव्यं); दे४ विष्णुं (→विष्णु-).

५४. न१. ० -a) ब३ त्यक्त्वा, दे७ प्रेक्ष्य (→दृष्ट्वा).
 -b) का१ प्रियं, + प्रभां, दे७ कलां, दे८-१० प्रभां, द१ ग१.२ म१
 प्रभोः (→प्रियाम्). -c) द१ ग१.२ संस्तूय (→संस्तूय).

॥ न१. ०; दे८-१० इन्द्रद्युम्न उ. ; ते१ द१ ग१.२ म१ इन्द्रद्युम्नः.

५५. न१. ०. -a) दे१० का त्वं देवि विशालाक्षी. -b)
 ब१. निजं (→विष्णुं); का१ दे२-५ ते१ चिह्नाङ्कितं (→
 चिह्नाङ्किते). -c) का१ ब३ दे१० ग२ यथा (→याथा).
 -d) ब१ दे१ म१ तथेदानीं, दे३.६ भवेदानीं, दे४ स चेदानीं,
 दे८-१० त्वं चेदानीं, द१ तदेदानीं, ग२ तथैदानीं (?)
 (→तवेदानीं); दे१ ते (→मे).

तस्य तद् वाक्यमाकर्ण्य सुप्रसन्ना सुमङ्गला ।
तस्मिन्ती संस्मरन् विष्णुं प्रियं ब्राह्मणमब्रवीत् ॥५६॥
न मां पश्यन्ति मुनयो देवाः शक्रपुरोगमाः ।
नारायणात्मिका चैका मायाऽहं तन्मया परा ॥५७॥
न मे नारायणाद् भेदो विद्यते हि विचारतः ।
तन्मयाऽहं परं ब्रह्म स विष्णुः परमेश्वरः ॥५८॥
येऽर्चयन्तीह भूतानामाश्रयं परमेश्वरम् ।
ज्ञानेन कर्मयोगेन न तेषां प्रभवाम्यहम् ॥५९॥
तस्मादनादिनिधनं कर्मयोगपरायणः ।
ज्ञानेनाराधयानन्तं ततो मोक्षमवाप्स्यसि ॥६०॥
इत्युक्तः स मुनिश्चेष्ट इन्द्रद्युम्नो महामतिः ।

प्रणम्य शिरसा देवीं प्राञ्जलिः पुनरब्रवीत् ॥६१॥
कथं स भगवानीशः शाश्वतो निष्कलोऽच्युतः ।
ज्ञातुं हि शक्यते देवि ब्रूहि मे परमेश्वरि ॥६२॥
एवमुक्ताऽथ विप्रेण देवी कमलवासिनी ।
साक्षान्नारायणो ज्ञानं दास्यतीत्याह तं मुनिम् ॥६३॥
उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां संस्पृश्य प्रणतं मुनिम् ।
स्मृत्वा परात्परं विष्णुं तत्रैवान्तरधीयत ॥६४॥
सोऽपि नारायणं द्रष्टुं परमेण समाधिना ।
आराधयद्धृषीकेशं प्रणतार्तिप्रभञ्जनम् ॥६५॥
ततो बहुतिथे काले गते नारायणः स्वयम् ।
प्रादुरासीन्महायोगी पीतवासा जगन्मयः ॥६६॥

वै. १.१.६७

५६. न१. ०. -a) ग२ आकर्ण्य (→आकर्ण्य).
-b) दे१ सुनिर्गला (→सुमङ्गला). -c) दे१० असन्ती (→
तस्मिन्ती); का१ वा, ब१-३ दे१-५ ते१ सा (→सं-); का१ ब१-३
दे१-५ ते१ ग२ [अ]स्मरद्, दे१० समन् (?) (→स्मरन्).

५६ श्लोकात्परं दे१ वै. मुए. मुव. अधिकम्—श्रीस्वाच.

५७. न१. ०. -a) दे१ मे (→मां). -c) ब१-३ दे१.६-१०
ते१ द१ म१ मुवै. मुए. मुव. नारायणात्मिकाम्, दे३ नारायणात्मिकां,
दे१ नारायणान्तिकां (→नारायणात्मिका); ब१-३ दे३.४-६-१०
ते१ द१ मुवै. मुए. मुव. एकां, दे२ चैषा, ग१ ह्येकां, म१ एतां (→
एका). -d) दे५.७-१० ते१ द१ ग१ म१ मुवै. मुए. मुव. तन्मयी, दे१
मा च या, दे३ तन्मयां, दे६ जन्मयी(?). (→तन्मया); द१ ग१.२
ग१ पुरा (→परा); ग२ माया मान्तन्मया पुरा.

५८. -a) दे५ न१ ग२ नमो (→न मे); दे५ नारायणी,
दे१० नारायणोद् (→नारायणाद्); दे५ देवी (→भेदो).
-b) दे१ विद्यते (→विद्यते). -c) न१ तन्मयाद्यः, द१ ग१
तन्मयाहं, मुवै. मुए. मुव. तन्मयाहं (→तन्मयाहं).

५९. -a) ते१ अर्चयन्तीह (→येऽर्चयन्तीह) -b) ब१
आश्रयं, दे१.१० आश्रयं (→आश्रयं); मुवै. मुए. मुव. पुरुषोत्तमम्
(→परमेश्वरम्). -c) दे१ कर्मणा चैव (→कर्मयोगेन). -d)
तेषां वै (→न तेषां) दे१० न तेषां प्रभवाम्यहम्. ग२ तेषामग्रे
प्रभवाम्यहं.

६०. म१. cd ०. -a) म१ निधनः (→निधनं). -b)
धर्मो (→कर्म) दे३.६-८-१० म१ परायणं (→परायणः).
-c) दे३.६ वाधयानन्तं, (दे६ स्तं), दे८-१० आराधयेशानं,

ते१ आधयानं तु, द१ ग१.२ आधयानं (→आधयानन्तं).
-d) का१ दे२.५ लोक° (→मोक्ष°).

अस्य श्लोकस्य ab अनन्तरं म१ अधिकम्—सूतः.

६१. -a) दे५ इत्युक्त्वा स, म१ महात्मानं (→इत्युक्तः
स); ग१ मुनिश्चेष्टा [:] (→मुनिश्चेष्ट[:]). -b) ब२ महायशाः,
द१ ग१.२ महामुनिः (→महामतिः).

ब१. ६१ श्लोकस्य c,d चरणयोर्मध्ये अधिकं—कृताञ्जलि-
रभाषत.

६२. -c) दे१० देवी (→देवि). -d) ब१-३ दे२.४-६
८-१० परमेश्वरः, न१ पद्मसंभवे, ग१ परमेश्वरी (→परमेश्वरि).

६३. -a) का१ एवमुक्त्वा, दे१० एवमुक्तो, ग२ इत्युक्त्वा
सा (→एवमुक्ता), दे२.७ म१ तु, दे४.५ च (→[अ]थ). -c) दे४.
ग२ नारायणे, दे७ नारायणा (→नारायणो). -d) दे३
वक्ष्यती°, दे६ वक्षती° (→दास्यती°).

६४. ब१द१. ab ० (ह. सं.). -a) दे४ एव (→अथ).
-b) न१ मुनिः (→मुनिम्); ते१ सा स्पृष्ट्वा प्रवणं मुनिम्.
-c) न१ वरं (→परं). -d) न१ लीयते, ग२ धीम(?)त
(→धीयत).

६५. -c) दे१ आद्यं परं ह°, दे२.४.१० न१ म१ आराधयन्
ह° (→आराधयद्धृ°). -d) ब२ प्रणाशनम्, म१ विनाशनम्
(→प्रभञ्जनम्).

६६. -b) दे१ नारायणं (→नारायणः). -c) दे८-१०
ग१.२ म१ आविरा° (→प्रादुरा°). -d) ग२ पीतवासे
(→पीतवासा[:]).

बं. १.१.६८ दृष्ट्वा देवं सभायान्तं विष्णुमात्मानमव्ययम् ।
 जानुभ्यामवनिं गत्वा तुष्टाव गरुडध्वजम् ॥६७॥
 इन्द्रद्युम्न उवाच ।
 यज्ञेशाच्युत गोविन्द माधवानन्त केशव ।
 कृष्ण विष्णो हृषीकेश तुभ्यं विश्वात्मने नमः ॥६८॥
 नमोऽस्तु ते पुराणाय हरये विश्वमूर्तये ।
 सर्गस्थितिविनाशानां हेतवेऽनन्तशक्तये ॥६९॥
 निर्गुणाय नमस्तुभ्यं निष्कलायामलात्मने ।
 पुरुषाय नमस्तुभ्यं विश्वरूपाय ते नमः ॥७०॥
 नमस्ते वासुदेवाय विष्णवे विश्वयोनये ।
 आदिमध्यान्तहीनाय ज्ञानगम्याय ते नमः ॥७१॥
 नमस्ते निर्विकाराय निष्प्रपञ्चाय ते नमः ।

६७. -a) दे१० दिवं (→देवं); अ२ दृष्ट्वा ****यान्तं.
 -b) दे४ °मानहम्, दे१० °रात्मं नमः (?) (→°मात्मानम्).
 -c) दे६ जातुं समः (→जानुभ्याम्); का१ दे२.५.६ न१ अ१
 अवननीं (→अवनिं).

॥ दे३ इन्द्रद्युम्न उ; न१ ते१ द१ अ१.२ म१ इन्द्रद्युम्नः.

६८. अ२. ०. -a) न१ गोनि(?)न्द (→गोविन्द). -b)
 दे१ केशवः (→केशव). -c) का१ व२ दे६ जिष्णो, दे५ कृष्ण
 (→विष्णो). -d) न१ वासुदेव नमोऽस्तु ते.

६९. अ२. ०. -a) म१ नमोऽस्तु देवदेवाय. -b) ते१
 हरये(ये?) (→हरये); व२ विष्णु° (→विश्व°). -c) अ१
 सृष्टि°, मुव. स्वर्ग° (→सर्ग°).

७०. -b) दे७ नमस्ते निष्कलात्मने, दे८.९ निष्कलाशात्मने
 नमः; दे१० द१ अ१.२ म१ निष्कलायात्मने नमः; ते१ निष्कलाय
 महात्मने, मुवें. मुए. मुव. निष्कलाय नमो नमः. -c) दे७-१० द१
 अ१.२ म१ पुराणाय, मुवें. मुए. मुव. नमस्तेऽस्तु (→नमस्तुभ्यं).
 -d) व१.३ ते१ चित्स (ते१ स्व)रूपाय (→विश्वरूपाय).
 ab, cd मध्ये अ२ अधिकम्—

* नमस्तेऽस्तु पुराणाय हरये विश्वमूर्तये ।
 सर्गस्थितिविनाशानां हेतवेऽनन्तशक्तये । (=६९)

७१. दे५.७१a-७२ b ० (द. सं.). -a) ते१ नमोऽस्तु
 (→नमस्ते); अ२ वासुदेवाय देवाय. -b) अ२ °मूर्तये (→°योनये)
 ab, cd मध्ये द१ अधिकम्—

* निर्गुणाय नमस्तुभ्यं निष्कलायात्मने नमः (=७०ab)

भेदाभेदविहीनाय नमोऽस्त्वानन्दरूपिणे ॥७२॥
 नमस्ताराय शान्ताय नमोऽप्रतिहतात्मने ।
 अनन्तमूर्तये तुभ्यममूर्तयि नमो नमः ॥७३॥
 नमस्ते परमार्थाय मायातीताय ते नमः ।
 नमस्ते परमेशाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥७४॥
 नमोऽस्तु ते सुसूक्ष्माय महादेवाय ते नमः ।
 नमः शिवाय शुद्धाय नमस्ते परमेष्ठिने ॥७५॥
 त्वयैव सृष्टमखिलं त्वमेव परमा गतिः ।
 त्वं पिता सर्वभूतानां त्वं माता पुरुषोत्तम ॥७६॥
 त्वमक्षरं परं धाम चिन्मात्रं व्योम निष्कलम् ।
 सर्वस्याधारमव्यक्तमनन्तं तमसः परम् ॥७७॥

७२. दे८-१० द१ अ१.२ म१.७२a-७४b ० (द. सं.); दे५.
 न१. ab ०. -d) दे१ °मूर्तये (→°रूपिणे).

७२ श्लोकानन्तरं व१ अधिकम्—

* नमस्ताराय शान्ताय निष्प्रपञ्चाय ते नमः ।

भेदाभेदविहीनाय नमस्त्वानन्दरूपिणे । (=७३a,
 ७२ bcd)

७३. दे८-१० द१ अ१.२ म१. ० (द. ७२पा० वि०); दे४.
 ७३b-७४c ० (द. सं.). -a) ते१ शिवाय (→ताराय).
 -c) न१ आनन्द° (→अनन्त°).

७४. दे८-१० द१ अ१.२ म१. ab ० (द. ७२ पा. वि.);
 दे४. abc ० (द. ७३ पा. वि.). -b) दे७. समाती°
 (→मायाती°).

७५. -a) द१ अ१.२ म१ नमस्तुभ्यं (→नमोऽस्तु ते).
 -b) दे७-१० द१ अ१.२ म१ मायातीताय (→महादेवाय). -c)
 ते१ शर्वाय (→शिवाय); दे७ नमस्ते शिवरूपाय.

७६. -a) दे१.५. द१ मुवें. मुए. मुव. त्वयैतत्, अ१ तयैव
 (→त्वयैव). -b) ते१ द१ तमेव (→त्वमेव); व१ परमां
 (→परमा). -d) व३ दे२ ते१ पुरुषोत्तमः, द१ अ१.२ म१ परमेस्वर
 (अ२ °रः) (→पुरुषोत्तम).

७७. -a) ते१ परं ब्रह्म, अ१ परमन्तत्त्वं (→परं धाम).
 -b) दे७ चिन्मयं (→चिन्मात्रं); ते१ त्वम- (?) (→व्योम);
 दे१ °संस्थितं, द१ अ१.२ म१ °निर्मलं (→निष्कलम्). -d) का१
 न१ मनसः (→तमसः); अ२ तमामन्तकः *परम्.

प्रपश्यन्ति परात्मानं ज्ञानदीपेन केवलम् ।
 प्रपद्ये भवतो रूपं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥७८॥
 एवं स्तुवन्तं भगवान् भूतात्मा भूतभावनः ।
 उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां पस्पर्शं प्रहसन्निव ॥७९॥
 स्पृष्टमात्रो भगवता विष्णुना मुनिपुंगवः ।
 यथावत् परमं तत्त्वं ज्ञातवांस्तत्प्रसादतः ॥८०॥
 ततः प्रहृष्टमनसा प्रणिपत्य जनार्दनम् ।
 प्रोवाचोन्निद्रपद्माक्षं पीतवाससमच्युतम् ॥८१॥
 त्वत्प्रसादादसंदिग्धमुत्पन्नं पुरुषोत्तम ।
 ज्ञानं ब्रह्मैकविषयं परमानन्दसिद्धिदम् ॥८२॥
 तमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय वेधसे ।
 किं करिष्यामि योगेश तन्मे वद जगन्मय ॥८३॥

७८. -a) ब१.३ दे४ ग१.२ यदात्मानं, दे४-१० ते१ महात्मानो, न१ सदात्मानं (→परात्मानं); का१ दे१.२ पश्यन्ति परमात्मानं, ब२ प्रशान्तं परमात्मानं, दे५ प्रपश्यन्ति परमात्मानं. -c) का१ ब१-३ दे२-५ न१ ते१ नमस्ये (दे४ °स्यं, दे५ °स्ते) (→प्रपद्ये); दे१ प्रपद्यन्ते ततो रूपं.

७९. -a) दे१ स्तुतश्च, न१ ते१ स्तुवन्तो (→स्तुवन्तं). -b) म१ भूतानां (→भूतात्मा). -c) दे४.७ एव (→अथ). -d) म१ संस्पृष्टान् प्रहसन्निव.

८०. -a) दे४ स्पृष्टमात्राद्, ते१ म१ स्पृष्टमात्रे (→स्पृष्ट-मात्रो). -b) ब२ द्विज° (→मुनि°); दे७ °पुङ्गवाः (→पुंगवः). -c) न१ तं, मुए. त्वत् (→तत्).

८१. -a) दे१ तथा (→ततः); न१ प्रहृष्टः, ते१ प्रहृष्टो (→प्रहृष्टः). -c) दे१.२ प्रोवाचेति स, दे१ प्रोवाच तं स (→प्रोवाचोन्निद्र-); दे३ °पद्माक्षं, दे६ °पद्माक्षो (→°पद्माक्षं). -d) म१ प्रीतमानसमच्युतं, + प्रीतया सह (?) मच्युतं.

८२. -b) दे३.५ म१ पुरुषोत्तमः (दे३°मं) (→पुरुषोत्तम). -c) दे१ ज्ञानं, दे६ ज्ञातं, ते१ नूनं (→ज्ञानं); का१ विषये (→°विषयं).

८३. ग२. ८३८-८५८ b ०. -a) दे४-१० म१ नित्यं (→नित्यं). -b) दे४-१० द१ ग१.२ म१ हेतवे (→वेधसे). -c) म१ किं करिष्यामि (→किं करिष्यामि); दे१ देवेश, दे४-१० योगेश (→योगेश). -d) ग१ वासुदेव (→तन्मे वद).

८४. ग२. ०. -b) दे४-१० धीमतः; न१ मेधसः (→माधवः). -c) दे३ साम्प्रतं, दे७.१० संमितं (दे७°तो)

श्रुत्वा नारायणो वाक्यमिन्द्रद्युम्नस्य माधवः ।
 उवाच सस्मितं वाक्यमशेषजगतो हितम् ॥८४॥

श्रीभगवानुवाच ॥*

वर्णाश्रमाचारवतां पुंसां देवो महेश्वरः ।

ज्ञानेन भक्तियोगेन पूजनीयो न चान्यथा ॥८५॥

विज्ञाय तत्परं तत्त्वं विभूतिं कार्यकारणम् ।

प्रवृत्तिं चापि मे ज्ञात्वा मोक्षार्थीश्वरमर्चयेत् ॥८६॥

सर्वसङ्गान् परित्यज्य ज्ञात्वा मायामयं जगत् ।

अद्वैतं भावयात्मानं द्रक्ष्यसे परमेश्वरम् ॥८७॥

त्रिविधा भावना ब्रह्मन् प्रोच्यमाना निबोध मे ।

एका मद्विषया तत्र द्वितीया व्यक्तसंश्रया ।

अन्या च भावना ब्राह्मी विज्ञेया सा गुणातिगा ॥८८॥ वें. १.१.६०

(→सस्मितं). -d) मुवें. मुए. मुव. अशेषं (→अशेष-); दे४ °जगतां (→°जगतो); ब२ अशेषेण हि ते परः, न१ शङ्खचक्र-गदाधरः. -cd) ग१ प्रोवाच परमप्रीतः सर्वतत्त्वार्थतन्महम्.

*ग१.२. ०; ब१.२ भगवानुवाच; न१ भगवान्; ते१ म१ श्रीभगवान्.

८५. ग१.२. ab ०. -a) का१ ब१-३ दे५.६ न१ °श्रमाचारवता (→°श्रमाचारवतां). -b) का१ ब१-३ दे५.६ न१ पुंसां (?) (→पुंसां). -c) ग१.२ ज्ञानेन (→ज्ञानेन); ब२ ज्ञानेन भक्ति * न.

८६. श्लोकात्परं ग२ पुस्तके अधिकम्- विष्णुः.

८६. -a) ब१ विज्ञायन् (→विज्ञाय); ब३ तं (→तत्). -c) न१ मां (→मे). -d) ग२ अर्चयेत्, म१ अर्चय (→अर्चयेत्); दे४ मोक्षार्थी यस्तमर्चयेत्.

८७. -a) दे३ °सङ्गम्प(ता)रि° (→°सङ्गान्परि°). -c) ग२ भावमात्मानं (→°भावयात्मानं). -d) दे१० द्रक्ष्यसे, द१ ग१ इत्यन्ते, ग२ अर्थं ते (→द्रक्ष्यसे).

८८. -a) दे७ विविधां, दे४-१० ते१ द१ ग१.२ मुवें. मुए. मुव. त्रिविधां (→त्रिविधा); दे७-१० ते१ ग१ मुवें. मुए. मुव. भावनां, द१ भावयेद्, ग२ तावरं (?) (→भावना). -b) दे७.८-१० न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुव. प्रोच्यमानां (ग१ °नं) (→प्रोच्यमानां); का१ दे१.४.५ न१ मुवें. मुए. मुव. विबोध मे, दे७ मया शृणु, दे४-१० निशामय (→निबोध मे). -c) दे५ व्यक्ता (→एका); दे४ मस्वपया (?) (→मद्विषया). -d) म१ द्वितया (→द्वितीया); का१ व्यक्ति°, दे४-१० व्यक्ष°, ग२ [अ]प्यति° (→व्यक्त°);

वै. १.१.६० आसामन्यतमां चाथ भावनां भावयेद् बुधः ।
अशक्तः संश्रयेदाद्यामित्येषा वैदिकी श्रुतिः ॥८९॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन तन्निष्ठस्तत्परायणः ।
समाराधय विश्वेशं ततो मोक्षमवाप्स्यसि ॥९०॥

इन्द्रद्युम्न उवाच ॥*

किं तत् परतरं तत्त्वं का विभूतिर्जनार्दन ।
किं कार्यं कारणं कस्त्वं प्रवृत्तिश्चापि का तव ॥९१॥
श्रीभगवानुवाच ॥*
परात्परतरं तत्त्वं परं ब्रह्मैकमव्ययम् ।
नित्यानन्दं स्वयंज्योतिरक्षरं तमसः परम् ॥९२॥
ऐश्वर्यं तस्य यन्नित्यं विभूतिरिति गीयते ।

ते१ °संज्ञिता (→°संश्रया). -e) दे१ द१ ग१.२ म१ तु (→च);
ते१ ब्रह्मन् (→ब्राह्मी). -f) व२ च, ते१ ग२ स (→सा); दे१
गुणान्विता, ग२ गुणागमा (→गुणान्विता).

८९. -a) दे१० आसामान्यं, ते१ तासामन्य (→
आसामन्य-); व३ चापि, दे१ वाथ, ते१ नाथ (→चाथ); व१
आसामान्यथ माञ्चाथ. -c) दे३.६ अशक्तौ, दे१ आशक्तः, दे१
अशक्तः (→अशक्तः); दे१ संश्रयेदीशम्, दे१० ग२ संश्रयोदाद्याम्
(?) (→संश्रयेदाद्याम्).

९०. -b) द१ तं निष्ठम् (→तन्निष्ठम्). -c) का१
समाधारय, न१ द१ ग१.२ म१ तमाराधय (→समाराधय).

* न१ ते१ द१ ग१.२ म१ इन्द्रद्युम्नः

९१. -a) दे१ ब्रह्म (→तत्त्वं). -b) ग१ किं (→का);
व१ जनार्दनः, दे३ जनार्दना (?) (→जनार्दन). -c) दे३ द१
कार्य- (→कार्य); दे१ कारणं (→कारण); न१ तत्त्वं (→कस्त्वं);
दे१० किं कार्यकारणकस्त्वं. -d) का१ प्रवृत्तिश् (→प्रवृत्तिश्);
द१ ग१.२ म१ वद (→तव); न१ परं ब्रह्मैकमव्ययम् (= ९२b).

* का१ व१.२ दे३.५ भगवानुवाच; न१ भगवान्; ते१ म१
श्रीभगवान्.

९२. न१. ab ○. -b) ग२ म१ पर- (→पर). -c)
का१ व१ मुर्वे. मुए. मुब. नित्यानन्द- (→नित्यानन्द); का१
स्वयं, नपर, व१ मुर्वे. मुए. मुब. मयं, दे१-१० ग१ परं (→स्वयं-);
दे१० ग२ ज्योति (→ज्योतिर्). -d) का१ व२.३ दे२.३.६
अद्वयं, न१ अद्वन्द (→अक्षर); ते१ अद्वरं (?) परमं पदम्.

९३. -a) ते१ स्वरूपं (→ऐश्वर्य); ग२ तव (→तस्य);
ते१ विश्वं (→नित्यं). -c) व१ तथाव्यक्तं, दे१ अनाद्यन्तं

कार्यं जगदथाव्यक्तं कारणं शुद्धमक्षरम् ॥९३॥
अहं हि सर्वभूतानामन्तर्यामीश्वरः परः ।
सर्गस्थित्यन्तकर्तृत्वं प्रवृत्तिर्मम गीयते ॥९४॥
एतद् विज्ञाय भावेन यथावदखिलं द्विज ।
ततस्त्वं कर्मयोगेन शाश्वतं सम्यगर्चय ॥९५॥

इन्द्रद्युम्न उवाच ॥*

के ते वर्णाश्रमाचारा यैः समाराध्यते परः ।
ज्ञानं च कीदृशं दिव्यं भावनात्रयसंस्थितम् ॥९६॥
कथं सृष्टमिदं पूर्वं कथं संहियते पुनः ।
कियत्यः सृष्टयो लोके वंशा सन्वन्तराणि च ।
कानि तेषां प्रमाणानि पावनानि व्रतानि च ॥९७॥

(→अथाव्यक्त); दे३ कार्यश्च जगदव्यक्तं, दे६ कार्यं च जगदा-
व्यक्तं.

९४. द१. ९४c-९४d ○. -a) व३ दे३.६ अहिसा
(→अहं हि); का१ सर्वस्य भावानां, व१ २ दे२.३.६.७ सर्वभावा-
(→सर्वभूतानां). -b) दे१० अन्तर्योमी° (→अन्तर्यामी°); व१
पदं, ग२ प्रभुः, मुर्वे. पुरः (→परः); दे१ ईश्वरः प्रभुरव्ययः
-c) दे३ सर्गः, दे४ सर्व- (→सर्ग-); व२.३-करणं, दे४ -कर्तृत्व-
(→कर्तृत्वं). -d) का१ प्रवृत्तिर्, ग२ प्रवृत्तं (→प्रवृत्तिर्);
न१ तस्य (→मम).

९५. द१. ○. -b) व१.३ दे३.६ जगत्, दे५ द्विजा
(→द्विज). -c) का१ व२ दे१.२.६ ७ तं (→त्वं). -d) न१ शंकर
ते१ मां परं (→शाश्वतं); व१ अर्चयन्, दे६.९ अर्चयः, दे८ अर्चयेः
दे१० अर्चयत् (→अर्चय); दे५ शाश्वतं सम्यग (?) त्वया.

* द१. ○; न१ ते१ ग१.२ म१ इन्द्रद्युम्नः.

९६. द१. ab ○. -a) ते१ कति (→के ते). -b)
दे४ तमा°, ते१ सदा° (→समा°). -c) दे१.७ पुण्यं, दे१० द्रव्य-
(→दिव्य); व१ ज्ञानं च कीदृशी शक्तिर्. -d) का१ व
दे२.३.६ न१ °श्रयसंश्रितं, व१ °श्रयसंयुतं, व३ °श्रयसम्मतं, दे
ग२ °त्रयसंश्रितम्, ग१ °त्रयसंज्ञितं, म१ °त्रयसंश्रय (→°त्रय
संस्थितम्); व१ भावनत्रयसंश्रितः.

९७. दे४. ef ○. (ट. सं.); ग२. ९७c-९७f ○. -a)
व३ ग२ सर्वं (→पूर्वं). -b) का१ संक्षिप्यते, व१ संवीयते, ग२
सन्धीयते, ग२ संक्षीयते (→संहियते); दे१ जगत् (→पुनः
-c) का१ दे१.३.४-७ ते१ कियन्त्यः (→कियत्यः); दे१ को व
(→लोके). -d) दे१.३.६.७.१० ते१ वंशो, व१ ग१ म१ वंश
(→वंशः). -e) व१-३ दे६.१० न१ प्रमाणं च (दे१० °णश्च

तीर्थान्यर्कादिसंस्थानं पृथिव्यायामविस्तरे ।
 कति द्वीपाः समुद्राश्च पर्वताश्च नदीनदाः ।
 बृहि मे पुण्डरीकाक्ष यथावदधुनाऽखिलम् ॥९८॥
 श्रीकूर्म उवाच ॥
 एवमुक्तोऽथ तेनाहं भक्तानुग्रहकाम्यया ।
 यथावदखिलं सर्वमवोचं मुनिपुंगवाः ॥९९॥
 व्याख्यायाशेषमेवेदं यत्पृष्टोऽहं द्विजेन तु ।
 अनुगृह्य च तं विप्रं तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ॥१००॥
 सोऽपि तेन विधानेन मदुक्तेन द्विजोत्तमः ।
 भाराधयामास परं भावपूतः समाहितः ॥१०१॥
 यस्त्वा पुत्रादिषु स्नेहं निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः ।

(→प्रमाणानि). -f) दे३ पावनानि- (→पावनानि); ब३ भूतानि, दे३.६ भूतानि (→व्रतानि).

९८. प्र२. ०; दे९. cd 'कति...पर्वता' खण्डितम्.
 -b) दे१.७ 'पृथिव्यायाम' (→'पृथिव्यायाम'); का१ ब१-३
 दे१.७ न१ ते१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. 'विस्तरं' (→'विस्तरे').
 -d) दे७ 'नदः' (→'नदाः'). -f) दे१.७-१० द१ ग१ म१ मुर्वे.
 मुए. मुब. पुनः (→[अ]खिलं).

९९. दे८-१० ते१ द१ ग१.२ म१. ०; का१ ब१-३ दे२.३.५.६
 भूम उवाच; न१ कूर्मः.

९९. -a) द१ तेनाह (→तेनाहं). -c) मुर्वे. मुए. मुब.
 मध्यम् (→सर्व); द१ ग१.२ म१ यथावत्सर्वमखिलम्. -d) का१
 दे१.३.६ अवोचन्, ब३ अखिलं (→अवोचं), दे१ 'पुङ्गव
 (→'पुङ्गवाः').

१००. प्र२. b ०. -a) का१ व्याख्याय शेष°, ब३
 व्याख्यायाः शेष°, दे३.६ व्याख्यायाशेष°, दे७ म१ व्याख्यायाशेष°,
 ब३ व्याख्यायाम शेष° (→व्याख्यायाशेष°); प्र२ एवैतं (→एवेदं).
 -b) ब३ दे३.६ द्विजोत्तम (→द्विजेन तु). -c) दे४ 'गृह्य
 गी', दे१० 'गृह्यचर्चनं' (→'गृह्य च तं'). -d) ब१ 'हितो भव,
 'धीयत, दे१ द१ प्र२ 'हितो भवत्, दे५ 'हितो भवाः
 (→'हितोऽभवम्').

१०१. -a) दे६ यदुक्तेन, प्र१.२ यथोक्तेन (→मदुक्तेन).
 -b) दे८ द्विजोत्तम, दे८-१० ते१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः). -c). न१ हरं, प्र२ हरि (→पर).
 -d) दे३.६ भारभूतः, दे७ ते१ भावयुक्तः, दे८.९ भवपूतः(?), न१
 भावभूतः (→भावपूतः).

१०२. -a) का१ ब१-३ दे२ स्नेहान् (→स्नेहं). -c)

संन्यस्य सर्वकर्माणि परं वैराग्यमाश्रितः ॥१०२॥
 आत्मन्यात्मानमन्वीक्ष्य स्वात्मन्येवाखिलं जगत् ।
 संप्राप्य भावनामन्त्यां ब्राह्मीमक्षरपूर्विकाम् ॥१०३॥
 अवाप परमं योगं येनैकं परिपश्यति ।
 यं विनिद्रा जितश्वासाः काङ्क्षन्ते मोक्षकाङ्क्षिणः ॥१०४॥
 ततः कदाचिद् योगीन्द्रो ब्रह्माणं द्रष्टुमव्ययम् ।
 जगामादित्यनिर्देशान्मानसोत्तरपर्वतम् ।
 आकाशेनैव विप्रेन्द्रो योगैश्वर्यप्रभावतः ॥१०५॥
 विमानं सूर्यसंकाशं प्रादुर्भूतमनुत्तमम् ।
 अन्वगच्छन् देवगणा गन्धर्वाप्सरसां गणाः ।
 दृष्ट्वाऽन्ये पथि योगीन्द्रं सिद्धा ब्रह्मर्षयो ययुः ॥१०६॥ बें.१.१.११०

प्र२ संन्यस्य (→संन्यस्य); दे१.७ ते१ 'कर्माणि', दे१० 'कर्माणि', +
 'कर्माणि' (→'कर्माणि'). -d) का१ ब१-३ दे२-४ ते१ 'मास्थितः',
 दे१० 'मानुषः' (?) (→'माश्रितः').

१०३. -a) दे१० ग१ आत्मना° (→आत्मन्या°); दे४
 अद्वैष्यं, दे१० अन्वेक्ष (→अन्वीक्ष्य). -b) दे३ आत्मन्ये°, दे१०
 स्वात्मन्ये° (→स्वात्मन्ये°). -c) का१ ब१.३ प्र२ अन्यां, दे१०
 अस्यां, न१ एकां (→अन्यां); दे७ संप्राप्य भावना मह्यम्. -d)
 दे१.७.१० 'पूर्विकं', न१ 'संज्ञिकां' (→'पूर्विकाम्').

१०४. -a) का१ अन्वाप, दे७ ते१ आस्थाय (→अवाप);
 प्र२ अवाप्य च परं योगं. -b) ब२ येनैव, दे१ योजनेकं, दे८.९
 येनैव, न१ येनेदं (→येनैकं); ब३ 'पृच्छति' (→'पश्यति'). -c)
 दे५ योगनिद्रा (→यं विनिद्रा[:]). -d) ब३ कांक्षन्ति
 (→काङ्क्षन्ते); दे६ 'कांक्षिभिः' (→'काङ्क्षिणः').

१०५. -a) दे१० यतः, न१ ततं (→ततः); द१ म१
 योगीन्द्रं (→योगीन्द्रो). -b) ग१ ब्राह्मणं (→ब्रह्माणं); दे१०
 तुष्टुं (?) (→द्रष्टुं); दे७ उद्यतः (→अव्ययं). -c) न१
 'मार्गेण' (→'निर्देशान्'). -d) ब२ मानसोत्तरपर्वतः, दे५.१० मा
 (दे१० म)नसोत्तमपर्वतं (दे५ 'तः'). -e) द१ ग१.२ म१ आकाशे
 चैव (→आकाशेनैव); ब१ न१ द१ विप्रेन्द्रा, दे१ राजेन्द्र, दे६
 विप्रेन्द्र (→विप्रेन्द्रो). -f) दे३ योगैश्वर्यस्य भावतः.

१०६. -c) का१ ब३ दे२.३.६ अनुगच्छन् (दे३ 'च्छ'),
 दे१ अन्वगच्छं, दे४ अन्वागच्छन्, दे७ अथागच्छन्, दे१० अन्यगच्छन्,
 प्र१.२ म१ तमन्वगच्छन् (→अन्वगच्छन्); द१ अन्वगच्छद्देवानां.
 -d) न१ गन्धर्वाप्सरसस्तथा. -e) दे८-१० दृष्टो यैः (दृष्ट्वा-
 ऽन्ये); दे८.१० योगीन्द्रः (→योगीन्द्र); प्र२ दृष्ट्वा चान्येऽथ
 योगीन्द्र. -f) न१ दृष्ट्वा (→सिद्धाः); दे८-१० परमर्षयो
 (→ब्रह्मर्षयो).

वै.१.१.११० ततः स गत्वा तु गिरिं विवेश सुरवन्दितम् ।
 स्थानं तद् योगिभिर्जुष्टं यत्रास्ते परमः पुमान् ॥१०७॥
 संप्राप्य परमं स्थानं सूर्यायुतसमप्रभम् ।
 विवेश चान्तर्भवनं देवानां च दुरासदम् ॥१०८॥
 विचिन्तयामास परं शरण्यं सर्वदेहिनाम् ।
 अनादिनिधनं देवं देवदेवं पितामहम् ॥१०९॥
 ततः प्रादुरभूत् तस्मिन् प्रकाशः परमात्मनः ।
 तन्मध्ये पुरुषं पूर्वमपश्यत् परमं पदम् ॥११०॥
 महान्तं तेजसो राशिमगम्य ब्रह्मविद्विषाम् ।
 चतुर्मुखमुदाराङ्गमर्चिभिरुपशोभितम् ॥१११॥
 सोऽपि योगिनमन्वीक्ष्य प्रणमन्तमुपस्थितम् ।

न१. १०६ श्लोकस्य b, c चरणयोर्मध्येऽधिकम्.

* तदा तं शान्तिमानसं कामगं स जगाम ह ।

१०७. -a) दे३.५. मुर्वे. मुए. मुब. गत्वानु- (→गत्वा तु); ते१ ततस्स गत्वा तु गिरिम्. -b) ते१ अशेष- (→विवेश); ब१ °वन्दितः (→°वन्दितं). -c) ब३ स्थानान्, दे८-१० धाम, द१ ध्यातं (→स्थानं); ब१ यद्, दे७ तु (→तद्); ब१ दृष्टं, दे८ दुष्टं (→जुष्टं). -d) दे७ स परः, द१ परमं (→परमः); ब३ यत्रास्ते परमेश्वरः.

१०८. -c) दे१० विशेष (?), न१ विश्वेशा (?), (→विवेश); दे७ भर्तुर्, द१ यान्तर (→चान्तर); दे४ विवे-शाद्यन्तर्भवनं.

१०९. -a) द१ ग्रा१.२ पदं (→परं); ब३ न१ चिन्तयामास परमं, दे७ चिन्तयामास स परं, म१ पदं विचिन्तयामास. -b) दे२ शरणं (→शरण्यं). -c) मुर्वे. मुए. मुब. चैव (→देवं). -d) न१ चतुर्मुखं (→पितामहं).

११०. -a) का१ ब१-३ दे२-४.६ ते१ तदा (→ततः). -b) द१ प्रायशः (→प्रकाशः); दे७-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. परमाद्भुतः, न१ परमात्मने (→परमात्मनः). -c) दे७ तत्रस्थं (→तन्मध्ये); दे१० पुरुषः, ग्रा१ पुरुषं (→पुरुषं). -d) दे८-१० सर्वम् (→पूर्वम्).

१११. -a) न१ महत्सु (→महान्तं); द१ ग्रा१.२ म१ महान्तं तु जगत्सारं. -b) दे८.९ सर्वं (→ब्रह्म°); ब२ अन्तर्ब्रह्मवर्त्तसां, दे४ अगम्यं विदुषामपि. -c) दे७ ग्रा१.२ म१ चतुर्भुजम् (→चतुर्मुखम्). -d) दे३ आर्चिभिर, ग्रा२ अर्चितिर (→अर्चिभिर); द१ गरुडोपरि संस्थितम्.

११२. -a) दे४ अन्वीक्ष्य (→अन्वीक्ष्य). -b) दे३

प्रत्युद्गम्य स्वयं देवो विश्वात्मा परिष्वजे ॥११२॥
 परिष्वक्तस्य देवेन द्विजेन्द्रस्याथ देहतः ।
 निर्गत्य महती ज्योत्स्ना विवेशादित्यमण्डलम् ।
 ऋग्यजुःसामसंज्ञं तत् पवित्रममलं पदम् ॥११३॥
 हिरण्यगर्भो भगवान् यत्रास्ते हव्यकव्यभुक् ।
 द्वारं तद् योगिनामाद्यं वेदान्तेषु प्रतिष्ठितम् ।
 ब्रह्मतेजोमयं श्रीमन्निष्ठा चैव मनीषिणाम् ॥११४॥
 दृष्टमात्रो भगवता ब्रह्मणार्चिर्मयो मुनिः ।
 अपश्यदैश्वर्यं तेजः शान्तं सर्वत्रगं शिवम् ॥११५॥
 स्वात्मानमक्षरं व्योम तद् विष्णोः परमं पदम् ।
 आनन्दमचलं ब्रह्म स्थानं तत्पारमेश्वरम् ॥११६॥

प्रणमन्तं, न१ द१ प्रणवन्तं (→प्रणमन्तं); का१ ब१-३ दे२.३.५.६ न१ अवस्थितम् (दे५ °तः) (→उपस्थितम्). -c) ते१ प्रत्युत्थाय (?), द१ म१ प्रत्युद्ययौ, ग्रा२ **** (→प्रत्युद्गम्य); ग्रा२ देवोपि (→देवो). -d) ब३ परिसस्वजे, दे८ ९ परिष्वजे (→परिष्वजे).

११३. -b) दे४ द्विजेन्द्रस्याथ, ग्रा२ द्विजेन्द्रस्याधि-, दे१० द्विजेन्द्रस्याप्य- (→द्विजेन्द्रस्याथ). -d) दे१० विशेषा° (→विवेशा°); दे४ ५ °मण्डले (→°मण्डलं). -e) दे८-१० द१ ग्रा१.२ म१ तं (→तत्). -f) ब२ ३ द१ ग्रा१ म१ परं (→पदं); ग्रा२ पवित्रममलं परं.

११४. -b) ग्रा२ कस्य (→हव्य-). -d) का१ प्रति-स्थितम्, दे७ प्रकीर्तितम् (→प्रतिष्ठितम्). -e) दे१.४.५.१० न१ द१ ग्रा१ श्रीमान्, दे८.९ मुर्वे. मुए. श्रीमत् (→श्रीमन्). -f) दे४ न१ निष्ठां, दे८.९ मुर्वे. मुए. द्रष्टा (→निष्ठा); दे३ °श्रयता (?), देव मनीषिणाम्, दे१० द्रष्टा चैव मनीषिणम् (?).

११५. -a) द१ ग्रा१.२ म१ °मात्रे (→°मात्रो); द१ ग्रा१ म१ भगवति (→भगवता); दे४ दृष्ट्वा मात्रे भगवता. -b) दे२ ब्राह्म° (→ब्रह्म°); ब३ दे१ ब्रह्मणार्चिम°, ते१ ब्रह्मणार्चिर्म°, म१ ब्रह्मण्यर्चिम° (→ब्रह्मणार्चिर्म°); का१ ब्राह्मणाभिमनो मुनिः, दे४ ब्राह्मणाभिमनो मुनिः, दे५ ब्राह्मणाभिमुखो मुनिः. -d) का१ ब२ ३ दे२.३.५.६ सर्वगतं (→सर्वत्रगं); द१ ग्रा१.२ म१ शाश्वतं सर्वगं शिवम्.

११६. -a) ब२ ३ दे४.७ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ आत्मानं (→स्वात्मानं); द१ ग्रा१.२ म१ ब्रह्म (→व्योम). -b) ब२ ३ दे२.४.६ यत्तद्विष्णोः परं (ब३ °रनं) पदम्; दे३.५.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यत्र विष्णोः परं पदम्, न१ यत्तद्वि परमं पदम्, ते१ यद्विष्णोः

परमैश्वर्यमास्थितः ।
प्राप्तवानात्मनो धाम यत्तन्मोक्षाख्यमव्ययम् ॥११७
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वर्णाश्रमविधौ स्थितः ।
समाश्रित्यान्तिमं भावं मायां लक्ष्मीं तरेद् बुधः ॥११८

सूत उवाच ॥

व्याहृता हरिणा त्वेवं नारदाद्या महर्षयः ।
सक्रेण सहिताः सर्वे पप्रच्छुर्गण्डध्वजम् ॥११९
ऋषय ऊचुः ॥
विश्वदेव हृषीकेश नाथ नारायणामल ।
तद् वदशेषमस्माकं यदुक्तं भवता पुरा ॥१२०
प्रद्युम्नाय विप्राय ज्ञानं धर्मादिगोचरम् ।

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

शुश्रूषुश्चाप्ययं शक्रः सखा तव जगन्मय ॥१२१
ततः स भगवान् विष्णुः कूर्मरूपी जनार्दनः ।
रसातलगतो देवो नारदाद्यैर्महर्षिभिः ॥१२२
पृष्टः प्रोवाच सकलं पुराणं कौर्ममुत्तमम् ।
सन्निधौ देवराजस्य तद् वक्ष्ये भवतामहम् ॥१२३
धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं मोक्षप्रदं नृणाम् ।
पुराणश्रवणं विप्राः कथनं च विशेषतः ॥१२४
श्रुत्वा चाध्यायमेवैकं सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
उपाख्यानमथैकं वा ब्रह्मलोके महीयते ॥१२५
इदं पुराणं परमं कौर्म कूर्मस्वरूपिणा ।
उक्तं देवाधिदेवेन श्रद्धातव्यं द्विजातिभिः ॥१२६ वें.१.१.१३१

परमं पदम्. -c) ग्री१ अनन्तं (→आनन्दं); दे१ अपरं, न१ मा
मलं (→अचलं). -d) का१ व१-३ दे१-७ न१ द१ ग्री२ मा१ मुर्वे.
पारमेश्वरम्, ग्री१ पारमेश्वरम् (→पारमेश्वरम्).

११७. दे१०. ११७८-११८ b. ० (द. सं.). -a) का१
प्राप्तः सन्, दे१.५.७-१० न१ द१ ग्री१ मा१ मुर्वे. मुए. मुव. °भूतस्थः;
ग्री१ ग्री२ °भूतस्थं (→°भूतः स). -b) न१ अद्भुतं, ग्री२
मास्थितं (→प्रास्थितः). -c) दे१ आत्मना (→आत्मनो);
ग्री१ प्राप्तवानागममयं. -d) का१ व२ दे१.५.६ यत्तु मोक्षाख्य°, दे१
वक्ष्य मोक्षाख्य° (→यत्तन्मोक्षाख्य°); दे१ यत्तन्मोक्षमव्ययम्.

११८. दे१०. ab ०. -b) दे१ स्थिताः (→स्थितः).
-c) दे१ समाश्रित्याति मां भावं, न१ समाश्रितश्च मद्भावं. -d)
ग्री१.२ दे१.१० ते१ ग्री१ माया- (→मायां); न१ एतां (→लक्ष्मीं);
ग्री१ ग्री१ मा१ ध्रुवं (→बुधः); ग्री१ * यां लक्ष्मीं तनु ध्रुवं.

॥ न१ ते१ द१ ग्री१.२ मा१ सूतः.

११९. -a) ते१ व्याख्यातो, द१ ग्री१.२ मा१ व्याहृतं
(→व्याहृताः); का१ हरिणात्येवं, द१ ग्री२ हरिणा चैव, ग्री१ मा१
हरिणा चैवं (→हरिणा त्वेवं). -c) न१ हर्षेण (→शक्रेण); ग्री२
ग्री१ ग्री१ तासु (→सहिताः). -d) दे१ गुरुसन्निभं (→गण्डध्वजम्).

॥ ग्री२. ०; दे१ श्रीऋषय ऊचुः; दे१.९ ऋषय ऊ.; न१ ते१
ग्री१ ग्री१ मा१ ऋषयः.

१२०. ग्री२. १२०-१२२ ab ०. -a) द१ देवदेवं
(→देवदेव); दे१.६ हृषीकेशं (→हृषीकेश). -b) व१ नारा-
यणोऽमल, दे१ नारायणामर; दे१-१० मुर्वे. मुए. मुव. नारायणा-
मय (→नारायणामल).

१२१. ग्री२. ०. -b) व१.३ दे१.६ कर्मादि°, दे१
वर्मादि° (→धर्मादि°). -c) ते१ चाप्ययं (?), मा१ चाप्यहं

(→चाप्ययं); दे१ शक्तः (→शक्रः). -d) दे१ शाश्वतस्त्वं
(→सखा तव); दे१.१० जगन्मयः (→जगन्मय).

१२२. ग्री२. ab ०. -c) ते१ देवा (→देवो).

१२३. -a) दे१ तुष्टः (→पृष्टः); दे१-१० भगवान्, मा१
अखिलं (→सकलं). -c) व२ संविधौ, ग्री२ *** (→सन्निधौ).
-d) दे१ वक्षे, द१ ग्री१.२ मा१ वन्द्यो (→वक्ष्ये); द१ ग्री१ मा१
भवतामहम् (→भवतामहं). -cd) ग्री२ देवराजस्य तद्वन्द्यो
भवतामहमव्ययम्.

१२४. -b) दे१ °पदं (→°प्रदं). -c) ग्री२ विप्रः
(→विप्राः). -d) दे१ कथनश्च, न१ कथत्वं च, द१ ग्री१
कथञ्चन (→कथनं च).

१२५. -a) दे१ वाध्याय° (→चाध्याय°); व१ एकं वै,
ते१ एकैकं (→एवैकं); दे१ श्रुत्वाध्यायस्तु मेवैक(?), द१ ग्री१.२
मा१ श्रुत्वा च पा (ग्री२ प) दमेवैकं. -b) दे१ °पापौघ° (→
°पापैः प्र°); दे१० प्रमुच्यते (→प्रमुच्यते). -c) दे१ उपाख्यानं,
न१ उपाख्यातम् (→उपाख्यानं); दे१-१० अथांशं वा (→अथैकं
वा); दे१ च (→वा).

१२६. -a) द१ ग्री१.२ मा१ प्रथमं (→परमं). -b) ते१
श्रीकूर्म°, ग्री२ तु कूर्म° (→कूर्मस्व°); दे१ °रूपिणं, न१ °रूपिणां
(→°रूपिणा). -c) दे१ एक, ते१ उक्तो (→उक्तं); का१ च
वासुदेवेन, व१ दे१-६ देवादि (दे१.५ °ति) देवेन, दे१.७-१० मुर्वे.
मुए. वै देवदेवेन, द१ ग्री१ मा१ च देवदेवेन (→देवाधिदेवेन); ग्री२
उक्तं च देवदेवस्य. -d) दे१ श्रोत्रितव्यं, द१.३ श्रुत्वातव्यं
(?), दे१ श्रुत्वा भव्यं, ते१ ह्यध्वेतव्यं (→श्रद्धातव्यं); द१
ग्री१.२ मा१ प्रदातव्यं द्विजातये.

पुष्पिका—

श्रीकूर्म उवाच ।*

वै.१.२.१ शृणुध्वमृषयः सर्वे यत्पृष्टोऽहं जगद्धितम् ।
वक्ष्यमाणं मया सर्वमिन्द्रद्युम्नाय भाषितम् ॥१॥
भूतैर्भव्यैर्भविष्यद्भिश्चरितैरुपबंहितम् ।
पुराणं पुण्यदं नृणां मोक्षधर्मानुकीर्तनम् ॥२॥
अहं नारायणो देवः पूर्वमासं न मे परम् ।
उपास्य विपुलां निद्रां भोगिशय्यां समाश्रितः ॥३॥

पुराणनाम—का१ इति श्रीमहापुराणे कौर्म पटसाहस्रिकायां, ब१ इति श्रीकौर्म, ब२ इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रिकायां संहितायां, ब३ इत्यादिमहापुराणे कौर्मषट्साहस्रिकायां (?) संहितायां, दे१.७-१० मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२.३.५ ग्र२ इत्यादिमहापुराणे कौर्म पटसाहस्रिकायां संहितायां, दे४ इत्यादिमहापुराणे श्रीकूर्मषट्साहस्रिकायां संहितायां, दे६ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, न१ इत्यादि महापुराणे षट्साहस्रिके श्रीकौर्म, ते१ इत्यादि महापुराणे कूर्मपुराणे षट्साहस्रिकायां, द१ इति श्रीकौर्म महापुराणे षट्साहस्रिकायां संहितायां, ग्र१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म षट्साहस्रिकायां संहितायां पूर्वभागे, म१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म षट्साहस्रिकायां ब्राह्मणां संहितायां, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२-६ न१ ते१ द१ ग्र१.२ म१. ॐ; दे१.७-९ मुब. इन्द्रद्युम्नमोक्षे, दे१० इन्द्रद्युम्नमोक्षो नाम, मुर्वे. मुए. इन्द्रद्युम्नमोक्षवर्णनं नाम. अध्यायसंख्या—का१ ब१-३ दे१-१० न१ ते१ द१ ग्र१. २ म१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रथमोऽध्यायः.

२

*. का१ ब१-३ दे३.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कूर्म उवाच; न१ कूर्मः; ते१ ग्र१.२ म१ श्रीकूर्मः.

१. -a) ब२ दे२-६ द१ ग्र२ म१ मुनयः (→ऋषयः). -b) न१ जगधि (?) तं (→जगद्धितम्). -c) दे३ न१ वक्ष्यमाणं (?) (→वक्ष्यमाणं).

२. दे३. ab ॐ. -a) ग्र२ ब्रतैः (→भूतैः); का१ ब१-३ दे१-३.६ ते१ द१ ग्र१ मुर्वे. मुए. मुब. भवद्विष्व, न१ भविष्यैश्च (→भविष्यद्भिः). -b) द१ द१ ग्र१.२ म१ शोभितम् (→वृंहि-

चिन्तयामि पुनः सृष्टि निशान्ते प्रतिबुध्य तु ।
ततो मे सहस्रोत्पन्नः प्रसादो मुनिपुंगवाः ॥४॥
चतुर्मुखस्ततो जातो ब्रह्मा लोकपितामहः ।
तदन्तरेऽभवत् क्रोधः कस्माच्चित् कारणात् तदा ॥५॥
आत्मनो मुनिशार्दूलास्तत्र देवो महेश्वरः ।
रुद्रः क्रोधात्मजो जज्ञे शूलपाणिस्त्रिलोचनः ।
तेजसा सूर्यसंकाशस्त्रैलोक्यं संहरन्निव ॥६॥

तम्). -c) द१ ग्र१.२ म१ पञ्चदशमं (→पुण्यदं नृणां). -d) ब१ धर्मार्थं (→धर्मानु); द१ ०कीर्तितं (→०कीर्तनम्).

३. -b) द१ ग्र२ म१ मुर्वे. पूर्वमासीन्न (→पूर्वमासं न); ग्र२ नरः (→न मे); ब३ द१ ग्र१.२ म१ परः, दे५ पूरः, न१ पुरा (→परम्); ते१ पूर्वमासं रमेश्वरः. -c) का१ उपास्य (?) (→उपास्य). -d) ब१ न१ द१ ग्र१.२ म१ भोगि (न१ ०ग) शय्या- (→भोगिशय्यां); द१ ग्र१.२ म१ ०वृतः (ग्र२ ०तां) (→०श्रितः).

४. -b) ग्र२ नाशान्ते (→निशान्ते); दे४ प्रतिबुध्यतः, न१ ग्र२ प्रति (ग्र२ ०त्य) बुध्यत (→प्रतिबुध्य तु). -c) दे४ न१ ०सोत्पन्नं (→०सोत्पन्नः). -d) का१ ब१-३ दे१.२.४-६ ते१ प्रसादान्मु, ग्र२ प्रासादो मु (→प्रसादो मु); दे२ ग्र२ पुंगवः (→पुंगवाः); न१ प्रसादाच्छंकरस्य तु.

५. ब१ दे४ न१ ते१.५ c-६ ॐ (दृ. सं.). -a) ब३ चतुर्मुखं (→चतुर्मुखः); ब२ दे२.३.५.६ तदा, दे१० तथो, न१ सुतो (→ततो). -b) दे६ ग्र२ ब्रह्मा (?) (→ब्रह्मा). -c) दे५ मदन्तरे (→तदन्तरे); ब३ क्रोधं (→क्रोधः). -d) का१ कस्मैचित्, ग्र२ अकस्मात् (→कस्माच्चित्); दे६ कारणं, दे१० कारणाः (→कारणात्).

६. ब१ दे४ न१ ते१. ॐ (दृ. ५ पां. वि.). -a) ब२.३ दे१-३.५.६ आत्मना (→आत्मनो). -c) का१ रुद्रं (→रुद्रः); का१ दे१.१० द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. क्रोधात्मको (ग्र२ ०के), ब२ कोपात्मको (→क्रोधात्मजो); का१ ब३ दे६ यज्ञे (→यज्ञे); दे३ रुद्रः तमजो जज्ञे. -e) का१ दे१.५ संकाशं (→संकाशः). -f) ब२.३ दे६ निर्दहनं, द१ दे१-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. संदहनं (→संहरन्).

श्रीरभवद् देवी कमलायतलोचना ।
पुष्पा सौम्यवदना मोहिनी सर्वदेहिनाम् ॥७
सुचिस्मिता सुप्रसन्ना मङ्गला महिमास्पदा ।
दिव्यकान्तिसमायुक्ता दिव्यमाल्योपशोभिता ॥८
नारायणी महामाया मूलप्रकृतिरव्यया ।
स्वभावा प्राप्यन्तीदं मत्पार्श्वं समुपाविशत् ॥९
तां दृष्ट्वा भगवान् ब्रह्मा मामुवाच जगत्पतिः ।
मोहायाशेषभूतानां नियोजय सुरुषिणीम् ।
विषयं विपुला सृष्टिर्बद्धते मम माधव ॥१०
ततोक्तोऽहं श्रियं देवीमब्रुवं प्रहसन्निव ।

देवीदमखिलं विश्वं सदेवासुरमानुषम् ॥
मोहयित्वा ममादेशात् संसारे विनिपातय ॥११
ज्ञानयोगरतान् दान्तान् ब्रह्मिष्ठान् ब्रह्मवादिनः ।
अक्रोधनान् सत्यपरान् दूरतः परिवर्जय ॥१२
ध्यायिनो निर्ममान् शान्तान् धार्मिकान् वेदपारगान् ।
जापिनस्तापसान् विप्रान् दूरतः परिवर्जय ॥१३
वेदवेदान्तविज्ञानसंछिन्नाशेषसंशयान् ।
महायज्ञपरान् विप्रान् दूरतः परिवर्जय ॥१४
ये यजन्ति जपैर्होमैर्देवदेवं महेश्वरम् ।
स्वाध्यायेनेज्यया दूरात् तान् प्रयत्नेन वर्जय ॥१५ वं.१.२.१७

७. -a) दे1.8-10 मुर्वे. मुए. मुब. तदा, ग्र2 म1 तत्र
(→तत्र); ब2 श्रीभगवद्देवी, दे5 श्रीरभवद्व्या, ग्र2
श्रीरभवद्देवी (→श्रीरभवद्देवी). -b) दे3 कमलायन(?)
(→कमलायत); ब3 °लोचनी, दे5 °लोचन (→°लोचना).
-c) ब1 दे3.6 न1 ग्र2 म1 स्वरूपा (म1 °प) (→सुरुपा).
-d) दे2.5 मोहिनी, दे3 मोहिली (→मोहिनी).

८. -a) दे4 सविस्मिता (→सुचिस्मिता); दे8-10
सुप्रसन्ना (→सुप्रसन्ना). -b) दे1.3 महिमास्पदां (दे3 °दं),
म1 म1 महिमा स्वधा, ग्र2 च हिमास्वधा (→महिमास्पदा).
-c) दे1 दिव्य कान्ति°, ग्र2 दिव्यकाय° (→दिव्यकान्ति°);
दे3 °समायुक्तां, ते1 °समायुक्ता, + °समुत्पन्ना, द1 °समाव्यक्ता,
दे3 °समा** (→°समायुक्ता). -d) न1 पार्वत्याशेन शोभना.

९. -a) द1 ग्र1.2 नारायण- (→नारायणी). -b) ब2
मूलप्रकृतिरव्यया. -c) दे4 प्राप्यन्तीह (→प्राप्यन्तीदं). -d)
म1 म1 म (म1 य) त्पार्श्वं (→मत्पार्श्वं); ब1 °मुपाविशत्
(→°मुपाविशत्); दे4 मम पार्श्वं समाविशत्.

१०. -a) दे1 तां दृष्ट्वा (?), ग्र1 तामष्ट्रा (?) (→तां
दृष्ट्वा); दे10 ब्रह्मा (→ब्रह्मा); द1 तां दृष्ट्वाथ गतान् ब्रह्मा. -b)
दे1.5.8-10 मुर्वे. मुए. मुब. °पति (→°पतिः). -c) ब1 दे1
मोहाया° (→मोहाया°). -d) दे4 वियोजय (→नियोजय);
ब3 दे2.3.6 स्वरूपिणीं (का1 °नीं) (→सुरुषिणीम्); दे8-10
विज्ञानयोगान्नियोजय, द1 म1 अभियोगस्वरूपिणीं, ग्र1 असियोग-
स्वरूपिणीं, ग्र आसीद्योगस्वरूपिणी. -e) दे4 जयेयं, ते1 ययेदं
द1 ब1.2 म1 यये (ग्र2 ये) यं (→येनेयं); दे4 विपुलां सृष्टिं
(→विपुला सृष्टिः). -f) दे8.9 वर्तते (→वर्द्धते); दे5 म*
(→मम); ब1.3 मानद, द1 माधवः (→माधव).

११. -a) ब1 ततोक्तोऽहं, दे8-10 तथो (दे10° तो) कः

म (दे8 सं-), न1 यथोक्तोऽहं, + तथोक्तोऽहं, द1 ग्र1.2 म1
तथोक्तस्तां (→तथोक्तोऽहं); दे4 श्रियो (→श्रियं). -b) दे5 मुर्वे.
मुए. मुब. अब्रुवं, दे6 मद्रूपं दे8-10 द1 ग्र2 म1 अब्रवीत् (→
अब्रुवं). -c) ब1 सदेवम° (→देवीदम°); ब2 लोकं, दे2
विश्वं, + सर्वं (→विश्वं). -d) न1 सदेवोसुर° (→सदेवासुर°).
-e) दे3 °देशान् (→°देशात्). -f) दे9-पि निपातय, म1 मम
पातय (→विनिपातय).

१२. दे8-10.१२ b-१३a○ (द. सं.). -a) ते1 °परान्
दान्तान्, द1 ग्र1.2 म2 °परांस्तांस्तान् (म1 °स्तां) (→°रतान्
दान्तान्). -b) द1 ग्र1.2 म1 धर्मिष्ठान् (→ब्रह्मिष्ठान्). -c)
दे2-4.6 अक्रोधनात् (→अक्रोधनान्). -d) दे1 न1 °वर्जयेत्, ग्र1
°वर्जये (→°वर्जय).

१३. दे8-10. a ○ (द. १२ पा. वि.); दे8.9. cd ○.
-a) द1 ग्र1 योगिनो (→ध्यायिनो); का1 ब2.3 दे4.6 निर्मलान्
(→निर्ममान्); ग्र2 योगिनो मम कारान्तात् (?). -c) का1 मुर्वे.
मुए. मुब. याजिनः, दे1.4 जा (दे 4 ज) यिनः, दे5 द1 म1 ज-
पिनः (→जापिनः); ग्र2 वृद्धान् (→विप्रान्). -d) दे1.2.6-10
न1 °वर्जयेत्, ग्र1 °वर्जये (→°वर्जय).

१४. -a) ब2 वेदा° (→वेद°); द1 ग्र1.2 म1 वेदवेदाङ्ग
(द1 ग्र1 °न्त) विज्ञानान् (द1 त्). -b) ग्र2 विच्छिन्ना°
(→संछिन्ना°); दे3 °वल्कलान् (→°संशयान्). -c) ब1-3 दे2-4.6
न1 ते1 °रतान् (→°परान्). -d) दे1.10 न1 °वर्जयेत्
(→°वर्जय).

१५. -a) दे10 यवैर्, द1 ग्र1 म1 मखैर् ग्र2
महा- (→जपैर्). -b) दे10 ग्र2 देवदेव- (→देवदेव°).

दे. १.२.१७ भक्तियोगसमायुक्तानीश्वरापितमानसान् ।
 प्राणायामादिषु रतान् दूरात् परिहरामलान् ॥१६
 प्रणवासक्तमनसो रुद्रजप्यपरायणान् ।
 अथर्वशिरसोऽध्येतुन् धर्मज्ञान् परिवर्ज्य ॥१७
 बहुनाऽत्र किमुक्तेन स्वधर्मपरिपालकान् ।
 ईश्वराराधनरतान् मत्तियोगान्न मोहय ॥१८
 एवं मया महामाया प्रेरिता हरिवल्लभा ।
 यथादेशं चकारासौ तस्माल्लक्ष्मीं समर्चयेत् ॥१९
 श्रियं ददाति विपुलां पुष्टिं मेधां यशो बलम् ।

-c) दे१ स्वाध्यायं (→स्वाध्याये); ब२ °नेष्ट्या, दे३ °नेष्ट्या
 (→°नेष्ट्या); -d) न१ वर्जयेत्, अ२ च वर्जय (→वर्जय);
 दे१ प्रयत्नेन विवर्जयेत्

१५ श्लोकात्परं न१ पुस्तके अधिकम्—

१. *नमस्कारादिसंयुक्तं शिव इत्यक्षरद्वयम् ।

जिह्वाग्रे वर्तते येषां तान् प्रयत्नेन वर्जयेत् ॥

१६. -c) ब३ प्राणायामादिषु, ते१ पूर्णायामादिषु
 (→प्राणायामादिषु); -d) द१ °रात्मवान् (→°रामलान्); न१
 तान् प्रयत्नेन वर्जयेत्.

१७. -a) का१ ब१.३ दे१० °वाशक्त° (→°वासक्त°).
 -b) का१ दे६.१० न१ द१ अ२ °जाप्य° (→°जप्य°); दे१
 °परायणाः (→°परायणान्); -c) का१ °शोऽध्येतुन्, ब१ दे६.९
 मुर्वे. मुए. मुब. °सोवेतुन्, दे१० °सो वेदन् (→°सोऽध्येतुन्); दे१
 शास्त्रेष्वभिरतान् धीरान्, द१ अधर्मवेदाध्येतुंश्च, अ१.२ म१
 अथर्ववेदाध्ये (अ२ °ध्यै) तृश्च. -d) दे१० °वर्जयेत् (→°वर्जय);
 न१ तान् प्रयत्नेन वर्जयेत्.

१८. -c) न१ ते१ म१ °परात् (→°रतान्); -d) न१
 °नियोगो (→°नियोगान्); दे४ विवर्जय (→न मोहय);
 दे६ मत्तियोगानुमोहय, ते१ मत्तियोगादिसर्जय, *मत्तियोगादिसर्जय.

१९. -a) दे१.४ माया (→मया); दे३.६ महामाया, द१
 महामाया (→महामाया); -b) द१ °वल्लभा (→°वल्लभा); दे४
 प्रेरितादखिलाञ्जनान्. -c) द१ अ१.२ म१ चकारासौ
 (→चकारासौ).

२०. ब१ दे४.५ ते१ द१. ○ (द. सं.). -a) अ२ ददाभि
 (?) (→ददाति); ब२ परमां (→विपुलां); -b) ब३ तुष्टि
 (→पुष्टि); दे३ मेकं, न१ मेधा (→मेधा); -c) दे३ छिन्ता, (?)
 दे१० अर्चिता (→अर्चिता); दे१० भगवत्पत्नी, न१ भगवत् पत्नी,

अर्चिता भगवत्पत्नी तस्माल्लक्ष्मीं समर्चयेत् ॥
 ततोऽसृजत् स भगवान् ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 चराचराणि भूतानि यथापूर्वं समाज्ञया ॥
 मरीचिभृग्वङ्गिरसः पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 दक्षमात्रि वसिष्ठं च सोऽसृजद् योगविद्यया ॥
 नवैते ब्रह्मणः पुत्रा ब्रह्माणो ब्राह्मणोत्तमाः ।
 ब्रह्मवादिन एवैते मरीच्याद्यास्तु साधकाः ॥
 ससर्ज ब्राह्मणान् वक्त्रात् क्षत्रियांश्च भुजाद् वि
 वैश्यान् रूढ्याद् देवः पादाच्छूद्रान् पितामहः ॥

अ२ भगवत्पत्नी (→भगवत्पत्नी); -d) दे१ °ल्लक्ष्मीं
 (→°ल्लक्ष्मीं); का१ दे२ समाश्चयेत् (→समर्चयेत्).

२१. -a) दे१० सु-, द१ अ१.२ न१ च (→स).
 दे१० ब्रह्म (→ब्रह्मा); दे५.६ पितामहं (दे६ °ह) (→पितामह);
 -c) दे१ चराचराणां, न१ पराचराणि (→चराचराणि).
 दे३ मयाज्ञया, न१ स्वयं प्रभुः (→ममाज्ञया).

२२. -a) का१ ब१ दे१.३-६.८-१० द१ अ२ मुर्वे. °भृग्वङ्गिरसं
 (→°भृग्वङ्गिरसः); ब२.३ दे२ मरीचि (ब३ °चीं) भृग्वङ्गिरसं.
 -b) न१ पुलस्त्यः (→पुलस्त्यं); दे६ न१ पुलहं (?)
 पुलयां (?) (→पुलहं). -c) ब३ वसिष्ठं (→वसिष्ठं);
 का१ स सृजद् (→सोऽसृजद्); द१ वैगं (?) (→योगं)
 °मायया (→°विद्यया); अ२ सोऽसृजत् विद्ययानया.

२३. -a) द१ अ१ नवैते (→नवैते); -b) ब१.३ ब्रह्म
 ब२ दे६-१० ब्रह्मणा, दे१ ब्रह्मज्ञा, दे२.३ ब्रह्मणो, दे४.६ नवैते
 मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मणा (दे६ °णो), द१ ब्रह्मणो, म१ ब्रह्मणो
 (→ब्रह्मणो); का१ ब्रह्मणोत्तमः, दे१.९-१० ब्रह्मणोत्तमः
 दे६ ब्रह्मणोत्तमः (→ब्रह्मणोत्तमाः); -d) दे१.१० मरीच्याद्यास्तु
 (→मरीच्याद्यास्तु); दे२ साधकाः, दे३.६ साधकाः (→साधकाः);
 ते१ मरीच्याद्या स्वसाधकाः.

२४. -a) दे१० ससर्जुः, अ२ ससर्ज्य (→ससर्ज्य);
 ब्रह्मणो (→ब्रह्मणान्); द१ अ१.२ म१ °णानास्यात् (→
 वक्त्रात्). -b) ते१ तु (→च); ते१ द१ अ१.२ म१ भुजाद्
 °जात् द्विजाः (→भुजाद्विभुः); -c) दे१ वैशां (?) (→वैश्यां)
 दे१० °द्याद् (?) (→द्याद्); ब२-३ दे६.१० ते१ °देव (→
 -d) दे१.५-८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पद्भ्यां शूद्रान्, दे३ पादाच्छूद्रान्
 अ२ पदात् शूद्रान् (→पादाच्छूद्रान्); दे५ पितामहः, न१ पितामहः
 महान् (→पितामहः).

२४. श्लोकात्परं ब१ पुस्तके अधिकम्—

* चराचराणि भूतानि यथापूर्वं समाज्ञया । (= २०)

यजानिष्पत्तये ब्रह्मा शुद्रवर्जं ससर्ज ह ।
 पुत्रये सर्ववेदानां तेभ्यो यज्ञो हि निर्वर्भौ ॥२५॥
 यज्ञो यजूंषि सामानि तथैवाथर्वणानि च ।
 ब्रह्मणः सहजं रूपं नित्यैषा शक्तिरव्यया ॥२६॥
 अनादिनिधना दिव्या वागुत्सृष्टा स्वयंभुवा ।
 आदौ वेदमयी भूता यतः सर्वाः प्रवृत्तयः ॥२७॥
 अतोऽन्यानि तु शास्त्राणि पृथिव्यां यानि कानिचित् ।
 न तेषु रमते धीरः पाषण्डी तेन जायते ॥२८॥
 वेदार्थवित्तमैः कार्यं यत्स्मृतं मुनिभिः पुरा ।

स ज्ञेयः परमो धर्मो नान्यशास्त्रेषु संस्थितः ॥२९॥
 या वेदबाह्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुदृष्टयः ।
 सर्वास्ता निष्फलाः प्रेत्य तमोनिष्ठा हि ताः स्मृताः ॥३०॥
 पूर्वकल्पे प्रजा जाताः सर्वबाधाविर्वर्जिताः ।
 शुद्धान्तःकरणाः सर्वाः स्वधर्मनिरताः सदा ॥३१॥
 ततः कालवशात् तासां रागद्वेषादिकोऽभवत् ।
 अधर्मो मुनिशार्दूलाः स्वधर्मप्रतिबन्धकः ॥३२॥
 ततः सा सहजा सिद्धिस्तासां नातीव जायते ।
 रजोमात्रात्मिकास्तासां सिद्धयोऽन्यास्तदाभवन् ॥३३॥

वै. १.२.३५

२५. -b) दे३ शुद्रवर्जं, दे१० सूर्यवर्जं (?), ग्र२ शुद्रवस्तं
 (?) (→शुद्रवर्जं); दे५ हा (→ह). -c) दे१० गुप्ता ये (→गुप्तये);
 दे२.४.८-१० ते१ द१ ग्रा२.२ मुर्वे. मुए. मुब. °देवानां, म१
 पुत्रानां (→°देवानां). -d) दे१० यज्ञा (→यज्ञो).

२६. -a) ग्र२ *चो (→ऋचो); दे१ यजूंषि, दे१० यजुष-
 (→यजूंषि). -b) दे४ °थर्वणानि (→°थर्वणानि). -c) ब३
 ब्रह्मणः, दे१ द१ ब्रह्मणः (→ब्रह्मणः); दे१ सहज- (→सहजं).
 -d) दे१ नित्यैषा, दे१० निश्चैषा, द१ ग्रा२.२ इत्ये (द१ °त्वं)
 म१ ग्रन्थेषां (→नित्यैषा).

२७. -b) न१ वाग् विसृष्टा, ते१ वागुत्पन्ना (→
 वागुत्सृष्टा). -c) ग्रा२.२ म१ आद्या (→आदौ); दे४ °मया
 (→°मयी); ते१ माता (→भूता). -d) द१ ग्रा२.२ म१ भूतपूर्वाः
 (→यतः सर्वाः); ब२ सर्व- (→सर्वाः); दे१ प्र* तयः,
 (→प्रवृत्तयः).

२८. -a) का१ दे२.३.५.६ ततोऽन्यानि, दे४ अ* न्यानि,
 दे१० अन्यान्यानि (→अतोऽन्यानि); ब३ दे६ *, दे५.८.९ द१ मुर्वे.
 पुत्र. मुब. हि (→तु). -b) दे६ जानि- (→यानि); ब३
 दे५.८.९ कानि च (→कानिचित्). -c) ब३ न तेषां, दे३ न
 तेषु. दे६ न तेस्व- (→न तेषु); का१ दे५ वसते (→रमते);
 दे१ धीरः (→धीरः). -d) दे४.८-१० का१ येन जायते, दे८.९
 पुनः, दे१० द१ ग्रा२.२ म१ जायते. पुनः (→तेन जायते).

२९. -a) ब१ वेदानुवित्तये (→वेदार्थवित्तमैः). -b)
 म१ स्मृतं यत् (→यत् स्मृतं); न१ यत्स्मृतं सर्ववैदिकं.
 दे३.६ यज्ञे यः, दे४ यज्ञेशः (→स ज्ञेयः). -d) म१ नान्या°
 (→बाह्या°); म१ संस्थितिः (→संस्थितः).

३०. -a) दे१० यो, ते१ ये (→या); का१ दे९.१० ते१

°बाह्या (?) (→°बाह्याः). -b) ब१ या च (→याश्च); ग्र२
 कुदृष्टयः (→कुदृष्टयः). -c) ब२ ताः सर्वा, दे३ सर्वास्ता
 (→सर्वास्ता); का१ निःफलाः, ब२.३ दे४ द१ निष्फला (ब२ °लां)
 (→निष्फलाः); न१ प्रोक्ताः, ग्र२ प्रेत्यं (→प्रेत्य). -d) ब३ तां
 (→ताः); ब१.३ दे६ श्रुताः, दे३ श्रुताः, + श्रुतां, म१ परे
 (→स्मृताः).

३१. -a) ब३ °कल्पः; म१ °काले (→°कल्पे); ब१ -श्चासन्,
 ब३ सर्व-दे१.३.६.१० ते१ जाता (→जाताः). -b) ब१.३ हेतुबाध°,
 ब२ दे३ ते१ सर्वाबाधा°, दे५ सर्वदोष°, द१ ग्र२ म१ सर्वबोधैर्°,
 ग्रा१ सर्व बोधैर्° (→सर्वबाधा°); ब१ दे१० °विर्वर्जितः, दे१
 °विर्वर्जिता (→विर्वर्जिताः). -c) ग्रा१ °करणास् (?)
 (→°करणास्); द१ ग्रा२.२ म१ सर्वे (→सर्वाः). -d) दे५ धर्मे
 (→धर्म-); ब३ °निरतास्तथा, दे१.८-१० द१ ग्रा२.२ म१ मुर्वे. मुए.
 मुब. °परिपालकाः (→°निरताः सदा).

३२. न१. ३२a-३४d ○ (द. स.); द१.३२c-३३d.
 ○ (द. सं.). -a) दे५ ** (→ततः); का१ °वशात् (→°वशात्).
 -b) दे१ म१ भवेत् (→[अ]भवत्). -c) ते१ ग्रा२.२ म१ अधर्माः
 (ते१ °मान्) (→अधर्मो). -d) दे४ ग्रा२.२ म१ °प्रतिबन्धकाः
 (→°प्रतिबन्धकः).

३३. न१. द१. ○ (द. ३२ पा. वि.). -a) दे४ ततश्च,
 दे१० ततस्ता (?) (→ततः सा); ब२ दे४ ग्रा२.२ म१ सहसा, दे१
 स*जा (→सहजा); ग्र२ सिद्धः (→सिद्धिः). -b)
 ब३ नाभीर, म१ नारीव (→नातीव). -c) ग्रा२.२ तमो-, म१ ततो
 (→रजो-); ग्रा२.२ मात्रादि (ग्रा१ °ति) कास् (→मात्रात्मिकास्);
 ब२ रजो मात्रात्मिकाः, ते१ रजुमात्राधिकास्तासां. -d)
 दे२.३.९ तदाभवत्, दे१० तदाभवं, ते१ तथाऽभवन्, ग्रा२.२ म१ ततो
 भवेत् (ग्रा१ °भवन्) (→तदाभवन्).

ब. १.२.३५ तामु क्षीणास्वशेषामु कालयोगेन ताः पुनः ।
 वार्त्तोपायं पुनश्चक्रुर्हस्तसिद्धिं च कर्मजाम् ।
 ततस्तासां विभुर्ब्रह्मा कर्माजीवमकल्पयत् ॥३४
 स्वायंभुवो मनुः पूर्वं धर्मान् प्रोवाच धर्मदृक् ।
 साक्षात् प्रजापतेर्मूर्तिनिमृष्टा ब्रह्मणा द्विजाः ।
 भृगवादयस्तद्वदनाच्छ्रुत्वा धर्मानथोचिरे ॥३५
 यजनं याजनं दानं ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहम् ।
 अध्यापनं चाध्ययनं षट् कर्माणि द्विजोत्तमाः ॥३६
 दानमध्ययनं यज्ञो धर्मः क्षत्रियवैश्ययोः ।
 दण्डो युद्धं क्षत्रियस्य कृषिवैश्यस्य शस्यते ॥३७

३४. न१. a-d ○ (द्र. ३२ पा. वि.); दे९. ३४ d 'स्तसि' - ४२d धर्मां ○. -a) ब३ दे३.६ क्षीणासु, दे४ क्षीणाश्च (→क्षीणास्व-); द१ ग्रा१.२. म१ जीर्णास्व° (ग्र२ °व°) (→क्षीणास्व°); ब३ दे३.४.६ शेषामु (→[अ] शेषामु); दे१ [अ]-शेषामु (→[अ]शेषामु). -b) का१ दे१.२ वा (→ताः). -c) ब१ वर्त्तोपायं, दे१.६ वार्त्तोपायं, दे४ जाताः पायं, ते१ वार्त्तोपायां (→वार्त्तोपायं); ब२ दे३.६ ग्रा१.२ ततश्चक्रुः, दे४ *तश्चक्रुः, द१ नतश्चक्रुः, म१ विधिश्चक्रुः (→पुनश्चक्रुः). -d) ब१.२ दे३.४-६ ते१ अर्थसिद्धि (दे३ °द्विष्ण), ग्र२ हितबुद्धि, मुब. हस्तसिद्धिश्च, (→हस्तसिद्धि); ग्र२ शर्मदाम् (→कर्मजाम्). -e) ब२ *ब्रह्मा (→विभुर्ब्रह्मा). -f) का१ दे२ कर्माजीव्य°, दे१.३.६ कर्मजीव°, ते१ कर्मजीवि°; ग्रा१.२ म१ कर्मादिक° (→कर्माजीव°).

३५. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) ते१ स्वयं° (→स्वायं°); दे४ पूर्वं (→पूर्वं). -b) दे१ धर्म (→धर्मान्); ब१ दे१.४.८.१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वदृक् (ब१ °धृक्), दे६ धर्मदृक्, ते१ द१ ग्रा१.२ म१ धर्मवित् (→धर्मदृक्). -c) का१ प्रजायते (→प्रजापतेः); द१ मूर्ध्नि, ग्र२ पूर्वं (→मूर्तिः). -d) दे२ निमृष्टाः, दे४ निमृष्टो, ते१ निर्दिष्टो (→निमृष्टा); दे१ ब्रह्मणः, दे५ न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मणो, द१ ब्राह्मणा (→ब्रह्मणा); दे१.४ द१ ग्रा१.२ म१ पुरा, दे१० द्विजः (→द्विजाः). -e) ब१ दे४ वचनात्, द१ वदता, दे१ ग्रा१.२ म१ वचनं (→वदनात्). -f) दे४ कृत्वा (→श्रुत्वा); ग्र२ अनुकृमात् (→अथोचिरे).

३६. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -b) ब३ दे८.१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रतिग्रहः, दे६ पतिग्रहं, न१ परिग्रहं (→प्रतिग्रहं). -d) का१ धर्माश्च, ब२ धर्माणि (→कर्माणि).

३७. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.); दे४. cd ○. -a) दे५ ग्रा१ म१ यज्ञा (ग्रा१ °ज्ञाः), ग्र२ यज्ञं (→यज्ञो). -b) ग्र२ धर्म (→धर्माः); दे३ क्षत्रि च (→क्षत्रिय-). -c) द१ ग्रा१.२ म१

शुश्रूषैव द्विजातीनां शूद्राणां धर्मसाधनम् ।
 कारकर्म तथाजीवः पाकयज्ञोऽपि धर्मतः ॥३८
 ततः स्थितेषु वर्णेषु स्थापयामास चाश्रमान् ।
 गृहस्थं च वनस्थं च भिक्षुकं ब्रह्मचारिणम् ॥३९
 अग्नयोऽतिथिशुश्रूषा यज्ञो दानं सुरार्चनम् ।
 गृहस्थस्य समासेन धर्मोऽयं मुनिपुंगवाः ॥४०
 होमो मूलफलाशित्वं स्वाध्यायस्तप एव च ।
 संविभागो यथान्यायं धर्मोऽयं वनवासिनाम् ॥४१
 भैक्ष्यशनं च मौनित्वं तपो ध्यानं विशेषतः ।
 सम्यग्ज्ञानं च वैराग्यं धर्मोऽयं भिक्षुके मतः ॥४२

द्वन्द्व- (→दण्डो). -d) का१ क्रयो (→कृषिर्); दे१० सस्यते (→शस्यते).

३८. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे१ शुश्रूषैव, दे८ शुश्रूषा वै, दे१० शुश्रूषां वै (→शुश्रूषैव); दे१ द्विजातीनां (→द्विजातीनां). -b) दे४ °साधनः (→°साधनं). -c) दे४ चातुर्कर्म, दे५ कालकर्म, द१ म१ पाककर्म, ग्रा१.२ पापकर्म (→कारकर्म); दे८.१० वणिज्यादि- (दे१० °पि) (→तथा जीवः). -d) का१ दे२ °यज्ञोऽपि, मुर्वे. मुए. मुब. °यज्ञादि (→°यज्ञोपि); ग्रा१.२ म१ कर्मतः (→धर्मतः); दे६ पाकयज्ञो विधेर्मतः, दे८-१० क्रय-विक्रयणं तथा, न१ प्रातयज्ञोपि धर्मतः, द१ पाकयज्ञोधिकर्मतः.

३९. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे३ ततः स्थितेषु, दे४ ततस्ते तेषु, ते१ ततस्तु त्रिषु, ग्र२ तत्र स्थितेषु, मुर्वे. मुए. तथा स्थितेषु (→ततः स्थितेषु); ब२.३ दे२ ग्रा१.२ धर्मेषु, दे१० वर्तेषु, म१ कर्मेषु (→वर्णेषु). -b) दे४ °मासु (→°मास). -c) दे३ गृहस्थश्च, म१ गृहस्थश्च (→गृहस्थं च); दे३ वनस्थश्च (→वनस्थं च). -d) दे१ ब्रह्मचारिणो (→ब्रह्मचारिणम्).

४०. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे१० अनया, न१ आग्नेयो (→अग्नयो); का१ ते१ °शुश्रूषां, दे१ °शुश्रूषा, न१ °शुश्रूषाः (→°शुश्रूषा). -b) का१ यज्ञा, ते१ यज्ञं (→यज्ञो); ग्रा१ *नं (→दानं). -c) दे१ गृहस्थ* (→गृहस्थस्य).

४१. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे६ होम (→होमो); दे१ °फलाभिनलं, दे१.२ °फलाशित्वं, ग्र२ °फलाशि* (→°फलाशित्वं). -b) म१ स्वाध्यायं (→स्वाध्यायः). -c) का१ संविभागे (→संविभागो); ब१ ज्ञानं, +न्यायं, ग्रा१ ** (→न्यायं); न१ तथा ध्यानम् (→यथान्यायम्).

४२. दे९. abc. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) का१ दे१.२.६ द१ ग्र२ म१ भिक्षाश (का१ दे२ °स)नं, दे३ भैक्ष्यशनम्, न१ भैक्ष्यशनं

ब. १.२.३५ तासु क्षीणास्वशेषासु कालयोगेन ताः पुनः ।
 वार्त्तोपायं पुनश्चक्रुर्हस्तसिद्धिं च कर्मजाम् ।
 ततस्तासां विभुर्ब्रह्मा कर्माजीवमकल्पयत् ॥३४॥
 स्वायंभुवो मनुः पूर्वं धर्मान् प्रोवाच धर्मदृक् ।
 साक्षात् प्रजापतेर्मूर्तिनिमृष्टा ब्रह्मणा द्विजाः ।
 भृगवादयस्तद्वदनाच्छ्रुत्वा धर्मानथोचिरे ॥३५॥
 यजनं याजनं दानं ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहम् ।
 अध्यापनं चाध्ययनं षट् कर्माणि द्विजोत्तमाः ॥३६॥
 दानमध्ययनं यज्ञो धर्मः क्षत्रियवैश्ययोः ।
 दण्डो युद्धं क्षत्रियस्य कृषिवैश्यस्य शस्यते ॥३७॥

३४. न१. a-d ○ (द्र. ३२ पा. वि.); दे९. ३४ d 'स्तसि' - ४२d धर्मो ○. -a) ब३ दे३.६ क्षीणासु, दे४ क्षीणाश्च (→क्षीणास्व-); द१ ग्रा१.२. म१ जीर्णास्व° (ग्रा२ °व°) (→क्षीणास्व°); ब३ दे३.४.६ शेषासु (→[अ] शेषासु); दे१ [अ]-शेषास्तु (→[अ]शेषासु). -b) का१ दे१.२ वा (→ताः). -c) ब१ वर्णोपायं, दे१.६ वार्त्तोपायं, दे४ जाताः पायं, ते१ वार्त्तोपायं (→वार्त्तोपायं); ब२ दे३.६ ग्रा१.२ ततश्चक्रुः, दे४ *तश्चक्रुः, द१ नतश्चक्रुः, म१ विधिश्चक्रुः (→पुनश्चक्रुः). -d) ब१.२ दे३.४-६ ते१ अर्थसिद्धिं (दे३ °दृष्टिं), ग्रा२ हितबुद्धिं, मुब. हस्तसिद्धिं, (→हस्तसिद्धिं); ग्रा२ शर्मदाम् (→कर्मजाम्). -e) ब२ *ब्रह्मा (→विभुर्ब्रह्मा). -f) का१ दे२ कर्माजीव्य°, दे१.३.६ कर्मजीव°, ते१ कर्मजीवि°; ग्रा१.२ म१ कर्मादिक° (→कर्माजीव°).

३५. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) ते१ स्वयं° (→स्वायं°); दे४ पूर्वं (→पूर्वं). -b) दे१ धर्म (→धर्मान्); ब१ दे१.४.८.१० न१ मुब. मुए. मुब. सर्वदृक् (ब१ धृक्), दे६ धर्मदृक्, ते१ द१ ग्रा१.२ म१ धर्मवित् (→धर्मदृक्). -c) का१ प्रजायते (→प्रजापतेः); द१ मूर्ध्नि, ग्रा२ पूर्वं (→मूर्तिः). -d) दे२ निमृष्टाः, दे४ निमृष्टे, ते१ निदिष्टे (→निमृष्टा); दे१ ब्रह्मणः, दे५ न१ ते१ मुब. मुए. मुब. ब्रह्मणो, द१ ब्राह्मणा (→ब्रह्मणा); दे१.४ द१ ग्रा१.२ म१ पुरा, दे१० द्विजः (→द्विजाः). -e) ब१ दे४ वचनात्, द१ वदता, दे१ ग्रा१.२ म१ वचनं (→वदनात्). -f) दे४ कृत्वा (→श्रुत्वा); ग्रा२ अनुकमात् (→अथोचिरे).

३६. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -b) ब३ दे८.१० म१ मुब. मुए. मुब. प्रतिग्रहः, दे६ पतिग्रहं, न१ परिग्रहं (→प्रतिग्रहं). -d) का१ धर्माश्च, ब२ धर्माणि (→कर्माणि).

३७. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.); दे४. cd ○. -a) दे५ ग्रा१ म१ यज्ञा (ग्रा१ °ज्ञाः), ग्रा२ यज्ञं (→यज्ञो). -b) ग्रा२ धर्म (→धर्मः); दे३ क्षत्रि च (→क्षत्रिय-). -c) द१ ग्रा१.२ म१

शुश्रूषैव द्विजातीनां शूद्राणां धर्मसाधनम् ।
 कारकर्म तथाजीवः पाकयज्ञोऽपि धर्मतः ॥३८॥
 ततः स्थितेषु वर्णेषु स्थापयामास द्वाश्रमान् ।
 गृहस्थं च वनस्थं च भिक्षुकं ब्रह्मचारिणम् ॥३९॥
 अग्नयोऽतिथिशुश्रूषा यज्ञो दानं सुरार्चनम् ।
 गृहस्थस्य समासेन धर्मोऽयं मुनिपुंगवाः ॥४०॥
 होमो मूलफलाशित्वं स्वाध्यायस्तप एव च ।
 संविभागो यथान्यायं धर्मोऽयं वनवासिनाम् ॥४१॥
 भैक्ष्यशानं च मौनित्वं तपो ध्यानं विशेषतः ।
 सम्यग्ज्ञानं च वैराग्यं धर्मोऽयं भिक्षुके मतः ॥४२॥

द्वन्द्व- (→दण्डो). -d) का१ क्रयो (→कृषिर्); दे१० सस्यते (→शस्यते).

३८. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे१ शुश्रूषैव, दे८ शुश्रूषा वै, दे१० शुश्रूषां वै (→शुश्रूषैव); दे१ द्विजातीनां (→द्विजातीनां). -b) दे४ °साधनः (→°साधनं). -c) दे४ चातुर्कर्म, दे५ कालकर्म, द१ म१ पाककर्म, ग्रा१.२ पापकर्म (→कारकर्म); दे८.१० वणिज्यादि- (दे१० °पि) (→तथा जीवः). -d) का१ दे२ °यज्ञोऽपि, मुब. मुए. मुब. °यज्ञादि (→°यज्ञोपि); ग्रा१.२ म१ कर्मतः (→धर्मतः); दे६ पाकयज्ञो विधर्मतः, दे८-१० क्रय-विक्रयणं तथा, न१ प्रातयज्ञोपि धर्मतः, द१ पाकयज्ञोधिकर्मतः.

३९. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे३ ततः स्थितेषु, दे४ ततस्ते तेषु, ते१ ततस्तु त्रिषु, ग्रा२ तत्र स्थितेषु, मुब. मुए. तथा स्थितेषु (→ततः स्थितेषु); ब२.३ दे२ ग्रा१.२ धर्मेषु, दे१० वर्तेषु, म१ कर्मेषु (→वर्णेषु). -b) दे४ °मासु (→°मासः). -c) दे३ गृहस्थश्च, म१ गृहस्थश्च (→गृहस्थं च); दे३ वनस्थश्च (→वनस्थं च). -d) दे१ ब्रह्मचारिणो (→ब्रह्मचारिणम्).

४०. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे१० अग्नयो, न१ आग्नेयो (→अग्नयो); का१ ते१ °शुश्रूषां, दे१ °शुश्रूषा, न१ °शुश्रूषाः (→°शुश्रूषा). -b) का१ यज्ञा, ते१ यज्ञं (→यज्ञो); ग्रा१ *नं (→दानं). -c) दे१ गृहस्थ* (→गृहस्थस्य).

४१. दे९. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) दे६ होम (→होमो); दे१ °फलाग्निनं, दे१.२ °फलाशित्वं, ग्रा२ °फलाशि* (→°फलाशित्वं). -b) म१ स्वाध्यायं (→स्वाध्यायः). -c) का१ संविभागे (→संविभागो); ब१ ज्ञानं, न्यायं, ग्रा१ ** (→न्यायः); न१ तथा ध्यानम् (→यथान्यायम्).

४२. दे९. abc. ○ (द्र. ३४ पा. वि.). -a) का१ दे१.२.६ द१ ग्रा२ म१ भिक्षाश (का१ दे२ °स)नं, दे३ भैक्ष्यशानम्, न१ भैक्ष्यशानं

भिक्षाचर्या च शुश्रूषा गुरोः स्वाध्याय एव च ।
 सन्याकर्मशिकार्यं च धर्मोऽयं ब्रह्मचारिणाम् ॥४३॥
 ब्रह्मचारिवनस्थानां भिक्षुकाणां द्विजोत्तमाः ।
 साधारणं ब्रह्मचर्यं प्रोवाच कमलोद्भवः ॥४४॥
 चतुकालाभिगमित्वं स्वदारेषु न चान्यतः ।
 पर्ववर्जं गृहस्थस्य ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥४५॥
 मागभंसंभवादाद्यात् कार्यं तेनाप्रमादतः ।
 अकुर्वाणस्तु विप्रेन्द्रा भ्रूणहा तु प्रजायते ॥४६॥

(→भिक्षाशनं); दे१० मौनत्वं, ग्र२ मौनञ्च (→मौनित्वं). -b) का१ सम्यग्या (ज्ज्ञा) नं, दे४ समज्ञानं, न१ सम्यग्ध्यानं, म१ सम्यग्ज्ञानं (→सम्यग्ज्ञानं). -d) का१ दे३.६ भिक्षुको, ग्र१.२ म१ भिक्षु (म१ °क्ष) को (→भिक्षुके); न१ मतं (→मतः).

४३. -a) ब१ भिक्षा च य च (?), ब३ भिक्षाचार्यार्थः, दे१.३. ते१ भिक्षाचर्याथ, दे४ भिक्षाचर्याश्च, न१ भिक्षाचार्यं, म१ भिक्षाचार्यार्थः (→भिक्षाचर्या च); ग्र१ ** पा (→शुश्रूषा). -b) दे१. ते१ ग्र१ गुरो, दे४.९ गुराः (→गुरोः). -c) का१ दे१ °कर्माग्नि कार्यं च, ब१ °कर्माग्निहोत्रञ्च, + °कर्माग्नि-कार्यञ्च, न१ °धर्मोशिकार्यं च, ग्र२ °कर्माग्नि कार्यञ्च (→°कर्माग्नि कार्यञ्च). -d) का१ ब२ दे२.३.५.१० ब्रह्मचारिणः (→ब्रह्मचारिणाम्).

४४. -a) दे१० न१ ते१ म१ ब्रह्मचारी° (→ब्रह्मचारि°). -b) ब१.३ दे२.१० भिक्षुकानां, दे३ भिक्षुणां च (→भिक्षुकाराणां); म१ द्विजोत्तमाः, + द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमाः). -c) ग्र२ साधारणः (→साधारणं).

४५. -a) ब२ [अ]भिगमनं, म१ [अ]भिगा (का) भिव (→[अ]भिगमित्वं). -b) का१ ब१.३ दे२.६ स्वदारे च (→स्वदारेषु); ब२ न चान्यथा, दे४ द१ ग्र१.२ म१ च नान्यतः, न१ च ** (→न चान्यतः). -c) का१ °वर्ज (?), दे१ न१ म१ °वर्ज्य, दे१० °वर्ज्य (→°वर्ज्य).

४६. -a) दे१० अगर्भ° (→आगर्भ°); दे१.८-१० का१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. धारणाद्, ते१ ** वाद् (→गर्भवाद्); का१ ब२.३ न१ यावत्, दे१ अद्यात्, दे४ यत्नात्, दे१.८-१० द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. आज्ञा (दे१० °ज्ञो) (→आद्यात्). -b) ब३ कार्यान्तिनं, दे१ कार्येन तेन, दे४.९ का१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. कार्या तेन, ते१ कार्यं चैव (→कार्यं चैव); दे२ प्रसादतः (→[अ] प्रसादतः); दे१० यत्स्वमप्रसादतः (?). -c) दे४ अकुर्वाणस्त्वं (→अकुर्वाणस्तु); दे१ विप्रेन्द्र, दे३.६

वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या श्राद्धं चातिथिपूजनम् ।
 गृहस्थस्य परो धर्मो देवताभ्यर्चनं तथा ॥४७॥
 वैवाह्यमग्निमन्धीत सायं प्रातर्यथाविधि ।
 देशान्तरगतो वाऽथ मृतपत्नीक एव वा ॥४८॥
 त्रयाणामाश्रमाणां तु गृहस्थो योनिरुच्यते ।
 अन्ये तमुपजीवन्ति तस्माच्छ्रेयान् गृहाश्रमी ॥४९॥
 ऐकाश्रम्यं गृहस्थस्य त्रयाणां श्रुतिदर्शनात् ।
 तस्माद् गार्हस्थ्यमेवैकं विज्ञेयं धर्मसाधनम् ॥५०॥ वें. १.२.५३

ते१ विप्रेन्द्रो (→विप्रेन्द्रा). -d) का१ दे१.२.५ भ्रूणहत्या प्रजायते, दे४. भ्रूणहा सोपि जायते, दे४-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. भ्रूणहा तू(दे१० °रू)प जायते, द१ ग्र१.२ म१ भ्रूणहा चोपजायते.

४७. दे१. ४७ b °चातिथि- ४८ b °विधि' यावत् खण्डितम्. -a) ब१.३ भक्त्या, द१ ग्र१ चार्या, ग्र२ म१ कार्यं (→शक्त्या). -b) ब२ म१ °भोजनम्, न१ °पूजनम् (→पूजनम्).

४८. दे१. ab ⊙ (द्र. ४७ पा. वि.). -a) दे४ विवाह्यम् (→वैवाह्यम्); का१ अग्निं, + अग्ने, ते१ अग्नौ (→अग्निम्); का१ अन्वीयात्, + संधीत, दे२.६ अन्वीत, ते१ चिन्वीत (→इन्वीत); दे३ अग्निमन्दीत, दे४ अग्निमिधात (?) , न१ अग्निमन्थित्वं, द१ अग्निमन्धीत (→अग्निमन्धीत). -b) दे१० °विधिः (→°विधि). -c) दे१ चाशान्तर° (→देशान्तर°); मुव. °गते (→°गतो). -d) का१ °पत्नीकं (→°पत्नीकः); दे१.६.८-१० न१ ते१ ग्र२ म१ मुर्वे. मुए च (→वा); दे५ मृतपत्नीकरे-व वा, मुव. सूतः पत्नीत्वमेव वा.

४९. -a) ब१.३ ग्र२ म१ च(→तु). -b) दे४ गृहस्थे (→गृहस्थो); ब२ मुनिरुच्यते, दे५ योनिमुच्यते, न१ यो निरुच्यते (→योनिरुच्यते); ग्र२ स गृहस्थो निरुच्यते. -c) द१ तमुनि°, ग्र१.२ म१ तमुनु° (→तमुनु°). -d) ग्र२ °छ्रेयो (→°छ्रेयान्); दे१ गृहीप्रमी (→गृहाश्रमी).

५०. दे३. ५० d धर्म- ५२ a ह्यर्थो. ⊙ (द. सं.). -a) का१ दे१.२ एकाश्रम्यं, दे५ ते१ ग्र२ एकाश्रमं, न१ आश्रयेत्य (→ऐकाश्रम्यं); ग्र२ गृहस्थस्य (→गृहस्थस्य). -b) दे१ द१ ग्र१.२ म१ वर्णानां, दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. चतुर्णां (→त्रयाणां); न१ °चोदनात् (→°दर्शनात्). -c) दे१० गृहस्थ्यम्, न१ गार्हस्थ्यम् (→गार्हस्थ्यम्); ग्र१.२ म१ एवेदं (→एवैकं). -d) ब१ कर्म° (→धर्म°); ग्र२ ज्ञेयधर्मसनातनः.

बं. १.२.५३ परित्यजेदर्थकामौ यौ स्यातां धर्मवर्जितौ ।
 सर्वलोकविरुद्धं च धर्ममप्याचरेन्न तु ॥५१॥
 धर्मात् संजायते ह्यर्थो धर्मात् कामोऽभिजायते ।
 धर्म एवापवर्गाय तस्माद् धर्मं समाश्रयेत् ॥५२॥
 धर्मश्चार्थश्च कामश्च त्रिवर्गस्त्रिगुणो मतः ।
 सत्त्वं रजस्तमश्चेति तस्माद्धर्मं समाश्रयेत् ॥५३॥
 ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।
 अधो गच्छन्ति तामसाः ॥५४॥
 यस्मिन् धर्मसमायुक्तावर्थकामौ व्यवस्थितौ ।
 इह लोके सुखी भूत्वा प्रेत्यानन्त्याय कल्पते ॥५५॥

५१. दे३. ० (द्र. ५० पा. वि.); दे१०. ५१b-५२a. ० (ट. सं.). -a) ग्री० कामी (→कामौ). -c) का१ ०लोका० (→०लोक०); ग्री० विरुद्धस्य (→०विरुद्धश्च). -d) का१ [आ]चरेन्नतु, ब१. ग्री० [आ]चरेण तु (→[आ]चरेन्न तु).

५२. दे३. abd खण्डितम्; दे३.१०. a ०. -a) दे१ तस्मात् (→धर्मात्); ग्री० [अ]प्यर्थः (→ह्यर्थो). -b) दे२ धर्मान्, न१ धर्म-, ग्री० अर्थात् (→धर्मात्); दे३ धर्माकामाभिजायते, दे१० धर्मं चैवाभिजायते. -c) का१ धर्मं (→धर्मः); द१ ग्री१.२ म१ धर्मादिवापवर्गोऽयं. -d) दे१० ब्रह्मं (→धर्मः); ब२ दे३.६ ग्री१.२ म१ ०चरेत् (→०श्रयेत्).

५३. दे१०. ५३-५४ ०; का१. ०; दे३. ५३a, cd-५३a खण्डितम्. -a) दे१.९ ग्री० धर्मं, दे२ धर्माद्, दे६ धन्यं (→धर्मः); दे१.९ चार्थं च, दे२ अर्थश्च, दे६ यशश्च, न१ ह्यार्थश्च, + चार्थश्च, ग्री० अर्थं च (→चार्थश्च); दे१.९ कामं च (→कामश्च). -b) ब२ त्रिगुणाः, दे४ त्रिगुणोत्तमः, न१ त्रिगुणात्मतः (→त्रिगुणो मतः). -c) दे१ सत्त्व- (→सत्त्वं); द१ ग्री१.२ म१ चैव (→चेति). -d) दे३.४.६ द१ ग्री१.२ म१ ०चरेत् (→०श्रयेत्).

५४. दे३. खण्डितम्; दे९.१०. ०. -a) दे६ गच्छति (→गच्छन्ति). -b) दे६ तिष्ठति (→तिष्ठन्ति); दे६ राजसा (→राजसाः). -c) द१ ०वृत्तिस्थाम् (→०वृत्तिस्था). -d) दे३ तामसाः (→तामसाः).

५५. दे३. 'वस्थि...त्यान' bd. खण्डितम्. -ab) दे१.८-१० ०युक्तौ अर्थ०, मुर्वे. मुए. मुव. ० युक्तौ ह्यर्थ० (→०युक्तावर्थ०). -d) दे१.८ कल्पयते (→कल्पते); ग्री० प्रेत्यान्त्याय न कल्पते.

न१ पुस्तके ab, cd मध्येऽधिकम्—

धर्मात् संजायते मोक्षो ह्यर्थात् कामोऽभिजायते ।
 एवं साधनसाध्यत्वं चातुर्विध्ये प्रदर्शितम् ॥५६॥
 य एवं वेद धर्मार्थकाममोक्षस्य मानवः ।
 माहात्म्यं चानुतिष्ठेत स चानन्त्याय कल्पते ॥५७॥
 तस्मादर्थं च कामं च त्यक्त्वा धर्मं समाश्रयेत् ।
 धर्मात् संजायते सर्वमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः ॥५८॥
 धर्मेण धार्यते सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ।
 अनादिनिधना शक्तिः सैषा ब्राह्मी द्विजोत्तमाः ॥५९॥
 कर्मणा प्राप्यते धर्मो ज्ञानेन च न संशयः ।
 तस्माज्ज्ञानेन सहितं कर्मयोगं समाचरेत् ॥६०॥

* तौ यत्ने चापि संत्यज्य धर्ममेव समाश्रितः .

५६. दे१०. ५६a-५६b ०; दे३ न१. ५६a-५७d ० (ट. सं.); दे३. a-c '०क्षो...०धन' खण्डितम्. -a) ब२ तस्मात् (→धर्मात्). -d) ब१.२ दे३.९ चातुर्विधे, ब३ दे४-६ चातुर्विध्यं, द१ चतुर्विध्ये, ग्री० चातुर्वर्ण्ये (→चातुर्विध्ये); ब२ प्रतिष्ठितं (→प्रदर्शितम्).

५६ श्लोकात्परं दे१ पुस्तके ५२c-५५b यावत् पाठः द्विरावृत्तः .

५७. दे३.१० न१. ० (द्र. ५६ पा. वि.); दे३. ab 'वेद...०वः' खण्डितम्. -a) दे४ एवं यो (→य एवं); ग्री१.२ धर्माश्च (→धर्मार्थ-). -b) का१ कामो (→काम-); द१ -मोक्षाश्च, ग्री१.२ म१ -मोक्षाश्च (→-मोक्षस्य). -c) मुव. माहात्म्यं (→माहात्म्यं); ब१ चानुतिष्ठेच्च, ब३ च प्रतिष्ठेत, दे१ या तु तिष्ठेत, ग्री० चानुतिष्ठन्तः (→चानुतिष्ठेत). -d) ब१ चानन्त्याय, ग्री० चानन्त्याय (→चानन्त्याय).

५८. दे१०. ab ०; दे३. खण्डितम्. -a) दे३.६ मुव. अर्थश्च, न१ अर्थाश्च (→अर्थं च); दे३.६ कामश्च, न१ कामाश्च (→कामं च). -b) दे३ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); ब१.२ ०चरेत् (→०श्रयेत्). -c) दे४ यस्मात् (→धर्मात्); दे३ सर्वम् (→सर्वम्). -d) ब३ इत्याह (?) (→इत्याहुः).

५९. -a) दे३*** (→धर्मेण); द१ वर्धते, ग्री० धा(ता) र्यते (→धार्यते). -c) दे३*** (→शक्तिः). -d) दे१ द्विजोत्तम (→द्विजोत्तमाः); दे३*****जोत्तमाः .

६०. -b) दे३.६ विशेषतः (→न संशयः). -c) दे३ तस्मा***** तं. -d) दे१.२.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. ०श्रयेत्, ते१ ०रमेत् (→०चरेत्).

प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम् ।
 ज्ञानपूर्वं निवृत्तं स्यात् प्रवृत्तं यदतोऽन्यथा ॥६१॥
 निवृत्तं सेवमानस्तु याति तत् परमं पदम् ।
 तस्मान्निवृत्तं संसेव्यमन्यथा संसरेत् पुनः ॥६२॥
 क्षमा दमो दया दानमलोभस्त्याग एव च ।
 आर्जवं चानसूया च तीर्थानुसरणं तथा ॥६३॥
 सत्यं सन्तोष आस्तिक्यं श्रद्धा चेन्द्रियनिग्रहः ।
 देवताभ्यर्चनं पूजा ब्राह्मणानां विशेषतः ॥६४॥
 अहिंसा प्रियवादित्वमपैशुन्यमकल्कता ।

६१. -a) दे१ ते१ द१ ग्रा१.२ प्रवृत्तिः, दे५ प्रवृत्तं
 (→प्रवृत्तं); दे१ ते१ द१ ग्रा१.२ निवृत्तिः (→निवृत्तं). -b) का१
 धर्मं (?), दे१० कर्म (→कर्म); दे४ वैदिकं, दे१० एव च
 (→वैदिकम्). -c) दे३ ** पूर्व, न१ ज्ञानं पूर्व-, ग्रा२ ज्ञानपूर्णं,
 (→ज्ञानपूर्वं); का१ ब२ दे१-३.५.६ ग्रा२ निवृत्तिः (दे६ ग्रा२
 'ति') (→निवृत्तं); दे४ यत् (→स्यात्). -d) का१ ब२ दे१-३.६ ते१
 ग्रा२ प्रवृत्तिः (दे३.६ ग्रा२ 'ति'), ग्रा२ यत्ततो (→यदतो); दे४
 ज्ञानवर्जमतोन्यथा.

६२. -a) का१ ब२ दे१-३.५.६ ग्रा२ निवृत्तिः (ब२ दे६ 'ति')
 (→निवृत्तं); ब३ दे१० ते१ सेवमा° (→सेवमा°). -c) का१
 ब२ दे२.३.५.६ ते१ निवृत्तिः (दे६ 'ति'), दे१ प्रवृत्तिभिः, म१
 गमितं (→निवृत्तं); का१ ब२ दे१-३.५.६ ते१ संसेव्या (→संसे-
 व्या). -d) ते१ ह्यन्यथा (→अन्यथा); का१ दे५ द१ संसरेत्,
 दे१० संसरेत्, ग्रा२ [अ]नुसरेत् (→संसरेत्); न१ नरः (→पुनः).

६३. दे३. d खण्डितम्. -a) ग्रा१ रक्षा, ते१ शमी
 (→क्षमा); दे४.५ दया (→दमो); दे४.५ दमो (→दया); ग्रा२
 दान- (→दानं); दे३ न लोभः, ग्रा२ अलोभ्यः (→अलोभः).
 -c) दे३ मुब. आर्जवः (→आर्जवं); का१ ब२ दे१.२.१० ग्रा१.२
 मुब. मुए. चानसूया (→चानसूया). -d) ब१ दे१० 'शरणं',
 ब३ 'शरणः' (→'शरणं'); ब२ तपः, दे१.९.१० दया (→तथा).

६४. दे३. cd 'ताभ्य.....विशे.' खण्डितम्. -a) दे३
 **, दे१० सत्यं- (→सत्यं); ब१ सन्तोष, दे१.२.९.१० मुब. मुए.
 सन्तोष, दे३ * तोष (→सन्तोषः).

६५. दे३. bc 'मक.....धर्म' खण्डितम्. -a) ग्रा२
 'वादनं' (→वादित्वं). -b) का१ ग्रा२ अकल्कता, ब२ दे५ अक *
 ता, ब३ न१ दे१० द१ ग्रा१ म१ अकल्पना (ब३ दे१० द१ 'ता'), दे१
 अकल्कता, दे४ अकल्कता (→अकल्कता). -c) ब२ सामादिक-
 मयव्यञ्ज, ब३ सामासिकमयव्यञ्ज, दे३ सामासिकमयव्यञ्ज, दे६

सामासिकमयं धर्मं चातुर्वर्ण्येऽब्रवीन्मनुः ॥६५॥
 प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावताम् ।
 स्थानमेन्द्रं क्षत्रियाणां संग्रामेऽवपलायिनाम् ॥६६॥
 वैश्यानां भारतं स्थानं स्वधर्ममनुवर्तताम् ।
 गान्धर्वं शूद्रजातीनां परिचारेण वर्तताम् ॥६७॥
 अष्टाशीतिसहस्राणामृषीणामूर्ध्वरेतसाम् ।
 स्मृतं तेषां तु यत्स्थानं तदेव गुरुवासिनाम् ॥६८॥
 सप्तर्षीणां तु यत्स्थानं स्मृतं तद् वै वनौकसाम् ।
 प्राजापत्यं गृहस्थानां स्थानमुक्तं स्वयंभुवा ॥६९॥

वे १.२.७२

सामासिकमयं * धर्मं, ते१ सामासिकमयं धर्मं च, ग्रा२ सामास-
 इदन्धर्मं, म१ सामान्य (धि) कर्ममयं धर्मं. -d) का१ दे२ ग्रा१
 चातुर्वर्ण्यं (का१ 'र्ण्य'), ब१ म१ चातुर्वर्ण्यं (→चातुर्वर्ण्यं); दे३
 पुनः, द१ ग्रा२ मुनिः (→मनुः).

अतः परं दे१० पुस्तके अधिकम् -

*अचि० भगवान् पत्नी तस्माल्लक्ष्मीं समर्चय.

६६. दे३. abc 'ब्राह्म.....स्था' खण्डितम्. -b)
 का१ ब१.३ दे२.३ श्रुतं, ब२ शुभं, ते१ कृत (?) (→स्मृतं); का१
 दे१० क्रियावती, ब१ क्रियावतात् (→क्रियावताम्). -c) द१
 ग्रा१.२ म१ संग्रामेपि (→संग्रामेषु); का१ [अ]पलायिनी
 (→[अ]पलायिनाम्); दे१० संग्रामे च पलायनम्.

६७. द१ ग्रा१.२ म१. ६७b-६९a ⊙ (द. सं.); दे३. ab.
 'वैश्यानां.....मनु' खण्डितम्; ग्रा१. b ⊙. -b) का१
 अनुवर्तत, ब१ अनुवर्तात्, दे१ परिवर्तिनां, दे४ ते१ अनुवर्तिनां
 (→अनुवर्तताम्). -c) दे१० गन्धर्व- (→गान्धर्वः); दे१० शुद्ध°
 (→शूद्र°). -d) दे४ परिचर्यानुवर्तिनां, दे३ परिचर्य*****.

६८. द१ ग्रा१.२ म१. ⊙ (द. ६७ पा. वि.); न१. ६८d-
 ७१a ⊙ (द. सं.); दे३. ६८d-६९c. यत्स्थानं.....
 प्राजापत्यं खण्डितम्; दे४.९.१०. ६८d-६९a ⊙ (द. सं.);
 दे३. a खण्डितम्. -a) ते१ सहस्राणि (→सहस्राणां). -b) द१
 मुनीनां, दे४ यतीनां (→ऋषीणाम्). -c) दे३ स्मृतिं (→स्मृतं);
 ते१ च (→तु); ब२ दिवि यत्परमं स्थानं. -d) दे५ गृह°
 (→गृह°).

६९. न१. ⊙ (द. ६८ पा. वि.); दे३. ab ⊙; दे४.९.
 १० द१ ग्रा१.२ म१. a ⊙ (द. ६८ पा. वि.). -a) ब३ च
 (→तु). -b) ब१.३ श्रुतं (→स्मृतं).

६९b अनन्तरं ग्रा१ अधिकम्-

* शूद्रा गान्धर्वमाप्नोति जीवानाममयप्रदः ।

वै. १.२.७२ यतीनां यतचित्तानां न्यासिनामूर्ध्वरेतसाम् ।
हैरण्यगर्भं तत् स्थानं यस्मान्नावर्त्तते पुनः ॥७०॥
योगिनाममृतं स्थानं व्योमाख्यं परमाक्षरम् ।
आनन्दमैश्वरं धाम सा काष्ठा सा परागतिः ॥७१॥

ऋषय ऊचुः ।*

भगवन् देवतारिद्र्य हिरण्याक्षनिषूदन ।
चत्वारो ह्याश्रमाः प्रोक्ता योगिनामेक उच्यते ॥७२॥
श्रीकूर्म उवाच ।*

सर्वकर्माणि संन्यस्य समाधिमचलं श्रितः ।
य आस्ते निश्चलो योगी स संन्यासी न पञ्चमः ॥७३॥

७०. न१. ॐ (द्र. ६८ पा. वि.); दे३. ab खण्डितम्. -a) का१ दे३.९.१० मुर्वे. मुए. मुब. जित° (→यत°). -c) दे१ हिरण्य° (→हैरण्य°); का१ ब२.३ दे२.३.५.६ यत् (→तत्). -d) दे१.४ यतिः (→पुनः); दे३ यस्मान्नावर्त्तते.

७१. न१. a. (द्र. ६८ पा. वि.); दे३. खण्डितम्. -a) द१ ग२ चमृतं, ग१ म१ त्वमृतं (→अमृतं). -b) का१. ब३ दे४.६ व्योमाक्षं (का१ °क्ष), दे१ यत्स्थानं, दे३ व्योमाक्षं (→व्योमाख्यं); ब१ दे१.४-६ मुर्वे. मुए. मुब. परमाक्षरम्, द१ ग१.२ म१ परमं स्मृतम् (→परमाक्षरम्). -c) दे१ आनन्दम् (→आनन्दम्); दे३.६ नाम, दे५ व्योम (→धाम). -d) दे३.१० या (→सा); ब२ परमा गतिः, दे१ सा परा गतिः (→सा परा गतिः).

* न१ ते१ द१ ग१.२ म१ ऋषयः.

७२. -a) दे३.८ देवताविघ्न, न१ देवताविघ्नन्, द१ ग२ म१ देवता राति (ग२ °तिः), ग१ देवतागते (→देवतारिद्र्य). -b) ब३ हिरण्याख्य° (→हिरण्याक्ष°); दे१.४ °निषूदन (→°निषूदन). -c) दे१ ह्याश्रमो, द१ ग१.२ म१ [अ]प्याश्रमाः (→ह्याश्रमाः); दे१ ग१ प्रोक्तो (→प्रोक्ताः). -d) दे१ एकं, दे४ कर्त्त (→एक); न१ योगीनां कः क उच्यते, द१ ग१ योगीनाम (द१० मे) क उच्यते, ग२ योगिनाम क उच्यते, म१ योगिनामत उच्यते.

* का१ ब१-३ दे१-२.५.६.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. कूर्म उवाच; दे३ कूर्म उ०; न१ ते१ कूर्मः; ग१ म१ श्रीकूर्मः.

७३. -a) दे९ द१ ग२ संन्यस्य (→संन्यस्य). -b) ब२ अथ संश्रितः, ब३ अत संश्रितः, दे१ अचं* श्रितः, दे४ अचलं स्वतः, दे१० अचलं श्रि (स्मृ)तः, ते१ अतलमाश्रितः, ग२ अचलं श्रुतः (→अचलं श्रितः). -c) ब१ दे३-१० यत्रास्ते, ब३ यथास्ते, ग१.२ म१ यत्रास्ते (→य आस्ते). -d) दे३.६.१० संन्यासी

सर्वेषामाश्रमाणां तु द्वैविध्यं श्रुतिर्दशितम् ।
ब्रह्मचार्यपकुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः ॥७४॥
योऽधीत्य विधिवद्वेदान् गृहस्थाश्रममाव्रजेत् ।
उपकुर्वाणको ज्ञेयो नैष्ठिको मरणान्तिकः ॥७५॥
उदासीनः साधकश्च गृहस्थो द्विविधो भवेत् ।
कुटुम्बभरणे यत्तः साधकोऽसौ गृही भवेत् ॥७६॥
ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य त्यक्त्वा भार्याधनादिकम् ।
एकाकी यस्तु विचरेदुदासीनः स मौक्षिकः ॥७७॥
तपस्तप्यति योऽरण्ये यजेद् देवान् जुहोति च ।
स्वाध्याये चैव निरतो वनस्थस्तापसो मतः ॥७८॥

(→संन्यासी); का१ तु, दे१.४.५.८.९ मुर्वे. मुए. मुब च (→न); ब१.३ संन्यासी न तु पञ्चमः.

७४. -a) दे१० आश्रमाणां (→आश्रमान्तु); ब१.२ दे१ च (→तु); -b) का१ ब२ दे२.४.५.८.९ म१ श्रुतिदर्शं (दे५° शि) नं (म१ °नः). ग२ श्रुतिर्दशितं (→श्रुतिर्दशितम्). -c) ब२ ते१ ब्रह्मच(ब२ चा)र्यं प्रकुर्वाणो, दे४ ब्रह्मवायुवकर्वाणो(?). -d) दे४ °तत्परः (→°तत्परः).

७५. -a) दे१ विविधान् (→विधिवद्); ब१ वेदा, ब३ देवान् (→वेदान्). -b) दे६ आब्रजन्, ग१ आब्रजेत् (→आब्रजेत्). -c) ग१ ** कुर्वाणको (→उपकुर्वाणको). -d) ब१ नैष्ठिके, (→नैष्ठिको); ब२ मरणान्तिकं, ब३ मरणान्तिकः, न१ मरणान्तिकः (→मरणान्तिकः).

७६. -b) द१ ग१.२ म१ द्विगुणो (→द्विविधो). -c) का१ दे४.७.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. °भरणायत्तः (का१ दे४ °तः), ब१-३ दे१-३ द१ °भरणे यत्तः, दे१० °भरणासक्तः, ते१ °भरणे यस्तु, ग१ °भरणे युक्तः (→°भरणे यत्तः). -d) ग२ स (→[अ]सौ).

७७. -a) का१ ब२ °हृत्य (→°कृत्य). -b) दे३ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); दे२.३.५ भार्या (→भार्या-); दे४ °धनादिकां (→°धनादिकम्). -c) द१ ग१.२ म१ विचरेद्यस्तु (→यस्तु विचरेद्). -d) ब३ ते१ म१ मोक्षि (ते१ °क्ष) कः, दे१.३ मं (दे३ मे) क्षितः, न१ वै मतः, द१ माक्षिकः (→मौक्षिकः).

७८. -a) दे९ तपति (→तप्यति). -b) का१ ब१ दे१ य (ब१ ज) ज्ञे देवान्, दे६ जपेदेवा, न१ द१ जपेद्देवां (→यजेद् देवान्); दे१ *, दे४ वा (→च). -c) द१ स्वाध्यायो नैव, ग२ म१ स्वाध्यायेनैव (→स्वाध्याये चैव). -d) दे३ वनस्थाः (→वनस्थः); दे३ तापसो मनः, द१ ग१ म१ ताप (द१ °म) सः स्मृतः, ग२ तापस** (→तापसो मतः).

तपसा कर्षितोऽत्यर्थं यस्तु ध्यानपरो भवेत् ।
 सांन्यासिकः स विज्ञेयो वानप्रस्थाश्रमे स्थितः ॥७९॥
 योगाभ्यासरतो नित्यमारुक्षुर्जितेन्द्रियः ।
 ज्ञानाय वर्तते भिक्षुः प्रोच्यते पारमेष्ठिकः ॥८०॥
 यस्त्वात्मरतिरेवस्यान्नित्यतृप्तो महामुनिः ।
 सम्यग् दर्शनसंपन्नः स योगी भिक्षुरुच्यते ॥८१॥
 ज्ञानसंन्यासिनः केचिद् वेदसंन्यासिनोऽपरे ।
 कर्मसंन्यासिनः केचित् त्रिविधाः पारमेष्ठिकाः ॥८२॥
 योगी च त्रिविधो ज्ञेयो भौतिकः सांख्य एव च ।
 तृतीयोऽत्याश्रमी प्रोक्तो योगमुत्तममास्थितः ॥८३॥

७९. -a) दे०-१० कर्षितेत्यर्थः, न१ ग१ म१ कर्षितेत्यर्थः, न१ कर्षितोऽप्यर्थः (→कर्षितोऽत्यर्थः). -b) का१ न्यास° (→ध्यान°); ब१ मतः, + भवेत् (→भवेत्). -c) का१ ब२ १-६ संन्यासिकः (दे० १°); ब१.३ न१ सांन्यासिकः, दे० १० संन्यासिकः, द१ ग१ म१ सन्यसेद्यः, ग२ संन्यसेद्यो (→सांन्यासिकः). -d) दे० ३ वानप्रस्थो (→वानप्रस्था-).

८०. -c) ग२ बद्धंते (→वर्तते). -d) दे० ३ प्रोच्यते (→प्रोच्यते); का१ ब१-३ दे० १० द१ म१ परमेष्ठिकः (→पारमेष्ठिकः).

८१. -a) का१ ब२ य आत्म°, ब३ यश्चात्म°, दे० ३.५ यश्चात्म°, ग२ यःस्वात्म° (→यस्त्वात्म°); न१ १°मति° (→१°रति°); दे० १० यस्त्वात्मनिरतो नित्यः. -b) दे० ४.६ महामतिः (→महामुनिः); दे० १० गुप्तो तिष्ठेत्तमहामुनिः.

८२. दे० न१. b c ⊙ (इ. सं.). -a) ब१.२ ज्ञानस (?) न्यासिनः, ब३ आत्मसंन्यासिनः, द१ ज्ञानं संन्यासिनः (→ज्ञानसंन्यासिनः). -b) का१ केचित्, ते१ कर्म- (→वेद-); ब१.३ म१ परे (→[अ] परे). -c) ते१ वेद° (→कर्म°); ब१.३ दे० ३.३ ०स (?) न्यासिनः (→संन्यासिनः). -d) ब१ त्रिविधा (→त्रिविधाः); दे० १० त्रिविधा परमेष्ठिकः.

८३. -a) ग२ त्रिविधा (→त्रिविधो). -b) दे० १ सं (→सांख्य). -c) ब१.२ दे० १.३ मुव. [अ] न्याश्रमी (दे० १°) श्रमी, ब३ चाश्रमः, दे० ४ चातिमा, दे० १० चाश्रमी, न१ १° मुव. मुए. ह्याश्रमी, ते१ [अ] न्याश्रमी, म१ [अ] न्याश्रमः (→[अ] न्याश्रमी); ग२ प्रोक्तः (→प्रोक्ता). -d) दे० १.४-१० ते१ द१ ग१ म१ मुव. आश्रितः (दे० १°ताः); ग२ आश्र (?) ताः (→आश्रितः).

प्रथमा भावना पूर्वं सांख्ये त्वक्षरभावना ।
 तृतीये चान्तिमा प्रोक्ता भावना पारमेश्वरी ॥८४॥
 तस्मादेतद् विजानीध्वमाश्रमाणां चतुष्टयम् ।
 सर्वेषु वेदशास्त्रेषु पञ्चमो नोपपद्यते ॥८५॥
 एवं वर्णाश्रमान् सृष्ट्वा देवदेवो निरञ्जनः ।
 दक्षादीन् प्राह विश्वात्मा सृजध्वं विविधाः प्रजाः ॥८६॥
 ब्रह्मणो वचनात् पुत्रा दक्षाद्या मुनिसत्तमाः ।
 असृजन्त प्रजाः सर्वा देवमानुषपूर्विकाः ॥८७॥
 इत्येष भगवान् ब्रह्मा खण्डित्वे स व्यवस्थितः ।
 अहं वै पालयामीदं संहरिष्यति शूलभृत् ॥८८॥ वें. १.२.९१

८४. -a) ब१ प्रथमो (→प्रथमा); ग२ भवानात् (→भावना); दे० ४.६ पूर्वं, ते१ पूर्वा (→पूर्वं). -b) दे० ४ सांख्ये (?), ते१ सांख्या (→सांख्ये); दे० १० चाक्षर° (→त्वक्षर°); दे० १°भावनात् (→भावना). -c) ब१ दे० ४.५ तृतीया (→तृतीये); दे० ५ ग२ चान्तिका (ग२ १°कौ), म१ चान्त्यमा (→चान्तिमा); ब१.३ [इ] त्युक्त्वा, ग२ प्रोक्तः (→प्रोक्ता). -d) का१ दे० १० द१ ग२ परमेश्वरी (→पारमेश्वरी).

८४ श्लोकात्परं दे० पुस्तके अधिकम्—

योगमुत्तममास्थितः । प्रथमा भावना पूर्वं सांख्यतत्त्व...
 (= ८३d-८४b)

८५. -a) द१ ग१.२ म१ तस्मादेवं (→तस्मादेतत्); का१ ब२ दे० १.२.४ विजानीयाद्, न१ विजानी(न्द्र)ध्वम (→विजानीध्वम). -b) ब३ चतुष्टयं (→चतुष्टयम्). -d) दे० ४ धवनो (→पञ्चमो).

८६. म१. ८६-८५b ⊙. -a) दे० ४ वर्णाश्रमा, न१ ग१ वर्णाश्रमं (न१ १°मां) (→वर्णाश्रमान्); का१ न१ दृष्ट्वा (→सृष्ट्वा). -b) न१ १°देवं (→देवो); न१ चतुर्मुखः (→निरञ्जनः). -c) दे० ४ दक्षादी (?) ग२ दी (?) दक्षादीन् (→दक्षादीन्); -d) ब१ विविधा (?) (→विविधाः).

८७. म१. ⊙ (इ. ८६ पा. वि.). -a) ग२ पुत्रान् (→पुत्राः[.]). -b) ब२ १°पुङ्गवाः, दे० १°सत्तमः (→सत्तमाः). -c) ब३ दे० ४ न१ असृजन्तः (दे० १°तो ?), द१ ग१.२ असृज° (ग२ १°जन्) स्ते (ग२ १°ते) (→असृजन्तः); दे० १० ग२ मुव. सर्वे (→सर्वाः). -d) दे० १.३.४ मुव. १°पूर्विकाः, न१ १°रूपिका (→पूर्विकाः).

८८. म१. ⊙ (इ. ८६ पा. वि.). -a) का१ इत्येषा, दे० १० द१ मुव. इत्येवं (दे० १°व) (→इत्येष); दे० ५ भग*

वै.१.२.६१ तिस्रस्तु मूर्त्तयः प्रोक्ता ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 रजःसत्त्वतमोयोगात् परस्य परमात्मनः ॥८९॥
 अन्योन्यमनुरक्तास्ते ह्यन्योन्यमुपजीविनः ।
 अन्योन्यं प्रणताश्चैव लीलया परमेश्वराः ॥९०॥
 ब्राह्मी माहेश्वरी चैव तथैवाक्षरभावना ।
 तिस्रस्तु भावना रुद्रे वर्तन्ते सततं द्विजाः ॥९१॥
 प्रवर्तते मध्यजस्रमाद्या चाक्षरभावना ।
 द्वितीया ब्रह्मणः प्रोक्ता देवस्याक्षरभावना ॥९२॥

(→भगवान्); द१ ब्रह्मन् (→ब्रह्मा); -b) का१ दे६ सृष्टृत्वे, ब२ सृष्टृत्वर्थे, द१ सृष्टृत्वे*, दे२ सृष्टृत्वे, दे३.९.१० सृष्टृत्वे (→सृष्टृत्वे) दे१० न१ द१ ग्र२ स (ग्र२ सा) व्यवस्थितः (ग्र२ ताः) (→संव्यवस्थितः); ग्र१ स्रष्टा सत्त्वे व्यवस्थितः. -c) दे४ [इ]ति (→[इ]दं). -d) दे२ शुलभृक्, न१ शुलभृक् (→शुलभृत्).

८९. म१. ० (द्र. ८६ पा. वि.). -a) दे१० तिस्रस्तु (→तिस्रस्तु); ब१ मूर्त्तयः[.]; दे१० मूर्त्तयः (→मूर्त्तयः). -b) दे१ ब्रह्मविष्णुः (→ब्रह्मविष्णु-), ब२ शिवात्मिकाः, दे६.९ महेश्वरः (→महेश्वराः). -c) ब१ सत्त्वं (→सत्त्व-). -d) दे१ परमहात्मनः (→परमात्मनः); दे२ परस्परमहात्मनः.

८९ श्लोकस्य ab, cd मध्ये न१ अधिकम्.

* एकस्यैव महेशस्य देवदेवस्य शुलिनः ।

९०. म१. ० (द्र. ८६ पा. वि.). -b) दे१ ग्र२ वन्यो, द१ ग्र१ अन्यो (→ह्यन्यो). -c) ब१ दे४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. अन्योन्य- (→अन्योन्यं); दे२ प्रागता, दे६ प्रणता (→प्रणताश्). -d) दे४.१० न१ परमेश्वरः (→परमेश्वराः).

९१. म१. ० (द्र. ८६ पा. वि.). -b) दे४ [ए]वेश्वर° न१ त्वक्षर°, ग्र१ चाक्षर° (→[ए]वाक्षर°). -c) दे४ रुद्रे (→रुद्रे). -d) का१ दे३ ग्र१ वर्तते, ग्र२ वर्तन्ति (→वर्तन्ते).

९२. म१. ० (द्र. ८६ पा. वि.); द१ ग्र१.२. cd ०; ब३ 'मध्य.....क्षर' इति अस्पष्टम्. -a) ब२.३ दे२-४.६ ते१ प्रवर्तन्ते, ग्र२ प्रवर्तते (→प्रवर्तते); का१ मध्यमं तु, दे१ ते१ मयाजस्रं, दे३ मयं(?)जस्रं, दे६ यदाजस्रं, ग्र२ मध्यजस्य (→मध्यजस्रम्). -b) का१ आद्याचा (चा)क्षर°, ब१.२ दे६ ते१ अन्याश्चाक्षर°, दे३ अन्याश्वाक्षर°, न१ अन्यात्वक्षर°, मुए. मुर्वे. आद्यात्वक्षर° (→आद्या चाक्षर°); ब१.२ दे३.६ ते१ भावनाः (→भावना). -c) न१ द्वितीया (→द्वितीया). -d) ते१ देवस्साक्षर° (→देवस्याक्षर°).

९२ श्लोकात्परं दे९ पुस्तके अधिकम्—

अहं चैव महादेवो न भिन्नौ परमार्थतः ।
 विभज्य स्वेच्छयात्मानं सोऽन्तर्यामीश्वरः स्थितः ॥९३॥
 त्रैलोक्यमखिलं स्रष्टुं स देवासुरमानुषम् ।
 पुरुषः परतोऽव्यक्ताद् ब्रह्मत्वं समुपागमत् ॥९४॥
 तस्माद् ब्रह्मा महादेवो विष्णुर्विश्वेश्वरः परः ।
 एकस्यैव स्मृतास्तिस्रस्तनूः कार्यवशात् प्रभोः ॥९५॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वन्द्याः पूज्याः प्रयत्नतः ।
 यदीच्छेदचिरात् स्थानं यत्तन्मोक्षाख्यमव्ययम् ॥९६॥

* ... .. तथैवाक्षर भावना ।

तिस्रस्तु भावना *रुद्रे वर्तन्ति सततं द्विजाः ।

प्रवर्तते मध्यजस्रं आद्याचाक्षरभावना ।

द्वितीया ब्रह्मणः प्रोक्ता देवस्याक्षरभावना ।

(=६१d-६२).

९३. म१. ० (द्र. ८६ पा. वि.). -a) न१ देवां (→देवो). -b) व१ दे२.६ ते१ मुर्वे. मुए. भिन्नो (दे२ मुर्वे. मुए. भिन्नः), ग्र२ भिन्ना (→भिन्नी); ब२ परमात्मनः (→परमार्थतः). -c) दे१० विभाज्य (?) (→विभज्य); दे३ स्वेच्छया (?) (→स्वेच्छया). -d) ग्र१.२ अन्तर्यामी (→सोऽन्तर्यामी); का१ [ई]श्वरः स्थितः, ग्र२ ईश्वराथितः (→[ई]श्वरः स्थितः).

९४. म१. ० (द्र. ८६ पा. वि.). -a) दे३ अखिलं (→अखिलं); ब३ श्रेष्ठं, दे१ स्रष्टो, दे१० ते१ स्रष्टुं, न१ द्रष्टुं (→स्रष्टुं). -c) दे६.१० परमो (→परतो); का१ ब२.३.६ न१ [अ]व्यक्ता, दे१.४ [अ]व्यक्तान्, दे२.९ मुर्वे. मुए. [अ]व्यक्तो, दे१० यस्तु (→[अ]व्यक्ताद्). -d) ते१ स्रष्टृत्वं (→ब्रह्मत्वं); ब१.३ दे४ समुपागतः (→समुपागमत्).

९५. म१. ab ०; न१. ६१८-६७ ०. -b) ब१.३ प्रभुः (→परः). -c) का१ दे२.६ ग्र१ स्मृता तिस्रः (का१ सस्), दे१० स्मृतिस्तत्र, ग्र२ मृतातिस्रः (→स्मृतास्तिस्रः). -d) का१ दे२ तनुः, ब१ दे२-१० मुर्वे. मुए. तद्वत्, ब२ सूनूः, ब३ दे४ द१ ग्र१.२ तत्तत्, दे१ तत्त्व, दे३ शुद्धिः, ते१ ताहि, म१ तस्मात्, मुब. मूर्तीः (→तनुः); का१ ब३ दे२.१० द१ प्रभो, ते१ स्मृताः, ग्र२ प्रभुः (→प्रभोः).

९६. न१. ०. -a) दे२ प्रकारेण (→प्रयत्नेन). -b) ग्र२ चिन्त्या, (→वन्द्या); ब२ दे१.५.८-१० द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. विशेषतः (→प्रयत्नतः). -c) का१ यदीक्षेद्, ते१ यदि चेद्, (→यदीच्छेद्); दे३ अचिरान्, द१ तु विराट् (→अचिरात्); दे१० मानं, ते१ ज्ञानं (→स्थानं). -d) दे१० यत्तान्, ग्र२ यत्तं (→यत्तन्); दे२ मोक्षाक्षं (→मोक्षाख्यं).

वर्णाश्रमप्रयुक्तेन धर्मेण प्रीतिसंयुतः ।
 पूजयेद् भावयुक्तेन यावज्जीवं प्रतिज्ञया ॥१७
 चतुर्णामाश्रमाणां तु प्रोक्तोऽयं विधिवद्विजाः ।
 आश्रमो वैष्णवो ब्राह्मो हराश्रम इति त्रयः ॥१८
 तल्लिङ्गधारी सततं तद्भक्तजनवत्सलः ।
 ध्यायेदथार्चयेदेता ब्रह्मविद्यापरायणः ॥१९
 सर्वेषामेव भक्तानां शंभोलिङ्गमनुत्तमम् ।
 सितेन भस्मना कार्यं ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ॥२०
 यस्तु नारायणं देवं प्रपन्नः परमं पदम् ।
 धारयेत् सर्वदा शूलं ललाटे गन्धवारिभिः ॥२१

९७. न१. ॐ; दे१-१०. bc ॐ. -a) ग्र२ सर्वा^० (→वर्णा^०); ब२-३ दे३-६ वर्णाश्रम (ब२-३ ०मं) प्रयत्नेन. -b) द१ ग्रा१-२ म१ प्रतिसंवृ (ग्र२ ०हृ) तः (→प्रीतिसंयुतः). -c) दे३ पूजयेद् (→पूजयेद्); ते१ ०यज्ञेन (→०युक्तेन). -d) ब१ दे१-१० ग्रा१-२ यावज्जीव- (→यावज्जीवं); ग्रा१ -प्रतिक्रिया (→प्रतिज्ञया).

९८. -a) ग्र२ चातुर्वर्णाश्रमाणन्तु. -b) दे१ त्रिविधो, दे१० च विधिः, म१ विविधं (→विधिवद्). -c) दे१-१० ग्र२ ब्रह्मो (→ब्राह्मो). -d) दे३ द्वाश्रम, दे६ शिराश्रम, ते१ ग्रा१ ह(ते१ प) राश्रम (→हराश्रम); दे१ स्मृतः, + त्रयः (→त्रयः).

९९. -a) दे१-१०-१० द१ ग्रा१-२ म१ मुर्वे. मुए. नियतं (ग्रा१ ०तस), दे५ सत* (→सततं). -b) न१ भक्तं (→भक्त-). -c) ब१ अर्थाच्चयेद्, ब३ अश्नयेद्, दे४ अर्थाच्चयेद्, द१ तथार्चयेद्, ग्र२ तानर्चयेद्, म१ तदार्चयेद् (→अर्थाच्चयेद्); दे५ ग्र२ एवान्, दे६-१० एता (→एतान्).

१००. -a) ब३ देवानां (→भक्तानां). -b) ग्रा१ शान्तो लिङ्गम्, ग्र२ ** लिङ्गम्, म१ श्रौतलिङ्गम् (→शम्भोलिङ्गम्). -c) दे३ सितेन, न१ त्रि (सि) तेन, ग्र२ स तेन (→सितेन); दे१ कार्या (→कार्यं). -d) ब२ ते१ च (→तु).

१०१. -a) दे१ यस्तु (→यस्तु). -b) दे३ प्रपन्नः, दे४ प्रपन्नं (→प्रपन्नः); ते१ परम् (→पदम्). -c) न१ स सदा (→सर्वदा); दे१० ऊर्ध्वं (→शूलं). -d) न१ वारिणा, ते१ वारिभिः (→वारिभिः).

१०२. -a) दे४ प्रपन्नाय, ग्र२ प्रपन्नयेत् (→प्रपन्ना ये); दे३ बीज (?), ते१ विभुं (→बीजं). -c) न१ ललाटे (→ललाटे); ते१ तिलको (→तिलकं). -d) ते१ धारणे यस्तु सर्वदा, ग्र२ धारिणी * न्तु सर्वदा.

प्रपन्ना ये जगद्बीजं ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ।
 तेषां ललाटे तिलकं धारणीयं तु सर्वदा ॥१०२
 योऽसावनादिभूतादिः कालात्माऽसौ धृतो भवेत् ।
 उपर्यधो भावयोगात् त्रिपुण्ड्रस्य तु धारणात् ॥१०३
 यत्तत् प्रधानं त्रिगुणं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् ।
 धृतं त्रिशूलधरणाद् भवत्येव न संशयः ॥१०४
 ब्रह्मतेजोमयं शुक्लं यदेतन् मण्डलं रवेः ।
 भवत्येव धृतं स्थानमैश्वरं तिलके कृते ॥१०५
 तस्मात् कार्यं त्रिशूलाङ्गं तथा च तिलकं शुभम् ।
 त्रियायुषं च भक्तानां त्रयाणां विधिपूर्वकम् ॥१०६ वै.१.२.१०६

१०३. -a) दे१० ये^० (→यो^०); दे१-९ न१ द१ म१ अनादि- (?) (→अनादिर); दे१० भूतानि, न१-भूतादि (→भूतादिः). -b) न१ कालात्मा स, ग्र२ कालात्मानो (→कालात्माऽसौ); ब१-३ धृतो, ग्र२ [अ]ग्रतो (→धृतो); दे३-६ [अ]भवत् (→भवेत्); ते१ कालात्मा साध्यतो भवेत्. -c) दे४ द१ उपर्यधो, दे६ उपर्यधो (→उपर्यधो); ब३ दे३-६ ग्रा१ म१ भाग^० (→भाव^०); दे३ -योगात्, न१ -योगी (→योगात्); ग्र२ उपा *****ग्र. -d) ब१ त्रिपुण्ड्रस्य तु, ब३ त्रिपुण्ड्रकस्य, दे४ ते१ त्रिपुण्ड्रस्य च. (→त्रिपुण्ड्रस्य तु); का१ धारणा, दे२ धारिणा (→धारणात्).

१०४. -a) दे१ यतः प्रधानं, ते१ यस्तत्प्रधानं, द१ ग्रा१-२ म१ यत् प्रसादन्तु (→यस्तत्प्रधानं). -c) ब१-३ दे४-६ ते१ त्रिशूल भ (दे४ ०म) रणात्, दे१ त्रिशूल* रणात्, दे२-३-५-८-१० मुर्वे. मुए. तु शूलधरणाद्, न१ त्रिशूलधरणं (→त्रिशूलधरणात्); ग्र२ धृतिन्तु शूलन्धरणात्. -d) दे१ भव(त)त्येव, दे३ भवत्येव (→भवत्येव).

१०५. -a) ब२-३ शुद्धं, दे५ शुक्लं (?), दे१० शूलं, द१ ग्रा१-२ म१ युक्तं (→शुक्लं). -b) ग्रा१ यदेवम्, ग्र२ य एवम्, म१ यन्देवं (→यदेतन्); द१ ग्रा१-२ म१ धरेत् (→रवेः). -c) दे३ भवत्येव, दे१० अ(?)वत्येव (→भवत्येव); दे३ न१ धृत्वं, द१ धृतं (→धृतं); दे१० स्थाने, ते१ तावत् (→स्थानम्). -d) ब३ ऐश्वर्यं, ग्र२ ईश्वरे (→ऐश्वरं); दे५ [अ]क्षतेः (?), न१ तु वै, द१ ग्रा१-२ म१ धृते (→कृते).

१०६. -a) दे३ कार्यं (?), दे१० कार्यं, ग्र२ कालं (→कार्यं); दे३-६ म१ त्रिशूलाङ्गं (→त्रिशूलाङ्कं). -b) न१ तथैव (→तथा च). -c) का१ ब१-३ दे२-५-६ मुर्वे. मुए. मुव. आयुष्य-ञ्चापि, दे१ आयुषां चापि, दे३ आयुषश्चापि, दे१-१० न१ आयुषं चा

बै.१.२.१०९ यजेत जुहुयादशौ जपेद् दद्याज्जितेन्द्रियः ।

शान्तो दान्तो जितक्रोधो वर्णाश्रमविधानवित् ॥१०७

एवं परिचरेद् देवान् यावज्जीवं समाहितः ।

तेषां संस्थानमचलं सोऽचिरादधिगच्छति ॥१०८

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

३

ऋषय ऊचुः ।*

वर्णा भगवतोद्दिष्टाश्चत्वारोऽप्याश्रमास्तथा ।

इदानीं क्रममस्माकमाश्रमाणां वद प्रभो ॥१

श्रीकूर्म उवाच ।*

(दे१० वा)पि, ते१ त्रयायुषेण, द१ त्रयायुषं च, अ२ त्रयायुषञ्च
(→त्रियायुषं च); दे१ भूतानां (→भक्तानां).

१०७. -a) का१ यजेत्, दे१० जयेत्, ते१ जपेच्च
(→यजेत्). -b) दे१ देवान् (→देवाञ्); ब३ जपं कुर्याज्जि-
तेन्द्रियः. -d) ते१ विभाग° (→विधान°).

१०८. -a) दे३ एव (?) (→एवं); ते१ पंचचरेद्
(→परिचरेद्); दे२ देवं, ते१ देहान् (→देवान्). -b)
दे१० यावज्जीव- (→यावज्जीवं); दे१० समाहिताः (→समा-
हितः). -c) ब१.३ दे१.४.५.८-१० न१ द१ अ१.२ मुर्वे. स्वस्थानं, म१
तु स्थानं (→संस्थानम्); दे१० द१ अतुलं (→अचलं). -d) ब२
न चिराद्, ते१ अचिराद् (→सोऽचिराद्); का१ अविगच्छति,
दे१ एव गच्छति (→अधिगच्छति).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे३ इत्यादि महापुराणे, ब१ इति कौर्मै,
ब२ अ२ इति कूर्मपुराणे, ब३ इति कौर्मै षट्साहस्र्यां संहितायां,
दे१.८-१० द१ अ१ मुर्वे मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२
इत्यादि महापुराणे कौर्मै, दे४.५ इत्यादि महापुराणे कौर्मै, दे६
इत्यादि महापुराणे कूर्मै, न१ इति श्रीकूर्मै, ते१ इत्यादि महा-
पुराणे कूर्मपुराणे, म१ श्रीकूर्मपुराणे, मुब. इति श्रीकूर्मै
महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—द१ अ१ म१. ॐ; का१
ब३ दे२.३ श्रीकल्पवृत्तान्ते (ब३°न्त) वर्णाश्रमोपवर्णने, ब१.२ दे२.४
न१ दे६ श्रीकृष्णवृत्तान्ते, दे८.९ वर्णाश्रमवर्णनं, दे१.२.८-१०
मुर्वे. मुए. मुब. वर्णाश्रमवर्णनं नाम, दे५ वर्णाश्रमोपवर्णनं, ते१
श्रीकल्पे वर्णाश्रमोपवर्णने. अध्यायसंख्या—का१ ब१.३ दे१.५.८-९

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।

क्रमेणैवाश्रमाः प्रोक्ताः कारणादन्यथा भवेत् ॥२

उत्पन्नज्ञानविज्ञानो वैराग्यं परमं गतः ।

प्रव्रजेद् ब्रह्मचर्या तु यदीच्छेत् परमां गतिम् ॥३

न१ ते१ द१ अ१.२ म१ द्वितीयोऽध्यायः, ब२ दे६ ॥२॥,
दे१० मुर्वे. मुए. मुब. द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

३

* अ१. ॐ; दे१ ऋषय***; दे१० ऋषय उवाच; न१ ते१ द१
अ२ म१ ऋषयः.

१. -a) दे१ भगवतोद्दिष्टां, दे६.१० भगवतोद्दिष्टाश्च, ते१
द१ अ१.२ म१ भगवतोद्दिष्टाश्च (→भगवतोद्दिष्टाश्च). -b) दे१
[अ]प्याश्रमः, दे४ ते१ ह्याश्रमाः (→[अ]प्याश्रमाः). -c) दे१
क्रममस्मा*, न१ कर्मवास्माकं (→क्रममस्माकं). -d) दे१
*श्रमाणां (→आश्रमाणां).

* का१ ब१-३ दे२.३.५.६-८-१० मुर्वे. मुए. कूर्म उवाच; दे४
श्रीभगवानुवाच; न१ अ२ कूर्मै; ते१ अ१ म१ श्री कूर्मै.

२. -a) दे१० गृहस्थस्य, द१ अ१.२ म१ गृहस्थोऽथ, अ२
गृहस्थो वा (→गृहस्थश्च). -b) का१ वानप्रस्थो (→वान-
प्रस्थो). -d) का१ करणाद्, ब२ तोरण्याद् (→कारणाद्); दे४
अन्यथा (→अन्यथा); ब१.३ ते१ भवेत्, ब२ मुब. नहि, दे६.८-१०
न१ भवेत् (→भवेत्).

३. -a) ब१ अ२ विज्ञान, दे५ मुर्वे. विज्ञानी, द१ विज्ञाना
(→विज्ञानो); न१ उत्पन्नज्ञान(विज्ञान)विज्ञानो. -b) न१ वैराग्य-
(→वैराग्य); दे६ गताः (→गतः). -c) दे१ प्रव्रजे(?), द१
प्रव्रजेत् (→प्रव्रजेत्); ब२ दे३.६ ब्रह्मचर्यान्तु, ब३ ब्रह्मचर्यान्तु, दे१
ब्रह्मचर्या तु, दे४ न१ ब्रह्मचर्या तु, ते१ ब्रह्मचर्यान्ते, द१ व्रतचर्या
तु, अ१.२ म१ व्रतचर्यान्तु (→ब्रह्मचर्या तु). -d) अ२ यदि गच्छेत्
परां गतिं.

दारानाहृत्य विधिवदन्यथा विविधैर्मखैः ।
यजेदुत्पादयेत् पुत्रान् विरक्तो यदि संन्यसेत् ॥४
अनिष्टा विधिवद् यज्ञैरनुत्पाद्य तथात्मजम् ।
न गार्हस्थ्यं गृही त्यक्त्वा संन्यसेद् बुद्धिमान् द्विजः ॥५
अथ वैराग्यवेगेन स्थातुं नोत्सहते गृहे ।
तत्रैव संन्यसेद् विद्वाननिष्टाऽपि द्विजोत्तमः ॥६
अन्यथा विविधैर्यज्ञैरिष्टा वनमथाश्रयेत् ।
तपस्तप्त्वा तपोयोगाद् विरक्तः संन्यसेद् यदि ॥७

४. -a) दे५ दारानाहृत्य, ग्र२ दारानाश्रित्य (→दाराना-
हृत्य). -b) ब२.३ पुत्रार्थी, दे६ अथवा (→अन्यथा). -c) दे४
यजेतोत्पादयेत् (→यजेदुत्पादयेत्); दे६ पुत्राद् (→पुत्रान्).
-d) ब२.३ दे५ ग्रा.२ म१ संन्यसेत्, (→संन्यसेत्).

५. -a) ब१ दे१.१० अनिष्टा (?), ग्र२ अनिष्टत्वा
(→अनिष्टत्वा); ब३ न१ विविधैः (→विविधवद्). -b) ब३ ग्र२
अनुत्पाद्य (→अनुत्पाद्य); दे१ [अ]थवा (→तथा); दे१.३.८-१०
ते१ द१ ग्रा.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. [आ]त्मजान् (दे३ °जां), दे५
[आ]त्मजः, न१ [आ]त्मकं (जं) (→[आ]त्मजं). -c) का१
ब१.३ दे३.५.६ न१ ते१ द१ म१ मुर्वे. मुए. गार्हस्थ्यं, दे१.१० गार्हस्थां,
ग्र२ गार्हस्थ्यं (→गार्हस्थ्यं); का१ गृहीकृत्वा, ब१.३ दे६ ते१
गृहीगत्वा, ब२ गृही*त्वा, दे८.९ गृहीत्वैव, दे१० गृहीत्वेन, न१
गृहीस्थि (?) (त्यक्त्वा, द१ ग्रा.२ म१ गृहीत्वा तु (→गृही
त्यक्त्वा). -d) ब१.३ दे४-६ द१ म१ संन्यसेत् (→संन्यसेत्); दे४
बुद्धिमात्मनः, ग्र२ बुद्धिमान् द्विजः (→बुद्धिमान् द्विजः).

६. -a) ब३ ग्र२ °योगेन (→°वेगेन). -b) का१
नोत्सहे* (→नोत्सहते); का१ दे२.३.५ गृहात्, दे६ गृहात् (→गृहे).
-c) दे६ तत्रैव, ग्र२ तत्र वो (→तत्रैव); ब१-३ दे५.६ द१ संन्यसेत्
(→संन्यसेत्). -d) न१ अनिष्टत्वाश्च, ग्र२ अशिष्वैव, द१ ग्रा.
म१ अनिष्ट्वैव, ते१ ब्रह्मनिष्ठो (→अनिष्टत्वापि); ब२.३ दे४.१०
ग्र२ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमः).

७. -a) दे१ मुर्वे. मुए. मुव. तथापि, दे८.९ द१ ग्रा.
अथापि, दे१० अद्यापि, ग्र२ तथा च, म१ अथवा (→अन्यथा).
-b) का१ [अ]थाश्रयेत्, दे८-१० [अ]नाश्रयेत्, (दे८ °यन्, दे९
°यत्), न१ [अ]थाश्रयेत्, ग्र२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. [अ]थाश्रयन्
(ग्र२ °यत्) (→[अ]थाश्रयेत्). -c) ते१ अशक्तस्तु
(→तपस्तप्त्वा); का१ ब१-३ दे२ ते१ ततो, दे४ यथो, द१ ग्रा.२
म१ [अ]पि वा (→तपो-); द१ ग्रा.२ म१-वेगात् (→योगात्).
-d) दे६ विरक्ताः (→विरक्तः); ब२.३ दे२ द१ ग्रा.२ म१ संन्यसेद्

वानप्रस्थाश्रमं गत्वा न गृहं प्रविशेत् पुनः ।
न संन्यासी वनं चाथ ब्रह्मचर्यं न साधकः ॥८
प्राजापत्यां निरूप्येष्टिमाग्नेयीमथवा द्विजः ।
प्रव्रजेत गृही विद्वान् वनाद् वा श्रुतिचोदनात् ॥९
प्रकर्तुमसमर्थोऽपि जुहोति यजति क्रियाः ।
अन्धः पङ्गुर्दरिद्रो वा विरक्तः संन्यसेद् द्विजः ॥१०
सर्वेषामेव वैराग्यं संन्यासाय विधीयते ।
पतत्येवाविरक्तो यः संन्यासं कर्तुमिच्छति ॥११ बं. १.३.११

(→संन्यसेद्); दे२ मुर्वे. मुए. मुव. बहिः, दे४.५ यतिः, ते१ **,
ग्र२ इति (→यदि)

८. -b) दे४ प्रतिविशेत् (→प्रविशेत्). -c) ब१
संन्यासी च, ब३ स संन्यासी, (→न संन्यासी); दे३ वनश्चाथ,
ते१ वनं गच्छेत्, द१ ग्रा.२ म१ वनाद् (ग्र२ °द्वा) स (→वनं
चाथ). -d) का१ दे३.६ ब्रह्मचर्यां (दे३ °र्यं) र्थ-; ब१ ब्रह्मचर्यस्व-
ब३ ब्रह्मचर्येण, दे१ ब्रह्मचर्यत्र (?), दे५ मुर्वे. मुए. मुव.
ब्रह्मचर्यञ्च (→ब्रह्मचर्यं न); दे४.८-१० ते१ साधकं, न१ वा गृही
(→साधकः).

९. -a) ब२ दे१.४ प्राजापत्या (ब२ °त्वं) (→प्राजा-
पत्यां); का१ निरूप्येष्टिम्, दे६ न१ निरूप्येष्टिन् (न१ °ष्टीम्)
(→निरूप्येष्टिम्). -b) ब२ पुनः, ब३ द१ म१ द्विजाः (→द्विजः).
-c) ब१-३ दे१-६ न१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रव्रजेत् (ब३ °त्स्व, दे१
°द्वा), ग्र२ प्रव्रजीत (→प्रव्रजेत); ब१-३ दे१.२ गृहाद् (→गृही);
का१ पृष्टने तु गृहाद्विद्वान्. -d) दे४ बलाद्वा, ते१ वनं वा,
ग्रा.२ म१ व(म१ वृ)ताद्वा (→वनाद्वा); दे८.९ श्रुतिचोदनात्,
द१ ग्रा.२ म१ इति चोदना (ग्र२ °नात्) (→श्रुतिचोदनात्).

१०. -a) ब१.३ यः (→प्र-); दे१ न प्रवर्तुं समर्थापि.
-b) ते१ जुहो* (→जुहोति); ब१.२ व्रजति, दे८-१० जपति,
ते१*** (→यजति); ब१ दे६ न१ क्रियां (→क्रियाः). -c) ग्र२
म१ पङ्गुर्दरिद्रो (→पङ्गुर्दरिद्रो). -d) ब१.२ द१ म१ संन्यसेत्
(→संन्यसेत्); ब१ द्विज (→द्विजः).

१० श्लोकात्परं दे५ पुस्तके ६८-१०d आवृत्तम्.

११. -a) दे३ वैराग्य (?) (→वैराग्यं). -b) ब१-३
दे६ संन्यासाय, दे१.८-१० ग्रा.२ मुर्वे. मुए. मुव. संन्यासे तु, द१
संन्यासे तु, ग्र२ संन्यासेति, म१ संन्यासेषु (→संन्यासाय). -c)
दे४ पतत्येषो, दे८-१० एतत्सर्वी (दे१० °वा), द१ म१ पतत्यथा-
(→पतत्येवा-); का१ दे२.३.६.८-१० वा (→यः). -d) ब१-३
दे१.४ द१ संन्यासं (→संन्यासं); दे४ अर्हसि (→इच्छति).

वै. १.३.१२ एकस्मिन्नथवा सन्ध्यां वर्तेतामरणं द्विजः ।
 श्रद्धावानाश्रमे युक्तः सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥१२
 न्यायागतधनः शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः ।
 स्वधर्मपालको नित्यं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥१३
 ब्रह्मण्याधाय कर्माणि निःसङ्गः कामवर्जितः ।
 प्रसन्नेनैव मनसा कुर्वाणो याति तत्पदम् ॥१४
 ब्रह्मणा दीयते देयं ब्रह्मणे संप्रदीयते ।
 ब्रह्मैव दीयते चेति ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥१५
 नाहं कर्ता सर्वमेतद् ब्रह्मैव कुरुते तथा ।
 एतद् ब्रह्मार्पणं प्रोक्तमृषिभिः तत्त्वदर्शिभिः ॥१६
 प्रीणानु भगवानीशः कर्मणाऽनेन शाश्वतः ।

१२. -a) दे३.६ ते१ एतस्मिन्नथवा, दे१० एकस्मिते*व
 (→एकस्मिन्नथवा). -b) दे३ वर्तत (→वर्तेत); का१ दे२
 [आ]मरणा (दे२ °णात्) द्विजः, व१-३ दे३-६ [आ]मरणा
 (दे४ °ण) द्विजाः, दे१.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. [आ]
 मरणान्ति (ग्र२ °त्य) कम् (→[आ]मरणं द्विजः). -c) व१
 श्रद्धावानाश्रमे, दे३.६ श्रुत्वा वा (दे६ °वा) नाश्रमे (→श्रद्धावाना-
 श्रमे); का१ युक्ते, दे४ युतः, दे१० युक्ता, द१ म१ रक्तः (→युक्तः).
 -d) ग्र२ [अ]नृतत्वाय (→[अ]मृतत्वाय).

१३. दे५. ० (ह. सं.). -a) दे४ द१ न्यायागतधनः
 (→न्यायागतधनः); ते१ न्याय***धनश्शान्तो. -b) द१ ग्रा१.२
 म१ °विशारदः (→°परायणः). -c) व३ स्वकर्म° (→स्वधर्म°).
 -d) दे१.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. ब्रह्मभूयाय
 (→सोऽमृतत्वाय).

१४. -a) दे१ ब्रह्मण्याधाय (→ब्रह्मण्याधाय); द१ ग्रा१.२
 म१ बुद्धि वै (→कर्माणि). -b) दे१.३ निःसंगो (दे३ °ङ्गा)
 (→निःसङ्गः). -c) दे४ प्रसन्नो नैव (→प्रसन्नेनैव).

१५. -a) दे१० ब्रह्माणं, न१ ते१ ब्रह्मणे (→ब्रह्मणा);
 ते१ ***ते (→दीयते); दे६ म१ देवं (→देयं). -b) न१ ते१ द१
 ग्रा१.२ ब्रह्मणा, ते१ ब्रह्मण (→ब्रह्मणे); ते२ ***यते (→संप्रदी-
 यते). -c) ते१ दीयते (→दीयते). -d) ते१ ब्रह्मवर्णम्
 (→ब्रह्मार्पणम्); दे१ इमम् (→इदम्); ते१ पदम् (→परम्).

१६. -a) न१ अहम् (→नाहम्). -b) द१ यथा
 (→तथा). -c) दे५ प्रोक्ताः (→प्रोक्तं). -d) का१ तत्°
 (→तत्त्व°); दे४.९ °दर्शिने, द१ °वादिभिः (→°दर्शिभिः).

१७. -a) व१ प्रीणाति, न१ प्रीणानु (?) (→प्रीणानु).
 -b) का१ दे३.४.६.८.९ तेन (→[अ]नेन). -c) द१ बुद्ध्या
 (→बुद्ध्या).

करोति सततं बुद्ध्या ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥१७
 यद्वा फलानां संन्यासं प्रकुर्यात् परमेश्वरे ।
 कर्मणामेतदप्याहुः ब्रह्मार्पणमुत्तमम् ॥१८
 कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं सङ्गवर्जितम् ।
 क्रियते विदुषा कर्म तद्भवेदपि मोक्षदम् ॥१९
 अन्यथा यदि कर्माणि कुर्यान्नित्यमपि द्विजः ।
 अकृत्वा फलसंन्यासं बध्यते तत्फलेन तु ॥२०
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन त्यक्त्वा कर्माश्रितं फलम् ।
 अविद्वानपि कुर्वीत कर्माप्नोत्यचिरात् पदम् ॥२१
 कर्मणा क्षीयते पापमैहिकं पौर्विकं तथा ।
 मनः प्रसादमन्वेति ब्रह्म विज्ञायते ततः ॥२२

१८. -a) व१.३ दे५.६ द१ ग्रा१ म१ संन्यासं (→संन्यासं).
 -b) दे१.५.१० परमेश्वरं (दे५ °रः, दे१० °र) (→परमेश्वरे).
 -c) दे१ न१ [आ]हुः, द१ ग्रा१.२ म१ [उ]क्तं (→[आ]हुः).
 -d) दे४ ब्रह्मार्पणमुत्तमम्.

१९. -a) व३ दे४.९ तत्, ग्र२ यः (→यत्). -b) द१
 ग्र२ म१ °वर्जितः (→°वर्जितम्). -c) दे१.३.६.८.९ न१ विदुषां
 (→विदुषा); द१ ग्रा१.२ म१ कार्यं (→कर्म). -d) ते१ अति
 (→अपि).

२०. -a) दे५.८.९ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. अथवा,
 (→अन्यथा). -b) व२ दे३ नित्यमपि (?), दे१.२.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुव. नित्यान्यपि, द१ नित्यं यति, ग्रा१ म१
 नित्यं यदि, ग्र२ नित्यहितो (→नित्यमपि); दे४ द१ ग्रा१.२ म१
 द्विजाः (→द्विजः). -c) व२ मयि (→फल-); व१-३ दे२.५ ग्रा१
 °संन्यासं (→°संन्यासं); दे४ अफलं तस्य संन्यासं, ग्र२
 अकृत्वापि फलत्यासी, म१ अकृत्वा तु फलन्यासं. -d) ग्र२
 बुध्यते (→बध्यते); दे४.५ यत्- (→तत्-); दे४.५ तत् (→तु).

२१. -b) का१ दे२.३.६ ग्रा१.२ म१ कर्माणि तत्, दे५ द१
 कर्माश्रितं तत् (→कर्माश्रितं). -c) का१ कुर्वाणः (→कुर्वीत).
 -d) व१.३ दे१.४.५.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. चिरात्, दे३
 [अ]चिरान्, द१ ग्रा१ म१ च तत्-, ग्र२ *तत् (→[अ]चिरात्);
 दे१ ते१ परम्, ग्र२ फलं (→पदम्).

२२. -a) दे४ जायते (→क्षीयते). -b) म१ विहितं
 (→ऐहिकं); द१ पूर्वकं, ते१ पाविकं, द१ ग्रा१.२ पूर्विकं,
 (→पौर्विकं). -c) दे१.३ प्रासादम् (→प्रसादम्); का१
 दे२.४.५ [अ]भ्येति, ते१ [अ]न्येति (→[अ]न्वेति). -d) दे६-१०
 न१ द१ ग्रा१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. °विज्ञायते (→विज्ञायते); दे४-१०
 मुर्वे. मुए. मुव. नरः (→ततः).

कर्मणा सहिताज्ज्ञानात् सम्यग् योगोऽभिजायते ।
 ज्ञानं च कर्मसहितं जायते दोषवर्जितम् ॥२३॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन तत्र तत्राश्रमे रतः ।
 कर्माणीश्वरतुष्ट्यर्थं कुर्यान्नैष्कर्म्यमाप्नुयात् ॥२४॥
 संप्राप्य परमं ज्ञानं नैष्कर्म्यं तत्प्रसादतः ।
 एकाकी निर्ममः शान्तो जीवन्नेव विमुच्यते ॥२५॥

वीक्षते परमात्मानं परं ब्रह्म महेश्वरम् ।
 नित्यानन्दं निराभासं तस्मिन्नेव लयं व्रजेत् ॥२६॥
 तस्मात् सेवेत सततं कर्मयोगं प्रसन्नधीः ।
 तृप्तये परमेशस्य तत् पदं याति शाश्वतम् ॥२७॥
 एतद् वः कथितं सर्वं चातुराश्रम्यमुत्तमम् ।
 न ह्येतत् समतिक्रम्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥२८॥ वं. १.३.२८

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

२३. -a) दे४ सहितान् (?) (→सहिताज्); न१ ज्ञानाम् (→ज्ञानात्). -b) दे४ [अ]सम्यग् (?) (→सम्यग्); ते१ सम्यगेवाभिजायते, द१ ग्रा१.२ म१ सम्यक् ज्ञानं विधीयते. -c) ग्रा२ दोषरहितं (→कर्मसहितं). -d) दे५ °वर्जितः (→°वर्जितम्).

२४. -b) दे१.३.५.६.८-१० मुव. मुए. मुव. यत्र (→तत्र); ग्रा२ तत्तदाश्रमे (→तत्र तत्राश्रमे); का१ ततः, दे४ तरः (?) (→रतः). -c) दे४.१० °तुष्ट्यर्थं (दे१० °ष्या)र्थं (→°तुष्ट्यर्थं). -d) दे४ ते१ कुर्वन् (→कुर्यान्); दे३.४.८ न१ नैष्कर्म्यम् (→नैष्कर्म्यम्); ग्रा१ कुर्यान्निष्कर्म्यताप्नुयात्.

२५. -a) दे१ चरन्(?) (→परमं). -b) ब३ नैष्कर्म्यम् (→नैष्कर्म्यम्); दे३ त्वत् (→तत्). -c) ब२ म१ निर्मलः (→निर्मलः); दे१ शोतो(?) (→शान्तो). -d) दे१ जीवन्नेव(?) (→जीवन्नेव).

२६. -a) का१ ब१.३ दे१-३.५.६.१० वीक्षते, द१ वीक्षेत, ग्रा१ म१ वीक्षेत, ग्रा२ वीक्षे तत् (→वीक्षते); दे४ परमा* नं, ग्रा२ परमज्ञानं (→परमात्मानं). -b) ग्रा२ पर- (→परं); दे५ न१ महेश्वरः (→महेश्वरम्). -c) का१ ब१-३ दे२.३.५.६.८-१० मुव. मुए. मुव. नित्यानन्दी, दे४ नित्यानन्द- (→नित्यानन्दं); का१ ब१.२ दे२.३.५.६.८-१० मुव. मुए. मुव. निराभासः (ब२ °षः), (→निराभासं). -d) दे१.६ तस्मिन्नेव (दे६ °नैव), द१ ग्रा१ म१ स्वयमेव (→तस्मिन्नेव).

२७. -a) दे१ सेवत, ग्रा२ सर्वेण (→सेवेत). -b) दे१ प्रशस्तधीः (→प्रसन्नधीः). -c) दे१० तृप्तये (→तृप्तये);

ग्रा१ च परेशस्य (→परमेशस्य). -d) दे५ शा*तम् (→शाश्वतम्).

२८. -a) का१ ब१.२ दे२-४.६ ते१ सम्यक् (→सर्वं). -b) दे१.१० ग्रा२ च (दे१० चा) तुराश्रमं (→चातुराश्रम्यम्); दे९ °मुत्तमम् (?) (→°मुत्तमम्); दे४ उत्तमं ब्रह्मतः परम्. -c) दे१ न ह्येतत्, दे४ सर्वं तत्, ग्रा२ न ह्येति (→न ह्येतत्). -d) दे१.१० ग्रा१ विन्दति, ते१ गच्छति (→विन्दति); दे१ ग्रा१ मानवाः (→मानवः).

न१ पुस्तके २८ श्लोकस्य ab, cd चरणयोर्मध्ये अधिकम् :—

*इदानीं श्रोतुमिच्छामि यथा संभवते जगत् (= १.४.२८d)

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ इति श्री कौर्मपुराणे, ब१ दे२.३ इति कौर्म, ब२ दे१ इति कूर्मपुराणे, ब३ इति महापुराणे कौर्म, दे४ न१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकू(न१ कौ)र्म, दे५ इति कौर्मपुराणे, दे६ इत्यादि महापुराणे कौर्म, दे८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुव. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादि महापुराणे श्रीकूर्मपुराणे, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब१.२ दे४ न१ द१ ग्रा१.२ म१. ॐ; दे१.८.९ चा(दे१ च) तुराश्रम्य (दे१ °म) कथनं, दे१० मुव. मुए. मुव. चातुराश्रम्य (दे१० °म) कथनं नाम, ते१ चातुराश्रम्यं नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ॐ. का१ ब१.३ दे१-५.९ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ तृतीयोऽध्यायः, दे८.१० मुव. मुए. मुव. तृतीयोऽध्यायः ॥३॥, ब२ ॥३॥.

सूत उवाच ।*

वै. १.४.१ श्रुत्वाऽऽश्रमविधिं कृत्स्नमृषयो हृष्टमानसाः ।
नमस्कृत्य हृषीकेशं पुनर्वचनमब्रुवन् ॥१॥

मुनय ऊचुः ।*

भाषितं भवता सर्वं चातुराश्रम्यमुत्तमम् ।
इदानीं श्रोतुमिच्छामो यथा संभवते जगत् ॥२॥
कुतः सर्वमिदं जातं कस्मिंश्च लयमेष्यति ।
नियन्ता कश्च सर्वेषां वदस्व पुरुषोत्तम ॥३॥
श्रुत्वा नारायणो वाक्यमृषीणां कूर्मरूपधृक् ।

४

* ग्रा. ०; न१ ते१ द१ सूतः; ग्रा२ म१ श्रीसूतः .

१. -a) दे४ कृत्स्नां, दे५ प्रश्नं (→कृत्स्नं). -b) ग्रा१ मुनयो (→ऋषयो); दे६ ब्रह्मावादिनः, दे८.९ मुवै. मुए. मुब. हृष्टचेतसः, दे१० हृष्टचेतसः (→हृष्टमानसाः). -c) ब३ दे९ नमस्कृत्वा (→नमस्कृत्य). -d) दे५.६ द१ ग्रा२ अब्रवीत् (→अब्रुवन्).

* न१ ग्रा२. ०; का१ ब१-३ दे३-६ ऋषय ऊचुः; दे१ मुन* ऊचुः; ते१ ऋषयः; द१ ग्रा१ म१ मुनयः .

२. -a) दे१ भाषितं (?) (→भाषितं); दे१० भावना. ग्रा२ वचनात् (→भवता); का१ दे२.५ पूर्व (→सर्व). -b) दे१ चतुराश्रम्य°, दे१० ग्रा२ चतुराश्रम° (→चातुराश्रम्य°). -c) ब२.३ दे१.१० न१ द१ इच्छामि (→इच्छामो). -d) का१ ब१.२ दे२.५.६ ते१ मुब. संजायते, ब३ संजायते, दे१ सम्भवतो, दे३ सज्जायते, दे४ संभवज्, द१ संगीयते, ग्रा१.२ म१ संहियते (→संभवते).

३. -b) ब३ इष्यति, दे१० एष्यसि (→एष्यति). -d) ग्रा१ °षोत्तमः (→°षोत्तम).

३ श्लोकात्परं ग्रा१ पुस्तके अधिकम्—सूतः .

४. -b) ते१ °रूपधृत् (→°रूपधृक्). -d) का१ प्रभावाव्ययौ, ब१ प्रभवोव्ययौ, ब२ दे३ प्रभावाव्ययौ, दे१.८-१० मुवै. मुए. प्रभवोव्ययः, दे५ प्रभवाव्ययः, न१ प्रभावाव्य(प्य)यं, ग्रा१ प्रभवोव्ययौ, ग्रा२ प्रभुरव्ययौ (→प्रभवाव्ययौ).

प्राह गम्भीरया वाचा भूतानां प्रभवाव्ययौ ॥४॥

श्रीकूर्म उवाच ।*

महेश्वरः परोऽव्यक्तश्चतुर्व्यूहः सनातनः ।
अनन्तश्चाप्रमेयश्च नियन्ता विश्वतोमुखः ॥५॥
अव्यक्तं कारणं यत्तन्नित्यं सदसदात्मकम् ।
प्रधानं प्रकृतिश्चेति यदाहुस्तत्त्वचिन्तकाः ॥६॥
गन्धवर्णरसैर्हीनं शब्दस्पर्शविर्वर्जितम् ।
अजरं ध्रुवमक्षय्यं नित्यं स्वात्मन्यवस्थितम् ॥७॥
जगद्योनिर्महाभूतं परं ब्रह्म सनातनम् ।
विग्रहः सर्वभूतानामात्मनाऽधिष्ठितं महत् ॥८॥

* का१ ब१-३ दे२.३.५.६.८-१० मुवै. मुए. मुब. कूर्म उवाच; न१ कूर्मः; ते१ द१ ग्रा१.२ म१ श्रीकूर्मः .

५. -a) का१ माहेश्वरः, ब३ महेश्वरः, दे२ महेश्वरो, दे४ महेश्वरात्, ग्रा२ परमेश्वरः (→महेश्वरः); दे१ परो(व्यरो) व्यक्तः, दे५ परोव्यक्ता, दे८.९ परोऽव्यक्तात्, म१ पुराव्यक्तः (→परोऽव्यक्तः). -b) का१ ब१.३ चतुर्व्यूहः (→चतुर्व्यूहः). -c) ग्रा२ म१ अनादिश् (→अनन्तश्). -d) का१ द१ ग्रा१.२ म१ नियतो, दे५ नियतः, दे१० नियतो (→नियन्ता); ब१ दे८.९ मुवै. मुए. मुब. सर्वतो° (→विश्वतो°).

६. -a) ब१ द१ अव्यक्तः, दे४ अव्ययः (→अव्यक्तः); न१ यत्, ते१ यत्तु (→यत्तत्). -b) दे५ °सदात्मके, ग्रा२ °सदात्मिकं (→°सदात्मकम्). -c) दे१ प्रधानः, दे५ प्रधाने (→प्रधानं); का१ दे२.५ पुरुषश्चेति (→प्रकृतिश्चेति). -d) दे८.९ मुवै. मुए. मुब. यमाहुस्, न१ यमाहुस् (→यदाहुस्); दे३ °चिन्तकाः (→°चिन्तकाः).

७. -a) का१ °वर्ण°, + °रूप° (→°वर्ण°). -c) दे६ अक्षरं, म१ अरजं (→अजरं); दे४ अक्षय्यं, ग्रा२ अव्यक्तं (→अक्षय्यं). -d) ब१ स्वात्मन्यवस्थितं, दे१० स्वात्मन्यवस्थितं (→स्वात्मन्यवस्थितम्).

८. ब१.३ दे४ न१ ते१. ०. -a) का१ ब२ दे२.५.६ म१ °द्योनिं, दे८-१० °द्योनिं (?) (→°द्योनिर्); द१ महद् (→महा-). -b) ब२ म१ मुवै. मुए. मुब. पर- (→परं). -c) ब२ दे६.१० विग्रहं (→विग्रहः). -d) दे३ [अ]धिस्थितं, म१ [अ]धिष्ठि (→[अ]धिष्ठितं); दे६ आत्मावधिष्ठितं जगत्.

अनाद्यन्तमजं सूक्ष्मं त्रिगुणं प्रभवान्पययम् ।
 असांप्रतमविज्ञेयं ब्रह्माग्रे समवर्तत ॥९
 गुणसाम्ये तदा तस्मिन् पुरुषे चात्मनि स्थिते ।
 प्राकृतः प्रलयो ज्ञेयो यावद् विश्वसमुद्भवः ॥१०
 ब्राह्मी रात्रिरियं प्रोक्ता अहः सृष्टिरुदाहृता ।
 अहर्न विद्यते तस्य न रात्रिर्हर्षुपचारतः ॥११
 निशान्ते प्रतिबुद्धोऽसौ जगदादिरनादिमान् ।
 सर्वभूतमयोऽव्यक्तो ह्यन्तर्यामीश्वरः परः ॥१२
 प्रकृतिं पुरुषं चैव प्रविश्याशु महेश्वरः ।

९. -a) द१ ग१.२ म१ अनाद्यन्तमजं (→अनाद्यन्तमजं);
 दे३ सूक्ष्मं, दे१० सूक्ष्मं (→सूक्ष्मं). -b) ब१-३ दे२.३.५.६.८-१०
 ग२ मुर्वे. मुए. मुव. °वाव्ययम् (→°वाव्ययम्); का१ प्रभावातु
 तथाव्ययं. -c) द१ असांप्रतं (→असाम्प्रतं); द१ ग१ म१ इति
 (→अवि-); ग२ ससांप्रतमितिज्ञे*. -d) दे५ °वर्तता
 (→°वर्तत).

१०. -a) दे४ °साम्यं, ग२ °साम्य- (→°साम्ये); दे४
 यदा, द१ ग१.२ तथा, म१ ततस् (→तदा); ते१ ह्यस्मिन्
 (→तस्मिन्). -b) दे५ पुरुषो (→पुरुषे); ब१ दे१.४.६ द१ म१ मुर्वे.
 मुए. वात्मनि (→चात्मनि); ग१ (सं)स्थिते (→स्थिते). -d)
 दे३ विष्णु°, ग१ विधि° (→विश्व°); दे१ यो विद्दीर्ण(?)समुद्भवः.

११. -a) ते१ ब्राह्म (→ब्राह्मी); दे४ रात्रि (→रात्रि);
 दे४ लयः (→इयं). -b) का१ ब१-३ दे१.६.८ न१ ते१ द१ ग१ मुर्वे.
 मुए. मुव. ह्यहः, ग२ तेभ्यः, म१ ब्रह्म (→अहः); ब१.३ दे१ उदा
 हृताः, ब२ उदाहृत, दे५ उदाहृतः (→उदाहृता). -c) ब१ अहः*,
 द१ अहर्ण(?), ते१ अहो न, द१ अहं न, म१ असन्न (→अहर्न); ब२
 ते१ तत्र (→तस्य). -d) का१ ब१.३ दे१.४ ते१ म१ उपचारतः, दे२
 उपचारागतः, दे६ ह्यपरंगतः (→ह्यपचारतः).

१२. -a) ब१.२ दे६ °बुद्धौसौ, दे५ °बुद्धोऽसौ, ग२
 बुद्धयोऽसौ (→°बुद्धोऽसौ). -b) न१ अनादिकान् (→अनादिमान्).
 -c) का१ ब१.३ दे१-३.५.६.८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. °मयोऽव्यक्ताद्
 (→°मयोऽव्यक्तो). -d) का१ ब१ दे१-३.६.८.९ न१ ते१ म१ मुर्वे.
 मुए. अन्तर्या° (→ह्यन्तर्या°).

१३. -a) न१ प्रकृतिः (→प्रकृति); दे३ पुरुषः
 (→पुरुषं). -b) ते१ प्रविश्यान्तर, ग२ म१ प्रविद्याशु
 (→प्रविश्याशु). -d) न१ ते१ परमेण परे (ते१ महे°)श्वरः,
 ग२ परेणमपमेश्वरः(?).

१४. -a) म१ मन्दो (→मदो); दे३ ग१.२ वरस्त्रीणां,
 ते१ नरघ्राणां, म१ निलस्त्रीणां (→नरस्त्रीणां). -b) ग१.२

क्षोभयामास योगेन परेण परमेश्वरः ॥१३
 यथा मदो नरस्त्रीणां यथा वा माधवोऽनिलः ।
 अनुप्रविष्टः क्षोभाय तथासौ योगमूर्तिमान् ॥१४
 स एव क्षोभको विप्राः क्षोभ्यश्च परमेश्वरः ।
 स संकोचविकासाम्यां प्रधानत्वेऽपि च स्थितः ॥१५
 प्रधानात् क्षोभ्यमाणाच्च तथा पुंसः पुरातनात् ।
 प्रादुरासीन्महद् बीजं प्रधानपुरुषात्मकम् ॥१६
 महानात्मा मतिर्ब्रह्मा प्रबुद्धिः ख्यातिरीश्वरः ।
 प्रज्ञा धृतिः स्मृतिः संविदेतस्मादिति तत् स्मृतम् ॥१७ वें. १.४.१७

माधवेनिलः (→माधवोऽनिलः); ते१ यथा वामोथ वानिलः.
 -c) ब३ तत्र, दे१० अंधः (→अनु-); दे१ °प्रविश्य, दे५
 °प्रविष्टा, ग२ °प्रविष्टा (→°प्रविष्टः); का१ क्षोभयत्
 (→क्षोभाय). -d) दे१ पुरुषोत्तमः (→योगमूर्तिमान्).

१५. दे४ ab ⊙; ग२ cd ⊙. -d) दे५ स एक-
 ते१ एवं स, ग२ स एवं (→स एव); ब१ क्षोभका, ब२ क्षोभितो
 (→क्षोभको). -b) ग२ क्षोभश्च (→क्षोभ्यश्च); दे१ °मेश्वर
 (→मेश्वरः). -c) दे१० संसंकोचो, ते१ न संकोच-
 (→स संकोच-). -d) द१ स्थितं (→स्थितः); दे१.८-१० मुर्वे.
 मुए. मुव. प्रधानत्वे व्यवस्थितः.

१६. -a) का१ ब१-३ दे१.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. क्षोभ्य-
 मानाच्च, न१ क्षोभ्यमाणोत्र, द१ ग१.२ म१ मोह्यमानाद्धि
 (→क्षोभ्यमाणाच्च). -b) दे१० यथा (→तथा). -c) ब३
 दे४.१० महाबीजं (→महद्बीजं). -d) द१ ग१.२ प्रधानं, म१
 प्रधानः (→प्रधान-); दे१ ग२ पुरुषोत्तमं, म१ पुरुषात्मकः
 (→पुरुषात्मकम्).

१७. -a) का१ दे४.५ द१ महानात्मा, न१ महदात्मा,
 (→महानात्मा); का१ ब३ दे१.२ गतिर् (→मतिर्); दे४ ब्रह्म
 (→ब्रह्मा). -b) का१ ब२.३ दे१-३.५.६ पूर्वधीः, न१ दुर्बुद्धिः, ते१
 पूर्ववत् (→प्रबुद्धिः); द१ ग१.२ म१ सवुद्धिः ख्यातिरीश्वरः. -c)
 का१ ब१ दे१-३.६ चितिः, ब३ न१ चेति (→धृतिः);
 ते१ प्रज्ञाचित्स्मृतिसंविद्धिः, द१ ग१.२ म१ प्रज्ञाप्रीतिस्मृ
 (ग१ °स्थि) तिर्मेधा. -d) का१ दे५ ईश्वरं चेति, ब१ चित्
 परश्चेति, ब२ परं चेति च, ब३ पदश्चेति च, दे१ विश्वश्चेति,
 दे२ न१ विश्वरं चेति, दे३ हि खवश्चेति(?), दे४ विश्वरश्चेति, दे६
 विश्वश्चेति (→एतस्मादिति); ते१ परं चेति तत् स्मृतम्, द१
 द्वापरे चेति सत्स्मृतम्, ग१ द्वापरे चेति सत्स्मृतः, ग२ द्वापरे च इति
 स्मृता, म१ द्वापरे द्वे इति स्मृतः.

वै.१.४.१८ वैकारिकस्तैजसश्च भूतादिश्चैव तामसः ।
 त्रिविधोऽयमहंकारो महतः संबभूव ह ॥१८॥
 अहंकारोऽभिमानश्च कर्त्ता मन्ता च स स्मृतः ।
 आत्मा च पुद्गलो जीवो यतः सर्वाः प्रवृत्तयः ॥१९॥
 पञ्चभूतान्यहंकारात् तन्मात्राणि च जज्ञिरे ।
 इन्द्रियाणि तथा देवाः सर्वं तस्यात्मजं जगत् ॥२०॥
 मनस्त्वव्यक्तजं प्रोक्तं विकारः प्रथमः स्मृतः ।
 येनासौ जायते कर्त्ता भूतादींश्चानुपश्यति ॥२१॥
 वैकारिकादहंकारात् सर्गो वैकारिकोऽभवत् ।

१८. -a) व१ वैकारिकात् (→वैकारिकस्); दे१० अ२ तैजसस् (→तैजसस्). -b) व३ भूताग्निश् (→भूतादिश्); व१ चेति (→चैव); दे५ ता समाः (→तामसः). -d) व३ महतः स, अ२ महत् सत्त्वं (→महत् सः).

१९. -a) दे४ अहंकाराभि° (→अहंकारोभि°). -b) दे४ हर्त्ता (→मन्ता); दे१.४.८.९ संस्मृतः, दे२ सः स्मृतः (→स स्मृतः). -c) का१ दे२ प्रज्वलो, दे१ प्रबलो, दे३.६ प्रकुलो, दे८ पुरुषो, + पुद्गलो, ते१ पुष्कलो, व१ पुलवो, अ१ पुरुषो, म१ पुलालो, + प्रधानं, अ२ मुर्वे. मुए. मुब. मत्परो (→पुद्गलो); म१ जीवश्च (→जीवो); व३ आत्माप्रभञ्जनो जीवो, दे४ आत्मासात्मपरो जीवो, दे५ आत्मात्परोज्वलो जीवो. -d) मुर्वे. गतः (→यतः).

२०. -a) ते१ **भूता° (→पञ्चभूता°); ते१ [अ]हंकारो (→[अ]हंकारात्). -b) व३ तन्मात्राणि (→तन्मात्राणि); दे१.४.६ यज्ञिरे (→जज्ञिरे); अ२ तत्तन्मात्राणि जज्ञिरे. -c) दे१० मुर्वे. मुए. च सर्वाणि, ते१ तथा देहः, व१ अ१.२ म१ [इ]तराद्भेदात् (→तथा देवाः). -d) दे८-१० [आ]त्मकं (→[आ]त्मजं); दे५ सर्वतः स्यात्मजं जगत्, व१ तदात्मान्तमिदं जगत्, अ१.२ म१ तदात्मकमिदञ्जगत्.

२१. -a) अ१ प्रोक्तः (→प्रोक्तं). -b) व२ प्रथमं (→प्रथमः); व१.३ दे३.६ ते१ विकारं प्रथमं स्मृतम्. -c) दे५.८-१० व१ अ१.२ म१ एतस्मात् (→येनासौ); अ२ कृत्वा (→कर्त्ता). -d) व१-३ दे६ भूतादिस्, न१ ते१ भूतादि, अ२ भूरादिस् (→भूतादीन्); दे१० पश्यसि (→पश्यति).

२२. -b) का१ सर्गो (→सर्गो); दे४ अ२ म१ भवेत् (→[अ]भवत्).

तैजसानीन्द्रियाणि स्युर्देवा वैकारिका दश ॥२२॥
 एकादशं मनस्तत्र स्वगुणोभयात्मकम् ।
 भूततन्मात्रसर्गोऽयं भूतादेरभवत् प्रजाः ॥२३॥
 भूतादिस्तु विकुर्वाणः शब्दमात्रं ससर्ज ह ।
 आकाशं शुषिरं तस्मादुत्पन्नं शब्दलक्षणम् ॥२४॥
 आकाशस्तु विकुर्वाणः स्पर्शमात्रं ससर्ज ह ।
 वायुरुत्पद्यते तस्मात् तस्य स्पर्शो गुणो मतः ॥२५॥
 वायुश्चापि विकुर्वाणो रूपमात्रं ससर्ज ह ।
 ज्योतिरुत्पद्यते वायोस्तद्रूपगुणमुच्यते ॥२६॥

२२ श्लोकात्परं दे५ पुस्तके अधिकम्—

* मनस्त्वव्यक्तजं प्रोक्तं विकारः प्रथमः स्मृतः ।

येनासौ जायते कर्त्ता भूतादींश्चानुपश्यति ।

वैकारिकादहंकारात् । (= २१a-२२a)

२३. -a) दे४ एकादश*, अ१.२ एकादश. (→एकादशं). -b) दे१० स्वगुणोभयो (→स्वगुणोभयो); न१ गुणोभयोभयात्मकः. -c) न१ भूतमात्रस्य (→भूततन्मात्र-). -d) का१ दे२ भूतादिस् (→भूतादेर्); व२ दे२.३-६ अभवत् प्रजाः, दे४.८-१० न१ ते१ व१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. अभवद् द्विजाः (दे१० अ२); (→अभवत्प्रजाः).

२४. दे१.४ व१ अ२. २४c-२४b ○ (द. सं.). -a) व२ विकुर्वाणि (→विकुर्वाणः). -b) दे४.१० स्पर्श° (→शब्द°); न१ विसर्जं ह, अ२ समर्जं ह (→ससर्जं ह). -c) व१.३ आकाश-; दे३.९ आकाशे, दे१० अ१ म१ मुर्वे. मुए. आकाशो (→आकाशं); व१ शुषिरं, दे६ सुषिरं, दे८-१० अ१ म१ मुर्वे. मुए. जायते, ते१ शुषिरः (→शुषिरं). -d) दे८-१० अ१ म१ मुर्वे. मुए. तस्य शब्दो गुणो मतः.

२५. दे१.४ व१ अ२. ab ○ (द. सं. पा. वि.). -a) दे३.६ विकुर्वाणि (→विकुर्वाणः). -b) अ१ समर्जं (→ससर्जं). -d) दे१० तत्तत् (?) (→तस्य); का१ स्पर्शो गुणो मतः, व२ स्पर्शं गुणं विदुः, व३ स्पर्शं गुणो मतः, दे१.८-९ अ१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. स्पर्शं गुणं विदुः, दे४ स्पर्शो गुणो मतः (?), दे१० स्पर्शं गुणो विदुः (→स्पर्शो गुणो मतः).

२६. अ२. २६c-२६b ○ (द. सं.). -b) अ१ समर्जं ह (→ससर्जं ह). -c) व३ उत्पाद्यते (→उत्पद्यते). -d) का१ दे४ रूपं (→रूप-); व१ अ१ म१ तस्य रूपं गुणो मतः.

ज्योतिश्चापि विकुर्वाणं रसमात्रं ससर्ज ह ।
 संभवन्ति ततोऽम्भांसि रसाधाराणि तानि तु ॥२७
 आपश्चापि विकुर्वन्त्यो गन्धमात्रं ससर्जरे ।
 संघातो जायते तस्मात् तस्य गन्धो गुणो मतः ॥२८
 आकाशं शब्दमात्रं यत् स्पर्शमात्रं समावृणोत् ।
 द्विगुणस्तु ततो वायुः शब्दस्पर्शात्मकोऽभवत् ॥२९
 रूपं तथैवाविशतः शब्दस्पर्शौ गुणावुभौ ।
 त्रिगुणः स्यात् ततो बह्विः स शब्दस्पर्शरूपवान् ॥३०
 शब्दः स्पर्शश्च रूपं च रसमात्रं समाविशन् ।

तस्माच्चतुर्गुणा आपो विज्ञेयास्तु रसात्मिकाः ॥३१
 शब्दः स्पर्शश्च रूपं च रसो गन्धं समाविशन् ।
 तस्मात् पञ्चगुणा भूमिः स्थूला भूतेषु शब्दयते ॥३२
 शान्ता घोराश्च मूढाश्च विशेषास्तेन ते स्मृताः ।
 परस्परानुप्रवेशाद् धारयन्ति परस्परम् ॥३३
 एते सप्त महात्मानो ह्यन्योन्यस्य समाश्रयात् ।
 नाशक्नुवन् प्रजाः खण्डमसमागम्य कृत्स्नशः ॥३४
 पुरुषाधिष्ठितत्वाच्च अव्यक्तानुग्रहेण च ।
 महादयो विशेषान्ता ह्यण्डमुत्पादयन्ति ते ॥३५

वे.१.४.३५

२७. ग२. ab ○. (द्र. २६ पा. वि.). -a) ब२ विकुर्वाणो (→विकुर्वाणं). -c) दे४ भवति च (→संभवन्ति). -d) ब३ रसाधाराणि, दे१ रसध्वराणि, दे३ वसधाराणि, दे४ रसाधाराणि, दे६ वसाधाराणि (→रसाधाराणि); दे३.६.८-१० मुर्वे मुए. मुब. च (→तु).

२८. -a) ब१ विकुर्वाण्यो, दे३.६ विकुर्वन्भ्यो, दे१० विकुर्वन्तो, म१ विकुर्वन्त्यो, मुर्वे. मुए. मुब. विकुर्वाणा (→विकुर्वन्त्यो). -b) ब२ ससर्ज ह, म१ समर्जरे (→ससर्जरे). -c) दे१ जयते (→जायते). -d) दे४ तस्यां (→तस्य); का१ दे१० गुणोत्तमः (दे१० °माः) (→गुणो मतः).

२९. -a) का१ आकाशः, ग२ आकाशः (→आकाशं); का१ °मात्रस्य, दे८-१० ते१ दे१ ग२.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °मात्रं तु, न१ °मात्रं यः (→°मात्रं यत्). -b) दे४ °मात्रे (→°मात्रं); म१ समाविशत् (→समावृणोत्). -c) का१ द्विगुणास्तु, दे१ द्विगुणास्तु (?), दे६ त्रिगुणस्तु (→द्विगुणस्तु); का१ ब२ दे५.६ तथा (→ततो); दे१.४ ते१ दे१ ग१ वायु (?) (→वायुः). -d) ब३ दे५ भवेत् (→[अ]भवत्); दे४ शब्दस्पर्शात्मकोभवत्, दे१ ग१ सशब्दस्पर्शकोभवत्, ग२ शब्दस्पर्शानकोभवेत्, म१ शब्दस्पर्शमतो भवेत्.

३०. -a) दे६ रूपै (→रूपं); दे२ तथैव विशतः, दे३.४.६ तथैवापि स(दे४ त, दे६ श)तः, दे१ ग१ म१ तथैवाभिमतः (दे१ °त, म१ °तं), ग२ तथैवाहि मतः (→तथैवाविशतः). -b) दे४ न१ ते१ दे१ ग२.२ म१ °स्पर्शः, दे१० °स्पर्शौ (→°स्पर्शौ). -c) का१ ब१ दे१.३.१० ग२.२ त्रिगुणस्यात्ततो बह्विः, दे५ त्रिगुणस्यांतरे बह्विः, दे६ त्रिगुणस्यां ततो बह्विः. -d) दे१ *शब्दः (→सशब्द-).

३१. का१ दे८. ३१c-३२ b ○ (द्र. सं.). -a) ब१ दे१.३.६.९ ग२.२ शब्दस्पर्शश्च, ब३ दे४ शब्दस्पर्श च, दे५ ते१ दे१ म१ शब्दः स्पर्श च, दे१० स्पर्शशब्दश्च (→शब्दः स्पर्शश्च); ब१

दे३.६ रूपश्च (→रूपं च). -b) का१ ब२ दे८ रसो गंधं (→रसमात्रं); का१ ब१-३ दे१-३.५.६.८-१० ते१ दे१ ग२.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. समाविशत्, दे४ समाविशेत् (→समाविशन्). -c) दे१ °गुणास्त्वापो, दे४ ग२.२ म१ °गुणाश्चापो (ग२ °पः) (→°गुणा आपो); दे१० तस्मादंभश्च संजज्ञे. -d) ब२ भरण्यात् (→विज्ञेयात्); दे१ रसात्मिका, दे४ मुए. रसात्मिकाः, दे५ रसात्मिकः (→रसात्मिकाः); दे१० चतुर्गुणसमन्वितं.

३२. का१ दे८. ab ○ (द्र. ३१ पा. वि.). -a) ब१ दे१.३.६ शब्दस्पर्शश्च, ब२.३ न१ ते१ दे१ ग२ शब्द (ब२ °वदः) स्पर्श च, दे४ शब्दं स्पर्श च, दे५ शब्दस्पर्शस्वः, दे१० स्पर्शशब्दश्च, ग१ म१ शब्दस्पर्शौ च (→शब्दः स्पर्शश्च). -b) दे३ रसं गन्धं, दे१ रसगन्धं, ग१ रसमात्रं (→रसो गन्धं); का१ ब१-३ दे१-३.५.६.८.१० ते१ दे१ मुर्वे. मुए. मुब. समाविशत्, दे४ समावृणोत् (→समाविशन्); दे१० रसो वै गंधमातृका. -c) दे५ तस्मात्तेव (→तस्मात् पञ्च-). -d) दे४.१० ते१ स्थूलः, ग१ स्थूली, म१ स्थूल, नस्थूली (→स्थूला); का१ दे१ शस्यते, ग१ दृश्यते (→शब्दयते).

ग१ b, c मध्ये अधिकम्—

तस्माच्चतुर्गुणाश्चापो विज्ञेयास्तु रसात्मिकाः

शब्दस्पर्शौ च रूपं च रसो गन्धं समाविशन् ।

(= ३१ cd-३२ ab)

३३. -a) ब१ ग२ शान्तः, ब३ दे१० शान्तो (→शान्ता); ग१ मूढश्च (→मूढाश्च). -c) ब३ परस्परप्रवेशाच्च.

३४. -b) दे१ ग२.२ म१ च संश्रयात् (→समाश्रयात्). -c) का१ न शक्नुवन्, दे१ नाशक्नुवन्, दे६ नाशक्नुवन्, दे१० नाशक्नुवन् (→नाशक्नुवन्). -d) दे४.५ स समागम्य, दे१ अंशमागम्य, ग२ मासमागम्य, (→असमागम्य).

३५. -a) ग२ पुरीषाधि°, म१ पुरुषाधि° (→पुरुषाधि°). -c) म१ महादयो विशेषान्तः. -d) म१ पुण्यं (→ह्यण्डं).

वै. १.४.३६

एककालसमुत्पन्नं जलबुद्बुदवच्च तत् ।
विशेषेभ्योऽण्डमभवद् बृहत् तदुदकेशयम् ॥३६॥
तस्मिन् कार्यस्य करणं संसिद्धिः परमेष्ठिनः ।
प्राकृतेऽण्डे विवृत्तः स क्षेत्रज्ञो ब्रह्मसंज्ञितः ॥३७॥
स वै शरीरी प्रथमः स वै पुरुष उच्यते ।
आदिकर्त्ता स भूतानां ब्रह्माग्रे समवर्त्तत ॥३८॥
यमाहुः पुरुषं हंसं प्रधानात् परतः स्थितम् ।
हिरण्यगर्भं कपिलं छन्दोमूर्तिं सनातनम् ॥३९॥

३६. -a) द१ ग२ °समुत्पन्ना (ग२ °न्नाः); ग१ ** त्पन्ना
(→°समुत्पन्ना). -b) व१ °व * तत्, व२ दे३ °वन्तु (दे३ °न्त)
तत्, व३ °न्तुहत्, दे२.६ यन्तु (दे६ °न्त) तत्, दे४.५ °वन्तु
(दे५ °तु) तत्, दे६ °वन्त तत्, न१ °तत्त्ववत् (→°वच्च तत्);
का१ जलं देवबलात्ततः. -c) दे१० विशेषे (ण) भ्यो, न१
निश्चेषेभ्यो, (→विशेषेभ्यो); म१ असृजत्, + अभवत् (→
अभवत्). -d) दे४ बृहत् (→बृहत्तत्); दे१० बृहत्तत्तुदकेशयं,
ग२ ब्रह्मातुदकेशयं.

३७. -a) दे४ यस्मिन्, ग२ तस्मात् (→तस्मिन्); द१
कायस्य, ग१ म१ कार्यस्य, ग२ कार्योस्य (→कार्यस्य); दे४-१०
कार्यस्य कारणं तस्मिन्, ते१ तस्मिन् कार्यं कारणं च. -b) व१
दे४-९ न१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. संसिद्धं, दे४.१० द१ संसिद्धि,
दे५ संसिद्धि (→संसिद्धिः); दे५ °ष्ठिनाः (→°ष्ठिनः). -c) दे१ द१
मुर्वे. प्रकृतेऽण्डे (→प्राकृतेऽण्डे); का१ विवृतु स, दे१ विवृतसं,
दे३ विवृद्धः स, दे६-८-१० मुर्वे. मुए. मुव. विवृद्धे तु(दे१० स), न१
विवृत (क्त) स्य (→विवृतः स); दे४ प्राकृतेऽणं ततः संज्ञा, ते१
प्राकृतं तेऽभव तस्मिन्, द१ प्राकृतेऽपि वृद्धिस्सन्, ग१ प्राकृतेऽण्डे *
वृद्धिस्सन्, ग२ प्राकृताण्ये विवृद्धिस्सन्, म१ प्राकृतेऽपि वृद्धिस्सन्.
-d) दे४ क्षेत्रज्ञे (→क्षेत्रज्ञो); दे१० °संज्ञिकः (→संज्ञितः).

३८. -a) द१ ग२ शरीर- (→शरीरी); ग२ म१ प्रथमं
(→प्रथमः). -d) व३ ब्रह्माण्डे (→ब्रह्माग्रे); दे१ °वर्त्तते
(→°वर्त्तत).

३९. -a) दे१ यमहं (→यमाहुः); का१ व२ दे२.३.५.६
परमं (→पुरुषं). -b) का१ प्रधानात्मा ततः, व१ न१ द१
प्रधानात्परतः, दे३.६ प्रधानात्म (दे६ °त्मा) वतः, दे४ यथा-
न्यत्परतः, दे५.८.९ ग१ म१ प्रधानात्परत- (दे५ °ता) (→प्रधाना-
त्परतः); का१ दे२.५ स्थितः (दे५ °ताः). -d) का१ दे४
°मूर्तिः, दे१ °मूर्तिः (→मूर्तिः).

मेरुलबमभूत् तस्य जरायुश्चापि पर्वताः ।
गर्भोदकं समुद्राश्च तस्यासन् परमात्मनः ॥४०॥
तस्मिन्नण्डेऽभवद् विश्वं सदेवासुरमानुषम् ।
चन्द्रादित्यौ सनक्षत्रौ सग्रहौ सह वायुना ॥४१॥
अद्भिर्दशगुणाभिश्च बाह्यतोऽण्डं समावृतम् ।
आपो दशगुणेनैव तेजसा बाह्यतो वृताः ॥४२॥
तेजो दशगुणेनैव बाह्यतो वायुनावृतम् ।
आकाशेनावृतो वायुः खं तु भूतादिनावृतम् ॥४३॥

४०. -a) व३ मेरुर्द्धं, दे३.६ मेरुर्द्धं, दे४.५ द१ मेरु-
तुल्यं, दे१० मेरुर्द्धं (→मेरुर्द्धं). -b) दे३ जरायुश्चापि, दे६
जरायुश्चापि, न१ जरायुश्चापि (श्चापि), द१ ग१.म१ जरायुरपि
(→जरायुश्चापि); दे४.५.१० पर्वतः, ग२ वर्त्तताः (→पर्वताः).
-c) दे४ गर्भोदक- (→गर्भोदकं). -d) ग२ चरणात्मनः
(→परमात्मनः).

४१. -a) ते१ विप्र (→विश्वं); दे४ तस्मिन्नेतद्भूवद्विश्वं,
न१ कस्मिन्नेवावसद्विश्वं. -c) व२ चन्द्रादित्यौ, दे५ ब्रह्मादित्यौ
(→चन्द्रादित्यौ); दे४ सचन्द्रादित्यनक्षत्र-. -d) दे३.६ ग२
सग्रहौ, दे४-ग्रहं च, ते१ सग्रहा (→सग्रहौ); ग२ सव्य-
(→सह).

४२. -a) दे४ आहुर् (→अद्भिर्); का१ गुणोभ्यस्तु,
दे२.३.५.६ न१ ते१ गुणाभिस्तु, दे४ गुणाभिस्तु (→गुणाभिश्च).
-b) न१ बाह्यतोऽण्डः (→बाह्यतोऽण्डं); दे५ न१ समावृताः
(न१ °तः). (→समावृतम्). -c) ते१ आपोदश° (→आपो दश°);
का१ दे२ °गुणैश्चैव, व१ दे१० °गुणानैव, दे५ °गुणै * व
(→°गुणैश्चैव). -d) व३ तेजसो (→तेजसा); दे४.५ बाह्यतो
वृतं, दे४ बाह्यते वृताः, द१ बाह्यतो वृताः (→बाह्यतो वृताः).

४२ श्लोकात्परं व२ पुस्तके अधिकम्—

*हिरण्यगर्भं कपिलं तेजसा बाह्यतोवृतं । (= ३६c, ४२d)

दे६ पुस्तके अधिकम्—

*तेजो दशगुणेनैव तेजसा बाह्यतोवृताः । (= ४३ a, ४२d).

४३. म१. cd ○. -b) दे३ भृशं (तं), न१ वृतः
(→वृतम्). -d) दे४ खं च, दे५ खं नु, द१ ग१ तत्, ग२ तत्तु
(→खं नु); व२ °वृतः (→°वृतम्).

का१ ab, cd मध्ये अधिकम्—

* वायुर्दशगुणेनैव आकाशेनावृतो बहिः ।

भूतादिना दशगुणेनाकाशोवहिरावृतः ।

व१. ab, cd मध्ये अधिकम्—

भूतादिर्महता तद्वदव्यक्तेनावृतो महान् ।
 एते लोका महात्मानः सर्वतत्त्वाभिमानिनः ॥४४
 वसन्ति तत्र पुरुषास्तदात्मानो व्यवस्थिताः ।
 ईश्वरा योगधर्माणो ये चान्ये तत्त्वचिन्तकाः ॥४५
 सर्वज्ञाः शान्तरजसो नित्यं मुदितमानसाः ।
 एतैरावरणैरण्डं सप्तभिः प्राकृतैर्वृतम् ॥४६
 एतावच्छक्यते वक्तुं मायैषा गहना द्विजाः ।
 एतत् प्राधानिकं कार्यं यन्मया बीजमीरितम् ।
 प्रजापतेः परा मूर्तिरितीयं वैदिकी श्रुतिः ॥४७
 ब्रह्माण्डमेतत् सकलं सप्तलोकतलान्वितम् ।
 द्वितीयं तस्य देवस्य शरीरं परमेष्ठिनः ॥४८

हिरण्यगर्भो भगवान् ब्रह्मा वै कनकाण्डजः ।
 तृतीयं भगवद्रूपं प्राहुर्वेदार्थवेदिनः ॥४९
 रजोगुणमयं चान्यद् रूपं तस्यैव धीमतः ।
 चतुर्मुखः स भगवान् जगत्सृष्टौ प्रवर्तते ॥५०
 सृष्टं च पाति सकलं विश्वात्मा विश्वतोमुखः ।
 सत्त्वं गुणमुपाश्रित्य विष्णुर्विश्वेश्वरः स्वयम् ॥५१
 अन्तकाले स्वयं देवः सर्वात्मा परमेश्वरः ।
 तमोगुणं समाश्रित्य रुद्रः संहरते जगत् ॥५२
 एकोऽपि सन्महादेवस्त्रिधाऽसौ समवस्थितः ।
 सर्गरक्षालयगुणैर्निर्गुणोऽपि निरञ्जनः ।
 एकधा स द्विधा चैव त्रिधा च बहुधा पुनः ॥५३ वं. १.४.५४

भूतादिर्महता तद्वदव्यक्तेनावृतो महान् ।

एते लोका महात्मानः सर्वे तत्त्वाभिमानिनः ॥ (= ४४)

४४. -a) दे१० भूतानि (→भूतादिर). -b) व३ दे३.६
 आवृता(व३ °ती) (→आवृता). -d) का१ व१-३ दे१-६ न१
 ते१ दे१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे (→सर्व-); दे१ ग्रा१.२ म१
 -सत्त्वाभि° (→-तत्त्वाभि°); दे१.५ °मानिनं (दे५ °नाः)
 (→°मानिनः).

४५. ग्रा२. cd ○. -b) दे१ महात्मानो (→तदात्मा-
 नो); दे१-१० न१ दे१ ग्रा१ म१ नभस्थिताः (न१ °तान्), दे४
 व्यवस्थितः, ग्रा२ भवं स्थिताः (→व्यवस्थिताः). -c) व१
 °कर्माणो, दे१ °धर्मा ये (→°धर्माणो). -d) का१ व१-३ दे२.३.५
 ते१ योग° (→तत्त्व°).

४६. -a) दे१ ग्रा१.२ म१ °मनसो (→°रजसो). -b)
 दे६ °मानसः (→°मानसाः). -c) दे४ आवरणैरंडः (→आवरणै-
 रंडं). -d) दे४ सप्तभिर्बहिरावृतः, दे१.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 प्राकृतैः सप्तभिर्वृतम्, ग्रा२ प्राकृतैः *** वृतं.

४७. -a) न१ न तावत्, ग्रा२ एव वत् (→एतावत्).
 -b) दे१ मायैषा, दे६ मायैषा (→मायैषा); ग्रा१.२ म१ महती
 (→गहना). -c) व२.३ दे४ ग्रा१ एतत्प्राधानिकं (→एतत्प्राधा-
 निकं). -d) दे४.८-१० तन्मया, ग्रा२ ** या (→यन्मया); का१
 पूर्व°, + बीज°, व१-३ दे२-६ ते१ पूर्व° (→बीज°). -e) ते१
 प्रजापतिः (→प्रजापतेः); दे४ परं, म१ प्रजा-(→परा-); म१
 ईरिता (→इतीयं).

४८. -b) का१ दे५ सत्य° (→सप्त°); व१.३ जला°
 व२ दे४ सम°, दे१. ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °बला° (→°तला°).

४९. -b) दे१ ग्रा१.२ म१ ब्रह्मासौ (→ब्रह्मा वै); व२.३
 कारिकाण्डजः, दे३ कनकाण्डजः, दे५ कनकांडतः (→कन-
 काण्डजः). -d) का१ प्राहु (हु) वें° (→प्राहुर्वें°); दे४ ग्रा२
 वेदान्त° (→वेदार्थ°); का१ व२ दे२.३.५.६ °चिन्तकाः, दे४
 °वादिनः (→°वेदिनः).

५०. -a) न१ रजोमयगुणं (→रजोगुणमयं); ग्रा२
 चान्यं (→चान्यत्). -b) न१ तद्रूपं तस्य (→रूपं तस्यैव);
 दे३.६ धीमतः(दे६ °तं) (→धीमतः). -c) व२ चतुर्मुखः *,
 दे१ चतुर्मुखं स, दे४ चतुर्भूतिः स, दे१-१० ते१ दे१ ग्रा१ मुर्वे. मुए.
 मुब. चतुर्मुखस्तु (→चतुर्मुखः स). -d) दे१० प्रजापते
 (→प्रवर्तते).

५१. -a) व३ सृष्टिच, दे१ संसृज्य, दे३ मुब. सृष्टश्च
 (→सृष्टं च); ते१ सततं (→सकलं). -b) दे५ विश्वता (?)
 (→विश्वतो). -c) न१ गुणं समा°, दे१ गुणमया° (→गुण-
 मुपा°). -d) न१ विश्वात्मा विश्वरूपधृक्.

५२. ग्रा२. cd ○. -a) दे१० देवो, न१ देवाः (→देवः).
 -c) व१ ततो (→तमो-).

५३. -a) व२ यन्, ग्रा१.२ स (→सन्); दे१ ग्रा१.२
 म१ त्रेधासौ (म१ °ती) (→त्रिधासौ); ग्रा१ स ***
 तः (→समवस्थितः). -c) म१ °लक्षा° (→°रक्षा°);
 न१ °गुणो (→°गुणैर्); दे४ सत्त्वं रजोगुणलयैर्. -d)
 दे१० निरञ्जनाः (→निरञ्जनः). -e) दे१ एकं वा
 (→एकधा); दे१ ग्रा१.२ म१ च (→स); ग्रा१ द्विधायैव, ग्रा२ द्विवे
 चैव (→द्विधा चैव). -f) दे१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. गुणैः, दे१-१०
 गुणः (दे१० °णाः), दे१ ग्रा१.२ म१ स्थितः (→पुनः).

चै.१.४.५५

योगेश्वरः शरीराणि करोति विकरोति च ।
 नानाकृतिक्रियारूपनामवन्ति स्वलीलया ॥५४॥
 हिताय चैव भक्तानां स एव ग्रसते पुनः ।
 त्रिधा विभज्य चात्मानं त्रैकाल्ये संप्रवर्तते ।
 सृजते ग्रसते चैव वीक्षते च विशेषतः ॥५५॥
 यस्मात् सृष्ट्वाऽनुगृह्णाति ग्रसते च पुनः प्रजाः ।
 गुणात्मकत्वात् त्रैकाल्ये तस्मादेकः स उच्यते ॥५६॥
 अग्रे हिरण्यगर्भः स प्रादुर्भूतः सनातनः ।

५४. ग्र२. cd ○. -a) ब३ दे३.६ योगेश्वर-
 (→योगेश्वरः). -b) ग१ करोति *****. -c) का१ ब३
 नानाकृतिः, दे२.५ नानाकृती, दे६ नानाकृती (→नानाकृति-);
 दे४-१० °रूपान् (→°रूप-); ब२ नानाकृतीनि यो रूपं. -d)
 ब२ नयति बहु°, दे३ ना भवति स°, दे४ नावमन्ति स्व°,
 दे६ नामवर्णव(?), दे४-१० ना(दे१० ता)पयाति स्व°, ते१
 ** वन्ति स्व° (→नामवन्ति स्व°).

५५. दे६. ef ○. -a) दे१० हिरण्य(?), ते१ ** यः
 (→हिताय). -d) न१ ग्रयते (?) (→ग्रसते); दे६ मनः
 (→पुनः). -b) का१ दे२ त्रैकाल्यं, ब१ त्रैलोक्यं सं-, ब२
 त्रैलोक्यार्थ, ब३ ते१ त्रैकाल्यं सं-, दे१.८-१० द१ ग्र२ मुर्वे. मुए.
 मुव. त्रैलोक्ये सं-, दे४.५ त्रैकाले (दे५ °लो) सं-, ग१ त्रैलो **
 (→त्रैकाल्ये सं-). -e) का१ सज्जते, दे१ सृज * (→सृजते);
 दे४.५ ग्रसते चैव स्रष्टा (दे५ °ष्टी) च. -f) ब२ मुव. रक्षते,
 दे२ वीक्ष्यते, ते१ रक्ष्यते (→वीक्षते); न१ न (?) (→च).

५६. -a) दे१ सृष्टानु-, दे४ सृष्ट्वा तु, द१
 सृष्टा च, म१ सृष्ट्वा च (→सृष्ट्वानु-); ब२ °ग्रसते
 (→°गृह्णाति); दे६ यस्मात्सृष्ट्वा प्रालयित्वा, ग्र२ सृष्टिश्च
 गृह्णाति सृजते(?). -b) ब२ गृह्णाति, न१ सृजते (→ग्रसते);
 ब२ दे१० पुनः, दे३ प्रभा (→प्रजाः). -c) ब१ ग्र२ गुणात्मक(?);
 (→गुणात्मकत्वात्); दे४ ते१ त्रैकाल्य (ते१ °ल्यात्), दे१०
 त्रैलोक्ये (→त्रैकाल्ये). -d) ब३ (न)तस्माद्देवः, दे४
 तस्मादेवः (→तस्मादेकः); ग्र२ तस्माद्देहस्य युज्यते.

५७. दे३.५७c-५८b ○. -a) दे६ अग्ने (→अग्ने);
 का१ °गर्भः स्यात्, न१ °गर्भः *, ते१ °गर्भश्च, द१ ग१.२ म१
 °गर्भो यः (→°गर्भः स). -c) दे४.१० आदित्या° (→आदित्वा°)
 दे६ °देवेशौ, दे१० द१ °देवासौ, ते१ °देवसौ (→°देवसौ). -d)
 दे९.१० अजातत्वाद् (→अजातत्वाद्); दे६ अतः (→अजः).
 -cd) ग्र२ अनादित्वा आदिदेवो स्वजातत्वा *****.

आदित्वादादिदेवोऽसौ अजातत्वादजः स्मृतः ॥५७॥
 पाति यस्मात् प्रजाः सर्वाः प्रजापतिरिति स्मृतः ।
 देवेषु च महादेवो महादेव इति स्मृतः ॥५८॥
 बृहत्त्वाच्च स्मृतो ब्रह्मा परत्वात् परमेश्वरः ।
 वशित्वादप्यवश्यत्वादीश्वरः परिभाषितः ॥५९॥
 ऋषिः सर्वत्रगतत्वेन हरिः सर्वहरो यतः ।
 अनुत्पादाच्च पूर्वत्वात् स्वयंभूरिति स स्मृतः ॥६०॥
 नराणामयनो यस्मात् तेन नारायणः स्मृतः ।
 हरः संसारहरणाद् विभुत्वाद् विष्णुरुच्यते ॥६१॥

५८. ब१-३ दे२-५ ते१. ab ○; दे६. cd ○.
 -a) द१ तस्मात् (→यस्मात्). -b) दे१ इयं स्मृतः;
 दे६ इति स्मृताः, दे१० इति स्मृतिः (→इति स्मृतः).
 -c) ब२ दे२.३ देवे पुनर्, दे५ वेदेषु च (→देवेषु च);
 द१ ग१.२ यथा (→महा-); दे४ वेदेषु ब्रह्मतां देवो. -d) का१
 दे५ महान् देव, ब२ महानेष (→महादेव); दे१ स्मृताः
 (→स्मृतः).

५९. -a) दे४ द१ ग्र२ ततो (→स्मृतो). -c) न१ द१
 ग्र२ म१ शिवत्वाद् (→वशित्वाद्); द१ °पश्यत्वद्, म१ मुर्वे.
 मुए. मुव. °वश्यत्वद् (→°वश्यत्वाद्); दे४ वशत्वादयिवशत्वाद्.
 -d) दे३ ईश्वरं (→ईश्वरः) ब३ परिकीर्तितः, दे४ परिभाषितः;
 ग्र२ प ***** (→परिभाषितः).

६०. दे४-१०.६०c-६२d ○ (ह. सं.). -a) का१ दे५
 सर्वत्र सत्त्वेन; ब२ दे६ सर्वमुन्निवेन, दे३.१० ग१ सर्व (दे३ °र्व)
 गतत्वेन; दे४ सर्वत्र दृश्येत् (→सर्वत्रगतत्वेन); ते१ क्वापि सर्व-
 हरत्वेन. -b) दे६.८-१० °गुर्यतः, द१ ग१ म१ °गुणायु
 (ग्र२ °य) तः (→हरो यतः); ग्र२ हरिस्व * गुणायतः. -c)
 का१ दे२.६ अंशत्वादथ (दे२ °प्य-), ब१.३ अनुत्वादज (ब३
 °थ), दे१ अजत्वादथ, दे३ आण्डत्वादथ, दे४ अनुत्पादित, दे५
 अंशहादथ, न१ अनुत्पाद्य च, ते१ अणुत्वादज, म१ अनुत्पाताच्च
 (→अनुत्पादाच्च). -d) द१ स्वायंभूवदिति (→स्वयंभूरिति);
 का१ संस्मृतः, (→स स्मृतः).

६१. दे४-१०. ○ (द्र. ६० पा. वि.); म१. ab ○;
 दे५. cd ○. -a) ग्र२ नरा(य)णां (→नराणां); ब१
 अयणो, ब२.३ दे१.२ मुर्वे. मुए. मुव. अयनं, दे३.६ अपरो
 (→अयनो). -b) का१ तस्मात् (→तेन); न१ द१ ग१
 नारायण (?) (→नारायणः). -c) का१ सारहरत्वाच्च, ते१
 संहारकरणात्, म१ संहारभरणात् (→संसारहरणात्). -d) न१
 व्यापित्वाद्, ते१ विभूत्या (→विभुत्वाद्).

भगवान् सर्वविज्ञानादवनादोमिति स्मृतः ।
सर्वज्ञः सर्वविज्ञानात् सर्वः सर्वमयो यतः ॥६२
शिवः स निर्मलो यस्माद् विभुः सर्वगतो यतः ।
तारणात् सर्वदुःखानां तारकः परिगीयते ॥६३

बहुनाऽत्र किमुक्तेन सर्वं ब्रह्ममयं जगत् ।
अनेकभेदभिन्नस्तु क्रीडते परमेश्वरः ॥६४
इत्येष प्राकृतः सर्गः संक्षेपात् कथितो मया ।
अबुद्धिपूर्वको विप्रा ब्राह्मी सृष्टिर्निबोधत ॥६५

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रथां संहितायां पूर्वविभागे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

५

श्रीकूर्म उवाच ।*

स्वयंभुवो विवृत्तस्य कालसंख्या द्विजोत्तमाः ।

न शक्यते समाख्यातुं बहुवर्षैरपि स्वयम् ॥१

कालसंख्या समासेन परार्द्धद्वयकल्पिता ।

वे. १.५.४

६२. दे३.१०. ॐ; दे५. ab ॐ. -b) ब२.३ अवनादो°,
दे१ एव नादो°, दे३ वेदनाद्वेव°, दे४ वेदस्वाद्ये°, दे६ सर्व * दो°
(→प्रवनादो°). -c) दे५ °विज्ञत्वात् (→°विज्ञानात्). -d) ब३
तस्मात् (→सर्वः); म१ °मतो (→°मयो).

६३. -a) ब१-३ दे३.४.६.८-१० मुवें. मुए. मुब. शिवः
ख्यात्, न१ शिवस्तु (→शिवः स); म१ निर्मलो (→निर्मलो).
-c) दे४ तारणः, न१ क्षरणात्, ग्र२ तर * (→तारणात्);
दे४ द१ ग्रा.२ भूतानां (→दुःखानां). -d) ब३ तारणः, न१
क्षरणः, ग्रा१ म१ तारणः (→तारकः); ब१ °कीर्तिः, + °गीयते
(→°गीयते); ग्र२ तरंग इति गीयते.

६४. -b) दे४ विश्व°, न१ शिव° (→ब्रह्म°). -c)
दे१० भेदभिन्नेन, ग्र२ °भिन्नभेदस्तु (→°भेदभिन्नस्तु).

६५. -a) का१ ब३ दे१.२.१० न१ ते१ ग्र२ इत्येषः, ब२
दे३.४.६ इत्येवं (दे३.६ °व) (→इत्येष); दे१० सर्ग (→सर्गः).
-b) ते१ कथितं (→कथितो). c) ब२.३ ग्र२ °पूर्वकं, दे१.५
म१ म१ मुवें. मुब. °पूर्विकां, दे१० °पूर्वतो, मुए. पूर्वकां
(→°पूर्वको) -d) दे१० द१ ग्रा१ ब्राह्मी- (→ब्राह्मी); दे४
ब्राह्मी सृष्टिर्निबोधता.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ इति श्रीकौर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म,
ब२ दे२.५ ग्र२ इति कू(दे५कौ)र्मपुराणे, ब३ दे६ इत्यादि महा-
पुराणे कौर्म (ब३ °र्म), दे१.८-१० द१ ग्रा१ म१ मुवें. मुए. इति
श्रीकूर्मपुराणे, दे३ इति कौर्म पुराणे, दे४ न१ इत्यादिमहापुराणे
श्री(न१ कौ)र्म, ते१ इत्यादि महापुराणे कूर्मपुराणे, मुब. इति
श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ द१
ग्रा.२ म१. ॐ; का१ ब१-३ दे२.३.५.६ आदिसर्गं दे१.३.९ मुए.
आदिसर्गं (दे१ °र्ग, मुए. °र्गो) नाम, दे१० आदिसर्गकथनं नाम,

मुवें. प्राकृतसर्गवर्णनं नाम, मुब. प्राकृतसर्गो नाम. अध्याय-
संख्या—दे६. ॐ; का१ ब१-३ दे१-३.५-९ न१ ते१ द१ ग्रा.२ म१
चतुर्थोऽध्यायः, दे४.१० मुवें. मुए. मुब. चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

५

* का१ ब१-३. दे१-३.५.६.८-१० द१ मुवें. मुए. मुब. कूर्म
उवाच; न१ ग्र२ कूर्मः; ते१ ग्रा१ म१ श्रीकूर्मः.

अतः परं दे८-१० मुवें. अधिकम्—

स्वायम्भुवो विवृत्तस्य कालसंख्या द्विजोत्तमाः ।

(=१.५.१ab)

अनुत्पादाच्च पूर्वस्मात् स्वयंभूरिति स स्मृतः ॥

नारायणमयनं यस्मात्तेन नारायणः स्मृतः ।

हरः संसारहरणाद् विभुत्वाद् विष्णुरुच्यते ॥ [४]

भगवान् सर्वविज्ञानादवनादोमिति स्मृतः ।

सर्वज्ञः सर्वविज्ञानात् सर्वः सर्वमयो यतः ॥

(=१.५.६०cd-६२cd)

[-१] दे९ मुवें. ॐ; दे१० सर्वज्ञः सर्वविज्ञाख्या सर्वः

सर्वमयो यतः -२) दे१० अनंतयोय * (→अनुत्पादाच्च); दे८-१०
पूर्वत्वात् (→पूर्वस्मात्); दे१० स्वयंभुर्मति- (→स्वयंभूरिति);
दे९ संमतः (→संस्मृतः). -३) दे८-१० अग्रतो (→अग्रनं). -५)
अवतादो° (→अवनादो°). -६) सर्वविज्ञाख्या (→सर्व-
विज्ञानात्).]

१. -a) दे८. ab ॐ; ग्र२. c ॐ. -a) ते१
स्वायम्भुवो (→स्वयंभुवो); ब१ प्रवृत्तस्य, ब२.३ दे५ मुवें. मुए.
निवृत्तस्य, दे१.२ ते१ मुब. [अ] पि वृत्तस्य (→विवृत्तस्य);
दे३.६ स्वयंभुवस्य वृत्तस्य, दे४ स्वायंभुवो प्रवृत्ता या. -b) न१
संख्यां (→संख्या). -c) दे४ अशक्यते (→न शक्यते); ब१-३
मयाख्यातुं (ब१ °तं), दे१ म (तेम) या ख्यातु°, दे४.६ समाख्यातं

व. १.५.५ स एव स्यात् परः कालः तदन्ते प्रतिसृज्यते ॥२
निजेन तस्य मानेन आयुर्वर्षशतं स्मृतम् ।
तत् पराख्यं तदर्थं च परार्द्धमभिधीयते ॥३
काष्ठा पञ्चदश ख्याता निमेषा द्विजसत्तमाः ।
काष्ठास्त्रिंशत् कला त्रिंशत् कला मौहूर्त्तिकी गतिः ॥४
तावत्संख्यैरहोरात्रं मुहूर्त्तैर्मानुषं स्मृतम् ।
अहोरात्राणि तावन्ति मासः पक्षद्वयात्मकः ॥५

(→समाख्यातुं). -d) द₁ रविः स्वयम्, ग₁ समन्वितम्
(→^०रपि स्वयम्); दे_{3.6} स्मृतम् (→स्वयम्); न₁ बहुवर्ष-
शतैरपि.

२. -b) द₁ पराख्या^०, म₁ पराख्य^०, -परार्ध^०
(→परार्द्ध); का₁ दे_{1.6} ग₂ कल्पिताः (दे₆ ^०तः) (→^०क-
ल्पिता). -c) दे₃ ए * स्यात्, दे₄ एवः स्यात्, ते₁ वचस्यात्,
ग₁ ***. म₁ माप स्यात् (→एव स्यात्); दे₆ कालं
(→कालः). -d) ब₃ तदन्तः, दे₄ तदेतत्, दे₆ स्वं दंते
(→तदन्ते); का₁ ब₁ दे_{1.2.5} ते₁ प्रति (दे₁ ^०परि) गृह्यते,
दे₆ प्रति वृ(?) ज्यते, दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब. सृज्य (दे₈₋₁₀
^०ज) ते पुनः, द₁ ग_{1.2} म₁ परिचक्षते (→प्रतिसृज्यते).

३. -a) दे₄ मानं स्यात्, द₁ मासात्वाद, ग₂ मान-
त्वात् (→मानेन). -b) का₁ ब_{2.3} दे_{2.5.8.9} न₁ चायुर्वर्ष^०,
ब₁ मुवै. मुए. मुब. चातुर्वर्ष^०, द₁ आयुर्वर्ष^०, + ह्यायुर्वर्ष^०
(→आयुर्वर्ष^०); ब₂ चरेत् (→स्मृतम्). -c) दे₈₋₁₀ ते₁ ग₂
मुवै. मुए. मुब. परार्द्ध (→पराख्य); दे₄ द₁ तदर्थ (→तदर्थ);
मुवै. मुए. मुब. वा (→च). -d) दे_{8.9} [अ] परार्द्ध (→परार्द्ध);
ब₁ दे₃ [अ] विधीयते (→[अ]भिधीयते).

४. -a) दे₆ कश्चित्, ग₃ काष्ठाः(?) (→काष्ठा); का₁
ब₃ दे₂₋₄ न₁ ते₁ पञ्चदशा (→पञ्चदश); ब₂ प्रोक्ता,
(→ख्याता); द₁ म₁ अष्टादश समाख्याता, ग₁ अष्टा *****. -b)
दे₄ ग₂ निमेषा, द₁ निमेषो (→निमेषा). -c) ब_{1.2}
दे_{1.3.5.6.8.9} न₁ ते₁ द₁ ग_{1.2} म₁ मुवै. मुए. मुब. काष्ठात्रिंशत्,
दे₁₀ कलात्रिंशत् (→काष्ठास्त्रिंशत्); ब₃ दे_{2.4} कलास्त्रिंशत्,
ग₂ कलाश्चैतत् (→कला त्रिंशत्). -d) ब₃ काला, दे₂ कालो,
दे₅ कलो (→कला); ब₃ मौहूर्त्तिका (→मौहूर्त्तिकी); ग₂
कालमाहृत्य की गतिः.

५. -a) ग₂ सख्यैः (→संख्यैः); दे₄ [अ] होरात्रैः
(→[अ] होरात्र). -b) दे_{1.4} मुहूर्त्तः, दे_{2.5} मौहूर्त्त (→मुहूर्त्त);
का₁ दे₆ ग₂ मानुषैः (दे₆ ^०पी, ग₂ ^०षा) (→मानुष); दे_{5.6}

तैः षड्भिरयनं वर्षं द्वेऽयने दक्षिणोत्तरे ।
अयनं दक्षिणं रात्रिर्देवानामुत्तरं दिनम् ॥६
दिव्यैर्वर्षसहस्रैस्तु कृतत्रेतादिसंज्ञितम् ।
चतुर्युगं द्वादशभिः तद्विभागं निबोधत ॥७
चत्वार्याहुः सहस्राणि वर्षाणां तत्कृतं युगम् ।
तस्य तावच्छती सन्ध्या सन्ध्यांशश्च कृतस्य तु ॥८
त्रिशती द्विशती सन्ध्या तथा चैकशती क्रमात् ।
अंशकं षट्शतं तस्मात् कृतसन्ध्यांशकं विना ॥९

स्मृतः (दे₆ ^०ति) (→स्मृतम्). -c) ग₁ ** रात्राणि
(→अहोरात्राणि). -d) ग₂ मासाः (→मासः).

६. -a) ब₂ दे_{3.6} प्रोक्तं, ते₁ द्वेपि (→वर्ष); ब₁ एतैः
षड्भिरयनं द्वे, ब₃ एतैश्च षड्भिरयनं. -b) ब₁ ते₁ त्वयने,
दे_{5.6} न₁ ग₂ द्वि(दे₆ द्व, न₁ द्वौ (?), ग₂ अ) यने (→द्वेऽयने).
-c) म₁ रात्रि (→रात्रिः). -d) दे₆ उत्तमं दिनं, द₁
उत्तरायणं (→उत्तरं दिनम्); ग₁ ** (→दिनम्).

७. -a) ग₂ *व्यैर् (→दिव्यैर्). -b) द₁ संस्मृतम्,
म₁ संज्ञितः (→संज्ञितम्). -c) ब₃ दे₁ द₁ म₁ चतुर्युगं, दे_{3.6}
चतुर्वर्षं, दे₄ चतुर्गुणम् (→चतुर्युगं). -d) दे₆ तद्विभागं (?)
(→तद्विभागं).

८. -a) दे₅ चत्वार्याहुः, द₁ चत्वार्यह (?)
(→चत्वार्याहुः). -b) दे₆ चातुर्णा (?) (→वर्षायां); दे₃ सत्कृतं,
ते₁ तु कृतं (→तत्कृतं). -c) ते₁ ताव*ती, ग₂ ताव
च्छती (→तावच्छती); दे₄ ग₁ संध्यां, दे₆ ग₂ संख्या
(→सन्ध्या); द₁ तस्यैव तावती **, म₁ तस्यैव तावती
सन्ध्या. -d) दे₄ द₁ म₁ सन्ध्यांशस्य, ग₂ सन्ध्या यस्य
(→सन्ध्यांशश्च); द₁ तु त्रिशती, म₁ तु तस्य तु (→कृतस्य तु);
दे₆ च (→तु).

९. न₁ cd ○. -a) का₁ म₁ त्रिशती, दे₈₋₁₀ ग₂
द्विशती (→त्रिशती); दे₈₋₁₀ त्रिशती (→द्विशती); दे₃ चैव,
ग₂ संख्या (→सन्ध्या). -b) द₁ ग_{1.2} म₁ तथैव (म₁ ^०वे)
क-, ग₂ तथैव* (→तथा चैक-); म₁ -शतीः (→-शती); न₁
क्रमाः (→क्रमात्). -c) का₁ सन्ध्यांशकं, दे_{2.5} सन्ध्यांशं,
द₁ ग₁ म₁ अंशकाः (→अंशकं); द₁ तत्कृतं (→षट्शतं);
दे₄ अंशांशं तद्वदेव स्यात्. -d) ब₃ द₁ कृतं, दे_{3.6} तत्, ग₁
कृता (→कृत-); ब₂ दे_{1.6} द₁ ग₁ म₁ मुवै. मुए. मुब.
-सन्ध्यांशकैः, दे_{2.3.5.8-10} -सन्ध्यांशकैः (→-सन्ध्यांशकं). (?)
-cd) ग₂ अंशांशं कालशीतन्तस्मात् सन्ध्यांशकैश्चन.

त्रिद्व्येकसाहस्रमतो विना सन्ध्यांशकेन तु ।
 त्रेताद्वापरतिथ्याणां कालज्ञाने प्रकीर्तितम् ॥१०॥
 एतद् द्वादशसाहस्रं साधिकं परिकल्पितम् ।
 तदेकसप्ततिगुणं मनोरन्तरमुच्यते ॥११॥
 ब्रह्मणो दिवसे विप्रा मनवः स्युश्चतुर्दश ।
 स्वायम्भुवादयः सर्वे ततः सार्वणिकादयः ॥१२॥
 तैरियं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपर्वता ।
 पूर्णं युगसहस्रं वै परिपाल्या नरेश्वरैः ॥१३॥

१०. -a) न₁ द₁ त्रिद्वैक° (?) (→त्रिद्व्येक°); का₁ त्रिद्व्येकशतसाहस्रं, दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. त्रिद्व्येकधा च साहस्रं, दे१० त्रिद्व्येकधा च साहस्रं, द₁ ग्रा₁ म₁ त्रिद्वे (द₁ द्वे) कथा सहस्राणां, ग्रा₂ त्रित्वे कथा सहस्राणां. -b) द₄ [ग्रं] शके मनु (→[ग्रं]शकेन तु). -c) द₁ °द्वापरे (→°द्वापर-); दे४ °तुर्याणां, दे१.९ °निष्पाद्यं, दे१० °तिथ्याद्यां (→°तिथ्याणां); ग्रा₂ त्रेतायुगेषु तिष्ठन्ति. -d) ब₂ काला°, दे१.९ लोक°, ग्रा₁ काला° (→काल°); दे४ °ज्ञानैः, द₁ ग्रा₁ २ म₁ °ज्ञानं (→°ज्ञाने); दे₁ न₁ न कीर्तितम्, दे३.६ प्रकीर्तिता (दे३ °तः) (→प्रकीर्तितम्).

११. -a) ब₃ एक- (→एतत्); ग्रा₂ एतद्विशत(?) (→एतद्-द्वादश). -b) ब₁ न₁ सातकं (?), द₁ साधितं, दे४ साधिकं, दे१० सधिकं, ग्रा₁ साधकं (→साधिकं); दे१-१० परिकीर्तितम् (→परिकल्पितम्). -c) का₁ ब₁-३ दे२.३ न₁ द₁ ग्रा₁ २ म₁ तदेक- (ब₁ °मिः), दे६ सदेक- दे१० तदेति (→तदेक-); दे४ ग्रा₁ सप्तत्रिगुणं (→सप्ततिगुणं). -d) द₁ ग्रा₁ मनोरन्तरं (→मनोरन्तरं); का₁ ईयते, ते₁ इष्यते (→उच्यते).

१२. -a) द₁ ब्रह्मणो (→ब्रह्मणो); दे४ दिवसे (→दिवसे). -b) ब₁ दे३.६.८-१० द₁ ग्रा₁ मुर्वे. मुए. मुब. मनवश्च, दे१.५ मनवस्तु (दे५ °स्य) (→मनवःस्युः); दे१.५ चतुर्दशः (→चतुर्दश); म₁ नवकश्च चतुर्दश. -c) दे१० स्वयम्भु° (→स्वायम्भु°); न₁ ते₁ पूर्व, ग्रा₁ २ म₁ पूर्व (→सर्वे). -d) का₁ शक्रादयस्तथा, ब₂ दे३.६ सार्वणिकादयः, दे२ स्वायम्भुवादयः, ग्रा₂ सार्वणिकादयः (→सार्वणिकादयः).

१३. -b) दे४.८ ग्रा₂ °द्वीपाः (दे४ °व) (→°द्वीपाः); दे४ ममावृता, दे१-१० सपर्वताः (→सपर्वता). -c) ब₁ दे३.५ ते₁ पूर्वं (दे५ °र्णे) (→पूर्णं); दे४ सहस्रं च, दे५ सहस्रैश्च, ते₁ सहस्रान्ते (→सहस्रं वै). -d) दे३ परिमाण्यां, दे४ ग्रा₂ परिपाल्यां (ग्रा₂ °ल्य), द₁ ग्रा₁ म₁ परिकल्प्या (→परिपाल्या); दे४ नरेश्वरी (→नरेश्वरैः).

मन्वन्तरेण चैकेन सर्वाण्येवान्तराणि वै ।
 व्याख्यातानि न संदेहः कल्पं कल्पेन चैव हि ॥१४॥
 ब्राह्ममेकमहः कल्पस्तावती रात्रिरिष्यते ।
 चतुर्युगसहस्रं तु कल्पमाहुर्मनीषिणः ॥१५॥
 त्रीणि कल्पशतानि स्युः तथा षष्टिद्विजोत्तमाः ।
 ब्रह्मणः कथितं वर्षं पराख्यं तच्छतं विदुः ॥१६॥
 तस्यान्ते सर्वतत्त्वानां स्वहेतौ प्रकृतौ लयः ।
 तेनायं प्रोच्यते सद्भिः प्राकृतः प्रतिसंचरः ॥१७॥ वं. १.५.२०

१४. -a) ग्रा₁ मन्वन्तरेण (चै) (→मन्वन्तरेण); न₁ चैतेन (→चैकेन); ग्रा₂ मन्वन्तराणाञ्चैकेन. -b) व₁ ३ ते₁ च (→वै). -c) दे४ संदेहः (→सन्देहः). -d) ब₁ दे२.४ न₁ म₁ कल्पः, ब₂ दे१.३.५.६.८.९ ते₁ ग्रा₁ मुर्वे. मुए. मुब. कल्पे, द₁ मनु- (→कल्पं); न₁ कालेन (→कल्पेन); दे१० ह (→हि).

१५. -a) ब₁ दे१.१० ब्रह्म° (→ब्राह्म°); न₁ ब्राह्म एको (→ब्राह्ममेक°); दे१.६ न₁ अहा, दे१० ग्रा₂ अहत् (→अहः); ग्रा₂ कल्पं (→कल्पः). -b) दे३.६ रात्रिरेव च (→रात्रिरिष्यते). -c) का₁ दे५ न₁ सहस्रां (→सहस्रं); ब₃ दे२-६ ते₁ तत् (→तु).

१६. दे१.५.१६ d तच्छतं... इत्यारम्भ १.६.११ यावत् खण्डितम्; दे१०. c ○. -a) द₁ स्यात् (→स्युः). -b) व₁ ३ द₁ षड्भिः, न₁ षष्टि (→षष्टिर्); म₁ तथा षष्टिभिरेव च. -c) द₁ ब्राह्मणः (→ब्रह्मणः); दे१.२.६ सर्व (→वर्षं); दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मणो वत्सरस्तज्ज्ञैः. -d) दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. परार्द्धं (→पराख्यं); का₁ दे२.३.५.६ तच्च (दे३ °व) तत्पदम्, ब₁ अपि तं विदुः, दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. चैव तद्विदुः, ग्रा₂ तच्च तं विदुः (→तच्छतं विदुः).

दे१.१०. मुर्वे. मुए. मुब. १६ श्लोकस्य c चरणानन्तरमधिकम्—

* कथितो वै द्विजोत्तमाः ।

स च कालः षतगुणः । [-१] दे१०. ○]

१७. दे१. ○ (द्र. १६ पा. वि); न₁. १७c-१८b ○ (ह. सं.). -a) दे९ तस्यां वै (→तस्यान्ते); ब₁ २ दे१.२.५ न₁ ते₁ द₁ ग्रा₁ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. सत्त्वानां, दे४ मर्त्यानां, ग्रा₂ भूतानां (→तत्त्वानां). -b) ब₁ २ दे४.५ न₁ द₁ सहेतौ, ग्रा₂ स्वकृतौ (→स्वहेतौ); दे३ ग्रा (?) कृतौ (→प्रकृतौ); का₁ ब₂ दे३.६.१० लयं (→लयः). -d) दे१० प्रकृतः (→प्राकृतः). -cd) दे४ तेनायं प्रोच्यते कालयोगेन प्रवरेण च.

वै. १.५.२१ ब्रह्मनारायणेशानां त्रयाणां प्रकृतौ लयः ।
 प्रोच्यते कालयोगेन पुनरेव च संभवः ॥१८॥
 एवं ब्रह्मा च भूतानि वासुदेवोऽपि शंकरः ।
 कालेनैव तु सृज्यन्ते स एव प्रसते पुनः ॥१९॥
 अनादिरेष भगवान् कालोऽनन्तोऽजरोऽमरः ।
 सर्वगत्वात् स्वतन्त्रत्वात् सर्वात्माऽसौ महेश्वरः ॥२०॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

ब्रह्माणो बहवो रुद्रा ह्यन्ये नारायणादयः ।
 एको हि भगवानीशः कालः कविरिति श्रुतिः ॥२१॥
 एकमत्र व्यतीतं तु परार्द्धं ब्रह्माणो द्विजाः ।
 सांप्रतं वर्तते तद्वत् तस्य कल्पोऽयमष्टमः ॥२२॥
 योऽतीतः सप्तमः कल्पः पाद्म इत्युच्यते बुधैः ।
 वाराहो वर्तते कल्पः तस्य वक्ष्यामि विस्तरम् ॥२३॥

१८. दे४.८. ० (द्र. १६ पा. वि.); न१. ab ०
 (द्र. १६ पा. वि.). -a) दे१०. ब्रह्म नाशयनेशानं. -b) दे६ लयं
 (→लयः). -d) का१ दे५ तु, दे३ न, ग्र२ स (→च).

१९. दे८. ० (द्र. १६ पा. वि.). -a) द१ ग्रा.२ म१
 प्रोवाच (→ब्रह्मा च); दे४ विष्णुश्च, ते१ भूतानां (→भूतानि).
 -b) दे४ सर्वभूतानि, ग्र२ वासुदेवोऽय (→वासुदेवोऽपि). -c)
 द१ ग्रा१ म१ च, ग्र२ वि- (→तु).

२०. दे३. cd ०; दे८. ० (द्र. १६ पा. वि.). -a)
 दे१० अना * (→अनादि); दे१.३.६ एव, दे५ रूप-, द१ ग्रा.२
 म१ तेषु (→एष). -b) दे६ कालो * तो (→कालोऽनन्तो);
 दे४.५.१० न१ म१ [अ]जरामरः (→[अ]जरोऽमरः). -c)
 ग्र२ सर्व * त्वात् (→सर्वगत्वात्); ब२ संहरत्वात् (→स्वत-
 न्त्रत्वात्). -d) दे१ सर्वात्मसौ, दे६.९ द१ ग्र२ मुवै. मुए.
 मुब. सर्वात्मत्वात्, दे१० ग्रा१ सर्वात्मात्वात्, म१ सर्वतत्वात्
 (→सर्वात्मासौ).

२१. दे८. ० (द्र. १६ पा. वि.). -a) ब१ दे५.६
 ब्रह्माणो, द१ ब्राह्मणो (→ब्रह्माणो); ब१ भीता (→रुद्रा:); दे४
 ब्रह्माथ वतर्कोरुद्रो (?). -b) का१ दे२ °ह्यतो, ब२ °ह्यतो,
 दे१.६ येन्ये, न१ तथा (→ह्यन्ये). -c) का१ ब२ दे२.३.६ ग्र२ स
 एको, दे४ म१ एकोपि (→एको हि). -d) दे१० काले
 (→कालः); ब१ ते१ कालीः (ते१ °लिः) (→कविः); ते१ द१
 ग्रा.२ म१ स्मृतः (→श्रुतिः).

२२. दे८. ० (द्र. १६ पा. वि.). -a) दे१ एवमत्र,
 दे१० एकमात्र, ते१ एकमेव (→एकमत्र); द१ ग्रा१ म१ तस्य

हातीतं (→अत्र व्यतीतं); ते१ व्यती* (→व्यतीतं);
 का१ ब२ दे१-६ न१ ते१ तत् (→तु). -b) ब१ पूर्वार्द्धं, दे३ परार्द्धं
 (→परार्द्धं); ब३ ब्राह्मणो (→ब्रह्माणो). -c) का१ ब१-३ दे१.३.५
 ते१ तत्त्वं, दे२ कल्पं, दे४ -त्येतः, दे९.१० ग्रा१ मुवै. मुए. मुब.
 त्वर्द्धं, न१ त्वन्यं (→तद्वत्). -d) ते१ कालो° (→कल्पो°); का१
 ब१-३ दे१-३.५.६ ते१ [अ]तिमः, दे९.१० ग्रा.२ मुवै. मुए. मुब.
 अग्रजः, म१ आदिमः (→अष्टमः).

२३. दे८. ० (द्र. १६ पा. वि.); दे१० न१. cd ०.
 -a) दे६ यो पीतः, द१ ग्रा१ म१ व्यतीतः (→योऽतीतः); दे९.१०
 मुवै. मुए. मुब. सोऽन्तिमः (→सप्तमः); ग्र२ आदितश्चरमः
 कल्पं. -b) का१ प्राण, दे४ कल्पं, दे९.१० ते१ द१ ग्रा१ म१ पद्म
 (→पाद्म); न१ बुधः (→बुधैः). -c) का१ वाराहो (→वाराहो);
 ग्र२ कल्पं (→कल्पः). -d) ब१ वक्ष्यामि (→वक्ष्यामि).

पुष्पिका—

पुराणनाम—दे८. ०; का१ दे१.९.१० द१ मुवै. मुए. इति
 श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२ दे२.३.५.६ ग्रा.२ म१ इति
 कूर्मपुराणे, ब३ न१ इत्यादिमहापुराणे कौ(न१ श्रीकौ)र्म, दे४ इति
 श्रीकौर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे (मार्कण्डेय) कूर्मपुराणे,
 मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१
 ब१-३ दे२-६.८ न१ ते१ द१ ग्रा.२ म१. ०; दे१.१० मुवै. मुए. मुब.
 कालसंख्या कथनं नाम, दे९ कालसंख्या कथनं. अध्याय-
 संख्या—दे६.८. ०; का१ ब१-३ दे१-३.५.६.९ न१ ते१ द१ ग्रा.२ म१
 पञ्चमोऽध्यायः, दे४.१० मुवै. मुए. मुब. पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

श्रीकूर्म उवाच ।॥

आसीदेकार्णवं घोरमविभागं तमोमयम् ।
शान्तवातादिकं सर्वं न प्रजायत किञ्चन ॥१॥
एकार्णवे तदा तस्मिन् नष्टे स्थावरजङ्गमे ।
तदा सम्भवद् ब्रह्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥२॥
सहस्रशीर्षा पुरुषो रुक्मवर्णस्त्वतीन्द्रियः ।
ब्रह्मा नारायणाख्यस्तु सुष्वाप सलिले तदा ॥३॥
इमं चोदाहरन्त्यत्र श्लोकं नारायणं प्रति ।
ब्रह्मस्वरूपिणं देवं जगतः प्रभवाप्ययम् ॥४॥

६

[दे०. प्रारम्भतः १-११ श्लोका न सन्ति.]

१. दे०. १. ०. ; का१ ब१-३ दे०. ५. ६. ९. १० ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. कूर्म उवाच; दे० कूर्म उ. न१ कूर्मः; ते१ मार्कण्डेयः (श्रीकूर्मः); ग१ श्रीकूर्मः.

१. दे०. ०. -a) द१ °अर्णवो, ग१.२ म१ °अर्णवे (→°अर्णवं); दे० तीरं (→घोरं). -b) दे१ प्रविभागं, दे० अविकारं (→अविभागं); ग१ तमोमया (→तमोमयम्). -c) दे० शान्तमाया°, ते१ शीतवाता°, द१ शान्तवादा°, ग१ शान्तवाता°, + शान्तवाला° (→शान्तवाता°). -d) का१ ब२ दे०. ३. ५. ९. १० ते१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. प्रजायतं (→प्रजायतम्).

२. दे०. ०. -a) दे०. १० ग्र२ तथा (→तदा). -c) दे० तथा (→तदा); ब२ भगवान् (→अभवद्); न१ ब्रह्म (→ब्रह्मा).

३. दे०. ०. -a) न१ °शीर्षः (→°शीर्षा). -b) दे०. १. ५. ९. १० न१. द१ ग१. २ म१ मुर्वे. मुए. मुब. रुक्मवर्णो ह°, दे०. ३. ६ ब्रह्मवर्णस्त्व°, दे० रुक्मपुंस्त्व° (→रुक्मवर्णस्त्व°). -d) दे० शुभे (→तदा).

४. दे०. ०. ; ब१ दे० न१ ते१. cd ०. -a) ब१-३ ग्र२ इदं (→इमं); दे०. १० न१ °दाहरन्त्यत्र, ते१ द१ °दाहरं तत्र (→°दाहरन्त्यत्र). -d) का१ [अ]व्ययौ, ब२ दे०. १. ९. १० ग१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]व्ययं, दे० [अ]प्ययौ (→[अ]प्ययम्).

आपो नारा इति प्रोक्ता नाम्ना पूर्वमिति श्रुतिः ।

अयनं तस्य ता यस्मात् तेन नारायणः स्मृतः ॥५॥

तुल्यं युगसहस्रस्य नैशं कालमुपास्य सः ।

शर्वयन्ते प्रकुरुते ब्रह्मत्वं सर्गकारणात् ॥६॥

ततस्तु सलिले तस्मिन् विज्ञायान्तर्गतां महीम् ।

अनुमानात् तदुद्धारं कर्तुंकामः प्रजापतिः ॥७॥

जलक्रीडासु रुचिरं वाराहं रूपमास्थितः ।

अधृष्यं मनसाप्यन्यैर्वाङ्मयं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥८॥

पृथिव्युद्धरणार्थाय प्रविश्य च रसातलम् । वे. १. ६. ९

५. दे०. ०. ; ते१. b ०. -a) द१ नारः [ः] (→नारा [ः]); ते१ श्रुतिः, ग्र२ प्रोक्तो (→प्रोक्ता [ः]). -b) का१ ब१. २ दे०. ३. ५. ६. ९ पूर्व [ः] (→पूर्वम्); दे०. १. ४ द१ ग१. २ म१ मुर्वे. मुए. मुब. आपो वै नरसूतवः. -c) का१ दे० अयनः (→अयनं); ब३ ततस्मृतो (→तस्य ता [ः]); दे० तस्मात् (→यस्मात्).

६. दे०. ०. -a) दे० तुलं, द१ ग१. २ म१ नित्यं (→तुल्यं). -b) द१ ग१ नैक- (→नैशं); दे० उपासतः, दे० अपास्य सः, ग्र२ अपास्य सः, (→उपास्य सः); म१ नैकता समुपास्यते. -c) ब३ शर्वयन्ते प्र-, ते१ शर्वयन्तेषु, ग्र२ स एवान्ते प्र- (→शर्वयन्ते प्र-).

७. दे०. ०. -a) द१. १० तेन तु (→ततस्तु). -b) दे०. ४. ६ [अ]न्तर्गता (→[अ]न्तर्गतां); दे० महाः (→महीम्). -c) दे० अनुमानात्, न१ मनुमन्यत (?) (→अनुमानात्). -d) दे० ग१ कर्तुं (→कर्तुं-).

८. दे०. ०. -a) द१ ज्वलं दंष्ट्रं सुरचिरं, ग१ म१ ज्वलदंष्ट्रं सुरचिरं, ग्र२ जलादंष्ट्रं सु * चिरं. -b) दे० ग१ आस्थितं (→आस्थितः). -c) ब१. ३ अदृश्यं मानसा, दे० अधृष्यमभसा, द१ ग१. २ म१ अदृष्यमभसा, (→अधृष्यं मनसा). -d) का१ ब्राह्मयं, ब३ रूपं यद्, दे० वाङ्मयैः, दे० वाग्येयं, ग१ वाग्यं (→वाङ्मयं); म१ मयं (→ब्रह्म°); ब३ °संज्ञितं, दे० °सहितं, दे० °संज्ञितः (→°संज्ञितम्).

९. दे०. ०. -a) का१ ग्र२ म१ °द्वारणा° (→°द्वारणा°). -b) दे०. १० प्रतिविश्य, न१ प्रविश्य स (→प्रविश्य च). -c) दे० दंष्ट्रेण, न१ दंष्ट्राभ्याम्,

दंष्ट्रायाऽभ्युज्जहारैनामात्माधारो धराधरः ॥९
दृष्ट्वा दंष्ट्राग्रविन्यस्तां पृथिवीं प्रथितपौरुषम् ।
अस्तुवञ्जनलोकस्थाः सिद्धा ब्रह्मर्षयो हरिम् ॥१०

ऋषय ऊचुः ॥*

नमस्ते देवदेवाय ब्रह्मणे परमेष्ठिने ।
पुरुषाय पुराणाय शाश्वताय जयाय च ॥११
नमः स्वयंभुवे तुभ्यं त्वष्ट्रे सर्वार्थवेदिने ।
नमो हिरण्यगर्भाय वेधसे परमात्मने ॥१२
नमस्ते वासुदेवाय विष्णवे विश्वयोनये ।
नारायणाय देवाय देवानां हितकारिणे ॥१३

ग्र१ दंष्ट्राया. (→दंष्ट्राया); ते१ [अ]भ्युज्जहारैनां, म१
ह्युज्जहारैनां (→[अ]भ्युज्जहारैनां); दे६ दंष्ट्रा * भुज्जहारै
(?) स, दे१० दंष्ट्राभ्युज्जहारात्. -d) दे१० द१ °त्माधारा (?)
(→°त्माधारो).

१०. दे८. ॐ. -a) ग्र२ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); का१
°विन्यस्ता, ते१ °विन्यस्त- (→°विन्यस्तां). -b) का१ पृथ्वी,
दे१ पृथिव, दे६ पुरी, ते१ ग्र२ पृथिवी (→पृथ्वी); का१ प्रथित°,
ब३ दे३ पृथित° (?) (→प्रथित°); ते१ °पौरुषाः, म१ °पौरुषः
(→°पौरुषम्). -c) दे५ अस्तुरन् (?), ग्र२ अस्तुय (?)
(→अस्तुवन्).

*. दे८. ॐ; दे१ श्री * ष * * चु; दे५ न१ ते१ द१ ग्र१.२
म१ ऋषयः.

११. दे८. ॐ; द१. ११b-१३ a ॐ (द. सं.). -a)
म१ देवदेवेश (→देवदेवाय). -b) म१ परमात्मने
(→परमेष्ठिने). -d) का१ ब२ दे१.५ न१ म१ [अ]जराय, ब३
दे३.६ ग्र१ [अ]मराय, ते१ [अ] * जाय, ग्र२ जनाय (→जयाय);
दे५ वः (→च).

१२. द१. ॐ (द. ११ पा. वि.). -a) ब३ नमोस्तु
शम्भवे, दे१ नमः स्वायंभुवे (→नमः स्वयंभुवे); ब२ नित्यं,
दे९ तुल्यं (→तुभ्यं). -b) का१ ब१ दे२.३ त्वष्ट्रे सर्वात्म°,
ब३ त्वष्ट्रे सर्वार्थ°, दे१ श्रेष्ठे सर्वार्थ°, दे४ श्रेष्ठे सर्वार्थ°, दे६
त्वष्ट्रे वेदार्थ°, दे१० सृष्टे सर्वार्थ°, ते१ दंष्ट्रिणे सर्व°, ग्र१.२
म१ सृष्टौ सर्वार्थ° (ग्र२ °त्म) (→सृष्ट्रे सर्वार्थ°); ब१ °देहिने,
दे४ °वेदने (→°वेदिने).

१३. द१. a ॐ (द. ११ पा. वि.); दे१. bc ॐ
(द. सं.). -b) का१ विष्णु° (→विश्व°). -c) का१ देवानां

नमोस्तु ते चतुर्वक्त्रे शार्ङ्गचक्रासिधारिणे ।
सर्वभूतात्मभूताय कूटस्थाय नमो नमः ॥१४
नमो वेदरहस्याय नमस्ते वेदयोनये ।
नमो बुद्धाय शुद्धाय नमस्ते ज्ञानरूपिणे ॥१५
नमोऽस्त्वानन्दरूपाय साक्षिणे जगतां नमः ।
अनन्तायाप्रमेयाय कार्याय करणाय च ॥१६
नमस्ते पञ्चभूताय पञ्चभूतात्मने नमः ।
नमो मूलप्रकृतये मायारूपाय ते नमः ॥१७
नमोस्तु ते वराहाय नमस्ते मत्स्वरूपिणे ।
नमो योगाधिगम्याय नमः संकर्षणाय ते ॥१८
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं त्रिधाम्ने दिव्यतेजसे ।

(→देवाय). -d) का१ हिताय, दे४ वेदानां (→देवानां); दे१०
°कारिणां (→°कारिणे).

१४. म१. ab ॐ (द. सं.). -a) ब१-३ दे३-६.८.९
न१ ते१ द१ ग्र१.२ मुर्वे. मुए. मुव. चतुर्वक्त्र- (→चतुर्वक्त्रे).
-b) दे४ ते१ ग्र२ -शङ्ख° (→शार्ङ्ग°); द१ ग्र१ -धन्वा°
(→चक्रा°).

१५. न१. १५-१७ b ॐ (द. सं.). -a) दे३.६ ते१
देव° (→वेद°); दे१ हरस्याय (?). दे१० रहस्याय
(→रहस्याय). -b) ब३ दे१.४ देव° (→वेद°).

दे३. ab, cd मध्ये अधिकम्—

नमस्ते पञ्चभूताय पञ्चभूतात्मने नमः (= १७ ab)

१६. न१. ॐ (द. १५ पा. वि.). -a) ग्र१ नमोस्त्वनन्त°,
म१ नमोस्तु अनन्त° (→नमोऽस्त्वानन्द°); दे४ °रूपाणि
(→°रूपाय). -b) का१ ब१-३ दे२.३.६ जगतो, ते१ जगते
(→जगतां). -c) दे१० ग्र२ अनन्ताय प्र° (→अनन्तायाप्र°).
-d) ब२.३ दे५.८.९ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. कारणाय
(→करणाय); ग्र२ वै (→च).

१७. न१.ab ॐ (द. १५ पा. वि.); दे१०. cd ॐ. -a)
का१ दे२.५ सर्वभूताय, द१ ग्र१.२ म१ प्रतिरूपाय (→पञ्चभूताय).
-d) द१ ग्र१.२ म१ नाना° (→माया°); दे८.९ °रूपात्मने
(→°रूपाय ते).

१८. -a) दे१.५.१० द१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुव. वाराहाय
(→वराहाय). -c) ते१ ग्र२ योगादि° (→योगाधि°). -d)
ब३ दे३ शङ्कर्षणाय (→संकर्षणाय); ब२ दे१.३.६ न१ द१ ग्र१.२
म१ च, ते१ च, + ते (→ते).

१९. -b) दे१.४.१० त्रिधाम्ने (→त्रिधाम्ने); ब३ ग्र२
°चक्षुषे, द१ ग्र१ म१ °रूपिणे (→°तेजसे). -c) द१ ग्र१ म१

नमः सिद्धाय पूज्याय गुणत्रयविभाविने ॥१९॥
 नमोऽस्त्वादित्यवर्णाय नमस्ते पद्मयोनये ।
 नमोऽमूर्त्तयि मूर्त्तयि माधवाय नमो नमः ॥२०॥
 त्वयैव सृष्टमखिलं त्वय्येव लयमेष्यति ।
 पालयैतज्जगत् सर्वं त्राता त्वं शरणं गतिः ॥२१॥
 इत्थं स भगवान् विष्णुः सनकाद्यैरभिष्टुतः ।
 प्रसादमकरोत् तेषां वराहवपुरीश्वरः ॥२२॥

ततः संस्थानमानीय पृथिवीं पृथिवीपतिः ।
 मुमोच रूपं मनसा धारयित्वा प्रजापतिः ॥२३॥
 तस्योपरि जलौघस्य महती नौरिव स्थिता ।
 विततत्वाच्च देहस्य न मही याति संप्लवम् ॥२४॥
 पृथिवीं तु समीकृत्य पृथिव्यां सोऽचिनोद् गिरीन् ।
 प्राक्सर्गदग्धानखिलांस्ततः सर्गोऽदधन्मनः ॥२५॥

वै १.६.२५

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

शुद्धाय (→सिद्धाय); म१ पूर्णाय (→पूज्याय). -d). दे१.४.५.८.९
 न१ ते१ द१ अ१.२ मुर्वे. मुए. मुब. °भागिने (→°भाविने); म१
 गुणत्रितयभागिने.

२०. -a) ब१ दे३.६ नमस्त्वादित्यवर्णाय, ब२ दे१ मुर्वे. मुए.
 मुब. नमोऽस्त्वादित्यरूपाय, द१ अ१.२ म१ नमोऽस्तु दिव्यवर्णाय.
 -b) ब१.३ पद्मयोनये, दे८.९ विश्वयोनये (→पद्मयोनये).
 -c) का१ ब३ नमो मूर्त्तयामूर्त्तयि, दे३ नमो मूर्त्तविमूर्त्तयि, दे८-१०
 नमो मूर्त्तयि शान्ताय, ते१ नमो मूर्त्तयि * मूर्त्तयि, अ१ नमो मूर्त्तयि
 मूर्त्तयि.

२१. -a) दे१ त्वयैतत्, अ२ त्वयैव (→त्वयैव); का१
 सृज्य°, न१ द१ सृष्टि° (→सृष्टि°). -b) दे४ द१ त्वयैव
 (→त्वय्येव); दे८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सकलं
 स्थितं (→लयमेष्यति). -c) द१ पालयैतत्, अ२ पालयेत
 (→पालयैतत्). -d) का१ दे२ ततोहं, दे५ ततो त्वं (→त्राता
 त्वं); का१ दे२.५ शरणं गतः, दे४ शरणागतं, न१ शरणं हरिः,
 अ२ शरणागतिः, म१ शरणं गतं (→शरणं गतिः).

२२. -a) अ२ म१ हि (→स). -b) दे३.६ अभिष्टुतः
 (→अभिष्टुतः). -d) का१ दे१ अ२ वाराहः, ब१ वरोह
 (→वाराहः).

२३. -a) का१ ब२ दे१.२.४.५ न१ ते१ अ२ मुर्वे. मुए.
 मुब. स्वस्थानं, दे८.९ स्वं स्थानं, दे१० संस्थाय (→संस्थानं);
 ते१ आनीय, + आरुह्य (→आनीय). -b) दे१ अ२ °श्वरः, दे८-
 १० द१ म१ मुर्वे. मुए. °धरः (→°पतिः). -d) दे१.८-१० द१
 अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. धरा(दे१ °री)धरः (→प्रजापतिः).

२४. -a) दे३.६ तस्योपरि (→तस्योपरि). -b) दे१.५.
 ८-१० मुर्वे. मुए. महती (→महती); न१ इवास्थिता (→इव
 स्थिता). -c) का१ ब१-३ दे१.२.५ पीनत्वाच्चैव, दे३.६ पीनत्वा-
 च्चापि, न१ विस्तरत्वाच्च, अ२ विभुत्वाच्च (→विततत्वाच्च).
 -d) दे१० मही याति न (→न मही याति); दे४ संप्लवं,
 ते१ साप्लवं, अ२ संप्लवः (→संप्लवम्).

२५. -a) दे१० पृथ्वीं (→पृथिवीं); दे८-१० द१ मुर्वे.
 मुए. मुब. स, अ१.२ म१ प्र- (→तु); ब१ दे१.६ समीकृत्य
 (→समीकृत्य). -b) का१ सोचिरो गिरीम्, न१ सोचिनोद्गिरीः
 (→सोऽचिनोद् गिरीन्). -c) दे३ °सर्गो (→°सर्गः); अ२
 °गन्धान् (→°दग्धान्). -d) दे३.६ म१ सर्गो दधान्मनः, ते१ स
 व्यदधत्पुनः, अ१ सर्गो दयात्मनः, अ२ सर्गमथात्मनः
 (→सर्गोऽदधन्मनः).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.२.४.५.८.१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए.
 इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३ इति कूर्मपुराणे,
 दे६ कूर्मपुराणे, न१ इत्यादि महापुराणे श्रीकौर्म, ते१ इत्यादि महा-
 पुराणे कूर्मपुराणे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे.
 अध्यायनाम—ब१ दे४ ते१ द१ अ१.२ म१. ○; का१ दे१ पृथि-
 व्युद्धा (दे१ °द्ध) रणे, ब२.३ दे२.३.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. पृथिव्यु-
 द्धारे, न१ पृथिव्युद्धरणं नाम, मुब. पृथिव्युद्धारो नाम. अध्याय-
 संख्या—दे६. ○; का१ ब१-३ दे१.३.५.६.८.९ न१ ते१ द१ अ१.२
 म१ षष्ठोऽध्यायः, दे४.१० मुर्वे. मुए. मुब. षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

तमप्यसाधकं ज्ञात्वा सर्गमन्यं ससर्जं ह ।
 ऊर्ध्वस्रोत इति प्रोक्तो देवसर्गस्तु सात्त्विकः ॥७
 ते मुखप्रीतिबहुला बहिरन्तश्च नावृताः ।
 प्रकाशा बहिरन्तश्च स्वभावाद् देवसंज्ञिताः ॥८
 ततोऽभिधायतस्तस्य सत्याभिधायिनस्तदा ।
 प्रादुरासीत् तदाऽव्यक्तादर्वास्त्रोतस्तु साधकः ॥९
 ते च प्रकाशबहुलास्तमोद्रिक्ता रजोधिकाः ।
 दुःखोत्कटाः सत्त्वयुता मनुष्याः परिकीर्तिताः ॥१०
 तं दृष्ट्वा चापरं सर्गममन्यद् भगवानजः ।

तस्याभिधायतः सर्गं सर्गो भूतादिकोऽभवत् ॥११
 तेऽपरिग्राहिणः सर्वे संविभागरताः पुनः ।
 खादनाश्राप्यशीलाश्च भूताद्याः परिकीर्तिताः ।
 इत्येते पञ्च कथिताः सर्गा वै द्विजपुंगवाः ॥१२
 प्रथमो महतः सर्गो विज्ञेयो ब्रह्मणस्तु सः ।
 तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्गो हि स स्मृतः ॥१३
 वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्ग ऐन्द्रियकः स्मृतः ।
 इत्येष प्राकृतः सर्गः संभूतोऽबुद्धिपूर्वकः ॥१४
 मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः ।

वै. १.७.१५

ग्र१ उत्पन्नं, ग्र२ उत्पत्त्यग्रं (→उत्पत्त्यग्रं); म१ चातुष्पादा द्विजोत्तमाः.

७. -a) दे१० तमयं (→तमप्य-); व२ मत्वा (→ज्ञात्वा). -b) न१ अन्यत् (→अन्य-). -c) दे१० ऊर्ध्वलोक [.] (→ऊर्ध्वं स्रोत[.]). -d) का१ सोधिकः, दे४ सात्त्विकः (→सात्त्विकः).

८. -a) व३ मुखं, दे३ ग्र२ मुख- (→मुख-). -b) व२ दे५. ८-९ न१ ग्र१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. त्वनावृताः, दे४ च नावृताः, दे१० तु नावृताः, द१ तलावृता, ग्र२ च नाक्षताः (→च नावृताः); का१ बार्हवन्तस्तनावृताः. -c) का१ व२.३ दे४ ग्र१ प्रकाशो (का१ °जे) (→प्रकाशा[.]). -d) का१ व३ दे२.४.६.१० स्वभावा (व३ °वो) देव, ते१ संघातादेव, द१ स्वभावोद्देव (→स्व-भावाद् देव-); व३ °संज्ञितः, दे४ ग्र१ °संज्ञितः (→°संज्ञिताः).

९. -a) दे१ ततोऽपि (→ततोऽभि-); ग्र२ °ध्यायिनस् (→°व्यायतस्); का१ त्वस्य (→तस्य). -b) का१ दे२.५ सर्गा°, व२ ते१ सत्त्वा°, दे४ सस्या°, दे१० संन्या° (?) (→सत्या°); दे१० °ध्यायतस् (→°ध्यायिनस्); व१.३ दे४ ते१ द१ ग्र२ तथा (→तदा). -c) का१ व१.३ दे३.४-६ तथा (→तदा). -d) दे१ श्रोतस्तु, दे८-१० स्रोतः स [.] (→स्रोतस्तु).

९. श्लोकात्परं द१ ग्र२ म१ पुस्तकेषु अधिकम्—
 'यस्मादवर्कं विवर्तन्ते ततोऽवर्कस्रोतसः स्मृता'
 [ग्र२ सर्वाद्वि° (→अवर्कं वि°); ग्र२ तु ते, म१ स्मृतः (→स्मृता).]

१०. -a) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तत्र (→ते च); म१ प्रकंदं (?) (→प्रकाश-); -b) का१ दे२.३.५.६ द१ ग्र१ तमः पृक्ता [.] , व१.३ ते१ तमोयुक्ता [.] , व२ तमः प्रोक्ता [.] , दे१० तम वृक्ता (?), न१ तमोधिक्ता (?), म१ तमोवृता (?) (→तमोद्रिक्ता). -c) द१ बुद्धिकटास्, म१ दुःखोत्कटाः (→दुःखोत्कटाः); व३ दे१ न१ व१.२ म१ सत्त्वयुक्ता, दे४.८-१० सत्ययुता (→सत्त्वयुता); दे१ द१

मानुष्याः (→मनुष्याः); दे१ ते प्रकीर्तिताः (→परिकीर्तिताः).

११. ग्र२. ११-१२ ० (द. सं.). -a) दे४ [अ]परः सर्गः (→[अ]परं सर्गम्). -b) व३ अनन्यद्, दे४ समन्यद्, म१ तमन्यत् (→अनन्यद्); दे१० भगवाननः (?) (→भगवानजः). -c) म१ तस्यापि (तस्याभि-); दे४ सर्गः (→सर्गः); दे१ भूतात्मको भवेत्, ते१ भूताधिको भवत् (→भूतादिकोऽभवत्).

१२. ग्र२. ० (द. सं. पा. वि.). -a) व२ दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. °ग्राहिणः (→°ग्राहिणः). -b) व३ संविभाग° (→संविभाग°); दे१० °रिता (→°रिताः); व१.३ सदा, म१ पुरः (?) (→पुनः). -c) व१ ****, दे६ खादनश्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. खादिनश्, ते१ खेचराश्, द१ ग्र१ स्वादना, म१ स्वादानात् (→खादनाश्); का१ चार्थ°, व२ अर्प°, व३ चाप°, दे१ स्वार्थ°, दे३.५ चार्थ°, दे६ चाय°, न१ पान°, द१ चाभ्य°, म१ बाह्य° (→चाप्य°). -e) का१ एते ते, व२ दे२.५.६ इत्येतत् (→इत्येते). -f) द१ ग्र१ मुनि° (→द्विज°); दे२.६ °सत्तमाः (→°पुंगवाः).

१३. -a) दे६ प्रथमा मा° (→प्रथमो म°). -b) व३ महतः, दे४.१० ब्राह्मणः, न१ द१ ग्र१.२ म१ ब्रह्मणा (→ब्रह्मणस्); व१.३ दे४ ततः, दे३ स्वसः, न१ द१ ग्र१.२ म१ कृतः, ते१ स्मृतः (→तु सः). -c) ते१ तन्मात्राणि, द१ तन्मात्राणां (→तन्मात्राणां). -d) व१ सम्मतः, दे२ सः स्मृतः, द१ ग्र१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. संस्मृतः (→स स्मृतः); ग्र२ ***** संस्मृतः.

१४. ग्र२ म१. ab ०. -b) दे४ सर्गा (?), द१ स च (→सर्गः); ते१ ततः (→स्मृतः). -c) दे४ इत्येते (→इत्येष [.]); दे४ प्राकृताः (→प्राकृतः); दे४.६.१० सर्गाः (→सर्गः). -d) दे४ संभूता (→संभूतो); दे४ °पूर्विकाः, म१ °पूर्विकः (→°पूर्वकः).

१५. -a) दे६ °सर्गास् (→°सर्गश्); व२ दे३.६ तृतीयः (→चतुर्थः). -b) दे५ मुख्य (?), दे६ मुख्यै (?) (→मुख्या);

बं. १.७.१६ तिर्यक्स्त्रोतस्तु यः प्रोक्त स्तिर्यग्योन्यः स पञ्चमः ॥१५
तथोर्ध्वस्त्रोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः ।
ततोर्वास्त्रोतसां सर्गः सप्तमः स तु मानुषः ॥१६
अष्टमो भौतिकः सर्गो भूतादीनां प्रकीर्तितः ।
नवमश्चैव कौमारः प्राकृता वैकृतास्त्वमे ॥१७
प्राकृतास्तु त्रयः पूर्वं सर्गास्तेऽबुद्धिपूर्वकाः ।
बुद्धिपूर्वं प्रवर्तन्ते मुख्याद्या मुनिपुंगवाः ॥१८
अग्रे ससर्जं वै ब्रह्मा मानसानात्मनः समान् ।
सनकं सनातनं चैव तथैव च सनन्दनम् ।
ऋभुं सनत्कुमारं च पूर्वमेव प्रजापतिः ॥१९

दे० स्मृतः (→स्मृताः). -c) दे०.६ प्रोक्ता (→प्रोक्तस्). -d)
दे०.३.४.६. ते० द० ग० तैर्यग्योन्यः (दे० °गः); न० पञ्चादिवै,
म० ब्रह्मणा स [ः] (→तिर्यग्योन्यः); द० ग०.२ म० तु (→स);
दे०.९ पञ्चसः (?) (→पञ्चमः).

१६. -a) का० तदर्थ-; ब०.३ दे०.१० ते० द० ग०.२ म०
ततोर्ध्व-(ते० द० ग०.२ म० °ध्व-); न० तस्योर्ध्वः (→तथो-
र्ध्व-); न० स्त्रोतसः; द० ग०-स्त्रोतसि, म०-स्त्रोतसा
(→स्त्रोतसां); ब० सर्गो, दे० षष्ठे (→षष्ठो). -b) ग० स्त्रोतस्
(→देव-); दे० °सर्ग (→°सर्गस्); ग०.२ संस्मृतः (→संस्मृतः).
-d) दे०.१० प्रथमः (→सप्तमः); दे० ब०.३ सप्त, दे० सप्त च (→स
तु); दे०.१० मानसः, +मानुषः (→मानुषः).

१७. -a) ग० म० ***; ते० [अ] नुग्रहस् (→भौतिकः).
-c) ब० नवमश्चैव, ग० मन्वस्स च (→नवमश्चैव). -d)
द० प्राकृतो (→प्राकृता); दे०.१० त्विमा, ते० इमे, ग० यदि
(→त्वमे).

१८. -a) दे० तत्र यः (→तु त्रयः); ब० दे० पूर्वः
(→पूर्व). -b) दे० न० ग० सर्गस्, दे०.१० सर्गा (?)स्,
ग० स्वर्गोस् (?) (→सर्गास्); ग० तत् (→ते); द० ग०.२
°पूर्वकः; दे०.३.४ म० °पूर्विका (→°पूर्वकाः). -c) द० ग० म०
°पूर्वाः (→°पूर्व); दे० प्रकुर्वन्ते, +प्रवर्तन्ते (→प्रवर्तन्ते).
-d) दे० प्रस्थाद्या (→मुख्याद्या); दे० °पुंगवः (→°पुंगवाः).

१९. -b) दे० मानसामा° (→मानसाना°). -c) द०
सनातने (→सनातनं). -d) दे० तथा चैव (→तथैव च); ब०.३
सनन्दकम्, ग० सनातनं (→सनन्दनम्). -e) का० ब० ऋषि,
ब० दे०.३.६.८-१० न० द० मुवै. मुए. मुब. क्रतुं, दे० हंसं, ते०
स्कन्दं (→ऋभुं).

पञ्चैते योगिनो विप्राः परं वैराग्यमास्थिताः ।
ईश्वरासक्तमनसो न मृष्टौ दधिरे मतिम् ॥२०
तेष्वेवं निरपेक्षेषु लोकमृष्टौ प्रजापतिः ।
मुमोह मायया सद्यो मायिनः परमेष्ठिनः ॥२१
तं बोधयामास सुतं जगन्मायो महामुनिः ।
नारायणो महायोगी योगिचित्तानुरञ्जनः ॥२२
बोधितस्तेन विश्वात्मा तताप परमं तपः ।
स तप्यमानो भगवान् न किञ्चित् प्रतिपद्यत ॥२३
ततो दीर्घेण कालेन दुःखात् क्रोधो व्यजायत ।
क्रोधाविष्टस्य नेत्राभ्यां प्रापत्तन्मृगबिन्दवः ॥२४

२०. दे० द० म०. २०a-२१b ○ (द. सं.). -b)
ब० आस्थितः(?), दे०.८-१० ग० मुवै. मुए. मुब. आस्थिताः
(→आस्थिताः); दे० ***परमेष्ठिनः. -c) का० ईश्वराश°,
दे० ऐश्वरास° (→ईश्वरास°). -d) न० मतिः, ग० मनः
(→मतिम्).

दे० पुस्तके ab, cd मध्ये अधिकम्—

* तं चोदयामास परं वैराग्यं समुपस्थिताः. (= 20 ab)

२१. दे० द० म०. ab ○ (द. २० पा. वि.). -a)
दे०.१० तेष्वेव (→तेष्वेव). ब० निरपेक्षेषु, दे० निरापेक्षे*
(→निरपेक्षेषु). -c) दे० स मोह- (→मुमोह).

२२. -a) दे०.८-१० मुवै. मुए. मुब. सं- (→तं); का०
ब०.३ दे०.६ चोदयामास, ग० बोधय ** (→बोधयामास); दे०
सुतं, दे०.१० ग० मुवै. मुए. मुब. च तं (→सुतं); ते० उत्पा-
दयामास सुतं. -b) दे० जगन्माया, ते० जगन्मायो, ग० *
तन्मायो (→जगन्मायो). -d) ब० द० ग० म० योग°, ब० तप°,
(→योगि°); का० दे०.५ °चित्ता-; ब० चित्तं (→°चित्ता-); ब०
निरञ्जनः, ब०.३ [अ]नुरञ्जनः, दे० ग० [अ]नुरञ्जकः, न० ते०
[अ]नुरञ्ज (मः) कः (→[अ]नुरञ्जन्तः).

२३. -a) दे०.६ विद्यात्मा (→विश्वात्मा). b) दे०
परपरं तपः, द० ग० च परस्तपः (→परमं तपः). -c) दे०.९
संतप्यमानो, दे० सन्तर्प्यमानो, ग० स सप्तमानो (→स तप्य-
मानो). -d) का० ब०.३ दे०.५.८-१० न० ते० द० ग० म० मुवै.
मुए. मुब. प्रत्यपद्यत, दे०.३ ग० प्रतिपद्यते (→प्रतिपद्यत).

२४. -b) का० ब० दे०.४.८-१० मुवै. मुए. मुब. [अ]
व्यजायत, दे० म० [अ]भिजायत(?) (→व्यजायत). -c)
ग० नेत्रा* (→नेत्राभ्यां). -d) म० आस्य° (→अश्रु°).

भ्रुकुटीकुटिलात् तस्य ललाटात् परमेश्वरः ।
 समुत्पन्नो महादेवः शरण्यो नीललोहितः ॥२५॥
 स एव भगवानीशस्तेजोराशिः सनातनः ।
 यं प्रपश्यन्ति विद्वांसः स्वात्मस्थं परमेश्वरम् ॥२६॥
 ओंकारं समनुस्मृत्य प्रणम्य च कृताञ्जलिः ।
 तमाह भगवान् ब्रह्मा सृजेमा विविधाः प्रजाः ॥२७॥
 निशम्य भगवान् वाक्यं शंकरो धर्मवाहनः ।
 स्वात्मना सदृशान् रुद्रान् ससर्ज मनसा शिवः ।
 कपर्दिनो निरातङ्कास्त्रिनेत्रान् नीललोहितान् ॥२८॥
 तं प्राह भगवान् ब्रह्मा जन्ममृत्युयुताः प्रजाः ।
 मुजेति सोऽब्रवीदीशो नाहं मृत्युजरान्विताः ।

प्रजाः स्वक्ष्ये जगन्नाथ सृज त्वमशुभाः प्रजाः ॥२९॥
 निवार्य च तदा रुद्रं ससर्ज कमलोद्भवः ।
 स्थानाभिमानिनः सर्वान् गदतस्तान् निबोधत ॥३०॥
 आपोऽग्निरन्तरिक्षं च द्यौर्वायुः पृथिवी तथा ।
 नद्यः समुद्राः शैलाश्च वृक्षा वीरुध एव च ॥३१॥
 लवाः काष्ठाः कलाश्चैव सुहृता दिवसाः क्षपाः ।
 अर्द्धमासाश्च मासाश्च अयनाब्दयुगादयः ॥३२॥
 स्थानाभिमानिनः सृष्ट्वा साधकानसृजत् पुनः ।
 मरीचिभृद्भृङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 दक्षमत्रि वसिष्ठं च धर्मं संकल्पमेव च ॥३३॥

वै. १.७.३५

२५. -a) ब१.२ दे२.८.९ मुए. भृ(न१ भ्रि-)कुटी°
 (→भ्रुकुटी°); दे१.१० कुटिला, दे६ °कुटिलां (→°कुटिलात्).
 -b) दे१.४.८.९ द१ ग१.२ म१ मुवे. मुए. मुव. परमेष्ठिनः
 (→परमेश्वरः).

२५ श्लोकात्परं न१ पुस्तके अधिकम्—

* २. पूर्व दत्तवरो देवो ब्रह्मणः पुत्रकारणात् ।

२६. -a) ब१ यत्र ष (?), ग१ स एवं (→स एव).
 -b) दे१.३ तमो° (→तेजो°). -c) ते१ विबुधास् (→
 विद्वांसः). -d) का१ ब१.३ दे२ स्वात्मजं, न१ स्वात्मार्थं
 (→स्वात्मस्थं).

२६ श्लोकात्परं न१ पुस्तके अधिकम्—

* ३. स एव भगवानीशो लोकानां हितकाम्यया ।

पुत्रत्वमगमच्छंभुः ब्रह्मणः स्वयमीश्वरः ॥

२७. -a) का१ ते१ द१ ग२ ओं(द१ हिं)कारं (→ओंकारं)
 का१ समनुस्मृत्य, दे६ [अ]भृतं स्मृत्य, दे१० समनुस्मृत्य, +
 तममुस्मृत्य (→समनुस्मृत्य). -b) दे१ प्र** (→प्रणम्य). -c)
 दे६ भगवन्ब्रह्मा, ग१ भगवान् ब्रह्मा (→भगवान् ब्रह्मा).
 -d) न१ सृजेति, द१ ग१ म१ सृजेह, ग२ सृजेयं (→सृजेमा).

२८. -a) दे१० निशुभ (→निशम्य); दे४ मुवे. मुए.
 मुव. भगवद्, न१ ब्रह्मणो (→भगवान्). -b) न१ लोकभावनः
 (→धर्मवाहनः). -c) ब२ आत्मनः, दे१० द१ मुवे. मुए. मुव.
 आत्मना, दे६ न१ स्वात्मनः (→स्वात्मना); का१ ब१-३ दे१.२.
 ३.० ते१ पुत्रान्, दे३ पुरा (→रुद्रान्). -d) दे१ द१ ग१.२ म१
 भगवान् (→मानसा); ग१ त्रिनेत्रो (→त्रिनेत्रान्).

२९. -a) ग१.२ म१ तमाह (→तं प्राह); दे६ भगवद्-
 ब्रह्मा (→भगवान् ब्रह्मा). -b) का१ °जराः प्रजाः, न१ °युधः

प्रजाः, ग२ °यथात्मजाः, म१ °जरांन्विताः (→°युताः प्रजाः).
 -c) दे१० सृजेति (→सृजेति); ते१ ईशं (→ईशो). -d)
 द१ °जरांन्वितः (→°जरांन्विताः). -e) दे६ प्रजां (→प्रजाः);
 का१ सर्जं(?), +सक्ष्ये, ब३ द१ म१ सृक्ष्ये, दे१ सृक्षे, दे२ सक्षे,
 ते१ सृजे, ग२ सुखी (→सक्ष्ये); ग२ जगन्नाथः (→जगन्नाथ).
 -f) ब१ सृजध्वम°, दे१० सृजत्वम°, द१ सृजेत् स्वम°, ग२
 सृजत्वात्म°, म१ सृजेस्त्वम° (→सृज त्वम°).

३०. -a) ग२ निवृत्य (→निवार्य); ब२ दे३-१० मुवे.
 मुए. स[ः] (→च); ते१ ग२ तथा (→तदा). -c) का१ ब१
 दे२.३.६ ते१ ज्ञानाभि°, दे१० स्थानादि° (→स्थानाभि°); दे३-१०
 तेषां, ग२ सर्वाः (→सर्वान्). -d) का१ °नादस्तन्, ग२ गता-
 स्तम्भन्(?) (→गदतस्तान्); दे१ निबोध मे (→निबोधत).

३१. -a) ग२ नभो (→आपो). -b) दे१० °ननुं, ग२
 ततः (→तथा). -c) न१ शैलाश्च (→शैलाश्च); दे१ वृक्षा,
 दे१० वृष, न१ वृक्षान्, द१ ग१ म१ प्रजा, ग२ अक्षा (→वृक्षा).

३२. -a) ग१ म१ लताः, ग२ कलाः (→लवाः). -c)
 दे१० अर्थ°(?) (→अर्थ°). -d) द१ ग१ म१ अयनाः प्र-, ग२
 हयनानि (→अयनाब्द-).

३३. दे४. f ○. -a) का१ दे१ ते१ ज्ञानाभि° (→स्था-
 नाभि°); ब१ दे१.३ म१ सृष्टा, ग१ सृष्टास् (→सृष्ट्वा). -b)
 ब३ साधकाम्, दे१ साधकाश्च, ग२ साधाना* (?) (→साधकान्);
 का१ ब२ दे२.५ प्रभुः (→पुनः); दे३ साधकाश्चापुनः सृजन्. -c)
 ब३ दे१ मरीची- (→मरीचि-); ब३ दे३-१० न१ ते१ द१ ग१.२
 म१ मुवे. मुए. मुव. °ङ्गिरसः (→°ङ्गिरसः). -d) दे६ पुलह-
 (→पुलहं). -e) ब२ दक्षम*, दे४ दक्षमत्रि (→दक्षमत्रि);

दे० १.७.३६ प्राणाद् ब्रह्माऽसृजद् दक्षं चक्षुषश्च मरीचिनम् ।
शिरसोऽङ्गिरसं देवो हृदयाद् भृगुमेव च ॥३४
श्रोत्राभ्यामत्रिनामानं धर्मं च व्यवसायतः ।
संकल्पं चैव संकल्पात् सर्वलोकपितामहः ॥३५
पुलस्त्यं च तथोदानाद् व्यानाच्च पुलहं मुनिम् ।
अपानात् क्रतुमव्यग्रं समानाच्च वसिष्ठकम् ॥३६
इत्येते ब्रह्मणा सृष्टाः साधका गृहमेधिनः ।
आस्थाय मानवं रूपं धर्मस्तैः संप्रवर्तितः ॥३७
ततो देवासुरपितृन् मनुष्यांश्च चतुष्टयम् ।

दे० द्रष्टृमंगिरसिष्टं च. -f) ब३ दे० १.६ द१ ग्रा० २ धर्म- (धर्म);
दे० १ संकल्प[.] (→संकल्पम्).

३४. दे० a. ०. -a) दे० १.१० ग्रा० २ प्राणान् (→प्राणाद्).
-b) दे० वृक्षं, ग्रा० २ दक्षान् (→दक्षं); ब३ चक्षुषोश्च,
दे० ४.८.९ न१ द१ ग्रा० १ म१ मुर्वे. मुए. मुब. चक्षुर्भ्यां च,
ते० १ वक्षसश्च, ग्रा० २ दोर्भ्याञ्चैव (→चक्षुषश्च). -c) दे० १.१०
शिरसा (→शिरसो); द१ ग्रा० १ म१ चैव (→देवो); न१ शिरसं
सृजदंगिरसो. -d) ब१.२ दे० ते० हृदये (→हृदयाद्); दे०
भृगुदेव (→भृगुमेव).

३५. -a) दे० १.५.८-१० द१ ग्रा० १.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
नेत्रा० (→श्रोत्रा०); ब१ अद्रि०, ग्रा० १ अ त्रि० (→अ त्रि०).
-b) दे० २ धर्मं अ-, दे० १० धर्मं स - (→धर्मं च).

३६. दे० ०. -a) का० १ न१ द१ ग्रा० १ म१ ततो०, ब३
अथो० (→तथो०). -b) दे० व्यानश्च, दे० व्यानाच्च,
द१ पुलस्त्यं, ग्रा० १ म१ पुलहं (→व्यानाच्च); द१ ग्रा० १ म१ वदनात्
(→पुलहं); दे० १ द१ ग्रा० १ म१ प्रभुः, ग्रा० २ भृगुः (→मुनिम्). -c)
न१ अपानां (?) कर्तुं नामानं. -d) दे० सभा० (→समा०); न१
वसिष्ठं च समानतः.

३७. -a) ब१.३ दे० १० ब्रह्मणः, दे० ब्रह्मणा (→ब्रह्मणा);
ग्रा० २ इत्येते ब्र ** सृष्टाः. -b) ग्रा० २ साधक- (→साधका [.]);
का० १ ग्रह० (→गृह०); ग्रा० २ मेधिकः (→मेधिनः). -c) दे० ८-१०
वामनं (→मानवं). -d) दे० १० धर्मस्यै (?) (→धर्मस्तैः); का० १
संप्रकीर्तितः, ब३ संप्रवर्तितः (?), दे० संप्रवर्तितः, ग्रा० २ संप्रवर्तिताः
(→संप्रवर्तितः).

३८. ग्रा० ३८-३९ ०. -a) दे० देवान् ता तो (?)
(→ततो देवा-); ग्रा० २ सुरा पित्रा (?) (→सुरपितृन्). -b)
दे० १.६ ग्रा० २ मनुष्याश्च (→मनुष्याश्च). -c) दे० ३ सिसन्तुर् (?)
(→सिसृक्षुर्); का० १ दे० १.८-१० ग्रा० २ मुर्वे. मुए. मुब. भगवानीशः,
दे० ६ द१ म१ भगवानेतान् (→अम्भास्येतानि). -d) ब१ स्वयम्

सिसृक्षुरम्भास्येतानि स्वमात्मानमयूयुजत् ॥३८
युक्तात्मनस्तमोमात्रा उद्रिक्ताभूत् प्रजापतेः ।
ततोऽस्य जघनात् पूर्वमसुरा जज्ञिरे सुताः ॥३९
उत्ससर्जसुरान् सृष्ट्वा तां तनुं पुरुषोत्तमः ।
सा चोत्सृष्ट्वा तनुस्तेन सद्यो रात्रिरजायत ।
सा तमोबहुला यस्मात् प्रजास्तस्यां स्वपन्त्यतः ॥४०
सत्त्वमात्रात्मिकां देवस्तनुमन्यामगृह्णत ।
ततोऽस्य मुखतो देवा दीव्यतः संप्रजज्ञिरे ॥४१

(→स्वम्); का० १ दे० ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ० अ (दे० १० व्य) योजयत्,
दे० ३ अयूयुजत्, द१ अपूजयत्, ग्रा० २ अथासृजत् (→अयूयुजत्);
ते० १ तमोगुणमयूयुजत्.

३९. ग्रा० १. ० (द्र. ३८ पा. वि.). -a) ब१ युक्तात्म-
नोस्, ब३ दे० १ न१ युक्तात्मानस्, दे० मुक्तात्मनस् (→युक्तात्मनस्)
द१ ततो (→तमो-); का० १ ब२ दे० १.३.५ ते० १ म१ -मात्राद्, दे०
-माशद् (?), ग्रा० २ -भागाद् (→मात्रा). -b) का० १ उद्रिक्ताह,
ब२.३ उद्रिक्ताभूत्, दे० २.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ह्युद्रिक्ताभूत्, न१
-त्युद्रिक्ताभूत्, ते० १ उद्रिक्ताभूत्(?), द१ म१ उद्रिक्तस्य, ग्रा० २
उद्रिक्तास्यात् (→उद्रिक्ताभूत्); ब२ दे० १ न१ द१ प्रजापतिः, दे०
प्रजापते (→प्रजापतेः). -c) ग्रा० २ तनोत्यस्य जनात् पूर्वा.
-d) ग्रा० २ वासुरान् (→असुरा); दे० शुभाः (→सुताः).

४०. -a) दे० ३.६ तत् (→उत्); दे० ४.१० ०ससर्ज, दे०
०संसर्गि- (→०ससर्जा-); दे० ४ स तान् (→[अ]सुरान्); ब१-३
दे० १.३.५.६-१० द१ दृष्ट्वा (→सृष्ट्वा). -b) का० १ ब२ दे० २.३.६
तनुं तां, दे० ५ तनुतां(?), दे० १० तां तेनुं (?), न१
स्वां तनुं (→तां तनुं); दे० ६ द१ पुरुषोत्तमम् (दे० ६ ०त्तम)
(→पुरुषोत्तमः). -c) का० १ दे० १.३.१० द१ ग्रा० २ स[.] (→सा);
ब१ ०सृष्टश्च, ब३ न१ ०सृष्ट्वा, दे० १.५ ०सृष्ट्वा, दे० ६ द१ ग्रा० २
मुर्वे. सृष्ट्वा (→सृष्ट्वा); न१ ततस् (→तनुस्). -c)
ते० १ बहुलां (→बहुला); ग्रा० १ सा वै तमोबहुला यस्मात्.
-f) ब२ परास् (→प्रजास्); ब१ तस्या, ग्रा० १ तस्य (→तस्यां);
का० १ दे० ४.५.१० ग्रा० १ म१ स्वपन्त्यतः, ब२ अपन्त्यतः, ब३ स्वपन्त्यतः,
दे० १ स्वयं ततः; दे० ३ सुसत्त्यतः, दे० ६ स्वपत्त्यतः, दे० ८.९ स्वयंत्युतः,
न१ स्वपति हि, ते० १ नृपं त्वतः, ग्रा० २ स्वपति ताः
(→स्वपत्त्यतः).

४१. दे० ४१a-४२d ०. -a) दे० १ ०मात्रात्मिको, दे०
०माध्यात्मिको, दे० १० ०मात्रात्मिकां (→०मात्रात्मिकां); दे० ४ ज्ञेयं,
ग्रा० २ देवास् (→देवस्). -b) दे० ४ तानुमन्याम् (→तनुमन्याम्);

त्यक्ता साऽपि तनुस्तेन सत्त्वप्रायमभूद् दिनम् ।
तस्मादहो धर्मयुक्ता देवताः समुपासते ॥४२
सत्त्वमात्रात्मिकामेव ततोऽन्यां जगृहे तनुम् ।
पितृवन्मन्यमानस्य पितरः संप्रजज्ञिरे ॥४३
उत्ससर्ज पितृन् सृष्ट्वा ततस्तामपि विश्वसृक् ।
साऽपविद्धा तनुस्तेन सद्यः सन्ध्या व्यजायत ॥४४
तस्मादहर्देवतानां रात्रिः स्याद् देवविद्विषाम् ।
तयोर्मध्ये पितॄणां तु मूर्तिः सन्ध्या गरीयसी ॥४५
तस्माद् देवासुराः सर्वे मनवो मानवास्तथा ।

का१ ब१ दे१ [अ]अग्रगृह्यतः, ब३ ग१ म१ अग्रगृह्यतः, दे३-१० द१
मुर्वे. मुए. मुब. गृहीतवान् (→अग्रगृह्यतः). -c) ब१ ततोऽपि-
ते१ ततोऽपि (→ततोऽपि); दे४ ततोऽपि मृष्टयो देवा. -d) का१
दि (दी)व्यतः, ब३ दे१ २.५ न१ ग१.२ म१ दिव्यतः, ते१ धीमतः
(→धीव्यतः).

४१ श्लोकानन्तरं म१ पुस्तके ४०b-४१d यावत् श्लोकाः
द्विरावृत्ताः.

४२. दे०. ० (द्र. ४१ पा. वि.); न१ ग१. ४२-४३ ०
(द. सं.); दे१. ४२c-४३d ०. -a) का१ ब१.३ दे१० त्यक्त्वा
(→त्यक्ता). -b) ब१ सत्त्वप्रायमभूद्विषम्. -c) दे५ यस्मादहो,
दे१० तस्यो देहो, ग२ तस्मादहो (→तस्मादहो); मुब. तस्माद-
हर्दमं युक्ता.

४३. न१ द१ ग१. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) दे१०
०देव, ग२ ०देते (→०देव). -b) ब३ ततोऽन्यान्, दे२ देवोऽन्या,
म१ ततो वै (→ततोऽन्या). -c) ग२ पितृव्यानस्य पितरः.
-d) ग२ म१ तस्य जज्ञिरे (→संप्रजज्ञिरे).

४४. दे५. ४४d 'सन्ध्या' इत्यारभ्य ४५ d 'मूर्तिः'
यावन्नास्ति (द. सं.). -a) ब३ दे२ द१ ग१ दृष्ट्वा (→
सृष्ट्वा). -b) ग२ तमपि (→तामपि); का१ ब१-३ दे१.२.५
०सृक्, दे१० ०धृक्, + ०दृक्, ते१ ०कृत्, ग२ ०भृत् (→०सृक्).
-c) दे४ म१ साऽपि, न१ सा च (→साऽपि); दे१०-विध्या, म१
त्यक्त्वा (→विद्धा); का१ सापविद्धा तनुस्तेन. -d) का१ सा
च, द१ ग१ म१ ततस्, ग२ नमस् (→सद्यः); दे४ प्रजायते, दे१
व्यजायत, म१-व्यजायत (→व्यजायत).

४५. दे५. abc ० (द्र. ४४ पा. वि.). -a) दे१ मुर्वे.
मुए. अहर्देव, न१ ग१ म१ अहो देव, द१-महोदेव (→अहर्देव).
-ab) ग२ रात्रिणान्देव (→रात्रिः स्याद्देव). -b) दे० ०विद्विषं
(→०विद्विषाम्). -d) दे३ मूर्तिः, दे१० मूर्तिः, द१ ग१ म१ मूर्ति
(→मूर्ति); ग२ मुखं सस्या गरीयसी.

उपासते सदा युक्ता रात्र्यहोर्मध्यमां तनुम् ॥४६
रजोमात्रात्मिकां ब्रह्मा तनुमन्यामगृह्णत ।
ततोऽस्थ जज्ञिरे पुत्रा मनुष्या रजसावृताः ॥४७
तामप्याशु स तत्याज तनुं सद्यः प्रजापतिः ।
ज्योत्स्ना सा चाभवद्विप्राः प्राक्सन्ध्यायाऽभिधीयते ॥४८
ततः स भगवान् ब्रह्मा संप्राप्य द्विजपुंगवाः ।
मूर्तिं तमोरजःप्रायां पुनरेवाभ्यययुजत् ॥४९
अन्धकारे क्षुधाविष्टा राक्षसास्तस्य जज्ञिरे ।
पुत्रास्तमोरजःप्राया बलिनस्ते निशाचराः ॥५०

वे. १.७.५३

४६. -a) ब१ देवाः सुराः (→देवासुराः). -b)
दे५.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मुनयो, ते१ पितरो, ग२ मनसो
(→मनवो); ग२ मानसास् (→मानवास्); दे१ सदा(?), दे३.१०
मुर्वे. मुए. मुब. तदा, द१ ग१.२ म१ सदा (→तथा). -c) का१
ब१-३ दे१.२.५.६ ते१ तदा (→सदा); ब३ मुक्ता, + युक्ता,
दे३.६ मुक्ता (→युक्ता). -d) ब३ रात्र्यहो, + रात्र्यहोर्, दे१
रात्र्याहो, दे३ रात्र्याहो, ग१ म१ रात्र्यहो (→रात्र्यहो); ब३
मध्यमन्तरं, दे३ मध्यमात्तनुं, ते१ मध्यमन्तरं, द१ मध्यमं तनुं
(→मध्यमां तनुम्).

४७. -a) ब१.३ दे१० ०मात्रात्मिका (?) (→०मात्रा-
त्मिका); दे४ ब्रह्मा (→ब्रह्मा); ग२ रजोमात्र ***** -b) ब३
द१ ग१ म१ ०मन्यामगृह्णत, दे१ ०मन्या सर (?) * हुत्, दे३-१०
मुर्वे. मुए. मुब. ०मन्या ततोऽमृजत् (→०मन्यामगृह्णत). -c)
ते१ तत्रास्थ (→ततोऽस्थ); ग२ ततो व्यजिज्ञिरे पुत्रान्. -d)
दे५ मनुष्याद्, ग१ मनुषा, (→मनुष्याः); ब३ द१ ०वृता (?)
(→०वृताः).

४८. -a) का१ तमप्याशु, दे३.८.९ ग२ मुर्वे. मुए. मुब.
तामप्याशु (→तामप्याशु). -b) ग२ तनुस्सर्व- (→तनुं सद्यः).
-c) दे१ (म) सा च, दे३.६ सा च (?), दे४ चापि, दे१० सोम
(?), ते१ साऽ, ग१-स्य चा- (→सा चा-). -d) का१ प्र (?)
सन्ध्या सा, ते१ *** सा, द१ ग१ म१ प्राक् सन्ध्या सा (द१ सो)
(→प्राक् सन्ध्या या-).

४९. -a) [अ]न्यां (→ब्रह्मा). -b) दे१ स प्राप्य,
ग२ संस्थाप्य (→संप्राप्य). -c) दे४ तमोरजः (→तमोरजः);
ब३ ते१ ०प्रायं, दे१.६ ०प्राया (→०प्रायां). -d) का१ ब२
दे१.३.५.६ द१ मुर्वे. मुए. मुब. एवाभ्यययुजत्, दे१० ब्रह्मा (?)
ययुजत्, दे३.९-बह्य (?) ययुजत् (→एवाभ्यययुजत्).

५०. दे५. ५०a-५२b ० (द. सं.). द१ ५०c-५१b
० (द. सं.). -a) दे४ ०विष्णो (→०विष्णु); ग२ अलभ्यकाले

अ. १.७.५३

सर्पा यक्षास्तथा भूता गन्धर्वाः संप्रजज्ञिरे ।

रजस्तमोभ्यामाविष्टास्ततोऽन्यान्सृजत् प्रभुः ॥५१॥

वयांसि वयसः सृष्ट्वा अवयो वक्षसोऽसृजत् ।

मुखतोऽजान् ससर्जान्यान् उदराद् गाश्च निर्ममे ॥५२॥

पद्भ्यां चाश्वान् समातङ्गान् रासभान् गवयान् सृजान् ।

उष्ट्रानश्वतरांश्चैव न्यङ्कूनन्यांश्च जातयः ।

क्षुधाविष्टा. -c) दे४ °स्तये (→°स्तमो); न१ रजः प्रायाद्, °
ग्र२ रज प्रावान् (→रजः प्रायाः).५१. दे६. ०; द१. ab ०. -a) दे५ ग्र२ सर्प-
(→सर्पा [ः]); मुर्वे. मुए. यथास् (→यक्षास्); दे१.३ ततो
(→तथा); ब२ नागा [ः] (→भूता [ः]). -b) दे३ गन्धर्वाश्च
प्रजज्ञिरे. -c) ब२ अविष्टा, दे१.३ संविष्टा (दे३ °ष्टा)
(→आविष्टा); दे१० रजस्तमोभ्यामाविष्टा, ते १ रजस्तमस्तमाविष्टा.
-d) का१ ततोऽन्यान्, दे२ ततो न्याम्, दे३ तमोऽजान्, दे४
ततो व्याम्, ग्र२ [अ]तोऽन्यान् (→ततोऽन्यान्).५२. दे६. ab ०. -a) ब३ ते१ पयांसि, दे३ वयांसि
(?), द१ वयांसि (?) (→वयांसि); का१ ब२.३ दे१.३.५ पशवः,
दे२.४ न१ ग्र२ वयसा (न१ °साः); दे१० वयसं, ते१ पयसः
(→वयसः); का१ ब१-३ दे२.३.४ सृष्ट्वा [ः] (→सृष्ट्वा). -b)
का१ दे२.४ भावयो, ब१ न्यवयो, ब२ सवयो, ब३ न्यग्रोधो, दे१
गवयो, दे३.५ ते१ ग्र२ ह्यवयो, दे१० अन्वीन्वो (?), दे४.९ मुर्वे.
मुए. मुब. अवीन् वै (→अवयो); का१ वै * सो (?), दे४.५
ग्र२ वक्षसा, दे४.९ वक्षतो, दे१० च क्षसो (?), द१ ग्र१ वयसो,
म१ वर्धसे (→वक्षसो); दे१.३ [अ]भवत्, दे४.५ ग्र२ [अ]
सृजत्, दे१० [अ]सृजन्, म१ तसृक् (?) (→[अ]सृजत्). -c) दे५
मुखते (?), दे१० मुखा(त्)तो (→मुखतो); दे१ [अ]यान् (?)
दे४ [अ]जाः, दे६ [अ]जात्, दे१० [अ]जान्, न१ [अ]जां, द१
ग्र१ म१ [अ]थ, ग्र२ [अ]जस् (→[अ]जान्); दे४.९ ससर्जाथ, दे१०
ससर्जा *, द१ ससर्जन्या (?), ग्र२ * सर्जन्या (→ससर्जन्यान्).
-d) दे६ उदरांगाश्च (?), म१ शरभांश्च (→उदराद् गाश्च);
दे४ च निर्ममे, ग्र२ च निर्ममैः, म१ विनिर्ममे (→च निर्ममे).
-cd) का१ मुखतो जा ससर्जन्यानुदरादविष्टा निर्ममे.५३. -b) दे१ वक्षसो, दे४ सरमान्, दे१० द१ ग्र२ म१
राक्षसान् (→रासभान्); दे६ [अ]ववान् (?) (→गवयान्).
-c) ब३ [अ]प्रमवांश्चैव, दे४ खरान् सभाश्चैव (?), दे४.९
[अ]श्वतराश्चैव (→[अ]श्वतरांश्चैव). -d) ब१ न्यङ्कुल°,
ब२.३ न१ मुब. न्यङ्कुन°, दे१.१० न्यङ्कु(दे१० °क्त)न°, ग्र२ओषध्यः फलमूलिन्यो रोमभ्यस्तस्य जज्ञिरे ॥५३॥
गायत्रं च ऋचं चैव त्रिवृत्साम रथन्तरम् ।

अग्निष्टोमं च यज्ञानां निर्ममे प्रथमान्मुखात् ॥५४॥

यजूंषि त्रैष्टुभं छन्दः स्तोमं पञ्चदशं तथा ।

बृहत्साम तथोक्तं च दक्षिणादसृजन्मुखात् ॥५५॥

सामानि जागतं छन्दस्तोमं सप्तदशं तथा ।

वैरूप्यमतिरात्रं च पश्चिमादसृजन्मुखात् ॥५६॥

सृजान् (→न्यङ्कुन°); दे१० ग्र२ जायत (ग्र२ °ते), न१ जानुतः
(?) (→जातयः); मुर्वे. मुए. अरस्तेश्च प्रजापतिः. -e) दे१
ओषध्यः, दे४ ऋषयः, दे५ न्योषध्यः (?), दे१० ऊषध्य (?)
(→ओषध्यः); का१ दे५ °मूले(दे५ °लि)भ्यो, दे१ मुर्वे. मुए.
मुब. °मूलानि, दे६ °मूलिन्यो (→°मूलिन्यो). -f) दे५
सोमस्यस्तस्य, ग्र२ रोमभ्यस्सप्र- (→रोमभ्यस्तस्य); का१ यज्ञिरे
(→जज्ञिरे).५४. -a) का१ ब१-३ दे१-६ ते१ न१ श्रीद्गात्रं (न१ °त्री)
(?) (→गायत्रं); द१ ग्र१ म१ वै (→च); दे३ क्रतुञ्चैव,
दे१० कु (?) तश्चैव, दे६.८.९ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ऋचश्चैव,
ग्र१ रजश्चैव (→ऋचं चैव); ग्र२ गायत्रञ्चैव****.
-b) का१ दे१.२ त्रिष्टुप्, दे१० वृत्त (?), न१ विप्र-, ग्र१ म१
वृत्त (→त्रिवृत्); ब१ दे४.८.९ न१ द१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब.
स्तोमं, दे१० स्तोतं (?) (→साम); द१ [अ]नंतरं (→रथन्त-
रम्). -c) दे५ अग्निमेध (?) (→अग्निष्टोमं). -d) ग्र२ निर्ममे
(→निर्ममे); दे३.६ प्रमदान् (→प्रथमान्).५५. दे५. ०; म१. ५५c-५५b ० (द. सं.). -a)
दे१० यज्ञ वै(?), यजुषि (→यजूंषि); न१ त्रैष्टुभः, ग्र१ त्रैष्टुभं
(→त्रैष्टुभं); ग्र२ यजूं**ष्टुभं छन्दस्. -b) दे१ पञ्चदशस्तथा,
ग्र२ पञ्चदशानि च (→पञ्चदशं तथा). -c) का१ तथोक्तं, ब१
दे१ तथोक्तं (दे१ °क्तं) च, दे३ तमोऽन्यां च, दे६
तमोऽन्यां च, दे१० तथोक्तं च, न१ तथार्थं च, ग्र१ तथोक्तं
च (→तथोक्तं च); ग्र२ त्रिवृत् सोमयो यष्टं. -d)
दे३ अशजत् (→असृजत्).५६. न१. ५६a-५६b ०; म१. ab ० (द. ५५ पा.
वि.). -a) का१ सामानि (→सामानि); का१ ब१-३ दे१-३.५.६
ते१ जगती (दे१ °तः), दे४ मुब. जगत् (→जागतं); दे४.५.१०
छन्दं (→छन्दस्). -b) ग्र२ सोमं (→स्तोमं); का१ ब१.३
दे१० पञ्च° (→सप्त°); दे१ °दशस् (→°दशं). -c) दे१० वैरूप्यम्
(→वैरूप्यम्); का१ [अ]श्विरात्रं, दे४ [अ]तिपात्रं (→[अ]ति-
रात्रं). -d) दे३.६ दक्षिणाद् (→पश्चिमाद्).

एकविंशमथर्वाणिमाप्तोर्यामाणमेव च ।
 अनुष्टुभं सवैराजमुत्तरादसृजन्मुखात् ॥५७
 उच्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे ।
 ब्रह्मणो हि प्रजासर्गं सृजतस्तु प्रजापतेः ॥५८
 सृष्ट्वा चतुष्टयं सर्गं देवर्षिपितृमानुषम् ।
 ततोऽसृजच्च भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥५९
 यक्षान् पिशाचान् गन्धर्वास्तथैवाप्सरसः शुभाः ।
 नरकिन्नररक्षांसि वयः पशुमृगोरगान् ।
 अव्ययं च व्ययं चैव द्वयं स्थावरजङ्गमम् ॥६०

५७. न१. ॐ; द१. ॐ (द. सं.). -a) ब३ °वर्णनम्, दे५ °वर्णनम् (?), दे१० °वर्णनम् (→°वर्णन-). -b) का१ मसो-यमिनम्, ब२ [अ]शीर्षानम्, ब३ [अ]शीर्षानिनम्, दे१ [अ]तोर्यामाणम्, दे४ ग१ म१ [अ]प्रोर्यामाणम्, दे५ सप्तोर्यामाणम्, दे९ ग२ मुर्वे. मुए. [अ]प्तोर्यामाणम्, ते१ [अ]प्तोर्यामाणम्, (→[अ]प्तोर्यामाणम्). -c) दे६ अनुप्लुतं (→अनुष्टुभं). -d) दे४ मुखादसृजदुत्तरान्.

५८. न१. ॐ. -a) दे५ उच्चावचानि (→उच्चावचानि). -c) ब३ ब्रह्मणो हि, दे६ म१ ब्रह्मणो द्वि- (म१ °भि), दे८-१० ब्रह्मणस्तु (→ब्रह्मणो हि); ब१ °सर्ग-; दे६ °सर्ग (?), ते सर्वाः (→°सर्ग). -d) दे४ ताः, ग२ ते (→तु); दे१ प्रजापते, दे१० प्रजायते (→प्रजापते:).

अतः परं मुर्वे. मुए. अधिकम्—

यक्षान् पिशाचान् गन्धर्वास्तथैवाप्सरसः शुभाः (= ६० ab).

५९. न१. ab ॐ. -a) दे८-१० द१ ग१ म१ सर्व (→सर्ग). -b) का१ ब२.३ दे१-६ ते१ ग२ °मानव (→°मानुषम्). -c) न१ उच्चावचानि (→ततोऽसृजच्च).

६०. -a) म१ यक्षान् (→यक्षान्); दे१ यक्षापिशाचा च गन्धर्वास्, ते१ रक्षोयुक्तान् पिशाचांश्च. -b) दे४ सुतः, द१ ग१ तु ताः, म१ तथा (→शुभाः); ते१ गन्धर्वाप्सरसः शुभाः, ग२ तथैवोरगपन्नगाः. -c) द१ नरं (→नर-); दे१ ते१ °यक्षांसि (→°रक्षांसि). -d) ते१ पयः (?) (→वयः); द१ म१ °मृगाष्टकान्, ग२ °मृगादिकान् (→°मृगोरगान्). -f) द्वह (?) (→द्वयं).

६१. -a) दे३ सेषां (?) (→तेषां); दे१० य(?), न१ -वे (→ये); न१ याग्नि° (→यानि°). -b) ब१-३ दे३ सृष्ट्यां (ब३ °ष्ट्या), दे६ सृष्ट, ते१ सृष्टान्, दे८-१० मुर्वे. मुए. सृष्टेः, मुव. सृष्टेः (→सृष्टौ). -c) ब१ ते प्रवर्तन्ते, ब२ म१ प्रति-

तेषां ये यानि कर्माणि प्राक्सृष्टौ प्रतिपेदिरे ।
 तान्येव ते प्रपद्यन्ते सृज्यमानाः पुनः पुनः ॥६१
 हिंसाहिंसे मृदुकूरे धर्माधर्मावृत्तानृते ।
 तद्भाविताः प्रपद्यन्ते तस्मात् तत् तस्य रोचते ॥६२
 महाभूतेषु नानात्वमिन्द्रियार्थेषु मूर्तिषु ।
 विनियोगं च भूतानां धातैव विदधात् स्वयम् ॥६३
 नामरूपं च भूतानां कृत्यानां च प्रपञ्चनम् ।
 वेदशब्देभ्य एवादौ निर्ममे स महेश्वरः ॥६४

वे १.७.६५

पद्यन्ते, द१ ग१ तु प्रपद्यन्ते (→ते प्रपद्यन्ते). -d) म१ सृज्यमानः (→सृज्यमानाः); द१ पुनः ** (→पुनः पुनः).

६२. -a) का१ म१ हिंसाहिंसे, दे६ हिंसः हिंसे, दे९ हिंसाहिंसो, द१ ग२ हिंसहिंसा(ग२ °साद्) (→हिंसाहिंसे); ग२ रुद्रः कूरे, न१ मृदुकूरा (→मृदुकूरे). -b) न१ धर्माधर्म-, ते१ ग२ धर्माधर्मो (ग२ °मौ) (→धर्माधर्मा-); का१ ते१ द१ ग२ म१ नृत्तानृते, ब३ दे१० -वृत्तानि ते, दे४.६ वृत्तावृते (→वृत्तानृते). -c) का१ दे१.५ उद्भाविताः (दे१ °तोः), ब१ तद्भाविताः, दे४ तद्भाव्यताः, न१ तत्तथैव (→तद्भाविताः); ब३ प्रकुर्वन्ते (→प्रपद्यन्ते). -d) दे१० तस्मात्तत् तच्च (?) रोचते; ते१ तस्मात्तत् तत्त्वरोचत.

६३. दे३.६. ६३d-६४a ॐ (द. सं.). -a) दे१ महो(?) भूतेषु, ते१ मानोभूतेषु, दे६ महाभूतेष्व- (→महाभूतेषु); ब३ नात्मानम्, म१ नानार्थम् (→नानात्वम्). -b) ब३ इन्द्रियार्थेषु (→इन्द्रियार्थेषु); दे४ नाथिषु, ते१ बुद्धिषु (→मूर्तिषु). -c) दे१० विनियोगः, ग२ विनियोगन्तु (→विनियोगं च). -d) का१ ब१-३ दे२.४.५ न१ द१ मुर्वे. मुए. मुव. व्यदधात्, दे१ वहवात्(?) (→विदधात्); न१ धाता व व्यदधात्पुनः, ते१ विधातैव व्यधा-त्स्वयम्, द१ धृतैस्ता व्यदधात्स्वयम्, ग१ धृतैस्ताप्यदधा-त्स्वयम्, ग२ यातेवास्तन्धयासवम्, म१ विश्वात्मा विदधात् स्वयम्.

६४. दे३.६. ॐ. (द. ६३ पा. वि.); द१. ॐ; ग२. ६४b-६४c ॐ (द. सं.). -a) ब३ नानुरूपं (?) (→नामरूपं). -b) का१ ब१.२ दे३.६ न१ कृतानां च, दे४ वर्तनं च, दे१.२.५.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. प्राकृतानां, म१ [अ] न्यानाञ्च (→कृत्यानाञ्च); ब३ कृत्यानाञ्चैव पञ्चमम्. -c) दे८-१० -शब्दापशब्दौ च, म१ °शास्त्रेभ्य एवादौ (→°शब्देभ्य एवादौ). -d) म१ [इ] दं महो (→स महो).

आर्षाणि चैव नामानि याश्च वेदेषु दृष्टयः ।

शर्वर्यन्ते प्रसूतानां तान्येवैभ्यो ददात्यजः ॥६५

यथर्त्तवृत्तुलिङ्गानि नानारूपाणि पर्यये ।

दृश्यन्ते तानि तान्येव तथा भावा युगादिषु ॥६६

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

श्रीकूर्म उवाच ॥*

एवं भूतानि सृष्टानि स्थावराणि चराणि च ।

यदा चास्य प्रजाः सृष्टा न व्यवर्द्धन्त धीमतः ॥१

तमोमात्रावृतो ब्रह्मा तदाशोचत दुःखितः ।

६५. अ२. abc ○ (ब्र. ६४ पा. वि.). -a) न१ वर्षाणि, ते१ अर्षाणि (→आर्षाणि). -b) दे१० या च, ते१ यो वै (→याश्च); ब१.३ द१ म१ देवेषु, दे६ देवश्च (→वेदेषु); ब१ द१ अ१ मुर्वे. मुए. मुब. सृष्टयः (→दृष्टयः); दे३ माश्च (?) देवेस्वदृष्टयः. -c) का१ सर्वजाति-, दे४ सर्वमेव, ते१ समायते (?), म१ चतुर्थं ते (→शर्वर्यन्ते); द१ अ१ म१ प्रसूतानां (→प्रसूतानां). -d) दे४.९ ते१ तान्येवैभ्यो, दे१० तान्येवैभ्यो (→तान्येवैभ्यो); ब१.३ दे१.३.६ ददात्यजः, दे८ ददात्यजं, दे१० ददात्यजः, न१ ददात्यजं, द१ अ१ म१ ददात्यजः, अ२ ददात्यजः (→ददात्यजः); का१ तान्येवोत्पादयत्यजः.

६६. -a) का१ दे१० यथा तां मृतं (दे१० वृत्तं), ब१ दे६ यथात्तवृत्तं, ब२ दे३ यथर्त्तवृत्तं, ब३ यथात्तमुत्तं, दे२ *** वृत्तं, दे४ यथान्तवृत्तं, न१ यथा तं स पुं, द१ यथर्त्तु पुं, अ१ म१ यथर्त्तुवृत्तं, अ२ यथा दुष्प्रतुं, मुर्वे. मुए. यावन्ति प्रतिं (→यथर्त्तवृत्तं). -b) दे१० पर्यया (→पर्यये). -c) दे१० तान्येव (→तान्येव). -d) द१ भाव- (→भावा); दे४ युगादिषु (→युगादिषु).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ ब२ दे१-३.८-१० द१ अ१.२ म१ इति कूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब३ इति कौर्म, दे४.५ मुर्वे. मुए. मुब. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे६ इत्यादिकूर्मपुराणे, न१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकूर्मपुराणे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे अध्यायनाम—का१ ब१.२ दे१-६.८.९ न१ ते१ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. ○; ब३ सृष्टि-कथने, दे१० सृष्ट्युत्पत्तिनाम, मुब. सर्गकथने अध्यायसंख्या—दे६. ○; का१ ब१-३ दे१-३.५. ८ न१ द१ अ१.२ म१ सप्तमोऽध्यायः ॥ दे४.१० मुर्वे. मुए. मुब. सप्तमोऽध्यायः ॥७॥, ते१ सप्तमोऽध्यायः श्रीशिवः.

ततः स विदधे बुद्धिमर्थनिश्चयगामिनीम् ॥२

अथात्मनि समद्राक्षीत् तमोमात्रां नियामिकाम् ।

रजःसत्त्वं च संवृत्य वर्तमानां स्वधर्मतः ॥३

तमस्तद् व्यनुदत् पश्चात् रजः सत्त्वेन संयुतः ।

१. ○; का१ ब१-३ दे२.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कूर्म उवाच; दे१ श्रीकूर्म*वाच, दे३ कूर्म उ., न१ अ२ कूर्मः; ते१ म१ श्रीकूर्मः.

१. -a) दे१ सृष्टवानि (?) (→सृष्टानि). -c) ते१ अ२ यथा (→यदा); ब१.३ ते१ तस्य, ब२ दे४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]स्य ताः, द१ अ१ म१ होता, अ२ [अ]न्यतां (?) (→चास्य); न१ सृष्ट्वा (→सृष्ट्वा). -d) ब२ दे१ नाभ्यवर्द्धन्त (दे१ °त), अ२ न व्यवस्यन्त (→न व्यवर्द्धन्त); अ१ धीमता (→धीमतः).

२. -a) दे४ माया° (→मात्रा°). -b) दे३.६ सौ (दे६ सो)भवदुःखितः, अ२ तदा शोचात् सुदुःखितः. -c) ब१.३ दे२.३.६ ते१ संविदधे, दे१ च विदधे (→स विदधे); दे१० अ२ बुद्धिः (→बुद्धिः). -d) ब१.३ सर्वं, दे२ धर्मं, म१ मध्यं (?) (→अर्थं); अ१ अतिनिश्चयगामिनीम्.

३. -a) ब३ दे८-१० तथा (दे१० या)त्मनि (→अथात्मनि); ब३ दे६.१० समद्राक्षी (?) (→समद्राक्षीत्); ते१ अथात्मनीन-मद्राक्षीत्. -b) म१ ततो (→तमो-); ब१ °मात्रान्तु यामिनीम्, ब२ दे६ मात्रात्मिकामिमां, ब३ °मात्रां हि यामिनीं, दे१.४ अ२ °मात्राणि यामिका (अ२ °काः), दे२ °मात्रां नियामिकीं, द१ मात्रा नियामिका, अ१ °मात्रां नियामिकां (→°मात्रां नियामिकाम्), -c) अ२ तु (→च); दे८.९ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. संवृत्तं, दे१० संवृत्तः (→संवृत्य). -d) ब२ दे८-१० न१ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. वर्तमानं, दे६ वर्तमानात् (→वर्तमानां).

४. -a) का१ त (?), ब१.२ दे८-१० तु (→तद्); ब१ व्यनदत्, दे१ व्यदत्, दे५ अ२ व्यनुदः (अ२ °तः) (→व्यनु-

तत् तमः प्रतिनुन्नं वै मिथुनं समजायत ॥४
अधर्माचरणो विप्रा हिंसा चाशुभलक्षणा ।
स्वां तनुं स ततो ब्रह्मा तामपोहत भास्वराम् ॥५
द्विधाऽकरोत् पुनर्देहमर्द्धेन पुरुषोऽभवत् ।
अर्द्धेन नारी पुरुषो विराजमसृजत् प्रभुः ॥६
नारीं च शतरूपाख्यां योगिनीं ससृजे शुभाम् ।
सा दिवं पृथिवीं चैव महिम्ना व्याप्य संस्थिता ॥७
योगैश्वर्यबलोपेता ज्ञानविज्ञानसंयुता ।

योऽभवत् पुरुषात् पुत्रो विराडव्यक्तजन्मनः ॥८
स्वायंभुवो मनुर्देवः सोऽभवत् पुरुषो मुनिः ।
सा देवी शतरूपाख्या तपः कृत्वा सुदुश्चरम् ॥९
भर्तारं ब्रह्मणः पुत्रं मनुमेवानुपद्यत ।
तस्माच्च शतरूपा सा पुत्रद्वयमसूयत ॥१०
प्रियव्रतोत्तानपादौ कन्याद्वयमनुत्तमम् ।
तयोः प्रसूतिं दक्षाय मनुः कन्यां ददौ पुनः ॥११
प्रजापतिरथाकूतिं मानसो जगृहे रुचिः ।

वे. १.८.१२

दत्तः); दे४ तमसः तद्धनं तत्वात्. -b) दे३ रतः (→रजः); दे४ सत्येन, दे१० सर्वेन, ग्र२ सद्येन (→सत्वेन); ब३ संभृतः, दे४-१० संवृतः, न१ म१ संयुतं, द१ ग१ संयुतां (→संयुतः). -c) दे१ तं (→तत्); दे३.६ उत्तमः (→तत्तमः); ब२ प्रतिदश्वे, ब३ दे५-१० प्रतिनुन्नं, दे१ प्रतिनुन्नं, दे६ ग्र२ प्रतिनुन्नं (ग्र२ °क्ता), दे३ प्रतिनुदः (→प्रतिनुन्नं), दे४ तत्तमः प्रतिनुन्नं. -d) ग्र२ मिथुनात् (→मिथुनः); दे४ स्वयं (→समं).

५. -a) का१ दे८-१० अधर्माचरणे, ब१ अधर्मचारिणी, ब२ अधर्मचरणा, दे४ अधर्मवर्णा, दे५ अधर्माचरणा, न१ अधर्माचरणा, ते१ अधर्माचारिणी, द१ अधर्मचरणी, ग१ म१ आचर्मचरणी, ग्र२ अधर्मचरणा (→अधर्माचरणे); दे५ वर्मा (?) (→विप्रा). -b) ब३ सिंहा (→हिंसा); ग्र२ च (→चा-). -c) ब३ ततं, द१ तमो (→ततो); द१ ब्रह्मा (→ब्रह्मा). -d) दे६ आपाहत, ते१ अयोजत (→अपोहत); का१ भासुरी, ब३ तां वराम्, दे१.५.६.१० ते१ भासुरं, दे२.३ भासुरां (→भास्वराम्).

६. दे६. ६b 'भवत्' इत्यारभ्य १०d 'पुत्रद्वयं' यावत् ०. -a) दे१ द्विधा कृत्वात्मनो देहम्. -b) दे४ अर्द्धं तं (→अर्द्धेन); ब१ भवेत् (→[अ]भवत्); दे६ अध्येन पुरुसूयत. -c) का१ ब१.२ न१ ते१ मुर्वे. पुरुषाद् (→पुरुषो). -d) दे४.५ ते१ विराजम् (ते१ °जः); न१ विरोधम् (→विराजम्); ग्र२ पुनः (→प्रभुः).

७. दे६. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) का१ दे२.५ ग्र२ नारीं वै (ग्र२ तु), दे१.३ तां नारीं, द१ ग१ म१ तां (ग१ का) रां च (→नारीं च); दे३.४ शतरूपाख्या, दे५ शतरूपाख्याद् (→शतरूपाख्यां). -b) का१ सृजते, ग१ स सृजेत् (→ससृजे). -d) द१ ग१ म१ प्राप्या (→व्याप्य); का१ ब२.३ दे२.५ न१ तिष्ठति (ब३ °ते), ब१ दे४ वि(दे४ °धि)ष्टिता, द१ संस्थिता, ग१ म१ च स्थिता (→संस्थिता); ते१ महीमान्यात् प्रतिष्ठिता.

८. दे६. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) दे२ °बलोपेता (→°बलोपेता). -c) ब२ पूर्वी (→पुत्रो). -d) का१ दे५

विधारी, दे२ विधेर-, दे४ विधानी, न१ विरोधो, ग१.२ विराजः (→विराड-); ग्र२ पुण्यं (→[अ]व्यक्त°); दे१.१० °जन्मनाः (दे१० °तः) (→°जन्मनः).

अतः परं ग्र२ पुस्तके अधिकम्—

अर्द्धं नारी पुरुषो** विरमसृजत् पुनः ।

नारीषु शतरूपाख्यां योगिनीं ससृजे शुभाम् ॥

सा दिवं पृथिवीञ्चैव महिम्ना व्याप्य संस्थिता ।

योगैश्वर्यं व*** ज्ञानविज्ञानसंयुता ॥

सोऽभवत् पुरुषात् पुत्रो विराजः पुण्यजन्मनः ॥ = (६cd-८)

९. दे६. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) ग्र२ स्वयंभुवो (→स्वायंभुवो). -b) न१ ते१ मनुः (→मुनिः); ते१ सोभव* **मनुः. -d) दे१० ततः (→तपः); ग्र२ कृ* (→कृत्वा); ब३ दे५ सुदुश्चरम्, दे२-४ सु (दे४ स) दुष्करम् (→सुदुश्चरम्); न१ तपश्चर्कतिदुश्चरम्.

१०. दे६. ० (द्र. ६ पा. वि.); ग्र२. १० a 'ह्यणः पुत्रं' इत्यारभ्य ११c 'तयोः प्रसूतिं' यावत् ०. -a) दे१.३. ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. दीप्तयशसं, द१ ग१ म१ दीप्तपसं (→ब्रह्मणः पुत्रं). -b) ब२ मनुमेव प्रपद्यत, दे२-५.८-१० न१ ते१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. मनुमेवान्वपद्यत. -c) दे२ शतरूपोसौ (→शतरूपा सा). -d) दे१० असूयत (→असूयत).

११. ग्र२. ab ० (द्र. १० पा. वि.). -b) दे१ अनुत्तमाम् (→अनुत्तमम्). -c) ग्र२ दीक्षया (→दक्षाय). -d) दे४ मनुः (→मनुः); ब१ मुर्वे. मुए. ददे, दे१.१० ददेत् (→ददौ).

१२. -a) ब३ [आ]हृति, द१ [आ]कूतिर् (→[आ]कूतिम्); ग्र२ प्रजापतिरथात् कूतिम् (?). -b) न१ मुनिः (→रुचिः). -c) ब३ आहृत्यां, दे६.८-१० ते१ म१ मुर्वे. मुए. आकूत्याः, द१ ग्र२ आकूत्यात् (→आकूत्यां); दे६ ग्र२ मिथुनां (ग्र२ °ने) (→मिथुनं); का१ ब३ दे२.६ यज्ञे (→यज्ञे). -d) दे१० मानसश्च (→मानसस्य); दे४ रुचिः (→रुचेः); दे१.२ सुतां (दे२ °तः) (→शुभम्); दे३

वै.१.८.१२

आकृत्यां मिथुनं जज्ञे मानसस्य रुचेः शुभम् ।
 यज्ञश्च दक्षिणा चैव याभ्यां संवर्धितम् जगत् ॥१२
 यज्ञस्य दक्षिणायां तु पुत्रा द्वादश जज्ञिरे ।
 यामा इति समाख्याता देवाः स्वायंभुवेऽन्तरे ॥१३
 प्रसूत्यां च तथा दक्षश्चतस्रो विंशतिं तथा ।
 ससर्ज कन्या नामानि तासां सम्यङ् निबोधत ॥१४
 श्रद्धा लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिर्मेधा क्रिया तथा ।
 बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिः सिद्धिः कीर्तिस्त्रयोदशी ॥१५
 पत्न्यर्थं प्रतिजग्राह धर्मो दाक्षायणीः शुभाः ।
 ताभ्यः शिष्टा यवीयस्य एकादश सुलोचनाः ॥१६
 ख्यातिः सत्यथ संभूतिः स्मृतिः प्रीतिः क्षमा तथा ।

रुचेऽणुभं (→रुचेः शुभम्). -e) दे२.९ द१ मुर्वे. यज्ञस्य, दे४ यज्ञश्च, ग्र२ यज्ञन्तु (→यज्ञश्च); दे१ द१ ग्र२ मुर्वे. दक्षिणां (→दक्षिणा). -f) दे४ न१ ताभ्यां, म१ यया (→याभ्यां); ग्र२ याभ्यां बुद्धिं गता जगत्.

१३. -a) दे१० यज्ञश्च, ग्र१ यज्ञस्य (→यज्ञस्य); दे१ दक्षिणां या (→दक्षिणायां); दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. च (→तु). -b) का१ दे२ यज्ञिरे (→जज्ञिरे). -c) न१ याम्या, द१ ग्र१ यमा (→याम्या); -d) का१ स्वयम्भु^० (→स्वायम्भु^०); दे४ ग्र२ देवाः स्वायम्भुवा (ग्र२ 'मे' न्तरे).

१४. -a) ग्र२ प्रसूतान्तु (→प्रसूत्यां च); ब१ न१ ते१ ग्र२ तदा, ब३ ततो (→तथा). -b) दे३ * तसौ, दे४ चतुस्रो (→चतस्रो); का१ दे१.१० न१ विंशतिः (दे१० 'ती' (→विंशति)). -d) का१ दे२.५ सर्व (→सम्यक्). दे१.३ निबोधताम् (→निबोधत).

१५. -a) ब३ पुष्टिः (→लक्ष्मीः) दे१० ते१ पुष्टिः (→तुष्टिः). -b) दे१० ते१ तुष्टिः (→पुष्टिः); का१ ब२ दे२.३.५.६ न१ ते१ तथा क्रिया (→क्रिया तथा). -c) दे४ लक्ष्मी (→लज्जा). -d) ब३ बुद्धिः (→सिद्धिः); दे१ द१ ग्र२ म१ त्रयोदश (→त्रयोदशी).

१६. -a) दे१० प्रत्यर्थं (?) (→पत्न्यर्थं). -b) दे४ धर्मा (→धर्मो); दे१.३.४.६.१० द१ दाक्षायणी (दे१ 'णी') (→दाक्षायणी); दे१.५ न१ शुभां (दे५ 'भा'), ते१ तुताः (→शुभाः). -c) दे९ ताभ्याः(?), न१ ग्र२ ताभ्यां (→ताभ्यः); का१ सिद्धा (→शिष्टा); दे४ 'यस्याः' (→'यस्य'); ग्र१ ताभ्यो यवीयसीः कन्या, म१ ताभ्यः प्रजाताः कन्याश्च.

b,c चरणयोर्मध्ये ग्र२ पुस्तके अधिकम्—

शुद्धलक्ष्मी धृतिस्तुष्टिः पुष्टिर्मेधाक्रिया तथा. (= १५ab)

१७. -a) द१ ** (→ख्यातिः); ब२ सत्यनु, न१

संततिश्चानसूया च ऊर्जा स्वाहा स्वधा तथा ॥१७

भृगुर्भवो मरीचिश्च तथा चैवाङ्गिरा मुनिः ।

पुलस्त्यः पुलहश्चैव क्रतुः परमधर्मवित् ॥१८

अत्रिर्वसिष्ठो वह्निश्च पितरश्च यथाक्रमम् ।

ख्यात्याद्या जगूहः कन्या मुनयो मुनिसत्तमाः ॥१९

श्रद्धाया आत्मजः कामो दर्पो लक्ष्मीसुतः स्मृतः ।

धृत्यास्तु नियमः पुत्रस्तुष्ट्याः संतोष उच्यते ॥२०

पुष्ट्या लाभः सुतश्चापि मेधापुत्रः श्रुतस्तथा ।

क्रियायाश्चाभवत् पुत्रो दण्डः समय एव च ॥२१

बुद्ध्या बोधः सुतस्तेद्वदप्रमादो व्यजायत ।

सत्याथ, ते१ चत्वथ (→सत्यथ). -b) दे४ कीर्तिः (→प्रीतिः); दे५ क्रमा (→क्षमा). -c) ब१.३ दे१.५ ग्र१ सन्नतिः (→सन्ततिः); दे२.५-१० चानुसूया (→चानसूया); ब३ सन्नतिः त्यनुसूया च. -d) का१ ऊर्जा, द१ अर्जा, म१ जज्ञे (→ऊर्जा); दे१ तथा स्वधा, दे९ स्वधास्तथा (→स्वधा तथा).

१८. -a) दे४ भृगुस्तथा, ब३ भृगुर्भवो (→भृगुर्भवो). -c) ग्र२ पुलस्त्यश्चलहश्चैव. -d) दे१ क्रतु (→क्रतुः).

१९. -a) दे५ वशिष्ठो (→वसिष्ठो). -b) दे४ पित्रश्च, दे४ पत्यश्च (→पितरश्च); न१ तथा क्रमात् (→यथा क्रमम्). -d) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. ज्ञान^० (→मुनि^०); दे१.६ 'सत्तमम् (दे६. 'म') (→'सत्तमाः').

२०. -a) का१ श्रद्धाभ्याम्, दे४-६ श्रद्धायाम् (→श्रद्धा-याः); दे४ कामो, ग्र२ सत्यः (→कामो); म१ श्रद्धाया आत्मजाः (→सुतः). -b) दे४ धर्मो, ग्र२ कामो (→दर्पो). -c) ब१-३ दे१.३ ते१ प्रीत्यास्तु, न१ धृतेस्तु, ग्र२ कृत्यास्तु (→धृत्यास्तु); ग्र२ नियतः (→नियमः). -d) दे१० तुष्ट्या, न१ तुष्टेः, ग्र२ तुष्ट्या (?) (→तुष्ट्याः).

२१. -a) दे४ पुष्ट्या, न१ पुष्टेर् (→पुष्ट्याः); का१ ब३ दे१.२.५ न१ लाभः (→लाभः); द१ ग्र१.२ म१ स्मृतः (→सुतः). -b) ब३ मेध्याः पुत्रः, द१ ग्र१ म१ मेधायाश्च (→मेधापुत्रः); का१ श्रुतः, + सम, दे४ स्मृतः, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. शमः, द१ [अ]द्बुद्धः, ग्र१.२ म१ शुभः (→श्रुतः); ते१ स्मृतः (→तथा). -c) का१ ग्र२ क्रियायाम् अभवत् पुत्रो, ब१-३ दे१-३.६ न१ द१ ग्र१ म१ क्रियाया अभवत् पुत्रो, दे४.५ क्रियायाश्च भवत् पुत्रो. -d) ते१ दन्तश्चनय, द१ ग्र१ म१ दमस्तमय, दे४ मुर्वे. मुए. मुव. दण्डश्चनय (→दण्डः समय).

२२. द१. २२cd-२३ab ○ (द. सं.). -a) ग्र२ बुद्ध(?)बोधस्तुदत्. -b) दे३ अप्रमेयो, दे५ अप्रमादो (→अप्र-

लज्जाया विनयः पुत्रो वपुषो व्यवसायकः ॥२२
क्षेमः शान्तिसुतश्चापि सुखं सिद्धिरजायत ।
यशः कीर्तिसुतस्तद्वदित्येते धर्मसूनवः ॥२३
कामस्य हर्षः पुत्रोऽभूद् देवानन्दो व्यजायत ।
इत्येष वै सुखोदकः सर्गो धर्मस्य कीर्तितः ॥२४
जज्ञे हिंसा त्वधर्माद् वै निकृतिं चानृतं सुतम् ।
निकृत्यनृतयोर्जज्ञे भयं नरक एव च ॥२५

मादो); दे४.५ व्यजायते (दे५ °तः). (→व्यजायत), दे१.२.८-१०
द१ मुए. मुब. अप्रमादोऽप्यजायत, मुवें. प्रमादोऽप्यजायत(?).
-c) दे४ अज्ञायाः, ग्र२ लज्जया (→लज्जायाः); ब२ च नयः,
न१ विजयः, म१ विनतः (→विनयः). -d) दे४ व्यवसायकः
(→व्यवसायकः); दे१ वपुषोऽध्यवसायक(?), ग्र२ देववन्द्यो-
व्यजायत.

२३. द१ ग्र२. ab ⊙. -a) का१ दे२ म१ शान्तिः
(→शान्ति-). -b) दे३.९ मुवें. मुए. सिद्धः, दे१० सिद्धिः,
म१ सुखः (→सुखं); दे३.४.८-१० ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. सिद्धेर
(→सिद्धिर्).

२४. ग्र२. ab ⊙; ब१.३ दे२.४-६ ते१. c ⊙. -a)
दे५ कालस्य (→कामस्य); ब१.३ दयितः पुत्रो, ब२ द१ ग१ म१
हर्षः पुत्रो वै, दे१ पुत्रो हर्षो वै, दे२.४.५ न१ ते१ हविषः (न१
विषयः) पुत्रो (→हर्षः पुत्रोऽभूत्). -b) का१ ब१ दे२.३.५.६
वेदानन्दो (ब१ °द), ब२ सदानन्दा, ब३ वेदानन्दो, न१ वेदा-
नातो, ते१ वेदानां यो (→देवानन्दो); दे२.८-१० म१ मुवें. मुए.
मुब. [अ]प्यजायत (→व्यजायत). -c) दे३ * येष, दे१०
इत्येषा (→इत्येष); द१ ग१ म१ सत्येषणः (→इत्येष वै); म१
°दकाः(?) (→°दकः). -d) दे१.३ सर्ग (दे३ °मे), द१ समौ,
ग१ सुतौ, म१ समा (→सर्गो); ग१ म१ कीर्तितौ (म१ °ताः)
(→कीर्तितः). दे३ समेधर्म ****.

२५. -a) का१ दे६ यज्ञे (→जज्ञे); ग१ भीमास्त्व°, ग्र२
धर्माद् (?) (→हिंसा त्व°); का१ ब१.३ दे१.२.५ °धर्म वै, ब२
°धर्मात्, दे६ °धर्मज्ञै, दे१० ते१ °धर्माच्चैः (→°धर्माच्चैः). -b)
का१ दे१.२.४.५ द१ ग१ म१ निकृतिः, दे१० ते१ निकृतं (→निकृतिः);
ग१ दे३.४.६ चाग्रतः (→चानृतं); ब३ शुभं, दे४ ग्र२ सुतः
(→सुतम्). -c) का१ दे२.५ निकृत्या तनयो, ब१.२ निकृत्य-
नितयो (ब३ °योः), दे१ द१ ग१.२ म१ निकृत्यच्च (दे१ °च्च)
सुतो (द१ °तौ (?), दे३.६ निकृत्य नृतयोः, दे४ निकृत्यारतयोः,
दे५ निकृतिः तनयो, दे९ मुवें. मुए. निकृतेस्तनयो, दे१०

माया च वेदना चैव मिथुनं त्वदमेतयोः ।
भयाज्जज्ञेऽथ वै माया मृत्युं भूतापहारिणम् ॥२६
वेदना च सुतं चापि दुःखं जज्ञेऽथ रौरवात् ।
मृत्योर्व्याधिजराशोकतृष्णाक्रोधाश्च जज्ञिरे ॥२७
दुःखोत्तराः स्मृता ह्येते सर्वे चाधर्मलक्षणाः ।
नैषां भार्याऽस्ति पुत्रो वा सर्वे ते ह्युर्ध्वरेतसः ॥२८

[१.८.२९

निकृतिः स्तनयो, ग्र२ निकृताभ्या सुतो (→निकृत्यनृतयोः); का१
दे६ यज्ञे (→जज्ञे). -d) ब१ दे८-१० मुवें. मुए. मुब. नरकमेव
(→नरक एव).

२६. -a) ग्र२ मया (?) (→माया); दे४ वेदानां
(→वेदना). -b) का१ ब२ दे२ ५ मिथुनद्वयं (का °नद्वयं), ब३
विदं सम्बिदं, ग्र२ मिथुनुत्तनुम् (→मिथुनं त्वदमेतयोः); दे३ मिथुनः,
न१ ग१ मिथिनं (?) (→मिथुनः); [इ]दमंत्ययोः (?) (→[इ]
दमेतयोः). -c) दे४ तथा, न१ भयां, ते१ भयोः (→भयात्);
दे३.६ ज (दे६ य°) ज्ञे च दे४, यज्ञेऽथ (→जज्ञेऽथ); ब२ वाच्च,
ग्र२ ताया (→मया). -d) ब२ ग्र२ मृत्युः (→मृत्युः); ग्र२ माता
(→भूता); ब२ °पहारकः, दे१.३.६ ते१ पहारिणी (ते१ °णी);
दे१० °पहारणं (→°पहारिणम्); दे४ मृत्युं भूतापहारिणा.

२७. -a) ब२.३ न१ वेदनायाः (ब३ °च्च) (→वेदना
च); ब२ न१ ग्र२ सुतः (ग्र२ °ता), ब३ ग१ म१ सुखं (ग१ °खा)
(→सुतं); दे४ वेदनावापिवै देवा. -b) का१ यज्ञेऽप्य-, दे१०
द१ जज्ञे च (→जज्ञेऽथ); ब३ द१ गौ(द१ कौ)रवात् (→रौर-
वात्); दे४ सुतं मृत्युगिरौ भवान्, ग्र२ दुःख(?)जज्ञे**रगात्.
-c) दे३ ६ मृत्युर (→मृत्योः). -cd) ब१ मृत्योर्व्याधिजरा-
शोकतृष्णाक्रोधाश्च जज्ञिरे, ब२ मृत्योर्व्याधिजराशोक दृष्ट्वा
क्रोधाश्च जज्ञिरे, ब३ मृत्योर्व्याधिजराशोकस्तृष्णाक्रोधाश्च जज्ञिरे,
दे१.५.८-१० मुवें. मुए. मुब. मृत्योर्व्याधि(दे५ दि)र्ज (दे१० ज)
राशोकौ तृष्णा क्रोध (दे१ धा)श्च जज्ञिरे, दे४ मृत्योर्व्याधि-
रजाशोकौ तृष्णा क्रोधो च जज्ञिरे, न१ मृत्योर्व्याधिजराशोकौ
तृष्णा क्रोधाभिजज्ञिरे, ते१ मृत्योर्व्याधिर्जरा शोकं तृष्णा क्रोधं
च जज्ञिरे, द१ ग१ म१ मृत्योर्व्याधिर्जराशोकमृषाक्रोधा (द१ °ध)
श्च जज्ञिरे, ग्र२ मृत्योर्व्याधिर्जरारोगां शोकक्रोधाश्च जज्ञिरे.

२८. -a) दे४ दुःखोत्तरात्मकाह्येते, ग्र२ दुःखोगिरा
स्मृताश्चैते. -b) दे४ सर्वे वा° (→सर्वेवा°); द१ ग१ म१ ते
सर्वेऽधर्मलक्षणाः. -c) ग्र२ भयोस्ति (→भार्यास्ति); ग्र२
पुत्रोसौ (→पुत्रो वा). -d) ब३ सर्वेऽमी, दे३ सर्वेहे (→सर्वेते);
ब१ मृत्युर्ध्व°, (→ते ह्युर्ध्व°); द१ सर्वेत्युर्ध्वं रेतस.

वें. १.८.२६ इत्येष तामसः सर्गो जज्ञे धर्मनियामकः । संक्षेपेण मया प्रोक्ता विसृष्टिर्मुनिपुंगवाः ॥२९

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

९

सूत उवाच ॥*

एतच्छ्रुत्वा तु वचनं नारदाद्या महर्षयः ।
प्रणम्य वरदं विष्णुं पप्रच्छुः संशयान्विताः ॥१

ऋषय ऊचुः ॥*

कथितो भवता सर्गो मुख्यादीनां जनार्दन ।
इदानीं संशयं चेममस्माकं छेत्तुमर्हसि ॥२
कथं स भगवानीशः पूर्वजोऽपि पिनाकधृक् ।
पुत्रत्वमगमच्छंभुर्ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥३

२९. -a) दे१० इत्येषा (?) (→इत्येष); दे४ मानसा(?),
ते१ मानवः (→तामसः). -b) का१ दे४ यज्ञे (→जज्ञे); दे१०
नियामकः (→नियामकः). -c) का१ दे२ प्रोक्तो (→प्रोक्ता);
दे१० मयो चोक्ता (→मया प्रोक्ता). -d) ग्रा१ विसृष्टिम्
(→विसृष्टिर्).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.४.८.१० द१ ग्रा१ म१ मुर्वे. मुए. इति
श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे२.३.५.६ इति कूर्मपुराणे,
दे१० इति श्रीकूर्मे, न१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मे, ते१ इत्यादि-
महापुराणे श्रीकूर्मपुराणे, ग्रा२ इति श्रीकूर्म, मुव. इति श्रीकौर्मे
महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे१.४.८-१० न१ ते१ द१
ग्रा१.२ म१. ०; का१ मुख्यादिसर्गकथने नाम, ब२ दे२.३.५.६
मुर्वे. मुए. मुव. मुख्यादिसर्गकथने, ब१ आदि सर्गकथने, ब३
मुख्यादिसर्गः. अध्यायसंख्या—दे६. ०; का१ ब१.२ दे१-३.
५.८.९ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ अष्टमोऽध्यायः; ब३ ॥८॥, दे४.१०
मुर्वे. मुए. मुव. अष्टमोऽध्यायः ॥८॥

९

* दे१ श्रीसुतउवाच; दे९ सूत उ.; न१ ग्रा१.२ म१ सूतः; ते१
श्रीशिवः (श्रीकूर्मः).

१. -d) ब१.३ दे१ श्रद्धयान्विताः, दे४.६.१० श्रद्धयान्विताः,
द१ ग्रा१.२ म१ संयता द्विजाः (→संशयान्विताः).

कथं च भगवाञ्जज्ञे ब्रह्मा लोकपितामहः ।
अण्डजो जगतामीशस्तन्नो वक्तुमिहार्हसि ॥४

श्रीकूर्म उवाच ॥*

शृणुध्वमृषयः सर्वे शंकरस्यामितौजसः ।
पुत्रत्वं ब्रह्मणस्तस्य पद्मयोनित्वमेव च ॥५
अतीतकल्पावसाने तमोभूतं जगत् त्रयम् ।
आसीदेकार्णवं सर्वं न देवाद्या न चर्षयः ॥६

* न१. ०; दे१ ८.१० मुर्वे. मुए. मुव. मुनय ऊचुः; दे९
मुन * ऊ.; ते१ ऋषयः; द१ ग्रा१.२ म१ मुनयः.

२. -c) दे१ चेदं, न१ चेमं, + छेत्तुं (→चेमं).
-d) ब१ वक्तुं, न१ चेमं (→छेत्तुं); दे१ छेत्तुमस्माकमर्हसि.

३. ग्रा२. ३-४ ० (द. सं.). -b) दे६ पूर्वतः (→पूर्वजः).
-c) दे४ कूर्म (→शम्भुर). -d) दे१० ब्राह्मणो (→ब्रह्मणो).

४. ग्रा२. ० (द. ४ पा. वि.). -a) ते१ द१ ग्रा१ म१ स
(→च); का१ दे२.४.६ यज्ञे (→जज्ञे). -b) का१ ब१-३ दे२-६
न१ ते१ ब्रह्मा कमलसंभवः. -c) दे१ मुर्वे. मुए. मुव. अण्डतो,
द१ सण्वजे (→अण्डजो); ग्रा१ सस्वजो भगवानीशस्, म१
स्वनाभिकमलाद्विष्णोस्. -d) दे१ तत्त्वं, न१ तं वो (→तन्नो);
ब२ त्वहार्हसि, ग्रा१ त्वमर्हसि (→इहार्हसि).

* का१ ब१-३ दे१.२.५.६.१० मुर्वे. मुए. मुव. कूर्म उवाच;
दे३.८.९ कूर्म उ.; दे४ श्रीभगवानुवाच; न१ कूर्मः; ते१ द१ ग्रा१.२ म१
श्रीकूर्मः.

५. -c) दे१ ब्रह्मणा (→ब्रह्मणस्).

६. -a) ब३ ०वसाने, दे३ ०वसनि, दे१० ०वसनं
(→वसाने). -b) दे३.६ तु मोहभूतं (→तमोभूतं). ब१ दे९.१०
जगत्त्रयं, ग्रा२ जग **, म१ जगन्मयं (→जगत्त्रयं). -c) ब३
दे४ एकार्णवे (→एकार्णवं). ब१ दे८.१० मुर्वे. मुए. मुव. घोरं,
दे४ सर्वे, दे५ धर्म (→सर्वं). -d) द१ ग्रा१ म१ देवाद्य (→देवाद्या);
दे१० ते१ महर्षयः (→न चर्षयः); दे१ न देवा न महर्षयः.

तत्र नारायणो देवो निर्जने निरुपप्लवे ।
 आश्रित्य शेषशयनं सुहृवाप पुरुषोत्तमः ॥७
 सहस्रशीर्षा भूत्वा स सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
 सहस्रबाहुः सर्वज्ञश्चिन्त्यमानो मनीषिभिः ॥८
 पीतवासा विशालाक्षो नीलजीमूतसन्निभः ।
 महाविभूतिर्योगात्मा योगिनां हृदयालयः ॥९
 कदाचित् तस्य सुप्तस्य लीलार्थं दिव्यमद्भुतम् ।
 त्रैलोक्यसारं विमलं नाभ्यां पङ्कजमुद्भवम् ॥१०
 शतयोजनविस्तीर्णं तरुणादित्यसन्निभम् ।
 दिव्यगन्धमयं पुष्पं कर्णिकाकेसरान्वितम् ॥११
 तस्यैवं सुचिरं कालं वर्तमानस्य शार्ङ्गिणः ।

हिरण्यगर्भो भगवांस्तं देशमुपचक्रमे ॥१२
 स तं करेण विश्वात्मा समुत्थाप्य सनातनम् ।
 प्रोवाच मधुरं वाक्यं माधया तस्य मोहितः ॥१३
 अस्मिन्नेकार्णवे घोरे निर्जने तमसावृते ।
 एकाकी को भवाञ्छेते ब्रूहि मे पुरुषर्षभ ॥१४
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा विहस्य गरुडध्वजः ।
 उवाच देवं ब्रह्माणं मेघगम्भीरनिःस्वनः ॥१५
 भो भो नारायणं देवं लोकानां प्रभवाप्ययम् ।
 महायोगेश्वरं मां त्वं जानीहि पुरुषोत्तमम् ॥१६
 मयि पश्य जगत् कृत्स्नं त्वां च लोकपितामहम् ।
 सपर्वतमहाद्वीपं समुद्रैः सप्तभिर्वृतम् ॥१७

व. १.६.१७

७. -b) का१ न१ निर्मलो, ब१-३ दे३.४.६ निर्जनी, दे२ निर्जलो, दे५ निर्जरो (→निर्जने); का१ दे२.४ निरुपद्रवः, ब२-३ दे३.५.६ न१ ते१ निरुपप्लवः (→निरुपप्लवे). -c) ब१.३ ते१ आस्तीर्य, न१ आस्तृत्य (→आश्रित्य); ग२ शयने (→शयनं); ग१ आश्रित्य ***** -d) ब३ सुहृवाप परमेश्वरः.

८. -a) दे१.४ म१ शीर्षो (→शीर्षा); ब२ ग१ भूत्वा तु, दे३.६ भूत्वा वै, दे५ भूत्वा*, ते१ भूतात्मा (→भूत्वा स); न१ सहस्रशीर्षः पुरुषः. -d) ब१.३ महामतिः, दे१.६ न१ ग२ महर्षिभिः, दे४ मनीषिणः (→मनीषिभिः).

९. -a) ग२ वासो (→वासा). -c) ब१ दे१.४.६ द१ ग१ म१ महाविभूतिः, दे३-१० सुर्वे. मुए. ततो विभूति- (→महाविभूतिर्). -d) दे३-१० सुर्वे. मुए. मुब. तु दयापरः, ग२ हृदयालयः (→हृदयालयः).

१०. -a) ब१ तस्य देवस्य, + तस्य सुप्तस्य, न१ संप्रसुप्तस्य, ते१ तस्य लीलार्थं (→तस्य सुप्तस्य). -b) दे१० उद्गतं (→उद्भुतं); ते१ दिव्यमद्भुतदर्शनम्. -c) का१ ब१-३ दे२.३.५.६ ते१ अखिलं, न१ विपुलं (→विमलं). -d) का१ दे२.५ नाभौ, दे६ ताभ्यां (→नाभ्यां); का१ उद्भवम्, ते१ उद्गतम् (→उद्भवम्).

११. दे१ cd ○. -c) ग१ दिव्य *** यन्दिदिव्यं. -d) ब१-३ दे२.६ केशरान्वितम्, दे३ देशरान्वितं (?), दे४ केशरावृतं (→केशरान्वितम्).

१२. -a) ते१ ब१ तस्यैव (→तस्यैव). -b) दे३ शार्ङ्गिणा (→शार्ङ्गिणः). -d) दे१० तं देवं, ग२ तद्देशम् (?) (→तं देशं).

१३. -b) ब१ तमुत्थाप्य, दे१ समुत्थाय, दे४

समुत्थाय (→समुत्थाप्य); का१ ब१-३ दे१-३.५.६ ते१ सनातनः (→सनातनं).

१३. श्लोकात्परं का१ दे४ अधिकम्—ब्रह्मोवाच.

१४. -a) का१ दे३.६ तस्मिन् (→अस्मिन्). -b) ग२ विजने (→निर्जने); दे९ वृतेः (→वृते). -c) का१ भो (→को). -d) ब३ तद्ब्रूहि (→ब्रूहि मे); ब१ परमेश्वरः, ब२ पुरुषोत्तम, दे१ पुरुषर्षभः (→पुरुषर्षभ).

१५. दे६. ab ○. -b) न१ प्रहस्य, म१ प्रबुध्य (→विहस्य). -c) का१ दे२.४.५ चेवं, दे३.६ वेवं (→देवं); ब१ उवाचेवं * ब्रह्माणं. -d) का१ ब१-३ दे१.३.४.६ न१ ते१ ग१.२ म१ निस्वनः (न१ नं) (→निःस्वनः); दे२ मेघगम्भीरया गिरा.

१५. श्लोकात्परं का१ अधिकम्—नारायण उवाच.

१६. -a) दे३.४ नारायणे (→नारायणं); दे१ (व) दैवं, दे५.९ सुर्वे. मुए. देव (→देवं). -b) ग१ भोगानां (→लोकानां); का१ ब१-३ दे१-६.९.१० न१ सुर्वे. मुए. मुब. प्रभवाप्ययम्, ग२ प्रभुरव्ययं (→प्रभवाप्ययं). -c) ब३ माया° (→महा°); दे४. ८-१० द१ ग१ सुर्वे. मुए. मुब. योगीश्वरं, दे६ योगीश्वरो (→योगीश्वरं); ब१.३ मान्यं, दे३.६ मा त्वं, दे८-१० सुर्वे. मुए. मुब. मां वै, द१ ग१ म१ मां हि (→मां त्वं); ग२ महायोगी-श्वराभावे. -d) म१ पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमं).

१७. दे३. १७-१९ ○; दे६. १७-१९ ab ○. -a) दे१ सृष्टं, ग२ सर्वं (→कृत्स्नं). -b) का१ ब३ दे१.८-१० द१ सुर्वे. मुए. त्वं (→त्वां). -b) का१ दे१.८-१० ते१ पितामहं, ब१.३ सुर्वे. मुए. पितामहः (→पितामहम्). -c). दे१.४ मही°, न१ वन° (→महा°); का१ सपर्वतं सह. द्वीपं.

बं. १.९.१८ एवमाभाष्य विश्वात्मा प्रोवाच पुरुषं हरिः ।
 जानन्नपि महायोगी को भवानिति वेधसम् ॥१८
 ततः प्रहस्य भगवान् ब्रह्मा वेदनिधिः प्रभुः ।
 प्रत्युवाचाम्बुजाभाक्षं सस्मितं श्लक्ष्णया गिरा ॥१९
 अहं धाता विधाता च स्वयंभूः प्रपितामहः ।
 मय्येव संस्थितं विश्वं ब्रह्माऽहं विश्वतोमुखः ॥२०
 श्रुत्वा वाचं स भगवान् विष्णुः सत्यपराक्रमः ।
 अनुज्ञाप्याथ योगेन प्रविष्टो ब्रह्मणस्तनुम् ॥२१
 त्रैलोक्यमेतत् सकलं सदेवासुरमानुषम् ।
 उदरे तस्य देवस्य दृष्ट्वा विस्मयमागतः ॥२२

तदास्य वक्त्रान्निष्क्रम्य पद्मगेन्द्रनिकेतनः ।
 अजातशत्रुर्भगवान् पितामहमथाब्रवीत् ॥२३
 भवानप्येवमेवाद्य शाश्वतं हि समोदरम् ।
 प्रविश्य लोकान् पश्यैतान् विचित्रान् पुरुषर्षभ ॥२४
 ततः प्रह्लादनीं वाणीं श्रुत्वा तस्याभिनन्द्य च ।
 श्रीपतेरुदरं भूयः प्रविवेश कुशध्वजः ॥२५
 तानेव लोकान् गर्भस्थानपश्यत् सत्यविक्रमः ।
 पर्यटित्वा तु देवस्य ददृशेऽन्तं न वै हरेः ॥२६
 ततो द्वाराणि सर्वाणि पिहितानि महात्मना ।
 जनार्दनेन ब्रह्माऽसौ नाभ्यां द्वारमविन्दत ॥२७

१८. दे३.६. ०; दे१. १८-१९d ०. -a) दे१
 ए(क)वम् (→एवं); दे१० विद्यात्मा (→विश्वात्मा). -b)
 का१ पुरुषो (→पुरुषं); दे१ प्रति, दे४ द१ हरि (→हरिः). -c)
 दे४ यानन्नपि (→जानन्नपि); ग्र२ ०देवी (→योगी). -d) दे४
 वेधसे, दे५ वेधसां, द१ ग१ म१ बोधयन्, ग्र२ वेदसम्
 (→वेधसम्).

१९. दे१.३. ०; दे६. ab ०. -b) दे१० देव^०
 (→वेद^०); दे५ ०निधि (→०निधिः); ते१ ब्रह्मा वेधा ** प्रभुः.
 -c) दे५ ०नाभं, न१ ०भाक्षः (→०भाक्षं); ते१ पुत्रं वाचाम्बु-
 जाक्षं तं.

२०. -b) व१ स्वयंभूः प्र-, दे१ स्वयंभूश्च, द१ स्वयंभूतः
 (→स्वयंभूः प्र-). -c) दे५ मय्येव (→मय्येव); दे४ सा स्थितं,
 ग्र२ सुस्थितं (→संस्थितं); दे१० ब्रह्मा (→विश्वं). -d) दे५
 ब्रह्माण्डं (→ब्रह्माऽहं); दे८ विश्वतो^० (→विश्वतो^०); दे१ ०मुगं
 (→०मुखः).

२१. -a) व२ वाक्यं (→वाचं). -b) द१ ग१ म१ शीघ्र^०,
 ग्र२ श्रुत्वा^० (→सत्य^०). -ab) न१ उवाच भगवान् विष्णुः
 सत्यधर्मपराक्रमः. -c) दे३ अनुज्ञाप्याथ, दे८-१० अनुज्ञयाथ, ते१
 अनुज्ञाप्यात्म- (→अनुज्ञाप्याथ). -d) न१ तनुः (→तनुं).

दे१, २१ श्लोकस्य ab, cd मध्ये १८cd-१९ श्लोकौ
 अधिकरूपेण आवृत्तौ ।

२२. द१ ग१.२ म१. २२a-२२b ०. -d) का१ ब२.३
 दे२.५ न१ ते१ आगमत्, दे३.४.६ आगतं (→आगतः); व१ दृष्ट्वा
 विश्वं यमागमत् (?), दे१ दृष्ट्वा विस्मितमानसः.

२३. द१ ग१.२ म१. ab ०. -a) दे४ तथास्य
 (→तदास्य). -b) व२.३ पद्मगेन्द्रनिकेतनः, दे२.४ पद्मगेन्द्र-
 निकेतनः. -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. अथापि भगवान् विष्णुः,

ग्र२ अथागतस्तु भगवान्. -d) म१ [अ]ब्रूवत् (→[अ]ब्रवीत्).

२४. -a) दे१ द१ ग१.२ म१ भगवन्नेवं (→भवान-
 प्येवं); ते१ एवाद्य, ग१ म१ एषोद्य (→एवाद्य). -b) न१
 शाश्वतो (→शाश्वतं). -c) ग१ प्रविश्यान् (→प्रविश्य); ग्र२
 प्रविश्य लोकान् पश्यन्तो (?). -d) दे४ अगच्छत्
 (→विचित्रान्); का१ दे६.१० पुरुषर्षभान्, व३ दे९ पुरुषर्षभः
 (→पुरुषर्षभ).

२५. -a) दे१.२.५.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रह्लादिनीं,
 ते१ प्रजावतीं, द१ ग१ प्रचोदनां, ग्र२ प्रवचनीं, म१ प्राक्ज्योतिषां
 (→प्रह्लादनीं); दे१ श्रुत्वा (→वाणीं). -b) दे१ तस्य वाचा^०,
 ग१ श्रुत्वा नद्या^० (?) (→श्रुत्वा तस्या^०); का१ दे२.३.५.६
 ०मन्त्र्य च (→०मन्त्र्य च). -c) दे३ उदयं, दे४ उदिरं (?)
 (→उदरं); दे२.४ चायं (→भूयः). -d) द१ ग१ म१ प्रविश्य च
 (→प्रविवेश).

२६. दे३.६. २६-२८ ab ० (च. सं.). -a) दे४.१० तामेव
 (?), म१ तानेव (→तानेव); व३ गर्भस्थान् (→गर्भस्थान्).
 -b) का१ व१-३ दे२.५ ते१ पश्यन् सत्यपराक्रमः, दे१० पश्यत्
 सत्यमविक्रमः, ग्र२ अपि चात्रान् पश्य विक्रमः. -c) दे८-१० मुर्वे.
 मुए. मुव. [अ]थ (→तु); दे१० वेदस्य, ग्र२ देहस्य (→देवस्य).
 -d) का१ व२ दे२.५ ते१ ददृशे तत्र वै हरेः, व१ ददृशे तं न वै
 हरे, ददृशे वै तनुं हरेः, दे१ ददृशे तत्र वै तत्रै हरेः (?),
 दे४ ददृशे तं न वै हरेः, द१ ग्र२ ददृशे (ग्र२ ददर्श) विततं हरेः,
 ग१ ददर्शतिमतनुं हरेः, म१ ददर्श भुवनान्यथ.

२७. दे३.६. ०. -b) दे१० न१ ग्र२ विहितानि
 (→पिहितानि); दे४ ग्र२ महात्मनः (→महात्मना). -c) दे४
 च ब्रह्मा (→ब्रह्माऽसौ). -d) दे४ ताभ्यां (?) (→ताभ्यां)
 ते१ अचिन्वत (→अचिन्वत); ग्र२ नाप्यद्वाराण्यजानत.

तत्र योगबलेनासौ प्रविश्य कनकाण्डजः ।
 उज्जहारात्मनो रूपं पुष्कराच्चतुराननः ॥२८
 विरराजारविन्दस्थः पद्मगर्भसमद्युतिः ।
 ब्रह्मा स्वयंभूर्भगवान् जगद्योनिः पितामहः ॥२९
 समन्यमानो विश्वेशमात्मानं परमं पदम् ।
 प्रोवाच पुरुषं विष्णुं मेघगम्भीरया गिरा ॥३०
 किं कृतं भवतेदानीमात्मनो जयकाङ्क्षया ।
 एकोऽहं प्रबलो नान्यो मां वै कोऽभिभविष्यति ॥३१
 श्रुत्वा नारायणो वाक्यं ब्रह्मणो लोकतन्त्रिणः ।
 सान्त्वपूर्वमिदं वाक्यं बभाषे मधुरं हरिः ॥३२

भवान् धाता विधाता च स्वयंभूः प्रपितामहः ।
 न मात्सर्याभियोगेन द्वाराणि पिहितानि मे ॥३३
 किन्तु लीलार्थमेवैतन्न त्वां बाधितुमिच्छया ।
 को हि बाधितुमन्विच्छेद् देवदेवं पितामहम् ॥३४
 न तेऽन्यथाऽवगन्तव्यं मान्यो मे सर्वथा भवान् ।
 सर्वमन्वय कल्याणं यन्मयाऽपहृतं तव ॥३५
 अस्माच्च कारणाद् ब्रह्मान् पुत्रो भवतु मे भवान् ।
 पद्मयोनिरिति ख्यातो मत्प्रियार्थं जगन्मय ॥३६
 ततः स भगवान् देवो वरं दत्त्वा किरीटिने ।
 प्रहर्षमतुलं गत्वा पुनर्विष्णुमभाषत ॥३७ वें.१.६.३७

२८. दे३.६. ab ○. -a) व३ योगी (→योग-).
 -c) दे३ तज्ज्वरा°, दे१० ऊर्जहारा°, दे६ तद्वच्चरा°
 (→उज्जहारा°). -d) द१ ग्रा१.२ म१ पुष्कराच्च पुरातनः
 (ग्र२ ०नं).

२९. द१. २६d-३०c ○ (द. सं.). -a) दे६ द१ ग्रा१
 म१ ०विन्दाक्षः (→०विन्दस्थः). -c) व३ ते१ द१ स्वयंभूर्
 (→स्वयंभूर). -d) दे१ पितामहः (→पितामहः).

३०. म१. ३०-३१ ab ○; द१. abc ○. -b) दे४.
 परं (?) (→परमं). -c) दे४ न१ परमं, ग्र२ भगवान्
 (→पुरुषं); न१ ग्र२ विष्णुः (→विष्णु); दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. प्रोवाच विष्णुं पुरुषं, ग्रा१ प्रोवाच विष्णुं भगवान्.

३१. म१. ab ○. -a) मुर्वे. मुए. मुब. कृतं किं
 (→किं कृतं); ते१ किं कृते तव चेदानीं. -b) दे१ आत्मनौ,
 दे६ ग्र२ आत्मानो (→आत्मनो); व१.३ ०वाञ्छया, व२
 ०काङ्क्षया (→०काङ्क्षया). -c) का१ दे२.४.५ प्रबलो, द१ ग्रा१
 म१ प्रबलो, ग्र२ स भवे (?) (→प्रबलो); दे४ नाम, दे१० [अ]
 नान्यो, ते१ नाम्ना, द१ नान्यत्, म१ [अ]नान्यस् (→नान्यो).
 -d) का१ मामेकोऽयं भविष्यति, व१.३ मां हि कोभिभविष्यति,
 व२ मत्समः को भविष्यति, दे१ मम कोपि च विद्यते, दे२ ममेको
 हि भविष्यति, दे३.६ ते१ ना (ते१ मा)मको हि भविष्यति, दे४
 मे कोङ्क्षमभविष्यति (?), दे५ मम कोऽयं भविष्यति, न१ मत्तः
 कोपि भविष्यति, द१ ग्रा१ म१ मामेकोपि भविष्यति, ग्र२
 समहान्तो भविष्यति, मुर्वे. मुए. मुब. मा वै कोभिभविष्यति.

३२. -a) ग्रा१ म१ वाचं (→वाक्यं). -b) दे८-१०
 मन्त्रिणः, ग्र२ ब्रह्मण्यो (→ब्रह्मणो); दे८-१० परमेष्ठिनः, ते१
 लोककर्तृणः, द१ ग्रा१.२ म१ ह्येकतन्त्रिणः (ग्र२ ०णा)
 (→लोकतन्त्रिणः); मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मणोक्तमतन्त्रितः. -c)
 द१ सान्त्व (→सान्त्व-); दे४ सान्त्वं पूर्वाभिदं वाक्यं. -d) दे१०
 वभाष (→वभाषे).

३३. -a) दे१० भगवान्धा (?) (→भवान्धाता). -c)
 दे२.३.६ ग्रा१ म१ मात्सर्याभि° (दे२. ग्रा१ ०दि) (→मात्सर्याभि°).
 -d) न१ विहितानि (→पिहितानि); दे१० च, न१ वै, म१ नः
 (→मे).

३४. -a) दे३ लीलार्थम्, दे४ लीलार्थम्, दे६ लीलार्थम्
 (→लीलार्थम्); ग्र२ एवेन्द्रम् (→एवैतन्). -b) दे६ न त्वं,
 न१ द१ म१ न त्वा, ग्रा१ तत्त्वा (→न त्वां); ग्र२ प्रथितुम्
 (→बाधितुम्); व१ ग्र२ इच्छता (→इच्छया). -c) ते१ को वि-
 (→को हि); ग्र२ भातितुम् (→बाधितुम्); दे१० इच्छत्वेतद् (?)
 (→अन्विच्छेद्). -d) ग्र२ देवी (→देव-).

३५. -a) दे६ तेनेन्यथा (→न तेन्यथा); का१ वा गन्त°
 (→[अ]वगन्त°); दे८-१० मुर्वे. न हि त्वं वाध्यसे ब्रह्मन्, द१ ग्रा१
 म१ तत्तथा ते(म१ दे)वगन्तव्यम् (द१ व्या); ग्र२ न तथा देव्य-
 गन्तव्या (?). -b) व३ दे१० मान्योसि, दे८.९ मुर्वे. मुए. मान्यो
 हि (→मान्यो मे); व३ सर्वतो, दे४ ते१ सर्वदा, दे१० हि वृथा
 (→सर्वथा); द१ ग्रा१.२ म१ मान्यो मे हि सदा भवान्. -c)
 व३ दे४.५ न१ सर्व(दे४.५ ०र्व)मर्षय, दे८-१० मम मर्षय, द१
 ग्रा१.२ म१ सर्वं विहाय (→सर्वमन्वय); व२ दे४.८-१० न१ द१ ग्रा१
 म१ कल्याण, ग्र२ कल्याणात् (→कल्याणं); मुर्वे. मुए. मुब.
 मम (मुब. सर्वं) क्षमस्व कल्याणं. -d) का१ यन्मया, दे६ जन्मया,
 ग्र२ यन्मायां (→यन्मया); व१-३ दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१
 मुर्वे. मुए. मुब. [अ]पहृतं, दे३ [अ]पहृतं (→[अ]पहृतं).

३६. -c) दे४ पदाशिनि° (→पद्मयोनि°). -d) दे१
 मत्प्रियार्थम् (→मत्प्रियार्थं); व१.३ दे१.२.५.१० जगन्मयः (व१
 ०यं, दे१ ०या), म१ जगन्मय, + जगत्सृज (→जगन्मय).

३७. -a) ग्र२ * (→देवो). -c) दे४ लेभे, दे१०
 मत्वा (→गत्वा). -d) दे१० पुनर्विष्णुमभाषत.

बै.१.९.३८ भवान् सर्वात्मकोऽनन्तः सर्वेषां परमेश्वरः ।
 सर्वभूतान्तरात्मा वै परं ब्रह्म सनातनम् ॥३८॥
 अहं वै सर्वलोकानामात्मा लोकमहेश्वरः ।
 मन्मथं सर्वमेवेदं ब्रह्माऽहं पुरुषः परः ॥३९॥
 नावाभ्यां विद्यते ह्यन्यो लोकानां परमेश्वरः ।
 एका मूर्तिद्विधा भिन्ना नारायणपितामहौ ॥४०॥
 तेनैवमुक्तो ब्रह्माणं वासुदेवोऽब्रवीद्विदम् ।
 इयं प्रतिज्ञा भवतो विनाशाय भविष्यति ॥४१॥
 किं न पश्यसि योगेशं ब्रह्माधिपतिमव्ययम् ।
 प्रधानपुरुषेशानं वेदाहं परमेश्वरम् ॥४२॥
 यं न पश्यन्ति योगीन्द्राः सांख्या अपि महेश्वरम् ।

३८. दे४.६ द१. ३८ cd-४० ab. ० (ट. सं.). -a) का१ ब२ दे२.३.५.६ देवः (→[अ]नन्तः). -c) का१ ब१.२ दे२.३.५ न१ ते१ त्वं, ब३ च (→वै).

३९. दे४.६ द१. ० (द्र. ३८ पा. वि.). -a) ते१ त्वमेव (→अहं वै); का१ ब१-३ दे२.३.५ न१ ते१ म१ भूतानां (→लोकानां). -b) ब१.२ दे३ आत्म- (→आत्मा); ब२.३ मुब. देवो, ग्र२ लोकान्, मुबे. मुए. लोको (→लोक-). -c) ते१ त्वन्मथं (→मन्मथं); ब३ वेदेदं (→एवेदं). -d) का१ ब्रह्मा त्वं, दे८-१० मुबे. मुए. ब्रह्माणः (→ब्रह्माऽहं); दे१ ब्रह्माणं पुरुषर्षभ.

४०. दे४.६ द१. ab ०. -a) दे१० नवाभ्यां (→नावाभ्यां); का१ विदधे (→विद्यते). -c) ब२ दे१.४ ग्रा१.२ एकमूर्तिर्, दे८-१० एकोस्तीति (→एका मूर्तिर्); दे८-१० न१ भिन्नौ (→भिन्ना).

४१ -a) का१ उक्तं (→उक्तो).

४२. -a) का१ द१ ग्रा१.२ म१ योगीशं, दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब. योगेन (→योगेशं). -b) दे४ अव्ययं * (→अव्ययम्). -c) ब१.३ प्रधानं (→प्रधान-). -d) दे१० वेदोहं, ग्र२ देवाहं (→वेदाहं) ब१ ३ पुरुषेश्वरम्, दे१ पुरुषोत्तमं, दे६ परमेश्वर (→परमेश्वरं).

४३. ब१. ab ० (ट. सं.). -a) ब१ दे१.५.६.१० द१ ग्रा१ म१ यन्न, दे२ यत्तत् (→यं न); दे५ योगीशाः, + योगीन्द्राः, दे६ योगेन्द्राः (→योगीन्द्राः). -b) दे३.६ संख्यातापि, दे१० संख्या अपि, ग्र२ सांख्यामपि (→सांख्या अपि). -c) का१ ते१ ब्रह्मान्, दे१० ग्र२ ब्रह्मा (→ब्रह्मा). -d) ब१ तदेव, ब२ ते१ द१ त्वमेव (→तमेव).

४४. -a) दे४ क्रुद्धे, दे५ कृत्तः (?) (→क्रुद्धो); का१ [अ]म्बुजाख्यस्तु, दे१ [अ]म्बुजाभाक्ष, दे२ [अ]म्बुजाख्यं स, दे४.५ प्रजाध्यक्षं, दे१० [अ]म्बुजाभाक्षो (→[अ]म्बुजाभाक्ष). -c) ब१

अनादिनिधनं ब्रह्म तमेव शरणं व्रज ॥४३॥
 ततः क्रुद्धोऽम्बुजाभाक्षं ब्रह्मा प्रोवाच केशवम् ।
 भवान् न नूनमात्मानं वेत्ति तत् परमक्षरम् ॥४४॥
 ब्रह्माणं जगतामेकमात्मानं परमं पदम् ।
 नावाभ्यां विद्यते ह्यन्यो लोकानां परमेश्वरः ॥४५॥
 संत्यज्य निद्रां विपुलां स्वमात्मानं विलोकय ।
 तस्य तत् क्रोधजं वाक्यं श्रुत्वा विष्णुरभाषत ॥४६॥
 मा मैवं वद कल्याण परिवादं महात्मनः ।
 न मेऽस्त्यविदितं ब्रह्मान् नान्यथाऽहं वदामि ते ॥४७॥
 किन्तु मोहयति ब्रह्मान् भवन्तं पारमेश्वरी ।
 मायाऽशेषविशेषाणां हेतुरात्मसमुद्भवा ॥४८॥

दे८-१० मुबे. मुए. मुब. भगव(ब१ दे१० वा)न्न नूनमात्मानं, ते१ भवान्कृतमात्मानं. -d) दे८.९ मुबे. मुए. मुब. वेधि, दे१० विधि(?), म१ वेत्ति (→वेत्ति); का१ पदमक्षरं, ब१.३ दे८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ मुबे. मुए. मुब. परमाक्षरम्, (→परमक्षरम्).

४५. -a) ब१ एवम् (→एकम्). -b) न१ मां चैव (→आत्मानं); दे६ परमापदं (→परमं पदं); द१ ग्रा१.२ म१ अनाद्यन्तं परं पदम्. -c) का१ विदधे (→विद्यते); ब१ दे८.९ मुबे. मुए. मुब. त्वन्यो, दे३.९ कृत्यो, दे१० त्वन्नो (→ह्यन्यो). -d) दे४ ग्र२ परमेश्वरं (→परमेश्वरः).

४६. -a) न१ द१ ग्रा१.२ म१ विपुलानिद्रां (→निद्रां विपुलां). -b) ग्र२ स्वयामानं (→स्वमात्मानं). -d) दे८-१० मुबे. मुए. मुब. श्रुत्वापि स तदा प्रभुः, ते१ श्रुत्वा विष्णुश्चाच ह.

४७. -a) ब१.३ दे१० ग्र२ मामेवं (→मा मैवं); ब१ देव, ब३ वेद (→वद); दे२.१० कल्याणं (→कल्याण). -b) दे५ परिवादसि (?) (→परिवादं म-); दे१ महात्मना, न१ महात्मनां (→महात्मनः). -c) का१ नमोस्त्ववि°, + नमोस्त्ववि°, दे६ नमोस्त्ववि°, द१ तन्मेस्ति वि°, ग्र२ न मेस्य प्रवि°, मुबे. मुए. मुब. न मे ह्यवि° (→न मेस्त्ववि°); दे४ [अ]विधिते (→[अ]विदितं). -d) का१ नान्यथा त्वं, न१ नान्यथाक (?) (→नान्यथाऽहं); ते१ वदामि (→वदामि).

४८. -a) दे१ म१ किन्तु (→किन्तु); ब१-३ दे२-४ मोहयते (→मोहयति). -b) दे४ ब्रुवन्तं, दे८-१० मुबे. मुए. मुब. अनन्ता (→भवन्तं); ब१ दे३.८.९ न१ द१ ग्रा१.२ मुबे. मुए. मुब. पारमेश्वरी (ब१ रीम) (→परमेश्वरी). -c) ग्र२ माया ह्येषा° (→मायाऽशेष°); दे१° विशेषेण (→विशेषाणाम्). -d) दे५ ते१ ग्र२ समुद्भवा (→समुद्भवा).

एतावदुक्त्वा भगवान् विष्णुस्तूष्णीं बभूव ह ।
 ज्ञात्वा तत् परमं तत्त्वं स्वमात्मानं महेश्वरम् ॥४९॥
 कुतोऽप्यपरिमेयात्मा भूतानां परमेश्वरः ।
 प्रसादं ब्रह्मणे कर्तुं प्रादुरासीत् ततो हरः ॥५०॥
 ललाटनयनोऽनन्तो जटामण्डलमण्डितः ।
 त्रिशूलपाणिर्भगवांस्तेजसां परमो निधिः ॥५१॥
 दिव्यां विशालां ग्रथितां ग्रहैः सार्केन्दुतारकैः ।
 मालामत्यद्भुताकारां धारयन् पादलम्बिनीम् ॥५२॥
 तं दृष्ट्वा देवभीशानं ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 मोहितो माययाऽत्यर्थं पीतवाससमब्रवीत् ॥५३॥
 क एष पुरुषोऽनन्तः शूलपाणिस्त्रिलोचनः ।

तेजोराशिरमेयात्मा समायाति जनार्दन ॥५४॥
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा विष्णुर्जनार्दनवर्दनः ।
 अपश्यद्विश्वं देवं ज्वलन्तं विमलेऽम्भसि ॥५५॥
 ज्ञात्वा तत्परमं भावमेश्वरं ब्रह्मभावनम् ।
 प्रोवाचोत्थाय भगवान् देवदेवं पितामहम् ॥५६॥
 अयं देवो महादेवः स्वयंज्योतिः सनातनः ।
 अनादिनिधनोऽचिन्त्यो लोकानामीश्वरो महान् ॥५७॥
 शंकरः शंभुरीशानः सर्वात्मा परमेश्वरः ।
 भूतानामधिपो योगी महेशो विमलः शिवः ॥५८॥
 एष धाता विधाता च प्रधानपुरुषेश्वरः ।
 यं प्रपश्यन्ति यतयो ब्रह्मभावेन भाविताः ॥५९॥

वै १.६.५६

४९. -a) दे३.४ उक्ता (→उक्त्वा); द१ ग१.२ म१
 ब्रह्माणं (→भगवान्). -c) ते१ परमीतत्त्वं, + परमीशत्वं
 (→परमं तत्त्वं). -d) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. सुरेश्वरः, ग२
 महेश्वरः (→महेश्वरम्); ब१.३ आत्मानं परमेश्वरम्, न१
 परमात्मानमीश्वरम्.

५०. -a) का१ ग२ कुतोप्यपरं, ब१ दे८-१० मुवें. मुए. मुब.
 कुतो ह्यपरं, ब२.३ न१ ग१ म१ ततोप्यपरं (→कुतोऽप्यपरं).
 -b) दे४ लोकानां (→भूतानां); दे४ परमेश्वर (→परमेश्वरः).
 -c) का१ ब२.३ दे२.३.५.६ ब्रह्मणः (→ब्रह्मणे). -d) दे५
 प्रादुरासीत् (?) (→प्रादुरासीत्).

५१. -a) ग२ नयने (→नयनो); दे८ देवौ, दे९.१० मुवें.
 मुए. मुब. देवो, ते१ दान्तो, ग२ नान्ते (→[अ]नन्तो). -b) दे४
 जलां (→जटां); ग२ मण्डितं (→मण्डितः). -c) न१ त्रिशूली
 भगवां देवस्. -d) दे१.१० तेजसा (→तेजसां); का१ परमं
 (→परमो); ब१ मुनिः (→निधिः).

५२. -a) ब३ ग्रथितां, दे४ ग्रथितां, दे५ ग्रथिनी,
 दे६ ग्रथितां, ग२ वृहतीं (→ग्रथितां); दे१ दिव्यां विशालीं
 ग्रथितां, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. विद्याविलासग्रथिता. -c)
 दे४.१० अत्यद्भुतां (→अत्यद्भुतां); दे६ मालामत्यन्तताकारां,
 ग२ मलान्तत्यद्भुताकारां (?). -d) दे५ धरायां, दे१० धरायं
 (→धारयन्); दे५ वातं (→पादं).

५३. म१. ५३cd-६४ab ○ (द. सं.). -a) द१
 ईशानां (→ईशानं). -c) ब१ मोहिता (→मोहितो); ब१ ह्यन्तं,
 दे५.६ ह्यर्थं (→[अ]त्यर्थं). -a) दे१ वासमथां (→वाससमं).

५४. म१. ○. -a) दे१.५ एवं (→एष); दे८-१० मुवें.
 मुए. मुब. नीलः (→[अ]नन्तः). -c) दे१ रजो (→तेजो);
 ग१ राशिः प्रमे (→राशिरमे). -d) दे१० समेयाति (?)
 (→समायाति); दे१ जनार्दनं, दे४.५ जनार्दनः (→जनार्दनं).

५५. म१. ○; दे५. ab ○ (द. सं.). -a) ते१ तस्यै-
 तद् (→तस्य तद्). -b) द१ ग१ देवो विष्णुर्जनार्दनः, ग२
 विष्णुर्देहो जनार्दनः. -c) दे३ अपश्यम् (→अपश्यद्); ब३ दिव्यं
 (→देवं).

५६. म१. ○. -a) दे१.८-१० द१ मुवें. मुए. मुब. तं
 (→तत्); ते१ भूतं (→भावं). -b) का१ ब३ ऐश्वर्यं, ग२ ईश्वरं
 (→ऐश्वर्यं); का१ ब२ दे१-३.६ ते१ भावतः (दे६ तां); दे४.५.
 ८-१० न१ द१ ग१ मुवें. मुए. मुब. भावनः (→भावनं). -c)
 दे६ भगवान् (→भगवान्).

५७. म१. ○; दे४. cd ○. -a) ब१ अहं, ते१
 आयुर, ग२ स्वयं (→अयं); द१ ग१ शर्वो, ग२ शिवो (→देवो);
 ग१.२ महादेव (ग२ वं) (→महादेवः). -b) का१ ब२ दे२.३.५.६
 प्रजापतिः (→सनातनः). -c) दे८-१० नश्चिन्त्यो (→नोऽ-
 चिन्त्यो). -d) ते१ शाश्वतो (→ईश्वरो); ब२ अप्ययम्
 (→महान्).

५८. दे३.६ म१. ○.

५९. दे३.६ म१. ○; -b) दे८.१० मुवें. मुए. मुब. प्रधानः
 (दे१० नं) प्रभुरव्ययः. -c) दे१ प्रपश्यति (?), दे४ प्रविश्यन्ति
 (→प्रपश्यन्ति). -d) दे८-१० ब्रह्माणानेन, ते१ द१ ग१ ब्रह्मभावन-
 (→ब्रह्मभावेन); दे१ भावितुं (→भाविताः).

सृजत्येष जगत् कृत्स्नं पाति संहरते तथा ।
 कालो भूत्वा महादेवः केवलो निष्कलः शिवः ॥६०॥
 ब्रह्माणं विदधे पूर्वं भवन्तं यः सनातनः ।
 वेदांश्च प्रददौ तुभ्यं सोऽयमायाति शंकरः ॥६१॥
 अस्यैव चापरां मूर्तिं विश्वयोनिं सनातनीम् ।
 वासुदेवाभिधानां मामवेहि प्रपितामह ॥६२॥
 किं न पश्यसि योगेशं ब्रह्माधिपतिमव्ययम् ।
 दिव्यं भवतु ते चक्षुर्येन द्रक्ष्यसि तत्परम् ॥६३॥
 लब्ध्वा शैवं तदा चक्षुर्विष्णोर्लोकपितामहः ।
 बुबुधे परमेशानं पुरतः समवस्थितम् ॥६४॥
 स लब्ध्वा परमं ज्ञानमेश्वरं प्रपितामहः ।

६०. म१. ॐ. -a) द१ ग१ सृजते हि (→सृजत्येष).
 -d) का१ ब२.३ दे१-३.६.९ केवत्ये (दे१.३.६ ०त्ये, दे९ ०लो)
 (→केवलो); द१ ग१ म१ निर्मलः (→निष्कलः).

६१. म१. ॐ; ब३. cd ॐ -b) ब१ न१ सनातनं
 (→सनातनः). -c) दे१.३ वेदाश्च, ते१ वेदास्तु (→वेदांश्च);
 दे६ वेद (दा?) नाध्यापद् ब्रह्मन्.

६२. ब१ म१. ॐ. -a) का१ ब२.३ दे१-६ ते१ ग१ च
 परां (दे१.१ ०रा) मूर्तिं (दे१.१ ०तिर), न१ परमामूर्तिं
 (→चापरां मूर्तिं). -b) दे१ ग२ सनातनी, दे५ न१ द१ ग१
 सनातनं (→सनातनी); ते१ विश्वयोनिस्सनातनी. -c) का१
 ब२ दे१.४.६ ते१ द१ मुवे. मुए. मुब. भिधानं (→०भिधानां); द१ मे
 (→मां). -d) दे१.२.४.८-१०. न१ ग१.२ अवेहि, द१ न वै हि
 (→अवेहि); दे४ प्रपितामहः, द१ प्रपितामहं (→प्रपितामह).

६३. म१. ॐ; ब१. ab ॐ. -a) ब२ योगेश, द१ ग१
 योगीशं (→योगेशं). -b) ब२ ब्रह्मादि० (→ब्रह्माधि०). -c)
 दे४ भवन्तु, द१ ग२ भवति (→भवतु); दे५ वक्तुर् (→चक्षुर्).
 -d) का१ द्रक्षसि, न१ द१ पश्यसि, ग१ बुध्यसि (→द्रक्ष्यसि);
 का१ दे१-४ तत्पदम्, दे५ तत्पदा, दे६ मानद (→तत् परम्).

६४. म१. ab ॐ; दे१०. ६४cd-६५ab ॐ (द.सं.).
 -a) ब१ लब्ध्वा स चैव, ब२ लब्ध्वा चैव, ब३ लब्ध्वा तदा, दे४
 लब्ध्वा शेषं, दे५ लब्धशेषं, दे६ भगवन्ते, दे८-१० न१ द१.२ ग१. मुवे
 मुए. मुब. लब्ध्वा चैव (दे१० ग२ ०व), ते१ लब्ध्वा चैव (→लब्ध्वा-
 शैवं); का१ द१ ग१.२ तथा, ब३ स चैव (→तदा). -b) दे१.४ विष्णुर्
 (→विष्णोर्); दे१ पितामहं (→पितामहः). -b) दे१ ग१.२
 म१ परमीशानं, दे८-९. मुवे. मुए. मुब. परमं ज्ञानं (→परमेशानं).

प्रपेदे शरणं देवं तमेव पितरं शिवम् ॥६५॥
 ओंकारं समनुस्मृत्य संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
 अथर्वशिरसा देवं तुष्टाव च कृताञ्जलिः ॥६६॥
 संस्तुतस्तेन भगवान् ब्रह्मणा परमेश्वरः ।
 अवाप परमां प्रीतिं व्याजहार स्मयन्निव ॥६७॥
 मत्समस्त्वं न संदेहो मद्भक्तश्च यतो भवान् ।
 मयैवोत्पादितः पूर्वं लोकसृष्ट्यर्थमव्ययम् ॥६८॥
 त्वमात्मा ह्यादिपुरुषो मम देहसमुद्भवः ।
 वरं वरय विश्वात्मन् वरदोऽहं तवानघ ॥६९॥
 स देवदेववचनं निशम्य कमलोद्भवः ।
 निरीक्ष्य विष्णुं पुरुषं प्रणम्याह वृषध्वजम् ॥७०॥

-d) दे१ पुरुषः (→पुरतः); ते१ समवस्थितं, + समुपस्थितं
 (→समवस्थितं).

६५. दे१०. ab ॐ. -a) दे३.५ स लब्ध्वा, दे४ सत्संघा
 (→स लब्ध्वा). -b) ब२.३ ऐश्वर्यं (→ऐश्वरं); दे६ प्रपिता-
 मह (→प्रपितामहः). -c) दे४ प्रपेदे (→प्रपेदे). -d)
 द१ म१ तमेनं, ग१ स्वमेव (→तमेव).

६६. -a) दे३.६ ओंकारः, (→ओङ्कारं); दे३ समनु-
 दभृत्य (→समनुस्मृत्य). -b) दे३ संस्तुत्या०, दे४ संस्तुभ्या०,
 दे६ संस्तुता० (→संस्तभ्या०). -d) दे२ स (→च). -cd) म१-
 अथ प्रणम्य शिरसा देवं तुष्टाव च कृताञ्जलिः.

६७. -a) का१ ब२.३ दे२.३.५.६ ते१ देवेन (→भगवान्).
 -b) दे५ परमेश्वरं (→परमेश्वरः). -c) ब१ परमं, ग२ च
 परां (→परमां); दे४ प्रीतिः (→प्रीतिं). -d) दे६ व्याजहार
 (→व्याजहार); ब१ दे१० स्वयन्निव, द१ ग१ स्मरन्निव
 (→स्मयन्निव).

६८. -a) ब३ मत्समस्त्वं, दे१ मत्समस्त्वं, दे५ मत्समासं
 (→मत्समस्त्वं); दे४ संदेहो (→संदेहो). -b) दे३ भुक्तः (?)
 (→०भक्तः); ब१ च सुतो, न१ च सदा, ते१ स सुतो (→च यतो);
 दे४ मम भक्तसमो भवान्, दे८-१० द१ ग१.२ म१ मुवे. मुए. मुब.
 वत्स (दे१ ०त्सं) भक्तश्च मे भवान्. -c) का१ दे१-३.६ ०त्पादितं
 (→०त्पादितः). -d) दे५ अन्ययः (?), न१ अन्ययं, ते१ द१ ग१
 म१ मुवे. मुए. मुब. अन्ययः (→अव्ययम्).

६९. -a) न१ त्वमेव, ते१ त्वमीशो (→त्वमात्मा).
 -b) दे१ ०द्भव (→०द्भवः).

७०. -c) दे२ ते१ पुरुषं विष्णुं, न१ विष्णुपुरुषं, द१
 विष्णुः पुरुषं (→विष्णुं पुरुषं). -d) दे८-१० मुवे. मुए. मुब.
 प्रणम्योवाच शंकरम्.

भगवन् भूतभव्येश महादेवाम्बिकापते ।
 त्वामेव पुत्रमिच्छामि त्वया वा सदृशं सुतम् ॥७१॥
 मोहितोऽस्मि महादेव मायया सूक्ष्मया त्वया ।
 न जाने परमं भावं याथातथ्येन ते शिव ॥७२॥
 त्वमेव देव भक्तानां भ्राता माता पिता सुहृत् ।
 प्रसीद तव पादाब्जं नमामि शरणं गतः ॥७३॥
 स तस्य वचनं श्रुत्वा जगन्नाथो वृषध्वजः ।
 व्याजहार तदा पुत्रं समालोक्य जनार्दनम् ॥७४॥
 यदर्थितं भगवता तत् करिष्यामि पुत्रक ।
 विज्ञानमैश्वरं दिव्यमुत्पत्स्यति तवानघ ॥७५॥

७१. -b) दे१ °वोम्बिका° (→°वाम्बिका°); ब३ दे४
 °पतेः (→°पतेः). -c) दे१० त्वमेव, दे९ त्वामि च (?)
 (→त्वामेव). -d) का१ याचे त्वां (→त्वया वा); दे८-१० शुभं,
 ग२ स्मृतं (→सुतम्).

७२. -b) ते१ सृष्ट्वा (→सूक्ष्मया); ब२ दे४ न१ दे१ ग१
 म१ तव, ग२ गिरा (→त्वया). -d) ब२.३ दे४.५.१० ते१ दे१ ग२
 यथा° (→याथा°); दे१.५ ते शिवः, दे१० केशव, ग२ ते शिवे
 (→ते शिव).

७३. -a) न१ वेद (→देव). -b) दे१ धाता माता,
 दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. माता भ्राता, न१ ते१ दे१ ग१.२ म१ भ्राता
 माता (→भ्राता माता); दे४ सुहृत्पिता (→पिता सुहृत्). -c) ग२
 प्रसीदन् (→प्रसीद); का१ पादाब्जं, दे६ पादाब्जं (→पादाब्जं).
 -d) दे५ नमामि (→नमामि); दे३.६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए.
 मुब. शरणगतः (→शरणं गतः).

७४. -a) दे१० ग२ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा. -c) दे३ तद्य
 (?), दे४ तथा (→तदा).

७५ श्लोकात् परं ग२ अधिकम्—ईश्वरः.

७५. -a) ब३ यत्कथितं, दे३ यद्विचिंत्य, दे६ यद्विचिंत्य,
 ग२ यद्विचिंत्य (→यद्विचिंत्य); ते१ म१ तु भवता, ग२ भगवतस्
 (→भगवता). -b) ब३ दे३.६ पुत्रकं (→पुत्रक). -d) मुर्वे.
 मुब. तवानघं (→तवानघ).

७६. -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कुरुष्व तेषु (→तथा
 कुरुष्व); म१ देवेशं (→देवेश). -d) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
 मायां, ग२ त्वयि (→मया); ब१.३ °पितामहः, दे३.६ °पितामहाः
 (→°पितामह).

७७. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भक्तो, न१ देवो (→[ग]
 भक्तो). -c) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. तवेशानं, दे५ तवेशीनो

त्वमेव सर्वभूतानामादिकर्ता नियोजितः ।
 तथा कुरुष्व देवेश मया लोकपितामह ॥७६॥
 एष नारायणोऽनन्तो ममैव परमा तनुः ।
 भविष्यति तवेशानो योगक्षेमवहो हरिः ॥७७॥
 एवं व्याहृत्य हस्ताभ्यां प्रीतात्मा परमेश्वरः ।
 संस्पृश्य देवं ब्रह्माणं हरिं वचनमब्रवीत् ॥७८॥
 तुष्टोऽस्मि सर्वथाऽहं ते भक्त्या तव जगन्मय ।
 वरं वृणीष्व नह्यावां विभिन्नौ परमार्थतः ॥७९॥
 श्रुत्वाऽथ देववचनं विष्णुर्विश्वजगन्मयः ।
 प्राह प्रसन्नया वाचा समालोक्य चतुर्मुखम् ॥८०॥ वें. १.९.८०

(?), ग२ न वेशानो (→तवेशानो). -d) दे१ ग१.२ म१ °करो
 (→°वहो).

७८. -a) दे३ व्याहृत्य (→व्याहृत्य). -b) का१
 प्रीत्यर्थं, दे१ दे१ ग१ म१ प्रीतोस्मि, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रीतः
 स, दे५ प्रीता वा, ग२ प्रीतोस्मी (→प्रीतात्मा); ब१.३ स महेश्वरः
 (→परमेश्वरः). -c) दे४ संस्थाप्य, दे५.१० ग२ संस्पृश्य, ते१
 संस्पर्श (→संस्पृश्य); का१ ग२ देवो, दे५ देव (→देव).

७९ श्लोकात्परं ग२ अधिकम्—ईश्वरः.

७९. दे१०. cd ○. -a) ब१.३ दे३.६ हृष्टोस्मि, न१
 इष्टोस्मि, ग२ तुष्टोस्ति (→तुष्टोस्मि); का१ ब२ दे२-६ ते१ सर्वदा,
 ब३ न१ सर्वतो (→सर्वथा); दे१ सर्वदा हेतो, ग१ सर्वभावेन,
 म१ तव लोकेश (→सर्वथाहं ते). -b) ब१ भक्ता तव, दे८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. भक्तस्त्वं, न१ भव्या तव, ग२ भव भक्त्या
 (→भक्त्या तव); ब१ दे८.९ जगन्मयः, दे१० जगत्पते (→जग-
 न्मय). -c) ब१ न ज्ञायां, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. नावाभ्यां,
 दे१ ग१.२ म१ नावां वं (→नह्यावां). -d) ब१-३ दे३.६
 विभिन्नो, दे१ विपिन्नौ (?), दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. अन्योस्ति,
 ग२ भिन्नोपि (→विभिन्नौ); ब१ दे३ परमात्मतः, दे६ परमा-
 त्मनः (→परमार्थतः).

८०. दे१०. ab ○. -a) दे१ दे१ ग१ श्रुत्वा च, ग२
 श्रुत्वापि, म१ तच्छ्रुत्वा (→श्रुत्वाऽथ); ब३ श्रुत्वा देवस्य वचनं,
 न१ श्रुत्वा तदेव वचनं. -b) ब३ विश्वं, ग२ विश्वे (→विश्व-);
 दे८.९ मुर्वे. मुए. विष्णुर्विश्वमयं जगत्. -c) दे१ ग१.२ म१ गम्भी-
 रया (→प्रसन्नया). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च तन्मुखम्,
 दे१ ग१ म१ पितामहं, ग२ चतुर्मुखः (→चतुर्मुखम्).

८०. श्लोकात्परं ग२ अधिकम्—विष्णुः.

वै. १.६.८१ एष एव वरः श्लाघ्यो यदहं परमेश्वरम् ।
पश्यामि परमात्मानं भक्तिर्भवतु मे त्वयि ॥८१॥
तथेत्युक्त्वा महादेवः पुनर्विष्णुमभाषत ।
भवान् सर्वस्य कार्यस्य कर्ताहमधिदैवतम् ॥८२॥
मन्मयं त्वन्मयं चैव सर्वमेतन्न संशयः ।
भवान् सोमस्त्वहं सूर्यो भवान् रात्रिरहं दिनम् ॥८३॥
भवान् प्रकृतिरव्यक्तमहं पुरुष एव च ।
भवान् ज्ञानमहं ज्ञाता भवान् मायाऽहमीश्वरः ॥८४॥
भवान् विद्यात्मिका शक्तिः शक्तिमानहमीश्वरः ।

योऽहं सुनिष्कलो देवः सोऽपि नारायणः परः ॥८५॥
एकीभावेन पश्यन्ति योगिनो ब्रह्मवादिनः ।
त्वामनाश्रित्य विश्वात्मन् न योगी मामुपैष्यति ।
पालयैतज्जगत्कृत्स्नं सदेवासुरमानुषम् ॥८६॥

इतीदमुक्त्वा भगवाननादिः,
स्वमायया मोहितभूतभेदः ।

जगाम जन्मद्विविनाशहीनं,
धामैकमव्यक्तमनन्तशक्तिः ॥८७॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे नवमोऽध्यायः ॥९॥

८१. -a) द१ परः, ग२ महा-(-वरः); त१ सद्यो
(-श्लाघ्यो). -b) द१० यदाह (-यदहं).

८२. श्लोकात्परं ग२ अधिकम्-ईश्वरः.

८२. -a) द३.६ तथेत्युक्तो (-तथेत्युक्त्वा); का१
महादेवं (-महादेवः). -b) का१ विष्णुर, ब१ देवं (-विष्णु);
द१० पुनर्विष्णुप्रभाषित (?). -c) न१ कालस्य (-कार्यस्य); त१
भगवन् सर्वकार्यस्य. -d) का१ °देवतः, ब२ °देवतत्, ब३ द३ मुर्वे.
°देवतम्, द३ °देवतः (-°देवतम्).

८३. -a) द४ तन्मयं त्वन्मयं, द३.९ त१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे.
मुए. मुव. त्वन्मयं मन्मयं, द१० त्वन्मयं तन्मयं (-मन्मयं त्वन्मयं).
-b) द१० सत्यं (-सर्व). -c) द३ भवान्मासस्, द६ भावन्मा-
सस्, ग२ भवान् चन्द्रः (-भवान्सोमः); म१ वीर्यो(-सूर्यो).
-d) द३ भवान् याम°, द६ भवान् साम° (-भवान् रात्रि°).

८४. -a) द३.१० अव्यक्तस् (-अव्यक्त). -b) द३.१०
त्वहं (-अहं); द३ वा (-च). -c) न१ भगवान् (-भवान्);
ग२ मानं (-ज्ञानं); द१० दाता (-ज्ञाता). -d) ग२ भाता-
(-माया); ब२ -मयीश्वरः, द३ त्वमीश्वरः, द४ महेश्वरः,
द३ -महीश्वरः (-[अ]हमीश्वरः).

८५. द१ ग१.२ म१. ab ○; ब१. cd ○. -a) द४
निद्रा° (-विद्या). -c) न१ याहं (-योऽहं); ब२.३ द१.२.
८-१० न१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. स निष्कलो, द३ ह्यनिष्कलो,
द६ संनिष्कलो (-सुनिष्कलो). -d) द१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव.
सोसि (-सोऽपि); द१.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रभु-
(-परः); द३ परमात्मा परात्परः.

८६. -a) द१ एको भा°, ग२ एकीभ° (-एकीभा°).
-b) न१ योगिन्या(?), ग२ मुनयो (-योगिनो). -c) द१०
त१ त्वमना° (-त्वामना°); द३.१० विश्वात्मा, त१ योगात्मन्
(-विश्वात्मन्). -d) ब३ योगीत्वमु°, ग१ योगे(?) मामु°
(-योगी मामु°); का१ द४-६ न१ ग२ म१ उपैष्यति (द६ ग२ °सि)
(-उपैष्यति). -e) ब१ पालयेव, ब३ द३ पालयेतत् (-पाल-
यैतत्); ग२ सर्वं (-कृत्स्नं).

८७. -a) ब१ इतीवम्, ब३ न१ ग२ त१ इत्येवम् (-इती-
वम्); द३ महेशः (-अनादिः). -b) द३ तनमायया (?),
द१ ग१ स मायया (ग१ °था) (-स्वमायया); द१ °देहः, द१ ग१.२
म१ °देवः (-°भेदः). -c) द१ जन्मस्थितिनाशः, द३ जन्मा-
दिविनाशः, द३.१० जन्मदिविनाशः, त१ जन्म****, ग२
जन्मादिविनाश° (-जन्मद्विविनाशः); द१ ग१.२ म१ -हेतुर
(ग२ °म्) (-हीनम्). -d) का१ ब१-३ द३.५.६ त१ अनेकमव्य-
क्तमनन्तशक्तिः, म१ धामैकमव्यक्तमनन्तशक्तिः.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ द१.४.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए.
इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ द२.३.५.६ इति कूर्म-
पुराणे, न१ इत्यादि महापुराणे श्रीकौर्म, त१ इत्यादि महा-
पुराणे श्रीकूर्मपुराणे, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे.
अध्यायनाम—ब१ द४ न१ त१ द१ ग१.२ म१. ○; का१ ब२.३
द१-३.५.६.८-१० मुए. मुव. पद्मोद्भवप्रादुर्भावे (ब३ °वो),
मुर्वे. पद्मोद्भवप्रादुर्भाववर्णनं नाम. अध्यायसंख्या—द६. ○;
का१ ब१-३ द१-३.५.८.९ न१ त१ द१ ग१.२ म१ नवमोऽध्यायः,
द४.१० मुर्वे. मुए. मुव. नवमोऽध्यायः ॥९॥

श्रीकूर्म उवाच ।*

गते महेश्वरे देवे स्वाधिवासं पितामहः ।
तदेव सुमहत् पद्मं भेजे नाभिसमुत्थितम् ॥१॥
अथ दीर्घेण कालेन तत्राप्रतिभपौरुषौ ।
महासुरौ समायातौ भ्रातरौ मधुकैटभौ ॥२॥
क्रोधेन महताविष्टौ महापर्वतविग्रहौ ।
कर्णान्तरसमुद्भूतौ देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ॥३॥
तावागतौ समीक्ष्याह नारायणमजो विभुः ।

१०

ॐ का१ ब१-३ दे२.३.५.६.८-१० द१ ग२ मुवें. मुए. मुब. कूर्म उवाच; न१ कूर्मः; तै१ श्रीशिवः श्रीकूर्मः; ग१ म१ श्रीकूर्मः.

१. -a) ग२ महेश्वरो (→महेश्वरे); ग२ देवः (→देवे).
-b) का१ ब१-३ दे१.२ सोधि(ब१ °दि)वासं, द३ सोपिवासं, दे६ सोपि ब्रह्मा, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. भूय एव, न१ साधि-वासं, द१ ग१.२ म१ स्वन्निवासं (→स्वाधिवासं); दे६ पितामहा (→पितामहः). -c) दे४ तदेव, दे१० तमेहस् (→तदेव); का१ स्वमहत्, ब२ त्वगमत्, दे४ समहत्, दे१० तु महत् (→सुमहत्).
-d) ब२ विष्णुनाभि°, ब३ तेजे(?)नाति°, दे३ भोजनाभि° (→भेजे नाभि°); व१ द१ ग१.२ म१ समुद्भूतं, दे१ समुच्छितम् (→समुत्थितम्).

२. -a) दे१-४ दीर्घेन (→दीर्घेण). -b) दे१ °पुरुषौ, दे४ ग१ °पौरुषं (→पौरुषौ); ग२ तत्र परम पुरुषौ. -c) दे६ समायान्ते, दे१० द१ महायातौ (द१ °यौ) (→समायातौ).

३. -b) दे५ °विग्रहैः (→विग्रहौ). -c) का१ कर्ण-
ान्तिक-, दे३ वर्णान्तर-, दे४ करणं ततः, द१ ग१ म१ कर्णान्तरे (→कर्णान्तरे). -d) व१ चक्रिणः, + शार्ङ्गिणः, दे४ साक्षिणः, दे१० शार्ङ्गिनौ, दे१० शार्ङ्गिणे, ग१ म१ चक्रिणः (→शार्ङ्गिणः).

४. दे१०.४b-४b ° (इ. सं.). -a) दे१ तावागती, तै१ तत्रागतौ (→तावागतौ); न१ समीक्ष्याथ, ग२ समीक्ष्याग्रे (→समीक्ष्याह). -b) दे१ अस्नो(?)विभु, दे८-१० तै१ अथो विभुः, द१ ग१.२ म१ अजं (म१ °जो) विभु (→अजो विभुः); दे६ नारायणमयो विभुः. -c) ब२ °नाशका°, दे३ °कणका° (→°कण्टका°). -d) ग२ असुरं (→असुरौ).

त्रैलोक्यकण्टकावेतावसुरौ

हन्तुमर्हसि ॥४॥

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा हरिर्नारायणः प्रभुः ।

आज्ञापयामास तयोर्विधार्थं पुरुषावुभौ ॥५॥

तदाज्ञया महद्युद्धं तयोस्ताभ्यामभूद् द्विजाः ।

व्यनयत् कैटभं विष्णुर्जिष्णुश्च व्यनयन्मधुम् ॥६॥

ततः पद्मासनासीनं जगन्नाथं पितामहम् ।

बभाषे मधुरं वाक्यं स्नेहाविष्टमता हरिः ॥७॥

अस्मान्मयोच्यमानस्त्वं पद्मादवतर प्रभो ।

नाहं भवन्तं शक्नोमि वोढुं तेजोमयं गुरुम् ॥८॥ वें. १.१०.८

५. दे१०. ab °. -a) का१ दे१.६.८.९ न१ द१ ग२ मुवें. मुए. मुब. तदस्य वचनं (→तस्य तद्वचनं). -b) दे८ द१ नारायणं (→नारायणः). -c) दे४ ततो (→तयोर्). -d) ब२ पुरुषौ परौ, ग२ पुरुषर्षभौ (→पुरुषावुभौ).

६. -a) ग२ तदाज्ञाः (→तदाज्ञया). -b) दे६ द्विजाः, दे१० द्विजः (→द्विजाः). -c) का१ दे२.४.५ तै१ व्य (तै१ अ)हनत्, दे३ व्यनयन्, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. व्यजयत्, द१ ग१.२ म१ वभञ्ज (→व्यनयत्); दे३.६ कटभो (→कैटभं); दे३.६ विष्णुं, दे८-१० न१ द१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. जिष्णुर् (→विष्णुर्). -d) दे३.६.८-१० न१ द१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. जिष्णुश्च (→जिष्णुश्च); का१ व्यहनत्, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. व्यजयन्, द१ ग१ म१ व्यभजन् (→व्यनयन्); दे४ विष्णुर्व्य-हनयन् मधुं, दे५ जिष्णुश्च हनयन्मधुं, तै१ जिष्णुश्चाप्यनयन्मधुं, ग२ जिष्णुश्चैवाजयन्मधुं.

७. न१. ab खण्डितम्. -a) दे५ °सीना (→°सीनं). -b) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. जगन्नाथः (→जगन्नाथं). -c) व१ दे३ बभाषे (?) (→बभाषे). -d) दे५ स्नेहो, द१ ग१ म१ प्रेमा° (→स्नेहा°); न१ हरि (→हरिः).

७ इलोकात्परं ग२ पुस्तके अधिकम् -विष्णुः.

८. -a) व१.३ दे१-६ तै१ द१ ग१ तस्मात्, न१ वस्मात् (→अस्मात्); व१.३ दे२.३ मयोव्य(?)मानस्, ब२ मयोह्यमानास्, दे८-१० न१ म१ मुवें. मुए. मुब. मयो (दे१० °जो)ह्यमानास् (→मयोच्यमानास्). -b) ब२ (त्वं) पद्माद् (→पद्माद्); न१ °तरः, द१ °तत (?) (→°तरः); दे३.६.१० पद्म- (दे१०°या) देवतर (दे६°रः) प्रभोः. -c) दे५ शक्तोसि

बं. १.१०.६ ततोऽवतीर्य विश्वात्मा देहमाविश्य चक्रिणः ।
 अवाप वैष्णवीं निद्रामेकीभूयाथ विष्णुना ॥१९
 सहस्रशीर्षनयनः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 ब्रह्मा नारायणाख्योऽसौ सुष्वाप सलिले तदा ॥१०
 सोऽनुभूय चिरं कालमानन्दं परमात्मनः ।
 अनाद्यनन्तमद्वैतं स्वात्मानं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥११
 ततः प्रभाते योगात्मा भूत्वा देवश्रतुर्मुखः ।
 ससर्ज सृष्टिं तद्रूपां वैष्णवं भावमाश्रितः ॥१२
 पुरस्तादसृजद् देवः सनन्दं सनकं तथा ।
 ऋभुं सनत्कुमारं च पूर्वजं तं सनातनम् ॥१३

(→शक्नोमि). -d) दे३ वोढं(?), दे५ वोहं(?), ते१ धतुं
 (→वोढुं); का१ दे२.५ जगद्गुरुम् (→°मयं गुरुम्).

९. -a) द१ ग्रा१ अतीवतीर्य, ग्रा२ अतीववयं (→ततोऽव-
 तीर्य). -b) व१ चक्रिरे (→चक्रिणः). -c) दे२.८-१० अवाप्य,
 दे३ अथा (?)प (→अवाप); व१ दे१० द१ वैष्णवी-
 (→वैष्णवी). -d) ग्रा२ एका° (→एकी°); दे४ °भूयाद्य, दे८-१०
 मुवें. मुए. मुब. °भूतोऽथ, द१ °भूत्वाथ (→°भूयाथ).

१०. -a) दे६ द१ सहस्रशीर्षा° (→सहस्रशीर्ष°); दे८.९
 मुवें. मुए. मुब. सह तेन तथा (मुवें. °था)विषय, दे१० सह ते
 तनया विश्व, ग्रा२ सहस्रनयनं देवं. -b) ग्रा२ °गदाधरं (→°गदा-
 धरः). -c) व१.२ दे१० नारायणाख्यासौ (→नारायणाख्योऽसौ).
 -d) व१.३ सुष्वाप, दे३ सुत्वा(?)प, (→सुष्वाप); द१ तथा, मा
 तथा (→तदा).

११. -b) द१ परमानन्दमात्मनः, दे४ आनन्दं परम-
 मात्मनः. -c) दे४.५ अनाद्यं तं तमद्वैतं, ग्रा१ अनाद्यनन्दमद्वैतं.
 -d) द१ आत्मानं, दे३ स्वात्मानं (→स्वात्मानं); व१ °संहितं,
 ते१ °संस्थितं (→°संज्ञितम्).

१२. -a) द१ प्रभा(भा)ते (→प्रभाते); ग्रा२ प्रभाते
 योगयुक्तात्मा. -b) ग्रा२ भूता (→भूत्वा); दे३ ग्रा२ देव-
 (→देवश्च). -c) दे१० दृष्टि, (→सृष्टि); दे४ च तदा, दे१०
 तद्रूप (→तद्रूपां). -d) द१ पदम् (→भावम्); व१ ग्रा२
 आश्रितः (→आश्रितः).

१३. ग्रा२. १३a 'देवः' इत्यारम्भ १४c 'भावं न' यावत्
 खण्डितम्. -b) दे१० सनकं, ग्रा१ सनन्तं (→सनन्दं); दे३
 सनकस् (→सनकं); ते१ तदा (→तथा). -c) का१ व१-३
 दे१.२.५.६ ते१ मुब. भृगुः, दे१० ऋणं, द१ म१ रुद्रं (→ऋभुं).
 -d) द१ पूर्वजे तं, ते१ पूर्व जंतु, द१ ग्रा१ म१ पूर्वजन्म (ग्रा१
 °मा) (→पूर्वजं तं).

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ताः परं वैराग्यमास्थिताः ।
 विदित्वा परमं भावं न सृष्टौ दधिरे मतिम् ॥१४
 तेष्वेवं निरपेक्षेषु लोकसृष्टौ पितामहः ।
 बभूव नष्टचेता वै मायया परमेष्ठिनः ॥१५
 ततः पुराणपुरुषो जगन्मूर्तिर्जनार्दनः ।
 व्याजहारात्मनः पुत्रं मोहनाशाय पद्मजम् ॥१६
 विष्णुरुवाच ॥*

कच्चिन्न विस्मृतो देवः शूलपाणिः सनातनः ।
 यदुक्तवानात्मनोऽसौ पुत्रत्वे तव शंकरः ॥१७
 अवाप्य संज्ञां गोविन्दात् पद्मयोनिः पितामहः ।

१४. ग्रा२. abc ○. -a) व२ ते मायामोह°, दे४
 द्वन्द्व देह°, द१ ग्रा१ म१ द्वेषमोह° (→द्वन्द्वमोह°); -b) दे१.२
 आश्रिताः, दे६ आस्थितः, न१ आश्रितान् (→आस्थिताः). -c)
 दे९ द१ ग्रा१ म१ परमात्मानं (→परमं भावं). -d) दे८-१०
 द१ मुवें. मुए. मुब. ज्ञाने विदधिरे मतिम्.

१५. -a) का१ द१ व३ तेष्वेव (→तेष्वेवं); व१ निर-
 पक्षेषु, दे३ निरपेक्षेस्तु (→निरपेक्षेषु). -c) दे४.६ नष्टचेतो
 (→नष्टचेता). -d) द१ ग्रा१ म१ परमात्मनः (→परमेष्ठिनः).

१६. -b) द१ ग्रा१ म१ जगद्भूतिस् (→जगन्मूर्तिर्);
 दे१.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. सनातनः, दे४ जगन्मयः
 (→जनार्दनः). -c) दे३ ३.५ °हारात्मना, दे१० °हारात्मजं
 (→°हारात्मनः); व२.३ दे३.६ पूर्व (→पुत्रं). -d) व२ पद्मजं
 (→पद्मजम्); ग्रा२ महेशाय च पद्मजम्.

* दे८-१० द१ ग्रा१.२ म१ ○; दे४ श्रीभगवानुवाच; दे६
 श्रीविष्णुरुवाच; न१ विष्णुः; ते१ श्रीभगवान्.

१७. -a) का१ व१.३ दे१.२ न१ कश्चिन्न (व१ °न्तु),
 दे६.८-१० मुवें. मुए. मुब. कच्चिन्नु (→कच्चिन्न); द१ विस्मितो
 (→विस्मृतो); द१ ते वा (→देवः). -b) व१ शूलहस्तः, ग्रा२
 शृणु वाणी (→शूलपाणि). -c) का१ व२ दे१.२.५ आत्मनासौ,
 (→आत्मनोऽसौ); दे८-१० मुवें. मुए. मुब. यदुक्तो वै पुरा शम्भुः.
 -d) दे१० प्रवत्ये (?) (→पुत्रत्वे); का१ व१ दे२.५.८-१० न१ मुवें.
 मुए. मुब. भव, द१ न तु, ग्रा२-नेव (→तव); का१ दे६.८-१०
 न१ मुवें. मुए. मुब. शङ्कर (→शङ्करः).

१७ श्लोकात्परं मुवें. मुए. मुब. पुस्तकयोरधिकम्.

* प्रयुक्तवान् मनो योऽसौ पुत्रत्वेन तु शंकरः (= १७cd)

१८. -a) दे८.९ न१ द१ मुवें. मुए. अवाप (→अवाप्य);
 दे३ गोविन्दात्, दे६ गोविन्दः (→गोविन्दात्). -b) व१ पद्म-
 योनिः, दे४ पद्मयोनि (→पद्मयोनिः). -c) व१ द१ प्रजा

प्रजाः स्रष्टुमनास्तेपे तपः परमदुश्चरम् ॥१८
तस्यैवं तप्यमानस्य न किञ्चित् समवर्तत ।
ततो दीर्घेण कालेन दुःखात् क्रोधोऽभ्यजायत ॥१९
क्रोधाविष्टस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुबिन्दवः ।
ततस्तेभ्योऽश्रुबिन्दुभ्यो भूताः प्रेतास्तथाभवन् ॥२०
सर्वास्तानश्रुजान् दृष्ट्वा ब्रह्मात्मानमनिन्दत ।
जहौ प्राणांश्च भगवान् क्रोधाविष्टः प्रजापतिः ॥२१
तदा प्राणमयो रुद्रः प्रादुरासीत् प्रभोर्मुखात् ।
सहस्रादित्यसंकाशो युगान्तदहनोपमः ॥२२
रुरोद सुस्वरं घोरं देवदेवः स्वयं शिवः ।
रोदमानं ततो ब्रह्मा मा रोदीरित्यभाषत ।

(→प्रजाः); व१.३ दे१० द१ ग१.२ म१ सृष्टुमनास्, दे८.९ मुर्वे. मुए. स्रष्टु मनश् (→स्रष्टुमनास्); व३ तेपि, दे८-१० मुर्वे. मुए. चक्रे (→तेपे). -d) दे१ परम् (→परम-); दे१ अद्भुतम्, दे३ दुश्चरं, दे५.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. दुस्तरं (→दुश्चरं).

१९. -a) ते१ तस्यैव (→तस्यैव). -b) दे५ सम-वर्तता (?) (→समवर्तत). -d) का१ व१.३ दे२.३.५.६.१० न१ ते१ द१ ग२ म१ क्रोधो (न१ °धं) व्यजायत, दे४ क्रोधोऽभि-जायत, ग१ क्रोधोऽभ्यजायत (→क्रोधोऽभ्यजायत).

२०. -b) दे१ प्रपतन् (→प्रापतन्); ग१ म१ °न्नास-बिन्दवः (→°न्नश्रुबिन्दवः). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. ततस्तेभ्यः समुद्भूताः. -d) दे२.४.६ भूत- (→भूताः); व१ दे८-१० न१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. तदा (→तथा); दे५.६.१० [अ]भवत् (→[अ]भवन्).

२१. -a) व१.२ न१ ते१ ग२ अग्रजान् (व१ °जा), दे१ मुर्वे. मुए. मुब. अग्रतो, दे४ अग्रजान्, दे८.९ अग्रजां, दे१० अग्र-हान् (→अश्रुजान्). -b) का१ व१-३ दे१-६.८.९ ते१ ग२ मुर्वे. मुब. अविन्दत (दे४.५ °तः, दे८ °वः) (→अनिन्दत); दे१० ब्रह्मा मानन्दविन्दत. -c) दे३.४ प्राणा(दे३ °ण)श्च, व१ म१ पुत्रांश्च (→प्राणांश्च); ग२ त(?)जहौ प्राणान् भगवान्.

२२. -a) व३ प्राणसमो, दे५ *मयो (→प्राणमयो). -b) दे१ मन्त्रो (?)र्मुखात्, ते१ प्रभुर्मुखात् (→प्रभोर्मुखात्); दे६ प्रादुराशीन्महेश्वरः.

२३. -a) व१ रुद्रुः (→रुद्रोद); व१ ग१.२ सस्व (ग२ °त्वं)रं (→सुस्वरं); दे१ देवो (→घोरं). -b) दे४ °देवं (→देवः); का१ व३ दे२.३.५.६ प्रभुः (→शिवः); दे१ देवं स्वायम्भुवं शिवः. -c) दे१० रोदनो (→रोदनात्); दे४ -रित्येव

रोदनाद् रुद्र इत्येवं लोके ख्यातिं गमिष्यसि ॥२३
अन्यानि सप्त नामानि पत्नीः पुत्रांश्च शाश्वतान् ।
स्थानानि चैषामष्टानां ददौ लोकपितामहः ॥२४
भवः शर्वस्तथेशानः पशूनां पतिरेव च ।
भीमश्चोग्रो महादेवस्तानि नामानि सप्त वै ॥२५
सूर्यो जलं मही वह्निर्वायुराकाशमेव च ।
दीक्षितो ब्राह्मणश्चन्द्र इत्येता अष्टमूर्तयः ॥ २६
स्थानेष्वेतेषु ये रुद्रं ध्यायन्ति प्रणमन्ति च ।
तेषामष्टतनुर्देवो ददाति परमं पदम् ॥२७
सुवर्चला तथैवोमा विकेशी च तथा शिवा ।
स्वाहा दिशश्च दीक्षा च रोहिणी चेति पत्नयः ॥२८ वं. १.१०.२६

(→इत्येवं). -f) दे४ ख्यातिः (→ख्याति); दे१.४ गमिष्यति (→गमिष्यसि).

२४. -a) न१ अन्यानि****नि, ग१ अन्यानि सप्त***. -b) व१.२ दे१.४.५.६ पत्नी-, ग२ पत्नीन् (→पत्नीः); दे६ -पुत्रांश्च (→पुत्रांश्च); दे६ शाश्वताः (→शाश्वतान्). -c) दे४ मुर्वे. मुए. मुब. तेषाम्, दे३.९ यै(दे३ वै)षाम् (→चैषाम्); ग२ स्थानानि चैष नामानि.

२५. -a) का१ मुब. सर्वस् (→शर्वस्); दे५ सुवेशानः (→तथेशानः). -d) दे४ स्वानि (→तानि); दे८-१० ते (→वै).

२६. -a) ग२ मरुत् (→मही); दे१० वह्नी, न१ द१ ग१ म१ वायुर, ग२ भूमिः (→वह्निर्). -b) दे१.४ ते१ आकाशः (→आकाशं). -c) दे५ दीक्षितो (→दीक्षितो); का१ ब्राह्मणाश्चन्द्रः, दे१ ब्रह्मणश्चन्द्रः, ते१ ब्राह्मणस्सोमः (→ब्राह्मणश्चन्द्रः); न१ दीक्षितोर्कस्तथाचन्द्रः. -d) का१ व२.३ दे१-३.५.६ ग२ ह्यष्ट° (→अष्ट°).

२७. -a) का१ दे२.१० स्थानेषु तेषु, दे३ स्थाने स्वैतेषु, व१ स्थानाद्वातेषु (→स्थानेष्वेतेषु); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ये रुद्रान्, ग२ योगीन्द्र (→ये रुद्र). -b) दे५ वा (→च). -c) व१ अष्टमनुर, दे४ अमृततुर (?), दे६ अष्टतनेर्(?), दे८.९ अन्यतनुर, दे१० आद्यतनुर (→अष्टतनुर).

२८. -a) दे४.८-१० तथैवोमा, दे५ तथै (?) व्योमा, न१****षा, व१ ग१.२ म१ तथा भास्वा (→तथैवोमा). -b) ग२ सुकेशी (→विकेशी); दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शिवा तथा (→तथा शिवा); न१****शी ब्राह्मणं तथा शिवा. -c) ते१ स्वाहा रिशश्च (?), ग१ स्वाहा दितिश्च, ग२ स्वाहा दीक्षा च (→स्वाहा दिशश्च); व१ दा(?)क्षा च, ग२ दिशश्च (→दीक्षा च).

बै.१.१०.३० शनैश्चरस्तथा शुक्रो लोहिताङ्गो मनोजवः ।
स्कन्दः सर्गोऽथ सन्तानो बुधश्चैषां सुताः स्मृताः ॥२९॥
एवंप्रकारो भगवान् देवदेवो महेश्वरः ।
प्रजाधर्मं च कामं च त्यक्त्वा वैराग्यमाश्रितः ॥३०॥
आत्मन्याधाय चात्मानमैश्वरं भावमास्थितः ।
पीत्वा तदक्षरं ब्रह्म शाश्वतं परमामृतम् ॥३१॥
प्रजाः सृजति चादिष्टो ब्रह्मणा नीललोहितः ।
स्वात्मना सदृशान् रुद्रान् ससर्ज मनसा शिवः ॥३२॥
कर्पादिनो निरातङ्गान् नीलकण्ठान् पिनाकिनः ।

२९. -a) दे५ म१ शनैश्चरं, दे१० शनैश्चरो (→शनैश्चरस्). -b) न१ मनोजवं (→मनोजवः). -c) व१ दे८-१० ग्रा१ स्वर्गोऽथ, व२ सर्पोथ, दे६ सर्गाप्य-, द१ सर्वार्थ-, ग्रा२ सर्गोसि (→सर्गोऽथ); व२.३ संस्थानो (→सन्तानो). -d) ते१ चासां (→चैषां); द१ म१ ध्रुवं (म१ °वश्) चैषाञ्च सूनवः, ग्रा१ बुधश्चैषाञ्चसूनवः, ग्रा२ ब्रुवञ्चैषां सुता स्मृताः.

३०. -a) व१ एवं प्रभावो (→एवं प्रकारो); दे६ भगवन् (→भगवान्). -b) दे१ महादेवो (→देवदेवो). -c) का१ व१.३ दे२.३.५.६ ते१ प्रजां (→प्रजा-); दे१० कालञ्च (→कामं च). -d) का१ त्यक्त्वा, द१ व्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); का१ व१.३ दे२ ते१ म१ आस्थितः (→आश्रितः).

३१. -a) व२ आत्मना ध्यायतात्मानम्, दे१० अत्मन्याध्याय चात्मानम्, न१ आत्मनाधाय चात्मानम्, ते१ आत्मन्येव परात्मानम्, ग्रा२ आत्मन्याथा च यात्मानं (?). -b) का१ व२ दे१.२.५ द१ ग्रा१ आश्रितः (दे२ °ताः); दे६ आस्थिताः (→आस्थितः). -c) दे४ मत्वा, न१ ध्यात्वा, ग्रा२ ज्ञात्वा, (→पीत्वा); दे४ तदन्तरं (→तदक्षरं); दे१० ग्रा२ ब्रह्मा (→ब्रह्म). -d) दे३ शाश्वतं (→शाश्वतं); का१ दे३ ते१ ग्रा२ परमावृतं, दे५ परमासृतं (→परमामृतम्).

३२. ग्रा२. ३२d -३५a ○ (दृ. सं.). -a) व१ दे४.९ न१ प्रजा (?) (→प्रजाः); का१ व२.३ दे२.३.५ व्यादिष्टो, दे१ ग्रा१ म१ चोदिष्टो, मुब. आदिष्टो (→चादिष्टो). -c) व१-३ ते१ आत्मना, दे३ स्वात्मनः, दे६ स्वात्मान (→स्वात्मना); का१ व३ दे२.३.५.६ पुत्रान् (→रुद्रान्); दे१० स्वात्मना स य ईशानः(?). -d) न१ असृजन् (→ससर्ज).

३३. ग्रा२. ○ (दृ. ३२ पा. वि.). -a) दे१ कर्पादि*****.

-b) दे३.६ नीलकण्ठो (→नीलकण्ठान्). -c) व१.२ दे४.५ न१ द१ ग्रा१ म१ दृष्टिघ्नान्, दे३ ऋष्टि घ्नान्, दे६ ते१ दृष्टिघ्नान्,

त्रिशूलहस्तानृष्टिघ्नान् महानन्दांस्त्रिलोचनान् ॥३३॥
जरामरणनिर्मुक्तान् महावृषभवाहनान् ।
वीतरागांश्च सर्वज्ञान् कोटिकोटिशतान् प्रभुः ॥३४॥
तान् दृष्ट्वा विविधान् रुद्रान् निर्मलान् नीललोहितान् ।
जरामरणनिर्मुक्तान् व्याजहार हरं गुरुः ॥३५॥
मा स्नाक्षीरीदृशीर्देव प्रजा मृत्युविबर्जिताः ।
अन्याः सृजस्व भूतेश जन्ममृत्युसमन्विताः ॥३६॥
ततस्तमाह भगवान् कपर्दी कामशासनः ।
नास्ति मे तादृशः सर्गः सृज त्वमशुभाः प्रजाः ॥३७॥

दे८-१० मुबे. मुए. मुब. उद्विक्तान् (→ऋष्टिघ्नान्). -d) दे८-१० द१ ग्रा१ म१ मुबे. मुए. मुब. सदानन्दान् (→महानन्दान्); व३ च त्रिलोचनान्, दे६ त्रिलोचनः (→त्रिलोचनान्).

३४. ग्रा२. ○. (दृ. ३२ पा. वि.). -c) दे१ वा(?) त-
रागांश्च, दे३ वीतरागांश्च, न१ पीतवर्णान् स, द१ ग्रा१ म१ वीत-
रागान् स (→वीतरागांश्च); दे८ सर्वज्ञाः, द१ ग्रा१ म१ धर्मज्ञान्
(→सर्वज्ञान्). -d) दे३.६ °शतप्रभुः (→°शतान् प्रभुः).

३५. ग्रा२. a ○ (दृ. ३२ पा. वि.). -a) दे८ तान्
सृष्ट्वा, द१ ग्रा१ म१ स दृष्ट्वा (→तान् दृष्ट्वा); द१ ग्रा१ म१
भगवान् (→विविधान्). -b) व१ °लोहितः, दे६ °लोहिता
(→°लोहितान्); दे१ नीलनिर्मललोहितान्. -d) दे१ हरे
गुरुः, दे१० हरं गुरुं, ते१ हरं पुनः, + हरं गुरुः, द१ ग्रा१.२
स्वयं प्रभुः, म१ स्वयं प्रभुः, + स्वयं गुरुः (→हरं गुरुः).

३५ श्लोकात्परं ग्रा२ पुस्तके अधिकम्—ब्रह्मा.

३६. -a) दे१.२.५ न१ स्नाक्षी [:], दे४ मास्ताक्षी [:],
दे६ मायाक्षी [:], द१ मासु(?)क्षी [:] (→मा स्नाक्षी [:]);
ते१ ईदृशं, द१ ग्रा१ म१ ईदृशान् (→इदृशीर्). -b) दे३.५
मृत्युर (→मृत्यु-); का१ व१ दे३ विवर्जिता (दे३ °तां), दे६
विवर्जितः, दे१० विवर्जितं (→विवर्जिताः). -c) व१ दे१.४.५
ग्रा१ अन्या(?) (→अन्याः); दे३.६ सृजत्सु (→सृजस्व); ते१
भूतेषु (→भूतेश). -d) का१ जरामृत्यु°, व३ जगन्मृत्यु°
(→जन्ममृत्यु°); दे६ °समृद्धिमान्, दे१० द१ °समन्वितः
(→°समन्विताः).

३७. -b) व२ सोमभूषणः, दे३.६ न१ कामनाशनः, दे४
पाकशासनः (→कामशासनः). -d) दे३.६ म१ सृजध्वं, दे१०
सृजन्तं (→सृज त्वम्); दे४ अनुजाः, दे८-१० द१ ग्रा१ म१ मुबे.
मुए. मुब. विविधाः (→अशुभाः).

ततः प्रभृति देवोऽसौ न प्रसूतेऽशुभाः प्रजाः ।
 स्वात्मजैरेव तै रुद्रैर्निवृत्तात्मा ह्यतिष्ठत ।
 स्थाणुत्वं तेन तस्यासीद् देवदेवस्य शूलिनः ॥३८
 ज्ञानं वैराग्यमैश्वर्यं तपः सत्यं क्षमा धृतिः ।
 स्रष्टृत्वमात्मसंबोधो ह्यधिष्ठातृत्वमेव च ॥३९
 अव्ययानि दशैतानि नित्यं तिष्ठन्ति शंकरे ।
 स एव शंकरः साक्षात् पिनाकी परमेश्वरः ॥४०
 ततः स भगवान् ब्रह्मा वीक्ष्य देवं त्रिलोचनम् ।
 सहैव मानसैः पुत्रैः प्रीतिविस्फारिलोचनः ॥४१
 ज्ञात्वा परतरं भावमैश्वरं ज्ञानचक्षुषा ।
 तुष्टाव जगतामेकं कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ॥४२

३८. ग्री म१. ab ○ (द. सं.) -a) ब१ दे१.६ द१ देवेशो (→देवोऽसौ). -b) दे१-१० प्रजा (दे१० जाः) शुभाः (→[अ]शुभाः प्रजाः). -c) ब२ दे३.६ आत्मजैः[.], दे४ सात्मजैः[.]; (→स्वात्मजैः[.]); ते१ अपि तैः[.], ग्री एव ते (→एव तैः[.]). -d) ब२ दे४.५ निवृत्तात्मा, दे२ निष्ठितात्मा, ग्री निवृत्त्यात्मा (→निवृत्तात्मा); का१ अतिष्ठत, ब१ दे१.२ ४-६ ते१ [अ] व तिष्ठत (ब१ दे६ ०ते, दे४ ०ति), ब२ ग्री.२ म१ व्यतिष्ठ (ग्री ०ष्टि) त, दे१० ह्यतिष्ठ यः (?) (→ह्यतिष्ठत); न१ निर्वेदत्वात्मावतिष्ठत. -e) दे१० स्थाणु चे (?) तेन, म१ स्थाणुन्तेन च (→स्थाणुत्वं तेन).

३९. -a) दे५ ज्ञानम् (→ज्ञानं); दे१ ज्ञानविज्ञानमैश्वर्यं. -c) का१ ब३ ग्री स्रष्टृत्वं, ब२ दे३.५.६ स्रष्टृत्वम् (दे३ ०त्वां), दे१ द१ स (द१ सु) ष्टृत्वम्, दे४ शृणु त्वम्, दे४.९ न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. द्रष्टु (दे९ ०ष्टु) त्वम्, दे१० दृष्टृत्वं, ग्री सृजतृत्वम्, म१ सुषुत्वम् (→स्रष्टृत्वम्); दे३.६ आत्मसंबोधो, दे४ आत्मा संवादो, म१ आत्मसंयोग- (→आत्मसंबोधो); ब१ स्रष्टृत्वमात्र-संबोधो. -d) दे५ ह्यधियातृत्वमेव च, दे१० प्रह्यधिष्ठात्रमेव च.

४०. -b) द१ सत्यं (→नित्यं); दे५ तिष्ठति (→तिष्ठन्ति). -c) ब१ स एष, दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. एवं स (→स एव).

४१. -a) द१ स्थितः (→ततः). -b) दे४ देवी (→वीक्ष्य). -c) ग्री विहैव (?) (→सहैव); मुब. मानसः (→मानसैः); दे१.८-१० द१ ग्री.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रैः (→पुत्रैः); न१ सहैव रुद्रैस्तेरेव. -d) द१ प्रति (→प्रीति); ब१ ०विस्फारिलोचनः, दे४ ते१ द१ ग्री.२ म१ ०विस्फारि (म१ ०र)

ब्रह्मोवाच ।*

नमस्तेऽस्तु महादेव नमस्ते परमेश्वर ।
 नमः शिवाय देवाय नमस्ते ब्रह्मरूपिणे ॥४३
 नमोऽस्तु ते महेशाय नमः शान्ताय हेतवे ।
 प्रधानपुरुषेशाय योगाधिपतये नमः ॥४४
 नमः कालाय रुद्राय महाग्रासाय शूलिने ।
 नमः पिनाकहस्ताय त्रिनेत्राय नमो नमः ॥४५
 नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं ब्रह्मणो जनकाय ते ।
 ब्रह्मविद्याधिपतये ब्रह्मविद्याप्रदायिने ॥४६
 नमो वेदरहस्याय कालकालाय ते नमः ।
 वेदान्तसारसाराय नमो वेदात्ममूर्तये ॥४७
 नमो बुद्धाय शुद्धाय योगिनां गुरवे नमः ।

वे. १.१०.४९

लोचनैः, न१ ०विस्फारितेक्षणः, ग्री ०विस्फारिलोचन (→०विस्फारिलोचनः).

४२. -a) ग्री ब्रह्मा (→भावम्). -b) ब३ ऐश्वर्यं (→ऐश्वरं). -c) दे४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ईशं (→०एकं). -d) दे५ वाञ्जलि (→चाञ्जलिम्).

* दे१० ते१. ○; दे१ ब्र* वा*; द१ ग्री म१ ब्रह्मा.

४३. ग्री. ४३b-४४a ○ (द. सं.) -b) ब१ दे४ परमेश्वरः (→परमेश्वर); द१ ग्री म१ नमस्तेऽस्तु सुरेश्वर.

४४. ग्री. a ○. -a) द१ ग्री म१ महादेव (→महेशाय). -b) ग्री शंभवे (→हेतवे). -d) ब३ यागा (→योगा).

४५. -b) दे८ महाग्राधा(?)य, ते१ महोग्रासाय (→महाग्रासाय). -d) ते१ ग्री म१ त्रिने (→त्रिने).

४६. -b) का१ ब१ दे१.४.८-१० न१ द१ ग्री म१ मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मणो (→ब्रह्मणो). -d) ग्री ब्रह्मा (→ब्रह्म); दे६ ०प्रदायिने (→प्रदायिने).

४६ श्लोकस्य ab, cd मध्ये द१ ग्री म१ अधिकम्.

* नमो ब्रह्मण्यरूपाय ब्रह्माधिपतये नमः । (= ४६ab)

[म१ ०देवाय (→०रूपाय).]

४७. ग्री. ४७c-४७d ○ (द. सं.); दे४. ४७. c-४७b ○ (द. सं.). -a) दे१० देव (→वेद); का१ ०हरस्याय (→०रहस्याय). -c) ते१ वेदान्तसाराय नमो. -d) का१ दे१.२.५. न१ म१ वेदान्त (→वेदात्म).

४८. ग्री. ○; दे४. ab ○ (द. ४७ पा. वि.). -a) दे१० बुद्धात्म, न१ बुद्धाय (→बुद्धाय); दे४.९ मुर्वे. मुए. रुद्राय

वै. १.१०.५० प्रहीणशोकैर्विविधैर्भूतैः परिवृताय ते ॥४८
 नमो ब्रह्मण्यदेवाय ब्रह्माधिपतये नमः ।
 त्रियम्बकाय देवाय नमस्ते परमेष्ठिने ॥४९
 नमो दिग्वाससे तुभ्यं नमो मुण्डाय दण्डिने ।
 अनादिमलहीनाय ज्ञानगम्याय ते नमः ॥५०
 नमस्ताराय तीर्थाय नमो योगार्द्धिहेतवे ।
 नमो धर्माधिगम्याय योगगम्याय ते नमः ॥५१
 नमस्ते निष्प्रपञ्चाय निराभासाय ते नमः ।
 ब्रह्मणे विश्वरूपाय नमस्ते परमात्मने ॥५२

(→शुद्धाय). -b) दे५ योगाणां (→योगिनां); द१ ग१ म१ पतये (→गुरवे). -c) का१ ब१.२ दे१.२.६ प्रहीण°, दे३ प्रहीण°, दे५ ते१ प्रवीण° (→प्रहीण°); मुब. °शोक- (→°शोकैर्). -d) दे३ मुब. भूतः; दे१० मूर्तेः (→भूतैः); का१ परिवृताय, ते१ च परिवृताय (→परिवृताय).

४९. ग२. ० (द्र. ४७ पा. वि.); द१ ग१ म१. ab ० (४६b अनन्तरं वर्तते). -b) व१ योगाधिपतये (→ब्रह्माधिपतये). -c) का१ ब१-३ दे२.३.६ मुबै. मुए. मुब. त्र्यम्बकायादि-, दे४.८-१० त्र्यम्बकाय च, दे५ त्र्यम्बकायादि-, ते१ त्र्यम्बकायादि-, म१ त्र्यम्बकाय* (→त्रियम्बकाय) -d) दे३.६ ब्रह्माधि- (→नमस्ते).

५०. ग२. ० (द्र. ४७ पा. वि.). -a) म१ नित्यं (→तुभ्यं). -b) द१ नित्यं (→नमो); का१ दे२.५ मु (दे५ म) ण्डाय मुण्डिने (→मुण्डाय दण्डिने). -c) दे१० अनादिगम्ययोगाय, न१ अनादिगम्यान्तहीनाय. -d) दे१० योग° (→ज्ञान°).

५१. दे८-१०. ०. -a) द१ नमस्काराय (→नमस्ताराय); ब२.३ तीर्थाय, ते१ तीर्थाय (→तीर्थाय). -b) ग२ योगार्द्धि° (→योगार्द्धि°); दे५ मनसो योगहेतवे. -c) दे१.४ ग२ मुबै. मुए. मुब. नमो धर्माधिगम्याय, ग१ नमो धर्माय गम्याय. -d) ब३ दे२-६ न१ वै (→ते).

५२ श्लोकात्परं ग२ पुस्तके अधिकम्—

* प्रवीणनाथसं शोकैः भूतैः परिवृतायते ।

नमो ब्रह्मण्यदेवाय ब्रह्माधिपतये नमः ।

त्र्यम्बकाय देवाय नमस्ते परमेष्ठिने ।

नमो दिग्वाससे तुभ्यं नमो मुण्डाय दण्डिने ।

अनादिमलहीनाय ज्ञानगम्याय ते नमः ।

(=४८-५०)

त्वयैव सृष्टमखिलं त्वय्येव सकलं स्थितम् ।

त्वया संहियते विश्वं प्रधानाद्यं जगन्मय ॥५३

त्वमीश्वरो महादेवः परं ब्रह्म महेश्वरः ।

परमेष्ठी शिवः शान्तः पुरुषो निष्कलो हरः ॥५४

त्वमक्षरं परं ज्योतिस्त्वं कालः परमेश्वरः ।

त्वमेव पुरुषोऽनन्तः प्रधानं प्रकृतिस्तथा ॥५५

भूमिरापोऽनलो वायुर्व्योमाहङ्कार एव च ।

यस्य रूपं नमस्यामि भवन्तं ब्रह्म संज्ञितम् ॥५६

यस्य द्यौरभवन्मूर्द्धा पादौ पृथ्वी दिशो भुजाः ।

आकाशमुदरं तस्मै विराजे प्रणमाम्यहम् ॥५७

५२. म१. ab ०; दे३.६ bc ० (द्र. सं.) -b) व१-३ निरारम्भाय, दे४ निराभ्यासाय, द१ निराहासाय (→निराभासाय); का१ दे२ वै (→ते).

५३. -b) दे४ न१ त्वयैव (→त्वय्येव). -c) दे६.१० संह (दे१० °हो) यते, ते१ संप्रीयते (→संहियते); ते१ विश्व- (→विश्वं); -d) ते१ प्रधानं त्वं (→प्रधानाद्यं); का१ दे५ जगन्मयं, व१ दे३.६ जगन्मयः (→जगन्मय).

५४. दे५. ५४c-५५b ०. -a) दे१ त्वमीशानो, दे३ त्वमीश्वरो (→त्वमीश्वरो); न१ महादेव (→महादेवः). -b) दे१ द१ परब्रह्म, ग१ परं ब्रह्मा (→परं ब्रह्म); दे१ महेश्वर (→महेश्वरः). -d) द१ ग१.२ म१ हरिः (→हरः).

५५. दे५. ab ०; दे१.५५d-५६a ० -a) द१ ग१ म१ अजरस्त्वं (→त्वमक्षरं). -b) दे१० कालं (→कालः). -c) का१ द१ [अ]नन्त (→[अ]नन्तः). -d) व१ त्वमेव, दे३ ते१ प्रधान- (→प्रधानं); का१ दे२.३.६ ते१ प्रकृति (दे२ °तिः) स्थितः (दे३ °तं), व१ प्रकृतिस्थिते, व२ प्रकृतिश्चया, व३ प्रकृति स्थिता, दे५ प्रकृते स्थितः (→प्रकृतिस्तथा).

५६. दे१.२ ० -a) दे३.६ मनो (→[अ]नलो). -b) दे४.५ [अ]हंकारम् (→[अ]हंकारः); दे३ एक च (→एव च); व१ व्योमाहंकारायमेव च, दे१ त्वमहंकार एव च. -c) दे४ यद्रूपं तन् (→यस्य रूपं); व१ दे१.३.४.६ न पश्यामि, ते१ न पश्यन्ति (→नमस्यामि). -d) व१ अमस्तद्, न१ तमं तं, ते१ भवन्तो, ग२ पश्यामि (→भवन्तं); व१ °संहितं, व३ °संस्थितां (→°संज्ञितम्).

५७. -a) व३ यस्या, दे१० तस्य (→यस्य); दे३.६ द्यौरभवन्, द्यो रभवन् (?) (→द्यौरभवन्); का१ दे२.४ न१ मूर्द्धा (→मूर्द्धा). -b) व१ न१ भुजं, ते१ मुखाः (→भुजाः).

संतापयति यो विश्वं स्वभाभिर्भासयन् दिशः ।
 ब्रह्मातेजोमयं नित्यं तस्मै सूर्यात्मने नमः ॥५८॥
 हव्यं वहति यो नित्यं रौद्री तेजोमयी तनुः ।
 कव्यं पितृगणानां च तस्मै बह्मचात्मने नमः ॥५९॥
 आप्यायति यो नित्यं स्वधाम्ना सकलं जगत् ।
 पीयते देवता सङ्घैस्तस्मै सोमात्मने नमः ॥६०॥
 विभर्त्यशेषभूतानि योऽन्तश्चरति सर्वदा ।
 शक्तिमहिषवरी तुभ्यं तस्मै वाय्वात्मने नमः ॥६१॥
 सृजत्यशेषमेवेदं यः स्वकर्मानुरूपतः ।

-c) दे१० उदरे (→उदरं); ब२ तं वै (→तस्मै). -d) ब२.३
 न१ विराजं, दे१० राजेव, ते१ विरजे (→विराजे); न१ प्रणवाम्यहं
 (→प्रणवाम्यहं).

५८. -a) दे२ संतोषयति (→सन्तापयति); ब३ दे२-१०
 द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. नित्यं (म१ °त्वा) (→विश्वं).
 -b) म१ भावयन् (→भासयन्); न१ दिशं (→दिशः). -c)
 ब१ ब्रह्मा, + दिव्यं, ब२ दिव्यं, दे१.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए.
 मुव. विश्वं (→नित्यं); ते१ ब्रह्मातेजोमयी निह्यं (?).

५८ श्लोकस्य तृतीय चरणानन्तरं ब१.३ ग्रन्थयोरधिकम्-
 * स्वधाम्ना सकलं जगत् यस्मात् प्रकाशते विश्वं ।

(= ६० b).

५९. -a) द१ या (→यो). -b) ते१ ग्रा१ रौद्री (→
 रौद्री). दे१.२.४ तेजोमयं, दे१० म१ तेजोमया (→तेजोमयी);
 दे१ जगत्, दे२ विभु (→तनुः). -d) का१ दे१० ब्रह्मात्मने, दे२
 ब्रह्मचात्मने, ग्रा२ हन्यात्मने (→बह्मचात्मने).

६०. दे६. ६०-६१ ° (ह. सं.); दे४. ° (ह. सं.).
 -b) दे२.९ स्वधात्मा, दे१० त्वद्धाम्ना (→स्वधाम्ना).
 -c) दे१० पीतये, ग्रा२ पीतये (→पीयते); ग्रा२ वसतां संघैस्
 (→देवता संघैस्). -d) दे१.८-१० ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव.
 चन्द्रात्मने (→सोमात्मने).

६१. दे६. ° (ह. सं.); ग्रा२. ° (ह. सं.).
 -a) ग्रा१ विभर्ति, म१ विभज्य (→विभर्त्य-). -b) ब१ दे१०
 मुर्वे. मुए. मुव. यान्तश्च, दे१ योऽयं, दे२ योन्तं (→योऽन्तश्च).
 -c) दे४ द१ महेश्वरी (→माहिषवरी). -d) ब२ बाह्यात्मने,
 दे३ वाद्यात्मने, दे१० वा स्यात्माने, द१ विद्यात्मने (→वाय्वात्मने).

६२. म१. ६२-६७ ° (ह. सं.). -a) दे४ सृजत्य°,
 ग्रा२ ब्रजत्य° (→सृजत्य°); न१ सृजत्यशेषभूतानि. -b) ग्रा१
 यश्च, ग्रा२ यत्तु (→यः स्व-); ते१ °रूपानु° (→°कर्मानु°). -c)
 ब३ आत्मन्यादी स्थितस्, दे१ न१ स्वात्मन्यवस्थितं, दे२-१० मुर्वे.

स्वात्मन्यवस्थितस्तस्मै चतुर्वक्त्रात्मने नमः ॥६२॥
 यः शेषशयने शेते विश्वमावृत्य मायया ।
 स्वात्मानुभूतियोगेन तस्मै विश्वात्मने नमः ॥६३॥
 विभर्ति शिरसा नित्यं द्विसप्तभुवनात्मकम् ।
 ब्रह्माण्डं योऽखिलाधारस्तस्मै शेषात्मने नमः ॥६४॥
 यः परान्ते परानन्दं पीत्वा दिव्यैकसाक्षिकम् ।
 नृत्यत्यनन्तमहिमा तस्मै रुद्रात्मने नमः ॥६५॥
 योऽन्तरा सर्वभूतानां नियन्ता तिष्ठतीश्वरः ।
 तं सर्वसाक्षिणं देवं नमस्ये भवतस्तनुम् ॥६६॥

वै. १.१०.६६

मुए. मुव. आत्मन्यवस्थितस्, दे१ आत्मन्यवस्थितस्, द१ ग्रा१
 स्वात्मनावस्थितं, ग्रा२ स्वात्मनैव स्थितं (→स्वात्मन्यवस्थितस्).
 -d) दे१.४ ते१ ग्रा१ °वक्त्राय ते (→°वक्त्रात्मने).

६३. म१. ° (ह. सं. ६२ पा. वि.). -a) दे१ यः शेष-
 शयनं शेते, दे२-१० द१ ग्रा१.२ मुर्वे. मुए. मुव. यः शेते शेषशयने.
 -b) दे४ विश्वमावृत्य, न१ विश्वमावृत्य (→विश्वमावृत्य);
 ग्रा२ मायया (→मायया). -c) ब१ दे३.६ स्वात्मात्मभूति°, ब२
 आत्मात्मभूति°, दे४ स्वात्मनो भूति°, ग्रा१ स्वस्वानुभूति° (→
 स्वात्मानुभूति°). -d) दे१-३.५ मुर्वे. मुए. मुव. विश्वात्मने,
 द१ ग्रा१ योगात्मने (→विश्वात्मने).

६४. म१. ° (ह. सं. ६२ पा. वि.). -b) का१ ब३
 दे२.३.८-१० द्विः सप्त°, दे२ यः सप्त° (→द्विसप्त°); दे४ °भवना°
 (→°भुवना°). -c) दे४ °धारा, न१ °धारं (→°धारस्).

६५. म१. ° (ह. सं. ६२ पा. वि.); दे४. ° (ह. सं.).
 -a) न१ परस्तात् (→परान्ते); दे१ परानन्दी, दे२ परानन्दे,
 द१ परानन्तः (→परानन्दं). -b) ब१ दे२ न१ ग्रा१ मुर्वे. मुए.
 मुव. देवैकसाक्षिकं (ग्रा१ °णं), ब२ दे१ द१ दिव्यं (द१ °व्ये)
 कसाक्षिणं, दे२.९ देवैकसाक्षिणः, दे१० देहिकसाक्षिकः (?),
 ते१ दिव्यौजसारिकम्, ग्रा२ देवैकसाक्षिकः (→दिव्यैक-
 साक्षिकम्). -c) दे१ देवमनन्तमहिमा. -d) न१ ते१ रुद्राय ते
 (→रुद्रात्मने).

६६. म१. ° (ह. सं. ६२ पा. वि.). -a) ग्रा२ योन्तरास्
 (→योन्तरा); दे१० योन्तरात्माश्रुतानां. -b) दे४ नियन्ता
 विष्णुरीश्वरः. -c) ग्रा२ तत् (→तं). -d) ब१ दे२.८.९ नमस्ते
 (→नमस्ये); दे४ भवते, दे२ भवद्यस् (?), ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुव.
 विश्वतस्, ग्रा२ * * तस् (→भवतस्).

६६ श्लोकानन्तरं का१ ब२ दे२.५ द१ ग्रा१.२ मुर्वे. अधिकम्-

४. * यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वाङ्गसन्धिषु ।

कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः ॥

वै १.१०.६६

यं विनिद्रा जितश्वासाः संतुष्टाः समदर्शिनः ।
ज्योतिः पश्यन्ति युञ्जानास्तस्मै योगात्मने नमः ॥६७॥
यया संतरते मायां योगी संक्षीणकल्मषः ।
अपारतरपर्यन्तां तस्मै विद्यात्मने नमः ॥६८॥
यस्य भासा विभातीदमद्वयं तमसः परम् ।
प्रपद्ये तत् परं तत्त्वं तद्रूपं परमेश्वरम् ॥६९॥
नित्यानन्दं निराधारं निष्कलं परमं शिवम् ।
प्रपद्ये परमात्मानं भवन्तं परमेश्वरम् ॥७०॥
एवं स्तुत्वा महादेवं ब्रह्मा तद्भावभावितः ।
प्राञ्जलिः प्रणतस्तस्थौ गृणन् ब्रह्म सनातनम् ॥७१॥

[ब२ मुर्वे. पुस्तकयोः अयं श्लोकः ६६ श्लोकस्य ab, cd मध्ये आगतः. -1) दे२ °सिन्धुषु (→°सिन्धुसु).]

६७. म१. ○ (द्र. ६२ पा. वि.). -a) दे४ यो, दे८ ये, (→यं); ब१ दे४ जितः स्वास(ब१ °साः), दे३ जितस्वासाः, ग्र२ विनिश्वास (→जितश्वासाः). -b) दे४ संतुष्टा सं* दर्शिनः.

६८. -a) दे६ यया संभरते, ग्र२ यया संहरते (→यया संतरते); द१ माया (→मायां). -b) ब१ योगीश (→योगी सं-); दे४ संक्षीय° (→संक्षीण°); ग्र२ °कल्मषाः (→°कल्मषः). -c) दे३.६ अपारतरपर्यन्तान् (दे६° तां), दे४ अपारतीत (?) पर्यन्तां, दे८ अपरेतरपर्यन्तां, न१ अपारपारपर्यन्तां, द१ ग्रा२.२ अपारपा(ग्र२ °ती)रपर्यन्तस्, म१ अपारतीरकान्तस्मै. -d) म१ नमो (→तस्मै); ग्र२ विश्वात्मने (→विद्यात्मने).

६९. -a) दे१० भासा (→भासा); दे४ विभातीहम्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विभात्यर्को (→विभातीदम्). -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. महो यत्, द१ ग्रा२.२ उदयं, म१ उदयन् (→अद्वयं); ब१ तपसः (→तमसः). -c) ब३ प्रपद्यते, दे१० प्रपद्येतन् (→प्रपद्ये तत्); ते१ रूपं (→तत्त्वं). -d) ब३ दे५ त्वद्रूपं, न१ तद्रूपं, ते१ पृथिव्यां (→तद्रूपं); दे३.४.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. पारमेश्वरं, द१ ग्रा१ म१ परमेश्विनः, ग्र२ परमेश्वरः (→परमेश्वरं).

७१. -b) न१ °भावितं, ग्र२ °भावतः (→°भावितः). -c) ब१ प्रणतं; दे१० प्राणतस् (→प्रणतस्); ते१ ग्र२ तस्मै (→तस्थौ). -d) दे४ गृणद्, दे५ पठन्, न१ [अ]गृह्णाद्, ग्रा१ गृह्णन् (→गृणन्); दे३ ब्रह्मा (→ब्रह्म); ग्र२ सनातनः (→सनातनं).

७२. -a) का१ नमस्तस्मै, दे८-१० द१ ग्रा२.२ म१ मुर्वे. मुए. ततस्तस्य (→ततस्तस्मै); ते१ महायोगी (→महादेवो).

ततस्तस्मै महादेवो दिव्यं योगमनुत्तमम् ।
ऐश्वर्यं ब्रह्मसद्भावं वैराग्यं च ददौ हरः ॥७२॥
कराभ्यां सुशुभाभ्यां च संस्पृश्य प्रणतातिहा ।
व्याजहार स्वयं देवः सोऽनुगृह्य पितामहम् ॥७३॥
यत्त्वयाऽभ्यर्थितं ब्रह्म पुत्रत्वे भवतो मम ।
कृतं मया तत् सकलं सृजस्व विविधं जगत् ॥७४॥
त्रिधा भिन्नोऽस्म्यहं ब्रह्मन् ब्रह्मविष्णुहराख्यया ।
सर्गरक्षालयगुणैर्निष्कलः परमेश्वरः ॥७५॥
स त्वं ममाग्रजः पुत्रः सृष्टिहेतोर्विनिर्मितः ।
ममैव दक्षिणादङ्गाद् वामाङ्गात् पुरुषोत्तमः ॥७६॥

-b) ते१ द१ ग्रा१ दिव्यः (→दिव्यं). -c) दे४.८-१० द१ ग्रा२.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ऐश्वर्यं (→ऐश्वर्यं); ब३ सम्भावं, दे८ सद्भावं (→सद्भावं). -d) द१ ग्रा१ म१ प्रददौ (→च ददौ).

७३. -a) का१ ब३ स्वशुभाभ्यां, दे१ संपुटाभ्यां, दे२ स्वप्रभाभ्यां, ते१ स शुभाभ्यां, ग्र२ तु शुभाभ्यां, मुर्वे. कोमलाभ्यां (→सुशुभाभ्यां); म१ उभाभ्यामथ बाहुभ्यां. -b) ग्रा१ प्रस्पृश्य, ग्र२ पस्पृशत्, म१ पस्पृश (→संस्पृश्य); दे८ ग्र२ प्रणतातिहा (?) (→प्रणतातिहा). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्मयन्ते- (दे१० °नै) व, न१ स्मयं देवः, ते१ स्वयं वेदाश्, म१ स्वयं देवं (→स्वयं देवः); दे४ स्वयं देवः सोऽनुगृह्य. -d) दे४ व्याजहार, दे१० सोऽनुगृह्यं, ते१ चानुगृह्य (→सोऽनुगृह्य).

७४. दे४.१०. ७४ b-७५a ○ (द्र. सं.). -a) ब१ दे३ [अ]भ्यन्दितां, दे५ [अ]भ्याथ तद्, दे६ [अ]भ्यर्चितं, म१ [अ]भ्युत्थितं (→[अ]भ्यर्थितं). -b) ब१ दे१.८.९ न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. भवता (→भवतो); ग्र२ [अ]नव (→मम). -c) ब३ यया, दे३.६ त्वया (→मया); का१ कृतं तत् सकलं ब्रह्मन्. -d) द१ ग्रा२.२ म१ सृ (ग्र२ ब्र) ज त्वं (→सृजस्व).

७५. दे४.१०. a ○ (द्र. ७४ पा. वि.). -a) दे१.३ ब्रह्म (→ब्रह्मन्). -b) का१ ब२.३ दे२.५ न१ °शिवाख्यया (→°शिवाख्यया). -c) दे१० °रक्षात्मय°, ग्र२ °लक्षालय° (→°रक्षालय°); दे४ °गुणं, ते१ गुणो, म१ गुणान् (→गुणैः). -d) दे१० निष्कलः (→निष्कलः).

७६. -a) दे४ सत्यं (→स त्वं); का१ ब२ दे१० ममाग्रजः, दे४ मयाग्रजः, दे५ ममाग्रजा (→ममाग्रजः). -b) ते१ °हेतुर् (→°हेतोर्); दे१ विनिर्मितं (→विनिर्मितः). -c) ते१ मयैव (→ममैव); दे८.९ दक्षिणाद् (→दक्षिणाद्); दे४ दक्षिणाङ्गत्वा (→दक्षिणाङ्गात्); न१ ग्र२ दक्षिणाङ्गात्, म१ दक्षिणाङ्गाद् (→दक्षिणा-

तस्य देवादिदेवस्य शंभोर्हृदयदेशतः ।
 संबभूवाथ रुद्रोऽसावहं तस्यापरा तनुः ॥७७
 ब्रह्मविष्णुशिवा ब्रह्मन् सर्गस्थित्यन्तहेतवः ।
 विभज्यात्मानमेकोऽपि स्वेच्छया शंकरः स्थितः ॥७८
 तथान्यानि च रूपाणि मम मायाकृतानि तु ।
 निरूपः केवलः स्वच्छो महादेवः स्वभावतः ॥७९
 एभ्यः परतरो देवस्त्रिमूर्तिः परमा तनुः ।
 माहेश्वरी त्रिनयना योगिनां शान्तिदा सदा ॥८०
 तस्या एव परां मूर्तिं मामवेहि पितामह ।
 शाश्वतैश्वर्यविज्ञानतेजोयोगसमन्विताम् ॥८१

दङ्गाद्). -d) दे४ वामांगं, न१ ग्र२ वामांशात् (→वामांगात्);
 न१ पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमः).

७७. म१. ७७८-७८८ ॐ (र. सं.). -a) का१ व१.२ देवाति°. दे१.२.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवाधि° (→देवादि°).
 -b) व१ °नन्दनः, + °देशतः (→°देशतः). -c) दे४ द१ ग्रा२ संबभूवादि- (→संबभूवाथ). -d) व२.३ दे६.८-१० द१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. तस्य (द१ ग्र२ °स्याः) (→तस्याः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सोहं, द१ ग्रा१ म१ परं (→अहं). -cd) दे३, रुद्रोसावहितस्या°, दे६ रुद्रोमावहीतस्या° (→रुद्रोसावहं तस्या°).

७८. म१. ॐ (र. ७७ पा. वि.); द१ ग्रा२. cd ॐ.
 -a) दे८-१० तस्मिन् (→ब्रह्मन्). -c) दे६ विभजात्मानम्, दे१० विभाज्यात्मानम् (→विभज्यात्मानम्). -d) दे१ स्वेच्छया, दे४ स्वक्षया (→स्वेच्छया); दे४ स्थितं (→स्थितः).

७९. म१. ॐ (र. ७७ पा. वि.). -a) दे१ विरूपाणि (→च रूपाणि). -b) व३ दे१ °युतानि, दे५ °हृतानि (→°कृतानि); दे१ वै, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु). -c) व२.३ नीरूपः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अरूपः, दे३ नीरूपा, ते१ विकल्पः (→निरूपः); दे१ केलयः (→केवलः); दे५.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्वस्थो (→स्वच्छो).

८०. -a) व१ आद्यः (→एभ्यः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. य एभ्यः परतो देवः. -b) व३ (स) त्रिमूर्तिः (→त्रिमूर्तिः). -c) दे१ माहेश्वरी, दे४ माहेश्वरी, द१ ग्रा१ म१ महेश्वरी (द१ °रिं, म१ °र) (→माहेश्वरी); द१ ग्र२ म१ त्रिण (द१ °न) यनो (ग्र२ °ना) (→त्रिनयना). -d) दे३ योगिना, दे४ योगिनी (→योगिनां); दे५ तदा (→सदा).

८१. -a) का१ ग्रा२.२ म१ तस्य (→तस्या[:]); व२ दे३.६ एवं, ते१ एव- (→एव); व१-दे१.४ न१ परामूर्तिर, ग्र२

सोऽहं प्रसामि सकलमधिष्ठाय तमोगुणम् ।
 कालो भूत्वा न तमसा मामन्योऽभिभविष्यति ॥८२
 यदा यदा हि मां नित्यं विचिन्तयसि पद्मज ।
 तदा तदा मे सान्निध्यं भविष्यति तवानघ ॥८३
 एतावदुक्त्वा ब्रह्माणं सोऽभिवन्द्य गुरुं हरः ।
 सहैव मानसैः पुत्रैः क्षणादन्तरधीयत ॥८४
 सोऽपि योगं समास्थाय ससर्ज विविधं जगत् ।
 नारायणाख्यो भगवान् यथापूर्वं प्रजापतिः ॥८५
 मरीचिभृग्वङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 दक्षमत्रि वसिष्ठं च सोऽमृजद् योगविद्यया ॥८६

वै. १.१०.८६

परामूर्तिम् (→परां मूर्तिम्); -b) दे१ समैव हि, दे२.१० न१ ग्रा१ म१ मामवैहि, दे४ मामवै हि(?), दे६ मामेव हि (→मामवेहि); दे१.१० पितामहः, ते१ पितामहम् (→पितामह). -c) दे८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. °विज्ञानं (→°विज्ञान-); दे१ शाश्वतैश्वर्या विज्ञानम्, ग्र२ शाश्वदैश्वर्यविज्ञानं. -d) व१.२ दे१.३.६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. -समन्वितम्, दे२ द१ ग्रा१ म१ -समन्विता, न१ -समन्वितः (→-समन्विताम्); ग्र२ मया योग बलेन वा.

८२. व२. cd ॐ. -b) म१ तमोगुणं (→तमोगुणम्). -c) दे४ द१ तु तमसा, न१ समस्तं नो, ग्रा१ न तपसा, ग्र२ न तमसो, मुर्वे. मुए. मुब. न मनसा (→न तमसा). -d) दे१.२ सामान्यो हि (दे२ °भि-), दे६ मामन्योनि (?), द१ ग्रा१ म१ मामान्यो हि (द१ °भि-), ग्र२ मान्योऽपि न (→मामन्योऽभि-); द१ ग्रा१ °तपिष्यति (→°भविष्यति); दे५ मामन्योमित (?) विष्यसि.

८३. -a) ग्र२ यथा (→यदा). -c) ग्र२ तथा तथा (→तदा तदा); द१ स (→मे); का१ व३ दे२.३.५.६ तदा तदात्म (का१ °त्मा) सन्निध्यम्. -d) न१ तवानघ (→तवानघ).

८४. -a) दे३ उक्ता (→उक्त्वा). -b) दे५ सोभिवन्द्ये, न१ सोनुज्ञाप्य (→सोभिवन्द्य); दे५ गुरुं (→गुरुं); न१ हरः, द१ हरिः (→हरः). -c) व१ रत्नैः, दे३.४.६ न१ ते१ रुद्रैः (→पुत्रैः).

८५. -a) दे१० समासाय (?) (→समास्थाय). -c) द१ ग्रा१ म१ नारायणाश्च (→नारायणाख्यो).

८६. -a) का१ मरीची° (?) (→मरीचि°); दे८.१० ते१ द१ ग्रा२.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °भृग्वंगिरसः (→°भृग्वङ्गिरसः). -b) दे५ पुलस्त्ये (→पुलस्त्यं). -c) दे३ दक्षमत्रि-, दे४ दक्षिमत्रि-, ग्रा१ दक्षमित्रं (→दक्षमत्रि); दे१.२ वसिष्ठं (→वसिष्ठं). -d) व२ °मायया (→°विद्यया); दे५ सजद्योगां च वेद्यया (?).

वै.१.१०.८६

नव ब्रह्माण इत्येते पुराणे निश्चयं गताः ।

सर्वे ते ब्रह्मणा तुल्याः साधका ब्रह्मवादिनः ॥८७॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

संकल्पं चैव धर्मं च युगधर्माश्च शाश्वतान् ।

स्थानाभिमानिनः सर्वान् यथा ते कथितं पुरा ॥८८॥

११

श्रीकूर्म उवाच ।*

एवं सृष्ट्वा मरीच्यादीन् देवदेवः पितामहः ।

सहैव मानसैः पुत्रैस्तताप परमं तपः ॥१॥

तस्यैवं तपतो वक्त्राद् रुद्रः कालाग्निसन्निभः ।

त्रिशूलपाणिरीशानः प्रादुरासीत् त्रिलोचनः ॥२॥

८७. -a) दे१० न च (→नव); का१ ब्रह्माण दे६ ब्रह्मा न (?), म१ ब्रह्माणि (→ब्रह्माण); ब१ इत्येष, ग१ इत्येव, ग२ इत्येवं (→इत्येते). -b) ब१ दे६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. निश्चयो (→निश्चयं); ब१.२ दे४ ते१ गतः, दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मतः, न१ गतं (→गताः). -c) दे३ ब्रह्माणः (→ब्रह्मणा); दे६ तुष्टि (→तुल्याः); द१ ग१ म१ सर्व एते ब्रह्मबुध्या.

८८. -a) दे३ सकल्पं (→संकल्पं); दे३ चैक (→चैव); दे६ धर्मं च, न१ धर्माश्च, द१ ग१.२ म१ कल्पं च (→धर्मं च). -b) दे१.१० °धर्मं च, दे४ °धर्माश्च (→°धर्माश्च); दे१ शाश्वतं (→शाश्वतान्); द१ ग१.२ म१ धर्मं च युगशाश्वतं. -c) म१ ख्यातं हि (→स्थानाभि-); द१ ग१.२ म१ सर्वे (→सर्वान्). -d) ब२ ग१ म१ कथिताः (ब२ ता) (→कथितं); न१ यथावदसृज (?) प्रभुः.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.४.५.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे२.३.६ इति कूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ द१ ग१.२ म१.०; का१ ब१.३ दे२.३.५ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रसृष्टिर्नाम, ब२ पुत्रसृष्टिर्नाम, दे१ रुद्रस्तुतिः, दे६ रुद्रसृष्टि, दे८.९ रुद्रसृष्टिर्, दे१० रुद्रसृष्टिवर्णनोनाम. अध्यायसंख्या—दे६.०; का१ ब१.२ दे१-३.५.८.९ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ दशमोऽध्यायः, ब३ दे४.१० मुर्वे. मुए. मुब. दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अर्द्धनारीनरवपुः

दुष्प्रेक्ष्योऽतिभयंकरः ।

विभजात्मानमित्युक्त्वा ब्रह्मा चान्तर्दधे भयात् ॥ ३

तथोक्तोऽसौ द्विधा स्त्रीत्वं पुरुषत्वमथाकरोत् ।

बिभेद पुरुषत्वं च दशधा चैकधा पुनः ॥४॥

एकादशैते कथिता रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ।

कपालीशादयो विप्रा देवकार्ये नियोजिताः ॥५॥

११

* का१ ब१-३ दे२.३.५.६.८.१० मुर्वे. मुए. मुब. कूर्म उवाच; दे१ कूर्म उवा.; दे९ कूर्म उ१; न१ ग१ कूर्मः; ते१ ॐ श्रीशिवः श्रीकूर्मः; द१ सूतः; ग२ म१ श्रीकूर्मः.

१. -a) ब१ दृष्ट्वा, ब३ स्पृष्ट्वा (→सृष्ट्वा); ग२ एवं मरीच्यादि ऋषि. -d) ब२ त**, दे१० सुताप, ते१ स तपे (→तताप).

२. -a) ब१ दे५ द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. तस्यैव (→तस्यैवं); ब१ दे५ तपते, ब२ तप्यतो (→तपतो). -b) ब३ उग्रः, दे५ भद्रः (→रुद्रः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °सम्भवः (→°सन्निभः). -c) द१ ईशानं (→ईशानः).

३. -a) ब२ मुब. °नारीश्वर°, दे१ °नारीधर° (→°नारीनर°). -b) ब२ दे८.९ दुःप्रेक्ष्योति°, दे१ दुःप्रेक्ष्योभि°, दे५ (यै)दुःप्रेक्ष्योति° (→दुष्प्रेक्ष्योऽति°). -c) दे४.५ विभज्यात्मानं (→विभजात्मानं); दे१.३ इत्युक्ता (→इत्युक्त्वा). -d) द१ ब्रह्मा (→ब्रह्मा); का१ वांतरदधे, दे३ वासुर्दधे (→चान्तर्दधे); दे४ भवं, द१ ग१.२ म१ तदा (→भयात्).

४. -a) ब३ ततोक्तोऽसौ, दे१० तथोक्त्वासौ (→तथोक्तोऽसौ); म१ तृष्णीं (→स्त्रीत्वं). -b) दे४ द्विधा°, दे८-१० न१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा° (→ग्रथा°). -c) ब२ °षच्चैव, द१ ग१.२ म१ °षात् स्वं च (→°षत्त्वं). -d) ब१ ते१ चैकधा च सः, द१ ग२ म१ चैकधाकरोत् (→चैकधा पुनः).

५. म१. ५d-७a ० (द. सं.). -a) दे३.६ °दशैव

सौम्यासौम्यैस्तथा शान्ताशान्तैः स्त्रीत्वं च स प्रभुः ।
 बिभेद बहुधा देवः स्वरूपैरसितैः सितैः ॥६
 ता वै विभूतयो विप्रा विश्रुताः शक्तयो भुवि ।
 लक्ष्म्यादयो याभिरीशा विश्वं व्याप्नोति शंकरी ॥७
 विभज्य पुनरीशानी स्वात्मानं शंकराद् विभोः ।
 महादेवनियोगेन पितामहमुपस्थिता ॥८
 तामाह भगवान् ब्रह्मा दक्षस्य दुहिता भव ।
 साऽपि तस्य नियोगेन प्रादुरासीत् प्रजापतेः ॥९
 नियोगाद् ब्रह्मणो देवीं ददौ रुद्राय तां सतीम् ।

दक्षाद् रुद्रोऽपि जग्राह स्वकीयामेव शूलभृत् ॥१०
 प्रजापतिं विनिन्द्यैषा कालेन परमेश्वरी ।
 मेनायामभवत् पुत्री तदा हिमवतः सती ॥११
 स चापि पर्वतवरो ददौ रुद्राय पार्वतीम् ।
 हिताय सर्वदेवानां त्रिलोकस्यात्मनोऽपि च ॥१२
 सैषा माहेश्वरी देवी शंकरार्द्धशरीरिणी ।
 शिवा सती हैमवती सुरासुरनमस्कृता ॥१३
 तस्याः प्रभावमतुलं सर्वे देवाः सवासवाः ।
 विन्दन्ति मुनयो वेत्ति शंकरो वा स्वयं हरिः ॥१४

वै. १.११.१५

(→^०दशैते). -b) दे१.९.१० ^०नेश्वरः (→^०नेश्वराः). -d) दे१०
 नियोजिता (→नियोजिताः).

६. म१. ० (द्र. ५पा. वि.). -a) दे३ द१ सौम्या
 सौम्ये, दे४ सौम्यासौम्यं, दे१० सोम्यासौम्ये, ते१ *म्यासौम्यैः,
 अ२ सौम्यस्सौम्यैः (→सौम्यासौम्यैस्); दे१ द१ अ२ शान्तैः,
 दे५ शीताः (→शान्ता). -b) दे४ शान्तं, दे५ शीतैः,
 द१ अ२ दान्तैः (→शान्तैः); दे१ सा प्रभुः, दे५ स प्रभुं (→स
 प्रभुः). -c) का१ विवेध (→विभेद); दे१० द१ अ१ देव (→देवः).
 -d) दे४ प्रभूतैर् (→स्वरूपैर्); दे५ असितैः, ते१ अपि तैः
 (→असितैः).

७. म१. a ० (द्र. ५पा. वि.). -a) अ१ नानाविधा
 (→विभूतयो). -b) दे३ विद्युताः, दे४ विस्तृता, दे१० विश्रुता
 (→विश्रुताः). -c) का१ ते१ लक्ष्यादयो, अ२ लज्जादयो
 (→लक्ष्म्यादयो); दे१ [अ]थ बहुशो, दे४ हि ईशान्या, दे८-१०
 या (दे१० वा) हविषा, द१ अ२ बहुविधा, अ२ -श्च बहुधा, म१
 [अ]पि बहुधा, मुर्वे. मुए. यद्वपुषा (→याभिरीशा). -d)
 दे१० व्याप्नोति (→व्याप्नोति); ब३ दे३ शंकरी (→शंकरी).

८. -a) दे४.१० अ१ ^०रीशानि (दे४ ^०नं), अ२ ^०रेशानी
 (→^०रीशानी). -b) का१ ब१-३ दे१-३.५.६ ते१ शंकरं
 (→शंकरात्); ते१ द्विजाः (→विभोः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 स्वत्मांशमकरोद् द्विजाः (दे८.९ ^०द्विभोः). -c) दे४ ^०योगं
 (→^०देव^०); दे२ ^०योगेपि (→^०योगेन); ते१ महोदेवोऽथ योगेन.
 -d) दे६ उपस्थितः, अ२ उपश्रिता (→उपस्थिता).

९. -c) दे१० तस्या (→तस्य). -d) ब१ जगत् पतेः,
 अ२ प्रजापतिः (→प्रजापतेः).

१०. -a) अ२ **गात् (→नियोगाद्); दे५.८-१० देवि
 (→देवी). -b) दे५ सतीः (→सतीम्). -c) दे४.६ दक्षो (दे६

^०क्ष) रुद्रोपि, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. दाक्षीं रुद्रोऽपि, अ२
 दक्षाद् रुद्रोपि- (→दक्षाद् रुद्रोऽपि). -d) का१ ब२.३ दे२.३.५.६
 शूलधृक् (→शूलभृत्).

११. -a) का१ विचिन्त्यैसा (→विनिन्द्यैषा); दे१.८-१०
 द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रजापतिविनिर्देशात्. -b) का१
 दे५ काले सा, दे२ काले स (→कालेन); म१ ^०मेश्वरः (→
^०मेश्वरी). -d) ते१ तथा (→तदा); ते१ शुभा (→सती).

मुर्वे. पुस्तके ११ श्लोकस्य ab, cd मध्ये अधिकम्-
 *विभज्य पुनरीशानी आत्मानं शंकराद्विभोः (= ab)

१२. -a) ब१ सा (→स). -c) दे२.४ ^०लोकानां
 (→^०देवानां). -d) का१ दे१ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 त्रैलोक्यस्य, ब२ त्रिकालस्य, ब३ त्रिलोक्या, ते१ त्रिलोक्यस्य
 (→त्रिलोकस्य); दे१ [आ]त्मनोपि वा, दे५ [आ]त्मनेपि च,
 दे८-१० मुर्वे. मुए. [आ]त्मनो द्विजाः (→[आ]त्मनोपि च).

१३. दे६. १३c-१७ ab ०. -a) दे१.५ देवीं, म१ चैव
 (→देवी). -c) दे१० हिमवती (→हैमवती). -d) दे५ ^०नम-
 स्कृतः, दे१० म१ ^०नमस्तुता (→^०नमस्कृता).

१४. दे६. ० (द्र. १३ पा. वि.). -a) दे४ अ१ नास्याः,
 द१ अ२ म१ अस्याः (→तस्याः); दे४.५ अखिलं (→अतुलं). -b)
 ब३ दे३.८-१० द१ सर्व- (→सर्वे). -c) का१ ब३ दे३ न१ मुर्वे. मुए.
 मुब. वदन्ति, ब२ ते१ द१ अ१ विदन्ति, दे१ विभर्त्ती (→
 विन्दन्ति); दे८.९ वेत्ति, न१ वापि (→वेत्ति); अ२ विन्दन्-
 [विन्द]मुनयो वेत्ति. -d) न१ ब्रह्मा वा शंकरो हरिः.

१४ श्लोकात्परं अ२ पुस्तके अधिकम्-

५. * शमा यालस्कलं वन्दे स्तमेसो भास्करोदयः ।

शान्तकल्पस्त्वधौघस्य देविनामानुकीर्तनं ॥

तस्मादहर्निशं देवीं सासनेत् पुरुषो यदि ।

न याति नरकं शुद्धसाक्षिणं शेषपातकः ॥

एतद् वः कथितं विप्राः पुत्रत्वं परमेष्ठिनः ।
ब्रह्मणः पद्मयोनित्वं शंकरस्यामितौजसः ॥१५

सूत उवाच ।*

इत्याकर्ण्यथ मुनयः कूर्मरूपेण भाषितम् ।
विष्णुना पुनरेवैनं पप्रच्छुः प्रणता हरिम् ॥१६

ऋषय ऊचुः ।*

कैषा भगवती देवी शंकरार्द्धशरीरिणी ।
शिवा सती हैमवती यथावद् ब्रूहि पृच्छताम् ॥१७
तेषां तद् वचनं श्रुत्वा मुनीनां पुरुषोत्तमः ।
प्रत्युवाच महायोगी ध्यात्वा स्वं परमं पदम् ॥१८

श्रीकूर्म उवाच ।*

पुरा पितामहेनोक्तं मेरुपृष्ठे सुशोभनम् ।

१५. दे०. ० (द्र. १३ पा. वि.). -a) का१ दे१ विप्रा
(→विप्राः). -b) ते१ प्रभुत्वं (→पुत्रत्वं). -c) व२ पद्मयो-
नेस्तु, म१ परयोनित्वं (→पद्मयोनित्वं).

अतः परं दे१.८-१० दे१ ग्रा.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पुस्तकेषु
अध्याय समाप्तिर्वर्तते- दे१ इति कूर्मपुराणे देव्यावतारे एका-
दशोऽध्यायः, दे१.१० मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे देव्या (मुर्वे.
मुए. ०व्य)वतारे एकादशोऽध्यायः, दे१ ग्रा.२ म१ इति कू(म१
श्रीकू)र्मपुराणे एकादशोऽध्यायः, मुब. इति श्रीकूर्मे महापुराणे
पूर्वभागे देव्यावतारे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

* दे०. ०; दे१ न१ ते१ ग्रा.२ सूतः; म१ श्रीसूतः.

१६. दे०. ० (द्र. १३ पा. वि.). -c) का१ दे०.५ ०रेवमां,
व१.२ दे१.१० ०रेवेनं (?), दे२ ०रेवमां, न१ ०रेवेदं, दे१ ग्रा.२
म१ ०रेवेशं (→०रेवेनं). -d) व२ दे१० प्रणेतो (दे१० ०तां) हरि,
दे१ ग्रा.२ म१ प्रणतातिहं (→प्रणता हरिम्).

* दे०. ०; न१ ते१ दे१ ग्रा.२ म१ ऋषयः.

१७. दे०. ab ० (द्र. १३ पा. वि.). -a) दे१ एका
(→कैषा); व१ कैषा देवी भगवती. -c) दे१० हैमवती (→हैम-
वती). -d) व३ यथा तद्, दे५ यथा च (→यथावद्).

१८. -a) ग्रा२ तु (→तद्). -b) दे० पुरुषोत्तम (→पुरु-
षोत्तमः). -d) न१ ०ता स्वं, दे१ ग्रा२ म१ ०त्वाथ, ग्रा१ ०त्वा
च (→०त्वा स्वं).

* का१ व१.३ दे१.२.४-६.१० मुर्वे. मुए. मुब. कूर्म उवाच;
दे३.८.९ कूर्म उ.; न१ कूर्मः; ते१ ग्रा.२ म१ श्रीकूर्मः.

१९. -b) दे३.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. सुशोभने,
न१ सुशोभने, + तु शोभने (→सुशोभनम्). -c) का१ विज्ञाय

रहस्यमेतद् विज्ञानं गोपनीयं विशेषतः ॥१९
सांख्यानं परमं सांख्यं ब्रह्मविज्ञानमुत्तमम् ।

संसारार्णवमग्नानां जन्तूनामेकमोचनम् ॥२०

या सा माहेश्वरी शक्तिर्ज्ञानरूपाऽतिलालसा ।
व्योमसंज्ञा परा काष्ठा सेयं हैमवती मता ॥२१

शिवा सर्वगताऽनन्ता गुणातीता मुनिष्कला ।
एकानेकविभागस्था ज्ञानरूपाऽतिलालसा ॥२२

अनन्या निष्कले तत्त्वे संस्थिता तस्य तेजसा ।
स्वाभाविकी च तन्मूला प्रभा भानोरिवामला ॥२३

एका माहेश्वरी शक्तिरनेकोपाधियोगतः ।

परावरेण रूपेण क्रीडते तस्य सन्निधौ ॥२४

(→विज्ञानं); ग्रा२ र * स्वमेदन्तु विज्ञानं (?). -d) का१
प्रयत्नतः (→विशेषतः).

२०. दे०. २०c-२१d ०. -a) व१ सांख्यानं, ग्रा२
सांख्यानं, (→सांख्यानं). -b) दे०.१० ०ज्ञानमनुत्तमं, ते१ चिदज्ञान-
मुत्तमं, दे३.६ ०विज्ञानमुद्भवं (→०विज्ञानमुत्तमम्). -d) व२
०मोक्षदं, दे१ ग्रा२ म१ ०मोचकं (→०मोचनम्).

२१. व१ दे०. २१c-२२d ० (द्र. सं.); दे०. ०. -a)
ग्रा२ मनभवा (→माहेश्वरी). -b) दे१ ज्ञानारूपेण (?)
(→ज्ञानरूपा-); दे३.६ ०भिलाला । (→ ०तिलालसा). -d)
दे१ सैवं (→सेयं); दे१ ०सुता, + वता, दे१ म१ तथा, ग्रा१ शुभा,
ग्रा२ तथा (→मता).

२२. व१ दे०. ०. (द्र. २१ पा. वि.). -a) ग्रा२
शिवस्थानगतानां तु. -b) का१ मुनिष्कला, दे२ स्वनिष्कला,
दे३. ग्रा२ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]ति निष्कला (→मुनिष्कला).
-c) दे० ०विधावस्था, ग्रा२ ०विभागा च (→ ०विभागस्था).
-d) दे३ ०भिलालसा, दे१ ग्रा.२ म१ ०तिनिर्मला
(→०तिलालसा).

२३. दे०. bcd ०. -a) का१ अनन्य, दे२ अनन्ये, दे५
अनन्यं, दे१० अनन्या (→अनन्या); का१ निश्कले (→निष्कले);
दे१ तत्त्वं (→तत्त्वे). -b) दे१ दे१ म१ संस्थितां, दे१ संस्तुता,
न१ सा स्थिता (→संस्थिता); दे१ निस्व- (?), ग्रा१ सास्व-
ग्रा२ तत्त्व- , म१ तत्त्व- (→तत्त्व); दे१ ०तेजसां (→०तेजसां).
-c) ते१ विन्दुमाला, ग्रा२ नवमूला (→तन्मूला). -d)
ग्रा१ ०रिवामता (→०रिवामला); ग्रा२ गुणातीता मुनिर्मला.

२४. -a) दे० का सा, दे५ एकः (?) (→एका); म१
माहेश्वरी (→माहेश्वरी). -b) म१ ०पासि० (?) (→०पाधि०);

सेयं करोति सकलं तस्याः कार्यमिदं जगत् ।
 न कार्यं नापि करणमीश्वरस्येति सूरयः ॥२५॥
 चतस्रः शक्तयो देव्याः स्वरूपत्वेन संस्थिताः ।
 अधिष्ठानवशात् तस्याः शृणुध्वं मुनिपुंगवाः ॥२६॥
 शान्तिविद्या प्रतिष्ठा च निवृत्तिश्चेति ताः स्मृताः ।
 चतुर्व्यूहस्ततो देवः प्रोच्यते परमेश्वरः ॥२७॥
 अनया परया देवः स्वात्मानन्दं समश्नुते ।
 चतुर्ध्वं च वेदेषु चतुर्मुर्तिर्महेश्वरः ॥२८॥
 अस्यास्त्वनादिसंसिद्धमैश्वर्यमतुलं महत् ।

ते१ अनेका वा वियोगतः. -c) का१ ब१-३ दे१.३-५ ते१ परापरेण, दे६ परापरेण- (→परावरेण); अ२ योगेन (→रूपेण). -d) दे३ क्रीडतीं, अ२ त्रिलते (?) (→क्रीडते).

२५. -a) ब१ येयं, दे१ सायं (→सेयं). -c) अ१ नाकार्यं (→न कार्यं); दे४ मापि (?), द१ नोपि (?), अ१ नाति- (→नापि). -d) दे१० ईश्वरः सेति सूरयः, न१ अ२ ईश्वरस्याति सू (अ२ शू) रयः, ते१ ईश्वरस्येति शब्दचते.

२६. -a) अ२ शतशः (→चतस्रः); ब१ दे१ देवाः, दे३.९ दिव्याः (→देव्याः). -b) ब२ स्वरूपन्तेषु, दे१० स्वरूपे*न (→स्वरूपत्वेन); ब२ संस्थितं, अ१ सम्मताः (→संस्थिताः). -c) दे३ अधिष्ठाय, दे४ अधिष्ठा* (→अधिष्ठान°); दे३ °वदा (?), दे६ °जवं (→°वशात्); अ२ तस्य (→तस्याः).

२७. -a) अ२ शान्तिमाद्या (→शान्तिविद्या); का१ दे१० प्रविष्टा (→प्रतिष्ठा). -b) अ२ निवृत्ता (→निवृत्तिश्); का१ ब१-३ दे२.३-५.६ ते१ °रिति (→°श्चेति). -c) दे१० चतुर्व्यूहस् (→चतुर्व्यूहस्); दे१ स्वतो, दे४ तथा, दे५ तना (?) (→ततो); का१ देवाः, दे१ देहः, दे१० देव (?) (→देवः). -d) अ२ परमेश्वराः (→परमेश्वरः).

२८. -a) दे१० अन्यया (→अनया); दे४ यनयी (?), द१ अ१.२ म१ परमो (→परया); ब२ देवम्, दे१० देयः, अ२ देव्यः (→देवः). -b) ब१.२ आत्मान°, दे१ चात्मान° (→स्वात्मान°); दे१ शमश्नुते, दे४ समश्नुते (→समश्नुते). -c) का१ दे१.३ देवेषु, दे४.५.८-१० न१ भेदेषु, द१ अ१ म१ देहेषु (→वेदेषु); ते१ चतुर्धापि भवेदेषु; अ२ चतुष्पतव (?) देहेषु. -d) ब२.३ वृत्तिर् (→मूर्तिर्).

२९. -a) दे१ °स्तणादि° (→°स्त्वनादि°); दे१० °संसिध्यम्, द१ °संसिद्धम् (→°संसिद्धम्). -b) म१ अखिलं (→अतुलं); अ१

तत्सम्बन्धादनन्ताया रुद्रेण परमात्मना ॥२९॥
 सैषा सर्वेश्वरी देवी सर्वभूतप्रवर्तिका ।
 प्रोच्यते भगवान् कालो हरिः प्राणो महेश्वरः ॥३०॥
 तत्र सर्वमिदं प्रोतमोतं चैवाखिलं जगत् ।
 स कालोऽग्निर्हरो रुद्रो गीयते वेदवादिभिः ॥३१॥
 कालः सृजति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ।
 सर्वे कालस्य वशगा न कालः कस्यचिद् वशे ॥३२॥
 प्रधानं पुरुषस्तत्त्वं महानात्मा त्वहंकृतिः ।
 कालेनान्यानि तत्त्वानि समाविष्टानि योगिना ॥३३॥ वं.१.१२.१८

भवेत्, म१ जगत् (→महत्). -c) द१ अ१ मुर्वे. मुए. मुव. अनन्तैषा, अ२ अनन्तेषा (→अनन्ताया[:]). दे१० तत्संबन्धा-यादनन्ता. -d) दे६ परमात्मनः (→परमात्मना).

३०. द१. ab ⊙. -b) दे१ °प्रवर्तिनी, दे६ °प्रवर्तिताः, ते१ °प्रकीर्तिता (→°प्रवर्तिका). -d) ब१ हरिप्राण-, ब२.३ हरिप्राणो. दे१ न१ अ२ हरः प्राणो (→हरिः प्राणो).

अ२ पुस्तके १५ ab, cd मध्ये अधिकम्

६. * ये मनागपि शर्वाणीं स्मरन्ति शरणाग्निनः ।

दुस्तरापारसंसारसागरे न पतन्ति ते ।

यश्चिद्वं सस्थितं**या गौरी सा महेश्वरी ।

इति मत्वा द्विजश्रेष्ठ शरणं गच्छ पार्वती ॥

३१. -a) दे१-३.६ ते१ द१ अ२ म१ तस्य, अ१. तस्मिन् (→तत्र); दे१० अ१ प्रोक्तं (→प्रोतं). -b) दे४ मौनं, दे१० प्रोतं, अ१ एतं (→प्रोतं). -c) दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. कालाग्निर (→कालाग्निर); अ१ हरौ, अ२ हरे (→हरो). दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. देवो (→रुद्रो). -d) दे२ ब्रह्मना° (→वेदवा°).

३२. -b) ब१ दे४.८-९ न१ अ२ मुर्वे. मुए. मुव. संहरति (→संहरते). -d) ब३ दे८.९ मुर्वे. वशः (→वशे).

३३. -a) ब१ दे४ ते१ प्रधानपु° (→प्रधानं पु°); दे४ त्वं च (→तत्त्वं). -b) का१ महात्मा त्वम्°, अ२ महत्तत्त्वम्° (→महानात्मा त्वम्°); ते१ [आ]त्माहं प्रकृतिस्त्वहम्. -c) का१ कालौदस्यानि, ब१ दे२.३.६ कालौदस्यानि, ब२ कालो***, ब३ कालादन्यानि, दे५ कालानन्यानि, ते१ कालौदास्यति (→कालेनान्यानि). -d) का१ दे२ समाधिस्तानि, ब३ दे५ समाधिस्थानि, दे३.६ समाधिस्थस्य, अ१.२ म१ समाधिष्ठानि (→समाविष्टानि); ब१-३ दे१.२.४-६ योगिनां (→योगिना).

वे.१.१२.१९ तस्य सर्वजगत्सूतिः शक्तिमयिति विश्रुता ।
 तथेदं भ्रामयेदीशो मायावी पुरुषोत्तमः ॥३४
 सैषा मायात्मिका शक्तिः सर्वाकारा सनातनी ।
 वैश्वरूप्यं महेशस्य सर्वदा संप्रकाशयेत् ॥३५
 अन्याश्च शक्तयो मुख्यास्तस्य देवस्य निर्मिताः ।
 ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिः प्राणशक्तिरिति त्रयम् ॥३६
 सर्वासामेव शक्तीनां शक्तिमन्तो विनिर्मिताः ।
 माययैवाथ विप्रेन्द्राः सा चानादिरनन्त्या ॥३७

३४. -a) दे१ सर्वा, न१ सर्व (→सर्व-); मुवें. मुए. मुब. °सूतिः (→°सूतिः); ग्रा१ ****जगत्सूतिः. -b) दे१ शक्तिमा-, दे४ शोतिमा-, ते१ शक्तिमान्, ग्रा२ शक्नुर्मा- (→शक्तिर्मा-). -c) दे३.९ दे१ ग्रा१ मुवें. मुए. मुब. तदेयं (→तथेदं); ब१ ईशं (→ईशो). -d) दे१ पुरमेश्वरः, दे९ पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमः).

३५. ग्रा२. ३५b इत्यारभ्य ३८c 'शक्तिः' यावत् ○ (द. सं.). -a) दे३ °यान्विका (?) (→°यात्मिका). -b) दे३ सर्वकारा (→सर्वाकारा); दे१ ग्रा१ म१ सनातना (→सनातनी). -c) का१ ब२ दे१.४.६.८-१० मुवें. मुए. मुब. विश्वरूपं, ब१ दे५ वैश्वरूपी (दे५ °पां), दे२.३ वैश्वरूपं, दे१ ग्रा१ म१ सैवरूपं (दे१ °पी), (→वैश्वरूप्यं). -d) का१ स्वंप्रकाशयेत्, ते१ संप्रकाशयेत् (→संप्रकाशयेत्).

३६. का१ दे१ ३६d-३७b ○ (द. सं.); दे३.६ ३६c-३८c ○ (द. सं.); ग्रा२ ३६c 'शक्तिः' यावत् ○ (द. ३५पा. वि.). -a) दे३ अन्याश्च (?), ते१ अन्यास्तु (→अन्याश्च). -b) दे१० सूत्र्य (?), ते१ तस्या (→तस्य); दे४ °स्य संस्थिताः, म१ °विनिर्मिताः (→°स्य निर्मिताः); दे१ ता देवेन विनिर्मिताः. -c) दे१ ज्ञानशः * क्रि°, दे३ ज्ञानशक्ति क्रि° (→ज्ञानशक्तिः क्रि°); ग्रा२ °शक्ति- (→°शक्तिः). -d) म१ त्रिधा (→त्रयम्).

३७. का१ दे१. ab ○; दे३.६. ○ (द. ३६ पा. वि.). -a) ब१ °मेवमेव (?) (→°मेव). -b) ग्रा१.२ म१ °मन्तोय (→°मन्तो वि-); न अतश्चरति निर्मिता, दे४ शक्ति-र्मनीश्वरोमता, न१ शक्ति मत्वं विनिर्मितः. -c) ब३ दे१ ग्रा१.२ मायया, म१ मायाया (→माययै-); दे१० दे१ ग्रा१.२ म१ चाथ (→वाथ). -d) का१ सैवा°, दे५ सत्त्वा° (?), दे१ संचा (?) (→सा चा°); ब१ °रितिव्यया, ब२ दे५ °रनन्यजा, ब३ °रनन्यया, दे४ °रणाव्यया, दे८-१० मुवें. मुए. °रनश्वरा (मुवें.

सर्वशक्त्यात्मिका माया दुर्निवारा दुरत्यया ।
 मायावी सर्वशक्तीशः कालः कालकरः प्रभुः ॥३८
 करोति कालः सकलं संहरेत् काल एव हि ।
 कालः स्थापयते विश्वं कालाधीनमिदं जगत् ॥३९
 लब्ध्वा देवाधिदेवस्य सन्निधिं परमेष्ठिनः ।
 अनन्तस्याखिलेशस्य शंभोः कालात्मनः प्रभोः ॥४०
 प्रधानं पुरुषो माया माया चैवं प्रपद्यते ।
 एका सर्वगताऽनन्ता केवला निष्कला शिवा ॥४१

मुए. °राः), न१ °रनव्यया, ते१० रनन्यराः (?), दे१ ग्रा१ म१ °रनन्यया, ग्रा२ °रनन्यथा (→°रनन्त्या).

३८. दे३.६. abc ○ (द. ३६पा. वि.). -a) दे१ °शक्त्यात्मिका, ते१० शक्त्यधिका (→°शक्त्यात्मिका); का१ दुर्गा (→माया). -b) का१ ब२.३ दे२.५ दुर्निवार्या, न१ दुर्निरूपा (→दुर्निवारा); दे५ दुरामया (?), ते१ हरस्वसा (→दुरत्यया). -c) ब२ शक्तिमान् शर्वः, ब३ सर्वशक्तिः स [:] (→सर्वशक्तीशः); ग्रा२ सा मायावीसर्वशक्तिः. -d) न१ कालहरः, दे१ ग्रा१ म१ सर्वकरः, ग्रा२ सर्वाकरः (→कालकरः); दे१ परः (→प्रभुः); ब२ स कालनकरः प्रभुः.

३९. -a) ग्रा२ संकल्पं, न१ सकलः (→सकलं). -b) ब२ संहारं, दे१ -महरेत् (?), दे४ हरते (→संहरेत्); दे१ च (→हि). -c) ग्रा२ काले (→कालः); का१ दे२.५ तापयते, ग्रा१ त्वाप्यायते (→स्थापयते). -d) ब३ कालाधनम्, दे१ कालाधीनम्, दे३.६ कालाधारम्, दे४ कालादीनाम् (→कालाधीनम्).

४०. -a) दे३ लस्क (?), का१ लब्ध्वा (→लब्ध्वा); का१ ब२ दे५ ते१ दे१. ग्रा२ देवादि°, ब१ दे२ देवाति°, दे४ देशादि° (?) (→देवाधि°). -b) दे१ सन्निधो (?), दे१ ग्रा१.२ म१ सन्निध्य, मुवें. सन्निधं (→सन्निधिं). -c) दे१ अपिले*शं (→अखिलेशस्य). -d) दे६ कालात्मने (→कालात्मनः); दे१.६.१० प्रभो (→प्रभोः).

ब१ पुस्तके ४०. श्लोकस्य पूर्वार्धात्परं अधिकम्—
 अनन्तस्याप्रमेयस्य.

४१. -a) दे२ ग्रा२ प्रधानः, दे६ प्रधान- (→प्रधानं); दे५ पुरुषे, ते१ पुरुषं (→पुरुषो); ते१ चैव (→माया). -b) ब१ यया, ब३ दे२.३ न१ मायी, दे१ मया (→माया); ब२ यैव, दे४ चैव, मुवें. मुए. मुब. सैव (→चैव); का१ ब१.२ दे१.३.४.६ दे१ ग्रा१.२ म१ प्रभिद्यते, ब३ प्रतिष्ठिता, दे५ अभिद्यते, न१ प्रसिद्धयते (→प्रपद्यते). -c) का१ दे२ एषा, दे५ एष (→एका); दे१

एका शक्तिः शिवैकोऽपि शक्तिमानुच्यते शिवः ।
 शक्तयः शक्तिमन्तोऽन्ये सर्वशक्तिसमुद्भवाः ॥४२
 शक्तिशक्तिमतोर्भेदं वदन्ति परमार्थतः ।
 अभेदं चानुपश्यन्ति योगिनस्तत्त्वचिन्तकाः ॥४३
 शक्तयो गिरिजा देवी शक्तिमन्तोऽथ शंकरः ।
 विशेषः कथ्यते चायं पुराणे ब्रह्मवादिभिः ॥४४
 भोग्या विश्वेश्वरी देवी महेश्वरपतिव्रता ।
 प्रोच्यते भगवान् भोक्ता कपर्दी नीललोहितः ॥४५
 मन्ता विश्वेश्वरो देवः शंकरो मन्मथान्तकः ।
 प्रोच्यते मतिरीशानी मन्तव्या च विचारतः ॥४६
 इत्येतदखिलं विप्राः शक्तिशक्तिमदुद्भवम् ।
 प्रोच्यते सर्ववेदेषु मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥४७

एतत् प्रदर्शितं दिव्यं देव्या माहात्म्यमुत्तमम् ।
 सर्ववेदान्तवेदेषु निश्चितं ब्रह्मवादिभिः ॥४८
 एकं सर्वगतं सूक्ष्मं कूटस्थमचलं ध्रुवम् ।
 योगिनस्तत् प्रपश्यन्ति महादेव्याः परं पदम् ॥४९
 आनन्दमक्षरं ब्रह्म केवलं निष्कलं परम् ।
 योगिनस्तत् प्रपश्यन्ति महादेव्याः परं पदम् ॥५०
 परात्परतरं तत्त्वं शाश्वतं शिवमच्युतम् ।
 अनन्तप्रकृतौ लीनं देव्यास्तत् परमं पदम् ॥५१
 शुभं निरञ्जनं शुद्धं निर्गुणं द्वैतवर्जितम् ।
 आत्मोपलब्धिर्विषयं देव्यास्तत् परमं पदम् ॥५२
 सैषा धात्री विधात्री च परमानन्दमिच्छताम् ।
 संसारतापानखिलान् निहन्तीश्वरसंश्रया ॥५३

वे. १.१२.३८

सर्वमया (→सर्वगता). -d) का१ दे१ निःकला (निष्कला);
 दे१ शिव (→शिवा).

४२. -a) का१ दे१० ग्रा१ शिवं (दे१० वे)कापि, दे१
 ग्रा२ शिवो कोपि (?), दे४ तथैकोपि, दे८ शिवैकोपि,
 म१ स चैकोपि (→शिवैकोपि). -b) दे१ -मुच्यते, (?)
 दे३ उच्यते (?), न१ न्युच्यते (?) द१ ग्रा१.२ म१ प्रोच्यते
 (→उच्यते); दे१ शिवं (→शिवः). -c) दे४ शक्तिः
 (→शक्तयः); दे१ अन्य- , द१ ग्रा१.२ म१ वं (→[अ]न्ये). -d)
 ब२.३ दे३-६ ते१ ग्रा२ म१ सर्वं (→सर्व-).

४३. -a) दे१.३ शक्तिः, न१ ग्रा२ शक्तेः (→शक्ति-);
 दे६ मतोर्भेदं (→मतोर्भेदं). -b) दे३ पश्यन्ति (→वदन्ति);
 दे४ परमर्षयः (→परमार्थतः). -c) द१ ग्रा१ म१ अभेदश्चापि
 (→अभेदश्चानु°). -d) न१ तद्विचिन्तकाः (→तत्त्वचिन्तकाः).

४४. -b) दे१ मुर्वे. मुए. मुव. शक्तिमानथ (→शक्ति-
 मन्तोऽथ). -c) दे१ वाथ (→चायं). -d) ग्रा२ कथ्यते (→पुराणं).

४५. -a) का१ भोग्य- , दे५.६ भोग्या (→भोग्या). -b)
 का१ दे१ ग्रा१ माहेश्वर°, ग्रा२ पतिश्वर° (→महेश्वर°); द१
 परिब्रता (?) (→पतिव्रता). -c) ग्रा२ म१ भोज्यते (→प्रोच्यते);
 न१ प्रोक्ता, म१ भर्ता (→भोक्ता).

४६. -a) दे१० मता, ग्रा२ महा (?), म१ माता
 (→मन्ता). -c) ब२ मतिरीशाना, ब३ सद्धिरीशानी, ते१ सा
 गिरीशाना, ग्रा२ परमेशानी (→मतिरीशानी).

४७. -a) दे३.४ °दखिलं (→°दखिलं); ग्रा२ देवी
 (→विप्राः). -b) ब२.३ दे१.८-१० शक्तिः द१ ग्रा१ म१ सर्वं
 (→शक्ति-); का१ ब३ दे१.३-६.८.१० ते१ द१ ग्रा१ समुद्भवं

(द१ ग्रा१ °वाः), न१ अनुद्भवम् (→°मदुद्भवम्). -c) का१
 प्रोच्यन्ते (→प्रोच्यते); ब१ दे१.१० न१ ग्रा१ देवेषु, म१ देवेषु, +
 वेदेषु (→वेदेषु).

४८. -a) दे४ प्रकाशितं (→प्रदर्शितं); द१ ग्रा१.२ म१ एतच्च
 दर्शितदिव्यम्. -b) ब१ °म्यनुत्तमं (?) (→°म्यमुत्तमम्). -c)
 ग्रा१.२ म१ सर्वं (→सर्व-); ब१ दे२.८.९ द१ म१ मुर्वे. मुए. मुव.
 °वादेषु (→°वेदेषु). -d) ग्रा१.२ म१ निखिलं (→निश्चितं).

४९. ब१. cd ○. -a) दे१ एतं, दे४ एतत्, द१ ग्रा१.२ म१
 एव (→एकं); दे१ सर्वमतं (→सर्वगतं). -c) ब२ तं प्रप°,
 ते१ तु प्रप°, न१ द१ ग्रा१ म१ तत्र प°, ग्रा२ तत्तु प° (→तत्प्रप°).
 -d) दे४.६ महादेव्या, ग्रा१ महादेव्यः (→महादेव्याः); दे३ पदे,
 दे५ पदां (→पदम्).

५०. दे१ ब२ द१ ग्रा१ म१. cd ○; दे४.१० न१ ग्रा२. ○.
 -a) का१ ब१-३ दे१.२.३.५.६ अनन्त° (→आनन्द°); द१ ग्रा१
 अजरं, म१-जननं (→अक्षरं); ग्रा१ ब्रह्मा (→ब्रह्म). -b) दे५
 निष्कले (→निष्कलं).

५१. ग्रा२. ○. -b) ब१ दे१ ते१ अव्ययम् (→अच्युतम्).
 -c) ब२.३ दे४.६.१० न१ ते१ द१ अनन्तं (→अनन्त°); दे१
 °प्रकृतौ, ग्रा१ °प्रकृतेर् (→°प्रकृतौ); दे१ नीरं, दे८.९ लीने, दे१०
 लीलं, न१ लीन- (→लीनं).

५२. ग्रा२. ○. -a) का१ ब१-३ दे१.४.८-१० ते१ शुभं, दे५
 श्वभ्रं (→शुभं); दे४ शुभं (→शुद्धं). -b) द१ ग्रा१ म१ दैन्य°
 (→द्वैत°). -c) म१ °पलब्धविषयं (→°पलब्धिविषयं).

५३. -a) दे५ सैव (→सैषा). -c) का१ °तापनि-
 खिलान्, दे१ °तापलिखिता (?), द१ म१ °तापान् सकलान्.

वै. १.१२.३६ तस्माद् विमुक्तिमन्विच्छन् पार्वतीं परमेश्वरीम् ।
आश्रयेत् सर्वभावानामात्मभूतां शिवात्मिकाम् ॥५४॥
लब्ध्वा च पुत्रीं शर्वाणीं तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम् ।
सभार्यः शरणं यातः पार्वतीं परमेश्वरीम् ॥५५॥
तां दृष्ट्वा जायमानां च स्वेच्छयैव वराननाम् ।
मेना हिमवतः पत्नी प्राहेदं पर्वतेश्वरम् ॥५६॥

मेनोवाच ।*

पश्य बालामिमां राजन् राजीवसदृशाननाम् ।
हिताय सर्वभूतानां जाता च तपसावयोः ॥५७॥
सोऽपि दृष्ट्वा ततः पुत्रीं तरुणादित्यसन्निभाम् ।

ग्र२ तापानिखिलान् (→तापानिखिलान्). -d) दे१.९ °श्वरं (→°श्वर-); द१ ग्रा१.२ म१ °संज्ञया, मुर्वे. मुए. मुव. °संश्रयात् (→°संश्रया); व२ निहन्तन्तीश्वराश्रया(?).

५४. दे३. cd ○. -a) द१ अन्विच्छेत्, ग्र२ इच्छन् सन् (→अन्विच्छन्). -b) दे३.४.६ पार्वती-, दे५ पार्वतीं (→पार्वतीं). -c) दे५ मा (?) श्रयेत्, ग्र२ ब्रह्मये (→आश्रयेत्); का१ सर्वभावनाम्, व२ सर्वभोगानाम्, मुर्वे. मुए. मुव. सर्वभूतानाम् (→सर्वभावानाम्). -d) दे५.६ शिवात्मिकां (दे६ °कं) (→शिवात्मिकाम्).

५५. दे३. ○. -a) का१ दे१ पुत्री (→पुत्रीं); का१ सर्वाणां, व१ दे१ सर्वाणी, म१ कल्याणीं (→शर्वाणीं). -b) दे५ तस्या (→तप्त्वा); व३ दे६ सुदुस्तरं, दे१ सुदुष्करां (?), दे५ सुदुष्करं, न१ सुरेश्वरीं, ग्र२ सुदुश्चरं, मुर्वे. मुए. मुव. सुदुश्चरम् (→सुदुश्चरम्). -d) दे१ ग्र२ पार्वती- (→पार्वतीं); व१ दे१.५ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ परमेश्वरः, पर्वतेश्वरः (→परमेश्वरीम्).

५६. -a) न१ जातमात्राच्च, + जायमानां च, ग्र२ जायमानाच्च, + वाच्च मानच्च वै (?) (→जायमानाच्च). -b) दे४ स्वेच्छया च (→स्वेच्छयैव); दे५.६ वरानना, न१ पुरातनां, ते१ वरानगां (→वराननाम्). -c) दे१० °तः पुत्री, द१ °तपस्ती (→°तः पत्नी). -d) का१ प्रहेयं, म१ प्रालेयं, + प्राहेयं (→प्राहेदं); दे१.८-१० परमेश्वरं (दे१०-री) (→पर्वतेश्वरम्).

५७. दे३ मेनोवाच; दे४.८-१० मेना उवाच; ते१ मेना**च; द१ ग्रा१.२ म१ मेना.

५७. का१ ब्राह्मीम् (→बालाम्). -b) का१ °सदृशाननीं, ग्रा१ °सदृशाननात् (?) (→°सदृशाननाम्). -c) न१ °लोकानां (→°भूतानां). -d) व१-३ दे२-६.८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१

कर्पादीनीं चतुर्वक्त्रां त्रिनेत्रामतिलालसाम् ॥५८॥
अष्टहस्तां विशालाक्षीं चन्द्रावयवभूषणाम् ।
निर्गुणां सगुणां साक्षात् सदसद्व्यक्तिर्वजिताम् ॥५९॥
प्रणम्य शिरसा भूमौ तेजसा चातिविह्वलः ।
भीतः कृताञ्जलिस्तस्याः प्रोवाच परमेश्वरीम् ॥६०॥

हिमवानुवाच ।*

का त्वं देवि विशालाक्षि शशाङ्कावयवाङ्किते ।
न जाने त्वामहं वत्से यथावद् ब्रूहि पृच्छते ॥६१॥
गिरीन्द्रवचनं श्रुत्वा ततः सा परमेश्वरी ।
व्याजहार महाशैलं योगिनामभयप्रदा ॥६२॥

जाताच्च (ग्र२°तच्च) (→जाता च); व२ तपसां च यैः, व३ तपसा च मे, दे५ तपसा तयोः, दे६ तपसानयोः (→तपसावयोः).

५८. -a) दे३ दृष्ट (?) (→दृष्ट्वा); दे१ द१ ग्रा१.२ म१ महादेवीं, मुर्वे. मुए. मुव. ततो देवीं (→ततः पुत्रीं). -c) दे१.४.६ कर्पादीनीं (→कर्पादीनीं); का१ चतुर्वक्त्रीं (→चतुर्वक्त्रां). -d) व२ अभिलाषदां, दे५ अतिलालसीं, द१ ग्रा१.२ अथ लालसां (ग्रा१ °सीं), म१ च त्रिशूलिकां (→अतिलालसाम्).

५९. द१ ग्रा१ म१. cd ○. दे४ चन्द्रा च पञ्चभूषणां, द१ ग्रा१ म१ शशाङ्कावयवां शुभां, ग्र२ शशाङ्कावयवशोभितां. -c) दे१ निर्गुणं (→निर्गुणां); दे५ सगुणां (→सगुणां); न१ साक्षां (→साक्षात्). -d) दे४ °सन्निभां, दे६.१० °वजितं, ग्र२ °रूपिणीं (→°वजिताम्).

६०. द१ ग्रा१ म१. ○. -b) ग्र२ तेन ते (→तेजसा); दे१.६.२ न१ चापि, ग्र२ [अ]मित- (→चाति-); दे१ °विह्वलाः (→°विह्वलः). -c) का१ भीमः, ग्र२ शिवः (→भीतः).

६१. द१ ग्रा१.२ म१. ○; ते१ म१ हिमवान्.

६२. द१ ग्रा१ म१. ○. -a) ग्र२ कामं (→का त्वं); दे१० देवी (→देवि); दे१० ते१ विशालाक्षी (→विशालाक्षि). -b) दे१० कुशाङ्क (?) (→शशाङ्का-); व१ °ङ्कितं, व२.३ दे२.४.६ ते१ °ङ्कितं (→°ङ्किते). -c) व१ ग्र२ वत्स (→वत्से); दे१ न ना ने का महादेवि(?).

६२. -b) दे३ ततस्त्वं (→ततः सा). -c) दे२ (हि)व्याजहार, दे६ व्याजहार (→व्याजहार). -d) दे६ अभयप्रद (→अभयप्रदा).

देव्युवाच ।

मां विद्धि परमां शक्तिं परमेश्वरसमाश्रयाम् ।
अनन्यामव्ययामेकां यां पश्यन्ति मुमुक्षवः ॥६३॥
अहं वै सर्वभावानामात्मा सर्वान्तरा शिवा ।
शाश्वतैश्वर्यविज्ञानमूर्तिः सर्वप्रवर्तिका ॥६४॥
अनन्ताऽनन्तमहिमा संसारार्णवतारिणी ।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे रूपमेश्वरम् ॥६५॥
एतावदुक्त्वा विज्ञानं दत्त्वा हिमवते स्वयम् ।
स्वं रूपं दर्शयामास दिव्यं तत् पारमेश्वरम् ॥६६॥
कोटिसूर्यप्रतीकाशं तेजोबिम्बं निराकुलम् ।
ज्वालामालासहस्राढ्यं कालानलशतोपमम् ॥६७॥
दण्डाकरालं दुर्द्धर्षं जटामण्डलमण्डितम् ।

त्रिशूलवरहस्तं च घोररूपं भयानकम् ॥६८॥
प्रशान्तं सौम्यवदनमनन्ताश्रयसंयुतम् ।
चन्द्रावयवलक्ष्माणं चन्द्रकोटिसमप्रभम् ॥६९॥
किरीटिनं गदाहस्तं नूपुरैरुपशोभितम् ।
दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ॥७०॥
शङ्खचक्रधरं काम्यं त्रिनेत्रं कृत्तिवाससम् ।
अण्डस्थं चाण्डबाह्यस्थं बाह्यमाभ्यन्तरं परम् ॥७१॥
सर्वशक्तिमयं शुभ्रं सर्वाकारं सनातनम् ।
ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रयोगीन्द्रैर्वन्द्यमानपदाम्बुजम् ॥७२॥
सर्वतः पाणिपादान्तं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।
सर्वमावृत्य तिष्ठन्तं ददर्श परमेश्वरम् ॥७३॥

वे.१.१२.५६

॥ दे१.८-१० मुवे. मुए. श्रीदेव्युवाच; दे४ देव्य उवाच; ते१ दे१ ग्रा१.२ म१ देवी.

६३. -a) दे१ परमा, परमं (→परमां). -b) व२ न१ °समाश्रयात्, दे३ °समाश्रयी (?), दे४.६.१० °समाश्रयं, दे१ ग्रा१.२ °समाश्रिताम्, म१ °परिग्रहा (→°समाश्रयाम्). -d) व१ एकी यां, दे३ एकां या (→एकां यां).

६४. -a) दे४.९ मुवे.मुए.मुव.हि (→वै); व१ दे१ ग्रा१.२ म१ °भूतानां (→°भावानां). -b) दे४-१० मात्रा (→प्रात्मा); दे१ सर्वान्तराणि(?) वा, दे४ सर्वान्तराश्रया, दे५ सर्वाभिरा शिवा, मुवे. मुए. सर्वात्मना शिवा (→सर्वान्तरा शिवा). -c) व३ दे६ °विज्ञानां (→°विज्ञान-); दे१ शाश्वती सर्वविज्ञाना, दे१ ग्रा१.२ म१ शाश्वता सर्वविज्ञेया (ग्रा१ म१ °य). -d) दे१ सर्वमूर्ति° (→मूर्तिः सर्व°); न१ ते१ °प्रवृत्तिगा (ते१ °का), ग्रा१.२ °प्रवर्तिका (→°प्रवर्तिका).

६५. -a) का१ °महिता (?) (→°महिमा). -b) का१ °तारिणी, न१ °तारणा (→°तारिणी); ते१ संसारान्तर-चारिणी. -c) दे१० ददामि (→ददामि). -d) दे१ परमेश्वरं, ग्रा१.२ म१ योगमेश्वरं (→रूपमेश्वरम्).

६६. दे१. cd ○. -a) दे३ उक्ता (→उक्त्वा). -b) दे१० दत्त्वा हिमवतेश्वरं, व१ ग्रा१.२ म१ दत्त्वा हिमवतस्स्वयम्. -c) का१ व३ दे३.४ ते१ दे१ स्वरूपं (→स्वं रूपं). -d) का१ व१ दे१.३.६ न१ ते१ दे१ ग्रा१.२ म१ मुवे. मुए. परमेश्वरम् (→पारमेश्वरम्).

६७. -b) व३ तेजोराशिः, दे३ ततो बिम्बं, न१ दे१ ग्रा१.२ म१ तेजो विश्वं (→तेजोबिम्बं). -c) ग्रा२ °सहस्राभं (→सहस्राब्); म१ ज्वालामाला सहस्राभ्याम्. -d) दे१ ग्रा१.२ म१ दां (ग्रा२ द) वानल° (→कालानल°).

६८. -a) दे१ दण्डा (?) (→दण्डा-); दे२.६ ग्रा२ °करालदुर्द्धर्षं (→°करालं दुर्द्धर्षं); ते१ दुर्द्धर्षं (→दुर्द्धर्षं). -c) व१ त्रिशूलवर° (→त्रिशूलवर°). -d) दे१ ग्रा२ म१ भयानकम् (→भयानकम्); व१ घोररूपभयङ्करम्.

६९. -a) व३ दे१.४.८-१० प्रशान्त- (→प्रशान्तं); दे१ सौम्यनयनं (→सौम्यवदनम्). -b) का१ दे१.१० न१ अनन्तै-श्वर्य°, दे१ ग्रा१.२ म१ अनेकाकल्प° (→अनन्ताश्चर्य°). -d) ग्रा२ °समाप्रभम् (?) (→°समप्रभम्).

७०. -a) दे१ किरीटिनीं (→किरीटिनं); दे६ किरीटिन-महाहस्तं, न१ वरदाभयहस्तं च. -c) दे५ दिव्या(?) (→दिव्य-); व२.३ दे५ °माल्याम्बर° (→°माल्याम्बर°).

७१. -a) का१ चक्राकितं, व३ दे१.३-६ न१ °चक्रकरं (→°चक्रधरं); दे३ वाक्यं, दे४ सौम्यं, दे१ ग्रा१.२ रस्यं, म१ देवं (→काम्यं). -b) व३ कीर्तिवाससम् (→कृत्तिवाससम्). -c) दे३.६ मुण्डस्त्वं, ते१ अन्तस्थं (→अण्डस्थं); दे३.६ °बाह्यस्त्वं (→°बाह्यस्थं). -d) व२ दे३.६.१० न१ ते१ दे१ अभ्यन्तरं (→आभ्यन्तरं); ग्रा२ शुभम् (→परम्).

७२. दे४. cd ○. -a) दे१ सर्वशक्ति°, न१ सर्व सर्व°, ग्रा२ स वै शक्ति° (→सर्वशक्ति°); दे१ शक्तं, दे१ ग्रा१ म१ शंभुं, ग्रा२ सर्वं (→शुभ्रं). -b) न१ सर्वाधारं (→सर्वाकारं). -c) का१ ब्रह्मेन्द्रोपीन्द्र° (→ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्र°). -d) दे६ °पदाम्बुजैः (→°पदाम्बुजम्).

७३. -a) व१-३ दे५ दे१ ग्रा१.२ म१ °पादन्तम्, दे१० °पादन्ती (→°पादान्तं). -b) ते१ सर्वत्राक्षिशिरोमुखम्. -c)

ब्र१.१२.६० दृष्ट्वा तदीदृशं रूपं देव्या माहेश्वरं परम् ।
भयेन च समाविष्टः स राजा हृष्टमानसः ॥७४॥
आत्मन्याधाय चात्मानमोङ्कारं समनुस्मरन् ।
नाम्नामष्टसहस्रेण तुष्टाव परमेश्वरीम् ॥७५॥

हिमवानुवाच ।*

शिवोमा परमा शक्तिरनन्ता निष्कलाऽमला ।
शान्ता माहेश्वरी नित्या शाश्वती परमाक्षरा ॥७६॥
अचिन्त्या केवलाऽनन्त्या शिवात्मा परमात्मिका ।
अनादिरव्यया शुद्धा देवात्मा सर्वगाऽचला ॥७७॥
एकानेकविभागस्था मायातीता सुनिर्मला ।

दे६.८-१० मुव. मुए. तिष्ठन्ती (→तिष्ठन्तं). -d) दे४.८-१० मुव. मुए. मुव. परमेश्वरीम् (→परमेश्वरम्).

७४. -a) का१ दे२.५ न१ ग२ तदीश्वरं (→तदीदृशं).
-b) का१ ब२.३ दे२.३ दिव्यं, ग२ सर्वं (→देव्या); म१ शिवं (→परम्). -d) का१ [अ]कृष्टमानसः (→हृष्टमानसः).

७५. -a) दे३.१० °न्याचापचा- (?), ग२ °न्यात्मान च (?). (→°न्याधाय चा-). -c) दे१० मम (→अष्ट-).

७५. b परं दे५ पुस्तके अधिकम्—

* दृष्ट्वा तदीश्वरं रूपं देव्या माहेश्वरं परम् । (= ७४ab).

॥ न१ ते१ ग२ हिमवान्.

७६. -a) व१-३ दे१-६ ॐ शिवो° (→शिवो°); व१ मे (→मा); दे१० शिवोपमा परा, द१ ग१.२ म१ शिवा माया परा (→शिवोमा परमा). -b) का१ मता, व२ शिवा, ग२ परा (→[अ]मला). -c) व१ ग२ म१ महेश्वरी (→माहेश्वरी). -d) दे१.८-१० न१ शाश्वता (→शाश्वती); दे८.९ परमाक्षरा (→परमाक्षरा).

७७. -a) का२ व१.२ दे३.५.६.१० न१ ते१ द१ ग१.२ म१ °लाऽनन्ता (→°लाऽनन्त्या); द१ अचिन्त्या परमा शक्तिः. -b) दे२ शिवार्था, + शिवात्मा (→शिवात्मा). -d) का१ दे२ देवार्था, द१ ग१.२ सर्वार्था (→देवात्मा); ते१ निर्गुणा (→सर्वगा); ग२ परा (→[अ]चला).

७८. म१. ab ○. -a) दे६ °विभागश्च (→°विभागस्था). -b) ग२****सुनिर्मला. -c) व१ म१ महामहेश्वरी (→महामाहेश्वरी); व३ दे३-५ नित्या (→सत्या). -d) द१ महादेवो, ग२ मायातीता, + महादेवी (→महादेवी); ग२ सुनिर्मला, + निरञ्जना (→निरञ्जना).

महामाहेश्वरी सत्या महादेवी निरञ्जना ॥७८॥
काष्ठा सर्वान्तरस्था च चिच्छक्तिरतिलालसा ।

नन्दा सर्वात्मिका विद्या ज्योतीरूपाऽमृताक्षरा ॥७९॥
शान्तिः प्रतिष्ठा सर्वेषां निवृत्तिरमृतप्रदा ।

व्योममूर्तिर्व्योमलया व्योमाधाराऽच्युताऽमरा ॥८०॥
अनादिनिधनाऽमोघा कारणात्मा कलाऽकला ।

क्रतुः प्रथमजा नाभिरमृतस्यात्मसंश्रया ॥८१॥

प्राणेश्वरप्रिया माता महामहिषघातिनी ।

प्राणेश्वरी प्राणरूपा प्रधानपुरुषेश्वरी ॥८२॥

७९. -a) ग१.२ म१ कामा (→काष्ठा); ग२ कामा विकामा भूस्वाहा. -b) दे३ अभिलालसा, (→अतिलालसा); का१ चिच्छक्तिरतिलालसा. -c) का१ व१-३ दे१-३.५.६ न१ ते१ तारा, दे४ भवा, दे८-१० तदा, द१ ग१.२ म१ तारी (→नन्दा); द१ ग१.२ म१ विद्या [ः] (→विद्या). -d) का१ दे१.६.१० न१ ग१ ज्योतिरूपा, दे५ ज्योतित्रपा (?) (→ज्योतीरूपा); का१ दे२.३.६ [अ]मृताक्षरा, (?) व१ [अ]क्षरामृता, दे१० [अ]मृताक्षरा (→[अ]मृताक्षरा).

८०. -a) ग२ सर्वस्या (?) (→सर्वेषां). -b) ग१ म१ अमृता प्रभा, दे६ अमृत द, ग२ अमृतप्रभा (→अमृतप्रदा). -c) दे१ व्योममयी, ग२ व्योममाला (→व्योमलया). -d) का१ दे२ व्योमाचारा, ते१ व्योमाकारा (→व्योमाधारा); व१ द१ ग१ म१ [अ]च्युतालया, ग२ [अ]च्युतानलं (→[अ]च्युताऽमरा); दे१ व्योमाधारव्रताऽमला.

८१. -a) द१ °निधनो (→°निधना); का१ योधा, दे१ घोरा (→[अ]मोघा). -b) व२ न१ द१ ग१ म१ कलाकुला, व३ कणाकुला, दे३.६ करालिका, दे१० कुलाकृधा (?), ग२ निराकुला, मुव. मुए. कुलाकुला (→कलाऽकला). -c) का१ दे२-४.९ ते१ द१ ऋतुः (द१ °त), व२.३ दे१ मन्त्रः, दे५ तनु, दे६ मन्त्रः, मुव. मुए. मुव. स्वतः (→ऋतुः); ते१ नीति- (→नाभिर); ग१ म१ शतप्रमथजा सा(ग१ °ता)हि, ग२ शतप्रमथजा साह. -d) व१ अमृतस्याभि°, दे१ अमृतस्यांत°, दे३ अमृतस्यार्थ°, दे६ अमृतापार्थ°, न१ अमृताख्यात्म°, ते१ अमृतात्मात्म° (→अमृतस्यात्म°); ग२ अग्रा प्रवरोश्वरी.

८२. ग२. cd ○. -a) व१-३ दे३.६ प्राणेश्वरी (→प्राणेश्वर-); दे४ °प्रियतमा (→°प्रिया माता); ग२ प्रिया माता महामन्दा. -b) व२ दे१ ग१.२ म१ °पवाहिनी, न१

सर्वशक्तिकलाकारा ज्योत्स्ना द्यौर्महिमास्पदा ।
 सर्वकार्यनियन्त्री च सर्वभूतेश्वरेश्वरी ॥८३॥
 अनादिरव्यक्तगुहा महानन्दा सनातनी ।
 आकाशयोनिर्योगस्था महायोगेश्वरेश्वरी ॥८४॥
 महामाया सुदुष्पूरा भूलप्रकृतिरीश्वरी ।
 संसारयोनिः सकला सर्वशक्तिसमुद्भवा ॥८५॥
 संसारपारा दुर्वारा दुर्निरीक्ष्या दुरासदा ।
 प्राणशक्तिः प्राणविद्या योगिनी परमा कला ॥८६॥
 महाविभूतिर्दुर्दर्षा भूलप्रकृतिसंभवा ।

०मशानिनी, मुर्वे. मुए. मुब. ०षवासिनी (→०षघातिनी.)
 -c) मुर्वे. मुए. मुब. प्राणी० (→प्राणे०). -d) ब१.२
 ०परमेश्वरी (→०पुरुषेश्वरी)

दे१० पुस्तके ८२ श्लोकात्परं ८४ संख्याकश्लोक आगतः
 अ२ पुस्तके तस्य cd पादावागतौ तत्रैव ।

८३. दे१० अ२. ०; दे५. cd ०. -a) ब२.३ दे१.४
 न१ ते१ सर्वशक्तिः (सर्वशक्ति-); ब१ -कलाधारा, दे२ -शलाकारा
 (?), दे५ -शताधारा, ते१ -कराकारा (?), द१ अ१ म१ -कलाकाली
 (→कलाकारा). -b) का१ ब३ ज्योत्स्नाद्यैर्, ब२ ज्योत्स्नान्दोर्,
 दे१ ज्योत्स्नेदो, दे२ ज्योत्स्नौ यैर्, दे५ ज्योत्स्नीयैर्, दे६
 ज्योत्स्नावा, द१ ज्योत्स्नादौ, (→ज्योत्स्नाद्यैर्); का१ दे२-४.६ ते१
 महिमा सदा, ब१ महिमा० गदा (?), दे१ द१ अ१ महिषास्पदा,
 म१ माहिषास्त्रिता (→महिमास्पदा). -c) ब२ दे१.४ सर्व-
 कायवती चैव, द१ अ१ म१ सर्वकार्यविधात्री च.

८३. b परं का१ दे२ अधिकम्-

प्राणशक्तिः प्राणविद्या योगिनी परमा कला । (= ८६ cd).

८४. दे४ अ२. ab ०. -a) का१ ब१-३ दे२.३.५.६
 ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ०गुणा, दे१ ०गुहा, द१ ०भवा
 (→०गुहा). -b) ब३ दे१.८-१० महानन्ता, द१ गुहानन्ता
 (→महानन्दा); न१ सनातना, द१ सरस्वती (→सनातनी).
 -d) द१ अ१.२ म१ माया (→महा-).

८५. दे४.१० द१ अ१.२ म१. ab ०. -a) ब१-३ दे१.८.९
 मुर्वे. मुए. मुब. सुदुष्पारा (→सुदुष्पूरा). -b) दे३ ०संभवा
 (→०रीश्वरी). -c) दे४ द१ ०योनिःसकला (→०योनिःसकला).

८६. दे३.५. ab ०; अ१ पुस्तके ८६-८८ श्लोकाः ६०
 श्लोकानन्तरमागताः. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. संसारपोता
 दुर्वारा, अ२ संसारपारदुर्वारा. -b) का१ ब१-३ दे२.४.८-१० ते१

अनाद्यनन्तविभवा परार्था पुरुषारणिः ॥८७॥
 सर्गस्थित्यन्तकरणी सुदुर्वाच्या दुरत्यया ।
 शब्दयोनिः शब्दमयी नादाख्या नादविग्रहा ॥८८॥
 प्रधानपुरुषातीता प्रधानपुरुषात्मिका ।
 पुराणी चिन्मयी पुंसामादिः पुरुषरूपिणी ॥८९॥
 भूतान्तरात्मा कूटस्था महापुरुषसंज्ञिता ।
 जन्ममृत्युजरातीता सर्वशक्तिसमन्विता ॥९०॥
 व्यापिनी चानवच्छिन्ना प्रधानानुप्रवेशिनी ।
 क्षेत्रज्ञशक्तिरव्यक्तलक्षणा मलवर्जिता ॥९१॥ वें.१.१२.७८

दुर्निरीक्षा (→दुर्निरीक्ष्या). -d) ब१ दे१.४.६ न१ म१ योगिनां
 (→योगिनी); दे१ परमां (?) कला, दे८-१० परमाकुला, ते१
 परमात्मिका, अ१ परमामला, अ२ परमालया, म१ परमा गतिः
 (→परमा कला).

८७. दे३.५. ०; द१. d ०; अ१ पुस्तके अयं श्लोकः
 ६० श्लोकानन्तरमागतः. -a) द१ अ१ सभा० (→महा०). -c)
 दे४ अनवान्तविभवा (?), दे१० अधनन्दैवल विभवा (?). -d)
 का१ परमार्थप्रकर्षिणी, ब१ परमात्मसुरूपिणी, ब२.३ परात्मा-
 पुरुषारणी (ब३ ०ली), दे६ परात्मा पुरुषारणी, दे८-१० परमाद्य
 (दे१० ०र्था) पकर्षणी, अ२ परार्थपुरुषारणि च, न१ ते१ अ१ म१
 परार्था (म१ ०र्थ) पुरुषारणी (अ१ ०णी); मुर्वे. मुए. मुब.
 परमाद्यापकर्षिणी.

८८. दे३.५ द१. ०. -a) म१ सर्व० (→सर्ग०). -b)
 ब२ सुदुर्वाच्या, दे१ सुदुर्वाच्या, दे४ सुदुर्वाच्या, दे८.९ सुदुर्वाच्या,
 दे१० सु*र्वाच्या, अ१ म१ सुदुर्वृत्ता, अ२ सुदुर्वाच्या (→सुदुर्वाच्या).
 -d) ब१ नाना०, दे९ नाद्या० (→नादा०); का१ दे२ ०द्विधुता,
 (→०द्विग्रहा); दे१ निदानाद्विदग्रहा.

८९. द१. a ०. -b) द१ ०रणी (→०त्मिका).
 -c) ब१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. पुराणा (→पुराणी); दे१.४ माता,
 ते१ सूक्ष्मा, द१ अ१ म१ पुंसो, अ२ हंसो (→पुंसाम्). -d) दे१.४
 पुंसामादिस्व०, द१ अ१.२ (अ)नादिः पुरुष०, म१ [अ] नाभिः
 पुरुष०, मुर्वे. मुए. मुब. आदिपुरुष० (→आदिः पुरुष०).

९०. -a) दे१.४.६.८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 भूतान्तरस्था (→भूतान्तरात्मा). -d) दे८-१० द१ अ१.२ म१
 ०समुद्भवा (→०समन्विता).

९१. -a) म१ ०विच्छिन्ना (→०विच्छिन्ना). -b)
 ब१-३ प्रधानात्म(ब३ ०त्मा)प्रवे(ब२ ०का)शिनी, दे५.६
 प्रधाना तु प्रवेशिनी. -c) का१ ब२.३ दे३.५.६ न१ क्षेत्रज्ञा

बै. १.१२.७८

अनादिमायासंभिन्ना त्रितत्त्वा प्रकृतिर्गुहा ।
 महामायासमुत्पन्ना तामसी पौरुषी ध्रुवा ॥९२॥
 व्यक्ताव्यक्तात्मिका कृष्णा रक्ता शुक्ला प्रसूतिका ।
 अकार्या कार्यजननी नित्यं प्रसवधर्मिणी ॥९३॥
 सर्गप्रलयनिर्मुक्ता सृष्टिस्थित्यन्तधर्मिणी ।
 ब्रह्मगर्भा चतुर्विंश पद्मनाभाऽच्युतात्मिका ॥९४॥
 वैद्युती शाश्वती योनिर्जगन्मातेश्वरप्रिया ।
 सर्वाधारा महारूपा सर्वैश्वर्यसमन्विता ॥९५॥
 विश्वरूपा महागर्भा विश्वेशेच्छानुवर्तिनी ।
 महीयसी ब्रह्मयोनिर्महालक्ष्मीसमुद्भवा ॥९६॥

(दे३.६ °जा), ग्र२ म१ क्षेत्रज्ञश्च (→क्षेत्रज्ञ-); का१ ब२ न१ द१
 ग्र१.२ म१ अव्यक्ता (→अव्यक्त-). -d) दे३-१० सत्त्व°
 (→मल°).

९२. -a) दे३ °संभिन्न-; ते१ °संच्छन्न- (→°संभिन्ना).
 -b) का१ दे२.५ चित्तत्वा, द१ त्रितत्त्वात् (→त्रितत्त्वा); का१
 °तिर्महा, ब१.३ दे३-१० मुवै. मुए. मुब. °तिग्रहा, दे३ °ति (वि)
 ग्रहा, ग्र२ °तिगुणा (→°तिगुहा). -c) द१ ग्र१.२ म१ °समुद्भूता
 (→°समुत्पन्ना).

ग्र२ पुस्तके b चरणानन्तरमधिकम्—

क्षेत्रज्ञशक्तिरव्यक्ता (= ७६८).

९३. ब१ दे३.४.६ ते१. ९३ d 'नित्यं' इत्यतः प्रारभ्य
 ९९८ 'जननी' इति यावत् ○ (द. सं.). -a) द१ व्यक्ताव्यक्ता
 कृष्णरक्ता, ग्र२ व्यक्ताव्यक्तादका कृष्णा. -b) द१ शुक्ला शुक्लाथ-
 सूतिका. -c) ब१.३ दे३.६ ते१ ग्र२ म१ अकार्य-, द१ अकार्यो
 (→अकार्या); दे५ °जनना (→°जननी). -d) द१ ग्र१ म१
 नित्या, ग्र२ नत्याय (→नित्यं).

९४. ब१ दे३.४.६ ते१. ○ (द. ९३ पा. वि.); द१
 ग्र१.२ म१. ab ○. -a) दे५ °प्रलाप° (→°प्रलय°). -b)
 का१ दे१.२ °कारिणी (→°धर्मिणी). -c) ब२.३ द१ चतुर्वेदा
 (→चतुर्विंश). -d) द१ पद्मनाभाश्च्युतात्मिका, ग्र२ पद्मना-
 गार्वितात्मिका.

९५. ब१ दे३.४.६ ते१. ○ (द. ९३ पा. वि.). -a)
 ब२.३ न१ वैद्युता (→वैद्युती); का१ ब२.३ दे१.२.५ द१ ग्र१.२ म१
 भास्वती (→शाश्वती); द१ ग्र१ म१ ज्योतिर् (→योनिर्).
 -b) का१ °श्वरी (→°श्वर-). -c) ग्र१ सर्व° (→सर्व°); दे५
 महीरूपा (→महारूपा).

९६. ब१ दे३.४.६ ते१. ○ (द. ७८ पा. वि.). -a)

महाविमानमध्यस्था महानिद्रात्महेतुका ।
 सर्वसाधारणी सूक्ष्मा ह्याविद्या पारमार्थिका ॥९७॥
 अनन्तरूपाऽनन्तस्था देवी पुरुषमोहिनी ।
 अनेकाकारसंस्थाना कालत्रयविवर्जिता ॥९८॥
 ब्रह्मजन्मा हरेर्मूर्तिर्ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका ।
 ब्रह्मेशविष्णुजननी ब्रह्माख्या ब्रह्मसंश्रया ॥९९॥
 व्यक्ता प्रथमजा ब्राह्मी महती ज्ञानरूपिणी ।
 वैराग्यैश्वर्यधर्मात्मा ब्रह्ममूर्तिर्हृदिस्थिता ।
 अपांयोनिः स्वयंभूतिर्मानसी तत्त्वसंभवा ॥१००॥

ब२ दे१ १० न१ महद्गर्भा, द१ महादर्भा (?), म१ महादर्पा
 (→महागर्भा). -c) ब३ दे१.५ महायसी (?) (→महीयसी);
 ब२.३ द१ महायोनिः (→ब्रह्मयोनिर्).

९७. ब१ दे३.४.६ ते१. ○ (द. ९३ पा. वि.). -a) म१
 °माना (→°मान-). -b) दे१० महारूपा (→महानिद्रा°);
 का१ दे५ सहेतुका (→तमहेतुका). -d) ब२.३ सुविद्या, द१
 द्यु (?) विद्या, न१ [अ]प्यविद्या- (→ह्याविद्या); दे१.८-१० न१
 मुव. पा (दे१.८ ५-) रमार्थिका, दे५ परमार्थिका, द१ ग्र१ म१
 परमार्थिनी, ग्र१ परमात्मनी (→पारमार्थिका).

९८. ब१ दे३.४.६ ते१. ○ (द. ९३ पा. वि.); ब२.३. दे१
 ○ (द. सं.). -a) का१ दे२.५ अनन्तरूपा (का१ °प) मध्यस्था.
 -b) दे३.९ °मोहनी (→°मोहिनी). -c) का१ दे२.५ °संस्था च,
 दे१० °संस्थादं (→°संस्थाना); ग्र१ अनेककालसंस्थाना. -d)
 ग्र१.२ म१ कालक्रम° (→कालत्रय°); दे१० °वर्जिते
 (→°वर्जिता).

९९. ब१ दे३.४.६ ते१. abc ○ (द. ९३ पा. वि.). -a)
 द१ ब्रह्मविष्णु- (→ब्रह्मजन्मा); दे२.५ मूल, न१ मूर्त्ति (?)
 (→मूर्तिर्). -b) द१ °त्मका (→°त्मिका). -d) ग्र१
 ब्रह्माणी (→ब्रह्माख्या).

१००. -a) द१ ग्र१ म१ व्यक्त- (→व्यक्ता); ते१ प्रथ
 मजा (→प्रथमजा); ग्र२ अव्यक्तमहिमा ब्राह्मी. -b)
 दे३-१० ग्र१ मुवै. मुए. मुब. ब्रह्मरूपिणी (→ज्ञानरूपिणी).
 -c) ते१ वैराग्यैश्वर्यधर्मात्मा. -d) का१ ब्रह्ममूर्ति, ब३ दे३ ब्रह्म-
 मूर्ति, द१ ब्रह्ममूर्तिर्, + ब्रह्महति (?), दे२.५ ब्रह्ममूर्ति (→ब्रह्म-
 मूर्तिर्). -c) द१ स्वयं योनिर्, ते१ स्वयंज्योतिर्
 (→स्वयंभूतिर्). -f) द१ ग्र१.२ म१ भव° (→तत्त्व°); ब२
 मानवीतनुसंभवा

ईश्वराणी च शर्वाणी शंकराद्विशरीरिणी ।
भवानी चैव रुद्राणी महालक्ष्मीरथाम्बिका ॥१०१॥
महेश्वरसमुत्पन्ना भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।
सर्वेश्वरी सर्ववन्द्या नित्यं मुदितमानसा ॥१०२॥
ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रनमिता शंकरेच्छानुवर्तिनी ।
ईश्वराद्यासनगता महेश्वरपतिव्रता ॥१०३॥
सकृद्विभाविता सर्वा समुद्रपरिशोषिणी ।
पार्वती हिमवत्पुत्री परमानन्ददायिनी ॥१०४॥
गुणाढ्या योगजा योग्या ज्ञानमूर्तिविकासिनी ।

सावित्री कसला लक्ष्मीः श्रीरनन्तोरसि स्थिता ॥१०५॥
सरोजनिलया मुद्रा योगनिद्रा सुरादिनी ।
सरस्वती सर्वविद्या जगज्ज्येष्ठा सुमङ्गला ॥१०६॥
वाग्देवी वरदा वाच्या कीर्तिः सर्वार्थसाधिका ।
योगीश्वरी ब्रह्मविद्या महाविद्या सुशोभना ॥१०७॥
गुह्यविद्यात्मविद्या च धर्मविद्यात्मभाविता ।
स्वाहा विश्वंभरा सिद्धिः स्वधा मेधा धृतिः श्रुतिः ॥१०८॥
नीतिः सुनीतिः सुकृतिर्माधवी नरवाहिनी ।
अजा विभावरी सौम्या भोगिनी भोगदायिनी ॥१०९॥ वें. १.१२.६६

ब₁ पुस्तके b चरणान्तरमधिकम्-

भवानी चैव रुद्राणी (= १०१८).

१०१. -c) तै₁ शर्वाणी (→भवानी). -d) ब₁ दे₁₀ न₁ -तथांबिका, तै₁ -रुषांबिका, द₁ म₁ -धराम्बिका (→-रथाम्बिका).

१०२. -a) का₁ ब₁ दे_{2.3.5.6.10} तै₁ माहेश्वरी (दे₁₀ °र) (→महेश्वर-). -b) ब₁ भुक्तिमुक्ति (प्रदयि) फलप्रदा. -c) ग्रा_{1.2} म₁ महेश्वरी (→सर्वेश्वरी).; का₁ दे_{2.5} सर्ववर्णा, दे_{1.6} सर्वविद्या (→सर्ववन्द्या). -d) ग्रा₂ नित्या (→नित्यं).

१०३. -a) दे₄ °नामिता (→°नमिता). -b) द₁ ग्रा_{1.2} म₁ शंकरार्थशरीरिणी. -c) द₁ ईश्वराद्यासनगता, म₁ ईश्वराभ्यासनगता. -d) दे_{6.10} तै₁ माहेश्वरपतिव्रता.

१०४. -a) ब₁ दे_{5.8-10} न₁ तै₁ मुवें. मुए. मुब. सकृद्विभाता सर्वाति- (ब₁-°तिः, दे₁₀-°शीर्, तै₁-°णी), द₁ सकृद्वाहाधसंसारे, दे₄ संविद्विहितसर्वातिः, द₁ सकृद्वापासंसार-, ग्रा₁ सावित्रीहृतसर्वाति-, ग्रा₂ स तद्वत् भावसंसार-, म₁ सकृद्वाहा सुसंसारा. -b) का₁ °शोषरी (?), ब₁ °शोधनी, ब₂ °शोभिनी, दे_{2.6} °शोषणी (→°शोषिणी).

१०५. -a) का₁ दे₅ गुणाद्या, ब₃ गुणात्मा (→गुणाद्या); ब₁₋₃ दे_{1.3.6} न₁ तै₁ योगदा, दे₄ योगधा (→योगजा); न₁ योगा (→योग्या). -b) का₁ दे_{3.4.8-10} तै₁ ज्ञानमूर्ति-, द₁ ग्रा₁ म₁ ज्ञानमुक्ति- (→ज्ञानमूर्तिर); का₁ ब_{1.2} दे_{2.3.5.9} विकासिनी, दे_{1.6} विरागिनी, दे₁₀ विनाशिनी (→विकासिनी). -c) का₁ ब₁₋₃ दे_{2.3.5.9.10} ग्रा₁ लक्ष्मी (→लक्ष्मीः); म₁ सवितृसकला लक्ष्मीः.

१०६. दे₈. पुस्तके १०६ a 'मुद्रा' इत्यारभ्य १०७d 'महाविद्या' इति यावत् खण्डितम्; दे₆. १०६d-१०८a ○ (इ. सं.). -a) दे_{1.6.8-10} द₁ ग्रा_{1.2} मुवें. मुए. मुब. गंगा, म₁

गर्भा (→मुद्रा). -b) दे₄ योगमुद्रा, दे₆ योगनिद्रा (→योगनिद्रा); दे_{1.6} मुगन्धिनी (→सुरादिनी). -c) दे₁ जगज्ज्येष्ठा, दे₄ सर्वविद्या (→सर्वविद्या). -d) दे₁ सर्वविद्या, तै₁ जगज्ज्योत्स्ना, द₁ ग्रा₁ म₁ जनज्ज्येष्ठा (→जगज्ज्येष्ठा); ब₃ स्वमङ्गला (→सुमङ्गला).

१०७. दे₃ पुस्तके १०७d 'महाविद्या' इति यावत् खण्डितम्; दे₆. ○ (इ. १०६ पा. वि.). -a) का₁ ब_{2.3} दे₅ तै₁ वासवी, दे₈ वासवा (→वाग्देवी); दे₁ द₁ ग्रा_{1.2} वाच्या, दे₉ वास्था (?) (→वाच्या); ब₁ वासवा वरजोदाश. -b) दे₁₀ °साधका, ग्रा₂ °दायिनी (→°साधिका). -c) का₁ ब_{2.3} दे_{1.2.4.5.10} न₁ तै₁ ग्रा_{1.2} म₁ वागीश्वरी (→योगीश्वरी); का₁ ब₂ दे_{2.5} सर्वविद्या, ब₃ विश्वविद्या (→ब्रह्मविद्या). -d) दे₁₀ य शोभना (?) द₁ ग्रा₁ म₁ [अ]तिशोभना, ग्रा₂ तु शोभना (→सुशोभना).

१०८. दे₆. a ○ (इ. १०६ पा. वि.). -a) दे₃ [अ]र्थविद्या च, दे₁₀ [आ]त्म (ग) विद्या च, म₁ महाविद्या (→[आ]त्मविद्या च). -b) का₁ ब_{2.3} दे_{2.5} सर्वविद्यात्म-, दे_{1.6} ब्रह्मविद्यात्म(दे₆ °र्थ.), दे₃ धर्मविद्यार्थ- (→धर्मविद्यात्म-). -c) दे₁₀ शक्तिः, ग्रा₃ शुद्धिः (→सिद्धिः). -d) द₁ ग्रा₁ म₁ श्रुतिः (→धृतिः); ब₁ दे₄ तै₁ द₁ ग्रा₁ म₁ स्मृतिः (→श्रुतिः).

१०९. -a) दे₁₀ द₁ ग्रा₁ सुकृती (→सुकृतिर); दे₄ नातिनीतिः मुनिकृतिः. -b) न₁ नरवाहिनी, दे₁ ग्रा₁ म₁ वरवाहिनी (→नरवाहिनी). -c) का₁ ब₁ दे_{5.8.9} न₁ द₁ ग्रा₂ मुवें. मुए. मुब. पूज्या, तै₁ पूजा, (→अजा); दे₁ ग्रा₂ विभाविनी, दे₆ विभावनी, दे₈₋₁₀ न₁ मुवें. मुए. विभावती (→विभावरी); म₁ अजावती सौम्यविद्या. -d) दे₁ तै₁ भगिनी (→भोगिनी); दे₈₋₁₀ मुवें. मुए. मुब. भोगदायिनी (→भोगदायिनी).

शोभा वंशकरी लोला मालिनी परमेष्ठिनी ।
त्रैलोक्यसुन्दरी रम्या सुन्दरी कामचारिणी ॥११०॥
महानुभावा सत्त्वस्था महामहिषमर्दनी ।
पद्ममाला पापहरा विचित्रा मुकुटानना ॥१११॥
कान्ता चित्राम्बरधरा दिव्याभरणभूषिता ।
हंसाख्या व्योमनिलया जगत्सृष्टिविवर्द्धिनी ॥११२॥
निर्यन्त्रा यन्त्रवाहस्था नन्दिनी भद्रकालिका ।
आदित्यवर्णा कौमारी मयूरवरवाहिनी ॥११३॥

११०. -a) व३ शोभा, दे४ शिवा, ग्र२ शोभ (?), म१ वशा (→शोभा); व१ दे६.८.९ ग१ मुर्वे. च शंकरी, दे४ वशाकरी, दे१० म१ वशाकरी, न१ वंशकरी, द१ वै शंकरी, ग्र२ वा शंकरी (→वंशकरी); दे४ लोका, द१ ग१.२ म१ लोभा (→लोला). -b) का१ मलिना, द१ ग१.२ म१ मानिनी, (→मालिनी). -c) दे८.९ मुर्वे. मुए. नम्या (→रम्या). -d) ग्र२ चर्मकारिणी (→कामचारिणी).

१११. दे१०. १११c-११२d ⊙ (द. सं.). -a) का१ व१-३ दे२-४.५ न१ ते१ महानुभाव (का१ व२ दे४.५ ते१ °वा) मध्यस्था, दे१.६ म१ महानुभावसत्त्वस्था, दे९ महानुभावसत्यस्था, ग्र२ महानुभावा संकस्था. -b) का१ व१-३ दे१.२.५.६.१० न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. °महिनी (→°मर्दनी). -c) दे८.९ द१ ग्र२ मुर्वे. मुए. पद्मनाभा, ग१ म१ पद्मनाला (?) (→पद्ममाला). -d) का१ व१-३ दे१.२.४.५.८.९ न१ ते१ द१ ग१ म१ मुर्वे. विचित्र- (दे१°त्र) (→विचित्रा); दे५ मुकुटासना, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुव. मुकुटांगदा, न१ ते१ म (ते१ मु)कुटारमा, द१ ग्र२ म१ कुमुदारसा, ग१ मुकुटोज्ज्वला (→मुकुटानना).

११२. दे१०. ⊙ (द. १११ पां. वि.). -a) दे१ कांत-, दे३.६ शांता (→कान्ता); व१ (वि)चित्रा° (→चित्रा°). -b) व२ °भूषणा, दे३ भूषिता (?) (→°भूषिता). -c) द१ म१ कंसाख्या (→हंसाख्या); न१ सौम° (→व्योम°). -d) दे१ जगद्धृष्टिः (?), द१ जगद्वृष्टि- (→जगत्सृष्टि-), दे१ द१ ग१.२ म१ °विसज्जि(ग१°सर्ज)वी, दे३.८-९ °विवर्द्धनी (→°विवर्द्धिनी); व२ जगत्सृष्टिविधायिनी.

११३. -a) का१ दे१.२.४.६.१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. नियन्त्री, दे३ नियन्त्रा, दे५ न१ निर्यन्त्री, दे८.९ वियन्त्रा, ग्र२ यन्त्री च (→निर्यन्त्रा); दे८-१० ग्र२ मुर्वे. यन्त्रमध्यस्था, ते१ यन्त्रवाहस्था (→यन्त्रवाहस्था). -b) का१ नन्दिनी (→नन्दिनी); दे१ भद्रकालिका (→भद्रकालिका). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. कौवेरी, द१ ग्र२ कामेशी, म१ कामाशी (→कौमारी).

वृषासनगता गौरी महाकाली सुरार्चिता ।
अदितिनियता रौद्री पद्मगर्भा विवाहना ॥११४॥
विरूपाक्षी लेलिहाना महापुरनिवासिनी ।
महाफलाऽनवद्याङ्गी कामपूरा विभावरी ॥११५॥
विचित्ररत्नमुकुटा प्रणतार्तिप्रभञ्जनी ।
कौशिकी कर्षणी रात्रिस्त्रिदशार्तिविनाशिनी ॥११६॥
बहुरूपा सुरूपा च विरूपा रूपवर्जिता ।
भक्तार्तिशमनी भव्या भवभावविनाशिनी ॥११७॥

-d) व१ दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुर. मुव. °रवाहना (→°वाहिनी).

११४. -a) व३ वृषसेनमहा, दे३.६ वृषसेनगता, द१ ग१.२ म१ वृषाभगवती (→वृषासनगता). -b) दे१ महा-कीली (?), दे१० महीः कालिस्. (→महाकाली); दे८.९ सुगविता, दे१० तु गविता (→सुरार्चिता). -c) दे१ आदिनिर्णयता रौद्री, द१ ग्र२ म१ आदिति निशिता रौद्री, मुर्वे. मुए. अदिति-नियता रौद्रा. -d) दे१ विभाविनी, दे३.६ [अ]रिवाहना, दे४ विवाहिनी (→विवाहना).

११५. -a) व१ ते१ दे१० विरूपाख्या, व२.५ दे५.८.९-द१ ग१ म१ विरूपाक्षा (→विरूपाक्षी); का१ लोलहारा, दे३ निलेहाना(?), दे४ लेलिहासा, दे५ लेलिहाला, ग्र२ लेलिहास- (→लेलिहाना). -b) दे१ द१ ग१.२ म१ मुहा° (→महा°); दे४ °पुरुनिवासिनी, दे८-१० द१ ग१ म१ मुर्वे. °सुरविनाशिनी, न१ °पुरुषवासिनी, ग्र२ °सुरसंहारिणी (→°पुरनिवासिनी). -c) दे८ महाकाला, द१ ग१.२ म१ महाबला (→महाफला). -d) व२ दे१.८-१० द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. कामरूपा, व३ दे२ कामा- (?), पूरा, दे४ कमलाभा (→कामपूरा); ग्र२ कामरूपविभावरी.

११६. -a) म१ विचित्रा (→विचित्र-); दे३ °मुकुटी, द१ °मनुजा, ग१.२ म१ °मकुटा (→°मुकुटा). -b) का१ व३ दे३ °प्रभञ्जिनी (→°प्रभञ्जनी). -c) ग्र२ कौमार- (→कौशिकी); दे१ कर्षिणी, दे३.६ कर्षणा, द१ ग्र२ करणी (→कर्षणी); का१ दे१० रात्री, द१ मंत्री (→रात्रिस्); म१ कौन्तिकरणी गत्री*. -d) व१ °विनाशिनी, दे१ द१ ग१.२ म१ °प्रभञ्जनी (→°विनाशिनी).

११७. -a) का१ व१-३ दे२-६ ते१ बहुरूपा (का१ °प), दे१ वेदरूपा (→बहुरूपा); का१ व२.३. दे२.३.५.६ न१ ग्र२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. स्वरूपा (→सुरूपा); दे१० सु- (→च). -b) दे१ सुरूपा (→विरूपा); व२ दे३ रूपवर्णिता (→रूपवर्जिता); द१ ग१.२ म१ विश्वरूपा विवर्जिता. -c) दे४ भक्त्यातिसामनी, न१ भर्ता-

निर्गुणा नित्यविभवा निःसारा निरपत्रया ।

यशस्विनी सामगीतिर्भवाङ्गनिलयालया ॥११८

दीक्षा विद्याधरी दीप्ता महेन्द्रविनिपातिनी ।

सर्वातिशायिनी विद्या सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥११९

सर्वेश्वरप्रिया तार्क्ष्या समुद्रान्तरवासिनी ।

अकलङ्का निराधारा नित्यसिद्धा निरामया ॥१२०

कामधेनुर्बृहद्गर्भा धीमती मोहनाशिनी ।

तिनाशिनी, ग्रा१ भक्तातिनाशिनी, म१ भक्तातिदमनी (→भक्ता-
तिशमनी); दे३.९ न१ भाव्या, द१ म१ दिव्या (→भव्या). -d) का१ व३ दे२.५ भवभार°, दे४ भवाभव°, न१ भवाभाव°, मुर्वे. मुए. मुब. भवताप° (→भवभाव°); व१ दे३ °विनाशिनी (→°विनाशिनी).

११८. म१. ११८-११९ ○. -a) दे१ निर्गुणादित्य-
विभवा, ग्रा२ ***नित्यविभवा. -b) का१ नीतिः सारा निपत्रया,
न१ निःसारा निरुपद्रवा, ग्रा१ निस्सारान्तरपत्रया, ग्रा२ निस्वरा
निरुपत्रया. -c) दे१.८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. तपस्विनी, ग्रा२
तमस्विनी (→यशस्विनी); दे१ वशा सर्गा, दे४ सोमशिरा, दे१०
सोमगीती, ग्रा२ भगवती (→सामगीतिर). -d) व३ दे३.९
न१ द१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. भवाङ्ग°, दे१ भुवोग° (?), दे१०
भवांत° (→भवाङ्ग°); दे४ °निलयालया (→निलयालया).

११८. श्लोकस्य b, c मध्ये दे३ पुस्तके अधिकम्-

*. ** की कर्षणा रात्रिस्त्रिदशातिविनाशिनी ।

(= ११६cd)

११९. म१. ○. -a) व३ विद्याधरी दीव्या, दे३
विद्याधरी दीप्ता, दे३.९ विद्याधरी दीक्षा, दे१० **धरी दीक्षा,
न१ विद्याधरा दीप्ता, ग्रा२ विद्याधरी रूपा (→विद्याधरी दीप्ता).
-b) व१ महेन्द्राहिनिनाशिनी. -c) का१ सर्वातिशयिनी, दे१
सर्वातिशमनी, दे५ सर्वाभिषयिनी, ग्रा१ सत्गतिर्यायिनी(?),
ग्रा२ सर्वत्रया*नी (→सर्वातिशायिनी); व१ विश्व-, दे१.४.८-१०
ते१ मुर्वे. मुए. मुब. विषवा (→विद्या). -d) दे३ °प्रपायिनी
(→°प्रदायिनी).

१२०. मुए. ab○. -a) का१ सर्वेश्वरा (→सर्वेश्वर-);
का१ दे५.६ तार्क्ष्या (दे५ °क्षा, दे६ °क्ष), व२.३ दे३ मुब. तार्क्ष्या,
दे१.८.९ मुर्वे. भार्या, द१ ग्रा१ म१ तर्का, ग्रा२ काम्या (→तार्क्ष्या).
-c) दे२ निष्कलंका (→ग्रकलङ्का); दे४ निराचारा (→निरा-
धारा). -d) दे५ नित्यं (→नित्य-); दे४ °सिद्धि (→°सिद्धा).

१२१. दे४. १२१ b 'धीमती' इत्यारभ्य १२२ c
'भर्गा' इति यावत् ○ (द. सं.). -a) दे१ वृहद्गर्भा(?)यां, दे४

निःसङ्कल्पा निरातङ्का विनया विनयप्रदा ॥१२१

ज्वालामाला सहस्राद्या देवदेवी मनोन्मनी ।

महाभगवती दुर्गा वासुदेवसमुद्भवा ॥१२२

महेन्द्रोपेन्द्रभगिनी भक्तिगम्या परावरा ।

ज्ञानज्ञेया जरातीता वेदान्तविषया गतिः ॥१२३

दक्षिणा दहना दाह्या सर्वभूतनमस्कृता ।

योगमाया विभावज्ञा महामाया महीयसी ॥१२४ दे१.१२.१११

वृहद्गानुर (→वृहद्गर्भा). -b) दे४ ग्रा२ धीमति (ग्रा२ °ती)
मोह°, म१ संसारग्राह° (→धीमती मोह°); व१ दे६ ते१ °नाशिनी
(→°नाशिनी). -c) का१ निराकल्पा, व१ दे१.३.६ निःशंका
च, म१ श्रीमुकल्पा (→निःसंकल्पा); ते१ निरानन्दा (→निरा-
तङ्का). -d) दे१ विलया, म१ विनता (→विनया); दे१ विनत-
प्रिया, द१ ग्रा१ म१ [ग्रा]वनतप्रिया, दे३-१० न१ ग्रा२ मुर्वे.
मुए. मुब. विनयप्रिया (→विनयप्रदा).

ग्रा२ पुस्तके १२१ b चरणान्तरमधिकम्—

निर्गुणा नित्यविभवा मायीति मोहनाशिनी ।

१२२. दे४. abc ○ (द. १२१ पा. वि.). -a) का१
ज्वालामाला (→ज्वालामाला); दे१.३.५ सहस्राद्या (→सह-
स्राद्या). -b) दे१० देवदेवा, ग्रा२ देवे देव- (→देवदेवी); व१
मनोन्मयी, दे१ मनोमयी (→मनोन्मनी). -c) का१ दे२.३
न१ द१ ग्रा१ महाभगवती, व१ महाभोगवती (→महाभगवती);
का१ दे२ भर्गा, व१ वन्द्या, दे३ भक्त्या, व२ दे५.८-१० मुर्वे. मुए.
मुब. भर्गा, न१ गर्भा, (→दुर्गा); व३ महामोहा च भवती.
-d) का१ ग्रा१ वसुदेवसमुद्भवा.

१२३. -a) द१ ग्रा२ म१ महेन्द्रोपेन्द्रजननी. -b) म१
भक्तियुक्ता (→भक्तिगम्या); का१ व२.३ दे२.३.५.६ परायणां,
व१ दे४ ते१ परापरा (→परावरा). -c) व३ परातीता, दे३
जरातीता, दे१० जनातीता, ते१ जगद्गीता, द१ ग्रा१ म१ करातीता
(→जरातीता); ग्रा२ ज्ञानज्ञेयकरानीता. -d) द१ ग्रा२ म१
मतिः (→गतिः).

१२४. ग्रा२. b ○. -a) व२.३ दहना दान्ता, दे१.४.६
दहना माया, दे३.९ दहना दाह्या, दे१० दहना गुह्या, ते१ दहना
दीक्षा, द१ ग्रा२ म१ दाननिरता, ग्रा१ दानचरिता, मुर्वे. मुए.
मुब. दहती दीक्षा (→दहना दाह्या). -b) का१ °मयस्कृता,
म१ °नमस्तुता (→°नमस्कृता). -c) व१.३ दे४.८-१० न१ ते१ द१
मुर्वे. मुए. मुब. विभावज्ञा, ग्रा२***ज्ञा (→विभावज्ञा). -d)
दे२.५.८-१० न१ ते१ ग्रा२ मुर्वे. मुए. मुब. महामोहा (ते१ ग्रा२ °ह-),
दे४ योगमाया, द१ म१ महामोहा, ग्रा१ मुह्यामोहा (→महामाया).

वै. १.१२.११२

संख्या सर्वसमुद्भूतिर्ब्रह्मवृक्षाश्रयानतिः ।
 बीजाङ्कुरसमुद्भूतिर्महाशक्तिर्महामतिः ॥१२५॥
 ख्यातिः प्रज्ञा चित्तिः संवित् महाभोगीन्द्रशायिनी ।
 विकृतिः शांकरी शास्त्री गणगन्धर्वसेविता ॥१२६॥
 वैश्वानरी महाशाला देवसेना गुहप्रिया ।
 महारात्रिः शिवानन्दा शची दुःस्वप्ननाशिनी ॥१२७॥
 इज्या पूज्या जगद्धात्री दुर्विज्ञेया सूरूपिणी ।

-d) व₁ यतीयसी, दे_{1.8-10} द₁ ग_{1.2} म₁ मुर्वे मुए. मुब. गरीयसी, दे₄ गनायसी (?), न₁ महीयसा, ते₁ महीमया (→महीयसी).

१२५. दे₁. bc ○ (इ. सं.); म₁. cd ○. -a) ते₁ ग₂ सत्या (→सन्ध्या); दे₄ °समुद्भूत- (→°समुद्भूतिर्). -b) व₃ °ब्रह्मा, + °वृक्षा, मुर्वे. मुए. °विद्या (→°वृक्षा); दे₈₋₁₀ न₁ ग₁ °दितिः, द₁ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. °दिभिः (→°नतिः); का₁ महाशक्तिर्महागतिः, व₁ ब्रह्मा वृक्षश्रमा मतिः. -c) न₁ °समुत्पत्तिर्, दे₅ °ससंभूतिर् (→°समुद्भूतिर्). -d) बीजमूर्तिर् (→महाशक्तिर्); दे₁ महामतिः (→महामतिः).

१२६. ग₂ 'प्रज्ञा' इत्यारभ्य 'महाभो' इति यावत् ○. -a) ते₁ ज्ञातिः, मुर्वे. मुए. मुब. क्षान्तिः (→ख्यातिः); ग₁ म₁ ब्रह्मा (→प्रज्ञा); दे₁ चित्ति, न₁ विभा (→चित्तिः); दे₂ न₁ संचिन्, मुर्वे. मुए. मुब. संचिन्° (→संवित्); द₁ ख्याति ब्रह्माचित्संवित्. -b) दे₄ ते₁ द₁ °योगीन्द्र° (→°भोगीन्द्र°); न₁ °दायिनी, ते₁ °साधनी (→°शायिनी). -c) का₁ दे_{2.5} शास्त्री, दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. शास्तिर्, द₁ ग_{1.2} शान्तिः, (→शास्त्री); दे₁ अ(प्र?)कृतिर्विकृतिः शान्तिः. -d) दे₁ गुणा गन्धर्वसेविता, दे₄ द₁ ग₁ म₁ गन्धर्वगणसेविता, ग₂ गन्धर्वोरगसेविता.

१२७. -a) दे₆ विश्वानरी (→वैश्वानरी); दे₁ महाशाली, दे₅ महाशीला (→महाशाला). -b) दे₁ देवसेना, दे₂ देहसेना, दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. महासेना (दे₈ °न, दे₁₀ °य), द₁ ग_{1.2} म₁ देवसेनी (ग₂ °न) (→देवसेना); का₁ दे₅ गुरुप्रिया, द₁ गृहप्रिया, (?), म₁ गृहप्रिया (→गृहप्रिया). -c) म₁ गुहारात्रिश् (→महारात्रिः). -d) ते₁ सर्व- (→शची); व₁ दे_{8.9} दुःस्वप्ननाशिनी, व₃ दे₄ दुःखप्रणाशिनी (→दुःस्वप्ननाशिनी).

१२८. -a) व₃ दे₁₀ इज्या, दे₁ उह्या, दे₃ इष्ट्वा, दे₅ रज्या, दे₆ इत्या, न₁ वन्द्या, द₁ ग_{1.2} म₁ ईड्या (→इज्या);

गुहाम्बिका गुणोत्पत्तिर्महापीठा मरुत्सुता ॥१२८॥
 हव्यवाहान्तरागादिः हव्यवाहसमुद्भवा ।
 जगद्योनिर्जगन्माता जन्ममृत्युजरातिगा ॥१२९॥
 बुद्धिमाता बुद्धिमती पुरुषान्तरवासिनी ।
 तरस्विनी समाधिस्था त्रिनेत्रा दिवि संस्थिता ॥१३०॥
 सर्वेन्द्रियमनोमाता सर्वभूतहृदि स्थिता ।
 संसारतारिणी विद्या ब्रह्मादिमनोल्या ॥१३१॥

द₁ ग₁ म₁ पूज्या (ग₁ °जा) गणाधारी (→पूज्याजगद्धात्री). -b) का₁ व_{2.3} दे₅ ते₁ ग₂ दुर्विज्ञेयस्व°, दे₁ दुर्विनेया सु°, दे₂ दुर्विलेयस्व°, दे₃ दुर्विभयस्व°, दे₆ दुर्विनेया स्व°, न₁ दुर्विनेयसु°, मुर्वे. मुए. मुब. दुर्विनेया सु° (→दुर्विज्ञेया सु°). -c) व₁ गुणात्मिका, व₃ गुहात्मिका, म₁ शुभात्मिका (→गुहाम्बिका); का₁ दे₄ गुहोत्पत्तिर्, व₁ गणोत्पत्तिर्, द₁ गुणोत्पत्ति (?), ग₂ गुणो भक्तिः (→गुणोत्पत्तिर्). -d) व₁ महादे हि(?), दे₁ महार्पाता, दे₄ महाशीता, द₁ ग₁ म₁ महापीठा (→महापीठा); व₂ निरुत्सुता, व₃ निरुत्सुका, + मरुत्सुता, दे₁ ग₂ निरुत्सुका, दे_{2.4} मरुलता, म₁ महत्सुता (→मरुत्सुता).

१२९. -a) का₁ दे₆ °रागादी, व₁ दे₁ °रागान्दी, व_{2.3} °रागागी, दे₂ °रागामी, दे₃ °रागाज्जी, दे₄ °रगता, दे₅ °राहादी, दे₁₀ °रागादी, न₁ °रागादि-, ते₁ °राशान्ता, ग₁ °राहादी, ग₂ राहादी, म₁ °राहादि- (→°रागादिः). -c) दे_{1.10} जगज्ज्योतिर्, व₁ जगन्मात्रा (→जगद्योतिर्); दे₁ °जगन्माया, न₁ जगद्धात्री (→जगन्माता). -d) का₁ व_{1.2} दे_{3.6} जगन्मृत्युर् (→जन्ममृत्युर्); ग₂ °जरादिका (→°जरातिगा).

१३०. -a) का₁ व_{2.3} दे_{2-4.6} न₁ द₁ बुद्धिर्माता, मुर्वे. मुए. मुब. बुद्धिर्महा- (→बुद्धिमाता); का₁ बुद्धिमति (?), न₁ बुद्धिमाता (?) (→बुद्धिमती). -b) का₁ पुरुषोत्तम°, व₁ पुरुषानन्त° (→पुरुषान्तर°). -c) व₁ तपस्विनी, द₁ ग₁ म₁ मनस्विनी (→तरस्विनी); ग₂ मनस्विनी****. -d) दे₁ त्र्यधिसंस्थिता, दे₄ देविसंस्थिता, द₁ ग₁ म₁ दीपसंस्थिता (→दिवि संस्थिता).

१३१. द₁ ग_{1.2} म₁. cd ○. -a) दे₄ सर्वेन्द्रिया मनोमती. -b) ते₁ सर्वभूतादिसंस्थिता. -c) दे_{8.9} न₁ ग_{1.2} म₁ °तारणी (→°तारिणी); व₁ दे_{8.10} न₁ वेद्या, दे₉ वेगा, ते₁ दिव्या (→विद्या). -d) व₃ ब्रह्मावासी°, न₁ ते₁ ग₁ ब्रह्मावादी° (→ब्रह्मावादि°); व₁ दे₆ °मनोमया (→°मनोल्या).

ब्रह्माणी बृहती ब्राह्मी ब्रह्मभूता भवारणिः ।
हिरण्ययी सहारात्रिः संसारपरिवर्तिका ॥१३२
सुमालिनी सुरुपा च भाविनी तारिणी प्रभा ।
उन्मीलनी सर्वसहा सर्वप्रत्ययसाक्षिणी ॥१३३
सुसौम्या चन्द्रवदना ताण्डवासक्तमानसा ।
सत्त्वशुद्धिकरी शुद्धिमलत्रयविनाशिनी ॥१३४
जगत्प्रिया जगन्मूर्तिस्त्रिमूर्तिरमृताश्रया ।
निराश्रया निराहारा निरङ्कुरवनोद्भवा ॥१३५
चन्द्रहस्ता विचित्राङ्गी सृग्विणी पद्मधारिणी ।

१३२. -a) ब१ ते१ ब्रह्मणी, द१ ब्राह्मणी, ग१ प्राणिनी, ग२ ब्राह्मी तु (→ब्रह्मणी), का१ ब्र (?) हती (→बृहती).
-b) का१ ब१-३ दे१-३.६.८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. भवारणी न१ भवारिणी, दे५ -भ(?)चारिणी, ते१ [अ]न्तरारणी, ग१ [अ]पवारणी, ग२ [अ]पहारिणी, म१ [अ]पवारिणी (→भवारणिः). -c) ब३ दे१.५ महा (दे५^०हो) रात्रि-, न१ महामूर्तिः, ग१ महारात्री (→महारात्रिः).

१३३. -a) का१ ब३ दे२.५.६ स्वमालिनी स्वरूपा च, ग१ सुमलातिसुरापा च, ग२ सुमलातिस्वरूपा च, म१ सुमालिनी स्वरूपा च. -b) म१ भवानी (→भाविनी); दे१ ग२ ह(?)रिणी, दे२.४.८-१० न१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. हारिणी (→तारिणी); द१ ग१.२ म१ प्रिया (→प्रभा). -c) ब२ दे१.१० उन्मीलिनी. दे४ न१ उन्मालिनी, द१ ग१.२ म१ उज्जीव (द१^०वि)नी, ग२ उज्जीवन्ति (→उन्मीलिनी); दे१ सहस्राक्षा, दे४ सहस्राक्ष-, द१ सर्वभया (→सर्वसहा). -d) दे१ सर्वप्रत्ययमोक्षिणी, द१ ग१ म१ सर्वप्रत्ययसाक्षिणी.

१३४. -b) ^०मनसा (→^०मानसा). -c) का१ सर्व-शुद्धि^०, दे१ सत्त्वाशुद्धि^०, दे५ सत्त्वं शुद्धि^०(?), ते१ सत्त्वसिद्धि^० द१ ग१.२ म१ सर्वसिद्धि^० (→सत्त्वशुद्धि^०); ते१ द१ ग१ म१ सिद्धिर् (→शुद्धिर्). -d) दे४ महालय^०, न१ मूलत्रय^०, (→मलत्रय^०); ब१ दे५ ^०विनाशिनी, ग२ ^०विलापिनी (→^०विनाशिनी).

१३५. -a) द१ ग१.२ म१ जगत्प्रीतिर् (→जगत्प्रिया). -b) दे१० [आ]श्रया, द१ ग१ म१ कृता(?), ग२ [आ]श्रिता, (→[आ]श्रया); ते१ [अ]मृता विश्वसंश्रया. -c) का१ निरासया, ग२ निराश्रमा (→निराश्रया); दे१ निराहारा, दे३.६ निराकारा, दे४ निराधारा (→निराहारा). -d) ब१ ते१ निरङ्कुशम(ते१^०व) नोद्भवा; दे४ निरङ्कुशवदो(?)द्भवा, दे१.८-१० न१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. निरङ्कुशपदोद्भवा.

परावरविधानज्ञा महापुरुषपूर्वजा ॥१३६
विद्येश्वरप्रिया विद्या विद्युज्जिह्वा जितश्रमा ।
विद्यामयी सहस्राक्षी सहस्रवदनात्मजा ॥१३७
सहस्ररश्मिः सत्त्वस्था महेश्वरपदाश्रया ।
क्षालिनी सन्मयी व्याप्ता तैजसी पद्मबोधिका ॥१३८
महामायाश्रया मान्या महादेवमनोरमा ।
व्योमलक्ष्मीः सिंहस्था चेकितानाऽमितप्रभा ॥१३९
वीरेश्वरी विमानस्था विशोका शोकनाशिनी ।
अनाहता कुण्डलिनी नलिनी पद्मवासिनी ॥१४० वं१.१२.१२८

१३६. -a) का१ ब२.३ दे१-६ न१ ग१.२ म१ चक्रहस्ता, न१ चित्र हस्ता, ते१ रज्जुहस्ता (→चन्द्रहस्ता); दे५ विचित्राणी, दे१० विशुद्धांगी, + विचित्रांगी, म१ विशुद्धांगी (→विचित्राङ्गी).
-b) दे१० सृग्विणी (?) (→सृग्विणी); ब३ पद्ममालिनी, दे२ पद्मचारिणी, द१ ग१.२ म१ पद्महारि(म१^०र)णी (→पद्मधारिणी).
-c) ब२.३ दे२ ते१ पारपर^० (→परावर^०); दे३.६ विभावज्ञा, दे४ निदानज्ञा, न१ विभागज्ञा (→विधानज्ञा).

१३७. -a) दे१.४-६.८-१० न१ ते१ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. विश्वेश्वर^० (→विद्येश्वर^०); ब१ दे१.३.४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. विद्युत् (→विद्या). -b) ब१ ^०तश्रमः, दे५ ^०तप्रभा, दे१० ^०नश्रया, द१ ग१.२ ^०तश्रया, म१ ^०तश्रिया (→^०तश्रमा). -c) दे८-१० न१ ग२ विद्यामायी (→विद्यामयी). -d) ब३ ^०वदनानुजा, दे५ ^०वदनाहजा (→^०वदनात्मजा).

१३८. -a) ब३ दे१.६.८.१० सहस्ररश्मि-(दे१०^०शमी) (→सहस्ररश्मिः); द१ सत्यस्था, ग२ पद्मस्था (→सत्त्वस्था). -b) का१ ब१-३ दे२.४-६ न१ ते१ ज्वा (न१ ज्व-)लिनी (→क्षालिनी); का१ ब१-३ दे२.३.५.६ ते१ सन्माना (ब२.३^०नो), दे१ म१ सन्मयी, न१ समयी (?), द१ मुर्वे. मुए. मुब. मृण्मयी, ग२ मन्मया (→सन्मयी). -d) का१ ब१.२ दे२ न१ ग१.२ तेजसी (→तैजसी); दे१ पद्मरोधिका (→पद्मबोधिका).

१३९. -a) द१ ग१.२ म१ हिमालया^० (→महामाया^०); ब२ महामात्रो, ब३ ग२ महामान्या, दे१ विश्वमान्या (→श्रया मान्या). -d) दे१ चेकितानामृतप्रदा, दे२.५ चेकितान्यमितप्रभा, दे६ चेकितानामितप्रभा, द१ ग१.२ म१ चेकितानीसितप्रभा.

१४०. -a) का१ ब१-३ दे१-६ द१ ग१.२ म१ वि (ब३ द१ ग१ वी)श्वेश्वरी (→वीरेश्वरी). -d) दे८.९ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. पद्मभासिनी, ते१ पद्ममालिनी, द१ म१ पद्मवासिनी (→पद्मवासिनी); दे१***पद्मवासिनी.

वे१.१२.१२८ सदानन्दा सदाकीर्तिः सर्वभूताश्रयस्थिता ।
वाग्देवता ब्रह्मकला कलातीता कलारणिः ॥१४१॥
ब्रह्मश्रीर्ब्रह्महृदया ब्रह्मविष्णुशिवप्रिया ।
व्योमशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिः परागतिः ॥१४२॥
क्षोभिका बन्धिका भेद्या भेदाभेदविर्वजिता ।
अभिन्नाभिन्नसंस्थाना वंशिनी वंशहारिणी ॥१४३॥
गुह्यशक्तिर्गुणातीता सर्वदा सर्वतोमुखी ।
भगिनी भगवत्पत्नी सकला कालकारिणी ॥१४४॥

१४१. -a) का१ व१-३ दे२.३.५.६ म (दे२.५ श) तानन्दा, ते१ शतानन्ता (→सदानन्दा); का१ व१.३ दे२.३.५.६ सतां (ब३ °ता) कीर्तिः (→सदाकीर्तिः). -b) दे१० सर्गभूता° (→सर्वभूता°); का१ व२.३ दे२-५ द१ ग१ [आ]श्रयस्थिता, दे१.१० ग२ [आ]श्रयास्थिता (→[आ]श्रयस्थिता). -d) दे१० कलानीता, द१ ग१.२ म१ कल्पातीता (→कलातीता); का१ न१ कलारिणी, ब३ कलात्मना, दे३ कलावलिः, दे८-१० ग१ म१ मुर्वे. मु. मुब. कलारणी, ग२ कलारणिः (→कलारणिः).

१४२. दे८-१० द१ ग१.२ म१. ab ○. -a) का१ दे२.५ ब्रह्मणी, दे१ ब्रह्मयी (?) (→ब्रह्मय्यी); का१ दे२ श्रीब्रह्महृदया (→ब्रह्महृदया). -b) का१ व१.२ दे२.४.५ न१ ते१ °प्रजा, दे१ °प्रभा, दे३.६ °प्रदा (→°प्रिया). -c) व१ ध्यानशक्तिः, दे१.६.१० ग१ व्योमशक्तिः, दे२ व्यक्तशक्तिः, दे५ सोमशक्तिः, व१ ब्रह्मशक्तिः (→व्योमशक्तिः). -d) दे१ क्रियाशक्तिः, ग१ ध्यानशक्तिः (→ज्ञानशक्तिः); दे१ परागतिः, दे४ प्रियागतिः, दे५ परागतिः (→परागतिः).

१४३. -a) व३ दे३.६ म१ क्षोभिता, दे२ क्षोभिणी, + क्षोभिका, दे५ क्षोभिना (?) (→क्षोभिका). -b) व१ बन्धिका, व२.३ दे१ द१ ग१.२ वन्धि(द१ °व्धि)का, न१ बुधिका (?), म१ पन्धिका (→बन्धिका); का१ मोघा, दे१ विद्या, दे५ म१ भेत्ता (→भेद्या); दे४ कर्माभिधायका भेद्या. -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वशिनी, ग२ शशिनी (→वशिनी).

१४४. दे५. ○ (द.सं.). -a) व२ ब्रह्मशक्तिर्, द१ ग१.२ गुह्यशक्तिर्, म१ शुभाशक्तिर् (→गुह्यशक्तिर्); न१ गुणातीता, द१ ग१ गुहातीता, म१ गुहातीता, + गुणातीता (→गुणातीता). -c) दे४ भवानी (→भगिनी). -d) दे४ सक्तना (→सकला); दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कालहारिणी, द१ ग१.२ म१ कालरुपिणी (→कालकारिणी).

१४५. मुए. ab ○. -a) का१ सर्वतः, ग१ म१ सर्वजित्, ग२ सर्वदिक् (→सर्ववित्); दे५ सर्ववित्

सर्ववित् सर्वतोभद्रा गुह्यातीता गुहारणिः ।
प्रक्रिया योगमाता च गङ्गा विश्वेश्वरेश्वरी ॥१४५॥
कपिला कापिला कान्ता कनकाभा कलान्तरा ।
पुण्या पुष्करिणी भोक्त्री पुरंदरपुरस्सरा ॥१४६॥
पोषणी परमैश्वर्यभूतिदा भूतिभूषणा ।
पञ्चब्रह्मसमुत्पत्तिः परमार्थार्थविग्रहा ॥१४७॥
धर्मोदया भानुमती योगिज्ञेया मनोजवा ।
मनोहरा मनोरक्षा तापसी वेदरुपिणी ॥१४८॥

सर्वसौभद्रा. -b) दे१ गुह्यरूप-, दे८-१० न१ द१ ग१.२ म१ गुह्या (ग२°ह्य-) गूढा (दे१० द१ म१ °ह). (→गुह्यातीता); का१ दे२.५.६.८-१० ते१ मुब. गुहारणी, दे३ न१ द१ ग१.२ गुहारिणी, म१ विभाविनी, मुर्वे. मुए. गुहावलिः (→गुहारणिः). -c) द१ ग१.२ आश्रया (→प्रक्रिया); दे५ °माभाव (→°माता च); दे२ प्रक्रिया योगिनी माता, म१ सर्वाश्रया योगमाता. -d) का१ दे२ गङ्गा विश्वेश्वरीति च, ग२*सा विश्वेश्वरी.

१४६. ग२. ab ○. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. कलिला (→कपिला); दे१.४.८-१० ते१ द१ ग१ मुर्वे. मुए. कपिला (दे२ °का) (→कापिला). -b) दे५.६ कनकाया (दे५ °मा) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कमलाभा, द१ ग१ कनकाला, म१ जनकाला (→कनकाभा); दे१० कलान्तरा, + कलानना (→कलान्तरा). -c) ग२ कन्या (→पुण्या); न१ ग१.२ पुष्करणी (→पुष्करिणी). -d) दे४ °पुरःसदी (→°पुरस्सरा).

१४७. -a) व३ दे५.१० न१ ते१ ग२ मुर्वे. मुए. पोषिणी, ग१ पौषणी (?) (→पोषणी); दे४ द१ ग१.२ म१ परमैश्वर्या (→परमैश्वर्य-). -b) द१ ग२ म१ °भूतिका (→°भूतिदा); दे४ ते१ भूतिभूषणी, म१ भूतिभाषणा (→भूतिभूषणा). -c) द१ ग१.२ म१ परं (→पञ्च-). -d) का१ व१-३ दे२-६ ते१ परमात्मा (का१ दे२ °र्था, दे५ °या) त्म (व१ दे६ °र्थ) विग्रहाः (दे२ °हः).

१४८. -a) दे३ भावप्रती, दे६ भावमती (→भानुमती). -b) ग२ योगिज्ञेया (→योगिज्ञेया); व१ मनोजवाः, ग२ मनोरमा (→मनोजवा). -c) का१ व१-३ दे१.२ न१ ते१ मनोहरी (दे१ °रिर्), दे४ महोदरा, ग२ महोजसा, म१ महोजवा, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. मनोरमा (→मनोहरा); का१ मनोवस्की, दे२.४.८.९ न१ द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. मनोरक्षा, दे५ मनोरक्षी, दे१० मनोरक्ता, ग१ महोरक्ता (→मनोरक्षा). -d)

वेदशक्तिर्वेदमाता वेदविद्याप्रकाशिनी ।
योगेश्वरेश्वरी माता महाशक्तिर्मनोमयी ॥१४९॥
विश्वावस्था विद्यन्मूर्तिर्विद्युन्माला विहायसी ।
किनरी सुरभी वन्द्या नन्दिनी नन्दिवल्लभा ॥१५०॥
भारती परमानन्दा परापरविभेदिका ।
सर्वप्रहरणोपेता काम्या कामेश्वरेश्वरी ॥१५१॥
अचिन्त्याऽचिन्त्यविभवा हल्लेखा कनकप्रभा ।
कूष्माण्डी धनरत्नाढ्या सुगन्धा गन्धदायिनी ॥१५२॥

द१ ग१ म१ हायसी, ग२ तपसी (→तापसी); द१ ग२ म१ देव-
रूपिणी (→वेदरूपिणी).

१४९. ग२. cd ○. -a) दे१० वेदमता (→वेदमाता).
-b) दे३.५ °विकाशिनी, द१ ग१.२ म१ °प्रदायिनी (→°प्रका-
शिनी). -c) दे८.९ वागेश्वरेश्वरी, ग१ देवशक्तिर्वेद- (→योगे-
श्वरेश्वरी); का१ ब१-३ दे१-६.८-१० न१ ते१ माला (दे५°ना)
(→माता). -d) ब२ मनोहरा, ब३ मनोन्मयी, दे५ मनोमया
न१ महामयी (→मनोमयी).

१५०. ग२. ○. -a) का१ विश्वावस्था चिन्मूर्तिर,
ते१ विश्वावस्था जगन्मूर्तिर, ग१ विश्वा च सा वीर्यमूर्तिर.
-b) ते१ विद्युस्ताला, द१ ग१ विद्युन्माया (→विद्युन्माला).
-c) ब१.२ दे२.४ सुरभीर (?), दे१ न१ ते१ सुरभीर, दे५
सुरभीर, म१ सुरती (?) (→सुरभी); का१ चण्ड-, ब२ दे१.६.
८-१० ग१ मुर्वे. मुए. मुब. विद्या (→वन्द्या). -d) ब२ नर-
वल्लभा, ते१ नन्दिनी (→नन्दिवल्लभा).

१५१. ग२. ab ○. -b) ब१ दे१.८-१० म१ परावर°
(→परापर°); द१ °विभेदकी, ग१ °विवेदनी, म१ °विवेदकी
(→°विभेदिका). -c) न१ ग१.२ म१ सर्वप्रक(ग१°का.)रणोपेता.
-d) दे८-१० कामा (दे१० °म), न१ ग१ काम्य-, ग२ काव्या
(→काम्या); ब२.३ दे५ म१ काम्येश्वरेश्वरी (→कामेश्वरेश्वरी).

१५२. -a) का१ ब१ दे१.२.४.५ ते१ मुर्वे. मुए.
अचिन्त्यानन्त°, दे८-१० द१ ग१.२ म१ मुब. अचिन्त्यानन्त°
(→अचिन्त्याचिन्त्य°); दे४ °प्रभवा (→°विभवा). -b) ब१-३
दे३ भूलेखा, दे१ हल्लेखा (?), दे५ दोलास्था, दे१० हल्लेखा (?),
ते१ सुमुखी, द१ मुर्वे. मुए. मुब. भूलेखा, ग१ भूलेखा, म१ भूलेखा
(→हल्लेखा); दे१० कमलप्रभा (→कनकप्रभा). -c) द१. ग१.२
म१ कूष्माण्डा (ग२ °ण्ड) (→कूष्माण्डी); दे३.५.१० धनरत्नाढ्या,
दे४ नवरत्नाढ्या, ग१ धनुरत्नाढ्या, म१ [अ]थ सुरत्नाढ्या
(→धनरत्नाढ्या). -d) ब३ स्वगन्धा (→सुगन्धा).

त्रिविक्रमपदोद्भूता धनुष्पाणिः शिवोदया ।
सुदुर्लभा धनाध्यक्षा धन्या पिङ्गललोचना ॥१५३॥
शान्तिः प्रभावती दीप्तिः पङ्कजायतलोचना ।
आद्या हृत्कमलोद्भूता गवां माता रणप्रिया ॥१५४॥
सत्क्रिया गिरिजा शुद्धा नित्यपुष्टा निरन्तरा ।
दुर्गाकात्यायनीचण्डी चर्चिका शान्तविग्रहा ॥१५५॥
हिरण्यवर्णा रजनी जगद्यन्त्रप्रवर्तिका ।
मन्दराद्रिनिवासा च शारदा स्वर्णमालिनी ॥१५६॥ वें१.१२.१४४

१५३. द१. ○. -a) ग१ योत्रिक्रम° (→त्रिविक्रम°);
द३ °पदोद्भूता (→°पदोद्भूता). -b) दे१० धनुष्पाणि (?)
(→धनुष्पाणि); दे३ शिवोदया (?), दे६ शिवोदया, ग२
शिवोदया, म१ रवोदया (→शिवोदया). -c) ब२ सुदुर्लभा, ब३
सुदुर्लभा, ग२ सुदुर्लभा (→सुदुर्लभा); दे४ धनाधारा, दे५
धनाधारा, ग१ म१ धनाधारा (→धनाध्यक्षा). -d) का१
धन्या, दे४ धन्या (→धन्या).

१५४. द१. ab ○. -a) का१ ब३ दे२-५ न१ ते१**
(→शान्तिः); दे३ दीप्ति-, दे४ दृष्टिः (→दीप्तिः). -c) ब१
दे१० आद्या, ग१ म१ आद्या, ग२ आद्या (→आद्या); ब१.३ दे३.६
ऊर्ध्व, दे४.८-१० द१ म१ मुर्वे. मुए. भूः, ग१ भू, ग२ [आ]ली (?)
(→हृत्°); दे१ द१ ग१.२ म१ °कमलोद्भूता (→°कमलोद्भूता).
-d) ग२ भवन् (→गवां); दे१.१० मात (?), न१ मां ता-
(→माता).

१५५. -a) दे८.९ सत्क्रिया, ते१ शक्तिजा (→सत्क्रिया);
का१ ब१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गिरिजा (→गिरिजा);
मुर्वे. मुए. मुब. शुद्धिर् (→शुद्धा). -b) दे६ निरन्तरः
(→निरन्तरा). -c) दे२ कात्यायिनी (→कात्यायनी); दे३
वर्णा (?), दे१ द१ ग१.२ म१ चण्डा (→चण्डी). -d) दे८-१०
मुर्वे. मुए. मुब. चर्चिताङ्गा सुविग्रहा.

१५६. -a) दे३ हिरण्यवर्णा, दे४ हिरण्यवर्णा, ते१
हिरण्यवर्णा (→हिरण्यवर्णा); दे१ ति(?)रजा, दे८-१० द१ ग१
म१ मुर्वे. मुए. मुब. जगती, ग२ हरिणी (→रजनी). -b)
ब१ दे६.१० जगद्यन्त°, ब२.३ जगद्यन्त°, ते१ जगद्यन्त्रा°, द१
जगद्यन्त्र°, ग१ जगद्यन्त्र°, ग२ जगद्यन्त्र° (→जगद्यन्त्र°); दे१
°प्रवर्तिका, दे१० °प्रकीर्तिता (→°प्रवर्तिका); दे१ जगद्यन्तर-
वर्तिका. -c) का१ दे२ मन्दराद्रि-, ब३ मन्दराद्रिर्, ग१
मन्दरश्री- (→मन्दराद्रि-); का१ दे२ -निरासा च, ग२
-निवासा (→निवासा च). -d) दे८-१० गरदा, द१ ग१.२

१.१४४ रत्नमाला रत्नगर्भा पृथ्वी विश्वप्रमाथिनी ।
पद्मानना पद्मनिभा नित्यतुष्टाऽमृतोद्भवा ॥१५७
धुन्वती दुःप्रकम्पा च सूर्यमाता दृषद्वती ।
महेन्द्रभगिनी मान्या वरेण्या वरदपिता ॥१५८
कल्याणी कमला रामा पञ्चभूता वरप्रदा ।
वाच्या वरेश्वरी वन्द्या दुर्जया दुरतिक्रमा ॥१५९
कालरात्रिर्महावेगा वीरभद्रप्रिया हिता ।

म१ स्वर्णदा, मुवें. मुए. गरहा (→शारदा); ग१ स्वर्णशायिनी,
ग२ स्वर्णशालिनी, म१ स्वर्णदायिनी (→स्वर्णमालिनी).

१५७. -a). व१ बहुमाला, म१ रत्नमाला (→रत्नमाला).
-b) दे१.८-१० ग२ म१ पुष्टिर्, न१ वृष्टिर्, द१ मुष्टिर्, मुवें.
मुए. मुब. पुष्टिर् (→पृथ्वी); का१ विश्वप्रमाथिनी, दे१ म१
विश्वप्रसाधिनी, द१ ग१ विश्वप्रसादिनी (ग१ °दनी), ते१ विश्व-
प्रमोदिनी (→विश्वप्रमाथिनी). -c) का१ दे२.५ द१ पद्मानना,
दे३-१० मुवें. मुए. पद्मानना (→पद्मानना). -d) दे१ द१
ग१.२ म१ नित्यतुष्टा, मुवें, मुए. नित्यतुष्टा (→नित्यतुष्टा).

१५८. -a) क१ धुन्वता, न१ धुन्वती, ते१ धुन्वती, द१
म१ धन्वकी (?) ग१ सन्वकी (?), ग२ धन्वनी (→धुन्वती);
का१ दुःप्रकम्पा च (?), व२ निष्प्रकम्पा च, दे१-३.८.१० मुवें.
मुए. मुब. दुष्प्रकम्पा च, दे५ दुष्प्रकर्मा च, द१ पुष्पकं यात्रा,
ग१ पुष्पकी यात्रा, ग२ पुष्पचक्रांसा, म१ पुष्पकन्धात्री (→दुःप्र-
कम्पा च); व३ धन्वन्तरी दुष्प्रकम्पा, दे४ मातृवंती दुःप्रकम्पा.
-b) दे२ वृहद्वती, द१ ग१.२ म१ वृषद्व(द१ °ण्व)ती (ग२ म१-
°वी) (→दृषद्वती). -c) दे१ द१ ग१.२ म१ सैन्या, दे३-१० मुवें.
मुए. मुब. सौम्या (→मान्या). -d) दे१ वरेण्या, ग२ वरेण्यो
(→वरेण्या); व१ वरदायका, व२ दे४ द१ ग१.२ म१ वरदायिनी,
व३ दे३.६ वरदायता, दे१ वरदा मता, दे३-१० मुवें. मुए. मुब.
वरदायिका, ते१ वरदापरा (→वरदपिता).

१५९. -a) व१.३ दे३.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. वासा,
व२ दे१.२.४.६ न१ वामा, द१ ग१.२ म१ कामा (→रामा). -b)
व१-३ दे३-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. पञ्चभूता (→पञ्चभूता);
न१ ग१ वरप्रभा (→वरप्रदा). -c) दे४ वाच्या, दे५ वाध्या,
दे१० वाच्या, ते१ वार्या, ग२ विद्या (→वाच्या); दे१.४ द१ ग१.२
म१ विश्वेश्वरी, दे३.९ चरेश्वरी, ते१ ***री (→[अ]मरेश्वरी);
दे३-१० मुवें. मुए. विद्या (→वन्द्या). -d) दे३ त्वरति-
क्रमा (→दुरतिक्रमा).

१६०. ग२. ○. -a) दे१ महादेशा, दे१० महावेदा
(→महावेगा). -b) दे१० वीरभद्रा (→वीरभद्र-); दे५ प्रिया-

भद्रकाली जगन्माता भक्तानां भद्रदायिनी ॥१६०
कराला पिङ्गलाकारा नामभेदाऽमहामदा ।
यशस्विनी यशोदा च षडध्वपरिवर्तिका ॥१६१
शङ्खिनी पद्मिनी सांख्या सांख्ययोगप्रवर्तिका ।
चैत्रा संवत्सराख्ण्डा जगत्संपूरणीन्द्रजा ॥१६२
शुम्भारिः खेचरी स्वस्था कम्बुग्रीवा कलिप्रिया ।
खगध्वजा खगारूढा परार्ध्या परमालिनी ॥१६३

हिती (?), न१ °प्रियारमा, द१ °प्रिया हता, म१ °प्रियावहा
(→°प्रिया हिता). -c). व१ दे१.४.८-१० न१ ते१ जगन्माया,
ग१***ता (→जगन्माता). -d) ग१ भक्तिदायिनी (→भद्र-
दायिनी).

१६१. ग२. ○; द१ ग१ म१. cd ○. -a) दे४
कराल- (→कराला); व१ द१ ग१ म१ पिङ्गलाकारा, दे६ पित्त
लाकारा (→पिङ्गलाकारा). -b) व१ रोमभेदा, दे१.८-१० ग२
मुवें. मुए. मुब. कामभेदा, न१ महाभेदा, द१ ग१ म१ कामदेहा
(द१-देहान्) (→नामभेदा); दे१ महामता, दे२ महामला, दे४ न१
महामना, दे३-१० मुवें. मुए. मुब. महास्वना, द१ म१ महात्मिका,
ग१ गुहात्मिका (→महामदा). -c) का१ व१-३ दे२-६ न१ ते१
तपस्विनी (→यशस्विनी). -d) का१ व१.२ दे२.४ न१ षडर्ध-,
दे१ षड्व- (?), दे३.६ षड्गर्भ-, दे५ षड्वर्ग-, दे१० षडध्व-, ते१
गन्धर्व- (→षडध्व-); का१ व१.३ दे२-६ °परिवर्तिनी, दे१०
-पविर्जिता, न१-परिवर्धिनी, ते१-परिवादिनी (→परिवर्तिका).

१६२. -a) का१ व१-३ दे२.४-६.८-१० न१ ते१ द१ ग२
म१ सांख्या (→सांख्या). -b) व२ दे२.३.६ सांख्ययोगप्रवर्तिता,
ते१ सांख्यमार्गप्रवर्तिका. -c) व२.३ दे२.३.६ चैत्री, द१ चैता,
दे५ चित्री (→चैत्रा); का१ दे२.५ ख्ण्डा, व१.३ दे३ ते१ ख्ण्डा
(→ख्ण्डा). -d). दे१ संरूपिणी° (→संपूरणी°); का१ दे५
ह्यजा, दे१-रजा, दे२.८-१० मुवें. मुए. मुब. ध्वजा (→[इ]न्द्रजा).

१६३. -a) का१ दे१० शुभांगी, दे१ शुम्भारिः, दे३
स्वस्थानिः, दे४ पंचाली, दे३.९ न१ द१ शुभारो° (→शुम्भारिः);
द१ केचरी (→खेचरी); का१ दे३.९ न१ म१ स्वस्था, दे१
सुस्था (→स्वस्था). -b) म१ नीलग्रीवा (→कम्बुग्रीवा);
न१ खलप्रिया, ते१ कविप्रिया, द१ म१ कलाप्रिया, ग१
कालान्तका, ग२ कलाश्रया (→कलिप्रिया). -c) दे१ खगध्वना,
ग२ खगध्वजा (→खगध्वजा); व३ गजारूढा, ग१ खगारूढा*
(→खगारूढा). -d) व१.३ दे३.६ परार्धपर°, व२ दे१.२ परार्धा
(दे२°र्चा) पर° (दे१ °मर°), दे३ वराहमिग(?), दे९ वराहो-
भग°, दे१० वराहविर°, न१ परार्धाविर°, द१ म१ परासु (द१°सा)

ऐश्वर्यवर्त्मनिलया विरक्ता गरुडासना ।
जयन्ती हृद्गुहा रम्या गह्वरेष्ठा गणाग्रणीः ॥१६४
संकल्पसिद्धा साम्यस्था सर्वविज्ञानदायिनी ।
कलिकल्मषहन्त्री च गुह्योपनिषदुत्तमा ॥१६५
निष्ठा दृष्टिः स्मृतिव्याप्तिः पुष्टिस्तुष्टिः क्रियावती ।
विश्वामरेश्वरेशाना भुक्तिर्मुक्तिः शिवाऽमृता ॥१६६
लोहिता सर्पमाला च भीषणी वनमालिनी ।

भग^०, ग्रा^१ ** संभग, ग्रा^२ परा*भग^० (→पराध्या पर^०); दे^{१०}
°मानिनी, न^१ °मायिनी (→°मालिनी).

१६४. -a) का^१ दे^२ ऐश्वर्यवर्त्ति-, दे^१ ऐश्वर्यपद्मा,
दे^५ ऐश्वर्यवर्त्मा, ग्रा^२ ऐश्वरापद्म-, म^१ ऐश्वर्यसदम-
(→ऐश्वर्यवर्त्म-). -b) ते^१ विरजा (→विरक्ता); व^१ गरुडाशन
(?) (→गरुडासना). -c) दे^१ भृगुहा, दे^३ -न्तङ्गुहा(?),
दे^५ हृद्गुहा, दे^{८-१०} भं(दे^{१०} भ)गहा, द^१ ग्रा^१ भृगुहा, ग्रा^२
पुरह(रा) (→हृद्गुहा); दे^४ रम्या(?), मुव^०. मुए.
मुब. रम्या (→रम्या); म^१ जयन्ती भृगुहारी सा.
-d) का^१ गह्वरेष्ट-, व^{१-३} दे^३ शङ्करेष्ट- (व^२ °ष्टु, दे^३ °ष्टा), दे^१
शंकरस्था, दे^२ गह्वरेष्टव-, दे^४ गह्वरेष्टा, दे^५ गह्वरेष्टव-, दे^६
करेष्टा, न^१ गह्वरेष्टा(?), ते^१ गुह्यविद्या, ग्रा^२ म^१ गह्वरोष्ठा(ग्रा^२
°ष्ठा) (→गह्वरेष्टा); व^२ ग्रा^१ म^१ गुणाग्रणी, दे^६ गणा-
ग्रहणी (→गणाग्रणी:).

१६५. -a) ग्रा^१ संकल्पसिद्धा (→सङ्कल्पसिद्धा); द^१
शाप्पस्था (?), ते^१ सामान्या (→साम्यस्था). -b) व^१ दे^४ ते^१
सर्वविज्ञानदायिका. -c) दे^{८-१०} मुव^०. मुए. कलिः कल्मषहन्त्री
च. -d) न^१ गुह्योपनिषदुत्तमा.

१६६. -a) का^१ दे^{२.४.५} नित्या(→निष्ठा); व^१ दिष्टिः,
दे^{१.१०} न^१ द^१ ग्रा^१ दृष्टिः, दे^२ सृष्टिः, ग्रा^२ मृष्टिर् (→दृष्टिः);
ग्रा^२ धृतिस् (→स्मृतिर्); ग्रा^२ तुष्टिः (→व्याप्तिः). -b) दे^{३.६}
द^१ म^१ तुष्टिः पुष्टिः, दे^{१०} पुष्टिः सृष्टिः, ग्रा^२ पुष्टिः*** (→पुष्टि-
स्तुष्टिः); दे^४ ग्रा^१ क्रियामतिः (→क्रियावती); दे^१ स्तुतिसृष्टि-
कलावती. -c) ते^१ विद्या^० (→विश्व^०); का^१ ग्रा^१ महेश्वरे(ग्रा^१
री-) शाना (ग्रा^१-नी), दे^१ [अ]मरास्वानां (?), दे^{१०} [अ]
मरेश्वरे शाना, ते^१ माहेश्वरीशाना ग्रा^२ [अ]मरे**शान-
(→[अ]मरेश्वरेशाना); म^१ विश्वामरेशानाभुक्तिर्. -d) व^३
भक्तिर्, ते^१ म^१ व्यक्तिर् (→भुक्तिर्); दे^{६.८-१०} मुक्तिः, ग्रा^२
(बुद्धिर्) मुक्तिश् (→मुक्तिः); दे^{२.४} शिवाऽमृता, दे^{१०} शिवात्मिका
(→शिवामृता).

अनन्तशयनाऽनन्या नरनारायणोद्भवा ॥१६७
नृसिंही दैत्यमथनी शङ्खचक्रगदाधरा ।
संकर्षणसमुत्पत्तिरम्बिकापादसंश्रया ॥१६८
महाज्वाला महामूर्तिः सुभूर्तिः सर्वकामधुक् ।
सुप्रभा सुस्तना गौरी धर्मकामार्थमोक्षदा ॥१६९
भ्रूमध्यनिलया पूर्वा पुराणपुरुषारणिः ।
महाविभूतिदा मध्या सरोजनयना समा ॥१७० वं१.१२.१५८

१६७. -a) द^१ ग्रा^१ लोहिका (→लोहिता); का^१ व^२
दे^{२.४.६} ग्रा^२ सर्पमाता, व^१ सर्वमाला, व^३ दे^३ ग्रा^{१.२} म^१ सर्व-
माता, दे^५ सर्पभाव-, ते^१ सर्वमूला (→सर्पमाला). -b) का^१
व^१ दे^{१.२.४.५.६} ग्रा^{१.२} म^१ भीषणा (दे^५ °णां ?) (→
भीषणी); का^१ व^{२.३} दे^३ नरमालिनी, दे^२ सर्वमालिनी, दे^५
वरमालिनी (→वनमालिनी). -c) का^१ अनन्तनयना, द^१
ग्रा^{१.२} म^१ अनन्तशरणा (→अनन्तशयना); का^१ [अ]नान्या,
दे^{१.४} मुव^०. मुए. मुब. [अ]नन्ता, दे^५ रम्या, ग्रा^२ नित्या
(→[अ]नन्या). -d) दे^३ नरनारायणा भुवा.

१६८. -a) दे^१ न^१ ते^१ ग्रा^२ नृसिंहा (→नृसिंही);
का^१ दे^{१०} ग्रा^१ दैत्यमथिनी (→दैत्यमथनी). -b) म^१ °गदा-
धरी (→°गदाधरा). -c) दे^{१.८-१०} द^१ ग्रा^{१.२} म^१ मुव^०.
मुए. संकर्ष (दे^१ द^१ °वि)णी (→सङ्कर्षण-). -d) का^१ दे^{२.५}
अम्बिकापात^० (?), दे^१ अम्बिकापद^०, ते^१ अम्बिकेशान^०, द^१
ग्रा^{१.२} म^१ अम्बिकापर^० (→अम्बिकापाद^०).

१६९. -a) व^३ महाज्वाला, दे^२ महाज्ञाना, दे^४ महाबला,
दे^{८-१०} महाभूतिः, ग्रा^१ महावृत्तिस्, मुव^०. मुए. मुब. महाभूतिः
(→महाभूतिः). -b) न^१ °कामधुक् (→°कामधुक्); द^१ सर्व-
कामधुगीश्वरी, पूर्तिस्सर्वकामधुक्, ग्रा^२ सर्वकामधुगीन्द्रजा, म^१
सर्वकामधुगद्रिजा. -c) दे^४ सुवक्त्रा, दे^{८-१०} मुव^०. मुए. शुभ्रा
च(→सुप्रभा); का^१ व^१ दे^५ ग्रा^१ सुस्तनी (→सुस्तना); ते^१ सौरिः,
मुव^०. मुए. मुब. सौरी (→गौरी); द^१ शुभा सुवदना शौरी,
द^१ शुभगी सुस्तनी गौरी, ग्रा^२ सुस्थनी गौरी कल्याणी, म^१ सुस्तनी
गौरी हृदा च. -d) दे^{१०} सर्वकामा^० (→धर्मकामा^०).

१७०. -a) दे^{१.६.९} भ्रूमध्य-, दे^३ भ्रूकमत्प-, दे^४ भ्रूमध्यं,
ग्रा^२ भ्रूमध्या (→भ्रूमध्य-); म^१ सूक्ष्मा (→पूर्वा). -b) म^१
पुराणी (→पुराण^०); का^१ व^{१.२} दे^{२.३.५.६} न^१ ते^१ द^१ ग्रा^{१.२}
°पुरुषारणी (ते^१ द^१ ग्रा^१ °णीः) (→°पुरुषारणिः). -c) का^१
मध्य-, दे^{३.६} मेध्या, दे^४ वंधा (→मध्या). -d) का^१ व^३ दे^२.
३.५.६.१० सरोजनयनासना.

१२.१५८वे अष्टादशभुजाऽनाद्या नीलोत्पलदलप्रभा ।
 सर्वशक्त्यासनाख्ण्डा धर्माधर्मार्थवर्जिता ॥१७१॥
 वैराग्यज्ञाननिरता निरालोका निरिन्द्रिया ।
 विचित्रगहनाधारा शाश्वतस्थानवासिनी ॥१७२॥
 स्थानेश्वरी निरानन्दा त्रिशूलवरधारिणी ।
 अशेषदेवतामूर्तिर्देवता वरदेवता ।
 गणाम्बिका गिरेः पुत्री निशुम्भविनिपातिनी ॥१७३॥
 अवर्णा वर्णरहिता निवर्णा बीजसंभवा ।
 अनन्तवर्णाऽनन्यस्था शंकरी शान्तमानसा ॥१७४॥

१७१. -a) का^१ भुजानासा, ब^२ भुजाराध्या, दे^५ भुजानामा, दे^६ भुजावामा (→भुजानाद्या). -c) दे^३ सर्व-
 शक्ता^०, ग^२ शर्वशक्त्या^० (→सर्वशक्त्या^०); दे^{१.४-६} समारूढा,
 (→सनाख्ण्डा). -d) ब^२ दे^{१.८-१०} द^१ ग^{१.२} म^१ धर्माधर्म-
 विवर्जिता, दे^{३.६} धर्मकामार्थवर्जिता.

१७२. ब^१. bcd ○. -b) दे^४ निराशोका (→निरा-
 लोका). -c) ब^२ ग^२ विचित्रा (→विचित्र-); ब^२ महती,
 ब^३ -ग्रहणा, ग^२ गणना, म^१ -गगना, + गमना (→गहना-);
 का^१ धीरा (→धारा). -d) दे^१ शाश्वत-, न^१ शाश्वती, द^१
 ग^{१.२} शाश्वता (→शाश्वत-).

१७३. ब^१. ○; द^१ ग^{१.२} म^१ पुस्तकेषु १७३d-
 १६७a ○. -a) दे^६ निजानन्दा, ग^१ निरानन्द-, ग^२
 वरानन्दा (→निरानन्दा). -c) ग^२ अशेषा (→अशेष-). -d)
 दे^४ न^१ ते^१ म^१ देवता परदेवता. -e) दे^४ शैलपुत्री (→गिरेः
 पुत्री).

१७४. ब^१. a ○; द^१ ग^{१.२} म^१. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a) दे^{३.६} सुवर्णा (→अवर्णा); ते^१ अवल्कावल्क-
 रहिता. -b) का^१ ब^२ दे^{३.५} ते^१ निर्वर्णा (ते^१ लका), मुर्वे. मुए.
 मुव. त्रिवर्णा (→निवर्णा); दे^{१.६.८-१०} मुर्वे. मुए. मुव.
 जीवसम्भवा ते^१ भीमसम्भवा (→बीजसम्भवा). -c) ब^१ [अ]
 नन्यस्थान्, दे^{१.६} नित्यस्था, दे^२ [अ]नन्तस्था, दे^५ मध्यस्था,
 दे^{८-१०} नान्यस्था (→[अ]नन्यस्था); ते^१ अनन्तवल्कामन्यस्था.
 -d) ब^२ दे^{१.४} शाङ्करी (→शङ्करी); दे^१ नित्यमानसा, दे^४
 शान्तमानसी, दे^{८-१०} नान्यमानसा (→शान्तमानसा); ब^१
 *****मानसी.

१७५. द^१ ग^{१.२} म^१. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 ब^३ अगोत्रागोतमी, दे^१ अगोत्रगोमती (→अगोत्रा गोमती);
 दे^{१.३} न^१ गोत्री, दे^३ गोत्री (→गोत्री). -b) ब^२ न^१ गुह्यरूप-
 (→गुह्यरूपा); का^१ ब^{१-३} दे^{१-५} गुणान्तरा, न^१ गणांतरा

अगोत्रा गोमती गोप्त्री गुह्यरूपा गुणोत्तरा ।
 गौर्गौर्गव्यप्रिया गौणी गणेश्वरनमस्कृता ॥१७५॥
 सत्यमात्रा सत्यसंधा त्रिसंध्या संधिवर्जिता ।
 सर्ववादाश्रया संख्या सांख्ययोगसमुद्भवा ॥१७६॥
 असंख्येयाऽप्रमेयाख्या शून्या शुद्धकुलोद्भवा ।
 बिन्दुनादसमुत्पत्तिः शंभुवामा शशिप्रभा ॥१७७॥
 विसङ्गा भेदरहिता मनोज्ञा मधुसूदनी ।
 महाश्रीः श्रीसमुत्पत्तिस्तमःपारे प्रतिष्ठिता ॥१७८॥
 त्रितत्त्वमाता त्रिविधा सुसूक्ष्मपदसंश्रया ।

(→गुणोत्तरा). -c) ब^{२.३} दे^{१.५} न^१ गौरी (दे^५ न^१ रीर्),
 दे^{१०} गौरी (→गौरीर्); ब^{२.३} दे^१ गवां (→गव्य-); दे^३
 गौणा, दे^४ गौणीर्, दे^५ गौरी (→गौणी).

१७६. द^१ ग^{१.२} म^१. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 ब^१ दे^१ सत्य * मा, दे^२ सभ्यमात्रा, दे^{५.१०} सत्यमाता, दे^{८.९}
 सत्यमाला, न^१ सत्यामाता (→सत्यमात्रा); का^१ ब^{२.३}
 दे^{१.८.१०} सत्यसंध्या (→सत्यसंधा). -b) का^१ सन्ध्यवर्जिता,
 ते^१ नन्दिवर्जिता (→सन्धिवर्जिता). -c) ब^१ सर्ववाचा, ब^३
 सर्ववेदा, ब^१ दे^{१.८-१०} न^१ सत्यवाचा, दे^४ सत्यशोभा, दे^६
 सर्ववाद्या, ते^१ सर्वभावा (→सर्ववादा); दे^{१.४.८-१०} न^१ मुर्वे.
 मुए. साङ्ग्या (→सङ्ख्या). -d) ब^१ विवर्जिता, + स^०समुद्भवा
 (→समुद्भवा).

१७७. द^१ ग^{१.२} म^१. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 का^१ प्रमेया (??), दे^५ प्रमेयात्मा (→प्रमेयाख्या). -b)
 का^१ शून्याशून्यकुलोद्भवा, ब^३ दे^४ शून्याशुद्धकुलोद्भवाः, दे^१
 शब्द्या शुद्धकुलोद्भवा. -c) दे^१ समुत्पत्ता (→समुत्पत्तिः). -d)
 ब^{१-३} दे^{२.६} शम्भुवामा, दे^१ शंभुरामा, दे^३ शम्भुर्माता, दे^४
 शम्भुदारी, ते^१ शंभोवामा, (→शम्भुवामा); दे^२ शशिप्रिया
 (→शशिप्रभा).

१७८. द^१ ग^{१.२} म^१. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 ब^३ विसङ्गी, दे^{१.४.८.९} न^१ पिशङ्गा, दे^३ विसर्गा, दे^५ विसङ्गी,
 दे^६ विसर्ग-, दे^{१०} पिशमां, ते^१ वंशगा (→विसङ्गा). -b)
 दे^{१०} मनोद्या (??) (→मनोज्ञा). -c) दे^१ महाश्री श्रीरत्नप-
 त्तिस्. -d) दे^{१०} तमः परप्रतिष्ठिता.

१७९. दे^४. cd ○; द^१ ग^{१.२} म^१. ○ (द्र. १७३
 पा. वि.). -a) का^१ दे^१ मात्रा (→माता); ब^२ विविधा
 (→त्रिविधा). -b) ब^३ स्वसूक्ष्म-, दे^{४.६.८-१०} सुसूक्ष्मा, ते^१
 मुमुक्षु- (→सुसूक्ष्म-); न^१ परसंश्रया (→पदसंश्रया). -c)

शान्त्यतीता मलातीता निर्विकारा निराश्रया ॥१७९
 शिवाख्या चित्तनिलया शिवज्ञानस्वरूपिणी ।
 दैत्यदानवनिर्मात्री काश्यपी कालकल्पिका ॥१८०
 शास्त्रयोनिः क्रियामूर्तिश्चतुर्वर्गप्रदशिका ।
 नारायणी नरोद्भूतिः कौमुदी लिङ्गधारिणी ॥१८१
 कामुकी ललिता भावा परापरविभूतिदा ।
 परान्तजातमहिमा बडवा वामलोचना ॥१८२
 सुभद्रा देवकी सीता वेदवेदाङ्गपारगा ।

दे३.६. ८-१० शान्ता(दे३.६ °न्या-)-तीता, ते१ सात्वतीश-, मुर्वे. मुए. मुब. शान्ताभीता (→शान्त्यतीता); दे३ मनातीता, दे५ मनानीता, दे८.९ मलागीता (→मलातीता). -d) दे४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. शिवाश्रया (→निराश्रया).

१८०. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) का१ दे२ शिवाख्याचित्तनिलया, ब३ विशालाक्ष्या चित्तनिलया, ब२ दे१.५.६ न१ शिवाख्याचिन्त्य (दे१ चित्त, दे५ वित्त, दे६ वृत्त, न१ शैव) निलया. -b) दे३ °स्वरूपणा, न१ °सुरूपिणी (→स्वरूपिणी). -c) ब२.३ दे६ °निर्मथनी, दे१ °निर्मथी (?), दे४ °निर्माती, दे८.९ °निर्मातृ, दे१० °निर्माद-, मुर्वे. मुए. मुब. °निर्माथी (→°निर्मात्री). -d) का१ काश्यपी (→काश्यपी); का१ दे५ कजि° (→काल°); ब१ दे१.४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. °कणिका, न१ °वर्णिका (→°कल्पिका).

१८१. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) ब२ शान्त्ययोनिः, दे१० शा(?)च योनिः, न१ शास्त्रयोनि- (→शास्त्रयोनिः); दे१ कृपामूर्तिश्, ते१ क्रिया*** (→क्रिया-मूर्तिश्). -b) ब३ चतुर्वर्ग°, दे१० सेतुर्वर्ग° (→चतुर्वर्ग°); का१ -२.३ दे३.५.६ -प्रदशिता, दे१ ते१ -प्रवर्तिका (→-प्रदशिका). -c) दे४ नारायणी (?) (→नारायणी); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. नरोत्पत्तिः (→नरोद्भूतिः). -d) ब१.२ दे३ कौमो (?) दी, दे५ कौ*री, दे१० कौमिकी, ते१ कौमारी (→कौमुदी); ब२ पिङ्गधारिणी (→लिङ्गधारिणी).

१८२. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) ते१ कामुकी (→कामुकी); मुर्वे. मुए. मुब. कलिता (→ललिता); ते१ तारा (→भावा). -b) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. परावरविभूतिदा, दे२ परापराविभूतिदा. -c) ब२ दे१ परार्थ-, ब३ मुब. पराद्ध-, दे५ परा तुं, दे६ पराकृज्, दे८.९ मुर्वे. मुए. पराङ्ग- (→परान्त-); न१ परान्तज्ञानमहिमा. -d) दे१ कलवा

मनस्विनी मन्युमाता महामन्युसमुद्भवा ॥१८३
 अमृत्युरमृता स्वाहा पुरुहूता पुरुष्टुता ।
 अशोच्या भिन्नविषया हिरण्यरजतप्रिया ॥१८४
 हिरण्या राजती हैमी हेमाभरणभूषिता ।
 विभ्राजमाना दुर्ज्ञेया ज्योतिष्टोमफलप्रदा ॥१८५
 महानिद्रासमुद्भूतिरनिद्रा सत्यदेवता ।
 दीर्घा ककुब्धिनी हृद्या शान्तिदा शान्तिवर्द्धिनी ॥१८६
 लक्ष्म्यादिशक्तिजननी शक्तिचक्रप्रवर्तिका ।
 त्रिशक्तिजननी जन्या षड्भिपरिवर्जिता ॥१८७ वें १.१२ १७५

वाललोचना, दे५ चंडवा वासलोचना, ते१ चतुरा (?) चारुलोचना.

१८३. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) न१ सुभद्र- (→सुभद्रा); दे१० सूता (→सीता). -b) दे४ देवदेवाङ्गपारगा, ते१ वेदवेदान्तपारगा. -c) दे१ मनस्विनां (→मनस्विनी); का१ मन्यमाना, दे१ मन्यमाता (→मन्युमाता).

१८४. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. अमृत्युर. ते१***स्युर (→अमृत्युर); दे४ अमृती (→अमृता); ब१ दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. [आ] स्वादा, दे४ स्वादी (→स्वाहा); दे६ अमृत्युत्तरतास्वादा. -b) ब१ पुरुहूता, दे४ पुरुहूतः (→पुरुहूता); ब१ पुरुष्टुता, ब३ पुरुष्टुता, ते१ पुरु ** (→पुरुष्टुता) -c) दे१.६ अमोघा (दे६ °घ) (→अशोच्या).

१८५. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) ब१.२ दे१.४.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. हिरण्य- (→हिरण्या); ब२ दे१ जननी, दे३ राजमी (?), दे६ न१ ते१ -रजती, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. -रजनी, (→राजती); ब१ दे६ न१ मुर्वे. मुए. हैमा, दे१ हेम-, दे२.१० हेमा (→हैमी). -b) का हैमाभ°, दे१ हिमाभ° (→ हैमाभ°).

१८६. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) दे१० °समुद्रूपी (?) (→समुद्भूतिर). -b) दे१ सर्वदेवता, ते१ सत्त्वदेवता (→सत्यदेवता). -c) का१ ते१ दीर्घा-, ब१ दे१ दीर्घा, (→दीर्घा); ब२ कादम्बिनी, दे१ कुमुदिनी, ते१***नी (→ ककुब्धिनी); का१ ब१ दे२.३ कृत्या, दे१० रुद्या (→हृद्या). -d) ते१ कान्तिदा (→शान्तिदा); दे६.८.९ ते१ °वर्द्धनी (→°वर्द्धिनी).

१८७. द१ ग्रा.२ म१. ० (द्र. १७३ पा. वि.). -a) न१ लक्ष्मादि° (→लक्ष्म्यादि°); दे१० °शक्तिर्जननी (→°शक्ति-जननी). -b) का१ दे२.५ °चन्द्रप्रवर्तिका, दे१ °वक्रप्रवर्तिका,

वै. १२. १७६

सुधामा कर्मकरणी युगान्तदहनात्मिका ।
 संकर्षणी जगद्धात्री कामयोनिः किरीटिनी ॥१८८॥
 ऐन्द्री त्रैलोक्यनमिता वैष्णवी परमेश्वरी ।
 प्रद्युम्नदयिता दान्ता युग्मदृष्टिस्त्रिलोचना ॥१८९॥
 महोत्कटा हंसगतिः प्रचण्डा चण्डविक्रमा ।
 वृषावेशा वियन्माता विन्ध्यपर्वतवासिनी ॥१९०॥
 हिमवन्मेहनिलया कैलासगिरिवासिनी ।
 चाणूरहन्तृतनया नीतिज्ञा कामरूपिणी ॥१९१॥
 वेदविद्याव्रतस्नाता धर्मशीलाऽनिलाशना ।

न₁ °जन्मप्रवर्तिका (→°चक्रप्रवर्तिका). -d) दे₁ परामूर्ति
 परिवर्तिका; दे₅ षड्गर्भे परिवर्जिता.

१८८. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 ब₁. ३ दे₁ स्वधामा (दे₁ °ता), दे₄ सुरता, दे₈. ९ मुर्वे. मुए.
 सुधौता, दे₁₀ सुतादौ, न₁ सुधाता (→सुधामा); ब₁ धर्मकरणी
 (→कर्मकरणी). -b) दे₂ युगान्ते (→युगान्त-). -c) का₁ ब₂
 दे₂. ३ सङ्कर्षणा, दे₁ संकर्षणी (→सङ्कर्षणी). -d) न₁
 कामयोनिः किरीटिनी.

१८९. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 न₁ ऐन्द्री त्रैलोक्यनमिता. -b) दे₉ वैष्णवी पारमेश्वरी.
 -c) दे₄ प्रद्युम्नदयिता (→प्रद्युम्नदयिता); दे₈-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 दान्ता, ते₁ कान्ता (→दान्ता). -d) ब₂ युगदृष्टि, दे₃. ६. ८. ९
 युग्मदृष्टि, दे₁₀ सु(?) भट्टि (→युग्मदृष्टि).

१९०. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 दे₃ ते₁ महोत्कटा (→महोत्कटा). -c) दे₁. ६ वृषावेगा, दे₂. ४.
 १० वृषावेगा (→वृषावेशा); दे₁ जगन्माता, ब₂. ३ दे₂. ३. ६ विय-
 न्मात्रा (→वियन्माता).

१९१. ब₁. ab ○; द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३
 पा. वि.). -a) दे₁ हिमवन्मेह°, दे₅ हिमवन्मेह°, ते₁ विमला
 मेह° (→हिमवन्मेह°). -c) का₁ चानूरहन्ती°, ब₁-३ दे₁-४. ६
 ते₁ चाणूरहन्ती°, दे₅ चा(?) पद्महन्ती° (→चाणूरहन्ती°); ब₃
 °सुनया, दे₃ °तभया (→°तनया). -d) दे₁ तितिक्षाक्षाम°,
 न₁ ज्ञातिज्ञाकाम° (→नीतिज्ञा काम°).

१९२. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 का₁ दे₃. ५. ६ वेदवेद्या°, दे₂ देववेद्या° (→वेदवेद्या°); दे₁₀ °व्रत-
 स्नाता, का₁ °कृतस्नाता* (?) (→°व्रतस्नाता). -b) का₁ दे₅

वीरभद्रप्रिया वीरा महाकालसमुद्भवा ॥१९२॥
 विद्याधरप्रिया सिद्धा विद्याधरनिराकृतिः ।
 आप्यायनी हरन्ती च पावनी पोषणी खिला ॥१९३॥
 मातृका मन्मथोद्भूता वारिजा वाहनप्रिया ।
 करीषिणी सुधावाणी वीणावादनतत्परा ॥१९४॥
 सेविता सेविका सेव्या सिनीवाली गरुत्मती ।
 अरुन्धती हिरण्याक्षौ मृगाङ्गा मानदायिनी ॥१९५॥
 वसुप्रदा वसुमती वसोद्धारा वसुंधरा ।
 धाराधरा वरारोहा वरावरसहस्रदा ॥१९६॥

°निलासना, ब₁ °शिताशना, दे₄ °निलाशया (→[ग्र]निला-
 शना); मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मसैलनिवासिनी, दे₈-१०
 ब्रह्मसै (दे₁₀ °शी)ला निरासिनी. -c) ब₂ दे₈-१० वीरभद्रा
 (→वीरभद्र-); दे₈-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रजा (→-प्रिया).
 -d) दे₁ महाकलि°, दे₈. ९ मुर्वे. मुए. मुब. महाकाम°
 (→महाकाल°).

१९३. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 ब₃ विद्याधराश्रयासिद्धा. -b) दे₃ विद्याधरनिराकृतिः. -c)
 का₁ ब₂. ३ दे₃-६ आप्या (दे₃ °था) यन्ती, दे₁ आप्यायनी (?)
 (→आप्यायनी). -d) दे₁ पार्वती, दे₅ पावना (→पावनी);
 दे₁ पोषणा, दे₄ पोषणी (→पोषणी); दे₁. ८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. कला (→खिला).

१९४. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -b)
 दे₁ वामनप्रिया (→वाहनप्रिया). -c) ब₃ दे₁. ६ स्वधा-
 (→सुधा-); ब₁. ३ दे₂-६ न₁ ते₁ वीणा (ते₁ °रा) (→-वाणी).
 -d) दे₅ वीणावादेन मत्परा.

१९५. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -a)
 का₁ दे₂. ३. ६. ८-१० ते₁ सेवका, दे₁ सेविता (→सेविका); का₁
 ब₁-३ दे₁-३. ५. ६ ते₁ सेवा, न₁ वासा (→सेव्या); दे₄ सेविता
 सेवकशिवा. -b) दे₃. ४. ६ सिनीवाली (→सिनीवाली); दे₄. ८
 गरुत्मती (→गरुत्मती). -c) दे₆ हिरण्याक्ष- (→हिरण्याक्षी).
 -d) का₁ दे₅ मृगाङ्गी, दे₆ मृतधा- (?) (→मृगाङ्गा);
 ते₁ मृदाकाराज्ञदायिनी.

१९६. द₁ ग्रा. २ म₁. ○ (द्र. १७३ पा. वि.). -b)
 का₁ वसुप्रदा (→वसुंधरा). -c) का₁ ब₁-३ दे₁-६ न₁
 वरानना, दे₁₀ धाराधारा (?), ते₁ वरासना (→धाराधरा).
 -d) ब₁-३ दे₂. ३. ५. ६ मुब. चराचर°, ते₁ परावर°, मुर्वे. मुए.
 परावास° (→वरावर°); का₁ दे₃. ५. ६ °सहस्रधा (→°सहस्रदा).

श्रीफला श्रीमती श्रीशा श्रीनिवासा शिवप्रिया ।
 श्रीधरा श्रीकरी कल्या श्रीधराद्धशरीरिणी ॥१९७
 अनन्तदृष्टिरक्षुद्रा धात्रीशा धनदप्रिया ।
 निहन्त्री दैत्यसङ्घानां सिंहिका सिंहवाहना ॥१९८
 सुषेणा चन्द्रनिलया सुकीर्तिश्छिन्नसंशया ।
 रसज्ञा रसदा रामा लेलिहानाऽमृतस्ववा ॥१९९
 नित्योदिता स्वयंज्योतिस्तमुका मृतजीवनी ।

१९७. द१ ग्रा.२ म१. a ॐ (द्र.१७३ पा. वि.). -a) ब३ दे२.३.५.६ श्रीफली (→श्रीफला); ब३ श्रीकरी, दे१ श्रेयसी, दे२ श्रीधरी (→श्रीमती). -b) का१ श्रीनिवासा, दे२ श्री निवासा, दे४.६ श्रीनिवासा (→श्रीनिवासा); ब१ शिव (प्रदा) प्रिया (→शिवप्रिया). -c) दे२.५ मुव. श्रीधरी (→श्रीधरा); ब२ दे१ ते१ श्रीकरा, दे६ श्रीधरी (→श्रीकरी); का१ ब१.३ दे२-४.६.१० कल्या, ब२ दे१ कन्या, दे५ एष्या (→कल्या); द१ ग्रा२ म१ श्रीधराणी च कल्याणी. -d) का१ श्रीधरार्थ-शरीरिणी. ब३ दे३ श्रीधरावशरीरिणी.

१९८. -a) द१ अनन्तदृष्टिर् (→अनन्तदृष्टिर्); दे० अक्षुद्रा, मा अक्षुद्राश् (→अक्षुद्रा). -b) का१ ब१.२ दे१.६.८.९ धात्री सा (→धात्रीशा); म१ चाक्रीशाना धनप्रदा. -c) दे१० निहन्त्रा (→निहन्त्री); ब३ दे३ दैत्यसंहानां (दे३ ०ना), (→दैत्यसङ्घानां). -d) दे४ सिंहिका (→सिंहिका); दे४ द१ ग्रा.२ म१ सिंहवा-हिनी, न१ सिंहवाहना (→सिंहवाहना);

ब१ पुस्तके १९८ श्लोकस्य b चरणानन्तरं प्रकोष्ठे अधिकम्-सौदामनी जनानन्दा भृकुटिकुटिलानना (= २०२ ab).

१९९. -a) का१ ब३ दे२.५ सुसेना, दे६ सुषेणा, ते१ सुवर्णा (→सुषेणा); ते१ वर्णनिलया (→चन्द्रनिलया); द१ न१ ग्रा.२ सुवर्चला सुषेणा च, दे८-१० मुव. मुए. मुव. सुवर्चला च सुश्रोणी, द१ सुवर्चला सुषेणा च, म१ सुवर्चला च सुषेणा च. -b) का ब३ दे१.२.६ स्वकीतिस्, द१ ग्रा.२ म१ सुकीतिश् (→सुकीतिश्); दे४ छिन्नसंशया (→छिन्नसंशया). -c) द१ रसना (→रसदा); दे५ सर्गा (→रामा). -d) ब१-३ दे३ न१ रेहिना (→लेलिहाना); ब३ दे१ [अ]मृतस्वरा, दे४.८ [अ]मृतस्ववा, दे१० [अ]मृतस्ववा (→[अ]मृतस्ववा).

२००. -a) दे३.६ नित्योदिता, म१ नित्योदिता (→नित्योदिता); ग्रा२ सुयन्त्राकिर् (→स्वयंज्योतिर्). -b) का१ उत्सुकान्, ते१ अनेका (→उत्सुका); का१ मृतनित्यिनी, ब१ मृतदायिनी, दे४ द१ म१ मृतजीवनी, दे८-१० मृगजीवनी, मुव. मृतजीवना (?) (→मृतजीवनी). -c) ब२ वज्रतुण्डा, ब३

वज्रदण्डा वज्रजिह्वा वैदेही वज्रविग्रहा ॥२००
 मङ्गल्या मङ्गला माला मलिना मलहारिणी ।
 गान्धर्वी गारुडी चान्द्री कम्बलाश्वतरप्रिया ॥२०१
 सौदामिनी जनानन्दा भृकुटीकुटिलानना ।
 कर्णिकारकरा कक्ष्या कंसप्राणापहरिणी ॥२०२
 युगंधरा युगावर्त्ता त्रिसंध्या हर्षवर्द्धनी ।
 प्रत्यक्षदेवता दिव्या दिव्यगन्धा दिवापरा ॥२०३ वै.१२.१६३

वज्रदण्डा, दे१ वज्रचण्डा, दे३.५.६ वज्रदण्डा (→वज्रदण्डा); ब२ वज्रासिद्धा, दे१ न१ ते१ वज्रजिह्वा, द१ वज्रसिंही (→वज्र-जिह्वा). -d) द१ म१ चण्डविग्रहा, ग्रा.२ चन्द्रविग्रहा (→वज्रविग्रहा).

२०१. -a) न१ ग्रा२ मंगल्यं (ग्रा२ ०ल्य), ते१ मंगला, द१ ग्रा१ मांगल्या (→मङ्गल्या); दे१ न्याया, दे५ मया, द१ ग्रा.२ म१ माल्या (→माला). -b) दे८.९ ग्रा२ मुव. मुए. मुव. निर्मला, ते१ द१ ग्रा१ मालिनी (→मलिना); दे१ सत्यहारिणी, म१ मानहारिणी (→मलहारिणी). -c) ब३ दे१ २.३.६ ते१ ग्रा.२ गं (दे३ द१ गां)धर्वा (द१ ग्रा२ ०र्व-) (→गान्धर्वी); ब१ न१ ते१ गरुडा, दे१.८-१० मुए. कल्या, ग्रा१ चरणा, ग्रा२ करणा, मुव. कल्या (→गारुडी); ते१ -वासा, ग्रा.२ चन्द्रि(?) (→चान्द्री); का१ गान्धर्वी(?) गारुडी चंडी, द१ गान्धर्वकिरणा चान्द्री, म१ गान्धर्वकारणा च श्री. -d) ब१ ०श्वरवः, ब३ ०श्वतरः, दे४ ०श्वतरा, दे८.९ ०श्वरत- (→०श्वतर-).

२०२. -a) ब१-३ दे३ सौदामिनी, दे१० सौजामिनी (→सौदामिनी); दे१.६ म१ निजानन्दा, दे३ जलानन्दा, द१ सदानन्दा, ग्रा२ निरानन्दा (→जनानन्दा); ग्रा१ सौदामिनी****. -b) का१ न१ भृकुटी°, ब१-३ दे१.३.४.६.९.१० भृकुटी° (दे१.१०-टि) ग्रा१ ** टी° (→भृकुटी°). -c) ब२ कर्णिकालिका, ब३ कर्णिकाकरका, न१ कर्णिकार**, ते१ कर्णिकारकता, ग्रा२ कर्णिकारप्रिया, म१ कर्णिकाराकृतिः (→कर्णिकारकरा); ब२ दे१ मुव. मुए. कक्षा, ब३ कक्ष्या, दे४ रुक्षा, ते१ कल्या, द१ ग्रा.२ म१ कृत्या (→कक्ष्या); का१ कर्णिकारसमा कल्पा. -d) दे४ कंसप्राणप्रहारिणी.

दे४ पुस्तके २०२ श्लोकस्य ab पादयोरनन्तरमधिकम्—

* सुवर्चला सुषेणी च सुकीर्तिश्छिन्नसंशया.
 (= १९९ ab).

२०३. -a) द१ युगंधरी (→युगन्धरा); ब३ युगावर्त्ता (→युगावर्त्ता); ग्रा२ युगन्धरायुव*धा. -b) ब१.२ दे२ न१ विसंध्या, दे१ त्रिवर्त्ता, दे६ विगन्ध्या, द१ ग्रा२ म१

बं १.१२.१६२

शक्रासनगता शाक्री साध्वी नारी शवासना ।
 इष्टा विशिष्टा शिष्टेष्टा शिष्टाशिष्टप्रपूजिता ॥२०४
 शतरूपा शतावर्त्ता विनता सुरभिः सुरा ।
 सुरेन्द्रमाता सुद्युम्ना सुषुम्ना सूर्यसंस्थिता ॥२०५
 समीक्षया सत्प्रतिष्ठा च निवृत्तिर्ज्ञानपारगा ।
 धर्मशास्त्रार्थकुशला धर्मज्ञा धर्मवाहना ॥२०६

त्रिधामा (→त्रिसन्ध्या); का१ ब२.३ दे१.१० ग१ म१ हर्षवर्द्धनी (→हर्षवर्द्धनी). -c) ब३ प्रत्यक्षदेवा* (→प्रत्यक्षदेवता); न१ विद्या, + दिव्या, द१ ग१ म१ [आ]दित्या (ग१ त्य), ग२ नित्या (→दिव्या). -d) ब१ [अ]नुलेपना, दे१ द१ ग१.२ म१ दिवाकरा, दे३ -दिवासव्य (?), दे४ दिवां वरा, दे५ दिगांवरी, दे६ दिवा-सरा, दे८-१० मुर्वे. मुए. दिवः परा, मुवः -दिवासना (→दिवापरा).

ब३ पुस्तके २०३ श्लोकस्य a, b चरणयोर्मध्ये अधिकम्—

*विनता सुरभिः सुरा सुरेन्द्रारिविहन्त्री सा (= २०५bc).

२०४. -a) दे३ शक्रसेन°, ग२ चक्रासन° (→शक्रासन°); का१ दे४ द१ ग२ शक्री, दे१.६ सर्वा, दे५ शार्ङ्गी, ते१ चाक्री (→शाक्री). -b) ब१ साध्याचारा, दे१.४ सर्वाचार, दे५ साधी-चारी, दे८.१० मुर्वे. मुए. मुव. साध्याचारः, न१ साधाचारा, ते१ शान्ताचारा, द१ साध्याधरा, ग१ साध्याधारा, ग२ साधरा*, म१ साध्यासारा (→साध्वी नारी); का१ सवासना, ब१ सरा-सनी, ब३ शवासना, दे१.४ शरासनी. दे६ सरासना, दे८-१० न१ ते१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. श(दे१० शि-)रासना (→शवासना). -c) म१ उषा (→इष्टा); म१ शिष्टेष्टा (→शिष्टेष्टा). -d) दे८.९ शिशुशिशु प्र°, दे१० शिशुशिशु प्र°, दे१ सिद्धदेवर्षि°, द१ शिष्टालोक प्र°, ग२ विशिष्टासुर° (→शिष्टा-शिष्ट प्र°).

२०५. ग२. ab ○. -a) न१ शतानना (→शतरूपा); दे६ सतावर्त्ता (→शतावर्त्ता). -b) दे५ विनया, दे१० विनता (?), ते१ विरता (→विनता); का१ सुरभीः स्वराः, दे२.५ सुरभिः स्वरा, ते१ सुरभिस्वना, द१ म१ सुरभिस्सुता (→सुरभिः सुरा); ग१ विनतासुर *** . -c) द१ ग२ °माना, म१ °मान्या (→°माता); ब३ स्वद्युम्ना, दे१० सुधन्मा (→सुद्युम्ना). -d) दे३ स्वमुन्ना (?), दे४ सुपुता (→सुपुम्ना); द१ [आ]श्चर्य संस्थिता, ते१ सूर्यसंज्ञिता (→सूर्यसंस्थिता) ग२ *** सूर्यसंस्थिता.

२०६. -a) का१ ब२.३ दे१.५.१० समीक्षा, ते१ समीज्या,

धर्माधर्मविनिर्मात्री धार्मिकाणां शिवप्रदा ।
 धर्मशक्तिर्धर्ममयी विधर्मा विश्वधर्मिणी ॥२०७
 धर्मान्तरा धर्ममेधा धर्मपूर्वा धनावहा ।
 धर्मोपदेष्टी धर्मात्मा धर्मगम्या धराधरा ॥२०८
 कापाली शाकला मूर्तिः कला कलितविग्रहा ।
 सर्वशक्तिविनिर्मुक्ता सर्वशक्त्याश्रयाश्रया ॥२०९

द१ सभाज्या, ग१ मामाज्या, ग२ समत्या, म१ समाज्या (→समीक्षया). -b) का१ ब२.३ दे३.६ न१ ते१ निवृत्तिः, दे५ निक्ष-तिर्, दे९ निवृत्तिर्, द१ ग१.२ म१ निर्मुक्तिः (→निवृत्तिर्); ब१ ज्ञानरूपगा, दे१ दानपारगा (→ज्ञानपारगा). -c) दे५ धर्मशिक्षार्थ°, ग२ धर्मज्ञानार्थ° (→धर्मशास्त्रार्थ°),

२०७. ग२. ab ○. -b) ग१ म१ धार्मिकाणां (→धार्मिकाणां); म१ शिवप्रिया (→शिवप्रदा). -c) का१ दे२ शिवशक्तिर्, म१ धर्मशु(?) क्तिर् (→धर्मशक्तिर्); दे५ धर्म-माया (→धर्ममयी). -d) का१ विधर्मी (→विधर्मी); दे१ धर्मरूपिणी, दे२ विश्वधर्मिणी, + विश्वभाविनी (→विश्वधर्मिणी).

२०८. द१. cd ○. -a) ते१ धर्मान्तरा, द१ ग१.२ म१ धर्मान्तका (→धर्मान्तरा); दे८-१० न१ धर्ममया, द१ ग१.२ म१ धर्मवेधा, मुर्वे. मुए. मुव. धर्ममयी (→धर्ममेधा), -b) म१ धर्मपूर्वा (→धर्मपूर्वा); का१ धनाधिया, दे१ धनप्रदा, दे४ धनार्चना, ते१ द१ ग१.२ म१ धनापहा (→धनावहा); दे१० धर्मपूर्वध्वहिना, + धर्मपूर्वा धनावहा. -c) ब१ धर्मोपदेशा, दे१ धर्मोपदेशी, दे३.४ धर्मोपदेष्टी, दे८.९ धर्मोपदेष्टृ, दे१० ग१.२ म१ धर्मोपदेश (→धर्मोपदेष्टी); दे१.६ धर्मज्ञा (→धर्मात्मा). -d) ग१.२ म१ धर्मत्याग- (→धर्मगम्या).

२०९. दे५. ○. -a) ब२.३ दे१.४.८.९ मुव. कपालीशु (दे८.९ °श), न१ कलाधीशा, मुर्वे. मुए. कापाली श- (→कापा-ली शा); द१ *पाली सकलामूर्तिः, ग१.२ कापाली सकलामूर्तिः, म१ कपाली सकलामूर्तिः. -b) ब२ दे१ कालकलित°, ब३ कालललित°, ग१ कलालीलास°, ग२ म१ कलाकलिल° (→कला-कलित°). -c) द१ शर्वशक्ति°, दे४ सर्वसति° (→सर्वशक्ति°). -d) का१ सर्वशक्त्याश्रयाधरा, दे१ सर्वशक्तिसमाश्रया, ग२ सर्वशक्तिसमाश्रिता.

ब१ पुस्तके २०६ a अनन्तरं अधिकम्—

* विश्वमूर्तिरमूर्तिका (= २१० d).

सर्वा सर्वेश्वरी सूक्ष्मा सुसूक्ष्मा ज्ञानरूपिणी ।
 प्रधानपुरुषेशेशा महादेवैकसाक्षिणी ।
 सदाशिवा विद्यन्मूर्तिविश्वमूर्तिरमूर्तिका ॥२१०॥
 एवं नाम्नां सहस्रेण स्तुत्वाऽसौ हिमवान् गिरिः ।
 भूयः प्रणम्य भीतात्मा प्रोवाचेदं कृताञ्जलिः ॥२११॥
 यदेतदैश्वरं रूपं घोरं ते परमेश्वरि ।
 भीतोऽस्मि साम्प्रतं दृष्ट्वा रूपमन्यत् प्रदर्शय ॥२१२॥
 एवमुक्ताऽथ सा देवी तेन शैलेन पार्वती ।
 संहृत्य दर्शयामास स्वरूपमपरं पुनः ॥२१३॥

२१०. -a) दे४ ग२ सर्व- (→सर्वा); दे१ सर्वेषु*, दे१० सर्वेश्वरा (→सर्वेश्वरी); न१ सूक्ष्मा (→सूक्ष्मा). -b) दे१ सूक् सूक्ष्मज्ञानस्वरूपिणी, दे८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. सूक्ष्मज्ञानस्वरूपिणी, ते१ सुसूक्ष्मज्ञानरूपिणी. -c) °पुरुषेशा स, ब२ °पुरुषेशानी, दे१ न१ °पुरुषेशेषा, दे१० °पुरुषेशेषा, दे३ °पुरुषेशेषा, दे५ ते१ °पुरुषेशाना, दे६.८ द१ मुर्वे. मुए. मुव. °पुरुषेशेषा, ग२ °पुरुषेशेषा (→°पुरुषेशेषा); दे४ महा-प्रधानपुरुषे. -d) व२ महादेवैकसाक्षिणी, ते१ महादेवैकसाक्षिणी, ग१ म१ महादेवैकसाक्षिका. -e) दे४.५ भयामूर्तिर् (→विद्यन्मूर्तिर्). -f) दे१ न१ द१ ग१.२ म१ देवमूर्तिर्, दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. वेदमूर्तिर् (→विश्वमूर्तिर्); दे१.८-१० अमूर्तिगा, दे४ अमूर्तिमान् (→अमूर्तिका).

२११. -a) दे३.४.६ नाम्ना, म१ नाना (→नाम्नां). -b) दे८.९ श्रुत्वा (→स्तुत्वा); का१ व१-३ दे३ न१ द१ ग१.२ म१ हिमवद्गिरिः (→हिमवान् गिरिः); दे४ स्तुत्वासु (?) हिमवान् गिरिः. -c) दे४ शुद्धः प्रणम्य, ग२ प्रणम्याथ स [ः], (→भूयः प्रणम्य); का१ दे२.५ प्रीतात्मा, दे१.३.४.६ न१ भूतात्मा, दे१० भित्तिना (?), द१ ग१.२ म१ भूमर्ता (→भीतात्मा). -d) दे५ प्रोवाचेदं (→प्रोवाचेदं); दे३ कृताञ्जलिः (→कृताञ्जलिः).

२१२. -a) व१ दे१ तदेत°, दे३ येदैत° (→यदेत°). -b) ते१ द्योतते (→घोरंते); दे१० द१ ग१.२ म१ परमेश्वरी (ग२-रि) (→परमेश्वरी). -c) ग२ प्रीतोऽस्मि (→भीतोऽस्मि). -d) दे४ रूपं सौम्यं प्रदापय.

२१३. -a) ब२.३ दे२.१० न१ ग१ एवमुक्त्वा, ग२ एवमुक्ता (→एवमुक्ता); का१ ब२.३ दे२.५ तथा, व१ दे३.४.६ तदा, न१ तु सा, ग२ मया (→[अ]थ सा); ग२ चाथ (→देवी).

नीलोत्पलदलप्रख्यं नीलोत्पलसुगन्धिकम् ।
 द्विनेत्रं द्विभुजं सौम्यं नीलालकविभूषितम् ॥२१४॥
 रक्तपादाम्बुजतलं सुरक्तकरपल्लवम् ।
 श्रीमद् विशालसंवृत्तललाटतिलकोज्ज्वलम् ॥२१५॥
 भूषितं चारुसर्वाङ्गं भूषणैरतिकोमलम् ।
 दधानमुरसा मालां विशालां हेमनिर्मिताम् ॥२१६॥
 ईषत्स्मितं सुबिम्बोष्ठं नूपुरारावसंयुतम् ।
 प्रसन्नवदनं दिव्यमनन्तमहिमास्पदम् ॥२१७॥
 तदीदृशं समालोक्य स्वरूपं शैलसत्तमः ।
 भीतिं संत्यज्य हृष्टात्मा बभाषे परमेश्वरीम् ॥२१८॥ वें.१२.२०७

-b) ग२ तेन लेन च पार्वती. -d) का१ व३ स्वं रूपमपरं, व१ दे४ स्वं रूपपरमं, दे१ न१ ग१.२ म१ स्वं रूपं परमं (→स्वरूपमपरं).

२१४. -a) दे१ °समप्रख्यं, दे१० °दलं प्रख्यं, न१ °दलः प्रख्यं, ग१ °दलप्रख्या (→°दलप्रख्यं). -b) व१ °सुगन्धिनं, दे१.८-१० द१ ग१.२ म१ °सुगन्धिकं, दे४ ते१ °सुगन्धितं, दे५ °सुगन्धिकां, ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. °सुगन्धि च (→°सुगन्धिकम्). -c) व१-३ दे२.३.५.६ द्विनेत्रं (→द्विनेत्रं); व१.३ स्वभुजं, व२ दे३.६ सुभुजं (→द्विभुजं).

२१५. न१ पुस्तके २१५a 'म्बुजतलं' इत्यारभ्य २१७a 'स्मितं' यावत् ○. -a) दे९ रक्तं (→रक्त-); ग१ °दलं (→°तलं). -b) व३ सरक्त° (→सुरक्त°). -c) दे५ विशाल°, दे८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. विलास° (→विशाल°); दे१ °सम्पन्नं, दे४ मुर्वे. मुए. मुव. °सद्वृत्तं (→°संवृत्त°). -d) दे१ ललाटे (→°ललाटे-).

२१६. दे८.९ cd ○; दे१० न१. ○. -a) व१. दे२.६ ग१ मुर्वे. मुए. सर्वाङ्ग- (→सर्वाङ्गं). -c) का१ दधानाम् (→दधानम्); दे५ दधान. सुरसा माला. -d) दे१ म१ °निर्मलाम् (→°निर्मिताम्).

२१७. -a) न१ सुबिम्बोष्ठां (→सुबिम्बोष्ठं). -b) का१ दे३ नूपुरावर°, व१ दे१० ग१ म१ नूपुरार (व१ -न-)व° (→नूपुरारव°); का१ दे४.५ न१ -संयुताम्, दे१० -संमितम् (→-संयुताम्). -d) ते१ °महिमान्वदम् (→°महिमास्पदम्).

२१८. -a) म१ तदीशं च (→तदीदृशं). -b) दे१ सुरूपं (→स्वरूपं). -c) दे३ भीतं, दे४ भीतिः (?), ग२ हितं (→भीति); दे३ तुष्टात्मा, दे५.१० दुष्टात्मा (→हृष्टात्मा).

हिमवानुवाच ।

१.१२.२०७ अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः ।
यन्मे साक्षात् त्वमव्यक्ता प्रसन्नादृष्टिगोचरा ॥२१९
त्वया सृष्टं जगत् सर्वं प्रधानाद्यं त्वयि स्थितम् ।
त्वय्येव लीयते देवि त्वमेव च परा गतिः ॥२२०
वदन्ति केचित् त्वामेव प्रकृतिं प्रकृतेः पराम् ।
अपरे परमार्थज्ञाः शिवेति शिवसंश्रये ॥२२१
त्वयि प्रधानं पुरुषो महान् ब्रह्मा तथेश्वरः ।
अविद्या नियतिर्माया कलाद्याः शतशोऽभवन् ॥२२२
त्वं हि सा परमा शक्तिरनन्ता परमेष्ठिनी ।

❀ न१ अ२ हिमवान्.

२१९. -a) न१ त्वद्य (→ग्रद्य). -c) दे३ याच साक्षात्, ते१ यस्मै साक्षात् (→यन्मे साक्षात्). -d) का१ ब१ दे३ ते१ द१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रपन्ना (→प्रसन्ना); दे३-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. गोचरम् (→गोचरा).

२२०. -a) दे४ कृत्स्नं (→सर्वं). -c) अ२ त्वयैव (→त्वय्येव); दे३ लीयते (?) (→लीयते); का१ दे१० देवी (→देवि). -d) ब१ दे१.४.८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. परमा (दे१ अ१ मां) (→च परा).

२२१. -b) दे१० प्रकृतिः (?) (→प्रकृति); ब१ दे१.४ न१ परम् (→पराम्). -c) दे४.६.८-९ न१ अ१ परमार्थज्ञा, दे१० परमार्थज्ञाः (→परमार्थज्ञाः); म१ अपरे तु परार्थज्ञाः. -d) ब१ दे४.८.९ ते१ द१ अ१.२ म१ संश्रया (ते१ द१ म१ याः, अ१ याम्), दे१० संश्रयात्, मुर्वे. मुए. मुब. संश्रयात् (→संश्रये); दे३ *** शिवसंश्रये.

२२२. -a) का१ दे१.४.८.९ प्रधान- (→प्रधानं); ते१ त्वयि प्रधानपुरुषौ. -b) दे९.१० ब्रह्मा (→ब्रह्मा); दे१० नरेश्वरः, अ२ तथेश्वरः, म१ तथावरः (→तथेश्वरः). -c) दे३.९ नयतिर्, न१ नियुति, द१ विदधिर, अ१ वीतितिर्, अ२ विधृतिर्, म१ वियतिर् (→नियतिर्); का१ अविद्याष्टि-
तिर्माया. -d) का१ दे१.२.१० द१ म१ कलाद्याः, दे४ न१ कलाद्या, दे५ कालाः*, ते१ काकाद्याः (?) (→कलाद्याः); का१ ब१-३ दे२-६ ते१ शक्तयो (→शतशो); ब१ भवान्, द१ भवः (→[अ]भवन्); न१ कलाद्या शतशोभना, अ२ कालाद्याः शान्तशोभयन्.

२२३. -a) दे१ त्वं हि सा, दे६ त्वयि सा (→त्वं हि सा); दे४ परमाशक्त- (?) (→परमा शक्तिर); दे१ परमेष्ठिना, दे४

सर्वभेदविनिर्मुक्ता सर्वभेदाश्रया निजा ॥२२३
त्वामधिष्ठाय योगेश महादेवो महेश्वरः ।
प्रधानाद्यं जगत् कृत्स्नं करोति विकरोति च ॥२२४
त्वयैव संगतो देवः स्वमानन्दं समश्नुते ।
त्वमेव परमानन्दस्त्वमेवानन्ददायिनी ॥२२५
त्वमक्षरं परं व्योम महज्ज्योतिर्निरञ्जनम् ।
शिवं सर्वगतं सूक्ष्मं परं ब्रह्म सनातनम् ॥२२६
त्वं शक्तः सर्वदेवानां ब्रह्मा ब्रह्मविदामसि ।
वायुर्बलवतां देवि योगिनां त्वं कुमारकः ॥२२७
ऋषीणां च वसिष्ठस्त्वं व्यासो वेदविदामसि ।

परमेष्ठिनाम्, ते१ परमेश्वरी (→परमेष्ठिनी). -c) दे३ सर्व-
भेदा, दे४ सर्वभेदे (→सर्वभेद-). -d) दे९ श्रयाः, दे३.१० मुर्वे.
मुए. मुब. श्रया, अ२ यणी (→निजा); दे४ सर्वभेदान्
प्रया(?)निजा.

२२४. -a) दे१ योगेशा, दे४ योगेशां, दे५ योगीश, दे१०
ते१ द१ अ१ योगेशी(द१ शी), अ२ ते देवि, म१ योगीशां
(→योगेशि). -b) का१ महादेवीं, अ२ महादेवः (→महादेवो).
-c) दे१.८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्व (→कृत्स्नं).

२२५. -a) दे३-१० त्वामेव, अ१ त्वय्येव (→त्वयैव).
-b) ब१.३ दे१ समानन्दं, ब२ दे३-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए.
मुब. स्वात्मानन्दं (→स्वमानन्दं). -c) का१ दे२.४.५ परमा-
नन्दा (→परमानन्दस्). -d) का१ ब१-३ दे३-५.६ न१ ते१
-नन्ददायिका (→नन्ददायिनी).

२२६. -a) का१ ब२.३ दे२.३.५ ब्रह्म, द१ अ१.२ म१
धाम (→व्योम). -b) ब३ दे१.५ ते१ महाज्ज्योतिर्, दे४.७ पर-
ज्योतिर् (→महज्ज्योतिर्); ब१ दे६ निरन्तरम्, अ२ निरञ्जनः
(→निरञ्जनम्). -c) का१ ब२.३ दे१-६ शैवं (→शिवं); दे४
स त्वं (?) (→सर्वं).

२२७. दे७. cd ○. -a) का१ शक्तः, दे१.७ शक्तिः, ते१
ईशः (→शकस्). -b) का१ ब्राह्मी, दे४.७ न१ अ२ ब्रह्म
(→ब्रह्मा); दे७ ते१ अपि (→असि); ब३ ब्रह्मावेदविदामसि.
-c) अ२ त्वया (→वायुर्); द१ अ१.२ म१ बलवती (→बल-
वतां); का१ देवीं, दे१ चासि, दे१० द१ अ१ म१ देवी (→देवि).
-d) ब१ दे१ योगिना, दे४ वायुनां, (→योगिनां); दे५ कुमारका,
दे३-१० कुशासना, अ१ कुमारजः, म१ कुमारजा (→कुमारकः).

२२८. दे७. ab ○. -a) दे४ विशिष्टम्, न१ वसिष्ठा
(→वसिष्ठस्); का१ ब३ दे२.३.५.६ तु (→त्वं). -b) ते१ द१

सांख्यानां कपिलो देवो रुद्राणामसि शंकरः ॥२२८
 आदित्यानामुपेन्द्रस्त्वं वसूनां चैव पावकः ।
 वेदानां सामवेदस्त्वं गायत्री छन्दसामसि ॥२२९
 अध्यात्मविद्या विद्यानां गतीनां परमा गतिः ।
 माया त्वं सर्वशक्तीनां कालः कलयतामसि ॥२३०
 ओङ्कारः सर्वगुह्यानां वर्णानां च द्विजोत्तमः ।
 आश्रमाणां च गार्हस्थ्यमीश्वराणां महेश्वरः ॥२३१
 पुंसां त्वमेकः पुरुषः सर्वभूतहृदि स्थितः ।
 सर्वोपनिषदां देवि गुह्योपनिषदुच्यसे ॥२३२
 ईशानश्चासि कल्पानां युगानां कृतमेव च ।
 आदित्यः सर्वमार्गाणां वाचां देवी सरस्वती ॥२३३

त्वं लक्ष्मीश्वाररूपाणां विष्णुर्मायाविनामसि ।
 अरुन्धती सतीनां त्वं सुपर्णः पततामसि ॥२३४
 सूक्तानां पौरुषं सूक्तं ज्येष्ठसाम च सामसु ।
 सावित्री चासि जप्यानां यजुषां शतरुद्रियम् ॥२३५
 पर्वतानां महामेरुरनन्तो भोगिनामसि ।
 सर्वेषां त्वं परं ब्रह्म त्वन्मयं सर्वमेव हि ॥२३६
 रूपं तवाशेषकलाविहीन-
 मगोचरं निर्मलमेकरूपम् ।

अनादिमध्यान्तमनन्तमाद्यं

नमामि सत्यं तमसः परस्तात् ॥२३७ वं१.१२.२२६

म_१ अपि (→असि). -d) दे_{१.४} न_१ ते_१ अपि, दे_{८-१०} मुर्वे. मुए. मुव. चापि, द_१ चासि (→असि).

दे_४ पुस्तके २१३ श्लोकान् परमधिकम्—

*ओङ्कारः सर्वगुह्यानां वर्णानां च द्विजोत्तमः ।

आश्रमाणां ग्रहस्थस्त्वमीश्वराणां महेश्वरः ॥ (= २३१).

२२९. -b.) द_१ ग_२ म_१ अपि, ग_१ असि (→चैव).
 -d) दे_{१.७} ग_{१.२} म_१ सावित्री, ब_१ गायत्री (→गायत्री);
 दे_{१.७-८-१०} ते_१ ग_२ म_१ अपि (→असि).

२३०. -b) दे_{१०} द_१ ग_२ गीतानां (?) (→गतीनां);
 दे_७ त्वपरा (→परमा). -c) क_१ [अ]हं (→त्वं). -d)
 दे_{६.७} कलः (→कालः); क_१ दे_३ न_१ ग_१ कलयताम्, दे_{४.१०}
 कलयताम् (→कलयताम्); दे_{४.७} ते_१ द_१ ग_{१.२} म_१ अपि
 (→असि).

२३१. दे_४. ॐ. -b) दे_६ द्विजोत्तम, ग_२ द्विजोत्तमः
 (→द्विजोत्तमः). -c) ब_३ तु गार्हस्थ्यम्, दे_{१.७-१०} द_१ ग_{१.२} म_१
 मुर्वे. मुए. मुव. गृहस्थस्त्वम् (→च गार्हस्थ्यम्).

२३२. -a) ब_१ पुंसि, दे_१ पुंसास् (→पुंसां); दे_{८.९}
 एका (→एकः); दे_५ पुरुषा (→पुरुषः). -b) न_१ श्रितः
 (→स्थितः). -c) क_१ दे_५ द_१ ग_१ म_१ देवी, दे_१ देवी (→
 देवि). -d) ते_१ गव्योप^०, + ग्रह्योप^० (→गुह्योप^०), क_१ ब_{१.३}
 दे_{१.२.४-६.९-१०} न_१ ते_१ द_१ ग_२ म_१ उच्यते (→उच्यसे). -cd)
 दे_८ सर्वोपनिषदां मध्ये ब्रह्मोपनिषदुच्यते.

२३३. -a) दे_{२.४.५-८-१०} ते_१ मुर्वे. मुए. अपि
 (→असि). -b) दे_{३.६.७} उच्यसे (→एव च). -c) दे_३
 आदित्यं, दे_{१०} आदित्य- (→आदित्यः); ब_{२.३} भर्गानां, दे_४

भर्गानां (→भर्गाणां). -d) ग_२ वाचां (→वाचां); दे_{२.५} देवि
 (→देवी); दे_३ सरस्वतीं (→सरस्वती).

२३४. -a) दे_१ लक्ष्मी (→लक्ष्मीम्); दे_१ ग_{१.२} म_१
 चानुरूपाणां (→चारुरूपाणां). -b) ग_२ विष्णोर् (→विष्णुर्);
 ते_१ द_१ ग_{१.२} म_१ अपि (→असि). -c) दे_२ तु, दे_७ द_१ ग_{१.२}
 म_१ च (→त्वं). -d) दे_४ ते_१ म_१ अपि (→असि); दे_{१०} सुपर्ण
 पतिवाससि (?).

२३५. -b) दे_४ ज्येष्ठमासा च, मुर्वे. मुए. साम ज्येष्ठ
 च, मुव. साम ज्येष्ठश्च (→ज्येष्ठसाम च); ब_३ ज्येष्ठमासा च
 सामसु, दे_१ ज्येष्ठमासस्त्वमाससु, दे_६ ज्येष्ठसामायसामसि,
 दे_{८.९} सामज्येष्ठसु साम च, ते_१ ज्येष्ठनामानि नामसु. -c) दे_{१.४}
 ८.९ म_१ मुर्वे. मुए. चापि, ग_२ चास्य (→चासि); दे_१
 ताप्यानां, दे_{२.६.८-१०} मुर्वे. मुए. मुव. जाप्यानां (→जप्यानां).
 -d) दे_८ ज युषां (?) (→यजुषां).

२३६. -b) द_१ दे_{१.४.९} द_१ ग_२ मुर्वे. मुए. अपि,
 (→असि). -c) ग_२ देवानां (→सर्वेषां). -d) ब_१ तन्मयं, म_१
 त्वन्मया (→त्वन्मयं); क_१ ब_३ दे_३ सर्व एव, दे_२ ब्रह्म एव
 (→सर्वमेव हि).

२३७. -a) दे_१ रूपस् (→रूपं); दे_५ तवा^० (→तवा^०);
 दे_{१.७} मुर्वे. मुए. मुव. विकार^० (→कलावि^०); ग_२ रूपन्तवाशेष-
 विशेष(वि)हीनाम्, म_१ रूपन्तवाशेषमशेषमीमम्. -b) ग_२ मेव
 रूपम्, म_१ केकरूपम् (→मेकरूपम्). -c) दे_{२.६} अनादिमाद्यं,
 द_१ म_१ अनादिरूपं, ग_१ अनादिमध्यं (→अनन्तमाद्यं); ग_२
 अनादिमध्यान्तानादिमध्यं(?). -d) ब_२ नित्यं, म_१ मध्यं
 (→सत्यं); ग_२ तपसः (→तमसः); दे_{३.४} पुरस्तात्
 (→परस्तात्).

वै.१.१२.२२७

यदेव पश्यन्ति जगत्प्रसूतिं
वेदान्तविज्ञानविनिश्चितायाः ।
आनन्दमात्रं प्रणवाभिधानं
तदेव रूपं शरणं प्रपद्ये ॥२३८
अशेषभूतान्तरसन्निविष्टं
प्रधानपुंयोगवियोगहेतुम् ।
तेजोमयं जन्मविनाशहीनं
प्राणाभिधानं प्रणतोऽस्मि रूपम् ॥२३९
आद्यन्तहीनं जगदात्मभूतं
विभिन्नसंस्थं प्रकृतेः परस्तात् ।
कूटस्थमव्यक्तवपुस्तदैव
नमामि रूपं पुरुषाभिधानम् ॥२४०
सर्वाश्रयं सर्वजगद्विधानं
सर्वत्रयं जन्मविनाशहीनम् ।

२३८. अ२. ०. -a) का१ ये देवि (→यदेव). -b) दे१० °विज्ञानार्थः, न१ °वेद्येन (→°विज्ञान-); दे४ द१ ग१ म१ °सुनिश्चितायाः, ब१ दे३.६ °विनिश्चिताया (ब१ °त्माः); दे३.१० °विनिश्चितायाः, न१ °सुनिश्चिताया (→°विनिश्चितायाः). -c) का१ ब२.३ दे२.५ परमा° (→प्रणवा°); दे१० °पिधानं (→°भिधानं). -d) का१ तमेव, म१ तमेक- (→तदेव); का१ दे३.६ नतोऽस्मि, ब२.३ दे२.५ गतोऽस्मि (→प्रपद्ये).

२३९. अ२. ०. -a) दे१ सन्निविष्टं (→सन्निविष्टं). -b) का१ ब२.३ दे२.३.६ °संयोग° (→°पुंयोग°); दे१.९ °हेतुः (→°हेतुम्). -c) ब१ (ब्रह्म)जन्म विनाशहीनं, दे१ जन्म विधानहेतुं, न१ ब्रह्मविनाशहीनं (→जन्मविनाशहीनं).

२४०. अ२. ०. -a) म१ °भूतं (→°हीनं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °रूपं (→°भूतं). -b) द१ पुरस्तात् (→परस्तात्). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. तथैव, द१ ग१.२ म१ च देव (→तदैव). -d) ते१ परमाभिधानम् (→पुरुषाभिधानम्).

अतः परं दे१ पुस्तके अधिकम्—

प्रधान पुंयोग वियोग... हीन कृते परस्तात्.

२३६b-२४०b आबुतम्

२४१. ब३ दे३.६ ab ०. -a) ब२ ग१.२ म१ निधानं (→विधानं); दे१० सर्वाश्रयं जगदाभिधानं; द१ सर्वाश्रयं सर्वगतं निधानं. -b) दे४ सर्वात्मकं (→सर्वत्रयं); ब२ °हेतुम् (→°हीनम्). -c) ते१ सृज्यं (→सूक्ष्मं); ते१ त्रिगुणं (→त्रिगुणं); दे१ सूक्ष्मं विचित्रं त्रिगुणाभिधानं. -d) ब२ अनन्त-

सूक्ष्मं विचित्रं त्रिगुणं प्रधानं
नतोऽस्मि ते रूपमलुप्तभेदम् ॥२४१
आद्यं महत् ते पुरुषात्मरूपं
प्रकृत्यवस्थं त्रिगुणात्मबीजम् ।
ऐश्वर्यविज्ञानविरागधर्मः
समन्वितं देवि नतोऽस्मि रूपम् ॥२४२
द्विसप्तलोकात्मकमम्बुसंस्थं
विचित्रभेदं पुरुषैकनाथम् ।
अनन्तभूतैरधिवासितं ते
नतोऽस्मि रूपं जगदण्डसंज्ञम् ॥२४३
अशेषवेदात्मकमेकमाद्यं
स्वतेजसा पूरितलोकभेदम् ।
त्रिकालहेतुं परमेष्ठिसंज्ञं
नमामि रूपं रविमण्डलस्थम् ॥२४४

भेदं, दे१ अणुप्रभेदं, दे३-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. अरूपभेदम् (→अलुप्तभेदम्).

२४२. -a) दे३ माये, दे६ माद्यं (→आद्यं); का१ ब२.३ दे२-६ महत्त्वे, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. महान्तं (→महत्ते); का१ ब१.२ दे२.५ पुरुषार्थरूपं, दे३.६ पुरुषानुरूपं, मुर्वे. मुए. मुब. पुरुषाभिधानं (→पुरुषात्मरूपं). -b) दे१ त्रिगुणात्मबीजम्, म१ पुरुषात्मबीजम् (→त्रिगुणात्मबीजम्). -c) ब३ दे३ मै(?) श्वर्य° (→ऐश्वर्य°); ब३ °विरामधर्मः, दे३.६ °विरागधर्म, दे४ °विरागधर्मः, दे३-१० मुर्वे. मुए. °विरोधधर्मः, ग१.२ °विरागधर्म, म१ °विनाशधर्मः (→°विरागधर्मः). -d) दे१० समन्वितो देवी नतोऽस्मि रूपम्.

२४३. द१. ab ०. -a) दे४.८-१० द्विः (→द्वि-); अ२ म१ अम्बुजस्थं (→अम्बुसंस्थं). -b) दे६ विभिन्नभेदं, ग१ विचित्ररूपं (→विचित्रभेदं); ग१ म१ °नाथम् (→°नाथम्). -c) दे३.६ म(?) नन्तभूतैर्, दे४.७ द१ ग१ म१ अनन्तभूतैर्, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. अनेकभेदैर्, अ२ अन्ते रूपैर् (→अनन्तभूतैर्); ब१ दे३ अधिवासितं, दे१ अपिवासितं (→अधिवासितं).

२४४. -a) दे१ °देवात्मकं, द१ °भेदात्मकं, ब१ °वेदार्थकं (→°वेदात्मकम्); ब३ एकवाद्यं, द१ ग१ म१ एकवेद्यं, अ२ एववेद्यं (→एकमाद्यं). -b) दे१ सुतेजसा, दे३-१० मुर्वे. मुए. त्वत्तेजसा (→स्वतेजसा); दे३.६ °भेदाम् (→°भेदम्). -c)

सहस्रमूर्धानमनन्तशक्तिं

सहस्रबाहुं पुरुषं पुराणम् ।

शयानमन्तः सलिले तथैव

नारायणाख्यं प्रणतोऽस्मि रूपम् ॥२४५

दंष्ट्राकरालं त्रिदशाभिवन्द्यं

युगान्तकालानलकल्परूपम् ।

अशेषभूताण्डविनाशहेतुं

नमामि रूपं तव कालसंज्ञम् ॥२४६

फणासहस्रेण विराजमानं

भोगीन्द्रमुख्यैरभिपूज्यमानम् ।

जनार्दनारूढतनुं प्रसुप्तं

नतोऽस्मि रूपं तव शेषसंज्ञम् ॥२४७

अव्याहतैश्वर्यमयुग्मनेत्रं

ब्रह्मामृतानन्दरसज्ञमेकम् ।

युगान्तशेषं दिवि नृत्यमानं

नतोऽस्मि रूपं तव रुद्रसंज्ञम् ॥२४८

प्रहीणशोकं विमलं पवित्रं

सुरासुरैरर्चितपादपद्मम् ।

सुकोमलं देवि विशालशुभ्रं

नमामि ते रूपमिदं नमामि ॥२४९

ॐ नमस्ते महादेवि नमस्ते परमेश्वरि ।

नमो भगवतीशानि शिवायै ते नमो नमः ॥२५०

त्वन्मयोऽहं त्वदाधारस्त्वमेव च गतिर्मम ।

त्वामेव शरणं यास्ये प्रसीद परमेश्वरि ॥२५१ वै१.१२.२४०

का१ द१ ग्रा२.२ म१ त्रिलोक° (→त्रिकाल°); ते१ °रूपं (→°हेतुं).
-d) ग्रा२ त्रिमूर्ति- (→नमामि).

२४५. -b) दे५ गुरुणाम् (→पुराणम्). -c) ब१
दे८.१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. तथैव, द१ सदेवं, ग्रा१ तदेव, ग्रा२ तमेव,
म१ तु देवं (→तथैव).

२४६. -a) दे४ त्रिदशाभिवन्द्यं, न१ त्रिदशाभिमन्यं,
ते१ त्रिदशैकवन्द्यं (→त्रिदशाभिवन्द्यं) -b) दे८ °मल°, दे९
°नल°, + °मल° (→°नल°); ब१ °रूपरूपम्, दे६ °चक्ररूपम्,
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °कर्तृरूपम्, ते१ °तुल्यरूपम् (→°कल्प-
रूपम्). -c) ते१ अनेकमाताण्ड°, ग्रा१ अशेषभूतान्त° (→अशेष-
भूताण्ड°); दे४ °विशेषभूतं, न१ °विनाशभूतं, + °विनाशहेतुं
(→°विनाशहेतुं). -d) ग्रा२ °संज्ञितम् (→°संज्ञम्).

२४७. -b) दे४ अभिवन्द्यमानं, दे८-१० न१ द१ म१
मुर्वे. मुए. मुब. अपि पूज्यमानम् (→अभिपूज्यमानम्). -c) ते१
°नाकार° (→°नारूढ°); दे१ °मिदं, न१ °करं, द१ ग्रा१ म१
°तनु- (→°तनुं); ब३ प्रस्वप्नं, दे१ प्रशस्तं, न१ प्रदृष्टं, द१
ग्रा२.२ म१ प्रभुत्वं (→प्रसुप्तं).

२४८. -a) दे१ अयुक्तनेत्रं, अय*** (→अयुग्मनेत्रं).
-b) दे९ अमृतानन्द°, + अमृतामेक° (→अमृतानन्द°); ब२
°मसंज्ञरूपम्, दे१ °विसंज्ञमेकम्, दे४ °रसंज्ञमेकम्, दे७ °मसंज्ञमेकम्,
दे१० °रसद्यमेकम्, ग्रा२ °विराजमानम्, म१ °मसंज्ञमेकम् (→°रसंज्ञ-

मेकम्). -c) ब२ °शेषा, दे४ °शेषां, दे६ °शेषे (→°शेषं); दे४ दिव्य-
(→दिवि); न१ नित्यमानं (→नृत्यमानं); ते१ युगान्तशेषेऽवधि-
नृत्यमानम्, ग्रा२ भोगीन्द्रमुख्यैरभिपूज्यमानम्. -d) म१ नव
(→तव); दे४ शेष° (→रुद्र°); दे५ नतोऽस्मि रूपं
वरुणोन्द्रसंज्ञम्.

२४९. ग्रा२. a) ○. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
प्रविहीनरूपं (→विमलं पवित्रं). -b) का१ ब१-३ दे१-६ न१
°युग्मम् (→°पद्मम्). -c) ब३ स्वकोमलं, द१० सुकोमलां
(→सुकोमलं); ब१ दे७ न१ विलासि, दे१ विलास-, दे९.१० मुर्वे.
मुए. मुब. विभासि, ते१ विकासि (→विशाल-); द१ °सुभूर
ग्रा१ म१ °सुभूर् (→°शुभ्रं). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भवानि
(→नमामि).

२५०. -a) ब२.३ दे८-१० ग्रा१ ॐ नमस्तेऽस्तु (→ॐ
नमस्ते); दे१० महादेवी (→महादेवि). -b) ब३ परमेश्वरि (?),
दे१० ग्रा१ परमेश्वरी (→परमेश्वरि). -c) दे५.१० °शान्ति
(→°शान्ति). -d) न१ भवायै, ग्रा२ तत्त्वायै (→शिवायै).

२५१. -a) दे१ त्वन्मायोऽहं (→त्वन्मयोऽहं); का१ (यं)
त्वदाधारस्, ब३ त्वदाधनं, दे१ सदाधारस्, दे३ दुराधारस्,
दे५ तत्त्वदाद्या, दे६.७ दुराधीरस् (→त्वदाधारस्). -b) दे६
त्वाम् (→त्वम्). ब२.३ दे१ सु-, दे१० ज-(?) (→च). -c)
का१ ब१.३ दे१.३.४.६-१० द१ त्वम् (→त्वाम्). -d) ते१ प्रसिद्ध (?)
(→प्रसीद); दे१० ग्रा१ परमेश्वरी (→परमेश्वरि).

वै. १.१२.२४१

मया नास्ति समो लोके देवो वा दानवोऽपि वा ।
जगन्मातैव मत्पुत्री संभूता तपसा यतः ॥२५२॥
एषा तवाम्बिका देवि किलाभूत् पितृकन्यका ।
मेनाऽशेषजगन्मातुरहो पुण्यस्य गौरवम् ॥२५३॥
पाहि माममरेशानि मेनया सह सर्वदा ।
नमामि तव पादाब्जं व्रजामि शरणं शिवाम् ॥२५४॥
अहो मे सुमहद् भाग्यं महादेवीसमागमात् ।
आज्ञापय महादेवि किं करिष्यामि शंकरि ॥२५५॥
एतावदुक्त्वा वचनं तदा हिमगिरीश्वरः ।
संप्रेक्षमाणो गिरिजां प्राञ्जलिः पार्श्वतोऽभवत् ॥२५६॥

२५२. -a) ग्र२ देवो, दे१.१० लोको (→लोके); दे१ मत्समो नास्ति लोकेऽत्र. -b) द१ ग्रा.२ म१ मानुषोपि (→दानवोऽपि). -c) ब१ °त्रीव, ब२ ते१ °तेह, ब३ तेव, (→°तैव); दे१-१० भूतात्मा चैव (→जगन्मातैव); का१ मे पुत्री, दे१ मत्पुत्रि (→मत्पुत्री). -d) द१ ग्रा.२ म१ °सावयोः (→°सा यतः).

२५३. -a) दे१ एका, ग्र२ तेषां (→एषा); ब१ दे१-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. °म्बिके (→°म्बिका); ब२ चैव, दे१० द१ ग्रा१ म१ देवी (→देवि). -b) दे३.६ संभूता, दे४ कलाभूत्, दे१० वि लाभूत् (?) (→किलाभूत्); ग्र२ °कन्यकाः (→°कन्यका); ते१ ***** कन्यका. -c) दे३ सेना (→मेना); दे१ सर्व° (→[अ]शेष°); ब२ दे१ ते१ -मातर, द१ -माता (→-मातुर). -d) ब१ दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. मे पुण्य-, ग्र२ पुत्री तु (→पुण्यस्य).

२५४. -a) दे३ °शाने, दे१० °शानी (→°शानि); द१ पाहि मां परमेशानि. -c) दे१ व्रजामि (→नमामि) ग्र२ नमामि****. -d) ग्र२ भजामि (→व्रजामि); ब१.२ दे२.३. ५.६.८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. शिवम् (→शिवाम्).

२५५. -a) दे१० मेस्तु (→मे सु-). -b) का१ ब३ दे२.४. ५ न१ ते१ महादेवि, द१ ग्रा.२ म१ जगन्माता (→महादेवी); ब३ समागमो, दे१ समागता, न१ समागमम्, द१ ग्रा.२ म१ समागमत् (→समागमात्). -c) दे१० महादेवी (→महादेवि). -d) का१ दे१.४.५ द१ शंकरि (दे४ °रि), ब१ शंकर, दे१० ग्रा१ म१ शंकरि (→शंकरि).

२५६. दे४ cd ○. -a) दे१.३.४.१० °दुक्ता, दे५ °दुक्त- (→°दुक्त्वा). -b) म१ हिमवती° (→हिमगिरी°). -c) दे१ सपेक्ष्य°, दे३ ग्रा१ संप्रेक्ष्य°, दे५ संप्रक्ष°, दे८.९ संप्रेक्ष्य°

अथ सा तस्य वचनं निशम्य जगतोऽरणिः ।
सस्मितं प्राह पितरं स्मृत्वा पशुपतिं पतिम् ॥२५७॥

देव्युवाच ।*

शृणुष्व चैतत् परमं गुह्यमीश्वरगोचरम् ।
उपदेशं गिरिश्रेष्ठ सेवितं ब्रह्मवादिभिः ॥२५८॥
यन्मे साक्षात् परं रूपमैश्वरं दृष्टमद्भुतम् ।
सर्वशक्तिसमायुक्तमनन्तं प्रेरकं परम् ॥२५९॥
शान्तः समाहितमना दम्भाहंकारवर्जितः ।
तन्निष्ठस्तत्परो भूत्वा तदेव शरणं व्रज ॥२६०॥

(→संप्रेक्ष°); दे१.३ गिरिजा (→गिरिजां). -d) का१ सर्वतः, दे१.८-१० न१ द१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. पार्श्वतो, दे३.६ शाश्वतो, ग्र२ पर्वतो (→पार्श्वतो).

२५७. दे४. ab ○. -a) दे३ अथो (→अथ); दे३ सा तस्य, दे६ शांतस्य (→सा तस्य); दे५ वचने (→वचनं). -b) ब१ [अ]रण्ये, दे३.६ बलिः, ते१ [अ]रणीः (→[अ]रणिः). -d) दे१ ध्यात्वा, ते१ श्रुत्वा, ग्र२ नत्वा (→स्मृत्वा); दे१ पशुपति-, न१ पाशुपति, ते१ पाशुपतेर् (→पशुपति); दे५ मति, ते१ मतम् (→पतिम्).

*द१ ग्रा.२ म१. ○; दे४ देव्य उवाच; दे८.१० मुर्वे. मुए. मुब. श्री देव्युवाच; न१ देवी; ते१ श्रीदेवी.

२५८. -a) न१ चैतत्, ते१ चेतत् (→चैतत्); दे५.८-१० ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रथमं (→परमं); दे३.६ शृणुष्व चैतद् वचनं, दे४ शृणुष्व परमं चैतत्. -b) दे३.६ इव (दे६ शु) स्तनो° (→गुह्यमी°). -c) दे१ उपदेशं (→उपदेशं); का१ द१ गुरु° (→गिरि°).

२५९. -c) द१ ग्रा.२ म१ समारूढं (→समायुक्तं). -d) द१ ग्रा.२ म१ समस्तं (→अनन्तं); दे६ पुरुषं, दे१० प्रेरितं, द१ ग्रा.२ म१ प्रकारं (→प्रेरकं).

२६०. -a) ब१ शान्तः, ते१ शान्तं, ग्र२ शान्तिस (→शान्तः); द१ समाहितमनाः (→समाहितमना). -b) दे८.९ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. मानाहङ्कार-, दे१० मनाहङ्कार-, ते१ दम्भाद्याचार-, द१ ग्रा१ म१ सदाहंकार- (→दम्भाहङ्कार-); ग्रा१ -वर्जिताः, म१ -वर्जितं (→वर्जितः). -c) दे५ तन्मायस् (→तन्निष्ठस्); ते१ तत्त्वतो (→तत्परो). -d) का१ ते१ तं देवं (→तदेव).

भक्त्या त्वनन्यया तात मद्भावं परमाश्रितः ।
 सर्वयज्ञतपोदानैस्तदेवार्चय सर्वदा ॥२६१॥
 तदेव मनसा पश्य तद् ध्यायस्व जपस्व च ।
 समोपदेशात् संसारं नाशयामि तवानघ ॥२६२॥
 अहं वै मत्परान् भक्तानैश्वरं योगमास्थितान् ।
 संसारसागरादस्मादुद्धराम्यचिरेण तु ॥२६३॥
 ध्यानेन कर्मयोगेन भक्त्या ज्ञानेन चैव हि ।
 प्राप्याहं ते गिरिश्रेष्ठ नान्यथा कर्मकोटिभिः ॥२६४॥
 श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक् कर्मवर्णाश्रमात्मकम् ।
 अध्यात्मज्ञानसहितं मुक्तये सततं कुरु ॥२६५॥

२६१. -a) दे१ ह्यनन्यया, दे४ त्वनन्यया, द१ मा१ त्वनन्त्या, ग्र२-मनन्यया (→त्वनन्यया); दे५ मात (?) (→तात). -b) ब३ दे३.६ यद्भावं, दे५ सद्भावं, ते१ मन्त्रं च (→मद्भावं); दे१ ते१ परमास्थितः, दे२ परमाश्रितः (→परमाश्रितः). -c) दे१० सर्वयज्ञश्च (→सर्वयज्ञ-); दे१ °तपोदानैः (→°तपोदानैः). -d) ते१ नान्यथा (→सर्वदा).

२६२. -a) का१ तदेव, + तमेव, ते१ तमेव, द१ सदैव (→तदेव); दे४ तदेव पश्य मनसा. -b) ते१ तं (→तद्) का१ तं यजस्व, दे१० तद्यपस्य (→तद्ध्यायस्व); का१ ब१ दे४ जपस्य च, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यजस्व तत्, ते१ यजस्व च, म१ जपन्मनु (→जपस्व च). -c) दे१ शमोपदेशात्, दे१० तपोपदेशात् (→समोपदेशात्); द१ संसारान्, म१ संसार- (→संसारं). -d) द१ ग्रा१.२ म१ मोक्षयामि (→नाशयामि); दे५ °नघा (→°नघ).

२६३. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्वां (→वै); ब१ दे६ मत्परा, ब२ परमान्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. परया, ते१ तत्परान् (→मत्परान्); ब१.२ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भक्त्या (→भक्तान्). -b) दे४ ऐश्वर्यं, ते१ चैश्वरं (→ऐश्वरं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. आस्थितम्, दे२.६ आस्थिता, द१ ग्रा१ म१ आश्रितान् (→आस्थितान्). -c) दे४ ग्रा१ तस्माद् (→ग्रस्माद्).

२६४. -a) दे१० ध्यायेन (→ध्यानेन); ग्र२ ध्यानयोगे कर्मयोगे. -b) दे३ ग्र२ भक्ता (→भक्त्या); ब३ दानेन (→ज्ञानेन). -d) ब२ धर्मकोटिभिः, दे३.६ कल्पकोटिभिः, द१ कर्मयोगिभिः (→कर्मकोटिभिः).

२६५. -a) ब१ °तुदितं, दे५ °तुदितं (→°तुदितं). -ab) द१ श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म सम्यग्वर्णाश्रमात्मकम्. -c) दे१

धर्मात् संजायते भक्तिर्भक्त्या संप्राप्यते परम् ।
 श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितो धर्मो यज्ञादिको मतः ॥२६६॥
 नान्यतो जायते धर्मो वेदाद् धर्मो हि निर्बभौ ।
 तस्मान्मुमुक्षुर्धर्मार्थी मद्रूपं वेदमाश्रयेत् ॥२६७॥
 ममैवैषा परा शक्तिर्वेदसंज्ञा पुरातनी ।
 ऋग्यजुः सामरूपेण सर्गादौ संप्रवर्तते ॥२६८॥
 तेषामेव च गुप्त्यर्थं वेदानां भगवानजः ।
 ब्राह्मणादीन् ससर्जाथ स्वे स्वे कर्मण्ययोजयत् ॥२६९॥
 ये न कुर्वन्ति तद् धर्मं तदर्थं ब्रह्मनिर्मितम् ।
 तेषामधस्ताद् नरकांस्तमित्वादीनकल्पयत् ॥२७०॥ वं१.१२.२५६

ग्रज्ञात्म° (→ग्रध्यात्म°). -d) दे३ युक्तये (→मुक्तये); ते१ सहितं (→सततं).

२६६. -a) ग्र२ धर्मस् (→धर्मात्). -b) दे४ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ सञ्जायते (→संप्राप्यते). -c) दे१० उदिते (→उदितो). -d) ब१.३ धर्म- (→धर्मो); दे४ यज्ञो (प्राप्य) धर्माधिको मतः. -cd) का१ स्मृतिभ्यामुदितो धर्मो यज्ञो धर्माधिको मतः.

२६७. दे१. ○. -a) का१ दे४ नान्यथा, दे५ नान्यं ज्वा, दे१० नान्यते, ग्र२ नान्यच्च (→नान्यतो). -b) ग्र२ वेदधर्मो (→वेदाद्धर्मो); ब२ दे५ विनिर्बभौ, ग्र२ हि बहुका (?) (→हि निर्बभौ). -c) दे१० मुमुक्षी (?) (→मुमुक्षुः); ब१-३ दे५. ६.८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ धर्मार्थं, दे३ धर्मार्थं (→धर्मार्थं). -d) ब१ यद्द्रूपं (→मद्द्रूपं); ब१ ग्रा१.२ म१ चेद° (→वेद°); ते१ मद्द्रूपं वै समाश्रयेत्.

२६८. -a) दे१ ममैव परमा, न१ ममैषा परमा, द१ ग्रा१ म१ ममैवान्या परा, ग्र२ मैवादित्या परा (→ममैवैषा परा). -b) दे१० परातमे (?), न१ पुरातना (→पुरातनी). -d) ग्र२ वर्गादौ (→सर्गादौ); दे१० स प्रवर्तते (→संप्रवर्तते).

२६९. -a) दे५ गुप्त्यर्थं (→गुप्त्यर्थः); दे१ तेषामेव (मेव)जुगुप्त्यर्थः. -b) दे८-१० वेदवान्, ग्र२ म१ देवानां (→वेदानां); दे१० अनः (?) (→अजः). -c) ब१ ब्रह्मा*दीन्, ब३ ब्रह्मा * दीन्, दे१० ब्रह्मणादीन् (→ब्राह्मणादीन्); ग्र२ अर्थं (→अर्थ). -d) दे४ कर्माणि (→कर्मणि); ब१ °योजय- (→°योजयत्).

२७०. -a) ब१ दे८ मुर्वे. मुए. मद्धर्मं, न१ यधर्मं, ते१ ते धर्मास्, द१ ते धर्मं (→तद् धर्मं). -b) का१ ब१ दे२.६.८-१० ते१ ग्र२ मुर्वे. मुए. °निर्मिताः (→°निर्मितम्); दे१ तदर्थं धर्मनिर्मितम्. -c) दे४ मध्यस्थात् (→अधस्तात्); दे१ नरकस्

बै१.१२.२६० न च वेदाद् ऋते किञ्चिच्छास्त्रधर्माभिधायकम् ।
 योऽन्यत्र रमते सोऽसौ न संभाष्यो द्विजातिभिः ॥२७१॥
 यानि शास्त्राणि दृश्यन्ते लोकेऽस्मिन् विविधानि तु ।
 श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि निष्ठा तेषां हि तामसी ॥२७२॥
 कापालं पञ्चरात्रं च यामलं वाममार्हतम् ।
 एवंविधानि चान्यानि मोहनार्थानि तानि तु ॥२७३॥
 ये कुशास्त्राभियोगेन मोहयन्तीह मानवान् ।
 मया सृष्टानि शास्त्राणि मोहायैषां भवान्तरे ॥२७४॥
 वेदार्थवित्तमैः कार्यं यत् स्मृतं कर्म वैदिकम् ।
 तत् प्रयत्नेन कुर्वन्ति मत्प्रियास्ते हि ये नराः ॥२७५॥

द१ नरकात्, म१ नरकां (?) (→नरकात्). -d) का१ द१
 °कल्पयेत् (→°कल्पयत्).

२७१. -a) का१ वेदोदिते, न१ वेदा नृते (→वेदादृते);
 द१ ग्रा१.२ म१ अनादृत्य तु यः कश्चित्. -b) का१
 धर्मो°, दे३ ब्रह्मा° (→धर्मा°); दे१ °विधायकम्, न१
 °भिधायकः (→°भिधायकम्). -c) दे१ न१ योऽसौ, ते१ तेहि, +
 सो हि, द१ ग्रा१ म१ °सो वै (→सोऽसौ); ग्रा२ अन्यत्र समवेते वै.

२७२. -a) का१ चास्त्राणि (→शास्त्राणि); द१ ग्रा२
 म१ गृह्यन्ते (→दृश्यन्ते). -b) का१ दे५ योगेऽस्मिन् (→लोके-
 ऽस्मिन्); दे३.९ द्विविधानि (→विविधानि); ब२ दे२.३.६ ते१ च
 (→तु). -d) द१ ग्रा१.२ म१ तेषान्निष्ठा, दे५ निष्वासेषां(?)
 (→निष्ठा तेषां); दे१ द१ ग्रा१.२ म१ तु (→हि); का१ तामसि, +
 तामसी, दे१० तामसि (→तामसी).

२७३. -a) का१ दे४ कपालं, दे१० कपोलं (→कापालं); ब२
 दे१.४.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. भैरव (ग्रा१ °वी) ज्वैव
 (→पञ्चरात्रज्वैव). -b) ब२ दे१ जा(दे१ या)मलं वामन (दे१
 °म)व्रतम्, ब३ डामरं मोहनात्मकम्, दे२ यामलं च ममार्हतम्, दे३
 यामलं वामनार्हतम्, दे४ यामलं वाममार्हतम्, द१ ग्रा१ म१
 यामलं गमनार्हतम्, ग्रा२ यामलं वामनं हृतम्. -d) ब१ मोह-
 नात्मानि दे६ मोहनार्थानि, दे३-१० मोहनार्थाय, ग्रा२ मोहनानि च
 (→मोहनार्थानि); दे१ यानि तु, दे३ यानिषु (→तानि तु).

२७४. -a) दे१ कुशास्त्राणि, ते१ कुशास्त्राति- (→कुशा-
 स्त्राभिः). -b) दे२ मोहयन्तीव, ग्रा२ मोहयन्तीक- (→मोहय-
 न्तीह). -c) दे४ न१ मायासृष्टानि, ग्रा१ म१ मया सृष्टैव
 (→मया सृष्टानि). -d) दे१ ग्रा२ मोहायैषां, दे४.९ मोहायैषां,
 दे६ न१ मोहायैषां, द१ मोहायैषां (→मोहायैषां); ब२ दे३.६
 भवार्णवे, न१ ते१ भवन्ति वै (→भवान्तरे).

वर्णानामनुकम्पार्थं मन्त्रियोगाद् विराट् स्वयम् ।
 स्वायंभुवो मनुर्धर्मान् मुनीनां पूर्वमुत्तवान् ॥२७६॥
 श्रुत्वा चान्येऽपि मुनयस्तन्मुखाद् धर्ममुत्तमम् ।
 चक्रुर्धर्मप्रतिष्ठार्थं धर्मशास्त्राणि चैव हि ॥२७७॥
 तेषु चान्तर्हितेष्वेवं युगान्तेषु महर्षयः ।
 ब्रह्मणो वचनात् तानि करिष्यन्ति युगे युगे ॥२७८॥
 अष्टादश पुराणानि व्यासेन कथितानि तु ।
 नियोगाद् ब्रह्मणो राजंस्तेषु धर्मः प्रतिष्ठितः ॥२७९॥
 अन्यान्युपपुराणानि तच्छिष्यैः कथितानि तु ।
 युगे युगेऽत्र सर्वेषां कर्ता वै धर्मशास्त्रवित् ॥२८०॥

२७५. -a) दे१ °विन्तनैः (→°वित्तमैः). -b) न१
 यत्सृष्टं (→यत्स्मृतं); दे१ विन्दतः (→वैदिकम्). -c) का१
 दे२ ततो, दे३ यत् प्र-, दे५ तते (→तत् प्र-). -d) दे३.६
 नाप्रियास्ते, दे१० तत्प्रियास्ते, द१ ग्रा१.२ म१ मत्प्रियार्थं (→मत्-
 प्रियास्ते); ब२ मानवा, दे३.६ मे नराः, दे४ ये वराः, दे५ द१
 ग्रा१.२ म१ ते नराः (→ये नराः).

२७६. -a) दे१ °कामार्थं, दे६ °कामार्थं (→°कम्पार्थं);
 ब१ वर्णानामनुकम्पानां, ग्रा२ वर्णानामनुकम्पार्थं. -b) दे६
 यन्त्रियोगाद्, ग्रा२ मन्त्रियोगाद् (→मन्त्रियोगाद्); ग्रा१ चिरात्
 स्वयम्, ग्रा२ चिरं स्वयम् (→विराट् स्वयम्). -c) ग्रा१ स्वयंभुवो,
 ग्रा२ स्वायंभुवे (→स्वायंभुवो); दे४ मुनिर् (→मनुर); का१
 ब१-३ दे२.३.५.६ ते१ ब्रह्मा (दे३.६ °ह्मा), दे१ धीमान्, (→धर्मान्).
 -d) मुनिना, ग्रा२ मुन्युक्तां (→मुनीनां).

२७७. -a) दे१ चान्येव, द१ ग्रा१ म१ चान्ये तु, ग्रा२
 तान्ये तु (→चान्येऽपि). -b) दे१० धर्मरूपमम् (→धर्ममुत्तमम्).
 -c) दे३.६ °प्रतिष्ठानं (→°प्रतिष्ठार्थं). -d) दे४ चैव हि
 (→चैव हि).

२७८. -b) दे२ च महर्षयः, दे६ सुमहर्षयः (→भु-
 महर्षयः). -c) दे३.१० न१ वचनांतानि, दे६ वचनं नाति, म१
 वचनात्ता (→वचनात्तानि). -d) द१ निकर्षति (→करिष्यन्ति);
 ग्रा२ **युगे (→युगे युगे).

२७९. दे१.८.९. २७९८-२८०८ (द. सं.). -b)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. व्यासाद्यैः (→व्यासेन); ब३ च (→तु).
 -d) न१ म१ धर्मप्रतिष्ठितः, ग्रा२ धर्मः निष्ठ** (→धर्मः प्रतिष्ठितः).

२८०. दे१.८.९. ab (द. सं.). -b) ब१ कथितेन
 तु, दे१० विद्वत्तानि च, द१ ग्रा१.२ म१ व्याकृतानि तु (→कथिता-
 नि तु). -c) का१ ब१.२ दे१-४.६ न१ द१ ग्रा१.२ म१ युगे तु, दे५

शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्द एव च ।
 ज्योतिःशास्त्रं न्यायविद्या मीमांसा चोपबृंहणम् ॥२८१॥
 एवं चतुर्दशैतानि विद्यास्थानानि सत्तम ।
 चतुर्वेदैः सहोक्तानि धर्मो नान्यत्र विद्यते ॥२८२॥
 एवं पैतामहं धर्मं मनुव्यासादयः परम् ।
 स्थापयन्ति समादेशाद् यावदाभूतसंप्लवम् ॥२८३॥
 ब्रह्मणा सह ते सर्वे संप्राप्ते प्रतिसंचरे ।
 परस्यान्ते कृतात्मानः प्रविशन्ति परंपदम् ॥२८४॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मार्थं वेदमाश्रयेत् ।
 धर्मेण सहितं ज्ञानं परं ब्रह्म प्रकाशयेत् ॥२८५॥

युगे च, ते१ युगेषु (→युगेऽत्र). -d) व१ दे१ न१ वार्ता, ते१ धर्माः] (→कर्ता); दे१ ये (→वै); दे१ सर्वशास्त्रवित्, व१ दे१ धर्मशास्त्रवत्, ते१ धर्मशास्त्रतः (→धर्मशास्त्रवित्).

२८१. -b) दे१ छन्दमेव, दे१ छन्दस्तु(?)एव, (→छन्द एव). -c) दे१-१० °शास्त्राध्यात्म- (दे१० °ध्याम), न१ °शास्त्रेतरा, ग१ °शास्त्रान्यया-, म१ °शास्त्रन्याय- (→°शास्त्रं न्याय-). -d) दे१.८-१० न१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. सर्वेषामुपबृंहणम्, ते१ मीमांसाबोधब्रह्मणि.

२८२. -a) व२ युगे तानि (→दशैतानि). -b) दे१ विद्यास्था**, (→विद्यास्थानानि); दे२ सत्तमाः (→सत्तम); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुव. तथा हि द्विसत्तमाः, ते१ विद्या-स्थानानि***. -c) दे१-१० चतुर्वेदे, द१ ग१.२ म१ चतुर्वेद- (→चतुर्वेदः); दे१-१० मयोक्तानि, ग१ सहोर्थाणि, म१ समोर्थाणि (→सहोक्तानि).

२८३. -b) का१ व३ दे३-६ द१ मनुव्यासादयः (दे३ °या) (→मनुव्यासादयः). -c) द१ ग१ म१ पठन्ति नूनमादेशात्, न१ स्थापयन्ति महादेवात्, दे१ ग१.२ स्थापयन्ति समादेशात्. -d) का१ व१.२. दे२-५.८.९ ग१ यावदाहूत (ग१ ति°)संप्लवम्; दे१० याहूलपाहूतसंख्वम्(?).

२८४. -a) दे१-१० ब्राह्मणैः (→ब्रह्मणः); दे१० सहिताः (→सह ते). -b) व२ प्राप्ते तु, ग१ संप्रति (→सम्प्राप्ते); दे१ मतिसञ्चरे, दे१ प्रतिमत्परे (→प्रतिसञ्चरे). -c) दे१-१० परस्यान्तः (→परस्यान्ते); दे१ ग१ कृतात्मानं, ते१ धृतात्मानं (→कृतात्मानः); का१ परस्यान्ते कृतात्मान.

२८५. दे१.३ न१. ०. -b) द१ ग१ म१ परमाश्रयेत् (→वेदमाश्रयेत्).

ये तु सङ्गान् परित्यज्य मामेव शरणं गताः ।
 उपासते सदा भक्त्या योगमैश्वरमास्थिताः ॥२८६॥
 सर्वभूतदयावन्तः शान्ता दान्ता विमत्सराः ।
 अमानिनो बुद्धिमन्तस्तापसाः शंसितव्रताः ॥२८७॥
 मच्चित्ता मद्गतप्राणा मज्जानकथने रताः ।
 संन्यासिनो गृहस्थाश्च वनस्था ब्रह्मचारिणः ॥२८८॥
 तेषां नित्याभियुक्तानां मायातत्त्वसमुत्थितम् ।
 नाशयामि तमः कृत्स्नं ज्ञानदीपेन मा चिरात् ॥२८९॥
 ते सुनिर्धूततमसो ज्ञानेनैकेन मन्मथाः ।
 सदानन्दास्तु संसारे न जायन्ते पुनः पुनः ॥२९०॥ व१.१२.२७६

२८६. दे१.३ न१. ०. -a) का१ यत्तु संगान्, व२.३ ये तु सङ्गं, दे१ येऽस्तसंगान् म१ ये तु संगान् (→ये तु सङ्गान्). -b) दे१ मामेष [ः] (→मामेव). -c) ग१ उपासन्ते (→उपासते); का१ व१ तदा (→सदा); का१ दे१.८-१० ग१.२ म१ भक्ता (→भक्त्या). -d) द१ ग१.२ म१ °श्वर(म१ °य)माश्रिता (→°श्वर-मास्थिताः).

२८७. -a) ग१ सर्वभूता° (?) (→सर्वभूत°). -c) दे१० अमानीतो (→अमानिनो); दे१ बुद्धिमन्द-, द१ विद्धिमन्तस्, ग१-२ रवीमन्तः (→बुद्धिमन्तस्). -d) दे१ तपसा (→तापसाः); ग१ तपसं शान्तमाश्रिताः.

२८८. -a) व१ मद्गतः, न१ मद्गता (→मद्गत-). -b) दे१ मल्ला न कथनेरिताः (?), दे१ मदाज्ञां कथने रताः, दे१-२ मनुज्ञाकथने रताः, न१ मज्जान कथनेतराः. -c) दे१ सन्ध्या° (→संन्या°).

२८९. दे१. ०. -a) का१ °मुक्तानां (→°युक्तानां). -b) व२ दे१० मुर्वे. मुए. मुव. माया तत्त्वं, दे१ मायानित्य-, दे१ साद्यातृत्व-, ते१ मायां तर्तुं, + मायां तर्कत, म१ मायया च (→मायातृत्व-); दे१ ते१ -समुत्थिताम्(ते१ °तां)(→समुत्थितम्). -c) दे१ मत्तः, द१ ततः (→तमः). -d) व१ ते१ चाचिरात्, दे१ नाचिरात्, दे१.६ साचिरात्, दे१ चक्षुषा, दे१.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. नोचिरात्, दे१ गोचरात्, म१ मा चिरम् (→मा चिरात्); दे१ ज्ञानदीपानि मा चिरात्, ग१ ज्ञात्वा नन्दीपमाचिरात्.

२९०. -a) का१ ये (→ते); का१ व१.३ दे१-५.८-१० न१ ते१ द१ ग१ म१ तु निर्धूत°, दे१ तन्निर्धूत°, ते१ तु निर्भिन्न° (→सुनिर्धूत°); दे१-१० मनसो, न१ तमसो, + मनसो (→तमसो). -b) म१ ज्ञानवेगेन (→ज्ञानेनैकेन); दे१ मन्मथाः, दे१.६ मन्मथा, दे१ द१ ग१.२ म१ मद्गताः, दे१० मन्मथा (?) (→मन्मथा);

वै१.१२.२८० तस्मात् सर्वप्रकारेण मदभक्तो मत्परायणः ।
 मामेवाचर्य सर्वत्र मेनया सह संगतः ॥२९१॥
 अशक्तो यदि मे ध्यातुमैश्वरं रूपमव्ययम् ।
 ततो मे सकलं रूपं कालाद्यं शरणं ब्रज ॥२९२॥
 यद् यत् स्वरूपं मे तात मनसो गोचरं भवेत् ।
 तन्निष्ठस्तत्परो भूत्वा तदर्चनपरो भव ॥२९३॥
 यत्तु मे निष्कलं रूपं चिन्मात्रं केवलं शिवम् ।
 सर्वोपाधिविनिर्मुक्तमनन्तममृतं परम् ॥२९४॥
 ज्ञानेनैकेन तल्लभ्यं क्लेशेन परमं पदम् ।
 ज्ञानमेव प्रपश्यन्तो मामेव प्रविशन्ति ते ॥२९५॥

ते१ ज्ञाननिर्वृतकल्मषाः. -c) दे५ सनानन्दा सः, ते१ सदा न चास्मिन् (→सदानन्दास्तु). -d) ब१ जायन्ते न, दे१ न जायन्ते, दे१० प्रजायन्ते, ते१ जायन्ते च (→न जायन्ते).

२९१. -a) ब१ दे१ ग्रा२ म१ °प्रयत्नेन (→°प्रकरणे). -b) दे१ ग्रा२ मत्परायणाः (→मत्परायणः). -c) ते१ मामेव चार्चय गिरे. -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मनसा, दे१ ग्रा२ मामेव (→मेनया); ब१ दे१.४.८-१० न१ ते१ दे१ ग्रा२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. शरणं गतः (दे१ दे१ °ताः); दे३ सहसाङ्गतः (→सह सङ्गतः).

२९२. -a) दे४ मे धातु, दे१ ग्रा२ म१ मे (ग्रा२ म) ध्यानं (→मे ध्यातु); दे१ अशक्तोऽसि यदि ध्यातुम्. -b) दे१ रूपमैश्वरं, दे१ परमव्ययम् (→रूपमव्ययम्). -c) दे४ तत्त्वं (→ततो); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. परमं (→सकलं). -d) का१ कालाद्यं, +कालाद्यं, दे४ कलपाद्यं, दे८ कालाद्यं, दे९ कलाद्यं ते१ कालाङ्ग- (→कालाद्यं); दे२ सकलं (→शरणं); ब१ का** शरणं ब्रज.

२९३. -a) का१ प्राद्यं, ब१ दे५.१० मुर्वे. मुए. मुब. तद्यत्, ते१ येन, ग्रा२ अद्य (→यद्यत्); दे१ सुरूपं, दे८.९ सरूपं (→स्वरूपं); दे१० तेन (→तात); ते१ येन स्वरूपं मे*तां. -b) दे१० मनसा (→मनसो); ब२ गोचरे (→गोचरं); ब१ दे१.४.८-१० न१ ते१ दे१ ग्रा२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. तव (→भवेत्). -d) का१ भव, + भवेत्, दे५ भवा (?) (→भव).

२९४. -a) दे६ यस्तु (→यत्तु); दे३ रूपे, दे५ रूप- (→रूपं). -d) दे६ अनन्ते (→अनन्तम्).

२९५. -a) ब३ °नैव तु (→°नैकेन); दे१० तक्षक्यं (?) (→तल्लभ्यं). -b) ते१ केवलं (→क्लेशेन). -c) दे३ प्रश-

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।
 गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्वृतकल्मषाः ॥२९६॥
 मामनाश्रित्य परम् निर्वाणममलं पदम् ।
 प्राप्यते न हि राजेन्द्र ततो मां शरणं ब्रज ॥२९७॥
 एकत्वेन पृथक्त्वेन तथा चोभयतोऽपि वा ।
 मामुपास्य महाराज ततो यास्यसि तत्पदम् ॥२९८॥
 मामनाश्रित्य तत् तत्त्वं स्वभावविमलं शिवम् ।
 ज्ञायते न हि राजेन्द्र ततो मां शरणं ब्रज ॥२९९॥
 तस्मात् त्वमक्षरं रूपं नित्यं चारूपमैश्वरम् ।
 आराधय प्रयत्नेन ततो बन्धं प्रहास्यसि ॥३००॥

रयतो, दे४ प्रपश्यन्ते, दे१ ग्रा२ म१ प्रपद्यन्ते (ग्रा१ °न्तो, ग्रा२ °न्तु) (→प्रपश्यन्तो). -d) ते१ च, म१ हि (→ते).

२९६. -a) दे१० तदात्मानं (→तदात्मानम्). -b) दे१.१० °रायणः (→°रायणाः). -c) दे५.१० गच्छन्ति पुनरावृत्तिं.

२९७. -a) ब१ दे५ ममा (?) (→माम-); ब३ दे२ अपाश्रित्य, दे३ अपोच्छित्य (?), दे६ अयोहृत्य (?), ते१ अयोशे त्य, + अयोश्रित्य(?), दे१ ग्रा२ म१ अनादृत्य (→अनाश्रित्य); म१ परमां (→परमं). -b) दे८.९ निर्वाणफलमप्रदम्, दे१० निर्वाणमफलप्रदम्; ग्रा२ निर्वाणम्मलिनं पदम्, म१ निर्वाणं परमं पदम्. -c) ते१ प्रोच्यते (→प्राप्यते).

२९८. न१ दे१ ग्रा१. ० (इ. सं.); ते१. b ०. -a) ग्रा२ पृथक्त्वेन च ए** . -b) दे१ तवाश्रो°, दे१० तथा चो° (→तथा चो°); दे१.२.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. °यथापि (→°यतोऽपि); ब१ ता, दे५ च (→वा). -c) ब३ दे४ ग्रा२ उपास्य, दे३ उपास्य (?) (→उपास्य); दे८-१० मुए. मुब. महीपाल, ग्रा२ यथा राजन, मुर्वे. महीपालं (→महाराज). -d) दे१० ग्रा२ यास्यति (→यास्यसि); ब१ ते१ मत्पदम् (→तत्पदम्).

२९९. न१ दे१ ग्रा१. ० (इ. सं.). -a) ग्रा२ मामेना (?) श्रित्य, म१ मामनादृत्य (→मामनाश्रित्य). -b) दे१ स्वभावममलं, ग्रा२ स्वभावं परमं (→स्वभावविमलं).

३००. -a) ब२ तस्मादनक्षरं (→तस्मात्त्वमक्षरं). -b) ब१ नित्यं च, दे५.८.८-१० दे१ मुर्वे. मुए. मुब. नित्यं वा (→नित्यं वा-); ब१-३ दे५ °रूपमीश्वरं (→°रूपमैश्वरम्); न१ ममैतत्परमैश्वरम्. -c) दे१ (प्रथ)प्रयत्नेन (→प्रयत्नेन). -d)

कर्मणा मनसा वाचा शिवं सर्वत्र सर्वदा ।
 समाराधय भावेन ततो यास्यसि तत्पदम् ॥३०१॥
 न वै पश्यन्ति तत् तत्त्वं मोहिता मम मायया ।
 अनाद्यनन्तं परमं महेश्वरमजं शिवम् ॥३०२॥
 सर्वभूतात्मभूतस्थं सर्वाधारं निरञ्जनम् ।
 नित्यानन्दं निराभासं निर्गुणं तमसः परम् ॥३०३॥
 अद्वैतमचलं ब्रह्म निष्कलं निष्प्रपञ्चकम् ।
 स्वसंवेद्यमवेद्यं तत् परे व्योम्नि व्यवस्थितम् ॥३०४॥
 सूक्ष्मेण तमसा नित्यं वेष्टिता मम मायया ।
 संसारसागरे घोरे जायन्ते च पुनः पुनः ॥३०५॥

दे१-१० मुवें. मुए. ततोऽन्धत्वं, द१ ततो बद्धात् (→ततो बन्धं);
 द१ प्रयास्यसि, ग२ प्रयास्यति (→प्रहास्यसि).

३०१. -c) द१ तदाराधय, ग१ सदाधारय, ग२ म१
 सदाधाय (→समाराधय). -d) का१ ब१-३ दे२-६ ते१ तत्पदम्
 (→तत्पदम्).

३०२. -a) ब२ दे२ द१ ग१.२ म१ नैव (ब२ दे२ °व),
 ते१ नैते (→न वै); दे२ मुवें. मुए. यास्यन्ति (→पश्यन्ति);
 दे१ तद् देव, दे२ तदेवं, + तत्तत्त्वं, दे३.६ तत्त्वज्ञं (दे६ °ज्ञ),
 दे३.९ मुवें. मुए. तं देवं, दे१० तदेहं, द१ ग१.२ म१ तन्वेदा
 (→तत् तत्त्वं). -c) द१ अनाद्यनन्तमपरं, ग२ अनाद्यनन्तं परं
 ब्रह्म. -d) दे१ अजं परम्, दे३.६ -मतं शिवम्, दे४ समं शिवम्
 (→अजं शिवम्).

३०३. -a) दे१ सर्वा (→सर्व-). -b) ब१ दे१.८ न१
 सर्वाधार- (→सर्वाधार). -c) ब१ नित्यानन्द- (→नित्या-
 नन्द); म१ निराधारं (→निराभासं).

३०४. -a) ब१ अनन्तं (→अद्वैतं). -c) ब१ दे१
 सुसंवेद्यम् (→स्वसंवेद्यम्); दे१ अवेद्यं च, दे४ तत्परमं
 (→अवेद्यं तत्); द१ ग१ म१ स्वसंवेद्यमसंवेद्यं. -d) का१
 ब२.३ दे३ न१ द१ ग१.२ म१ परं, दे४.५ शिवं (→परे); म१ व्योम-
 न्य° (→व्योम्नि व्य°); दे१ परं व्योममव्ययम्.

३०५. -a) दे९ सूक्ष्मेण (→सूक्ष्मेण); ब३ तमसाः, दे१
 ग२ तपसा, दे४ तमसं (→तमसा). -b) दे१.८-१० न१ द१ ग१
 म१ वेष्टितं, दे४ वेष्टितं (→वेष्टिता); ग२ सृष्टितन्मायया जगत्.
 -c) ब३ °सागरो घोरे, दे१० °सागरो घोरो (→°सागरे घोरे).
 -d) ग२ जायते (→जायन्ते).

३०६. -a) दे३ ग२ भक्ता (→भक्त्या); द१ ग१.२ म१

भक्त्या त्वनन्यया राजन् सम्यग् ज्ञानेन चैव हि ।
 अन्वेष्टव्यं हि तद् ब्रह्म जन्मबन्धनिवृत्तये ॥३०६॥
 अहंकारं च मात्सर्यं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
 अधर्माभिनवेशं च त्यक्त्वा वैराग्यमास्थितः ॥३०७॥
 सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
 अन्वीक्ष्य चात्मनात्मानं ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥३०८॥
 ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा सर्वभूताभयप्रदः ।
 ऐश्वरीं परमां भक्तिं विन्देतानन्यगामिनीम् ॥३०९॥
 वीक्षते तत् परं तत्त्वमैश्वरं ब्रह्मनिष्कलम् ।
 सर्वसंसारनिर्मुक्तो ब्रह्मण्येवावतिष्ठते ॥३१०॥

वै१.१२.२६६

ह्यानन्यया (→त्वनन्यया); दे१ चैव (→राजन्). -b) ते१
 मम (→सम्यक्); ग२ सम्यग्ज्ञानं चैव हि. -c) दे३ अन्वेष्टव्यं
 (→अन्वेष्टव्यं); दे१० च (→हि); दे१ तं (→तत्). -d) ब३
 °निवर्तते, ते१ °विमुक्तये (→°निवृत्तये).

३०७. -a) ग२ अहङ्कारश्च (→अहङ्कारं च). -b)
 ब१ दे३.६ न१ ग१.२ मुवें. काम-, दे५ कर्मा- (→कामं); ग१.२
 मुवें. मुए. मुव. क्रोध- (→क्रोधं). -d) दे१ त्यक्तो, दे३ त्यक्ता
 (→त्यक्त्वा).

३०८. का१. ०. -c) दे२ समीक्ष्य, दे५ अन्वीक्ष्य,
 दे३.९ मुवें. मुए. मुव. अवेक्ष्य, म१ अन्विष्य (→अन्वीक्ष्य);
 दे१० वीक्ष्य चात्मयमात्मानम्. -d) दे४ ब्रह्मरूपाय
 (→ब्रह्मभूयाय).

३०९. का१. ab ०. -a) ब३ दे२ न१ ब्रह्मभूत-, दे३
 ब्रह्मभूतं, ग१.२ म१ सर्वभूत- (→ब्रह्मभूतः). -b) दे३ सर्व-
 भूतो, द१ ग२ सर्वभूत- (→सर्वभूता-); दे६ °भयप्रदम् (→°भय-
 प्रदः); ते१ सर्वभूतानुसूयकः. -c) दे१.८-१० मुवें. मुए. ऐश्वर्यं,
 दे२ ईश्वरे (→ऐश्वरी); दे३-१० परमं (→परमां); का१ ब१.३
 द१ ग२ म१ शक्ति (→भक्ति). -d) का१ दे१० म१ विन्दते, न१
 विन्देता, द१ वेदान्ता- (→विदेत); का१ चान्यगामिनीम्, दे१ द१
 ग१.२ म१ -नन्यगामिनीम्, दे४ नान्यगामिनीम्, दे३-१० मुवें. मुए.
 मुव. -नन्यगामिनीम् (→-नन्यगामिनीम्).

३१०. -a) ब१.३ दे१.४.६.१० न१ द१ म१ मुवें. मुए.
 मुव. वीक्ष्यते दे५ चाक्षते, (→वीक्षते). -b) का१ निष्कलं,
 ब२.३ दे३.५.६ न१ ते१ द१ ग१ म१ ईश्वरं (→ऐश्वरं);
 ग२ ***प्रेमनिष्कलम्. -c) ग२ संसारार्णवनिर्मुक्तो. -d) दे२
 ब्रह्मण्येवा****, दे४ ब्रह्मणेवोपतिष्ठते, दे१० ब्रह्मण्येका च
 निष्ठतो (?).

२.३०० ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठास्यं परस्य परमः शिवः ।
 अनन्तस्याव्ययस्यैकः स्वात्माधारो महेश्वरः ॥३११
 ज्ञानेन कर्मयोगेन भक्तियोगेन वा नृप ।
 सर्वसंसारमुक्त्यर्थमीश्वरं सततं श्रय ॥३१२
 एष गुह्योपदेशस्ते मया दत्तो गिरीश्वर ।
 अन्वीक्ष्य चैतदखिलं यथेष्टं कर्तुमर्हसि ॥३१३
 अहं वै याचिता देवैः संजाता परमेश्वरात् ।
 विनिन्द्य दक्षं पितरं महेश्वरविनिन्दकम् ॥३१४
 धर्मसंस्थापनार्थाय तवाराधनकारणात् ।
 मेतादेहसमुत्पन्ना त्वामेव पितरं श्रिता ॥३१५

३११. -a) दे३.९ मुवें. मुए. मुब. ब्रह्मणोयं, दे१० ब्रह्मो*यं (→ब्रह्मणो हि); का१ दे४ न१ प्रतिष्ठोयं, ब१-३ दे३.६ ते१ मुब. प्रतिष्ठेयं, दे१.८-१० ग२ प्रतिष्ठायां, दे५ प्रतिष्ठोह (?) मुवें. मुए. प्रतिष्ठानं (→प्रतिष्ठास्यं); दे२ ****प्रतिष्ठोयं. -c) का१ ब३ दे५.६ अनन्यस्याप्यजस्यैकः, ब१ दे१ अनन्यस्याप्यजस्यैकः, ब२ अनन्तस्याप्यजस्यैकः, दे२ अनन्यश्चाव्ययश्चैष, दे३ अनन्यस्याथ यस्यैकः, दे४ न१ अनन्यस्याव्ययस्यैकं (न१ °क), दे८-१० मुवें. मुए. मुब. अनन्यश्चाव्ययश्चैकश्, ते१ अनन्यश्चाप्यजस्यैकः. -d) दे३ स्वात्माधारो, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. चात्माधारो, ग२ -स्य वा माधारो (?) (→स्वात्माधारो).

३१२. -b) ब१-३ दे३.५.६.८-१० न१ ग२ मुवें. मुए. मुब. भक्त्या (→भक्ति-); दे१ वै (→वा). -c) ब२ दे१ °मुक्ता° (→°मुक्त्य°). -d) दे१.२.८-१० ते१ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. शरणं (→सततं); दे१.२.८-१० द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. ब्रज, दे३.६ न१ श्रयः, दे५ श्रया (?) (→श्रय).

३१३. -a) दे३ द१ एवं (→एष). -b) न१ म१ गिरीश्वरः, ग२ मुनीश्वराः (→गिरीश्वर). -c) दे३ अन्धा (?) क्ष्य, दे५ अन्वीक्ष्य, द१ आन्वीक्ष्य (→अन्वीक्ष्य); दे१ सकलं (→अखिलं).

३१४. -a) दे४ च (→वै); दे१० याचितो, म१ याचितं (→याचिता); दे३ देवैः (→देवैः); ते१ अहं चैवायितो देवैः. -b) द१ ग२ म१ संस्मृता, ग१ त्वस्मृता (→संजाता); दे१ परमेश्वरः (→परमेश्वरात्). -c) दे३.१० दक्षं (→दक्षं). -d) दे१ रत्नेश्वर° (→महेश्वर°); द१ °मनिन्दकम् (→°विनिन्दकम्).

३१५. -a) दे३.६ °स्थापनार्थाच्च, दे५ °रक्षणार्थाय (→°स्थापनार्थाय). -b) दे२ त्वदा° (→तवा°). -c) द१ ग१.२ म१ °देहात् (→°देह-); दे४ °समुत्पन्ना- (→°समुत्पन्ना);

स त्वं नियोगाद् देवस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।
 प्रदास्यसे मां रुद्राय स्वयंवरसमागमे ॥३१६
 तत्संबन्धाच्च ते राजन् सर्वे देवाः सवासवाः ।
 त्वां नमस्यन्ति वै तात प्रसीदति च शंकरः ॥३१७
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन मां विद्धीश्वरगोचराम् ।
 संपूज्य देवमीशानं शरण्यं शरणं ब्रज ॥३१८
 स एवमुक्तो भगवान् देवदेव्या गिरीश्वरः ।
 प्रणम्य शिरसा देवीं प्राञ्जलिः पुनरब्रवीत् ॥३१९
 विस्तरेण महेशानि योगं माहेश्वरं परम् ।
 ज्ञानं चैवात्मनो योगं साधनानि प्रचक्ष्व मे ॥३२०

दे१ मेनेदिह समुद्भूता. -d) दे४ ग२ त्वमेव, दे३ त्वामेवा (?) (→त्वामेव); का१ पितरं श्रिताः, द१ पितरं श्रिया, ग२ परमाश्रिता (→पितरं श्रिता).

३१६. -a) ग२ नियोगदेव° (→नियोगादेव°). -b) ग१ ब्रह्मण्यः (→ब्रह्मणः). -c) ग१ °सोमा (→°से मां).

३१७. -a) द१ ग१ ग२ मत् (→तत्); दे१ °धे ते ते (?), दे२ °धाचिता, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. °धात्तरे, न१ °धात्र ते, ग२ °धाच्चरे (→°धाच्च ते). -b) दे५.८-१० द१ सर्व- (→सर्वे); दे१ सबान्धवाः (→सवासवाः). -c) दे१० नमस्यति (→नमस्यन्ति); म१ चैतेन (→वै तात). -d) दे१ प्रसीदति च, ग२ प्रसीद तव (→प्रसीदति च).

३१८. द१. ○. -a) ग२ तस्मै (→तस्मात्). -b) का१ ब१-३ दे१-६ न१ ते१ ग१ म१ निन्दामी-, ग२ निन्दादी- (→मां विद्धी-); का१ ब२ -गोचरीम्, दे१ -गोचरात्, ग२ -गोचरम् (→गोचराम्). -c) का१ ब१-३ दे१-६ न१ ते१ ग१.२ म१ सन्त्यज्य (→संपूज्य). -d) ग१ मामेव (→शरण्यं).

३१९. -a) द१ स एवमुक्तौ (?), दे४ एवमुक्ता स, न१ एवमुक्तोऽथ (→स एवमुक्तो); का१ ब१ दे२.८.९ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. हिमवान् (→भगवान्). -b) ब३ देव्या दे२ देवं, दे८-१० ग२ देवो (→देव-); ब३ °देव-, दे१० °देव्यो (→°देव्या); ग२ हिमेश्वरः (→गिरीश्वरः). -d) दे३ द१ प्राञ्जलि (→प्राञ्जलिः).

अतः परं ग२ पुस्तके अधिकम्—हिमवान्.

३२०. -a) ग२ विस्तारेण (→विस्तरेण); ग२ महेश्वरी, म१ महादेवि (→महेशानि). -b) दे१.३ योग-, ग२ योगात् (→योगं); ग२ महेश्वर (→माहेश्वरं); ब२ म१ पदम्

तस्यैतत् परमं ज्ञानमात्मयोगमनुत्तमम् ।
 यथावद् व्याजहारेशा साधनानि च विस्तरात् ॥३२१
 निशम्य वदनाम्भोजाद् गिरीन्द्रो लोकपूजितः ।
 लोकमातुः परं ज्ञानं योगासक्तोऽभवत्पुनः ॥३२२
 प्रददौ च महेशाय पार्वतीं भाग्यगौरवात् ।
 नियोगाद् ब्रह्मणः साध्वीं देवानां चैव संनिधौ ॥३२३
 य इमं पठतेऽध्यायं देव्या माहात्म्यकीर्तनम् ।
 शिवस्य संनिधौ भक्त्या शुचिस्तद्भावभावितः ॥३२४
 सर्वपापविनिर्मुक्तो दिव्ययोगसमन्वितः ।

(→परम्). -c) दे१-३.८.९ न१ द१ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. वैवा°
 (→चैवा°); दे१० °त्मना योगं, ग२ °त्मयोगं वा (→°त्मनो
 योगं). -d) दे३ साधर्म्यानि (→साधनानि); का१ दे५ ग१
 प्रचक्ष मे, दे३.६ प्रचक्षसे (→प्रचक्ष्व मे).

३२१. -a) ब२ दे१.४ न१ द१ ग१ तस्मै, दे६ तथै-
 (→तस्यै-); दे६.९ परमेशानम् (→परमं ज्ञानम्). -b) दे६.९
 मुर्वे. मुए. मुब. आत्मनो योगमु°, द१ ग१.२ म१ मायायोगमनु°,
 (→आत्मयोगमनु°); दे१ आत्मयोगसमुद्भवम्, मुर्वे. मुए. मुब.
 आत्मना योगमुत्तमम्. -c) का१ व्याजहारेश, ब३ व्याजहारैषा,
 दे३ व्याजहरि (?) (→व्याजहारेशा).

३२२. -b) दे२ गिरीशो (→गिरीन्द्रो). -d) दे१
 योगासक्तो(?), ते१ योगं ज्ञान्तो, ग१ योगसिद्धो, म१ योगसक्तो
 (→योगासक्तो).

३२३. -a) दे६ प्रददौ च (→प्रददौ च); दे१ *मेशाय
 (→महेशाय). -b) दे१.२.६ द१ पार्वती- (→पार्वती); दे२
 वाक्य°, दे६ योग्य° (→भाग्य°); न१ °गौरवाम् (→गौरवात्).
 -c) दे१० नियोगब्रह्मणः (→नियोगाद् ब्रह्मणः); ब१ दे१.१०
 द१ ग२ मुर्वे. मुए. साध्वी, ग१ पुत्री (→साध्वी); म१
 नियोगाद् ब्रह्मणस्पृधि. -d) दे२ चापि (→चैव); दे१ देवतानां
 च संनिधौ, ते१ दत्तवान् धर्मसंनिधौ.

३२४. -a) का१ ब३ दे१-३.५.६.१० न१ द१ इदं (→इमं);
 ब१ दे१ पठ्यते (→पठते); द१ ध्यानं (→[अ]ध्यायं).
 -b) ग२ °त्म्यमुत्तमम् (→°त्म्यकीर्तनम्). -c) दे१ भूत्वा
 (→भक्त्या). -d) द१ ग१ म१ शुद्धस् (→शुचिस्); ब१
 सद्भाव°, दे२ तद्गत°, ते१ मद्भाव° (→तद्भाव°); दे२ °मानसः,
 दे४ °भावितः (→°भावितः).

३२५. म१. ०; दे३.६. ab ०. -a) ब१ °माया°
 (→°पाप°). -b) ब२.३ देव्या, दे१ दे*, दे२ देव्या, + दिव्य, ग२

उल्लङ्घ्य ब्रह्मणो लोकं देव्याः स्थानमवाप्नुयात् ॥३२५
 यश्चैतत् पठते स्तोत्रं ब्राह्मणानां समीपतः ।
 देव्याः समाहितमनाः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३२६
 नाम्नामष्टसहस्रं तु देव्या यत् समुदीरितम् ।
 ज्ञात्वाऽर्कमण्डलगतां संभाव्य परमेश्वरीम् ॥३२७
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्तियोगसमन्वितः ।
 संस्मरन् परमं भावं देव्या माहेश्वरं परम् ॥३२८
 अनन्यमानसो नित्यं जपेदामरणाद् द्विजः ।
 सोऽन्तकाले स्मृतिं लब्ध्वा परं ब्रह्माधिगच्छति ॥३२९ वै१.१२.३१८

देव्ये (?) (→दिव्यः); ब२.३ योगं (→योग-); ब२.३ समाश्रितः
 (→समन्वितः). -c) दे१० लोके (→लोकं). -d) का१
 दे१.२.४.६.८-१० देव्या (→देव्याः); दे२ लोकम् (→स्थानम्);
 ग२ च माप्नुयात् (?) (→अवाप्नुयात्).

३२६. म१. ab ०. -a) ब१ दे१ पठ्यते, दे४ पठिते,
 दे६.९ मुर्वे. मुए. पठति, दे१० पठितं (→पठते); द१ ग१.२
 यस्तु मर्त्यः पठेत्स्तोत्रं. -c) दे६-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 समाहितमनाः सोऽपि. -d) दे१ कित्विषैः मप्रमुच ते(?).

३२७. दे६. ab पादयोः 'यत्' इति यावत् खण्डितम्.
 -b) न१-याः (→यत्); दे१ देवमाहेश्वरं पं *, ते१
 देवस्वयमुदीरितम्. -c) ते१ गतं, ग२ मुर्वे. मुए. मुब. °गता
 (→°गतां). -d) ब१ दे१ ते१ ग१.२ म१ संभाव्य, दे६-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. आवाह्य (→संभाव्य); दे३ परमेश्वरी, ते१ परमेश्वरम्
 (→परमेश्वरीम्).

३२७. श्लोकस्य b चरणानन्तरं दे१ पुस्तके अधिकम्—
 अनन्यमानसो नित्यं जपेदामरणाद् द्विजः ।
 सौतकाले स्मृतिं लब्ध्वा परं ब्रह्माधिगच्छति ॥
 अथवा जायतो विप्रो ब्रह्मणानां कुले*यौ ।
 पूर्वं संस्कारमाहात्म्या ब्रह्मविद्यामवाप्य सः ॥
 संप्राप्य योगं परमं दिव्या मत्समुदीरितम् ।

(= ३२६-३३१b)

b चरणानन्तरं म१ पुस्तके ३२५-३२७ ab आवृत्तम्.

३२८. -a) दे५ आपर्च्य (?) (→अभ्यर्च्य); दे१०
 अभ्यर्च्य पुष्पगन्धाद्यैर्. -c) दे४ संस्मरन्नेश्वरं भावम्. -d)
 दे६ म१ पदं (→परम्); दे१ देव्यं तत्परमेश्वरम्.

३२९. दे१. ० (पूर्वमागतम्; द्र. ३२७ पा. वि.). -a)
 दे२ ग१ °मनसा, दे४.१० ग२ °मनसो (→°मानसो). -b) ब१-३
 दे३.६ ते१ म१ आ (दे३ अ) मरणं, दे४.१० आमरण- (→आम-

वै.१.१२.३१६ अथवा जायते विप्रो ब्राह्मणानां कुले शुचौ ।
 पूर्वसंस्कारमाहात्म्याद् ब्रह्मविद्यामवाप्य सः ॥३३०
 संप्राप्य योगं परमं दिव्यं तत् पारमेश्वरम् ।
 शान्तः सर्वगतो भूत्वा शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥३३१
 प्रत्येकं चाथ नामानि जुहुयात् सवनत्रयम् ।
 पूतनादिकृतैर्दोषैर्ग्रहदोषैश्च मुच्यते ॥३३२
 जपेद् वाऽहरहर्नित्यं संवत्सरमतन्द्रितः ।

श्रीकामः पार्वतीं देवीं पूजयित्वा विधानतः ॥३३३
 संपूज्य पार्श्वतः शंभुं त्रिनेत्रं भक्तिसंयुतः ।
 लभते महतीं लक्ष्मीं महादेवप्रसादतः ॥३३४
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन जप्तव्यं हि द्विजातिभिः ।
 सर्वपापपनोदार्थं देव्या नाम सहस्रकम् ॥३३५
 प्रसङ्गात् कथितं विप्रादेव्या माहात्म्यमुत्तमम् ।
 अतः परं प्रजासर्गं भृग्वादीनां निबोधत ॥३३६

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

रणाद्); का१ ब२.३ दे३.६ द्विजाः (→द्विजः); दे२ जपेसः व-
 मर्तद्वितः; अ२ जपेदामरणाद्वयः. -c) का१ ब२. दे३.६ स तु(दे३°नु),
 अ२ शोऽन्तः (→सोऽन्तः); दे६ स्मृतिर् (→स्मृतिः); दे४.८ लब्धा
 (→लब्धा). -d) ब१.३ ब्रह्मादिगच्छति, द१ अ१.२ म१
 ब्रह्माधिरोहति (→ब्रह्माधिगच्छति); दे१० परमब्रह्मणाधिकम्.

३३०. दे१. ० (द. ३२७ पा. वि.). -a) म१ अयं वा
 (→अथवा). -b) दे६ ब्राह्मणश्च, दे८-१० मुर्वे. मुए. ब्राह्मणस्य (→
 ब्राह्मणानां); अ२ कुलं (→कुले); दे८-१० द१ अ१ म१ कुले, अ२ शुभं
 (→शुचौ); ब१ दे३ ते१ ब्राह्मणानां कुलेषु वै. -c) द१ दे८-१० सर्व°
 (→पूर्व°); ब३ दे३°माहात्म्या(?), दे६ °माहात्म्य (→°माहात्म्याद्).
 -d) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. अवाप्नुयात्, दे१० माहात्म्या(?), दे१०
 अवाप्स्यसि, द१ अ१.२ म१ अवाप्य च (→अवाप्य सः).

३३१. दे१. ab ० (द. ३२७ पा. वि.). -b) दे५ दिव्ये
 (→दिव्यं); ब१ दे३.१० न१ परमे (नामी) श्वरम्, म१ पारमेश्वरम्
 (→पारमेश्वरम्). -c) अ२ शान्तास् (→शान्तः); दे८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. सुसंयतो, ते१ समगतो (→सर्वगतो).

३३२. -a) का१ ब१.३. दे८.९ न१ द१ अ१.२ म१ वा,
 (→चा-); द१ अ१.२ म१ [अ]पि (→[अ]थ); ते१ प्रत्येकं वा
 ****. -b) का१ दे८-१० कुसुम°, ब१ सधन°, दे३ वत्सर°
 (→सवन°); न१ जुहुयात्सवने त्रयम्, द१ अ१.२ म१ जुहुयाद्भुव-
 नत्रयम्. -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. महामारि° (दे१० °री)
 (→पूतनादि°). -d) दे४ द१ अ१.२ म१ प्रमुच्यते (→च मुच्यते).

३३३. -a) द१ अ१.२ म१ °दहरहर् (→वाऽहरहर्).

३३४. -a) दे८.९ सार्द्धतः, दे१० साधनः, द१ वाग्यतज्ञः,

अ२ पार्वतश्च (→पार्श्वतः). -b) द१ अ१.२ म१ भक्तिसंयुतम् (अ२
 °तः) (→भक्तिसंयुतः). -ab) ब१ संपूज्य पार्श्वतो विप्रा देव्या
 नामसहस्रकम्. -c) अ२ म१ लभते (→लभते); ब१ दे१
 महती (?) (→महती). -d) दे१ °प्रभावतः (→°प्रसादतः).

३३५. -b) दे१ प्रजप्तव्यं च, अ२ तप्तव्यं हि (→जप्तव्यं
 हि). -c) दे२ द१ अ१.२ म१ सर्वपापप्रणाशार्थ. -d) ते१
 देव, + देवी (→देव्या).

अतः परं दे८-१० मुर्वे. मुए. अधिकम्—सूत उवाच.

३३६. -a) दे३ कथिता (→कथितं). -c) दे४ ततः
 परं (→अतः परं). -d) दे८ भृग्यादीनां (→भृग्वादीनां);
 ब३ दे१ निबोधतः, दे६ निबोधत (?) (→निबोधतः).

पुष्पिका :-

पुराणनाम—का१ दे१.२.५.६.८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए.
 इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इत्यादिकौर्म, ब२.३ दे३ इति कूर्मपुराणे,
 दे४ न१ ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म(दे४ कौर्म्ये), मुब. इति
 श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१ ब१.३ दे३-६
 न१ ते१ अ२. ०; ब२ दे१ देव्या नामसहस्रकं, दे२ देव्याष्टोत्तर-
 सहस्रनाम, दे८-१० मुर्वे. मुए. देव्या माहात्म्ये, द१ अ१ देवी-
 सहस्रनामधेये, म१ देवीसहस्रनामधेयो नाम, मुब. देवीमाहात्म्ये
 देव्या नामसहस्रकथनं नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०;
 का१ ब१.३ दे२-५ न१ ते१ एकादशोऽध्यायः, दे१.८-१० द१ अ१.२
 म१ मुर्वे. मुए. मुब. द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अध्यायसमाप्ती अधिकम्—दे८.१० इति गौरीसहस्रनाम.
 दे९ गौरीसहस्रनाम; न१ दुर्गासहस्रनामाख्यानं नाम.

सूत उवाच ।*

भृगोः ख्यात्यां समुत्पन्ना लक्ष्मीनारायणप्रिया ।
देवौ धाताविधातारौ मेरोर्जामातरौ तथा ॥१॥
आयतिर्नियतिर्मेरोः कन्ये चैव महात्मनः ।
धाताविधात्रोस्ते भाय्ये तयोर्जातौ सुताबुभौ ॥२॥
प्राणश्चैव मृकण्डुश्च मार्कण्डेयो मृकण्डुतः ।
तथा वेदशिरा नाम प्राणस्य द्युतिमान् सुतः ॥३॥

१२

[अध्यायारम्भे अधिकम्-दे१० गौरीसहस्रनाम, द१ श्रीरामाय
नमः].

* द१ ग१. ॐ; न१ सूतः; ते१ श्रीशिवः सूतः; ग२ कूर्मः;
म१ श्रीकूर्मः.

१. -a) दे३ भृगोः, ग१ ॐ भृगोः (→भृगोः); दे३.६ ग२
ख्याता (दे३ °तां) (→ख्यात्यां); दे१० समुत्पन्ना (→समुत्पन्ना).
-c) दे४ दिवो (→देवौ); दे१ न१ ते१ म१ धातु° (→धाता°);
ग२ देवौ धातृश्च मार्कण्डेयः, + देवौ धात्राविधातारौ. -d) दे४
मेनोर्, दे६ ग२ मेरौ (→मेरोर्); दे१.२ द१ म१ उभौ, दे८-१०
ग१.२ मुर्वे. मुए. मुब. शुभौ (→तथा).

२. दे१. ॐ (द. सं.); का१. २c-३d ॐ. -a) का१
दे३ आयातिर्, ग१ अयातिर् (→आयतिर्); दे१० नियतश्
(→नियतिर्); दे२.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. चैव
(→मेरोः). -b) दे२.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
मेरोः कन्ये (द१ °न्या) (→कन्ये चैव). -c) दे२ ग२ धात्रा
(→धाता-); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तयोर्धातृविधातृभ्यां.
-d) दे३ तयोर्जातौ, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यौ च जातौ
(→तयोर्जातौ); दे१० इमी (→उभौ).

३. का१. ॐ. -a) ब३ प्राणश्चैव, ग२ प्रीणाश्चेत
(→प्राणश्चैव). -b) दे१ न१ मृकण्डकः, दे३.६ ८-१० मृकण्डतः,
ग२ म१ मृकण्डुजः (→मृकण्डुतः). -c) दे४ ततो, द१ ग१ म१
अथ (→तथा); दे४.१० न१ °शिरा (→°शिरा); ग२ अधिवेद-
चरा नाम. -d) ग२ प्राणस्य (→प्राणस्य); दे४ मतिमा (?)
(→द्युतिमान्); दे४ श्रुतः, द१ ग१.२ म१ पुनः (→सुतः).

मरीचेरपि संभूतिः पौर्णमासमसूयत ।
कन्या चतुष्टयं चैव सर्वलक्षणसंयुतम् ॥४॥
तुष्टिज्येष्ठा तथा वृष्टिः कृष्टिश्चापचितिस्तथा ।
विरजाः पर्वतश्चैव पौर्णमासस्य तौ सुतौ ॥५॥
क्षमा तु सुषुवे पुत्रान् पुलहस्य प्रजापतेः ।
कर्मं च वरीयांसं सहिष्णुं मुनिसत्तमम् ॥६॥
तथैव च कनीयांसं तपोनिर्द्धूतकल्मषम् ।

वै. १.१३.७

४. -a) दे४ मरीचेरपि, दे६ मरीचेरन्त्रि, दे१० मरीचेरपि
(→मरीचेरपि). -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पूर्ण°, ग२ पौर्णि°
(→पौर्ण°). -c) द१ चतुष्टये (→चतुष्टय); का१ जातं (→चैव).
-d) ग१ संयुतैस्सर्वलक्षणैः.

५. -a) का१ दृष्टिर्, ब१ दृष्टिर्, ब२ म१ कृष्टिर्
ब३ दे१.२.५.६ कृष्टिर्, दे८-१० ऋष्टिर् (दे१० °ष्टिर्), दे४ ते१
कृष्टिर्, न१ कृष्टिः, ग१ कृष्टी (→तुष्टिर्); न१ ग२ ज्येष्ठा (→ज्येष्ठा);
का१ ब३ तपो दृष्टिः, ब१ दे६ तपो वृष्टिः, ब२ ततो हृष्टिः,
दे२ म१ तथा दृष्टिः, दे४ तथा कृष्टिः, दे५ तमो वृष्टिः, न१
ततो वृष्टिः, ते१ तयोर्धृष्टिः, ग२ तथा सृष्टिः (→तथा वृष्टिः);
दे३ कृष्टिष्वैष्वातपोकृष्टिः (?), द१ कृष्टिज्येष्ठस्तथा कृष्टिस्. -b)
ब१.२ हृष्टिः, दे२.५.८.९ न१ ते१ कृष्टिः, दे३.६ कृष्टिः, दे१० ऋष्टिः,
द१ ग१ म१ तुष्टिश्च (→कृष्टिश्च); दे१.१० [अ]पि (→[अ]पि).
-c) ते१ विराजः, द१ ग१.२ म१ विजयः (→विरजाः);
ब३ विरजा पर्वताश्चैव. -d) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. पूर्ण°, ग२
पौर्णि° (→पौर्ण°); दे३.६ द्वौ (→तौ); दे१ पौर्णमाससुताबुभौ.

६. -a) ते१ भार्या (→पुत्रान्). -b) ब२ पुलहश्च, दे१
द१ ग१.२ पुलस्त्यस्य (→पुलहस्य). -c) का१ ब३ न१ कर्मञ्चा
(का१ °श्चा) वरीयांसं (ब३ °यांसं), ब१.२ कर्मञ्चा (ब२ °ञ्चा)
वरीयांसं (ब२ °वा) सं, दे१ कर्मं चावरीयांसं, दे३ कर्मञ्चा वरीयांसं
संख्ये, दे६ कर्मञ्चा वरीयांसं * यांसं, दे८-१० कर्मं चावरीयांसं, ते१
कर्मञ्चा वरीयांसं, ग२ कर्मञ्च कनीयांसं. -d) द१ ग२
सहिष्णुर् (→सहिष्णु); दे१ °पुगवं, ते१ °सत्तमः (→°सत्तमम्).

७. -a) का१ तथा परं कपीवासं, ब१ तथापन कनीयांसं,
ब२ तथा पन्नकपीवासं, ब३ तथा पन्नकपीवासं, दे१ तथावत

बै.१.१३.७ अनसूया तथैवात्रेर्जने पुत्रानकल्मषान् ॥७
सोमं दुर्वाससं चैव दत्तात्रेयं च योगिनम् ।
स्मृतिश्चाङ्गिरसः पुत्रीर्जने लक्षणसंयुताः ॥८
सिनीवालीं कुहूँ चैव राकामनुमतिं तथा ।
प्रीत्यां पुलस्त्यो भगवान् दत्तात्रिमसृजत् प्रभुः ॥९
पूर्वजन्मनि सोऽगस्त्यः स्मृतः स्वायंभुवेऽन्तरे ।
वेदबाहुं तथा कन्यां सन्नतिं नाम नामतः ॥१०
पुत्राणां षष्टिसाहस्रं संततिः सुषुवे क्रतोः ।

कनीयांसो, दे२ तथा कनकपीतामं, दे३.६ तथा पत्वकपीवासं,
दे४-१० तथा वनकमी (दे१० °री) नासं, न१ द१ ग१ म१ तथा
व (न१ क)नकपीवासं, ते१ तदापरक *** , ग२ तथा वनक-
वीवासा. -b) ब२ तथा निर्धूत°, ब३ द१ ग१.२ म१ तयोर्निर्धूत°
(ग२ °य) (→तपोनिर्धूत°). -c) दे१.२.८ अनु° (→अन°);
दे४ चाथ पुत्रेर्, न१ तथैवात्रैः, ग२ तथैवात्रेर् (→तथैवात्रेर्).
-d) दे४ यज्ञे पुत्र- (?) (→यज्ञे पुत्रान्).

८. ब१. ८.६ ०. -c) ब३ दे१.२.८-१० द१ ग२ मुवें.
मुए. मुव. पुत्री, दे३ पुत्राज्, दे४.५ ते१ पत्नी, दे६ पुत्रा (→
पुत्रीर्). -d) का१ ब२.३ दे१.३.५.६.८.९ ते१ ग१.२ म१ मुवें. मुए.
मुव. संयुता, दे२.४ न१ °संयुतां (→°संयुता).

९. ब१. ०. -a) दे१.३.६ सिनीवाली (→सिनीवाली°);
दे१ कुहूँचैव, दे६ कुहूँचैव (→कुहूँचैव). -b) का१ दे५.८-१०
ते१ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुव. राकामनुमतीमपि, ब२.३
राकां चा (ब३ भा)नुमतीमपि, दे१.२ राका (दे२ कां) चानुमति
तथा, दे३.६ कोकाचानुमतीस्तथा, दे४ राकामरुमनामपि. -c)
ते१ प्रत्यां, द१ प्रीत्या (→प्रीत्यां); दे६ पुलस्त्यं (→पुलस्त्यो).
-d) दे४ दत्तो विमृ°, दे६ दत्तात्रेम°, दे८-१० दत्तोनिम°, न१
दत्तोत्रिम°, द१ ग१ म१ मुव. दंभोजिम°, ग२ मुवें. मुए.
दंभोजिम° (→दत्तात्रिम°).

१०. -a) का१ ब२.३ दे१.४.५ न१ द१ ग१.२ म१ योगस्त्यः
(दे४ स्थ, °दे५ °स्याः, न१ ग२ °स्य) (→सोगस्त्यः). -b) दे१
स्वायंभवोन्तरे, ते१ द१ स्वायंभुवोन्तरे (→स्वायंभुवेऽन्तरे).
-c) दे१ देवबाहुं तथा कन्यां, दे४ देवबाहुं तथा कन्यां,
दे६.८-१० मुवें. मुए. मुव. देवबाहुस्तथा कन्या (दे१० °न्यां).
-d) ब२ सुमतिं, दे१.१० द्वितीयां, दे६.८.९ ग२ मुवें. मुए. मुव.
द्वितीया, न१ सन्नतिं, ते१ संहितां, द१ म१ संततिर्, ग१ सन्नतिं
(→सन्नतिं).

११. -b) का१ सन्तती, ब१-३ दे१-३ ते१ सन्नतिः, दे४

ते चोर्ध्वरेतसः सर्वे बालखिल्या इति स्मृताः ॥११
वसिष्ठश्च तथोज्जयां सप्तपुत्रानजीजनत् ।
कन्यां च पुण्डरीकाक्षां सर्वशोभासमन्विताम् ॥१२
रजोहृश्रोर्ध्वबाहुश्च सवनश्चानघस्तथा ।
सुतपाः शुक्र इत्येते सप्त पुत्रा महौजसः ॥१३
योऽसौ रुद्रात्मको वल्लिर्ब्रह्मणस्तनयो द्विजाः ।
स्वाहा तस्मात् सुतान् लेभे त्रीनुदारान् महौजसः ॥१४
पावकः पवमानश्च शुचिरग्निश्च ते त्रयः ।
निर्मथ्यः पवमानः स्याद् वैद्युतः पावकः स्मृतः ॥१५

संस्कृतिः, न१ संनति (→सन्ततिः); दे३ सुषुवे तदा, दे५ सुषु
चक्रते, दे६ सुषुवे स्मृते, न१ सुषुवे क्रतोः, (→सुषुवे क्रतोः); ग२
संततिः साभीतिस्सुकृतेः. -c) दे४ तद्वर्द्ध°, दे१० न चोर्ध्व°
(→ते चोर्ध्व°); दे३ ते सर्वे सन्नतेः पुत्राः, दे६ ऋषीणां सुखिताः
सर्वे. -d) ब१-३ दे६ बालि° (→बाल°); दे१ श्रुतः (→स्मृताः).

१२. -a) दे२.१० न१ वसिष्ठस्य, द१ ग१ म१ वसिष्ठाच्च
(→वसिष्ठश्च); दे२ ततो भार्या, दे४ न१ ततो जा (न१ °जा)
यां, द१ ग१.२ म१ तथैवोर्जा (→तथोज्जयां). -c) ग२ कन्याश्च
(→कन्याच्च); का१ ****, ब१ दे६ पुण्डरीकाक्षं, ब२ दे२ दे५
द१ ग१.२ म१ पुण्डरीकाक्षीं, दे४ न१ पुण्डरीकाख्या (न१ °ख्यां),
ते१ पुण्डरीकाक्ष (→पुण्डरीकाक्षां).

१३. -a) का१ रजोहृश्रोर्ध्वबाहुश्च, ब३ राजाहृश्रोर्ध्व-
बाहुश्च, दे१ रजोहृचोर्ध्वबाहुश्च, दे२ ते१ रजोहृस्तोर्ध्वबाहुश्च,
दे४ रजोहंसोर्ध्वबाहुश्च, दे५ राजाहृश्रोर्ध्वबाहुश्च, दे८-१०
मुवें. मुए. मुव. रजोमात्रोर्ध्व (दे१०.१० °र्ध्व°) बाहुश्च (मुवें. मुए.
°ञ्च), द१ ग१.२ म१ रजोभ(द१ °ह°)यश्चोर्ध्वबाहुः
-b) का१ सबलश्चानघस्तथा, दे२ सवनः संततस्तथा, + सबल-
श्चानघस्तथा, दे४ सवनश्चासनस्तथा, दे५ सवभाश्चानघस्तथा,
द१ ग१.२ म१ च्यवनश्चावनस्तथा, मुवें. सवनश्चानघस्तथा.
-c) दे१.४ सुतपः (→सुतपाः); ब१ दे१० द१ शुक्र, ते१ चक्र
(→शुक्र). -d) दे६ महौजसा (→महौजसः).

१४. -b) ग२ ब्रह्मणस्तनजोद्विजाः. -c) दे४ सुता
(→सुतान्); ब२ स्वाहा तस्यात्मजाल्लेभे, दे२ तस्मात्स्वाहा सुता-
ल्लेभे. -c) न१ तान् (→त्रीन्); का१ ब१-३ दे३-६ न१ ते१
त्रीनुदारामितौजसः, दे२ त्रीनग्नीनमितौजसः.

१५. दे६.१५b-१७. a ० (र. सं.); दे४.१०. cd ०.
-a) ग२ पवनश्चैव (→पवमानश्च); म१ तु (→च). -b)
दे१ श्रुतिर् (→शुचिर्); मुवें. मुए. मुव. रूपतः (→ते त्रयः);

यश्चासौ तपते सूर्यः शुचिरग्निस्त्वसौ स्मृतः ।
 तेषां तु संततावन्ये चत्वारिंशच्च पञ्च च ॥१६
 पावकः पवमानश्च शुचिस्तेषां पिता च यः ।
 एते चैकोनपञ्चाशद् वल्लयः परिकीर्तिताः ॥१७
 सर्वे तपस्विनः प्रोक्ताः सर्वे यज्ञेषु भागिनः ।
 रुद्रात्मकाः स्मृताः सर्वे त्रिपुण्ड्राङ्कितमस्तकाः ॥१८
 अयज्वानश्च यज्वानः पितरो ब्रह्मणः स्मृताः ।

दे४ शुचिस्तेषां पिता च यः. -c) का१ निमन्थात्, ब१ निमन्थुः, ब३ दे५ निर्मन्थ्य (दे५ °न्थ्यः), दे१.८ निर्मन्थ्य, न१ निर्मन्थ्य, ग२ निर्मन्थ्य, म१ निर्मलः (→निर्मन्थ्यः); का१ दे८ पवमाना स्यात् दे२ पवमानश्च, न१ ते१ पवमानस्य (→पवमानः स्याद्); दे३ निर्मन्थ्यया च मानश्च, ग१ निर्मन्थ्यः पावमानस्य.

१५ श्लोकात्परं म१ पुस्तके अधिकम्—

७. * श्रीर्विशुचिस्मृतोऽग्निस्तु सदाजलनिवासकः ।

१६. दे६. ० (द्र. १५ पा. वि.); दे४.१० द१ ग१.२ म१. ab ०. -a) दे१.८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. सूर्ये (→सूर्यः). -c) दे१ द१ ग१.२ म१ च (→तु); ब३ संततावन्ये, दे१ संततावन्ये, दे१० संततो वन्ये, द१ ग१ म१ संततौ जज्ञे, ग२ संततेर्जज्ञे (→संततावन्ये). -d) का१ ब१.३ दे५ न१ तु (→च); द१ पंचकं, ग२ पंचमः (→पञ्च च).

१७. दे६. a ०. -a) द१ ग१.२ म१ तु (→च); दे८-१) मुर्वे. मुए. मुब. पवमानः पावकश्च. -b) ग२ पितुस् (→शुचिस्); का१ पिशाचयः, दे१ महाबलः. दे२ पितात्रयः, + पितामहः, ते१ पितापरः (→पिता च यः). -c) का१ दे२ एकोन° (→चैकोन°). -d) का१ म१ अग्रनयः (→वल्लयः); ब२ द१ ग१ °कीर्तिताः (→°कीर्तिताः).

१८. -a) ब३ तेजस्विनः (→तपस्विनः). -b) ब३ सर्व- (→सर्वे); दे४ योगिनः, दे८-१० भोगिनः, द१ ग१ भागिनः (→भागिनः); दे१ सर्वे भाग्येषु भोगिनः. -c) दे१ ३.६.१० रुद्रात्मिकाः (→रुद्रात्मकाः); न१ ह्येते (→सर्वे); ब१ रुद्रात्मकाश्च ते सर्वे. -d) का१ त्रिपुरातिक°, दे४ त्रिरुद्राङ्कित° (→त्रिपुण्ड्राङ्कित°); दे९.१० °मस्तका (?) (→°मस्तकाः).

१९. -a) द१ ग१.२ म१ स (→च); ब१ यज्वानाः, दे१ विजानः (→यज्वानः). -b) दे८.९ इतरे (→पितरो); का१ ब्राह्मणाः, ग२ ब्राह्मणः (→ब्रह्मणः); ब२ दे२.८-१० ते१ ग२

अग्निष्वात्ता बर्हिषदो द्विधा तेषां व्यवस्थितिः ॥१९

तेभ्यः स्वधा सुतां जज्ञे मेनां वै तरणीं तथा ।

ते उभे ब्रह्मवादिन्यौ योगिन्यौ मुनिसत्तमाः ॥२०

असूत मेना मेनाकं क्रौञ्चं तस्यानुजं तथा ।

गङ्गा हिमवतो जज्ञे सर्वलोकैकपावनी ॥२१

स्वयोगाग्निबलाद् देवीं लेभे पुत्रीं महेश्वरीं ।

यथावत् कथितं पूर्वं देव्या माहात्म्यमुत्तमम् ॥२२ वं.१.१३.२३

मुर्वे. मुए. मुब. सुताः, दे१ शुभाः (→स्मृताः). -c) दे३ बर्हिषदो (→बर्हिषदो). -d) दे६ ग२ व्यवस्थितः (→व्यवस्थितिः).

२०. ग२. २०b-२१c ० (द्र. सं.). -a) ब३ दे३.६ स्वधा सुतां ज (दे६ य°) ज्ञे, दे१.५ स्वधा सुता जज्ञे, दे२.८-१० ते१ द१ म१ स्वधा सुते य(दे२ ते१ द१ म१ ज) ज्ञे, दे४ ग१ सुधा सुते य(ग१ ज)ज्ञे, न१ स्वधा सुधां जज्ञे, ग२ सुता स्वधाजज्ञे (→स्वधा सुतां जज्ञे). -b) दे४.५ १० द१ ग१ म१ मेना, दे६ तेनां (→मेनां); दे२ वैतरिणी, दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वै धारिणीं (दे१० °णी) (→वैतरणीं). -c) का१ उभे ते, दे४ उभे च (→ते उभे). -d) ब२ स्मृते च (→योगिन्यौ); ब१ °सत्तमाः, दे६ °सत्तमा (→°सत्तमाः).

२१. ग२. abc ०. (द्र. २० पा. वि.). -a) दे५ प्रसूत, दे६ प्रभूत (→असूत); दे४ मेना (→मेनां); ब३ दे१० मेनाकं, दे१ मेनाक- (→मेनाकं). -b) ब२.३ ते१ क्रौञ्चस् (→क्रौञ्च); का१ ब३ दे५.६ °त्मजं, ब२ दे३ ते१ °त्मजस्, दे१.४ °नुजस् (→°नुजं); द१ क्रौञ्चा ईरन्तजं तथा. -c) दे६ यदा (→गङ्गा); दे६ यज्ञे (→जज्ञे). -d) का१ °लोकस्य (→°लोकैक-).

२२. -a) दे८-१० स्वयोगात्म°, न१ स्वदेवाग्नि°, ग२ स्वयोगाग्नि° (→स्वयोगाग्नि°); का१ दे६ °बलादेवी (दे६ बी), ब१ °बलान्देवी, ब३ °बलान्देवी, दे२ °बलाच्चैव, दे३.८-१० म१ °बलादेवी (→°बलादेवी); ब२ स्वयोगातिशयादेवी, दे१ योगाग्निधवाला चैव. -b) ब१ लेभे पुत्रीन्, दे६ लेभे पुत्रान्, दे८-१० पति लेभे, मुर्वे. मुए. मुब. पुत्रीं लेभे (→लेभे पुत्रीं); दे८-१० महेश्वरं (→महेश्वरीम्) -c) द१ ग१.२ म१ सर्वं (→पूर्वं).

दे८-१० मुर्वे. मुए. पुस्तकेषु २२ श्लोकानन्तरं अधिकम्—

बं.१.१३.२४ एषा दक्षस्य कन्यानां मयाऽपत्यानुसंततिः ।

व्याख्याता भवतामद्य मनोः सृष्टिं निबोधत ॥२३॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

१३

सूत उवाच ।*

प्रियव्रतोत्तानपादौ मनोः स्वायंभुवस्य तु ।
धर्मज्ञौ सुमहावीर्यौ शतरूपा व्यजीजनत् ॥१॥
ततस्तूत्तानपादस्य ध्रुवो नाम सुतोऽभवत् ।
भक्तो नारायणे देवे प्राप्तवान् स्थानमुत्तमम् ॥२॥

८. * धारिणी मेरुराजस्य पत्नी पद्मसमानना ।

देवौ धाताविधातारौ मेरोर्जामातरावुभौ । (= १cd)

२३. -a) ब१ एषां, दे५ वृषा (→एषा); ग२ कन्यायाः (→कन्यानां). -b) का दे५ मयाप्रोक्तानु°, ब१ मया मत्यानु°, ब२ मया प्रत्यादि° दे४ मया प्रीत्यास्क°; न१ पर्यायस्यानु° (→मयाऽपत्यानु°); दे१० दांततिः, ते१ सन्तति, ग२ सन्तताः (→सन्ततिः); दे२ अपत्यानां तु सन्ततिः. -c) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. सद्यो, द१ ग१.२ अर्थ (द१ °र्थ) (→अर्थ). -d) ग२ मयो, म१ अन्यां (→मनोः); दे२ षष्टि, दे३ सत्यं, दे६ सत्त्वं (→सृष्टि); ब१ निबोधतः, द१ निबोध मे, म१ अबोधत (→निबोधत).

पुष्पिका — ब१.३ दे३.४.६ न१ ते१ पुस्तकेषु अध्यायसमाप्तिर्नास्ति.

पुराणनाम — का१ दे१.२.५.८-१० द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब२ इति कूर्मपुराणे, मुब. इति श्रीकूर्ममहापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम — का१ ब२ दे१.२.५.८-१० द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. ○; मुब. भृगवादिसर्गकथनं नाम. अध्यायसंख्या — का१ दे५ द्वादशोऽध्यायः, ब२ ॥१२॥, दे१.२.८.९ द१ ग१.२ म१ त्रयोदशोऽध्यायः, दे१० मुवें. मुए. मुब. त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

१३

○ ब१.३ दे३.४.६ न१ ते१. ○; का१ दे५ कूर्म उवाच; द१ म१ श्रीकूर्मः; ग१.२ श्रीकूर्मः, + सूतः.

१. -c) ब३ दे४ धर्मज्ञौ (→धर्मज्ञौ); ब१ दे१.२.८-१० द१ ग१.२ मुवें. मुए. मुब. तौ, म१ तु (→सु-); ब३ वीर्यः

ध्रुवात् श्रुष्टिं च भव्यं च भार्या शम्भुर्व्यजायत ।

श्रुष्टेराधत्त सुच्छाया पञ्च पुत्रानकल्मषान् ॥३॥

वसिष्ठवचनाद् देवी तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम् ।

आराध्य पुरुषं विष्णुं शालग्रामे जनार्दनम् ॥४॥

(→वीर्यौ). -d) दे६ व्यजीजनत्, दे८-१० त्वजीजनत्, द१ ग१.२ भ्यजीजनत् (→व्यजीजनत्).

२. ब१. ab ○. -a) का१ ब२.३ दे१-५ न१ ते१ द१ ग१ म१ तयोरुत्तानपादस्य (ग१ स्यात्). -ab) दे६ नपादस्य ध्रुवोनाम ततो रुत्तामुतोऽभवत्(?). -c) दे८-१० द१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. भक्त्या (→भक्तौ); का१ ब१-३ दे१-३.५.६ न१ ग२ नारायणं (→नारायणे); का१ ब१-३ दे१-३.५.६ न१ देवं, दे१० देवो, दे४ विप्राः (→देवे). -d) दे५ उत्तमम् (→उत्तमम्).

३. -a) का१ ब२ दे२.४ ग१ शिष्टि, ब१ द१ ग२ म१ शिष्टं, ब३ शिष्टः, दे३ कृष्टिः, दे५.८-१० सृष्टि, न१ मुवें. मुए. मुब. शिष्टिः, ते१ विष्टि (→शिष्टि); ब३ दे१.३ मुब. भव्यः, दे४.८-१० न१ धान्यं, द१ ग१.२ सानुं, म१ मान्यं, मुवें. मुए. भाव्यः (→भव्यं) दे६ जलाकृष्टि च भव्यं च. -b) ब१ मुब. भव्यात्, ब२ दे१.३.६ ते१ मुवें. मुए. भाव्यात् (ते१ °व्ये) (→भार्याः); न१ द१ शंभुं (द१ °भो) (→शम्भुः); ते१ व्यजायतः (→व्यजायत). -c) दे१ न१ ते१ ग१ मुवें. मुए. मुब. शिष्टेः, दे५.८-१० सृष्टेः, न१ शिष्टो, ग२ क्लिष्टे (→श्लिष्टे); का१ आवरसु छाया, ब३ आधत्त स्वच्छाया, दे५ आधन सुच्छाया, दे६ बाधनुस्वच्छाया, दे१० आधत्तमुच्छाया, ते१ आदत्तनुश्चाया द१ ग१.२ आद(ग२ °ध)त्त सुतया (→आधत्त सुच्छाया); दे३ श्लिष्टेबा धनुश्चा छाया, म१ शिष्टादधत्त सुमतिः. -d) दे१ पुत्रानकल्मषान् (→पुत्रानकल्मषान्).

४. -a) दे३.६ तनया (→वचनात्). -b) ग२ तप्तं (→तप्त्वा); दे१.२ सुदुष्करं, दे५ सुदुस्तरं (→सुदुश्चरम्). -c) दे२ तपसा, दे६ पुरुषो (→पुरुषं).

रिपुं रिपुंजयं विप्रं वृकलं वृषतेजसम् ।
 नारायणपरान् शुद्धान् स्वधर्मपरिपालकान् ॥५॥
 रिपोराधत्त बृहती चक्षुषं सर्वतेजसम् ।
 सोऽजीजनत् पुष्करिण्यां वैरण्यां चाक्षुषं मनुम् ।
 प्रजापतेरात्मजायां वीरणस्य महात्मनः ॥६॥
 मनोरजायन्त दश नड्वलायां महौजसः ।
 कन्यायां सुमहावीर्यां वैराजस्य प्रजापतेः ॥७॥
 ऊरुः पूरुः शतद्युम्नस्तपस्वी सत्यवाक् शुचिः ।

५. -a) दे४ रिपुंजयं जयं विप्रं. -b) का१ प्रकलं (?), दे१० वृषलं, ते१ विकलं (?), मुर्वे. मुए. कपिलं (→वृकलं); का१ पूकं, ब३ दे१.३-६ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुब. वृकं (→वृषं).
 ६ -a) ते१ द१ ग१ आदत्त (→आधत्त); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. महिषी (→बृहती). -b) का१ ब१-३ दे१-६.८-१० न१ ते१ म१ मुर्वे. मुए. चाक्षुषं (→चक्षुषं); म१ दैवतं (→तेजसम्). -c) का१ ब१.३ दे३-६ न१ ते१ अजीजनत्, दे१ सोऽजीज* (→सोऽजीजनत्); ब१ दे३.५ पुष्करिण्या (दे३ ०ण्यं, दे५ ०ण्यो); दे१० पुष्करण्यां (→पुष्करिण्यां). -d) का१ ब१.२ दे३.४-६ ते१ वैरण्यां, दे१ वैराज्यं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सुक्षुषं, न१ द१ ग१.२ म१ वारण्यां (→वैरण्यां); ब३ चक्षुषं, ते१ चाक्षुषो (→चाक्षुषं); ब३ मनुः, दे४ मुनि (→मनु). -e) ब३ अर्थजायात्, दे१ म१ आत्मजाया (→आत्मजायां). -f) ब१.२ दे३.५.६.८-१० न१ अरण्यस्य, ब३ वैरण्यस्य, द१ ग१.२ अनलस्य (→वीरणस्य); का१ अरण्यायामहात्मं *, म१ नड्वलस्याख्यमात्मनः.

७. न१. ७a-१b ०. -a) का१ म१ अजायत (→अजायन्त); ग२ मनो * जयन्त दश. -b) का१ तद्वलायां, दे८-१० मुर्वे. मुए. सुतास्ते सु- (दे८.९ तु), ग१ -शास्वलायां (→नड्वलायां); ग२ महती ०जसः (→महौजसः). -c) ब३ कन्यायं (→कन्यायां); ब२ दे१.६ ते१ द१ ग१ मुर्वे. मुए. मुब. सु (ते१ स, द१ ग१ तु) महावीर्यां, दे२ ग२ म१ तु महावीर्या (ग२ ०यौ), दे८-१० सुमहद्वीर्या (दे१० ०यौ) (→सुमहावीर्या). -d) दे१० द्वैरजेस्य (→वैराजस्य); ब३ दे३.६ प्रजापते (→प्रजापतेः).

८. न१. ० -a) दे१ उक्तः, दे४ क्रतुः, द१ ऊरं (?) ग१ जयः (→ऊरुः); दे१.५ पूरुः, द१ पूरुं, ग२ पूरु (?) (→पूरुः); म१ ऊरुः पुरुषद्वयम्. -b) का१ ब२.३ दे३-५ ते१

अग्निष्टुदतिरात्रश्च सुद्युम्नश्चाभिमन्युकः ॥८॥
 ऊरोरजनयत् पुत्रान् षडाग्नेयी महाबलान् ।
 अङ्गं सुमनसं स्वातिं क्रतुमङ्गिरसं शिवम् ॥९॥
 अङ्गाद् वेनोऽभवत् पश्चाद् वैन्यो वेनादजायत ।
 योऽसौ पृथुरिति ख्यातः प्रजापालो महाबलः ॥१०॥
 येन दुग्धा मही पूर्वं प्रजानां हितकारणात् ।
 नयोगाद् ब्रह्मणः सार्द्धं देवेन्द्रेण महौजसा ॥११॥
 वेनपुत्रस्य वितते पुरा पैतामहे मखे ।
 सूतः पौराणिको जज्ञे मायारूपः स्वयं हरिः ॥१२॥

वे.१.१४.१३

सत्यवान् (→सत्यवाक्); ब१ कविः (→शुचिः). -c) का१ अग्निपुर-; ब१-३ दे२.३.६ अग्निष्टुव-; दे१ अग्निष्टुद-; दे१० अग्नीष्टुद- (→अग्निष्टुद-); ब१ -रात्रं (→-रात्रः); दे४ अग्निः सुसरिष्टश्च, ते१ अग्निः सुरभिरंग्रञ्च, द१ ग१ म१ मुनिस्सूरति (म१ ०ग्नि) स्य (म१ ०द्र)श्च, ग२ मुनिस्सन्दरग्निमश्च. -d) दे२.१० ०ति मन्तु (दे१० ०न्यकः), द१ ग१ म१ ०वि(म१ ०हि)मन्तुकः (द१ ०तः), दे३.६ ०भिमन्युजः, दे४ ०निरुद्धकः (→०भिमन्युकः).

९. न१. ab ०. -a) दे२.४ पूरोः, दे५ नरोः, ग२ ऊरुः (→ऊरोः); ग१ जरोरज * यत् पुत्रान्. -b) दे१० षडग्नेयि, ग२ षडाग्नेयी (→षडाग्नेयी); दे२ महाप्रभान् (→महाबलान्); ग१ षडाग्नेयमहाबलात्. -c) दे३.६ अङ्गं (→अङ्गं); का१ ब१-३ दे२.६ मुर्वे. मुए. मुब. ख्यातिं, द१ ग१.२ म१ सारं (→स्वातिं). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. क्रतुमङ्गिरसं (दे१० ०सः), द१ ग१.२ म१ उत्क्रमं (ग२ ०मां) गिरसं (→क्रतुमङ्गिरसं); दे५.१० शिवः (→शिवम्). -cd) न१ मनोरङ्गोऽभवत् पुत्रः प्रसन्नः सततं शिवः.

१०. -a) का१ ब१-३ दे१-३.५.६ मुए. मुब. वेणो (→वेनो). -b) का१ ब१-३ दे२.३.५.६ मुए. मुब. वैन्यो (→वैन्यो); का१ ब१-३ दे१-३.६.९ मुए. मुब. वेणाद्, दे५ वैव्याद्, द१ वेनोद् (?) (→वेनाद्); ग२ वैन्यः सेनन्दजायत. -c) ते१ योनौ, + वैन्ये (→योऽसौ); दे२.६ ख्याता (दे६ ०तिः) (→ख्यातः).

११. -a) दे२ तेन (→येन); ग२ पूर्वा (→पूर्व). -b) दे२. ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ०काम्यया (→०कारणात्). -d) दे३.४.६ ग१ महौजसः (दे४ ०साः) (→महौजसा).

१२. -a) का१ ब१.३ दे१-३.५.६ वेण-; ब२ पुरा, द१ ग१.२ म१ तत्र (→वेत-); द१ ग१.२ म१ वैन्य(ग२ ०द) स्य (→०पुत्रस्य); दे१० विनेत, ग२ विततेः, म१ यजतेः (→वितते). -b) दे५ पुण्ये (→पुरा); दे५ * तामरवौ, ते१ पैतामहो, द१

वै.१.१४.१३ प्रवक्ता सर्वशास्त्राणां धर्मज्ञो गुणवत्सलः ।
 तं मां वित्त मुनिश्रेष्ठाः पूर्वोद्भूतं सनातनम् ॥१३
 अस्मिन् मन्वन्तरे व्यासः कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ।
 श्रावयामास मां प्रीत्या पुराणं पुरुषो हरिः ॥१४
 मदन्वये तु ये सूताः संभूता वेदवर्जिताः ।
 तेषां पुराणवक्तृत्वं वृत्तिरासीदजाज्ञया ॥१५
 स तु वैश्यः पृथुर्धोमान् सत्यसंधो जितेन्द्रियः ।
 सार्वभौमो महातेजाः स्वधर्मपरिपालकः ॥१६
 तस्य बाल्यात् प्रभृत्येव भक्तिर्नारायणेऽभवत् ।

ग्री.२ म१ चै (ग्री. वै) षाम्महा (→पैतामहे); का१ म१, दे५
 सुतः, दे६ सखे, ते१ म१ (→मखे); दे१० पुराणेना महीमुखे. -c)
 दे५ सुतः (?), दे१० सूत (→सूतः); -d) का१ मायारूपो, दे१
 महामाया, दे५ ग्री२ मायारूपा (ग्री२ °वे) (→मायारूपः).

१३. दे३.६. १३-१४ ○ (इ. सं.). -a) ग्री२ धर्म°
 (→सर्व°) -b) ब३ धर्मज्ञा (→धर्मज्ञो); ब३ दे२.८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. गुरु° (→गुरु°); दे५-वत्सलाः (→वत्सलः). -c)
 का१ दे२.५ विभुः, न१ वृत्तं (→वित्त); दे१ तस्मात्तं तु द्विज-
 श्रेष्ठाः, दे४ तस्माद्वित्त मुनिः श्रेष्ठाः. -d) ब२ पुरोद्भूतं, दे१
 पूर्वोद्भूता, दे४ मूर्धोद्भूतं, द१ ग्री.२ म१ पूर्वोत्पन्नं
 (→पूर्वोद्भूतं).

१४. दे३.६. ○ (इ. सं. पा. वि.). -a) ब२
 एतस्मिन्नन्तरे, ते१ तस्मिन् मन्वन्तरे (→अस्मिन् मन्वन्तरे);
 का१ व्यासं (→व्यासः). -b) ब३ दे४.५ ग्री२ म१ °द्वैपायन
 (→°द्वैपायनः). -c) का१ दे५ ते१ मां नित्यं, ब२ म१
 सम्प्रीत्या (→मां प्रीत्या). -d) ब१ दे८-१० म१ मुर्वे.
 मुए. मुब. पुराणः, ब१ पुराणे (→पुराणं); ब२ पुरुषोत्तमः
 (→पुरुषो हरिः).

१५. -a) ग्री२ च ते (→तु ये); दे१ मां देवेयेन विसूताः.
 (?) -b) का१ भूताः, दे१० पूताः (→सूताः). -c) का१ ब१ दे३
 °वक्तृत्वं (ब१ °त्वं) (→वक्तृत्वं); दे१ तेषां पुरा च तत्कृत्यं.
 -d) दे८-१० मृत्युः (→वृत्तिः); दे५ अजायत (→अजाज्ञया).

१६. दे३. १६c-१७d ○ (इ. सं.). -a) का१
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु); का१ ब१-३ दे१-३.५.६
 मुए. मुब. वैश्यः (→वैश्यः); दे३.६ पुनः, दे४ पशुः (→पशुः);
 दे२ श्रीमान् (→धीमान्); ग्री२ संवेद्यः पृथिवी मन्ये. -c)
 दे१० द१ ग्री२ महातेजा (?) (→महातेजाः). -d) दे६ ग्री२
 °परिपालकः (ग्री२ °कान्) (→°परिपालकः).

गोवर्धनगिरिं प्राप्य तपस्तेपे जितेन्द्रियः ॥१७
 तपसा भगवान् प्रीतः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 आगत्य देवो राजानं प्राह दामोदरः स्वयम् ॥१८
 धार्मिकौ रूपसंपन्नौ सर्वशस्त्रभृतां वरौ ।
 मत्प्रसादादसंदिग्धं पुत्रौ तव भविष्यतः ।
 एवमुक्त्वा हृषीकेशः स्वकीयां प्रकृतिं गतः ॥१९
 वैन्योऽपि वेदविधिना निश्चलां भक्तिमुद्वहन् ।
 अपालयत् स्वकं राज्यं न्यायेन मधुसूदने ॥२०
 अचिरादेव तन्वङ्गी भार्या तस्य शुचिस्मिता ।
 शिखण्डिनं हविर्द्वानिमन्तर्द्वाना व्यजायत ॥२१

१७. दे३. ○ (इ. सं. पा. वि.). -a) का१ बाला,
 दे५ ते१ बाल्या (→बाल्यात्); दे४ प्रभुत्वेन, दे१० प्रभृत्येव, न१
 प्रभृत्या च (→प्रभृत्येव). -b) दे१ नारायणि (?), दे२.५.६.१०
 द१ नारायणो (→नारायणे). -c) दे१ गोवर्धनं, दे५ गौवर्धनं,
 दे६ नीवर्धन(?), दे८-१० संबर्धनं, न१ अनोवर्धन (?)
 (→गोवर्धन-); ब१-३ दे६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. प्राप्तस्
 (→प्राप्य).

१८. -c) दे१० आगत्यो (→आगत्य); दे६.१० देव
 (→देवो). -d) द१ ग्री.२ म१ नारायणः (→दामोदरः).

१९. -a) दे५.६ ग्री२ धार्मिको (ग्री२ °कं) (→धार्मिको);
 ब१ रूपमापन्नौ (→रूपसंपन्नौ). -b) का१ ब१.३ दे१ द१ ग्री२
 सर्वशास्त्र°, दे२ सर्वशक्ति° (→सर्वशस्त्र°); ब२ सर्वशास्त्रस्य
 भासुरी, ग्री२ सर्वशास्त्रविशारदो. -c) का१ दे२.८-१० मुर्वे. मुए.
 असंदिग्धौ, द१ ग्री.२ म१ अमित्रघ्नौ (→असन्दिग्धं). -e) दे३.५
 उक्ता (→उक्त्वा). -f) दे३.६ स्वकीयां (→स्वकीयां); द१
 प्राकृति (→प्रकृति); ग्री२ गतौ (→गतः).

२०. दे३.६. a ○. -a) का१ दे१.५ वैन्योऽपि, दे८-१०
 वैन्यो (दे१० °न्या) हि (→वैन्योऽपि); ते१ द१ ग्री२ देव° (ते१
 °वे) (→वेद°); ब२.३ मुब. सोऽपि कृष्णे महातेजा. -b)
 दे१ निखिलां, दे२ निष्कलां (→निश्चलां); द१ देव (→भक्ति);
 ब३ श्रावहत् (→उद्वहन्). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सोऽपालयत्
 (→अपालयत्); ब१ दे१ स्वयं (→स्वकं). -d) का१ नी(?)येन,
 ब१ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चिन्तयन्, ग्री२ न्याये च (→न्यायेन);
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मधुसूदनं (→मधुसूदने).

२१. -a) द१ ग्री.२ म१ दत्तं हि (→तन्वङ्गी); दे१
 अचि सा देव तन्वङ्गी. -b) ग्री२ भार्या (→भार्या); द१ ग्री.२
 म१ चैव (→तस्य); ग्री२ °स्मितां (→°स्मिताः). -c) दे३.६
 शिखण्डिनी (→शिखण्डिनं). -d) दे१ सन्नद्वानं, दे३.१० ग्री२

शिखण्डिनोऽभवत् पुत्रः सुशील इति विश्रुतः ।
 धार्मिको रूपसंपन्नो वेदवेदाङ्गपारगः ॥२२॥
 सोऽधीत्य विधिवद् वेदान् धर्मेण तपसि स्थितः ।
 मतिं चक्रे भाग्ययोगात् संन्यासं प्रति धर्मवित् ॥२३॥
 स कृत्वा तीर्थसंसेवां स्वाध्याये तपसि स्थितः ।
 जगाम हिमवत्पृष्ठं कदाचित् सिद्धसेवितम् ॥२४॥
 तत्र धर्मपदं नाम धर्मसिद्धिप्रदं वनम् ।
 अपश्यद् योगिनां गम्यमगम्यं ब्रह्मविद्विषाम् ॥२५॥
 तत्र मन्दाकिनी नाम सुपुण्या विमला नदी ।
 पद्मोत्पलवनोपेता सिद्धाश्रमविभूषिता ॥२६॥
 स तस्या दक्षिणे तोरे मुनीन्द्रैर्योगिभिर्वृतम् ।

सुपुण्यमाश्रमं रम्यमपश्यत् प्रीतिसंयुतः ॥२७॥
 मन्दाकिनीजले स्नात्वा संतर्प्य पितृदेवताः ।
 अर्चयित्वा महादेवं पुष्पैः पद्मोत्पलादिभिः ॥२८॥
 ध्यात्वा कर्कसंस्थमीशानं शिरस्याधाय चाञ्जलिम् ।
 संप्रेक्षमाणो भास्वन्तं तुष्टाव परमेश्वरम् ॥२९॥
 रुद्राध्यायेन गिरिशं रुद्रस्य चरितेन च ।
 अन्यैश्च विविधैः स्तोत्रैः शांभवैर्वेदसंभवैः ॥३०॥
 अथास्मिन्नन्तरेऽपश्यत् समायान्तं महामुनिम् ।
 श्वेताश्वतरनामानं महापाशुपतोत्तमम् ॥३१॥
 भस्मसंदिग्धसर्वाङ्गं कौपीनाच्छादनान्वितम् ।
 तपसा कषितात्मानं शुक्लयज्ञोपवीतितम् ॥३२॥

वै. १.१४.३३

अन्तर्धानां (ग्र२ ०नं) (→अन्तर्धानां); दे३ व्यजीयत
 (→व्यजायत); का१ ब१-३ दे२.५.६.८.९ ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुब.
 अन्तर्धानाद्व्यजायत, दे४ पुत्रद्वयमसूयत.

२२. दे४. ab ०. -a) ते१ शिखण्डिनोऽभवत् पुत्रः.
 -b) ब३ द१ स्वशील, दे१ कुशली, ते१ सुनील (→सुशील);
 दे१० विस्मृतः (→विश्रुतः). -c) दे४ धार्मिकौ (→धार्मिको);
 दे४ ०सम्पन्नौ (→०सम्पन्नो). -d) दे४ ०पारगौ (→०पारगः).

२३. म१. २३c-२४b ० (दृ. सं.) -a) दे१ अधीत्य
 (→सोऽधीत्य); दे१ वेदान् विधिवद् (→विधिवद् वेदान्). -b)
 ग्र२ तपसा (→तपसि). -c) दे३.६ धर्मं (→भाग्यं); दे४
 भाग्ययोगानांतिचक्रं (?). -d) ब१.३ दे४ संन्यासं (→संन्यासं);
 दे४.१० धर्मवत् (→धर्मवित्).

२४. म१. ab ० (दृ. २३ पा. वि.). -a) दे४ तीर्थ-
 सत्सेवां, दे१० तीर्थसंसेवा (→तीर्थसंसेवां). -c) ब३ हिमवत्
 (→हिमवत्); दे१ ०पार्श्वं (→०पृष्ठं).

२५. दे४. ab ०. -a) दे१ ०धरं, दे२ ०प्रदं, दे४.९ न१
 द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. ०वत् (→०वत्). -b) ब३ दे१० वरम्,
 दे३.६ परम् (→वनम्); का१ दे५ ०प्रवदन् (→०प्रदं वनं). -c)
 दे३ अपश्य (→अपश्यत्); दे४ सुरासुरसमायुक्तम्. -d) दे४ ते१
 ०विद्विषाम् (→०विद्विषाम्).

२६. -a) दे१ *दाकिनी, ते१ मन्दाकिनी (→
 मन्दाकिनी); दे१० मन्दाकिनी नाम पुण्या. -b) दे३ स्वपुण्या-
 ते१ सुपुण्या, ग्र२ सुवहा (→सुपुण्या); ते१ विमला, द१ ग्र२
 विपुला (→विमला); ते१ नदी (→नदी); दे१०***** नदी.
 -c) दे३.६ ०वलोपेता, ते१ ०वनोपेता (→०वनोपेता). -d) दे३ ते१
 ०विभूषितः (ते१ ०ताम्) (→०विभूषिता).

२७. -a) दे१ तस्यास्तु, दे५ *तस्या, दे९ स तस्य
 (→स तस्या); दे२ न१ दक्षिणं (न१ ०णा) (→दक्षिणे); दे२
 तीरं (→तीरे). -b) का१ ब३ दे३.५.६ मुनीन्द्रो (→मुनीन्द्रः);
 ब२ वृतः, दे१.८-१० द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. युतम् (→
 वृतम्). -c) दे१.३.६ स पुण्यं (→सुपुण्यं). -d) दे४ ०संयुतां (?)
 (→०संयुतः).

२८. दे४. cd ०. -a) दे१ स्नाप्य (→स्नात्वा).
 -b) दे४ सेविते नारदादिभिः. -d) दे१० पद्मोदलादिभिः
 (→पद्मोत्पलादिभिः).

२९. दे३.६. d ०. -a) दे४ ईशान (→ईशानं). -b)
 ब३ दे३.६ शिरसा (दे६ ०शा) धार्य, दे१ शिरस्याधाय
 (→शिरस्याधाय). -c) का१ दे१.२.४.५.१० सम्प्रेक्षमाणो,
 दे३.६ ततः (दे६ ०त्र) संप्रेक्ष्य (→सम्प्रेक्षमाणो).

३०. -a) दे१ भक्त्या च, दे४ शिरसि (→गिरिशं);
 द१ ग्र१ म१ रुद्रा (म१ ०द्रो) येन गिरिशश्च, ग्र२ रुद्राध्यायी
 गिरिशस्य. -b) दे२ वा (→च). -d) ग्र२ छा *स्यैः, म१
 छान्दसैः (→शांभवैः); दे१० न१ देव (→वेद).

ग्र२. b, c मध्ये अधिकम् :—
 *ध्यात्वा कर्कसंस्थमीशानं शिरस्याधाय चाञ्जलिम्. (= २९ab).

३१. दे४. cd ०. -b) न१ ग्र२ महामुनिः
 (→महामुनिम्). -c) दे१ श्वेताश्व नरः, दे१० श्वेताश्वेतरः,
 न१ ग्र१ श्वेताश्वरथः, ग्र२ श्वेताश्वतरं (→श्वेताश्वतरः);
 ते१-ना (ता)मानं, ग्र२ ईशानं (→नामानं). -d) का१
 ०पाशुपतो, ब१ ०पापत्रतो (→०पाशुपतो).

३२. -a) द१ ग्र१ ०सञ्छिन्नं, म१ ०सञ्छिन्नं
 (→सन्दिग्धं). -b) दे५ कौपीनीछदना (→

वै १.१४.३४ समाप्य संस्तवं शंभोरानन्दास्त्राविलेक्षणः ।
 बवन्दे शिरसा पादौ प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥३३॥
 धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यन्मे साक्षान्मुनीश्वरः ।
 योगीश्वरोऽद्य भगवान् दृष्टो योगविदां वरः ॥३४॥
 अहो मे सुमहद्भाग्यं तपांसि सफलानि मे ।
 किं करिष्यामि शिष्योऽहं तव मां पालयानघ ॥३५॥
 सोऽनुगृह्याथ राजानं सुशीलं शीलसंयुतम् ।
 शिष्यत्वे परिजग्राह तपसा क्षीणकल्मषम् ॥३६॥
 सांन्यासिकं विधिं कृत्स्नं कारयित्वा विचक्षणः ।

कौपीनाच्छादना^०). -c) का१ ब२.३ दे३.६ दक्षिता^०, दे५ ते१
 व१ ग१ कर्षिता^०, दे६-१० हर्षिता^० (→कर्षिता^०). -d) दे१-२ शुद्ध^०, ते१ सूक्ष्म^० (→शुक्ल^०); दे४ शुष्कयज्ञोपशोभितं.

३३. -a) दे६.१० समाप्य (दे१० °त्त), दे९ समीप्य
 ते१ सम्प्राप्य (→समाप्य); दे१ स(?) * वं, दे३ ते१
 सम्भवं (→संस्तवं); ग२ समाप्येनं स्तवं शंभोः. -b) का१
 दे१० व१ ग१.२ म१ आनन्दाश्रु-, ब३. दे१.२.४.८.९ आनन्दाश्वा-
 (→आनन्दास्त्रा-); ब२ ते१- विलेक्षणं, व१ ग१ म१ -विलोचनः
 (→विलेक्षणः).

३४. दे३.४.६. cd ⊙ (ट. सं.). -a) दे४ धन्यास्मि,
 दे६.९ धर्म्योऽस्म्य-, दे१० धर्म्यस्य (→धन्योऽस्म्य-); का१
 °गृहीतोऽसि (→°गृहीतोऽस्मि). -b) ते१ यस्मै (→यन्मे); दे४
 त्वमागतः, ते१ ग१ महेश्वरः, ग२ मुर्वे. मुए. मुनीश्वर
 (→मुनीश्वरः). -c) ते१ योगीश्वरो* (→योगीश्वरोऽद्य);
 व१ ग१.२ म१ दृष्टोऽसौ (→भगवान्). -d) व३ पृष्ठो, व१ ग१.२
 म१ योगी (→दृष्टो); न१ वर (?), ग२** (→वरः).

३५. -a) दे२.४ ते१ व१ ग१ म१ सुमहाभाग्यं, ग२ सुलभं
 भाग्यं (→सुमहद्भाग्यं). -b) ग२ तपसां (→तपांसि); म१
 फलितानि मे (→सफलानि मे). -c) ग१ करिष्यामि
 (→करिष्यामि). -d) ब२ अधर्मान्, दे३ भव ना मां, दे६
 भव मां, ग२ तवायं (→तव मां) दे४ पालयानरः, दे५ पालयां
 न च, ग२ पावयानघ (→पालयानघ).

३६. -a) ब३ °गृह्यार्थं, दे६ °पृष्ठार्थ (→°गृह्यार्थ). -b)
 ते१ सुशीलः (?) (→सुशीलं). -c) दे६ शिष्यस्ते
 (→शिष्यत्वे); व१ दे१.२.४.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुव. प्रति^०
 (→परि^०). -d) दे२.३.५ °कल्मषाम् (→°कल्मषम्).

३७. दे४. cd ⊙. -a) व१ ते१ सांन्यासिक (ते१ °की),
 दे३-६.१० स(दे४.१० सं)न्यासिकं (→सांन्यासिकं); ग२

ददौ तदैश्वरं ज्ञानं स्वशाखाविहितं व्रतम् ॥३७॥
 अशेषवेदसारं तत् पशुपाशविमोचनम् ।
 अन्त्याश्रममितिख्यातं ब्रह्मादिभिरनुष्ठितम् ॥३८॥
 उवाच शिष्यान् संप्रेक्ष्य ये तदाश्रमवासिनः ।
 ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यान् ब्रह्मचर्यपरायणान् ॥३९॥
 मया प्रवर्तितां शाखामधीत्यैवेह योगिनः ।
 समासते महादेवं ध्यायन्तो निष्कलं शिवम् ॥४०॥
 इह देवो महादेवो रममाणः सहोमया ।
 अध्यास्ते भगवानीशो भक्तानामनुकम्पया ॥४१॥

कृत्स्न्याधिकन्तु विधिवत् (कृत्स्नं). -b) दे४ तु स प्रभुः
 (→विचक्षणः). -c) ते१ तथैश्वरं (→तदैश्वरं). -d) दे५
 स्वशिखा-, दे५ स्वशापो- (→स्वशाखा-); व१ दे६-१० ते१
 मुर्वे. मुए. मुव. -विहित- (→-विहितं); न१ व१ ग१.२ म१ स्व
 (व१ स) शाखाविहितं (ग१ °तं) व्रतम्.

३८. -a) दे६.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. अशेष (→अशेष-);
 दे६ वेदसारं, दे१० दैवसारं (→वेदसारं); दे१० तम् (→तत्);
 दे४ वेदांतसारसारं तत्. -c) व१ ते१ मुन्याश्रम^०, दे१०
 अन्त्याश्रम^० (→अन्त्याश्रम^०).

३९. -a) ते१ शिष्यं (→शिष्यान्); दे४ संप्रेक्ष्य
 (→संप्रेक्ष्य). -b) दे२ स (→ये); दे५ ये तदा*म^०, दे६ ये तदा-
 श्रय^०, व१ म१ एकदाश्रम^०, ग२ ये यदाश्रम^० (→ये तदाश्रम^०).
 -c) व१ दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. ब्राह्मणाः (दे१० °णाः)
 (→ब्राह्मणान्); दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. क्षत्रिया
 (→क्षत्रियान्); का१ दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. वैश्या, व१-३
 न१ शूद्रान् (→वैश्यान्). -d) दे६-१० मुर्वे. मुए. मुव. परायणः
 (→परायणान्).

४०. दे४. cd ⊙. -a) दे४ माया (→मया); ते१ व१
 °प्रवर्तिता (ते१ °तं) (→°प्रवर्तितां); ते१ सांख्यं (→शाखां). -b)
 व३ अधीत्य बहु, व१ अ*त्यैवेह, दे३.६ अधीत्यैव हि, दे४ अधीत्ये-
 हैव, व१ अश्वजिह्वैव, ग१ म१ अध्येतीहैव, ग२ अद्य (?) तिहैव
 (→अधीत्यैवेह); दे४ योगिनां (→योगिनः). -c) दे५ समासते
 (→समासते); दे३.६ महात्मानं (→महादेवं). -d) व१ ग२
 ध्यायन्ते (→ध्यायन्तो); दे१.२.४.९ मुर्वे. मुए. विश्वसै (दे१.२
 °मी) श्वरम् (→निष्कलं शिवम्); दे१० ध्यायं विश्वमहेश्वरम्.

४१. -a) दे४ वसत्यत्र (→इह देवो). -d) व१ भक्तानां,
 दे१० भक्त मां (→भक्तानाम्); दे४ व१ अनुकम्पयं (व१ °यः)
 ग१.२ म१ अनुकम्पकः (→अनुकम्पया).

इहाशेषजगद्धाता पुरा नारायणः स्वयम् ।
 आराधयन्महादेवं लोकानां हितकाम्यया ॥४२
 इहैव देवमीशानं देवानामपि दैवतम् ।
 आराध्य महतीं सिद्धिं लेभिरे देवदानवाः ॥४३
 इहैव मुनयः पूर्वं मरीच्याद्या महेश्वरम् ।
 दृष्ट्वा तपोबलाज्ज्ञानं लेभिरे सार्वकालिकम् ॥४४
 तस्मात् त्वमपि राजेन्द्र तपोयोगसमन्वितः ।
 तिष्ठ नित्यं मया सार्द्धं ततः सिद्धिमवाप्स्यसि ॥४५
 एवमाभाष्य विप्रेन्द्रो देवं ध्यात्वा पिनाकिनम् ।
 आचक्षते महामन्त्रं यथावत् स्वार्थसिद्धये ॥४६
 सर्वपापोपशमनं वेदसारं विमुक्तिदम् ।
 अग्निरित्यादिकं पुण्यमृषिभिः संप्रवर्तितम् ॥४७

सोऽपि तद्वचनाद् राजा सुशीलः श्रद्धयान्वितः ।
 साक्षात् पाशुपतो भूत्वा वेदाभ्यासरतोऽभवत् ॥४८
 भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गः कन्दमूलफलाशनः ।
 शान्तो दान्तो जितक्रोधः सन्ध्यासविधिमाश्रितः ॥४९
 हविर्धानस्तथानेय्यां जनयामास सत्सुतम् ।
 प्राचीनबर्हिषं नाम्ना धनुर्वेदस्य पारगम् ॥५०
 प्राचीनबर्हिर्भगवान् सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
 समुद्रतनयायां वै दश पुत्रानजीजनत् ॥५१
 प्रचेतसस्ते विख्याता राजानः प्रथितौजसः ।
 अधीतवन्तः स्वं वेदं नारायणपरायणाः ॥५२
 दशभ्यस्तु प्रचेतोभ्यो मारिषायां प्रजापतिः ।
 दक्षो जज्ञे महाभागो यः पूर्वं ब्रह्मणः सुतः ॥५३ वै.१.१४.५४

४२. दे१. ० (ट. स). -a) का१ इहाशेषं (→इहाशेष-).
 -b) द१ ग१ म१ नारायण स्वयम् (→नारायणः स्वयम्).
 ४३. -a) व२.३ दे३.६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. इहेनं,
 दे४ इहैव, मुव. इह तं (→इहैव); व१ ईशानां (→ईशानं).
 -b) व३ अग्नि- (→अग्निः); दे४.५ दैवतां (→दैवतम्). -c) दे५
 महती- (→महती). -d) दे१.३ °दानवः, दे२ °मानवाः
 (→°दानवाः). -cd) दे४ आराध्य महदैश्वर्यमन्ये देवास्तथेश्वरं.
 ४४. दे४. ab ०. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. सर्वे
 (→पूर्व). -b) दे१० मरीच्याद्या (→मरीच्याद्या). -c) का१
 वनात्, दे१ न१ बलं (→बलात्); दे२.४ दानं, द१ ग२ म१ स्थानं
 (→ज्ञानं). -d) का१ व२.३ दे१.३.५.६ ग२ सर्वं कामिकम्, दे२.४
 सार्वकामिकम्, दे१० सार्वकालिकम् (→सार्वकालिकम्).
 ४५. दे३.६. cd ०. -c) का१ तिष्ठन्, व२.३ न१ द१
 ग१.२ आस्व, दे१ आशु, ते१ अर्च्यं (→तिष्ठ); ग१ स्वया
 (→मया); व१ आस्थायैनं मया सार्द्धं, दे४ स नित्यं मायया
 सार्द्धं, दे५ तिष्यक्रियं मया सार्द्धं, म१ आस्वातीत्यं मया सार्द्धं.
 -d) दे९ अवाप्ससि (→अवाप्स्यसि).
 ४६. दे३.६. ०. -a) ग१ म१ विप्रेन्द्रान् (→विप्रेन्द्रो).
 -b) दे२ महेश्वरं (→पिनाकिनं). -d) दे१ *थावत्,
 (→यथावत्); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. सर्वं (→स्वार्थं); दे२
 तथा तत्त्वार्थसिद्धये, दे४ यथावद्विधिपूर्वकं.
 ४७. दे३.४.६. ab ०. -a) दे२ °तापोप° (→°पापोप°).
 -b) दे१० देवसारं (→वेदसारं). -c) दे४ आग्नेरित्यादिकं,
 दे९.१० अस्तिरि(दे१० °दि)त्यादिकं (→अग्निरित्यादिकं). -d)
 दे४ संप्रकीर्तितम् (→संप्रवर्तितम्).

४८. -d) ते१ °परो (→°रतो).
 ४९. -a) दे४ तस्मा° (→भस्मो°). -b) दे५ °शना
 (→°शनः). -d) दे३.५.९ द१ म१ स(?)न्यास- (→सन्ध्यास-);
 का१ दे५ -विधमाश्रितः, दे१० -विधनाश्रुतः (→विधिमाश्रितः).
 ५०. दे४. ab ०. -a) दे८-१० हविर्धातुस्
 (→हविर्धानस्); ते१ तदा° (→तथा°); व१ मुर्वे. [आ]
 ग्रेय्या, द१ ग१.२ म१ [अ]क्षय्या (→[आ]ग्नेय्या). -b)
 दे१० जनयामासु (→जनयामास); का१ व१ ते१ द१ ग१.२ म१
 तत्सुतम्, व२ चात्मजम्, व३ शाश्वतम्, दे१.२ सुव्रतम्, दे३
 सत्सुतम्, न१ मुर्वे. मुए. मुव. वै सुतम् (→सत्सुतम्). -c)
 न१ प्राचीनं (→प्राचीन-).
 ५१. -b) व३ दे३-६.१० सर्वशस्त्र° (→सर्वशस्त्र°);
 ग२ सर्वभूतभृतां वरम्.
 ५२. -a) दे१ प्रचे*सः; दे६ प्रचेतस्ते, न१ ते१ प्राचेतसः,
 ग२ प्रचेतना (→प्रचेतसः); दे६ ह (→ते); न१ इति ख्याता,
 ग२ ते विख्यातः (→ते विख्याता). -b) दे३ राजानः, दे४
 प्राजानः (→राजानः). दे१० स राजान् प्रतितीजसः. -c)
 द१ अधीतवन्तं, ग१ म१ अधीतवन्त(?) (→अधीतवन्तः);
 दे१ तं, दे२ ते (→स्वं). -d) दे१ °परा *गः, दे४.१० °परायणः
 (→°परायणाः).
 ५३. दे४. ab ०. -a) दे५ दशभ्यस्तु (→दशभ्यस्तु);
 दे१.३.५.६ १० द१ म१ प्रचेते(द१ °ता)भ्यो (→प्रचेतोभ्यो).
 -b) दे३ मोविषायां (?) (→मारिषायां). -c) ते१ दक्षो, + ऋक्षो
 (→दक्षो); का१ दे६ न१ यज्ञे, दे४ नाम (→जज्ञे); का१
 तत्राभागे, न१ च विप्रेन्द्राः ग२ महाबाहोः (→महाभागो).

वै.१.१४.५५ स तु दक्षो महेशेन रुद्रेण सह धीमता ।
कृत्वा विवादं रुद्रेण शप्तः प्राचेतसोऽभवत् ॥५४
समायान्तं महादेवो दक्षं देव्या गृहं हरः ।
दृष्ट्वा यथोचितां पूजां दक्षाय ददौ स्वयम् ॥५५
तदा वै तमसाविष्टः सोऽधिकां ब्रह्मणः सुतः ।
पूजामनर्हमन्विच्छन् जगाम कुपितो गृहम् ॥५६
कदाचित् स्वगृहं प्राप्तां सतीं दक्षः सुदुर्मनाः ।
भर्त्रा सह विनिन्द्यैनां भर्त्सयामास वै रुषा ॥५७
अन्ये जामातरः श्रेष्ठा भर्त्सस्तव पिनाकिनः ।

५४. व३. ५४a-५६b ॐ (ट. सं.). -a) ते१ महासेन, द१ महेशान (→महेशेन). -b) व१ देवताः, द१ धीमतां, ते१ संदधे (→धीमता). -c) दे३ त्यक्त्वा, दे३ ते१ त्यक्त्वा (→कृत्वा); व२ विवादं, दे२ विरोधं, दे१० विवादं (→विवादं). -d) का१ शब्दः, दे३ शमः, ते१ पश्चात् (→शप्तः); द१ प्राचेतसौ, ग२ प्रचेतसा (→प्राचेतसो); व१ [अ]भवन्, ग२ ** (→[अ]भवत्).

५५. व३. ॐ (द्र. ५४ पा. वि.). -a) दे२ तमायान्तं (→समायान्तं); दे३ महादेवा (→महादेवो), -b) दे३ दत्तं (→दक्षं); दे३ देवा, द१ देव्यौ (→देव्या); दे३ ततः, द१ ग१ म१ गतः (→हरः); ग२ दक्षं देव्याग्रभागं*. -c) व१ द१ ग१.२ यथोचितं (→यथोचितां). -d) ग२ दृष्ट्वा च (→दक्षाय). दे१ च ददौ, दे३ प्रययौ (→प्रददौ).

५६. व३. ab ॐ (द्र. ५४ पा. वि.); दे३. bcd ॐ. -a) दे२.४ ग२ तथा, द१ ग१ म१ तथा (→तदा); व१ तरसा°, दे२ रसमा°, न१ तसमा° (→तमसा°); द१ [आ]विष्टा (→[आ]विष्टः). -b) न१ सोऽधिकं, ते१ द१ ग१ म१ साधिकं (ग१. °तां, म१ °कां), ग२ त्वधिकां (→सोऽधिकां). -c) न१ अन्विक्तं (→अन्विच्छन्). -d) ग२ च पितुः (→कुपितो); दे२ गृहात् (→गृहम्). -cd) दे१ पूजामनोहरान्विच्छन् स दक्षः कुपितो गृहात्.

५७. -a) दे३ ****, न१ कदाचित् (→कदाचित् स्व-); न१ दे३.६ प्राप्ता (→प्राप्तां); द१ ग१.२ म१ गृहं प्राप्तां सतीं दक्षः. -b) व२ दे१ दृष्ट्वा (→दक्षः); दे३ ****, द१ ग१.२ म१ कोपाविष्टः (→सतीं दक्षः); व३ दे१ ग२ सु(दे१ स) दुर्मनां (ग२ °नं) (→सुदुर्मनाः). -c) दे३.३.६ भर्त्रा, दे३

त्वमप्यसत्सुताऽस्माकं गृहाद् गच्छ यथागतम् ॥५८
तस्य तद्वाक्यमाकर्ण्य सा देवी शंकरप्रिया ।
विनिन्द्य पितरं दक्षं ददाहात्मानमात्मना ॥५९
प्रणम्य पशुभर्त्रारं भर्त्रारं कृत्तिवाससम् ।
हिमवद्दुहिता साऽभूत् तपसा तस्य तोषिता ॥६०
ज्ञात्वा तद्भगवान् रुद्रः प्रपन्नार्तिहरो हरः ।
शशाप दक्षं कुपितः समागत्याथ तद्गृहम् ॥६१
त्यक्त्वा देहमिमं ब्रह्मन् क्षत्रियाणां कुलोद्भवः ।
स्वस्यां सुतायां मूढात्मा पुत्रमुत्पादयिष्यसि ॥६२

भार्या (→भर्त्रा); का१ दे१० विनिन्द्यैनां, दे३.५ विनिन्द्यैतां, द१ विनिन्द्यैनां (?), ग२ विनिन्द्यैनां (→विनिन्द्यैनां). -d) न१ सभग साम (?) (→भर्त्सयामास); दे३.२ वै तदा, ग२ पौरुषा (→वै रुषा).

५८. -a) का१ या मातरः, द१ के पितरः, ग२ म१ च कातराः (→जामातरः); व१ म१ सृष्टा, ग१ शिष्टा, ग२ स्पृष्टा (→श्रेष्ठा). -c) दे१० °सद् सुता ख्यातं, ग२ *सुताऽस्माकं (→°सत्सुताऽस्माकं). -d) व१ न१ द१ ग१ गृहान् (→गृहाद्); ते१ अय्य (→गच्छ).

५९. दे३. cd ॐ. -b) दे३ सर्वदा देव वल्लभा. -c) व१ विचिन्त्य (→विनिन्द्य); न१ दक्षः पितरं (→पितरं दक्षं). -d) दे३ ददाहात्मानमात्मना, न१ तदाहात्मानमात्मना.

६०. -a) दे३ प्रणम्य देवं सर्वज्ञं, दे३ उवाच पार्वती वाक्यं. -b) व३ स्वपति, दे३ सन्निर (→भर्त्रारं). -c) व१ दे३ न१ ते१ चाभूत्, दे१ भूत्वा, म१ भूयः (→साभूत्); द१ ग१ हिमवद् दुहिता याभूत्. -d) दे३.१० तत्तप्या, ग२ तपस्या (→तपसा); दे३ ग२ तोषितः (→तोषिता).

६१. -a) दे३ तं, दे३.८-१० मुर्वे. मुए. तां, ग२ स, मुव. तु (→तद्); म१ ज्ञात्वाथ (→ज्ञात्वा तद्); दे३.१० °भगवानीशः (→°भगवान् रुद्रः). -b) व२ दे३ ग२ प्रणार्ति° (→प्रपन्नार्ति°); दे३.१० हरः (→°हरो हरः). -c) ग२ पितरं (→कुपितः). -d) ग२ समागम्याथ, म१ समागत्याथ (→समागत्याथ); दे३ सद्गृहं (→तद्गृहं).

६२. दे३.४. cd ॐ. -a) दे३ मुक्त्वा, दे३ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); व२ न१ द१ ग२ इदं (→इमं); दे३.९-१० मुर्वे. मुए. मुव. ब्राह्मं, दे३ ब्रह्म, ग२ ब्रह्मा (→ब्रह्मन्).

एवमुक्त्वा महादेवो ययौ कैलासपर्वतम् ।

स्वायंभुवोऽपि कालेन दक्षः प्राचेतसोऽभवत् ॥६३॥

एतद् वः कथितं सर्वं मनोः स्वायंभुवस्य तु ।

विसर्गं दक्षपर्यन्तं शृण्वतां पापनाशनम् ॥६४॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

१४

नैमिषीया ऊचुः ।*

देवानां दानवानां च गन्धर्वोरगरक्षसाम् ।

उत्पत्तिं विस्तरात् सूत ब्रूहि वैवस्वतेऽन्तरे ॥१॥

स शप्तः शंभुना पूर्वं दक्षः प्राचेतसो नृपः ।

-b) दे१० दक्षिणायां (→क्षत्रियाणां); दे४ कुलेभवत्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कुले भव, द१ ग्रा.२ म१ कुलोद्बहः (म१ °हं) (→कुलोद्भवः); -c) दे५ माहात्मा, न१ मूढात्मन (→मूढात्मा).

६३. दे१. ०. -a) दे४ इति (→एवं); का१ ब२.३ दे२-५ न१ ते१ द१ ग्रा.२ म१ शप्त्वा, दे६ शप्तो, दे१० उक्तो (→उक्त्वा); दे४ महादेवो (?), ते१ (स) महादेवो, (→महादेवो). -b) व३ दे२ द१ कैलाश° (→कैलास°); न१ °मुत्तमं (→°पर्वतम्). -c) व२ शापेन (→कालेन). -d) ते१ प्राचेतसा (→प्राचेतसो).

६४. -b) स्वयंभु° (→स्वायंभु°). -c) व१.३ दे१-४.६.८-१० न१ द१ ग्रा.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. निसर्गं (व१ °र्गः, दे६ °र्गः) (→विसर्गः); ते१ °सम्बन्ध (→°पर्यन्तं). -d) ते१ श्रुत्वा तां (→शृण्वतां); दे४ °शनः (→°शनम्).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ व३ दे१.३ इति कू(व३ °कौ)र्मपुराणे, व१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, व२ दे६ ग्रा२ इति कूर्मपुराणे, दे२.५.८-१० द१ ग्रा१ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे४ ते१ इत्यादि-महापुराणे श्रीकू (ते१° कौ)र्म, न१ इति श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—व२ दे४ न१ ते१ द१ ग्रा.२ म१. ०, का१ व१.३ दे१-३.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. राज (दे३ °म ?) वंशानु-कीर्तने (दे६ °नं), मुब. स्वायंभुवमनुसर्गकथनं नाम. अध्याय संख्या—दे६. ०; का१ दे५ त्रयोदशोऽध्यायः, व१.३

किमकार्षीन्महाबुद्धे श्रोतुमिच्छाम सांप्रतम् ॥२॥

सूत उवाच ।*

वक्ष्ये नारायणेनोक्तं पूर्वकल्पानुषङ्गिकम् ।

त्रिकालबद्धं पापघ्नं प्रजासर्गस्य विस्तरम् ॥३॥ वं. १.१५.३

दे३ न१ ते१ द्वादशोऽध्यायः, व२ ॥१२॥, दे१.२.८.९ द१ ग्रा.२ म१ चतुर्दशोऽध्यायः, दे४ द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥, दे१० मुर्वे. मुए. मुब. चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

१४

* ग्रा.२. ०; दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नैमिषीया ऊचुः; दे४ शौनक उवाच; ते१ श्रीशिवः, + ऋषयः; द१ श्रीऋषयः; म१ ऋषयः.

१. -b) का१ व३ दे१.४ °राक्षसां (→°रक्षसाम्); ग्रा२ गन्धर्वाङ्गराक्षसां. -c) म१ मुर्वे. मुए. मुब. ब्रूहि, न१ सूतः (→सूत). -d) म१ मुर्वे. मुए. मुब. सूत (→ब्रूहि); दे५ वैवस्वतेऽन्तरे, दे१० वैवस्वतस्तरे, ग्रा२ वैवस्वतोऽन्तरे (→वैवस्वतेऽन्तरे).

अतः परं अधिकम्—द१ श्रीसूतः; ग्रा१ म१ सूतः.

२. व१. २a-३d ०; दे३ म१. २c-३d ०; दे६ ग्रा.२. २c-४b ० (द. सं). -a) न१ संशतः (→स शतः). -b) म१ भवत्, + नृपः (→नृपः). -c) व२ दे८-१० ते१ महाबुद्धिः (→महाबुद्धे). -d) का१ व२.३ दे२.४.१० न१ इच्छामि (→इच्छाम).

* व१ दे३.६ ग्रा.२ म१. ०, दे५ सूत उ.; न१ ते१ द१ सूतः.

३. व१ दे३.६ ग्रा.२ म१. ० (द. २ पा. वि.); द१. ३a-४b ०. -a) दे१० °नोक्तं (→°नोक्तं). -b) व२ पूर्व-कल्पानुषङ्गिकं, व३ पूर्वकल्पानुसङ्गितं, दे२ पूर्वकल्पानुषङ्गिकां, दे४ पूर्वकल्पा सवातनः. -c) का१ त्रिकालबद्धं, व२ दे१ त्रिकाल-

स शप्तः शंभुना पूर्व दक्षः प्राचेतसो नृपः ।

वृद्धः, दे ८-१० त्रिकालवतः, न१ त्रिकालवधः, ते१ त्रिकालभव-
(→त्रिकालवद्ध). -d) का१ क्रतु° (→प्रजा°).

४. दे६ ग्रा.२. ab ⊙ (द्र. २पा. वि.); द१. ab ⊙
(द्र. ३ पा. वि.). -a) दे२ पूर्वे (→पूर्व). -b) दे१ °सोभवत्
(→°सो नृपः). -c) ब२.३ विचित्र्य (→विनिन्द्य); दे२°वैरस्य
(→°वैरेण). -d) दे५ भवां, मुव. हरि (→भवम्); दे१ स्वयज्ञे
नायजच्छिवम्, न१ देवदेवं पिताकिनम्.

न१ पुस्तके ४ श्लोकानन्तरं अधिकम्—

१. * अयजच्चाश्वमेधेन दक्षो देवं जनार्दनम् ।
अजानं देवदेवस्य प्रभावं परमेष्ठिनः ।
गंगाद्वारं समाम्येत्य ह्य[श्व]मेधाय दीक्षितः ।
तत्राजगमुः सुराः सर्वे शतक्रतुपुरोगमाः । [4]
लोकपालास्तथाज्ये च ब्रह्मा च भगवान् हरिः ।
दक्षः प्रवर्तयामास मखं मघवता सह ।
देवानां बलमाश्रित्य विष्णुना च सुरक्षिताः ।
ऋषयोऽपि समाजमुर्वज्जवाटमथोस्म्यहं । [8]
समाहूतस्तु दक्षेण यज्ञार्थं यज्विनां वराः ।
वशिष्ठः कश्यपश्चैव पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
मरीचिभृग्वगिरसस्तथान्ये मुनिसत्तमाः ।
संदस्याश्चाभवस्तस्य देवो विष्णुपुरोगमाः । [12]
सुसंप्रववृते तस्य यज्ञः प्राचेतसस्य ही (?) ।
अथोत्पाता महाघोरा जज्ञिरे भयसूचकाः ।
वात रवरश्च(?) प्रववौ पांशुना छादयं दिशः ।
घना वृष्टिः विमुचंति मेदोरुधिरसंकुलम् । [16]
महोल्का प्रापतस्तत्र ज्वलिता वै समंततः ।
यो मायवः सुघोराश्च यज्ञशालां समंततः ।
नंदंति भैरवैर्नादैः सघोरे रोमहर्षणैः ।
न किञ्चित् प्रतिपद्यते देवा शक्रपुरोगमाः । [20]
न जज्वाल तदा वह्निर्नाप्यादत्ते हवीषि च ।
पतंति जुह्वतो होतॄन् हवीषि हविर्भुजे ।
काककंसमाकीर्णं शिवारावसमाकुलं ।
श्वभिल्लीभपुरोडाशं व्यामिश्रितहविर्भुजं । [24]
तमोभूतं निरालोकं कश्मलं समपद्यत ।
अथ प्राचेतसो दक्षो वचः प्राह जनार्दन ।
किमिदं वर्तते देव ताहं जानामि किञ्चन ।
निमित्तमेतद्देवेश न दुष्येत मे क्रतुः । [28]
इत्युक्तः पुण्डरीकाक्षं समालोचय कः प्रभुः ।
नापश्यद्देवमीशानं मोहितस्तस्य मायया ।

विनिन्द्य पूर्ववैरेण गङ्गाद्वारेऽयजद् भवम् ॥४

- एतस्मिन्नंतरे देवस्तत्र वै मुनिसत्तमः ।
दधीचो भगवान् योगी क्षणादेषामदृश्यत् । [32]
जिह्वाग्रे सततं यस्य सषडङ्गपदक्रमाः ।
शाखासहस्रबहुलीश्चतुर्वेदाः प्रतिष्ठिताः ।
अतीतं वर्तमानं च तथैवानागतं च यत् ।
प्रत्यक्षमिव यस्या सा मुनेर्मुनिवरोत्तमाः । [36]
यस्यास्ति संभवं वज्रमाश्रित्य त्रिदिवेश्वरः ।
निगृह्य दैत्यान् समरे सदा पाता जगत्त्रयम् ।
तमपदास्तु (?)सुराः सर्वे च्यवनं मुनिसत्तमम् ।
भासयंतं दिशः सर्वाः स्वकाया ब्रह्मवर्चसा । [40]
शरच्चन्द्रा च संकाशं च्यवनं भूतिभूषितं ।
अवतीर्णमिवाकाशादमलामृतदीधितिं ।
तं कर्णमूलग्रथितां विभांतामक्षमालिकाम् ।
विभ्राणं विमलं देवो गंगामिव महेश्वरः । [44]
उत्पिपजबहनोद्धूतजटाजूटविराजितं ।
निर्दग्धं काननोपेतं रात्रौ श्वेतगिरिं यथा ।
वन्दमानं मुनिगणैः सिद्धैश्च मुनिपुङ्गवैः ।
सायं प्रफुल्लकुमुदं संपूर्णशशिनं यथा । [48]
हृष्ट्वा मुनीश्वरं देवास्तथा सर्वे महर्षयः ।
उत्थिता ह्यासनेभ्यस्तु शिरोभिरवनि गताः ।
दक्षोप्यर्घ्यं समादाय प्रतिगृह्य मुनीश्वरं ।
निवेश यज्ञशालां तां सह तेन महात्मना । [52]
प्रविष्टमात्रे विप्रसौ सा सभा स सदस्यकाः ।
ततः प्रकाशनीर्जज्ञे तेजसा तस्य पूरिता ।
ये चोत्पाताभवस्तत्र पुरा तस्य मखे तदा ।
सर्वे समप्रपन्नास्ते तेजसैव महामुने । [56]
अथोवाच मुनिश्रेष्ठं दक्षः प्राचेतसा स्वयम् ।
स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ प्रीतोऽस्मि तव दर्शनात् ।
किं करिष्यामि योगेशः प्रपन्नस्त्वामहं विभो ।
केन वै कारणेनेह मखेन मम महामुने ॥ [60]
उत्पाता वै महाघोरा वर्तते मुनिसत्तमाः ।
इत्युक्तस्तेन दक्षेण मुनीन्द्रो मुनिसत्तमाः ।
प्रहस्याह यतं दक्षं देवानामपि शृण्वतां ।
दधीच उवाच—
नैतावतो भविष्यति क्रतोऽर्थे नाशहेतवे । [64]
देवैश्च सह सर्वैस्ते विनाशो भविता ध्रुवं ।
इत्युक्तस्तेन मुनिना दधीचेन महात्मना ।
संकुडस्तु ततो दक्षः स्तामुवाच मुनीश्वरं ।
अध्वरस्याहमीजानः सदस्याश्चैव देवताः । [68]

देवाश्च सर्वे भार्गवमाहूता विष्णुना सह ।
सहैव मुनिभिः सर्वैरागता मुनिपुंगवाः ॥५॥
दृष्ट्वा देवकुलं कृत्स्नं शंकरेण विनागतम् ।
दधीचो नाम विप्रर्षिः प्राचेतसमथाब्रवीत् ॥६॥

दधीच उवाच ।*

ब्रह्मादयः पिशाचान्ता यस्याज्ञानुविधायिनः ।
स देवः सांप्रतं रुद्रो विधिना किं न पूज्यते ॥७॥

इत्येते भगवान् विष्णुर्देवानामपि चेश्वरः ।
होतारो वै मुनिश्रेष्ठा संपूर्णः सकलैर्गुणैः ।
क्रतोविनाशोऽभिभवः केन वा हेतुना मुनेः ।

दधीचः —

ईप्सोविनाशे यज्ञास्य श्रद्धास्य मे वचः । [72]
विनाशहेतवः सर्वे देवानां तव च क्रतोः ।
न चेह रक्षिता कश्चित् विद्यते विबुधेश्वरः ।
शक्रो वापि स्वयं विष्णुः सर्वे वा सुरदानवाः ।
केनेह न भवेनाशस्तवासमूढचेतसः । [76]
न स सूर्यं जगत्सर्वं तमहागल्यं संवृतः ।
सद्यो तेन भवानेतं प्रकाशयितुमिच्छति ।

दक्षः —

केनेह नाशो भविता क्रतोर्मम महामुने ।
दृष्टं चेद्भवता तन्मे ब्रूहि तं नाशयाम्यहं । [80]

दधीचः —

यः सर्वदैवततनुः सर्वे देवाश्च तं मया ।
तस्यैतदखिलं विश्वं स्वशक्त्या धार्यते जगत् ।
यो यज्ञः स्वयमीशानो यजमानश्च शंकरः ।
इत्येते विविधैर्यज्ञैर्यश्च यज्ञफलप्रदः । [84]
यस्य चैतदखिलं द्विसप्तभवनात्मकं ।
शक्त्यात्मकं जगत् सर्वं मोहितं यस्य मायया ।
यस्य प्रजापतिर्ब्रह्माविष्णुर्विश्वजगत्पतिः ।
गंधर्वयक्षरक्षांसि लोको वेदा महर्षिर्गणैः ॥ [88]
विनिधाः क्रतवश्चैव यस्यैवाज्ञाविधायिनः ।
स देवः सांप्रतं रुद्रो विधिना किं न पूज्यते ॥

५. न१. ५a-७d ○. -b) का१ ग्र२ आगता, ब१-३
दे१ द१ मुर्वे. मुए. आहूता (ब३ ०तो), दे१ आहूता (→आहूता).
-c) म१ मतिभिः (→मुनिभिः).

६. न१. ○. -a) का१ ते दृष्ट्वा देवकृत्स्नं तु, दे२
दृष्ट्वा देवगणं सर्वं, ग्र२ स तं दृष्ट्वा देवकुलं. -b) दे२

दक्ष उवाच ।*

सर्वेष्वेव हि यज्ञेषु न भागः परिकल्पितः ।
न मन्त्रा भार्यया सार्द्धं शंकरस्येति नेज्यते ॥८॥
विहस्य दक्षं कुपितो वचः प्राह महामुनिः ।
शृण्वतां सर्वदेवानां सर्वज्ञानमयः स्वयम् ॥९॥

दधीच उवाच ।*

यतः प्रवृत्तिर्विश्वेषां यश्चास्य परमेश्वरः ।
संपूज्यते सर्वयज्ञैर्विदित्वा किल शंकरः ॥१०॥ वें. १.१५.१०

विनागतः (→विनागतम्). -c) दे२ दधीचिर्. (→दधीचो);
ग्र१.२ म१ ब्रह्मर्षिः (→विप्रर्षिः). -cd) दे२ यो दधीच इति
प्रोक्तो मुनिस्तमभ्यभाषत.

* दे२.४ न१ द१ ग्र१.२ म१. ○; ते१ दधीचः.

७. न१. ○; दे२. ab ○. -a) दे२-१० मुर्वे. मुए. ब्रह्मा-
द्यास्तु, म१ प्राचेतसः (→ब्रह्मादयः). -b) दे२ यस्यानुज्ञा^०; दे३
यस्याज्ञार्थ^०, दे५ यस्याज्ञान^०, दे६ यथाज्ञार्थ^०, द१ यज्ञास्यानु^०, म१
यज्ञस्यानु^० (→यस्याज्ञानु^०); दे१० यज्ञा तु विविधायिनः. -c)
ग्र२ तदेव (→स देवः); दे२ रुद्रो, + यज्ञे (→रुद्रो). -d) दे२
पूजयेत् (→पूज्यते); का१ विधानात् किं न पूज्यते.

* दे२ म१. ○; दे२.९ दक्ष उ.; न१ ते१ द१ ग्र१.२ दक्षः.

८. -a) दे२ सर्वेष्वेव, दे१० सर्वेष्वेव (→सर्वेष्वेव).
-b) ग्र१.२ म१ विभागः (→न भागः); दे२ द१ ग्र१ म१ परि-
कीर्तितः, ग्र२ कल्पिता मया (→परिकल्पितः). -c) का१
दे२.५ न मन्त्रो, दे१ न मन्त्रो (→न मन्त्रा); द१ ग्र१.२ नमन्त्रो-
च्चार्यया सार्द्धं. -d) द१ शंकरस्येव (→शंकरस्येति); ब१
दे२.८-१० द१ नेष्यते, दे२ नेक्षते, ग्र२ इज्यते (→नेज्यते).

९. ग्र२. bcd ○; दे२. cd ○. -a) ग्र२ दक्षः
(→दक्षं). -b) का१ वरः, म१ वाचं (→वचः); दे२ ०मतिः
(→०मुनिः). -d) ब१ सर्वयत्न^० (→सर्वज्ञान^०); का१ पदं,
ब२.३ दे२.५.६ परं, दे१० स्वयं, + शिवं (→स्वयम्).

* दे२. ○; दे२.२ द१ दधीचिस्वाच; दे२.९ दधीच उ.;
दे१० दधीची उचुः; न१ ते१ ग्र१.२ म१ दधीचः (ग्र२ ०चिः).

१०. -a) ब१ प्रवृत्तिर्. (→प्रवृत्तिर्); ब१ दे२ विश्वस्य,
ब२.३ दे२.८-१० न१ ते१ द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. विश्वात्मा,
दे२ सर्वेषां (→विश्वेषां); दे२ कोन्योरिवृत्तिर्विश्वात्म.
-b) ब१ यश्चात्मा, दे१ यथास्य, दे२ यश्चात्मा, दे२ परोन्यः,
दे२-१० मुर्वे. मुए. मुब. यश्चात्मा, ग्र१ यश्चापि, ग्र२ यश्चास्या
(→यश्चास्य). -c) द१ ग्र१ म१ ०यज्ञे (→०यज्ञैर्). -d) न१
दे२-१० ब१ मुर्वे. मुए. मुब. किन्तु, ग्र२ खिल (→किल).

दक्ष उवाच ।*

वे.१.१५.११ न ह्ययं शंकरो रुद्रः संहर्ता तामसो हरः ।
नग्नः कपालो विकृतो विश्वात्मा नोपपद्यते ॥११
ईश्वरो हि जगत्स्रष्टा प्रभुनारायणः स्वराट् ।
सत्त्वात्मकोऽसौ भगवानिज्यते सर्वकर्मसु ॥१२

दधीच उवाच ।*

किं त्वया भगवानेष सहस्रांशुर्न दृश्यते ।
सर्वलोकैकसंहर्ता कालात्मा परमेश्वरः ॥१३
यं गृणन्तीह विद्वांसो धार्मिका ब्रह्मवादिनः ।
सोऽयं साक्षी तीव्ररोचिः कालात्मा शांकरी तनुः ॥१४

*दे४. ॐ; दे४.९ दक्ष उ.; दे१० दक्ष ऊचुः; न१ ते१ द१
ग्रा१.२ म१ दक्षः.

११. -a) का१ ब२ दे३.५.६ ह्यर्हः, ब३ ह्यर्हः
(→ह्ययं); दे४ द१ रुद्रो (→रुद्रः). -b) ते१ संहतान्
(→संहर्ता); ब२.३ तामसो (→तामसो); दे१ सुरः, दे१० हरिः
(→हरः). -c) दे४ भग्नः, ते१ निग्नः (→नग्नः); दे४-१०
मुर्वे. मुए. मुब. विदितो (→विकृतो). -d) दे१ द१ विश्वा-
त्मानुप°, दे४ विश्वात्मा रूप°, न१ विश्वात्मा उप°, ग्रा१
विश्वत्माभूय°, म१ नकुलं प्रति° (→विश्वत्मा नोप°); ग्रा२
दण्डी चैव प्रवर्तते.

१२. दे४. cd ॐ. -a) द१ ग्रा१.२ म१ ईश्वरोपि
(→ईश्वरो हि). का१ दे३.६-१० म१ °सृष्टा, ब३ °कर्ता (→°स्रष्टा).
-b) ग्रा२ प्राहुर् (→प्रभुर्); दे१ नारायणो सुराट्, दे२ नारायणो
विराट्, दे४ न१ द१ ग्रा१ म१ नारायण (दे४ °णः) स्वयं, दे४-१०
मुर्वे. मुए. मु. नारायणो हरिः, ग्रा२ नारायणं प्रति
(→नारायणः स्वराट्). -c) का१ दे३.६ सत्त्वार्थकोऽसौ, दे२
सत्त्वात्मको हि, दे१० सत्त्वात्मकोऽसौ, द१ सर्वात्मकोऽसौ, ग्रा१ म१
सर्वात्मकोऽसौ (→सत्त्वात्मकोऽसौ).

*दे४. ॐ; दे१.२ दधीचिरुवाच; दे४.९ दधीच उ.; दे१०
दधीच ऊचुः; न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ दधीचः (ग्रा२ °चिः).

१३. -a) दे४ तपते, द१ ग्रा२ म१ किन्त्वयं (→किं
त्वया); द१ ग्रा१.२ म१ ईशः (→एषः). -b) न१ विद्यते
(→दृश्यते); ग्रा२ सहस्रांशुर्न विद्यते. -c) दे५ °संहर्ता
(→°संहर्ता).

१४. -a) दे५ ये (→यं); ब१ दे६ शृण्वन्तीह, ग्रा१.२
मुर्वे. मुए. गृह्णन्तीह, म१ गृह्णन्ति हि (→गृणन्तीह); दे४

एष रुद्रो महादेवः कपर्दी च घृणी हरः ।

आदित्यो भगवान् सूर्यो नीलग्रीवो विलोहितः ॥१५

संस्तूयते सहस्रांशुः सामगाध्वर्युहोतृभिः ।

पश्यैनं विश्वकर्माणं रुद्रमूर्ति त्रयीमयम् ॥१६

दक्ष उवाच ।*

य एते द्वादशादित्या आगता यज्ञभागिनः ।

सर्वे सूर्या इति ज्ञेया न ह्यन्यो विद्यते रविः ॥१७

एवमुक्ते तु मुनयः समायाता दिवक्षवः ।

बाढमित्यब्रुवन् वाक्यं तस्य साहाय्यकारिणः ॥१८

विध्वंसो, ग्रा२ विद्वांसः (→विद्वांसो). -b) दे६ धार्मिको
(→धार्मिका). -c) दे४-१० सौर्य- (→सोऽयं); द१ ग्रा१.२ साक्षात्
(→साक्षी); दे६ बीजरोचिः, दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. तीव्ररोचिः,
द१ महारोचिः ग्रा१.२ म१ बृहद्रोचिः (→तीव्ररोचिः); ते१ सोऽयं
साक्षीतिपुरुचि (?). -d) ब३ दे४.१० द१ ग्रा१ शंकरी (→शांकरी);
दे५ मनुः (→तनुः).

१५. दे४. cd ॐ. -a) दे३ एव (→एष). -b) ब१
करङ्का, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. कपाली (→कपर्दी); दे४ च
यथार्थतः, ते१ चन्द्रशेखरः, ग्रा१ च घृणीर्हरः, ग्रा२ च***हरिः,
म१ निघृणीर्हरः (→च घृणी हरः). -d) दे१ जितोहितः
(→विलोहितः).

१६. -a) ब२ संस्तूयन्ते, ब३ स्तूयते च, दे४ संस्तूयते (?)
(→संस्तूयते). -b) दे४-६ ते१ द१ सामगाध्वर्यु° (→साम-
गाध्वर्यु°); दे६ °हेतुभिः, ग्रा१ °पोतृभिः (→°होतृभिः); दे१
मृगार्चयहातृभिः. -c) द१ पश्यैनं (→पश्यैनं). -d) ब१ दे१.३-६
ग्रा२ रुद्रमूर्ति- (→रुद्रमूर्ति); का१ ब२.३ दे३.६ ग्रा२ म१ °मयी
(दे६ ग्रा२ °यी) (→°मयम्).

*दे९ दक्ष उ.; न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ दक्षः.

१७. -a) दे२ एते च (→य एते). -b) दे१
ब्रह्मवादिनः, न१ यज्ञभागिनः (→यज्ञभागिनः). -c) ब२ ख्याता
(→ज्ञेया). -d) न१ ह्यन्ये (→ह्यन्यो); दे१० हरिः (→रविः).

१८. -a) का१ उक्तो तु, दे१ उक्तेति (→उक्ते तु); दे६
तनयः (→मुनयः). -b) दे४ समागता, दे६ यामायात्मा,
न१ समायातो, द१ ग्रा१.२ म१ समागत्य (→समायाता). -c) दे५
न१ °ब्रवीत् (→°ब्रुवन्); दे४-१० मुर्वे. मुए. दक्ष (→वाक्यं);
दे४ बाढमि*स्तुवत्वाक्यं. -d) दे४.९ तस्या (→तस्य); म१
संहार्य (→साहाय्य-).

तमसाविष्टमनसो न पश्यन्ति वृषध्वजम् ।
 सहस्रशोऽथ शतशो भूय एव विनिन्द्यते ॥१९
 निन्दन्तो वैदिकान् मन्त्रान् सर्वभूतपतिं हरम् ।
 अपूजयन् दक्षवाक्यं मोहिता विष्णुमायया ॥२०
 देवाश्च सर्वे भागार्थमागता वासवादयः ।
 नापश्यन् देवमीशानमृते नारायणं हरिम् ॥२१
 हिरण्यगर्भो भगवान् ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
 पश्यतामेव सर्वेषां क्षणादन्तरधीयत ॥२२
 अन्तर्हिते भगवति दक्षो नारायणं हरिम् ।
 रक्षकं जगतां देवं जगाम शरणं स्वयम् ॥२३

१९. -a) ब१ तमसो (→^०मनसो). -b) दे१ मुर्वे. मुए. मुव. पश्यन्तो, दे४ दृश्यं*, दे८-१० मन्यन्ते (→पश्यन्ति); दे३ महेश्वरं (→वृषध्वजम्); अ२ पश्यन्ति वृषध्वजम्. -c) दे२ सहस्रशो हि, दे१ अ१.२ म१ सहस्रशश्च (→सहस्रशोऽथ). -d) का१ दे५ विनिन्द्य हि, दे४ न१ विनिन्दि- (न१ ^०द) ते१ अ२ न विद्यते (→विनिन्द्यते); दे१.२.३-१० मुर्वे. मुए. मुव. ते१ बहुशो भूय एव हि (ते१ च).

२०. -a) दे२.१० निन्दतो, दे१ निन्दतो, अ१ निन्दितो, अ२ निन्दितो (→निन्दन्तो); का१ दे५ सर्वान्, दे१० ब्रह्मान् (→मन्त्रान्). -b) अ२ रुद्रस्सर्वं (→सर्वभूतं); दे१.२.१० दे१ हरिं (→हरम्). -c) दे४ अपूजयन्नुवेर, दे८-१० अपूजयन्विष्णु-, दे१ अपूजयते तद्, अ१ अपूजयन्तेपि, अ२ अपूजयत्येष, म१ अपूजयन्तेष (→अपूजयन्दक्ष-). -d) न१ देव (→विष्णु^०).

२१. -a) दे४ सर्व- (→सर्वे); ब१ भागार्थं, दे४ न१ भागार्थं (→भागार्थं). -c) दे४.६.१० नापश्यद् (→नापश्यन्). -d) दे४ अ२ हरिः, दे८.९ हरं (→हरिम्).

२२. म१. २२a-२२b ○ (द. सं.). -b) का१ ब२.३ दे३.५.६ वेद (→ब्रह्म^०). -c) दे१ पश्यतामेपि, दे८.९ दे१ पश्यतामेव, न१ पश्यन्तामेव (→पश्यतामेव). -d) का१ साक्षाद्, ब१ तस्माद् (→क्षणाद्).

न१. b, c मध्ये अधिकम्—

१० * संहितो मुनिभिश्चैव वशिष्ठाद्यैर्महात्मभिः ।

२३. म१. ab ○ (द. २२ पा. वि.). -b) अ२ स्वयं (→हरिम्). -c) दे३ रक्षतां, ते१ (द) रक्षकं (→रक्षकं); दे४ जगतो (→जगतां).

प्रवर्तयामास च तं यज्ञं दक्षोऽथ निर्भयः ।
 रक्षते भगवान् विष्णुः शरणागत-रक्षकः ॥२४
 पुनः प्राह च तं दक्षं दधीचो भगवान् नृषिः ।
 संप्रेक्ष्य ऋषिगणान् देवान् सर्वान् वै ब्रह्मविद्भिः ॥२५
 अपूज्य पूजने चैव पूज्यानां चाप्यपूजने ।
 नरः पापमवाप्नोति महद् वै नात्र संशयः ॥२६
 असतां प्रग्रहो यत्र सतां चैव विमानना ।
 दण्डो देवकृतस्तत्र सद्यः पतति दारुणः ॥२७
 एवमुक्त्वा तु विप्रर्षिः शशापेश्वरविद्विषः ।
 समागतान् ब्राह्मणांस्तान् दक्षसाहाय्यकारिणः ॥२८

वे१.१५.२८

२४. -a) ब२.३ ततं(?), दे१ सकलं, दे४ च तथा, ते१ सुतं (→च तं); दे३.६ प्रवर्तमाना सततं. -b) का१ पदं, दे२.६ दक्षं, दे३ यज्ञं (→यज्ञं); दे२ यज्ञोथ, दे३.६ दक्षेण (दे६ ^०न) (→दक्षोऽथ); दे१ निर्भयात् (→निर्भयः). -c) दे८-१०. मुर्वे. मुए. मुव. रक्षको (→रक्षते); दे१० देवान् (→विष्णुः).

२५. ब१ दे३.४.६ न१ दे१ अ१.२ म१. cd ○. -a) ते१ प्रोवाच (→प्राह च). -b) दे२ दधीचिर् (→दधीचो). -c) का१ प्रेक्ष्य ऋषिगणान् देवान्, ब२.३ संप्रेक्ष्य देवर्षिगणान्, दे१.५ संप्रेक्ष्य ऋषिगणान् देवान्, ते१ दृष्ट्वा ऋषिगणान् देवान्. -d) का१ अन्नवीद् (→सर्वान् वै); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. रुद्र (→ब्रह्म^०).

२६. -a) अ२ पूजके, म१ पूजनैश्च (→पूजने). -b) दे६ पूजानां (→पूज्यानां). -c) दे६ पापमवाप्नोति (→पापमवाप्नोति). -d) अ२ महत्वे नाति- (→महद्वै नात्र).

२७. -a) दे१ अ२ प्रग्रहे (→प्रग्रहो); न१ यत्ते (→यत्र). -b) दे५ सतां (→सतां); का१ दे१ म१ चैव विमानता (म१ ^०ना), दे३.६.८-१० चैवावमानना, दे५ चैव विमानिता, अ२ चैव समानता (→चैव विमानना). -c) का१ ब२.३ दे१.३.८.९ न१ ते१ दे१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. दैव (→देव^०); दे१ अ१.२ म१ तस्य (→तत्र). -d) ब१ पतित- (→पतति); दे१० ते तदा (→दारुणः).

२८. दे१०. ○; दे५. २८c-३०b ○ (द. सं.). -a) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुव. [अ]थ (→तु); दे४ विप्रर्षिन्, ते१ तं विप्रश्च (→विप्रर्षिः). -b) न१ शशापे तत्र विद्विषं. -c) दे६ समायतां ब्राह्मणो सा.

वै. १.१५.२६

यस्माद् बहिष्कृता वेदा भवद्भिः परमेश्वरः ।
 विनिन्दितो महादेवः शंकरो लोकवन्दितः ॥२९॥
 भविष्यध्वं त्रयीबाह्याः सर्वेऽपीश्वरविद्विषः ।
 निन्दन्तो ह्यैश्वरं मार्गं कुशास्त्रासक्तमानसाः ॥३०॥
 मिथ्याधीतसमाचारा मिथ्याज्ञानप्रलापिनः ।
 प्राप्य घोरं कलियुगं कलिजैः किल पीडिताः ॥३१॥
 त्यक्त्वा तपोबलं कृत्स्नं गच्छध्वं नरकान् पुनः ।
 भविष्यति हृषीकेशः स्वाश्रितोऽपि पराङ्मुखः ॥३२॥

२९. दे५. ॐ (द्र. २८ पा. वि.). -a) दे१० तस्मात्
 (→यस्मात्); का१ ब१.३ दे१.३.६ न१ ते१ बहिष्कृतो देवो, दे२
 बहिष्कृतो वेदो, दे३-१० मुवें. मुए. मुव. बहिष्कृतो वेदाद्, ग१ ब्रह्म-
 हितो देव, ग२ ब्रह्मविधिर्देवा, म१ ब्रह्मादिभिः देवा (→बहिष्कृता
 देवा). -c) दे१ विनिन्दतो (→विनिन्दितो). -d) दे४ ०पूजितः,
 ग२ म१ ०शंकरः (→०वन्दितः).

३०. दे४. ab ॐ; दे५. ab ॐ (द्र. २८ पा. वि.).
 -a) दे३-१० मुवें. मुए. मुव. भविष्यन्ति (→भविष्यध्वं).
 -b) ग२ ०विग्रहः (→०विद्विषः). -c) का१ निन्दतो ह्यैश्वरं,
 दे१ निन्दितो ह्यैश्वरं, दे३ निन्दित्वा चैश्वरं, दे४ निन्दितो ह्यैश्वरं,
 दे३.९ मुवें. मुए. मुव. निन्दन्तीहैश्वरं, दे१० विन्दति हैश्वरं,
 न१ निन्दन्तोह्यैश्वरं, द१ ग१ निन्दन्तो हैश्वरं (→निन्दन्तो
 ह्यैश्वरं). -d) दे२ कुमार्या०, न१ कुशास्त्रा०, म१ कुशला०
 (→कुशास्त्रा०); दे१.२.८-१० मुवें. मुए. मुव. ०चेतसः, दे६ ०मानसः
 (→०मानसाः).

३१. -a) दे२ मिथ्योदित०, म१ मिथ्यातीत०
 (→मिथ्याधीत०). -b) द१ म१ ०प्रलोभितः, ग१ ०प्रलोपिनः,
 (→०प्रलापिनः); ग२ मिथ्या(तम)ज्ञानप्रलापिताः. -c)
 दे३-१० प्राप्य कलियुगं घोरं. -d) दे५ कलितैः, न१ कलुषैः,
 द१ ग१.२ म१ कलहैः (→कलिजैः); का१ दे५ कालवर्द्धि (दे५
 ०ज) तः, ब१ दे३.६ ते१ कलिर्वर्धिताः, ब२.३ दे३-१० मुवें. मुए.
 मुव. परिपीडिताः, दे१ कलिपीडितं, दे२.४ न१ द१ ग१ म१ कलि
 पीडिताः (ग१ ०तम), ग२ कलिपीडितम् (→कलि पीडिताः).

३२. -a) दे३.४ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); दे३.६ तपोबलं
 (→तपोबलं). -b) का१ द्रक्षध्वं (?) (→गच्छध्वं); दे१.२ द१
 ग१.२ म१ नरकं, दे६ नरकात् (→नरकान्); न१ गच्छध्वं
 नरकानपि. -c) ब१ दे२ ते१ ग१ म१ हृषीकेश (→हृषीकेशः).
 -d) ब१ द१ शा(द१ सा)श्रितोपि, दे१ स्वाश्रयोपि, दे२

एवमुक्त्वा तु विप्रर्षिविरराम तपोनिधिः ।
 जगाम मनसा रुद्रमशेषाघविनाशनम् ॥३३॥
 एतस्मिन्नन्तरे देवी महादेवं महेश्वरम् ।
 पतिं पशुपतिं देवं ज्ञात्वैतत् प्राह सर्वदृक् ॥३४॥
 देव्युवाच ॥
 दक्षो यज्ञेन यजते पिता मे पूर्वजन्मनि ।
 विनिन्द्य भवतो भावमात्मानं चापि शंकर ॥३५॥
 देवाः सहर्षिभिश्चासंस्तत्र साहाय्यकारिणः ।
 विनाशयाशु तं यज्ञं वरमेकं वृणोम्यहम् ॥३६॥

स्वश्रितोपि, न१ स्वाश्रितो हि (→स्वाश्रितोऽपि); ग२ पराङ्मुखं
 (→पराङ्मुखः).

३३. -a) का१ दे२-५ एवमुक्त्वा (→एवमुक्त्वा); दे१.८-१०
 मुवें. मुए. मुव. [ग] थ (→तु). -d) का१ ग२ अशेषाघ-
 दे४ अशेषाच्च, अशेषाच्च, दे६ अशेषाय, दे१० अशेषाघ- (?)
 (→अशेषाघ-).

३४. -a) दे१ देवं, ग२ देव (→देवी). -b) ब१-३
 दे१.४.५ न१ ते१ द१ ग२ म१ महादेवी (→महादेवं); ब२ दे४
 महेश्वरी, न१ महेश्वरः (→महेश्वरम्); का१ महान्तं देवमीश्वरम्.
 -c) द१ ग१.२ देवीं (→देवं). -d) ब३ ज्ञात्वैवं, दे१ ज्ञात्वा तत्,
 द१ ग१.२ ज्ञात्वा तं, म१ ज्ञात्वा हि (→ज्ञात्वैतत्); दे२
 विश्ववित्, द१ ग१.२ विश्वदृक् (→सर्वदृक्).

३५. का१ ब१-३ दे१-३.५ न१ देव्युवाच; दे४ देव्य उवाच;
 दे६ देवा ऊचुः; ते१ ग१.२ म१ देवी; द१ श्रीदेवी.

३५. -a) दे१ यज्ञे (→दक्षो). -b) दे१० ग१ ०जन्मनी
 (→०जन्मनि). -c) का१ निहत्य, ब२ विचिन्त्य, दे५ निहति
 (→विनिन्द्य); ग२ भावात् (→भावं). -d) का१ दे१.४.५ द१
 ग१.२ शंकरं, दे१० न१ शंकरः (→शंकर).

३६. -a) दे१ देवाश्चतुष्योश्चसन्, दे२ देवाश्च
 ऋषिभिः सार्द्धं, दे४ द१ ग१.२ देवाश्च ऋषिभिश्चासन्, दे६ देवा
 सहर्षिसश्चासन्, दे३-१० ते१ मुवें. मुए. मुव. देवा महर्षयश्चासन्, न१
 देव्याः स ऋषिभिश्चासन्, म१ देवाश्च ऋषयश्चासन्. -b) न१ तस्य
 (→तत्र). -c) का१ दे२ ग१ विनाशयाशुभं (दे२ ग१ तं), ब१-३
 दे३.६ विनाशयाशुभं, दे१ विनाशयंतु तं, दे४ विनाशयाशु तं,
 दे१० विनाशयं सुतं, न१ विनाशयाशु कं, ते१ विनाशयाऽयत्तं,
 द१ विनाशयादभुतं (→विनाशयाशु तं). -d) ब१ एको, दे१.२.६.
 ८-१० मुवें. मुए. मुव. एत (→एकं); दे१० वा रामं तं वृणोम्यहम्.

एवं विज्ञापितो देव्या देवो देववरः प्रभुः ।
 ससर्ज सहसा रुद्रं दक्षयज्ञजिघांसया ॥३७
 सहस्रशीर्षपादं च सहस्राक्षं महाभुजम् ।
 सहस्रपाणिं दुर्धर्षं युगान्तानलसन्निभम् ॥३८
 दंष्ट्राकरालं दुष्प्रेक्ष्यं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 दण्डहस्तं महानादं शार्ङ्गिणं भूतिभूषणम् ॥३९
 वीरभद्र इति ख्यातं देवदेवसमन्वितम् ।
 स जातमात्रो देवेशमुपतस्थे कृताञ्जलिः ॥४०
 तमाह दक्षस्य मखं विनाशय शिवोस्त्विति ।
 विनिन्द्य मां स यजते गङ्गाद्वारे गणेश्वर ॥४१

ततो बन्धुप्रयुक्तेन सिंहेनैकेन लीलया ।
 वीरभद्रेण दक्षस्य विनाशमगमत् क्रतुः ॥४२
 मन्युना चोमया सृष्टा भद्रकाली महेश्वरी ।
 तथा च सार्द्धं वृषभं समारुह्य ययौ गणः ॥४३
 अन्ये सहस्रशो रुद्रा निमृष्टास्तेन धीमता ।
 रोमजा इति विख्यातास्तस्य साहाय्यकारिणः ॥४४
 शूलशक्तिगदाहस्ताष्टङ्गोपलकरास्तथा ।
 कालाग्निरुद्रसंकाशा नादयन्तो दिशो दश ॥४५
 सर्वे वृषासनारूढाः सभार्याश्चातिभीषणाः ।
 समावृत्य गणश्रेष्ठं ययुर्दक्षमखं प्रति ॥४६

वे१.१५.४६

३७. -a) ब१ देवो, ते१ देव्याः (→देव्या). -b) का१ स देवप्रवरः, ब१ दे४ देव्या देववरः, ब३ देवो देववरं, दे२.८-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. देवदेवः परः, द१ देवदेवं परः, ग१ देवदेववरः, ग२ देवदेवो वरं (→देवो देववरः); दे१ देवदेवः पितामहः. -c) न१ द१ रुद्रो, ग२ रुद्रः (→रुद्र); ग२ दक्षं (→दक्ष-).

३८. का१. ab ○. -a) दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. °शिरसं कुट्टं, दे३ °शीर्षपादश्च, दे४ न१ द१ ग१.२ °शिरसं (ग२ °सा) क्रीडं, म१ °शिरसन्देवं (→°शीर्षपादश्च). -b) दे२ महाप्रभं (→महाभुजं). -c) दे२ °बाहुं (→°पाणिं). -d) ब३ दे३.४.६ ते१ युगान्तानिल°, न१ गुणां ताल° (→युगान्तानल°).

३९. -a) का१ ब३ दे३.५ ते१ दुष्प्रेक्षं (→दुष्प्रेक्ष्यं). -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °धरं प्रभुम् (→°गदाधरं). -d) का१ ब२.३ दे४.५ भूतिभूषितं, दे६ भूतभूषणं, द१ ग१ भूरिभूषणं, ग२ हरिभूषणं (→भूतिभूषणम्); ब१ शार्ङ्गिभूतिविभूषणम्. -cd) महाप्रभुं दण्डहस्तं महानादं सशार्ङ्गिणं ।

दे१ पुस्तके ३९ श्लोकात्परं अधिकम्-

* भूतिभूषणसम्बन्धं महादेवमिवापरं ।

४०. -a) ब२ दे१.५.६ वीरभद्रं (→वीरभद्रं). -b) का१ दे९ देवं देवं (→देवदेवं); ब१ दे३.५.६ °समद्विषं, ब२ न१ ते१ द१ ग१.२ °समद्विषं (→°समन्वितम्). -c) दे१.४ संजातमात्रो, ग२ स जातमानो (→स जातमात्रो). -d) ब१ पुरस्तस्थे (→उपतस्थे).

४१. -a) दे६ तामाह (→तमाह); ग२ मखं (→मखं). -b) दे६ द१ विनाशाय (→विनाशय); का१ शिवे स्थितः, ब१ शिरस्थितिः, ब२.३ दे१ ग२ शिवस्त्विति, दे२.३.५ शिवे स्थितं (दे५ °तां), दे४ शिवस्थितं, दे६ शिवस्थितं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.

शिवोऽस्तु ते, ते१ शिवस्त्वयम्, द१ शिवं त्विति (→शिवोस्त्विति). -c) दे८-१० विनीय (→विनिन्द्य); दे४ यत्नेन, दे६ जयते (→यजते). -d) का१ ब१ दे३-६.९ गणेश्वरः (→गणेश्वर).

४२. -a) ब१.३ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. ततो बन्ध (ब३ °न्धु) प्रमुक्तेन, ब२ ततो मन्युप्रयुक्तेन, दे२ ततो बन्धप्रयुक्तेन, + ततो बन्धुविनिर्मुक्तो, दे३ ततो बन्धुं प्रयुक्तेन, दे४ ततो बन्धन-मुक्तेन, दे१० ततो बन्धं प्रमुक्तेन, न१ ततो वधप्रमुक्तेन, ते१ ततो रुद्रप्रयुक्तेन, द१ ग२ तथा वद्धः (ग२ बुद्ध) प्रमुक्तेन, ग१ तथा मृगः प्रमुक्तेन, म१ त्वया बन्धविमुक्तेन. -b) दे१.२ सिंहेनैवेत्य, मुब. सिंहेनैवेत्य (→सिंहेनैकेन). -c) दे४ °भद्रेऽस्य (→°भद्रेण). -d) ब१ प्रभुः (→क्रतुः); दे१० विनाशमगमत्क्रतुः(?).

४३. -a) दे३ भो मया, दे६ चामया (→चोमया). -c) दे२ ते१ ऋषभं (→वृषभं). -d) दे४ द१ ग१.२ म१ ययुर्गणः (→ययौ गणः).

४४. -a) दे४ अंगे (→अन्ये); ग१ रुद्र (→रुद्रा). -b) का१ निमृष्टास्, + निर्मितास्, दे५ निमृष्टास् (→निमृष्टास्). -c) दे४ रोमजा इति, द१ ग१ योगजा इति, म१ योगजा योग- (→रोमजा इति); ग२ योगयजा इति ज्ञाता. -d) ब२ अस्य, दे१ तत्र (→तस्य).

४५. -b) दे३.६ ट(दे३ वं) कोपन° दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. दण्डोपल°, न१ शंकोपल° (→टङ्कोपल°); दे१ धरास्तथा, दे५ °धरस्तथा, ते१ ग२ °करस्तदा (→°करास्तथा); ग२ कवकोज्ज्वलकरस्तदा. -c) का१ ब२.३ दे३.५.६ °संकल्पा (→°सङ्काशा). -d) दे५ दशां, दे१० दिशः (→दश).

४६. -a) का१ ब१ दे५ वृषसमारूढाः, दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वृषभमारूढा (दे१.२.१० °ढाः) (→वृषासमारूढाः). -b) का१ सभार्याश्चापि, ते१ सभार्यास्त्विति, द१ ग१ म१ साहाय्यातिवि- (→सभार्याश्चाति-). -c) म१ समावृत्य

बै१.१५.४७ सर्वे संप्राप्य तं देशं गङ्गाद्वारमिति श्रुतम् ।
 ददृशुर्यज्ञदेशं तं दक्षस्यामिततेजसः ॥४७॥
 देवाङ्गनासहवाढ्यमप्सरोगीतनादितम् ।
 वीणावेणुनिनादाढ्यं वेदवादाभिनादितम् ॥४८॥
 दृष्ट्वा सहर्षिभिर्देवैः समासीनं प्रजापतिम् ।
 उवाच भद्रया रुद्रेर्वीरभद्रः स्मयन्निव ॥४९॥
 वयं ह्यनुचराः सर्वे शर्वस्यामिततेजसः ।
 भागाभिलिप्सया प्राप्ता भागान् यच्छ्वमीप्सितान् ५०
 अथ चेत् कस्यचिदियमाज्ञा मुनिसुरोत्तमाः ।

(→समावृत्त्य); का१ गुरुश्रेष्ठं, व१ गणसृष्टं, दे२ गणश्रेष्ठा
 (→गणश्रेष्ठं). -d) दे२ गृहं (→मखं).

४७. दे१-१०. ४७d-४९ a ○. -a) दे१ सर्वं (→सर्वे);
 ग्र२ संप्राप्त- (→संप्राप्य); द१ देवेशं, ग्र२ सन्देशं (→तं देशं).
 -b) ग्र२ ग****मिति*. -c) ग्र२ ****यज्ञ° (→ददृशुर्यज्ञ°);
 दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. वै(→तं).

४८. दे१. ४८a-४९ b ○; दे१-१०. ○; दे३. cd ○.
 -b) दे१ वादितं, द१ ग्र१.२ °शोभितं (→°नादितं); म१ अप्सरो-
 भिश्च शोभितं. -c) दे१ मुर्वे. मुए. मुव. वेणुवीणाविनादाढ्यां
 (दे१ °द्यं), दे१ वेणोर्वेणुविनादाढ्यां, दे२ ग्र२ वीणावेणुविना-
 दाढ्यं, द१ ग्र१ वीणावेणुविनादाढ्यं. -d) व३ वेदवेदाभि°, दे१
 वेदवेदाभि°, दे१ वेदनाद्याभि°, न१ वेदनादिन°, ग्र१ म१ वेदना-
 दाभि°, ग्र२ देववादि° (→वेदवादाभि°).

४९. दे१. ○ (द्र. ४८ पा. वि.); दे१-१०. a ○.
 -a) का१ व३ दे३.५ ते१ महर्षिभिर्, ग्र२ *हर्षिभिर् (→सहर्षि-
 भिर्). -c) दे१ ८-१० मुर्वे. मुए. स प्रियो, ते१ सहसा (→भद्रया);
 ते१ रुद्रे (→रुद्रः). -d) न१ स्वयन्निव (→स्मयन्निव).

५०. दे१. ab ○ (द्र. ४८ पा. वि.). -a) व२ शुद्ध-
 तराः (→ह्यनुचराः). -b) का१ दे१.४ सर्व° (→शर्व°). -c)
 व१ भागानां लिप्सया प्राप्ता, व३ भागाभिलिप्सया प्राप्तान्,
 दे१.२ भागेश (दे२ °छ) या वयं प्राप्ता, दे१ द१ ग्र१.३ म१
 भागाभिला (दे१ °लि)षया प्राप्ता, मुर्वे. मुए. भागार्थ
 लिप्सया भागान्, मुव. भागार्थ लिप्सया भागा. -d) व३
 भागान् यच्छ्वमीप्सितान्, दे१-१० मुव. भागान् यच्छ्वमी-
 (दे१० मुव. °मी)प्सितान्, मुर्वे. मुए. प्राप्ता यच्छ्वमीप्सितान्.

५१. ग्र१. ○. -a) का१ चेत् कस्य चैवेयं, द१ वाक्यस्य
 चिद्देयं, ग्र२ म१ वा कस्यचिद्देयं (→चेत् कस्यचिदियं). -b)
 दे१ ग्राह्यो (→माया); व१ आजन्मनि सरोत्तमाः, व२ ग्राज्ञा
 मुनिवरोत्तमा, द१ मया मुनिसुरोत्तमाः, दे२-८-१० मुर्वे. मुए. माया
 मुनिव(दे२ °सु)रोत्तमाः, दे१ भागयुक्तसुरोत्तमाः. -d) दे३ [ग्र]

भागो भवद्भूयो देयस्तु नास्मभ्यमिति कथ्यताम् ।
 तं ब्रूताज्ञापयति यो वेत्स्यामो हि वयं ततः ॥५१॥
 एवमुक्ता गणेशेन प्रजापतिपुरःसराः ।
 देवा ऊचुर्यज्ञभागे न च मन्त्रा इति प्रभुम् ॥५२॥
 मन्त्रा ऊचुः सुरान् यूयं तमोपहतचेतसः ।
 ये नाध्वरस्य राजानं पूजयध्वं महेश्वरम् ॥५३॥
 ईश्वरः सर्वभूतानां सर्वभूततनुर्हरः ।
 पूज्यते सर्वयज्ञेषु सर्वाभ्युदयसिद्धिदः ॥५४॥
 एवमुक्ता अपीशानं मायया नष्टचेतसः ।
 न मेतिरे ययुर्मन्त्रा देवान् मुक्त्वा स्वमालयम् ॥५५॥

सत्यं, द१ ग्र२ म१ [अ]स्माकं (→[अ]स्मभ्यं). -e) दे१ न१
 म१ तं ब्रूताज्ञापयति यो, द१ तं ब्रूताज्ञापय तवो, ग्र२ तं ब्रूतं
 ज्ञापयिष्यामि. -f) दे१.९ विनत्स्या (दे१ °स्या) मो, ते१
 योत्स्यामीह, ग्र२ चेत् स्यामो हि (→वेत्स्यामो हि).

५२. -a) व३ दे१ न१ म१ उक्त्वा (→उक्ता); ते१
 गणेशेन (च), ग्र२ गणेशानां (→गणेशेन). -b) दे१ पुरःसराः,
 न१ पुरः सदा, द१ ग्र१.२ म१ पुरोगमाः (→पुरःसराः).
 -c) व१ प्रमाणार्थो, दे१ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ प्रमाणं वो (दे१
 द१ ग्र२ °नो) (→यज्ञभागे); दे१.२ प्रमाणं वै नो (दे२ नैववो)
 भागे, दे१-१० मुर्वे. मुए. प्रमाणं वो न जानीमो, ग्र१ प्रमाणज्ञो
 महाभाग. -d) व१ न१ द१ ग्र१ भाग- (द१ ग्र१ °गो), दे२-८-१०
 मुर्वे. मुए. भागे (→न च); व२.३ द१ ग्र१ म१ मुव. प्रभो, दे३.
 ६ ते१ ग्र२ प्रभुः (→प्रभु); दे२ मन्त्रा इति ब्रुवं प्रभुं.

५३. -a) दे१० मन्त्राकृत, न१ मन्त्रान्युचुः (→मन्त्रा
 ऊचुः); का१ व२.३ दे१.१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. सुरा यूयं, दे१
 सुरानन्यास्, न१ स चान्यूनं (→सुरान् यूयं); दे१ सुरा यूयं
 महाभागान्. -d) दे१ पूजयति, दे१-१० मुर्वे. मुए. मुव. पूज-
 येयुर, ग्र२ पूजयध्वे (→पूजयध्वं); का१ दे१ न(दे१ त)हीश्वरं,
 व१.३ दे३.६ महीधरं (→महेश्वरं); ते१ यजिष्यथ नहीश्वरम्,
 द१ म१ पूजयध्वे नहीश्वरं, ग्र१ पूजयध्वन्नचेद्वरं.

५४. म१. cd ○. -b) दे१.२.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव.
 सर्वदेव° (→सर्वभूत°). -c) दे३ पूज्यते (→पूज्यते). -d).
 द१ ग्र१ सर्वाभ्युदयदोहरः, ग्र२ सर्वज्ञोभ्युदयतो हरः.

दे१. b, c मध्ये अधिकम्—

* पूज्यते सर्वयज्ञेषु सर्वभूततनुर्हरः ।

५५. -a) व१-३ दे२-५.६.८.९ न१ ग्र१ म१ मुर्वे. मुए.
 मुव. एवमुक्त्वा (→एवमुक्ता); दे१ महेशस्य, दे२-८-१० मुर्वे.
 मुए. मुव. महेशानं (→अपीशानं); दे१ एवमुक्त्वा मुपासीनं,
 ग्र२ एवमुक्तामीशानं. -b) मुर्वे. मुए. मुव. °चेतनाः (→°चेतसः).
 -c) द१ न मेतिरे, द१ ग्र१ म१ नेमे नेमे (→न मेतिरे); दे१
 ययुर्मन्त्रा, ते१ जहृर्मन्त्राः (→ययुर्मन्त्रा); ग्र२ नेमे ययुर्महा-

ततः स रुद्रो भगवान् सभार्यः सगणेश्वरः ।
 स्पृशन् कराभ्यां ब्रह्मर्षि दधीचं प्राह देवताः ॥५६
 मन्त्राः प्रमाणं न कृता युष्माभिर्बलगवितैः ।
 यस्मात् प्रसह्य तस्माद् वो नाशयाम्यद्य गवितम् ॥५७
 इत्युक्त्वा यज्ञशालां तां ददाह गणपुंगवः ।
 गणेश्वराश्च संकुद्धा यूपानुत्पाट्य चिक्षिपुः ॥५८
 प्रस्तोत्रा सह होत्रा च अश्वं चैव गणेश्वराः ।
 गृहीत्वा भीषणाः सर्वे गङ्गास्रोतसि चिक्षिपुः ॥५९

मन्त्राः -d) का१ व१ दे३.५.६ ते१ ग२ देवानुक्त्वा (दे३ °क्ता),
 व२ देवास्त्यक्त्वा, व३ देवान्त्यक्त्वा, दे४ देवान्भुक्ता, दे१० देवा-
 न्मुक्ता, व१ देवान्मुक्तास् (→देवान्मुक्त्वा); व३ सुरालयं; दे३
 स्वमानयं (→स्वमालयम्).

५६. -a) का१ समुद्रो, व१ सुभद्रो, व२.३ दे१.३.५.६
 न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. स भद्रो (→स रुद्रो); दे४ व१ ग१.२ म१
 ततः स भगवान् रुद्रः. -b) व१ सहायः (→सभार्यः); ते१
 स्मयमानो गणेश्वरः. -c) दे३.५ न१ व१ स्पृशन्, दे४ इत्थं
 (→स्पृशन्); दे४.६ ब्रह्मर्षि-, दे४.१० मुर्वे. मुए. मुव. विप्रर्षि-,
 न१ व१ ब्रह्मर्षिर् (→ब्रह्मर्षि). -d) दे२ ग२ दधीचि (→दधीचं)
 का१ सह (→प्राह); व१ देवता, व२ देवतः, दे६ देवतान्,
 दे४-१० मुर्वे. मुए. देवहा (→देवताः).

५७. -a) दे३ मन्त्रां (→मन्त्राः); दे४.१० ते१ कृताः
 (→कृता); न१ प्रमाणं न कृता मन्त्राः. -b) दे४.९ मुर्वे. मुए.
 मुव. °दपितैः (→°गवितैः). -c) न१ प्रसह्य, ते१ प्रशस्य
 (→प्रसह्य); का१ दे३ तस्मात्वां, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव.
 तस्माद्धो, न१ तस्माद्धो, व१ तस्माद्धा, ग२ तत्तस्मात्, म१
 तस्मान्नो (→तस्माद्धो). -d) का१ दे३ गहितं, व३ गहितान्, दे४
 गवितां, दे९ गविनां, ते१ गवितान्, + गवितम्, ग२ °गवितं, मुर्वे.
 मुए. मुव. गवितान् (→गवितम्); म१ नाशयन्त्यवगवितम्.

५८. -a) दे१.३.४ व१ ग१ इत्युक्ता (→इत्युक्त्वा).
 -b) का१ °शक्तं त्वां, ते१ °शालां तां, दे३ °शालाज्ञां, दे४
 °शालां तां, दे६ °शालाज्ञं (→°शालां तां); ग२ इत्युक्त्वाथ
 यज्ञशालां. -c) दे६ गणेश्वरश्च (→गणेश्वराश्च); दे२ तु (→च).
 -d) व२ यूपानुत्क्षिप्य, दे५ यूपानुत्पाट्य, दे६ यूपानुत्पाट्य
 (→यूपानुत्पाट्य).

५९. दे४.८-१०. ०. -a) ग१ होतृश्च (→होत्रा च);
 दे१ प्रस्तोता सहोतारं, दे२ प्रस्तोता चैव होता च, ग२
 प्रास्तोता सहोत्रा च. -b) का१ सहोत्रैव, दे१ अश्वं चैव,

वीरभद्रोऽपि दीप्तात्मा शक्रस्योद्यच्छतःकरम् ।
 व्यष्टम्भयददीनात्मा तथाऽन्येषां दिवौकसाम् ॥६०
 भगस्य नेत्रे चोत्पाट्य करजाग्रेण लीलया ।
 निहत्य मुष्टिना दन्तान् पूष्णश्चैवमपातयत् ॥६१
 तथा चन्द्रमसं देवं पादाङ्गुष्ठेन लीलया ।
 धर्षयामास बलवान् स्मयमानो गणेश्वरः ॥६२
 बह्नेर्हस्तद्वयं छित्त्वा जिह्वामुत्पाट्य लीलया ।
 जघान मूर्ध्नि पादेन मुनीनपि मुनीश्वराः ॥६३ वे१.१४.६४

दे२ अश्वं चैव, दे३ आश्वञ्चैव, दे५ अश्वर्यं च, व१ म१ ह्यश्वं
 चैव, ग१ सभ्यांश्चैव, ग२ ईश्वरञ्च (→अश्वञ्चैव); दे१.५
 ग२ गणेश्वरः (→गणेश्वराः).

६०. -a) दे१.४ दीप्ता*, ते१ विश्वात्मा (→दीप्तात्मा).
 -b) का१ शक्रस्यो स्वच्छवः (च्छवसतः) करं, व२ शक्रस्योद्यच्छतः
 करं, दे१ शक्रस्योद्यच्छतं तदा, दे३ शक्रस्योद्यच्छतः करं, दे४
 शक्रस्याध्याछित्वकरं, दे५ शक्रस्योद्यच्छतः करं, दे६ शक्रस्योद्य-
 छतश्चकरं, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. शक्रस्योद्यच्छतं करम्, ग१.२
 शक्रस्योद्यच्छतं (ग२ तत्) करं (ग२ °रः). -c) का१ व३
 व्यस्तंभयददीनात्मा, दे१ विष्टंभयददीनात्मा, दे२ व्यष्टम्भयं
 च दीनात्मा, व१ व्यष्टम्भयै*दीनात्मा, ग२ व्यष्टाभयं तदीनात्मा.
 -d) ग१ तथान्येषां, ग२ तदा तेषां (→तथान्येषां).

६० श्लोकानन्तरं दे४ अधिकम्—

* प्रस्योत्रो सहोत्रा च ह्यश्वं च गणेश्वरः ।

गृहीत्वा भीषणः सर्वान् गङ्गास्रोतसि चिक्षिपुः ।

दंष्ट्राकरालवदनी नखाग्रेण च लीलया ॥ (= ५९, ६१b).

६१. दे४. ६१a-६१b ०; दे६ व१ ग१.२ म१. ६१c-
 ६१b ० (द. सं.); दे५. cd ०. -a) दे६ भगस्य नेत्रो-
 त्पाट्य, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. भगनेत्रे तथोत्पाट्य, न१ प्रहस्य
 नेत्रे चोत्पाट्य. -b) व१ कराग्रे हा तु, दे२.५ कराग्रेण तु, ते१
 कराग्रेण*, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. कराग्रेणैव (→करजाग्रेण).
 -d) का१ व१ दे१ न१ ते१ पूष्णश्चैव न्य°, व३ पूष्णश्चैवान्य°,
 दे३ पूष्णश्चैवान्य° (→पूष्णश्चैवम°).

६२. दे५. ab ०; दे४.६ व१ ग१.२ म१. ० (द. ६१ पा.
 वि.). -a) ते१ यदा (→तथा); व१ ते१ देव- (→देवं). -d)
 का१ दे२ स्मयमाणो, दे१ स्व च भानोर् (→स्मयमानो); दे३
 गणेश्वरं, न१ महेश्वरः (→गणेश्वरः).

६३. दे४.६ व१ ग१.२ म१. ab ० (द. ६१ पा. वि.).
 -a) का१ धृत्वा (→छित्त्वा). -d) ग२ मुनीनामपि (→मुनी-
 नपि); का१ व१ दे२ ग२ मुनीश्वरः, ते१ मुनीश्वराः (रः)

ब्र.१.१५.६५ तथा विष्णुं सगरुडं समायान्तं महाबलः ।
 विव्याध निशितैर्बाणैः स्तम्भयित्वा सुदर्शनम् ॥६४॥
 समालोक्य महाबाहुरागत्य गरुडो गणम् ।
 जघान पक्षैः सहसा ननादाम्बुनिधिर्यथा ॥६५॥
 ततः सहस्रशो भद्रः ससर्ज गरुडान् स्वयम् ।
 वैनतेयादभ्यधिकान् गरुडं ते प्रदुद्रुवुः ॥६६॥
 तान् दृष्ट्वा गरुडो धीमान् पलायत महाजवः ।
 विसृज्य माधवं वेगात् तदद्भुतमिवाभवत् ॥६७॥
 अन्तर्हिते वैनतेये भगवान् पद्मसंभवः ।

(→मुनीश्वराः). -cd) दे१ पादेन तु तथा मुष्टिमुनीश्वरान्पि मुनीश्वरान्.

६४. -a) ब३ सगरुडं, ते१ च गरुडं, अ२ समारुडं (→सगरुडं). -b) दे२.८ महाबलं (दे३ °ला) (→महाबलः). -d) दे४ सुदर्शनं (→सुदर्शनम्).

६५. -b) ब१ अगत्या, न१ चागत्य (→आगत्य); दे१ गरुडगणं, दे२ गरुडागलं, अ१ गरुडोगजाम् (°णम्) (→गरुडो गणम्). -c) दे१ सहसा भद्रं (→पक्षैः सहसा). -d) दे१ निनादांबु°, दे२ ननादाम्बु°, दे३ ननादांशु° (→ननादाम्बु°); दे४ ननाद गरुड स्वयं.

६६. दे४.ab ॐ. -a) दे२ सहस्रशो (→सहस्रशो); दे२ भ(रु)द्रः, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रः (→भद्रः). -b) न१ ससर्ज (→ससर्ज). -c) का१ दे१.४ वैनतेया (दे१ °य?) दप्यधिकान् (दे४ °तान्), दे२.५ वैनतेयादत्य(दे५ °द्य)धिकान्, दे३.६ द१ वैनतेयानभ्यधिकान्, अ२ वैनतेयादभ्यतिकारान्. -d) दे३.१० गरुडं तं(→गरुडं ते); दे४ प्रदुद्रुवुः, दे५ प्रदुद्रुवुः (→प्रदुद्रुवुः).

६७. -a) दे५.१० न१ तां दृष्ट्वा, अ१ तन् दृष्ट्वा (→तान् दृष्ट्वा). -b) दे३.९ अपायत, दे३० पलायन, अ१ पलायन्ते, अ२ प्रपलायत (→पलायत); दे४ महाजलः, अ१ ते१ महाजवः (→महाजवः). -c) द१ योगी, अ१ म१ वेगी, अ२ वेत्ति (→वेगात्).

६७ श्लोकानन्तरं का१ दे१.५ अधिकम्—

११.* विसृष्टं वीरभद्रः स केशवं हीनविक्रमं ।

शूलमुद्यम्य वेगेन यावद्धन्तु मनो दधे ।

महादेवविसृष्टं तं दधार पद्मसंभवः ।

[-१) दे१ विहर्तुं (→विसृष्टं); दे५ °विद्रुमं (→विक्रमं).

-३) दे५ ब्रह्मणा (→महादेवः), दे१ तच्च धाव (?) (→तं दधार).]

आगत्य वारयामास वीरभद्रं च केशवम् ॥६८॥
 प्रसादयामास च तं गौरवात् परमेष्ठिनः ।
 संस्तूय भगवानीशः साम्बस्तत्रागमत् स्वयम् ॥६९॥
 वीक्ष्य देवाधिदेवं तं साम्बं सर्वगणैर्वृतम् ।
 तुष्टाव भगवान् ब्रह्मा दक्षः सर्वे दिवौकसः ॥७०॥
 विशेषात् पार्वतीं देवीमीश्वरार्द्धशरीरिणीम् ।
 स्तोत्रैर्नानाविधैर्दक्षः प्रणम्य च कृताञ्जलिः ॥७१॥
 ततो भगवती देवी प्रहसन्ती महेश्वरम् ।
 प्रसन्नमानसा रुद्रं वचः प्राह घृणानिधिः ॥७२॥

६८. -c) दे१ अ२ वर° (→वार°). -d) ते१ केशवः (→केशवम्); म१ प्रणिपत्य गरीश्वर.

६९. -b) न१ गौरवान् (→गौरवात्). -c) दे१ संस्तूय, दे२ संस्तूय, दे४ संस्तूय (→संस्तूय); दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. ईशं (→ईशः). -d) ब१ दे४ शांबस्, ब२ स्थाणुस्, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. शम्भुस् (→साम्बस्); दे२ तत्रागमत् स्वयं, अ१ तत्रागमत् स्वयं, अ२ तत्रागमं स्वयं (→तत्रागमत् स्वयम्). -cd) न१ संस्तूय च महायोगं प्रणिपत्य कृताञ्जलिः.

६९ श्लोकानन्तरं न१ अधिकम्—

१२.* अथास्मिन्नन्तरे देवो देवदेवो महेश्वरः ।

प्रसन्नो भगवानीशः सोमस्तत्रागमत् स्वयं ।

७०. -a) का१ ब१ दे३-६ द१ अ१.२ म१ देवादि° (→देवाधि°). -b) ब१ दे४ शांबं, ब२ स हि, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. उमां, ते१ सोऽथ (→साम्बं); का१ ब१ दे६ सर्वगणैर्वृतं, ब२ सर्वगणैर्वृतं, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वगणैर्वृतम् (दे३ °तः), ते१ सर्वगरीश्वरम्, द१ अ१.२ पूर्वगणैर्वृतम्, म१ भूतगणैस्मृतं (→सर्वगणैर्वृतम्). -c) दे३० तुष्टाव (→तुष्टाव); दे१ बलवान् (→भगवान्); द१ ब्रह्मा (→ब्रह्मा); दे४ अथ तुष्टाव भगवान्. -d) दे१.५ द१ अ१ म१ दक्षः सर्वं, दे४ ब्रह्मा सर्वं (→दक्षः सर्वं).

७१. -a) द१ म१ पार्वती (→पार्वती). -b) दे५ °शरीरिणीं, दे६ °शरीरिणां (→°शरीरिणीम्). -c) न१ दक्षं (→दक्षः).

७२. -b) ते१ महेश्वरी (→महेश्वरम्); दे१ प्रसन्ना तु महेश्वरी. -c) ब२ दे१.२.४.६.८-१० न१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. °मनसा, ते१ द१ अ१ म१ °मानसं (→°मानसा). -d) दे३० रवः प्राण- (→वचः प्राह); दे४ घृतां निधिः, दे६ घृणानिधिः, न१ घृणानिधिः, द१ अ२ म१ कृपानिधिः, अ१ कृताञ्जलिः, कृपानिधिः (→घृणानिधिः).

त्वमेव जगतः स्रष्टा शासिता चैव रक्षकः ।
 अनुग्राहो भगवता दक्षश्चापि दिवौकसः ॥७३॥
 ततः प्रहस्य भगवान् कपर्दी नीललोहितः ।
 उवाच प्रणतान् देवान् प्राचेतसमथो हरः ॥७४॥
 गच्छध्वं देवताः सर्वाः प्रसन्नो भवतामहम् ।
 संपूज्यः सर्वयज्ञेषु न निन्द्योऽहं विशेषतः ॥७५॥
 त्वं चापि शृणु मे दक्ष वचनं सर्वरक्षणम् ।
 त्यक्त्वा लोकैषणामेतां मद्भक्तो भव यत्नतः ॥७६॥
 भविष्यसि गणेशानः कल्पान्तेऽनुग्रहान्मम ।
 तावत् तिष्ठ ममादेशात् स्वाधिकारेषु निर्वृतः ॥७७॥

७३. -a) व३ जगतां श्रे(सृ)ष्टा, दे१.५ जगतां स्रष्टा, दे२ जगतां श्रेष्ठः, दे६.१० म१ जगतः सृष्टा (→जगतः स्रष्टा). -b) दे३.५ शास्तासि, न१ चासिता, ते१ मानिता (→शासिता); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. रक्षिता (→रक्षकः); ग१ शास्ता चैवाहि रक्षकः. -c) ते१ सोऽनुग्राहो, ग१ अनुग्राह्या(हो) (→अनुग्राहो). -d) ग२ दक्षेणापि (→दक्षश्चापि).

७४. -a) न१ प्रहास्य (→प्रहस्य). -c) न१ प्रणती (→प्रणतान्). -d) दे१.२ प्रचेतसं (→प्राचेतसं); दे२ इतो (→अथो).

७५. -a) व३ ग१ म१ गच्छध्वन् (→गच्छध्वं); दे४ सर्वो (→सर्वाः). -b) दे२ भगवानहं (→भवतामहम्). -c) का१ व३ दे३.५.६ ते१ द१ संपूज्य (→संपूज्यः); दे१ पूज्यः सर्वस्य यज्ञेषु. -d) का१ ना निन्द्योहं, दे२ न भिद्योहं (→न निन्द्योऽहं); दे४ विशेषितः, ते१ विशेषे(ष)षितः (→विशेषतः).

७६. -b) दे५.६ ०रक्षणां, म१ ०दक्षणां (→०रक्षणम्). -c) दे१.३ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); द१ म१ लोकेषणां, ग१ लोकेक्षणां, ग२ लोकेषिणां (→लोकेषणां); दे३.९ एतां, ग२ एतं (→एतां).

७७. -a) दे१ भवि * सि, दे४-६ न१ म१ भविष्यति (→भविष्यसि); द१ ग१.२ म१ गणाध्यक्षः (→गणेशानः). -b) दे३ कल्पान्ते तु ग्रहान्मम, द१ ग१.२ म१ कल्पान्ते मदनुग्रहात्. -c) ग१.२ मामतिष्ठं (ग२ ष्ठां), म१ मावतिष्ठ (→तावतिष्ठ); द१ मावतिष्ठ समादेशात्. -d) व२ निवृत्तः, दे६ निवृत्तः, ग१.२ नित्यशः (→निवृत्तः); व३ स्वाधिकारस्व निवृत्तः, दे१ स्वाधिकारे सु(मु)निवृत्तः, द१ स्वाधिकारेष्वनित्यशः, म१ साधिका-रेषु नित्यशः.

एवमुक्त्वा स भगवान् सपत्नीकः सहानुगः ।
 अदर्शनमनुप्राप्तो दक्षस्यामिततेजसः ॥७८॥
 अन्तर्हिते महादेवे शंकरे पद्मसंभवः ।
 व्याजहार स्वयं दक्षमशेषजगतो हितम् ॥७९॥
 ब्रह्मोवाच ।*
 किं तवापगतो मोहः प्रसन्ने वृषभध्वजे ।
 यदाचष्ट स्वयं देवः पालयैतदतन्द्रितः ॥८०॥
 सर्वेषामेव भूतानां हृद्येष वसतीश्वरः ।
 पश्यन्त्येनं ब्रह्मभूता विद्वांसो वेदवादिनः ॥८१॥
 स आत्मा सर्वभूतानां स बीजं परमा गतिः ।
 स्तूयते वैदिकैर्मन्त्रैर्देवदेवो महेश्वरः ॥८२॥

वै.१.१५.८४

७८. -a) दे१.३.१० उक्ता (→उक्त्वा); का१ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु, न१ [अ]थ (→स). -b) दे१० सहामनुः, ग१ सहानुगाः (→सहानुगः).

७९. -a) दे१० अन्तर्हितो, ग१ अन्तर्स्थितो (→अन्तर्हितो). -b) दे४ शंकरो (→शंकरे). -c) दे१० द१ व्याजहारः (→व्याजहार); ग२ दक्षः (→दक्षं). -d) ग२ अशेषं (→अशेष-).

॥ दे१ ब्रह्म उवाच; न१ ते१ द१ ग१.२ म१ ब्रह्मा.

८०. -a) दे१.५ किं तवोपगतो, दे३ किन्तवाप्यागतो, दे४ किं तवोपगता, दे८ किं च यं भवतो, दे९ किं त्वयं भवतो, दे१० किं त्वहं भवतो, ते१ किं तवापगतो, द१ ग१ किं तवापहतो, ग२ म१ किन्तवा (म१ ०वो) हि (म१ ०ह) तो, मुर्वे. मुए. मुब. किञ्चायं भवतो (→किं तवापगतो). -c) दे१ यदाचष्टे, दे४ यथाचष्टः, दे८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. यदा च स, दे१० यदा च*, द१ यथा रुचि, ग१ यथा राज्यं, ग२ यथा राजा, म१ यथा राजन् (→यदाचष्ट); दे४ देवाः, द१ ग२ म१ देव (→देवः). -d) व१ पादायैतद्, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. पालये त्वां, दे१० पालयित्वा, म१ पालयैनं (→पालयैतद्); दे६ पालयैतदतन्द्रितः, ग२**येतततन्द्रितः.

८१. -b) दे१.५ हृद्देश, दे३.६ कृत्वेष, द१ ग१.२ म१ हृदये (→हृद्येष); दे१.२.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. परमेश्वरः (→वसतीश्वरः); दे४ हृद्यो वर्णं सतीश्वरः, दे१० सबीजं परमा गतिः. -c) व१ पश्यन् देवं, दे१ न१ पश्यन्त्येनं, दे६ पश्यन्त्येव, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पश्यन्ति यं (→पश्यन्त्येनं); का१ व३ दे३.५.६ महा (→ब्रह्म).

८२. -a) व२ दे४ हात्मा, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चात्मा (→आत्मा). -b) ते१ स बीजं (→सबीजं); व१ सर्व-

वै.१.१५.८४ तमर्चयति यो रुद्रं स्वात्मन्येकं सनातनम् ।
 चेतसा भावयुक्तेन स याति परमं पदम् ॥८३॥
 तस्मादनादिमध्यान्तं विज्ञाय परमेश्वरम् ।
 कर्मणा मनसा वाचा समाराधय यत्नतः ॥८४॥
 यत्नात् परिहरेशस्य निन्दामात्मविनाशनीम् ।
 भवन्ति सर्वदोषाय निन्दकस्य क्रिया यतः ॥८५॥
 यस्तवैष महायोगी रक्षको विष्णुरव्ययः ।
 स देवदेवो भगवान् महादेवो न संशयः ॥८६॥
 मन्यन्ते ये जगद्योनिं विभिन्नं विष्णुमीश्वरात् ।

वीर्यपरागतिः. -c) ब१ दे३.५ द१ सूयते, ब२ दे१ अ२ भूयते,
 न१ सूयते (→स्तूयते). -d) ते१ देवैर् (→देव-).

८३. -a) दे१.८.१० मुवै. मुए. मुब. तमर्चयन्ति ये,
 दे२ तमर्चयो रुद्रं, दे४ तमर्चयति ये, अ२ तमर्चयन्ति यो (→तम-
 र्चयति यो). -b) दे८-१० मुवै. मुए. मुब. स्वात्मना च
 (→स्वात्मन्येकं); ब१ स्वात्मन्येकं****. -c) ब२ भाग°, द१
 भव° (→भाव°). -d) दे१.८-१० मुवै. मुए. मुब. ते याति
 (→स याति); ब२ परमाङ्गतिः, अ२ परमां पति (→परमं पदम्).

८४. म१. ८४a-८४b ○; अ१. cd ○. -a) दे१
 अनाद्य° (→अनादि°). -d) ब२ साचिरं, ते१ तत्त्वतः (→य-
 त्ततः); न१ सम****त्ततः.

८५. म१. ab ○ (द्र. ८४ पा. वि.); दे१. ८५b-
 ८६c ○. -a) द१ अ१ तस्मात् (→यत्नात्); दे१ °हरेस्स-
 म्यक्, दे४ °हरेद्वश्यं, द१ अ१.२ °हरावश्यं (→°हरेशस्य); ते१
 त्यक्त्वा परं महेशस्य. -b) दे८-१० मुवै. मुए. मुब. स्वात्म°
 (→आत्म°); ब२ दे४ ते१ °विनाशिनीम् (→°विनाशनीम्);
 ब३ निन्दामायुविनाशिनीं. दे२ निन्दामात्माविनाशिनीं, अ३
 निन्दात्मकविनाशिनीं. -c) न१ °दोषायां (→°दोषाय).
 -d) दे५ निन्दकस्य, न१ निन्दकस्य, + शिथिलस्य, ते१ निन्द-
 कांतां (→निन्दकस्य); ब१ दे२.८.९ मुवै. मुए. मुब. क्रिया
 हिताः, ब२ क्रियारतः, दे३ क्रिया यज्ञः, दे१० क्रिया हताः
 (→क्रिया यतः).

८६. दे१. abc ○ (द्र. ८५ पा. वि.). -a) का१
 यस्तवैषा, ब२ यस्तवैष, दे४ यस्तवैष, दे८.९ मुवै. मुए. मुब.
 यस्तु चैष, दे१० यस्तु चैष (→यस्तवैष). -b) दे३ रञ्जको
 (→रक्षको). -c) दे८-१० मुवै. मुए. मुब. स देवो भगवान्
 रुद्रो. -d) दे४ महादेवात्र, दे५ महादेवेन (→महादेवो न);
 दे२ न संशयः, + महेश्वरः (→न संशयः).

मोहादवेदनिष्ठत्वात् ते यान्ति नरकं नराः ॥८७॥
 वेदानुवर्तिनो रुद्रं देवं नारायणं तथा ।
 एकीभावेन पश्यन्ति मुक्तिभाजो भवन्ति ते ॥८८॥
 यो विष्णुः स स्वयं रुद्रो यो रुद्रः स जनार्दनः ।
 इति सत्त्वा यजेद् देवं स याति परमां गतिम् ॥८९॥
 सृजत्येतज्जगत् सर्वं विष्णुस्तत् पश्यतीश्वरः ।
 इत्थं जगत् सर्वमिदं रुद्रनारायणोद्भवम् ॥९०॥
 तस्मात्त्यक्त्वा हरेर्निन्दां विष्णावपि समाहितः ।
 समाश्रयेन्महादेवं शरण्यं ब्रह्मादिनाम् ॥९१॥

८७. दे१ अ२ म१. cd ○. -a) अ२ मन्यते (→म-
 न्यन्ते); ब३ दे४.६ यो, द१ म१ यं (→ये). -b) दे१ विभिन्नां
 (→विभिन्नं); दे१० विष्णुर् (→विष्णु); न१ ईश्वरां, अ१
 ईश्वरम् (→ईश्वरात्). -c) ब१ महा**दनिष्ठत्वात्, ब३
 मोहादवेदनिष्ठात्मा, दे१ भेदवेदनिष्ठत्वात्, दे४ महादेवस्य-
 निष्ठत्वात्, दे१० महादेवेदनिष्ठत्वा (?). -d) ब१ नरकान्
 (→नरकं). -cd) अ१ ते महाघोरसंसारे पतत्येव न
 संशयः.

८८. -a) का१ दे२.३.५.६ ये चानुवर्तिनो, ब१ वेदार्थ-
 वर्तिनो, ब३ ये वा स्ववृत्तिनो, दे४ वेदानुवर्तिनो, दे१० वेदानुवर्तिनं,
 ते१ अ२ वेदानुवर्तिनो, द१ महादेवं यथा (→वेदानुवर्तिनो);
 म१ महादेवानुवर्तिनो. -b) म१ रुद्रं (→देवं). -c) ब२ दे१
 ते१ एक-, द१ अ१.२ म१ एवं (→एकी-); दे१ पश्यन्ते, (→पश्य-
 न्ति). -d) दे१ मुक्तिभावो, दे८ मुक्ति भाजो, म१ मुक्तिभाजो
 (→मुक्तिभाजो); म१ भजति (→भवन्ति).

८९. -b) दे१ यो (तु) रुद्रः, म१ यो विष्णुः (→यो
 रुद्रः). -c) दे१ भजेदेवं, दे२.५ ते१ यजेदेवं, दे४.८-१० द१ अ१.२
 म१ मुवै. मुए. मुब. भजेदेवं, न१ भवेदेवं (→यजेदेवं).

९०. -a) ब१ मुवै. मुए. मुब. सृजत्येष, ब३ सृजत्येतत्,
 दे१.२.८.९ सृजत्येव (दे२ °वं), दे४ सृज्यते तत्, दे६ सृजत्येत (?),
 अ२ सृजते तत् (→सृजत्येतत्). -b) ब२ दे१ तस्यार्द्धमीश्वरः,
 दे८-१० तस्य महेश्वरः (→तत् पश्यतीश्वरः). -d) ब१ न१
 रुद्रं (न१ °द्र) नारायणात्मकं, दे९.१० जगन्नारायणोद्भवम्, अ२
 रुद्रनारायणो भव.

९१. -a) दे१ तस्माद्यत्नात्, दे३ तस्मात्त्यक्त्वा, दे४
 तस्मात्त्य * (→तस्मात्त्यक्त्वा); दे५ हरे **, दे१० हरं नित्यं,
 न१ अ२ हरौ निन्दां (→हरेर्निन्दां). -b) ब१ विष्णवेपि, दे३.६
 विष्णोरपि, दे५ विष्णोवपि, दे८-१० मुवै. मुए. मुब. हरे चापि
 (→विष्णावपि). -c) दे४.५.८.९ द१ अ१.२ म१ मुवै. मुए. मुब.

उपश्रुत्याथ वचनं विरिञ्चस्य प्रजापतिः ।
जगाम शरणं देवं गोपतिं कृत्तिवाससम् ॥९२॥
येऽन्ये शापाग्निर्दग्धा दधीचस्य महर्षयः ।
द्विषन्तो मोहिता देवं संबभूवुः कलिष्वथ ॥९३॥
त्यक्त्वा तपोबलं कृत्स्नं विप्राणां कुलसंभवाः ।
पूर्वसंस्कारमाहात्म्याद् ब्रह्मणो वचनादिह ॥९४॥
मुक्तशापास्ततः सर्वे कल्पान्ते रौरवादिषु ।

निपात्यमानाः कालेन संप्राप्यादित्यवर्चसम् ।

ब्रह्माणं जगतामीशमनुज्ञाताः स्वयंभुवा ॥९५॥

समाराध्य तपोयोगादीशानं त्रिदशाधिपम् ।

भविष्यन्ति यथा पूर्वं शंकरस्य प्रसादतः ॥९६॥

एतद् वः कथितं सर्वं दक्षयज्ञनिषूदनम् ।

शृणुध्वं दक्षपुत्रीणां सर्वासां चैव संततिम् ॥९७॥ वै१.१५.६६

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

समाश्रय (→समाश्रयेत्). -d) दे१ शरणं (→शरण्यं); का१
°वादिनी, व३ दे२.४.६ म१ °वादिनं (→°वादिनाम्).

९२. -a) का१ दे१० उपश्रुत्याथ, दे१ पुनः श्रुत्याथ, दे४
उपश्रुत्याथ, दे५ उपश्रुत्याथ, ग२ इ ** त्याथ (→उपश्रुत्याथ).
-b) दे१.४ विरिञ्चस्य (?), दे२.९.१० मुर्वे. मुए. मुब. विरिञ्चस्य,
दे६ विरिञ्चस्य (?), दे१ वैरोचस्य, ग१ म१ वैराजस्य
(→विरिञ्चस्य); का१ प्रजापते, व३ दे३.६ प्रजापतेः (→प्रजा-
पतिः). -d) ते१ योगिनं (→गोपतिं).

९३. -a) दे३ °निर्दग्धा (→°निर्दग्धा). -b) व२
महात्मनः (→महर्षयः). -c) व१ मोहिताः सर्वे (→मोहिता
देवः); दे१ विद्विषन्तो मोहतः देवः, न१ विषन्तो मोहितो देवः.
-d) दे६ कलिस्तथा, ते१ कलिष्वथः, ग२ कलिष्वथ (→कलि-
ष्वथ); दे१ बभूवुः कलिकल्मषाः.

का१ दे१.५ पुस्तकेषु ९३. c, d मध्ये अधिकम्—

* शरण्यं ब्रह्मवादिनां उपश्रुत्याथ वचनं

(=९१d-९२a)

९४. -a) दे१.३ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); व३ दे३ व१ ग्रा.
°वनं (→°बलं); दे२ सर्वे (→कृत्स्नं); व२ देवसंभवः (→कुल-
संभवाः). -c) दे१ माहात्म्यं (?), न१ माहात्म्यां (→माहा-
त्म्यात्).

९५. -a) व१ मुक्तपाशास्, व२ मुक्तशापात्, व३
ते१ मुक्तपाशास्, दे१ न१ मुक्तपाशास्, ग२ मुक्तशापात्
(→मुक्तपाशास्). -b) दे१ शंकरस्य प्रसादतः. -c) व३ ते१
निपात्यमाना, दे१ निपात्यमानाः, दे४ विपात्यमानोथ, ग२ **
त्यमा * (→निपात्यमानाः). -d) दे५ म१ संप्राप्तादित्य°, ते१

संप्रान्तान्त° (→संप्राप्यादित्य°). -e) व१ ब्राह्मणा, व३ दे६
ब्राह्मणं, दे१.३ ब्राह्मणां, व१ ग्रा.२ म१ ब्रह्मणा (→ब्रह्माणं). -f)
का१ अर्थं ज्ञात्वा, व१ दे४ न१ व१ ग्रा.१ म१ अनुज्ञाता, ते१ अनुज्ञातु
(ता) (→अनुज्ञाताः); दे३.६ स्वयंभुवाः (दे६ °वः), दे४ स्वयंभुव
(→स्वयंभुवा).

९६. -a) म१ समाराध्य (→समाराध्य); दे४.१० न१
ततो (→तपो). -b) दे२ अमराधिपं (→त्रिदशाधिपम्). -c)
व३ तथा (→यथा); ग२ स **** था पूर्व.

९७. -b) दे४ °प्रज्ञ° (→°यज्ञ°); व२ °विनाशनं
(→°निषूदनम्). -c) व१-३ दे१.३.६ ते१ °पुत्राणां (→°पुत्रीणां).
-d) का१ व१.३ दे३.६ न१ ते१ पूर्वेषां चैव, दे१ पूर्वेषां चेह, दे४
व१ ग्रा.१ म१ पूर्वासां चैव, दे४-१० सर्वासां चेह (→सर्वासां चैव).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.२.५.८-१० ग्रा.२ मुर्वे. मुए. इति
श्रीकूर्मपुराणे, व१ इत्यादिपुराणे कौर्म, व२.३. दे३.६ म१ इति
कूर्मपुराणे, दे४ ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकृ (ते१ °कौ)र्म,
न१ व१ इति श्रीकौ (व१ °कृ)र्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे
पूर्वभागे. अध्यायनाम—व२ दे४ ते१ व१ ग्रा.१ म१. ०; का१
व१.३ दे३.५.६ दक्षयज्ञम् (व३ °क)थने, दे१ दक्षयज्ञविध्वंसने, दे२
दक्षयज्ञविध्वंसनं नाम, दे४.९ दक्षयज्ञविध्वंसः, दे१० दक्षयज्ञ-
विध्वंसं नाम, न१ दक्षयज्ञप्रमथनो नाम, ग२ दक्षयज्ञ ** सो नाम,
मुर्वे. मुए. मुब. दक्षयज्ञविध्वंसो नाम. अध्यायसंख्या—व२ दे६.
०; का१ व१.३ दे३ न१ ते१ त्रयोदशोऽध्यायः, दे१.१० मुर्वे.
मुए. मुब. पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥, दे२.५.८-१० व१ ग्रा.२ म१
पञ्चदशोऽध्यायः, दे४ त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सूत उवाच ।*

वै. १.१६.१ प्रजाः सृजेति व्यादिष्टः पूर्वं दक्षः स्वयंभुवा ।
ससर्ज देवान् गन्धर्वान् ऋषीश्चैवासुरोरगान् ॥१॥
यदास्य सृजमानस्य न व्यवर्द्धन्त ताः प्रजाः ।
तदा ससर्ज भूतानि मैथुनेनैव धर्मतः ॥२॥
असिकन्यां जनयामास वीरणस्य प्रजापतेः ।
सुतायां धर्मयुक्तायां पुत्राणां तु सहस्रकम् ॥३॥
तेषु पुत्रेषु नष्टेषु मायया नारदस्य सः ।

* ग्रा. १.२. ०; न१ सूतः, ते१ श्रीशिवः सूतः; द१ श्रीसूत उवाच; म१ श्री सूतः.

१. -a) व१ दे१.६ प्रजा (→प्रजाः); दे१ ८.१० मुर्वे. मुए. मुब. संदिष्टः (दे१ ०ष्टा), दे१ व्यादिष्टः, ते१ ह्यादिष्टः, द१ व्यादिष्टा (→व्यादिष्टः). -b) दे१ ०भुवः (→०भुवा). -c) दे१.२ देव-, दे१ देवा (→देवान्). -d) का१ ब२.३ दे१ ०सुरोत्तमान् (→०सुरोरगान्); दे१ ऋषीश्चैव महोरगान्, दे१ महर्षीश्च महोरगान्, दे१.६ ऋषीश्चैवाप्सरोगरगान्.

२. -a) ब२.३ दे१-६ न१ ते१ सृज्य०, द१ जय०, ग्रा१ म१ यज० (→सृज०); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. यदास्य सृजतः पूर्वं, ग्रा१ दक्षस्य सृजमानस्य. -c) दे१ द१ ग्रा१.२ तथा (→तदा). -d) दे१ मैथुनेनैव (→मैथुनेनैव); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वतः (→धर्मतः); दे१ मिथुनेन प्रजापतिः.

३. दे१ म१. ३८-४८ ० (ट. सं.). -a) ब१.३ दे१.६ न१ ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. असिकन्यां, दे१ असिकत्वा, दे१ असिक्यां, दे१ असिक्यां, दे१.१० असिकत्वां, दे१ असिक्यां, ग्रा१ असिक्यां (→असिकन्यां). -b) दे१ वीरणस्य (→वीरणस्य).

४. दे१ म१. ० (द्र. ३ पा. वि.). -a) दे१.१० पुष्टेषु (→पुष्टेषु). -b) दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु, ते१ सः, नः (→सः). -c) का१ दे१.४ षष्टि दक्षो, ब१ षष्टिदक्षो (→षष्टि दक्षो); का१ ब१-३ दे१.१० न१ ग्रा१ कन्यां (→कन्याः). -d) का१ ब१.३ दे१-५ ते१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. वैरण्यां, दे१ द१ वीरि (द१ ०र) ण्यां, ग्रा१ वैरण्यां (→वैरण्यां); दे१ हि, ब१ च (→वै); न१ वैरण्यायां (→वैरण्यां वै); दे१ ०पति, दे१ ०पतेः (→०पतिः).

५. -a) दे१ सुददौ, दे१ दद्य (?) (→ददौ); का१ ब१.३

षष्टि दक्षोऽसृजत् कन्या वैरण्यां वै प्रजापतिः ॥४॥
ददौ स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश ।
विशत् सप्त च सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥५॥
द्वे चैव बहुपुत्राय द्वे कृशाश्वाय धीमते ।
द्वे चैवाङ्गिरसे तद्वत् तासां वक्ष्येऽथ विस्तरम् ॥६॥
अरुन्धती वसुजामी लम्बा भानुर्मरुत्वती ।
संकल्पा च मुहूर्ता च साध्या विश्वा च भामिनी ॥७॥
धर्मपत्न्यो दश त्वेतास्तासां पुत्रान् निबोधत ।
विश्वाया विश्वदेवास्तु साध्या साध्यानजीजनत् ॥८॥

दे१.५ ग्रा१ च (→स); न१ द१ ग्रा१ दश च (→स दश). -b) न१ द१ ग्रा१ म१ कश्यपाय (→कश्यपाय). -c) म१ सः (→च); दे१-३.६ सप्तविंश(दे१ ०या)ति (दे१ ०ति) सोमाय. -d) ब१ ०नेमिरे, दे१-१० न१ ते१ ग्रा१.२ मुर्वे. मुए. मुब. ०नेमये (→०नेमिने).

६. -a) दे१ चैव (?) (→चैव). -b) का१ कृशाश्वाय, ब१ कृशाश्वाय, न१ भृताश्वाय, ग्रा१ कृशाश्वाय- (→कृशाश्वाय); दे१ कृशाश्वायधीमते, दे१.१० इक्ष्वाश्वाय धीमते. -c) ग्रा१ तद्वत् (→तद्वत्); ब१ द्वे चैवाङ्गिरसे तद्वत् (?), न१ द्वे चैवाङ्गिरसे- तद्वत् (?). -d) दे१ वक्ष्ये प्र-, द१ ग्रा१ म१ वक्ष्यामि (→वक्ष्येऽथ); ग्रा१ यावद्वक्ष्य विस्तरम्.

७. श्लोकस्य स्थाने ते१ पाठः—

द्वे चैव बहुपुत्राय द्वे च (चै ?)वाङ्गिरसे तथा ।

द्वे कृशाश्वाय विदुषे तासां वक्ष्येऽथ विस्तरम् ॥

७. -a) दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. मरुत्वती, ते१ अरुन्धती (→अरुन्धती); ब१.२ दे१-६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. यामी (→जामी). -b) का१ तुम्बा, दे१ द१ अम्बा, दे१.१० रम्भा (→लम्बा); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. अरुन्धती (→मरुत्वती); न१ म१ लम्बभा (म१ ०हा)नुर्मरुत्वती, ग्रा१ अम्बचानुभरीद्वती. -ab) दे१ अरुन्धती सुवीर्यासु सुवला भानुमरुत्वती. -d) दे१ संध्या (→साध्या); दे१ विश्व च, ग्रा१ विश्वाश्च, (→विश्वा च); का१ ब१-३ दे१.५ भामिनी (→भामिनी); ग्रा१ साध्या विश्वे- शभामिनी.

८. -c) दे१.६ ते१ विश्वायां, ग्रा१ विश्वाय, म१ विश्वधा (→विश्वाया); दे१ म१ विश्वदेवास्तु, ते१ विश्वदेवास्तुः.

मरुत्वन्तो मरुत्वत्यां वसवोऽष्टौ वसोः सुताः ।
 भानोस्तु भानवश्चैव मुहूर्ता वै मुहूर्तजाः ॥१९
 लम्बायाश्चाथ घोषो वै नागवीथी तु जामिजा ।
 पृथिवी विषयं सर्वमरुन्धत्यासजायत ।
 संकल्पायास्तु संकल्पो धर्मपुत्रा दश स्मृताः ॥१०
 आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोऽनलः ।
 प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥११

(→विश्वदेवास्तु); दे१.२.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विश्वे देवास्तु विश्वायां.

९. -a) व१ अरुन्धतीस्त्वरुन्धत्या, दे१.४ अरुन्धता (दे१ त्यां) ह्यरुन्धत्या (दे१ ०त्यां), दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मरुत्वत्यां मरुत्वन्तो, न१ अरुन्धत्यां ह्यरुन्धता, ते१ अरुन्धती ह्यरुन्धत्यो, द१ ग१.२ म१ अरुन्धतो ह्यरुन्धत्या. -b) व१ वसुः, दे४ वसोः (→वसोः); दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. वसो (मुर्वे. मुए. ०स्वा)स्तु वसव(दे१० वचन)स्तथा (दे२ स्मृताः). -c) व२ दे२ भानवः पुत्रा, ग२ भावनञ्चैव, मुर्वे. मुए. भानवाश्चैव (→भानवश्चैव). -d) दे१.२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. मुहूर्तास्तु, दे३.६ मुहूर्ताया, द१ म१ मुहूर्तो वै, ग२ मुहूर्त वै (→मुहूर्ता वै); व१ दे४ मुहूर्तजा, दे१ मुहूर्तयः, दे६ मुहूर्तजाः, म१ मुहूर्तजः (→मुहूर्तजाः).

१०. ते१. ef ○. -a) दे२.४ द१ ग२ अम्बायाश् (→लम्बायाश्); व१ चापि, दे१.२ चाप्य-, ते१ द१ ग१.२ म१ चैव (→चाथ); का१ व१-३ दे५ ते१ घोषोथ, दे२ घोषोप्य (?), द१ ग१ म१ घोषात्मा, ग२ सा घोषा (→घोषो वै); दे३.६ तु तथा घोषो, न१ च तथैवैषा (→चाथ घोषो वै). -b) व२ दे२ ते१ च, दे५ नु (→तु); दे१.४ द१ ग१.२ म१ नागवी(ग२ ० वि)थ्या (दे४ ग२ ०द्या, द१ ०व्या, ग१ ०थी)स्तु (→नागवीथी तु); दे१ जामिजाः, दे२ द१ ग१ जामिजाः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यामिजा, ते१ जामिजौ, ग२ जामिकाः, म१ जात्मजाः (→जामिजा); दे६ नाथवीस्त्रीरुजामिजा (?). -c) दे४ द१ ग१.२ म१ ०वी (दे४ वि)रु (ग१ वृ) धस्सर्वे (→विषयं सर्वम्). -d) ते अरुन्धत्यां (→अरुन्धत्यां); व२ दे१ व्यजायत (→अजायत). -e) म१ संकल्पा (→संकल्पो). -f) दे४ दश. (→धर्म-).

१० इलोकानन्तरं दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अधिकम्—

13. * ये त्वनेकवसुप्राणा देवा ज्योतिःपुरोगमाः ।

वसवोऽष्टौ समाख्यातास्तेषां वक्ष्यामि विस्तरम् ॥

११. ते१. ○. -a) दे१० आकाश (?) (→सोमश्च). -b) दे१० धराश्, ग२ रथश् (→धरश्); व१ दे८.९ म१ मुर्वे.

आपस्य पुत्रो वैतण्ड्यः श्रमः श्रान्तो धुनिस्तथा ।

ध्रुवस्य पुत्रो भगवान् कालो लोकप्रकालनः ॥१२

सोमस्य भगवान् वर्चा धरस्य द्रविणः सुतः ।

पुरोजवोऽनिलस्य स्याद्विज्ञातगतिस्तथा ॥१३

कुमारो ह्यनलस्यासीत् सेनापतिरिति स्मृतः ।

देवलो भगवान् योगी प्रत्यूषस्याभवत् सुतः ।

विश्वकर्मा प्रभासस्य शिल्पकर्ता प्रजापतिः ॥१४ वें१.१६.१६

मुए. मुब. चैवानलोऽनिलः, दे१० चैव निलोऽनिलः (?) (→चैवानिलोऽनिलः). -c) दे५ प्रत्यूषश्, न१ पत्यूषश् (→प्रत्यूषश्); का१ प्रभावश्च, व१ दे१ प्रभावश्च (→प्रभासश्च).

१२. ते१. a ○. -a) दे१० आपस्य, ग२ आपश्च (→आपस्य); ग१ पुत्रा (→पुत्रो); का१ वैतण्ड्यः, दे४ वैचाज्यः, दे५ वैतण्ड्यः, ग१ वैतान (नः ?), ग२ वैदण्ड्यः, म१ वैताज्यो (→वैतण्ड्यः). -b) दे२ समः, न१ शमः (→श्रमः); व१-३ दे१-४.६.८.९ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. श्रान्तो (→श्रान्तो); का१ व१-३ दे३.५.६ धुरिस्, दे१ धृतिस्, दे८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. ध्वनिस्, ग१ यरिस् (→धुनिस्); न१ शमशाण्डा धुनिस्तथा, ते१ श्रान्ताध्वनि तपस्तदा. -d) का१ काले, दे५ काल (?), (→कालो); दे३ लोक° (?) (→लोक°); का१ ०प्रकालतः, दे१ द१ ०प्रकाशकः, दे६ ०प्रकोपनः, न१ ०प्रभावनाः, ग१ ०प्रकालकः (→०प्रकालनः).

१३. ते१. ab 'वर्चा...द्रविणः' ○. -a) ग१ भार्गवान् (→भगवान्); का१ श्वो, व३ शोथ, दे१ वच्चो, दे३.६ सोथ (→वर्चा); ग२ सामस्य वचो भगवान्. -b) दे१ सुताः (→सुतः). -c) व२.३ दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मनोजवो (→पुरोजवो); दे८ [अ]नलस्य, दे१० [अ]नलस्य (→[अ]निलस्य); दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. [अ]निलस्यासीद् (→[अ]निलस्य स्याद्); दे४ पुरोजवोथा नीलस्याद्, ग२ पुरोजवोय-निलस्य स्याद् (?). -d) दे४.६.१० अविज्ञान°, ग२ विविज्ञात° (→अविज्ञात°); का१ ०गिरिस्, व१ ०दरिस् (→०गतिस्).

१४. म१. ab ○. -a) दे४ कुमारोथ (→कुमारो ह-); का१ हृदलस्यासीत्, व३ ह्यनलस्यासीत्, दे१.८.१० न१ मुए. ह्यनिलस्यासीत्, दे३ ह्यग्निजश्चासीत्, ते१ ज्वलनस्यासीत्, द१ ग१.२ ह्यनिलस्य स्याद् (→ह्यनलस्यासीत्). -b) का१ व३ दे३.५ श्रुतिः, व१ दे४.६ ते१ ग२ श्रुतः, व२ स्थितिः (→स्मृतः); न१ सेनापतिरधिसृतः, द१ ग१ देवसेनापतिः स्मृतः. -c) न१ देवलके भवादयोगी. -d) दे५ प्रत्यूषस्या° (→प्रत्यूषस्या°); द१ सुताः

अदितिर्दितिर्दनुस्तद्वदरिष्टा सुरसा तथा ।
 सुरभिर्विनता चैव ताम्रा क्रोधवशा इरा ।
 कद्रुर्मुनिश्च धर्मज्ञा तत्पुत्रान् वै निबोधत ॥१५॥
 अंशो धाता भगस्त्वष्टा मित्रोऽथ वरुणोऽर्यमा ।
 विवस्वान् सविता पूषा ह्यंशुमान् विष्णुरेव च ॥१६॥
 तुषिता नाम ते पूर्व चाक्षुषस्यान्तरे मनोः ।
 वैवस्वतेऽन्तरे प्रोक्ता आदित्याश्चादितेः सुताः ॥१७॥
 दितिः पुत्रद्वयं लेभे कश्यपाद् बलसंयुतम् ।

(→सुतः); न₁ -स्यात्मजः सुतः, अ₂ स्यात् भवत्पुनः
 (→स्याभवत्सुतः). -e) ब₁ °कर्म (→°कर्मा); का
 प्रभासस्य, +प्रभावस्य, दे₃ प्रभासस्य, दे₅ प्रभासस्य, अ₂
 प्रवर्गस्य (→प्रभासस्य). -f) ते₁ विश्व° (→शिल्प°); ब₂ दे₂
 °कर्मा (→°कर्ता).

१५. -a) ब₃ दे_{3.6} तत्त्वद्, दे₄ अ₁ म₁ कद्रु(म₁ °द्रु)
 र, द₁ कण्डू (→तद्वद्); अ₂ अदितिर्दैनिकः कद्रुः. -b) अ₂
 अरिष्टौ, मुए. अरिष्टा (→अरिष्टा); का₁ दे₅ न₁ सुरसा स्व (का₁
 श्व) सा, ब₁₋₃ दे₃ मुब. सुरसाथ(दे₃ °थे ?) सा, दे₄ सुरसा प्रथा,
 दे₆ सुरसाथवा, दे₈₋₁₀ सुरसास्तथा, ते₁ द₁ सु(ते₁ स)रसाकृ
 (द₁ क) वा (→सुरसा तथा). -c) अ₂ जरिता (→विनता).
 -d) दे_{3.6} तासा, दे₁₀ तापा, अ₂ ताम्रा (→ताम्रा); दे₂ क्रोध°
 (→क्रोध°); का₁ इडा, ब₁₋₃ दे_{8.9} मुब. मुए. मुब. त्विरा,
 दे₅ इव, न₁ त्विला, द₁ अ₁ म₁ तथा, अ₂ इला (→इरा); दे_{3.6}
 °वशाद्विरा, दे₄ °वशान्विता, दे₁₀ °वशत्विरा, ते₁ °वशात्विका
 (→°वशा इरा); दे₁ तौ प्रोक्ताधवशात्तव (?). -e) दे_{1.8.10}
 कद्रु (→कद्रु); का₁ ब₃ दे_{1.3.4.6} धर्मज्ञस्, ब_{1.2} दे₂ ते₁
 धर्मज्ञास् (→धर्मज्ञा); दे₄ द₁ मुनिश्चैताश्च धर्मज्ञस्, अ₁
 मूर्तिश्चैरावती प्रोक्तास्, अ₂ मुनीशेताय धर्मज्ञ (?), म₁
 मुनीश्चराश्च धर्मज्ञा. -f) द₁ अ₁ म₁ च (→वै).

१६. -a) दे₄ हंशो धरो, न₁ अंशर्धाता, अ₂ हंसा याता
 (→अंशो धाता); का₁ भवत् स्वाष्ट्रा, न₁ भवत्तृष्टा, द₁
 भवत्सृष्टा, अ₁ भगस्त्वष्टा, अ₂ भवत्सृष्टा, म₁ भवत्त्वष्टा
 (→भगस्त्वष्टा). -b) का₁ मित्रश्च (→मित्रोथ); दे₄ करणो°
 (→वरुणो°); का₁ दे₉ वरुणोर्यमः, दे_{1.2} वरुणो यमः
 (→वरुणोर्यमा). -d) दे₂ अंशुमान्, दे₁₀ ह्यंशमान्, अ₂
 विधाता (→ह्यंशमान्).

१६ श्लोकस्य b, c मध्ये ते₁ अधिकम्—विधाता.

१७. -a) दे₁ पूर्व च, द₁ ते सर्वे, म₁ ते पूर्वाः (→ते

हिरण्यकशिपुं ज्येष्ठं हिरण्याक्षं तथापरम् ॥१८॥
 हिरण्यकशिपुर्देत्यो महाबलपराक्रमः ।
 आराध्य तपसा देवं ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ।
 दृष्ट्वा लेभे वरान् दिव्यान् स्तुत्वाऽसौ विविधैः स्तवैः ॥१९॥
 अथ तस्य बलाद् देवाः सर्व एव सुरर्षयः ।
 बाधितास्ताडिता जग्मुर्देवदेवं पितामहम् ॥२०॥
 शरण्यं शरणं देवं शंभुं सर्वजगन्मयम् ।
 ब्रह्माणं लोककर्तारं त्रातारं पुरुषं परम् ।
 कूटस्थं जगतामेकं पुराणं पुरुषोत्तमम् ॥२१॥

पूर्व); दे_{8.9} तुषिते नमते पूर्व. -b) दे₁₀ °स्यान्तरो
 (→°स्यान्तरे). -c) दे₁ ते₁ वैवस्वता° (→वैवस्वते°); ब₂
 प्राप्ते, दे₃ प्रोक्तो, अ₂ प्रोक्तः (→प्रोक्ता). -d) का₁ ब₂
 दे_{1.3.5.6} ते₁ म₁ ह्या(म₁ ह्य)दित्या, न₁ चादित्याः
 (→आदित्याः); का₁ ब₁₋₃ दे_{5.6} ते₁ अ(ब₁ दे₆ आ)दितेः, दे₁
 त्वदितेः, दे_{2.4} न₁ द₁ अ_{1.2} म₁ ह्यदितेः (→चादितेः); दे₄ सुतः
 (→सुताः).

१८. -a) दे₁₀ पुत्रं (→पुत्र-); दे₂ यज्ञे (→लेभे). -b)
 न₁ अ_{1.2} म₁ काश्यपाद् (→कश्यपाद्); दे_{3.6} वन° (?), अ₂
 गुण° (→बल°); दे_{1.2.8-10} मुब. मुए. मुब. °गवितम्, (दे₁ °तः,
 दे₂ °ताः) (→संयुतम्). -c) का₁ °कश्यपु, दे₁ °कश्यपं, दे₅
 °कपिपु (→°कशिपु); दे₁ श्रेष्ठं (→ज्येष्ठं). -d) दे₂ हिरण्याक्षं
 (→हिरण्याक्षं); ब₁ निसूदनं, दे_{1.8-10} मुब. मुए. मुब. तथानुजं,
 दे_{3.4.6} ततः परं (→तथापरम्).

१९. -a) द₁ °कशिपोर् (→°कशिपुर्); ब₂ दक्षो
 (→दैत्यो). -d) ब₂ दे_{1.8-10} न₁ मुब. मुए. परमेश्वरं
 (दे₁₀ °रीं) (→परमेष्ठिनम्). -e) दे₁ इष्टा, दे₁₀ दृश्य (→
 दृष्ट्वा); दे₃ न₁ दृष्ट्वालभे (→दृष्ट्वा लेभे); का₁ दे_{3.6}
 परान् (→वरान्); दे₄ द₁ दिव्या, दे₆ दिव्यं, म₁ देव्या
 (→दिव्यान्); अ₂ दृष्ट्वा देवान् वरान्*. -f) दे₁ स्तुत्वा
 ते, दे₆ श्रुत्वासी (→स्तुत्वासी).

२०. -a) दे₉ देव्याः (→देवाः). -b) ब₃ दे_{1.8-10}
 मुब. मुए. मुब. महर्षयः (→सुरर्षयः); दे₂ सर्वे वै परमर्षयः,
 म₁ सर्वे चैव सुरर्षयः. -c) दे_{3.6} आहिता, न₁ त(ता?) पितो,
 द₁ अ₁ म₁ त्रासिता (→ताडिता); दे₁₀ जन्तुर् (→जग्मुर्).
 -d) दे₁₀ देवदेव- (→देवदेवं).

२१. -a) अ₂ शरण्यश्च (→शरण्यं). -b) द₁ अ₁ म₁
 °जगत्पतिम् (→°जगन्मयम्).

स याचितो देववरैर्मुनिभिश्च मुनीश्वराः ।
 सर्वदेवहिताय जगाम कमलासनः ॥२२
 संस्तूयमानः प्रणतैर्मुनीन्द्रैरमरैरपि ।
 क्षीरोदस्योत्तरं कूलं यत्रास्ते हरिरीश्वरः ॥२३
 दृष्ट्वा देवं जगद्योनिं विष्णुं विश्वगुरुं शिवम् ।
 ववन्दे चरणौ मूर्ध्ना कृताञ्जलिरभाषत ॥२४
 ब्रह्मोवाच ॥

त्वं गतिः सर्वभूतानामनन्तोऽस्यखिलात्मकः ।
 व्यापी सर्वामरवपुर्महायोगी सनातनः ॥२५
 त्वमात्मा सर्वभूतानां प्रधानं प्रकृतिः परा ।

वैराग्यैश्वर्यनिरतो रागातीतो निरञ्जनः ॥२६
 त्वं कर्ता चैव भर्ता च निहन्ता सुरविद्विषाम् ।
 त्रातुमर्हस्यनन्तेश त्राता हि परमेश्वरः ॥२७
 इत्थं स विष्णुर्भगवान् ब्रह्मणा संप्रबोधितः ।
 प्रोवाचोन्निद्रपद्माक्षः पीतवासाऽसुरद्विषः ॥२८
 किमर्थं सुमहावीर्याः सप्रजापतिकाः सुराः ।
 इमं देशमनुप्राप्ताः किं वा कार्यं करोमि वः ॥२९
 देवा ऊचुः ॥

हिरण्यकशिपुर्नाम ब्रह्मणो वरदर्पितः ।
 बाधते भगवन् दैत्यो देवान् सर्वान् सहर्षिभिः ॥३० वै१.१६.३४

२२. दे४. २२b-२३ b 'मरैर' यावत् ० (ह. सं.).
 -a) दे१० ग२ सा (→स); दे४ पातितो (→याचितो);
 ब१.३ दे३.६ देवदेवरै, दे२ मुनिवरैर् (→देववरैर्). -c)
 न१ भूत° (→°देव°).

२३. दे४. ab ०. -a) का१ दे३ संस्तूयमाणः, द१ संस्तूय-
 मानाः (→संस्तूयमानः); दे२ प्रवणो (→प्रणतैर्). -b) द१
 अमरैरपि, ग२ दुर्भरैरपि (→अमरैरपि). -c) दे१.४ द१ ग१ म१
 °स्योत्तरे (→°स्योत्तरं); ब३ तीरं, दे४ द१ ग१ कूले, म१ तीरे
 (→कूलं). -d) दे४ यस्तेना, ग२ यस्यास्ते (→यत्रास्ते); न१
 °रीश्वराः (→°रीश्वरः).

२४. -b) दे१ °जगद्गुरुं, दे२ न१ °गुरुं हरिं, द१ ग१
 म१ °मुखं शिवं, ग२ °गतं शिवं (→°गुरुं शिवम्). -c) दे१
 चरणं (→चरणौ).

॥ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ ब्रह्मा.

२५. -b) ब१ दे४ अनन्तोऽस्य° (→अनन्तोऽस्य°); दे१
 प्रधानं पुरुषः परः, दे१० प्रणतोऽस्मि खिलात्मक, द१ ग१ अनन्त-
 श्चाखिलात्मकः, म१ मनसश्चाखिलात्मकः -c) ब१ सर्वावर°,
 म१ सर्वासुर° (→सर्वामर°); दे२ व्यापी मखवपुः सर्वैर्, +
 व्यापी सर्वाभिरवपुः.

२६. -a) का१ स्वमात्मा, ग१ त्वं माता (→त्वमात्मा);
 दे१० °भूतात्मा (→°भूतानां). -b) ग२ मुर्वे. मुए. प्रधान-
 (→प्रधानं); दे१ प्रकृतेः, द१ प्रकृति (→प्रकृतिः); ब१ न१ पुरा,
 दे१ पर, दे२ द१ परा, ग१ परः (→परा). -c) ब१ दे३.६ न१
 ते१ °र्यनिरता, दे१ °र्यनिरते, दे२ °र्याभिरतो, दे१० °र्यनियतो
 (→°र्यनिरतो). -d) ब१ दे३.६ न१ ते१ वागतीता, ब२ वादा-
 तीतो, ब३ दे१० वागातीतो, दे१.२.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. वाग-
 तीतो, दे४ रागातीतो (→रागातीतो); ब१ दे३ न१ ते१ निर-
 ञ्जना, दे४ निरञ्जन, ग१ निरञ्जकः (→निरञ्जनः).

२७. -a) दे३ चैककर्ता, ग२ वैककर्ता (→चैव भर्ता);
 दे१.४.८.९ न१ द१ हर्ता (→भर्ता). -b) ब१ दे४.५.८-१० मुर्वे.
 मुए. विहन्ता (→निहन्ता); दे४ ग२ सर्वविद्विषां, ब१
 मुर्वे. मुए. मुव. च सुरद्विषाम् (→सुरविद्विषां). -d) दे१.२.
 ६.८-१० न१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. त्रातासि (→त्राता हि);
 दे१ २.१० द१ ग१ मुर्वे. परमेश्वर (→परमेश्वरः).

२८. -a) का१ दे४.५ इत्येष (→इत्थं स); दे१ इत्थं स
 भगवान् विष्णुः. -b) दे६ ब्रह्मणं (→ब्रह्मणा); दे२ संप्रबोधितः,
 दे४ संप्रबोधिताः, म१ समबोधितः (→संप्रबोधितः). -c)
 दे३.६ प्रोवाचोन्निद्र° (→प्रोवाचोन्निद्र°); का१
 °पद्माक्षं (→°पद्माक्षः). -d) ब१ पीतवासा सुराचितः, ब२.३
 दे१.२ मुर्वे. मुए. मुव. पीतवासाः (दे१ °सः) सुरान् द्विजाः,
 ते१ पीतावासास्सुराधिपः, द१ पीतवासाः सुरद्विषः, म१ पीत-
 वासा जनादनः.

२९ श्लोकात्परं का१ दे४.५ द१ ग१.२ म१ अधिकम्—

का१ दे५ कूर्म उवाच; दे४ श्रीकूर्मोवाच; द१ ग१
 श्रीभगवानुवाच; ग२ म१ श्रीभगवान्.

२९. -a) दे१ तु (→सु-). -b) न१ सु- (→स°) दे१०
 सपद्म° (→सप्रजा°); ब३ प्रजापतिपुरस्सराः. -c) का१ इमां
 दशम् (?), ब३ इन्द्रं देवम् (→इमं देशम्). -d) किं यः
 कार्यं करोम्यहम्.

॥ ते१ ग१.२ म१ देवाः.

३०. -a) दे१ °कश्यपु° (→°कशिपु°). -b) दे३.६
 बल° (→वर°). -c) ग१ बाधन्ते (?) (→बाधते); का१
 दे१.४.१० भगवान्, ब२ सकलान् (→भगवन्); न१ दैत्या (→दैत्यो).
 -d) का१ ब१.३ दे१.३.५.६.१० द१ ग१ महर्षिभिः, म१ ऋषी-
 स्तथा (→सहर्षिभिः); दे६ देवान्सर्वं महर्षिभिः, ते१ देवान्देवैः
 सहर्षिभिः.

अवध्यः सर्वभूतानां त्वामृते पुरुषोत्तम ।
हन्तुमर्हसि सर्वेषां त्वं त्राताऽसि जगन्मय ॥३१॥
श्रुत्वा तद्देवतैरुक्तं स विष्णुर्लोकभावनः ।
वधाय दैत्यमुख्यस्य सोऽमृजत् पुरुषं स्वयम् ॥३२॥
मेरुपर्वतवर्ष्माणं घोररूपं भयानकम् ।
शङ्खचक्रगदापाणिं तं प्राह गरुडध्वजः ॥३३॥
हत्वा तं दैत्यराजं त्वं हिरण्यकशिपुं पुनः ।
इमं देशं समागन्तुं क्षिप्रमर्हसि पौरुषात् ॥३४॥
निशम्य वैष्णवं वाक्यं प्रणम्य पुरुषोत्तमम् ।
महापुरुषमव्यक्तं ययौ दैत्यमहापुरम् ॥३५॥
विमुञ्चन् भैरवं नादं शङ्खचक्रगदाधरः ।

आरुह्य गरुडं देवो महामेरुरिवापरः ॥३६॥
आकर्ण्य दैत्यप्रवरा महामेघरवोपमम् ।
समाचचक्षिरे नादं तदा दैत्यपतेर्भयात् ॥३७॥
अमुरा ऊचुः ॥
कश्चिदागच्छति महान् पुरुषो देवचोदितः ।
विमुञ्चन् भैरवं नादं तं जानीमोऽमरार्दन ॥३८॥
ततः सहासुरवरैर्हिरण्यकशिपुः स्वयम् ।
संनद्धैः सायुधैः पुत्रैः प्रह्लादाद्यैस्तदा ययौ ॥३९॥
दृष्ट्वा तं गरुडासीनं सूर्यकोटिसमप्रभम् ।
पुरुषं पर्वताकारं नारायणमिवापरम् ॥४०॥

३१. -b) दे.4.10 पुरुषोत्तमः, अ२ मुर्वे. मुए. मुब. पुरुषोत्तमम् (→पुरुषोत्तम). -c) दे१ सर्वेश (→सर्वेषां). -d) व२ त्वं हि त्राता, दे१.2.8-10 मुर्वे. मुए. मुब. त्रातासि त्वं (→त्वं त्रातासि); व२.3 दे३.5 ते१ जगन्मयः (→जगन्मय).

३२. -a) का१ तं दैवतैरुक्तं, व३ दे३.5.6 न१ तद्देव तैरुक्तं (व३ उक्तः), दे१.4.8 ते१ द१ अ१.2 मुर्वे. मुए. मुब. तद्देव तैरुक्तं, दे१० तद्देवतैरुक्तं (→तद्देवतैरुक्तं); म१ श्रुत्वा तु वचनं तेषां. -b) म१ भगवान् (→स विष्णुर्); दे२ लोकपा°, अ२ भूतभा° (→लोकभा°). -c) दे१.3.6 °राजस्य (→°मुख्यस्य). -d) दे४ परमेश्वरः, दे१० पुरुषः स्वयम् (→पुरुषं स्वयम्).

३३. दे४. ३३-३४ab ⊙. -a) व१ दे५ °वर्ष्माणं (?), दे२ °संकाशं (→°वर्ष्माणं); द१ अ१.2 म१ अष्टवर्षं मेरुवर्ष्माणं. -b) अ१ घोरं रूपं (→घोररूपं). -d) व१ त्वं प्राह, न१ तत्प्राह, म१ तमाह (→तं प्राह); व१ °ध्वज, व३ दे१० न१ °ध्वजं (→°ध्वजः).

३४. दे४. ab ⊙. -a) का१ च (→तं); व२ दे१.2. 8-10 द१ अ१.2 म१ मुर्वे. मुए. मुब. हत्वा तं (व२ द१ अ१.2 म१ त्वं) दैत्यराजानं. -b) दे१ °कश्यपुं (→°कशिपुं); दे२ रिपुं (→पुनः). -c) अ१ इदं (→इमं). -d) व३ गौरवात् (→पौरुषात्). -cd) न१ इमं देशं समागच्छेत्यादिदेश स वै रूपा.

अ१. ३४ श्लोकात् परं ३३c-३४ d पुनरागतः.

३५. -d) दे२.5.6 ययौ दैत्य (दे२ °त्यं) महासुरम्.

३६. म१. ३६b-३८c ⊙ (द. सं.). -a) दे४ विमुक्तः, दे५ विमुच्यन्, दे६ विमुच्य (→विमुच्यन्). -b) व१ दे४ अ२ °धरं (→°धरः). -c) व१ दे१ ते१ देवं, दे४ द१ अ१.2 दिव्यं (→देवो). -d) दे१ ते१ अ१ °मिवापरं, दे४ °शिवापरः, दे५

°रिवापुरः, न१ अ२ °रिवापरम् (→°रिवापरः).

३७. म१. ⊙; का१. ३७d-३८c ⊙ (द. सं.). -a) ते१ अ२ °प्रवरो, द१ °पतयो (→°प्रवरा). -b) दे५ °रवोपमम् (?), दे१० °वरोपमम्, ते१ °रवोपमं, न१ °स्वनोपमाः, अ१ °स्वनोपमाः (→°रवोपमम्). -c) का१ समाय चक्षिरे (?), व१ समाचचक्षिरे, दे४.5 द१ समा ससर्जिरे, दे४-10 मुर्वे. मुए. मुब. समं च चक्षिरे, ते१ समाचचक्षिरे, अ१ समाससृजिरे (→समाचचक्षिरे); अ२ समासां च चिरं वाक्यं. -d) दे४.8-10 द१ अ१.2 मुर्वे. मुए. मुब. तथा, ते१** (→तदा); दे४-10 °पतिर् (→°पतेर्).

॥ का१ म१. ⊙; दे१ अरुचुः (?); दे४ हिरण्यकशिपुर्वाचः; दे५ न्यसुराऊचुः; ते१ दैत्याः; अ१.2 असुराः (अ२ °रः).

३८. का१ म१. abc ⊙. -a) दे४ पुमान् (→महान्). -b) दे२.4.5 दैव° (→देव°); दे४-10 मुर्वे. मुए. मुब. नो (दे१० ना) दितः (→°चोदितः). -c) दे५ विमुच्यन् (→विमुच्यन्); व१ विमुच्यन् भैरवात्मा न (?). -d) दे१ द१ अ१.2 न (→तं); व१ द१ °मरार्दनः (→°मरार्दनं); व२ जानीमोऽमरमर्दनम्, दे१ न१ तं (दे१ न) जानीमोसुरार्दनं (न१ °नं); दे२ तं जानीमः सुदर्शनं, दे४.5.8-10 ते१ म१ मुर्वे. मुब. मुए. तं जानीमो जनार्दनं (दे१० °नः), अ२ न जानीमः सुरार्दनं.

३९. -a) दे२ ततो महा° (→ततः सहा°); व२ ततोसुरवरैर्दिव्यैर्. -b) का१ °कशिपुं (→°कशिपुः). -c) व१ सर्थैः (?); दे२ सरथः, दे६ साध्वैः, दे१० संनिद्धैः (→संनद्धैः). -d) व१ दे२.5.6 न१ अ१ म१ मुब. प्रह्लादा°, ते१ द१ अ२ संह्लादा° (→प्रह्लादा°); दे१.2 समाययौ; दे३.6 तथा-सुराः, अ२ तथायुधः (→तदा ययौ); व२ पुत्रसौद्यैस्तदाययौ दे४-10 मुर्वे. मुए. सप्रह्ला(दे४ °ह्ला)दंस्तदा ययौ.

४०. -a) दे२ तु (→तं); दे४-10 मुर्वे. मुए. मुब.

दुद्रुवः केचिदन्योन्यमूचुः संभ्रान्तलोचनाः
अयं स देवो देवानां गोप्ता नारायणो रिपुः ॥४१
अस्माकमव्ययो नूनं तत्सुतो वा समागतः ।
इत्युक्त्वा शस्त्रवर्षाणि ससृजुः पुरुषाय ते ।
तानि चाशेषतो देवो नाशयामास लीलया ॥४२
तदा हिरण्यकशिपोश्चत्वारः प्रथितौजसः ।
पुत्रा नारायणोद्भूतं युयुधुर्मेघनिःस्वनाः ।
प्रह्लादश्चाप्यनुह्लादः संह्लादो ह्लाद एव च ॥४३
प्रह्लादः प्राहिणोद् ब्राह्ममनुह्लादोऽथ वैष्णवम् ।
संह्लादश्चापि कौमारमाग्नेयं ह्लाद एव च ॥४४

गरुडारूढं (→गरुडासीनं); अ२ दृष्ट्वा ते च सुरास्सर्वे. -d).
अ२ अनामयं (→इवापरं).

४१. -a) न१ दुद्रुवः, द१ म१ ममूचुः, अ१ ममूचुः
(→दुद्रुवः). -b) दे२.१० °लोचनः दे३ °लोचनां (→°लोचनाः).
-c) दे१ आदि [दे] बोध देवानां, दे२ आदिदेवोय भगवान्. -d)
ब३ द१ अ१.२ म१ विभुः, ते१ हरिः (→रिपुः).

४२. -a) दे१.४ अ१ आगतो नूनं, दे२ अप्यथो नूनं,
दे३-१० अव्ययोनन्तः, ते१ अप्यथो नूनं, द१ अग्रयां नूनं, अ१
आययौ नूनं, म१ मायमा नूनं (→अव्ययो नूनं). -b) दे४
स्वसुतो (→तत्सुतो); ब२ आगमत् (→आगतः); न१ वधार्थ-
मयमागत (?). -c) ब१ सर्व°, अ१ शर° (→शस्त्र°). -d)
दे१० अ१ ससृजुः (→ससृजुः); दे२ तु (→ते). -e) दे१ मुवें.
मुए. मुब. स तानि चाक्षतो देवो, दे३ तां श्रुत्वाथ ततो देवो,
दे३.१० तांस्तु (दे१० स्तु) स चाक्षतो देवो. -f) न१ बभञ्जा-
स्त्राणि लीलया.

४३. -a) दे४ अ२ तथा, दे६ **, न१ द१ अ१ म१ ततो
(→तदा); दे३-१० मुवें. मुए. हिरण्यकशिपोः पुत्राश्. -b)
दे३ पुष्पितौ°, द१ अ१ म१ त्वमितौ° (→प्रथितौ°). -c) मुवें.
मुए. मुब. पुत्रं (→पुत्रा); अ२ °भूता (→°भूतं); दे२ पुत्रा
नारायणसुतं, ते१ पुत्राश्च यशसोद्भूताः. -d) का१ ब१.३ दे२.४-
६.९ ते१ न१ निस्वनाः (न१ °नं, दे६ °नः) (→निःस्वनाः). -e) का१
दे१.५.६.१० ते१ द१ अ१ प्रह्लादश् (→प्रह्लादश्); दे१.५. न१ ते१
द१ अ१ म१ °प्यह्लादः (→°प्यह्लादः); दे३-१० मुवें. मुए. मुब.
प्रह्ला (दे१० °ह्ला) दश्चानुह्ला (दे१० °ह्ला) दश्च, अ२ प्रह्लादश्च.
प्यनुस्तातः -f) दे४ ह्लादम् (→ह्लादः); दे५.१० न१ द१ अ१.२
म१ स (दे५ न१ अ२ स) ह्लादो ह्लाद एव च (न१ ये).

४४. दे१०. ०; ब२ द१. cd ०. -a) का१ दे१.५ ते१
द१ प्रह्लादः (→प्रह्लादः); ब१ प्राहणोद्, दे१ अ१ प्राहिणोद्

तानि तं पुरुषं प्राप्य चत्वार्यस्त्राणि वैष्णवम् ।
न शेकुर्बाधितुं विष्णुं वासुदेवं यथा तथा ॥४५
अथासौ चतुरः पुत्रान् महाबाहुर्महाबलः ।
प्रगृह्य पादेषु करैः संचिक्षेप ननाद च ॥४६
विमुक्तेष्वथ पुत्रेषु हिरण्यकशिपुः स्वयम् ।
पादेन ताडयामास वेगेनोरसि तं बली ॥४७
स तेन पीडितोऽत्यर्थं गरुडेन तथाऽऽशुगः ।
अदृश्यः प्रययौ तूर्णं यत्र नारायणः प्रभुः ।
गत्वा विज्ञापयामास प्रवृत्तमखिलं तथा ॥४८

वे. १.१६.५३

(→प्राहिणोद्); का१ ब१ दे५ न१ ब्रह्मम्, ते१ रौद्रम्, द१ बाणम्,
अ१ त्वाष्ट्रम् (→ब्राह्मम्). -b) दे५.६ न१ ते१ °नुह्लादोय, द१ अ१
म१ °नुह्लादश्च, अ२ °नुह्लादस्तु (→°नुह्लादोय). -c) दे५ न१
अ१ म१ स (दे५ न१ स) ह्लाद° (→संह्लाद°); दे३.९ [अ]थ (→
[अ]पि); न१ वायव्यं (→कौमारं). -d) दे१ अस्त्रं (?), दे३.९
वाल्मेयं (→आग्नेयं); दे५ अ१.२ न१ म१ ह्लाद (→ह्लादः); दे३
वा (→च); का१ आग्नेय (?) ह्लादमेव च (?).

४५. द१. ab ०. -a) का१ ब२.३ दे५ एतानि, दे३.६
तानि तत् (→तानि तं); दे६ पुरुषा (→पुरुषं). -b) दे३
चत्वार्य° (?), दे४ चत्वार्य° (→चत्वार्य°); दे३ वैष्णवी, न१ वै
तदा (→वैष्णवं). -c) का१ दे४ सेकुर (→शेकुर); दे१.८.९
मुवें. मुए. मुब. चालितुं, दे१० चतुली (?), न१ चलितुं
(→बाधितुं). -d) अ२ वामदेवं (→वासुदेवं); दे१ यथाबलात्,
दे३.९ मुवें. मुए. मुब. यथातथम्, दे१० यथा तव (→यथा
तथा).

४६. -b) दे१ °बलात्, द१ अ१ म१ °बलान्, अ२ °बलाः
(→°बलः). -c) दे१ संगृह्य (→प्रगृह्य); का१ सुरा, दे२ नलैः
(→करैः); दे४ प्रगृह्य पादमेकैकं. -d) दे१.२.८-१० म१ मुवें.
मुए. मुब. चिक्षेप च, अ१ संचिक्षे स, अ२ संचिक्षे[स] (→संचिक्षेप).

४७. दे३.६. ४७-५५ ० (द. सं.). -a) अ२ °ष्वपि
(→°ष्वथ). -c) दे५ नादयामास (→ताडयामास).

४८. दे३.६. ०. -a) द१ अ१.२ म१ ताडितो°
(→पीडितो°). -b) ते१ गरुडोय, म१ गरुडश्च (→गरुडेन);
दे१ सह पुनः, दे२ महोरगः, दे४ तथा खगः, दे३-१० मुवें. मुए.
मुब. सहाशुगः, न१ सहाशुगं, द१ तथा शुभः, अ२ तथाशु यः,
म१ यथाशुगः (→तथाशुगः). -c) का१ ब१ अदृश्यं
(→अदृश्यः); दे१ तूर्णं (→तूर्णं). -f) का ब१.२ दे१.५.८-१०
न१ अ२ मुवें. मुए. मुब. तदा (→तथा).

वै.१.१६.५४

संचिन्त्य मनसा देवः सर्वज्ञानमयोऽमलः ।
नरस्यार्धतनुं कृत्वा सिंहस्यार्धतनुं तथा ॥४९॥
नृसिंहवपुर्व्यक्तो हिरण्यकशिपोः पुरे ।
आविर्बभूव सहसा मोहयन् दैत्यपुंगवान् ॥५०॥
दंष्ट्राकरालो योगात्मा युगान्तदहनोपमः ।
समारुह्यात्मनः शक्तिं सर्वसंहारकारिकाम् ।
भाति नारायणोऽनन्तो यथा मध्यंदिने रविः ॥५१॥
दृष्ट्वा नृसिंहवपुषं प्रह्लादं ज्येष्ठपुत्रकम् ।
वधाय प्रेरयामास नरसिंहस्य सोऽसुरः ॥५२॥
इमं नृसिंहवपुषं पूर्वस्माद् बहुशक्तिकम् ।

४९. दे३.६. ०. -a) द१ ग्रा.२ म१ [अ] चिन्त्यः (→देवः).
-b) ब३ म१ °मयोहरिः, द४ °मयोमलं, न१ °मनोमयः, +
°मनोमलः (→°मयोऽमलः). -c) दे२ ग्रा२ °स्यार्धं (→°स्यार्धं-)
दे२ तनुः (→-तनुं). -d) का१ ब२.३ दे१.५ न१ तदा, दे२ ततः
(→तथा).

५०. दे३.६. ०. -a) दे१ नृसिंहं (→नृसिंह-); दे२
°तनुं (→°वपुं); ब२.३ न१ °रव्यग्रो (→°रव्यक्तो). -b)
ब१ गृहे, दे४ द१ ग्रा.२ पुरः, दे५ पुरं (→पुरे). -ab) म१
हिरण्यकशिपुं हन्तुं नारसिंहवपुस्तदा. -d) न१ मोक्षयन्
(→मोहयन्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °दानवान् (→°पुंग-
वान्); दे२ मोहयन्निव दानवान्.

५१. दे३.६. ०. -a) दे४ द१ ग्रा.२ म१ दुर्धर्षो
(→योगात्मा). -d) ब२ °कारणं, दे१ °कारणात्, दे२ ग्रा२
°कारिणीं, द१ °कारकाम्, ग्रा१ °कारकं (→°कारिकाम्). -f)
न१ रविं (→रविः).

५२. दे३.६. ०; दे४. ५२c-५३b ०; दे८-१०. ५२b-
५३a. ० (इ. सं.) -a) ग्रा२ दंष्ट्रा (→दृष्ट्वा); ब२.३ दे५ तेसिंहं
(→नृसिंहं); का१ दृष्ट्वा ते सिंहपुरुषं, ब१ दे२.८-१० मुर्वे.
मुए. मुब. दृष्ट्वा नृसिंहं (दे१० ह) पुरुषं, दे१ नृसिंहं वपुषं
दृष्ट्वा, ते१ द१ ग्रा.२ दृष्ट्वा नृसिंहं वपुषं. -c) ब१ धारया(?),
ते१ विधाय (→वधाय); का१ ब१.२ दे५ द१ ग्रा.२ म१ प्रेषया°
(→प्रेष्या°); ब१ दे५ ते१ ग्रा१ नारसिंहस्य, दे१ नृसिंहस्य च
(→नरसिंहस्य).

५३. दे३.६. ०; दे४. ab ०; ८-१०. a ०. -a)
ब३ इदं, दे१ दृष्ट्वा, दे५ द१ इयं (→इमं); ब३ दे१.२ मुर्वे. मुए.
मुब. नृसिंहं (ब३ ह) पुरुषं, ग्रा२ नृसिंहं वपुषं (→नृसिंहवपुषं).
-b) ब१ पूर्वङ्कुरुन्, ब२ पूर्वस्माद्वरः, ब३ पूर्वस्मात्तरः, दे२
पूर्वस्मादुग्रः, दे८.१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. पूर्वस्मा-

सहैव त्वनुजैः सर्वैर्नाशयाशु मयेरितः ॥५३॥
तत्संनियोगादसुरः प्रह्लादो विष्णुमव्ययम् ।
युयुधे सर्वयत्नेन नरसिंहेन निर्जितः ॥५४॥
ततः संचोदितो दैत्यो हिरण्याक्षस्तदानुजः ।
ध्यात्वा पशुपतेरस्त्रं ससर्ज च ननाद च ॥५५॥
तस्य देवादिदेवस्य विष्णोरभिततेजसः ।
न हानिमकरोदस्त्रं यथा देवस्य शूलिनः ॥५६॥
दृष्ट्वा पराहृतं त्वस्त्रं प्रह्लादो भाग्यगौरवात् ।
मेने सर्वात्मकं देवं वासुदेवं सनातनम् ॥५७॥

दून-, ते१ पूर्वस्मादुग्रः, द१ पूर्वस्मान्मम, ग्रा१ प्रह्लाद-
भुज, +पूर्वे स्वाजन, ग्रा२ पूर्वस्मन्दून- (→पूर्वस्माद्वह-); द१
शक्तिकः (→-शक्तिकः); म१ पुरुषं पुरुषर्षभम्. -c) म१ सह त्वम्
(→सहैव); दे१.२ द१ तनुजैः, दे५ दनुजैः, दे८-१० मुर्वे. मुए.
मुब. तेऽनुजैः, म१ अनुजैः (→त्वनुजैः). -d) का१ नाशयाशु,
दे१ नाशायस (?) (→नाशयाशु); ते१ मयेरितम्, द१ ग्रा१
रथेरितः, ग्रा२ वधेरितः, म१ रथेस्थितः (→मयेरितः).

५४. दे३.६. ०. -a) दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स
तन्नियोगाद् (→तत्संनियोगाद्); म१ तन्नियोगादसुरजः. -b) का१
दे१.४.५.१० द१ प्रह्लादो (→प्रह्लादो). -c) दे२ युयुधे (ध ?)
(→युयुधे). -d) दे१ यत्नतः, दे१० निर्जितः (?), ग्रा२ निर्जितम्
(→निर्जितः); दे४ नृसिंहेन विवर्जितः.

५५. दे३.६. ०; दे१०. ५५d-५६c ०; म१. d ०.
-a) दे२ स चोदितो, दे८-१० मुर्वे. मुए. संमोहितो, ते१ स चोदिते,
द१ ग्रा१ म१ स बाधितो, ग्रा२ संबोधितो (→संचोदितो); ते१ दैत्यैर्
(→दैत्यो); का१ ततः संचोदितो तेन. -b) का१ हिरण्याक्षस्य,
(→दैत्यो); का१ ततः संचोदितो तेन. -b) का१ हिरण्याक्षस्य,
(→हिरण्याक्षस्य); ब१ दे४ द१ ग्रा२ म१
दे२ हिरण्याक्षस्य (→हिरण्याक्षस्य); ब१ दे४ द१ ग्रा२ म१
तथानुजः, ग्रा१ सहानुजः (→तदानुजः); ते१ हिरण्याक्षानुजात्मजः.
-c) द१ ग्रा१ म१ धृत्वा (→ध्यात्वा); न१ ध्यात्वा पाशुपतं
स्त्रं. -d) दे१ स दानवः (→ननाद च).

५६. दे१०. abc ०. -a) दे४ तस्या (?) (→तस्य);
दे१.२.८-९ मुर्वे. मुए. मुब. देवा (दे१ °वो) धि° (→देवादि°).
-c) दे६ अक्षो (→अस्त्रं). -d) मुर्वे. मुब. तथा (→यथा).

५७. म१. a ०. -a) दे४ द१ ग्रा.२ °वरं (→°हंतं);
दे१-३.६ शस्त्रं, दे४ द१ ग्रा.२ तत्त्वं (→त्वस्त्रं). -b) का१
दे१.४.१० ते१ द१ प्रह्लादो (→प्रह्लादो); ग्रा१ वाक्य° (→भाग्य°).
-c) दे८ नेमै (→मेने); ते१ सर्वात्मना (→सर्वात्मकं). -d)
ब१ वासुदेवः, दे४ सर्वात्मानं (→वासुदेवं).

संत्यज्य सर्वशस्त्राणि सत्त्वयुक्तेन चेतसा ।
 ननाम शिरसा देवं योगिनां हृदयेऽथम् ॥५८
 स्तुत्वा नारायणैः स्तोत्रैः ऋग्यजुःसामसंभवं ।
 निवार्य पितरं भ्रातृन् हिरण्याक्षं तदाऽब्रवीत् ॥५९
 अयं नारायणोऽनन्तः शाश्वतो भगवानजः ।
 पुराणपुरुषो देवो महायोगी जगन्मयः ॥६०
 अयं धाता विधाता च स्वयंज्योतिरिज्जनः ।
 प्रधानपुरुषस्तत्त्वं मूलप्रकृतिरव्ययः ॥६१
 ईश्वरः सर्वभूतानामन्तर्यामी गुणातिगः ।
 गच्छध्वमेनं शरणं विष्णुमव्यक्तमव्ययम् ॥६२
 एवमुक्ते सुदुर्बुद्धिहिरण्यकशिपुः स्वयम् ।

प्रोवाच पुत्रमत्यर्थं मोहितो विष्णुमायया ॥६३
 अयं सर्वात्मना बध्यो नृसिंहोऽल्पपराक्रमः ।
 समागतोऽस्मद्भवनमिदानीं कालचोदितः ॥६४
 विहस्य पितरं पुत्रो वचः प्राह महामतिः ।
 मा निन्दस्वैनमीशानं भूतानामेकमव्ययम् ॥६५
 कथं देवो महादेवः शाश्वतः कालवर्जितः ।
 कालेन हन्यते विष्णुः कालात्मा कालरूपधृक् ॥६६
 ततः सुवर्णकशिपुर्दुरात्मा विधिचोदितः ।
 निवारितोऽपि पुत्रेण युयोध हरिमव्ययम् ॥६७
 संरक्तनयनोऽनन्तो हिरण्यनयनाग्रजम् ।
 नखैर्विदारयामास प्रह्लादस्यैव पश्यतः ॥६८

अ. १. १६. ७४

५८. -a) का१ ०शास्त्राणि, +०शास्त्राणि (→०शास्त्राणि).
 -b) दे२ व१ ०मुक्तेन (→०युक्तेन); दे४ ग१.२ तेजसा
 (→चेतसा). -c) का१ दे६.१० नमामि (→ननाम). -d) दे१०
 हृदयादयं, व१ ग१ म१ हृदयंगमम् (→हृदयेऽथम्).

५९. -a) दे५ कृत्वा (→स्तुत्वा); का१ ब३.५.६ ते१
 म१ मुर्वे. मुए. मुब. नारायणं, व१ नारायणो, दे४ ग२ नारायण-
 (→नारायणैः). -c) दे८-१० पितरो (→पितरं). -d) दे२
 हिरण्याक्षं (→हिरण्याक्ष); दे४ ग१ म१ तथा, ग२ अथो
 (→तदा).

६०. -b) दे९ शास्त्रतो (→शाश्वतो); दे४.१० ०नुजः
 (→०नजः). -c) व३ दे३.४.६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. पुराणः, ग२
 पुराणं (→पुराण-). -d) ग२ महर्षयः (→जगन्मयः).

६१. -a) व३ स्वयं ज्ञाता, दे२ एष धाता (→अयं
 धाता). -b) दे४ स्वयंज्योतिर (→स्वयंज्योतिर्). -c) व१.३
 दे३.६ ते१ म१ प्रधानं पुरुषस्, व२ प्रधानप्रकृतिस्, दे८-१० ग१
 मुर्वे. मुए. मुब. प्रधानं पुरुषं, ग२ प्रधानपुरुषं (→प्रधानपुरुषः).
 -d) का१ दे२ ०रव्ययं, व१.२ दे८-१० ग१ मुर्वे. मुए. मुब.
 ०रव्यया (→०रव्ययः).

६२. -a) का१ व१.३ दे१.३.५.६ ते१ ०भावानाम् (→०भू-
 तानाम्). -b) न१ गुणातिगः, ग२ गुणामतिः (→गुणातिगः).
 -c) का१ व१.३ दे३.५.६ म१ गच्छ त्वं, ते१ गच्छ वै (→गच्छस्व);
 व२ पुरुषं (→शरणं). -d) दे१.२.१० मुब. अच्युतं (→अव्ययम्);
 व२ शरणं विष्णुमच्युतम्.

६३. -a) का१ व२.३ एवमुक्तः स, व१ एवमुक्तेषु,

दे२.५.६ ग२ मुर्वे. मुब. एवमुक्तः सु-, दे३ एवमुक्तेः सु-, दे४
 एवमुक्तिस्तु, ते१ एवमुक्तेन, व१ म१ एवमुक्ते स, (→एव-
 मुक्ते सु-).

६४. -a) दे१ सर्वात्मको देवो, दे१० सर्वात्मनो बध्या,
 ग२ सर्वात्मको बध्यो (→सर्वात्मना बध्यो). -b) ग२ नृसिंहो
 ह्यल्पपुरुषः (?). -c) दे९.१० भुवनं (→भवनं); व१ ग१ म१
 समागतोऽस्मान् (व१ ०स्म) भगवान्, व१ समाहितोऽस्मान् भगवान्.
 -d) दे१० इदानीं कलशोदितः (?).

६५. -a) म१ प्राह (→पुत्रो). -b) व१ वाचं
 (→वचः); म१ पुत्रो (→प्राह); म१ ०द्युतिः (→०मतिः).
 -c) दे१० मां (→मा); दे१ मानिन्द देवमीशानं, दे४ व१ ग१
 म१ मा निन्दस्व तमीशानं, ते१ मुनिन्द्रन् वै नमीशानं, ग२
 मारीदस्वेकमीशानं. -d) दे१ ईश्वरम् (→अव्ययम्).

६६. -a) दे१० देवा (→देवो). -c) ग२ स हन्यते तथा
 विष्णुः. -d) व२ कालात्मा कालकालधृक्.

६७. -a) दे१.२ ग२ हिरण्यं (→सुवर्णं). -b) दे८.९
 प्रोवाच, दे१०*** (→दुरात्मा); व१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 कालचोदितः, दे८-१० विधिनोदितः (→विधिचोदितः). -c)
 दे१ निराकृतोऽपि (→निवारितोऽपि). -d) दे४ न१ व१ ग१.२ म१
 मुर्वे. मुए. मुब. युयोधे (ग१ ०वेर्) (→युयोध).

६८. -a) दे१० संरक्तः (?) (→संरक्त-); दे६ ते१
 ०नयनां (→०नयनो). -b) दे३.६ ०नयनाग्रजः, ग१ ०नयनो-
 ग्रजम् (→०नयनाग्रजम्). -d) का१ दे५ प्रह्लादस्य च, व१.३
 दे३ प्रह्लादस्य च, दे१.४.१० व१ प्रह्लादस्यैव, ते१ प्रह्लादस्याथ
 (→प्रह्लादस्यैव).

वे.१.१६.७४

हते हिरण्यकशिपौ हिरण्याक्षो महाबलः ।
 विसृज्य पुत्रं प्रह्लादं कुद्रुवे भयविह्वलः ॥६९॥
 अनुह्लादादयः पुत्रा अन्ये च शतशोऽसुराः ।
 नृसिंहदेहसंभूतैः सिंहैर्नीता यमालयम् ॥७०॥
 ततः संहृत्य तद्रूपं हरिनारायणः प्रभुः ।
 स्वमेव परमं रूपं ययौ नारायणाह्वयम् ॥७१॥
 गते नारायणे दैत्यः प्रह्लादोऽसुरसत्तमः ।
 अभिषेकेण युक्तेन हिरण्याक्षमयोजयत् ॥७२॥
 स बाधयामास सुरान् रणे जित्वा मुनीनपि ।
 लब्ध्वाऽन्धकं महापुत्रं तपसाराध्य शंकरम् ॥७३॥

६९. दे०-१०. ०. -a) दे० ०कशिपे (→०कशिपौ).
 -b) दे० हिरण्याख्यो, ग० हिरण्याक्ष- (→हिरण्याक्षो). -c)
 दे० विसृज्य (→विसृज्य); दे० ५ ते० द० प्रह्लादं (→प्रह्लादं).

७०. -a) दे० ५.१० न० द० अनुह्लादा० (→अनुह्लादा०).
 -b) का० व० ३ दे० ३.५.६ न० ते० ह्यन्ये च, ग० २***च (→अन्ये
 च). -c) व० द० १० ०देव० (→०देह०); दे० ५ संभूतेः (→०संभूतैः).
 -d) दे० ३ नातां (?), द० १ नातैर्द (?), ग० २ भूता (→नीता);
 दे० ३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यमक्षयम् (→यमालयं).

७१. व० दे० ३.४.६ न० ते० द० ग० १.२ म०. cd ०. -a)
 दे० प्रहृत्य (→संहृत्य). -b) न० नर-, ग० ययौ (→हरिर);
 व० नारायणो गतः (→नारायणः प्रभुः). -c) व० २.३ रूपं
 परमं (→परमं रूपं). -d) व० २.३ ययौ शाश्वतमव्ययम्,
 द० ययौ नारायणः स्वयम्.

७२. -a) ग० ततो (→गते); ग० म० नारायणो
 (→नारायणे); व० ३ दे० ३.६ दैत्यैः, दे० १.२ देवे, न० दैत्ये
 (→दैत्यैः). -b) का० दे० १.४.५.१० ते० मुब. प्रह्लादो (→
 प्रह्लादो); दे० २ दैत्य०, द० सुर० (?) (→[अ]सुर०). -c) का० व०
 दे० १.४.६.९.१० द० ग० म० अभिषेकेन (→अभिषेकेण). -d) दे० २
 ०ण्याख्यम् (→०ण्याक्षम्); दे० ५.१० अयोजयत्, न० अचोदयत्,
 द० अपूजयत्, ग० अयोजयत् (→अयोजयत्).

७३. -a) दे० बाधयामास (→बाधयामास). -b) का०
 मुनीरपि, मुनीनपि (→मुनीनपि). -c) ते० शब्दवाचकं (?),
 द० म० लब्ध्वाऽन्धकं, ग० लब्ध्वा** (→लब्ध्वाऽन्धकं).

७४. व० cd ०. -a) दे० देवान् जित्वावसेन्द्रादीन्.
 -b) व० ३***च्चा, दे० लब्ध्वाथ, दे० ४.९ लब्ध्वा च, दे० ८ मुर्वे. मुए.

देवाञ्जित्वा सदेवेन्द्रान् बध्वा च धरणीमिमाम् ।
 नीत्वा रसातलं चक्रे वन्दीमिन्दीवरप्रभाम् ॥७४॥
 ततः सन्नहका देवाः परिम्लानमुखश्रियः ।
 गत्वा विज्ञापयामासुर्विष्णवे हरिमन्दिरम् ॥७५॥
 स चिन्तयित्वा विश्वात्मा तद्वधोपायमव्ययः ।
 सर्वदेवमयं शुभ्रं वाराहं वपुरादधे ॥७६॥
 गत्वा हिरण्यनयनं हत्वा तं पुरुषोत्तमः ।
 दंष्ट्रयोद्धारयामास कल्पादौ धरणीमिमाम् ॥७७॥
 त्यक्त्वा वराहसंस्थानं संस्थाप्य च सुरद्विजान् ।
 स्वामेव प्रकृतिं दिव्यां ययौ विष्णुः परं पदम् ॥७८॥

मुब. शुब्ध्वा च, दे० १० कुब्धां च (→बध्वा च). -c) दे० रसातले
 (→रसातलं). -d) का० दे० २.४.५ देवीम् (दे० ५ विम्), व० ३ दे० ३.६
 वन्दिम्, न० वलिम् (→वन्दीम्); दे० ३ ०प्रभः (→०प्रभाम्);
 दे० ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वेदान्वै निष्प्रभास्तथा.

७५. -a) ते० सन्नहका, ग० सहस्रका (→सन्नहका).
 -b) दे० परिभ्रष्टा (→परिम्लान-); दे० ४ मुख, (→दे० ६ मुख)
 (→०मुख-). -c) दे० ४.६.१० विज्ञापयामास (→विज्ञापयामासुर).
 -d) ग० २ वैष्णव*****.

७६. ग० २. b खण्डितम्. -a) दे० सर्वात्मा (→विश्वात्मा).
 -c) व० ३, दे० २ ०वेद० (→०देव०); ग० शुभ्रं (→शुभ्रं). -d)
 न० ग० वाराहं (→वाराहं); व० १.२ दे० १.३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 वाराहश्च (→वाराहं व-); दे० ३.४.६ न० ते० द० ग० १.२ म०
 -[आ]दधे (→[आ]दधे).

७७. -a) दे० १ ०तनयं (→०नयनं). -b) द० पुरुषोत्तमं
 (→पुरुषोत्तमः). -c) व० दे० ४ व० म० दंष्ट्रयोद्धा०, दे० ५
 इन्द्रयोद्धा० (→दंष्ट्रयोद्धा०); का० दे० ४ ते० इव, दे० ५ इतः
 (→इमां); न० कल्पादाविव सर्वधृक्.

७८. -a) व० दे० ६.८-१० ते० द० ग० मुर्वे. मुए. मुब.
 वाराह० (→वाराह०). -b) दे० २ संस्थाप्य चा-, दे० ८ मुर्वे. मुए.
 मुब. संस्थाप्यैव, दे० ९ संस्थाप्यैव, दे० १० संस्था चैव, ग० संप्राप्य
 च (→संस्थाप्य च); व० न० सुरद्विषात् (?), दे० ४ सुरान्
 द्विजाः, दे० ५ तुराहितान् (?), दे० ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सुरद्विषः,
 ते० सुरद्विजान् + सुरद्विजाः, द० द्विजान् सुरान्, ग० १.२ सुरा
 द्विजान् (ग० २ जाः), म० वसुन्धरा (→सुरद्विजान्). -c) दे० १
 प्राकृति (→प्रकृति); दे० ४ दिव्यं (→दिव्यां). -d) म० ययौ
 स परमं पदम्.

तस्मिन् हतेऽमररिपौ प्रह्लादो विष्णुतत्परः ।
 अपालयत् स्वकं राज्यं भावं त्यक्त्वा तदाऽऽसुरम् ॥७९॥
 इयाज विधिवद् देवान् विष्णोरासुराधने रतः ।
 निःसपत्नं तदा राज्यं तस्यासीद् विष्णुवैभवात् ॥८०॥
 ततः कदाचिदसुरो ब्राह्मणं गृहमागतम् ।
 तापसं नार्चयामास देवानां चैव मायया ॥८१॥
 स तेन तापसोऽत्यर्थं मोहितेनावमानितः ।
 शशापासुरराजानं क्रोधसंरक्तलोचनः ॥८२॥
 यत्तद्वलं समाश्रित्य ब्राह्मणानवमन्यसे ।
 सा भक्तिर्वैष्णवी दिव्या विनाशं ते गमिष्यति ॥८३॥
 इत्युक्त्वा प्रययौ तूर्णं प्रह्लादस्य गृहाद् द्विजः ।

मुमोह राज्यसंसक्तः सोऽपि शापबलात् ततः ॥८४॥
 बाधयामास विप्रेन्द्रान् न विवेद जनार्दनम् ।
 पितुर्वधमनुस्मृत्य क्रोधं चक्रे हरिं प्रति ॥८५॥
 तयोः समभवद् युद्धं सुधोरं रोमहर्षणम् ।
 नारायणस्य देवस्य प्रह्लादस्यामरद्विषः ॥८६॥
 कृत्वा तु सुमहद् युद्धं विष्णुना तेन निर्जितः ।
 पूर्वसंस्कारमाहात्म्यात् परस्मिन् पुरुषे हरौ ।
 संजातं तस्य विज्ञानं शरण्यं शरणं ययौ ॥८७॥
 ततः प्रभृति दैत्येन्द्रो ह्यनन्यां भक्तिमुद्वहन् ।
 नारायणे महायोगमवाप पुरुषोत्तमे ॥८८॥

वै. १.१६.६४

७९. -a) दे३ सुररिपौ (→[अ]मररिपौ). -b) दे१.४.१० ते१ द१ प्रह्लादो (→प्रह्लादो); दे३.६ प्रह्लादो विष्णु-
 मव्ययः (दे६ °यं). -c) द१ ग१ स्वयं (→स्वकं). -d) दे१०
 भवं (→भावं); का१ द१ ग१ म१ तथासुरम्, ब२.३ दे३.६
 महासुरम् (→तदाऽऽसुरम्).

८०. -a) दे१.२.८-१०. मुर्वे. मुए. यजते, न१ द१
 ग१ म१ ययाज (→इयाज); दे२ न१ विधिना, ग२ विविधैर्
 (→विधिवद्). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सदा, द१ ग१ म१
 तथा (→तदा). -d) ब१ तदा° (→तस्या°); दे४ °वैभवान् (?)
 (→°वैभवात्).

८१. -a) दे१ तदा (→ततः); दे८ °चिदसुरौ (?),
 म१ °चिदस्थानो (?) (→°चिदसुरो). -b) का१ ब३ दे२.३.१०
 ते१ ब्रह्माणं (→ब्राह्मणं). -c) ब१ नर्चया°, दे२ चार्चया°, ग२
 दर्चया° (?) (→नार्चया°); दे८-१० मुर्वे. मुए. न च
 संभासयामास.

८२. -b) दे५ मोहितो (→मोहिते-); ब१ दे१
 °मानतः (→°मानितः). -c) ब३ शशाप, दे६.८.९ सशा (दे६
 °सा) पा- (→शशापा-); का१ ब१-३ दे१.२.५ न१ ते१ °राजं तं,
 द१ ग१.२ म१ °भावं तं (→°राजानं).

८३. -a) न१ यत्तं, ते१ यस्या (→यत्तद्); म१ बन्धं
 (→बलं); म१ समाहृत्य (→समाश्रित्य). -b) ब१ ब्राह्मणो°
 (→ब्राह्मणा°); दे१.४ ब्रह्मणा (दे१ °ण) नावमन्यसे. -c) दे८
 मुर्वे. मुए. मुब. शक्तिर्, ते१ भक्ति(स्तु) (→भक्तिर्). -d)
 का१ ब१.३ दे३.५.६ न१ विनाशं च (→विनाशं ते); न१ गमिष्यतु
 (→गमिष्यति).

८४. -a) का१ हन्तुं (→तूर्णं). -b) का१ दे१.४.१० ते१
 प्रह्लादस्य (→प्रह्लादस्य); का१ द१ महाद्विजः, ग२ द्विजोत्तमः
 (→गृहाद्द्विजः). -c) ब१ (अ)मुमोह, दे१० स्वमोह (?),
 द१ मुमोद (→मुमोह); ब३ राज्यं, दे४ राज-., न१ राजा
 (→राज्य-); दे१.५ °संत्यक्तस्, ग२ °संतप्तस् (→°संसक्तः). -d)
 दे१० तमः (?) (→ततः).

८५. -a) ग२ साध° (→बाध°); ग१ विप्रेन्द्र, ग२
 विप्रेन्द्रं (→विप्रेन्द्रान्). -b) न१ अपि वेदं, द१ न विभेद,
 ग२ न वै वेदं, म१ शापि देवं (→न विवेद). -d) दे३ क्रोधश्
 (→क्रोधं).

८६. -b) दे३.६ सुमहल् (→सुधोरं); ब२ नाम, दे२.३.६
 लोम- (→रोम-). -d) दे१.४.१० ते१ द१ प्रह्लादस्या°
 (→प्रह्लादस्या°); ब२ प्रह्लादस्य सुरद्विषः, ग२ प्रह्लादामर-
 विद्विषः.

८७. -a) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. स (→तु); दे४
 समहद्, न१ स चिरं (→सुमहद्); दे१ कृतयो समभवद् युद्धं, दे१०
 कृत्वा समभवद् युद्धं. -b) न१ सहसा (→विष्णुना); दे१० द१
 वर्जितः (→निर्जितः). -d) दे१.४ न१ द१ ग१ पुरुषो, दे५
 पुरुषैः (→पुरुषे); दे४ परौ (?) (→हरौ). -f) दे२ ययौ स
 शरणं हरिम्.

८८. -a) दे५ ह्यमन्यां, म१ ह्यादरात् (→ह्यनन्यां).
 -c) दे४.१० नारायण-., ते१ नारायणो (→नारायणे); ग२ योगी
 (→योगम्).

हिरण्यकशिपोः पुत्रे योगसंसक्तचेतसि ।
 अवाप तन्महद् राज्यमन्धकोऽसुरपुंगवः ॥८९॥
 हिरण्यनेत्रतनयः शम्भोर्देहसमुद्भवः ।
 मन्दरस्थामुमां देवीं चकमे पर्वतात्मजाम् ॥९०॥
 पुरा दारुवने पुण्ये मुनयो गृहमेधिनः ।
 ईश्वराराधनार्थाय तपश्चेरुः सहस्रशः ॥९१॥
 ततः कदाचिन्महती कालयोगेन दुस्तरा ।
 अनावृष्टिरतीवोग्रा ह्यासीद् भूतविनाशिनी ॥९२॥
 समेत्य सर्वे मुनयो गौतमं तपसां निधिम् ।
 अयाचन्त क्षुधाविष्टा आहारं प्राणधारणम् ॥९३॥
 स तेभ्यः प्रददावन्नं मृष्टं बहुतरं बुधः ।

८९. -a) दे१ पुत्रो (→पुत्रे). -b) का१ ब२.३ दे२.५
 °संयुक्त°, दे४ °संशक्त°, ग्र२ °संहर्त° (?) (→°संसक्त°). -c)
 का१ ब२ दे२.५.१० ग्र१ म१ महाराज्यं, ग्र२ महाप्राज्ञा
 (→महद्राज्यं).

दे२. b, c मध्ये अधिकम्—

इति कौर्ममहापुराणे ॥ सूत उवाच.

९०. -a) का१ ब३ दे३.९ न१ °नयनः (→°तनयः);
 द१ ग१ हिरण्यनयनश्शम्भोर, ग्र२ हिरण्यतनयं शम्भोर, म१
 हिरण्याक्षमुतश्शम्भोर. -b) ते१ शम्भोर्नैव°, द१ ग१.२ म१
 नेत्रद्वय° (→शम्भोर्देह°). -c) ते१ महादेवीं, ग्र२ मुदादेवीं,
 (→उमां देवीं); न१ मन्दरं तामुमादेवीं. -d) दे१ चकमे,
 ते१ चकमे, + कचमे (→चकमे).

९१. -a) दे२ रम्ये (→पुण्ये). -d) दे१० चक्रे, ते१
 चक्रुः (→चेरुः).

९२. -a) दे१.२ ग्र२ महता (→महती). -b) दे३
 दुस्तराः (→दुस्तरा). -c) दे४-६ अती चोग्रा, ग्र२ अतीव्योग्रा
 (→अतीवोग्रा). -d) ब१ विनाशिनी (→विनाशिनी).

९३. -a) दे१.४.६ ते१ द१ ग१ म१ सर्व- (→सर्वे). -b)
 दे५ निधिः (→निधि). -c) का१ ग्र२ म१ अयाचत, ब१ अया-
 चष्ट, दे१ अयाचस्ते (→अयाचन्त). -d) का१ ब१-३ दे२.५
 न१ ते१ ह्याहारं, दे१ ह्यहारं, दे३.६ ह्याधारं (→आहारं); दे१
 °धारकम् (→°धारणम्).

९४. -a) दे२ स तु तेभ्यः प्रदावन्नं. -b) का१ दे१
 इष्टं, ब२ श्रेष्ठं, दे६ मृष्टं (→मृष्टं); दे६ °विधं, न१ °धरं

सर्वे बुभुजिरे विप्रा निर्विशङ्केन चेतसा ॥९४॥
 गते तु द्वादशे वर्षे कल्पान्त इव शंकरी ।
 बभूव वृष्टिर्महती यथापूर्वमभूज्जगत् ॥९५॥
 ततः सर्वे मुनिवराः समामन्त्र्य परस्परम् ।
 महर्षि गौतमं प्रोचुर्गच्छाम इति वेगतः ॥९६॥
 निवारयामास च तान् कञ्चित् कालं यथासुखम् ।
 उषित्वा मद्गृहेऽवश्यं गच्छध्वमिति पण्डिताः ॥९७॥
 ततो मायामयीं सृष्ट्वा कृशां गां सर्व एव ते ।
 समीपं प्रापयामासुर्गौतमस्य महात्मनः ॥९८॥
 सोऽनुवीक्ष्य कृपाविष्टस्तस्याः संरक्षणोत्सुकः ।
 गोष्ठे तां बन्धयामास स्पृष्टमात्रा ममार सा ॥९९॥

(→°तरं); द१ ग१.२ म१ बुधाः (→बुधः); ग्र२ ***** बुधाः.
 -c) दे१ सर्वेषु भुज रे विप्र (?). -d) द१ ग्र२ तेजसा
 (→चेतसा).

९५. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु). -b)
 ब२.३ इह (→इव); ब१ दे३.९ द१ ग१ मुर्वे. शङ्करी, न१ शंकरी
 (→शंकरी). -c) व२ म१ बभूव महती वृष्टिर् (म१ °ष्टिस्).
 -d) दे४ द१ ग१.२ म१ तोयपूर्ण, दे९ यया पूर्ण (→यथा पूर्ण);
 दे१० अयं जगत् (→अभूज्जगत्).

९६. -a) न१ द१ ग१.२ म१ तत्र (→ततः). -c) द१
 महर्षि (→महर्षि); का१ ब१.३ दे५ न१ द१ ग१ ब्रूयुर्, ब२
 ब्रह्मन्, दे३.६ प्राहुर, ते१ ब्रूयुः, + ब्रुवन्, म१ गत्वा (→प्रोचुर्).
 -d) ब३ दे१ गच्छतः (→वेगतः).

९७. -a) दे१.२.४ स तान् (→च तान्); दे५ विचार-
 यामास च तान्. -d) दे४ गच्छ त्वमिति पण्डिताः, न१ गन्तव्य-
 मिति पण्डिताः.

९८ श्लोकात् परं ग्र२. अधिकम्—

१४. * इत्युक्त्वा सर्वमुनयो गौतम * महात्मना ।

९८. -a) दे१ दृष्टा, दे५ वध्या (→सृष्ट्वा). -b) का१
 ब१.३ दे१.५ ते१ कृशांगीं (दे५ °गीं), दे३ कृपांगा, दे६ कृपांगा,
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कृष्णां गां (→कृशां गां); ब१ हि (→ते).
 -c) दे१० प्राप्नुया° (→प्रापया°).

९९. -a) द१ सोनुवीक्ष्य, ग्र२ सोनुवेक्ष्य (→सोऽनुवीक्ष्य);
 दे१ °विष्टं, दे४ °दृष्टः (→°विष्टः). -b) म१ तस्मात् (→तस्याः).
 -c) दे१.१० बाधया°, दे२ निबन्धया°, न१ वधया° (→बन्धया°).
 -d) ब३ पृष्ट° (→स्पृष्ट°).

स शोकेनाभिसंतप्तः कार्याकार्यं महामुनिः ।
 न पश्यति स्म सहसा तादृशं मुनयोऽब्रुवन् ॥१००॥
 गोवध्येयं द्विजश्रेष्ठ यावत् तव शरीरगा ।
 तावत् तेऽन्नं न भोक्तव्यं गच्छामो वयमेव हि ॥१०१॥
 तेन ते मुदिताः सन्तो देवदारुवनं शुभम् ।
 जग्मुः पापवशं नीतास्तपश्चर्तुं यथा पुरा ॥१०२॥
 स तेषां मायया जातां गोवध्यां गौतमो मुनिः ।
 केनापि हेतुना ज्ञात्वा शशापातीवकोपनः ॥१०३॥
 भविष्यन्ति त्रयीबाह्या महापातकिभिः समाः ।
 बभूवुस्ते तथा शापाज्जायमानाः पुनः पुनः ॥१०४॥

१००. -a) दे१ शोकेनापि° (→शोकेनाभि°). -b) दे१ कार्यं, दे३ कार्यः (→कार्या-). -c) दे६ न१ पश्यति स्म (→पश्यति स्म). -d) दे१ तान् दृष्ट्वा, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तमृषि, दे१ तां वीक्ष्य (→तादृशं); दे३ तादृशं मुनयो ब्रवीत् (?), ग्र२ तादृशं मुनिरब्रवीत्.

१०१. -a) का१ गोवध्येयं, +गोवधोयं, दे१.३.४ ग्र२ म१ गोवधोयं, दे१ गोवधेयं, ग्र१ गोवधाय (→गोवध्येयं); न१ म१ °श्रेष्ठा (→°श्रेष्ठ). -b) का१ ब१ दे१० शरीरगाः, दे१.२.४.५.९ दे१ शरीरगः, ग्र१.२ शरीरतः, म१ शरीरगं (→शरीरगा). -c) ब१ ते१ दे१ ग्र१.२ म१ तावन्न तेन्नं (→तावत्तेन्नं). -d) दे४ गच्छामोद्य वयं वहिः, दे१ ग्र१.२ गच्छामोद्य वयं वहिः, म१ गच्छामोपि वयं वहिः.

१०२. -a) ब२ दे१.२.८-१० ग्र२ तेन तेनुमताः, दे४ तेन चारुदिताः, दे५ मुब. तेन तेऽनुदिताः, म१ तेन ते दूषिताः, मुर्वे. मुए. तेनातोनुमताः (→तेन ते मुदिताः). -c) का१ दे२.५ शाप° (→पाप°); ब२.३ °वशा (→°वशं); दे८-१० मुर्वे. मुए. नीत्वा (→नीतास्). -d) दे२ तपस्तेपुर (→तपश्चर्तुं).

१०३. -a) का१ दे१ जातो, दे२ जातं, दे६ जाता (→जातां). -b) दे१ गोवधो, दे२ गोवधं (→गोवध्यां). -c) दे१० त्वज्ञा (?) (→ज्ञात्वा). -d) म१ शशापातीत- (→शशापातीव); ब१ दे१.३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °कोपतः (→°कोपनः).

१०४. -a) का१ ब१-३ दे३.५.६ न१ ते१ भविष्यध्वं, दे२ दे१ म१ भविष्यथ (→भविष्यन्ति); ग्र२ विविच्य धात्रीयीबाह्या. -b) म१ °पातकिभस् (→°पातकिभिस्). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. बहुशस् (→बभूवुस्); दे१ ततः, दे२ तदा, ग्र२ यथा (→तथा); न१ शप्ता (→शापाज्). -d) ब१ न१ ग्र२ म१ जायमानः (→जायमानाः).

सर्वे संप्राप्य देवेशं शंकरं विष्णुमव्ययम् ।
 अस्तुवन् लौकिकैः स्तोत्रैरुच्छिष्टा इव सर्वगौ ॥१०५॥
 देवदेवौ महादेवौ भक्तानामातिनाशनौ ।
 कामवृत्त्या महायोगौ पापान्नास्त्रातुसर्हथः ॥१०६॥
 तदा पार्श्वस्थितं विष्णुं संप्रेक्ष्य वृषभध्वजः ।
 किमेतेषां भवेत् कार्यं प्राह पुण्यैषिणामिति ॥१०७॥
 ततः स भगवान् विष्णुः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
 गोपतिं प्राह विप्रेन्द्रानालोक्य प्रणतान् हरिः ॥१०८॥
 न वेदबाह्यो पुरुषे पुण्यलेशोऽपि शंकर ।
 संगच्छते महादेव धर्मो वेदाद् विनिर्बभौ ॥१०९॥

१०५. -a) का१ सर्वेशं (→सर्वे सं-); दे१० देवेषु (→देवेशं). -b) न१ एव च (→अव्ययं). -c) ग्र२ *कृष्ट (?) (→उच्छिष्टा); दे४ सर्वकाः, ते१ सर्वगैः, दे१ ग्र२ सेवकाः, ग्र१ सायकाः, म१ साधकाः (→सर्वगौ).

१०६. -a) दे१.२ ऊचुर्देवो, दे३ देवे देवौ, दे४.१० देव-देवो, ग्र२ देवदेव- (→देवदेवौ); दे४ महादेवो (→महादेवौ); दे१ °नाशकौ, दे४ °नाशनः, म१ °शासनौ (→°नाशनौ). -c) का१ कामवृत्तिर्, ब१ दे२.३.५.६ कालो वृत्तिर्, ब२ कालमूर्त्ति, ब३ कानौ वृत्ति, दे१ कामो वृत्तिर्, दे४ यानो वृत्तिर्, न१ यानोर्वृत्तिर् (?), ते१ दे१ ग्र१ म१ कानो वृत्तिर्, ग्र२ कौलावृत्तिर् (→काम-वृत्त्या); का१ महायोगी, दे४ महायोग (→महायोगौ). -d) का१ पपार्था (?) , दे२ विप्रान् नस्, दे५ पापार्ता, दे१ पापान्नास् (→पापान्नास्); का१ दे५ म१ अर्हथ, दे१ अर्हसि, दे४ अर्हति, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अर्हतः (→अर्हथः).

१०७. म१. d ○. -a) ब१ तथा, दे४ दे१ ग्र१ म१ ततः (→तदा); दे६ °स्थिता(?), न१ °स्थिति(?) (→°स्थितं). -b) दे६ °ध्वजं (→°ध्वजः). -c) दे४ दे१ ग्र२ यत्किं तेषां, (→किमेतेषां); का१ भवत् (→भवेत्); ग्र१ यमस्तेषां भवेत्केन. -d) दे४ प्राप्यं, ग्र१ भण (→प्राह); का१ पुण्यैषिणाम्, दे१ पुण्यैषिणाम्, ग्र१.२ म१ पुण्येषि (म१ °षिणाम् (→पुण्यैषिणाम्); दे२ ग्र२ अपि, दे४ इते(?) (→इति).

१०८. म१. ○. -b) दे३ शरण्यौ(?) (→शरण्यो); दे५ भक्ति° (→भक्त°). -c) ग्र२ गोपतिः (→गोपति); ग्र२ विप्रेशं (→विप्रेन्द्रान्). -d) ग्र२ दातालोक्य(?) (→आलोक्य); दे१० हरिम् (→हरिः).

१०९. -a) न१ दे१ ग्र२ म१ °बाह्य- (→°बाह्ये); दे४ पुरुषो, न१ पुर्वे (→पुरुषे). -b) ब१ पुण्यलेशश्च, दे४ पुण्यलेशोपि, ग्र२ पुण्यलोकोपि (→पुण्यलेशोपि); का१ ब३ दे१०

तथापि भक्तवात्सल्याद् रक्षितव्या महेश्वर ।
 अस्माभिः सर्व एवेमे गन्तारो नरकानपि ॥११०॥
 तस्माद् वै वेदबाह्यानां रक्षणार्थाय पापिनाम् ।
 विमोहनाय शास्त्राणि करिष्यामो वृषध्वज ॥१११॥
 एवं संबोधितो ह्रदो माधवेन मुरारिणा ।
 चकार मोहशास्त्राणि केशवोऽपि शिवेरितः ॥११२॥
 कापालं नाकुलं वामं भैरवं पूर्वपश्चिमम् ।

ग्र1.2 शंकरः (→शंकर). -c) का1 व2.3 दे3.5.6 संगच्छति,
 दे10 संगच्छसे, ग्र2 संगच्छन्ते (→संगच्छते); का1 व3 °देवं
 (→°देव). -d) ग्र2 पुण्यो (→धर्मो); व3 वेदा वि-, दे4
 वेदान्वि-, दे10 वेदावि-, ग्र1.2 वेदार्थ-, म1 वेदादि
 (→वेदाद् वि-); न1 वेदाद् धर्मो हि निर्बभौ.
 ११०. -a) व3 दे1.4-6 भक्ति-, दे9 भक्ता (→भक्त-).
 -b) दे1 रक्षितव्यो, दे10 ईप्सितव्यो (→रक्षितव्या); व1 दे5.6
 द1 महेश्वरः, दे4 महाश्वरान् (→महेश्वर). -c) न1 आवाह्या
 (→अस्माभिः); का1 एवं मे(?); दे1.2.8-10 न1 मुव. मुए.
 मुव. एवैते (→एवेमे). -d) न1 विप्रा वै नात्र संशयः.

१११. दे10. ११०d-१११c ○ (ह. सं). -a) दे8-10
 मुव. मुए. मुव. तस्माद्भि (→तस्माद्भि); दे4 देव° (→वेद°).
 -b) व2 रक्षणाय च, दे3 रञ्जनाय च (→रक्षणार्थाय); व1
 प्राणिनाम् (→पापिनाम्). -c) का1 दे5 न1 विमोहनानि, दे9
 विमोहनायथ(?), ग्र1 विमोहन ना(?), म1 विमोहनानि(?)
 (→विमोहनाय). -d) व1 दे3-6 न1 ते1 द1 ग्र1 म1 करिष्यावो
 (→करिष्यामो); दे1.3.6 ग्र1.2 म1 मुव. मुए. मुव. °ध्वजः,
 दे4 °ध्वजम् (→°ध्वज).

११२. दे10. abc ○. -a) का1 संबोधितो, +
 संभाषितो, दे2 संभाषितो (→संबोधितो). -b) का1 माधवेन
 मुरा°, + माधवेनामुरा°, दे1-3.5.6 ते1 माधवेना (दे5 ते1 °न,
 दे6 °ण) मुरा° (→माधवेन मुरा°). -d) दे1 शिवे रतिः,
 दे10 शिवे रतः (→शिवेरितः); दे4 केशवोऽपि शिवोपि च,
 ग्र2 केशवोपि निवेशितः.

११३. -a) व2.3 दे1 द1 कपालं, दे3.6 सपालं,
 (→कापालं); का1 दे5 लाङ्गलं, व3 नकुलं, दे1 जामलं, दे2
 लाकुचं, + लाङ्गलं, दे8-10 न1 द1 ग्र1 लाकुलं, ते1 लागलं
 म1 लकुटं (→नाकुलं); दे1 (मा)वामं, दे6 वाम-, ते1
 चापि, ग्र1 यामं (→वामं). -b) व1 °पश्चिमे (→°पश्चिमं);
 दे1 भैरवं पार्श्वपश्चिमम्. -ab) दे4 कापालत्वा

पञ्चरात्रं पाशुपतं तथान्यानि सहस्रशः ॥११३॥
 सृष्ट्वा तानूचतुर्देवौ कुर्वाणाः शास्त्रचोदितम् ।
 पतन्तो निरये घोरे बहून् कल्पान् पुनः पुनः ॥११४॥
 जायन्तो मानुषे लोके क्षीणपापचयास्ततः ।
 ईश्वराराधनबलाद् गच्छन्त्वा सुकृतां गतिम् ।
 वर्तन्त्वा मत्प्रसादेन नान्यथा विष्कृतिर्हि वः ॥११५॥
 एवमीश्वरविष्णुभ्यां चोदितास्ते महर्षयः ।
 आदेशं प्रत्यपद्यन्त शिरसाऽसुरविद्विषोः ॥११६॥

*****. -c) दे4 ग्र1.2 पाञ्चरात्रं, दे5 पाञ्चपात्रं,
 दे10 पाञ्चरात्रि (→पाञ्चरात्रं); दे5 पाशुपतं, दे10 पाशुपति
 (→पाशुपतं). -d) दे1 चान्यानि च, दे5 तथान्यानि
 (→तथान्यानि).

११४. -a) का1 दे3.6 देवो (→देवी); दे8-10 मुव.
 मुए. मुव. सृष्ट्वा ता (दे10 °तां?) न्या (मुव. मुए. मुव. °ना)
 ह (दे9 °हः) निर्बदाः. -b) दे4 ग्र2 कुर्वाणौ, न1 कर्वाणाः, द1
 कुर्वाणः (→कुर्वाणाः); द1 ग्र1.2 म1 °बोधितम् (ग्र2 तौ,
 म1 °तः) (→°बोधितम्). -c) का1 दे2.5 पतन्ते, व1 तपन्ते,
 दे3 एतत्ते, द1 ग्र1.2 म1 पतन्ति (→पतन्तो); दे8-10 म1
 मुव. मुए. मुव. नरके (→निरये). -d) दे2 अन्तः, दे5
 कल्पान्, न1 कालान् (→कल्पान्).

११५. दे10. ११५e-११६b ○; ग्र2. ११५ b 'ततः'
 इत्यारभ्य ११७b 'रताः' यावत् ○. -a) का1 व3
 दे1-3.6.10 ते1 जायन्ते, दे4 जयन्ते, दे5 श्रूयते, द1 सञ्जातो,
 ग्र1 सञ्जाते, म1 सञ्जातः, ग्र2 एवन्ते (→जायन्तो). -b)
 का1 व1-3 दे3-6 °पुण्य° (→°पाप°); न1 क्षीणपुण्यरयास्ततः,
 द1 क्षीणपुण्यचयास्तु नः, ग्र1 क्षीणो पुण्यचयोस्तु वः, ग्र2
 क्षेमपुण्यचया **, म1 क्षीणपापचयास्थितः. -c) दे2 °पराः
 (→°बलाद्). -d) दे3.6 सुहृदां (→सुकृतां). -e) का1
 न1 अप्रदानेन, व2.3 ग्र1 म1 अप्रमादेन, दे3 द1 अप्रसादेन,
 दे5 सप्रसादेन (?) (→मत्प्रसादेन); दे4 तत्तद्धर्मप्रमादेन.
 -f) दे1 नान्या निस्कृतिहेतवः, दे4 द1 ग्र1 म1 नान्यथास्ति
 गतिर्हि (दे4 दि) वः.

११६. ग्र2. ○; दे10. ab ○. -b) दे4 द1 ग्र1 म1
 बोधितास्, दे6 चोदितस्, ते1 बोधितास् (?) (→चोदितास्).
 -c) का1 आदेशः, दे1 अदेशं (→आदेशं); दे2 तत्प्रपद्यन्त, दे5
 सत्प्रपद्यन्त, दे6 प्रत्यपद्यन्त, दे10 प्रत्यपद्येत, न1 प्रतिपद्यन्त
 (→प्रत्यपद्यन्त). -d) दे3 खरसा, दे6 सुरसां, दे8-10 मुव.
 मुए. मुव. शिवस्या-, ते1 शिरस्य (→शिरसा-); दे3 स्वर-, दे6

चक्रुस्तेऽन्यानि शास्त्राणि तत्र तत्र रताः पुनः ।
 शिष्यान्ध्यापयामासुर्दर्शयित्वा फलानि तु ॥११७॥
 मोहयन्त इमं लोकमवतीर्य महीतले ।
 चकार शंकरो भिक्षां हितायैषां द्विजैः सह ॥११८॥
 कपालमालाभरणः प्रेतभस्मावगुण्ठितः ।
 विमोहयल्लोकमिमं जटामण्डलमण्डितः ॥११९॥
 निक्षिप्य पार्वतीं देवीं विष्णावमिततेजसि ।
 नियोज्याङ्गभवं रुद्रं भैरवं दुष्टनिग्रहे ॥१२०॥
 दत्त्वा नारायणे देवीं नन्दिनं कुलनन्दिनम् ।
 संस्थाप्य तत्र गणपान् देवानिन्द्रपुरोगमान् ॥१२१॥

प्रस्थितेऽथ महादेवे विष्णुविश्वतनुः स्वयम् ।
 स्त्रीरूपधारी नियतं सेवते स्म महेश्वरीम् ॥१२२॥
 ब्रह्मा हुताशनः शक्रो यमोऽन्ये सुरपुंगवाः ।
 सिधेविर महादेवीं स्त्रीवेशं शोभनं गताः ॥१२३॥
 नन्दीश्वरश्च भगवान् शंभोरत्यन्तवल्लभः ।
 द्वारदेशे गणाध्यक्षो यथापूर्वमतिष्ठत ॥१२४॥
 एतस्मिन्नन्तरे दैत्यो ह्यन्धको नाम दुर्मतिः ।
 आहर्तुकामो गिरिजामाजगामाथ मन्दरम् ॥१२५॥
 संप्राप्त्यन्धकं दृष्ट्वा शंकरः कालभैरवः ।
 न्यवेधयदमेयात्मा कालरूपधरो हरः ॥१२६॥

वै. १.१६.१३३

वर- (→[अ]सुर-); दे१-विद्विषी, दे३.५- विद्विषाः, दे८-१० न१
 मुर्वे. मुए. मुब.-विद्विषः, ते१-विद्विषः, +विद्विषाः (→विद्विषोः)
 ११७. अ२. ab 'चक्रु' 'रताः' यावत् ○. -a) ब३
 शास्त्राणि (→शास्त्राणि). -b) दे४ च ताः (→रताः). -d)
 व२ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च, दे१ नु (→नु).

११८. -a) का१ व२ दे२.३.५ अ२ मोहयन्तं, दे४
 मोहयन्ते (→मोहयन्त); का१ द१ इमां (→इमं); दे१
 मोहयन् सप्तमं लोकं, दे८-१० मोहाय स इमं लोकम्, मुर्वे. मुए.
 मोहापसदनं लोकम्. -b) अ२ महतीर्य महीतलम् (?). -c)
 व१ चकारो (?) (→चकार); दे३ भिक्षां (→भिक्षां). -d)
 म१ हितायेष्ट (→हितायैषां); व१ द्विजाः (?) (→द्विजैः);
 का१ सहा (→सह).

११९. -a) दे४.१० भस्माभिः (→भस्माव); का१
 व२.३ दे५ भस्माभिः (→भस्माव); दे४ कुण्ठिताः, न१ द१
 अ१ म१ कुण्ठितः, ते१ कुण्ठिताः, अ२ कुण्ठनः (→गुण्ठितः); दे१
 शिवः भस्मावकुण्ठितः. -c) दे४ इदं (→इमं). -d) दे१
 जटामुकुटं, दे४ जलामण्डलं (→जटामण्डलं).

१२०. -a) दे२ देवो (→देवीं). -b) व१.३ विष्णो-
 रमितं, दे१० द१ विष्णावमितं, म१ विष्णावेमितं (→विष्णा-
 वमितं); अ२ विष्णो वा कृतवानसि. -c) दे१.४ नियोज्य
 भगवान् रुद्रं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नियोज्य भगवान् रुद्रो,
 द१ अ१.२ म१ नियोज्य (म१ ज्य) भगवान् रुद्रं. -d) का१ व३
 दे१.४.५ ते१ अ१.२ म१ निग्रहं (दे५ हां), द१ निग्रहं
 (→निग्रहे).

१२१. -a) दे१.२ कृत्वा, दे५ दृष्ट्वा, द१ अ१ म१ हित्वा
 (→दत्त्वा); का१ दे१.५ न१ द१ नारायणो, अ२ म१ नारायणं
 (→नारायणे); का१ व३ दे२.८ ते१ देव्यां, व१ मुर्वे. मुए. मुब.
 देव्या, दे३ दिव्यां, दे५ देव्यै, दे८ दिव्यं (→देवीं); दे४ देव्याश्च

रक्षणाथीय. -b) दे९ नन्दिनं, मुर्वे. मुए. मुब. नन्दनं (→
 नन्दिनं); का१ नन्दिनं, दे५ नन्दिनां, मुर्वे. मुए. मुब. नन्दनं
 (→नन्दिनं). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च गणान् (→गणपान्).
 -cd) व३ संस्थाप्य गणपान् देवानिन्द्रगिरिपुरोगमान्.

१२२. -a) दे१.२.८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. च
 (→[अ]थ). -b) दे१ शिवः (→स्वयं); का१ विष्णुविश्व-
 स्वयंतनुः. -c) दे१ ते१ श्रीरूपं, अ२ श्रीवेशं (→स्त्रीरूपं);
 का१ व१-३ दे२.३.५.६ न१ ते१ नियतः, द१ अ१.२ म१ पुरुषः
 (→नियतं). -d) ते१ श्वरम् (→श्वरीम्); अ२ प्रपेदे स
 महेश्वरीम्.

१२३. -a) म१ हुताग्निः (→हुताशनः); का१ दे५ शक्रो
 (→शक्रो); अ२ ब्रह्मभूताशनः शक्रो. -b) दे५ यमो मे, दे१० यमो
 नो, अ२ यमोन्य- (→यमोऽन्ये); दे१० पुङ्गवः (→पुङ्गवाः).
 -c) व१ सिधेविर, दे१० सिधेवरे, ते१ सिधेविर (→सिधेविर);
 मुर्वे मदादेवीं (?) (→महादेवीं). -d) दे४ श्रीवेशं, दे८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. स्त्रीरूपं (→स्त्रीवेशं); दे१ तथा, दे१० गता, ते१
 गता, + गताः, द१ गतां (→गताः).

१२४. -a) दे२ श्वरः स, दे४ श्वरोथ, द१ अ१ म१
 श्वरोपि (→श्वरश्च). -b) दे१ वर्गवः (?), द१ अ१ म१
 वत्सलः (→वल्लभः). -c) अ२ देशो, म१ पूर्वं (→देशे).
 -d) दे१ ध्रुवम् (?), दे२ वत्सम् (?) (→पूर्वम्); व३ अतिष्ठतः,
 दे२ अवस्थितः, दे५ अतिवृत्त (?), अ१ अतिष्ठित (→अतिष्ठत).

१२५. -b) दे१ अन्धको (→ह्यन्धको). -c) व३
 समाजगामाथ, अ२ जगामाथ च (→आजगामाथ). -d) का१
 व१-३ दे१.२.४.१० द१ अ२ म१ मन्दिरम् (→मन्दरं). -cd) दे२
 आहर्तु गिरिजां देवीमयया (?) हरिमन्दिरम्.

१२६. -b) अ२ भैरवं (→भैरवः). -c) दे१ निषे
 (→न्येषे); दे४ ताडयामास वेगेन. -d) व१ रूपो (→रूपः).

वै.१.१६.१३३

तयोः समभवद् युद्धं सुघोरं रोमहर्षणम् ।
 शूलेनोरसि तं दैत्यमाजघान वृषध्वजः ॥१२७॥
 ततः सहस्रशो दैत्यः ससर्जान्धकसंज्ञितान् ।
 नन्दिवेषादयो दैत्यैरन्धकैरभिनिजिताः ॥१२८॥
 घण्टाकर्णो मेघनादश्चण्डेशश्चण्डतापनः ।
 विनायको मेघवाहः सोमनन्दी च वैद्युतः ॥१२९॥
 सर्वेऽन्धकं दैत्यवरं संप्राप्यातिबलान्विताः ।
 युयुधुः शूलशक्त्यष्टगिरिकूटपरश्वधैः ॥१३०॥
 भ्रामयित्वाऽथ हस्ताभ्यां गृहीतचरणद्वयाः ।

१२७. -b) ब३ दे२.३ ते१ लोम° (→रोम°); दे५ सुघोरं लोमहर्षणम्. -c) द१ ग१.२ म१ दैत्यं तं (→तं दैत्यं). -d) दे५ आजगाम (→आजघान); दे६ °ध्वज (→°ध्वजः).

१२८. -a) ब१ दे८-१० मुर्वे मुए. दैत्याः, दे१.५ द१ ग१.२ म१ दैत्यान् (→दैत्यः). -b) ब३ °सन्मितान् (→°संज्ञितान्); दे८-१० मुर्वे. मुए. सहस्रान्धकसंज्ञितान्. -c) का१ नन्दिकेशादयो, ब१ ते१ नन्दिवेषादयो, ब२ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नन्दीश्वरादयो, ब३ दे३.६ द१ ग१.२ म१ नन्दि (दे३.६ °न्दी) सेनादयो, दे२ नन्दीशाद्याश्च तैर्, दे४ नन्दी सेनाययौ (→नन्दिवेषादयो). -d) दे१ अभिनिजिताः, दे२ अभिनिजिताः दे४ अपि निजिता, द१ ग१ म१ अतिनिजिताः, ग२ अभिनिजिताः (→अभिनिजिताः).

१२९. ग१. ०. -a) दे४ द१ पूर्णं, ग२ पूर्ण (→घण्टा-°); दे१ °कर्णे (→°कर्णो). -b) का१ चण्डीशश्च, दे५ चण्डिशः, द१ म१ खण्डिशः (→चण्डेशश्च); ब१ ते१ चन्द्रता°, द१ म१ खण्डता° (→चण्डता°); दे१ चण्डतापनचण्डतः, ग२*** खर्णवादनः. -c) का१ दे५ °वाहुः, दे२ ते१ °नादः, न१ °वहः (→°वाहुः). -d) दे६ सोमं (→सोम-); का१ ब१-३ दे३.५ ६ ते१ विनायपतिः, दे१ च वैद्युतः, दे२ च विद्युतः, दे४*भद्युतिः, दे१० च वैद्युतः, न१ च विद्युतिः, द१ ग२ म१ च विद्युतिः (→च वैद्युतः).

१३०. ग१. ab ०. -a) दे३ सर्वेन्धकदेववरं, दे६ सर्वेन्धक****. -b) दे२ संप्राप्याथ, दे३ संप्राप्याभि- (→संप्राप्याति-); का१ दे५ °न्वितं, ग२ °न्वितः (→°न्विताः). -c) दे१ °शक्त्याष्टि-, दे२ °शक्तिष्टि-, दे४ द१ °शक्त्याष्टि-, दे५ °शक्त्याष्टि-, दे१० °शक्त्याष्टि-, ग२ °शक्त्याष्टि- (→°शक्त्याष्टि-). -d) का१ ब३ दे१ परस्व° (→परस्व°); ग२ गिरि****.

दैत्येन्द्रेणातिबलिना क्षिप्तास्ते शतयोजनम् ॥१३१॥
 ततोऽन्धकनिमृष्टास्ते शतशोऽथ सहस्रशः ।
 कालसूर्यप्रतीकाशा भैरवं त्वभिदुद्रुवुः ॥१३२॥
 हा हेति शब्दः सुमहान् बभूवातिभयंकरः ।
 युयोध भैरवो रुद्रः शूलमादाय भीषणम् ॥१३३॥
 दृष्ट्वाऽन्धकानां सुबलं दुर्जयं तजितो हरः ।
 जगाम शरणं देवं वासुदेवमजं विभुम् ॥१३४॥
 सोऽसृजद् भगवान् विष्णुर्देवीनां शतमुत्तमम् ।
 देवीपार्श्वस्थितो देवो विनाशायामरद्विषाम् ॥१३५॥

१३१. -a) दे१.२.६ स हस्ता (दे२ °स्त्रा)भ्यां, दे८-९ सुहस्ताभ्यां, मुर्वे. मुए. मुब. तु हस्ताभ्यां (→[अ]थ हस्ताभ्यां). -b) दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गृहीत्वा, दे३ गृहीव (→गृहीत-); का१ दे२ ग२-द्वयं, दे१.८-द्वयोः, दे४.९.१० मुए. मुब. -द्वये, ग१-युधाः, मुर्वे. -द्वय (→-द्वयोः). -c) का१ दे३.६ दैत्येन्द्रे (दे६ °दे?) नाभि (का१ °ति) (→दैत्येन्द्रेणाति°). -d) दे३.६ क्षिप्तास्ते (→क्षिप्तास्ते); का१ दे३ शतशो (दे३ °यो) जलं, ब३ दे४.६ शतशो(दे४ °सो) जनं (दे६ °णाः?) (→शतयोजनम्).

१३२. -a) दे५ °निशब्दास् (→°निमृष्टास्); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ये (→ते). -c) दे२ °रूप- (→°सूर्य-); दे२-काशं, दे२-काशो, दे४ द१ ग२ म१-काशैः, ग१-कारैः (→काशा). -d) दे४ द१ ग१ म१ भैरवस् (→भैरवं); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चाभि°, दे४ म१ अभि°, ग१ त्वति° (→त्वभि°).

१३३. -a) दे८-१० जहीति (→हा हेति); न१ दानः (?) (→शब्दः); ब१ स महान् (→सुमहान्). -b) दे३ °कराः (→°करः). -c) ग२ अयोध(ध?), मुर्वे. मुए. मुब. युयोधे (→युयोध); दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवः (→रुद्रः). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भैरवम् (→भीषणम्).

१३४. ग२. d ०. -a) द१ दृष्ट्वाऽन्धकानां मे (→दृष्ट्वाऽन्धकानां); का१ दे८-१० सबलं, ब२.३ दे१ स्वबलं (→सुबलं). -b) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. निजितो (न१ °तं), दे४ तजितुं, द१ तजिता, ग१ भीषणं, ग२ म१ भैरवो (→तजितो); न१ स्वयं (→हरः). -c) दे१ जगाम देवं शरणम्.

१३५. -b) न१ °मुत्तमा (→°मुत्तमम्). -d) न१ °द्विषं (→°द्विषां); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विनाशाय सुरद्विषाम्, ग२ नाशायामास विद्विषाम्.

तदाऽन्धकसहस्रं तु देवीभिर्यमसादनम् ।
 नीतं केशवमाहात्म्यात्लीलयैव रणाजिरे ॥१३६
 दृष्ट्वा पराहतं सैन्यमन्धकोऽपि महासुरः ।
 पराङ्मुखो रणात् तस्मात् पलायत महाजवः ॥१३७
 ततः क्रीडां महादेवः कृत्वा द्वादशवार्षिकीम् ।
 हिताय लोके भक्तानामाजगामाथ मन्दरम् ॥१३८
 संप्राप्तमीश्वरं ज्ञात्वा सर्व एव गणेश्वराः ।
 समागम्योपतस्थुस्तं भानुमन्तमिव द्विजाः ॥१३९
 प्रविश्य भवनं पुण्यमयुक्तानां दुरासदम् ।
 ददर्श नन्दितं देवं भैरवं केशवं शिवः ॥१४०

१३६. -a) दे४ द१ ग्रा.२ तथा (→तदा); व१.३ दे२.३.५.६ ते१ ग्रा तद्, दे४ द१ तं (→तु). -b) दे३.६ देवीनि (दे३ °ति)यम°, म१ देशभिर्यम° (→देवीभिर्यम°); दे१० देवीनियमसाधनम्. -c) दे६ माहात्म्य(?), ते१ माहात्म्यं (→माहात्म्यात्).

१३७. -a) दे१ दैत्यं, दे६ सेव्यं (→सैन्यं). -b) द१ ह्यन्धको (→अन्धको). -c) म१ ज्योतिर्मुखो (→पराङ्मुखो). -d) दे१ पद्यत(?) (→पलायत); व१ दे६ महाजवः, दे३ महाजवं, ते१ महाजवः, + महाजवं, द१ महासुराः (?). (→महाजवः).

१३८. -a) व२ क्रीडा(→क्रीडां); दे१ महावेशां (→महा-देवः). -b) व१ दे१ °वार्षिकी (→°वार्षिकीम्). -c) का१ व२.३ दे५ ग्रा२ लोकभक्तानां, दे३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भक्तलोकानाम् (→लोके भक्तानां). -d) का१ व३ दे३.६ जगाम स च, व१ ते१ जगाम च स, व२ स जगाम च, दे४ न१ आजगाम च, म१ आजगामानु- (→आजगामाथ); व२.३ दे१.१० न१ द१ ग्रा२ म१ मन्दरम् (→मन्दरम्).

१३९. -b) दे२ तदा सर्वे (→सर्व एव); ग्रा२ म१ गुणेश्वराः (ग्रा२ °रः) (→गणेश्वराः). -c) व१ दे१.२.४ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ समागत्यो° (→समागम्यो°); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °पतिष्ठन्त (→°पतस्थुस्तं).

१४०. दे३. d ○. -a) व२ प्रविशन्, व३ प्रणम्य (→प्रविश्य); दे४ च वनं, दे९.१० भुवनं (→भवनं). -b) दे१.२ अभक्तानां, दे४ अशुद्धानां (→अयुक्तानां); दे३ दुरासदां (→दुरासदं). -c) दे१० तं देवदेवं, ग्रा२ म१ नन्दितं देवो (→नन्दितं देवं). -d) का१ व२.३ दे३.५.६ हरः (दे३.६ °रः), व१ दे१.४ ते१ शिवं, न१ द१ ग्रा१ म१ शिवां (द१ °वा) (→शिवः); ग्रा२ भैरवं प्राहमवृणं (?).

प्रणामप्रवणं देवं सोऽनुगृह्याथ नन्दितम् ।
 आघ्राय मूर्द्धनीशानः केशवं परिष्वजे ॥१४१
 दृष्ट्वा देवी महादेवं प्रीतिविस्फारितेक्षणा ।
 ननाम शिरसा तस्य पादयोरीश्वरस्य सा ॥१४२
 निवेद्य विजयं तस्मै शंकरायथ शंकरी ।
 भैरवो विष्णुमाहात्म्यं प्रणतः पार्श्वगोऽवदत् ॥१४३
 श्रुत्वा तद्विजयं शंभुविक्रमं केशवस्य च ।
 समास्ते भगवानीशो देव्या सह वरासने ॥१४४
 ततो देवगणाः सर्वे मरीचिप्रमुखा द्विजाः ।
 आजगमुर्मन्दरं द्रष्टुं देवदेवं त्रिलोचनम् ॥१४५ वं१.१६.१५२

१४१. ग्रा२. a ○. -a) दे४ न१ °प्रणवं (→°प्रवणं); व१ दे४ ग्रा१ म१ देवः (→देवं); दे१ प्रणम्य प्रणतं देवं, दे२ प्रमाणप्रणतं देवं. -b) का१ सोनुगृह्यार्थः, दे२ सोनुगृह्याप्य-दे४ सोनुगृह्य, ते१ सोनुगृह्याथ, ग्रा२ सोनुगृह्यस्तु (→सोनुगृह्याथ) -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रीत्यैनं पूर्वमीशानः, ग्रा२ आघ्राय मूर्द्धनीशानो. -d) द१ ग्रा१.२ माधवं, म१ भैरवं (→केशवं); दे१ रिवज्यते (?) (→परिष्वजे).

१४२. -a) दे१ ग्रा२ देवं, दे८-१० देवीम्, मुर्वे. मुए. देवो (→देवी); दे८-१० मुर्वे. मुए. महादेवी (→महादेवं); ते१ दृष्ट्वा दृष्ट्वाथ देव्योमा. -b) दे१ प्रीतिप्रस्फुरितेक्षणाः, दे२ प्रीतिप्रस्तारितेक्षणा, दे८.९ द१ मुर्वे. मुए. मुब. प्री (दे८.९ द१ प्र) तिविस्फारितेक्षणाम्. -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. प्रणतः (→ननाम); दे१ देवं, दे८ मुर्वे. मुए. तस्याः (→तस्य). -d) दे४ मूर्द्धिन्न तस्य, ग्रा२ प्रणतस्य (→ईश्वरस्य); दे१ सः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→सा).

१४३. -a) का१ व१-३ दे३.५.६ निवेद्याह (दे६ द्वः) जयं तस्मै, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. न्यवेदयन् (मुर्वे. ज्) जयं तस्मै, न१ निवेद्य स जयं तस्मै. -b) का१ व१-३ दे२.३.५.६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. शंकरः, दे१ भैरवः (→शंकरी). -c) दे५ ब्रह्मणः, दे८ ९ मुर्वे. मुए. मुब. प्रतीतः, दे१० प्रणीतः, म१ प्रवणः (→प्रणतः); का१ व२.३ दे१-६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. पार्श्व-गोऽभवत्, न१ पार्श्वगो भवान् (→पार्श्वगोऽवदत्).

१४४. -a) व३ तद्विक्रमं, दे२ तु विजयं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तं विजयं (→तद्विजयं). -b) दे१.२ न१ तु (→च). -d) दे१० ते१ म१ वरासन (?) (→वरासने).

१४५. -a) ते१ ततो गणाधिपासर्वे. -b) दे५ द्विज, दे१० द्विजः (→द्विजाः). -c) ग्रा२ मन्दरं (→मन्दरं).

येन तद् विजितं पूर्वं देवीनां शतमुत्तमम् ।
समागतं दैत्यसैन्यमीशदर्शनवाञ्छया ॥१४६॥
दृष्ट्वा वरासनासीनं देव्या चन्द्रविभूषणम् ।
प्रणेमुरादराद् देव्यो गायन्ति स्मातिलालसाः ॥१४७॥
प्रणेमुरिगरिजां देवीं वामपार्श्वे पिनाकिनः ।
देवासनगतं देवं नारायणमनामयम् ॥१४८॥
दृष्ट्वा सिंहासनासीनं देव्या नारायणेन च ।
प्रणम्य देवमीशानं पृष्ठवत्यो वराङ्गनाः ॥१४९॥

कन्या ऊचुः ॥*

कस्त्वं विभ्राजसे कान्त्या केयं बालरविप्रभा ।

१४६. -a) द१ सृजितं (?) (→विजितं). -b) दे१ देवानां (→देवीनां); दे३ शतरुत्तमं (→शतमुत्तमम्). -c) द१ देव° (→दैत्य°). -d) दे३-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. °काङ्क्षया (→°वाञ्छया).

१४७. द१ ग१. १४७c-१४६b ○. -b) का१ ब२.३ दे३.५.६ द१ °विभूषितम् (दे५ °ताम्) (→°विभूषणम्); ग१ देव्या नारायणेन च. -c) ब१ दे१ देव्या, ब२ ते१ देवा, दे१० देव्यै (→देव्यो). -d) ब१.३ दे३.४.६ स्माभि (ब३ दे४ °ति) लालसा, दे१ स्मरति लालसाः, ग२ स्म समाकुलाः (→स्मातिलालसाः).

१४८. द१ ग१. ○; दे१०. bc ○; न१. १४८c-१४४ b ○. -a) दे४ ग२ गिरिजा, दे३.६ दिविजां (दे६ °जं) (→गिरिजां). -c) दे३.९ मुर्वे. मुए. °गतां देवीं, दे३.६ °गतं देवीं (→°गतं देवं); दे४.५ दिव्यासन (दे४ °ना) गतं देवं. -d) ब१ °मनोमयं, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. °मनोमयीम् (→°मनामयम्).

१४९. न१. ○; द१ ग१. ab ○. -a) दे१० °रूढां (→°सीनम्). -b) ग२ दण्डया (→देव्या); दे२ वा (→व); दे३-१० मुर्वे. मुए. देव्यो नारायणं तथा. -c) द१ प्रणम्य भैरवं देवं. -d) का१ दे१० पृष्ठवत्यो, ब१.३ दे५.६ ते१ ग१.२ दृष्टवत्यो (दे६ °न्त्यो), ब२ तुष्टवुस्ता, ग२ दृष्टन्त्येव (→पृष्ठवत्यो); द१ गायन्ति स्म सुराङ्गनाः.

* न१ द१. ○; दे१ श्रीदेव्युवाच; ते१ ग१.२ म१ कन्याः.

१५०. न१. ○. -a) दे१० कश्चि विभ्राजते केन्यो(?). -b) ब२ दे३-१० द१ ग१ मुर्वे. मुए. मुब. बाला (→बाल-); दे१ केयं बालेन्दुसन्निभा. -c) का१ दे३.१० का त्वयं भाति, दे१ कोयं संभाति, दे२ कानुयं भाति, ग२ को वयं भाति (→कोन्वयं

कोऽन्वयं भाति वपुषा पङ्कजायतलोचनः ॥१५०॥
निशम्य तासां वचनं वृषेन्द्रवरवाहनः ।
व्याजहार महायोगी भूताधिपतिरव्ययः ॥१५१॥
अहं नारायणो गौरी जगन्माता सनातनी ।
विभज्य संस्थितो देवः स्वात्मानं बहुधेश्वरः ॥१५२॥
न मे विदुः परं तत्त्वं देवाद्या न महर्षयः ।
एकोऽयं वेद विश्वात्मा भवानी विष्णुरेव च ॥१५३॥
अहं हि निष्क्रियः शान्तः केवलो निष्परिग्रहः ।
मामेव केशवं देवमाहुर्देवीमथाम्बिकाम् ॥१५४॥

भाति). -d) का१ दे३.१० °लोचना, दे३ °लोचन, ग१ °लोचनाः (→°लोचनः).

१५१. न१. ○; दे३. ab ○. -a) का१ निशम्य (→निशम्य); द१ ग१.२ म१ वचनं तासां (→तासां वचनं). -d) दे५ भूतादि° (→भूताधि°).

१५१ श्लोकात् परं म१ अधिकम्-ईश्वरः.

१५२. न१. ○. -a) दे१.८-१०. दे१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. अयं (→ग्रहं); ग२ म१ देवी (→गौरी). -b) का१ सनातनः, + सनातनी, ब२.३ दे३-६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सनातनः, दे१ सनातना (→सनातनी). -c) दे५ विसृज्यं, दे१० निसृज्य(?) (→विभज्य); दे३ मुर्वे. मुए. मुब. संस्थितो, द१ ग१.२ म१ संस्थिता (→संस्थितो); ब२ देहं, द१ ग१.२ म१ देवी (→देवः). -d) ते१ च गणेश्वरः, द१ ग१ म१ बहुधेश्वर (→बहुधेश्वरः).

१५३. न१. ○. -b) का१ ब३ दे२.३.५.६ न देवा न, ब१ ग१ म१ देव्याद्या न, ब२ नमो देवा, दे१ स देवाद्या, दे४ वेदवाद्यान्, दे३.९ मुर्वे. मुए. मुब. देव्याश्च न, दे१० देवांश्चैव, (→देवाद्या न). -c) दे४ द१ ग१.२ म१ एकोहं (→एकोऽयं); ग२ देव- (→वेद). -d) दे१ भवानिविष्वरेव च.

१५४. न१. ab ○. -a) दे४ न नियः (?), दे६ निःश्रियः, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. निस्पृहः (→निष्क्रियः); द१ ग१.२ म१ अहं हि निष्क्रिया (ग१ °यो) यातः (ग१ °तं). -c) न१ निरीक्ष्य (→मामेव); दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्राहुरः, ग२ देवा (→देवं). -d) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. लक्ष्मीं (→ग्राहुरः); द१ ग१ म१ देवं (→देवीं); दे४ ग्राहुरेवो हतान्धकाः.

एष धाता विधाता च कारणं कार्यमेव च ।
कर्ता कारयिता विष्णुर्भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥१५५॥
भोक्ता पुमानप्रमेयः संहर्ता कालरूपधृक् ।
स्रष्टा पाता वामुदेवो विश्वात्मा विश्वतोमुखः ॥१५६॥
कूटस्थो ह्यक्षरो व्यापी योगो नारायणः स्वयम् ।
तारकः पुरुषो ह्यात्मा केवलं परमं पदम् ॥१५७॥
सैषा माहेश्वरी गौरी मम शक्तिर्निरञ्जना ।
शान्ता सत्या सदानन्दा परं पदमिति श्रुतिः ॥१५८॥
अस्याः सर्वमिदं जातमत्रैव लयमेव्यति ।
एषैव सर्वभूतानां गतीनामुत्तमा गतिः ॥१५९॥
तयाऽहं संगतो देव्या केवलो निष्कलः परः ।

१५५. -d) ब३ दे१ भक्ति° (→भुक्ति°); दे४ भुक्तिमुक्तिपरिग्रहाः.

१५६. -a) ब१ प्रणाम°(?) (→पुमान°); दे६ भोक्त प्रमान्प्रमेयः स, ग२ भोक्ता भोजयिता पुत्रान्. -b) ते१ संहर्तान्(?) (→संहर्ता). -c) ब१ सृष्टा, दे३ अष्टा, दे५ सुष्वा, दे१० दष्टा, म१ दष्टा (→स्रष्टा); का१ ब१-३ दे२.३.५.६ ते१ धाता (→पाता); ब३ वाम° (→वामु°); दे१ स्रष्टा पालयता देवो. -d) दे६ विशतो° (→विश्वतो°).

१५७. -a) दे३ ह्यक्षरे, दे४ संक्षयो, दे६ सृक्षर°(?) (→ह्यक्षरो); दे५ व्यापी, ग१ व्यापि (→व्यापी). -b) दे१.४ द१ ग१.२ म१ नारायणाह्वयः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नारायणोऽ (मुर्वे. मुए. मुब. °णा व्ययः (→नारायणः स्वयं). -c) दे१ तारकं, दे३ तावकः (→तारकः). -d) ब३ प्रबलं (→परमं).

१५८. -a) ब२ देवी, ते१ नारी (→गौरी). -c) दे१० सत्त्वा, द१ ग१.२ म१ तस्य (→सत्त्वा); दे४ सदानन्ता, ग२ शतानन्दा (→सदानन्दा). -d) दे१ सर्वापदं, दे६ परस्पर, ग२ परंपरं (→परं पदं); दे२ इति स्मृतिः, + इति श्रुतिः (→इति श्रुतिः).

१५९. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अस्यां (→अस्याः); दे३ अस्यास्सर्वमिवं शातम् (?). -b) ब१ बलम्, दे१ क्षयम्, दे३ कयम् (?) (→जयम्); दे६ इच्छति (→एष्यति). -d) दे३ यतीनाम्, ग२ गिरीणाम् (→गतीनां); का१ गतीनां गतिरुत्तमाः.

१६०. -a) दे३ जयाहं(?), म१ तयैव (→तयाऽहं); ब३ सर्वतो, दे४ सांगतो (→संगतो); म१ देव्यो (→देव्या). -b) दे४ केशवो, दे१० कैवल्यो (→केवलो); म१ परं (→परः). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एवाहं (→एवेदं). -d) ब१ ते१ यस्तं (→यस्तद्); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. परमात्मानमव्ययम्.

पश्याम्यशेषमेवेदं यस्तद् वेद स मुच्यते ॥१६०॥
तस्मादनादिमद्वैतं विष्णुमात्मानमीश्वरम् ।
एकमेव विजानीध्वं ततो यास्यथ निर्वृतिम् ॥१६१॥
मन्यन्ते विष्णुमव्यक्तमात्मानं श्रद्धयाऽन्विताः ।
ये भिन्नदृष्ट्यापीशानं पूजयन्तो न मे प्रियाः ॥१६२॥
द्विषन्ति ये जगत्सूतिं मोहिता रौरवादिषु ।
पच्यमाना न मुच्यन्ते कल्पकोटिशतैरपि ॥१६३॥
तस्मादशेषभूतानां रक्षको विष्णुरव्ययः ।
यथावदिह विज्ञाय ध्येयः सर्वापदि प्रभुः ॥१६४॥
श्रुत्वा भगवतो वाक्यं देव्यः सर्वगणेश्वराः ।
नेमुन्नारायणं देवं देवीं च हिमशैलजाम् ॥१६५॥

१६१. -a) दे१ °नादिमद्वैतं, दे४ द१ ग१.२ म१ °नादि-मध्यान्तं, ते१ °नादिमध्य* (→°नादिमद्वैतं). -b) ते१** (→विष्णुम्); दे४ मे प्रिया, म१ अव्ययम् (→ईश्वरम्). -c) दे४ एवमीकं (?), दे६ एषमेव, द१ ग१.२ म१ एवमेकं (ग२ °वं, म१ °व) (→एकमेव); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विजानीध्वं (→विजानीध्वं). -d) दे३.४ ग१ यास्यति, ग२ यास्यन्ति (→यास्यथ); दे६ ग१ निर्वृति (→निर्वृति).

१६२. -a) दे५ अन्येऽन्ये, न१ म१ अन्यं ते, ते१ मन्यन्तो (→मन्यन्ते); का१ मन्यन्ते विष्णुरव्यक्तं. -b) ब१ दे३ °न्विताः (→°न्विताः). -c) दे१ °दृष्टा त्वीशानं, ब३ दे३ °दृष्ट्या-मीशानं, दे५ °द्वयमीशानं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °दृष्ट्या-वेशानं, द१ ग१ म१ °दृष्ट्या ईशानीं, ग२ °दृष्ट्या*** (→°दृष्ट्या-पीशानं). -d) न१ ते१ पूजयन्ति, ग१ पूजयन्ते (→पूजयन्तो); दे१० -मेश्वराः, ग२ मे प्रजाः (→मे प्रियाः).

१६३. -a) न१ ग१ यो(→ये); दे२ यज्ञपतिम्, न१ जगत्सूतिर, ग२ म१ जगद्भूतिम् (→जगत्सूतिम्). -b) न१ मोहितो (→मोहिता). -c) दे३.६ पच्यमाना, दे४ अर्चमाना, ग२ पच्यमानं (→पच्यमाना); दे३ मुच्यन्ते (→मुच्यन्ते).

१६४. -a) का१ तस्मादशेष- + तस्मादशेष हि (?), दे१ तस्मादेष- (→तस्मादशेष-). -c) न१ यथावदिह- (→यथा-वदिह); ग२ यस्सर्वं (→विज्ञाय). -d) दे१ ध्येयः साक्षी यदि प्रभुः, ग२ सर्वापदिता बहुः (?).

१६५. -a) दे४ वाकं, द१ ग१ विद्यां, ग२ भीत्या (→वाक्यं). -b) ब१ दे२ देव्या, दे१ देव्याः, दे४.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. देवाः (→देव्यः); ब१.२ दे१.८-१० द१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे, दे३ सर्वा (→सर्व-).

प्रार्थयामासुरीशाने भक्ति भक्तजनप्रिये ।
भवानीपादयुगले नारायणपदाम्बुजे ॥१६६॥
ततो नारायणं देवं गणेशा मातरोऽपि च ।
न पश्यन्ति जगत्सूति तदद्भुतमिवाभवत् ॥१६७॥
तदन्तरे महादैत्यो ह्यन्धको मन्मथादितः ।
मोहितो गिरिजां देवीमाहर्तुं गिरिमाययौ ॥१६८॥
अथानन्तवपुः श्रीमान् योगी नारायणोऽमलः ।
तत्रैवाविरभूद् दैत्यैर्युद्धाय पुरुषोत्तमः ॥१६९॥
कृत्वाऽथ पार्श्वे भगवन्तमीशो
युद्धाय विष्णुं गणदेवमुख्यैः ।
शिलादपुत्रेण च मातृकाभिः
स कालरुद्रोऽभिजगाम देवः ॥१७०॥

१६६. -a) दे० मास^० (→मासु^०); दे३ °रीशानि,
दे४ °रीशानं, दे१ °रीशानो (→°रीशाने). -b) दे१.५ भक्ति
भक्ति, दे३.६ भक्तिमुक्ति-, म१ भक्त्या भक्त- (→भक्ति भक्त-);
दे१ °प्रियां (→°प्रिये); दे३ भक्तिमुक्तिजना प्रियो. -c) दे३
तदानीपाद^० (→भवानीपाद^०).

१६७. -a) दे१ देवी (→देवं). -b) का१ दे९ गणेशं,
ब१ गणेश-, दे१ गणाद्या, दे१० गणेशो (→गणेशो); ग२ म१
गणेशा अमरा अपि. -c) दे५ जगत्सूति, दे६ जगत्सूति, दे१०
जगत्सूतीम् (→जगत्सूति). -d) ब३ भक्तद्भुत^०(?), दे१०
मन्तद्भुत^०(?) (→तदद्भुत^०).

१६८. -b) दे१० धुन्धको (→ह्यन्धको); का१ मन्मथा-
न्धकः. + मन्मथान्तकः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मन्मथा-
न्धकः, न१ मन्मथान्वितः (→मन्मथादितः); दे१ मन्मथान्धक-
माययौ, ग२ ह्यन्धको यन्मदादितः. -c) ब१ मोहिता
(→मोहितो). -d) ब३ आहर्तुर् (→आहर्तुम्); ग२ अहर्तुं
गिरिमायया.

१६९. -a) ग२ अथानन्द^० (→अथानन्त^०). -b) दे५
नारायणोत्तमः, ते१ नारायणो बलः (→नारायणोऽमलः). -c)
दे१० तथैवा^० (→तत्रैवा^०); दे३ भृत्वर, दे४ देवो, दे१ दैत्यः
(→दैत्यं). -d) ब३ युद्धार्थ (→युद्धाय).

१७०. दे४. cd ○. -a) का१ ब३ दे५ कृत्वा तु
(→कृत्वाऽथ); दे५ पार्श्वो (→पार्श्वे). -b) ते१ विष्णुर्
(→विष्णुं); दे४ गणनाथमुख्यैः, ते१ गणदेवमुख्यैः, दे१ ग१.२ म१
गणनाथमुख्यम् (→गणदेवमुख्यैः). -c) ब१ शिवा च पुत्रेण,
दे१ शिलादपुत्रेण, दे१० शिलादपुत्रेण, ते१ शिलावपुत्रेण, ग२

त्रिशूलमादाय कृशानुकल्पं
स देवदेवः प्रययौ पुरस्तात् ।
तमन्वयुस्ते गणराजवर्या
जगाम देवोऽपि सहस्रबाहुः ॥१७१॥
रराज मध्ये भगवान् सुराणां
विवाहनो वारिदवर्णवर्णः ।
तदा सुमेरोः शिखराधिरूढ-
स्त्रिलोकदृष्टिर्भगवानिवाकः ॥१७२॥
जगत्यानादिर्भगवानमेयो
हरः सहस्राकृतिराविरासीत् ।
त्रिशूलपाणिर्गगने सुघोषः
पपात देवोपरि पुष्पवृष्टिः ॥१७३॥

शिलादपुत्रेण (→शिलादपुत्रेण); न१ मातृकोटिभिः (→मातृ-
काभिः). -d) ब२ कालः स रुद्रोभिः, दे१० सहकालदेवोपि
(→स कालरुद्रोऽभिः); दे५.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. °रुद्रोपि, ते१
°रुद्रोथ (→°रुद्रोऽभिः); दे२ दैत्यं (→देवं).

१७१. -a) न१ शितानुकूलं (→कृशानुकल्पं). -b)
ते१ देवदेवम् (→देवदेवः). -c) दे१ गणनाथ^०, ग१ गजराज^०,
ग२ गिरिवर्ण^० (→गणराज^०); दे१ °वर्णा (→°वर्णा). -d) दे१
°बाहुः (→°बाहुः); न१ जगाम देवः सह वज्रबाहुः.

१७२. -a) म१ जगाम (→रराज); दे३ पुराणो, दे६
पुराणां (→सुराणां). -b) दे२ गोवारिजो, दे४ विवाहिनो,
दे१० विवादतो, ग१ विहायनो (→विवाहनो); का१ दे४.१०
न१ दे१ ग१.२ म१ वारिजवर्ण^०, दे१ वारिदवारि^०, दे८-९ मुर्वे.
मुए. मुब. वारिजवर्ण^० (→वारिदवर्ण^०). -c) दे९ तमाशु मेरोः,
दे८-९ तमाशुमोराः, दे१ ग१.२ म१ यथा सुमेरोः (→तदा सुमेरोः);
दे१ शिखराभिजुदस्, दे६ शिखराधिरूढास्, दे१ शिखराधिकूटस्
(→शिखराधिरूढस्). -d) दे१ त्रैलोक्य^० (→त्रिलोक^०); दे१०
°वृत्तिर् (→°दृष्टिर्); न१ यथार्कः (→इवार्कः).

१७३. -a) ब१ जगत्यानादिर्, दे१ जगत्तिनादिर्,
दे८-१० ग१ जयत्यनादिर्, न१ अथ त्वनादिर्, ते१ जयत्वनादिर्
मुर्वे. मुए. मुब. जयत्यनादिर् (→जगत्यानादिर्). -b) दे८-१०
हरिः (→हरः); ब१ सहस्रशिरा^०, दे३.६ सहस्राकृतिना^०
(दे६ बा^०) (→सहस्राकृतिरा^०). -c) दे६ °पाणि, ते१ °पाणे
(→°पाणिर्); ब१ ते१ गमने, ब३ दे२.३.४.६ गगणो (→गगने);
ब२.३.६ सुघोरः, दे२ सुशोभा, दे१ ग१ सुघोषा, ग२ सुघोषे
(→सुघोषः). -d) दे५ पुष्प^० (?) (→पुष्प^०).

समागतं वीक्ष्य गणेशराजं
समावृतं देवरिपुर्गणेशैः ।
युयोध शक्रेण समातृकाभि-
र्गणैरशेषैरमरप्रधानैः ॥१७४

विजित्य सर्वानपि बाहुवीर्यात्
स संयुगे शंभुमनन्तधाम ।
समाययौ यत्र स कालरुद्रो
विमानमारुह्य विहीनसत्त्वः ॥१७५

दृष्ट्वाऽन्धकं समायान्तं भगवान् गरुडध्वजः ।
व्याजहार महादेवं भैरवं भूतिभूषणम् ॥१७६
हन्तुमर्हसि दैत्येशमन्धकं लोककण्टकम् ।

१७४. -a) द₁ गणाधि^० (→गणेश^०); द₁ ०राजः (→०राजः). -b) दे₄ ग₁ समाश्रितं, द₁ समागतं (→समावृतं); ब₁ देवरिपुं, दे₁ देवरिपुं, दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. दैत्यरिपुं, ग₂ देवनिभैर् (→देवरिपुर); ग₂ गणेशः (→गणेशैः). -c) ग₂ म₁ चक्रेण (→शक्रेण); ब₁ द₁ समातृ*भिर्, न₁ समातृका- (दि)भिर् (→समातृकाभिर्).

१७५. ते₁. b. ०. -a) ग₁. 2 म₁ विजित्य (→विजित्य). -b) का₁ दे_{5.6} सत्तं, ब₁₋₃ दे_{4.8-10} द₁ ग₁. 2 म₁ मुर्वे. मुए. मुब. शंभुर्, न₁ नित्यम् (→शंभुम्); का₁ ब_{2.3} दे_{2.3.5.8.9} न₁ द₁ ग₁ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. ०धामा, ब₁ ०वीर्यः (→०धाम). -c) दे₅ शंभु (?), दे_{10-रत्र}(?), ग₂ तत्र (→यत्र). -d) का₁ समानसत्त्वः, दे₂ विनाशबुद्धिः, दे₄₋₅ विमा (दे₅ ०मो) नसत्त्वः (→विहीनसत्त्वः); ब₁ दे₁₀ सत्त्व(?), दे₃ ०सत्त्वा, ग₂ ०सत्त्वकः (→०सत्त्वः). -cd) म₁ स मायया- अन्धकसंहारार्थं सकालरुद्रो भगवानमेयः.

१७६. -a) ग₂ दृष्ट्वान्तकं (→दृष्ट्वाऽन्धकम्). -d) ग₂ भूतं (→भूति^०); दे₄ भैरवं भाषणं तथा.

१७७. -a) ग₂ म₁ दैत्येन्द्रं (→दैत्येशं). -b) ग₂ अन्तकं (→अन्धकं). -c) दे_{1.3.4.9} न₁ म₁ भगवन् (→भगवान्); ब₁ ब्रह्मन्, दे₆ व्यक्तो, दे₅ शक्तौ, द₁ शक्तिः (→शक्तो). -d) ब₁ द₁ हन्तुर् (→हन्ता); दे₂ नान्योस्ति, दे₆ नान्योस्ति, दे₁₀ नान्यो(न्य ?)श्च, ते₁ नास्यान्य (→नान्योऽस्य).

१७८. -a) दे₂ हन्ता (→हर्ता). -b) द₁ एकात्मा (→कालात्मा); दे₄ ह्यैश्वरी, ग₂ ऐश्वरं (→ह्यैश्वरी). -c)

त्वामृते भगवान् शक्तो हन्ता नान्योऽस्य विद्यते ॥१७७
त्वं हर्ता सर्वलोकानां कालात्मा ह्यैश्वरी तनुः ।
स्तूयते विविधैर्मन्त्रैर्वेदविद्विचक्षणैः ॥१७८
स वासुदेवस्य वचो निशम्य भगवान् हरः ।
निरीक्ष्य विष्णुं हनते दैत्येन्द्रस्य मतिं दधौ ॥१७९
जगाम देवतानीकं गणानां हर्षमुत्तमम् ।
स्तुवन्ति भैरवं देवमन्तरिक्षचरा जनाः ॥१८०
जयानन्त महादेव कालमूर्ते सनातन ।
त्वमग्निः सर्वभूतानामन्तश्चरसि नित्यशः ॥१८१
त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वं धाता हरिरव्ययः ।
त्वं ब्रह्मा त्वं महादेवस्त्वं धाम परमं पदम् ॥१८२

वे१.१६.१८८

ब₁ दे_{1.3.5.6} न₁ द₁ ग₁. 2 म₁ स्तूयसे, दे₈₋₁₀ श्रूयते (→स्तूयते); दे₈₋₁₀ निनदो(दे₉ ०दौ) (→विविधैर्); ब₃ दे₂ स्तोत्रैर् (→मन्त्रैर्). -cd) दे₈₋₁₀ श्रूयते निनदो (दे₉ ०दौ ?) भीमो दानवानां समागमे (दे₁₀ ०ते).

१७९. दे_{3.6}. १७९ a-१८० d. ०. -a) द₁ ग₁. 2 म₁ स वासुदेववचनं. -c) दे₂ निरीक्ष्य हनते विष्णुं. -d) ब₂ मनो (→मतिं); का₁ ब₃ दे_{4.5} न₁ द₁ ग₁ दधे (→दधौ).

१८०. दे_{3.6}. ०. -a) का₁ ब₃ दे₅ जगाम देवतानां च. -b) न₁ देवानां (→गणानां); का₁ ब_{2.3} दे₅ हर्षयन् बलं, दे₁ मुर्वे. मुए. मुब. हर्षवर्द्धनम्, दे_{2.8-10} न₁ हर्षमुद्रहन् (→हर्षमुत्तमम्). -c) दे₁₀ भैरवाः (→भैरवं). -d) ग₂ जनः (?) (→जनाः).

१८१. -a) दे₆ मयानन्त, ग₂ जयानन्द (→जयानन्त); ग₂ ०देवं (→०देव). -b) दे₆ कालमूर्तिः, ग₂ काममूर्तिः (→कालमूर्ते); ब₁ सनातनः, दे₂ सनातनाः, ग₂ सनंतन, ते₁ **** (→सनातन). -c) ब₁ ते₁ त्वमग्ने (→त्वमग्निः); दे_{8.9} मुर्वे. मुए. मुब. ०भावानां (→०भूतानां). -d) ब₁ चरति, दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. तिष्ठसि (→चरसि); दे_{1.2} सर्वदा, दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वगः (→नित्यशः); ग₂ मन्दस्स्थायि नित्यशः.

१८२. -a) दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. त्वमन्तको लोकक (दे₁ ०ह)र्ता, न₁ त्वं धाता सर्वलोकानां, ते₁ त्वं यज्ञस्त्वमहं धाता. -b) दे₄ त्वं पतिर्, दे₅ त्वं धातुर्, न₁ त्वमेव, ते₁ विधाता, द₁ ग₁. 2 म₁ त्वं पाता (→त्वं धाता); दे₁₀ त्वं धाता धातकस्तवः. -d) दे₈₋₁₀ न₁ धाता, ते₁ नाम (→धाम).

१.१५.१८३]

कूर्मपुराणे

[अन्धककृता शंकरस्तुतिः

ओङ्कारमूर्तियोगात्मा त्रयीनेत्रस्त्रिलोचनः ।
महाविभूतिर्देवेशो जयाशेषजगत्पते ॥१८३॥
ततः कालाग्रिह्रोऽसौ गृहीत्वाऽन्धकमीश्वरः ।
त्रिशूलाग्रेषु विन्यस्य प्रणनर्तं सतां गतिः ॥१८४॥
दृष्ट्वाऽन्धकं देवगणाः शूलप्रोतं पितामहः ।
प्रणेमुरीश्वरं देवं भैरवं भवमोचकम् ॥१८५॥
अस्तुवन् मुनयः सिद्धा जगुर्गन्धर्वकिनराः ।
अन्तरिक्षेऽप्सरःसङ्घा नृत्यन्ति स्म मनोरमाः ॥१८६॥
संस्थापितोऽथ शूलाग्रे सोऽन्धको दग्धकिल्बिषः ।
उत्पन्नाखिलविज्ञानस्तुष्टाव परमेश्वरम् ॥१८७॥

अन्धक उवाच ।*

नमामि मूर्ध्ना भगवन्तमेकं

१८३. -a) ब३ दे३.४.१० °मूर्तिः, द१ °मूर्तं (→°मूर्तिर्);
ग्र२ येवं तदोङ्कारमूर्तिस्. -b) दे४ ह्यप्रमेयः, द१ ग्रा.२ म१
त्वं वायुस्त्वं (→त्रयीनेत्रस्); दे३.६ त्रिलोचन (→त्रिलोचनः).
-c) दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विश्वेशो (→देवेशो). -d)
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ज (दे१० ना ?) यानन्त (→जयाशेष-);
का१ न१ °पतेः (→°पते).

१८४. -a) दे१ °रूपोसौ (→°ह्रोऽसौ). -c) ब३
दे२-४.६ म१ त्रिशूलाग्रेण विन्यस्य. -d) का१ प्रणनर्तं, +
प्रणनर्तं, ब२.३ दे२.५.६ प्रणनर्तं, दे१ प्रणतातिः, द१ ग्रा.१ म१
प्रणताद, ग्र२ ननर्ताथ (→प्रणनर्तं); ते१ प्रणम्य तनुतां गतः.

१८५. दे५. १८५b-१८८a ○. -a) दे५ °गणं,
दे१० °गणः (→°गणाः); ब१ दृष्ट्वाऽन्धकवरं देवाः. -b) दे३
शानं (→शूल°); दे१० ग्र२ °प्रोक्तं (→°प्रोतं); द१ ग्रा.२ म१
पितामहम् (→पितामहः). -c) दे३ प्रणेमुर, दे४ प्रमेसुर (?)
(→प्रणेमुर); दे८ मुर्वे. देवं (→देवं). -d) का१ दे१ भय-
मोचकं, ब२ दे३.६.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. भवमोचनम्, दे२
भयपातकं, दे४ च विमोचकं (→भवमोचकम्).

१८६. दे५. ○. -a) का१ स्तुवन्तु (→अस्तुवन्).
-c) ब१ °सङ्घान् (→°सङ्घाः); दे४ अन्तरिक्षेऽप्सरः सङ्घः, ते१
अन्तरिक्षे चाप्सरसो, ग्र२ अन्तरिक्षेऽप्यप्सरसा. -d) ब१ नृत्य-
न्तीव, दे४ नृत्यन्ते स्म, ग्र२ नृत्यन्ति सन्, म१ नृत्यन्ति सु-
(→नृत्यन्ति स्म); दे८-१० ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. मनोहराः
(→मनोरमाः).

१८७. दे५. ○. -a) न१ संस्थापितो (?) (→संस्था-
पितो). -b) दे४ दे१ ग्रा.२ म१ हत° (→दग्ध°). -c) दे३

समाहिता यं विदुरीशतत्त्वम् ।
पुरातनं पुण्यमनन्तरूपं
कालं कविं योगवियोगहेतुम् ॥१८८॥
दंष्ट्राकरालं दिवि नृत्यमानं
हुताशवक्त्रं ज्वलनार्करूपम् ।
सहस्रपादाक्षिशिरोभियुक्तं
भवन्तमेकं प्रणमामि रुद्रम् ॥१८९॥
जयादिवामरपूजिताङ्घ्रौ
विभागहीनामलतत्त्वरूप ।
त्वमग्निरेको बहुधाऽभिपूज्यसे
वाय्वादिभेदैरखिलात्मरूप ॥१९०॥

उत्पन्नस्विन- (?), ग्र२ उत्पन्न किल (?) (→उत्पन्नाखिल-).
-d) दे६ न१ परमेश्वरः (→परमेश्वरम्).

* दे५. ○; दे१ अ[न्ध]क; दे८-९ अन्धक उ; न१ ते१ द१
ग्रा.२ म१ अन्धकः.

१८८. दे५. a ○. -a) दे१.३ ते१ मूर्ध्ना (→मूर्ध्ना);
दे४ न१ द१ ग्रा.२ म१ परमेशं (→भगवन्तं). -b) दे५ समाहि-
तायं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. समाहितोयं (→समाहिता यं);
का१ समाहिता विदुरीशतत्त्वं (?), दे२ समाहितायं विदुरीश्वरं
तम्. -d) दे१० कविर, न१ ते१ म१ कविं (→कवि); ब३
°नियोग° (→°वियोग°).

१८९. ग्र२. c ○. -a) ब१ दिवि वृत्त्य°, दे५ दिवि वृत्त°,
दे८-१० च नि(दे१० न)नर्तं (→दिवि नृत्य°). -b) दे१ हुताश°
(→हुताश°); दे५ °वक्त्रे, मुर्वे. मुए. °वक्त्रं (→°वक्त्रं);
दे३ हुताशवक्त्रं ज्वलनरूपं. -c) दे३ °पादाक्षि°, दे१ °पादाक्ष°
(→°पादाक्षि°); दे१ °शिरोवि°, दे२ न१ °शिरोह°, दे५
°शिरोसि°, दे१० °शि[रा]ति°, ते१ °शिरोभि° (→°शिरोभि°)
-d) दे१ पूर्व, दे५ रुद्रां, द१ ग्रा.२ म१ रूपं (→रुद्रम्).

१९०. -a) न१ °जयाति° (→जयादि°); दे४ °देवो°
(→°देवा°); द१ °पूजिताङ्घ्रौ (→°पूजिताङ्घ्रौ). -b) न१
विभो विरूपाः, द१ ग्रा.२ म१ विभागरूपाः (→विभागहीना-);
ब१ दे६.१० न१ म१ -रूपं, ब३ -रूपः, ग्रा.२ -रूपा (→-रूप).
-c) दे१ त्वमग्निरेके, दे४ त्वमेव चैको, ग्र२ त्वमग्निशोको
(→त्वमग्निरेको); ब२ दे२ बहुधाति°, ग्र२ बहुधापि°
(→बहुधाऽभि°); दे१ बहुधा विभज्यसे, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
बहुधाऽभिपूज्यो, न१ बहुधाभिपूज्यसे (→बहुधाऽभिपूज्यसे);

त्वामेकमाहुः पुरुषं पुराण-

मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।

त्वं पश्यसीदं परिपास्यजलं

त्वमन्तको योगिगणाभिजुष्टः ॥१९१॥

एकोऽन्तरात्मा बहुधा निविष्टो

देहेषु देहादिविशेषहीनः ।

त्वमात्मशब्दं परमात्मतत्त्वं

भवन्तमाहुः शिवमेव केचित् ॥१९२॥

त्वमक्षरं ब्रह्म परं पवित्र-

भानन्दरूपं प्रणवाभिधानम् ।

त्वमीश्वरो वेदपदेषु सिद्धः

स्वयं प्रभोऽशेषविशेषहीनः ॥१९३॥

त्वमिन्द्ररूपो

वरुणाग्निरूपो

हंसः प्राणो मृत्युरन्तासि यज्ञः ।

प्रजापतिर्भगवानेकरुद्रो

नीलग्रीवः स्तूयसे वेदविद्भिः ॥१९४॥

नारायणस्त्वं जगतामथादिः

पितामहस्त्वं प्रपितामहश्च ।

वेदान्तगुह्योपनिषत्सु गीतः

सदाशिवस्त्वं परमेश्वरोऽसि ॥१९५॥

नमः परस्तात् तमसः परस्मै

परात्मने पञ्चपदान्तराय ।

त्रिशक्त्यतीताय निरञ्जनाय

सहस्रशक्त्यासनसंस्थिताय ॥१९६॥ बं१.१६.२०२

का१ दे२.४.५ शिवादिभेदैर्, ब१-३ दे८-१० मुवें. मुए. बाह्यादिभेदैर्, दे१.६ वाद्यादिभेदैर्, दे२ वाग्वादिभेदैर्, न१ द१ वादिभेदैर्, ते१ वस्वादिभेदैर्, ग२ सोपाधिभेदैर्, म१ विद्यादिभेदैर् (→वाग्वादिभेदैर्); का१ दे५ अखिलानु (दे५ ०तु-) (→अखिला-त्म-); का१ ब१-३ दे१-३.५.६.८-१० ग२ मुवें. मुए. मुब. -रूपः, दे४ -रूपाः (→-रूप).

१९१. -a) दे३.१० त्वमेकं (→त्वामेकं). -b) दे१० पुरस्तात् (→परस्तात्). -c) दे१ सृजस्यजलं (→त्वं पश्यसीदं); म१ परिपास्य (→परिपास्य). -d) ब१ मुवें. मुए. मुब. ०गणानुजुष्टः, दे१ ०गणाभ्युष्टः, दे४ गणाभिजुष्टः, दे६ ०गणाभि-संसम्, दे८-१० ०गणानुसृष्टः (→०गणाभिजुष्टः).

१९२. -a) दे४ -निविष्टो, द१ विशिष्टो (→निविष्टो). -b) दे३ वेदेषु (→देहेषु); ब१.३ दे३-६ न१ ते१ ग१.२ म१ देवादि, दे२ द१ वेदादि (→देहादि). -c) दे८.९ त्वाम् (→त्वम्); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. ०तत्त्वं (→०शब्दं); का१ दे५ परमार्थ (→परमात्म); दे१ ०संज्ञं, दे४.८-१० द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. ०शब्द (→०तत्त्वं). -d) दे४ द१ ग१.२ म१ परात्मतत्त्वं च भवन्तमाहुः.

१९३. -a) दे४ पवित्र[रूपं] (→पवित्रं). -c) ग२ देव (→वेद); दे१.२.५ न१ ०विदेषु, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. ०विदां प्र-, द१ ग१ म१ ०वादिषु (म१ ०न) (→०पदेषु). -d) ब३ दे३.४.६ ग२ स्वयं प्रभाशेष, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. स्वायंभुवोऽशेष, द१ स्वयं प्रभाहीन (→स्वयं प्रभोऽशेष).

१९४. ते१. d ०. -a) का१ ब३ दे२.५.८.९ मुवें. मुए.

मुब. वरुणोऽग्नि (→वरुणाग्नि). -b) दे३ दंसः, ते१ धर्मः (→हंसः); ग२ प्रमाणो (→प्राणो); का१ मुवें. मुए. मुब. ०रन्तोऽसि, ब१ ०रतोसि, ब२.३ ०रुद्रासि, दे१.४ न१ ०रवासि, दे५ ०रजासि, दे८.९ ०रतोधि-, दे१० ०रतोहि, ते१ ०रन्तरा(?), द१ ०रतासि, ग१ ०रात्मासि, ग२ ०रात्मानि(?), म१ ०रक्तोसि (→०रस्तासि); दे४ यक्षः, न१ यज्ञः, ग२ वज्ञः(?) (→यज्ञः). -c) दे२ एष (→एक-); का१ ब१-३ दे३.५.६ मुवें. मुए. मुब. ०रूपो (→०रुद्रो). -d) ब१.३ दे३.६.१० न१ द१ ग१.२ म१ नील-ग्रीव (→नीलग्रीवः); दे४ स्वयमे (?) (→स्तूयसे).

१९५. का१. a ०. -a) दे१ नारायण, दे१ ०नारायणास् (→नारायणस्); दे१.२.४.५.८-१० द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. अनादिः, न१ अथो(पि)दिः (→अथादिः). -b) दे४ च (→त्वं). -c) ग२ अशेष (→वेदान्त). -d) दे४ तां (→त्वं); दे३.६ ग२ परमेश्वरोपि, दे५ परमेश्वरो हि (→परमेश्वरोऽसि).

१९६. दे८-१०. b ०. -a) ब२ पुरस्तात्, न१ परस्तात् (→परस्तात्); दे८-१० नमः परस्मै च परान्त (दे१० ०त्प) राय, मुवें. मुए. मुब. नमः परस्मै तमसः परस्तात्. -b) दे४ परात्परे (→परात्मने); दे१ ०चरात्मकाय, दे४ ०परान्तराय, दे५ ०महान्तराय, द१ ग१ ०वरान्तकाय, ग२ ०वराननाय, म१ ०भूतान्तकाय, मुवें. मुए. मुब. ०नवान्तराय (→०पदान्तराय). -c) दे१ त्रिशक्तगीताय, दे३ त्रिशक्तिलीलाय, दे१० त्रिशक्त्यतीताय, द१ ग१.२ म१ श्रीशक्त्य (ग२ ०क्त्या) तीताय (→त्रिशक्त्यतीताय). -d) दे१ ०शक्त्यात्मक (→०शक्त्यासन); ब३ ०संहिताय (→०संस्थिताय); ग२ सहस्रशक्त्यस्थितरूपनाय(?).

त्रिमूर्त्येऽनन्तपदात्ममूर्ते

जगन्निवासाय जगन्मयाय ।

नमो ललाटपितलोचनाय

नमो जनानां हृदि संस्थिताय ॥१९७॥

फणीन्द्रहाराय नमोऽस्तु तुभ्यं

मुनीन्द्रसिद्धाचिंतपादयुग्म ।

ऐश्वर्यधर्मासिनसंस्थिताय

नमः परान्ताय भवोद्भवाय ॥१९८॥

सहस्रचन्द्रार्कविलोचनाय

नमोऽस्तु ते सोम सुमध्यमाय ।

नमोऽस्तु ते देव हिरण्यबाहो

१९७. दे१ मुवें. मुए. मुब. c ○; दे१०.d ○. -a) ग्र२ °नन्द-(->°नन्त-); का१ दे५ -पदार्थ-, दे३ -यदारु(?) , दे४ ग्र२ म१ -परात्म-, दे६ -परानु-, दे८-१० -व(दे१० वि)दात्म- (->°पदात्म-); ब२ दे२.४ न१ ते१ ग्र१.२ म१ मुवें. मूर्तये (->°मूर्ते). -b) दे३ °निरासाय (->°निवासाय). -c) दे३ नलाटापितलोचनाय, दे४ ललाटेऽग्नित्रिलोचनाय, दे५ म१ ललाटेऽपितलोचनाय, ग्र१ ललाटे स्थितलोचनाय (->°ललाटापितलोचनाय).

१९८. दे१०. abc ○. -b) दे१.२.८.९ ते१ मुवें. मुए. मुब. °पद्म, दे४ न१ °युग्म, दे५ °याम (->°युग्म). -d) का१ पदा° (->°परा°).

१९९. दे५. cd ○; दे८-१०. bcd ○; दे१.४ न१ दे१.२ म१. d ○. -a) दे४ विलोचनाय. (->°विलोचनाय), दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. सहस्रचन्द्रार्कसहस्रमूर्ते, न१ सहस्रचन्द्रार्कसमानमूर्तये, + नमोऽग्निचन्द्रार्कविलोचनाय. -b) न१ दे१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. नमोऽस्तु सोमाय सुमध्यमाय. -c) दे३.६ ते हेम, ग्र१ देवेश, ग्र२ ते सोम, मुवें. मुए. मुब. देवाय (->°ते देव); दे३ °बाह्वे, दे१ °बाह्वो (->°बाहो). -d) का१ नृपाय, दे२.६ मृताय (->°मृडाय); दे१ नमोऽस्तु सोमाय सुमध्यमाय.

१९९. श्लोकस्य a चरणानन्तरं दे१० अधिकम्—
* नमो जनानां हृदि संस्थिताय त्रिमूर्त्येतं तव दात्ममूर्तये ।
जगन्निवासाय जगन्मयाय फणीन्द्रहाराय नमोऽस्तु तुभ्यं ।
मुनीन्द्रसिद्धाचिंतपादयुग्म ऐश्वर्यधर्मासिनसंस्थिताय ।
नमः परान्ताय भवोद्भवाय सहस्रचन्द्रार्कसहस्रमूर्ते ।
(= १९७a-१९९a)

नमोऽम्बिकायाः पतये मृडाय ॥१९९॥

नमोऽतिगुह्याय गुहान्तराय

वेदान्तविज्ञानमुनिश्रिताय ।

त्रिकालहीनामलधामधाम्ने

नमो महेशाय नमः शिवाय ॥२००॥

एवं स्तुवन्तं भगवान् शूलाग्रादवरोप्य तम् ।

तुष्टः प्रोवाच हस्ताभ्यां स्पृष्ट्वाऽथ परमेश्वरः ॥२०१॥

प्रीतोऽहं सर्वथा दैत्य स्तवेनानेन सांप्रतम् ।

संप्राप्य गाणपत्यं मे सन्निधाने वसामरः ॥२०२॥

अरोगश्छिन्नसंदेहो देवैरपि सुपूजितः ।

नन्दीश्वरस्यानुचरः सर्वदुःखविवर्जितः ॥२०३॥

१९९ श्लोकस्य c, d मध्ये मुवें. मुए. मुब. अधिकम्—

* नमोऽग्निचन्द्रार्कविलोचनाय. (= १९९ a)

२००. दे८-१०. a ○; दे५. ab ○. -a) ब१ दे१ मुवें. मुए. मुब. नमोऽस्तु, दे३.६ नमो त्रि- (->°नमोऽति-); ग्र२ °गुण्याय (->°गुह्याय); दे१ गुहान्तकाय, म१ गुहान्तराय (->°गुहान्तराय). -b) का१ दे२.३ दे१.२.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. °विनिश्चिताय, ब१ °विनिश्चयाय (->°सुनिश्चिताय). -c) ब१ °होम°, दे१ °नाम° (->°धाम°); दे१० °नाम्ने (->°धाम्ने); ग्र२ त्रिकालहीनाय न मामि नाम्ने. -d) दे१ ग्र१ म१ नमो महादेव (->°नमो महेशाय).

२०० श्लोकात्परम् दे४ दे१.२ म१ अधिकम्—

१५. * नमः परस्मै पुरुषाय नित्यम्.

२०१. -a) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. एवं स्तुतः स भगवान्, ते१ एवं स्तुवन्तमसुरं. -b) ब३ अवरोप्य, दे१ अवरोह, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. अवतार्य (->°अवरोप्य); ब३ दे५.६ ताम्, दे४ ते, दे१० च, ग्र२ सः (->°तम्). -d) दे१.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. स्पृष्ट्वा च, दे४ स्मृत्वाथ, ग्र२ पृष्टाथ (->°स्पृष्ट्वाऽथ).

२०२. -a) दे२ प्रीतोऽस्मि (->°प्रीतोऽहं); दे१० ग्र१ सर्वथा (->°सर्वथा); ते१ प्रीतोऽहं तव दैत्येन्द्र, ग्र२ प्रीतेनानेन दैत्येन्द्र. -c) दे२.४ गण° (->°गाण°). -d) का१ दे३ च वसामरः, दे८.९ मुवें. मुए. मुब. सदा वस, दे१० सदा शिव, न१ वसामर (->°वसामर:).

२०३. -b) ब१ सुपूजितः, दे१० स पूजितः (->°सुपूजित:). -c) दे५. °स्यानुचरः (?) (->°स्यानुचर:). -d) दे३ °निवर्जितः (->°निवर्जित:).

एवं व्याहृतमात्रे तु देवदेवेन देवताः ।
 गणेश्वरा महादेवमन्धकं देवसन्निधौ ॥२०४
 सहस्रसूर्यसंकाशं त्रिनेत्रं चन्द्रचिह्नितम् ।
 नीलकण्ठं जटामौलिं शूलासक्तमहाकरम् ॥२०५
 दृष्ट्वा तं तुष्टुबुद्धेत्यमाश्रयं परमं गताः ।
 उवाच भगवान् विष्णुर्देवदेवं स्मयन्निव ॥२०६
 स्थाने तव महादेव प्रभावः पुरुषो महान् ।
 नेक्षतेऽज्ञानजान् दोषान् गृह्णाति च गुणानपि ॥२०७
 इतीरितोऽथ भैरवो गणेशदेवपुंगवैः ।
 सकेशवः सहान्धको जगाम शंकरान्तिकम् ॥२०८

निरीक्ष्य देवमागतं स शंकरः सहान्धकं ।
 समाधवं समातृकं जगाम निर्वृतिं हरः ॥२०९
 प्रगृह्य पाणिनेश्वरो हिरण्यलोचनात्मजं ।
 जगाम यत्र शैलजा विमानमीशवल्लभा ॥२१०
 विलोक्य सा समागतं भवं भवार्तिहारिणं ।
 अवाप सान्धकं सुखं प्रसादमन्धकं प्रति ॥२११
 अथान्धको महेश्वरीं ददर्श देवपार्श्वगां ।
 पपात दण्डवत्क्षितौ ननाम पादपद्मयोः ॥२१२
 नमामि देववल्लभामनादिमद्रिजामिमां ।
 यतः प्रधानपूरुषौ निहन्ति याऽखिलं जगत् ॥२१३

वे१.१६ २१६

२०४. -a) दे६.१० ग२ व्याहृत्य (→व्याहृत-); का१
 ब२.३ दे३.५.६ -मात्रेण, ब१ -मात्रे च (→मात्रे तु); ते१ **
 *** मात्रे तु. -b) ब१ धीमतः (→देवताः). -c) दे१ द१
 ग२ गणेश्वर, दे२.६.८-१० ग२ मुवै. मुए. मुब. गणेश्वर
 (→गणेश्वराः); दे१.२.८-१० मुवै. मुए. मुब. °दैत्यम्
 (→°देवम्).

२०५. -a) दे५ सहस्रस्तर्पसंस्कारां (?). -b) द१ ग१.२
 म१ त्रिनेत्रं (→त्रिनेत्रं); ग२ सहस्र° (?) (→चन्द्र°); दे२
 °भूषितम् (→°चिह्नितम्); न१ त्रिनेत्रं चिह्नचन्द्रितं. -c) दे१.४.
 १० °कण्ठ- (→°कण्ठं); दे१- मौलि-, दे१० -मौली (→मौलिम्).
 -d) का१ शूलं शक्तं, + शूलाशक्तं, ब१ दे८ मुवै. मुए. मुब.
 शूलासक्तं, दे१.६ शूलशक्ति-, दे२ शूलसक्त-, दे४ शूलहस्त-, दे१०
 शूलसक्तं (→शूलासक्त-).

२०६. -a) दे३ दृष्ट्वा, ग२ तुष्ट्वा (→दृष्ट्वा); द१
 ग१.२ म१ तु (→तं); म१ सर्वे (→दैत्यम्). -b) दे३.९ द१ ग१
 म१ ऐश्वर्यं, दे१० ग२ ऐश्वरं (→आश्वर्यं); दे४ गतः, द१ ग१.२
 म१ गतम् (→गताः). -d) दे४ न१ ते१ देवदेव (→देवदेवं).

२०७. -a) का१ स्थानेतर- (?), दे२ न भैरवो, + स्थाने-
 तव (→स्थाने तव); का१ दे२ न१ द१ म१ °देवः (→°देव).
 -b) ब२ भवान् (→महान्). -c) ब२ मोक्ष्यते°, न१ नेक्षते°
 (→नेक्षते°); दे८-१० मुवै. मुए. मुब. ज्ञाति(दे१० °नि)जान्
 (→[अ]ज्ञानजान्); ग२ दोषं (→दोषान्). -d) न१ गृह्णासि
 (→गृह्णाति).

२०८. -a) दे१ बभौ देवा (→[अ]थ भैरवो). -b)
 दे१ ते१ द१ ग२ गणेशं, दे८-१० गणेशो (→गणेश-); ब२.३
 दे१.८-१० मुवै. मुए. मुब. °पुंगवः, ग२ -पुंगवे (→°पुंगवः).
 -c) का१ महेशभस्मसाधको, ब१ सकेशवः सान्धको, ब२

सकेशवश्च सान्धको, ब३ सकेशभस्मसान्धको, दे३ स केशवस्य
 सान्धको, दे४ (स हा) सकेशवः स सान्धको, दे५ सहैव
 भस्मसान्धको, दे६.८-१० सकेशवः स चान्ध(दे६ साध)को, न१ ते१
 सकेशवः स सान्धको, द१ ग१.२ म१ सकेशवोऽथ सान्ध(ग१ °ध)को.

२०९. दे३.६ ab ○. -a) म१ आगत्य (→आगतं). -b)
 न१ द१ न शंकरं (→स शंकरः); का१ ग१ ससाधकं, ब१ समान्धकं,
 दे१ सशंकरं, दे४ न१ ससान्धकं, दे५ ससान्धका, दे८-१० सहा-
 न्धकः, ते१ तु सान्धकम्, द१ ग१ म१ ससान्ध (ग१ °ध) कं (द१
 °कः) (→सहान्धकम्). -c) ते१ समात्यकं (→समाधवं); द१ समा-
 विकं, ते१ समाधवं (→समातृकं). -d) दे४ निर्वृतिं (→निर्वृतिं).

२१०. ते१. b ○. -b) °नात्मकं, दे३.६ °नानुजं
 (→°नात्मजं); द१ हिरण्यनाभ आत्मजम्. -c) दे१ द१ शैलजां
 (→शैलजा). -d) ब१ विमानमानवल्लभा, द१ भवानीमीश-
 वल्लभाम्, दे१० विनाशमीशवल्लभा, न१ विमानामीशभावितम्,
 ते१ विमानरोश (ष) वल्लभा.

२११. ब१ ते१. cd ○. -a) दे१ सापि आगतं (→सा
 समागतं). -b) दे१.८-१० मुवै. मुए. मुब. पति (→भव); का१
 ब२ दे५.६ भयार्ति°, द१ ग१.२ म१ जनार्ति° (→भवार्ति°);
 दे४ °हारिणा (→°हारिणम्). -c) दे१.२.८-१० मुवै. मुए.
 मुब. उवाच (→अवाप); दे२ सादरं, द१ साधकं, ग१ चान्धकं,
 ग२ तं वीतं. म१ तं हतं (→सान्धकं); का१ दे४.५.९ मुखं, दे१०
 द१ ग१.२ म१ सुतं (→सुखं). -d) ग१ अप्रियं (→अन्धकं).
 -ab) दे२ विलोक्य सागतं पति भवार्तिहारिणं शिवं, न१ विलोक्य
 सा समागतं भवार्तिहारिणं हरः. -d) ग१ अप्रियं (अन्धकं).

२१२. -d) दे८-१० नमामि, द१ ननाद (→ननाम).

२१३. दे४. cd ○. -b) का१ ब३ दे३.६ अनादिमध्यमामि-
 माम्, दे४ भयामि मद्रिजामिमाम्, दे५ नमामि मध्यजामिमी (मां

१.१६.२१७

विभाति या शिवासने शिवेन साकमव्यया ।

हिरण्येतिनिर्मले नमामि तामिमामजाम् ॥२१४

यदन्तराखिलं जगज्जगन्ति यान्ति संक्षयं ।

नमामि यत्र तामुमामशेषभेदवर्जिताम् ॥२१५

न जायते न हीयते न वर्द्धते च तामुमां ।

नमामि या गुणातिगा गिरीशपुत्रिकामिमाम् ॥२१६

क्षमस्व देवि शैलजे कृतं मया विमोहतः ।

सुरासुरैर्यद्विचिन्तं नमामि ते पदाम्बुजम् ॥२१७

इत्थं भगवती गौरी भक्तिनन्नेन पार्वती ।

संस्तुता दैत्यपतिना पुत्रत्वे जगृहेऽन्धकम् ॥२१८

(?), ग्रा१म१ अनादिनिधनामिमाम्, ग्रा२ सनादिनीध्यानामिमामि(?)
 -c) का१ दे१.२.५ न१ द१ ग्रा१.२ °पूरुषो (→°पूरुषौ). -d) का१ दे१.२.५ द१ ग्रा१.२ म१ यो, ब२ दे१.९ सा, दे१० सो (→या); दे१ जारिवं भजत् (?) (→याऽखिलं जगत्).

२१४. दे१. ab ⊙. -a) न१ विवासने (→शिवासने).
 -b) दे३ शैवेन (→शिवेन); का१ साकमध्यमा, दे१ नाकमध्यया, ते१ शक्तिमध्यगा, द१ सार्धमव्यया (→साकमव्यया). -c) ते१ ग्रा१ विनिर्मले, ग्रा२ [अ]व निर्मले, म१ [अ]निर्मितो (→[अ] तिनिर्मले). -d) का१ तामुमामजाम्, दे१.२ ता नगात्मजाम्, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ तामजामिमाम्, दे५ तामसीमयी, दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. तां हिमाद्रिजाम्, ते१ तामगात्मजाम् (→तामिमामजाम्).

२१५. -a) दे५ यदन्तरी (→यदन्तरा). -b) का१ दे५ पतन्ति (→जगन्ति); म१ जगन्निधात्रि संक्षयम्. -c) म१ सर्व-गाम् (→यत्र ताम्); दे१ शैलजाम्, दे४ तामिमां, दे१-१० तत्पदम् (→तामुमाम्). -d) दे१-१० मुर्वे. मुए. °दोष°, ग्रा१ °भूत° (→°भेद°).

२१६. -a) दे१ कामये, दे१० जाग्रते, ते१ भूयते (→जा-यते). -b) दे२ तु (→च); दे१ न वा पुमान् (→च तामुमाम्). -c) का१ मुर्वे. मुए. मुब. तां गुणातिगां (का१ °कां), दे४ च गुणातिगां, ग्रा१ यां गुणातिगां (→या गुणातिगां). -d) दे१ °पुत्रकां (→°पुत्रिकां).

२१७. -b) ब१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विमोहितं, दे४ विमोहतं, न१ ग्रा१.२ विमोहितः (→विमोहतः). -c) मुए. मुर्वे. मुब. नमस्कृतं (→यद्विचिन्तं).

२१८. म१. ab ⊙. -a) ब२ दे२.४.८-१० ग्रा१.२ मुर्वे. मुए. मुब. देवी (→गौरी). -b) दे१ भक्त° (→भक्ति°); ग्रा२ °युक्तेन (→°नन्नेन).

ततः स मातृभिः सार्द्धं भैरवो रुद्रसंभवः ।

जगामानुजया शंभोः पातालं परमेश्वरः ॥२१९

यत्र सा तामसी विष्णोर्मूर्तिः संहारकारिका ।

समास्ते हरिरव्यक्तो नृसिंहाकृतिरीश्वरः ॥२२०

ततोऽनन्ताकृतिः शंभुः शेषेणापि सुपूजितः ।

कालाग्निरुद्रो भगवान् युयोजात्मानमात्मनि ॥२२१

युञ्जतस्तस्य देवस्य सर्वा एवाथ मातरः ।

बुभुक्षिता महादेवं प्रणम्याहुस्त्रिशूलिनम् ॥२२२

मातर ऊचुः ।*

बुभुक्षिता महादेव अनुज्ञा दीयतां त्वया ।

त्रैलोक्यं भक्षयिष्यामो नान्यथा तृप्तिरस्ति नः ॥२२३

२१९. ग्रा१. २१९ a-२२० b ⊙ (द. सं). -c) दे१ जगामानुजया, दे१-१० मुर्वे. मुए. जगाम त्वा(दे१० चा) जया (→जगामानुजया). -d) दे५ पाताले, दे१-१० सलयं (→पातालं); दे१-१० परमेश्वरे (दे९ °र), न१ परमेश्विनः (→परमेश्वरः).

२२०. ग्रा१. ab ⊙ (द. २१९ पा. वि.). -a) द१ ग्रा२ म१ महती (→तामसी); दे३.६ शंभोर्, न१ मूर्तिर्, ग्रा२ विष्णुर् (→विष्णोर्). -b) न१ विष्णोः (→मूर्तिः). -c) ग्रा१ ततस्ते (→समास्ते); का१ समस्तां हरते व्यक्तो, दे१ समाहरति-रव्यक्तो (?). -d) न१ अव्ययः (→ईश्वरः).

२२१. -a) दे४ सोथ (→शंभुः). -b) ग्रा१ शेषव्यापी, ग्रा२ शेषोव्यापी, म१ शेषो ह्यपि (→शेषेणापि). -d) दे१ पूज्यो ह्यात्मनिमात्मनि, ते१ ययौ चात्मानमात्मनि, ग्रा२ योजयात्मा-नमात्मनि.

२२२. -a) का१ जजन्तस्, दे१ पूजतस् (→युञ्जतस्); म१ बुबुधे (→देवस्य). -b) दे३.४ ते१ म१ सर्वं, दे५ स चा (?) (→सर्वा); दे४ एवाद्य (→एवाथ); ग्रा२ मा गिरः (→मातरः). -c) दे१ बुभुक्षितो, दे२ सुपूजिता, दे६ बुभुक्षितं (→बुभुक्षिता); दे३ महाबुभुक्षिता देवं. -d) ब१ दे१.३.५.६.८-१० ग्रा२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. त्रिलोचनम्(म१ °नः), न१ त्रिशूलिनः (→त्रिशूलिनम्).

* ग्रा१.२. ⊙; का१ मातर उवाच; दे१ मा*र*चुः; दे४ न१ ते१ म१ मातरः.

२२३. ग्रा२. ⊙. -a) न१ महादेवं (→महादेव). -b) का१ ब१.३ दे३.४ ते१ द१ ग्रा१ त्वनुज्ञा, ब२ तत्राज्ञा, दे२.५.६ ह्यनुज्ञा (→अनुज्ञा); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्वमनुज्ञानुमर्हसि. -c) दे४ त्वलोकां (→त्रैलोक्यं). -d) ते१ तृप्ति° (→तृप्ति°).

एतावदुक्त्वा वचनं सातरो विष्णुसंभवाः ।
 भक्षयाञ्चकिरे सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥२२४
 ततः स भैरवो देवो नृसिंहवपुषं हरिम् ।
 दध्यौ नारायणं देवं क्षणात्प्रादुरभूद्धरिः ॥२२५
 विज्ञापयामास च तं भक्षयन्तीह मातरः ।
 निवारयाशु त्रैलोक्यं त्वदीया भगवन्निति ॥२२६
 संस्मृता विष्णुना देव्यो नृसिंहवपुषा पुनः ।
 उपतस्थुर्महादेवं नरसिंहाकृतिं च तम् ॥२२७
 संप्राप्य सन्निधिं विष्णोः सर्वाः संहारकारिकाः ।
 प्रददुः शंभवे शक्तिं भैरवायातितेजसे ॥२२८

२२४. ग२. ०. -a) दे१.३.१० उक्ता (दे१.३ °ल्का ?)
 (→उक्त्वा). -b) न१ संभवः (?), दे१ संभवा (→°संभवाः).

२२५. -a) दे२ म१ देवान् (→देवो). -b) ब३ दे१
 नृसिंहं (→नृसिंह-). -c) न१ दध्यौ (→दध्यौ). -d) न१
 क्षणादाविरभूद्धरिः.

२२५. श्लोकस्य c, d चरणयोर्मध्ये दे१.९ मुवें. मुए.
 मुब. अधिकम्—

*प्रणम्य च कृताञ्जलिः । ममेशचिन्तितं (दे१ तै) ज्ञात्वा .

२२५ श्लोकस्य b, c चरणयोर्मध्ये ग२ पुस्तके २२३,
 २२४ श्लोकौ वर्तते.

२२६. -a) दे१ स (→च). -c) दे१ विनाशयास्व,
 दे१ निवारयामास, दे१-१० विनाशयन्ति (→निवारयाशु); दे१
 त्रैलोक्ये (→त्रैलोक्यं). -d) का१ दे१ त्वदीयं, ब१ त्वदीय-
 दे३.६ त्वदीयो (→त्वदीया); दे१ ग१ भगवानिति, दे३.६
 भगवत्त्विति (→भगवन्निति).

२२७. -a) द१ देवौ (→देव्यो). -d) न१ नार°
 (→नर°); दे२ तथा, दे१.९ तु तम्, मुवें. मुए. मुब. ततः
 (→च तं); का१ नृसिंहाकृतिं च तम्, दे१ नृसिंहाकृतिवर्द्धताम्,
 दे१ नृसिंहाकृतिवर्द्धताम्, दे१० नृसिंहाकृतिवर्द्धताम्.

२२८. -a) ब२ संप्राप्ताः (→संप्राप्य); दे१ संप्राप्य
 विष्णुना शंभुः. -b) का१ दे१.५.६.१० मुवें. सर्व- (→सर्वाः);
 ग२ संहार- (?) (→संहार-); दे१.३ न१ -कारिकां (दे१ °रकं),
 दे१ द१ ग१.२ -कारिकाः (→कारिकाः). -c) का१ दे१ संभवे
 (→शंभवे); दे१० चैव (→शक्ति). -d) ब२ भैरवायामितेजसे
 (?), ब३ दे१ भैरवायामितेजसे.

२२९. -a) का१ ब२ दे५ तां, ब३ तान्, दे१ ते, दे१
 त्वं, दे१० त्वां (→ता); दे१.५ °भूति, दे१ °धात्री (→°भूति).
 -b) दे१-१० नृसिंहमिति, ग१ मुवें. मुए. मुब. नृसिंहमिति-

अपश्यंस्ता जगत्सृतिं नृसिंहमथ भैरवम् ।
 क्षणादेकत्वमापन्नं शेषाहि चापि मातरः ॥२२९
 व्याजहार हृषीकेशो ये भक्ताः शूलपाणिनः ।
 ये च मां संस्मरन्तीह पालनीयाः प्रयत्नतः ॥२३०
 ममैव सृतिरतुला सर्वसंहारकारिका ।
 महेश्वरांशसंभूता भुक्तिमुक्तिप्रदा त्वयम् ॥२३१
 अनन्तो भगवान् कालो द्विधाऽवस्था ममैव तु ।
 तामसी राजसी सृतिर्देवदेवश्चतुर्मुखः ॥२३२
 सोऽयं देवो दुराधर्षः कालो लोकप्रकालनः ।
 भक्षयिष्यति कल्पान्ते रुद्रात्मा निखिलं जगत् ॥२३३

वै. १.१६.२३४

(→नृसिंहमथ). -c) दे१ आप्राप्त-; ते१ आपन्नान्, द१ आपन्ना
 (→आपन्नं). -d) ब१-३ दे३.६ शेषाहेण, दे१ शेषादि, मुवें.
 शेषाहि (?) (→शेषाहि); दे१ त्वापि (→चापि).

२३०. दे१. २२५ b 'पाणिनः' इत्यारभ्य २२६b
 'संहार' यावत् ०. -b) ब१ दे३ °पाणिनं, दे३ पाणिनं, °पाणिनः;
 दे१-१० मुवें. मुए. मुब. °पाणये, द१ °पाणिने, ग१.२ म१
 °पाणिनि (→°पाणिनः). -c) दे५ येव मां दे१-१० ये धर्मान्
 (→ये च मां); ते१ ये च मां स्मरयन्तीह, द१ ग१.२ म१ ये
 चात्र मां भजन्तीह. -d) दे३ प्रयत्नतः (→प्रयत्नतः).

२३१. दे१ ab 'ममैव' 'संहार' ०. -a) दे१ मयैतन्,
 ग२ तमेव (→ममैव); का१ ब१-३ दे३.५.६ ते१ सोहमस्याः (का१ °सा
 त्वमस्या, ब३ साहमस्या, दे३.६ साहमन्या, दे५ सा त्वमस्या, ते१
 ग्रहमस्य) परा सृतिः. -c) का१ माहेश्वरी स, ब२ दे१.२-१०
 ते१ ग२ मुवें. मुए. मुब. माहेश्वरोद्भूतः, दे१ माहेश्वरोद्भूतः, दे१
 माहेश्वरी च, दे५ माहेश्वरीश- (→माहेश्वरांश-); दे१ -संभूतो
 (→-संभूता). -d) ब१ भक्ति° (→भुक्ति°) दे१ °प्रदायिनां, दे१
 °प्रदायिका, दे३.६ °प्रदा द्विषाम्, दे५ °प्रदाविकं, दे१-१० मुवें.
 मुए. मुब. °प्रदायिनी (→°प्रदा त्वयाम्).

२३२. -a) द१ काले (→कालो). -b) ब१ द्विधा सृतिः,
 दे१ द्विधा संस्था, ते१ द्विधावस्था (→द्विधावस्था); का१ ब२.३
 दे३.५.६ ते१ शिवस्य (→ममैव). -d) न१ सहस्रवदना प्रभुः.

२३३. -a) का१ दे१.४.८-१० द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए.
 मुब. सोऽहं (→सोऽयं). -b) म१ काले (→कालो); दे१.२-१०
 °पका (दे१० पा) लकः (→°प्रकालनः). -c) दे१.२.४.८-१० द१ ग१.२
 म१ मुवें. मुए. मुब. भक्षयिष्यामि (→भक्षयिष्यति); न१ कालान्ते
 (→कल्पान्ते). -d) दे१.२ रुद्रेण, दे१.४-१० द१ ग१.२ म१
 मुवें. मुए. मुब. रुद्रेण, न१ रुद्राय (→रुद्रात्मा); दे३.६
 [अ]प्यखिलं (→निखिलं).

१.१५ २३४]

कूर्मपुराणे

१६.२३५

या सा विमोहिता मूर्तिर्मम नारायणाह्वया ।
सत्त्वोद्रिक्ता जगत्कृत्स्नं संस्थापयति नित्यदा ॥२३४॥
स हि विष्णुः परं ब्रह्म परमात्मा परा गतिः ।
मूलप्रकृतिरव्यक्ता सदानन्देति कथ्यते ॥२३५॥

इत्येवं बोधिता देव्यो विष्णुना विश्वमातरः ।
प्रपेदिरे महादेवं तमेव शरणं हरिम् ॥२३६॥
एतद्वः कथितं सर्वं मयाऽन्धकनिबर्हणम् ।
माहात्म्यं देवदेवस्य भैरवस्यामितौजसः ॥२३७॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

१६

श्रीकूर्म उवाच ।*

अन्धके निगृहीते वै प्रह्लादस्य महात्मनः ।

२३४. -a) दे६ विमोहिता, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. विमो-
हिनी (→विमोहिता); न१ शक्तिर् (→मूर्तिर्). -b) का१ ब१-३
दे३.५.६ ते१ अस्य (→मम); दे३.६ नारायणाज्ञया, ते१ नारायणः
स्वयम् (→नारायणाह्वया). -c) का१ शतोद्रिक्ता(?), दे१ यच्छ-
क्त्या (?), न१ सात्वोद्रिक्ता, अ२ शर्वोदीक्षा (→सत्वोद्रिक्ता);
दे१.२.८-१० म१ मुवें. मुए. मुब. सर्व (→कृत्स्न); दे४
सत्वोद्रिक्ता. लगत् कृत्स्नं, दे१० स चोद्रिक्ते तत् सर्व. -d) दे२
सर्वदा, दे४ सर्वतः (→नित्यदा).

२३५. -a) का१ ब२.३ दे३.६ परं विप्राः, ते१ स च
ब्रह्मा (→परं ब्रह्म); दे१.२.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. स वि
(न१ जि)ष्णुः परमं ब्रह्म (दे१० धर्म). -b) अ२ परागतः
(→परा गतिः).

२३६. द१ अ१.२ म१. cd ○. -a) दे१ मोहिताः, दे२
चोदिताः, द१ अ१.२ म१ विष्णुना (→बोधिता); अ२ **
(→देव्यो). -b) द१ अ१ म१ विज्ञप्ता, अ२ निवृत्ता (→विष्णुना);
ब२ देव°, दे८.९ मुवें. मुए. मुब. विष्णु° (→विश्व°); ब३
विष्णुना विश्वमूर्तिना. -c) दे४ स्वपेदिरे (→प्रपेदिरे). -d)
दे१ त्वमे *, दे३ तमेवं (→तमेव); दे१.२.८-१० मुवें. मुए. मुब.
परम् (→हरिम्).

२३७. -b) दे१ °विनिग्रहम्, दे८-१० मुवें. मुए. मुब.
°निषूदनम् (→°निबर्हणम्); म१ माययाऽन्धकबर्हणम्. -d)
ब२.३ दे२.६ °स्यात्तिजसः (→°स्यामितौजसः); ते१
भवस्यामितौजसः.
पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.२.५.८-१० द१ अ१.२ म१ मुवें. मुए.

विरोचनो नाम सुतो बभूव नृपतिः पुरा ॥१॥
देवाञ्जित्वा स देवेन्द्रान् बहून् वर्षान् महासुरः ।

मुब. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब२.३
दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे४ ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म,
न१ इति श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे.
अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे३.६.८.९ न१ ते१ म१. ○; दे१
दैत्यवंशानुकीर्तने, दे२ मुवें. अन्धकनिबर्हणं नाम, दे१० अंध-
काख्यानं नाम, द१ अ१.२ अन्धकवधो नाम, मुए. राजवंशानु-
कीर्तने, मुब. दक्षसुतावंशकीर्तने. अध्यायसंख्या—दे६. ○; का१
ब१.३ दे३.५ न१ ते१ चतुर्दशोऽध्यायः, ब२ ॥१४॥, दे१ मुवें.
मुए. मुब. षोडशोऽध्यायः ॥१५॥, दे२.८.९ द१ अ१.२ म१
षोडशोऽध्यायः, दे४ चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥, दे१० षोडशोऽध्यायः
॥१६॥ श्रीसीतारामचन्द्राय नमः.

१६

[अध्यायारम्भे अधिकम्—दे८.९ वंशानुकीर्तने, दे१०
श्रीगणेशायनमः]

* दे४.८.९. ○; का१ ब१-३ दे५.६ कूर्म उवाच; दे१.२.१०
द१ मुवें. मुए. मुब. सूत उवाच; न१ कूर्मः; ते१ अ२ म१ श्रीकूर्मः;
अ१ सूतः, *श्रीकूर्मः.

१. -a) दे२ तु निवर्त्ते, दे५ म१ -न गृहीते (म१ °तो)
(→निगृहीते); ब२ तु (→वै). -b) दे३.८.९ प्रह्लादस्य
(→प्रह्लादस्य). -c) का१ ब१-३ दे३.६ न१ ते१ पुत्रो, दे८-१०
मुवें. मुए. मुब. बली (→सुतो). -d) दे८-१० मुवें. मुए. मुब.
सुतः (→पुरा).

२. दे१. ab ○. -a) अ२ त्व था (?) (→जित्वा);
दे४ देवेन्द्रो (→देवेन्द्रान्). -b) का१ ब२ दे३.५ ते१ बहुवर्षान्,

पालयामास धर्मेण त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥२
तस्यैवं वर्तमानस्य कदाचिद् विष्णुचोदितः ।
सनत्कुमारो भगवान् पुरं प्राप महामुनिः ॥३
दृष्ट्वा सिंहासनगतो ब्रह्मपुत्रं महासुरः ।
ननामोत्थाय शिरसा प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥४
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि संप्राप्तो मे पुरातनः ।
योगीश्वरोऽद्य भगवान् यतोऽसौ ब्रह्मवित् स्वयम् ॥५
किमर्थमागतो ब्रह्मन् स्वयं देवः पितामहः ।
ब्रूहि मे ब्रह्मणः पुत्र किं कार्यं करवाण्यहम् ॥६
सोऽब्रवीद् भगवान् देवो धर्मयुक्तं महासुरम् ।

द्रष्टुमभ्यागतोऽहं वै भवन्तं भाग्यवानसि ॥७
सुदुर्लभा नीतिरेषा दैत्यानां दैत्यसत्तम ।
त्रिलोके धार्मिको नूनं त्वादृशोऽन्यो न विद्यते ॥८
इत्युक्तोऽसुरराजस्तं पुनः प्राह महामुनिम् ।
धर्माणां परमं धर्मं ब्रूहि मे ब्रह्मवित्तम ॥९
सोऽब्रवीद् भगवान् योगी दैत्येन्द्राय महात्मने ।
सर्वगुह्यतमं धर्ममात्मज्ञानमनुत्तमम् ॥१०
स लब्ध्वा परमं ज्ञानं दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् ।
निधाय पुत्रे तद्राज्यं योगाभ्यासरतोऽभवत् ॥११

वे१.१७.११

दे२ बहून् युद्धे; दे१० वर्षान् शत (→बहून् वर्षान्); दे१० ०सुरान् (→सुरः); दे४ देव वै वाषिकावहून्, द१ दैत्येन्द्रो वर्षकान् बहून्, ग१ म१ दैत्यो वर्षगणान् बहून्, ग२ दैत्यानथगणान् बहून्. -d) द१ त्रैलोक्य- (→त्रैलोक्यं).

३. -a) न१ तस्यैव (→तस्यैवं). -b) दे४ कथाभि-
विष्णुचोदितः. -d) दे४ सुरं (→पुरं); दे१.२ प्राप्तो, दे४ द१
ग१ प्राप्य (→प्राप).

४. -a) दे४.९ मुर्वे. मुए. गत्वा (→दृष्ट्वा); म१
सिंहासनाख्यो (→सिंहासनगतो). -b) दे२ ब्राह्मपुत्रं, ग२ पुरं
प्राप्तं (→ब्रह्मपुत्रं); दे४ द१ ग१.२ म१ महामुनि, दे१० महापुरः
(→महासुरः). -c) दे१ न *मो°, दे४-१० नमामो°, दे९ ननामो°,
+नमामो° (→ननामो°); दे५ [उ]त्थापरि (?) (→[उ]त्थाय);
न१ शिरसो, द१ ग१.२ म१ सहसा (→शिरसा).

५. -b) न१ संप्राप्ता (→संप्राप्तो); का१ दे२.३.५.६.
८-१० मुर्वे. मुए. मुव. पुरोत्तमम्, ब१ न१ ते१ पुरान्तरम्,
ब३ पुरातनं, दे४ पुरा ततः (→पुरातनः). -c) दे२ [अ] सौ,
दे४ ते१ [अ]थ (→[अ]द्य); दे६ भगवन्, द१ ग१ म१ [आ]
गतवान् (→भगवान्); दे५ योगीश्वरोऽद्य भगवान्. -d) दे२
यतात्मा, दे४.९ जितोऽसौ, ते१ यदसौ, ग२ म१ यतो वै
(→यतोऽसौ); न१ ब्रह्मवित्तमः (→ब्रह्मवित् स्वयम्).

६. -a) दे३ स्वयं देवा, दे४ स्वयं वेधा, दे१० स्वयं
(स्वयं) देवाः, ते१ स्वयं यन्नः (→स्वयं देवः). -c) ते१ नो
(→मे).

७. -a) ब१ सा (→सो); न१ देवा (→देवो). -b)
दे३ धर्ममुत्तमं, दे४ ब्रह्मपुत्रं (→धर्मयुक्तं); दे५ ०पुरं (→०सुरं).
-c) दे१० इष्टुम् (?) (→द्रष्टुम्); दे६ अभ्यागतो, ग१ अस्मागतो,
ग२ अभ्यागमो (→अभ्यागतो).

८. द१. ८८-९० (द. सं.). -a) ब३ दे१.२ दुर्लभा
(दे२ ०भो), द१ ग१.२ म१ सुदुर्लभा (→सुदुर्लभा); ब३ नीतिरेषा,
दे१ नीतिरेषा वः, दे२ [अ]न्यतरेषां च, दे९ नीतिरेषां, दे१०
नीतिरेषां, न१ नीति तेषां, द१ ग१ म१ नीतिरेषां (→नीतिरेषा).
-b) दे१० देवानां (→दैत्यानां); ब१ दे४ ०सत्तमः, दे१० ०सत्तमा
(→०सत्तम). -c) ब१.२ त्रैलोक्ये (ब१ ०क्य), दे१.४ त्रैलोके,
दे९ त्रिलोक्ये, दे१० त्रिलोके (→त्रिलोके); का१ धार्मिके [ः],
दे१० धार्मिकं, म१ त्वादृशो (→धार्मिको). -d) दे४ तादृशो,
म१ धार्मिको (→त्वादृशो); ब२ ०शो नान्यः, दे६ ०शोन्योन्य
(→०शोऽन्यो न).

९. द१. ९० (द. सं. पा. वि.). -a) दे४ इत्युक्तं
(→इत्युक्तो); का१ दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. ०राजोऽसौ, दे४
०राजं तं, दे६ ०राजास्त्वं (→०राजस्तं). -b) ग२ प्रत्याह
(→पुनः प्राह); न१ ०मुनिः (→०मुनि). -c) ब१ दे५ धर्मं
(→धर्मं). -d) दे१० धर्मं, ग१ वेदं (→ब्रह्मं); ग२ ब्रूहि
मे मुनिसत्तम.

१०. -b) दे१ महामतिः, दे२ महामुनिः (→महात्मने).
-d) दे१० आत्मा° (→आत्म°); दे१ *मुत्तमं, न१ अनुत्तमः
(→अनुत्तमम्).

११. -a) का१ समाप्य, दे४ लब्ध्वा च (→स लब्ध्वा);
म१ सर्वं लब्ध्वा परं ज्ञानम्. -b) दे२ दत्त्वाथ (→दत्त्वा च);
ब१ दात्वा चागुरुदक्षिणां, ग२ दत्त्वा च गुरुणां वसु. -c) दे१
नियम्य (→निधाय); ब१ दे४ पुत्रं (→पुत्रे); दे४-१० तं
(→तद्); दे४ राज्ये (→राज्यं). -d) का१ यो मानुस° (?),
ते१ *मन्यु° (→योगाभ्यास°); दे२.५ ०रतोऽभवत्, दे१०
०रतो महत्, ग२ ०रतो भवेत् (→०रतोऽभवत्).

वै. १.१७.१२ स तस्य पुत्रो मतिमान् बलिनाम महासुरः ।
 ब्रह्मण्यो धार्मिकोऽत्यर्थं विजिग्येऽथ पुरंदरम् ॥१२
 कृत्वा तेन महद् युद्धं शक्रः सर्वामरैर्वृतः ।
 जगाम निजितो विष्णुं देवं शरणमच्युतम् ॥१३
 तदन्तरेऽदितिर्देवी देवमाता सुदुःखिता ।
 दैत्येन्द्राणां वधार्थाय पुत्रो मे स्यादिति स्वयम् ॥१४
 तताप सुमहद् घोरं तपोराशिस्तपः परम् ।
 प्रपन्ना विष्णुमव्यक्तं शरण्यं शरणं हरिम् ॥१५
 कृत्वा हृत्पद्मकिञ्जल्के निष्कलं परमं पदम् ।
 वासुदेवमनाद्यन्तमानन्दं व्योम केवलम् ॥१६
 प्रसन्नो भगवान् विष्णुः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 आविर्बभूव योगात्मा देवमातुः पुरो हरिः ॥१७

१२. -a) दे०-१० भगवान् (→मतिमान्); अ० तस्य पुत्रोऽथ मतिमान्. -b) दे० नाम्ना (→नाम). -c) अ० ब्रह्मण्यो (→ब्रह्मण्यो); अ० धार्मिकी (→धार्मिको); ब० धीमान्, दे० न० द० अ० १.२ म० नित्यं (→[अ]त्यर्थ). -d) का० व० दे० १.४.५.६ विजिज्ञेय, दे० विजित्य स, दे० विजिग्य (→विजिग्येऽथ).

१३. -a) दे० म० महायुद्धं (→महद् युद्धं). -b) दे० शक्रः(?) (→शक्रः). -c) दे० ययाम(?) (→जगाम); दे० विष्णुः, दे० विष्णु(?) (→विष्णु). -d) दे० ये कं (→देवं).

१४. -a) दे० ३.४ तदन्तरो(दे० ०रं) (→तदन्तरे); दे० २.३.६ [अ]दितिर्देव, अ० [अ]मृतिर्देवी (→[अ]दितिर्देवी). -b) दे० माता चैव (→देवमाता). -c) दे० ३.६ युधार्थाय (→वधार्थाय). -d) म० सुतो (→पुत्रो).

१५. -a) का० सुमहद्(?)घोरं, ब० दे० २.५.८.९ न० मुर्वे. मुए. मुव. सुमहाघोरं (→सुमहद्घोरं). -b) का० ब० २.३ दे० ३.५.६.८-१० न० अ० मुर्वे. मुए. मुव. तपो (दे० १० ०तो) राशि (दे० ०सि) (→तपोराशिस); दे० ३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. ततः, न० स्तवः, द० तमः (→तपः). -c) दे० प्रयत्ना, दे० १० प्रसन्न(?), अ० प्रसन्ना, म० प्रपन्न (→प्रपन्ना). -d) दे० हरिः, दे० १० शिवं (→हरिं).

१६. -a) अ० कृत्वा हि (→कृत्वा हृत्-); दे० ३.६ ०किञ्जल्क (→०किञ्जल्के); दे० १० कृत्वा किञ्जल्कमध्ये तु. -b) दे० १० निष्कलं (→निष्कलं); का० ब० परं (→पदम्). -c) दे० ३.६ अनात्यन्तम् (→अनाद्यन्तम्). -d) दे० द० अ० धाम (→व्योम); अ० आनन्दादाम केशवं, म० आनन्दं केवलं परं.

दृष्ट्वा समागतं विष्णुमदितिर्भक्तिसंयुता ।
 मेने कृतार्थमात्मानं तोषयामास केशवम् ॥१८

अदितिरुवाच ॥*

जयाशेषदुःखौघनाशकहेतो

जयानन्तमाहात्म्ययोगाभियुक्त ।

जयानादिमध्यान्तविज्ञानभूतं

जयाशेषकल्पामलानन्दरूप ॥१९

नमो विष्णवे कालरूपाय तुभ्यं

नमो नारसिंहाय शेषाय तुभ्यम् ।

नमः कालरूपाय संहारकर्त्रे

नमो वासुदेवाय तुभ्यं नमस्ते ॥२०

१७. दे० १७d-१८c ○ (द. सं.). -c) दे० अचिर्वभूव (→आविर्बभूव); ते० ३ मात्मा (→योगात्मा). -d) दे० पुरोगमः, न० पुरा हरिः (→पुरो हरिः).

१८. -a) का० दे० दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); दे० विष्णु [ः] (→विष्णु). -c) ब० कृता(कृता)र्थम् (→कृतार्थम्); अ० आनन्दो (→आत्मानं).

॥अ० ○; दे० आ*ति*वा*; ते० अ० म० अदितिः.

१९. -a) का० दे० २.४ ०दुःखौघनाशस्य, ब० ०दुःखैक नाशैक-, दे० ०मदुःखौघनाशैक-, दे० ०दुःखौघनाश*, द० ०दुःखादिनाशैक-, म० ०दुःखौघविनाश- (→०दुःखौघनाशैक-); अ० जया जयाशेषदुःखाघनाश. -b) दे० २-४ जयानन्द (दे० ३ ०न्त्य) (→जयानन्त); ब० ०योगाभियुक्तः, दे० ३-८-१० न० ०योगाभि यु (दे० ३ ०मुक्तः, दे० ०योगाभियुक्तः, दे० द० ०योगाभि- युक्ते (दे० ३ ०क्ता), अ० ०योगैकयुक्त (→०योगाभियुक्त); अ० जयानन्दमाहात्म्ययोगैकयुक्ता. -c) ब० यया ० (→जया ०). -d) ब० ययाशेषं, दे० १.८-१० न० द० मुर्वे. मुए. मुव. जयाकाश ० (→जयाशेष ०); ब० ०कल्पामलानन्दरूप, दे० ०कल्पामलानन्तरूप, दे० ०कल्पामलानन्दरूप, दे० ०कल्पामला भेदरूपा, दे० न० कल्पामलानन्दरूपः (न० ०व), दे० अ० ०कल्पा (अ० ०ल्पो) ममा (अ० ०ला)नन्दरूपा, ते० ०कल्पामहानन्दरूप.

२०. -a) ब० ०रूपाय (→०रूपाय). -c) ब० १.२ दे० २.३.६ द० अ० १.२ ०रूपाय (→०रूपाय); का० कर्त्रेककर्त्रे, न० द० अ० २ संहारभूतं (→संहारकर्त्रे). -d) न० नमोऽस्तु (→नमस्ते).

२० श्लोकस्य अचरणानन्तरं ब० पुस्तके आधिक्यम्-

नमो योगगम्याय संस्थाय तुभ्यं

नमो धर्मविज्ञाननिष्ठाय तुभ्यं । (= २१ bc).

नमो विश्वमायाविधानाय तुभ्यं
 नमो योगगम्याय सत्याय तुभ्यम् ।
 नमो धर्मविज्ञाननिष्ठाय तुभ्यं
 नमस्ते वराहाय भूयो नमस्ते ॥२१
 नमस्ते सहस्रार्कचन्द्राभमूर्ते
 नमो वेदविज्ञानधर्माभिगम्य ।
 नमो देवदेवादिदेवादिदेव
 प्रभो विश्वयोनेऽथ भूयो नमस्ते ॥२२
 नमः शंभवे सत्यनिष्ठाय तुभ्यं
 नमो हेतवे विश्वरूपाय तुभ्यम् ।
 नमो योगपीठान्तरस्थाय तुभ्यं
 शिवायैकरूपाय भूयो नमस्ते ॥२३

एवं स भगवान् कृष्णो देवमात्रा जगन्मयः ।

तोषितश्छंदयामास वरेण प्रहसन्निव ॥२४

प्रणम्य शिरसा भूमौ सा वद्रे वरमुत्तमम् ।

त्वामेव पुत्रं देवानां हिताय वरये वरम् ॥२५

तथास्त्वित्याह भगवान् प्रपन्नजनवत्सलः ।

दत्त्वा वरानप्रमेयस्तत्रैवान्तरधीयत ॥२६

ततो बहुतिथे काले भगवन्तं जनार्दनम् ।

दधार गर्भं देवानां माता नारायणं स्वयम् ॥२७

समाविष्टे हृषीकेशे देवमातुरथोदरम् ।

उत्पाता जज्ञिरे घोरा बलेर्वैरोक्षणेः पुरे ॥२८ वें. १.१७.२८

२१. दे४. २१-२२. ॐ (ह. सं.); म१. ॐ; व१. bcd ॐ; न१. a, c ॐ. -a) दे१ °विरोधाय, दे२ °वितानाय, ते१ ग्र२ °विनाशाय, ग्र१ °विधाप्ताय (→°विधानाय). -b) व२ योगि° (→योग°). -c) ग्र२ °विज्ञाय (→°विज्ञान-); दे१ °वासाय (→°निष्ठाय). -d) ग्र२ वराहाय भूयो नमो नमस्ते.

२२. दे४. ॐ (द्र. २१ पा. वि.); दे१. ॐ. -a) दे४.९ °चन्द्राक्षमूर्ते, दे१० °चन्द्राय मूर्ते, न१ °चन्द्रार्कमूर्ते, व१ °चन्द्रार्धमूर्ते, ग्र२ °चन्द्रार्क** (→°चन्द्राभमूर्ते); दे३.६ नमस्ते चन्द्रार्कसहस्राभमूर्ते. -b) व१ दे१ ग्र१ म१ देवविज्ञान-, दे५ विद*ज्ञान-, न१ वेदविज्ञेय- (→वेदविज्ञान-); दे३ न१ -धर्माभिगम्यं, ते१ -धर्माभिगम्यं, ग्र२ -धर्माय गम्यं, म१ -धर्माभिगम्यं (→-धर्माभिगम्यं). -c) का१ ते१ नमो देवदेवादि-देव***, व१ नमो देवादि देव****, व२ नमो देवदेवादिदेवाय तुभ्यं, दे३.६ नमो देवदेवादिधर्म (दे६ °र्म) प्रधान, दे५ नमो देवदेवादिदेवदेव*, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. नमो भूधरायाप्रमेयाय तुभ्यं, न१ नमो वेदवेद्याय पाराय तुभ्यं, व१ ग्र१ म१ नमो देवदेवादिदेवात्ममूर्ते, ग्र२ नमो देवदेवादिदेवादि मूर्ते. -d) दे३ नमो भो विश्वयोने, दे५.६ नमो विश्वयोनेऽथ, व१ ग्र१ म१ प्रभो विश्वयोने तु, ग्र२ नमो (हो) विश्वयोने तु (→प्रभो विश्वयोनेऽथ).

२३. दे५ cd 'पीठो'... 'यैक' इति खण्डितम्, न१. b ॐ. -a) दे२ ते१ सत्यनिष्ठाय, दे३.६ सत्यनित्याय, दे४ सत्यसंधाय (→सत्यनिष्ठाय). -c) दे१ °पीठांतसंस्थाय, ग्र२ °निष्ठान्तरस्थाय (→°पीठान्तरस्थाय). -d) व२ नमस्ते नमस्ते, व३ तुभ्यं नमस्ते,

दे३ परमो नमस्ते, दे६ नमो नमस्ते (→भूयो नमस्ते); दे१० नमो हेतवे विश्वरूपाय तुभ्यं.

२३ श्लोकानन्तरं ग्र१.२ पुस्तके अधिकम्—सूतः.

२४. दे१०.२४ c 'तोषित' इत्यारभ्य २५c 'त्वामेव' यावत् खण्डितम्. -a) दे६.८-१० न१ व१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. विष्णु [:] (→कृष्णो). -b) दे५ देवमात्री (→देवमात्रा); दे१० न१ जगन्मय (दे१० °ये). (→जगन्मयः). -c) न१ तोषितं (→तोषितश्); का१ चोदयामास (→छंदयामास). -d) दे२ वरेणैवादिति मुदा.

२५. दे१०. ab ॐ. -a) ग्र२ माता (→भूमौ). -b) का१ स (→सा); का१ परम् (→वरम्). -c) व१ त्वामेक-; दे६ त्वमेव (→त्वामेव).

२६. -a) दे१ तथास्त्विति स, न१ तथेत्युक्त्वाह, ग्र२ तथा स्तुवत्या (→तथास्त्वित्याह). -b) दे३ प्रसन्नो, दे१० न१ प्रसन्न- (→प्रपन्न-); दे१.२ °वल्लभ (दे१ °भः) (→°वत्सलः). -c) ग्र१ तत्त्वा (→दत्त्वा); दे१ वरम् (→वरान्); व१ [अ]प्रमेयास् (→[अ]प्रमेयस्); दे१० दत्त्वा वरान्प्रमेयस्ते. -d) दे५ °धीयतः (→°धीयत).

२७. ग्र२. d ॐ. -c) दे४ ते१ व१ ग्र१.२ म१ गर्भे (→गर्भं). -d) दे१० नमो (→माता); व१.३ दे४.६ व१ नारायणः (दे४.६ °ण) (→नारायणं); न१ हरि (→स्वयम्).

२८. दे४. ॐ. -a) ग्र२ हृषीकेशो (→हृषीकेशो). -b) दे१ अथोदरे, दे४ अथो वरे (→अथोदरम्). -c) दे५ उत्पता, दे१० उत्पन्नो, ग्र१ उत्पात(?), ग्र२ उत्पाताज् (→उत्पाता);

वै.१.१७.२६ निरीक्ष्य सर्वानुत्पातान् दैत्येन्द्रो भयविह्वलः ।
 प्रह्लादमसुरं वृद्धं प्रणम्याह पितामहम् ॥२९॥
 बलिरुवाच ।
 पितामह महाप्राज्ञ जायन्तेऽस्मत्पुरेऽधुना ।
 किमुत्पाता भवेत् कार्यमस्माकं किनिमित्तकाः ॥३०॥
 निशम्य तस्य वचनं चिरं ध्यात्वा महामुरः ।
 नमस्कृत्य हृषीकेशमिदं वचनमब्रवीत् ॥३१॥
 प्रह्लाद उवाच ।
 यो यज्ञैरिज्यते विष्णुर्यस्य सर्वमिदं जगत् ।

दे४ घोरे, द१ ग्रा१.२ विप्राः (→घोरा). -d) व१ दे१० द१ म१ बलिरु, ग्रा१ बलैरु (→बलेरु); का१ दे४.१० ते१ वैरोचने (→वैरोचने); व१ परे, दे१० पुरेः (→पुरे).

२९. -c) दे९ प्रह्लादम् (→प्रह्लादम्); न१ बुधं (→वृद्धं); का१ प्रह्लादञ्च प्रणम्याह, ते१ प्रह्लादमब्रवीत् वाक्यं. -d) दे४ म१ प्रणम्याह (→प्रणम्याह); का१ वैरोचनपितामहम्, ते१ बलिरुष पितामहम्.

॥ ग्रा१. ०; दे१ व* रु* च; दे४ न१ ते१ द१ ग्रा२ म१ बलिः.

३०. -a) दे४ न१ पितामहः, दे६ पितामहं (→पितामह); दे४ न१ **प्राज्ञः (न१ °ज्ञ) (→महाप्राज्ञ). -b) दे५ म१ जायन्ते, न१ मुर्वे. जायते(?) (→जायन्ते); दे१ [अ]स्मत्पुरांतरे, दे२ मत्पुरांतरे, दे४ द१ -स्म पुरेधुना, दे६ ग्रा१ [अ]स्मत् पुरोधुना, दे८-१० मुर्वे. मुए. [अ]स्मिन् पुरांतरे, म१ [अ]स्मत् पुरेधमाः (→[अ]स्मत् पुरेधुना); ग्रा२ जायन्तेस्तु पुरेधुना. -c) न१ मुर्वे. मुए. उत्पातो, ग्रा१ उत्पातात् (→उत्पाता). -d) दे६.१० मुर्वे. मुए. मुव. किन्निमित्तकः, न१ किन्निमित्ततः, ग्रा२ दुर्निमित्तकाः (→किनिमित्तकाः).

३१. -a) दे१ तस्य(तस्य) (→तस्य). -c) का१ नमस्कृत्य, व१ दे१.२.४ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ नमस्कृत्या (→नमस्कृत्य).

* दे१ प्रह्लाद*उ*च; दे२ प्रह्लादोवाच; दे३.९. प्रह्लाद उवाच; न१ ते१ ग्रा१.२ म१ प्रह्लादः.

३२. दे४. द१ ग्रा१.२. cd ०. -a) का१ इत्यते, दे१ यजते, दे२ ईज्यते, दे३ इज्यते (→इज्यते). -b) व३ ह्यस्य (→यस्य); दे५ नमस्कृत्यमिदं जगत्. -c) व१ °नाशान्, दे२

दधारासुरनाशार्थं माता तं त्रिदिवौकसाम् ॥३२॥
 यस्मादभिन्नं सकलं भिद्यते योऽखिलादपि ।
 स वासुदेवो देवानां मातुर्देहं समाविशत् ॥३३॥
 न यस्य देवा जानन्ति स्वरूपं परमार्थतः ।
 स विष्णुरदितेर्देहं स्वेच्छयाऽद्य समाविशत् ॥३४॥
 यस्माद् भवन्ति भूतानि यत्र संयान्ति संक्षयम् ।
 सोऽवतीर्णो महायोगी पुराणपुरुषो हरिः ॥३५॥
 न यत्र विद्यते नामजात्यादिपरिकल्पना ।
 सत्तामात्रात्मरूपोऽसौ विष्णुरंशेन जायते ॥३६॥

°नाशाय (→°नाशार्थ). -d) का१ मातायं, दे२ मातेयं, दे५ माताय (→माता तं); दे३ स्त्रि(?) दिवौकसाम् (→त्रिदिवौकसाम्).

३३. -a) न१ तस्मात् (→यस्मात्); ग्रा१ अभिन्न- (→अभिन्नं). -b) दे१० भिद्याता(?) (→भिद्यते); दे१० याखिलादपि, ग्रा२ योखिलञ्जगत् (→योऽखिलादपि). -c) दे१० वासुदेवो हि देवानां. -d) दे३.४ देहं, न१ देवं, ग्रा२ गर्भो (→देहं).

३३ श्लोकस्य b, c मध्ये दे४ द१ ग्रा१ म१ पुस्तकेऽधिकम्.

* दधारासुरनाशार्थमात्मानं त्रिदिवौकसाम् । (= ३२ cd) ग्रा२ अधिकम्—

यस्याभिन्नं सकला भिद्यते योऽखिलञ्जगत् ।

दधारासुरनाशार्थमात्मानं त्रिदिवौकसाम् ।

(= ३२ cd-३३ ab)

३४. दे४. ०. -a) का१ दे३.६ न तस्य (→न यस्य); व१ देवान् (→देवा). -c) व१ दे१.१० अदितिरु (→अदितेरु).

३५. -a) दे६ भवति (→भवन्ति). -b) व१ दे३-६ न१ संया(व१ °जा)ति (→संयान्ति). -c) यो (→सो); दे१० ते१ [अ]वतीर्य (दे१० °र्यो) (→[अ]वतीर्णो). -d) का१ दे१.३.५.६ पुराणः (→पुराण-); द१ ग्रा१.२ म१ °पुरुषोत्तमः (→°पुरुषो हरिः).

३६. -a) व३ ननाम, दे३ न यस्य (→न यत्र); दे२ विद्यते (→विद्यते); व३ यत्र (→नाम-). -b) दे१ °जप्यादि°, दे४ °यात्यादि° (→°जात्यादि°); न१-रपिकल्पना (→परिकल्पना). -c) व१ सत्तामात्रार्थ°, दे३.६ सत्य (दे६ °ता) मात्रानु°, द१ सत्त्वात्मात्मात्म°, म१ सत्तामात्रस्व° (→सत्तामात्रात्म°); ते१ सत्तामात्रात्मको योगी. -d) दे१.८.९ रूपेण, दे१० रूपे* (→अंशेन); ते१ विष्णुरेष न जायते.

यस्य सा जगतां माता शक्तिस्तद्धर्मधारिणी ।
 माया भगवती लक्ष्मीः सोऽवतीर्णो जनार्दनः ॥३७
 यस्य सा तामसी मूर्तिः शंकरो राजसी तनुः ।
 ब्रह्मा संजायते विष्णुरंशेनैकेन सत्त्वभृत् ॥३८
 इत्थं विचिन्त्य गोविन्दं भक्तिमन्त्रेण चेतसा ।
 तमेव गच्छ शरणं ततो यास्यसि निर्वृतिम् ॥३९
 ततः प्रह्लादवचनाद् बलिर्वैरोचनिर्हरिम् ।
 जगाम शरणं विश्वं पालयामास धर्मतः ॥४०
 काले प्राप्ते महाविष्णुं देवानां हर्षवर्द्धनम् ।

३७. -a) दे४ द१ ग१ म१ यस्येशा, दे८-१० तस्य सा, ते१ यस्यसौ, ग२ यस्येह (→यस्य सा); ग१.२ जगतो (→जगतां) दे१.२ यस्य (दे२ °स्तु) साक्षाज्जगन्माता, न१ यस्य सातत्वं तां माता. -b) का१ ब१-३ दे२-४ ते१ °धर्मधर्मिणी (ब१ °णा), दे१० °धर्म्यधर्मिणी, न१ °धर्मधर्मणी (→°धर्मधारिणी); दे५ शक्तिस्वधर्मधर्मिणां, दे६ शक्तिमुद्धर्मधर्मिणी, द१ नात्माशक्तिस्वधर्मिणी, ग१.२ माताशक्तिस्वधर्मिणी, म१ मायाशक्तिस्वधर्मिणी. -c) ब२ माता (→माया) दे५ लक्षाः (→लक्ष्मीः); दे६ [अ]वतीर्ण- (→[अ]वतीर्णो).

३८. -b) ग२ शांकरी, मुब. शंकरी (→शंकरो); दे१ जायसी तनुः, म१ (रा) जायसी तनुः (→राजसी तनुः). -c) दे१ ब्रह्मा (→ब्रह्मा); द१ ग१.२ म१ स जायते (→संजायते). -d) दे५ स्वांशेन (→अंशेन); दे८-१० ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सत्त्वभृक् (→सत्त्वभृत्).

३९. -a) का१ दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. इति सञ्चिन्त्य, ग२ इत्थं विसृज्य (→इत्थं विचिन्त्य); दे१ प्रह्लादो (→गोविन्दं). -b) ग२ तेजसा (→चेतसा). -c) दे२ न१ म१ शरणं गच्छ (→गच्छ शरणं). -d) दे५ हितो (→ततो); दे१० ग१ निर्वृतिम् न१ निर्वृतिः, ते१ निर्वृतिम्, + निर्वृतिः (→निर्वृतिम्).

४०. -a) ब३ दे३.९ प्रह्लाद° (→प्रह्लाद°). -b) दे१० बहिः (→बलिर्); दे१.२.१० ते१ म१ वैरोचनो हरि (म१ °रिः), दे६ वैरोचनि हरि, न१ वैरोचनस्तदा, ग२ वैरोचनिर्हरिः (→वैरोचनिर्हरिम्). -c) दे४.६ विष्णुः, दे१० विश्वं, + विष्णुः, न१ विष्णुः (→विश्वं). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. धर्मवित्, न१ मेदिनी (→धर्मतः).

४१. -a) ब१ कालप्राप्ते, दे४ काले प्राप्तं (→काले प्राप्ते). -c) दे५ प्रसूत (→असूत); का१ ब३ कश्यपादेन, ब१ दे३.४.६ द१ ग१.२ म१ क(द१ ग१ म१का)श्यपस्येन (दे४ °तां),

असूत कश्यपाच्चैनं देवमाताऽदितिः स्वयम् ॥४१

चतुर्भुजं विशालाक्षं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ।

नीलमेघप्रतीकाशं भ्राजमानं श्रियावृतम् ॥४२

उपतस्थुः सुराः सर्वे सिद्धाः साध्याश्च चारणाः ।

उपेन्द्रमिन्द्रप्रमुखा ब्रह्मा चर्षिगणैर्वृतः ॥४३

कृतोपनयनो वेदानध्यैष्ट भगवान् हरिः ।

समाचारं भरद्वाजात् त्रिलोकाय प्रदर्शयन् ॥४४

एवं हि लौकिकं मार्गं प्रदर्शयति स प्रभुः ।

स यत् प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥४५ व.१.१७.४५

दे१ कश्यपाच्चैनं, दे५ कश्यपादेवं, न१ कश्यपादेव (→कश्यपाच्चैनं). -d) का१ दे५ न१ म१ °मातादितिः[ः], दे१० °मातादिभिः (→°माताऽदितिः); ग२ देवतादितिरस्वयम्.

४२. -a) ब१ चतुर्भुज- (→चतुर्भुजं). -b) दे५ °वक्षसां (→°वक्षसं); दे४ श्रीवत्साङ्कितवक्षसम्. -c) दे२ नीलवर्ण° (→नीलमेघ°). -d) दे१ भ्राजमान(?), दे५ भ्राजमान- (→भ्राजमानं); दे४ द१ ग१ म१ श्रियावृतम् (→श्रियावृतम्).

४३. -a) दे१ सुरा, दे४ यतः (→सुराः). -b) ग२ सिद्ध- (→सिद्धाः); दे४ तु(→च); का१ दे४ चारणाः (दे४ °णा), ब१ वारणाः, दे१० चारणाः, ग१ दारणाः (→चारणाः). -c) ब१ मुर्वे. मुए. उपेन्द्र इन्द्र°, दे५ उपेन्द्र(?)रेन्द्र° (→उपेन्द्रमिन्द्र°); दे३.६ °प्रमुखो (→°प्रमुखा); म१ महेंद्रप्रमुखा ब्रह्मा. -d) का१ दे३ ब्रह्मा चा(दे३ °व)पि, दे१ ब्रह्मावृषि°(?), दे४ ब्रह्मत्वेन°, दे६ द१ ग१.२ ब्रह्मा ऋषि°, म१ सर्वे ऋषि° (→ब्रह्मा चर्षि°); दे२ सह, ग२ युतः (→वृतः).

४४. -a) का१ °नयने (→°नयनो); ग२ देवान् (→वेदान्). -b) दे४ अध्येष्व, ते१ अध्येष्ट (→अध्येष्ट); दे१ साध्या शिष्टावयो हरिः, दे२ अध्येषीष्ठा व्यपोहरिः. -c) का१ दे२ मुर्वे. मुए. मुब. सदाचारं (का१ °र-), ब१ समाचारद, दे३.६ समाचिचरं (→समाचारं); का१ -भजः सर्वं, द१ भरद्वाजात्, दे५ भ*ज- , ग२ म१ भरद्वाजस् (→भरद्वाजात्). -d) दे२ त्रैलोक्याय (→त्रिलोकाय); दे४ प्रदर्शयत्, दे६ प्रदर्शय, द१ ग१.२ म१ प्रदर्शितं (→प्रदर्शयन्).

४५. -a) दे१ एवं स, दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एवं च (→एवं हि); का१ लौकिकः (→लौकिकं); का१ सर्गं, दे५ सर्वं (→मार्गं). -b) दे४ सर्वेषां तु प्रदर्शय. -d) दे१ लोकास् (→लोकम्).

वै. १.१७.४६

ततः कालेन मतिमान् बलिर्वैरोचनिः स्वयम् ।
 यज्ञैर्यज्ञेश्वरं विष्णुमर्चयामास सर्वगम् ॥४६॥
 ब्राह्मणान् पूजयामास दत्त्वा बहुतरं धनम् ।
 ब्रह्मर्षयः समाजमुयंजवाटं महात्मनः ॥४७॥
 विज्ञाय विष्णुर्भगवान् भरद्वाजप्रचोदितः ।
 आस्थाय वामनं रूपं यज्ञदेशमथागमत् ॥४८॥
 कृष्णाजिनोपवीताङ्गः आषाढेन विराजितः ।
 ब्राह्मणो जटिलो वेदानुद्गिरन् भस्ममण्डितः ॥४९॥
 संप्राप्यामुरराजस्य समीपं भिक्षुको हरिः ।
 स्वपादैर्विमितं देशमयाचत बलिं त्रिभिः ॥५०॥
 प्रक्षाल्य चरणौ विष्णोर्बलिर्भविसमन्वितः ।
 आचामयित्वा भृङ्गारमादाय स्वर्णनिर्मितम् ॥५१॥

४६. -a) दे१० अतः (→ततः). -b) दे१.१० वैरोचनः, दे२.६ द१ ग१.२ म१ वैरोचनि- (दे२ °न-) (→वैरोचनिः). -c) दे४ द१ ग१.२ यज्ञे (→यज्ञैर्).

४७. -a) दे२ अर्चयामास, ते१ द१ ग१.२ म१ भोजया-
 मास (→पूजयामास). -b) दे४ कृत्वा (→दत्त्वा); दे४ वाह्यान्तरं,
 ते१ च*** (→बहुतरं). -c) द१ ग१.२ ब्रह्मादयस् (→ब्रह्मर्षयः);
 द१ ग१.२ सुरा जग्मुः (→समाजग्मुः). -d) दे३ °वाटं (→°वाटं).

४८. -a) दे१ यज्ञाय (→विज्ञाय); ब१ मूर्तिर् (→विष्णुर्).
 -b) ब३ भरद्वाजः, दे१ भारद्वाज- (→भरद्वाज-). -c) ते१
 आस्थाय, आस्थाय (→आस्थाय). -d) दे४ द१ ग१.२ म१
 यज्ञवाटम् (→यज्ञदेशम्); ब१ ते१ अथागतः (→अथागमत्).

४९. -a) दे१ कृष्णज (?) नो*वीती च, दे४ कृत्वा-
 जिनोपनीताङ्गं, ग२ कृष्णजिनोपवीत(सर्वा)ङ्गं. -b) ग२ विरा-
 जितं (→विराजितः). -c) का१ ब२.३ दे१-३.५ ब्रह्मण्यो (दे१
 °णो) (→ब्राह्मणो). -d) दे४ उचरन् (?), द१ ग१ म१ उदी-
 रन्, ग२ निरयन् (→उद्गिरन्); दे४ तस्म मण्डितः, दे४-१० मुवें.
 मुए. मुब. सु (दे४.९ स) महाद्युतिः, द१ ग१.२ यज्ञमन्दिरं
 (→भस्ममण्डितः); ब१ उद्गिरन्तस्समन्ततः.

५०. -a) ते१ संप्राप (→संप्राप्य); दे३ सुर° (→[अ]
 सुर°). -b) न१ समेधं (→समीपं). -c) न१ द१ ग१.२
 स्वपादैः (द१ °तैः), मुवें. स्वपद्भ्यां (→स्वपादैर्); का१ दे५
 निमि (का१ °मि) तं, दे४ न१ द१ ग१.२ म१ सम्मितं (न१ °तां);
 दे४-१० मुवें. मुए. क्रमितं, ते१ मापितं (→विमितं); दे५ देशां,
 न१ भूमि (→देशं). -d) दे४ ग१ अयाचित (→अयाचत); का१

दास्ये तवेदं भवते पदत्रयं
 प्रीणातु देवो हरिरव्ययाकृतिः ।
 विचिन्त्य देवस्य कराग्रपल्लवे
 निपातयामास जलं सुशीतलम् ॥५२॥
 विचक्रमे पृथिवीमेष एता-
 सथान्तरिक्षं दिवसादिदेवः ।
 व्यपेतरागं दितिजेश्वरं तं
 प्रकर्तुकामः शरणं प्रपन्नम् ॥५३॥
 आक्रम्य लोकत्रयमीशपादः
 प्राजापत्याद् ब्रह्मलोकं जगाम ।
 प्रणेमुरादित्यसहस्रकल्पं
 ये तत्र लोके निवसन्ति सिद्धाः ॥५४॥

बलारिभिः, दे३.६ बलिन्दि (दे६ °न्द्रि)भिः, दे५ च लिक्षितं
 (→बलिं त्रिभिः).

५१. -b) ब१ दे१ बलि- (दे५ वाली (→बलिर-); दे४
 आचारयित्वा, (→आचामयित्वा). -c) दे१ भृङ्गारम् (→भृङ्गा
 रम्). -d) दे५ °निमितां, न१ °मण्डितम् (→°निमित्तम्); ग२
 स्वर्णपात्रेण निमित्तम्.

५२. -a) ब२.३ दास्येत्तवोहं, दे१ ददाम्यर्थं च, दे२
 ददाम्यथेदं, दे४ न१ म१ मुवें. मुए. मुब. दास्ये तथेदं, दे१०
 दास्ये तदेवं (→दास्ये तवेदं); दे४ तवते, ते१ भगवन् (→भवते);
 दे१० परत्र* (→पदत्रयं). -b) दे१० प्रीणाति, ते१ प्रीत्यादि,
 म१ प्रीणाय (→प्रीणातु); दे३ देवी, ते१ देवं (→देवो); दे२.३.६
 अव्ययात्मा, ते१ अव्ययाकृतिम् (→अव्ययाकृतिः). -c) न१
 इतीरयित्वा स कराग्रपल्लवे. -d) दे१ २.८-१० मुवें. मुए. मुब.
 सुशीतलं जलम् (→जलं सुशीतलम्).

५३. -a) का१ एवम् (→एष); दे३ एतौ, दे४-१०
 मुवें. मुए. मुब. चैताम्, म१ एकाम् (→एताम्). -b) ब१ दे४
 द१ दिवि, ते१ स्वयं (→दिवम्); ब१ दे४ °देव (→°देवः).
 -c) दे२ दितिजेश्वरेश्वरं, ते१ दितिजात्मजं तं (→दितिजेश्व-
 रंतं); ब१ व्यपेतरागादितिजेश्वरत्वं, ग२ व्याप्तो तरागादिति-
 जेश्वरन्तं. -d) का१ ब२.३ दे२.५ न१ प्रहर्तुकामं, दे४ प्रपन्नकामः
 (→प्रकर्तुकामः); दे३.६ प्रपन्नः (→प्रपन्नम्).

५४. -a) दे२ °त्रयमस्य° (→°त्रयमीश°); द१ ग१.२
 म१ °पादम् (→°पादः). -b) का१ दे४ न१ द१ म१ प्राजापत्यं,
 ग२ प्राजापतिस्तद् (→प्राजापत्याद्). -c) दे१.२ °शरीरकल्पां,
 दे४-१० मुवें. मुए. मुब. °मुखाः सुरेन्द्राः (→°सहस्रकल्पः).

ततः कालेन मतिमान् बलिर्वैरोचनिः स्वयम् ।
 यज्ञैर्यज्ञेश्वरं विष्णुमर्चयामास सर्वगम् ॥४६॥
 ब्राह्मणान् पूजयामास दत्त्वा बहुतरं धनम् ।
 ब्रह्मर्षयः समाजमुयज्ञवाटं महात्मनः ॥४७॥
 विज्ञाय विष्णुर्भगवान् भरद्वाजप्रचोदितः ।
 आस्थाय वामनं रूपं यज्ञदेशमथागमत् ॥४८॥
 कृष्णाजिनोपवीताङ्गः आषाढेन विराजितः ।
 ब्राह्मणो जटिलो वेदानुद्गिरन् भस्ममण्डितः ॥४९॥
 संप्राप्यासुरराजस्य समीपं भिक्षुको हरिः ।
 स्वपादैर्विमितं देशमयाचत बलिं त्रिभिः ॥५०॥
 प्रक्षाल्य चरणौ विष्णोर्बलिर्भावसमन्वितः ।
 आचामयित्वा भृङ्गारमादाय स्वर्णनिर्मितम् ॥५१॥

४६. -a) दे१० अतः (→ततः). -b) दे१.१० वैरोचनिः,
 दे२.६ द१ ग१.२ म१ वैरोचनि- (दे२ °न-) (→वैरोचनिः). -c)
 दे४ द१ ग१.२ यज्ञे (→यज्ञैर).

४७. -a) दे२ अर्चयामास, ते१ द१ ग१.२ म१ भोजया-
 मास (→पूजयामास). -b) दे४ कृत्वा (→दत्त्वा); दे४ बाह्यान्तरं,
 ते१ च*** (→बहुतरं). -c) द१ ग१.२ ब्रह्मादयस् (→ब्रह्मर्षयः);
 द१ ग१.२ सुरा जग्मुः (→समाजमुः). -d) दे३ °वादं (→°वाटं).

४८. -a) दे१ यज्ञाय (→विज्ञाय); ब१ मूर्तिर् (→विष्णुर्).
 -b) ब३ भरद्वाजः, दे१ भारद्वाज- (→भरद्वाज-). -c) ते१
 आस्थाय, आस्थाय (→आस्थाय). -d) दे४ द१ ग१.२ म१
 यज्ञवाटम् (→यज्ञदेशम्); ब१ ते१ अथागतः (→अथागमत्).

४९. -a) दे१ कृष्णज (?) नो*वीती च, दे४ कृत्वा-
 जिनोपनीताङ्गं, ग२ कृष्णजिनोपवीत (सर्वा)ङ्गं. -b) ग२ विरा-
 जितं (→विराजितः). -c) का१ ब२.३ दे१-३.५ ब्रह्मण्यो (दे१
 °णो) (→ब्राह्मणो). -d) दे४ उचरन् (?), द१ ग१ म१ उदी-
 रन्, ग२ निरयन् (→उद्गिरन्); दे६ तस्म मण्डितः, दे८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. सु (दे८.९ स) महाद्युतिः, द१ ग१.२ यज्ञमन्दिरं
 (→भस्ममण्डितः); ब१ उद्गिरन्तस्समन्ततः.

५०. -a) ते१ संप्राप (→संप्राप्य); दे३ सुर° (→[अ]
 सुर°). -b) न१ समेधं (→समीपं). -c) न१ द१ ग१.२
 स्वपादैः (द१ °तैः), मुर्वे. स्वपाद्व्यां (→स्वपादैर्); का१ दे५
 निमि (का१ °मि) तं, दे४ न१ द१ ग१.२ म१ सम्मितं (न१ °तां);
 दे८-१० मुर्वे. मुए. क्रमितं, ते१ मापितं (→विमितं); दे५ देशां,
 न१ भूमि (→देशं). -d) दे८ ग१ अयाचित (→अयाचते); का१

दास्ये तवेदं भवते पदत्रयं
 प्रीणानु देवो हरिरव्ययाकृतिः ।
 विचिन्त्य देवस्य कराग्रपल्लवे
 निपातयामास जलं सुशीतलम् ॥५२॥
 विचक्रमे पृथिवीमेष एता-
 मथान्तरिक्षं दिवमादिदेवः ।
 व्यपेतरागं दितिजेश्वरं तं
 प्रकर्तुकामः शरणं प्रपन्नम् ॥५३॥
 आक्रम्य लोकत्रयमीशपादः
 प्राजापत्याद् ब्रह्मलोकं जगाम ।
 प्रणैमुरादित्यसहस्रकल्पं
 ये तत्र लोके निवसन्ति सिद्धाः ॥५४॥

बलारिभिः, दे३.६ बलिन्द (दे६ °न्द्रि)भिः, दे५ च लिक्षितं
 (→बलिं त्रिभिः).

५१. -b) ब१ दे१ बलि-, दे५ वाली (→बलिर्); दे४
 आचारयित्वा, (→आचामयित्वा). -c) द१ भृङ्गारम् (→भृङ्गा-
 रम्). -d) दे५ °निर्मितां, न१ °मण्डितम् (→°निर्मितम्); ग२
 स्वर्णपात्रेण निर्मितम्.

५२. -a) ब२.३ दास्येत्तवोहं, दे१ ददाम्यर्थं च, दे२
 ददाम्यथेदं, दे४ न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. दास्ये तथेदं, दे१०
 दास्ये तदेवं (→दास्ये तवेदं); दे४ भवते, ते१ भगवन् (→भवते);
 दे१० पदत्रयं (→पदत्रयं). -b) दे१० प्रीणाति, ते१ प्रीत्यादि,
 म१ प्रीणाय (→प्रीणानु); दे३ देवी, ते१ देवं (→देवो); दे२.३.६
 अव्ययात्मा, ते१ अव्ययाकृतिम् (→अव्ययाकृतिः). -c) न१
 इतीरयित्वा स कराग्रपल्लवे. -d) दे१ २.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 सुशीतलं जलम् (→जलं सुशीतलम्).

५३. -a) का१ एवम् (→एष); दे३ एतौ, दे८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. चैताम्, म१ एकाम् (→एताम्). -b) ब१ दे४
 द१ दिवि, ते१ स्वयं (→दिवम्); ब१ दे४ °देव (→°देवः).
 -c) दे२ दितिजेश्वरेश्वरं, ते१ दितिजात्मजं तं (→दितिजेश्व-
 रंतं); ब१ व्यपेतरागादितिजेश्वरत्वं, ग२ व्याप्तो तरागादिति-
 जेश्वरन्तं. -d) का१ ब२.३ दे२.५ न१ प्रहर्तुकामं, दे४ प्रपन्नकामः
 (→प्रकर्तुकामः); दे३.६ प्रपन्नः (→प्रपन्नम्).

५४. -a) दे२ °त्रयमस्य° (→°त्रयमीश°); द१ ग१.२
 म१ °पादम् (→°पादः). -b) का१ दे४ न१ द१ म१ प्राजापत्यं,
 ग२ प्राजापतिस्तद् (→प्राजापत्याद्). -c) दे१.२ °शरीरकल्पां,
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °मुखाः सुरेन्द्राः (→°सहस्रकल्पः).

अथोपतस्थे भगवाननादिः
 पितामहस्तोषयामास विष्णुम् ।
 भित्त्वा तदण्डस्य कपालमूर्ध्वं
 जगाम दिव्यावरणानि भूयः ॥५५
 अथाण्डभेदान्निपपात शीतलं
 महाजलं तत् पुण्यकृद्भिश्च जुष्टम् ।
 प्रवर्तते चापि सरिद्धरा तदा
 गङ्गेत्युक्ता ब्रह्मणा व्योमसंस्था ॥५६
 गत्वा महान्तं प्रकृतिं प्रधानं
 ब्रह्माणमेकं पुरुषं स्वबीजम् ।
 अतिष्ठदीशस्य पदं तदव्ययं
 दृष्ट्वा देवास्तत्र तत्र स्तुवन्ति ॥५७

-d) दे४ ग१ यतत्रिलोके, न१ एतत्रिलोके, म१ ये तत्र ते वै (→ये तत्र लोके); ग१ [अ]पि वसन्ति, ग२ विवदन्ति (→निवसन्ति).

५५. -a) दे२ ग१ म१ अथोपतस्थे, दे४ अथोपतस्थो, ग२ अपेत तस्थे (→अथोपतस्थे). -b) ग१ विप्रम् (→विष्णुम्). -c) दे३.६ न१ तदन्तस्य (→तदण्डस्य); ब१ कटाहमूर्ध्वं, दे१० कपालमूर्ध्वं, ग२ कपोलमूर्ध्वः (→कपालमूर्ध्वं). -d) ब१.३ दे१.२ ग२ दिव्यावरणानि, ब२ मुव. वारावरणानि, दे४.५ ते१ म१ दिव्याभरणानि, दे३.६ देव्याचरणाभि- (दे३ °नि), दे८-१० मुव. मुए. दिव्याभरणोथ (→दिव्यावरणानि).

५६. दे५. bcd ○. -a) म१ अपतच्च (→निपपात); दे४ शा*ल, ग१ शी*लम् (→शीतलम्). -b) का१ महातले तत्, दे१.२ पुण्यं जलं, दे४.८-१० न१ ते१ म१ मुव. मुए. महाजलं (→महाजलं तत्); ब१ पुण्यवद्भिश्च, दे३ तद्विभिश्च (→पुण्यकृद्भिश्च); का१ जुष्टं, ब१ दृष्टं, दे४ जुष्टं, दे१० जिष्णुं (→जुष्टम्). -c) दे८-१० मुव. मुए. मुव. प्रवर्तिता चापि, न१ प्रवर्ततेज्यापि, ते१ प्रवर्तते चात्र, ग१ प्रवर्तते सापि, ग२ प्रवर्तिता द्वारि (→प्रवर्तते चापि); का१ दे८-१० न१ मुव. मुए. मुव. सरिद्धरा सा, दे२ स सरिद्धरा, दे४ शरिद्धरा तला, ते१ सरिद्धराऽत्र (→सरिद्धरा तदा). -d) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ग२ मुव. मुए. गंगेत्युक्त्वा, ब१ दे४ ते१ द१ ग१ गंगेत्युक्ता (ब१ द१ °क्त्वा) सा (→गंगेत्युक्ता); ब३ न१ ते१ ब्रह्मणो, द१ ब्राह्मणा, ग२ ब्राह्मण- (→ब्राह्मणा); दे८-१० गंगेति नाम्ना म (दे१० °न) नु व्योमसंस्था.

५७. दे५. a ○, न१. ५७ d-५८ c ○ (द. सं.); दे४. ५७ d "त्र तत्र" इत्यारम्भ ५८ c 'मव्य' यावत् खण्डितम्.

आलोक्य तं पुरुषं विश्वकायं
 महान् बलिर्भक्तियोगेन विष्णुम् ।
 ननाम नारायणमेकमव्ययं
 स्वचेतसा यं प्रणमन्ति देवाः ॥५८
 तमब्रवीद् भगवानादिकर्त्ता
 भूत्वा पुनर्वामनो वासुदेवः ।
 ममैव दैत्याधिपतेऽधुनेदं
 लोकत्रयं भवता भावदत्तम् ॥५९
 प्रणम्य सूर्ध्ना पुनरेव दैत्यो
 निपातयामास जलं कराग्रे ।
 दास्ये तवात्मानमनन्तधाम्ने
 त्रिविक्रमायामितविक्रमाय ॥६०

वे. १.१७.६०

-a) दे१० महान् त्वं (→महान्तं); दे१.८-१० न१ मुव. मुव. ब्रह्मयोनि (→प्रधानं). -b) का१ दे२ ब्रह्मण्यम् (→ब्रह्माणम्); ब१ दे१ न१ ते१ म१ विश्वबीजं, दे४ विश्वमेजं (?), दे८-१० मुव. मुए. मुव. विश्वयोनि (→स्वबीजम्). -c) दे१ आदिष्टम्, ग१ आतिष्ठद् (→अतिष्ठद्); ब१ पश्य तं (→पदं); का१ दे१ पदव्ययं, ब१.३ दे२.३.५.६ य (दे६ °ज)दव्ययं (→तदव्ययं).

५८. दे४ न१. abc ○ (ब्र. ५७ पा. वि.). -a) दे५ आलोक्य तं, दे६ आलोक्य तां (→आलोक्य तं); ब१ °कामं, दे१ °कार्यं (→°कार्यं). -b) का१ ब१.३ दे३.५.६ द१ ग१ म१ महाबलिर्, दे१ बलिर्महा, दे२ बलिर्महान्तं, ते१ महाबलं (→महान् बलिर्); ब१ होमेन (→योगेन). -c) दे१.८-१० नमामि (→ननाम); ब१ देवायनम् (→नारायणम्); ते१ अद्वयं (→अव्ययं). -d) ब१ दे१ स्वतेजसा, द१ ग१.२ म१ स चेतसा (→स्व चेतसा); ब१ सं- (→यं); दे१.६.८-१० मुव. मुए. मुव. वेदाः, दे२ वेदाः, + देवाः, द१ ग१.२ म१ सिद्धाः (→देवाः).

५९. -a) दे३ अनादिकर्त्ता (→आदिकर्त्ता). -b) द१ भूता (→भूत्वा); दे२ देवो वामनो, दे४ पुनः सोमुरं, द१ तनुर्वामनो (→पुनर्वामनो). -c) ते१ ममेव (→ममैव); दे२ तदेदं, दे१० [अ]धुनेव, ग२ सुदेवं, म१ पदेषु (→[अ]धुनेदं), दे४ ममेव दैत्याधिपतेऽधुनेदं. -d) ब१.३ भवतो, दे३.६ भवतां (→भवता); दे३.६ तावदन्तं (दे६ °न्तं), दे४ ग२ वाय दत्तम्, दे५ मा न दत्तः, दे१० भावयन्तं, न१ दत्तमेव, द१ ग१ वाय दत्तम् (→भावदत्तम्). म१ लोकत्रयं भाति न चाभ्यदत्तम्.

६०. -a) ग२ दत्तो (→दैत्यो). -c) का१ तस्मै (→दास्ये); दे१ ममात्मानं, दे३ तदात्मानम्, दे४ तथात्मानम्, द१ ग१ म१ तदात्मानम् (→तवात्मानम्); का१ अनंगं, ते१

बं.१.१७.६१

प्रगृह्य सूनोरपि संप्रदत्तं
 प्रह्लादसूनोरथ शङ्खपाणिः ।
 जगाद दैत्यं जगदन्तरात्मा
 पातालमूलं प्रविशेति भूयः ॥६१॥
 समास्यतां भवता तत्र नित्यं
 भुक्त्वा भोगान् देवतानामलभ्यान् ।
 ध्यायस्व मां सततं भक्तियोगात्
 प्रवेक्ष्यसे कल्पदाहे पुनर्माम् ॥६२॥
 उक्तवैवं दैत्यसिंहं तं विष्णुः सत्यपराक्रमः ।
 पुरंदराय त्रैलोक्यं ददौ विष्णुरुत्तमः ॥६३॥
 संस्तुवन्ति महायोगं सिद्धा देवर्षिकिन्नराः ।

अचिन्त्य° (→अनन्त°). -d) दे४ [अ]मित°, + [अ]कित°,
 दे१० [अ]दित° (→[अ]मित°).

६१. दे४. ab ○; का१. 'रपि.....सूनो' ab ○
 (ह. सं.). -a) ते१ प्रगृह्य सोऽसुरपतिसंप्रदत्तं. -b) ब३ दे३.९
 प्रह्लाद° (→प्रह्लाद°); दे२ न१ ते१ द१ अपि (→अथ); का१
 दे५ न१ द१ ग्रा१.२ म१ चक्रपाणिः (→शङ्खपाणिः). -c) दे४ द१
 ग्रा१.२ जगाम, न१ जयाद (→जगाद); दे१ न१ द१ ग्रा१.२ म१
 वास्यं (दे१ °स्यां), दे४ सौख्यं, दे९.१० वश्यं, ते१ वाक्यं
 (→दैत्यं); दे३.१० जगदान्त° (→जगदन्त°). -d) दे४ मूले
 (→मूलं); का१ प्रविशन्ति, दे८ प्रविशश्च दे९.१० प्रविशस्व
 (→प्रविशेति); दे४ भूयां (→भूयः).

६२. -a) दे१.२ द१ ग्रा१ समास (द१ ग्रा१ °स्य)ता, दे३
 ससाभ्यतां (→समास्यतां); द१ ग्रा१.२ यत्र (→तत्र). -b)
 दे१.३.९ भुक्त्वा भोगान्; म१ भुवोऽस्तात् (→भुक्त्वा भोगान्);
 दे३.६ अलभ्यां, न१ द१ ग्रा२ अलभ्यात् (→अलभ्यान्). -c) दे१
 ध्यायस्त्वं (→ध्यायस्व); का१ मां (→मां). -d) दे१ प्रवेक्ष्यसे,
 दे१० प्रव(?) क्ष्यसे (→प्रवेक्ष्यसे); न१ कल्पनालो, ते१ कल्पकाले
 (→कल्पदाहे).

६३. ग्रा१. cd ○. -a) ब१ उ * वं, दे१.३-५.१० उक्तं
 (दे४ °क्ते) वं (→उक्तवैवं); दे२ म१ तु (→तं); ते१ उक्तवैवं तं
 दैत्यपतिं. -b) दे९.१० जिष्णुः (→विष्णुः). -d) दे४ विष्णुः,
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. जिष्णुर् (→विष्णुर्).

६४. -a) द१ ग्रा१.२ म१ अस्तुर्वस्तम् (द१ °तं)
 (→संस्तुवन्ति); दे१.२ महादेवं, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ महाभागं
 (→महायोगं). -b) दे१ सिद्धि (?), दे२.४ न१ द१ ग्रा१.२ म१
 सिद्ध- (→सिद्धा [ः]); का१ देवर्षि°, दे२ -देवादि° (→देवर्षि°);
 म१ -कन्यकाः (→किन्नराः). -c) दे५ ब्रह्मा (→ब्रह्मा);

ब्रह्मा शक्रोऽथ भगवान् रुद्रादित्यमरुद्गणाः ॥६४॥
 कृत्वैतद्भुतं कर्म विष्णुर्बामनरूपधृक् ।
 पश्यतामेव सर्वेषां तत्रैवान्तरधीयत ॥६५॥
 सोऽपि दैत्यवरः श्रीमान् पातालं प्राप चोदितः ।
 प्रह्लादेनासुरवरैर्विष्णुना विष्णुतत्परः ॥६६॥
 अपृच्छद् विष्णुमाहात्म्यं भक्तियोगमनुत्तमम् ।
 पूजाविधानं प्रह्लादं तदाहासौ चकार सः ॥६७॥
 अथ रथचरणसिंशङ्खपाणिं
 सरसिजलोचनमीशमप्रमेयम् ।
 शरणमुपययौ स भावयोगात्
 प्रणतगतिं प्रणिधाय कर्मयोगम् ॥६८॥

न१ वसवो (→भगवान्). -d) ब१ रुद्रा(दित्य) दित्य-
 दे८.१० रुद्रो दैत्य- (दे१० °त्यं-), ते१ द१ ग्रा१ रुद्रादित्या
 (→रुद्रादित्य-).

६५. -a) ग्रा२ कृत्वा तद् (→कृत्वैतद्); म१ धर्म
 (→कर्म). -b) ते१ °धृत् (→°धृक्). -c) द१ एष (→एव).
 -d) दे८ ग्रा२ मुर्वे. तत्र वान्त° (→तत्रैवान्त°).

६६. -a) द१ ग्रा१.२ म१ °वर (→°वरः). -b) का१
 दे२ प्राप्य, दे१ * प्य (→प्राप); दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
 नोदितः (→चोदितः). -c) ब३ दे३.९ प्रह्लादेन (→प्रह्लादेन);
 का१ [अ]सुरवरः, दे२ ते१ [अ]सुरवरो, दे८.९ [अ]वरसुरैर्
 (→[अ]सुरवरैर्). -d) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ प्रविष्टो
 (→विष्णुना); का१ भक्तितत्परः, ब१ विष्णुर्व्ययः, दे८-१० ग्रा२
 विष्णुतत्पराः (→विष्णुतत्परः); दे१.२ विष्णुभक्तैः (दे१ °क्त्यै)
 क तत्परः, मुर्वे. मुए. मुब. विष्णुभक्तस्तु तत्परः.

६७. -a) ब३ दे४ न१ अपृच्छद्, ते१ आलभद्
 (→अपृच्छद्); दे१० °महा° (→°माहा°). -c) ब३ दे९ प्रह्लादस्,
 दे३.६.८.१० प्रह्लादस्, (दे६ °द); द१ ग्रा१.२ प्रह्लादो
 (→प्रह्लादं). -d) ब२ तदात्मासौ, दे३ तदा चासौ, दे४ द१
 ग्रा१.२ म१ यथाहा (ग्रा२ °भा) सौ (दे४ द१ °सो), दे६ तथा चासौ
 (→तदाहासौ).

६८. -a) दे१ °चरणस्त्र-, दे८.९ मुर्वे. मुए. °चरणं स-,
 दे१० °चर * स-, ते१ °चरणोसि, मुब. °चरणाब्ज-
 (→°चरणासि-); द१ ग्रा१.२ म१ रथचरणगदासिपद्मपाणिं. -b)
 न१ सरसिजलोचनमतनीलकायं. -c) दे१ उपाययौ (→उपययौ);
 दे१.२ स भाग्ययोगात्, दे५ समधियोगात्, दे१० सभ(?)वयोगात्
 न१ स्वभावयोगात् (→स भावयोगात्). -d) का१ प्रणतगतिं,
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रणयगतिं (→प्रणतगतिं);

एष वः कथितो विप्रा वामनस्य पराक्रमः । स देवकार्याणि सदा करोति पुरुषोत्तमः ॥६९॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

१७

सूत उवाच ।*

बलेः पुत्रशतं त्वासीन्महाबलपराक्रमम् ।
तेषां प्रधानो द्युतिमान् बाणो नाम महाबलः ॥१॥
सोऽतीव शंकरे भक्तो राजा राज्यमपालयत् ।
त्रैलोक्यं वशमानीय बाधयामास वासवम् ॥२॥
ततः शक्रादयो देवा गत्वोचुः कृत्तिवाससम् ।
त्वदीयो बाधते ह्यस्मान् बाणो नाम महासुरः ॥३॥

द१ ग१.२ प्रणि(ग१ °ण)नीय (→प्रणिधाय); ब२.३ दे१ भक्तियोगं (→कर्मयोगम्).

६९. दे१.८-१०. ○. -a) ब२ म१ एवं वः, दे३.६ न१ एतद्भः, दे४ एषः * (→एष वः). -c) दे५ सहा (?) (→सदा).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.२.५.८-१० द१ ग१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब२.३ दे३.६ ग२ म१ इति कूर्मपुराणे, दे४ ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौ(दे४ कू)र्म, न१ इति श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ म१. ○; का१ ब१.३ श्रीवामन-प्रादुर्भावे, ब२ दे३.५.६ वामनप्रादुर्भावे (ब२ °वः), दे१.२.८-१० मुए. त्रिविक्रमचरिते (दे१० °त्रे), द१ ग१.२ वामनप्रादुर्भावो नाम, मुर्वे. त्रिविक्रमचरितवर्णनं नाम, मुब. दक्षसुतावशानुकीर्तने त्रिविक्रमचरितं नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ○; का१ ब१.३ दे३.४ न१ ते१ पंचदशोऽध्यायः, ब२ ॥१५॥, दे१.१० मुर्वे. मुए. मुब. सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥, दे२.८.९ द१ ग१.२ म१ सप्तदशोऽध्यायः, दे५ षोडशोऽध्यायः.

१७

[अध्यायरम्भे दे१०. पुस्तके अधिकम्—श्रीसीतारामचन्द्राय नमो नमः.]

* न१ ग१.२ सूतः; ते१ श्री शिवः, + सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -a) न१ द१ चासीत् (→त्वासीत्). -b) दे३.६

व्याहृतो दैवतैः सर्वैर्देवदेवो महेश्वरः ।

ददाह बाणस्य पुरं शरेणैकेन लीलया ॥४॥

दह्यमाने पुरे तस्मिन् बाणो रुद्रं त्रिशूलिनम् ।

ययौ शरणमीशानं गोपतिं नीललोहितम् ॥५॥

मूर्धन्याधाय तल्लिङ्गं शांभवं भीतिवर्जितः ।

निर्गत्य तु पुरात् तस्मात् तुष्टाव परमेश्वरम् ॥६॥

दे१.१८.६

ग२ पराक्रमः (→पराक्रमं); म१ महत्कृतपराक्रमः. -c) दे२ बलवान्, न१ मतिमान् (→द्युतिमान्). -d) दे२.४ द१ ग१.२ म१ महासुरः (→महाबलः); दे१ बाणा (?) नाम पराक्रमः, दे८-१० महाबलपराक्रमः (दे१० °माः).

२. -a) दे४ बालो सो शङ्करेतीव, द१ ग१.२ म१ बाणोऽसौ शङ्करेतीव. -b) दे४ द१ ग१ म१ भक्तो (→राजा); दे५ राजरम्यम् (→राजा राज्यम्); न१ अकारयत् (→अपालयत्); ग२ भक्तियुक्तेन चेतसा. -c) दे१.२ वशमानिन्ये, दे३ उपमानीय, न१ वशमानीयं (→वशमानीय). -d) न१ वासवम् (?) (→वासवम्).

३. -c) दे५ त्वदीयो (→त्वदीयो); ब१.३ बाध्यते (→बाधते); दे६ ह्यस्माद्, ग२ [अ]प्यस्मात् (→ह्यस्मान्).

४. -a) का१ ब१.३ दे३.६ ते१ व्याहृते, दे५ व्याहृते (→व्याहृतो); दे१.१० ग१ देवतैः (→दैवतैः); न१ एवं (→सर्वैः) -c) न१ ब्राह्मणस्य (?) (→बाणस्य).

५. ग२. c ○. -a) का१ दे५.६ °माणे (→°माने) -b) ग२ [अ]द्राक्षीत् (→रुद्र). -d) दे२.५ °लोहितः (दे५ °तां) (→लोहितं).

६. -a) ते१ म१ मूर्धन्याधाय, ग१ मूर्धन्याधाय स, ग२ मूर्धन्याय तस्य (→मूर्धन्याधाय); दे१० मल्लिङ्गं (→तल्लिङ्गं). -b) ब१ शांभवे (→शांभवं); दे३ द१ भीत°, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. राग° (→भीति°); दे१० ते१ द१ °वर्जितम् (→°वर्जितः). -c) दे१ निर्गत्याय (→निर्गत्य तु); ग२ पुरं (→पुरात्). -d) ब१ ग२ परमेश्वरः (→परमेश्वरम्).

१.१८.७

संस्तुतो भगवानीशः शंकरो नीललोहितः ।
 गाणपत्येन बाणं तं योजयामास भावतः ॥७
 अथाभवन् दनोः पुत्रास्ताराद्या ह्यतिभीषणाः ।
 तारस्तथा शम्बरश्च कपिलः शंकरस्तथा ।
 स्वर्भानुर्वृषपर्वा च प्राधान्येन प्रकीर्तिताः ॥८
 मुरसायाः सहस्रं तु सर्पाणामभवद् द्विजाः ।
 अनेकशिरसां तद्वत् खेचराणां महात्मनाम् ॥९
 अरिष्टा जनयामास गन्धर्वाणां सहस्रकम् ।
 अनन्ताद्या महानागाः काद्रवेयाः प्रकीर्तिताः ॥१०

७. -c) दे४.५ ग२ म१ गा (दे४ ग०) गापत्येन, दे१० गणपत्येन (→गाणपत्येन); का१ विविधा, ते१ भावं तु, + भाणं तु (→बाणं तं). -d) दे३.६ भारतं (दे६ ०तः), दे४ पार्वतः, दे१ ग१ भावनः, म१ भावः* (→भावतः).

८. -a) दे१ अथान्येर्जप, दे८-९ मुवे. मुए. मुव. अथै-
 वच्च, न१ तथो भवं (→अथाभवन्); दे१० अथैवं दानवः पुत्राः,
 ग२ अथाभन्नोः पुत्राः. -b) दे८-१० मुवे. मुए. मुव. तारा-
 द्याश्चाति०, म१ ताराद्या अति० (→ताराद्या ह्यति०). -c) दे१
 ग२ तरः, दे३ तावनः, दे५ त्वारः (→तारः); का१ दे५ ते१
 संवरणः (दे५ ०णाः), ब३ सञ्चरश्च, दे४ संकरश्च (→शम्बरश्च)
 दे२ तारश्च शम्बरश्चैव. -d) ग२ कविवः (→कपिलः);
 का१ ब३ दे५ ते१ शम्बरः, का१ ब१.३ दे५ ते१ शम्बरः, दे३.६ समरः
 (→शंकरः); न१ कपिलः कालशंवरः. -e) दे१ स्वर्चान्व-
 च्षिषपर्वा च, दे५ स्वर्भानुर्वृषपर्वा च, ग२ सविर्भानुर्वृषपर्वा च.
 -f) का१ दे६ प्रतिष्ठितः, ब१-३ दे३.५ ते१ प्रतिष्ठिताः (→प्रकी-
 र्तिताः).

९. -a) का१ सुरराजः ब१ दे३.६ ग२ मुरसाया (ग२
 ०य) (→मुरसायाः). -b) दे१० द्विजः (→द्विजाः). -c)
 दे५ ०शिरसी (→०शिरसां). -d) दे५ खेचराणी (→खेचराणां).

१०. -a) दे५ आविष्टा, ते१ ग२ अरिष्ट (→अरिष्टा).
 -c) का१ ब१.२ दे२.४.६.१० महाभागाः, दे१ ग१.२ महा-
 भोगा (→महानागाः). -d) दे१.४ काद्रवेयः (दे४ ०या)
 (→काद्रवेयाः).

११. -a) दे१ ग१ नाम्ना (→ताम्ना). -b) दे१ ग१.२
 म१ सत्तमाः (→०पुङ्गवाः). -c) ब१ दे४ ते१ शुकी (→शुकी०);
 का१ सेनी, दे१ शेनी, ग२ *नी (→शेनी); दे१ काकी, दे३
 भखां (→भासी). -d) का१ ब१-३ दे२.४.५.६ न१ ते१

ताम्ना च जनयामास षट् कन्या द्विजपुंगवाः ।
 शुकीं शेनीं च भासीं च सुग्रीवां गृध्रिकां शुचिम् ॥११
 गास्तथा जनयामास सुरभिर्महिषीस्तथा ।
 इरा वृक्षलतावल्लीस्तृणजातीश्च सर्वशः ॥१२
 खसा वै यक्षरक्षांसि मुनिरप्सरसस्तथा ।
 रक्षोगणं क्रोधवशा जनयामास सत्तमाः ॥१३
 विनतायाश्च पुत्रौ द्वौ प्रख्यातौ गरुडाक्षौ ।
 तयोश्च गरुडो धीमान् तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम् ।
 प्रसादाच्छूलिनः प्राप्तो वाहनत्वं हरेः स्वयम् ॥१४

सुग्रीवीं (दे४.५ ०वा) (→सुग्रीवां); ब१.२ दे१.८-१० म१ मुवे.
 मुए. ग्रन्थिकां, दे२ चवकीं, दे३ गृध्रिकां, दे६ मूधिकां,
 न१ वृ(वि)वत्, ग२ सुनिकां (→गृध्रिकां); ब१ दे४ न१ ते१
 शुचिः, दे१ ग१.२ म१ शुनी (म१ ०नीः) (→शुचिम्).

१२. -a) ते१ गास्तु वै, दे१ गौस्तथा, ग१ तास्तथा
 (→गास्तथा). -b) ब१ महिषां, ब२ दे४ दे१ म (दे१ मा०)
 हिषीं, दे८-९ ते१ महिषी, ग१.२ माहिषं (→महिषीः). -c) का१
 इरा वृक्ष-, ब३ इरा वृक्षा-, दे३ इवा वृक्षा-, दे४ त्विरा वृक्षा-,
 दे१ ग१.२ म१ इरावती (→इरा वृक्ष-); का१ ब१.३ दे१-३.५.८.९
 न१ दे१ ग१.२ म१ मुवे. मुए. मुव. -वल्ली- (→वल्लीः). -d)
 दे५ नृण- (→तृण-); दे१ -जातीश्च, दे५ -ज्ञातीः, दे८ दे१
 -जातिश्च (→जातीश्च).

१३. -a) ब१-३ दे२.५ वसा, दे३.६ स्व(दे३ श्व)शा, न१
 स्वषा, दे४ ग१ कसा (ग१ ०षा), दे८-९ मुवे. मुए. तथा, ते१
 भासा, दे१ काषा, ग२ तुषा, म१ कृषा (→खसा); ब१ च
 (→वै); दे१० तथैव (→खसा वै); ग२ रक्ष० दे१-र्यक्ष०, (→यक्ष०).
 -b) दे१ अप्सरसं (→अप्सरसः); ग१ मुनीनप्सरसस्तथा, ग२
 मुनिरप्यप्सरस्तथा. -c) न१ ०गणान्, ते४ ०वनं (→०गणं); ब२.३
 दे९ ते१ ग१.२ मुवे. मुए. ०वशात् (→०वशा). -d) दे५ संतु
 मा, ग२ सत्तम (→सत्तमाः).

१४. -a) का१ ब२.३ दे५ म१ द्वौ पुत्रौ (→पुत्रौ द्वौ);
 दे१० विनयामास पुत्रौ द्वौ, ते१ विनतायाः सुतौ द्वौ तु, ग२
 विनतायाश्चैव पुत्रौ. -b) दे३ ०रूपैः (→०रूपौ). -c) का१
 ब१-३ दे३-६ स (→च). -d) दे१ सु*ष्करम्, दे२.४ ते१
 सुदुष्करम् (→सुदुश्चरम्). -e) दे१० शूलिनं (?) (→शूलिनः).
 -f) ब१ दे६ ग२ वाहनं (ग२ ०नः) (→वाहन-); ब१ दे१ ग१
 म१ हरे, दे५ हरो (→हरेः).

आराध्य तपसा रुद्रं महादेवं तथाऽरुणः ।
सारथ्ये कल्पितः पूर्वं प्रीतेनार्कस्य शंभुना ॥१५॥
एते कश्यपदायादाः कीर्त्तिताः स्थाणुजङ्गमाः ।
वैवस्वतेऽन्तरे ह्यस्मिञ्छृण्वतां पापनाशनाः ॥१६॥
सप्तविंशत् सुताः प्रोक्ताः सोमपत्न्यश्च सुव्रताः ।
अरिष्टनेमिपत्नीनामपत्यानीह षोडश ॥१७॥

बहुपुत्रस्य विदुषश्चतस्रो विद्युतः स्मृताः ।
तद्वदङ्गिरसः पुत्रा ऋषयो ब्रह्मसत्कृताः ॥१८॥
कृशाश्वस्य तु देवर्षेर्देवप्रहरणाः सुताः ।
एते युगसहस्रान्ते जायन्ते पुनरेव हि ।
मन्वन्तरेषु नियतं तुल्यैः कार्यैः स्वनामभिः ॥१९॥ व१.१८.१९

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

१५. -a) दे३.९ तं परं (→तपसा); दे१.२.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. देवं (→रुद्र). -b) ब१ महादेवान् (→महादेवं); दे२ ततो, दे४ यथा (→तथा); अ२ [अ]रुणं (→[अ]रुणः). -c) अ१ म१ पूर्वः, अ२ ** (→पूर्व). -d) दे४ प्रतीना°, दे६ प्रीतिना°, अ२ प्रीतोना° (→प्रीतेना°); दे५ प्रीतेनाकाश्य शंभुना.

१६. -a) दे३.५.६ अ१.२ म१ काश्यप° (→कश्यप°); का१ °दायादाः, ब३ °दारायाः (→°दायादाः). -b) अ२ कीर्त्तिता(स्ते)स्था(ह)ण जङ्गमाः.-d) दे५ शृणुतां (→शृण्वतां); अ२ °नाशनः, मुवें.मुए. °नाशनम् (→°नाशनः).

१७. -a) दे३.४.६.८ न१ मुवें. मुए. मुब. सप्तविंश (दे६ °शः) (→सप्तविंशत्); दे२ शुभाः, दे३ स्वनाः, दे६ तथा (→सुताः); ते१ अ२ प्रोक्ता (→प्रोक्ताः). -b) दे२.६ ते१ पत्न्यस्तु, दे४ न१ द१ अ१.२ म१ पत्नीषु, दे५ पत्योश्च, दे८ मुवें. मुए. मुब. पत्न्याश्च (→पत्न्यश्च); का१ सुव्रतः, म१ सर्वथा (→सुव्रताः); ब१ सोम*****, दे४ सौम्यपुत्रं च सुव्रताः.-d) मुवें. मुए. मुब. अपत्यानां, ते१ दुरिष्टानि (→अपत्यानि); दे१ मुवें. मुए. मुब. अनेकशः, दे८-१० न१ [इ]ह वेध (ते१ °न सः (→[इ]ह षोडश); द१ अ१.२ म१ अपत्यानि निबोधत.

१८. -a) दे१० विदुषा (→विदुषः). -b) दे३.६ विद्युताः (दे६ °ता), न१ द१ अ१.२ म१ विद्युत (→विद्युतः); दे२.५ सुताः, अ२ स्मृतः (→स्मृताः); ब२ चत्वारो वैद्युताः

सुताः.-c) दे१० तद्विद् (→तद्विद्); का१ अंगिरसः, द१ अंगिरः (→अंगिरसः); दे१.२.८-१० मुवें. मुए. श्रेष्ठा (→पुत्राः). -d) दे८-१० न१ मुवें. मुए. वृष° (→ब्रह्म°); दे१.२ ब्रह्मसत्तामाः, न१ ब्रह्मसत्कृतां (→ब्रह्मसत्कृताः).

१९. -a) दे४ अ२ शाश्वतस्य, दे१० कूराश्वस्य (→कृशाश्वस्य); दे१.४ च (→तु); दे१० देवर्षः (→देवर्षे). -b) दे३.८.९ मुवें. मुए. मुब. देवः (→देवः); दे१ -प्रह*णः, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. प्रहरणः (→प्रहरणाः); दे४ ते१ द१ अ१.२ म१ स्मृताः (→सुताः); दे२ देवप्रहरणादयः.-c) अ२ मन्वन्तरासु (→मन्वन्तरेषु); का१ नियते(?) (→नियतं). -f) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. तुल्यः, द१ अ१.२ म१ साम्यैः (→तुल्यैः); दे३.६ न१ कालैः (→कार्यैः); ब१ ते१ च, दे३ सु- (→स्व-).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ ब१-३ दे३.५.६ अ२ इति कूर्मपुराणे, दे१.२.४.८-१० द१ अ१ म१ मुवें. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब२ दे२.४.८-१० न१ ते१ म१. ○; का१ ब१.३ दे३.५.६ द१ अ१.२ मुए. वंशानुकीर्त्तने, दे१ वंशानुचरिते, मुवें. वंशानुकीर्त्तनं नाम, मुब. दक्षमुतावंशानुकीर्त्तनं नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ○; का१ ब१.३ दे३.५ न१ ते१ षोडशोऽध्यायः, ब२ ॥१६॥, दे१.२.८-१० अ२ म१ मुब. अष्टादशोऽध्यायः, दे४ शोडशोऽध्यायः ॥१६॥, द१ सप्तदशः, अ१ सप्तदशोऽध्यायः, मुवें. मुए. अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

सूत उवाच ।*

एतानुत्पाद्य पुत्रास्तु प्रजासंतानकारणात् ।
कश्यपो गोत्रकामस्तु चचार सुमहत् तपः ॥१॥
तस्य वै तपतोऽत्यर्थं प्रादुर्भूतौ सुताविमौ ।
वत्सरश्चासितश्चैव तावुभौ ब्रह्मवादिनौ ॥२॥
वत्सरान्नेध्रुवो जज्ञे रैभ्यश्च सुमहायशाः ।
रैभ्यस्य जज्ञिरे रैभ्याः पुत्रा द्युतिमतां वराः ॥३॥
च्यवनस्य सुता पत्नी नैध्रुवस्य महात्मनः ।

१८

* दे१ सूत उवाच; दे१.९ सूत उ.; न१ दे१ ग्रा.२ म१ सूतः;
ते१ श्रीशिवः सूतः.

१. -a) ग२ पुत्रानुत्पाद्य (→उत्पाद्य पुत्रान्); का१ वै,
ग२ * (→तु). -b) दे४ प्रजायंतेन (→प्रजासंतान-); व३
°कारणाः, दे१ °वारणात् (→°कारणात्). -c) ग्रा.२ म१
कश्यपो (→कश्यपो); दे१-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. पुत्र°
(→गोत्र°); का१ च (→तु). -d) व१ दे१.३.५.६ चकार
(→चचार).

२. -a) दे१.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. तस्यैव, दे२ द१
तस्यैव (→तस्य वै); व१-३ दे३.६ ते१ ग२ तप्यतो, म१ तपसो
(→तपतो); दे५ तस्य वैवस्वतोऽत्यर्थं. -b) दे१.३.५ ग२ °वुभौ
(→°विमौ). -c) न१ चाशितश् (→चासितश्); दे४ वत्सरश्च
सितश्चैव; मुर्वे. वत्सरश्चासितश्चैव (?).

३. -a) का१ वत्सरान्नेध्रुवो, दे२.३.६ वत्सरान्वै ध्रुवो,
दे५ वत्सरान्वैध्रुवो, ते१ वत्सरान्वैध्रुवो (→वत्सरान्वैध्रुवो);
का१ दे६ यज्ञे, दे४.१० यज्ञे (?) (→जज्ञे). -b) का१ दैत्यश्,
दे५ रौप्यश् (→रैभ्यश्); दे३.६ तु (→च); दे६ स° (→सु°);
न१ ग्रा °महायशाः, म१ °महातपाः (→°महायशाः); दे२
रैभ्यश्चैव महायशाः. -c) का१ दित्यां च, व१ ग२ रैभ्यश्च,
व२.३.६.१० ते१ रैभ्याच्च, दे५ रौपाद्या, ग्रा *°स्य (→रैभ्यस्य);
का१ दैत्याः, दे५ रौप्याः, दे१० रौद्राः, दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब.
शूद्राः (→रैभ्याः). -d) का१ द्युतिमतो, दे५ द्युतिमता, दे३.६
ह्यभिमतता, दे८ धृतिमतां, ग२ मुर्वे. श्रुतिमतां (→द्युतिमतां);
का१ दे२.५.६ सुराः, ग्रा वरः (→वराः).

सुमेधा जनयामास पुत्रान् वै कुण्डपायिनः ॥४॥

असितस्यैकपर्णयां ब्रह्मिष्ठः समपद्यत ।

नाम्ना वै देवलः पुत्रो योगाचार्यो महातपाः ॥५॥

शाण्डिल्यानां परः श्रीमान् सर्वतत्त्वार्थवित् सुधीः ।

प्रसादात् पार्वतीशस्य योगमुत्तममाप्तवान् ॥६॥

शाण्डिल्या नैध्रुवा रैभ्यास्त्रयः पक्षास्तु काश्यपाः ।

नरप्रकृतयो विप्राः पुलस्त्यस्य वदामि वः ॥७॥

४. -a) दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भार्या (→पत्नी).
-b) दे४ महात्मना (→महात्मनः). -d) दे२ पुत्रास्ते
(→पुत्रान् वै); दे३.६ ते१ म१ वैकुण्ठ- (→वै कुण्ड-); का१ दे२
-शायिनः, व२.३ दे३.५ -याजिनः, ग२ ते१ -वासिनः
(→-पायिनः).

५. -a) दे१ असितस्यैव, न१ आसीतस्यैक- (→असि-
तस्यैक-); का१ व३ दे४.१० द१ °वर्णायां, व२ °पर्णया,
दे३.६ °वर्णायां, दे५ °वर्णापी, ते१ °वर्णाज्यं, ग्रा °वार्त्तायां
(→°पर्णायां); म१ असितश्चैव कर्त्तायां. -b) का१ वसिष्ठः, व२
ब्रह्मणो, दे४ ब्रह्मिष्ठः, ते१ द१ ग्रा.२ म१ धर्मिष्ठः (→ब्रह्मिष्ठः).
-c) दे४ च, द१ ग्रा.२ म१ तु (→वै); म१ पुत्रो मेधावी
(→देवलः पुत्रो). -d) दे५ °चर्यो (→°चार्यो).

६. व१. ६८-२२d ○. -a) न१ ते१ द१ म१ वरः
(→परः); दे१.२ शाण्डिल्या तनयः श्रीमान्, दे१-१० मुर्वे. मुए.
शाण्डिल्यः परमः श्रीमान्, दे५ शाण्डिल्यानी परः श्रीमान्, मुब.
शाण्डिल्योऽप्यपरः श्रीमान्. -b) दे१ °शुद्धधीः, दे४ °विष्णुधीः,
दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. °विच्छुचिः (→°विस्सुधीः). -c) दे२
पर्वती° (→पार्वती°). -d) दे४ योगस्यान्तमवा°, दे८ योग-
मुक्तममा°, म१ योगमूर्तिमवा° (→योगमुत्तममा°); मुर्वे. मुए.
योगमुक्तमवाप्तवान्.

७. व१. ○ (द्र. ६ पा. वि.); दे६. ७d-६c ○
(ट. सं.). -a) का१ न१ शाण्डिल्य- , दे२.८-१० ग२ म१ मुर्वे.
मुए. मुब. शाण्डिल्यो, ग्रा दे१ शाण्डिल्यात् (→शाण्डिल्याः);
दे२.८-१० न१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. नैध्रुव, दे५ नैध्रुवा, दे६
वैध्रुवा (→नैध्रुवा); का१ रौत्यास्, दे३ रैभ्यास्, दे४ रभ्यस्, दे१-१०

तृणबिन्दोः सुता विप्रा नाम्ना त्विलविला स्मृता ।
 पुलस्त्याय स राजर्षिस्तां कन्यां प्रत्यपादयत् ॥८
 ऋषिस्त्वैलविलिस्तस्यां विश्रवाः समपद्यत ।
 तस्य पत्न्यश्चतस्रस्तु पौलस्त्यकुलवर्द्धिकाः ॥९
 पुष्पोत्कटा च राका च कैकसी देववर्णिनी ।
 रूपलावण्यसंपन्नास्तासां वै शृणुत प्रजाः ॥१०
 ज्येष्ठं वैश्रवणं तस्य सुषुवे देवरूपिणी ।
 कैकसी जनयत् पुत्रं रावणं राक्षसाधिपम् ॥११

म₁ मुवें. मुए. मुब. रैभ्यस् (→रैभ्यास्). -b) दे₁.३.८-१० मुवें. मुए. मुब. पुत्रास्, दे₄ कक्षास्, न₁ प्रोक्तास् (→पक्षास्).
 -c) का₁ दे₂.४.५ द₁ ग₁.२ म₁ नव^०, दे₃.६ पर^० (→नर^०); दे₃ °प्रख्यतयो, दे₆ °प्रख्यततो (→°प्रकृतयो); दे₃ विप्रो (→विप्राः).
 -d) दे₁₀ पुलस्तस्य (→पुलस्त्यस्य); दे₃ पुलस्त्यकुलवर्द्धनाः.

८. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.); दे₃. ० (द्र. ७ पा. वि.); दे₃. ८a-८d ०. -b) दे₁ चैलिविला, दे₂ वेलविला, दे₅ द्विल्विना, दे₈.९ मुवें. मुए. मुब. ऐलविला, दे₁₀ एल-सुताः, न₁ इलिपूला, ते₁ द₁ ग₁.२ त्विलिविला, म₁ त्विलिविलिः (→त्विलविला). -c) दे₉ पुलस्त्याय स (→पुलस्त्याय); ब₃ सा, दे₈.९ मुवें. मुए. मुब. तु, ग₁ सु- (→स).

९. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.); दे₃. ० दे₆. abc ० (द्र. ८ पा. वि.); दे₆. abc ०. -a) ब₂.३ दे₂.८.९ मुवें. मुए. मुब. त्वैलविलिस्, दे₁ चैलिविलिस्, न₁ रैलविलिस्, ते₁ चैलिविलिस् (→त्वैलविलिस्); दे₄ तस्या (→तस्या); द₁ ग₁.२ म₁ ऋषिस्त्विलिविलायां तु. -b) ग₂ सः प्रपद्यत (→समपद्यत). -d) दे₂.६ ग₁ म₁ °वर्द्धनाः (दे₆ °नः), ग₂ °वाधिवः (→°वर्धिकाः).

१०. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) ब₂.३ दे₄.८-१० न₁ ते₁ मुवें. मुए. मुब. वाका, दे₁ शुक्रा, दे₂ शाका, ग₁.२ म₁ काला (→राका); द₁ पुष्पोत्कटा वलाका च. -b) का₁ कैकसी, ब₃ दे₃.६ नैकसी (दे₆ °शी), दे₁.२ निकषा, दे₄ कौशिकी (→कैकसी). -c) न₁ रूपे (→रूप-). -d) दे₁ वि-, दे₈.९ मुवें. मुए. मुब. च (→वै); दे₃.५ शृण्वत, दे₄ शृणु तत् (→शृणुत).

११. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) दे₅ ज्येष्ठा, दे₁₀ ज्येष्ठ-, म₁ ज्येष्ठा (→ज्येष्ठ); म₁ वैश्रवणस् (→वैश्रवणं). -b) ब₂ दे₁.४.८-१० द₁ ग₁ म₁ मुवें. मुए. मुब. देववर्णिनी, दे₂ वरवर्णिनी, दे₃ सुरवर्णिनी (→देवरूपिणी). -c) ब₂ दे₁.२

कुम्भकर्णं शूर्पणखां तथैव च विभीषणम् ।
 पुष्पोत्कटा व्यजनयत् पुत्रान् विश्रवसः शुभान् ॥१२
 महोदरं प्रहस्तं च महापार्श्वं खरं तथा ।
 कुम्भीनसीं तथा कन्यां राकायां शृणुत प्रजाः ॥१३
 त्रिशिरा दूषणश्चैव विद्युज्जिह्वो महाबलः ।
 इत्येते क्रूरकर्माणः पौलस्त्या राक्षसा दश ।
 सर्वे तपोबलोत्कृष्टा रुद्रभक्ताः सुभीषणाः ॥१४
 पुलहस्य मृगाः पुत्राः सर्वे व्यालाश्च दंष्ट्रिणः ।
 भूताः पिशाचाः सर्पाश्च शूकरा हस्तिनस्तथा ॥१५

निकषा, ब₃ दे₃.६ नैकस्यां, दे₄ कैकया, दे₅.८-१० मुवें. मुए. मुब. कैकस्य, न₁ कैक*, ते₁ कैकश्च, + कैकसी, द₁ ग₁.२ के (द₁ को) कस्या (ग₂ °स्य) (→कैकसी). -d) का₁ राक्षसं, दे₃ शरण (→रावणं).

१२. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) दे₁.२.६ शूर्पणखां, दे₄.९ ग₁.२ शु(दे₄ सु) र्पणखीं, दे₅ शूर्पणखां (→शूर्पणखां). -c) दे₁ पुष्पोत्करा (→पुष्पोत्कटा); दे₁.८.९ ग₂ मुवें. मुए. मुब. -प्यजनयत्, दे₄ साजनयत्, दे₅ विजनयत् (→व्यजनयत्). -d) ब₂ दे₁.४.६ द₁ म₁ सुतान् (→शुभान्).

१३. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) का₁ द₁ प्रहस्तं, दे₁ *** (→प्रहस्तं). -b) का₁ दे₄ महापार्श्वं (दे₄ °श्वं) स्व (दे₄ श्व)रं तथा, दे₃ महापार्श्वं श्वरं तथा, दे₁₀ महापार्श्वं वहं तथा. -c) दे₁₀ कुम्भीनसीं (→कुम्भीनसीं); द₁ ग₁.२ कुंभ्यां (→कन्यां). -d) ब₂.३ न₁ वाकायां, दे₁.८-१० ते₁ मुवें. मुए. मुब. वाकायाः, दे₂.३.५.६ राकायाः, दे₄ लोकाया, ग₁.२ म₁ कालायाः (→राकायां); दे₃.५.६ शृण्वत, मुवें. मुए. मुब. सृजत (→शृणुत); द₁ वलाकायाः शृणु प्रजाः.

१४. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) ते₁ ग₂ त्रिशिरं (ग₂ °रो) (→त्रिशिरा); ते₁ दूषणं (→दूषणश्च). -b) दे₈-१० महाबली (दे₁₀ °लिः) (→महाबलः); ते₁ विद्युज्जिह्वं महाबलम्. -d) दे₅ पौलस्त्यां (→पौलस्त्या). -f) दे₂ शिव^०, दे₅ गुरु^० (→रुद्र^०); दे₁₀ °भक्त्या (→°भक्ताः); दे₁ च, दे₂ तु, दे₃* (→सु-); न₁ रुद्रा भक्तिसमन्विताः.

१५. ब₁. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) दे₁.३-६.८-१० न₁ ते₁ ग₂ म₁ पुलस्त्यस्य (→पुलहस्य); दे₅ छगाः, ग₂ मृगाः (→मृगाः). -b) दे₃ व्यालाश्च (→व्यालाश्च). -c) दे₈ मुवें. मुए. मुब. ऋक्षाश्च, दे₉ रक्षाश्च (→सर्पाश्च); दे₁₀ भूता पिशाचास्तथा रक्षा.

अनपत्यः क्रतुस्तस्मिन् स्मृतो वैवस्वतेऽन्तरे ।
मरीचैः कश्यपः पुत्रः स्वयमेव प्रजापतिः ॥१६॥
भृगोरप्यभवच्छुक्रो दैत्याचार्यो महातपाः ।
स्वाध्याययोगनिरतो हरभक्तो महाद्युतिः ॥१७॥
अत्रेः पत्न्योऽभवन् बह्व्यः सोदर्यास्ताः पतिव्रताः ।
कृशाश्वस्य तु विप्रेन्द्रा घृताच्यामिति मे श्रुतम् ॥१८॥
स तासु जनयामास स्वस्त्यात्रेयान् महौजसः ।
वेदवेदाङ्गनिरतास्तपसा हतकिल्बिषान् ॥१९॥
नारदस्तु वसिष्ठाय ददौ देवीमरुन्धतीम् ।

१६. ब१. ॐ (द्र. ६ पा. वि.). -a) का१ दे३.५
अनपत्यः, दे१.४ अनुपत्यः (→अनपत्यः); द१ ग१.२ म१ तत्र
(→तस्मिन्). -b) दे१ मृतो, दे४ सुता, द१ ग१.२ म१ ततो
(→स्मृतो). -c) न१ ग१.२ म१ कश्यपः (→कश्यपः).

१७. ब१. ॐ (द्र. ६ पा. वि.). -a) न१ मुवै. मुए.
मुब. °रथा° (→°रथ°); दे१.१० छ(श) क्रो, दे२ द१ पुत्रो
(→छुक्रो). -b) दे२ महानयः (→महातपाः). -c) दे१०
साध्याय°, ग२ सध्यात° (→स्वाध्याय°); दे२ °संयुक्तो
(→°निरतो). -d) दे१ हरि° (→हर°); दे१० महा**
(→महाद्युतिः).

१८. ब१. ॐ (द्र. ६ पा. वि.); दे१. १८८-१९६ ॐ.
-a) द१ ग१.२ म१ अत्रि- (→अत्रेः); का१ ब३ पुत्र्या (ब३ °यो),
ब२ दे२.३.५.६.८-१० न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुवै. मुए. मुब. पुत्रो
(→पत्न्यो); का१ भगवान्, दे४ [अ]भवत्पूर्व्या, दे८-१० [अ]भव-
द्विजः मुवै. मुए. मुब.; न१ [अ]भवन्वाह्यः, द१ ग१[अ]भवत्पुत्रो,
ग२ [अ] भवद्विप्रो, म१ [अ]भवस्तिस्रः (→[अ] भवन्बह्व्यः).
-b) ब२.३ दे८-१० ते१ मुवै. मुए. मुब. सो (दे१० सौ) दर्यस्,
दे४ द१ ग२ म१ सोदरास् (द१ °रस्) (→सोदर्यास्); दे८-१०
मुवै. मुए. मुब. तस्य नैध्वः, ग२ म१ तु प्रतिप्रभाः (→ताः
पतिव्रताः); का१ सोदरास्ते महात्मानस्त्रयोप्यप्रतिप्रभाः ।
-c) न१ ग१ म१ भृशा° (→कृशा°); ब२ विप्रेन्द्रो, दे८-१० न१
मुवै. मुए. मुब. विप्रर्षे (→विप्रेन्द्रा). -d) दे८-१० मुवै.
मुए. मुब. नः (→मे).

ग१ पुस्तके १८ श्लोकस्य b, c चरणयोर्मध्ये अधिकम्—
१८. * सोदरास्ते महात्मानस्त्रयोप्यप्रतिप्रभाः ।
१८ श्लोकात्परं दे२ पुस्तके अधिकम्—
* त्रिशाखास्य च विप्रर्षे घृताचीमिति विश्रुतं । (= १८cd)

१९. ब१. ॐ (द्र. ६ पा. वि.); दे१. ab ॐ. -a) दे२
म१ सुतासु, दे८-१० मुवै. मुए. मुब. स तस्यां (→स तासु); का१

ऊर्ध्वरेतास्तत्र मुनिः शापाद् दक्षस्य नारदः ॥२०॥
हर्षश्वेषु तु नष्टेषु मायया नारदस्य तु ।
शशाप नारदं दक्षः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥२१॥
यस्मान्मम सुताः सर्वे भवतो मायया द्विज ।
क्षयं नीतास्त्वशेषेण निरपत्यो भविष्यति ॥२२॥
अरुन्धत्यां वसिष्ठस्तु शक्तिमुत्पादयत् सुतम् ।
शक्तेः पराशरः श्रीमान् सर्वज्ञस्तपतां वरः ॥२३॥
आराध्य देवदेवेशमीशानं त्रिपुरान्तकम् ।
लेभे त्वप्रतिमं पुत्रं कृष्णद्वैपायनं प्रभुम् ॥२४॥

दे२ जनयामासुः; ब३ [अ]जनयत् (→जनयामास). -b) ग१
स्वस्त्यात्रेयान् (→स्वस्त्यात्रेयान्); दे२ महायशाः, दे४ महात्मनः,
द१ ग१.२ म१ महाजनान् (→महौजसः). -c) ते१ °वेदार्थ°
(→°वेदांग°). -d) द१ ग१.२ म१ तापसान् (→तपसा); न१
दग्ध°, ग२ वीत° (→हत°); ग२ °कल्मषान् (→°किल्बिषान्).

२०. ब१. ॐ (द्र. ६ पा. वि.). -a) दे२ वशिष्ठस्य
(→वसिष्ठाय). -b) दे२.६ ग२ अरुन्धती (→अरुन्धतीम्). -c)
दे१.२ देवमुनिः, दे८-१० मुवै. मुए. मुब. तु तत्रैव, ते१ द१ ग१.२
स तु मुनिः, म१ स तु मन्त्रः (→तत्र मुनिः).

२१. ब१. ॐ (द्र. ६ पा. वि.). -a) का१ दे२ [अ]नु,
दे४ ते१ च, द१ ग१.२ म१ [अ]थ (→तु). -b) म१ मुगया
(→मायया); का१ ब२.३ दे३.४.५ न१ ते१ द१ ग१ म१ सः, दे२ वा,
दे६ यः, ग२ वै (→तु). -d) दे२.३ कोप° (→क्रोध°).

२२. ब१. ॐ (द्र. ६ पा. वि.). -b) ब२ दे१.२.५ मुवै.
मुए. मुब. भवता, ग२ भवन्तो (→भवतो); दे४ न१ ग२ द्विजः
(दे४ °जाः) (→द्विज). -c) दे१ नीतस्तु, दे५ नीताश्च, ग१
नीतासु (→नीतास्तु); दे५ ग२ शेषेण (→[अ]शेषेण). -d)
ब२ दे२.३. ५.६.१० न१ ते१ द१ ग२ मुवै. मुए. मुब. भविष्यति
(→भविष्यति).

२३. -a) ब१ अरुन्धत्या (→अरुन्धती); ब२ दे३
वशिष्ठस्तु, दे१० वशिष्ठं तु (→वसिष्ठस्तु). -b) दे२ हाजनयत्,
दे४ च जनयत् (→उत्पादयत्); ब२ स्वयं, दे५ सुतां, ग२ इव
(→सुतं). -c) न१ ग१.२ पराशर- (→पराशरः). -d) ब२.३
म१ तपसां (→तपतां); ते१ सर्वज्ञानवतां वरः.

२४. -a) म१ देवम् (→देव-); ग२ ईशान- म१
ईशानम् (→देवेशम्). -b) म१ ईश्वरं (→ईशानम्); दे३.६
त्रिपुराननं, दे४ त्रिपुरानलं, दे५ त्रिपुरान्तकां, द१ त्रिपुरान्तकं
(→त्रिपुरान्तकम्); ग२ त्रिपुरान्तक ईश्वरं. -c) का१ स्व-
दे३.६ त्वत्, दे४ च, दे१० ग२ त्वं (→त्व-). -d) न१ द्वैपायनः
(→द्वैपायनं).

द्वेपायनाच्छुको जज्ञे भगवानेव शंकरः ।
अंशांशेनावतीर्योर्व्यां स्वं प्राप परमं पदम् ॥२५॥
शुकस्याप्यभवन् पुत्राः पञ्चात्यन्ततपस्विनः ।
भूरिश्रवाः प्रभुः शंभुः कृष्णो गौरश्च पञ्चमः ।

कन्या कीर्त्तिमती चैव योगमाता धृतव्रता ॥२६॥
एतेऽत्र वंश्याः कथिता ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनाम् ।
अत ऊर्ध्वं निबोधध्वं कश्यपाद्राजसन्ततिम् ॥२७॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे अष्टादशोऽध्यायः ॥१९॥

१९

सूत उवाच ।*

अदितिः सुषुवे पुत्रमादित्यं कश्यपात् प्रभुम् ।
तस्यादित्यस्य चैवासीद् भार्याणां तु चतुष्टयम् ।

२५. -a) व३ दे३.६ यज्ञे (→जज्ञे). -c) दे१ [अ]व-
तीर्णोर्व्यां (→[अ]वतीर्योर्व्यां). -d) व२.३ दे१ ते१ द१ ग२ म१
सं- (→स्वं); दे२ स प्राप पितरं तदा.

२६. -a) दे३.९ मुर्वे. मुए. मुब. शुकस्यास्या°, द१
म१ शुकस्य चा° (→शुकस्याप्य°); न१ पुत्रो (→पुत्राः). -b)
दे१ पञ्चासं च, दे३ पञ्चाद्यंतं, दे६ पञ्चाद्यंतं, दे८ संशत्पंच,
दे९ संचात्यं च, दे१० पञ्चात्पंच (→पञ्चात्यन्तं). -c) दे१
भूरिश्रवाः, द१ म१ भूतिश्रवाः (→भूरिश्रवाः); दे२ कृपः
(→प्रभुः); ग१ शक्तिः (→शंभुः). -d) द१ कृष्ण- (→कृष्णो);
दे१ गौरस्तु, ग२ गौरव-, मुब. गौरश्च (→गौरश्च). -e) न१ म१
मुर्वे. चैवं (→चैव). -f) द१ ग१.२ योगमाया (→योगमाता);
व१ दे६ द१ ग१ मुए. धृतव्रताः (→धृतव्रता).

२७. -a) व१ एतेषु, व२ दे१.४.८-१० द१ ग१.२ मुर्वे.
मुए. मुब. एतेऽत्रि- (→एतेऽत्र); व१.३ दे१.२.८-१० न१ ग२
वंशाः (→वंश्याः); ते१ एते वंशाः प्रकथिताः. -b) व१.२
दे३.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ब्राह्मणा (→ब्राह्मणा); क१
व२.३ दे४-६ न१ द१ ग१.२ म१ °वादिनः, दे३ °वादिना
(→°वादिनाम्). -c) क१ दे३.५ निबोध त्वं, व३ निबोधध्वं,
न१ निबोधेदं, ग२ निबोधयध्वं (→निबोधध्वं). -d) व२ दे१
ग१ म१ काश्यपाद् (दे१ °पां) (→कश्यपाद्).

पुष्पिका—

पुराणनाम—द१. ०, क१ दे१.२.४.५.८-१० ग१.२ मुर्वे.
मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, व१-३ दे३.६ म१ इति कूर्मपुराणे, न१
इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति

संज्ञा राज्ञी प्रभा छाया पुत्रांस्तासां निबोधत ॥१॥

संज्ञा त्वाष्ट्री च सुषुवे सूर्यान्मनुमनुत्तमम् ।

यमं च यमुनां चैव राज्ञी रैवतमेव च ॥२॥ वं. १.२०.३

श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ द१
म१. ०; क१ व१-३ दे३.५ वंशानुकीर्त्तने (व१ °नं), दे१.८.९
मुए. ऋषिवंशे, दे२ ऋषि अत्रे वंशे, दे६ ग१ ऋषिवंशानुकीर्त्तने,
दे१० ऋषिवंशकथनोत्तमम्, ग२ ऋषिवंशानुकीर्त्तनं नाम, मुर्वे.
ऋषिवंशवर्णनं नाम, मुब. ऋषिवंशकीर्त्तनं नाम. अध्याय-
संख्या—दे६ द१. ०; क१ व१-३ दे३.५ न१ ते१ सप्तदशोऽध्यायः,
दे१.२.८.९ ग२ म१ एकोनविंशोऽध्यायः, दे१० मुर्वे. मुए. मुब.
एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥, ग१ अष्टादशोऽध्यायः.

१९

* दे२ सूत उ.; न१ द१ ग१.२ सूतः; ते१ श्रीशिवः सूतः; म१
श्रीकूर्मः.

१. -a) दे५ सुषुवे (→सुषुवे). -b) न१ काश्यपां,
ग१.२ म१ काश्यपात् (→कश्यपात्). -d) ग१.२ म१ च (→तु).
-e) दे१ संज्ञा राज्ञिः (→संज्ञा राज्ञी); क१ प्रभा छाया, +
तथा छाया, व१.३ प्रभाच्छाया, न१ प्रभाछायां (→प्रभा छाया);
द१ संज्ञां राज्ञीं प्रभां छायां. -f) दे३.४ द१ ग१.२ पुत्रांस्तासां,
म१ तासां पुत्रं (→पुत्रांस्तासां).

२. -a) क१ ग१ संज्ञा त्वाष्ट्री, दे४ ते१ संज्ञा त्वाष्ट्रं,
दे१० संज्ञां त्वां * (→संज्ञा त्वाष्ट्री); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु
(→च); ग२ म१ संज्ञा त्वजनयत् पुत्रं. -b) दे३ सूर्यान्मूल°,
दे४ सूर्यात्मज°, दे५ सूर्यान्मातु° (→सूर्यान् मनु°); म१ मनुं
वैवस्वतं स्मृतं. -c) न१ यमुं, ग२ सूर्यं (→यमं); न१ यमुनां
(→यमुनां). -d) दे१ राज्ञी, ग२ राज्ञा (→राज्ञी); व२.३
दे१-३.६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. रैवन्त°, न१ रैवत°, ग२ चैवत°
(→रैवत°).

प्रभा प्रभातमादित्याच्छाया सावर्णमात्मजम् ।
 शनि च तपतीं चैव विष्टि चैव यथाक्रमम् ॥३॥
 मनोस्तु प्रथमस्यासन् नव पुत्रास्तु संयमाः ।
 इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव धृष्टः शर्यातिरेव च ॥४॥
 नरिष्यन्तश्च नाभागो ह्यरिष्टः कारुषकस्तथा ।
 पृषधश्च महातेजा नवैते शक्रसन्निभाः ॥५॥
 इला ज्येष्ठा वरिष्ठा च सोमवंशविवृद्धये ।
 बुधस्य गत्वा भवनं सोमपुत्रेण संगता ॥६॥

३. -a) का१ व२ दे१-४.६.८-१० न१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. [आ] दित्या (→[आ]दित्यात्); दे५ प्रभा प्रभवा * दित्या. -b) व२ दे२ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सावर्णिमात्मजम्, दे४.५ सावर्ण्य (दे५ ँ) मात्मजा, न१ सूत तथात्मजं (→सावर्णिमात्मजं). -c) व१ द१ ग१.२ म१ शनिञ्चैव (व१ ँश्चैव तपन्ती(व१ ँती)ञ्च (ग्र२० ञ्चैत्), दे४ शनि चैव तपतं च, न१ शनैश्चरं च तपती. -d) दे४ व्युष्टिञ्चैव, न१ वृष्टि चैव, ते१ विष्टि चैव, द१ ग१ उषि चैव, ग्र२ म१ उषा चैव (→विष्टि चैव); का१ तथा० (→यथा०).

४. -a) व१ न१ नमोस्तु (→मनोस्तु); द१ प्रथमा-दासन् (→प्रथमस्यासन्). -b) व२.३ संयताः, दे१ सत्तमाः, दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तत्समाः, न१ मानवाः, द१ ग१.२ म१ सम्मताः (→संयमाः). -c) व१-३ दे२.३.५.६ इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव, दे४ इक्ष्वाकुर्नाभव चैव, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. इक्ष्वाकुश्चैव ना-भागो (दे१० ँरा, मुब. ँ), ग्र२ इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव. -d) व१ वृष्टः, व३ धृष्टः, दे१ धृष्टः, दे४ वृष्ट्वा, दे८ धृष्टः, ते१ वृष्टः, + धृष्टः, द१ ग१.२ म१ वृष्टः (म१ ँष्टिः), मुब. धृष्टा (→धृष्टः); न१ शर्यातिर, द१ ग१.२ संयातिर, म१ शंयातिर (→शर्यातिर).

५. -a) दे४ नरान्तकश्च, द१ ग१ म१ निरीक्षित (द१ ँति)श्च ग्र२ नरिष्यतश्च (→नरिष्यन्तश्च); का१ नरिष्यन्त-नाभागो. -b) ते१ वृष्टोश्च, द१ म१ अरिष्टः (→ह्यरिष्टः), व१-३ दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. कर्ष(ते१ ँश)स्तथा, दे२ कर्ष-कस्तथा, दे३.६ कर्ष(दे६ ँ)स्तथा, दे४ कर्षकस्तथा, न१ कर्ष-कस्तथा, म१ कुषयस्तथा (→कारुषकस्तथा); दे५ ह्यारिका-रुषकस्तथा, ग्र२ ह्यरिस्तकुषयस्तथा. -c) का१ दे९ द१ वृषधश्च, दे१ वृषधश्च, दे१० वृषधश्च, ते१ पृषधश्च, म१ विषधश्च (→पृषधश्च); दे३.५ महाभागो, दे४ महाभागा (→महातेजा). -d) दे३ द१ न चैते (→नवैते); ग्र२ चेन्द्र० (→शक्र०).

६. -a) दे५.१० इलां (→इला); दे१ वशिष्ठा च, ग्र२ वरिष्ठाश्च (→वरिष्ठा च). -b) दे४.६ द१ ग१ सोमवंश (दे४

असूत सौम्यजं देवी पुरुरवसमुत्तमम् ।
 पितृणां तृप्तिकर्तारं बुधादिति हि नः श्रुतम् ॥७॥
 संप्राप्य पुंस्त्वममलं सुद्युम्न इति विश्रुतः ।
 इला पुत्रत्रयं लेभे पुनः स्त्रीत्वमविन्दत ॥८॥
 उत्कलश्च गयश्चैव विनताश्चस्तथैव च ।
 सर्वे तेऽप्रतिमप्रख्याः प्रपन्नाः कमलोद्भवम् ॥९॥
 इक्ष्वाकोश्चाभवद् बीरो विकुक्षिर्नाम पार्थिवः ।
 ज्येष्ठः पुत्रशतस्यापि दश पञ्च च तत्सुताः ॥१०॥

७. -a) विवर्द्धये, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सोमवंशं व्यवर्द्धयत्, न१ सोमवंशविवर्द्धनी, ग्र२ वंशसोमसमृद्धये. -c) दे२.४ न१ भवनं गत्वा, दे८-१० गत्वा भुवनं, द१ ग्र२ गत्वा भगवान् (→गत्वा भवनं); ग१ बुधेन कर्दमसुता. -d) ग१ संगतां (→संगता). -cd) म१ पुत्रेण सोमपुत्रेण संगता सा वरानना.

८. -a) का१ सोमजं, व१ दे४.८ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सोमजाद्, दे१.९.१० सोमजा, दे३ सोमजं, दे५ सोम्यजं (→सौम्यजं); द१ ग१ म१ देवात्, ग्र२ देवान् (→देवी). -b) दे१० समुद्भवं, + समुत्तमं (→समुत्तमम्). -c) दे४ पितृ० (→तृप्ति०). -d) द१-बुधादिति (→बुधादिति); दे६ हितः श्रुतं, दे१० हि नः श्रुति, ग्र२ श्रुतं हितं (→हि नः श्रुतं).

९. -a) व३ संप्राप्य पुंस्त्वममलं, दे५ संप्राप्य पुंस्त्वम-मलं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्राप्य पुत्रं सुविमलं, न१ संप्राप्य पुंस्त्वममलं सा. -b) का१ न१ प्रद्युम्न, दे३ सुद्युम्न, दे६ सुद्युम्न, ग१ सद्युम्न (→सुद्युम्न); दे१० ग्र२ मुर्वे. मुए. विश्रुतम् (→विश्रुतः). -c) दे१ ग्र२ इला (→इला); का१ व२.३ दे३.५.६ ते१ ँद्वयं (→०द्वयं). -d) दे५ अविन्दतः (→अविन्दत).

१०. -a) दे१.३.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. उत्कलं च (→उत्कलश्च); दे१ जयं चैव, दे४ मयश्चैव, दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. गयं चैव (→गयश्चैव). -b) का१ विनतश्च, दे१ विनताश्च, दे३ विनताञ्च, दे४ विनीताश्वस्, दे५.६ न१ विनताश्च, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विनतं च, द१ ग१.२ म१ विनीतश्च (→विनताश्वस्). -c) ग१ सर्वे (→सर्वे); व३ ँख्याताः (→०प्रख्याः). -d) ते१ प्रसन्नाः (→प्रपन्नाः); दे४ ०द्भवम् (→०द्भवम्).

१०. -a) दे४ इक्ष्वाकुश्च (→इक्ष्वाकोश्च); दे२ [अ] भवत्पुत्रो, दे३.६.८ भवद्बीरो, ग१ [अ]भवद् बीरो (→[अ]भव-द्बीरो). -b) व३ द्विद्विर्नाम, दे२ विकुक्षिरिति, दे५ विकुक्षि-र्नाम, दे१० विकुक्षिनां न (→विकुक्षिर्नाम); दे२ विश्रुतः, दे४

तेषां ज्येष्ठः ककुत्स्थोऽभूत् काकुत्स्थो हि सुयोधनः ।
 सुयोधनात् पृथुः श्रीमान् विश्वकश्च पृथोः सुतः ॥११
 विश्वकादार्षको धीमान् युवनाश्वस्तु तत्सुतः ।
 स गोकर्णमनुप्राप्य युवनाश्वः प्रतापवान् ॥१२
 दृष्ट्वा तु गौतमं विप्रं तपन्तमनलप्रभम् ।
 प्रणम्य दण्डवद् भूमौ पुत्रकामो महीपतिः ।
 अपृच्छत् कर्मणा केन धार्मिकं प्राप्नुयात् सुतम् ॥१३
 गौतम उवाच ॥*

आराध्य पूर्वपुरुषं नारायणमनामयम् ।

ते१ द१ ग१.२ म१ नामतः (→पार्थिवः). -c) ब१ दे४ ते१ द१
 ग१.२ म१ ज्येष्ठः (ग१.२ म१ °ष्ठ) पुत्रशतस्यार्थो (ब१. °र्था, ते१
 °थो), दे१.२ ज्येष्ठ (दे२ °ष्ठः) पुत्रशतस्यासीद्, दे३-१० मुर्वे मुए.
 मुब. ज्येष्ठपुत्रः स तस्यासीद्, न१ ज्येष्ठाः पुत्रशतस्यासं. -d) ग२
 तु वा (→च तत्-).

११. ते१. ○. -a) न१ ज्येष्ठाः (→ज्येष्ठः); ब१ दे१-३
 ग१ म१ ककुत्स्थो, दे५ ककुत्स्थी, दे६ ककुत्स्थो (→ककुत्स्थो).
 -b) का१ ब३ काकुत्स्थस्तु, ब२ मुर्वे. मुए. मुब. काकुत्स्थस्तु, दे१.२
 न१ काकुत्स्थ (न१ °स्थो) स्य, दे३-८-१० काकुत्स्था (दे१० °त्स्था)
 तु, दे५ ककुत्स्थस्तु, दे६ कालस्थं तु, द१ ककुत्स्थो हि, ग१ म१ क
 (म१ का)कुत्स्थाद्वि (→काकुत्स्थो हि); ते१ सनातनः
 (→सुयोधनः). -c) ब१.३ न१ द१ ग१.२ म१ पृथु (→पृथुः); ते१
 चासीत् (→श्रीमान्). -d) ब१.३ दे१-३.६ ग१.२ म१ विश्वकः
 स्यात् (ग२ °कस्या), दे५ विकुसा स्यात्, न१ विश्वकस्याः, द१
 युवनाश्वः (→विश्वकश्च); का१ ततः (→सुतः); दे४ विश्वकस्या-
 दयो सुतः, ग२ विश्वकस्यापृथोजसः.

१२. द१. ab ○; ते१. a ○. -a) ब३ आर्द्रको, दे४
 आहुको, ग१ आत्मको, म१ आर्द्रको (→आर्द्रको); दे१ श्रीमान्,
 न१ जज्ञे (→धीमान्); दे१ विश्वकादाहुकः श्रीमान्, ग२
 विश्वका विश्वकाद्धीमान्. -b) दे१० यवताश्वश्च, ग२ मनुमानस्
 (→युवनाश्वस्); दे१.२.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु).
 -c) ब३ अनुः (→अनु-). -d) ग१ युवा° (→युव°).

१३. -a) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. दृष्ट्वासौ (दे१०
 °सो?) (→दृष्ट्वा तु); दे४ विप्र (→विप्रं). -b) दे४ तपेत्
 (→तपन्तं); ब२ अमरप्रभं, ब३ अमलप्रभं, दे५ अनलप्रभां, न१
 अनलं प्रभुं (→अनलप्रभम्). -d) द१ महामतिः (→महीपतिः).
 -f) का१ दे२ द१ ग१.२ मुर्वे. प्राप्नुयां सुतम्, दे५ प्राप्नुयात्सुतां;
 न१ पुत्रमाप्नुयां (→प्राप्नुयात् सुतम्); ते१ प्राप्नुयाद्धारमिकं
 सुतम्.

अनादिनिधनं देवं धार्मिकं प्राप्नुयात् सुतम् ॥१४
 यस्य पुत्रः स्वयं ब्रह्मा पौत्रः स्यान्नीललोहितः ।
 तमादिकृष्णमीशानमाराध्याप्नोति सत्सुतम् ॥१५
 न यस्य भगवान् ब्रह्मा प्रभावं वेत्ति तत्सुतः ।
 तमाराध्य हृषीकेशं प्राप्नुयाद्धारमिकं सुतम् ॥१६
 स गौतमवचः श्रुत्वा युवनाश्वो महीपतिः ।
 आराधयन्महायोगं वासुदेवं सनातनम् ॥१७
 तस्य पुत्रोऽभवद् वीरः श्रावस्तिरिति विश्रुतः ।
 निर्मिता येन श्रावस्तिगौडदेशे महापुरी ॥१८ वं.१.२०.१६

* दे३.८.९ गौतम उ. ; न१ ते१ द१ ग१.२ म१ गौतमः.

१४. ग२. ○. -a) दे१.२.४.८-१० ते१ द१ ग१ म१
 मुर्वे. मुए. मुब. पुरुषं पूर्वं (दे४ °र्ण), न१ पुरुषं विष्णुं (→पूर्व-
 पुरुषं). -d) दे३ प्राप्नुयात्सुकं, + प्राप्नुयात्सुतं, ते१ प्राप्नु-
 यात्सुतः, न१ प्राप्नुयां सुतं (→प्राप्नुयात् सुतम्).

१५. -a) दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तस्य, म१ यत्र
 (→यस्य); ब१ दे३.६ द१ ग१.२ म१ पुत्र (→पुत्रः). -b) दे१
 पौत्रा स्यात्, दे६ द१ ग१.२ म१ पुत्रस्यात्, न१ पौत्रः स्यां
 (→पौत्रः स्यात्). -c) ब२ धर्मादि, ब३ दे२ ते१ तमादि, दे५
 तमाहं (→तमादि). -d) दे१.८-१० न१ तत्सुतम्, दे३.६ यत्सुतम्,
 दे५ सत्सुतम्, द१ ग१.२ म१ तं सुतम् (→सत्सुतम्).

१६. दे१.८-१०. d ○ (द. सं.). -a) ब२ यस्य न
 (→न यस्य); दे६ भगवद् (→भगवान्). -b) द१ ग१.२ म१
 विभागं (ग१ °गा) (→प्रभावं); दे५ तस्तः, दे१० भक्तिः
 (→तत्सुतः). -d) न१ धार्मिकं पुत्रमाप्नुयात्.

१६ श्लोकात्परं ग२ अधिकम्—

* यस्य पुत्रः स्वयं ब्रह्मा पौत्रस्यान्नीललोहितः (= १५ab)

१७. दे१.८-१०. abc ○ (द. सं.). -c) दे२ आराध्यते
 (→आराधयन्); ब३ ग१ महादेवं, दे२ मुर्वे. मुए. मुब. हृषी-
 केशं, ते१ महाभागं (→महायोगं).

१८. -a) का१ पुत्रोऽभवद्वीरः, दे१० पुत्रोभवद्वीरः, दे१
 ग२ पुत्रोऽभवद्वीरो, न१ पुत्रानभवद्वीरः (→पुत्रोऽभवद्वीरः). -b)
 दे१ मुर्वे. मुए. सावस्तिर्, दे४ ते१ शताश्व, द१ शावस्त, ग२
 श्रावस्त (→श्रावस्तिर्). -c) ब१.२ दे२.८-१० श्रावन्ती, दे१
 मुर्वे. मुए. सावस्तिः, दे५.६ मुब. श्रावस्तिः, न१ म१ शावस्ति
 (म१ °स्तिर्) (→श्रावस्तिर्); द१ निर्मिता एव शावस्ति, ग२
 निर्मयिते न शावस्ति. -d) न१ **देशे, ग२ भीमदेशे (→गौड-
 देशे); दे१० महापुरी (→महापुरी).

व.१.२०.२०० तस्माच्च बृहदश्वोऽभूत् तस्मात् कुवलयश्वकः ।
 धुन्धुमारत्वमगमद् धुन्धुं हत्वा महासुरम् ॥१९
 धुन्धुमारस्य तनयास्त्रयः प्रोक्ता द्विजोत्तमाः ।
 दृढाश्वश्चैव दण्डाश्वः कपिलाश्वस्तथैव च ॥२०
 दृढाश्वस्य प्रमोदस्तु हर्यश्वस्तस्य चात्मजः ।
 हर्यश्वस्य निकुम्भस्तु निकुम्भात् संहताश्वकः ॥२१
 कृशाश्वश्च रणाश्वश्च संहताश्वस्य वै सुतौ ।
 युवनाश्वो रणाश्वस्य शक्रतुल्यबलो युधि ॥२२
 कृत्वा तु वारुणीमिष्टिमृषीणां वै प्रसादतः ।

१९. -a) दे३.६ वृष° (→वृह°). -b) न१ ततः (→तस्मात्); ब२ कुवलाश्वकः, द१ कुवलाश्वतः, ग२ कुवलाश्वकः (→कुवलाश्वकः). -c) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. धुन्धुमारः समभवत्, ते१ धुन्धुमारत्वमावाप. -d) ब१.३ युद्धं, दे१० बंधु, ग२ तं (→धुन्धुं); ब२ °बलः, दे१ °बलं, न१ °सुरः (→°सुरम्).

२०. -b) दे१ प्रोक्तो (→प्रोक्ता). -c) दे१० दृष्ट्वाश्वश्चैव (→दृढाश्वश्चैव); ब१.३ दे८ दंडाश्व, दे९ दंडाश्व, दे१० दंडाश्व, ते१ चन्द्राश्वः, म१ दासाश्व (→दण्डाश्वः). -d) दे१ कविकाश्वः तथैव च, ते१ ****स्तथैव च, ग२ वादिनाश्वस्तथैव च.

२१. -a) दे३ न१ प्रमेदिस्तु, दे४.८-१० प्रमेय (दे१० °ह) स्तु (→प्रमोदस्तु); द१ ग१.२ म१ दृढाश्वस्याप्रमेयस्तु. -b) दे१० हर्यश्वं (→हर्यश्वस्य); दे१ तं चात्मजाः (→तस्य चात्मजः). -c) दे१० हर्यश्वश्च (→हर्यश्वस्य); दे१ च (→तु). -d) दे३.६ संहजानुकः, दे४ द१ ग१.२ म१ संभवाश्वकः (→संहताश्वकः).

२२. -a) ब१.२ दे२.५ कृशाश्वोथ, दे४ रूपाश्वोथ, दे८ मुवें. मुए. कृताश्वोथ, न१ कृशाश्वोथ, ग१ रूपाश्वोथ (→कृशाश्वश्च); ब३ मुब. कृशाश्वोथा- (मुब° थ) रणाश्वश्च, दे१ कृताश्वो वरुणाश्वश्च, दे९ कृताश्वोप्यरणाश्वश्च, दे१० ऋताश्वो वरुणाश्वश्च, ते१ कृताश्वश्च रथाश्वश्च, द१ म१ रूपाश्वो धारुणाश्वस्य (म१ °श्च), ग२ रूपाश्वश्वोयारुणाश्व. -b) दे४ द१ ग१.२ म१ संभवाश्वस्य, दे८-१० न१ मुवें. मुए. संहताश्वश्च (न१ मुवें. मुए. °स्य) (→संहताश्वस्य); ग२ द्वौ (→वै). -c) का१ युवनाश्वोरनाश्वस्य, ब१ युवनाश्वो दशश्वस्य, ब२.३ द१ ग१.२ म१ मुब. युवनाश्वोरुणाश्वस्य, दे१० युवनाश्वो रणाश्वश्च, ते१ युवनाश्वो वनाश्वश्च. -d) ब१.२ न१ ते१ °पराक्रमः, दे१ °वतो बुधः (→°बलो युधि).

लेभे त्वप्रतिमं पुत्रं विष्णुभक्तमनुत्तमम् ।
 मान्धातारं महाप्राज्ञं सर्वशस्त्रभृतां वरम् ॥२३
 मान्धातुः पुरुकुत्सोऽभूदम्बरीषश्च वीर्यवान् ।
 मुचुकुन्दश्च पुण्यात्मा सर्वे शक्रसमा युधि ॥२४
 अम्बरीषस्य दायादो युवनाश्वोऽपरः स्मृतः ।
 हरितो युवनाश्वस्य हारितस्तत्सुतोऽभवत् ॥२५
 पुरुकुत्सस्य दायादस्त्रसदस्युर्महायशाः ।
 नर्मदायां समुत्पन्नः संभूतिस्तत्सुतोऽभवत् ॥२६
 विष्णुवृद्धः सुतस्तस्य त्वनरण्योऽभवत् परः ।
 बृहदश्वोऽनरण्यस्य हर्यश्वस्तत्सुतोऽभवत् ॥२७

२३. -a) ब३ वारुणीमिष्टि, द१ वारुणी मुष्टि (→वारुणीमिष्टि). -c) दे८ स्वप्रतिमं, दे१० त्वं प्रतिमं, द१ त्वत्प्रतिमं (→त्वप्रतिमं); दे५ पुत्रीं (→पुत्रं). -d) दे३.६ विष्णुतीर्थ°, दे४ विष्णुभक्ति°, दे५ विष्णुकर्म° (→विष्णुभक्त°). -e) का१ महाप्राज्ञं, ग२ महात्मानं (→महाप्राज्ञं). -f) का१ दे२.४.५ द१ ग१ मुवें. मुए. मुब. सर्वशस्त्र° (→सर्वशस्त्र°).

२४. -a) दे१० पुत्र° (→पुत्र°). -c) दे१.५.८-१० मुचु (दे५.१० °च) कुन्दस्तु (→मुचुकुन्दश्च); दे२ धर्मात्मा, द१ ग१ म१ वीर्यात्मा (→पुण्यात्मा). -d) दे३ °समायुधि, दे५ °समो-युधि, दे१० °समायुधीः, ग२ °बलायुधि (→°समा युधि).

२५. -a) दे१० च (→-स्य). -b) दे४ °वरः (→°परः); दे६ न१ द१ ग२ म१ परस्मृतः (→परः स्मृतः); ग१ युवानश्वः पुरस्मृतः. -c) ब१ हरिते (→हरितो). -d) ब१.२ दे२ न१ ते१ द१ ग१ म१ हारीतस्तत्, दे१.४ हारीतस्य, दे५ हरितस् (→हारितस्).

२६. दे४.५ द१.० (द. सं.). -b) ब२ °बलः (→°यशाः). -c) ग२ समुद्भूतः (→समुत्पन्नः). -d) का१ सम्भूतिस्तत्, ग२ सम्भूतिस्तु (→सम्भूतिस्तत्); दे८-१० मुवें. मुए. मुब. सुतः स्मृतः (→सुतोऽभवत्).

२७. -a) ब३ दे१.८.९ ग१ विष्णुवृद्धः, दे४ विष्णुवृद्धः, ते१ विष्णुवृद्धस्, द१ विष्णुविद्धस् (→विष्णुवृद्धः); ग२ तस्मात् (→तस्य). -b) ब३ त्वनारण्यो, दे३ श्वनरण्यो, दे४ हानरण्यो, ते१ ग२ म१ अनरण्यो (→श्वनरण्यो); ब२ ते१ ग२ सुतः, ब३ पुनः, दे१.२.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. ततः, द१ पुरः (→परः). -c) का१ ब१ दे४.५ न१ ते१ द१ पृषदश्वो, दे६ ग१.२ म१ वृष-दश्वो (दे६ °स्यो) (→वृहदश्वो); न१ °ण्यश्वा (→°ण्यस्य); दे३ पृषदश्वोनरण्यश्च. -d) दे४ हरिदश्वसुतोऽभवत्, दे५ हर्य-श्वस्त्वसुतोऽभवत्.

सोऽतीव धार्मिको राजा कर्दमस्य प्रजापतेः ।
 प्रसादाद्धार्मिकं पुत्रं लेभे सूर्यपरायणम् ॥२८
 स तु सूर्यं समभ्यर्च्य राजा वसुमनाः शुभम् ।
 लेभे त्वप्रतिमं पुत्रं त्रिधन्वानमर्दिदमम् ॥२९
 अयजच्चाश्वमेधेन शत्रून् जित्वा द्विजोत्तमाः ।
 स्वाध्यायवान् दानशीलस्तितिक्षुर्धर्मतत्परः ॥३०
 ऋषयस्तु समाजमुप्यज्ञवाटं महात्मनः ।
 वसिष्ठकश्यपमुखा देवाश्चेन्द्रपुरोगमाः ॥३१
 तान् प्रणम्य महाराजः पप्रच्छ विनयान्वितः ।
 समाप्य विधिवद् यज्ञं वसिष्ठादीन् द्विजोत्तमान् ॥३२

वसुमना उवाच ॥
 किंस्विच्छ्रेयस्करतरं लोकेऽस्मिन् ब्राह्मणर्षभाः ।
 यज्ञस्तपो वा संन्यासो ब्रूत मे सर्ववेदिनः ॥३३
 वसिष्ठ उवाच ॥
 अधीत्य वेदान् विधिवत् पुत्रानुत्पाद्य धर्मतः ।
 इष्ट्वा यज्ञेश्वरं यज्ञैर्गच्छेद् वनमथात्मवान् ॥३४
 पुलस्त्य उवाच ॥
 आराध्य तपसा देवं योगिनं परमेष्ठिनम् ।
 प्रव्रजेद् विधिवद् यज्ञैरिष्ट्वा पूर्वं सुरोत्तमान् ॥३५
 पुलह उवाच ॥
 यमाहुरेकं पुरुषं पुराणं परमेश्वरम् ।

वे.१.२०.३७

२८. -a) दे१ साऽतीव (→सोऽतीव). -b) न१ गालवस्य महामुनेः. -c) न१ धार्मिकः (→धार्मिकं); ब३ राजा (→पुत्रं). -d) दे४ वसु° (→सूर्य°); न१ °यणः (→°यणं).
 अतः परं न१ पुस्तके अधिकम्—

१७. * ययातिरात्मजायां तु माधव्यां वै महाबलं ।

२९. -a) दे४ स च, द१ ग्रा१.२ म१ सकृत् (→स तु).
 -b) ग्रा१ राजा (→राजा); ब१.३ °मनाशुभम् (ब२ °भः), दे१.४ °मनः (दे४ °तो) सुतं, दे१० °तनाः शुभं, ग्रा२ °मनं शुभं (→°मनाः शुभम्). -c) ग्रा१ लेभे त्वप्रतिमं, ग्रा२ लभताप्रतिमं (→लेभे त्व-प्रतिमं). -d) द१ सुधन्वा° (→त्रिधन्वा°).

३०. -a) दे१ अयजत्सोश्वमेधेन, दे३.४ अजया(दे४ °य) च्चाश्वमेधेन, दे५.६.१० अयजश्चा(दे५ °ज्ञा)श्वमेधेन, ते१ य इष्ट्वा वाजिमेधेन, म१ सोयजच्चाश्वमेधेन. -b) का१ ब२ दे३.५.६ शकं (→शत्रून्). -c) न१ द१ ग्रा१.२ धर्मशीलः (न१ °लाः) (→दानशीलस्). -d) दे१ तितीर्षा, दे२.८-१० ग्रा२ मुर्वे. मुए. तितीर्षुर्, न१ ततक्षुर (→तितिक्षुर).

३१. -a) ब१-३ दे२-६ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ ऋषयश्च (→ऋषयस्तु). -c) ब१ दे१.६.९.१० वशिष्ठ- (वसिष्ठ-); न१ ग्रा१.२ म१-काश्यप° (→कश्यप°); न१ वसिष्ठाः कश्यपमुखाः. -d) ब३ दे१० देवाश्चेन्द्र°, दे३ देवाश्चेन्द्र°, ग्रा१.२ म१ देवास्सेन्द्र° (ग्रा१ °न्द्राः) (→देवाश्चेन्द्र°).

३२. -a) ग्रा१ महाराजा (→महाराजः). -b) दे१० पपृच्छ (→पप्रच्छ). -d) ब१.३ दे३.५.६ वसिष्ठादि- (→वसिष्ठा-दीन्); दे५ द्विजोत्तमा (→द्विजोत्तमान्).

॥ दे१ व* म* उ*च; दे३ वसुमना उ.; दे१० न१ द१ ग्रा१.२ म१ वसुमनाः; ते१ राजा.

३३. -a) का१ ब२ दे१ ते१ किंचित्, ब१.३ किन्तु, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. किं हि, ग्रा२ किसेत् (→किंस्वित्); दे२ श्रेयस्करो लोके, दे४ श्रेयस्तुरतमं, ग्रा२ श्रेयस्करं** (→श्रेयस्कर-तरं); का१ ब२.३ दे१.३.५.६ न१ ते१ द१ ग्रा१ म१ °तमं (→°तरं).
 -b) न१ ब्राह्मणोत्तमाः (→ब्राह्मणर्षभाः); का१ लोकेऽस्मिन् ब्राह्मणं, दे२ किंस्विद् ब्राह्मणपुङ्गवाः. -c) दे८-१० यज्ञस्तपो, ते१**** (→यज्ञस्तपो). -d) दे४ ध्रुवं, ते१ ब्रूहि (→ब्रूत).
 ते१ सर्व***नः (→सर्ववेदिनः); ग्रा२ ब्रूवत मे सर्ववेदिनः.

॥ ब२.३ वशिष्ठ उवाच; दे३.८.९ वसि(दे३-शि)ष्ठ उ.; न१ वसिष्ठाः; ते१ द१ ग्रा१.२ म१ वसिष्ठः.

३४. दे५. bcd ○. -a) म१ अधीत्य विधिवद्वेदान्. -b) दे१.२.१० पुत्रांश्चो°, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. सुतांश्चो° (→पुत्रानु°); दे१.८-१० ग्रा२ मुर्वे. मुए. मुब. यत्नतः (→धर्मतः). -c) का१ यज्ञे (→यज्ञैर्). -d) ते१ अथापि वा (→अथात्मवान्); दे४ गच्छेत् वनमात्मवान्, म१ गच्छेद्वनमवाप्तवान्, + इष्ट्वा पूर्वं सुरोत्तमान्.

॥ म१. ○; दे१ पुलह उवाच; दे८.९ पुलस्त्य उ.; न१ ते१ द१ ग्रा१ पुलस्त्यः; ग्रा२ पुलस्त्यः.

३५. म१. ○. -a) दे१० त*सा (→तपसा). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. परमेश्वरं (→परमेष्ठिनम्); दे५ योगिरं परमेष्ठिनं, द१ ग्रा१.२ योगि(ग्रा१°गी)नां प्रवरंवरं. -c) ब२ विविधैर्, दे१ विव* (→विविधद्). -d) दे३ इष्ट्वा (→इष्ट्वा); का१ तत्र, दे४ पूर्त्तं, दे१० सूर्य (→पूर्व).

॥ दे१.६ मुब. पुलस्त्य उवाच; दे८.९ पुलह उ.; न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ पुलहः.

३६. -a) दे१ यमाररेकं, दे४ यमाहुरेवं, द१ यमा-हुरेकं, म१ यमाहु एवं (→यमाहुरेकं); -b) ते१ पृषणं

च. १.२०.३७ तमाराध्य सहस्रांशुं तपसा मोक्षमाप्नुयात् ॥३६

जमदग्निर्वाच ।*

अजस्य नाभावध्येकमीश्वरेण समर्पितं ।

बीजं भगवता येन स देवस्तपसेज्यते ॥३७

विश्वामित्र उवाच ।*

योऽग्निः सर्वात्मकोऽनन्तः स्वयंभूविश्वतोमुखः ।

स रुद्रस्तपसोप्रेण पूज्यते नेतरैर्मखैः ॥३८

भरद्वाज उवाच ।*

यो यज्ञैरिज्यते देवो जातवेदाः सनातनः ।

स सर्वदैवततनुः पूज्यते तपसेश्वरः ॥३९

(→पुराणं); दे१ पुरुषोत्तमं, दे२ शाश्वतं प्रभुं, दे३ अ२ पुरुषेश्वरं (→परमेश्वरम्). -c) दे३ तमाराध्य (→तमाराध्य); का१ सहस्रांशुं (त्रि), दे१ महाशंभुं, दे३ सहस्रान्धुं (→सहस्रांशुम्). -d) ब१ दे३.४.६ ते१ अ१.२ म१ तपसो, दे३-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. तपसो (→तपसा); ब२ लभते शुभं, दे१ मोक्षमाप्नुयात्, द१ अ१.२ म१ योगमाप्नुयात् (→मोक्षमाप्नुयात्).

* दे१.६ यमदग्निर्वाच; ब३ दे३ जमदग्नि (दे३ ०न्य) स्वाच; दे३.९ जमदग्निः; दे३.१० जमदग्नि उवाच; न१ ते१ द१ अ१.२ म१ जमदग्निः.

३७. -a) ब१.२ ०भवद्वैकम्, दे३.६ ०भा(दे३ ०भ)रतद्वैकम्, दे४ ०भावप्येकम् (→०भावप्येकम्); दे१ अजस्य नाभौ मध्येकम्. -ab) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. अजो विश्वस्य कर्त्तारो जगद्बीजं सनातनः. -c) दे४ द१ अ१.२ बीजं संयम्य (दे४ स येन) विश्वस्य, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. अन्तर्यामी च भूतानां. -d) दे१ देवः, ते१ (न) स देवस् (→स देवस्); ब१ ०सेज्यते, ०सेत्यजे (→०सेज्यते); दे४ द१ म१ भगवांस्तपसेष्य (दे४ ०ज्य) ते, अ१ भगवांस्तपसेष्यते, अ२ भगवांस् तोषयिष्यसि.

* दे३.९ विश्वामित्र उ.; न१ ते१ द१ अ१.२ म१ विश्वामित्रः.

३८. दे४.१० द१ अ१.२ म१. ३८d-४०c ○ (द. सं.). -a) दे१ योनिः (→योऽग्निः); अ२ सर्वात्मगो (→सर्वात्मको); दे४ सर्वात्मको यतोऽनन्तः. -c) न१ सा (→स); दे४ ततः स मन्त्रं स्थाप्य, द१ अ१.२ म१ तपसु महदा-स्थाय. -d) ते१ चैतरैर्मखैः (→नेतरैर्मखैः).

* दे४.१० द१ अ१.२ म१. ○ (द. ३८ पा. वि.); दे३.८-१० भरद्वाज उ.; न१ भरद्वाजः; ते१ भरद्वाजः.

अत्रिर्वाच ।*

यतः सर्वमिदं जातं यस्यापत्यं प्रजापतिः ।

तपः सुमहदास्थाय पूज्यते स महेश्वरः ॥४०

गौतम उवाच ।*

यतः प्रधानपुरुषो यस्य शक्तिमयं जगत् ।

स देवदेवस्तपसा पूजनीयः सनातनः ॥४१

कश्यप उवाच ।*

सहस्रनयनो देवः साक्षी स तु प्रजापतिः ।

प्रसीदति महायोगी पूजितस्तपसा परः ॥४२

३९. दे४.१० द१ अ१.२ म१. ○ (द. ३८ पा. वि.). -a) दे१ देवैः (→देवो). -b) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. वासुदेवः (→जातवेदाः). -c) दे१ स सदा दैवततनुः. -d) दे२ इज्यते, दे३ (स) पूज्यते (→पूज्यते); ब१.२ दे३.६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. परमेश्वरः (→तपसेश्वरः).

* दे४.१० द१ अ१.२ म१. ○ (द. ३८ पा. वि.); दे३.९ अत्रिः; न१ ते१ अत्रिः.

४०. दे४.१० द१ अ१.२ म१. abc ○ (द. ३८ पा. वि.). -b) ब२ प्रजापतेः (→प्रजापतिः). -c) का१ तपस्तु (→तपः सु-). -d) ते१ प्रोच्यते (→पूज्यते); दे२.१० अ२ परमेश्वरः, न१ सुमहेश्वरः (→स महेश्वरः).

* दे१.८-१०. ○; न१ ते१ द१ अ१.२ म१ गौतमः.

४१. -a) दे५ यत्ता (→यतः); ब३ दे१.६.१० न१ ते१ द१ अ१.२ पुरुषो (न१ ०षोर्) (→पुरुषौ). -b) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. शक्तिरिदं, ते१ शाक्तमिदं (→शक्तिमयं). -d) दे५ प्रयत्नतः (→सनातनः). -cd) न१ सदेवस्तपसापूज(?)देवदेवो महेश्वरः.

* ब१.३ दे६ काश्यप उवाच; दे३ काश्यप उ.; दे३-१० कश्यप उ.; न१ म१ अ१ काश्यपः; ते१ द१ अ२ कश्यपः.

४२. -b) ब१ दे१.२.४.८-१० न१ ते१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. साक्षी (न१ क्षिः) शंभुः; दे६ साक्षी मनुः, द१ साक्षा-च्छंभुः (→साक्षी स तु); दे१ सनातनः, दे५ धरापतिः (→प्रजापतिः). -c) दे१० प्रसीद स, म१ प्रसीदतु (→प्रसीदति); ते१ सदायोगी (→महायोगी). -d) दे३-१० पूज्यते (→पूजितस्); दे४ तपसा (→तपसा); ते१ वरः (→परः); दे५ पूजित स्तूय सा परः.

ऋतुस्वाच ।*

प्राप्ताध्ययनयज्ञस्य लब्धपुत्रस्य चैव हि ।
नान्तरेण तपः कश्चिद्धर्मः शास्त्रेषु दृश्यते ॥४३॥
इत्याकर्ण्य स राजर्षिस्तान् प्रणम्यातिहृष्टधीः ।
विसर्जयित्वा संपूज्य त्रिधन्वानमथाब्रवीत् ॥४४॥
आराधयिष्ये तपसा देवमेकाक्षराह्वयम् ।
प्राणं बृहन्तं पुरुषमादित्यान्तरसंस्थितम् ॥४५॥
त्वं तु धर्मरतो नित्यं पालयैतदतन्द्रितः ।
चातुर्वर्ण्यसमायुक्तमशेषं क्षितिमण्डलम् ॥४६॥
एवमुक्त्वा स तद्राज्यं निधायात्मभवे नृपः ।
जगामारण्यमनघस्तपश्चर्तुमनुत्तमम् ॥४७॥
हिमवच्छिखरे रम्ये देवदारुवने शुभे ।
कन्दमूलफलाहारो मुन्यन्नैरयजत् सुरान् ॥४८॥

संवत्सरशतं साग्रं तपोनिर्द्धृतकल्मषः ।
जजाप मनसा देवीं सावित्रीं वेदमातरम् ॥४९॥
तस्यैवं जपतो देवः स्वयंभूः परमेश्वरः ।
हिरण्यगर्भो विश्वात्मा तं देशमगमत् स्वयम् ॥५०॥
दृष्ट्वा देवं समायान्तं ब्रह्माणं विश्वतोमुखम् ।
ननाम शिरसा तस्य पादयोर्नाम कीर्तयन् ॥५१॥
नमो देवाधिदेवाय ब्रह्मणे परमात्मने ।
हिरण्यमूर्तये तुभ्यं सहस्राक्षाय वेधसे ॥५२॥
नमो धात्रे विधात्रे च नमो वेदात्ममूर्तये ।
सांख्ययोगाधिगम्याय नमस्ते ज्ञानमूर्तये ॥५३॥
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं स्रष्ट्रे सर्वार्थवेदिने ।
पुरुषाय पुराणाय योगिनां गुरवे नमः ॥५४॥ वे.१.२०.५५

* दे४ ग्रा.२ म१. ॐ; दे४.९ ऋतुस्वाच; दे१० ऋतुस्वाच; न१ ते१ द१ ऋतुः.

४३. -a) का१ सत्या°, दे४ सप्त°, ग२ वृता° (→प्राप्ता°).
-b) दे१ लब्धपुत्रस्य, दे४ लब्धे पुत्रस्य (→लब्धपुत्रस्य). -c)
ब२ द१ ग्रा१ म१ किञ्चित् (→कश्चित्). -d) का१ ब१.२
दे२.४.१० न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. धर्मशास्त्रेषु
(द१ ग्रा१.२ °ण) (→धर्मः शास्त्रेषु).

४४. -a) ग२ च (→स). -b) दे१ द१ प्रणम्याथ,
ग२ प्रणामाय (→प्रणम्याति-).

४५. -b) ब१ एकाक्षराह्वयम्, ब२.३ एकक्षरा (ब३ °र)
द्वयं, दे३.६ एकाक्षरज्ञयं, दे४ एकाक्षरस्वयं, दे१ एको हरिर्हयं,
ग्रा१.२ म१ एको हरान्वहं (ग२ °य) (→एकाक्षराह्वयम्). -c)
का१ प्राणां विहंतं, दे१० प्रणं विहंतं (→प्राणं बृहन्तं). -d)
दे३.६ आदित्यान्तरसंस्थितम्, दे४ आदित्यान्तरसंस्थिताम्.

४६. -a) का१ त्वं सु-, ब२ पूर्ण-, दे३.६ हंतु- दे४
त्वं च (→त्वं तु). -b) दे३ पालयैतद्, दे४ न१ पालयेतद्, ग२
पालयैतम्, म१ पालयैवम् (→पालयैतद्). -c) दे१.१० चातुर्वर्ण्य°
(→चातुर्वर्ण्य°).

४७. -a) दे१.२ तु (→स). -b) दे१ विधायात्म°
(→निधायात्म°); ब१.३ दे३ ग२ °भवेन्नृपः, दे६ °भवेन्नृपः,
ते१ ग२ °भुवे (ग२ °वो) नृपः (→°भवेन्नृपः). -c) दे३.६
°मनसस् (→°मनसस्). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तपस्तप्तुं
(→तपश्चर्तुं); ब१ तपश्चर्तुमनुत्तमं (मनोद्वे).

४८. -b) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. °वनाश्रये (→°वने

शुभे); ब२ देवानां परमे शुभे. -c) मुर्वे. मुब. °फलाहारैर्
(→°फलाहारो). -d) ब१***, दे४ उत्पन्नोर्, मुर्वे. मुए. मुब.
उत्पन्नैर् (→मुन्यन्नैर्); दे४ अयजं, दे१० द१ अजयत् (→अयजत्)
ब३ दे३.६ अयन्नैव (ब३ °रा) यजत् सुरान्.

४९. दे१०. cd ॐ. -b) ब१ ततो निर्द्धृत°, द१ तप-
सा धूत° (→तपोनिर्द्धृत°); दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. °किल्बिषः,
ग्रा१ °किल्बिषाः (→°कल्मषः). -c) ब१ दे६ देवी (→देवी°).
-d) ब१ दे६ सावित्री (→सावित्री°); का१ ग२ देव° (→वेद°).

४९ श्लोकानन्तरं दे४.९ अधिकम्—

* संवत्सरशतं साग्रं तपोनिर्द्धृतकिल्बिषः (= ४९ab)

५०. -a) का१ दे३ जपतो, दे४.९ मुर्वे. मुए. तपतो, दे१०
पततो (→जपतो); न१ द१ ग्रा१.२ म१ देव (→देवः). -c) ब१
भगवान्, + विश्वात्मा (→विश्वात्मा). -d) न१ तद्देशमुप-
जग्मिवान्.

५१. -a) दे३ समायुक्तं (→समायान्तं). -b) दे२
ब्रह्माणममिजसं. -c) दे२.१० नमामि, दे३ प्रनाम, द१ ननामि
(→ननाम). -d) दे१.३.६ कीर्तनं, दे१० ग्रा१ कीर्तयत् (→कीर्तयत्).

५२. -a) का१ ब१ दे३.५.६ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ देवादि°
(→देवाधि°). -b) दे२ परमेश्वरिणे (→परमात्मने).

५३. म१. cd ॐ. -a) दे३ धात्रे (→धात्रे). -b)
का१ ब१.३ दे५.६.८.९ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. देवात्म°,
(→वेदात्म°). -c) दे१ °योगाय, ते१ °यो तव, ग२ °योगाधि-
(→योगाधि-).

५४. -b) का१ दे१ त्वष्ट्रे, दे४ स्रष्ट्रे, दे१० सृष्टे
(→स्रष्ट्रे); ब३ °सिद्धये (→°वेदिने).

वै. १.२०.५६ ततः प्रसन्नो भगवान् विरिञ्चो विश्वभावनः ।
वरं वरय भद्रं ते वरदोऽस्मीत्यभाषत ॥५४॥
राजोवाच ॥*
जपेयं देवदेवेश गायत्रीं वेदमातरम् ।
भूयो वर्षशतं सायं तावदायुर्भवेन्मम ॥५६॥
बाढमित्याह विश्वात्मा समालोक्य नराधिपम् ।
स्पृष्ट्वा कराभ्यां सुप्रीतस्तत्रैवान्तरधीयत ॥५७॥
सोऽपि लब्धवरः श्रीमान् जजापातिप्रसन्नधीः ।
शान्तस्त्रिषवणस्नायी कन्दमूलफलाशनः ॥५८॥
तस्य पूर्णं वर्षशते भगवानुग्रदीधितिः ।
प्रादुरासीन्महायोगी भानोर्मण्डलमध्यतः ॥५९॥
तं दृष्ट्वा वेदविदुषं मण्डलस्थं सनातनम् ।

५५. -a) दे५ प्रबुम्नो (→प्रसन्नो). -b) का१ विरि-
चिर्, दे१.८ ग्र२ मुर्वे. विरिचिर्, दे२.६ विरिच्यो, दे४ विरिच्यो,
दे१० विरिचो (→विरिचो). -c) ग्र२ वरान् (→वरं). -d)
दे१ वरदोऽस्मात् प्रभाषते.

* दे८-१० राजा उवाच; ते१ राजा; द१ ग्रा१.२ म१ वसुमनाः.

५६. -a) का१ दे४ जपेहं (→जपेयं). -b) दे१ गायत्री
(→गायत्री). -c) ब३ त्रयो (→भूयो). -d) म१ यावत्
(→तावत्); ब१ भविष्यति, + भवेन्मम, दे५ भवे मम, ग्र२ हिते
मम (→भवेन्मम).

५७. -a) ग्र२ भगवान् (→विश्वात्मा). -b) ब२
तमालोक्य, दे६ समासो वा, ग्र२ विश्वालोकाय (→समालोक्य).
-c) दे१ स्पृष्ट्वा, द१ स्पृष्ट्वा (→स्पृष्ट्वा). -cd) ग्र२ स्पृष्ट्वा
स्पृष्ट्वा कराभ्यां सुप्रीतस्तत्रैवान्तरधीयत.

५८. -a) दे१ लब्धवरः, ग्र२ लब्धवावरं (→लब्धवरः).
-d) दे४ फलाशनाः (→फलाशनः).

५९. -a) न१ ०गते (→०शते); दे४ द१ ग्रा१.२ म१ पूर्णं
वर्षशते तस्य, दे१० तस्य पूर्णशते वर्षे. -d) न१ भानुमण्डल^०
(→भानोर्मण्डल^०); ब२ दे८-१० मध्यगः (→मध्यतः).

६०. -a) दे४ द१ ग्रा१ म१ स, दे६ ता (→तं); ब१ दे१.१०
देवपुरुषं, ब२ दे४ न१ वेदपुरुषं, दे८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वेदव-
पुरुषं, द१ ग्रा१ म१ देवपुरुषं, ग्र२ (स) देवं पुरुषं (→वेदविदुषं).
-b) ग्रा१ मण्डलस्तं (→मण्डलस्थं). -c) दे४ स्वायंभुवं, ग्र२
स्वयंभुवां (→स्वयंभुवं); दे६ अनात्यंतं, ग्रा१ अनाद्यान्तं

स्वयंभुवमनाद्यान्तं ब्रह्माणं विस्मयं गतः ॥६०॥
तुष्टाव वैदिकैर्मन्त्रैः सावित्र्या च विशेषतः ।
क्षणादपश्यत् पुरुषं तमेव परमेश्वरम् ॥६१॥
चतुर्मुखं जटामौलिमष्टहस्तं त्रिलोचनम् ।
चन्द्रावयवलक्षमाणं नरनारीतनुं हरम् ॥६२॥
भासयन्तं जगत् कृत्स्नं नीलकण्ठं स्वरश्मिभिः ।
रक्ताम्बरधरं रक्तं रक्तमाल्यानुलेपनम् ॥६३॥
तद्भावभावितो दृष्ट्वा सद्भावेन परेण हि ।
ननाम शिरसा रुद्रं सावित्र्यानेन चैव हि ॥६४॥
नमस्ते नीलकण्ठाय भास्वते परमेष्ठिने ।
त्रयीमयाय रुद्राय कालरूपाय हेतवे ॥६५॥

(→अनाद्यान्तं). -d) ग्रा१ ब्रह्माणं (→ब्रह्माणं); ब२ विश्वसङ्गतः
(→विस्मयं गतः).

६१. -a) दे३ तुष्ट्वा च (→तुष्ट्वा). -d) दे१० पुरुषे-
श्वरं, ग्र२ पुरुषोत्तरं (→परमेश्वरम्).

६२. -a) ब१ दे१ चतुर्मुखं, दे४ चतुर्भुजं (→चतुर्मुखं).
-c) ग्र२ चन्द्रावतंसं, म१ चन्द्रावलयं (→चन्द्रावयव^०); दे१
*द्रावयवलक्षमाणं. -d) का१ हरि (→हरम्).

६३. -a) ब१ भासयन्तं, दे३ भासयन्तं (→भासयन्तं);
दे१ भासयं जगत् कृत्स्नं. -b) ग्र२ म१ नीलग्रीवं (→नीलकण्ठं);
दे३.६ म१ सुरश्मिभिः, दे४ वरश्मिभिः (→स्वरश्मिभिः). -c)
दे१.२ देवं (→रक्तं); दे४ द१ ग्रा१.२ म१ रक्ताम्बरं रक्तमाल्यं. -d)
दे४ १०, द१ ग्रा१.२ रक्तगन्धा^०, ते१ रक्तमाला^०, म१ रक्तलेपा^०
(→रक्तमाल्या^०).

६४. -a) ब२ तद्भावभावितो, दे१ तद्भावभावितं, दे३
तद्भावनाचितं, दे५ तदावभावितो (→तद्भावभावितो); दे१
दृष्ट्वा, म१ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा). -b) दे१ सद्भावे परमेण हि, दे२
भाक्तेन परमेण हि, दे४ सद्भावं न परेण हि, -c) दे१.३ ननाम
(→ननाम). -d) दे४ सावित्र्याख्येन, दे८.८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
सावित्र्या तेन, द१ सावित्र्यानेन, ग्रा१ म१ सावित्र्यानेन
(→सावित्र्यानेन).

६५. -b) दे१ भास्वते, दे६ भास्वतं, ग्र२ वाससे
(→भास्वते); म१ परमेष्ठि ते (→परमेष्ठिने). -d) दे१.२.१० न१
रुद्राय (→रूपाय); ग्र२ ते नमः (→हेतवे).

तदा प्राह महादेवो राजानं प्रीतिमानसः ।
 इमानि मे रहस्यानि नामानि शृणु चानघ ॥६६
 सर्ववेदेषु गीतानि संसारशमनानि तु ।
 नमस्कुर्वन् नृपते एभिर्मा सततं शुचिः ॥६७
 अध्यायं शतरुद्रीयं यजुषां सारमुद्धृतम् ।
 जपस्वानन्यचेतस्को मध्यासक्तमना नृप ॥६८
 ब्रह्मचारी मिताहारो भस्मनिष्ठः समाहितः ।
 जपेदामरणाद् रुद्रं स याति परमं पदम् ॥६९
 इत्युक्त्वा भगवान् रुद्रो भक्तानुग्रहकाम्यया ।

६६. -a) अ२ ततः (→तदा). -b) दे५ राजा न
 (→राजानं); ब१.३ दे३.६ अ२ प्रीतिमानसः, न१ प्रीतिमानसं
 (→प्रीतिमानसः). -c) म१ इदानीं (→इमानि). -d) का१
 दे२.५ मेनघ (→चानघ).

६७. अ१. ab ○; दे५. ६७-६८ ○. -a) दे१० न१
 °देवेषु (→वेदेषु). -b) ब१ °गमनानि तु, दे४ °समनातिषु,
 द१ अ१ म१ °शमनानि च (→°शमनानि तु). -c) का१ ब१-३
 दे२.४ न१ ते१ द१ अ१.२ म१ सततं (→नृपते); दे१ नमस्कुर्वन्तः
 ष्वशतशः(?), दे२ नमस्कुत्वा सुसननं(?), दे६ नमस्कुत्वा तु
 सततं. -d) का१ रवि, दे२ शुचि, दे६ मुनि (→शुचि:); दे१
 एभिर्मा शतशं भुमिः(?), दे४ भक्तिमान्सन्तः शुचिः, द१ एभिर्मा
 स नरं शुचिः, अ१.२ एभिर्मा सन्नतश्शुचिः, म१
 एभिर्नामपदैश्शुभैः.

६८. दे५. ○ (द्र. ६७ पा. वि.). -a) दे८-१० मुर्वे.
 मुए. अधीष्व (→अध्यायं). -b) दे१० यजुषा (→यजुषां); ब२
 उत्तमं, दे१ उद्धृतं (→उद्धृतम्); म१ याजुषां सार (स)मुद्धृतं.
 -c) का१ ब१ दे८ जपस्वानं (→जपस्वानं); ब३ °चेतस्थो, दे१०
 °तेनस्थो (→°चेतस्को). -d) का१ मयाशक्तं, दे१ मध्याशक्तं,
 दे४ मयासक्तं (→मध्यासक्तं); ब२ द१ नृपः (→नृप).

६९. दे१. cd ○. -a) अ२ ब्रह्मचर्य- (→ब्रह्मचारी);
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. निराहारो (→मिताहारो). -b) ब१
 भस्मान्निष्ठ, दे१ तस्मिन्निष्ठः, दे२ भस्मदिग्धा, दे३ भस्मालिप्तः,
 दे५ भस्मनि*, दे६ भस्मालिप्त- (→भस्मनिष्ठः). -c) दे४ आम-
 रणाद्धूर्ध्वं, न१ आमरणं रुद्रं (→आमरणाद्रुद्रं). -d) ब२ न१
 अ२ परमां गतिं (→परमं पदम्).

७०. -a) दे१.३ इत्युक्ता (→इत्युक्त्वा). -b) अ२ म१
 °कारकः (→°काम्यया). -d) दे१.२ ते१ राज्ञो (→राज्ञे); दे१

पुनः संवत्सरशतं राज्ञे ह्यायुरकल्पयत् ॥७०
 दत्त्वाऽस्मै तत् परं ज्ञानं वैराग्यं परमेश्वरः ।
 क्षणादन्तर्दधे रुद्रस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥७१
 राजाऽपि तपसा रुद्रं जजापानन्यमानसः ।
 भस्मच्छन्नस्त्रिषवणं स्नात्वा शान्तः समाहितः ॥७२
 जपतस्तस्थ नृपतेः पूर्णं वर्षशते पुनः ।
 योगप्रवृत्तिरभवत् कालात् कालात्मकं परम् ॥७३
 विवेश तद् वेदसारं स्थानं वै परमेष्ठिनः ।
 भानोः स मण्डलं शुभ्रं ततो यातो महेश्वरम् ॥७४ वें.१.२०.७४

ह्यायुरस्य यत्, दे४ पुरमकल्पयत्, दे६ ह्यचरकल्पयत्, द१
 अ१.२ म१ चायुरकल्पयत् (→ह्यायुरकल्पयत्).

७१. अ१. ७१c-७३b ○. -a) का१ दे५ दत्त्वासौ,
 दे६ दत्त्वास्म, अ२ दत्त्वा च, म१ दत्त्वा यत् (→दत्त्वाऽस्मै); दे१०
 अ२ म१ परमं, द१ वत्सरः, अ२ वत्सरात् (→तत् परं). -b)
 न१ परमेश्वरं (→परमेश्वरः). -c) दे१ अन्तर्हितो
 (→अन्तर्दधे).

७२. अ१. ○ (द्र. ७१ पा. वि.). -a) का१ ब१ दे३.६
 न१ ते१ तरसा (→तपसा). -b) ब३ जजापानन्य°, अ२ म१
 ययाजानन्य° (→जजापानन्य°). -c) ब३ दे२ न१ भस्माच्छ-
 न्नस् (→भस्मच्छन्नस्); दे१.६ त्रिषवनं, दे५ त्रिषवणं, द१ त्रिष-
 वणः (→त्रिषवणं). -d) दे२ चान्तः, ते१ चैव (→शान्तः).

७३. अ१. ab ○ (द्र. ७१ पा. वि.); का१ ७३c-७४d
 ○. -a) दे४.८.९ नृपते (→नृपते:). -b) म१ पूर्णं
 (→पूर्णं); का१ वर्षं शते, दे१० म१ वर्षशतं (→वर्षशते); अ२
 भवत्, म१ तथा (→पुनः). -c) दे१ °प्रवृत्तिर् (→°प्रवृत्तिर्).
 -d) ब३ कालात् कालात् स्वकं परं, दे१ कालात्कालसकं परं,
 दे२.३.६ कालात्कालात्मकं पदं (दे३.६ °रः), दे४ कालात्कालात्मनः
 परं, दे८.९ कालात्कालात् परं पदम्, द१ अ१.२ म१ कालात्मा
 आत्मनः परं, मुर्वे. मुए. मुब. कालात् कालपरं पदम्.

७४. का१. ○ (द्र. ७३ पा. वि.). -a) ब२.३ विवेद-
 तद्, दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. विवेशैतद्, दे४ द१ अ१.२ म१
 विवेश तं (→विवेश तद्). -c) ब३ दे१ न१ मुर्वे. मुए.
 भानोः सुमण्डलं शुभ्रं, दे२.६ द१ अ१.२ म१ भानोस्तु मण्डलं शुभ्रं
 (दे२ म१ °द्धं), दे३ तावोसुमण्डलं शुभ्रं, दे४ भानोस्तु मण्डल-
 शुभं, दे५ भानोस्वमण्डलं शुभ्रं. -d) दे४ याता, दे६ जातो,
 ते१ यातं (→यातो); ब३ दे२.५ न१ महेश्वरः (→महेश्वरम्); दे१
 ततो महेश्वरं पदं.

वै. १.२०.७५

यः पठेच्छृणुयाद् वापि राजश्र्वरितमुत्तमम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो

ब्रह्मलोके

महीयते ॥७५॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रं चां संहितायां पूर्वविभागे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१६॥

२०

सूत उवाच ।*

त्रिधन्वा राजपुत्रस्तु धर्मेणापालयन्महीम् ।
तस्य पुत्रोऽभवद् विद्वांस्त्रय्यारुण इति स्मृतः ॥१॥
तस्य सत्यव्रतो नाम कुमारोऽभून्महाबलः ।
भार्या सत्यधना नाम हरिश्चन्द्रमजीजनत् ॥२॥
हरिश्चन्द्रस्य पुत्रोऽभूद् रोहितो नाम वीर्यवान् ।

७५. -a) दे३ एवे (→पठेत्). -b) म१ चारित्रं
(→चरितं).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.४.५.८-१० द१ ग१.२ मुर्वे. मुए. इति
श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे२.३.६ म१ इति कूर्म-
पुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब.
इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब१.२ दे४ न१
ते१ म१. ०; का१ वंशानुकीर्तने, ब३ दे१.३.५.६ राजवंशानुकीर्तने
(दे६ ०नं), दे२ राजवंशकीर्तनं नाम, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
राजवंशकीर्तने, द१ ग१ इक्ष्वाकुवंशानुकीर्तने, ग२ इक्ष्वाकुवंश-
कीर्तने. अध्यायसंख्या—दे२.६. ०; का१ ब१.३ दे३-५ न१ ते१
अष्टादशोऽध्यायः, ब२ ॥१८॥, दे१ मुर्वे. मुब. विंशोऽध्यायः
॥२०॥, दे८.९ विंशतितमोऽध्यायः, दे१० विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥
श्रीसीतारामचन्द्राय नमः ॥ भग्नपृष्ठकटिग्रीवस्तब्धदृष्टिरधोमुखः ॥
कण्ठेन लिखितं ग्रन्थो यत्नेन परिपालयेत् ॥ श्रीराम श्रीराम
श्रीराम ॥, द१ ग१ एकोनविंशोऽध्यायः, ग२ म१ मुए.
विंशोऽध्यायः.

२०

[अध्यायारम्भे दे१० पुस्तके अधिकम्—‘श्रीगणेशाय नमः’]

* दे८.९ सूत उ.; न१ ग१ सूतः; ते१ श्रीशिवः, + सूतः;
द१ श्रीसूत उवाच; ग२ म१ श्रीसूतः.

१. दे४. ०. -a) ग१.२ त्रिधन्व(?) (→त्रिधन्वा);
ग२ -पुत्रोऽय (→पुत्रस्तु). -b) ब३ प्रजां (→महीम्). -c) का१
विप्रः, न१ वीरः, ते१ धीमान् (→विद्वान्). -d) दे३.६ ते१

हरितो रोहितस्याथ धुन्धुस्तस्य सुतोऽभवत् ॥३॥
विजयश्च सुदेवश्च धुन्धुपुत्रौ बभूवतुः ।
विजयस्याभवत् पुत्रः कारुको नाम वीर्यवान् ॥४॥
कारुकस्य वृकः पुत्रस्तस्माद् बाहुरजायत ।
सगरस्तस्य पुत्रोऽभूद् राजा परमधार्मिकः ॥५॥

द१ त्रैया° (द१ ०र्वा), न१ ग१ सूर्या° (→त्रय्या°); ब१ दे१.८.९
द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. श्रुतः, ब३ स्मृतिः, दे६ स्मृताः,
दे१० श्रुतिः (→स्मृतः).

२. -a) द१ ग१.२ म१ सत्यधनो (→सत्यव्रतो); म१
नाम्ना (→नाम). -c) द१ सत्यवरा, दे२ सत्यव्रता, दे४ सत्य-
वती (→सत्यधना); द१ ग१.२ भार्या सत्यधनस्यापि, म१
भार्या सत्यधनञ्चापि.

३. दे८-१० द१ मुए. ३c-४d ० (द. सं.). -b) दे५
नति, ग२ मनु (→नाम); म१ रोहिताश्वो महाबलः. -c) ब१
दे१ न१ ते१ ग२ रोहितो, दे४ ग१ लोहितो (→हरितो); ग२
लोहितस्य (→रोहितस्य); म१ रोहितो रोहिताश्वस्य. -d)
का१ बंधुः, दे२*, दे३ पुत्रं, दे५ धनः (→धुन्धुः); ग२ तस्या
(→तस्य).

दे८-१० द१ मुर्वे. मुए. पुस्तकेषु b अनन्तरमधिकम्—

* रोहितस्य वृकः पुत्रस्तस्माद्बाहुरजायत । (= ५ ab)
[-१). दे८-१० द१ कु(द१ का)रुकस्य (→रोहितस्य).]

४. दे८-१० द१ मुए. ० (द. ३ पा. वि.). -a) ब१ सुदे-
यश् (→सुदेवश्). -b) का१ बन्धुः, दे४ द्रुधुः (→धुन्धुः). -d)
का१ कारुको, + बाहुको, दे१ कुरुको, दे४ कारुणो (→कारुको);
ते१ कारुकस्सुमहायशाः.

५. दे८-१० द१ मुर्वे. मुए. ab चरणौ पूर्वमेवागतौ. -a)
दे१ कुरुकस्य, दे४ कारुणस्य (→कारुकस्य). -b) द१ तस्मिन्
(→तस्माद्); ते१ तु जारीवान् (?) (→गजायत). -d) दे५
०धार्मिकाः (→०धार्मिकः).

द्वे भार्ये सगरस्यापि प्रभा भानुमती तथा ।
ताभ्यामारोहितः प्रादादौर्वाग्रिर्वरमुत्तमम् ॥६॥
एकं भानुमती पुत्रमगृह्णादसमञ्जसम् ।
प्रभा षष्ठिसहस्रं तु पुत्राणां जगृहे शुभा ॥७॥
असमञ्जस्य तनयो ह्यंशुमान् नाम पार्थिवः ।
तस्य पुत्रो दिलीपस्तु दिलीपात् तु भगीरथः ॥८॥
येन भागीरथी गङ्गा तपः कृत्वाऽवतारिता ।
प्रसादाद् देवदेवस्य महादेवस्य धीमतः ॥९॥
भगीरथस्य तपसा देवः प्रीतमना हरः ।
बभार शिरसा गङ्गां सोमान्ते सोमभूषणः ॥१०॥

६. -a) न१ द्वौ (?) (→द्वे); ग२ भार्या (→भार्ये);
दे४ सगरस्यास्त्वं, ते१ द१ ग१.२ म१ सगरस्यास्तां (→सगर-
स्यापि). -b) ग२ शुभा (→तथा). -c) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव.
वह्निः (→प्रादाद्). -d) व१ ग्री**, ब२.३ दे२.३.५ ग्रीर्वीर्गिनः,
दे१ पुरागिनः, दे४-१० स ददौ, मुर्वे. मुए. मुव. प्रददौ (→ग्रीर्वि-
गिनः); दे४ ग्रीर्वः परमधर्मवित्, द१ ग१.२ म१ ग्रीर्वः परम-
वीर्यवान्.

७. दे२. ७a 'एकं' इत्यारभ्य ३६ c 'आन' यावत्
खण्डितम्. -a) दे३ एका (→एकं); द१ पुत्राद् (→पुत्रम्).
-c) दे१० वृष्टिं (→षष्टिं); द१ न१ °सहस्राणां (न१ °णि), द१
°सहस्रस्तु (→°सहस्रं तु). -d) दे४ पुत्रास्तां, द१ ग१ पुत्रास्तां
(→पुत्राणां); दे४ शुभाः, द१ ग१ शुभान्, ग२ शुभं, म१ शुभं, +
सुतं (→शुभा).

८. दे२. ८. (द्र. ७ पा. वि.). -a) व३ असमंजसः,
दे३ असमंज(स)स्तु, दे४ असमंज(स)स्य, दे६ असमंजस्तु, दे८
मुर्वे. मुए. मुव. असमंजस- (→असमंजस्य); दे१.८-१० न१ मुर्वे.
मुए. मुव. पुत्रोऽभूद् (→तनयो). -b) व२ अंशुमानेन,
दे१.८-१० न१ ग२ मुर्वे. मुए. मुव. अंशुमानाम्, दे४ त्वंशुमानाम्
(→ह्यंशुमानाम्); दे८ वीर्यवान्, दे९ वीर्यवान्, + पार्थिवः, म१
नामतः. (→पार्थिवः). -c) ग१ अस्य (→तस्य). -d) का१
दे४.५ न१ च (→तु).

९. दे२. ९. (द्र. ७ पा. वि.). -a) न१ एन (→येन).
-c) दे५ प्रसाद् (→प्रसादाद्).

१०. दे२. १०. (द्र. ७ पा. वि.). -a) दे१ भगीरथस्य
(→भगीरथस्य). -b) का१ दे१० द१ देव- (→देवः); का१
प्रीतिः, दे५ प्रीति- (→प्रीति-); का१ दे५ न१ मनोहरः, दे१ मनः
हरः (→मना हरः). -c) का१ व२.३ दे३.५.६ द१ ग१ म१
दधार, व१ ***, दे४ चचार (→बभार); दे५.६.९.१० न१ ते१

भगीरथसुतश्चापि श्रुतो नाम बभूव ह ।
नाभागस्तस्य दायादः सिन्धुद्वीपस्ततोऽभवत् ॥११॥
अयुतायुः सुतस्तस्य ऋतुपर्णस्तु तत्सुतः ।
ऋतुपर्णस्य पुत्रोऽभूत् सुदासो नाम धार्मिकः ।
सौदासस्तस्य तनयः ख्यातः कल्माषपादकः ॥१२॥
वसिष्ठस्तु महातेजाः क्षेत्रे कल्माषपादके ।
अश्मकं जनयामास तमिक्ष्वाकुकुलध्वजम् ॥१३॥
अश्मकस्योत्कलायां तु नकुलो नाम पार्थिवः ।
स हि रामभयाद् राजा वनं प्राप सुदुःखितः ॥१४॥ वं. १.२१.१३

गङ्गा (→गङ्गा). -d) ते१ सोमांशः (→सोमान्ते); म१
°शेखरः (→भूषणः).

११. दे२. ८. (द्र. ७ पा. वि.). -a) दे१० भगीरथ°
(→भगीरथ°); दे४ भगीरथस्तु तश्चापि, द१ ग१.२ म१ भगीर-
थस्य तनयः (ग१.२ °था). -b) दे१ सुतो नाम, दे४ शृण्वता
मा, ते१ ऋतुर्नाम, म१ सुतो नाम (→श्रुतो नाम). -c) का१
नाभागस्तस्य, दे१ नाभागस्तस्य (→नाभागस्तस्य); द१
दायादाः (→दायादः). -d) दे३ सिन्धुः (→सिन्धुः); दे८-९
समो, दे१० तथा (→ततो).

१२. दे२. ८. (द्र. ७ पा. वि.); द१. १२८-१४b
८. (द्र. सं.); दे१० ab ८. -a) व३ अस्मतायुः, दे१ अयु-
नायुः (→अयुतायुः); व१-३ दे३.५ ते१ तस्या (→तस्य). -b)
दे४ ग२ म१ ऋतुपर्णस्य, दे५ धृतुपर्णस्तु (→ऋतुपर्णस्तु); दे८-९
मुर्वे. मुए. मुव. ऋतुपर्णो महा (मुर्वे. °वा(?)) बलः, ते१
ऋतुपर्णोऽभवत् सुतः. -c) दे८-१० तत्राभूत् (→पुत्रोऽभूत्).
-d) द१ सुदामा (→सुदासो). -e) ग२ सौदासः(?)
(→सौदासः). -f) दे६ ख्याता (→ख्यातः).

१३. दे२. ८. (द्र. ७ पा. वि.); द१. ८. (द्र. १२
पा. वि.). -a) दे३ न१ वसिष्ठाः (→वसिष्ठः). -b) ग२
कल्मष° (→कल्माष°). -c) दे४ अश्मकं, न१ ग२ अश्मकं
(→अश्मकं). -d) का१ वक्ष्वाकूनां कुलध्वजम्, दे१.५ इक्ष्वाकु-
कुलवर्द्धनं (दे५ °जं), दे१० सा यमिक्ष्वा कुले ध्वजं, ग२ ईक्ष्वाकु-
कुलसदृशं, म१ इक्ष्वाकुकुलनन्दनं.

१४. दे२. ८. (द्र. ७ पा. वि.); द१. ab ८. (द्र. १२
पा. वि.). -a) का१ व१-३ दे३-६ न१ ते१ ग१ म१ [उ]त्तरायां
(→[उ]त्कलायां); व१ च (→तु); दे१ अश्मकस्य कर्षायां,
ग२ आश्मकस्योत्तकायस्तु. -b) दे४ ग१.२ धार्मिकः (→पार्थिवः).
-c) का१ ग२ स हिरण्यो भवद् राजा. -d) दे१.४ प्राप्य
(→प्राप).

बं.१.२१.१४ विभ्रत् स नारीकवचं तस्माच्छतरथोऽभवत् ।
 तस्माद् बिलिबिलिः श्रीमान् वृद्धशर्मा च तत्सुतः ॥१५
 तस्माद् विश्वसहस्तस्मात् खट्वाङ्ग इति विश्रुतः ।
 दीर्घबाहुः सुतस्तस्य रघुस्तस्मादजायत ॥१६
 रघोरजः समुत्पन्नो राजा दशरथस्ततः ।
 रामो दाशरथिर्वीरो धर्मज्ञो लोकविश्रुतः ॥१७
 भरतो लक्ष्मणश्चैव शत्रुघ्नश्च महाबलः ।
 सर्वे शक्रसभा युद्धे विष्णुशक्तिसमन्विताः ।
 जज्ञे रावणनाशार्थं विष्णुरंशेन विश्वकृत् ॥१८

१५. दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.). -a) दे१ सुतं स,
 दे८-१० विधत् स, न१ सो सृजं, ग१ भीतात् स, मुवें. मुए. मुब.
 दधत् स (→विभ्रत् स); दे१ ग२ °कवच(नं) (→°कवचं). -b)
 दे१ शा*, ते१ च त°, दे१ ग१.२ म१ दश° (→शत°). -c)
 का१ ब३ दे३.६ न१ ते१ इलिविलिः, ब१ इलिवलिः, ब२
 दे५ इलिविलिः, दे४ इति वलिः, दे९.१० चिलिविलिः, दे१ ग१
 अतिरथः, ग२ अति**, म१ दशरथात् (→बिलिबिलिः).
 -d) न१ वयचर्मा, ते१ भूधर्मा* (→वृद्धशर्मा); ग२ शत्रुघ्न-
 (श्च) महाबलः.

१६. दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.); ग२. १६a-१८b
 ॐ (द्र. सं.). -a) ब१.३ दे३.६ °रहः, ब२ ते१ दे१ ग१ °वहः,
 न१ मह(तिः) (→°सहः). -b) ब३ दे६ कट्वां (ब३ °ट्वां) गं,
 दे३ कट्वाङ्गं (→खट्वाङ्गं). -c) दे१.४.६.९.१० दीर्घबाहु
 (→दीर्घबाहुः); ब३ *स्य, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. तस्माद्
 (→तस्य); न१ नाम्ना दिलीपो धर्मात्मा. -d) दे३.६ व्यजायत
 (→अजायत).

१७. ब२. अपठनीयः; दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.);
 ग२. ॐ (द्र. १६ पा. वि.). -a) दे४ तस्माद् (→रघो); ते१
 समुत्पन्न (?) (→समुत्पन्नो). -b) ते१ अजां (→राजा); दे१ द*
 रथः (→दशरथः) ते१ दे१ सुतः (→ततः). -c) दे१ शूरो
 (→वीरो).

१८. ब२. अपठनीयः; दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.);
 ग२. ab ॐ (द्र. १६ पा. वि.). -a) दे१० भारतो
 (→भरतो); दे३ भरतो लक्ष्मणश्चैव, न१ लक्ष्मणो भरतश्चैव,
 म१ भरतो लक्ष्मणःश्रीमान्. -c) दे४ शक्त° (→शक्र°). -d)
 का१ ते१ ग२ म१ भक्ति° (→शक्ति°); दे१० न१ °समन्विताः
 (→°समन्विताः); ग१ विष्णोरंशसमुद्भवाः. -e) दे१ ना*र्थं, न१

रामस्य सुभगा भार्या जनकस्यात्मजा शुभा ।
 सीता त्रिलोकविख्याता शीलौदार्यगुणान्विता ॥१९
 तपसा तोषिता देवी जनकेन गिरिन्द्रजा ।
 प्रायच्छज्जानकीं सीतां राममेवाश्रिता पतिम् ॥२०
 प्रीतश्च भगवानीशस्त्रिशूली नीललोहितः ।
 प्रददौ शत्रुनाशार्थं जनकायाद्भुतं धनुः ॥२१
 स राजा जनको विद्वान् दातुकामः सुतामिमाम् ।
 अघोषयदमित्रघ्नो लोकेऽस्मिन् द्विजपुंगवाः ॥२२
 इदं धनुः समादातुं यः शक्नोति जगत्त्रये ।
 देवो वा दानवो वाऽपि स सीतां लब्धुमर्हति ॥२३

नाशाय, द१ ग१.२ नाशार्थं (→नाशार्थं). -f) दे५ विष्णोः,
 दे१० विश्वः (→विष्णुः); दे८-१० द१ मुवें. मुए. मुब. विश्वभुक्
 (द१ °सृक्) (→विश्वकृत्); दे१ विश्वसृग्विश्वभावनः, दे३ विष्णु-
 वंशैलविश्वकृत्, दे६ विस्तरं शैलविश्वकृत्.

१९. दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.). -a) ब१ रामसु (?)
 (→रामस्य); दे१ भार्या सुभगा, दे३* सुभगार्या, दे८-१० न१ मुवें.
 मुए. मुब. भार्या सुभगा, द१ ग१ सुमहाभार्या (→सुभगा भार्या).
 -b) दे८.९ सुता (→शुभा). -c) का१ ब१-३ दे३-६ द१ ग१.२
 म१ सीतेति लोक- (ब३ दे३.४ लोके) (→सीता त्रिलोक-). -d)
 दे८.९ शीलौदार्य°, दे१० द१ ग१.२ म१ शीलाचा (दे१० °दा) र°
 (→शीलौदार्य°).

२०. दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.). -a) न१ तस्य सा
 (→तपसा); दे१ तोषितां (→तोषिता). -c) का१ दे१.८.१०
 ते१ ग२ प्रयच्छत् (→प्रायच्छत्); ब२.३ सा तं (→सीतां). -d)
 दे४ एवाथ तां (?), दे३ द१ ग१ मुवें. मुए. मुब. एवाश्रितां
 (→एवाश्रिता).

२१. दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.). -a) दे१.४ द१ ग१ म१
 प्रीतस्तु, दे६ प्रीतस्थ, ग२ ईशस्तु (→प्रीतश्च).

२२. दे२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.). -a) दे१.८-१० मुवें.
 मुए. मुब. धीमान् (→विद्वान्). -b) दे१ ** (→दातु°); न१
 सतीमिमाम् (→सुतामिमाम्). -c) दे३ अघोषयद् (→अघोष-
 यद्); दे५ अमित्रस्तो (→अमित्रघ्नो). -d) ग२ °पुंगवाः
 (→°पुंगवाः).

२३. दे२. ॐ. -a) दे४ समादातुं, दे८.१० समादत्ते,
 दे९ समावृत्ते (→समादातुं). -c) दे४ * (→वा); न१ मानुषो
 (→दानवो). -d) दे१० सतीना (→स सीतां).

विज्ञाय रामो बलवान् जनकस्य गृहं प्रभुः ।
 भञ्जयामास चादाय गत्वाऽसौ लीलयैव हि ॥२४
 उद्ववाह च तां कन्यां पार्वतीमिव शंकरः ।
 रामः परमधर्मात्मा सेनामिव च षण्मुखः ॥२५
 ततो बहुतिथे काले राजा दशरथः स्वयम् ।
 रामं ज्येष्ठं सुतं वीरं राजानं कर्तुमारभत् ॥२६
 तस्याथ पत्नी सुभगा कैकेयी चारुभाषिणी ।
 निवारयामास पतिं प्राह संभ्रान्तमानसा ॥२७
 मत्सुतं भरतं वीरं राजानं कर्तुमर्हसि ।
 पूर्वमेव वरो यस्माद् दत्तो मे भवता यतः ॥२८

२४. दे२. ०. (द्र. ७ पा. वि.). -a) द१ भगवान्
 (→बलवान्). -b) ते१ गृहे, द१ महं (?) (→गृहं); द१ द१
 ग्रा२.२ म१ प्रति (→प्रभुः). -c) द१ भञ्जयामास (→भञ्जयामास);
 द१ ग्रा१ म१ च धनुर् (→चादाय); ग्रा२ आरोपयामास च तं.
 -d) का१ गत्वेमां (→गत्वाऽसौ); दे२ न१ लीलया बहिः
 (न१ धनुः) (→लीलयैव हि).

२५. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) का१ दे२.६ उद्व-
 वाह्यतां, ब२ दे१ उद्ववाह बाह्य (का१ ०यत्), दे२-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. उद्ववाहाथ, ग्रा२ उद्ववाह च * (→उद्ववाह च); ब२ देवीं,
 म१ सीतां (→कन्यां). -d) ग्रा२ सेनानीव (→सेनामिव); द१ देव
 सेनामि * निजः.

२६. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.); दे२. २६d-२८a.
 (द. सं.) ०. -b) दे१० ग्रा१ म१ दशरथ(?) (→दशरथः). -c)
 दे१.४.८-१० ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. ज्येष्ठ- (→ज्येष्ठः). -d) ब१
 दे२ न१ आरभे(न१ ०भेत्), द१ अर्हति (→आरभत्); दे१० राजानं
 कर्तुमारभत्.

२७. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.); दे२. ० (द्र. २६ पा.
 वि.). -a) न१ तस्यापि (→तस्याथ); द१ तस्याथ सुभगा देवी.
 -b) ब२ कैकेयी, ते१ कैकेयी (→कैकेयी); ते१ ** (→चारु-);
 दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग्रा२.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ०हासिनी
 (→०भाषिणी). -d) ग्रा१ प्रभा (→प्राह); ग्रा२ ०मानसं
 (→०मानसा); द१ प्राह सांप्रतमानसं.

२८. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.); दे२. a ०
 (द्र. २६ पा. वि.). -a) दे२ मत्सुतः, दे१० तत्सुतं (→मत्सुतं);
 का१ वीरराजानं, दे१० भारतं वीरं (→भरतं वीरं). -b)
 ब३ दे३ अर्हति (→अर्हसि); का१ कर्तुमर्हसि वै प्रभो. -c) द१
 त्वया पूर्व-, दे१० पूर्वमेव (→पूर्वमेव); ब१ दे२ मुर्वे. मुब.

स तस्या वचनं श्रुत्वा राजा दुःखितमानसः ।
 बाढमित्यब्रवीद् वाक्यं तथा रामोऽपि धर्मवित् ॥२९
 प्रणम्याथ पितुः पादौ लक्ष्मणेन सहाच्युतः ।
 ययौ वनं सपत्नीकः कृत्वा समयमात्मवान् ॥३०
 संवत्सराणां चत्वारि दश चैव महाबलः ।
 उवास तत्र मतिमान् लक्ष्मणेन सह प्रभुः ॥३१
 कदाचिद् वसतोऽरण्ये रावणो नाम राक्षसः ।
 परिव्राजकवेषेण सीतां हृत्वा ययौ पुरीम् ॥३२
 अदृष्ट्वा लक्ष्मणो रामः सीतामाकुलितेन्द्रियो ।
 दुःखशोकाभिसंतप्तौ बभूवतुररिदमौ ॥३३ वं.१.२१.३३

वरौ, दे२ चरो, न१ वयो (→वरो). -d) का१ दत्ते हि, ब१-३
 दे२ न१ द१ मुर्वे. मुब. दत्तौ मे, दे३ व्योमे *, दे२ गतो मे
 (→दत्तो मे); ब१.३ दे२ ते१ च यत्, ब२ दे१ [अ]नध, दे२ वयं,
 न१ प्रभो !, द१ ग्रा२.२ म१ चयः (ग्रा२ *) (→यतः); दे२ तं
 मे भगवता च यत्.

२९. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) ब१ न१ स तस्य,
 ग्रा२ ** स्य (→स तस्य). -b) न१ राजा न सितमानसः, द१
 राजा चकितमानसः. -d) दे२ ते१ द१ ग्रा१ म१ तदा (→तथा);
 का१ ब२.३ दे२.५.६ रामो हि (→रामोऽपि).

३०. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) ग्रा२.२ प्रणम्य च
 (ग्रा२ ०तत्) (→प्रणम्याथ). -b) दे१० लक्ष्मणेन (?)
 (→लक्ष्मणेन); म१ सह (→सहा-). -c) द१ सपत्नीकं
 (→सपत्नीकः), -d) दे१ ०वाप्तवान् (→०माप्तवान्).

३१. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -b) द१ दशश्चैव
 (→दश चैव). -c) दे१ न१ उवाच, ग्रा२ निवासः (→उवास);
 ग्रा२ तस्य (→तत्र); दे२-१० मुर्वे. मुए. मुब. भगवान्
 (→मतिमान्).

३२. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) का१ वसते, दे१
 वसरो ? (→वसतो). -c) ते१ परिव्राजकं च्छन्नं
 (→परिव्राजकं); का१ ब१-३ दे१.३.५.६ ०वेशेन, ग्रा२ ०रूपेण
 (→०वेषेण). -d) दे२.६ कृत्वा (→हृत्वा); ग्रा२ पुरं (?) (→पुरीं).

३३. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) दे१० अदृष्ट्वा
 (→अदृष्ट्वा). -b) का१ ब१.३ दे२.६.१० ते१ द१ ग्रा२ म१
 ०तेन्द्रियः (दे१० ०यो), ब२ ०तेक्षणः (→०तेन्द्रियो); द१
 सीतामाकुलितेन्द्रियो. -c) दे२ संतप्तो, दे२.९ संप्राप्तौ (→सन्तप्तौ);
 ब३ दुःखशोकातिसन्तप्तौ, ग्रा१ दुःखशोकोभिः संतप्तौ. -d)
 दे२ अविदमौ (→अरिन्दमौ).

वै.१.२१.३३ ततः कदाचित् कपिना सुग्रीवेण द्विजोत्तमाः ।
 वानराणामभूत् सख्यं रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥३४
 सुग्रीवस्यानुगो वीरो हनुमान् नाम वानरः ।
 बायुपुत्रो महातेजा रामस्यासीत् प्रियः सदा ॥३५
 स कृत्वा परमं धैर्यं रामाय कृतनिश्चयः ।
 आनयिष्यामि तां सीतामित्युक्त्वा विचचार ह ॥३६
 महीं सागरपर्यन्तां सीतादर्शनतत्परः ।
 जगाम रावणपुरीं लङ्कां सागरसंस्थिताम् ॥३७
 तत्राथ निर्जने देशे वृक्षमूले शुचिस्मिताम् ।
 अपश्यदमलां सीतां राक्षसीभिः समावृताम् ॥३८

३४. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) दे४ न१ द१ ग१.२ पतिना (न१ ०नी) (→कपिना). -c) ब१ सख्यं (→सख्यं).

३५. दे२. ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) न१ [अ]नुजो (→[अ]नुगो). ते१ सुग्रीवः सचिवो वीरो. -b) का१ दे३.६ ते१ म१ हनुमान् (→हनुमान्). -c) ते१ महातेजाः (?) (→महातेजा). -d) दे१ सखः (→सदा); दे५ रामस्या सा प्रियः सह, + रामस्याकृतनिश्चयः.

३६. दे२. ab ० (द्र. ७ पा. वि.); दे५. ab ०. -a) ते१ सौख्यं, + सख्यं (→धैर्यं). -c) ब२ आनाययिष्ये, दे२ ** यिष्यामि (→आनयिष्यामि); दे१ ** (→सीतां). -d) दे२ वि * चार (→विचचार).

३७. -a) दे५ मही- (→महीं). -b) दे१ सीतां (→सीता-); ब१ लालसः, ग१ तत्परैः (→तत्परः). -d) का१ दे३.५.६ ०संवृतां (दे६ ०तं) (→०संस्थिताम्); दे४ द१ ग१.२ लंकां रावणसं (ग२ सु)स्थिताम्, म१ लङ्कां रावणपालिताम्.

३८. न१. d ०. -a) ब२ तथाथ, ग२ तत्रासी (→तत्राथ); दे१० रिजने (?) (→निर्जने). -b) द१ ग१.२ म१ वृक्षमूलेषु विष्टिताम्. -d) द१ राक्षसी च (→राक्षसीभिः); दे१ समागतां, दे५ समावृता (→समावृताम्).

३९. -a) का१ ब२.३ दीनां, ब१ दे३.६ कृत्यां (दे३ ०त्यं), दे५ हृत्यं, न१ तदा, द१ हृद्यं, म१ रामं (→हृद्यां). -b) दे१ ग२ स स्मरन्तीं, दे१० संस्मरन् तां (→संस्मरन्तीम्); दे५ संस्मरन्तीमनीक्षितां, म१ संस्मरन्तीं दिवानिषं. -d) का१ चान्तः. ब१.३ चान्नं, ब२ चानुः, दे३.६ चार्थं- (दे३ ०र्थं) (→चात्म-); ब१ -संस्मितं, ब२ मुव. मुव. -संस्थिताम्, दे४ द१ ग१ -संस्मितं,

अश्रुपूर्णक्षणां हृद्यां संस्मरन्तीमनिन्दिताम् ।
 राममिन्दीवरश्यामं लक्ष्मणं चात्मसंस्थितम् ॥३९
 निवेदयित्वा चात्मानं सीतायै रहसि स्वयम् ।
 असंशयाय प्रददावस्यै रामाङ्गुलीयकम् ॥४०
 दृष्ट्वाऽङ्गुलीयकं सीता पत्युः परमशोभनम् ।
 मेने समागतं रामं प्रीतिविस्फारितेक्षणा ॥४१
 समाश्वास्य तदा सीतां दृष्ट्वा रामस्य चान्तिकम् ।
 नयिष्ये त्वां महाबाहुस्त्वा रामं ययौ पुनः ॥४२
 निवेदयित्वा रामाय सीतादर्शनमात्मवान् ।
 तस्थौ रामेण पुरतो लक्ष्मणेन च पूजितः ॥४३

ते१ ०संस्मितम्, (→-संस्थितम्); ग२ प्रलपन् विह्वलेक्षणं, म१ प्रीतिविह्वलितेक्षणा.

न१ पुस्तके a चरणानन्तरमधिकम्-हृदा विद्वयमानेन

४०. ग२. ab ०; म१. ४०-४१ d ० (इ. सं.). -b) ब१ र** (→रहसि); दे१.२.८-१० मुव. मुए. मुव. प्रभुः (→स्वयं); न१ सीतायै हरिपुङ्गवः. -c) दे३ प्रददाः ? (→प्रददौ). -d) दे२ तस्यै, ग२ अस्य (→अस्यै); ब२ न१ रामस्य बाङ्गुलीयकम्.

४१. म१. ० (द्र. ४० पा. वि.). -a) ब१-३ दे३ [अ]-ङ्गरीयकं (→[अ]ङ्गुलीयकं); न१ म१ सीतां (→सीता). -d) ब१ दे६.८.९ न१ मुव. मुए. मुव. विस्फुरिते, दे१० विस्फुरिते, द१ ग१ म१ विह्वलिते (→विस्फारिते); दे१.५.१० ०क्षणां (दे१ ०णं) (→०क्षणा); ग२ महाबाहुं महाकृतिं.

४२. -a) दे४ तथा, द१ म१ च तां (→तदा); ग२ समाश्वासयतां सीतां. -b) ब२ दे५ वार्तिकं (→चान्तिकं); दे१ दृष्ट्वा रामं तदन्तिकम्, ग२ पत्युः परम शोभनम्. -c) दे१ अन्वेष्ट्य तं (→नयिष्ये त्वां); ब१ दे१.५ ते१ मुव. मुए. मुव. महाबाहुं, द१ ग१ महाबाहोः, ग२ अहं सूते, म१ अहं रामं (→महाबाहुः); ब२ नयिष्यति त्वां का * हः, ब३ नयिष्यति त्वां श्रीरामः. -d) का१ त्यक्त्वा, ब२.३ प्रोक्त्वा, न१ मुक्त्वा (→उक्त्वा); ग२ लक्ष्मणं परमधार्मिकम्, म१ लक्ष्मणचात्म-संस्मितम्.

४३. -a) ग२ म१ चात्मानं (→रामाय). -b) दे४ दर्श*म् (→दर्शनम्); ग२ म१ सीतायै रहसि स्थितम् (म१ ०स्वयम्). -d) दे१ सु (→च).

ततः स रामो बलवान् सार्द्धं हनुमता स्वयम् ।
 लक्ष्मणेन च युद्धाय बुद्धिं चक्रे हि रक्षसाम् ॥४४
 कृत्वाऽथ वानरशतैर्लङ्कामार्गं महोदधेः ।
 सेतुं परमधर्मात्मा रावणं हतवान् प्रभुः ॥४५
 सपत्नीकं च ससुतं सभ्रातृकमरिन्दमः ।
 आनयामास तां सीतां वायुपुत्रसहायवान् ॥४६
 सेतुमध्ये महादेवमीशानं कृत्तिवाससम् ।
 स्थापयामास लिङ्गस्थं पूजयामास राघवः ॥४७
 तस्य देवो महादेवः पार्वत्या सह शंकरः ।

अतः परं अ२ म१ पुस्तकयोरधिकम्—

*असंशयाय प्रददावस्यै रामाङ्गुलीयकम् ॥

दृष्ट्वाङ्गुलीयं सीतां पत्युः परमशोभनः ।

मेने समागतं रामं प्रीतिविह्वलितेक्षणा ॥

समाश्वस्य तदा सीतां वायुपुत्रः पुनर्ययौ । [४]

निवेदयित्वा रामाय सीता दर्शनमात्मवान् ॥ (= ४०c-४३b)

[-१) अ२ प्रददावस्य (→प्रददावस्यै). -२) अ२ °शोभनं (→°शोभनः). -३) अ२ महाबाहुं महामति (→प्रीतिविह्वलितेक्षणा). -४) अ२ मा सीते दुःखजातासि सृजे रामं ययौ पुनः.]

४४. -a) दे१ तु (→स). -b) दे५ सार्द्धं हं च मना स्वयम्. -d) म१ मति (→बुद्धि); दे१ चक्रेभिः, दे३.६ चक्रेथ, दे४-१० चक्रेति (→चक्रे हि); ब१ राक्षसां, ब३ राक्षसां, दे१.४ ते१ द१ ग१ म१ रक्षसा, दे५ राक्षसी, दे४-१० राक्षसं, अ२ मुर्वे. राक्षसः (→रक्षसां).

४५. -a) दे१ वानरं (→वानर-); दे५ ** (→-शतैः); न१ रामश्चकार भगवान्, ते१ कृत्वाथ वानरैस्सेतुं, द१ ग१ म१ कृत्वा सेतुं वानरैश्च, अ२ कृत्वा सेतुपरैस्शैलं. -b) दे१.२ न१ मार्गे (→मार्ग); ब१ दे५ महो(दे५ *)दधे, दे१.२ महोदधिः, दे४ न१ द१ ग१.२ म१ महोदधौ, दे४-१० दे१ महोदधिम (दे१० °धि) (→महोदधेः). -c) ते१ तीर्त्वा, ग१ सेतुः (→सेतुं).

४६. दे३.६. ४६c-४६d ○ (द. सं.). -a) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. हि ससुतं, ते१ सह सुतं (→च ससुतं); न१ सानुगं चैव ससुतं. -b) दे२.४ द१ ग१.२ म१ सभ्रातरं (→सभ्रातृक); ब१ दे५.६.१० अ२ अरिन्दम, न१ द१ ग१ अरिन्दमम् (→अरिन्दमः).

४७. दे३.६. ○ (द. ४६ पा. वि.). -b) दे५ ईशानां कृत्तिवाससाम्. -c) ब२ लिङ्गं च (→लिङ्गस्थं); द१ ग१.२

प्रत्यक्षमेव भगवान् दत्तवान् वरमुत्तमम् ॥४८

यत् त्वया स्थापितं लिङ्गं द्रक्ष्यन्तीह द्विजातयः ।

महापातकसंयुक्तास्तेषां पापं विनश्यतु ॥४९

अन्यानि चैव पापानि स्नातस्यात्र महोदधौ ।

दर्शनादेव लिङ्गस्य नाशं यान्ति न संशयः ॥५०

यावत् स्थास्यन्ति गिरयो यावदेषा च मेदिनी ।

यावत् सेतुश्च तावच्च स्थास्याम्यत्र तिरोहितः ॥५१

स्नानं दानं जपः श्राद्धं भविष्यत्यक्षयं कृतम् ।

स्मरणादेव लिङ्गस्थं दिनपापं प्रणश्यति ॥५२ वं. १.२१.५२

संस्थापयामास लिङ्गं, म१ संस्थाप्य च महालिङ्गं. -d) ते१ शंकरम् (→राघवः).

४८. दे३.६. ○ (द. ४६ पा. वि.). -d) ते१ ददौ च (→दत्तवान्).

४९. -a) ब१-३ दे३.५.६ न१ ते१ ग१ म१ ये, (→यत्). -b) दे१.८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. द्रक्ष्यन्तीह (→द्रक्ष्यन्तीह). -c) का१ °पात* (→°पातक°); ब१ दे४.१० °संयुक्ता(?) (→°संयुक्ताः). -d) दे१ *पं, दे५ पापां (→पापं); ब३ न१ ते१ विनश्यति, दे१ द१ ग१.२ म१ प्रणश्यति, दे४ विनश्यति, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. विनश्यति (→विनश्यतु).

५०. दे३.६. ५०a-५१d ○. -a) दे५ चैव (→चैव). -b) का१ स्नातस्य च, दे१ तापस्यात्र, म१ स्नानस्यात्र (→स्नातस्यात्र). -d) दे१.४.५.१० याति (→यान्ति).

५१. दे३.६. ○. -b) ब३ एवञ्च, दे४.५ ते१ अ२ म१ एव च (दे४ °त्र), द१ एव तु, ग१ एव त्व (→एषा च). -c) दे४ मेरुश्च (→सेतुश्च); दे१.८-१० म१ यावत् (→तावत्). -d) दे४ [अ]त्रा-, दे५ [अ]नु- (→[अ]त्र); दे१ स्थास्यन्तीह रतोहितः, द१ संस्था- स्याम्यतिरोहितः.

५२. -a) दे१ स्नान- (→स्नानं); जपः, तपः. ब१-३ दे१.२.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तपः का१, द१ ग१.२ जपं, म१ जप- (→जपः). -b) का१ ब१-३ दे३.५.६ न१ ते१ महत्, दे४ द१ ग१ म१ मतं, अ२ ततः (→कृतम्), दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वं भवतु चाक्षयम्. -c) दे५ **स्य (→लिङ्गस्य). -d) दे२ चिरं पापं, न१ दीनवीतं (→दिनपापं); का१ ब२.३ दे३-६ प्रणश्य (का१ °स्य) तु (→प्रणश्यति).

व. १.२१.५२ इत्युक्त्वा भगवाञ्छम्भुः परिष्वज्य तु राघवम् ।
 सनन्दी सगणो ह्रस्वस्तत्रैवान्तरधीयत ॥५३॥
 रामोऽपि पालयामास राज्यं धर्मपरायणः ।
 अभिषिक्तो महातेजा भरतेन महाबलः ॥५४॥
 विशेषाद् ब्राह्मणान् सर्वान् पूजयमास चेश्वरम् ।
 यज्ञेन यज्ञहन्तारमश्वमेधेन शंकरम् ॥५५॥
 रामस्य तनयो जज्ञे कुश इत्यभिविश्रुतः ।
 लवश्च सुमहाभागः सर्वतत्त्वार्थवित् सुधीः ॥५६॥
 अतिथिस्तु कुशाज्जज्ञे निषधस्तत्सुतोऽभवत् ।

५३. ग२. ॐ; दे१. cd ॐ. -a) दे१ इत्युक्ता, ते१
 इत्याह (→इत्युक्त्वा); का१ ब१ दे२.३.६ न१ साम्बः, दे४ देवः,
 दे५ साक्षात्, द१ ग१ म१ वाचं (→शम्भुः); दे१० इत्युक्त्वा
 स****. -b) दे२ परिपूज्य, दे३.५.६ परित्यज्य (→परिष्वज्य);
 का१ ब१-३ दे१-६ न१ ते१ द१ ग१ म१ च (→तु); दे३.६ राघवौ
 (→राघवं); दे१० परितुष्यति राघवम्. -c) का१ ब१-३ दे३.५.६
 ते१ स नन्दिः, दे२ सहांषः (→स नन्दी).

५४. ग२. ab ॐ. -a) दे१० रामादि (→रामोऽपि).
 -b) न१ परायणं (→परायणः); दे३ ****रायणः, दे४
 द१ ग१ म१ राज्यं परमधामिकः. -c) दे२ महाबाहुः (→महा-
 तेजा). -d) दे२ अयोध्यायां (→भरतेन).

५५. -a) द१ ग१.२ विदुः(द१ ग२ °दो)षात् (→विशे-
 षाद्); दे५ प्रणता (→ब्राह्मणात्). -b) ब२.३ चेश्वरः
 (→चेश्वरम्). -c) द१ ग१.२ म१ यज्ञैश्च (→यज्ञेन); द१
 हंता च (→हन्तारं). -d) ते१ चेश्वरम् (→शंकरम्).

५६. -b) ब३ °धीयते (→°विश्रुतः). -c) दे४ लवस्य
 (→लवश्च); दे४ महाभागाः (→महाभागः). -d) द१ तत्सुधीः
 (→°वित् सुधीः).

अतः परं दे१ पुस्तके अधिकम् :—

*अतिथिस्तु **** कुशा इत्यभिविश्रुतः ।

लवश्च सुमहाभागः सर्वतत्त्वार्थवित्सुधीः । (= ५६)

५७. -b) का१ निषधः, दे१० निषेधः, द१ निषदः
 (→निषधः). -c) ब२ दे१-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. नलश्च,
 दे५ नलस्य (→नलस्तु); का१ निषधः, द१ निषदः (→निषधः);
 दे१.२.३-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. आसीत् (→अभूत्). -d) दे६
 रजः, ग१ नभात्, मुर्वे. मुए. मुब. नभाः (→नभः).

५८. दे१०. ॐ. -a) दे५ नभसात् (→नभसः); का१

नलस्तु निषधस्याभूत् नभस्तस्मादजायत ॥५७॥
 नभसः पुण्डरीकाख्यः क्षेमधन्वा च तत्सुतः ।
 तस्य पुत्रोऽभवद् वीरो देवानीकः प्रतापवान् ॥५८॥
 अहीनगुस्तस्य सुतो सहस्वास्तत्सुतोऽभवत् ।
 तस्माच्चन्द्रावलोकस्तु तारापीडस्तु तत्सुतः ॥५९॥
 तारापीडाच्चन्द्रगिरिर्भानुवित्तस्ततोऽभवत् ।
 श्रुतायुरभवत् तस्मादेते इक्ष्वाकुवंशजाः ।
 सर्वे प्राधान्यतः प्रोक्ताः समासेन द्विजोत्तमाः ॥६०॥

ब१-३ दे१-३.५.६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. °काक्षः, न१ °कश्च, ते१
 °कोऽभूत् (→°काख्यः). -b) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तु
 (→च). -d) दे५ धीरो (→वीरो); न१ वेधानीकः, ते१
 मेधानीकः (→देवानीकः).

५९. दे१. ॐ; दे१०. ५६c-६०b ॐ. -a) दे४
 अहीनगुः, ते१ द१ म१ अहीनगः (→अहीनगुः); न१ सुतस्तस्य
 (→तस्य सुतो). -b) ब१ सहस्वास्तत्, दे३ सहस्रांशुः तत्, दे४
 सहस्वस्तत्, द१ सहस्वां तत्, ग२ स विश्वान् तत्, मुर्वे. मुए.
 मुब. महस्वास्तत् (→सहस्वास्तत्); का१ सहस्रस्य सुतोऽभवत्,
 ब२.३ सहस्रांशुस्ततोऽभवत्, दे५ सहस्तस्य सुतोऽभवत्. -c)
 न१ अस्मात् (→तस्मात्); द१ ग१.२ म१ क्षुद्रा° (→चन्द्रा°).
 -d) दे१.९ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. ताराधीशः (→तारापीडः)
 दे४.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु).

अतः परं ग२ पुस्तके अधिकम् :—

*तस्य पुत्रोऽभवत् पुत्रो देवानीकं प्रतापवान् । (= ५८ cd)

६०. दे१.१०. ab ॐ. -a) दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब.
 ताराधीशात्, ग२ **** (→तारापीडात्); द१ ग१.२ म१
 चन्द्राक्षिरा (→चन्द्रगिरिः). -b) ब१ दे४ ते१ म१ भानुवित्तस्
 (ते१ म१ °वस्), ब२.३ भानुविन्दस् (ब३ °वस्), द१ ग१
 भानुचित्रस् (→भानुवित्तस्); का१ ब१.३ दे ३-६ तथा (→ततो);
 दे१.९ भानुवित् तत्सुतोऽभवत्. -c) दे२ शतायुः (→श्रुतायुः);
 दे३.६ श्रुतायुर्भवत् तस्माद्, दे५ श्रुतायुर्भव * तस्माद्. -d)
 का१ ब१ दे४-६ न१ ते१ द१ ग१ म१ हीक्ष्वाकु°, दे१-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. चक्ष्वाकु° (→इक्ष्वाकु°); दे१ एते हीक्ष्वाकुः सुताः
 दे२ एते दीक्ष्वाकुवंशजाः, दे३ एते हीक्ष्वाकुरज्जजाः. -e)
 का१ एते, द१ सर्व (→सर्वे); दे१.१० प्रधान्यतः (→प्राधान्यतः);
 ग१ प्रोक्तः (→प्रोक्ताः). -f) दे१ सखासे*, ग१ समा (न)
 सेन (→समासेन); दे५ द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमाः).

य इमं शृणुयान्नित्यमिक्ष्वाकोर्वशमुत्तमम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो स्वर्गलोके महीयते ॥६१

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

२१

रोमहर्षण उवाच ॥

ऐलः पुरुवरवाश्चाथ राजा राज्यमपालयत् ।
तस्य पुत्रा बभूवुहि षडिन्द्रसमतेजसः ॥१॥
आयुर्मायुरभावायुर्विश्वायुश्चैव वीर्यवान् ।
शतायुश्च श्रुतायुश्च दिव्याश्चैवोर्वशीसुताः ॥२॥
आयुषस्तनया वीराः पञ्चैवासन् महौजसः ।

स्वर्भानुतनयायां वै प्रभायामिति नः श्रुतम् ॥३॥
नहुषः प्रथमस्तेषां धर्मज्ञो लोकविश्रुतः ।
नहुषस्य तु दायादाः षडिन्द्रोपमतेजसः ॥४॥
उत्पन्नाः पितृकन्यायां विरजायां महाबलाः ।
यतिर्ययातिः संयातिरायातिः पञ्चकोऽश्वकः ॥५॥
तेषां ययातिः पञ्चानां महाबलपराक्रमः ।

वै. १.२२.६

६१. -a) का१ ब३ दे१.९ न१ द१ अ२ म१ य इव, दे२ इमं यः, दे१० यमिमं (→य इमं). -b) द१ अ१ म१ °कीर्तनं (→°मुत्तमं); अ२ इक्ष्वाकुकुलकीर्तनम्. -d) दे१-१० न१ मुवै. मुए. मुव. देवलोके, अ२ ब्रह्मलोके (→स्वर्गलोके); ते१ श्रवणात् पापनिमुक्तः.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.२.४-६.८-१० द१ अ१.२ मुवै. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३ म१ इति कूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब२ दे४ न१ ते१. ०; का१ ब१.३ दे३ द१ इक्ष्वाकुवंशानुकीर्तने, (ब१ °नं), दे१.२.८-१० मुए. इक्ष्वाकुवंशे, दे३.६ वंशानुकीर्तने, अ१ म१ इक्ष्वाकुवंशकीर्तनं नाम, अ२ इक्ष्वाकुवंशकथने, मुवै. इक्ष्वाकुवंशवर्णनं नाम, मुव. सूर्यवंशे इक्ष्वाकुवंशकथनं नाम. अध्यायसंख्या—ब१ दे६ द१. ०; का१ ब३ दे३-५ न१ ते१ एकोनविंशोऽध्यायः; ब२ ॥१९॥, दे१ मुवै. मुए. मुव. एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥, दे२ अ२ म१ एकविंशोऽध्यायः, दे३.९ द्वाविंशोऽध्यायः, दे१० एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥ श्रीरामचन्द्रार्पणमस्तु ॥ शके १८१६ संवत् १८११ मार्गशीर्ष शुक्ल ११ मंदवासरे प्रातः प्रथमप्रहरे दिक्षेत्युपनामक परभूजातीय कृष्णराव विटलयाचे मूलप्रतिकरून रामचंद्र यशवंत मराठेयाणी स्वार्थ परार्थलिखितं । श्रीरस्तु । शुभं भवतु ॥, अ१ विंशोऽध्यायः.

२१

॥ ब२ दे१.२ लोमहर्षण उवाच; दे३.४.६.८-१० मुवै. मुए. मुव. सूत उवाच; न१ अ१.२ सूतः; ते१ श्री शिवः, नसूतः; द१ म१ श्री सूतः.

१. -a) दे१.१० ऐलः (→ऐलः); ब१ न१ पुरुवरवश्, दे४ पुरुवरवा (→पुरुवरवाश्); दे१ चास्य (→चाथ). -c) का१ दे१.२ बभूवुश्च (→बभूवुहि). -d) ब२ षडिन्द्रोपमतेजसः.

२. -a) ब३ दे१ वायुर्, अ२ रायुर् (?) (→मायुर्); दे१ ****, दे४.८-१०. °रमायुश्च, द१ अ१.२ म१ °रवा(म१ °पा) मायुर् (→°रमावायुर्). -b) ब१ चापि (→चैव). -c) द१ अ१ म१ श्रुतायुश् (→शतायुश्); ब२.३ चायुतायुश्, द१ अ१.२ म१ च शतायुश् (→च श्रुतायुश्). -d) का१ दिव्यायुश्चो°, ब१ दिव्याश्चैवो°, अ१ दिव्या वै चो° (→दिव्याश्चैवो°).

३. -a) दे१ आयुषस्तु यथा वीराः. -b) दे६ पञ्चैवासन्, न१ पञ्च वासन् (→पञ्चैवासन्); न१ महौजसाः (→महौजसः). -c) न१ तनयायां व, अ१ °तनयाया वै (→°तनयायां वै) -d) दे६ प्रभाषाम्, ते१ भाषायां (→प्रभाषाम्); का१ ब२.३ दे२.५ विश्रुतं (→नः श्रुतं).

४. -c) दे१ च (→तु). -d) दे६ दायादः (→दायादाः). -d) दे४ पञ्चेन्द्रसम°, मुवै. मुए. मुव. पञ्चेन्द्रोपम°, द१ अ१.२ म१ देवेन्द्रसम° (→षडिन्द्रोपम°).

५. -b) दे५ विष्णु° (→विर°); ब१ महाबलः, ब२ महौजसः (→महाबलाः). -c) दे३-१० मुवै. मुए. यातिर् (→यतिर्); ब१ दे५ संजातिर्, ब२ सयातिर्, दे१ सरयातिर्, अ२ *** (→संयातिर्); दे४ अ१ ययातिर्यातिः संयातिर्. -d) ब१ पञ्चको स्वरः, ब३ दे१.४.८.९ न१ ते१ मुवै. मुए. मुव. पञ्चमोऽश्वकः, दे२ पञ्चमोऽश्वकः, दे१० पञ्चमोऽश्व सः, द१ अ१.२ म१ सोमवंशजाः (→पञ्चकोऽश्वकः). See Cr. Notes.

६. ब१. f ० (द. सं.). -c) का१ ब२ दे६ देवजानीम् (→देवयानीम्); ब१ दे५ सुमनसः (→उशनसः). -d) ब१ दे६

वै. १.२२.६

देवयानीमुशनसः सुतां भार्यामवाप सः ।
 शर्मिष्ठा मासुरीं चैव तनयां वृषपर्वणः ॥६॥
 यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यजायत ।
 द्रुह्युं चानुं च पूरुं च शर्मिष्ठा चाप्यजीजनत् ॥७॥
 सोऽभ्यषिञ्चदतिक्रम्य ज्येष्ठं यदुमनिन्दितम् ।
 पूरुमेव कनीयांसं पितुर्वचनपालकम् ॥८॥
 दिशि दक्षिणपूर्वस्यां तुर्वसुं पुत्रमादिशत् ।
 दक्षिणापरयो राजा यदुं ज्येष्ठं न्ययोजयत् ।
 प्रतीच्यामुत्तरायां च द्रुह्युं चानुमकल्पयत् ॥९॥
 तैरियं पृथिवी सर्वा धर्मतः परिपालिता ।

स तां (→सुतां); न₁ उपयेमे सुता च सः. -f) दे₁ सुतां तु (→तनयां).

७. ब₁. a ○ (ट. सं). -a) दे₄ यदुश्च (→यदुं च); दे₁ ग₁ म₁ मुए. तुर्वसुम्, दे₁₀ न₁ तुर्वसम् (→तुर्वसुम्). -b) का₁ दे₈ देवयानी (→देवयानी); दे₄ -मजायत (→व्यजायत). -c) का₁ दे₁-4-8-10 न₁ दे₁ ग₁. 2 द्रुह्यम् (→द्रुह्युम्); दे₁. 8. 6. चाणुं च, दे₅ वातुं च (→चानुं च); दे₁₀ पुरं च, ग₁ पूरं च (→पूरं च); व₂ द्रुह्युं चानुं पुरं चैव. -d) दे₅ वा व्यजीजनत्, दे₁ ग₁. 2 म₁ च व्यजायत (→चाप्यजीजनत्).

८. -a) का₁ सोऽभ्यषिच्य, दे₁. 4 सोऽभिषिचद् (→सोऽभ्यषिचद्); ग₁ ०दधिक्रम्य (→०दतिक्रम्य). -b) दे₁ अरिदमम्, दे₁₀ अनिन्दितम् (→अनिन्दितम्). -c) का₁ ब₁-3 दे₁-6-10 न₁ ते₁ दे₁ ग₁. 2 मुवें. मुए. मुब. पूरुमेव, म₁ पूरुमेव (→पूरुमेव). -d) दे₂ ०कारणं, न₁ ०पालकः, दे₁ ०कालकं, ग₂ ०पालनं (→०पालकम्); दे₄ पितुर्वधितमुत्तमम्.

९. -a) दे₄ ०पूर्वस्य (→०पूर्वस्यां). -b) का₁ दे₁ ग₁ म₁ मुए. तुर्वसुं, दे₁. 8. 9 तुर्वसं, दे₁₀ न₁ तुर्वशं, ग₂ दुर्विशं (→तुर्वसुं); दे₉ आदिशत्, +आदिशत् (→आदिशत्). -c) का₁ ३ दक्षिणां, दे₄ दक्षिणी (→दक्षिणा-); का₁ 1-परयो, ब₁ 1-पथयो, दे₃ -परमे (→-परयो); दे₄ ग₁. 2 म₁ राज्ये (→राजा); दे₁ दक्षिणापरयोगेन. -d) दे₁ यदुं, दे₃. 5. 6 यत्वं (→यदुं), ब₂. 3 दे₂. 3. 6. 8-10 न₁ मुवें. मुए. मुब. धेष्ठं (→ज्येष्ठं); दे₁ नियोजयत्, दे₂ दे₁ ग₁. 2 म₁ अयोजयत् (→न्ययोजयत्); दे₄ परज्येष्ठनियोजयत्. -e) ब₃ उत्तरस्यां, दे₉. 10 उत्तरायां च (→उत्तरायां च). -f) का₁ दे₁-4. 6. 8-10 न₁ दे₁ ग₁ द्रुह्यं (→द्रुह्युं); दे₁ चाणुं, दे₂ चारुं (→चानुं); दे₁ व्यकल्पयत् (→अकल्पयत्); ग₂ दिव्या * नुमकल्पयत्.

राजाऽपि दारसहितो वनं प्राप महायशः ॥१०॥
 यदोरप्यभवन् पुत्राः पञ्च देवसुतोपमाः ।
 सहस्रजित् तथा ज्येष्ठः क्रोष्टुर्नीलोऽजितो रघुः ॥११॥
 सहस्रजित्सुतस्तद्वच्छतजित्नाम पार्थिवः ।
 सुताः शतजितोऽप्यासंस्त्रयः परमधार्मिकाः ॥१२॥
 हैहयश्च हयश्चैव राजा वेणुहयः परः ।
 हैहयस्याभवत् पुत्रो धर्म इत्यभिविश्रुतः ॥१३॥
 तस्य पुत्रोऽभवद् विप्रा धर्मनेत्रः प्रतापवान् ।
 धर्मनेत्रस्य कीर्तिस्तु संजितस्तत्सुतोऽभवत् ॥१४॥

१०. -a) न₁ इत्थं (→इयं). -b) दे₂ प्रति° (→परि°). -c) दे₄ दारा° (→दार°). -d) का₁ दे₁. 2 ग₂ म₁ प्राप्य (→प्राप); दे₁ महायशः (→महायशाः).

११. -c) दे₁ सहस्रजित् (→सहस्रजित् तथा); दे₄. 8-10 मुवें. मुए. मुब. श्रेष्ठः (→ज्येष्ठः). -d) दे₁ क्रोष्टुं, दे₄. 10 क्रोष्टुं, न₁ बलि- (→क्रोष्टुं); का₁ नीलोजितो, ब₁ दे₈ मुवें. मुए. मुब. नीलोजितो, ब₃ दे₂ नीतो जितो, दे₄ नीलौ जितो, दे₅ नीतो जिघो, दे₉. 10 नीलौजितो, दे₁ ग₁ म₁ नीलजितो, ग₂ नीलसुते (→नीलोजितो); दे₂ लघुः (→रघुः); ब₂ क्रोष्टुर्नीलोक्षिजे बभौ, ते₁ क्रोष्टुर्नीलोजितारिहा.

१२. -b) ०जिच्चैव (→०जिच्चां). -c) दे₄. 5 सुतान्, न₁ सुतः (→सुताः); दे₄ दश° (→शत°). दे₁ पुत्राः, ग₁ म₁ पुंसः (→प्यासन्); ग₂ सुताश्च जितः पुंस * -d) दे₄ स्तवः (→त्रयः); ब₁ दे₃. 6. 10 ग₁ ०धार्मिकः (→०धार्मिकाः).

१३. -a) न₁ ग₁. 2 हैहयश्च (→हैहयश्च); दे₄ हैहयश्चौ- हयश्चैव, म₁ हैहेयो हिरयश्चैव. -b) ब₃ वेणुहयः पुनः, दे₁. 8-10 मुवें. मुए. मुब. वेणुहयश्च यः (दे₁ सः), दे₁ ग₂ म₁ वेणुरयः (ग₂ ०यं) परः, म₁ वेणुरयः परः (→वेणुहयः परः) -c) दे₉. 10 हैहय (दे₁₀ ०या) एचां, न₁ म₁ हैहयस्यां, दे₁ हैहयास्यां, ग₂ एकस्या * (→हैहयस्यां).

१४. -a) दे₁ ग₁. 2 म₁ विद्वान् (→विप्रा). -b) दे₂. 4 धर्मनेत्राः, दे₁₀ धर्मी तत्र (→धर्मनेत्रः); ब₃ प्रजा परान् (→प्रतापवान्). -c) ब₁. 2 दे₄. 9 धर्मनेत्रस्तु (→धर्मनेत्रस्य); न₁ च, + तु (→तु). -d) का₁ संहितस्, ब₂ दे₂-6. 9. 10 दे₁ ग₂ म₁ मुब. संजितस्, ते₁ समंक्स् (→संजितस्).

महिष्मान् संजितस्याभूद् भद्रश्रेण्यस्तदन्वयः ।
 भद्रश्रेण्यस्य दायादो दुर्मदो नाम पार्थिवः ॥१५॥
 दुर्मदस्य सुतो धीमान् धनको नाम वीर्यवान् ।
 धनकस्य तु दायादाश्चत्वारो लोकसम्मताः ॥१६॥
 कृतवीर्यः कृताग्निश्च कृतवर्मा तथैव च ।
 कृतौजाश्च चतुर्थोऽभूत् कार्तवीर्योऽर्जुनोऽभवत् ॥१७॥
 सहस्रबाहुर्द्युतिमान् धनुर्वेदविदां वरः ।
 तस्य रामोऽभवन्मृत्युर्जमिदग्न्यो जनार्दनः ॥१८॥
 तस्य पुत्रशतान्यासन् पञ्च तत्र महारथाः ।
 कृतास्त्रा बलिनः शूरा धर्मात्मानो मनस्विनः ॥१९॥

१५. -a) दे३.४ महिष्मान् (दे४.०ष्यात्), दे६ सहिष्वात्, दे८-१० मुर्वे. मुए. महिष्मः, न१ अहिष्ठाः, द१ सहिष्मान् (→महिष्मान्); का१ ब१.२ दे२.३.५.६.८-१० द१ ग१.२ म१ संजितस्या० (द१ ०स्सो) (→संजितस्या०); ते१ माहिष्मत् संज्ञकस्तस्मात्. -b) का१ भद्रसेनस्, दे१ भ०श्रेणस्, दे६ भद्र-सेन्यस्, द१ भद्रः श्रेणस्, ग२ भद्रशोह्यस् (→भद्रश्रेण्यस्); दे१ तदन्वये, न१ तदान्वये (→तदन्वयः). -c) दे६ ०सेन्यस्य, दे९ ०श्रेण्यस्य, ग१ ०शोष्यस्व (→०श्रेण्यस्य); ग२ भद्रस्य श्रेण्यदायादो. -d) का१ ब२ दे२.५ दुर्मदो, ब३ दुर्गदो (→दुर्मदो).

१६. का१ ब२ दे२.५ दुर्मदस्य, ब१.३ दुर्गदस्य (→दुर्मद-स्य). -b) ब२ नवगो, दे१ वनको, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अंधको, ग२ तनदो (→धनको). -c) ब२ लवणस्य, दे१ वनकस्य, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अंधकस्य, ग२ तनदस्य (→धनकस्य). का१ धनकस्य तु तास्ते च. -d) दे१ ग२ ०विश्रुताः (→०सम्मताः).

१७. -a) दे३ कृतानग्निः (→कृताग्निश्च). -b) दे१ ०धर्माश्च (→०वर्मा त०); दे१ ०सुताः (→०सुतः); दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. कृतव (न१ ०श)र्मा च तत्सुतः. -c) दे१० सुकृतोजाश्च, ग१ कृतोजश्च, म१ कृतोऽर्थश्च (→कृतौजाश्च). -d) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. कृतवीर्यस्तथा (न१ ०दा)र्जुनः, ते१ कृतवीर्योऽथ सोऽभवत्.

दे४. १७ b, c मध्ये अधिकम्—

*'जयध्वजश्च बलवान्नारायणपरो नृपः' (= २० cd)

१८. -a) द१ ग१.२ म१ धृतिमान् (→द्युतिमान्). -c) द१ म१ तस्य रामोऽभवत् (म१ ०व)ज्जेता, ग१ तस्य रामो बलं जेता.

शूरश्च शूरसेनश्च धृष्णः कृष्णस्तथैव च ।
 जयध्वजश्च बलवान् नारायणपरो नृपः ॥२०॥
 शूरसेनादयः सर्वे चत्वारः प्रथितौजसः ।
 रुद्रभक्ता महात्मानः पूजयन्ति स्म शंकरम् ॥२१॥
 जयध्वजस्तु मतिमान् देवं नारायणं हरिम् ।
 जगाम शरणं विष्णुं दैवतं धर्मतत्परः ॥२२॥
 तमूचुरितरे पुत्रा नायं धर्मस्तवानघ ।
 ईश्वराराधनरतः पिताऽस्माकमभूदिति ॥२३॥
 तानब्रवीन्महातेजा एष धर्मः परो मम ।
 विष्णोरंशेन संभूता राजानो यन्महीतले ॥२४॥

वे.१.२२.२५

१९. म१. cd ०. -a) दे१० ०शतान्वासन्, न१ ०दशान्यासन्, म१ ०शतं चासीत् (→०शतान्यासन्). -b) न१ ०पुत्राः (→तत्र); द१ ग१.२ म१ महाबलाः (द१ ०लः) (→महारथाः). -c) का१ दे५ धृतास्त्राः, दे४ द१ ग१ धृतास्त्र- (→कृतास्त्रा). -d) का१ दे५ तपस्विनः, दे६ जनार्दनः (→मनस्विनः).

२०. -a) ब१ दे८ शूरश्च शूरसेनश्च, ग२ शूरसेनश्च धृष्णिश्च. -b) का१ दे२.३.५.६ धृष्टः (दे३ ०ष्टं), दे४ द१ म१ धृष्णिः (दे४ ०ष्णि), दे९ ग१ धृष्णः, ते१ धृष्टः, मुर्वे. मुए. मुब. कृष्णः (→धृष्णः); दे६ हृष्टः, न१ मुर्वे. मुए. मुब. धृष्णः (→कृष्णः); ग२ धृष्णश्चैव तथैव च. -c) दे१० भगवान् (→बलवान्).

२१. -a) ब१ दे८.१० शूर० (→शूर०); ब३ दे२. ६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पूर्व (→सर्वे). -b) दे५ ०जसाः (→०जसः). -c) म१ रुद्रे (→रुद्र-). -d) दे२ केशवं (→शंकरम्).

२२. -a) दे३.४.६ न१ म१ च (→तु). -b) दे२ प्रभुं (→हरि). -c) दे६ ग२ विष्णो (→विष्णु). -d) न१ देवं तं (→दैवतं); दे६ दैवं धर्मानुतत्परः.

२३. -a) ब१ इव तं, दे२ इति ते (→इतरे); ते१ तत्र (→पुत्रा). -b) दे४ तथा तव (→तवानघ); दे३.६ नायं धर्मत-रानघ. -c) दे१.२ म१ ०परः, दे४ ततः, ग१ ०रताः (→०रतः). -d) दे१ इति प्रभुः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. इति श्रुतिः (→अभूदिति).

२४. -b) का१ ब१-३ दे१-३.५.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ह्येष, दे४ यज्ञ- (→एष); का१ ब१-३ दे१.३.६ ग२ धर्म- (→धर्मः); दे३ [अ] नघ (→मम). -d) दे२.८.९ मुर्वे. मुए. ये (→यन्).

राज्यं पालयताऽवश्यं भगवान् पुरुषोत्तमः ।
 पूजनीयो यतो विष्णुः पालको जगतो हरिः ॥२५॥
 सात्त्विकी राजसी चैव तामसी च स्वयंभुवः ।
 तिष्ठस्तु मूर्तयः प्रोक्ताः सृष्टिस्थित्यन्तहेतवः ॥२६॥
 सत्त्वात्मा भगवान् विष्णुः संस्थापयति सर्वदा ।
 सृजेद् ब्रह्मा रजोमूर्तिः संहरेत् तामसो हरः ॥२७॥
 तस्मान्महीपतीनां तु राज्यं पालयतामयम् ।
 आराध्यो भगवान् विष्णुः केशवः केशिमर्दनः ॥२८॥
 निशम्य तस्य वचनं भ्रातरोऽन्ये मनस्विनः ।
 प्रोचुः संहारकृद् रुद्रः पूजनीयो मुमुक्षुभिः ॥२९॥
 अयं हि भगवान् रुद्रः सर्वं जगदिदं शिवः ।

२५. -a) व२ दे८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. पालयिता^०, द१
 ग१ पालयते^०, म१ पालयतो^० (→पालयता^०). -c) दे१.२ ह्यतो,
 दे४ यत्तु, दे८.९ मुवें. मुए. [अ]जितो (→यतो). -d) व१
 दे१.२.४.८.९ ग१.२ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. जगतां (→जगतो).
 २६. -a) दे२ तामसी (→राजसी). -b) दे२ राजसी
 (→तामसी); दे१.४.८-१० द१ ग१.२ मुवें. मुए. स्वयं प्रभुः, म१
 स्वयं प्रभोः (→स्वयंभुवः). -c) दे१ ता (→तु). -d) दे५ वृष्टि^०
 (→सृष्टि^०); दे१ मूर्तयः (→हेतवः).

२७. -a) दे१ सर्वात्मा (→सत्त्वात्मा). -c) दे६ राजन्
 (→सृजेद्); दे३ राज^० (→रजो^०). -d) ते१ ग२ संहार-
 (→संहरेत्); का१ व१ तामसी, व३ दे६.८-१० न१ ते१ तामसी
 (न१ सीर) (→तामसी).

२८. -b) दे८.९ मुवें. मुए. मुब. इदं, द१ ग१.२ म१
 अथ (→अयं); दे६.१० स राज्यं पाल(दे६ लय)तामयं. -d)
 ते१ क्लेश^०, ग२ केश^० (→केशि^०); दे१० केशवः केशमर्दनः.

२९. -a) दे३.६ निविश्य (→निशम्य). -c) दे८-१०
 न१ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. को (→कृद्).

३०. व१. ३० b-३३a ○ (द. सं.). -a) व२ अहं
 (→अयं); दे१ देवः, दे४ इन्द्रः (→रुद्रः). -b) ग२ शिवं
 (→शिवः). -d) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. कालान्ते (→कल्पान्ते);
 दे४ स हरेत् (→संहरेत्).

३१. व१. ○ (द. सं. पा. वि.). -a) व२ दे८.९ न१
 द१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. तमा (→तरा). -b) ते१ अन्ते,
 म१ यस्य (→अस्य); दे१.२ शुभा, दे१० पुरा (→परा). -c) दे१
 सर्व- (→सर्व); दे८-१० मुवें. मुए. मुब. पूर्व (→सर्व); म१ संहरेत् तु तथा
 सर्व- -d) दे१ संसारे, दे१० संहरेत् (→संसारं); दे१.३.६ मृत्तदा,

तमोगुणं समाश्रित्य कल्पान्ते संहरेत् प्रभुः ॥३०॥
 या सा घोरतरा मूर्तिरस्य तेजोमयी परा ।
 संहरेद् विद्यया सर्वं संसारं शूलभृत् तथा ॥३१॥
 ततस्तानब्रवीद् राजा विचिन्त्यासौ जयध्वजः ।
 सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः सत्त्वात्मा भगवान् हरिः ॥३२॥
 तमूचुर्भ्रातरौ रुद्रः सेवितः सात्त्विकैर्जनैः ।
 मोचयेत् सत्त्वसंयुक्तः पूजयेशं ततो हरम् ॥३३॥
 अथाब्रवीद् राजपुत्रः प्रहसन् वै जयध्वजः ।
 स्वधर्मो मुक्तये पन्था नान्यो मुनिभिरिष्यते ॥३४॥
 तथा च वैष्णवी शक्तिर्नृपाणां देवता सदा ।
 आराधनं परो धर्मो मुरारेरमितौजसः ॥३५॥

दे४ वृत्तया, दे९ भृत्तय, दे१० भृत्तय या, द१ ग१.२ म१ मृत्तया
 (→मृत्तया).

३२. व१. ○ (द. सं. पा. वि.); ग२ म१.३२.८-३४b
 ○ (द. सं.). -a) ग२ तत्तत् (→ततस्); ग१ राजो
 (→राजा). -b) दे४ द१ विचिन्त्यायं, न१ विचिन्त्यासौ,
 ग१ म१ विचिन्त्यायं (→विचिन्त्यासौ); ग२ ततो न्याय-
 जयध्वनिः. -c) द१ जायते (→मुच्यते). -d) दे३.६ सर्वात्मा
 (→सत्त्वात्मा).

३३. व१. a ○ (द. सं. पा. वि.); ग२ म१. ○
 (द. सं. पा. वि.). -b) का१ सेवितः (→सेवितः) -c)
 व१ सत्य-, दे१० स तु (→सत्त्व-); दे४ द१ ग१ संयुक्तं
 (→संयुक्तः). -d) दे३ हरि (→हरं); व२ ते१ द१ ग१ मुब.
 पूजयेच्च (द१ मृत्तु) ततो हरं (द१ मृत्ति), दे१.२ पूजया शंकरो
 हरः, दे४ पूजयेच्च ततो शिवं, दे५ पूजाय स ततो हरिः, दे८-१०
 मुवें. मुए. पूजयेत्सततं हरम्.

३४. दे४. ○; ग२ म१. ab ○ (द. सं. पा. वि.).
 -b) दे१ स (→प्र-). c-) व१ दे१ स्वधर्म-, दे५ सधर्मो,
 दे८-१० अधर्म- (→स्वधर्मो); दे८-१० मुवें. मुए. युक्तो,
 द१ नित्यं (→पन्थाः) -d) द१ ग१ सर्वे, ग२ म१ ततो
 (→नान्यो); का१ व२.३ दे५ मुब. उच्यते (→इष्यते).

३५. -a) व१ दे१.४.६.८.९ न१ ते१ द१ ग१ मुवें. मुए.
 मुब. तथा च वैष्णवी शक्ति, ग२ म१ तथा वै शक्तिद्राणां.
 -b) दे१.८-१० न१ मुवें. मुए. दधतां, दे४ दयितां, ते१ ददतां,
 द१ ग१.२ दे (ग२ दे) वतां (→देवता); दे१० सदा, + सतां,
 द१ ग१ तथा, ग२ तदा (→सदा). -c) व१ दे६ आराधन-, दे१
 आराधतो, द१ ग१.२ म१ आराध्यते (→आराधनं); ग२ परं
 (→परो). -d) दे५.१० मुरारिर् (→मुरारेर्).

तमब्रवीद् राजपुत्रः कृष्णो मतिमतां वरः ।
 यदर्जुनोऽस्मज्जनकः स्वधर्मं कृतवानिति ॥३६॥
 एवं विवादे वितते शूरसेनोऽब्रवीद् वचः ।
 प्रमाणमृषयो ह्यत्र ब्रूयस्ते यत् तथैव तत् ॥३७॥
 ततस्ते राजशार्दूलाः पप्रच्छुर्ब्रह्मादिनः ।
 गत्वा सर्वे सुसंरब्धाः सप्तर्षीणां तदाश्रमम् ॥३८॥
 तानब्रुवंस्ते मुनयो वसिष्ठाद्या यथार्थतः ।
 या यस्याभिमतता पुंसः सा हि तस्यैव देवता ॥३९॥
 किन्तु कार्यविशेषेण पूजिताश्चेष्टदा नृणाम् ।
 विशेषात् सर्वदा नायं नियमो ह्यन्यथा नृपाः ॥४०॥
 नृपाणां दैवतं विष्णुस्तथैव च पुरंदरः ।

विप्राणामग्निरादित्यो ब्रह्मा चैव पिनाकधृक् ॥४१॥
 देवानां दैवतं विष्णुर्दानवानां त्रिशूलभृत् ।
 गन्धर्वाणां तथा सोमो यक्षाणामपि कथ्यते ॥४२॥
 विद्याधराणां वाग्देवी साध्यानां भगवान् रविः ।
 रक्षसां शंकरो रुद्रः किन्नराणां च पार्वती ॥४३॥
 ऋषीणां दैवतं ब्रह्मा महादेवश्च शूलभृत् ।
 मनूनां स्यादुमा देवी तथा विष्णुः सभास्करः ॥४४॥
 गृहस्थानां च सर्वे स्युर्ब्रह्मा वै ब्रह्मचारिणाम् ।
 वैखानसानामर्कः स्याद् यतीनां च महेश्वरः ॥४५॥
 भूतानां भगवान् रुद्रः कूष्माण्डानां विनायकः ।
 सर्वेषां भगवान् ब्रह्मा देवदेवः प्रजापतिः ॥४६॥

वै. १.२२.४७

३६. -a) अ२ तां (→तं). -b) न१ °वरं (→°वरः).
 -c) अ२ य दुर्जने समञ्जकं. -d) का१ व३ दे१.४-६.८-१० न१
 ते१ अ१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. स(→स्व-); दे१.४ धर्मः, दे५ धर्मे
 (→वर्मे); न१ सदा (→इति); व१ स्वधर्मजनकानिति.

३७. दे१. cd ○. -b) का१ व१ दे५.८-१० शूरसेनो,
 अ२ म१ स तेनोक्तो (→शूरसेनो). -c) न१ प्रमाणम्
 (→प्रमाणम्); व२ मुनयो (→ऋषयो); व१ यत्र, न१ सर्वे
 (→ह्यत्र). -d) का१ दे५ यं, दे३.६-८-१० मुर्वे. मुए. तत्, व१
 अ२ यस् (→यत्); का१ अ१ म१ च, दे३.६ व१ अ२ तु (→तत्);
 न१ ब्रूयस्तेन यथैव तु.

३८. दे१. ab ○. -a) अ२ °शार्दूल (→शार्दूलाः).
 -c) दे२ ससंरब्धाः, दे४ ससंरब्धाः (→सुसंरब्धाः); दे१ **
 सर्वेति संरब्धा. -d) ते१ तथा° (→तदा°).

३९. -a) दे६ अ२ तानाब्रुवन् (→तानब्रुवन्). -b) दे१
 वशिष्ठाद्या (→वसिष्ठाद्या). -c) दे४.१० यो (→या); का१ दे१.३.४
 °मतः, न१ म१ °हितः (म१ °ता). (→°मता); व१ पुत्राः
 (→पुंसः). -d) दे४ स (→सा); दे१० अ२ देवताः (→देवता);
 ते१ सा तस्यैव हि देवता; अ२ सहिता तस्यैव देवताः.

४०. दे१०, cd ○. -a) धर्म° (→कार्य°). -b)
 व१-३ दे१.३.८-१० अ१.२ मुर्वे. मुए. मुब. पूजिता (→पूजिताश्);
 अ१ ज्येष्ठदा, अ२ शेषदा (→ज्येष्ठदा); दे४ चिन्तिताश्चेष्टदायिनः.
 -c) दे४ विशेषः (→विशेषात्); दे२ व१ अ१.२ सर्वधा, दे४ म१
 सर्वधा (→सर्वदा); व१ दे९ °दानाय, न१ °दा नोयं (→°दा
 नायं). -d) दे१.३.६ नृप, दे२ भवेत् (→नृपाः).

४१. दे१०. ४१b-४२a ○ (द. सं.). -a) का१
 व२.३ दे३.५.६ देवता (→दैवतं). -b) दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए.

तथैवच, दे२ तथा शेषः (→तथैव च). -c) अ२ आदिर
 (→अग्निर).

४२. व१. ४२c-४४b ○ (द. सं.); दे१०. a ○
 (द. सं.); (द. ४१ पा. वि.); व१. ab ○. -a) दे१.३.५ देवता
 (→दैवतं). -b) व२ दानवानां च (→दानवानां त्रि-); अ१.२
 म१ पिनाक- (→त्रिशूल-); व३ दे८-१० न१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए.
 -धृक् (→-भृत्).

४३. व१. ○ (द. सं. द. ४२ पा. वि.); अ२. b ○.
 -b) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. सिद्धानां, दे२ सिद्धानां,
 +साध्यानां (→साध्यानां); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. हरिः
 (→रविः). -d) अ१ किन्नरीणां (→किन्नराणां).

४४. व१. ab ○ (द. सं. द. ४२ पा. वि.). -a)
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भगवान् (→दैवतं). -b) दे८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. त्रिशूल-, व१ अ१.२ सशूल- (→च शूल-);
 दे२ अ२ -धृक्, दे१० -भृत्, + -धृक् (→-भृत्). -c) दे२ मनूनां
 स्यात्, +मातृणां स्यात्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मान्या स्त्रीणां,
 अ१ मन्मनां स्यात्, अ२ जन्मनां स्यात् (→मनूनां स्यात्). -d)
 का१ सवासवः, व२ अ२ म१ च भास्करः, दे६ प्रभाकरः (→स-
 भास्करः); दे२.४.८-१० न१ व१ अ१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा
 विष्ण्वीशभास्कराः.

४५. का१. ○. -a) दे१ च सर्वेषां, स धर्मे स्युर्
 (→च सर्वे स्युर्). -b) व१ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मा
 (→ब्रह्मा); दे४ व१ अ१.२ म१ च (→वै). -c) व१ दे१ वैखान-
 राणां (→वैखानसानां); अ१ कर्म स्यात् (→अर्कः स्यात्).

४६. का१. ab ○. -a) म१ भूतानामभवद्भुः. -b)
 दे४.५ विनायकाः (→विनायकः). -d) दे८-१० ब्रह्मा देवः
 (→देवदेवः).

बं.१.२२.४८

इत्येवं भगवान् ब्रह्मा स्वयं देवोऽभ्यभाषत ।
तस्माज्जयध्वजो नूनं विष्ण्वाराधनमर्हति ॥४७॥
तान् प्रणम्याथ ते जग्मुः पुरीं परमशोभनाम् ।
पालयाञ्चक्रिरे पृथ्वीं जित्वा सर्वरिपून् रणे ॥४८॥
ततः कदाचिद् विप्रेन्द्रा विदेहो नाम दानवः ।
भीषणः सर्वसत्त्वानां पुरीं तेषां समाययौ ॥४९॥
दंष्ट्राकरालो दीप्तात्मा युगान्तदहनोपमः ।
शूलमादाय सूर्याभं नादयन् वै दिशो दश ॥५०॥
तन्नादश्रवणान्मर्त्यास्तत्र ये निवसन्ति ते ।

४७. -b) व२ द१ ग१.२ म१ देवदेवो (→स्वयं देवो);
व१ दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. ह्यभाषत, व२ [अ] प्यभाषत, दे१
ह्यभाषत, ग२ ह्यतोषत (→[अ]भ्यभाषत). -c) व२.३
दे३.६ नायं, ते१ राजा (→नूनं). -d) व३ विश्वा°, दे४.६ विष्णु°,
दे७.१० विष्णो° (→विष्णवा°); दे५ अर्हसि (→अर्हति).

४७ श्लोकात्परं का१ व१-३ दे२.३.५.६ ते१ मुर्वे. मुब.
पुस्तके अधिकम्—

१८. * किन्तु रुद्रेण तादात्म्यं बुद्ध्वा पूज्यो हरिर्नरैः ।

अन्यथा नृपतेः शत्रुं न हरिः संहरेद्यतः ॥

[-१] व१ तादात्म्ये, दे३.६ मुब. तादात्म्य- (→तादात्म्यं).
-२) का१ पालने, व१ दे५ ते१ नृपते (→नृपतेः); का१ शक्तः,
व२ शत्रुर्, दे३ चक्रं, ते१ शक्रं, मुब. शत्रून् (→शत्रुः); व२ हरि
(→हरिः); का१ पुनः (→यतः).]

४८. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. सं- (→तान्); दे४ तं
(→ते). -b) दे५ °शोभितां (→°शोभनां). -d) दे१.२.६-८-१०
न१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वान्, दे५ ** (→सर्व-); द१ ग१.२ म१
जित्वा शत्रून् रणाजिरे.

४९. -a) द१ विप्रेन्द्रो, ग२ विप्रेन्द्र (→विप्रेन्द्रा). -b)
दे१० विवेहा (→विदेहो); का१ पार्थिवः (→दानवः). -c) न१
°तत्त्वानां, द१ °भूतानां (→°सत्त्वानां); दे४ ज्योतिष्मती नाम
पुरी. -d) व१ ते१ द१ ग१.२ म१ पुरं, व३ पुरीस्, दे४ सुरं
(→पुरीः);

५०. -a) का१ दीनात्मा (→दीप्तात्मा). -d) दे४
नादयेन् (→नादयन्); का१ विदिशो (→वै दिशो); दे१० न१
दशः, दे५ दशा (→दश).

५१. -a) दे२ द१ म१ तन्नाम- (→तन्नाद-); दे२
-स्मरणात् (→श्रवणात्). -b) दे१ मूर्त्याः, द१ मर्त्योः
(→मर्त्याः); का१ तत्रैव, दे२ तत्र ते (→तत्र ये); का१ व१-३
दे३-६ ते१ द१ ग१.२ म१ वै, दे२ ये (→ते). -d) दे४ ददृशुर्,

तत्पुजुर्जीवितं त्वन्ये दुद्रुवुर्भयविह्वलाः ॥५१॥
ततः सर्वे सुसंयत्ताः कार्तवीर्यात्मजास्तदा ।
युयुधुर्दानवं शक्तिगिरिकूटासिमुद्गरैः ॥५२॥
तान् सर्वान् दानवो विप्राः शूलेन प्रहसन्निव ।
वारयामास घोरात्मा कल्पांते भैरवो यथा ॥५३॥
शूरसेनादयः पञ्च राजानस्तु महाबलाः ।
युद्धाय कृतसंरम्भा विदेहं त्वभिदुद्रुवुः ॥५४॥
शूरोऽस्त्रं प्राहिणोद् रौद्रं शूरसेनस्तु वारुणम् ।
प्राजापत्यं तथा कृष्णो वायव्यं धृष्ण एव च ॥५५॥

द१ ग१.२ ममृदुर् (→दुद्रुवुर्); का१ दे३.५.६ °विकलवाः
(→°विह्वलाः).

५२. का१ a 'संयत्ता' इत्यारभ्य c 'दानव' यावन्
नास्ति; दे८-१०. cd ○. -a) दे१० तु (→सु-); व२ स्वयं
यत्ताः, दे१ स्वयं पन्नाः, दे५ सुसंपन्नाः, दे३ सुसंयत्ताः, ते१
समापन्नाः, ग२ ससंयत्ताः (→सुसंयत्ताः); दे२ ततः सर्वेषु
संपन्नाः, दे६ ततः सर्वेषु मद्भक्ताः. -b) का१ व२.३ दे१.३.५.६ द१
तथा (→तदा). -c) का१ दानवैः (→दानवः). -d) दे४ ग२
प्रासपासासि°, दे५ ते१ गिरिकूटासि°, न१ गिरिकूटासि°, द१
प्रासपासादि°, ग१ म१ प्रासपाशासि°(ग१°स्स)(→गिरिकूटासि°).
दे८-१० मुर्वे. मुब. पुस्तके c, d मध्ये अधिकम्—

* शूरसेनादयः पञ्चराजानस्तु महाबलाः । (= ५४ab).

[-१] दे८-१० सूर° (→शूर°).]

५३. दे८-१० मुए. मुब. ○; मुर्वे. cd ○; -a) का१
दानवान् विप्राः, मुर्वे. स हि विप्रेन्द्राः (→दानवो विप्राः).
-c) दे१ न१ मारयामास (→वारयामास); द१ ग१.२
निवारया मास घोरां (द१ पुरां), म१ वारयामास स
घोरां.

५४. दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ab ○. -a) दे१ सर्वे
(→पञ्च). -c) न१ युधा च (→युद्धाय); दे३.६ °सभारं, दे४
°संदेहाः, न१ °सौरम्भाः, ते१ °संरब्धा (→°संरम्भाः). -d)
व२ तं प्र°, दे४ द१ ग१.२ म१ अभि° (→त्वभि°).

५५. -a) दे१ प्रहणोद् (→प्राहिणोद्); न१ द१ रुद्रं
(→रौद्रं). -b) दे८.१० सूर° (→शूर°); दे४ सुवारुणं, ते१
तुवारुणं (→तु वारुणं). -c) दे४ द१ ग१.२ तथा वृष्णिः, म१
महाविष्णुः (→तथा कृष्णो). -d) का१ वृषः, व१.३ दे१.३.५.६
धृष्ट, दे४ द१ ग१.२ म१ कृष्ण, दे१० धृष्ट्युः, न१ धृत, ते१ विष्णुर्
(→धृष्ण).

जयध्वजश्च कौबेरमैन्द्रमाग्नेयमेव च ।
 भञ्जयाभास शूलेन तान्यस्त्राणि स दानवः ॥५६॥
 ततः कृष्णो महावीर्यो गदामादाय भीषणाम् ।
 स्पृष्ट्वा मन्त्रेण तरसा चिक्षेप च ननाद च ॥५७॥
 संप्राप्य सा गदाऽस्योरो विदेहस्य शिलोपमम् ।
 न दानवं चालयितुं शशाकान्तकसंनिभम् ॥५८॥
 द्रुद्रुवस्ते भयप्रस्ता दृष्ट्वा तस्यातिपौरुषम् ।
 जयध्वजस्तु मतिमान् सस्मार जगतः पतिम् ॥५९॥
 विष्णुं प्रसिष्णुं लोकादिमप्रमेयमनामयम् ।
 त्रातारं पुरुषं पूर्वं श्रीपतिं पीतवाससम् ॥६०॥
 ततः प्रादुरभूच्चक्रं सूर्यायुतसमप्रभम् ।

आदेशाद् वासुदेवस्य भक्तानुग्रहकारणात् ॥६१॥
 जग्राह जगतां योनिं स्मृत्वा नारायणं नृपः ।
 प्राहिणोद् वै विदेहाय दानवेभ्यो यथा हरिः ॥६२॥
 संप्राप्य तस्य घोरस्य स्कन्धदेशं सुदर्शनम् ।
 पृथिव्यां पातयामास शिरोऽद्रिशिखराकृति ॥६३॥
 तस्मिन् हते देवरिपौ शूराद्या भ्रातरो नृपाः ।
 समाययुः पुरीं रम्यां भ्रातरं चाप्यपूजयन् ॥६४॥
 श्रुत्वाजगाम भगवान् जयध्वजपराक्रमम् ।
 कार्तवीर्यसुतं द्रष्टुं विश्वामित्रो महामुनिः ॥६५॥
 तमागतमथो दृष्ट्वा राजा संप्रान्तमानसः ।
 समावेश्यासने रम्ये पूजयामास भावतः ॥६६॥

वै.१.२२.६६

५६. -a) का१ बा१-३ दे२-६ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ तु
 (→न); ग२ कौबेरः (→कौबेरं). -b) दे१० इन्द्रमग्नीय एव च.
 -c) का१ दे१.५ वेगेन (→शूलेन). -d) दे१० सदाशिवः
 (→स दानवः).

५७. -a) द१ तत्र (→ततः); दे२ महातेजा
 (→महावीर्यो). -b) दे४.६ न१ द१ म१ भीषणं (→भीषणां).
 -c) ब२ दे१.८-१० मुर्वे मुए. मुब. स्पृष्ट्वा मन्त्रेण, ब३ पृष्ट्वा
 मन्त्रेण, न१ स्पृष्ट्वा मन्त्रेण (→स्पृष्ट्वा मन्त्रेण); ग्रा१ शिरसा
 (→तरसा).

५८. -a) दे१ स (→सा); का१ दे६ गदा घोरा, दे१.२
 गदा यस्माद्, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ विदेहस्य, न१ ते१ गदाऽस्योर्
 (→गदाऽस्योरो). -b) दे१ शिलोपमा (→शिलोपमम्); दे४
 द१ ग्रा१.२ म१ गदा शैलोपमं शिरः. -c) दे१ चालयितुं
 (→चालयितुं); दे३.६ न दानं चालयित्वा तु. -d) ब२ काचनं
 ब३ काऽचलं (→कान्तकं).

५९. -a) दे४ दृष्टुस् (→द्रुद्रुवस्); बा१.२ दे३.४.५.६
 ग्रा२ व्रस्ता, म१ व्रस्तान् (→व्रस्ता). -b) का१ दे१ तस्यापि,
 दे५ तस्यासि, म१ तत्रासि (→तस्याति-). -c) म१ च (→तु).
 -d) द१ जगतां (→जगतः).

६०. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. जयिष्णुं
 (→प्रसिष्णुं); द१ लोकादीन् (→लोकादिम्); ग्रा२ विष्णुः
 स्मरति लोकादि. -c) ब१ भ्रातरं (→त्रातारं). -d) दे५
 वससां (→वाससं).

६१. -d) दे१ णाय तत्, दे८-१० न१ मुर्वे. मुए.
 प्रात्तदा (→कारणात्).

६२. -b) दे५ दृष्ट्वा (→स्मृत्वा); दे६ नृप, दे१० प्रभुः,
 द१ नृप (→नृपः). -c) दे१ प्राहं (→प्राहिं); दे१ द१ विदां
 (→विदे). -d) दे५ दानवेन्द्रम् (→दानवेभ्यो)

६३. -a) ग्रा१ देशस्य (→घोरस्य). -b) बा१.३ स्कन्धं
 (→स्कन्धः); ब२ दे२ शनः, ते१ शनं, + शनः (→शनं).
 -c) दे४ पृथिवी (→पृथिव्यि). -d) बा१ दे१.९ न१ ग्रा१ कृति,
 ब३ दे४.५.१० म१ कृतिः, ते१० कृतेः (→कृति); ग्रा२ शिरोद्रि-
 शिखरं प्रति.

६३ श्लोकात् परं का१ बा१-३ दे१-३.५.६ ते१ मुर्वे.
 अधिकम्:—

१९. * तद्धि चक्रं पुरा विष्णुस्तपसाराध्य शंकरम् ।

यस्मादवाप तत्तस्मादसुराणां विनाशकम् ॥

[१] ते समाराध्य (→तपसाराध्य); दे५ शंकर
 (→शंकरं). -२] का१ तस्माद् (→यस्माद्); विनाशकुरे
 (→विनाशकम्).]

६४. मुर्वे. ab ६३ श्लोकानन्तरमागतस्य अधिकश्लोक
 पूर्वं वर्तते. -a) दे१० वेदं (→देव); ग्रा२ स तस्मिन्निहिते
 (देव) रिपौ. -b) न१ नृपः (→नृपाः). -c) न१ पुरं (→पुरी).
 -d) बा१.३ ते१ चाभ्य-०, दे३ चाय, न१ वाप्य- (→वाप्य-).

६५. -a) का१ तरसा (→भगवान्). -b) दे८.९ कृत्वा
 जयं (→जयध्वजं); दे५ क्रमां (→क्रमं). -c) दे५ कीर्तं
 (→कार्तं); दे१ दृष्टं, दे३.६ वस्तं, ग्रा१ दृष्ट्वा (→द्रष्टुं).

६६. -a) दे२ न१ अतो (→अथो). -b) दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. लोचनः (→मानसः); दे४ राजानं भ्रान्त-
 मानसः. -c) दे२ तमां (→समां); दे१ समादिश्यास्य पुरे रम्ये.
 -d) दे६ भारत (→भावतः).

वे.१.२२.६६ उवाच भगवन् घोरः प्रसादाद् भवतोऽसुरः ।
 निपातितो मया संख्ये विदेहो दानवेश्वरः ॥६७
 त्वद्वाक्याच्छ्रुत्संदेहो विष्णुं सत्यपराक्रमम् ।
 प्रपन्नः शरणं तेन प्रसादो मे कृतः शुभः ॥६८
 यक्ष्यामि परमेशानं विष्णुं पद्मदलेक्षणम् ।
 कथं केन विधानेन संपूज्यो हरिरीश्वरः ॥६९
 कोऽयं नारायणो देवः किंप्रभावश्च सुव्रत ।

६७. -a) का१ भगवान्, + भगवन्, ब१-३ दे१.२ ४-६.८-१०
 न१ ग२ भगवान् (→भगवन्). -b) दे१ प्रसादात् (→प्रसादाद्).
 -c) ब२ मया युद्धे, ब३ दे५ द१ ग१.२ मया सार्धं, दे१ मयास्त्रेण,
 दे२ महास्त्रेण, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. मया सोऽयं, न१ [अ]मुना
 सार्धं, म१ मया विद्वन् (→मयासंख्ये). -d) दे२ दानवोत्तमः, दे४
 दानवेश्वरैः, द१ ग१ म१ दानवः शरैः (→दानवेश्वरः).

६८. -a) का१ तद्वाक्यं, दे१ त्वद्वाक्यं, दे३ अहं त्वं,
 दे१० त्वद्वाक्यं (→त्वद्वाक्यां); दे२ त्वद्वाक्योदितसंदेहो,
 दे६ त्वयि संछिन्नसंदेहो. -c) दे ८-१० प्रपन्नं, द१
 ग१.२ म१ प्रपन्न- (→प्रपन्नः). -d) दे१० शुभः कृतः
 (→कृतः शुभः).

६९. -c) दे१० तेन (→केन).

७०. -b) दे३.५ सुव्रताः (दे५ तः) →सुव्रत).
 -c) ब१ महाचक्षुः (→ममाचक्षुः).

७० श्लोकात् परं मुर्वे. पुस्तके अधिकम्—

२०. *जयध्वजस्य वचनं श्रुत्वा ज्ञान्तो मुनिस्ततः ।

दृष्ट्वा हरौ परां भक्तिं विश्वामित्र उवाच ह ॥

* दे३.९ विश्वामित्र उः; न१ ते१ द१ ग१.२ म१ विश्वामित्रः.

७१. -b) का१ ब१-३ दे१-६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए.
 मुब. यतो (→इदं). -c) का१ यमां (→तमां). -d) द१
 ग१.२ म१ प्रमुच्यते (→विमुच्यते).

७१ श्लोकात् परं का१ ब२.३ दे१.२.५.८-१० न१ मुर्वे. मुए.
 मुब. पुस्तकेषु अधिकम्—

२१. *. यमक्षरात् परतरात् परं प्राहुर्गुहाश्रयम् ।

आनन्दं परमं व्योम स वै नारायणः स्मृतः ।

नित्योदितो निर्विकल्पो नित्यानन्दो निरञ्जनः ।

चतुर्व्यूहवरो विष्णुरव्यूहः प्रोच्यते स्वयम् । [४]

परमात्मा परं धाम परं व्योम परं पदम् ।

त्रिपादमक्षरं ब्रह्म तमाहुर्ब्रह्मवादिनः ।

सर्वमेतन्ममाचक्षुः परं कौतूहलं हि मे ॥७०

विश्वामित्र उवाच ।*

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां यस्मिन् सर्वमिदं जगत् ।

स विष्णुः सर्वभूतात्मा तमाश्रित्य विमुच्यते ॥७१

स्ववर्णाश्रमधर्मेण पूज्योऽयं पुरुषोत्तमः ।

अकामहतभावेन समाराध्यो न चान्यथा ॥७२

एतावदुक्त्वा भगवान् विश्वामित्रो महामुनिः ।

शूराद्यैः पूजितो विप्रा जगामाथ स्वमालयम् ॥७३

स वासुदेवो विश्वात्मा योगात्मा पुरुषोत्तमः ।

यस्यांशसंभवो ब्रह्मा रुद्रोऽपि परमेश्वरः । [८]

[ब.२.३.१-८ ०. -१) का१ दे५ योऽक्षरात्परतो नान्यस्त्रिषु
 लोकेषु विद्यते, दे१ यमक्षरात्परतो नान्यो त्रिषु लोकेषु विद्यते.

-२) न१ शुभः (→स्मृतः); दे१ नारायणाच्युतः (→नारायणः
 स्मृतः). -४) दे२ भूयो (→धरो); दे२ व्यापः (→रव्यूहः);

का१ दे२.५ बुधैः, ब२-३ यतः (→स्वयम्). -५) का१ ब२.३ दे१.२.५
 व्योम (→धाम); का१ ब२.३ दे१.२.५ धाम (→व्योम); ब२.३

तपः (→पदं). -६) ब३ द्विपादम् (→त्रिपादम्); का१ दे५ यम्
 (→तम्); का१ ब२.३ दे२.५ वेदं (→ब्रह्म); ब२.३ वेदिनः

[(→वादिनः). -८) का१ दे२.५ यस्यांगाद् (दे२ काद्) भवद्
 (→यस्यांशसंभवो); न१ यस्यांशसंभवो ब्रह्मा; दे१० ब्रह्मवादिनः
 (→परमेश्वरः).]

७२. दे३.६. cd ०. -a) दे१ न१ सं (→स्व);
 दे१.१० धर्मां (→वर्णां). -b) ब१ पुंसीयां, ब२ दे१० पुंसोऽयं,

दे१ मुर्वे. पुंसां यः, दे२.९ पुंसां यं, दे४.८ द१ ग१ म१ मुए.
 मुब. पुंसायं, ग२ पुमांसं (→पूज्योऽयं); दे३.६ परमेश्वरः

(→पुरुषोत्तमः). -c) दे१.२.८ द१ मुर्वे. मुए. अकामाद्, दे१.१०
 अकामा- अकामाद् (→अकाम-); दे१-हृतं, दे१०-हृतं, मुर्वे.

मुए. व्रतं (→हृतं); ब१-३ ते१ मुब. रुद्रस्येयं (ब१ ते१ मुब.
 स्यायं) परामूर्तिर्, न१ अकामश्च न भावेन, ग२ जगामादत-

भावेन. -d) मुब. इत्यां (→समां); ब१-३ ते१ विद्या (ते१
 नित्या) राध्या (ते१ यो) न चान्यथा.

अतः परं का१ दे५ पुस्तकयोरधिकम्—

*रुद्रस्यायं (का१ पि) परामूर्तिरित्याराध्यो न चान्यथा.
 (= ७२cd द्र. पाठभेदः)

७३. -a) दे३ उक्ता (→उक्त्वा). -b) दे१.२.८-१०
 न१ मुर्वे. मुए. मुब. महातपाः (→महामुनिः). -c) दे; सुं
 (→शुं); ग२ पूर्वतो (→पूजितो); दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब.

अथ शूरादयो देवमयजन्त महेश्वरम् ।
यज्ञेन यज्ञगम्यं तं निष्कामा रुद्रमव्ययम् ॥७४
तान् वसिष्ठस्तु भगवान् याजयामास सर्ववित् ।
गौतमोऽत्रिरगस्त्यश्च सर्वे रुद्रपरायणाः ॥७५
विश्वामित्रस्तु भगवान् जयध्वजमरिन्दमम् ।

याजयामास भूतादिमादिदेवं जनार्दनम् ॥७६
तस्य यज्ञे महायोगी साक्षाद् देवः स्वयं हरिः ।
आविरासीत् स भगवान् तदद्भुतमिवाभवत् ॥७७
य इमं शृणुयान्नित्यं जयध्वजपराक्रमम् ।
सर्वपापविमुक्तात्मा विष्णुलोकं स गच्छति ॥७८ वै१.२२.८७

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रं संहितायां पूर्वविभागे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

विप्रो (→विप्रः). -d) दे१.२.४.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. आश्रमम् (→आलयं).

७४. -b) ब३ द१ अयजन् तं, ग२ अयजन् तत्, म१ अविन्दन्त (→अयजन्त); दे३ अयजन् परमेश्वरं. -d) दे१० निष्कामान् (→निष्कामा).

७५. -a) दे१ वशिष्ठस् (→वसिष्ठस्). -b) ब१ दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. धर्मवित् (→सर्ववित्). -c) दे४ न१ गौतमो (→गौतमो); दे१ गौतमोऽत्र वशिष्ठस्तु, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गौतमोऽगस्तिरत्रिश्च. -d) का१ दे३.५.६ °परायणान्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °पराक्रमाः, न१ °पराक्रमान् (→°परायणाः).

७६. -c) द१ ग१.२ भूतानां, म१ देवानां (→भूतादि).

अतः परं ब१-३ दे३.५.६ ते१ मुब. अधिकम्—

२२. * जयध्वजोऽपि तं विष्णुं रुद्रस्य परमां तनुम् ।

इत्येवं सर्वदा बुद्ध्वा यत्नेनायजदच्युतम् ।

[-२) का१. ॐ; ते१ यज्ञेना° (→यत्नेना°).]

का१ दे२ मुर्वे. अयं श्लोकः ७७ श्लोकानन्तरं अधिकरूपेण वर्तते.

७७. -a) म१ यज्ञं (→यज्ञे). -b) का१ विष्णुरा-
विर्भवत्तदा. -c) का१ तत्रैवासीत् (→आविरासीत्); दे२.४
न१ द१ म१ स भागार्थं, दे५.६ ते१ ग१.२ स्वभागार्थं (→स
भगवान्).

७८. -a) ब१-३ दे१.१० न१ ग२ म१ इदं (→इमं); का१
ब१-३ दे१.३.५.६ ते१ मर्त्यो (→नित्यं). -c) ब२.३ न१ ते१ ग२
विशुद्धात्मा, दे१.२.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °विनिर्मुक्तो
(→°विमुक्तात्मा). -d) ग१ °लोके (→°लोकं); दे२ अवाप्नुयात्
(→स गच्छति).

पुष्पिका—

पुराणनाम—द१. ॐ; का१ दे१.२.४.८-१० ग१.२ म१ मुर्वे.
मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३.५.६ इति
कूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म,
मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम— ब२
दे४ ते१ द१ ग१.२ म१. ॐ; का१ ब१.३ दे३.५ विदेहवंशानुकीर्तने
(न१ °नं), दे१.८-१० न१ मुए. मुब. सोमवंशानुकीर्तने (दे८.९
°नं), दे२ राजवंशानुकीर्तने, दे६ विदेहवंशानुकीर्तनं नाम, मुर्वे.
सोमवंशानुकीर्तनं नाम. अध्यायसंख्या— ब१ दे६ द१. ॐ;
का१ ब३ दे३.४.५ न१ ते१ ग१ विंशोऽध्यायः, ब२ ॥२०॥, दे१
मुर्वे. मुब. द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥, दे२ ग२ म१ मुए.
द्वाविंशोऽध्यायः, दे८.९ त्रयोविंशोऽध्यायः, दे१० द्वाविंशति-
तमोऽध्यायः ॥२३॥ श्री सीतारामचन्द्रार्पणमस्तु.

सूत उवाच ।*

वै.१.२३.१ जयध्वजस्य पुत्रोऽभूत् तालजङ्घा इति स्मृतः ।
शतपुत्रास्तु तस्यासन् तालजङ्घाः प्रकीर्तिताः ॥१॥
तेषां ज्येष्ठो महावीर्यो वीतिहोत्रोऽभवन्नृपः ।
वृषप्रभृतयश्चान्ये यादवाः पुण्यकर्मिणः ॥२॥
वृषो वंशकरस्तेषां तस्य पुत्रोऽभवन्मधुः ।
मधोः पुत्रशतं त्वासीद् वृषणस्तस्य वंशभाक् ॥३॥
वीतिहोत्रसुतश्चापि विश्रुतोऽनन्त इत्युत ।
दुर्जयस्तस्य पुत्रोऽभूत् सर्वशास्त्रविशारदः ॥४॥
तस्य भार्या रूपवती गुणैः सर्वैरलंकृता ।

२२

* म१. ०; दे३.७ सूत उ.; न१ ग१.२ सूत.; ते१ श्रीशिवः, सूतः.

१. -b) का१ दे१.२ न१ द१ ग१.२ श्रुतः, दे५ श्रुतः (→स्मृतः). -c) ब१.२ दे२-६.८-१० न१ ते१ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. शतं, ग२ सप्तं (→शत-); दे१ तस्याभूत् (→तस्यासन्). -d) का१ ब१.२ दे१-३.५ न१ ते१ म१ तालजङ्घाः, ग२ तालघातः (→तालजङ्घाः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. इति स्मृताः, दे६ प्रकीर्तिताः, ग२ प्रकीर्तिताः (→प्रकीर्तिताः).

२. -a) न१ ज्येष्ठा (?) (→ज्येष्ठो); दे३ महावीर्यो (→महावीर्यो). -b) ग२ वीतिहोत्रोऽभया नृप. -c) ते१ पृथुः (→वृष-). -d) का१ नृ देवा, दे४ न१ यादवान् (→यादवाः). का१ दे४ ग१.२ म१ पुण्यकर्मणः (ग२ ०काः) (→पुण्यकर्मिणः); दे५ यविः पुण्यकर्मिणः साः.

३. ग२. ३d -५c आसीत् यावत् ० (द. सं.). -a) दे६ वृको, ते१ पृथोः, +पृथुः, द१ ग१.२ कृष्णो, म१ वृष्णिः (→वृषो); न१ वंशकरं (→वंशकरः). -c) दे१ माधोः, दे४ मधुः, ग२ म* (→मधोः); ग२ म१ चासीद् (→त्वासीद्). -d) दे१ कृष्णः, दे३.६ वृषभाः (दे६ ०मः) दे८.७ वृषशः, द१ सुषेणः, ग१ म१ वर्षणः (→वृषणः); दे४ वंशवत् (→वंशभाक्).

४. ग२. ० (द. ३ पा० वि०). -a) ग१ वीतिहोत्रस् (→वीतिहोत्र-); दे१.२ वीति (दे१ ०त) होत्रस्य पुत्रोऽभूद्. -b) ग१ विश्रुतेनन्त (→विश्रुतोऽनन्त); दे२ उच्यते, ग१

पतिव्रतासीत् पतिना स्वधर्मपरिपालिका ॥५॥

सकदाचित् महाभागः कालिन्दीतीरसंस्थिताम् ।
अपश्यदुर्वशीं देवीं गायन्तीं मधुरस्वनाम् ॥६॥

ततः काष्ठाहतमनास्तत्समीपमुपेत्य वै ।
प्रोवाच सुचिरं कालं देवि रन्तुं मयाऽर्हसि ॥७॥

सा देवी नृपतिं दृष्ट्वा रूपलावण्यसंयुताम् ।
रेमे तेन चिरं कालं कामदेवमिवापरम् ॥८॥

कालात् प्रबुद्धो राजा तामुर्वशीं प्राह शोभनाम् ।

गमिष्यामि पुरीं रम्यां हसन्ती साऽब्रवीद् वचः ॥९॥

इत्युती (?), मुर्वे. मुए. मुब. इत्यतः (→इत्युत); दे१ विश्रवो नाम कथ्यते. -d) म१ सर्वशस्त्रभृतां वरः.

५. ग२. a -c 'आसीत्' यावत् ० (द. ३ पा. वि.). -a) दे१ सुरूपा च, दे२ स्वरूपा च (→रूपवती). -c) दे१.२ पतिव्रता सत्यवती. -d) दे१.६.१० ग१ म१ ०परिपालका, दे५ ०परिपालिता (→०परिपालिका).

६. -a) का१ ग१ महाभागः, दे१ महाराजा, दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. महाराजः (दे८-१० ०ज) (→महाभागः). -b) ग२ कालिन्दीश्वरः (→कालिन्दीतीरः); का१ ०संश्रितः, ब१.२ दे३.६ ०संश्रिता (→०संस्थिताम्); दे४ दे१ कालिन्दीतीरमाश्रितम् (ते१ ०ता). -c) दे२ तत्र, दे५ देवं (→देवीं). -d) द१ सुरूपां, ग१.२ म१ स्वरूपां (→गायन्तीं); दे१ ते१ मधुरान् (→मधुर-); ब१-३ दे२ म१ मुब. स्वराम्, दे१.८-श्रुतीं, दे९.१० मुर्वे. मुए. श्रुति, न१-स्वनं, ते१ स्वरान् (→स्वनां).

७. दे६. ७a-८b ०. -a) ग२ * मा० (→कामा०); दे१ ततः कामयमाना तां. -b) दे१ स समीपं (→तत्समीपं). -c) ग२ (सं)कालं (→कालं). -d) दे१ ०तुमयार्हसि, दे२ ०तुमिहार्हसि (→०तुमयाऽर्हसि); म१ देवि ! मां रन्तुमर्हसि.

८. दे६. ab ०; म१. cd ०. -a) दे२ वीक्ष्य (→दृष्ट्वा). -b) दे१ ०संस्थिताम्, म१ ०संयुताः (→०संयुताम्). -d) ग१ कामदेववशं रयं, ग२ तान् देवेभ्योनिशं स्वयं.

९. ग२. १c-१३b cd ०. (द. सं.). -a) दे४ ग१.२ म१ प्रमुच्य (→प्रबुद्धो); ब१-३ दे३.५ न१ ते१ म१

न ह्यनेनोपभोगेन भवता राजसुन्दर ।
 प्रीतिः संजायते मह्यं स्थातव्यं वत्सरं पुनः ॥१०
 तामब्रवीत् स मतिमान् गत्वा शीघ्रतरं पुरीम् ।
 आगमिष्यामि भूयोऽत्र तन्मेऽनुज्ञातुमर्हसि ॥११
 तमब्रवीत् सा सुभगा तथा कुरु विशांपते ।
 नान्यथाऽप्सरसा तावद् रन्तव्यं भवता पुनः ॥१२
 ओमित्युक्त्वा ययौ तूर्णं पुरीं परमशोभनाम् ।
 गत्वा पतिव्रतां पत्नीं दृष्ट्वा भीतोऽभवन्नृपः ॥१३
 संप्रेक्ष्य सा गुणवती भार्या तस्य पतिव्रता ।

राजासाव्, दे१.२ राजा स(दे१सा); दे४ मानी तां, दे६ राजासीद्,
 ग्रा१.२ रजसाद् (→राजा तां); द१ कालात् प्रमुच्यते राजा. -d)
 का१ ब१.३ दे३.५.६ हसंती (का१ ब१ °तीं)चा०, दे४ हसंतीत्व०,
 दे८-१० म१ मुर्वे. मुए. हसन्तीत्य०, द१ ग्रा१ हसंती ह्य० (→हसंती
 सा०); दे४ द्विजाः (→वचः); न१ हसंतीं प्राप्य साब्रवीत्.

१०. ग२. ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) ब३ नह्याननो,
 दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. न ह्येतनो (→न ह्यनेनो); दे५ न
 ह्यनेनोपते गर्भः; न म१ न ह्यनेनैव भोगेन. -b) दे८-१० ग्रा१
 म१ मुर्वे. मुए. मुव. भवतो (→भवता); का१ दे४ °सुन्दरी, व१.३
 °सुन्दरः, दे५.६ °सुन्दरा (→°सुन्दर).

११. ग२. ० (द्र. ६ पा. वि.); म१. ११-१२ ०
 (द. सं.). -a) द१ तं (→तां); ते१ सुमतिमान् (→स मतिमान्).
 -b) ब३ शीघ्रतरां, दे४ न१ ते१ द१ तीव्रतरं, दे५ शीघ्रांतरं, दे१०
 शीघ्रततं (→शीघ्रतरं); ग्रा१ गच्छामि प्रदरं पुरीम्. -c)
 दे३.६ भूयोऽपि (→भूयोऽत्र). -d) दे२ तदनु० (→तन्मेऽनु०);
 दे५.१० [अ]नुज्ञातं (→[अ]नुज्ञातुं); का१ अर्हति (→अर्हसि);
 ब२ तन्मे ज्ञातुमिहार्हसि.

१२. ग२. ० (द्र. ६ पा. वि.); म१. ० (द्र. ११ पा.
 वि.). -a) दे२.१० ताम् (→तम्); दे३.६ सुगता (→सुभगा).
 -c) ब१ नान्याया०, दे४ न त्वया०, दे१० नान्य *, द१ नान्यथा०
 (→नान्याया०); दे४ तव, द१ ग्रा१ तत्र (→तावद्). -d) का१
 वर्तव्यं, दे४.६ द१ ग्रा१ गन्तव्यं, ते१ वक्तव्यं (→रन्तव्यं); द१
 भविता (→भवता).

१३. ग२. ab ० (द्र. ६ पा. वि.). -a) दे१ ओमि*
 त्या, ते१ तामित्युक्त्वा (→ओमित्युक्त्वा); दे४ ततो (→ययौ);
 का१ तूर्णी, दे५ रूढं (→तूर्णी). -c) दे५ पत्न्यां (→पत्नीं).
 -d) द१ गत्वा (→दृष्ट्वा); का१ भीतोभवे, दे५ भीतोभया,
 दे१० भीतेभवं (→भीतोऽभवत्).

भीतं प्रसन्नया प्राह वाचा पीनपयोधरा ॥१४
 स्वामिन् किमत्र भवतो भीतिरद्य प्रवर्तते ।
 तद् ब्रूहि मे यथा तत्त्वं न राज्ञां कीर्तये त्विदम् ॥१५
 स तस्या वाक्यमाकर्ण्य लज्जावनतचेतनः ।
 नोवाच किञ्चिन्नृपतिर्ज्ञानिदृष्ट्या विवेद सा ॥१६
 न भेतव्यं त्वया स्वामिन् कार्यं पापविशोधनम् ।
 भीते त्वयि महाराज राष्ट्रं ते नाशमेष्यति ॥१७
 तदा स राजा ह्युतिमान् निर्गत्य तु पुरात्ततः ।
 गत्वा कण्वाश्रमं पुण्यं दृष्ट्वा तत्र महामुनिम् ॥१८ वें.१.२३.१८

१४. -b) न१ तीर्या (→भार्या). -c) ब१ दे५ प्रसन्नया,
 ते१ प्रसन्नया, + प्रसन्नया (→प्रसन्नया); का१ वाचा (→प्राह);
 दे१ भीती प्राह हसन्नेव, दे८-१० न१ भीतं प्राह प्रसन्नेव
 (न१ °सनेन). -d) का१ पीनजंघ०, दे१ वचसोन्न०
 (→वाचा पीन०).

अतः परं दे१ पुस्तके १२-१३ श्लोकौ आवृत्तौ.

१५. -a) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ किमर्थं (→किमत्र);
 दे३.६ भवता (→भवतो); दे१ स्वामिक्षेमात्र भवतो. -b)
 ग्रा१.२ म१ अत्र (→अद्य). -c) दे१.८.९ न१ तद् ब्रूहि, दे२ ब्रूहि
 मे त्वं (→तद् ब्रूहि मे); ब१ तथा तत्त्वं, ब३ यथातथ्यं, दे१ यथात्वैतत्,
 दे८-१० यथावत्त्वं (→यथा तत्त्वं). -d) का१ राजन्, दे९.१० राजा
 (→राज्ञां); ब२ कीर्तयेमलम्, दे४ न१ कीर्तये त्वियं, द१ ग्रा१.२
 म१ कीर्तयेदिदं (→कीर्तये त्विदम्); दे१.२ न भयं कर्तुमर्हसि.

१६. -a) दे५ सा (→स); दे४ न१ ग२ तस्य (→तस्या);
 दे१ तस्याः तद्वाक्यमाकर्ण्य, द१ तस्य वाक्यं समाकर्ण्य, म१ स
 तस्य वचनं श्रुत्वा. -b) ब१ °चेतसः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव.
 °मानसः, द१ ग्रा१.२ म१ °कन्धरः (→°चेतनः); दे१
 लज्जावनन*मस्तकः. -c) दे३.६ नृपतिः किञ्चित् (→किञ्चिन्नृ-
 पतिः).

१७. -a) ग्रा१ हेतव्यं (→भेतव्यं); ग्रा१ तथा (→त्वया);
 दे१.२.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. राजन् (दे९ °जान्) (→स्वामिन्).
 -b) दे१.२ कुरु (→कार्यं). -c) ग्रा१ चित्ते (→भीते); ग्रा१
 म१ महाराजा (→महाराज). -d) नाशमेष्यति
 (→नाशमेष्यति).

१८. -a) दे८-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. ततः (→तदा).
 -b) ब१ निकृत्वन्तः, ब२ निष्क्रम्य तु, दे१ निर्गतस्यानु, दे५
 निर्गत्य *, दे१० निर्गच्छतु (→निर्गत्य तु). द१ बहिः (→ततः).
 -c) द१ रम्यं (→पुण्यं). -d) दे४ रथात्तत्र (→दृष्ट्वा तत्र).
 दे१ महामतिः, ग२ महामुनिः (→महामुनिम्).

वै.१.२३.१६

निशम्य कण्ववदनात् प्रायश्चित्तविधिं शुभम् ।
जगाम हिमवत्पृष्ठं समुद्दिश्य महाबलः ॥ १९
सोऽपश्यत् पथि राजेन्द्रो गन्धर्ववरमुत्तमम् ।
भ्राजमानं श्रिया व्योम्नि भूषितं दिव्यमालया ॥ २०
वीक्ष्य मालाममित्रघ्नः सस्माराप्सरसां वराम् ।
उर्वशीं तां मनश्चक्रे तस्या एवेयमर्हति ॥ २१
सोऽतीव कामुको राजा गन्धर्वेणाथ तेन हि ।
चकार सुमहद् युद्धं मालामादातुमुद्यतः ॥ २२
विजित्य समरे मालां गृहीत्वा दुर्जयो द्विजाः ।
जगाम तामप्सरसं कालिन्दीं द्रष्टुमादरात् ॥ २३
अदृष्ट्वाऽप्सरसं तत्र कामबाणाभिपीडितः ।

१९. -a) दे१.१० निर्दिश्य (→निशम्य); ब२ दे२ न१ द१
ग्र१.२ म१ °वचनात् (ग्र२ °नं), दे१० °वदनां (→°वदनात्). -b)
दे१ ग्र२ विधिं शुभां, न१ विधीयते (→विधिं शुभं). -c) का१
पूज्यं (→पृष्ठं). -d) दे१-१० मुर्वे. मुए. समुद्दिष्टं
(→समुद्दिश्य); दे४ महाबलं, ग्र१.२ म१ महामनाः
(→महाबलः).

२०. -a) दे१-१० अथ (→पथि); न१ राजेन्द्र
(→राजेन्द्रो); ग्र२ सोऽपश्यत् ***** -b) ब२ गन्धर्वेश्वर°
(→गन्धर्वेश्वर°); ब३ व* (→वर). -d) म१ °मालया
(→°मालया).

२१. -a) ब३ दे१ वीक्ष, ते१ दृष्ट्वा, द१ दिव्य
(→वीक्ष्य); दे३.६ वीक्ष्यमाणो ममित्रघ्नः, दे१-१० वीक्ष्य (दे१
°क्ष) माणो ह्यमित्रघ्नः. -b) दे१-१० [अ]प्सरसो, ते१ मुर्वे. मुए.
[अ]प्सरसं (→[अ]प्सरसां); दे४ वरः, दे१ परां, ग्र२ वरं
(→वराम्). -c) दे४ म१ तं (→तां); दे१० नमः (→मनः).
-d) दे४ तस्य (→तस्या); ब१ एवेतं, दे४ म१ मेवेयं, दे४ एवायं
दे१.१० एवेहं (→एवेयं); दे५ अहनि (→अर्हति); दे१ तस्यामेव
महामतिः, ग्र२ तस्यै वै वायमर्हति.

२२. -a) न१ कामुको (→कामुको). -b) ब३ गन्ध-
र्वेणाथ, ब२ दे३.६ गन्धर्वेण च, दे४.५ गन्धर्वेणाथ- (दे५ °प्याथ)
(→गन्धर्वेणाथ); ग्र२ गन्धर्वेणाधनेन हि. -c) ब३ सुमहायुद्धं
(→सुमहद्युद्धं). -d) दे१.४ आदायं, दे६ आदा*, द१ आहर्तुं
(→आदात्).

२३. दे६. २३a-२४b ○. -a) दे३ निजित्य
(→विजित्य); दे१.४ द१ ग्र१.२ म१ तरसा (→समरे). -d)
का१ दृष्टं, दे६ दृष्टुं (→द्रष्टुं).

बभ्राम सकलां पृथ्वीं सप्तद्वीपसमन्विताम् ॥ २४
आक्रम्य हिमवत्पार्श्वमुर्वशीदर्शनोत्सुकः ।
जगाम शैलप्रवरं हेमकूटमिति श्रुतम् ॥ २५
तत्र तत्रापसरोवर्या दृष्ट्वा तं सिंहविक्रमम् ।
कामं संदधिरे घोरं भूषितं चित्रमालया ॥ २६
संस्मरन्नुर्वशीवाक्यं तस्यां संसक्तमानसः ।
न पश्यतिस्म ताः सर्वा गिरिशृङ्गाणि जग्मिवान् ॥ २७
तत्राप्यप्सरसं दिव्यामदृष्ट्वा कामपीडितः ।
देवलोकं महामेहं ययौ देवपराक्रमः ॥ २८
स तत्र मानसं नाम सरस्त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
भेजे शृङ्गाण्यतिक्रम्य स्वबाहुबलभावितः ॥ २९

२४. दे६. ab ○. -b) दे२ °वाणनि° (→वाणाभि°);
दे४.५ पीडिताः (दे५ °तां) (→पीडितः). -c) दे४ बभ्रा *
(→बभ्राम). -d) दे१ °स*न्विताम् (→°समन्विताम्).

२५. -a) का१ आक्रम्य, दे४ आक्रम्या (→आक्रम्य);
दे५.१० पार्श्वे (→पार्श्वं). -c) दे४ °प्रवरे (→°प्रवरं). -d)
दे२.८.९ स्मृतं, दे५ श्रुतां (→श्रुतम्).

२६. -a) दे३.६ म१ °वर्या, दे१० ते१ °वीर्याः (→°वर्या);
द१ तत्रापसरो वराश्चान्या. -b) म१ अदृष्ट्वा (→दृष्ट्वा तं);
दे४ दृष्ट्वा तत् सि* विक्रमम्. -c) दे१० संदधिरे (→सन्दधिरे).
-d) ब१ दे१ भूषितां (→भूषितं).

२७. -a) ब३ दे४ संस्मरन्, दे१.५ संस्मारं (→संस्मरन्).
-b) का१ ते१ आसक्त°, दे१० सतत° (→संसक्त°). -c) न१ द१
पश्यन्ति (?) (→पश्यति); दे४ सम्यक् (→सर्वा). -d) ब१
दे२.४.८-१० न१ द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. गिरेः (→गिरि-);
ब१-३ दे२.५.६ मुर्वे. मुए. मुब. शृङ्गाणि (→शृङ्गाणि).

२८. -a) दे४ तत्राप्या° (→तत्राप्य°); ब३ द१
[अ]प्सरसां (→[अ]प्सरसं); दे५ दृष्ट्वा (→दिव्यां). -b)
ब३ दे१ स दृष्ट्वा, ते१ अपश्यत् (→अदृष्ट्वा). -c) ब२ ग्र२
महादेवं, दे५ महादेहं (→महामेहं).

२९. -a) ब३ °मासनं (→°मानसं). -b) द१ सरस्त्रै-
लोक्यमुत्तमम्. -c) दे३ भोग- (→भेजे); दे४ शृङ्गाण्य°, दे१.९
मुर्वे. मुए. मुब. शृङ्गम°, दे१० श्राम्यम° (→शृङ्गाण्य°). -d)
दे३.६ सु- (→स्व-); दे१ °गर्वतः, दे१० °भावितः, ते१ °दर्पितः
(→°भावितः); दे४ स्वभावजलभावितः.

स तस्य तीरे सुभगां चरन्तीमतिलालसाम् ।
 दृष्टवाननवद्याङ्गीं तस्यै मालां ददौ पुनः ॥३०॥
 स मालया तदा देवीं भूषितां प्रेक्ष्य मोहितः ।
 रेमे कृतार्थमात्मानं जानानः सुचिरं तथा ॥३१॥
 अथोर्वशी राजवर्यं रतान्ते वाक्यमब्रवीत् ।
 किं कृतं भवता पूर्वं पुरीं गत्वा वृथा नृप ॥३२॥
 स तस्यै सर्वमाचष्ट पत्न्या यत् समुदीरितम् ।
 कण्वस्य दर्शनं चैव मालापहरणं तथा ॥३३॥
 श्रुत्वैतद् व्याहृतं तेन गच्छेत्याह हितैषिणी ।
 शापं दास्यति ते कण्वो ममापि भवतः प्रिया ॥३४॥

३०. -a) दे१ तस्य तीरे स, दे१-१० अ२ मुर्वे. मुए. तस्य तीरेषु (→स तस्य तीरे); दे१ सुभगां, अ२ भगवान् (→सुभगां). -b) द१ चलन्ती (→चरन्ती); अ२ म१ मदलालसां (→अतिलालसां). -c) का१ दे१ द१ दृष्ट्वा तां, अ२ म१ दृष्ट्वासी (→दृष्टवान्); दे२-९ अ. वद्याङ्गीं, दे५ अ. वद्याङ्गीं (→अनवद्याङ्गीं). -d) ब१ तस्य, ते१ अस्यै (→तस्यै).

३१. -a) दे३ मानया, दे५ मा * ल्या (→मालया); दे१ न१ तथा, दे३.६ ततो, ते१ देव-, अ१ कृता, अ२ म१ तु तां (→तदा). -b) ब२ वीक्ष्य (→प्रेक्ष्य). -c) का१ ब३ दे१-३.५.६ ते१ द१ अ२ म१ मेने (→रेमे). -d) दे१.३ राजानः, दे४ जनान् वा, न१ जानं ने, ते१ मदनः, द१ जानीहि, अ१ जजानः, अ२ म१ ललाम- (→जानानः); ब१ सुचिरः, ते१ तु रति (→सुचिरं); का१ दे५ तपः, दे१ तथा, दे४ द१ म१ त्वया, ते१ यथा (→तथा).

३२. -a) ते१ सा चो° (→अथो°). -c) दे४ कृत्वा (→कृतं); दे१-१० म१ मुर्वे. मुए. मुव. वीर (→पूर्व). -d) दे२ पुरं (→पुरीं); अ२ दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. तदा, अ१.२ म१-थवा (→वृथा).

३३. -a) दे१ *, दे४ मे (→स); दे२ तस्याः, दे३.६ तस्मै (→तस्यै); दे१.४-१० ते१ आचष्टे (→आचष्ट). -b) दे४ पत्नी (→पत्न्या). -c) दे२ च बलं (→दर्शनं).

३४. -a) ब२.३ अ२ श्रुत्वा तद्, दे४ श्रुत्वैव, दे६ श्रुत्वै * (→श्रुत्वैतद्); का१ ब१-३ द१ अ१.२ व्याजहारैनं (दे४ °रे तं) (→व्याहृतं तेन); म१ श्रुत्वेत्याह महाराजं. -b) ते१ गच्छेत्याह (→गच्छेत्याह). -c) दे१.८-१० ते१ ददाति (→दास्यति). -d) ब१ मयापि (→ममापि); ब१ भवतं (→भवतः); दे४ द१ अ१.२ म१ च वरस्त्रियः (→भवतः प्रिया).

तयाऽसकृन्महाराजः प्रोक्तोऽपि मदमोहितः ।
 न तत्याजाथ तत्पाश्वं तत्र संन्यस्तमानसः ॥३५॥
 ततोर्वशी कामरूपा राज्ञे स्वं रूपमुत्कटम् ।
 सुरोमशं पिङ्गलाक्षं दर्शयामास सर्वदा ॥३६॥
 तस्यां विरक्तचेतस्कः स्मृत्वा कण्वाभिभाषितम् ।
 धिङ् मामिति विनिश्चित्य तपः कर्तुं समारभत् ॥३७॥
 संवत्सरद्वादशकं कन्दमूलफलाशनः ।
 भूय एव द्वादशकं वायुभक्षोऽभवन्नृपः ॥३८॥
 गत्वा कण्वाश्रमं भीत्या तस्मै सर्वं न्यवेदयत् ।
 वासमप्सरसा भूयस्तपोयोगमनुत्तमम् ॥३९॥

३५. -a) म१ तथा (→तथा); दे५ सह, ते१ च स, म१ स तु (→[अ]सकृन्); ब१ दे२.५.६ न१ द१ महाराज-, दे४ महा-राजन् (→महाराजः). -c) ब२.३ तत्याज ह, दे४ द१ अ२ तत्याज च, न१ तु स त्याज, ते१ तु तत्याज, म१ तत्याज तु (→तत्याजाथ); दे१-१० मुर्वे. मुए. न च तत्कृतवान् वाक्यं, अ१ न तत्याज ततः पाश्वं. -d) दे४ संपन्न° (→संन्यस्त°); अ१ तत्रैव न्यस्तमानसः, अ२ म१ तस्यां विन्यस्तमानसः.

३६. दे१०. ३६d-४७a ○. -a) ब१.३ दे१-१० न१ द१ अ१ मुर्वे. मुए. मुव. तदो°, दे३ तथो°, दे६ तयो°, (→ततो°). -c) का१ सुरोमशं, ब२.३ स्वं रोमशं, द१ अ१.२ म१ सुलोमशं (→सुरोमशं); अ१.२ म१ च पिङ्गलाक्षं (→पिङ्गलाक्षं). -d) दे४ सर्वथा, अ२ सा तदा (→सर्वदा).

३७. दे१०. ○ (द्र. ३६ पा. वि.). -a) ब३ अस्यां (→तस्यां); का१ विरिक्त- (→विरक्त-); दे४ न१ चत (न१ °ता) स्तु, द१ अ१.२ म१ °चेतास्स (अ२ °यां). (→°चेतस्कः). -b) दे२ श्रुत्वा (→स्मृत्वा); ब१ दे२ कण्वादि°, दे४ कण्वाभि° (→कण्वाभि°). -c) म१ विनिर्गत्य (→विनिश्चित्य); दे१.८.९ न१ विनिश्चित्य तपः कर्तुं (दे१°पश्चर्यां). -d) दे१.९ ततः (→तपः); न१ राजा तत्र, द१ अ१.२ म१ तपश्चर्तुं (→तपः कर्तुं); दे४ ते१ द१ अ१ समारभे, दे९ न१ समारभेत् (→समारभत्).

३८. दे१०. ○ (द्र. ३६ पा. वि.); अ२ म१. cd ○. -a) ब३ दे१.२.५ अ१.२ म१ संवत्सरं (→संवत्सर-). -b) अ२ म१ वायुभक्षोऽभवत् पुनः. -d) का१ °भवेन्नृपः (→°भवन्नृपः); द१ अ१ पुनः (→नृपः).

३९. दे१०. ○ (द्र. ३६ पा. वि.). -a) दे४ भीता, ते१ भीमान् (→भीत्या); अ२ गत्वा श्रमं च तत् भीत्या. -b) अ२ * स्मै (→तस्मै). -c) का१ ब२.३ दे५ अप्सरसां (→अप्सरसा). -d) दे२ स्वयं, तपो (→तपो), दे४ यागं (→योगं).

वै.१.२३.४० वीक्ष्य तं राजशार्दूलं प्रसन्नो भगवानृषिः ।
कर्तुकामो हि निर्बीजं तस्याघमिदमब्रवीत् ॥४०॥

कण्व उवाच ।*

गच्छ वाराणसीं दिव्यामीश्वराध्युषितां पुरीम् ।
आस्ते मोक्षयितुं लोकं तत्र देवो महेश्वरः ॥४१॥
स्नात्वा संतर्प्य विधिवद्गङ्गायां देवताः पितॄन् ।
दृष्ट्वा विश्वेश्वरं लिङ्गं किल्बिषान्मोक्षसेऽखिलात् ॥४२॥
प्रणम्य शिरसा कण्वमनुज्ञाप्य च दुर्जयः ।
वाराणस्यां हरं दृष्ट्वा पापान्मुक्तोऽभवत् ततः ॥४३॥

जगाम स्वपुरीं शुभ्रां पालयामास मेदिनीम् ।
याजयामास तं कण्वो याचितो घृणया मुनिः ॥४४॥
तस्य पुत्रोऽथ मतिमान् सुप्रतीक इति श्रुतः ।
बभूव जातमात्रं तं राजानमुपतस्थिरे ॥४५॥
उर्वश्यां च महावीर्याः सप्त देवसुतोपमाः ।
कन्या जगृहिरे सर्वा गन्धर्वदयिता द्विजाः ॥४६॥
एष वः कथितः सम्यक् सहस्रजित उत्तमः ।
वंशः पापहरो नृणां क्रोष्टोरपि निबोधत ॥४७॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

४०. दे१०. ० (द्र. ३६ पा. वि.). -b) न१ भ * वान्
(→भगवान्); ब१ हरिः (→ऋषिः). -c) ते१ [अ]थ (→हि);
दे१ निर्वीर्यं, दे३ निर्वीर्यं, दे५ निर्बन्धं (→निर्बीजं). दे४ कर्तु-
कामोहिनीर्बीजं, ग्र२ निर्बीजं कर्तुकामो हि. -d) का१ **,
दे५ तस्यां (→तस्या); ब१-३ दे३ °ष चेदं, दे४ °थमिदं, दे५ *
वरं, दे८.९ न१ °धानितं, ते१ °थं चेदं (→°थमिदं).

* का१ ब१.३ दे३-६.१० न१ द१ ग्र१.२ म१. ०. ते१ कण्वः.

४१. दे१०. ० (द्र. ३६ पा. वि.). -a) ते१ ग्र२ म१
पुण्यां, द१ देव्यां (→दिव्यां). -b) द१ ग्र१.२ म१ शंकरेणोषितां
पुरीम्. -d) ब१ दिव्या, दे१.४ न१ ते१ देव्या (→देवो); न१
महेश्वरं (→महेश्वरः).

४२. दे१०. ० (द्र. ३६ पा. वि.); दे३. ४२c-४३d
०. -b) ब१.२ ग्र२ म१ देवता (→देवताः); ग्र२ पथिन्
(→पितॄन्). -d) दे४ ग्र२ म१ कल्मषान्, दे८.९ किल्बिषं
(→किल्बिषान्); का१ ब१ दे४-६ मोक्षसे, न१ मोहसे (→मोक्षसे);
दे१ शुभात्, दे४ °खिलाः, दे६ द१ म१ °खिलान्, दे८.९ मुर्वे. मुए.
मुब. °क्षणात् (→°खिलात्); ब२ किल्बिषान् मोक्षमन्त्रगात्.

४३. दे१०. ० (द्र. ३६ पा. वि.), दे३. ०. -a) दे१ *
ण्वं (→कण्वं). -b) दे२ °ज्ञाप्य *, दे४ °ज्ञायाय, ते१ °ज्ञाप्याऽथ,
ग्र२ °ज्ञाप्य सु (→°ज्ञाप्य च). -d) दे६ [अ]भवेत् ततः, न१
[अ]भवं ततः, म१ [अ]भवन्तुपः (→[अ]भवत्ततः).

४४. दे१०. ० (द्र. ३६ पा. वि.). -a) दे५ पुरां,
न१ ग्र२ पुरं (→पुरीं); दे४ शुद्धां, म१ रम्यां (→शुभ्रां). -c)
दे५ ययौ*मास (→याजयामास). -d) दे३ याजितो
(→याचितो); द१ घृणयान् (→घृणया); दे५ मुनि (→मुनिः).

४५. दे१०. ०. -a) दे४ तस्या (→तस्य); दे३.६ महिमान्
(→मतिमान्). -b) दे४ (वि)श्रुतः, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
स्मृतः (→श्रुतः); द१ ग्र१.२ म१ सुप्रीत इति विश्रुतः. -c)
का१ यात° (→जात°); द१ ग्र१.२ म१ तु (→तं). -d) का१
ब१ दे२.३.५ राजन (?) (→राजानं); द१ °तस्थिवान्
(→°तस्थिरे); ब२ तं राजान * पतस्थिरे.

४६. दे१० म१. ०. -a) द१ ग्र१.२ तु (→च). -b)
ग्र२ सप्त चैव (→सप्त देव-). -c) दे६ कन्यां, ते१ राज्ञा, + कन्या
(→कन्या); ग्र१ च गृहिरे (→जगृहरे); दे१ न१ सर्वां, दे४
सर्वं, द१ ग्र१.२ सर्वे (→सर्वा). -d) ब२.३ दे१.३.६.८.९ ते१
गन्धर्वा, न१ मुर्वे. मुए. मुब. गन्धर्व्यां (→गन्धर्व-); दे६
°दयितां (?) (→°दयिता).

४७. दे१०. a ०. -a) दे४ ग्र१ कथितं (→कथितः).
-b) द१ ग्र२ सहस्रजित, ग्र१ सहस्रजित (→सहस्रजित);
द१ ग्र१.२ उत्तमाः (→उत्तमः); दे५.१० सहस्रजितमुत्तमः, म१
समासस्तु द्विजोत्तमः. -d) दे१ क्रोष्टा, दे५ क्रोष्टो° (→क्रोष्टो°);
दे५ निबोध च (→निबोधत); द१ कुष्टोरपि निबोधत.

पुष्पिका—

पुराणनाम—द१. ०; का१ दे१.२.४.५.८-१० ग्र१.२ मुर्वे. मुए.
इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३.६ म१ इतिकूर्म-
पुराणे, न१ इति श्रीकूर्मे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब.
इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब२ दे४.८
द१ ग्र१.२ म१. ०; का१ दे३.५ वंशानुकीर्तने, ब१.३ मुर्वे.
मुए. राजवंशानुकीर्तने, दे१ सोमवंशानुकीर्तने दुर्जयचरिते,
दे२ सोमवंशे दुर्जयचरिते, दे६ वंशानुकीर्तनं नाम, दे१० उर्वशी

सूत उवाच ॥*

रेकोऽभवत् पुत्रो वृजिनीवानिति श्रुतिः ।

पुत्रो महान् स्वातिरुशद्गुस्तत्सुतोऽभवत् ॥१

गोरभवत् पुत्रो नाम्ना चित्ररथो बली ।

चैत्ररथिलोके शशबिन्दुरिति स्मृतः ॥२

पुत्रः पृथुयशा राजाऽभूद् धर्मतत्परः ।

अध्याने, मुब. सोमवंशानुकीर्तने. अध्यायसंख्या—ब१ दे६ द१. $\odot$; का१ ब३ दे३-५ न१ ते१ ग१ एकविंशोऽध्यायः, ब२ ॥२१॥, दे१ मुबे. मुब. त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥, दे२-८-१० ग२ म१ मुए. त्रयोविंशोऽध्यायः, दे१० त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥ श्रीसीताराम-चरणौ निवेदितम् ॥

२३

[अध्यायारम्भे दे१० पुस्तके अधिकम् :—श्रीगणेशाय नमः]

* दे९. $\odot$; दे१ सूत उवाच; न१ ग१.२ सूतः; ते१ शिवः-सूतः; द१ श्रीसूतः; म१ श्रीकूर्मः.

१. दे५. १८-२८ $\odot$ (द. सं.). -a) ब१ एता, ते१ (→एको). -b) ब२.३ दे१.४ द१ ग१.२ म१ ध्वजि (ग१.२) नीवान्, न१ ते१ वृ(न१ वृ)जनीवान् (→वृजिनीवान्); दे१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुब. श्रुतः (→श्रुतिः); का१ वृजिनो जिनीपतिः; दे८-१० मुबे. मुए. वज्रवानिति विश्रुतः. -c) ग१ महान्-साति, ब१ महास्वातीः, ब२.३ दे१ मुब. [अ]भवत् प्रातिः, दे३.६ न१ ते१ [अ]भवत् स्वातिः, दे८-१० मुबे. मुए. [अ]भवच्छान्तिः; द१ ग१.२ म१ महामूर्तिः (→महान् स्वातिः); ४ तस्य पुत्रो महिष्यासु. -d) का१ दे८-१० कुशकः, ब१-३ दे३.६ उषङ्गुः, दे१ न१ कुशङ्कुः, दे४ द१ ग१.२ म१ विशङ्कुः, ग१ तुर्वसुः, मुबे. मुए. मुब. कुशिकः (→उशङ्गुः).

२. ब१. २-१३ $\odot$; दे३.४.६. २a-५b $\odot$ (द. सं.); ग२.२ a-५b $\odot$ (द. सं.); दे५. $\odot$ (द. १ पा. वि.). -a) का१ दे८-१० मुबे. मुए. मुब. कुशि (का१ श)काद्, ब२.३ उशङ्गोः, दे१ न१ कुशङ्कोः, ते१ तुर्वसोः, द१ ग१ म१ विशङ्कोः (→उशङ्गोः). -b) न१ बलिः, द१ [अ]भवत् (→बली). -c) ब२.३ अत्र (→अथ); दे१ चैकं (→चैत्रं); दे२ अथ चैत्ररथ-ल्लोके. -d) दे८.१० शशबिन्दुं (→शशबिन्दुं); का१ ब३ श्रुतिः, ब२ ते१ द१ ग१ म१ श्रुतः (→स्मृतः).

पृथुकर्मा च तत्पुत्रस्तस्मात् पृथुजयोऽभवत् ॥३

पृथुकीर्तिरभूत् तस्मात् पृथुदानस्ततोऽभवत् ।

पृथुश्रवास्तस्य पुत्रस्तस्यासीत् पृथुसत्तमः ॥४

उशना तस्य पुत्रोऽभूत् सितेषुस्तत्सुतोऽभवत् ।

तस्याभूद् रुक्मकवचः परावृत् तस्य सत्तमाः ॥५

परावृतः सुतो जज्ञे ज्यामघो लोकविश्रुतः ।

वै. १.२४.६

३. ब१ दे३.४.६ ग२. $\odot$ (द. २ पा. वि.); दे५. d $\odot$. -a) द१ ग१ म१ शशबिन्दोः (→तस्य पुत्रः); दे५ पुत्राः (→पुत्रः); दे१० यशो (→यशा). -b) द१ ग१ म१ रुद्रं (→धर्मं). -c) दे८-१० वर्मा, द१ कंजश् (→कर्मा); का१ दे५ ते१ पृथुकर्मा सुतस्तस्य. -d) ब२.३ ते१ तरो, न१ यशो (→जयो); द१ ग१ म१ ह्यस्मात् क्रतुरोऽभवत्.

४. ब१ दे३.४.६. $\odot$ (द. २ पा. वि.); ग२. ab $\odot$; दे५. abc $\odot$; का१ ब३ दे२ ते१ द१ ग१ म१. ab $\odot$. -b) दे१० सुतो (→ततो). -c) का१ दे१.१० श्रवाः, ग२ रेवाः, म१ रेताः (→श्रवाः); का१ तत्पुत्रोऽभूत्, द१ ग१.२ म१ तु तत्पुत्रः (→तस्य पुत्रः); ते१ सूतः (→पुत्रः). -d) दे८-१० तस्मात् पृथुजयोऽभवत्.

४ श्लोकात्परं दे४ पुस्तके अधिकम्—

* पृथुकीर्तिरभूत् तस्मात् पृथुदानं सुतोऽभवत्. = ४ab).

५. ब१. $\odot$ (द. २ पा. वि.); दे३.४.६. ab $\odot$; दे५. cd $\odot$. -a) दे१० न१ द१ ग१.२ म१ मुबे. मुए. उशनास् (→उशना); द१ तत्पुत्रो (→पुत्रोऽभूत्). -b) का१ दे१.५ सितेषु, दे२.८-१० मुबे. मुए. सितेषु, ते१ सुतेषु (→सितेषु). -c) का१ दे८-१० न१ मुबे. मुए. मुब. तस्माद् (→तस्या); दे१.३.६ [आ]सीद्, दे८-१० मुबे. मुए. मुब. वै (→[अ]भूद्); दे४ अद्भुतवचः, ते१ रुक्मकवचः, द१ ग१.२ म१ उच्चकवचः (→रुक्मकवचः). -d) ब२ दे३ पारां, द१ ग२ म१ शरां (→परां); का१ म१ वृत्तस्तु, ब२.३ दे८-१० ते१ मुबे. मुए. वृत्तश्च (→वृत्तस्य); का१ दे८-१० ते१ ग२ म१ मुबे. मुए. मुब. तत्सुतः (→सत्तमाः).

६. ब१. $\odot$ (द. २ पा. वि.); दे१०. bc $\odot$. -a) ब२.३ दे३.६ पारा- न१ पुरा- द१ म१ शरा- ग२ चरा- (→परा-); का१ ब२ दे१.६.८-१० ते१ म१ मुबे. मुए. वृत्त- ब३

वै. १. २४. ६

तस्माद् विदर्भः संजज्ञे विदर्भात् क्रथकैशिकौ ॥६॥
रोमपादस्तृतीयस्तु बभ्रुस्तस्यात्मजो नृपः ।
धृतिस्तस्याभवत् पुत्रः संस्तस्तस्याप्यभूत् सुतः ॥७॥
संस्तस्य पुत्रो बलवान् नाम्ना विश्वसहस्तु सः ।
तस्य पुत्रो महावीर्यः प्रजावान् कौशिकस्ततः ।
अभूत् तस्य सुतो धीमान् सुमन्तुस्तत्सुतोऽनलः ॥८॥
कैशिकस्य सुतश्चेदिश्वैद्यास्तस्याभवन् सुताः ।

-वृत्तं, दे२ -वत्तः, न१ द१ अ१.२ -वृत्तात् (→ -वृत्तः); का१
दे६ यज्ञे (→जज्ञे). -b) का१ यामघो°, दे२ जयंतो°, दे३
ह्यामघो°, दे४ अमघो°; दे८ मुवे. मुए. मुब. यामघो°, दे९
यामघो°, द१ ज्यामघो°, अ१ ज्याविघो° (→ज्यामघो°). -d)
का१ ब२ दे१.२.४.६.८.९ न१ ते१ द१ अ२ मुवे. -कौशिकौ, दे५
-कैशकौ, दे१० -कौजसौ (→कैशिकौ).

७. बा०. ॐ. -a) का० १.८-१० द० मुर्वे. सुए. मुब. लोम^० (→रोम^०); ग्र२ त्रयस्तुर्वे, म० त्रयस्तस्य (→तृतीयस्तु) -b) म० भवत् (→नृपः); दे२ बभ्रुस्तस्मादभून्नृपः; दे४ बभूवास्यात्मजो नृपः; दे९ बभ्रुस्तस्याप्यभूत् सुतः; ते० बभ्रुस्तस्मान् महायशाः. -c) दे४ द० ग्र० १.२ म० वृत्तिः (→वृत्तिः); दे२ [अ]प्यभूत् (→[अ]भवत्). -d) का० १.८-१० मुर्वे. सुए. मुब. श्वेतः; ब२ संस्थः; दे०-३ स तः; दे४ सृतः; न० शकः; द० ग्र० १.२ शान्तः (→संस्तः); दे१० [अ]थ (→[अ]प्य-); दे०.१० ते० ग्र२ भवत् सुतः (→^०प्यभूत् सुतः); म० शान्तस्यात्मभवः स्मृतः.

८. बा०. ॐ (द्र. २ पा. वि.); ग्र०. २. cd ॐ. -a) ब२ संस्थस्य, दे०-३ स तस्य, दे० सूतस्य, दे० ६ संतस्य, दे०-१० मुर्वे. मुए. मुब. श्वेतस्य, न० शकस्य, ग्र०. २ म० शान्तस्य (->संस्तस्य); दे०. १० म० भगवान् (->बलवान्). -b) द० १ म० समः, ग्र० २ वसुः (->सहः); दे०. १४ द० १ ग्र०. २ म० शुभः, दे० १ सूतः, दे०-१० त० मुर्वे. मुए. मुब. स्मृतः (->तु सः). -d) दे०. १. २-१० न० मुर्वे. मुए. प्रभावान्, दे० प्रज्ञावान् (->प्रजावान्); का० दे०. २. ५ द० कैशिकः (->कौशिकः); दे०-१० न० मुर्वे. मुए. स्मृतः, म० तथा (->ततः). -e) दे० असूत (->अभूत्). -f) का० दे०. २. ५ सुमन्युः, ब०. २. ३ सुवर्णः, दे०-१० न० मुर्वे. मुए. मुब. सुमन्तः (->सुमन्तुः); दे०-१० न० मुर्वे. मुए. मुब. च ततो (->तत्सुतो); दे० [अ]भवत्, दे०-१० [अ]मलः (->[अ]नलः); दे० सुमन्तुस्य सुतोऽनलः.

९. ब₁, ⊙ (द्र. २ पा. वि.). -a) ब₂.3 दे₁.4 न₁ ते₁
द₁ ग₁ म₁ कौशिकस्य दे₈-10 अमलस्य, मुर्वे. मुए. अनलस्य

तेषां प्रधानो ज्योतिष्मान् वपुष्मांस्तत्सुतोऽभवत् ॥९॥
 वपुष्मतो बृहन्मेधा श्रीदेवस्तत्सुतोऽभवत् ।
 तस्य वीतरथो विप्रा रुद्रभक्तो महाबलः ॥१०॥
 क्रथस्याप्यभवत् कुन्ती वृष्णी तस्याभवत् सुतः ।
 वृष्णोन्निवृत्तिरूपत्रो दशार्हस्तस्य तु द्विजाः ।
 दशार्हपुत्रोप्यारोहो जीमूतस्तत्सुतोऽभवत् ॥११॥
 जैमूतिरभवद् वीरो विकृतिः परवीरहा ।

(→कैशिकस्य); दे३.६.१० चेतिः, ते१ चेलः, मुर्वे. मुए. श्वेनिः
(→चेदिः). -b) का१ दे३.६ चैत्पाः, दे५ चैत्पाः दे८-१० मुर्वे.
मुए. श्वेनेः, ते१ चेलाः, (→चैद्याः); दे८-१० मुर्वे. मुए. अये,
न१ ** (→तस्या). -c) द१ ग१.२ म१ प्रतीतो (→प्रधानो);
दे१.८-१० मुर्वे. मुए. द्युतिमान् (→ज्योतिष्मान्). -d) ब२
वपुष्मांश्च ततोऽभवत्.

१०. ब_१ दे३.६. ॐ; दे१. ab ॐ. -a) का१ ब२.३ दे५.१० ते१ मुवें. मुए. मुब. ॐमेधा: (→ॐमेधा). -b) का१ बल: (→[अ]भवत्). -c) का१ दे५ न१ द१ ग१ पीतरथो, दे४ चान्तरथो (→वीतरथो); व२ विद्वान्, ते१ नाम, द१ विप्रो (→विप्रा).

[illegible]

१२. ब₁३ दे₁८-१० न₁ मुबें. मुए. ⊙; ब₂ मुब.
ab ⊙. -a) दे₄ जैमूर्त्ति^०, द₁ जीमूते^०, ग₁ जैमूर्त्ति^०

तस्य भीमरथः पुत्रः तस्मान्नवरथोऽभवत् ॥१२
 दानधर्मरतो नित्यं सम्यक्शीलपरायणः ।
 तस्मान्नवरथो नाम बभूव सुमहाबलः ॥१३
 कदाचिन्मृगयां यातो दृष्ट्वा राक्षसमूर्जितम् ।
 दुद्राव महताविष्टो भयेन मुनिपुंगवाः ॥१४
 अन्वधावत संक्रुद्धो राक्षसस्तं महाबलः ।
 दुर्योधनोऽग्निसंकाशः शूलासक्तमहाकरः ॥१५
 राजा नवरथो भीत्या नातिदूरादनुत्तमम् ।
 अपश्यत् परमं स्थानं सरस्वत्या सुगोपितम् ॥१६
 स तद्वेगेन सहता संप्राप्य मतिमान् नृपः ।
 ववन्दे शिरसा दृष्ट्वा साक्षाद् देवीं सरस्वतीम् ॥१७

(→जैमूति°); का१ दे३.५.६ ते१ अथ भीमरथि(दे५ °थै, ते१ °थी) वीरो. -b) का१ दे३ विकृतिः, दे४ निःकृतिः (→विकृतिः); ते१ तत्सुतोऽभवत् (→परवीरहा). -ab) दे२ अथभीमरथो वीरो विकृतिः परवीरहा. -c) दे५ भीमरतः (→भीमरथः); दे५ पुत्र (→पुत्रः). -d) का१ तस्या (→तस्मान्); दे६ °तर° (→°नव°); ग्रा१ °रवो° (→°रथो°); दे२ तस्माद्वै तनयोभवत्, मुब. तस्मान्नवरथः स्मृतः.

१३. ब१.३ न१. ○; का१ ब२ दे३-६ द१ ग्रा१.२ म१ मुब. cd ○; दे१.८-१० मुबे. मुए. ab ○. -a) ते१ °परो (→°रतो); ग्रा२ तदा न धर्मनिरतो. -b) का१ ब२ दे२-८ मुब. सत्यशील°, ते१ सत्वशील° (→सम्यक्शील°). -c) ते१ तस्माद्दृशरथो (→तस्मान्नवरथो); दे१ न१ जज्ञे (→नाम). -d) दे१ विनिर्मां लोकविश्रुतः, दे२ द्युतिमां लोकविश्रुतः, न१ राजा सर्वं नराधिपः, ते१ द्युतिमान् लोकविश्रुतः.

१३ श्लोकात् परं ब२ मुब. अधिकम्-

*अथ भीमरथिर्वीरो विकृतिः परवीरहा (=१२ab). [मुब. भीमरथिर् (→भीमरथिर्).]

१४. -a) ब१.३ जातो, द१ ग्रा१.२ म१ दृष्ट्वा (→यातो). -b) द१ यातो राजा समूर्जितं, ग्रा१.२ यातो राजसमूर्जितं, म१ यातो राजसमूर्जितम्. -c) ते१ °विप्रा (→°विष्टो). -d) दे१ भर्त्सयन् (→भयेन); दे२ ग्रा१ °पुङ्गवः (→°पुङ्गवाः). -cd) ग्रा२ दुद्राव महता भयेनाविष्टो मुनिपुङ्गवः.

१५. -a) का१ दे५.६ अनु°, दे४ अभ्य° (→अन्व°). -b) का१ तु (→तं); दे१० °बलैः (→°बलः). -c) ते१ संकाशं (→संकाशः). -d) का१ °बलः, दे४ °कराः (→°करः); दे१ शूलशक्तिसहाकरः, ते१ शूलमुच्चम्य बाहुना.

तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिर्बद्धाञ्जलिरभिर्त्रजित् ।
 पपात दण्डवद् भूमौ त्वामहं शरणं गतः ॥१८
 नमस्यामि महादेवीं साक्षाद् देवीं सरस्वतीम् ।
 वाग्देवतामनाद्यन्तामीश्वरीं ब्रह्मचारिणीम् ॥१९
 नमस्ये जगतां योनिं योगिनीं परमां कलाम् ।
 हिरण्यगर्भमहिषीं त्रिनेत्रां चन्द्रशेखराम् ॥२०
 नमस्ये परमानन्दां चित्कलां ब्रह्मरूपिणीम् ।
 पाहि मां परमेशानि भीतं शरणमागतम् ॥२१
 एतस्मिन्नन्तरे क्रुद्धो राजानं राक्षसेश्वरः ।
 हन्तुं समागतः स्थानं यत्र देवी सरस्वती ॥२२ वें.१.२४.२१

१६. -a) दे८-१० मुबे. मुए. मुब. भीतो, द१ ग्रा१.२ म१ विन्त्यं (→भीत्या); न१ राजानं(ई)वरजो जित्वा, ते१ राजा च राक्षसाद् भीतो. -b) दे८-१० ते१ मुबे. मुए. मुब. अवस्थितम् (→अनुत्तमम्); दे१.२ नातिदूराद्यवस्थितम्. -d) का१ ब२ दे२.५ ते१ द१ ग्रा१ म१ मुबे. मुए. मुब. स (दे२ सा)रस्वत्याः (→सरस्वत्या); ब१.३ स्वगोपितम्, दे१.८.९ सुगोपितं; दे२ सुगोपितं, द१ ग्रा१ म१ सुगोपितः, ग्रा२ सुगोपितम् (→सुगोपितम्); दे४ सरस्वत्या युगोपितः.

१७. न१. ab ○. -a) दे४ ग्रा२ तद्वेगेन, द१ ग्रा१ म१ उद्वेगेन (→तद्वेगेन); ग्रा२ सहसा (→महता). -b) दे१० मतिवान् (→मतिमान्). -c) न१ रक्षसाभिद्रुतो राजा.

१८. दे४ द१. १८a-१८b ○ (द. सं.). -a) दे१ अध्याभिः (→इष्टाभिः). -d) ते१ त्वामहं (→त्वामहं).

१९. दे४ द१. ab ○ (द. सं.). -b) ब१ **** (→साक्षाद् देवीं); दे५ देवी- (→देवीं). -c) न१ वंदेवता° (→वाग्देवता°); दे१० °ममान्द्यता, ग्रा२ °मनाद्यन्तां (→°मनाद्यन्तां).

२०. -a) का१ ब१-३ दे१.२.५ न१ जगतो (→जगतां). -b) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ योगिनां (→योगिनीं); ते१ योगिनीं सर्वमङ्गलाम्. -c) दे८-१० मुबे. मुए. मुब. °सम्भूतां (→°महिषीं). -d) दे४.५ द१ ग्रा१.२ म१ चन्द्रशेखरीम् (दे४ °रम्), ते१ परमेश्वरीम् (→चन्द्रशेखराम्).

२१. -a) दे५ °नन्दं (→°नन्दां). -b) ब३ न१ द१ ग्रा२ चित्कलां, दे१ विकल्पः, दे२ ते१ निष्कलां (→चित्कलां). -c) न१ ग्रा१.२ °शानी (→°शानि).

२२. -a) दे१ विप्र- (→क्रुद्धो). -b) दे१ संतब्धो (→राजानं). -c) का१ दे५ समागतं, ब१ दे४.६.८-१०. द१ ग्रा१.२

समुद्यम्य तदा शूलं प्रवेष्टुं बलदर्पितः ।
त्रिलोकमातुस्तत्स्थानं शशाङ्कादित्यसन्निभम् ॥२३॥
तदन्तरे महद् भूतं युगान्तादित्यसन्निभम् ।
शूलेनोरसि निर्भिद्य पातयामास तं भुवि ॥२४॥
गच्छेत्याह महाराज न स्थातव्यं त्वया पुनः ।
इदानीं निर्भयस्तूर्णं स्थानेऽस्मिन् राक्षसो हतः ॥२५॥
ततः प्रणम्य हृष्टात्मा राजा नवरथः पराम् ।
पुरीं जगाम विप्रेन्द्राः पुरंदरपुरोपमाम् ॥२६॥
स्थापयामास देवेशीं तत्र भक्तिसमन्वितः ।
इजे च विविधैर्यज्ञैर्होमैर्देवीं सरस्वतीम् ॥२७॥

म१ समागत, न१ समागम (→समागतः); दे१ हन्तुं सम्यग् व्यवस्थाय.

२३. -a) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा, द१ ग१.२ ततः, म१ गतः (→तदा); दे५ समुद्यम्य त वा शूलं. -b) ब३ न१ प्रवेष्टुं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रविष्टो (→प्रवेष्टुं); दे१.२.४.८-१० न१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °गवितः (दे२ °ता, न१ °तं), दे५ °दर्पिताः (→°दर्पितः). -c) दे२ त्रिलोका°, दे३.६ त्रैलोक्य°, न१ त्रिलो* (→त्रिलोक°); म१ °मात्रं (→मातुः); का१ दे५ कः, दे२ ते१ सं-, दे३.४.६ न१ द१ ग१.२ म१ न, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. हि (→तत्).

२४. ब३ दे५. ab ⊙. -a) दे३.६ °युद्धं (→°भूतं). -b) दे४ द१ ग१.२ म१ °नल° (→°दित्य°). -c) दे१.१० निर्भिद्य, दे४ निर्गत्य, द१ ग१.२ म१ निक्षिप्य (→निर्भिद्य). -d) दे२ भूतले, + तं भुवि, दे४ तं विभुं (→तं भुवि).

२५. -a) दे१० ते१ म१ महाराजन् (→महाराज). -b) का१ भेतव्यं (→स्थातव्यं); का१ ब१-३ दे३-६ द१ ग१.२ म१ नृप (→पुनः). -c) दे४ निर्भयं, ग२ भयतः, म१ अभवत् (→निर्भयः); दे५ स्वर्णं, ग२ म१ तूष्णीं (→तूष्णीं). -d) ब२.३ राक्षसैर्युते (→राक्षसो हतः).

२६. -a) दे५ कृष्णात्मा (→हृष्टात्मा). -b) दे४ -नं च रथः, ते१ दशरथः (→नवरथः); ब१ न१ पुरा, दे१.२.१० मुर्वे. मुए. परं, ते१ पुरीम्, ग२ परः (→पराम्). -c) ते१ प्रत्याजगाम (→पुरीं जगाम); दे४ विप्रेन्द्रो, द१ विप्रेन्द्र (→विप्रेन्द्राः). -d) ब१ °पमात्, दे१ गमं, दे६ °पभं, दे९ °गमां, ग२ °पमाः (→°पमाम्).

२७. म१. cd ⊙. -a) ब१ दे३.६ वै वेशां, दे४.५.८.१० देवेशं (दे८ °श), म१ वै देवीं (→देवेशीं). -b) न१ शक्ति° (→भक्ति°); म१ भक्तियुक्तसरस्वतीम्. -c) का१ यज्ञे च, दे१

तस्य चासीद् दशरथः पुत्रः परमधार्मिकः ।
देव्या भक्तो महातेजाः शकुनिस्तस्य चात्मजः ॥२८॥
तस्मात् करम्भः संभूतो देवरातोऽभवत् ततः ।
इजे स चाश्वमेधेन देवक्षत्रश्च तत्सुतः ॥२९॥
मधुस्तस्य तु दायादस्तस्मात् कुरुवशोऽभवत् ।
पुत्रद्वयमभूत् तस्य सुत्रामा चानुरेव च ॥३०॥
अनोस्तु पुरुकुत्सोऽभूदंशुस्तस्य च रिक्थभाक् ।
अथांशोः सत्वतो नाम विष्णुभक्तः प्रतापवान् ।
महात्मा दाननिरतो धनुर्वेदविदां वरः ॥३१॥

यजेत, दे२ स इजे, दे१० ईज्ये च (→ईजे च); व२ विधिवत् (→विविधैः). -d) ग१ स्तोमैः (→होमैः).

२८. -a) ग२ म१ तु (→च); ते१ नवरथः (→दशरथः). -c) का१ दे५ देव- (→देव्या); दे२.६.१० महातेजा (→महातेजाः).

२९. -a) दे४ द१ ग१ म१ करन्तिः, ग२ कारति (→करम्भः); दे२ संजातो (→सम्भूतो). -b) दे१ ते१ सुतः (→ततः); दे२ देवरात इति स्मृतः, द१ ग१.२ म१ देवरातस्ततोऽभवत्. -c) दे४ एते, दे१० यजेः (→ईजे); दे४ द१ ग१ म१ दशाश्व-, दे१० च चाथ, न१ च सोश्व-, ग२ शताश्व- (→स चाश्व-). -d) दे२ ब्रूयु (→देव-); ब२.३ मुब. °दत्तः; दे३.६ °कृन्तः, ते१ °क्षेत्रः, द१ °यसः, ग१.२ म१ °पक्षः (→°क्षत्रः); दे१ तु, न१ य (→च).

३०. -a) दे१० तस्या (→तस्य); दे१.२ ते१ च, दे४* (→तु). -b) दे४ ग२ म१ कुरु° (→कुरु°); ब१-३ °वकोभवत्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °रजायत (→°वशोऽभवत्); ते१ तोषयामास देवताः. -c) दे२ तस्मात् (→तस्य). -d) का१ दे२.४ पुत्रामा, ते१ पुलोमाः (→सुत्रामा); का१ दे२.५ चाणु°, दे१ वानु°, दे३ चासु°, दे४ द१ ग१.२ म१ ह्यनु° (→चानु°).

३१. -a) दे१ पुरुवंशो, दे८-१० मुर्वे. मुए. प्रियगोत्रो, ते१ पुरुहूतो (→पुरुकुत्सो). -b) ब३ म१ अंशः (→अंशुः); का१ ब१ ३ दे६ न१ तस्य तु, दे२.४ ते१ द१ ग१.२ म१ तस्यापि, दे३.५ तस्य नु (→तस्य च); का१ रंशभाक्, दे३.६ रिक्थवान्, दे४ किणुमात्, ते१ विश्रुतः, द१ ग१.२ म१ कुक्षिभाक् (→रिक्थभाक्). -c) दे१० अथांशः, ते१ अंशोस्तु, द१ यथाश्वोः (→अथांशोः); दे१ सात्वतो, दे८.९ मुर्वे. मुए. अंशको (मुर्वे °का?). -ef.) का१ महादाने च निरतोऽभूदनुर्वेदविदां वरः, ब२ महात्मा दाननिरतो धनुर्वेदस्य पारगः.

स नारदस्य वचनाद् वासुदेवार्चनान्वितम् ।
शास्त्रं प्रवर्तयामास कुण्डगोलादिभिः श्रुतम् ॥३२
तस्य नाम्ना तु विख्यातं सात्त्वतं नाम शोभनम् ।
प्रवर्तते महाशास्त्रं कुण्डादीनां हितावहम् ॥३३
सात्त्वतस्तस्य पुत्रोऽभूत् सर्वशास्त्रविशारदः ।
पुण्यश्लोको महाराजस्तेन वै तत्प्रवर्तितम् ॥३४
सात्वतः सत्त्वसंपन्नः कौशल्यां सुपुत्रे सुतान् ।
अन्धकं वै महाभोजं वृष्णि देवावृधं नृपम् ।
ज्येष्ठं च भजमानाख्यं धनुर्वेदविदां वरम् ॥३५

३२. -a) दे१० स नरेन्द्रस्य, ग्र२ सनकादस्य (→स नार-
दस्य). -b) ब२ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. [अ]र्चने रतः, दे२
[अ]र्चनान्वितां, न१ ग्रा१.२ म१ [अ]र्चनान्वितः, ते१
[अ]र्चनात्मकम् (→[अ]र्चनान्वितम्). -c) दे१० प्रचेत°
(→प्रवर्त्त°). -d) द१ ग्रा१.२ म१ स्मृतम् (→श्रुतम्). -cd) न१
शास्त्रं प्रवर्त्तयामाश्च कुंडानां यदितः शुभं.

३३. -a) का१ च, दे१.२ ते१ -त्र (→तु); दे४ द१ ग्रा१.२
इति-, म१ समा- (→तु वि-). -b) दे८-१० न१ ग्र२ मुर्वे. मुए.
मुब. सात्वतानाञ्च, दे९ शाश्वतानां तु (→सात्त्वतं नाम). -c)
दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. महत् (→महा-).

३४. -a) ग्र२ सात्वतं (→सात्त्वतः); म१ सात्वतस्यास्य
पुत्रोऽभूत्. -b) ब२ म१ सर्वशा(ब२ ०श)स्त्रभृतां वरः. -c) ते१
-शीलो (→-श्लोको); दे१.१० महाराजो, ते१ ग्रा१ महाराजा
(→महाराजः). -d) का१ ब२.३ दे५ द१ ग्रा१.२ म१ चै (→वै);
दे४ -प्रवर्त्तते (→-प्रवर्तितम्); न१ तेन चैव प्रवर्त्तितम्, ते१ तेनै-
वेतत् प्रवर्त्तितम्.

३५. -a) का१ ब२ दे१.४.८-१० ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे.
मुए. मुब. सात्वतान् (दे८-१० तात्) सत्त्वसम्पन्नान् (दे८.९ ०न्, दे१०
०न्नो). -b) का१ ब२ दे१.४.५.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
कौशल्या (→कौशल्यां); दे८.९ सुतं, दे१० -दितं (→सुतान्); ते१
केशिन्यजनयत् सुतान्. -d) का१ धृष्टि, दे१ सृष्टि, दे५ स्पष्टि,
म१ विष्णु (→वृष्णि); न१ ग्र२ ०पृथु (→०वृध); द१ प्रभु;
ग्रा१ म१ भृगु, ग्र२ विभु (→नृपम्). -e) दे४ श्रेष्ठं च,
(→ज्येष्ठश्च); ते१ भजनं भजमानं च. -f) दे१.२ ते१ द१ ग्रा१.२
म१ ०विशारदम् (→०विदां वरम्).

३६. -a) का१ दे१० देववृधो, दे१ देवोमहा, दे२ देववृधो,
दे३.६ देवावृधो, दे४ देवघोर, ते१ देवापृथो, ग्रा१.२ देववृधो (ग्र२
०धे) (→देवावृधो). -b) दे४ बभार, द१ बभ्राव (→चचार);

तेषां देवावृधो राजा चचार परमं तपः ।
पुत्रः सर्वगुणोपेतो मम भूयादिति प्रभुः ॥३६
तस्य बभ्रुरिति ख्यातः पुण्यश्लोकोऽभवन्नृपः ।
धार्मिको रूपसंपन्नस्तत्त्वज्ञानरतः सदा ॥३७
भजमानस्य सृज्जय्यां भजमाना विजज्ञिरे ।
तेषां प्रधानौ विख्यातौ निमिः कुकण एव च ॥३८
महाभोजकुले जाता भोजा वैमार्तिकास्तथा ।
वृष्णेः सुमित्रो बलवाननमित्रः शनिस्तथा ॥३९
अनमित्रादभून्निघ्नो निघ्नस्य द्वौ बभूवतुः ।

वै.१.२४.३९

ब२ चचार वै परन्तपः. -d) दे३.६ महा (→मम); दे५
भूतादिति, ग्र२ भूयादिमः (→भूयादिति).

३७. म१. ३७d-४१c ⊙ (द्र. सं). -b) का१
नृपाः (→नृपः). -c) दे२ नीति°, ते१ गुण° (→रूप°). -d)
दे१ ते१ सत्त्व-, दे२ तद्धि, दे४ द१ ग्रा१.२ सत्य- (→तत्त्व-).

३८. म१. ⊙ (द्र. ३७ पा. वि.). -a) दे१.२ संज्ञायां,
दे४ द१ ग्र२ सृ(द१ ०सां)जय्या (→सृज्जय्या); दे८-१०
भजमानः श्रियं दिव्यां, मुर्वे. मुए. मुब. भजमानाः श्रियन्दिव्यां,
ग्र२ भजमाना ****. -b) ब३ भजमानो, दे४ भ्राजमाना,
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भजमानाद्, ग्रा१ ** माना, ग्र२
भाजमाना (→भजमाना); का१ -भि, न१ -पि, ते१ हि
(→वि-). -c) दे१.२.६ न१ ते१ प्रधानो (दे२ ०ना) (→प्रधानौ);
दे१.२ न१ ते१ विख्यातो (दे२ ०ता) (→विख्यातौ). -d) का१
दे२.४.५ ग्रा१.२ ने(दे५ नै)मिः, दे८-१० शनि (→निमिः);
का१ कुकण, ब२ कृकय, ब३ कृपय, दे१.२ कृतकः, द१ ग्र२ कृपण
(→कृकण).

३९. म१. ⊙ (द्र. ३७ पा. वि.). -a) दे१.१० जातो,
दे३ नाना (→जाता). -b) दे४ भोजां (→भोजा); ब३ वैम-
तिकाः, दे४ वैमूर्तिजां, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वैमातृकाः, द१ ग्रा१
वैवतिकाः, ग्र२ वैकातिका (→वैमातिकाः). -ab) ते१ महाभो-
जस्य ये जाता भोजा वैमूर्तिकावताः. -c) का१ दे१० विष्णोः, ग्रा१
विष्णुः, ग्र२ वृष्णिः (→वृष्णोः); ग्र२ ब ** (→बलवान्); दे२
वृष्णेः सुपुत्रो भगवान्, दे४ वृष्णेस्तु पुत्रा पुत्रोऽभूत्, दे९ विष्णोस्तु
पुत्रो बलवान्. -d) दे८.९ ०मित्रं (→०मित्रः); दे१० न मित्रं च
शनिस्तथा, ग्रा१ अमित्रश्च शनिस्तथा, ग्र२ *** श्र शनिस्तथा,
मुर्वे. मुए. मुब. अनमित्रस्तिमिस्तथा.

४०. म१. ⊙ (द्र. ३७ पा. वि.). -a) दे४ निम्नो, दे१०
निघ्न (→निघ्नो); ग्रा१ अनमित्रोभवन्निघ्नो, ग्र२ अनमित्रान् *

१.२४.४० प्रसेनस्तु महाभागः सत्राजिन्नाम चोत्तमः ॥४०
 अनभित्राच्छिनिर्जले कनिष्ठाद् वृष्णिनन्दनात् ।
 सत्यवान् सत्यसंपन्नः सत्यकस्तत्सुतोऽभवत् ॥४१
 सात्यक्ययुधानस्तु तस्यासङ्गोऽभवत् सुतः ।
 कुणिस्तस्य सुतो धीमांस्तस्य पुत्रो युगंधरः ॥४२
 माद्रद्या वृष्णेस्सुतो जज्ञे पृश्निर्वै यदुनन्दनः ।
 जज्ञाते तनयौ पृश्नेः श्वफल्कश्चित्रकश्च ह ॥४३
 श्वफल्कः काशिराजस्य सुतां भार्यामविन्दत ।

भूच्छिन्नो. -b) ब१ निघ्नस्या, ब२ निघ्नतो, दे४ निघ्नस्य, दे५
 अ२ निघ्नस्य (→निघ्नस्य); ते१ निघ्नपुत्रौ बभूवतुः. -c)
 ब१ दे१० महाभाग, दे९ महाभागं, द१ अ१.२ महतेजाः
 (→महाभागः). -d) ब३ सत्तमः, दे२ पार्थिवः, ते१ चापरः
 (→चोत्तमः).

४१. अ२. ॐ; म१. abc ॐ (द्र. ३७ पा. वि.).
 -a) दे१.८-१० शनिः, न१ छविः, मुर्वे. मुए. सिनिः, मुब. सिनेर्
 (→शिनिः). -b) ब१ दे४.८ कनिष्ठा, दे१ न१ मुर्वे. मुए.
 कनिष्ठो (→कनिष्ठाद्); का१ वक्षि, ब१ भूमि (→वृष्णि). -c)
 ब१ दे१.२.४.८-१० न१ द१ अ१.२ मुर्वे. मुए. मुब. सत्यवाक्
 (→सत्यवान्); ब२ सत्व° (→सत्य°); ते१ सत्ववान् सात्व-
 तश्चापि.

४२. -a) अ१ सात्विकी (→सात्विकि); दे२ ते१ अ२
 म१ च (→तु). -b) का१ दे१.५ न१ तस्य (→तस्या); दे४ द१
 अ१.२ म१ ततश्चासञ्जयोऽभवत्, दे८-१० तस्याष्टांगोऽभवत् सुतः,
 ते१ मृञ्जयस्तत्सुतोऽभवत्. -c) का१ कलिः, ब२ कलिः, ब३
 काशः, दे१ कुलिः, दे३.६ कालः, दे१० कुष्टिः, द१ कुणः, अ२ कणोः
 (→कुलिः); न१ ततो (→सुतो); दे५ कर्णिसुस्था सुतो धीमान्.
 -d) दे१० युगंधरः (→युगन्धरः).

४३. -a) का१ ब१ दे८.९ न१ अ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 माद्रद्या, दे१ माण्ड्या, दे२ मोड्या, दे३.१० माड्या, दे४ माया,
 दे५ मान्या, अ२ मात्रात् (→माद्रद्या); का१ दे२.५.८-१०
 वृष्णिस्, ब१-३ दे६ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वृष्णिः, दे१ पुत्रः,
 दे३ वृत्तिः, दे४ द१ अ१.२ विष्णोः, न१ विष्णुः (→वृष्णेः);
 दे१-शतं (→सुतो); दे३ यज्ञे (→जज्ञे). -b) का१ ब१ दे४
 वृष्णिर्, ब२.३ दे१.२.६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वृष्णेः
 (→पृश्निर्); दे१ वा (→वै); दे१.२ ते१ नन्दनात् (→नन्दनः).
 -c) का१ दे१.१० यज्ञाते (→जज्ञाते); का१ दे५.१० तनयो
 (→तनयौ); का१ ब१-३ दे२.४.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 वृष्णेः, दे५ वृष्णो, ते१ तत्र (→पृश्नेः). -d) दे१ स्वपत्कः,
 म१ श्ववल्कः (→श्वफल्कः); दे१० चिहिकः (→चित्रकः); ब२

तस्यामजनयत् पुत्रमक्रूरं नाम धार्मिकम् ।
 उपमङ्गुस्तथा मङ्गुरन्ये च बहवः सुताः ॥४४
 अक्रूरस्य स्मृतः पुत्रो देववानिति विश्रुतः ।
 उपदेवश्च पुण्यात्मा तयोर्विश्वप्रमाथिनौ ॥४५
 चित्रकस्याभवत् पुत्रः पृथुविपृथुरेव च ।
 अश्वग्रीवः सुबाहुश्च सुपार्श्वकगवेषणौ ॥४६
 अन्धकात् काश्यपुहिता लेभे च चतुरः सुतान् ।
 कुरुरं भजमानं च शुचिं कम्बलबर्हिषम् ॥४७

दे२ तथा, दे१ ते१ च हि, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु हि, न१
 -स्य हि, अ२ च त (→च ह).

४४. -a) दे१ स्वपत्कः, म१ श्ववल्कः (→श्वफल्कः);
 दे४ राजश्च (→राजस्य). -d) दे२ पार्थिवां (→धार्मिकं).
 -e) का१ दे४ अ१.२ म१ उपमङ्गुः, ब२ दे२.८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. उपमङ्गुः, दे१ न१ उपमङ्गुः (→उपमङ्गुः); दे१ महा-
 (→तथा); का१ दे४ अ२ म१ मङ्गुः, दे१ -बाहुः, दे२ संगमः,
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मङ्गुः, न१ पुत्रम् (→मङ्गुः). -f) दे१
 तथान्ये (→अन्ये च); दे४ सुतः (→सुताः).

४५. -a) दे२ श्रुतः, दे३ स्मृताः, दे४.१० म१ सुतः, अ२
 ततः (→स्मृतः); म१ जज्ञे (→पुत्रो). -b) अ२ वेदवान्
 (→देववान्). -c) न१ उपवेशः, अ१.२ म१ उपदेशः
 (→उपदेवः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवात्मा (→पुण्यात्मा).
 -d) दे१ तथा (→तयोः); दे१.२ देव° (→विश्व°); दे४ द१
 अ१.२ म१ प्रमादिनौ (द१ °ती) (→प्रमाथिनौ).

४६. -a) दे१ विचित्रस्य, न१ चित्रकस्य, द१ अ१ म१
 विश्वकस्य (→चित्रकस्य); ब२ पुत्राः (→पुत्रः); अ२ विश्वकस्य
 पृथुः पुत्रः. -b) न१ पृथ्वीः, अ२ पृथोः (→पृथुः). -c) अ२
 अश्वग्रीवं (→अश्वग्रीवः); दे१० च (→सु). -d) ब१.३
 स्वपार्श्वकः, दे४ द१ अ१ म१ सुपार्श्वश्च, दे८-१० मुर्वे. मुए.
 सुपार्श्वकः (→सुपार्श्वकः); दे८-१० मुर्वे. मुए. -गवेषकौ, न१ अ१
 म१ -गवेषणौ (अ१ °क्षणः, म१ °षणः) (→-गवेषणौ); ते१
 सूर्याश्विदिवेषणौ, अ२ पार्श्वतश्च भवेत् क्षणः.

४७. -a) दे१ अन्धकात् काश्यपो लेभे, दे८-१० मुर्वे. मुए.
 अन्धकस्य सुतायां तु. -b) दे१ चत्वारि (→लेभे च); दे१
 सुताः (→सुतान्). -c) दे१० कु (रं)कुरं (→कुरुरं); का१
 भजमानं (→भजमानं). -d) का१ ब२.३ दे६ समः, दे१ सुवे,
 दे४ श्रुचिः, (→शुचिः); दे३.६ कम्बल° (→कम्बल°); दे८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. शमीकं बलगवितम्, द१ शशिकं बलबर्हिणः, अ१ म१
 शशिकं बलबर्हिणम् अ२, शमीकं बहुलार्गलम्.

कुकुरस्य सुतो वृष्णिर्वृष्णेस्तु तनयोऽभवत् ।
 कपोतरोमा विपुलस्तस्य पुत्रो विलोमकः ॥४८
 तस्यासीत् तुम्बुरुसखा विद्वान् पुत्रो नलः किल ।
 ख्यायते तस्य नामानुरनोरानकदुन्दुभिः ॥४९
 स गोवर्धनमासाद्य तताप विपुलं तपः ।
 वरं तस्मै ददौ देवो ब्रह्मा लोकमहेश्वरः ॥५०
 वंशस्य चाक्षयां कीर्तिं गानयोगमनुत्तमम् ।
 गुरोरभ्यधिकं विप्राः कामरूपित्वमेव च ॥५१

४८. दे३. cd ⊙. -a) दे२ ते१ सृष्टो (→सुतो);
 दे३.४ वृष्टिः, दे९ धृष्टिः, दे१० धृष्टि, न१ धृष्टुः (→वृष्टिः).
 -b) दे३ वृष्टेः, दे९ धृष्टेः, न१ धृष्टेः, ते१ धृष्टिः (→वृष्टेः);
 दे१ सु-, ते१ तत्. (→तु); दे१० ईधृष्टोस्तनयो भवेत्. -c) ग१
 कपोल° (→कपोत°); दे१ °रोमः, ग२ °शेखा (→°रोमा); दे१
 विमलः, दे८-९ मुर्वे. मुए. मुब. विख्यातः, ग२ विपुला
 (→विपुलः). -d) ब१ विलोकनः, दे४ विलोमजः, ग२
 विलोकतः (→विलोमकः).

४९. दे३. ⊙. -a) ते१ सखो (→सखा); दे१
 तस्यासीत्वरसखा, दे४ तस्यासीरुद्धरसखा, म१ तस्यासीत्तम्बुरो
 विद्वान्. -b) म१ सखा (→विद्वान्); दे८-१० पुत्रोत्तमः, ते१
 पुत्रो ह्यगुः, द१ ग१ म१ पुत्रो नभः, मुर्वे. मुए. मुब. पुत्रस्तमः
 (→पुत्रो नलः); दे४ सुखः, ते१ द्विजाः, द१ खयुः, ग१. खलुः,
 ग२ म१ खलु (→किल); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तमस्याप्यभवत्
 पुत्रः, न१ ध्यायतेस्य तमोधश्च, ते१ ख्यातस्तस्य दरोनाम्नाद्.
 -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तथैवानकदुन्दुभिः, न१ चन्दनोक्त-
 दुन्दुभिः, ते१ दराज्जातश्च दुन्दुभिः. -cd) का१ नामानुरणोरा-
 नक°, ब१-३ नामान्नरतो (ब१ नरै) वानक°, द१ नाम्ना तु
 पोरजानक°, दे२ नाम्ना तु रथो राजक°, दे४ नामा तु
 रनोस्माधिक°, दे५ सण्णुरनोरानक°, दे६ नामा तु वनो वानक°,
 द१ नामानुरनो नानक°, ग२ नामानि रतानारक° (→नामानु-
 रनोरानक°).

५०. दे३. cd ⊙. -b) दे१ द१ ग१.२ म१ परमं
 (→विपुलं); दे३ त *, दे६ तप (→तपः); ते१ तताप नृपसत्तमः.
 -c) का१ वरः (→वरं); द१ ग१.२ म१ ददौ तस्मै वरं
 देवो. -d) दे२ °पितामहः, म१ °पितामहः, + °महेश्वरः
 (→°महेश्वरः).

५१. दे३. ⊙; दे४ द१ ग१.२. ५१ c-५४b ⊙ (द. सं).
 -a) दे५ वृक्षस्य, दे८-१० मुर्वे. मुए. वंशस्ते (→वंशस्य); का१
 दे५ मुर्वे. मुए. चाक्षया, दे१ वांछया, दे४ वीक्षयां, दे५ चाक्षयं,

स लब्ध्वा वरमव्यग्रो वरेण्यं वृषवाहनम् ।
 पूजयामास गानेन स्थाणुं त्रिदशपूजितम् ॥५२
 तस्य गानरतस्याथ भगवानम्बिकापतिः ।
 कन्यारत्नं ददौ देवो दुर्लभं त्रिदशैरपि ॥५३
 तया स सङ्गतो राजा गानयोगमनुत्तमम् ।
 अशिक्षयदमित्रघ्नः प्रियां तां भ्रान्तलोचनाम् ॥५४
 तस्यामुत्पादयामास सुभुजं नाम शोभनम् ।
 रूपलावण्यसंपन्नां ह्रीमतीमपि कन्यकाम् ॥५५

वे. १.२४.५५

दे८-१० चाक्षयः, ग१ मचलां, ग२ च जया, म१ चाक्षयी
 (→चाक्षयां); ब१ दे१.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. कीर्तिर् (→कीर्ति).
 -b) ब२ दे१.२.८.१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ज्ञान°, दे५
 गीत°, न१ नाना°, ते१ आत्म° (→गान°); दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. °स्तथोत्तमः (→°मनुत्तम). -c) दे९ सुरैः, दे१० सुरैः, न१
 पुरोः (→गुरोः); का१ दे५ अत्यधिकं, ब१ दे१.२.८-१० न१ मुर्वे.
 मुए. मुब. अप्यधिकं, ब३ अभ्यधिकां (→अभ्यधिकं); दे२ पुत्रं,
 ते१ विप्रा (→विप्राः). -d) ब३ दे२.१० °रूपी, दे१ म१ °रूप-
 (→°रूपि-).

५२. दे४ द१ ग१.२. ⊙. -a) दे३ ** ष्वा, ते१ स
 था स (→स लब्ध्वा); दे१० अव्यक्तो (→अव्यग्रो). -b) का१
 वरेण, ब३ वरेण्यां, दे१ वारण्यं, दे३.६.८ मुर्वे. वरेण्या, दे५.९
 मुए. मुब. वरेण्याद्, दे१० वरेण्यो (→वरेण्यं); ब१.२ °वाहनात्
 (→°वाहनम्). -c) म१ मानेन (→गानेन). -d) दे५
 °पूजिता, ते१ °पुङ्गवम् (→°पूजितम्).

५३. दे४ द१ ग१.२. ⊙. -a) का१ दे५ तस्य
 गानेन रम्योथ, ब१.३ दे३ तस्य गाने रतस्याथ, दे१ तस्य गानेन
 संतुष्टो, म१ तस्य मानवतस्यैव.

५४. दे४ द१ ग१.२. ab ⊙; दे६. ५४c-५५d ⊙.
 -a) ब२ मुब. तथा (→तया); का१ दे१० संसर्गतो, म१
 स सम्मतो (→स सङ्गतो). -b) म१ नाना° (→गान°). -c)
 दे५ अशिक्षत् यद्, ग२ अशिक्षयाद् (→अशिक्षयद्); दे१० न१
 अमित्रघ्न (?) (→अमित्रघ्नः). -d) दे४ प्रियतां, दे१० प्रियातां
 ग२ प्रयान्तं (?) (→प्रियां तां); का१ ताम्र° (→भ्रान्त°);
 ब१ °लोचनात्, दे५.१० °लोचनी (दे१०°न), द१ ग१.२ म१
 °लोचनः (→°लोचनाम्); ते१ प्रीतस्ताभ्यां त्रिलोचनः.

५५. दे६. ⊙; दे१०. ५५c-५६b ⊙ (द. सं.). -b)
 का१ दे२.४ ते१ द१ ग१.२ म१ सुभुजां, ब२ स्वभुजां, ब३ स्वभुज्यां,
 दे३ मुमुज्जं (→सुभुजं); ब२ दे४.५ ते१ द१ ग१.२ म१ शोभनाम्

ततस्तं जननी पुत्रं बाल्ये वयसि शोभनम् ।
 शिक्षयामास विधिवद् गानविद्यां च कन्यकाम् ॥५६॥
 कृतोपनयनो वेदानधीत्य विधिवद् गुरोः ।
 उद्ववाहात्मजां कन्यां गन्धर्वाणां तु मानसीम् ॥५७॥
 तस्यामुत्पादयामास पञ्च पुत्राननुत्तमान् ।
 वीणावादनतत्त्वज्ञानं गानशास्त्रविशारदान् ॥५८॥
 पुत्रैः पौत्रैः सपत्नीको राजा गानविशारदः ।
 पूजयामास गानेन देवं त्रिपुरनाशनम् ॥५९॥
 ह्रीमती चापि या कन्या श्रीरिवायतलोचना ।

(→शोभनम्). -d) का१ ह्रीमतीम्, न१ भूमतीम्, ते१ श्रीमतीम्
 (→ह्रीमतीम्); दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. इति, ग्र२ कपि- (?)
 (→अपि).

५६. दे१०. ab ⊙ (इ. सं.). -a) ते१ तु (→तं); दे४
 पुत्रं ना जनयत् युक्तं, द१ ग१ म१ पुत्रं सा जनयत् मित्रं, ग्र२
 पुत्रं सञ्जनयत् मित्रं. -b) दे५ म१ शोभना (→शोभनम्);
 ते१ गान्धर्वमतिशोभनम्. -c) ते१ विविधां (→विविधवद्).
 -d) दे५ दानं (→गानं).

५७. -b) दे१० ते१ म१ गुरौ (→गुरोः). -c) ब२
 दे३.६ उद्ववाहार्थजां (ब२ °त्मकां), ग्र२ उद्ववाहात्मजां
 (→उद्ववाहात्मजां). -d) ब२ द१ ग१.२ म१ च, ते१ (→तु);
 का१ दे५ गन्धर्वा शान्तमानसीम्, दे२ गन्धर्वाणां त मानसम्.

अतः परं दे१० पुस्तके ५६ संख्याकः श्लोकः आवृत्तः.

५८. -a) ग१ तस्यामुत्पादयामासुः. -c) दे५.६ ग्र२
 °तत्त्वज्ञा (→°तत्त्वज्ञानं). -d) दे१ गीतशास्त्रं, दे२ नीतिशास्त्रं,
 ते१ गानशिक्षां, ग्र२ गानशास्त्रे (→गानशास्त्रं).

५९. -a) दे१.३ ते१ ग१ पुत्र (दे१ °त्रो); द१ ग२ म१
 पुत्रं (→पुत्रैः); दे१ पौत्रो, द१ ग२ म१ पौत्रं, ग१ पौत्र-
 (→पौत्रैः). -b) दे१ गानविद्या° (→राजा गान°); न१
 °विशारदाः (→°विशारदः). -c) ते१ गीतेन, ग्र२ ***
 (→गानेन). -d) का१ दे५ °शातर्ज, न१ °नाशकम्, + °नाशनम्
 (→°नाशनम्).

६०. -a) दे५ न१ ह्रीमती (→ह्रीमती); व१ * कन्या,
 दे५ यो कन्या, न१ कन्यायां, द१ ग१.२ म१ सा कन्या (→या
 कन्या); दे४-१० मुर्वे. मुए. ह्री (मुर्वे. मुए. ह) मती-चारु-
 सर्वाङ्गी, ते१ श्रीमतीर्यपि या कन्या. -b) दे४-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. श्रीमिवायत- (→श्रीरिवायत-); व१ दे२.५.८-१० मुर्वे. मुए.

सुबाहुर्नाम गन्धर्वस्तामादाय ययौ पुरीम् ॥६०॥
 तस्यामप्यभवन् पुत्रा गन्धर्वस्य सुतेजसः ।
 सुषेणवीरसुग्रीवसुभोजनरवाहनाः ॥६१॥
 अथासीदभिजित् पुत्रो वीरस्त्वानकदुन्दुभेः ।
 पुनर्वसुश्चाभिजितः संबभूवाहुकः सुतः ॥६२॥
 आहुकस्थोग्रसेनश्च देवकश्च द्विजोत्तमाः ।
 देवकस्य सुता वीरा जज्ञिरे त्रिदशोपमाः ॥६३॥
 देववानुपदेवश्च सुदेवो देवरक्षितः ।
 तेषां स्वसारः सप्तासन् वसुदेवाय ता ददौ ॥६४॥

मुब. -लोचनाम् (→-लोचना); दे४ दीर्घायतविलोचना. -c) व१
 दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. सुबाहुनामा (→सुबाहुर्नाम). -d) दे४
 तमोद्वाह्य, दे५ तां माया * (→तामादाय).

६१. -a) दे१.२.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ [अ]भवत्
 (→[अ]भवत्); न१ सुता (→पुत्रा). -b) न१ गन्धर्वस्या-
 (→गन्धर्वस्य); ब३ स्व° (→सु°); दे१ गन्धर्वस्यातितेजसः.
 -c) ब२.३ दे१ मुब. °वेण- (ब२ °न), दे४-१० मुर्वे. मुए. °धीर-
 (→°वीर-). -d) ब३ दे३.६ -स्वभोज-, दे४ -सुतोश्च
 (→-सुभोज-); दे४ न१ ग्र२ -वाहना (न१ °नां, ग्र२ °नः)
 (→-वाहना:).

६२. -a) द१ ग१ म१ अपरः (→अभिजित्). -b)
 व३ दे४ मुब. वीरस्थानक-, दे२ वीरश्चानक-, दे२ वीरम्लानक-,
 दे४-१० न१ मुर्वे. मुए. चन्दनोदक- (→वीरस्त्वानक-); का१ ब३
 दे२-६ ते१ -दुन्दुभिः (→-दुन्दुभेः). -c) न१ चापि सुतः
 (→चाभिजितः). -d) दे१ तथा, दे४-१० स्मृतः, ग्र२ सुताः,
 मुर्वे. मुए. मुब. ततः (→सुतः); न१ सम्बभूवा उदक् सुतः,
 ते१ तस्य चाप्याहुकः सुतः, ग्र२ सांबस्तु बहुकसुताः.

६३. ब२ दे४. cd ⊙ (इ. सं.). -a) दे२.४.८-१० ग्र२
 आ(ग्र२ बा)हुकश्चोग्रसेनश्च. -b) ग्र२ देवः कश्चिद्
 द्विजोत्तमाः. -c) ब३ द१ देवकश्च (→देवकस्य). -d) दे१
 °त्तमा (→°पमा:).

६४. -a) दे१ देवासुर°, दे३.६ देवरानु° (→देववानु°);
 ब३ °देवाश्च, दे४.१० ग्र२ °देशश्च (→°देवश्च). -b) ग्र२
 वर° (→देव°); दे४ ते१ °रक्षिता (→°रक्षितः). -c) दे४
 (ए) तेषां (→तेषां); ग१ सप्तासा (→सप्तासन्). -d) दे४
 चारुदेवाय, द१ वासुदेवाय (→वसुदेवाय); दे२.६ न१ द१ मुर्वे.
 तां (?), म१ सा (→ता); ग्र२ वसुदेवो सुमध्यमौ.

वृकदेवोपदेवा च तथान्या देवरक्षिता ।
 श्रीदेवा शान्तिदेवा च सहदेवा च सुव्रता ।
 देवकी चापि तासां तु वरिष्ठाऽभूत् सुमध्यमा ॥६५॥
 उग्रसेनस्य पुत्रोऽभून्मगधः कंस एव च ।
 सुभूमी राष्ट्रपालश्च तुष्टिमाञ्छङ्कुरेव च ॥६६॥
 भजमानादभूत् पुत्रः प्रख्यातोऽसौ विदूरथः ।
 तस्य शूरः शमिस्तस्मात् प्रतिक्षत्रस्ततोभवत् ॥६७॥
 स्वयं भोजस्ततस्तस्माद् हृदिकः शत्रुतापनः ।

कृतवर्माऽथ तत्पुत्रो देवरस्तत्सुतः स्मृतः ।
 स शूरस्तत्सुतो धीमान् वसुदेवोऽथ तत्सुतः ॥६८॥
 वसुदेवान्महाबाहुर्वासुदेवो जगद्गुरुः ।
 बभूव देवकीपुत्रो देवैरभ्यर्चितो हरिः ॥६९॥
 रोहिणी च महाभागा वसुदेवस्य शोभना ।
 असूत पत्नी संकर्षं रामं ज्येष्ठं हलायुधम् ॥७०॥
 स एव परमात्माऽसौ वासुदेवो जगन्मयः ।
 हलायुधः स्वयं साक्षाच्छेषः संकर्षणः प्रभुः ॥७१॥ वं. १.२४.७२

६५. अ२. ० (ह. सं.). -a) का१ कंक°, दे१ धृत°, दे२ मुर्वे. मुए. मुव. धृत° (→वृक°); दे२-१० देशान्च, द१ °देवश्च, म१ °देवी च (→°देवा च); ते१ वृकदेवानुदेवा च. -b) का१ तथान्यो (→तथान्या); का१ दे४ पर° (→देव°); द१ तथा कन्यापराजिता, अ१ म१ तथा कन्या च पक्षिता. -c) का१ श्रीदेवी (→श्रीदेवा); दे१ शान्त° (→शान्ति°); का१ °देवी च, दे४ °देवाश्च (→°देवा च). -d) दे४ सहदेव, न१**** (→सहदेवा); दे४-६ सुव्रत, दे२-१० सुव्रताः (→सुव्रताः). -e) द१ देवकी (→देवकी). -f) ते१ विशिष्टाभूत् (→वरिष्ठाभूत्); दे२ [आ]सीत्, द१ अ१ म१ च (→[अ]भूत्); न१ सुमध्यमाः (→सुमध्यमा).

६६. -a) अ२ उग्रदेवस्य (→उग्रसेनस्य). -b) अ२ सुतः (→कंस). -c) का१ दे५ सुसीमा, ब१ सुभूमो, ब३ दे३.६ स्वभूमि, दे१ सुभूमि, दे२ स भूरि, दे४ स भूतो, दे२-१० सुभूमि, ते१ सुनामा (→सुभूमि); द१ अ१.२ म१ सुभूमिरर्धबाहुश्च. -d) का१ रश्मिमान् (→तुष्टिमान्); का१ चक्षुः, ब२ नभः, ब३ विभुः, दे३.६ बहुः, दे५ चक्षुः, द१ अ१.२ म१ शिवः (→शङ्कुः); दे४ तुष्टिमाञ्छङ्कुरेव च.

६७. दे१०. ६७b-६८c ० (ह. सं.). -a) का१ भंज°, दे३ अ२ भाज° (→भज°); ब३ दे४ पुत्रं, दे१ पुत्राः (→पुत्रः). -b) द१ अ१ म१ विदूरथः, अ२ विदूरथः (→विदूरथः). -c) ब१.३ दे३ सूरः, दे६.८.९ मुर्वे. मुए. सूर- (→शूरः); का१ ब३ दे१-३.५.६ समिः (ब१ दे१ °मी), ते१ शमी, ब२ दे८.९ न१ मुर्वे. मुए.-समः (→शमिः); दे१ ते१ तस्य (→तस्मात्). -d) न१ प्रतिरक्षः, द१ अ१.२ म१ प्रतिक्षेत्रः (द१ °त्रं) (→प्रतिक्षेत्रः); दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. च तत्सुतः, दे२ तथा भवत्, ते१ * द्वाभवत् (→ततोभवत्).

६८. दे१०. abc ० (द्र. ६७ पा. वि.). -a) ते१ सुतः (→ततः). -b) का१ दे५ वृषकः, ब३ वृत्तिकः, दे२ अधिकः,

दे३ ते१ हृदिकः, दे६ द१ अ१ म१ वृद्धिकः, दे८.९ मुर्वे. मुए. धात्रीकः, न१ धृषिकः, अ२ सिद्धिकं (→हृदिकः). -c) दे१ न१ कृतघ(न१ °क)र्मा (→कृतवर्मा); ब१ दे६ ते१ च, ब३ * (→[अ] थ); अ२ पुत्रोऽभूत् (→तत्पुत्रो). -d) ब१.२ देववः, ब३ मुव. देववः, द१ अ१ म१ देवकः (→देवरः); ब१ द१ अ१ म१ तत्सुतस्मृतः, ब२ तत्सुतोभवत्, दे६ च सुतस्मृताः (→तत्सुतः स्मृतः); दे१ ते१ शतधन्वा च (ते१ °धर्माऽथ) वीर्यवान्, दे२ देवस्त-त्सुतः स्मृतः दे२-१० मुर्वे. शूरसेनः सुतोऽभवत्, न१ देवमीढोऽथ तत्सुतः, अ२ देवकस्य सुतः स्मृतः. -e) दे२ शूरस्तु, न१ सुसुकः, द१ अ१ म१ सुशूरः (→स शूरः); न१ दे * (→धीमान्); का१ सूरसे-नस्ततो धीमान्, + सरसूरस्ततो धीमान्, दे१ शूरस्य मारिषायां तु, दे२-१० मुर्वे. मुए. वसुदेवोऽथ तत्पुत्रो, ते१ शूरस्तस्याभवद्भीमान्. -f) दे३.६ तु, ते१ च (→[अ]थ); दे१ वसुदेवोऽभवत् सुतः, दे२-१० मुर्वे. मुए. नित्यं धर्मपरायणः.

दे२ पुस्तके d चरणानन्तरमधिकम्—

*कृतवर्माऽभवत् पुत्रः शतधन्वा च वीर्यवान्.

६९. -a) दे१० अ२ वासुदेवात् (अ२ °वो), म१ तस्य पुत्रो (→वासुदेवान्); दे२ वसुदेवस्य पुत्रोऽभूत्. -d) ब१ दे३.६ अभ्यन्वितो, दे१ अभ्यर्चितो, दे५.१० अभ्यर्चने (दे५ °र्थ्यतो) (→अभ्यर्चितो).

७०. -a) ब१ महाभागा, + महाबाहा (→महाभागा). -b) दे४.१० अ२ वासुदेवस्य (दे४ °श्च) (→वासुदेवस्य); दे१ चांगना, दे५ शोभन, अ२ शोभनः (→शोभना). -d) ते१ चापि (→ज्येष्ठं).

७१. -a) अ२ स एवा(त्म)-(→स एव). -b) दे१० वासुदेवे, न१ वासुदेवान्, अ२ वसुदेवो (→वासुदेवो); दे४ जगन्मया (→जगन्मयः). -c) दे१ * युधा (→हलायुधः); न१ स्वकं (→स्वयं); ते१ हलायुधत्वं गतवान्. -d) दे३.६ देवः, दे१० अंशः (→शेषः).

भृगुशापच्छलेनैव मानयन् मानुषीं तनुम् ।
 बभूव तस्यां देवक्यां रोहिण्यामपि माधवः ॥७२
 उमादेहसमुद्भूता योगनिद्रा च कौशिकी ।
 नियोगाद् वासुदेवस्य यशोदातनया ह्यभूत् ॥७३
 ये चान्ये वसुदेवस्य वासुदेवाग्रजाः सुताः ।
 प्रागेव कंसस्तान् सर्वान् जघान मुनिपुंगवाः ॥७४
 सुषेणश्च तथोदायी भद्रसेनो महाबलः ।
 ऋजुदासो भद्रदासः कीर्तिमानपि पूर्वजः ॥७५
 हतेष्वेतेषु सर्वेषु रोहिणी वसुदेवतः ।

७२. -a) ब१ भृगुशापात् छलेनैव, दे१ भृगुशापात् क्षणेनैव,
 दे४ भृगुच्छायोच्छलेनैव, दे५ द१ ग१.२ म१ भृगुशापवलेनैव. -b)
 दे४ चारयन् (→मानयन्); दे३ मानवीं (→मानुषीं). -c) न१
 तस्या, ग२ तत्र, म१ तस्य (→तस्यां).

७३. का१. d ○. -a) ब१-३ दे३.३.५.६ उमा देवी, दे१
 उमादेहे (→उमादेह-); ब२ -समुत्पन्ना (→समुद्भूता). -b)
 दे४ °निद्राश्च (→°निद्रा च). -d) ग२ तनयाभ्यभूत्, मुवै.
 मुए. मुब. °तनया त्वभूत् (→°तनया ह्यभूत्).

७४. का१. a ○. -a) ग२ वासु° (→वसु°). -b)
 ब३ वासुदेवाः प्रजाः सुताः, दे४ वसुदेवग्रजाः पुनः. -c) दे३.६
 कंसं (→कंसः). -d) दे४ ग२ °पुङ्गव, दे८-१० न१ ते१ मुवै.
 मुए. मुब. °सत्तमाः (→°पुंगवाः).

७५. -a) दे८ सुषेणः (→सुषेणः); दे१ तु (→च);
 का१ तथोदायीर्, ब१.३ तथोदापि, ब२ दे३.५.६ मुब. तथोदापिर्,
 दे१ ततोदायी, दे४ तथा दसो, दे८-१० मुवै. मुए. ततोदायी,
 न१ तथोदावा, द१ ग१ म१ तथा दायो, ग२ ततो दायो
 (→तथोदायी); ते१ सुषेणः सुतरो द्रोहो. -b) न१ भद्रसेनो,
 म१ भद्रसेनो (→भद्रसेनो); ग२ महाबलाः (→महाबलः).
 -c) ब२ सस्वदासो, दे१ रुद्रदासो, दे२ न१ रुजुदासो, दे४
 ऋजुदासो, दे६ ऋजुकामो, दे८-१० मुवै. मुए. वज्रदम्भो, न१
 रुद्रो दासो, ग१ ऋजुस्सामा, ग२ ऋजुस्समो, म१ ऋजुस्समो
 (→ऋजुदासो); दे१ रुद्रसेनः, दे२.८-१० न१ ते१ मुवै. मुए.
 भद्रसेनः, म१ भद्रदासः (→भद्रदासः). -d) ते१ इति (→अपि);
 दे८-१० ग२ मुवै. मुए. मुब. पूजितः, ते१ म१ पूर्वजाः
 (→पूर्वजः).

७६. दे३. ७६-७७ ○. -a) ब२ ते१ हतेषु तेषु सर्वेषु.
 -b) दे५ ग२ वासु° (→वसु°); ब२ °देवयोः (→°देवतः).

७७. दे३. ○ (द्र. ७६ पा. वि.). -a) दे२.५ जातेथा,
 ते१ जाते तु, द१ ग१ म१ जानीथ, ग२ जानीत (→जातेऽथ); द१

असूत रामं लोकेशं बलभद्रं हलायुधम् ॥७६
 जातेऽथ रामे देवानामादिमात्मानमच्युतम् ।

असूत देवकी कृष्णं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ॥७७
 रेवती नाम रामस्य भार्यासीत् सुगुणान्विता ।

तस्यामुत्पादयामास पुत्रौ द्वौ निशठोल्मुकौ ॥७८
 षोडशस्त्रीसहस्राणि कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ।

बभूवुरात्मजास्तासु शतशोऽथ सहस्रशः ॥७९
 चारुदेणः सुचारुश्च चारुवेषो यशोधरः ।

चारुश्चवाश्चारुयशः प्रद्युम्नः शंख एव च ॥८०

ग१.२ म१ रामं (→रामे). -b) ब३ अपिमा°, दे२ अदिता°,
 दे५ आदित्या°, दे१० आजिना° (→आदिमा°); दे१ अव्ययं
 (→अच्युतं). -c) दे२.४ द१ ग१.२ म१ पुत्रं (→कृष्णं). -d)
 ब१.३ °लक्षणं (→°वक्षसम्); का१ ब१ दे५.६ न१ श्रीवत्सकृत-
 (ब२ °ति) लक्षणम्, दे४ कृष्णं श्रीवत्सलक्षणम्, द१ ग१.२ म१
 कृष्णं श्रीवत्सलाङ्कितम् (द१ °लाङ्घनम्).

७८. -a) ब३ रेवतीं (→रेवती). -b) दे६ भार्यायां,
 ते१ भार्याभूत्, ग२ भार्या सा (→भार्यासीत्); का१ दे५ स्वगुणा°,
 ब२ दे१० सद्गुणा°, दे६ सगुणा°, न१ सा गुणा° (→सुगुणा°);
 दे१ भार्या सीता गुणान्विता, द१ ग१ म१ भार्या साधुगुणान्विता.
 -d) ब१ पुत्रद्वौ, दे३.६ द्वौ पुत्रौ (→पुत्रौ द्वौ); ब१ निषापकौ,
 ब३ निषिचोल्मुकौ, दे१ निशगुल्मुकौ, दे५ ग१. मुवै. मुए. निशि-
 तोल्मुकौ, दे८-१० निशतो (दे१० °षधो)ल्मुकौ, द१ निशठोल्मुकौ,
 ग२ निशरेल्मुकौ (→निशठोल्मुकौ).

७९. -b) दे१० कृष्ण स्यात् (→कृष्णस्य). -c)
 दे८-१० न१ मुवै. मुए. मुब. °श्चात्मजास्, दे१ °रात्मजां, द१
 °रात्मजस् (→°रात्मजास्); ते१ वासुदेवात्मजास्तासु.

८०. -a) ब१ चारुदेवः, दे१ वासुदेशः, दे५.८.९
 चारुदेष्णुः, ते१ चारुदेष्णः, चारुदेष्णः, ग२ चारुदेष्णः (→चारु-
 देष्णः); दे२.४ सुदेष्णश्च, द१ ग१ सुदेष्णस्तु, ग२ सुदोष्णस्तु,
 म१ सुदेष्णाश्च, + सुदेष्णस्तु (→सुचारुश्च). -b) का१ ब१-३
 दे१.३.५ न१ चारुवेशो, दे८-१० चारुदेशो, ते१ चारुदेहस्, म१
 चारुदेष्णः (→चारुवेषो); का१ ब१ दे५.१० यशोधनः, दे१
 सुयोधनः, दे४ द१ ग२ म१ कुशोदरः, ते१ तथापरः, ग१ कुशोदरः
 (→यशोधरः). -c) का१ चारुश्च चारुवाक् चारु, ग२
 आशुश्चवाश्चासं यशा. -d) दे१.६.८-१० ते१ मुवै. मुए. साम्ब,
 दे५ ** (→शंख); का१ दे४ यशाः (दे४ शेषः) प्रद्युम्न एव च, द१
 ग१.२ म१ शंखः प्रद्युम्न एव च.

रुक्मिण्यां वासुदेवस्य महाबलपराक्रमाः ।
विशिष्टाः सर्वपुत्राणां संबभूवुरिमे सुताः ॥८१॥
तान् दृष्ट्वा तनयान् वीरान् रौक्मिण्येयाञ्जनार्दनम् ।
जाम्बवत्यब्रवीत् कृष्णं भार्या तस्य शुचिस्मिता ॥८२॥
मम त्वं पुण्डरीकाक्ष विशिष्टं गुणवत्तमम् ।

सुरेशसदृशं पुत्रं देहि दानवसूदन ॥८३॥
जाम्बवत्या वचः श्रुत्वा जगन्नाथः स्वयं हरिः ।
समारोहे तपः कर्तुं तपोनिधिरिन्दमः ॥८४॥
तच्छृणुध्वं मुनिश्रेष्ठा यथाऽसौ देवकीसुतः ।
दृष्ट्वा लेभे सुतं रुद्रं तप्तवा तीव्रं महत् तपः ॥८५॥ बं. १.२४.८६

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रं संहितायां पूर्वविभागे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

८१. -a) ब१ रुक्मिण्याद्, दे३ रुक्मिण्या, द१ रुक्मिणीं (→रुक्मिण्यां); दे१० वासुदेवश्च (→वासुदेवस्य). -b) दे१.४.५ अ२ °पराक्रमः (→°पराक्रमाः). -c) का१ वशिष्टाः, दे१ विशिष्टाः, द१ वशिष्टाः, अ१ म१ वरिष्ठाः, अ२ वरिष्ठः (→विशिष्टाः). -d) ते१ इति (→इमे); दे४ सुतः, न१ सुतां (→सुताः).

८२. -a) द१ वीराः (→वीरान्). -b) दे४.९ ते१ जनार्दनः, दे५ म१ जनार्दनां, दे८.१० द१ अ१.२ सुवें. मुए. मुब. जनार्दनात् (→जनार्दनम्). -c) अ२ म१ वाक्यं (→कृष्णं); दे३.६ जाम्बवत्प्र (दे६ °त्या) ब्रवीत् कृष्णं. -d) अ२ म१ कृष्णं भार्या (→भार्या तस्य); ब३ शुचिः (→शुचि-); दे६ °स्मिताः (→°स्मिता).

८३. -a) दे१ समत्वं, दे५ तान् दृष्ट्वा, द१ न मेत्वं (→मम त्वं); ब१ दे४.५ न१ पुण्डरीकाक्षं (→पुण्डरीकाक्ष). -b) का१ दे३.६ न१ सुवें. मुए. मुब. विशिष्ट- (→विशिष्टं); का१ ब१-३ दे१.३-६.८-१० म१ सुवें. मुए. मुब. गुणवत्तमम् (दे५ °रो) (→गुणवत्तमम्). -c) दे३.६ सुवेश-, न१ सुदेश- (→सुरेश-); दे१.८ न१ सुवें. मुए. मुब. -सस्मितं, दे९.१० -सस्मितं (→सदृशं); ते१ सुरेश्वरेप्सितं पुत्रं, द१ अ१.२ म१ पुत्रं परमधर्मिष्ठं. -d) दे५ °सूदनः (→°सूदन).

८४. -b) दे४.५ अ१.२ म१ जगन्नाथ (→जगन्नाथः);

दे१ हरिः स्वयं (→स्वयं हरिः). -c) दे१० जयः (→तपः); द१ अ१.२ म१ कर्तुं (→कर्तुं). -d) दे४.६ °रिन्दमं (दे६ °म) (→°रिन्दमः).

८५. -a) दे५.६ तं शृ (दे६ वृ)णुध्वं, म१ तच्छ्रुत्वा तु (→तच्छृणुध्वं); दे४.५.९.१० °श्रेष्ठा (?), अ२ °श्रेष्ठ (→°श्रेष्ठा). -c) दे१ कृष्णो, दे९ इष्ट्वा, +दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा). -d) का१ तथा, अ१ तप्ता (→तप्त्वा); ब३ दे५ तीव्र- (→तीव्रं); दे१० महातपः (→महत्तपः).

पुष्पिका —

पुराणनाम—का१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब१-३ दे२.३.६ अ१ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.८-१० द१ अ२ म१ सुवें. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे५ इति श्रीमहापुराणे कौर्म, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ द१ अ१.२ म१. ॐ; का१ ब१-३ दे१-३.५.८-१० मुए. यदुवंशानुकीर्तने, दे६ सुवें. यदुवंशानुकीर्तनं नाम, मुब. सोमवंशे यदुवंशानुकीर्तने. अध्यायसंख्या—दे६. ॐ; का१ ब१.३ दे३-५ न१ ते१ द१ अ१ द्वाविंशोऽध्यायः, ब२ ॥२२॥, दे१ चतुर्विंशतमोऽध्यायः ॥२४॥, दे२.८.९ अ२ म१ चतुर्विंशोऽध्यायः, दे१० चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥२४॥ श्रीराम, सुवें. मुए. मुब. चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

सूत उवाच ।*

बं.१.२५.१

अथ देवो हृषीकेशो भगवान् पुरुषोत्तमः ।
तताप घोरं पुत्रार्थं निदानं तपसस्तपः ॥१॥
स्वेच्छयाऽप्यवतीर्णोऽसौ कृतकृत्योऽपि विश्वधृक् ।
चचार स्वात्मनो मूलं बोधयन् भावमैश्वरम् ॥२॥
जगाम योगिभिर्जुष्टं नानापक्षिसमाकुलम् ।
आश्रमं तूपमन्योर्वै मुनीन्द्रस्य महात्मनः ॥३॥
पतत्रिराजमारुढः सुपर्णमति तेजसम् ।
शङ्खचक्रगदापाणिः श्रीवत्सकृतलक्षणः ॥४॥

२४

[दे१० पुस्तके अध्यायारम्भे अधिकम्-श्रीगणेशाय नमः]

* न१ ग्रा.२ सूतः; ते१ श्रीशिवः; +सूतः; द१ म१ श्रीसूतः.

१. -b) द१ ग्रा.२ म१ देवकीसुतः (→पुरुषोत्तमः).
-c) न१ त (पा) ताप (→तताप); ब२.३ दे३ ते१ पुत्रार्थं
(→पुत्रार्थम्); का१ तेपे घोरं च पुत्रार्थं. -d) का१ ब१-३
दे१-३.५.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. निधानं (→निदानं); का१
ब२ तपसां तपः; दे४ तपसस्तपः (→तपसस्तपः).

२. -a) दे४ सोवतीर्णो, दे८-१० ह्यवतीर्णो, द१ [अ]
प्यवतीर्णो, ग्रा१ [अ]प्यवतीर्णो (?) (→[अ]प्यवतीर्णो). -b)
ब१ दे८.९ न१ मुर्वे. मुए. विश्वधृक्, ब२ दे६ ते१ द१ ग्रा.२ म१
विश्वधृक्, दे३ विश्वधृक् (→विश्वधृक्). -c) ते१ जगाम
(→चचार); ब२ आत्मनो (→स्वात्मनो). -d) का१ न१
बोधयन्भावमैश्वरं (न१ ०रः), दे२ भाषयन् स्थानमैश्वरम्,
दे३.६ बोधयन् भावमैश्वरं, दे४ द१ ग्रा.२ म१ भावयन्भावमै
(ग्रा२ ०मी) श्वरं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. बोधयन् परमेश्वरम्,
ते१ वेदयन् भावमैश्वरं.

३. -a) का१ युष्टं, दे१० दृष्टं (→जुष्टं). -b) दे४
०यक्षः, ग्रा२ ०पक्षिस् (→०पक्षि-). -c) ब१ तपम * न्योर्वे, दे१
त्रिणमन्योर्वे, दे२ चोपमन्योर्वे, दे४.१० रूपमन्योर्वे, दे५
त्यूपमन्योर्वे, दे६ द्रूपमन्योर्वे, द१ उपमन्योर्वे (→तूपमन्योर्वे).

४. -a) दे३.६ पतन्ति (→पतत्रि-); दे४.८-१० ०मा
(दे१० सा) रुढं (→०मारुढः). -b) दे५ ग्रा१ ०तेजसां (ग्रा२ ०सः)

नानाद्रुमलताकीर्णं

ऋषीणामाश्रमैर्जुष्टं

सिंहर्क्षशरभाकीर्णं

विमलस्वादुपानीयैः

आरामैर्विविधैर्जुष्टं

ऋषिकैर्ऋषिपुत्रैश्च

वेदाध्ययनसंपन्नैः

योगिभिर्ध्याननिरतैर्नासाग्रगतलोचनैः

नानापुष्पोपशोभितम् ।

वेदघोषनिनादितम् ॥५॥

शार्दूलगजसंयुतम् ।

सरोभिरुपशोभितम् ॥६॥

देवतायतनैः शुभैः ।

महामुनिगणैस्तथा ॥७॥

चाग्रिहोत्रिभिः ।

॥८॥

(→०तेजसं). -c) का१ दे५.८.९ ग्रा.२ म१ ०पाणि (का१ ग्रा१ म१
०णि ?) (→०पाणिः). -d) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए.
श्रीवत्साङ्कित- (→श्रीवत्सकृत-); दे१ -वक्षसः, दे४.८-१०
-लक्षणम् (→-लक्षणः).

५. ग्रा. ५८-६८ (द. सं.). -a) दे४ लता-
(→नाना); दे१ ०समाकीर्णं (→०लताकीर्णं). -b) दे५ ०शोभितां
(→०शोभितम्). -c) ते१ युक्तं (→जुष्टं). -d) ब२ वंश^०
(→वेद^०); दे३ ०घोषा^० (→०घोष^०); ते१ ग्रा२ म१ ०विनादितं
(→०निनादितम्); दे४ देवघोषसमाकुलम्.

६. ग्रा. ५८ (द. ५ पा. वि.). -a) दे५ निनाद^०, ग्रा२
सिंहर्क्ष^० (→सिंहर्क्ष^०); का१ ०शरशार्दूल, दे१ ०शलभाकीर्णं,
दे८.९ ०सरभाकीर्ण^० (→०शरभाकीर्णं). -b) ब३ शार्दूल^०
(→शार्दूल-); ब१-३ दे२-६ द१ ग्रा२ म१ ०संकुलम् (→०संयुतम्);
का१ बलवद्विपसंकुलम्. -c) दे८-१० विमलं (→विमल-); दे१०
सुरभिश्च शोभितम्.

७. -a) का१ युष्टं (→जुष्टं). -b) का१ शुभं
(→शुभैः). -c) दे८-१० ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ऋषिभिर्
(→ऋषिकैर्); दे५ ०पूर्वैश्च (→०पुत्रैश्च). -d) का१ य१
महामणि^०, दे४ सह मुनि^० (→महामुनि^०).

८. -b) दे१ ०होत्रिभिः(?) (→०होत्रिभिः). -d) दे१
नासाग्रे न्यस्त, दे४ नासाग्र*त^० दे५ मा(?)साग्रमत^०, दे६ नाशा-
ग्रगत^०, दे८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. नासाग्रन्यस्त^०,
ग्रा२ सा नासान्यस्त^० (→नासाग्रगत^०).

उपेतं सर्वतः पुण्यं ज्ञानिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 नदीभिरभितो जुष्टं जापकैर्ब्रह्मवादिभिः ॥१९
 सेवितं तापसैः पुण्यैरीशाराधनतत्परैः ।
 प्रशान्तैः सत्यसंकल्पैर्निःशोकैर्निरुपद्रवैः ॥२०
 भस्मावदातसर्वाङ्गैः रुद्रजाप्यपरायणैः ।
 मुण्डितैर्जटिलैः शुद्धैस्तथान्यैश्च शिखाजटैः ।
 सेवितं तापसैर्नित्यं ज्ञानिभिर्ब्रह्मचारिभिः ॥२१
 तत्राश्रमवरे रम्ये सिद्धाश्रमविभूषिते ।
 गङ्गा भगवती नित्यं बह्म्येवाधनाशिनी ॥२२

स तानन्विष्य विश्वात्मा तापसान् वीतकल्मषान् ।
 प्रणामेनाथ वचसा पूजयामास साधवः ॥२३
 तं ते दृष्ट्वा जगद्योनिं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 प्रणेभुर्भक्तिसंयुक्ता योगिनां परमं गुरुम् ॥२४
 स्तुवन्ति वैदिकैर्मन्त्रैः कृत्वा हृदि सनातनम् ।
 प्रोचुरन्योन्यमव्यक्तमादिदेवं महामुनिम् ॥२५
 अयं स भगवानेकः साक्षान्नारायणः परः ।
 आगच्छत्यधुना देवः पुराणपुरुषः स्वयम् ॥२६
 अयमेवाव्ययः स्रष्टा संहर्ता चैव रक्षकः ।
 अमूर्त्तो मूर्तिमान् भूत्वा मुनीन् द्रष्टुमिहागतः ॥२७ वं.१.२५.१८

९. -a) दे३ उपेत, दे५ उपते (→उपेतं); दे४ सर्वं तं (→सर्वतः). -b) का१ ज्ञातिभिः, ग्र२ मुनिभिस् (→ज्ञानिभिस्); दे४ द१ ग्रा.२ म१ सर्वं (→तत्त्व°). -d) दे३.६ जा(दे६ था) परैः[.]; दे१० जापकैर्, न१ तावकैर् (→जापकैर्); का१ ब१ दे२.४.५ ब्रह्मचारिभिः (→ब्रह्मवादिभिः).

१०. द१ ग्रा.२ म१. १०a-११f ○ (द. सं.). -a) का१ शोभितं (→सेवितं); दे१ पुण्यं (→पुण्यैः). -b) दे४ ईश्वराधन°, दे१ शिवाराधन° (→ईशाराधन°). -c) ब३ प्रशान्तै(श्च), ते१ स्वाचारैः (→प्रशान्तैः); दे२ सर्वं (→सत्य°); दे१ संकल्पोर् (→संकल्पैर्). -d) ब१ दे१.२.४ ते१ विशोकैर् (→निःशोकैर्); ब१ निरुपद्रवैः, ब२.३ दे३.४.६.८-१० ते१ निरुपद्रवैः (→निरुपद्रवैः).

११. द१. ग्रा.२ म१. ○ (द. १० पा. वि.). -a) का१ वदातैः, दे५ वदा* (→वदात-); ब३ दे१० सर्वाङ्गै (→सर्वाङ्गैः). -b) ब२.३ दे२.३.५ न१ ते१ जप्य°, दे१ जाप° (→जाप्य°). -c) दे४ रौक्मिकैर्, दे५ मुण्डिते (→मुण्डितैर्); दे२ विविधैः (→जटिलैः); दे२ सिद्धैः (→शुद्धैः). -d) ते१ जुषैः (→जुष्टैः); दे४ तथान्यैश्चाशिखोज्ज्वलैः. -e) दे२ चापरैर् (→तापसैर्). -b) ब१.३ दे३.४.६ न्या(दे३ता)सि (दे४ °शि)भिर, दे१० ज्ञातिभिर् (→ज्ञानिभिर्); दे१.२.४.८-१० न१ ते१ मुवै. मुए. मुब. ब्रह्मवादिभिः (→ब्रह्मचारिभिः); का१ संन्यासिभिर्ब्रह्मचारिभिः.

१२. -a) दे१० °चरे, न१ °वरं, द१ ग्रा.२ म१ °पदे (→°वरे); न१ रम्यं (→रम्ये). -b) म१ विद्या° (→सिद्धा°) दे९ न१ विभूषितं (→विभूषिते). -c) दे४ नित्यं(च) (→नित्यं). -d) का१ दे५ बह्म्ये (दे५ °त्ये) चाधनाशिनी, ब१ बह्म्येवाहना-

शिनी, दे१ बह्म्येषौघनाशिनी, दे४.६ बह्म्येवाधनाशिनी (दे४ °नी), ते१ म(व)ह्म्येवाधनाशिनी, द१ ग्रा.२ म१ बह्म्येव-विनाशिनी.

१३. -a) का१ तान्विष्टाति(?), ब१ तान्नि*क्ष्य, ब२ मुवै. मुए. तत्र वीक्ष्य, ब३ मुब. तन्नीरीक्ष्य, दे१ तान्सवीक्ष्य, दे८-१० द१ ग्रा१ तामन्वीक्ष्य, न१ तानद्वीक्ष्य, ग्र२ म१ तान्वीक्ष्य च (→तानन्विष्य); दे४ स तान्वीक्ष्य विशालात्मा, ते१***** विश्वात्मा. -b) ग्रा१ तपसान्, म१ तपसा (→तापसान्); ब२ नष्ट°, दे३.५ हीन°, दे१० वीक्ष°, न१ क्षीण° (→वीत°); ब१.३ दे१.६ म१ तापसा (ब३ °सान्) दीनकल्मषान् (दे६ °षः). -c) दे३ प्रमाणेनाथ, ते१ प्रणम्य चाथ (→प्रणामेनाथ).

१४. -a) का१ ब२.३ दे३.५.६ ते तु, ते१ तेऽथ (→तं ते); ब२ जगन्नाथ (→जगद्योनि); दे४ तं दृष्ट्वा च जगद्योनि. -c) दे५ पुण्येयुर् (→प्रणेयुर्). -d) ब१ योगिनी, ग्र२ योगिनां, म१ लोकानां (→योगिनां); दे५.६ परमां (→परमं).

१५. -a) ग्र२ स्तुवन्तु (→स्तुवन्ति); ते१ वैष्णवैर्वि-विधैर्मन्त्रैः. -b) द१ ग्रा.२ म१ ध्यात्वा (→कृत्वा). -c) दे५ अव्यंगम्, न१ सव्यक्तम्, ते१ अव्यग्राः, ग्र२ संयुक्तं (→अव्यक्तम्). -d) ते१ वासुदेवम् (→आदिदेवं).

१६. -a) ते१ अयं च (→अयं स). -b) दे१.८-१० न१ मुवै. मुए. मुब. साक्षी (→साक्षात्); दे४ नारायणा (→नारायणः); द१ ग्रा.२ म१ हरिः (→परः). -d) मुवै. मुए. मुब. प्रधान° (→पुराण°); दे१ द१ ग्रा.२ म१ °पुरुष[?] (→°पुरुषः).

१७. -a) द१ म१ सृष्टा (→स्रष्टा). -c) दे३ वृद्धान्, दे६ वृद्धा (→भूत्वा). -d) ब३ मुनीन्द्रस्त्वं (→मुनीन् द्रष्टुं); द१ ग्रा१ उपागतः (→इहागतः); ग्र२ म१ मुनीन्द्रान् द्रष्टुमागतः.

१.२४.१८ एष धाता विधाता च समागच्छति सर्वगः ।
 अनादिरक्षयोऽनन्तो महाभूतो महेश्वरः ॥१८॥
 श्रुत्वा श्रुत्वा हरिस्तेषां वचांसि वचनातिगः ।
 ययौ स तूर्णं गोविन्दः स्थानं तस्य महात्मनः ॥१९॥
 उपस्पृश्याथ भावेन तीर्थे तीर्थे स यादवः ।
 चकार देवकीसूनुर्देवर्षिपितृतर्पणम् ॥२०॥
 नदीनां तीरसंस्थानि स्थापितानि मुनीश्वरैः ।
 लिङ्गानि पूजयामास शंभोरमिततेजसः ॥२१॥
 दृष्ट्वा दृष्ट्वा समायान्तं यत्र यत्र जनार्दनम् ।
 पूजयाञ्चक्रिरे पुष्पैरक्षतैस्तत्र वासिनः ॥२२॥

१८. -b) अ२ गच्छति (?) (→गच्छति); का१ दे५.१० सर्वशः, ते१ सर्वदः (दा), द१ सर्वदा (→सर्वगः). -c) का१ ब१ दे४ न१ ते१ द१ अ१ म१ °रक्षरोऽनन्तो (द१ °न्दो), ब३ दे१.५. °रक्षकोऽनन्तो, दे२ °रजरोऽनन्तो, अ२ °राक्षगो मन्त्रो (→°रक्षयोऽनन्तो). -d) दे१**भूतो, दे९ अ२ म१ महादेवो (→महाभूतो).

१९. -a) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. बुद्ध्वा, दे२ शुद्धो, दे४ द१ अ१.२ म१ स्मृत्वा, ते१ मुदा (→श्रुत्वा); ब२ अ२ म१ वचस्तेषां (→हरिस्तेषां). -b) दे१ वचसा (?) तिगः, अ१ म१ वचनादिकं (अ१ °कः), अ२ वचनानुगः (→वचनातिगः). -c) द१ अ१ स तूर्णी, अ२ म१ तूर्णी स (→स तूर्ण); दे८ गोविन्दं, द१ गोविन्दे, दे१० अ१.२ म१ गोविन्द (?) (→गोविन्दः). -d) का१ ब१-३ दे३-६ महामुनेः, अ१ महात्मना (→महात्मनः).

२०. -b) दे१ ते१ द१ अ१.२ म१ माधवः (→यादवः); दे३.६ तीर्थे तीर्थसमादरः. -c) अ२ चचार (→चकार); दे५ * नुर, अ२ सुतो (→सुनुर). -d) दे१ दशवर्ष, दे५ (देवा)देवर्षि° (→देवर्षि°).

२१. ब१. २१-२३ b ○. -a) न१ तीर्थ° (→तीर°); दे१० * स्थानि, म१ मुर्वे. मुए. °संस्थाने (→°संस्थानि); दे८ नदीनां नीरजैस्थानि. -b) दे१ * पितानि (→स्थापितानि); का१ दे५ सुरेश्वरैः, दे४ मुनीश्वरः (→मुनीश्वरैः).

२२. ब१. ○ (द्र. २१ पा. वि.). -b) का१ ब२.३ दे१-६ न१ द१ अ१.२ म१ मुब. तत्र, दे१० तत्र यत्र, ते१ तत्र दृष्ट्वा (→यत्र यत्र). -c) अ२ देवै [ः] (→पुष्पैः); दे३ पूजया(मासे)चक्रिरे पुष्पैर्. -d) दे५ स्तोत्रैस्, अ२ रजतैस् (→अक्षतैस्); दे८.१० तत्रवासिभिः, ते१ तपस्विनः, मुर्वे. मुए. मुब. तन्निवासिनः (→तत्र वासिनः).

समीक्ष्य वासुदेवं तं शार्ङ्गशङ्खासिधारिणम् ।
 तस्थिरे निश्चलाः सर्वे शुभाङ्गं तन्निवासिनः ॥२३॥
 यानि तत्रारुक्षूणां मानसानि जनार्दनम् ।
 दृष्ट्वा समाहितान्यासन् निष्क्रामन्ति पुरा हरिम् ॥२४॥
 अथावगाह्य गङ्गायां कृत्वा देवादितर्पणम् ।
 आदाय पुष्पवर्षाणि मुनीन्द्रस्याविशद् गृहम् ॥२५॥
 दृष्ट्वा तं योगिनां श्रेष्ठं भस्मोद्धूलितविग्रहम् ।
 जटाचीरधरं शान्तं ननाम शिरसा मुनिम् ॥२६॥
 आलोक्य कृष्णमायान्तं पूजयामास तत्त्ववित् ।

२३. दे४. ○; ब१. ab ○ (द्र. २१ पा. वि.). -a) अ१.२ म१ सभाज्य (अ२ °ज्यं) (→समीक्ष्य); ते१ तु (→तं). -b) दे५ अ२ म१ शंखचक्रासि°, ते१ शंखशार्ङ्गासि°, द१ अ१ शार्ङ्गचक्रासि° (→शार्ङ्गशङ्खासि°). -c) ते१ दधिरे (→तस्थिरे); दे१ निखिला (→निश्चलाः). -d) का१ शुभ्रान्तस्तन, ब१ शुभांगस्ते, दे२ शुद्धाङ्गं तं, दे३.६ शुभ्राङ्गान्तं, ते१ सिद्धास्तत्र (→शुभाङ्गं तन); दे५ शुभ्रा तत्तीरवासिनः, दे८ शुभांगायतानना, दे९ शुभांगायतानना, दे१० शुभांगा च नतानवाः, मुर्वे. मुए. शुभाङ्गायतमानसाः.

२४. -a) अ२ तानि (→यानि); का१ तत्र दिक्क्षूणां, ब२ रुद्रा रुक्षूणां, दे१० तत्र तरुक्षूणां, अ१ तत्र मुमुक्षूणां, अ२ यत्रारुक्षूणां (→तत्रारुक्षूणां). -b) अ२ म१ मनोनीतं (→मानसानि). -c) ब३ समाहितोऽन्यासन्, दे८-१० समाहता (दे१० °तां) न्यासन्, म१ समाहित न्यासन् (→समाहितान्यासन्); अ२ दृष्ट्वा हितान्तु स न्यासन्. -d) ब२.३ निष्क्रामन्ति चाङ्गतः, दे१ द१ म१ निष्क्रामत (म१ द१ °न्ति) पुरो हरि°, ते१ भक्तिमन्ति पुरा हरिम्, अ१ निष्क्रामन्ति न तान्यतः, अ२ निष्णातं त्रिपुरो हरि, मुब. न निष्क्रामन्ति चाङ्गतः.

२५. -a) ते१ अथावतीर्थ (→अथावगाह्य). -b) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. देवर्षि° (→देवादितर्पणम्). -c) का१ ब१ दे२.५ मुब. पुष्पवर्षाणि, दे१० पुष्पवर्षाणि (?) (→पुष्पवर्षाणि). -d) का१ ब१-३ दे१-६ ते१ द१ अ१.२ म१ मुनीशस्य (→मुनीन्द्रस्य); का१ [आ]विशद् गुरुं, + अविशद् गृहं, द१ अ१ [आ]विशन् गृहं (→[आ]विशद् गृहं).

२६. ब१ दे४.१०. ab ○ -a) ब२ तद्, ते१ तु (→तं). -b) दे५ भस्माद्धूलितविग्रहं. -c) ते१ जटाजिनधरं, अ२ म१ जटापीडधरं (→जटाचीरधरं). -d) का१ दे४.१० नमामि (→ननाम); का१ ब१-३ दे३.६ महीं, दे४ स्महे (→मुनिम्).

आसने चासमायामास योगिनां प्रथमातिथिम् ॥२७

उवाच वचसां योनिं जानीमः परमं पदम् ।

विष्णुमव्यक्तसंस्थानं शिष्यभावेन संस्थितम् ॥२८

स्वागतं ते हृषीकेश सफलानि तपांसि नः ।

यत् साक्षादेव विश्वात्मा मद्गेहं विष्णुरागतः ॥२९

त्वां न पश्यन्ति मुनयो यतन्तोऽपि हि योगिनः ।

तादृशस्याथ भवतः किमागमनकारणम् ॥३०

श्रुत्वोपमन्योस्तद् वाक्यं भगवान् केशिमर्दनः ।

व्याजहार महायोगी वचनं प्रणिपत्य तम् ॥३१

श्रीकृष्ण उवाच ॥

भगवन् द्रष्टुमिच्छामि गिरीशं कृत्तिवाससम् ।

संप्राप्तो भवतः स्थानं भगवद्दर्शनोत्सुकः ॥३२

कथं स भगवानीशो दृश्यो योगविदां वरः ।

मयाऽचिरेण कुत्राहं द्रक्ष्यामि तमुमापतिम् ॥३३

इत्याह भगवानुक्तो दृश्यते परमेश्वरः ।

भक्त्या चोग्रेण तपसा तत्कुरुष्वेह यतनतः ॥३४

इहेश्वरं देवदेवं मुनीन्द्रा ब्रह्मावादिनः ।

वै. १.२५.३५

२७. -b) दे१० तत्त्वतः (→तत्त्ववित्). -c) का१ ब१.३ दे२-४.६.१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. वासयामास, ब२ ते१ स्थापयामास, दे१ ग्रा१ भोजयामास, ग्रा२ भोज*मास, म१ भास*मास (→वासयामास). -d) दे१-१० योगिनं, म१ योगिनां (→योगिनां); दे३.६ प्रथमां तिथिम्, ग्रा२ प्रमथाधिपं (→प्रथमातिथिं).

२८. -a) दे५ द१ ग्रा१ म१ वचसा (→वचसां); द१ ग्रा१ म१ योगी (→योगिनि); ग्रा२ उवाच वासयोगी (?). -b) ब१-३ दे३.५.६ जानानः, दे१ जगा*, दे२ जागतः, दे४ तावानः, न१ जानानां, ते१ भूतानां (→जानीमः); द१ ग्रा१ म१ जानन्नपि परं पदम्, ग्रा२ जानन्नपि परं पदम्. -c) ते१ अदभुतं (→अव्यक्तं).

२९. -a) ब१ आगतन्ते (→स्वागतं ते); दे५ ग्रा२ हृषीकेशं (→हृषीकेश). -b) दे२ द१ ग्रा१.२ म१ तपांसि (ग्रा२ °पसा) सफलानि नः, दे४ सकलानि तपसां सित. -c) न१ यः (→यत्); ब३ दे४.१० न१ ग्रा१.२ म१ देव (→एव); ते१ यन्मेघदेवो विश्वात्मा. -d) का१ दे५ मद्देशम्, ब१-३ दे३.६ मद्देशं, दे२ मद्गेहे, दे४ मद्गेहो (→मद्गेहं); न१ °गतं (→°गतः); ते१ गृहं विष्णुरागतः.

३०. -a) दे३.६ त्वां नमस्यन्ति, न१ तं न पश्यन्ति, ते१ यं न पश्यन्ति (→त्वां न पश्यन्ति). -b) दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. [इ]ह (→हि); ग्रा१ योगिनाम् (→योगिनः); ते१ यत्नेनापि योगिनः. -c) ब१ चादृशस्याथ, दे१ न१ मुर्वे. मुए. मुब. तादृशस्याथ, दे३ तादृशस्यापि, दे४ तादृश्यापित, दे८.९ मादृशस्यास्य, दे१० मादृश्याभ्या(?)त्वां, ते१ अदृश्यास्य, द१ ग्रा१ म१ तादृशस्यापि (→तादृशस्याथ); दे३ [अ]भवतः, दे८-१० भगवन् (→भवतः).

३१. -a) दे४ °मन्युस्तद् (→°मन्योस्तद्). -b) दे१.२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. देवकीसुतः (→केशिमर्दनः). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रसन्नं, ग्रा२ भवन्तं (→वचनं); दे५.६ तां, न१ कं (→तम्).

॥. द१ ग्रा१.२ म१ ○; ब१.२ दे२.५.६ मुर्वे. मुए. कृष्ण उवाच; दे३.८.९ कृष्ण उ.; न१ कृष्णः, ते१ श्रीकृष्णः.

३२. -b) का१ गिरिशं, ब१ त्रिशूलं, द१ ग्रा१.२ म१ ईश्वरं (→गिरीशं); ब१ कृत्ति°, + कीर्ति° (→कृत्ति°). -c) ग्रा१ संप्राप्ते (→संप्राप्तो); ब१ भगवतः, ग्रा२ भगवान् (→भवतः); दे४ स्थाने (→स्थानं). -d) दे१.९.१० न१ ग्रा१ भगवन् (दे१० °वान्) (→भगवद्); दे३.६ °नोत्सुकं (→°नोत्सुकः).

३३. -a) ते१ च (→स). -b) ग्रा२ विश्व- (→दृश्यो); दे२ ब्रह्म° (→योग°); का१ तत् कुरुष्वेह यतनतः. -c) द१ ग्रा१ म१ यथा, ग्रा२ यदा (→मया); दे४ कुत्राहं, दे५ ग्रा१ कुत्राह, ते१ कुशलं, ग्रा२ म१ तत्राह (म१ °हं) (→कुत्राहं); का१ मायाविरहत् कुत्र. -d) दे१० प्रक्ष्यामि (→द्रक्ष्यामि); दे१० तद् (→तम्).

३४. -a) न१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रत्याह (→इत्याह); दे२ युक्तो, दे५ रुद्रो (→उक्तो). -b) दे२ दृश्यते भगवान् हरः. -c) का१ ब१-३ दे३.४.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. भक्त्यैवोग्रेण, दे५ तपसा चोग्रेण, ग्रा१ भवत्यानुग्रेण (→भक्त्या चोग्रेण); का१ मनसा, म१ महता (→तपसा). -d) दे१ कुरुष्वैव (→कुरुष्वेह); का१ दे१० संयुतः, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. संयता, न१ संततः (→यतनतः); दे२ तत् कुरुष्व प्रयतनतः.

३५. -a) दे५.६ ग्रा२ म१ महेश्वरं, ते१ इहेश्वरं (→इहेश्वरं); दे४ ईश्वरं देवदेवं तं. -b) दे५ मुनीन्द्रान् (→मुनीन्द्रा). -c) ब१-३ दे५ ध्यायन्तोन्ना(?)सते (दे३ °तो) देवं, दे१ ध्यायन्ते.

व. १.२५.३६ ध्यायन्तोऽत्रासते देवं जापिनस्तापसाश्च ये ॥३५॥
 इह देवः सपत्नीको भगवान् वृषभध्वजः ।
 क्रीडते विविधैर्भूतैर्योगिभिः परिवारितः ॥३६॥
 इहाश्रमे पुरा रुद्रात् तपस्तप्त्वा सुदारुणम् ।
 लेभे महेश्वराद् योगं वसिष्ठो भगवानूषिः ॥३७॥
 इहैव भगवान् व्यासः कृष्णद्वैपायनः प्रभुः ।
 दृष्ट्वा तं परमं ज्ञानं लब्धवानाश्वरेश्वरम् ॥३८॥
 इहाश्रमवरे रम्ये तपस्तप्त्वा कर्पादिनः ।

तपसा देवो, दे२ ते१ ध्यायन्ति साधवो देवं, दे४ ध्यायन्त्युशसिते देवं, दे५ ध्यायन्तो ध्यासते देवं, दे८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. ध्यायन्त्याराधयन्त्येनं, द१ ग्रा२.२ म१ ध्यायन्मुपासते देवं. -d) दे१.२.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. योगिनस्, दे४ जापितस् (-जापिनस्); दे२ ते१ द१ ग्रा२.२ म१ तपसा स्व(ते१ त्व)यम् (-तापसाश्च ये).

३६. -a) ग्रा२ देवं (-देवः); ग्रा२ सपत्नीकं (-सपत्नीको). -b) दे३.६ गोवृषध्वजः (-वृषभध्वजः). -c) द१ क्रीडन्ते (-क्रीडते). -d) दे६ परिवारितैः, ग्रा२ परमाद्रितः (-परिवारितः).

३७. -a) व२ रुद्रात्, दे१ रुद्रो, दे४.५ न१ द१ रुद्रा(?), दे८-१० मुवें. मुए. मुब. रुद्रं, ते१ रौद्रं, ग्रा२ म१ रौद्रे (-रुद्रात्). -c) व१ महेश्वरो, दे४ ग्रा२.२ महेश्वरं, द१ म१ माहेश्वरं (-महेश्वराद्); न१ लेभिरे चेश्वराद्योगं.

३८. -a) ग्रा२ इहैवं (-इहैव). -b) दे८-१० मुवें. मुए. स्वयम्. (-प्रभुः). -c) दे८-१० तत् (-तं); दे१ मुवें. मुए. मुब. दृष्ट्वा तं परमेशानं, दे२ दृष्ट्वा परम् ईशानं, ते१ दृष्ट्वात् परमेशानं. -d) दे१.२ ते१ मुवें. मुए. मुब. ज्ञानमैश्वरम्, दे५ ईश्वरेश्वरां, न१ इदमीश्वरान्, ग्रा१ ईश्वरेश्वरः (-ईश्वरेश्वरम्); ग्रा२ लब्ध्वा वानीश्वरेश्वरः.

३९. ते१. ३९-४१ ○; दे१. ३९a-४०b ○. -a) दे४ ग्रा१ इहाश्रमे, दे५ इहाश्रमं, ग्रा२ शुभाश्रम- (-इहाश्रम-); दे८-१० द१ ग्रा२.२ म१ मुवें. मुए. मुब. पदे (-वरे). -b) न१ कर्पादिनं (-कर्पादिनः). -c) दे२.३.६ मुवें. मुए. मुब. अविन्दन् (-अविन्दत्); का१ पुत्रान् रुद्रान्; व२ तन्मया रुद्रात्, दे२.५.६ द१ ग्रा२ पुत्रकान् रुद्रान्, न१ पुत्र***, म१ पुत्रकान् पुत्रान् (-पुत्रकान् रुद्रात्). -d) दे८-१० सुरेशः, मुवें. मुए. मुब. सुर्यो (-सुरभिर); दे८-१० संयुतान्, न१ मुवें. मुए. मुब. संयुताः, ग्रा२ संयुतः (-संयुता).

अविन्दत् पुत्रकान् रुद्रात् सुरभिर्भक्तिसंयुता ॥३९॥
 इहैव देवताः पूर्वं कालाद् भीता महेश्वरम् ।
 दृष्टवन्तो हरं श्रीमन्निर्भया निर्वृतिं ययुः ॥४०॥
 इहाराध्य महादेवं सावर्णिस्तपतां वरः ।
 लब्धवान् परमं योगं ग्रन्थकारत्वमुत्तमम् ॥४१॥
 प्रवर्तयामास शुभां कृत्वा वै संहितां द्विजः ।
 पौराणिकीं सुपुण्यार्था सच्छिष्येषु द्विजातिषु ॥४२॥

४०. ते१. ○. (द्र. ३९ पा. वि.); दे१. ab ○. -a) का१ व१ द१ ग्रा२.२ म१ देवता (?) (-देवताः); व२ मुब. सर्वाः, द१ [आ]नीतं, ग्रा१ [अ]नीका, ग्रा२ [अ]धीशं, म१ [अ]तीतं (-पूर्वं); दे८-१० इहैव ते महादेवी, मुवें. मुए. इह देवा महादेवी. -b) व१ द१ ग्रा२.२ म१ कालातीतो (व१ ०ता, ग्रा२ म१ ०तं), दे८-१० मुवें. मुए. भवानीञ्च, मुब. कालाङ्गीत्या (-कालाङ्गीता); दे४ महेश्वरः, मुवें. मुए. महेश्वरीम् (-महेश्वरम्). -c) व२ मुब. दृष्टवन्तो, दे१ दृष्टवन्तं, दे८-१० मुवें. मुए. संस्तुतवन्तो, न१ दृष्टवन्तो (-दृष्टवन्तो); का१ दे५ हरं श्रीमान्, व१ दे४ द१ ग्रा२.२ म१ हरे श्रीमान्, दे१.२.८-१० न१ मुवें. मुए. महादेवं (-हरं श्रीमान्). -d) दे१ निर्भयः, दे५ मयार्थं, न१ निर्भयां (-निर्भया); व१.३ निर्वृतिं, दे६ निर्वृतिं (-निर्वृतिं).

४१. ते१. ○. (द्र. ३९ पा. वि.). -a) दे४ महादेवं (-महादेवं). -b) व३ दे३.८-१० न१ म१ तपसां (-तपसां). -c) म१ अग्रवीत् (-लब्धवान्); दे१ ज्ञानं (-योगं); ग्रा२ स लब्धवानाश्वरं योगं. -d) ग्रा२ ग्रन्थं (-ग्रन्थः); दे८-१० कारित्वम् (-कारित्वम्); दे४ द१ ग्रा२.२ म१ एव च (-उत्तमम्).

४२. दे८-१० मुए. ४२c-४४d ○; मुवें. cd ○. -a) दे३.६ मासु (-मासः); दे८-१० मुवें. मुए. सतां (-शुभां). -b) दे३.६ संहिता (दे३ ०तान्) (-संहितां); व३ दे१.३.५.६ ते१ द१ ग्रा२.२ म१ मुब. द्विजाः, दे८-१० मुवें. मुए. शुभाम् (-द्विजः). -c) दे४ ग्रा२.२ पौराणिकां (-पौराणिकीं); का१ दे३-६ सुपुण्यात्मा, व१ दे१ ग्रा२ मुब. सुपुण्यार्थं, व२ सुपुण्यानां, दे२ सुपुण्यार्थी (-सुपुण्यार्थी); ते१ पौराणीस्म पुराण्यासः, मुए. द्विजः पौराणिकीं पुण्यां. -d) का१ दे४ सच्छिष्येषु, व१ महिष्येषु, दे२ न१ तच्छिष्येषु, दे५ वशिष्ठेषु, ते१ ग्रा२.२ स शिष्येषु, व१ महिष्येषु, (-सच्छिष्येषु); का१ व१-३ दे३-६ न१ द१ ग्रा२.२ म१ मुब.

इहैव संहितां दृष्ट्वा कापेयः शांशपायनः ।
 महादेवं चकारेमां पौराणीं तन्त्रियोगतः ।
 द्वादशैव सहस्राणि श्लोकानां पुरुषोत्तम ॥४३॥
 इह प्रवर्तिता पुण्या द्व्यष्टसाहस्रिकोत्तरा ।
 वायवीयोत्तरं नाम पुराणं वेदसंमितम् ।
 इहैव ख्यापितं शिष्यैः शांशपायनभाषितम् ॥४४॥
 याज्ञवल्क्यो महायोगी दृष्ट्वाऽत्र तपसा हरम् ।
 चकार तन्त्रियोगेन योगशास्त्रमनुत्तमम् ॥४५॥

द्विजोत्तमाः, अ२ द्विजोत्तमात् (→द्विजातिषु); मुए. प्रसादेन द्विजोत्तमैः.

४३. दे१. ४३-४४ ०; दे३-१० मुए. ०. -a) ब१ संहिता, ब३ दे३ अ१.२ संहितान्, दे४.६ संस्थिता (दे४ ०तां), म१ संहित (→संहितां); ब२ कृत्वा (→दृष्ट्वा). -b) ब१.३ कापेयः, दे२ क (क) वयः, दे४ कापेयं, दे५ कार्यं यत्, मुवें. कामो यः (→कापेयः); का१ दे३.६ सांशपायनः, दे२ शासया पुनः, दे५ सांख्यतत्परः, न१ शिशपायिनः, मुवें. शिशपायिनः (→शांशपायनः); ते१ कृष्णद्वैपायनो मुनिः, द१ अ१.२ म१ कापे (अ१ ०व्ये)यस्यांशुपायिनः. -c) दे३.४ द१ अ१ म१ मुवें. महादेवश्च, अ२ महादेवा (→महादेवं); द१ अ१.२ म१ चका (अ२ ०कै) रैकां (→चकारेमां). -d) ते१ ०नियोजितः (→नियोगतः). -e) का१ सहस्राणां (→सहस्राणि). -b) का१ ब१.२ दे३.४.६ ते१ न१ अ२ पुरुषोत्तमः (→पुरुषोत्तम).

४४. दे१.८-१० मुए. ad ०. -a) ब१.२ द१ अ१ प्रवर्तिताः (द१ अ१ ०तां), दे२ संकीर्तिता (→प्रवर्तिता); द१ अ२ पुण्यां, अ१ पुण्यान् (→पुण्या). -b) ब१ द१ व्यष्टिः, ब२.३ मुब. अष्टः, दे३ व्यष्टिः, दे४ द्व्यष्टः (→द्व्यष्टिः); ब२.३ -कोत्तराः, दे४ -कान्तरं, द१ अ१.२ -कोत्तरां (→कोत्तरा); दे५ व्यष्ट्य-साहस्रिकोत्तरः (?), म१ द्व्यष्टसाहस्रिकोत्तरं. -c) अ२ नामं (→नाम). -d) अ२ देव० (→वेद०); मुवें. सम्मतम् (→०सम्मतम्). -e) दे३.९ अ२ इहैवं (→इहैव); ब१ ख्यापिता, न१ ख्यातितं (→ख्यापितं). -f) का१ दे३.५ सांशपायनः, दे१.८-१० ते१ वैशम्पायनः, दे८ साप्तपायनः, द१ अ१.२ म१ शां (अ२ ह्यां) तपाय च (→शांशपायनः).

४४ श्लोकस्य d चरणानन्तरं दे३-१० मुवें. पुस्तके अधिकम्-
 * द्विजः पौराणिकीं पुण्यां प्रसादेन द्विजोत्तमैः.

(=४२ cd).

४५. -a) दे३ याज्ञवल्क्यो, दे५ याज्ञवल्क्या, अ२ याज्ञवल्को (→याज्ञवल्क्यो). -b) दे१.४ दृष्ट्वा च, दे३.६

इहैव भृगुणा पूर्वं तप्त्वा वै परमं तपः ।
 शुक्रो महेश्वरात् पुत्रो लब्धो योगविदां वरः ॥४६॥
 तस्मादिहैव देवेशं तपस्तप्त्वा महेश्वरम् ।
 द्रष्टुमर्हसि विश्वेशमुग्रं भीमं कपर्दिनम् ॥४७॥
 एवमुक्त्वा ददौ ज्ञानमुपमन्युर्महामुनिः ।
 व्रतं पाशुपतं योगं कृष्णायाम्बिलष्टकर्मणे ॥४८॥
 स तेन मुनिवर्येण व्याहृतो मधुसूदनः ।
 तत्रैव तपसा देवं रुद्रमाराधयत् प्रभुः ॥४९॥

वे.१.२४.४६

दृष्ट्वा तं (→दृष्ट्वात्र); दे३ तपसां, द१ तपसो (→तपसा); दे५ हरः (→हरं); ते१ दृष्टवानत्र भास्करम्. -c) द१ स (→तत्).

४६. दे३.९ ४५c-४६b ० (द. सं.). -a) द१ अ१.२ म१ भो (अ१ भोः) भृगुः (→भृगुणा). -b) द१ मुवें. मुए. मुब. तप्त्वा पूर्वं महातपः, दे२ तप्त्वा चैव महत्तपः, दे३-१० तपस्तप्त्वा सुदुश्च (दे३ ०क) रं, न१ तप्त्वातीवमहत्तपः, ते१ तपस्तप्त्वा महाताः. -c) का१ दे४.५ द१ अ१ म१ शुक्रं (दे५ ०क); दे६ सुको(?), अ२ सुखम् (→शुक्रो); का१ पूर्वं, दे५ द१ अ१.२ म१ पुत्रं (→पुत्रो). -d) का१ दे४.५ द१ अ१.२ म१ लब्ध्वा (दे५ ०ब्ध ?) (→लब्धो); का१ दे४.५ अ१ वरं (→वरः).

४७. दे३.९. ab ०. -a) दे१.६ मुवें. मुए. मुब. देवेश (→देवेशं). -b) दे५ तप्त्वो, दे३ तप्ता (→तप्त्वा); का१ ब१-३ दे३-६ द१ अ१.२ म१ कपर्दिनं, मुवें. मुए. मुब. सुदुश्चरम् (→महेश्वरम्). -c) अ२ दृष्ट्वाम् (→द्रष्टुम्); ते१ अर्हति (→अर्हसि); ब२ विश्वात्मा, दे२ लोकेषां (→विश्वेशम्). -d) का१ ब२ दे५ रुद्रं (→उग्रं); का१ दे४.५ द१ अ१.२ म१ महेश्वरं, ते१ भयङ्करम् (→कपर्दिनम्).

४८. -a) दे३ उक्ता (→उक्त्वा); का१ ययौ, दे३ तु तौ (→ददौ); का१ शीघ्रं (→ज्ञानं); न१ उपमन्युं (→उपमन्युर); ब३ ०मतिः (→०मुतिः). -c) दे४.५ पाशुपतिं (दे५ ०तां) (→पाशुपतं); दे२ धीरं, दे४ योगीं (→योगं). -d) का१ कृष्णाय, दे४ कृष्णायां (→कृष्णाया-); द१ -कृष्टकर्मणे, दे४ ०क्लिष्टकर्मणां (→०क्लिष्टकर्मणे).

४९. -a) अ२ तन्तेन (→स तेन); ब२.३ ०वाक्येन, द१ ०वीर्येण (→०वीर्येण). -b) दे३ ते१ मुवें. व्याहृतो (?) (→व्याहृतो). -c) अ१.२ म१ तत्रैव (→तत्रैव); दे३ द१ तपसो (→तपसा), अ१.२ द१ देवो (→देवं). -d) दे३-१० आराधयन् (→आराधयत्); का१ ब१.२ दे२.३.५.६.८-१० प्रभुं (→प्रभुः).

वै.१.२५.४६ भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गो मुण्डो बल्कलसंयुतः ।
 जजाप रुद्रमनिशं शिवैकाहितमानसः ॥५०॥
 ततो बहुतिथे काले सोमः सोमार्धभूषणः ।
 अदृश्यत महादेवो व्योम्नि देव्या महेश्वरः ॥५१॥
 किरीटिनं गदिनं चित्रमालं
 पिनाकिनं शूलिनं देवदेवम् ।
 शार्दूलचर्माम्बरसंवृताङ्गं
 देव्या महादेवमसौ ददर्श ॥५२॥
 परश्वधासक्तकरं त्रिनेत्रं
 नृसिंहचर्मावृतसर्वगात्रम् ।
 समुद्गिरन्तं प्रणवं बृहन्तं
 सहस्रसूर्यप्रतिमं ददर्श ॥५३॥

५०. -a) द१ भस्माद्धूलित° (→भस्मोद्धूलित°).
 -b) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ जटी, ते१ कृष्णो (→मुण्डो); का१
 ब१-३ दे२-६ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ °संवृतः (→°संयुतः). -c)
 का१ तताप (→जजाप); दे१ ते१ मनसा, द१ ग्रा१.२ म१ ईशानं
 (→अनिशं). -d) दे६ शिवोरहित°, ग्रा१ शिवैकाहित°, ग्रा२
 शैविकाहित° (→शिवैकाहित°).

५१. -a) दे२ तथा, ग्रा२ गते (→ततो). -b) दे१०
 सौम्यः, द१ साःम, मुब. सोमं (→सोमः). -c) ब३ अदृश्यते
 (→अदृश्यत). -d) दे३.६ देव्यो, दे५ सोमिन् (→व्योमिन्);
 ब२ ग्रा१ देव (→देव्या); द१ ग्रा१ समन्वितः, ग्रा२ समाहितः, म१
 सहागतः (→महेश्वरः).

५२. -a) ते२ त्रिशूलिनं (→किरीटिनं); दे१० (च)
 गदिनं, ग्रा१ म१ जटिनं (→गदिनं); का१ शोभमानं, ब२.३
 चित्रमाल्यं, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ सा (दे४ वा) क्षमालं, दे५ विभ्रमानं
 (→चित्रमालं). -b) दे१० देवदेवेश (→देवदेवम्). -c) ते१
 रुद्राक्ष° (→शार्दूल°); का१ द१ ग्रा१.२ म१ °चर्मावृतसर्वगात्रं,
 दे५ °चर्माम्बरसंकुताङ्गं (→°चर्माम्बरसंवृताङ्गम्).

५३. दे३-१० ग्रा१.२ म१ मुब. मुए. मुब. पुस्तकेषु अयं
 श्लोकः ५४ श्लोकानन्तरं वर्तते. -a) ब१ दे१.२.४.६ परश्वधा-
 (→परश्वधा-); का१ दे४ -शक्तकरं (→सक्तकरं); ते१
 परश्वधं खिलकरं त्रिनेत्रं. -b) दे१ °भस्मगात्रं
 (→°सर्वगात्रं); ते१ नृसिंहचर्माम्बितसर्वगात्रम्. -c) ते१
 समुद्गिरन्तं प्रणवं च हृद्गन्तम्. -d) ते१ °प्रति संददर्श
 (→°प्रतिमं ददर्श).

प्रभुं पुराणं पुरुषं पुरस्तात्
 सनातनं योगिनमीशितारम् ।
 अणोरणीयांसमनन्तशक्तिं
 प्राणेश्वरं शंभुमसौ ददर्श ॥५४॥
 न यस्य देवा न पितामहोऽपि
 नेन्द्रो न चाग्निर्वरुणो न मृत्युः ।
 प्रभावमद्यापि विदन्ति रुद्रं
 तमादिदेवं पुरतो ददर्श ॥५५॥
 तदान्वपश्यद् गिरिशस्य वामे
 स्वात्मानमव्यक्तमनन्तरूपम् ।
 स्तुवन्तमीशं बहुभिर्वचोभिः
 शङ्खासिचक्रापितहस्तमाद्यम् ॥५६॥

अतः परं दे६ पुस्तके अधिकम्—

न यस्य देवा न पितामहोऽपि नेन्द्रो न चाग्निर्वरुणो न मृत्युः ।
 प्रभावमद्यापि विदन्ति रुद्रं तमादिदेवं पुरतो ददर्श ॥
 (= ५५)

५४. दे३ ग्रा१.२ म१. ○. -a) ब३ पुरुषः (→पुरुषं).
 -c) द१ °मूर्ति (→°शक्ति). -d) दे४ °मतो (→°मसौ).

दे३-१० मुब. मुए. मुब. ग्रन्थेषु अधिकम्—

परश्वधासक्तकरं त्रिनेत्रं नृसिंहचर्मावृतभस्मगात्रम् ।
 समुद्गिरन्तं प्रणवं बृहन्तं सहस्रसूर्यप्रतिमं ददर्श ॥

(= ५३)

५५. दे६. ○ पूर्वमागतम्. -a) ग्रा२ म१ तस्य (→यस्य);
 दे१० देवो (→देवा); दे४ पितामहोऽपि, द१ पिनाकिनश्च, ग्रा१.२
 म१ पितामहश्च (→पितामहोऽपि). -b) ते१ न वा (→न
 चा-). -c) ब१-३ दे३ न१ ते१ द१ ग्रा१ म१ विदन्ति (→विदन्ति);
 न१ रुद्रास् (→रुद्रं); का१ प्रभावमाद्या न विदन्ति रुद्रं, ब२ प्रभाव-
 मस्यापि विदन्ति रुद्रं. -d) का१ नमामि (→तमादि-); का१
 पुरतो, दे१.४ द१ ग्रा१.२ म१ पुरुषो (दे४ °वं) (→पुरतो).

अतः परं दे३ पुस्तके अधिकम्—

प्रभुं पुराणं पुरुषं पुरस्तात् सनातनं योगिनमीशितारम् ।
 अणोरणीयां समनन्त शक्तिं प्राणेश्वरं शंभुमसौ ददर्श ॥

(= ५४)

५६. द१. cd ○. -a) का१ ब३ दे२.३.६ तदानु (का१
 °न) पश्यद्, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ ततोन्वपश्यद्, ते१ तदा ह्यपश्यद्
 (→तदान्वपश्यद्); दे६ वामा, दे१० वामे (→वामे); दे५

कृताञ्जलिं दक्षिणतः सुरेशं
हंसाधिरूढं पुरुषं ददर्श ।
स्तुवानभीशस्य परं प्रभावं
पितामहं लोकगुरुं दिविस्थम् ॥५७॥
गणेश्वरानर्कसहस्रकल्पान्
नन्दीश्वरादीनमितप्रभावान् ।
त्रिलोकभर्तुः पुरतोऽन्वपश्यत्
कुमारमग्निप्रतिमं सशाखम् ॥५८॥
मरीचिर्मात्रं पुलहं पुलस्त्यं
प्रचेतसं दक्षमथापि कण्वम् ।
पराशरं तत्परतो वसिष्ठं
स्वायंभुवं चापि मनुं ददर्श ॥५९॥

स्तुवानभीशस्य तदानुपश्यद्. -b) दे५ गिरीशं (→स्वात्मानम्);
दे५ ०रूपां (→०रूपं). -c) म१ बहुशो (→बहुभिर्); दे१०
विचारिभिः (→वज्रोभिः). -d) ते१ खड्गासि० (→शङ्खासि०);
दे१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ०चक्रान्वित०, ग्रा१.२ म१ ०चक्रांकित०
(→०चक्रांकित०).

५७. द१.२७ ०. -a) ब३ दे१ कृताञ्जलिः, दे१०
कृताञ्जली (→कृताञ्जलि); का१ दे३.५ सुरेशं (→सुरेशं). -b) ग्रा२
सान्द्रं साधि० (→हंसाधि०). -c) का१ गृणाणं(?), ब२ सर्वार्थम्,
दे१ द१ म१ स्तुवन्तं, दे५ स्तवार्णं, ग्रा२ पुरन्तं (→स्तुवानम्);
ते१ [अ]प्यस्य, द१ ईशान- (→ईशस्य); ब१ प्रधानं, + प्रभावं,
दे५ प्रभावो (→प्रभावं). -d) का१ दे५ दिगीशं, ब१-३ दे३
दिविष्टम्; दे२ दिवस्थं, दे६ निविष्टं, ते१ विविक्ते
(→दिविस्थम्).

५८. -a) ब२ दे९.१० गणेश्वरा(दे१० ०रो)नेक०
(→गणेश्वरानर्क०); ते१ ०कान्तीन् (→०कल्पान्). -b) दे६
तदीश्वरा० (→नन्दीश्वरा०). -c) न१ ०कर्तुः (→०भर्तुः); का१
ब१-३ दे२.३.५.६ ते१ ग्रा१.२ म१ ह्यपश्यत् (दे३.६ ०श्यन्)
(→[अ]न्वपश्यत्). -d) दे१० ग्रा२ अग्निं (→अग्नि-); ब१ *
शाखं, ब२.३ दे३.६ द१ ग्रा१.२ म१ मुब. विशाखं, दे१.२ ते१
मुर्वे. मुए. गणेशम्, दे८-१० शशांके, न१ शिखिस्थं (→सशाखं).

५९. -b) का१ दे२.४ ते१ द१ ग्रा१ प्राचेतसं (→प्रचेतसं);
दे४ अथादि (→अथापि). -c) दे८ पराशरं (→पराशरं); दे४
द१ ग्रा१.२ म१ व्यासमथो (ग्रा२ ०समं) (→तत्परतो). -d) ग्रा२
स्वायंभुवश्च (→स्वायम्भुवं); ब३ मुनिर् (→मनुं).

तुष्टाव सन्त्रैरमरप्रधानं
बद्धाञ्जलिर्विष्णुस्दारबुद्धिः ।
प्रणम्य देव्या गिरिशं सभक्त्या
स्वात्मन्यथात्मानमसौ विचिन्त्य ॥६०॥
श्रीकृष्ण उवाच ।*
नमोऽस्तु ते शाश्वत सर्वयोगे
ब्रह्माधिपं त्वामृषयो वदन्ति ।
तपश्च सत्त्वं च रजस्तमश्च
त्वामेव सर्वं प्रवदन्ति सन्तः ॥६१॥
त्वं ब्रह्मा हरिरथ विश्वयोनिरग्निः
संहर्ता दिनकरमण्डलाधिवासः ।
प्राणस्त्वं हुतवहवासवादिभेद-
स्त्वामेकं शरणमुपैमि देवमीशम् ॥६२॥ वं.१.२५.६६

६०. -a) दे८-१० ०प्रधाने (दे१० ०नै); न१ ०प्रभावं
(→०प्रधानं). -b) ब१ बद्धाञ्जलि (→बद्धाञ्जलिर्); का१
दे८-१० विष्णुम् (→विष्णुर्); दे१० ०बुद्धि (→०बुद्धिः). -c)
का१ प्रणम्य (→प्रणम्य); ब१ देव्यां, ब२.३ देवो (→देव्या);
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्वभक्त्या, ते१ च तस्मिन्
(→सभक्त्या). -d) दे६ स्वात्मन्यथा०, ग्रा२ स्वात्मानमा०
(→स्वात्मन्यथा०); ग्रा२ म१ अथो (→असौ); दे५ न१ ते१
विचिन्त्यः (दे५ ०न्त्याः) (→विचिन्त्य).

* ब१.२ दे५ मुर्वे. मुए. कृष्ण उवाच; दे८-१० कृष्ण उ.;
न१ कृष्णः; ते१ ग्रा१.२ म१ श्रीकृष्णः; द१ श्रीविष्णुः.

६१. -a) दे८-१० द१ मुर्वे. मुए. सर्वयोग, ते१ सर्वसूते
(→सर्वयोगे). -b) दे८-१० ब्रह्मादयो वै, ग्रा२ म१ ब्रह्मा शिर
(म१ ०व) स्तत्त्वं, मुर्वे. मुए. ब्रह्मादयस्त्वां (→ब्रह्माधिपं त्वां);
द१ ग्रा१.२ म१ मुनयो (→ऋषयो). -c) दे१.२.३-१० ते१ मुर्वे.
मुए. तमश्च, दे३ तपं च, द१ ग्रा१.२ म१ त्वमेव (→तपश्च);
दे८-१० रजश्च सत्त्वं, मुर्वे. मुए. रजस्त्वयञ्च (→रजस्तमश्च);
द१ तमश्च सत्त्वं रजस्तत्वमेव, दे४ ते१ तप(ते१ ०म)श्च सत्त्वं
रजस्तमश्च.

६२. -a) दे३ हविरथ, दे४ हरि(ह)थ, दे५ हरिरव्य-,
दे८.९ हरिरथ, दे१० हरिरप्य-, द१ ग्रा१.२ हरिरज- (→हरिरथ);
द१ विश्वयोनिः संहर्ता, दे४ विश्वयोनिरथं, दे८ विश्वकर्ता
संहर्ता(?), दे९ विश्व ** कर्ता, दे१० मुए. ** विश्वकर्ता, न१
विश्वयोनि ** , मुर्वे. रुद्र विश्वकर्ता (→विश्वयोनिरग्निः).
-b) दे१ दि* दिन(व)कर०, दे३ दिनदिनकर० (→संहर्ता

अ.१.२५.६२

सांख्यास्त्वां विगुणमथाहुरेकरूपं
योगास्त्वां सततमुपासते हृदिस्थम् ।
वेदास्त्वामभिदधतीह रुद्रमग्निं
त्वामेकं शरणमुपैमि देवमीशम् ॥६३॥
त्वत्पादे कुसुममथापि पत्रमेकं
दत्त्वासौ भवति विमुक्तविश्वबन्धः ।
सर्वाद्यं प्रणुदति सिद्धयोगिजुष्टं
स्मृत्वा ते पदयुगलं भवत्प्रसादात् ॥६४॥
यस्याशेषविभागहीनममलं हृद्यन्तरावस्थितं

द्वितकर^०). -c) व३ प्राणस्त्वां (→प्राणस्त्वं); व३ न१ ^०भेदः (→^०भेदः). -d) दे२ त्वामीशं (→त्वामेकं); दे१.४ न१ उपैति, द१ उपैहि (→उपैमि); व२ रुद्रं **, दे३ रुद्रमीशम्, दे४ ** मीशम् (→देवमीशम्).

६३. दे३.६.०; अ२.६३d-६४b ०. -a) अ१.२ म१ ख्यातन्त्वाम् (→साङ्ख्यास्त्वां); व१ द्विगुणम्, व२.३ दे१.२ न१ मुव. त्रिगुणम्, दे४.८-१० द१ अ१.२ म१ मुवें. मुए. अगुणम् (→विगुणम्); दे१.२ योनिं (→^०रूपं). -b) का१ दे१ द१ योगस्त्वां, दे२.८-१० ते१ मुवें. मुए. योगस्थं (ते१ ^०स्थाः), दे४ योगात्मा, न१ योगिनस्तां (→योगास्त्वां); दे५ उपासतेन्द्रा देस्यां (→उपासते हृदिस्थं). -c) दे२.५ द१ अ१.२ देवास्त्वाम् (→वेदास्त्वाम्); ते१ ^०वदतीह (→^०दधतीह); दे१ रुद्ररूपं, दे८-१० मुवें. मुए. रुद्रमीशं, न१ रूपनेगिन (→रुद्रमग्निं). -d) व१ दे१० त्वामेकं, द१ त्वामेव, अ१ शंभोन्त्वां (→त्वामेकं); दे४ उपैति (→उपैमि); द१ अ१ म१ रुद्रमीशं (→देवमीशं); न१ त्वामेगिन त्वामेकं शरणमुपैति देवमीशं.

६४. अ२. a ०. -a) व३ -पाद (→पादे). -b) दे१ विमुक्तसर्वबन्धः, न१ विश्वविमुक्तबन्धः, द१ विमुक्तिविश्वबन्धः. -c) का१ सर्वाद्यं (?), व१ दे३.९.१० सर्वादे३.१० ^०वोंयं, व२.३ दे१.५.८. मुवें. मुए. सर्वाद्यं, दे४ सर्वाद्यं, न१ सर्वासां, द१ अ२ म१ सर्वायत्, अ१ सर्वापदं (→सर्वाद्यं); का१ अ१ प्रणु (?) दति, दे५ प्रदहति, दे८-१० प्रणमति (→प्रणुदति); का१ सिद्धयोगिजुष्टं, व१ दे८-१० न१ सिद्धयोगिजुष्टे, दे१ ** योगजुष्टं, दे२ विश्वयोगिजुष्टं, दे४ द१ अ१.२ म१ सिद्धयोगजुष्टे, ते१ विश्वयोगिजुष्टं (→सिद्धयोगिजुष्टं). -d) व३ दे३.६ वै (→ते); व१ दे४.८.९ न१ द१ अ१.२ म१ ^०युगले, दे१० मुवें. ^०युगल (?) (→^०युगलं); दे८-१० प्रसाद्यमाने (→^०प्रसादात्); दे३.६ स्मृत्वा वै तव भगवत् प्रसादात्.

६५. -a) न१ तस्या^० (→यस्या^०); का१ दे५.६ ^०हीन-

तत्त्वं ज्योतिरनन्तमेकमचलं सत्यं परं सर्वगम् ।
स्थानं प्राहुरनादिमध्यनिधनं यस्मादिदं जायते
नित्यं त्वामहमुपैमि सत्यविभवं विश्वेश्वरं तं शिवम् ॥६५॥
ॐ नमो नीलकण्ठाय त्रिनेत्राय च रंहसे ।
महादेवाय ते नित्यमीशानाय नमो नमः ॥६६॥
नमः पिनाकिने तुभ्यं नमो मुण्डाय दण्डिने ।
नमस्ते वज्रहस्ताय दिग्बस्त्राय कर्पादिने ॥६७॥
नमो भैरवनादाय कालरूपाय दंष्ट्रिणे ।
नागयज्ञोपवीताय नमस्ते बह्निरेतसे ॥६८॥

न१ ^०हीने, ते१ ^०लीनम् (→^०हीनम्); का१ दे५ -विमलं, ते१ अपरं (→अमलं); व१ दे३.६ कृत्यन्तरा^०, दे१ तद्यन्तरा^० (→हृद्यन्तरा^०). -b) का१ सत्त्वं, व१ तत्त्वं, व२ त्वं हि, दे५ तत्त्वां, दे८ मुवें. मुए. ते त्वां, दे९ तं त्वां, दे१० अ२ * त्वां (अ२ ^०त्वं) (→तत्त्वं); दे८-१० योनिम्, न१ ज्योतिम् (→ज्योतिर्); दे१ तत्त्वद्योतं, दे४ तत्त्वं द्यो (?)तिर् (→तत्त्वं ज्योतिर्); दे५ एकमबलं, न१ द१ अ१ म१ एकममलं, ते१ अन्तरहितं (→एकमचलं); ते१ सत्त्वं (→सत्यं). -c) ते१ यं च (→स्थानं); दे८-१० प्रागमानादि (→प्राहुरनादि); व१ ^०निदं, दे३ ^०निधने (→^०निधनं). -d) का१ नित्यं त्वां समुपैति सत्यविभवं, व१ दे१.२.५ अ१ मुए. मुव. नित्यं त्वामहमुपैमि (दे५ ^०ति) स(दे५ मि)त्यविभवं, व३ नित्यं त्वमुपैमि सत्यविभवं, दे६ द१ नित्यं (दे६ ^०त्यां) चाहमुपैमि सत्यविभवं, दे८-१० नित्यं हि त्वमुपैमि सत्यविभवं, ते१ नित्यं त्वामहमुपैमि सत्वनिलयं, अ२ नित्यन्त्वां मुनयामि सिद्धविभवं, म१ नित्यं त्वामुपयामि सत्यविभवं (→नित्यं त्वामहमुपैमि सत्यविभवं).

६६. -a) दे२ * नमो (→ॐ नमो); दे४ नीलकण्ठाय (→नीलकण्ठाय). -b) दे४ सर्वशाय (→त्रिनेत्राय); दे२ वरायसे, दे६ च देहसे, ते१ च शम्भसे (?) (→च रंहसे). -d) दे६ ईश्वराय (→ईशानाय).

६७. का१. ab ०. -a) दे३ पिनाकिनं (→पिनाकिने); द१ अ१.२ म१ नित्यं (→तुभ्यं). -b) व३ अ२ मुण्डाय, दे१ तुण्डाय (→मुण्डाय); व३ दे२.८.९ अ२ मुण्डिने (→दण्डिने). -c) का१ व१-३ दे३.५ बहुहस्ताय, दे३ चक्षुहस्ताय, दे६ बहुदंष्ट्राय, ते१ भिल्लहस्ताय (→वज्रहस्ताय). -d) ते१ पिगाक्षाय, अ२ विवस्त्राय (→दिग्बस्त्राय).

६८. -a) दे४ द१ अ२ म१ ^०नाथाय (→^०नादाय). -b) दे४ हरायाथ निषंगिने, द१ अ२ म१ हराय च निषंगिने, अ१ कालाय च निषंगिणे. -d) दे८-१० बह्निरेतसे, न१ बह्निनेत्रिणे. अ२ म१ बह्निरेतसे (→बह्निरेतसे).

नमोऽस्तु ते गिरीशाय स्वाहाकाराय ते नमः ।
 नमो मुक्तादृहासाय भीमाय च नमो नमः ॥६९॥
 नमस्ते कामनाशाय नमः कालप्रसाधिने ।
 नमो भैरववेषाय हराय च निषङ्गिणे ॥७०॥
 नमोऽस्तु ते त्र्यम्बकाय नमस्ते कृत्तिवाससे ।
 नमोऽम्बिकाधिपतये पशूनां पतये नमः ॥७१॥
 नमस्ते व्योमरूपाय व्योमाधिपतये नमः ।
 नरनारीशरीराय सांख्ययोगप्रवर्त्तिने ॥७२॥
 नमो दैवतनाथाय देवानुगतलिङ्गिने ।
 कुमारगुरवे तुभ्यं देवदेवाय ते नमः ॥७३॥
 नमो यज्ञाधिपतये नमस्ते ब्रह्मचारिणे ।

मृगव्याधाय सहते ब्रह्माधिपतये नमः ॥७४॥
 नमो हंसाय विश्वाय मोहनाय नमो नमः ।
 योगिने योगगम्याय योगमायाय ते नमः ॥७५॥
 नमस्ते प्राणपालाय घण्टानादप्रियाय च ।
 कपालिने नमस्तुभ्यं ज्योतिषां पतये नमः ॥७६॥
 नमो नमो नमस्तुभ्यं भूय एव नमो नमः ।
 मह्यं सर्वात्मना कामान् प्रयच्छ परमेश्वर ॥७७॥
 एवं हि भक्त्या देवेशमभिष्टूय स माधवः ।
 पपात पादयोर्विप्रा देवदेव्योः स दण्डवत् ॥७८॥
 उत्थाप्य भगवान् सोमः कृष्णं केशिनिषूदनम् ।
 बभाषे मधुरं वाक्यं मेघगम्भीरनिःस्वनः ॥७९॥

वै. १. २५. ७६

६८ श्लोकात्परं ग्र२ पुस्तके अधिकम्—

*नमो देवाय ते नित्यं ईशानाय नमो नमः ।

नमः पिनाकिने नित्यं ... ..

(= ६६cd-६७a)

६९. दे१०. cd ⊙. -c) दे५ नमो मुक्ताय हासाय, दे६ नमुक्तादृहासाय, न१ नमो मुक्तावभासाय, ते१ नमोऽस्तु कामरूपाय.

७०. -a) ग्र१.२ कालनाथा(ग्र१ °शा)य (→काम-नाशाय). -b) ब१.२ दे३.४.६.१० न१ काम- (न१ °मः), द१ कालं (→काल-). -c) दे१ °वेधाय, दे२ द१ ग्र१.२ म१ °रूपाय, दे३-१० °नाशाय (→°वेधाय); का१ ते१ नमोऽस्तु भैरवेषाय. -d) ब२ निषादिने, ब३ निसङ्गिणे, दे२ त्रिदण्डिने, दे५ श्रृंगिणे (→निषङ्गिणे); दे४ द१ ग्र१.२ म१ कालरूपाय दंष्ट्रिणे, ते१ हराय च ज्ञानसाधिणे.

७१. ब१. ७१d-७१b ⊙ (ह. सं.). -a) दे३ त्र्यम्बकाय (→त्र्यम्बकाय).

७२. ब१. ⊙ (ह. ७१ पा. वि.). -c) दे४ नमस्तारी° (→नरनारी°).

७३. ब१. ⊙ (ह. ७१ पा. वि.). -a) दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. भैरव° (→दैवत°). -b) दे१ देवानुगत° (→देवानुगत°); ब२ देव निर्गुलिङ्गिने, द१ ग्र१.२ म१ नमो दैवतलिङ्गिने.

७४. ब१. ⊙ (ह. ७१ पा. वि.); न१. ७४a-७४b ⊙ (ह. सं.). -a) दे६ यक्षाधिपतये, द१ धर्माधिपतये (→यज्ञाधिपतये). -c) ग्र२ मृगव्याधाधिपतये नमः, म१ मृगव्याधाधिपतये नमः.

७५. ब१ न१. ab ⊙ (ह. ७१ पा. वि.); म१. ७५a-७५d ⊙ (ह. सं.). -a) का१ ते१ हराय, ब२.३ दे१-३.५.६ मोहाय, दे४ द१ ग्र१.२ भवाय (→हंसाय); ते१ विद्याय (→विश्वाय).

७६. म१. ⊙ (ह. ७५ पा. वि.); ब१. d ⊙. -a) ते१ °रूपाय (→°पालाय). -b) दे४ मङ्गता (?) द°, द१ ग्र१ मन्द्रनाद°, ग्र२ मन्त्रदान° (→घण्टानाद°).

७७. दे६. ab ⊙; ब१. a ⊙. -a) दे१.२ नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं, मुर्वे. मुए. नमो नमोऽस्तु ते तुभ्यं. -b) म१ भूयो भूयो नमो नमः. -c) ग्र२ करव्युस् (?) (→मह्यं); का१ ब२ न१ कामं, ते१ ज्ञानं (→कामान्); दे३.६ मह्यं सर्वार्थकामास्त्वं. -d) दे४ पप्रच्छ (→प्रयच्छ); दे९.१० न१ परमेश्वरः (दे९ °रं) (→परमेश्वर).

७७ श्लोकात्परं दे८-१० मुर्वे. मुब. अधिकम्—सूत उवाच

[दे८.९ सूत उ.]

७८. -a) का१ भक्त्या हि, ब२ भक्त्या तु, दे२ तु भक्त्या, दे८-१० हि भक्तो, ग्र१ स भक्त्या (→हि भक्त्या). -b) का१ दे५ अभिस्तूय, दे८-१० अभि (दे१० °पि) स्तुत्य (→अभिष्टूय); का१ ब१ दे३-५ द१ ग्र१.२ च (→स); दे६ माधवं (→माधवः). -c) दे४ पतयोर् (→पादयोर्). -d) का१ दे१० °देवो स, ब१ दे३.६.९ न१ °देव्याः स, दे४ °देवः स, ते१ °देवस्य (→°देव्योः स).

७९. -a) ब१ दे४ ते१ उत्थाय, दे१० उत्थास्य (?) (→उत्थाप्य); दे१ शंभुः (→सोमः). -b) ब१ कृष्ण- (→कृष्णं). -c) दे५ व्यक्तं (→वाक्यं). -d) दे१.६ न१ ग्र१.२ म१ °निःस्वनम् (→°निःस्वनः).

वै.१.२५.८०

किमर्थं पुण्डरीकाक्ष तपस्तप्तं त्वयाऽव्यय ।
 त्वमेव दाता सर्वेषां कामानां कामिनामिह ॥८०॥
 त्वं हि सा परमा मूर्तिर्मम नारायणाह्वया ।
 नानवाप्तं त्वया तात विद्यते पुरुषोत्तम ॥८१॥
 वेत्थ नारायणानन्तमात्मानं परमेश्वरम् ।
 महादेवं महायोगं स्वेन योगेन केशव ॥८२॥
 श्रुत्वा तद्वचनं कृष्णः प्रहसन् वै वृषध्वजम् ।
 उवाच वीक्ष्य विश्वेशं देवीं च हिमशैलजाम् ॥८३॥
 ज्ञातं हि भवता सर्वं स्वेन योगेन शंकर ।
 इच्छाम्यात्मसमं पुत्रं त्वद्भुक्तं देहि शंकर ॥८४॥

८०. -a) व१ पुण्डरीकाक्षं (→पुण्डरीकाक्ष). -b) व३ दे३.६ [अ]व्ययः, दे५ विभो, म१ [अ]नघ (→[अ]व्यय); दे१.२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तप्यते भवता तपः. -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. कर्मणामिह, ते१ कामिनामसि (→कामिनामिह).

८१. -a) दे३ त्वयि, न१ अहि (→त्वं हि); न१ परमो (→परमा); द१ मूर्ति (→मूर्तिर्). -b) द१ इमं (→मम); ते१ मम या प्रणवात्मिका. -c) का१ नानवाप्तं, दे३.६ अ२ नानावाप्तं (→नानवाप्तं); दे५ नाथ, दे६ अ१ तत्र, अ२ म१ यत्तद् (→तात); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. न विना त्वां जगत् सर्वं. -d) दे४ अ२ विद्यन्ते (→विद्यते); दे४ न१ पुरुषोत्तमः (→पुरुषोत्तम).

८२. -a) दे१ व्याप्य (→वेत्थ); दे५ नारायणात्मानम्, दे८-१० नारायणानन्त, अ२ म१ नारायणं देवं (→नारायणा-नन्तम्). -c) ते१ महात्मानं, म१ महायोगिन् (→महायोगं). -d) ते१ तत्त्व- (→स्वेन); दे५ केशवं (→केशव).

८३. -b) दे८.९ स हसन् वै, न१ प्रणम्याथ (→प्रहसन् वै); ते१ प्रहस्य वृषध्वजम्. -c) का१ व१-३ दे२.३.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. उवाचान्वीक्ष्य, ते१ उवाच विद्यां (→उवाच वीक्ष्य); दे५ विश्वां च, न१ देवेशं (→विश्वेश).

८४. -a) दे३ द१ ज्ञातं, दे१० अ२ ज्ञानं (→ज्ञातं); दे८-१० अ१ भवतः (→भवता); ते१ जानासि भगवन् सर्वम्. -b) ते१ ज्ञान- (→स्वेन). -d) अ१ भक्ति (→भक्तं); न१ देवि (→देहि); व१ दे१० शंकरः (→शंकर).

८५. -a) न१ तथेत्याहाथ विश्वात्मा, ते१ अशस्मिन्वाह विश्वात्मा. -b) दे५ प्रदध्य-; अ२ म१ प्रसन्न- (→प्रहृष्ट-);

तथास्त्वित्याह विश्वात्मा प्रहृष्टमनसा हरः ।
 देवीमालोक्य गिरिजां केशवं परिष्वजे ॥८५॥
 ततः सा जगतां माता शंकरार्द्धशरीरिणी ।
 व्याजहार हृषीकेशं देवी हिमगिरीन्द्रजा ॥८६॥
 वत्स जाने तवानन्तां निश्चलां सर्वदाच्युत ।
 अनन्यामीश्वरे भक्तिमात्मन्यपि च केशव ॥८७॥
 त्वं हि नारायणः साक्षात् सर्वात्मा पुरुषोत्तमः ।
 प्रार्थितो दैवतैः पूर्वं संजातो देवकीसुतः ॥८८॥
 पश्य त्वमात्मनात्मानमात्मीयममलं पदम् ।
 नावयोविद्यते भेद एकं पश्यन्ति सूरयः ॥८९॥

दे६ अ२ -मनसो (→मनसा). -c) ते१ देवं, +देवीं (→देवीम्); अ१ गिरिजा- (→गिरिजां); न१ केशवः (→केशवं); दे९ परिष्वजे (→परिष्वजे).

८६. -a) ते१ तु, अ२ स (→सा); का१ जगतो (→जगतां); दे१ ततस्तस्माज्जगन्माता. -b) दे६ शंकराहं (→शंकरार्द्ध-). -c) दे३.५ व्याजहारा (दे३ ०रे) (→व्याजहार). -d) दे४.६ देवा (→देवी); ते१ देवदेवं गिरीन्द्रजा.

८७. दे४.८७८-८८८ ०. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अहं (→वत्स); का१ दे१ न१ द१ अ२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. तवानन्त, व१ दे३.९.१० भवानन्तां (दे९ ०न्तो, दे१० ०न्तं), दे४ तथानन्ता, दे५ तवातन्वी(?), दे८ तवानन्तो (→तवानन्तां). -b) दे१.६ निश्चला, दे८-१० निश्चलः (दे१० ०लो). (→निश्चलां); का१ म१ सर्वदाच्युतं (म१ ०तां), दे३ सर्वं सुदा*, दे४ देवकीसुतः, अ२ सर्वदात्मज (→सर्वदाच्युत). -c) अ२ अनन्याद् (→अनन्यां). -d) दे१ आत्मन्य*, दे१० आत्मान्यपि (→आत्मन्यपि); दे१* (→च).

८८. दे४.० (द्र.८७ पा. वि.); दे३.ab ०. -b) न१ ते१ पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमः). -c) दे१ प्रार्थितैर्, दे६ पार्थिवा (→प्रार्थितो); दे६ पूर्वा (→पूर्व). -d) का१ व२ दे३.५.६ स जातो (→संजातो).

८९. -a) दे३.६ पश्यन्तम् (→पश्य त्वम्). -b) व१.२ दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. आत्मानं (→आत्मीयम्); दे८-१० मम संपदं, मुर्वे. मुए. मुब. मम संप्रति (→अमलं पदं); दे४ अ२ म१ अमलं परमं पदम्, द१ अ१ ममत्वं परमं पदम्. -c) व१ दे८-१० द१ अ२ म१ भेदं (→भेदः [ः]). -d) व२ एवं, द१ अ१.२ म१ ऐक्यं (→एकं).

इमानिमान् वरानिष्टान् मत्तो गृह्णीष्व केशव ।
सर्वज्ञत्वं तथैश्वर्यं ज्ञानं तत् पारमेश्वरम् ।
ईश्वरे निश्चलां भक्तिमात्मन्यपि परं बलम् ॥९०॥
एवमुक्तस्तथा कृष्णो महादेव्या जनार्दनः ।
आशिषं शिरसा गृह्णाद् देवोऽप्याह महेश्वरः ॥९१॥

प्रगृह्य कृष्णं भगवानथेशः

करेण देव्या सह देवदेवः ।

संपूज्यमानो मुनिभिः सुरेशै-

र्जगाम कैलासगिरिं गिरीशः ॥९२॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

२५

सूत उवाच ।*

प्रविश्य मेरुशिखरं कैलासं कनकप्रभम् ।

रराम भगवान् सोमः केशवेन महेश्वरः ॥१॥

अपश्यन्तं महात्मानं कैलासगिरिवासिनः ।

वै. १.२६.२

९०. ग्र२. c-f ०. -a) ब१ इमानि मे, दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. इमानि ह, दे४ इमाहि मे, ते१ इमानपि, द१ ग्रा१.२ म१ इमानिमे (→इमानिमात्); दे३ इमानिमात्मवानिष्टान्, दे५ इमानि भास्करावष्टान्, दे६ इमानि मात्मनानिष्टान्. -b) ते१ प्रति, द१ म१ ततो, ग्रा१ अतो, ग्रा२ तमो (→मत्तो). -c) म१ तदैश्वर्यं (→तथैश्वर्यं). -d) दे३ ज्ञानं त्वत्, ग्रा१ ज्ञानञ्च (→ज्ञानं तत्); का१ ब२ दे१.३.६ द१ म१ प (दे१ पा) रमे (दे१ म१ °मै)श्वरं (→पारमेश्वरम्). -e) दे४ निश्चला- (→निश्चलां). -f) दे४ आत्मानपि (→आत्मन्यपि); दे५ परस्वलं, द१ परं पदं (→परं बलम्).

९१. -a) ते१ तदा, द१ ग्रा१.२ म१ तथा (→तथा). -b) ब२ देवो, द१ °देव्यो (→°देव्या). -c) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. आदेशं, दे४.६ आशिषां, द१ ग्रा१.२ म१ आशिषं (→आशिषं); दे३.६ गिरिशा, द१ शिरसां (→शिरसा); ब१ दे१ न१ गृह्णन्, ब२ दे४ ते१ मुर्वे. मुए. गृह्य, दे३.६ दुर्गात्, दे८-१० पूर्व, द१ कृष्णां (?) (→गृह्णाद्). -d) दे१ देव्या ह्याह (?), न१ देव्या बाह, ते१ देवो ह्याह, द१ ग्रा१.२ म१ देवो (द१ °व) देव्या (→देवोऽप्याह); का१ दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. तथेश्वरम् (दे१ °रः) (→महेश्वरः).

९२. -a) ब२ संगृह्य (→प्रगृह्य); का१ उमेशः, ब१-३ दे२-६ द१ ग्रा१.२ म१ अपीशः (→अथेशः). -b) ग्रा२ करेण देव्यास्तु स देवदेवः. -c) दे४.८.९ स पूज्यमानो, द१ ग्रा१ म१ संपूज्यमानो (→संपूज्यमानो); ग्रा२ परिभिः (→मुनिभिः); न१ सुरेन्द्रैः (→सुरेशैः).

पुष्पिका—

पुराणानाम—का१ दे५ इत्यादिमहापुराणे कौर्मै, ब१-३ दे६ म१ इति कूर्मपुराणे, दे१-४.८-१० ग्रा१.२ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्म-पुराणे, न१ इति श्रीकौर्मै, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मै, द१ इति, मुब. इति श्रीकौर्मै महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब१-३ दे३.४.६ न१ ते१ द१ म१. ०; का१ दे५ यदुवंशानुकीर्तने, दे१.८-१० मुए. यदुवंशानुकीर्तने कृष्णतपश्चरणे, दे२ श्रीकृष्ण-तपश्चरणे, ग्रा१.२ कृष्णवरलाभो नाम, मुर्वे. यदुवंशानुकीर्तने कृष्णतपश्चरणं नाम, मुब. सोमवंशे यदुवंशानुकीर्तने श्रीकृष्णतपश्चरणं नाम. अध्यायसंख्या—दे६ द१. ०; का१ ब१.३ दे३.५ न१ ते१ ग्रा१ त्रयोविंशोऽध्यायः, ब२ ॥ २३॥, दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥, दे२-८.९ ग्रा२ म१ पंचविंशोऽध्यायः.

२५

[अध्यायारम्भे अधिकम्—दे१० श्रीगणेशाय नमः; ते१ श्रीशिवः].

* द१. ०; न१ ग्रा१.२ सूतः; ते१ श्रीशिवः, +सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -b) ब१ दे२.६ कैलाशं (→कैलासं); दे६ जनक° (→कनक°). -c) दे२ जगाम, द१ ग्रा२ म१ रराज (→रराम).

२. म१. २८-३० ०; चतुर्थश्लोकानान्तरं वर्तते. -a) का१ ब१-३ दे१.३-६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अपश्यन्ते, दे२ ग्रा२ म१ अपश्यन्त, न१ अपस्पृश्य, ते१ तपसोन्ते (→अपश्यन्त);

वै. १.२६.२ पूजयाञ्चक्रिरे कृष्णं देवदेवमथाच्युतम् ॥२
चतुर्बाहुमुदाराङ्गं कालमेघसमप्रभम् ।
किरीटिनं शार्ङ्गपाणिं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ॥३
दीर्घबाहुं विशालाक्षं पीतवाससमच्युतम् ।
दधानमुरसा मालां वैजयन्तीमनुत्तमाम् ॥४
भ्राजमानं श्रिया दिव्यं युवानमतिकोमलम् ।
पद्माङ्घ्रिनयनं चारु सुस्मितं सुगतिप्रदम् ॥५
कदाचित् तत्र लीलार्थं देवकीनन्दवर्द्धनः ।
भ्राजमानः श्रिया कृष्णश्चचार गिरिकन्दरे ॥६

ग्र२ महात्मानः (→महात्मानं). -b) ते१ °वासिनम् (→वा-
सिनः). -c) ग्र१ विष्णुं (→कृष्णं). -d) का१ ब१ दे१.३-
६.८-१० न१ द१ मुर्वे. मुए. इवाच्युतम्, ग्र१ इहाच्युतम्
(→अथाच्युतम्); ब२.३ मुब. देवं नारायणं प्रभुम्, ग्र२
देवदेवेशमच्युतम्.

३. म१. ० (द्र. २ पा. वि.). -b) का१ दे५ नील°
(→काल°). -c) दे६ किरीटिने (→किरीटिनं).

४. -c) दे३.५ दधान (दे५ °र) सुरसा मालां, दे४
दधारमुरसा मालां, दे८-१० दधानं सु (दे८ मु?) रसां मालां.
-d) दे३.५ °त्तमं (→°त्तमां).

अतः परं म१ अधिकम्—

* किरीटिनं शार्ङ्गपाणिं श्रीवत्साङ्कितवक्षसं ।

चतुर्बाहुमुदाराङ्गं कालमेघसमप्रभम् ।

पूजयाञ्चक्रिरे कृष्णं देवदेवं जनार्दनम् । (= २cd-३)

५. म१. ०. -a) दे६ भ्राजमाणं (→भ्राजमानं); ब३
दे४.८.९ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. देव्या, दे१० दिव्या ते१ दीप्तं (→
दिव्यं). -b) ब२.३ दे३.६ प्रधानं (→युवानं); दे६ प्रधानमिति
कोमलं, दे८-१० युवानम् (दे१० °मि) तिलोचनम्. -c) ब१-३ दे३.
४.६.१० न१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. पद्माङ्घ्रि पद्मनयनं चारु, दे१.८.९
पद्माङ्घ्रि पद्मनयनं चारु, दे५ पद्माङ्गनयनं चारु, ते१ पद्माङ्गं पद्म-
नयनं चारु, ग्र२ पद्माङ्गं पद्मनयनं चारु. -d) ब१.२ दे४.५.८-१०
न१ ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. सस्मितं, दे१ संस्मृतं (→सुस्मितं); ब१
स्वगतिप्रदम्, ब२ सुमतिप्रदम्, दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
सद्गतिप्रदम्, दे५ सुगतिप्रदां, ग्र१ सुरभिप्रदम्, ग्र२ सुभदाङ्कितं
(→सुगतिप्रदम्).

६. -a) दे२ लीलार्थं (→लीलार्थं). -b) का१ ब१.३
दे३-६ द१ ग्र१.२ म१ देवकीहर्षवर्द्धनः (ग्र१.२ °नं), ते१
देवकीनन्दिवर्धनम्. -c) ब१ म१ भ्राजमान, दे६ ते१ द१ ग्र१-२
भ्राजमानं (→भ्राजमानः); दे२ सदा, श्रिया (→श्रिया); ग्र१

गन्धर्वाप्सरसां मुख्या नागकन्याश्च कृत्स्नशः ।

सिद्धा यक्षाश्च गन्धर्वास्तत्र तत्र जगन्मयम् ॥७

दृष्ट्वाश्चर्यं परं गत्वा हर्षादित्फुल्ललोचनाः ।

मुमुचुः पुष्पवर्षाणि तस्य मूर्ध्नि महात्मनः ॥८

गन्धर्वकन्यका दिव्यास्तद्वदप्सरसां वराः ।

दृष्ट्वा चक्रमिरे कृष्णं स्रस्तवस्त्रविभूषणाः ॥९

काश्चिद् गायन्ति विविधां गीतिं गीतविशारदाः ।

संप्रेक्ष्य देवकीसूनुं सुन्दर्यः काममोहिताः ॥१०

ते१ कृष्णं (→कृष्णम्). -d) ते१ तुषार- (→चचार); दे८-१०
मुर्वे. मुए. °कन्दरम् (→°कन्दरे).

७. -a) दे२ ते१ ग्र२ म१ [अ]प्सरसो, द१ [अ]प्सरसा
(→[अ]प्सरसां); न१ ग्र१ मुख्यां, ते१ भूताः, द१ मुख्याः
(→मुख्या). -b) ब१ °कन्या च (→°कन्याश्च); दे१ कृत्स्नाशः,
द१ ग्र१.२ म१ मुख्यशः (→कृत्स्नशः); ते१ पद्मगासुरगुह्यकाः.
-c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गन्धर्वा (→गन्धर्वास्); दे२
सिद्धाश्च यक्षगन्धर्वास्, ते१ सिद्धा विद्याधरा यक्षास्. -d)
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवास्तं च (→तत्र तत्र).

८. -a) ब३ दृष्ट्वाश्चर्यं, दे१० ग्र२ म१ दृष्ट्वाश्चर्यं, न१
दृष्ट्वाश्चर्यं (→दृष्ट्वाश्चर्यं); द१ ग्र१ म१ पदं (→परं). -b)
ब३ दे४ °लोचना (दे४ °नः) (→लोचनाः); दे१० हर्षादित्यु-
लोचनाः.

९. दे१०. cd ०. -b) का१ दे४.५ द१ ग्र१.२ म१
[अ]प्सरसां गणाः, मुर्वे. मुए. मुब. [अ]प्सरसो वराः
(→[अ]प्सरसां वराः). -c) दे१ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); का१ ब१
चक्रमिरे, ब२.३ च रेमिरे, दे१ च मेनिरे, दे५ च* मिरे, दे६
चक्रमिरे, ग्र२ चक्रमिरे (→चक्रमिरे); दे५ कृष्ण, द१ विष्णुं
(→कृष्णं). -d) दे१ सूक्ष्मवस्त्रविभूषणम्, दे३ द१ स्रस्तवस्त्र-
विभूषणः (द१ °णाः), दे८.९ मुर्वे. मुए. सु (दे८.९ सं) स्तुतं
शुचि भूषणाः, ते१ दिव्यस्त्रीवस्त्रभूषणम्.

१०. दे१०. ab ०. -a) दे३.६ द१ काचित्, दे५ केचित्
(→काश्चित्); का१ ब१ दे१.३.६ न१ ते१ विविधा, दे२ विबुधा,
दे४ विविधाः, दे५ विविधः, दे८.९ द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
विविधं (→विविधां). -b) का१ दे५ गीतगीतिं, ब१
गीतिङ्गीतिः, दे२.३.६ गीतिगीतिः (दे३ °त), दे४ गीतं गीति°,
दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. गानं गीतः, न१ द१ ग्र१.२ गीतं गीतः,
ते१ गीतनृत्यः, म१ गीतगीतिः (→गीति गीतः); दे३ -विशारदः
(→विशारदाः). -c) ते१ °पुत्रं (→°सूनुं). -d) दे१ सोदर्यं,
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सुन्दरं, ग्र२ सौन्दर्यं (→सुन्दर्यः).

काश्चिद्विलासबहुला नृत्यन्ति स्म तदग्रतः ।
 संप्रेक्ष्य संस्थिताः काश्चित् पपुस्तद्वदनामृतम् ॥११
 काश्चिद् भूषणवर्याणि स्वाङ्गादादाय सादरम् ।
 भूषयाञ्चक्रिरे कृष्णं कामिन्यो लोकभूषणम् ॥१२
 काश्चिद् भूषणवर्याणि समादाय तदङ्गतः ।
 स्वात्मानं भूषयामासुः स्वात्मगैरपि साधवम् ॥१३
 काश्चिदागत्य कृष्णस्य समीपं काममोहिताः ।
 चुचुम्बुर्वदनाम्भोजं हरेर्मुग्धमृगेक्षणाः ॥१४

११. -a) द१ काचित् (→काश्चित्); ते१ °बहुधा (→°बहुला). -b) दे४ नृत्यन्ति स्म, ते१ नृत्यन्ते स्म (→नृत्यन्ति स्म); ब२ मुदान्विताः, दे१ तदाग्रतः (→तदग्रतः). -c) ब१ संप्राप्य (→संप्रेक्ष्य); दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. सस्मितं, दे४ संस्मितं (→संस्थिताः); दे३.६ द१ काचित्, दे४.१० काश्चित् (→काश्चित्); का१ प्रेक्ष्य संप्रस्थिताः काश्चित्. -d) द१ वपुस्, दे३.६ मयुस्, न१ वायुस्, द१ पुनस् (→पपुस्); दे१ °वचना° (→°वदना°).

१२. दे६.०; दे४.१२-१३.०. -a) म१ °वर्याणां (→°वर्याणि); ते१ काश्चिद्भूषा विशेषाणि. -b) ते१ समादायाथ, द१ ग्रा१ स्वाङ्गादादाय (→स्वाङ्गादादाय); द१ भूषणं, दे८.९ सुंदरं (→सादरम्). -c) का१ भूषितं (→भूषयां-). -d) द१ कामिन्यो लोकभूषणः, दे२ कामिन्यो लोलभूषणं, दे८-१० मुवें. मुए. कन्यालोकविभूषणम्.

१३. दे४.० (द्र. १२ पा. वि.); ब१. ab. ०. -b) न१ तदागतः, ग्रा१ तदग्रतः (→तदङ्गतः). -c) का१ दे५ ते१ आत्मानं (→स्वात्मानं); ब३ भूषयामास (→भूषयामासुः). -d) का१ दे५ चात्मीयैरपि, दे२ ग्रा२ स्वात्माङ्गैरपि, दे३.६ स्वानु-गैरपि, दे८.९ न१ म१ मुवें. मुए. मुब. स्वात्मकैरपि, दे१० स्वात्मकैरपि (→स्वात्मगैरपि); द१ ग्रा१.२ म१ केशवं (→साधवम्); ते१ स्वात्मनैवार्थसाधनम्.

१४. दे३.६. १४c-१४d. ० (ट. सं.). -a) ब१ दे१.४.८.९ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. काचित् (→काश्चित्); द१ ग्रा१ आगम्य (→आगत्य); दे३ काश्चित् कृष्णस्य संजग्मुः, दे६ काश्चित्कृष्णस्य देवस्य. -b) ब२ समीक्ष्य (→समीपं); ब१.३ दे८.९ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. °मोहिता, दे४.६.१० °मोहितः (→°मोहिताः). -c) ब१-३ दे२.५.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. चुचुम्ब, न१ चुचुम्बे (→चुचुम्बुर); दे४ द१ ग्रा१.२ म१ चुचुम्बिरे मुखांभोजं. -d) द१ मुख, दे५ मुग्धा (→मुग्ध-); का१ ब१.३ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब.

प्रगृह्य काश्चिद् गोविन्दं करेण भवनं स्वकम् ।
 प्रापयामासुर्लोकादि सायया तस्य मोहिताः ॥१५
 तासां स भगवान् कृष्णः कामान् कमललोचनः ।
 बहूनि कृत्वा रूपाणि पूरयामास लीलया ॥१६
 एवं वै सुचिरं कालं देवदेवपुरे हरिः ।
 रेमे नारायणः श्रीमान् सायया मोहयञ्जगत् ॥१७
 गते बहुतिथे काले द्वारवत्यां निवासिनः ।
 बभूवुर्विह्वला भीता गोविन्दविरहे जनाः ॥१८ वें.१.२६.१८

°मृगेक्षणा, दे८.९ °मृतेक्षणा, दे१० °मृगेक्षणात् (→°मृगेक्षणाः); द१ ग्रा१.२ म१ हरेर्मुग्धविलोचनाः.

१५. दे३.६. ० (द्र. १४ पा. वि.). -a) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ करेण (→प्रगृह्य); का१ ब१-३ दे५ चापि, दे२.८.९ न१ द१ म१ मुवें. मुए. मुब. काचित्, दे४ काश्चित्, दे१० काश्चित् (→काश्चित्); ते१ मोहाविष्टा गृह्य काचित्. -b) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ प्रगृह्य (→करेण); दे४ स्वयं, दे५ स्वकां (→स्वकं). -c) का१ ब१-३ दे२.५.८-१० न१ ते१ म१ मुवें. मुए. मुब. °मास, दे१ °मासु (→°मासुर); का१ दे१ लोकादीन्, दे८-१० न१ ग्रा१ लोकादि-, द१ लोकादिर् (→लोकादि). -d) ग्रा२ म१ लीलया (→मायया); ब१-३ दे२.५.८-१० न१ ते१ म१ मुवें. मुए. मुब. मोहिता (→मोहिताः).

अतः परं ते१ अधिकम्—

निशम्य भगवान् कृष्णः कामाकृष्टविलोचनाः (= १६ ab).

१६. -a) का१ दे१.२ म१ च, ग्रा२ तु (→स); दे५ कृष्णं (→कृष्णः). -b) दे३ कामात्, दे६ कामा (→कामान्); दे४ द१ ग्रा१ स कमलाननः, ग्रा२ सकलमानसः, म१ सोमसमाननः (→कमललोचनः). -c) दे४ कन्या (→कृत्वा).

१७. दे५. bcd. ०. -a) का१ ब१ दे३.५.६ एवं तु, ब२.३ एतत्तु, दे२ एवं हि, दे४ शृण्वन्तु (→एवं वै). -b) का१ स्थित्वा देव-, द१ देवदेवं (→देवदेव-); द१ ग्रा२ -परो, ग्रा१ -वरो (→पुरे); ते१ देवदेवेश्वरो हरिः. -d) ब२.३ दे३.४.६ द१ ग्रा१.२ म१ जनान् (→जगत्).

१८. दे५. abc. ०. -b) ब१.२ दे२.८-१० ग्रा२ मुवें. मुए. मुब. द्वारवत्यां, न१ द्वारवत्य (?) (→द्वारवत्यां). -c) का१ दे३.६.८-१० मुवें. मुए. मुब. विकला, ते१ विह्वली (→विह्वला); दे१.२ ते१ भीता, दे१० भीताः (→भीता).

बं.१.२६.१६

ततः सुपर्णो बलवान् पूर्वमेव विसर्जितः ।
 कृष्णेन मार्गमाणस्तं हिमवन्तं ययौ गिरिम् ॥१९॥
 अदृष्ट्वा तत्र गोविन्दं प्रणम्य शिरसा मुनिम् ।
 आजगामोपमन्युं तं पुरीं द्वारवतीं पुनः ॥२०॥
 तदन्तरे महादैत्या राक्षसाश्चातिभीषणाः ।
 आजग्मुर्द्वारकां शुभ्रां भीषयन्तः सहस्रशः ॥२१॥
 स तान् सुपर्णो बलवान् कृष्णतुल्यपराक्रमः ।
 हत्वा युद्धेन महता रक्षति स्म पुरीं शुभाम् ॥२२॥
 एतस्मिन्नेव काले तु नारदो भगवानृषिः ।
 दृष्ट्वा कैलासशिखरे कृष्णं द्वारवतीं गतः ॥२३॥
 तं दृष्ट्वा नारदमृषिं सर्वे तत्र निवासिनः ।

१९. दे३.६. १६d-२१c ○. -a) दे१.२ द१ ग्रा१ म१ भगवान् (→बलवान्). -b) दे१ विसर्जितं, दे४ ग्रा१ म१ विवर्जितः (→विसर्जितः). -c) दे४-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. स कृष्णं (→कृष्णेन); का१ दे६ °मानस्तं, दे२.४ °मानस्तु, दे४.९ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °माणस्तु, दे१० °माणस्तु (→°माणस्तं). -d) का१ ब१-३ दे२.४.५ न१ ययौ नगं, ते१ समाययौ, ग्रा२ गिरिं ययौ (→ययौ गिरिम्).

२०. दे३.६. ○ (द्र. १६ पा. वि.). -a) दे१ अदृष्ट्वा, ते१ तं दृष्ट्वा (→अदृष्ट्वा). -b) दे४ प्रणम्य (→प्रणम्य); ते१ नतः (→मुनिं). -c) दे१ °मोपमन्युं तं, दे५ °मोपमन्युं तु, ते१ °मोत्तमपुरीं (→°मोपमन्युं तं) -d). दे२.८.९ द्वारवती (→द्वारवती); ते१ पुनर्द्वारवती यतः.

२१. दे३.६. abc ○ (द्र. १६ पा. वि.). -a) न१ तदन्तं मे (→तदन्तरे); द१ °दैत्याः (→दैत्या). -b) का१ दे५ राक्षसाश्चापि, ब२ द१ ग्रा१ म१ राक्षसाश्च वि-, दे४ राजसाश्चाभि-, ते१ राक्षसा मृत्यु-, ग्रा२ राक्षसां विश्व- (→राक्षसाश्चाति-). -c) ते१ आजग्मुर् (→आजग्मुर्); दे१ शुभ्रां, ते१ रुद्धा, ग्रा२ म१ पुण्यां (→शुभ्रां). -d) दे१ भीषयन् व (→भीषयन्तः).

२२. -a) ते१ ततः (→स तान्); का१ ब१.३ दे३.५.६ द१ ग्रा१.२ म१ भगवान् (→बलवान्). -c) का१ हत्वा, द१ हता (→हत्वा); ग्रा२ युद्धेन महता तस्य. -d) दे३ वक्षति स्म, दे१० रक्षति स्व- (→रक्षति स्म); ब२ पुरीमिमां (→पुरीं शुभाम्).

२३. -a) दे१ एतस्मिन्नेवासिनः प्रोचुर्. -c) दे१ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा). -d) ब१ कृष्ण- (→कृष्णं); दे३.४ द्वारवती (→द्वारवती).

प्रोचुर्नारायणो नाथः कुत्रास्ते भगवान् हरिः ॥२४॥
 स तानुवाच भगवान् कैलासशिखरे हरिः ।
 रमतेऽद्य महायोगी तं दृष्ट्वाऽहमिहागतः ॥२५॥
 तस्योपश्रुत्य वचनं सुपर्णः पततां वरः ।
 जगामाकाशगो विप्राः कैलासं गिरिमुत्तमम् ॥२६॥
 ददर्श देवकीसूनुं भवने रत्नमण्डिते ।
 वरासनस्थं गोविन्दं देवदेवान्तिके हरिम् ॥२७॥
 उपास्यमानममरैर्दिव्यस्त्रीभिः समन्ततः ।
 महादेवगणैः सिद्धैर्योगिभिः परिवारितम् ॥२८॥
 प्रणम्य दण्डवद् भूमौ सुपर्णः शंकरं शिवम् ।
 निवेदयामास हरेः प्रवृत्तिं द्वारके पुरे ॥२९॥

२४. -a) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ते (→तं); ग्रा२ सर्वे (→ऋषि). -b) ग्रा२ तत्र (→सर्वे). -d) दे२ भगवानृषे (→भगवान् हरिः).

२५. -a) दे४ सा तनु° (→स तानु°). -b) दे३ हरिः, दे४ गिरिः (→हरिः); न१ कृष्णतुल्यपराक्रमः. -c) दे४ नमते, दे१० समते (→रमते). -d) दे३.६ तं स्तुत्वामिहमागतः.

२६. -a) दे२.४ तस्योपश्रुत्य, द१ तस्य श्रुत्वाथ (→तस्योपश्रुत्य). -b) दे४ पततां (→पततां). -c) दे५ जगामाकारगो°, ग्रा२ आजगामाशुगो° (→जगामाकाशगो°); दे४ विप्रा (→विप्राः). -d) ब३ दे४.१० ते१ ग्रा१ म१ कैलास-, दे२.९ कैलाशं (→कैलासं).

२७. न१. ○. -a) दे४-१० ददर्शे (→ददर्श); दे५ °सूनुर्, ते१ °पुत्रं (→°सूनु). -b) ग्रा२ °मण्डितं (→°मण्डिते); म१ भवनोत्तमं मण्डिते. -c) दे४-१० मुर्वे. मुए. तत्रा°, ते१ महा° (→वरा°). -d) ब३ °देवान्तिकं, दे१० ग्रा२ °देवान्तिको (→°देवान्तिके); दे१० हरिः (→हरिम्).

२८. ग्रा२. d ○. -a) दे५ °मानमपरौ, द१ °मानैरमरैः (→°मानमपरैर्). -b) दे२ देव°, दे५ देव्य° (→दिव्य°). -d) दे१.४ °रितः (→°रितं).

२९. -b) दे४ सुपर्णः (→सुपर्णः); ते१ स हरिः (→शंकरं); ब१ हरिः, दे५ द१ ग्रा१.२ म१ शिवां (→शिवं). -c) का१ ब१-३ दे३.५.६.८-१० न१ द१ ग्रा१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. हरिः, दे२ ततः, दे४ हरिः, ग्रा२ पुरे (→हरेः). -d) का१ ब१.३ दे५.८.९ न१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रवृत्तं (→प्रवृत्तिं); ब१-३ दे२-४.६.८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. द्वारका- (→द्वारके); दे४ पुरे, ते१ पुरैः (→पुरे).

ततः प्रणम्य शिरसा शंकरं नीललोहितम् ।
 आजगाम पुरीं कृष्णः सोऽनुज्ञातो हरेण तु ॥३०॥
 आरुह्य कश्यपसुतं स्त्रीगणैरभिपूजितः ।
 वचोभिरमृतास्वादैर्मनितो मधुसूदनः ॥३१॥
 वीक्ष्य यान्तमभिघ्नन् गन्धर्वाप्सरसां वराः ।
 अन्वगच्छन् महायोगं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥३२॥
 विसर्जयित्वा विश्वात्मा सर्वा एवाङ्गना हरिः ।
 ययौ स तूर्णं गोविन्दो दिव्यां द्वारवतीं पुरीम् ॥३३॥
 गते मुररिपौ नैव कामिन्यो मुनिपुंगवाः ।
 निशेव चन्द्ररहिता विना तेन चकाशिरे ॥३४॥

श्रुत्वा पौरजनास्तूर्णं कृष्णागमनमुत्तमम् ।
 मण्डयाञ्चक्रिरे दिव्यां पुरीं द्वारवतीं शुभाम् ॥३५॥
 पताकाभिर्विशालाभिर्ध्वजै रत्नपरिष्कृतैः ।
 लाजादिभिः पुरीं रम्यां भूषयाञ्चक्रिरे तदा ॥३६॥
 अवाद्यन्त विविधान् वादित्रान् मधुरस्वनान् ।
 शंखान् सहस्रशो दध्मुर्वोणावादान् वितेनिरे ॥३७॥
 प्रविष्टमात्रे गोविन्दे पुरीं द्वारवतीं शुभाम् ।
 अगायन् मधुरं गानं स्त्रियो यौवनशालिनः ॥३८॥
 दृष्ट्वा ननृतुरीशानं स्थिताः प्रासादमूर्द्धसु ।
 मुमुचुः पुष्पवर्षाणि वसुदेवसुतोपरि ॥३९॥ वं.१.२६.३९

३०. -b) ग२ लोकशंकरं (→नीललोहितम्). -d) दे९ सोनुज्ञास्तो, दे१० सोनुज्ञास्ते (→सोऽनुज्ञातो); ग१.२ म१ सः (→तु).

३१. -a) ब१.३ दे३ ग१.२ म१ काश्यप° (→कश्यप°). -b) ते१ त्रिदशैर् (→स्त्रीगणैर्); दे४ द१ ग१.२ म१ परिवारितं (ग१ °ताः, म१ °तः) (→अभिपूजितः). -c) दे२ अमृत° (→अमृता°). -d) दे१.२ आनीतो, दे४ मानितो (→मानितो).

३२. ग१. ३२a-३३b ○. -a) का१ दे९ वीक्षयायान्तं, ब१ वीक्षयांतं, दे१ वीक्षयंतं, दे४ वीक्षयांतं, दे५ वीक्षयायान्तः, ते१ विषयायान्तं (→वीक्ष्य यान्तं); दे१० वीक्षयायान्तमभिघ्नन्. -b) दे६ गन्धर्वाप्सरसो, न१ गन्धर्वाप्सरसां (→गन्धर्वाप्सरसां); का१ दे४ गणः, ब१-३ दे३.५.६ दे१ ग२ म१ गणाः (→वराः). -c) का१ दे३.५.६ अनु°, दे१ अन्व° (→अन्व°); ग२ °योगी, म१ °योगी (→°योगः). -d) दे५ °धरां (→°धरं).

३३. ग१. ab ○ (द्र. ३२ पा. वि.). -a) ग२ स वर्जयित्वा (→विसर्जयित्वा); दे२ ग२ म१ सर्वात्मा (→विश्वात्मा). -b) दे९.१० सर्वं (→सर्वा); दे१ सर्वरावगणा हरिः, ते१ सर्वान् पतंगवाहनः. -c) का१ स तूर्णी, ब२.३ सुतूर्णं, दे३ स तूर्णी, न१.ग२ सुपर्णा (ग२ °र्ण) (→स तूर्णी); दे४ गोविन्दे, दे१० गोविन्दं (→गोविन्दो). -d) का१ द्वारा° (→द्वार°); ब२.३ दे३.६ पुनः, ग२ * भां (→पुरीम्).

३४. ग२. cd ○. -a) दे४ गते (→गते); का१ दे३.५ द१ गते मुररिपौ नैव, दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. गते देवेऽमुररिपौ. -b) दे१.२.८-१० मुवें. मुए. मुब. न कामिन्यो (दे३.९ °न्यो) मुनीश्वराः, ते१ कामिन्योथ मुनीश्वराः. -c) दे३.६.१० निवेश (दे६ °स) (→निशेव). -d) का१ दे२.३.८-१० चकासिरे (→चकाशिरे).

३५. -a) ब१ दे१.२.४ न१ द१ ग१.२ म१ नूनं, दे८-१० ते१ [ग्रा]नंदः (ते१ °दं) (→तूर्णं). -c) द१ नंदया° (→मण्डया°). -d) का१ द्वारा° (→द्वार°).

३६. दे३.६. ३६a-३६b ○ (द्र. सं.). -a) दे२ विशालाभिः पताकाभिर्. -b) ब१ ध्वजैरपि परिष्कृतैः, दे१ ध्वजैरत्नपरिष्कृतैः, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. ध्वजैरन्तर्बहिः कृतैः (दे८-१० °ताः). -c) ब१ दे१ न१ मुवें. मुए. मुब. मालादिभिः, द१ तोरणैश्च (→लाजादिभिः); दे२ दिव्यां, ते१ सर्वा (→रम्यां). -d) दे१ न१ पूजया° (→भूषया°); दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. जनाः, दे२ ततः (→तदा).

३७. दे३.६. ○ (द्र. ३६ पा. वि.). -a) का१ ब१ दे४ द१ ग१.२ म१ अवाद्यन्तो (ग१ न्ते°) (→अवाद्यन्त). -b) दे५ द१ ग१.२ म१ विवित्रान् (→वादित्रान्); का१ ब३ दे१.२ न१ ग१ मधुरस्वरान्, ग२ म१ विविधस्वनान् (→मधुरस्वनान्).

३८. दे३.६. ab ○ (द्र. ३६ पा. वि.). -a) ग२ गोविष्ट° (→प्रविष्ट°); ते१ देवे तु (→गोविन्दे). -b) ब२ पुनर् (→पुरीं); का१ द्वारा° (→द्वार°); का१ तदा, दे५ पुरीं (→शुभाम्). -c) ते१ प्रगायन् (→अगायन्). -d) का१ ब१-३ दे३.६ °पालिताः, दे१.२ मुवें. मुए. मुब. °शोभिताः, दे५ ग२ °यान्विताः, न१ °शालिनां, ते१ °योषितः, द१ ग१ म१ °शा (ग१ °षा)लिकाः (द१ °ताः) (→°शालिनः).

३९. दे३. cd ○. -a) दे३.६ न तूतुरी°, दे४ त्वनतुरी°, दे१० ननृतुमी°, द१ ग१ ननर्तुरी°, ग२ म१ ननन्दुरी° (→ननृतुरी°); ते१ दृष्ट्वा ननृतुरन्याश्च. -b) दे४ स्त्री त्वां, दे५ ग१ स्थित्वा, द१ म१ दृष्ट्वा (→स्थिताः); दे२ °मूर्धनि, दे४ °नूर्द्धतः, द१ ग१.२ °मूर्धतः, म१ °मध्यतः (→°मूर्द्धसु). -c) म१ अमुञ्चन् (→मुमुचुः). -d) ग२ °सुतो हरिः (→°सुतोपरि).

वै.१.२६.४० प्रविश्य भवनं कृष्ण आशीर्वादाभिर्वाद्धितः ।
 वरासने महायोगी भाति देवीभिरन्वितः ॥४०॥
 सुरम्ये मण्डपे शुभ्रे शङ्खाद्यैः परिवारितः ।
 आत्मजैरभितो मुख्यैः स्त्रीसहस्रैश्च संवृतः ॥४१॥
 तत्रासनवरे रम्ये जाम्बवत्या सहाच्युतः ।
 भ्राजते मालया देवो यथा देव्या समन्वितः ॥४२॥
 आजगमुर्देवगन्धर्वा द्रष्टुं लोकादिमव्ययम् ।
 महर्षयः पूर्वजाता मार्कण्डेयादयो द्विजाः ॥४३॥
 ततः स भगवान् कृष्णो मार्कण्डेयं समागतम् ।

४०. ग्रा.२ म१. ४० a-४२ b ०; दे२. ४०c-४१b ०; द१. ४० ab ०. -a) दे२ आविश्य (→प्रविश्य); दे३-१० न१ मुर्वे. मुए. भगवान् (→भवनं); दे३ कृष्णे (→कृष्णस्य). -b) का१ ब१-३ दे३-६.८-१० न१ द१ मुए. मुव. त्वाशीर्वादाभिः, द१ त्वाशीर्वादविः, ग्रा१ म१ स्वाशीर्वादविः, ग्रा२ आशीर्वादविः (→आशीर्वादाभिः); दे२ °वारितः, + °वद्धितः (→°वद्धितः).

४१. ग्रा.२ म१. ० (द्र. ४० पा. वि.); दे२. ab ०. -a) का१ दे२ द१ शुद्धे, द१ शुभे (→शुभ्रे). -b) व१ शिखाद्यैः, दे४ शाखाद्यैः (→शंखाद्यैः). -c) दे२ आत्मजैः, द१ मात्राद्यैः (→आत्मजैः); ते१ आशनायोपचिते मुख्यैः. -d) ब२ सुसंवृतः, द१ च संयुतः (→च संवृतः); दे४ शस्त्रैरस्त्रैश्च संवृतः.

४२. ग्रा.२ म१. ab ० (द्र. ४० पा. वि.). -b) दे३ महाच्युतः (→सहाच्युतः); न१ जाम्बवत्यां महेश्वरः, ते१ ह्युपविश्य महाद्युतिः. -c) दे१ ग्रा१ भ्राजितो (→भ्राजते); दे३-१० मुर्वे. मुए. मुव. चोमया, न१ ह्युमया (→मालया); दे१० देवी, ग्रा१ देव्ये, ग्रा२ देवः (→देवो); दे२ वरासने महायोगी, दे४ भ्राजमानो तथा देवो. -d) दे२ भाति (→यथा); दे२ यथा शिवः, दे२ समन्ततः, ते१ समं शिवः (→समन्वितः).

४३. -b) ग्रा१ म१ विष्णुन्देवादिः, ग्रा२ सिद्धाश्च विष्णुः (→द्रष्टुं लोकादिः). -c) दे१० तत्र जाता, ते१ पूर्वभूता, ग्रा१ पूर्वजाता (या) (→पूर्वजाता); ग्रा२ ऋषयः पूजयामासुः, म१ महर्षिः पूजयामास. -d) ब२ मार्कण्डेयो महामुनिः, दे१ मार्कण्डेयाद्विजातयः, दे३-९ मार्कण्डेयाद्या दिदक्षवः, दे१० मार्कण्डेया दिदक्षवः, म१ मार्कण्डेयो द्विजोत्तमाः.

४४. न१. a ०; दे३. ४४b-४५ d ०. -a) का१ ब१-३ दे३-६ ग्रा.२ म१ विष्णुर् (→कृष्णो). -b) दे२ ते१ मार्कण्डेय- (→मार्कण्डेय); दे४ द१ ग्रा.२ म१ सनातनं, न१ महामुनिः, + समागतं (→समागतम्). -c) दे२ ग्रा२ सहसा

ननामोत्थाय शिरसा स्वासनं च ददौ हरिः ॥४४॥
 संपूज्य तानृषिगणान् प्रणामेन महाभुजः ।
 विसर्जयामास हरिर्दत्त्वा तदभिवाञ्छितान् ॥४५॥
 तदा मध्याह्नसमये देवदेवः स्वयं हरिः ।
 स्वात्वा शुक्लाम्बरो भानुमुपतिष्ठत् कृताञ्जलिः ॥४६॥
 जजाप जाप्यं विधिवत् प्रेक्षमाणो दिवाकरम् ।
 तर्पयामास देवेशो देवान् मुनिगणान् पितॄन् ॥४७॥
 प्रविश्य देवभवनं मार्कण्डेयेन चैव हि ।
 पूजयामास लिङ्गस्थं भूतेशं भूतिभूषणम् ॥४८॥

(→शिरसा). -d) ब२ दे१ आसनं (→स्वासनं); का१ ब१-३ दे१.४-६ द१ ग्रा.२ म१ प्रददौ (→च ददौ); का१ ब१-३ दे४-६ द१ ग्रा.२ म१ पुनः (→हरिः).

४५. दे३. ० (द्र. ४४ पा. वि.). -a) का१ ब१-३ दे१.४-६ द१ ग्रा२ म१ संपूज्यविगणान् सर्वान्, दे२ संपूज्य सर्वानृषिगणान्, न१ ते१ ग्रा१ संपूज्य ऋषिगणान् सर्वान्. -b) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुव. सहानुगः, ग्रा.२ म१ महाविभुः (→महाभुजः). -c) म१ तदा (→हरिः). -d) का१ तत्त्वा तदभिः, दे२ दत्त्वा तदभिः (→दत्त्वा तदभिः); ब२ न१ ते१ म१ °वाञ्छितं (→°वाञ्छितान्).

४६. -a) दे२ ततो, द१ तथा (→तदा). -b) ब१ न१ देवदेवः, दे३-१० देवदेवं (→देवदेवः); दे४ द१ ग्रा.२ म१ देवदेवो हरिः [स्वयम्. -c) दे३-९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. स्नातः (→स्नात्वा); दे३-६ शुक्लाम्बरः सूर्यः, ग्रा२ शुक्लाम्बरधरः (→शुक्लाम्बरो भानुः); दे२ ते१ शुक्लाम्बरधरो भानुः. -d) का१ दे३ म१ उपातिष्ठत्, दे१ उपतिष्ठत्, दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. उपतिष्ठत्, दे४.५ द१ ग्रा.२ उपातिष्ठत् (→उपातिष्ठत्); म१ कृताञ्जलि (→कृताञ्जलिः).

४७. -a) का१ ब२ दे३ न१ ते१ ग्रा.२ म१ जप्यं, द१ तप्यं (→जाप्यं). -b) का१ दे३.१० ग्रा.२ म१ प्रेक्षयामासो, दे२.४ वीक्ष्य (दे२ °क्ष)माणो (→प्रेक्षमाणो). -c) ग्रा.२ देवेशं (→देवेशो). -d) दे१ देवान् भूतगणान् पितॄन्, दे३ देवान् मुनिगणान् च तान्, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुव. देवान् पितृ-गणान्मुनीन्, ते१ देवानृषिगणान् पितॄन्.

४८. -a) ग्रा२ चैव (→देवः). -b) द१ साक्षाद्देवं महेश्वरम्. -c) दे४ भूतेशं, द१ लिंगं तं, ग्रा१ लिङ्गश्च, ग्रा२ म१ तल्लिङ्गं (→लिङ्गस्थं). -d) दे४ लिङ्गस्थं (→भूतेशं); दे२ भूतिलक्षणम्, ग्रा२ भक्तिभूषणम् (→भूतिभूषणम्); दे२ °भूषितं, + °भूषणं (→°भूषणं).

समाप्य नियमं सर्वं नियन्ताऽसौ नृणां स्वयम् ।
भोजयित्वा मुनिवरं ब्राह्मणानभिपूज्य च ॥४९
कृत्वात्मयोगं विप्रेन्द्रा मार्कण्डेयेन चाच्युतः ।
कथाः पौराणिकीः पुण्याश्चक्रे पुत्रादिभिर्वृतः ॥५०
अथैतत् सर्वमखिलं दृष्ट्वा कर्म महामुनिः ।
मार्कण्डेयो हसन् कृष्णं बभाषे मधुरं वचः ॥५१

मार्कण्डेय उवाच ॥*

कः समाराध्यते देवो भवता कर्मभिः शुभैः ।
ब्रूहि त्वं कर्मभिः पूज्यो योगिनां ध्येय एव च ॥५२
त्वं हि तत् परमं ब्रह्म निर्वाणममलं पदम् ।
भारावतरणार्थाय जातो वृष्णिकुले प्रभुः ॥५३

तमब्रवीन्महाबाहुः कृष्णो ब्रह्मविदां वरः ।
शृण्वतामेव पुत्राणां सर्वेषां प्रहसन्निव ॥५४

श्रीभगवानुवाच ॥*

भवता कथितं सर्वं तथ्यमेव न संशयः ।
तथापि देवमीशानं पूजयामि सनातनम् ॥५५
न मे विप्रास्ति कर्त्तव्यं नानवाप्तं कथंचन ।
पूजयामि तथापीशं जानन्नैतत् परं शिवम् ॥५६
न वै पश्यन्ति तं देवं मायया मोहिता जनाः ।
ततोऽहं स्वात्मनो मूलं ज्ञापयन् पूजयामि तम् ॥५७
न च लिङ्गार्चनात् पुण्यं लोकेस्मिन् भीतिनाशनम् ।
तथा लिङ्गे हितायैषां लोकानां पूजयेच्छिवम् ॥५८ वं. १.२६.५८

४९. -a) दे४ सम्प्राप्य (→समाप्य); दे४ नियतं, न१ नियमान् (→नियमं). -b) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. नियन्ता स स्वयं नृणाम्, ते१ नित्यनैमित्तिकाश्रयम्. -d) ब२ ब्राह्मणमभि°, दे१ ब्राह्मणानाभि°, अ२ ब्राह्मणानवि° (→ब्राह्मणानभि°).

५०. -a) का१ ब१ दे५ कृत्वानुयोगं, ब३ कृत्वा योगन्तु, दे३.६ कृत्वा तु योगं, न१ कृत्वा तु यामं, ते१ कृत्वात्मयोगं (→कृत्वात्मयोगं). -b) वीच्युतः (→चाच्युतः). -ab) अ२ कृत्वात्मयोगं मार्कण्डे(यो)येन मार्गेण चाच्युतः. -c) दे१.२.६. ८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. कथां पौराणिकीं पुण्यां (न१ दिव्यां); द१ ततः पौराणिकः पुण्याः, अ१ म१ कथाः पौराणि- (अ१ °का)काः(अ१ °की)पुण्याः. -d) दे२ ते१ पौरा°, दे५ युस्वा° (→पुत्रा°).

५१. -a) ब२ दे३.६ तथैतत्, अ१ म१ स चैतत्, अ२ स वैतत्, मुब. अथ तत् (→अथैतत्). -b) न१ कृत्वा (→दृष्ट्वा).

५२. -a) दे३.८.९ मार्कण्डेय उ.; न१ ते१ अ१.२ म१ मार्कण्डेयः, द१ श्रीमार्कण्डेयः.

५२. -c) दे४ जगतः (→कर्मभिः). -d) दे४ योगिनो (→योगिनां).

५३. -a) ते१ नः (→तत्); दे१० धर्म, अ२ ब्रह्मा (→ब्रह्म). -b) म१ अखिलं (→अमलं); अ१ म१ परं, अ२ शिवं (→पदम्). -c) का१ दे१.२.१० भारावतार°, अ१ भारावतारा° (→भारावतर°). -d) दे६ वृष्णिकुलो (→वृष्णिकुले); का१ ब१-३ दे३-६ द१ अ१.२ म१ हरिः (→प्रभुः).

५४. -a) का१ ब१-३ दे२-६ द१ अ१.२ म१ महातेजाः (द१ अ२ °जा) (→महाबाहुः). -b) न१ म१ वरं (→वरः).

५५. का१ ब१ दे२.४.५ कृष्ण उवाच; दे३ श्रीकृष्णः, ब२.३ दे६ द१ श्रीकृष्ण उवाच; न१ ते१ श्रीभगवान्; अ१ म१ श्रीकृष्णः; अ२ कृष्णः.

५५. -b) ब३ द१ कथ्यमेव, दे१.३ कथामेव, ते१ कथा चैव (→तथ्यमेव).

५६. -a) दे३ नर्मविप्रास्त्रि-, दे६ नामविप्रास्त्रि- (→न मे विप्रास्ति); ते१ तमेव विप्रसन्तर्प्य. -b) ते१ नानवाप्यं (→नानवाप्तं); ब३ दे१० कथंचनः, दे३.६ कदाचनं (→कथंचन). -c) दे६.१० तथामीशं, द१ तदेशानं, अ२ यथापीशं. -d) ब१.३ दे४.६ न१ जानन्नै परमं, दे३ जानन्नैतत् परं, द१ अ१.२ म१ जानन्नपि परं (→जानन्नैतत् परं).

५७. -a) ते१ न ते, द१ नैव (→न वै); द१ पश्यति (→पश्यति); ब३ तद्, मुर्वे. मुए. ते (→तं); ब१ देशं (→देवं). -b) दे६ मायया (→मायया); दे४ द१ अ१ म१ मोहिता मायया जनाः, अ२ तन्माया मोहितो जनः. -c) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. ततश्चैवा°, ते१ तेनाहं स्वा° (→ततोहं स्वा°). -d) ते१ ज्ञात्वा सं- (→ज्ञापयन्); द१ पठयामि (→पूजयामि); दे२ तत्, दे४ ते (→तम्).

५८. ब१. cd ○. -a) दे४ ननु (→न च); अ२ पुण्यां (→पुण्यं). -b) ब१ दे४ लोकेस्मिन् भीत°, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. लोके दुर्गति° (→लोकेस्मिन् भीति°); ते१ लोकेस्मिन्नितिशासनम्. -c) का१ दे५ विश्वलिङ्गो (दे५ °गं), द१ तथा लिङ्गं (→तथा

वै.१.२६.५९

योऽहं तल्लिङ्गमित्याहुर्वेदवादविदो जनाः ।
ततोऽहमात्ममीशानं पूजयाम्यात्मनैव तु ॥५९॥
तस्यैव परमा मूर्तिस्तन्मयोऽहं न संशयः ।
नावयोविद्यते भेदो वेदेष्वेवं विनिश्चयः ॥६०॥
एष देवो महादेवः सदा संसारभीरुभिः ।
ध्येयः पूज्यश्च वन्द्यश्च ज्ञेयो लिङ्गे महेश्वरः ॥६१॥

मार्कण्डेय उवाच ।*

किं तल्लिङ्गं सुरश्रेष्ठ लिङ्गे संपूज्यते च कः ।
ब्रूहि कृष्ण विशालाक्ष गहनं ह्येतदुत्तमम् ॥६२॥

लिङ्गे); दे१० हितायैषां, द१ कृतं येषां, ग१ हितायैषा
(→हितायैषां). -d) दे३.६ प्रजयेत् (→पूजयेत्); ते१ पूजयामि
सदाशिवम्.

५९. -a) व१ यो हन्तु, दे१ न१ योऽहं तं, दे३.९ यो हि तत्,
दे१० यो हितं, ते१ ये हि तत्, द१ योगं तं, ग१ यो कृतं, ग२
म१ यो हन्त (→योऽहं तत्); दे५ नवलिगार्चनात्पुण्य. -b) दे१
वेदवेद° (→वेदवाद°). -c) दे१ तस्मिन्नात्मानमीशानं, दे२ तत्
आत्मानमीशानं, दे५ ततोहमात्मना एनं, दे१० ततो हि
मात्ममीशानं (?), ग१ ते१ ततोऽहमात्मनै (ते१ °नी)शानं,
ग२ म१ ततोऽहं देवमीशानं. -d) व२ हि, दे३-१० मुर्वे. मुए. तत्
(→तु); दे१.२ ते१ पूजयाम्यात्मनैव तम्, म१ पूजयन्नात्मनैव तु.

६०. दे१ द१ ग१.२ म१. ab ○ (इ. सं.). -a) दे१
द१ ग१.२ म१ तस्याहं (→तस्यैव); दे२ च परा° (→परमा°).
-b) दे१ तवयोहं न, न१ सन्मयोहं न, म१ तन्मयो भग्न-
(→तन्मयोऽहं न). -c) दे३ भेदे, न१ भेदौ (→भेदो). -d)
व१ देवेष्वेदं, दे३.९ मुर्वे. मुए. मुव. वेदेष्वेतं, दे१० देवेष्वेतं,
न१ ते१ वेदेष्वेतद् (→वेदेष्वेव); दे१ विनिश्चयं, दे२ विनिश्चि-
ताम्, दे३-१० मुर्वे. मुए. न संशयः, न१ ते१ विनिश्चितम्
(→विनिश्चयः).

६१. -b) का१ तदा (→सदा). -c) दे३.९ मुर्वे. मुए.
याज्यः, दे१० योज्यः (→ध्येयः); ते१ ध्येयश्च पूज्यः सेव्यश्च.
-d) दे१ द१ ज्ञेयो लिङ्गो, ते१ स्तुत्यो लिङ्गे (→ज्ञेयो लिङ्गे).

* दे३.६ मार्कण्डेय उ.; दे९ मार्कण्डे उ.; न१ ते१ द१ ग१.२
म१ मार्कण्डेयः.

६२. -a) न१ किं तं, ते१ किं च (→किं तद्). -b)
द१ ग१.२ म१ यः (→कः). -c) दे९ विशालाक्ष, ग१ विरूपाक्ष

श्रीभगवानुवाच ।*

अव्यक्तं लिङ्गमित्याहुरानन्दं ज्योतिरक्षरम् ।
वेदा महेश्वरं देवमाहुर्लिङ्गिनमव्ययम् ॥६३॥
पुरा चैकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे ।
प्रबोधार्थं ब्रह्मणो मे प्रादुर्भूतः स्वयं शिवः ॥६४॥
तस्मात् कालात् समारभ्य ब्रह्मा चाहं सदैव हि ।
पूजयावो महादेवं लोकानां हितकाम्यया ॥६५॥

मार्कण्डेय उवाच ।*

कथं लिङ्गमभूत् पूर्वमेश्वरं परमं पदम् ।
प्रबोधार्थं स्वयं कृष्ण वक्तुमर्हसि सांप्रतम् ॥६६॥

(→विशालाक्ष). -d) दे१ गहने, ते१ वह(च)ने (गहनं); दे२
त्वेतदुत्तमम्, द१ ग१.२ म१ ह्येतदद्भुतं (→ह्येतदुत्तमम्).

* का१ व१.३ दे६ श्रीकृष्ण उवाच; व१ दे३-५ कृष्ण उवाच;
न१ भगवान्; ते१ श्रीभगवान्; द१ ग१.२ म१ श्रीकृष्णः.

६३. -a) दे१ द१ ग२ म१ अव्यक्तं, दे१ अव्यक्ता
(→अव्यक्तं). -b) दे१ अव्यक्तं, दे१ द१ ग१.२ म१ आनन्दो
(→आनन्दं); दे१ उत्तमं, दे२ द१ ग१.२ म१ अव्ययः (दे२°यं), दे५
अक्षरां, दे३-१० मुर्वे. मुए. अक्षयम् (→अक्षरं). -c) दे१ वेदे,
दे१० वेदो (→वेदा); दे१० म१ माहेश्वरं (→महेश्वरं); ग२ **,
म१ देवं, + लिङ्गं (→देवं). -d) दे६ आहुर्लिङ्गानं, दे१०
तमाहुर्लिङ्गं (→आहुर्लिङ्गिनं).

६४. -a) दे९ पुरे (→पुरा). -c) दे१ ब्रह्मणो, दे३
ब्राह्मणो (→ब्रह्मणो); दे२ बोधार्थं ब्रह्मणो वै. -d) दे१.३.५.६
भूतं (→भूतः); का१ त्रयं बकः, दे३ स्वयं शिवं, दे५ स्वयं
शिवां, दे३-१० महाशिवं, ग२ शिवस्वयं, मुर्वे. मुए. मुव.
महाशिवः (→स्वयं शिवः).

६५. -a) दे३ कामात्, दे६ कामान्, न१ कालां
(→कालात्); का१ समारभ्यं, दे५ प्रमारभ्यं (→समारभ्यं).
-b) का१ चाहं (→चाहं). -c) का१ दे१.२ द१ ग२ पूजयामो,
दे१० पूजया वै (→पूजयावो).

* द१ ग१. ○; दे१ मार्कण्डे उवाच; दे३ मार्कण्डेय उ.;
दे३.९ श्रीमार्कण्डेय उ.; दे१० श्रीमार्कण्डेय उवाच; न१ ते१ ग२ म१
मार्कण्डेयः.

६६. -a) व२ किन्तत् (→कथं); ग२ म१ लिङ्गं महत्
(→लिङ्गमभूत्). -c) दे२ बोधनार्थं (→प्रबोधार्थं); ग२ च स्वं
(→स्वयं); का१ दे६ कृष्णं (→कृष्णं).

श्रीभगवानुवाच ।*

आसीदेकार्णवं घोरमविभागं तमोमयम् ।
 मध्ये चैकार्णवे तस्मिन् शङ्खचक्रगदाधरः ॥६७
 सहस्रशीर्षा भूत्वाऽहं सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
 सहस्रबाहुर्युक्तात्मा शयितोऽहं सनातनः ॥६८
 एतस्मिन्नन्तरे दूरात् पश्यामि ह्यमितप्रभम् ।
 कोटिसूर्यप्रतीकाशं भ्राजमानं श्रियावृतम् ॥६९
 चतुर्वक्त्रं महायोगं पुरुषं काञ्चनप्रभम् ।
 कृष्णाजिनधरं देवमृग्यजुःसामभिः स्तुतम् ॥७०

॥ का१ ब२ दे४.६ श्रीकृष्ण उवाच; ब१ दे३.५ कृष्ण उवाच;
 दे४.९ भगवानुवाच; न१ भगवान्; ते१ श्रीभगवान्; द१ ग२ म१
 श्रीकृष्णः, ग१ कृष्णः.

६७. -a) दे१.९.१० एकार्णवे (→एकार्णवं); दे१ घोरे
 (→घोरं). -b) ब१ प्रविभागं, दे५ भुवि भागं (→प्रविभागं).
 -c) ब१ चैकार्णवे (→चैकार्णवे); ते१ ग२ तस्मात् (→तस्मिन्).
 -d) ते१ संबभूव (→संखचक्र-).

६८. -a) दे१० °शीर्षा (→°शीर्षा); ब२ भूत्वा स,
 ब३ दे३.४.६ भूत्वा च, दे१ भूत्वा तु, दे२ सभूता, ते१ पुरुषः
 (→भूत्वाऽहं); द१ ग१.२ म१ सहस्रशिरसो (द१ म१ °सा) भूत्वा.
 -c) का१ ब१-३ दे३-६ मुक्तात्मा, दे४-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 पुरुषः, द१ ग१.२ म१ विश्वात्मा (→युक्तात्मा); ते१ सहस्रबाहु-
 भुजः. -d) दे१ शयितोऽहं, दे४ सवितोऽहं, दे१० शंसितोऽहं, ते१
 सहस्राक्षः, ग१ भसितोऽहं (→शयितोऽहं); ब१ न१ सनातनं
 (→सनातनः).

६९. -a) दे४ घोरात्, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. दूरे, द१
 ग१.२ म१ चारात् (→दूरात्). -b) ब२ स्तमितप्रभं, दे४
 ह्यामितप्रभम्, न१ ह्यमलप्रभं, द१ ग१ म१ ह्यमितौजसं, मुर्वे.
 मुए. मुब. स्तामितप्रभं (→ह्यमितप्रभम्); दे१ पश्याम्यहमित-
 प्रभम्, दे२ पश्याम्यहमितप्रभं, दे४-१० पश्यामीत्यमितप्रभम्, ते१
 पश्याम्यहमितप्रभम्, ग२ पश्याम्यहमितौजसं. -c) का१ ब१-३
 दे३-६ द१ ग१.२ म१ सूर्यकोटि- (→कोटिसूर्य-); द१-प्रतीकाराम्
 (→प्रतीकाशं). -d) ब२ श्रियायुतं, दे४ श्रियानितं
 (→श्रियावृतम्).

७०. -a) ते१ चतुर्भुजं (→चतुर्वक्त्रं); दे१.२ द१
 महाघोरं, ग१.२ महाद्योतं, म१ महायोगं (→महायोगं). -b)
 दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. कारणं प्रभुम्, न१ कनकप्रभं, ते१

निमेषमात्रेण स मां प्राप्तो योगविदां वरः ।
 व्याजहार स्वयं ब्रह्मा स्मयमानो महाद्युतिः ॥७१
 कस्त्वं कुतो वा किं चेह तिष्ठसे वद मे प्रभो ।
 अहं कर्ता हि लोकानां स्वयंभूः प्रपितामहः ॥७२
 एवमुक्तस्तदा तेन ब्रह्मणाऽहमुवाच ह ।
 अहं कर्ताऽस्मि लोकानां संहर्ता च पुनः पुनः ॥७३
 एवं विवादे वितते मायया परमेष्ठिनः ।
 प्रबोधार्थं परं लिङ्गं प्रादुर्भूतं शिवात्मकम् ॥७४
 कालानलसमप्रख्यं ज्वालामालासमाकुलम् ।
 क्षयवृद्धिविनिर्मुक्तमादिमध्यान्तवर्जितम् ॥७५ -वें.१.२६.७३

चानलप्रभम् (→काञ्चनप्रभं). -c) दे३.६ °वरं (→°धरं). -d)
 ब२ °सामभिर्युतः, दे१ °सामभिष्टुतं, दे३ °सोमभिस्तुतं, ते१
 °सामविश्रुतं, ग२ °सामसेवितं (→°सामभिः स्तुतम्).

७१. -a) ब२.३ दे३.६ तु मां, म१ च मां (→स मां);
 का१ निमेषमात्रेण मां प्राप्तो, ब१ निमेषमात्रेण तु मां, दे५
 निमेषमात्रे मां प्राप्तो, दे१० निमेषमात्रे स प्राप्तो. -b) का१
 दे५ योगी, दे१० योगो (→प्राप्तो). -d) दे६ स्मयमाणो, ग२
 स्वायमानो (→स्मयमानो); द१ महामुनिः (→महाद्युतिः).

७२. न१. ७२c-७३b ⊙ (द. सं.); दे१०. ७२d-७३c
 ⊙ (द. सं.). -a) दे४-१० कथं, ते१ कस्मात् (→कस्त्वं); ब२
 द१ ग१.२ म१ किं वेह, दे१० किं त्वेह (→किञ्चेह); न१ कस्त्वं
 कुतो भवानत्र. -b) ब२ तिष्ठत्येकार्णवे प्रभो, दे१ स्वयमेव वद
 प्रभो, दे२ वर्तसेहं वद प्रभो, ग२ किन्तिष्ठसि वद प्रभो. -c) ब३
 कर्तात्रि-, दे१ कर्तास्मि, दे१० हि कर्ता (→कर्ता हि).

७३. -a) न१. ab ⊙ (द. ७२ पा. वि.); दे१० abc
 ⊙ (द. ७२ पा. वि.). -a) दे६ उक्तास् (→उक्तस्); द१
 तथा, ग१ ततस् (→तदा). -b) का१ ब१-३ दे१-६ ते१ द१ ग१.२
 म१ तं (→ह); दे३.६ ब्रह्मणा छद्मना च तम्, दे४ ब्रह्मणा
 त्वमुवाच तम्, ग२ ब्रह्मणा समुवाच तं. -c) ब२ द१ ग१ म१
 कर्ता हि, दे१ कर्तात्रि- (→कर्तास्मि). -d) दे४ द१ ग१.२ म१
 स्थितिकृत्पुनः (→च पुनः पुनः).

७४. -b) दे४ स्वापायः (→मायया). -c) ब२
 प्रादुर्भूतं (→प्रबोधार्थं). -d) ब२ प्रबोधार्थं, दे६ प्रादुर्भूता
 (→प्रादुर्भूतं).

७५. द१. cd ⊙. -a) का१ ब१-३ दे२-६ ते१ ग२
 °शतं (→°समं). -b) द१ °समावृतं (→°समाकुलं). -c)
 ब१ °बुद्धिं, दे४ °मध्यं (→°बुद्धिं); ब२ क्षयश्च प्रविनिर्मुक्तं.

१.१.२६.७४ ततो मामाह भगवानधो गच्छ त्वमाशु वै ।
 अन्तमस्य विजानीम ऊर्ध्वं गच्छेऽहमित्यजः ॥७६॥
 तदाशु समयं कृत्वा गतावूर्ध्वमधश्च द्वौ ।
 पितामहोऽप्यहं नान्तं ज्ञातवन्तौ समाः शतम् ॥७७॥
 ततो विस्मयमापन्नौ भीतौ देवस्य शूलिनः ।
 मायया मोहितौ तस्य ध्यायन्तौ विश्वमीश्वरम् ॥७८॥
 प्रोच्चरन्तौ महानादमोङ्कारं परमं पदम् ।
 प्रह्लाञ्जलिपुटोपेतौ शंभुं तुष्टुवतुः परम् ॥७९॥

७६. -a) दे१० ममोह, ग१ ममाह (→मामाह). -b) दे३ गच्छे (→गच्छ); ब१ त्वमाशुभैः, दे१० त्वमाशुचैः, ग२ ** शुवै (→त्वमाशु वै). -c) दे४ अन्तमध्य, दे६ आवमस्य, म१ अथ मेस्या (→अन्तमस्य); का१ ब२ दे१.२.५ ते१ ग२ विजानीया (दे१ यां), ब१ विजानीहि, दे३.६ द१ ग१ मुए. मुब. विजानीव, म१ विजानीथा, मुवै. विजानीष्व (→विजानीम). -d) का१ ब३ दे५ मुब. गच्छेम इत्यजः, ब१ गच्छेत्वमित्यजः, दे२ गच्छेह सृत्यजः, दे३.६ द१ गच्छेयमित्यजः (दे६ °ज), दे८ गच्छेह नित्यजः, म१ गच्छेत्यजः प्रभुः (→गच्छेऽहमित्यजः).

अतः परं दे४ पुस्तके अधिकम्- सूत उवाच.

७७. -a) का१ द१ ग१.२ म१ तदा सुसमयं, दे४ यथा सुसमयं, दे१० तदाशु संयमं, ते१ तदा तु समयं (→तदाशु समयं). -b) दे१ गत्वा तुर्ध्वं, दे४ गत्वावूर्ध्वं, दे१० गताबुद्धे(?) (→गतावूर्ध्वं); का१ ब१-३ दे१.६.८-१० न१ ग१ मुवै. मुए. मुब. तौ (→द्वौ); ते१ गदा ह्यूर्ध्वमधस्तु तौ, द१ गता ऊर्ध्वगतश्च तौ, म१ गतावूर्ध्वदृशौ च तौ. -c) ते१ °महोह्यहं (→°महोऽप्यहं); दे४ ग२ तात (→नान्तं); दे३ पितामहोऽप्यहत्वा तं, दे६ पितामहोऽप्यसंहर्त्ता. -d) दे१ समेत्य वै, दे८-१० समास्य तां, मुवै. मुए. मुब. समेत्य तौ (→समाः शतं).

७८. -b) दे१ भीतो, ग२ भीतो (→भीतौ). -d) ग२ आतरी (→ध्यायन्तौ); ब२ विश्वमीश्वरौ, दे४ विधिमीश्वरम्, ते१ देवमीश्वरम् (→विश्वमीश्वरम्).

७९. -b) का१ प्रोक्तवन्तौ, ब२ मुब. श्रुतवन्तौ, दे२ प्रोचतुस्तौ, दे३.६ प्रोचरन्तौ, दे४ द१ प्रोच्चरन्तौ, दे५ प्रोच्य-वन्तौ, म१ प्रोचरन्तं (→प्रोच्चरन्तौ); दे२ महानन्दं, ग२ महानादौ (→महानादं). -b) ग२ प्रमवं (→परमं). -c) का१ ब३ दे५.६ बद्धा(दे६ °द्धा)ञ्जलिपुटौ (का१ दे५ °टो) पेतौ,

ब्रह्मविष्णु ऊचतुः ।*

अनादिमलसंसाररोगवैद्याय शंभवे ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८०॥
 प्रलयार्णवसंस्थाय प्रलयोद्भूतिहेतवे ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८१॥
 ज्वालामालावृताङ्गाय ज्वलनस्तम्भरूपिणे ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८२॥
 आदिमध्यान्तहीनाय स्वभावामलदीप्तये ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८३॥

ब१.२ दे३.४ द१ प्रह्लाञ्जलिपुटौ पेतौ, दे१.२ बद्धाञ्जलिपुटौ भूत्वा, दे८-१० मुवै. मुए. मुब. तं प्राञ्जलिपुटौ भूत्वा, न१ प्रह्लाञ्जलिपुटौ भूत्वा, ते१ कृताञ्जलिपुटौ भूत्वा. -d) दे१ ग१ शम्भुं तुष्टुवतुः, दे४ शम्भुं तुष्टुवतुः, दे५ शम्भुं तुष्टुवतुः, दे६ शम्भुस्तुष्टुवतुः, द१ शम्भुं तुष्टुवतुः, ग२ शंभुः स्तुष्टुवतुः (→शम्भुं तुष्टुवतुः); दे१ पुनः, न१ परः (→परम्).

* ब१ दे२.५. °; का१ ब्रह्मविष्णुवचतुः, + ब्रह्मविष्णु ऊचतुः; दे१ ब्रह्मविष्णु ऊचतुः; दे४ द१ ब्रह्मविष्णुः; दे६ ब्रह्मविष्णुवचतुः; दे१० ब्रह्मविष्णु उवाच; न१ ब्रह्मा ऊचतुः; ते१ ग१ म१ ब्रह्मविष्णु; ग२ ब्रह्मविष्णुः.

८०. -a) ब२.३ अनादिमध्यं, दे३ अनादिमयं, दे८-१० अनादिमलं, न१ मुवै. मुए. मुब. अनादिमूलं (→अनादिमलं).

८१. दे१.८-१० द१ ग२ म१. °. -a) ग१ प्रलयाम्बुधिं (→प्रलयार्णवं). -b) का१ प्रलयोद्भूतिं, दे२ प्रलयोद्भूतिं, दे४ प्रलयोद्भूतं, न१ ग१ प्रलयोत्पत्तिं, ते१ प्रलयाम्बुधिं (→प्रलयोद्भूतिं).

८१ श्लोकात्परं ब१ अधिकम्—

* महादेवाय महते ज्योतिषे लिङ्गमूर्तये । (= ८४ab).

८२. दे८-१० द१ ग२ म१. °; दे३.६.cd°. -a) मुवै. मुए. प्रतीकाय (→वृताङ्गाय). -b) ते१ ज्वलनब्रह्मं, ग१ ज्वलनस्तम्भं (→ज्वलनस्तम्भं); न१ °मूर्तये (→°रूपिणे). -d) ब१ सिद्धं (→लिङ्गं); ग१ ***** मूर्तये.

८३. ब१ दे३.६.८-१० द१ ग२ म१. °. -a) न१ °शून्याय (→°हीनाय). -b) दे५ स्वमायां (→स्वभावां); दे१.२ °मूर्तये (→°दीप्तये); ते१ सद्भावाय मलाय च, ग१ स्वभावमलमूर्तये. -c) ब३ दे१.२.४.५ ते१ नमः शिवाय शान्ताय. -d) दे२ ब्रह्मणेऽनन्तं (→ब्रह्मणे लिङ्गं).

महादेवाय महते ज्योतिषेऽनन्ततेजसे ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८४॥
 प्रधानपुरुषेशाय व्योमरूपाय वेधसे ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८५॥
 निर्विकाराय सत्याय नित्यायामलतेजसे ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८६॥
 वेदान्तसाररूपाय कालरूपाय धीमते ।
 नमः शिवाय शान्ताय ब्रह्मणे लिङ्गमूर्तये ॥८७॥
 एवं संस्तूयमानस्तु व्यक्तो भूत्वा महेश्वरः ।
 भाति देवो महायोगी सूर्यकोटिसमप्रभः ॥८८॥
 वक्त्रकोटिसहस्रेण ग्रसमान इवाम्बरम् ।

सहस्रहस्तचरणः सूर्यसोमाग्निलोचनः ॥८९॥
 पिनाकपाणिर्भगवान् कृत्तिवासास्त्रिशूलभृत् ।
 व्यालयज्ञोपवीतश्च मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ॥९०॥
 अथोवाच महादेवः प्रीतोऽहं सुरसत्तमौ ।
 पश्येत मां महादेवं भयं सर्वं प्रमुच्यताम् ॥९१॥
 युवां प्रसूतौ गात्रेभ्यो भम पूर्वं सनातनौ ।
 अयं मे दक्षिणे पार्श्वे ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 वामपार्श्वे च मे विष्णुः पालको हृदये हरः ॥९२॥
 प्रीतोऽहं युवयोः सम्यक् वरं दद्वि यथेप्सितम् ।
 एवमुक्त्वाऽथ मां देवो महादेवः स्वयं शिवः ।
 आलिङ्ग्य देवं ब्रह्माणं प्रसादाभिमुखोऽभवत् ॥९३॥

वै. १.२६.९१

८४. ब१ दे१.३.६.८.१० द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. ०; दे५ ग१. cd ०. -d) दे२ ज्योतिषो लिङ्गमूर्तये.

८५. दे१.८-१० द१ म१. ०; दे५. ab ०; का१. d ०. -b) ग१ तेजसे (→वेधसे). -c) का१ नमः शिवाय***. अतः परं दे५. ८२a-८४b आवृत्तम्.

८६. दे१ द१. ०; का१ मुर्वे. मुए. cd ०. -a) ग२ निष्कलंकाय (→निर्विकाराय); ब१ दे२.४ शान्ताय, ब२ ग१.२ म१ नित्याय (→सत्याय). -b) ब२ शुद्धायामल°, दे४ ग२ म१ सत्याय मल°, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नित्यायातुल°, ग१ सत्यायामित° (→नित्यायामल°).

८७. का१. cd ०. -a) ब१ साराय, ब३ रादाय, दे२ ते१ भूताय, दे३.६ दानाय, दे५ मादाय (→रूपाय). -b) ते१ वै नमः, मुर्वे. ते नमः (→धीमते). -ab) का१ नमो वेदान्तसाराय कामरूपाय धीमते. -d) दे३.६ ब्रह्मणेऽनन्त° (→ब्रह्मणे लिङ्ग°).

८८. ब१. ८८c-१०३b ०. अयमंशः तस्मिन् कोशे २६ अध्यायस्य पञ्चमश्लोकस्य तृतीयचरणानन्तरं पाठान्तरेण सहितो वर्तते तत्र द्रष्टव्यः. -a) ग२ वा स्तुय° (→संस्तुय°); दे३.६ मानन्तु (→मानस्तु). -b) दे२ दृष्टो, ग२ हितो (→व्यक्तो); दे४ भूता, दे६ कृत्वा (→भूत्वा). -c) ब२ दे१.२ ते१ आदि- (→भाति); दे२ महादेवः (→महायोगी). -d) ते१ कोटिसूर्य° (→सूर्यकोटि°).

८९. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.). -a) का१ दे१.४ चक्र°, दे३.६ चन्द्र° (→वक्त्र°). -c) दे८-१० चरणः सूर्यः (→हस्तचरणः). -d) ब२ दे२.४ द१ ग१.२ म१ सोमसूर्याग्नि° (→सूर्यसोमाग्नि°).

९०. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.). -b) का१ दे३.६ कृत्तिवासा, दे१.४.५ कृत्तिवासः (→कृत्तिवासास्); का१ ब३ दे३.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्रिशूलधृक्, ब२ दे४ द१ ग१.२ पिनाकधृक्, म१ त्रिलोकभृत् (→त्रिशूलभृत्). -c) दे२ ग२ °वीती च, म१ °वीतिश्च (→°वीतश्च).

९१. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.). -b) ग२ म१ प्रीतो वां (→प्रीतोऽहं). -c) का१ पश्यंत मां, ब२ दे३.५ मुब. पश्य तं मां, दे१.४ ग२ पश्यतां मां (दे४ सा), दे२ पश्येतां मां, दे६ पश्यंतं मां, दे१० पश्येत मां, न१ अपश्येतां, ते१ पश्येतां मे, ग१ पश्यत मे(मा) (→पश्ये तं मां); का१ ब२.३ दे३-६ ग१.२ म१ महायोगं, ते१ महादेवौ (→महादेवं); द१ पश्यंत मामकं योगं. -d) दे४ विमुचं ताम्, दे५ प्रमुच्य तं, ते१ प्रमुच्यते, द१ ग१.२ म१ विमुच्यतां (→प्रमुच्यताम्).

९२. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.). -a) दे३.१० प्रसूतो (→प्रसूतौ); दे३ न त्रिभ्यो, दे४ गात्राभ्यां, दे१० गोत्रेभ्यो, द१ ग१.२ मात्राभ्यां (→गात्रेभ्यो); म१ युवां प्रसीदतामत्र. -b) दे४ सनाततं, द१ सनातनं (→सनातनौ). -c) दे२ स्वयंभूर, ते१ वस मे, ग२ अयं मद (→अयं मे). -d) दे२ ब्राह्म, ते१ ब्रह्मन् (→ब्रह्मा); का१ ब२.३ दे३-६ लोककरः प्रभुः, न१ ते१ लोकपितामह, द१ ग२ म१ लोककरः परः, ग१ लोकैकरः परः (→लोकपितामहः). -e) ब३ म१ वामे (→वाम-); का१ ब२ दे४.५ चैव, ब३ दे३.६ चैष, द१ ग१.२ म१ च वै (→च मे). -f) दे४ ग१ म१ हरिः, ग२ हरं (→हरः).

९३. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.). -a) म१ प्रीतोऽवां (→प्रीतोऽहं); दे२ कवयोः (→युवयोः). -b) का१ दत्त्वा, द१ दद्यात् (→दद्वि). -c) का१ द१ ग१ एवमुक्ता, दे१० एवमुक्ता

१.२६.६१

ततः प्रहृष्टमनसौ प्रणिपत्य महेश्वरम् ।
 ऊचतुः प्रेक्ष्य तद्वक्त्रं नारायणपितामहौ ॥९४
 यदि प्रीतिः समुत्पन्ना यदि देवो वरश्च नौ ।
 भक्तिर्भवतु नौ नित्यं त्वयि देव महेश्वरे ॥९५
 ततः स भगवानोशः प्रहसन् परमेश्वरः ।
 उवाच मां महादेवः प्रीतः प्रीतेन चेतसा ॥९६

देव उवाच ॥*

प्रलयस्थितिसर्गाणां कर्त्ता त्वं धरणीपते ।
 वत्स वत्स हरे विश्वं पालयैतच्चराचरम् ॥९७

(→एवमुक्त्वा); ब२ तु मां देवो, दे१ ते१ महादेवौ, दे४ द१ ग्रा.२ [अथवा देवो, म१ महेशानो (→[अथ मां देवो). -e) दे५ ब्रह्माणां (→ब्रह्माणं). -f) न१ प्रसादो, ग२ प्रासादो (→प्रसादा); दे६ ०मुखो भवेत् (→०मुखोऽभवत्).

९४. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.); दे३-१०. ६४-६७ ०.
 -a) दे४ अति- (→ततः); ब२ ०वदनौ, ग२ ०तमसौ (→०मनसौ).

९५. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.); दे३-१०. ० (द्र. ६४ पा. वि.). -a) दे५ प्रीतः (→प्रीतिः). -b) दे३-५ न१ देवो, म१ देव- (→देवो); दे२ वरो हि नौ, दे३.५ वरश्चनौ, दे६ वरश्चतौ, ग२ वरो मम, मुवें. मुए. वरो हि नः (→वरश्च नौ). -c) का१ दे१.६ भवति (→भवतु); दे४ न१ तौ, दे६ तौ (→नौ). -d) का१ ब३ दे१-४.६ ते१ द१ ग्रा.२ म१ महेश्वर, दे५ न१ महेश्वरः (→महेश्वरे).

९६. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.); दे३-१०. ० (द्र. ६४ पा. वि.); ग२. ६६८-६६९ ०; म१. ८८ ०. -a) ब२ च (→स). -b) ते१ प्रसन्नः (→प्रहसन्). -d) का१ प्रीति(?), द१ मुवें. मुए. मुब. प्रीतं (→प्रीतः).

* ब१ दे३-१० ग२ म१. ०; ब२ मुवें. मुब. देवदेव उवाच; ब३ महादेव उवाच; दे१ श्री*हा* व ** च; दे४ ईश्वर उवाच; न१ देवा ऊचुः; ते१ श्रीमहादेवः; द१ ग्रा.१ ईश्वरः.

९७. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.); दे३-१०. ० (द्र. ६४ पा. वि.); ग२. ० (द्र. ६६ पा. वि.). -a) दे२ प्रभव (→प्रलय). -b) दे४ कर्तृत्वं, दे५ कर्त्ता च, न१ कर्त्ताहिं (→कर्त्ता त्वं); दे४ म१ ०धर, द१ ग्रा.१ ०धरः (→०पते). -c) का१ ब२.३ दे३.५.६ जगत् कृत्स्नं (दे५ ०ने), दे४ द१ ग्रा.१ म१ जगत्सर्वं (→हरे विश्वं). -d) दे४ पालयेतत्, दे५ पालयेत, ते१ पालयेह (→पालयैतत्).

त्रिधा भिन्नोऽस्म्यहं विष्णो ब्रह्मविष्णुहराख्यया ।
 सर्गरक्षालयगुणैर्निर्गुणोऽपि निरञ्जनः ॥९८
 समोहं त्यज भो विष्णो पालयैनं पितामहम् ।
 भविष्यत्येष भगवांस्तव पुत्रः सनातनः ॥९९
 अहं च भवतो वक्त्रात् कल्पादौ घोररूपधृक् ।
 शूलपाणिर्भविष्यामि क्रोधजस्तव पुत्रकः ॥१००
 एवमुक्त्वा महादेवो ब्रह्माणं मुनिसत्तम ।
 अनुगृह्य च मां देवस्तत्रैवान्तरधीयत ॥१०१
 ततः प्रभृति लोकेषु लिङ्गार्चा सुप्रतिष्ठिता ।
 लिङ्गं तत्तलयनाद् ब्रह्मन् ब्रह्मणः परमं वपुः ॥ १०२

९८. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.); ग२. ० (द्र. पा. वि. ९६). -a) ते१ भिन्नं स्फुटं, द१ ग्रा.१ म१ भिन्नो ह्यहं (→भिन्नोऽस्म्यहं); दे३.६ भिन्नो (→विष्णो). -b) का१ ब२.३ दे४.५ द१ ग्रा.१ म१ ०शिवाख्यया, दे१ ०हराख्यया; (→०हराख्यया); दे३.६ विष्णो ब्रह्मभवाव्यय (दे६ ०या). -d) ते१ संयुक्तोऽपि (→निर्गुणोऽपि).

९९. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.); ग२. ० (द्र. ९६ पा. वि.). -a) दे३ समोहं, दे५ समोहं (→समोहं); दे१ त्यजतां, दे२.६ त्यजते, दे३.५ त्यजतो, ते१ त्वं च वै (→त्यज भो). -b) ब३ पालयैवं, दे४ पालयैनां, ते१ पालयेतं (→पालयैनं); ते१ पितामहः (→पितामहम्). -c) ब२ दे२.४.५.८-१० न१ ते१ म१ मुवें. मुए. मुब. भविष्यत्येव, ब३ भविष्यत्येष (→भविष्यत्येष).

१००. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.). -a) दे४ द१ ग्रा.२ म१ भगवतो, दे९.१० प्रभ(दे१० ०भा)वतो (→ च भवतो). -b) का१ ब१-३ दे३-६ ग्रा.१ कल्पाति(दे५ ०तो), द१ ग२ म१ कालास्ते (→कल्पादौ); दे४ कल, दे३-१० मुवें. मुए. सुर, द१ काल, ग२ म१ रुद्र (→घोर). -d) ते१ क्रोधजस्तु भवत्सुतः.

१०१. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.). -a) दे५.१० ग२ एवमुक्तो (→एवमुक्त्वा). -b) का१ ०सत्तमं, दे२ ०पुंगव, दे५ * त्तमं, न१ द१ ग्रा.२ म१ ०सत्तमाः (न१ ०मः) (→०सत्तम). -c) ग२ तु (→च); द१ ग्रा.१ म१ नौ (→मां).

१०२. ब१. ० (द्र. ८८ पा. वि.); दे४. ab ०. -a) ग२ म१ ततो ब्रह्मादि- (→ततः प्रभृति). -c) का१ लिङ्गं सनातनं ब्रह्मन्, ब३ दे१० लिङ्गं तन्नयनाद् ब्रह्मन्, दे१.२ लिङ्गं (दे२ ०भा) तं तनयाद् ब्रह्मन्, दे३.६ लिङ्गं तु नयनाद् ब्रह्मन् (दे६ ०हा); दे५ लिङ्गस्तु नयनात् ब्रह्मन्, न१ लिङ्गं तदयनां ब्रह्मन्, ग२ लिङ्गं तल्लिङ्गनात् ब्रह्मन्, म१ लिङ्गं तल्लिङ्गना ब्रह्मन्.

एतल्लिङ्गस्य माहात्म्यं भाषितं ते मयाऽनघ ।
 एतद् बुध्यन्ति योगज्ञा न देवा न च दानवाः ॥१०३
 एतद्वि परमं ज्ञानमव्यक्तं शिवसंज्ञितम् ।
 येन सूक्ष्ममचिन्त्यं तत् पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥१०४
 तस्मै भगवते नित्यं नमस्कारं प्रकुर्महे ।
 महादेवाय रुद्राय देवदेवाय लिङ्गिने ॥१०५
 नमो वेदरहस्याय नीलकण्ठाय वै नमः ।
 विभीषणाय शान्ताय स्थाणवे हेतवे नमः ॥१०६
 ब्रह्मणे वामदेवाय त्रिनेत्राय महीयसे ।

शंकराय महेशाय गिरीशाय शिवाय च ॥१०७
 नमः कुरुष्व सततं ध्यायस्व मनसा हरम् ।
 संसारसागरादस्मादचिरादुत्तरिष्यसि ॥१०८
 एवं स वासुदेवेन व्याहृतो मुनिगुणगवः ।
 जगाम मनसा देवसीशानं विश्वतोमुखम् ॥१०९
 प्रणम्य शिरसा कृष्णमनुज्ञातो महामुनिः ।
 जगाम चेप्सितं देशं देवदेवस्य शूलिनः ॥११०
 य इमं श्रावयेन्नित्यं लिङ्गाध्यायमनुत्तमम् ।
 शृणुयाद् वा पठेद् वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१११ वै १.२६.१०६

१०३. ब१. ab ⊙ (द्र. द८ पा. वि.). -a) दे४ द१
 ग्रा१.२ म१ एवं, ते१ शिव- (→एतत्). -b) दे३ कथितं, मुव.
 भाषितः (→भाषितं). -c) न१ एतं (→एतद्); दे५ *यति,
 दे१० बुध्यति (ये), न१ बुध्यति (→बुध्यन्ति); दे४ योगत्वा,
 द१ ग्रा१.२ म१ योगस्था (→योगज्ञा). -d) दे४ न च देवा न,
 ग्रा२ न वेदा नव- (→न देवा न च); का१ ब२ मानुषाः, ब३
 दे३.५.६ मानवाः, द१ ग्रा१.२ म१ वासवः (→दानवाः).

१०४. -a) दे६ परम- (→परमं). -b) ब२.३
 शिवसंज्ञकं, दे१० शिवसंज्ञिकं, ते१ शिवभाषितम्, ग्रा१ शिवमव्ययम्,
 म१ स्वरसंज्ञितम् (→शिवसंज्ञितम्). -c) क१ एवं सूक्ष्मं, ते१
 एतत्सुखं (→येन सूक्ष्मं); ब१ अचिन्त्यं च, दे१ अचिन्त्यतत्, दे२
 अचिन्त्यं तु (→अचिन्त्यं तत्). -d) दे४ पश्यन्तो (→पश्यन्ति);
 दे६.८-१० °चक्षुषा (→°चक्षुषः).

१०५. -a) ग्रा२ भगवतो (→भगवते). -b) दे१०
 प्रकुर्महे, + प्रकुमुहुः, द१ देवादि (→प्रकुर्महे). -c) ब२ महा-
 रुद्राय, द१ महादेवादि (→महादेवाय); का१ ब२ दे८-१० मुवें.
 मुए. मुव. देवाय (→रुद्राय). -d) दे१ महा° (→देव°);
 दे८-१० मुवें. मुए. मुव. शृणिणे (दे८.९ °ने) (→लिङ्गिने).

१०६. -a) का१ ब१.३ दे२.३.६ ते१ देव° (→वेद°);
 दे१० °हृदयाय (→°रुहस्याय). -b) दे३ नील° (→नील°); ब२
 मुवें. ते (→वै). -d) का१ ब१.३ दे४.५ मुव. योगिने
 (→हेतवे); दे३.६ योगिने (दे६ °न) स्थाण (दे६ °न)वे
 नमः ते१ प्राणाधिपतये नमः, द१ ग्रा१.२ म१ स्थाणवे शिवयोगिने.

१०७. -a) का१ ब१.३ दे३-६ देवदेवाय, द१ ग्रा१.२ म१
 वेददेवाय (→वामदेवाय). -b) दे३ त्रिनेत्राय, ते१ द१ ग्रा१.२ म१
 त्रिनेत्राय (→त्रिनेत्राय); दे५ महायसे (→महीयसे). -c) ते१

गिरीशाय (→महेशाय). -d) का१ ब२ दे१.८-१० गिरिशाय, दे४
 शिशिराय (→गिरीशाय); दे२ शिवाय गिरिशाय च, ते१
 शिवाय च नमो नमः.

१०८. -a) दे५ नमस्तु रुष्ट, ते१ नमस्कुर्वश्च (→नमः
 कुरुष्व). -b) दे१० ध्यायस्य, ते१ ध्यायश्च (→ध्यायस्व);
 दे८-१० मुवें. मुए. मुव. च महेश्वरं, म१ मनसा शिवं (→मनसा
 हरं). -c) दे२ °रात्तस्माद् (→°रादस्माद्). -d) ब१ ते१
 अचिरादुत्तरिष्यति, ब२ दे१ मुव. अचिरादुत्तरिष्यति, दे२.८.९
 मुवें. मुए. अचिरादुत्तरिष्यसि, दे५ अचिरा त्वं तरिष्यसि. -cd)
 ग्रा२ संसारसागरादस्मात् चिरादुत्तरिष्यसि.

अतः परं अधिकम्—

द१ श्रीसूत उवाच; ग्रा१ सूतः; म१ श्रीसूतः.

१०९. -b) ते१ व्याहृते (→व्याहृतो); दे१ हि महामुनिः,
 दे२ मुनिसत्तमः, दे६ म१ मुनिपुङ्गव (म१ °वाः) (→मुनिपुङ्गवः).
 -c) दे१ ज्ञात्वा चाराध्य तं देवं. -d) दे२ सर्वतो°, दे५ विपतो°
 (→विश्वतो°).

११०. -b) दे२ मनसा (→शिरसा); का१ ब१.३ दे३-६
 द१ ग्रा१.२ म१ विष्णु (→कृष्णं). -b) ग्रा२ अनुज्ञाप्य (→अनुज्ञातो)
 -c) दे८.९ जगामैवेप्सितं, दे१० जगामैवेप्सितं (→जगाम चेप्सितं);
 दे२ *शं, दे८-१० मुवें. मुए. शम्भु, द१ ग्रा२ देवं (→देशं). -d)
 का१ ब१ दे४.५ न१ देवदेवं च शूलिनम् (दे५ °नां), दे२.३.६.८-१०
 द१ ग्रा१.२ म१ मुवें. मुए. देवदेवं त्रिशूलिनम्.

१११. -a) दे५ य इमां, ते१ इमं यः, द१ ग्रा१.२ य इदं
 (→य इमं); ब२ श्रावयेद्वापि, द१ म१ शृणुयान्नित्यं (→श्रावये-
 न्नित्यं). -b) दे१ लिगायनतमुत्तमं, द१ ग्रा१ लिगध्यानमनुत्तमं,
 ग्रा२ म१ लिगमध्यायमुत्तमं. -c) दे१ पठेद्वापि, म१ पठेद्वा वै
 (→पठेद्वापि).

बै.१.२६.१०६

श्रुत्वा सकृदपि होतत् तपश्चरणमुत्तमम् ।

वासुदेवस्य विप्रेन्द्राः पापं मुञ्चति मानवः ॥११२

जपेद् वाहरहर्नित्यं ब्रह्मलोके महीयते ।

एवमाह महायोगी कृष्णद्वैपायनः प्रभुः ॥११३

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

२६

सूत उवाच ॥*

ततो लब्धवरः कृष्णो जाम्बवत्यां महेश्वरात् ।

अजीजनन्महात्मानं साम्बमात्मजमुत्तमम् ॥१

प्रद्युम्नस्याप्यभूत् पुत्रो ह्यनिरुद्धो महाबलः ।

तावुभौ गुणसंपन्नौ कृष्णस्यैवापरे तनू ॥२

११२. -a) दे१ अपीत्येतत् (→अपि होतत्); ते१ श्रुत्वा कृष्णस्यापि भक्त्या. -c) अ२ विप्रेन्द्र (→विप्रेन्द्राः). -d) दे२.१० ते१ अ१ पापं मुञ्चति, दे५ पापं मुञ्चति, अ२ म१ पापान्मुञ्चति (→पापं मुञ्चति); दे१ द१ अ१ म१ मानवाः, दे६ मानव (→मानवः).

११३. -a) का१ दे२ जपेच्च (→जपेद्वा); ते१ जपेद्वापि पठेन्नित्यं, म१ जपेदहरहर्नित्यं. -c) दे२ *योगी (→महायोगी). -d) दे५.१० °द्वैपायन- (→°द्वैपायनः).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां, ब१ इत्यादि महापुराणे कौर्मो, दे१.२.४.८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब२.३ दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे५ इति कौर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां, न१ इति श्रीकौर्मो, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मो, मुब. इति श्रीकौर्मो महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ द१ अ१.२ म१. ○; का१ ब१.३ दे५.६ लिङ्गाविर्भावे, ब२ लिङ्गाविर्भावविधिः, दे१.८-१० मुए. यदुवंशानुकीर्त्तने लिगोत्पत्तौ, दे२ लिङ्गप्रादुर्भावो नाम, दे३ लिङ्गाविर्भावे, मुर्वे. यदुवंशानुकीर्त्तने लिगोत्पत्तिर्नाम, मुब. सोमवंशे यदुवंशानुकीर्त्तने कृष्णतपस्यायां लिङ्गाविर्भावो नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ○; का१ ब१.३ दे३-५ न१ ते१ द१ अ१ चतुर्विंशोऽध्यायः, ब२ ॥२४॥, दे१ मुर्वे. मुब. षड्विंशोऽध्यायः

हत्वा च कंसं नरकमन्यांश्च शतशोऽसुरान् ।

विजित्य लीलया शक्रं जित्वा बाणं महासुरम् ॥३

स्थापयित्वा जगत् कृत्स्नं लोके धर्माश्च शाश्वतान् ।

चक्रे नारायणो गन्तुं स्वस्थानं बुद्धिमुत्तमाम् ॥४

॥२६॥, दे२.८.९ अ२ म१ मुए. षड्विंशोऽध्यायः, दे१० षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

२६

[न१ पुस्तके २६-२८ अध्यायाः न सन्ति]

* ते१ शिवः, + सूतः, द१ म१ श्री सूतः; अ१.२ सूतः.

१. -a) दे१० लब्ध्वा (→लब्ध-). -b) ब१ दे६ अ२ जाम्बवत्या, दे४ याम्बवत्यां (→जाम्बवत्यां); द१ महाबलात् (→महेश्वरात्). -c) ब१ महाभागं (→महात्मानं). -d) ब१.२ दे२.३.६.१० मुए. मुब. शाम्बम् (→साम्बम्).

२. -a) ब२.३ °स्याभवत्, दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °स्य ह्यभूत् (→°स्याप्यभूत्); ते१ ज्येष्ठः (→पुत्रो). -c) द१ रूप°, अ२ पुण्य° (→गुण°). -d) द१ °वापरो, अ२ °वावरे (→°वापरे); दे१.४.६ द१ तनुः, दे१० तनूः (→तनू).

३. -a) दे२ हत्वा च नरकं कंसं, दे४ हत्वा चक्रं सनरकं, ते१ हत्वा चैवं सनरकं. -b) ब२ तथान्यांश्च महासुरान्. -c) ब२ तरसा (→लीलया); का१ शंभुं, दे२ शत्रून्, दे४ चक्रं, दे५ शत्रुं, ते१ भूपान् (→शक्रं). -d) द१ अ१ बाणं चैव, अ२ बाणेनैव, म१ बालं चैव (→जित्वा बाणं).

४. -a) दे१० म१ कृष्णं; अ२ सर्वं (→कृत्स्नं); ते१ जगत्सिमन् (→जगत्कृत्स्नं). -b) ब२.३ दे१.४ ते१ द१ अ१ लोक- (→लोके); अ२ ब्रभाषे धर्मशाश्वतान्. -c) का१ दे१० अ२

एतस्मिन्नन्तरे विप्रा भृग्वाद्याः कृष्णमीश्वरम् ।
आजमुद्वारकां द्रष्टुं कृतकार्यं सनातनम् ॥५॥
स तानुवाच विश्वात्मा प्रणिपत्याभिपूज्य च ।
आसनेषूपविष्टान् वै सह रामेण धीमता ॥६॥
गमिष्ये तत् परं स्थानं स्वकीयं विष्णुसंज्ञितम् ।

नारायणं, दे१ नारायणे (→नारायणी). -d) व२.३ स्थान-
बुद्धिमनुत्तमम्, दे३.६ स्थानं बुद्धिमनुत्तमम्.

५. व१. d○. -a) ते१ पूर्व (→विप्रा). -b) दे३
भृग्वाद्याः (→भृग्वाद्याः). -b) दे४ द्रष्टुं (→द्रष्टुं).

व१ पुस्तके ५ श्लोकानन्तरं अधिकम्—

* महायोगी सूर्यकोटिसमप्रभः ।

वक्त्रकोटिसहस्रेण असमान इवाम्बरम् ।

सहस्रहस्तचरणः सूर्यसोमाग्निलोचनः ।

पिनाकपाणिर्भगवान् कृत्तिवासास्त्रिशूलधृक् । [4]

व्यालयज्ञोपवीतश्च मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ।

अथोवाच महादेवः प्रीतोऽहं सुरसत्तमौ ।

पश्यतं मां महायोगं भयं सर्वं प्रमुच्यताम् ।

युवां. प्रसूतौ गात्रेभ्यो मम पूर्वं सनातनौ । [8]

अयं मे दक्षिणे पार्श्वे ब्रह्मा लोककरं प्रभुः ।

वामे पार्श्वे चैव विष्णुः पालको हृदये हरः ।

प्रीतोऽहं पुत्रकयोः सम्यक् वरं दक्षि यथेप्सितम् ।

एवमुक्त्वाथ मां देवो महादेवः स्वयं शिवः । [12]

आलिङ्ग्य देवं ब्रह्माणं प्रसादाभिमुखोऽभवत् ।

ततः प्रहृष्टमनसौ प्रणिपत्य महेश्वरम् ।

ऊचतुः प्रेक्ष्य तद्वक्त्रं नारायणपितामहौ ।

यदि प्रीतिः समुत्पन्ना यदि देवो वरश्च नौ । [16]

भक्तिर्भवतु नौ नित्यं त्वयि देव महेश्वर ।

ततः स भगवानीशः प्रहसन् परमेश्वरः ।

उवाच मां महादेवः प्रतिः प्रीते (?) चेतसा ।

देव उवाच

प्रलयस्थितिसर्गाणां कर्ता त्वं धरणीपते । [20]

वत्स वत्स जगत् कृत्स्नं पालयैतच्चराचरम् ।

त्रिभिः (?) स्म्यहं विष्णो ब्रह्मविष्णुहराख्यया ।

सर्गैश्चालयगुणैर्निर्गुणोऽपि निरञ्जनः ।

संमोहं त्यज भो विष्णो पालयैनं पितामहं । [24]

भविष्यत्येष भगवांस्तव पुत्रः सनातनः ।

कृतानि सर्वकार्याणि प्रसीदध्वं मुनीश्वराः ॥७॥

इदं कलियुगं घोरं संप्राप्तमधुनाऽशुभम् ।

भविष्यन्ति जनाः सर्वे ह्यस्मिन् पापानुवर्तिनः ॥८॥

प्रवर्तयध्वं मज्जानं ब्राह्मणानां हितावहम् ।

येनेमे कलिजैः पापैर्मुच्यन्ते हि द्विजोत्तमाः ॥९॥ वं.१.२७.६

अहं च भवतो वक्त्रात् कल्पान्ते घोररूपधृक् ।

शूलपाणिर्भविष्यामि क्रोधजस्तव पुत्रकः ।

एवमुक्त्वा महादेवो ब्रह्माणं मुनिसत्तम । [28]

अनुगृह्य च मां देवस्तत्रैवान्तरधीयत ।

ततः प्रभृति लोकेषु लिङ्गार्चा सुप्रतिष्ठिता ।

एतल्लिङ्गस्य माहात्म्यं भाषितं ते मयानघ ।

(= १.२५. चन्द-१०२ab, १०३ab)

६. -a) व२ विप्रात्मा (→विश्वात्मा). -b) व२

°त्यभिवाद्य, दे४ °त्य निपूज्य (→°त्याभिपूज्य). -c)

°षूपविष्टेषु, दे६ °षूप प्रविष्टाच्च (→°षूपविष्टान् वै). -d) दे३

धीमतां (→धीमता).

७. -a) दे१.२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. गमिष्यामि, दे४

अशिष्ये तत्, ग२ गमिष्ये च (→गमिष्ये तत्); दे१ ग१ म१

वरं, ग२ तरं (?) (→परं). -b) दे१० स्वकार्यं (→स्वकीयं);

ग२ म१ °संस्थितम् (→°संज्ञितम्). -c) व२ °कर्माणि

(→°कार्याणि); ग२ कृतानि कर्मकार्याणि, म१ कृतानि

कर्मजातानि.

८. -a) व२ इदं (→इदं). -b) दे४ दे१ ग१.२ सह, दे१०

[अ]शुभां, म१ असहं (→[अ]शुभम्). -c) ते१ तस्मिन् द्विजा

नरास्सर्वे. -d) का१ दे४ दे१ ग१.२ म१ यस्मिन् (→ह्यस्मिन्);

दे१ ह्यस्मिन् न न्यायवर्तिनः, ते१ न स्युन्यायानुवर्तिनः.

६ श्लोकात्परं ग१ पुस्तके अधिकम्—

२३. * पूजयध्वं महादेवं साम्बं संसारमोचकम् ।

पूजनीयो विशेषेण कलौ मुक्तिमभीप्सुभिः ॥

९. -a) व२.३ तज्ज्ञानं, दे३.६ स्वज्ञानं, दे५ सं ज्ञानं,

दे८.९ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. विज्ञानं, दे१० अज्ञानं, दे१ मे ज्ञानं

(→मज्ज्ञानं). -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. अज्ञानां

(दे९.१० °नं) च (→ब्राह्मणानां). -c) का१ दे५ येनैते, व२ ये

लोक (?), व३ ये नाम, दे२ ते१ ये नामी, दे४ ग२ येन मे, म१

येन ते (→येनेमे); दे५ भूपैर् (→पापैर्). -d) दे५ याच्यन्ते

(→मुच्यन्ते); का१ व१-३ दे१.२.४-६ ते१ वै, ग२ म१ वा (→हि).

वै.१.२७.१० ये मां जनाः संस्मरन्ति कलौ सकृदपि प्रभुम् ।
 तेषां नश्यतु तत् पापं भक्तानां पुरुषोत्तमे ॥१०॥
 येऽर्चयिष्यन्ति मां भक्त्या नित्यं कलियुगे द्विजाः ।
 विधिना वेददृष्टेन ते गमिष्यन्ति तत् पदम् ॥११॥
 ये ब्राह्मणा वंशजाता युष्माकं वै सहस्रशः ।
 तेषां नारायणे भक्तिर्भविष्यति कलौ युगे ॥१२॥
 परात् परतरं यान्ति नारायणवरायणाः ।
 न ते तत्र गमिष्यन्ति ये द्विषन्ति महेश्वरम् ॥१३॥
 ध्यानं होमं तपस्तप्तं ज्ञानं यज्ञादिको विधिः ।
 तेषां विनश्यति क्षिप्रं ये निन्दन्ति पिताकिनम् ॥१४॥
 यो मां समाश्रयेन्नित्यमेकान्तं भावमाश्रितः ।
 विनिन्द्य देवमीशानं स याति नरकायुतम् ॥१५॥

१०. -a) व२ स्मरिष्यन्ति (→संस्मरन्ति). -b) ते१ कलौ शिवमपि प्रभुम्. -c) दे१ न भवति, दे३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नश्य(दे१० °श्य)ति, दे६ नश्यत (→नश्यतु). -d) दे१ द१ पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमे).

११. -a) दे२ येऽर्चयन्ति हि, ते१ येऽर्चयन्ति*, द१ ग्रा१.२ म१ येऽर्चयन्ति च (म१ तु) (→येऽर्चयिष्यन्ति). -b) म१ प्रजाः (→द्विजाः); दे१ नित्यं कलियुगेऽदिकाः. -c) ब१ दे४ ग्रा१ देव° (→वेद°); दे१० विधिनावेव दृष्टेन. -d) व२ पुरं, ते१ परं (→पदं).

१२. -b) दे१० च (→वै).

१३. -b) ब१.२ दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °परा जनाः, व३ °परा जनाः, + °परायणाः (→°परायणाः). -d) दे३ महेश्वरे (→महेश्वरं).

१४. -a) ब१-३ दे४ द१ ग्रा१ म१ होमः, दे१ योगम्, दे२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. योगः (→होमं); ब१.२ दे२ ते१ जपस् (→तपस्); म१ सत्यं (→तप्तं). -b) ब१.३ ते१ ज्ञानं, दे१ ज्ञा* (→ज्ञानं); दे१ ** धिको, दे४ द१ यज्ञाधिको (→यज्ञादिको). -c) ब१.३ विनिश्यति (→विनश्यति). -d) दे१.२ म१ द्विषन्ति, ग्रा२ द्विष्यन्ति (→निन्दन्ति); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. म इवरं (→पिताकिनम्).

१५. -a) द१ ये (→यो); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. समर्चयेत् (→समाश्रयेत्). -c) ब२.३ दे१-३.६.८-१० ते१ विनिन्दन् (→विनिन्द्य); ब१ विनिन्दन्तेऽवमीशानं, द१ ग्रा१ विनिन्दन्ते महेशानं, ग्रा२ म१ विनिन्दन्ते (ग्रा२ °न्दितो) महादेवं. -d) दे१ ते१ ग्रा१ नरकं ध्रुवं (→नरकायुतम्).

तस्मात् सा परिहर्तव्या निन्दा पशुपतौ द्विजाः ।
 कर्मणा मनसा वाचा तद्भुक्तेष्वपि यत्नतः ॥१६॥
 ये तु दक्षाध्वरे शप्ता दधीचेन द्विजोत्तमाः ।
 भविष्यन्ति कलौ भक्तैः परिहार्याः प्रयत्नतः ॥१७॥
 द्विषन्तो देवमीशानं युष्माकं वंशसंभवाः ।
 शप्ताश्च गौतमेनोर्व्या न संभाष्या द्विजोत्तमैः ॥१८॥
 इत्येवमुक्ताः कृष्णेन सर्व एव महर्षयः ।
 ओमित्युक्त्वा यथुस्तूर्णस्वानि स्थानानि सत्तमाः ॥१९॥
 ततो नारायणः कृष्णो लीलयैव जगन्मयः ।
 संहृत्य स्वकुलं सर्वं ययौ तत् परमं पदम् ॥२०॥
 इत्येष वः समासेन राज्ञां वंशोऽनुकीर्तितः ।
 न शक्यो विस्तराद् वक्तुं किं भूयः श्रोतुमिच्छथ ॥२१॥

१६. -a) दे१ तस्माद्, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तस्मात्स- (→तस्मात्सा); दे४ तस्मात्सत्यपि कर्त्तव्या. -b) दे१.२.६.८ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पशुपतेर् (→पशुपतौ). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मद्° (→तद्°); ते१ वा ततः (→यत्नतः).

१७. द१ ग्रा१.२ म१. १७-१९ab ⊙. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु). -c) दे३.६ भक्तिः, दे४ भक्ताः, दे८ भुक्ताः, दे१० भक्तेः (→भक्तैः).

१८. द१ ग्रा१.२ म१. ⊙ (द्र. १७ पा. वि). -b) ते१ सूक्ष्मं वंगतं सदा स. -c) का१ °नार्या (→°नोर्व्या); ते१ न प्राप्नुवन्ति मे भक्तिः. -d) का१ ब१ दे३-६ ते१ द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमैः).

१९. द१ ग्रा१.२ म१. ab ⊙. -a) व३ उक्तः (→उक्ताः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एवमुक्ताश्च (दे१० °थ) कृष्णेन. -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे ते (→सर्व एव). -c) दे१० उक्तास् (→उक्त्वा); द१ ग्रा१.२ म१ तूर्णौ (→तूर्णौ). -d) दे४ निस्थानानि च सत्तमाः, द१ ग्रा१.२ म१ स्थानानि मुनिसत्तमाः.

२०. -a) दे५ ततो नारायणे कृष्णे. -c) दे३ स्व (→स्व-).

२१. -a) ब२.३ इत्येव च (→इत्येष वः). -b) दे१.३.६ राज्ञा, ते१ राज- (→राज्ञा); दे९ वंशस्तु, दे१० वंशोऽव, मुर्वे. मुए. मुब. वंशः सु- (→वंशोऽनु-); का१ ब१-३ दे३.५.६ ते१ द१ ग्रा१.२ -वर्णितः, दे४ -वर्तितः (→कीर्तितः). -c) दे१० शक्तो (→शक्यो). -d) ग्रा२ पुनः (→भूयः).

यः पठेच्छृणुयाद् वापि वंशानां कथनं शुभम् । सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥२२

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

२७

ऋषय ऊचुः ।*

कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति चतुर्युगम् ।
एषां स्वभावं सूताद्य कथयस्व समासतः ॥१

सूत उवाच ।*

गते नारायणे कृष्णे स्वमेव परमं पदम् ।
पार्थः परमधर्मात्मा पाण्डवः शत्रुतापनः ॥२

२२. -a) दे१ य एषः (→यः पठेत्). -b) दे१.२ ते१ वंशानु- (→वंशानां); दे४ कथितं (→कथनं). -c) का१ ब१.३ दे३-६ दे१ ग१.२ म१ °विशुद्धात्मा (→°विनिर्मुक्तः); ब२ सर्वं विशुद्धात्मात्मानं. -d) का१ सर्वं° (→स्वर्ग°); का१ ब१.३ दे४.५ दे१ ग१ स मोदते (→महीयते).

पुष्पिका—

पुराणनाम—द१. ॐ; का१ दे१.४.५.८-१० ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१-३ दे२.३.६ इति कूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब२ दे४ ते१ दे१ ग१.२ म१. ॐ; का१ ब१ दे१.२.५.६-८-१० मुए. राजवंशानुकीर्तने, ब३ दे३ वंशानुकीर्तने, मुर्वे. मुव. राजवंशानुकीर्तनं नाम. अध्यायसंख्या—दे४. ॐ; का१ ब१.३ दे२.३.५ ते१ ग१ पंचविंशोऽध्यायः, ब२ दे१ ॥२५॥, दे१.१० मुर्वे. सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥, दे४ पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥, दे४.९ ग२ म१ मुए. मुव. सप्तविंशोऽध्यायः.

२७

[न१ पुस्तके अध्यायोऽयं नास्ति]

* ते१ श्री शिवः, + ऋषयः; ग१.२ म१ ऋषयः.

कृत्वा चैवोत्तरविधिं शोकेन महतावृतः ।

अपश्यत् पथि गच्छन्तं कृष्णद्वैपायनं मुनिम् ॥३

शिष्यैः प्रशिष्यैरभितः संवृतं ब्रह्मादिनम् ।

पपात दण्डवद् भूमौ त्यक्त्वा शोकं तदाऽर्जुनः ॥४

उवाच परमप्रीतः कस्माद् देशान्महामुने ।

इदानीं गच्छसि क्षिप्रं कं वा देशं प्रति प्रभो ॥५ वं. १.२८.५

१. -a) ग२ कृतस् (→कृतं); म१ मुव. द्वापरश्च (→द्वापरं च). -b) दे१ चतुर्थकम् (→चतुर्युगम्). -c) दे२ ते१ तेषां, द१ येषां (→एषां); दे४-१० म१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रभावं, द१ स्वरूपं (→स्वभावं); ब२ सूताद्य (→सूताद्य). -d) ते१ कथयाशु समाहितः.

* ग२. ॐ; दे४.९ सूत उ.; ते१ ग१ म१ सूतः; द१ श्रीसूतः.

२. -a) ब२ कृष्णं (→कृष्णे). -b) ब२ स्वदेवं, + स्वमेव (→स्वमेव); ब३ म१ स्वयमेव परं पदं.

३. -a) दे२ °त्तरां सिद्धि, + °त्तरविधि, द१ °त्तर-विधिः, ग२ °त्तरं विधि (→°त्तरविधि). -b) ते१ लोकेन (→शोकेन). -c) ब१ अपश्यत् पार्थ गच्छन्तं, द१ अपश्यत् पथि गायन्तं, ते१ अपश्यदधिगच्छन्तं, द१ अपश्यत्प्रति गच्छन्तं. -d) द१ ग१.२ म१ प्रभुं (→मुनिं).

४. -a) द१ ग१.२ म१ शिष्य- (→शिष्यैः); दे५ -रभितः, ते१ ग१ सहितं, द१ ग१ -रहितं (→-रभितः). -b) ब३ संवृतं (→संवृतं); ते१ द१ °वादिभिः (→°वादिनम्). -d) ग१ कृत्वा (→त्यक्त्वा); ब२ ग२ तमर्जुनः, दे४ तथार्जुनं (→तदाऽर्जुनः).

५. -a) दे१० परमं, ग२ परमः (→परम-); दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. प्रीत्या (→प्रीतः). -b) म१ तस्माद्

बै. १.२८.६ संदर्शनाद् वै भवतः शोको मे विपुलो गतः ।
इदानीं मम यत् कार्यं ब्रूहि पद्मदलेक्षण ॥६॥
तमुवाच महायोगी कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ।
उपविश्य नदीतीरे शिष्यैः परिवृतो मुनिः ॥७॥

व्यास उवाच ।*

इदं कलियुगं घोरं संप्राप्तं पाण्डुनन्दन ।
ततो गच्छामि देवस्य वाराणसीं महापुरीम् ॥८॥
अस्मिन् कलियुगे घोरे लोकाः पापानुर्वर्तिनः ।
भविष्यन्ति महापापा वर्णाश्रमविवर्जिताः ॥९॥
नान्यत् पश्यामि जन्तूनां मुक्त्वा वाराणसीं पुरीम् ।

(→कस्माद्); दे३-१० मुवै. मुए. कस्मादेतन् (→कस्माद्देशान्).
-d) का१ ब१-३ दे२.३.५.६ मुवै. मुए. मुब. कं वा, दे१ कि वा,
दे४ कं सु, दे३-१० गङ्गा- ते१ द१ ग१ म१ कं च, ग२ कस्य
(→कं वा-).

६. -a) दे१० सन्दर्शनार्थ (→सन्दर्शनाद्वै); दे४ भवता
(→भवतः). -b) का१ विपुलं (→विपुलो); ग२ म१ हतः
(→गतः); दे२ शोको यं विगतो यतः. -c) म१ अपि (→मम).
-d) दे२.३ °दलेक्षणाः (→°दलेक्षण).

७. -b) ग१ म१ द्वैपायन- (→द्वैपायनः); का१ ब१ दे५
प्रभुः (→स्वयं).

७ श्लोकात्परं दे१.८-१० ते१ मुवै. मुए. पुस्तकेषु अध्याय-
समाप्तिर्वर्तते —दे१.८.९ इति श्रीकूर्मपुराणे अष्टाविंशोऽध्यायः
(दे१ ॥२८॥), दे१० इति श्रीकूर्मपुराणे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥
श्रीसीतारामचन्द्रार्पणमस्तु ॥, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म-
व्यासदर्शनं नाम षड्विंशोऽध्यायः, मुवै. मुए. इति श्री कूर्मपुराणे
पार्थव्या व्यासदर्शनं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥.

* दे३ व्यास उ. ते१ श्रीशिवः, + सूतः; द१ ग१.२ म१ व्यासः.

८. -a) ब१ कथं, दे३ इ(ति)दं, म१ इदानीं (→इदं).
-b) दे५.६ °नन्दनः (दे६ °नं). (→°नन्दन). -c) ते१ गच्छामि
(→गच्छामि). -d) का१ शुभां वाराणसीमहं; दे१ पुरीं द्वारवतीं
शुभां, दे२ ते१ मुवै. मुए. मुब. पुरीं वाराणसीं शुभां, दे६
वाराणस्यां महापुरीं, द१ ग१.२ म१ दिव्यां वाराणसीं पुरीं.

९. द१. १८-११ d. ० (द. सं.). -a) दे४ आसन्
(→अस्मिन्). -b) ग२ °वृद्धिनः (→°वर्तिनः). -c) दे१.२.८-१०
मुवै. मुए. मुब. महाबाहो; ते१ महाचक्रा (→महापापा). -d)
दे१० विनिर्जिताः (→विवर्जिताः).

सर्वपापप्रशमनं प्रायश्चित्तं कलौ युगे ॥१०॥
कृतं त्रेता द्वापरं च सर्वेष्वेतेषु वै नराः ।
भविष्यन्ति महात्मानो धार्मिकाः सत्यवादिनः ॥११॥
त्वं हि लोकेषु विख्यातो धृतिमाज्जनवत्सलः ।
पालयाद्य परं धर्मं स्वकीयं मुच्यसे भयात् ॥१२॥
एवमुक्तो भगवता पार्थः परपुरंजयः ।
पृष्ठवान् प्रणिपत्यासौ युगधर्मान् द्विजोत्तमाः ॥१३॥
तस्मै प्रोवाच सकलं मुनिः सत्यवतीसुतः ।
प्रणम्य देवमीशानं युगधर्मान् सनातनान् ॥१४॥

व्यास उवाच ।*

वक्ष्यामि ते समासेन युगधर्मान् नरेश्वर ।
न शक्यते मया पार्थ विस्तरेणाभिभाषितुम् ॥१५॥

१०. द१. ० (द. १ पा. वि.). -a) ग२ पापात्मा,
+ ज्ञानात्मा (→जन्तूनां). -b) ब२ त्यक्त्वा, दे६.१० मुक्ता
(→मुक्त्वा). -c) दे१.२.४.८-१० ते१ मुवै. मुए. मुब. -पापोप°
(→पाप प्र°). -d) दे३ प्रायश्चित्तौ (→प्रायश्चित्तं).

११. द१. ० (द. १ पा. वि.). -a) दे५.१० ग२ कृत-
(→कृतं); दे१० ग२ त्रेतं (ग२ °त) (→त्रेता); ब२ मुब. द्वापरश्च
(→द्वापरं च). -b) ब१ °ष्वेतेन (→°ष्वेतेषु); ब२ ते१ ये,
दे८.९ मुए. ते (→वै); दे५ पुरा, ग१ यतः, ग२ म१ ततः
(→नराः). -d) ते१ न्याय° (→सत्य°).

१२. ब२. cd. ०. -a) ते१ परिज्ञातो (→शु-
विख्यातो). -b) दे१ भक्त°, ते१ धर्म° (→जन°). -c) दे३.६
प्रापयाद्य, दे५ प्रापयस्व (→पालयाद्य); का१ परमं (→परं).
-d) का१ ब१ दे३.५.६ स्वकीयान् (→स्वकीयं); का१ ब१.३
दे४.६.१० म१ मुच्यते (→मुच्यसे); दे१० भवान्, ग२ म१ भवात्
(→भयात्).

अतः परं ते१ अधिकम्-प्रज्ञया पुण्यसे वरान्.

१३. -b) दे१० पार्थ, + पार्थः (→पार्थः). -c) ते१
°त्यास्मै (→°त्यासौ). -d) ते१ पुरा धर्मं, ग२ योग धर्म-
(→युगधर्मान्).

१४. -b) ब२ पुनः (→मुनिः). -d) का१ ब१-३
दे३.५.६ °धर्मं (→°धर्मान्).

* दे६ द१ ग२ म१. ०; दे८.९ व्यास उ.; ते१ ग१ व्यासः.

१५. -a) दे१० तत् (→ते). -b) ब२ महेश्वरः, दे५
नरेश्वर (→नरेश्वर). -c) का१ ब२.३ दे३.५.६ न शक्यास्ते,
दे२ न शक्यं ते (→न शक्यते); दे१.८-१० मुवै. मुए. मुब. मया
राजन्, दे२ ते१ महाराजा (→मया पार्थ); म१ निशम्यते तु यत्

आद्यं कृतयुगं प्रोक्तं ततस्त्रेतायुगं बुधैः ।
 तृतीयं द्वापरं पार्थ चतुर्थं कलिरुच्यते ॥१६॥
 ध्यानं परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ।
 द्वापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेव कलौ युगे ॥१७॥
 ब्रह्मा कृतयुगे देवस्त्रेतायां भगवान् रविः ।
 द्वापरे दैवतं विष्णुः कलौ रुद्रो महेश्वरः ॥१८॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथा सूर्यः सर्व एव कलिष्वपि ।
 पूज्यते भगवान् रुद्रश्चतुर्वर्षि पिनाकधृक् ॥१९॥
 आद्ये कृतयुगे धर्मश्चतुष्पादः सनातनः ।

पार्थ. -d) का१ ग्र२ विस्तारेणामि°, दे३ विस्तरेणामि°,
 ते१ विस्तरेणानु°, द१ विस्तरेणापि, ग्र१ विस्तरेणाद्य.
 (→°विस्तरेणामि°); ब१ दे१.३.६ द१ म१ °भाषितं
 (→°भाषितु°).

१६. -a) ते१ आदौ (→आद्यं). -b) का१ दे५ पुनः
 (→बुधैः). -c) दे१.२ प्रोक्तं (→पार्थं). -d) ब२.३ दे३.५.६
 चतुर्थः (→चतुर्थं); दे१० कलिम् (→कलिर्); द१ ग्र१.२ म१
 युगं च (ते) (→°रुच्यते).

१७. -a) दे४ ग्र१ ज्ञानं, दे१० ध्यायन् (→ध्यानं);
 दे४-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तपः, द१ ग्र१.२ म१ स्मृतं (→परं).
 -b) द१ ग्र१.२ म१ ध्यानम् (→ज्ञानम्); ब१.३ दे३-६ द१ ग्र१
 म१ अध्वरः (दे४ °राः), ग्र२ ईश्वरः (→उच्यते). -c) ग्र२
 बाहौ (→बाहुः). -d) ब२ दे१.३.४.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 एकं (→एव).

१८. -b) दे४ ऋषिः, दे५ प्रभुः, दे१० विभुः (→रविः);
 ते१ भग एव च (→भगवान् रविः). -d) दे४-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. देवो, ते१ बुद्धो (→रुद्रो).

१९. दे४.१९ a-२० b ○. -a) ब१ दे५.१० ते१ ब्रह्म
 (→ब्रह्मा); ते१ तदा (→तथा); ते१ रुद्रः (→सूर्यः). -b) दे१
 शर्वः (→सर्वः); ब२.३ दे१ मुर्वे. मुब. कलावपि (→कलिष्वपि).
 ते१ सर्व एव चतुर्वर्षि, द१ ग्र१.२ म१ सर्वदै(द१ ग्र१ °देव
 चतुर्वर्षि. -c) का१ पूजते, ब१ दे४.९ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 पूज्यन्ते, ते१ पूज्यते, + पूष्यते (→पूज्यते). -d) दे५
 चतुर्वर्षि(?); द१ ग्र१.२ म१ कलिष्वपि (→चतुर्वर्षि); ते१ °भृत्
 (→°धृक्).

२०. दे४. ab ○. -a) म१ आदौ, मुब. आद्यो
 (→आद्ये); दे५ कृते (→कृत-); ग्र२ आद्ये तत् कृतयुगे धर्माः.
 -b) दे१.२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रकीर्तितः (→सनातनः).

त्रेतायुगे त्रिपादः स्याद् द्विपादो द्वापरे स्थितः ।
 त्रिपादहीनस्तिष्ठे तु सत्तामात्रेण तिष्ठति ॥२०॥
 कृते तु मिथुनोत्पत्तिर्वृत्तिः साक्षाद् रसोल्लसा ।
 प्रजास्तृप्ताः सदा सर्वाः सदानन्दाश्च भोगिनः ॥२१॥
 अधमोत्तमत्वं नास्त्यासां निर्विशेषाः पुरंजय ।
 तुल्यमायुः सुखं रूपं तासां तस्मिन् कृते युगे ॥२२॥
 विशोकाः सत्त्वबहुला एकान्तबहुलास्तथा ।
 ध्याननिष्ठास्तपोनिष्ठा महादेवपरायणाः ॥२३॥

वे१.२९.१७

-c) दे२.६ ग्र१.२ म१ त्रिपादः (→त्रिपादः); दे६ ग्र२ द्विपादे,
 दे१० द्विपादौ (→द्विपादः). -d) दे२ ते१ स्मृतः (→स्थितः).
 -e) ग्र२ म१ °हीनं (→°हीनस्); का१ तिष्ठेषु, ब१.३ दे४.८ मुर्वे.
 मुए. मुब. तिष्ठेत्तु, ते१ पादेन, ग्र२ तुष्येन्द्र (→तिष्ठे तु). -f)
 दे५ सत्त्व° (→सत्ता°); दे४ विष्टितः, ते१ त्रिष्वपि (→तिष्ठति).
 द१ ग्र१.२ म१ सत्तामात्रमधिष्ठितः.

२१. -a) दे३.६ कृतेति-, ग्र२ कृतोऽनु- (→कृते तु);
 दे२ मधुनो°, + मैथुनी° (→मिथुनो°); ग्र२ °नोत् भक्ति
 (→°नोत्पत्तिः). -b) दे४ वृत्ति (→वृत्तिः); का१ दे१.२.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. °दलोलुपाः, ब१ °दसोर्णसा, दे६ °द्रसोत्तमा, ग्र२
 °द्रसेवसाः (→°द्रसोल्लसा); ब२.३ वृत्तिः सर्वत्र मानसी, ते१
 वृत्तिः साधारणी स्मृता. म१ वृत्तिस्साभद्रसोल्लसा. -c) दे२
 तुष्टा, + तृप्ताः, दे३ -सूयः, दे५ सृष्टाः, दे६ स्त्रियः, दे१० सुप्ताः, ते१
 स्वस्थाः, द१ स्मृत्वा (→तृप्ताः); का१ तथा, दे१ तदा, ग्र२ ततस्
 (→सदा). -d) ब१ दे४-१० मुर्वे. मुए. सर्वा° (→सदा°); दे३
 सु- (→च); दे५ भागिनः, ते१ ग्र१.२ म१ योगिनः (→भोगिनः).

२२. -a) ब२.३ दे१ मुब °मोत्तमता, दे५ °मोत्तमत्वं
 (→°मोत्तमत्वं); का१ अधमोत्तमा न सन्तीति, दे४ धर्मोत्तमत्वं
 नास्त्यासां, द१ धर्मोत्तरत्वं नाद्या ये, ग्र१ धर्मोत्तरत्वाप्यासीत्,
 ग्र२ धर्मोत्तरत्वान्नागेसन्, म१ धर्मोत्तरत्वान्नाकेस्मिन्. -b) द१
 ग्र१.२ म१ निर्विशेषः (→निर्विशेषाः); ब१ परंतप, ब२ दे३.५
 परंजय (दे३ °यात्), ते१ परस्परम्, (→पुरंजयः). -c)
 द१ ग्र१.२ म१ °माहुः (→°मायुः); दे५ सुसंधर्मान्, ते१ ग्र२
 म१ दुखं (→रूपं). -d) दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. तासु
 (→तासां); म१ युगे युगे (→कृते युगे).

२३. -a) दे१.२ सत्य°, दे४.८-१० द१ मुर्वे. मुए. तत्त्व°
 (→सत्त्व°); म१ °विपुलाः (→°बहुलाः). -b) दे१ स्थिताः
 (→तथा).

ता वै निष्कामचारिण्यो नित्यं मुदितमानसाः ।
 पर्वतोदधिवासिन्यो ह्यनिकेताः परंतप ॥२४॥
 रसोल्लासा कालयोगात् त्रेताख्ये नश्यते ततः ।
 तस्यां सिद्धौ प्रणष्टायामन्या सिद्धिरवर्त्तत ॥२५॥
 अपां सौक्ष्म्ये प्रतिहते तदा मेघात्मना तु वै ।
 मेघेभ्यः स्तनयितुभ्यः प्रवृत्तं वृष्टिसर्जनम् ॥२६॥
 सकृदेव तया वृष्ट्या संयुक्ते पृथिवीतले ।
 प्रादुरासंस्तदा तासां वृक्षा वै गृहसंज्ञिताः ॥२७॥
 सर्वप्रत्युपयोगस्तु तासां तेभ्यः प्रजायते ।

२४. -a) व३ ततो, दे१ चेहर्, दे३ स वै (→ता वै);
 दे५ तारिण्यो (→चारिण्यो); ग२ ता वैदिकामाचारिण्यो.
 -c) दे४ पर्वता-; दे६ सर्वतो (→पर्वतो); द१ ग१.२ म१
 पर्वतो (ग२ ते) हे (ग२ द) शवासिन्यो. -d) ग२ श्रीनिकेताः
 (→ह्यनिकेताः); व१ दे५ परं तपः, दे८-१० परंतपः
 (→परन्तप).

२५. -a) का१ दे२ रसोल्लासा, व१ रसोर्लसा, व२ दे१
 अनालस्याः (दे१ साः); दे३ मुवें. मुए. मुब. रसोल्लासः, दे५
 रसेलिकां, ग२ खरसाल्या (→रसोल्लासा); व२ कालवशात्,
 दे८-१० कालयोगात् (→कालयोगात्). -b) दे१ त्रेतायां, ते१
 द्वितीये (→त्रेताख्ये); ते१ मुवें. मुए. मुब. नश्यति (→नश्यते);
 दे१ नृप, दे२.८-१० ते१ मुए. मुब. द्विजः (→ततः); व१ त्रेताख्ये
 न च ते च कः. -c) ते१ तासां, ग२ तस्य (→तस्यां); दे२
 स्थितौ (→सिद्धौ). -d) व३ दे१.३.६ प्रवर्त्तते (दे१ ते)
 (→वर्त्तत).

२६. -a) ते१ तदा (→अपां); का१ व२.३ दे२-६
 ते१ मुवें. मुए. मुब. सौख्ये, दे१ शौचे; द१ ग१.२ सौक्ष्म्यं, म१
 सौख्यं (→सौक्ष्म्ये); का१ ग१-३ दे३.५.६ प्रतिगते, द१ ग१.२ म१
 प्रतिगतं (ग२ ता) (→प्रतिहते). -b) दे४ द१ ग१.२ म१ तथा
 (→तदा); का१ मध्यात्मना तु वै, व२ मेघातुरा तु वै, दे३.६
 मेघात्मनार्णवे, ते१ मेघात्मना बुधैः, ग१ मेघात्मनाशु वै, ग२
 म१ मेरवा (म१ धा) न्तरे शुभैः (→मेघात्मना तु वै). -c)
 दे४ मध्येभ्यस् (→मेघेभ्यः); दे३ स्तनयितृभ्यः, दे६ स्वनयितृभ्यः
 (→स्तनयितृभ्यः); ते१ मेघेभ्यस्त्वभवत्ताभ्यः. -d) का१
 प्रवर्त्त, ते१ प्रवृत्तिः, ग१.२ म१ प्रवृष्टं (ग२ णि) (→प्रवृत्तं);
 ते१ सृष्टिः, ग२ अथ (→वृष्टिः); द१ ग१.२ म१ गर्जनम्
 (→सर्जनम्).

२७. -a) दे१ सकृदेव, दे६ सहदेव (→सकृदेव). -c)
 दे३-१० द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. तथा (→तदा); म१ तेषां

वर्त्तयन्ति स्म तेभ्यस्तास्त्रेतायुगमुखे प्रजाः ॥२८॥
 ततः कालेन महता तासामेव विपर्ययात् ।
 रागलोभात्मको भावस्तदा ह्याकस्मिकोऽभवत् ॥२९॥
 विपर्ययेण तासां तु तेन तत्कालभाविना ।
 प्रणश्यन्ति ततः सर्वे वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः ॥३०॥
 ततस्तेषु प्रणष्टेषु विभ्रान्ता मैथुनोद्भवाः ।
 अभिध्यायन्ति तां सिद्धिं सत्याभिध्यायिनस्तदा ॥३१॥
 प्रादुर्बभूवुस्तासां तु वृक्षास्ते गृहसंज्ञिताः ।
 वस्त्राणि ते प्रसूयन्ते फलान्याभरणानि च ॥३२॥

(→तासां). -d) ते१ व्यक्ता (→वृक्षा); दे२ ते१ संस्थिता
 (→संज्ञिताः).

२८. -a) का१ द१ सर्वे प्र°, व१ सर्वे प°, व२ सर्वे प्र°,
 दे२ सर्वे वृ°, दे४ ग१ म१ सर्वे (दे४ वं) प्री°, ग२ सकृत् प्र°
 (→सर्वः प्र°); का१ दे२-४ भोगास्तु, व१-३ दे६ द१ ग१ म१
 भोगस् (व२ ण) तु (→योगस्तु); ते१ सर्वत्र ह्युपभोगस्तु.
 -b) ग२ तस्मात् (→तासां); दे२ मेघा (→तेभ्यः); दे१.४
 द१ ग१.२ म१ प्रवर्त्तते, दे२ प्रजज्ञिरे (→प्रजायते). -c) दे३.६
 सु- (→स्म); दे४ वर्त्तयन्ति दूमेभ्यस्ताः, ग२ प्रवर्त्तयन्ति स्म
 तेभ्यः. -d) दे५ सुखे (→मुखे).

२९. -a) दे४ तस्य (→ततः). -b) व३ ताभ्याम्
 (→तासां). -c) ते१ राज°, + रजो°, द१ रोग° (→राग°);
 दे२ लोभादिको (→लोभात्मको). -d) दे४ द१ ग१.२ म१ तथा
 (→तदा); व२ वा°, दे१.६-घा°, दे४ त्वा° (→ह्या°).

३०. -a) ते१ सा तत्र (→तासां तु). -b) दे२ तदा
 (→तेन); दे१.२.५.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. भाविताः (दे१ ते१
 मुवें. मुए. ता) (→भाविना). -c) व२ तदा (→ततः). -d)
 दे३.६ ब्रह्माः (दे६ ह्या), दे५ वृक्षास् (→वृक्षाः); दे१ वै (→ते);
 व३ गृह°, ग१ ग्रह° (→गृह°); म१ वर्त्तिताः (→संज्ञिताः).

३१. व१ दे१० म१. ३१ a-३२ b ○; दे५. c ○. -a)
 व३ दे१.३.५.६ ते१ द१ ग१ प्रणष्टेषु, ग२ प्रविष्टेषु (→प्रणष्टेषु);
 दे५ विधातान् (→विभ्रान्ता). -b) व२ मिथुनो (→मैथुनो°).
 -d) का१ दे५ ध्यायितस्, दे८-१० मुवें. मुए. ध्यानतस्
 (→ध्यायितस्).

३२. व१ दे१० म१. ab ○ (द्र. ३१ पा. वि.). -b)
 द१ वृक्षाग्रे (→वृक्षास्ते); दे२ संस्थिताः, ते१ संहिताः
 (→संज्ञिताः). -d) दे८-१० फलेष्वा°, ते१ फलान्या°
 (→फलान्या°).

तेष्वेव जायते तासां गन्धवर्णरसान्वितम् ।
अमाक्षिकं महावीर्यं पुटके पुटके मधु ॥३३
तेन ता वर्त्तयन्ति स्म त्रेतायुगमुखे प्रजाः ।
हृष्टपुष्टास्तथा सिद्ध्या सर्वा वै विगतज्वराः ॥३४
ततः कालान्तरेणैव पुनर्लोभादृतास्तदा ।
वृक्षांस्तान् पर्यगृह्णन्त मधु चामाक्षिकं बलात् ॥३५
तासां तेनापचारेण पुनर्लोभकृतेन वै ।
प्रणष्टा मधुना सार्द्धं कल्पवृक्षाः क्वचित् क्वचित् ॥३६
शीतवर्षातपैस्तीव्रैस्ततस्ता दुःखिता भृशम् ।

ते१ पुस्तके b,c मध्ये अधिकम्—

*सर्वप्राण्युपभोगास्तु तासां तेष्व्यः प्रवर्तिताः । (= २८ab)

३३. -a) द१ ग१ म१ तेष्वेव(म१ °व), ग२ यत्तेषु
(→तेष्वेव); द१ जायते (→जायते); द१० तासां, म१ तेषां
(→तासां); ते१ तेष्वेव जायतेऽन्नादिर्. -b) द१.१० °समन्वितम्
(→°रसान्वितं). -c) ग२ माक्षिकं तं (→अमाक्षिकं).

३४. -a) का१ ग२ तेन वा-, म१ ते नाम (→तेन ता).
-c) द१ हृष्टा **, द१.२-१० ते१ मुवें. मुए. हृष्टास्तुष्टाः, मुब.
हृष्टाः पुष्टाः (→हृष्टपुष्टाः); द१.४ ग२ म१ मुब. तथा, ते१ तदा
(→तथा); द१.२.५ ते१ ग१ म१ मुब. सिद्धाः (→सिद्ध्या). -d) ग२ म१ ता (→वै).

३५. -a) द१.८-१० मुवें. मुए. मुब. पुनः (→ततः).
-b) द१.१० मुवें. मुए. मुब. ततो (→पुनर); ब१.२ द१
°वृत्तस् (→°वृत्तास्); द१ द१ ग१ म१ तथा (→तदा); द१
पुनर्लोभा(तु)हृतास्तथा, द१ पुनर्लोभान्वितास्तथा, द१.१०
पुनर्लोभात्तदा वृताः, ते१ प्रजालाभान्वितास्तदा. -c) द१.५.१०
ग२ वृक्षास् (→वृक्षान्); का१ [अ]स्मान्, ब१.३ ताः (→तान्);
ब१ °गृह्णन्तु, द१ °गृह्णन्ति (→°गृह्णन्त). -d) का१ द१.५.६
ग१ मधुना, द१.२.४.८-९ द१ ग२ मुवें. मुए. मधु वा, द१.१० मधुरा
(→मधु चा-); द१.१० °चाक्षिकं (→°माक्षिकं); द१ जनाः
(→बलात्); ते१ मधुवस्त्रादिकं बलात्.

३६. -b) द१ च, ग२ म१ वा (→वै). -c) ब१.३
द१.४.६.९ मुवें. मुए. मुब. प्रणष्टा (→प्रणष्टा). -d) म१ कल्प-
वृक्षेषु वै तदा.

३७. -b) द१ तीक्षा*, द१.९ मुवें. मुए. मुब. तास्ततो,
द१ ते तस्ता, द१.१० तेस्तास्त (→ततस्ता); ग२ तस्माद् दुःखितो

द्वन्द्वैः संपीड्यमानास्तु चक्रुरावरणानि च ॥३७
कृत्वा द्वन्द्वप्रतीघातान् वार्तोपायमचिन्तयन् ।
नष्टेषु मधुना सार्द्धं कल्पवृक्षेषु वै तदा ॥३८
ततः प्रादुर्बभौ तासां सिद्धिस्त्रेतायुगे पुनः ।
वार्त्तायाः साधिका ह्यन्या वृष्टिस्तासां निकामतः ॥३९
तासां वृष्ट्यदकानीह यानि निम्नैर्गतानि तु ।
अवहन् वृष्टिसंतत्या स्रोतः स्थानानि निम्नगाः ॥४०
ये पुनस्तदपां स्तोकाः आपन्नाः पृथिवीतले ।
अपां भूमेश्च संयोगादोषध्यस्तास्तदाऽभवन् ॥४१ वं.१.२९.३५

भृशं. -c) द१ ग१.२ म१ दण्डैस् (→द्वन्द्वैस्); द१ स (→सं-);
द१.१० °पीड्यमानास् (→पीड्यमानास्). -d) द१ बहुधा°
(→चक्रुरा°); द१.१० °वरणानि (→°वरणानि); द१.२.४ द१
ग१.२ म१ तु (→च); ते१ वृक्षावावरणे गते.

३८. -a) द१ ते तान्, द१.१० कृता (→कृत्वा); द१.६
द्वन्द्वा° (→द्वन्द्व°); द१.१० मुवें. मुए. विनिर्घातान्, द१ ग१.२
प्रतीघात-, म१ प्रतीकारम् (→प्रतीघातान्). -c) द१ नष्टेषु, म१
गतेषु (→नष्टेषु); ग२ मनसा (→मधुना).

३९. द१. ३६a-४२d ○ (द. सं.); द१ ग१.२ म१.
३९c-४१b ○. -a) द१.३ मुवें. मुए. मुब. °रभूतासां,
द१.१० °बभूवाथ (→°बभौ तासां); ते१ प्रादुर्भूतानस्य सिद्धि-
-b) ते१ मुखे (→सिद्धिस्). -c) द१.१० मुब. साधिका
(→साधिका); ब१.३ मुब. तस्या, द१ चान्या, ते१ ह्युक्ता
(→ह्यन्या).

४०. द१ द१ ग१.२ म१. ○. -b) ब१ निम्ने, द१.६
मुब. निम्न- (→निम्नैर्); द१ हृतानि (→गतानि); ते१ यानि
सन्ति तु तानि वै. -c) ब१ द१.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. अभवन्,
द१ अवहद्, ते१ अवहन् (→अवहन्). -d) ब१ द१.६ ते१ स्रोत-
द१.८.१० स्रोतु (द१ °तः) (→स्रोतः).

४१. द१. ○; द१ ग१.२ म१. ab ○. -a) का१
लोकाः, द१.६ स्तोको (→स्तोकाः); द१.१० मुवें. मुए. यदा
आपो बहुतराः. -b) का१ प्रपन्नाः, ब१ अमराः, ते१ आगताः
(→आपन्नाः). -c) द१ आपो (→अपां); ग२ भूतेष् (→भूमेष्);
द१ ते१ तु (→च). -d) का१ ब१ द१.२.४.८-१० मुवें. मुए.
श्रीषध्यस् (→श्रीषध्यस्); का१ द१ ते१ तु तदा, द१ द१ तास्तथा,
ग१ तास्ततो, ग२ म१ तत्तथा (→तास्तदा).

बं.१.२६.३५ अफालकृष्टाश्चानुप्ता ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश ।
 ऋतुपुष्पफलैश्चैव वृक्षगुल्माश्च जज्ञिरे ॥४२
 ततः प्रादुरभूत् तासां रागो लोभश्च सर्वशः ।
 अवश्यं भाविनाऽर्थेन त्रेतायुगवशेन वै ॥४३
 ततस्ताः पर्यगृह्णन्त नदीक्षेत्राणि पर्वतान् ।
 वृक्षगुल्मौषधीश्चैव प्रसह्य तु यथाबलम् ॥४४
 विपर्ययेण तासां ता ओषध्यो विविशुर्महीम् ।
 पितामहनियोगेन दुदोह पृथिवीं पृथुः ॥४५
 ततस्ता जगृहुः सर्वा अन्योन्यं क्रोधमूर्च्छिताः ।
 वसुदारधनाद्यांस्तु बलात् कालबलेन तु ॥४६

४२. दे५. ॐ -a) ब१-३ दे१.२.६ अ(दे१ आ) काल°, दे१० अफला° (→अफाल°); का१ दे३.६ चालुताः (→चानुप्ताः); दे४ हलाकृष्टाश्चानुप्ता, ते१ अफालकृष्टास्तस्यासन्, द१ हलादृष्टाश्चानुप्ता, ग१ म१ हलाकृष्टाश्चतुःप्राप्ता, ग२ हलातुष्टाश्चतुःप्राप्ता. -b) ब३ °रष्यश् (→°रष्याश्); दे१ °दिशः (→°दश). -c) ब१ फलं चैव, दे१ फलाश्चैव (→फलैश्चैव); द१ ग१.२ म१ चतुष्पुष्पफलैश्चैव. -d) ब१ वृक्षा (→वृक्ष-).

४३. -a) ते१ आसां (→तासां). -b) दे४ राग- (→रागो); दे४ सर्वतः (→सर्वशः). -c) दे१ अविश्यं, दे२ आवश्यं, ग२ अविश्या- , म१ अवश्य- (→अवश्यं); दे२.८.१० मुर्वे. मुए. मुब. भावितार्थेन; दे३.६ भाविनात्मेन (→भाविनाऽर्थेन). -d) ब१-३ दे३.६ द१ ग१.२ म१ च (→चै).

४४. -a) का१ दे५ पर्यगृह्णन्त तु (→पर्यगृह्णन्त). -b) ब२ °तोयानि, ते१ °क्षेत्रादि- (→°क्षेत्राणि). -c) दे५ °ल्मौषधान्, ग२ °ल्मौषरश् (→°ल्मौषधीश्). -d) का१ प्रगृह्यतु, दे६ प्रसह्यतु, दे८.९ प्रसह्यन्तु, ते१ प्रसज्यन्त (→प्रसह्यतु).

४५. -a) का१ ब३ दे६ विपर्ययेन, दे५ विपर्ययोग- (→विपर्ययेण); दे१ च तासां, दे८-१० नाशाच्च, ग२ म१ तासां तु, (→तासां ताः). -b) ते१ गुहाम् (→महीम्).

४६. -a) का१ ग२ सर्वे (→सर्वाः). -b) का१ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ह्यन्योन्यं, ते१ ह्योषध्यः (→अन्योन्यं). -c) का१ ब२.३ दे४.५ ते१ असुरा दानवाद्यास्तु(ब२ °श्च), ब१ असन- दानधनाद्यांस्तु, दे१.२ पशुदारधनाद्यांस् (दे१ °ढ्यांस्) तु, दे३ आशुदारधनाद्यास्तु, दे६ आसुदारधनाद्यास्तु, दे८-१० मुर्वे. मुए. सदाचारे विनष्टे तु, मुब. आप्तदारधनाद्यास्तु. -d) ब१.२ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→चु).

मर्यादायाः प्रतिष्ठार्थं ज्ञात्वैतद् भगवानजः ।
 ससर्ज क्षत्रियान् ब्रह्मा ब्राह्मणानां हिताय च ॥४७
 वर्णाश्रमव्यवस्थां च त्रेतायां कृतवान् प्रभुः ।
 यज्ञप्रवर्तनं चैव पशुहिंसाविर्जितम् ॥४८
 द्वापरेष्वथ विद्यन्ते मतिभेदाः सदा नृणाम् ।
 रागो लोभस्तथा युद्धं तत्त्वानामविनिश्चयः ॥४९
 एको वेदश्चतुष्पादस्त्रेतास्त्वह विधीयते ।
 वेदव्यासैश्चतुर्धा तु व्यस्यते द्वापरादिषु ॥५०
 ऋषिपुत्रैः पुनर्भेदाद् भिद्यन्ते दृष्टिविभ्रमैः ।
 मन्त्रब्राह्मणविन्यासैः स्वरवर्णविपर्ययैः ॥५१

४७. -a) दे२ मर्यादा *****. -b) दे८.६ प्रतिष्ठानं (→प्रतिष्ठार्थं). -c) ते१ दोभ्याम् (→ब्रह्मा). -d) दे४ हितानि (→हिताय); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चै (→च).

४८. -a) दे१ °व्यवस्थानं, दे२ ते१ °व्यवस्थान्तु, मुब. व्यवस्थाश्च (→व्यवस्थां च). -b) का१ ब२.३ दे३.५.६ विभुः (→प्रभुः). -c) मुब. °नश्चैव (→°नं चैव). -d) द१ ग१.२ म१ °विर्वर्जनम् (→°विर्वर्जितम्).

४९. -a) दे२ द१ ग१.२ त्वथ, दे४ ते१ ऽप्येव, दे८ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ऽप्यथ, दे१० ऽत्यथ (→ऽप्यथ); का१ दे१.४ ते१ द१ ग२ भिद्यन्ते (→विद्यन्ते). -b) दे१ ग१.२ म१ गति° (→मति°); दे१.२.४.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. तथा (→सदा); ते१ मन्त्राभेदात्मना नृणां. -c) दे६ तदा (→तथा); दे४ श्रद्धा (→युद्धं). -d) ब१ मत्वा नाम°, दे८-१० मुर्वे. मुए. मत्वा बुद्धि°, ग२ सत्त्वानाम° (→तत्त्वानाम°); दे८-१० मुर्वे. मुए. °विनिश्चयं (→°विनिश्चयः); ते१ तत्त्वानामपि निश्चयम्.

५०. -a) दे४ ग१ देवश् (→वेदश्). -b) ब२ त्रेताग्निश्च, दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्रिधा त्विह, ते१ त्रेधा त्विह, ग१ त्रेताख्येन (→त्रेतास्त्विह); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विभाव्यते, म१ विधीयते (→विधीयते). -c) ब२ म१ वेद- व्यासश्, दे१ वेदाभ्यासैश्, दे३ वेदाव्यासैश् (→वेदव्यासैश्); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→चु). -d) दे१ व्यंजते, दे८-१० मुर्वे. मुए. न्यस्यते, ग२ व्यास्यते, म१ व्यज्यत (→व्यस्यते).

५१. -a) का१ ब१ दे१.४.५.८-१० द१ ग१.२ भेदाः, दे१.२ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वेदा, म१ वेदा, + वेद (→भेदाद्). -b) दे८.९ विद्यन्ते (→भिद्यन्ते); दे५ पाथि (→दृष्टि-); ब२ मुब. °वित्तमैः (→°विभ्रमैः). -d) म१ °मन्त्र° (→°वर्ण°); दे६ °विपर्ययः (→°विपर्ययैः).

संहिता ऋग्यजुःसाम्नां संहन्यन्ते श्रुतषिभिः ।
सामान्याद् वैकृताच्चैव दृष्टिभेदैः क्वचित् क्वचित् ॥५२
ब्राह्मणं कल्पसूत्राणि मन्त्रप्रवचनानि च ।
इतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि सुव्रत ॥५३
अवृष्टिर्मरणं चैव तथैव व्याध्युपद्रवाः ।
वाङ्मनःकायजैर्दुःखैर्निर्वेदो जायते नृणाम् ॥५४

निर्वेदाज्जायते तेषां दुःखमोक्षविचारणा ।
विचारणाच्च वैराग्यं वैराग्याद् दोषदर्शनम् ॥५५
दोषाणां दर्शनाच्चैव द्वापरे ज्ञानसंभवः ।
एषा रजस्तमोयुक्ता वृत्तिर्वै द्वापरे स्मृता ॥५६
आद्ये कृते तु धर्मोऽस्ति स त्रेतायां प्रवर्तते ।
द्वापरे व्याकुलीभूत्वा प्रणश्यति कलौ युगे ॥५७ वें.१.२६.५१

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

५२. दे०. ५२d-५४a ○ (द. सं.). -a) दे०. ५.१० साम्ना (→साम्नां). -b) दे०. १ संहन्यन्ते, दे०. १० ते० मुवें. मुए. संहन्यन्ते, द०. १२ म० संहन्यन्ते, ग० संहन्यन्ते (→संहन्यन्ते); दे०. १२ ते० श्रुतषिभिः, दे०. ३ शुभषिभिः, दे०. ४ द०. १.२ म० महर्षिभिः (→श्रुतषिभिः); दे०. १० मुवें. मुए. प्रोच्यन्ते परमर्षिभिः. -c) ब०. ३ द०. १.२ म० वैकृताच्चैव, दे०. ४ वैकृतं चैव (→वैकृताच्चैव); दे०. ४ सामान्याश्च कृताश्चैव, दे०. १० मुवें. मुए. मुव. सामान्यो-द्भावना चैव, ते० सामान्याद्यैक्यता चैव. -d) ग०. २ वृष्टि°, म० वृष्टि° (→वृष्टि°); दे०. १ भेदो, दे०. ३.४ भेदा (→भेदैः).

५३. दे०. ○ (द. ५२ पा. वि.). -a) दे०. २ मन्त्र°, + कल्प° (→कल्प°). -b) दे०. १० मुवें. मुए. मुव. ब्रह्म° (→मन्त्र°); दे०. ४ मन्त्रेण प्रसवानि च. -d) दे०. ५ सुव्रताः, दे०. १० सुव्रतः (→सुव्रत).

५४. दे०. a ○ (द. ५२ पा. वि.). -a) ब०. ३ अवृष्टिर्, दे०. २ प्रवृष्टिर्, + अवृष्टिर्, ते० प्रसृति (→अवृष्टिर्); दे०. २ चैतत् (→चैव). -b) दे०. २ तथा ते, दे०. ३.६ दुर्भिक्ष्य (दे०. ६) (→तथैव); दे०. २ उपक्रमाः, + उपद्रवाः (→उपद्रवाः); दे०. १० मुवें. मुए. तथैवान्ये ह्युपद्रवाः. -c) दे०. १.३.८-१० ते० मुवें. मुए. दोषैर् (→दुःखैर्).

५५. -a) दे०. ४ निर्वेदोः (→निर्वेदाज्); दे०. ६ जायते (→जायते); दे०. १ तस्माद्, दे०. ३ चैषां (→तेषां). -b) ब०. २ सुखः, ब०. ३ दे०. ४ दुःखं (→दुःखः); ब०. ३ दे०. ४ विचारणाः, ते० विचारणे, ग०. २ विचारणं (→विचारणा). -c) दे०. ३ विचारणानु- (→विचारणाच्च).

५६. -a) का०. १ स्पर्शनाच्चैव, ते० दर्शनादेव, ग०. २ दर्शनं

चैव (→दर्शनाच्चैव). -c) दे०. १० एषो, ग०. २ एष, म० एषां (→एषा); दे०. १ राजन् (→रजस्). -d) ब०. ३ वृष्टिर् (→वृत्तिर्); म० वा (→वै); दे०. १० पारिका (दे०. १ क-) (→द्वापरे); दे०. १.८-१० मुवें. मुए. मुव. द्विजाः, द०. १२ स्थिताः (→स्मृता); ते० व्यक्तिरेवापद द्विजाः.

५७. -a) का०. १ दे०. ५ च, ब०. ३ दे०. ३.६ न (→तु); दे०. ४ द०. १.२ म० आद्ये कृतेऽस्ति यो धर्मस्. -b) का०. १ दे०. २ प्रवर्तते, दे०. १ संप्रवर्तते (→प्रवर्तते). -c) दे०. ४.५ व्याकुलो, म० द्वापरे (→व्याकुली-); दे०. ४ ते० द०. १ भूतः (ते०. १ ताः), म० भूयः (→भूत्वा); ग०. २ द्वापरे विपरीताध्रः. -d) दे०. ४ ग०. २ ते० प्रण- (दे०. १ न) श्यन्ति (→प्रणश्यति).

पुष्पिका—[द०. १ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का०. १ दे०. ४.८-१० ग०. १.२ मुवें. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब०. १ इति कौर्म, ब०. ३ दे०. ३.६ म० इति कूर्मपुराणे, दे०. ५ इति श्रीकौर्म महापुराणे, ते० इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब०. २ दे०. १ ग०. १.२ म०. ○; का०. १ युगधर्मकीर्तनं नाम, ब०. ३ दे०. ५ युगधर्म-संकीर्तनं नाम, दे०. १ युगधर्मकीर्तने, दे०. २.८-१० मुव. युगधर्मा-नुकीर्तने, दे०. ३ युगधर्मानुकीर्तनं (दे०. १ नो) नाम, मुवें. मुए. युगवंशानुकीर्तनं नाम. अध्यायसंख्या—दे०. ○; का०. १ ब०. ३ दे०. ३.५ ग०. १ षड्विंशोऽध्यायः, ब०. २ ॥२६॥, दे०. १.८.९ मुवें. मुए. एकोनविंशोऽध्यायः, दे०. २ षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥२६॥, दे०. ४ षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥, दे०. १० एकोनविंशोऽध्यायः ॥२६॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु, ते० सप्तविंशोऽध्यायः, ग०. २ म० अष्टाविंशोऽध्यायः, मुव. अष्टविंशोऽध्यायः ॥२८॥.

व्यास उवाच ।*

बै.१.३०.१ तिष्ठे मायामसूयां च वधं चैव तपस्विनाम् ।
साधयन्ति नरा नित्यं तमसा व्याकुलीकृताः ॥१
कलौ प्रमारको रोगः सततं क्षुब्धं भयं तथा ।
अनावृष्टिभयं घोरं देशानां च विपर्ययः ॥२
अधार्मिका अनाचारा महाकोपालपचेतसः ।
अनृतं वदन्ति ते लुब्धास्तिष्ठे जाताः सुदुःप्रजाः ॥३
दुरिष्टैर्दुरधीतैश्च दुराचारैर्दुरागमैः ।

२८

[न१ पुस्तके अयमध्यायो नास्ति; दे१ पुस्तके २८-३३ अध्यायाः न सन्ति; अध्यायारम्भे दे१० अधिकम्-श्रीगणेशाय नमः].

॥ दे१.०; दे३ व्यास उ.; दे१० व्यास उवाच; ते१ श्री शिवः, + व्यासः; ग्रा१.२ म१ व्यासः.

१. दे३. १८-३८. -a) दे५ असूया च, ते१ ह्यसूयां च (→असूयां च); दे१० तिष्ठे माता प्रसूयं चेद्, म१ तिष्ठे माया-मवस्थाय. -b) दे८-१० द्वयं चैव, दे३ ते१ भयं चैव, दे८ वैरं चैव (→वधं चैव); दे४-१० तपस्विनं (→तपस्विनां). -c) ग्रा२ नित्याः (→नित्यं). -d) दे४ व्याकुला (→व्याकुली-).

२. दे३. ०. -a) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ प्रवर्तते, दे१० प्रमारकाः (→प्रमारको); दे९ रागः, दे१० रोगाः (→रोगः). -b) ग्रा२ कथिता (→सततं). -c) दे२ चैव (→घोरं).

३. दे३. ०. -a) ते१ अधार्मिकम् (→अधार्मिकाः); दे८-१० निराधारा, मुर्वे. मुए. मुब. निराहारा (→अनाचारा). -b) वा-३ दे४.८-१० ते१ ग्रा१.२ मुर्वे. मुए. मुब. तेजसः, द१ भेदसः (→चेतसः). -c) दे१० अमृतं (→अनृतं); दे८ मुर्वे. मुए. मुब. ब्रुवते, दे९ द१ ग्रा१.२ ब्रुवन्ति, दे१० ब्रुवतां (→वदन्ति); का१ ब२.३ दे९ द१ ग्रा१ म१ लुब्धाश्च, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. लुब्धाः (→ते लुब्धाः); ब१ अनृतवदन्ति लुब्धाश्च, दे४ अनृतं वक्ति लुब्धाश्च, दे६ वदन्त्यनृतं तं लुब्धाः, ते१ अनृता ह्यतिलुब्धाश्च. -d) दे४ तिष्ठे ताः समजाः प्रजाः, ते१ दुर्युक्ताश्च सुदुर्गहाः, द१ ग्रा१.२ म१ तिष्ठ्या (ग्रा१.२ तिष्ठ्य°) जाताश्च दुःखिताः.

४. -a) ब२ दुर्नीतैर्, द१ अरिष्टैर्, ग्रा१ अरिष्टैर्, +

विप्राणां कर्मदोषैश्च प्रजानां जायते भयम् ॥४
नाधीयते कलौ वेदान् न यजन्ति द्विजातयः ।
यजन्त्यन्यायतो वेदान् पठन्ते चाल्पबुद्धयः ॥५
शूद्राणां मन्त्रयौनैश्च संबन्धो ब्राह्मणैः सह ।
भविष्यति कलौ तस्मिन् शयनासनभोजनैः ॥६
राजानः शूद्रभूयिष्ठा ब्राह्मणान् बाधयन्ति च ।
भ्रूणहत्या वीरहत्या प्रजायेते नरेश्वर ॥७

दुरिष्टैर्, ग्रा२ अदुष्टैर्, म१ अदुष्टैर् (→दुरिष्टैर्); ते१ दुरिष्टे महति चेता. -d) द१ ग्रा१.२ म१ पालनं (→जायते).

५. -a) का१ दे२.४-६ द१ ग्रा१ म१ नाधीयन्ते, ते१ नाधीयन्ते (→नाधीयते); का१ दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तदा, दे२ द्विजा (→कलौ); ब१ वेदान्, + देवान्, दे४.६ ते१ द१ ग्रा१ वेदाः, ग्रा२ वेदं, म१ देवं (→वेदान्). -c) ब२.३ दे२ जपन्त्य°, दे३ जयन्त्य°, दे४ यजन्तो° (→यजन्त्य°); ब१ देवान्, + वेदान्, द१ ग्रा१.२ म१ देवान् (→वेदान्); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यजन्ति यज्ञान् वेदांश्च, ते१ सजन्त्यदोषतो जायं(यां). -d) दे४ यजन्ते चा°, द१ ग्रा१ पतन्ते चा°, ग्रा२ म१ पतन्त्ये (म१ °त्ये) वा° (→पठन्ते चा°); ते१ हरन्ते ह्यसबुद्धयः.

६. -a) का१ ब२ दे२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. °योगैश्च, द१ म१ °योगिस्तु, ग्रा१ °योगस्तु (→°योगैश्च); ग्रा२ शूद्राणामल्प-योगिस्तु. -b) दे३.६ स संबन्धोऽपि ब्राह्मणैः. -c) ब२ दे६.१० द१ ग्रा२ भविष्यन्ति, ते१ भवन्ति (→भविष्यति). -d) ब३ दे४ शयनाशन° (→शयनासन°).

७. -b) ब२ हारयन्ति, दे४ वादयन्ति, दे५ द१ वधयन्ति, ते१ व्यथयन्ति (→बाधयन्ति); ब३ ह (→च). -c) दे२ ब्रह्म° (→वीर°); ग्रा१ °हत्याः (→°हत्या). -d) ब२ दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रजायेत, ब१ प्रजायते, ते१ द१ ग्रा१.२ म१ प्रजायन्ते (→प्रजायेते); दे२ ८ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. नरेश्वरे, दे४ प्रजामुखैः, दे५.९.१० नरेश्वराः, द१ ग्रा१.२ म१ प्रजामु च (द१ म१ वै) (→नरेश्वर).

अतः परं दे४ द१ ग्रा१.२ म१ अधिकम्—

*न प्रमाण्यं श्रुतेरस्ति नृणाञ्चाधर्मसेवनात् ।

[—१] दे४ द१ वाधर्म° (→चाधर्म°).]

स्नानं होमं जपं दानं देवतानां तथाऽर्चनम् ।
 अन्यानि चैव कर्माणि न कुर्वन्ति द्विजातयः ॥८
 विनिन्दन्ति महादेवं ब्राह्मणान् पुरुषोत्तमम् ।
 आम्नायधर्मशास्त्राणि पुराणानि कलौ युगे ॥९
 कुर्वन्त्यवेददृष्टानि कर्माणि विविधानि तु ।
 स्वधर्मोऽभिरुचिर्नैव ब्राह्मणानां प्रजायते ॥१०
 कुशीलचर्याः पाषण्डैर्वृथारूपैः समावृताः ।
 बहुयाचनको लोको भविष्यति परस्परम् ॥११

८. -a) दे४ जयो (→जपः); दे२ स्नानं दानं तथा होमं, द१ ग्रा२.२ म१ स्नानं दानं ज(ग्रा२ त)पो होमो. -b) दे६ देवतानां, ते१ देवानां च (→देवतानां); ब१ तदा° (→तथा°). -c) दे२ ततो न्याचि न कर्माणि°, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तथाऽन्यानि च कर्माणि.

९. -b) ब१ दे३.६ ते१ ब्राह्मणाः, द१ ग्रा२.२ म१ ब्राह्मणं (→ब्राह्मणान्); म१ पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमम्). -c) का१ ब३ दे५ आम्नायः, ब२ ते१ द१ ग्रा२ म१ आम्नायं (→आम्नाय-); का१ ब१-३ दे३.५.६ -सर्व° (→-धर्म°).

१०. -a) दे५ कुर्वन् नैवाध्या * नि. -b) दे३.६ कुर्वन्ति (→कर्माणि); का१ ब१-३ दे३.५.६ ग्रा२ मुब. च, ते१ तु, + च (→तु). -c) दे६ स्वधर्मो, ग्रा२ स्वधर्मो (→स्वधर्मो); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु, द१ ग्रा२.२ हि (→[अ]भि-); दे५ शुचिर् (→रुचिर्); ब२ स्वधर्मो व्यभिचीर्णं च, ते१ स्वयमेव विरोधं तु. -d) द१ ग्रा२.२ म१ कलौ युगे (→प्रजायते).

११. दे४. ११d-१३a ○. -a) ब२ कुशील° (→कुशील°); दे४.५.६ °वर्षा (दे४ °वर्ष), ते१ °वर्णः, ग्रा२ °पर्य-, म१ °चण्डाः (→चर्याः); ब१.३ पाण्डैः, ते१ पाषण्डाः, ग्रा२ पाषण्डे (→पाषण्डैः). -b) द१ वृथा° (→वृथा°); ब१.३ दे३.४.६ समावृताः (→समावृताः). -c) दे५.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °याचनका, द१ ग्रा२ म१ °याचनको (→°याचनको); ब१.३ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. लोकाः, ब२. द१ म१ लोके (→लोको); ते१ बहुयाचनता लाभे, ग्रा२ बहुधा याजने लोके. -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भविष्यन्ति, ते१ निषिद्धन्ति (→भविष्यति); ग्रा२ परस्परं (→परस्परं).

१२. दे४. ○. -a) दे१० जनाख्याश्च (→जनपदाः). -b) ते१ शैव° (→शिव°); का१ ब१ दे१० चतुष्पदाः (→चतुष्पथाः). -c) ब३ प्रमादाः (→प्रमदाः); का१ ब१.३ दे३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °शूलाश्च (→°शूलिन्यः).

१३. दे४. a ○. -a) का१ जिनाक्षा च, ब१-३

अट्टशूला जनपदाः शिवशूलाश्चतुष्पथाः ।
 प्रमदाः केशशूलिन्यो भविष्यन्ति कलौ युगे ॥१२
 शुक्लदन्ता जिनाख्याश्च मुण्डाः काषायवाससः ।
 शूद्रा धर्मं चरिष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते ॥१३
 शस्यचौरा भविष्यन्ति तथा चैलाभिमर्षिणः ।
 चौराश्चौरस्य हर्तारो हर्तुर्हर्ता तथाऽपरः ॥१४
 दुःखप्रचुरताल्पायुर्देहोत्सादः सरोगता ।
 अधर्माभिनिवेशित्वात् तमोवृत्तं कलौ स्मृतम् ॥१५ वें.१.३०.१५

दे२.३.५.६ मुब. जिता (ब३ दे२ °त) क्षाश्च, ते१ क्षौरमुखाः, (→जिनाख्याश्च); द१ ग्रा२ म१ शुक्लदन्त (द१ °ता) मिताक्षाश्च, ग्रा२ शुक्लदन्ता मिलिताक्षा. -b) दे३ अण्डाः, दे४ अण्डाः (→मुण्डाः); दे४.६ ग्रा२ °वाससाः, म१ °वासिनः (→°वाससः); ते१ कषायवदन(स)ताः सदा. -d) ब१ समवस्थिते (→समुपस्थिते).

१४. दे५. cd ○. -a) ब३ शस्य, दे५ सस्या, दे१० यत्र (→शस्य-); दे४ सत्सु बाधा भविष्यन्ति, द१ ग्रा२.२ म१ सत्सु बाधां (म१ °धाः) करिष्यन्ति, ते१ सर्वे चारा भविष्यन्ति. -b) का१ दे५ वेला-, ब२.३ दे३.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. चेला-, दे४ चैवा- (→चैला-); ब३ दे३.६ -मर्षणः, दे५ -लाषिणः, दे८-१० मुर्वे. मुए. -मर्षिनः, ते१ -मर्षकाः (→-मर्षिणः); द१ तथा वैडालवृत्तिनः, ग्रा२ तथा वैलालवृत्तिनः, ग्रा२ म१ बकवैलालवृत्तयः (ग्रा२ °त्तिनः). -c) का१ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चौराच्चौ (मुब. °चौ) राश्च, दे१० चौलाच्चौलाश्च, द१ ग्रा२ चाराश्चौरस्य (→चौराश्चौरस्य); ते१ म१ चाराश्चौराश्च भर्तारो, ग्रा२ चाराश्चौरस्त्रियो भर्ता. -d) ब३ दे३.६ हन्तुर् (→हर्तुर्); ब३ मुर्वे. मुए. हन्ता (→हर्ता); ते१ दन्तहर्ता तथा परः, द१ बार्ताहर्ता तथापरः, ग्रा२ भर्तुर्हर्तुस्तथास्त्रियः, ग्रा२ भर्तुर्हर्ता तथा परः, म१ पार्थ भक्तास्तथापरे.

१५. -a) ब१ दुःखः, ग्रा२ दुःखं, म१ दुःखे (→दुःख-); दे४ प्रहरा*, दे८-१० मुर्वे. मुए. प्रचुरम-, ग्रा२ प्रचुरिता-, ग्रा२ म१ प्रचुरथा- (→प्रचुरता-); ते१ ह्याप्रः (→[अ]ल्पायुः). -b) का१ देहोत्सादः, ब३ दोहात्सादः, दे२.९.१० देहोत्साहः (→देहोत्सादः); ते१ दोषशीलानरा गताः, द१ देहात्साह सरोगता, ग्रा२ देहे चासह्यारोगता, ग्रा२ म१ देहसासह्यारोगताः (म१ °तः). -c) ब२ °निवेशी च, दे८-१० मुर्वे. मुए. °निवेशित्वात्, मुब. निवेशित्वं (→°निवेशित्वात्). -d) दे२ तमोवृत्तिः, दे४ तमोवृत्तः, ते१ तपोवृत्तिः (→तमोवृत्तः); ब२ दे२ युगे, ते१ स्मृता (→स्मृतम्).

वै. १.३०.१६ काषायिणोऽथ निर्गन्थास्तथा कापालिकाश्च ये ।
 वेदविक्रयिणश्चान्ये तीर्थविक्रयिणः परे ॥१६
 आसनस्थान् द्विजान् दृष्ट्वा न चलन्त्यल्पबुद्धयः ।
 ताडयन्ति द्विजेन्द्रांश्च शूद्रा राजोपजीविनः ॥१७
 उच्चासनस्थाः शूद्रास्तु द्विजमध्ये परंतप ।
 ज्ञात्वा न हिंसते राजा कलौ कालबलेन तु ॥१८
 पुष्पैश्च हसितैश्चैव तथान्यैर्मङ्गलैर्द्विजाः ।
 शूद्रानभ्यर्चयन्त्यल्पश्रुतभाग्यबलान्विताः ॥१९
 न प्रेक्षन्तेऽर्चितांश्चापि शूद्रा द्विजवरान् नृप ।
 सेवावसरमालोक्य द्वारि तिष्ठन्ति च द्विजाः ॥२०

१६. द१ म१. cd ○. -a) व२ स्वाध्यायिनोऽथ, द१
 ग्रा१.२ म१ स्वाध्यायिणीनाः (→काषायिणोऽथ); द१ ग्रा१ निर्गन्धाः
 (→निर्गन्थाः); ते१ भिक्षाशिनोऽथ दुर्गन्धाः. -b) व२ तथा
 कापालिकानि च, दे३ तथा कालापिकाश्च ये, द१ ग्रा१.२ म१ तथा
 काषाय काश् (ग्रा१ °जाश्) च ये. -c) ते१ प्रायः (→चान्ये).
 -d) दे२ ग्रा१.२ च ये (→परे).

१७. दे४. १७d-२०a ○ (द. सं.). -a) ते१ असंस्का-
 रांश्च (→आसनस्थान्). -b) दे६ नमलन्त्य°, दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. चालयन्त्य°, ते१ नर्चयन्त्य°, द१ न चलत्य° (→न
 चलन्त्य°). -d) दे५ राज्ञो°, ते१ यज्ञो° (→राजो°); व२ ग्रा२
 °सेविनः (ग्रा२ °व), ग्रा१ °सेविताः (→°जीविनः); दे४ शूद्रा
 द्विजवरा नृप.

१८. दे४. ○; द१ ग्रा१.२ म१. १८a-२०b ○. -a)
 दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु). -c) का१ ज्ञातो
 (→ज्ञात्वा); दे५ राजा (→राजा); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 द्विजामानकरो राजा, ते१ दत्त्वा हरन्ति राजानो. -d) ते१
 लोकानामहिते रतान्.

१९. दे४ द१ ग्रा१.२ म१. ○; दे१०. १९c-२० d ○;
 दे३. १९d-२१ a ○. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भूषणैश्च
 (→हसितैश्च). -ab) ते१ पुष्पैश्च फले चापि निर्गन्धैश्च कलौ
 द्विजाः. -c) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. परिचरन्त्य° (→अभ्यर्च-
 यन्त्य°). -cd) ते१ न श्रेयसि रताश्चापि शूद्राद्या नृचरा
 नृपाः.

२०. दे३.१०.○; ते१ द१ ग्रा१.२ म१.ab ○; दे४.a ○.
 -a) व१ प्रेक्षन्ते (→प्रेक्षन्ते); का१ व१.२ दे२.५.५.८.९ मुब.
 अर्चिताश्चापि (→अर्चिताश्चापि). -c) ते१ सदा° (→सेवा°).

वाहनस्थान् समावृत्य शूद्रांश्च शूद्रोपजीविनः ।
 सेवन्ते ब्राह्मणास्तत्र स्तुवन्ति स्तुतिभिः कलौ ॥२१
 अध्यापयन्ति वै वेदांश्च शूद्रांश्च शूद्रोपजीविनः ।
 पठन्ति वैदिकान् मन्त्रान् नास्तिक्यं घोरमाश्रिताः ॥२२
 तपोयज्ञफलानां च विक्रेतारो द्विजोत्तमाः ।
 यतश्च भविष्यन्ति शतशोऽथ सहस्रशः ॥२३
 नाशयन्ति ह्यधीतानि नाधिगच्छन्ति चानघ ।
 गायन्ति लौकिकैर्गर्नदैवतानि नराधिप ॥२४
 वामपाशुपताचारास्तथा वै पाञ्चरात्रिकाः ।
 भविष्यन्ति कलौ तस्मिन् ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ॥२५

-d) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. द्वारे (→द्वारि); का१ ते१ वै
 (→च);

२१. दे३.४ ते१.२९ c-२२ b ○ (द. सं.). -a)
 का१ दे५ समावृत्य (→समावृत्य). -b) व१ दे६ शूद्राः, ते१
 विप्राः (→शूद्रान्); द१ °सेविनः (→°जीविनः). -c) दे९.१०
 सेवन्ति (→सेवन्ते); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तांस्तु (→तत्र).
 -d) व१-३ दे२.३ श्रुतिभिः (→स्तुतिभिः).

२२. दे४.६ ते१. ab ○. -a) व१ द१ देवान् (→वेदान्).
 -b) द१ ग्रा१.२ म१ शूद्राणां शूद्रसेवकाः. -c) दे३ पचन्त्य-, दे४
 त्यजन्ति (→पठन्ति); व२ मोहात् (→मन्त्रान्); दे८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. एवं निर्वेद (दे१० °दि)कानर्थान्. -d) ते१ द१
 ग्रा१.२ म१ नास्तिका (→नास्तिक्यं); म१ हर्ष (→घोरम्); व२
 आश्रिताः (→आश्रिताः).

२३. -a) दे४ ततो, म१ तथा (→तपो-); दे८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. कलानां (→फलानां); दे२.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 तु (→च). -c) दे२ तु (→च); ते१ यस्तेनापहरिष्यन्ति. -d)
 ग्रा२ [ग्र]पि (→[ग्र]थ).

२४. -a) दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नाशयन्त
 (→नाशयन्ति); दे८-१० मुए. मुब. स्वर्कं धर्मं, ते१ च वित्तानि
 मुर्वे. स्वकान् धर्मान् (→ह्यधीतानि); व२ नाशयन्त्यप्रतीतानि.
 -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तत्पदम्, ते१ तानधाः, द१ म१
 वानघ (→चानघ). -c) दे६ ते१ गीतैर् (→गानैर्). -d)
 व२.३ दे२.४-६.९ द१ मुब. देवतानि (→दैवतानि); व३
 नराधिपः, दे२.५.८-१० नराधिपाः (→नराधिप).

२५. दे५. b ○. -a) व२.३ दे४ द१ ग्रा२ म१ मुब.
 वामाः, ते१ पापाः (→वाम-). -b) व२ दे४ पंच° (→पाञ्च°).

ज्ञानकर्मण्युपरते लोके निष्क्रियतां गते ।
 कीटमूषकसर्पाश्च धर्षयिष्यन्ति मानवान् ॥२६
 कुर्वन्ति चावताराणि ब्राह्मणानां कुलेषु वै ।
 दधीचशापनिर्दग्धाः पुरा दक्षाध्वरे द्विजाः ॥२७
 निन्दन्ति च महादेवं तमसाविष्टचेतसः ।
 वृथा धर्मं चरिष्यन्ति कलौ तस्मिन् युगान्तिके ॥२८
 ये चान्ये शापनिर्दग्धा गौतमस्य महात्मनः ।
 सर्वे ते च भविष्यन्ति ब्राह्मणाद्याः स्वजातिषु ॥२९
 विनिन्दन्ति हृषीकेशं ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ।

वेदवाह्यव्रताचारा दुराचारा वृथाश्रमाः ॥३०
 मोहयन्ति जनान् सर्वान् दर्शयित्वा फलानि च ।
 तमसाविष्टमनसो वैडालवृत्तिकाधमाः ॥३१
 कलौ रुद्रो महादेवो लोकानामीश्वरः परः ।
 न देवता भवेन्नृणां देवतानां च दैवतम् ॥३२
 करिष्यत्यवताराणि शंकरो नीललोहितः ।
 श्रौतस्मार्त्तप्रतिष्ठार्थं भक्तानां हितकाम्यया ॥३३
 उपदेक्ष्यति तज्ज्ञानं शिष्याणां ब्रह्मसंज्ञितम् ।
 सर्ववेदान्तसारं हि धर्मान् वेदनिर्दिशतान् ॥३४

वे. १.३०.३५

२६. -a) दे० मुवें. मुए. मुब. ज्ञाने (→ज्ञान-); ब१.२
 °रतो (ब२ °ता); दे० ग१.२ म१ °हते, दे०-१० मुवें. मुए. मुब.
 °गते, द१ °हते (→°रते). -c) ब१-३ दे० ३.६.८-१० ग१.२ म१
 मुवें. मुए. मुब. °मूषिक° (→°मूषक°); दे० कीटा मुख *
 सर्पाश्च. -d) दे०-१० मुवें. मुए. मुब. मानुषान् (→मानवान्).

२७. -c) दे० दधीचे, ते० द१ दधीचि- (→दधीच-);
 दे०-१० मुवें. मुए. देवीशापनिर्दग्धाः. -d) दे० दग्धा,
 दे० दत्ते (→दक्षा-).

२८. दे० d °. -a) ब१ निन्दन्ति स, ग२ निन्दयन्ति
 (→निन्दन्ति च). -b) ते० -तेजसः (→चेतसः). -c)
 ग१ म१ वृथा (→वृथा); दे० धर्मं, दे० धर्मश् (→धर्म).
 -d) का१ ब२.३ दे० मुब. युगान्तिके, दे० युगेऽन्तिके, द१ ग१.२
 म१ युगान्तरे (→युगान्तिके); दे०-१० तस्मिन् कलौ युगान्तिके.

अतः परं. ब३ दे० २.६ मुवें. मुए. मुब. अधिकम्—

*सर्वे वीरा भविष्यन्ति ब्राह्मणाद्याः स्वजातिषु. (= २९cd).

[दे० तेन (→वीरा); दे० ***** मुए. सर्वे तेऽव-
 तारिष्यन्ति (→सर्वे वीरा भविष्यन्ति)]

२९. दे० °. ; ब२.३ दे० cd °; दे० २९c-३१b
 °. ; दे० ४.८-१० द१ ग१ मुवें. मुए. मुब. सर्वे ते (दे० °वा)
 चतरिष्यन्ति, ग२ सर्वे नैव तद्विष्यन्ति, म१ सर्वे ह्यविजनिष्यन्ति.
 -d) ब१ ब्राह्मणान्याः स्व-, दे० ग१ ब्राह्मणाद्याः, द१
 ब्राह्मणाद्येषु (→ब्राह्मणाद्याः स्व-); दे०-१० मुवें. मुए. मुब.
 ब्राह्मणास्तासु योनिषु.

३०. दे० °. -a) ब१ विनिन्दन्ति, दे० निन्दन्ति च,
 (→विनिन्दन्ति); दे० महादेवं, दे० हृषीकेशं (→हृषीकेशं).
 -b) ते० शिवं च (→ब्राह्मणान्); दे० वेद° (→ब्रह्म°). -c)
 ते० ग२ म१ वेदवाह्या वृथा (ते० दुरा) चारा. -d) ते०

दुरात्मानो, द१ ग१ वृथाचारा, ग२ वृथाचारा (→दुराचारा[:]);
 ते० वृथाशयाः, द१ ग१ वृथाश्रयाः (→वृथाश्रमाः).

ग२. b, c मध्ये अधिकम्—

*सर्वेषूक्तं पुराणेषु वेदमर्थं विनिन्दति ।

क्वचिदुक्ता प्रीणयन्ति तेन सर्वं त्यजन्ति वै ॥

३१. दे० ab °. -a) दे० मोहयित्वा (→मोहयन्ति);
 ग२ नरान् (→जनान्). -b) का१ ब१ दे० ४-६ ते० द१ ग२ म१
 तु, दे० वै (→च). -d) ब३ वैताल-, ते० भैताल-, द१ ग१.२
 म१ वैताल- (ग२ °ला°) (→वैडाल-); का१ ब१-३ दे० २-४.८.९
 द१ मुवें. मुए. मुब. -वृत्तिका-, दे० ५.६ -व्रतका-, ते० -प्रतिमा-;
 म१ -प्रतिका- (→वृत्तिका-); ब२ नराः (→[अ]धमाः).

३२. -b) म१ देवानाम् (→लोकानाम्); दे० ते० प्रभुः
 (→परः). -c) का१ तदेवसाधनो नृणां, दे० न देवतस्तपो नृणां,
 दे०-१० मुवें. मुए. मुब. तदेव साधये (दे० १० °ने) नृणां. -d)
 म१ दैवतानां (→देवतानां); ते० देवतायाश्च देवताः.

३३. -d) ब२ दे० लोकानां (→भक्तानां).

३४. -a) ब१ दे० ४.५.६.१० द१ म१ मुवें. मुए. मुब.
 °देक्ष्यन्ति, दे० °देक्ष्यसि, ग१ °देक्ष्यति (→°देक्ष्यति); दे० १० तं
 ज्ञानं, ते० च ज्ञानं, द१ ग२ म१ तच्चायं, ग१ तत् सूत्रं
 (→तज्ज्ञानं). -c) ते० ब्रह्म° (→सर्व°); ब२ °सारान्
 (→°सारं); दे० च (→हि); दे० सर्व ***** -d) का१ दे० ४.५
 धर्माद् (→धर्मान्); मुब. देव° (→वेद°); दे० दर्शितात्,
 दे० ४.५.८-१० द१ ग१.२ म१ दर्शनात् (दे० ९ °नान्) (→दर्शितान्);
 दे० ३ स्वधर्माद्वेददर्शितात्, ते० धर्मत्वेन निर्दिशता, ग१.२ म१
 सर्वस्माद्वेददर्शनात्.

अतः परं मुवें. पुस्तके अधिकम्—

*सर्ववर्णान् समुद्दिष्य स्वधर्मा ये निर्दिशताः । (= ३४cd)

वै. १.३०.३६

ये तं विप्रा निषेवन्ते येन केनोपचारतः ।
 विजित्य कलिजान् दोषान् यान्ति ते परमं पदम् ॥३५॥
 अनायासेन सुमहत् पुण्यमाप्नोति मानवः ।
 अनेकदोषदुष्टस्य कलेरेष महान् गुणः ॥३६॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन प्राप्य माहेश्वरं युगम् ।
 विशेषाद् ब्राह्मणो रुद्रमीशानं शरणं व्रजेत् ॥३७॥
 ये नमन्ति विरूपाक्षमीशानं कृत्तिवाससम् ।
 प्रसन्नचेतसो रुद्रं ते यान्ति परमं पदम् ॥३८॥
 यथा रुद्रनमस्कारः सर्वकर्मफलो ध्रुवम् ।
 अन्यदेवनमस्काराच्च तत्फलमवाप्नुयात् ॥३९॥
 एवंविधे कलियुगे दोषाणामेकशोधनम् ।
 महादेवनमस्कारो ध्यानं दानमिति श्रुतिः ॥४०॥

३५. -a) दे३.६ तान्, ते१ तु, द१ ग्रा१ च, ग्रा२ म१ न
 (→तं); दे४ येन विप्रा यजन्ते वै; दे१० ये तं प्रेता निषिञ्चन्ति.
 -b) ते१ ज्ञानं वेदोपचारतः, ग्रा१.२ म१ येन केनाप्युपायतः. -c)
 द१ ग्रा१.२ म१ कर्मजान् (→कलिजान्); ब२ लोकान् (→दोषान्).
 -d) ब२ ते यान्ति परमं पदम्.

३६. द१.३६a-३६d ○ (द. सं.); म१ ३६a-३७b
 'श्वर' यावत् खण्डितम्. -b) दे१० प्राप्नोति (→प्राप्नोति).
 -c) ते१ अत्यन्त° (→अनेक°). -d) ब२ एव, ब३ दे३-१०
 मुर्वे. मुए. मुव. एको (→एष); ब१.३ दे५ महागुणः (→महान्
 गुणः); ग्रा२ कलावेष महान् गुणः.

३७. द१. ○ (द. ३६ पा. वि.); म१ ab. ○. -c)
 दे५ विश्वेशान्, दे१० विशेषान् (→विशेषाद्); दे३-१० ब्राह्मणान्,
 ते१ ब्राह्मणो (→ब्राह्मणो). -d) दे३-१० व्रज (→व्रजेत्).

३८. द१. ○. -a) ते१ विदन्ति (→नमन्ति). -b)
 ब१ कीर्त्ति° (→कृत्ति°). -c) दे५ प्रसन्नाः, ते१ अनन्य-
 (→प्रसन्न-); दे१० चेतसं (→चेतसो). -d) का१ ब१.३ दे२-६
 ग्रा१.२ म१ यान्ति ते (→ते यान्ति).

३९. -a) का१ रुद्र° + हर° (→रुद्र°). -b) का१ ब२
 दे३-१० ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. -काम°, मुव. का* (→कर्म°);
 का१ ब१ दे३.९ मुर्वे. मुए. मुव. °फलो ध्रुवः, दे४ फलावृतः,
 दे५ °फलोद्भवः; ते१ द१ ग्रा१.२ म१ फलप्रदः (→°फलो ध्रुवः).
 -c) ब१ नमस्कारान्, द१ म१ °नमस्कारं, ग्रा१ °नमस्कारो
 (→नमस्कारात्). -d) एतत्, दे५ यत्र तत्, ग्रा२ तत्तत्
 (→तत् तत्); ते१ पुण्य° (→फल°).

तस्मादनीश्वरानन्यान् त्यक्त्वा देवं महेश्वरम् ।
 समाश्रयेद् विरूपाक्षं यदीच्छेत् परमं पदम् ॥४१॥
 नार्चयन्तीह ये रुद्रं शिवं त्रिदशवन्दितम् ।
 तेषां दानं तपो यज्ञो वृथा जीवितमेव च ॥४२॥
 नमो रुद्राय महते देवदेवाय शूलिने ।
 त्र्यम्बकाय त्रिनेत्राय योगिनां गुरवे नमः ॥४३॥
 नमोऽस्तु वामदेवाय महादेवाय वेधसे ।
 शंभवे स्थाणवे नित्यं शिवाय परमेष्ठिने ।
 नमः सोमाय रुद्राय महाग्रासाय हेतवे ॥४४॥
 प्रपद्येऽहं विरूपाक्षं शरण्यं ब्रह्मचारिणम् ।
 महादेवं महायोगमीशानं चाम्बिकापतिम् ॥४५॥
 योगिनां योगदातारं योगमायासमावृतम् ।

४०. -b) का१ ब३ दे२ एष, ब२ दे५.८-१० मुर्वे. मुए.
 मुव. एव (→एक-); दे१० °शोभनं, ते१ °बोधनं, म१ °शोषणः
 (→°शोधनं). -d) ब२ परा मतिः, ब३ परा गतिः
 (→इति श्रुतिः).

४१. द१ ग्रा१.२ म१. cd ○. -a) का१ ब२.३ दे२.३.५-६.
 मुव. अनीश्वरान्, दे४ अनीश्वराद्, ते१ विश्वेश्वरात् (→अनी-
 श्वरात्); ते१ ग्रा२ अन्यं (→अन्यान्). -b) दे३ देव- (→देवं);
 ग्रा२-मनसं (सदा) देवमहेश्वरम्. -d) दे४.६ ईक्षेत् (→इच्छेत्).

४२. -a) ब२ तु, ते१ च, म१ स्म (→[इ]ह). -b)
 ते१ शिवं त्रिभुवनेश्वरम्. -c) ब२ दे३.६ जपो (→तपो); ग्रा२
 म१ यज्ञो (→यज्ञो). -d) दे१० जीवन° (→जीवित°).

४३. -a) द१ ग्रा१.२ म१ देवाय (→रुद्राय). -b) दे५
 देवाय शूलपाणिने. -c) ते१.२ म१ त्रिनेत्राय (→त्रिनेत्राय).
 -d) द१ ग्रा१.२ म१ पतये (→गुरवे).

४४. -a) ब१.२ वासु°, दे४.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे.
 मुए. मुव. देव° (→वाम°). -b) दे२ धीमते (→वेधसे). -d)
 दे२ परतराय च, ग्रा२ म१ परमात्मने (→परमेष्ठिने). -f) ते१
 नीलग्रीवाय (→महाग्रासाय).

४५. ब१. ४५b-४५a. ○ -b) दे२.४.८-१० शरणं
 (→शरण्यं); दे२ °चारिणां, ते१ °वादिनां (→°चारिणं). -d)
 ग्रा२ त्वम्बिका° (→चाम्बिका°). -cd) दे२ महायोगिनमीशानं
 चाम्बिकापतिमीश्वरं.

४६. ब१. ○; दे९. ab ○; दे३.६. cd ○ (द. सं.).
 -a) दे४ द१ ग्रा१.२ योगिनं (→योगिनां); ग्रा२ योगताकारं

योगिनां गुरुमाचार्यं योगिगम्यं पिनाकिनम् ॥४६॥
 संसारतारणं रुद्रं ब्रह्माणं ब्रह्माणोऽधिपम् ।
 शाश्वतं सर्वगं शान्तं ब्रह्मण्यं ब्रह्मणप्रियम् ॥४७॥
 कर्पदिनं कालमूर्त्तिममूर्त्ति परमेश्वरम् ।
 एकमूर्त्ति महामूर्त्ति वेदवेद्यं दिवस्पतिम् ॥४८॥
 नीलकण्ठं विश्वमूर्त्ति व्यापिनं विश्वरेतसम् ।
 कालाग्निं कालदहनं कामदं कामनाशनम् ॥४९॥
 नमस्ये गिरिशं देवं चन्द्रावयवभूषणम् ।
 विलोहितं लेलिहानमादित्यं परमेष्ठिनम् ।
 उग्रं पशुपतिं भीमं भास्करं तमसः परम् ॥५०॥
 इत्येतल्लक्षणं प्रोक्तं युगानां वै समासतः ।

अतीतानागतानां वै यावन्मन्वन्तरक्षयः ॥५१॥
 मन्वन्तरेण चैकेन सर्वाण्येवान्तराणि वै ।
 व्याख्यातानि न संदेहः कल्पः कल्पेन चैव हि ॥५२॥
 मन्वन्तरेषु सर्वेषु अतीतानागतेषु वै ।
 तुल्याभिमानिनः सर्वे नामरूपैर्भवन्त्युत ॥५३॥
 एवमुक्तो भगवता किरीटी श्वेतबाहनः ।
 बभार परमां भक्तिमीशानेऽव्यभिचारिणीम् ॥५४॥
 नमश्चकार तमृषिं कृष्णद्वैपायनं प्रभुम् ।
 सर्वज्ञं सर्वकर्त्तारं साक्षाद् विष्णुं व्यवस्थितम् ॥५५॥
 तमुवाच पुनर्व्यासः पार्थ परपुरंजयम् ।
 कराभ्यां सुशुभाभ्यां च संपृश्य प्रणतं मुनिः ॥५६॥ वें.१.३० ५८

(→योगदातारं). -c) ब२ योगिनां परमाचार्यं, ते१ योगिनां योगसिद्धयर्थं. -d) का१ ब२.३ दे३.५.६ ते१ अ२ म१ मुब. योग° (→योगि°); द१ अ१.२ म१ सनातनं (→पिनाकिनं).

४७. -a) दे२ °तारिणं, ब२ मुब. °नाशकं, दे४ °तारणे (→°तारणं); ब२ घोरं, दे२ नित्यं (→रुद्रं). -c) ब२ शर्वं (→शान्तं). -d) दे४ अ१.२ म१ ब्रह्माणं (→ब्रह्मण्यं); ब१-३ दे६ अ१.२ ब्रह्माणः, द१ ब्रह्माणं (→ब्रह्मण-); दे२ ब्रह्माणं ब्रह्मवत् प्रियाम्.

४८. -a) का१ ब१-३ दे२.४.५ द१ अ१ म१ मुब. कला° (दे५ ली°), ते१ कथा° (→काल°). -b) दे६ तारकं, दे८-१० मुबे. अमूर्त्ति-, ते१ अमूर्त्तं (→अमूर्त्ति); का१ ब१-३ दे३.५ मुब. अमरेश्वरं (→परमेश्वरं); दे४ निविकारममरेश्वरं, द१ अ१.२ म१ मूर्त्तिमन्तं महेश्वरं. -c) दे४-६ एकमूर्त्तिर (→एकमूर्त्ति); दे३.६ वेदवेद्यं (→महामूर्त्ति). -d) दे२ देवदेवं, दे६ महामूर्त्ति (→वेदवेद्यं); ब२ वनस्पतिं, द१ अ१.२ म१ सतां गतिं (→दिवस्पतिं); दे३ त्रिनेत्रं त्रिदिवस्पतिं.

४९. -a) ब१ दे९ विश्वमूर्त्ति- (→विश्वमूर्त्ति). -b) दे२ व्यापिनां (→व्यापिनं); ब१ दे४ °चेतसं (→°रेतसं). -c) दे२ °हननं, +°दहनं, ते१ °दमनं, अ१ °हननं (→°दहनं). -d) द१ अ१.२ म१ कामिनं (→कामदं).

५०. -a) दे१० नमस्ते, ते१ नतोऽस्मि, द१ अ१.२ म१ नमामि (→नमस्ये); दे२ रुद्रं (→देवं). -b) म१ °भूषितं (→°भूषणं); ते१ चन्द्रार्धकृतभूषणं. -c) ब३ विमोहितं, द१ अ१.२ म१ त्रिलोचनं (→विलोहितं). -f) दे८-१० मुबे. मुए. भास्करं परमं तपः.

५१. -a) द१ अ१.२ म१ इत्येवं (→इत्येतत्); अ२

दक्षिणं (→लक्षणं). -b) दे२ युगान्तां (→युगानां); दे२ ते१ ते (→वै). -c) ते१ अतीतानागतानां वै. -d) दे४ मन्वन्तरं (→मन्वन्तर-); ब२ दे४ द१ अ१.२ मुब. °क्षयं (→°क्षयः).

५२. -b) दे२ ते१ च (→वै). -c) अ२ व्याप्तानि ना द्र (त्र ?) संदेहात्. -d) ब१ कल्प- (→कल्पः); दे८-१० कल्पे कल्पे तथैव हि.

५३. ब३. ab ○. -a) दे८.९ मुबे. मुए. मुब. चैतेषु (→सर्वेषु). -b) दे४ द१ अ१.२ म१ ह्यतीता° (→अतीता°); द१ °नागतेन (→°नागतेषु); दे२ च (→वै). -c) म१ तुल्या हि (→तुल्याभि-). -d) का१ दे२.१० भवेत्पुनः; ब१ भवेत्पुनः, दे३ भवन्त्युत; दे५ भवत्युत (→भवन्त्युत); दे४ द१ अ१.२ म१ नामरूपादिभिर्नृप.

अतः परं अधिकम्- दे२ सूत उवाच; द१ म१ श्रीसूतः; अ१.२ सूतः.

५४. -a) अ१ उक्त्वा (→उक्तो). -c) दे६ चकार (→बभार); म१ प्रीतिं (→भक्तिं). -d) दे४ ईशानैर् (→ईशाने); अ२ भवेदव्यभिचारिणीम्; म१ भक्तिमव्यभिचारिणीम्.

५५. -a) म१ तर्षिषि (→तमृषि). -b) ब३ शुभं (→प्रभुम्). -d) अ२ विष्णु- (→विष्णु); दे२ सनातनं (→व्यवस्थितम्).

५६. -b) दे६ पार्थ, अ२ पार्थः (→पार्थ); अ२ °पुरंजयः (→पुरंजयम्). -c) दे२.६ च, दे८ तु, ते१ हि, म१ स्व-, (→सू-) ब२ कराभ्यां वतुलाम्यां च, दे६ कराभ्यां च सुताभ्यां च, अ१ कराभ्यां सुभगाभ्यां च. -d) दे१० संस्पृश्यं, द१ पस्पशं (→संपृश्य); ब१ दे३ द१ अ१.२ मुनिं (→मुनिः).

वै. १.३०.२६ धन्योऽस्यनुगृहीतोऽसि त्वादृशोऽन्यो न विद्यते ।
 त्रैलोक्ये शंकरे नूनं भक्तः परपुरंजय ॥५७॥
 दृष्टवानसितं देवं विश्वाक्षं विश्वतोमुखम् ।
 प्रत्यक्षमेव सर्वेशं रुद्रं सर्वजगद्गुरुम् ॥५८॥
 ज्ञानं तदैश्वरं दिव्यं यथावद् विदितं त्वया ।
 स्वयमेव हृषीकेशः प्रीत्योवाच सनातनः ॥५९॥
 गच्छ गच्छ स्वकं स्थानं न शोकं कर्तुमर्हसि ।
 ब्रजस्व परया भक्त्या शरण्यं शरणं शिवम् ॥६०॥
 एवमुक्त्वा स भगवाननुगृह्यार्जुनं प्रभुः ।
 जगाम शंकरपुरीं समाराधयितुं भवम् ॥६१॥

५७. -a) का१ ब१.२ दे२.४ अ१.२ म१ धन्योऽस्य^०
 (→धन्योऽस्य^०); का१ ब३ दे२.४ अ२ म१ ^०तोस्मि (→^०तोसि);
 दे५ धन्यो समनुगृहीतो. -c) दे४ अ२ त्रैलोक्य- (→त्रैलोक्ये);
 ब३ अ२ शंकरो, दे१० शंकरं (→शंकरे); ते१ देवे (→नूनं).
 -d) ब१-३ दे२.३.५.८-१० द१ अ१.२ म१ मुए. मुब. ^०पुरंजयः
 (→^०पुरंजय).

५८. -a) दे८-१० दृष्ट्वा वामं सितं देवं. -b) का१ ब२
 दे२.३.५.६ विश्वाक्षं, द१ अ१.२ म१ विश्वात्मं (अ२ ^०त्मा)
 (→विश्वार्क्षं). -c) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. सर्वेषां, ते१ सर्वज्ञं
 (→सर्वेशं). -d) का१ ^०जगद् वरं, ब१.३ दे३.५ ^०जगद्धरं,
 दे८-१० मुवें. मुए. मुब. ^०जगन्मयं (→^०जगद्गुरुं); ब२ रुद्रं
 सर्वगतेश्वरं.

५९. -a) अ२ म१ नूनं (→ज्ञानं); ब१ तदैश्वरं, ब२.३
 दे३.६ तच्चैश्वरं, ते१ तपेश्वरं (→तदैश्वरं). -b) दे४ यया,
 अ२ तथा (→त्वया). -c) का१ दे५ अयमेव (दे५ ^०वं), ते१
 नियमेन (→स्वयमेव); दे८-१० गुडाकेशं (→हृषीकेशः). -d)
 ब२ प्रीतस्तव, दे२ प्रत्युवाच, दे४.९.१० प्रीतोवाच, ते१ प्रियः
 पार्थ (→प्रीत्योवाच); दे४ द१ अ१ सनातनं, अ२ समागतं
 (→सनातनः).

६०. -a) ब१ स्वयं (→स्वकं); द१ ज्ञानं, म१ राज्यं
 (→स्थानं); ते१ गच्छस्व शाश्वतं स्थानं. -b) दे५ यथावद्
 विदितं त्वया. -c) दे६ द१ अ१.२ म१ भजस्व (→ब्रजस्व); दे१०
 परमा- (→परया).

दे५. b.c मध्ये अधिकम्—

* अयमेव हृषीकेशः प्रीत्योवाच सनातनः । (= ५९cd)

पाण्डवेयोऽपि तद् वाक्यात् संप्राप्य शरणं शिवम् ।
 संत्यज्य सर्वकर्माणि तद्भक्तिपरमोऽभवत् ॥६२॥
 नार्जुनेन समः शंभोर्भक्त्या भूतो भविष्यति ।
 मुक्त्वा सत्यवतीसूनुं कृष्णं वा देवकीसुतम् ॥६३॥
 तस्मै भगवते नित्यं नमः सत्याय धीमते ।
 पाराशर्याय मुनये व्यासायामिततेजसे ॥६४॥
 कृष्णद्वैपायनः साक्षाद् विष्णुरेव सनातनः ।
 को ह्यन्यस्तत्त्वतो रुद्रं वेत्ति तं परमेश्वरम् ॥६५॥
 नमः कुरुध्वं तमृषिं कृष्णं सत्यवतीसुतम् ।
 पाराशर्यं महात्मानं योगिनं विष्णुमव्ययम् ॥६६॥

६१. -a) द१.६१ a-६२ b ⊙ (द.सं.). -a) दे१० एकम्
 (→एवम्); दे५.१० उक्ता (→उक्त्वा). -b) दे८-१० प्रति, ते१
 पुनः, अ२ विभुं (→प्रभुः). -c) अ१.२ म१ ^०पुरं (→^०पुरीं).
 -d) ब२ तमा^० (→समा^०); का१ ब२ अ१.२ म१ शिव, दे१०
 भुवं (→भवम्).

६२. द१. ab ⊙; अ२ म१.६२c-६३d ⊙. -a)
 ब२.३ पाण्डवोऽपि च (→पाण्डवेयोऽपि); का१ ब१ दे२-६
 ते१ तद् वाक्यं (→तद् वाक्यात्). -d) ब३ भगवत्
 परमो भवत्, दे८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. ज्ञात्वा तत्
 परमोऽभवत्.

६३. अ२ म१. ⊙. -a) मुवें. नार्जुनेन (→नार्जुनेन).
 -b) ते१ भक्तो (→भक्त्या). -c) दे५ मुनिः, दे८ त्यक्त्वा
 (→मुक्त्वा).

६४. दे३.६. ६४a-६६b ⊙ (द. सं.). -a) ब१ अ२
 भगवतो (→भगवते). -b) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. शान्ताय
 (→सत्याय). -c) अ२ परा^० (→पारा^०).

६५. दे३.६. ⊙ (द. ६४ पा. वि.). -a) ब१ कृष्णः
 (→कृष्ण-). -b) का१ दे२.५ एष (→एव). -c) दे१०
 कोह्यन्यस्तुत्यते रुद्रं, ते१ कोन्यस्तु सत्त्वतो (तत्त्वतो) रुद्रं,
 द१ अ१.२ म१ को ह्यन्यस्तु ततो रुद्रं.

६६. दे३.६. ab ⊙. -a) का१ ब१ दे२.५ नमोऽस्तु रुद्रं,
 ब२.३ नमामि रुद्रं, दे४ नमस्कुरुध्वं (→नमः कुरुध्वं). -d) दे४
 योगिनां (→योगिनं).

एवमुक्तास्तु मुनयः सर्वे एव समाहिताः ।

प्रणेमुस्तं महात्मानं व्यासं सत्यवतीसुतम् ॥६७

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

२९

ऋषय ऊचुः । *

प्राप्य वाराणसीं दिव्यां कृष्णद्वैपायनो मुनिः ।

किमकार्षीन्महाबुद्धिः श्रोतुं कौतूहलं हि नः ॥१

सूत उवाच । *

प्राप्य वाराणसीं दिव्यामुपस्पृश्य महामुनिः ।

पूजयामास जाह्नव्यां देवं विश्वेश्वरं शिवम् ॥२

तमागतं मुनिं दृष्ट्वा तत्र ये निवसन्ति वै ।

पूजयाञ्चक्रिरे व्यासं मुनयो मुनिपुंगवम् ॥३

पप्रच्छुः प्रणताः सर्वे कथाः पापविनाशनीः ।

महादेवाश्रयाः पुण्या मोक्षधर्मान् सनातनान् ॥४

स चापि कथयामास सर्वज्ञो भगवानृषिः ।

माहात्म्यं देवदेवस्य धर्मान् वेदनिर्दिशितान् ॥५

वै. १.३१.५

६७. -a) ब१ दे८.९ द१ मुर्वे. मुए. उक्त्वा (→उक्तास्).

-b) का१ ग२ एष (→एव); ग१ सनातनः, ग२ समाहितः (→समाहिताः). -c) ब३ महाकायं (→महात्मानं). -d) दे५ कृष्णं (→व्यासं).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकौर्म पुराणे, ब१ दे५ इति कौर्म,

ब२.३ दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे२ इति कौर्म पुराणे, दे४.८-१० ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२-६ ते१ ग१.२ म१. ○; दे८.९ मुए. मुब. व्यासार्जुनसंवादे युगधर्म, दे१० व्यासार्जुनसंवादे युगधर्मवर्णनो नाम, मुर्वे. व्यासार्जुनसंवादे युगधर्मनिरूपणं नाम. अध्याय-संख्या—दे६. ○; का१ ब१.३ दे२.३.५. ग१ सप्तविंशोऽध्यायः, ब२ ॥२७॥, दे४ सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥, दे८.९ त्रिंशोऽध्यायः, दे१० मुर्वे. मुए. त्रिंशोऽध्यायः ॥२०॥, ते१ अष्टाविंशोऽध्यायः, ग२ म१ एकोनत्रिंशोऽध्यायः, मुब. एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२६॥.

२९

[दे१ पुस्तके अध्यायोऽयं नास्ति.]

* न१ ग१. ○; ते१ श्रीशिवः, + ऋषयः; द१ ग२ म१ ऋषयः.

१. दे५ न१ द१. ○. -a) दे४ ग१.२ म१ पुण्यां (→दिव्यां). -c) ब२ दे१० ग१.२ म१ बुद्धे (→बुद्धिः). -d) ग१ कौतूहलः (→कौतूहलं); दे३ हि मे, दे१० युधः (→हि नः).

* दे५ द१. ○; दे८.९ सूत उ.; न१ ते१ ग१.२ म१ सूतः.

२. -a) दे४ ग२ म१ पुण्यां, ग१ दिव्यं (→दिव्यां).

-b) दे४ °मतिः (→°मुनिः). -d) दे५ शिवां, ग२ म१ हरं (→शिवम्).

दे४. a, b मध्ये अधिकम्—कृष्णद्वैपायनो मुनिः ।

३. -b) दे६ यत्र (→तत्र); ते१ यो, + ये (→ये); दे८-१० च, ग२ ते (→वै). -d) दे२.५.८-१० °पुङ्गवाः (→°पुंगवम्).

४. -a) ब३ प्रणतः (→प्रणताः). -b) का१ दे२.५.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कथां (→कथाः); का१ दे२.५ °विनाशि (दे५ श°) नीं, ब२ दे३ ते१ °प्रणाशि (दे३ °श)नीः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °प्रणाशि(दे१०° श)नीं, दे४ म१ °विनाशिनीः, दे६ °प्रनाशनीं, न१ °प्रणाशिनं (→°विनाशनीः); द१ ग१.२ कथास्ताः (ग२ °स्थाः) पापनाशिनीः (ग२ °नी). -c) का१ दे२.५.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. °श्रयां, द१ °श्रयात्, ग१ म१ °श्रयान् (→°श्रयाः); का१ दे२.५.८-१० न१ द१ ग१.२ मुर्वे. मुए. मुब. पुण्यां, ग१ म१ पुण्यान् (→पुण्या). -d) ते१ °धर्मात्, द१ °धर्मात् (→धर्मात्); दे३ सनातनीं, दे४.१० द१ सनातनात्, दे५ सनातनं, ते१ सनातनाः (→सनातनान्).

५. -a) म१ चाप (→चापि). -c) ग१ महात्मा (→माहात्म्यं). -d) दे८.१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. धर्मः दे९ धर्मं (→धर्मात्); दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. °निदर्शनात् (न१ °नान्) (→°निर्दिशितान्); द१ ग१.२ सर्वान् देव (ग२ वेद) विदर्शितान्.

वै.१.३१.६

तेषां मध्ये मुनीन्द्राणां व्यासशिष्यो महामुनिः ।
 पृष्ठवान् जैमिनिर्व्यासं गूढमर्थं सनातनम् ॥६॥
 जैमिनिरुवाच ।*
 भगवन् संशयं त्वेकं छेत्तुमर्हसि तत्त्वतः ।
 न विद्यते ह्यविदितं भवता परमर्षिणा ॥७॥
 केचिद् ध्यानं प्रशंसन्ति धर्ममेवापरे जनाः ।
 अन्ये सांख्यं तथा योगं तपस्त्वन्ये महर्षयः ॥८॥
 ब्रह्मचर्यमथो मौनमन्ये प्राहुर्महर्षयः ।
 अहिंसां सत्यमप्यन्ये संन्यासमपरे विदुः ॥९॥
 केचिद् दयां प्रशंसन्ति दानमध्ययनं तथा ।
 तीर्थयात्रां तथा केचिदन्ये चेन्द्रियनिग्रहम् ॥१०॥

६. -a) दे० मुनीन्द्राणां (→मुनीन्द्राणां). -c) दे० द०
 ग्रा० म० दृष्ट्वा तं (→पृष्ठवान्); ग्रा० दृष्ट्वा तज्जैमुनिं व्यासं.
 -d) व० दे० ३.६ अन्नं (→अर्थ).

* दे० १० जैमिनि उ.; न० ते० द० ग्रा० म० जैमिनिः; ग्रा०
 जैमुनिः.

७. -a) न० ग्रा० भगवान् (→भगवन्); दे० ८-१० मुवें.
 मुए. मुव. संशयञ्चैकं, द० ग्रा० १.२ म० संशयोस्माकं (→संशयं
 त्वेकं). -b) दे० ८-१० स्थातुं (→छेत्तुं); दे० ९ न० मुवें. मुए. मुव.
 सर्ववित्, दे० १० सर्वजित्, ते० सर्वतः (→तत्त्वतः). -c) द०
 विद्यतेस्य (→विद्यते ह्य-). -d) दे० ८-१० न० मुवें. मुए. भवतः
 (→भवता); दे० ८-१० म० मुवें. मुए. परमर्षिणः (→परमर्षिणा).

८. -a) का० दे० २.५.१० ते० ज्ञानं (दे० १० तं); दे० ९ प्राप्तं
 (→ध्यानं); दे० २.५ प्रशंसन्ति (→प्रशंसन्ति). -b) का० दे०
 धर्ममेव (→धर्ममेवा-); ते० जनान्, + जनाः (→जनाः). -c)
 ग्रा० ततो (→तथा). -d) दे० ३.६ तथास्त्वन्ये, दे० ८-१० न० मुवें.
 मुए. मुव. तपश्चान्ये, ग्रा० तप अन्ये, म० तपांस्यन्ये
 (→तपस्त्वन्ये).

९. द० ग्रा० १.२ म०. ab ○. -a) दे० ५ मौनीं, दे० ८-१०
 मुवें. मुए. नूनं, ते० मोक्षं (→मौनं); दे० ६ ब्रह्मचर्यात्तथा मौनं.
 -c) व० १.२ दे० ३.५.८.८-१० द० अहिंसा- (→अहिंसा). -d) व० १-३
 दे० ३.६.९ द० संन्यासं, न० सन्यस्तं (→संन्यासं).

१०. द०. ab ○. -a) व० १.३ दे० गयां, दे० ३ दद्यां, ग्रा०
 अतः, ग्रा० २.१ मंत्रं (→दयां). -b) दे० ४ परे (→तथा); ग्रा० १.२ म०
 ध्यानमध्यापनं परे. -c) दे० ६ यात्रा (→यात्रां).

११. -a) दे० तत्किमेषां, दे० ८-१० न० मुवें. मुए. मुव.
 किमेषाञ्च, द० ग्रा० १.२ म० तत्त्वमेषां (→किमेतेषां);

किमेतेषां भवेज्ज्यायः प्रब्रूहि मुनिपुंगव ।
 यदि वा विद्यतेऽप्यन्यद् गूढं तद्वक्तुमर्हसि ॥११॥
 श्रुत्वा स जैमिनेर्वाक्यं कृष्णद्वैपायनो मुनिः ।
 प्राह गम्भीरया वाचा प्रणम्य वृषकेतनम् ॥१२॥
 भगवानुवाच ।*
 साधु साधु महाभाग यत्पृष्ठं भवता मुने ।
 वक्ष्ये गूढतमाद् गूढं शृण्वन्त्वन्ये महर्षयः ॥१३॥
 ईश्वरेण पुरा प्रोक्तं ज्ञानमेतत् सनातनम् ।
 गूढमप्राज्ञविद्विष्टं सेवितं सूक्ष्मदर्शिभः ॥१४॥
 नाश्रद्धधाने दातव्यं नाभक्ते परमेष्ठिनः ।
 न वेदविद्विषि शुभं ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ॥१५॥

व० १-३ दे० ३.६.८-१० न० ते० भवेच्छ्रेयः, (→भवेज्ज्यायः).
 -b) ग्रा० ब्रूहि मे (→प्रब्रूहि); व० दे० १० °पुङ्गवं, दे० ३.५
 °पुङ्गवः (→°पुंगव). -c) का० चान्यत्, दे० ह्येतत्,
 दे० ५ साव्यं, न० [अ]प्यन्यं, ते० त्वन्यत् (→[अ]प्यन्यत्);
 ग्रा० म० यदिवान्यच्च ते ह्यस्मात् (म० हि स्यात्).

अतः परम् अधिकम्—द० श्रीसूतः; ग्रा० १.२ म० सूतः.

१२. -a) ते० च (→स); द० जैमिनिर्, ग्रा० जैमुनेर्
 (→जैमिनेर्). -b) दे० ४.६ °द्वैपायनं (दे० °गो) (→°द्वैपायनो).

* व० ३ दे० ६.८.१० मुवें. मुए. श्रीभगवानुवाच; दे० ४ व्यास
 उवाच; न० भगवान्; ते० ग्रा० १.२ म० व्यासः; द० श्रीव्यासः.

१३. -c) व० तमं ज्ञाह्यं, दे० ९ तमाद्गुह्ये, द० ९ तरं
 गुह्यात्, ग्रा० १.२ म० तमं गुह्यात् (→तमाद्गुह्यं); ते० वक्ष्ये
 पशुपतिं नत्वा. -d) व० ३ दे० ४ ग्रा० १.२ म० शृणुष्वान्ये, दे० ३
 शृणु चान्ये, दे० ८ शृण्वन्त्वे(?) (→शृण्वन्त्वन्ये); न० [अ]पि
 चर्षयः (→महर्षयः).

१४. -b) ते० एव (→एतत्). -c) दे० ५ °विधिवत्
 (→°विद्विष्टं); दे० ४ गूढं मे प्राह विद्विष्ट, न० गूढमप्राज्ञविद्विष्टं,
 ते० गूढं प्रोक्तविधिदुष्टं, ग्रा० गूढप्राज्ञजनैर्दुष्टं, ग्रा० गूढमत्
 प्राज्ञविद्विष्टं, म० गूढं प्राप्तं यद्विशिष्टं. -d) ते० तत्त्व°
 (→सूक्ष्म°).

१५. -a) दे० दातव्यं, दे० ९ दातव्ये (→दातव्यं). -b) दे०
 °मेष्ठिनं, ते० °मेष्ठिनि (→°मेष्ठिनः). -c) व० २.३ दे० ८-१० न० ते०
 मुवें. मुए. मुव. नवेद° (→नावेद°); का० °विद्विषि देयं, व०
 °विदुषे शुद्धं, दे० ८-१० °विदुषो (दे० °वे) ज्ञेयं, ते० °विद्या विदुषे,
 मुवें. मुए. मुव. °विदुषे देयं (→°विद्विषि शुभं). -d) ते०
 दातव्यं (→ज्ञानानां); दे० ८-१० ज्ञानानामुत्तमोत्तमं.

मेरुशृङ्गे पुरा देवमीशानं त्रिपुरद्विषम् ।
देवासनगता देवी महादेवमपृच्छत ॥१६
देव्युवाच ॥*

देवदेव महादेव भक्तानामात्तिनाशन ।
कथं त्वां पुरुषो देवमचिरादेव पश्यति ॥१७
सांख्ययोगस्तथा ध्यानं कर्मयोगोऽथ वैदिकः ।
आयासबहुला लोके यानि चान्यानि शंकर ॥१८
येन विभ्रान्तचित्तानां योगिनां कर्मणामपि ।
दृश्यो हि भगवान् सूक्ष्मः सर्वेषामथ देहिनाम् ॥१९
एतद् गुह्यतमं ज्ञानं गूढं ब्रह्मादिसेवितम् ।

१६. -a) दे३-१० ते१ द१ अ१.२ म१ मुवें. मुए. महा-
(→पुरा). -b) न१ त्रिपुरे (→त्रिपुर-). -c) दे५ देवासनं
गता, ते१ देवैस्समागता (→देवासनगता). -d) दे५ अपृच्छतः,
न१ अपृच्छतः, ते१ अभिषत (→अपृच्छत).

* दे४ द१ अ१.२ म१. ○; दे६ मुवें. मुए. मुब.
श्रीदेव्युवाच; दे१० देवी उवाच; ते१ देवी.

१७. -b) का१ °नाशनं, दे५ °नाशनः (→°नाशन).
-c) ब२ कथं स्त्री-, ते१ कृत्वा(र्ध)त्वं (→कथं त्वां); ब१
दे१० पुरुषं (→पुरुषो); अ२ देवः (→देवं). -cd) म१ कथं
त्वामचिरादेव पुरुषः परिपश्यति.

१८. -a) का१ ब१.२ दे५ ते१ सांख्यं योगस् (का१ ते१
°गं), द१ अ१ सांख्ययोगं (→सांख्ययोगस्); दे४ सदा ध्यानं,
दे३-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. तपो ध्यानं, द१ अ१.२ म१ सदा
ज्ञानं (→तथा ध्यानं). -b) न१ मुवें. मुए. मुब. °योगश्च,
अ१.२ म१ °योगोपि (→°योगोथ); दे४.६ अ१ वैदिकं, दे३-१०
वैदिका (→वैदिकः); ते१ कर्मयोगो यथाविधि. -c) अ१
आयासो, अ२ आयासा (→आयास-); का१ दे४ °बहुले लोके,
दे२ °बहुला लोक्ये, दे३-१० मुवें. मुए. मुब. °बहुलान्याहुर, न१
°बहुला लोके, द१ अ१.२ °बहुलो लोके (→°बहुला लोके).
-d) ब१ शंकरः, दे५ शंकरो (→शंङ्कर).

१९. -a) दे५ °चित्ताया (→°चित्तानां). -b) का१ ब१
दे२.४ द१ अ२ म१ योगिनां कर्मणामपि, दे३-१० स्वकर्मकर्मणामपि,
न१ योगिनां कर्मानपि, मुवें. मुए. मुब. विज्ञानां योगिनामपि.
-c) दे३ दृश्यो हि, दे४.६-१० ते१ द१ अ१.२ दृश्योपि, म१ दृश्योसि
(→दृश्यो हि). -d) दे४ द१ अ१ मुवें. मुए. मुब. अपि, ते१ मर्त्य-
अ२ एव, म१ इह (→अथ).

हिताय सर्वभक्तानां ब्रूहि कामाङ्गनाशन ॥२०
ईश्वर उवाच ॥*

अवाच्यमेतद् विज्ञानं ज्ञानमज्ञैर्बहिष्कृतम् ।
वक्ष्ये तव यथा तत्त्वं यदुक्तं परमर्षिभिः ॥२१
परं गुह्यतमं क्षेत्रं मम वाराणसी पुरी ।
सर्वेषामेव भूतानां संसारार्णवतारिणी ॥२२
तत्र भक्ता महादेवि मदीयं व्रतमास्थिताः ।
निवसन्ति महात्मानः परं नियममास्थिताः ॥२३
उत्तमं सर्वतीर्थानां स्थानानामुत्तमं च तत् ।
ज्ञानानामुत्तमं ज्ञानमविमुक्तं परं मम ॥२४ वें.१.३१.२४

२०. -b) दे५ गूढं ब्रह्मादि°, दे३-१० सूक्ष्मर्मादि°
(→गूढं ब्रह्मादि°); अ१.२ म१ °संज्ञितं (→°सेवितम्); ब१ गूढं
ब्रह्मानिसेवितम्. -c) का१ दे४.५ म१ °भूतानां, दे२ °भूतानि
(→°भक्तानां). -d) दे२ °नाशनां, न१ °नाशनं (→°नाशन).

* ब१ महेश्वर उवाच; दे३.८.९ ईश्वर उ.; न१ ते१ द१ अ२
म१ ईश्वरः; अ१ ईश्वरौ.

२१. -a) दे१० अवामप्येतत् (→अवाच्यमेतत्); दे३.८-१०
न१ मुवें. मुए. मुब. गूढार्थं, ते१ गुह्यार्थं (→विज्ञानं). -b) ब३
ज्ञानयज्ञैर्, अ२ म१ अज्ञैर्बहु- (→ज्ञानयज्ञैर्); दे५ बहिष्कृतां
(→बहिष्कृतम्). -c) का१ दे३.५ तथा तत्त्वं, दे४ तथात्मत्वं
(→यथा तत्त्वं); अ२ वक्ष्येथ वा यथा तत्त्वं. -d) दे३.१० तदुक्तं,
अ२ यं भक्तं (→यदुक्तं).

२२. -a) ब२ परात् परतमं (→परं गुह्यतमं); अ२
प्रोक्तं (→क्षेत्रं). -b) ब१.३ मम वाराणसी पुरी. -d) ब३
°तारिणीं, दे४ °तारणी, ते१ °तारिका (→°तारिणी).

२३. अ२. cd ○. -a) का१ दे३-१० न१ ते१ मुवें. मुए.
मुब. तस्मिन् (→तत्र); का१ दे२.५ महादेवे, अ१ म१ महादेवी,
अ२ महोदेवी (→महादेवि). -b) का१ ब२ दे३-६ ते१ अ१ म१
आस्थिताः (दे५ °तः) (→आस्थिताः). -c) दे२ महात्माना,
मुब. महात्मानं (→महात्मानः). -d) ब१-३ परं निश्चय-
मास्थिताः, दे२.६ परं निश्चयमास्थितः, दे४ परं निश्चय-
मास्थिताः.

२४. -a) द१ अ१.२ म१ सर्वेषामेव° (→उत्तमं सर्वं°);
दे२ °तीर्थानि (→°तीर्थानां). -b) ब१ ३ दे३-१० द१ मुवें. मुए.
मुब. च यत्, दे४ भवेत्, ते१ तु यत् (→च तत्). -d) अ१.२
विमुक्तं परमं मम, म१ यदुक्तं परमं मम.

१.३१.२५ स्थानान्तरं पवित्राणि ताथान्यायतनानि च ।
 श्मशानसंस्थितान्येव दिव्यभूमिगतानि च ॥२५॥
 भूलोके नैव संलग्नमन्तरिक्षे ममालयम् ।
 अयुक्तास्तत्र पश्यन्ति युक्ताः पश्यन्ति चेतसा ॥२६॥
 श्मशानमेतद् विख्यातमविमुक्तमिति श्रुतम् ।
 कालो भूत्वा जगदिदं संहारम्यत्र सुन्दरि ॥२७॥
 देवीदं सर्वगुह्यानां स्थानं प्रियतमं मम ।
 मद्भुक्तास्तत्र गच्छन्ति मामेव प्रविशन्ति ते ॥२८॥
 दत्तं जप्तं हुतं चेष्टं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।
 ध्यानमध्ययनं ज्ञानं सर्वं तत्राक्षयं भवेत् ॥२९॥

२५. -a) दे५ मुर्वे. मुए. मुव. स्थानान्तरे, दे६ ते१ स्थानान्तर- (→स्थानान्तरं); ते१ -सहस्राणि (→पवित्राणि). -b) ते१ तीर्थनामयुतानि च. -c) ब३ श्मशानं, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुव. श्मशाने, दे१० सा ज्ञाने (→श्मशान-); दे५ °संस्थितान्येव (→°संस्थितान्येव); ते१ स्वर्लोकसंस्थिता ये च. -d) दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. दिवि भूमि° (दे१० °मि, ते१ °मौ) (→दिव्यभूमि°).

२६. -a) ते१ द१ ग१ भूलोके (→भूलोके); म१ ग२ भूमौ लोके नैव (म१ चैव) संलग्नं (ग२ °ग्नौ). -b) दे९.१० ममालयम् (→ममालयम्). -ab) दे५ श्मशानसंस्थितो नो वा भूलोके नैव संस्थिता. -c) का१ दे५ अमुक्तास्तत्र, ब१-३ दे२.३ अमुक्तास्तत्र, दे४ अयुक्तास्ते न, दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. अविमुक्ता न, ते१ अयुक्तास्तु न (→अयुक्तास्तन्न). -d) का१ ब१-३ दे२-४.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. मुक्ताः (दे४.१० मुव. °क्ता) (→युक्ताः); दे६ म१ पश्यति (→पश्यन्ति); न१ विषयासक्त-चेतसाः.

२७. -a) न१ ईशानं (→श्मशानं); ग२ स्थानमेतं समाख्यातं, म१ स्थानमेतच्च विख्यातं. -b) दे४ इतीश्वरं, दे५ इति श्रुतां, दे८-१० द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. इति स्मृतम् (→इति श्रुतं). -c) ते१ माला, ग२ काले (→कालो). -d) ब३ संहारम्यत्र, दे३ संहारम्यत्रि-, दे५ साहस्यत्र (?), ग२ संहारमिव, म१ संहारमीह (→संहारम्यत्र); दे५ म१ सुन्दरी (→सुन्दरि).

२८. -b) का१ ब१-३ दे२.४.५ °तरं मम, दे१० °तमुत्तमं, (→°तमं मम). -c) ब३ न१ मुर्वे. मुए. मुव. भक्ता यत्र, ग२ भक्तास्तव (→भक्तास्तत्र); ते१ मद्भुक्तास्तत्र गच्छन्ति. -d) दे५ मामिव (→मामेव); दे४ द१ ग१.२ ब१, ते१ च (→ते).

२९. -a) ग२ दष्ट (→दत्तं); दे५ हुतं चैव, दे१०

जन्मान्तरसहस्रेषु यत्पापं पूर्वसंचितम् ।
 अविमुक्तं प्रविष्टस्य तत्सर्वं व्रजति क्षयम् ॥३०॥
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा ये वर्णसंकराः ।
 स्त्रियो म्लेच्छाश्च ये चान्ये संकीर्णाः पापयोनयः ॥३१॥
 कीटाः पिपीलिकाश्चैव ये चान्ये मृगपक्षिणः ।
 कालेन निधनं प्राप्ता अविमुक्ते वरानने ॥३२॥
 चन्द्रार्द्धमौलयस्त्र्यक्षा महावृषभवाहनाः ।
 शिवे मम पुरे देवि जायन्ते तत्र मानवाः ॥३३॥
 नाविमुक्ते मृतः कश्चिन्नरकं याति किल्बिषी ।
 ईश्वरानुगृहीता हि सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥३४॥

हुतश्चेष्टं, द१ हुते चेष्टं (→हुतं चेष्टं). -b) दे२.५ जपस् (→तपस्); दे३ तत् (→यत्). -c) ब२ दानं (→ध्यानं); दे५ म१ अध्यापनं (→अध्ययनं); दे१० दानं (→ज्ञानं). -d) दे४ ते१ म१ सर्वमत्राक्षयं, दे५ सर्वं तत्राक्षयं, दे६ सर्वं तत्रक्षयं, ग१ सर्वन्तत्राक्षयं (→सर्वं तत्राक्षयं); दे१० महत् (→भवेत्).

३०. -b) दे४ °संचयं (→°संचितम्). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. अविमुक्ते (→अविमुक्तं). -d) मुव. पूर्व (→सर्वं); दे५ व्रजतित्तयां (?), ग१ व्रज(य)ति क्षयम् (→व्रजति क्षयम्).

३१. -a) दे५ द१ ग१.२ ब्राह्मणा (→ब्राह्मणाः). -b) दे६ शूद्रायै (→शूद्रा ये); द१ ग१ च न संस्थिताः, ग२ चास्मि संस्थिताः, म१ चात्र संस्थिताः (→वर्णसङ्कराः). -c) ब३ प्रिये, दे१० त्रयो (→स्त्रियो); दे५ ***, ते१ मुखश्चि (→म्लेच्छाश्च). -d) ब२.३ दे३.६ संकीर्णं, दे४ शृङ्गिणो, दे५ संकीर्णः (→संकीर्णाः).

३२. -a) ते१ कीटाः (→कीटाः). -c) दे१० कलेन (→कालेन); दे४ प्राप्तां, ते१ प्राप्तास् (→प्राप्ता). -d) दे५ ह्यविभक्ते, द१ अविमुक्ता, ग२ अविमुक्तो (→अविमुक्तं); ते१ सर्वे मुक्ताश्च बन्धनैः.

३३. -a) दे१० °मौलयस्त्र्यक्षाः, न१ °शेखराः सूक्ष्मा, द१ ग१.२ °मौलयः प्रेक्ष्याः (ग२ °क्ष्य) (→°मौलयस्त्र्यक्षाः); म१ चन्द्रार्द्धमौलिनः प्रेक्ष्याः. -b) ते१ सर्पहाराः वृषध्वजाः. -c) दे४ द१ ग१.२ म१ शैवे, ते१ मृता (→शिवे); ग२ पुरं (→पुरे); दे१० म१ देवी (→देवि).

३४. -a) दे५ मा विमुक्ते, न१ नाविमुक्तं, ग२ अविमुक्ते (→नाविमुक्तं); ते१ नरः (→मृतः). -b) दे१० याति (→याति); दे५ न१ ग२ किल्बिषं (→किल्बिषी). -c) ब१

मोक्षं सुदुर्लभं मत्वा संसारं चातिभीषणम् ।
 अश्मना चरणौ हत्वा वाराणस्यां वसेन्नरः ॥३५॥
 दुर्लभा तपसा चापि पूतस्य परमेश्वरि ।
 यत्र तत्र विपन्नस्य गतिः संसारमोक्षणी ॥३६॥
 प्रसादाज्जायते ह्येतन्मम शैलेन्द्रनन्दिनि ।
 अप्रबुद्धा न पश्यन्ति मम आयाविमोहिताः ॥३७॥
 अविमुक्तं न सेवन्ति मूढा ये तमसावृताः ।
 विष्णुत्रयेतसां मध्ये ते वसन्ति पुनः पुनः ॥३८॥
 हन्यमानोपि यो विद्वान् वसेद् विघ्नशतैरपि ।
 स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥३९॥

ईश्वरात्म° (→ईश्वरानु°); ते१ °गृहातास्ते, द१ °गृहीताभिः
 (→°गृहीता हि).

३५. -a) दे१० सं (→सु-); क१ गत्वा, + ज्ञात्वा,
 दे१० मुवें. मुए. मुब. ज्ञात्वा (→मत्वा); ते१ मोक्षो दुर्लभ-
 मन्यत्र. -b) दे४ चातिभू°, ते१ अतिभी° (→चातिभी°). -c)
 दे५ अस्तमा, दे६ अश्मना, ग१ अशना (→अश्मना); ते१ हन्यात्
 (→हत्वा); ग२ अश्मशाना चरणौ शंभोः. -d) दे३ वरेन्नरः, ग२
 नरः परः (→वसेन्नरः).

३६. -a) ब१ द१ ग१.२ म१ तपसावापि, दे३.६ तपसा
 चैव, दे१.९ मुवें. मुए. तपसोऽवाप्तिर्, दे१० तपसा व्याप्ति
 (→तपसा चापि). -b) दे२.८-१० मुवें. मुए. भूतस्य
 (→पूतस्य); दे१० म१ °मेश्वरी (→°मेश्वरि); ते१ या वै
 विघ्नशतैरपि. -c) दे२.५ द१ ग१.२ म१ ते१ यत्र यत्र, मुब.
 तत्र तत्र (→यत्र तत्र). -d) द१ ग१.२ म१ मतिस् (→गतिः);
 ब२ द१ ग१ °मोक्षिणी, दे४ °मोक्षणं, ते१ °मोक्षणे (→°मोक्षणी).

३७. -a) द१ म१ प्रसादो (→प्रसादात्); दे१० मुवें.
 मुए. दह्यते (दे१० °तो), न१ जायते (→जायते); क१ दे२.५
 सम्यक्, ब२ दे१० मुवें. मुए. मुब. ह्येतो, दे४.६ ग२ ह्येत, ते१
 ह्यत्र, ग१ ह्येतत् (→ह्येतत्). -b) द१ ज्ञानं, ग१ ज्ञानं, ग२
 जन-, म१ ज्ञाने (→मम); दे२ °नन्दिनिः, दे३ °नन्दिनि, द१ ग१
 °नन्दिनी (→°नन्दिनि). -c) ब१ दे३ अप्रबुद्धा, ब२ अथ बुद्ध्वा,
 ब३ अपिबुद्ध्वा, दे५ ग२ अप्रबुद्धा, दे१० न१ मुवें. मुए. मुब.
 अत्राबुद्धा (→अप्रबुद्धा). -d) दे४ मायाति° (→माया वि°).

३८. दे४ द१ ग१.२ म१. ३८a-४०b °; ते१.
 ३८a-३९b °. -a) क१ दे२.५.८-१० मुवें. मुए. मुब.
 पश्यन्ति, ब२ सेवन्ते (→सेवन्ति). -b) क१ दे२.५ °हताः
 (→°वृताः). -d) दे१० मुवें. मुए. मुब. संविशन्ति, न१ ते
 पतन्ति (→ते वसन्ति).

जन्ममृत्युजरामुक्तं परं याति शिवालयम् ।
 अपुनर्मरणानां हि सा गतिर्मोक्षकाङ्क्षणाम् ।
 यां प्राप्य कृतकृत्यः स्यादिति मन्यन्ति पण्डिताः ॥४०॥
 न दानैर्न तपोभिश्च न यज्ञैर्नापि विद्यया ।
 प्राप्यते गतिरुत्कृष्टा याऽविमुक्ते तु लभ्यते ॥४१॥
 नानावर्णा विवर्णाश्च चण्डालाद्या जुगुप्सिताः ।
 किल्बिषैः पूर्णदेहा ये विशिष्टैः पातकैस्तथा ।
 भेषजं परमं तेषामविमुक्तं विदुर्बुधाः ॥४२॥
 अविमुक्तं परं ज्ञानमविमुक्तं परं पदम् ।
 अविमुक्तं परं तत्त्वमविमुक्तं परं शिवम् ॥४३॥

वै. १.२१.४४

३९. दे४ द१ ग१.२ म१. ° (द्र. ३८ पा. वि.); ते१.
 ab ° (द्र. ३८ पा. वि.). -a) मुवें. मुए. मुब. देवि
 (→विद्वान्); दे१० हन्यमानः पुमान् देवि. -b) दे१० विद्वान्,
 मुवें. मुए. मुब. विशेद् (→वसेद्). -c) दे१० गत्वा
 (→याति).

४०. दे४ द१ ग१.२ म१. ab °. -a) दे३ °मुक्ता, दे५
 °युक्ता, ते१ °युक्तः (→°मुक्तं). -b) ब१ दे२.३.१० यांति
 (→याति). -c) ब१ मरणा मां, न१ वारणानां, ते१
 मरणात्ता (→मरणानां). -d) न१ संगतिर्, ते१ नागतिर्,
 ग१ म१ सा सिद्धिर्, ग२ साक्षितिर् (→सा गतिर्); दे६
 °काक्षिणी, ग२ °कारणां (→°काक्षिणाम्). -e) द१ ग१.२ म१
 संप्राप्य (→यां प्राप्य); दे५ द१ ग१.२ म१ कृतकृत्यास्युर्
 (→कृतकृत्यः स्यात्). -f) दे१० मन्यन्ति पीडिताः, मुवें. मुए.
 मुब. मन्येत पण्डितः (→मन्यन्ति पण्डिताः).

४१. ग१.२ म१. ४१c-४२ f °; द१. ४१c-४३ b °.
 -b) क१ यज्ञेनापि, दे४ यज्ञैर्वाथ, द१ ग१ म१ यज्ञैर्नाथ, ग२
 यज्ञो नापि (→यज्ञैर्नापि). -c) ब१ गति * कृष्णा
 (→गतिरुत्कृष्टा).

४२. द१ ग१.२ म१. ° (द्र. ४१ पा. वि.). -a) ब१.३
 दे५ नानावर्ण- (→नानावर्णा). -b) दे२ जुगुप्सिताः, दे३.१०
 जुगुप्सिता (→जुगुप्सिताः). -c) दे३.५.१० न१ ते१ मुवें. मुए.
 किल्बिषैः (→किल्बिषैः); ब२ दे४ पूर्णदेहाश्च, दे५ पूर्णदेहो ये,
 न१ पूर्वदेहे ये (→पूर्ण देहा ये). -d) ब२ विविधैः, दे१०
 न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. प्रकृष्टैस् (→विशिष्टैः); दे४.८-१०
 मुवें. मुए. मुब. तापकैस्, दे६ पापकैस् (→पातकैस्).

४३. द१. ab ° (द्र. ४२ पा. वि.); म१. ४३c-
 ४४d °. -a) दे६ °मुक्त- (→°मुक्तं); दे१० अयुक्तं परमं
 ज्ञानं. -c) ते१ क्षेत्रं, ग२ ज्ञानं (→तत्त्वं). -d) दे५ शिवां, ग२
 पदं (→शिवम्).

३१.४५ कृत्वा वै नैष्ठिकीं दीक्षामविमुक्ते वसन्ति ये ।
तेषां तत्परमं ज्ञानं ददाम्यन्ते परं पदम् ॥४४॥
प्रयागं नैमिषं पुण्यं श्रीशैलोऽथ महालयः ।
केदारं भद्रकर्णं च गया पुष्करमेव च ॥४५॥
कुरुक्षेत्रं रुद्रकोटिर्नर्मदास्रातकेश्वरम् ।
शालिग्रामं च कुब्जाग्रं कोकामुखमनुत्तमम् ।
प्रभासं विजयेशानं गोकर्णं भद्रकर्णकम् ॥४६॥
एतानि पुण्यस्थानानि त्रैलोक्ये विश्रुतानि ह ।
न यास्यन्ति परं मोक्षं वाराणस्यां यथा मृताः ॥४७॥

वाराणस्यां विशेषेण गङ्गा त्रिपथगामिनी ।
प्रविष्टा नाशयेत् पापं जन्मान्तरशतैः कृतम् ॥४८॥
अन्यत्र सुलभा गङ्गा श्राद्धं दानं तपो जपः ।
व्रतानि सर्वमेवेतद् वाराणस्यां सुदुर्लभम् ॥४९॥
यजेत जुहुयान्नित्यं ददात्यर्चयतेऽमरान् ।
वायुभक्षश्च सततं वाराणस्यां स्थितो नरः ॥५०॥
यदि पापो यदि शठो यदि बाधार्थिको नरः ।
वाराणसीं समासाद्य पुनाति सकलं नरः ॥५१॥
वाराणस्यां महादेवं येऽर्चयन्ति स्तुवन्ति वै ।

४४. म१. ० (द्र. ४३ पा. वि.). -a) ग२ कृष्णा
(→कृत्वा); दे३.९ वा, द१ ग१.२ तु (→वै). -b) दे५ अविमुक्तं,
ग१ अविमुक्तो (→अविमुक्ते). -c) ग२ तु (→तत्). -d)
दे५ ददाम्यन्ति, ते१ ददात्यन्ते (→ददाम्यन्ते); ब२ शिवं परं,
न१ परं शिवं (→परं पदम्).

४५. -a) द१ ग१ म१ प्रयागे, ग२ प्रयागो, (→प्रयागं);
ग१ ते१ नैमिषं, म१ नैमिशः (→नैमिषं); म१ पुण्यः (→पुण्यं).
-b) का१ श्रीशैलेपि, दे४ द१ ग१.२ म१ श्रीशैलादि, न१
श्रीशैलं तु (→श्रीशैलोऽथ); का१ ब१ दे२.५.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
हिमालयः, न१ द१ ग१.२ म१ महालयाः (न१ ०यं) (→महालयः).
-c) का१ चैव गोकर्णं, दे५ ** कर्णं च, न१ भद्रकं चैव, ते१
भद्रकुण्डं च (→भद्रकर्णं च). -d) न१ गुगा (→गया).

४६. -a) ते१ रुद्रकोपि, द१ ग१ म१ चन्द्रकोटिर्, ग२
चन्द्रकोटि (→रुद्रकोटिर्). -b) ब१ दे३ प्रातकेश्वरं, ब३ दे४
द१ ग१ म१ मृतकेश्वरं, दे२.५ आ(दे५ आ)तकेश्वरः, दे८-१०
न१ मुर्वे. मुए. मुब. हाटकेश्वरम्, ते१ पालिकेश्वरं, ग२ दातृ-
केश्वरं (→[आ]प्रातकेश्वरं). -c) का१ ब२.३ दे२.३.५.६ ते१
शाल°, दे४ श्याल°, द१ ग१.२ साल° (→शालि°); दे४ च कुब्जां नं,
दे५ च कु **, दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. च पुष्पाग्रं, ते१ सकुब्जाग्रं,
द१ च कुब्जाभूः, ग१.२ म१ मुब. च कुब्जाग्रं (म१ ०ग्रं)
(→च कुब्जाग्रं). -d) दे३ कोकी°, ग२ काको° (→कोका°),
दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. वंश(दे१० ०श) कोकामुखं तथा. -e)
ब१.३ दे५ प्रभाषं(दे६ ०श) (→प्रभासं); ग२ विजयेनाश
(→विजयेशानं); दे४ प्रभासविषयेशानं. -f) ब२ दे८-१० न१
ते१ मुर्वे. मुए. मुब. शङ्कुकर्णकम्, दे३.६ चैव भद्रकं, दे४
चन्द्रकर्णकम्, द१ ग१ चन्द्रकर्णिकम्, ग२ * चन्द्रकर्णिकम्, म१
चन्द्रकर्णितं (→भद्रकर्णकम्).

४७. -a) द१ ग१.२ म१ ०तीर्थानि (→०स्थानानि). -b)
न१ त्रैलोक्यो (→त्रैलोक्ये); का१ हि, ब१.२ दे८-१० न१ ते१ द१

ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. च, ब३ दे३.४.६ तु, दे५ हा (→ह).
-c) दे३.६ न यास्यन्ति परं, दे४ न यास्यन्ति परं, दे८.९ मुर्वे.
मुए. मुब. यास्यन्ति परं, ग२ न यास्यन्ति पुरं (→न यास्यन्ति
परं); का१ दे२.५ तत्त्वं (→मोक्षं). -d) दे४ तथा मृताः, दे८
यथावृताः (→यथा मृताः).

४८. -b) ब१ त्रिपथगा नदी (→त्रिपथगामिनी). -c)
ब२.३ प्रवेशान्, दे३.६ ते१ म१ प्रविष्टान् (→प्रविष्टा).

४९. दे३. ४६b-५०d ०. -b) ते१ स्नानं (→श्राद्धं);
दे४ जपं ततः, दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा जपः, द१
ग१.२ म१ जपस्ततः (→तपो जपः). -d) ब३ सुदुर्लभः
(→सुदुर्लभं).

५०. दे३. ० (द्र. ४९ पा. वि.). -a) का१ जपेत्,
ब१ जपेत्, ब२ याजयेत्, दे४ य यजेत्, दे५ जपेत्, ते१ यजेच्च,
मुर्वे. मुए. मुब. यजेत् (→यजेत्). -b) ब३ दे५.९.१० मुर्वे. मुए.
मुब. [अ]परान्, दे८ [अ]मरान्, + [अ]परान् (→[अ]मरान्);
दे४ ददात्पावयतेऽमरान्, ते१ तर्पयेच्च सुरान् पितॄन्, द१ ग१ म१
तथाप्यर्चयतेम(ग१ ०तोन्)रान्, ग२ तथा चयति तेऽमरान्.
-c) ब३ ०भक्षस्य (→०भक्षश्च); दे१० सततां (→सततं). -d)
ग१ जनाः (→नरः).

५१. द१. cd ०. -a) दे१० पापा (→पापो); ते१
शरो (→शठो). -b) दे३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→वा);
दे५ नराः (→नरः). -c) दे४.५ वाराणसी, ग१ वाराणस्यां
(→वाराणसीं). -d) ते१ पुनात्या (→पुनाति); ब२.३ दे८
सकलं कुलं (दे६ ०लः), दे४ सकलान्नरान्, दे५ स कुलं नरः,
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स कुलत्रयम्, ते१ सप्तमं कुलं, ग१ म१
सकलान्नरः, ग२ स कुलन्तरः (→सकलं नरः).

५२. -b) ब२.३ दे३.४.६ द१ ग१.२ म१ च (→वै);
दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्तुवन्त्यर्चयन्ति च, ते१ ध्यायन्ति

सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते विज्ञेया गणेश्वराः ॥५२
अन्यत्र योगज्ञानाभ्यां संन्यासादथवाऽन्यतः ।
प्राप्यते तत् परं स्थानं सहस्रेणैव जन्मना ॥५३
ये भक्ता देवदेवेशे वाराणस्यां वसन्ति वै ।
ते विन्दन्ति परं मोक्षमेकेनैव तु जन्मना ॥५४
यत्र योगस्तथा ज्ञानं मुक्तिरेकेन जन्मना ।
अविमुक्तं समासाद्य नान्यद् गच्छेत् तपोवनम् ॥५५
यतो मया न मुक्तं तदविमुक्तं ततः स्मृतम् ।
तदेव गुह्यं गुह्यानामेतद् विज्ञाय मुच्यते ॥५६

स्तुवन्ति वै. -d) न₁ तेभिज्ञेया, ते₁ विज्ञेयास्ते (→ते विज्ञेया);
ब₂ नरेश्वराः (→गणेश्वराः).

५३. -a) दे०-१० योगज्ञानाद्वा, ते₁ योगादानाद्वा,
मुर्वे. मुए. मुब. योगाज् ज्ञानाद्वा (→योगज्ञानाभ्यां). -b)
दे० ३.५.९ द₁ ग₁.२ संन्यासात् (→संन्यासात्). -c) ब₃ ते₁
परमं, दे० १० मत्परं (→तत् परं); ग₂ म₁ ज्ञानं (→स्थानं). -d)
दे० सहस्रेणैव (→सहस्रेणैव); ब₁ दे० ते₁ द₁ ग₁.२ म₁
जन्मनां, दे० जन्मनः (→जन्मना).

५४. का₁ ०. -a) ब₃ भक्त्या (→भक्ता); ब₁
दे० ३.५.६.८-१० देवेशं, दे० देवेशि, दे० मुब. देवेश, ते₁ देवस्य
(→देवेशे). -b) दे० द₁ ग₁.२ म₁ ये (→वै). -d) ब₂ हि
(→तु); दे० जन्मनां (→जन्मना).

५५. -a) का₁ दे० २.५ ते₁ ग₂ म₁ अत्र (→यत्र); ब₁
योगस्तदा, दे० द₁ ग₂ योगस्ततो, ते₁ यागस्तपो, ग₁ योगस्ततो
(→योगस्तथा). -b) म₁ मुक्तिर्, + भक्तिर् (→मुक्तिर्); दे०
जन्मनां (→जन्मना). -c) ब₁-३ दे० २.५.६ तदासाद्य
(→समासाद्य); दे० द₁ ग₁.२ म₁ तदासाद्य नरो नान्यत्. -d)
ब₁ नान्य गच्छेत्, न₁ नान्यं गच्छेत् (→नान्यद् गच्छेत्); दे०
गच्छेद्वा तत्तपोवनम्, द₁ ग₁.२ म₁ गच्छेद्वा तपोवनम्.

५६. -a) दे० द₁ ग₁.२ यथा मया (ग₁ माया) (→यतो
मया); का₁ दे० ग₁ विमुक्तं (→न मुक्तं). -b) ब₂.३ तु तत्,
दे०-१० न₁ ते₁ मुर्वे. मुए. मुब. इति (→ततः). -c) का₁
तदेष गुह्यं, ब₃ तदेव गुह्यं, दे० तदेवं गुह्यं, दे० गुह्यं तदेव
(→तदेव गुह्यं). -d) का₁ ब₂.३ दे० द₁ ग₁.२ म₁ विज्ञान-
मुच्यते (→विज्ञाय मुच्यते).

५७. -a) का₁ ज्ञानाज्ञानाभिनिष्ठानां, ब₁ दे०-१०
ज्ञानाज्ञाननिविष्टानां, ब₂.३ न₁ ज्ञानध्यानाभिनिष्ठानां, दे० ज्ञानात्
ज्ञानाभिनिष्ठानां; दे० ज्ञानाच्च ज्ञाननिष्ठानां, ते₁ ज्ञानात् ध्यानात्
विशिष्टानां, द₁ ग₂ म₁ ज्ञानानि ज्ञाननिष्ठानां, ग₁ ज्ञानविज्ञान-

ज्ञानाज्ञानाभिनिष्ठानां परमानन्दमिच्छताम् ।

या गतिर्विहिता सुभ्रु साविमुक्ते मृतस्य तु ॥५७

यानि चैवाविमुक्तस्य देहे तूक्तानि कृत्स्नशः ।

पुरी वाराणसीतेभ्यः स्थानेभ्यो ह्यधिका शुभा ॥५८

यत्र साक्षान्महादेवो देहान्ते स्वयमीश्वरः ।

व्याचष्टे तारकं ब्रह्म तत्रैव ह्यविमुक्तकम् ॥५९

यत् तत्परतरं तत्त्वमविमुक्तमिति श्रुतम् ।

एकेन जन्मना देवि वाराणस्यां तदाप्नुयात् ॥६० वै.१.३१.६२

निष्ठानां, मुर्वे. मुए. मुब. ज्ञानध्याननिविष्टानां. -c) दे०
या गीत-, दे०-१० योगाते, ते₁ सा गतिर् (→या गतिर्);
दे०-१० मुक्तिः, ते₁ सद्भिर्, द₁ ग₁.२ म₁ शुभ्रा (→सुभ्रु).
-cd) दे० या गतिर्विहिता सा अविमुक्ते मृतस्य तु.

५८. -a) म₁ यानि, + या हि (→यानि); दे० यानि
चैवाविप्रमुक्त, दे०-१० यांति चैवापि (दे० १० वि) मुक्तेन, मुर्वे. मुए.
मुब. यानि कान्यविमुक्तानि. -b) ब₁.३ न₁ द₁ देहे भक्तानि
कृत्स्नशः, ब₂ मम स्थानानि नित्यशः, दे० २.३ देहे रुक्तानि (?)
कृत्स्नशः, दे० देहे तत्कानि कृत्स्नशा, दे० ८.९ देहे बुद्बुदसंनिभे,
दे० १० देहेषु त्वुदसंनिभे, ते₁ देहे व्यक्तानि यस्य सः, ग₁ वेदे
कृतानि कृत्स्नशः, ग₂ वेदान्तानां निकृत्स्नशः, म₁ पुरी
वाराणसीति च, मुर्वे. मुए. मुब. देवैरुक्तानि नित्यशः. -c)
दे० ४.८.९ पुरीं (→पुरी); दे०-१० वाराणसीम् (→वाराणसी);
दे०-१० एत्य (→तेभ्यः). -d) दे०-१० स्थानान्यभ्यधिकाः शुभाः,
न₁ द₁ मुर्वे. मुए. मुब. स्थानेभ्योऽप्य (द₁ °भ्यश्चा) धिका
शुभा, ते₁ स्थानेभ्योऽप्यधिका स्मृता.

५९. -b) दे० द्वयमीश्वरः, दे०-१० मुर्वे. मुए.
[अ]क्षयमीश्वरः, न₁ ते₁ स्वयमीश्वर (→स्वयमीश्वरः); म₁
सार्वकालं व्यवस्थितः. -c) ब₁ व्याचष्टे (→व्याचष्टे); दे०
ब्रह्मा (→ब्रह्म). -d) दे०-१० मुर्वे. मुए. मुब. तथैव
(→तत्रैव); ब₁ °मुक्तके (→°मुक्तकम्); दे० तदैवमविमुक्तकम्,
द₁ ग₁.२ म₁ तथैवेदं विमुक्तिदं.

६०. -a) दे० यत्रात् (→यत्तत्); दे० परवरं, ग₁
परपदं (→परतरं); ब₃ ब्रह्मा (→तत्त्वं). -b) दे० २.८-१० ते₁
मुर्वे. मुए. मुब. इति स्मृतम्, दे० विनिश्चितं, म₁ इति स्मृतम्, +
इति श्रुतम् (→इति श्रुतम्). -c) दे० जन्मनो (→जन्मना);
दे० १० देवी, ग₂ देही (→देवि). -d) ब₁ तथाप्नुयात्, दे०
***, दे०-१० मुर्वे. मुए. मुब. तदाप्न्यते (→तदाप्नुयात्).

१.६२ भ्रूमध्ये नाभिमध्ये च हृदये चैव मूर्धनि ।
यथाऽविमुक्तमादित्ये वाराणस्यां व्यवस्थितम् ॥६१॥
वरणायास्तथा चास्या मध्ये वाराणसी पुरी ।
तत्रैव संस्थितं तत्त्वं नित्यमेवाविमुक्तकम् ॥६२॥
वाराणस्याः परं स्थानं न भूतं न भविष्यति ।
यत्र नारायणो देवो महादेवो दिवेश्वरः ॥६३॥
तत्र देवाः सगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ।
उपासते मां सततं देवदेवं पितामहम् ॥६४॥
महापातकिनो ये च ये तेभ्यः पापकृत्तमाः ।

वाराणसीं समासाद्य ते यान्ति परमां गतिम् ॥६५॥
तस्मान्मुमुक्षुर्नियतो वसेद् वै मरणान्तिकम् ।
वाराणस्यां महादेवाज्ज्ञानं लब्ध्वा विमुच्यते ॥६६॥
किन्तु विघ्ना भविष्यन्ति पापोपहतचेतसः ।
ततो नैव चरेत् पापं कायेन मनसा गिरा ॥६७॥
एतद् रहस्यं वेदानां पुराणानां च सुव्रताः ।
अविमुक्ताश्रयं ज्ञानं न कश्चिद् वेत्ति तत्त्वतः ॥६८॥
देवतानामृषीणां च शृण्वतां परमेष्ठिनाम् ।
देव्यै देवेन कथितं सर्वपापविनाशनम् ॥६९॥

६१. दे५. ६१a-६३b. ○. -a) न₁ नाभिमध्ये (→नाभिमध्ये); ग₂ वा (→च). -b) ब₁ दे३.६.८-१० हृदयेन च, ब₂ मुर्वे. मुए. मुब. हृदयेऽपि च, ब₃ हृदये चापि, न₁ हृदये नैव (→हृदये चैव). -c) दे₁₀ यदा (→यथा); ते₁ आदित्यं (→आदित्ये); दे₄ नाभावनुक्तमादिष्य, द₁ ग₁ म₁ नाभावमुक्तमाविष्य, ग₂ न चाविमुक्तमाविष्य. -d) दे₄ द₁ ग₁ १.२ म₁ यथा स्थितं (दे₄ °ते) (→व्यवस्थितम्).

६२. दे५. ○ (द्र. ६१ पा. वि.). -a) का₁ दे₁₀ वरणायास्, दे८.९ मरणाया, द₁ वाराणस्यास्, ग₁ वाराणायास्, ग₂ वाराणस्यां, म₁ वाराणायास् (→वरणायास्); दे₄ द₁ ग₁ म₁ तथैवास्या, दे८-१० मुर्वे. मुए. तथा ह्यस्या, ग₂ तथा नस्यां (→तथा चास्या). -b) ब₁-३ दे३ मध्यं (→मध्ये). -c) ते₁ तत्रैतत् (→तत्रैव); ग₁ तत्रैव संस्थितं तत्त्वं, न तथा वर्तते तत्त्वं. -d) ब₁-३ दे२.३ ते₁ मुब. नित्यमेवाविमुक्तकम्, दे८.८-१० नित्यमेव विमुक्त(दे८-१० °क्ति)कं, ग₁ नित्यमेव विमुक्तकम्, ग₂ म₁ नित्यमेवाविमुक्तिकं.

६३. दे५. ab ○. -a) दे₄ वाराणस्यात्, दे८.९ वाराणस्या, न₁ ग₁ १.२ म₁ वाराणस्यां (→वाराणस्याः). -b) द₁ भूतो (→भूतं). -c) ब₁-३ दे३.६.८-१० म₁ मुर्वे. मुए. मुब. यथा (→यत्र); ब₁-३ दे३.६ न₁ नारायणाद् (→नारायणो). -d) ब₁-३ दे३.५.६.८.९ द₁ मुर्वे. मुए. मुब. महादेवात्, ग₂ **** (→महादेवो); ब₁-३ दे५.६ इवेश्वरः, दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. इवेश्वरात्, दे₄ ते₁ गिरीश्वरः, द₁ इतीश्वरः, ग₁ द्वितीश्वरः, ग₂ तदीश्वरः (→दिवेश्वरः); दे₁₀ महादेवादि चेश्वरात्, म₁ महादेवोहमीश्वरः.

६४. -c) ग₂ उपास्यते *** तं. -d) का₁ दे८-१० ते₁ द₁ ग₁ १.२ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. देवदेवः, ब₁-२ दे२.४ देवदेव,

दे५ देवि देवा (→देवदेवं); का ब₁.२ दे२.४.५.८-१० न₁ ते₁ द₁ ग₁ १.२ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. पितामहः (→पितामहं).

६५. -a) का₁ दे२.५ देवि (→ये च). -b) का₁ चेभ्यः, दे५ तेभ्यं (→तेभ्यः). -c) ग₂ वाराणस्यां (→वाराणसी).

६६. -a) दे₁₀ निर्याता (→नियतो). -b) का₁ वसेद् मरणान्तिकं, दे₄ ते₁ द₁ ग₁ १.२ म₁ वसेदामरणान्तिकं, दे८-१० न₁ मुर्वे. मुए. मुब. वसेच्चामरणान्तिकम्. -c) दे३.६ महादेवान्, दे८.९ ते₁ मुर्वे. मुए. मुब. महादेवि (→महादेवाज्).

६७. दे३.६. ६७a 'भविष्यति' इत्यारभ्य ६८c 'देवेन' यावत् ○. -a) दे३ विघ्नान्, दे६ विघ्नं (→विघ्ना); ग₂ भवन्तीह (→भविष्यन्ति). -b) का₁ दे५.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °चेतसाम् (→°चेतसः). -c) ब₂ अतो, दे५ गतो (→ततो); का₁ ब₁.२ दे५ न₁ ते₁ ग₁ १.२ म₁ नैवाचरेत्, ब₃ नैवाचरेत् (→नैव चरेत्); द₁ तत्तन्नैवाचरेत् पापं.

६८. दे३.६. ○ (द्र. ६७ पा. वि.). -a) ते₁ द₁ ग₂ देवानां (→वेदानां). -b) ब₃ पुराणां (→पुराणानां); दे८-१० ते₁ मुर्वे. मुए. मुब. द्विजोत्तमाः, न₁ च सुव्रत (→च सुव्रताः); दे५ पुराणं वर सुव्रताः. -c) का₁ दे२.५ अविमुक्ताश्रमं स्थानं, दे₁₀ अविमुक्ता श्रियं ज्ञानं. -d) दे₄ न कश्चिद्वेत्ति तत्परः, दे८-१० न कश्चिद्वेत्ति तत्त्वतः, द₁ ग₁ म₁ न कश्चिद्वेत्ति तत्परः, ग₂ वेद्यते विद्य तत् पराः, मुर्वे. मुए. मुब. न कश्चिद्वेत्ति तत्परम्.

६९. दे३.६. abc 'देवेन' यावत् ○. -a) दे६ देवता मानुषाणां च. -b) दे४.१० शृणुतां (→शृण्वतां); न₁ द₁ ग₁ १.२ म₁ °मेष्ठिना, ते₁ °मेष्ठिनः (→°मेष्ठिनाम्). -c) दे८-१० देव- (→देव्यै); दे३.६ **** विमथितं. -d) ब₂.३ °प्रणाशनम्, दे३ °प्रनाशनम् (→°विनाशनम्).

यथा नारायणः श्रेष्ठो देवानां पुरुषोत्तमः ।
यथेश्वराणां गिरिशः स्थानानां चैतदुत्तमम् ॥७०॥
यैः समाराधितो रुद्रः पूर्वस्मिन्नेव जन्मनि ।
ते विन्दन्ति परं क्षेत्रमविमुक्तं शिवालयम् ॥७१॥
कलिकल्मषसंभूता येषामुपहता मतिः ।
न तेषां वेदितुं शक्यं स्थानं तत् परमेष्ठिनः ॥७२॥
ये स्मरन्ति सदा कालं विन्दन्ति च पुरीमिमाम् ।
तेषां विनश्यति क्षिप्रमिहामुत्र च पातकम् ॥७३॥
यानि चेह प्रकुर्वन्ति पातकानि कृतालयाः ।
नाशयेत् तानि सर्वाणि देवः कालतनुः शिवः ॥७४॥

आगच्छतामिदं स्थानं सेवितुं मोक्षकाङ्क्षिणाम् ।
मृतानां च पुनर्जन्म न भूयो भवसागरे ॥७५॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वाराणस्यां वसेन्नरः ।
योगी वाप्यथवाऽयोगी पापी वा पुण्यकृत्तमः ॥७६॥
न वेदवचनात् पित्रोर्न चैव गुरुवादतः ।
मतिरुत्क्रमणीया स्यादविमुक्तगतिं प्रति ॥७७॥
सूत उवाच ॥
इत्येवमुक्त्वा भगवान् व्यासो वेदविदां वरः ।
सहैव शिष्यप्रवरैर्वाराणस्यां चचार ह ॥७८॥

वै १.२१.८०

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२६॥

७०. द१ ग्रा१.२ म१. ७०८-७२८ ०. -a) दे१ ग्रा२ म१ नारायण- (→नारायणः). -b) न१ पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमः). -c) दे४ न१ गिरिश, दे५ गिरिशा, ते१ च शिवः (→गिरिशः). -d) का१ दे२.५ वै० (→वै०).

७१. द१ ग्रा१.२ म१. ० (द्र. ७० पा. वि.). -a) ब३ यः (→यैः); ते१ समाराध्यते (→समाराधितो). -c) दे४ न१ मुर्वे. मुए. मुब. तं (→ते); दे४ ते१ विदन्ति (→विन्दन्ति); दे३.६ मोक्षं, न१ चैनं (→क्षेत्रम्). -d) दे५ शिवालयां (→शिवालयम्).

७२. द१ ग्रा१.२ म१. ० (द्र. ७० पा. वि.). -a) ते१ संख्या (→संभूता). -b) दे५ उपहतो मतिः, दे८-१० उपहतानि वै (→उपहता मतिः). -c) दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वीक्षितुं (→वेदितुं); दे८ शंकां, दे१० वाक्यं (→शक्यं).

७३. -a) ते१ महाकालं (→सदा कालं). -b) का१ ब१-३ दे३.५.६ न१ ते१ ग्रा१ वदन्ति च, ग्रा२ विवदन्त (→विन्दन्ति च). -c) ग्रा२ तेषां वैकृतिनः क्षिप्रं. -d) दे१० इहामुत्रं च, ग्रा१ इह मुत्र च, ग्रा२ म१ इह चामुत्र (→इहामुत्र च); दे४ पालकम् (→पातकम्).

७४. -a) दे४ याति (→यानि); ब२ ये च (→चेह). -b) का१ कृ* लयाः, व१ दे१० कृतालया, द१ ग्रा१.२ म१ कृतानि वा (→कृतालयाः). -c) का१ दे५.६.१० नाशयेतानि (→नाशयेतानि); ते१ देवेशः (→सर्वाणि). -d) ब१ दे४.८-१० मुर्वे. मुए. तेन, दे५ देवं (→देवः); दे४ कालतरः (→कालतनुः); ते१ कालकण्ठः सदा शिवः.

७५. -a) का१ आगच्छ*दिदं, ब२ आगत्य*मिदं, दे२ आगच्छतामिदं, दे३.६ आगच्छवमिदं, दे५ आगच्छतदिदं (→आग-

च्छतामिदं). -b) का१ ब१-३ दे२.३.५.६ द१ ग्रा१.२ म१ सेवितं (→सेवितुं); का१ दे२.५ कांक्षिभिः, दे३ कांक्षिणां, दे६.८ कांक्षिणं, न१ कांक्षणं (→कांक्षिणाम्). -c) ब२ मृतानां (→मृतानां); का१ दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वै (→च).

७६. -b) दे५ वाराणस्यो (→वाराणस्यां); दे१० वसेन्नरः (→वसेन्नरः). -c) न१ योगी वाप्यथ भोगी वा. -d) ग्रा१ पापि (→पापी).

७७. -a) ब२ लोकवचनात्, + वेदवचनात्, दे३ देयवचनात्, दे६ देववचनात्, दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. लोकवचनात् (→वेदवचनात्); दे१० पुत्रो, ते१ भीतो (→पित्रोर्). -b) न१ शिक्षया (→वादतः); द१ ग्रा१.२ म१ न चैतद्गुरुशासनात्. -c) का१ मतिरुत्क्रमणीया, दे३ मतिरुत्क्रमणीया, दे४ गतिरुत्क्रमणीया, दे५ मतिरुत्क्रमाणा या, दे१० मतिरुत्क्रमणीया, ते१ वातिरुत्क्रमणीया (→मतिरुत्क्रमणीया). -d) दे४ न१ मुर्वे. मुए. मुब. अविमुक्तागतिं, दे८-१० अविमुक्तागतिं, द१ अविमुक्तकृतं (→अविमुक्तगतिं); म१ अविमुक्तगतं प्रभुं.

॥ द१ ग्रा१.२ म१. ०; दे८-९ सूत उ.; न१ ते१ सूतः.

७८. -a) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. एवमुक्त्वाथ, ते१ इत्येवमुक्त्वा, + इत्येवमुक्तो (→इत्येवमुक्त्वा). -b) ब२ देव० (→वेद०). -c) ब१ हे हैव, दे३ स चैव (→सहैव); म१ शिष्यः (→शिष्य-). -d) ब१ दे३.६ चकार ह, दे५ चचार ह (→चचार ह).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे२ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे४.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे५ इत्यादिमहापुराणे, न१ इति

सूत उवाच ।*

वै. १.३२.१ स शिष्यैः संवृतो धीमान् गुरुर्द्वैपायनो मुनिः ।
जगाम विपुलं लिङ्गमोकारं मुक्तिदायकम् ॥१॥
तत्राभ्यर्च्य महादेवं शिष्यैः सह सहामुनिः ।
प्रोवाच तस्य माहात्म्यं मुनीनां भावितात्मनाम् ॥२॥
इदं तद् विमलं लिङ्गमोकारं नाम शोभनम् ।
अस्य स्मरणमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥३॥
एतत् परतरं ज्ञानं पञ्चायतनमुत्तमम् ।

श्रीकौर्म, ते१ इति श्रीमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म
महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब१ दे४ न१ ते१ म१. ०;
का१ ब२.३ दे२.३.५.६.८.९ द१ ग१.२ मु. मुब. वाराणसी-
माहात्म्ये, दे१० काशीमाहात्म्ये, मुबे. वाराणसीमाहात्म्यं
नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ०; का१ ब१.३ दे३.५ न१ द१ ग१
अष्टाविंशोऽध्यायः, ब२ ॥२८॥, दे२ अष्टाविंशोऽध्यायः, दे४ अष्टा-
विंशोऽध्यायः ॥२८॥, दे६.९ मुए. एकत्रिंशोऽध्यायः, दे१० एक-
त्रिंशोऽध्यायः ॥ श्रीरामार्पणमस्तु ॥, ते१ एकोनत्रिंशोऽध्यायः, ग२
म१ मुब. त्रिंशोऽध्यायः, मुबे. एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥.

३०

[अयमध्यायः दे१ पुस्तके नास्ति]

* दे९ ग१. ०; दे८ सूत उ.; न१ ग२ म१ सूतः; ते१
श्रीशिवः; द१ श्रीसूतः.

१. ते१ द१. १d-३a ० (द. सं). -a) दे३ सम्भृतो
(→संवृतो). -b) दे४ ते१ द१ ग१ २ म१ कृष्णद्वैपा^०(→गुरुर्द्वैपा^०).
-c) का१ ब३ दे२-६ न१ ते१ ग१.२ म१ विमलं (→विपुलं).

२. ते१ द१. ० (द. १ पा. वि.). -a) दे१० ^०भ्यर्च्य
(→^०भ्यर्च्य). -b) दे५ शिष्यौ (?) (→शिष्यैः). -d) दे५
मुनीनामाविलात्मनि.

३. ते१ द१. a ० (द. १ पा. वि.). -d) ग२ म१
^०कित्तिवपैः (→^०पातकैः).

४. -a) ब१.३ दे३.६ न१ मुब. एतत् तत्परमं, ब२ दे८-१०
मुबे. मुए. अत्र तत्परमं, दे४ ग१.२ म१ यदेतत् परमं, ते१ एतस्य
परमं, द१ तदेतत् परमं (→एतत् परतरं). -b) दे५ उत्तमं

सेवितं सूरिभिर्नित्यं वाराणस्यां विमोक्षदम् ॥४॥

अत्र साक्षान्महादेवः पञ्चायतनविग्रहः ।

रमते भगवान् रुद्रो जन्तूनामपवर्गदः ॥५॥

यत् तत् पाशुपतं ज्ञानं पञ्चार्थमिति शब्दचते ।

तदेतद् विमलं लिङ्गमोङ्कारे समवस्थितम् ॥६॥

शान्त्यतीता तथा शान्तिविद्या चैव परा कला ।

प्रतिष्ठा च निवृत्तिश्च पञ्चार्थं लिङ्गमैश्वरम् ॥७॥

पञ्चानामपि देवानां ब्रह्मादीनां सदाश्रयम् ।

(→उत्तमं); ते१ पञ्चायतनमुत्तमम्. -c) ब२ दे८-१० मुबे. मुए.
मुब. अर्च्यतं, ग२ सेविभिस् (?) (→सेवितं); ब१-३ दे३.६.८-१०
ते१ मुबे. मुए. मुब. मुनिभिर् (→सूरिभिर्). -d) का१ दे२.५
विमोक्षणम् (→विमोक्षदम्); ते१ वाराणस्यापि मोक्षदम्.

५. द१. ab ०. -a) ब३ ते१ म१ तत्र, न१ अस्य
(→अत्र). -b) ते१ पञ्चावरणसंयुक्तः. -d) ते१ जनानां
(→जन्तूनां); ब१ ^०परमङ्गदः, ब३ ^०मपि वर्गदः (→^०मपवर्गदः).

६. ब१. cd ०. -a) का१ एतत्, ग२ तत्तत्
(→यत्तत्); दे४ पतत्यागमनं ज्ञानं. -b) ब१ पञ्चान्^०, दे३.६
पञ्चानु^०, ते१ पञ्चाङ्ग^० (→पञ्चार्थ^०); का१ प्रोच्यते, ब१.३
शक्यते, ब२ दे८-१० मुबे. मुए. मुब. कथ्यते, ते१ शस्यते,
(→शब्दचते). -c) ब२ दे६.८-१० न१ ते१ मुबे. मुए. तदेव
(→तदेतद्). -d) ब२ दे५.८-१० मुबे. मुए. ओंकारं (→ओंकारे);
द१ ग२ समुपस्थितम् (→समवस्थितम्).

७. -a) दे४ शान्त्यतीतां, दे५ शान्त्यतीता ता, दे८.९ शांत
(दे९ ^०ता) ता च, दे१० शान्त्यतीताः, ते१ सत्या नित्या
(→शान्त्यतीता); ब१ यथा, ब२ दे८-१० ग२ म१ मुबे. मुए. मुब.
परा (दे१० ^०राः) (→तथा); ब१.३ ग२ शक्तिर् (→शान्तिर्).
-b) ब१.३ चैवा (→चैव); ब२ दे८.९ मुबे. मुए. मुब. यथाक्रमम्,
ब३ तथा कला, दे१० पराक्रमं, ग२ तथाकरौ (→परा कला).
-c) ते१ तु, द१ वा (→च); ग२ निवृत्ता च (→निवृत्तिश्च).
-d) दे३ पञ्चात्मं, दे६ पञ्चापं, ते१ षडङ्गं, म१ पञ्चार्था
(→पञ्चार्थं); दे१० ^०मीश्वरं, ग२ ^०केश्वरं (→^०मैश्वरं).

८. -a) दे२ लिङ्गानां, + देवानां (→देवानां). -b) ब२
दे८-१० मुबे. मुए. मुब. यदाश्रयं, दे६ मदाश्रयं, न१ ते१ समाश्रयं

सूत उवाच ॥*

वै. १.३२.१ स शिष्यैः संवृतो धीमान् गुरुर्द्वैपायनो मुनिः ।
जगाम विपुलं लिङ्गमोकारं मुक्तिदायकम् ॥१॥
तत्राभ्यर्च्य महादेवं शिष्यैः सह महामुनिः ।
प्रोवाच तस्य माहात्म्यं मुनीनां भावितात्मनाम् ॥२॥
इदं तद् विमलं लिङ्गमोकारं नाम शोभनम् ।
अस्य स्मरणमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥३॥
एतत् परतरं ज्ञानं पञ्चायतनमुत्तमम् ।

श्रीकौर्म, ते१ इति श्रीमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म
महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम्—ब१ दे४ न१ ते१ म१. ॐ;
का१ ब२.३ दे२.३.५.६.८.९ द१ ग१.२ मु. मुब. वाराणसी-
माहात्म्ये, दे१० काशीमाहात्म्ये, मुबे. वाराणसीमाहात्म्यं
नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ॐ; का१ ब१.३ दे३.५ न१ द१ ग१
अष्टाविंशोऽध्यायः, ब२ ॥२८॥, दे२ अष्टाविंशोऽध्यायः, दे४ अष्टा-
विंशोऽध्यायः ॥२८॥, दे८.९ मुए. एकत्रिंशोऽध्यायः, दे१० एक-
त्रिंशोऽध्यायः ॥ श्रीरामार्पणमस्तु ॥, ते१ एकोनत्रिंशोऽध्यायः, ग२
म१ मुब. त्रिंशोऽध्यायः, मुबे. एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥.

३०

[अयमध्यायः दे१ पुस्तके नास्ति]

ॐ दे९ ग१. ॐ; दे८ सूत उ.; न१ ग२ म१ सूतः; ते१
श्रीशिवः; द१ श्रीसूतः.

१. ते१ द१. १द -३२ ॐ (द. सं). -a) दे३ सम्भृतो
(→संवृतो). -b) दे४ ते१ द१ ग१ २ म१ कृष्णद्वैपा° (→गुरुर्द्वैपा°).
-c) का१ ब३ दे२-६ न१ ते१ ग१.२ म१ विमलं (→विपुलं).

२. ते१ द१. ॐ (द. १ पा. वि.). -a) दे१० ॐभ्यर्च्य
(→ॐभ्यर्च्य). -b) दे५ शिष्यो (?) (→शिष्यैः). -d) दे५
मुनीनामाविलात्मनि.

३. ते१ द१. २ ॐ (द. १ पा. वि.). -d) ग२ म१
०किल्बिषैः (→०पातकैः).

४. -a) ब१.३ दे३.६ न१ मुब. एतत् तत्परमं, ब२ दे८-१०
मुबे. मुए. अत्र तत्परमं, दे४ ग१.२ म१ यदेतत् परमं, ते१ एतस्य
परमं, द१ तदेतत् परमं (→एतत् परतरं). -b) दे५ उत्तमं

सेवितं सूरिभिनित्यं वाराणस्यां विमोक्षदम् ॥४॥
अत्र साक्षान्महादेवः पञ्चायतनविग्रहः ।
रमते भगवान् रुद्रो जन्तूनामपवर्गदः ॥५॥
यत् तत् पाशुपतं ज्ञानं पञ्चार्थमिति शब्दयते ।
तदेतद् विमलं लिङ्गमोङ्कारे समवस्थितम् ॥६॥
शान्त्यतीता तथा शान्तिविद्या चैव परा कला ।
प्रतिष्ठा च निवृत्तिश्च पञ्चार्थं लिङ्गमैश्वरम् ॥७॥
पञ्चानामपि देवानां ब्रह्मादीनां सदाश्रयम् ।

(→उत्तमं); ते१ पञ्चायनमनुत्तमम्. -c) ब२ दे८-१० मुबे. मुए.
मुब. अर्चितं, ग२ सेविभिस् (?) (→सेवितं); ब१-३ दे३.६.८-१०
ते१ मुबे. मुए. मुब. मुनिभिर् (→सूरिभिर्). -d) का१ दे२.५
विमोक्षणम् (→विमोक्षदम्); ते१ वाराणस्यापि मोक्षदम्.

५. द१. ab ॐ. -a) ब३ ते१ म१ तत्र, न१ अस्य
(→अत्र). -b) ते१ पञ्चावरणसंयुक्तः. -d) ते१ जनानां
(→जन्तूनां); ब१ ०परमङ्गदः, ब३ ०मपि वर्गदः (→०मपवर्गदः).

६. ब१. cd ॐ. -a) का१ एतत्, ग२ तत्तत्
(→यत्तत्); दे४ पतत्यागमनं ज्ञानं. -b) ब१ पञ्चाक्ष°, दे३.६
पञ्चानु°, ते१ पञ्चाङ्ग° (→पञ्चार्थ°); का१ प्रोच्यते, ब१.३
शक्यते, ब२ दे८-१० मुबे. मुए. मुब. कथ्यते, ते१ शस्यते,
(→शब्दयते). -c) ब२ दे६.८-१० न१ ते१ मुबे. मुए. तदेव
(→तदेतद्). -d) ब२ दे५.८-१० मुबे. मुए. ओंकारं (→ओंकारे);
द१ ग२ समुपस्थितम् (→समवस्थितम्).

७. -a) दे४ शान्त्यतीतां, दे५ शान्त्यतो ता, दे८.९ शान्त
(दे९ ०ता) ता च, दे१० शान्त्यवीताः, ते१ सत्या नित्या
(→शान्त्यतीता); ब१ यथा, ब२ दे८-१० ग२ म१ मुबे. मुए. मुब.
परा (दे१० ०राः) (→तथा); ब१.३ ग२ शक्तिर् (→शान्तिर्).
-b) ब१.३ चैवा (→चैव); ब२ दे८.९ मुबे. मुए. मुब. यथाक्रमम्,
ब३ तथा कला, दे१० पराक्रमं, ग२ तथाकरो (→परा कला).
-c) ते१ तु, द१ वा (→च); ग२ निवृत्ता च (→निवृत्तिश्च).
-d) दे३ पञ्चात्मं, दे६ पञ्चापं, ते१ षडङ्गं, म१ पञ्चार्थां
(→पञ्चार्थं); दे१० ०मीश्वरं, ग२ ०केश्वरं (→०मैश्वरं).

८. -a) दे२ लिङ्गानां, + देवानां (→देवानां). -b) ब२
दे८-१० मुबे. मुए. मुब. यदाश्रयं, दे६ मदाश्रयं, न१ ते१ समाश्रयं

ओंकारबोधकं लिङ्गं पंचायतनमुच्यते ॥८
संस्मरेदंश्वरं लिङ्गं पंचायतनमव्ययम् ।
देहान्ते तत्परं ज्योतिरानन्दं विशते बुधः ॥९
अत्र देवर्षयः पूर्वं सिद्धा ब्रह्मर्षयस्तथा ।
उपास्य देवमीशानं प्राप्तवन्तः परं पदम् ॥१०
मत्स्योदर्यास्तटे पुण्यं स्थानं गुह्यतमं शुभम् ।
गोचर्ममात्रं विप्रेन्द्रा ओङ्कारेश्वरमुत्तमम् ॥११
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं मध्यमेश्वरमुत्तमम् ।
विश्वेश्वरं तथोङ्कारं कपर्दीश्वरमेव च ॥१२
एतानि गुह्यलिङ्गानि वाराणस्यां द्विजोत्तमाः ।
न कश्चिदिह जानाति विना शंभोरनुग्रहात् ॥१३

एवमुक्त्वा ययौ कृष्णः पाराशर्यो महामुनिः ।
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं द्रष्टुं देवस्य शूलिनः ॥१४
समभ्यर्च्य तथा शिष्यैर्माहात्म्यं कृत्तिवाससः ।
कथयामास शिष्येभ्यो भगवान् ब्रह्मवित्तमः ॥१५
अस्मिन् स्थाने पुरा दैत्यो हस्ती भूत्वा भवान्तिकम् ।
ब्राह्मणान् हन्तुमायातो येऽत्र नित्यमुपासते ॥१६
तेषां लिङ्गान्महादेवः प्रादुरासीत् त्रिलोचनः ।
रक्षणार्थं द्विजश्रेष्ठा भक्तानां भक्तवत्सलः ॥१७
हत्वा गजाकृतिं दैत्यं शूलेनावज्ञया हरः ।
वासस्तस्याकरोत् कृत्ति कृत्तिवासेश्वरस्ततः ॥१८
अत्र सिद्धिं परां प्राप्ता मुनयो मुनिपुंगवाः ।

वै. १.३२.१६

(→सदाश्रयं). -c) ब१.२ दे४.८ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. बोधितं, दे९.१० बाधितं (?), द१ ग१.२ म१ चोदितं (→बोधकं). -d) न१ अव्ययं, द१ ग१.२ म१ उत्तमम् (→उच्यते).

९. ब३ न१. ab ⊙. -a) दे१० संसारे, द१ ग१.२ म१ संस्मरन् (→संस्मरेद्). -b) ब१ उच्यते, दे४ उत्तमं, दे५ अव्ययां (→अव्ययं). -c) ब३ तत्परा (→तत्परं); ते१ देहान्तरं परं ज्योतिर्. -d) दे४ विद्यते, द१ म१ विदते (→विशते); ब२ दे८-१० मुवें. मुए. मुब. पुनः (→बुधः); ते१ आनन्दं विश्वतो मुखम्.

१०. -a) दे४ पूर्वो, दे१० पूर्वं, द१ ग१.२ म१ सर्वे (→पूर्वं). -c) ब१.३ दे३ ईशान (→ईशानं). -d) का१ अणुवन्तः, दे५ अयाचन्तः, दे६ अभवन्तः, न१ आप्तवन्तः, ते१ प्राप्नुवन्ति (→प्राप्तवन्तः).

११. -a) दे१० ग१.२ मत्स्योदर्या (ग१ ०र्थ), ते१ जाह्नव्यास्तु, म१ तस्योदयः (→मत्स्योदर्याः); दे४ द१ ग१.२ म१ तथा (→तटे); का१ दे२.५ ते१ पुण्ये, दे१० पूर्वं, ग२ पुण्यां (→पुण्यं). -b) दे४ ०तरं (→०तमं); ब१ स्मृतं (→शुभम्); ते१ स्थानं गुह्यमनुत्तमम्. -c) दे९ द१ ०मात्रे (→०मात्रं); ग२ क्रोशमात्रं च विप्रेन्द्रा.

१२. ब३ दे५ द१. ab ⊙ (इ. सं.). -b) ते१ प्रथमे (→मध्यमे). -c) ब२ दे८ न१ मुवें. मुए. तथोङ्कार(?), म१ अथोङ्कारं (→तथोङ्कारं). -d) ब२ दे८-१० ग१ मुवें. मुए. मुब. उत्तमम् (→एव च).

१३. -c) ते१ कश्चिदेह, + कश्चिदिह, ग२ कश्चिदवि- (→कश्चिदिह).

१४. -a) म१ कृष्णं (?) (→कृष्णः). -b) दे५.१० परा (→पारा). -d) म१ द्रष्टुं (→द्रष्टुं); दे४ शूलिनम् (→शूलिनः).

१५. -a) दे४ द१ ग२ म१ तमभ्यर्च्य, दे१० समभ्यर्च्य (→समभ्यर्च्य); ब२ दे८-१० मुवें. मुए. सदा, न१ तदा (→तथा); ते१ स समागम्य ददशे. -b) दे१० माहात्म्यं दे४ ग२ ०वासं (→०वाससः). -c) ब२ दे८-१० मुवें. मुए. मुब. विप्रेभ्यो (→शिष्येभ्यो); ग२ कथयामस्सशिष्येभ्यः. -d) दे४ ०त्तमाः (→०त्तमः); ते१ भगवद्भक्तिवित्तमः.

१६. -a) द१ ग१.२ म१ महा- (→पुरा); ब१ दैत्या (?) (→दैत्यो). -b) का१ न१ हस्ति, दे५ हस्तीन् (→हस्ती); दे५ हत्वा, दे६ भूता (→भूत्वा); दे४ ६ भवन्तिकं, ते१ भवन्तिके, द१ ग१.२ म१ हरान्तिकं (→भवान्तिकम्). -d) दे३.४.६ यत्र (→येऽत्र).

१७. -a) दे४ द१ ग१ लिङ्गम् (→लिङ्गान्म). -b) ग२ महेश्वरः (→त्रिलोचनः). -c) दे३ रक्षणार्थं (→रक्षणार्थं); दे८-१० द्विजश्रेष्ठान्, न१ द१ द्विजश्रेष्ठो, ग२ द्विजश्रेष्ठः (→द्विज-श्रेष्ठः).

१८. दे४. a ⊙. -b) दे४**ना० (→शूलेना०); न१ शूलेनाविषयं तं हरः, म१ शूलेनार्यं तथा हरः. -c) द१ ग१.२ म१ [अ]भवत् (→[अ]करोत्); न१ द१ ग१ म१ कृत्तिः, ग२ तत्र (→कृत्ति). -d) ते१ कृत्तिवासेश्वरं (→कृत्तिवासेश्वरम्).

१९. दे४. a ⊙. -a) ब१.३ तत्र, ग२ म१ अतः (→अत्र); दे५ यत्र, दे१० परा (→परां); ब१ प्राप्य (→प्राप्ता); ते१ अप्रसिद्धिं परां प्राप्ता. -b) दे४**यो (→मुनयो). -c)

वै.१.३२.१९ तेनैव च शरीरेण प्राप्तास्तत् परमं पदम् ॥१९॥
 विद्या विद्येश्वरा रुद्राः शिवा ये च प्रकीर्त्तिताः ।
 कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं नित्यमावृत्य संस्थिताः ॥२०॥
 ज्ञात्वा कलियुगं घोरमधर्मबहुलं जनाः ।
 कृत्तिवासं न मुञ्चन्ति कृतार्थास्ते न संशयः ॥२१॥
 जन्मान्तरसहस्रेण मोक्षोऽन्यत्राप्यते न वा ।
 एकेन जन्मना मोक्षः कृत्तिवासे तु लभ्यते ॥२२॥
 आलयः सर्वसिद्धानामेतत् स्थानं वदन्ति हि ।
 गोपितं देवदेवेन महादेवेन शंभुना ॥२३॥
 युगे युगे ह्यत्र दान्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 उपासते महादेवं जपन्ति शतरुद्रियम् ॥२४॥

ब१ तेनैव (→तेनैव); ते१ शरीराणि, + शरीरेण (→शरीरेण).
 -d) न१ प्राप्तः (→प्राप्ताः); ते१ संप्राप्तः परमं पदम्, द१
 ग्रा१.२ म१ प्राप्तास्तत् पदमव्ययम्.

अतः परं दे४ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ पुस्तके अधिकम्—

* स्नात्वा तत्र विधानेन तर्पयित्वा पितृनृषीन् ।

पिशाचमोचने तीर्थे पूजयामास क्षुल्लिन्म् ॥

तत्राश्चर्यमपश्यंस्ते मुनयो गुरुणा सह । (= १.३१. २-३b).

[-१) ते१ तत्र स्नात्वा (→स्नात्वा तत्र); दे४ पूजयित्वा
 (→तर्पयित्वा). -२) दे४ तत्र वै हंसतीर्थे च, म१ पिशाच-
 मोचनं तीर्थे (→पिशाचमोचन तीर्थे).]

२०. दे३. २०a 'विद्येश्वरा' इत्यतः परं ३१ अध्यायस्य
 २५C यावत् नास्ति. -a) दे३-१० विद्यां, ते१ सिद्धाः (→विद्या);
 का१ ब१ दे२.५.८-१० ग्रा२ विद्ये(दे०+श्वे)श्वरं (का१ °रो, दे२.५
 °रे, ग्रा२ °राद्), ते१ साध्यास्तथा (→विद्येश्वरा); का१
 दे२.५ रुद्रा, दे३-१० भद्रां, ग्रा२ रुद्रात् (→रुद्राः). -b) ब३ ग्रा२
 शिवाय(ग्रा२ °यै) (→शिवा ये); ब२ दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 वः (→च); ते१ गणेशा ये (→शिवा ये च); ग्रा१ शिवायेति
 प्रकीर्त्तिताः. -d) द१ ग्रा१ म१ संबृत्य (→आवृत्य); का१ नित्य-
 मावृतिसंस्थिताः, दे४ नित्यं च नित्यसंस्थिताः, ग्रा२ नित्यं
 संबृत्तिसंस्थिताः.

२१. न१. ०. -a) ग्रा२ °युगे (→°युगं); ग्रा२ घोरं
 (→घोरं). -b) दे४ न धर्म- (→अधर्म-); दे४ द१ ग्रा१.२ म१
 -बहुला (→बहुलं).

२२. न१. ०. -b) दे४ मोक्षेन्यत्राप्यते, दे५ द१ मोक्षो-
 ह्यत्राप्यते, ग्रा२ म१ मोक्षोह्यन्या(म१ °त्रा)पिते (→मोक्षोऽन्य-
 त्राप्यते); ते१ मोक्षार्थी लभते तस्य तः, ग्रा१ मोक्षो ह्यन्यत्र

स्तुवन्ति सततं देवं त्र्यम्बकं कृत्तिवाससम् ।
 ध्यायन्ति हृदये देवं स्थाणुं सर्वान्तरं शिवम् ॥२५॥
 गायन्ति सिद्धाः किल गीतकानि
 ये वाराणस्यां निवसन्ति विप्राः ।
 तेषामर्थकेन भवेन मुक्तिर्
 ये कृत्तिवासं शरणं प्रपन्नाः ॥२६॥
 संप्राप्य लोके जगतामभीष्टं
 सुदुर्लभं विप्रकुलेषु जन्म ।
 ध्याने समाधाय जपन्ति रुद्रं
 ध्यायन्ति चित्ते यतयो महेशम् ॥२७॥

देहिनाम्. -c) दे३-१० वसता (→जन्मना); ब३ दे६ ते१ मोक्ष-
 (→मोक्षः). -d) का१ ब१.३ दे२.४.५ द१ ग्रा१.२ म१ कृत्तिवासेऽ-
 (दे४ ग्रा२ °सो)त्र (→कृत्तिवासे तु).

२३. -a) का१ ब१.३ दे२.४-६ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ आलयं, न१
 प्रलयं (→आलयः); न१ °तीर्थानां, द१ °विद्यानां (→°सिद्धानां).
 -b) द१ म१ मातृ, ग्रा१.२ मात्रा (→एतत्); ब१ एतत् स्थान
 स्वपन्ति हि. -c) दे३ गोपिता (→गोपितं).

२४. -a) दे३ क्षत्र, ते१ यज्ञ, द१ ग्रा१.२ म१ यज्ञ
 (→ह्यत्र); ते१ परा (→दान्ता). -b) द१ ग्रा१.२ म१ ब्रह्मावादिनः
 (→वेदपारगाः). -c) का१ दे२.५ महात्मानं (→महादेवं).
 -d) ते१ जपन्तः, द१ ग्रा१.२ म१ यजन्ति (→जपन्ति); द१ ग्रा१.२
 म१ °रुद्रियः (→°रुद्रियम्).

२५. ग्रा२. bcd ०. -b) ब२ दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 महादेवं त्र्यम्बकम्. -c) ब२ मुर्वे. मुए. मुब. ध्यायन्तो,
 दे३-१० ध्यायन्ते (→ध्यायन्ति); ते१ हृदयं (→हृदये); ब२
 दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. नित्यं (→देवं). -d) ब३ मुब. सर्वोत्तमं,
 द१ ग्रा१ म१ सर्वान्तकं (→सर्वान्तरं).

२६. ग्रा२. ०. -a) ते१ खलु (→किल). -b) ब३ दे३
 मुब. वाराणसीं (दे३ °स्यां) ये, ते१ तेषां गणायं (→ये
 वाराणस्यां). -c) ब१ भवत्तु, दे३ भवेत् (→भवेन); ते१
 भवेद्विमुक्तिः (→भवेन मुक्तिर्).

२७. -a) ते१ अभीष्टान् (→अभीष्टं). -b) ते१ °कुले
 च (→°कुलेषु); दे३ जन्मा (→जन्म). -c) ब२ दे३-१० ते१
 मुर्वे. मुए. मुब. ध्यानं, दे५ ध्याने, द१ ग्रा१.२ म१ ध्यानैः
 (→ध्याने); ब२ दे३-१० ग्रा२ मुर्वे. मुए. मुब. समाधाय (ग्रा२ °**),
 दे४ म१ समाधौ तु, द१ ग्रा१ समाराध्य (→समाधाय); का१

आराधयन्ति प्रभुमीशितारं
वाराणसीमध्यगता मुनीन्द्राः ।

यजन्ति यज्ञैरभिसंधिहीनाः
स्तुवन्ति रुद्रं प्रणमन्ति शंभुम् ॥२८॥

नमो भवायामलयोगधाम्ने
स्थाणुं प्रपद्ये गिरिशं पुराणम् ।

स्मरामि रुद्रं हृदये निविष्टं
जाने महादेवमनेकरूपम् ॥२९॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

३१

सूत उवाच ।*

समाभाष्य मुनीन् धीमान् देवदेवस्य शूलिनः ।
जगाम लिङ्गं तद् द्रष्टुं कपर्दीश्वरमव्ययम् ॥१॥
स्नात्वा तत्र विधानेन तर्पयित्वा पितृन् द्विजाः ।

तपन्ति (→जपन्ति). -d) न₁ चित्तं (?) (→चित्ते); दे₆ सततं (→यतयो); दे₄ महेश्वरम् (→महेशं); दे₈₋₁₀ ध्यायन्ति (दे₁₀ यंत) ये चित्तगतं महेशं.

२८. -a) म₁ ईशकारं (→ईशितारं). -b) दे₁₀** (→°मध्य-); द₁ °गतं (?) (→°गता); ते₁ वाराणसीमध्युषिता-
स्तुशान्ताः. -c) दे₄ यजेति, दे₁₀ जपन्ति (→यजन्ति); दे₆ जज्ञैः (→यज्ञैः); दे₁₀ ते₁ अपि (→अभि-); ते₁ -यज्ञ- (→सन्धि-); ब₁ दे₁₀ न₁ म₁ हीना, ते₁ -शीलाः (→-हीनाः).

२९. -a) न₁ मनो (→नमो); दे₄ भवाय (?) (→भवाया-); ब₂ दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. -भाव-, द₁ ग₂ म₁ बोध, ग₁ मेघ- (→योग-). -b) ग₂ स्मारं, म₁ सारं (?) (→स्थाणुं); ग₂ प्रपदे (→प्रपद्ये); ब₃ न₁ द₁ ग_{1.2} म₁ पुरुषं (→गिरिशं). -c) ब₁ हृदयो (→हृदये); ते₁ न विष्णुं (→निविष्टं). -d) ते₁ ध्याये, ग₂ जनो (→जाने); दे₅ °रूपम् (→°रूपम्).

पुष्पिका—

पुराणनाम—दे₃ द₁. ○; का₁ इति श्रीकूर्मपुराणे, ब₁ इति कौर्म, ब₃ इति कूर्मपुराणे, दे_{2.5} इत्यादिकौर्म पुराणे, दे_{4.8-10} ग_{1.2} म₁ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे₆ कौर्म, न₁ इति श्रीकौर्म, ते₁ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे_{3.4} न₁ ते₁ द₁ म₁. ○; का₁ ब_{1.3} दे_{2.5.6.8-10} ग_{1.2} मुए. मुब. वाराणसी मा(दे₁₀ म)हात्म्ये, मुर्वे. वाराणसीमाहात्म्यं नाम.

पिशाचमोचने तीर्थे पूजयामास शूलिनम् ॥२॥
तत्राश्रयमपश्यंस्ते मुनयो गुरुणा सह ।
मेनिरे क्षेत्रमाहात्म्यं प्रणेमुर्गिरिशं हरम् ॥३॥
कश्चिदभ्याजगामेदं शार्दूलो घोररूपधृक् ।

वे. १.३३.४

अध्यायसंख्या—ब₁ दे_{3.6} द₁. ○; का₁ ब₃ दे_{2.5} न₁ ग₁ एकोनत्रिंशोऽध्यायः, दे₄ एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥, दे_{8.9} मुए. द्वात्रिंशोऽध्यायः, दे₁₀ मुर्वे. द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥, ते₁ त्रिंशोऽध्यायः, ग₂ म₁ मुब. एकत्रिंशोऽध्यायः.

३१

[दे₁ पुस्तके अयमध्यायो नास्ति; दे₃ पुस्तके अध्यायारम्भतः २५८ श्लोकं यावन्नास्ति]

○ द₁. ○; दे_{8.9} सूत उ.; ते₁ श्रीशिवः, + सूतः; न₁ ग_{1.2} म₁ सूतः.

१. दे₃. ○. -a) ब_{2.3} ते₁ सर्वान्, ग_{1.2} श्रीमान् (→धीमान्); का₁ ब₁ दे_{2.5} स महात्मा मुनिः श्रीमान्, दे₄ एवमुक्त्वा मुनिः श्रीमान्, दे₆ स माहात्म्यं मुनिः श्रीमान्, द₁ म₁ समाभाष्य मुनिः श्रीमान्. -c) का₁ दे_{2.4.5.6.10} न₁ ते₁ द₁ म₁ तं (→तद्). -d) ग₁ ऐश्वरं (→अव्ययम्).

२. दे₃. म₁. ○; द₁ ग_{1.2}. २-३b. ○(१.३०.१९ अन स्तरं वर्तते). -a) दे₄ स्नात्वा विधिवत्तत्र. -b) दे₄ पूजयित्वा (→तर्पयित्वा); दे_{2.5} द्विजः, दे₄ ऋषीन्, दे₁₀ निजान्, ते₁ द्विजान् (→द्विजाः).

३. दे₃. ○; दे₄ द₁ ग_{1.2}. ab ○. -a) ब₂ तदा° (→तत्रा°). -b) दे₁₀ अपश्यंस्ते (→अपश्यंस्ते). -d) द₁ ग_{1.2} म₁ शिवं (→हरं); न₁ प्रणेमुर्गिरिगह्वरं.

४. दे₃. ○. -a) का₁ अथा-, दे₅ अभ्या-, द₁ म₁ अत्रा-, ग_{1.2} अत्र (→अभ्या-); ते₁ °मैकम्, म₁ मुर्वे. मुए.

वै. १.३३.४ मृगीमेकां भक्षयितुं कपर्दीश्वरमुत्तमम् ॥४
तत्र सा भीतहृदया कृत्वा कृत्वा प्रदक्षिणम् ।
धावमाना सुसंभ्रान्ता व्याघ्रस्य वशमागता ॥५
तां विदार्य नखैस्तीक्ष्णैः शार्दूलः सुमहाबलः ।
जगाम चान्यं विजनं देशं दृष्ट्वा मुनीश्वरान् ॥६
मृतमात्रा च सा बाला कपर्दीशाग्रतो मृगी ।
अदृश्यत महाज्वाला व्योम्नि सूर्यसमप्रभा ॥७
त्रिनेत्रा नीलकण्ठा च शशाङ्काङ्कितमूर्धजा ।
वृषाधिरूढा पुरुषैस्तादृशैरेव संवृता ॥८
पुष्पवर्षाष्टि विमुञ्चन्ति खेचरास्तस्य मूर्धनि ।

०भेमं (→०भेदं); ब२ मुब. कश्चिदभ्यागमत्पूर्व. -b) न१
०रूपवान् (→०रूपधृक्). -c) न१ एकं, अ२ एतां (→एकां).
-d) दे५ उत्तमाम्, द१ अ१.२ म१ अव्ययम्, मुब. सत्तमम्
(→उत्तमम्).

५. दे३. ०. -a) द१ अ१.२ म१ तद्ग्रासभीतहृदया.
-b) दे५ कृत्वा चाङ्गिः, द१ अ१ तत्र कृत्वा, अ२ म१ ततः कृत्वा
(→कृत्वा कृत्वा). -c) ब३ धावमाना स्वसंभ्रान्ता, दे४ ते१ द१
अ१.२ म१ वेपमाना सु (ते१ नु) संभ्रान्ता. -d) दे१० व्याघ्रस्य
च समागता.

६. दे३. ०. -a) दे६ तं (→तां); दे१० नर्वसु, अ२
खगसु (→नखैस्); ते१ विदार्य च नखैस्तीक्ष्णैः. -b) का१
ब१-३ दे२.५.६.१० ते१ द१ अ२ म१ स (→सु-); अ१ शार्दूलो
मारयन् मृगीम्. -c) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. चान्यद् (→चान्यं);
दे५ विजने, दे१० विजनं (→विजनं); अ१ प्रययौ विजनं
देशं. -d) द१ अ१.२ म१ मुनीश्वराः (→मुनीश्वरान्); अ१ व्याघ्रं
दृष्ट्वा मुनीश्वराः.

७. दे३. ०. -a) दे६ सूतमात्रा, द१ कृतमात्रा, अ१
कृत्तिमात्रा, म१ मृगमात्रा (→मृतमात्रा); व२ तु (→च); अ२
कृत्तिमात्रा वसन् बाला. -c) ब३ अदृश्यत्, अ२ अदृश्यत्तु
(→अदृश्यत). -d) दे४ ०समप्रभं, न१ ०प्रभासमौ, ते१ ०सह-
स्रभा (→०समप्रभा).

८. दे३. ०. -a) दे८-१० ०खट्वाङ्गा (→०कण्ठा च).
-b) अ२ शशाङ्काकृतं (→शशाङ्काङ्कितं); दे५ ०मूर्धनी, दे८-१०
मुवें. मुए. मुब. ०शेखरा, अ१ ०मूर्धनिना, म१ ०मस्तका
(→०मूर्धजा). -c) दे४ ते१ द१ अ१.२ म१ वृषारूढा च (→वृषाधि-
रूढा); दे४ वपुषैस्, ते१ भुजगैर् (→पुरुषैस्). -d) दे४.८-१०

गणेश्वरः स्वयं भूत्वा न दृष्टस्तत्क्षणात् ततः ॥९
दृष्ट्वैतदाश्चर्यवरं जैमिनिप्रमुखा द्विजाः ।
कपर्दीश्वरमाहात्म्यं पप्रच्छुर्गुरुमच्युतम् ॥१०
तेषां प्रोवाच भगवान् देवाग्रे चोपविश्य सः ।
कपर्दीशस्य माहात्म्यं प्रणम्य वृषभध्वजम् ॥११
इदं देवस्य तल्लिङ्गं कपर्दीश्वरमुत्तमम् ।
स्मृत्वैवाशेषपापौघं क्षिप्रमस्य विमुञ्चति ॥१२
कामक्रोधादयो दोषा वाराणसीनिवासिनाम् ।
विघ्नाः सर्वे विनश्यन्ति कपर्दीश्वरपूजनात् ॥१३

मुवें. मुए. मुब. संयता, अ२ सुवृता (→संवृता); ते१
बहुभिश्चैव संवृता, म१ तादृशैरभिसंवृता.

९. दे३. ०. -a) अ२ ०वृष्टिर् (→०वृष्टि). -b) म१
तच्छिरोपरि (→तस्य मूर्धनि). -c) ब१ गणेश्वरी, अ१.२ गणेश्वरा
(→गणेश्वरः). -d) ब१ म१ स, ते१ सं- (→न); का१ दृष्ट्वा,
दे४.६ अ१.२ म१ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); अ२ क्षणान्तकः
(→क्षणान्ततः).

१०. दे३. ०. -a) दे४ द१ अ१ दृष्ट्वा, अ२ म१ श्रुत्वा
(→दृष्ट्वै-); ब२.३ ०तरं, दे६ ०करं, दे८-१० ०परं (→०वरं);
दे५ दृष्ट्वा तदैश्वर्यवरं. -b) जैमुनिः (→जैमिनि-);
दे५ ०प्रमुखा (→०प्रमुखाः); दे८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. तदा,
न१ तथा (→द्विजाः). -d) ब२ अव्ययं, अ२ म१ उत्तमं
(→अच्युतम्).

११. दे३. ०. -b) न१ तदग्रे (→देवाग्रे); अ२ वोप-
विश्य (→चोपविश्य). -c) दे४ म१ कपर्दीश्वरः, दे१० कपर्दीशस्य
द१ कपर्दी तस्य (→कपर्दीशस्य).

१२. दे३. ८-१० न१ मुए. ०; मुवें. ab ०. -a)
ब२.३ दे६ वाचं (→इदं). -c) का१ दे२ मुवें. स्मृत्यैवा (→स्मृ-
त्वैवा). -d) ते१ विमुच्यते, मुवें. विनश्यति (→विमुञ्चति);
अ२ क्षिप्रं सर्वार्थसिद्धिदम्.

दे२ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

*पूजितव्यं प्रयत्नेन स्तोतव्यं वैदिकैः स्तवैः । (= १४ cd)

१३. दे३. ८-१० न१ मुए. ०. -b) का१ ब२.३ दे५.६
ते१ अ१ मुवें. मुब. वाराणस्यां, द१ अ२ म१ वाराणसि-
(→वाराणसी-); ब३ दे४ मुवें. मुब. -निवासिनः
(→निवासिनां).

तस्मात् सदैव द्रष्टव्यं कपर्दीश्वरमुत्तमम् ।
 पूजितव्यं प्रयत्नेन स्तोतव्यं वैदिकैः स्तवैः ॥१४
 ध्यायतामत्र नियतं योगिनां शान्तचेतसाम् ।
 जायते योगसंसिद्धिः सा षण्मासे न संशयः ॥१५
 ब्रह्माहत्यादयः पापा विनश्यन्त्यस्य पूजनात् ।
 पिशाचमोचने कुण्डे स्नातस्यात्र समीपतः ॥१६
 अस्मिन् क्षेत्रे पुरा विप्रास्तपस्वी शंसितव्रतः ।
 शङ्कुकर्ण इति ख्यातः पूजयामास शंकरम् ।
 जजाप रुद्रमनिशं प्रणवं ब्रह्मरूपिणम् ॥१७
 पुष्पधूपादिभिः स्तोत्रैर्नमस्कारैः प्रदक्षिणैः ।
 उवास तत्र योगात्मा कृत्वा दीक्षां तु नैष्ठिकीम् ॥१८

१४. ब१. दे३. ०; दे४-१० न१ मुए. ab. ०.
 -b) द१ ग्रा१.२ म१ अव्ययं (→उत्तमम्). -c) दे५ रज्जितव्यं,
 ग्रा२ पूजनीयं (→पूजितव्यं); दे५ प्रसन्नेन (→प्रयत्नेन). -d)
 दे४ श्रोतव्यं (→स्तोतव्यं).

दे४-१० ग्रा२ मुवें. मुए. b, c मध्ये अधिकम्—

इदं देवस्य तल्लिङ्गं कपर्दीश्वरमुत्तमम्' (= १२ ab)

१५. ब१. ०; दे३. ०. -a) ग्रा२ ध्यायिनाम्
 (→ध्यायतां); म१ नियमं (→नियतं); दे५ ध्यायता मंत्रनियतं.
 -c) ब३ दे६ ०सिद्धिः सा, दे४.८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुवें.
 मुए. मुब. ०सिद्धिः (ग्रा१.२ ०द्व)श्च (→०संसिद्धिः). -d) दे५
 षण्मा० (→षण्मा०) ब२.३ दे४.६.८-१० न१ द१ ग्रा१.२ म१ मुवें.
 मुए. मुब. ष(ग्रा२ षा)ण्मासेन न संशयः, ते१ क्षणेनैव न संशयः.

१६. ब१. ab ०; दे३. ०. -a) दे५.८-१० ते१ मुवें.
 ब्रह्माहत्यादिपापानि. -b) ते१ पश्यन्त्यस्य तु, + नश्यन्त्यस्य तु
 (→विनश्यन्त्यस्य); ते१ कीर्तनात् (→पूजनात्). -c) द१ ग्रा१
 ०मोचके (→०मोचने). -d) ब२ स्नातस्य तु, दे४ स्नातस्य
 च, ते१ स्नातव्योऽत्र, ग्रा२ स्नात्वा तत्र, म१ स्नातव्यश्च
 (→स्नातस्यात्र).

१७. दे३. ०. -a) दे४ द१ ग्रा१.२ तस्मिन् (→अस्मिन्);
 ब१ दे९.१० न१ ते१ विप्रस् (→विप्रास्). -b) ते१ शुभात्मा
 (→तपस्वी). -d) दे४-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. शूलिनम्
 (→शंकरं). -e) दे१० ईशानं (→अनिशं). -f) दे५ प्रवणं,
 ते१ म१ प्रणव- (→प्रणवं); दे४.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. रुद्र०
 (→ब्रह्म०).

१८. दे३. ०. -a) दे५ ०दीपा० (→०धूपा०); ग्रा२
 पुष्पदीपादिभिर्धूपैः, म१ धूपदीपादिभिः पुष्पैः. -b) ग्रा२ त्रैरन्यैः

कदाचिदागतं प्रेतं पश्यति स्म क्षुधान्वितम् ।
 अस्थिचर्मपितृदाङ्गं निःश्वसन्तं मुहुर्मुहुः ॥१९
 तं दृष्ट्वा स मुनिश्रेष्ठः कृपया परया युतः ।
 प्रोवाच को भवान् कस्माद् देशाद् देशमिमं श्रितः ॥२०
 तस्मै पिशाचः क्षुधया पीडयमानोऽब्रवीद् वचः ।
 पूर्वजन्मन्यहं विप्रो धनधान्यसमन्वितः ।
 पुत्रपौत्रादिभिर्युक्तः कुटुम्बभरणोत्सुकः ॥२१
 न पूजिता मया देवा गावोऽप्यतिथयस्तथा ।
 न कदाचित् कृतं पुण्यमल्पं वा स्वल्पमेव वा ॥२२
 एकदा भगवान् देवो गोवृषेश्वरवाहनः ।
 विश्वेश्वरो वाराणस्यां दृष्टः स्पृष्टो नमस्कृतः ॥२३

वे. १. ३३. २२

प्रदक्षिणैः. -c) दे४ न१ द१ ग्रा१.२ उपा(न१ ०वा)सतेऽत्र
 योगात्मा, म१ उपास्ते तत्र योगात्मा, मुवें. उवाच (?) तत्र
 योगात्मा. -d) ग्रा२ प्राप्य (→कृत्वा); ग्रा२ च (→तु); दे४
 पैतृकीं (→नैष्ठिकीम्).

१९. दे३. ०. -a) का१ तत्र (→प्रेतं). -b) ब१-३
 ग्रा२ पश्यन्ति (→पश्यति). -c) दे४ पिधानाङ्गं, दे५ पितृदाङ्गः
 (→पितृदाङ्गं); ब२ अस्थिचर्माणि लब्ध्वाङ्गं, ग्रा१.२ अस्थिचर्मा-
 पिधानां. (ग्रा२ ०न्यं)गं; म१ अस्थिचर्मगतान् च. -d) ग्रा२
 मुनिर्मुहुः (→मुहुर्मुहुः).

२०. दे३. ०. -a) दे१० मुनिः (→मुनि-); न१ -श्रेष्ठाः
 (→-श्रेष्ठः). -b) दे४ द१ ग्रा१ वृत्तः, ग्रा२ म१ [अ]न्वितः
 (→युतः). -c) न१ कस्य (→कस्माद्). -d) ब१ दे२ इमां,
 ग्रा१ इहा- ग्रा२ इदं (→इमं); का१ स्मृतः, दे४ श्रितं, दे४-१०
 ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. गतः (→श्रितः); न१
 तस्माद्देशादिमं श्रितः, ग्रा२ कस्माद्देशादिदं गतः.

२१. दे३. ०. -a) का१ ब१ दे५.१० द१ ग्रा१.२ पिशाच-
 (→पिशाचः). -c) का१ दे२.४.५ विप्र (→विप्रो). -d) ब२.३
 सुता० (→सम०). -e) दे५ मुक्तं (→युक्तः); ते१ पुत्रपौत्र-
 विनिर्मुक्तः. -f) न१ द१ ०हरणो० (→०भरणो०).

२२. दे३. ०. -a) दे१० पूजितो (→पूजिता); दे१०
 ग्रा१ देवो, न१ देवी (→देवा). -d) का१ ब२.३ दे२.५.६ ग्रा१.२
 म१ वा (दे५ चा) नल्प० (→वा स्वल्प०); ब२.३ दे४.१०
 च (→वा); ते१ बहु स्वल्पमथापि वा.

२३. दे३. ०. -a) दे४.९ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. रुद्रो
 (→देवो); ब१ कदाचिद् भगवान् देवो, ग्रा२ एकदा वा मया देवः,
 म१ एकदा तु मया शंभुः. -b) म१ देवो गोवृषभेश्वरः. -c)

२३ तदाऽचिरेण कालेन पञ्चत्वमहमागतः ।
 न दृष्टं तन्मया घोरं यमस्य वदनं मुने ॥२४
 ईदृशीं योनिमापन्नः पैशाचीं क्षुधयाऽन्वितः ।
 पिपासयाऽधुनाक्रान्तो न जानामि हिताहितम् ॥२५
 यदि कंचित् समुद्धर्तुमुपायं पश्यसि प्रभो ।
 कुरुष्व तं नमस्तुभ्यं त्वामहं शरणं गतः ॥२६
 इत्युक्तः शङ्कुकर्णोऽथ पिशाचमिदमब्रवीत् ।
 त्वादृशो न हि लोकेऽस्मिन् विद्यते पुण्यकृत्तमः ॥२७
 यत् त्वया भगवान् पूर्वं दृष्टो विश्वेश्वरः शिवः ।
 संस्पृष्टो वन्दितो भूयः कोऽन्यस्त्वत्सदृशो भुवि ॥२८
 तेन कर्मविपाकेन देशमेतं समागतः ।
 स्नानं कुरुष्व शीघ्रं त्वमस्मिन् कुण्डे समाहितः ।
 येनेमां कुत्सितां योनिं क्षिप्रमेव प्रहास्यसि ॥२९

दे४.७ ते१ ग१ वारणस्यां (→वारणस्यां). -d) दे४.१० न१ दिष्ट-; ते१ दृष्ट्वा, म१ दिष्ट्या (→दृष्टः); ते१ दृष्ट्वा, म१ दृष्टो (→स्पृष्टो).

२४. दे३. ०. -a) ब१.३ दे१० कदा० (→तदा०). -c) ग२ अदृष्टं (→न दृष्टं); ब२ दे५.८-१० द१ ग१.२ मुर्वे. मुए. महा- (→मया); ते१ न च दृष्टो यमो घोरो. -d) दे४ द१ ग१.२ म१ यमस्य सदनं महत्.

२५. दे३. abc ०. -a) दे१० ईदृशी, ते१ ईदृशं, + ईदृशीं, ग१ ईदृशं (→ईदृशीं). -b) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ०यादितः, द१ ग१ ०या वृतः (→०यान्वितः). -c) दे४ पिशाच या (?) (→पिपासया); ब२ [अ]धुनाग्रस्तो, दे६ क्षुधाकलान्तो, दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. परिक्रान्तो, ते१ ग२ परिश्रान्तो (→[अ]धुनाक्रान्तो); म१ क्षुत्पिपासादिनाक्रान्तो. -d) दे६ द्विजं (→हितम्).

२६. -a) ब३ दे४.६.८-१० कश्चित्, दे५ द१ ग२ म१ किञ्चित् (→कश्चित्). -b) ग२ वदसि (→पश्यसि). -c) न१ नमस्कृत्य (→नमस्तुभ्यं). -d) ग२ त्वमस्मि (→त्वामहं).

२७. -b) का१ अपि (→इदं). -c) ब२ त्वादृशं, ते१ त्वदन्यो (→त्वादृशो). -d) ब२ ०मुत्तमं (→०कृत्तमः).

२८. -a) दे२.५ पूर्वं (→पूर्वं). -b) ब३ द१ दृष्ट्वा (→दृष्टो). -c) ब१ संपृष्टो, दे१० संस्पृष्टो (→संस्पृष्टो). -d) ब१.३ दे२.५ न१ द१ ग२ तत्- (→त्वत्-); दे२ -तादृशो (→सदृशो).

२९. -a) ब१ दे१० ग२ केन (→तेन). -b) दे१०

स एवमुक्तो मुनिना पिशाचो
 दयालुना देववरं त्रिनेत्रम् ।
 स्मृत्वा कपर्दीश्वरमोशितारं
 चक्रे समाधाय मनोऽवगाहम् ॥३०
 तदाऽवगाढो मुनिसंनिधाने
 समार दिव्याभरणोपपन्नः ।
 अदृश्यतार्कप्रतिमे विमाने
 शशाङ्कचिह्नाङ्कितचारुमौलिः ॥३१
 विभाति रुद्रैरभितो दिविस्थैः
 समावृतो योगिभिरप्रमेयैः ।
 स बालखिल्यादिभिरेष देवो
 यथोदये भानुरशेषदेवः ॥३२

देशमेतं, द१ ग१ म१ दिशा (द१ श०) मेतां, ग२ दशामेकां (→देशमेतं); ग२ समाहतः (→समागतः). -e) ब३ स्नात्वा (→स्नानं); ते१ स्नानं कुरुष्व वै शीघ्रम्. -e) ब१ ग१ येन मां (→येनेमां); दे५ योनिः (→योनिं).

३०. -a) ग२ एवमुक्तो स मुनिना. -b) ब१ दे६ दयात्मना, दे८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. दयावता (→दयालुना); ते१ ग१.२ त्रिनेत्रं (→त्रिनेत्रम्). -c) द१ ग१.२ म१ दृष्ट्वा (→स्मृत्वा). -d) का१ चक्रं, द१ शक्रे, म१ दृष्ट्वा (→चक्रे); ब२.३ दे३.६ मनोऽवगाढं, न१ मनोपहारं (→मनोऽवगाहम्); ग२ चक्रे समाराध्य मनोऽवगाहम्.

३१. -a) ब१ दे६ तदावगाढे, दे४.८.१० तदा(दे४ ०तो) वगाहो, दे७ वदावगाह्य, द१ ग१.२ म१ तदा(ग२ ०था)वगाह्यश्च मुर्वे. मुए. मुब. तदावगाहात् (→तदावगाढो); ते१ पिशाचो मुनिसंनिधाने. -b) दे४ ससार (→समार). -c) -a) ब३ ०तार्कं, ते१ ०ताद्वि- (→०तार्क-); दे४ ०प्रतिमं, द१ ०प्रतिमे (→०प्रतिमे); द१ ०विताने (→०विमाने). -d) का१ मुञ्चति; दे२.३.५.६ ते१ ०चिह्नीकृतं, दे४ ०चिह्नं कृतं, म१ ०लेखा (→०चिह्नाङ्कितं); ग१ त्रिलोचनश्चन्द्रसमेतमौलिः.

३२. -a) का१ दे२.५ सहितो, दे८-१० न१ ०रुद्रितो (→०रभितो); ब२ दे२.३.५.६ मुब. (→दिविस्थैः). -b) दे३ ग२ मुब. ०रप्रमेयः (→ब२.३ दे५.६ वाराणसि-निवासिनः); द१ बालं (→बालं); दे४.५ द१ ग१.२ (→०रेष); दे४ दिव्यैः, द१ बाल्ये (→देवो); ते१ स रपि देवसंघैः. -d) दे३ ०वशेषं, दे५ ०रश्मे स० (

स्तुवन्ति सिद्धा दिवि देवसङ्घाः

नृत्यन्ति दिव्याप्सरसोऽभिरासाः ।

मुञ्चन्ति वृण्टं कुसुमाम्बुमिश्रां

गन्धर्वविद्याधरकिनराद्याः ॥३३

सस्तूयमानोऽथ मुनीन्द्रसंघै-

रवाप्य बोधं भगवत्प्रसादात् ।

समाविशन्मण्डलमेतदग्र्यं

त्रयीमयं यत्र विभाति रुद्रः ॥३४

दृष्ट्वा विमुक्तं स पिशाचभूतं

मुनिः प्रहृष्टो मनसा महेशम् ।

विचिन्त्य रुद्रं कविमेकमग्निं

प्रणम्य तुष्टाव कर्पदिनं तम् ॥३५

शङ्कुर्ण उवाच ।*

कर्पदिनं त्वां परतः परस्ताद्

गोप्तारमेकं पुरुषं पुराणम् ।

ब्रजामि योगेश्वरमीशितार-

मादित्यमग्निं कपिलाधिरूढम् ॥३६

त्वां ब्रह्मपारं हृदि सन्निविष्टं

हिरण्यमं योगिनमादिसन्तम् ।

ब्रजामि रुद्रं शरणं दिविस्थं

महामुनिं ब्रह्ममयं पवित्रम् ॥३७

सहस्रपादाक्षिशिरोऽभियुक्तं

सहस्रबाहुं तमसः परस्तात् ।

त्वां ब्रह्मपारं प्रणमामि शंभुं

हिरण्यगर्भाधिपतिं त्रिनेत्रम् ॥३८

यतः प्रसूतिर्जगतो विनाशो

येनावृतं सर्वमिदं शिवेन ।

तं ब्रह्मपारं भगवन्तमीशं

प्रणम्य नित्यं शरणं प्रपद्ये ॥३९ वं.१.३३.३९

द^१ देव (→^०देवः); ते^१ यथाम्बरे भानुरक्षोषदेवैः, अ^१ यथोदये भानुरनेकभानुः.

३३. -a) दे^५ गायन्ति (→स्तुवन्ति); अ^१ विलोक्य देवं दिवि देवसंघाः. -b) दे^{३.६} स्तुवन्ति (→नृत्यन्ति); दे^२ अ^२ दिव्याप्सरसां (→दिव्याप्सरसो^०). -c) अ^२ वृष्टं (→वृष्टिः); दे^{३.६} कुसुमाब्जं, दे^{८-१०} मुर्वे. मुए. मुब. कुसुमालि^० (→कुसुमाम्बु^०).

३४. -b) द^१ वाला, अ^१ रेमे, अ^२ वासं, म^१ वाहं (→बोधं); अ^२ प्रसादतः (→प्रसादात्). -c) का^१ एतदग्र्यं, (→एतमग्र्यं, दे^४ एतदग्र्यं, दे^{८-१०} मुर्वे. मुए. मुब. एवमग्र्यं, ^०मोक्षतदावृतं, द^१ अ^१ उष्णारश्मेः, अ^२ ** रश्मेः (→एतदग्र्यं). च, / अ^२ ^०मयो (→^०मयः); दे^५ यं च, दे^{८-१०} तत्र (→यत्र).

(→३५. -a) दे^{३.६} सु-, ते^१ तु, अ^२ च (→स); का^१ ^०मेतं (→भूतं). -b) दे^{१०} मनसां (→मनसा). -c) दे^{८-१०} न^१ ब^१ दे^५ मग्निं (→विचिन्त्य रुद्रं); दे^६ कपि-, द^१ अ^१ कलि- (→तपस्वः); दे^{८-१०} -मेव रुद्रं, न^१ -मेकमग्निः, द^१ अ^{१.२} म^१ (→शंकरं), मुर्वे. मुए. मुब. -मेवमग्र्यं (→मेकमग्निं). ते^१ म^१ प्रण^{८-१०} न^१ अ^२. ०; ते^१ द^१ अ^१ म^१ शङ्कुर्णः.

(→ब्रह्म^०). -a) ब^{२.३} तं, द^१ चा- (→त्वां); ते^१ परमं

३८. न^१ पुरस्ताद् (→परस्ताद्); दे^{८-१०} मुर्वे. मुए. मुब. पुष्पदीपादित्यं परतः परस्ताद्. -c) दे^{८.९} ते^१ अ^२ म^१

योगीश्वर^० (→योगेश्वर^०). -d) दे^{१०} -मौलि, अ^१ -वर्ण (→अग्निः); ब^१ कलिमाधि-, ब^२ कलिमादि-, दे^३ दे^{८-१०} मुर्वे. मुए. मुब. कलिमाधि-, दे^४ ते^१ कलिमादि-, दे^६ कपिमाधि-, द^१ अ^{१.२} म^१ कपिमादि- (→कपिमाधि-); दे^४ ते^१ द^१ अ^{१.२} म^१ -रूपं, दे^५ -रूढां (→रूढम्).

३७. -a) अ^१ तुष्टाव हृष्टो गिरिशम् मुनीन्द्र. -b) ते^१ ^०माद्यजातं, अ^१ ^०माद्यनन्तम्, मुर्वे. मुए. मुब. ^०मादिहीनम् (→^०मादिसन्तम्); का^१ हिरण्यगर्भादिनचान्द्रमध्यं, + हिरण्यमं योगिनमादिसन्तं. -c) ब^{१-३} दे^{३.४.६} दिविष्ठं, ते^१ द^१ अ^{१.२}, हृदिस्थं (→दिविस्थं). -d) दे^{८-१०} ते^१ मुर्वे. मुए. ^०परं (→^०मयं).

३८. अ^२. ३८c-४०b ०. (इ. सं.). -a) द^१ ^०पादाभि^० (→^०पादाक्षि^०). -b) का^१ ब^{१-३} दे^{२-६} ^०रूपं (→^०बाहुं); दे^{३.६} तपसः, दे^४ तपतः, दे^{१०} परतः (→तमसः). -c) ब^{२.३} दे^{३.६} रुद्रं (→शंभुं). -d) ब^२ दे^४ ^०गर्भादि- (→^०गर्भाधि-); ब^२ -गति (→पति); ते^१ द^१ अ^१ म^१ त्रिनेत्रं (→त्रिनेत्रं).

३९. अ^२. ०. -a) दे^५ प्रभूतिर्, दे^{१०} प्रसूतो, द^१ अ^१ म^१ प्रवृत्तिर् (→प्रसूतिर्); ब^१ द^१ अ^१ जगतां (ब^१ ^०ता), दे^{१०} जगतिर् (→जगतो); दे^४ विनाशं, दे^{९.१०} विनाशे, म^१ [अ]पि नाशो (→विनाशो). -b) दे^{८.९} मुर्वे. मुए. येनावृतं,

१.३१.२४]

कूर्मपुराणे

[कपर्दीश्वरमाहात्म्ये पिशाचमोचनाख्यानम्

वे.१.३३.२३

तदाऽचिरेण कालेन पञ्चत्वमहमागतः ।
न दृष्टं तन्मया घोरं यमस्य वदनं मुने ॥२४
ईदृशीं योनिमापन्नः पैशाचीं क्षुधयाऽन्वितः ।
पिपासयाऽधुनाक्रान्तो न जानामि हिताहितम् ॥२५
यदि कंचित् समुद्धर्तुमुपायं पश्यसि प्रभो ।
कुरुष्व तं नमस्तुभ्यं त्वामहं शरणं गतः ॥२६
इत्युक्तः शङ्कुकर्णोऽथ पिशाचमिदमब्रवीत् ।
त्वादृशो न हि लोकेऽस्मिन् विद्यते पुण्यकृत्तमः ॥२७
यत् त्वया भगवान् पूर्वं दृष्टो विश्वेश्वरः शिवः ।
संपृष्टो वन्दितो भूयः कोऽन्यस्त्वत्सदृशो भुवि ॥२८
तेन कर्मविपाकेन देशमेतं समागतः ।
त्नानं कुरुष्व शीघ्रं त्वमस्मिन् कुण्डे समाहितः ।
येनेमां कुत्सितां योनिं क्षिप्रमेव प्रहास्यसि ॥२९

दे३.९ ते१ ग्रा१ वारणस्यां (→वारणस्यां). -d) दे३.१० न१ दिष्ट-; ते१ दृष्ट्वा, म१ दिष्ट्या (→दृष्टः); ते१ दृष्ट्वा, म१ दृष्टो (→स्पृष्टो).

२४. दे३. ०. -a) ब१.३ दे३.१० कदा० (→तदा०). -c) ग्रा२ अदृष्टं (→न दृष्टं); ब२ दे३.८-१० द१ ग्रा१.२ मुवें. मुए. महा- (→मया); ते१ न च दृष्टो यमो घोरो. -d) दे३.४ द१ ग्रा१.२ म१ यमस्य सदनं महत्.

२५. दे३. abc ०. -a) दे३.१० ईदृशी, ते१ ईदृशं, + ईदृशीं, ग्रा१ ईदृशं (→ईदृशीं). -b) दे३-१० न१ मुवें. मुए. मुब. ०यादितः, द१ ग्रा१ ०या वृतः (→०यान्वितः). -c) दे३ पिशाच या (?) (→पिपासया); ब२ [अ]धुनाग्रस्तो, दे३ क्षुधाकलान्तो, दे३-१० न१ मुवें. मुए. मुब. परिक्रान्तो, ते१ ग्रा२ परिश्रान्तो (→[अ]धुनाक्रान्तो); म१ क्षुत्पिपासादिनाक्रान्तो. -d) दे३ द्विजं (→हितम्).

२६. -a) ब३ दे३.६.८-१० कश्चित्, दे३ द१ ग्रा२ म१ कश्चित् (→कश्चित्). -b) ग्रा२ वदसि (→पश्यसि). -c) न नमस्कृत्य (→नमस्तुभ्यं). -d) ग्रा२ त्वमस्मि (→त्वामहं).

२७. -b) का१ अपि (→इदं). -c) ब२ त्वादृशं, ते१ त्वदन्यो (→त्वादृशो). -d) ब२ ०मुत्तमं (→०कृत्तमः).

२८. -a) दे३.५ पूर्व (→पूर्वं). -b) ब३ द१ दृष्ट्वा (→दृष्टो). -c) ब१ संपृष्टो, दे३.१० संपृष्टो (→संपृष्टो). -d) ब१.३ दे३.५ न१ द१ ग्रा२ तत्- (→त्वत्-); दे३.२ तादृशी (→सदृशो).

२९. -a) ब१ दे३.१० ग्रा२ केन (→तेन). -b) दे३.१०

स एवमुक्तो मुनिना पिशाचो
दयालुना देववरं त्रिनेत्रम् ।

स्मृत्वा कपर्दीश्वरमीशितारं
चक्रे समाधाय मनोऽवगाहम् ॥३०

तदाऽवगाढो मुनिसंनिधाने
समार दिव्याभरणोपपन्नः ।

अदृश्यतार्कप्रतिमे विमाने
शशाङ्कचिह्नाङ्कितचारुमौलिः ॥३१

विभाति रद्वैरभितो दिविस्थैः
समावृतो योगिभिरप्रमेयैः ।

स बालखिल्यादिभिरेष देवो
यथोदये भानुरशेषदेवः ॥३२

देशमेनं, द१ ग्रा१ म१ पिशा (द१ श०) मेतां, ग्रा२ दशमेकां (→देशमेतं); ग्रा२ समाहृतः (→समागतः). -c) ब३ स्नात्वा (→स्नानं); ते१ स्नानं कुरुष्व वै शीघ्रम्. -e) ब१ ग्रा१ येन मां (→येनेमां); दे३ योनिः (→योनिं).

३०. -a) ग्रा२ एवमुक्तो स मुनिना. -b) ब१ दे३ दयात्मना, दे३-१० ग्रा२ मुवें. मुए. मुब. दयावता (→दयालुना); ते१ ग्रा१.२ त्रिनेत्रं (→त्रिनेत्रम्). -c) द१ ग्रा१.२ म१ दृष्ट्वा (→स्मृत्वा). -d) का१ चक्रे, द१ शक्रे, म१ दृष्ट्वा (→चक्रे); दे३.२ दे३.६ मनोऽवगाढं, न१ मनीषहारं (→मनोऽवगाहम्); ग्रा२ चक्रे समाराध्य मनोऽवगाहम्.

३१. -a) ब१ दे३, तदावगाढे, दे३.८.१० तदा(दे३ ०तो) वगाहो, दे३ वदावगाह्य, द१ ग्रा१.२ म१ तदा(ग्रा२ ०था)वगाहे, मुवें. मुए. मुब. तदावगाहात् (→तदाऽवगाढो); ते१ तथा पिशाचो मुनिसंनिधाने. -b) दे३ समार (→समार). -c) ब३ ०तार्क, ते१ ०तार्क- (→०तार्क-); दे३ ०प्रतिमं, द१ ०प्रतिमो (→०प्रतिमे); द१ ०विमाने (→०विमाने). -d) का१ ब१-३ दे३.३.५.६ ते१ ०चिह्नीकृतं, दे३ ०चिह्नं कृतं, म१ ०लेखाङ्कितं (→०चिह्नीकृतं); ग्रा१ त्रिलोचनश्चन्द्रसमेतमौलिः.

३२. -a) का१ दे३.५ सहितो, दे३-१० न१ मुवें. मुए. ०रहितो (→०रभितो); ब२ दे३.३.५.६ मुब. दिविष्ठैः (→दिविस्थैः). -b) दे३ ग्रा२ मुब. ०रप्रमेयः (→०रप्रमेयैः). -c) ब१-३ दे३.३ बालि० (→बाल०); दे३.५ द१ ग्रा१.२ म१ ०रेव (→०रेष); दे३ दिव्यैः, द१ बाल्यै (→देवो); ते१ स बालखिल्यै-रपि देवसंघैर्. -d) दे३ ०वशेष०, दे३ ०रश्मे स० (→०रशेष०);

स्तुवन्ति सिद्धा दिवि देवसङ्घाः
 नृत्यन्ति दिव्याप्सरसोऽभिरामाः ।
 मुञ्चन्ति वृष्टिं कुसुमाम्बुमिश्रां
 गन्धर्वविद्याधरकिंनराद्याः ॥३३
 संस्तूयमानोऽथ मुनीन्द्रसंघै-
 रवाप्य बोधं भगवत्प्रसादात् ।
 समाविशन्मण्डलमेतदग्र्यं
 त्रयीमयं यत्र विभाति रुद्रः ॥३४
 दृष्ट्वा विमुक्तं स पिशाचभूतं
 मुनिः प्रहृष्टो मनसा महेशम् ।
 विचिन्त्य रुद्रं कविमेकमग्निं
 प्रणम्य तुष्टाव कर्पदिनं तम् ॥३५
 शङ्कुर्ण उवाच ।*
 कर्पदिनं त्वां परतः परस्ताद्
 गोप्तारमेकं पुरुषं पुराणम् ।

ब्रजामि योगेश्वरमीशितार-
 मादित्यमग्निं कपिलाधिरूढम् ॥३६
 त्वां ब्रह्मपारं हृदि सन्निविष्टं
 हिरण्मयं योगिनमादिमन्तम् ।
 ब्रजामि रुद्रं शरणं दिविस्थं
 महामुनिं ब्रह्ममयं पवित्रम् ॥३७
 सहस्रपादाक्षिशिरोऽभियुक्तं
 सहस्रबाहुं तमसः परस्तात् ।
 त्वां ब्रह्मपारं प्रणमामि शंभुं
 हिरण्यगर्भाधिपतिं त्रिनेत्रम् ॥३८
 यतः प्रसूतिर्जगतो विनाशो
 येनावृतं सर्वमिदं शिवेन ।
 तं ब्रह्मपारं भगवन्तमीशं
 प्रणम्य नित्यं शरणं प्रपद्ये ॥३९ वं.१.३३.३९

द१ °देव (→°देवः); ते१ यथाम्बरे भानुरशेषदेवैः, अ१ यथोदये भानुरनेकभानुः.

३३. -a) दे५ गायन्ति (→स्तुवन्ति); अ१ विलोक्य देवं दिवि देवसंघाः. -b) दे३.६ स्तुवन्ति (→नृत्यन्ति); दे२ अ२ दिव्याप्सरसा° (→दिव्याप्सरसो°). -c) अ२ वृष्टं (→वृष्टिः); दे३.६ कुसुमाद्य°, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कुसुमालि° (→कुसुमाम्बु°).

३४. -b) द१ बाला, अ१ रेमे, अ२ वासं, म१ वाहं (→बोधं); अ२ °प्रसादतः (→°प्रसादात्). -c) क१ एतदग्र्यं, ब१ एतमग्र्यं, दे४ एतदग्रां, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एवमग्र्यं, न१ एतदावृतं, द१ अ१ उष्णारश्मेः, अ२ ** रश्मेः (→एतदग्र्यं). -d) अ२ °मयो (→°मयः); दे५ यं च, दे८-१० तत्र (→यत्र).

३५. -a) दे३.६ सु-, ते१ तु, अ२ च (→स); क१ °मेतं (→°भूतं). -b) दे१० मनसां (→मनसा). -c) दे८-१० न१ विचिन्त्यमग्निं (→विचिन्त्य रुद्रं); दे६ कपि-, द१ अ१ कलि- (→कवि-); दे८-१० मेव रुद्रं, न१ -मेकमग्निः, द१ अ१.२ म१ -मेकमग्र्यं, मुर्वे. मुए. मुब. -मेवमग्र्यं (→मेकमग्निं).

* दे८-१० न१ अ२. ०; ते१ द१ अ१ म१ शङ्कुर्णः.

३६. -a) ब२.३ तं, द१ चा- (→त्वां); ते१ परमं (→परतः); न१ पुरस्ताद् (→परस्ताद्); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नमामि नित्यं परतः परस्ताद्. -c) दे८.९ ते१ अ२ म१

योगीश्वर° (→योगेश्वर°). -d) दे१० -मीलि, अ१ -वर्ण (→अग्निं); ब१ कलिकाधि-, ब२ कलिमादि-, दे३ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कलिलाधि-, दे४ ते१ कलिमादि-, दे६ कपिलाधि-, द१ अ१.२ म१ कपिलादि- (→कपिलाधि-); दे४ ते१ द१ अ१.२ म१ -रूपं, दे५ -रूढां (→रूढम्).

३७. -a) अ१ तुष्टाव हृष्टो गिरिशम मुनीन्द्र. -b) ते१ °माद्यजातं, अ१ °माद्यनन्तम्, मुर्वे. मुए. मुब. °मादिहीनम् (→°मादिमन्तम्); क१ हिरण्मयानादिनचान्त्यमध्यं, + हिरण्मयं योगिनमादिमन्तं. -c) ब१-३ दे३.४.६ दिविष्टं, ते१ द१ अ१.२, हृदिस्थं (→दिविस्थं). -d) दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. °परं (→°मयं).

३८. अ२. ३८८-४०८ ०. (इ. सं.). -a) द१ °पादाभि° (→°पादाक्षि°). -b) क१ ब१-३ दे२-६ °रूपं (→°बाहुं); दे३.६ तपसः, दे४ तपतः, दे१० परतः (→तमसः). -c) ब२.३ दे३.६ रुद्रं (→शंभुं). -d) ब२ दे४ गार्भाधि- (→°गर्भाधि-); ब२ -गति (→-पति); ते१ द१ अ१ म१ त्रिनेत्रं (→त्रिनेत्रं).

३९. अ२. ०. -a) दे५ प्रभूतिर्, दे१० प्रसूतो, द१ अ१ म१ प्रवृत्तिर् (→प्रसूतिर्); ब१ द१ अ१ जगतां (ब१ °ता), दे१० जगतिर् (→जगतो); दे४ विनाशं, दे९.१० विनाशो, म१ [अ]पि नाशो (→विनाशो). -b) दे८.९ मुर्वे. मुए. येनावृतं,

वै.१.३३.४०

अलिङ्गमालोकविहीनरूपं
स्वयंप्रभं चित्पतिमेकरुद्रम् ।
तं ब्रह्मपारं परमेश्वरं त्वां
नमस्करिष्ये न यतोऽन्यदस्ति ॥४०॥
यं योगिनस्त्यक्तसबीजयोगा
लब्ध्वा समाधिं परमार्थभूताः ।
पश्यन्ति देवं प्रणतोऽस्मि नित्यं
तं ब्रह्मपारं भवतः स्वरूपम् ॥४१॥
न यत्र नामादिविशेषकल्पित-
र्न संदृशे तिष्ठति यत्स्वरूपम् ।
तं ब्रह्मपारं प्रणतोऽस्मि नित्यं
स्वयंभुवं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥४२॥

(→येनावृत्तं); दे१० वृत्तेन (→शिवेन). -c) ब२ परमं तमीशं
(→भगवन्तमीशं). -d) द१ ग१ प्रणौमि (→प्रणम्य).

४०. दे१.९. ॐ; ग२. ab ॐ. -a) दे४ अलिङ्गं
(→अलिङ्गं); द१ मालीनं, ग१ मकारं (→मालोकं).
-b) ब२.३ दे४ न१ द१ ग१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रभुं (→प्रभं);
ब२.३ मुर्वे. मुए. मुब. चित्पतिमेकं (ब३ मेक-
(→चित्पतिमेक-); ब२ म१ रूपं (→रुद्रं); दे१० स्वयंप्रकाशं
तमचिन्त्यरूपं, ते१ स्वयंभुवं चातिथिमेकरुद्रं. -c) दे४ द१ म१
त्वं, ते१ ग१.२ त्वां (→तं); दे१० परमेश्वरस् (→परमेश्वरं);
ग१ तं (→त्वां). -d) दे१० नमस्करिष्ये भवभेदनाश.

४१. दे१.९. ॐ; ब२.३. ४१d-४२c ॐ. -a) दे५
त्यक्तम्, दे१० स्तुत्य स-, न१ त्यक्तुस- (→त्यक्तस-); ब१
न१ -योगं, म१ -मया, दे४ मुर्वे. मुए. मुब. -योगात् (→-यो-
गा[:]). -b) ब१.३ दे३.४.६.१० न१ हे१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे.
मुए. मुब. परमात्म- (→परमार्थ-); दे१० -सूताः, न ते१ ग२
-भूतं (→भूताः). -d) ते१ अव्यक्तं, ग२ मुर्वे. मुए. मुब.
तद् ब्रह्मं, म१ त्वां ब्रह्मं (→तं ब्रह्मं).

४२. दे१.९. ॐ; ब१.२. abc ॐ; दे३. ४२d-४३d ॐ
(द. सं.). -a) दे३ मानादि-, दे४ मुर्वे. मुए. मुब. नामानि, ग२
यानादि- (→नामादि-); ब१ दे६ मुर्वे. मुए. मुब. -तृप्तिर्, दे४
न१ -कल्पित (दे४ -प्तं), द१ ग२ म१ -हीनं, ग१ -हीनं, + रूपं
(→कल्पितर्). -b) दे३ सदृशे, दे१० सदृशो, मुब. तादृशे
(→सदृशे); ते१ यस्य रूपं (→यत् स्वरूपं).

यद् वेदवादाभिरता विदेहं
सब्रह्मविज्ञानमभेदमेकम् ।
पश्यन्त्यनेकं भवतः स्वरूपं
सब्रह्मपारं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥४३॥
यतः प्रधानं पुरुषः पुराणो
विवर्तते यं प्रणमन्ति देवाः ।
नमामि तं ज्योतिषि संनिविष्टं
कालं बृहन्तं भवतः स्वरूपम् ॥४४॥
व्रजामि नित्यं शरणं गुहेशं
स्थाणुं प्रपद्ये गिरिशं पुरारिम् ।
शिवं प्रपद्ये हरमिन्दुमौलिं
पिनाकिनं त्वां शरणं व्रजामि ॥४५॥

४३. दे३ न१. ॐ. -a) ब३ ते१ ब्रह्मं (→वेदं); का१
वादा नि०, दे४ वेदाधि०, दे१.९. मुर्वे. मुए. मुब. वेदाभि०,
द१ ग२ वाताभि० (→वादाभि०); ते१ वदन्ति (→विदेहं);
दे६ यद् वादवादादिभिरादिदेहं, म१ यद् वेदवादाभिरतोनुदेहं.
-b) ब३ दे४ द१ ग१.२ तद्, दे१.९. सु-, ते१ यद्, म१ तं
(→स-); ग१ रूपं, + मेकं (→मेकं). -c) ते१ संशान्तमेकं
भवतः स्वरूपम्. -d) दे४.८-१० ते१ ग२ म१ मुर्वे. मुए.
मुब. तद् (→स); म१ रूपं (→पारं); दे१.९. ते१ मुर्वे. मुए.
प्रणमामि (→प्रणतोऽस्मि).

४४. -a) दे१.९. पुराणं (→प्रधानं); ते१ ग१ पुरुषं
(→पुरुषः); ते१ प्रधानो, न१ द१ ग१ पुराणं, ग२ प्रधानं
(→पुराणो). -b) दे३ द१ विवर्तते, दे१.९. द१ ग१.२ विवर्तते,
(→विवर्तते); दे४.८-१० म१ ग२ वेदाः (दे१० वेदः), दे६ देवः
(→देवाः); ते१ विवर्तते यत्र रश्मिन्ति देवाः. -c) ग२ ते (→तं);
ते१ षोडश- (→ज्योतिषि). -d) दे५.१० बृहन्तं, दे६ बृहन्तः
(→बृहन्तं); ते१ कलात्मकं तत् भवतः स्वरूपम्.

४५. ब१. cd ॐ. -a) ब१ दे१.९. मुर्वे. मुए. मुब.
महेशं, दे४ नगेशं, ते१ सुरेशं (→गुहेशं). -b) ब२ दे३.६.८-१०
मुर्वे. मुए. मुब. पुराणं, दे२ पुरारिः, दे५ पुरान्तं (→पुरारिः).
-c) दे३.४ ग१ हरिम् (→हरम्); ते१ अर्धेन्दुमौलिं शरणं प्रपद्ये.
-d) म१ तं (→त्वां); दे१.९. नमामि (→व्रजामि).

४५ श्लोकात्परं न१ अधिकम्-
२४. * तं ब्रह्मपारं प्रणमामि नित्यं ।
सदाशिवं सच्चिदानन्दरूपम् ॥

स्तुत्वैवं शङ्कुकर्णोऽसौ भगवन्तं कर्पदिनम् ।

पपात दण्डवद् भूमौ प्रोच्चरन् प्रणवं परम् ॥४६

तत्क्षणात् परमं लिङ्गं प्रादुर्भूतं शिवात्मकम् ।

ज्ञानमानन्दमद्वैतं कोटिकालाग्निसन्निभम् ॥४७

शङ्कुकर्णोऽथ मुक्तात्मा तदात्मा सर्वगोऽमलः ।

निलिल्ये विमले लिङ्गे तदद्भुतमिवाभवत् ॥४८

एतद् रहस्यमाख्यातं माहात्म्यं वः कर्पदिनः ।

४६. -a) न₁ स्तुत्वैवं (→स्तुत्वैवं); का₁ दे२.५ [अ]पि (→[अ]सौ). -d) का₁ दे२.५ परमं (→प्रणवं); का₁ दे५ पदं, दे४ न₁ ते₁ ग₁ म₁ वशी, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शिवं, ग₂ शुभं (→परं).

४७. -a) ते₁ तत् परं, म₁ प्रणवं (→परमं); न₁ तं क्षणात् क्षणं लिङ्गं. -b) दे४ द₁ ग₁ १.२ आविर्भूतं (→प्रादुर्भूतं). -d) का₁ दे५ °ज्वाला°, ब३ दे३ °माला° (→°काला°); म₁ कर्पदिकालसन्निभम्.

४८. -a) ब२ दे४ न₁ ते₁ म₁ युक्तात्मा, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स तदा, द₁ युक्तं त्वां, ग₁ १.२ युक्तत्वात् (→मुक्तात्मा). -b) ब२.३ मुब. धर्मात्मा, ते₁ तद् ज्ञात्वा (→तदात्मा); का₁ सर्वगो मतः, दे२.५ सर्वगो मनः (→सर्वगोऽमलः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुनिः सर्वात्मकोऽमलः. -c) का₁ म₁ विलिल्ये, ब₁ न लिल्ये, दे२.५ निनिन्ये, दे३ मुर्वे. मुए. निलिम्पे, दे६ निमिले, ग₂ विलीनो (→निलिल्ये).

४९. ब₁ १. ०. -b) ब२ मु-, दे४ ते, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→वः). -c) का₁ तमसा, +मनसा, दे३ तमसो, द₁ म₁ मनसा, ग₂ न समं (→तमसा). -d) दे१० विज्ञान° (→विद्वान°) द₁ ग₁ १.२ म₁ विद्वान्न प्रतिमुह्यति.

५०. ब₁ १. ०.; दे५. cd ०. -a) ते₁ द₁ इमं (→इमां). -c) का₁ त्यक्त्वा, ब२.३ दे२.३.६ त्यक्त-, ते₁ सर्व- (→भक्तः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °विमुक्तात्मा (→°विशुद्धात्मा). -d) का₁ ते₁ °सायुज्यम्, ग₂ °सारूप्यम् (→°सामीप्यम्).

अतः परं दे५ अधिकम्—

*सर्वथितव्यश्च ध्यातव्यो मत्परैर्जनैः ।

भविष्यन्ति न संदेहो ह्यसादाद्विजातयः ।

न कश्चिद् वेत्ति तमसा विद्वानप्यत्र मुह्यति ॥४९

य इमां शृणुयान्नित्यं कथां पापप्रणाशिनीम् ।

भक्तः पापविशुद्धात्मा रुद्रसामीप्यमाप्नुयात् ॥५०

पठेच्च सततं शुद्धो ब्रह्मपारं महास्तवम् ।

प्रातर्मध्याह्नसमये स योगं प्राप्नुयात् परम् ॥५१

इहैव नित्यं वत्स्यामो देवदेवं कर्पदिनम् ।

द्रक्ष्यामः सततं देवं पूजयामोऽथ शूलिनम् ॥५२ वं. १.३३.५२

यत्र द्रक्ष्यन्ति देवेशं स्नात्वा रुद्रां पिनाकनीम् ।

ब्रह्महत्यादिकं पापं तेषामाशु विनश्यति ।

प्राणं त्यजन्ति ये मर्त्याः पापकर्मरता अपि ।

ते यान्ति तत्परं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ।

धन्यास्तु खलु ते विप्रा मन्दाकिन्यां कृतौदकाः ।

अर्चयन्ति महादेवं मध्यमेश्वरमीश्वरम् ।

ज्ञानं दानं तपः श्राद्धं पिण्डनिर्वपणं द्विजाः ।

यान्ति तत्परं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ।

एकैकशः कृतं विप्राः पुनात्यासप्तमं कुलम् ।

सन्निहित्यामुपस्पृश्य राहुग्रस्ते दिवाकरे ।

यत्फलं लभते मर्त्यस्तस्माद्दशगुणं त्विदं ।

एवमुक्त्वा महायोगी मध्यमंशान्तिके प्रभुः ।

(= १.३२.२६a-३२b)

५१. दे५. ०.; न₁. b ०. -a) ब३ पठेच्चः, ग₂ म₁ यः पठेत् (→पठेच्च); ते₁ य इमं (→सततं). -b) ते₁ रुद्रपार-महास्तवं. -c) का₁ द₁ ग₁ १.२ म₁ °सायाहने (→°समये). -d) द₁ ग₁ १.२ म₁ योगी (→योगं); दे४ द₁ ग₁ १.२ म₁ पदं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नरः (→परं).

५२. दे५. ०. -a) ग₂ इह* (→इहैव); का₁ वत्स्यामि, दे६ वक्ष्यामो, ते₁ पश्यामो, ग₂ प्रवत्स्यामो, म₁ वेत्स्यामो (→वत्स्यामो). -b) ब₁ पिनाकिनं (→कर्पदिनम्). -c) ग₂ द्रक्ष्यामि, म₁ वीक्ष्य तं (→द्रक्ष्यामः); का₁ देवीं, दे३ भद्रे (→देवं). -d) दे३ च, ग₁ [अ]त्र (→[अ]थ); दे६ पूजयामास शूलिनः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पूजयामस्त्रिलोचनं, ते₁ पूजयामस्त्रिशूलिनं.

वै.१.३३.५३ इत्युक्त्वा भगवान् व्यासः शिष्यैः सह महामुनिः ।

उवास तत्र युक्तात्मा पूजयन् वै कपर्दिनम् ॥५३

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

३२

सूत उवाच ।*

उषित्वा तत्र भगवान् कपर्दीशान्तिके पुनः ।
द्रष्टुं ययौ मध्यमेशं बहुवर्षगणान् प्रभुः ॥१
तत्र मन्दाकिनीं पुण्यामृषिसङ्घनिषेविताम् ।
नदीं विसलपानीयां दृष्ट्वा हृष्टोऽभवन्मुनिः ॥२
स तामन्वीक्ष्य मुनिभिः सह द्वैपायनः प्रभुः ।

५३. दे५. ab ○. -a) ब१ इत्युक्त्वा स भगवान् व्यासः. -b) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. महावृत्तिः, ते१ महावृत्तिः (→महामुनिः). -c) दे३.६ उवाच, म१ उपास्ते (→उवास); ब३ दे२ युक्तात्मा (→युक्तात्मा); का१ उपवास तत्र युक्तात्मा, दे५ उवास सुचिरं कालं, द१ उपास्ते स्म युक्तात्मा, ग१ पूजयामास सततं, ग२ उपास्ते स्म यत्तस्मात्. -d) ब१ पूजयन्, ब३ पूजयन्तं, द१ ग२ पूजया वै, ग१ देवदेवं (→पूजयन्वै); दे५ महेश्वरं (→कपर्दिनम्).

पुष्पिका—

पुराणनाम—द१. ○; का१ दे२.५ ते१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म (ते१ श्रीकौर्म), ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३ म१ इति कूर्मपुराणे, दे४.८-१० ग१.२ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे६ कौर्म, न१ इति श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे. अध्यायनाम—दे४.५ न१ ते१ द१ म१. ○; का१ ब१-३ दे२.३.६.८-१० मुए. मुब. वाराणसी मा (दे१० म)हात्म्ये, ग१.२ वाराणसीमाहात्म्ये पिशाचमोचन(ग२ °क) कथनं नाम, मुर्वे. वाराणसीमाहात्म्यं नाम. अध्यायसंख्या—दे६ द१. ○; का१ ब१.३ दे२.३ न१ ग१ त्रिंशोऽध्यायः, ब२ ॥३०॥, दे४ त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥, दे५ ते१ एकत्रिंशोऽध्यायः, दे८.९ मुए. त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः, दे१० मुर्वे. त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥, ग२ म१ मुब. द्वात्रिंशोऽध्यायः.

३२

[दे१.५ पुस्तकयोः अयमध्यायो नास्ति]

चकार भावपूतात्मा स्नानं स्नानविधानवित् ॥३
संतर्प्य विधिवद् देवानृषीन् पितृगणांस्तथा ।
पूजयामास लोकादि पुष्पैर्नानाविधैर्भवम् ॥४
प्रविश्य शिष्यप्रवरैः सार्द्धं सत्यवतीसुतः ।
मध्यमेश्वरमीशानमर्चयामास शूलिनम् ॥५
ततः पाशुपताः शान्ता भस्मोद्धूलितविग्रहाः ।
द्रष्टुं समागता रुद्रं मध्यमेश्वरमीश्वरम् ॥६

* द१. ○; न१ ग१.२ सूतः; ते१ श्रीशिवः, सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -c) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. ययौ द्रष्टुं (→द्रष्टुं ययौ); ब१.३ दे३ न१ ग२ मध्यमे (ग२ °मी)शं (→मध्यमेशं). -d) का१ ते१ ग१.२ म१ बहून्, न१ ब्रह्मान् (→बहु-).

२. -a) दे४ ग२ मन्दाकिनी (→मन्दाकिनी). -b) का१ °निषेविताम्, दे३.६ °निषेवितं, दे१० °निवेशतां (→निषेविताम्); द१ ग१.२ ऋषिसंघैश्च सेविताम्. -c) दे४.१० नदी (→नदी); ते१ कदाचिन्नाम पानीयं. -d) न१ ग२ [अ]भवान्(?) (→[अ]भून्):

३. -a) म१.○. -a) का१ संभ्रमं वीक्ष्य, ब२ स तामन्वीक्ष्य, ब३ स तामन्वीक्ष्य, दे४ स तामन्वीक्ष्य, ते१ स गत्वा तत्र (→स तामन्वीक्ष्य). -b) का१ दे४.८-९ द्वैपायन- (→द्वैपायनः). -c) ब३ दे३.६ न१ ग२ °भूता (→°पूता). -d) द१ ग१ °विधानवत् (→°विधानवित्); दे४ स्नानं च स्नानवित् **.

४. -b) का१ ब१-३ दे३.४ द१ ग१.२ म१ गणान् स्वयम् (→°गणांस्तथा). -d) ब१ पूर्वे (→पुष्पैः); ब१ °विधिः (→°विधैः).

५. -a) दे६ ते१ प्रविश्यशिष्यै (ते१ °विप्र), द१ ग१ शिष्यप्रशिष्य- , म१ शिष्यस्य शिष्य- (→प्रविश्य शिष्य-). -d) ते१ तर्पया° (→अर्चया°).

६. -b) ब१ °विग्रहः (→°विग्रहाः). -c) ग२ दृष्ट्वा (→द्रष्टुं); का१ दे४ ग२ समागतं (दे४ °तः), दे८.९ तमागता (→समागता). -d) ते१ ईश्वरं मध्यमेश्वरम्.

ओंकारासक्तमनसो वेदाध्ययनतत्पराः ।
जटिला मुण्डिताश्चापि शुक्लयज्ञोपवीतिनः ॥७
कौपीनवसनाः केचिदपरे चाप्यवाससः ।
ब्रह्मचर्यरताः शान्ता वेदान्तज्ञानतत्पराः ॥८
दृष्ट्वा द्वैपायनं विप्राः शिष्यैः परिवृतं मुनिम् ।
पूजयित्वा यथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥९
को भवान् कुत आयातः सह शिष्यैर्महामुने ।
प्रोचुः पैलादयः शिष्यास्तानृषीन् ब्रह्मभावितान् ॥१०
अयं सत्यवतीसूनुः कृष्णद्वैपायनो मुनिः ।
व्यासः स्वयं हृषीकेशो येन वेदाः पृथक् कृताः ॥११
यस्य देवो महादेवः साक्षादेव पिनाकधृक् ।
अंशशिनाभवत् पुत्रो नाम्ना शुक इति प्रभुः ॥१२

यः स साक्षान्महादेवं सर्वभावेन शंकरम् ।
प्रपन्नः परया भक्त्या यस्य तज्ज्ञानमैश्वरम् ॥१३
ततः पाशुपताः सर्वे हृष्टसर्वतनूराः ।
नेमुरव्यग्रमनसः प्रोचुः सत्यवतीसुतम् ॥१४
भगवन् भवता ज्ञातं विज्ञानं परमेष्ठिनः ।
प्रसादाद् देवदेवस्य यत् तन्माहेश्वरं परम् ॥१५
तद्वदास्माकमव्यक्तं रहस्यं गुह्यमुत्तमम् ।
क्षिप्रं पश्येम तं देवं श्रुत्वा भगवतो मुखात् ॥१६
विसर्जयित्वा ताञ्छिष्यान् सुमन्तुप्रमुखांस्ततः ।
प्रोवाच तत्परं ज्ञानं योगिभ्यो योगवित्तमः ॥१७
तत्क्षणादेव विमलं संभूतं ज्योतिरुत्तमम् ।
लीनास्तत्रैव ते विप्राः क्षणादन्तरधीयत ॥१८ वें. १.३४.१७

७. व१ ग२. ७८-८८ ॐ (- द. सं.). -a) व१ न१
ओंकारशक्त°, व३ ओंकारासक्त°, दे३.६.८-१० व१ ओंकार-
सक्त° (→ओंकारासक्त°). -c) ते१ मुण्डिनः (→मुण्डिताः). -d)
व३ मुर्वे. मुए. मुब. शुद्ध°, ते१ शुभ्र° (→शुक्ल°).

८. व१ ग२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.). -a) व२ ग१
वाससः (→°वासनाः). -b) दे३.६ चान्य° (→चाप्य°); का१
वाससा (→°वाससः). -d) का१ दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
दांता वै ज्ञान°, ग१ वेदाध्ययन° (→वेदान्तज्ञान°).

९. दे४. ६८-१०८ ॐ (द. सं.). -a) म१
कृष्ण- (→दृष्ट्वा); ग२ विप्रः (→विप्राः). -d) व१ ग१.२
म१ वचनञ्चेदमब्रवीत् (ग१ म१ °मब्रुवन्).

१०. दे४. a.b ॐ (द्र. ९ पा. वि.). -b) दे३.६ शिष्यैः
सह, ते१ सह शिष्यो (→सह शिष्यैः). -c) व३ पैलादयः,
दे४.१० पैलादयः, ग२ द्वैपायनं (→पैलादयः); ग२ शिष्यः
(→शिष्याः). -d) ते१ तापसान् (→तानृषीन्); दे८-१० न१
ते१ मुर्वे. मुए. धर्म- (→ब्रह्म-); व३ दे३.४.६ -भाषितान्, दे१०
-तत्परान्, ते१ -चारिणः, ग१ -बादितान् (→भावितान्).

११. -b) दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रभुः, ग२ विभुः
(→मुनिः). -c) ग२ म१ व्यास(?) (→व्यासः).

१२. -b) दे२.३.८-१० न१ ते१ ग१ मुर्वे. मुए. मुब. साक्षाद्
देवः (→साक्षादेव); दे१० °धृक्, + °भृत् (→°धृक्). -a)
ते१ तस्यामेवाभवत् पुत्रो. -d) ग२ शुक्रः (→शुकः[.]).

१३. -a) का१ यस्तु, व२ दे४ व१ ग१.२ म१ यश्च, दे६
यः सा, दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. यो वै ते१ यस्य, (→यः
स); ते१ महादेवो (→महादेवं). -c) दे४ प्रसन्नं, ते१ प्रसन्नः

(→प्रपन्नः); दे१० परयो (→परया). -d) व१ पश्य (→यस्य);
का१ यज्ज्ञानं (→तज्ज्ञानं); व२ दे१० ईश्वरम् (→ऐश्वरम्).

१४. -b) व१.२ हृष्टसर्वे, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ते च हृष्ट-
ग२. हृष्टसर्व- (→हृष्टसर्व-); न१ °रुहा, व१ °रुहः (→°रुहाः).
-c) का१ ते तं (→नेमुर); दे४ तेन मुख्य प्रमनसः, दे८-१० ते१
मुर्वे. मुए. मुब. ऊचुरव्यग्रमनसो. -d) दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए.
मुब. °व्यासं (→प्रोचुः).

अतः परं म१ पुस्तके अधिकम्—मुनयः

१५. व१. १५b-१७c ॐ (द. सं.). -a) व१-३
दे२-४.८-१० न१ ते१ व१ ग१.२ म१ ज्ञानं (→ज्ञातं). -b) ते१
परमेष्ठिनम् (→परमेष्ठिनः). -d) दे४ व१ ग१.२ म१ यत्र,
दे१० तस्मान् (→यत्तन्); व३ दे९.१० ग२ म१ पदम् (→परम्).

१६. व१. ॐ (द्र. १५ पा. वि.). -a) व३ दे४ ग२
तद्वदास्माकं (→तद्वदास्माकं); दे३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
अव्यग्रं (→अव्यक्तं). -c) का१ पश्यामि तं, दे४ व१ ग१ म१
पश्यामहं, ग२ पश्य महा- (→पश्येम तं). -d) न१ मुखम्
(→मुखात्).

१७. व१. abc ॐ (द्र. १५ पा. वि.); दे८-१०. ॐ.
-a) ते१ सर्वान् (→शिष्यान्) -b). का१ दे२ ते१ तथा, मुर्वे.
मुए. मुब. तदा (→ततः). -d) व२ योगवित्तमाः, दे१ योग
मुत्तमम् (→योगवित्तमः).

१८. दे८-१०. ॐ. -b) व२ ज्ञानमुत्तमम् (→ज्योति-
रुत्तमम्); ग२ सम्भूतिर्ज्योतिरुत्तमम्. -c) दे३.६ लीलास्, ते१
निनास् (→लीनास्).

वै.१.३४.१८ ततः शिष्यान् समाहूय भगवान् ब्रह्मवित्तमः ।
 प्रोवाच मध्यमेशस्य माहात्म्यं पैलपूर्वकान् ॥१९॥
 अस्मिन् स्थाने स्वयं देवो देव्या सह महेश्वरः ।
 रमते भगवान् नित्यं रुद्रैश्च परिवारितः ॥२०॥
 अत्र पूर्वं हृषीकेशो विश्वात्मा देवकीसुतः ।
 उवाच वत्सरं कृष्णः सदा पाशुपतैर्वृतः ॥२१॥
 भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गो रुद्राध्ययनतत्परः ।
 आराधयन् हरिः शंभुं कृत्वा पाशुपतं व्रतम् ॥२२॥
 तस्य ते बहवः शिष्या ब्रह्मचर्यपरायणाः ।
 लब्ध्वा तद्वचनाज्ज्ञानं दृष्टवन्तो महेश्वरम् ॥२३॥
 तस्य देवो महादेवः प्रत्यक्षं नीललोहितः ।

१९. -a) न१ मुर्वे. मुए. समाहूय (→समाहूय). -b) न१ ब्रह्मवित्तमं (?), द१ देववित्तमः (→ब्रह्मवित्तमः). -ab) दे१-१० समाभाष्य च ताच्छिष्यान् सुमंतुप्रमुखास्तदा. -c) ब१-३ दे२-४.६ द१ ग१ म१ उवाच (→प्रोवाच); ग२ °शस्यां (→°शस्य). -d) दे१० महा° (→माहा°); दे४ ग१ म१ °पूर्विकान् (→°पूर्वकान्).

२०. -a) ब२ दे१० द१ ग२ म१ महादेवो (→स्वयं देवो). -d) दे४ रुद्रश्च (→रुद्रैश्च).

२१. -c) ग१ उवाच, ग२ उवाच (→उवाच); दे४ वत्सरं, दे६ तत्सरं (?) (→वत्सरं); का१ विष्णुः (→कृष्णः). -d) का१ स पाशुपतैर्वृतः.

२२. -b) का१ ब२ दे३ रुद्राध्यायन°, दे१-१० ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्राध्यायन° (→रुद्राध्ययन°); ब३ °तत्पराः (→°तत्परः). -c) दे१० आराधयन् (→आराधयन्). -d) ग२ कृतं (→कृत्वा); दे१० पशुपतं, ग२ पाशुपत- (→पाशुपतं); ते१ शुभम् (→व्रतम्).

२३. -a) दे१-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. तस्य वै, द१ तर्पयति (→तस्य ते). -c) ते१ भक्त्या (→लब्ध्वा); का१ ब३ दे२.३ ग२ वदनाज्, ब१ दर्शनाज्, ब२ वचनं, द१ म१ वचनाज् (→वचनाज्). -d) दे१० दृष्टवन्तो, ते१ आप्नुवन्त, ग२ उत्पत्स्यन्ति (→दृष्टवन्तो); ग२ जगन्मयं (→महेश्वरम्).

२४. ग२. २४-२५ ○. (द. सं.). -a) दे९ तस्मा देवो (→तस्य देवो). -c) न१ हृष्यस्य (→कृष्णस्य).

२५. ग२. ○. (द. २४ पा. वि.). -a) ब३ अर्चयन्ति (→येऽर्चयन्ति). -b) दे१.९ मद्भक्ताः

ददौ कृष्णस्य भगवान् वरदो वरमुत्तमम् ॥२४॥
 येऽर्चयिष्यन्ति गोविन्दं मद्भक्ता विधिपूर्वकम् ।
 तेषां तदैश्वरं ज्ञानमुत्पत्स्यति जगन्मय ॥२५॥
 नमस्योऽर्चयितव्यश्च ध्यातव्यो मत्परैर्जनैः ।
 भविष्यसि न संदेहो मत्प्रसादाद् द्विजातिभिः ॥२६॥
 येऽत्र द्रक्ष्यन्ति देवेशं स्नात्वा रुद्रं पिनाकिनम् ।
 ब्रह्महत्यादिकं पापं तेषामाशु विनश्यति ॥२७॥
 प्राणांस्त्यजन्ति ये मर्त्याः पापकर्मरता अपि ।
 ते यान्ति तत् परं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ॥२८॥
 धन्यास्तु खलु ते विप्रा मन्दाकिन्यां कृतोदकाः ।
 अर्चयन्ति महादेवं मध्यमेश्वरमीश्वरम् ॥२९॥

(→मद्भक्ता). -d) ब३ उत्पत्स्यन्ति, द१ उत्पत्स्यसि (→उत्पत्स्योत); का१ ब१-३ दे२.३.६ ते१ द१ ग१ जगन्मयं (ग१° यः) (→जगन्मय).

२६. -a) का१ नमस्यार्च°, दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्वमीशोऽर्च° (→नमस्योऽर्च°); द१ मनस्यर्चयश्चस्तव्यश्च, ग१ नमस्योश्चस्तव्यश्च, ग२ नमस्योर्चु(?) च सेव्यश्च, म१ नमस्कृतं व्यस्तव्यश्च. -c) का१ ब२ दे६ भविष्यन्ति, ब३ दे३ भविष्यन्ति, दे२.१० न१ ते१ ग१.२ म१ भविष्यति (→भविष्यसि). -d) का१ विजायते, ब२.३ दे२.३.६ द्विजातयः, दे१० द्विजामतिः, ते१ विजातिभिः (→द्विजातिभिः).

२७. -a) का१ दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. ये च, ब२ ये तं दे४ येन, न१ एतद्, द१ ग१.२ म१ यत्र (→येऽत्र); दे९ द्रक्षन्ति (→द्रक्ष्यन्ति). -b) ब२ दे१-१० ग२ मुर्वे. मुए. ध्यात्वा (→स्नात्वा); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवं (→रुद्रं). -c) म१ ब्रह्महत्यादिपापानां.

२८. -a) ब१ दे६ त्यजति (→त्यजन्ति); दे१-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. विप्राः (→मर्त्याः). -c) दे२.४.८-१० न१ ग१ मुर्वे. मुए. मुब. परमं (→तत्परं); का१ तेषां तत्परमं ज्ञानं.

२९. -a) ब२.३ दे३.६ न१ मुब. ये (→ते); दे१-१० मुर्वे. मुए. धन्यास्तु ध्यान्तु ते विप्रा, द१ ग२ म१ धन्यास्तु ते ये तु विप्रा, ग१ धन्यास्तु ते महात्मानः. -b) दे२ कृतोदकः (→कृतोदकाः); ग१ सततं संशितव्रताः. -c) ग१ येऽर्चयन्ति (→अर्चयन्ति). -d) दे१ ईश्वरं, + उत्तमम्, दे९ मुर्वे. मुए. मुब. उत्तमम् (→ईश्वरम्); ब१ मध्यमेमीश्वरेश्वरं, ते१ देवेशं मध्यमेश्वरम्.

स्नानं दानं तपः श्राद्धं पिण्डनिर्वपणं त्विह ।
एकैकशः कृतं विप्राः पुनात्यासप्तमं कुलम् ॥३०॥
संनिहत्यामुपस्पृश्य राहुग्रस्ते दिवाकरे ।

यत् फलं लभते मर्त्यस्तस्माद् दशगुणं त्विह ॥३१॥
एवमुक्त्वा महायोगी मध्यमेशान्तिके प्रभुः ।
उवास सुचिरं कालं पूजयन् वै महेश्वरम् ॥३२॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥

३३

सूत उवाच ।*

ततः सर्वाणि गुह्यानि तीर्थान्यायतनानि च ।
जगाम भगवान् व्यासो जैमिनिप्रमुखैर्वृतः ॥१॥

३०. -a) का१ ब१ दे२-४.६ द१ ग१ ज्ञानं (→स्नानं);
दे३ दानं, द१ ध्यानं (→दानं); न१ तथा, (→तपः).
-b) व३ दे१० द१ ग१ म१ °निर्वपणं (→°निर्वपणं);
ग१ पितुः (→त्विह). -c) म१ अनेकशः (→एकैकशः); दे६ कृतः
(→कृतं). -d) द१ पुनत्या° (→पुनात्या°).

अतः परं का१ दे२ पुस्तके अधिकम्—

२५ *ते यान्ति तत्परं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ।

३१. -a) ब१.३ दे२ सन्निहितां, दे४ द१ ग१.२ म१
मन्दाकिनीं (ग२ °न्यां) (→सन्निहितां); ते१ उपस्पृश्य
(→उपस्पृश्य). -c) दे१० यत्पुण्यं (→यत्फलं); का१ मर्त्यैः,
दे२ मर्त्यैर्व, दे६ मर्त्या, दे१० मर्त्यैस्, ग२ मर्त्याः (→मर्त्यैः).

३२. -a) ते१ उक्त, + उक्त्वा (→उक्त्वा); का१
महादेवो (→महायोगी). -b) दे३.६ दांतिके (→शान्तिके);
ब१-३ दे३.६ पुनः (→प्रभुः); न१ मध्यमेतरधीयत. -c) ग२
उवाच (→उवास). -d) व२ पूजयेद् (→पूजयन्).

पुष्पिका—

पुराणनाम—द१. ०; का१ दे२ इत्यादिमहापुराणे कौर्म,
ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे४.८-१० ग१.२ म१ मुर्वे.
मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहा-
पुराणे श्रीकौर्म, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्याय-
नाम—का१ ब१ दे२-४.६ न१ ते१ द१ ग१.२ म१. ०; ब२.३
दे६.९ मुर्वे. मुए. मुव. वाराणसीमाहात्म्ये, दे१० वाराणसीमाहात्म्ये.
अध्यायसंख्या—दे६ द१. ०; का१ ब१.३ दे२ न१ ग१ एकत्रिंशो-
ऽध्यायः, ब२ ॥३४॥, दे३ त्रिंशोऽध्यायः, दे४ एकत्रिंशोऽध्यायः
॥३१॥, दे६-९ मुए. चतुस्त्रिंशोऽध्यायः, दे१० मुर्वे. चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

प्रयागं परमं तीर्थं प्रयागादधिकं शुभम् ।
विश्वरूपं तथा तीर्थं तालतीर्थमनुत्तमम् ॥२॥
आकाशाख्यं महातीर्थं तीर्थं चैवार्षभं परम् ।
स्वर्नीलं च महातीर्थं गौरीतीर्थमनुत्तमम् ॥३॥

वे.१.३५.३

॥३४॥, ते१ द्वात्रिंशोऽध्यायः, ग२ म१ मुव. त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः.

३३

[दे१.४ पुस्तकयोः अयमध्यायो नास्ति; अध्यायारम्भे ग२
पुस्तके अधिकम्—श्रीसाम्बाय परब्रह्मणे नमः].

* न१ द१ ग२. ०; दे६ सूत उ.; ते१ श्री शिवः सूतः; ग१
सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -a) ग१ भूतानि, ग२ म१ तीर्थानि (→गुह्यानि).
-b) ते१ पुण्यान्या°, ग२ म१ गुह्यान्या° (→तीर्थान्या°).

२. दे१०. २b-५a ० (द. सं.); दे६. bc ०; दे५.
२d-४a ० (द. सं.). -a) मुव. प्रयागं (→प्रयागं); म१
अपरन्तीर्थं (→परमं तीर्थं). -b) दे५ शुभां (→शुभं); दे६.९
तीर्थं चैव महानदीं. -c) दे३ महातीर्थं (→तथा तीर्थं). -d)
दे३ तान°, दे५ न१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. काल°, दे६
ज्ञान°, ते१ नील° (→ताल°).

दे६.९ पुस्तकयोः b, c मध्ये अधिकम्—

* नारायणं परं तर्ह वायुतीर्थमनुत्तमम् (= ५ cd.)

३. दे६.९. ३-५ ० (द. सं.); दे५.१० ० (द.
२ पा. वि.). -a) ब२ न१ तथा (→महा-). -b) न१
चैवार्षभं, द१ चैवार्षकं, मुर्वे. मुए. चैवानुषं (→चैवा-
र्षभं); न१ शुभं (→परम्); ते१ तीर्थं चैव महर्षभम्, ग२ वायु-
तीर्थमनुत्तमम्. -c) का१ ब२.३ दे२ स्वर्नीलं, ब१ स्वर्दीनं,
दे६ स्वर्णीलं, ते१ स्वर्विनं, द१ स्वर्लीनं, ग१ स्वर्लीनं, मुर्वे. मुए.
मुव. स्वर्लीनं (→स्वर्नीलं); ग२ ज्ञानतीर्थं परं गुह्यं, म१ स्वर्ला-
गुलम् महातीर्थं. -d) दे२ उत्तमम् (→अनुत्तमम्); ग२ वाराह-
तीर्थमुत्तमम्.

वै.१.३५.४

प्राजापत्यं तथा तीर्थं स्वर्गद्वारं तथैव च ।
जम्बुकेश्वरमित्युक्तं धर्माख्यं तीर्थमुत्तमम् ॥४
गयातीर्थं महातीर्थं तीर्थं चैव महानदी ।
नारायणं परं तीर्थं वायुतीर्थमनुत्तमम् ॥५
ज्ञानतीर्थं परं गुह्यं वाराहं तीर्थमुत्तमम् ।
यमतीर्थं महापुण्यं तीर्थं संवर्तकं शुभम् ॥६
अग्नितीर्थं द्विजश्रेष्ठाः कलशेश्वरमुत्तमम् ।
नागतीर्थं सोमतीर्थं सूर्यतीर्थं तथैव च ॥७

४. दे१०. ॐ (द्र. २ पा. वि.); दे८.९. ॐ (द्र. ३ पा. वि.); ग्र२. cd ॐ; दे५. a ॐ. -a) दे६ न१ द१ ग्रा१.२ म१ परं, ते१ महा- (→तथा). -b) ब२ दे३.६ सु(ब२ शु)न्दतीर्थं, ब३ स्वर्गतीर्थं, ग्र२ कालतीर्थं (→स्वर्गद्वारं); ग्र२ अनुत्तमम् (→तथैव च); ते१ गोवृषेश्वरमुत्तमम्. -c) दे३.६ गुह्यकेश्वरम् (→जम्बुकेश्वरम्). -d) ब३ दे३.६ न१ मुर्वे. मुए. मुब. चर्माख्यं, म१ धर्मार्थं (→धर्माख्यं); ब२ चर्माख्यन्तमनुत्तमम्, ते१ धर्मतीर्थं तथैव च.

५. दे८.९. ॐ (द्र. ३ पा. वि.); दे१०. a ॐ (द्र. २ पा. वि.); दे५ म१. ५a-६b) ॐ; द१. ॐ (द्र. सं.). -a) ग्रा१.२ सोमतीर्थं (→गयातीर्थं); का१ दे२ परं तीर्थं, ब३ दे३ महातीर्थं, ग्रा१.२ सूर्यतीर्थं (→महातीर्थं). -b) दे१० ते१ नदीम् (→नदी) -c) ब२ तथा तीर्थं, ग्रा१.२ महातीर्थं (→परं तीर्थं). -d) ब२ महानदी (→अनुत्तमम्).

६. ब१ दे५ म१. ab ॐ. -a) दे९.१० तथा (→परं). -b) ब२ एव च (→उत्तमम्); ग्र२ वरतीर्थमनुत्तमम्. -c) ब१ महातीर्थं (→महापुण्यं). -d) ब१ स्मृतं, दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. परं (→शुभं); द१ ग्रा१ म१ तीर्थं सर्वतुल्यं शुभम्, ग्र२ तीर्थं सर्वत्वगं शुभं.

७. ब१. ७c-६d ॐ; ग्र२. ७b-५ ॐ (द्र. सं.); म१.cd ॐ; न१.d ॐ. -a) न१ अग्नि°, ते१ ब्रह्म° (→अग्नि°); दे८-१० श्रेष्ठ (→श्रेष्ठाः). -b) का१ दे१० कालेश्वरं, ब३ कमलेश्वरं, न१ केतारेश्वरं, ते१ कुशेश्वरं, द१ ग्र२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. कालकेश्वरं, ग्रा१ का * केश्वरं (→कलकेश्वरम्); ते१ ग्रा१ अनुत्तमम् (→उत्तमम्). -c) दे६ नामतीर्थं, ग्रा१ भागतीर्थं (→नागतीर्थं); दे१० सूर्यतीर्थं, ते१ शमीतीर्थं, द१ ग्रा१ गयातीर्थं (→सोमतीर्थं). -d) का१ देव°, दे१० सोम°, द१ मह° (→सूर्य°).

पर्वताख्यं महागुह्यं मणिकर्णमनुत्तमम् ।
घटोत्कचं तीर्थवरं श्रीतीर्थं च पितामहम् ॥८
गङ्गातीर्थं तु देवेशं ययातेस्तीर्थमुत्तमम् ।
कापिलं चैव सोमेशं ब्रह्मातीर्थमनुत्तमम् ॥९
अत्र लिङ्गं पुरानीयं ब्रह्मा स्नातुं यदा गतः ।
तदानीं स्थापयामास विष्णुस्तल्लिङ्गमैश्वरम् ॥१०
ततः स्नात्वा समागत्य ब्रह्मा प्रोवाच तं हरिम् ।
मयानीतमिदं लिङ्गं कस्मात् स्थापितवानसि ॥११

म१ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

* सोमतीर्थं सूर्यतीर्थं तीर्थं चैव महानदी ।

नारायणं महातीर्थं वायुतीर्थमनुत्तमम् ।

ज्ञानतीर्थं परं गुह्यं वाराहं तीर्थमुत्तमम् ।

भागतीर्थं गयातीर्थं महातीर्थं तथैव च । (=५-६)

८. ब१ ग्र२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.); द१ ग्रा१.८ c-१० d ॐ; दे५. ८c-६d ॐ (द्र. सं.); न१.a ॐ. -a) ते१ पर्वताक्षं (→पर्वताख्यं); दे८-१० ते१ द१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. पुण्यं (→गुह्यं). -b) दे३.६ मानकर्णं, दे५ न१ मणिकर्णं (न१ पुण्यं) (→मणिकर्णम्); द१ म१ मणिकर्णिकमुत्तमम्, ग्रा१ पुण्यञ्च मणिकर्णिकम्. -c) दे८.९ क्वचोत्कचं, म१ पुष्पोत्कचं (→घटोत्कचं). -d) ब२ तीर्थं चापि पितामहम्.

९. ब१ ग्र२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.); दे५ द१ ग्रा१. ॐ (द्र. ८ पा. वि.). -a) दे३.६ ते१ म१ च (→तु); ब२.३ दे३ न१ देवीशं (→देवेशं). -b) ब२ दे१० न१ ययाते (→ययातेस्); ते१ ययातेस्तीर्थं परम्, मुर्वे. मुए. तथा तत्तीर्थमुत्तमम्. -c) का१ ब२.३ दे६ ८ न१ मुर्वे. मुए. मुब. कपिलं (→कापिलं); दे८.९ तीर्थ- (→चैव); ते१ उत्तकं कापिलं सोमं. -d) ब२ चन्द्रतीर्थं तथैव च.

१०. ग्र२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.); दे८-१० न१ म१ मुए. १०-१२ ॐ; द१ ग्रा१. ॐ (द्र. ८ पा. वि.). -a) मुर्वे. मुब. यत्र (→अत्र); का१ ब२ दे२.५.६ मुब. पुराणीय, ब१.३ मुर्वे. पूजनीयं (→पुरानीय); ते१ अत्र लिङ्गं समानीय. -b) का१ ब३ दे२.५ मुर्वे. मुब. स्नातुं ब्रह्मा, ब२ सातं ब्रह्मा, ते१ ब्रह्मा स्थानं (→ब्रह्मा स्नातुं). -d) ब२ -लिङ्गमुत्तमम् (→लिङ्गमैश्वरम्).

११. ग्र२. ॐ (द्र. ७ पा. वि.); द१ ग्रा१. ॐ (द्र. ८ पा. वि.); दे८-१० न१ म१ मुए. ॐ (द्र. १० पा. वि.); दे६. ११d-१३a ॐ. -a) ते१ तत्र (→ततः); का१ दे२.५ समागत्य (→समागत्य). -b) ब२ विभुं (→हरिं). -c)

तस्माह विष्णुस्त्वत्तोऽपि रुद्रे भक्तिर्दृढा मम ।
 तस्मात् प्रतिष्ठितं लिङ्गं नाम्ना तव भविष्यति ॥१२
 भूतेश्वरं तथा तीर्थं तीर्थं धर्मसमुद्भवम् ।
 गन्धर्वतीर्थं परमं वाहनेयं तीर्थमुत्तमम् ॥१३
 दौर्वासिकं व्योमतीर्थं चन्द्रतीर्थं द्विजोत्तमाः ।
 चित्राङ्गदेश्वरं पुण्यं पुण्यं विद्याधरेश्वरम् ॥१४
 केदारतीर्थमुग्राख्यं कालञ्जरमनुत्तमम् ।
 सारस्वतं प्रभासं च भद्रकर्णं ह्रदं शुभम् ॥१५
 लौकिकाख्यं महातीर्थं तीर्थं चैव महालयम् ।
 हिरण्यगर्भं गोप्रेक्ष्यं तीर्थं च वृषध्वजम् ॥१६

ब२ मयातीरं (→मयानीतं); दे६ तीर्थं (→लिङ्गं). -d) दे३ कथं (→कस्मात्).

१२. ग२. ० (द्र. ७ पा. वि.); द१ ग१. ० (द्र. ८ पा. वि.); दे८-१० न१ म१ मुए. ० (द्र. १० पा. वि.); दे६. ० (द्र. ११ पा. वि.); ब१. १२ c-१५ b ०. -b) ते१ रुद्र- (→रुद्रे); ब२ भवत्, दे३ मुवें. मुए. यतः, दे५ मतः, ते१ [अ]स्ति नः (→मम). -d) मुवें. तत्र (→तव).

१३. ब१ द१ ग१. २. ०; दे६. a ०. -a) का१ दे२. ५ महा° (→तथा°). -b) का१ ब२ दे२. ५ तीर्थधर्ममनुत्तमम्, न१ तीर्थं धर्मसमद्भुतं, ते१ तीर्थं धर्मसमन्वितम्. -c) का१ च शुभं, ब२ दे३ म१ मुवें. मुए. मुब. सुशुभं, ब३ दे२. ५ स्वशुभं, ते१ अपरं (→परमं). -d) दे५ चाग्नेयं, दे६ वल्लेयं (→वाह्नेयं); ते१ गौरीतीर्थमनुत्तमम्.

१४. ब१ ग२. ० (द्र. ७, १२ पा. वि.). -a) द१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. होमतीर्थं (→व्योमतीर्थं); ते१ वैयानिकं व्यासतीर्थं. -b) दे८-१० ते१ तथैव च, न१ अनुत्तमम् (→द्विजोत्तमाः). -c) का१ दिव्यं ग°, दे२ तीर्थांग°, दे५ चोर्धांग° (→चित्रांग°); का१ दे२. ५ तीर्थं (→पुण्यं).

१५. ब१ ग२. ab ० (द्र. ७, १२ पा. वि.). -a) का१ दे२. ५. ८. ९ न१ म१ मुवें. मुए. मुब. केदारं, द१ ग१ के (ग१ कै) शवं (→केदार-); दे८-१० मुवें. मुए. -मुख्याख्यं (→उग्राख्यं). -b) दे८-१० कालिञ्जरम् (→कालञ्जरम्). -c) द१ सारस्वतं (→सारस्वतं); ब३ दे२. ५ प्रभाषं, न१ प्रभावं (→प्रभासं). -d) का१ दे८-१० मुवें. मुए. खेटकर्ण° (का१ र्ण-), दे५ ते१ द१ ग१ भद्रकर्ण- (द१ °रार्ण) (→भद्रकर्ण); ब१ प्रदं, ब२ मुब. तथा, ब३ दे३. ६ फलं, दे५ इदं, दे८-१० मुवें. मुए. हरं (→ह्रदं); ते१ भद्रकर्णमतः परम्.

उपशान्तं शिवं चैव व्याघ्रेश्वरमनुत्तमम् ।
 त्रिलोचनं महातीर्थं लोलार्कं चोत्तराह्वयम् ॥१७
 कपालमोचनं तीर्थं ब्रह्महत्याविनाशनम् ।
 शुकेश्वरं महापुण्यमानन्दपुरमुत्तमम् ॥१८
 एवमादीनि तीर्थानि प्राधान्यात् कथितानि तु ।
 न शक्यं विस्तराद् वक्तुं तीर्थसंख्या द्विजोत्तमाः ॥१९
 तेषु सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वाऽभ्यर्च्यं पिनाकिनम् ।
 उपोष्य तत्र तत्रासौ पाराशर्यो महामुनिः ॥२०
 तर्पयित्वा पितॄन् देवान् कृत्वा पिण्डप्रदानकम् ।
 जगाम पुनरेवापि यत्र विश्वेश्वरः शिवः ॥२१ ब१. ३५. १८

१६. -a) का१ को*लाख्यं, दे२. ५ कोकिलाख्यं, ते१ त* काक्षं (→लौकिकाख्यं); द१ ग१. २ महापुण्यं (→महातीर्थं). -b) दे२. ८-१० मुवें. मुए. मुब. हिमालयं (→महालयम्). -c) का१ ब१. ३ दे५ न१ ते१ द१ ग१ गोप्रेक्षं, ब२ दे८. ९ मुवें. मुए. मुब. गोप्रख्यं, ग२ गोप्रदरं, म१ गोप्तारं (→गोप्रेक्ष्यं).

१७. -a) ब३ उपासन्तं, दे८-१० उपयान्ति (→उपशान्तं). -c) ते१ °पुण्यं (→°तीर्थं). -d) ते१ लोकेशं, द१ ग१. २ म१ कोणार्कं (ग१ °ख्यं) (→लोलार्कं); ग२ रथाश्रमं (→[उ]त्तराह्वयम्).

१८. -a) ग२ कपाले (→कपाल-). -b) द१ ग१. २ म१ ब्रह्महत्यावि (ग२ °दि) मोचनं. -c) ब२. ३ दे३. ६ शुकेश्वरं, मुब. चक्रेश्वरं (→शुकेश्वरं); ब२ महातीर्थं, ब३ महतीर्थं (→महापुण्यं). -d) आनन्दं (→आनन्द-); ते१ मानवं परमुत्तमम्, ग२ आनन्दवनमुत्तमम्.

१९. -b) ब३ ते१ ग२ च (→तु). -c) ब२ दे३. ८. ९ मुवें. मुए. मुब. न शक्या, दे६ ग१ न शक्याद् (→न शक्यं). -d) का१ °संख्यां (→°संख्या); का१ दे५ द्विजोत्तमम् (→द्विजोत्तमाः).

२०. दे३. २०b-२१d ० (द्र. सं.). -b) का१ दे१० स्नात्वाभ्यर्चं (?), ग२ स्नात्वाप्यद्य (→स्नात्वाऽभ्यर्च्यं); ब२ मुब. कर्पादनम्, दे८-१० ग२ मुवें. मुए. सनातनम् (→पिनाकिनम्); दे५ स्नात्वा भूव्यपिनाकिनम्.

२१. दे३. ० (द्र. २० पा. वि.). -c) ते१ [अ] य (→[अ]पि). -d) द१ तत्र (→यत्र).

२१ श्लोकात्परं ग२. २१ cd पुनरागतम्.

व. १.३५.१६ स्नात्वाऽभ्यर्च्य परं लिङ्गं शिष्यैः सह महामुनिः ।
 उवाच शिष्यान् धर्मात्मा स्वान् देशान् गन्तुमर्हथ ॥२२
 ते प्रणम्य महात्मानं जग्मुः पैलादयो द्विजाः ।
 वासं च तत्र नियतो वाराणस्यां चकार सः ॥२३
 शान्तो दान्तस्त्रिषवणं स्नात्वाऽभ्यर्च्य पिनाकिनम् ।
 भैक्षहारो विशुद्धात्मा ब्रह्मचर्यपरायणः ॥२४
 कदाचिद् वसता तत्र व्यासेनामिततेजसा ।
 भ्रममाणेन भिक्षा तु नैव लब्धा द्विजोत्तमाः ॥२५
 ततः क्रोधावृततनुर्नराणामिह वासिनाम् ।
 विघ्नं सृजामि सर्वेषां येन सिद्धिर्विहीयते ॥२६
 तत्क्षणे सा महादेवी शंकरार्द्धशरीरिणी ।
 प्रादुरासीत् स्वयं प्रीत्या वेषं कृत्वा तु मानुषम् ॥२७

२२. -a) दे०-१० द१ ग्रा१.२ मुर्वे. मुए. मुव. महा-
 (→परं). -b) ब२ सह शिष्यैर्महामुनिः. -d) दे०-१० मुर्वे.
 मुए. मुव. यथेष्टं (→स्वान् देशान्); दे० स्वांशानां तु महर्षयः,
 न१ संदेशां नं तु महर्षं (?).

२३. -a) ब२ महादेवं, ग२ महात्मानः (→महात्मानं).
 -c) ग२ तु (→च). -d) द१ ग्रा१.२ ह (→सः).

२४. -a) द१ ग्रा१.२ म१ दान्तश्शान्तस् (→शान्तो
 दान्तस्). -ab) ते१ शान्तो दान्तश्शुचिःस्नात्वा ह्यर्चयित्वा
 पिनाकिनम्. -c) ब२ भैक्षहारैर्, दे०-३.६ ग२ भैक्ष्याहारो
 (→भैक्षहारो). -d) ब१ दे० परायणं (ब१ ०ण) (→परायणः).

२५. -a) दे०-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. तत्र वसता
 (→वसता तत्र). -b) न१ [अ]मृततेजसा, द१ ग्रा१ [अ]द्भुत-
 तेजसा, ग२ म१ [अ]द्भुतचेतसा (→[अ]मिततेजसा). -c) दे०
 भिक्षां (→भिक्षा); दे०-१० मुर्वे. मुए. मुव. वै (→तु); ग्रा१
 भ्रममाणेन भिक्षार्थं, ग२ भ्रममाणे विशुद्धात्मा.

२६. -a) ब१ तत्र (→ततः); का१ ०वृततनुं, ब१
 ०वृतस्तत्र (→वृततनुर्). -b) ते१ वाराणस्यां निवासिनाम्.
 -d) दे०-९ मुर्वे. मुए. मुव. हि हीयते, दे०-१० हि नीयते, ते१
 विनश्यति, द१ विधीयते, ग२ प्रधीयते, म१ विहन्यते
 (→विहीयते).

२७. -a) दे० तत्क्षणैसा, दे०-८.९ मुर्वे. मुए. मुव.
 तत्क्ष (दे० कृ)णात् सा, दे०-१० तत्रणा (?)त्सा, ते१ ततःक्षणान्,
 ग्रा१ तत् क्षणे सा (→तत्क्षणे सा). -c) द१ ग्रा१ म१ प्रीता
 (→प्रीत्या). -d) दे० वशं (?) (→वेषं); ब२ च (→तु);
 दे० मानुषाः (→मानुषं).

भो भो व्यास महाबुद्धे शप्तव्या भवता न हि ।
 गृहाण भिक्षां मत्तस्त्वमुक्तवैवं प्रददौ शिवा ॥२८
 उवाच च महादेवी क्रोधनस्त्वं भवान् यतः ।
 इह क्षेत्रे न वस्तव्यं कृतघ्नोऽसि त्वया सदा ॥२९
 एवमुक्तः स भगवान् ध्यानाज्ज्ञात्वा परां शिवाम् ।
 उवाच प्रणतो भूत्वा स्तुत्वा च प्रवरैः स्तवैः ॥३०
 चतुर्दश्यामथाष्टम्यां प्रवेशं देहि शांकरि ।
 एवमस्त्वित्यनुज्ञाय देवी चान्तरधीयत ॥३१
 एवं स भगवान् व्यासो महायोगी पुरातनः ।
 ज्ञात्वा क्षेत्रगुणान् सर्वान् स्थितस्तस्याथ पार्श्वतः ॥३२
 एवं व्यासं स्थितं ज्ञात्वा क्षेत्रं सेवन्ति पण्डिताः ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन वाराणस्यां वसेन्नरः ॥३३

२८. -b) ग्रा१ म१ शप्तव्यो (म१ ०व्यं) (→शप्तव्या);
 ब२ न शप्तव्या त्वया पुरी, ब३ मुर्वे. मुए. मुव. शप्तव्या न
 त्वया पुरी. -c) ते१ गृहाण भिक्षां सन्तुष्टा, ग्रा१ मत्त गृहाण
 भिक्षांस्त्वं. -d) का१ म१ उक्तवैवं, ब३ उक्तवैवं (→उक्तवैवं).

२९. -a) ते१ तदोवाच (→उवाच च); दे० ०देवी
 (→देवी). -b) न१ क्रोधनस्त्वां (→क्रोधनस्त्वं); का१
 भवान्यतः, यतो मुने, दे०-१० मुर्वे. मुए. मुव. यतो मुने, ते१
 दुरात्मकः (→भवान्यतः). -c) ग२ इति (→इह). -d) दे०
 कृतघ्नोऽपि (→कृतघ्नोऽसि); का१ तथा, दे० द्वया, दे०-१०
 मुर्वे. मुए. मुव. यतः (→त्वया).

३०. -a) ग्रा१ एवमुक्त्वा (→एवमुक्तः). -b) ब२
 दे०-१० न१ मुव. ध्यात्वा, ते१ व्यासो (→ध्यानाज्); का१ दे०-२.५
 कृत्वा (→ज्ञात्वा). -d) का१ दे०-२.३.६ प्रणवैः (दे० ०वै), दे०
 प्रवणैः (→प्रवरैः).

३१. -a) ते१ ग्रा१ तथाष्टम्यां (→अथाष्टम्यां). -b)
 ब१.२ दे०-३.६.८-१० न१ द१ ग२ म१ शंकरि (दे० ०र) (→शांकरि).
 -c) ग्रा१ एकम् (→एवम्); दे०-३.६ एवमस्त्विति विज्ञाय, न१
 एवमुक्तस्त्यनुज्ञाय. -d) दे०-१० देवीं (→देवी).

३१ श्लोकात्परं म१ अधिकम्.

२६ * वरश्च भगवान् योगी कृष्णाद्वैपायनः प्रभुः ।

३२. -a) द१ ग्रा१ परश्च, ग२ परश्च (→एवं स). -d)
 दे०-१० [अ]ति (→[अ]थ).

३३. -a) ब३ ग२ व्यास- (→व्यासं); ते१ स्थिति
 (→स्थितं). -b) दे० सेवित, दे०-१० सेवन्ति, द१ ग्रा१.२ म१
 पश्यन्ति (→सेवन्ति); दे०-१० पण्डितं (→पण्डिताः).

सूत उवाच ।*

यः पठेदविमुक्तस्य माहात्म्यं शृणुयादपि ।
श्रावयेद् वा द्विजान् शान्तान् सोऽपि याति परां गतिम् ॥३४॥
श्राद्धे वा दैविके कार्ये रात्रावहनि वा द्विजाः ।

नदीनां चैव तीरेषु देवतायतनेषु च ॥३५॥

स्नात्वा समाहितमना दम्भमात्सर्यवर्जितः ।

जपेदीशं नमस्कृत्य स याति परमां गतिम् ॥३६॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

३४

ऋषय ऊचुः ।*

माहात्म्यमविमुक्तस्य यथावत् तदुदीरितम् ।
इदानीं तु प्रयागस्य माहात्म्यं ब्रूहि सुव्रत ॥१॥

यानि तीर्थानि तत्रैव विश्रुतानि महान्ति वै ।

इदानीं कथयास्माकं सूत सर्वार्थविद् भवान् ॥२॥

वे. १.३६.२

सूत उवाच ।*

॥ दे४ द१ ग१.२ म१.०; दे४.९ सूत उ.; न१ ते१ सूतः.

३४. -b) दे४-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. अथ
(→अपि). -c) का१ दे२ श्रावयित्वा, दे२ अर्चयित्वा
(→श्रावयेद्वा); द१ ग१.२ म१ द्विजश् (→द्विजान्); दे३.६
सर्वान्, न१ ज्ञानात्, द१ ग१.२ म१ शान्तः (→शान्तान्). -d)
का१ ब१.३ दे२.३.५.६ न१ परं पदं (→परां गतिम्); दे४-१० ते१
मुर्वे. मुए. मुव. स याति परमां गतिम्.

३५. -a) ग१ च (→वा); ब३ दे२ वैदिके (→दैविके).
-b) म१ च (→वा); ब२ द्विजः (→द्विजाः); दे४-१० यात्रायां
वा द्विजोत्तमाः. -c) दे३.६ तीर्थेषु (→तीरेषु). -d) दे२.५
दैवता° (→देवता°); दे३.६ यतनेष्वपि (→यतनेषु च).

३६. -a) ब१ दे४-१० मुर्वे. मुए. ज्ञात्वा (→स्नात्वा);
दे४.९ न१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. मनाः, ते१ मतिः
(→मनाः). -b) ब१ दे४ द१ ग१.२ वर्जिताः (→वर्जितः);
दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. कामक्रोधविवर्जितः, ते१ मदमात्सर्य-
वर्जितः. -c) ते१ पठेदीशं (→जपेदीशं); न१ ते१ म१ नमस्कृत्या
(→नमस्कृत्य). -d) का१ दे२.५ परमां पदं (→परमां गतिम्).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणानाम—का१ दे२.५ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब१ इति
कौर्म, ब२.३ दे३ इति कूर्मपुराणे, दे४.८-१० मुर्वे. मुए. इति
श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे
श्रीकौर्म, म१ इति श्रीमत्कूर्मपुराणे, मुव. इति श्रीकौर्म
महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—न१ ते१ ०; का१ ब३
दे२.३.५.८-१० ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. वाराणसी मा. (दे१० म)
हात्म्ये, ब१ दे६ वाराणसीमाहात्म्यं समाप्तम्, ब२ वाराणसी-
माहात्म्यं, मुव. वाराणसीमाहात्म्यं नाम. अध्यायसंख्या—ब१

दे६. ०; का१ द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ वाराणसीमाहात्म्यं
समाप्तम् ॥, ब२ ॥३५॥, ब३ दे३ न१ ग१ द्वात्रिंशोऽध्यायः, दे२
द्वात्रिंशोऽध्यायः वाराणसी माहात्म्यं समाप्तम्. दे२ द्वात्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ वाराणसीमाहात्म्यं समाप्तम् ॥, दे२ पंचत्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ वाराणसीमाहात्म्यं समाप्तम्, दे२ पंचत्रिंशोऽध्यायः
॥३५॥ इति वाराणसी माहात्म्यं संपूर्णम् ॥ श्री जगदीशार्पण-
मस्तु ॥, ते१ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः, ग२ म१ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः, मुर्वे.
पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥, मुए. पंचत्रिंशोऽध्यायः, मुव.
चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥.

३४

[दे१ पुस्तके अध्यायारम्भे अधिकम्—ॐ नमो गणेशाय
नमः । दे१० पुस्तके अध्यायारम्भे अधिकम्—श्रीगणेशाय नमः ॥
श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ अथ कूर्मपुराणे ३६
अध्यायः । मंगलं दिशतु मे विनायको मंगलं दिशतु मे सरस्वती
मंगलं दिशतु मे महेश्वरो मंगलं दिशतु मे महेश्वरी ॥१॥]

॥ दे२ द१ ग१.०; दे४.९ ऋषय ऊ., दे१० ऋषय उवाच.
न१ ग२ म१ ऋषयः; ते१ श्रीशिवः, -ऋषयः.

१. दे२ ०. -a) दे१० ग२ महा° (→माहा°). -b)
ब३ यथा बहुदु° दे३.४.६ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. यथावत्, समु°,
दे४-१० यथा तावदु°; न१ यथावत्तदु°; द१ ग१.२ म१ यथा
तत्त्वमु° (→यथावत्तदु°); ब२ यथावत् भवतेरितम्. -c)
दे४-१० मुर्वे. मुए. मुव. इदानीञ्च, द१ स इदानीं, ग१.२ म१
त्वमिदानीं (→इदानीं तु). -d) दे१० महा° (→माहा°); ब२.३
सत्तम, दे२ सुव्रतः, दे१० सुव्रतं (→सुव्रतं).

२. दे२ ०. -a) दे२ तत्रानि (→तीर्थानि). -b) का१
ब२ दे२ च (→वै). -d) ग१ कथं (→सूतं).

वै.१.३६.३ शृणुध्वमृषयः सर्वे विस्तरेण ब्रवीमि वः ।
 प्रयागस्य च माहात्म्यं यत्र देवः पितामहः ॥३॥
 मार्कण्डेयेन कथितं कौन्तेयाय माहात्मने ।
 यथा युधिष्ठिरायैतत् तद्वक्ष्ये भवतामहम् ॥४॥
 निहत्य कौरवान् सर्वान् भ्रातृभिः सह पार्थिवः ।
 शोकेन महताविष्टो मुमोह स युधिष्ठिरः ॥५॥
 अचिरेणाथ कालेन मार्कण्डेयो महातपाः ।
 संप्राप्तो हास्तिनपुरं राजद्वारे स तिष्ठति ॥६॥
 द्वारपालोऽपि तं दृष्ट्वा राज्ञः कथितवान् द्रुतम् ।
 मार्कण्डेयो द्रष्टुमिच्छंस्त्वामास्ते द्वार्यसौ मुनिः ॥७॥
 त्वरितो धर्मपुत्रस्तु द्वारमेत्याह तत्परम् ।

॥ दे३.९ सूत उ., न१ ते१ ग्रा१.२ सूतः; द१ म१ श्रीसूतः.

३. -a) म१ शृणुध्वं (→शृणुध्वं); ब३ ते१ मुनयः
 (→ऋषयः) -b) दे१० ब्रवीरिव (→ब्रवीमि वः); ते१ तत्
 (→वः). -c) का१ ब१-३ दे१-३.५.६ ते१ प्रयागस्याथ, दे४ द१
 ग्रा१.२ म१ प्रयागस्यापि (→प्रयागस्य च); दे१० महा° (→माहा°).
 -d) दे३.६ देव (→देवः).

४. -b) दे२.३.५.६ महामुने (→महात्मने). -c) द१
 योधि° (→युधि°); ते१ यथा युधिष्ठिरायैव. -d) दे१.१० तद्वक्षे
 (→तद्वक्ष्ये); दे३ अहे, दे५ इह, दे१० अहीं (→अहम्).

५. -a) ते१ हत्वैव (→निहत्य). -b) द१ ग्रा१.२ म१
 परिवारितः (→सह पार्थिवः). -c) दे४ °विष्टे (→°विष्टो).
 -d) दे३.६ मुत्सेहे, दे१० मुमोहं (→मुमोह); ते१ च, + स, ग्रा२
 च (→स).

६. -a) दे१ म१ अचिरेणैव (→अचिरेणाथ); दे१ काले
 तु (→कालेन). -b) द१ ग्रा१.२ म१ महामुनिः (→महातपाः).
 -c) का१ दे१.४.५.१० द१ ग्रा१.२ म१ हस्ति° (→हास्ति°); दे१
 °पुरे, न१ °पुरी (→°पुरं). -d) का१ प्रतिष्ठितं, ते१ [अ]वति-
 ष्ठति (→स तिष्ठति).

७. -a) का१ ब२.३ दे३.५ हि (→[अ]पि); ग्रा१ तान्
 (→तं). -b) दे१ न१ मुवें. मुब. राज्ञे (→राज्ञः); दे५ कथि-
 तान् (→कथितवान्). -c) का१ ब१.३ दे१-३.५.६ मुब. इच्छुं,
 ते१ इह (→इच्छन्). -d) दे१० आस्ये (→आस्ते); दे५
 (वात्सौ) ययुर्मुनिः, ते१ कार्यवान् मुनिः, द१ ग्रा२ म१ द्वार्य-
 वस्थितः, ग्रा१ द्वयमास्थितः (→द्वार्यसौ मुनिः).

८. -a) दे५ दुरितो (→त्वरितो). -b) का१ ब१-३
 तत्परः, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ सत्वरं, ते१ तत्परः, +सत्वरः (→तत्परं);

स्वागतं ते महाप्राज्ञ स्वागतं ते महामुने ॥८॥
 अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे तारितं कुलम् ।
 अद्य मे पितरस्तुष्टास्त्वयि तुष्टे महामुने ॥९॥
 सिंहासनमुपस्थाप्य पादशौचार्चनादिभिः ।
 युधिष्ठिरो महात्मेति पूजयामास तं मुनिम् ॥१०॥
 मार्कण्डेयस्ततस्तुष्टः प्रोवाच स युधिष्ठिरम् ।
 किमर्थं मुह्यसे विद्वन् सर्वं ज्ञात्वाऽहमागतः ॥११॥
 ततो युधिष्ठिरो राजा प्रणम्याह महामुनिम् ।
 कथय त्वं समासेन येन मुच्येत किल्बिषैः ॥१२॥
 निहता बहवो युद्धे पुंसो निरपराधिनः ।
 अस्माभिः कौरवैः सार्द्धं प्रसङ्गान्मुनिपुंगव ॥१३॥

दे३.६ त्वागमे (दे६ °म्ये) त्याह तत्परं, दे८-१० मुवें. मुए. मुब.
 द्वारमभ्ये (दे१० °गस्त्ये)त्य सत्वरम्. -c) दे८-१० मुवें. मुए.
 मुब. द्वारमभ्यागतस्येह.

९. दे४ द१. ○ (द. सं.). -b) का१ चावमे, ब१.३
 दे२.३.५ न१ त्वद्य मे, दे६ ह्यद्य मे (→अद्य मे); दे३.६ भावितं
 (→तारितं). -c) ग्रा२ तुष्टा(?) (→तुष्टास्). -cd) दे१० तुष्टा
 त्वये (→तुष्टास्त्वयि). -d) ग्रा१.२ म१ दृष्टे (→तुष्टे); दे८-१० म१
 मुवें. मुए. मुब. सदा (→महा-).

१०. -b) ते१ पादशौचार्यणादिभिः. -c) ग्रा२ युधि-
 ष्ठिरे (→युधिष्ठिरो); का१ दे१० माहात्म्येति, ते१ माहात्मा हि
 (→महात्मेति).

११. -a) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. तु संपृष्टः, ते१ तु
 संतुष्टः, द१ तुतस्तुष्टः (→ततस्तुष्टः); म१ मार्कण्डेयोऽथ सन्तुष्टः.
 -b) का१ दे१० च (→स). -c) का१ मुह्यते (→मुह्यसे); द१
 विद्वान् (→विद्वन्). -d) दे४ द१ सर्वे (→सर्व); ब१ दे१.४ मुवें.
 मुए. समागतः (→[अ]हमागतः); दे८.९ सर्वज्ञास्त्वां समागताः,
 दे१० सर्वज्ञस्त्वं समागताः.

१२. -b) दे४ °मुनिः (→°मुनि); दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए.
 मुब. प्रणम्य शिरसाब्रवीत्. -c) दे६ कथयध्वं, दे८-१० मुवें. मुए.
 मुब. कथयस्व (→कथय त्वं). -d) ते१ कथं, द१ याजन् (→येन);
 ब२ दे३ मुच्येय, ब३ दे२.४ ग्रा१ मुच्येम, दे८-१० न१ ते१ मुवें. मुए.
 मुच्यामि, मुब. मुच्ये च (→मुच्येत); ब१ दे८-१० न१ मुवें. मुए.
 किल्बिषं, दे१.४ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ किल्बिषात् (→किल्बिषैः).

१३. -a) द१ निहतान् (→निहता). -b) ब२ दे१ न१
 मुवें. मुए. पुमांसोऽन, ° दे३ पुंसोभिर° (→पुंसो निर°). -c)
 न१ अस्माकं (→अस्माभिः); ग्रा२ साम्यं (→सार्द्धं). -d) का१

येन हिंसासमुद्भूताज्जन्मान्तरकृतादपि ।

मुच्यते पातकादस्मात् तद् भवान् वक्तुमर्हति ॥१४

मार्कण्डेय उवाच ।*

शृणु राजन् महाभाग यन्मां पृच्छसि भारत ।

प्रयागगमनं श्रेष्ठं नराणां पापनाशनम् ॥१५

तत्र देवो महादेवो रुद्रो विश्वामरेश्वरः ।

समास्ते भगवान् ब्रह्मा स्वयंभूरपि दैवतैः ॥१६

युधिष्ठिर उवाच ।*

भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि प्रयागगमने फलम् ।

मृतानां का गतिस्तत्र स्नातानामपि किं फलम् ॥१७

ये वसन्ति प्रयागे तु ब्रूहि तेषां तु किं फलम् ।

भवता विदितं ह्येतत् तन्मे ब्रूहि नमोऽस्तु ते ॥१८

दे३. ०पुङ्गवाः, ब२ दे१.४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ०सत्तम (न१ ०मः) (→०पुङ्गव).

१४. -a) ब१.२ दे१-६.८-१० न१ ते१ द१ ग१.२ समुद्भूता (→समुद्भूताज्) -c) ब३ दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. मुच्येय, दे१ मुच्येय, न१ कथ्यते, ग१ मुच्येते, म१ मुच्येत (→मुच्यते); दे१ येन, दे३.६ अग्न्यान्, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. अहा, न१ अग्न्यं (→अस्मात्); ब१ मुच्ये तत् पादुका दद्यात्. -d) दे४ कर्त्त (→वक्तु); दे१.४-६.९-१० द१ ग२ अर्हति (→अर्हति).

* दे३.८.९ मार्कण्डेय उ.; न१ ते द१ ग१.२ म१ मार्कण्डेयः.

१५. -a) का१ दे२.५ महाबाहो (→महाभाग). -b) दे२.५ भारतः (→भारत). -d) का१ दे२.५ ०मोचनं, दे३.६ ०शोधनं (→०नाशनम्).

१६. -a) दे१ तत्र देवा महादेवा. -b) दे१ ते१ विश्वा (ते१ ०श्व) महेश्वरः, दे४ विश्वामरे स्थितः, दे६ विश्वेश्वरेश्वरः, दे८ मुर्वे. मुए. [अ] वात्सीक्षरेश्वर (→विश्वामरेश्वरः). -c) दे१ समास्तैः, दे५ समास्व (→समास्ते). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सह (→अपि).

* दे३.८.९ युधिष्ठिर उ.; न१ ते१ द१ ग१.२ म१ युधिष्ठिरः.

१७. दे१. cd ० (द. सं.). -a) ब१ दे१ भगवान् (→भगवन्). -b) ब१.२ दे४ ०गमनं (→०गमने). -d) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. चैव, न१ दे१० च*, न१ ते१ चापि (→अपि); ग२ स्नानादपि च किं फलम्.

१८. ब१ दे३.६ न१. ab ० (द. सं.). -a) ब२.३ च (→तु). -b) ब२.३ च (→तु). -c) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. भवतो (→भवता); ब१ विदिता, ब३ वेदिता, दे१ गदितं

मार्कण्डेय उवाच ।*

कथयिष्यामि ते वत्स या चेष्टा यच्च तत्फलम् ।

पुरा महर्षिभिः सम्यक् कथ्यमान मया श्रुतम् ॥१९

एतत् प्रजापतिक्षेत्रं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।

अत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥२०

तत्र ब्रह्मादयो देवा रक्षां कुर्वन्ति संगताः ।

बहून्ध्यानि तीर्थानि सर्वपापापहानि तु ॥२१

कथितं नेह शक्नोमि बहुवर्षशतैरपि ।

संक्षेपेण प्रवक्ष्यामि प्रयागस्येह कीर्तनम् ॥२२

षष्ठिर्धनुःसहस्राणि यानि रक्षन्ति जाह्नवीम् ।

यमुनां रक्षति सदा सविता सप्तवाहनः ॥२३ वें. १.३६.२३

(→विदितं); दे१ येन (→ह्येतत्). -d) दे४ तत्ते, ते१ मम (→तन्मे); द१ शृणोम्यहं, म१ महामुने (→नमोऽस्तु ते).

* दे३.८ मार्कण्डेय उ.; दे९ मार्कंडे उ.; न१ ते१ ग१.२ म१ मार्कण्डेयः; द१ श्रीमार्कण्डेयः.

१९. -a) का१ दे२.५ तद्वत्स (→ते वत्स). -b) का१ यत्र, ब२ दे८-१० यच्च (→यच्च); दे८-१० ते फलं (→तत्फलं); दे१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रयागस्नानजं फलम्, दे४ द१ ग१.२ म१ यत् पृच्छसि (दे५ ०ति) च तत्फलम्. -d) दे५ म१ कथा मानं, ग२ कथमानं (→कथ्यमानं); ग२ ममाश्रुतम् (→मया श्रुतम्).

२०. दे८-१०. २०c-३१ab ०; द१. ab ० (द. सं.). -a) दे५ प्रजापति, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रजापतेः (→प्रजापति-). -b) ते१ गीयते (→विश्रुतम्); ग२ त्रिलोकेषु च विश्रुतम्. -d) ग२ भूतास्ते, म१ नरास्ते (→मृतास्ते); दे२ ०भवेः (→०भवाः).

२१. दे८-१०. ० (द. २० पा. वि.). -a) ब३ अत्र (→तत्र); दे१ देवाः (→देवा). -b) दे१ न१ ते१ सर्वदा, दे३ संगतां, दे४ संमताः (→संगताः). -d) का१ दे२.५ पातकहानि, ब२ दे१ न१ ग२ म१ पापहराणि (→पापापहानि).

२२. दे८-१०. ० (द. २० पा. वि.). -a) का१ ब१ दे४ कथितं, द१ कथं तु (→कथितं); न१ न हि, ते१ तेन (→नेह); ब२ शक्यामि (→शक्नोमि). -c) का१ ब१.३ दे२ मुर्वे. संक्षेपेण (→संक्षेपेण);

२३. दे८-१०. ० (द. २० पा. वि.). -a) ब१ दे४ षष्टि (→षष्टिर्); ब१ दे५ म१ वर्ष- (→धनुः-); द१ ग१.२

वै.१.३६.२४ प्रयागे तु विशेषेण स्वयं वसति वासवः ।
मण्डलं रक्षति हरिः सर्वदेवैश्च सम्मितम् ॥२४॥
न्यग्रोधं रक्षते नित्यं शूलपाणिर्महेश्वरः ।
स्थानं रक्षन्ति वै देवाः सर्वपापहरं शुभम् ॥२५॥
स्वकर्मणावृतो लोको नैव गच्छति तत्पदम् ।
स्वल्पं स्वल्पतरं पापं यदा तस्य नराधिप ।
प्रयागं स्मरमाणस्य सर्वमायाति संक्षयम् ॥२६॥
दर्शनात् तस्य तीर्थस्य नाम संकीर्तनादपि ।
मृत्तिकालम्भनाद् वापि नरः पापात् प्रमुच्यते ॥२७॥
पञ्च कुण्डानि राजेन्द्र येषां मध्ये तु जाह्नवी ।

षष्ठिर्ष- (→षष्ठिर्नुः-). -b) दे१ ते१ द१ मुवें. मुए. तानि,
न१ हरी ग्र२ यया, म१ धाता (→यानि); का१ रक्षन्ति, न१ म१
रक्षति (→रक्षन्ति). -c) दे१ रक्षत (→रक्षति). -d) ब१
भविता (→सविता); ब३ दे२.३ म१ सप्ति° (→सप्त°).

२४. दे८-१०. ॐ (द्र. २० पा. वि.). -a) का१ ब१-३
दे२.३.५.६ ते१ प्रयागं (→प्रयागे). -b) का१ ब१.२ दे२.५ ते१
रक्षति (→वसति). -d) ते१ ग१.२ म१ सर्वैः (→सर्व-); का१
°देवत-, दे५ °देवस्तु (→°देवैश्च); ब३ दे४ ग्र२ म१ सम्मितः, दे१
न१ संवृतः, ते१ संयुतः (→सम्मितम्); ब२ सर्वदेवैः समन्वितः.

२५. दे८-१०. ॐ (द्र. २० पा. वि.). -b) ब३ °पाणि-
(→°पाणिर). -c) दे१ स्नातं (→स्थानं); ब२.३ रक्षति
(→रक्षन्ति); ब२ ग्र२ देवः, ग१ विदाः (→देवाः). -d) दे१
प्रभुम् (→शुभम्).

२६. ते८-१०. ॐ (द्र. २० पा. वि.); ग्र२ म१. cd ॐ.
-a) ग्र२ सुकर्म° (→स्वकर्म°); ब१.२ दे३.४ मुवें. मुए. मुब. °वृता,
दे६ °कृता, द१ °कृतो (→°वृतो); ब१-३ दे३.६ मुवें. मुए. मुब.
लोका, दे१.४ ते१ लोके (→लोको). -b) ब१-३ दे२.३.६ द१ ग्र२
मुवें. मुए. मुब. गच्छन्ति, दे४ वाच्छन्ति (→गच्छति). -c)
न१ महत्तरं, ग१ स्वल्पतरं (→स्वल्पतरं). -d) दे३.६ मुवें. मुए.
मुब. यस्य, दे४ सदा, द१ ग१ यथा (→यदा); दे१ द१ ग१
यस्य, दे४ सत्य, मुवें. मुए. मुब. चास्ति (→तस्य); दे२.४.५
नराधिपः (→नराधिप). -e) दे१ प्रयागं स्मरतस्तस्य. -f)
का१ दे५ सर्वमायाभि, दे४ सर्वमायान्ति, ग१ मायातियाति, म१
पापान् न्यायान्ति (→सर्वमायाति).

२७. दे८-१०. ॐ (द्र. २० पा. वि.). -a) दे१ तस्मात् तत्
(→दर्शनात्). -b) दे३ माम, दे६ नामं (→नाम). -c) दे१

प्रयागं विशतः पुंसः पापं नश्यति तत्क्षणात् ॥२८॥
योजनानां सहस्रेषु गङ्गां यः स्मरते नरः ।
अपि दुष्कृतकर्माऽसौ लभते परमां गतिम् ॥२९॥
कीर्त्तनान्मुच्यते पापाद् दृष्ट्वा भद्राणि पश्यति ।
तथोपस्पृश्य राजेन्द्र स्वर्गलोके महीयते ॥३०॥
व्याधितो यदि वा दीनः क्रुद्धो वाऽपि भवेन्नरः ।
गङ्गायमुनमासाद्य त्यजेत् प्राणान् प्रयत्नतः ॥३१॥
दीप्तकाञ्चनवर्णाभैर्विमानैर्भानुवर्णिभिः ।
ईप्सिताल्लभते कामान् वदन्ति मुनिपुंगवाः ॥३२॥

ते१ मृत्युकालभयाच् चापि, दे४ द१ ग१.२ म१ मृत्युकालेऽपि
(दे४ तु) यद्वापि. -d) न१ सर्वपापैः प्रमुच्यते.

२८. दे८-१०. ॐ (द्र. २० पा. वि.). -b) दे१ ग१.२
एषां, ते१ म१ तेषां (→येषां); द१ च (→तु). -c) दे३ विशतः
(→विशतः).

२९. दे८-१०. ॐ (द्र. २० पा. वि.); ब१. ॐ. -a)
ग्र२ सहस्रेण (→सहस्रेषु). -b) न१ ग्र२ गङ्गायां (→गङ्गां यः);
दे३.६ मुवें. मुए. मुब. स्मरति यो (→यः स्मरते). -d) ब२.३
भजते, ग्र२ लभे ते (→लभते).

३०. दे८-१०. ॐ (द्र. २० पा. वि.); ब१. ॐ. -b)
ग्र२ मुवें. मुए. मुब. दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); ब३ नश्यति (→पश्यति).
-c) ब३ ततो, दे१ न१ ते१ तत्रो; (→तथो); का१ राजेन्द्रं
(→राजेन्द्र). -d) दे३.६ न१ मुवें. मुए. मुब. सुर° (→स्वर्ग°).

३१. दे८-१०. ab ॐ (द्र. २० पा. वि.). -a) का१ दे५
द१ ग१.२ म१ हीनः (→दीनः). -b) दे६ क्रोधो (→क्रुद्धो) म१
नरं (→नरः); दे१ क्रुद्धो वापि वसे नरः. -c) का१ °यमुनां
(→°यमुनं); ब१ गङ्गायमुनयोः सद्यस्. -d) दे१ त्यजेत्
प्राणान् यत्नतः.

३१ श्लोकस्य ab चरणानन्तरं दे८-१० मुवें. मुए. अधिकम्—
२७. * पितृणां तारकं चैव सर्वपापप्रणाशनम् ।

यैः प्रयागे कृतोवास उत्तीर्णो भवसागरः ॥

३२. -a) दे४ दीर्घ-, ग्र२ तस्मात् (→दीप्त-); ब२
वर्णाभौ, म१ -वर्णान्तरं (→वर्णाभैर्). -b) ब१ भाव°, दे५
चतु° (→भानु°); ब१ दे८-१० ते१ ग्र२ मुवें. मुए. -वर्त्तिभिः,
द१ ग१ म१ -सन्निभैः (→वर्णिभिः). -d) दे४ भवन्ति, द१ ग्र२
भुवने (→वदन्ति).

सर्वरत्नमयैर्दिव्यैर्नानाध्वजसमाकुलैः ।
 वराङ्गनासमाकीर्णैर्मोदते शुभलक्षणः ॥३३
 गीतवादित्रनिर्घोषैः प्रसुप्तः प्रतिबुध्यते ।
 यावन्न स्मरते जन्म तावत् स्वर्गं महीयते ॥३४
 तस्मात् स्वर्गात् परिभ्रष्टः क्षीणकर्मा नरोत्तम ।
 हिरण्यरत्नसंपूर्णं समृद्धे जायते कुले ॥३५
 तदेव स्मरते तीर्थ स्मरणात् तत्र गच्छति ।
 देशस्थो यदि वाऽरण्ये विदेशे यदि वा गृहे ॥३६
 प्रयागं स्मरमाणस्तु यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति वदन्ति मुनिपुंगवाः ॥३७
 सर्वकामफला वृक्षा मही यत्र हिरण्यमी ।
 ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र लोके स गच्छति ॥३८
 स्त्रीसहस्राकुले रम्ये मन्दाकिन्यास्तटे शुभे ।
 मोदते मुनिभिः सार्द्धं स्वकृतेनेह कर्मणा ॥३९
 सिद्धचारणगन्धर्वैः पूज्यते दिवि देवतैः ।
 ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो जम्बुद्वीपपतिर्भवेत् ॥४०
 ततः शुभानि कर्माणि चिन्तयानः पुनः पुनः ।
 गुणवान् वित्तसंपन्नो भवतीह न संशयः ।

वे. १.३६.४३

३३. -a) का₁ °रथैर्, ते₁ °मये (→°मयैर्); ते₁ दिव्ये (→दिव्यैर्). -b) न₁ °द्विज°, म₁ °रत्न°, + °जीज° (→°ध्वज°); ते₁ °कुले, मुब. °कुलः (→°कुलैः). -c) दे₁₀ वाराङ्गना (→वाराङ्गना); द₁ °कीर्णो, ते₁ °कीर्ण (→°कीर्णैर्). -d) व₁ दे₁₀ °लक्षणैः, दे₅ °लक्षणाः, ते₁ °भूषणैः (→°लक्षणैः).

ग₁ म₁ स्मरणादनुगच्छति. -c) दे₁: 8-10 ते₁ मुब. मुए. मुब. देशे वा (→देशस्थो). -d) दे₄ कुदेशे (→विदेशे); न₁ शुभे (→गृहे). का₁ दे₅ पुस्तके b चरणानन्तरमधिकम्—

स्त्री सहस्राकुले रम्ये मन्दाकिन्यास्तटे शुभे. (= ३६ ab).

३७. द₁. ॐ (द्र. ३६ पा. वि.); ग₂. ॐ (द्र. ३५ पा. वि.). -a) दे₁ प्रयागं स्मरमा(रमा)लेन (य), दे₁₀ प्रयाग-स्मर(ण)मात्रस्तु. -b) व₂ समुत्सृजेत् (→परित्यजेत्).

३८. द₁. ॐ (द्र. ३६ पा. वि.); ग₂. ॐ (द्र. ३५ पा. वि.). -a) दे₄ ग₁ म₁ °प्रदा (→°फला). -c) दे₄ ऋतयो (→ऋषयो). -d) दे₈₋₁₀ शिवलोकं, ते₁ तत्र लोकं (→तत्र लोके); ते₁ स, + न (→स).

३९. ग₂. ॐ (द्र. ३५ पा. वि.). -b) दे₄ विदशानां (→स्त्रीसहस्रा°); ग₁ स्त्रीभिस्सह कुले रम्ये. -d) का₁ सुकृतैरिह, व₃ दे₂: 4.5 ते₁ द₁ म₁ मुब. सुकृतेनेह, ग₁ सुकृतेनैव (→स्वकृतेनेह); ते₁ कर्मणा, + कर्मणः (→कर्मणा).

४०. दे₅. cd ॐ (द्र. सं.); ग₂. abc ॐ (द्र. ३५ पा. वि.). -b) द₁ म₁ सेव्यते, ग₁ सेविते(?) (→पूज्यते); दे₄ दिव्य (→दिवि); दे₈₋₁₀ मुब. मुए. मुब. देवदानवैः (→दिवि देवतैः). -c) व₁: 3 दे₃: 6 न₁ तत्र (→ततः). -d) का₁ दे₁: 4.6.8-10 द₁ म₁ मुब. जम्बु° (→जम्बु°).

४१. म₁. ef ॐ. -a) ग₂ तस्मात्, म₁ तत्र (→ततः); दे₁ शुभ्राणि, म₁ पुण्यानि (→शुभानि). -b) व₁: 3 द₁ ग₁ म₁ चिन्तयमानः, दे₁₀ चिन्तयानि, ग₂ चिन्त्यं मन्यः (→चिन्तयानः). -c) का₁ व₁ मुब. वृत्त° (→वित्त°). -d) दे₁: 8-10 न₁ ते₁ मुब. मुए. मुब. भवतीत्यनुशुश्रुम (दे₁: 10 न₁ °मः, दे₉ °मं). -f) दे₁: 4.8-10 न₁ ते₁ ग₁: 2 मुब. मुए. मुब. सत्ये धर्मे (दे₁₀ °र्मो) (→सत्यधर्म-); द₁ यस्तु वेनु प्रयच्छति.

२०-३३ श्लोकानां स्थाने दे८-१० पुस्तकेष्वयं पाठो वर्तते—

28. * एतत् प्रजापतेः क्षेत्रं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
 पितॄणां तारकं चैव सर्वपापप्रणाशनम् ।
 यैः प्रयागे कृतो वासः उत्तीर्णो भवसागरः ।
 गङ्गायमुनमासाद्य त्यजेत् प्राणान् प्रयत्नतः । [4]
 दीप्तकाञ्चनवर्णाभिर्विमानैर्भानुवर्त्तिभिः ।
 सर्वरत्नमयैर्दिव्यैर्नानाध्वजसमाकुलैः ।
 वराङ्गनासमाकीर्णैर्मोदते शुभलक्षणः ।

[-7] दे₁₀ °लक्षणैः (→°लक्षणः)]

३४. -b) म₁ प्रबुद्धः (→प्रसुप्तः). -c) व₂ यावत् (→यावच्च); का₁ व₂ दे₄: 5 रमते, व₃ [ग₁] गमते, दे₃: 6 द₁ ग₁: 2 म₁ लभते, ते₁ स्फुरते (→स्मरते); का₁ दे₂: 5 कल्पं, व₂ तावत् (→जन्म). -d) व₂ स्वर्गलोके (→तावत् स्वर्गे).

३५. ग₂. ३५ b-४०c (द्र. सं.). -b) दे₁₀: °पुण्ये (→°कर्मा); का₁ व₁: 3 दे₂: 3.5.8-10 न₁ ते₁ मुब. मुए. मुब. नरोत्तमः, दे₄ द₁ ग₁ म₁ ह्यनुत्तमः (→नरोत्तम); दे₁ क्षीण-कल्मषमानवः. -c) दे₁ संकीर्ण, दे₄ द₁ सम्पूर्णः (→सम्पूर्ण). -d) दे₁ जायते, दे₄ समृद्धो, दे₅ समृद्ध, म₁ समृतो (→समृद्धे); दे₁ मातवे (→जायते).

३६. ग₂. ॐ (द्र. ३५ पा. वि.); द₁: ३६c-३८ d ॐ (द्र. सं.). -a) दे₄ द₁ ग₁ म₁ तदेवं (→तदेव). -b) दे₄ द₁

वै. १.३६.४३ कर्मणा मनसा वाचा सत्यधर्मप्रतिष्ठितः ॥४१॥
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु ग्रामं प्रतीच्छति ।
 सुवर्णमथ मुक्तां वा तथैवान्यान् प्रतिग्रहान् ॥४२॥
 स्वकार्ये पितृकार्ये वा देवताभ्यर्चनेऽपि वा ।
 निष्फलं तस्य तत् तीर्थं यावत् तत्फलमश्नुते ॥४३॥
 अतस्तीर्थे न गृह्णीयात् पुण्येष्वायतनेषु च ।

निमित्तेषु च सर्वेषु अप्रमत्तो द्विजो भवेत् ॥४४॥
 कपिलां पाटलावर्णां यस्तु धेनुं प्रयच्छति ।
 स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां चैलकठां पयस्विनीम् ॥४५॥
 यावद् रोमाणि तस्या वै सन्ति गात्रेषु सत्तम ।
 तावद् वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥४६॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

४२. द१. ४२a-४२b ०. -b) दे१.९ न१ ग१.२ म१
 मुर्वे. मुए. ग्रामं, दे१० ग्रामे (→ग्रामं); ब३ दे१.३.४.६.८-१० ग१.२
 मुर्वे. मुए. प्रयच्छति (→प्रतीच्छति); ते१ यस्तु संप्रगतिगृह्णीति.
 -c) दे५ सुवर्णा, ग२ सुवर्णं, म१ सुवस्त्रं (→सुवर्णं); दे४ युक्ता
 दे६.१० न१ म१ मुक्तं (→मुक्तां); ब२ स्ववर्णधर्मयुक्ताद्वा. -d)
 दे९.१० °वान्यत् (→°वान्यान्); दे४ परिग्रहान्, दे९.१० प्रतिग्रहं
 (→प्रतिग्रहान्); ब१-३ दे३.६.८ न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 तथैवान्यत् परिग्रहम्, दे१ ग१.२ म१ सर्वं तस्या (दे१ °त्रा) क्षयं
 भवेत्.

४३. द१. ०; ग१.२ म१. ४३a-४३d ० (द. सं.). -a)
 ते१ स्वकीये (→स्वकार्ये); दे४ स्वकार्येऽप्यन्यकार्ये वा. -b) दे१
 अर्चनेन (→अर्चनेपि); दे८-१० मुर्वे. मुए. तीर्थे योऽभ्यर्चयेन्तरः.
 -d) ब३ दे१ मुब. तद्धनं (→तत्फलं).

४४. द१. ० (द. ४२ पा. वि.); ग१.२ म१. ० (द.
 ४३ पा. वि.). -a) दे३ अत्र, ते१ ततः (→अतः); दे८-१०
 तीर्थेषु (→तीर्थे न). -d) न१ भयात्, दे५ [अ]भवत् (→भवेत्);
 दे१ अप्रमत्तो भवेद् द्विजः.

४५. द१. ab ० (द. ४२ पा. वि.). -a) दे४ ग२
 कपिलं (→कपिलां); ब१.३ दे१-३.६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 पाटलां (→पाटला-); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. धेनुं (→वर्णां).
 दे४ कपिलां पाटलावर्णां (वा), ग१.२ कपिलां (ग२ °लं) पाटला-
 भञ्ज, म१ कपिलां पाटलां गात्रं. -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 कृष्णां (→धेनुं); ते१ प्रमुंचति (→प्रयच्छति). -c) दे४.८-१०
 न१ ग२ [सु]वर्ण- (→स्वर्ण-); दे१-३.५.६.८-१० द१ -शृङ्गी

(→शृङ्गी); ब२.३ दे२.५ रूप्य- (→रौप्य-); दे१ -धुरौ, दे४.५.९.१०
 ग१ -खुरीं (→खुरां). -d) ब२.३ दे३.६ चैल-, दे१ चैव, दे४
 वेल- (→चैल-); ब२ दे१.४ -कंठीं, दे८ मुर्वे. मुए. -कर्णीं
 दे९.१० न१ -कठां (→कंठां); ग२ प्रयच्छति (→पयस्विनीं);
 ते१ सुशीलां च पयस्विनीम्, द१ ग१ सचैलां च पयस्विनीम्, म१
 सवत्साञ्च पयस्विनीम्.

४६. -a) ब१ तस्यैव, +तस्या वै, दे८-१० न१ ते१ तस्यापि
 (→तस्या वै); दे१ मुर्वे. मुए. मुब. तस्या (मुर्वे. मुए. मुब.
 तस्य) यावन्ति लो(दे१ °रो)माणि, दे४ द१.ग१.२ म१ यावन्ति
 तस्य (म१ तत्र) रोमाणि. -b) द१ ग१ म१ तस्या, ग२ तस्य
 (→सन्ति); दे४ गोत्रेषु, न१ गोश्वेव (→गात्रेषु); ब१ सत्तमः
 दे४ तत्समं, दे८-१० सत्तमाः (→सत्तम). -d) दे१ द१ स्वर्णं
 (→रुद्रं).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे५ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब१ इति
 कौर्म, ब२.३ दे३.६ ग१ म१ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.८-१० द१ ग२
 मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२ इति महापुराणे कौर्म, न१
 इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म
 महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ द१ ग१.२
 म१. ०; का१ ब१-३ दे१-३.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 प्रयाग मा(दे१० म)हात्म्ये. अध्यायसंख्या—का१ ब३ दे२.३.५.६
 न१ द१ ग१ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः, ब१ दे८.९ मुए. षट्त्रिंशोऽध्यायः,
 ब२ ॥३३॥, दे१.१० मुर्वे. षट्त्रिंशोऽध्यायः, ॥३६॥, दे४
 त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥, ते१ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ग२ म१
 मुब. पञ्चत्रिंशोऽध्यायः.

मार्कण्डेय उवाच ।*

कथयिष्यामि ते वत्स तीर्थयात्राविधिक्रमम् ।
आर्षेण तु विधानेन यथा दृष्टं यथा श्रुतम् ॥१
प्रयागतीर्थयात्रार्थी यः प्रयाति नरः क्वचित् ।
बलीवर्दं समारूढः शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥२
नरके वसते घोरे समाः कल्पशतायुतम् ।
ततो निवर्तते घोरो गवां क्रोधो हि दारुणः ।
सलिलं च न गृह्णन्ति पितरस्तस्य देहिनः ॥३

३५

[अध्यायारम्भे अधिकम्—दे१० श्रीगणेशाय नमः]

ॐ दे२ मार्कण्डेय उवाच; दे३.८.९ मार्कण्डेय उ.; न१ ग१.२ मार्कण्डेयः; ते१ श्रीशिवः, + मार्कण्डेयः; द१ म१ श्रीमार्कण्डेयः.

१. -a) ब१ करिष्यामि (→कथयिष्यामि). -c) दे२ आर्षेण तु, ग१ आर्षेण च, म१ आश्रयेण (→आर्षेण तु); ते१ आर्षेण विधानाज्जेन.

२. -a) ब३ तीर्थ (→तीर्थ-); ग२ यात्रायां (→यात्रार्थी). -b) दे४ परः (→नरः). -c) क१ ब१-३ दे३.५-६ ते१ ग१.२ बलीवर्दं, दे१० बलिवर्त्त (→बलीवर्दं). -d) ब३ तस्यापि यत्फलं, दे४ तस्यापि तत्फलम्, ग२ यस्यापि तत् फलं (→तस्यापि यत्फलम्).

३. -a) ब३ घोरं (→घोरे). -b) दे४.९.१० ते१ समा, (→समाः); दे२ समायुतम् (→शतायुतम्). -c) ब३ दे३.४.६ ग१.२ म१ यतो (→ततो); ब२ निवर्त्तते, दे४.६ निवर्त्तते, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. निवर्त्तितो, द१ निवृत्तो, ग१ निवृत्ते, ग२ म१ निवृत्ते (→निवर्त्तते); द१ द१ ग२ म१ घोरे, दे१० घोरी (→घोरो); ते१ तथा * वर्तते घोरे. -d) ब३ क्रोधे हि दारुणः, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. क्रोधः सुदारुणः, दे४ क्रोधोति दारुणः, दे५ क्रोधादिदारुणः, दे१० क्रुद्धः सुदारुणः, न१ गाथास्तु दारुणां, द१ ग१.२ म१ क्रोधोतिदारुणः (→क्रोधो हि दारुणः). -e) ब२.३-दे१ न च, ते१ तु न (→च न); ग१ गृह्णन्ति (→गृह्णन्ति); क१ सलिलञ्च निगृह्णन्ति. -f) ग२ मोहितः (→देहिनः).

यस्तु पुत्रांस्तथा बालान् स्नापयेत् पाययेत् तथा ।
यथात्मना तथा सर्वान् दानं विप्रेषु दापयेत् ॥४
ऐश्वर्याल्लोभमोहाद् वा गच्छेद् यानेन यो नरः ।
निष्फलं तस्य तत् तीर्थं तस्माद् यानं विवर्जयेत् ॥५
गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु कन्यां प्रयच्छति ।
आर्षेण तु विवाहेन यथा विभवविस्तरम् ॥६
न स पश्यति तं घोरं नरकं तेन कर्मणा ।
उत्तरान् स कुरुन् गत्वा मोदते कालमक्षयम् ॥७

वै. १.३७.८

४. ब३ दे३.६ मुब. ○. -a) दे५ न१ पुत्रास्तथा, म१ पुत्रान्यथा (→पुत्रास्तथा). -b) क१ स्नापयेद्दापयेत्तथा, ब१ स्नापयेत् पारयेत्तथा, दे१ स्नापयेत्प्रापयेत्तथा, दे२ स्नापयेन्पापयेत्तथा, दे४ स्नापयेद्वापयेत्तथा, दे५ स्नापयेद्दध्यापयेत्तथा, दे८-१० मुर्वे. मुए. अन्नहीनान् (दे१० °नां) प्रमुचति, ते१ स्थापयेत्स्वापयेत्तथा, द१ स्नापयेन्मापये तथा, ग१ स्वापयेत् पाययेत्तथा, ग२ म१ स्वापयेत् पाव(म१ °य) येत्ततः. -c) ब२ दे४.८-१० मुर्वे. मुए. यथात्मानं, दे५ यथात्मानां, न१ ग१ यथात्माना (→यथात्मना); दे४.८-१० मुए. मुर्वे. तदा, ग२ ** (→तथा); दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. सर्वं (→सर्वान्). -d) ग२ दानं, + सर्वं (→दानं); क१ दे२.५ तीर्थे प्रदापयेत् (→विप्रेषु दापयेत्).

५. -a) दे१० ऐश्वर्यो लोभ°, ग२ म१ ऐश्वर्यलोभ° (→ऐश्वर्याल्लोभ°). -b) दे६ गच्छेद्धानेन, दे८.१० गच्छेन्मानेन (→गच्छेद्धानेन); दे१० नराः (→नरः). -c) ग१ तीर्थं तत्, ग२ तीर्थस्य (→तत्तीर्थं). -d) दे४ तस्माज्जानं, दे८.१० तस्मान्मानं, दे९ तस्मान्मौनं (→तस्माद्धानं); दे५ द१ ग१.२ विसर्जयेत् (→विवर्जयेत्).

६. -c) दे१० आर्षेण तु, ग२ आर्षेणैव, म१ आश्रयेण (→आर्षेण तु); ब३ दे२.३.६ विवाहेण, दे१.५.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. विधानेन (→विवाहेन).

७. -a) ब२.३ दे३.६ स न (→न स); दे१ नत्त(?)पत्स्यति तं घोरं, ग१ न स पश्यति तं घोरं, ग२ म१ स न पश्यति तं घोरं. -c) न१ गुरुन् (→कुरुन्); ते१ प्रेत्य (→गत्वा); ग२ उत्तराकान् गुरुन् कृत्वा. -d) दे४ मोक्षते (→मोदते); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अव्ययम् (→अक्षयम्).

व.१.३७.८

वटमूलं समाश्रित्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 सर्वलोकानतिक्रम्य रुद्रलोकं स गच्छति ॥८॥
 तत्र ब्रह्मादयो देवा दिशश्च सदिगीश्वराः ।
 लोकपालाश्च सिद्धाश्च पितरो लोकसंमताः ॥९॥
 सनत्कुमारप्रमुखास्तथा ब्रह्मर्षयोऽपरे ।
 नागाः सुपर्णाः सिद्धाश्च तथा नित्यं समासते ।
 हरिश्च भगवानास्ते प्रजापतिपुरस्कृतः ॥१०॥
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये पृथिव्या जघनं स्मृतम् ।
 प्रयागं राजशार्दूल त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥११॥
 तत्राभिषेकं यः कुर्यात् संगमे संशितव्रतः ।
 तुल्यं फलमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः ॥१२॥

८. -a) ते₁ फलमूलं (→वटमूलं); न₁ समासात्
 (→समाश्रित्य). -c) दे₁ ते₁ मुर्वे. मुए. मुब. स्वर्गलोकान्,
 दे₅ सर्वलोकान् (→सर्वलोकान्); -d) दे₄ °लोके (→°लोकं).

९. -a) दे₁ मुर्वे. मुए. मुब. यत्र (→तत्र); का₁ देवाः
 (→देवा). -b) न₁ °दिशीश्वराः (→°दिगीश्वराः); दे₄ दिशश्च
 स गिरीश्वरः, ते₁ दिशश्च विदिशश्चदाः(थाः). -c) द₁
 °पालाश्च (→°पालाश्च); का₁ दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. पितरः
 (दे₁₀ °राः), द₁ सिद्धाश्च (→सिद्धाश्च). -d) दे₁ °संमताः,
 दे₈₋₁₀ °संमताः, म₁ °संमताः (→°संमताः); दे₄ पितरो
 ह्यत्र संमताः, मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे ते लोकसंस्थिताः.

१०. -b) दे₁ महर्षयो (→ब्रह्मर्षयो). -c) का₁
 नागाः, + नाना, दे₅ नागा, दे₆ भोगा, ग्र₂ गहनं (→नागाः);
 दे₁₀ सिध्यास्तु (→सिद्धाश्च); म₁ दिव्यांगना गणास्सिद्धास्.
 -e) दे₄ भगवांस्तत्र, दे₁₀ भगवान्नास्ते (→भगवान्नास्ते).
 -f) दे₄ °पुरस्कृताः (→°पुरस्कृतः).

११. -a) ब_{1.3} न₁ म₁ मध्यं (→मध्ये). -b) द₁
 ग्र_{1.2} पृथिव्यां (→पृथिव्या). -c) ग्र₂ सृजं (→स्मृतम्).
 -d) म₁ प्रयागो (→प्रयागं). -e) म₁ विश्रुतः (→विश्रुतम्).

१२. -a) ब₂ अभिषेकं (→तत्राभिषेकं); ब₁ तत्
 (→यः). -b) का₁ ब_{1.3} दे₃₋₅ ८-१० ते₁ मुर्वे. मुए. संशित°
 (→संशित°). -c) ब₃ तुलं (→तुल्यं); द₁ फलं समाप्नोति
 (→फलमवाप्नोति). -d) दे₁₀ °सूयाश्च, ते₁ °सूयोश्व-
 (→°सूयाश्व-).

१३. -a) ब₂ न देव°, दे₄ द₁ ग्र_{1.2} म₁ न मित्र°, ते₁
 वेदानु° (→न मातृ°); ग्र₁ तत्र (→तात). -b) दे₁₀ लोके

न मातृवचनात् तात न लोकवचनादपि ।
 मतिरुत्क्रमणीया ते प्रयागगमनं प्रति ॥१३॥
 दश तीर्थसहस्राणि षष्टिकोट्यस्तथापरे ।
 तेषां सान्निध्यमत्रैव तीर्थानां कुरुनन्दन ॥१४॥
 या गतिर्योगयुक्तस्य सत्त्वस्थस्य मनोषिणः ।
 सा गतिस्त्यजतः प्राणान् गङ्गायमुनसंगमे ॥१५॥
 न ते जीवन्ति लोकेऽस्मिन् यत्र तत्र युधिष्ठिर ।
 ये प्रयागं न संप्राप्तास्त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥१६॥
 एवं दृष्ट्वा तु तत् तीर्थं प्रयागं परमं पदम् ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यः शशाङ्क इव राहुणा ॥१७॥
 कम्बलाश्वतरौ नागौ यमुनादक्षिणे तटे ।
 तत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुच्यते सर्वपातकैः ॥१८॥

(→लोक-). -c) दे_{4.8.10} गति° (→मति°); ब₂ दे₁ च
 (→ते).

१४. -a) दे_{1.8-10} न₁ मुर्वे. मुए. मुब. षष्टितीर्थं, दे₄
 दशतीर्थं, ते₁ षष्टितीर्थं, ग्र₂ दशतीर्थं (→दश तीर्थं). -b)
 का₁ ब_{1.3} दे_{1.6.8-10} न₁ द₁ ग्र₁ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. तथापराः
 (दे₁₀ °रा) (→तथापरे). -c) दे₁ तेषां सान्निध्यमाप्नुया.
 -d) दे₅ तीर्थानां (→तीर्थानां); दे₂ °नन्दनः (→°नन्दन).

१५. -a) दे₁₀ यो (→या); न₁ द₁ मुक्तस्य (→युक्तस्य)
 -b) का₁ संतुष्टस्य, दे₈₋₁₀ न₁ सन्त्यस्तस्य, मुर्वे. मुए. मुब.
 सन्त्यस्तस्य (→सत्त्वस्थस्य). -c) दे₄ स (→सा); दे_{3.6} सर्व-
 तीर्थेषु, दे₉ त्यजतः प्राणान्, द₁ ग्र₁ त्यजति प्राणान्
 (→त्यजतः प्राणान्). -d) न₁ °जंगमे (→°सङ्गमे).

१६. -a) ब₂ यतो (→न ते). -b) का₁ ब₃ दे_{3.6} ग्र₁
 म₁ यत्र (→तत्र); दे₄ ग्र₁ युधिष्ठिरः (→युधिष्ठिर). -c) का₁
 ग्र₂ ते (→ये); दे_{1.10} द₁ ग्र₂ संप्राप्ता (→संप्राप्तास्); ब₁ ये
 प्रयागं (गं?)सुसंप्राप्ता. -d) दे₁ तेषु (→त्रिषु); दे_{1.8.9} न₁
 ते₁ द₁ ग्र_{1.2} म₁ मुर्वे. मुए. मुब. वंचिताः, दे₃ विश्रुता, दे₄
 वंचितः, दे₁₀ विश्रुताः (→विश्रुत).

१७. दे_{3.6.cd} ○; न_{1.c} 'सर्व' इत्यारभ्य-d 'राहुणा'
 यावत् खण्डितम्. -a) दे₁ सु * तीर्थं, दे₆ तु यत्तीर्थं, ते₁
 नरस्तीर्थं, ग्र₂ तु तीर्थन्तत् (→तु तत्तीर्थं). -c) ग्र₂ उच्यते
 (→मुच्यते); दे₁ ग्र₂ °पापेभ्यो, ते₁ °पापैस्तु (→°पापेभ्यः).
 -d) ग्र₂ शंकतामिव (→शशाङ्क इव).

१८. न_{1.b} खण्डितम्. -a) दे₄ ते₁ °तरा नागा, ग्र₂
 °तरौ नागा (→°तरौ नागौ). -b) दे₁₀ °दक्षिणा (→°दक्षिणे).

तत्र गत्वा नरः स्थानं महादेवस्य धीमतः ।
आत्मानं तारयेत् पूर्वं दशातीतान् दशापरान् ॥१९॥
कृत्वाऽभिषेकं तु नरः सोऽश्वमेधफलं लभेत् ।
स्वर्गलोकमवाप्नोति यावदाहूतसंप्लवम् ॥२०॥
पूर्वपार्श्वे तु गङ्गायास्त्रैलोक्यख्यातिमान् नृप ।
अवटः सर्वसामुद्रः प्रतिष्ठानं च विश्रुतम् ॥२१॥
ब्रह्मचारी जितक्रोधस्त्रिरात्रं यदि तिष्ठति ।
सर्वपापविशुद्धात्मा सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥२२॥
उत्तरेण प्रतिष्ठानं भागीरथ्यास्तु सन्ध्यतः ।

-c) का१ दे५ स्नात्वाचैधित्वा (→स्नात्वा च पीत्वा). -d) ते१
°पापकैः, + °पातकैः (→°पातकैः).

१९. -a) का१ ब१.२ दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. नरः
स्नानं, ब३ दे१० द१ ग१ नरस्थानं, न१ नरः स्नानां, ग२ म१
नरस्थानं (→नरः स्थानं). -b) दे५ धीमताः (→धीमतः).
-c) ब१-३ न१ द१ ग१ स्वात्मना, दे१.३.६ आत्मना, दे८-१०
समस्तां, ग२ म१ स्वात्मानं, मुर्वे. मुए. मुब. समस्तां
(→आत्मानं); ब१ पार्श्वं, ब२.३ दे१.८-१० न१ द१ ग१ म१ मुर्वे.
मुए. मुब. पूर्वा, दे५ सर्वं (→पूर्वं); दे४ स्वात्मनाराधयेत् पूर्वा.
-d) ब१ ग२ दशपूर्वान् (→दशातीतान्); दे८-१० मुर्वे. मुए.
मुब. दशापरान्, न१ दशापरान् (→दशापरान्).

२०. -a) ब१ कृष्णाभिषेकं, ब३ कृताभिषेकं
(→कृत्वाभिषेकं); द१ ग१.२ च (→तु). -b) ते१ ह्यश्वं
(→सोऽश्वं); ग२ भवेत् (→लभेत्). -d) न१ ते१ द१ ग१.२
म१ मुर्वे. मुए. मुब. यावदाहूत- (→यावदाहूत-); दे१ न१
-संप्लवः (→संप्लवम्).

२१. म१.२१ c-२२ d ⊙. -a) ग२ पूर्वं (→पूर्वं);
दे१ °पार्श्वेति (→°पार्श्वे तु); दे१.४ द१ ग१ गङ्गायां
(→गङ्गायास्). -b) ब१-३ दे३.६ त्रैलोक्ये ख्यातिमान् नृप
(दे३ °पः); दे४ त्रैलोक्ये ख्याति मां नृप, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
त्रैलोक्ये याति मानवः, न१ त्रैलोक्यस्याभितं नृप, ते१ त्रैलोक्ये
श्रुतिमागतम्, द१ ग१.२ म१ त्रैलोक्यख्याति मां (म१ °म)नृप
(द१ ग१ पः). -c) दे१ अवटः, न१ अवगात्, द१ ग२ अवटात्
ग२ अवटः (→अवटः); दे१.९ सर्वसामुद्राः, ते१ सामुद्रसरः, द१
सन्ध्यतो रुद्रः, ग१.२ सहस्ररुद्रः (ग२ °द्र) (→सर्वसामुद्रः).

२२. म१. ⊙ (द्र. २१ पा. त्रि.). -a) द१ °क्रोधास्
(→°क्रोधस्). -b) ब२ योधि- (→यदि).

२३. -a) का१ दे२.५ प्रतिष्ठानात्, दे३ प्रतिष्ठाना, दे४
प्रतिष्ठानां (→प्रतिष्ठानं). -b) दे१ च (→तु); ब१ न१ द१ म१

हंसप्रपतनं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥२३॥
अश्वमेधफलं तत्र स्मृतमात्रात् तु जायते ।
यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च तावत् स्वर्गं महीयते ॥२४॥
उर्वशीपुलिने रम्ये विपुले हंसपाण्डुरे ।
परित्यजति यः प्राणान् शृणुतस्यापि यत् फलम् ॥२५॥
षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
आस्ते स पितृभिः सार्द्धं स्वर्गलोके नराधिप ॥२६॥
अथ संध्यावटे रम्ये ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
नरः शुचिरुपासीत ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥२७॥

वै. १.३७.२८

सर्वतः, दे२.५ धीमते, दे४ लभ्यते, दे१० संयुतः, ते१ मध्यतः
(→सन्ध्यतः). -c) दे१ °प्रप * च, दे४.१० °प्रपतनं, न१ द१
°प्रयतनं, ते१ °प्रवर्तनं, ग२ °प्रतरणं, म१ °प्रकरणं (→प्रपतनं);
ग१ स्नानं स प्रपतनन्नाम.

२४. -a) का१ दे५ फलं तस्य, ब१ फलं तत्त्व-, दे१ कृतं
पुण्यं (→फलं तत्र). -b) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
स्मृतमात्रे तु, दे४ स्मृतमात्रा न, ते१ स्नानमात्रेण, द१ ग१ म१
स्नानमात्रात्, ग२ स्नानमात्रन्तु (→स्मृतमात्रात्). -c) ग२
तावत् (→यावत्). -d) ब३ तावत् स्वर्ग-, द१ ग१ म१ स्वर्ग-
लोके, ग२ तावच्चन्द्रे (→तावत् स्वर्गं).

२४ श्लोकात् परं म१ अधिकम्—

* अवटस्सहस्रा रुद्रः प्रतिष्ठानं च विश्रुतं ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधस्त्रिरात्रं यदि तिष्ठति ।

सर्वपापविशुद्धात्मा सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥

(= २१c-२२d)

२५. -a) दे३ द१ °पुलिनी (→°पुलिने). -b) दे२.४.५
न१ द१ म१ विमले (→विपुले); ब२ दे३ हंसपाण्डवे, दे१ हंसपादके,
दे६ ते१ हंसपाण्डरे (→हंसपाण्डुरे). -d) न१ तत्फलं
(→यत्फलम्); ग२ शृणु तस्य कियत्फलम्, म१ शृणु तत्तस्य
यत्फलं.

२६. दे४ द१ ग१.२ म१. २६b-२८c ⊙ (द्र. सं.).
-a) ब१.२ दे२.३.८.९ षष्टि, दे१० ग१ म१ षष्टिर्, ग२ अष्ट-
(→षष्टि-). -b) ब२ दे२.५.८.९ षष्टि, दे१० षष्टिर् (→षष्टि-).
-d) ब१ महीयते, दे२.१० नराधिपः (→नराधिप).

२७. दे४ द१ ग१.२ म१. ⊙ (द्र. २६ पा. वि.). -a)
ब१ °तटे (→°वटे). -b) ब१ व्रतेन्द्रियः, द१.८-१० न१ ते१ मुर्वे.
मुए. मुब. समाहितः (→जितेन्द्रियः).

कोटितीर्थं समाश्रित्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 कोटिवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥२८॥
 यत्र गङ्गा महाभागा बहुतीर्थतपोवना ।
 सिद्धक्षेत्रं हि तज्ज्ञेयं नात्र कार्या विचारणा ॥२९॥
 क्षितौ तारयते मर्त्यान् नागांस्तारयतेऽप्यधः ।
 दिवि तारयते देवांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ॥३०॥
 यावदस्थीनि गङ्गायां तिष्ठन्ति पुरुषस्य तु ।
 तावद् वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥३१॥
 तीर्थानां परमं तीर्थं नदीनां परमा नदी ।
 मोक्षदा सर्वभूतानां महापातकिनामपि ॥३२॥

२८. दे४ द१ ग्रा.२ म१. abc ○ (ब्र. २६ पा. वि.).

-a) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुद. समासाच्च (→समाश्रित्य).
 -c) ते१ कोटि (→कोटि-); न१ ते१ सहस्राणां (→सह-
 स्राणि).

२९. -a) का१ दे२.४ ते१ द१ ग्रा१ म१ महाभाग
 (→महाभागा). -b) ब१.३ दे३.४ ते१ ग्रा१ म१ बहुतीर्थतपोवना
 (दे३.४ ग्रा१ ना.); दे१ चक्रतीर्थतपोवन, दे६ बहुतीर्थतपो नरः,
 दे१० बहुतीर्थतपोवनाः, न१ बहुतीर्थ तपस्विनाम्, द१ ग्रा२ बहुतीर्थ
 तपोवनाः (ग्रा२ ०नं). -c) ब२.३ दे३.६ ग्रा१.२ सिद्धि-, दे१.२.
 ४.८.९ न१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. सिद्धं, दे५ सिद्धा (→सिद्ध-);
 म१ तु (→हि). -d) दे३.१० ग्रा१ कार्य- (→कार्या); न१ विचा-
 रणात् (→विचारणा).

३०. -a) ते१ क्षेत्रं (→क्षितौ); ब३ न१ मर्त्यं, दे२.५
 मर्त्यात्, दे३.६ मर्त्यं, दे१० मर्त्या, न१ मर्त्या, ग्रा२ तस्य
 (→मर्त्यात्). -b) दे४ ग्रा२ नागास्, ते१ गंगा (→नागांस);
 ते१ अथ, प्रथः, द१ ग्रा१ अथः, ग्रा२ अतः (→अधः); म१
 महापातकिनोपि च. -c) दे१ देवा (→देवांस); ते१ दिवि
 देवांस्तारयते. -d) दे१.४-१० न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए.
 मुब. सा त्रिपथा (→त्रिपथगा).

३१. -a) दे१.१० यावदस्थीनि, दे८.९ यावदस्थीनि,
 न१ यावदस्थानि, द१ यावदस्थानि (→यावदस्थीनि); ब१
 गंगाया (→गङ्गायां). -b) न१ त्रिषु त्रि-, द१ तिष्ठतु
 (→तिष्ठन्ति); ब२.३ हि, ते१ च (→तु).

३२. -a) दे१ प्रवरं, म१ उत्तमं (→परमं). -b) दे१
 प्रवरा (→परमा). -c) दे१० मोक्षतां, द१ ग्रा१ मोक्षाणां

सर्वत्र सुलभा गङ्गा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा ।
 गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसंगमे ॥३३॥
 सर्वेषामेव भूतानां पापोपहतचेतसाम् ।
 गतिमन्वेषमाणानां नास्ति गङ्गासमा गतिः ॥३४॥
 पवित्राणां पवित्रं च मंगलानां च मंगलम् ।
 माहेश्वरात् परिभ्रष्टा सर्वपापहरा शुभा ॥३५॥
 कृते युगे तु तीर्थानि त्रेतायां पुष्करं परम् ।
 द्वापरे तु कुरुक्षेत्रं कलौ गङ्गा विशिष्यते ॥३६॥
 गङ्गामेव निषेवेत प्रयागे तु विशेषतः ।
 नान्यत् कलियुगोद्भूतं मलं हन्तुं सुदुष्कृतम् ॥३७॥

(→मोक्षदा). -d) दे१ महापातकिनामपि, ग्रा१ महापातक-
 रामपि.

३३. -a) दे१ दुर्लभा (→सुलभा). -d) न१ ०यमुन°
 (→०सागर°).

३४. -a) ग्रा२ देवानां, म१ जन्तूनां (→भूतानां). -b)
 म१ पापौघ° (→पापोप°). -c) ग्रा२ गतिस्तु(?) (→गतिम-).

३५. न१. c ○. -a) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. यत् (→च).
 -b) न१ **** (→च मंगलम्). -c) द१ ग्रा१ माहेश्वरात्
 (→महेश्वरात्); द१ परिभ्रष्टो (→परिभ्रष्टा).

३६. -a) दे१ कृते (युगे) तु नैमिषं तीर्थं, दे४ कृते
 युगे तु तीर्थानां, दे८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. कृते तु नैमिषं
 तीर्थं. -b) दे८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. वरम्, दे१० यमं
 (→परम्). -d) ब३ विशिष्यते, ते१ विशेषतः, ग्रा२ म१ प्रशस्यते
 (→विशिष्यते).

३७. दे६.३७-३८ ○; न१. d ○. -a) दे५ निषेवेत,
 दे८.९ विशेषं ते, दे१० वशेत् शीघ्रं, ते१ तु सेवेत, ग्रा२ निषेवेत,
 मुर्वे. मुए. मुब. निषेवन्ते (→निषेवेत). -b) ग्रा२ प्रयागेषु
 (→प्रयागे तु); दे५ विशेषताः, न१ **** (→विशेषतः). -c)
 ते१ (त)थाव्यत् (→नान्यत्); का१ दे१.४ ते१ ग्रा१ म१ कलि-
 युगोद्भूतं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कलियुगे रोद्रे, न१
 कलियुगे **, ग्रा२ कलियुगोद्भूतं (→कलियुगोद्भूतं). -d)
 का१ हर्तुं, ब१ द१ ग्रा१ हन्ति, दे१ हर्तुं, दे२ हन्तु, दे३ हन्तु, दे५
 हर्तुं (→हन्तुं); ते१ सुदुष्करं (→सुदुष्करं); दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. भेषजं नृप विद्यते, ग्रा२ म१ मलं हरति पुष्करं
 (म१ ०कृतं).

अकामो वा सकामो वा गङ्गायां यो विपद्यते । स मृतो जायते स्वर्गे नरकं च न पश्यति ॥३८

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

३६

मार्कण्डेय उवाच ।*

षष्टिस्तीर्थसहस्राणि षष्टितीर्थशतानि च ।
माघमासे गमिष्यन्ति गङ्गायमुत्संगमम् ॥१
गवां शतसहस्रस्य सम्यग् दत्तस्य यत् फलम् ।
प्रयागे माघमासे तु त्र्यहं स्नातस्य तत् फलम् ॥२
गङ्गायमुत्संगमयोर्मध्ये कार्ष्णिग्नं यस्तु साधयेत् ।

३८. दे०. ॐ (द्र.३७ पा. वि). -a) न१ ***** कामो
वा. -b) दे० सो विपद्यते, द१ ग१.२ म१ योभिषिच्यते
(→यो विपद्यते). -c) दे० न१ मृते, ग२ मृते (तु) (→मृते).
-d) का१ च वि-; न१ ग१ स न, द१ न स (→च न).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे० इत्यादिमहापुराणे कौर्मे षट्साहस्र्यां
संहितायां, ब१ इति कौर्मे, ब२.३ दे०.३ ग२ इति कूर्मपुराणे,
दे०.१.४.८.९ द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे० इत्यादि-
महापुराणे कौर्मे, दे०.१० इति कूर्मे, न१ इति श्रीकौर्मे, ते१ इत्यादि-
महापुराणे श्रीकौर्मे, मुव. इति श्रीकौर्मे महापुराणे पूर्वभागे.
अध्यायनाम—दे०.१० न१ ते१ म१. ॐ; का१ ब१.२
दे०.१.२.५.६.८.९ द१ ग१.२ मुर्वे. मुए. मुव. प्रयागमाहात्म्ये
(दे०.१०), ब३ प्रयागमाहात्म्यं नाम, दे०.३ प्रयागमाहात्म्ये नाम.
अध्यायसंख्या—ब१ दे०. ॐ; का१ ब३ दे०.३.५ न१ द१ ग१
चतुस्त्रिंशोऽध्यायः, ब२ ॥३४॥, दे०.१० मुर्वे. सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥,
दे०.४ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥, दे०.९ मुए. सप्तत्रिंशोऽध्यायः, दे०.१०
३७ अध्यायः, ते१ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः, ग२ म१ मुव. षट्-
त्रिंशोऽध्यायः.

३६

* दे० मार्कण्डेय उवाच; दे०.३.८.९ मार्कण्डेय उ.; न१ द१
ग१.२ मार्कण्डेयः; ते१ श्रीशिवः, + मार्कण्डेयः; म१ श्रीमार्कण्डेयः.

१. न१. bcd खण्डितम्; ग१. cd ॐ. -a) ब१ दे०.९
षष्टि तीर्थ°, ब२.३ दे०.१० न१ षष्टितीर्थ°, दे०.४ द१ ग१.२ म१
षष्टिकोटि° (→षष्टिस्तीर्थ°). -b) ब१ दे०.९ षष्टि तीर्थ°, दे०.१०

अहीनाङ्गोऽप्यरोगश्च पञ्चेन्द्रियसमन्वितः ॥३

यावन्ति रोमकूपाणि तस्य गात्रेषु मानद ।

तावद् वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥४

ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ।

स भुक्त्वा विपुलान् भोगांस्तत् तीर्थं भजते पुनः ॥५

वे.१.३८.५

ब२.३ दे०.१.१० मुव. षष्टितीर्थ°, दे०.४ द१ ग१ म१ षष्टिकोटि°,
ग२ षष्टिकोटि° (→षष्टिस्तीर्थ°). -d) दे०.४.६.८-१० म१ मुर्वे.
मुए. मुव. °संगमे, ते१ °संगमे, ते१ °संगमे, + °संगमम्
(→°संगमम्).

२. दे०.३.६. cd ॐ. -a) ग२ °सहस्रेषु (→°सहस्रस्य).
-b) द१ दत्तेन, ग२ दत्तेषु (→दत्तस्य). -c) ब३ °मासस्य
(→°मासे तु). -d) ब२.३ दे०.४ ग१.२ म१ त्र्यहं, दे०.१० अहं,
द१ तत्र (→त्र्यहं); ब१ दे०.१० द१ ग१ -स्नानस्य, ब३ स्नानेन
(→स्नानस्य); दे०.१० ग१.२ यत् (→तत्).

३. -b) का१ कार्ष्णिग्नं, ब३ द१ ग१.२ म१ कार्ष्णिग्नं,
न१ कर्षाद्रि (→कार्ष्णिग्नं); ब२.३ धारयेत् (→साधयेत्);
द१ करीष्याग्निं विरोत्तु यः, दे० स्नानमात्रेण तद्भवेत्, दे०
स्नानं कृत्वा महीयते, दे०.१० मुर्वे. मुए. मुव. करीष्याग्निं च
साधयेत्. -c) दे०.३.६ अ (दे०.३.६) हीसंगो, म१ अग्निसंगो
(→अहीनाङ्गो); दे०.१-८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. ह्यरोगश्च
(दे०.१ गान्), ते१ [अ]प्यरोगश्च (→[अ]प्यरोगश्च). -d)
ग२ °समन्वितः (→°समन्वितः).

४. न१. ab खण्डितम्. -a) ग२ तावन्ति (→यावन्ति);
दे०.२ ते१ ग१ °कूपानि (→°कूपाणि). -b) ब२ गात्रस्य
(→गात्रेषु); दे०.१ ते१ ग२ म१ मानवः, दे०.५ मानदः, दे०.१० मुर्वे.
मुए. मुव. भूमिप (→मानद).

दे०.४ श्लोकानन्तरं ३५ अध्यायस्य २६-३८ श्लोकाः अधिक
रूपेण आगताः तदनन्तरमस्य अध्यायस्य प्रारम्भतः चत्वारोऽश्लोका
आवृत्ताः.

५. -b) ब२ दे०.५.१० जम्बु° (→जम्बू°); ग२
°द्वीपाधिपतिर् (→°द्वीपपतिर्). -c) दे०.१-१० न१ ते१ मुर्वे.

वै.१.३६.६ जलप्रवेशं यः कुर्यात् संगमे लोकविश्रुते ।
 राहुग्रस्तो यथा सोमो विमुक्तः सर्वपातकैः ॥६॥
 सोमलोकमवाप्नोति सोमेन सह मोदते ।
 षष्टि वर्षसहस्राणि षष्टि वर्षशतानि च ॥७॥
 स्वर्गतः शक्रलोकेऽसौ मुनिगन्धर्वसेवितः ।
 ततो भ्रष्टस्तु राजेन्द्र समृद्धे जायते कुले ॥८॥
 अधःशिरास्त्वयोधारामूर्ध्वपादः पिबेन्नरः ।
 शतं वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥९॥
 तस्माद् भ्रष्टस्तु राजेन्द्र अग्निहोत्री भवेन्नरः ।

मुए. मुब. भुक्त्वा स (→स भुक्त्वा). -d) दे४ ग२ स तीर्थ (→तत्तीर्थ); ब२.३ व्रजते, दे४-१० न१ मुवें. मुए. मुब. लभते (→भजते).

६. न१. d खण्डितम्. -a) ग२ यत् (→यः). -b) दे५ °विश्रुतः (→°विश्रुते). -c) ते१ राहुग्रस्ते तथा सोमे. -d) का१ दे२.५ विमुक्त इव पातकैः, द१ ग१.२ विमुक्तः पातकैस्तथा (ग२ °तः), म१ विमुक्तः पापसञ्चयैः.

७. ब१. ७-१० ○. -c) का१ दे१.४.६.८-१० न१ द१ मुवें. मुए. मुब. षष्टि-; ग१.२ म१ षष्टिर् (→षष्टि). -d) का१ दे१.६.८.९ न१ द१ ग१ मुवें. मुए. मुब. षष्टि-; दे४.१० ग२ षष्टिर् (→षष्टि); म१ स्वर्गलोके महीयते.

८. ब१. ○; म१. ab ○. -a) ब२ दे१ ग१ स्वर्गलोकेऽसौ (ग१ °तु), दे४ द१ ग२ सर्वलोकेषु, न१ शुकलोकेऽसौ, ते१ चक्रलोकेऽसौ (→शक्रलोकेऽसौ). -b) दे४-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. सेविते (→°सेवितः). -c) म१ तस्मात् (→ततो); दे१० सष्टस्तु, ग२ भ्रष्टस् (→भ्रष्टस्तु); ग२ राजेन्द्रस् (→राजेन्द्र). -d) ब२ दे१० समृद्धे (→समृद्धे); ब३ पुनः (→कुले); म१ अग्निहोत्री भवेन्नरः, +समृद्धे जायते कुले.

९. ब१. ○; न१. ab खण्डितम्. -a) दे५ व्यधः° (→अधः°); का१ त्वयोधारम्, ब२ दे४.९ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. तु यो धाराम्, द१ तयो धाराम्, दे४ त्रयो धाराम्, दे१० तु यो ध्यायन्, ते१ तथो धूमम् (→त्वयोधाराम्). -b) ब३ ऊर्ध्वे, ग२ और्ध्व- (→ऊर्ध्व-); म१ ग१ °पादाः (→°पादः). -c) ब३ दे४ म१ मुए. मुब. शत-; न१ गतं, मुवें. सप्त- (→शतं); दे१ न१ °सहस्राणां (→°सहस्राणि). -d) दे१ यक्षलोके, ते१ सूर्यलोके (→स्वर्गलोके).

भुक्त्वा तु विपुलान् भोगांस्तत्तीर्थं भजते पुनः ॥१०॥
 यः स्वदेहं विकर्त्तद् वा शकुनिभ्यः प्रयच्छति ।
 विहगैरुपभुक्तस्य शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥११॥
 शतं वर्षसहस्राणि सोमलोके महीयते ।
 ततस्तस्मात् परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ॥१२॥
 गुणवान् रूपसंपन्नो विद्वान् सुप्रियवाक्यवान् ।
 भुक्त्वा तु विपुलान् भोगांस्तत् तीर्थं भजते पुनः ॥१३॥
 उत्तरे यमुनातीरे प्रयागस्य तु दक्षिणे ।
 ऋणप्रमोचनं नाम तीर्थं तु परमं स्मृतम् ॥१४॥

१०. ब१. दे४.८-१० न१ ग२. ○. -a) का१ तस्मान्छ्वे-ष्टस्, दे३ तस्माद्भुक्तस्, दे६ जन्मान्तरस् (→तस्माद्भ्रष्टस्). -c) ब२ सः, दे१ मुवें. मुए. मुब. [अ]थ (→तु). -d) ब२.३ व्रजते, दे३.६ यो भजेत् (→भजते); ब२ नरः (→पुनः).

११. दे४ द१ ग२. ○. -a) दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. शरीरं (→स्वदेहं); ब१-३ दे१.३.६.८-१० न१ ते१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. विकर्त्तत्वा (→विकर्त्तद्वा). -b) ब१ स्वर्गमित्यः (→शकुनिभ्यः). -c) न१ विभागैर् (→विहङ्गैर्); का१ ब३ दे५.९ न१ ते१ ग१ म१ उपयुक्तस्य (का१ °स्तु) (→उपभुक्तस्य).

१२. द१. ○; दे४ ग२. ab ○. -a) ब१ म१ शत- (→शतं); का१ ब१-३ दे१.३.६ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. °सहस्राणां (→°सहस्राणि). -b) ग१ म१ स्वर्गलोके (→सोमलोके). -c) ब१ सतस् (→ततस्); दे३.६ तस्मात् तदा परिभ्रष्टो. -d) दे३ धार्मिकः (→धार्मिकः).

१३. द१. ○. -b) का१ विप्रिय°, दे१ ग१ म१ स प्रिय°, दे२.३.५.६ स्वप्रिय°, दे४.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. तु प्रिय°, ते१ च प्रिय° (→सुप्रिय°). -c) ब२ भुक्त्वा स, दे१ भुक्त्वाथ, न१ कृत्वा तु (→भुक्त्वा तु); दे४-१० मुवें. मुए. भोगान् भुक्त्वाथ (दे१० च) दत्त्वा च. -d) दे४ तीर्थं (→तीर्थ).

१४. -a) ब२ °तीर्थं (→°तीरे); दे४ द१ ग१.२ म१ यमुनादु (द१ उ°, म१ मु°) तरे तीरे. -b) का१ दे२.५.८-१० मुवें. मुए. मुब. च (→तु). -d) ब२ च, द१ ग१.२ म१ वै (→तु).

एकरात्रोषितः स्नात्वा ऋणैस्तत्र प्रमुच्यते । सूर्यलोकमवाप्नोति अनृणश्च सदा भवेत् ॥१५

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

३७

मार्कण्डेय उवाच ।*

तपनस्य सुता देवी त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।
समागता महाभागा यमुना यत्र निम्नगा ॥१
येनैव निःसृता गङ्गा तेनैव यमुना गता ।
योजनानां सहस्रेषु कीर्तनात् पापनाशनी ॥२
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च यमुनायां युधिष्ठिर ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः पुनात्यासप्तमं कुलम् ।

१५. -a) दे५ एकरात्रे पितः स्नात्वा, अ२ एकरात्रेषु
तत्र त्वा. -b) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ऋणात् तत्र,
(→ऋणैस्तत्र); अ१ ऋणैस्तत्र मुच्यते. -c) दे१.८-१० मुर्वे.
मुए. मुब. स्वर्ग^० (→सूर्य^०). -d) ब१ अनृणं, दे४ अनृणी, न१
अनृणां, द१ अ१.२ म१ ह्यनृणश् (→अनृणश्).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकौर्म पुराणे षट्साहस्र्यां, ब१
इति कौर्म, ब२.३ दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.५.८-१० अ१.२
मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२ इति कौर्म पुराणे षट्साहस्र्यां
संहितायां, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म,
म१ कूर्मपुराणे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे.
अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ अ१.२ म१. ॐ; का१ ब१-३
दे१-३.५.६.८-१० मुए. मुब. प्रयागमाहात्म्ये (दे६ ०त्स्यं); मुर्वे.
प्रयागमाहात्म्यं नाम. अध्यायसंख्या—ब१ दे६. ॐ; का१ ब३
दे२.३.५ न१ अ१ पंचत्रिंशोऽध्यायः, ब२ ॥३५॥, दे१.१० मुर्वे. मुए.
अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥, दे४ पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥, दे८.९
अष्टत्रिंशोऽध्यायः, ते१ षट्त्रिंशोऽध्यायः, अ२ म१ मुब. सप्तत्रिंशो-
ऽध्यायः.

३७

३६. ॐ; दे१ मार्कण्डेय* उवाच; दे३.९ मार्कण्डेय उ.;
न१ अ१ मार्कण्डेयः; ते१ श्रीशिवः, + मार्कण्डेयः; म१
श्रीमार्कण्डेयः.

प्राणांस्त्यजति यस्तत्र स याति परमां गतिम् ॥३
अग्नितीर्थमिति ख्यातं यमुनादक्षिणे तटे ।
पश्चिमे धर्मराजस्य तीर्थं त्वनरकं स्मृतम् ।
तत्र स्नात्वा दिवं याति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥४
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां स्नात्वा संतर्पयेच्छुचिः ।
धर्मराजं महापापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥५
दश तीर्थसहस्राणि त्रिंशत्कोट्यस्तथापराः ।

वै. १.३६.७

१. -a) दे६ तपनस्य, अ२ तस्य पास्य (→तपनस्य).
-b) दे२ विश्रुताः (→विधुता). -c) दे१ ०पुण्या, दे४ द१ अ१
म१ ०राज, अ२ ०राजा (→०भागा). -d) का१ यत्र (च) ब२ दे२
न१ अ२ तत्र (→यत्र).

२. -a) ब१.२ दे४.९ निःसृता (दे४ ०तां), ते१ द१ अ१.२
म१ विश्रुता (→निःसृता). -b) दे४ यमुनां (→यमुना); द१
अ१.२ म१ नदी (→गता). -d) दे१ कीर्तयन् (→कीर्तनात्);
का१ ब२.३ दे१.४.५.८-१० ते१ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
०नाशनी (→०नाशनी).

३. -b) दे४ युधिष्ठिरः (→युधिष्ठिर); दे८-१० मुर्वे. मुए.
यमुना यत्र निम्नगा.

४. -b) ब१ दे१० ०दक्षिणातटे (→०दक्षिणे तटे). -c)
दे५ राजराजस्य, द१ अ१.२ म१ यमराजस्य (→धर्मराजस्य).
-d) ब२ दे१ तु नरकं, दे१० स्वनरकं, न१ अ१.२ म१ च नरकं
(→स्वनरकं). -e) दे१.४.६.८.९ याति (?) (→यान्ति). -f)
द१ अ१.२ त्वपुनर्भवाः, म१ त्वनपुनर्भवाः (→तेऽपुनर्भवाः).

५. -b) दे२.५ संतर्पये शु (दे२ पु)चिः, दे४.८.९ न१
द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. संतर्प्य वै शुचिः, दे१० संतर्प्य
विश्रुचिः (?), ते१ संतर्प्य वै मुनिः (→संतर्पयेच्छुचिः). -c)
दे१.४.५ म१ धर्मराज (→धर्मराज).

६. -b) का१ दे५ त्रिंशत्कोट्यस्, दे४ दशकोट्यस्, दे८-१०
द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. दशकोट्यस् (→त्रिंशत्कोट्यस्);

वै.१.३८.६ जलप्रवेशं यः कुर्यात् संगमे लोकविश्रुते ।
 राहुग्रस्तो यथा सोमो विमुक्तः सर्वपातकैः ॥६॥
 सोमलोकमवाप्नोति सोमेन सह मोदते ।
 षष्टि वर्षसहस्राणि षष्टि वर्षशतानि च ॥७॥
 स्वर्गतः शक्रलोकेऽसौ मुनिगन्धर्वसेवितः ।
 ततो भ्रष्टस्तु राजेन्द्र समृद्धे जायते कुले ॥८॥
 अधःशिरास्त्वयोधारामूर्ध्वपादः पिबेन्नरः ।
 शतं वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥९॥
 तस्माद् भ्रष्टस्तु राजेन्द्र अग्निहोत्री भवेन्नरः ।

मुए. मुब. भुक्त्वा स (→स भुक्त्वा). -d) दे४ ग२.स तीर्थ (→तत्तीर्थ); व२.३ व्रजते, दे४-१० न१ मुवें. मुए. मुब. लभते (→भजते).

६. न१. d खण्डितम्. -a) ग२ यत् (→यः). -b) दे५ ०विश्रुतः (→०विश्रुते). -c) ते१ राहुग्रस्ते तथा सोमे. -d) का१ दे२.५ विमुक्त इव पातकैः, द१ ग१.२ विमुक्तः पातकैस्तथा (ग२ ०तः), म१ विमुक्तः पापसञ्चयैः.

७. व१. ७-१० ०. -c) का१ दे१.४.६.८-१० न१ द१ मुवें. मुए. मुब. षष्टि-, ग१.२ म१ षष्टिर् (→षष्टि). -d) का१ दे१.६.८.९ न१ द१ ग१ मुवें. मुए. मुब. षष्टि-, दे४.१० ग२ षष्टिर् (→षष्टि); म१ स्वर्गलोके महीयते.

८. व१. ०; म१. ab ०. -a) व२ दे१ ग१ स्वर्गलोकेऽसौ (ग१ ०तु), दे४ द१ ग२ सर्वलोकेषु, न१ शुकलोकेऽसौ, ते१ चक्रलोकेऽसौ (→शक्रलोकेऽसौ). -b) दे४-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. सेविते (→सेवितः). -c) म१ तस्मात् (→ततो); दे१० स्रष्टस्तु, ग२ भ्रष्टस् (→भ्रष्टस्तु); ग२ राजेन्द्रस् (→राजेन्द्र). -d) व२ दे१० समृद्धे (→समृद्धे); व३ पुनः (→कुले); म१ अग्निहोत्री भवेन्नरः, +समृद्धे जायते कुले.

९. व१. ०; न१. ab खण्डितम्. -a) दे५ व्यधः ० (→व्यधः ०); का१ त्वयोधारम्, व२ दे४.९ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. तु यो धाराम्, द१ तयो धाराम्, दे४ त्रयो धाराम्, दे१० तु यो ध्यायन्, ते१ तथो धूमम् (→त्वयोधाराम्). -b) व३ ऊर्ध्वं, ग२ और्ध्वं (→ऊर्ध्वं); म१ ग१ ०पादाः (→०पादः). -c) व३ दे४ म१ मुए. मुब. शत-, न१ गतं, मुवें. सप्त- (→शतं); दे१ न१ ०सहस्राणां (→०सहस्राणि). -d) दे१ यक्षलोके, ते१ सूर्यलोके (→स्वर्गलोके).

भुक्त्वा तु विपुलान् भोगांस्तत्तीर्थं भजते पुनः ॥१॥
 यः स्वदेहं विकर्त्तद् वा शकुनिभ्यः प्रयच्छति ।
 विहगैरुपभुक्तस्थ शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥१॥
 शतं वर्षसहस्राणि सोमलोके महीयते ।
 ततस्तस्मात् परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ॥१॥
 गुणवान् रूपसंपन्नो विद्वान् सुप्रियवाक्यवान् ।
 भुक्त्वा तु विपुलान् भोगांस्तत् तीर्थं भजते पुनः ॥१॥
 उत्तरे यमुनातीरे प्रयागस्य तु दक्षिणे ।
 ऋणप्रमोचनं नाम तीर्थं तु परमं स्मृतम् ॥१॥

१०. व१. दे४-८-१० न१ ग२. ०. -a) का१ तस्माच्छ्रष्टु, दे३ तस्माद्भुक्तस्, दे६ जन्मान्तरस् (→तस्माद्भ्रष्टस्). -c) व२ सः, दे१ मुवें. मुए. मुब. [अ]थ (→तु). -d) व२.३ व्रजते, दे३.६ यो भजेत् (→भजते); व२ नरः (→पुनः).

११. दे४ द१ ग२. ०. -a) दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. शरीरं (→स्वदेहं); व१-३ दे१.३.६.८-१० न१ ते१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. विकर्त्तित्वा (→विकर्त्तद्वा). -b) व१ स्वर्गनित्यः (→शकुनिभ्यः). -c) न१ विभागैर् (→विहङ्गैर्); का१ व३ दे५.९ न१ ते१ ग१ म१ उपयुक्तस्य (का१ ०स्तु) (→उपभुक्तस्य).

१२. व१. ०; दे४ ग२. ab ०. -a) व१ म१ शत- (→शतं); का१ व१-३ दे१.३.६ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. ०सहस्राणां (→०सहस्राणि). -b) ग१ म१ स्वर्गलोके (→सोमलोके). -c) व१ सतस् (→ततस्); दे३.६ तस्मात् तदा परिभ्रष्टो. -d) दे३ धार्मिकः (→धार्मिकः).

१३. व१. ०. -b) का१ विप्रियं, दे१ ग१ म१ स प्रियं, दे२.३.५.६ स्वप्रियं, दे४.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. तु प्रियं, ते१ च प्रियं (→सुप्रियं). -c) व२ भुक्त्वा स, दे१ भुक्त्वाथ, न१ कृत्वा तु (→भुक्त्वा तु); दे४-१० मुवें. मुए. भोगान् भुक्त्वाथ (दे१० च) दत्त्वा च. -d) दे४ तीर्थं (→तीर्थं).

१४. -a) व२ ०तीर्थं (→०तीरे); दे४ द१ ग१.२ म१ यमुनादु (द१ उ०, म१ मु०) तरे तीरे. -b) का१ दे२.५.८-१० मुवें. मुए. मुब. च (→तु). -d) व२ च, द१ ग१.२ म१ वै (→तु).

एकरात्रोषितः स्नात्वा ऋणैस्तत्र प्रमुच्यते । सूर्यलोकमवाप्नोति अनृणश्च सदा भवेत् ॥१५

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

३७

मार्कण्डेय उवाच ।*

तपनस्य सुता देवी त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।
समागता महाभागा यमुना यत्र निम्नगा ॥१
येनैव निःसृता गङ्गा तेनैव यमुना गता ।
योजनानां सहस्रेषु कीर्तनात् पापनाशनी ॥२
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च यमुनायां युधिष्ठिर ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः पुनात्यासप्तमं कुलम् ।

१५. -a) दे५ एकरात्रे पितः स्नात्वा, अ२ एकरात्रेषु तत्र त्वा. -b) दे८-१० न१. मुर्वे. मुए. मुब. ऋणात् तत्र, (→ऋणैस्तत्र); अ१ ऋणैस्तत्र मृष्यते. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्वर्ग° (→सूर्य°). -d) ब१ अनृणं, दे४ अनृणी, न१ अनृणां, द१ अ१.२ म१ ह्यनृणश् (→अनृणश्).
पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकौर्म पुराणे षट्साहस्र्यां, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.५.८-१० अ१.२ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२ इति कौर्म पुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, म१ कूर्मपुराणे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे.
अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ अ१.२ म१. ○; का१ ब१-३ दे१-३.५.६.८-१० मुए. मुब. प्रयागमाहात्म्ये (दे६ °त्म्यं), मुर्वे. प्रयागमाहात्म्यं नाम. अध्यायसंख्या—ब१ दे६.○; का१ ब३ दे२.३.५ न१ अ१ पंचत्रिंशोऽध्यायः, ब२ ॥३५॥, दे१.१० मुर्वे. मुए. अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥, दे४ पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥, दे८.९ अष्टत्रिंशोऽध्यायः, ते१ षट्त्रिंशोऽध्यायः, अ२ म१ मुब. सप्तत्रिंशोऽध्यायः.

३७

३६. ○; दे१ मार्कण्डेय* उवाच; दे३.९ मार्कण्डेय उ.; न१ अ१ मार्कण्डेयः; ते१ श्रीशिवः, + मार्कण्डेयः; म१ श्रीमार्कण्डेयः.

प्राणांस्थजति यस्तत्र स याति परमां गतिम् ॥३
अग्नितीर्थमिति ख्यातं यमुनादक्षिणे तटे ।
पश्चिमे धर्मराजस्य तीर्थं त्वनरकं स्मृतम् ।
तत्र स्नात्वा दिवं याति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥४
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां स्नात्वा संतर्पयेच्छुचिः ।
धर्मराजं महापापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥५
दश तीर्थसहस्राणि त्रिंशत्कोट्यस्तथापराः ।

वै.१.३६.७

१. -a) दे६ तपनस्य, अ२ तस्य पास्य (→तपनस्य).
-b) दे२ विश्रुताः (→विश्रुता). -c) दे१ °पुण्या, दे४ द१ अ१ म१ °राज, अ२ °राजा (→°भागा). -d) का१ यत्र (च) ब२ दे२ न१ अ२ तत्र (→यत्र).

२. -a) ब१.२ दे४.९ निःसृता (दे४ °तां), ते१ द१ अ१.२ म१ विश्रुता (→निःसृता). -b) दे४ यमुनां (→यमुना); द१ अ१.२ म१ नदी (→गता). -d) दे१ कीर्तयत् (→कीर्तनात्); का१ ब२.३ दे१.४.५.८-१० ते१ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °नाशिनी (→°नाशनी).

३. -b) दे४ युधिष्ठिरः (→युधिष्ठिर); दे८-१० मुर्वे. मुए. यमुना यत्र निम्नगा.

४. -b) ब१ दे१० °दक्षिणातटे (→°दक्षिणे तटे). -c) दे५ राजराजस्य, द१ अ१.२ म१ यमराजस्य (→धर्मराजस्य).
-d) ब२ दे१ तु नरकं, दे१० स्वनरकं, न१ अ१.२ म१ च नरकं (→स्वनरकं). -e) दे१.४.६.८.९ याति (?) (→यान्ति). -f) द१ अ१.२ त्वपुनर्भवाः, म१ त्वनपुनर्भवाः (→तेऽपुनर्भवाः).

५. -b) दे२.५ संतर्पये शु (दे२ शु)चिः, दे४.८.९ न१ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. संतर्प्य वै शुचिः, दे१० संतर्प्य विश्रुचिः (?), ते१ संतर्प्य वै मुनिः (→संतर्पयेच्छुचिः). -c) दे१.४.५ म१ धर्मराज (→धर्मराज).

६. -b) का१ दे५ त्रिंशत्कोट्यस्, दे४ दशकोटिस्, दे८-१० द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. दशकोट्यस् (→त्रिंशत्कोट्यस्);

वै. १.३८.७ प्रयागे संस्थितानि स्युरेवमाहुर्मनीषिणः ॥६
 तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।
 दिवि भूम्यन्तरिक्षे च तत्सर्वं जाल्लवी स्मृता ॥७
 यत्र गङ्गा महाभागा स देशस्तत् तपोवनम् ।
 सिद्धिक्षेत्रं तु तज्ज्ञेयं गङ्गातीरसमाश्रितम् ॥८
 यत्र देवो महादेवो देव्या सह महेश्वरः ।
 आस्ते वटेश्वरो नित्यं तत् तीर्थं तत् तपोवनम् ॥९
 इदं सत्यं द्विजातीनां साधूनामात्मजस्य च ।
 सुहृदां च जपेत् कर्णे शिष्यस्यानुगतस्य तु ॥१०
 इदं धन्यमिदं स्वर्ग्यमिदं मेध्यमिदं सुखम् ।

ब१ ते१ ०परे (→०पराः). -c) ब३ दे३.६.८.९ न१ मुवें. मुए. मुब. प्रयाग-; दे१० प्रयागं (→प्रयागे). -d) द१ ग्रा१.२ म१ ०रिति प्राहुर (→०रेवमाहुर).

७. -a) ब१ दे३.६ ते१ ग्रा१.२ म१ कोट्यर्ध-; दे१० कोट्याधि-; द१ कोट्यर्ध- (→कोट्योऽर्ध-); दे८-१० न१ द१ -कोटिश्च; ते१ -कोटीनां (→-कोटी च). -b) दे५ तीर्थानां च पुराब्रवीत्. -c) दे४ दिव्य- (→दिवि); का१ ब१-३ दे२.४ ते१ भु(का१ दे४ ते१ भू)व्यन्तरी(का१ दे४ ते१ ०रि)क्षे; दे१ भूव्यन्तरिक्षे; दे५ मुच्यन्तरिक्षे; दे६ द१ भूम्यन्तरिक्षे (→भूम्यन्तरिक्षे); दे३ तत् (→च). -d) दे३ सर्वं वा (→तत्सर्वं); दे८-१० स्मृतं, न१ स्मृताः (→स्मृता).

८. का१. ८८-९० (इ. सं.). -a) ग्रा१ महाभाग (→महाभागा). -b) न१ तद्देशं (→स देशस्); दे४ तत्र योजनं; दे६ तत्र पावनं, ग्रा२ स तपोवनं (→तत्तपोवनम्); दे१ स देशस्तु तपोवनम्. -c) ब१ दे४-६ मुवें. मुए. मुब. सिद्धि० (→सिद्धि०); दे३.६ च (→तु). -d) दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. ०तीरं (→०तीर-); दे८-१० ते१ समाश्रितः (→समाश्रितम्).

९. का१. ०. -b) दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. माधवेन म (दे८.९ न१ स)हेश्वरः. -c) दे४ अस्ति (→आस्ते); दे४.८-१० न१ द१ ग्रा१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. देवेश्वरो (→वटेश्वरो). -d) दे१ तत्तीर्थं तपोवनं (?), ग्रा२ तीर्थं वा स तपोवनम्.

१०. -b) का१ आत्मजस्य(?) (→आत्मजस्य); ब२ दे१ तु (→च). -c) दे५ सुहृत् च, ते१ श्रद्धावास्तु, द१ सुहृदश्च (→सुहृदां च); द१ भवेत् (→जपेत्); दे४ कर्णौ (→कर्णे).

इदं पुण्यमिदं रम्यं पावनं धर्म्यमुत्तमम् ॥११
 महर्षीणामिदं गुह्यं सर्वपापप्रमोचनम् ।
 अत्राधीत्य द्विजोऽध्यायं निर्मलत्वमवाप्नुयात् ॥१२
 यश्चेदं शृणुयान्नित्यं तीर्थं पुण्यं सदा शुचिः ।
 जातिस्मरत्वं लभते नाकपृष्ठे च मोदते ॥१३
 प्राप्यन्ते तानि तीर्थानि सद्भिः शिष्टानुदशिभिः ।
 स्नाहि तीर्थेषु कौरव्य न च वक्रमतिर्भव ॥१४
 एवमुक्त्वा स भगवान् मार्कण्डेयो महामुनिः ।
 तीर्थानि कथयामास पृथिव्यां यानि कानिचित् ॥१५
 भूसमुद्रादिसंस्थानं प्रमाणं ज्योतिषां स्थितम् ।
 पृष्टः प्रोवाच सकलमुक्त्वाऽथ प्रययौ मुनिः ॥१६

-d) ब१ शिष्यस्यार्थ० (→शिष्यस्यानु०); ब२.३ दे८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१.२ मुवें. मुए. मुब. च, दे१ वा, म१ हि (→तु).

११. ते१. ab ०. -a) दे१० धर्म्यं (→धर्म्यं); दे४ ऋतं स्वर्गं, दे६ इदं स्वर्गं (→इदं स्वर्ग्यं). -b) का१ दे६ मुखं (?), दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. शुभं (→सुखं). -c) ग्रा२ मुखं (→पुण्यं); दे५ रम्ये; ग्रा२ शास्त्र्यं (→रम्यं). -d) का१ ब१-३ दे२-५ न१ ते१ ग्रा१. मुए. धर्मम्, ग्रा२ धनम् (→धर्म्यम्).

१२. -b) दे१ ग्रा१.२ म१ ०प्रणाशनं (→०प्रमोचनम्). -c) का१ दे२.५ तत्रा० (→अत्रा०); ते१ ग्रा२ ०दित्य(?) (→०धीत्य). -d) ब२.३ दे३ निर्ममत्वं (→निर्मलत्वं).

१३. -b) का१ दे४ तीर्थपुण्यं (दे४ प्य) (→तीर्थं पुण्यं); दे४ तथा (→सदा). -d) ग्रा२ नाग० (→नाक०); दे४ द१ ग्रा१.२ म१ स (→च).

१४. -a) दे१ प्राप्यन्ते यानि, दे४ रूप्यते तानि, म१ प्राप्य चैतानि (→प्राप्यन्ते तानि). -b) दे५ सिद्धिः, दे६ षड्भिः (→सद्भिः); का१ दे२.३.५.६ शिष्टार्थ०, ब२ शिष्टानु०, दे१ सिद्धार्थ०, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ इष्टानु० (→शिष्टानु०). -c) दे४ द१ ग्रा१ स्नाति, न१ स्नात्वा, ते१ आदि-, म१ तानि (→स्नाहि); द१ ग्रा१ म१ तीर्थानि (→तीर्थेषु); ग्रा२ न स तीर्थानितिक्रान्तो. -d) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. मा (→न); दे१० चक्र० (→वक्र०); ब२ दे१ द१ ग्रा१.२ म१ भवेत्, न१ भवं (→भव).

१५. दे३. १५८-१६८ ०. -a) ग्रा१ तु (स) (→स). -d) ब२.३ ग्रा२ कानि च (→कानिचित्).

१६. दे३. ०. दे१०. १५ श्लोकस्य b, c मध्ये १७ श्लोकस्य ab चरणी अधिकरूपेणागतौ. -a) ते१ ०संज्ञानं (→०संस्थानं); ग्रा२ समुद्रादिसंस्थानानि. -b) दे२.८-१० मुवें.

य इदं कल्पमुत्थाय पठतेऽथ शृणोति वा । मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्रलोकं स गच्छति ॥१७

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

३८

श्रीकूर्म उवाच । ॥*

एवमुक्तास्तु मुनयो नैमिषीया महामतिम् ।
पप्रच्छुरुत्तरं सूतं पृथिव्यादिविनिर्णयम् ॥१
ऋषय ऊचुः ॥*

कथितो भवता सूत सर्गः स्वायंभुवः शुभः ।

मुए. मुब. ग्रहाणां (→प्रमाणं); ते१ प्रमाणं यत्र शाश्वतम्.
-c) का१ दे२.५ पूज्यः, ग्र२ षट्त्वा, म१ हृष्टः (→पृष्टः); दे१
चोवाच (→प्रोवाच). -d) व२ उक्त्वा च, द१ ह्युक्त्वा स,
ग्र१ ह्युक्त्वाथ (→उक्त्वाथ).

१६ श्लोकात् परं अधिकम्—दे१.१० मुबे. मुए. मुब. सूत
उवाच; दे३.९ सूत उ.; न१ सूतः.

१७. -a) ते१ एतत्, मुब. एवं (→इदं); ते१ काल्यं
(→कल्पं); दे४ द१ ग्र१.२ म१ इदं कल्पं (ग्र२ काल्ये, म१ काल्यं)
समुत्थाय. -b) ते१ द१ ग्र१.२ म१ यः (→[अ]थ); दे१ जपते
शृणुतेऽपि वा, दे३-१० मुबे. मुए. मुब. शृणोति पठतेऽथ वा. -c)
दे१.८-१० न१ ते१ मुबे. मुए. मुब. ०पापैस्तु (→०पापेभ्यो).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अव्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे२.५ इत्यादिमहापुराणे कौर्मे, व१ इति
कौर्मे, व२.३ दे३.६ ग्र१ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.८-१० ग्र२ मुबे. मुए.
इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्मे, ते१ इत्यादिमहापुराणे
श्रीकौर्मे, म१ श्रीकूर्मपुराणे, मुब. इति श्रीकौर्मे महापुराणे पूर्व-
भागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ते१ ग्र१.२ म१. ०; का१ व१-३
दे१-३.५.६-८-१० मुए. मुब. प्रयागमाहात्म्ये, मुबे. प्रयागमाहा-
त्म्यं नाम. अध्यायसंख्या—व१ दे६. ०; का१ व३ दे२.३ न१
ग्र१ षट्त्रिंशोऽध्यायः, व२ ॥३६॥, दे१.१० मुबे. मुए. एकोन-
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥३६॥, दे४ षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥, दे५
षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ प्रयागमाहात्म्यं समाप्तं, दे३.९ एकोनचत्वारि-
ंशोऽध्यायः, ते१ सप्तत्रिंशोऽध्यायः, ग्र२ म१ अष्टत्रिंशोऽध्यायः,
मुब. अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥

३८

* न१ द१ मुब. ०; का१ व२.३ दे२.४.५ सूत उवाच; व१

इदानीं श्रोतुमिच्छामस्त्रिलोकस्यास्य मण्डलम् ॥२
यावन्तः सागरा द्वीपास्तथा वर्षाणि पर्वताः ।
वनानि सरितः सूर्यग्रहाणां स्थितिरेव च ॥३
यदाधारमिदं कृत्स्नं येषां पृथ्वी पुरा त्वियम् ।
नृपाणां तत्समासेन सूत वक्तुमिहार्हसि ॥४

—वै.१.४०.४

कूर्म उवाच; दे१.१० मुनय ऊचुः; दे३.६ व्यास उवाच; दे३.९
मुनय उ.; ते१ श्रीशिवः; ग्र१.२ म१ श्रीकूर्मः.

१. -a) का१ दे३-१० ग्र२ उक्त्वा तु, व१ उक्त्वाथ, दे१
उक्ताथ, दे४ उक्ता स (→उक्तास्तु). -b) दे१.९-१० म१
नैमिषेया; दे४.८ नैमिषाया (→नैमिषीया); दे१.८.९ द१ ग्र१.२
मुबे. मुए. मुब. महामुनिम्, दे६ महामतिः, दे१० महामुनिः, म१
महर्षयः (→महामति). -c) का१ दे२.५ उप्रतपसो, व३ उत्तमं
सूतं, ते१ ऋषयस्सूतं (→उत्तरं सूतं); ग्र२ (पुनः) पप्रच्छुरुत्तरं
सूतिः. -d) दे५ ग्र२ पृथिव्यां दि- (→पृथिव्यादि-); दे४
-विनिर्णयः, दे५ -विनिर्णयां (→विनिर्णयम्).

* दे३.८ ऋषय ऊ.; न१ ते१ द१ ग्र१.२ म१ ऋषयः.

२. -a) दे१.८-१० मुबे. मुए. सर्गः (दे३.९ ०र्गः); दे३.६
सूतः, द१ सूतं (→सूत). -b) व१.३ दे३.६ न१ स्वर्गः, दे१ **,
दे३-१० मुबे. मुए. मनुः (दे१० ०निः ?), द१ ग्र१.२ म१ वंश-
(द१ ०शः) (→सर्गः); दे३.९ ०भुवस्तु यः, दे१० ०भुविस्तु यः
(→०भुवः शुभः). -c) का१ दे४ ग्र१ इच्छामि (→इच्छामस्).
-d) का१ दे५ त्रिषु लोकस्य, व२ द१ त्रैलोक्यस्यास्य, दे४ शूरस्यास्य
च, ते१ त्रैलोक्यस्यान्य (→त्रिलोकस्यास्य); न१ त्रिलोक *****.

३. -a) दे१ यावन्तः, न१ *** (→यावन्तः); दे६.८-१०
ग्र२ सागर- (→सागरा). -b) दे१० पंडिता, न१ वर्षता
(→पर्वताः). -c) दे३ ते१ पुर्यां, दे६ न१ मुबे. मुए. मुब. सूर्यो
(→सूर्य). -d) दे४ न१ तिथिर् (→स्थितिर्); दे१ इत्यपि
(→एव च).

४. -a) दे१.८-१० न१ न१ ग्र१ मुबे. मुए. मुब. सर्व
(→कृत्स्नं). -b) दे४ ग्र१.२ म१ यथा, न१ कैषा (→येषां).
-b) व१ पृथ्वी, ते१ पृथिवी (→पृथ्वी); व१ पुरा त्विषं,
दे१.९-१० मुबे. मुए. पुरान्वियम्, दे३ पुराद्वियं, दे४ पुराद्वियं,

वै.१.४०.५

सूत उवाच ।*

वक्ष्ये देवादिदेवाय विष्णवे प्रभविष्णवे ।
 नमस्कृत्वाऽप्रमेयाय यदुक्तं तेन धीमता ॥५॥
 स्वायंभुवस्य तु मनोः प्रागुक्तो यः प्रियव्रतः ।
 पुत्रस्तस्याभवन् पुत्राः प्रजापतिसमा दश ॥६॥
 अग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च वपुष्मान् द्युतिमांस्तथा ।
 मेधा मेधातिथिर्हव्यः सवनः पुत्र एव च ॥७॥
 ज्योतिष्मान् दशमस्तेषां महाबलपराक्रमः ।
 धार्मिको दाननिरतः सर्वभूतानुकम्पकः ॥८॥
 मेधाग्निबाहुपुत्रास्तु त्रयो योगपरायणाः ।

दे५ पुरद्विजं, ग्री१ पुराक्षयम्, ग्री२ पुरास्त्वयं (→पुरा त्वयं).
 -c) दे४ द१ ग्री२ म१ गृहाणां, ते१ ग्री१ ग्रहाणां (→नृपाणां).
 -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. तत्तद् (→सूत); न१ त्वमर्हसि
 (→इहार्हसि); दे५ स्तव वक्तुमर्हसि.

* दे१.०; दे८-१० सूत उ.; न१ ते१ ग्री२ सूतः; म१ श्रीसूतः.

५. -a) ब३ दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवाधि°
 (→देवादि°); ते१ आद्याय देवदेवाय. -b) दे५ ****, द१
 भव विष्णवे (→प्रभविष्णवे). -c) दे१ ग्री२ मुर्वे. मुए. मुब.
 नमस्कृत्या° (→नमस्कृत्वा°); ते१ नमस्कृत्वा प्रवक्ष्यामि.

६. -a) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]स्य, म१ च
 (→तु); ते१ मतः, +सुतः (→मनोः). -b) दे५ प्रयत्नतः
 (→प्रियव्रतः). -c) दे१.४ पुत्रास् (→पुत्रस्); दे४ °वत्पत्न्याः,
 दे५.६.१० द१ °वत्पुत्राः, ते१ °वत्पुत्रा (→°वत्पुत्राः). -d)
 दे५ प्रजायन्ते (→प्रजापतिः); दे३ -दिश(?) (→दश).

७. -a) का१ दे२.४.५.९ न१ द१ ग्री२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 अग्नीध्रश्च, दे१० अग्नीध्रश्च(?), ते१ आग्नीध्र (द्र)श्च
 (→अग्नीध्रश्च); ब३ अग्नीधुश्चापि मुहूश्च, दे१ आग्नीध्र
 चारबा(हृ हु)श्च. -b) ब२ मतिमान्, दे१० ज्योतिमान्
 (→द्युतिमान्). -c) ब३ मेधया (→मेधा); का१ ब१-३ दे३.५.६ ग्री१
 भव्यः (→हव्यः). -d) दे१ सवलः (→सवनः).

८. -a) दे४ द१ ग्री२ म१ आ(ग्री१ अ)ग्नीध्रः (दे४ °धं)
 प्रथमस्तेषां. -c) दे२ धार्मिका (→धार्मिको); क१ दे५ दान-
 निरताः, ते१ ध्याननिरतः, द१ ग्री२ दानशीलश्च (→दान-
 निरतः). -d) का१ सर्वे भूतानुकम्पकाः, ब१ दे६ सर्वभूतात्मक-
 पकः, दे२.५ सर्वभूतानुकम्पकाः, दे३ सर्वभूतात्मकपकः, दे४.९ ते१
 द१ ग्री२ म१ सर्वभूतानुकम्पकः.

जातिस्मरा महाभागा न राज्ये दधिरे मतिम् ॥९॥
 प्रियव्रतोऽभ्यषिञ्चद् वै सप्तद्वीपेषु सप्त तान् ।
 जम्बुद्वीपेश्वरं पुत्रमग्नीध्रमकरोन्नृपः ॥१०॥
 प्लक्षद्वीपेश्वरश्चैव तेन मेधातिथिः कृतः ।
 शाल्मलेशं वपुष्मन्तं नरेन्द्रमभिषिक्तवान् ॥११॥
 ज्योतिष्मन्तं कुशद्वीपे राजानं कृतवान् प्रभुः ।
 द्युतिमन्तं च राजानं क्रौञ्चद्वीपे समादिशत् ॥१२॥
 शाकद्वीपेश्वरं चापि हव्यं चक्रे प्रियव्रतः ।
 पुष्कराधिपतिं चक्रे सवनं च प्रजापतिः ॥१३॥

९. -a) का१ मेधाग्निर्वायु°, दे४.८ मेधाग्निर्बहु°, दे१०
 मेधाग्निर्दंश°, न१ मेधाग्निर्बाहु° (→मेधाग्निर्बाहु°). -b) ग्री२
 एते (→त्रयो). -d) दे४ राज्यं (→राज्ये); ब२ मनः, दे४
 मतिः (→मतिम्).

१०. -a) का१ दे२.५ सप्ततानभ्यषिञ्चद्, दे८.९ प्रिय-
 व्रतोभिषिञ्चद्, ते१ प्रियव्रतोऽथ व्याभजत्. -b) ब२ ग्री२ म१
 सप्तकान्, दे१.५ सप्तवान्, ते१ सप्तधान् (→सप्त तान्). -c).
 दे३.४.६.८.९ ते१ द१ म१ जम्बू° (→जम्बु°); ते१ पूर्व (→पुत्रं).
 -d) का१ आग्नीध्रं, दे१.२.४.५.८.९ न१ ते१ द१ ग्री२ म१
 आग्नीध्रं (→अग्नीध्रं); का१ म१ नृपं, ब१ दे३.५.६ न१ नृप, ग्री२
 पुनः (→नृपः).

११. ब२. ab °; दे१०. ११b-१२a °. -a) दे४
 ते१ द्वीपेश्वरं (→°द्वीपेश्वरश्च); दे१० प्लक्षद्वीपे च राजानं.
 -b) ग्री२ ततः (→कृतः). -c) ब१ शाल्मलेशं, दे८.९ मुर्वे.
 मुए. मुब. शाल्मलेशं, न१ शाल्मलेश (→शाल्मलेशं). -d) ते१
 नरेन्द्रोऽभि°, ग्री२ तन्मरेन्द्रामभि° (→नरेन्द्रमभि°).

१२. दे१०. a ° (द्र. ११ पा. वि.). -a) दे३
 कुष्मद्वीपे (?), ग्री२ **** (→कुशद्वीपे). -c) ब१ द्युतिमन्तश्च,
 दे१० द्युतिमन्तं (→द्युतिमन्तं). -d) ब२ दे१ ग्री२ समादिशत्
 (→समादिशत्).

१३. दे८-१०. cd °. -a) दे१० °द्वीपेश्वरश्च
 (→°द्वीपेश्वरं); का१ चैव, दे४ वापि (→चापि). -b) का१
 ब१-३ दे२.५ मुब. भव्यं (→हव्यं); ते१ प्रजापतिः (→प्रियव्रतः).
 -d) द१ °पति (→°पतिः).

ब२ b, c मध्ये अधिकम्—

* प्लक्षद्वीपेश्वरश्चैव तेन मेधातिथिः कृतः (= ११ab)

पुष्करे सवनस्यापि महावीतः सुतोऽभवत् ।
 धातकिश्चैव द्वावेतौ पुत्रौ पुत्रवतां वरौ ॥१४
 महावीतं स्मृतं वर्षं तस्य नाम्ना महात्मनः ।
 नाम्ना तु धातकेश्चापि धातकी खण्डमुच्यते ॥ १५
 शाकद्वीपेश्वरस्याथ हव्यस्याप्यभवन् सुताः ।
 जलदश्च कुमारश्च सुकुमारो मणीचकः ।
 कुसुमोत्तरोऽथ मोदाकिः सप्तमः स्यान्महाद्रुमः ॥१६
 जलदं जलदस्याथ वर्षं प्रथममुच्यते ।
 कुमारस्य तु कौमारं तृतीयं सुकुमारकम् ॥१७

मणीचकं चतुर्थं तु पंचमं कुसुमोत्तरम् ।
 मोदाकं षष्ठमित्युक्तं सप्तमं तु महाद्रुमम् ॥१८
 क्रौञ्चद्वीपेश्वरस्यापि सुता द्युतिमतोऽभवन् ।
 कुशलः प्रथमस्तेषां द्वितीयस्तु मनोहरः ॥१९
 उष्णस्तृतीयः संप्रोक्तश्चतुर्थः प्रवरः स्मृतः ।
 अन्धकारो मुनिश्चैव दुन्दुभिश्चैव सप्तमः ।
 तेषां स्वनामभिर्देशाः क्रौञ्चद्वीपाश्रयाः शुभाः ॥२०
 ज्योतिष्मतः कुशद्वीपे सप्तैवासन् महौजसः ।
 उद्भेदो वेणुमांश्चैवाश्वरथो लम्जनो धृतिः ।

वै. १.४०.२२

१४. ते१. c ○. -a) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. पुष्क-
 रेस्वरतश्चापि, न१ पुष्कराधिपतेरस्या, ते१ पुष्करे सवने नस्वा (?).
 -b) का१ दे८ महीवीतः, दे१ महीवीतः, दे४ महाभीतः, दे१०
 ते१ महावीर-, न१ द१ ग्रा२ म१ महावीरः (→महावीतः). -c)
 न१ चापि (→चैव). -d) ते१ पुत्रो मतिमतां वरः.

१५. -a) ते१ द१ ग्रा१ म१ महावीरं, ग्रा२ महावीर
 (→महावीतं); ते१ स्मृते (→स्मृतं); दे१० महावि * स्तुतं वर्षं.
 -b) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. स्यात्, ग्रा२ नाम (→नाम्ना); ते१
 महात्मना (→महात्मनः). -c) दे१ च, दे८-१० मुवें. मुए. मुब.
 वै (→तु); दे८.९ धातकिश् (→धातकेश्); म१ चैव (→चापि);
 ते१ नाम्ना चादतरश्चायं, ग्रा२ नाम्ना विधातकश्चापि. -d) व३
 धातुकी, दे३ धाताकी, ग्रा१ धौतकी (→धातकी); का१ व२.३ दे२.५
 षण्ड [:], व१ दे३ न१ द१ ग्रा१ षंडं (→खण्डं); ते१ दौतकीरेष-
 मुच्य(चे)ते, ग्रा२ धातविषण्ड उच्यते.

१६. ते१. १६-१७ ab ○; दे५. १६ b-e ○. -a)
 दे१.८-१० न१ म१ मुवें. मुए. मुब. [अ]पि, दे४ [अ] छ (→[अ]
 थ). -b) व१-३ दे२.३ द१ ग्रा१ भव्य°, व३ भव° (→हव्य°);
 ग्रा१ [अ] भवत् (→[अ] भवन्); दे१० ग्रा२ सुतः (→सुताः); दे६
 भव्यस्याथ भवत्सुतः. -c) ग्रा२ जप * श्र कुमानश्च. -d) दे१०
 कुसुमारो (→सुकुमारो); का१ मणीवकः, व१ ** रकः, व३
 मानीरकः, दे१ मरीचकः, दे४ मणीखवः, दे६ मनीचकः, ग्रा२
 मणीचकाः (→मणीचकः). -e) दे८-१० मुवें. मुए. मुब.
 कुशोत्तरोऽथ, ग्रा२ कुसुमोत्तरोध, म१ कुसुमोत्तरोध (→कुसुमोत्त-
 रोथ); व२ न१ मोदाकी, व३ मोदकी, दे४ मंदाकः, दे८.९
 मोदाकि, ग्रा२ मोधाकि (→मोदाकिः). -f) का१ व३ दे६ म१
 सप्तमस्यान्, द१ ग्रा२ सप्तमस्याम्, ग्रा१ सप्तमस्या (→सप्तमः स्यान्);
 दे८-१० तस्य पुत्रा बभूविरै.

१७. दे८-१०. १७-१८ ○; ते१. ab ○. -a) ग्रा२ [अ]
 पि (→[अ] थ). -b) का१ व३ दे५ प्रथम- (→प्रथमं). -c)

का१ च (→तु); ग्रा२ कौमारस् (→कौमारं). -d) ग्रा२
 तृतीयास्तु (→तृतीयं सु-); दे४ तृतीयं कुसुमाकरं.

१८. दे८-१०. ○. -a) का१ दे५ माणीवकं, दे२
 माणीचकं (→मणीचकं); दे१ ते१ मुब. चतुर्थं च, दे३.६ चतुर्थस्तु
 (→चतुर्थन्तु). -b) ग्रा२ म१ पञ्चकं (→पञ्चमं); ते१ कुसुमोत्तमम्,
 म१ कुसुमो (त्क) त्तरं, मुवें. मुए. मुब. च कुशोत्तरम्. -c) व१-३
 दे१.३.६ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मोदकं (→मोदाकं); द१ ग्रा१.२ म१
 इत्याहुः (→इत्युक्तं). -d) ते१ महाध्रुवम् (→महाद्रुमम्).

१९. -a) दे५ °श्वरश्चापि, ते१ °श्वरं सोपि (→°श्वर-
 स्यापि). -b) ते१ सतो (→सुता); व१ भवान्, दे३.५.६-१० ग्रा२
 भवत्, न१ [अ] भयः, ते१ धरन् (→[अ] भवन्). -c) का१
 कुशल-, दे५ कुशलाः, न१ कुशलं, ते१ शकलः, द१ ग्रा१.२ म१
 नकुलः (→कुशलः). -d) न१ च (→तु).

२०. दे३.६. २०c-२१f ○. -a) का१ उक्तस्, दे४ न१
 ते१ द१ ग्रा१.२ म१ कृष्णस् (→उष्णस्); दे५ तृतीयं, ते१ तृतीय
 (→तृतीयः). -b) व१ प्रवराः, दे१ प्रवचः, दे४ प्रकर-, दे८-१०
 मुवें. मुए. मुब. पीवरः, द१ म१ प्रव-, ग्रा२ प्रवरम् (→प्रवरः).
 -c) दे४ द१ ग्रा१ अंतकारो, ग्रा२ अ(निक)न्तकारो (→अन्ध-
 कारो); ते१ चैवं (→चैव). -d) का१ व१-३ दे२ न१ मुब. चेति
 (→चैव); व१ दे१.४.८.९ न१ मुवें. मुए. मुब. सप्त वै
 (→सप्तमः); ते१ उत्तमो नाम नामतः, ग्रा२ ***** सप्तमः.
 -e) का१ दे५ न१ द१ ग्रा२ म१ °निर्देशाः (द१ म१ °शा), ते१ ग्रा१
 °निर्देशः (ते१ °श) (→°भिर्देशाः). -f) व२ दे४ °द्वीपास्त्रयाः
 (दे४ °यः), म१ °द्वीपेश्वराश् (→°द्वीपाश्रयाः); ते१ क्रौञ्च-
 द्वीपाधियाश्च ये.

२१. दे३.६. ○ (द्र. २० पा. वि.). -a) का१ दे५ न१
 ज्योतिष्मतः, दे१० ज्योतिष्मतिः (→ज्योतिष्मतः). -b) का१
 सहैवासन्, ग्रा२ म१ सप्तपुत्रा(म१ °वान्) (→सप्तैवासन्).
 -c) का१ व३ दे१.२.४.५ न१ द१ ग्रा१ म१ उद्भिदो (दे४ म१ °तो),

वै.१.४०.२३ षष्ठः प्रभाकरश्चापि सप्तमः कपिलः स्मृतः ॥२१
 स्वनामचिह्नितान् यत्र तथा वर्षाणि सुव्रताः ।
 ज्ञेयानि सप्त तान्येषु द्वीपेष्वेवं न योमतः ॥२२
 शाल्मलद्वीपनाथस्य सुताश्चासन् वपुष्मतः ।
 श्वेतश्च हरितश्चैव जीमूतो रोहितस्तथा ।
 वैद्युतो मानसश्चैव सप्तमः सुप्रभो मतः ॥२३
 प्लक्षद्वीपेश्वरस्यापि सप्त मेधातिथेः सुताः ।
 ज्येष्ठः शान्तभयस्तेषां शिशिरश्च सुखोदयः ।

ग्र२ उवसितो (→उद्भेदो); ते१ विद्वेदा वेणुवाश्चापि. -d) का१ दे५ सुरथो, ब१*रतो, ब२.३ दे१.४ न१ द१ ग१ म१ स्वैरथो, ग्र२ स्त्वैरसो (?) (→[ग्र]श्वरथो); द१ ग१ वृत्तिः, ग्र२ म१ वृत्तिः (→वृत्तिः); ते१ स्वरो विम्बस्तथा वृत्तिः. -e) ब२ चैव (→चापि); दे४ द१ ग१.२ म१ षष्ठस्तु प्रकरः (द१ °राः) (→षष्ठः प्रभाकरः).

२२. द१ ग१. २२d-२४a ○. -a) न१ म१ स्वनाम्ना (→स्वनाम-); दे१.४ चिह्नितान्, दे३.६ चिह्नितान्, दे८-१० मुर्वे. मुए. चिह्नितश्च, न१ द१ विहितान्, मुब. चिह्नितश्च (→चिह्नितान्). -b) दे६ ते१ सुव्रत (→सुव्रताः). -c) न१ तं नामानि (→ज्ञेयानि स०); का१ ब१-३ दे१-३.५.६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. च तथान्येषु, दे५ च तथान्येषां, ते१ च तथान्येषां (→सप्ततान्येषु); दे४ क्षेमा-निगतधान्येषु. -d) का१ ब१ दे२.५ द्वीपेष्वे (दे का१ °स्वे, दे५ °स्थे)पुन यो मतः(दे५ °ता), ब२.३ मुब. द्वीपेष्वेतानि नामतः, दे१ द्वीपोह्येष न यो मतः, दे३.६ द्वीपेष्वेश्व (दे६ °स्व)नामतः, दे४ द्वीपेष्वेवं स नामतः, दे८.९ द्वीपेष्वे (दे९ ण्वै)वं न यो मतः, दे१० न१ द्वीपेष्वेवं (न१ व) तयो मतः, ते१ द्विदिषो मतयो मताः (?), मुर्वे. मुए. द्वीपेष्वेव यो मतः.

२३. द१ ग१.२ ○ (द्र. २२ पा. वि.). -a) का१ दे४-६.८-१० न१ ते१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. शाल्मलि° (दे१० ते१ °ली) (→शाल्मल°); दे४ °वानस्य, दे१० °नाथस्य (→°नाथस्य). -b) दे४ मताश्च (→सुताश्च); दे१ ****, ते१ त्वानन्य पुष्टः (→चासन् वपुष्मतः). -c) दे८ सूतश्च, दे९ ** श्व (→श्वेतश्च); दे८-१० रोहितश्च, ग्र२ हरितश्च (→हरितश्च); ते१ शीतश्च शैव जीमूतो. -d) दे४ म१ लोहितश्च (→रोहितश्च); ते१ *** ला हि तथावतः. -e) दे४ वैद्युता, दे८.९ विद्युतो, दे१० °विद्युतो (→वैद्युतो); का१ मानवश्च (→मानसश्च); ते१ विद्युर्विनयनश्चैव, म१ मानसो वैद्युतश्चैव. -f) का१ दे२ स प्रभो मतः, दे४ ते१ सुप्रभा मतः, दे५ सुप्रभो मतः; दे६ सुप्रलोमतः, ग्र२ सुप्रभयोमतः (→सुप्रभो मतः).

आनन्दश्च शिवश्चैव क्षेमकश्च ध्रुवस्तथा ॥२४
 प्लक्षद्वीपादिषु ज्ञेयः शाकद्वीपान्तिकेषु वै ।
 वर्णाश्रमविभागेन स्वधर्मो मुक्तये द्विजाः ॥२५
 जम्बुद्वीपेश्वरस्यापि पुत्रास्त्वासन् महाबलाः ।
 अग्नीध्रस्य द्विजश्रेष्ठास्तन्नामानि निबोधत ॥२६
 नाभिः किपुरुषश्चैव तथा हरिरिलावृतः ।
 रम्यो हिरण्वाश्च कुरुर्भद्राश्चः केतुमालकः ॥२७

२४. दे४. ○; ते१. २४c-२६b ○; द१ ग१. a ○ (द्र. २२ पा. वि.). -a) दे८-१० कुश° (→प्लक्ष°); ग्र२-°रश्चापि (→°रस्यापि). -b) दे५ सत्यमेधाः (→सप्त मेधा-). दे१ °तिथेस्तुते, दे१० °तिथेः सुताः, न१ °तिथेस्मृताः, द१ °तिथि-स्सुतः, म१ °तिथेश्वराः (→°तिथेः सुताः); ते१ पुत्राश्चासन् महा-बलाः. -c) का१ ब१ दे२.५ ग१ °हयस्, ब३ °रहस्, दे१ °नयस्, दे३ °त्रयस्, दे६ °स्त्रयस्, दे८-१० °भयास्, मुर्वे. मुए. °भयस् (→°भयस्). -d) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तु (→च); ग्र२ सुवो°, म१ सखो° (→सुखो°); का१ शिशिरश्च (राग्नि) मुखादयः, दे१० शिरस्तु च सुखोदयः. -e) ब२ आनन्तश्च, दे१० अनन्दश्च, न१ आनन्तश्च (→आनन्दश्च); ग्र२ सुखश्च (→शिवश्च). -f) का१ चाग्नयस्, ब१ चन्द्रसस्, दे२.३.५.६ चोग्रयस् (→च ध्रुवस्).

२५. ते१. ○ (द्र. २४ पा. वि.). -a) दे३.६ °दिसु, दे८-१० मुर्वे. मुए. °दिके (→°दिषु); दे४.८-१० मुब. ज्ञेया, दे५ मुर्वे. मुए. ज्ञेयाः (→ज्ञेयः); द१ ग्र२ प्लक्षद्वीपे च के ज्ञेयाः, ग्र२ म१ प्लक्षद्वीपेषु (ग्र१ च) विज्ञेयाः. -b) दे२ वैः, दे४.८-१० द१ ग१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→वै); ग्र२ शाका द्वीपांतरेषु च. -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. वर्णानाश्च (→वर्णाश्रम-). -d) दे४ स धर्मो, द१ सुधर्मो, दे६ स्वधर्मो (→स्वधर्मो); का१ दे५-१० युक्तये (→मुक्तये); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मतः (→द्विजाः).

२६. ते१. ab ○ (द्र. २४ पा. वि.). -a) का१ दे१.२.४.६.८-९ द१ म१ जंबू° (→जम्बु°). -b) ब१ दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. पुत्राश्चासन्, दे१ पुत्राश्चा स तु(?), ग्र२ पुत्रस्वाहं (→पुत्रास्त्वासन्); ग्र२ °बलः (→°बलाः). -c) का१ दे४.५.८.९ ते१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. अग्नीध्रस्य, दे१० अग्नीध्रश्च (→अग्नीध्रस्य). -d) द१ ग१.२ म१ तेषान्नामानि (→तन्नामानि नि-).

२७. -a) ग्र२-पुरुषाश्च (→पुरुषश्च). -b) दे३ हवि° (→हरि°). -c) दे५ रम्यो (→रम्यो); ब१ दे८ हिरण्यश्च, ब३

जम्बुद्वीपेश्वरो राजा स चाग्नीध्रो महामतिः ।
 विभज्य नवधा तेभ्यो यथान्यायं ददौ पुनः ॥२८
 नाभेस्तु दक्षिणं वर्षं हिमाह्वं प्रददौ पुनः ।
 हेमकूटं ततो वर्षं ददौ किंपुरुषाय तु ॥२९
 तृतीयं नैषधं वर्षं हरये दत्तवान् पिता ।
 इलावृताय प्रददौ मेरुमध्यमिलावृतम् ॥३०
 नीलाचलाश्रितं वर्षं रम्याय प्रददौ पिता ।
 श्वेतं यदुत्तरं वर्षं पित्रा दत्तं हिरण्वते ॥३१
 यदुत्तरं शृङ्गवतो वर्षं तत् कुरुवे ददौ ।
 मेरोः पूर्वेण यद् वर्षं भद्राश्वाय न्यवेदयत् ।

दे१ हिरण्मांश्च, दे२.६.१० हिरण्यांश्च; न१ हिरण्मयः
 (→हिरण्यांश्च); दे४ रम्ये हिरण्याकुरवः, ते१ रम्ये हिरण्मय-
 श्वेते, द१ ग्रा२.२ म१ रम्यो हिरण्वान् (द१ म१ ण्यात्)
 कुरुजित्.

२८. -a) दे३.४.८.९ ते१ द१ मुब. जम्बु° (→जम्बु°).
 -b) व३ सा, ते१ न (स) (→स); दे८-१० °मुनिः (→°मतिः);
 -c) त्वमाग्नीध्रो महामतिः, म१ आग्नीध्रस्सुमहावृतिः. -c) न१ तपश्चे(?) (→नवधा); दे४ जेभ्यो, ग्रा२ तेभ्यः (→तेभ्यो).
 -d) ते१ तथा (→ददौ).

२९. दे३.६. ab ⊙; दे४. cd ⊙. -a) दे८-१० मुए. दक्षिणे वर्षे (→दक्षिणं वर्षं). -b) व१ हिमवान्, व३ हिमाङ्गं, ते१ हिमाह्वं, द१ ग्रा१ हिमाद्रि, ग्रा२ म१ हिमाद्रिः (→हिमाह्वं); ते१ प्रददात् (→प्रददौ); दे४.८-१० द१ ग्रा२.२ म१ मुबे. मुए. मुब. पिता (→पुनः). -c) का१ व१-३ दे२.३.५ तथा, ते१ तमो (→ततो); दे५ वर्षा (→वर्षं). -d) दे८-१० मुबे. मुए. मुब. सः, ते१ तत् (→तु); दे३ ददौ *****, दे५ पिता दत्तं हिरण्वते.

३०. दे३. ⊙; ग्रा२. cd ⊙. -a) का१ तृतीये (→तृतीयं); ते१ वै पंच- (→नैषधं). -b) द१ ग्रा१ म१ प्रददौ हरये पिता, ग्रा२ रम्या प्रददौ पिता. -d) म१ मेरोर् (→मेरु-); दे१ °वृत्तः, दे५ °वृत्तां (→°वृत्तम्).

३१. ग्रा२. ⊙; दे३. ab ⊙; द१ ग्रा१. cd ⊙. -a) व२.३ मुब. नीलाचलाश्रयं, दे१ दीनाद्रेराश्रितं, दे५ लीलाचला-
 श्रितं, दे८-१० मुबे. मुए. नीलाद्रेराश्रितं (दे८.९ सृ)तं, न१ नीलोत्पलाश्रयं (→नीलाचलाश्रितं). -b) म१ ददौ चैव हिरण्वते. -c) का१ व१-३ दे२.४.५ ते१ तदुत्तरं (→यदुत्तरं); न१ तदंतरुत्तरं वर्षं. -d) दे१ पिता (→पित्रा); का१ व३ दे४.८.९ ते१ हिरण्वते, दे१० हिरण्मये (→हिरण्वते).

गन्धमादनवर्षं तु केतुमालाय दत्तवान् ॥३२
 वर्षेण्वेतेषु तान् पुत्रानभिषिच्य नराधिपः ।
 संसारकष्टतां ज्ञात्वा तपस्तेपे वनं गतः ॥३३
 हिमाह्वं तु यस्यैतन्नाभेरासीन्सहात्मनः ।
 तस्यर्षभोऽभवत् पुत्रो मरुदेव्यां महाद्युतिः ॥३४
 ऋषभाद् भरतो जज्ञे वीरः पुत्रशताग्रजः ।
 सोऽभिषिच्यर्षभः पुत्रं भरतं पृथिवीपतिः ।
 वानप्रस्थाश्रमं गत्वा तपस्तेपे यथाविधि ॥३५
 तपसा कर्षितोऽयर्थं कृशो धमनिसंततः ।
 ज्ञानयोगरतो भूत्वा महापाशुपतोऽभवत् ॥३६ वे.१.४०.४०

३२. -a) दे३.६ शृङ्गवती, ते१ शृङ्गवन्तं, ग्रा२ शृङ्गवतो (→शृङ्गवतो). -c) दे५ (हिम) मेरोः, न१ मेरोत् (→मेरोः); व१ पूर्वे तु, दे१० ग्रा१ पूर्वे च, ते१ पूर्वा तु (→पूर्वेण); दे५ यद्वयं (→यद्वर्षं). -d) दे१० भद्राश्वाय, न१ तद् भद्राय, ग्रा२ भद्राश्वाय (→भद्राश्वाय).

३३. -a) ते१ वर्षे त्वेतेषु (→वर्षेण्वेतेषु). -b) का१ दे२ अभिषिच्य, दे१ ते१ अभिषिच, दे४ मुबे. मुए. मुब. अभिषिच्यन् (→अभिषिच्य); दे३.६ नराधिप (→नराधिपः). -c) दे१ ते१ संसारे कष्टतां, दे८-१० मुबे. मुए. मुब. संसारासारतां (→संसार-
 कष्टतां). -d) दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब. तप्तुं (→तेपे); दे४ द१ गताः, दे५ मतः, ते१ गम (तः) (→गतः).

३४. -a) दे१.४.८-१० न१ द१ ग्रा२.२ म१ यद्वर्षं, ते१ तद्वर्षं (→यस्यैतन्). -b) ग्रा२ आसन् (→आसीत्). -c) दे८-१० ते१ तस्यर्षभो, ग्रा२ तस्य वर्षो (→तस्यर्षभो); व१ भवेत्, दे६ लोभ- (→[अ] भवत्); द१ ग्रा१ तस्य देवेन्द्रवत् (द१ °यत्) पुत्रो. -d) दे४ मनु°, दे५ न१ द१ ग्रा२.२ म१ मुबे. मुए. मेरु° (→मरु°); दे१० °मति (→°द्युतिः).

३५. दे४. abcd ⊙. -a) ग्रा२ भरते (→भारतो); दे६ ऋषभंगरतो यज्ञे. -b) ते१ वीरः (→वीरः). -c) दे१ सोऽभिषिच्य ततः, दे८.९ सोऽभिषिच्यर्षभः, दे१० साभ्यर्षिच्यर्षभः (→सोऽभिषिच्यर्षभः). -d) ते१ पुत्रो (→पुत्रं); म१ ते१ भरतः (→भरतं). -f) व१.३. दे५.१० ग्रा१ म१ °विधिः (→°विधि).

३६. म१. ⊙. -a) दे८.९ मुए. मुब. धर्षितो (→कर्षितो). -b) दे१ कृ(प्रो)शो धमनि सन्ततः (?), दे४ द१ ग्रा२.२ कृशो धमनिस्तथा, दे८ मुबे. मुए. मुब. कृशोऽयमनिशं तथा, दे९ कृशोधमनिशं ततः, ते१ कृतार्थो मनुसन्ततिः. -c) दे२ ज्ञाने (→ज्ञान-); व१ °व्रतो (→°रतो).

वै.१.४०.४०

सुमतिर्भरतस्याभूत् पुत्रः परमधार्मिकः ।
 सुमतेस्तैजसस्तस्मादिन्द्रद्युम्नो व्यजायत ॥३७॥
 परमेष्ठी सुतस्तस्मात् प्रतीहारस्तदन्वयः ।
 प्रतिहर्तेति विख्यात उत्पन्नस्तस्य चात्मजः ॥३८॥
 भवस्तस्मादथोद्गीथः प्रस्तावस्तत्सुतोऽभवत् ।
 पृथुस्ततस्ततो रक्तो रक्तस्यापि गयः सुतः ॥३९॥
 नरो गयस्य तनयस्तस्य पुत्रो विराडभूत् ।
 तस्य पुत्रो महावीर्यो धीमांस्तस्मादजायत ॥४०॥

महान्तोऽपि ततश्चाभूद् भौवनस्तत्सुतोऽभवत् ।
 त्वष्टा त्वष्टुश्च विरजो रजस्तस्याप्यभूत् सुतः ॥४१॥
 शतजिद् रजसस्तस्य जज्ञे पुत्रशतं द्विजाः ।
 तेषां प्रधानो बलवान् विश्वज्योतिरिति स्मृतः ॥४२॥
 आराध्य देवं ब्रह्माणं क्षेमकं नाम पार्थिवम् ।
 असूत पुत्रं धर्मज्ञं महाबाहुर्मरिदमम् ॥४३॥
 एते पुरस्ताद् राजानो महासत्त्वा महौजसः ।
 एषां वंशप्रसूतैश्च भुक्त्यं पृथिवी पुरा ॥४४॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे अष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥

३७. -a) ते१ मम ते (→सुमतिर्); दे४ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]पि, ते१ द१ ग१.२ म१ [आ]सीत् (→[अ]भूत्). -b) दे४ पुत्राः (→पुत्रः); दे४.५ °धार्मिकाः (→°धार्मिकः). -c) का१ सुमतस्, ब३ स्वमतेस्, ग१ सुमते (→सुमतेस्); ते१ ममस्ते जननस्तस्मात्. -d) दे४ [अ]थ जायते, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. महाद्युतिः, ते१ -प्यजायत (→व्यजायत).

३८. -b) ब१ दे४.१० द१ ग१.२ म१ प्रतिहारस् (→प्रती-
 हारस्); ग१ तदन्वयः, ग२ -तरादयः, म१ तथान्वयः (→तद-
 न्वयः). -c) दे४.५ °हर्तेति, ग२ °हस्तेति (→°हर्तेति); दे१
 द१ विख्याता (→विख्यात); ते१ प्रतीहारेऽपि विख्यातो. -d)
 दे१ उत्पन्नास्, दे४-१० उन्मत्तस् (→उत्पन्नस्); दे१ चात्मजाः,
 दे३.४ द१ चात्मनः, ग२ जन्मतः (→चात्मजः).

३९. द१ ग१.२ म१. ३९८-४१८ b. -a) दे४ प्रभवो-
 र्स्मात्, दे१० भवत्तस्मात् (→भवस्तस्माद्); का१ अथोद्गीतः, ब३
 दे६ न१ अथोद्गीतः, दे३ अथोद्गीतः, दे४ तथोद्गीतः, दे५.८.९
 अथोद्गीतः, दे१० अथाद्गीतः, न१ अथोद्गीत, द१ ग१.२ म१
 भवोद्गीतः (ग२ म१ यः) (→अथोद्गीतः). -b) का१ प्रस्तवस्,
 ब१.२ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रस्ताविस्, ब३ दे३.६ प्रस्तारस्,
 न१ प्रशस्ता, ते१ प्रस्थातिस् (→प्रस्तावस्); दे४ म१ [अ]भवत्
 (→[अ]भवत्). -c) दे३.६ ततस्ततो, दे४ सुतस्तथा, दे५ तत्र-
 स्ततो, दे१० तत्रस्ततो (→ततस्ततो); ब१-३ दे१.३.६.८-१० न१
 मुर्वे. मुए. मुब. नक्तो, दे४ तस्यां (→रक्तो). -d) ब१-३
 दे४.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. नक्तस्यापि, दे१ नक्तस्यासीद्,
 न१ नक्तस्याप्य- (→रक्तस्यापि); दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. गयः
 स्मृतः, न१ भवत्सुतः (→गयः सुतः).

४०. द१ ग१.२ म१. ७ (द्र. ३९ पा. वि.). -a) दे४
 नभो गयस्य जनयस्. -b) दे४-१० मुर्वे. मुए. भूयो (→पुत्रो);
 ब१ तस्य पुत्रो विडालोभूत्, दे५ तस्य पुत्रो विणुरभूत्, ते१ तस्य
 पुत्रो दितोवभूत्. -c) ते१ °विद्वान् (यो) (→°वीर्यो). -d) ते१
 भीमस्तदा (→धीमांस्तस्माद्).

४१. द१ ग१.२ म१. ab. ७ (द्र. ३९ पा. वि.). -a)
 दे४-१० मुर्वे. मुए. धीमतोऽपि (→महान्तोऽपि). -b) का१ ब२-
 मुर्वे. मुए. रौवणस्, ब१ * वणस्, ब३ मुब. सौवनस्, दे३
 जौमनस्, दे४ यौवनस्, दे६ जैमिनस्, न१ भौमान (→भौवनस्);
 दे३ स्मृतः (→[अ]भवत्); ते१ परवनस्ततो भवेत्. -c)
 दे१.२.५ द१ ते१ त्वष्टा त्वष्टुश्च, न१ तुष्टा तुष्टश्च, ग१ अष्टा
 त्वष्टुश्च (→त्वष्टा त्वष्टुश्च); दे४ विरजा (→विरजो). -d)
 दे४ द१ ग१ म१ हरस्, ग२ हंसस् (→रजस्); दे४-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. तस्मादभूत्, ग२ तस्यास्सभू (→तस्याप्यभूत्); दे१० सुत
 (→सुतः), ब१ विरजस्माप्यभूत् सुतः.

४२. -a) ब१-३ दे१.७-९ न१ द१ ग१.२ मुर्वे. मुए. मुब.
 रथजित्तस्य, दे४ रथवित्तस्य, दे१० रथजित्तस्य, ते१ दथचित्तस्य
 (?), म१ धृतजित्तस्मात् (→रजसस्तस्य); दे५ शतजिन् जस***.
 -b) दे१ ततः, दे४ यज्ञे (→जज्ञे); दे४ °शतो (→°शतं). -d)
 ब३ विष्वग् ज्योतिर्, दे२ विश्वज्योतिर्, दे४ विश्वयोनिर, दे५
 विष्णुयोनिर(?), ते१ विद्युज्योतिर्, म१ वटुज्योतिर् (→विश्व-
 ज्योतिर्); न१ ग२ श्रुतिः (→स्मृतः).

४३. -b) ते१ नक्षिकं, ग२ म१ क्षेत्रकं (→क्षेमकं). -c)
 ग१ आसूत (→असूत); ते१ धर्मज्ञो, ग२ धर्मात्मा (→धर्मज्ञः).
 -d) ते१ ग२ °बाहुर् (→°बाहुं); दे१.९ ते१ म१ अरिन्दमः
 (→अरिन्दमम्).

४४. -a) ग२ ये जाता (→राजानो). -b) दे४
 महापुत्रा (→महासत्त्वा); ग२ महाबलाः (→महौजसः). -c)
 म१ येषां (→एषां); दे१० वंशं (→वंशः); ब१ दे१.८-१० न१ ते१
 मुर्वे. मुए. प्रसूतैस्तु, दे५ प्रसूतैश्च, ग२ प्रसूतश्च (→प्रसूतैश्च).
 -d) दे४ शुभा, दे१० पुरः (→पुरा).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इत्यादिमहापुराणे, ब१ इति कौर्मे, ब२.३
 दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.८-१० ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति

सूत उवाच । ❀

अतः परं प्रवक्ष्यामि संक्षेपेण द्विजोत्तमाः ।
त्रैलोक्यस्यास्य मानं वो न शक्यं विस्तरेण तु ॥१॥
भूर्लोकोऽथ भुवर्लोकः स्वर्लोकोऽथ महस्ततः ।
जनस्तपश्च सत्यं च लोकास्त्वण्डोद्भवा मताः ॥२॥
सूर्याचन्द्रमसोर्यावत् किरणैरवभासते ।

श्रीकूर्मपुराणे, दे२.५ इत्यादिमहापुराणे कौर्मै, न१ इति श्रीकौर्मै, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मै, मुब. इति श्रीकौर्मै महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब२ दे४ न१ ग्रा२.२ म१. ॐ; का१ ब१.३ दे१-३.५.६ भुवनकोषे (दे१.५.६ ०क्षे), दे४-१० मुवै. मुए. भुवनविन्यासे, ते१ भुवनविन्यासो नाम, मुब. भुवनकोषे विन्यासे. अध्यायसंख्या—ब१ दे६. ॐ; का१ ब३ दे२.३.५ न१ ग्रा१ सप्तत्रिंशोऽध्यायः, ब२ ॥३७॥, दे१.१० मुवै. चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥, दे४ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥, दे४.९ मुवै. चत्वारिंशोऽध्यायः, ते१ अष्टत्रिंशोऽध्यायः, ग्रा२ म१ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः, मुब. एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥.

३९

❀ द१. ॐ; न१ ग्रा१.२ सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -c) ब१ [अ]स्य मानार्था, ब२ ग्रा२ [अ]स्य मानं वै, ब३ दे३.६ [अ]स्य मानां (ब३ ०न) वा, दे१ [अ]स्य सीमानं, न१ प्रमाणं वो, ते१ च मानं तु, म१ [अ]स्य मानं हि (→[अ]स्य मानं वो). -d) दे१ नो शक्यं (→न शक्यं).

२. -b) ते१ भुवर्लोकः (→स्वर्लोकोऽथ); दे४.८-१० द१ ग्रा१.२ म१ मुवै. मुए. मुब. तथा (→ततः). -c) दे५.६ तपं च (→तपश्च); म१ जनस्तपस्तथा सत्यं. -d) दे१ लोकाश्चण्डो (→लोकास्त्वण्डो); दे४.९ मुवै. मुए. तथा (→मताः); दे६ लोकास्त्वण्डो भवामतः, दे१० लोकास्त्वण्डो भवस्तथा, ते१ लोकास्तेपि द्विजोत्तमाः, द१ लोकास्तत्र महामताः, ग्रा१ लोकास्सप्त महामताः, ग्रा२ लोके स्त्व (?) ते१ महामताः, म१ लोकास्त्वेते द्विजोत्तमाः.

३. ते१. ३c-५b ॐ दे४-१०. cd ॐ; ते१. ab 'यावत्' 'वभा' खण्डितम्. -a) का१ दे१ ग्रा२ सूर्याचन्द्रमसोः

तावद् भूर्लोक आख्यातः पुराणे द्विजपुंगवाः ॥३॥
यावत्प्रमाणो भूर्लोको विस्तरात् परिमण्डलात् ।
भुवर्लोकोऽपि तावान् स्यान्मण्डलाद् भास्करस्य तु ॥४॥
ऊर्ध्वं यन्मण्डलाद् व्योम ध्रुवो यावद् व्यवस्थितः ।
स्वर्लोकः स समाख्यातस्तत्र वायोस्तु नेमयः ॥५॥
आवहः प्रवहश्चैव तथैवानुवहः परः ।

वै१.४१.६

(दे१ ०सो), दे२.३.६ सूर्या (दे६ ०यो) चन्द्रमसो (?), दे४-१० मुवै. मुए. सूर्याचन्द्रमसौ, ते१ सूर्याचन्द्रमसौ, ग्रा१ म१ सूर्याचन्द्रमसौ (→सूर्याचन्द्रमसोः). -b) ब१ दे४ अवभाष्य (दे४ ०स्य), ते१ दे१ स्म*ताप्यते, दे५ वरभासते, दे६ अवभाषते, दे४.९ मुवै. मुए. ए(दे९ अ)वभासतः (→अवभासते). -c) ब१ दे२.५ तावान्, दे३ तावन् (→तावद्); न१ भूर्लोकं, ग्रा२ म१ भूर्लोकः [ः] (→भूर्लोकः[ः]); का१ विख्यातः, दे४ को (?) ख्यातः (→आख्यातः). -d) दे५ पुराणो, म१ द्वि(?)स्तराद् (→पुराणो); दे१ म१ ०सत्तमाः (→०पुङ्गवाः).

४. ते१. ॐ (द्र. ३ पा. वि.). -a). दे४-१० तावत् (→यावत्). -b) दे१ अधस्तात् पृथिवीतले. -c) दे३.६ भूर्लोकोऽपि च (→भुवर्लोकोऽपि); ब२.३ दे१.३.६.८-१० न१ मुवै. मुए. मुब. तावत् स्यान्, द१ ग्रा१.२ म१ तावान् वै (→तावान् स्यात्).

५. ते१. ab ॐ (द्र. ३ पा. वि.). -a) दे५.६.८-१० ऊर्ध्वं यन्मण्डल- (दे५.६.१० ०ला), न१ मुवै. मुए. मुब. ऊर्ध्वं यन्मण्डलं, द१ ग्रा१.२ म१ ऊर्ध्वन्त (म१ ०न्तु) मण्डलाद् (→ऊर्ध्वं यन्मण्डलाद्); दे४ न१ म१ मुवै. मुए. मुब. व्योम्नि, द१ व्योम्नः (→व्योम). -b) दे१ ध्रुवो (→ध्रुवो); दे१ यद्वद् (→यावद्). -c) का१ दे२.५ स्वर्लोकश्च, दे१.८.९ न१ मुवै. मुए. स्वर्गलोकः, दे३.६ सुरलोकः, दे४ ते१ स्वर्लोकस्तु, दे१० वर्गं लोकं, द१ ग्रा१.२ म१ भुवर्लोकः (→स्वर्लोकः स); दे१० समाख्यातं, ते१ समाख्याता (→समाख्यातः). -d) दे३.६ रामोस्तु, दे४ वायुस्तु (→वायोस्तु); दे४.६ ते मयः, ते१ भूमयः (→नेमयः).

६. दे३.६ ग्रा२ म१. ६a-७b ॐ (द्र. सं.); न१. bc ॐ (द्र. सं.). -a) ते१ असहस्रबलश्चैव. -b) मुवै. मुए. मुब. तत्रैव (→तथैव); दे१.५ [अ]न्य (दे५ ०न्व) वहः (→[अ]नुवहः);

वै. १.४१.६

संवहो विवहश्चाथ तदूर्ध्वं स्यात् परावहः ॥६
 तथा परिवहश्चोर्ध्वं वायोर्वै सप्त नेमयः ।
 भूमेर्योजनलक्षे तु भानोर्वै मण्डलं स्थितम् ॥७
 लक्षे दिवाकरस्यापि मण्डलं शशिनः स्मृतम् ।
 नक्षत्रमण्डलं कृत्स्नं तल्लक्षेण प्रकाशते ॥८
 द्वेलक्षे ह्युत्तरे विप्रा [बुधो नक्षत्रमण्डलात् ।
 तावत्प्रमाणभागे तु बुधस्याप्युशनाः स्थितः ॥९
 अङ्गारकोऽपि शुक्रस्य तत्प्रमाणो व्यवस्थितः ।
 लक्षद्वयेन भौमस्य स्थितो देवपुरोहितः ॥१०
 सौरिर्द्विलक्षेण गुरोर्]ग्रहाणामथ मण्डलम् ।

दे४ पुरः, दे ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पुनः, ते१ ततः (→परः). -c) ते१ संवाहो, +संघाहो (→संवहो); द१ ग१ निवहश् (→विवहश्); दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. चैव, दे४ चायं (→चाथ). -d) का१ तदधः, ब१ तदूर्ध्वः, दे५ तदगर्भः, द१ ग१ यदूर्ध्वं (→तदूर्ध्वः); दे५.१० न१ परावरः (दे५ °हं) (→परावहः); ते१ तदूर्ध्वं सात्वतोप्यहम्.

७. दे३.६ ग२ म१.८८ ⊙ (द्र.६ पा. वि.). -a) दे४ तथा च (→तथा प-); का१ ब१ दे८-१० मुर्वे. मुए. चैव, दे४ चर्म(?), ग१ चोर्ध्वं(?) (→चोर्ध्वः); ते१ तत्रोदरे वहश्चार्थः. -b) दे२.५ बाहश्चैवाष्टमे मयः, दे४ वायो वै सप्ततेमयः, न१ ते१ वायोर्वै सप्तमे (ते१ सी)मयः. -c) ग२ भूमौ (→भूमेर्); दे४ °लक्ष्ये, दे१० °तत्क्षे(?) (→°लक्षे). -d) न१ स्थितः, म१ स्मृतं (→स्थितम्).

८. -a) दे४ द१ लक्ष्ये (→लक्षे); ब१ म१ दिवाकरश्चापि (→दिवाकरस्यापि); ते१ लक्षादेवाकरं स्यापि(ती). -d) दे४ तं लक्षेण, द१ तल्लक्षेण, ग१.२ तल्लक्षेण, द१ लक्षेणैव (→तल्लक्षेण); दे४ प्रजायते, ग२ प्रशस्यते (→प्रकाशते).

९. ब१. ९८-११८ ⊙ (द्र. सं.); ब२.३ दे१-६ न१ ते१ द१ ग१.२ म१.८८ ⊙. -a) ते१ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. द्विलक्षे, द१ द्वे लक्ष्ये (→द्वेलक्षे); का१ [अ]प्युत्तरे, ब२.३ दे३.६ ग२ [अ]प्युत्तरे, दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ह्यन्तरे, दे४ म१ [अ]प्युत्तरे (→ह्यन्तरे); का१ ग२ विप्रा (→विप्रा). -d) दे१० स्मृताः (→स्थितः).

१०. ब१-३ दे१-६ न१ ते१ द१ ग१.२ म१. ८ ⊙ (द्र. ६ पा. वि.). -c) का१ °द्वयेपि (→°द्वयेन).

११. ब१. ८ ⊙; ब२.३ दे१-६ न१ ते१ द१ ग१.२ म१. ८ ⊙ (द्र. ९ पा. वि.). -a) का१ गुरोर्लक्षं गौरिस्तु. -b) दे४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. मण्डलात् (→मण्डलं); दे१० ग्रहाणामथ

सप्तर्षिमण्डलं तस्मात्लक्षमात्रे प्रकाशते ॥११
 ऋषीणां मण्डलादूर्ध्वं लक्षमात्रे स्थितो ध्रुवः ।
 मेढीभूतः समस्तस्य ज्योतिश्चक्रस्य वै ध्रुवः ।
 तत्र धर्मः स भगवान् विष्णुर्नारायणः स्थितः ॥१२
 नवयोजनसाहस्रो विष्कम्भः सवितुः स्मृतः ।
 त्रिगुणस्तस्य विस्तारो मण्डलस्य प्रमाणतः ॥१३
 द्विगुणस्तस्य विस्ताराद् विस्तारः शशिनः स्मृतः ।
 तुल्यस्तयोस्तु स्वर्भानुर्भूत्वाऽधस्तात् प्रसर्पति ॥१४
 उद्धृत्य पृथिवीच्छायां निर्मितो मण्डलाकृतिः ।
 स्वर्भानोस्तु बृहत् स्थानं तृतीयं यत् तमोमयम् ॥१५

मण्डलात्. -c) दे४ °मण्डले (→°मण्डलं). -d) ब२ लक्षमाने, ते१ लक्षमात्रं, द१ ग१.२ लक्षमात्रात् (→लक्षमात्रे).

१२. दे५. १२८-१३८ ⊙; का१ ब१ दे४ मुर्वे. मुए. cd ⊙. -a) दे१० मण्डलं (→मण्डलाद्); ते१ ऊर्ध्वा, द१ ग१ ऊर्ध्वाल् (→ऊर्ध्वं). -b) ते१ मुब. °मात्रे (ते१ °यो) (→°मात्रे); दे३ स्थितो ध्रुवः, न१ म१ ध्रुवो (म१ °व) स्थितः, ग२ स्थिते ध्रुवः (→स्थितो ध्रुवः). -c) ब२.३ दे६ न१ ते१ ग१ म१ मुब. मेढीभूतः, दे१० महीभूतः (→मेढीभूतः); ग२ मेढी भूतस्य तस्यैव. -d) ग२ म१ द्विजाः (→ध्रुवः); दे५ मण्डलस्य प्रमाणतः. -e) दे४ तत्त्व, ते१ अत्र (→तत्र); दे९ धर्माः स, दे१० धर्मस्य, द१ ग१.२ म१ धर्मश्च (→धर्मः स). -f) का१ दे१.२ स हि, ब१-३ दे३.६ न१ द१ ग१.२ म१ च हि, दे४ स्वयं, ते१ सह (→स्थितः).

१३. दे५. ८ ⊙ (द्र. १२ पा. वि.); दे४. १३८-१४८ b ⊙ (द्र. सं.); ब१ ग२.१३ d-१४ a ⊙ (द्र. सं.). -a) ते१ शत° (→नव°); ते१ द१ °साहस्रे (→°साहस्रो). -b) ते१ न विभुस् (→सवितुः).

१४. दे४.८८ ⊙ (द्र. १३ पा. वि.); ब१ ग२.२ a ⊙ (द्र. १३ पा. वि.). -a) ते१ त्रिगुणस् (→द्विगुणः); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. सूर्य- (→तस्य); ब३ विष्कम्भाद्, दे१० ते१ विस्तारो (→विस्ताराद्). -b) ते१ विस्मृतः (→विस्तारः). -c) द१ तुल्यस्तु यो (→तुल्यस्तयोस्); ते१ स्वर्भानो (→स्वर्भानुः). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तानुपसर्पति (→[अ]धस्तात् प्रसर्पति); ब१ भूत्वाधस्तात् प्रकाशते.

१५. -a) ब२.३ पृथिवीच्छाया, दे५ पृथिवी चायं, ते१ पृथिवीशाया (→पृथिवीच्छाया). -b) ब१ दे१ न१ निर्मिता (न१ °तं), ब२.३ दे३.६-८-१० ते१ निर्मिता, ग२ निर्मलो

चन्द्रस्य षोडशो भागो भार्गवस्य विधीयते ।
 भार्गवात् पादहीनस्तु विज्ञेयो वै बृहस्पतिः ॥१६॥
 बृहस्पतेः पादहीनौ वक्रसौराबुभौ स्मृतौ ।
 विस्तारान्मण्डलाच्चैव पादहीनस्तयोर्बुधः ॥१७॥
 तारानक्षत्ररूपाणि वपुष्मन्तीह यानि वै ।
 बुधेन तानि तुल्यानि विस्तारान्मण्डलात् तथा ॥१८॥
 तारानक्षत्ररूपाणि हीनानि तु परस्परात् ।
 शतानि पञ्च चत्वारि त्रीणि द्वे चैव योजने ॥१९॥

(→निमित्तो); ब₁ न₁ °कृति (→°कृति:). -c) दे०-१० स्वर्गनिवो (→स्वर्गनिवोस्तु); ते₁ स्थानात्, अ₂ स्थानां(?) (→स्थानं). -d) दे₁ द₁ ग₁ तत्तमोमयः (दे₁ यं?), दे₄ यत्ततो मयम्, दे₁₀ च तमोमयं (→यत्ततोमयम्).

१६. ते₁. १६c-१७d ○. -b) दे०-१० भार्गवश्च (→भार्गवस्य). -c) द₁ ग₁ अष्टहीनस्तु, अ₂ दृष्टिनस्माकं, म₁ दशहीनस्तु (→पादहीनस्तु). -d) ब₂ दे०-३.६ [अ]थ (→वै); दे₁ बृहस्पतेः (→बृहस्पति:).

१७. ते₁. ○ (द्र. १६ पा. वि.); दे०-१० cd ○. -a) दे०-३.६ पादहीने (→पादहीनौ). -b) का₁ बभ्रु°, + भौम°, ब_{1.३} वक्र°, दे०-२.५ बभ्रु°, दे०-३ नौक्र° (?), दे०-१० मुर्वे. मुए. भौम° (→वक्र°); दे₁ बुधमेमाबुभौ, दे₄ ग₁ वक्र सौरि (दे०-४ शौरी) ह्युभौ स्मृतौ, द₁ वक्रसौरिह्युभौ स्मृतौ, अ₂ वक्रत्रौ सौरिस्याभा स्मृतौ, म₁ वक्रसौरिरुभौ स्मृतौ. -c) ब₂ दे० द₁ विस्तारान् (→विस्तारान्); ब₁ मण्डलाश्च (→मण्डलात्); ब₁ चापि, द₁ ग_{1.२} म₁ एव (→चैव). -d) दे०-४ हीनस्तु यो, अ₂ °हीनस्ततो (→°हीनस्तयो:); दे₁ पाद-हीनस्तयोर्बुधः (?).

१८. दे०-३.४.६. ○. -a) दे₁₀ नाना, ते₁ तदा (→तारा-); द₁ ग₁ म₁ वपुष्मन्ति हि (→वपुष्मन्तीह). -c) द₁ म₁ यानि (→तानि). -d) दे०-१० द₁ विस्तारान् (→विस्तारान्); का₁ ब₁ दे₁₀ मण्डलास्तथा, ते₁ मण्डलानि तु, अ₂ मण्डलन्तथा (→मण्डलास्तथा).

१९. -b) ते₁ * तानि (→हीनानि); ब_{2.३} दे०-३.४.६.८-१० म₁ मुर्वे. मुए. मुब. परस्परं, दे₁ परस्पत (?) (→परस्परात्). -c) दे० स तानि, न₁ गतानि, ते₁ एतानि (→शतानि). -d). दे₁ चैक (→चैव); ते₁ योजनम् (→योजने); द₁ ग_{1.२} त्रीणि चैव तु योजने, म₁ त्रीणि द्वैकैक योजने.

२०. -a) ब_{2.३} मुब. सर्वतो वै निकृष्टानि, दे₁ सर्वाचार-निकृष्टानि, दे०-९ मुर्वे. मुए. पूर्वापरानुकृष्टानि, दे₁₀ पूर्वापर

सर्वावरनिकृष्टानि तारकामण्डलानि तु ।
 योजनान्यर्द्धमात्राणि तेभ्यो ह्रस्वं न विद्यते ॥२०॥
 उपरिष्ठात् त्रयस्तेषां ग्रहा ये दूरसर्पिणः ।
 सौरोऽङ्गिराश्च वक्रश्च ज्ञेया मन्दविचारिणः ॥२१॥
 तेभ्योऽधस्ताच्च चत्वारः पुनरन्ये महाग्रहाः ।
 सूर्यः सोमो बुधश्चैव भार्गवश्चैव शीघ्रगाः ॥२२॥
 दक्षिणायनमार्गस्थो यदा चरति रश्मिमान् ।
 तदा सर्वग्रहाणां स सूर्योऽधस्तात् प्रसर्पति ॥२३॥

वै.१.४१.२३

निकृष्टानि, न₁ सर्वापरनिकृष्टानि, ते₁ सर्वापर निवृष्टानि. -c) का₁ ब₁ दे०-२.४.८-१० न₁ द₁ मुर्वे. मुए. मुब. योजनाद्यर्द्ध- (न₁ °र्ध-), दे०-३.६ योजनान्यत्र, दे०-५ योजनाध्यर्द्ध-, अ₂ योजनाद्धर्म-, अ₂ योजनाद्यम्म-(?), म₁ योजनाद्धर्द्ध- (→योजनान्यर्ध-). -d) दे० ह्रस्वः, दे० * स्थं, न₁ भास्वां, ते₁ ह्यन्यो, द₁ अ₂ हस्तं (→ह्रस्वं); अ₂ तेभ्योऽधस्ताच्च विद्यते.

२१. दे०-१०. cd ○. -a) दे० उपरिष्ठा (?), दे० द₁ अ₂ उपरिष्ठा (?), दे० ते₁ उपरिष्ठा (ते₁ °ष्ट), न₁ उपरिष्ठास्, म₁ परिष्ठास् (→उपरिष्ठात्); दे₁ तुयस्तेषां, दे०-९ च तेषां ये, दे०-१० त्व (?) तेषां ये (→त्रयस्तेषां). -b) दे० महा (?) (→ग्रहा); का₁ दे०-१० द₁ मुर्वे. मुए. मुब. वै (→ये), ते₁ दूरसर्पिणा (→दूरसर्पिणः). -c) दे० न₁ सौराङ्गिरा (न₁ °र) श्, दे० सोमोङ्गिराश्, ते₁ सारङ्गिराश्, (द₁ ग_{1.२} म₁ सूर्यङ्गिराश् (अ₂ °रश्) (→सौरोऽङ्गिराश्); दे०-४ चक्रश्च, अ₂ वक्रश्च (→वक्रश्च); दे० सौराङ्गिराकश्च. -d) ब_{1.३} न₁ मुर्वे. मुए. मुब. ज्ञेयो (→ज्ञेया); म₁ जनि° (→मन्द°); ब₁ मुर्वे. मुए. मुब. °विचारणः (ब₁ °णाः), ते₁ °विहारिणान् (→°विचारिणः).

२२. -a) का₁ [अ]धस्तास्त्रि-, ब_{2.३} दे०-३.५ न₁ द₁ ग_{1.२} म₁ [अ]धस्तात्, दे० ह्रस्वं तु (→[अ]धस्ताच्च). -b) ते₁ पुनरस्य (→पुनरन्ये); दे० मदाग्रहाः, ते₁ महाग्रहम् (→महाग्रहाः). -c) दे० सोमसूर्यो, दे० सूर्यो सोमो, ते₁ तस्य सोमो, द₁ अ₂ सूर्यस्सोम (द₁ °मा) (→सूर्यः सोमो); दे०-१० बुधः शुक्रः (→बुधश्चैव). -d) दे० भार्गवः शीघ्रगाः स्मृताः; दे०-१० शीघ्रगा दक्षिणायने.

२३. -a) ब_{1-३} दे०-३.५.६ °मास्थाय, ते₁ °मार्गस्था (→°मार्गस्थो); दे० दक्षिणा सा समासस्तो. -b) द₁ ग_{1.२} म₁ भवति (→चरति); ब_{2.३} दे०-३.४.६ न₁ द₁ अ₂ म₁ रश्मिमान् (→रश्मिमान्). -ab) दे०-१० मार्गस्थो (दे०-१० °स्था) यं य (दे०-१० स)

वै.१.४१.२४ विस्तीर्णं मण्डलं कृत्वा तस्योर्ध्वं चरते शशी ।
 नक्षत्रमण्डलं कृत्स्नं सोमादूर्ध्वं प्रसर्पति ॥२४॥
 नक्षत्रेभ्यो बुधश्चोर्ध्वं बुधादूर्ध्वं तु भार्गवः ।
 वक्रस्तु भार्गवादूर्ध्वं वक्रादूर्ध्वं बृहस्पतिः ॥२५॥
 तस्माच्छूनैश्चरोऽप्यूर्ध्वं तस्मात् सप्तषिमण्डलम् ।
 ऋषीणां चैव सप्तानां ध्रुवश्चोर्ध्वं व्यवस्थितः ॥२६॥
 योजनानां सहस्राणि भास्करस्य रथो नव ।
 ईषादण्डस्तथैव स्याद् द्विगुणो द्विजसत्तमाः ॥२७॥

वा चार (दे१० °रं) विरस्मि (दे१० विवरस्य) मानुषं तदा.
 -c) दे४ ते१ म१ तथा, दे९.१० पूर्वं (→तदा); दे२ न१ सं, दे४
 तु, ते१ म१ च, ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. वै (→स); दे८
 पूर्वग्रहाणामा * *, दे९.१० पूर्वं ग्रहाणामासूर्यो, द१ तदा स
 सर्वग्रहाणां. -d) दे८.९ भूयो वस्थां प्रसर्पति, दे१० सूर्यो वस्थां
 प्रसर्पति, ते१ सूर्यावस्ताव प्रसर्पणम्, द१ ग१ सूर्यावस्ताव
 प्रसर्पति.

२४. दे१०. ० (द. सं.); ब३ दे१.३.६. cd ० (द. सं.).
 -a) ते१ द१ ग१ विस्तीर्ण- (→विस्तीर्ण). -b) ते१ तस्यार्द्ध
 (→तस्योर्ध्व); म१ वर्तते (→चरते); दे२ शशीः (→शशी);
 दे१ सोमादूर्ध्वं प्रसर्पति. -c) म१ सर्व (→कृत्स्नं).

२५. -b) म१ च (→तु). -c) दे५ चक्रस्तु, दे८ शनिस्तु,
 ग२ शुक्रस्तु, (→वक्रस्तु). -d) दे६ चक्र (?) द, ग२ शुक्राद्
 (→वक्राद्).

२६. -a) ब३ शनैश्चरोऽप्यूर्ध्वम्, दे४ द१ म१ शनैश्चरा-
 दूर्ध्वम्, दे८-१० ते१ शनैश्चरा (ते१ °र) श्वोर्ध्वम् (→शनैश्चरो-
 प्यूर्ध्व). -b) दे८-१० °मण्डलात् (→°मण्डलम्). -d) ब१.३
 दे१.४.१० ग१ ध्रुवस्योर्ध्वं, ग२ ध्रुवस्तूर्ध्वं (→ध्रुवस्तूर्ध्व); ब१
 दे१.४ ग१ व्यवस्थितिः (→व्यवस्थितः).

२७. ब१. २७b-३०a ० (द. सं.). -a) ते१
 सहस्रेषु (→सहस्राणि). -b) दे१.१० भार्गवस्य (→भार्गवरस्य);
 ब३ नवः, दे४ भवः, द१ न वा (→नव). -c) ब२.३ दे२.३ ईशा°,
 दे५ ईसा° (→ईषा°); ब२ दे४ तथैवास्याद्, दे१.८.९ न१ मुर्वे.
 मुए. मुब. तथा तस्य, दे३.६ म१ तथैवास्य, ते१ तदा तस्य, ग२
 तथा वस्यु (→तथैव स्याद्). -d) ब३ दे१० द्विगुणा (?)
 (→द्विगुणो); दे३.६ म१ मुनि° (→द्विज°); ते१ चायमो (?)
 द्विजसत्तमाः.

२८. ब१. ० (द. २७ पा. वि.). -a) ते१ तदा तस्य
 (→तथा सप्त). -b) ते१ [अ]पिशा(ता)नि (→[अ]

सार्द्धकोटिस्तथा सप्त नियुतान्यधिकानि तु ।
 योजनानां तु तस्याक्षस्तत्र चक्रं प्रतिष्ठितम् ॥२८॥
 त्रिनाभिमति पञ्चारे षण्णेभिन्यक्षयात्मके ।
 संवत्सरमये कृत्स्नं कालचक्रं प्रतिष्ठितम् ॥२९॥
 चत्वारिंशत् सहस्राणि द्वितीयोऽक्षो विवस्वतः ।
 पञ्चान्यानि तु सार्द्धानि स्यन्दनस्य द्विजोत्तमाः ॥३०॥
 अक्षप्रमाणमुभयोः प्रमाणं तद्युगार्द्धयोः ।
 ह्रस्वोऽक्षस्तद्युगार्द्धेन ध्रुवाधारे रथस्य तु ॥३१॥

विकानि). -c) का१ च (→तु); दे४ ते१ म१ तस्याक्षं, न१
 तस्याह, ग२ तस्याक्ष (?) (→तस्याक्षस्); दे१ योजनानां तथा
 लक्षं. -d) दे४ तं द्विचक्रं, दे५ तत्र वक्रं, द१ तद्वि वक्रं, ग१.२
 म१ तस्मिन्चक्रं, (→तत्र चक्रं); ते१ प्रवर्द्धितम् (→प्रतिष्ठितम्).

२९. ब१. ० (द. २७ पा. वि.). -a) दे४.८-१० त्रिना
 (दे४ °णा)भिः, मुर्वे. मुए. त्रिनाभि- (→त्रिनाभिम्); ब३
 -मतिसञ्चारे, दे१ -मतिपञ्चारं, दे४ पूतिपञ्चारि-, दे८-१० सप्तपञ्चारे,
 मुर्वे. मुए. -सप्तपञ्चारे (→मति पञ्चारे); ते१ तन्त्रीनाभिमतीनं
 चारे (?). -b) दे१ ग१ षष्ठेमिष्व (ग१ °स्य) क्षयात्मके
 (दे१ °कं), दे४ षणो मित्याक्षरात्मके, दे६ षडेमित्यक्षयात्मके,
 ते१ षण्मे मन्वेक्षरात्मके. -c) का१ दे१.४.८-१० द१ ग१.२ मुर्वे.
 मुए. मुब. °मयं (→°मये); दे८-१० चक्रं (→कृत्स्नं).

३०. ब१. a ० (द. २७ पा. वि.). -b) ब१.३
 दे१.८-१० न१ ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. द्वितीयाक्षो (न१ °हो, ते१
 °क्षो), दे३.६ द्वितीयोऽपि (→द्वितीयोऽक्षो); दे८-१० ते१ ग२ मुर्वे.
 मुए. मुब. व्यवस्थितः (→विवस्वतः). -c) ब१ पञ्चान्यानि च,
 दे८-१० पञ्चाशदानि, मुर्वे. मुए. पञ्चाशदानि, मुब. पञ्चान्या
 स तु (→पञ्चान्यानि तु). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 योजनानि, ते१ स्यन्दकानि, ग२ द्विस्यन्दनस्य, म१ स्यन्दनानि
 (→स्यन्दनस्य).

३१. -a) का१ ब१-३ दे२.३.५.६ ते१ लक्ष-, ग२ अक्षं
 (→अक्ष-); म१ ** यो (→उभयोः). -b) का१ ब१.३
 दे१.२.४.५ परार्द्ध (दे४ °र्थ) योः (→युगार्धयोः). -c) का१ ब१-३
 दे२.३.५.६ भूयोक्षस्, दे१ ह्रस्वाक्षस्, दे४ न१ ह्रस्वो ह (दे४ °ह)स्,
 ते१ ह्रस्वर्क्षे, द१ ग१.२ हस्तोर्ध्वस्, म१ ह्रस्वेक्षस् (→ह्रस्वोऽक्षस्);
 ब२ तु (→तद्); का१ ब१-३ दे१.२.५ ते१ द१ ग१ युगार्ध
 (दे१ ते१ °र्थ) च, दे३.६ युगार्द्धं तु, दे४ युगार्धं च, ग२ युगार्द्धं वा
 (→युगार्द्धेन). -d) का१ ब२.३ दे२.५ ध्रुवाधार-, ब१ दे३.५.६
 ते१ ध्रुवाधारं, द१ चक्राधारं, द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.

द्वितीयेऽक्षे तु तच्चक्रं संस्थितं मानसाचले ।
हयाश्च सप्तछन्दांसि तन्नामानि निबोधत ॥३२॥
गायत्री च बृहत्पुष्पिणक् जगती पंक्तिरेव च ।
अनष्टुप् त्रिष्टुबित्युक्ताश्छन्दांसि हरयो हरेः ॥३३॥
मानसोपरि माहेन्द्री प्राच्यां दिशि महापुरी ।
दक्षिणेन यमस्याथ वरुणस्य तु पश्चिमे ॥३४॥
उत्तरेण तु सोमस्य तन्नामानि निबोधत ।
अमरावती संयमनी सुखा चैव विभा क्रमात् ॥३५॥

ध्रुवाधारो (→ध्रुवाधारे); ब१-३ दे२-५ ते१ द१ ग१.२ म१ वै, न१ च (→तु).

३२. -a) ब१.३ दे१.५ द्वितीयोऽक्षो, द१ ग१.२ म१ द्वितीयाक्षो (→द्वितीयेऽक्षे); ते१ द्वितीयाक्ष ** चक्रं. -b) ब३ संहितम्, दे१० संस्थितं (→संस्थितम्); दे५ ग२ °बले, ते१ °चरे (→°चले). -c) दे१ अश्व*, ते१ माया च (→हयाश्च). -d) दे३ त वामानि(?), दे४ तं सामानि (→तन्नामानि); दे५ निबोधतः (→निबोधत).

३३. -b) दे१.५ जगतो (दे५ °तां) (→जगती); दे१० पंच° (→पंक्ति°); दे५ तु (→च). -c) दे१ त्रिष्टु (→त्रिष्टुप्); का१ ब१-३ दे२.३.६ °रित्युक्ताः (ब२ °तां), दे५ °रिपु*, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °बध्युक्ताः, न१ म१ °वित्युक्त्वा, ग२ °भस्तिक्त्वा (→°वित्युक्ताः); ते१ अनुष्टुभ त्रिष्टुभन्तानि. -d) का१ ब१-३ दे१-३.५.६ म१ रवैः, न१ हरौ (→हरेः); ते१ * * * * * रविः.

३४. -b) ते१ °पुरे (→°पुरी). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. दक्षिणायां, द१ ग२ म१ दक्षिणे तु, ग१ दक्षिणेऽपि (→दक्षिणेन); द१ ग१.२ म१ [अ]पि (→[अ]थ). -d) दे१० दक्षिणस्य तु, द१ ग१.२ व (ग२ वा)रुणस्यापि, म१ वरुणस्याथ (→वरुणस्य तु); दे४ पश्चिमे उत्तरेण तु.

३५. -a) दे८.९ मुर्वे. मुए. उत्तरेषु (→उत्तरेण); दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु); दे१० लो(?)मस्य (→सोमस्य). -b) दे१ निबोधतः, दे१० निबोधत (→निबोधत). -c) दे५ अमरावतीं (→अमरावती); दे४ संयमनी, ग१ संयमिनी(?) (→संयमनी). -d) ब२ तथा (→सुखा); ब२.३ दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. विभावरी, दे३ विता(?) क्रमात्, दे४ विचक्रमात् (→विभा क्रमात्); ब१ सुखा चैततः क्रमात्, दे६ सुखा चैवं चिताक्रमात्, म१ सुशान्ता च विभाक्रमात्.

३६. -a) ब१ दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. काष्ठा, ब३ काष्ठं (→काष्ठा); का१ दक्षिणस्यां, दे५ दक्षिणेन

काष्ठां गतो दक्षिणतः क्षिप्तेषुरिव सर्पति ।
ज्योतिषां चक्रमादाय देवदेवः प्रजापतिः ॥३६॥
दिवसस्य रविर्मध्ये सर्वकालं व्यवस्थितः ।
सप्तद्वीपेषु विप्रेन्द्रा निशामध्यस्य संमुखम् ॥३७॥
उदयास्तमने चैव सर्वकालं तु संमुखे ।
अशेषासु दिशास्वेव तथैव विदिशासु च ॥३८॥
कुलालचक्रपर्यन्तो भ्रमन्नेष यथेश्वरः ।
करोत्यहस्तथा रात्रि विमुञ्चन् मेदिनीं द्विजाः ॥३९॥

वै. १.४१.३६

(→दक्षिणतः). -b) दे४ क्षिप्तेषु स च सर्पति, ते१ उक्ती पर्यव सर्पति. -c) ब३ च स (→चक्रं). -d) ग१ देवः (→देव-); ब३ °देवं (→°देवः); दे८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. पितामहः (→प्रजापतिः).

३७. -a) दे१ दिवसश्च, ग१ दिवसस्य, ग२ दिविस्तस्य, ते१ * * * * * (→दिवसस्य). -b) दे२.५ सर्वं (→सर्व-); दे४.५. ८.१० म१ °काल- (→°कालं). -c) ब१-३ दे१.२.४.५.८-१० ते१ द१ ग१ मुब. सर्वं (→सप्त°); दे६ ग२ विप्रेन्द्र (→विप्रेन्द्रा[ः]). -d) ब१ दे८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. निशा-र्द्धस्य च, ब२ दे१ निशार्द्धं (ब२ °र्द्धं) तस्य, द१ ग१.२ निशामध्ये (ग१ °ध्यो) स्य, म१ निशामध्ये स (→निशामध्यस्य); का१ ब२ सम्मुखे, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. सम्मुखः (दे८.१० °खाः) (→सम्मुखम्).

३८. का१. ab ○. -a) दे४ न१ द१ ग१ °मये, ग२ °मयोश् (→°मने); ते१ उपयुक्तमुखे चैव. -b) दे२.४.५ °कालस् (→°कालं); दे५ म१ संमुखं (→सम्मुखे). -c) दे४ दिशाश्चैव, दे५ दिशास्थेव (→दिशास्वेव); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. दिशास्वशेषासु तथा. -d) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. विप्रेन्द्राः (→तथैव); दे४ विदितासु (→विदिशासु); दे१ विदिशासु तथैव च. -cd) ते१ अशेषास्तु सर्वासु दिशास्तु विदिशास्तु च.

३९. ग२. ३६c-४१b ○. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °पर्यन्तं, ते१ °पर्यस्तो (→°पर्यन्तो). -b) का१ दे५ भ्रमत्ये (दे५ °न्वे) ष; ब१ दे४ द१ ग१ म१ भ्रमन्ने (दे४ °न्ने) व, ब२ दे१.६ ८-१० न१ मुर्वे. मुए. भ्रमत्ये (दे६ °न्ते) ष (→भ्रमन्नेष); ब३ °श्वरं (→°श्वरः); ते१ भ्रमते दयतेश्वरः, ग२ भ्रमन्ते पवयेश्वरः. -c) दे४ करोत्यहस् (?) तथा रात्रि, दे८-१० मुर्वे. मुए. करोत्येष यथा रात्रि, न१ अकरोत्यहस्तथा रात्रि, ते१ करोत्यस्तु तदा रात्रि. -d) का१ °मुचे (→°मुञ्चन्); दे५.६.१० मेदिनी (→मेदिनी); दे१ इमां (→द्विजाः).

वै. १.४१.४० दिवाकरकरैरेतत् पूरितं भुवनत्रयम् ।
त्रैलोक्यं कथितं सद्भिर्लोकानां मुनिपुंगवाः ॥४०॥
आदित्यमूलमखिलं त्रिलोकं नात्र संशयः ।
भवत्यस्मात् जगत् कृत्स्नं सदेवासुरमानुषम् ॥४१॥
रुद्रेन्द्रोपेन्द्रचन्द्राणां विप्रेन्द्राणां दिवौकसाम् ।
द्युतिद्युतिमतां कृत्स्नं यत्तेजः सार्वलौकिकम् ॥४२॥
सर्वात्मा सर्वलोकेशो महादेवः प्रजापतिः ।

सूर्य एव त्रिलोकस्य मूलं परमं दैवतम् ॥४३॥
द्वादशान्ये तथादित्या देवास्ते येऽधिकारिणः ।
निर्वहन्ति पदं तस्य तदंशा विष्णुमूर्तयः ॥४४॥
सर्वे नमस्यन्ति सहस्रभानुं
गन्धर्वदेवोरगकिन्नराद्याः ।
यजन्ति यज्ञैर्विविधैर्द्विजेन्द्रा-
श्छन्दोमयं ब्रह्ममयं पुराणम् ॥४५॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३६॥

४०. अ२. ॐ; ते१. ४०d-४१b ॐ. -a) दे६ एतान्, ते१ तत्त्व (→एतत्). -b) ते१ त्वरितं (→पूरितं). -ab) दे१० दिवाकरकरैस्तत्परिदं च भुवनत्रयम्. -c) द१ त्रैलोक्य- (→त्रैलोक्यं); ते१ त्रैलोक्यं सचराचरम्.

४१. ते१ अ२. ab ॐ. -b) का१ ब२ दे१.८-१० द१ अ१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. त्रैलोक्यं, ब३ दे५ त्रिलोक्यं (→त्रिलोकं). -c) दे१.८-१० न१ ते१ मुवे. मुए. मुब. सर्वं (→कृत्स्नं).

४२. -a) ते१ स रुद्रो (→रुद्रेन्द्रो); न१ ०चक्राणां (→०चन्द्राणां); दे४ उपेन्द्रोपेन्द्रचन्द्राग्नि, अ२ रुद्रोपेन्द्रेन्द्रचन्द्राणां. -b) का१ ब१-३ दे२-६ न१ अ१.२ विप्रेन्द्राग्नि-, ते१ विष्णवादीनां, द१ विप्रेन्द्रादि- (→विप्रेन्द्राणां); दे४ दिवौकसः (→दिवौकसां). -c) ब१ कृत्स्नो, दे५.६ कृत्स्नां (→कृत्स्नं); दे८-१० मुर्वे. मुए. द्युतिमान् द्युतिमत् कृत्स्नं, ते१ द्युतिद्युतिमत् वै कृत्स्नं. -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अजयत्, ते१ यत्तेजा, अ२ शत्तेजस् (?) (→यत्तेजः); दे१.३.४.६.१० द१ अ१ सर्वं (→सार्वं); ते१ यत्तेजा सर्वकारकम्.

४३. -a) दे८-१० त(दे१० य)थात्मा (→सर्वात्मा). -b) ते१ महादेवो महामतिः. -c) ब१-३ दे१.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. एष (→एव); दे८-१० मुर्वे. मुए. तु लोकस्य, म१ [अ]त्र लोकस्य (→त्रिलोकस्य); ते१ सूर्यं धृतस्त्रिलोकस्य.

४४. -a) ते१ द्वादशान्या (→द्वादशान्ये); ब३ तथादित्य, दे१० ते१ म१ तदादित्या (→तथादित्या). -b) ते१ देवास्ति (→देवास्ते); दे१.३.६ योऽव (दे१ ०धि) कारिणः, दे४ द१ अ१.२ म१ ह्यधिकारिणः, न१ येऽविकारिणः, ते१ यदि कारिणः

(→येऽधिकारिणः). -c) दे५ सर्वहन्ति, म१ निर्वहन्ति (→निर्वहन्ति); ब३ पदे तस्य, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वदन्त्यस्य, ते१ तदन्तस्य (→पदं तस्य). -d) ब३ दे३.६ तदंशाविष्टं, दे४ आदेशाधि (?) ष्टं, न१ तदंशाविष्टं, द१ तदंगादष्टं, अ१ तदंशादष्टं, अ२ म१ तदंशोद्वि (अ२ ०द्वि) ष्टं (→तदंशा विष्णुं).

४५. -a) ते१ नमस्यन्ति (→नमस्यन्ति); दे१.८-१० न१ ते१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. सहस्रबाहुं (→सहस्रभानुं). -b) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ०यक्षोरग-, अ२ ०देवामर- (→०देवोरग-); ते१ -किन्नरेन्द्राः (→किन्नराद्याः). -c) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. मुनीन्द्राः, दे४ द्विजेन्द्रः (→द्विजेन्द्राः).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति].

पुराणनाम—का१ इत्यादिमहापु*णे कौर्म, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे३ म१ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.६.८-१० अ१.२ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२.५ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे. अध्यायनाम—ब२ दे४ न१ म१. ॐ; का१ ब१.३ दे२.३.५.६ अ१.२ भुवनकोषे, दे१ ज्योतिश्चक्रे, दे८-१० मुर्वे. मुए. ज्योतिषां सन्निवेशे, ते१ ज्योतिष सन्निवेशो नाम, मुब. भुवनकोष-विन्यासे ज्योतिषां सन्निवेशे. अध्यायसंख्या—ब१ दे६ द१. ॐ; का१ ब३ दे२.४.५ न१ अ१ अष्टत्रिंशोऽध्यायः, ब२ ॥३६॥, दे१.१० मुर्वे. मुए. एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥, दे३ अष्टवि(?) शोऽध्यायः, दे८.९ एकचत्वारिंशोऽध्यायः, ते१ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः, अ२ म१ चत्वारिंशोऽध्यायः, मुब. चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥.

सूत उवाच । *

स रथोऽधिष्ठितो देवैरादित्यैर्वसुभिस्तथा ।
गन्धर्वैरप्सरोग्भिश्च ग्रामणीसर्पराक्षसैः ॥१॥
धाताऽर्यमाऽथ मित्रश्च वरुणः शक्र एव च ।
विवस्वानथ पूषा च पर्जन्यश्चांशुरेव च ॥२॥
भगस्त्वष्टा च विष्णुश्च द्वादशैते दिवाकराः ।
आप्याययन्ति वै भानुं वसन्तादिषु वै क्रमात् ॥३॥
पुलस्त्यः पुलहश्चात्रिर्वसिष्ठश्चाङ्गिरा भृगुः ।
भरद्वाजो गौतमश्च कश्यपः क्रतुरेव च ॥४॥

४०

[दे४ पुस्तके अयमध्यायो नास्ति]

* दे४. ०; न१ ग्रा१.२ सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -a) दे५ स रथा°, ते१ सूरमा°, द१ अथ यो°, ग्रा१ रथो यो°, म१ स तथा° (→स रथो°); दे१ स रथीधिष्ठिते देवैर्, ग्रा२ अयोविष्ठितैर्देवैर्. -b) ते१ आदित्यं (→आदित्यैर्); व२ दे१.४-१० ते१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. मुनिभिस् (→वसुभिस्); ते१ सदा (→तथा). -d) ग्रा२ ग्रामणीस् (→ग्रामणी-); ग्रा१ 'सर्व° (→'सर्प°); ते१ ग्रामणीभिश्च राक्षसैः.

२. -a) ब१ माधा, ग्रा२ तथा (→धाता); ग्रा२ [अ]र्यमाश् (→[अ]र्यमा); का१ व२ दे६.४.९ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→[अ]थ); दे५ धनाद्यामथमित्रश्च. -b) ते१ चक्रः (→शक्रः[.]); -c) ते१ विवस्वान् सविता पूषा. -d) ब१-३ दे१.३.६ पर्जन्यश्चांशु (ब१ श्चाथ) एव च, दे२ पर्जन्यश्चांशु एव च; दे१० पर्जन्यस्यांशुषेण च, ते१ पर्जन्यश्च तथैव च, द१ पर्जन्यो ह्यंश एव च, ग्रा१ पर्जन्या अंशु एव च, ग्रा२ म१ पर्जन्यो हंस एव च.

३. -a) दे१ भगवस्, दे३ भवस्, द१ भग-, ग्रा२ भवस् (→भगस्); दे२ [अ]थ (→च); का१ भगस्त्वष्टृश्च वै विष्णुर्, ते१ भगो वृषा च त्वष्टा च. -c) व२ दे१ ते (→वै); दे५ अप्ययन्ते वै भानुं, दे९.९ मुर्वे. मुए. मुब. आप्याययन्ति वै भानुर्, दे१० ते१ आप्याययन्ति वै भानुं, द१ आप्यायते वै मासान् हि; ग्रा१ आप्यायत यैर्मासान्; ग्रा२ आप्यायते वै सामाह्नि, म१

जमदग्निः कौशिकश्च मुनयो ब्रह्मवादिनः ।

स्तुवन्ति देवं विविधैश्छन्दोभिस्ते यथाक्रमम् ॥५॥

रथकृच्च रथौजाश्च रथचित्रः सुबाहुकः ।

रथस्वनोऽथ वरुणः सुषेणः सेनजित् तथा ॥६॥

ताक्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च रथजित् सत्यजित् तथा ।

ग्रामण्यो देवदेवस्य कुर्वतेऽभीशुसंग्रहम् ॥७॥

अथ हेतिः प्रहेतिश्च पौरुषेयो वधस्तथा ।

सर्पो व्याघ्रस्तथापश्च वातो विद्युद् दिवाकरः ॥८॥

दे१.१.४२.८

आप्याययन्ते मासान्ति. -d) द१ ग्रा१.२ नि(ग्रा१ न्य)वसन् दिक्षु वै क्रमात्, म१ निवसन्ति हि वै क्रमात्.

४. -a) व२ चापि (→चात्रिर्). -b) दे३.६ वशिष्ठश् (→वसिष्ठश्); दे५ चाङ्गिरं, दे१० स्वाङ्गिरो, न१ चाङ्गिरो (→चाङ्गिरा); दे१० भृगुः, + प्रभुः (→भृगुः). -c) ग्रा१ भारद्वाजो (→भरद्वाजो). -d) न१ द१ ग्रा१.२ म१ काश्यपः (→कश्यपः).

५. a) व३ यम°, द१ जाम° (→जम°); दे३ कौशिकश् (→कौशिकश्). -c) व१ देवैर्, द१ ग्रा२ देवात् (→देव). -d) ते१ च, म१ तं (→ते).

६. -a) दे१० रथकृच्च, ते१ रथपृच्च (→रथकृच्च); न१ ग्रा२ रथौजश्च (→रथौजाश्च). -b) द१ रथचित्रः, म१ रथनेतृस् (→रथचित्रः); का१ व२ दे५.६ स्व° (→सु°). -c) दे३.६ रथस्वनोश्च°, ग्रा२ सूनोऽथ (→स्वनोऽथ). -d) दे६ सुषेणः, दे१० सुषेणः (→सुषेणः); दे१० स्वेन°, ग्रा१.२ म१ श्येन° (→सेन°); व१ सेनजित्तमः (→सेनजित्तथा).

७. दे१. ०; ते१ ग्रा२. ab ०. -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कृतजित्, म१ सत्यात्मा (→रथजित्). -c) दे१० ते१ देवदेवश्च, द१ ग्रामदेवस्य (→देवदेवस्य). -d) का१ व१.२ दे२.३.६ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]भीषु-, व३ भीष्म-, दे५ भार-, द१ दिक्षु (→[अ]भीषु-).

८. दे१. ab ०. -a) का१ व१ दे५ ग्रा१ म१ हेति-, दे८ हेतुः, दे९ हेतु- (→हेतिः); दे८.९ -प्रहेतृश्च (→प्रहेतिश्च). -b) व१ धरस्, ते१ ग्रा२ रथस्, द१ यथा, म१ वसस् (→वधस्). -c) दे१.६ सर्पो, दे५ साप्यो, ते१ सर्व-, द१ म१ सर्प- (→सर्पो);

व. १.४२.६

ब्रह्मोपेतश्च विप्रेन्द्रा यज्ञोपेतस्तथैव च ।
 राक्षसप्रवरा ह्येते प्रयान्ति पुरतः क्रमात् ॥९॥
 वासुकिः कङ्कनीरश्च तक्षकः सर्पपुंगवः ।
 एलापत्रः शङ्खपालस्तथैरावतसंज्ञितः ॥१०॥
 धनंजयो महापद्मस्तथा कर्कोटको द्विजाः ।
 कम्बलाश्वतरश्चैव वहन्त्येनं यथाक्रमम् ॥११॥
 तुम्बुरुर्नारदो हाहा हूहृविश्वावसुस्तथा ।
 उग्रसेनो वसुरुचिरर्वावसुरथापरः ॥१२॥

दे१ व्याघ्रास्, ग्री१ व्याघ्रास् (→व्याघ्रस्); का१ ब३ दे३.५ तथाधश्च, ब२ दे१ तथापाश्च, द१ ततोषश्च, ग्री१ ततोयश्च (→तथापश्च); ग्री२ सर्पो व्याघ्रस्ततो धन्यः, म१ सर्पो व्याघ्रः सुयोधश्च. -d) दे३ बालो, दे१० बाल्ये, न१ वातो (→वातो); व१ गिरिर्, न१ जिष्णुर् (→विष्णुर्); ग्री२ बालातोद्यदिवाकरः.

९. -a) दे३ ब्रह्मोपेतश्च, दे५ ब्रह्मोपेतश्च, ते१ ब्रह्मा पिता च, द१ ग्री१.२ म१ ब्रह्मादेवश्च (→ब्रह्मोपेतश्च); ते१ विप्रेन्द्रो (→विप्रेन्द्रा[.]); -b) दे३ यज्ञोपेतस्, दे६ यज्ञोपेतास्, ते१ यज्ञोपेतीत्स्, ग्री२ यज्ञोपेन्द्रस् (→यज्ञोपेतस्). -c) दे६.८-१० राक्षसा, ग्री२ राक्षसः (→राक्षस-). -d) दे१० तु नरः (→पुरतः).

१०. -a) दे१० वासुकी, ते१ ग्री१ वासुकि (→वासुकि.); ब२ कंकनीयश्च, दे१.८.९ कंक(दे१ °ग)नीलश्च, दे१० कंकनीहश्च, ते१ किकशीलश्च, द१ म१ कंकनालश्च, ग्री१ करनालश्च, ग्री२ कंकनासश्च (→कंकनीरश्च). -c) दे८.९ एलापत्रः, दे१० एलापत्रः, ते१ एलापुत्रः, द१ ग्री२ एलापुत्राः (द१ °त्रः), ते१ शंखचूडस् (→शंखपालस्). -d) दे१ तथैरावत° (→तथैरावत°); ग्री२ °संज्ञिकाः (→°संज्ञितः); ते१ तथैरावत सृजतः.

११. -b) दे५ -स्थूणाः (→तथा); ब२ कर्कोटको, दे१० कर्कोटको, ग्री१.२ म१ कार्को(ग्री२ °को)टको (→कर्कोटको); का१ द्विजः, ते१ द्विजः, + द्विजाः (→द्विजाः). -c) ब१-३ दे३ न१ ग्री२ मुर्वे. मुए. मुब. कंबलो° (→कम्बला°); दे९.१० कंबलाश्च तरश्चैव, ते१ कम्बलाश्वतरौ चैव. -d) द१ ग्री१.२ म१ वहन्ते संयताः क्रमात्.

१२. -a) दे१ तुरहर्, दे३ तुष्टुवुर, दे१० तुवर्हर् (→तुम्बुरुर्); दे१ ग्री१.२ म१ हंसो (→हाहा). -b) का१ दे१० ते१ द१ ग्री१ हूहृ, दे१ * हू, ग्री२ भौमो, म१ हाहा (→हूहृ). -c) दे१ जयत्सेनो, दे५ उपसेनो (→उग्रसेनो); दे१.८-१० द१

चित्रसेनस्तथोर्णायुधतराष्ट्रो द्विजोत्तमाः ।
 सूर्यवर्चा द्वादशैते गन्धर्वा गायतां वराः ।
 गायन्ति विविधैर्गानैर्भानुं षड्जादिभिः क्रमात् ॥१३॥
 क्रतुस्थलाप्सरोवर्या तथान्या पुञ्जिकस्थला ।
 मेनका सहज्या च प्रम्लोचा च द्विजोत्तमाः ॥१४॥
 अनुम्लोचा घृताची च विश्वाची चोर्वशी तथा ।
 अन्या च पूर्वचित्तिः स्यादन्या चैव तिलोत्तमा ॥१५॥

ग्री१ म१ मुर्वे. मुए. [अ]थ सुरुचिर्, ग्री२[अ]थ रुचिर् (→वसुरुचिर्); ते१ उग्रसेनसुतस्सर्वा. -d) व१ अर्चविमु- रथापरः, ब२.३ अष्टावसुरथापरः (ब३ °रे), दे१ सर्वावसुरुचिस्तथा, न१ सर्वावसुरथापरः, ते१** वसूरदापितः, ग्री२ वासवसुरथापरः, म१ अर्वावसुरथापरः; मुर्वे. मुए. अर्वावसुस्तथापरः, मुब. वचविमुस्तथापरः.

१३. न१ म१.१३८-१४८ d) (इ. सं.); दे२.५.१३८-१४८ b) c). -a) दे१ तथावायुर्, दे५ ग्री२ तथोष्णायुर्, दे१० तथोष्णायुर् (→तथोष्णायुर्). -b) दे५.१० तमः, ते१ °त्तमा, + °त्तमः (→°त्तमाः). -d) दे१० ग्री२ मुर्वे. मुए. मुब. गायनां, ते१ वदतां (→गायतां). -e) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गानैर्विविधैर् (→विविधैर्गानैर्); का१ तोषयन्ति महादेवं. -f) व१ दे३.६ ते१ द१ ग्री१.२ षड् क्रतुषु, ब२ षड्जर्षभः, ब३ यष्टर्षभः, दे१ षड्जर्षभः, दे९.१० खड्गादिभिः (→षड्जादिभिः). का१ भानुं षड्क्रतुः (म) क्रमात्.

१४. दे२.५ न१ म१. c) (इ. सं. पा. वि). -a) ब२.३ दे१ कृतस्वना°, दे३ कृतामुता°, दे५ कृताजला°, दे१० कृतास्ताता°, ते१ कृतास्त्वेवा°, द१ ग्री१ कृतस्थला°, मुर्वे. मुए. मुब. क्रतुस्थला° (→क्रतुस्थला°). -b) का१ °स्थली (→°स्थला). -c) का१ सहज्याश्च (→सहज्या च). -d) का१ प्रम्लोचाश्च, व१ प्रम्लोचाश्च, दे३ पुष्पोवाच, दे१० प्रम्लोचा च, ते१ प्रमोदा च (→प्रम्लोचा च).

१५. दे२.५. ab. c). -a) ब३ दे६ द१ अनुम्लोच-, ते१ अनुमोदा (→अनुम्लोचा); द१ घृतावाची, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. च विश्वाची (→घृताची च). -b) दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. घृताची (→विश्वाची). -c) व१ अन्याश्च, दे१० अल्पाचि- (→अन्या च); ब२.३ विप्रचित्तिः (→पूर्वचित्तिः). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. रम्भा (→अन्या); ब३ दे३ म१ तिलोत्तमाः (→तिलोत्तमा).

ताण्डवैविधैरेन वसन्तादिषु वै क्रमात् ।
 तोषयन्ति महादेवं भानुमात्मानमव्ययम् ॥१६॥
 एवं देवा वसन्त्यर्कं द्वौ द्वौ मासौ क्रमेण तु ।
 सूर्यमाप्याययन्त्येते तेजसा तेजसां निधिम् ॥१७॥
 ग्रथितैः स्वैर्वचोभिस्तु स्तुवन्ति मुनयो रविम् ।
 गन्धर्वाप्सरसश्चैनं नृत्यगेयैरुपासते ॥१८॥
 ग्रामणीयक्षभूतानि कुर्वतेऽभीषुसंग्रहम् ।
 सर्पा बहन्ति देवेशं यातुधानाः प्रयान्ति च ॥१९॥
 बालखिल्या तयन्त्यस्तं परिवार्योदयाद् रविम् ।
 एते तपन्ति वर्षन्ति भान्ति वान्ति सृजन्ति च ।

१६. -a) न१ काण्डवैर् (→ताण्डवैर्); दे१ एवं, दे२ एनं, ते१ चैतं (→एनं). -b) ते१ विनतोदेषु वै क्रमात्.

दे२ पुस्तके १६ श्लोकस्य C चरणानन्तरमधिकम्—
 गीतैर्मानुष शत क्रमात्.

कृतस्वनाप्सरोवर्थास्तथान्या पुञ्जिकस्थला ।
 मेनका सहजयाश्च प्रम्लोचा च द्विजोत्तमाः ।
 अनुम्लोचा धृताची च विश्वाची चोर्वशी तथा ।
 अन्या च पूर्वचित्तिः स्यादन्या चैव द्विजोत्तमाः ।
 ताण्डवैविधैरेन वसन्तादिषु वै क्रमात् ।

तोषयन्ति महादेवं ... (= १४-१६C)

१७. -a) दे१ एकं (→एवं); दे१ °त्यर्कं (→°त्यर्कं);
 ते१ एवं देवो वसन्तादीन्, द१ ग्रा१ वामदेवा (ग्रा१ °वे)
 वसन्ताद्यैर्, ग्रा२ वामदेववसन्ताद्यैर्, म१ वामदेवो वसन्ताद्या.
 -b) द१ ग्रा१.२ म१ द्वे द्वे मासक्रमेण तु. -c) ते१ °त्यन्त्ये
 (→°त्येते); दे२ सूर्यमाध्यापयन्त्येते. -d) का१ तेजसां तेजसा
 निधिम्, दे१० ते जाता तेजसां निधिः.

१८. -a) दे१.८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तैर्, दे२ स्व-
 (→स्वैर्); ब१.२ च (→तु); दे१० ग्रथितोऽस्मैर्वचोभिस्तु. -c)
 ब१.२ दे२ न१ ते१ द१ ग्रा१.२ म१ चैव (→चैतं). -d) ब२ द१
 ग्रा१.२ म१ °गीतैर् (→°गेयैर्); दे१० नृत्यते वै उपासते.

१९. -a) ब१.२ दे१.३.५.६ द१ ग्रामणीर्, ग्रा२ ग्रामण्यो
 (→ग्रामणी-); ग्रा१.२ -यज्ञ- (→-यक्ष-); ते१ ग्रामणीयक्ष-
 भूतानि. -c) दे३ ते१ सर्वाः (→सर्पाः[:]). -d) का१ व्रजन्ति
 (→प्रयान्ति).

२०. -a) ब१-३ दे२ बालि° (→बाल°); द१ ग्रा१.२ म१
 बहन्त्येनं (→तयन्त्यस्तं). -b) द१ ग्रा१.२ म१ पारंपर्योदयाद्
 रविम्. -c) न१ ये ते (→एते); न१ पतन्ति, ते१ बहन्ति

भूतानामशुभं कर्म व्यपोहन्तीह कीर्त्तिताः ॥२०॥
 एते सहैव सूर्येण भ्रमन्ति दिवि सानुगाः ।
 विमाने च स्थिता नित्यं कामगे वातरंहसि ॥२१॥
 वर्षन्तश्च तपन्तश्च ह्लादयन्तश्च वै प्रजाः ।
 गोपयन्तीह भूतानि सर्वाणीहायुगक्षयात् ॥२२॥
 एतेषामेव देवानां यथावीर्यं यथातपः ।
 यथायोगं यथासत्त्वं स एष तपति प्रभुः ॥२३॥
 अहोरात्रव्यवस्थानकारणं स प्रजापतिः ।

पितृदेवमनुष्यादीन् स सदाप्याययेद् रविः ॥२४॥ वें. १.४२.२५

(→तपन्ति); दे३ वदन्ति (→वर्षन्ति). -d) का१ दे२-१०
 मुर्वे. मुए. तु (→च); दे१ भान्ति वानुसृजन्ति च, न१ भान्ति
 वान्ति स्रवन्ति च; म१ भासा भान्ति सृजन्ति च. -e) द१
 आशुभं (→अशुभं). -f) का१ दे२.५ व्यपोहन्त्यनु-, ब२ व्यपो-
 हन्ति च, ब३ दे३.६ व्यपोहन्ति प्र-, दे२-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 व्यपोहन्तीति, ते१ व्यदाहन्तीह (→व्यपोहन्तीह)

२१. -b) ब१.३ दे३ न१ भ्रमन्ते (→भ्रमन्ति); का१ ब३
 दे२.५ सानुषु, दे२-१० मुर्वे. मुए. मुब. भानुगाः (→सानुगाः);
 ग्रा२ म१ भ्रामयन्ति व (ग्रा२ *) शा (ग्रा२ सा) नुगाः. -c) का१
 दे२.५ निष्ठिता, द१ ग्रा१.२ म१ संस्थिता (→च स्थिता). -d) दे१
 कामके, दे१० कामांगं, ग्रा२ कामदे (→कामगे); ते१ का*नै
 हरदंहसि(?).

२२. -a) का१ क्षयन्तश्च (→तपन्तश्च). -b) दे२-१०
 ते१ मुर्वे. मुए. मुब. क्रमात् (→प्रजाः). -c) का१ ब१-३
 दे१.६.८-१० ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. गोपायन्तीह (→गोपयन्तीह).
 -d) का१ ब१-३ दे२.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वाणीह
 (→सर्वाणीहा-); दे२-१० मुर्वे. मुए. मुब. युगक्रमात्
 (→युगक्षयात्).

२३. -a) दे२.५ भूतानां (→देवानां). -b) दे१ तपो
 तथा (→यथातपः). -c) का१ °सत्त्वं, दे१ °स्वत्वं (→°सत्त्वं).
 -d) ग्रा२ म१ एव (→एष).

२४. दे२-१० २४C-२४b ⊙ (इ. सं.). -a) का१ दे२.५
 °व्यवस्थानां, ब१-३ दे१.६ ते१ °व्यवस्थानं (→°व्यवस्थान-).
 -b) ते१ सु-, द१ च (→स); दे१ प्रभापतिः, न१ प्रजापतेः
 (→प्रजापतिः); म१ कारणं भगवान् रविः. -d) ब२.३ दे१ न१
 ते१ द१ ग्रा१.२ म१ सदाप्याययते, मुर्वे. मुए. मुब. सदाप्याययेद्
 (→सदाप्याययेद्); न१ कविः (→रविः).

बै.१.४२.२६ तत्र देवो महादेवो भास्वान् साक्षान्महेश्वरः ।

भासते वेदविदुषां नीलग्रीवः सनातनः ॥२५॥

स एष देवो भगवान् परमेष्ठी प्रजापतिः ।

स्थानं तद् विदुरादित्यं वेदज्ञा वेदविग्रहम् ॥२६॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां सहितायां पूर्वविभागे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

४१

सूत उवाच ॥४१॥

एवमेष महादेवो देवदेवः पितामहः ।

करोति नियतं कालं कालात्मा ह्यैश्वरी तनुः ॥१॥

तस्य ये रश्मयो विप्राः सर्वलोकप्रदीपकाः ।

तेषां श्रेष्ठाः पुनः सप्त रश्मयो ग्रहयोनयः ॥२॥

सुषुम्नो हरिकेशश्च विश्वकर्मा तथैव च ।

विश्वव्यचाः पुनश्चान्यः संयद्वसुरतः परः ॥३॥

अर्वावसुरिति ख्यातः स्वराडन्यः प्रकीर्तितः ।

सुषुम्नः सूर्यरश्मिस्तु पुष्पाति शिशिरद्युतिम् ॥४॥

२५. दे०-१०. ॐ (द्र. २४ पा. वि.). -c) व१ दे० ३ ते० १-६ भाषते (→भासते); व१ म१ देवविदुषां (→वेदविदुषां).

२६. दे०-१०. ab ॐ (द्र. २४ पा. वि.). -a) ग२ एव (→एष). -c) म१ स्थाणुं (→स्थानं); का१ व३ दे० ३-५.६ न१ आदित्यो, व१ आदित्या, व२ दे०-१० मुर्वे. मुए. मुब. आदित्ये (→आदित्यं); ते० स्थानं तद्विमलं नित्यं. -d) दे० १० दे वज्ञाः, ते० वेदज्ञो, व१ वेदज्ञ (→वेदज्ञा); दे० न१ विग्रहः, मुर्वे. विग्रहाः (→विग्रहं).

म१ पुस्तके ab चरणानन्तरमधिकम्—

* सुषुम्नो हरिकेशश्च विश्वकर्मा तथैव च ।

विश्वकी च पुनश्चान्यासंयद्वसुरतः परम् ।

अर्वावसुरिति ख्यातः स्वराडन्यः प्रकीर्तितः ।

(= ४१.३a-४b)

पुष्पिका — [दे० पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे० इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, व१ इति कौर्म, व२ दे० ३ इतिकूर्मपुराणे, व३ इति कूर्म पा०णे, दे० १-१० व१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते० इत्यादि पुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—व१-३ दे० ३.६-१० न१ व१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. ॐ; का१ दे० भुवनकोशे (दे० ०वे), दे० ज्योतिचक्रे, ते० ज्योतिसंनिवेशो नाम, मुब. भुवनकोषविन्यासे. अध्यायसंख्या—दे० ६. ॐ; का१ व१.३ दे० ३ न१ व१ ग१ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः, व२ ॥३६॥, दे० मुर्वे. मुए. द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥, दे० ९ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः, दे० १० द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥, श्रीरामचन्द्रार्णमस्तु ॥, ते० चत्वारिंशोऽध्यायः, ग२ म१ मुब. एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

४१

ॐ दे० ५ ग२. ॐ; दे० ९ सूत उ.; न१ व१ ग१ सूतः, म१ श्रीसूतः.

१. -a) व३ एवमेव, ते० एष एव, व१ एवमेषो (→एवमेष); दे० तथा (→महा-). -c) व१ ग१ नियतः (→नियतं); दे० काला, दे० १० काले (→कालं). -d) का१ त्वैश्वरी, दे० त्वैश्वरी, व१ ग१.२ म१ चेतनी (→ह्यैश्वरी); दे० तनुः, दे० १० ग२ तनुं (→तनुः); दे० काला माहेश्वरी तनुः.

२. -a) दे० स तस्य (→तस्य ये); दे० मुर्वे. मुए. प्रियाः, दे० नित्य-, दे० विप्रः, न१ मिश्राः, व१ ग१ सर्वाः, ग२ सर्वान्, म१ सर्वे (→विप्राः). -b) दे० १-१० मुए. मुब. सप्तलोक^०, व१ ग१ दीप्तालोक^०, ग२ दीप्तान् लोक^०, म१ दीप्तलोक^० (→सर्वलोक^०); दे० प्रदीपकः (?), (→प्रदीपकाः). -c) व३ स्रष्टाः (?), (→श्रेष्ठाः); दे० ३-६ वृष्टि (→सप्त). -d) दे० १-१० ते० मुर्वे. मुए. गृहमेधिनः, दे० व१ ग१.२ म१ रश्मि (व१ ग२ रश्मि) योनयः (→ग्रहयोनयः).

३. दे० व१ ग१.२ म१. ३b-६a ॐ. -a) का१ व१ दे० १-१० म१ मुर्वे. मुए. सुषुम्नो, दे० सुषुम्नः, दे० सुषुम्नो, ते० सुम्नः, ग२ सुषुम्ने (→सुषुम्नो); दे० तु (→च). -b) ग२ स्वयं पुष्पाति सर्वदा. -c) का१ विश्वव्यचा, + विश्वश्वा, दे० ३ विश्वव्यचाः, दे० १० मुर्वे. मुए. मुब. विश्वश्वाः, ते० निश्चद् व्यचो (→विश्वव्यचाः); दे० चान्याः (→चान्यः). -d) व३ संप्रद्वः, दे० सम्पाद्व- (→संयद्व-); दे० रतः, दे० रजः (→रतः); दे० १० पुरः (→परः).

४. दे० व१ ग१.२ म१. ॐ (द्र. ३ पा. वि.). -a) का१ दे० अर्वावसु^०, न१ अर्वावसु^० (→अर्वावसु^०); दे०

तिर्यगूर्ध्वप्रचारोऽसौ सुषुम्नः परिपठ्यते ।
हरिकेशस्तु यः प्रोक्तो रश्मिर्नक्षत्रपोषकः ॥५॥
विश्वकर्मा तथा रश्मिर्बुधं पुष्पाति सर्वदा ।
विश्वव्यचास्तु यो रश्मिः शुक्रं पुष्पाति नित्यदा ॥६॥
संयद्दसुरिति ख्यातः स पुष्पाति च लोहितम् ।
बृहस्पतिं प्रपुष्पाति रश्मिर्वावसुः प्रभोः ।
शनैश्चरं प्रपुष्पाति सप्तमस्तु सुराद् तथा ॥७॥

अर्वाग्वसुरतिख्यातः, ते१ अर्वाधस्सुरिति ख्यातः. -b) ब२ स्वराजन्यः, दे२ सुराजन्य, दे५ सुरादन्य, दे६ स्वराडन्या (→स्वराडन्यः); ब१.२ दे२ प्रकीर्तिताः (→प्रकीर्तितः); का१ दे१ ते१ सुराद् सप्त प्रकीर्तिताः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. स्वरकः सप्तकीर्तिताः. -c) का१ दे५ ते१ सुषुम्ना, दे८ सुषुम्ला, दे९ सुषुम्लः (→सुषुम्नः). -d) ते१ पुष्पातु (→पुष्पाति); ते१ शिशिनं (→शिशिर-); दे१-द्विषति, ते१ रुविः (→द्युतिम्).

५. दे४ द१ ग्रा.२ म१. ॐ (द्र. ३ पा. वि.). -a) दे१० तिर्यगूर्ध्व, ते१ तिर्यगूर्ध्व (→तिर्यगूर्ध्व-). -b) दे८-९ सुषुम्लः, दे१० सुषुम्णा (→सुषुम्नः); का१ ब१ दे२.३.५.६ परिगीयत, ब२.३. ते१ परिकीर्तितः, दे१ परिपठ्यते (→परिपठ्यते). -c) दे६ °केशं तु, दे१० °केशश्च (→°केशस्तु). -d) ब३ रश्मिस्तु क्षेत्रपोषकः, ते१ रश्मी (?) नक्षत्रपातकः.

६. दे४ द१ ग्रा.२. म१. a ॐ (द्र. ३ पा. वि.); म१ acd ॐ. -a) दे१० रश्मी (→रश्मिर्); ते१ विश्वकर्मा तदा रश्मिः. -b) न१ ते१ द१ म१ बुधः (→बुध-). -c) ग्रा२ विश्व° (→विश्व°), दे३ °स्यचास्, दे४ °प्रभास्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. °श्रवास्, न१ °व्यचास्, ते१ °द्यचा, द१ °वाचस्, ग्रा१ °प्रपा (→°व्यचास्); न१ ग्रा१ च यो, ते१ तथा, ग्रा२ तु या (→तु यो). -d) ते१ शुक्रं, द१ ऋतं, ग्रा२ शुक्रं (→शुक्र-); दे३.६ ते१ सर्वदा (→नित्यदा).

७. -a) का१ ब१-३ सम्पद्दसु°, दे९ संयद्दसु° (→संयद्दसु°); न१ प्रोक्तो (→ख्यातः); द१ ग्रा.२ म१ संयमो वसुरा (ग्रा२ °ना) भिख्यो (ग्रा१ °ख्या, म१ °ख्यस्). -b) दे१.४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. यः (→यः); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. स- (→च); दे५ पुष्पाति (?) (→पुष्पाति); ते१ यः पुष्पाति नरो हितम्, ग्रा२ सर्वं पुष्पाति लोहितम्. -c) ब२.३ दे३.६.१० स पुष्पाति, दे१ मुर्वे. सुपुष्पाति, द१ ग्रा.२ म१ च पुष्पाति (→प्रपुष्पाति). -d) का१ अर्वावसुः, ब१.३ दे३.४ अर्वावसुः, दे१ नः अर्वावसुः, दे५ गर्वावसु (?), ते१ सर्वावसु- (?), द१ अर्वावसुः (→अर्वावसुः); दे४ प्रभः, ते१ प्रभा, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. प्रभुः (→प्रभोः). -e) ते१

एवं सूर्यप्रभावेन सर्वा नक्षत्रतारकाः ।

वर्धन्ते वर्धिता नित्यं नित्यमाप्याययन्ति च ॥८॥

दिव्यानां पार्थिवानां च नैशानां चैव सर्वशः ।

आदानान्नित्यमादित्यस्तेजसां तमसां प्रभुः ॥९॥

आदत्ते स तु नाडीनां सहस्रेण समंततः ।

नादेयांश्चैव सामुद्रान् कूप्यांश्चैव सहस्रदूक् ।

स्थावराञ्जङ्गमांश्चैव यच्च कुल्यादिकं पयः ॥१०॥

वै. १.४३.११

शनेश्वरः (→शनैश्चर-); ब२.३ दे३.६ स, द१ ग्रा.२ म१ च (→प्र-). -f) दे३ सुरा **, दे४ सुराह्य (?), दे६ सुराद्रथा, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. स्वरस्तथा, ग्रा२ म१ स्वरात्तथा (→सुराद् तथा); ते१ सप्तगुस्तु सुराभिधः.

८. -a) द१ सर्व- (→एवं); दे१ तत्र (→सूर्य-); ब२ मुर्वे. मुए. मुव. °प्रभावेण (→°प्रभावेन). -b) ग्रा१ °धारकाः (→°तारकाः). -c) दे१.५.६ द१ वर्धते, न१ वृधन्ते, ते१ वर्धन्ति (→वर्धन्ते); दे१ ग्रा२ वर्धता, ते१ वर्धका, द१ वर्धतां (→वर्धिता); न१ वृधन्ते वर्धिता दित्यां. -d) दे१० नित्य-मापोषयन्ति च, ते१ सप्त गुह्याययन्ति च.

९. -b) का१ नैमिष्यानां च, ब१ नैशानां चापि, ब२ शैलानां चैव, दे४ वैनशानां च, दे६ नैशानां चैव, ते१ नागानां चैव, द१ नैशालां चैव, ग्रा२ म१ दिव्यानां चैव (→नैशानां चैव); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. नित्यशः, दे४ द१ ग्रा.२ म१ सर्वदा (→सर्वशः). -c) दे१.६.१० न१ आदानां नित्य°, ते१ अथानां दित्य°, द१ आधानान्नित्य°, ग्रा.२ आधानान्नित्य°, म१ आददन्नित्य° (→आदानान्नित्य°); दे८-१० आदित्य, न१ द१ आदित्यं (→आदित्यस्); दे४ अज्ञानिनां समादित्यस्. -d) दे४ द१ ग्रा२ म१ तेजसा (→तेजसां); ब२.३ दे१ तपसां, दे३.६ तपतां, म१ तमसा (→तमसां); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. अपि (→प्रभुः).

१०. -a) द१ ग्रा१ म१ आदत्ते (→आदत्ते); दे४ सुत (?) (→स तु); ग्रा२ ना सीतां (?) (→नाडीनां). -c) का१ दे१.४.६ नादेयाश्चैव, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. नादेयं चैव, ग्रा१ नादेयांश्च, ग्रा२ नादेयाञ्चैव (→नादेयांश्चैव); का१ सामुद्रा दे४. ८-१० मुर्वे. मुए. मुव. सामुद्रं (→सामुद्रान्). -d) का१ नद्यांश्चैव, दे१ कूप्याश्चैव, दे६ कूपाश्चैव, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. कौप्यं चैव, द१ रौप्याश्चैव, ग्रा२ रप्याञ्चैव (→कूप्यांश्चैव); ब२.३ दे३.६ ते१ °दृक्, म१ °कृत् (→°दृक्). -e) दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. स्थावरं जङ्गमं चैव, दे४ स्थावरा जङ्गमाश्चैव. -f) का१ दे२.५ द१ ग्रा.२ यत्र, दे८-१० मुए. मुव. यद्वा, न१ यश्च, ते१ एषां (→यच्च); द१ ग्रा१ तथा, ग्रा२ यथा (→पयः).

१.४३.१२ तस्य रश्मिसहस्रं तच्छीतवर्षोष्णनिस्त्रयम् ।
तासां चतुःशतं नाड्यो वर्षन्ते चित्रमूर्तयः । ११
वन्दनाश्चैव याज्याश्च केतना भूतनास्तथा ।
अमृता नाम ताः सर्वा रश्मयो वृष्टिसर्जनाः । १२
हिमोद्वाहाश्च ता नाड्यो रश्मयस्त्रिशतं पुनः ।
रश्म्यो मेघ्यश्च पौष्यश्च ह्लादिन्यो हिमसर्जनाः ।

११. दे०.११d-१३a ○; म१. ११c-१२d ○. -a) ब१.३ दे०.३ दे०.१० द१ मुर्वे. मुए. मुव. तु(→तत्); ते१ रश्मिरश्मी सहस्रं तत्. -b) मुव. पीत° (→शीत°); क१ ब१.३ दे०.३ °वर्षोस्तु (→°वर्षोष्ण-); दे०.१० °निःश्रवं, ते१ °मिश्रितं, म१ °निस्वनाः (→°निःश्रवं); दे०.६ शीतमुष्णोदनिः-श्रवं (दे० °निस्वरं), द१ शीतवातोष्णनःश्रवं, ग१ शीतवार्षो (तो?) णनाध्यनात्(?). -c) ब२ दे०.१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. °शता (→°शतं); ते१ नान्यो (→नाड्यो); द१ ग१ नाड्यश्चतुश्शतं नाड्यो, ग२ नाड्यश्चासौश्च तन्नाड्यो(?).

१२. दे०. म१. ○. -a) ब१. दे०.३ चन्दनाश्चैव, ब२ चन्द्र*श्चैव, ब३ दे० न१ चन्द्रजाश्चैव, दे०.१० मुर्वे. मुए. मुव. चन्द्रगाश्चैव, ते१ चन्द्रजां चैव (→वन्दनाश्चैव); ब१ दे०.३ जाक्ष्माश्च, ब२ यामाश्च, ब३ जाम्याश्च, दे० जाप्याश्च, दे०.१० मुर्वे. मुए. मुव. गाहा (दे०.१० °ह)श्च, ते१ जाहोश्च(?), द१ ग२ नाड्यश्च (→याज्याश्च); दे० दण्डनाश्ववयस्यश्च, ग१ आनन्दनाश्चैव मध्यो. -b) ब१ भाजना, दे० कोतना, दे० कोतला, दे०.१० मुर्वे. मुए. मुव. काञ्चना, दे० कोचना, न१ क्वेतना, ते१ रेतना (→केतना); ब२.३ द१ ग१ पूतनास्, दे० भूतलास्, दे० स्नातनास्, दे० तूतनास्, दे०.१० मुर्वे. मुए. मुव. शात (मुर्वे. °न्त) नास् (→भूतनास्). -c) दे० मुर्वे. मुए. मुव. नामतः, दे० ग२ नामृताः, म१ नावृताः, ते१ यमुनाः (→नाम ताः); ते१ सर्व- (→सर्वा). -d) ते१ -धर्मयो, ग२ दृष्टयो (→रश्मयो); क१ वृषि°(?), ग२ दृष्टि° (→वृष्टि°); ते१ °सर्जकाः (→°सर्जनाः).

१३. ग२.१३c-१४d ○. -a) ब१ दे०.५ द१ ग१.२ म१ हिमोद्वाहाश्च (दे० °ञ्च), ब२ हिमो * हाश्च, दे० हिमोद्वाहाश्च, दे० मुर्वे. मुए. मुव. हिमोद्धताश्च, दे० हिनोद्धताश्च, दे० हिमोद्धमाश्च, ते१ इमोद्वाहाश्च (→हिमोद्वाहाश्च); ब१ या (→ता); ते१ राद्यो (→नाड्यो). -b) ब१.३ दे०.५ रश्मय (दे० यं) स्त्रिशतं, दे० रश्मयस्त्रिशता, दे० रमयास्त्रिशतं, दे० रश्मयधुस्त्रिशता, दे०.९ मुर्वे. मुए. मुव. रश्मयो निःसृताः, दे० रश्मयो विस्मृताः, न१ ते१ ग१.२ रश्मयस्त्रिशताः (→रश्मयस्त्रि-

चन्द्रास्ता नामतः सर्वाः पीताभाः स्युर्गभस्तयः । १३
शुक्राश्च ककुभश्चैव गावो विश्वभूतस्तथा ।
शुक्रास्ता नामतः सर्वास्त्रिविधा धर्मसर्जनाः । १४
समं विभति ताभिः स मनुष्यपितृदेवताः ।
मनुष्यानौषधेनेह स्वधया च पितृनपि ।
अमृतेन सुरान् सर्वास्त्रिभिस्त्रींस्तर्पयत्यसौ । १५

शतं). -c) ब१ दे०.९ मुर्वे. मुए. मुव. रेण्यो, ब२ रम्यो, ब३ रस्यो, दे० रेणा, दे० रमो, दे० लेह्यो, दे० रश्यो, दे०.१० रश्यो, ते१ तन्यो, द१ ग१ लोह्यो, म१ लेह्य- (→रस्यो); क१ मेपश्च, दे० मेप्राश्च, दे० पेह्यश्च, न१ मेव्यश्च, ते१ मतश्च, द१ मह्यश्च, ग१ मोह्यश्च, म१ मेह्यश्च (→मेव्यश्च); ब१ दे०.१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. वास्यश्च (दे० °स्य), दे० वाप्याश्च, दे० ग१ पाव्यश्च, दे० पोष्यश्च, ते१***, द१ बाह्यश्च, म१ पाव्याश्च (→पौष्यश्च). -d) ब३ दे०.३.५.६. ८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुव. ह्लादिन्यो (दे०.१० °नः), दे० ह्लादिनो (→ह्लादिन्यो); दे० ते१ हिमसर्जना, दे०.१० मुर्वे. मुए. मुव. सर्जनास्त (दे०.१० °त)यां (→हिमसर्जनाः); ब१ स्वर्गादिन्यो हि सर्जनाः. -e) दे० चान्द्रास्तु, ग१ चान्द्रास्ता, म१ चान्द्रस्था (→चन्द्रास्ता); दे०.९ नमतः (→नामतः); ते१ चन्द्रसंस्थान-नामत (??), द१ चन्दा (?) नाम ततस्सर्वा (?). -f) दे० पीडभाः, दे० पीडायाः, दे० पीडाभाः, दे०.१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. पीतास्ताः (→पीताभाः); द१ ग१ म१ पीताश्चास्य (→पीताभाः स्युर); ते१ सर्वाद् भीतो भगस्तयः (?).

१४. ग२. ○; दे० द१ ग१ म१. ab ○; ते१. b ○. -a) ब२.३ मुर्वे. मुए. मुव. शुक्राश्च, दे०.९ शुक्राश्च, दे०.१० शुक्रश्च, ते१ शुक्रश्च (→शुक्राश्च); ब१ ककुभाश्चैव, ब३ दे० ककुभाश्चैव (ब३ °क-), दे०.१० न१ ककुभाश्चैव, मुर्वे. मुए. मुव. कुडकुमाश्चैव (→ककुभाश्चैव); ब३ दे०.६ चैक- (→चैव). -b) दे० विश्वततस्, दे०.१० विश्वभूता (→विश्वभूतस्); दे० बला (→तथा). -c) ब१.३ दे०.९ मुर्वे. मुए. मुव. शुक्रास्ताः, दे० शुक्रास्ताः, दे०.१० शुक्रास्तो (?), ते१ शुक्रस्थाः (→शुक्रास्ताः[?]); म१ नमतास् (→नामतः); ते१ सर्व (?) (→सर्वास). -d) ग१ त्रिशता (→त्रिविधा); द१ धर्म° (→धर्म°); ते१ विविधधर्म-सर्जनाः.

१५. दे०. b 'देवताः' -c 'च' ○. -a) दे० पतिभिः, ग२ म१ नाडीभिर् (→ताभिः स); न१ सविता विभति ताभिः स. -b) ब१.३ दे० मनुष्याः, दे० संपुष्णन, द१ मनुष्य (→मनुष्य-); ग२ °पित्र° (→°पितृ°). -ab) दे० समं विभतिता ताभिः समनुष्यापि देवताः. -c) दे०.३ ग२ मं (ग२ मा)नुष्यानौषधेनेह, दे० मनुष्या स्वाहवेनेह, दे०.१०

वसन्ते ग्रैष्मिके चैव शतैः स तपति त्रिभिः ।
शरद्वपि च वर्षासु चतुर्भिः संप्रवर्षति ।
हेमन्ते शिशिरे चैव हिममुत्सृजति त्रिभिः ॥१६॥
वरुणो माघमासे तु सूर्यः पूषा तु फाल्गुने ।
चैत्रे मासि भवेदंशो धाता वैशाखतापनः ॥१७॥
ज्येष्ठामूले भवेदिन्द्रः आषाढे सविता रविः ।
विवस्वान् श्रावणे मासि प्रौष्ठपद्यां भगः स्मृतः ॥१८॥
पर्जन्योऽश्वयुजि त्वष्टा कार्तिके मासि भास्करः ।

मनुष्या नि (दे१० नै) षधेनेह, ते१ मनुष्यानुपदेशेन. -d) दे४ वा (→च). -e) ते१ अमृतं च (→अमृतेन); दे५ पुरान् सर्वा (→पुरान् सर्वासु). -f) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्रींस्त्रिभिः, ग्र२ त्रिभिः सं- (→त्रिभिस्त्रींसु); दे८ न१ ग्र२ म१ तर्पयन्त्यसौ (→तर्पयत्यसौ); ते१ त्रिपदो मेरुसर्जना.

१६. दे३. १६e-१८b ○. -a) दे५ वसन्ते (?), दे१० वसते, ते१ वसन्ति (→वसन्ते); का१ ग्रैष्मिके, दे१.४.६.८-१० न१ ते१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ग्रीष्मिके, दे५ प्रौष्ठिके (→ग्रैष्मिके). -b) दे१ सन्तैः, दे४ सितैः, दे६ सतैः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. षड्भिः, न१ शनैश्च, द१ ग्र१.२ म१ शितैः (→शतैः); ब२ दे४ द१ स तपते, दे१ संतपतिः, दे२ संतर्प्यति, दे५ संतर्पिते, दे६ संतपति, न१ च तपति, ते१ सत्यपती (?), द१ ग्र१ सतपते (ग्र१ ०ने), ग्र२ सितपत्ने (?), म१ सन्तपते (→स तपति); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रभुः, द१ ग्र१.२ म१ रविः (→त्रिभिः); का१ हिममुत्सृजति त्रिभिः, ब१ शतैः शतपतत्रिभिः, ब३ शतैः स च पतत्रिभिः. -c) दे३ शरद्वपि, दे६ शरद्वपि, ते१ शरद्वपि, ग्र२ पतत्यपि (→शरद्वपि); मुर्वे. वर्षास्तु (→वर्षासु). -d) ग्र२ संप्रवर्षति (→संप्रवर्षति); ब३ चतुर्भिश्च स प्रवर्षति. -e) दे६ हेमन्ते (?); न१ हेमन्ते, ग्र१ हिमन्ते (→हेमन्ते). -f) ब३ उत्सृजते (→उत्सृजति); दे१० प्रभुः, + त्रिभिः, ग्र२ प्रभुः (→त्रिभिः).

१७. दे३. ○. -b) दे२ सूर्यो, दे४ सूर्यो, दे६ ते१ ग्र२ सूर्य- (?) (→सूर्यः); दे१ पूषार्थ (?) (→पूषा तु), दे४ पूषा तु, दे१० पूषाति (→पूषा तु); ब३ दे२.६ फाल्गुने, दे५ फाल्गुणे (?), ग्र२ फाल्गुने (→फाल्गुने). -c) दे४.१० ग्र२ चैत्र- (→चैत्रे); दे४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मासे, दे५ न्यासि (→मासि); ब३ भवेदंशे, दे४ तु वेदाङ्गो, दे५ लवेदंशो, दे८-१० स देवांशो, ते१ वंशधातुर, द१ ग्र१ च वेदाङ्गो, ग्र२ च वेदाङ्गः, म१ च देवाङ्गो, मुर्वे. मुए. स देवेशो, मुब. भवेदंशुर (→भवेदंशो). -d) दे६ जाता, ते१** (→धाता); दे१० ग्र२ ०ता पुनः (→०तापनः).

मार्गशीर्षे भवेन्मित्रः पौषे विष्णुः सनातनः ॥१९॥
पञ्चरश्मिसहस्राणि वरुणस्यार्ककर्मणि ।
षड्भिः सहस्रैः पूषा तु देवोऽंशः सप्तभिस्तथा ॥२०॥
धाताऽष्टभिः सहस्रैस्तु नवभिस्तु शतक्रतुः ।
विवस्वान् दशभिः पाति पात्येकादशभिर्भगः ॥२१॥
सप्तभिस्तपते मित्रस्त्वष्टा चैवाष्टभिस्तपेत् ।
अर्यमा दशभिः पाति पर्जन्यो नवभिस्तपेत् ।
षड्भी रश्मिसहस्रैस्तु विष्णुस्तपति विश्वसृक् ॥२२॥

वै. १.४३.२५

१८. दे३. ab ○. -a) का१ दे५ ज्येष्ठमूले, दे२ ज्येष्ठ-मूले, दे४ द१ ग्र१.२ म१ ज्येष्ठे चैव, दे६ ज्येष्ठे मासि, दे८-१० ज्येष्ठमासे, ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ज्येष्ठे मासे (→ज्येष्ठामूले); ब२ तपेदिन्द्रः, ब३ पतेदिन्द्रः, द१ ग्र१.२ म१ च देवेन्द्रः (→भवेदिन्द्रः). -b) मुर्वे. मुए. मुब. तपते (→सविता). -c) दे४ न१ ग्र१ म१ विवस्वाच्छ्रौ (→विवस्वान् श्रा०). -d) दे४.१० ग्र१.२ म१ प्रोष्ठ (→प्रोष्ठ०); ग्र२ यमः (→भगः). -cd) ते१ विवस्वान् श्रावणे प्रोष्ठपद्यां चैव भगः स्मृतः.

१९. -a) दे२ पर्व (→पर्जन्य०); दे८-१० द१ ग्र१.२ म१ मुए. ०युजे (→०युजि); का१ दे४.६ द१ ग्र२ पर्ज (का१ ०र्थ) न्योश्च (?) (→पर्जन्योऽश्व०); ब२.३ मुर्वे. पर्ज (ब३ ०र्थ) न्यश्चाश्विने (→पर्जन्योऽश्वयुजि); दे८-१० मुर्वे. मासि (→त्वष्टा). -b) ब२.३ भार्गवः, दे५ भास्कराः, न१ भास्कर (→भास्करः). -c) का१ तपेत्, दे४ भवोत् (→भवेत्); दे१० मित्रं (→मित्रः). -d) ग्र२ म१ पुष्ये, न१ पुष्ये (→पौषे).

२०. -a) दे८.९ ते१ परं (→पञ्च); ग्र२ ०वर्ष (→०रश्मि०). -b) द१ वरुणस्याथ कर्मणि. -c) ते१ सद्भिः, द१ पत्तिः (→षड्भिः); ग्र२ च (→तु); म१ पद् सहस्रैस्तु पूषा तु. -d) द१ देवोहं, ब३ देवो हंशः, दे४ द१ ग्र१.२ म१ वेदाङ्गः, दे५ देवोऽंशः, ते१ दिवेशश्च, मुर्वे. मुए. देवेशः, मुब. देवोऽंशुः (→देवोऽंशः).

२१. द१. d ○. -b) दे१.८-१० ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु); न१ तथा (→शत-); द१ सविता न भविस्तथा (?). -c) का१ दे५.६ दशभिर् (?) (→दशभिः); ते१ पाते (→पाति). -d) दे६ पादेका०, ते१ हित्वेका० (→पापत्येका०); न१ गभः (→भगः).

२२. द१. abc ○; का१. cd ○; ग्र२. c-f ○. -a) द१ तप्यते, दे४ सप्त ते, ते१ स्तुवते (→तपते). -b) द१ त्वष्टाश्च (→त्वष्टा); ते१ तदत्, + तु तत् (→तपेत्). -c) दे१.८-१० ते१ नवभिः (→दशभिः). -d) ब३ पर्वन्यो

वै.१.४३.२६

वसन्ते कपिलः सूर्यो ग्रीष्मे काञ्चनसप्रभः ।
 श्वेतो वर्षासु वर्णेन पाण्डुरः शरदि प्रभुः ।
 हेमन्ते ताम्रवर्णः स्याच्छिशिरे लोहितो रविः ॥२३॥
 ओषधीषु बलं धत्ते स्वधामपि पितृष्वथ ।
 सूर्योऽमरत्वममृते त्रयं त्रिषु नियच्छति ॥२४॥
 अन्ये चाष्टौ ग्रहा ज्ञेयाः सूर्येणाधिष्ठिता द्विजाः ।
 चन्द्रमाः सोमपुत्रश्च शुक्रश्चैव बृहस्पतिः ।

(→तर्जन्यो); दे०.३-१० ते० मुर्वे. मुए. मुब. तथा (→तपेत्).
 -e) ते० रश्मी (→रश्मि). -b) ब२.३ दे०.४. ८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. °धृक्, द० ग० म० °कृत् (→°सृक्); ब० दे० नवमिस्तु
 शतक्रतुः, ते० विष्णुसंप्रतिविश्वसृद्. -ef) का० विष्णुस्तपति
 विश्वसृक् नवमिस्तु यथाक्रमम्.

२३. ग२. a-d ○; न०. cd ○. -a) ते० कविता
 (→कपिलः). -b) दे० ग्रष्मि (?) (→ग्रीष्मे); न० °सुप्रभुः
 (→°सप्रभः). -c) ते० श्वेता (→श्वेतो); दे० वर्षासु, ते०
 वर्षासु, दे० वर्षासु (→वर्षासु); दे० पर्णेन (?), दे०-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. विज्ञेयः, म० वर्षेण (→वर्णेन). -d) ते०
 शरण (?) (→शरदि). -e) न० ते० ग०.२ हेमन्ते ताम्र
 (ग०.२ °सु) वर्णस्य. -f) ग० शिशिरो (→शिशिरे); ते० रोहितो
 (→लोहितो); दे० हरिः (→रविः).

२४. -a) का० ब० ओषधीषु, दे०.२.४.५.८.१० मुर्वे. औष-
 धीषु, दे०.९ ओषधीषु(दे० °स्तु), न० ओषधासु, ते० ओषधिसु
 (→ओषधीषु); ब०-३ वनं, दे० च सं-, दे०.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 कलां, ते० वलि (→वलं); ते० वत्ते (?) (→धत्ते). -b) का०
 दे० सुधामपि, दे० स्वधामपि (?), दे० शुध्यामपि, द० म० सुधां
 चैव, ग० सुधं चैव (→स्वधामपि); दे० ग० पितृष्वपि
 (→पितृष्वथ). -c) का० दे०.४ ग० सूर्योऽमरत्वममृते (दे० °ति),
 दे०.६ सूर्यो मवद्धममृते, दे० सूर्यो मरुत्वतोमृते, दे०-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. सूर्योऽमरेष्वमृते तु, न० सूर्यो मरुत्व ममृते, ते० सूर्यो
 मदत्वममृते, द० सूर्यो मरुत्व संतत्र, ग० सूर्यो मृतत्वममृतेस्.
 -d) का० ध्रुवं. दे०.५ द्र्यं, दे० त्रयस्, द० यत्र (→त्रयं); ब०.३
 तेषु, दे० तिष्ठ (?) (→त्रिषु); ते० प्रयाचित निवच्छति, ग०
 त्रिदिवेषु नियच्छति, ग० त्रयन्तिष्ठन्ति यच्छति.

२५. -a) दे० वाष्टौ (→चाष्टौ); दे० अन्येनेष्टौ
 गृहाग्नेयाः (?). -b) ब०.३ दे० °कृता, दे० °कता (→°क्षिता);
 दे०.४ द० ग०.२ ग्रहाः, दे०.१० द्विजाः, म० स्मृताः (→द्विजाः).
 -c) दे०.३.६ तु (→च). -d) द० शक्रस् (→शुक्रस्); म०

भौमो मन्दस्तथा राहुः केतुमानपि चाष्टमः ॥२५॥
 सर्वे ध्रुवे निबद्धा वै ग्रहास्ते वातरश्मिभिः ।
 भ्राम्यमाणा यथायोगं भ्रमन्त्यनुदिवाकरम् ॥२६॥
 अलातचक्रवद् यान्ति वातचक्रेरिता द्विजाः ।
 यस्माद् वहति तान् वायुः प्रवहस्तेन स स्मृतः ॥२७॥
 रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभास्तस्य वाजिनः ।
 वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन निशाकरः ॥२८॥

ब्रह्मस्पतिः (→बृहस्पतिः). -e) दे० भौमो (→भौमो); का०
 ब०-३ दे०-६ द० ग०.२ भानुस्तथा, ग० म० भानुसुतो (→मन्दस्तथा);
 दे० न० राहुः (→राहुः). -f) का० दे०.१० °नामपि, ते० °नामसि,
 ग०.२ °नामभिः (→°मानपि); दे० वेष्ट सः (?) (→चाष्टमः).

२६. -a) दे०.४ ते० ध्रुव- (→ध्रुवे); ब० दे० निबद्धा
 वै, दे० निबद्धारैर्, दे० निबध्नां वै, दे० निबद्धारैर् (?)
 (→निबद्धा वै). -b) ब० यतन्ते, दे० यतस्ते, दे० जहास्ते (?),
 म० गृहास्ते (→ग्रहास्ते); दे० वीत°, न० शीत° (→वात°).
 -c) का० दे०.५ °मानं, ब०-३ °माणो, दे० °माना (→°माणा);
 ब० यथारोगं, ते० वधो योगं (→यथायोगं). -d)
 का० दे०.५ भ्रमन्त्यत्र, दे० भ्रमन्त्यथ, ते० भ्रमन्त्यप- (?)
 (→भ्रमन्त्यनु).

२७. -a) दे० आलात°, ते० कुलाल° (→अलात°);
 दे०.१० भ्रान्ति (?), म० याता (→यान्ति); दे० चक्रव्याघाति, द०
 चक्रवधाति (→चक्रवयान्ति); ग० अलातचक्रवाद्यान्ति (?).
 -b) ग० या च तक्र° (→वातचक्र°); दे०.१० °रितस् (दे० °त),
 दे०.६ °व्रिता, ते० °विहस् (→°रिता); दे०.८.९ न० ते० मुर्वे.
 मुए. मुब. तथा, दे०.१० स्मिता (→द्विजाः); म० ये ते चक्रारव
 द्विजाः. -c) ब० तस्माद्, ते० यस्तद् (→यस्माद्); दे० बृहति,
 ग० वहन्ति (→वहति); ग० वै (→तान्); ते० न्यायं
 (→वायुः) -d) ग० विवहस् (→प्रवहस्); का० दे० न०
 ग०.२ संस्मृतः, ब० स प्रभुः (→स स्मृतः).

२८. -a) का० त्रिचक्रं, दे० त्वचक्रः, दे० त्रिचक्रा
 (→त्रिचक्रः); दे०.१० सौम्यस्य (→सोमस्य); ते० रथः श्रीचक्रम्यं
 तु. -b) ते० कुदाभास् (→कुन्दाभास्). -c) न० वामं
 (→वामः); दे० °दक्षिणता (→°दक्षिणतो); ब० न्यस्ता, ते०
 युक्तो (→युक्ता). -d) दे० दृश्यते, ते० वशते (→दश ते-);
 दे०-१० मुर्वे. मुए. मुब. क्षपाकरः, द० दिवाकराः (→निशाकरः);
 ग० तत्र मेनेरिवाकरः (?).

वसन्ते कपिलः सूर्यो ग्रीष्मे काञ्चनसप्रभः ।
 श्वेतो वर्षासु वर्णनं पाण्डुरः शरदि प्रभुः ।
 हेमन्ते ताम्रवर्णः स्याच्छिशिरे लोहितो रविः ॥२३॥
 ओषधीषु बलं धत्ते स्वधामपि पितृष्वथ ।
 सूर्योऽमरत्वममृते त्रयं त्रिषु नियच्छति ॥२४॥
 अन्ये चाष्टौ ग्रहाज्ञेयाः सूर्येणाधिष्ठिता द्विजाः ।
 चन्द्रमाः सोमपुत्रश्च शुक्रश्चैव बृहस्पतिः ।

(→गर्जन्यो); दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा (→तपेत्).
 -e) ते१ रश्मी (→रश्मि). -b) व२.३ दे१.४. ८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. ०धृक्, द१ ग१ म१ ०कृत् (→०सृक्); व१ दे५ नवभिस्तु
 शतक्रतुः, ते१ विष्णुस्सप्रतिविश्वसृष्ट. -ef) का१ विष्णुस्तपति
 विश्वसृक् नवभिस्तु यथाक्रमम्.

२३. ग२. a-d ○; न१. cd ○. -a) ते१ कविता
 (→कपिलः). -b) दे५ ग्रष्मि (?) (→ग्रीष्मे); न१ ०सुप्रभुः
 (→०सप्रभः). -c) ते१ श्वेता (→श्वेतो); दे१० वर्षास्तु, ते१
 वर्षासु, दे१ वर्षास्म (→वर्षासु); दे६ पर्णन (?) ; दे८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. विज्ञेयः, म१ वर्षेण (→वर्णन). -d) ते१
 शरण (?) (→शरदि). -e) न१ ते१ ग१.२ हेमन्ते ताम्र
 (ग१.२ ०सु) वर्णस्य. -f) ग२ शिशिरो (→शिशिरे); ते१ रोहितो
 (→लोहितो); दे४ हरिः (→रविः).

२४. -a) का१ व१ ओषधीसु, दे१.२.४.५.८.१० मुर्वे. ओष-
 धीषु, दे३.९ ओषधीषु(दे९ ०स्तु), न१ ओषधासु, ते१ ओषधिस्तु
 (→ओषधीषु); व१-३ वनं, दे१ च सं-, दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 कलां, ते१ बलि (→बलं); ते१ वत्ते (?) (→धत्ते). -b) का१
 दे२ सुधामपि, दे४ स्वधामपि (?), दे५ शुध्यामपि, द१ म१ सुधां
 चैव, ग२ सुधं चैव (→स्वधामपि); दे१ ग२ पितृष्वपि
 (→पितृष्वथ). -c) का१ दे२.४ ग२ सूर्योऽमरत्वममृते (दे४ ०ति),
 दे३.६ सूर्यो मवद्वममृते, दे५ सूर्यो मरुत्वममृते, दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. सूर्योऽमरेष्वमृते तु, न१ सूर्योऽमरत्व ममतो, ते१ सूर्यो
 मदत्वममृते, द१ सूर्यो मरुत्व संतत्र, ग१ सूर्योऽमृतत्वममृतेस्.
 -d) का१ ध्रुवं. दे२.५ द्वयं, दे४ त्रयस्, द१ यत्र (→त्रयं); व२.३
 तेषु, दे६ तिष्ठ (?) (→त्रिषु); ते१ प्रयाचित निवच्छति, ग१
 त्रिदिवेषु नियच्छति, ग२ त्रयन्तिष्ठन्ति यच्छति.

२५. -a) दे५ वाष्टौ (→चाष्टौ); दे४ अन्येऽष्टौ
 ग्रहानेयाः (?). -b) व२.३ दे६ ०कृता, दे२ ०कृता (→०ष्टिता);
 दे१.४ द१ ग१.२ ग्रहाः, दे१० द्विजः, म१ स्मृताः (→द्विजाः).
 -c) दे१.३.६ तु (→च). -d) द१ शक्रस् (→शुक्रस्); म१

भौमो मन्दस्तथा राहुः केतुमानपि चाष्टमः ॥२५॥
 सर्वे ध्रुवे निबद्धा वै ग्रहास्ते वातरश्मिभिः ।
 भ्राम्यमाणा यथायोगं भ्रमन्त्यनुदिवाकरम् ॥२६॥
 अलातचक्रवद् यान्ति वातचक्रेरिता द्विजाः ।
 यस्माद् बहति तान् वायुः प्रबहस्तेन स स्मृतः ॥२७॥
 रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभास्तस्य बाजिनः ।
 वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन निशाकरः ॥२८॥

बृहस्पतिः (→वृहस्पतिः). -e) दे३ भौमो (→भौमो); का१
 व१-३ दे२-६ द१ ग२ भानुस्तथा, ग१ म१ भानुसुतो (→मन्दस्तथा);
 दे३ न१ बाहुः (→राहुः). -f) का१ दे१० ०नामपि, ते१ ०नामसि,
 ग२ ०नामभि- (→०मानपि); दे६ वेष्ट सः (?) (→चाष्टमः).

२६. -a) दे१.४ ते१ ध्रुव- (→ध्रुवे); व१ दे१ निबद्धा
 वै, दे२ निबद्धारै, दे४ निबद्धां वै, दे५ निबद्धारै (?)
 (→निबद्धा वै). -b) व२ यतन्ते, दे४ यतस्ते, दे५ जहास्ते (?),
 म१ गृहास्ते (→ग्रहास्ते); दे१ वीत०, न१ शीत० (→वात०).
 -c) का१ दे२.५ ०मानं, व१-३ ०माणो, दे६ ०माना (→०माणा);
 व३ यथारोगं, ते१ वधो योगं (→यथायोगं). -d)
 का१ दे२.५ भ्रमन्त्यत्र, दे१ भ्रमन्त्यथ, ते१ भ्रमन्त्यप- (?)
 (→भ्रमन्त्यनु).

२७. -a) दे१ आलात०, ते१ कुलाल० (→अलात०);
 दे१० भ्रान्ति (?), म१ याता (→यान्ति); दे५ चक्रव्याघाति, द१
 चक्रवधाति (→चक्रवधान्ति); ग२ अलातचक्रवाद्यान्ति (?).
 -b) ग२ या च तके० (→वातचक्रे०); दे१.१० ०रितस् (दे१ ०त),
 दे३.६ ०जिता, ते१ ०विहस् (→०रिता); दे१.८.९ न१ ते१ मुर्वे-
 मुए. मुब. तथा, दे१० स्मिता (→द्विजाः); म१ ये ते चक्रारव
 द्विजाः. -c) व१ तस्माद्, ते१ यस्तद् (→यस्माद्); दे४ बृहति,
 ग२ बहन्ति (→बहति); ग२ वै (→तान्); ते१ न्यायं
 (→वायुः). -d) ग२ विवहस् (→प्रवहस्); का१ दे१ न१
 ग१.२ संस्मृतः, व१ स प्रभुः (→स स्मृतः).

२८. -a) का१ त्रिचक्रं, दे४ त्वचक्रः, दे५ त्रिचक्रा
 (→त्रिचक्रः); दे१० सौम्यस्य (→सोमस्य); ते१ रथः श्रीचक्रस्य
 तु. -b) ते१ कुन्दाभास् (→कुन्दाभास्). -c) न१ वामं
 (→वाम-); दे४ ०दक्षिणता (→०दक्षिणतो); व२ न्यस्ता, ते१
 युक्ता (→युक्ता). -d) दे१० दृश्यते, ते१ वशते (→दश ते-);
 दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. क्षपाकरः, द१ दिवाकराः (→निशाकरः);
 ग२ तत्र मेनेरिवाकरः (?).

वीथ्याश्रयाणि चरति नक्षत्राणि रविर्यथा ।
ह्रासवृद्धी च विप्रेन्द्रा ध्रुवाधाराणि सर्वदा ॥२९॥
स सोमः शुक्लपक्षे तु भास्करे परतः स्थिते ।
आपूर्यते परस्यान्तः सततं दिवसक्रमात् ॥३०॥
क्षीणायितं सुरैः सोममाप्याययति नित्यदा ।
एकेन रश्मिना विप्राः सुषुम्नाख्येन भास्करः ॥३१॥
एषा सूर्यस्य वीर्येण सोमस्याप्यायिता तनुः ।
पौर्णमास्यां स दृश्येत संपूर्णं दिवसक्रमात् ॥३२॥

२९. -a) दे१० चरन्ति (→चरति); दे५ चाथ्यो अयाणि चरति, द१ ग१ दिव्याश्रितानि चरन्ति (ग१ चान्यानि), ग२ दिव्यामृतानि चरते, म१ दिव्याश्रयानि चरन्ति. -b) ते१ नक्षत्राणां (→नक्षत्राणि); व१ रविर्यथा, दे३.६ यथा रविः, दे४ द१ ग२ म१ रविर्यथा (→रविर्यथा). -c) का१ ह्रासवृद्धिः, दे४ ह्रासवृद्धां, ग२ ह्रस्ववृद्धिश्च, म१ ह्रासवृद्धिश्च (→ह्रासवृद्धी); दे१.६.८-१० न१ ते१ मुर्वेः मुए. मुब. तु (→च); दे५ सप्तद्वीप-विप्रेन्द्रा (?). -d) दे४ °धारा च (→°धाराणि); व२ दे१ मुब. रश्मीनां सूर्यवत्समृते (दे१ ते१), ते१ श्रुत्वा पौराणि सर्वदा.

३०. ग२. ३० a-३१ b. ० (ट. सं.). -a) दे४ सोमो, दे६ शोमः (?) (→सोमः). -b) दे१ भास्करो, दे३ भास्करः, दे४ भावस्करे, ते१ भास्तारे (→भास्करे); का१ न१ पुरतः, व१ दे१.६ ते१ परतः, दे४ पवनः, द१ म१ परमः, ग१ परमे (→परतः); का१ ते१ स्थितः (→स्थिते). -c) दे३.६ आपूरयति (→आपूर्यते); व१-३ (दे१ परोस्यान्तः, दे४.८-१० द१ ग१ म१ मुर्वेः मुए. मुब. परस्यान्तः, न१ पथस्यान्तः (→परस्यान्तः); ते१ आपूर्वा विवरस्यान्ते. -d) का१ दे५.६ दिवसः क्रमात्, न१ दिवि सप्रभः, द१ दिव्यसंभ्रमात्, ते१ ग१ म१ दिवि संक्रमात् (→दिवसक्रमात्); दे१ सोमस्य तु सहः क्रमात्, दे८-१० मुर्वेः मुए. मुब. सततं चैव ताः प्रभाः.

३१. ग२. ab. ०. -a) का१ व१ दे१.८-१० द१ ग१ मुर्वेः मुए. मुब. क्षीणं पीतं, व२ क्षीणायितं, दे५ क्षीणोपितं, ते१ क्षीरं पीतं, म१ क्षीणः पीतस् (→क्षीणायितं). -b) का१ °आपययति ( ), दे५ °माप्याययति (→°माप्याययति); ते१ सर्वदा, ग१ नित्यदा (→नित्यदा). -c) दे१० रश्मिदा, द१ रश्मिणा (→रश्मिना). -d) दे१.८.९ मुर्वेः मुए. सुषुम्नाख्येन, दे४ सुषुम्नाख्येन, दे१० सुषुम्नाक्षेम- (?), ते१ सुषुम्नाएक- (?) (→सुषुम्नाख्येन).

३२. -a) ते१ एका (→एषा); दे२ वीर्यस्य, ग१ पि तस्य (→सूर्यस्य). -b) दे५ सोमस्य (?) प्यायिता, दे१०

संपूर्णमर्धमासेन तं सोमममृतात्मकम् ।
पिबन्ति देवता विप्रा यतस्तेऽमृतभोजनाः ॥३३॥
ततः पञ्चदशे भागे किञ्चिच्छिष्टे कलात्मके ।
अपराह्णे पितृगणा जघन्यं पर्युपासते ॥३४॥
पिबन्ति द्विकलं कालं शिष्टा तस्य कला तु या ।
सुधामृतमयीं पुण्यां तामिन्दोरमृतात्मिकाम् ॥३५॥
निःसृतं तदमावास्यां गभस्तिभ्यः स्वधामृतम् ।
मासतृप्तिमवाप्याग्र्यां पितरः सन्ति निर्वृताः ॥३६॥

वै. १.४३.४०

सोमस्याप्य (?) यिता, न१ सोमस्याध्यायिका (→सोमस्या-प्यायिता). -c) दे१० पौर्णि° (→पौर्ण°); का१ °मास्या (→°मास्यां); दे१ तु दृश्येत, ग१ च दृश्येत, ग२ म१ अदृश्येत (ग२ °ते) (→स दृश्येत). -d) ग२ संपूर्णा (→संपूर्ण); का१ दे१.९.१० दिवसः क्रमात्, ते१ देवसंक्रमात्, द१ वैवसंक्रमात्, ग१.२ म१ देवसंक्रमात् (→दिवसक्रमात्).

३३. -a) न१ संपूर्णमर्धमासेन, ते१ संपूर्णमध्ये मासेन. -b) न१ नतः सोमामृतात्मकं. -c) दे६ ते१ द१ विप्राः (→विप्रा). -d) दे४ °भोजनः (?) (→°भोजनाः).

३४. -b) दे१.६ द१ किञ्चिच्छेषः, न१ किञ्चिच्छेषे, ते१ किञ्चिच्छिष्टा (→किञ्चिच्छिष्टे); का१ फलात्मके, दे३ कलात्मके, दे५ कलात्मकं, दे१० कलात्मिके, ते१ करात्मिके (→कलात्मिके). -c) का१ दे३.६.१० अपराह्णे, दे९ अपराह्णं (→अपराह्णे); व१ पि पितृणां, न१ म१ पितृणां स, द१ ग१ पितृणां सो, ग२ पितृणां स्ते (→पितृगणा); ते१ अपराह्णेन दित्यानां (?). -d) दे४ यच्चन्यं (?) (→जघन्यं); ते१ जघन्यवद्युपासति.

३५. -a) व१ द्विकलं, व२.३ विकलं, दे१.२.८ ९ मुर्वेः मुए. मुब. द्विकलं, दे४ विमलं, दे५ ग२ देवता, दे१० द्विकलं, ते१ नियतं, द१ ग१ म१ विपुलं (→द्विकलं); का१ सोमं, दे३ न१ कालः (?), दे५ विकलां, ग२ विप्रा (→कालं). -b) न१ शिष्टात् (→शिष्टा); दे१ यस्य, दे५ तस्या (→तस्य); दे५ कलात्र (→कला तु); ते१ शिष्टा कन्यक ***. -c) व३ दे३.६ मुब. स्वधामृतमयीं (दे६ °यी), दे१ स्वधां घृतमयीं, दे५ म१ सुधामृतमयीं, दे१० न१ सुधामृतमयी, ते१ सुरामत(य)मयी, ग१.२ सुरा (ग१ °राट्) घृतमयीं (→सुधामृतमयीं). -d) दे१ °तात्मिकां, ते१ ग१ °तात्मिका, ग२ °तात्मिकाः (→°तात्मिकां); दे६ तामृदोरमृतात्मिका.

३६. -a) का१ दे४.९ न१ निःसृतं, दे५ निःसृतं, ते१ मिश्रितं (→निःसृतं); न१ °मावास्या (→°मावास्यां); ग२

बै.१.४३.४१ न सोमस्य विनाशः स्यात् सुधा देवैस्तु पीयते ।
 एवं सूर्यनिमित्तस्य क्षयो वृद्धिश्च सत्तमाः ॥३७
 सोमपुत्रस्य चाष्टाभिर्वाजिभिर्वायुवेगिभिः ।
 वारिजैः स्यन्दनो युक्तस्तेनासौ याति सर्वतः ॥३८
 शुक्रस्य भूमिजैरश्वैः स्यन्दनो दशभिर्वृतः ।
 अष्टाभिश्चाथ भौमस्य रथो हैमः सुशोभनः ॥३९
 बृहस्पतेरथाष्टाश्वः स्यन्दनो हेमनिर्मितः ।

रथस्तमोमयोऽष्टाश्वो मन्दस्यायसनिर्मितः ।
 स्वर्भानोभस्करारेश्च तथा षडभिर्हयैर्वृतः ॥४०
 एते महाप्रहाणां वै समाख्याता रथा नव ।
 सर्वे ध्रुवे महाभागा निबद्धा वातरश्मिभिः ॥४१
 ग्रहर्क्षताराधिष्ठानानि ध्रुवे बद्धान्यशेषतः ।
 भ्रमन्ति भ्रामयन्त्येनं सर्वाण्यनिलरश्मिभिः ॥४२

इति श्रीकूर्मपुराणे बट्टसाहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥

सुनिश्चितात्त्वामव्यस्य. -b) का१ ब२ दे२.५.१० न१ द१ ग्रा१.२ म१
 सुधा°, ते१ तथा° (→स्वधा°). -c) दे४ मासं, दे१० समा-,
 ते१ मानं (→मास-); का१ अवाप्याग्रां, ब३ अमाप्याग्र्यां, दे१
 दे१ अवाप्यासां, दे४ अवाप्याग्यां, दे५ अवाप्याच्यां, दे८-१०
 अमावास्यां, ते१ इवास्ताग्र्यां, द१ अवाप्याग्रां, ग्रा२ इवाप्याग्र,
 मुर्वे. मुए. अवाप्याग्रां (→अवाप्याग्र्यां); न१ भासवृत्तिरवा-
 प्याग्रां (?) -d) न१ तस्य (→सन्ति); न१ ग्रा२ निः (ग्रा२ नि)
 सृताः, ते१ नित्यदा (→निर्वृताः).

३७. दे५. ०. -a) न१ स (→न); ते१ तं सामार्या
 प्रधानः स्यात्. -b) दे३.६ स्वधा (→सुधा); दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुव. चैव सु-, म१ देवैश्च (→देवैस्तु); दे१० पीतये (?)
 (→पीयते); ते१ सदो देवैस्तु पीयते. -c) का१ ब१.३ दे१.२.८-१०
 न१ मुर्वे. मुए. मुव. °निमित्तोऽस्य, द१ ग्रा१ म१ °निमित्तोऽस्य
 (→°निमित्तस्य). -d) दे१ क्षये वृद्धो च, दे४ द१ ग्रा१ म१
 क्षयवृद्धी च (म१ °व), ग्रा२ क्षयवृद्धिश्च (→क्षयो वृद्धिश्च); ग्रा२
 सत्तमाः (→सत्तमाः); ते१ क्षयवृद्धिस्सहत्तमा (?).

३८. -a) ग्रा२ त्वया चास्य (?) (→चाष्टाभिर्). -b)
 ग्रा२ वायुभिर् (→वाजिभिर्). -c) दे१.८-१० वाजिभिः, ते१***,
 मुव. वारिजः (→वारिजैः); दे१ युक्तं, न१ युक्तास् (→युक्तस्).
 -d) दे१ सर्वज्ञः, ते१ स त्वदा, + सर्वदा, ग्रा१ निर्वृतः (→सर्वतः).

३९. ग्रा२. ३९८-४०६ ० (द. सं.). -b) ब२
 हेमनिर्मितः, ते१ ददिरामृतः (?) (→दशभिर्वृतः). -c) दे४.६ न१
 ग्रा१ मुर्वे. मुए. अष्टाभिश् (→अष्टाभिः); दे१.८-१० ते१ मुर्वे.
 मुए. मुव. चापि (→चाथ). -d) ते१ तथा (→रथो); दे४
 भौमैः, न१ ते हेम-, द१ ग्रा१ म१ भौमः (→हैमः).

४०. ग्रा२. ०; ब१ दे३.६. cd ०. -a) दे४.८.९ न१
 मुर्वे. मुए. -रथोऽष्टाश्वः, दे५ -रथा ध्रुवः (?), दे१० -रथाऽष्टाश्वः,
 ते१ -रथाऽष्टाभिः, द१ ग्रा१ म१ तथाऽष्टाश्व (ग्रा१ इवा)

(→-रथाऽष्टाश्वः). -b) का१ हैम° (→हेम°); दे४ °संमितः
 (→°निर्मितः); ते१ स्यन्दनोथ हयैर्वृतः. -c) दे८.९ मुर्वे.
 मुए. रथो रूप्य° (→रथस्तमो°); दे१ ह्याश्वो, दे१० चाष्टो
 (→[ग्रा] ष्टाश्वो); न१ रथान्तरश्चामलोष्टो (?), ते१ रथेमया
 रथाऽष्टाश्वो, द१ रथस्तमोमयोऽष्टाश्वः. -d) दे४ [ग्रा] युं सु°, न१
 रवि°, ग्रा१ [ग्रा] यं सु° (→[ग्रा] यस°). -e). ब३ दे३.४.६ ते१
 भास्करादे(ब३ °र, दे३ °वे, दे४ °रै) अ(→भास्करारेश्च). -f) दे४
 द१ ग्रा१ म१ रथस् (→तथा); दे३.६ षष्ठिहयैर्, दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुव. [ग्रा] ष्टाभिर्हयैर् (→षडभिर्हयैर्); ते१ रथोऽष्टाभिर्हयैः
 स्मृतः (?).

४१. -a) का१ ब२ दे२.५ मया (→महा-). -b) म१
 सामा° (→समा°); ब२ दे४ रथो (→रथा); का१ दे८-१० मुर्वे.
 मुए. मुव. च वै, ब१ नवः (→नव); ते१ समाख्यातो रथस्य च.
 -c) ते१ सर्वे द्रुमा. द१ सर्वे ध्रुवा (?) (→सर्वे ध्रुवे); म१
 निबद्धा वै (→महाभागा). -d) दे२ रात°, दे३ घात°, मुर्वे.
 मुए. मुव. बाधु° (→वात°); का निबद्धं ते स्वरश्मिभिः, दे८-१०
 निबद्धांस्वरश्मिभिः, म१ वातरश्मिभिरग्रजाः.

४२. दे४.१०. ० (द. सं.). -a) का१ ग्रहक्षय°, दे२
 ग्रहक्षय°, द१ गृहं क्ष° (→ग्रहक्षय°); दे१ °धिष्ठानानि
 (→°धिष्ठानानि); ते१ ग्रहाक्षताराधिष्ठानादि (?). -b) ग्रा२
 मुव. ध्रुवो (→ध्रुवे); ब३ ते१ बध्वान्य-, दे५ बल्वत्य-, दे६
 बध्वाथ (→बद्धान्य-). -c) दे१ भ्रामयन्त्येनं (→भ्रामयन्त्येनं).
 -d) ब१ सर्वाणि (→सर्वाण्य-).

पुष्टिका—

पुराणनाम—का१ दे२.५ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब१
 इति कौर्म, ब२.३ दे३.६ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.८-१० द१ ग्रा१.२
 स१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१
 इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे
 पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब२ दे४ न१ द१ ग्रा१.२ म१. ०; का१

सूत उवाच ।*

ध्रुवाद्धर्षं महर्लोकः कोटियोजनविस्तृतः ।
कल्पाधिकारिणस्तत्र संस्थिता द्विजपुंगवाः ॥१॥
जनलोको महर्लोकात् तथा कोटिद्वयात्मकः ।
सनन्दनादयस्तत्र संस्थिता ब्रह्मणः सुताः ॥२॥
जनलोकात् तपोलोकः कोटित्रयसमन्वितः ।
वैराजास्तत्र वै देवाः स्थिता दाहविर्वजिताः ॥३॥
प्राजापत्यात् सत्यलोकः कोटिषट्केन संयुतः ।

ब१.३ दे२.३.५.६.८-१० मुर्वे. मुए. भुवनकोशे (ब१.३ °वे, दे३ °षो), दे१ ज्योतिचक्रे, ते१ भुवनकोशो नाम, मुव. भुवनकोश-
विन्वासे. अध्यायसंख्या—ब१ दे६. ०; का१ ब३ दे२-५ न१
द१ ग१ चत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥४०॥, दे१-१० मुर्वे. मुए.
त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥, दे८.९ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः, ते१
एकचत्वारिंशोऽध्यायः, ग२ म१ मुव. द्विचत्वारिंशोऽध्यायः.

४२

* दे८.९ सूत उ.; न१ ते१ ग१.२ सूतः; द१ म१ श्रीसूतः.

१. -a) दे६ श्रुत्वा(?) (→ध्रुवाद); दे५.१० महर्लोका
(दे१० °कं) (→महर्लोका). -c) दे४ कल्पादि°, दे६ तस्याधि°
(→कल्पाधि°); दे४ द१ °कारणस् (→°कारिणस्); ते१
कल्याणादिकस्तत्र, + कल्याधिकारिणस्तत्र. -d) म१ कल्पिता
(→संस्थिता); दे१० सत्तमाः (→°पुङ्गवाः); का१ संस्थिताः
ब्रह्मणः सुताः.

२. -a) ग२ जनलोके (→जनलोको); ब१ द१ महर्लोकाः,
ग२ म१ महर्लोकस् (द१ °कास्) (→महर्लोकात्). -b) ग२ ततः
(→तथा); ग२ (परं) कोटि° (→कोटि°). -c) दे१ नित्यं
सादयस्तत्र, दे८.९ सनकादयः स्थितास्तत्र, दे१० सनकादि-
स्थितास्तत्र, ते१ मुर्वे. मुए. मुव. सनकाद्यास्तथा तत्र. -d)
दे२.४.५ म१ संस्थिताः (→संस्थिता); दे१० ब्राह्मणः (→ब्रह्मणः);
ते१ संस्थिता ब्रह्मसत्तमाः.

३. म१. cd ०; दे५. c ०. -a) ते१ द१ ग२ जनलोकः
(ग२ °कं), ग१ म१ जनलोकात् (→जनलोकात्). -b) दे६ °तन्त्र°
(→°त्रय°). -c) का१ ते१ ग२ वैराजस् (→वैराजस्); का१ दे२

अपुनर्मरिकास्तत्र ब्रह्मलोकस्तु स स्मृतः ॥४॥

अत्र लोकगुरुर्ब्रह्मा विश्वात्मा विश्वतोमुखः ।

आस्ते स योगिभिर्नित्यं पीत्वा योगामृतं परम् ॥५॥

विशन्ति यतयः शान्ता नैष्ठिका ब्रह्मचारिणः ।

योगिनस्तापसाः सिद्धा जापकाः परमेष्ठिनम् ॥६॥

द्वारं तद्योगिनामेकं गच्छतां परमं पदम् ।

तत्र गत्वा न शोचन्ति स विष्णुः स च शंकरः ॥७॥ वं. १.४४.७

देवा वै, ब१-३ दे३.४.६ द१ देवानां (→वै देवाः) -d) ब२
स्थिता देवविर्वजिताः, ते१ संस्थिता देहवर्जिताः.

३c स्थाने दे५ पाठः- अपुनर्मरिकास्तत्र (= ४c).

४. म१. ab ०. -a) ब१ ग२ प्राजापत्यात्, ते१
द१ प्राजापत्ये (द१ °त्यः) (→प्राजापत्यात्). -b) दे४ °षट्-
काभि-, दे९ °प्रह्वेन, दे१० °प्रख्येन, ते१ °देहेन (→°षट्केन);
द१ ग१.२ कोटिभिषण्ड् भिरिरितः. -c) का१ दे२.५ °मार-
कस्तत्र, दे८-१० °मारका नाम, ते१ °मरणस्तत्र, मुर्वे. मुए. मुव.
°मारकोनाम् (→°मारकास्तत्र). -d) का१ ब१ ते१ ग१ संस्मृतः
(ग१ °ताः), ग२ संस्थितः (→स स्मृतः).

५. -a) का१ ब२.३ दे१.६ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ तत्र
(→अत्र); ते१ चैव, + लोक- (→लोक-). -b) दे१.८-१० न१ ते१
मुर्वे. मुए. मुव. विश्वभावनः (→विश्वतोमुखः). -c) दे१
आस्थेयं, द१ आस्ते स्म (→आस्ते स).

६. दे५. ६a-७b ०. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव.
वसन्ति (→विशन्ति); दे१० च तपः (→यतयः); द१ ग१.२ म१
विविशुर्यतयश्शान्ताः. -b) ब२.३ दे३ आस्तिका, द१ नैष्ठिकी
(→नैष्ठिका); ब१ म१ ब्रह्मवादिनः (→ब्रह्मचारिणः). -c) का१
ब१ दे२ तपसा, द१ तापसं (→तापसाः). -d) दे४.८-१० याजकाः
(→जापकाः); ब२ दे१.४.६.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव.
परमेष्ठिनः (→परमेष्ठिनम्).

७. दे५. ab ०. -a) दे३.६ स्थानं (→द्वारं); ते१ एनं
(→एकं). -b) ग१ तत्परं (→परमं). -c) द१ ग१.२ म१ ते
तत्र गत्वा शोचन्ते. -d) दे१.४ सर्व- (→स च).

वे.१.४४.८ सूर्यकोटिप्रतीकाशं पुरं तस्य दुरासदम् ।
न मे वर्णयितुं शक्यं ज्वालामालासमाकुलम् ॥८॥
तत्र नारायणस्यापि भवनं ब्रह्मणः पुरे ।
शेते तत्र हरिः श्रीमान् मायी मायामयः परः ॥९॥
स विष्णुलोकः कथितः पुनरावृत्तिर्वर्जितः ।
यान्ति तत्र महात्मानो ये प्रपन्ना जनार्दनम् ॥१०॥
ऊर्ध्वं तद् ब्रह्मसदनात् पुरं ज्योतिर्मयं शुभम् ।
वह्निना च परिक्षिप्तं तत्रास्ते भगवान् भवः ॥११॥
देव्या सह महादेवश्चिन्त्यमानो मनीषिभिः ।
योगिभिः शतसाहस्रैर्भूतै रूद्रैश्च संवृतः ॥१२॥

८. -a) का१ दे२.५ कोटिसूर्य° (→सूर्यकोटि°). -b) दे३.६ परं, म१ पदं (→पुरं); दे५ तस्यां (→तस्य); दे५ दुरासदां, दे१० दुरासनं, ते१ दुरत्ययम् (→दुरासदम्). -c) दे१ नाम (→न मे); दे४ वर्णयितुं (→वर्णयितुं); का१ दे२.५ तेजो (→शक्यं). -d) द१ ग्रा१ °समन्वितम् (→°समाकुलम्).

९. -b) मुर्वे. भवन (?) (→भवनं); ब१ **, ते१ पुरा (→पुरे). -c) ते१ शिवो (→शेते). -d) दे३.६ ते१ मया, न१ शेते, मुर्वे. मुए. मुब. योगी (→मायी).

१०. -a) का१ ब१ दे३.४.६.१० विष्णुलोक- (→विष्णु-लोकः). -c) ते१ तत्स, + तत्र (→तत्र); दे१० महात्मानो (→महात्मानो). -d) ग्रा२ जनार्दनः (→जनार्दनम्).

११. -a) द१ ग्रा१.२ तु (→तद्); द१ ग्रा१.२ °भवनात् (→°सदनात्). -b) का१ ब२.३ दे२-६ न१ ते१ द१ म१ परं (→पुरं). -c) दे२.३.५.६.८-१० परिक्षिप्तम् (→परिक्षिप्तं). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. हरः, न१ भुवः, ते१ शिवः, ग्रा२ म१ प्रभुः (→भवः).

१२. -b) द१ ग्रा१.२ महर्षिभिः (→मनीषिभिः); दे१० चिन्त्यमाने मनीषिणः. -c) दे४ गत°, ग्रा२ दश° (→शत°). -d) ग्रा२ वृत्तो (→भूतै); दे१ ग्रा२ रुद्रैश्च (→रूद्रैश्च); दे१० संयुतः, ते१ संपदः, + संवृतः (→संवृतः).

१३. दे३.६ cd ⊙. -a) का१ दे३-५.८-९ ते१ मुर्वे. मुए. ये (→ते); ब२ दे६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. निरता, दे१ नियतं, दे४ द१ म१ नियताः (→नियताः). -b) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. भक्ता, दे४ शिवे (→द्विजा); दे४.५ च (→वै); दे६ °वादिनः (→°चारिणः); द१ ग्रा१.२ म१ शिवभक्ता जितेन्द्रियाः. -c) दे४ महादेवः परः शान्ताः. -d) दे१

तत्र ते यान्ति नियता द्विजा वै ब्रह्मचारिणः ।
महादेवपराः शान्तास्तापसा ब्रह्मवादिनः ॥१३॥
निर्ममा निरहंकाराः कामक्रोधविवर्जिताः ।
द्रक्ष्यन्ति ब्रह्मणा युक्ता रुद्रलोकः स वै स्मृतः ॥१४॥
एते सप्त महालोकाः पृथिव्याः परिकीर्तिताः ।
महातलादयश्चाधः पातालाः सन्ति वै द्विजाः ॥१५॥
महातलं च पातालं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
प्रासादैर्विविधैः शुभ्रैर्देवतायतनैर्युतम् ॥१६॥
अनन्तेन च संयुक्तं मुचुकुन्देन धीमता ।
नृपेण बलिना चैव पातालस्वर्गवासिना ॥१७॥

ग्रा२ तपसा, दे८-१० न१ ते१ द१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. तापसाः (→तापसा); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. सत्य° (→ब्रह्म°); का१ °चारिणः (→°वादिनः).

१४. -a) दे६ न१ निर्ममो (→निर्ममा). -b) दे५ °क्रोधं (→°क्रोध°); दे४ °व्यवर्जिताः, दे६ न१ °विवर्जिता (न१ °तः) (→°विवर्जिताः). -c) का१ दे५.१० द्रक्षन्ति (→द्रक्ष्यन्ति); ब१-३ दे४.६.८-१० द१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. ब्राह्मणा, ते१ ब्रह्मणे (→ब्रह्मणा). -d) न१ वै स्मृताः, ग्रा२ विस्तृताः (→वै स्मृतः); म१ रुद्रस्तोत्रैरभिष्टुता.

१५. -a) ते१ एतैः (→एते); दे८-१० तु सुमहा° (→सप्त महा°). -b) का१ ब२.३ दे१-३.५.६ न१ ते१ द१ ग्रा२ म१ पृथिव्यां (→पृथिव्याः); ग्रा२ उपकीर्तिताः (→परिकीर्तिताः). -c) ब२ ते१ द१ म१ मही° (→महा°); दे४.६ द१ °वश्चाधः (द१ °थ), न१ ग्रा१.२ °यश्चाध (→°यश्चाधः). -d) ते१ पातो दास्यन्ति वै द्विजाः.

१६. द१ ग्रा१.२ म१. १६c-१६b ⊙; दे४. १६c-१७b ⊙; ते१. cd ⊙. -a) ते१ मही° (→महा°); का१ ब१-३ दे१-६ न१ द१ ग्रा१ म१ हेम तलं, ते१ हिम तलं, दे१० ग्रा२**** (→च पातालं). -c) दे२-५ प्रसादैर् (→प्रासादैर्). -d) न१ वृत्तम्, + युतम् (→युतम्).

ते१ पुस्तके b चरणानन्तरमधिकम्—

मुवर्णेन मुनिश्चैष्टास्तथा वासुकिना शुभम् (= १६ ab).

१७. द१ ग्रा१.२ म१. ⊙ (द्र. १६ पा. वि.); का१. bcd ⊙; दे४. ab ⊙ (द्र. १६ पा. वि.). -b) ब३ (च) धीमता (→धीमता). -c) ते१ स्वर्गेण (→नृपेण); ब१ बलिनाश्च

शैलं रसातलं विप्राः शार्करं हि तलातलम् ।
 पीतं सुतलमित्युक्तं नितलं विद्रुमप्रभम् ।
 सितं हि वितलं प्रोक्तं तलं चैव सितेतरम् ॥१८॥
 सुपर्णेन मुनिश्रेष्ठास्तथा वासुकिना शुभम् ।
 रसातलमिति ख्यातं तथान्यैश्च निषेवितम् ॥१९॥
 विरोचनहिरण्याक्षतक्षकाद्यैश्च सेवितम् ।
 तलातलमिति ख्यातं सर्वशोभासमन्वितम् ॥२०॥
 वैनतेयादिभिश्चैव कालनेमिपुरोगमैः ।
 पूर्वदेवैः समाकीर्णं सुतलं च तथापरैः ॥२१॥

(→बलिना). -d) ब३ दे२.३.५.६ ते१ मुर्वे. मुए. पातालः, दे४ पातालाः, न१ पातालः (→पाताल-); दे४ सर्व- (→स्वर्ग-); ब२ दे५ -वासिनी, ब३ दे२ -वासिनां, दे४ न१ -वासिनः (→वासिना).

१८. द१ ग१.२ म१. ab ○. -a) ते१ तलं, मुर्वे. शल (?) (→शैलं); दे६.१० ते१ विप्रा (→विप्राः). -b) ते१ शाश्वतं (→शार्करं); दे३.६ तथातलम् (→तलातलम्). -c) ते१ (वा) सितं (→पीतं). -d) का१ ब२.३ दे२.४.५ ते१ द१ ग१.२ मुर्वे. वितलं, म१ अतलं (→नितलं); का१ विद्रुमं (→विद्रुम-); दे५ °प्रभा, दे९ °प्रभुः (→°प्रभम्). -e) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. च (→हि); ब१ द१ ग१.२ नितलं (→वितलं). -f) त१ जलं (→तलं); दे१० सितेतरं, ते१ सिद्धेतरम् (→सितेतरम्).

१९. दे१० द१. १९d-२०c ○ (दृ. सं.). -a) ब२.३ दे४ न१ ते१ ग१ सुवर्णेन (→सुपर्णेन); ग२ °श्रेष्ठ (→°श्रेष्ठाः). -b) दे४ ततो (→तथा); ग२ शुभां (→शुभं); दे१० तथा वासुकिनाशनम्. -c) दे५ तथान्यै ऋषिसेवितं, ते१ तथा नैव सुशोभितम्, ग२ तथान्यैश्चविशेषितं.

२०. दे१.○; दे१० द१. abc ○ (दृ. १६ पा. वि.); का१. d ○. -a) दे४ वीरासन- (→विरोचन-). -b) का१ दे८.९ मुर्वे. मुए. मुव. °तारका-, दे४ °रक्तका- (→°तक्षका-); दे४ ग१.२ म१ निषेवितम्, ते१ विशोभितम् (→च सेवितम्). -c) ब१ दे३.४.६ ग१ तथा (→तला-); ग२ तलातलमित्युक्तम्. -d) ब२ कम्बलादिनिषेवितम्.

२१. -a) का१ दे५ चैनं (→चैव). -b) ग२ °गतेः (→°गमैः). -c) ग२ देवैः (→देवैः); दे४ समाकीर्णः (→समाकीर्णं). -d) का१ °सुरैः, दे१ °परैः, दे२ °पुरैः, दे५ °पुरे (→°परैः); ग२ म१ रसातलमथापरैः.

२२. -a) का१ ब३ दे२.५ ते१ मुर्वे. वितलं, ग२ म१ निलयं

नितलं यवनाद्यैश्च तारकाग्निमुखैस्तथा ।
 महान्तकाद्यैर्नागैश्च प्रह्लादेनासुरेण च ॥२२॥
 वितलं चैव विख्यातं कम्बलाहीन्द्रसेवितम् ।
 महाजम्भेन वीरेण हयग्रीवेण वै तथा ॥२३॥
 शङ्कुकर्णेन संभिन्नं तथा नमुचिपूर्वकैः ।
 तथान्यैर्विविधैर्नागैस्तलं चैव सुशोभनम् ॥२४॥
 तेषामधस्तान्नरका मायाद्याः परिकीर्त्तिताः ।
 पापिनस्तेषु पच्यन्ते न ते वर्णयितुं क्षमाः ॥२५॥
 पातालानामधश्चास्ते शेषाख्या वैष्णवी तनुः ।
 कालाग्निरुद्रो योगात्मा नारसिंहोऽपि माधवः ॥२६॥ वं. १.४४.२७

(→नितलं); ब१ दे१ प(दे१*)रमा°, द१ भवता°, ग२ यौवना° (→यवना°); दे५ चा (→च); ते१ वितलं यत्र साध्यैश्च. -b) दे५ तारकादिमुखैः, ते१ तारकाग्निरुम्भैः, ग१ तारकाग्निमुखैः, म१ ताराग्निप्रमुखैः (→तारकाग्निमुखैः). -c) का१ जम्भकाद्यैश्च नागैश्च, ब१ महान्तसत्यैर्नागैश्च, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. (दे१० जृ)म्भकाद्यैस्तथा नागैः, ते१ नरकासुरमुख्याश्च. -d) दे८.१० ग१ प्रह्लादेन, ते१ ब्रह्मादिना- (→प्रह्लादेना-); न१ हि (→च).

२३. -a) ग२ चाभि- (→चैव). -b) ते१ कुजला° (→कम्बला°); दे४ °दीन्द्र° (→°हीन्द्र°). -c) दे१० °जनेन, ते१ °शखेन, ग२ °जम्भेण (→°जम्भेन); ग२ वीर्येण (→वीरेण). -d) दे५ चै (→वै); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. धीमता (→वै तथा).

२४. -a) का१ दे२ शङ्कुभिन्नेन, दे५ शङ्कुभिन्नेन (→शङ्कुकर्णेन); दे४ संभिन्नैः, दे५ स(मा)मित्रं, ते१ निभित्रं, द१ ग१.२ म१ संलीनं (→संभिन्नं). -b) दे१.४ नमुच-, दे५ च मृचि- (→नमुचि-); दे४ -पूर्वकैः (→-पूर्वकैः). -c) ब२ तथा वै (→तथान्यैर्). -d) दे१ चैतत् (→चैव); दे४ शूलं (→तलं); दे१ ते१ ग२ म१ सु(ग२ तु)शोभितम् (→सुशोभनम्).

२५. -a) दे३.६ समस्तान्, ग२ अथासन् (→अधस्तान्); दे३.४.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. नरकाः (→नरका). -b) दे४ पापायोः, दे८-१० मुर्वे. मुए. कूर्माद्याः (→मायाद्याः); ते१ परिपूर्तिता (→परिकीर्त्तिताः). -c) द१ मुच्यन्ते (→पच्यन्ते). -d) ग१ तु (→ते).

२६. -a) दे१० तास्ते, ग२ म१ चापि (→चास्ते). -b) दे४ ग२ शेषाख्या (→शेषाख्या). -c) ते१ °रुद्र- (→°रुद्रो). -d) ते१ नर° (→नार°); ग२ [अ]थ (→[अ]पि).

६.१.४४.२७ योऽनन्तः पठ्यते देवो नागरूपी जनार्दनः ।
तदाधारमिदं सर्वं स कालाग्निमपाश्रितः ॥२७॥
तमाविश्य महायोगी कालस्तद्वदनोत्थितः ।
विषज्ज्वालामयोऽन्तेऽसौ जगत् संहरति स्वयम् ॥२८॥
सहस्रमायोऽप्रतिमः संहर्ता शंकरोद्भवः ।
तामसी शांभवी मूर्तिः कालो लोकप्रकालनः ॥२९॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥

४३

सूत उवाच ।*

एतद् ब्रह्माण्डमाख्यातं चतुर्दशविधं महत् ।
अतः परं प्रवक्ष्यामि भूर्लोकस्यास्य निर्णयम् ॥१॥

२७. ते१. ॐ. -a) दे१ योऽनन्तः (→योऽनन्तः); का१ पश्यते, दे५ पायते, दे६.१० पच्यते (→पठ्यते). -b) दे१ * गरूपो, म१ नामरूपी (→नागरूपी). -d) दे१ कालाग्निः (→कालाग्निः); ब२.३ दे१.३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. समाश्रितः दे४ (स)मुपाश्रितः, न१ उपासितः, द१ ग१.२ म१ उपाश्रितः (ग्र२ °तां, म१ °तं) (→अपाश्रितः).

२८. ते१. ab ॐ. -a) दे४ ग२ म१ अपश्यत्, द१ उपास्य, ग१ पश्याम (→ग्राविश्य). -b) ग१ कालाः (→कालः); दे८-१० मुर्वे. मुए. °षितः (→°स्थितः); द१ स कालस्तदनोत्थितः, ग२ कामस्तद्वचनोषितः, म१ कालस्तद्वदने स्थितः. -c) ब१ °मयान्तोऽसौ, दे१ °मुखो भूत्वा, दे८-१० मुर्वे. मुए. °मयश्चेष्टो (दे१० °षो) (→°मयोन्तेऽसौ); दे४ विषज्ज्वालामिवागेशो, ते१ या संयन्ति रथा जगत्वं, ग२ एष वाला जयन्तेषु. -d) दे१ संहरते, दे१० स्वहृत्यति (→संहरति).

२९. -a) दे४ सहस्रमाया, दे८.९ मुर्वे. मुए. सहस्रमारि (→सहस्रमायो). -b) का१ दे२.५ शंकरो भुवः, ब१.२ दे१.८-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. शंकरो भवः, ते१ शंकरप्रभुः, ग२ स शंभो भवः (→शंकरोद्भवः). -c) न१ तामसी, ते१ तामोपि, + तामसी (→तामसी). -d) का१ लोकः, ग२ म१ रुद्रः (→लोकः); द१ -प्रकाशकः, ग१ -प्रकालकः, ग२ -प्रकारकः (→प्रकालनः).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे२.५ इत्यादिमहापुराणे कौर्मे, ब१ इति कौर्मे, ब२.३ दे३ इति कूर्मपुराणे, दे१.४.६.८-१० ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्मे, ते१ इत्यादिमहा-

जम्बुद्वीपः प्रधानोऽयं प्लक्षः शाल्मल एव च ।
कुशः क्रौञ्चश्च शाकश्च पुष्करश्चैव सप्तमः ॥२॥
एते सप्त महाद्वीपाः समुद्रैः सप्तभिर्वृताः ।

पुराणे श्रीकौर्मे, मुब. इति श्रीकौर्मे महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब२ दे४ न१ ग१.२ म१. ॐ; का१ ब१.३ दे२.५. ८-१० मुर्वे. मुए. भुवनविन्यासे, दे१ भुवनकोशे, दे३.६ ते१ मुब. भुवनकोष (दे१ °से) विन्यासे. अध्यायसंख्या—ब१ दे६. ॐ; का१ ब३ दे२-५ न१ ग१ एकचत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥४१॥, दे१.८.९ मुए. चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः, दे१० चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥ श्रीरामाय नमः, ते१ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः, ग२ म१ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः, मुब. त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥.

४३

* द१. ॐ; दे८.९ सूत उ.; न१ ते१ ग१.२ म१ सूतः.

१. -b) दे४ °विधो महान्, न१ ग२ °विधिं महत्, ते१ °मिदं महत् (→°विधं महत्). -d) ते१ त्रैलोक्य°, द१ ग१.२ भूलोक° (→भूर्लोक°); का१ दे२.१० भूर्लोकस्यापि (दे१० °व्य) (→भूर्लोकस्यास्य); ते१ निर्णयः (→निर्णयम्).

२. -a) ब२ द१ ग२ म१ °द्वीपः, न१ °द्वीपं (→°द्वीपः); न१ यः (→[अ]यं). -b) दे४ लक्षः, दे३.७ प्लक्षः (→प्लक्षः); दे७-१० मुर्वे. मुए. मुब. शाल्मलिरिव, म१ शाल्मलमेव (→शाल्मल एव); ग२ प्लक्षश्च शाल्ममेव च. -c) दे४ कुशः, न१ ते१ ग२ कुश- (→कुशः); ब२ कुशः क्रौञ्चस्तथा शाकः. -d) म१ सप्तमाः (→सप्तमः); दे४ पुष्करः सप्तमः स्मृतः.

३. -a) न१ एतैः (→एते); दे८.९ एते द्वीपा महासप्त, दे१० एतद्वीप महाभागः. -b) दे४.१० वृताः (→वृताः). -c) ब१ महान् वृत्तः, ग१ महान्तः (→महान्तः). -d) दे१.८-१० न१

द्वीपाद् द्वीपो महानुक्तः सागरादपि सागरः ॥३
 क्षारोदक्षुरसोदश्च सुरोदश्च घृतोदकः ।
 दध्योदः क्षीरसलिलः स्वादूदश्चेति सागराः ॥४
 पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णा ससमुद्रा धरा स्मृता ।
 द्वीपैश्च सप्तभिर्व्युक्ता योजनानां समासतः ॥५
 जम्बूद्वीपः समस्तानां द्वीपानां मध्यतः शुभः ।
 तस्य मध्ये महामेखविश्रुतः कनकप्रभः ॥६
 चतुरशीतिसाहस्रो योजनैस्तस्य चोच्छ्रयः ।
 प्रविष्टः षोडशाधस्ताद् द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विस्तृतः ॥७

मुर्वे. मुए. मुब. चापि, ते१ अधि, ग्र२ -नपि (→अपि); का१ दे२.१० ते१ सागराः (→सागरः).

४. -a) ब१.३ दे१.४.६ ते१ क्षीरोदे-, दे३ क्षारोदो-, ग्र१.२ म१ लवणे- (→क्षारोदे-); दे२.१० -क्षर° (→क्षुर°); ब३ -क्षुर-श्चेव, दे३.७. म१ -क्षुरसोदाश्च, दे४ -क्षुरस्येदौ, द१ ग्र१ -क्षुरसोदौ च, ग्र२ -क्षुरादौ च (→क्षुरसोदश्च). -b) ब२.३ दे३ सुरोदक-, दे४ (वा) सुरोदश्च, ग्र२ सुरापश्च, म१ तथा चैव (→सुरोदश्च); ब२ दे३.७ घृतोदकौ (दे३ °के.), ते१ घृतोदधिः, ग्र१ रसोदकः (→घृतोदकः). -c) का१ दे२.५ द१ ग्र१ म१ दध्युदः, ते१ दध्यथ, ग्र२ दध्युक्त (→दध्योदः); द१ °वारिश्च, न१ म१ °सलिल-, ते१ °सलिला, ग्र२ °सलिलं (→°सलिलः). -d) दे१० स्वादूदः, ते१ ह्युदधिः (→स्वादूदः); ग्र२ स्वादूदश्च प्रकीर्तितः.

५. -a) दे६ °विस्तीर्णां (→°विस्तीर्णा). -b) द१ न१ द१ स्मृताः (→स्मृता). -d) का१ ब२.३ दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. समन्ततः, दे४ सहस्रश्च, ते१ समन्विता, ग्र२ सनातनः (→समासतः).

६. -b) द१ न१ स्थितः, द१ स्मृतः, ग्र१ स्मृता, ग्र२ म१ तदा (→शुभः); दे७-१० मुर्वे. मुए. मुब. मध्ये चैव व्यवस्थितः, ते१ मध्यमः स्मृतः तत्त्वतः. -d) दे४ पवितः, ते१ विश्रुता, ग्र२ रुच्छितः (→विश्रुतः); द१ कर्णक, ग्र२ कनकः (→कनक-); ते१ -प्रभा (→-प्रभः); द१ विद्युत्कनकमुप्रभः.

७. -a) का१ ब१ दे१.२.४-६.९.१० न१ ते१ द१ ग्र२ च (ते१ चा०) चुराशीति- (→चतुरशीति-); दे४ -साहस्रैः, द१ ग्र१.२ म१ -साहस्रं (→-साहस्रो). -b) ब१ द१ ग्र१.२ म१ योजनः (ग्र१ नं), ते१ योजनाः (→योजनैः); दे५ अस्य, ते१ तत्र (→तस्य); दे५ चोदयां, ते१ चाश्रयः, ग्र२ योच्छ्रयः (→चोच्छ्रयः). -c) दे१० प्रविश्य, ग्र२ प्रविष्टा (→प्रविष्टः); ते१

मूले षोडशसाहस्रो विस्तारस्तस्य सर्वतः ।
 भूपद्मस्यास्य शैलोऽसौ कर्णिकात्वेन संस्थितः ॥८
 हिमवान् हेमकूटश्च निषधश्चास्य दक्षिणे ।
 नीलः श्वेतश्च शृङ्गी च उत्तरे वर्षपर्वताः ॥९
 लक्षप्रमाणौ द्वौ मध्ये दशहीनास्तथा परे ।
 सहस्रद्वितयोच्छ्रायास्तावद्विस्तारिणश्च ते ॥१०
 भारतं दक्षिणं वर्षं ततः किंपुरुषं स्मृतम् ।
 हरिवर्षं तथैवान्यन्मेरोर्दक्षिणतो द्विजाः ॥११
 रम्यकं चोत्तरं वर्षं तस्यैवानुहिरण्मयम् ।
 उत्तराः कुरवश्चैव यथैते भरतास्तथा ॥१२

अविद्ध शतशोधस्तात्. -d) ते१ म१ विस्मृतः, ग्र१.२ विस्तृता (ग्र२ °ताः) (→विस्तृतः).

८. -b) दे२-१० द१ ग्र१.२ विस्तरः (→विस्तारः). -c) दे३.६ भूपद्मा° (→भूपद्म°); दे५ ते१ °स्थस्य, न१ °स्तस्य, ग्र२ °स्याधि- (→°स्यास्य); द१ ग्र१.२ शैलेन्द्रो, म१ शैलेन्द्र (→शैलोऽसौ). -d) ब२ कर्णिकारश्च, दे४ द१ ग्र१.२ म१ कर्णिकाकार-, दे५ कर्णिकान्येन (→कर्णिकात्वेन); ग्र२ म१ संस्थिताः (म१ °तिः) (→संस्थितः).

९. -a) दे३.७ हिम° (→हेम°). -b) ब३ ते१ निषधः, ग्र१ निषधः, ग्र२ निषधाः (→निषधः). -c) का१ दे२.३.५.६.१० ते१ द१ ग्र२ म१ नील- (→नीलः); ते१ नीलशृङ्गीश्वेतश्च. -d) न१ °पर्वतां, ते१ ग्र२ °पर्वतः (→°पर्वताः).

१०. -a) दे३ मध्यो, दे७ मध्यौ, द१ मध्य- (→मध्ये). -b) का१ दधिहीनाः, दे५ देशहीनाः, ते१ शतहीनाः (→दश-हीनाः); द१ ग्र२ ततः (→तथा). -c) द१ °द्वितयोः (→°द्वितयोः); ब३ दे४.६.७ ते१ मुर्वे. °छ्रायः (?), न१ °छ्रायी (→°छ्रायाः). -d) दे१० ग्र२ विस्तारिणः (→विस्तारिणः); ग्र२ ये (→ते); ते१ तदाविस्तारिणश्च तु.

११. -a) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रथमं (→दक्षिणं); दे२.५ वर्षे (→वर्षं). -b) दे१० तथा (→ततः); द१ -पुरुषः स्मृतः (→-पुरुषं स्मृतम्). -c) दे१० हरिवर्षं (→हरिवर्षं); ब३ तथैवान्ये, दे५ द१ तथैवान्यान्, ग्र२ तथाचैव, म१ तथाचान्यान् (→तथैवान्यान्). -d) दे१० द्विजः (→द्विजाः).

१२. -a) का१ ब३ दे२.३.५-७ म१ तथैवानु-, दे१० तस्यैवानु-, ते१ तस्य चान्यं, ग्र२ तस्मै सानु- (→तस्यैवानु-). -c) का१ ब३ दे३.४.६ ते१ उत्तरा, दे७-१० मुर्वे. मुए. मुब.

वै.१.४५.१३

नवसाहस्रमेकैकमेतेषां

द्विजसत्तमाः ।

इलावृतं च तन्मध्ये तन्मध्ये मेरुश्च्छितः ॥१३

मेरोश्चतुर्दिशं तत्र नवसाहस्रविस्तृतम् ।

इलावृतं महाभागाश्चत्वारस्तत्र पर्वताः ।

विष्कम्भा रचिता मेरोर्योजनायुतमुच्छ्रिताः ॥१४

पूर्वेण मन्दरो नाम दक्षिणे गन्धमादनः ।

विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपाश्वर्चोत्तरे स्मृतः ॥१५

कदम्बस्तेषु जम्बूश्च पिप्पलो वट एव च ।

जम्बूद्वीपस्य सा जम्बूनमिहेतुर्महर्षयः ॥१६

उत्तरे, न१ उत्तरं (→उत्तराः). -d) द१ ग्रा.२ तथैते (→यथैते); का१ ब१-३ दे२-८.१० न१ द१ ग्रा.२ मुर्वे. मुए. मुब. भारताः (दे१.४ °तः), दे९ भारतांस् (→भरताः); द१ ग्रा.२ स्मृताः (→तथा); म१ मेरोरुत्तरतःस्थिताः.

१३. -a) दे१ न१ एवैकं (→एकैकं). -c) का१ ब१.३ दे१-३.५.६.८-१० न१ इला (दे१ °डा) वृत्तश्च (→इलावृत्तश्च).

१४. दे३.६.७. ef ○. -a) ब१.३ दे५-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. चतुर्दिशं (→चतुर्दिशं); द१ मेरोश्चतुर्दिशायां तु. -b) दे५ न च (→नच°); द१ विस्तृतः, दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. °विस्तरम्, म१ °विस्तरं, + °विस्तृतः (→°विस्तृतं). -c) दे७ ग्रा१ मुर्वे. महाभागः (?), न१ महाभाग, ते१ महाभाग (→महाभागः). -d) दे१ चत्वारिः (→चत्वारः). -e) दे१.१० न१ मेरो (→मेरोः); दे५ ग्रा२ विष्णु (ग्रा२ °ण) भारविता मेके (दे५ शेर्), ते१ विष्कम्भेनावृता मेरोः. -f) दे४ ग्रा१.२ म१ योजनाय°, न१ ते१ योजनायु° (→योजनायु°); न१ ग्रा२ उच्छ्रितः (ग्रा२ °तं) (→उच्छ्रिताः); ते१ योजनायुतमन्त्रिता.

१५. -a) द१ पूर्वस्यां (→पूर्वेण); ते१ मन्दको, + मन्दरो (→मन्दरो). -b) ग्रा१ म१ दक्षिणो (→दक्षिणे). -c) का१ ब१.३ दे२-७ द१ ग्रा.२ म१ भागे (→पार्श्वे). -d) दे५ सुपाश्वर्चः, दे६ श्वपार्श्वः, ते१ सुपाश्वर्च (→सुपाश्वर्चः); का१ ब१ दे२.४.५.७-१० ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. चोत्तरः, ब३ चोत्तर (तः), न१ द१ म१ चोत्तर, ते१ चोत्तरं (→चोत्तरे); दे६ स्मृताः (→स्मृतः).

१६. -a) दे१ कदम्बः, दे१० कदम्बाः (→कदम्बः); म१ चैव (→तेषु); का१ दे५.८-१० न१ ग्रा२ जम्बुः (→जम्बूः). -ab) ग्रा२ कुम्भकर्णस्तेषु जम्बुः पिप्पलो वटसावच. -c) दे८.१० °द्वीपश्च (→°द्वीपस्य); ते१ च, + सा (→सा). -d) दे१० महेश्वरः, म१ महानदाः (→महर्षयः).

महागजप्रमाणानि जम्बूवास्तस्याः फलानि च ।

पतन्ति भूभृतः पृष्ठे शीर्यमाणानि शर्वतः ॥१७

रसेन तस्याः प्रख्याता तत्र जम्बूनदीति वै ।

सरित् प्रवर्तते चापि पीयते तत्र वासिभिः ॥१८

न स्वेदो न च दौर्गन्ध्यं न जरा नेन्द्रियक्षयः ।

तत्पानात् सुस्थमनसां नराणां तत्र जायते ॥१९

तीरमृत्तत्र संप्राप्य वायुना सुविशोषिता ।

जाम्बूनदाख्यं भवति सुवर्णं सिद्धभूषणम् ॥२०

भद्राश्वः पूर्वतो मेरोः केतुमालश्च पश्चिमे ।

वर्षे द्वे तु मुनिश्रेष्ठास्तयोर्मध्ये इलावृतम् ॥२१

१७. -a) ते१ °प्रमाणेन (→°प्रमाणानि). -b) दे६ न१ ते१ द१ ग्रा२ जम्बुः (→जम्बूः); ग्रा२ म१ तस्य (→तस्याः); ब१ वै, दे१ ते१ द१ ग्रा.२ म१ तु (→च). -c) दे१० तपन्ति (→पतन्ति); का१ भूभ्रमः (→भूभृतः).

१८. -a) ते१ बनेन (→रसेन); दे३.६.७ तेषां, ते१ तस्य (→तस्याः); दे४.७ मुर्वे. प्रख्य(?)ता, ते१ प्रख्यातः (→प्रख्याता). -b) का१ दे२.४.५ द१ ग्रा१ तस्य, न१ सूत, ग्रा२ तासां, म१ तस्या (→तत्र); दे७-१० मुर्वे. मुए. °नदी गिरौ (→°नदीति वै). -c) का१ ब१-३ दे३.५.६ सापि, दे१ सा तु, दे३ सोपि (→चापि). -d) न१ पीयते तं निवासिभिः.

१९. -a) दे१ खेदो (→स्वेदो). -b) ग्रा२ °क्षमः (→°क्षयः); दे५ न जरा नेन्द्रियं जयः, ते१ न च स्या(ता)दिन्द्रिय क्षयः. -c) दे७-१० मुर्वे. मुए. न तापः, द१ ग्रा.२ न ग्लानि- (→तत्-पानात्); ब१ दे१.७.१० ते१ द१ ग्रा.२ म१ स्वस्थ°, दे३.६ स्वस्त°, दे८.९ न१ मुर्वे. मुए. स्वच्छ° (→सुस्थ°); दे४ तत्यानासक्तमनसां. -d) दे३.६.७ जनानां, दे८.९ मुर्वे. मुए. नासौख्यं (→नराणां).

२०. -a) दे१.४.१० न१ ते१ म१ तीर (न१ °रे, ते१ °रं) मृत्तद्रसं प्राप्य, दे७-९ मुर्वे. मुए. मुब. तत्तीरमृत्तद्रसं प्राप्य, द१ यत्तत्तीरं रसं प्राप्य, ग्रा१.२ यत्तीरं तद्रसं प्राप्य. -b) का१ तु (→सु-); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. °शोषितम्, दे३.४.६.७ °शोषिता (दे६ °तः) (→°शोषिता); ते१ वायुनामविशोषिताम्. -c) दे१.१० न१ जम्बू° (→जाम्बू°). -d) ते१ ग्रा२ सुवर्णं सिन्धु (ग्रा२ द्वि°)भूषणम्.

२१. -a) दे३.६ तत्राश्वः (→भद्राश्वः). -b) ब१ हेतुमानः, दे३ केतुमालाः(स्थः), दे५ सेतुमार्याः, दे९.१० ते१ केतुमालाः (दे१० °ह्यः) (→केतुमालः); का१ ब१ दे२.५ ग्रा२

वनं चैत्ररथं पूर्वं दक्षिणे गन्धमादनम् ।
वैभ्राजं पश्चिमे विद्यादुत्तरे सवितुर्वनम् ॥२२
अरुणोदं महाभद्रमसितोदं च मानसम् ।
सरांस्येतानि चत्वारि देवभोग्यानि सर्वदा ॥२३
सितान्तश्च कुमुदांश्च कुरुरी माल्यवांस्तथा ।
वैकङ्गो मणिशैलश्च ऋक्षवांश्चाचलोत्तमाः ॥२४
महानीलोऽथ रुचकः सविन्दुर्मन्दरस्तथा ।

वेणुमांश्चैव मेघश्च निषधो देवपर्वतः ।
इत्येते देवरचिताः सिद्धावासाः प्रकीर्तिताः ॥२५
अरुणोदस्य सरसः पूर्वतः केसराचलः ।
त्रिकूटशिखरश्चैव पतङ्गो रुचकस्तथा ॥२६
निषधो वसुधारश्च कलिङ्गस्त्रिशिलः शुभः ।
समूलो वसुधारश्च कुरवश्चैव सानुमान् ॥२७
ताम्रातश्च विशालश्च कुमुदो वेणुपर्वतः ।
एकभृङ्गो महाशैलो गजशैलः पिशाचकः ॥२८ वें.१.४५.२६

तु (→च). -c) ते१ वर्ष- (→वर्षे); दे१ द्वेषु, ते१ हेतुः, ग्र२
ते तु (→द्वे तु); ग्र२ म१ द्विज° (→मुनि°). -d) का१ व२.३
दे२-७ दे१ ग्रा२ म१ मध्यं, ब१ दे१० मध्य- (→मध्ये); दे१ ते१
इलावृतः, दे४ इलावृतां (→इलावृतम्).

२२. ब१ ग्रा२. cd ○. -a) ब१-३ दे१-३.५-९ न१ ते१
म१ मुर्वे. मुए. मुव. पूर्व (→पूर्वे). -b) ब१-३ दे१-९ न१ व१ म१
मुर्वे. मुए. मुव. दक्षिणं (→दक्षिणे); ग्र२ विद्यादुत्तरसेवितम्.
-c) व२ दे४.७ वैराजः, दे१ वैरिजः, दे१० विभ्रामं, ग्रा१ वैभ्राजः
(→वैभ्राजः); व२.३ दे२-९ न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. पश्चिमं
(→पश्चिमे); का१ ब३ विद्याद्, दे१ विप्रा, दे४ विद्यां, म१ मेरोः
(→विद्याद्). -d) दे१ उत्तमं (→उत्तरे); म१ नन्दनं
(→सवितुर्).

२३. ब१. ○. -b) द१ अप्रितोदं (→असितोदं); दे१
स (→च); दे५ असितोदेव मानसम्. -c) दे१० सरसि, ते१
नदान्ये- (→सरांस्ये-). -d) ग्र२ वेद- (→देव-); न१ -योग्यानि,
ते१ द१ ग्रा२ -भाग्यानि (→भोग्यानि); दे१ देवतान्यानि सर्वदा.

२४. ब१. ab ○; दे१०. cd ○ (इ. सं.); न१. d
○ (इ. सं.). -a) द१ ग्रा२ सीताम्भः, ग्रा१ सिताम्भः, म१
सिताम्भः (→सितान्तः); का१ व२.३ दे१-३.५.६ मुकुन्दश्च, दे१०
कुमुदांभ्यां (→कुमुदांश्च). -b) का१ दे५ कुरुरी-, व२ दे१-३.६
न१ मुव. कुरुरी-, दे४ धुरेवा-, द१ ग्रा२ म१ कुरवो-
(→कुरुरी-); व२ -मानवांस् (→माल्यवांस्); ते१ मन्दवान्
मलवांस्तथा. -c) ब१ वैभ्राजान्, ते१ वैरंको, द१ वै कोका,
ग्रा२ म१ कनको (→वै कङ्को); दे३.६ मालश्चैतः (→मणिशैलः);
न१ वै कंको मणिमाश्चैव. -d) का१ ऋक्षश्चैवा°, दे१.४.६-९
द१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुव. वृक्षवांश्चा°, दे४.६ वृक्षवांश्च°, ते१
ऋक्षवान्°, ग्र२ वृक्षवांश्चैवा° (→ऋक्षवांश्चा°); का१ न१
दे२.३.५-९. ते१ द१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. उत्तमः (→उत्तमाः).

अतः परम् दे३ अधिकम्—'महानीलोत्तमः'.

२५. दे१० न१. ○. -a) द१ ग्रा२ म१ नीलश्च
(→नीलोऽथ); का१ दे२.५ रुचकः, ते१ शुभकः (→रुचकः).
-b) ते१ क*** (→मन्दरः). -c) ब१-३ दे१-३.५.६ द१ ग्रा२
म१ वेणुमांश्च स, दे४ ८.९ वेणुमांश्चैव (→वेणुमांश्चैव); का१
ते१ वेणुमांश्च सुमेघश्च (ते१ सुवेणुश्च). -d) दे३.६ निषधो,
दे९ निषधा-, द१ निषावः, ग्रा२ निषेधः (→निषधो); ब१ दे४
ते१ वेद-, द१ ग्रा२ म१ चैव (→देव-); का१ दे८.९ ग्रा२
-पर्वताः (→पर्वतः). -e) का१ ब१-३ दे१-६ ते१ द१ ग्रा२
म१ चरिताः (→चरिताः). -f) व२ दे५.८.९ द१ ग्रा२ सिद्ध°
(→सिद्धा°).

२६. दे१०. ○; न१. abc ○. -a) ब३ अरुणोद
(य)स्य, दे६ अरुणदेश्च (→अरुणोदस्य); दे३ वसरः, ते१
संरन्दं, ग्रा१ सरिसः (→सरसः). -b) दे८.९ पर्वतः, द१
पूर्वोदा (→पूर्वतः); का१ ब१-३ दे२-६ ग्रा१ मुए. °चलाः
(→°चलः). -c) का१ विकूटः, व२ दे१-९ द१ मुर्वे. मुए. मुव.
त्रिकूटः (→त्रिकूट-); दे८.९ -शिखिवांश्च, द१ -शिखरी, मुर्वे.
मुए. स शिरः (→शिखरः). -d) द१ ग्रा२ परंगो, म१
पराङ्गो (→पतङ्गो).

२७. दे१. ab ○. -a) दे४ द१ ग्रा१ निषधो
(→निषधो); का१ व२.३ दे२.३.५-७ वसुमारश्च, न१ वसुधारश्चः,
ते१ ग्रा२ वसुधाधारः (ग्रा२ °कारो) (→वसुधारश्च). -b) दे८.९
त्रिषभः, न१ त्रिविधः, ते१ श्रीशिखिः (→त्रिशिखः); दे४.८-१०
न१ द१ ग्रा२ मुर्वे. मुए. मुव. स्मृतः, ते१ शुचिः, म१ तथा
(→शुभः). -c) दे७ °धीरश्च (→धीरश्च); दे४ सिन्दूरकः
सुधारश्च, ते१ सुमलाश्च सुधाराश्च, द१ ग्रा२ सिन्दूरश्चमु
(ग्र२ उ) दारश्च, म१ सिन्दूरः कुमुदारश्च. -d) ब३ दे८-१०
म१ मुर्वे. मुए. कुरुरः, दे१ द१ मुव. कुरुरः (→कुरवः).

२८. -a) का१ दे२.३.५.६ ताम्राभः, दे७ ताम्राभः,
दे१० ग्रा१ ताम्रतः, ते१ ताम्रभः (→ताम्रातः); दे१ रसालः,
दे६ ते१ विशालाः (→विशालः). -d) का१-दे२.५ गजश्चैव

वै. १.४५.३० पञ्चशैलोऽथ कैलासो हिमवांश्चाचलोत्तमः ।
 इत्येते देवचरिता उत्कटाः पर्वतोत्तमाः ॥२९॥
 महाभद्रस्य सरसो दक्षिणे केसराचलः ।
 शिखिवासश्च वैदूर्यः कपिलो गन्धमादनः ॥३०॥
 जारुधिश्च सुगन्धिश्च श्रीशृङ्गश्चाचलोत्तमः ।
 सुपार्श्वश्च सुपक्षश्च कंकः कपिल एव च ॥३१॥
 पिञ्जरो भद्रशैलश्च सुरसश्च महाबलः ।
 अञ्जनो मधुमांस्तद्वत् कुमुदो मुकुटस्तथा ॥३२॥

(→गजशैलः); दे७.९.१० मुवै. मुए. मुब. च पिञ्जकः, द१ ग२
 पिशाचतः (→पिशाचकः); दे८ गजशैलस्य पिञ्जकः.

२९. दे१०. bcd ○. -a) द१ ग२ °शैलोधि-
 (→°शैलोऽथ); का१ कैलाशे, ब३ दे३.५.६.९ कैलाशो (→°कैलासो)
 -c) ते१ वेद° (→°देव°); ब२ मुव. °रचिताः (→°चरिताः[.]);
 -d) दे६ -नुत्कटा, ते१ उत्तमा, द१ ग१.२ ऋषयः (→°उत्कटाः);
 दे१ [उ]त्तमः (→[उ]त्तमाः).

३०. ग२. ३०a-३१b ○ (द. सं.); दे१०. a ○
 -a) ते१ °भद्रास्य (→°भद्रस्य); ग१ सरिसो (→°सरसो). -b)
 का१ ब१-३ दे१-३.५ केसरा- (केसरा-); का१ ब२.३ दे२-४.६.७
 द१ ग१ -चलाः, दे५ -बलाः (→°चलः). -c) का१ ब१-३
 दे२.३.५.७-९ न१ मुवै. मुए. शिखिवासश्च, द१ ग१ म१ शिखि-
 नासश्च (म१ °स्थ) (→°शिखिवासश्च); दे२-१० न१ ते१ द१ ग१
 म१ वैदूर्यः (→°वैदूर्यः). दे१ शिखिवासश्च वैदूर्यः.

३१. ग२. ab ○ (द. सं. वि.). -a) ते१
 जातुदिः (→°जातुधिः); दे४ चा- (→°च); ब१-३ दे३.४.६.७ न१ म१
 सुगन्धः, मुवै. मुए. मुब. सुराम्बुः (→°सुगन्धिः). -b) दे७-१०
 मुवै. मुए. मुब. सर्वगन्धा°, ते१ श्रीशैलश्चा°, न१ द१ ग१
 त्रिशृंगश्चा° (द१ °च) (→°श्रीशृंगश्चा°); का१ दे१० °त्तमाः
 (→°त्तमः). -c) का१ दे२.५ स्वपार्श्वश्च, ते१ * * * *,
 द१ सुपर्णश्च (→°सुपार्श्वश्च); का१ दे२.५ स्व° (→°सु°).
 -d) दे४ कंसः, दे५ कर्कः, न१ कालः, ते१ नंकः, ग२ कदा, म१
 कटः (→°कट्टः).

३२. ग२. ३२b-३२c ○ (द. सं.). -a) ब१.३ दे४.६.७
 ते१ ग१.२ म१ पिञ्जलो, दे१.८-१० मुवै. मुए. मुब. विरजो
 (→°पिञ्जरो); दे७-१० मुवै. मुए. मुब. °जालश्च (→°शैलश्च);
 दे४ पिञ्जलोमश्च शैलश्च. -b) दे७-९ मुवै. मुए. सुसकः
 (→°सुरसः); ब३ दे१.३ द१ म१ महाचलः, दे४ महीतलः
 (→°महाबलः). -c) दे१० अञ्जुनो, द१ ग१ अचलो, म१ भुजलो

सहस्रशिखरश्चैव पाण्डुरः कृष्ण एव च ।
 पारिजातो महाशैलस्तथैव कपिलोदकः ॥३३॥
 सुषेणः पुण्डरीकश्च महामेघस्तथैव च ।
 एते पर्वतराजानः सिद्धगन्धर्वसेविताः ॥३४॥
 असितोदस्य सरसः पश्चिमे केसराचलः ।
 शङ्खकूटोऽथ वृषभो हंसो नागस्तथा परः ॥३५॥
 कालाञ्जनः शुक्रशैलो नीलः कमल एव च ।
 पुष्पकश्च सुमेघश्च वाराहो विरजास्तथा ।
 मयूरः कपिलश्चैव महाकपिल एव च ॥३६॥

(→अञ्जनो); ते१ अजमोद समानश्च. -d) दे४ मुचुकः, दे५
 कुकुटः, द१ ग१ लकुटः (→°मुकुटः); दे७-१० ते१ मुवै. मुए. मुब.
 चित्रशृङ्गो (दे१० °भृंगो) महालयः (ते१ °बलः).

३३. ग२. abc ○; दे४. cd ○; ते१. d ○
 -a) दे८-१० ते१ मुवै. मुए. मुब. कुमुदो (→°सहस्र-); ब१ न१
 °शिरसः, + °शिखरः, दे७-९ मुवै. मुए. मुब. -मुकुटः,
 दे१० -कुक्कुरः, ते१ -कुमुदः (→°शिखरः). -b) ब३ दे३.६.७
 पाण्डवः, न१ म१ पाण्डुरः (→°पाण्डुरः). -c) का१ ब२.३
 दे१-३.५.६ न१ द१ ग१ म१ °यात्रो (→°जातो); ते१ °शैलं
 (→°शैलः). -d) ब२.३ दे१ न१ कपिलोदरः, दे७-१० मुवै. मुए.
 मुब. कपिलाचलः (→°कपिलोदकः).

३४. ते१. ○; दे४. ab ○. -a) ब२ सुषेणः
 पुण्डरीकाक्षो. -c) दे७ मुवै. राजाश्च (→°राजानः). -d) दे६
 °सेवितः (→°सेविताः).

३५. ते१. ○. -a) ब३ °दस्यु, दे१ °द(र)स्या, दे४
 °दस्या (→°दस्य); का१ ब१-३ दे२-७ ग२ म१ पारेण, दे१ वररुणे,
 दे१० शिरसः (→°सरसः); द१ असितोद(य)स्यादरेण. -b)
 का१ ब१-३ दे१-६.८ न१ ग१ म१ मुब. °चलाः (→°चलः). -c)
 दे४ द१ ग१ °रुद्धश्च, न१ °रुद्धोऽथ, ग२ °रुजाश्च, म१ °रुद्धश्च
 (→°कूटोऽथ). -d) ब१.२ दे८-१० हंस- (→°हंसो); दे१.८-१० न१
 मुवै. मुए. मुब. तथैव च (→°तथा परः).

३६. ते१. ○. -a) का१ ब२.३ दे१-३.५.६ द१ ग१.२
 मुब. कालंजरः, ब१ दे१० न१ कालंजनः (→°कालांजनः); का१
 ब१-३ दे१-६.१० न१ द१ ग१ म१ मुब. शक्र° (→°शुक्र°). -b) का१ ब१-३ दे१-६ न१ द१ ग१.२ म१ कनक
 (→°कमलः). -c) दे४ पुष्कलश्च, न१ पुष्पवश्च, द१ ग१ म१
 पुष्करश्च, ग२ सुपुष्करः (→°पुष्पकश्च); दे८.९ स° (→°सु°).
 -d) ब२ दे१.८-१० म१ ग२ वराहो (→°वाराहो); का१ ब२
 दे३ ग१ विरजः, दे८.९ द१ वरजाः (→°विरजाः).

इत्येते देवगन्धर्वसिद्धसङ्घनिषेविताः ।
सरसो मानसस्येह उत्तरे केसराचलाः ॥३७
एतेषां शैलमुख्यानामन्तरेषु यथाक्रमम् ।

सन्ति चैवान्तरद्रोण्यः सरांसि च वनानि च ॥३८
वसन्ति तत्र मुनयः सिद्धाश्च ब्रह्मभाविताः ।
प्रसन्नाः शान्तरजसः सर्वदुःखविवर्जिताः ॥३९

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥

४४

सूत उवाच ।*

चतुर्दशसहस्राणि योजनानां महापुरी ।
मेरोरुपरि विख्याता देवदेवस्य वेधसः ॥१
तत्रास्ते भगवान् ब्रह्मा विश्वात्मा विश्वभावनः ।

उपास्यमानो योगीन्द्रैर्मुनीन्द्रोपेन्द्रशंकरैः ॥२
तत्र देवेश्वरेशानं विश्वात्मानं प्रजापतिम् ।
सनत्कुमारो भगवानुपास्ते नित्यमेव हि ॥३
स सिद्धैर्ऋषिगन्धर्वैः पूज्यमानः सुरैरपि ।

वै. १. ४६. ४

३६ श्लोकस्य b चरणानन्तरं दे० १० मुवै. मुए. मुब. अधिकम्—

* पारिजातो महाशैलः शैलः कनक एव च. (= ३३cd)

३७. ते१. ०. -a) दे० गन्धर्वो (→गन्धर्वं).
-b) ग्र२ [अ] सर- (→सिद्ध-); म१. -संघैः (→संघ-);
दे० १० मुवै. मुए. मुब. सिद्धयक्षैश्च सेविताः, न१ सिद्धचारण-
सेविताः. -c) ग्र२ सरसो (→सरसो). -d) न१. चोत्तरे
(→उत्तरे); दे० ७. १० द१ ग्र२ मुवै. मुए. केसराचलः
(→केसराचलाः).

३८. -a) दे१ इत्येषां, दे० उत्तरे, ते१ * * *
(→एतेषां); ते१ * * * (→शैल-). -b) ते१ द१ ग्र१. २ म१
उत्तरेषु (→अन्तरेषु); दे० १० न१ यथाक्रमः (→यथाक्रमं). -c)
दे१ [अ]न्तरा, दे० ३. ७. १० ते१ ग्र२ [अ]न्तरे (→[अ]न्तर-); ते१
पुण्य- (→द्रोण्यः). -d) ते१ सरांसि भुवनानि च.

३९. -a) ते१ वसन्ते (→वसन्ति). -b) दे० ७-९ न१
मुवै. मुए. मुब. सिद्धा वै (→सिद्धाश्च); ते१ स (→च); ब२
भासिताः, ते१ वादिनः (→भाविताः).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति].

पुराणनाम—का१ दे० २. ५ इत्यादिमहापुराणे कौर्मै, ब१
इति कौर्मै, ब२. ३ दे० ३. ७ इति कू(ब३ कौ)र्मपुराणे, दे० १. ४. ६-८-१०
न१ ग्र१. २ म१ मुवै. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहा-
पुराणे श्रीकौर्मै, मुब. इति श्रीकौर्मै महापुराणे पूर्वभागे.

अध्यायनाम—दे० न१ ग्र१. २ म१. ०; का१ ब१-३. दे० २. ५
भुवनविन्यासे, दे० १. १० भुवनकोशे, दे० ३. ६. ७ भुवनकोष (दे० ०से)
विन्यासे, दे० ८. ९ ते१ मुवै. मुए. भुवनकोशे पर्वतसंख्याने, मुब.
भुवनकोषविन्यासे पर्वतसंख्याने. अध्यायसंख्या—ब१ दे० ०. ०;
का१ ब३ दे० ३. ५ न१ ग्र१ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥४२॥,
दे० १. १० मुवै. पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥, दे० ४ द्विचत्वारिंशोऽ
ध्यायः ॥४२॥, दे० ८. ९ मुए. पंचचत्वारिंशोऽध्यायः, ते१ षट्, +
त्रिचत्वारिंशोऽध्याय, ग्र२ म१ मुब. चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः.

४५

[दे० पुस्तके अयमध्यायो नास्ति]

* द१. ०; दे० ८. ९ सूत उ; न१ ग्र१. २ सूतः; ते१ म१
श्रीसूतः.

१. -a) ब२. ३ ०सहस्राणां (→०सहस्राणि). -d) ग्र२
देवदेवस्य (→देवदेवस्य); ब१ मेधसः (→वेधसः).

२. -a) ते१ अत्रास्ते (→तत्रास्ते); -d) ते१ ०संवृतः
(→०शंकरैः) न१ मुनीन्द्रैरिन्द्रशंकरैः; म१ इन्द्रोपेन्द्रैस्संशंकरैः.

३. म१. ab. ०. -a) ते१ तथा (→तत्र), न१ तत्र
देवेश्वराधीशः. -b) ते१ विश्वात्मा स (→विश्वात्मानं); ब२
ते१ ग्र२ प्रजापतिः (→प्रजापति). -d) ग्र२ आशास्ते, म१
अत्रास्ते (→उपास्ते).

४. म१. ०. -a) दे० संसिद्धैर् (→स सिद्धैर्);
दे० १. ८-१० ते१ ग्र१ मुवै. मुए. मुब. स सिद्धैर्ऋषिगन्धर्वैर्, न१ द१

बे.१.४६.४ समास्ते योगयुक्तात्मा पीत्वा तत्परमामृतम् ॥४
 तत्र देवादिदेवस्य शंभोरमिततेजसः ।
 दीप्तमायतनं शुभ्रं पुरस्ताद् ब्रह्मणः स्थितम् ॥५
 दिव्यकान्तिसमायुक्तं चतुर्द्वारं सुशोभनम् ।
 महर्षिगणसंकीर्णं ब्रह्मविद्भिर्निषेवितम् ॥६
 देव्या सह महादेवः शशाङ्कार्काग्निलोचनः ।
 रमते तत्र विश्वेशः प्रमथैः प्रमथेश्वरः ॥७
 तत्र वेदविदः शान्ता मुनयो ब्रह्मचारिणः ।
 पूजयन्ति महादेवं तापसाः सत्यवादिनः ॥८
 तेषां साक्षान्महादेवो मुनीनां ब्रह्मवादिनाम् ।
 गृह्णाति पूजां शिरसा पार्वत्या परमेश्वरः ॥९
 तत्रैव पर्वतवरे शक्रस्य परमा पुरी ।
 नाम्नाऽमरावती पूर्वं सर्वशोभासमन्विता ॥१०

सह (द१ हि) सिद्धर्षिगन्धर्वैः. -b) द१ ग१.२ [अ]मरैः
 (→सुरैः). -c) दे०.७ समस्ते, ते१ समास- (→समास्ते);
 ब१ °विश्वात्मा (→°युक्तात्मा).

५. -a) का१ दे०.५ देवादि°, दे०.१० ते१ मुवै. मुए. मुब.
 देवादि° (→देवादि°). -b) न१ शंकरस्यामितीजसः. -c)
 ते१ दीप्प्रमा° (→दीप्प्रमा°); म१ श्रावसतं (शं?) (→श्रावसतं).
 -d) ते१ पुरस्ताद् (→पुरस्ताद्); दे० ब्रह्मणा, ग१ ब्रह्मणि
 (→ब्रह्मणः); ब२ ततः, दे० स्थितः, दे० सुतं (→स्थितं).

६. -a) म१ °यान° (→°कान्ति°). -b) ग२ म१
 चतुर्द्वार- (→चतुर्द्वारं); म१ सुशोभितं, + सुशोभनं (→सुशो-
 भनं). -c) द१ °जन° (→°गण°); न१ संकीर्णं सर्वतः शुभ्रं.

७. -b) दे१ शशाङ्कार्काग्निलोचनः; ते१ सोमसूर्याग्नि-
 लोचनः, ग२ शशाङ्कार्काग्निलोचनः.

८. -a) दे० देव° (→वेद°); का१ °विदं (→°विदः).
 -b) दे०.६ °चारिणा, म१ °वादिनः (→°चारिणः). -d)
 का१ दे०.५.८.९ ते१ ग२ मुवै. मुए. मुब. तपसा (→तापसाः).

९. -a) ग२ साक्षी (→साक्षात्). -b) दे०.१० न१
 ते१ मुवै. मुए. मुब. भावितात्मनां (→ब्रह्मवादिनां) -c) न१
 गिरिशः (→शिरसा). -d) दे० परमेश्वरं (→परमेश्वरः).

१०. -b) ते१ तत्रैव पूर्वतः परि-. -b) दे० पुरं
 (→पुरी). -c) दे० पूर्वा, दे० द१ ग२ पूर्व (→पूर्वैः); ते१
 नाम्नाऽमरावतिपुरी.

तमिन्द्रमप्सरःसङ्घा गन्धर्वा गीततत्पराः ।
 उपासते सहस्राक्षं देवास्तत्र सहस्रशः ॥११
 ये धार्मिका वेदविदो यागहोमपरायणाः ।
 तेषां तत् परमं स्थानं देवानामपि दुर्लभम् ॥१२
 तस्य दक्षिणदिग्भागे वह्नेरमिततेजसः ।
 तेजोवती नाम पुरी दिव्याश्चर्यसमन्विता ॥१३
 तत्रास्ते भगवान् वह्निर्भ्राजमानः स्वतेजसा ।
 जपिनां होमिनां स्थानं दानवानां दुरासदम् ॥१४
 दक्षिणे पर्वतवरे यमस्यापि महापुरी ।
 नाम्ना संयमनी दिव्या सिद्धगन्धर्वसेविता ॥१५
 तत्र वैवस्वतं देवं देवाद्याः पर्युपासते ।
 स्थानं तत् सत्यसंधानां लोके पुण्यकृतां नृणाम् ॥१६

११. -a) दे० तत्रेन्द्रं (→तमिन्द्रं); दे०.५ अप्सरः,
 दे० अप्सरसः (→अप्सरः); दे०.१० मुवै. मुए. तत्र चाप्सरसः
 सर्वाः, ते१ इन्द्रमप्सरसैः संघाः. -b) दे० तत्परं (→तत्पराः);
 दे०.१० मुवै. मुए. मुब. गन्धर्वाः सिद्धचारणाः. -d) म१ यत्र
 (→तत्र).

१२. -b) का१ ब२.३ दे० न१ योग-, म१ ग२ ये वा
 (→याग-); दे० योगमार्गपरायणाः, ते१ योगयोगपरायणाः.
 -d) ते१ देवानपि सुदुर्लभम्, + देवैरपि सुदुर्लभम्.

१३. -a) दे०.१० मुवै. मुए. मुब. तस्माद् (→तस्य);
 दे० दिग्भागे (→दिग्भागे). -c) का१ दे०.५ तेजोमयी (→तेजो-
 वती). -d) ग२ सर्वाश्च (→दिव्याश्च).

१४. -a) न१ अग्निर् (→वह्निर्). -b) ब१ भ्राज-
 मानश्च, द१ ग२ म१ भ्राजमानस्व- (→भ्राजमानः स्व-). -c)
 का१ ब१.२ दे०.३.५.८ म१ जपिनां (→जपिनां). -cd) ते१
 जपिनां होमिनां स्नानदानिनां च दुरासदं.

१५. -a) ब१ °वरं, ब२ °वने (→वरे). -b) ब२.३
 दे०.६.७ यमस्य तु, दे० यमस्यापि, ते१ यमस्यादि (→यमस्यापि).
 -c) न१ द१ ग२ संयमिनी (→संयमनी); ब१ दे० नाम
 (→दिव्या). -d) दे० °सेवितः (→°सेविताः); दे०.१० न१
 ते१ मुवै. मुए. मुब. सर्वशोभासमन्विता.

१६. -b) म१ देव्याद्याः (→देवाद्याः). -c) दे० न१
 °संधानं (→°संधानां); ते१ स्नानं तत्परमं स्थानं. -d) दे०
 युक्तकृता-, द१ पुण्यवतां (→पुण्यकृतां).

तस्यास्तु पश्चिमे भागे निऋतेस्तु महात्मनः ।
रक्षोवती नाम पुरी राक्षसैः सर्वतो वृता ॥१७
तत्र तं निऋतिं देवं राक्षसाः पर्युपासते ।
गच्छन्ति तां धर्मरता ये वै तामसवृत्तयः ॥१८
पश्चिमे पर्वतवरे वरुणस्य महापुरी ।
नाम्ना शुद्धवती पुण्या सर्वकामद्विसंयुता ॥१९
तत्राप्यसुरोगणैः सिद्धैः सेव्यमानोऽमराधिपः ।
आस्ते स वरुणो राजा तत्र गच्छन्ति येऽम्बुदाः ।
तीर्थयात्रापरान्तिषु ये च लोकेऽधर्मविषिणः ॥२०
तस्या उत्तरदिग्भागे वायोरपि महापुरी ।

नाम्ना गन्धवती पुण्या तत्रास्तेऽसौ प्रभञ्जनः ॥२१
अप्सरोगणगन्धर्वैः सेव्यमानोऽमरप्रभुः ।
प्राणायामपरा मर्त्या स्थानं तद् यान्ति शाश्वतम् ॥२२
तस्याः पूर्वो दिग्भागे सोमस्य परमा पुरी ।
नाम्ना कान्तिमती शुभ्रा तत्र सोमो विराजते ॥२३
तत्र ये भोगनिरता स्वधर्मं पर्युपासते ।
तेषां तद् रचितं स्थानं नानाभोगसमन्वितम् ॥२४
तस्याश्च पूर्वदिग्भागे शंकरस्य महापुरी ।
नाम्ना यशोवती पुण्या सर्वेषां सुदुरासदा ॥२५

वै. १.४६.२५

१७. -a) दे१ ततस्तु, दे१ अस्यास्तु (→तस्यास्तु). -b) दे१ निऋतस्य, दे१० ग्र२ निऋतेस्तु (→निऋतेस्तु); दे१ ग्रा२ महापुरी (→महात्मनः). -d) ब१-३ दे३.६.७ सर्वतो युता, दे१ सर्व * युता, दे५ सर्वतेपुता, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. संवृ(दे९ °यु)ता तु (दे१० °त्व) या, न१ ग्रा१ पर्वतो वृताः, ते१ सर्वतो यथा, + संवृतो यथा (→सर्वतो वृता); ग्र२ राक्षसैः सर्प-देवतैः.

१८. ब१. १८-१९ ○ (द. सं.). -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ते (दे१ तं) निऋतं, दे५ तं निरति (→तं निऋतिं); म१ तत्रापि तन्निजं देवं. -c) ग्र२ तर्जन्ति (→गच्छन्ति); ब१ तद्, ब३ दे२.५ ग्रा२ तान् (→तां); म१ गच्छन्ति तं धर्मवतो. -d) दे१० ते वै, मुर्वे. मुए. मुब. ये तु (→ये वै); दे३.७ तापस° (→तामस°); दे५ ये चैतामसवृत्तयः, दे१ ग्रा२ म१ ये चैते मुनिवृत्तयः.

१९. ब१. ○ (द. १८ पा. वि.); ग्र२. १९d-२३c ○. -a) दे१ पश्चिम- (→पश्चिमे). -c) ब२ ग्रा१ गन्धवती, ते१ गन्धवती, + शुद्धवती (→शुद्धवती) ग्र२ नाम्ना कीर्तिमती शुभ्रा. -d) ब२ -कर्माङ्ग°, दे१० ते१ -कामार्थ°, दे१ -कामादि (→कामादि°); ग्र२ तत्र सोमो विराजते.

२०. ग्र२. ○ (द. १९ पा. वि.); cf केवलं ग्रा१ पुस्तके एव अस्ति अन्यत्र नास्ति. -a) ते१ सर्वस् (→सिद्धैः). -b) का१ ब२ दे१.८-१० नराधिपैः (का१ ब२ °पः), मुर्वे. मुए. मुब. [ग्र]मराधिपैः, न१ * राधिपैः, दे१ ग्रा१ म१ [ग्र]मराधिभिः (→[ग्र]मराधिपः). -c) मुब. आस्ते च (→आस्ते स). -d) का१ ब३ दे२.३.५.६ ये मुदा, ब१.२ दे१.७ मुब. येऽम्बुदाः, दे१० ये बुधाः, न१ दे१ ग्रा१ म१ ये नराः, ते१ ये सदा (→येऽम्बुदाः).

२१. ग्र२. ○ (द. १९ पा. वि.); दे३.६. २१b-२३a

○ (द. सं.). -a) दे१ ते१ ग्रा१ म१ तस्य (→तस्याः); ते१ म१ चोत्तर° (→उत्तर°). -b) दे५ सोमस्य परमा पुरी. -d) ब२.३ यत्रास्ते (→तत्रास्ते).

२२. दे३.६. ○ (द. २१ पा. वि.); ग्र२. ○ (द. १९ पा. वि.). -a) दे१.७ °संकीर्णः (→°गन्धर्वैः). -b) ब२.३ दे१.७ [ग्र] निलप्रभुः (दे१.७ °मः); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. महान् प्रभुः (→[ग्र]मरप्रभुः). -c) दे१.७-१० न१ ते१ °स्ताः (→°पराः); ब२ मर्त्यो, मुर्वे. मुए. मुब. विप्राः (→मर्त्याः). -d) ब१-३ दे२.५ ग्रा१ शोभनं (दे५ °नां) (→शाश्वतं); का१ स्रष्टा (?) न तपति शोभनं, दे१ स्थानं तत्रातिशोभनं.

२३. ग्र२. abc ○ (द. १९ पा. वि.) दे३.६. a ○ (द. १९ पा. वि.); ब१. २३c-२५b ○ (द. सं.). -a) दे१.७ पूर्व च, मुर्वे. मुए. मुब. पूर्वं तु (→पूर्वो). -c) दे१० कान्तिमती, न१ कान्तिवती, दे१ ग्रा१ म१ कीर्तिम (द१ °व)ती (→कान्तिमती); दे१ पुण्या, दे७ [इ]त्युक्ता (→शुभ्रा). -d) दे१.८-१० ते१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. तस्यां (→तत्र).

२४. ब१. ○ (द. २३ पा. वि.). -a) म१ ते (→ये); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. धर्म°, दे१ ग्रा२ म१ योग° (→भोग°). -c) ब२.३ दे३.६.७-९ दे१ ग्रा२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. तदुचितं, दे१० तदुत्थितं, न१ तमुद्यतं (→तद् रचितं); ते१ सोमभक्ता दिवं स्थानं.

२५. ब१. ab ○. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तस्यास्तु (→तस्याश्च). -b) का१ ब२ दे५ म१ मुब. शुभा° (→महा°). -c) ब२ दे१ यशोमती (→यशोवती); ब१ * म्या, ब३ दे३.६.७ रम्या, दे५ मुख्या (→पुण्या). -d) ब२ दे१ सुखदा सदा, दे८-१० दे१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुब. सा दुरासदा (→सुदुरा-सदा); ते१ सर्वेषां साधुता सदा.

बं. १.४६.२६ तत्रेशानस्य भवनं रुद्रविष्णुतनोः शुभम् ।
 गणेश्वरस्य विपुलं तत्रास्ते स गणैर्वृतः ॥२६॥
 तत्र भोगाभिलिप्सूनां भक्तानां परमेष्ठिनः ।
 निवासः कल्पितः पूर्वं देवदेवेन शूलिना ॥२७॥
 विष्णुपादाद् विनिष्क्रान्ता प्लावयित्वेन्दुमण्डलम् ।
 समन्ताद् ब्रह्मणः पुर्या गङ्गा पतति वै दिवः ॥२८॥
 सा तत्र पतिता दिक्षु चतुर्धा ह्यभवद् द्विजाः ।
 सीता चालकनन्दा च सुचक्षुर्भद्रनामिका ॥२९॥
 पूर्वेण सीता शैलात् तु शैलं यात्यन्तरिक्षतः ।
 ततश्च पूर्ववर्षेण भद्राश्वेनैति चार्णवम् ॥३०॥

२६. -a) दे१ भुवनं, ग२ भद्रं तद् (→भवन्). -b) दे१ रुद्राविष्टं, द१ रुद्राविन्दं, ग१ रुद्रास्थेशं, म१ रुद्राविष्टं (→रुद्रविष्णु°); दे१-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रेणाधिष्ठितं शुभं, ग२ रुद्राविष्टं तनू शुभं (?). -c) दे१ विपुलो, न विपुला, ते१ विमलं (→विपुलं). -d) दे१ तत्रास्ति (→तत्रास्ते); दे१ न१ [अ]सौ (→स); दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. गणावृतः, दे१० गणावृतः, ते१ गणेश्वरः (→गणैर्वृतः).

२७. -a) व२ भव- (→तत्र); दे१.८-१० द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. भोगादि° (→भोगाभि°); व२ दे१० °लिप्सूनां, दे१ °लाषाणां (→°लिप्सूनां); ते१ तत्रादिभोगलिप्सूनां. -c) व१ दे१.६ निवासकल्पितः (व१ °ते), द१ ग१.२ निवासः कारितः (द१ °तं), ते१ निवासः कल्पितं (→निवासः कल्पितः). -d) दे१ शूलिनः, ग२ शूलिनं (→शूलिना).

२८. -b) ते१ पाययेत् सिन्धुमण्डलम्, + प्लावयित्वेन्दुमण्डलम्. -c) का१ व३ दे१.५.७.१० न१ ग१ पुर्याः (→पुर्या); ते१ समन्त्राः ब्राह्मणाः पूर्वं. -d) दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. ततः (→दिवः); ते१ गङ्गावर्तेति वै ततः.

२९. -b) व२ ग१ [अ]प्यभवत्, न१ विभजं, ग२ प्राह च (→ह्यभवद्). -c) दे१० सीतलाचकनन्दा च. -d) का१ व२ स्व° (→सु°), व१ चक्षुर्भद्रा च नामिका, दे१.६.७ चक्षुर्भद्रा च वै क्रमात्, ते१ न चक्षुर्भद्रनामिका, द१ ग१.२ चक्षुर्भद्रा च शाश्वता, म१ चक्षुर्भद्रेति नामिका.

३०. -a) दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. पूर्वेण शैलाच्छैलं (दे१० °ले) तु. -b) द१ ग१.२ यात्यन्तरिक्षगा (→यात्यन्तरिक्षतः); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. सीता यात्यन्तरिक्षगा, न१ सा च तत्रान्तरिक्षगा. -c) का१ दे१० पूर्वं, दे१ पूर्वं (→पूर्वं); म१ °मार्गेण (→°वर्षेण). -d) का१ व२.३ दे१.५ ते१ ग१.२

तथैवालकनन्दा च दक्षिणादेत्य भारतम् ।
 प्रयाति सागरं भित्त्वा सप्तभेदा द्विजोत्तमाः ॥३१॥
 सुचक्षुः पश्चिमगिरीनतीत्य सकलास्तथा ।
 पश्चिमं केतुमालाख्यं वर्षं गत्वैति चार्णवम् ॥३२॥
 भद्रा तथोत्तरगिरीनुत्तरांश्च तथा कुरुन् ।
 अतीत्य चोत्तराम्भोधिं समभ्येति महर्षयः ॥३३॥
 आनीलनिषधायामौ माल्यवान् गन्धमादनः ।
 तयोर्मध्यगतो मेरुः कर्णिकाकारसंस्थितः ॥३४॥
 भारताः केतुमालाश्च भद्राश्चाः कुरवस्तथा ।
 पत्राणि लोकपद्मस्य मर्यादाशैलबाह्यतः ॥३५॥

भद्राश्वे याति, दे१-६ तत्राश्वेनैति, दे१-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. भद्राश्वेनैति, द१ भद्राश्वो याति (→भद्राश्वेनैति); दे१ वर्णनं (→चार्णवम्).

अतः परं व१ पुस्तके अधिकम्—

*भद्रास्तथा** गिरीनुत्तरांश्च तथा कुरुन्' (=३३ ab)

३१. ग२. ०. -a) व२.३ दे१.६ तत्रैवा°, ते१ ततश्चा° (→तथैवा°). -b) दे१.६.७ द१ ग१ म१ दक्षिणेनैत्य, ते१ दक्षिणादित्य-, + दक्षिणादेत्य (→दक्षिणादेत्य). -c) न१ प्रयाता (→प्रयाति); व१ दे१.६-१० भूत्वा (→भित्त्वा); ते१ प्रयातु पर्वतं भित्त्वा.

३२. ग२. ०; ते१. d ०. -a) का१ स्वर्चक्षुः, व१-३ स्वर्चक्षुः, दे१ स्वर्चक्षुः, दे१ सुर्वक्षुः, दे१ सुर्वक्ष, ते१ न चक्ष (→सुचक्षुः); म१ तथा चक्षुः पश्चिमगिरीन्. -b) दे१ सफलस्तथा, द१ ग१ सकला (ग१ °लां) स्थिता, म१ सकलान् शुभान् (→सकलास्तथा). -c) म१ पश्चिमे (→पश्चिमं); ते१ केतुमालाश्च (→केतुमालाख्यं). -d) का१ व१ दे१.५.६.७-१० गत्वैति द१ ग१ म१ भित्त्वेति (→गत्वैति).

३३. ते१. ०. -a) म१ भद्रानथोत्तरगिरीन्. -b) ग२ उत्तरानि कुरुन्पि. -c) ग२ अथोत्य (→अतीत्य).

३४. ते१. ०. -a) दे१.६ आनील- (→आनील-); का१ दे१.६ -निषधायामौ (→निषधायामौ). -b) दे१-१० न१ द१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °मादनी (→°मादनः). -c) का१ व२ दे१.५.७ द१ ग१.२ म१ मध्य-, व१ दे१ न१ मध्ये (→मध्य°).

३५. ते१. a ०. -a) व३ तारकाः (→भारताः). -c) ते१ तत्रापि (→पत्राणि).

अष्टौ मर्यादापर्वताः]

पूर्वविभागे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

[१.४४.४०

जठरो देवकूटश्च मर्यादापर्वतावुभौ ।

मेरोः पश्चिमदिग्भागे यथापूर्वौ तथा स्थितौ ॥३८

दक्षिणोत्तरमायामावानीलनिषधायतौ ॥३६

त्रिशृङ्गो जारुधिस्तद्वदुत्तरे वर्षपर्वतौ ।

गन्धमादनकैलासौ पूर्वपश्चायतावुभौ ।

पूर्वपश्चायतावेतौ अर्णवान्तर्व्यवस्थितौ ॥३९

अशीतियोजनायामावर्णवान्तर्व्यवस्थितौ ॥३७

मर्यादापर्वताः प्रोक्ता अष्टाविह मया द्विजाः ।

निषधः पारियात्रश्च मर्यादापर्वताविमौ ।

जठराद्याः स्थिता मेरोश्चतुर्दिक्षु महर्षयः ॥४० वं.१.४६.४०

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रथां संहितायां पूर्वविभागे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥

३६. ते१. cd ○. -a) द१ ग्रा१.२ र (द१ रा) जतो, म१ जरडो (→जठरो); ब२ वेदकूटश् (→देवकूटश्). -b) दे१ मर्यादासागरावुभौ. -c) ब१ तौ दक्षिणोत्तरायामौ, द१ ग्रा१ दक्षिणोत्तरयो (ग्रा१ धा) मानौ, ग२ दक्षिणोत्तरदिग्भागे, म१ तद्दक्षिणोत्तरायामौ, मुवें. दक्षिणोत्तरमायातौ. -d) दे१ ग्रा१ °निषधावुभौ (→°निषधायतौ); ग२ ययौ पूर्वे तथा त्विमौ.

३७. ते१ ग२. ○. -a) ब३ दे६ °कैलासौ (→°कैलासौ). -b) का१ °पाशर्वा° (→°पश्चा°); दे५ पूर्वपश्चिमता उभौ, ग्रा१ पूर्वपश्चाद्यथा उभौ. -d) दे५.७.९.१० न१ द१ [अ]र्णवान्त- (→[अ]र्णवान्तर).

३८. ग२. ○; न१ ते१. ab ○. -a) ब१ दे१० ग्रा१ परि° (→पारि°); ब२.३ दे५ °पात्रश् (→°यात्रश्). -b) दे१.५ द१ ग्रा१ म१ उभौ (→इमौ). -d) ब३ तथा (→यथा); दे८.९ ते१ द१ म१ मुवें. मुए. °पूर्व, दे१० °पूर्व-, ग्रा१ °पूर्व (→°पूर्वौ); का१ दे८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. व्यवस्थितौ, ब१ तथा स्मृतौ, ब२ यथा स्थितौ, ब३ तथा मितौ द१ ग्रा१ म१ तथा त्विमौ (→तथा स्थितौ).

३९. दे१०. ab ○. -a) दे१ श्रीशृङ्गो (→त्रिशृङ्गो); दे६ जातुधिस्, ते१ जारुधिस् (→जारुधिस्); ब१ जैव (→तद्वद्). -c) दे५ पूर्वा, ग्रा१ पूर्व (→पूर्व-); दे८-१० मुवें.

मुए. तावदायामविस्तारी, ते१ पूर्ववन्चायतावेतौ, म१ पूर्वपश्चायतायामौ. -d) पर्णसन्तर्पवस्थितम्.

४०. -a) दे८ मर्या *****. -b) का१ ह्याद्याविन-, ब२.३ दे५ ह्यष्टाविह, दे३.६ ज्येष्ठाविह, ग्रा१.२ म१ वर्षाणीह (→अष्टाविह); दे१.९.१० ग२ म१ महाद्विजाः (→मया द्विजाः); ते१ *** वलय * जाः. -c) द१ ग्रा१.२ म१ रजताद्या, ते१ जठराद्या (→जठराद्याः); न१ महा- (→स्थिता).

पुष्पिका—

[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे२.५ इत्यादिमहापुराणे कौर्मै, ब१-३ दे३ म१ इतिकूर्मपुराणे, दे१.६-१० न१ ग्रा१.२ मुवें. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मै, मुब. इति श्रीकौर्मै महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—ब३ ग्रा१.२ म१. ○; का१ ब१ दे२.३-५.८-१० ते१ मुवें. मुए. भुवनविन्यासे, ब२ दे१.६ भुवनकोशे (ब२ °वे), दे१ मुब. भुवनकाश (मुब. °ष) विन्यासे, न१ भुवनविन्यासो नाम. अध्यायसंख्या—ब१ दे८. ○; का१ ब३ दे२.३.५ ग्रा१ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥४३॥, दे१.७ मुवें. षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥, दे८.९ मुए. षट् चत्वारिंशोऽध्यायः, दे१० षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥ श्रीसीतारामचन्द्रार्पणमस्तु ॥, न१ ग२ म१ मुब. पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः, ते१ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः, + चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः,

सूत उवाच ।*

वे.१.४७.१ केतुमाले नराः कालाः सर्वे पनसभोजनाः ।
स्त्रियश्चोत्पलपत्राभा जीवन्ति च वर्षायुतम् ॥१
भद्राश्वे पुरुषाः शुक्लाः स्त्रियश्चन्द्रांशुसन्निभाः ।
दश वर्षसहस्राणि जीवन्ते आम्नभोजनाः ॥२
रम्यके पुरुषा नार्यो रमन्ते रजतप्रभाः ।
दशवर्षसहस्राणि शतानि दश पञ्च च ।
जीवन्ति चैव सत्त्वस्था न्यग्रोधफलभोजनाः ॥३

४५

[अध्यायारम्भे दे१० अधिकम्—श्रीगणेशाय नमः]

* द१. ०; दे३.९ सूत उ.; न१ ग्रा.२ म१ सूतः; ते१ श्रीसूतः.

१. ब१ दे३.६ द१. १८-२८ ० (द. सं.) -a) ग्रा१ °माला (→°माले); ते१ कथा (→नराः); दे४ ककाः (?), दे४-१० मुर्वे. मुए. काकाः, न१ सर्वे, ग्रा२ काराः, म१ काकाः, + कालास् (→कालाः). -b) न१ सदा (→सर्वे); का१ पायस°, दे१ पन्नग°, दे२.६ पानस°, दे४ फलसु°, दे१० पापन° (?), ते१ पावन° (→पनस°). -c) ते१ चोत्तर°, + चोत्पल° (→चोत्पल°); दे७ °वर्णाभा, दे४-१० °पत्राक्ष्यः, न१ °पक्षाक्ष्यः (→°पत्राभा). -d) दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. ते जीवन्ति, ते१ ग्रा२ म१ * जीवति (→जीवन्ति च); दे४ जीवन्ति वरषायुतम्, न१ जीवन्त्ययुतवर्षिकं, ग्रा१ सर्वे वर्षायुता युषा.

२. ब१ दे३.६ द१. ० (द. १ पा. वि.); दे४. २८-३८ ० (द. सं.); का१ २८-३८ ० (द. सं.). -b) दे१ चन्द्रांश- (→चन्द्रांशु-); न१ स्त्रियश्चांशुसमप्रभा. -d) ब२ जीवन्ति (→जीवन्ते); ब२ दे७-१० मुर्वे. मुए. चान्न°, ब३ वायु°, दे१ वाग्र°, दे२ आग्र°, + वायु°, दे५ चायु°, ते१ चाम्बु°, मुब. चान्न° (→आग्र°); न१ ग्रा१.२ म१ जीवन्त्यमृतभोजनाः,

३. का१. abc ० (द. २ पा. वि.); दे४. ab ० (द. २ पा. वि.). -b) ब१ रमन्त्यो, ब३ दे३.६ रमन्त्या, दे४-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. रमन्ति, दे७ रमण्यो, ते१ राजन्ते (→रमन्ते); ब१ रजतः, ग्रा२ रजनि- (→रजत-); ग्रा२ प्रजाः (→°प्रभाः). -d) न१ दश वर्षशतानि च. -e) दे१० सत्यत्व, ते१ सर्वस्था;

हिरण्मये हिरण्याभाः सर्वे च लकुचाशनाः ।
एकादशसहस्राणि शतानि दश पञ्च च ।
जीवन्ति पुरुषा नार्यो देवलोकस्थिता इव ॥४
त्रयोदशसहस्राणि शतानि दश पञ्च च ।
जीवन्ति कुरुवर्षे तु श्यामाङ्गाः क्षीरभोजनाः ॥५
सर्वे मिथुनजाताश्च नित्यं सुखनिषेविनः ।
चन्द्रद्वीपे महादेवं यजन्ति सततं शिवम् ॥६
तथा किपुरुषे विप्रा मानवा हेमसन्निभाः ।

ग्रा२ तत्रस्था (→सत्त्वस्था). -f) का१ दे६ °भोजना, ग्रा२ °भोजिनः (→°भोजनाः).

४. ब१. ४-७ ० (द. सं.); ते१. ४-५ ० (द. सं.); का१ ब२.३ दे१-७ द१ ग्रा१ म१. ४e-५b ०; ग्रा२. ४c-५b ०. -a) न१ हिरण्याभौ (→हिरण्याभाः). -b) ब२ दे३ सर्वे चलदलाशनाः, दे४ सर्वेपि लकुचाशनाः (?), दे६ सर्वे चलगदाशनाः, दे४-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे श्रीफलभोजनाः, द१ नशलि कुचभोजनाः, ग्रा१ म१ जना लिकुचभोजनाः, ग्रा२ जनाकुलितभोजनः.

५. ब१ ते१. ० (द. ४ पा. वि.); का१ ब२.३ दे१-७ द१ ग्रा१.२ म१. ab ० (द. ४ पा. वि.). -b) न१ दशानि (→शतानि). -c) ग्रा२ तत्र (→कुरु-). -d) दे५ श्यामाङ्गाः क्षीर°, न१ श्यामाङ्गाः क्षीण°, ग्रा२ श्यामाभाक्षीर° (→श्यामाङ्गाः क्षीर°).

६. ब१. ० (द. ४ पा. वि.). -a) दे१० °जाश्चैव (→°जाताश्च); ते१ सर्वे निमिषमात्राश्च. -b) का१ ब२ दे१.४.५ द१ ग्रा१ म१ °निषेविनः, दे७-९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. °निषेविताः (दे१० °तः) (→°निषेविनः); दे१० नित्यं सुरविशेषितः, ते१ सत्यं शंखनिषेवणाः. -c) का१ चन्द्रमौलि, ब२.३ ताग्रद्वीपे, दे१.७ भद्रद्वीपे, दे४ उपासते, दे५ वज्रशेपे(?), दे१० चन्द्रद्वीप- , द१ गंधैः पुष्पैर्, ग्रा१.२ म१ देवदेवं (→चन्द्रद्वीपे); न१ °द्वीपः (→°देवं). -d) दे१० जपति (→यजन्ति); दे३ * * तं (→सततं); म१ पूजयन्ति सदा शिवं.

७. ब१. ० (द. ४ पा. वि.); दे३. ७c-९b ० -a) द१ यथा (→तथा); दे४ ते१ किपुरुषं, ग्रा२ किपुरुषा (→किपुरुषे); दे१ द१ ते१ विप्राः, ग्रा२ विप्रो (→विप्रा). -b) दे१ मानवाः,

दशवर्षसहस्राणि जीवन्ति प्लक्षभोजनाः ॥७
 यजन्ति सततं देवं चतुर्मूर्तिं चतुर्मुखम् ।
 ध्याने मनः समाधाय सादरं भक्तिसंयुताः ॥८
 तथा च हरिवर्षे तु महारजतसन्निभाः ।
 दशवर्षसहस्राणि जीवन्तीक्षुरसाशिनः ॥९
 तत्र नारायणं देवं विश्वयोनिं सनातनम् ।
 उपासते सदा विष्णुं मानवा विष्णुभाविताः ॥१०
 तत्र चन्द्रप्रभं शुभ्रं शुद्धस्फटिकनिर्मितं ।
 विमानं वासुदेवस्य पारिजातवनाश्रितम् ॥११
 चतुर्द्वारमनौपम्यं चतुस्तोरणसंयुतम् ।
 प्राकारैर्दशभिर्युक्तं दुराधर्षं सुदुर्गमम् ॥१२
 स्फाटिकैर्मण्डपैर्युक्तं देवराजगृहोपमम् ।
 स्वर्णस्तम्भसहस्रैश्च सर्वतः समलंकृतम् ॥१३

दे१० मानवो (→मानवा); ग्र२ हिम° (→हेम°). -d) ते१ पक्ष° (→प्लक्ष°); ग्र२ °भोजिनः (→°भोजनाः).

८. दे३. ० (द्र. ७ पा. वि.) -a) ब१ जयन्ति, ते१ जीयन्ति, + यजन्ति (→यजन्ति); ग्र२ चतुरं (→सततं). -b) दे३.७ चतुर्मूर्तिः, दे३.९ चतुः शीर्षं, दे१० चतुस्तीर्थं (→चतुर्मूर्तिः); दे१.७ मुर्वे. मुए. मुव. चतुर्भुजम् (→चतुर्मुखम्). -c) दे४ धाते, म१ स्थाने (→ध्याने). -d) का१ सदारा, दे५ सादरा, दे१० शारीरं, द१ सदारं (→सादरं); ते१ साधकं भक्तिसंयुतः.

९. दे३. ab ० (द्र. ७ पा. वि.). -a) का१ ब१.३ दे२.४.६ द१ ग१ म१ °वर्षेपि, दे५ °वधुपि, ग्र२ °वर्षे च (→°वर्षे तु). -d) ते१ जीवन्तीक्षुरसाशना.

१०. -a) ते१ मादा यया (→नारायणं); न१ विश्वं (→देवं). -b) द१ ग१.२ विश्वमूर्तिः, म१ सत्वयोनि (→विश्वयोनि). -c) दे४ महा-, द१ तदा (→सदा). -d) दे३ मानवाः, ते१ मानसा, ग्र२ मनसा (→मानवा); दे६ °भाविता, ते१ °भावितम्, ग१ °भावनाः (→°भाविताः).

११. द१. ११b-१२c ०. -a) का१ दे२.५ युतं शुभ्रं (दे५ भ्र), द१ °प्रभं युक्तं (→°प्रभं शुभ्रं). -b) दे४ शुभ्र° (→शुद्ध°); ब३ दे१ ते१ °निर्मलं, दे३-१० न१ ग१ मुर्वे. मुए. मुव. °सन्निभम् (→°निर्मितम्). -c) दे४ ग१ म१ निवासं, ग्र२ निमित्तं (→विमानं). -d) ते१ वसु° (→वासु°); ग१ °जाता° (→°जात°).

१२. द१. abc ० (द्र. १२ पा. वि.). -b) दे५

हेमसोपानसंयुक्तं नानारत्नोपशोभितम् ।
 दिव्यसिंहासनोपेतं सर्वशोभासमन्वितम् ॥१४
 सरोभिः स्वादुपानीयैर्नदीभिश्चोपशोभितम् ।
 नारायणपरैः शुद्धैर्वेदाध्ययनतत्परैः ॥१५
 योगिभिश्च समाकीर्णं ध्यायद्भिः पुरुषं हरिम् ।
 स्तुवद्भिः सततं मन्त्रैर्नमस्यद्भिश्च माधवम् ॥१६
 तत्र देवादिदेवस्य विष्णोरमिततेजसः ।
 राजानः सर्वकालं तु महिमानं प्रकुर्वन्ते ॥१७
 गायन्ति चैव नृत्यन्ति विलासिन्यो मनोरमाः ।
 स्त्रियो यौवनशालिन्यः सदा मण्डनतत्पराः ॥१८
 इलावृते पद्मवर्णा जम्बूफलरसाशिनः ।
 त्रयोदश सहस्राणि वर्षाणां वै स्थिरायुषः ॥१९ वं.१.४७.२०

°संयुताम् (→°संयुतम्). -c) ग१.२ प्रासादैर् (→प्राकारैर्). -d) दे२ सुदुर्गमां (→सुदुर्गमम्).

१३. -a) दे१ स्फटिकैर्, ते१ स्थापितैर् (→स्फाटिकैर्); ब१ न१ मण्डलैर् (→मण्डपैर्). -b) दे२ °गृहोपमः (→°गृहोपमम्); दे१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. सुवर्णस्तम्भसहस्रैः, दे५ स्वर-स्तंकसहस्रैश्च, दे६ स्वर्णस्तत्र सहस्रैश्च, दे३-१० सुवर्णशतसाहस्रैः. -d) दे३-१० पर्वतैः (→सर्वतः).

१४. दे१. १४c-१५b ० (द्र. सं.). -a) दे१ होम° (→हेम°); दे१ °संयुक्तां (→°संयुक्तं).

१५. दे१. ab ० (द्र. १४ पा. वि.). -a) दे१० सरोभिः, ग्र२ रसोभिः (→सरोभिः). -c) दे४ देवैर् (→शुद्धैर्).

१६. -b) दे१ ध्यायिनिः, दे७ ध्यायिभिः (→ध्यायद्भिः); म१ सततं (→पुरुषं); न१ द१ ग१.२ परं (→हरिम्). -d) दे४ मानसः क्षिप्र (→नमस्यद्भिश्च); दे५ माधवां (→माधवम्).

१७. -a) दे४-८-१० मुर्वे. मुए. मुव. देवाधि° (→देवादि°). -c) द१ ग१.२ म१ रोचमानास्सर्वकालं.

१८. -a) ग्र२ चोप- (→चैव). -b) का१ विशालिन्यो, ग्र२ निवसन्त्यो (→विलासिन्यो); दे३-१० मुर्वे. मुए. मुव. मनोहराः (→मनोरमाः). -d) ते१ तथा (→सदा); दे४.५ मण्डल° (→मण्डन°).

१९. -a) दे५ इलावृतो, ग्र२ इलावृतो (→इलावृते); दे२ °वर्णः, दे४ °वर्णः, न१ ते१ द१ °वर्णाः (→°वर्णाः). -b) दे१ द१ जम्बूफलरसाशिनः, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुव. जम्बूरस-

वै.१.४७.२१

भारते तु स्त्रियः पुंसो नानावर्णाः प्रकीर्त्तिताः ।
 नानादेवाचर्चने युक्ता नानाकर्माणि कुर्वते ।
 परमायुः स्मृतं तेषां शतं वर्षाणि सुव्रताः ॥२०॥
 नानाहाराश्च जीवन्ति पुण्यपापनिमित्ततः ।
 नवयोजनसाहस्रं वर्षमेतत् प्रकीर्त्तितम् ।
 कर्मभूमिरियं विप्रा नराणामधिकारिणाम् ॥२१॥
 महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षपर्वतः ।
 विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तात्र कुलपर्वताः ॥२२॥
 इन्द्रद्युम्नः कशेरुमांस्ताम्रवर्णो गभस्तिमान् ।
 नागद्वीपस्तथा सौम्यो गन्धर्वस्त्वथ वारुणः ॥२३॥

फलाशिनः -d) दे१.८ न१ ते, दे४ मुवें. मुए. मुव. च (→वै);
 ते१ * * * * स्थिरायुषः, म१ वर्षाणि स्थिरजीविनः.

२०. -a) का१ दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. भारतेषु, द१
 भारतेति (→भारते तु); न१ स्त्रियो मर्त्या (→स्त्रियः पुंसो).
 -c) दे२ वेदार्चने + देवार्चने, ते१ देवार्चने (?) (→देवार्चने);
 म१ नानाविधानैर्युक्ता. -d) म१ वर्णानि (→कर्माणि).
 -e) दे४ स्मृतिस्, न१ स्मृतस्, द१ ग्रा२ म१ शतं (→स्मृतं).
 -f) दे१ दश, दे७ ते१ द१ ग्रा२ म१ शत- (→शतं); व१
 शतवर्षा निपन्ति ताः.

२१. व१-३ दे१.३.६-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुव. ab
 ○. -b) का१ ग्रा२ विनिमित्तः (→निमित्ततः). -d) दे१ न१
 अवि° (→अधि°).

२२. -a) व३ द१ सह्यं, न१ शैलः (→सह्यः). -b)
 दे४.७ द१ ग्रा१ मुवें. मुए. मुव. शुक्तिमान् (→शुक्तिमान्); दे४
 वृक्ष°, ग्रा२ रक्ष° (→वृक्ष°); न१ शुक्तिमान् रिक्षपर्वताः.
 -c) व१-३ दे५ पात्रश्च, दे९.१० पात्राश्च (→पात्रश्च).
 -d) व३ सप्त ते, ते१ सप्तैते (→सप्तात्र); ग्रा२ सप्तत्रिंशच्च
 पर्वताः.

२३. -a) दे१ न१ द१ ग्रा२ म१ मुवें. मुए.
 मुव. इन्द्रद्वीपः, दे४ इन्द्रद्वीपं, दे५ इन्द्रद्युम्नं, ते१
 इन्द्रद्वीपे (→इन्द्रद्युम्नः); दे१ कशेरुमान् (?), दे४
 म१ कशेरुमांस, दे६ कसेरु मां, दे८.९ मुवें. मुए. कसेरु-
 कमान्, न१ कुशेरश्च, ते१ * * * *, द१ कुशेरुमांस
 ग्रा१ कुशेरुमांस (→कुशेरुमांस); दे४ वर्ण°, दे८.८-१० ग्रा२
 म१ मुवें. मुए. मुव. वर्ण°, ते१ वर्ण° (→वर्ण°). -c) दे४
 नामद्वीपस्, ते१ नामद्वीपे, ग्रा२ नामद्वीपास् (→नागद्वीपस्); ते१
 द१ ग्रा२ सौम्ये, ग्रा१ सौम्या (→सौम्यो). -d) ग्रा२ गन्धर्वास्

अयं तु नवमस्तेषां द्वीपः सागरसंवृतः ।
 योजनानां सहस्रं तु द्वीपोऽयं दक्षिणोत्तरः ॥२४॥
 पूर्वे किरातास्तस्यान्ते पश्चिमे यवनास्तथा ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या मध्ये शूद्रास्तथैव च ॥२५॥
 इज्यायुद्धवणिज्याभिर्वर्तयन्त्यत्र मानवाः ।
 स्रवन्ते पावना नद्यः पर्वतेभ्यो विनिःसृताः ॥२६॥
 शतद्रुश्चन्द्रभागा च सरयूर्यमुना तथा ।
 इरावती वितस्ता च विपाशा देविका कुहूः ॥२७॥
 गोमती धूतपापा च बाहुदा च दृषद्वती ।
 कौशिकी लोहिता चैव हिमवत्पादनिःसृताः ॥२८॥

(→गन्धर्वस्); दे७ वारुणाः, ग्रा१ दारुणौ, ते१ दारुणा, ग्रा२
 दारुणः (→वारुणः).

२४. -a) ते१ न तदुस्तेषां, ग्रा२ तेषां नवमः (→नव-
 मस्तेषां). -b) ग्रा२ द्वीपास् (→द्वीपः); दे८-१० मुवें. मुए.
 संस्थितः, ग्रा२ संवृताः, ते१ संवृतम् (→संवृतः) -c)
 दे६ सहस्रान्तु, द१ ग्रा२ सहस्रेषु, म१ सहस्रे तु (→सहस्रं तु).
 -d) व१-३ दे१.४.६-१० ते१ दक्षिणोत्तरं, न१ दक्षिणोत्तरा, ग्रा२
 दक्षिणोत्तराः (→दक्षिणोत्तरः).

२५. -a) दे१ तस्यांतः, म१ तत्रास्ते (→तस्यान्ते).
 -b) ग्रा२ * * * (→पश्चिमे). -c) दे१ ब्राह्मणः, न१ ब्रह्मणाः
 (→ब्राह्मणाः). -d) दे४ द१ ग्रा२ शूद्रा मध्ये, ते१ पावजाता
 (→मध्ये शूद्रास्).

२६. -a) व१ न१ द१ इज्यायुध- , दे१ इत्यायुध- , दे५
 इत्यायुज्य- , दे६ इष्टायुध- , ग्रा२ युधायुध- (→इज्यायुध-); दे३
 -वणिज्याश्च, दे५ -वणिज्योभिर्, दे६ -वणिज्याश्च, न१
 -वणिज्यादि (→वणिज्याभिर्); दे७ स्वधर्मनिरता विष्णुं. -b)
 दे७ अर्चयंत्यात्र, ते१ तत्रयं नेत्र, म१ वर्तयन्त्यत्र (→वर्तयन्त्यत्र).
 -c) व२ स्रवन्ति, ग्रा१ वसन्ते, ग्रा२ म१ वहन्ते (→स्रवन्ते); दे१
 पावनी नद्यः, दे१० पावमानाद्याः (→पावना नद्यः). -d) दे४
 पर्वतेभ्यः (→पर्वतेभ्यो). -cd) ते१ सर्वं ते सावना नाद्य पावती
 वा निलीस्वतः (?), +सर्वा हि पावना नद्यः पर्वतान्तु विनिःसृताः.

२७. -a) ग्रा२ च महाभागा (→चन्द्रभागा च). -c)
 दे४ ऐरावती (→इरावती); दे१ वितस्था च, द१ विशस्ता च,
 ग्रा२ वितस्था*, म१ विसत्या च (→वितस्था च). -d) दे५
 देविकी (→देविका); दे१ कुहूः (→कुहूः).

२८. दे१०. २८d-२८a ○. -a) ग्रा२ गोमतीताप°
 (→गोमती धूत°). -b) दे८.९ ग्रा२ बाहुदा, दे१० बाहुधा, म१ बाहुका

वेदस्मृतिर्वेदवती व्रतघ्नी त्रिदिवा तथा ।
 पर्णाशा वन्दना चैव सदानोरा मनोरमा ॥२९॥
 चर्मण्वती तथा दूर्या विदिशा वेत्रवत्यपि ।
 शिशुः स्वशिल्पापि तथा पारियात्राश्रयाः स्मृताः ॥३०॥
 नर्मदा सुरसा शोणा दशार्णा च महानदी ।
 मन्दाकिनी चित्रकूटा तामसी च पिशाचिका ॥३१॥
 चित्रोत्पला विपाशा च मञ्जुला बालुवाहिनी ।
 ऋक्षवत्पादजा नद्यः सर्वपापहरा नृणाम् ॥३२॥

(→बाहुदा); ब१-३ दे२.३.५ दृषद्वती, ते१ वृषत्वती, द१ ग१ पृषद्वती (→दृषद्वती). -c) ब२ दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. लोहिनी चेति, द१ ग१.२ म१ लोहिता चेति (→लोहिता चैव).

२९. न१. ६५. २९c आरभ्य ४६. ४b यावत् ०; दे१०. abc ०. -a) म१ वेदश्रुतिर्वेदवृत्तिर्. -b) दे५ व्रतशं, न१ व्रतघ्नी, म१ वृत्तिनी (→व्रतघ्नी); ब२.३ त्रिविधा, दे४ द१ ग१.२ म१ त्रिपुरा (→त्रिदिवा). -c) ब१-३ दे१.५ पर्णासा, दे२ पाणाशा, दे३.७ पर्णाशी, दे४.९ ते१ द१ मुवें. मुए. वर्णाशा (→पर्णाशा); का१ दे३.५.७ बंधना, ब१ दे१.२ मुवें. मुए. मुब. चन्दना (→वन्दना); ग२ पर्णासा चन्द्रवैरा सा. -d) दे१ मनोमदा, दे४ च शोभना (→मनोरमा); दे४-१० मुवें. मुए. स चर्मण्वती सुरा, ते१ तरा चर्मण्वती तथा, द१ ग१.२ म१ सा च नीला सुशोभना.

३०. न१. ०; दे४ द१ ग१.२ म१. cd ०; दे४-१० ते१ मुवें. मुए. ३०a,c ०. -a) का१ ब२.३ दे२.५ तूर्या, ब१ * पी, दे१ त्रेगीत, दे७ दूर्या, द१ ग१.२ म१ विप्रा (→दूर्या). -b) दे१ रेत° (→वेत्र°); ते१ सन्तापिनी वेत्रवती. -c) का१ दे५ शिशुः (→शिशुः); दे१ सुशिल्पा च, ग२ शोष्यवत्यपि, मुब. सुशिल्पापि (→स्वशिल्पापि). -d) दे४ पारि°, दे९.१० पारि° (→पारि°); ब२ मुब. तु निस्सृताः (→श्रयाः स्मृताः); ते१ पारियात्रा शिरोस्मृता.

३१. न१. ०. -a) ब१ सुरथा, दे१ स्ववशा, द१ सुरदा (→सुरसा); ब१ शो*, दे४.८.९ मुवें. मुए. मुब. शोणो, दे१० शैला (→शोणा). -b) दे४ द१ ग१ दशार्णा सुवहानदी, म१ दशार्णा-विबहा नदी. -ab) ग२ नर्मदा सुरशोणा च शान्यासुपर्व-बाहीवहा. -d) द१ ग१ विपाशिका, ग२ विवासिता (→पिशाचिका).

तापी पयोष्णी निर्विन्ध्या शीघ्रोदा च महानदी ।
 वेण्या वैतरणी चैव बलाका च कुमुद्वती ॥३३॥
 तोया चैव महागौरी दुर्गा चान्तःशिला तथा ।
 विन्ध्यपादप्रसूतास्ता नद्यः पुण्यजलाः शुभाः ॥३४॥
 गोदावरी भीमरथी कृष्णा वर्णा च मत्सरी ।
 तुङ्गभद्रा सुप्रयोगा कावेरी च द्विजोत्तमाः ।
 दक्षिणापथगा नद्यः सह्यपादविनिःसृताः ॥३५॥
 ऋतुमाला ताम्रपर्णी पुष्पवत्युत्पलावती ।
 मलयान्निःसृता नद्यः सर्वाः शीतजलाः स्मृताः ॥३६॥ वें.१.४७.३६

३२. न१. ०. -a) ब२.३ दे१.४ द१ मुवें. मुए. विशाला, ते१ पिशाचा, ग१ म१ विपादा, ग२ विवादां (→विपाशा). -b) का१ दे२.५ यांजला, दे४ मंडला, द१ ग१ म१ मण्डलुर, ग२ मण्डयुर (→मंजुला); का१ फल्गुवाहिनी, ब१ दे१.१० बालवाहिनी, ब२.३ रत्नवाहिनी, दे६ चारुवाहिणी, ते१ वाक्यवाहिनी (→बालुवाहिनी). -c) का१ ब१.२ दे२-६ द१ ग१.२ म१ हिमवत् (→ऋक्षवत्); दे६ ग१.२ नद्याः (→नद्यः); ते१ ऋक्षवर्षोपजा नद्यः.

३३. न१ ते१. ०. -a) द१ तपो (→तापी); ब१ पयोस्तु (→पयोष्णी). -b) का१ शीतोदा च, दे१ शिप्रोदा च, दे४ शीघ्रोद्यान, दे५ शीर्षोदा च, ग१ शिप्रोद्या च (→शीघ्रोदा च). -c) ब१ वे*, ब२ मुब. वेण्या, दे६ वेणा, दे४-१० मुवें. मुए. मुब. विन्धा (→वेण्या); द१ ग२ वैष्णवी वैतरणी च, ग१ वैष्णवी वैतरी चैव, म१ वैष्णवी चैव वैतरणी. -d) दे४ कुमुद्वतः (→कुमुद्वती); दे१ सुहृदा मंदगामिनी.

३४. दे१ न१ ते१. ०; दे४.९. d ०. -a) दे७-९ मुवें. मुए. तथा (→तोया); दे३ चैव (→चैव). -b) दे४ शिलातला, द१ ग१ म१ शिलातली, ग२ शिलातका (→शिला तथा). -c) ब१ दे४.८-१० द१ ग१.२ मुवें. मुए. °प्रसूतास्तु (→°प्रसूतास्ता). -d) दे२ नद्याः (→नद्यः); दे६ पुण्यजनाः (→पुण्यजलाः); द१ शिवाः (→शुभाः); मुवें. मुए. मुब. सद्यः पापहरा नृणाम्.

३५. ब१-३ दे१-७ न१ द१ ग१.२ म१. ०; दे४.९. a -e ०. -a) मुए. मुब. भीमरथी (→भीमरथी). -b) ते१ कृष्णा वेणी च पञ्जरा, मुवें. मुए. मुब. कृष्णा वेणा च वश्यता. -e) दे१० दक्षिणा पथनद्यास्तु, ते१ मुवें. मुए. मुब. दक्षिणापथनद्यास्तु. -f) दे१० ते१ मुवें. मुए. मुब. सह्यपादाद् (→सह्यपाद-).

३६. ब१-३ दे१-६. ०; दे७. ab ०. -a) मुब. कृतमाला (→ऋतुमाला). -b) दे४-१० मुवें. मुए. मुब. पुष्प-

कै. १.४७.३८ ऋषिकुल्या त्रिसामा च मन्दगा मन्दगामिनी ।
रूपा पालासिनी चैव ऋषिका वंशकारिणी ।
शुक्तिमत्पादसंजाताः सर्वपापहरा नृणाम् ॥३७॥
आसां नद्युपनद्यश्च शतशो द्विजपुंगवाः ।
सर्वपापहराः पुण्याः स्नानदानादिकर्मसु ॥३८॥
तास्विमे कुरुपाञ्चाला मध्यदेशादयो जनाः ।
पूर्वदेशादिकाश्चैव कामरूपनिवासिनः ॥३९॥

(मुर्वे. °पुण्य)वत्युत्पलावती. -c) दे१० मलया च सूता
नद्यः. -d) दे१० शीतलजाः स्मृताः, ते१ शीतजलावहाः
(→शीतजलाः स्मृताः).

३७. न१. ०; दे१. ab ०. -a) दे३.९.१० °कुला,
दे८ °कुला (→कुल्या); दे१० त्रिसामा, ते१ -त्रिसामा (→त्रि-
सामा). -b) दे७ * * * मन्द°, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गन्ध-
मादन°, ते१ मन्दना मन्द° (→मन्दगा मन्द°). -c) ब२ दे१ ते१
कूपा (ते१ °प), दे७.१० मुर्वे. मुए. मुब. क्षिप्रा, दे९ क्षिपा (?)
(→रूपा); ब१ पालाशिनी, ब२ दे३.४.८ पालाशिनी, दे१.६.७.९
ग्र१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पलाशिनी, दे१० पलानिशी, ते१ पाता-
शनी, द१ ग्र१ पलाशनी (→पालासिनी). -d) दे३ ऋषिका,
दे४ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ऋषीका, द१ ग्र१ इषिका, ग्र२ ऋषिकं
(→ऋषिका); ब३ दे६.७ रसकारिणी, दे३ रशकारिणी, दे१.४.८-१०
द१ ग्र१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. वंशधारिणी, ते१ वंशचारिणी, ग्र२
पावधारिणी (→वंशकारिणी). -e) दे३ मुक्ति°, द१ शक्ति°
(→शुक्ति°).

३८. न१. ०. -a) दे४ द१ ग्र१ म१ तासां (→आसां);
ते१ नद्योप° (→नद्युप°); दे१ आसामन्या ह्युपनद्यः, ग्र२ तासाव
* * * * *. -b) दे१ मुनि° (→द्विज°); म१ शतशोथ सहस्रशः.
-c) का१ ब१.३ दे१-३.७ सर्वाः (→सर्व-); ब१ * *, दे३ म१
पुण्या, दे१० पुण्यां, ग्र२ नित्यं (→पुण्याः).

३९. न१. ०. -a) दे४ पश्चिमे, ते१ तास्वेमे, ग्र२
तास्तुमे (→तास्विमे). -b) दे७ मद्र° (→मध्य°); ग्र२ मध्यमे
दशलोचनाः, म१ मध्यमे दशयोजनाः. -c) दे१० °देकादशाश्(?),
ते१ द१ ग्र१ म१ °देवादिकाश्, ग्र२ °देवात्रिका (→°देशादिकाश्).
-d) ग्र१ म१ °रूपा (→°रूप-).

४०. न१. ०; दे३.६. ४०a-४१b ०; ब२. ४०b-
४१c ०. -a) का१ दे२ ओष्ट्राः, ब२ ओड्राः, ब३ उड्राः,
दे१.७ पौड्राः, दे४ अष्ट्राः, दे५ ओदभाः, दे८-१० उड्रा (दे१० द्राः),
ते१ जनाः, द१ आंध्रा, ग्र१ औष्ट्राः, ग्र२ औत्राः, म१ औड्राः
(→पुण्ड्राः); दे५ कालिंग- (→कलिङ्गा). -b) का१ दे२

पुण्ड्राः कलिङ्गा मगधा दाक्षिणात्याश्च कृत्स्नशः ।
तथा परान्ताः सौराष्ट्राः शूद्रा भीरास्तथाऽर्बुदाः ॥४०॥
मालका मालवाश्चैव पारियात्रनिवासिनः ।
सौवीराः सैन्धवा हूणा शाल्वाः कल्पनिवासिनः ॥४१॥
मद्रा रामास्तथाऽम्बुठाः पारसीकास्तथैव च ।
आसां पिबन्ति सलिलं वसन्ति सरितां सदा ॥४२॥

दाक्षिणात्याश्च, दे१.७ दाक्षिणाशा च, दे१० दाक्षिणाश्वाश्च
(→दाक्षिणात्याश्च); दे७ कृत्स्नांशः (→कृत्स्नशः). -c) द१
अथा (→तथा); दे८-१० परात्य (→परान्ताः); दे५ सौराष्ट्रीः,
दे८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. सौराष्ट्र- (→सौराष्ट्राः). -d)
का१ शूद्रा, दे२.५ ते१ शूरा, द१ शूद्रा (→शूद्रा); दे४ जारास्,
दे८-१० मुर्वे. मुए. हीनास्, ते१ भीतास्, ग्र२ वीरास् (→भीरास्);
दे४ ग्र२ तथा बुधाः, दे५ तथाऽर्बुदः, ते१ तथा जनाः, म१ तथाऽर्बुदाः
(→तथाऽर्बुदाः).

४१. न१. ०; ब२. abc ० (द्र. ४० पा. वि.);
दे३.६. ab ० (द्र. ४० पा. वि.); ब१ दे४. cd ०. -a)
का१ दे२ मालका मा(दे२ म)नवाश्, दे१.७ शालका
म(दे७ मा)लवाश्, दे४ मालका मलवाश्, दे५ मालका मानवाश्,
दे८-१० मालका मलयाश्, ते१ सालका मालवाश्, द१ मलदाः
करुशाश्, ग्र२ कालका मालवाश्, म१ मालका मालकाश्, मुर्वे.
मुए. मालका मलपाश् (→मालका मालवाश्). -b) ब१.३ दे५
मुब. पारियात्र- (ब३ °त्रे), दे८.९ द१ ग्र१.२ मुए. पारियात्रा
(→पारियात्र-). -c) ब३ दे२.३.५-७ कूणाः (→हूणा). -d)
द१ ग्र१.२ म१ शाल्वा (→शाल्वाः); का१ शाल्वा कल्पे निवासिनः,
ब२.३ दे१ सान्धाः कल्प (दे१ प) निवासिनः, दे५ शाल्वा कल्प-
निवासिना, दे८-१० माल्या (दे१० ल्य) बाल्या निवासिनः, ते१
सर्वाः कल्पनिवासिनः, मुर्वे. मुए. माल्या बाल्या निवासिनः,
मुब. शाल्वा कान्यनिवासिनः.

४२. न१. ०; दे४. c ०. -a) का१ दे५ मात्रा
वामास्, दे२ मा * वामास्, दे४ म१ मद्रावामास्, दे८.९ मुर्वे.
मुए. मुब. मद्रा रामास्, दे१० मद्रा वांध्रास्, ते१ मद्राकौमास्,
द१ ग्र१.२ मद्रा वामास् (→मद्रा रामास्); ब१ तथाम्बुठा, ब३
तथायुष्टा, दे४ तथावगाः, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तथा वांध्रा,
दे१० तथा रामा (→तथाम्बुठाः). -b) का१ ब२.३ दे२.५
पारसीकास्, दे१ पारसीकास्, ते१ पादशीकास् (→पारसीकास्).
-c) ब३ तासां, ग्र२ आंध्री (→आसां), द१ पिबन्ताः, ते१ पिबन्तं
(→पिबन्ति). -d) ब१ वदन्ति, दे३.७ वसन्तः (→वसन्ति);

चत्वारि भारते वर्षे युगानि कवयोऽब्रुवन् ।
कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चान्यत्र न क्वचित् ॥४३॥
यानि किंपुरुषाद्यानि वर्षाण्यष्टौ महर्षयः ।

न तेषु शोको नायासो नोद्वेगः क्षुद्भयं न च ॥४४॥
स्वस्थाः प्रजा निरातङ्काः सर्वदुःखविर्जिताः ।
रमन्ति विविधैर्भावैः सर्वाश्च स्थिरयौवनाः ॥४५॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४५॥

४६

सूत उवाच ।*

हेमकूटगिरेः शृङ्गे महाकूटैः सुशोभनम् ।
स्फाटिकं देवदेवस्य विमानं परमेष्ठिनः ॥१॥

दे१ सरितां तथा, दे४ सलिला सदा, म१ सरितांस्तदा
(→सरितां सदा).

४३. न१. ०. -b) दे२ युगानि (→युगानि). -c) दे२
ग्र२ कृत- (→कृतं); का१ ब१-३ दे२.५.७ दे१ ग्र१.२ द्वापरश्च
(→द्वापरं च). -d) दे१ च (→न); ग्र१ कलिश्चान्न न
क्वचित्, ग्र२ कलिश्चान्यश्च ता क्वचित्, म१ कलिश्चान्यत्र न
क्वचित्.

४४. न१. ०. -b) का१ दे१.६ वर्षाण्यष्टौ, दे२
वर्षाण्यष्टौ (→वर्षाण्यष्टौ). -c) दे१० तेन (→तेषु); दे३ शोका,
दे१ रोगा, ग्र१ योगो, ग्र२ म१ रोगो (→शोको); का१ नायासो,
ब१ नायादो, ब२ नोद्वेगो, ग्र२ नायासः (→नायासो); दे४ न
तेषु शोभनायासो, ते१ नायसाधनचातका. -d) ब२ नायासः,
ग्र२ नोद्वेगो (→नोद्वेगः); ब१ क्षुद्भयान्वितः, ग्र२ क्षुद्भयान्वितः
(→क्षुद्भयं न च).

४५. न१. ०. -a) का१ ब२ दे२ सुस्थाः, दे२ सुस्थां
(→स्वस्थाः); का१ मुव. मुए. मुब. प्रजाः (→प्रजाः); दे४ द१
ग्र१.२ म१ स्वस्थाः (दे१ स्थः) प्रमुदितश्चैव. -b) दे४ द१
ग्र१.२ म१ नित्यं (→सर्व-). -c) ब१ दे१.४.८.९ ते१ द१ ग्र१.२
म१ मुव. मुए. मुब. रमन्ते (→रमन्ति); दे४.१० ते१ ग्र१.२ म१
भोगैः, द१ भावैः (→भावैः). -d) दे२ सर्वाश्च, दे३ सर्वाश्च,
ते१ स्वस्थाश्च (→सर्वाश्च).

पुष्पिका—[न१ द१ पुस्तकयोरध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे१.४.६-१० ग्र२ मुव. मुए. इति श्रीकू
(का१ कौर्मपुराणे, ब१-३ दे२.३.५ ग्र१ इति कू(दे२ कौर्म-
पुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, म१ इति श्रीमत्कूर्म-

अथ देवादिदेवस्य भूतेशस्य त्रिशूलिनः ।

देवाः सिद्धगणा यक्षाः पूजां नित्यं प्रकुर्वते ॥२॥

स देवो गिरिशः सार्द्धं महादेव्या महेश्वरः ।

वे.१.४८.३

पुराणे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—
का१ ब१.२ दे२-६ ग्र१.२ म१. ०; ब३ दे१.७ ते१ भुवनकोशे,
दे२-१० मुए. भुवनकोशवर्णने, मुव. भुवनकोशवर्णनं नाम, मुब.
भुवनकोषविन्यासे. अध्यायसंख्या—दे६. ०; का१ ब१.३
दे२.३.५ ग्र१ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥४४॥, दे१.८.९
मुए. सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः, दे४ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥,
दे७ मुव. सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४७॥, दे१० सप्तचत्वारिंशोऽ-
ध्यायः ॥४७॥ शके १८१६ मार्गशीर्ष शुक्ल १३ इंदुवासरे
प्रथमप्रहरे लिखितं संवत् विक्रमार्क १९५१, ते१ अष्ट, + पंच
चत्वारिंशोऽध्यायः, ग्र२ म१ मुब. षट्चत्वारिंशोऽध्यायः.

४६

* न१ द१. ०; दे२.९ सूत उ.; ते१ ग्र१.२ म१ सूतः.

१. का१ द१ ग्र१.२ म१. bc ०. -a) ब२.३ दे२
हेमकूट (→हेमकूट); ब१.२ दे२.६ द१ ग्र१ -गिरि- (→गिरेः).
-b) ब१.२ दे१.२.३ -महाकूट, दे२-१० मुव. मुए. मुब. महाकूटं
(→महाकूटः). -d) ग्र२ विमानाः (→विमानं); का१ स्फाटिकं
परमेष्ठिनः.

२. न१. ०; दे२.६. ab ०. -a) द१ ग्र२ म१ तस्य
(→तत्र); दे४.८-१० मुव. मुए. मुब. देवाधि° (→देवादि°).
-b) दे४ त्रिलोचनः (→त्रिशूलिनः); म१ भवस्थायतनं महत्.
-c) ग्र२ देव- (→देवाः); दे२-१० मुव. मुए. मुब. देवाः
सिद्धगणाः सिद्धाः, ते१ देवा ऋषिगणाः सिद्धाः. -d) दे१० द१
ग्र१.२ म१ पूजाः (→पूजां).

३. न१. ०. -a) दे२-१० मुव. मुए. देव्या (→देवो);
द१ सदा यो गिरिशः सार्द्धं. -b) दे२-१० मुव. मुए. महादेवो

वै. १.४८.३

भूतैः परिवृतो नित्यं भाति तत्र पिनाकधृक् ॥३
 विभक्तचारुशिखरः कैलासो यत्र पर्वतः ।
 निवासः कोटियक्षाणां कुबेरस्य च धीमतः ।
 तत्रापि देवदेवस्य भवस्यायतनं महत् ॥४
 मन्दाकिनी तत्र दिव्या रम्या सुविमलोदका ।
 नदी नानाविधैः पद्मैरनेकैः समलङ्कृता ॥५
 देवदानवगन्धर्वयक्षराक्षसकिनरैः ।
 उपस्पृष्टजला नित्यं सुपुण्या सुमनोरमा ॥६
 अन्याश्च नद्यः शतशः स्वर्णपद्मैरलङ्कृताः ।
 तासां क्लेषु देवस्य स्थानानि परमेष्ठिनः ।
 देवर्षिगणजुष्टानि तथा नारायणस्य च ॥७

(→महादेव्या). -d) द₁ पतिर् (→भाति); द₁ ग₂ म₁ यत्र (→तत्र).

४. न₁. ○. -a) ब₁ ते₁ ग₂ म₁ विभक्तश् (→विभक्त-). -b) ब₃ दे_{1.2.6.9} कैलाशो (→कैलासो). -d) दे₁ म₁ तु (→च). -f) म₁ हरस्या^० (→भवस्या^०).

५. -a) द₁ म₁ यत्र (→तत्र); दे_{1.8-10} ते₁ मुवै. मुए. मुब. पुण्या (→दिव्या). -b) का₁ स-, दे₄ द₁ ग_{1.2} म₁ तु (→चु-); ब₁ न₁ ते₁ विपुलो^० (→विमलो^०). -c) ग₂ विधः (→विधैः); न₁ पुण्यैः (→पद्मैः). -d) ते₁ स्वर्णकैस् (→अनेकैः).

६. दे_{4.6}. ○. -b) दे₁₀ पद्मगैः (→किनरैः). -c) ब₃ दे_{3.7.10} न₁ उपस्पृश्य, ग₂ उपस्पृष्टा (→उपस्पृष्ट-). -d) दे₃ सुमन्या (→सुपुण्या); ब₂ दे₁ ग₂ सुमनोहरा (→सुमनोरमा); ते₁ सुवर्णैः सुमनोरमाः.

७. -a) ग₂ अन्याश्च विविधा नद्याः. -b) ते₁ स्वर्णैः, द₁ ग_{1.2} म₁ स्थल- (→स्वर्ण-). म₁. cd ○. -c) का₁ दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब. क्लेषु, द₁ ग_{1.2} म₁ पद्मानि (→क्लेषु). -d) दे₄ स्थानानि परमाणि च, म₁ पूजायोग्यानि शूलिनः. -e) ग₂ जुष्टानि (→जुष्टानि); दे₄ देवर्षिगणपुष्टानि. -f) दे₄ द₁ ग_{1.2} तेषां (→तथा); दे₅ वः, दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब. तु (→च).

८. म₁. cdef ○; ब₁. ef ○. -a) का₁ दे_{2.5} सीतान्त-, ब₁ दे₄ शितान्त-, ब_{2.3} सितान्त-, दे₆ ग₂ शीतान्त-, दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब. तस्यापि, ते₁ श्वेतान्त- (→सितान्त-); दे₄ -शिखरं (→शिखरैः); दे₄ वापि, दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब. शुभ्रं, द₁ ग_{1.2} म₁ भाति (→चापि). -b) द₁ ग₂ वापि-

सितान्तशिखरे चापि पारिजातवनं शुभम् ।
 तत्र शक्रस्य विपुलं भवनं रत्नमण्डितम् ।
 स्फाटिकस्तम्भसंयुतं हेमगोपुरसंयुतम् ॥८
 तत्रापि देवदेवस्य विष्णोर्विश्वामरेशितुः ।
 सुपुण्यं भवनं रम्यं सर्वरत्नोपशोभितम् ॥९
 तत्र नारायणः श्रीमान् लक्ष्म्या सह जगत्पतिः ।
 आस्ते सर्वामरश्रेष्ठः पूज्यमानः सनातनः ॥१०
 तथा च वसुधारे तु वसूनां रत्नमण्डितम् ।
 स्थानानामष्टकं पुण्यं दुराधर्षं सुरद्विषाम् ॥११
 रत्नधारे गिरिवरे सप्तर्षीणां महात्मनाम् ।
 सप्ताश्रमाणि पुण्यानि सिद्धावासयुतानि तु ॥१२

काननवं शुभं, ग₁ वापिका तु नवा शुभा, म₁ विष्णोरमित-
 तेजसः. -c) ब_{1.3} मुब. शुकस्य (→शक्रस्य); द₁ भवनं,
 ग₁ नगरं, ब₂ देवस्य (→विपुलं). -d) ते₁ मन्दिरम्
 (→मण्डितम्); द₁ विपुलं रत्नमण्डितम्, ग₁ रत्नगोपुर-
 शोभितम्, ग₂ स्थानं परमशोभनम्. -e) का₁ दे_{3-5.7} द₁
 स्फाटिकः (दे₄ कं), ते₁ स्फाटिकं (→स्फाटिक-). -f) का₁
 नूपुरं (→गोपुरं); ब₂ दे_{1.4}. 8-10 न₁ ते₁ ग₁ मुवै. मुए.
 मुब. शोभितम् (→संयुतम्).

९. ब₁ दे₁₀. ○; म₁. ab ○. -a) दे₄ द₁ ग_{1.2}
 तत्रैव (→तत्रापि). -b) दे_{3.6.7} विष्णोर्विश्वामरेशितुः,
 दे_{8.9} मुवै. मुए. मुब. विष्णोर्विश्वामरेशितुः प्रभोः. -c) का₁
 स्वपुण्यं, दे_{8.9} मुवै. मुए. मुब. पुण्यं च, ते₁ सुवर्णं (→सुपुण्यं);
 ग₁ ते₁ भुवनं (→भवनं).

१०. ब₁. ○; ग₂. bc ○. -b) न₁ ते₁ द₁ ग₂ म₁
 नारायण- (→नारायणः). -c) दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब.
 सर्वेश्वरः (→सर्वामरः); दे₁ न₁ श्रेष्ठः (→श्रेष्ठः).

११. ब₁. ab ○; द₁. cd ○. -a) दे_{3.6.7} तु
 (→च); दे₄ वसुधाणां, दे₆ वसुधा च तु, ते₁ वसुधारे तु
 (→वसुधारे तु). -c) ब₃ दे_{2.5} मुब. अष्टमं, दे₁ अष्टकैः,
 दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. उत्तमं (→अष्टकं); दे₁ पुण्यैः, म₁ स्थानं,
 मुब. पुण्यं (→पुण्यं); ग₂ वनानामष्टकं पुण्यं.

१२. द₁. ○. -a) का₁ रत्नधारे, दे₅ स्वधारे, ते₁
 रत्नधारा, ग₁ मुब. रत्नाधारे, म₁ नानावासे (→रत्नधारे).
 -c) ग_{1.2} म₁ सिद्धा^० (→सप्ता^०). -d) दे₁ देववास-,
 दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब. सिद्धावासैः, ग_{1.2} म₁ सिद्धावासा-
 (→सिद्धावास-); का₁ दे₈₋₁₀ मुवै. मुए. मुब. च (→तु).

नं शुभम् हेमं चतुर्वारं वज्रनीलादिमण्डितम् ।
मण्डितम् सुमहत् स्थानं ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥१३
पुरसंयुतम् देवर्षयो विप्राः सिद्धा ब्रह्मर्षयोऽपरे ।
मरेशितुः ते सदा देवं पितामहमजं परम् ॥१४
शोभितम् संपूजितो नित्यं देव्या सह चतुर्मुखः ।
भगवत्पतिः हिताय लोकानां शान्तानां परमा गतिः ॥१५
सनातनः शृङ्गशिखरे महापद्मैरलङ्कृतम् ।
मण्डितम् श्रमृतजलं पुण्यं सुगन्धं सुमहत् सरः ॥१६
रद्विषाम् श्रव्याश्रमं तत्र योगीन्द्रैरुपशोभितम् ।
रत्ननाम् प्रौ भगवान् नित्यमास्ते शिष्यैः समावृतः ।
तानि तु तदोषैरक्षुर्ब्रह्मविद्भिर्महात्मभिः ॥१७

शङ्खो मनोहरश्चैव कौशिकः कृष्ण एव च ।
सुमना वेदनादश्च शिष्यास्तस्य प्रधानतः ॥१८
सर्वे योगरताः शान्ता भस्मोद्धूलितविग्रहाः ।
उपासते महावीर्या ब्रह्मविद्यापरायणाः ॥१९
तेषामनुग्रहार्थाय यतीनां शान्तचेतसाम् ।
सान्निध्यं कुरुते भूयो देव्या सह महेश्वरः ॥२०
अन्यानि चाश्रमाणि स्युस्तस्मिन् गिरिवरोत्तमे ।
मुनीनां युक्तमनसां सरांसि सरितस्तथा ॥२१
तेषु योगरता विप्रा जापकाः संयतेन्द्रियाः ।
ब्रह्मण्यासक्तमनसो रमन्ते ज्ञानतत्पराः ॥२२
आत्मन्यात्मानमाधाय शिखान्तान्तरमास्थितम् ।

वै.१.४८.२५

१३. द१. ab ०. -a) दे५ देवं, दे६ न१ ते१ ग्र२ हेमं
(य); द१ मं). -b) का१ इन्द्र-, दे१ रत्न-, ते१ तत्र (→वज्र-);
ते१ °मनीलादि°, ग्र१.२ म१ °रत्नादि° (→°नीलादि°);
ग्र१ रत्नमण्डलं (→°मण्डितं). -c) दे४ सुपर्ण, दे७ सुपुण्यां
का१ दे३-पुण्यं); का१ च महत्, ब२ दे४ ग्र१ म१ सुमहा-, दे१
न-). -f) त, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सदव- (→सुमहत्).
१४. -b) ग्र२ विप्रर्षयोः (→ब्रह्मर्षयोः). -c) ब१ तदा,
-७ ते१ द१ ग्र१.२ महादेवं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवदेवं
दे४ द१ महादेवं). -d) न१ पुरं (→परम्).
१५. -a) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वैः, ते१ तत्र
नोः. -c) त तैः); दे१ संपूजितो, ते१ म१ संपूज्यते (→संपूजितो).
नं (→संपूजितो).
१६. -a) ब१-३ दे१-४.६.७ न१ ते१ तथैक° (दे१ न१ °कं)
० मुर्वे. मुए. मुब. तस्यैक° (→अथैक°); ग्र२ अहेमं
गरी. -b) द१ ग्र१.२ म१ महाशृङ्गैर् (→महापद्मैर्); ब३
इकृता, दे१० मुर्वे. मुए. मुब. अलङ्कृते (→अलङ्कृतं);
१७. -a) दे३.६ महाशृङ्गैरलङ्कृतम्. -c) ब१.२ दे५-१० स्वस्था°
स्वच्छा°); दे४ स्वच्छामृतामलं पुण्यं. -d) दे३.७ परं, दे५
दे१ आ (→सरः).
१८. -a) दे४ द१ ग्र१.२ म१ जैमिनेराश्रमं (→जैमी-
श्रमं); ब२ दे२.३.५-७ तच्च, दे४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
(→तत्र). -b) दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. °सेवितं
शोभितं). -c) दे४.८-१० ते१ द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए.
तत्रास्ते (→तत्रासौ). -d) दे४ अस्ति, दे७.८-१० मुर्वे.
मुब सर्व-, द१ ग्र१ आस्त-, म१ इष्ट- (→आस्ते). -e)
°रोषैर् (→°दोषैर्).

१८. -a) द१ ग्र१ म१ शुक्रो, ग्र२ शुक्रो (→शङ्खो);
ते१ मनोरमश्च (→मनोहरश्च). -b) दे३.६.७ कर्ण,
ग्र२ कृत्स्न (→कृष्ण). -c) दे८-१० सुमहान्, न१ समना
(→सुमना); ब१.२ दे३.६.१० मुर्वे. मुए. मुब. वेदवादश्च, ब३
देववादश्च, दे१ वेद वाक्, दे५ चरेदनादश्च, दे८.९ वेदविदश्च, न१
वेदपादाश्च, ते१ वेदपारश्च, द१ ग्र१ देवनादश्च, ग्र२ देवदानश्च
(→वेदनादश्च). -d) ग्र२ क्षेत्र- (→तस्य); दे१.८-१० ते१ मुर्वे.
मुए. मुब. प्रसादतः (→प्रधानतः).
१९. -a) ब२ दे४.७-१० ते१ द१ ग्र१.२ म१ मुर्वे. मुए.
मुब. सर्व- (→सर्वे); ब१ °गताश्च, द१ ग्र१.२ °पराश्च, म१
°भराश्च (→°रताश्च). -c) ब१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. महाचार्याः,
दे८-१० सदाचार्याः, न१ सहाश्चर्या, द१ म१ महाचार्य, ग्र१
महादेवं, ग्र२ महावीर्यं (→महावीर्यं).
२०. ते१. २०c-४५b ०. -b) ब२ °रेतसां (→°चे-
तसां). -c) दे१ कुरुते (→कुरुते).
२१. ते१. ० (द्र. २० पा. वि.). -a) दे१.८-१० न१
मुर्वे. मुए. मुब. अनेकान्या° (→अन्यानि चा°). -b) दे५
°वरोत्तमैः (→°वरोत्तमे). -c) द१ ग्र१.२ म१ यतीनां
(→मुनीनां); का१ दे२.४.५ मुब. युक्त-, दे१ युक्तं (→युक्त-); दे५
-मनसि, ग्र२ -चेतसां (→-मनसां).
२२. ते१. ०. -a) दे८-१० वैद्या (→विप्रा).
२३. ते१. ०; ब१. ab ०. -a) का१ दे२-६ स्वात्म°
(→आत्म°); का१ दे१ अध्याय, दे४ आदाय (→आधाय); द१
ग्र१.२ म१ स्वात्मन्याध्याय चात्मानं. -b) ब२ दे१.४ मुब.
-संस्थितं, न१ -सान्त्वितं (→आस्थितं); दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए.

वै.१.४८.२५ ध्यायन्ति देवमीशानं येन सर्वमिदं ततम् ॥२३॥
 सुमेधे वासवस्थानं सहस्रादित्यसंनिभम् ।
 तत्रास्ते भगवानिन्द्रः शच्या सह सुरेश्वरः ॥२४॥
 गजशैले तु दुर्गाया भवनं मणितोरणम् ।
 आस्ते भगवती दुर्गा तत्र साक्षान्महेश्वरी ॥२५॥
 उपास्यमाना विविधैः शक्तिभेदैरितस्ततः ।
 पीत्वा योगामृतं लब्ध्वा साक्षादानन्दमैश्वरम् ॥२६॥
 सुनीलस्य गिरेः शृङ्गे नानाधातुसमुज्ज्वले ।
 राक्षसानां पुराणि स्युः सरांसि शतशो द्विजाः ॥२७॥
 तथा पुरशतं विप्राः शतशृङ्गे महाचले ।
 स्फाटिकस्तम्भसंयुक्तं यक्षाणाममितौजसाम् ॥२८॥
 श्वेतोदरगिरेः शृङ्गे सुपर्णस्य महात्मनः ।

शिलान्ते पर्यवस्थितम्, द१ शिवं स्वान्तरसंस्थितं, ग१ शिखा-
 भ्रमरसंस्थितः, ग२ निराशाश्च सुसंयताः, म१ यतयो ब्रह्मा-
 संस्थिताः. -c) दे१-१० ध्यायन्ते (→ध्यायन्ति). -d) ग२ ततः
 (→ततम्).

२४. ते१. ०. -a) का१ सुमेधे, दे१.५ सुमेधे, दे२
 स्वमेधे, दे३ शुभोधं, दे७ अमेधं, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 सुमेधं, न१ सुमेध-, द१ सुमेधा (→सुमेधे).

२५. ते१. ०. -a) दे९ राज°, + गज°, द१ ग१.२
 राज°, म१ हिम° (→गज°). -c) म१ रुद्रा (→दुर्गा). -d)
 दे५ महेश्वरा, ग२ महेश्वरः (→महेश्वरी).

२६. ते१. ०. -c) दे१० पीत- (→पीत्वा); दे१.५.९.१०
 लब्धा, न१ बुद्ध्या, द१ ग१.२ लक्ष्म्या, मुब. लब्ध- (→लब्ध्वा).
 -d) दे७-९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. अमृत° (→आनन्द°).

२७. ते१. ०. का१ ब१ दे२-६ द१ ग१.२ म१. २७b-
 २६a ० (द. सं.). -a) दे६ स्वनीलस्य, दे८.९ मुए. मुब.
 सुनीलस्य (→सुनीलस्य). -b) ब२.३ दे१.७.१० न१ °रत्न-
 (→धातु-); ब२ -समाकुले (→समुज्ज्वले).

२८. का१ ब१ दे२-६ ते१ द१ ग१.२ म१. ०. -a) ब२.३
 शतपुरं, न१ पुरः शतं (→पुरशतं). -d) दे७.१० अमितै°
 (→अमितौ°).

२९. ते१. ०; का१ ब१ दे२-६ द१ ग१.२ म१. a ०.
 -b) म१ गरुडस्य (→सुपर्णस्य). -c) न१ °तोरणो° (→°गो-
 पुरो°). -d) दे८-१० न१ °मण्डपं (→°मण्डितं).

३०. ते१. ०. -a) म१ तत्रास्ते (→स तत्र). -c)

प्राकारगोपुरोपेतं मणितोरणमण्डितम् ॥२९॥
 स तत्र गरुडः श्रीमान् साक्षाद् विष्णुरिवापरः ।
 ध्यात्वास्ते तत् परं ज्योतिरात्मानं विष्णुमव्ययम् ॥३०॥
 अन्यच्च भवनं पुण्यं श्रीशृङ्गे मुनिपुंगवाः ।
 श्रीदेव्याः सर्वरत्नाढ्यं हैमं सुमणितोरणम् ॥३१॥
 तत्र सा परमा शक्तिविष्णोरतिमनोरमा ।
 अनन्तविभवा लक्ष्मीर्जगत्संमोहनोत्सुका ॥३२॥
 अध्यास्ते देवगन्धर्वसिद्धचारणवन्दिता ।
 विचिन्त्य जगतो योनिं स्वशक्तिकिरणोज्ज्वला ॥३३॥
 तत्रैव देवदेवस्य विष्णोरायतनं महत् ।
 सरांसि तत्र चत्वारि विचित्रकमलाश्रया ॥३४॥

ब२ ध्यात्वा च, दे४ ध्यायन् वै, द१ ग१.२ म१ ध्यायते (→ध्या-
 त्वास्ते); दे८-१० मुर्वे. मुए. ध्यात्वा तत् परं ज्योतिर्, न१
 ध्यात्वा ततः परं ज्योतिर्. -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. आत्मन्येवम-
 थाव्ययम्.

३१. ते१. ०. -a) दे८.९ भवता, दे१० भुवनं (→भवनं).
 -b) ब१ श्रीशृङ्गं, ब२ शृङ्गेऽस्य, दे४ द१ ग१.२ म१ विशृङ्गे
 (→श्रीशृङ्गे); दे१ न१ °सत्तमाः, दे८.९ °पुङ्गवः (→°पुङ्गवाः).
 -c) दे३.६ °देव्या (→°देव्याः); दे३.६ सह, दे७ वर- (→सर्व-).
 -d) न१ द१ हैमं (→हैमं); दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. स-
 (→सु-); दे३.६.७ हैमं मणिसुतोरणम्.

३२. ते१. ०. -a) दे१० शक्ति (→°शक्तिर्). -b)
 दे४.६ विष्णोरेव, द१ ग१.२ म१ विष्णोरपि (→विष्णोरति-).
 -d) दे४ ग१.२ म१ जगतां (→जगत्सं-).

३३. ते१. ०. -a) न१ अद्यास्ते (→अध्यास्ते); दे४
 देव° (→देव°). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विचिन्त्या
 (→विचिन्त्य); दे४ जगतां (→जगतो); दे५.८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. योनिः, ग२ योज्यं (→योनिं); म१ चिन्तयन्ति जगद्योनि.
 -d) का१ द१ ग१ स्वशक्त्या, दे३ सुशक्ति-, दे४ सशक्ति-, ग२
 सशक्त्या (→स्वशक्ति-); द१ ग१.२ -भरणो° (→किरणो°);
 म१ पुण्डरीकाक्षमव्ययम्.

३४. ते१. ०; दे३. ३४d-३६c ०. -c) दे७ रस्यानि
 (→चत्वारि). -d) ब२ °कमलोश्रयाः, दे१ °कमलोज्ज्वला,
 दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °कमलाश्रया, द१ ग१ °कमलाश्रया,
 म१ °कमलानि च (→°कमलाश्रया).

तथा सहस्रशिखरे विद्याधरपुराष्टकम् ।
 रत्नसोपानसंयुक्तं सरोभिश्चोपशोभितम् ॥३५
 नद्यो विमलपानीयाश्चित्रनीलोत्पलाकराः ।
 कर्णिकारवनं दिव्यं तत्रास्ते शंकरोमया ॥३६
 पारियात्रे महाशैले महालक्ष्म्याः पुरं शुभम् ।
 रम्यप्रासादसंयुक्तं घण्टाचामरभूषितम् ॥३७
 नृत्यद्भिरप्सरःसंघैरितश्चेतश्च शोभितम् ।
 मृदङ्गमुरजोद्घुष्टं वीणावेणुनिनादितम् ॥३८
 गन्धर्वकिंनराकीर्णं संवृतं सिद्धपुंगवैः ।
 भास्वद्वितिसमाकीर्णं महाप्रासादसंकुलम् ॥३९

गणेश्वराङ्गनाजुष्टं धार्मिकाणां सुदर्शनम् ।
 तत्र सा वसते देवी नित्यं योगपरायणा ॥४०
 महालक्ष्मीर्महादेवी त्रिशूलवरधारिणी ।
 त्रिनेत्रा सर्वशक्तीभिः संवृता सदसन्मया ।
 पश्यन्ति तत्र मुनयः सिद्धा ये ब्रह्मवादिनः ॥४१
 सुपार्श्वस्योत्तरे भागे सरस्वत्याः पुरोत्तमम् ।
 सरांसि सिद्धजुष्टानि देवभोग्यानि सत्तमाः ॥४२
 पाण्डुरस्य गिरेः शृङ्गे विचित्रद्रुमसंकुले ।
 गन्धर्वाणां पुरशतं दिव्यस्त्रीभिः समावृतम् ॥४३
 तेषु नित्यं मदोत्सिक्ता वरनार्यस्तथैव च ।

वै.१.४६.४६

३५. दे३ ते१. ०. -a) का१ व२.३ दे२ °शिखरैर्, दे६ °किरणैर् (→°शिखरे).

३६. ते१. ०; दे४.ab ०; दे३.d ० -b) दे५ °मीलो° (→°नीलो°); न१ चित्रनीलोत्पलान्तराः. -c) का१ व१-३ दे२.४.६ द१ ग१ म१ तत्र, दे५ ** (→°दिव्यं); न१ यत्र सालवनं दिव्यं, ग२ कर्णिकारं तत्र हस्तैः. -d) दे४ समास्ते, द१ ग१ म१ महास्ते (→°तत्रास्ते); का१ दे४.५ न१ शङ्करोऽम्बया, व२ शङ्कराश्रया, दे१.७ शङ्करप्रिया, दे३.६ शङ्करो यथा, मुवै. मुए. मुव. शङ्करः स्वयम् (→°शङ्करोमया); ग२ शैलमहालक्ष्म्या परं शिवम्.

३७. ते१. ०; ग२.ab ०. -a) व१ पारिजातो, दे४.८-१० न१ द१ मुवै. मुए. मुव. पारिजाते (दे४ °त-) (→°पारियात्रे); दे१ महालक्ष्मीं, दे८.१० न१ द१ मुवै. मुए. महालक्ष्म्या, दे९ महालक्ष्म- (→°महाशैले). -b) दे१ कृत्वा तु स्वपुरं महत्, दे१० **** पुरं शुभं, मुवै. मुए. पर्वते तु पुरं शुभं. -c) व२ दे३.६ द१ ग१.२ रम्यं, दे१० तस्य (→°रम्य-); दे५ ग२ -प्रासाद- (→°प्रासाद-); दे५ -युक्त- (→°युक्त-). -d) दे४ पूर्ण- (→°घण्टा-); व१ दे१ °संयुतं, व२ °शोभितं (→°भूषितं); द१ ग१.२ म१ पुण्यं चामरसेवितम्.

३८. ते१. ०; ग२.ab ०. -a) दे१ अप्सरा-, दे५ अप्सरं, द१ अप्सरैः (→°अप्सरः). -b) दे५ शोभिते (→°शोभितं); व२ सर्वतश्च सुशोभनं. -c) दे४.८-१० मुवै. मुए. मुव. °पणवो (दे१० °वा) द्युष्टं (दे१० °धु-), दे५ °मुरजो जुष्टं, न१ ग२ °मुरवो वृ(ग२ वृ)ष्टं (→°मुरजोद्युष्टं). -d) दे८-१० न१ मुवै. मुए. मुव. वेणुवीणा° (→°वीणावेणु°); न१ द१ ग१.२ म१ °विनादितं (→°निनादितम्).

३९. ते१. ०; ग२.a ०. -b) दे४ द१ ग२ म१ सेवितं

सिद्धचारणैः, ग१ सिद्धचारणसेवितं. -c) व१ दे१.४ द१ भास्व-
 द्विश्च (दे४ °स्तु) समायुक्तं, दे८.९ मुवै. मुए. भास्वद्विभृश-
 मायुक्तं, दे१० भास्वद्विभृशसंयुक्तैर्, न१ भास्वद्युति समायुक्तं,
 ग१ भास्वत्तोरण संयुक्तं, ग२ भासकं गिरिसमायुक्तं, म१ भास्व-
 दिगिरिसमायुक्तं.

४०. ते१. ०. -a) दे१ गणेश्वरसमायुक्तं, दे४ द१ ग१.२ म१ गणेश्वर (दे४ °रं) गणैर्जुष्टं, दे८-१० मुवै. मुए. मुव. महागणेश्वरैर्जुष्टं (दे१० °ष्टैः). -c) व२ वर्णयते, दे३.६.७ रमते (→°वसते); द१ तत्र वासायते देवी. -d) दे५ त्रिशूलवर-
 धारिणी.

४१. ते१. ०. -a) दे१ महारात्रिस् (→°महादेवी). -c) द१ ग१.२ म१ त्रिनेत्रा (→°त्रिनेत्रा); दे८-१० न१ °शक्त्यौघः, मुवै. मुए. °शक्त्यौघ- (→°शक्तीभिः); व२ मुव. त्रिनेत्रा शक्तिभिर्देवी. -d) व२ दे१.७ न१ सदसन्मयी, दे८.९ सा च सन्मयी, मुवै. मुए. सा च तन्मयी (→°सदसन्मया). -f) दे६ °वादिनाः, दे१० °वादिनी (→°वादिनः).

४२. ते१. ०. -a) व१ देशे, ग२ म१ पार्श्वे (→°भागे). -b) दे४ सरस्वत्यामरोत्तमम्. -c) दे४ द१ देव°, ग२ रस° (→°सिद्ध°); म१ सरांसि नद्याश्चिष्टानि. -d) दे४ द१ ग१.२ म१ सिद्ध° (→°देव°); दे३ °सत्तम, ग२ °सत्तमः (→°सत्तमाः).

४३. ते१. ०. -a) व२ दे२-७ पाण्डवस्य, दे१ पांडावस्य, न१ म१ पाण्डुरस्य (→°पाण्डुरस्य). -b) दे८-१० मुवै. मुए. °संकुलम् (→°संकुले). -c) ग२ पर°, (→°पुर°); दे४ °गतं (→°शतं). -d) दे१ निषेवितं (→°समावृतम्).

४४. ते१. ०. -a) दे८-१० तेन, ग१ म१ मुवै. तत्र (→°तेषु); दे३ तेन तत्र मदोत्सिक्ता. -b) व१ न१ ग२ नर°,

वै.१.४६.४७

क्रीडन्ति मुदिता नित्यं विलासैर्भोगतत्पराः ॥४४॥
 अञ्जनस्य गिरेः शृङ्गे नारीणां पुरमुत्तमम् ।
 वसन्ति तत्राप्सरसो रम्भाद्या रतिलालसाः ॥४५॥
 चित्रसेनादयो यत्र समायान्त्यर्थिनः सदा ।
 सा पुरी सर्वरत्नाढ्या नैकप्रसन्नवर्णैर्युता ॥४६॥
 अनेकानि पुराणि स्युः कौमुदे चापि सुव्रताः ।
 रुद्राणां शान्तरजसामीश्वरार्पितचेतसाम् ॥४७॥
 तेषु रुद्रा महायोगा महेशान्तरचारिणः ।
 समासते परं ज्योतिराख्ण्डाः स्थानमुत्तमम् ॥४८॥
 पिञ्जरस्य गिरेः शृङ्गे गणेशानां पुरत्रयम् ।
 नन्दीश्वरस्य कपिले तत्रास्ते सुयशा यतिः ॥४९॥

दे१.४.८-१० द१ ग१ म१ मुवें. मुए. मुब. नरा° (→वर°). -c)
 ब३ मुनिना (→मुदिता). -d) दे४ द१ ग१.२ म१ विशाला
 (→विलासैर्); दे५ विनासैर्भगवत्पराः.

४५. ते१. ॐ; ब३ दे३.६.४५a-४६d ॐ (द. सं.).
 -a) ब३ सुतिनस्य, दे१० अञ्जनं च (→अञ्जनस्य). -b) दे१.७
 नराणां (→नारीणां); दे५ नारीणां पुरमुत्तमं, दे८.९ मुवें. मुए.
 मुब. नारीपुरमुत्तमम्.

४६. ब३ दे३.६. ॐ; ग२.d ॐ. -b) ते१ सह, + सदा
 (→सदा).

४७. ग२.a ॐ. -a) दे१ अनन्तानि (→अनेकानि).
 -b) ब१ कामदा, दे४ कामदैर्, दे६ कौमोदे, दे१० कामदे
 (→कौमुदे); दे४.६.९.१० वापि (→चापि); दे३.७. कामोद्रेकानि
 सुव्रताः, दे५ -मेको देवापि सुव्रताः. -c) दे३ रुद्राणां
 (→रुद्राणां); ग२ शान्ति° (→शान्त°). -d) दे१.८-१० न१ ते१
 मुवें. मुए. मुब. ईश्वरासक्त° (→ईश्वरार्पित°).

४८. -a) ब२ ते च (→तेषु). -b) दे४ महेशान्तरचारिणः,
 ते१ देशान्तरचारिणः, द१ ग१ म१ महेशानानु (म१ °स्म) चारिणः.
 -c) दे१ उपासते (→समासते); दे४.८.९ मुवें. मुए. पुरं
 (→परं). -d) दे१.४.१० ते१ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब.
 ऐश्वरं, दे८.९ ईश्वरं, न१ आसितं (→उत्तमम्). -cd) ब१
 सर्वे वेद परं ज्योतिराख्ण्डं स्थानमुत्तमम्.

४९. दे३.६. ॐ; ग२. ४६ b-५० a ॐ (द. सं.).
 -a) ते१ पिञ्जरस्य (→पिञ्जरस्य). -c) ब३ दे२.७-१० न१
 मुवें. मुए. नन्दीश्वरस्य, दे५ नन्दारस्य (→नन्दीश्वरस्य); ब२
 रूपेण, दे१ कपिलं, दे८-१० कपिलां, न१ म१ कपिलस्, मुवें. मुए.
 मुब. कपिला (→कपिले). -d) का१ ब१ दे१.२.७ सुयशा

तथा च जारुधेः शृङ्गे देवदेवस्य धीमतः ।
 दीप्तमायतनं पुण्यं भास्करस्यामितौजसः ॥५०॥
 तस्यैवोत्तरदिग्भागे चन्द्रस्थानमनुत्तमम् ।
 रमते तत्र रम्योऽसौ भगवान् शीतदीधितिः ॥५१॥
 अन्यच्च भवनं दिव्यं हंसशैले महर्षयः ।
 सहस्रयोजनायाम् सुवर्णमणितोरणम् ॥५२॥
 तत्रास्ते भगवान् ब्रह्मा सिद्धसङ्घैरभिष्टुतः ।
 सावित्र्या सह विश्वात्मा वासुदेवादिभिर्युतः ॥५३॥
 तस्य दक्षिणदिग्भागे सिद्धानां पुरमुत्तमम् ।
 सनन्दनादयो यत्र वसन्ति मुनिपुंगवाः ॥५४॥

(दे१.७ °शां) पतिः, ब२ स्म प्रजापतिः, दे४ सा गणेश्वरः, दे५
 सुयशी यतिः, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. स महामतिः, न१
 शुगणपतिः, ते१ स उमापतिः, द१ ग१ म१ स गणेश्वरः.
 (→सुयशा यतिः).

५०. दे३.६. ॐ; ग२. a ॐ (द. सं.). -a) ब१ दे१०
 जारुधि- (→जारुधेः); दे४ शृङ्गैर् (→शृङ्गे); दे२.७ ते१ तथा
 चारुनिधे (ते१ °ते)शृङ्गे. -c) का१ ब२.३ दे२.५ रम्यं
 (→पुण्यं).

५१. दे३.६. ab ॐ. -a) दे५ ग२ म१ तस्य चो°
 (→तस्यैवो°). -b) ब२ तत्र (→चन्द्र-). -c) दे८.९ मुवें. मुए.
 मुब. वसते (→रमते); का१ दे२.३.५.६ रम्योऽस्ति, ब१ रम्यामु,
 ब२.३ मुब. रम्ये तु, दे१.७-१० न१ मुवें. मुए. रम्यात्मा, दे४
 रोहिण्या (→रम्योऽसौ); द१ ग१.२ म१ रोहिण्या तत्र रमते.
 -d) दे८.९ मुवें. मुए. मुब. शान्त° (→शीत°).

५२. -a) न१ द१ ग१ मुवें. मुए. अन्यत्र, ते१ अन्यं च,
 म१ ब्रह्मणो (→अन्यच्च); ब१ विविधं दिव्यं, दे३.६ भगवद् दिव्यं,
 ग२ भवनं पुण्यं (→भवनं दिव्यं). -b) न१ °शैले, द१ ग२ °शैल-
 (→शैले). -c) दे१० °योजनं (→°योजना-); दे४ °यामे, ग१.
 °यामः (→°यामं). -d) ब३ स्ववर्ण° (→सुवर्ण°); दे१०
 मणितोरणमण्डितम्.

५३. -d) ब२.३ दे२-६ न१ द१ ग१.२ म१ वाम°
 (→वासु°).

५४. -b) दे१० पुत्राणां (→सिद्धानां). -d) दे८.९
 वसन्ते (→वसन्ति).

पञ्चशैलस्य शिखरे दानवानां पुरत्रयम् ।
नातिदूरेण तस्याथ दैत्याचार्यस्य धीमतः ॥५५॥
सुगन्धशैलशिखरे सरिद्धिरुपशोभितम् ।
कर्दमस्याश्रमं पुण्यं तत्रास्ते भगवानृषिः ॥५६॥
तस्यैव पूर्वदिग्भागे किञ्चिद् वै दक्षिणाश्रिते ।
सनत्कुमारो भगवांस्तत्रास्ते ब्रह्मवित्तमः ॥५७॥

सर्वेष्वेतेषु शैलेषु तथान्येषु मुनीश्वराः ।
सरांसि विमला नद्यो देवानामालयानि च ॥५८॥
सिद्धलिङ्गानि पुण्यानि मुनिभिः स्थापितानि तु ।
वन्यान्याश्रमवर्षाणि संख्यातुं नैव शक्नुयाम् ॥५९॥
एष संक्षेपतः प्रोक्तो जम्बूद्वीपस्य विस्तरः ।
न शक्यं विस्तराद् वक्तुं मया वर्षशतैरपि ॥६०॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥

४७

सूत उवाच ।*

जम्बूद्वीपस्य विस्ताराद् द्विगुणेन समन्ततः ।
संवेष्टयित्वा क्षारोदं प्लक्षद्वीपो व्यवस्थितः ॥१॥

५५. -b) दे५ °त्रयम् (→°त्रयम्). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. तस्माच्च (→तस्याथ); व१ अन्यच्च भवनं दिव्यं, ते१ नातिदूरतयान्यथ.

५६. म१. ab ○. -b) दे५ °शोभितः (→°शोभितं).

५७. -b) दे६ °श्रितं (→°श्रिते). -c) दे४ ते१ द१ ग१.२ म१ सनत्कुमारभवनं. -d) दे५ °वित्तमः, न१ °वित्तमाः (→°वित्तमः).

५८. -a) दे१० सर्वेषु (→शैलेषु). -b) ते१ नरेश्वराः, द१ महेश्वराः (→मुनीश्वराः).

५९. -b) दे४ ऋषिभिः (→मुनिभिः); दे१.८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. च (→तु). -c) दे४ न१ द१ ग१.२ म१ वनान्या- (→वन्यान्या-); म१ -वर्षाणि (→वर्षाणि); दे५ अन्यान्यमर- वर्षाणि, दे८-१० मुर्वे. मुए. तानि चायतनान्याशु. -d) दे१.८-१० ते१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. शक्यते, द१ ग१ शक्नुमः (→शक्नु- याम्).

६०. -a) दे४ प्रोक्तं, न१ प्राप्तो (→प्रोक्तो). -b) दे५.१० न१ जंबु° (→जम्बू°). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. शक्यो (→शक्यं).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुरागनाम—का१ इति श्रीकूर्मपुराणे, व१ इत्यादिमहा- पुराणे कौर्मे, व२.३ दे३ इति कूर्मपुराणे, दे१.४-१० न१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२ इति कौर्मे पुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मे, मुव. इति श्रीकौर्मे महापुराणे

प्लक्षद्वीपे च विप्रेन्द्राः सप्तासन् कुलपर्वताः ।
ऋज्वायताः सुपर्वाणः सिद्धसङ्घनिषेविताः ॥२॥
गोमेदः प्रथमस्तेषां द्वितीयश्च उच्यते ।

वे१.४८.३

पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे४ न१ ग१.२ म१. ○; का१ व१-३ दे२.५.६ भुवनकोषे (का१ दे५.६ °क्षे), दे१.७-१० जम्बूद्वीपवर्णने, दे३ भुवनकोष*, ते१ मुर्वे. मुए. जम्बूद्वीपवर्णनं नाम, मुव. भुवनकोषविन्यासे जम्बूद्वीपवर्णनं नाम. अध्यायसंख्या—व१ दे६. ○; का१ व३ दे२.३.५ ग१ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः, व२ ॥४५॥, दे१.८.९ मुए. अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः, दे४ पञ्चचत्वा- रिंशोऽध्यायः ॥४५॥, दे७.१० मुर्वे. अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥, न१ चतुषचत्वारिंशोऽध्यायः, ते१ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः, ग२ म१ मुव. सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः.

४७

* द१. ○; दे८.९ सूत उ.; न१ ते१ ग१.२ म१ सूतः.

१. -a) दे५.१० न१ जंबु° (→जम्बू°). -b) दे१० ग१.२ °समन्वितः (→°समन्ततः). -c) दे४ स चेष्टयित्वा (→संवेष्टयित्वा); का१ क्षारोदः, व१ दे१.२.४-६.७ द१ क्षीरोदः, दे१० क्षारेण, ग१.२ क्षीराब्धि (→क्षारोद). -d) दे४ °द्वीपे (→°द्वीपो).

२. -a) का१ प्लक्षे (→प्लक्ष-); ग१ विप्रेन्द्र (→विप्रेन्द्राः). -b) दे१ सप्त ते, दे६ समासन्, ते१ सप्तार्थ- (→सप्तासन्). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. सिद्धायुताः, दे४ ऋज्वायताः, ते१ ऋज्वायुत (→ऋज्वायताः). -d) द१ °सर्वैर (→°सर्व-).

३. -a) द१ ग१.२ म१ गोमेदः (→गोमेदः); का१ ग१ प्रथमे (→प्रथमस्). -d) व३ ऋतयस्, दे५ ऋषयस्

कं. १.४६.३

नारदो दुन्दुभिश्चैव सोमश्च ऋषभस्तथा ।
 वैभ्राजः सप्तमः प्रोक्तो ब्रह्मणोऽत्यन्तवल्लभः ॥३
 तत्र देवर्षिगन्धर्वैः सिद्धैश्च भगवानजः ।
 उपास्यते स विश्वात्मा साक्षी सर्वस्य विश्वसृक् ॥४
 तेषु पुण्या जनपदा नाधयो व्याधयो न च ।
 न तत्र पापकर्तारः पुरुषा वा कथञ्चन ॥५
 तेषां नद्यश्च सप्तैव वर्षाणां तु समुद्रगाः ।
 तामु ब्रह्मर्षयो नित्यं पितामहमुपासते ॥६
 अनुत्पत्ता शिखी चैव विपापा त्रिदिवा कृता ।

(→ऋषभस्); दे१ सोमकः सुमनस्तथा, दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 मणिमान् मेघनिस्वनः, न१ होमकश्च नभस्तथा, ते१ सोमस्तु
 वृषभस्तथा. -e) ब१ प्रोक्ता, दे१.३.७-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 तेषां, द१ ग्रा१.२ चोक्तो (→प्रोक्तो). -f) ब१ 'नन्त',
 (→'त्यन्त').

४. -a) ते१ तत्रास्ते देवगणैः. -b) का१ सिद्धश्च,
 न१ सिद्धैः स (→सिद्धैश्च); दे१ 'वानरजः' (→'वानजः'). -c) का१
 दे१.५-१० म१ उपासते (→उपास्यते); ग्रा१ च (→स). -d)
 दे५ साक्षात् (→साक्षी); ग्रा२ वासस्य (→सर्वस्य); दे१ सर्वदृक्,
 ब२.३ दे३.६-७ विश्वधृक्, दे४ द१ ग्रा१.२ म१ विश्वकृत्, दे१.९
 मुर्वे. मुए. मुब. विश्वदृक्, दे१० विश्वधृक्, + विश्वदृक्, ते१
 विश्वसृक् (→विश्वसृक्).

५. न१. ५b 'व्याधयो' इत्यारभ्य २६b 'द्विगुरोर्न'
 यावच्चास्ति. -a) दे१.७-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. आधयो
 (→नाधयो). -c) म१ तत्र पापस्य कर्तारः. -d) दे१.८-१० ते१
 मुर्वे. मुए. मुब. वै (→वा); का१ ब२.३ दे२.३.५-७ मुब. कदाचन
 (दे५ 'नः') (→कथञ्चन).

६. न१. ७. -a) ब१ तेषां सप्तैव नद्यश्च. -b)
 द१ च (→तु); दे१ समुद्रवाः, ग्रा२ समुद्यताः (→समुद्रगाः).

अतः परं दे३.७ पुस्तके अधिकम्—

* 'ब्रह्म तप्ता विष्णुतप्ता शिवा शिवमतामला' ।

७. न१. ७; दे३.७ bc ७ (द. सं.); दे६. ७b-६d
 ७. -a) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ असंतप्ता (→अनुत्पत्ता); ब१ दे९ ते१
 ग्रा१.२ म१ शिखा (ग्रा१.२ 'खाश्'), दे४.८ मुर्वे. मुए. मुब. शिखे,
 दे५ शिखी, द१ मुखा (→शिखी). -b) ब१ विदपा, दे१ पिबति,
 दे५ विपाया, ते१ विशेषा, द१ विपापा, ग्रा१ कृपापा, ग्रा२ स्ववाप,
 म१ विपाणस् (→विपापा); ब१ त्रिदिवा कृता, दे१* दिवौकसां,
 दे४ म१ त्रिदिवा स्मृता, दे१.९ त्रिदिवा क्रमाः, दे१० त्रिविधः ।

अमृताः सुकृता चैव नामतः परिकीर्तिताः ॥७
 क्षुद्रनद्यस्त्वसंख्याताः सरांसि सुबहून्यपि ।
 न चैतेषु युगावस्था पुरुषा वै चिरायुषः ॥८
 आर्यकाः कुरवाश्चैव विदशा भाविनस्तथा ।
 ब्रह्मक्षत्रियविद्यूद्रास्तस्मिन् द्वीपे प्रकीर्तिताः ॥९
 इज्यते भगवान् सोमो वर्णैस्तत्र निवासिभिः ।
 तेषां च सोमसायुज्यं सारूप्यं मुनिपुंगवाः ॥१०
 सर्वे धर्मपरा नित्यं नित्यं मुदितमानसाः ।
 पञ्चवर्षसहस्राणि जीवन्ति च निरामयाः ॥११

क्रमाः, द१ ग्रा१.२ त्रिदिवा स्मृताः (→त्रिदिवा कृता). -c)
 का१ दे१ सुकृताश्चैव, दे१.९ सकृता चैव (दे९ 'ता') (→सुकृता
 चैव); दे४ द१ ग्रा२ अमृता चैव द्यूसु (ग्रा२ अ) कृता, ते१ अमृता
 सुकृता चेति, ग्रा१ अमृताश्चैव सुकृता. -d) म१ सप्तैतास्तत्र
 निम्नगाः.

८. न१. ७; दे६. ७; दे३.७ ग्रा२. ७ (द. सं.); दे५.
 b ७. -a) का१ दे१० 'नद्यास्' (→'नद्यस्'); ब१ दे४ च
 संख्याताः, दे१ च विख्याताः, दे५ त्वसंख्याकः, दे१-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. तु विख्याताः, द१ तु संख्याताः (→त्वसंख्याताः).
 -b) दे४.८-१० द१ ग्रा१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→सु-); ब१
 सुरसान्यपि, दे१ बहुलान्यपि (→बहून्यपि). -c) का१ दे१० न
 चैतेषु, ब१ न चैतेषु, दे१ नैवेतेषु, म१ न१ च तेषु (→न चैतेषु).
 -d) द१ ग्रा१ म१ स्थिरायुषः (→चिरायुषः).

९. दे३.६-७ न१ ग्रा२. ७. -a) ब१ दे१.४ म१ कुरराश्,
 ब१ दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. कुरराश्, दे१० कुररा, ते१ कुरदाश्
 द१ ग्रा१ कुरवश् (→कुरवाश्); ब१ आर्यकाश्च कुरश्चैव. -b)
 का१ विदासा, दे१ विदंशां, दे४ द१ ग्रा१ विदंशा, दे१-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. विदेहा, ते१ विदंशो, म१ विदिश्या- (→विदंशा); द१
 ग्रा१-वापिनस् (→भाविनस्). -c) ब१ न ब्रह्मक्षत्रविद्यूद्रास्.
 -d) ब१ तस्मिन्नपि, ग्रा१ यस्मिन्देसे (→तस्मिन् द्वीपे).

१०. न१. ७. -a) ब१ दे५ ते१ द१ इत्येते (→इज्यते).
 दे१-१० ते१ मुर्वे. मुए. ईशो (→सोमो). -b) दे५ बरो
 दे१.१० वर्णे (→वर्णैस्); ते१ मोदवर्णैस्तत्र वासिभिः. -c) द१
 ग्रा१.२ म१ तु (→च); दे४ मुर्वे. मुए. 'साम्राज्यं'
 (→'सायुज्यं').

११. न१. ७. -a) ते१ धर्म°, + धर्म° (→धर्म°);
 दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. 'रता, द१ 'परो' (→'परा').
 -b) दे१* *, दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे (→नित्यं). -c)
 ग्रा२ दश (→पञ्च). -d) दे१० जीवन्तीति निरामया.

प्लक्षद्वीपप्रमाणं तु द्विगुणेन समन्ततः ।
 संवेष्टचक्षुरसाम्भोधिं शाल्मलिः संव्यवस्थितः ॥१२
 सप्त वर्षाणि तत्रापि सप्तैव कुलपर्वताः ।
 ऋज्वायताः सुपर्वाणिः सप्त नद्यश्च सुव्रताः ॥१३
 कुमुदश्चोन्नतश्चैव तृतीयश्च बलाहकः ।
 द्रोणः कङ्कुस्तु महिषः ककुद्धान् सप्त पर्वताः ॥१४
 योनीतोया वितृष्णा च चन्द्रा शुक्ला विमोचनी ।
 निवृत्तिश्चेति तानद्यः स्मृताः पापहरा नृणाम् ॥१५
 न तेषु विद्यते लोभः क्रोधो वा द्विजसत्तमाः ।

१२. न१. ०. -a) दे३ लक्ष^०, दे४ इक्षु^० (→प्लक्ष^०); का१ दे२.४.७ ग१.२ म१ मुब. °प्रमाणात्तु, ब२ °प्रमाणाद्धि, दे३ °प्रमाणास्तु (→°प्रमाणं तु). -b) दे४ द्विगुणेषु (→द्विगुणेन); ग२ समावृतः (→समन्ततः). -c) दे५ संवेष्ट्ये^०, दे१० संवेष्ट्ये^० (→संवेष्ट्ये^०); दे४ संवेष्ट्यस्तु रसाम्भोधि, ग२ संवेष्ट्य-क्षिरसांवाध. -d) ब१.२ दे१.४ द१ ग१.२ म१ शाल्मलिः (→शाल्मलिः); द१ तु (→सं-); का१ शाल्मलिः सर्वतः स्थितः; दे५ शाल्मलिः सर्ववस्थितः.

१३. न१. ०. ; दे८-१०. ab ०; ब१. cd ०. -a) ते१ ग१ म१ तत्रैव, ग२ सप्तैव (→तत्रापि). -b) दे१.५ °पर्वतः (→°पर्वताः). -c) दे२.५.६ ग२ ऋज्वायतः, दे१० कृत्वायताः (→ऋज्वायताः). -d) ब३ °लक्षश्च, ते१ °नद्यस्तु (→°नद्यश्च); ब२ संमुच्छिताः, दे२ च सुव्रतः (→च सुव्रताः).

१४. न१. ०. -a) का१ चोन्नतश्, ब१ चानदश्, दे३ चोन्नतश्, दे४ चित्रनश्, दे५ ग२ चोन्न (ग२ °न)दश्; दे७ चोन्नतश्, द१ चोन्नति, मुबे. मुए. चान्नदश्, मुब. चान्नतश् (→चोन्नतश्); ते१ मन्दश्चोन्नतश्चैव. -c) का१ दे२.१० द्रोण- (→द्रोणः); ब२ कर्णस्, दे१ कंगस्, दे८.९ ते१ मुबे. मुए. कंसस् (→कंसस्); द१ च (→तु); ग१ महार्घः (→महिषः). -d) का१ ब१.३ दे१.२.४.८-१० म१ मुबे. मुए. मुब. ककुद्धान्, ब२ द१ ग१.२ कुमुद्धान् (→ककुद्धान्); दे४ द१ ग१ म१ वर्ष- (→सप्त-); ब३ पर्वतान्, दे१.८-१० ते१ मुबे. मुए. मुब. सप्तमस्तथा (→सप्त पर्वताः).

१५. न१. ०. -a) ब१ दे१० योनीतोया, दे४ द्यौवितोया, दे५ योनीतोया, दे७ योनीतोया, द१ ग१.२ म१ योनिस्ते (ग२ म१ °स्तो) या (→योनीतोया); दे४ ग१.२ नितृष्णा, द१ नितृष्णा, म१ च कृष्णा (→वितृष्णा). -b) दे३.५ शुक्ला (→शुक्ला); ब२ विलोचना, दे५ विमोचनी, ग२ विमाचनी (→विमोचनी).

न चैवास्ति युगावस्था जना जीवन्त्यनामयाः ॥१६
 यजन्ति सततं तत्र वर्णा वायुं सनातनम् ।
 तेषां तस्याथ सायुज्यं सारूप्यं च सलोकता ॥१७
 कपिला ब्राह्मणाः प्रोक्ता राजानश्चारुणास्तथा ।
 पीता वैश्याः स्मृताः कृष्णा द्वीपेऽस्मिन् वृषला द्विजाः १८
 शाल्मलस्य तु विस्ताराद् द्विगुणेन समन्ततः ।
 संवेष्ट्य तु सुरोदाब्धिं कुशद्वीपो व्यवस्थितः ॥१९
 विद्रुमश्चैव हेमश्च द्युतिमान् पुष्पवांस्तथा ।
 कुशेशयो हरिश्चाथ मन्दरः सप्त पर्वताः ॥२० वें.१.४९.२१

-c) दे४ सद्यः (→नद्यः); ग२ निवृत्तिश्चेकितानाद्यः. -d) दे२ स्मृतः (→स्मृताः); दे३ °हारा, दे४ °करा, दे१० °हरा (→°हरा).

१६. न१. ०. -d) ब२ नरा, दे९ जना (→जना); का१ दे५ जना जीवन्त्यमायया.

१७. न१. ०. -a) म१ रुद्रं (→तत्र). -b) म१ तत्र (→वर्णा); दे५.७ वायु-, दे६ द१ वायु- (→वायुं). -c) का१ सत्याथ, दे४ तस्यार्थ-, ते१ तस्यैव (→तस्याथ); दे८-१० मुबे. मुए. तेषां तत् साधनं (दे१० °कं) युक्तं, म१ तेषां तु वायुसायुज्यं. -d) का१ दे२.४.५ सलोकतां (दे४ °ताः). (→सलोकता).

१८. न१. ०. -a) ग२ ब्राह्मणाः (→ब्राह्मणाः); दे४ प्रोक्ताः (→प्रोक्ता); म१ कपिलाश्चारुणाः पीता. -b) ग२ चारुणास् (→चारुणास्); ते१ स्मृताः (→तथा); म१ कृष्णाश्चैव पृथक् पृथक्. -c) का१ स्थिताः, ग१ तथा (→स्मृताः); म१ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः. -d) का१ अखिला, द१ वृषलो, दे४ वृषले (→वृषला); म१ बृहद्वाश्चैव यथाक्रमम्.

१९. न१. ०. -a) ते१ शाल्मलस्य द्विपधरात्, + शाल्मलेस्तु द्वीपधरात्. -c) दे१ संवेष्ट्य तं, दे५ संवेष्ट्य तु, दे७ संवेष्ट्येषु, ग२ सुवेष्ट्य च (→संवेष्ट्य तु) द१ द्विजोदाब्धि, ग२ शिरोदाब्धि (→सुरोदाब्धि).

२०. न१. ०. -a) ब२.३ दे३.६ वैद्रुमश्, दे१ विमलश्, दे२.५ वैक्रमश्, द१ विद्रुमश् (→विद्रुमश्); ब२ दे३.६ हेमश्, दे८-१० मुबे. मुए. होमश्, ते१ पावश् (→हेमश्). -b) दे१.१० द्यु (दे१ द्वि) तिबान् (→द्युतिमान्); का१ पुष्पमान्, दे१० पुष्पवान् (→पुष्पवान्); ग२ शृङ्गवान् द्युतिमांस्तथा. -c) दे४ हरिश्चाथ, दे८-१० मुबे. मुए. मुब. हरिश्चैव (→हरिश्चाथ); ते१ कुलेशं शिखर***.

वै.१.४६.२१ धृतपापा शिवा चैव पवित्रा संमता तथा ।
 विद्युदम्भा मही चेति नद्यस्तत्र जलावहाः ॥२१॥
 अन्याश्च शतशो विप्रा नद्यो मणिजलाः शुभाः ।
 तासु ब्रह्माणमीशानं देवाद्याः पर्युपासते ॥२२॥
 ब्राह्मणा द्रविणो विप्राः क्षत्रियाः शुष्मिणस्तथा ।
 वैश्याः स्नेहास्तु सन्देहाः शूद्रास्तत्र प्रकीर्त्तिताः ॥२३॥
 सर्वे विज्ञानसंपन्ना मैत्रादिगुणसंयुताः ।

२१. न१. ॐ. -a) का१ व१-३ दे२.४.५.६.९.१० व१ ग्रा१
 म१ मुर्वे. मुब. धृत°, ते१ धृत°, + भूत° (→धृत°); ग्रा२
 धृततापा (→धृतपापा). -b) दे४ समता, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 संमिता, ते१ सविता (→संमिता); व१ विप्रा सममितास्तथा.
 -c) व२ विद्युदम्भा च, दे४ विद्युदम्बा, दे५ विद्युदम्भा, दे७
 विद्युदम्बा, ते१ विद्युदम्बा (→विद्युदम्भा); दे२.५ मही तेति,
 ते१ महा चैव (→मही चेति); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तथा
 विद्युदम्बा रामा. -d) व२ दे१ ते१ मलापहाः, व१ जलोद्भवाः,
 म१ कलावहाः (→जलावहाः); दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
 महानद्यश्च सप्त वै, दे१० मही च सप्त नद्य वै.

२२. न१. ॐ; व१.२२८ 'ब्रह्माण' इत्यारभ्य २३ a 'ब्राह्मणाः'
 यावन्नास्ति (ह. सं). -b) व१ मुनि-, व३ मान-, दे४.७ व१ ग्रा१
 म१ [अ]मल° (→मणि°); व२ नद्यस्तत्र मलापहाः, ग्रा२ नद्यः
 माला जला शुभाः. -c) दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तास्तु
 (→तासु).

दे३.७ पुस्तकयोः b, c मध्ये अधिकम्-

* क्षुद्रनद्यस्त्वसंख्याताः सरांसि सुबहून्यपि ।
 न चैतेषु युगावस्था पुरुषा वै चिरायुषः ।
 आर्यकाः कुरवाश्चैव रिरंशा भाविनस्तथा ।
 ब्रह्मक्षत्रियविद्यूद्रास्तस्मिन् द्वीपे प्रकीर्त्तिताः ।

(= ८, ९)

२३. न१. ॐ. -a) दे१.४ मुर्वे. मुए. ब्राह्मणाः, दे२
 ब्राह्मण्य, दे३.६.७ ब्राह्मणो, दे५ ब्रह्मण्य, ग्रा१ ब्रह्मणा
 (→ब्राह्मणा); व२ श्रमिणो, व३ त्रविना, दे१ दमिनो, दे२
 त्रविणो, दे४ व१ ग्रा१ म१ द्र (म१ द्रा)विडाः, ते१ द्रविणा
 (→द्रविणो); का१ व२.३ दे२.५.६ विद्या, दे४ व१ ग्रा१.२ म१ प्रोक्ताः
 (→विप्राः). -b) दे१ दे६.१० ग्रा२ क्षत्रियः (→क्षत्रियः);
 दे१० शुष्मणस् (→शुष्मिणस्); व१ दे१ ते१ स्मृताः (→तथा).
 -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्तो (दे१० स्ते)भा, ते१ स्तेवासु,

यथोक्तकारिणः सर्वे सर्वे भूतहिते रताः ॥२४॥
 यजन्ति विविधैर्यज्ञैर्ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ।
 तेषां च ब्रह्मसायुज्यं सारूप्यं च सलोकता ॥२५॥
 कुशद्वीपस्य विस्ताराद् द्विगुणेन समन्ततः ।
 क्रौञ्चद्वीपस्ततो विप्रा वेष्टयित्वा घृतोदधिम् ॥२६॥
 क्रौञ्चो वामनकश्चैव तृतीयश्चान्धकारकः ।
 देवावृच्च विविन्दश्च पुण्डरीकस्तथैव च ।
 नाम्ना च सप्तमः प्रोक्तः पर्वतो दुन्दुभिस्वनः ॥२७॥

ग्रा२ स्तु वै (→स्नेहास्); व१ सन्नेहाः, व२.३ सन्देहाः, दे४ वैदेहाः,
 व१ ग्रा१ विदेहाः (→मन्देहाः). -d) का१ शूद्राः, + पुत्राः, दे२.५
 पुत्राः, ते१ शक्रस् (→शूद्राः).

२४. न१. ॐ; ग्रा२. २४८-२६६ 'गुणो' यावत् ॐ. -a)
 दे४ सर्ववि-, दे८-१० मुए. मुब. मत्स्येऽपि, मुर्वे. नरोऽपि (→सर्व
 वि-). -b) का१ व३ दे३.५.६.१० मैत्रा द्वि-, दे४.८ मुर्वे. मुए. मुब.
 मैत्र्यादि- (→मैत्रादि-). -c) दे१ यथोप° (→यथोक्त°); दे३
 तथोक्तकारिणा (→यथोक्तकारिणः); ते१ यथोक्ता चारिणः
 सर्वे. -d) का१ दे२.५ ग्रा१ म१ सर्व- (→सर्वे).

२५. न१. ॐ; ग्रा२. ॐ (द्र. २४ मा. वि.). -a)
 दे७-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. यज्ञैर्विधैर् (→विविधैर्यज्ञैर्).
 -b) दे३ ब्रह्माणं, दे६ ब्राह्मणं (→ब्रह्माणं). -c) दे४ तेषां चैव
 स सायुज्यं. -d) दे१० सारूपां (→सारूप्यं); का१ व२ दे४-६.१०
 सलोकतां (→सलोकता); म१ सारूप्यं सहलोकता.

२६. ग्रा२. a. ॐ. -b) न१****न (→द्विगुणेन).
 -c) व१ दे७-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. स्थितः, व१ तथा (→ततो).
 -d) दे१ दकम् (→दधिम्).

२७. -a) व१ दे६.१० क्रौञ्च- (→क्रौञ्चो); दे३.६
 वामनकं, दे५ वामनकश्च (→वामनकश्च); दे१ क्रौञ्चश्च वामनश्चैव,
 ते१ क्रौञ्चनामसरश्चैव, ग्रा१ क्रौञ्चोऽथ वामनश्चैव, ग्रा२
 क्रौञ्चश्च वामनश्चैव. -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चाधिकारिकः
 (→चान्धकारकः); दे४ तृतीयोधाधिकारिकः, दे५ तृतीयश्चाम्ब-
 कारकाः, ते१ तृतीयश्चाचकाशिरैः, व१ ग्रा१.२ तृतीयो बोधकारकः,
 म१ तृतीयश्चलतारकः. -c) व१ देवावृद्धो विरिन्द्रश्च, व३
 देवावृत्त विरिन्द्रश्च, दे१ दिवावृद्धश्च वृद्धश्च, दे२ देवावृद्धश्च
 विविदश्च, दे३.६ देवावृच्च विरिन्द्रश्च, दे४ देवाप्रच्छो
 विविदश्च, दे५ देवावृत्त्य विविदश्च, दे१० देकाणं च विवेदश्च,
 न१ दिव्याहृच्च विनिदश्च, ते१ द्विपादश्च ददिन्द्रश्च, व१ ग्रा१.२
 दिवाप्रकोव (ग्रा१ °वि, ग्रा२ °पि) वि (ग्रा२ °व) दश्च, म१ चतुर्थो-

गौरी कुमुद्वती चैव संध्या रात्रिर्मनोजवा ।
 ख्यातिश्च पुण्डरीका च नद्यः प्राधान्यतः स्मृताः ॥२८
 पुष्कराः पुष्कला धन्यास्तिष्यास्तस्य क्रमेण वै ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव द्विजोत्तमाः ॥२९
 अर्चयन्ति महादेवं यज्ञदानसमाधिभिः ।
 व्रतोपवासैर्विविधैर्होमैः स्वाध्यायतर्पणैः ॥३०
 तेषां वै रुद्रसायुज्यं सारूप्यं चातिदुर्लभम् ।

रत्नशैलश्च. -d) म₁ दिवासृक् पञ्चमस्तथा. -e) दे₄ द₁
 ग₁ नामतः, दे₈₋₁₀ न₁ ते₁ नाम्नाथ (→नाम्ना च); द₁ ग_{1.2}
 सप्त ते (→सप्तमः); म₁ दुन्दुभिः पुण्डरीकश्च. -f) द₁ ग_{1.2}
 पर्वता (→पर्वतो); ब₃ दे_{4.10} दुन्दुभिः (→दुन्दुभि-); दे₁₀
 स्वयं, ग₂ -स्वनाः (→स्वनः); म₁ श्वेतास्मिन् कुलपर्वताः.

२८. -b) का₁ दे₁ द₁ ग₂ रात्रि-, दे₄ रामा, न₁ रात्रि
 (→रात्रि-). -c) ब₂ ते₁ क्षान्तिश्, दे₁ क्षातिश्, दे₈ मुर्वे. मुए.
 क्रोभिश्, दे_{9.10} -स्को (दे₁₀ स्को)भिश् (→ख्यातिश्); दे₄
 पुण्डरीकश्, दे₈₋₁₀ ते₁ मुर्वे. मुए. मुव. पुण्डरीकाक्षा, न₁
 पुण्डरीकाख्या (→पुण्डरीका च). -d) दे₁ क्वचित् (→स्मृताः).

२९. -a) दे₄ पुष्कला, दे₈ ग₁ म₁ मुव. पुष्कलाः,
 दे_{9.10} ते₁ द₁ ग₂ मुर्वे. मुए. पृष्कलाः, न₁ पुष्करः (→पुष्कराः);
 दे_{2.4.5.8-10} ते₁ ग_{1.2} म₁ मुर्वे. मुए. मुव. पुष्करा (→पुष्कला);
 का₁ दे₄ ग₂ धान्यास्, दे₁₀ म₁ धन्या (→धन्यास्). -b)
 दे_{1.4.7} न₁ ते₁ द₁ ग_{1.2} म₁ तत्र, दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुव. वर्णाः
 (→तस्य); ग₂ म₁ तु (→वै). -d) दे₁ द्विजोत्तमः, दे₅
 द्विजस्तथा (→द्विजोत्तमाः).

३०. -b) दे₁₀ न₁ ग₁ मुर्वे. मुए. मुव. °समाधिभिः
 (→°समाधिभिः). -c) न₁ व्रतोपवास- (→व्रतोपवासैः). -d)
 दे₄ होम-, द₁ ग_{1.2} म₁ यज्ञ- (→होमैः); ब₂ तत्परैः
 (→तर्पणैः); दे_{7.8-10} मुर्वे. मुए. मुव. होमैश्च पितृतर्पणैः.

३१. म₁. cd ○. -b) म₁ सारूप्यं च सलोकतां. -c)
 दे₈₋₁₀ सलोकतां (→सलोकता); दे₈₋₁₀ सामीप्यं च, ते₁ च
 सारूप्यं, + च सामीप्यं (→च सामीप्यं). -d) दे₄ जायते
 (→जायते).

३२. -c) ब₃ दे_{3.6.7} ग_{1.2} म₁ ततो, द₁ तथा
 (→स्थितो). -d) दे₁ सवेष्ट्य, दे₃ आधृष्ट्य, दे₄ * चेष्टा, न₁
 आवृष्ट्या, ते₁ त्वावेष्ट्य, द₁ आवेष्ट्ये (→आवेष्ट्य).

ते₁ पुस्तके ३२ श्लोकानन्तरमधिकम्—

* समन्तात् संस्थितं विप्रा यत्र यान्ति मनीषिणः ।

सलोकता च सामीप्यं जायते तत्प्रसादतः ॥३१

क्रौञ्चद्वीपस्य विस्ताराद् द्विगुणेन समन्ततः ।

शाकद्वीपः स्थितो विप्रा आवेष्ट्य दधिसागरम् ॥३२

उदयो रैवतश्चैव श्यामाकोऽस्तगिरिस्तथा ।

आम्बिकेयस्तथा रम्यः केशरी चेति पर्वताः ॥३३

सुकुमारी कुमारी च नलिनी रेणुका तथा ।

इक्षुका धेनुका चैव गभस्तिश्चेति निम्नगाः ॥३४ वै.१.४६.३५

अनन्तमेकमव्यक्तमनादिनिधनं महत् ।
 अतीत्य वर्तते सर्वं जगत्प्रकृतिरक्षकम् ।
 अनन्तस्य न तस्यान्तः संख्यानं वापि विद्यते ।
 अनन्तत्वमनन्तस्य यतस्संख्या न विद्यते ।
 (= ४८.१८ c-२०b)

भूमौ रसातले चैव आकाशे पर्वते तते ।
 अर्थोद्दिष्टे च सर्वेषु नैव न संशयः ।
 तदा तामसि सत्वे वा एष एव महाद्युतः ।
 अनेकधा विभक्ताङ्गः क्रीडते पुरुषोत्तमः ।
 महेश्वरो परोऽव्यक्तादण्डमव्यक्तसम्भवम् ।
 अण्डे ब्रह्मा समुत्पन्नः तेन सृष्टमिदं जगत् ।
 (= ४८ २२c-२४d)

इति श्रीकूर्मपुराणे भुवनकोशे पञ्चाशोऽध्यायः ॥

कृष्य ऊढुः—

अतीतानागतानीह यानि भवन्तराणि वै ।

(= ४६.१ ab)

३३. ते₁. ३३a-६५b ○. -a) का₁ वैरतश्, दे₁
 वैततश्, दे₅ वै** (→रैवतश्). -b) दे₄ श्यामाका, न₁ श्यामाको,
 द₁ ग₁ श्यामाङ्गो (→श्यामाको); दे₁ श्यामाकोऽस्तगिरिस्तथा,
 दे₈ श्यामाकोस्तगिरिस्तथा, दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. श्यामाकाष्ठगिरिस्तथा,
 ग₂ श्यामाङ्गोस्तगिरिस्तथा. -c) दे_{1.2.5} न₁ द₁ ग_{1.2} अम्बि^०
 (→आम्बि^०); का₁ रम्यः, दे₄ द₁ ग_{1.2} काम्यः (→रम्यः); म₁
 अम्बिकेयस्तुताकाम्यः. -d) दे_{4.8-10} न₁ द₁ ग_{1.2} म₁ मुर्वे.
 मुए. मुव. केशरी (→केशरी).

३४. -a) ब₂ स्वमारी (→कुमारी). -b) दे_{3.6.7}
 मालिनी, द₁ बणिनी, ग_{1.2} म₁ बलिनी (→नलिनी); ब_{1.3}
 दे_{1.4.8-10} न₁ ते₁ द₁ ग_{1.2} म₁ मुर्वे. मुए. वेणुका (द₁ न₁
 °कास्); दे₆ देणुकास्, दे₆ रेणुकास् (→रेणुका). -c)
 दे_{3.6.7} इक्षुश्च, दे₄ ऋतुका (→इक्षुका); दे₁ धेमुका, दे_{3.6} धितु-
 का, दे₇ [अ]धितुका, द₁ ग_{1.2} वेणुका, म₁ रेणुका (→वेणुका);
 -d) ग₂ गौसीन चेति ति निम्नगाः(?).

वै.१.४६.३६ आसां पिबन्तः सलिलं जीवन्ते तत्र मानवाः ।
 अनामया ह्यशोकाश्च रागद्वेषविर्वर्जिताः ॥३५॥
 मगाश्च मगधाश्चैव मानवा मन्दगास्तथा ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चात्र क्रमेण तु ॥३६॥
 यजन्ति सततं देवं सर्वलोकैकसाक्षिणम् ।
 व्रतोपवासैर्विविधैर्देवदेवं दिवाकरम् ॥३७॥
 तेषां सूर्येण सायुज्यं सामीप्यं च सरूपता ।
 सलोकता च विप्रेन्द्रा जायते तत्प्रसादतः ॥३८॥
 शाकद्वीपं समावृत्य क्षीरोदः सागरः स्थितः ।
 श्वेतद्वीपश्च तन्मध्ये नारायणपरायणाः ॥३९॥
 तत्र पुण्या जनपदा नानाश्रयसमन्विताः ।

३५. ब१. cd ○. -a) ब१ दे७ ग२ म१ पिबन्ति
 (→पिबन्तः). -b) व२ द१ मुर्वे. मुए. जीवन्ति, म१ जीवन्तस्
 (→जीवन्ते). -c) का१ अनामयाह्य-, दे४ द१ ग१ अनामयास्त्व-,
 न१ अनामयाप्य-, मुर्वे. मुए. अनामयाश्च-, मुव. अनामया ऋ-
 (→अनामया ह्य-); ग२ अनयामास्त्वशोकास्ते, म१ पञ्चवर्ष-
 सहस्राणि.

३६. -a) दे४.१० मुर्वे. मुए. मृगाश्च, दे६ मसाश्च, द१
 वंगाश्च, म१ मायाश्च (→मगाश्च); का१ मगधाश्च, दे१.८ द१
 ग२ मुर्वे. मुए. मागधाश्च (→मगधाश्च); न१ मगधा सहसा
 चैव. -b) व२ दे८-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. मानसा, दे३.६.७
 मालवा (→मानवा); दे१०. मंदकास-, दे४ मंगदास-, द१ ग१.२
 पञ्चवास् (→मन्दगास्); म१ मानसाश्चैव मन्दगाः. -d) व२
 चेति, दे१.४ न१ द१ ग१ म१ चानु-, दे८-१० चान्यान्, ग२ चैव
 (→चात्र); ब१ दे१ च (→तु).

३७. -b) दे५ सर्व (→सर्व-). -c) व२ व्रतोपवास-,
 दे५ व्रतोपचारैः (→व्रतोपवासैर्). -d) दे५ देवदेव- (→देवदेव);
 दे४ द१ ग१.२ म१ देवदेवं कवि रविम्.

३८. म१. cd ○. -a) व२ दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए.
 मुव. वै सूर्य- (→सूर्येण). -b) व२ दे१ द१ ग१.२ म१
 सारूप्यं (→सामीप्यं); का१ स्वरूपता, दे१.४ ग१.२ समीपता
 (दे४ ग२ तः); दे७-९ सुरुपता, म१ स लोकतां (→सरूपता).

३८ श्लोकात् परं दे८-१० पुस्तकेषु अधिकम्—

दे८- 'इति श्रीकूर्मपुराणे वैकुण्ठलोकः, दे९- इति श्रीकूर्म-
 पुराणे । अथ वैकुण्ठलोकः ॥ सूत उवाच ॥ दे१०- इति
 श्रीकूर्मपुराणे वैकुण्ठलोकवर्णनं नामाध्यायः ॥४९॥

३९. -a) दे१० शाकं (→शाक-). -c) व२ ग२

श्वेतास्तत्र नरा नित्यं जायन्ते विष्णुतत्पराः ॥४०॥
 नाधयो व्याधयस्तत्र जरामृत्युभयं न च ।
 क्रोधलोभविनिर्मुक्ता मायामात्सर्यवर्जिताः ॥४१॥
 नित्यपुष्टा निरातङ्का नित्यानन्दाश्च भोगिनः ।
 नारायणपराः सर्वे नारायणपरायणाः ॥४२॥
 केचिद् ध्यानपरा नित्यं योगिनः संयतेन्द्रियाः ।
 केचिज्जपन्ति तप्यन्ति केचिद् विज्ञानिनोऽपरे ॥४३॥
 अन्ये निर्वाजयोगेन ब्रह्मभावेन भाविताः ।
 ध्यायन्ति तत् परं व्योम वासुदेवं परं पदम् ॥४४॥
 एकान्तिनो निरालम्बा महाभागवताः परे ।
 पश्यन्ति परमं ब्रह्म विष्णुवाक्यं तमसः परं ॥४५॥

°द्वीपस्तु, दे३ न१ मुर्वे. मुए. °द्वीपं च, द१ म१ °द्वीपस्य
 (→°द्वीपश्च). -d) का१ व२.३ दे१.२.६.९ °परायणः, न१
 °परायणं (→°परायणाः).

४०. व१ दे८-१०. ४०a-४२d ○ (इ. सं.); दे६. ४०c-
 ४१d ○. -c) द१ ग१.२ म१ श्वेताश्चैव (→श्वेतास्तत्र). -d)
 दे५ तत् -परः (→-तत्पराः).

४१. व१ दे६.८-१०. ○. (इ. सं. पा. वि.). -a), दे५
 ग२ आधयो (→नाधयो). -b) ग२ जना° (→जरा°); दे४
 °भये (→°भयं). -c) दे५ क्रोधलोभा च निर्मुक्ता. -d) ग२
 म१ मद° (→माया°).

४२. व१ दे८-१०. ○ (इ. सं. पा. वि.). -a) दे४
 °जुष्टा, न१ °तुष्टा (→°पुष्टा); द१ नित्यं चैव निरातङ्काः. -c)
 व२.३ दे१ मुर्वे. मुए. मुव. °समाः (→°पराः). -d) दे२ °यणः
 (→°यणाः).

४३. न१. ab ○ (इ. सं.). -b) दे१० योगिनः
 संयतेन्द्रियः. -c) दे१ यजन्ति (→जपन्ति); दे८-१० जाप्यन्ति,
 ग२ जप्यन्ति (→तप्यन्ति). -d) दे१ नराः, ग१ पराः
 (→[अ]परे).

४४. दे३. ४४a-४५b ○ (इ. सं.); म१. ○. -a)
 व१ अन्ये निर्वाणभावेन, दे४ द१ ग१.२ अन्ये (ग२ °न्यो)
 विप्रास्तु योगेन, दे७ अन्ये निष्ठितयोगेन. -c) व१ तत्परो, व२
 तत्पदं, दे५ तत्परः, ग२ तत् परमं (→तत्परं); दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुव. ब्रह्म (→व्योम). -d) व३ दे८ °देव- (→°देवं); दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुव. सनातनं (→परं पदं).

४५. व१. ४५d 'मसः परं' इत्यारम्भ ४५d 'विष्णोरन्त'
 यावन्नास्ति; दे१. ४५b-५५b 'सुवेवैर्' यावत् ○; दे३.

सर्वे चतुर्भुजाकाराः शङ्खचक्रगदाधराः ।
 सुपीतवाससः सर्वे श्रीवत्साङ्कितवक्षसः ॥४६॥
 अन्ये महेश्वरपरास्त्रिपुण्ड्राङ्कितमस्तकाः ।
 स्वयोगोद्भूतकिरणा महागरुडबाहनाः ॥४७॥
 सर्व शक्तिसमायुक्ता नित्यानन्दाश्च निर्मलाः ।
 वसन्ति तत्र पुरुषा विष्णोरन्तरचारिणः ॥४८॥
 तत्र नारायणस्यान्यद् दुर्गमं दुरतिक्रमम् ।
 नारायणं नाम पुरं व्यासाद्यैरुपशोभितम् ॥४९॥
 हेमप्राकारसंयुक्त स्फाटिकैर्मण्डपैर्युतम् ।
 प्रभासहस्रकलिलं दुराधर्षं सुशोभनम् ।

हर्म्यप्राकारसंयुक्तमट्टालकसमाकुलम् ॥५०॥
 हेमगोपुरसाहस्रैर्नारत्नोपशोभितैः ।
 शुभ्रास्तरणसंयुक्तं विचित्रैः समलंकृतम् ॥५१॥
 नन्दनैर्विविधाकारैः खवन्तीभिश्च शोभितम् ।
 सरोभिः सर्वतो युक्तं वीणावेणुनिनादितम् ॥५२॥
 पताकाभिर्विचित्राभिरनेकाभिश्च शोभितम् ।
 वीथीभिः सर्वतो युक्तं सोपानै रत्नभूषितैः ॥५३॥
 नारीशतसहस्राढ्यं दिव्यगेयसमन्वितम् ।
 हंसकारण्डवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ।
 चतुर्द्वारमनौपम्यमगम्यं देववि द्वेषाम् ॥५४॥ वें.१.४६.५६

ab. ० (द्र. ४४ पा. वि.). -a) ब१ एकान्तिको, दे६.७ निरातङ्का (→निरालम्बा). -b) दे४ °भारगताः, दे६ °भागरताः (→°भागवताः). -c) म१ तप्यन्ति (→पश्यन्ति); ब१ दे३.४.६-१० न१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. तत्परं (मुर्वे. मुए. °रे) (→परमं). -d) दे३ विश्वस्य तमसः परं, दे५.७ विश्वाख्यं (दे७ °ख्यां) तमसः परम्.

४६. ब१ दे१. ० (द्र. ४५ पा. वि.); का१. ab. ०. -c) मुब. स- (→सु-); का१ ब२.३ दे३-५.७ °वसनाः (→°वाससः); द१ ग्रा१.२ म१ सुशीलमनसः सर्वे.

४७. ब१ दे१. ० (द्र. ४५ पा. वि.). दे६ अन्यो (→अन्ये); दे६ सहे° (→महे°); दे४ °चरा (→°परा). -c) ब३ दे७-१० मुर्वे. मुए. मुब. सु- (→स्व-); ब३ दे६ -योगोद्भूत-किरणाः, दे४ -योगोद्भूत किरणैर्, दे७ -योगोद्भूत किरणाः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. -योगोद्भूत (दे१० °त) करणाः, न१ -योगोद्भूतकिरणाः, द१ ग्रा१ -योगीभूतिकरणं, ग्रा२ म१ -योगीभूतिकरणं (→-योगोद्भूतकिरणः[.]). -d) म१ पूजयन्ति महेश्वरं.

४८. ब१ दे१ म१. ०. -a) दे४.५.८-१० न१ ग्रा२ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे (→सर्व-). -d) दे४ विष्णोः सततगामिना, ग्रा१.२ विष्णोर्लोके (ग्रा२ °क) स मानिनः.

४९. दे१. ०. -a) ब२ °स्यान्यै, दे४ द१ ग्रा१ °स्याद्यं, दे८-१० मुए. °स्यान्यं, म१ °स्यासीत्, मुब. °स्यान्ये (→°स्यान्यद्). -b) न१ द१ ग्रा१.२ दुर्जयं, म१ भवन् (→°दुर्गमं); का१ दे५ दुर्गं (दे५ ग) संहरतिक्रमम्. -d) दे४.७-९ न१ द१ ग्रा१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रासादैः, (→°व्यासाद्यैः); दे१० प्रासादैरपि शोभितम्.

५०. दे१. ०. -a) दे४ °संयुक्तैः, दे७ °संयुक्तां (→°संयुक्तं). -b) ब१.३ मण्डलैर् (→मण्डपैर्); का१ ब२.३ दे२.३.५.६ द१

वृत्तं (दे५ °तां), ब३ वृत्तैः, दे१० युतैः (→युतम्). -c) ग्रा२ °साहस्र- (→°सहस्र-); ब२ -खचितं, दे३ -कलितं (→-कलिलं). -d) दे३.७ °शोभितं (→°शोभनं); का१ दुराधर्षसुशोभनं, दे१० दुराधर्षस्य शोभनम्. -e) दे५ हर्म्यं (→°हर्म्य-); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °प्रासाद- (→°प्राकार-). -f) का१ महादानसमाकुलं, ब२ चपटोलसमाकुलं; ब३ दे५ मुर्वे. मुए. महाट्टालसमाकुलं, दे३.६.७ महाट्टालकसं (दे६ °मा) कुलं, दे४ महारत्नसमावृतं, द१ ग्रा१.२ म१ अट्टालकसमावृतं.

५१. दे१. ते१. ०. -b) दे४ ग्रा१.२ म१ °शोभितं (→°शोभितैः). -c) ब१ दे३-शुभास्तरण°, ब३ शुभ्रतोरण° (→शुभ्रास्तरण°); दे७ °संयुक्तां, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °संयुक्तैः (→°संयुक्तं) ग्रा२ म१ वेदिभिः सर्वतो युक्तं. -d) द१ ग्रा१.२ म१ विचित्रैश्च समन्वितं.

५२. दे१. ०. -a) दे६ चन्दनैर् (→नन्दनैर्). -b) दे९.१० श्रवन्तीभिश्च (→खवन्तीभिश्च); ब२ मुब. सरिङ्गिरूप-शोभितं, दे४ तथा पुष्पफलोपमैः, द१ ग्रा१.२ म१ पुष्पपत्र-समन्वितैः. -c) दे४ संवृतं (→सर्वतो); द१ ग्रा१.२ म१ सामभिः सं (ग्रा२ म१ सु)वृता नित्यं. -d) दे४ °निनादितैः, द१ ग्रा१.२ °र वादिभिः, म१ °विनादिभिः (→°निनादितम्).

५३. दे१. ०; ब१ म१. cd ०. -a) दे३.६.७ अनेकाभिः (→विचित्राभिः). -b) दे३.६.७ चन्दनैरुपशो-भितम्. -c) ब३ दे५.७ न१ मुर्वे. वीथिभिः, दे४ द१ ग्रा१.२ वेदिभिः (→वीथीभिः). -d) का१ सोद्यानैः, ब२ द१ सा (द१ स) पानैर् (→सोपानैर्); का१ °भूषितं (→°भूषितैः).

५४. ब१ दे१. ०; द१ ef. ०. -a) दे८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. नदी° (→नारी°); दे४ °सहस्राख्यां, दे५ °सहस्राद्यं, दे१० °सहस्राद्यैर्, द१ ग्रा१.२ म१ °स(ग्रा१ °सा)हसस्य (→°सहस्राख्यां). -b) दे३.७ -पेय-, दे४ -राग-, दे९ -नाद-, +

वै.१.४६.५७ तत्र तत्राप्सरःसङ्घर्षतृत्यद्विरूपशोभितम् ।
 नानागीतविधानज्ञैर्देवानामपि दुर्लभैः ॥५५
 नानाविलाससंपन्नैः कामुकैरतिकोमलैः ।
 प्रभूतचन्द्रवदनैर्नूपुरारावसंयुतैः ॥५६
 ईषत्स्मितैः सुबिम्बोष्ठैर्बालमुग्धमृगोक्षणैः ।
 अशेषविभवोपेतैर्भूषितैस्तनुमध्यमैः ॥५७
 सुराजहंसचलनैः सुवेषैर्मधुरस्वनैः ।
 संलापालापकुशलैर्दिव्याभरणभूषितैः ॥५८
 स्तनभारविनम्रैश्च मदघूर्णितलोचनैः ।
 नानावर्णविचित्राङ्गैर्नानाभोगरतिप्रियैः ॥५९

-गान-, दे१० मुर्वे. मुए. मुब. -गान-, द१ ग्रा१.२ -गेह-
 (द१ ०न), म१ -भोग- (→गेय-); दे१-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 -निनादितं (→समन्वितं). -c) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ कारण्डव-
 समाकीर्णं, दे६ हंसकारण्डकाकीर्णं. -d) न१ चक्रवाकादि-
 सेवितं. -e) दे२.१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. चातुर° (→चतुर°).
 -f) का१ ब२ दे२.३.५-७ वेद° (→देव°).

५५. दे१. ०. ब१ द१ ab. ०. -a) दे४ ०सर्वैर्
 दे५ ०सर्वं (→०सर्वैर्). -c) का१ दे२.४ ०गीति° (→०गीत°).
 -d) का१ ब१-३ दे२-७ द१ ग्रा१.२ म१ दुर्लभं, न१ दुर्बलैः
 (→दुर्लभैः).

५६. दे१. ०. -a) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ ०विधान°
 (→०विलास°). -b) दे४ द१ ग्रा१.२ म१ कामु(द१ ०मु°)कैरपि
 (ग्रा१ ०रभि)शोभितं. -c) दे४ प्रसूत° (→प्रभूत°); द१
 ग्रा१ म१ प्रभूतानन्द° (→प्रभूतचन्द्र°); ग्रा२ प्रभूतानन्दनयनैः. -d)
 ब१ दे३.६-१० द१ ग्रा१ म१ ०रव° (→०राव°).

५७. दे१. ०; दे५. cd. ०. -a) दे३ ०स्मितैः
 (→०स्मितैः). -b) ब२ चारुवाल°, दे३.६ बालयुग्म°, दे७
 बलद्वल्लु°, दे१० बलिमुग्ध°, ग्रा२ बालमृग्य° (→बालमुग्ध°);
 दे४ बालमुग्धाविलेक्षणैः. -c) मुब. अशेषविभवोपेतस्. -d)
 का१ भूतैस्तैः, दे५ स्त्रीवृत्तैस्, दे७ भूषितं, द१ग्रा१.२ म१ स्त्रीजनैस्
 (→भूषितैस्); दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. तनुमध्यविभूषितैः, दे१०
 तनुमध्यं विशेषतैः.

५८. दे५. ०; दे१. a b 'सुवेषैर्' यावत् ०. -a)
 ब२ स्व- (→सु-); ब१ ग्रा२ ०वलनैः (→चलनैः). -b) दे६ सुवेषैर्
 (→सुवेषैर्); ब१ दे१.१० ०स्वरैः (→स्वनैः); ग्रा२ मधुराराव
 निस्वनैः. -c) का१ ब३ दे२ न१ संलापोल्लाप°, ब२ दे३.६.७

प्रकुल्लकुसुमोद्यानैरितश्चेतश्च शोभितम् ।
 असंख्येयगुणं शुद्धमगम्यं त्रिदशैरपि ॥६०
 श्रीमत्पवित्रं देवस्य श्रीपतेरमितौजसः ।
 तस्य मध्येऽतितेजस्कमुच्चप्राकारतोरणम् ॥६१
 स्थानं तद् वैष्णवं दिव्यं योगिनामपि दुर्लभम् ।
 तन्मध्ये भगवानेकः पुण्डरीकदलद्युतिः ।
 शेतेऽशेषजगत्सूतिः शेषाहिशयने हरिः ॥६२
 विचिन्त्यमानो योगीन्द्रैः सनन्दनपुरोगमैः ।
 स्वात्मानन्दामृतं पीत्वा परं तत् तमसः परम् ॥६३

संलापोल्लास°, दे१० ललापालाश° (→संलापालाप°). -d) द१
 ०भूषणैः (→०भूषितैः).

५९. म१ ५९cd ५८ श्लोकस्य b, c मध्ये वर्तते. -a)
 दे६ स्वर्ण° (→स्तन°); दे६ ०विनम्रैश् (→०विनम्रैश्). -b) ब१
 दे३.६ द१ ग्रा१ म१ मदा°, दे१.७-१० न१ मुर्वे. मुए. मधु° (→मद°).
 -c) दे६ ०विचित्राब्दैर् (→०विचित्राङ्गैर्). -d) दे४ ०पति°
 (→०रति°); ग्रा२ ०प्रियः (→०प्रियैः).

६०. -a) दे१-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. उत्फुल्ल° (→प्रफु-
 ल्ल°); का१ ०कुमुदो° (→०कुसुमो°). -b) दे१-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. तद्भूतशतशोभितम् (दे१० ०तैः). -c) द१ ग्रा१.२ अनाख्येय°
 (→असंख्येय°); म१ ०गुणैश् (→०गुणैः); दे१ सिद्धम्, न१ शुभ्रं, +
 शुद्धं (→शुद्धं). -d) दे१-१० असंख्यं, मुर्वे. मुए. असंख्यैस्
 (→अगम्यैः); ग्रा२ त्रिदशैरपि वन्दितं.

६१. d) दे५ पुर°, दे६ पुत्र°, दे७ शुभ्र°, दे१-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. उच्चत्°, द१ ग्रा१.२ म१ अदृष्ट° (→उच्च°); दे३ (पु)
 सुभ्र(च्च)प्राकारतोरणम्.

६२. -a) ब१ वैष्णवी, दे५ वैष्णवे (→वैष्णवं). -b)
 दे४ द१ ग्रा१ दुर्लभं (→दुर्लभं); दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. योगिनां
 सिद्धिदायकम्. -d) ब२ पुण्डरीकेक्षणद्युतिः, म१ पुण्डरीक-
 दलेक्षणः. -e) ब३ ०भूतिः, दे१ ०सूतिः, दे५ ०त्रातः
 (→०सूतिः); ग्रा२ शेते तत्र जगत्सूतिः. -f) ग्रा१ शेषाभि°,
 + शेषाहि° (→शेषाहि°).

६३. ग्रा२. cd ०. -a) दे१० ०मानैः (→०मानो).
 -c) दे१ द१ ग्रा१ म१ आत्मा°, दे१.९ सोत्मा° (→स्वात्मा°); दे१०
 सोन्मोदा *मृतं पीत्वा; न१ स स्वानन्दामृतं पीत्वा. -d) दे१-७

सुपीतवसनोऽनन्तो महामायो महाभुजः ।
क्षीरोदकन्यया नित्यं गृहीतचरणद्वयः ॥६४॥
सा च देवी जगद्वन्द्या पादमूले हरिप्रिया ।
समास्ते तन्मना नित्यं पीत्वा नारायणामृतम् ॥६५॥
न तत्राधार्मिका यान्ति न च देवान्तराश्रयाः ।
वैकुण्ठं नाम तत् स्थानं त्रिदशैरपि वन्दितम् ॥६६॥

न मेऽत्र भवति प्रज्ञा कृत्स्नशस्तन्निरूपणे ।
एतावच्छक्यते वक्तुं नारायणपुरं हि तत् ॥६७॥
स एव परमं ब्रह्म वासुदेवः सनातनः ।
शेते नारायणः श्रीमान् मायया मोहयञ्जगत् ॥६८॥
नारायणादिदं जातं तस्मिन्नेव व्यवस्थितम् ।
तमेवाभ्येति कल्पान्ते स एव परमा गतिः ॥६९॥ वं.१.४६.७२

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४७॥

न₁ ग₁ म₁ परस्तात् (→परं तत्); ब₂ दे₂ द₁ ग₁ परः (→परं);
दे₄ परस्पररसः परः, दे₅ शोषाहिषयने हरिः, दे₆ परं *द्रससः
परमं, दे₈₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. पुरस्तात् तमसः परः (दे₁₀ पुरः).

६४. ब₁ दे₁₀. ६४d-६५ c ○ (द. सं). -a)
दे_{1.8-10} न₁ मुर्वे. मुए. मुब. पीतवासा(दे₁₀ °स) विशालाक्षो.
-b) ब₃ महामाया, दे_{3.6.7} महायोगी (→महामायो); दे₁
महाप्रभुः (→महाभुजः). -c) ग₂ समुद्र° (→क्षीरोद°);
का₁ नीतं, दे₁₀ मुक्तं (→नित्यं); न₁ क्षीरोदकन्यकानित्यं. -d)
दे_{4.6}. ग₂ °द्वयं (→°द्वयः).

६५. ब₁ दे₁₀. abc ○ (द. ६४ पा. वि.). -a) ग₂ न₁
साथ (→सा च); ग₂ °भर्तुः, म₁ °व्यापी (→°वन्द्या). -b)
दे_{3.6.7} हरेः (→हरिः). -c) ब₂ जन्मना (→तन्मना); ग₂
समास्ते तन्मनामानि (?).

६६. -a) ब₁ दे₄ ग₂ तत्र (→तत्रा-). -b) दे₅
श्रमाः°, द₁ ग₁ °श्रिताः, ग₂ °मृताः, मुर्वे. मुए. मुब. °लयाः
(→°श्रयाः); दे₅ न च देवीन्तरा श्रमाः. -c) ब₂ वैष्णवं
(→वैकुण्ठं). -d) दे_{8.9} त्रिदशैर् (→त्रिदशैर्); न₁ ग_{1.2}
°रभि- (→°रपि); दे₄ मण्डितं (→वन्दितं).

६७. -a) दे₁₀ न₁ प्राज्ञा (→प्रज्ञा); ब_{2.3} दे₇ मुर्वे.
मुए. मुब. न मे प्रभवति प्रज्ञा, द₁ न मे भगवतः प्राज्ञा, ग₁
न मेऽस्ति भगवतः प्राज्ञा, ग₂ न मेऽस्ति भवतः प्राज्ञा. -b)
दे₅ ते (→तत्); दे_{8.9} कृष्ण-, दे₁₀ कृष्णा-, ग₂ कृत्स्नं
(→कृत्स्न-); दे₄ -शस्त्र-, दे₇₋₁₀ मुर्वे. मुए. मुब. -शस्त्र-
(→शस्त्रं); का₁ दे₁₀ ग₂ निरूपणं, दे₁ निरूपिणे (→निरूपणे)
ब₂ कृत्स्नस्यास्य निरूपणे. -c) ते₁ न ता°, + एता° (→एता°).
-d) ब₂ नारायणाश्रयं हि तत्, ग₂ ब₁ नारायणपुरं महत्.

६८. -a) का₁ दे_{2.5} य एवं, दे_{3.6.7} परं (दे₆ °रे)
च (→स एव). -c) न₁ दे₅ ग₂ नारायण- (→नारायणः);
दे₁ न₁ मायया मोहितं जगत्, दे₅ मायया मोहयते जगत्.

६९. -a) ते₁ ज्ञानं, +जातं (→जातं); दे₁ °कं जातं,
दे₁₀ °तं जातं (→°दं जातं); म₁ नारायणेति तं जातं. -b)
ते₁ सुसंस्थितं (→व्यवस्थितं). -c) ब₃ तमेवाभ्येति, दे_{3.7} तं
समभ्येति, दे₆ तामराभ्येति, न₁ ग₁ म₁ तमेव ह्येति, द₁
तमेवाभ्येति, ग₂ तमेवान्येति (→तमेवाभ्येति); ब₂ तत्रास्तु,
दे₅ कल्पास्ते, दे₈₋₁₀ कालान्ते (→कल्पान्ते); मुर्वे. मुए.
तमाश्रयति कालान्ते. -d) का₁ न₁ परमां (→परमा).

पुष्पिका—[द₁ अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणानाम—का₁ दे_{1-4.6.8-10} न₁ ग_{1.2} म₁ मुर्वे. मुए.
इति श्रीकू(का₁ कौ)र्मपुराणे, ब₁ इत्यादिपुराणेकौर्म, ब_{2.3}
दे_{5.7} इति कूर्मपुराणे, ते₁ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब.
इति श्री कौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—दे_{4.8-10} न₁
ग_{1.2} म₁. ○; का₁ भुवनविन्दोनासे (?), ब₁₋₃ दे_{2.3.5.6}
मुए. भुवनविन्द्यासे, दे₁ भुवनकोशे श्वेतद्वीपवर्णनं नाम, दे₇
भुवनविन्द्यासे श्वेतद्वीपवर्णनं नामको, ते₁ श्वेतद्वीपवर्णनं नाम,
मुब. भुवनविन्द्यासे, मुब. भुवनकोषविन्द्यासे प्लक्षद्वीपादिकथनं
नाम. अध्यायसंख्या—ब₁ दे₆. ○; का₁ दे₄ षट्चत्वारिंशो-
ध्यायः ॥४६॥, ब₂ ॥४६॥, ब₃ दे_{2.3.5} षट्चत्वारिंशोऽध्यायः,
दे₁ एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥४९॥, दे₁ पञ्चारिततमोऽध्यायः
॥४९॥, दे_{8.9} एकोनपञ्चाशोऽध्यायः, दे₁₀ मुर्वे. एकोन-
पञ्चाशोऽध्यायः ॥४९॥, न₁ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः, ते₁ पञ्चाशो-
ध्यायः, ग₁ षट् चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ श्रीरामश्शरणं मम, ग₂
म₁ मुब. अष्ट (ग₂ °ष्टा) चत्वारिंशोऽध्यायः.

सूत उवाच ।*

वै.१.५०.१

शाकद्वीपस्य विस्ताराद् द्विगुणेन व्यवस्थितः ।
क्षीरार्णवं समाश्रित्य द्वीपः पुष्करसंवृतः ॥१॥
एक एवात्र विप्रेन्द्राः पर्वतो मानसोत्तरः ।
योजनानां सहस्राणि सार्द्धं पञ्चाशदुच्छ्रितः ।
तावदेव च विस्तीर्णः सर्वतः परिमण्डलः ॥२॥
स एव द्वीपः पश्चाद्धं मानसोत्तरसंज्ञितः ।
एक एव महासानुः संनिवेशाद् द्विधा कृतः ॥३॥
तस्मिन् द्वीपे स्मृतौ द्वौ तु पुण्यौ जनपदौ शुभौ ।

४८

[दे४ पुस्तके अथमध्यायो नास्ति]

॥दे४.९ सूत उ.; न१ ते१ ग१.२ सूतः; द१ म१ श्रीसूतः.

१. -a) दे१० °द्वीपश्च (→°द्वीपस्य); ग१ विस्तारं
(→विस्ताराद्). -b) ग१ व्यवस्थिता, ग२ प्रकीर्तितं
(→व्यवस्थितः). -c) दे१० क्षीरार्णवं (→क्षीरार्णवं); का१
ब१-३ दे१.३.६.७ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ समावृत्य (→समाश्रित्य).
-d) ब१-३ दे३.६.७ न१ ते१ द१ ग१ म१ मुब. °संज्ञितः, दे१ ग२
°संज्ञकः, दे४-१० मुबे. मु. ए. °संज्ञितं (→°संवृतः).

२. -b) दे९ मानसोत्तराः, दे१० नामसोत्तरः (→मान-
सोत्तरः). -d) ब२.३ दे१.३.६.७-१० न१ ते१ ग१ म१ मुबे. मुए. मुब.
चोद्ध्वं, दे१० चोर्ध्वं, द१ योद्ध्वं, ग२ औद्ध्वं (→सार्द्धं). -e)
ब२ हि (→च); दे१० विस्तीर्णं (→विस्तीर्णः). -f) दे१ पर्वतः
(→सर्वतः); दे१.२.७.९ न१ मुबे. मुए. मुब. पारि- (→परि-);
दे५-मण्डलाः (→-मण्डलः).

३. a) का१ एष (→एव); ब२.३ दे१.१० न१ द्वीप-
(→द्वीपः); का१ दे३.६ पश्चाद्धं (→पश्चार्धं); दे७ शाकद्वीपस्य
पश्चाद्धं, दे४.९ ते१ मुबे. मुए. मुब. स एव द्वीप (मुबे. मुए.
मुब. °पश्चाद्धं, द१ ग१.२ म१ स च (ग२ म१ तस्य)
द्वीपस्य मध्ये तु. -b) दे३.६-१० मुबे. मुए. मुब. -संस्थितः
(→-संज्ञितः). -a) दे१ महासार्थः, दे३.७ महासत्वः, दे६ महासांवः
(?), दे४-१० महाभागाः, ते१ मुबे. मुए. मुब. महाभागः (?),
ग२ महाजानि (→महासानुः). -d) ब१ दे१.८-१० न१ मुबे.
मुए. संनिवेशोद्, ग१ संनिधत्ते (→संनिवेशाद्); दे१ कृतिः, दे६

अपरो मानसस्याथ पर्वतस्यानुमण्डलौ ।
महावीतं स्मृतं वर्षं धातकीखण्डमेव च ॥४॥
स्वादूदकेनोदधिना पुष्करः परिवारितः ।
तस्मिन् द्वीपे महावृक्षो न्यग्रोधोऽमरपूजितः ॥५॥
तस्मिन् निवसति ब्रह्मा विश्वात्मा विश्वभावनः ।
तत्रैव मुनिशार्दूलाः शिवनारायणालयः ॥६॥
वसत्यत्र महादेवो हरोऽर्द्धहरिरव्ययः ।
संपूज्यमानो ब्रह्माद्यैः कुमारद्यैश्च योगिभिः ।
गन्धर्वैः किन्नरैर्यक्षैरीश्वरः कृष्णपिङ्गलः ॥७॥

कृताः (→कृतः); ग२ सन्निधिद्विविधाकृतिः; म१ मध्यतो
वलयाकृतिः.

४. दे४-१० म१. cd ⊙. -a) द१ स्मृते (→स्मृतौ);
का१ ब३ दे२ तु द्वौ, दे५ रुद्रौ (→द्वौ तु); द१ ग१.२ तौ (→द्वौ);
म१ पुष्करद्वीपवलयं. -b) दे६ पुण्यजनपदैः शुभैः, म१ मध्येन
विभजन्निव. -c) न१ अभितो (→अपरौ); ग२ मनस°
(→मानस°); दे१ [अ]र्चं (→[अ]र्थ). -d) दे१ ग२ पर्वत-
स्याथ, दे५ न१ पर्वतस्थान- (न१ °स्यास्य) (→पर्वतस्यानु-); न१
-मण्डले, ते१ -मण्डलम् (→-मण्डलौ). -e) ब२ °बीजं, दे१ ग२
°वीतं, दे५ °वातं, द१ °वात, ग१ °वीरं (→°वीतं); म१ वहिः,
+ स्मृतं (→स्मृतं); दे१० वर्षं (→वर्षं); ते१ महारीतस्वतं वर्षं.
-f) ग२ पुष्पं (→खण्डं); म१ अस्ततः (→एव च).

५. ग२. cd ⊙ (द. सं.). -a) ब१ स्वादूदको-
दे१० स्वादोदके- (→स्वादूदके-); ब२.३ दे१० -नविधिना, ब२
-न महता (→नोदधिना). -c) दे५ °शब्दो द१ °वृक्षौ (→°वृक्षौ).

६. -a) ब३ निवसते (→निवसति). -b) दे३.७
°भाविता (दे७ °तः) (→°भावनः). -c) द१ ग१.२ म१ अत्रैव
(→तत्रैव); ब१ मुबे. मुए. °शार्दूल (→°शार्दूलाः). -d) का१
ब३ दे१.३.५-७ शिवं (→शिव-); का१ ब२.३ दे१.३.५-७ न१
°लयं, ते१ द१ ग१.२ म१ °लयौ (→°लयः).

७. -a) दे६ न१ वसन्ति (→वसति). -b) ब१ दे४.९
मुबे. मुए. मुब. हरोर्द्धं, ब२ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ हरोऽथ
(→हरोर्द्धं). -c) द१ ग१ सुपूज्य- (→संपूज्य-); ग१ -मानौ
(→मानो). -d) ग२ कामराद्यैः, म१ कौमाराद्यैः

स्वस्थास्तत्र प्रजाः सर्वा ब्रह्मणा सदृशत्विषः ।
 निरामया विशोकाश्च रागद्वेषविवर्जिताः ॥८॥
 सत्यानृते न तत्रास्तां नोत्तमाधममध्यमाः ।
 न वर्णाश्रमधर्माश्च न नद्यो न च पर्वताः ॥९॥
 परेण पुष्करस्याथ समावृत्य स्थितो महान् ।
 स्वादूदकसमुद्रस्तु समन्ताद् द्विजसत्तमाः ॥१०॥
 परेण तस्य महती दृश्यते लोकसंस्थितिः ।
 काञ्चनी द्विगुणा भूमिः सर्वा चैव शिलोपमा ॥११॥
 तस्याः परेण शैलस्तु मर्यादात्मात्ममण्डलः ।
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोकः स उच्यते ॥१२॥

(→कुमाराद्यैः). -f) का१ ब१-३ दे२.३.५-७ °पिङ्गलैः
 (→°पिङ्गलैः); द१ ग्रा१.२ म१ ईश्वरो विष्णुरेव च.

८. -a) ब२.३ दे१.२.५ सुस्थाः (→स्वस्थाः). -b) ब२
 दे१.५.७ ब्राह्मणा, ब३ ते१ ब्रह्मणः, दे८-१० मुवै. मुए. ब्राह्मणाः
 (→ब्रह्मणा); का१ दे७ द१ ग्रा१.२ म१ सदृशाद्विजाः, ब१.३ दे२.३.६
 सदृश (दे३ °शो)द्विषः, दे१ सदृशायुषः, दे८-१० मुवै. मुए.
 शतशस्त्विवः (→सदृशत्विवः). -c) ग्रा१ निशोकाः
 (→विशोकाः); ग्रा२ निरामयानिहोत्रा च, म१ दशवर्षसहस्राणि.
 -d) दे२ विवर्जितः (→विवर्जिताः); म१ जना जीवन्त्यनामयाः.

९. ब३. cd ○. -a) दे५ सत्यानृते (→सत्यानृते); का१
 तत्रास्ति, दे१ तत्रासां, ग्रा२ तत्रास्ते, म१ सत्यास्तां (→तत्रास्तां).
 -b) दे३ °मध्यमः (→°मध्यमाः). -c) ब१ धर्मा च, दे५
 धर्मश्च (→धर्माश्च); दे१ न च वर्णाश्रमास्तत्र. -d) दे८ न
 नाद्या, ग्रा२ न वद्या (→न नद्यो).

१०. ब३ दे३.६.७ ग्रा२. ○; न१. १०d-१२a ○ (द.
 सं.). -a) दे७ पारेण, दे३.९ पुरेण (→पारेण); दे८-१० ते१ मुवै.
 मुए. मुब. पुष्करेणाथ (→पुष्करस्याथ). -b) द१ भवन् (→महान्).
 -c) का१ ब१.२ दे१.२.५ स्वादू (दे१.२ °दु) दकः (→स्वादूदक-);
 का१ ते१ च (→तु). -d) का१ °पुंगवाः (→°सत्तमाः).

११. न१. ○. -a) ब१ वरेण (→परेण); दे५ महतो
 (→महती). -b) द१ ग्रा१ संस्थितैः (ग्रा१ °ताः) (→°संस्थितिः).
 -c) द१ काञ्चना, ग्रा१ काञ्चनी (→काञ्चनी); ग्रा२ °भूतिः
 (→°भूमिः). -d) का१ सर्वा चैका, ब१.३ दे१.५ द१ ग्रा१.२
 सर्वाचैक, दे८-१० मुवै. मुए. मुब. सर्वत्रैक (→सर्वा चैव); ब२
 दे१० शिलोपमा, ब३ दे५ शिलोपमाः, ते१ शिलोत्तमाः, द१ ग्रा१.२
 म१ शिलामया (→शिलोपमा).

१२. न१. a ○. -b) ब१.३ न१ मुवै. मुए. मुब.

योजनानां सहस्राणि दश तस्योच्छ्रयः स्मृतः ।
 तावानेव च विस्तारो लोकालोको महागिरिः ॥१३॥
 समावृत्य तु तं शैलं सर्वतो वै तमः स्थितम् ।
 तमश्चाण्डकटाहेन समन्तात् परिवेष्टितम् ॥१४॥
 एते सप्त महालोकाः पातालाः सप्त कीर्त्तिताः ।
 ब्रह्माण्डस्यैव विस्तारः संक्षेपेण मयोदितः ॥१५॥
 अण्डानामीदृशानां तु कोट्यो ज्ञेयाः सहस्रशः ।
 सर्वगत्वात् प्रधानस्य कारणस्याव्ययात्मनः ॥१६॥
 अण्डेष्वेतेषु सर्वेषु भुवनानि चतुर्दश ।
 तत्र तत्र चतुर्वक्त्रा रुद्रा नारायणादयः ॥१७॥ वें. १.५०.१८

मर्यादा (न१ °दां) भानु-, ब२ मर्यादासानु-, दे१ मर्यादासार्थ-,
 दे३.६.७ मर्यादास्थानु-, दे८-१० ते१ मर्यादा (दे१० ते१ °दां) तानु-,
 द१ ग्रा१.२ म१ मर्यादोवातु- (→मर्यादात्मात्म-); म१ -मण्डितः
 (→-मण्डलः). -c) दे५ च (→चा-).

१३. -a) द१ सहस्रेण (→सहस्राणि). -b) द१ ग्रा१.२
 म१ शतं (→दश); ब१ तथा, दे३.६.७ म१ ततः, ग्रा२ च सः
 (→स्मृतः). -c) दे१० तावानेन, न१ द१ ग्रा१.२ म१ तावदेव
 (→तावानेव). -d) दे१.८-१० न१ ते१ द१ मुवै. मुए. मुब.
 °लोक- (→°लोको); दे१.८-१० न१ मुवै. मुए. मुब. महागिरिः
 (→महागिरिः).

१४. -a) ब१ समावृत्यन्त-, दे१० समाश्रित्य तु
 (→समावृत्य तु). -b) दे८ पर्वतो (→सर्वतो); ब२.३ ते१
 समाश्रितं, दे५ समोस्थितः, दे८-१० मुवै. मुए. मुब. समस्थितं,
 न१ द१ ग्रा१.२ म१ तमस्थितं (न१ °तः) (→तमः स्थितम्). -d)
 दे२.५ न१ परिवेष्टितः (दे५ °त्तमः), द१ परिचेष्टितं
 (→परिवेष्टितं).

१५. -b) म१ मुवै. मुए. मुब. सम्प्रकीर्त्तिताः (→सप्त
 कीर्त्तिताः). -c) का१ ब्रह्माण्डस्ये, ब२.३ दे७ ब्रह्माण्डस्यैव, दे८-१०
 ते१ ग्रा२ मुवै. मुए. मुब. ब्रह्माण्डाक्षेप (ग्रा२ °स्येष)
 (→ब्रह्माण्डस्येष). -d) न१ मयेरितः (→मयोदितः).

१६. -a) दे५ अण्डानामीदृशीकोटयो, दे१० अण्डानामिन्द्र-
 शालां तु. -b) दे५ ज्ञेयान् शत-, म१ कोटि कोटि- (→कोट्यो
 ज्ञेयाः). -c) ब१ सर्वतत्वात्, द१ ग्रा१.२ स (ग्रा१ सं) गत्वा तत्,
 म१ अनन्तत्वात् (→सर्वगत्वात्). -d) ग्रा२ कारणस्य यतात्मनः.

१७. -a) दे१ अण्डेषु तेषु सर्वेषु. -b) दे१.५ चतुर्दशः
 (→चतुर्दश). -c) ते१ तत्रैव च (→तत्र तत्र); न१ म१
 चतुर्वक्त्रो (त१ °क्त्र(?)) (→चतुर्वक्त्रा) -d) दे१० रुद्रो, न१
 म१ रुद्र- (→रुद्रा).

स्वस्थास्तत्र प्रजाः सर्वा ब्रह्मणा सदृशत्विषः ।
 निरामया विशोकाश्च रागद्वेषविवर्जिताः ॥८
 सत्यानृते न तत्रास्तां नोत्तमाधममध्यमाः ।
 न वर्णाश्रमधर्माश्च न नद्यो न च पर्वताः ॥९
 परेण पुष्करस्याथ समावृत्य स्थितो महान् ।
 स्वाद्दकसमुद्रस्तु समन्ताद् द्विजसत्तमाः ॥१०
 परेण तस्य महती दृश्यते लोकसंस्थितिः ।
 काञ्चनी द्विगुणा भूमिः सर्वा चैव शिलोपमा ॥११
 तस्याः परेण शैलस्तु मर्यादात्मात्ममण्डलः ।
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोकः स उच्यते ॥१२

(→कुमाराद्यैः). -f) का१ व१-३ दे२.३.५-७ °पिङ्गलैः
 (→°पिङ्गलैः); द१ ग१.२ म१ ईश्वरो विष्णुरेव च.

८. -a) व२.३ दे१.२.५ सुस्थाः (→स्वस्थाः). -b) व२
 दे१.५.७ ब्राह्मणा, व३ ते१ ब्रह्मणः, दे८-१० मुर्वे. मुए. ब्राह्मणाः
 (→ब्रह्मणा); का१ दे७ द१ ग१.२ म१ सदृशाद्विजाः, व१.३ दे२.३.६
 सदृश (दे३ °शो)द्विषः, दे१ सदृशायुषः, दे८-१० मुर्वे. मुए.
 शतशस्त्विवः (→सदृशत्विवः). -c) ग१ निशोकाः
 (→विशोकाः); ग२ निरामयानिहोत्रा च, म१ दशवर्षसहस्राणि.
 -d) दे२ विवर्जितः (→विवर्जिताः); म१ जना जीवन्त्यनामयाः.

९. व३. cd ○. -a) दे५ सत्यामृते (→सत्यानृते); का१
 तत्रास्ति, दे१ तत्रासां, ग२ तत्रास्ते, म१ सत्यास्तां (→तत्रास्तां).
 -b) दे३ °मध्यमः (→°मध्यमाः). -c) व१ धर्मा च, दे५
 धर्मश्च (→धर्माश्च); दे१ न च वर्णाश्रमास्तत्र. -d) दे६ न
 नाद्या, ग२ न वद्या (→न नद्यो).

१०. व३ दे३.६.७ ग२. ○; न१. १०d-१२a ○ (द.
 सं.). -a) दे७ पारेण, दे३.९ पुरेण (→पारेण); दे८-१० ते१ मुर्वे.
 मुए. मुब. पुष्करेणाथ (→पुष्करस्याथ). -b) द१ भवन् (→महात्).
 -c) का१ व१.२ दे१.२.५ स्वाद् (दे१.२ °दु) दकः (→स्वादूदक-);
 का१ ते१ च (→तु). -d) का१ °पुंगवाः (→°सत्तमाः).

११. न१. ○. -a) व१ वरेण (→परेण); दे५ महतो
 (→महती). -b) द१ ग१ °संस्थितैः (ग१ °ताः) (→°संस्थितिः).
 -c) द१ काञ्चना, ग१ काञ्चनी (→काञ्चनी); ग२ °भूतिः
 (→°भूमिः). -d) का१ सर्वा चैका, व१.३ दे१.५ द१ ग१.२
 सर्वाचैक, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वत्रैक (→सर्वा चैव); व२
 दे१० शिलोपमा, व३ दे५ शिलोपमाः, ते१ शिलोत्तमाः, द१ ग१.२
 म१ शिलामया (→शिलोपमा).

१२. न१. a ○. -b) व१.३ न१ मुर्वे. मुए. मुब.

योजनानां सहस्राणि दश तस्योच्छ्रयः स्मृतः ।
 तावानेव च विस्तारो लोकालोको महागिरिः ॥१३
 समावृत्य तु तं शैलं सर्वतो वै तमः स्थितम् ।
 तमश्चाण्डकटाहेन समन्तात् परिवेष्टितम् ॥१४
 एते सप्त महालोकाः पातालाः सप्त कीर्त्तिताः ।
 ब्रह्माण्डस्यैव विस्तारः संक्षेपेण मयोदितः ॥१५
 अण्डानामीदृशानां तु कोटयो ज्ञेयाः सहस्रशः ।
 सर्वगत्वात् प्रधानस्य कारणस्याव्ययात्मनः ॥१६
 अण्डेष्वेतेषु सर्वेषु भुवनानि चतुर्दश ।
 तत्र तत्र चतुर्वक्त्रा रुद्रा नारायणादयः ॥१७ वं. १.५०.१८

मर्यादा (न१ °दां) भानु-, व२ मर्यादासानु-, दे१ मर्यादासार्य-,
 दे३.६.७ मर्यादास्थानु-, दे८-१० ते१ मर्यादा (दे१० ते१ °दां) तानु-,
 द१ ग१.२ म१ मर्यादोवातु- (→मर्यादात्मात्म-); म१ -मण्डितः
 (→-मण्डलः). -c) दे५ च (→चा-).

१३. -a) द१ सहस्रेण (→सहस्राणि). -b) द१ ग१.२
 म१ शतं (→दश); व१ तथा, दे३.६.७ म१ ततः, ग२ च सः
 (→स्मृतः). -c) दे१० तावानेन, न१ द१ ग१.२ म१ तावदेव
 (→तावानेव). -d) दे१.८-१० न१ ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुब.
 °लोक- (→°लोको); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. महागिरिः
 (→महागिरिः).

१४. -a) व१ समावृत्यन्त-, दे१० समाश्रित्य तु
 (→समावृत्य तु). -b) दे६ पर्वतो (→सर्वतो); व२.३ ते१
 समास्थितं, दे५ समोस्थितः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. समस्थितं,
 न१ द१ ग१.२ म१ तमस्थितं (न१ °तः) (→तमः स्थितम्). -d)
 दे२.५ न१ परिवेष्टितः (दे५ °त्तमः), द१ परिवेष्टितं
 (→परिवेष्टितं).

१५. -b) म१ मुर्वे. मुए. मुब. सम्प्रकीर्त्तिताः (→सप्त
 कीर्त्तिताः). -c) का१ ब्रह्माण्डस्ये, व२.३ दे७ ब्रह्माण्डस्यैव, दे८-१०
 ते१ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्माण्डाक्षेप (ग२ °स्येप)
 (→ब्रह्माण्डस्यैप). -d) न१ मयेरितः (→मयोदितः).

१६. -a) दे५ अण्डानामीदृशीकोटयो, दे१० अण्डानामिन्द्र-
 शालां तु. -b) दे५ ज्ञेयान् शत-, म१ कोटि कोटि- (→कोट्यो
 ज्ञेयाः). -c) व१ सर्वतत्वात्, द१ ग१.२ स (ग१ सं) गत्वा तत्,
 म१ अनन्तत्वात् (→सर्वगत्वात्). -d) ग२ कारणस्य यत्तात्मनः.

१७. -a) दे१ अण्डेषु तेषु सर्वेषु. -b) दे१.५ चतुर्दशः
 (→चतुर्दश). -c) ते१ तत्रैव च (→तत्र तत्र); न१ म१
 चतुर्वक्त्रो (त१ °वक्त्र(?)) (→चतुर्वक्त्रा) -d) दे१० रुद्रो, न१
 म१ रुद्र- (→रुद्रा).

दशोत्तरमथैकैकमण्डावरणसप्तकम् ।

समन्तात् संस्थितं विप्रा यत्र यान्ति मनीषिणः ॥१८

अनन्तमेकमव्यक्तमनादिनिधनं महत् ।

अतीत्य वर्तते सर्वं जगत् प्रकृतिरक्षरम् ॥१९

अनन्तत्वमनन्तस्य यतः संख्या न विद्यते ।

तदव्यक्तमिति ज्ञेयं तद्ब्रह्म परमं पदम् ॥२०

अनन्त एष सर्वत्र सर्वस्थानेषु पठ्यते ।

तस्य पूर्वं मयाऽप्युक्तं यत्तन्माहात्म्यमव्ययम् ॥२१

गतः स एष सर्वत्र सर्वस्थानेषु वर्तते ।

भूमौ रसातले चैव आकाशे पवनेऽनले ।

अर्णवेषु च सर्वेषु दिवि चैव न संशयः ॥२२

तथा तमसि सत्त्वे च एष एव महाद्युतिः ।

अनेकधा विभक्ताङ्गः क्रीडते पुरुषोत्तमः ॥२३

महेश्वरः परोऽव्यक्तादण्डमव्यक्तसंभवम् ।

अण्डाद् ब्रह्मा समुत्पन्नस्तेन सृष्टमिदं जगत् ॥२४

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रं यां संहितायां पूर्वविभागे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥

१८. -b) दे१ सप्तमं (→सप्तकम्). -c) दे८-१० द१ संस्थिता (→संस्थितं). -d) मुर्वे. मुए. मुब. तत्र (→यत्र); ते१ यत्रयाति (→यत्र यान्ति); अ२ म१ महर्षयः (→मनीषिणः).

१९. -a) ब२ एतद्, दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एवम् (→एकम्). -d) का१ दे२.५ ते१ म१ रक्षकं, ब३ अव्ययं, द१ अ१.२ अक्षयं (→अक्षरं).

२०. -a) दे१० मनस्तस्य (→अनन्तस्य). -c) का१ तत्रा-, दे२.५ तत्र (→तद्); ब२ अविज्ञेयं, दे३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. इदं ज्ञेयं (→इति ज्ञेयं). -d) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ध्रुवं (→पदं).

२१. -a) दे१ द१ अ१.२ म१ एव (→एष); का१ अनन्तत्वमनन्तस्य, दे५ असंता लम्बनं तस्य, ते१ आननस्थेन सर्वत्र. -b) का१ दे५ पश्य(का१ + -ख)ते, ब१.३ दे१० पच्यते, दे८ पूज्यते (→पठ्यते). -c) ब२ दे५ म१ सर्वं (→पूर्वं); ब३ न१ मया प्रोक्तं, अ२ मयोद्युक्तं (→मयाप्युक्तं). -d) दे१.८-१० न१ ते१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. उत्तमम् (→अव्ययं); ब२ माहात्म्यं महद्भुवं, अ१ युक्तं माहात्म्यमव्ययम्.

२२. -a) का१ स एष एवं सर्वत्र, ब१-३ दे१-८.५-९ न१ स एष सर्वत्र (दे५ *) गतः, दे१० ते१ मुब. स एव सर्व-गतः. -b) ब१ दे१.८-१० न१ ते१ द१ अ१.२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पूज्यते, दे३.५.७ विद्यते, दे५ वर्तते (→वर्तते). -c) अ२ भूमे (→भूमौ). -d) का१ ते१ पर्वते जले (ते१ तले), दे५ घृतमेनले, दे६ पवनोले, दे८-१० पवनानले, न१ अ२ पवने तले (→पवनेऽनले). -e) दे१ अतरेषु, दे७ अ२ अर्णवेषु (→अर्णवेषु). -f) द१ अ१.२ म१ विविधैव (→दिवि चैव).

*अतः परं न१ पुस्तके अधिकम्—

अतीतानागतानीह यानि मन्वन्तराणि वै ।

तानि त्वं कथयास्माकं व्यासाश्च द्वापरे युगे ।

वेदशास्त्राप्रणयनं देवदेवस्य धीमतः ॥

(=४६. १,२)

२३. -a) दे७ रजस् (→तथा); ब३ दे८-१० ते१ द१ अ१.२ मुर्वे. मुए. तत्त्वे (→सत्त्वे); दे७-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वा (→च); म१ सत्त्वेषु (→सत्त्वे च). -b) दे१ पृथगेव, दे७-१० न१ ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]प्येष एव (→एष एव). -c) दे३.६.७ अनेक सु- (→अनेकवा); का१ ब१-३ दे१.३-५-७ द१ अ१.२ म१ विभक्तश्च (→विभक्ताङ्गः). -d) दे१ क्रीडते परमेश्वरः.

२४. -a) दे७-१० द१ म१ महेश्वर (द१ ०रं) (→महेश्वरः); दे३.६.७ परोऽव्यक्तो, म१ पराव्यक्तं (→परोऽव्यक्ता-). -b) दे७ खंड° (→दंड°); दे१ अव्ययं, दे८-१० सम्भवः, अ१.२ म१ संज्ञितं (→सम्भवम्). -c) अ१ ब्रह्म (→ब्रह्मा); न१ समुद्भूत, अ१ समुत्पन्ना (→समुत्पन्नः). पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकौर्म पुराणे, ब१-३ दे२.३.६ म१ इति कृ(दे२ कौर्म)पुराणे, दे१.५.७-१० न१ अ१.२ मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१ ब२.३ दे२.३.५.६ न१ अ१.२ म१. ○; ब१ भुवनविन्यासे, दे१ भुवनकोश-समाप्तौ, दे७ भुवनकोशसमाप्तौ नाम, दे८-१० ते१ भुवनकोशे, मुर्वे. भुवनकोशवर्णनं नाम, मुब. भुवनकोशविन्यासो नाम. अध्यायसंख्या—ब१ दे६. ○; का१ ब३ दे२.३.५ अ१ सप्त-

ऋषय ऊचुः ।*

अतीतानागतानीह यानि मन्वन्तराणि तु ।
तानि त्वं कथयास्माकं व्यासांश्च द्वापरे युगे ॥१॥
वेदशाखाप्रणयनं देवदेवस्य धीमतः ।
तथावतारान् धर्मार्थमोक्षानस्य कलौ युगे ॥२॥
कियन्तो देवदेवस्य शिष्याः कलियुगेषु वै ।
एतत् सर्वं समासेन सूत वक्तुमिहार्हसि ॥३॥

सूत उवाच ।*

मनुः स्वायंभुवः पूर्वं ततः स्वारोचिषो मनुः ।

चत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥४७॥, दे१.७ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५०॥,
दे३.९ मुए. पञ्चाशोऽध्यायः, दे१० मुवें. पञ्चाशोऽध्यायः ॥५०॥
न१ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः, ते१ ॥४८॥, ग्र२ म१ एकोनपञ्चाशो-
ऽध्यायः, मुब. एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥४९॥

४९

* दे१ ग१. ॐ; न१ ग्र२ म१ ऋषयः.

१. -b) ब२ ग्र२ च, दे१.४.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब.
वै (→तु); दे१० यामिमं चतुराणि वै. -c) ग१ मुवें [अ]स्मभ्यं
(→[अ]स्माकं). -d) ब१ दे१.८-१० मुवें. मुए. व्यासश्च, दे४
व्यासश्च (→व्यासांश्च).

२. ते१. cd ॐ. -a) दे३.९ ते१ मुवें. मुए. मुब.
प्रणयिनो, दे१ ग१.२ म१ प्रमाणानि (→प्रणयनं). -c) दे१ अथ
(→तथा); का१ ब१ दे६ दे१ ग१ [अ]वतारं, ग्र२ म१ [अ]पराधम्
(→[अ]वतारान्); ब१ दे३.६ धर्मात्मां (दे३ °त्मन्) (→धर्मार्थं);
दे४ तथा वा नाशधर्माब्धिं, दे८-१० मुवें. मुए. धर्मार्थानां
प्रवक्तारो. -d) का१ ईशानं तु, दे६ ईशो तस्य, दे८-१० मुवें.
मुए. हीशानस्य, न१ ईश्वरस्य (→ईशानस्य); दे१ तथा (→युगे).

३. -a) ग्र२ किमेतद् (→कियन्तो). -b) दे८-१०
मुवें. मुए. मुब. °युगेऽपि वै, ते१ दे१ ग१ म१ °युगे तु वै
(म१ °ताः), ग्र२ °युगे कृतैः (→°युगेषु वै). -d) दे१ ग१.२ म१
सूत त्वं वक्तुमर्हसि.

* दे३.८-९ सूत उ.; न१ ते१ ग१.२ सूतः; दे१ श्रीसूत उवाच;
म१ श्रीसूतः.

४. -a) ग्र२ मनु- (→मनुः); म१ स्वायंभुवो मनुः पूर्वं.
-b) म१ तथा (→ततः); ब१-३ दे१-३.५.६-८.१० न१ ते१

उत्तमस्तामसश्चैव

रैवतश्चाक्षुषस्तथा ॥४॥

षडेते मनवोऽतीताः सांप्रतं तु रवेः सुतः ।

वैवस्वतोऽयं यस्यैतत् सप्तमं वर्त्ततेऽन्तरम् ॥५॥

स्वायंभुवं तु कथितं कल्पादावन्तरं मया ।

अत ऊर्ध्वं निबोधध्वं मनोः स्वारोचिषस्य तु ॥६॥

पारावताश्च तुषिता देवाः स्वारोचिषेऽन्तरे ।

विपश्चिन्नाम देवेन्द्रो बभूवासुरसूदनः ॥७॥

ऊर्जस्तम्भस्तथा प्राणो दान्तोऽथ वृषभस्तथा ।

तिमिरश्चावरीवांश्च सप्त सप्तर्षयोऽभवन् ॥८॥

वै.१.५१.८

मुवें. मुए. मुब. मतः (→मनुः). -d) दे४ चक्षुषः
(→चाक्षुषः).

५. -a) दे५.६ ग्र२ षडेते (→षडेते). -b) दे१०
सांप्रते (→सांप्रतं); दे६ सुताः (→सुतः). -c) दे८-१० मुवें.
मुए. सप्तैतत्, न१ अस्यैतत्, ग१ तस्यैतत् (→यस्यैतत्).
-d) ब३ दशमं (→सप्तमं); दे४.५.१० ते१ वर्त्ततेतरे (दे४-१०
तरं), दे६ वर्त्ततोत्तरं, दे८-९ दे१ मुवें. मुए. वर्त्तते परम्
(→वर्त्ततेऽन्तरम्).

६. -b) दे१ कल्पादावन्तरे, दे१ कल्पादवन्तरं, ग्र२ कल्पना-
वन्तरं (→कल्पादावन्तरं). -c) का१ ते५ ते१ निबोध त्वं, ग्र२
निबोधित्वा (→निबोधध्वं).

७. -a) ग्र२ म१ परा- (→पारा-); ब३ -वताश्, ग्र२
-वाताश् (→वताश्); ब३ तुषिताः, दे४ रुषिता, दे५ युषिता,
ग्र२ दुषिता (→तुषिता). -b) दे५ ग्र२ स्वारोचिषोन्तरे, ते१
म१ स्वारोचिषाऽन्तरे (→स्वारोचिषेऽन्तरे). -c) ते१ देवश्चि-
न्नाम (→विपश्चिन्नाम); ब२ तत्रेन्द्रो (→देवेन्द्रो). -d)
दे१.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. °मदनः (→°सूदनः).

८. -a) ब१-३ दे१-३.९ ऊर्जस्तम्भस् (दे९ °स्तांभस्),
दे५ गर्जस्तम्भस्, ते१ कुक्षस्तम्भस्, ग१.२ जर्ज(ग्र२ °जर्ज)स्तम्भस्
(→ऊर्जस्तम्भस्). -b) ब२ दरदो, न१ दे१ दन्तोऽथ, ग्र२
दान्तोऽपि, मुब. दन्तोलिर् (→दान्तोऽथ); दे१ मृगभः, दे८-१०
मुवें. मुए. ऋषभः, दे१ वृषताः, ग१.२ म१ पृषभः (→वृषभः).
-c) ब२ मिहिरः, दे१ किमीरः, ग्र२ मरीचः (→तिमिरः);
दे१.४.९.१० न१ म१ चार्वरीयांश्च (म१ °रायश्च), दे१ चोर्वरी-
यांश्च, ग१ शार्वरीयांश्च, ग्र२ चर्वरीयांश्च (→चार्वरीयांश्च);

वै.१.५१.६ चैत्रकिंपुरुषाद्याश्च सुताः स्वारोचिषस्य तु ।
द्वितीयमेतदाख्यातमन्तरं शृणु चोत्तरम् ॥९
तृतीयेऽप्यन्तरे विप्रा उत्तमो नाम वै मनुः ।
सुशान्तिस्तत्र देवेन्द्रो बभूवामित्रकर्षणः ॥१०
सुधामानस्तथा सत्याः शिवाश्चाथ प्रतर्दनाः ।
वशवर्त्तिनश्च पञ्चैते गणा द्वादशकाः स्मृताः ॥११
रजोर्ध्वश्चोर्ध्वबाहुश्च सबलश्चानयस्तथा ।
सुतपाः शुक्र इत्येते सप्त सप्तर्षयोऽभवन् ॥१२

ते₁ तिमिश्चान्तर्दशीवांश्च. -d) व₁ **, ग्र₂ सप्त(मः)
(→सप्त).

९. -a) दे₄ चैत्रं, न₁ चित्र, व₁ ग₁ चैत्रः (→चैत्र-);
दे_{4.8-10} मुवें. मुए. मुव. तु (→च); दे₁ चित्रकं पुरुषाद्यस्तु.
-b) दे₅ म₁ सुताः, ग₁ ** (→सुताः). -c) ते₁ द्वितीयं तु
(→द्वितीयमे-); ग₂ आख्यानं, म₁ व्याख्यातं (→आख्यातं).
-d) व_{1.2} दे_{2-6.8.9} ते₁ मुवें. मुए. मुव. शृणु चोत्तरम् (दे₅
°मां), दे₁ म₁ शृणुतोत्तरम् (म₁-°रम्), ग₂ शृणु(च)रोत्तरम्
(→शृणु चोत्तरम्).

१०. -a) ते₁ तृतीयेषु (→तृतीयेऽपि); दे₁ तत्र, दे₈₋₁₀
मुवें. मुए. मुव. चैव (→विप्रा). -b) ग₂ नवमो (→नाम वै).
-c) म₁ सुरान्तः (→सुशान्तिः). -d) दे_{3.6.8-10} न₁ व₁ ग₂
म₁ °कर्षणः (→°कर्षणः).

११. -a) दे₆ स्वधा° (→सुधा°); दे₁ मुवें. मुए.
सत्यः, दे_{4.6.8-10} न₁ व₁ ग₂ मुव. सत्या, ते₁ वत्स (→सत्याः).
-b) ते₁ शिवः (→शिवाः); का₁ दे₁₀ प्रदर्शनाः (दे₁₀ °नः),
व₂ दे_{1.8.9} मुवें. मुए. प्रतर्दनः, न₁ प्रदर्शकाः, + प्रदर्शनाः,
ते₁ प्रवर्द्धनाः, ग₂ म₁ प्रमर्दनः (म₁ °नाः) (→प्रतर्दनाः).
-c) व_{1.2} दे_{4.8.9} मुवें. मुए. मुव. * (→च); दे_{3.6} ते₁
वशवर्त्तिनश्च (ते₁ °च), दे₁₀ वशि(?)वर्त्तिनश्च, ग₂
वशकीनश्च, म₁ विवर्त्तिनश्च (→वशवर्त्तिनश्च); व₂
वशवर्त्तिनः स्वयश्चै(वते), दे₄ वशवर्त्तिनस्त्वयं वै. -d) न₁ गुणा
(→गणा).

१२. -a) व₁ दे₁ राजार्हश्चो (दे₁ °श्चो)र्ध्व°, व₃
ग₁ राजोर्ध्वं (ग₁ °ह)श्चोर्ध्वं, दे₄ रजोर्ध्वयोर्ध्व°, दे₈₋₁₀ मुवें.
मुए. मुव. रजोगात्रोर्ध्व°, न₁ व₁ रजोह(व₁ भू)श्चोर्ध्व°,
ते₁ रभोहाभोर्ध्व°, ग₂ जोभवश्चोर्ध्व°, म₁ रजोहृश्चोर्ध्व°
(→रजोर्ध्वश्चोर्ध्व°). -b) व₁ वशनश्च, व_{2.3} दे_{4.6.8-10}
न₁ ते₁ व₁ ग₁ म₁ मुवें. मुए. मुव. सवनश्च, दे₁ सवानश्च दे₃
स* नश्च, ग₂ स्वनश्च (→सबलश्च); व_{1.2} दे_{1.4.6} न₁ ते₁

तामसस्यान्तरे देवाः सुरा बाहरयस्तथा ।
सत्याश्च सुधियश्चैव सप्तविंशतिका गणाः ॥१३
शिविरिन्द्रस्तथैवासीच्छतयज्ञोपलक्षणः ।
बभूव शंकरे भक्तो महादेवार्चने रतः ॥१४
ज्योतिर्द्वर्मा पृथुः काव्यश्चैत्रोऽग्निर्वनकस्तथा ।
पीवरस्त्वृषयो ह्येते सप्त तत्रापि चान्तरे ॥१५
पञ्चमे चापि विप्रेन्द्रा रैवतो नाम नामतः ।
मनुर्वसुश्च तत्रेन्द्रो बभूवासुरमर्दनः ॥१६

व₁ मुवें. मुए. मुव. चानयस्, व₃ चाधनस्, दे₃ चैधनस्, दे₈₋₁₀
चानयस्, ग₁ चागमस्, ग₂ यमह्यमस्, म₁ चमयस् (→चानयस्).
-c) दे₁ सुतथा (→सुतपाः); दे_{4.8-10} ते₁ मुवें. मुए. शक्र, ग₂
चक्र(?) (→शुक्र).

१३. -a) दे₁₀ नामस्तस्यान्तरे देवाः, ग₁ म₁ ताप-
स्यान्तरे देवाः (म₁ विप्राः), ग₂ तामस्य सान्तरे देवा.
-b) वै (→वा-); दे₈₋₁₀ मुवें. मुए. सुरा यास हरास्तथा,
ते₁ सुयामोष नयस्तथा. -c) का₁ सत्यः, दे₁₀ सत्वाः, न₁
सुत्यः (→सत्याः); का₁ शुचयः, व₃ दे₁₀ सुधियाः, ग₂ सुतयः
(→सुधियः); दे₄ सत्याश्चगाधयश्चैव. -d) दे_{3.5} सप्ता°
(→सप्त°); व₁ गुणाः (→गणाः).

१४. व₁. १४a-२१d ⊙ (द. सं.). -a) का₁
व₁₋₃ दे_{2.3.5} न₁ तथा चा (न₁ वा)सीत् (→तथैवासीत्).
-b) दे₄ °राज्ञो (→°यज्ञो); ग₁ °लक्षणं (→°लक्षणः).
-c) दे_{1.4} शङ्करो (→शंकरे). -d) दे₅ ग₂ °रताः (°रतः).

१५. व₁. ⊙ (द. १४ पा. वि.). -a) व_{1.2} दे_{1.4} न₁
ते₁ ग₁ म₁ ज्योतिर्धर्मा, दे₈₋₁₀ ग₂ मुवें. मुए. मुव. ज्योतिर्धर्मा
(→ज्योतिर्धर्मा); व_{2.3} पृथुः काव्याः, दे₁ ते₁ पृथुकल्पः, दे₄
पृथुकांत्यः, दे₆ पृथुकोट्यः, दे₈₋₁₀ मुवें. मुए. पृथुकल्पः (दे₉
°ल्पा), न₁ पृथुः कल्पः (→पृथुः काव्यः). -b) व₁ दे₈₋₁₀
मुवें. चैत्रोऽग्निः, दे₁ चित्रोऽग्निः, न₁ श्वेतोऽग्निः, ते₁ चैत्राग्निः
(→चैत्रोऽग्निः); व₁ ** कः, व₃ वर्णकः, दे₁ ते₁ सवनः, दे₄
न₁ ग_{1.2} म₁ धनकः, दे₈₋₁₀ मुवें. मुए. वसनः (दे₁₀ °तः)
मुव. वरुणः (→वनकः). -c) दे₁ पीवधः (?), दे₄ पीनकः,
ते₁ विपरः, ग₂ विज्वरः (→पीवरः); व₁ दे_{3-5.6.10} न₁ ग₁
तृषयो (दे °ये), व_{2.3} दे₁ चर्षयो (→त्वृषयो); ते₁ देवदेवास्तु
वा(रा)ह्याते. -d) दे₄ वान्तरे (→चान्तरे).

१६. व₁. ⊙ (द. १४ पा. वि.). -a) दे_{1.4} न₁ ग₂
म₁ वापि (→चापि); दे_{1.3} विप्रेन्द्र (→विप्रेन्द्रा). -b) दे₅
वासवः, म₁ वै मनुः (→नामतः). -c) व₂ पुनः, ग₁ म₁ सुखः,

अमिताभा भूतरया वैकुण्ठाः स्वच्छमेधसः ।
एते देवगणास्तत्र चतुर्दश चतुर्दश ॥१७॥
हिरण्यरोमा वेदश्रीरुर्ध्वबाहुस्तथैव च ।
वेदबाहुः सुधामा च पर्जन्यश्च महामुनिः ।
एते सप्तर्षयो विप्रास्तत्रासन् रैवतेऽन्तरे ॥१८॥
स्वारोचिषश्चोत्तमश्च तामसो रैवतस्तथा ।
प्रियव्रतान्वया ह्येते चत्वारो मनवः स्मृताः ॥१९॥
षष्ठे मन्वन्तरे चासीच्छाक्षुषस्तु मनुद्विजाः ।

ग्र२ सुखं (→मनुः); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. विभुश्च, ग्र१ तत्रैव, ग्र२ तत्रेन्द्रं, म१ तत्रापि (→वसुश्च); दे१ विप्रेन्द्रो, ते१ ग्र१ म१ देवेन्द्रो, ग्र२ अथवा (→तत्रेन्द्रो). -d) ग्र२ *** (→बभूवा-); ब३ °मङ्कुलः, दे५ °मर्दनाः (→°मर्दनः).

१७. द१. ० (द्र. १४ पा. वि.). -a) ब१ अमिताभभूत-
रसा, ब२ अमिताभभूतरजा, ब३ दे१ अमिताभभूतरथा, दे२.५
अमिताभभूत**, दे३.६ अमिताभा भू (दे६ °धू) तवसो, दे४
अमिताभभूमिर्मुतिश्च, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. अमिताभभूतयस्तत्र
(दे१० °यो तत्र), न१ अमित्रक्षा भूतरया, ते१ अमिताभा बभूवासौ
ग्र१ अमिताभागतिरया, ग्र२ अमिता भागतिरतः, म१ अमिताभा
(+भो)गतिरता. -b) का१ तु स्वमेधसः, ब१ स्वयमेधसः, ब२
ससुमेधसः, दे१ च सुवेधसः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. च.सुरोत्तमाः,
न१ म१ च सुमेधसः, ग्र१ सु च मेधसः (→स्वच्छमेधसः); दे४
चैकं सुखसुमेधसः, ते१ वैकुण्ठस्य सुमेधसः, ग्र२ सुगुणे सुसमेततः.
-d) ब२ दे५ चतुर्दशः (दे५ °श.), दे१ ***** (→चतुर्दश).

१८. द१. ० (द्र. १४ पा. वि.). a-) का१ ब२.३ म१
देवश्रीः, ग्र१ देवद्विः, ग्र२ देवे श्रीः, (→वेदश्रीः). -c) ब१-३
दे१.३.६ म१ देव°, दे५ दिव° (→वेद°); दे१*** इव. दे८-१०
न१ मुर्वे. मुए. मुव. सुबाहुश्च (→सुधामा च). -d) दे८-१०
मुर्वे. मुए. मुव. सपर्जन्यो (→पर्जन्यश्च). -e) दे६.१० विप्रा
(→विप्राः). -f) का१ ब१-३ दे२.३.५.६ तथासन् (→तत्रासन्).

१९. द१. (द्र. १४ पा. वि.) ०. -a) दे१० स्वारोचिषेः
(→स्वारोचिषः); ब३ चोत्तमाश्च, दे३.६ चौत्त (दे६ °तु)मिश्च
(→चोत्तमश्च). -b) ग्र१ म१ तापसो (→तामसो); दे१ वै मतः,
ग्र२ वै ततः (→रैवतः); ग्र२ ततः (→तथा). -c) दे३.४ विप्रव्रताः
(→प्रियव्रता-); ब१.३ दे१.४.६ त्वया, दे३ मया, दे८-१० ते१
मुर्वे. मुए. मुव. न्विता (→न्वया); न१ प्रियव्रतत्वमह्येते.
-d) ब१.२ दे१.२ दे१.३.५ म१ मनवः, दे१० नवमः, ग्र२ मानव-
(→मनवः).

२०. द१. ० (द्र. १४ पा. वि.); दे५. ०. -a) ब२ षष्ठ-

मनोजवस्तथैवेन्द्रो देवानपि निबोधत ॥२०॥

आद्याः प्रसूता भान्याश्च पृथुगाश्च दिवौकसः ।

महानुभावा लेख्याश्च पञ्चैते ह्यष्टकागणाः ॥२१॥

सुमेधा विरजाश्चैव हविष्मानुत्तमो मधुः ।

अतिनामा सहिष्णुश्च सप्तासन्नृषचः शुभाः ॥२२॥

विवस्वतः सुतो विप्राः श्राद्धदेवो महाद्युतिः ।

मनुः स वर्तते धीमान् सांप्रतं सप्तमेऽन्तरे ॥२३॥ वै.१.५१.२४

(→षष्ठे); दे१ न१ ग्र२ वापि, दे४.८-१० ते१ ग्र१ म१ मुर्वे. मुए. मुव.
चापि (→वासीत्). -b) का१ ब१-३ दे१.३.६ च (→तु); दे८-१०
मुनिर् (→मनुर). -d) दे१ देवानिति, दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए.
मुव. देवाश्चैव, न१ देवतापि (→देवानपि).

२१. द१. ० (द्र. १४ पा. वि.); दे१०. bc ०. -a)
दे५**, दे४ तथा, दे६ ग्र१ आद्या, ग्र२ आद्यः (→आद्याः); ब१
दे१.८-१० मुर्वे. मुए. प्रभूत (दे९ °ते), दे५ न१ प्रसूत, म१ प्रसादा
(→प्रसूता); का१ ब१-३ दे३.५.६ ते१ म१ भान्याश्च, दे४ नाद्याश्च,
दे१० ग्र२ भाव्याश्च (→भाव्याश्च). -b) ब१ पृथुनाः, दे१.४.८.९
मुर्वे. मुए. प्रथनाः, न१ पृथनाः, ते१ प्रजानः, ग्र१.२ म१ प्रधानः,
मुव. पृथुकाः (→पृथुगाः). -c) दे४ देवा वै (→लेख्याश्च); ब२
ग्र२ महानुभावानेकारुणा, ग्र२ महानुभावा***. -d) दे४ लेह्येते,
ग्र२ पञ्चास्य (→पञ्चैते); दे१ प्यष्टकाः, दे५ ह्यष्टार्कः, ते१
दृक्षकाः (→ह्यष्टकाः); ब१ दे४ -गुणाः (→-गणाः); दे८-१० मुर्वे.
मुए. पञ्चदेवगणाः स्मृताः, म१ पञ्चषष्ट्याष्टका गणाः.

२२. -a) दे३.६ स्वमेधा (→सुमेधा); ते१ -भिरजश्चैव
(→विरजाश्चैव); दे८-१० मुर्वे. मुए. विरजाश्च हविष्मांश्च.
-b) न१ ग्र१.२ म१ हविष्मान् (→हविष्मान्); दे६ हविष्मांश्च
तमो मधुः, दे८-१० मुर्वे. मुए. सोमो मनुसमः स्मृतः, ते१
हविष्मानुत्तमोत्तमः. -c) ब१ दे४ ते१ द१ ग्र१.२ म१ अतिनामा
(ते१ °म्ना), दे१ मुव. अभिमानो, दे८-१० मुर्वे. मुए. अतिनामा
(→अतिनामा); दे८.९ मुर्वे. मुए. सविष्णुश्च (→सहिष्णुश्च).
-d) न१ पुत्रासन् (→सप्तासन्); द१ ग्र१.२ म१ तथा
(→शुभाः).

२३. -a) दे१० विवस्वतः (→विवस्वतः); दे१० ते१ द१
ग्र२ विप्रा (→विप्राः). -b) दे३ श्राद्धे (→श्राद्ध-). -c) का१
दे४.६ द१ ग्र१.२ म१ संवर्तते (म१ °को), दे८-१० मुर्वे. मुए.
संवर्तनो (दे१० °ते) (→स वर्तते); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे.
मुए. विप्राः (→धीमान्). -d) ग्र२ सप्तमोन्तरे
(→सप्तमेऽन्तरे).

वै.१.५१.२४ आदित्या वसवो रुद्रा देवास्तत्र मरुद्गणाः ।
 पुरंदरस्तथैवेन्द्रो बभूव परवीरहा ॥२४
 वसिष्ठः कश्यपश्चात्रिजमदग्निश्च गौतमः ।
 विश्वामित्रो भरद्वाजः सप्त सप्तर्षयोऽभवन् ॥२५
 विष्णुशक्तिरनौपम्या सत्त्वोद्विक्ता स्थिता स्थितौ ।
 तदंशभूता राजानः सर्वे च त्रिदिवौकसः ॥२६
 स्वायंभुवेऽन्तरे पूर्वमाकृत्यां मानसः सुतः ।
 रुचेः प्रजापतेर्यज्ञस्तदंशेनाभवद् द्विजाः ॥२७
 ततः पुनरसौ देवः प्राप्ते स्वारोचिषेऽन्तरे ।
 तुषितायां समुत्पन्नस्तुषितैः सह दैवतैः ॥२८

२४. -b) ते१ त्वत्र (→तत्र).

२५. -a) ग्र२ काश्यपः (→कश्यपः); म१ वसिष्ठः
 काश्यपोत्रिष्व. -b) ब३ ग्र२ जामदग्निः (→जमदग्निः). -d)
 का१ सदा (→सप्त-); दे५ सप्तैते समयोभवत्.

२६. -a) म१ अनूपम्या (→अनौपम्या). -b) का१
 ब१ सत्त्वोद्विक्ताः (→सत्त्वोद्विक्ता); का१ दे५ स्थितौ स्थिताः
 (दे५ **), ग्र२ स्थितस्थितौ (→स्थिता स्थितौ). -c) दे१
 तदंशभूतः, दे३.६ तदंग (दे६ °त)भूता, ग्र२ तदंशभूतः (→तदंश-
 भूता). -d) ग्र२ सर्वेण (→सर्वे च).

२७. -b) दे३-१० मुर्वे. मुए. प्रकृत्यां, ग्र१ अत्युक्तां
 (→आकृत्यां); ते१ मानसान्, ग्र२ मानवः (→मानसः); दे४
 ग्र२ सुताः, दे१० स्मृतः, ते१ सुतान् (→सुतः). -c) दे१ रुचः,
 दे१० ऋचेः, ते१ ऋतेः (→रुचेः); ब१ दे३ ते१ प्राजा°
 (→प्रजा°); का१ दे६ यज्ञ, ब१.२ दे३-१० द१ ग्र१.२ म१ यज्ञे,
 दे५ मुर्वे. मुए. मुव. जज्ञे (→यज्ञः). -d) दे१ तदंशे चा°,
 ग्र२ म१ तदंशेन° (→तदंशेना°); ब२ दे५ ते१ [अ]भवन् (→[अ]
 भवद्); म१ महाद्विजः (→[अ]भवद् द्विजाः).

२८. -a) दे३ ततद्वनुनसो देव. -b) का१ प्राप्त, दे२.५
 न१ प्राप्तः, ते१ प्राप्तिस् (→प्राप्ते). -c) दे४ भूषितायां, ते१
 ऋषितायां, ग्र२ उषितायां (→तुषितायां). -d) दे५.१० ते१ द१
 ग्र२ दैवतैः (→दैवतैः).

२९. -a) का१ औत्तमे-, + औत्तरे, ब१ दे१.४.८-१०
 ते१ मुर्वे. मुए. मुव. उत्तमे, ब३ ते तु मे-, दे३ अन्तरे-?, दे६
 उत्तरे-, न१ ऊत्तमे-, ग्र२ म१ औत्तरे- (→औत्तमे-); दे१.८-१०
 ते१ मुर्वे. मुए. -त्वन्तरे, न१ -वान्तरे (→-प्यन्तरे). -b)
 दे५ सत्यैः, न१ सत्ये (→सत्यैः); दे५ मुर्वे. मुए. मुव.
 सुरोत्तमः (दे५ °मे), दे६ ग्र२ पुरोत्तमैः (→पुरोत्तमैः). -c) म१

औत्तमेऽप्यन्तरे विष्णुः सत्यैः सह सुरोत्तमैः ।
 सत्यायामभवत् सत्यः सत्यरूपो जनार्दनः ॥२९
 तामसस्यान्तरे चैव संप्राप्ते पुनरेव हि ।
 हर्षायां हरिभिर्देवैर्हरिरेवाभवद्धरिः ॥३०
 रैवतेऽप्यन्तरे चैव संभूत्यां मानसोऽभवत् ।
 संभूतो मानसैः सार्द्धं देवैः सह महाद्युतिः ॥३१
 चाक्षुषेऽप्यन्तरे चैव वैकुण्ठः पुरुषोत्तमः ।
 विकुण्ठायामसौ जज्ञे वैकुण्ठैर्देवतैः सह ॥३२
 मन्वन्तरेऽत्र संप्राप्ते तथा वैवस्वतेऽन्तरे ।
 वामनः कश्यपाद् विष्णुरदित्यां संबभूव ह ॥३३

सत्यं (→सत्यः); ब१ दे१ सत्याय (दे१ °स) मभवत् सत्यः.
 -d) दे१ सत्यस्य तु, न१ सप्तरूपो, द१ ग्र१.२ म१ सत्यपादो
 (→सत्यरूपो).

३०. द१ ग्र१.२.३० b-३२ a ⊙ (दृ. सं.). -a) ग्र१
 म१ तापस° (→तामस°). -c) का१ दे२ सूर्यायां, ब१ दे१ न१
 ते१ भार्यायां, ब३ दे३.६ हर्षायां (→हर्षायां); दे३.६ हविभिर्
 दे१० हेमिभिर् (→हरिभिर्); ते१ दैवैर् (→देवैर्); दे१
 भार्यायां स हरिदेवो. -d) दे९ ते१ हरेर् (→हरिर्); दे१ देव
 (→एव); ब१ [अ]भवद्विजाः (→[अ]भवद्धरिः); का१ हरिरे-
 भाववद्धरिः.

३१. द१ ग्र१.२. ⊙. (दृ. ३० पा. वि). -a) ते१ °त्वन्तरे
 (→°प्यन्तरे); ब१ चैव (→चैव). -b) ब१ न१ आकृत्यां,
 दे३.६ संहृत्यां, दे४ संभृत्यां, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुव. सङ्कल्पान्,
 ते१ संकृत्यां, म१ संभृत्यां (→संभृत्यां); दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे.
 मुए. मुव. मानसो हरिः, म१ मानवोऽभवत् (→मानसोऽभवत्).
 -c) दे४ सम्भूतौ (→सम्भूतो); का१ ब१-३ दे२.५ म१
 राजसैः, दे४ राक्षसैः, दे१० मनसैः (→मानसैः); दे५ सद्भिः
 (→सार्द्धं).

३२. द१ ग्र१.२. a ⊙ (दृ. ३० पा. वि). -c) का१ दे१.५
 द१ वैकुण्ठा° (द१ °ण्ठ), दे२.८ ग्र२ विकुण्ठ° (→विकुण्ठा°);
 का१ दे१.३.४ यज्ञे (→जज्ञे); दे१० वैकुण्ठवाससौ जज्ञे. -d)
 दे१ ते१ ग्र२ वैकुण्ठो, म१ विकुण्ठैर् (→वैकुण्ठैर्); का१ दे४.९.१०
 ते१ ग्र१ देवतैः (→दैवतैः).

३३. -a) ब१ दे१.४.८-१० ते१ तु, न१ मुर्वे. मुए. च
 (→[अ] च). -b) का१ यथा (→तथा). -c) न१ ग्र१.२ म१
 काश्यपाद् (ग्र२ °पो) (→कश्यपाद्); दे३ विष्णुं (→विष्णुर्).
 -d) दे५ अदित्यां, दे६ ग्र२ आदित्यां, द१ ग्र१ आदित्यास्
 (→अदित्यां).

त्रिभिः क्रमैरिमांलोकोज्जित्वा येन महात्मना ।
 पुरंदराय त्रैलोक्यं दत्तं निहतकण्ठकम् ॥३४
 इत्येतास्तनवस्तस्य सप्त मन्वन्तरेषु वै ।
 सप्त चैवाभवन् विप्रा याभिः संरक्षिताः प्रजाः ॥३५
 यस्माद् विष्टमिदं कृत्स्नं वामनेन महात्मना ।
 तस्मात्सर्वैस्मृतो विष्णुविशेद्धर्ताः प्रवेशनात् ॥३६
 एष सर्वं सृजत्यादौ पाति हन्ति च केशवः ।
 भूतान्तरात्मा भगवान् नारायण इति श्रुतिः ॥३७

३४. -a) ब३ त्रिविक्रमैः (→त्रिभिः क्रमैः). -b) ते१ विप्रा, द१ ग्रा१.२ म१ क्रान्त्वा (→जित्वा); व१ दे४ न१ महात्मनः (व१ °नाः, ग्रा२ °ने) (→महात्मना). -d) ग्रा१ निहित° (→निहत°).

३५. -a) का१ ग्रा२ इत्येता, दे५ * त्येता, ग्रा१ इत्येषा (→इत्येतास्); का१ दे४ तनयाः (→तनवः); दे४ सप्त, म१ तस्याः (→तस्य); दे१० इत्येतास्तनवस्तस्य. -b) दे१० सप्ते (→सप्त-); ग्रा२ °मन्वन्तरे तु (→°मन्वन्तरेषु). -c) का१ सत्यं चैवा°, ते१ सप्तचैवा°, ग्रा२ सप्त चैते° (→सप्त चैवा°); ब३ एव, दे१ द१ विप्राः (→विप्रा). -d) ब३ दे६ संरक्षितां (दे६ °ता), दे८-१० मुर्वे. मुए. सङ्क्षिप्ताः (→संरक्षिताः).

३६. ग्रा२. ३६b-३८a ○ (द. सं). -a) ब१.३ दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. विश्वं, व२ विष्णुं, दे४ ग्रा२ इष्टं (→विष्टं); दे३ कृष्णं (→कृत्स्नं). -b) दे१० कामनेन (?) (→वामनेन). -c) दे३.६ यस्मात् (→तस्मात्); ब१ * (→स); ब३ दे८.९ ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. सर्वैः, दे३ चैव, दे४ सर्व-; दे६ चैव, दे१० सर्वैः, न१ सर्वा (→सर्वै); दे४ स्मृते (→स्मृतो); दे६ विष्णोर्, दे८.९ देवैः, दे१० देवैः, न१ म१ विष्णु(?), मुर्वे. मुए. नूनं (→विष्णुर्). -d) ब३ विशधातोः प्रवेशनात्, दे४ विष्णुभानोः प्रवेशनात्, दे८-१० सर्वदेवेषु (दे१० वेदेषु) दैत्यहा, न१ विशधाता प्रवेशयन्, मुर्वे. मुए. देवैः सर्वेषु दैत्यहा.

३७. ग्रा२. ○; द१ ३७d-३८a ○. -a) द१ सुतप्तादौ (→सृजत्यादौ). -b) दे६ याति (→पाति); दे५ *** व (→च केशवः). -d) दे९.१० नारायणं (→नारायण); ते१ ग्रा१ म१ स्मृतः (→श्रुतिः).

३८. द१ ग्रा१. a ○. -a) का१ ब१.३ दे२-६ न१ ग्रा१.२ म१ कृत्स्नं (→सर्वं). -b) दे१० व्यासो, द१ साक्षात् (→व्याप्य); दे५ ग्रा१ नारायण- (→नारायण); का१ स्थितिः, दे१० स्मृतः, + स्थितः, द१ स्मृतः (→स्थितः). -c) ब१.२ दे२.३.५.६ चतुर्धावस्थितो व्यापी, ब३ चतुर्धावस्थितो व्यापी, दे१

एकांशेन जगत् सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ।
 चतुर्धा संस्थितो व्यापी सगुणो निर्गुणोऽपि च ॥३८
 एका भगवतो मूर्तिर्ज्ञानरूपा शिवाऽमला ।
 वासुदेवाभिधाना सा गुणातीता सुनिष्कला ॥३९
 द्वितीया कालसंज्ञाऽन्या तामसी शेषसंज्ञिता ।
 निहन्ति सकलं चान्ते वैष्णवी परमा तनुः ॥४०
 सत्त्वोद्रिक्ता तथैवान्या प्रद्युम्नेति च संज्ञिता ।
 जगत् स्थापयते सर्वं स विष्णुः प्रकृतिर्ध्रुवा ॥४१

चतुर्धावस्थितो व्यापी, दे४ चतुर्धावस्थितोऽप्यासीत्, दे१० चतुर्धा संस्थितोऽपि, द१ चतुर्धावस्थितो ह्यासीत्, ग्रा१ चतुर्धावस्थितोऽप्यासीत्, ग्रा२ चतुर्धा वद्धितो पासस्, म१ चतुर्धा वर्धितो-ह्यासीत्. -d) ब१.३ दे१० ग्रा२ म१ वा, दे५ वः (→च).

३९. द१. cd ○. -a) दे४ एकांशे भगवत् मूर्तिः, द१ ग्रा१ म१ एका भगवती मूर्तिः, ग्रा२ एते भगवता मूर्तिः. -b) ब२ °शिवात्मना, दे५ °शिवामलाः (→°शिवांमला); ग्रा२ वामनेन महात्मना. -c) ग्रा२ [अ]सौ (→सा). -d) का१ दे२.५ सुनिर्मला, ब१ सुपुष्कला (→सुनिष्कला); ग्रा२ स, म१ च (→सु-).

३९ श्लोकात् परं ग्रा२ अधिकम्—

*तस्मात् स वै स्मृतो विष्णुः विशेषदत्तेः प्रवेशनात् ।

एष सर्वं विसृज्यादौ पाति हन्ति च केशवः ॥

भूतान्तरात्मा भगवान् नारायण इति स्मृतः ।

एकांशेन जगत् कृत्स्नं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥

चतुर्धा वर्धितोऽप्यासीत् सगुणो निर्गुणो *च ।

एका भगवतो मूर्तिः ज्ञानानन्दो शिवामला ॥

(= ३६ cd-३९ ab)

४०. -a) दे४ द्वितीय (→द्वितीया); ते१ कार्य- (→काल-); दे४ -संज्ञा स्यात्, दे६ -संज्ञाया, द१ ग्रा१ -संज्ञा च, ग्रा२ -संज्ञाता, म१ -संज्ञा सा (→-संज्ञान्या). -b) दे५ तामसा (→तामसी); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. शिव° (→शेष°); दे५ °संज्ञिताः, ग्रा२ °संज्ञिता (→°संज्ञिता). -c) दे८-१० ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुव. निहन्त्री (→निहन्ति); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. सकलस्यान्ते, द१ ग्रा१.२ म१ सकलञ्चान्यं (म१ °न्या) (→सकलं चान्ते). -d) दे५ वैष्णवी (→वैष्णवी); न१ परमा (→परमा); दे६ तथा, द१ तनुं (→तनुः).

४१. दे५. cd ○; ते१. ४१d-४४c ○. -a) दे५ सत्त्वोद्रिक्ता, दे१० सत्त्वोद्रिक्ता (→सत्त्वोद्रिक्ता); ब१ दे१.८-१० न१ ते१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुव. तृतीयान्या (दे१ *), द१ नदीचात्मा, ग्रा२ नदीनात्मा, म१ नतीतात्मा (→तथैवान्या).

वै.१.५१.४२

चतुर्थी वासुदेवस्य मूर्तिर्ब्राह्मीति संज्ञिता ।
 राजसी चानिरुद्धाख्या प्रद्युम्नः सृष्टिकारिका ॥४२॥
 यः स्वपितृखिलं भूत्वा प्रद्युम्नेन सह प्रभुः ।
 नारायणाख्यो ब्रह्मासौ प्रजासर्गं करोति सः ॥४३॥
 या सा नारायणतनुः प्रद्युम्नाख्या मुनीश्वराः ।
 तया संमोहयेद् विश्वं सदेवासुरमानुषम् ॥४४॥
 सैव सर्वजगत्सूतिः प्रकृतिः परिकीर्त्तिता ।

-b) अ२ प्रद्युम्नेनाति संस्थितः. -c) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. जगत् संस्थापयेद्विश्वं. -d) दे१ सहिष्णु, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. सा विष्णोः, न१ स विष्णोः (?) (→स विष्णुः); व२ स विष्णुः प्रकृता ध्रुवा.

४२. ते१. ॐ; दे४. ४२ d-४३c ॐ. -a) म१ वसुदेवस्य (→वासुदेवस्य). -b) का१ दे६.१० द१ अ१ म१ मूर्ति- (→मूर्तिर्); व१-३ दे१.३.४.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मेति, अ१.२ ब्राह्मी तु (→ब्राह्मीति); न१ संस्थिता (→संज्ञिता). -c) दे१ चापि, दे२.३.५ वानि-, दे८-१० मुर्वे. मुए. सानि- (दे१० ०नु-) (→चानि-); दे१ -रुद्धाख्या, दे४ -रुद्धाच, न१ ** ख्या, मुर्वे. मुए. -रुद्धस्य (→रुद्धाख्या). -d) का१ व२ मुब. प्रद्युम्न-, दे५ प्रद्युम्न, दे८-१० न१ द१ अ१.२ म१ पुरुषः, मुर्वे. मुए. पुरुष- (→प्रद्युम्नः); दे३ ०कारिकाः, दे८.९ मुर्वे. मुए. ०कारिता (→०कारिका); दे१ पुरुषा दृष्टिकारिका.

४३. ते१. ॐ (द्र. ४१ पा. वि.); दे४. abc ॐ. -a) व२ यः स्वयं नि०, दे१ स्वयं वेत्य०, दे२.५ यः सुपितृया० (दे५ त्य०), दे१० अ१ म१ य स्वपितृया०, द१ यस्त्वपितृया०, अ२ यस्त्वयन्त्य० (→यः स्वपितृया०); दे५ [अ]खिले (→[अ]खिलं); का१ पीत्वा, व१-३ दे१.३.६ मुर्वे. मुए. मुब. हत्वा, दे८-१० हुत्वा, द१ म१ हर्त्ता, अ१ भर्त्ता, अ२ वृत्तं (→भूत्वा). -b) दे५ प्रपन्नेन (→प्रद्युम्नेन); न१ स्वभूः (→प्रभुः); अ२ प्रद्युम्नस्सहसः प्रभुः. -c) दे१ ०ख्या, द१ ०ख्यौ (→०ख्यो); व१ दे१ ब्रह्मादौ (→ब्रह्मासौ). -d) का१ व१-३ दे२.५.६.१० न१ द१ अ१ म१ सर्गं-, दे१ ०सर्गा (→०सर्ग); का१ व१-३ दे२.४.५ न१ द१ अ१ म१ -करो हि (→करोति); अ२ यः (→सः).

४४. ते१. abc ॐ (द्र. ४१ पा. वि.). -a) का१ मुर्वे. मुए. मुब. यासौ, दे८-१० योसौ, म१ यासां (→या सा); दे१ यासा नारायणी मूर्तिः. -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शुभा स्मृता (→मुनीश्वराः). -c) दे५ तेषां, दे९ तथा (→तया); दे४ द१ अ१.२ म१ सम्मोहयन्, दे१० सम्मोहयते (→सम्मोहयेद्). -d) दे१.५ ०मानुषाम् (→०मानुषम्).

वासुदेवो ह्यनन्तात्मा केवलो निर्गुणो हरिः ॥४५॥
 प्रधानं पुरुषः कालस्तत्त्वत्रयमनुत्तमम् ।
 वासुदेवात्मकं नित्यमेतद् विज्ञाय मुच्यते ॥४६॥
 एकं चेदं चतुष्पादं चतुर्धा पुनरच्युतः ।
 बिभेद वासुदेवोऽसौ प्रद्युम्नो हरिरव्ययः ॥४७॥
 कृष्णद्वैपायनो व्यासो विष्णुर्नारायणः स्वयम् ।
 अपान्तरतमाः पूर्वं स्वेच्छया ह्यभवद्धरिः ॥४८॥

४५. -a) दे१ या सा शिवा-, दे४ सैव सर्गं-, दे५ म१ सैव सर्वं, न१ तथा सैव, ते१ तस्यान्यैव (→सैव सर्व-); दे१ ०मूर्तिः, दे५ ०सन्ति (→०सूतिः); दे८-१० मुर्वे. मुए. ततः (दे१० ०म) सैव जगन्मूर्तिः. -b) द१ पर० (→परि०); दे४.६.१० अ१ ०कीर्त्तिताः (→०कीर्त्तिता). -c) व२ वसुदेवो, दे४ अ१ वासुदेवा० (→वासुदेवो०). -d) दे१ केशनो (→केवलो); ते१ निर्गुणात्मकः (→निर्गुणो हरिः).

४५ श्लोकात्परं ते१ पुस्तके ४२-४५ श्लोकाः पुनरावृत्ताः

५६. अ२ म१. cd ॐ. -a) का१ दे२.४ न१ प्रधान-, दे१ प्रवायं, द१ अ१.२ म१ प्रधानः (→प्रधानं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. पुरुषं (→पुरुषः); का१ काल-, दे१० कालं, अ२ कालौ (→कालस्). -b) व२ तदव्यक्तं, व३ तनुत्रयं, दे४ तदत्रयं, दे८-१० म१ मुर्वे. मुए. सत्त्वत्रयं (→तत्त्वत्रयं); का१ त्रयमेतद-नुत्तमम्, न१ तत्त्वं यत्समुदाहृतः, अ२ प्रद्युम्नो हरिरव्ययः. -d) का१ व२.३ दे१.२.५ द१ अ१ एतद्विज्ञानमुच्यते:

४७. अ२. ॐ. -a) का१ दे१.३.५.६.९-१० एकं चेदं (दे१ ०द), व१-३ एकं देवं, न१ एक एव, ते१ एकं त्विदं (→एकं चेदं); न१ ०पादः (→०पादं); दे४ द१ अ१ म१ एको द्विधा त्रिधा वाथ (द१ याथ, अ१ चापि, म१ वाथ). -b) व१ न१ उच्यते, दे१ उच्यतः, दे४ अ१ अच्युत (अ१ ०ता) (→अच्युतः). -d) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. भगवान् हरिः (→हरिरव्ययः).

४८. -a) न१ द१ अ१ म१ नारायण- (→नारायणः). -c) दे४ स्वधान्तर-, दे१ ते१ अ१.२ म१ अवान्तर- (→अपान्तर-); का१ तपः, व२ दे२.५ द१ अ१.२ तमः, दे१ गतः, दे४ मनः, ते१ तपाः, अ१ म१ मतः (→तमाः); न१ पूर्वः (?), मुब. पूर्णं (→पूर्वं); दे८-१० अवान्तरत् (दे१० अवान्तरं) स सम्पूर्णम्. -d) दे१ चा०, दे६ त्व० (→ह्य०); दे८-१० मुर्वे. मुए. भगवान्, ते१ अभ्यवहद् (→ह्यभवद्).

अनाद्यन्तं परं ब्रह्म न देवा नर्षयो विदुः ।

एकोऽयं वेद भगवान् व्यासो नारायणः प्रभुः ॥४९॥

इत्येतद् विष्णुमाहात्म्यमुक्तं वो मुनिपुंगवाः ।

एतत् सत्यं पुनः सत्यमेवं ज्ञात्वा न मुह्यति ॥५०॥

इति श्रीकूर्मपुराणे वटसाहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥५०॥

५०

सूत उवाच ।*

अस्मिन् मन्वन्तरे पूर्वं वर्तमाने महान् विभुः ।

द्वापरे प्रथमे व्यासो मनुः स्वायम्भुवो मतः ॥१॥

विभेद बहुधा वेदं नयोगाद् ब्रह्मणः प्रभोः ।

द्वितीये द्वापरे चैव वेदव्यासः प्रजापतिः ॥२॥

तृतीये चोशना व्यासश्चतुर्थे स्याद् बृहस्पतिः ।

सविता पञ्चमे व्यासः षष्ठे मृत्युः प्रकीर्तितः ॥३॥

सप्तमे च तथैवेन्द्रो वसिष्ठश्चाष्टमे मतः ।

सारस्वतश्च नवमे त्रिधामा दशमे स्मृतः ॥४॥

एकादशे तु त्रिवृषः शततेजास्ततः परः ।

वे.१.५२.५

४९. -a) दे६.१० अनाद्यन्तं (दे१० °द्यन्ते) (→अनाद्यन्तं); द१ ब्रह्मा (→ब्रह्म). -b) न१ वेदो° (→देवा°); दे८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुव. देवा ऋषयो (→देवा नर्षयो). -c) ब१ दे४.१० देव-, ब२ देवो (→वेद-). -d) द१ नारायणं (→नारायणः).

५०. द१. ०; ग१.२ म१. cd ०. -a) ते१ इत्येतद् (→इत्येतद्); का१ बहु° (→विष्णु°). -b) ब१ उक्तो वो, दे६ ग२ उक्तवो, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. कथितं, ते१ उक्तं वा, म१ उक्तं वै (→उक्तं वो); दे६-१० मुर्वे. मुए. मुव. °सत्तमाः (→°पुङ्गवाः). -c) ब२.३ दे३.६ ते१ सर्वं (→सत्यं); ते१ मुनिस् (→पुनः). -d) दे१ देवं, दे३.६ एतद्, न१ इदं, ते१ इति (→एवं).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे१.४-६.८-१० न१ ग१.२ म१ मुर्वे. मुए. इति श्रीकू(का१ कौ)र्मपुराणे, ब१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, ब२.३ दे२.३ इतिकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२-६ न१ ग१.२ म१. ०; दे१ विष्णुमाहात्म्ये मन्वन्तरे, दे८-१० मुए. मुव. मन्वन्तरकीर्तने विष्णुमाहात्म्ये, ते१ मन्वन्तर-सकीर्तनं नाम, मुर्वे. मन्वन्तरकीर्तने विष्णुमाहात्म्यं नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ०; का१ ब१.३ दे२.३.५ ग१ अष्ट (ग१ °ष्टा) चत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥४८॥, दे१ एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥४९॥, दे४ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥, दे८.९ मुए. एकपञ्चाशोऽध्यायः, दे१० मुर्वे. एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥४९॥, न१

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः, ते१ द्विपञ्चाशोऽध्यायः, ग२ म१ पञ्चा-शोऽध्यायः, मुव. पञ्चाशोऽध्यायः ॥५०॥

५०

* द१ ग१. ०; दे८.९ सूत उ.; न१ ते१ ग२ सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -a) ब१ एतस्मिन्मन्तरे पूर्वं. -b) ब१ द१ महाविभुः, दे१ महात्मनः, दे४ महाप्रभुः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. महान् प्रभुः (→महान्विभुः). -c) का१ दे५.१० ते१ ग२ प्रथमो (→प्रथमे). -d) दे४ मुनिः, ग२ मनु- (→मनुः); ग२ मनुः (→मतः).

२. -a) दे३ विवेद (→विभेद); ब१ दे२.४ न१ द१ ग१.२ म१ वेदान् (→वेद). -b) ग१ ब्राह्मणः (→ब्रह्मणः); का१ दे३.४ प्रभो, ब१ ते१ प्रभुः, दे५ प्रभौ (→प्रभोः). -c) ब१ द्वितीय-, ग२ द्वितीयो (→द्वितीये).

३. -a) ग२ तृतीयो (→तृतीये); दे५ चोशना, दे६ चोशनो (→चोशना). -b) दे१ ते१ द१ ग२ चतुर्थः (→चतुर्थे); दे३.६ चतुर्थः संप्रकीर्तितः, ग२ चतुर्थो स्यात् प्रजापतिः. -c) ते१ पञ्चमो (→पञ्चमे); न१ ग२ षष्ठो (→षष्ठे); दे१ व्यासः (→मृत्युः).

४. -b) ब२ दे५ वशिष्ठश् (→वसिष्ठः). -b) ब२ चाष्टमो, दे४ चाष्टमे (→चाष्टमे); दे१ मृतः, ते१ तु च, द१ ततः (→मतः). -d) दे३ दशमस् (→दशमे); दे१.८-१० न१ ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुव. ततः (→स्मृतः).

५. -a) द१ ग१.२ म१ एकादशस्तु (→एकादशे तु); का१ ऋषभः, + त्रिवृषः, दे४ द१ ग१.२ म१ वृषभः, दे८-१०

१.५२.५ त्रयोदशे तथा धर्मस्तरक्षुस्तु चतुर्दशे ॥५
 व्यासुणिर्वै पञ्चदशे षोडशे तु धनंजयः ।
 कृतंजयः सप्तदशे ह्यष्टादशे ऋतंजयः ॥६
 ततो व्यासो भरद्वाजस्तस्माद्बुध्वं तु गौतमः ।
 राजश्रवाश्चैकविंशस्तस्माच्छुभायणः परः ॥७
 तृणबिन्दुस्त्रयोविंशे वाल्मीकिस्तत्परः स्मृतः ।
 पञ्चविंशे तथा शक्तिः षड्विंशे तु पराशरः ॥८
 सप्तविंशे तथा व्यासो जातूकर्णो महामुनिः ।
 अष्टाविंशे पुनः प्राप्ते ह्यस्मिन् वै द्वापरे द्विजाः ।

ते० मुवें. मुए. मुब. ऋषभः, न० त्रिवृषाः (→त्रिवृषः). -b)
 ब० दे० ते० म० परं (→परः); दे०-१० मुवें. मुए. मुब. सुतेजा
 द्वादशे स्मृतः. -c) ग० त्रयोदश (→त्रयोदशे); ब० यथा
 (→तथा); दे० त्रयोदशे च धर्मः. -d) का० चाक्षुषस्, + तरक्षुस्,
 ब० तरक्षुस्, ते० द० तरक्षुस् (→तरक्षुस्); म० च (→तु);
 दे० ४.५ द० ग० चतुर्दश (दे० ४.५ °शः) (→चतुर्दशे); दे०
 ततश्च रक्षश्च चतुर्दशे, दे०-१० मुवें. मुए. मुब. सुचक्षुस्तु
 चतुर्दशे.

६. -a) का० ब० दे० २.५ आ (दे० ५ अ) रुणिर्वै, दे० ४.८-१०
 म० मुवें. मुए. मुब. त्र्यारुणिः, ते० द० ग० १.२ त्र्यारुणिर्वै (दे० १ वा)
 रुणिर्वै (→त्र्यारुणिर्वै). -c) ते० सृतंजयस् (→कृतंजयः);
 ब० सप्तदशो, दे० सप्तदश (→सप्तदशे); द० ग० म० सप्तदशे
 क्षेम (ग० °मं) करो, ग० सप्तदशे च क्षेमं करो. -d) ब० दे०
 ते० न० द० ग० म० ह्यष्टादश, दे० ४ अष्टादश (→ह्यष्टादशे);
 दे० सुतंजयः, दे० कृतंजयः, दे० १० न० ऋतंजयः (→ऋतंजयः).
 ग० साक्षाक्षा दश ऋतंजयः.

७. -a) दे० ततो व्यासोऽभवद्वाजा. -c) ब० राजिश्र-
 वाश्, ब० वातस्वनश्, ब० राजश्रवा, दे० वार्धश्रवाश्,
 दे०-१० न० द० म० मुवें. मुए. मुब. वाचश्रवाश् (→राजश्रवाश्);
 ब० [अ]प्येकविंशस्, दे०-१० म० मुवें. मुए. मुब. चैकविंशे
 (→चैकविंशस्); ते० वाचश्चैकविंशस्तु, ग० वसवश्चैकविंशस्तु,
 ग० वासश्चैकविंशस्तस्तु. -d) ब० तथा (→तस्मात्); दे०
 पुष्पायणः, दे०-१० मुवें. मुए. मुब. नारायणः, द० श्रूपायणः,
 म० शुष्पायनः (→शुष्पायणः); ते० द्वाविंशोऽभायणः परः.

८. दे० २. पुस्तके इत आरम्भ ५१.३ यावदपाठ्यः; ग० ०.
 -a) का० सत्याबिन्दुस् सावित्रेदुस्, दे० म० तृणविंशस्
 (→तृणबिन्दुस्); ते० म० त्रयोविंशः (→त्रयोविंशे). -b) दे०
 वाल्मीकि, द० वाल्मीकिस् (→वाल्मीकिस्); दे० म० तु परः;

पराशरसुतो व्यासः कृष्णद्वैपायनोऽभवत् ॥९
 स एव सर्ववेदानां पुराणानां प्रदर्शकः ।
 पाराशर्यो महायोगी कृष्णद्वैपायनो हरिः ॥१०
 आराध्य देवमीशानं दृष्ट्वा साम्बं त्रिलोचनम् ।
 तत्प्रसादादसौ व्यासं वेदानामकरोत् प्रभुः ॥११
 अथ शिष्यान् प्रजग्राह चतुरो वेदपारगान् ।
 जैमिनि च सुमन्तुं च वैशम्पायनमेव च ।
 पैलं तेषां चतुर्थं च पञ्चमं मां महामुनिः ॥१२

द० त्वपरः, ग० त्व*रः (→तत्परः); ब० वाल्मीकिश्च ततः
 परः. -c) ते० पञ्चविंशस् (→पञ्चविंशे); दे०-१० रात्रिः, मुवें.
 मुए. प्राप्ते (→शक्तिः). -d) न० षड्विंशे सर्ववेदनः; मुवें.
 मुए. यस्मिन् वै द्वापरे द्विजाः.

९. न० मुए. ०; द० ग० १.२ मुवें. मुब. cd ०. -a) ते०
 सप्तविंशस् (→सप्तविंशे). -b) का० जातूकर्णो, ब० यातूकर्णो,
 दे० ग० जातूकर्णो, दे०-१० जातूकर्णो (दे० १० °वो); ते० म०
 जातूकर्णो (→जातूकर्णो). -c) दे० १.९.१० तथा, दे० ततः
 (→पुनः); ब० अष्टाविंशेषु सम्प्राप्ते, ते० अष्टाविंशेऽथ सम्प्राप्ते.
 -d) का० दे० तस्मिन्, दे० १.९.१० यस्मिन् (→ह्यस्मिन्); ब०
 ह्यस्मिन्नेव द्वापरे द्विजाः. -e) म० पाराशर्य- (→पराशर-).
 -f) द० ग० द्वैपायनः परः (→द्वैपायनोऽभवत्).

१०. -a) दे० १० ग० देवानां (→वेदानां); न० ततश्च
 सप्तविंशे तु. -b) ग० शास्त्राणां च (→पुराणानां); दे०
 प्रदर्शकः (→प्रदर्शकः).

ग० पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

‘ऋग्वेदश्चावकं पैलं जग्राह मुनिसत्तमम् ।

वैशम्पायननामानं यजुर्वेदस्य चाग्रहीत् ।

(= १३)

११. -b) का० दे०-१० श्रुत्वा, ब० दे० शाम्बं, दे० ते०
 शंभुं, मुवें. मुए. श्रुत्वा (→साम्बं). -c) दे० मे(ए?)
 तत् (→तत्). -d) ब० दे० ग० देवानां (→वेदानां).

१२. ग० १.२. १२c-१४b ०; दे० १. १२c-१३d ०;
 दे० ५.१२ c-१३ d ० (ट. सं.) ०. -a) दे० ४ अथ, ग० अथि
 (→अथ); दे० निजग्राह, दे० ४.८-१० न० ते० मुवें. मुए. मुब. स
 जग्राह (→प्रजग्राह); दे० अथ विप्रान्दरा ग्राह. -c) ब० दे० १०
 सुमन्तं च, दे० ५ सुमन्तं च, + प्रवक्तारं (→सुमन्तं च); दे० ९
 जैमिनिश्च सुमन्तश्च. -e) का० ब० १-३ दे० ३.४.६.१० न० तु

ऋग्वेदश्रावकं पैलं जग्राह स महामुनिः ।
यजुर्वेदप्रवक्तारं वैशम्पायनमेव च ॥१३॥
जैमिनि सामवेदस्य श्रावकं सोन्वपद्यत ।
तथैवाथर्ववेदस्य सुमन्तुमृषिसत्तमम् ।
इतिहासपुराणानि प्रवक्तुं सामयोजयत् ॥१४॥
एक आसीद्यजुर्वेदस्तं चतुर्धा व्यकल्पयत् ।
चातुर्होत्रमभूद् यस्मिंस्तेन यज्ञमथाकरोत् ॥१५॥
आध्वर्यवं यजुर्भिः स्याद्गृभिर्होत्रं द्विजोत्तमाः ।
औद्गात्रं सामभिश्चक्रे ब्रह्मत्वं चाप्यथर्वभिः ॥१६॥

ततः स ऋच उद्धृत्य ऋग्वेदं कृतवान् प्रभुः ।
यजूंषि च यजुर्वेदं सामवेदं च सामभिः ॥१७॥
एकविंशतिभेदेन ऋग्वेदं कृतवान् पुरा ।
शाखानां तु शतेनैव यजुर्वेदमथाकरोत् ॥१८॥
सामवेदं सहस्रेण शाखानां प्रविभेद सः ।
अथर्वाणमथो वेदं विभेद नवकेन तु ॥१९॥
भेदैरष्टादशैर्व्यासः पुराणं कृतवान् प्रभुः ।
सोऽयमेकश्चतुष्पादो वेदः पूर्वं पुरातनात् ॥२०॥
ओङ्कारो ब्रह्मणो जातः सर्वदोषविशोधनः ।

वै. १.५२.२२

(→च). -f) ब१ पञ्च पञ्च, दे३ पंचमे मां, दे१० पंचमं तु
(→पञ्चमं मां).

१३. दे५. द१ ग१.२. ०; दे३.४.६. ab ० (द. सं.).
-a) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. °पाठकं (→°श्रावकं). -b) म१
च (→स). -c) म१ यजुर्वेदस्य वक्तारं.

१४. ब२. १४c-१६ b ० ग१.२.ab ०. -b) दे८-१०
द१ मुवें. मुए. पाठकं (→श्रावकं); द१ ग१ चान्वपद्यत
(→सोन्वपद्यत). -c) म१ अथैव (→तथैव); द१ [अ] धर्म°
(→[अ]थर्व°). -d) दे१० सुमन्तं, द१ प्रमन्तुर् (→सुमन्तु); दे५
द१ °सत्तमः (→°सत्तमं); ब२ सुमन्तं च द्विजोत्तमाः. -f) न१
न्ययोजयत्, ग२ अचोदयत् (→अयोजयत्); दे४ प्रवक्तुं सामथ
योजयत्.

१५. ब२. ० (द. १४ पा. वि.). -a) द१ एकश्चासीद्,
ग२ एक एवासीद् (→एक आसीद्). -b) द१.८-१० मुवें. मुए.
मुब. प्रकल्पयत्, दे६ [अ]स्य कल्पयत्, न१ [अ]वकल्पयत्,
ते१ ह्यकल्पयत् (→व्यकल्पयत्). -c) का१ ब१ दे१.५.८-१०. न१
ग२ मुवें. मुए. मुब. चतुर्होत्रं (→चातुर्होत्रं); दे१.४.८-१० ते१
मुवें. मुए. मुब. तस्मिन् (→यस्मिन्).

१६. ब२. ab ० (द. १४ पा. वि.). -a) ब३ अध्व-
र्यवं, दे१० आध्वर्युवं तु, द१ ग१.२ म१ आध्वर्युषच, ते१ आध्वर्यं तु
(→आध्वर्यवं); ग२ यजुर्भिषच (→यजुर्भिः स्याद्). -b) का१
दे१.३.४.५.८.१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. अग्नि (दे३.८ °निर्)
होत्रं, दे६ ऋग्भिर्होत्रे, द१ म१ ऋग्भिर्होता, ग२ मृदग्भिर्होत्रा
(→ऋग्भिर्होत्रं); ब३ द्विजोत्तमं, दे१.५ द्विजोत्तमः (→द्विजो-
त्तमाः). -c) दे१० उद्गात्रं (→औद्गात्रं).

१७. -a) ब१ ग२ स ऋच-, दे४.८ न१ मुवें. मुए.
मुब. सत्रे च, दे१० सूत्रे च, द१ सत्रा च, म१ च ऋच
(→स ऋच[:]). -b) द१ ऋचेमं (→ऋग्वेदं). -c) दे८-१०

मुवें. मुए. मुब. तु (→च). -d) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. तु
(→च); दे३.६ तं चतुर्धा व्य. (दे६ च) कल्पयत्.

दे३.६ पुस्तके १८ श्लोकानन्तरमधिकम्—

* 'चातुर्होत्रमभूद्यस्मिंस्तेन यज्ञमथाकरोत्' (= १५ cd)

१८. ते१. १८c-२०b ० (द. सं.). -a) दे१० °त्रिंशत्तु
(→°विंशति-). -b) ते१ प्रभुः, ग२ पुनः (→पुरा). -c) का१
ब१.३ दे३.५.६ तु शतेनाथ, ब२ ग२ तु शतेनास्य (ग२ °न्य), द१
द्विशतेनान्य-, ग१ द्विशतेनाद्य, म१ तु शतेनाद्य. (→तु शतेनैव).
-d) ब२ सुमन्तुमृषिसत्तमम्.

ब२ पुस्तके १८ श्लोकानन्तरमधिकं—

इतिहासपुराणानि प्रवक्तुं सामयोजयत् ।

एक आसीद्यजुर्वेदस्तं चतुर्धा व्यकल्पयत् ।

चातुर्होत्रमभूत्तस्मिंस्तेन यज्ञमथाकरोत् ।

आध्वर्यवं यजुर्भिर्वा ऋग्भिर्होत्रमथाकरोत् ।

(= १४c-१६b)

१९. ते१. ० (द. १८ पा. वि.). -a) ग२ म१ सामवेदं
(म१ °द) सहस्राणां. -b) का१ ब१.२ दे३.५.६ द१ ग१.२ च, ब३
तु, द१ न१ वै (→प्र-); ब३ दे६ विभेदशः, दे३ विभेदतः, द१
ग१.२ विभेद ह (→विभेद सः); दे४ शाखानां चैव भेदहा, म१
शतानाञ्च विभेदतः. -c) ब१ दे३.८-१० न१ म१ अथर्वणम्
(→अथर्वणम्). -d) दे४ द१ ग१ शतकेन तु, दे८ न१ न१ केन तु,
दे८-१० मुवें. मुए. मुब. कुशकेतनः (→नवकेन तु); न१ विभेदेन
च केन तु, ग२ विभीतनवकेन तु.

२०. ते१. ab ० (द. १८ पा. वि.). -b) का१ ब३
दे४-६ द१ ग१.२ म१ पुनः, ब१ पुरा (→प्रभुः). -c) दे३ ग१
एकं (→एकश्च). -d) ब२ दे८-१० न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुवें.
मुए. मुब. पुरातनः, दे४ पुरातनं (→पुरातनात्).

२१. दे१०. ० (द. सं.); ब१. २१d-२४c ०

बै. १.५२.२२ वेदवेद्यो हि भगवान् वासुदेवः सनातनः ॥२१॥	अवेदं परमं वेत्ति वेदनिष्ठः सदेश्वरः ।
स गीयते परो वेदे यो वेदेनं स वेदवित् ।	स वेदवेद्यो भगवान् वेदमूर्तिर्महेश्वरः ।
एतत् परतरं ब्रह्म ज्योतिरानन्दमुत्तमम् ॥२२॥	स एव वेदो वेद्यश्च तमेवाश्रित्य मुच्यते ॥२४॥
वेदवाक्योदितं तत्त्वं वासुदेवः परं पदम् ।	इत्येदक्षरं वेद्यमोङ्कारं वेदमव्ययम् ।
वेदवेद्यमिमं वेत्ति वेदं वेदपरो मुनिः ॥२३॥	अवेदं च विजानाति पाराशर्यो महामुनिः ॥२५॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे पञ्चाशोऽध्यायः ॥५०॥

(द. सं.). -b) दे५ °विनाशनः द१ ग्रा१.२ °विशोधकः, म१ °विरोधकृत् (→°विशोधनः). -c) दे३ वेदे (→वेद-); दे४.९ मुवें. मुए. °विद्योऽथ (→°वेद्यो हि).

२२. ब१. ॐ (द्र. २१ पा. वि.). -a) का१ संगीयते, द१ न गीयते (→स गीयते); का१ ब२.३ दे३.५ वरो देवो, दे१ ते१ परो देवो, दे४ पुरा वेदे, दे६ वरो वेदैर्, न१ द१ ग्रा२ परो वेदो, ग्रा१ पुरा वेदो, मुवें. मुए. मुव. परो वेदैर् (→परो वेदे). -b) दे४ न१ वेदेन (→वेदेनं); दे१० यो वेदेनं स देववित्. -c) न१ परात्परतरं ब्रह्म.

२३. ब१. ॐ (द्र. २१ पा. वि.). -a) दे१ न१ °वाक्यादितं (→°वाक्योदितं); दे४ तच्च (→तत्त्वं); ब३ देववाक्यमिदं तत्त्वं. -b) का१ ब१.३ दे३.५.६ °देवं, ब२ °देव, ग्रा१ °देवा (→°देवः). -c) का१ ब२.३ दे३.५.६ मुव. °विद्याम्, दे४.९ ग्रा२ मुवें. मुए. °विद्यम् (→°वेद्यम्); का१ ब२.३ दे३.५.६ मुव. इमां, ते१ द१ ग्रा२ इदं (→इमं); दे४ वेत्ति, ग्रा२ विश्वं (→वेत्ति). -d) दे१.८-१० न१ वेद (→वेदं); दे४ °पुरो, द१ °विदो (→°परो); ते१ वेदनिष्ठस्स चेश्वरः.

२४. ब१. abc ॐ (द्र. २१ पा. वि.); ते१. ab ॐ. -a) का१ यं वेदं, ब२ अवेद्यं, दे४ द१ ग्रा१ म१ सवेदं, दे५ या विदं, न१ अचेतः (→अवेदं); दे३ परमो (→परमं); ग्रा२ स एवेदं परं वेत्ति. -b) दे१ °निष्ठः, न१ °निष्ठाः (→°निष्ठः); दे१ सदेश्वरं, दे४ स चेश्वरः, न१ ग्रा१ म१ सदेश्वरम्, ग्रा२ सनेश्वरः (→सदेश्वरः); दे४-१० मुवें. मुए. वेदनिश्वासकृत्परः, द१

वेदनिष्ठमहेश्वरं. -c) ग्रा१ °विद्यो (→°वेद्यो). -e) द१ ग्रा१.२ वेद (→एव); ब१.२ दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. वेद्यो वेदश्च, दे४ वेदोक्तव्यं च, दे६ वेद्यो वेद्यश्च, द१ ग्रा१ म१ वेद्यो (म१ °दो) वेद्यं च (→वेदो वेद्यश्च).

२५. -a) दे१.४.८-१० मुवें. मुए. वेदम् (→वेद्यम्); दे५ इत्येतदन्तरे वेद्यम्, ग्रा२ य एतद् दक्षिणं वेदम्. -b) का१ वेद्यम् (→वेदम्). -c) दे३ अवेदं च, दे४ अवेदं च, दे६ एवेदं च, द१ ग्रा१.२ म१ स वेदं च (→अवेदं च).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे१-४.६.८-१० न१ ग्रा१.२ म१ मुवें. मुए. इति श्रीकू (का१ कौ)र्मपुराणे, ब१ इत्याद्ये महापुराणे कौर्म, ब२.३ दे५ इति कू(दे५ कौ)र्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे३-६ ते१ ग्रा१.२ म१. ॐ; दे१.२ मुवें. वेदशाखा-प्रणयनं नाम, दे४-१० ते१ मुए. वेदशाखाप्रणय(दे१० °यि) ने, मुव. वेदव्यासकथने. अध्यायसंख्या—ब१ दे६. ॐ; का१ दे३.५ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः, ब२ ॥४९॥, ब३ एकोन-पञ्चशदध्यायः, दे१ द्वापञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥, दे२.८-१० मुए. द्वापञ्चाशोऽध्यायः, दे४ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥४९॥, दे१० मुवें. द्वा(दे१० द्वि) पञ्चाशोऽध्यायः ॥५२॥, न१ अष्टाचत्वारिंशो-ध्यायः, ते१ त्रिपञ्चाशोऽध्यायः, ग्रा१ एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ श्रीरामैश्वररामम्, ग्रा२ म१ एकपञ्चाशोऽध्यायः, मुव. एकपञ्चाशो-ध्यायः ॥५१॥.

सूत उवाच ।*

वेदव्यासावताराणि द्वापरे कथितानि तु ।
महादेवावताराणि कलौ शृणुत सुव्रताः ॥१॥
आद्ये कलियुगे श्वेतो देवदेवो महाद्युतिः ।
नाम्ना हिताय विप्राणामभूद् वैवस्वतेऽन्तरे ॥२॥
हिमवच्छिखरे रम्ये छगले पर्वतोत्तमे ।
तस्य शिष्याः शिखायुक्ता बभूवुरमितप्रभाः ॥३॥
श्वेतः श्वेतशिखश्चैव श्वेतास्यः श्वेतलोहितः ।

५१

* ६१ ग२. ॐ; दे६.८.९ सूत उ.; न१ ते१ ग१ सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -b) ते१ वै(→तु.). -d) म१ शृण्वत (→शृणुत);
दे५ सर्वताः; ग२ सव्रताः (→सुव्रताः).

२. द१ ग१.२ म१. ab ॐ. -a) का१ ब१-३ दे३.५.६
ते१ मुब. आदौ, दे१० अद्ये (→आद्ये). -b) दे४ चांते
(→श्वेतो). -c) दे१० निम्ना, म१ नामा (→नाम्ना). -d)
ग२ अभूद् द्विपायनान्तरे.

३. -a) न१ शिखरं (→शिखरे). -b) ब१ गच्छग्रे,
ब२ गगने, दे२.८-१० न१ मुबे. मुए. मुब. सकले, दे४ छाकले
(?), ते१ भृगुमत्, द१ श्यामलः, ग१.२ * गते, म१ सागते
(→छगले); ब२ पर्वतोपमे, ग२ पर्वतोत्तरे (→पर्वतोत्तमे).
-c) दे३ तस्य शिष्याः, न१ तस्य त्रीणि, ग१ म१ तस्य शिष्या,
ग२ त *** (→तस्य शिष्याः); दे२.८-१० मुबे. मुए. मुब.
प्रशिष्याश्च, दे४ समायुक्ता, न१ शिष्यायुक्ता (→शिखायुक्ता).
-d) का१ दे१० बभूव (?) (→बभूवु).

४. -a) दे५.६.१० न१ ग२ श्वेत- (→श्वेतः); ब३
°शिखरश्च, दे१.१० °शिष्यश्च, ग१ °शिखाश्च (→°शिखश्च); ते१
श्वेतद्वीपशिखाश्चैव. -b) दे१.४.८-१० ते१ द१ ग१ म१ श्वेताश्वः
(दे३ ग१ °श्व), दे३ श्वेतास्यः (→श्वेतास्यः); ब२ ते१ °रोहितः
(→°लोहितः); ग२ श्वेताश्वेतश्च लोहितः. -d) दे५ ब्राह्मणा
(→ब्राह्मणा); दे५ °पारगा (→°पारगाः).

५. -a) ब१ दे१.४.८.९ न१ म१ मुबे. मुए. मुब. सुतारो,
ब२ स्वभानो, दे३.६ सुतनो, दे१० सुतारो, ते१ सुधारो, द१ ग१

चत्वारस्ते महात्मानो ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥४॥

सुभानो दमनश्चाथ सुहोत्रः कङ्कणस्तथा ।

लोकाक्षिरथ योगीन्द्रो जैगीषव्यस्तु सप्तमे ॥५॥

अष्टमे दधिवाहः स्यान्नवमे वृषभः प्रभुः ।

भृगुस्तु दशमे प्रोक्तस्तस्मादुग्रः परः स्मृतः ॥६॥

द्वादशेऽत्रिः समाख्यातो बली चाथ त्रयोदशे ।

चतुर्दशे गौतमस्तु वेदशीर्षा ततः परम् ॥७॥ वं.१.५३.७

सुदारो (→सुभानो); ब२ दे६ ग१ दमनश्चैव, दे४ मदनश्चाथ,
दे८-१० मुबे. मुए. मुब. मदनश्चैव, ते१ धामदश्चाथ, द१
दमनश्चात्र, ग२ सा दमनश्चात्र (→दमनश्चाथ). -b) ब१ द१
सुहोत्रं (→सुहोत्रः); दे२.५ कंकणस् (→कङ्कणस्). -c) दे१
लोकाक्षिरथ, दे४ लोकाक्षिरथ-, दे८-१० मुबे. मुए. मुब.
लोकाक्षिस्तथ, न१ लोकाक्षिस्तथ, ते१ लोकाक्षिश्चाथ, द१
ग१.२ लोकाक्षिरथ (→लोकाक्षिरथ). -d) दे१.४.८.१० मुबे.
मुए. मुब. °षव्योऽथ, दे३ °षव्येस्तु, दे६ °षव्यक्त-, दे९ °षव्योथ
(→°षव्यस्तु); का१ ब३ दे४ ते१ द१ ग१ म१ सप्तमः, दे१.३ सप्तम,
ग२ सप्तमः (→सप्तमे).

६. -a) दे१ ग२ म१ अष्टमो (→अष्टमे); ब२ दे१ °वाहश्च,
ब३ न१ द१ ग१ °वाहस्यान्, दे३.६ °वासः स्यान्, दे१० °वासस्याः,
ग२ °चाइस्या (?) (→°वाहः स्यान्). -b) द१ ग१.२ म१
नवमो (→नवमे); ब१ दे४.८-१० मुबे. मुए. मुब. ऋषभः,
(→वृषभः). -c) दे९ प्रभुस्तु, ते१ भृगुश्च (→भृगुस्तु); दे३
द१ ग१.२ म१ दशमः (→दशमे); दे४ प्रोक्तस्, न१ विप्रास्
(→प्रोक्तस्). -d) ब१ दे४ तस्मादुग्र-, दे१ तस्मादुग्रः, दे३.६
तस्माद्वपु- (→तस्मादुग्रः); दे४ वरः, दे८-१० मुबे. मुए. पुरः
(→परः); न१ ततोथ सपदीश्वरः; द१ ग१.२ म१ तस्मादु
(द१ द) अतपो स्मृताः (म१ °तः).

७. न१. ७a-२१d ॐ. -a) दे४ द्वादशे ते, दे५
द्वादशेपि, दे८-१० मुबे. मुए. द्वादशेति, द१ ग१.२ द्वादशोत्रिस्
(→द्वादशोत्रिः); ते१ ग२ समाख्यातः (→समाख्यातो). -b)
ब१-३ दे४.६ ग१ बाली चाथ, दे१.३.८-१० मुबे. मुए. मुब. बाली
चाथ, दे५ बलीचाप्य, ते१ फलश्चाथ, ग२ बाली चैव (→बली चाथ);
द१ ग२ °दशः (ग२ °श) (→°दशे). -c) दे१० द१ ग१.२ चतुर्दशे

वै.१.५१.८ गोकर्णश्चाभवत् तस्माद् गुहावासः शिखण्डयथ ।
जटामाल्यदृहासश्च दारुको लाङ्गली क्रमात् ॥८
श्वेतस्तथा परः शूली डिण्डी मुण्डी च वै क्रमात् ।
सहिष्णुः सोमशर्मा च नकुलीशोऽन्तिमे प्रभुः ॥९
वैवस्वतेऽन्तरे शंभोरवतारास्त्रिशूलिनः ।
अष्टाविंशतिराख्याता ह्यन्ते कलियुगे प्रभोः ।
तीर्थे कायावतारे स्याद् देवेशो नकुलीश्वरः ॥१०

(→चतुर्दशे). -d) व२ °शिरास्, दे१.४ ग१ म१ °शीर्षस्, द१ ग२ °शीर्षस् (→°शीर्षा); व२ दे१.३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ततः परः, ते१ ह्यतः परम्, ग२ तथैव च (→ततः परम्).

८. न१. ०. -a) व३ ग१ गोकर्णश्चि-; दे१० गोकर्णश्चि (→गोकर्णश्चि-); ग२ गोकर्णश्च भवन्तस्माद्. -b) व१ शिखण्डुह, दे१ शिखण्डयथ, दे३-१० शिखण्ड (दे१० डि) धृक्, ते१****, ग२ शिखण्डयथ (→शिखण्डयथ). -c) व१ दे३-९ यजमाल्य°, दे४ जटामाल्यो°, दे१० जयमाल्य°, द१ ग१ म१ जटामाल्यो° (→जटामाल्य°); का१ जटामाल्यदृहाश्चसीद् (?), दे५ जटामाल्य सहाश्च, ते१ जटामाल्यश्च जहानश्च, ग२ जटामालो जटासश्च. -d) दे१ दारुको, दे४ दारुको, दे५ दारुकां, दे१० दारुके, ते१ दारुका (→दारुको); दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तथा (→क्रमात्).

९. न१. ०. -a) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. महायामो (दे१० यमौ) मुनिः शूली, ते१ श्वेतस्तथा परोदिन्दु. -b) का१ जटीमुण्डी, व२ डिण्डी हिण्डी, दे१ हिण्डीमुण्डी, दे३ डिण्डी मुण्डी, दे५ जिण्डीमुण्डी, द१ ग१.२ म१ डि (ग२ द) ण्डामुण्डी, ते१ मुण्ड-मुण्डी (→डिण्डीमुण्डी); दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. डि(मुब. पि)ण्ड (दे३-१० ण्ड) मुण्डीश्वरः स्वयम्. -c) का१ दे२.५ °चर्मा च, दे४ °मयतां, ग२ म१ °धर्मा च (→°शर्मा च). -d) का१ दे२ नकुलीशोऽन्तिमः प्रभुः, व२ नकुलीशान्तिमां प्रभुः, दे१ नकुली-सोन्तिमे प्रभुः, दे४ चालकुलीशोऽन्तिमे प्रभुः, दे५ लकुलीशोऽन्तिमप्रभुः, दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. नकुलीश्वर एव च, ते१ लकुलीश्वर प्रभुः (?), द१ ग१ म१ ल(द१ न)कुलीशो हि मे प्रभुः, ग२ * कुलीशो हि मे प्रभुः.

१०. दे४.८-१० न१ द१ मुए. ०. -a) ग१ त्रीरे, ग२ रम्ये, म१ -तीरे (→शम्भोर). -b) व३ दे१ मुर्वे. मुए. मुब. अवतारस्त्रि-; ग२ तवतारास्त्रि(?), ग२ अवताराश्च, म१ अवताराणि (→अवतारास्त्रि-). -c) दे१ -राख्याता, ग२ संख्याता (→राख्याता). -d) दे५ ह्यते, ग१.२ म१ अन्ते

तत्र देवादिदेवस्य चत्वारः सुतपोधनाः ।
शिष्या बभूवुश्चान्येषां प्रत्येकं मुनिपुंगवाः ॥११
प्रसन्नमनसो दान्ता ऐश्वरी भक्तिमाश्रिताः ।
क्रमेण तान् प्रवक्ष्यामि योगिनो योगवित्तमान् ॥१२
श्वेतः श्वेतशिखश्चैव श्वेतास्यः श्वेतलोहितः ।
दुन्दुभिः शतरूपश्च ऋचीकः केतुमास्तथा ।
विकेशश्च विशोकश्च विशापशपापनाशनः ॥१३

(→ह्यन्ते); ते१ ग१.२ म१ प्रभुः (→प्रभोः). -e) का१ दे४ द१ तीर्थकायावतारे स्याद्, व१ तीर्थे कयोवतारे स्याद्, दे२ तीर्थे कायावतारे स्याद्, दे३ तीरे कायान्भावे स्याद्, दे५ मुर्वे. तीर्थ-कायावतारे स्याद्, दे६ तीरे कायान्भावे स्याद्, ते१ तीर्थकामाव-तारस्याद्, ग१ तीर्थे कायेवतारोस्याद्, म१ तीर्थे कायावतारेस्य. -f) दे४ ग१ म१ लकुली°, दे५ लकुले°, ग२ लकुली° (→नकुली°).

११. न१. ०. -a) दे२.६ देवाति-; दे४.८-१० ते१ ग१ मुर्वे. मुए. मुब. देवाधि- (→देवादि-); दे६ *** (→देवस्य). -b) दे१० ते१ द१ ग१.२ म१ °रस्तु (→°रः सु-).

१२. न१. ०. -a) व१ प्रसन्नो (→प्रसन्न-); ग२ दान्ताः (→दान्ता). -b) दे३.५.६ ग२ ऐश्वरी, दे४ ते१ ईश्वरे, दे३-१० ऐश्वर्यं (→ऐश्वरी); दे१ शक्तिमाश्रिता, दे३.६ मुक्तिमाश्रिताः, दे४.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. ते१ भक्तिमाश्रिताः (→भक्तिमाश्रिताः). -c) दे४ क्रमेण (→क्रमेण); दे५ तद् (→तान्). -d) दे१ योगिने (→योगिनो); व२ दे३.४.६ द१ ग१.२ म१ °वित्तमाः, दे१ °मुत्तमाः (→°वित्तमान्).

१३. न१. ०; दे३-१० मुए. मुब. ab ०. -a) व१ द१ ग१.२ म१ श्वेत- (→श्वेतः); व३ °शिखरश्चैव (→°शिख-श्चैव). -b) व१ श्वेतास्या, दे२ श्वेतास्य, दे४.६ ते१ द१ ग२ श्वेताश्वः (ग२ °श्व) (→श्वेतास्यः); ते१ °रोहितः (→°लोहितः); म१ श्वेताश्वेतश्च लोहितः. -c) दे१० दुन्दुभी (→दुन्दुभिः); का१ सुमुखो दुर्मुखश्चैव. -d) का१ साचीकः, व२ रुचिकः, दे४ का१ सुमुखो दुर्मुखश्चैव. -e) का१ दे२.५ विश्वेकश्च, व१ विशेकश्च, दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. विशोकश्च, दे३ विश्वेशश्च (?), दे६ विश्वेशश्च (→विकेशश्च); दे१.१० विशेषश्च, ते१ मुर्वे. मुए. मुब. विकेशश्च, म१ विकोशश्च (→विशोकश्च); ग२ विशोकश्चा-विशोकश्च. -f) व१ दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. विशालः, व२ विशालः, व३ विपापः, दे१ विपाशः (→विशापश्च); व२.३ दे२.४.५ पाप°, दे१ पाश° (→शाप°); ग२ विशावशपापनाशनः.

सुमुखो दुर्मुखश्चैव दुर्दमो दुरतिक्रमः ।
 सनः सनातनश्चैव कुमारश्च सनन्दनः ॥१४
 दालभ्यश्च महायोगी धर्मात्मानो महौजसः ।
 सुधामा विरजाश्चैव शंखपात्रज एव च ॥१५
 सारस्वतस्तथा मेघो घनवाहः सुवाहनः ।
 कपिलश्चासुरिश्चैव वोढुः पञ्चशिखो मुनिः ॥१६
 पराशरश्च गर्गश्च भार्गवश्चाङ्गिरास्तथा ।

बलबन्धुनिरामित्रः केतुशृङ्गस्तपोधनः ॥१७
 लम्बोदरश्च लम्बश्च लम्बाक्षो लम्बकेशकः ।
 सर्वज्ञः समबुद्धिश्च साध्यः सत्यस्तथैव च ॥१८
 सुधामा काश्यपश्चैव वसिष्ठो विरजास्तथा ।
 अत्रिरुग्रस्तथा चैव श्रवणोऽथ श्रविष्ठकः ॥१९
 कुणिश्च कुणिबाहुश्च कुशरीरः कुनेत्रकः ।
 कश्यपो ह्युशना चैव च्यवनोऽथ बृहस्पतिः ॥२० वं.१.५३.१९.

१४. न१. ०; द१. bc ०; दे१०. १४d-१५c ०
 (ह. सं.). -b) का१ गर्दभो, ब२ दुर्जरो, दे२ दुर्गमो, दे४
 दुर्दमा, ते१ दुर्मनो, ग्र२ म१ दुर्मनो (→दुर्मनो). -c) ब१
 दे१.४.८-१० ग्रा२.२ म१ मुर्वे. मुए. सनकः (दे१ ०कः) सनातनश्चैव
 ब२ मुव. सनकश्च सनन्दश्च, दे३.६ सनातसनातनश्चैव.
 -d) ब२ मुव. कुमारश्च सनातनः, दे१.८.९ ते१ मुर्वे. मुए.
 तथैव च सनन्दनः, ग्रा१ कुमारश्च सनन्दकः, म१ सनत्कुमार-
 स्सनन्दकः.

१५. न१. ०; का१ ब२.३ दे१-६ द१ ग्रा२.२ म१. ab
 ०; दे१०. abc ०. -a) दे३.९ मुव. बाष्कलश्च, ते१
 शालमलिश्च (→दालभ्यश्च). -c) ब२ मुव. सुधामा, ब३
 सुधामो, दे३.६ स्वधामा, दे४ ते१ सुधामा (ते१ ०मो) (→सुधामा);
 ब३ दे१.८.९ विरजश्, दे६ विजयश्, ते१ निरजाश् (→विरजाश्).
 -d) ब१ शंखपादूर्ज, ब२ शंखपालक, दे४ शस्वपादूर्ज, दे८.९
 मुर्वे. मुए. मुव. शङ्खवाण्यज, द१ ग्रा२.२ म१ शंखपादज (ग्र२ ०व,
 म१ ०क) (→शंखपात्रज); दे१ शंखप्रादुर्पराव च, ते१ शंख-
 पाणिस्तथैव च.

१६. न१. ०. -a) दे३ साकस्वतस्, दे६ साकम्बतस्,
 द१ साधकश्च, ग्रा१ म१ साये (म१ शे) कतस्, ग्र२ साधेकोक्तस्
 (→सारस्वतस्); दे८.९ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुव. मेघो, ते१ मेघः
 (→मेघो). -b) ब१.२ दे५.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. घनवाहः,
 दे४ घनवाहु, दे१० घनवासः, ते१ पुरदारस् (→घनवाहः); का१
 दे५ सुवासनः, दे३.६ स्ववाहनः (→सुवाहनः). -c) ब१
 ०लश्चासुरिश्, दे१ ०लश्चसुरिश्, दे४ ग्रा१ म१ ०लोभासुरिश्, ते१
 ०लाश्चासुरिश्, द१ ०लोभासुरिश्, ग्र२ ०लोवहृशिरिश् (→०लश्चा-
 सुरिश्); दे६ चैव (→चैव). -d) दे१.४ म१ व्यूढः, दे३.६
 व्यूढः (दे६ ह), ते१ ह्यूर्ध्व, ग्र२ वोढुं (→वोढुः); ब१
 ०शिखोमणिः, ते१ म१ ०शिखा मुनिः (→०शिखो मुनिः).

१७. न१. ०. -a) दे८ पारासरश्च (→पराशरश्च);
 ग्रा१ गर्गश्च, ग्र२ भगश्च (→गर्गश्च). -b) दे१.५.६ ते१ द१

ग्रा२.२ चाङ्गिरस् (→चाङ्गिरास्); ब३ भार्गवाश्चाङ्गिरस्तथा.
 -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. चलबन्धुर, दे५ बलवपुर, ते१
 जलविन्दुर (→बलबन्धुर); ग्रा१**** विश्वमित्र. -d) का१
 दे४ ते१ ग्रा१ मुर्वे. मुए. मुव. ०धनाः (→०धनः).

१८. न१. ०. -a) दे६ नद्यो (→लम्बो); का१ दे२
 चालम्बश्च, दे३.६ च नयश्च, द१ व्यंबकश्च, ग्रा१ चंबकश्च, ग्र२
 शंबुकश्च (→च लम्बश्च). -b) दे१ लंबाख्यो, दे३.६ नद्याक्षो,
 दे५ लंबाक्षी, ते१ लम्बाक्षा (→लंबाक्षो); ब१.२ दे१.३.६ ०केश
 (दे१ स) रः, द१ ग्रा१ ०केश्वरः, ग्र२ ते१ ०केशवः (→०केशकः);
 दे८-१० मुर्वे. मुए. विक्रोशो लम्बकः शुक्रः. -c) दे९.१० सर्वज्ञः
 (→सर्वज्ञः); ब२ सर्वज्ञश्च सवृद्धिश्च, ते१ सर्वज्ञश्च सुबन्धुश्च.
 -d) दे३ माध्यस्सद्यस्, दे४ द१ ग्रा२.२ म१ सिद्ध (दे४ द्वा)
 साध्यस् दे६ साध्य सद्यस्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. साध्या
 साध्यस्, ते१ नाभ्यस्तत्त्वस् (→साध्यः सत्यस्).

१९. न१. ०. -a) दे३.६ स्वधामा, दे४ द१ ग्रा२.२ म१
 सुधीमान् (→सुधामा); दे१ ते१ कश्यपस् (→काश्यपस्);
 दे१.८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. चाथ (→चैव). -b) दे१.४.८-१०
 मुर्वे. मुए. विरजास्, द१ विरजस् (→विरजास्). -c) ब१
 ग्रा२.२ अत्रिरुद्रस्, दे२ अत्रिरुद्रस्, दे५ अत्रिरुद्रस्, दे१०
 अत्रिरुद्रस्, द१ अत्रिरुद्रस् (→अत्रिरुद्रस्). -d) दे१ श्रवणेश,
 दे४ श्रविणोऽथ, ग्रा१ श्रविणेश, ग्र२ श्रविणोय, म१ श्रपणोय
 (→श्रवणोऽथ); दे१ सुविष्टकः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुव. सुवैद्यकः
 (→श्रविष्टकः).

२०. न१. ०. -a) ब३ दे३.६ कुलिश्च, दे१ कुशिश्च
 (→कुलिश्च); ब३ दे३.६ कुलिबाहृश्, दे१ कुणिबाहृश्
 ते१ कुणिदाहृश् (→कुणिबाहृश्). -b) का१ दे१.२.५ कुशवीरः,
 ग्र२ कुशरीरः (→कुशरीरः); ते१ कुनेत्रकः (→कुनेत्रकः). -c)
 का१ ते१ काश्यपश्चो, ग्र२ काश्यपो ह्यु (→कश्यपो ह्यु);
 दे५ द१ ग्रा२.२ ह्युशनाश् (→ह्युशना). -d) ते१ प्यथगालो(?)
 (→च्यवनोऽथ).

वै. १.५३.२० उतथ्यो वामदेवश्च महाकायो महानिलः ।
 वाचश्चवाः सुपीकश्च श्यावाश्चः सपथीश्चरः ॥२१॥
 हिरण्यनाभः कौशल्यो लोकाक्षिः कुथुमिस्तथा ।
 सुमन्तुर्वचरी विद्वान् कबन्धः कुशिकन्धरः ॥२२॥
 प्लक्षो दार्भायणश्चैव केतुमान् गौतमस्तथा ।

२१. न१. ०. -a) दे०-१० मुवें. मुए. उच्चवास्यो, द१ ग१.२ म१ ओषध्यो (→उतथ्यो); ते१ उतथ्यो मरुकेशश्च. -b) मुवें. मुए. °कालो (→°कायो); ब१ °बलः, ब३ °निव, दे१ °मुनिः, दे४.८.९ मुवें. मुए. °निलः, दे५ °निला (→°निलः). -c) ब३ मुब. वाचःश्चवाः, दे१.४.८-१० मुवें. मुए. वाजश्चवाः (दे१० मुए. वा), दे३.६ वाचश्चवा (→वाचश्चवाः); ब१.३ दे३.६ स्वपीकश्च, दे१ सुचीकश्च, दे४.५ ग१ म१ सुपीकश्च, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. सुकेशश्च, ग२ सुकेशी च (→सुपीकश्च); ते१ वाजीदाशकिश्चैव. -d) ब२ श्यावाश्च, दे५ श्यावाश्च, दे१० शावाश्च (→श्यावाश्च); ब२ मुब. शपथी°, दे१ सत्पथी°, दे८-१० मुवें. मुए. सुपथी° (→सपथी°); दे४ श्यामाश्वरश्च यतीश्वर, द१ ते१ दास्यस्त * दीश्वर, द१ ग२ श्यामाश्वः (म१ °श्च) संयताश्चकः, ग१ श्यामश्च संयतात्मकः, म१ श्यामश्च संयताश्चकः.

२२. दे१०. २२d-२३ b ०. -a) म१ °नामा (→°नामः); दे८-१० मुवें. मुए. मुब. कौशल्यो, ते१ द१ ग१ म१ कौशल्यो (→कौशल्यो). -b) ब१ लोकाक्षिकुथुमिस्तथा, ब२.३ दे१ मुब. लोकाक्षिः कुथुमिस्तथा, दे३.६ लोकाक्षिः कुथुमि (दे६ सुभि) स्तथा, दे४ लोकाक्षिः कुभुमिस्तथा, दे८ मुवें. मुए. [अ]काधुः कुथुमिध (मुवें. मुए. मिथ) स्तथा, दे९ काधुकुथुमिध-स्तथा, दे१० काक्षिकुथुमिधस्तथा, ते१ लोकाक्षिः कुतुमिस्तथा, द१ लोकाक्षिः कुडुपिस्तथा. -c) ब१-३ दे१.३.६ सुमन्तु (दे३ न्ता)र्वचरी, दे४ सुमन्तु चतुरो, दे५ सुपतु वचरी, दे८.९ सुमन्तवचसो (दे१० से), द१ सुमन्तुबुभुरी, ग१ सुमन्तुर्वचरी, ग२ सुमन्तुर्वचरी, म१ सुमन्तुर्युवरी (→सुमन्तुर्वचरी); ते१ सुमन्तश्च वरोसेदः. -d) दे५ कलं च, द१ ग१.२ कर्मदः, म१ कर्मकः (→कबन्धः); ब२ कुशिकान्धयः, दे१ कुलिशं धरः, दे३ कुशिकश्चरः, दे४ द१ ग१.२ म१ कुशिकः परः, दे८.९ मुवें. मुए. कुशिकन्धरः, ते१ कलशस्तथा (→कुशिकन्धरः).

२३. ब१.२३ a-२५ d ०; दे१०.ab ०. -a) का१ प्लक्षोदोभीषणिश्चैव, ब३ प्लक्षोदाभीषणिश्चैव, दे१-३.६ प्लक्षोदाभा (दे२.३ भी)यणिश्चैव, दे५ लक्षोधाभीषणिश्चैव, दे८.९ मुवें. मुए. प्लक्षो दर्भायणिश्चैव, ते१ प्लक्षो दक्षायणी चैव, द१ ग१.२ लक्षेश्वर्भा (द१ हा)यणी चैव (ग२ के), म१

भल्लापी मधुपिङ्गश्च श्वेतकेतुस्तपोनिधिः ॥२३॥
 उशिजो बृहदुक्थश्च देवलः कपिरेव च ।
 शालिहोत्रोऽग्निवेश्यश्च युवनाश्वः शरद्वसुः ॥२४॥
 छगलः कुण्डकर्णश्च कुम्भश्चैव प्रवाहकः ।
 उलूको विद्युतश्चैव शाद्वलो ह्याश्वलायनः ॥२५॥

यक्षश्चाहंयणी चैव. -b) दे४ गौतमास् (→गौतमस्). -c) का१ भलापी, ब२ कलापी, दे१ भल्यूपी, दे६ भल्लीची, दे८.९ मुवें. मुए. मुब. भल्लाची, दे१० बल्याची, द१ फल्लाची, म१ हल्लापि (→भल्लापी); दे८.९ °पिंगौ च, दे१० °पिंगैश्च (→°पिंगैश्च); न१ भल्लाविर्मधुपिङ्गौ च, ते१ भवोतकी महापिंगा, ग२ भिल्ला *** पिंगश्च. -d) दे१.८-१० न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. °धनः (→°निधिः).

२४. ब१. ० (द्र. २२ पा. वि.). -a) ब३ इणजो, दे४ उषितो, दे८.९ मुवें. मुए. उषिधा, दे१० तृषिधा, न१ उद्भिजो, ते१ म१ उशीरो, द१ ग१.२ म१ उशीनो, मुब. उषिजो (→उशिजो); ब२.३ दे८-१० मुवें. मुए. मुब. बृहद्र (मुब. द) क्षश्च, दे१ ते१ बृहदश्च, दे२.४ द१ ग१ बृहदुक्षश्च, दे३.६ बृहदुक्षश्च, न१ बृहदुक्षश्च, ग२ बृहदुक्षश्च, म१ बृहदुक्षश्च (→बृहदुक्थश्च). -b) दे५ देवः *, म१ देवतः, मुवें. दवलः (?) (→देवलः); दे१.८-१० न१ ग२ मुवें. मुए. मुब. कवि° (→कपि°). -c) दे२ मुब. तु (→च); दे१ शालहोत्रो हि वेश्यश्च, दे४ शालहोत्रश्च होत्रश्च, दे८-१० मुवें. मुए. शाल (दे१० °लि) होत्राग्निवेश्यस्तु, न१ शालहोत्रो निवेश्यश्च, ते१ शालिहोत्रोग्नि-देशश्च, ग२ म१ शालिहोत्रोग्निवैद्य (म१ °श्य)श्च. -d) ब३ शरद्वसुः, दे४ सुरद्वसुः, दे६ शरद्वसु, द१ ग१.२ स्फुरद्वसुः (→शरद्वसुः); ते१ मुधाराश्च चरद्वसुः, म१ युवाश्चस्फुरद्वसुः.

२५. ब१. ० (द्र. २२ पा. वि.). -a) दे४ द१ ग१ छगलः, दे८-१० मुए. कुण्डलः, न१ हलगः, ते१ जगलः, ग२ जगण्डः, म१ जागन्धः (→छगलः); का१ कुडव°, ते१ कन्दुक°, द१ कंडक° (→कुण्डक°). -b) दे१ कम्बश्चैव, दे५ ग१ कुण्डश्चैव, दे८-१० ग२ मुवें. मुए. मुब. कुन्तश्चैव, ते१ कुलश्चैव, द१ कंचश्चैव, म१ कुचश्चैव (→कुम्भश्चैव); दे५ प्रवहकः, दे९ प्रहारकः, द१ ग१ म१ प्रवाहनः, ग२ प्रकाशनः (→प्रवाहकः). -c) का१ उलूको, ब२ त * नो, द१ जलूको, ग२ मलूको, म१ मण्डूको (→उलूको); दे१ विधतश्, दे४ ग२ म१ वैद्युतश्, दे१० विधितश् (→विद्युतश्); ग१ *****श्चैव. -d) ब२.३ श्वादको, दे१ साद्रको, दे३ शाद्वको, दे४ न१ शाद्वको, दे५ शाद्वलो, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. शाद्रको, द१ ग१.२ म१ विशको

अक्षपादः कुमारश्च उलूको वत्स एव च ।
 कुशिकश्चैव गर्गश्च मित्रको ऋष्य एव च ॥२६॥
 शिष्या एते महात्मानः सर्वावर्त्तेषु योगिनाम् ।
 विमला ब्रह्मभूयिष्ठा ज्ञानयोगपरायणाः ॥२७॥
 कुर्वन्ति चावताराणि ब्राह्मणानां हिताय हि ।
 योगेश्वराणामादेशाद् वेदसंस्थापनाय वै ॥२८॥
 ये ब्राह्मणाः संस्मरन्ति नमस्यन्ति च सर्वदा ।
 तर्पयन्त्यर्चयन्त्येतान् ब्रह्मविद्यामवाप्नुयुः ॥२९॥

(→शाद्वलो); का१ ब२.३ दे५ [अ]प्याश्व०, दे३.६ [अ]थाश्व०, दे४ चाश्व०, दे१० ह्याच० (→ह्याश्व०); ते१ स्वादुकश्चाश्ववायनः.

२६. ब१. cd ○. दे३.६ अक्षपादः, न१ अक्षपादः, ते१ अक्षपात (→अक्षपादः). -b) का१ दे३ उलूको, ब२ भल्लुको, ते१ आलोको, अ२ मलुको, म१ मण्डूको (→उलूको); दे३.९ मुवें. मुए. मुब. वसुवाहनः, दे१० वृषवाहनः, अ२ मत्स एव च (→वत्स एव च). -c) ब२ दे१.६ मुवें. मुए. मुब. कुशिकश्चैव, दे३ कुशिकश्चैव(क), दे३-१० कुशिकश्चैव च, न१ कुशिकश्चाथ मुवें. मुए. मुब. कुशिकश्चैव (→कुशिकश्चैव); दे१ शंकुश्च, दे६ गंधश्च, अ१ गर्भश्च, अ२ म१ भर्गश्च (→गर्गश्च). -d) न१ मित्रको, द१ अ१.२ म१ मित्रको (→मित्रको); का१ ऋषि एव, दे१.८-१० रुह (दे३.९ रुः) एव, दे४ नृष्यएव, न१ मुवें. मुए. मुब. रुहरेव, ते१ गुरुरेव, द१ अ१.२ म१ रुह एव (→ऋष्य एव).

२७. -a) का१ अ१ शिष्य एते, ब१ एते शिष्या, दे२.५ ऋष्या एते (→शिष्या एते). -b) ब२ सर्वावर्त्तस्व-, दे३.६ सर्वावर्त्त (दे६ ०त्त) सु, ते१ सर्ववृत्तिषु, द१ सर्वज्ञस्तेषु, अ२ सर्वज्ञस्तेषु, म१ सर्वज्ञाश्चैव (→सर्वावर्त्तेषु); ब२ दे४ ते१ द१ अ२ म१ योगिनः (→योगिनाम्); अ१ सर्वे ते योगिनां वराः. -c) दे१० ०भूइष्टा, अ२ ०भूयिष्ठाः (→०भूयिष्ठा). -d) दे४-१० ०यणः (→०यणाः).

२८. -b) दे१.४-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. हिताय च, दे५ हितावहि, अ१ म१ हिताय वै (→हिताय हि). -c) ते१ योगी (→योगे). -d) न१ योग०, अ१ देव० (→वेद०); अ२ च (→वै).

२९. -a) दे१ यो, दे३ यै (→ये); ब३ दे६ ब्राह्मणा, दे४ ब्राह्मणः (→ब्राह्मणाः); म१ संस्मरन्ति (→संस्मरन्ति); न१ ब्रह्माणः संस्मरन्ति स्म. -c) का१ प्रार्थ० (→तर्प०). -d) दे१ ०समाप्नुयुः, दे४ अ२ म१ ०मवाप्नुयात् (→०मवाप्नुयुः).

३०. -a) ते१ एवं वै, अ२ इदं (य)वै० (→इदं वै०).

इदं वैवस्वतं प्रोक्तमन्तरं विस्तरेण तु ।
 भविष्यति च सावर्णो दक्षसावर्ण एव च ॥३०॥
 दशमो ब्रह्मसावर्णो धर्मसावर्ण एव च ।
 द्वादशो रुद्रसावर्णो रोचमानस्त्रयोदशः ।
 भौत्यश्चतुर्दशः प्रोक्तो भविष्या मनवः क्रमात् ॥३१॥
 अयं वः कथितो ह्यंशः पूर्वो नारायणेरितः ।
 भूतभव्यैर्वर्त्तमानैराख्यायैरुपबृंहितः ॥३२॥
 यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा द्विजोत्तमान् ।
 स सर्वपापनिर्मुक्तो ब्रह्मणा सह मोदते ॥३३॥ वें.१.५३.३३

-b) दे१ अष्टमं (→अन्तरं); ब२ मन्वन्तरं विस्तरेण तु. -c) न१ अ२ भविष्यति (→भविष्यति); का१ सावर्णो, + सावर्णो, दे५ सावर्णो, न१ सावर्णो (→सावर्णो). -d) ब१ धर्म-, दे१.८-१० न१ अ२ दक्षः (→दक्ष-); का१ रो(रिच्य)च्यमानस्त्रयोदश.

३१. का१. ○; ब१ न१. ab ○. -a) ते१ ०सावर्णिः (→०सावर्णो). -b) ब२ सावर्णो धर्म एव च, दे३-१० मुवें. मुए. मुब. धर्म एकादशः स्मृतः, ते१ धर्मसावर्णिरेव च. -c) अ१ द्वादशो (→द्वादशो); दे६ शावर्णो, ते१ ०सावर्णिः (→०सावर्णो). -d) दे४ रात्रिमानस्, दे५ रिच्यमानस् (?), दे३-१० मुए. रौच्यनामा, दे३ मुवें. मुब. रोच्यनामा (→रोच्यमानस्); ब१.३ दे२-६.९ न१ ते१ द१ अ२ म१ ०दश (→०दशः). -e) का१ भौतश्, ते१ रैभ्यश्, अ२ हौत्रश् (→भौत्यश्); ब१.३ दे२.५.६ ते१ चतुर्दश, दे१० चतुर्दशो (→चतुर्दशः); दे५ अ२ प्रोक्ता (→प्रोक्तो). -f) म१ भविष्यो (→भविष्या); ब१ नवमः, दे१ अ२ म१ मानवः, द१ मनवाः (→मनवः); का१ ब२.३ दे२.३.५.६ तथा, न१ क्रमाः (→क्रमात्).

३२. -a) ब१ अमर्थः, ते१ अयं तु (→अयं वः); दे१ कथिते (→कथितो); द१ अ१.२ म१ ह्यन्तः (→ह्यंशः). -b) दे४ पूर्वो, दे१० पूर्वा, द१ अ१.२ म१ पूर्व (→पूर्वो); दे४ ०यणेरिताः, ते१ ०यणेरिति, अ१ ०यणैरिति (→०यणेरितः); ब२ *** रायणेरितः. -c) ब२ *** व्यैर, दे१.४.८-१० ते१ द१ अ१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. भूतैर्भव्यैर, न१ भूते भव्ये (→भूतैर्भव्यैर); न१ ०माने (→०मानैर). -d) ब३ ०सहितः, न१ ०वृंहितः (→०वृंहितः).

३३. दे१. ३३c-३४d ○. -a) दे१ पाठयेत् (→यः पठेत्). -b) दे५ श्रावयेच्च (→श्रावयेद्वा); दे६ ०त्तम, दे१० ०त्तमाः (→०त्तमान्). -c) ब२ दे३.४.६.८-१० न१ ते१ अ२ म१ मुवें. मुए. मुब. सर्वपापनिर्मुक्तो, दे२ स सर्वपापा निर्मुक्तो,

अ.१.५३.३३

षष्ठे देवालये स्नात्वा नदीतीरेषु चैव हि ।

नारायणं नमस्कृत्य भावेन पुरुषोत्तमम् ॥३४॥

नमो देवादिदेवाय देवानां परमात्मने ।

पुरुषाय पुराणाय विष्णवे कूर्मरूपिणे ॥३५॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वविभागे एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥५१॥

पूर्वविभागः समाप्तः

द१ **** विनिर्मुक्तो. -b) दे४.८-१० न१ ते२ मुवें. मुए.
मुब. ब्रह्मलोके महीयते, द१ ब्राह्मणा सह मोदते.

३४. दे१. ॐ (ब्र. ३३ पा. वि.); ब२. a ॐ. -a) द१
°लय- (→°लये). -b) ब३ °तीरेषु (→°तीरेषु). -d) दे६
भावेण (→भावेन).

३५. ब२. d ॐ. -a) ब२ देवा *, दे८-१० मुवें. मुए.
मुब. देवाधि° (→देवादि°); ब१ °देवानां (→°देवाय). -b) ब२
देवानामपरात्मने. -c) न१ **** पुराणाय. -d) दे१.४.५.८-१०
न१ ते१ मुवें. मुए. विष्णवे प्रभविष्णवे, द१ ग१.२ म१ ब्र (द१ ब्रा)
ह्राणे कू (म१ क) कूरूपिणे.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे४.५.१० इति श्रीकूर्मपुराणे पूर्वभागे,
ब१ इत्यादिमहापुराणे कौर्मे षट्साहस्र्यां संहितायां पूर्वभागः
समाप्तः, ब२.३ इतिकूर्मपुराणे पूर्वभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे
पूर्वभागः समाप्तः, दे२.३ इतिकूर्मपुराणे पूर्वविभागे, दे६ कर्म (?)
पुराणे पूर्वभागे, दे८.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे पूर्वविभागे, न१
इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मे, द१ इत्यादि
महापुराणे श्रीकौर्मे षट्साहस्रिकायां संहितायां पूर्वभागे, ग१.२
(ग१ ओम्) इत्यादि महापुराणे कौर्मे षट्साहस्रिकायां संहितायां
पूर्वभागे, म१ इत्यादि महा**णे श्रीकूर्म षट्स*स्रिकायां
संहितायां ब्राह्म्यां पूर्वभागे, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे पूर्वादि,
मुब. इति श्रीकौर्मे महापुराणे पूर्वभागे. अध्यायनाम—का१
ब१-३ दे१-६.८.९ न१ ते१ द१ ग१.२ म१ मुवें. मुए. मुब. ॐ;
दे१० मन्वन्तरवर्णनं नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ॐ; का१ ब१
दे२.३.८.९ द१ ग१ पञ्चाशोऽध्यायः, ब२ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः.

॥५०॥, ब३ दे५ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः, दे१ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः
॥५३॥, दे४ पञ्चाशोऽध्यायः ॥५०॥, दे१० ५२ अध्यायः, न१ एकोन-
पञ्चाशोऽध्यायः, ते१ चतुःपञ्चाशोऽध्यायः, ग२ म१ द्विपञ्चाशो-
ध्यायः, मुवें. त्रिपञ्चाशोऽध्यायः, ॥५३॥, मुए. त्रिपञ्चाशोऽध्यायः,
मुब. द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥५२॥.

अध्यायसंख्यानन्तरमधिकम्—

ब३ ते१ पूर्वभागः समाप्तः, दे४ इति पूर्वभागः समाप्तः,
दे५ पूर्वभागः दे८. पूर्वविभागः समाप्तः, दे१० पूर्वभागः
समाप्तः, भग्नपृष्ठकटिग्रीवा स्तब्धदृष्टिरधोमुखः । कष्टेन
लिखितं ग्रन्थं यत्नेन परिपालयेत् ॥१॥ जलाद्रक्षेत् स्थलाद्
रक्षेद् रक्षेद् रक्षेच्छिधित (?) बन्धनात् । मूर्खहस्ते न दातव्यो
एवं वदति पुस्तकम् ॥२॥ श्रीसीतारामचरणि निवेदितम् ।, द१
इतिपूर्वभागः समाप्तः श्रीरामार्पणमस्तु । ग१ हरिः ओम् पूर्व-
भागस्समाप्तः । शुभमस्तु श्रीगुरुभ्यो नमः । श्रीसीतारामश्शरणं
मम, श्रीसाम्बसदाशिवो रक्षतु । विन्दुलिपिविसर्गबीथिका शृंग-
पंक्ति पदभेददूषणम् । हस्तवेगजमबुद्धिपूर्वकं क्षन्तुमर्हथ समीक्ष्य
सज्जनाः ॥ करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः । हरिः ओम् ।
ग२ पूर्वभागस्समाप्तः । सकलभुवनमात्रं योगिनां ध्यानमात्रं ।
शशिदिनकर नेत्रं कामदं हेमवक्त्रं समुनिबुधमित्रं दा **
नाममित्रं परमविभवसूत्रं नौमिलक्ष्मीकलत्रम् । हरिः ओम्, श्री
गुरुभ्यो नमः, प्रमारि-वधामि जुनुयत् विरिञ्चत् पुरतिशमार्गं
स्वहस्तलिखितम् । म१ ओं ओं शुभमस्तु श्री गुरुभ्यो नमः
श्रीकूर्माय, ओ ओं इति पूर्वभागः समाप्तः, ओं ओं श्रीकूर्मपुराण
प्रथमखण्डं कुरोविस्थाणुनाथ भट्टर पुत्रं सुन्दर वरदराज पेरु
माट् स्वहस्त लिखितं ओं ओं शुभमस्तु.

उपरिविभागः

१

ऋषय ऊचुः ।*

भवता कथितः सम्यक् सर्गः स्वायम्भुवस्ततः ।
ब्रह्माण्डस्यास्य विस्तारो मन्वन्तरविनिश्चयः ॥१॥
तत्रेश्वरेश्वरो देवो वर्णिभिर्धर्मतपरैः ।
ज्ञानयोगरतैर्नित्यमाराध्यः कथितस्त्वया ॥२॥
तद्वदाशेषसंसारदुःखनाशमनुत्तमम् ।
ज्ञानं ब्रह्मैकविषयं येन पश्येम तत्परम् ॥३॥

[अध्यायारम्भे उ_१ श्रीगणेशाय नमः दक्षिणामूर्तये नमः
अविघ्नमस्तु; दे१० मुर्वे. श्रीगणेशाय नमः; अ२ श्रीगणाधिपतये
नमः शुभमस्तु, श्रीगुरुभ्यो नमः ।

सकलभुवनमात्रं योगिनाऽध्यायनमात्रम् ।

अशिदिनकरनेत्रं कामदं हेमवस्त्रम् ॥

स मुनिविबुधमित्रं दानवानाममित्रम् ।

परमविभवसूत्रं नौमिलक्ष्मीकलत्रम् ॥

मङ्गलवचनान्तरं कतिचित् पुस्तकेषूत्तरभागनिर्देशः समुप-
लभ्यते यथा—दे८.९ अथोत्तरः, ते_१ श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागः,
अ२ कूर्मपुराणे उपरभागः]

१. -a) ब२ भगवन्, दे_१ भविता, दे२ भगवान्
(→भवता). -b) दे६ स्वायम्भुव (→स्वायम्भुवस्); दे१.४.५.८.९
न_१ अ२ म_१ शुभः, दे६ द_१ मुण. प्रभुः, मुर्वे. प्रभो (→ततः).
-ab) ते_१ भवता कथितस्सर्गो मनोस्स्वायम्भुवस्य तु. -c)
दे८.९ मुर्वे. °स्यादि° (→°स्यास्य°); द_१ °विस्तारं
(→°विस्तारो). -d) दे६ ते_१ °श्चयम् (→°श्चयः); दे६
मन्व*****श्चयः.

२. -a) का_१ दे१.२ भद्रे°, दे५ यत्रे°, अ२ तत्रे°, उ_१ गणे°,
(→तत्रे°); ब३ °श्वरे शूरो, ते_१ °श्वरो महा°, द_१ °श्वरश्वरो,
म_१ °श्वरो वरो (→°श्वरेश्वरो); दे६ देव (→देवो). -b) का_१
वर्णितैर्, ब_१ बभूवैर्, अ२ वर्णैर् (→वर्णितैर्); दे_१ द_१
तत्परै (→तत्परैः). -c) अ_१ ध्यान° (→ज्ञान°); न_१ °रतो,
उ_१ °रते (→°रतैर्); दे६ नित्यैर् (→नित्यम्). -d) दे_१ अ२
कथितं (→कथितस्); दे_१ च यः, अ२ स्वयम् (→त्वया).

त्वं हि नारायणात्साक्षात् कृष्णद्वैपायनात् प्रभो ।

अवाप्ताखिलविज्ञानस्तत्त्वां पृच्छामहे पुनः ॥४॥

श्रुत्वा मुनीनां तद् वाक्यं कृष्णद्वैपायनं प्रभुम् ।

सूतः पौराणिकः स्मृत्वा भाषितुं ह्युपचक्रमे ॥५॥

अथास्मिन्नन्तरे व्यासः कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ।

आजगाम मुनिश्रेष्ठा यत्र सत्रं समासते ॥६॥

वे. २.१.६

३. दे४. cd ○. -a) ब२.३ तद्वद-, दे८.९ मुर्वे. तत्त्वं
चा-, उ_१ जनता (→तद्वदा-); ब३ -संसारः (→-संसार-); तद्वदेव
हि संसार-. -b) ब_१-३ दे१.३.४ ते_१ द_१ अ२ म_१ °नमुत्तमम्
(→°मनुत्तमम्); दे६ -दुः ***** तमम्. -c) ते_१ द_१ उ_१
ज्ञान- (→ज्ञानं); मुव. ज्ञानं ब्रह्मविषयकं. -d) न_१ मुर्वे,
तेन (→येन); का_१ ते_१ तद्वदं (?), ते_१ तद्वद (→तत् परम्).
-cd) अ२ ज्ञानं पृच्छैकविषय एन पश्याम तत्परम्.

४. -a) का_१ दे१.३.८.९ न_१ द_१ मुर्वे. नारायणः, दे६
नारायणं (→नारायणात्). -b) न_१ उ_१ °यन- (→°नात्);
ब२.३ दे१.३.४ न_१ द_१ प्रभोः, ते_१ स्वयम् (→प्रभो). -c) का_१
अवाप्या°, उ_१ अवाप्ता° (→अवाप्ता°); का_१ °विज्ञानो,
दे४ अ२ उ_१ °विज्ञानं (→°विज्ञानस्); दे६ अवाप्ताखिल***.
-d) अ२ श्रुत्वा, उ_१ श्रू (?)त्वा (→तत्त्वां); ते_१ वयम् (→पुनः);
दे४ मत्वा पश्याम वे (?) पुनः.

५. अ२. cd ○. -b) दे८.९ मुर्वे. °पायनात् प्रभुः,
न_१ °पायनः प्रभुः (→°पायनं प्रभुम्). -c) दे८.९ मुर्वे. श्रुत्वा
उ_१ स्तुत्वा (→स्मृत्वा). -d) दे_१ भाषितं (→भाषितुं); ब२
व्युपचक्रमे (→ह्युपचक्रमे).

६. अ२. ab ○. -a) दे८.९ ते_१ उ_१ मुर्वे. तथा°
(→अथा°); दे६*****रे व्यासः. -b) उ_१ प्रभुः (→स्वयम्).
-c) द_१ अ२ उ_१ मुनिश्रेष्ठैर्, दे३ म_१ मुनिश्रेष्ठो (→मुनिश्रेष्ठा).
-d) ब_१ सत्रं, ब२ तत्र, ब३ यत्र (→सत्रं); द_१ अ२ उ_१
यत्रास्ते स महामुनिः.

वै.२.१.७

तं दृष्ट्वा वेदविद्वांसं कालमेघसमद्युतिम् ।
 व्यासं कमलपत्राक्षं प्रणमुद्विजपुंगवाः ॥७
 पपात दण्डवद् भूमौ दृष्ट्वाऽसौ रोमहर्षणः ।
 दक्षिणीकृत्य गुरुं प्राञ्जलिः पार्श्वगोऽभवत् ॥८
 पृष्ठास्तेऽनामयं विप्राः शौनकाद्या महामुनिम् ।
 समाश्वास्यासनं तस्मै तद्योग्यं समकल्पयन् ॥९
 अथैतानब्रवीद् वाक्यं पराशरसुतः प्रभुः ।
 कच्चिन्न तपसो हानिः स्वाध्यायस्य श्रुतस्य च ॥१०
 ततः स सूतः स्वगुरुं प्रणम्याह महामुनिम् ।
 ज्ञानं तद् ब्रह्मविषयं मुनीनां वक्तुमर्हसि ॥११

७. -a) व१.३ म१ देवविद्वांसं, ते१ वेदविद्व्यासं (→वेद विद्वांसं). -b) दे१ °समद्वि(?)तिम्, दे६ °स**** (→°समद्युतिम्). -c) व३ व्यासः, दे४ व्यसं, दे६ ** (→व्यासं); दे१ °पत्राक्षः (→°पत्राक्षं).

८. -b) दे१ दृष्ट्वा, ग२ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); द१ उ१ तं (→[अ]सौ); व२ दे३.९ मुवें. मुब. लोमहर्षणः, दे३ -तिर्महर्षिभ्यः, दे६ रोमहर्षति, द१ रोमहर्षणम्, उ१ रोमहर्षिणम् (→रोमहर्षणः). -c) दे५.८.९ ते१ द१ ग२ उ१ मुवें. प्रणम्य शिरसा भूमौ. -d) दे१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ पार्श्वतो, दे६. पार्श्वं *, दे८.९ मुवें. वशगो (→पार्श्वगो); म१ [अ]वसत् (→[अ]भवत्). -cd) दे४ प्रणम्य शिरसा तस्य अर्घ्यपाद्यमकल्पयत्.

९. दे४. ०. -a) दे९ उ१ पृष्ठ्वास्ते, दे१ म१ पृष्ठा ते, दे६ पृष्ठस्ते, ते१ प्रोढस्ते (→पृष्ठास्ते). -b) दे१ शौनकाद्यः (→शौनकाद्याः); दे३ महामुनिं, + महर्षयः, न१ द१ ग२ महामुनिः (द१ °नि) (→महामुनिम्). -c) दे३.६ समाश्वास्य, दे८.९ मुवें. मुब. समासृत्या°, द१ समास्याश्वा° (→समास्यास्या°); दे६ °तनं (→°सनं). -d) न१ ग२ तद्योगं, ते१ यथार्हं (→तद्योग्यं); का१ दे१ द१ ग२ म१ समकल्पयत् (→सम-कल्पयन्).

१०. दे१. ०. -a) का१ दे४ ग२ अथ तान्, दे८ अथैतान्, ते१ तानेतान् (→अथैतान्). -b) का१ पाराशर°, दे८.९ पराशर° (→पराशर°); ते१ व्यासः पाराशरः प्रभुः. -c) का१ व१.३ कच्चिन्न, दे९ कच्चिन्न, दे१ कच्चिन्ना (→कच्चिन्न); दे४.५.८.९ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. हानिस्तपसः (द१ ग२ म१ उ१ °सां) (→तपसो हानिः).

११. दे१. ab ०; ते१. cd ०. -a) व१ ततः *, दे४.५.८.९ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. ततश्च (→ततः स);

इमे हि मुनयः शान्तास्तापसा धर्मतत्पराः ।
 शुश्रूषा जायते चैषां वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥१२
 ज्ञानं विमुक्तिदं दिव्यं यन्मे साक्षात् त्वयोदितम् ।
 मुनीनां व्याहृतं पूर्वं विष्णुना कूर्मरूपिणा ॥१३
 श्रुत्वा सूतस्य वचनं मुनिः सत्यवतीसुतः ।
 प्रणम्य शिरसा रुद्रं वचः प्राह सुखावहम् ॥१४

व्यास उवाच ।*

वक्ष्ये देवो महादेवः पृष्ठो योगीश्वरैः पुरा ।
 सनत्कुमारप्रमुखैः स्वयं यत्समभाषत ॥१५

व२ पृष्ठः स्व-, दे२ द१ म१ सूत स्व-, दे४ सूतः *, न१ सूतस्त्व, ग२ सूतश्च (→सूतः स्व-). -b) ग२ प्रणम्या * (→प्रणम्याह); व१ °गुरुं, व३ °मुनिः (→°मुनिम्). -c) द१ ग२ म१ उ१ यत् (→तद्); दे६ ***** विषयं.

१२. -a) दे३.६ सर्व्वेस् (→शान्तास्). -b) दे१ * पसा, दे४ द१ ग२ म१ तापसाः (→तापसा); दे४ क *, द१ ग२ उ१ कर्म- (→धर्म-). -c) दे६ शुश्रूष (→शुश्रूषा); का१ चैषा, व२.३ दे३.६ चैव, द१ * षां (→चैषां). -d) दे६ वक्तुमर्हसि, द१ वक्तुमर्हसि (→वक्तुमर्हसि).

१३. -a) दे१ जानीहि (→ज्ञानं वि-); दे१.५ पुण्यं (→दिव्यं). -b) दे६ नासात् (→साक्षात्); ग२ वयो° (→त्वयो°). -c) व्याकृतं (→व्याहृतं).

अतः परं दे१ पुस्तके अधिकम्—

*अथैतान् ब्रवीद्वाक्यं पराशरसुतः प्रभुः ।

कच्चिन्न हानिस्तपसः स्वाध्यायस्य व्रतस्य च ।

ततः स सूतः स्वगुरुं प्रणम्याह महामुनिम् ।

(= १० a-११ b)

१४. -b) का१ मुनि, दे५ व्यासः (→मुनिः). -c) दे१ प्रा * म्य (→प्रणम्य); म१ देवं (→रुद्रं). -d) दे८.९ ग२ वाचं (→वाचः); दे६ प्राहा (→प्राह); ते१ सुभा° (→सुखा°).

* दे१ ते१ द१ ग२. ०; दे४ श्रीवेदव्यास उवाच; दे८.९ व्यास उ.; न१ म१ उ१ व्यासः.

१५. -a) म१ देव (→देवो); ग२ महादेवो, उ१ महा ** (→महादेवः). -b) दे१ पूज्यौ, दे९ पृष्ठो, उ१ * * (→पृष्ठो); व३ दे५.८.९ योगेश्वरः, दे४.६ योगीश्वरः (दे६ °रे) (→योगीश्वरैः); दे५ परः, उ१ * * (→पुरा). -c) दे१ °प्रमुखै (→°प्रमुखैः). -d) दे१.५ यत् स्वयं, दे६.८.९ ते१ ग२ उ१ मुवें.

सनत्कुमारः सनकस्तथैव च सनन्दनः ।
 अङ्गिरा रुद्रसहितो भृगुः परमधर्मवित् ॥१६
 कणादः कपिलो योगी वामदेवो महामुनिः ।
 शुक्रो वसिष्ठो भगवान् सर्वे संयतमानसाः ॥१७
 परस्परं विचार्येते संशयाविष्टचेतसः ।
 तप्तवन्तस्तपोधोरं पुण्ये बदरिकाश्रमे ॥१८
 अपश्यंस्ते महायोगमृषिं धर्मसुतं शुचिम् ।
 नारायणमनाद्यन्तं नरेण सहितं तदा ॥१९
 संस्तूय विविधैः स्तोत्रैः सर्वे वेदसमुद्भवैः ।
 प्रणेमुर्भक्तिसंयुक्ता योगिनो योगवित्तमम् ॥२०

मुए. स स्वयं, न₁ स्वयं यस्, द₁ ग₂ म₁ साश्चर्यं (→स्वयं यत्); न₁ ग₂ तम (ग₂ सर्व-) भाषत, उ₁ समभाषितः (→समभाषत); दे₃ स स्वयं यत् समभाषयत्, दे₄ साक्षात्स्वयम-भाषत.

१६. -a) दे₄. ६ ग₂ कुमार (→कुमारः). -b) ब₂ सनन्दकः (→सनन्दनः). -d) दे₅ धार्मिकः (→धर्मवित्).

१७. -a) न₁ ग₂ कण (ग₂ ण्वा) दः (→कणादः); दे₈. ९ मुवें. मुए. मुब. गर्गे (→योगी). -b) का₁ महादेवो (→वामदेवो). -c) दे₄ न₁ ते₁ शुको (→शुको); का₁ दे₄ ग₂ वसिष्ठो (ग₂ ण्वा); ब₁-३ दे₁. २ वसिष्ठो (→वसिष्ठो). -d) ते₁ शयत° (→संयत°); दे₆ मानसः (→मानसाः).

१८. -a) उ₁ परस्परं (→परस्परं); का₁ ब₂ दे₄ ते₁ द₁ म₁ उ₁ विचार्ये (ब₂ ण्ति), ते₁ यन्तिस् (उ₁ ण्ति) (→विचार्येते). -b) दे₁ (से)संशया, दे₆. ३. ९ म₁ मुवें. मुए. मुब. संयमा-ग₂ मत् * या- (→संशया-); दे₆ न₁ उ₁ चे(दे₆ चि)त-सः (न₁ ण्सं, उ₁ सा) (→चेतसः). -c) दे₁ तपस्यन्तस्, ग₂ म₁ उ₁ ततस्तेषु (ग₂ ण्त्स्) (→तप्तवन्तस्); द₁ ततास्तेषु ** वोरं. -d) दे₆ पुण्यं, उ₁ पु * (→पुण्ये).

१९. -a) दे₆ अपश्यस्ते, ग₂ ग्रवंश्यास्ते (→अपश्यंस्ते). दे₄ ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ महाभागम् (→महायोगम्). -b) ब₂ दे₃. ५ म₁ उ₁ मुवें. मुए. ऋषि (→ऋषि); दे₄ ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ धर्मपरं (→धर्मसुतं); ब₂ उ₁ शुभं, दे₄ शुचिः, दे₅. ६. ८. ९ मुवें. मुए. मुब. मुनिम् (→शुचिम्). -d) म₁ (स) वरेण (→नरेण); ब₃ म₁ सहितस् (→सहितं); दे₁ ते₁ तथा (→तदा).

विज्ञाय वाञ्छितं तेषां भगवानपि सर्ववित् ।
 प्राह गम्भीरया वाचा किमर्थं तप्यते तपः ॥२१
 अब्रुवन् हृष्टमनसो विश्वात्मानं सनातनम् ।
 साक्षान्नारायणं देवमागतं सिद्धिसूचकम् ॥२२
 वयं संशयमापन्नाः सर्वे वै ब्रह्मवादिनः ।
 भवन्तमेकं शरणं प्रपन्नाः पुरुषोत्तमम् ॥२३
 त्वं हि तद् वेत्थ परमं सर्वज्ञो भगवानृषिः ।
 नारायणः स्वयं साक्षात् पुराणोऽव्यक्तपूरुषः ॥२४
 नह्यन्यो विद्यते वेत्ता त्वामृते परमेश्वर ।
 शुश्रूषाऽस्माकमखिलं संशयं छेत्तुमर्हसि ॥२५ वें. २.१.२५

२०. -b) ब₁-३ दे₁. ३. ५. ६. ८. ९ न₁ ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ मुवें. मुए. मुब. सर्व- (→सर्वे); म₁ देव- (→वेद-). -c) दे₁ संयुक्तो (→संयुक्ता). -d) न₁ योगिन्यो (→योगिनो); का₁ ब₂ दे₂. ५ द₁ ग₂ मुब. योगम् (दे₅ वि)त्तमं (दे₅ ण्माः); म₁ योगिभिस्सह (→योगवित्तमम्).

२१. -b) व₁ धर्मवित् (→सर्ववित्).

२२. -a) ब₃ दे₁ कृष्ण° (→हृष्ट°). -c) ब₃ नारायण * न् (→नारायणं). -d) का₁ दे₃. ६ सिद्धिसूचकम्, उ₁ सिद्धि-साधकं (→सिद्धिसूचकम्).

अतः परं ते₁ अधिकम्—ऋषय ऊचुः.

२३. -a) दे₈. ९ मुवें. मुए. संयम° (→संशय°). -c) का₁ ब₁-३ दे₂. ३. ५ मुब. ण्मेव (→मेकं). -d) दे₅ मापन्नाः, द₁ प्रपन्नः (→प्रपन्नाः).

२४. -a) दे₁ त्वं हि त्वे वेत्थ परब्रह्म, दे₅ त्वं हि वेत्थ परं ब्रह्म, दे₈. ९ मुवें. मुए. मुब. त्वं वेत्सि परमं, गुह्यं, ते₁ त्वं हि तद्विद्धि भगवन्, द₁ त्वं हि तद्विद्धि परमं, उ₁ त्वं हि तु वेत्सि परमं. -b) दे₈. ९ मुवें. मुए. मुब. सर्वन्तु (→सर्वज्ञो). -c) दे₁ ना* यणः, दे₄ म₁ नारायण (→नारायणः); ब₃ दे₂ परं (दे₂ ण्त्स्), दे₆ स्वयां (→स्वयं).

२५. -b) ब₁-३ दे₁ दे₃. ५. ६ न₁ ते₁ द₁ उ₁ मुवें. मुए. मुब. परमेश्वरं (ब₁ ण्त्स्, दे₁. ५ ण्त्स्), ग₂ म₁ पुरुषोत्तमं (→परमेश्वर). -c) दे₁ सूश्रूषा°, दे₄ ग₂ सु (दे₄ शु) श्रुवो°, ते₁ द₁ म₁ उ₁ शु (द₁ उ₁ सु) श्रू (ते₁ ण्त्स्) मो° (→शुश्रूषा°); दे₁. ४. ६. ८. ९ न₁ मुवें. मुए. मुब. ण्मखिलं (न₁ ण्त्स्) (→मखिलं). -d) उ₁ वक्तुम् (→छेत्तुम्).

वे.२.१.२६

किं कारणमिदं कृत्स्नं कोऽनुसंसरते सदा ।
 कश्चिदात्मा च का मुक्तिः संसारः किं निमित्तकः ॥२६॥
 कः संसारयतीशानः को वा सर्वं प्रपश्यति ।
 किं तत् परतरं ब्रह्म सर्वं नो वक्तुमर्हसि ॥२७॥
 एवमुक्ते तु मुनयः प्रापश्यन् पुरुषोत्तमम् ।
 विहाय तापसं रूपं संस्थितं स्वेन तेजसा ॥२८॥
 विभ्राजमानं विमलं प्रभामण्डलमण्डितम् ।
 श्रीवत्सवक्षसं देवं तप्तजाम्बूनदप्रभम् ॥२९॥
 शङ्खचक्रगदापाणिं शार्ङ्गहस्तं श्रियावृतम् ।

२६. -b) का₁ को वा संसरते, दे₂ को वा संसारे ते, ब₂ कोनुसंसरते, ते₁ ग₂ उ₁ कोनुसंसरते (ते₁ °ह) रते, म₁ लोक-संसरते (→कोनुसंसरते); ग₂ म₁ तदा (→सदा). -c) दे₁ कश्चिदात्मा च (चा), दे₆ कश्चिदात्मा *, ते₁ द₁ क (द₁ का) श्चिदात्मा (ते₁ °द्वाता) च, म₁ कश्चिदात्मा च (→कश्चिदात्मा च); दे₄ को (→का); ब₂ युक्तिः (→मुक्तिः). -d) दे₅ द₉ संसार (दे₉ °रे) (→संसारः); दे₃ न₁ °निमित्तकाः (न₁ °तः), उ₁ °निबन्धनः (→°निमित्तकः).

२७. -a) दे₃ कं (→कः); ब₂ संसारे (→संसारः); ब₂ दे_{8.9} म₁ मुर्वे. मुए. इ(ब₂ स-°) तीशानः (म₁ °नं), दे₅ * तीशानः (→यतीशानः); दे₄ द₁ ग₂ उ₁ कः संसरति (ग₂ °सि) वे (ग₂ उ₁ चे, द₁ वे) शांतः (दे₁ उ₁ शानः, ग₂ शानं). -b) दे₁ कं (→को); दे₄ सर्वं च (→वा सर्वं); दे₁ प्रपश्यति (→प्रपश्यति). -c) उ₁ नित्यं (→किं तत्); ग₂ तत् प्रकारं ब्रह्ममयं. -d) दे₃ द₁ ग₂ सर्वान् (→सर्वं); दे_{8.9} मां (→नो).

२८. -a) का₁ दे₁ द₁ °मुक्ता, दे₅ न₁ ते₁ ग₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुव. °मुक्त्वा (→°मुक्ते); दे₁ -थ (→तु). -b) ब_{1.3} दे_{1.4.8.9} ग₂ प्रपश्यन् (ग₂ °श्यत्) (→प्रापश्यन्). -c) दे₂ तपसं, ते₁ तमसं (→तापसं); दे_{1.5.8.9} मुर्वे. मुए. मुव. वेपं (→रूपं). -d) दे₁ संस्थितः (→संस्थितं); द₁ तेन (→स्वेन).

२९. -a) दे₅ विपुलं (→विमलं). -b) दे₅ °संस्थितं (→°मण्डितम्). -d) °प्रभुं (→°प्रभम्).

३०. -a) ग₂ °पाणि- (→°पाणि). -b) दे₉ शार्ङ्ग (→शार्ङ्ग-); ब_{1.3} ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ श्रियावृतं (→श्रियावृतम्). -c) ते₁ सन् (→न); दे₆ दृष्ट तत् (→दृष्टस्तत्); दे₁ द₁ -क्षण (द₁ जे) देव(दे₁ -वो) (→-क्षणदेव). -d) ब₃ नरन् (→नरस्); न₁ नेमुस्तस्य(?) व तेजसे.

न दृष्टस्तत्क्षणादेव नरस्तस्यैव तेजसा ॥३०॥
 तदन्तरे महादेवः शशाङ्काङ्कितशेखरः ।
 प्रसादाभिमुखो रुद्रः प्रादुरासीन्महेश्वरः ॥३१॥
 निरीक्ष्य ते जगन्नाथं त्रिनेत्रं चन्द्रभूषणम् ।
 तुष्टुबुर्हृष्टमनसो भक्त्या तं परमेश्वरम् ॥३२॥
 जयेश्वर महादेव जय भूतपते शिव ।
 जयाशेषमुनीशान तपसाऽभिप्रपूजित ॥३३॥
 सहस्रमूर्ते विश्वात्मन् जगद्यन्त्रप्रवर्तक ।
 जयानन्त जगज्जन्मत्राणसंहारकारण ॥३४॥

३१. -b) का₁ -शेषरः, ते₁ ईश्वरः (→शेखरः). -c) द₁ प्रासादा° (→प्रासादा°); न₁ भूयः, + रुद्रः, ते₁ विप्राः (→रुद्रः). -d) दे_{3.6} ग₂ प्रादु (ग₂ °ह) राशी (ग₂ °सीन्) (→प्रादुरासीन्).

३२. -a) ते₁ तं (→ते); ग₂ ज*नाथं (→जगन्नाथं). -b) द₁ ग₂ उ₁ प्रसन्नं (→त्रिनेत्रं); द₁ उ₁ चन्द्रशेखरं (→चन्द्रभूषणम्). -c) ते₁ उ₁ तुष्टा° (→तुष्टु°); ते₁ द₁ म₁ °मनसा (द₁ °साः) (→°मनसो). -d) द₁ ग₂ उ₁ भक्तास् (→भक्त्या); ते₁ तु (→तं); दे₅ पुरुषोत्तमं (→परमेश्वरम्).

अतः परं ते₁ अधिकम्—‘श्रीविष्णुरुवाच, उ₁ अधिकम्—‘मुनयः’;

३३. -a) दे₂ महादेवं (→महादेव). -b) न₁ जये (→जयः); दे₂ शिवः (→शिव). -c) दे₆ जये (→जया-). -d) ब₁ दे_{1.4} न₁ द₁ तापसाभि (न₁ मिः) प्र° (द₁ °श्च), दे₆ तपसाभिः प्रः, ते₁ ग₂ म₁ उ₁ ता(उ₁ त°)पसा (ते₁ सैः) विश्व (ते₁ °परि) (→तपसाभिप्र-); दे_{2.5} द₁ ग₂ उ₁ -पूजितः (दे₅ °ता) (→पूजित).

३४. -a) दे₄ सहस्र मूर्ति (→सहस्रमूर्ते); ब₂ विश्वान्तरं, दे₂ ते₁ ग₂ विश्वात्मा (दे₂ °त्म) (→विश्ववात्मन्). -b) का₁ जगत् त्राता, ब₂ लोकपत्रोः, ब₃ जगन्मुद्राः, दे₁ जगत्संतः, दे₂ जगद्वाचाः, द₁ -क्षाघातत्रय, ग₂ रक्षाघातः- (→जगद्यन्त्र-); दे_{8.9} ग₂ -प्रवर्तकः (→प्रवर्तक). -c) दे₄ °त्राता°, ते₁ °त्राण° (→°ज्जन्म°). -d) ब₃ ते₁ °जयः, दे₄ °जगत्- (→°त्राण-); का₁ दे_{4.5} ते₁ द₁ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुव. -संहारकारक (द₁ °कः ग₂ °का), दे₁ -संसारकारण, दे₂ -संसारतारकः, + -संहार-कारण, दे₉ -संसारतारकः (→संहारकारण).

सहस्रचरणेशान शंभो योगीन्द्रवन्दित ।
जयाम्बिकापते देव नमस्ते परमेश्वर ॥३५॥
संस्तुतो भगवान्नीलशङ्खम्बको भक्तवत्सलः ।
समालिङ्ग्य हृषीकेशं प्राह गम्भीरया गिरा ॥३६॥
किमर्थं पुण्डरीकाक्ष मुनीन्द्रा ब्रह्मवादिनः ।
इमं समागता देशं किं वा कार्यं मयाच्युत ॥३७॥
आकर्ण्य भगवद् वाक्यं देवदेवो जनार्दनः ।
प्राह देवो महादेवं प्रसादाभिमुखं स्थितम् ॥३८॥
इमे हि मुनयो देव तापसाः क्षीणकल्मषाः ।
अभ्यागता मां शरणं सम्यग्दर्शनकाङ्क्षिणः ॥३९॥

३५. -a) दे१ न१ ग२ °च (न१ ग२ श)रणेशान (दे१ °नः, न१ °नं) (→°चरणेशान). -b) ब२ शान्त, दे४ शांते, ग२ महा- (→शम्भो); ग२ °वन्दिता (→°वन्दितः). -c) ब१ जयाम्बिकापते (→जयाम्बिकापते); दे१ जयाम्बिकापतये देव. -d) ब१ नमो (→नमस्ते).

३६. -b) दे६ भक्तवत्सलं (→भक्तवत्सलः). -d) उ१ प्राहु (→प्राह).

ते१ अधिकम्—ईश्वर उवाच.

३७. -b) ते१ मुनिन्द्राः (→मुनीन्द्रा); दे६ ब्रह्मवादिन (→ब्रह्मवादिनः). -c) न१ इमे (→इमं); न१ समागता (→समागता); दे१ देवं, ते१ वेते (→देशं). -d) ब१ किमं (?), दे३.९ मुर्वे. मुए. मुव. किन्तु (दे९ °तु) (→किं वा); दे१ यथोच्युत, दे२.४.५ महा (दे४ °मा) च्युत (→मयाच्युत).

३८. ते१. cd ○. -a) न१ आकर्ण्य (→आकर्ण्य); ब१-३ दे६ भगवन् (ब२.३ °वान्), दे१.४.५.८.९ न१ ते१ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. तस्य तद् (→भगवद्). -c) दे३ प्राण देवो, दे६ *** वं (→प्राह देवो). -d) म१ प्रासादा° (→प्रासादा°); न१ द१ °मुखः (द१ °ख) (→°मुखं); न१ स्थितः, ग२ स्मृतं (→स्थितम्).

ते१ पुस्तके अधिकम्—श्रीविष्णुरुवाचः.

३९. -a) ब२ इत्येते (→इमे हि); द१ देवाः (→देव). -b) का१ दे१.४.५ न१ ते१ द१ म१ उ१ तपसा (दे५ °साः), दे२.६ तापसः (दे५ °सा) (→तापसाः); दे२.९ क्षीणकल्मषाः(?), न१ वीतकल्मषाः (→क्षीणकल्मषाः). -c) ब२ आद्यागता, दे३ अद्यागता, न१ अभ्यागतास् (→अभ्यागता); ब३ दे५.६.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. -नां, न१ त्वां (→मां). -d) दे३.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. °काक्षिणाम् (उ१ °णं) (→°काक्षिणः).

यदि प्रसन्नो भगवान् मुनीनां भावितात्मनाम् ।
सन्निधौ मम तज्ज्ञानं दिव्यं वक्तुमिहार्हसि ॥४०॥
त्वं हि वेत्थ स्वमात्मानं न ह्यन्यो विद्यते शिव ।
ततस्त्वमात्मानात्मानं मुनीन्द्रेभ्यः प्रदर्शय ॥४१॥
एवमुक्त्वा हृषीकेशः प्रोवाच मुनिपुंगवान् ।
प्रदर्शयन् योगसिद्धिं निरीक्ष्य वृषभध्वजम् ॥४२॥
संदर्शनान्महेशस्य शंकरस्याथ शूलिनः ।
कृतार्थं स्वयमात्मानं ज्ञातुमर्हथ तत्त्वतः ॥४३॥
प्रष्टुमर्हथ विश्वेशं प्रत्यक्षं पुरतः स्थितम् ।
ममैव सन्निधावेष यथावद् वक्तुमीश्वरः ॥४४॥

वै.२.१.४४

४०. -a) दे६ न१ ते१ भगवन् (→भगवान्). -b) दे६ मुनीन्द्रा (→मुनीनां); दे१ भाविता° (→भाविना°). -c) दे६ सन्निधौ * (→सन्निधौ); दे६ माम तं (→मम तज्-). -d) ब२ वक्तुमिहार्हसि, दे१ वक्तुम् * हंसि (→वक्तुमिहार्हसि).

४१. -a) ते१ वेत्ता, ग२ वेत्थि, उ१ मुर्वे. वेत्सि (→वेत्थि); ब१.३ समात्मानं, ब२ महात्मानं (→स्वमात्मानं); दे१ त्वं वेत्थ स्वयमात्मानं, दे६ इह वेद् (?) स्वमात्मानं. -b) ग२ ह्यन्यो (→ह्यन्यो); ब२ दे२ शिवः, ते१ त्वया (→शिव). -c) दे१ ततः स्व°, दे३.४.६.८.९ न१ ते१ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. वदत्व° (ते१ °स्व°) (→ततस्व°). -d) दे१ द१ प्रदर्शय (→प्रदर्शय).

ब१ पुस्तके a, b मध्ये अधिकम्—

* 'ज्ञातुमर्हथ तत्त्वतः प्रष्टुमर्हथ विश्वेशं'. (= ४३d-४४a)

४२. -c) ग२ भोग° (→योग°).

४३. न१ द१.४३a-४५ b ○. -a) ग२ त्वानन्दाद्यान्, ते१ सन्दर्शयन् (→सन्दर्शनान्); ब२.३ दे२.३-६ महेशस्य (दे४ °तस्य), उ१ उमेशस्य (→महेशस्य); ब२ दे१ दर्शनात्पर-मेशस्य. -b) ब२ दे१.५ °स्यापि, दे३.९ °स्यान्ति, उ१ °स्य च (→°स्याथ). -c) ब२ दे१ ग२ कृतार्थाः (ग२ °र्थ) (→कृतार्थ); ब२ स्मो महात्मानं (→स्वयमात्मानं). -d) ब२ तद्वद् (→तत्त्वतः).

४४. न१ द१. ○ (द्र.४३ पा. वि.); ते१. cd ○. -a) दे३.९ म१ मुर्वे. मुए. मुव. द्रष्टु (दे३.९ पूजा°) महर्थं (म१ °सि), ग२ प्रष्टु ** थ (→प्रष्टुमर्हथ); ब२ विश्वे*, दे३.९ मुर्वे. मुए. देवेशं (→विश्वेशं). -b) ब२ पृथतः, ब३ दे६ म१ पुरतः (→पुरतः); का१ दे१ स्थितः (→स्थितम्). -c) दे६ म१ ममैव (→ममैव); दे३.९ मुर्वे. मुए. °नेस (→°वेष). -d) दे१ अर्थवद् (→यथावद्); ब१.२ मुव. व(ब२ °प्र)श्यतीश्वरः, दे४ ग२ म१ उ१ -श्यति चे (दे४ ई)श्वरः (→वक्तुमीश्वरः).

वा. २.१.४५

निशम्य विष्णुवचनं प्रणम्य वृषभध्वजम् ।

सनत्कुमारप्रमुखाः पृच्छन्ति स्म महेश्वरम् ॥४५॥

अथास्मिन्नन्तरे दिव्यमासनं विमलं शिवम् ।

किमप्यचिन्त्यं गगनादीश्वराहं समुद्वभौ ॥४६॥

तत्राससाद योगात्मा विष्णुना सह विश्वकृत् ।

तेजसा पूरयन् विश्वं भाति देवो महेश्वरः ॥४७॥

तं ते देवादिदेवेशं शंकरं ब्रह्मवादिनः ।

विभ्राजमानं विमले तस्मिन् ददृशुरासने ॥४८॥

४५. न₁ द₁. ab ○. -a) अ₂ ** म्य (→निशम्य);
ब₂ दे₁-६.८.९ ते₁ अ₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. विष्णो
(दे₂.३.६ °ष्णु) वं (अ₂ °व) चनं (→विष्णुवचनं). -b) अ₂
निशम्य (→प्रणम्य). -c) दे₄-६ न₁ म₁ °प्रमुखा (म₁ °ख)
(→°प्रमुखाः). -d) का₁ प्रपृच्छन्ति (→पृच्छन्ति स्म).

४६. -b) ब₁ दे₁ -मानसं, ब₂ *नल्प (→-मासनं);
दे₃-६ शुभं (→शिवम्). -c) दे₄ किमप्यागमने चित्यं, द₁
किमप्यचिन्त्यं गमनम्. -d) ब₂ दे₈-९ ईश्वरार्थं, म₁ ईश्वरार्थं,
+ ईश्वराहं, दे₅ मुर्वे. मुए. मुब. ईश्वरार्थं (→ईश्वराहं); ब₂
समुद्यतं, दे₁ समुद्र(तं) रे, द₁ अ₂ म₁ उ₁ समावभौ (→समुद्रभौ).

४७. -a) अ₂ तदा° (→तत्रा°); का₁ अ₂ ससा
(अ₂ °या) द (का₁ °त्स), दे₁ ते₁ °सनाद, (→°ससाद); ते₁
व्ययात्मा (→योगात्मा). -b) का₁ ब₃ दे₂-३-६ न₁ ते₁ द₁ अ₂
म₁ उ₁ विश्ववित् (म₁ °जित्), ब₂ वेदवित्, दे₁ योगवित्
(→विश्वकृत्). -c) दे₄ पूरयित्वा तु, अ₂ पुत्रधन्विश्वम्, उ₁
पूजयन् विश्वं (→पूरयन्विश्वं). -d) दे₅ भीति, अ₂ आदि
(→भाति); दे₃ मश्वेश्वरः (→महेश्वरः).

४८. -a) ब₃ तत्र, दे₂ तं*, दे₅ ते₁ मुर्वे. मुए. मुब.
ततो, अ₂ तन्त्रे (→तं ते); दे₅-८.९ मुर्वे. मुए. मुब. देवादि°,
म₁ वरद° (→देवादि°); का₁ तं देव देव देवेशं, ब₁ तं
देवादि * देवेशं, दे₁ वर्वदि देव देवेशं(?). -b) दे₁ * करं,
दे₉ शंकरं (→शंकरं); दे₆ न₁ ब्रह्मवादिनं (→ब्रह्मवादिनः).
-c) दे₆ द₁ म₁ °मान (द₁ °नो, म₁ °ने) (→°मानं); द₁
विमलो (→विमले); उ₁ विभ्राज **** ले. -d) दे₁ ददृशु°
(→ददृशु°); दे₂ तस्मिन् *****.

यः प्रपश्यन्ति योगस्थाः स्वात्मान्मा योगमीश्वरम् ।

अनन्यतेजसे शान्तं शिवं ददृशिरे किल ॥४९॥

यतः प्रसूतिर्भूतानां यत्रैतत् प्रविलीयते ।

तमासनस्थं भूतानामीशं ददृशिरे किल ॥५०॥

यदन्तरा सर्वमेतद् यतोऽभिन्नमिदं जगत् ।

स वासुदेवमासीनं तमीशं ददृशुः किल ॥५१॥

प्रोवाच पृष्ठो भगवान् मुनीनां परमेश्वरः ।

निरीक्ष्य पुण्डरीकाक्षं स्वात्मयोगमनुत्तमम् ॥५२॥

४९. दे₈-९ मुर्वे. मुए. ४९ a-५० b ○. -a) का₁
ब₂-३ दे₁-२.४.५ ते₁ द₁ अ₂ म₁ उ₁ यं, ब₁ यः, दे₃-६ सं (→यः);
ब₂ दे₃-६ न₁ द₁ अ₂ म₁ उ₁ योगस्था, ते₁ योगज्ञा (→योगस्थाः).
-b) का₁ ब₂-३ दे₁-६ न₁ ते₁ द₁ अ₂ म₁ उ₁ मानमीश्वरम्
(→योगमीश्वरम्). -c) ब₂ मुब. अनल्प-, दे₅ अमन्य-, दे₆
अतन्य-, न₁ अनन्त-, उ₁ आनन्द- (→अनन्य-); का₁ ब₂-३
दे₁-६ न₁ ते₁ द₁ अ₂ म₁ उ₁ मुब. -तेजसं (दे₁ °शं, ते₁ °सा)
(→तेजसे-); दे₃ शान्तं, मुब. स्थानं (→शान्तं). -d) का₁ दे₂
देवं (→शिवं); ते₁ दृशिरे, +ददृशिरे (→ददृशिरे).

५०. दे₈-९ मुर्वे. मुए. ab ○ (द्र. ४९ पा. वि.). -a)
का₁ प्रभृति-, दे₄ प्रवृत्तिर् (→प्रसूतिर्). -b) का₁ दे₂
परिलीयते (→प्रविलीयते); दे₄ द₁ म₁ उ₁ यस्मिन् चैत
(उ₁ चैव) त्रलीयते, अ₂ यस्मिन् स्वेष प्रलीयते. -c)
तदासनस्थं (→तमासनस्थं). -d) अ₂ ई (श्व) रं (→ईशं);
द₁ पुनः, अ₂ म₁ उ₁ पुरः (→किल).

५१. -a) न₁ तदन्तरा, म₁ यदन्तरास् (→यदन्तरा).
-c) का₁ तं, ते₁ न (→स); ब₁-३ दे₃-६.८.९ न₁ ते₁ द₁ अ₂
म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. °मीशानं, दे₁ °मी(शी)शानं
(→°मासीनं). -d) दे₁:४.५.८.९ न₁ ते₁ द₁ अ₂ उ₁ मुर्वे. मुए.
मुब. ईशं ददृशिरे परम्, (न₁ परः, ते₁ किञ्च, द₁ अ₂ म₁ उ₁
शिवं).

५२. न₁. ५२c-५३d ○. -a) अ₂ पृष्ठो (य), उ₁
तुष्ठो (→पृष्ठो). -b) दे₅ मुनिभिः (→मुनीनां); द₁ अ₂ म₁ उ₁
च महेश्वरः (अ₂ °रं) (→परमेश्वरः). -c) ब₁ निरीक्ष
(→निरीक्ष्य). -d) ब₂ योगि°, दे₆ स्वात्मा° (→स्वात्म°);
अ₂ म₁ उ₁ °योगिम् (→योगम्).

तच्छृणुष्वं यथान्यायमुच्यमानं मयानघाः । प्रशान्तमानसाः सर्वे ज्ञानमीश्वरभाषितम् ॥५३॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

२

ईश्वर उवाच ।*

अवाच्यमेतद् विज्ञानमात्मगुह्यं सनातनम् ।
यन्न देवा विजानन्ति यतन्तोऽपि द्विजातयः ॥१॥
इदं ज्ञानं समाश्रित्य ब्रह्मभूता द्विजोत्तमाः ।
न संसारं प्रपद्यन्ते पूर्वोऽपि ब्रह्मवादिनः ॥२॥

गुह्याद् गुह्यतमं साक्षाद् गोपनीयं प्रयत्नतः ।

वक्ष्ये भक्तिसतामद्य युष्माकं ब्रह्मवादिनाम् ॥३॥

आत्मा यः केवलः स्वस्थः शान्तः सूक्ष्मः सनातनः ।

अस्ति सर्वान्तरः साक्षाच्चिन्मात्रस्तमसः परः ॥४॥

वै.२.२.४

५३ न१. ॐ (द्र. ५२ पा. वि.). -a) ब२ तल्लभध्वं
(→तच्छृणुष्वं). -b) ब२ वक्ष्यमाणं (→मुच्यमानं); दे४-६ उ१
महानघ (→महानघाः). -c) ब२ दे१.४.८.९ ते१ दे१ ग२ म१ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. °मनसः (ते१ °सा) (→°मानसाः). -d) दे८.९
मुर्वे. मुए. विशुद्धं ज्ञानमैश्वरम्.

पुष्पिका—[न१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वर-
गीतासूपनिषत्, ब१-३ दे२ इति कूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वर-
गीतासूपनिषत्सु, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु
उत्तरखण्डे, दे२ इति कौर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्,
दे४.५.८.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, दे६ इति
श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, ते१ इति
श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे, दे१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म ईश्वरगीतासूपनिषत्सु,
ग२ म१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म उत्तरभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु,
उ१ इत्यादिमहापुराणे श्रीमत्कौर्म उत्तरभागे ईश्वरगीतासु-
पनिषत्सु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तराखण्डे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे
श्रीमद्भगवद्गीश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे.

अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-६.८.९ दे१ ग२ म१ उ१ मुए. ॐ;
ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे, मुर्वे. ऋषिव्याससंवादे, मुब.
ऋष्यादिसंवादे ज्ञानयोगो नाम. अध्यायसंख्या—का१ दे१
मुर्वे. प्रथमोऽध्यायः ॥१॥, ब१.३ दे२-६.८.९ ते१ दे१ ग२ म१ मुए.
मुब. प्रथमोऽध्यायः, ब२ प्रथमोऽध्यायः ॥५१॥, उ१ प्रथमोऽध्यायः
॥श्रीः॥

२

[दे४ पुस्तके दृष्टिसंचारात् २ अध्यायारभ्य ५ अध्यायं
यावत् श्लोका इतस्ततः क्रमव्यत्यासेन वर्तन्ते]

* न१. ॐ; ग२ म१ उ१ ईश्वरः.

१. -a) दे१ अवाच्यम् (→अवाच्यम्). -b) दे५.८.९
मुर्वे. मुए. मम (→आत्म-); न१ यत्पृष्टोहं मुनीश्वराः. -c)
दे६ यन्न, उ१ यत्तु (→यन्न); दे४ यदेतन्नैव जानन्ति(?).

२. -a) ग२ उपाश्रित्य (→समाश्रित्य). -b) ब१
दे१.४.८.९ न१ दे१ म१ उ१ ब्रह्मीभूता, ब२ दे२ ब्रह्मभूतं (दे२ °त्वा),
ग२ ब्राह्मभूता, मुर्वे. मुए. ब्राह्मीभूता (→ब्रह्मभूता); दे१
ब्रह्मीभूतादिजातयः. -c) ब२ ग२ संसारं न (→न संसारं);
का१ ब२.३ दे२.३.६ प्रपद्यन्ति (→प्रपद्यन्ते). -d) दे१ सर्वोऽपि
(→पूर्वोऽपि).

३. -a) ब२ गुह्यतरं (→गुह्यतमं). -c) ब२ सत्यं,
दे१ म१ उ१ आद्यं (→अद्य). -d) ब१ दे२.६ ब्रह्मवादिनम्,
दे८.९ ब्रह्मवादिनः (→ब्रह्मवादिनाम्).

४. -a) ब१ दे४ आत्माय, दे१.६.८.९ न१ ते१ दे१ ग२ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. आत्माय, म१ आत्मानं (→आत्मा यः); ब३ दे४
दे१ ग२ केवलः, न१ म१ केवलं (→केवलः); का१ ब३ दे२ सुस्थः
(दे२ °स्थाः), दे३-५.८.९ न१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
स्वच्छः (→स्वस्थः). -b) दे४ स्वस्थः, दे६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
शुद्धः, ग२ स्वान्तस् (→शान्तः); दे४ शान्तः (→सूक्ष्मः). -c)
दे५ अस्मि (→अस्ति); ब१ सर्वात्मनः (→सर्वान्तरः); का१ ब१
दे४.५ ते१ म१ साक्षी (→साक्षाच्). -d) ग२ चिन्मात्राः
(→चिन्मात्रः); ब२ परमः, दे१ तन्मनाः, दे५ म१ उ१ तपसः
(→तमसः).

बं.२.२.५

सोऽन्तर्यामी स पुरुषः स प्राणः स महेश्वरः ।
 स कालोऽग्निस्तदव्यक्तं स एवेदमिति श्रुतिः ॥५॥
 अस्माद् विजायते विश्वमत्रैव प्रविलीयते ।
 स मायी मायया बद्धः करोति विविधास्तनूः ॥६॥
 न चाप्ययं संसरति न च संसारयेत् प्रभुः ।
 नायं पृथ्वी न सलिलं न तेजः पवनो नभः ॥७॥
 न प्राणो न मनोऽव्यक्तं न शब्दः स्पर्श एव च ।
 न रूपरसगन्धाश्च नाहं कर्त्ता न वागपि ॥८॥
 न पाणिपादौ नो पायुर्न चोपस्थं द्विजोत्तमाः ।

५. -b) ब₁ प्रधानः (→स प्राणः); द₁ ग₂ म₁ उ₁ परमेश्वरः (→स महेश्वरः). -c) ब_{1.2} न₁ द₁ कालाग्निस्, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. कालोऽग्न (→कालोऽग्निस्); दे१.४ अव्यक्तः (→अव्यक्तं). -d) का₁ दे८.९ ते₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. च वेद (→एवेदं); उ₁ श्रुतः (→श्रुतिः).

६. -a) ब₂ यस्माद्, ग₂ तस्माद् (→अस्माद्); का₁ दे४.६ विजायते, दे₁ विजायते, न₁ ग₂ उ₁ हि जायते (→विजायते); न₁ सर्वम् (→विश्वम्). -b) ब₂ यत्रैव (→अत्रैव); ब₁ प्रव^० (→प्रवि^०). -c) दे₁ समानी, दे६ समाया, म₁ स माधी (→स मायी); ब₂ बद्धाः, दे३.६ रूढः, दे४ विद्धः, उ₁ बोद्धा (→बद्धः); ते₁ स मायया यथा बद्धः. -d) ब₁ विबुधास्, न₁ सकलं (→विविधास्); न₁ जगत् (→तनूः).

७. -a) ब₃ चाप्ययं, दे₁ चान्योर्यं, न₁ वान्योर्यं, ते₁ च ह्ययं (→चाप्ययं); ब₁ संस्मरति, ग₂ संसरते (→संसरति). -b) दे₅ च सा सरत् यः, द₁ च संसारयन्, मुर्वे. मुए. मुब. संसारमयः (→च संसारयेत्); न₁ पुनः (→प्रभुः). -c) ग₂ ** (→नायं); ब₂ भूर्वा (→पृथ्वी); दे६ * (→न). -d) द₁ ग₂ उ₁ चायं (→तेजः); ते₁ परमं (→पवनो); दे३.५.६ द₁ ग₂ उ₁ नलः (→नभः).

८. -a) ग₂ प्राणा (→प्राणो); दे४ ^०व्यक्तः (→व्यक्तं). -b) ब₃ दे४.६ ग₂ म₁ शब्द- (→शब्दः); दे४ न₁ द₁ वा (→च). -c) दे८ रूपं (→रूप-); दे८ ^०गंधः (→गंधाः) मुए. मुब. न रूपं न रसो गन्धो. -d) दे₅ न हि, दे८.९ मुए. मुब. नायं (→नाहं); ब₁ कर्त्तानि, ते₁ कर्षा न (→कर्त्ता न); दे५ चागति, ते₁ वागपि (→वागपि).

९. -a) म₁ पादपाणी (→पाणिपादौ); का₁ दे४ नो वायु, ब_{1.3} नो पायुर्, दे३ न पायुर्, दे६ ना पायुर्, दे९ नो

न कर्त्ता न च भोक्ता वा न च प्रकृतिपुरुषौ ।

न माया नैव च प्राणश्चैतन्यं परमार्थतः ॥९॥

यथा प्रकाश-तमसोः सम्बन्धो नोपपद्यते ।

तद्वदैक्यं न संबन्धः प्रपञ्चपरमात्मनोः ॥१०॥

छायातपो यथा लोके परस्परविलक्षणौ ।

तद्वत् प्रपञ्चपुरुषौ विभिन्नौ परमार्थतः ॥११॥

यद्यात्मा मलिनोऽस्वस्थो विकारी स्यात् स्वभावतः ।

नहि तस्य भवेन्मुक्तिर्जन्मान्तरशतैरपि ॥१२॥

वायुर्, + नोपायुर् (→नो पायुर्). -b) का₁ दे५ बोपस्थं, ब₂ ते₁ चोपस्था (ते₁ ^०स्थो) (→चोपस्थं). -c) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. च कर्त्ता न (→कर्त्ता न च); का₁ दे५ ते₁ द₁ ग₂ म₁ च (→वा). -d) म₁ ^०पुरुषः (→^०पुरुषौ). -e) ग₂ माय (→माया); ग₂ चैव (→नैव); ब₁ न₁ द₁ म₁ उ₁ च प्राणाश्च, ब₂ प्राणश्च, दे९ मुर्वे. मुए. मुब. च प्राणा (→च प्राणाश्च). -f) दे४ म₁ चैतन्यः, दे८ मुर्वे. मुए. मुब. न चैव, दे९ * तन्यं, + *चैव (→चैतन्यं); दे३ परमात्मनः, म₁ परमात्मतः (→परमार्थतः).

१०. -a) दे५ यथा प्रकाशे तमसे. -b) दे₁ समाख्य-, ग₂ म₁ समत्वं (→सम्बन्धो-). -c) दे९ तद्वदेहि, + तद्वदैक्यं, ते₁ ग₂ म₁ तद्वदैक्ये (म₁ ^०देको), मुब. तद्वदेव (→तद्वदैक्यं); का₁ ब_{2.3} दे३.६ संबन्धं (→संबन्धः); दे₁ तद्वदेवैष संबन्धः. -d) ब₂ ग₂ प्रपञ्च (ग₂ ^०चः) (→प्रपञ्च-); ब₂ दे६ -परमात्मनः (→परमात्मनोः).

११. -a) ब₃ दे६ -तपो, ते₁ तथा (→-तपो); दे४ तथा (→यथा). -d) दे₁ विभक्तौ, ग₂ म₁ उ₁ प्रभिन्नौ, द₁ प्रपञ्च- (→विभिन्नौ); दे३.६ परमात्मनः (→परमार्थतः).

१२. दे१.५.१२ a-१२ b ○ (द. सं). -a) ब₂ मुब. यश्चात्मा, ब₃ आद्यात्मा, दे६.८ मुर्वे. मुए. तथात्मा, दे९ यद्यात्मा, + तथात्मा, न₁ ते₁ यथात्मा, द₁ यद्यस्मान्, ग₂ म₁ विद्यात्मा, उ₁ यद्वात्मा (→यद्यात्मा); ब₁ मलिना, ब₂ सलिलो, दे२ मानोति, मुब. सलिल- (→मलिनो-); ब_{1.2} दे४ ते₁ मुब. -स्वच्छो, ब₃-सुस्यो, दे८ न₁ मुर्वे. मुए. सृष्टो, द₁ ग₂ म₁ उ₁ सूक्ष्मो (→स्वस्थो); का₁ यथात्मात्मनिलो-स्वस्थो. -b) दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. स्वरूपतः (→स्वभावतः); -c) ब₃ मुक्ति-, दे६ मुक्ति (→मुक्तिर्).

पश्यन्ति मुनयो युक्ताः स्वात्मानं परमार्थतः ।
 विकारहीनं निर्दुःखमानन्दात्मानमव्ययम् ॥१३॥
 अहं कर्ता सुखी दुःखी कृशः स्थूलेति या मतिः ।
 सा चाहंकारकर्तृत्वादात्मन्यारोप्यते जनैः ॥१४॥
 वदन्ति वेदविद्वांसः साक्षिणं प्रकृतेः परम् ।
 भोक्ताः परमेश्वरं शुद्धं सर्वत्र समवस्थितम् ॥१५॥
 तस्मादज्ञानमूलो हि संसारः सर्वदेहिनाम् ।
 अज्ञानादन्यथा ज्ञानं तच्च प्रकृतिसंगतम् ॥१६॥
 नित्योदितः स्वयं ज्योतिः सर्वगः पुरुषः परः ।

अहंकाराविवेकेन कर्ताहमिति मन्यते ॥१७॥
 पश्यन्ति ऋषयोऽव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।
 प्रधानं प्रकृतिं बुद्ध्या कारणं ब्रह्मावादिनः ॥१८॥
 तेनायं संगतो ह्यात्मा कूटस्थोऽपि निरञ्जनः ।
 स्वात्मानमक्षरं ब्रह्म नावबुद्धयेत तत्त्वतः ॥१९॥
 अनात्मन्यात्मविज्ञानं तस्माद् दुःखं तथैतरम् ।
 रागद्वेषादयो दोषाः सर्वे भ्रान्तिनिबन्धनाः ॥२०॥
 कर्मण्यस्य भवेद् दोषः पुण्यापुण्यमिति स्थितिः ।
 तद्वशादेव सर्वेषां सर्वदेहसमुद्भवः ॥२१॥ वं.२.२.२२

१३. दे१.५. ab ○ (द. १२ पा. वि.). -a) का१
 ब१-३ दे३.३ न१ द१ उ१ मुवे. मुए. मुब. मुक्ताः, दे४.६ ते१ म१
 मुक्ता, दे९ युक्ताः, + मुक्ताः (→युक्ताः). -b) ते१ परमेश्वरम्
 (→परमार्थतः). -c) दे५ विहार° (→विकार°); दे६ अ२
 °हीन (→°हीन); दे६.९ मुवे. मुए. मुब. निर्द्वन्द्वं (→निर्दुःखं).
 -d) दे५ स्वानन्दा° (→आनन्दा°).

१४. -b) न१ कृता-, म१ कृश- (→कृशः); ब२
 कृशोहमिति, ब३ दे३.६ कृशः (दे९ °श) कालेति, दे४ ते१ अ२
 कृशः स्थूलीति (→कृशः स्थूलेति); दे१ वा, न१ यो (→या).
 -c) दे८ स (→सा); दे५ वा°, द१ या° (→चा°); ब२ स चाहं-
 कार्यकारत्वात्, ब३ दे२.३.६ स चाहंकर्तृकार (ब३ °रि) त्वाद्.
 -d) दे६ न१ आत्मा° (→आत्म°); दे६ अ२ [आ]रोपिते, दे६.९
 म१ मुवे. मुए. मुब. [आ]रोपितां (→[आ]रोप्यते).

१५. -a) ब२.३ दे३.६ विदन्ति (→वदन्ति). -b)
 दे५ प्रकृतेः परां, न१ परमेश्वरम् (→प्रकृतेः परम्). -c)
 ब१-३ दे२.३ बुद्धाः, दे१ न१ बुद्धा, दे६ बुद्धः, दे८ मुवे. मुए. मुब.
 बुद्धं, दे९ बुद्धाः, + बुद्ध्या (→शुद्धं). -d) उ१ सर्वतः
 (→सर्वत्र).

१६. -a) ब१ अज्ञाय, दे३ अज्ञानं (→अज्ञान-); दे४
 -मूलं (→-मूलो); का१ ब१-३ दे२.३.६ यं (→हि). -c) का१
 दे८ मुवे. मुए. मुब. ज्ञानात् (→ज्ञानं). -d) दे३ तत्र,
 दे४.८.९ उ१ तत्त्व-, द१ तं तु, म१ तद्वत्, मुवे. मुए. मुब. तत्त्वं
 (→तच्च); ब१.३ दे१-३.५.६ न१ °संगतः, ब२ °सम्भवम्, दे४
 द१ अ२ उ१ °सम्मतम् (→°सङ्गतम्).

१७. -a) ब२.३ दे३.४.६ द१ अ२ म१ उ१ मुवे. मुए. मुब.
 नित्योदितं (द१ अ२ म१ °त) (→नित्योदितः). -b) न१
 सर्वं यः (→सर्वगः). -c) का१ ब१-३ दे६ ते१ अहंकार-, अ२
 अहंकाराद् (→अहंकारा-); म१ अहंकाराविवेकेन. -d) दे६.९
 कर्तारम् (→कर्ताहम्); द१ मन्यसे (→मन्यते).

१८. -a) ब२ सूरयो°, उ१ मुनयो° (→ऋषयो°);
 दे६ यत्र (→°व्यक्तं); न१ पश्यन्ति पुरुष(त्वा)व्यक्तं. -c) न१
 प्रधान-, अ२ प्रधानं (→प्रधानं); ब३ दे४ प्रकृतिर्, दे६.९
 मुवे. मुए. पुरुषं (→प्रकृति); का१ शुद्धां, ब१ दे६ बुद्धाः, ब२.३
 दे१ मुब. बुद्धेः, द१ बद्ध्वा (→बुद्ध्वा).

१९. -a) का१ ब२.३ दे२.६ तेनात्र (→तेनायं); मुवे.
 मुए. मुब. सङ्गतः (→सङ्गतो); ब२ भूत्वा, मुवे. मुए. मुब.
 स्वात्मा (→ह्यात्मा). -b) अ२ हि (→[अ]पि); उ१
 निरञ्जनं (→निरञ्जनः). -c) दे१.३.६ अ२ आत्मानं
 (→स्वात्मानं). -d) ब३ दे१ °बुद्धेत (→°बुद्धयेत); द१ अ२
 म१ उ१ तत्त्ववित् (→तत्त्वतः).

२०. -a) उ१ अनात्मा° (→अनात्म°); ब३ आत्मन्या-
 त्मानविज्ञानं. -b) का१ तथैतरं, ब१.२ दे३.५.८.९ द१ अ२ उ१
 मुवे. मुए. तथैतरत्, ब३ दे१ ते१ तथैव तत्, न१ तथैतरात्, म१
 तथैतरत्, मुब. तथैरितम् (→तथैतरं). -c) का१ °दोषा°
 (→°द्वेषा°). -d) दे१ भ्रान्त° (→भ्रान्ति°); का१ °निबन्धनाः
 (→°निबन्धनाः).

अतः परम् उ१ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—ईश्वरः.

२१. ब१. ○. -a) का१ ब२.३ दे२.३.६ कार्यो ह्यस्य,
 दे४ कर्म ह्यस्य, दे६.९ मुवे. मुए. मुब. कर्मण्यस्व, न१ कर्मदस्य,
 न१ कर्मदस्य, ते१ कर्मान्तास्स्युर्, द१ अ२ म१ उ१ कर्मण्यत्र
 (उ१ °ण्यात्) (→कर्मण्यस्य); दे६.९ मुवे. मुए. मुब. महात्
 दोषः, ते१ उ१ भवेद्दोषाः (→भवेद्दोषः). -b) दे५*** (→पुण्या);
 का१ ब२.३ दे२.३.५.६ श्रुतिः, दे९ श्रुतिः, + स्थितिः (→स्थितिः).
 -c) अ२ म१ उ१ सर्वोयं (→सर्वेषां). -d) दे३.६ न१ सर्वे
 (→सर्व-); अ२ म१ -देव° (→-देह°) दे३ °समुद्भवाः
 (→°समुद्भवः).

बं.२.२.२२ नित्यः सर्वत्रगो ह्यात्मा कूटस्थो दोषवर्जितः ।
 एकः स भिद्यते शक्त्या मायया न स्वभावतः ॥२२
 तस्मादद्वैतमेवाहर्मुनयः परमार्थतः ।
 भेदो व्यक्तस्वभावेन सा च मायात्मसंश्रया ॥२३
 यथा हि धूमसंपर्काग्निाकाशो मलिनो भवेत् ।
 अन्तःकरणजैर्भावैरात्मा तद्वन्न लिप्यते ॥२४
 यथा स्वप्नभया भाति केवलः स्फटिकोऽमलः ।
 उपाधिहीनो विमलस्तथैवात्मा प्रकाशते ॥२५
 ज्ञानस्वरूपमेवाहर्जगदेतद् विचक्षणाः ।
 अर्थस्वरूपमेवाज्ञाः पश्यन्त्यन्ये कुदृष्टयः ॥२६

२२. ब१. ॐ. -a) ब२ मुर्वे. मुए. नित्यं (→नित्यः);
 दे४ सर्वगतो, दे५ सर्वांगुगो (→सर्वत्र गो^०); उ१ मुर्वे. मुए.
 °गुह्यात्मा (→°गो ह्यात्मा). -b) ब२ कूटस्थो (→कूटस्थो).
 -c) उ१ एकसद् (→एकः स); का१ द१ स विद्यते, दे४.९
 मुर्वे. मुए. मुब. सन्तिष्ठते (→स भिद्यते); ब२ ब्रह्मा (→शक्त्या).
 -d) ते१ मायया सर्वभावतः.

२३. ब१. ॐ; ग२ म१ उ१. ab ॐ (द. सं.). -a)
 दे६ तस्मात्त्व° (→तस्माद°); ब३ इत्याहुर (→एवाहुर). -b)
 दे३.६ परमात्मनः (→परमार्थतः). -c) का१ दे३.४.८ उ१
 मुर्वे. मुए. भेदोऽव्यक्तः, दे१ तदव्य * (→भेदो व्यक्तः). -d)
 दे१ या, ग२ म१ उ१ स (→सा); द१, ग२ म१ उ१ -समाश्रयः
 (→-त्मसंश्रया).

२४. -a) ब३ तथा (→यथा); दे४.९ मुर्वे. मुए. च,
 ग२ ह (→हि); का१ °संसर्गान् (→°संस्पर्कान्). -b) दे५ द१
 म१ भवत् (→भवेत्). -c) ब३ स्वान्तः° (→अन्तः°).
 -d) ब१.३ दे३.६ ग२ तत्त्वन्न (→तद्वन्न); दे३ आत्मतत्त्वं न
 लिप्यते.

२५. ब१. ॐ. -a) दे१.६ सुप्रभया, दे४ स्वप्रलये, न१
 स्वप्नभया (→स्वप्नभया). -b) का१ ब२.३ दे२.३.६ द१ ग२
 केवलं, न१ म१ केवल- (→केवलः); का१ ब३ दे२.८.९ स्फटिको-
 न१ स्फालिको- (→स्फटिको-); का१ मुर्वे. मुए. -पलैः, दे३.६
 -पलः, दे४ -पमः, दे९ -पल, + -पमः (→-मलः); दे४ ते१
 द१ ग२ उ१ परमार्थतः (→स्फटिकोऽमलः).

२६. ब१. २६c-२१d ॐ. -b) दे५ विचक्षणाः
 (→विचक्षणाः). -c) का१ अथ, ब२ अन्धः, दे२ कर्म, दे३
 आत्मः, दे६ आत्मा- (→अर्थः); का१ ब३ दे२.३.६ विज्ञानात्,
 ब२ अज्ञाताः, दे४ मुर्वे. मुए. मुब. एवान्ये, दे९ अज्ञानात्, +
 एवान्ये, न१ उ१ एवाज्ञः, म१ एवान्यत् (→एवाज्ञाः). -d)
 का१ ते१ सुदृष्टयः, ग२ कुवृत्तयः (→कुदृष्टयः).

कूटस्थो निर्गुणो व्यापी चैतन्यात्मा स्वभावतः ।
 दृश्यते ह्यर्थरूपेण पुरुषैर्भ्रान्तिदृष्टिभिः ॥२७
 यथा संलक्ष्यते रक्तः केवलः स्फटिको जनैः ।
 रक्तिकाद्युपधानेन तद्वत् परमपुरुषः ॥२८
 तस्मादात्माऽक्षरः शुद्धो नित्यः सर्वगतोऽव्ययः ।
 उपासितव्यो मन्तव्यः श्रोतव्यश्च मुमुक्षुभिः ॥२९
 यदा मनसि चैतन्यं भाति सर्वत्रगं सदा ।
 योगिनो व्यवधानेन तदा संपद्यते स्वयम् ॥३०
 यदा सर्वाणि भूतानि स्वात्मन्येवाभिपश्यति ।
 सर्वभूतेषु चात्मानं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥३१

२७. ब१. ॐ -a) द१ कूटस्था (→कूटस्थो); ब२
 रूपी (→व्यापी). -c) ब२.३ दे२.३.६ ह्यनुरूपेण, दे१ ह्यस्व-
 रूपेण (→ह्यर्थरूपेण). -d) दे४ दृष्टिः, दे५ न१ द१ ग२ म१
 उ१ मुब. भ्रान्तः, दे४ मुर्वे. मुए. ज्ञानः, दे९ भ्रातः, + ज्ञान-
 (→भ्रान्तिः); दे४ -भ्रातिभिः (→दृष्टिभिः).

२८. ब१. ॐ. -a) दे५ संलक्षते, न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 संलक्ष्यते, द१ म१ संरक्ष्यते (→संलक्ष्यते); दे१ चक्षुः, दे९
 वक्ताः, + रक्तः, ग२ रक्तयः (→रक्तः). -b) ब२ दे१.८.९ ग२
 मुर्वे. मुए. मुब. केवलं, दे३ न१ द१ म१ केवल- (→केवलः);
 दे३ स्फटिकैर्, दे६ ते१ द१ उ१ स्फटिको (→स्फटिको); दे२
 जलैः (→जनैः). -c) का१ दे६.८ न१ मुर्वे. मुए. मुब. रक्तिका^०,
 दे९ ते१ रक्तका^० (ते१ °ता), म१ रक्तिमा^० (→रक्तिका^०); दे१
 °व्यवधानेन, दे३ °ह्युपधानेन (→°द्युपधानेन); ग२ उ१ रक्तता
 (ग२ °क्तिता) मादधानेन, द१ रक्तिमाह्लाद(वि)ध्येतेन.

२९. ब१. ॐ. -a) उ१ °क्षयः, न१ °करः, ग२ * रः
 (→°क्षरः). -b) दे१.४.५.८.९ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 सर्वत्रगो (→सर्वगतो^०). -d) ब३ श्रोतव्यं, दे२ श्रोतव्यः
 (→श्रोतव्यश्च).

३०. ब१. ॐ; दे१.६ cd ॐ. -a) ते१ यथा (→यदा);
 दे३.६ तमसि (→मनसि). -b) दे१ याति (→भाति); दे४.९
 ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वदा (→गं सदा). -c) का१
 योगिनोऽप्यवधानेन, दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. योगिनः श्रद्धानस्य
 (दे३ °नेन), म१ योगिनो व्यवसायो *. -d) ते१ तथा (→तदा).

३१. ब१ दे१.६. ॐ; दे२. ab ॐ; दे४. cd ॐ. -a)
 का१ यथा (→यदा). -c) दे४ समाधिस्थो न पश्यति, दे४.९ मुए.
 स्वात्मन्येवाभिधीयते (दे९ + °तु पश्यति). -d) न१ स्वयम्
 (→तदा).

यदा सर्वाणि भूतानि समाधिस्थो न पश्यति ।
 एकीभूतः परेणासौ तदा भवति केवलः ॥३२॥
 यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि स्थिताः ।
 तदाऽसावमृतीभूतः क्षेमं गच्छति पण्डितः ॥३३॥
 यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।
 तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥३४॥
 यदा पश्यति चात्मानं केवलं परमार्थतः ।
 मायामात्रं जगत् कृत्स्नं तदा भवति निर्वृतः ॥३५॥
 यदा जन्मजरादुःखव्याधीनामेकभेषजम् ।
 केवलं ब्रह्मविज्ञानं जायतेऽसौ तदा शिवः ॥३६॥
 यथा नदीनदा लोके सागरेणैकतां ययुः ।

तद्वदात्माऽक्षरेणासौ निष्कलेनैकतां व्रजेत् ॥३७॥
 तस्माद् विज्ञानमेवास्ति न प्रपञ्चो न संसृतिः ।
 अज्ञानेनावृतं लोको विज्ञानं तेन मुह्यति ॥३८॥
 तज्ज्ञानं निर्मलं सूक्ष्मं निर्विकल्पं यदव्ययम् ।
 अज्ञानमितरत् सर्वं विज्ञानमिति मे मतम् ॥३९॥
 एतद् वः परमं सांख्यं भाषितं ज्ञानमुत्तमम् ।
 सर्ववेदान्तसारं हि योगस्तत्रैकचित्तता ॥४०॥
 योगात् संजायते ज्ञानं ज्ञानाद् योगः प्रवर्तते ।
 योगज्ञानाभिधुक्तस्य नावाप्यं विद्यते क्वचित् ॥४१॥
 यदेव योगिनो यान्ति सांख्यैस्तदधिगम्यते ।
 एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स तत्त्ववित् ॥४२॥

वै.२.२.४३

३२. ब१. ॐ; दे४. ab ॐ; ते१. ॐ (ह. सं.). -a) का१ यथा (→यदा); ब३ पश्यति (→सर्वाणि). -b) दे२ स्वात्मन्येवाभिपश्यति, दे३ द१ समाधिस्थानि पश्यति. -c) ग्र२ एकं (→एकी°). -d) दे३ मुवें. मुए. केवलम् (→केवलः).

३३. ब१. ॐ. -a) म१ यदा भूतैः (→यदा सर्वैः); ग्र२ समुच्यन्ते (→प्रमुच्यन्ते). -b) का१ ते१ कामा (ते१ °मो) यस्य, ब२ कामायान्त्ये, दे३.६ कामा ये च, द१ कामा ह्यस्य, ग्र२ म१ कामाप्यस्य (म१ तस्य), उ१ कामाद्धि स- (→कामा येऽस्य); न१ हृदि स्थिताः (→हृदि स्थिताः); उ१ स्थितः (→स्थिताः). -c) का१ °वृती°, दे१ °मृती° दे६ °पृती° (→°मृती°). -d) ब३ क्षेमं गच्छन्ति पण्डिताः.

३४. ब१. ॐ. -a) का१ दे६ ग्र२ म१ यथा, दे३ यदा, यथा (→यदा). -b) दे४ एकत्वं (→एकस्थं). -c) दे६ एत- , न१ तदा (→ततः); द१ विस्तारो (→विस्तारः). -d) का१ मुवें. मुए. मुब. सदा (→तदा).

३५. ब१. ॐ. -a) तदा (→यदा). -c) दे१.४.५ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ जगत् सर्वं, दे३.९ मुवें. मुए. तदा सर्वं (→जगत् कृत्स्नं). -d) दे३.९ मुवें. मुए. जगत् (→तदा); ते१ निर्वृतम् (→निर्वृतः).

३६. ब१. ॐ. -a) ग्र२ यदा जन्मान्तरा दुःख. -b) का१ °व्याधि° (→°व्याधी°). -c) दे५ केवल- (→केवलं). -d) का१ ब२.३ दे२.३.५.६ न१ जायते (→जायते); दे५ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ सदा (→तदा).

३७. ब१. ॐ. -a) द१ उ१ यदा, ग्र२ यथा (→यथा). -b) ब२ गतः (→ययुः). -d) दे३ ऐकता, + ऐक्यता (→ऐकतां).

३८. ब१. ॐ. -b) ब३ द१ ग्र२ संसृतिः, दे३ उ१ मुवें.

मुए. मुब. संस्थितिः, दे९ संसृतिः, + संस्थितिः, ते१ संवृतिः (→संसृतिः). -c) का१ दे४ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ °वृतो (→°वृत्तं); दे४.६.९ न१ ग्र२ मुवें. मुए. लोके (→लोको); का१ अज्ञानेन वृतो लोको. -d) ब३ विज्ञानस्तेन, दे१ विज्ञानत्वेन, द१ ग्र२ विहीनं तेन, म१ उ१ विहीनत्वेन (म१ °स्तेन), (→विज्ञानं तेन); द१ ५२ म१ उ१ पश्यति (→मुह्यति).

३९. ब१. ॐ; दे४. cd ॐ. -a) दे३.९ मुवें. मुए. मुब. विज्ञानं, ग्र२ अज्ञानं (→तज् ज्ञानं); दे४ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ शुद्धं (→सूक्ष्मं). -b) दे४.६.९.९ मुवें. मुए. तदव्ययम्, ते१ निरञ्जनम् (→यदव्ययम्). -c) का१ ब२ °तिमिरं, ब३ दे१-३.५ °मिति तत् न१ °मिव तत् (→°मितरत्). -d) का१ अज्ञानं (→विज्ञानं); दे३ मुवें. मुए. मुब. तन्मतम्, दे९ मे मतं, + तन्मतं, ग्र२ मे मतः (→मे मतम्).

४०. ब१. ॐ. -a) उ१ एतद्धि (→एतद्); दे३.९ मुवें. मुए. कथितं (→परमं). -b) ब२ दे३.६ भाषितं (→भाषितं). -c) दे१ * (→हि). -d) ते१ ग्र२ तत्रैव (→तत्रैक-); का१ ब२ -चित्तता, दे५ -चित्ततः, दे६ -चिन्त्यतां, न१ -चित्तदा, ते१ चिन्तितः (→चित्तता).

४१. ब१. ॐ. -a) दे५.६ संजायते, द१ उ१ संपत्स्यते, ग्र२ संपश्यते, म१ संपद्यते (→सञ्जायते). -b) दे५ ज्ञानात् सर्वमवाप्यते. -d) ब३ °मुक्तस्य (→°युक्तस्य); दे१ ज्ञानयोग-वियुक्तस्य. -d) दे४ न भयं, दे९ नामाध्यं, + नावाप्यं, द१ नावाध्यं, ग्र२ नवाप्यं (→नावाप्यं); ग्र२ विन्दते (→व्रिद्यते).

४२. ब१. ॐ. -b) का१ ब२ दे४.५.८.९ न१ द१ तदभि°, ते१ तदव°, उ१ मुवें. मुए. तदति° (→तदधि°). -c) ते१ एवं (→एकं). -d) दे१ स पश्यति, ग्र२ ततः क्वचित् (→स तत्त्ववित्).

वै. २.२.४४ अन्ये च योगिनो विप्रा ऐश्वर्यासक्तचेतसः ।
 मज्जन्ति तत्र तत्रैव नत्वात्मैषामिति श्रुतिः ॥४३॥
 यत्तत् सर्वगतं दिव्यमैश्वर्यमचलं महत् ।
 ज्ञानयोगाभियुक्तस्तु देहान्ते तदवाप्नुयात् ॥४४॥
 एष आत्माऽहमव्यक्तो मायावी परमेश्वरः ।
 कीर्तितः सर्ववेदेषु सर्वात्मा सर्वतोमुखः ॥४५॥
 सर्वकामः सर्वरसः सर्वगन्धोऽजरोऽमरः ।
 सर्वतः पाणिपादोऽहमन्तर्यामी सनातनः ॥४६॥
 अपाणिपादो जवनो ग्रहीता हृदि संस्थितः ।

४३. ब१. ॐ. -a) दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. हि. प्र२ म१ [अ]पि (→च). -b) दे४.५.८.९ न१ द१ प्र२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. हौश्वर्य-; ते१ ईश्वरा- (→ऐश्वर्या-); ते१ -मानसाः (→चेतसः). -c) ब२ स्तुवन्ति, दे१ यजन्ति, दे५ भजन्ति (→मज्जन्ति); ब२ यत्र, दे९ यत्र, +तत्र (→तत्र). -d) ब१ नत्वात्मैक्यं, ब३ नत्वथैष्यं, दे१ न चात्मैकां, दे३ तत्त्वार्थैक्य, दे६ न त्वार्थैष्य, न१ न त्वां न्येषाद्, ते१ सत्त्वं तेषां, प्र२ न त्वात्त्वैषा, उ१ न वा सैष्यं (→न त्वात्मैषां); दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. ये चान्ये कुण्डबुद्धयः.

४४. ब१. ॐ. -a) का१ सर्वगतं, दे१.६ न१ सर्वं गतं, दे४ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वगतं, दे९ सर्वगतं, +सर्वगतं (→सर्वगतं); का१ कैकं, ते१ नित्यं (→दिव्यं). -b) का१ दे५.६ ते१ द१ प्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °ममलं (→°मचलं). -c) का१ दे३.६ ज्ञानयोगाभि- (दे३.६ °गानि-), ते१ योग-ज्ञानाभि- (→ज्ञानयोगाभि-); ब३ दे३ -मुक्तस्तु (→युक्तस्तु).

४५. ब१. ॐ. -a) दे१ चात्मा°, दे५ वात्मा° (→आत्मा°); ते१ एष आत्मा महाव्यक्ता. -b) दे१.४ माया* (दे४ °वे), ते१ मायापि (→मायावी). -c) ब२ °वेदैस्तु, दे१ द१ °देवेषु (→°वेदेषु). -d) का१ °वसं (→°मुखं).

अतः परं दे४ पुस्तके ४ अध्यायस्य ५-३४ श्लोका दृष्टि-संचारहेतुना ४५-७३ संख्याका वर्तन्ते.

४६. ब१ दे४. ॐ. -a) दे१ सर्वगोहं, दे३ दीर्घकामः, दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वरूपः (→सर्वकामः). -b) दे१.३.६ ते१ द१ म१ [अ]जरामरः (म१ °यः) (→[अ]जरोऽमरः); प्र२ सर्वगन्धरजोऽमरः. -c) न१ सर्वत्र (→सर्वतः); दे३.६ °पादान्तं, न१ °पादोरः (→°पादोऽहं).

४७. ब१. ॐ; दे४. ab ॐ. -a) दे२ अथवा

अचक्षुरपि पश्यामि तथाऽकर्णः शृणोम्यहम् ॥४७॥
 वेदाहं सर्वमेवेदं न मां जानाति कश्चन ।
 प्राहुर्महान्तं पुरुषं मामेकं तत्त्वदर्शिनः ॥४८॥
 पश्यन्ति ऋषयो हेतुमात्मनः सूक्ष्मदर्शिनः ।
 निर्गुणामलरूपस्य यत्तदैश्वर्यमुत्तमम् ॥४९॥
 यन्न देवा विजानन्ति मोहिता मम मायया ।
 वक्ष्ये समाहिता यूयं शृणुध्वं ब्रह्मवादिनः ॥५०॥
 नाहं प्रशास्ता सर्वस्य मायातीतः स्वभावतः ।
 प्रेरयामि तथापीदं कारणं सूरयो विदुः ॥५१॥

(→अपाणि-); दे५ जवनां, मुर्वे. मुए. जवगो (→जवनो). -b) का१ गृहीत्वा, ब३ दे१.५.६ न१ द१ गृहीता (→ग्रहीता); ते१ प्राणि (→हृदि); दे४.९ संस्थिता (→संस्थिता). -c) का१ ब२.३ दे२.३ विचक्षुः, दे६ विवक्षुः (→अचक्षुः).

४८. ब१. ॐ. -a) दे४ विदाहं (→वेदाहं). -b) दे२ कश्चनः (→कश्चन). -c) ब२ आहुर (→प्राहुर). -d) दे१ आत्मनं (→मामेकं); ते१ दर्शितम् (→दर्शिनः).

४९. ब१. ॐ; दे१.४९ c-५० d ॐ (ह. सं.). -a) प्र२ पश्यन्तु(?) (→पश्यन्ति); का१ ब२.३ दे४-६ चर्षयो, दे२.३ वर्षयो, उ१ मुनयो (→ऋषयो); ते१ पश्यन्ति पुरुषं ज्येष्ठं. -b) दे१.३.५.६-९ न१ आत्मानं (दे६ *) (→आत्मानः); ते१ स्वात्मानं सूक्ष्मदर्शिनम्. -c) उ१ निर्गुणो° (→निर्गुणा°). -d) दे५ यत्तदैश्वर्यमुत्तमम्, दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. यदैश्वर्यमनुत्तमम्, ते१ ऐश्वर्यममलं महत्.

५०. ब१ दे१. ॐ. -a) का१ तन्न, ब२ दे५ यत्तु, ते१ तत्तु (→यत्तु); प्र२ वेदा (→देवा); ब३ दे३-६ ते१ न जानन्ति (→विजानन्ति). -b) प्र२ मोहितां (→मोहिता); ब२ मोहिता मायया मया. -c) ते१ यायं, +याहं (→यूयं).

५१. ब१. ॐ. -a) दे६ साहं (→नाहं); ब२ दे३ मुर्वे. मुए. प्रशस्तः, ब३ दे६ प्रशान्ता, दे१ प्रकाशः, दे९ प्रशास्ता, +प्रशस्तः, द१ प्रशस्तास्, उ१ प्रशक्ता (→प्रशास्ता). -b) दे९ मायाभीतः, +मायातीतः, न१ म१ मायातीत- (→मायातीतः). -c) ते१ जगत् कृत्स्नं (→तथापीदं). -d) प्र२ करणं (→कारणं); ब२ कवयो, दे५.८ शूरयो (→सूरयो).

यन्मे गुह्यतमं देहं सर्वगं तत्त्वदर्शिनः ।
प्रविष्टा मम सायुज्यं लभन्ते योगिनोऽव्ययम् ॥५२॥
तेषां हि वशमापन्ना माया मे विश्वरूपिणी ।
लभन्ते परमां शुद्धिं निर्वाणं ते मया सह ॥५३॥

न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ।
प्रसादान्मम योगीन्द्रा एतद् वेदानुशासनम् ॥५४॥
नापुत्रशिष्ययोगिभ्यो दातव्यं ब्रह्मवादिभिः ।
मदुक्तमेतद् विज्ञानं सांख्ययोगसमाश्रयम् ॥५५॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

३

ईश्वर उवाच ।*

अव्यक्तादभवत् कालः प्रधानं पुरुषः परः ।
तेभ्यः सर्वमिदं जातं तस्माद् ब्रह्ममयं जगत् ॥१॥

५२. द१ ग२ म१ उ१. ab ०. -a) ब१ यस्माद्, दे४ अन्ये, दे५ तच्च, दे६ मुर्वे. मुए. यतो, न१ यन्मां, ते१ एतद् (→यन्मे); दे५ देहे, न१ दैवं, ते१ ज्ञानं (→देहं). -b) दे२ सर्वगस् (→सर्वग); ते१ सर्वतत्त्वप्रदर्शनम्. -c) ग२ प्रविष्ट (→प्रविष्टा); दे१ पुरस्थमनसायुज्यं. -d) दे४ ते१ द१ ग२ उ१ लीयन्ते (→लभन्ते).

५३. -a) ब१ एषां (→तेषां); दे१ येषां हि न समापन्ना, दे५ ते येषां हि शमापन्ना, दे६ मुर्वे. मुए. मुब. ये हि माया-मतिक्रान्ता. -b) दे१ माया सा, दे६ मुर्वे. मुए. मुब. मम या (→माया मे); दे९ मोहिनी (→रूपिणी); का१ माया विष्णु-स्वरूपिणी, दे४ मायामेतां स्वरूपिणी. -c) दे१.४.५.८ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. परमं शुद्धं (→परमां शुद्धिं).

५४. -a) दे६ मुर्वे. मुए. परमां, दे९ पुनरां, +परमां (→पुनरां). -c) दे६ प्रसादान् (→प्रसादान्). -d) दे१ ह्येतद्वेदार्थशासनम्, दे३ एतत्ते देवा (तु) शासनम्, दे६ एतत्ते दानु शासनम् (?).

५५. -a) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तत्पुत्रं, न१ सुपुत्रं (→नापुत्रं); ब३ -शिष्यो- (→शिष्य-). -b) ग२ उ१ ब्रह्मवादिनः (→ब्रह्मवादिभिः). -c) ब१ मयुक्तं, ब२ दे६ मुब. यदुक्तं, दे३ चदुक्तं, दे९ मुदुक्तं, +मदुक्तं, ग२ न युक्तं (→मदुक्तं). -d) का१ दे१.२.४.५.८ मुर्वे. मुए. सांख्यं (→सांख्य-); द१ ग२ समामिश्रितं (ग२ तः) (→समाश्रयम्). -cd) उ१ अन्ये गुह्य-तमं देवं सर्वं तत्र प्रलीयते.

अतः परं उ१ पुस्तके अधिकम्—प्रविष्टं मम सायुज्यम्.

(= ५२c)

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे२.६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीता-

सर्वतः पाणिपादं तत् सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥२॥

वै. २.३.२

सूपनिषत्सु, ब१-३ इति कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु उत्तरखण्डे, दे३ इति कौर्मे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे४ ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे५.८.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु वैयासिक्यां संहितायां, ग२ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरखण्डे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तराखण्डे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योग-शास्त्रे, मुब. इति श्रीकौर्मे महापुराणे उपरिभागे श्रीमद्भग-वद्गीश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे.

अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-८.८.९ न१ ग२ म१ उ१ मुए. ०; ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे सांख्ययोगो नाम, मुर्वे. ऋषिग्यास-संवादे, मुब. ज्ञानयोगो नाम. अध्यायसंख्या—का१ ब१.३ दे२.३.५.६.८.९ ते१ ग१ उ१ मुए. मुब. द्वितीयोऽध्यायः, ब२ द्वितीयोऽध्यायः ॥५२॥, दे१.४ म१ मुर्वे. द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥, न१ एकपञ्चाशोऽध्यायः.

३

* द१. ०; दे६.९ ईश्वरः उ.; न१ ग२ म१ उ१ ईश्वरः.

१. -a) द१ पूर्वं (→कालः). -b) ग२ उ१ प्रधानः (→प्रधानं); ते१ पुरुषोऽपि च (→पुरुषः परः). -d) का१ ब२.३ दे२.३.६ सर्वमिदं, दे५ सर्वमयं, ते१ ग२ ब्रा (ग२ ब्र) ह्यमिदं (→ब्रह्ममयं).

२. -a) ब१.३ दे१-३.६.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. पादान्तं, दे५ पादं तं (→पादं तत्). -c) उ१ सर्वत्र (→सर्वतः); ब१ ग२ श्रुतिमल्लोके (→श्रुतिमल्लोके). -d) दे३ आहत्य, उ१ आघ्राय (→आवृत्य).

वै. २.३.३]

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।
 सर्वाधारं सदानन्दमव्यक्तं द्वैतवर्जितम् ॥३॥
 सर्वोपमानरहितं प्रमाणातीतगोचरम् ।
 निर्विकल्पं निराभासं सर्वावासं परामृतम् ॥४॥
 अभिन्नं भिन्नसंस्थानं शाश्वतं ध्रुवमव्ययम् ।
 निर्गुणं परमं व्योम तज्ज्ञानं सूरयो विदुः ॥५॥
 स आत्मा सर्वभूतानां स बाह्याभ्यन्तरः परः ।
 सोऽहं सर्वत्रगः शान्तो ज्ञानात्मा परमेश्वरः ॥६॥
 मया ततमिदं विश्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।
 मत्स्थानि सर्वभूतानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥७॥
 प्रधानं पुरुषं चैव तत्त्वद्वयमुदाहृतम् ।

३. ते१. cd ○. -c) ब३ निरानन्दं, दे५ परानन्दं, मा१ सदानन्तं (→सदानन्दं). -d) ब१ अव्यक्तं वैभवोर्जितम्.

४. -c) ब१ उ१ निर्विकल्प- (→निर्विकल्पं); न१ उ१ निराभासं (न१ °धारं) (→निराभासं). -d) का१ सर्वावासं, दे५ द१ ग२ मा१ उ१ सर्वाभासं, ते१ सर्वावासं, + सर्वाभासं (→सर्वावासं); दे४ परामृतम् (→परामृतम्).

५. ब१. ५c-६d ○. -a) ब२ °संस्कारं (→°संस्थानं). -b) उ१ शिवं (→ध्रुव). -c) दे३ वेगस्, + ज्योतिस्, दे४-१० मुवें. मुए. मुव. ज्योतिस् (→व्योम). -d) दे१ विदः (→विदुः).

६. ब१. ○ (द्र. ५ पा. वि.); दे१. cd ○. -a) दे४ आत्म- (→आत्मा); दे१ °भूतात्मा (→°भूतानां). -b) दे२ बाह्याभ्यन्तरा, दे४ बाह्यः भ्यन्तरः, दे६ बाह्याभ्यन्तरं, ग२ बाह्याभ्यन्तः (→बाह्याभ्यन्तरः); ते१ परं (→परः); दे१ स बाह्याभ्यन्तरश्चरः. -c) ब२ न१ ग२ मा१ सर्वगतः (→सर्वत्रगः); उ१ सर्वतः समं शान्तो.

७. ब१. ○ (द्र. ५ पा. वि.). -a) ब३ मया तत्र, ग२ मायातीत- (→मयातत-); ते१ कृत्स्नं, द१ मा१ सर्वं (→विश्वं); दे१ येन जातमिदं सर्वं. -b) दे१ अव्ययं (→अव्यक्तं); दे६ °मूर्तिनः (→°मूर्तिनां); दे४-९ मुवें. मुए. मुव. जगत् स्थावरजङ्गमम्. -c) दे१ यत्स्थानि (→मत्स्थानि). -d) का१ यस्त्वं, दे१ ते१ यस्तद् (→यस्तं); दे४-९ मुवें. मुए. विदो विदुः (→स वेदवित्).

८. ब१. ○ (द्र. ५ पा. वि.). -a) दे१ ग२ प्रधान- (→प्रधानं); दे३ पुरुषं चैव, दे४ ते१ पुरुषश्चैव, न१ मा१ पुरुषश्चेति, उ१ पुरुषं चेति (→पुरुषं चैव). -b) दे१ ग२ तद्वद्वयं, दे३-८-९ मुवें. मुए. तद्व (दे३ °त्व)स्तु स°, दे५ यत्स द्वय°,

तयोरनादिरुद्दिष्टः कालः संयोजकः परः ॥८॥

त्रयमेतदनाद्यन्तमव्यक्ते समवस्थितम् ।

तदात्मकं तदन्यत् स्यात् तद्रूपं मामकं विदुः ॥९॥

महदाद्यं विशेषान्तं संप्रसूतेऽखिलं जगत् ।

या सा प्रकृतिरुद्दिष्टा मोहिनी सर्वदेहिनाम् ॥१०॥

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते यः प्राकृतान् गुणान् ।

अहंकारविमुक्तत्वात् प्रोच्यते पञ्चविंशकः ॥११॥

आद्यो विकारः प्रकृतेर्महानात्मेति कथ्यते ।

ते१ तद्वयं स°, द१ तव द्वंद्व°, न१ यत्तद्वय° (→तत्त्वद्वय°). -c) का१ ब२-३ दे२-३-६ निरुद्दिष्टः (→उद्दिष्टः). -d) ब३ मा१ काल- (→कालः); दे१ न१ उ१ संयोजकः, दे४-८ द१ ग२ मा१ मुवें. मुए. मुव. संयोगजः, दे९ संयोगजः, + संयोजकः (→संयोजकः); ग२ परं (→परः).

९. ब१. ○ (द्र. ५ पा. वि.). -b) का१ ब्रह्माणि, + अव्यक्ते, ते१ अव्यक्तं (→अव्यक्तं); दे१ न१ समवस्थितं, द१ मा१ [अ]न्यवदस्थितं, ग२ उ१ [अ]न्यदवस्थितं (→सम-वस्थितम्). -c) दे६ तदात्मकं (→तदात्मकं); ब२ तदन्यो-न्यात्, दे४ ते१ द१ ग२ मा१ तदेव स्यात्, दे६ तदन्यस्तेस्, उ१ यदेव स्यात् (→तदन्यत् स्यात्). -d) दे४ सद्यः (→तद्रूपं); दे६ नामकं (→मामकं).

१०. -a) ते१ महदादि (→महदाद्यं); दे१ ग२ विशेषं तं (→विशेषान्तं). -b) का१ न१ द१ ग२ स प्रसूते, उ१ सा प्रसूते (→संप्रसूते). -c) दे६ उद्दिष्टो (→उद्दिष्टः). -d) का१ ब२ दे३ न१ मा१ मोहिनी (→मोहिनी); दे२ °देहिनी (→°देहिनाम्).

११. -a) दे१-४-५-८-९ द१ ग२ न१ मुवें. मुए. मुव. वै, दे३-६ न१ [अ]पि (→हि). -b) दे५ स, न१ वै (→यः); दे२ प्रकृतान् (→प्रकृतान्); दे३-६ भुङ्क्ते प्रकृतिजान् गुणान्. -c) का१ ब१-३ दे१-३ न१ ते१ ग२ मा१ अहंकार° (ब२ ते१ °रो) (→अहंकार°); का१ ब१-३ दे१-३-६ न१ ते१ °विविक्तत्वात्, ब२ °विविक्तः स, द१ मा१ °विषक्तत्वात् (→°विमुक्तत्वात्); दे४ अहंकाराभियुक्तत्वात्. -d) ते१ °विशक्तिः (→°विशकः).

१२. दे१. ○. -a) ब१ आद्यो, ग२ अथा, मा१ यथा (→आद्यो); ते१ प्रकृतिः (→प्रकृतेर). -b) ब३ महानर्थेति, दे४-९ मुवें. मुए. मुव. महानिति च, उ१ महानात्मेति (→महानात्मेति). -c) दे४ ग२ मुवें. मुए. मुव. विज्ञात-

विज्ञानशक्तिर्विज्ञाता ह्यहंकारस्तदुत्थितः ॥१२
 एक एव महानात्मा सोऽहंकारोऽभिधीयते ।
 स जीवः सोऽन्तरात्मेति गीयते तत्त्वचिन्तकैः ॥१३
 तेन वेदयते सर्वं सुखं दुःखं च जन्मसु ।
 स विज्ञानात्मकस्तस्य मनः स्यादुपकारकम् ॥१४
 तेनाविवेकतस्तस्मात् संसारः पुरुषस्य तु ।
 स चाविवेकः प्रकृतौ सज्जात् कालेन सोऽभवत् ॥१५
 कालः सृजति भूतानि कालः संहरति प्रजाः ।
 सर्वे कालस्य वशगा न कालः कस्यचिद् वशे ॥१६
 सोऽन्तरा सर्वमेवेदं नियच्छति सनातनः ।

(ग्र२ °त-), दे१ विज्ञातृ-, + विज्ञान- (→विज्ञान-); का१ विज्ञाना,
 दे३.६ विख्याता, दे४.८ मुर्वे. मुए. मुब. विज्ञानात्, दे१ विज्ञाना,
 + विज्ञानात् (→विज्ञाता); ग्र२ विज्ञातशक्तिषु ज्ञाता. -d)
 दे४ अहंकारस् (→ह्यहंकारः); का१ तदुत्थितः, उ१ सुदुत्थितः
 (→तदुत्थितः).

१३. दे१. ab ⊙. -a) ग्र२ महात्मानं (→महानात्मा).
 -b) द१ योऽहं°, ग्र२ अहं° (→सोऽहं°); का१ ब१ विधीयते
 (→[अ]भिधीयते). -c) द१ सजीवस्थोतरात्मेति. -d) द१
 °चिन्तनैः (→°चिन्तकैः).

१४. -a) दे४ वै गृह्यते (→वेदयते). -b) दे१ जन्म
 च, + जन्मसु (→जन्मसु); दे४ जरा दुःखे च जन्मसु. -c)
 दे१ ते१ सविज्ञानात्मनस्तस्य, ग्र२ सविज्ञायात्मकस्तस्य. -d)
 दे४ दुःखकारकम् (→उपकारकम्).

१५. -a) का१ °विकेरतस्, दे१ ते१ °विवेकयस् (ते१
 °कायत्), दे४ द१ ग्र२ °विवेकजस् (→°विवेकतस्); का१ दे४
 द१ ग्र२ म१ ते१ तस्य (→तस्मात्); दे४.९ मुर्वे. मुए. तेनापि-
 तन्मयस् (दे४.९ °नस्) तस्मात्. -b) म१ मनःस्यादुपकारकम्.
 -c) का१ चा (पि) (→चा-); दे१ विवेक-, ते१ द१ ग्र२ म१ उ१
 -विविक्तः (→-विवेकः); ते१ प्रकृतिः (→प्रकृतौ). -d) ते१ उ१
 सोऽभवेत् (→सोऽभवत्).

१६. -a) ग्र२ उ१ काल- (→कालः); ग्र२ सृजति
 (→सृजति). -b) दे५ ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. संहरते, उ१
 संहरतिः (→संहरति). -c) न१ वशया, ते१ वशगाः (→वशगा).
 -d) न१ विवे (→वशे).

१७. -a) दे६ एवैदं, ते१ एवैतन् (→एवैदं). -b)
 द१ ग्र२ उ१ समानसः (द१ °सं) (→सनातनः). -c) दे६ भगवन्
 (→भगवान्). -d) दे४ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ पुरुषः परः

प्रोच्यते भगवान् प्राणः सर्वज्ञः पुरुषोत्तमः ॥१७
 सर्वेन्द्रियेभ्यः परमं मन आहुर्मनीषिणः ।
 मनसश्चाप्यहंकारमहंकारान्महान् परः ॥१८
 महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः ।
 पुरुषाद् भगवान् प्राणस्तस्य सर्वमिदं जगत् ॥१९
 प्राणात् परतरं व्योम व्योमातीतोऽग्निराश्वरः ।
 सोऽहं सर्वत्रगः शान्तो ज्ञानात्मा परमेश्वरः ।
 नास्ति मत्तः परं भूतं मां विज्ञाय विमुच्यते ॥२०
 नित्यं हि नास्ति जगति भूतं स्थावरजङ्गमम् ।
 ऋते मामेकमव्यक्तं व्योमरूपं महेश्वरम् ॥२१

(→पुरुषोत्तमः).

१८. द१. १८a-१८d ⊙. (द. सं). -b) का१ ब२.३
 दे१.३ मनः प्राहुर्, दे२.४.६ मन प्राहुर्, ग्र२ मनमाहुर् (→मन
 आहुर्). -c) दे१ मनसश्च-, ग्र२ मनसा या- (→मनसश्चा-);
 ब२.३ अहंकारस्, दे४ न१ ते१ ग्र२ म१ उ१ अहंकारो (न१ °रः)
 (→अहंकारं). -d) ब२ मुब. त्वहं°, दे४ ग्र२ म१ उ१ अहं°
 (→अहं°); दे६ महत् परः, ते१ परो महान् (→महान् परः).

१९. दे६. १९a-२०b ⊙; द१. ab ⊙ (द. सं.). -a)
 ब१ दे१ परमं (→परम-).

२०. दे४. ⊙; दे६. ab ⊙; द१ ग्र२ उ१. cd ⊙.
 -a) दे१ जगत् (→प्राणात्); ते१ °तरो (→°तरं). -b)
 ब३ व्योम° (→व्योमा°); दे१ दिग्म्बरः, उ१ महेश्वरः
 (→[अ]ग्निरीश्वरः); दे५ द१ ग्र२ म१ व्योमातीतो-
 हमीश्वरः, ते१ व्योमात्तो(द)पि महेश्वरः. -c) ब२ अहं
 (→सोऽहं); का१ सर्वगतः, दे१.५.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 ब्रह्माव्ययः, ते१ ब्रह्ममयश्च (→सर्वत्रगः); म१ तस्मात् सर्व
 मुनिश्चेष्ट. -d) दे१.५ न१ ते१ म१ मयाततमिदं जगत्, दे४.९
 मुर्वे. मुए. मुब. मायातीतमिदं जगत्. -e) दे६ ग्र२ मन्तः
 (→मत्तः); ग्र२ बीतं (→भूतं). -f) दे४ विहाय (→विज्ञाय);
 दे१ तु, दे५ स (→वि-); दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. मात्र विज्ञाय
 मुच्यते.

२१. -a) दे४ निहंति, ते१ निहन्ता, द१ म१ नियंता, ग्र२
 नियता, उ१ नियतो (→नित्यं हि); दे८ मुर्वे. मुए. नास्तीति,
 दे९ नास्तीति, + हि न्यस्ति, मुब. नेहास्ति (→हि नास्ति);
 दे४ जटिलं (→जगति). -c) ते१ भूतं, ग्र२ ऋतं (→ऋते);
 का१ दे४.८ मुर्वे. मुए. मामेव, दे९ मामेव, + मामेकं (→मामेकं)
 -d) द१ ग्र२ म१ उ१ सनातनं (→महेश्वरम्).

वै.२.३.२१ सोऽहं सृजामि सकलं संहारामि सदा जगत् ।

मायी मायामयो देवः कालेन सह सङ्गतः ॥२२॥

मत्सन्निधावेष कालः करोति सकलं जगत् ।

नियोजयत्यनन्तात्मा ह्येतद् वेदानुशासनम् ॥२३॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

४

ईश्वर उवाच ।*

वक्ष्ये समहिता यूयं शृणुध्वं ब्रह्मवादिनः ।

माहात्म्यं देवदेवस्य येनेदं संप्रवर्तते ॥१॥

नाहं तपोभिर्विविधैर्न दानेन न चेज्यया ।

२२. बा. २२c-२३ d ○. -b) दे१.५ मायां (→मायी); दे४ महा, दे४ न१ -मयं (→-मयो); न१ देवं (→देवः); ते१ मायामयो महादेवः. -d) द१ उ१ देवः कालेन सम्मतः, ग्र२ कालेन च समज्जतः.

२३. बा. ○. -a) ब२.३ दे२.३ यत्- (→मत्-); ब३ दे१ -सन्निधानेषु (दे२ ०रेषं) (→-सन्निधावेष). -c) न१ नियोजयति (→नियोजयति). -d) ते१ चैतद् (→ह्येतद्); ब३ दे१ ह्येतद्वेदार्थशासनम्.

पुष्पिका—[दे४ द१ पुस्तकयोरध्यायसमाप्तिर्नास्ति].

पुराणनाम—का१ दे४.६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वर-गीतासूपनिषत्सु, बा१-३ दे२.३ इति कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१ इति श्रीकूर्मईश्वरगीतासूपनिषत्सु उत्तरखण्डे, दे५.८.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, ग्र२ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वर-गीतासूपनिषत्सु, मुव. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे ईश्वरगीता-सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुव. इति श्रीकूर्म महा-पुराणे उपरिभागे श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे. अध्यायनाम—का१ बा१-३ दे१-८.८.९ न१ ग्र२ म१ उ१ मुए. ○; ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे परज्ञाननिरूपणयोगो नाम, मुव. ऋषिव्याससंवादे, मुव. अव्यक्तादिज्ञानयोगो नाम. अध्यायसंख्या—का१ दे१ मुव. मुव. तृतीयोऽध्यायः ॥३॥, बा१.३

शक्यो हि पुरुषैर्ज्ञातुमृते भक्तिमनुत्तमाम् ॥२॥

अहं हि सर्वभावानामन्तस्तिष्ठामि सर्वगः ।

मां सर्वसाक्षिणं लोको न जानाति मुनीश्वराः ॥३॥

यस्यान्तरा सर्वमिदं यो हि सर्वान्तरः परः ।

सोऽहं धाता विधाता च कालोऽग्निर्विश्वतोमुखः ॥४॥

दे२.३.५.६.८.९ ते१ ग्र२ म१ मुए. तृतीयोऽध्यायः, ब२ तृतीयोऽध्यायः ॥२३॥, न१ द्विपंचाशोऽध्यायः, उ१ तृतीयोऽध्यायः ॥०॥३॥०॥.

४

* द१ ○; दे३ ईश्वर उ; न१ ईश्वरौवाच; ग्र१ म१ ईश्वरः

१. -a) बा१ समाहितं, दे९ समाहि (धि)तं (→समा-हिता). -b) द१ ग्र२ म१ उ१ वचनं मम (→ब्रह्मवादिनः). -c) न१ उ१ माहात्म्यं (→माहात्म्यं). -d) दे१.४.५ ते१ द१ म१ उ१ येत सर्वं (→येनेदं सं-); दे१ प्रवर्ततं (→प्रवर्तते).

२. -b) दे४ च (→न). -c) दे१ शक्योहं (→शक्यो हि); का१ पुरुषं ज्ञातुं, दे३.४.६ द१ ग्र२ म१ उ१ पुरुषो ज्ञातुं (→पुरुषैर्ज्ञातुं). -d) न१ उ१ ऋतो (→ऋते).

३. -a) ब२ दे५.८.९ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुव. मुए. मुव. भूतानां (→भावानां). -b) दे३.८.९ मुव. मुए. सर्वतः (→सर्वगः). -c) दे६ मा (?). (→मां); दे४ सर्वं (→सर्व-); ब२ दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ लोके, दे१ * के (→लोको). -d) का१ ब२ दे१.४ द१ ग्र२ म१ उ१ जा(का१ ज)नन्ति (→जानाति).

४. दे४. cd ○. -a) दे३ यस्यान्तरे, दे८ अस्यान्तरा, द१ यस्यांतरस् (→यस्यान्तरा). -b) दे८ मुव. सर्वान्तकः (→सर्वान्तरः); ब२ दे१ प्रभुः (→परः). -ab) ते६ यस्यांतरमिदं यो हि सर्वान्तर ततः परः. -d) का१ बा१.३ दे२.३.५.६ लोकेस्मिन्, ब२ ते१ कालाग्निर् (→कालोऽग्निर्); का१ बा१.३ दे२ ०मुखं (→०मुखः).

न मां पश्यन्ति मुनयः सर्वेऽपि त्रिदिवौकसः ।
 ब्रह्मा च मनवः शक्रो ये चान्ये प्रथितौजसः ॥५॥
 गृणन्ति सततं वेदा मामेकं परमेश्वरम् ।
 यजन्ति विविधैरग्निं ब्राह्मणा वैदिकैर्मखैः ॥६॥
 सर्वे लोका नमस्यन्ति ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 ध्यायन्ति योगिनो देवं भूताधिपतिमीश्वरम् ॥७॥
 अहं हि सर्वहविषां भोक्ता चैव फलप्रदः ।
 सर्वदेवतनुर्भूत्वा सर्वात्मा सर्वसंस्थितः ॥८॥
 मां पश्यन्तीह विद्वांसो धार्मिका वेदवादिनः ।
 तेषां सन्निहितो नित्यं ये भक्त्या मामुपासते ॥९॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या धार्मिका मामुपासते ।
 तेषां ददामि तत् स्थानमानन्दं परमं पदम् ॥१०॥
 अन्येऽपि ये विकर्मस्थाः शूद्राद्या नीचजातयः ।
 भक्तिमन्तः प्रमुच्यन्ते कालेन मयि संगताः ॥११॥
 न मद्भुक्ता विनश्यन्ति मद्भुक्ता वीतकल्मषाः ।
 आदावेतत् प्रतिज्ञातं न मे भक्तः प्रणश्यति ॥१२॥
 यो वै निन्दति तं मूढो देवदेवं स निन्दति ।
 यो हि तं पूजयेद् भक्त्या स पूजयति मां सदा ॥१३॥
 पत्रं पुष्पं फलं तोयं मदाराधनकारणात् ।

वै. २.४.१४

५. [दे४. ५-३४ श्लोकाः द्वितीयाध्यायस्य ४४ श्लोका-
 नन्तरं दृष्टिसंचारहेतुना सन्निविष्टाः] दे५. ५-६८ ०.
 -a) दे१ मां न, ग्र२ न तां (→न मां). -b) ब२ दे१.६ द१ ग्र२
 म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वे पितृ°, ते१ सर्वे ते त्रि° (→सर्वेऽपि
 त्रि°); दे५ सर्वेपि*** वी***. -c) ब१ ब्राह्मणा, ब२ दे१.२ न१
 ते१ ग्र२ म१ ब्रह्माणो, ब३ दे४.६ ब्राह्माणो, दे३ ब्रह्मातः (→ब्रह्मा
 च); ब१-३ दे१.२.६ न१ म१ उ१ शक्रा, ग्र२ शुक्रा (?) (→शक्रो).
 -d) ब३ प्रथितौ° (→प्रथितौ°).

६. दे५. ०. -a) ब३ गृणन्ति, दे१ शृण्वन्ति, ग्र२ म१
 गृह्णन्ति (→गृणन्ति); का१ देवं, ब३ देवा, दे१ वेदान्, दे२
 देव, ते१ वेदा (→वेदा[ः]). -b) का१ मामेकं, दे१ नात्मानं
 (→मामेकं). -c) ब१ यजन्ति (→यजन्ति); दे१ अग्नौ, दे३
 मुर्वे. मुए. यज्ञैर्, दे९ अग्नौ, + मंत्रैर् (→अग्निं). -d) ते१
 विविधैर् (→वैदिकैर्).

७. -a) का१ दे१.२ ग्र२ सर्व- (→सर्वे); का१ दे३.९ मुर्वे.
 मुए. मुब. न पश्यन्ति (→नमस्यन्ति). -b) ग्र२ ब्रह्मा-
 (→ब्रह्मा); दे१ °मह, म१ °महं (→°महः). -c) दे६ ध्यायति
 (→ध्यायन्ति). -d) का१ °रीश्वरम् (→°मीश्वरम्).

८. -a) दे१ वै (→हि); दे५ द१ ग्र२ म१ उ१ °यज्ञानां,
 दे६ °हविषा (→°हविषां). -c) ग्र२ मां धाता (→भूत्वा).
 -d) का१ ब३ दे२.३.५.९ °संस्तुतः, दे१ °संस्तुतिः, दे४ °अश्वितः,
 दे६ °संस्कृता, मुर्वे. मुए. °संस्तुतः (→°संस्थितः).

९. -a) द१ ग्र२ म१ उ१ भजन्तीह (→पश्यन्तीह). -b)
 म१ °वेदिनः (→°वादिनः). -c) दे१ सन्निहृतो (→सन्निहितो).
 -d) दे१ भक्त्या ये मामु°, दे३ यो मां नित्यमु°, दे१० मुर्वे. मुए.
 मुब. ये मां नित्यमु°, द१ ग्र२ उ१ ये भक्ता मामु° (→ये
 भक्त्या मामु°).

१०. ब१ ते१. ab ०. -a) दे६ वैश्याः (→वैश्याः).
 -c) का१ दातस्मि (→ददामि); दे४ यत्स्थानं, ते१ तद्ज्ञानं,
 म१ मत्स्थानं (→तत्स्थानं). -c) न१ शाश्वतं (→ग्रानन्दं);
 दे१ परमेश्वरं (→परमं पदम्).

११. ब१. ११a-२३b ०. -a) दे१ हि कर्मस्था, दे३.९
 मुर्वे. मुए. मुब. स्वधर्मस्थाः, न१ विधर्मस्थाः (→विकर्मस्थाः).
 -b) का१ शूद्राद्यानां च, दे१ शूद्राद्या हीन- , दे२ शूद्राद्यानीं च,
 दे४ शूद्राद्यानीव- (→शूद्राद्या नीच-). -c) दे४ प्रमुच्यन्ते, द१ ग्र२
 उ१ प्रपद्यन्ते (→प्रमुच्यन्ते). -d) ब१ दे१ कालेन मुनिपुंगवाः,
 दे४ निष्ठानं मयि सत्तमाः, दे५ म१ कालेन मुनिसत्तमाः, दे३ मुर्वे.
 मुए. कालेनापि हि संगताः, दे९ कालेन मयि संगताः,
 + कालेनापि हि संगताः, न१ ते१ द१ ग्र२ उ१ कालेन मयि
 सत्तमाः.

१२. ब१. ० (द्र. ११ पा. वि.). -a) दे१.४.५.८.९ न१
 ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. मद्भुक्ता न (→न मद्भुक्ता).
 -c) दे१.५.८.९ न१ ते१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. आदावेव (→आदा-
 वेतत्); का१ प्रतिज्ञाने (→प्रतिज्ञातं). -d) दे६ ना मद्भुक्ताः
 (→न मे भक्तः).

१३. ब१. ० (द्र. ११ पा. वि.). -a) का१ ब२.३
 दे३.६ वा निन्दति, दे१ विनिन्दति, ग्र२ वै विन्दति (→वै निन्दति);
 दे४ मां मूढो, द१ ग्र२ म१ उ१ तं देवं (→तं मूढो); ते१ न (स)
 निन्दति, द१ स विन्दति, ग्र२ म१ जगत्पति (→स निन्दति). -c)
 का१ तं पूजयते, दे१.६ तं पूजयेद्, दे४ द१ ग्र२ उ१ संपूजयेद्,
 दे३.९ मुर्वे. मुए. मुब. पूजयते (→तं पूजयेद्). -d) दे४.६ द१ उ१
 संपू° (→स पू°); दे१ स हि पूजयति सदा.

१४. ब१. ० (द्र. ११ पा. वि.). -a) दे५ पुष्पं पत्रं
 (→पत्रं पुष्पं). -b) दे४.६ ग्र२ म१ उ१ सदा° (→मदा°). -c)
 दे१.४.५.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. नियतं, ते१ द१ ग्र२ म१ उ१

बै. २.४.१४ यो मे ददाति नियतः स मे भक्तः प्रियो मतः ॥१४
अहं हि जगतामादौ ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ।
विधाय दत्तवान् वेदानशेषानात्मनिःसृतान् ॥१५
अहमेव हि सर्वेषां योगिनां गुरुरव्ययः ।
धार्मिकाणां च गोप्ताऽहं निहन्ता वेदविद्विषाम् ॥१६
अहं वै सर्वसंसारान्मोचको योगिनामिह ।
संसारहेतुरेवाहं सर्वसंसारवर्जितः ॥१७
अहमेव हि संहर्ता स्रष्टाहं परिपालकः ।
मायावी मामिका शक्तिर्माया लोकविमोहिनी ॥१८
ममैव च पराशक्तिर्या सा विद्येति गीयते ।

सततं (→नियतः). -d) ते१ स वै, द१ अ२ म१ उ१ सदा
(→स मे); न१ भक्तिः (→भक्तः); ब२ ३ दे३-६.८ ते१ द१ अ२
म१ उ१ मुवें. मुए. मुव. मम, दे१ नरः, दे० मतः, + मम, न१
मुनिः (→मतः).

१५. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.). -a) द१ अ२ म१ उ१
अर्थे (→आदौ). -b) न१ ब्रह्मणे (→ब्रह्माणं); न१ ०मेष्ठिने
(→०मेष्ठिनम्). -c) का१ निधाय, ब२.३ दे६ अधीय, दे८
मुवें. मुए. मुव. विदधौ, दे९ विधाय, + विदधौ (→विधाय).
-d) ब२ ०निस्थितम्, दे४ ० निःसृता, ते१ निष्ठितं, द१ अ२ म१
उ१ ०मायया (→०निः सृतान्); ब३ दे१ शेषानात्मनिःसृतान्.

१६. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.). -a) ब२ ०मेको
(→०मेव); दे१ च (→हि). -b) ब२ योगिनां (→योगिनां).
-c) दे३-५ ०कानां च, ते१ ०कानां सु- (→०काणां च). -d) दे२
०विद्विषी (→०विद्विषाम्).

१७. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.). -a) दे४ च, न१ ते१
मुवें. मुए. मुव. हि (→वै); अ२ ०संसार- (→०संसारान्).
-b) दे१ अपि, ते१ अहम् (→इह); दे२ मोचको (योगिनां)
गुरुरव्ययः.

१८. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.). -a) दे१ एवामि-
(→एव हि). -b) दे३.९ मुवें. मुए. मुव. संस्रष्टा (→स्रष्टाहं).
-c) दे३.८ मुवें. मुए. मुव. माया वै, ते१ माया हि
(→मायावी); ते१ भूमिका, उ१ मामकी (→मामिका); दे९
ममैव परमाशक्तिर्, + माया वै मामिका शक्तिर्. -d) ते१
मया (→माया); का१ ब३ दे२.६.९ न१ द१ मुवें. मुए. मुव.
०विमोहिनी (→०विमोहिनी); अ२ उ१ करोति विविधं जगत्.

१९. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.); ते१. cd ॐ;
अ२ उ१. ॐ. -a) दे४ ममैव (→ममैव); दे९ चापरा
(→च परा); दे१ ममैवा परमा शक्तिर्. -c) दे९ शोषयामि, +

नाशयामि तथा मायां योगिनां हृदि संस्थितः ॥१९

अहं हि सर्वशक्तीनां प्रवर्तकनिवर्तकः ।

आधारभूतः सर्वासां निधानममृतस्य च ॥२०

एका सर्वान्तरा शक्तिः करोति विविधं जगत् ।

आस्थाय ब्रह्मणो रूपं मन्मयी मदधिष्ठिता ॥२१

अन्या च शक्तिर्विपुला संस्थापयति मे जगत् ।

भूत्वा नारायणोऽनन्तो जगन्नाथो जगन्मयः ॥२२

तृतीया महती शक्तिर्निहन्ति सकलं जगत् ।

नाशयामि (→नाशयामि); ब२ दे५.६ द१ म१ मुव. तथा, दे३.८
मुवें. मुए. च तां (→तया); दे४ ज्ञानं (→मायां).

२०. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.); अ२. २० a-२१ b ॐ.
-a) ते१ तथाहं (→अहं हि). -b) ब२ प्रवर्तको (→प्रवर्तक-);
न१ प्रवृत्तकनिवृत्तकः. -c) दे२.६ ०भूता, न१ ०भूतौ (→०भूतः);
दे४ सर्वेषां, दे८ सर्वासां (→सर्वासां). -d) दे३.८ विधानं,
दे४ विदानं (→निधानं); दे४ ते१ द१ तु (→च).

२१. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.); अ२. ab ॐ. -a)
ब२ एषा (→एका). -b) ते१ सकलं (→विविधं). -c) म१
रूप- (→रूपं). -d) का१ यन्मयी, दे४ ते१ द१ मन्माया
(→मन्मयी); न१ मदनुष्ठिता, द१ म१ मयि तिष्ठति (→मदधि-
ष्ठिता); अ२ माया मम हि तिष्ठति.

मुवें. b, c मध्ये अधिकम्—

*ताहं प्रेरयिता विप्राः परमं योगमाश्रिताः ।

२२. ब१. ॐ (द्र. ११ पा. वि.); दे६. २२a-२३b
ॐ. -a) दे५ शक्तिस्तु, अ२ शक्तिष्व- (→च शक्तिर्); दे१
विपुलां (→विपुला). -b) अ२ जयत् (→जगत्). -c) ब२
०यणानन्तो, दे१ ०यणो देवो (→०यणोऽनन्तो). -d) ब३
इहमेव (→जगन्नाथो).

२३. ब१. ab ॐ (द्र. ११ पा. वि.); दे६. ab ॐ
(द्र. २२ पा. वि.). -a) अ२ तृतीयं या हि मे शक्तिर्. -b)
दे१.४ विहन्ति, ते१ निहन्त्री (→निहन्ति). -c) दे१ सा तामसी
(→तामसी मे). -d) दे१ कालाख्या रुद्रपिङ्गला, दे५ द१ अ२
म१ कालरुद्रपिङ्गली, ते१ कालरुद्रस्वरूपिणी.

२०-२३ श्लोकानाम् उडिया पुस्तके अयं क्रमः—

*आस्थाय ब्रह्मणो रूपं मन्मया मयि तिष्ठति ।

अन्या च शक्तिर्विपुला संस्थापयति मे जगत् ॥

तामसी मे समाख्याता कालाख्या रुद्ररूपिणी ॥२३
 ध्यानेन मां प्रपश्यन्ति केचिज्ज्ञानेन चापरे ।
 अपरे भक्तियोगेन कर्मयोगेन चापरे ॥२४
 सर्वेषामेव भक्तानामिष्टः प्रियतरो मम ।
 यो हि ज्ञानेन मां नित्यमाराधयति नान्यथा ॥२५
 अन्ये च ये त्रयो भक्ता मदाराधनकाङ्क्षिणः ।
 तेऽपि मां प्राप्नुवन्त्येव नावर्तन्ते च वै पुनः ॥२६
 मया ततमिदं कृत्स्नं प्रधानपुरुषात्मकम् ।
 मय्येव संस्थितं विश्वं मया संप्रेर्यते जगत् ॥२७
 नाहं प्रेरयिता विप्राः परमं योगमाश्रितः ।

भूत्वा नारायणोऽनन्तो जगन्नाथो जगन्मय ।
 तृतीया महती शक्तिर्निहन्ति सकलं जगत् ॥
 अहं हि सर्वशक्तीनां प्रवर्तकनिवर्तक ।
 आधारभूतः सर्वेषां धाम न मृतस्य च ॥
 एका सर्वास्तिरा शक्तिः करोति विविधं जगत् ।
 तामसी मे समाख्याता कालरुद्राख्यरूपिणी ॥
 (= २१c-२३b, २०a-२१b, २३cd)

२४. -c) म₁ (ये) योगेन (→योगेन).

२५. -b) न₁ इष्टिः (→इष्टः); दे३.५.८.९ न₁ ते₁ द₁
 ग्र₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. °तमो (→°तरो). -c) ग्र₂
 योग- (→यो हि). -d) क₁ आधार° (?) (→आराध°).

२६. -a) ब₂.३ दे३.६ येव मे, दे₁ ये त्रये, दे₂ येव *,
 दे३ मुर्वे. ग्र₂ येव ते, मुए. मुब. ह्रये, दे₉ बहवो, + ह्रये, म₁
 येव वै (→ये त्रयो); दे३.८ भक्त्या (→भक्ता); क₁ अन्ये च
 येव भक्त्या च, ब₁ अन्येत्राष त्रयो भक्ता, दे₅ अन्येर्वे यव मे (?),
 न₁ अन्ये तु ये त्रयो भक्ता, ते₁ अन्यत्रापि च ये भक्ता. -b)
 ब₃ मदाराधन ( ) (→मदाराधन-); दे₁.५.८.९ मुर्वे. मुए.
 मुब. °कारिणः (→°काक्षिणः). -c) द₁ तेहि, ग्र₂ अपि
 (→तेऽपि); दे₄ तां (→मां); दे₁ प्रविशन्त्येव, दे₆ प्राप्नुवन्त्येव,
 ते₁ प्राप्नुवन्त्येते (→प्राप्नुवन्त्येव). -d) ब₂ दे₄ मां, दे₆ न
 (→ना-); ब₁ ते₁ °वर्तन्ते, न₁ °वर्तन्त्ये (→°वर्तन्ते).

२७. -a) क₁ माया (→मया); ते₁ विश्वं (→कृत्स्नं).
 -c) दे३.९ मुर्वे. मुए. चित्तं (→विश्वं). -d) म₁ माया
 (→मया); दे₉ संप्रयते, ते₁ संप्राप्यते (→संप्रेर्यते); दे₆
 वि पूर्वमया संतर्प्यते जगत्.

२८. -a) दे₄.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. आस्थितः
 (→आश्रितः); दे₁ परं योगं समाश्रितः, ग्र₂ म₁ परा (म₁° रं)
 योगमुपाश्रिताः (म₁° तः). -c) दे₁ प्रेषयामि (→प्रेरयामि);

प्रेरयामि जगत्कृत्स्नमेतद्यो वेद सोऽमृतः ॥२८
 पश्याम्यशेषमेवेदं वर्तमानं स्वभावतः ।
 करोति कालो भगवान् महायोगेश्वरः स्वयम् ॥२९
 योगः संप्रोच्यते योगी माया शास्त्रेषु सूरिभिः ।
 योगेश्वरोऽसौ भगवान् महादेवो महान् प्रभुः ॥३०
 महत्त्वं सर्वतत्त्वानां परत्वात् परमेष्ठिनः ।
 प्रोच्यते भगवान् ब्रह्मा महान् ब्रह्ममयोऽमलः ॥३१
 यो मामेवं विजानाति महायोगेश्वरेश्वरम् ।

वे२.४.३२

दे₁ म₁ जगत् सर्वं, दे₉ तथापीदं, + जगत्कृत्स्नं, ते₁ तथा चेदं
 (→जगत्कृत्स्नं). -d) दे₁ वेत्ति (→वेद); दे३ सस्मृतः, दे₉
 सोमृतः, + सस्मृतः, न₁ सोस्मृतं (→सोऽमृतः).

२९. -a) ग्र₂ पश्यात्म° (→पश्याम्य°). -b) ब₁ दे₁
 न₁ वर्तमानः, ग्र₂ वर्तमाने (→वर्तमानं). -c) द₁ करोतु
 (→करोति); ब₂ कामं (→कालो). -d) ते₁ महायोगी°, द₁
 अद्वायोगी°, ग्र₂ भर्ता योगी°, उ₁ हर्तायोगी° (→महायोगे°);
 ब₁ दे₁ °श्वरेश्वर (दे₁ °रः) (→°श्वरः स्वयम्).

३०. ब₁. ३०a-३२b ⊙ (द्र. सं.). -a) क₁ दे₄.५
 योगात्, दे₂ योगात्, + योगाहं, दे३.९ न₁ मुर्वे. मुए. मुब.
 योऽहं (→योगः); ते₁ संप्राप्यते योगे (→संप्रोच्यते योगी).
 -b) क₁ दे₄ न₁ ग्र₂ म₁ मया, ब₂.३ दे३.६ मुर्वे. मुए. मुब.
 मायी, दे₅ मायां, ते₁ महा- (→माया); क₁ शास्त्रेस्व-, ब₂
 ब₂ शास्त्रे च (→शास्त्रेषु); ते₁ सूचितः, मुब. सूरभिः
 (→सूरिभिः). -c) क₁ द₁ ग्र₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब.
 योगीश्वरोऽसौ, दे३ न₁ योगेश्वरोऽसौ, दे३ विप्रोऽश्वरोऽसौ, ते₁
 योगीश्वरोऽसौ (→योगेश्वरोऽसौ). -d) दे३.४.६.८.९ ते₁ द₁
 ग्र₂ म₁ उ₁ महा- (→महान्); मुर्वे. मुए. मुब. महायोगेश्वरः
 स्वयम्.

३१. ब₁. ⊙ (द्र. ३० पा. वि.). -a) क₁ दे₁.५ न₁
 महत्वात् (→महत्वं); दे₁.५ °भूतानां, दे३.८.९ ते₁ ग्र₂ म₁ मुर्वे.
 मुए. °सत्त्वानां (→°तत्त्वानां). -b) क₁ परमत्वात्, ब₃ दे३
 मुर्वे. मुए. वरत्वात्, द₁ ग्र₂ म₁ उ₁ परत्वं (→परत्वात्); दे₁
 °मेश्वरः, दे₅ °मेष्ठ्वसौ (→°मेष्ठिनः). -c) द₁ उ₁ ब्रह्म
 (→ब्रह्मा). -d) दे₁.४.५.८.९ न₁ ते₁ द₁ ग्र₂ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब.
 महा- (→महान्); उ₁ ब्राह्म° (→ब्रह्म°); क₁ °मयो मतः
 ब₂ दे३ °मयो मतः, दे₁ °मयो मतः (→°मयोऽमलः).

३२. ब₁. ab ⊙ (द्र. ३० पा. वि.). -a) दे३.४ यो

बै.२.४.३२ सोऽविकल्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥३२॥
सोऽहं प्रेरयिता देवः परमानन्दमाश्रितः ।
नृत्यामि योगी सततं यस्तद् वेद स वेदवित् ॥३३॥

इति गुह्यतमं ज्ञानं सर्ववेदेषु निष्ठितम् ।
प्रसन्नचेतसे देयं धार्मिकायाहिताश्रये ॥३४॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

५

व्यास उवाच ॥*

एतावदुक्त्वा भगवान् योगिनां परमेश्वरः ।
ननर्त्त परमं भावमेश्वरं संप्रदर्शयन् ॥१॥
तं ते ददृशुरीशानं तेजसां परमं निधिम् ।

मामेव, म१ यो मे परं (→यो मामेव). -b) दे३ ते१ महायोगी°,
द१ अ२ उ१ सर्वयोगी° (→महायोगी°); दे४ महायोगी महेश्वरः;
म१ सर्वयोगीश्वरेश्वरः. -c) ब१ सोधिकं येन, ब३ दे४.५.८.९ न१
सोविकल्पेन, द१ अ२ म१ उ१ सोविकल्पित- (→सोऽविकल्पेन).

३३. -a) ते१ नाहं (→सोऽहं); न१ देवं, उ१ वेदः
(→देवः). -b) दे४.९ मुब. °सश्रितः (→°माश्रितः); दे५ परमं
पदमाश्रितः. -c) दे४.५ नृत्याभि- (→नृत्यामि); उ१ योगि (→
योगी); ब२.३ दे१ प्रेरयामि जगत्सर्वं. -d) दे३.५.६ द१ अ२ म१ उ१
यस्तं (→यस्तद्); दे४.९ न१ मुब. मुए. मुब. योगवित् (→वेदवित्).

३४. -b) ब२ दे१ सर्वं (→सर्वं); ब१ दे१.४.५.८.९ न१
ते१ द१ अ२ म१ मुब. मुए. मुब. निश्चितं, दे२ निष्ठिता
(→निष्ठितं). -c) दे१ प्रपन्न° (→प्रसन्न°); दे२ °चेतसो
(→°चेतसे); अ२ उ१ वंधा, दे१ नित्यं (→देयं).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीता-
सूपनिषत्सु. -ब१.२ दे२ इति कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु,
ब३ इति कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे
ईश्वरगीतासु उत्तरखण्डे, दे३ इति श्रीकूर्मसूपनिषत्सु, दे४.५.८.९
मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, अ२
उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, म१
इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, मुब. इति
श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे,
मुब. इति श्रीकूर्म महापुराणे उपरिभागे श्रीमद्भगवद्गीश्वरगीता-
सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे. अध्यायनाम—का१

नृत्यमानं महादेवं विष्णुना गगनेऽमले ॥२॥
यं विदुर्योगतत्त्वज्ञा योगिनो यतमानसाः ।
तमोशं सर्वभूतानामाकाशे ददृशुः किल ॥३॥
यस्य मायामयं सर्वं येनेदं प्रेर्यते जगत् ।

ब१-३ दे१-६.८.९ न१ अ२ म१ उ१ मुए. ○; ते१ ईश्वर-
नारायणमहर्षिसंवादे, मुब. ऋषिव्याससंवादे, मुब. देवदेव-
माहात्म्ये ज्ञानयोगी नाम. अध्यायसंख्या—का१ ब१.३ दे२.३.५.
६.८.९ ते१ अ२ म१ मुए. चतुर्थोऽध्यायः, ब२ चतुर्थोऽध्यायः ॥५४॥,
दे१ मुब. मुब. चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥, दे४ द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥,
न१ त्रिपञ्चाशोऽध्यायः, उ१ चतुर्थोऽध्यायः ॥१०॥ श्री ॥१०॥

५

॥* द१. ○; दे४ ईश्वर उवाच; दे९ ईश्वर उ.; अ२ म१
उ१ व्यासः; मुए. सूत उवाच.

१. -a) दे१ वचनं (→भगवान्). -d) ते१ अ२
ऐश्वर्यं (→ऐश्वरं); ब१ ऐश्वर्यं भावदर्शयन्.

२. -a) ब३ दे१.३.६ उ१ तत्ते, दे४ ते तं, मुब. यं ते
(→तं ते). -b) दे१ परमां (→परमं); म१ परमं तेजसां
निधि. -c) न१ नित्यं स्वानं (→नृत्यमानं); म१ सहेशानं
(→महादेवं). -d) दे५ गगने (→गगने); अ२ म१ तले (→[अ]
मले).

३. -a) दे५.८ मुए. मुब. तं (→यं); ब१ भाव°
(→तत्त्व°). -b) दे१ तत्त्वमानसाः, द१ योगचेतसः, अ२ म१
उ१ यतचेतसः (→यतमानसाः). -c) दे५ तमेव (→तमीशं);
म१ ब्रह्म° (→सर्व°); ते१ देवानां (→भूतानां).

४. दे६.४a-५d ○. -b) ब१ पूर्ण*, ब३ प्रोच्यते,
दे१ पूर्णते, दे४.९ मुए. मुब. ध्रियते (→प्रेर्यते). -c) दे१
नृत्यमानं, द१ म१ नृत्यमाने (म१ °न) (→नृत्यमानः). -d)

नृत्यमानः स्वयं विप्रैर्विश्वेशः खलु दृश्यते ॥४
 यत् पादपङ्कजं स्मृत्वा पुरुषोऽज्ञानजं भयम् ।
 जहाति नृत्यमानं तं भूतेशं ददृशुः किल ॥५
 यं विनिद्रा जितश्वासाः शान्ता भक्तिसमन्विताः ।
 ज्योतिर्मयं प्रपश्यन्ति स योगी दृश्यते किल ॥६
 योऽज्ञानान्मोचयेत् क्षिप्रं प्रसन्नो भक्तवत्सलः ।
 तमेव मोचकं रुद्रमाकाशे ददृशुः परम् ॥७
 सहस्रशिरसं देवं सहस्रचरणाकृतिम् ।
 सहस्रबाहुं जटिलं चन्द्रार्धकृतशेखरम् ॥८
 वसानं चर्म वैयाघ्रं शूलासक्तमहाकरम् ।

दण्डपाणिं त्रयीनेत्रं सूर्यसोमाग्निलोचनम् ॥९
 ब्रह्माण्डं तेजसा स्वेन सर्वभावृत्य च स्थितम् ।
 दंष्ट्राकरालं दुर्दर्शं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥१०
 अण्डस्थं चाण्डबाह्यस्थं बाह्यमभ्यन्तरं परम् ।
 सृजन्तमनलज्वालं दहन्तमखिलं जगत् ।
 नृत्यन्तं ददृशुर्देवं विश्वकर्माणमीश्वरम् ॥११
 महादेवं महायोगं देवानामपि दैवतम् ।
 पशूनां पतिमीशानं ज्योतिषां ज्योतिरव्ययम् ॥१२
 पिनाकिनं विशालाक्षं भेषजं भवरोगिणाम् ।
 कालात्मानं कालकालं देवदेवं महेश्वरम् ॥१३

वै.२.५.१३

ब१ उ१ विप्रेशः, अ२ सर्वेशः (→विश्वेशः); द१ अ२ म१ उ१ संप्रदृश्यते (→खलु दृश्यते).

५. -a) अ२ ज्ञात्वा (→स्मृत्वा); दे५ यत्पादपङ्कज-स्मृत्या. -b) दे५ पुरुषोऽज्ञानपञ्जरम्. -c) ब३ तु (→तं).

अतः परं दे४ पुस्तके अधिकम् —

‘नृत्यमानः स भगवांस्तानाह जगदीश्वरः ।
 यं विनिद्रा जितश्वासा पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ।
 सर्वतः पाणिपादोहमन्तर्यामी सनातनः ।
 अपाणिपादो यवनो गृहीता हृदि संस्थितः ।
 नास्ति तत्सर्वजगति भूतं जगत्स्थावरजङ्गमम् ।
 ऋते मामेकमव्यक्तं कामरूपं महेश्वरम् ।
 सोऽहं सृजामि सकलं संहारामि सदा जगत् ।
 वियोजयत्येनं तात्मा ह्येतद्वेदानुशासनमिति ।

इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु तृतीयोऽध्यायः
 (= २.५.४; २.३.२०-२३)

६. द१. ० (द. सं.); दे४ a ०. -a) मुर्वे. मुए. केचिन्निद्रा° (→यं विनिद्रा°); दे१ °जितक्रोधाः, दे५ °जितश्वासाः (→°जितश्वासाः). -d) दे१ तं देवं ददृशुः किल.

७. -a) ब२ योऽज्ञानं मोचयेत्क्षिप्रं, ब३ योऽज्ञानान्मोच्यते क्षिप्रं, दे४ योजनान्मुच्यते क्षिप्रं, द१ यो ज्ञानमुच्यते क्षिप्रं, म१ यो ज्ञानमाचरेत्क्षिप्रं, उ१ यो ज्ञानमूचिवान् क्षिप्रं. -b) दे४ वसन्तो भक्तवत्सलः. -c) ब१ दे१ तमेकं (ब१ °क); दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब तमेवं (→तमेव); दे४ मुर्वे. मुए. मोचनं (→मोचकं). -d) ब१ दे३.६ ते१ अ२ किल (→परं).

८. दे४.८ c-१० b ०; दे२. b ०. -a) दे१० °किरणं (→°शिरसं); दे२ सहस्र *****. -b) ब१ सहस्रशिरसाकृति. -c) का१ °बाहुः, द१ बाहुर् (→°बाहुं).

९. ब१. ९ a-१५ d ०; दे४. ० (द्र.८ पा. वि.). -c) दे३.८ मुए. °मात्रं, दे९ °मात्रं, + °पाणि (→°पाणि); दे५ त्रिनेत्रं च, ते१ त्रिणयनं (→त्रयीनेत्रं). -d) न१ सोम-सूर्याग्निलोचनम्.

अतः परं म१ पुस्तके अधिकम् —

अण्डस्थं चाण्डबाह्यस्थं बाह्यमभ्यन्तरं परम् । (= ११ab)

१०. ब१. ० (द्र. ९ पा. वि.); दे४. ab ० (द्र.८ पा. वि.). -b) दे१.३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. -धिष्ठितं, न१ निष्ठितं, ते१ संस्थितं, अ२ म१ उ१ विष्ठितं (→च स्थितं). -c) ब३ दे२.६ न१ °कराल (→°करालं).

११. ब१. ० (द्र. ९ पा. वि.); दे४.९ न१ द१ अ१.२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. ab ०. -a) का१ दे४ °भाण्डस्थं (→°बाह्यस्थं); ब३ अण्डस्थं अण्डबाह्यस्थं. -c) का१ ब२.३ दे२.३.५ °ज्वाला, न१ ते१ द१ म१ °ज्वालां (→°ज्वालं); अ२ सृजन्तमखिलं जातं. -e) दे४ नित्यं तं (→नृत्यन्तं); अ२ देवा (→देवं).

१२. ब१. ० (द्र. ९ पा. वि.). -a) म१ महायोगी (→महायोगं). -b) ते१ अवि° (→अपि). -d) मुर्वे. आनन्दं (→ज्योतिषां); न१ ज्योतिषां परमं पदम्.

१३. ब१. ० (द्र. ९ पा. वि.). -b) दे२.५.६ °रोगिनं (दे५ °णं) (→°रोगिणां). -c) का१ कालातीतं, ब२ कामात्मनां, दे२ कालात्मानां, दे४ कालोत्मानं (→कालात्मानं); का१ काल कांक्षं, ब२ कामकामं, द१ कलाकारं, दे५ कालकालं, दे९ कलाकारं, + कलाकालं, द१ कलात्मानं, (→कालकालं); उ१ कालात्मनां कलात्मानं. -d) दे४ विश्वदेवं, अ२ कालरूपं, द१ उ१ कालकालं (→देवदेवं).

वै. २.५.१४ उभापति विरूपाक्षं योगानन्दमयं परम् ।
 ज्ञानवैराग्यनिलयं ज्ञानयोगं सनातनम् ॥१४
 शाश्वतैश्वर्यविभवं धर्माधारं दुरासदम् ।
 महेन्द्रोपेन्द्रनमितं महर्षिगणवन्दितम् ॥१५
 आधारं सर्वशक्तीनां महायोगेश्वरेश्वरम् ।
 योगिनां परमं ब्रह्म योगिनां योगवन्दितम् ।
 योगिनां हृदि तिष्ठन्तं योगमायासमावृतम् ॥१६
 क्षणेन जगतो योनिं नारायणमनामयम् ।
 ईश्वरेणैकतापन्नमपश्यन् ब्रह्मवादिनः ॥१७
 दृष्ट्वा तदैश्वरं रूपं रुद्रनारायणात्मकम् ।
 कृतार्थं मेनिरे सन्तः स्वात्मानं ब्रह्मवादिनः ॥१८
 सनत्कुमारः सनको भृगुश्च
 सनातनश्चैव सनन्दनश्च ।

रुद्रोऽङ्गिरा वामदेवोऽथ शुक्रो
 महर्षिरत्रिः कपिलो मरीचिः ॥१९
 दृष्ट्वाऽथ रुद्रं जगदीशितारं
 तं पद्मनाभाश्रितवामभागम् ।
 ध्यात्वा हृदिस्थं प्रणिपत्य मूर्ध्ना
 बद्ध्वाञ्जलिं स्वेषु शिरःसु भूयः ॥२०
 ओङ्कारमुच्चार्य विलोक्य देव-
 मन्तःशरीरे निहितं गुहायाम् ।
 समस्तुवन् ब्रह्ममयैर्वचोभि-
 रानन्दपूर्णयितमानसास्ते ॥२१
 मुनय ऊचुः ॥
 त्वामेकमीशं पुरुषं पुराणं
 प्राणेश्वरं रुद्रमनन्तयोगम् ।

१४. ब१. ॐ (द्र.६ पा. वि.). -a) दे३.९ न१ द१ मुर्वे.
 मुए. विशालाक्षं (→विरूपाक्षं). -b) दे४ द१ ग२ उ१
 योगानन्दं परं शुभं, ते१ योगानन्दं परं शिवं. -c) न१
 °विलयं (→°निलयं).

१५. ब१. ॐ (द्र.६ पा. वि.). -a) का१ ब२.३ दे२
 मुब. °वितपं, दे४ °निलयं (→°विभवं). -b) दे१ धर्माकारं,
 दे५ धर्माचारं, दे६ धर्माध्यक्षं + धर्माधारं, दे९ धर्माध्यक्षं
 (→धर्माधारं).

१६. दे१.४.६ ग२ मुर्वे. मुए. abcd ॐ; ब१. cd
 ॐ. -a) ब१ आराध्यं, दे५ आचारं, द१ उ१ आधेयं,
 (→आधारं). -b) ते१ महायोगी° (→महायोगे°). -c)
 ते१ योगिनां (→योगिनां); ब२ शरणं (→परमं); दे३.८.९ गुह्यं
 (→ब्रह्म). -d) का१ दे२.५.८.९ उ१ योगिनं (→योगिनां);
 ब२ दे२.५.६ योगि° (→योगे°).

१७. -a) द१ तं ततो, ग२ म१ ततोऽनु-, उ१ अन्ततो
 (→क्षणेन); न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ जगतो (→जगतो); का१
 ब३ दे२ योनिर्, ते१ नित्यं (→योनिं). -b) दे४ °मनोपमं
 (→°मनामयं). -c) दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. °नैक्य मा°
 (→°नैकता°); दे४ ईश्वरेणैकतां मात्र-. -d) ग२ पश्यन्ति
 (→[अ]पश्यन्).

१८. ते१ द१. ॐ (द्र. सं.). -a) ग२ ईश्वरं (→ऐश्वरं).
 -b) का१ ब१-३ दे२-४.६ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रं
 (→रुद्र-). -d) दे१ स्वात्मानो (→स्वात्मानं).

१९. -a) दे४ भृगुश्चैव सनन्दनः, द१ ग२ उ१ भृगुश्चैव
 सनातनः. -b) ते१ म१ सनन्दनश्चैव सनातनश्च. -c) का१
 दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. रैभ्यो° (→रुद्रो°); न१ वामदेवश्च
 (→वामदेवोऽथ). -d) का१ (वा) मरीचिः, ब३ मुर्वे. मुए.
 मरीचिः (→मरीचिः).

२०. -a) दे४.५ दृष्ट्वा च, द१ सद्वास-, ग२ सद्वासु-,
 उ१ स वास- (→दृष्ट्वाथ); ग२ °तान्तरं (→°तारं). -b)
 दे१ °नाभं श्रुत-, द१ °नाभामित-, ग२ °नाभासित-, उ१
 °नाभ स्थित-, (→नाभाश्रित-). -d) दे१.४.८ न१ ते१ द१ ग२ म१
 उ१ मुर्वे. मुब. कृताञ्जलिः दे५.९ मुए. कृत्वाञ्जलि (→बद्ध्वा-
 ञ्जलि); दे४ ते स्व- (→स्वेषु); दे१ बिबेषु (→शिरःसु); ब३
 दे४.६ स्वभूयः, दे५ संभूयः (→सु भूयः).

२१. -a) द१ स देव, ग२ उ१ विचार्य (→विलोक्य).
 -b) मुर्वे. मुए. मुब. °शरीरं (→°शरीरे); दे४ निहितः, द१
 निहतं (→निहितम्). -c) द१ स संस्तुवन्, ग२ म१ तमस्तुवन्
 (→समस्तुवन्); म१ ब्रह्ममयो (→ब्रह्ममयैर्). -d) ब१ दे४.८.९
 न१ ते१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °हित-, दे१ °हिम-, ग२
 °भित- (→°यत-); दे५ °पूर्णांतर- (→°पूर्णयित-); दे३.८.९ मुर्वे.
 मुए. मुब. °मानसा वै, न१ °मानसास्ते, ते१ मानसास्तु, द१ ग२
 म१ उ१ °लोचनास्ते (→°मानसास्ते).

॥ द१ ग२ म१ उ१ ऋषयः; न१ ते१ द१ ऋषय ऊचुः.

२२. -a) °रूपं (→°मीशं). -b) का१ देवम् (→रुद्रम्);
 द१ ग२ म१ उ१ °देवं (→°योगम्). -c) ब३ दे१ न१ द१ ग२

नमाम सर्वे हृदि सन्निविष्टं
 प्रचेतसं ब्रह्ममयं पवित्रम् ॥२२
 त्वां पश्यन्ति मुनयो ब्रह्मयोनिं
 दान्ताः शान्ता विमलं रुक्मवर्णम् ।
 ध्यात्वात्मस्थमचलं स्वे शरीरे
 कवि परेभ्यः परमं तत्परं च ॥२३
 त्वत्तः प्रसूता जगतः प्रसूतिः
 सर्वात्मभूस्त्वं परमाणुभूतः ।
 अणोरणीयान् महतो महीयां-
 स्त्वामेव सर्वं प्रवदन्ति सन्तः ॥२४
 हिरण्यगर्भो जगदन्तरात्मा
 त्वत्तोऽधिजातः पुरुषः पुराणः ।

संजायमानो भवता विसृष्टो
 यथाविधानं सकलं ससर्ज ॥२५
 त्वत्तो वेदाः सकलाः संप्रसूता-
 स्त्वय्येवान्ते संस्थितिं ते लभन्ते ।
 पश्यामस्त्वां जगतो हेतुभूतं
 नृत्यन्तं स्वे हृदये सन्निविष्टम् ॥२६
 त्वयैवेदं भ्राम्यते ब्रह्मचक्रं
 मायावी त्वं जगतामेकनाथः ।
 नमामस्त्वां शरणं संप्रपन्ना
 योगात्मानं चित्पतिं दिव्यनृत्यम् ॥२७
 पश्यामस्त्वां परमाकाशमध्ये
 नृत्यन्तं ते महिमानं स्मरामः ।

वै. २.५.२७

नमामि (→नमाम); का१ सर्वे, दे१ शर्व (?) (→सर्वे). -d) दे३.६ ते१ ०परं (→०मयं).

२२. -a) दे१ त्वां नमस्यन्ति, दे३.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. पश्यन्ति त्वां (→त्वां पश्यन्ति); दे३ मुनयो विश्वयोनिं, दे६ उ१ मुनयोऽतिदान्ताः (→मुनयो ब्रह्मयोनिं). -b) ब१ दान्तः शान्ताः, दे४ दान्तं शान्तं, द१ शान्तात्मना, ग२ श्रान्ता शान्त-, उ१ शान्तंशान्ताः (→दान्ताः शान्ता); द१ ग२ म१ उ१ हृदये रुक्म (उ१ ग२ ०प्य) वर्णं (→विमलं रुक्मवर्णं). -c) दे१ ध्यात्वात्मसंस्थप्रचलं, दे३ ध्यात्वात्मस्वमचलं, द१ ध्यात्वा हृदिस्थं, मुर्वे. मुए. ध्यात्वात्मस्वप्रचलं (→ध्यात्वात्मस्थमचलं); ब२ ते१ स्व, दे६ मे, द१ ग२ म१ उ१ ते (→स्वे). -d) दे५ शरण्यं, ग२ वरेभ्यः (→परेभ्यः); का१ परमं परं *, ब१ परमं परेभ्यः, ब२ दे५.८.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. परमं परं च, दे२ परतः परं च (→परमं तत्परं च).

अतः परं दे२ पुस्तके अधिकम्—

*त्वत्तः प्रसूता जगतः शान्तविमलं रुक्मवर्णम् ।

ध्यात्वात्माभवंतं स्वे शरीरेभ्यः परमं तत्परं च ।

(= २४a, २३bcd)

२४. -a) का१ त्वं च (→त्वत्तः); का१ जगतां (→जगतः); दे६ प्रसूता, द१ म१ प्रसूता, ग२ प्रदाना (→प्रसूतिः). -b) ब३ सर्वात्मसुस्थं, दे१ सर्वार्थभूस्त्वं, दे२ सर्वात्मभूस्त्वं, दे३.५.८ न१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वानुभूस्त्वं, दे९ सर्वात्मभूस्त्वं, +सर्वानुभूस्त्वं, दे६ सर्वात्मसूक्ष्मं, द१ सर्वात्मभूतं, उ१ सर्वात्मकस्त्वं (→सर्वात्मभूस्त्वं); ब१.२ द१ ग२ म१ उ१ परमात्मभूतः (द१ ०तं), दे५ परमानुभूतिः (→परमाणुभूतः).

२५. -b) ब१.२ दे१.४.५ म१ त्वत्तोऽभि०, उ१ न१ द१

ग२ त्वत्तोहि, दे३ मुर्वे. मुए. मुब. त्वत्तोऽस्ति, दे९ त्वत्तोहि, + त्वत्तोऽस्ति (→त्वत्तोऽभि-); ग२ पुराणं (→पुराणः). -c) का१ दे३.४.५ न१ द१ उ१ स (→सं-); ब३ दे६ भवतां, द१ ग२ म१ उ१ भगवान् (→भवता); का१ विश्वपोष्टा, ब१ ते१ [अ] ति सृष्टो, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. निसृष्टो, दे३ [आ] विसृष्टो (→विसृष्टो). -d) दे१ यथाविधानं (→यथा विधानं). दे१.८ मुर्वे. मुए. मुब. स सद्यः, दे१ ससर्ज, + स सद्यः (→ससर्ज).

२६. -a) द१ उ१ ०भूताः (→०सूताः). -b) का१ वै (→ते); दे४ लभते परं पदं (→संस्थितिं ते लभन्ते). -c) दे४ द१ पश्यामि (→पश्यामस्); उ१ नृत्यन्ते (→नृत्यन्तं). -d) उ१ हृदि चित्स्वरूपं (→हृदये सन्निविष्टं).

२७. -a) दे४ द१ ग२ म१ उ१ ब्रह्म० (→त्वयै०); ते१ भ्राम्यते (→भ्राम्यते); ब२ विश्व०, दे५ वेद० (→ब्रह्म०); ब३ दे४ चक्र- (→चक्रं). -b) दे४ मायाचक्रं, दे५ द१ मायावी त्वां, दे६ मायावी तां, ग२ मायावी तं (→मायावी त्वं); ब१ म१ ०नाथ, द१ एव, ते१ मुब. ०नाथं (→०नाथः). -c) ग२ नमामि (→नमामः). -d) का१ योगात्मानं, दे४ द१ ग२ संचित्पति, ते१ एकात्मानं, म१ संविपङ्क्तिः, उ१ सर्वपति (→योगात्मानं); दे१ चिन्मयं तं दिव्यवृत्तम्, दे४ दिव्यवृत्ते प्रवृत्तं, दे८ मुर्वे. मुए. नृत्यन्तं दिव्यनृत्यम्, न१ नृत्यन्तं दिव्यरूपम्, द१ ग२ म१ दिव्यतत्त्वे (द१ ०त्व) प्रवृत्तिं (द१ ०तं) (→चित्पतिं दिव्य नृत्यम्).

२८. -a) ब३ दे४ पश्यामि (→पश्यामस्). -b) दे३.५ ग२ नृत्यन्ते (→नृत्यन्तं). -d) का१*नुभूय, ब१ अन्वभूयात्म-

वै.२.५.२७

सर्वात्मानं बहुधा सन्निविष्टम्
 ब्रह्मानन्दमनुभूयानुभूय ॥२८
 ॐकारस्ते वाचको मुक्तिबीजं
 त्वमक्षरं प्रकृतौ गूढरूपम् ।
 तत्त्वां सत्यं प्रवदन्तीह सन्तः
 स्वयंप्रभं भवतो यत्प्रकाशम् ॥२९
 स्तुवन्ति त्वां सततं सर्ववेदा
 नमन्ति त्वामृषयः क्षीणदोषाः ।
 शान्तात्मानः सत्यसंधा वरिष्ठं
 विशन्ति त्वां यतयो ब्रह्मनिष्ठाः ॥३०
 एको वेदो बहुशाखो ह्यनन्तस्

भूयः, ब२ म१ अनुभूयामभूयः (म१^० य), ब३ दे१ अन्वभूयान्वभूयः
 (दे१^० य), दे३ अनुभूयात्मभूय, दे५ न१ द१ ग२ उ१ मुब.
 अनुभूयानुभूयः, दे९ ते१ मुवें. चानुभूयानुभूय (→अनुभूयानुभूय).

२९. -a) द१ ग२ त्वं (→ते). -b) का१ दे२-३.६
 त्वाम् (→त्वम्); ब२ नमस्कारं (→त्वमक्षरं); दे१^० तत्त्वं, द१
^०रूढः, उ१ दे४ ते१^० रूपः (→^०रूपः); ब२ चाधिरूपं, ग२ गूढरूपः
 (→गूढरूपं). -c) ब१.३ दे२-३.५ तं त्वां, दे१** (→तत् त्वां);
 ब२ तत्त्वतस्त्वां, ते१ तं त्वां नित्यं, ग२ तत्त्वातीतं, म१ तत्त्वासक्तं
 (→तत् त्वां सत्यं); न१ संवदन्तीह (→प्रवदन्तीह). -d) का१
 ब२ न१^० प्रभुं, दे१^० प्रभो (→^०प्रभं); दे१.६ द१ भवता
 (→भवतो); का१^० यत्प्रकाशं, दे१ यः प्रकाशः, दे४.६ यत्
 स्वरूपं, दे८.९ मुवें. मुए. मुब. यत्प्रभावम्, द१ उ१ विश्वरूपं,
 ग२ पश्य रूपं (→यत्प्रकाशं).

३०. -a) दे४ ते१ द१ म१ सर्वतः, उ१ सर्वदा (→सततं);
 ब३ दे१ उ१ सर्वदेवाः, दे६ ब्रह्मवेदा (→सर्ववेदा[:]). -b) ते१
 ऋषयः क्षीणपापा, द१ ग२ क्षीण (द१^० णितः सर्वदोषाः, म१
 सर्वतः सर्ववेदाः (→ऋषयः क्षीणदोषाः). -c) दे२ म१
 शान्तात्मानं, ग२ शान्तानन्तं (→शान्तात्मानः); दे५ सत्यसन्ध्या,
 दे८.९ मुवें. मुए. मुब. सत्यसन्धं, म१ सन्निधानं (→सत्यसंधा).

३१. दे८.९ मुवें. मुए. मुब. पुस्तकेऽयं श्लोकः ३२
 श्लोकानन्तरमागतः. -a) उ१ देवो (→वेदो); ब१-३ दे२.६ न१
 बहुशाखा, ग२ म१ उ१ ब्रह्मशाखा; दे४ वृद्धशाखो (→बहुशाखो).
 -c) दे५ उ१ ये शरणं (→शरणं ये); दे२.५ संप्रपन्नाः
 (→प्रपन्नाः).

३२. -a) दे४ भवान्मयो, दे८ मुवें. मुए. मु(दे८^० भ)

त्वामेवैकं बोधयत्येकरूपम् ।

वेद्यं त्वां शरणं ये प्रपन्नास्
 तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥३१

भवानीशोऽनादिमांस्तेजोराशि-

ब्रह्माविश्वं परमेष्ठी वरिष्ठः ।

स्वात्मानन्दमनुभूयाधिशेते

स्वयं ज्योतिरचलो नित्यमुक्तः ॥३२

एको रुद्रस्त्वं करोषीह विश्वं

त्वं पालयस्यखिलं विश्वरूपः ।

त्वामेवान्ते निलयं विन्दतीदं

नमामस्त्वां शरणं संप्रपन्नाः ॥३३

वो नाशो, ते१ भवानेको (→भवानीशो); दे४.५ द१ ग२ म१
 तेजराशिर्, दे८.९ मुवें. मुए. मुब. विश्वरूपः, ते१ चाम्बुराशिर्,
 उ१ वेदराशिः (→तेजोराशिर्). -b) ब२ ब्रह्मा (→ब्रह्मा-);
 ब१ दे३-५.८.९ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. विष्णुः, दे१
 विश्वः (→विश्वं); दे५ ग२ म१ वरिष्ठः (→वरिष्ठः). -c)
 का१ दे२-४ ते१ आत्मा,^० दे६ द१ म१ त्वात्मा^० (→स्वात्मा^०);
 का१ ब२.३ दे२ ते१ चानुभूया-, दे१ अन्वभूया-, मुवें. मुए. मुब.
 अनुभूय (→अनुभूया-); का१ ब२.३ दे२ [अ]नुशेते, ब१ दे२
 आविशेते, दे८.९ म१ मुवें. मुए. मुब. [आ]विशन्ते (→[अ]
 धिशेते); उ१ स्वात्मानन्दाननुभूयत्वमांस्ते, द१ त्वात्मारूपं
 नमनुन्यभूयाविशन्ते, म१ त्वात्मानमनुभूयाविशन्ते; दे६ त्वात्मानं
 वाचामनुभूयाधिशेते. -d) म१ उ१ अमलो (→अचलो); मुवें.
 मुए. मुब. अचला नित्यमुक्ताः (→अचलो नित्यमुक्तः).

३३. -a) ग२ सं- (→त्वं). -b) ब३ त्वां (→त्वं);
 ब३ पालयत्य^०, दे६ द१ पालयस्व^० (द१^० स्त्व^०) (→पालयस्य^०);
 का१ दे१.४.५.८ मुवें. मुए. रूपम् (→रूपः). -c) ब१
 त्वामेवान्ते, न१ त्वामेकं ते, द१ त्वच्चेवां ते (→त्वामेवान्ते); का१
 ब२ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुब. विलयं, दे२ च लयं (→निलयं);
 ब२ विदन्तीदं, दे१ विदतीह, ग२ विदते *, म१ सर्ववेत्ति
 (→विन्दतीदं). -d) न१ ग२ नमामि (→नमामस्); ब३ त्वां
 (→सं-).

अतः परं दे३.८.९ मुवें. मुए. मुब. अधिकम्—

*एको वेदो बहुशाखो ह्यनन्तःस्वामेवैकं बोधयत्येकरूपम् ।

वेद्यं त्वां येशरणं संप्रपन्ना मायामेतां ते तरन्तीह विप्राः ।

त्वामेकमाहुः कविमेकरुद्रं
 प्राणं बृहन्तं हरिमग्निमीशम् ।
 इन्द्रं मृत्युमनिलं चेकितानं
 धातारमादित्यमनेकरूपम् ॥३४
 त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं
 त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
 त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता
 सनातनस्त्वं पुरुषोत्तमोऽसि ॥३५
 त्वमेव विष्णुश्चतुराननस्त्वं
 त्वमेव रुद्रो भगवानधीशः ।
 त्वं विश्वनाभिः प्रकृतिः प्रतिष्ठा
 सर्वेश्वरस्त्वं परमेश्वरोऽसि ॥३६
 त्वामेकमाहुः पुरुषं पुराण-
 मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।
 चिन्मात्रमव्यक्तमचिन्त्यरूपं

खं ब्रह्म शून्यं प्रकृतिं निर्गुणं च ॥३७
 यदन्तरा सर्वमिदं विभाति
 यदव्ययं निर्मलमेकरूपम् ।
 किमप्यचिन्त्यं तव रूपमेतत्
 तदन्तरा यत्प्रतिभाति तत्त्वम् ॥३८
 योगेश्वरं रुद्रमनन्तशक्तिं
 परायणं ब्रह्मतनुं पवित्रम् ।
 नमाम सर्वे शरणार्थिनस्त्वां
 प्रसीद भूताधिपते महेश ॥३९
 त्वत्पादपद्मस्मरणादशेष-
 संसारबीजं विलयं प्रयाति ।
 मनो नियम्य प्रणिधाय कायं
 प्रसादयामो वयमेकमीशम् ॥४०
 नमो भवायास्तु भवोद्भवाय
 कालाय सर्वाय हराय तुभ्यं ।

वै.२.५.३६

३४. -a) का१ परमं चारुचन्द्रं, ब१ कवयश्च रुद्रं, ब२.३ दे२.३.६ परमं च रुद्रं, दे१ कवयोऽथ रुद्रं (→कविमेकरुद्रं). -b) ब१ प्राणं विभृन्तं, दे६ प्राणं बृहन्तं, दे८.९ मुर्वे. मुए. ब्रह्म (मुर्वे ०ह्यं) गृणन्तं (→प्राणं बृहन्तं); दे१.४ ते१ अ२ हरि० (→हरि०); का१ ब१-३ दे२.३ हरिमिन्द्रमीशं, न१ हविभिन्दुमीशं, ब१ परिमग्निमीशं (→हरिमग्निमीशं). -c) ब१.३ दे२.३.६ ०मनलं, अ२ म१ उ१ ०मखिलं (→०मनिलं); द१ चे शितारं, अ२ चेतितारं (→चेकितानं); का१ इन्द्रभृशमनलं चेतितानं, दे४ इन्द्रं मन्त्र्युर्मलिनं चेकितानं, दे८.९ मुर्वे. मुए. रुद्रं नित्यमनिलं चेकितानं. -d) अ२ धातारं (→धातारं); ते१ पारावाराद्यादिमं त्वेकरूपम्.

३५. -c) द१ शाश्वतमस्य (→शाश्वतधर्म-). -d) दे९ पुरुषोत्तमो मे (→पुरुषोत्तमोऽसि).

३६. -a) दे६ पुरातनं च, न१ चतुराननं च (→चतुराननस्त्वं). -b) का भगवान् ईशः, ब१-३ दे२-६.८.९ द१ अ२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. ०नपीशः (→०नधीशः). -c) का१ विष्णुनाभिः, दे२.३.६.८.९ विश्वनाभिः, मुर्वे. मुए. मुव. विश्वनाथः (→विश्वनाभिः); द१ प्रकृति (→प्रकृतिः).

३७. -a) का१ त्वं (→त्वां); ते१ ईशं (→आहुः); दे१ परमं, न१ अ२ पुरुषः (→पुरुषं). -b) उ१ तपसः (→तमसः). -c) द१ तन्मात्रं (→चिन्मात्रं); दे१.८.९ ते१ अ२ उ१ मुर्वे. मुए. अनन्तं (→अचिन्त्यं); दे१ ०तत्त्वं, दे२ ०रूपस् (→०रूपं). -d) वस्तु, ब३ दे१-३.६ द१ अ२ म१ उ१ त्वं, दे४ यं (→खं);

ब१ प्रकृतिर्गुणाञ्च, दे३.८ द१ अ२ उ१ मुर्वे. मुए. प्रकृतिर्गुणां (दे३ द१ अ२ ०ण)श्च, दे१.५ म१ प्रकृतेर्गुणैश्च, दे४ प्रकृतिं पुराणं, दे९ न१ ते१ प्रकृतिं गुणं (दे९ ०णां) च (→प्रकृतिं निर्गुणं च).

३८. -c) दे२ भवं (→तत्त्वं); द१ एकं, उ१ ईशं (→एतत्). -d) का१ न, दे२*, दे६ या, न१ सं- (→यत्); दे१ तदन्तरा सर्वमिदं विभाति.

३९. -a) ते१ म१ योगी० (→योगे०); का१ ब२.३ दे२.६ रूपं, दे३ रूपं, + भद्रं, दे९ रुद्रं, + भद्रं (→रुद्रं). -b) दे५ नारायणं, ते१ पारायणं (→परायणं); ब२ दे३.६ ०तत्त्वं (→०तनुं); दे१.४.५.८.९ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. पुराणं (→पवित्रम्). -c) दे१.४ न१ नमामि (→नमाम). -d) द१ अ२ म१ भूतेशपते (→भूताधिपते); दे६ महेश्वरः (→महेश).

४०. -a) ब१-३ दे२.५.६ अशेषं (→अशेष-). -b) ब३ दे५ विमलं, मुर्वे. मुए. मुव. निलयं (→विलयं). -c) द१ कार्यं (→कार्यं). -d) न१ प्रियं (→वयं).

४१. -a) दे४.५-८ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. भवायाथ, दे९ भवायाथ, + भवायास्तु (→भवायास्तु); का१ नमोद्भवाय, दे२ नमोद्भवाय, + भवोद्भवाय, दे४ भवोद्भवाय (→भवोद्भवाय). -b) ब२ भवाय तुभ्यं, न१ भवोद्भवाय, द१ अ२

वै. २. ५. ४०

नमोऽस्तु रुद्राय कपर्दिने ते

नमोऽग्नये देव नमः शिवाय ॥४१

ततः स भगवान् देवः कपर्दी वृषवाहनः ।

संहृत्य परमं रूपं प्रकृतिस्थोऽभवद् भवः ॥४२

ते भवं भूतभव्येशं पूर्ववत् समवस्थितम् ।

दृष्ट्वा नारायणं देवं विस्मिता वाक्यमब्रुवन् ॥४३॥

भगवन् भूतभव्येश गोवृषाङ्कितशासन ।

दृष्ट्वा ते परमं रूपं निर्वृताः स्म सनातन ॥४४॥

भवत्प्रसादादमले परस्मिन् परमेश्वरे ।

अस्माकं जायते भक्तिस्त्वय्येवाव्यभिचारिणी ॥४५॥

इदानीं श्रोतुमिच्छामो माहात्म्यं तव शंकर ।

भूयोऽपि तव यन्नित्यं याथात्म्यं परमेष्ठिनः ॥४६

स तेषां वाक्यमाकर्ण्य योगिनां योगसिद्धिदः ।

प्राहः गम्भीरया वाचा समालोक्य च माधवम् ॥४७

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) पञ्चमोऽध्यायः ॥१॥

म१ उ१ नमोऽस्तु तुभ्यं (→हराय तुभ्यं). -d) ते१ महादेव, द१
ग्र२ म१ उ१ नमो देव (→नमोऽन्नये).

अतः परम् ग्र२ पुस्तके 'सूत' इत्यधिकम्; म१ पुस्तके व्यास' इत्यधिकम्

४२. -a) द₁ त₁ ग₂ म₁ उ₁ ईशः, दे_{4.5.8.9} मुवे.
मुए. मुब. प्रीतः (→देवः). -d) का₁ ब₃ दे₂ न₁ भवोद्भवः,
दे₁ [अ]भवद्भरः, दे_{3.6} भवोऽभवत्, द₁ ग₂ म₁ उ₁ महेश्वरः
(→[अ]भवद्भवः).

४३. का१ ते१. ४२b-४३a ○ (इ. सं.). -b) डा
समुप^० (→समव^०). -d) दे३ न१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. विस्मितं
(→विस्मिता).

४४. का_१ ते_१ a ○ (ब्र. ४२ पा. वि.). -a)
ग्र_२ भगवान् (→भगवन्). -b) का_१ दे_३ शासनं (→^०शासन).
-d) का_१ दे_{३.५.८.९} ग्र_२ मुर्वे. मुए. मुव. निवृत्ता: (→निवृत्ता:);
ब_१ दे_{१.३.६} सनातनं, दे_{४.६} ते_१ द_१ ग्र_२ उ_१ परमेश्वर: (ते_१ ^०रा:
म_१ ^०र) (→सनातन).

४५. -a) प्रसादादचले, दे२ प्रसादममले, म१ प्रभावा-
दमले (→प्रसादादमले). -b) क१ परमेष्ठिमन्, व३ दे२.३.६
परमेष्ठिमन् (→परस्मिन्); दे१ म१ परमेश्वर (→परमेश्वरे).
चक्ष्यते (→जायते).

दे३ भव यत्, दे१ न१ चैव यं, दे४.८.९ द१
ते वयं, प्र२ सुवो. मुए. मुव.

चैवं यत् म₁ वै वयं (→तव यत्); का₁ चात्यन्तं (→यन्नित्यं).
-d) का₁ दे₂ ते₁ श्रु₂ उ₁ याथावर्थं, ब₂ न₁ माहात्म्यं, दे₁ व₁
यथार्थं, म₁ ध्यातव्यं (→याथात्म्यं).

४७. -b) अ२ योगि- (→योग-); म१ °सिद्ध°
(→°सिद्धि°). -d) ते१ मानवं (→माधवं).

पुष्पिका—[ब१-३ दे१.६ द१ पुस्तकेषु अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२ इति श्री, दे३ इति श्रीवर्गीतासु, दे४ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे५ ८.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, ते१ इति कूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, ग्र२ म१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुब. इति श्रीकौर्मे महापुराणे उपरिभागे श्रीमद्भगवद्गीश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे. अध्यायनाम—का१ दे२-५.८.९ न१ ग्र२ म१ उ१ मुए. ॐ; ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे विश्वरूपसन्दर्शनयोगो नाम, मुर्वे. ऋषिव्याससंवादे, मुब. देवदेवनृत्यदर्शनभक्तियोगो नाम. अध्यायसंख्या—दे२.३. ॐ; का१ चतुर्थोऽध्यायः ॥६॥, दे४ मुर्वे. मुब. पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥, दे५.८.९ ते१ ग्र२ म१ मुए. पंचमोऽध्यायः, न१ चतुःपञ्चाशोऽध्यायः, उ१ पंचमोऽध्यायः ॥१०॥ श्री ॥१॥

ईश्वर उवाच ।*

शृणुध्वमृषयः सर्वे यथावत् परमेष्ठिनः ।
वक्ष्यामीशस्य माहात्म्यं यत्तद्वेदविदो विदुः ॥१
सर्वलोकैकनिर्माता सर्वलोकैकरक्षिता ।
सर्वलोकैकसंहर्ता सर्वात्माऽहं सनातनः ॥२
सर्वेषामेव वस्तूनामन्तर्यामी पिता ह्यहम् ।
मध्ये चान्तः स्थितं सर्वं नाहं सर्वत्र संस्थितः ॥३
भवद्भिरद्भुतं दृष्टं यत्स्वरूपं तु मामकम् ।
ममैषा ह्युपमा विप्रा मायया दर्शिता मया ॥४
सर्वेषामेव भावानामन्तरा समवस्थितः ।

६

* द१. ॐ; दे३.९ ईश्वर उ.; प्र२ म१ उ१ ईश्वरः.

१. -b) न१ यथान्यं (→यथावत्); का१ ब१-३ दे२.३.६ परमात्मनः (→परमेष्ठिनः). -c) प्र२ ईशस्तु (→ईशस्य); उ१ माहात्म्यं (→माहात्म्यं).

अतः परम् न१. b, c मध्ये अधिकम् —

* स तेषां वाक्यमाकर्ण्य योगिनां योगसिद्धिदः ।
प्राहगम्भीरया वाचा. (= २.५.४७abc)

२. -b) का१ उ१ ०रक्षितां (उ१ ०ताः) (→०रक्षिता).
-d) दे५ सनातनं, प्र२ म१ सदाशिवः (→सनातनः).

३. ब१. ३c-१३d ॐ. -a) ते१ अग्नि (→एव);
दे१.५ भूतानां, ते१ भावानां (→वस्तूनां). -b) दे१ यतो ह्यहं,
दे५ ते१ पितामहं (ते१ ०हः), दे३.९ मुर्वे. मुए. मुब. महेश्वरः
(→पिता ह्यहम्); द१ अंतर्यामी तथा ह्यहं, प्र२ अन्तर्याम्यधि-
ताम्यहम्. -c) का१ ब२.३ दे४.६ न१ ते१ द१ उ१ मध्येवान्तः,
दे१ प्र२ म१ मध्येवाव- (→मध्ये चान्तः); दे२ स्थिता, दे६ स्थितः,
दे९ स्थिताः, +स्थितं (→स्थितं); दे५ विश्वं (→सर्वं). -d)
दे४ म१ अहं, ते१ सोहं (→नाहं); द१ मनोहं सर्वसंस्थितः.

४. ब१. ॐ; प्र२. ४a-५b ॐ (द. सं.); म१. ४c-५b
ॐ. -b) दे३.८.९ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु). -c)
दे५ मामैषा (→ममैषा); दे१.५ ह्यपरा (→ह्युपमा); ते१
मयैषाप्युपमा विप्रा. -d) का१ माया या, दे१.८.९ म१ मुर्वे.
मुए. मुब. माया वै (→मायया).

५. ब१. ॐ; प्र२ म१. ab ॐ; दे३.५d-६c ॐ

प्रेरयामि जगत् कृत्स्नं क्रियाशक्तिरियं मम ॥५

ययेदं चेष्टते विश्वं तत्स्वभावानुवर्त्ति च ।

सोऽहं कालो जगत् कृत्स्नं प्रेरयामि कलात्मकम् ॥६

एकाशेन जगत् कृत्स्नं करोमि मुनिपुंगवाः ।

संहाराम्येकरूपेण द्विधाऽवस्था ममैव तु ॥७

आदिमध्यान्तनिर्मुक्तो मायातत्त्वप्रवर्त्तकः ।

क्षोभयामि च सर्गादौ प्रधानपुरुषाबुभौ ॥८

ताभ्यां संजायते विश्वं संयुक्ताभ्यां परस्परम् ।

महदादिक्रमेणैव मम तेजो विजृम्भते ॥९

वै. २.६६

(द. सं.). -b) दे४.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. अन्तरं (→अन्तरा); दे१
समवस्थिता (→समवस्थितः). -c) दे५ सर्वं (→कृत्स्नं). -d)
दे९ चेतना चेतनात्मकं, + प्रेरयामि कला मम.

६. ब१. दे९. ॐ; दे३. abc ॐ (द. ५ पा. वि.);
ब३. d ॐ. -a) का१ ययेदं, ब२.३ दे१.४-६ मुर्वे. मुए. मुब.
मयेदं, न१ येनेदं, ते१ मयैव (→ययेदं); दे१ वेष्टितं, दे९
वेष्टते, प्र२ चेष्टिते (→चेष्टते); म१ यतकालवशमेवेदं. -b) ब२
दे१ ते१ मत्स्व°, दे५ तत् तद्°, न१ यत्स्व°, मुर्वे. मुए. मुब.
तद्वे° (→तत्स्व°); ब३ -तः, मुर्वे. मुए. मुब. मे (→च).
-d) का१ किलात्मकं, दे२ किलात्मकं, दे४.५ न१ ते१ द१ प्र२
उ१ कलात्मकः (→कलात्मकम्).

अतः परं म१ पुस्तके अधिकम् —

* सर्वेषामेवभूतानामन्तरा समवस्थितः ।

प्रेरयामि जगत् कृत्स्नं क्रिया शक्तिरियं मम । (= ५)

७. ब१. ॐ; ब३. a ॐ (द. ६ पा. वि.). -c) का१
संस्रामि, प्र२ संहरम् (→संहारमि); दे६ ०रूपो हि (→०रूपेण).
-d) दे३.६.८ मुर्वे. मुए. स्थिता, दे९ स्थितावस्था, + द्विधावस्था,
न१ द्विधोवस्थो (→द्विधाऽवस्था); ब३ प्र२ ममेव (→ममैव).

८. ब१. ॐ. -b) प्र२ माया तन्त्रेन्ववर्त्तकाः. -c) ब२
सर्वादौ (→सर्गादौ). -d) दे५ -पुरुषा उभौ, ते१ -पुरुषात्मकौ
(→पुरुषाबुभौ).

९. ब१. दे१. ॐ. -a) म१ तस्यां (→ताभ्यां); का१
ब२.३ दे२.३.६ न१ सर्वं (→विश्वं). -c) ब२ सहसा वि-, ब३
सहसावि- (→महदादि-); उ१ -क्रमे चैव (→क्रमेणैव). -d)

व.२.६.१० यो हि सर्वजगत्साक्षी कालचक्रप्रवर्तकः ।
 हिरण्यगर्भो मार्त्तण्डः सोऽपि मद्देहसंभवः ॥१०॥
 तस्मै दिव्यं स्वमैश्वर्यं ज्ञानयोगं सनातनम् ।
 दत्तवानात्मजान् वेदान् कल्पादौ चतुरो द्विजाः ॥११॥
 स मन्त्रियोगतो देवो ब्रह्मा मद्भूतवभावितः ।
 दिव्यं तन्मामकैश्वर्यं सर्वदा वहति स्वयम् ॥१२॥
 स सर्वलोकनिर्माता मन्त्रियोगेन सर्ववित् ।
 भूत्वा चतुर्मुखः सर्गं सृजत्येवात्मसंभवः ॥१३॥
 योऽपि नारायणोऽनन्तो लोकानां प्रभवाम्ययः ।
 ममैव परमा मूर्तिः करोति परिपालनम् ॥१४॥
 योऽन्तकः सर्वभूतानां रुद्रः कालात्मकः प्रभुः ।

द१ उ१ महदादि-(->मम तेजो); का१ ब२.३ दे२.३-६ न१ ते१ द१
 म१ उ१ विजृम्भितम्, दे१ ग्र२ विजृम्भितं (दे१ + ०ते)
 (->विजृम्भते).

१०. ब१. ०; दे१. ab ०. -a) ब३ सो हि, ते१
 द१ ग्र२ उ१ योगी (->यो हि); ग्र२ सत्त्वं (->सर्व-); दे५ सर्वगतः
 (->सर्वजगत्-). -c) न१ मार्त्तण्डः, ते१ द१ म१ मार्त्तण्डः
 (->मार्त्तण्डः). -d) ग्र२ मत्तेज- (->मद्देह-).

११. ब१. ०; दे४. cd ०. -a) दे१ तस्मै समस्तमैश्वर्यं,
 दे५ तस्मै नित्यं ममैश्वर्यं, ते१ यत्तस्मै दिव्यमैश्वर्यं, द१ तस्मै
 दिव्यत्वमैश्वर्यं. -b) दे४ ग्र२ उ१ ज्ञानं (->ज्ञान-). -c) ब३
 आत्मजानेव, दे४.९ मुर्वे. मुए. मुव. आत्मवान् (दे१ + ०जान्)
 वेदान् (->आत्मजान् वेदान्). -d) ब२ कर्मादौ, दे१ कलादौ
 (->कल्पादौ); ते१ भगवान् (->चतुरो).

१२. ब१ दे४. ०. -b) उ१ ** व (->मद्भूतव-). -c)
 ब३ तमा०, दे६ भस्मा० (->तन्मा०). -d) का१ च गति, ब३
 हरति, दे६ वहति, दे४.९ मुर्वे. मुए. मुव. [अ]वगतः, ते१
 गच्छति (->वहति); दे१ सर्वं वेदमिति स्वयम्, दे५ सर्वं
 वेदपतिस्वयम्.

१३. ब१. ०. -a) उ१ * (->स); दे५ ते१ सर्वलोकस्य
 (ते१ ०कैक) निर्माता. -b) द१ ग्र२ तन्त्रियो० (->मन्त्रियो०).
 -c) ग्र२ भूता (->भूत्वा); ब३ स्वर्गं, दे१ ते१ उ१ सर्वं, दे४
 सोहं (->सर्गं). -d) उ१ सृजत्ये*****.

१४. -a) का१ न१ ते१ यो हि, ब१ योगी, दे२.६ सोऽपि
 (->योऽपि) दे६ नारायणं (->नारायणो); ते१ ०मत्तः (->०नन्तो).
 -b) ब२.३ न१ प्रभवाम्ययः, दे१ प्रभुरव्ययः, दे४.६.८.९ ते१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुव. प्रभवोऽव्ययः, द१ मंगलोऽव्ययः, ग्र२ प्र०योत्ययः,

मदाज्ञयाऽसौ सततं संहरिष्यति मे तनुः ॥१५॥
 हव्यं वहति देवानां कव्यं कव्याशिनामपि ।
 पाकं च कुरुते वह्निः सोऽपि मच्छक्तिचोदितः ॥१६॥
 भुक्तमाहारजातं च पचते तदहर्निशम् ।
 वैश्वानरोऽग्निर्भगवानीश्वरस्य नियोगतः ॥१७॥
 योऽपि सर्वाभिसां योनिर्वरुणो देवपुंगवः ।
 सोऽपि संजीवयेत् कृत्स्नमीशस्यैव नियोगतः ॥१८॥
 योऽन्तस्तिष्ठति भूतानां बहिर्देवः प्रभञ्जनः ।
 मदाज्ञयाऽसौ भूतानां शरीराणि बिभर्ति हि ॥१९॥
 योऽपि संजीवनो नृणां देवानाममृताकरः ।
 सोमः स मन्त्रियोगेन चोदितः किल वर्तते ॥२०॥

म१ प्रभयाव्ययः (->प्रभवाव्ययः). -c) ते१ ममैषा, ग्र२ मामेव
 (->ममैव) दे४.५.८.९ न१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. च परा
 (->परमा).

१५. -a) दे३.६ योनन्तः (->योऽन्तकः). -c) का१
 यदा०, ब३ ममा० (->मदा०). -d) दे४ मनुः (->तनुः).

१६. -d) का१ तच्छक्ति०, ब२ दे१.२ मच्छक्ति०
 (->मच्छक्ति०); दे४.९ मुर्वे. मुए. मुव. ०नोदितः (->०चोदितः).

१७. का१. ०. -a) ब१ भक्तम्, दे५ भक्तिम् (->भुक्तम्);
 ब१-३ दे२.३.५.६ ते१ द१ ग्र२ म१ यत्, दे१.४ न१ यः (->च).
 -b) ब१-३ दे१-३ पचत्ये, दे५ पच्यते, दे६ पतत्ये, न१ प्रवत्ये
 (->पचते); दे५ तरहर् (->तदहर्); दे४ ते१ पच (ते१ पच्य०)
 तेन्तरहर्निशम्, द१ म१ पचत्यंतरहर्निशम्, ग्र२ वाञ्छितान्तरहर्नि
 शम्. -ab) उ१ स भुक्तमाहार जातं यत् पचते रहर्निशम्.
 -d) म१ ईश्वरो यन्त्रियोगतः.

१८. का१. ०; दे३.६. ० (द. सं.). -a) दे५ सोऽपि,
 न१ यो हि, ग्र२ योभि-(->योऽपि). -c) ब१ संपूजयेत्, दे४
 संक्षीयते (->संजीवयेत्). -d) दे१.५.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव.
 ईश्वरस्य, दे४ ईश्वरस्यैव (व), द१ ईशस्यैव (->ईशस्यैव).

१९. का१. ab ०. -a) ग्र२ तिष्ठन्ति (->तिष्ठति); दे२
 देवानां (->भूतानां). -b) ग्र२ प्रभुर (->बहिर); ब३ दे६
 निरञ्जनः (->प्रभञ्जनः). -c) ग्र२ मदाज्ञया स भूतानां.

२०. -a) ब१.२ न१ यो हि, द१ सोऽपि (->योऽपि);
 दे४ संजीवनी (->संजीवनो); ग्र२ योऽपि सञ्जीवनेवाणां. -b)
 दे४ अजरामरः, ते१ अमृतात्मकः, ग्र२ अमृतं करः (->अमृताकरः).
 -c) ब३ सो मद्भि०, दे४ च मन्त्रि०, ते१ सो मन्त्रि० (मन्त्रि०).

मन्त्रियोगादसौ देवो वर्तते निर्ऋतिः सदा ॥२५॥
वेतालगणभूतानां स्वामी भोगफलप्रदः ।
ईशानः किल भक्तानां सोऽपि तिष्ठन्ममाज्ञया ॥२६॥
यो वामदेवोऽङ्गिरसः शिष्यो रुद्रगणाग्रणीः ।
रक्षको योगिनां नित्यं वर्ततेऽसौ मदाज्ञया ॥२७॥
यश्च सर्वजगत्पूज्यो वर्तते विघ्नकारकः ।
विनायको धर्मनेता सोऽपि मद्बचनात् किल ॥२८॥
योऽपि ब्रह्मविदां श्रेष्ठो देवसेनापतिः प्रभुः ।
स्कन्दोऽसौ वर्तते नित्यं स्वयंभूविधिचोदितः ॥२९॥

पृ. २. ६. २८

२६. व₁. ⊙; व₂ दे३.९. ab ⊙. -a) दे३.६ ते₁ सर्व-
(→गण-); न₁ यश्च वेताल भूतानां. -b) दे₄ घोसौ, ते₁
सर्व- (→स्वामी); क₁1 -प्रभः, दे₆ -प्रदा (→प्रदः). -c)
दे३.६ भोक्तानां, दे₅ द₁ उ₁ भूतानां (→भक्तानां). -d) क₁1 म₁
सोप्य- (→सोऽपि); क₁1 ब₃ दे३-६.८.९ न₁ ते₁ द₁ मुवें. मुए.
मुब. तिष्ठन् (→तिष्ठन्); दे₁.४-६.८.९ ते₁ म₁ मुवें. मुए. मुब.
मदाज्ञया (→ममाज्ञया).

bचरणानन्तरं दे२ पुस्तके अधिकम्—

*वैश्वानरोग्निर्भगवानीश्वरस्य नियोक्तः ।

योऽपि सर्वम्भसां योनिर्वरुणो देवपुंगवः ॥

सोऽपि स जीवयेत् कृत्स्नमीशस्यैव नियोगतः ।

योनतिष्ठति भूतानां दहिर्देवः प्रभञ्जनः ॥

(= 26c-28b)

ते१ पुस्तके अधिकम्—

* मन्त्रियोगादसौ देवो भेतालः परिवर्तते. (= २५८)

२७. ब_१: ○; दे_{१.४} द_१ अ_२ उ_१: ○ (द.स.). -a) का_१ म_१ गिरिजः (→[ग्र]ङ्गिरसः). -b) का_१ ह्रदो (→ह्रद-); का_१ न_१ °अणी (→°अणीः). -d) ब_२ वर्द्धते (→वर्त्तते); का_१ ममाज्ञया (→मदाज्ञया).

२८. ब१. ॐ. -a) न१ यो हि, ते१ यस्स (→यश्च);
 ०स्वामी, दे१ पूर्वो (→पूज्यो). -b) दे१ पूज्यते (→वर्तते);
 १ मुवें. मुए. मुब. विघ्ननायकः (→विघ्नकारकः). -c)
 4-8-9 न१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. धर्मरतः, ते१
 निष्ठः (→धर्मनेता)

अतः परं उ१ पुस्तके अधिकम्—

* यः प्रशास्ता स्वसाधूनां वर्तते नियमादिह ।

यमो वैवस्वतो देवो देवदेवनियोगतः ॥ (= २३)

२९. ब१. ०. -a) का१ ब२ सोऽपि, न१ यो हि
योऽपि). -b) उ१ देवः (→देव-); का१ देव० (→सेना०).

$$(\equiv ?\mathcal{U}a - ?\mathcal{E}b)$$

२.६.३० ये च प्रजानां पतयो मरीच्याद्या महर्षयः ।
 सृजन्ति विविधं लोकं परस्यैव नियोगतः ॥३०॥
 या च श्रीः सर्वभूतानां ददाति विपुलां श्रियम् ।
 पत्नी नारायणस्यासौ वर्तते मदनुग्रहात् ॥३१॥
 वाचं ददाति विपुलां या च देवी सरस्वती ।
 सापीश्वरनियोगेन चोदिता संप्रवर्तते ॥३२॥
 याऽशेषपुरुषान् घोराक्षरकात् तारयिष्यति ।
 सावित्री संस्मृता देवी देवाज्ञानुविधायिनी ॥३३॥
 पार्वती परमा देवी ब्रह्मविद्याप्रदायिनी ।
 याऽपि ध्याता विशेषेण सापि मद्बचनानुगा ॥३४॥

-c) ते१ स्कन्दोसौ रक्षसां हर्ता. -d) का१ स्वायंभुर, ब२.३ उ१ दे४.६ स्वयम्भू (→स्वयंभूर); दे१ विधिचोदितः, दे४.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. विधिनोदितः; ग्र२ उ१ विनियोगनः (→विधिचोदितः); द१ म१ स्वयंभुवनियोगतः.

३०. ब१. ○; ते१. ○ (द. सं.). -a) दे१ वेऽत्र (→ये च). -b) ब३ दे१.८.९ मरीचाद्या (→मरीच्याद्या). -c) ग्र२ म१ विद्वं (→लोकं). -d) न१ परस्यैव (→परस्यैव); दे४ द१ ग्र२ म१ परस्य नियमान् (ग्र२ ०मं) मम, उ१ परस्य नित्यमात्मनः.

३१. ब१. ○. -a) दे४ यावत् स्त्री, दे१.९ ते१ या च श्री (→या च श्रीः). -b) दे२ विपुलो, दे६ ग्र२ विपुलं (→विपुलां). -c) न१ या च (→पत्नी); ब३ दे१ नारायणा० (ब३ *) (→नारायण०); दे६ ०स्यादौ (→०स्यासौ). -d) ते१ वर्ततेऽसौ मदाज्ञया.

३२. -a) दे२ वाचां (→वाचं); दे४ ददामि (→ददाति); ग्र२ विमलां (→विपुलां). -c) दे४ सोपी० (→सापी०); ग्र२ सा विश्वनरयोगेन. -d) दे५.८ द१ ग्र२ म१ उ१ पूजिता (ग्र२ ०तास्), दे९ पूजिता, चोदिता, दे४ योजिता, ते१ मुर्वे. मुए. मुब. नोदिता (→चोदिता); दे१ संप्रवर्तते (→संप्रवर्तते).

३३. ब१. ○. -a) दे१ लोकान् (→घोरान्). -b) दे१ नरकाद् भावयिष्यति, दे४ नरांस्तां तारयिष्यति, दे५ नरकान् (सं)तारयिष्यति. -c) दे२ सवित्री, दे३ सावित्री (→सावित्री); ब३ संवृता, दे५ या स्मृता (→संस्मृता); दे१.५ ते१ द१ ग्र२ उ१ सापि, दे४ सा तु, दे४.९ न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. चापि (→देवी). -d) दे४ एषा, दे४.९ म१ मुर्वे. मुए. मुब. मदाज्ञा० (→देवाज्ञा०).

३४. ब१. ab ○. -c) का१ म१ उ१ याहि, ब२ सापि, न१ यो हि, ग्र२ योभि- (→यापि); दे४ ते१ यात्री

योऽनन्तमहिमानन्तः शेषोऽशेषामरप्रभुः ।
 दधाति शिरसा लोकं सोऽपि देवनियोगतः ॥३५॥
 योऽग्निः संवर्त्तको नित्यं बडवारूपसंस्थितः ।
 पिबत्यखिलमम्भोधिमीश्वरस्य नियोगतः ॥३६॥
 ये चतुर्दश लोकेऽस्मिन् मनवः प्रथितौजसः ।
 पालयन्ति प्रजाः सर्वास्तेऽपि तस्य नियोगतः ॥३७॥
 आदित्या वसवो रुद्रा मरुतश्च तथाऽश्विनौ ।
 अन्याश्च देवताः सर्वा मच्छात्रेणैव धिष्ठिताः ॥३८॥
 गन्धर्वा गरुडा ऋक्षाः सिद्धाः साध्याश्च चारणाः ।
 यक्षरक्षःपिशाचाश्च स्थिताः शास्त्रे स्वयंभुवः ॥३९॥

(→ध्याता). -d) ब३ तद्-(→मद्-); दे६ ०नुगाः (→०नुगा).

३५. -a) दे६ सोऽनन्त० (→योऽनन्त०); म१ योऽनन्तमभिज्ञानन्तम्. -b) म१ (अ)शेषो (→शेषो); ते१ [अ]चितः (→०प्रभुः). -c) ग्र२ ददाति (→दधाति); ग्र२ म१ विश्वं (→लोकं). -d) ब१ सोपि देवो०, न१ सोपीश्वर०, ते१ देवदेव० (→सोऽपि देव०).

३६. ब१. ○; दे४. ○ (द. सं.). -a) ग्र२ योऽग्नि (→योऽग्निः); ते१ सार्वत्रिको, ग्र२ संवर्त्तते (→संवर्त्तको). -b) का१ ब२ दे१ ०रूपमास्थितः (→०रूपसंस्थितः); दे१ मुख, + रूप- (→रूप-); दे६-संस्थिता, ग्र२-सजितः (→-संस्थितः). -c) का१ पिबत्य०, ते१ विभर्त्य० (→पिबत्य०); ब२ दे१.५ अम्भोधीन् (→अम्भोधिम्).

३७. ब१. ○; ग्र२ म१. cd ○. -b) उ१ द१ त्वमितौजसः, ग्र२ तु मितौजसः, म१ चामितौजसः (→प्रथितौजसः). -d) दे१.४ न१ सर्व- (→तस्य).

३८. ब१. ○. -c) का२ दे१.४.५.८.९ न१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वाः (→सर्वा). -d) ब२.३ दे१ ते१ मुब. निष्ठिताः, दे६ द१ उ१ विष्ठिताः, दे३ न१ ग्र२ तिष्ठिताः (→धिष्ठिताः); दे४.८.९ मुर्वे. मुए. शास्त्रेणैव विनिर्मिताः (दे४ ०निश्चिताः); दे५ शास्त्रेणैव नियोगतः, म१ मच्छास्त्रेण ह्यधिष्ठिताः.

३९. ब१. ○. -a) ब२ मारुता यक्षाः, दे१ ते१ म१ गरुडा (ते१ ०डो) यक्षाः, दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. गरुडाद्याश्च, न१ गरुडानागाः (→गुरुडा ऋक्षाः). -b) दे४ चान्याश्च (→साध्याश्च). -c) दे१.३.६ ०रक्ष (→०रक्षः). -d) न१ का१ स्थितात् (→स्थिताः); दे८ सृष्ट्वा, दे९ सृष्ट्वा, + शस्त्रि-, मुर्वे. मुए. मुब. सृष्टाः (→शास्त्रे); का१ न१ प्रजापतेः, मुर्वे. मुए. मुब. स्वयंभुवा (→स्वयंभुवः).

कलाकाष्ठानिमेषाश्च मुहूर्ता दिवसाः क्षपाः ।
 ऋतवः पक्षमासाश्च स्थिताः शास्त्रे प्रजापतेः ॥४०॥
 युगमन्वन्तराण्येव मम तिष्ठन्ति शासने ।
 पराश्चैव परार्धाश्च कालभेदास्तथा परे ॥४१॥
 चतुर्विधानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ।
 नियोगादेव वर्तन्ते देवस्य परमात्मनः ॥४२॥
 पातालानि च सर्वाणि भुवनानि च शासनात् ।
 ब्रह्माण्डानि च वर्तन्ते सर्वाण्येव स्वयंभुवः ॥४३॥
 अतीतान्यप्यसंख्यानि ब्रह्माण्डानि ममाज्ञया ।
 प्रवृत्तानि पदार्थैः सहितानि समन्ततः ॥४४॥

४०. व१ दे४.८.९ व१ ग२ उ१. ०. -a) दे५ मुहूर्ताश्च (→निमेषाश्च). -b) दे५ निमेषा (→मुहूर्ता); न१ ते१ दिवसा (→दिवसाः); दे१ क्षपाः. दे३.६ क्षपाः (→क्षपाः). -c) का१ ऋत्वर्द. (?), व२.३ दे१-३.५.६ न१ म१ ऋत्वर्द- (→ऋतवः); का१ व२ दे२ मासपक्षाश्च (→पक्षमासाश्च); ते१ पक्षमासाश्च ऋत्वर्दम्. -d) ते१ स्मृतौ (→स्थिताः); दे१.६ प्रजापतिः (→प्रजापतेः).

४१. व१. ०. -a) दे५.९ न१ ग२ [ए] वं (→एव). -b) दे६ तिष्ठति (→तिष्ठन्ति); ते१ ह्यवतिष्ठति शासने. -c) न१ पराश्चैव, व१ परार्धैव (→पराश्चैव); दे४ परार्ध्याश्च, दे९ परार्द्धाश्च (→पराद्धाश्च). -d) व१ -भेदस् (→-भेदास्).

४२. व१. ०. -b) व१ ग२ म१ उ१ चराणि स्थावराणि च. -c) ग२ म१ नियोगेन च वर्तन्ते. -d) न१ ग२ म१ परमेष्ठिनः (→परमात्मनः).

४३. व१. ०. -c) दे६ मया ढानि, दे९ मयो ढानि (→ब्रह्माण्डानि); व१ निवर्तन्ते (→च वर्तन्ते). -d) का१ देवस्य परमात्मनः, दे४ सर्वस्यैव स्वयंभुवः.

४४. व१. ०. -a) दे६ अतीतान्यथ संख्यानि. -b) का१ व३ दे२.४-६ न१ ते१ व१ ग२ म१ उ१ मदाज्ञया (→ममाज्ञया). -c) का१ वृत्तानि च, व२ प्रवर्तन्ते (→प्रवृत्तानि); दे१ पदार्थानि, दे४ पदार्थैस्तैः, म१ परार्थैर्धैस् (→पदार्थैर्धैः); ते१ प्रवृत्ता च परार्द्धैः. -d) दे३.६.९ उ१ संहितानि (→सहितानि).

४५. व१. ०. -b) दे६ सदावस्तुभिर्, दे८ मुर्वे. मुए. सह चात्मभिर्, दे९ सह चात्मभिर्, + सह वस्तुभिर्, म१ यस्य वस्तुभिर् (→सह वस्तुभिर्); न१ ते१ आत्मकैः (→आत्मगैः).

ब्रह्माण्डानि भविष्यन्ति सह वस्तुभिरात्मगैः ।
 वहिष्यन्ति सदैवाज्ञां परस्य परमात्मनः ॥४५॥
 भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।
 भूतादिरादिप्रकृतिनियोगे मम वर्तते ॥४६॥
 याऽशेषजगतां योनिर्मोहिनी सर्वदेहिनाम् ।
 माया विवर्तते नित्यं सापीश्वरनियोगतः ॥४७॥
 यो वै देहभृतां देवः पुरुषः पठ्यते परः ।
 आत्माऽसौ वर्तते नित्यमीश्वरस्य नियोगतः ॥४८॥
 विधूय मोहकलिलं यथा पश्यति तत् पदम् ।
 साऽपि विद्या महेशस्य नियोगवशवर्त्तिनी ॥४९॥

वै. २.६.४६

-c) दे१.५ ते१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. करिष्यन्ति, दे४.८ व१ ग२ भविष्यन्ति, दे६ वरिष्यन्ति, दे९ वंदिष्यन्ति, + भविष्यन्ति, म१ भजिष्यन्ति (→वहिष्यन्ति); का१ व३ दे२.३.६ सदैव° (→सदैव°). -d) दे१ पर(म)स्य, ग२ परया (→परस्य); दे६ परस्पर-समात्मनः.

अतः परं व३ पुस्तके अधिकम्—'पातालानि च सर्वाणि'.

(= ४३a)

४६. व१. ०. -c) दे५ ते१ आदिः, ग२ ** (→आदि-). व३ दे६ °प्रकृति- (→°प्रकृतिर्). -d) व२ परि-, दे४.६ मनु- (→मम); ग२ म१ मन्त्रियोगेन वर्तते.

४७. व१. ०. -a) म१ यो (→या); व२ जगती, दे४ जगती (→जगतां). -b) दे४ महतां, दे६ मोहिनी (→मोहिनी). -c) न१ व१ ग२ उ१ मायापि, ते१ माया हि (→माया वि-). -d) दे६ माया शूर°, व१ साध्वीश्वर° (→सापीश्वर°).

४८. व१. ०. दे१ व१. ० (ट. सं.). -a) का१ व३ दे२.६ योनिर्देह°, दे५ ग३ यो वै देव° (→यो वै देह°); व२ योपि देहाश्रितो देवः, ग२ यो वै देवभृगुर्देवः. -b) का१ ग२ म१ उ१ पश्यते, न१ प्रोच्यते (→पठ्यते). -d) का१ व२.३ दे२.३.६ महेश्वर° (→ईश्वरस्य).

४९. का१. cd ०. -a) ते१ विहाय (→विधूय). -b) दे४ ममा, दे६ ग२ यथा, ते१ याज्ञां, म१ ययौ (→यया); दे४ व१ ग२ उ१ पश्यन्ति (→पश्यति); दे४ मत्यदम्, न१ व१ ग२ म१ उ१ तत्परं (→तत्पदम्). -c) दे४ विद्यापि, दे५ सापि शक्तिर्, दे८ मुर्वे. मुए. सापि बुद्धिर्, दे९ सापि विद्या, + सापि बुद्धिर्, उ१ व१ सा विद्यापि (→सापि विद्या). -d) दे१ व१ नियोगे (→नियोग-).

वै.२.६.५०

बहुनाऽत्र किमुक्तेन मम शक्त्यात्मकं जगत् ।
मयैव प्रेर्यते कृत्स्नं मध्येव प्रलयं व्रजेत् ॥५०॥
अहं हि भगवानीशः स्वयं ज्योतिः सनातनः ।

परमात्मा परं ब्रह्म मत्तो ह्यन्यन्न विद्यते ॥५१॥
इत्येतत् परमं ज्ञानं युष्माकं कथितं मया ।
ज्ञात्वा विमुच्यते जन्तुर्जन्मसंसारबन्धनात् ॥५२॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

७

ईश्वर उवाच ।*

शृणुध्वमृषयः सर्वे प्रभावं परमेष्ठिनः ।
यं ज्ञात्वा पुरुषो मुक्तो न संसारे पतेत् पुनः ॥१॥
परात् परतरं ब्रह्म शाश्वतं निष्कलं ध्रुवं ।

५०. का१. ab ○; दे४ द१ म१ उ१. cd ○. -b) दे५ मम शक्तिमयात्मकम्, म१ मम भक्त्यात्मकञ्जगत्. -c) ब३ मध्येव, दे२ मयैवं (→मयैव); ब२ मुव. सृज्यते, ब३ पूज्यते, दे१.६ पूर्यते, ते१ पाह्यते (→प्रेर्यते); ते१ नित्यं (→कृत्स्नं). -d) दे१ मया च, मुव. मयेव (?) (→मध्येव); ते१ मया संहियते जगत्.

५१. ते१. ab ○. -c) ते१ ग्रहमेव (→परमात्मा); दे६ मुव. पर- (→परं).

५२. -a) का१ यदेतत् (→इत्येतत्); दे४ द१ ग२ उ१ -कथितं (→परमं); दे१ एतत् परतरं ज्ञानं, म१ इत्येतत् ब्रह्मविज्ञानं. -b) उ१ प्रथितं (→कथितं). -c) ब२ प्रमुच्यते, उ१ -पि मुच्यते (→विमुच्यते).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीता-
सूपनिषत्सु, ब१-३ दे२ इति कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१
इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु उत्तरखण्डे, दे३
इति कूर्मपुराणे गीतासूपनिषत्सु, दे४ इति श्रीकूर्मपुराणे
उत्तरार्द्धे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे५ इति श्रीकूर्मपुराणे
ईश्वरगीता, दे६.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, ते१
इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, द१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे
ईश्वरगीतायां, ग२ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उ१ रभागे ईश्वर-
गीतासूपनिषत्सु, म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीता-
सूपनिषत्सु, मुव. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे ईश्वरगीता-
सूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुव. इति श्रीकूर्म-
महापुराणे उपरिभागे श्रीमद्भगवद्गीश्वरगीतासूपनिषत्सु

नित्यानन्दं निर्विकल्पं तद्धाम परमं मम ॥२॥

अहं ब्रह्मविदां ब्रह्मा स्वयंभूविश्वतोमुखः ।

मायाविनामहं देवः पुराणो हरिरव्ययः ॥३॥

योगिनामस्म्यहं शंभुः स्त्रीणां देवी गिरीन्द्रजा ।

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२-६.८.९
न१ द१ ग२ म१ उ१. ○, दे१ मुव. ऋषिव्याससंवादे,
ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे सर्वाधिकारनियोगनिरूपणयोगो
नाम, मुव. परमेश्वरनृत्यदर्शनज्ञानयोगो नाम. अध्याय-
संख्या—का१ दे१ पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥, ब१.३ दे२.३.६ पञ्चमोऽ-
ध्यायः, ब२ पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥, दे४.८.९ ते१ द१ ग२ म१
उ१ मुए. मुव. षष्ठोऽध्यायः, दे५ मुव. षष्ठोऽध्यायः ॥६॥, न१
पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः.

७

* दे६.९ ईश्वर उ.; द१ ग२ म१ उ१ ईश्वरः.

१. -a) ब२ मुनयः (→ऋषयः). -b) दे१ माहात्म्यं
(→प्रभावं). -c) ब२.३ दे१ ते१ ग२ उ१ यत् (→यं); दे४
मुक्ता, दे६ युक्तो (→मुक्तो). -d) दे४ संसारं, न१ द१ संसार-
(→संसारे).

२. -a) दे३ परे° (→पर°). -b) दे१.८.९ न१ द१
ग२ म१ उ१ मुव. मुए. मुव. ध्रुवमव्ययम्, दे४ ते१ परमं ध्रुवं
(→निष्कलं ध्रुवं); का१ निःकलं शाश्वतं ध्रुवम्. -c) उ१
निर्विकारं (→निर्विकल्पं).

३. -a) दे४ न१ म१ ब्रह्म (→ब्रह्मा). -b) न१
स्वायम्भुर् (→स्वयंभुर्); ब२ विश्वभावनः (→विश्वतोऽमुखः).
-c) ब१ अयं (→अहं); दे६ मायाविनामयीं देवः, न१ द१ उ१
मायावी(द१ °वि)नां महादेवः. -d) का१ दे४ पुराणे
(→पुराणो); ते१ पुराणोऽहमिहाव्ययः.

४. -a) ब२ दे४.५ ते१ द१ योगिनामप्यहं, दे१ यो
योगिनामहं, दे६ योगिना नाम्यहं (→योगिनामस्म्यहं). -b)

आदित्यानामहं विष्णुर्वसूनामस्मि पावकः ॥४
 रुद्राणां शंकरश्चाहं गरुडः पततामहम् ।
 ऐरावतो गजेन्द्राणां रामः शस्त्रभृतामहम् ॥५
 ऋषीणां च वसिष्ठोऽहं देवानां च शतक्रतुः ।
 शिल्पिनां विश्वकर्माऽहं प्रह्लादोऽस्म्यमरद्विषाम् ॥६
 मुनीनामप्यहं व्यासो गणानां च विनायकः ।
 वीराणां वीरभद्रोऽहं सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥७
 पर्वतानामहं मेरुर्नक्षत्राणां च चन्द्रमाः ।
 वज्रं प्रहरणानां च व्रतानां सत्यमस्म्यहम् ॥८
 अनन्तो भोगिनां देवः सेनानीनां च पावकः ।
 आश्रमाणां च गार्हस्थमीश्वराणां महेश्वरः ॥९

महाकल्पश्च कल्पानां युगानां कृतमस्म्यहम् ।
 कुबेरः सर्वयक्षाणां गणेशानां च वीरकः ॥१०
 प्रजापतीनां दक्षोऽहं निर्ऋतिः सर्वरक्षसाम् ।
 वायुर्बलवतामस्मि द्वीपानां पुष्करोऽस्म्यहम् ॥११
 मृगेन्द्राणां च सिंहोऽहं यन्त्राणां धनुरेव च ।
 वेदानां सामवेदोऽहं यजुषां शतरुद्रियम् ॥१२
 सावित्री सर्वजप्यानां गुह्यानां प्रणवोऽस्म्यहम् ।
 सूक्तानां पौरुषं सूक्तं ज्येष्ठसाम च सामसु ॥१३
 सर्ववेदार्थविदुषां मनुः स्वायंभुवोऽस्म्यहम् ।
 ब्रह्मावर्तस्तु देशानां क्षेत्राणामविमुक्तकम् ॥१४ वें.२.७.१४

दे६ देवा, ते१ देव (→देवी); ब१ दे६ गिरीन्द्रजाः, ते१ गिरिः
 प्रजाः (→गिरीन्द्रजा).

५. दे६. ५b-६c ○. -a) ब१ वीराणां वीरभद्रोऽहं.
 -b) का१ गरुडं (→गरुडः); ग्र२ पततामहम् (→पततामहम्). -c)
 दे१ द१ उ१ ऐरावतं (→ऐरावतो); ब३ गजेन्द्राणां
 (→गजेन्द्राणां). -d) का१ ब१ दे४.५ म१ मुर्वे. मुए. शस्त्रभृतामहम्
 (→शस्त्रभृतामहम्).

६. दे६. abc ○. -a) दे१ तु (→च). -b) दे५
 पुरंदरः (→शतक्रतुः). -c) का१ ब१ शिल्पिनां (→शिल्पिनां).
 -d) दे१.५.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. प्रह्लादः सुरविद्विषाम्, द१
 ग्र२ म१ उ१ प्रह्लादश्च (ग्र२ °स्य) सुरद्विषा, दे४ प्रह्लादस्त्व-
 मरद्विषां, दे६ प्रह्लादोऽस्म्यमरद्विषां, न१ प्रह्लादोऽस्मि रविद्विषां,
 ते१ प्रह्लादस्तु सुरद्विषां.

७. दे४. ७ अध्यायस्य च श्लोकादारभ्य च अध्यायस्य ४
 श्लोकं यावत् ○; का१. ७c-८d ○. -a) ग्र२ अहो (→अहं).
 -b) का१ सत्यमस्म्यहं, म१ च विनायकं (→च विनायकः).
 -c) दे४ °भद्राभ, द१ ग्र२ म१ उ१ °भद्रोऽस्मि (→°भद्रोऽहं).
 -d) दे४ मत्तेजा ह्यभवत्पुरा.

अंतः परं ते१ अधिकम्—

२९. *उच्चैश्चवाद्वाप्यश्वाणां नक्राणां मकरोऽस्म्यहम्.

८. का१ दे४. ○. -a) दे१.२ न१ ते१ महा- (→अहं).
 -c) दे६ प्रहरणानां (→प्रहरणानां). -d) दे५ सत्यमप्यहं,
 ते१ सत्वमस्म्यहं (→सत्यमस्म्यहं).

९. दे४. ○; द१ ग्र२. १a-१३b ○; म१. ab○; का१
 ब१-३ दे३.६ म१ पुस्तकेषु १cd, १० ab चरणयोर्व्यत्यासः. -a)

उ१ योगिनां (→भोगिनां); दे६ देवा, न१ चाहं, उ१ देव
 (→देवः). -b) का१ पावकः, उ१ पावकी (→पावकः). -c)
 का१ आश्रमानां (→आश्रमाणां); दे१.८.९ न१ ते१ म१ उ१ मुर्वे.
 मुए. गृहस्थोऽहं, दे६ स्वगार्हस्थां (→च गार्हस्थं).

१०. दे४. ○; द१ ग्र२. ○ (द्र. ६ पा. वि.). -a)
 मुव. °कल्पश्च (→°कल्पश्च); दे६ कल्याणां, उ१ वृक्षाणां
 (→कल्पानां). -b) दे१ कृतमेव च, दे५ कृतमप्यहं, न१ कृत-
 मस्यहम्, उ१ अप्यहं कृतम् (→कृतमस्म्यहम्). -c) ब१***णां
 (→°यक्षाणां); दे५ *** आर्ययक्षाणां. -d) दे१ गणेशानां
 विनायकः, दे६.९ मुर्वे. मुए. मुव. तृणानाञ्चैव वीरुषः.

१० श्लोकानन्तरं न१ अधिकम्—

३०. *इन्द्रियाणां मनश्चाहं स्रोतसानां च जाह्नवी.

११. दे४. ○; द१ ग्र२. ○ (द्र. ६ पा. वि.); म१.
 cd ○. -b) न१ निर्वृतिः (→निर्ऋतिः); उ१ ब्रह्म° (→सर्व°).
 -c) दे५ चास्मि (→अस्मि). -d) ते१ उ१ विमानानां च
 पुष्पकम्.

१२. दे४. ○; द१ ग्र२. ○ (द्र. ६ पा. वि.); दे१.
 १२-१३b ○ (द्र. सं.). -a) दे६ मृगेन्द्राणां (→मृगेन्द्राणां). -b)
 ब१ म१ अस्त्राणां, ब२ यन्त्राणां, उ१ शस्त्राणां (→यन्त्राणाम्).
 -d) ब१ यजुषां (→यजुषां); दे६ °यज्ञियं, उ१ °रुद्रयज्ञं
 (→°रुद्रियम्).

१३. दे४. ○; द१ द१ ग्र२. ab ○; उ१. १३a-१४d
 ○. -c) दे१ परमं, ग्र२ पुरुषं (→पौरुषं). -d) का१ दे२.५
 ते१ द१ म१ ज्येष्ठं, न१ ज्येष्ठः (→ज्येष्ठः).

१४. दे४. उ१. ○. -a) ब१ °वेदानु° (→°वेदार्थ°);
 का१ सर्वार्थविदुषां चैव. -b) दे१ मंत्रः, न१ ग्र२ मनुः, द१

वै.२.७.१५ विद्यानामात्मविद्याऽहं ज्ञानानामैश्वरं परम् ।
 भूतानामस्म्यहं व्योम सत्त्वानां मृत्युरेव च ॥१५॥
 पाशानामस्म्यहं माया कालः कलयतामहम् ।
 गतीनां मुक्तिरेवाहं परेषां परमेश्वरः ॥१६॥
 यच्चान्यदपि लोकेऽस्मिन् सत्त्वं तेजोबलाधिकम् ।
 तत्सर्वं प्रतिजानीध्वं मम तेजोविजृम्भितम् ॥१७॥
 आत्मानः पशवः प्रोक्ताः सर्वे संसारवर्त्तिनः ।
 तेषां पतिरहं देवः स्मृतः पशुपतिर्बुधः ॥१८॥
 मायापाशेन बध्नामि पशूनेतान् स्वलीलया ।
 मामेव मोचकं प्राहुः पशूनां वेदवादिनः ॥१९॥
 मायापाशेन बद्धानां मोचकोऽन्यो न विद्यते ।
 मामृते परमात्मानं भूताधिपतिमव्ययम् ॥२०॥

मुनि- (→मनुः). -c) ब२ ब्रह्मावर्त्तश्च, दे१ ब्रह्मावर्त्तस्तु, दे३ महावर्त्तस्तु, द१ ब्रह्मावर्त्तस्तु (→ब्रह्मावर्त्तस्तु).

१५. दे४. ०. -a) ब१ विद्यानां मानु विद्याहं (?). -b) दे३ ईश्वरः, दे९ ईश्वरः, +ईश्वरं (→ऐश्वरं); का१ ब२ दे१.२ ते१ पदं (→परम्). -c) ब२ दे५ द१ उ१ अप्यहं (→अस्म्यहं). -d) का१ दे२.५ जातानां, ब१-३ दे१.३.६.८ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तत्त्वानां, दे९ जातानां, +तत्त्वानां (→सत्त्वानां); का१ भूमि०, दे२ मूर्ति०, ग२ मृदु० (→मृत्पु०).

१६. दे४. ०. -a) दे५ पाशानामप्यहं, ते१ पाशानामस्त्वहं, द१ उ१ शास्त्राणां (द१ ०ना) मप्यहं (→पाशानामस्म्यहं) -b) न१ कालयता०, द१ कलयिता० (→कलयता०). -c) ब३ दे६ ग२ गीतानां, द१ गतानां, म१ गुर्वीनां (→गतीनां).

१७. दे४. ०. -b) ते१ सर्वं (→सत्त्वं); न१ ०बलाधिकः, ते१ ०बलोधिकम् (→०बलाधिकम्). -d) का१ ब१-३ दे६ ०विजृम्भणं (का१ ब३ ०न), दे३ ०विजृम्भितं, + ०विजृम्भणं, ग२ ०विनिर्जितं, द१ उ१ ०विनिर्मितं (→०विजृम्भितम्).

१८. दे४. ०. -a) ब३ आत्माना, न१ आत्मानं, ग२ उ१ आत्मना (→आत्मानः); ब२ प्रसवाः, ब३ मसवः (?) (→पशवः). -c) दे५ देवाः (→देवः).

१९. दे४. ०. -b) दे१ पशूनेताश्च, ते१ पशून् तान् स्वेन, द१ पशूनेतान्स (→पशूनेतान् स्व-). -c) ग२ मातेव मोचकः ।हुः. -d) ग२ ब्रह्म० (→वेद०).

२०. दे४. ०; ते१. cd ०. -a) द१ *** (→बद्धानां); ते१ पाशेन बद्धजीवानां. -b) दे६ मोचकोऽन्योन्य- (→मोचकोऽन्यो न). -c) ब३ अमृतं, दे१ मां श्रुते (→मामृते).

चतुर्विंशतितत्त्वानि माया कर्म गुणा इति ।
 एते पाशाः पशुपतेः क्लेशाश्च पशुबन्धनाः ॥२१॥
 मनो बुद्धिरहंकारः खानिलाग्निजलानि भूः ।
 एताः प्रकृतयस्त्वष्टौ विकाराश्च तथापरे ॥२२॥
 श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा घ्राणं चैव तु पञ्चमम् ।
 पायूपस्थं करौ पादौ वाक् चैव दशमी मता ॥२३॥
 शब्दः स्पर्शश्च रूपं च रसो गन्धस्तथैव च ।
 त्रयोविंशतिरेतानि तत्त्वानि प्राकृतानि तु ॥२४॥
 चतुर्विंशकमव्यक्तं प्रधानं गुणलक्षणम् ।
 अनादिमध्यनिधनं कारणं जगतः परम् ॥२५॥
 सत्त्वं रजस्तमश्चेति गुणत्रयमुदाहृतम् ।
 साम्यावस्थितिमेतेषामव्यक्तं प्रकृतिं विदुः ॥२६॥

२१. दे४. ०. -c) ते१ गुणायते (→गुणा इति); दे१ एते पाशाः, दे६ एतेपाशा (?), ग२ एताः पायाः (→एते पाशाः). -d) ब२ क्लेशाय, दे१ श्लेशाध-, दे६ क्लेशश्चान्, ते१ क्लेशश्च, ग२ क्लेशा, म१ क्लेशास्तु (→क्लेशाश्च); ब२.३ ०बन्धनात्, द१ ०बन्धनः (→०बन्धनाः).

२२. दे४. ०. -a) न१ खानिलानि (→खानिलाग्नि-); ब१ ०जलानि च, दे१ ०जलादिभूः (→०जलानि भूः); ब२ खानिलौ जलमग्नि भूः. -c) ते१ एते पशुपतेरष्टौ. -d) का१ विकाराश्च, दे१ विकाराश्च- (→विकाराश्च).

२३. दे४. ०. -a) ब१ न१ द१ ग२ उ१ श्रोत्र- (→श्रोत्र); ब१ चक्षुषां (→चक्षुषी). -b) द१ चेतश्च, ग२ उ१ चैतच्च, म१ चैव च (→चैव तु); दे६ पश्चिमं, ग२ पञ्चकं, म१ पञ्चमः (→पञ्चमम्). -c) दे१.३.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ पायूपस्थौ (→पायूपस्थ). -d) ब१ वाक्चैव, दे६ वाक्चैव (→वाक् चैव); का१ ब२ दे१.२ स्मृता (दे१ ०ताः); ब३ मताः, दे३.६ ते१ द१ ग२ तथा (→मता).

२४. दे४. ०. -a) ब१.३ दे१.३.६ न१ द१ म१ शब्द- (→शब्दः); न१ द१ ग२ स्पर्शं च (→स्पर्शश्च); दे६ मुर्वे. मुए. रूपश्च (→रूपं च). -c) द१ ग२ म१ उ१ भेदानि (→एतानि). -d) ब१.३ ग२ प्रकृतानि (→प्राकृतानि); दे१.३.९ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु).

२५. दे४. ०; ते१. ab ०. -a) का१ ब१-३ दे२.६ चतुर्विंशति (→चतुर्विंशकम्). -b) ब२.३ दे१.३.६ द१ ग२ म१ उ१ प्रधान- (→प्रधानं).

२६. ते४ दे१. ०, -a) दे५ तमश्चैव, न१ तमं चैव (→तमश्चेति). -c) दे१ साम्यावस्थितमेतेषां, द१ म१ समा-

सत्त्वं ज्ञानं तमोऽज्ञानं रजो मिश्रमुदाहृतम् ।
 गुणानां बुद्धिवैषम्याद् वैषम्यं कवयो विदुः ॥२७
 धर्माधर्माविति प्रोक्तौ पाशौ द्वौ बन्धसंज्ञितौ ।
 मय्यर्पितानि कर्माणि निबन्धाय विमुक्तये ॥२८
 अविद्यामस्मितां रागं द्वेषं चाभिनवेशकम् ।
 क्लेशाख्यानचलान् प्राहुः पाशानात्मनिबन्धनान् ॥२९
 एतेषामेव पाशानां माया कारणमुच्यते ।

मूलप्रकृतिरव्यक्ता सा शक्तिर्मयि तिष्ठति ॥३०
 स एव मूलप्रकृतिः प्रधानं पुरुषोऽपि च ।
 विकारा महदादीनि देवदेवः सनातनः ॥३१
 स एव बन्धः स च बन्धकर्ता
 स एव पाशः पशवः स एव ।
 स वेद सर्वं न च तस्य वेत्ता
 तमाहुरग्र्यं पुरुषं पुराणम् ॥३२

वै. २.७.३२

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

वस्थितमतेषां, ग्र२ समाधिस्थितमतेषां, उ१ समावस्थानमतेषां.
 -d) ब२ न१ मुवें. मुए. मुब. अव्यक्तां, दे१ प्रधानं, दे४.७
 अव्यक्त- (→अव्यक्त); द१ प्रकृतं (→प्रकृति).

२७. दे४. ०. -a) दे२ द१ सत्त्व- (→सत्त्व); दे३ तपो
 (→तमो). -b) ब१ रजो*श्च, दे४ मुवें. मुए. मुब. राजसं
 स-, दे७ राजामिश्र, + राजसं स-, द१ रजोभिष्वच (→रजो मिश्रं).
 -c) ब१ वैषम्यं (→वैषम्याद्). -d) ब१ अद्वैतं, ब३ दे१
 वैषम्यं (→वैषम्यं).

२८. दे४. ०; ग्र२. २८b-२८c ०. -a) द१ °धर्म-
 मिति; ग्र२ °धर्मविधि- (→°धर्माविति); ब१ प्रोक्तं, ब२ ख्यातौ
 (→प्रोक्तौ). -b) ब१ पाशौ, ते१ पाका (→पाशौ); का१
 बन्धन°, ब१ दे१.५.८.९ द१ उ१ मुवें. मुए. मुब. द्वौ कर्म°, दे३.६
 द्वौ ब्रह्म°, न१ न१ द्वौ धर्म°, ते१ * कर्म° (→द्वौ बन्ध°).

२९. दे४. ०; ग्र२. abc ० (द्र. २८ पा. वि.).
 -a) ब१.३ दे३.५ अविद्यामस्मितं, ब१ अविद्या सन्धितं, दे६
 अविद्या संमितं, ते१ अविद्यां चस्मयं, म१ अविद्यामसितां
 (→अविद्यामस्मितां); न१ द१ राग- (→रागं). -b) का१ उ१
 चापि, ब३ न१ चाति- (→चाभि-); ब२ दे३.८ ते१ मुवें. मुए. मुब.
 °निवेशनम् (→°निवेशकम्). -c) दे६ केशाखा न खलान्प्राहुः, दे४
 क्लेशाख्यास्तां स्वयं प्राहुः, दे७ क्लेशाख्यानचलान्प्राहुः, + क्लेशा-
 ख्यस्तां स्वयं प्राहुः, न१ क्लेशात्मा नात्मकः प्राहुः, ते१ क्लेशाख्या
 तांश्च तान् प्राहुः, द१ क्लेशाख्यान्यं च यान् प्राहुः, मुवें. मुए.
 मुब. क्लेशाख्यास्तान् स्वयं प्राहुः -d) ते१ पाशानां त्व
 (→पाशानात्म-); दे१ °विबन्धात्, दे४.७ ग्र२ म१ उ१
 °निबन्धनान् (→°निबन्धनान्).

३०. दे४. ०. -a) द१ पा * नां (→पाशानां). -b)
 ब१ मया (→माया-); उ१ °करण° (→°कारण°). -c) ब१

दे१ अव्यक्तं, ते१ अव्यक्तो (→अव्यक्ता). -d) का१ दे४
 शक्तिर्मयि च तिष्ठति.

३१. दे४. ०; ते१.cd ०. -a) न१ °प्रकृति, ग्र२
 °प्रकृति (→°प्रकृति:). -b) दे५ प्रधानं, दे६ प्रधान-
 (→प्रधानं); दे६ पुरुषेपि वा (→पुरुषोऽपि च). -c) दे१
 विकारा (→विकारा).

३२. दे४. ०. -a) दे६ ब्रह्म° (→बन्ध°); दे५ °कर्त्ता, +
 °कर्त्तम् (→°कर्त्ता). -b) ब१-३ दे२.५.६ ते१ पाशाः (दे६ °शा),
 ग्र२ पाशं (→पाशः); का१ पुरुषः स एव, दे१ पशवः सवेद, दे२
 पशवः स एवं, दे४.७ मुवें. मुए. मुब. पशुभृत्य एव, द१
 पशवस्स एव च (→पशवः स एव). -c) न१ ते१ द१ ग्र२
 उ१ एव (→वेद); का१ स च सर्ववेत्ता (→न च तस्य वेत्ता).
 -d) दे४.७ मुवें. मुए. मुब. आद्यं (→अग्रहं). -cd) म१
 स वेद सर्वं न च बन्धकर्त्ता तस्य वेत्ता तमाहुरग्र्यं पुरुषं
 पुराणं.

पुष्पिका— [दे४ द१ पुस्तकयोरध्यायसमाप्तर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीता-
 सूपनिषत्सु, ब१.३ दे२.३ इति कू(दे२ कौ)पुराणे ईश्वरगीता-
 सूपनिषत्सु, ब२ दे५.८.७ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु,
 दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु मु(?)त्तरखण्डे, ते१
 इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु ब्रह्म-
 विद्यायां योगशास्त्रे, ग्र२ म१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे
 ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तराद्धे
 ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुब. इति
 श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
 ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-३.५.८.७
 न१ ग्र२ म१ उ१ मुए. ०; ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे
 विभूतियोगो नाम, मुवें. ऋषिव्याससंवादे, मुब. विभूतियोगो

वै.र.न.१

ईश्वर उवाच ।*

अन्यद् गुह्यतमं ज्ञानं वक्ष्ये ब्राह्मणपुंगवाः ।
येनासौ तरते जन्तुर्घोरं संसारसागरम् ॥१॥
अहं ब्रह्ममयः शान्तः शाश्वतो निर्मलोऽव्ययः ।
एकाकी भगवानुक्तः केवलः परमेश्वरः ॥२॥
मम योनिर्महद् ब्रह्म तत्र गर्भं दधाम्यहम् ।
मूलं मायाभिधानं तु ततो जातमिदं जगत् ॥३॥
प्रधानं पुरुषो ह्यात्मा महान् भूतादिरेव च ।

नाम. अध्यायसंख्या—का१ दे१.६ षष्ठोऽध्यायः ॥६॥, ब१.३ दे२.३ षष्ठोऽध्यायः, ब२ षष्ठोऽध्यायः ॥१५६॥, दे५.८.९ ते१ अ२ म१ मुए. सप्तमोऽध्यायः, न१ षट्पञ्चाशोऽध्यायः, उ१ सप्तमोऽध्यायः ॥ श्री ॥, मुवें. मुब. सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

८

॥ दे४ द१.०; दे३.९ ईश्वर उ.; न१ श्रीईश्वर उवाच;
अ२ म१ उ१ ईश्वरः.

१. दे४. ०. -b) दे१ वक्ष्येहं द्विजपुंगवाः. -c) ते१ तेनासौ, द१ येनास्मै, अ२ येनासौ, उ१ येनाशु (→येनासौ); दे६ भवते (→तरते).

२. दे४. ०. -a) ब२ स्वयं, दे८.९ मुवें. मुए. मुब. अयं (→अहं); दे८.९ मुवें. मुए. ब्रह्मात्मः, न१ ब्रह्माध्यय (→ब्रह्ममयः). -b) दे२ निर्गुणो (→निर्मलो). -c) ते१ एकासः (→एकाकी); दे५ शुद्धः, न१ ते१ मुक्तः, द१ अ२ उ१ रुद्रः (→उक्तः). -d) न१ द१ केवलं (→केवलः).

३. दे४. ०. -a) ते१ अ२ म१ ब्रह्मा (→ब्रह्म). -c) ब१ दे५ न१ ते१ मूलं, म१ मूलो (→मूलं); का१ मूलमाया-विधानं तु, ब१ न१ [अ]भिधानं तत्, ब२ दे९ [अ]भिधान्त, दे३.६ [अ]भिधानं च, दे८ मुवें. मुए. मुब. [अ]भिधानं तं, म१ [अ]भिधानं यत् (→[अ]भिधानं तु). -d) ब१ त्वत्तो (→ततो).

४. दे४. ०. -a) का१ प्रधान- (→प्रधानं). -b) ब१.२ दे१.५.६ न१ महा, दे८ ते१ द१ अ२ मुवें. मुए. मुब.

तन्मात्राणि महाभूतानीन्द्रियाणि च जज्ञिरे ॥४॥

ततोऽण्डमभवद्धैमं सूर्यकोटिसमप्रभम् ।

तस्मिन् जज्ञे महाब्रह्मा मच्छक्त्या चोपबृंहितः ॥५॥

ये चान्ये बहवो जीवा मन्मथाः सर्वे एव ते ।

न मां पश्यन्ति पितरं मायया मम मोहिताः ॥६॥

याश्च योनिषु सर्वासु संभवन्ति हि मूर्तयः ।

तासां माया परा योनिमिव पितरं विदुः ॥७॥

महद्, दे९ महाद्, + महद्, म१ बृहत् (→महान्); अ२ भूतादिर् (→भूतादिर्). -c) दे८.९ न१ ते१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए. मनो (→महा-); न१ भूत्वा (→भूतान्); अ२ तं मन्त्राणि मनोभूतान्. -d) का१ यज्ञिरे (→जज्ञिरे). -cd) द१ तत्तन्मात्रा मनो भूतानेन्द्रियाणि च जज्ञिरे.

५. -a) अ१ तद्दण्डं, म१ तदण्डं (→ततोऽण्डं); मुवें. मुए. मुब. अर्क° (→सूर्य°). -c) दे४ यज्ञे (→जज्ञे); ब१-३ दे२.३.५.६ न१ उ१ मुब. महान्, दे९ स्वयं, + महा, म१ स्वयं (→महा). -d) न१ म१ उ१ °वृंहितं (→°वृंहितः); का१ दे२ मम शक्त्युपबृंहितः, ब२.३ महा शक्त्यु (ब३ महच्छक्त्यु) पबृंहितः, दे५ मम रूपोपबृंहितः.

६. दे१. ab ०. -b) का१ मानवाः, ब१ दे५ द१ अ२ उ१ तन्मया (?), ब२ दे३.४.८.९ मुवें. मुए. मुब. तन्मयाः, ब३ दे६ न१ मन्मया (?) (→मन्मयाः). -d) दे१.२ मोहितः (→मोहिताः); ते१ मोहिता मम मायया.

७. -a) दे१.८.९ मुवें. मुए. वासु (→याश्च); दे६ योगिषु (→योनिषु); दे८.९ मुवें. मुए. ताः सर्वाः (→सर्वासु). -b) दे१.४.५.८.९ न१ ते१ द१ म१ उ१ मुवें. मुए. सम्भवन्तीह, अ२ संभजन्तीह (→संभवन्ति हि). -c) का१ दे२ तेषां माया परा योनिर्, ब२ मुब. तासां माया परा योनि, दे१ तासां *यां परा योनि, दे३.८ मुवें. मुए. तां मातरं परां योनि, दे४ अ२ तास्ता (अ२ °सां) मायामयीमूर्ति, दे९ तासां माया परा योनि, + तां मातरं परां योनि, ते१ द१ उ१ तासां मायामयी मूर्ति. -d) दे४ द१ अ२ उ१ निर्ममे, ते१ तामेव (→तामेव).

यो मामेवं विजानाति बीजिनं पितरं प्रभुम् ।
स धीरः सर्वलोकेषु न मोहमधिगच्छति ॥८
ईशानः सर्वविद्यानां भूतानां परमेश्वरः ।
ओङ्कारमूर्तिर्भगवानहं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥९
समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।
विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥१०
समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।
न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥११
विदित्वा सप्त सूक्ष्माणि षडङ्गं च महेश्वरम् ।
प्रधानविनियोगज्ञः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥१२
सर्वज्ञता तृप्तिरनादिबोधः
स्वतन्त्रता नित्यमलुप्तशक्तिः ।

अनन्तशक्तिश्च विभोर्विदित्वा
षडाहुरङ्गानि महेश्वरस्य ॥१३
तन्मात्राणि मन आत्मा च तानि
सूक्ष्माण्याहुः सप्त तत्त्वात्मकानि ।
या सा हेतुः प्रकृतिः सा प्रधानं
बन्धः प्रोक्तो विनियोगोऽपि तेन ॥१४
या सा शक्तिः प्रकृतौ लीनरूपा
वेदेषूक्ता कारणं ब्रह्मयोनिः ।
तस्या एकः परमेष्ठी परस्ता-
न्महेश्वरः पुरुषः सत्यरूपः ॥१५
ब्रह्मा योगी परमात्मा महीयान्
व्योमव्यापी वेददेद्यः पुराणः ।

वै.२.८.१६

८. -a) ब३ मामेकं (→मामेवं); दे४ द१ विजानति
(→विजानाति). -b) का१ विजन्, दे१.३ बीजितं, न१ विजिनं,
ते१ विभिन्नं (→बीजितं), ग२ बिन्दुः (→प्रभुम्). -c) ब१ दे३
मुर्वे. मुए. मुब. स धीरः, दे९ स धीरः, +स धीरः (→स धीरः).
-d) दे१ उप० (→अधि०)
९. -d) दे४ ब्रह्मा (→ब्रह्मा).
१०. -b) ग२ स्थितं तं (→तिष्ठन्तं). -c) ब३ दे३
सु० (→स्व०); ते१ विनश्यतोऽविनश्यन्तं, ग२ विनश्य स
विनश्यन्ति. -d) ग२ पश्यति (→पश्यति); दे३ स यः पति
(→स पश्यति).
११. -a) का१ दे४ ते१ म१ समां, ग२ सा मां (→समं);
का१ पश्यत, ब२.३ दे५.६ ते१ द१ म१ उ१ पश्यति, दे२ पश्यन्ति
(→पश्यन् हि). -b) का१ माम० (→सम०). -c) दे१ *
(→न); ते१ स लीनस्वात्मनात्मानं, ग२ न भिन्नसात्मनात्मानं.
-d) ग२ यान्ति (→याति); का१ ब१-३ दे२.६ परं प्रदम्
(→परां गतिम्).
१२. -a) का१ सम०, दे१.४.५ ते१ द१ ग२ म१ उ१ सर्व०
(→सप्त०). -c) दे३ प्रधाने, द१ ग२ उ१ प्राणानां, म१ प्राणिनां
(→प्रधान-); ग२ योगज्ञाः, म१ योगज्ञं (→योगज्ञः); दे१
प्रधानविधयो यज्ञः. -d) दे३ ब्रह्मादि० (→ब्रह्माधि०).
१३. -a) दे१ यः सर्वतो (→सर्वज्ञता); न१ द१ ग२ म१
बोध (→बोधः); का१ सर्वज्ञतां ऋद्धिमनादिबोधः. -b) दे१
सत्यव्रतो, दे३.९ मुर्वे. मुए. मुब. स्वच्छन्दता (→स्वतन्त्रता);
ग२ ***, म१ निर्मल० (→नित्यम०); न१ अक्लृप्त०
(→अलुप्त०). -c) ब१.३ दे१.३.५.६ शक्तिं च (→शक्तिश्च);

म१ विधोर् (→विभोर्); दे९ विधिज्ञा, + विदित्वा, ते१
विधिज्ञाः, द१ म१ विधिज्ञा, ग२ विद्यज्ञा (?) (→विदित्वा);
दे४ ***** इह विधो विधिज्ञाः.

१४. -a) न१ सन्मात्राणि, द१ इन्द्रियाणि
(→तन्मात्राणि); ते१ मन एवात्मा (→मन आत्मा); ग२
तन्मात्राणि मनसा याचितानि. -b) का१ ब१-३ दे१-६ न१ ते१
द१ ग२ म१ उ१ सर्व- (→सप्त). -c) का१ दे२ यासां, द१
स्वभासां, ग२ स्वाहा (→या सा); न१ हेतिः (→हेतुः); ग२
प्रकृतिस्था (→प्रकृतिः सा); उ१ सा तस्य हेतुः प्रकृतिः प्रधानां.
-d) का१ ब२.३ दे२.३.६ द१ बद्धः (→बन्धः); ब२ (च) प्रोक्तो,
ब३ प्रोक्तं, दे१ द१ प्रोक्ता, ते१ प्राप्तो (→प्रोक्तो); दे३ मुर्वे. मुए.
विनयेना०, दे९ विनियोगो०, + विनयेना० (→विनियोगो०).

१५. ते१. cd ○. -a) दे३ न१ या या (→या सा);
ब२ प्रकृतिर् (→प्रकृतौ); ब२.३ नील० (→लीन०). -b) का१
वेदे युक्ता (→वेदेषूक्ता); द१ ग२ याति, म१ चेति, उ१ यान्ति
(→योनिः). -c) ब३ दे१ तस्य, दे३ यस्या (→तस्या); न१
एकांकी (→एकः); ब१.३ दे३.८.९ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
पुरस्तान् (→परस्तान्). -d) मुब. माहेश्वरः (→महेश्वरः);
दे५.८ द१ मुर्वे. मुब. दे१ परम (→पुरुषः); का१ सप्तरूपः, द१
ग२ शक्तिरूपः, न१ विश्वरूपः (→सत्यरूपः); म१ महेश्वरः
सत्यरूपः पुराणः.

१६. न१. १६-१७ ○ (ट. सं.). -a) ब२.३ दे१ ब्रह्म-
योगी (ब२ ०निः), ते१ **** (→ब्रह्मा योगी). -b) का१ दे२
यो व्योमरूपी (→व्योमव्यापी); ब३ पुराणं, दे१ परात्मा
(→पुराणः). -c) का१ ब१.२ दे२.३.६.८.९ द१ ग२ उ१ मुर्वे.

बै.२.८.१६

एको रुद्रो मृत्युरव्यक्तमेकं
बीजं विश्वं देव एकः स एव ॥१६॥
तमेवैकं प्राहुरन्येऽप्यनेकं
त्वेकात्मानं केचिदन्यत्तथाहुः ।
अणोरणीयान् महतोऽसौ महीयान्

महादेवः प्रोच्यते वेदविद्धिः ॥१७॥
एवं हि यो वेद गुहाशयं परं
प्रभुं पुराणं पुरुषं विश्वरूपम् ।
हिरण्यं बुद्धिमतां परां गतिं
स बुद्धिमान् बुद्धिमतीत्य तिष्ठति ॥१८॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) अष्टमोऽध्यायः ॥८॥

मुए. मुब. मृत्युम् (→मृत्युर्); दे१ ते१ अव्यक्त- (→अव्यक्तं);
ते१ एकः (→एकं); दे४ एको रुद्रो मत्परं व्यक्त ** -d)
ब२ देवा, दे४.९ वेद (→देव); द१ अ२ उ१ एकः (→एव);
दे६ ब्रह्मानन्दमेकं एकः स एव.

१७. न१. ॐ (द्र. १६ पा. वि). -a) ब२ तमेवैक्यं,
दे१ मामेवैकं, दे६ तवैरेकं, ते१ तमेवैतं, द१ ममेवैकं
(→तमेवैकं); ब२ अन्योन्यमेकं, दे५ अन्येधनेकं, अ२ अन्येध्य-
नेकः (→अन्येऽप्यनेकं). -b) ब१ लोकात्मानं, दे१ तमेवात्मानं,
दे४ ते१ अ२ म१ एकात्मानं, दे५.८.९ मुवें. मुए. मुब.
त्वामेवात्मा (→त्वेकात्मानं); द१ अ२ उ१ किंचिद् (→केचिद्);
ब२ ते१ अन्ये तदाहुः, ब३ दे३.५ अन्यं तथाहुः, दे१.४ द१ अ२ म१
उ१ अन्ये तथाहुः, दे४.९ मुवें. मुए. मुब. अन्यं तमाहुः
(→अन्यत् तथाहुः). -c) ब२ दे४.८.९ ते१ द१ अ२ म१ उ१
मुवें. मुए. मुब. महतो (→महतोऽसौ). -d) दे१.४.८.९ ते१
द१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. विश्वरूपः (→वेदविद्धिः).

१८. -a) ब२ एवन्त, ब३ एव * (→एवं हि). -ab)
दे६ एवं यो वेद गुहाशयत्वं पुराणमेकं पुरुषं विश्वरूपम्. -c)
दे५ न१ बुद्धिमतो (न१ ०तं) (→बुद्धिमतां); न१ परांगतः, अ२
पुरातनः (→परां गतिं). -d) ब२ स बुद्धिमतां, दे६
सद्बुद्धिमान्, दे९ सुबुद्धिमान्, ते१ स बुध्यते (→स बुद्धिमान्);

का१ बुद्धिमतां वरिष्ठः, ते१ बुद्धिमत्तित्वं तिष्ठति (→बुद्धिमतीत्य
तिष्ठति).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे३.६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वर-
गीतासूपनिषत्सु, ब१ इति कौर्म ईश्वरगीता, ब२.३ दे२ इति
कू(दे२ कौ)र्म पुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१ इति श्रीकूर्म-
पुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु उत्तरखंडे, दे४.५.८.९ मुए. इति
श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, ते१ मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिभागे (मुवें. उत्तरार्द्धे) ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे, अ२ म१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे ईश्वर-
गीतासूपनिषत्सु, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे
श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे.
अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-६.८.९ न१ अ२ म१ उ१ मुए. ॐ;
ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे, मुवें. ऋषिव्याससंवादे,
मुब. संसारसागरतारणगुह्यतमज्ञानयोगो नाम. अध्याय-
संख्या—का१ दे१ सप्तमोऽध्यायः ॥७॥, ब१.३ दे२.३.६ सप्तमोऽ-
ध्यायः, ब२ सप्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥, दे४.८.९ ते१ अ२ उ१ मुए.
मुब. अष्टमोऽध्यायः, दे५ मुवें. अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥, न१
सप्तपञ्चाशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः ।*

निष्कलो निर्मलो नित्यो निष्क्रियः परमेश्वरः ।

तन्नो वद महादेव विश्वरूपः कथं भवान् ॥१॥

ईश्वर उवाच ।*

नाहं विश्वो न विश्वं च मामृते विद्यते द्विजाः ।

मायानिमित्तमत्रास्ति सा चात्मानमपाश्रिता ॥२॥

अनादिनिधना शक्तिर्मायाऽव्यक्तसमाश्रया ।

तन्निमित्तः प्रपञ्चोऽयमव्यक्तादभवत् खलु ॥३॥

अव्यक्तं कारणं प्राहुरानन्दं ज्योतिरक्षरम् ।

९

* दे४ द१. ॐ; दे१ ऋषय ऊचुः; दे६ ऋषयो ऊचुः; ते१ ईश्वर उवाच, + ऋषय ऊचुः; ग२ मुनयः; म१ उ१ ऋषयः.

१. दे४. ॐ. -a) दे९ निरीहो, + निःकलो (→निष्कलो). -b) दे९ निःकलः (→निष्क्रियः). -c) दे९ मुए. मुब. ततो, दे९ ततो, + तन्नो (→तन्नो); दे९ देव, द१ वेद (→वद); द१ ग२ म१ उ१ महाभाग (→महादेव). -d) का१ उ१ विश्वरूप, दे९ विश्व ** (→विश्वरूपः).

* दे९.९ ईश्वर उ.; द१ ग२ म१ उ१ ईश्वरः.

२. -a) ग२ विश्वे (→विश्वो). -c) का१ ब२ दे२ ते१ द१ मुवें. मुए. मुब. °निमित्तमात्रास्ति (ते१ °स्ते) (→°निमित्तमत्रास्ति). -b) का१ ब२.३ दे३.६ चास्माकं, दे९.९ मुवें. मुए. मुब. चात्मानि (→चात्मानं); दे४ अत्राश्रिता, दे९.९ ग२ मुवें. मुए. मुब. मयाश्रिता, न१ ते१ द१ उपाश्रिता (→अपाश्रिता).

३. -a) न१ शक्ति- (→शक्तिर्). -b) दे९.९ उ१ मुवें. मुए. मुब. व्यक्ति° (→[अ]व्यक्त°); ब१ दे२ °श्रिया (ब१ °याः); ब३ °श्रिता, ग२ °हिता- (→°श्रया); ते१ मम माया दुरत्यया. -c) ब३ दे४ तन्निमित्त-, द१ ग२ उ१ तन्नियोगाद् (→तन्निमित्तः). -d) दे९.९ मुवें. मुए. मुब. जायते (→अभवत्); द१ किल (→खलु); म१ अव्यक्तामपि तत्खलु.

४. का१. ४d-६a ॐ (इ. सं.). -a) ते१ अव्यक्त- (→अव्यक्तं). -b) दे४ ते१ आनन्द- (→आनन्दं). -c) दे९ ग२

अहमेव परं ब्रह्म सत्तो ह्यन्यन्न विद्यते ॥४॥

तस्मान्मे विश्वरूपत्वं निश्चितं ब्रह्मवादिभिः ।

एकत्वे च पृथक्त्वे च प्रोक्तमेतन्निदर्शनम् ॥५॥

अहं तत् परमं ब्रह्म परमात्मा सनातनः ।

अकारणं द्विजाः प्रोक्तो न दोषो ह्यात्मनस्तथा ॥६॥

अनन्ता शक्तयोऽव्यक्तेमायाद्याः संस्थिता ध्रुवाः ।

तस्मिन् दिवि स्थितं नित्यमव्यक्तं भाति केवलम् ॥७॥

याभिस्तल्लक्ष्यते भिन्नमभिन्नं तु स्वभावतः ।

एकया मम सायुज्यमनादिनिधनं ध्रुवम् ॥८॥

वै. २.६.८

उ१ अप्रमेयं (→अहमेव); ब१ दे२ ब्रह्मन् (→ब्रह्म). -d) दे४ न१ द१ ह्यन्यं (→ह्यन्यद्); दे३.५ विद्यते न हि (→विद्यते).

५. का१. ॐ (इ. सं. पा. वि.). -a) न१ तस्यां नो (→तस्मान्मे); दे६ °रूपं त्वं (→°रूपत्वं). -c) ब२.३ दे२.३.५.६ एकत्वेन (→एकत्वे च); ब२.३ दे२.३.५.६ पृथक्त्वेन (→पृथक्त्वे च). -d) दे४ ते१ द१ ग२ उ१ अनामयं (→निदर्शनम्).

६. का१. a ॐ (इ. सं. पा. वि.). -a) ब२ तु, दे४ सत् (→तत्). -c) का१ अकारणादिर्यः, ते१ सकारणं द्विजः, ग२ म१ अकारणाद् द्विजाः (→अकारणं द्विजाः); ब३ मुवें. मुए. मुब. प्रोक्ता, द१ ग२ उ१ प्रोक्तं (→प्रोक्तो). -d) का१ दे३.६ दोषा (→दोषो); ते१ तदा (→तथा).

७. ग२. ७b-cd ॐ (इ. सं.). -a) ब३ दे३.६ सुलभाः (→अनन्ताः); ब२ [अ]व्यक्त-, दे१ ग२ उ१ [अ]व्यक्तेः, दे९.९ मुवें. मुए. मुब. [अ]व्यक्ता, न१ [अ]व्यक्तो (→[अ]व्यक्ते); दे४ मायाच्चा-, दे९ मायाद्याः, दे९.९ मुवें. मुए. मुब. सायया (→मायाद्याः); न१ ग२ ध्रुवं (→ध्रुवाः); दे१ महाद्याः स्थिता ध्रुवाः. -c) द१ विश्वं (→नित्यं); दे१ तस्मिन्स्थितं नित्यमजं, ते१ तस्मिन्नधिष्ठितं नित्यं.

८. ग२. ॐ (इ. सं. पा. वि.). -a) दे४ च, दे९ न१ तं, दे४ द१ उ१ सं (→तत्); दे९.९ मुवें. मुए. अ(म१ या)भिन्नं वक्ष्यते भिन्नं, ते१ याभिन्नं संरक्षते भिन्नं. -b) दे४ द१ म१ तत्, ते१ च (→तु); ब१-३ मुब. अभिन्नम् (→अभिन्नं); दे९.९ मुवें. मुए. ब्रह्माव्यक्तं सनातनं. -c) ते१ परया, उ१ एकया (→एकया); दे३.८ मुवें. मुए. मुब. एकया सायया युक्तं, दे१ एकया मम सायुज्यं, + एकया सायया युक्तं.

वै.१.६.६

पुंसोऽभूदन्यथा भूतिरन्यथा तत्तिरोहितम् ।
 अनादिमध्यं तिष्ठन्तं युज्यतेऽविद्यया किल ॥९
 तदेतत् परमं व्यक्तं प्रभामण्डलमण्डितम् ।
 तदक्षरं परं ज्योतिस्तद् विष्णोः परमं पदम् ॥१०
 तत्र सर्वमिदं प्रोतमोतं चैवाखिलं जगत् ।
 तदेव च जगत् कृत्स्नं तद् विज्ञाय विमुच्यते ॥११
 यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह ।
 आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् विभेति न कुतश्चन ॥१२
 वेदाहमेतं पुरुषं महान्त-
 मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।

९. -a) दे१.४ पुंसो भूदन्यथो(दे४ °यो)दभूतिर्,
 दे५ पुंसोऽभूदन्यथोदभूतिर्, + पुंसोऽभूदन्यथोदभूतिर्, दे६ या
 सा भूमि महाभूतिर्, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. पुंसोऽन्याभूद्यथाभूतिर्,
 न१ द१ ग२ उ१ पुंसोऽभूदन्यथोद (ग२ °यो) भूतिर्, ते१ या
 सोभूदव्यादभूतिर्. -b) दे३.६ अनामा, द१ ग२ उ१ अन्यथा
 (→अन्यथा); दे१ तं (→तत्). -c) का१ ब३ दे१.२.४ °मध्ये
 (ब३ दे४ °ध्य-), द१ उ१ °मध्यां (→°मध्यं); ब१ अनादितिष्ठ-
 मध्यं तु, दे५ ते१ अनादिमध्यनिधनं, न१ म१ मुब. अनादिमध्य-
 निष्ठं तद्. -d) दे१ ग२ त्यज्यते, दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. चेष्टते,
 न१ वाह्यते, ते१ म१ व्यज्यते, द१ त्यजते (→युज्यते); ब१
 विद्यते (→विद्यया); ब२ तद् विज्ञाय प्रमुच्यते.

१०. -a) दे४ यदेव (→तदेतत्). -a) दे१.८.९ मुर्वे.
 मुए. मुब. परमव्यक्तं, द१ परमं दिव्यं (→परमं व्यक्तं). -c)
 द१ ग२ उ१ तदहं परमं ज्योतिस्.

११. -a) न१ यत्र (→तत्र); द१ प्रोक्तं (→प्रोतं).
 -c) दे१.८.९ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. तदेवेदं, दे४ तत्रेदं च,
 द१ तमेवेदं (→तदेव च). -d) दे३.६ एतद् विज्ञाय मुच्यते.

अतः परं दे१ अधिकम्—

* 'यः सर्वतो तृप्तिरनादिबोधः
 सत्यव्रतो नित्यमलुप्तशक्तिः ।

अनन्तशक्तिं च विभोर्विदित्वा ।

षडाहुरङ्गानि ममेश्वरस्य ॥

तन्मात्राणि मन आत्मा च तानि

सूक्ष्माण्याहुः सर्वत आत्मकानि ।

या सा हेतुः प्रकृतिः सा प्रधानं

बंधः प्रोक्ता विनियोगोऽपि तेन ॥

या सा शक्तिः प्रकृतौ लीनरूपा ।

तद् विज्ञाय परिमुच्येत विद्वान्
 नित्यानन्दी भवति ब्रह्मभूतः ॥१३
 यस्मात् परं नापरमस्ति किञ्चित्
 यज्ज्योतिषां ज्योतिरेकं दिविस्थम् ।
 तदेवात्मानं मन्यमानोऽथ विद्वान्-
 नात्मानन्दी भवति ब्रह्मभूतः ॥१४
 तदव्ययं कलिलं गूढदेहं
 ब्रह्मानन्दममृतं विश्वधाम ।
 वदन्त्येवं ब्राह्मणा ब्रह्मनिष्ठा
 यत्र गत्वा न निवर्तन्ते भूयः ॥१५

वेदेषुक्ता कारणं ब्रह्मयोनिः ।

तस्य एकः परमेष्ठी परस्तात्

महेश्वरः परमसत्यरूपः ॥

ब्रह्म योगी परमात्मा महीयान्

व्योमव्यापी वेदवेद्यः परात्मा ।

(= ८.१३-१६ b)

१२. -d) का१ ब२.३ दे२.३.६ न विभेति कदाचन, ब१
 विभेति च कदाचन, दे४.५ न१ ते१ द१ ग२ म१ न विभेति
 कुतश्चन.

१३. -a) ब२ *** , दे५ न१ पुराणं (→महान्तं). -b)
 दे८ मुर्वे. मुए. पुरुषं, दे९ तमसः, + पुरुषं (→तमसः); दे८.९ ग२
 मुर्वे. मुए. पुरस्तात् (→परस्तात्). -c) ब२.३ मुर्वे. मुए.
 मुब. तं (→तद्); दे१ ग२ परिमुच्यते, दे६ वि * मुच्यते, ते१
 परं मुच्यते (→परिमुच्येत). -d) दे४.५ द१ ग२ उ१ °भूयः
 (→°भूतः).

१४. दे१.५. ०; दे४. १४d-१६c ०. -a) ब३ दे३.४
 ते१ तस्मात्, म१ मुर्वे. मुए. अस्मात् (→यस्मात्); दे३.६
 वापर°, दे४ नावर°, उ१ नोपर° (→नापर°); ब१ यस्मा-
 त्प्रभामपरास्ति किञ्चित्, ते१ तस्मात्परस्मात्परमस्ति किञ्चित्.
 -b) का१ ब२-३ दे२.३.६ दिविष्ठं, ब१ विदिष्टं (→दिविस्थं);
 ते१ यज्ज्योतिरेकं परमं दिवि तिष्ठति. -c) दे४ मन्यमानोऽति-
 (→मन्यमानोऽथ); दे४ धीरः (→विद्वान्).

१५. दे४. ० (द्र.१४ पा. वि.). -a) का१ दे२ तद्वाव्ययं,
 दे१ तमव्ययं, दे३.८.९ तदव्ययं, मुर्वे. मुए. तदव्ययं (→तदव्ययं);
 का१ कलिजं, दे१ कपिशं (→कलिलं); दे१ °देवं (→°देहं). -b)
 दे२.६ मुर्वे. मुए. °धामा (→°धाम). -c) दे१ वक्ष्ये ह्येवं
 (→वदन्त्येवं) न१ ते१ निवर्तन्ति (→निवर्तन्ते).

हिरण्यमे परमाकाशतत्त्वे
यद्विचिषि प्रविभातीव तेजः ।
तद्विज्ञाने परिपश्यन्ति धीरा
विभ्राजमानं विमलं व्योम धाम ॥१६
ततः परं परिपश्यन्ति धीरा
आत्मन्यात्मानमनुभूयानुभूय ।
स्वयंप्रभः परमेष्ठी महीयान्
ब्रह्मानन्दी भगवानीश एषः ॥१७

एको देवः सर्वभूतेषु गूढः
सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा ।
तमेवैकं येऽनुपश्यन्ति धीरा-
स्तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥१८
सर्वाननशिरोग्रीवः सर्वभूतगुहाशयः ।
सर्वव्यापी च भगवान् न तस्मादन्यदिष्यते ॥१९
इत्येतदैश्वरं ज्ञानमुक्तं वो मुनिपुंगवाः ।
गोपनीयं विशेषेण योगिनामपि दुर्लभम् ॥२०

वै.२.६.२०

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) नवमोऽध्यायः ॥ ६॥

१६. न१ प्र२. ॐ; दे४. abc ॐ; ते१. d ॐ. -a) दे२ तत्त्वं (→तत्त्वे); का१ हिरण्यमः परमेकोऽथतत्त्वं, दे१ हिरण्यमं ब्रह्माकाशतत्त्वे. -b) का१ यद्विचिषि; ते१ यज्ज्योतिषि (→यद्विचिषि); का१ प्रविभाति *, ब२ प्रविभातीह, द१ उ१ प्रतिभातीव, ते१ म१ प्रतिभातीह (→प्रविभातीव); दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. यद्वै दिवि विप्रतिभातीव तेजः. -c) ब२ उ१ तद् विज्ञानं, दे१ तद् विज्ञानं, दे२-६.९ तद् विज्ञानेन (→तद् विज्ञाने). -d) ब२ विराज° (→विभ्राज°); दे१ विपुलं (→विमलं).

१७. न१. ॐ; ते१. a ॐ. -a) द१ प्र२ उ१ ततस्ततः (→ततः परं); का१ ब३ दे३ यत्पश्यन्ति, ब१ म१ यत्परिपश्यन्ति, ब२ तत् परिपश्यन्ति, दे१ यत्प्रपश्यन्ति (→परिपश्यन्ति); दे६ तत्परं यत्पश्यन्ति धीरा. -b) ब३ दे५ प्र२ म१ उ१ यानुभूयः, दे४.९ मुर्वे. मुए. मुब. °य साक्षात् (→यानुभूय); ते१ आत्मन्यनुभूयानुभूयः. -c) का१ ब१.३ दे२.६ स्वयं प्रभं, दे४ स्वयं **, द१ स्वयं प्रभुं (→स्वयंप्रभः); दे४ ते१ परमात्मा (→परमेष्ठी); द१ प्र२ म१ उ१ °मात्मा महात्मा (→°मेष्ठी महीयान्). -d) प्र२ ईश (→°नन्दी); दे५ एव, प्र२ (एक) एषः (→एषः). दे३ भगवानीशः (→भगवानीशः).

१८. -a) ब३ भूतः, ते१ रुद्रः (→देवः). -c) दे४ त्वं (→तं); ब२ त्वमेकं वै, दे१ मम चैकं, प्र२ तामेकं (→तमे-चैकं); का१ दे२.३.६ यत्र, ब१ दे४ द१ येन, दे१ ये तु (→येऽनु). -d) उ१ मुक्तिः (→शान्तिः).

१९. -a) दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब सर्वोयन° (→सर्वानन°); दे६ °ग्रीवाः, द१ प्र२ °ग्रीव- (→°ग्रीवः). -b) ब१ °शय, ते१ °लयः (→°शयः). -c) ब२.३ *, दे५.८.९ ते१ द१ प्र२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सः (→च). -d) ब२ तस्मादन्यद्विष्यते, दे३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तस्मादन्यत्र विद्यते.

अतः परं न१ पुस्तके अधिकम्—

स्वयंप्रभः परमेष्ठी महीयां ब्रह्मानन्दी भगवानीश एषः ।

(= १७०)

२०. -a) दे४.९ ईश्वरं (→ऐश्वरं). -b) का१ उक्तं यत्, ब१-३ दे२.३.५.६ मुक्तये, ते१ उक्तं हे, म१ उक्तं वै (→उक्तं वो). -c) दे४ °नीयो (→°नीय); म२ प्रयत्नेन (→विशेषेण).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्याय समाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे४ न१ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, ब१ इति कौर्म ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, ब२ दे६ इति *मंपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, ब३ दे२.३ इति कू (दे२ कौ)मंपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु उत्तरखण्डे, दे५ मुर्वे. इति श्रीकूर्मउत्तरार्द्धे ईश्वर गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, दे४.९ मुए. इति श्रीईश्वरगीतासु, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, प्र२ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे ईश्वर-गीतासूपनिषत्सु, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे श्रीमद्भगवदीश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे.

अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-६.८-९ न१ प्र२ म१ उ१ मुए. ॐ; ते१ ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे ईश्वरस्य विश्वरूपत्व-योगो नाम, मुर्वे. ऋषितारदसंवादे, मुब. निर्गुणब्रह्मणो विश्वरूपकारणज्ञानयोगो नाम. अध्यायसंख्या—का१ दे१ अष्टमोऽध्यायः ॥८॥, ब१.३ दे२.३.६ अष्टमोऽध्यायः, ब२ अष्टमोऽध्यायः ॥९॥, दे४.८.९ ते१ प्र२ म१ मुए. मुब. नवमोऽध्यायः, दे५ मुर्वे. नवमोऽध्यायः ॥९॥, न१ अष्ट (सप्त) पञ्चाशोऽध्यायः, उ१ नवमोऽध्यायः ॥श्री॥.

ईश्वर उवाच ।*

ब.२.१०.१ अलिङ्गमेकमव्यक्तं लिङ्गं ब्रह्मेति निश्चितम् ।
स्वयंज्योतिः परं तत्त्वं परे व्योम्नि व्यवस्थितम् ॥१॥
अव्यक्तं कारणं यत्तदक्षरं परमं पदम् ।
निर्गुणं शुद्धविज्ञानं तद् वै पश्यन्ति सूरयः ॥२॥
तन्निष्ठाः शान्तसंकल्पा नित्यं तद्भावभाविताः ।
पश्यन्ति तत् परं ब्रह्म यत्तल्लिङ्गमिति श्रुतिः ॥३॥
अन्यथा नहि मां द्रष्टुं शक्यं वै मुनिपुंगवाः ।
नहि तद् विद्यते ज्ञानं यतस्तज्ज्ञायते परम् ॥४॥

१०

* द१. ॐ; दे१ ईश्वर * वाच; दे१.९ ईश्वर उ.;
ग्र२ म१ उ१ ईश्वरः.

१. -a) द१ एव (→एकं); न१ मुवें. मुए. मुब.
अव्यक्त- (→अव्यक्तं). -c) द१ परं तरं, ग्र२ उ१ परतरं,
(→परं तत्त्वं). -d) ब२ दे३.६ म१ परं, दे४.८ मुवें. मुए.
पूर्वं, दे९ परे, + पूर्व, ग्र२ पर- (→परे).

२. -a) ब३ दे४ अव्यक्त- (→अव्यक्तं); द१ परमं
(→कारणं); न१ यत् तम्, म१ तद्वद् (→यत्तद्). -c) दे१.९
मुवें. मुए. सिद्धिं (→शुद्धं). -d) दे२.३.६ तं वै, द१ ग्र२ उ१
सदा (→तद्वै); दे३.६ पश्यति (→पश्यन्ति); दे२.४.६ शूरयः
(→सूरयः); दे९ ते१ तद् विपश्यन्ति सूरयः.

३. -a) का१ तन्निष्ठा सत्यं, दे४ मन्निष्ठाः शान्तं, दे१
तन्निष्ठा शान्तं, ते१ उ१ तन्निष्ठा शान्तिं, मुवें. मुए. मुब. तन्निष्ठा
स्वान्तं (→तन्निष्ठाः शान्तं). -c) द१ ग्र२ मत्परं, उ१ मत्पर
(अं) (→तत्परं); दे१ म१ श्रुतं (→श्रुतिः).

४. -a) द१ नैव (→नहि). -b) न१ म१ शक्यं वो,
ते१ शक्यते, ग्र२ शक्यता वै (→शक्यं वै); दे२ पुंगवः
(→पुंगवाः). -d) का१ न१ ते१ म१ यत्तद्, ब२ यत्तत्,
दे४.८.९ मुवें. मुए. मुब. येन (→यत्तत्); न१ वै जायते, म१ स
जायते (→तज्ज्ञायते); ते१ पदम् (→परम्).

५. -a) ब२ एते तत्, दे४.५ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ इत्येतत्-
(ग्र२ ०व) (→एतत् तत्); दे१.९ मुवें. मुए. स्थानं (→ज्ञानं).

एतत्तत्परमं ज्ञानं केवलं कवयो विदुः ।

अज्ञानमितरत् सर्वं यस्मान्मायामयं जगत् ॥५॥

यज्ज्ञानं निर्मलं सूक्ष्मं निर्विकल्पं यदव्ययम् ।

ममात्माऽसौ तदेवेदमिति प्राहुर्विपश्चितः ॥६॥

येऽप्यनेकं प्रपश्यन्ति तेऽपि पश्यन्ति तत्परम् ।

आश्रिताः परमां निष्ठां बुद्ध्वैकं तत्त्वमव्ययम् ॥७॥

ये पुनः परमं तत्त्वमेकं वानेकमीश्वरम् ।

भक्त्या मां संप्रपश्यन्ति विज्ञेयास्ते तदात्मकाः ॥८॥

-c) का१ ब२.३ दे१.९ द१ ग्र२ मुवें. मुए. मुब. अज्ञान-
(→अज्ञानं); का१ ग्र२ मुवें. मुए. मुब. -तिमिरं, ब२.३
दे३.८.९ -तिमिर-, दे१.६ इतिर-, दे४ इतरान्, दे५ ते१ इतितत्,
द१ ग्र२ तिमिरात् (ग्र२ ०रत्) (→इतरत्); ब२.३ दे१.३.५.६.८.९
न१ मुवें. मुए. मुब. ज्ञानं (→सर्वं). -d) दे५ न१ तस्मान्
(→यस्मान्); दे१ तस्मादेतन्मयं जगत्, दे४ ते१ द१ ग्र२ उ१
विज्ञानमिति मे मतिः.

६. -a) ब२.३ दे३ तदज्ञानं, दे९ तदज्ञानं, + यद् ज्ञानं,
ते१ य[द्य]ज्ञानं (→यज्ज्ञानं); दे१.४.५.८.९ न१ ते१ द१ ग्र२
म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. शुद्धं (→सूक्ष्मं). -b) दे१.४.५.८.९ न१
ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. निरञ्जनम् (→यदव्ययम्).
-c) दे९ ममात्मतस्, ते१ महात्मानो, द१ अतो * सौ, ग्र२
अनात्मान, उ१ अनात्मासौ (→ममात्मासौ); दे१.९ मुवें. मुए.
तदेवैनं, द१ तदेवेदं (→तदेवेदं). -d) दे१ विपश्चितं, ते१
विनिश्चितम्, ग्र२ मनीषिणः (→विपश्चितः).

७. का१. ७c-१७a ॐ. -a) ते१ यद्येकं (→येऽप्यनेकं);
म१ विपश्यन्ति (→प्रपश्यन्ति). -b) दे१ मुवें. मुए. मुब. तत्परं
परमं पदम् दे९ तत्परं सरमं पदम्, + तेपि पश्यन्ति तत्पदम्. -c)
दे४ न१ आश्रितां (→आश्रिताः); द१ ग्र२ उ१ परमा- (→परमां).
-d) ब२ दे१ म१ मुवें. मुए. मुब. बुद्धैक्यं (→बुद्धैक्यं).

८. का१. ॐ. -b) द१ एकस्थानेकम्, दे५ एकं त्वानेकं,
न१ म१ एकं वानेक- (→एकं वानेकं); ग्र२ एकत्वानेकमीश्वरः.
-c) दे१ मुए. भक्ता (→भक्त्या); दे९ संप्रपश्यते, + संप्रपश्यन्ति
(→संप्रपश्यन्ति). -d) न१ विज्ञेयास्तो (→विज्ञेयास्ते); ब२
न१ म१ मदात्मकाः (→तदात्मकाः).

साक्षादेव प्रपश्यन्ति स्वात्मानं परमेश्वरम् ।
 नित्यानन्दं निर्विकल्पं सत्यरूपमिति स्थितिः ॥१९॥
 भजन्ते परमानन्दं सर्वगं यत्तदात्मकम् ।
 स्वात्मन्यवस्थिताः शान्ताः परेऽव्यक्ते परस्य तु ॥१०॥
 एषा विमुक्तिः परमा मम सायुज्यमुत्तमम् ।
 निर्वाणं ब्रह्मणा चैक्यं कैवल्यं कवयो विदुः ॥११॥
 तस्मादनादिमध्यान्तं वस्त्वेकं परमं शिवम् ।
 स ईश्वरो महादेवस्तं विज्ञाय विमुच्यते ॥१२॥
 न तत्र सूर्यः प्रविभातीह चन्द्रो

न नक्षत्राणि तपनो नोत विद्युत् ।
 तद्भासेदमखिलं भाति नित्यं
 तन्नित्यभासमचलं सद्भिभाति ॥१३॥
 नित्योदितं संविदा निर्विकल्पं
 शुद्धं बृहन्तं परमं यद्विभाति ।
 अत्रान्तरं ब्रह्मविदोऽथ नित्यं
 पश्यन्ति तत्त्वमचलं यत् स ईशः ॥१४॥
 नित्यानन्दममृतं सत्यरूपं
 शुद्धं वदन्ति पुरुषं सर्ववेदाः ।

वै.२.१०.१५

९. का१. ०. -a) ब२ दे४.८.९ ग२ मुवें. मुए. मुब. साक्षादेवं, न१ साक्षादेनं (→साक्षादेव). -b) दे१ आत्मानं (→स्वात्मानं). -c) दे३.६ निरानन्दं (→नित्यानन्दं). -d) दे१ सत्यं तपं, दे३.६ नित्यरूपं, ते१ सत् स्वरूपं (→सत्यरूपं); दे५ स्थितं, ग२ स्थिति, म१ श्रुतिः (→स्थितिः).

१०. का१. ०. -a) दे१ भजन्ते, दे६ ते१ भजन्ति (→भजन्ते). -b) दे५ सर्वज्ञं (→सर्वगं); ब२.३ दे२.३.६.९ यत् सदात्मकं, दे८ मुवें. मुए. मुब. जगदात्मकम्, ते१ तत्तदात्मकम् (→यत्तदात्मकम्). -c) दे२.३.६ आत्मं (→स्वात्मं); ते१ एवं (→यव-). -d) दे१ पर- (→परे); दे८ मुवें. मुए. मुब. व्यक्ता, दे९ व्यक्तं, न१ व्यक्तो (→व्यक्ते); ते१ परस्य (→परस्य).

११. का१. ०. -a) दे६ विद्या, ते१ म१ एषां, द१ ग२ येषां, उ१ येषां (→एषां); म१ विमुक्ति (→विमुक्तिः); ग२ म१ परमां (→परमा). -b) ब२ मया (→मम); ग२ उत्तमां (→उत्तमं). -c) दे१ निर्वाण- (→निर्वाणं); दे१ ब्रह्मणोरैक्यं, दे६ ब्रह्मणोचैक्यं, न१ ब्रह्मणां चैक्यं, ते१ ब्रह्मणा चैवं, द१ ब्रह्मणो ह्यैक्यं, ग२ ब्रह्मणास्तवैक्यं (→ब्रह्मणा चैक्यं). -d) दे६ कैवल्य- (→कैवल्यं).

१२. का१. ०. -b) ब३ वास्त्वकं, द१ वस्त्वेक- ग२ उ१ वस्त्वेकः (→वस्त्वेकं); ब२.३ दे१.४-६.९ ते१ द१ उ१ मुब. परमः शिवः (→परमं शिवम्). -c) दे१ ईश्वरोऽथ महादेवस्. -d) ब२.३ दे१.६ न१ तद्विज्ञाय (→तं विज्ञाय); दे४ न१ मुवें. मुए. मुब. प्रमुच्यते, दे५ स मुच्यते (→विमुच्यते).

१३. का१. ०. -a) ते१ * (→न); दे१.६ न१ द१ उ१ मुवें. मुए. प्रतिभातीह, दे४.५ ते१ ग२ म१ मुब. प्रतिभाति* (→प्रविभातीह). -b) दे५.८ ते१ म१ मुवें. मुए. * (→न); दे८ मुवें. मुए. नक्षत्राणां (→नक्षत्राणि); ब२.३ तपनोऽथ विद्युत्, दे३ तपनो विद्युत्, दे४ नागयो न विद्युत्, दे६ तपनो विद्युत्तत्,

दे८ मुवें. मुए. गणो नोत विद्युत्, दे९ तपनोत विद्युत्, न१ न मनो नोत विद्युत्, ते१ तपनो नोति विद्युत्, द१ तपनो नाह विद्युत्, म१ ज्वलनो नोत विद्युत् (→तपनो नोत विद्युत्). -c) दे३ तद्भासेवं, दे४ उ१ तद्भासे (ने) दं, दे६ * हासेदं, दे८.९ मुवें. मुए. तद्भासितं, ते१ तद्भासेनैवं, द१ मद्भासेनेदं, ग२ सद्भासेनेदं, म१ * भासा चेदं (→तद्भासेदं); दे८.९ मुवें. मुए. ह्यखिलं, म१ संस्थितं (→अखिलं); ते१ **, द१ ग२ उ१ (वि)भाति (→भाति); दे१.३.५.८.९ न१ म१ मुवें. मुए. मुब. विश्वं, ग२ मध्यं (→नित्यं). -d) दे१ तन्नित्यभासं, दे३.६ सन्नित्यभासं, दे५ नित्येभासं, दे८.९ मुवें. मुए. अतीवभासं, न१ द१ ग२ उ१ नित्याभासं (→तन्नित्यभासं); दे३.४.८.९ मुवें. मुए. मुब. अमलं, दे५ अबलं, दे६ अमा(?)लं (→अचलं); दे२ सद्भिमेति, दे६.८.९ न१ उ१ मुवें. मुए. तद्विभाति (→सद्विभाति); ते१ तद्भासमखिलं *** विभाति.

१४. का१. ०; ते१ द१ ग२ म१ उ१. ab ०. -a) दे१ सत्वोदितं, दे४ नित्योदितः, दे८.९ मुवें. मुए. विश्वोदितं (→नित्योदितं); ब२.३ संविदं, दे३.८.९ निःकलं, दे४ सन्निति, न१ ***, मुवें. मुए. मुब. निष्कलं (→संविदा). -b) ब२.३ शुभ्रं (→शुद्धं); ब२.३ विशन्तं, दे१.३-५.८.९ न१ मुवें. मुए. मुब. बृहत् (→बृहन्तं). -c) दे४ तत्रोत्तरं, दे५ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. अत्रान्तरे, द१ ग२ उ१ तत्रान्तरं (→अत्रान्तरं); दे४ विदोऽप्य, न१ विद्याय, उ१ विदाथ (→विदोऽप्य). -d) दे४ अविरलं, दे५ अमलं, दे६ अबलं (→अचलं); ग२ यस्य, म१ यै (→यत्).

१५. का१. ०. -a) म१ अत्र तं (→अमृतं); द१ ग२ म१ उ१ नित्यरूपं (→सत्यरूपं). -b) दे६ विद्यां (→वेदाः). -c) दे६ नमोमिति, दे८ मुवें. मुए. मुब. प्राणानिति, दे९ प्राणानिति, *तमोमिति (→तमोमिति); ते१ प्रणवं शासितारं, द१ प्रणवेनी-

बै.२.१०.१५

तमोमिति प्रणवेनेशितारं
 ध्यायन्ति वेदार्थविनिश्चितार्थाः ॥१५॥
 न भूमिरापो न मनो न बह्निः
 प्राणोऽनिलो गगनं नोत बुद्धिः ।
 न चेतनोऽन्यत् परमाकाशमध्ये

विभाति देवः शिव एव केवलः ॥१६॥
 इत्येतदुक्तं परमं रहस्यं
 ज्ञानामृतं सर्ववेदेषु गूढम् ।
 जानाति योगी विजनेऽथ देशे
 युञ्जोत योगं प्रयतो ह्यजस्रम् ॥१७॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र-यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) दशमोऽध्यायः ॥१०॥

शितारः, मुर्वे. मुए. प्राणविनेशितारं (→प्रणवेनेशितारं). -d) दे४ म१ वेदांत° (→वेदार्थ°); ब३ °विपश्चिन्तार्थाः, दे५.६ °विनिश्चितार्थ (दे६ °र्थः) (→°विनिश्चितार्थाः); दे६.७ मुर्वे. मुए. मुब. ध्यायन्ति वेदैरिति (दे७+वेदान्तवि) निश्चितार्थाः.

१६. का१. ०. -a) दे१ बुद्धिः, न१ न च, म१ वायु(रग्निः) (→बह्निः); ते१ न भूमिरापो न च बह्निरस्ति. -d) न१ म१ प्राणानिलो, द१ प्रभानलो, अ२ न वानिलो (→प्राणोऽनिलो); अ२ गगनो (→गगनं), ब२ अ२ न*, ब३ नोऽथ, दे१ द१ नो न, दे३ लोल, दे६ लोभ, म१ तेन (→नोत); दे१ बह्निः (→बुद्धिः); ते१ न चानिलो मेस्ति न चाम्बरं च, उ१ प्रभातिलोके गगनं न बुद्धिः. -c) ब२ न चेतनोऽन्यः, दे१ न चान्योन्यत्*, दे२ न चेतनोऽन्यत्, दे४ न चेतनो यः, द१ न चैतन्नै*, अ२ न चैतन्ये*, उ१ न चैतन्यो* (→न चेतनोऽन्यत्). -d) दे३ न१ मुर्वे. मुए. एक (→एव).

ते१ पुस्तके b चरणानन्तरमधिकम्—

३१. * एवं विदित्वा परमात्मरूपं

गुहाशयं निष्कलमद्वितीयम् ।

समस्तसाक्षि सदसद्विहीनं

प्रयाति शुद्धं परमात्मरूपम् ॥

१७. ते१. ०; का१. a ०. -b) का१ ज्ञानामृते, दे१ ज्ञानेद्धितं, दे६.७ मुर्वे. मुए. ज्ञानञ्चेदं (→ज्ञानामृतं); दे१.३-५.८.७ न१ द१ अ२ म१ उ१ गीतम् (→गूढम्). -c) न१ ज्ञात्वा च, म१

ज्ञानेन (→जानाति); द१ अ२ उ१ विजने च देशे, दे१.४ म१ विजने (म१ °ने) प्रदेशे, दे६.७ विजने च देवं (दे७ °शे) (→विजनेऽथ देशे). -d) न१ युञ्जीथ (→युञ्जीत); द१ योगो, अ२ योगे (→योगं); दे६ परमं, अ२ प्रयते (→प्रयतो); दे३ ह्यजस्रं, दे६ दुर्लभं, द१ अ२ उ१ ह्यजेयं (द१ °यः) (→ह्यजस्रम्).

अतः परं दे६ पुस्तके अधिकम्—

येनात्मानं प्रपश्यंतौ यतो यतो ह्यजस्रं

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणानाम—का१ दे४.६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, ब२.३ इति कूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१ अ२ म१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे (दे१ °खंडे) ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे५.८.७ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुब. इति श्रीकूर्म महापुराणे उपरिविभागे श्रीमद्भगवद्गीश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे. अध्यायनाम—का१ ब२.३ दे१-६.८.७ न१ अ२ म१ उ१ मुए. ०; ते१ ईश्वर नारायणमहर्षिसंवादे, मुर्वे. ऋषिनारदसंवादे, मुब. लिङ्गब्रह्मज्ञानयोगो नाम. अध्यायसंख्या—का१ नवमोऽध्यायः ॥६॥, ब२ नवमोऽध्यायः ॥५६॥, ब३ दे२.३.६ नवमोऽध्यायः, दे४.८.७ ते१ अ२ म१ उ१ मुए. मुब. दशमोऽध्यायः, दे५ मुर्वे. दशमोऽध्यायः ॥१०॥, म१ अष्टपञ्चाशोऽध्यायः.

ईश्वर उवाच ।*

अतः परं प्रवक्ष्यामि योगं परमदुर्लभम् ।
येनात्मानं प्रपश्यन्ति भानुमन्तमिवेश्वरम् ॥१॥
योगाग्निर्दहति क्षिप्रमशेषं पापपञ्जरम् ।
प्रसन्नं जायते ज्ञानं साक्षान्निर्वाणसिद्धिदम् ॥२॥
योगात्संजायते ज्ञानं ज्ञानाद् योगः प्रवर्तते ।
योगज्ञानाभियुक्तस्य प्रसीदति महेश्वरः ॥३॥
एककालं द्विकालं वा त्रिकालं नित्यमेव वा ।
ये युञ्जतीह मह्योगं ते विज्ञेया महेश्वराः ॥४॥

११

* द१. ॐ; ग२ म१ उ१ ईश्वरः; दे१ ईश्वर उ.; न१ ईश्वर-
उवाच; ते१ ॥ओम्॥ ईश्वर उवाच.

१. -a) द१ प्रवक्ष्यामि (→प्रवक्ष्यामि). -c) ब१
प्रपश्यन्ति, दे४ प्रपश्यति (→प्रपश्यन्ति). -d) दे१ इवापरं,
दे६ इतिश्वरं, न१ ते१ महेश्वरम् (→इवेश्वरम्).

२. दे१.१ ते१. २d-३a ॐ (द. सं.). -a) दे१ योगाग्निर्
(→योगाग्निर्); दे४.५.८.९ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
दहते (→दहति); न१ योगो निर्दहते क्षिप्रं. -c) दे३.६ प्रसन्नं
(→प्रसन्नं).

३. दे१.१ ते१. a ॐ (द. २ पा. वि.); द१. ३b-७a
ॐ. -a) ग२ योगात् (→योगात्); ब१ संस्थापयेत्
(→संजायते). -b) दे५ योगः, न१ योगं (→योगः). -c)
दे६ -ज्ञानाभियुक्तस्य, न१ -ज्ञानाभियुक्तस्य, ग२ -ज्ञानान्भियुक्तस्य,
म१ -ज्ञानाभियुक्तस्य (→ज्ञानाभियुक्तस्य). -d) दे१ च शंकरः,
दे४ महेश्वरः (→महेश्वरः).

४. दे५ द१. ॐ. -a) न१ त्रिकालं (→द्विकालं). -b)
का१ ब१ दे१.६.८ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→वा). -c) का१
दे१.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. ये युञ्जन्ति महायोगं (उ१ ०गात्),
ब१ ये युञ्जीह* मह्योगं, दे१ ये युजते महादेवं, ते१ ग२ म१ ये
युञ्जन्ति मह्योगं. -d) का१ तैर्विज्ञेयो, म१ विज्ञायास्ते, ते१
ते विज्ञाय (→ते विज्ञेया); का१ दे२.६ महेश्वरः (→महेश्वराः).

५. द१. ॐ (द. ३ पा. वि.). -a) दे४.५.८.९ ते१ उ१
प्रथमो, न१ विविधो (→द्विविधो); ग२ ज्ञेयः (→ज्ञेयो); ब२

योगस्तु द्विविधो ज्ञेयो ह्यभावः प्रथमो मतः ।

अपरस्तु महायोगः सर्वयोगोत्तमोत्तमः ॥५॥

शून्यं सर्वनिराभासं स्वरूपं यत्र चिन्त्यते ।

अभावयोगः स प्रोक्तो येनात्मानं प्रपश्यति ॥६॥

यत्र पश्यति चात्मानं नित्यानन्दं निरञ्जनम् ।

मयैक्यं स महायोगो भाषितः परमेश्वरः ॥७॥

ये चान्ये योगिनां योगाः श्रूयन्ते ग्रन्थविस्तरे ।

सर्वे ते ब्रह्मयोगस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥८॥ वं.२.११.८

योगस्तद्विधो ज्ञेयो. -b) दे२ स्वभावा (→ह्यभावः); दे४.६
ग२ म१ परमो (→प्रथमो); दे१ म(त)तः (→मतः); दे५
ह्यभावो द्विजसत्तमाः. -c) दे६ अनुफासुनफायोगः, दे९ अभाव-
योगः संप्रोक्तः, + अनुफासुनफायोगः.

६. द१. ॐ (द. ३ पा. वि.). -a) का१ ब२ दे१.२.६.९
न१ उ१ सर्वं (→सर्व-); का१ दे२ इवाभासं, ब२ इवात्माभं,
ते१ -निराभासं (→निराभासं). -b) न१ स्वरूपं येन
(→स्वरूपं यत्र); दे२ उ१ विद्यते (→चिन्त्यते). -c) ब३ स
प्राप्तो, दे४ स प्रोक्तो, न१ स प्रोक्ता, ते१ संप्रोक्तो (→स प्रोक्तो).
-d) दे२ येनात्मानं, दे६ सेनात्मानं (→येनात्मानं); दे८ अ (स)
पश्यति (→प्रपश्यति).

७. द१. a ॐ (द. ३ पा. वि.). -a) न१ ग२ उ१ अत्र
(→यत्र); का१ दे१ ते१ ग२ उ१ पश्यन्ति, दे२ *श्यति (→पश्यति).
-c) ब१ मयैकं, ब२.३ दे६ मयैकः, दे१ सम न, दे२ मयैका, दे५
मयौब (?), न१ मायकः, द१ ऋचैक्यं (→मयैक्यं); का१ द१
महायोगी, ब१ महायोगः, दे३ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
मयायोगो, दे८ मयाद्योगो, दे९ महायोगो, + मयाद्योगो (→महा-
योगो). -d) म१ भाषितः (→भाषितः); दे१.५.८.९ मुर्वे.
मुए. मुब. परमः स्वयं, न१ परमं स्वयं, ते१ परमेश्वरात्, म१
परमेश्वर (→परमेश्वरः).

८. -a) दे२ दान्ये (→चान्ये); दे६ ग२ म१ योगा,
द१ योगात् (→योगाः). -b) दे६ द१ श्रूयते (→श्रूयन्ते);
ब१ ग्रहं, दे५ म१ ग्रन्थः, न१ ब्रह्म, ते१ गूढः, + ग्रन्थः, द१
गंधः (→ग्रन्थः); दे५ -विस्तरात्, दे६ -विस्तरा, ते१ म१ -विस्तरः.

वै.२.११.६ यत्र साक्षात् प्रपश्यन्ति विमुक्ता विश्वमीश्वरम् ।
 सर्वेषामेव योगानां स योगः परमो मतः ॥१९॥
 सहस्रशोऽथ शतशो ये चेश्वरबहिष्कृताः ।
 न ते पश्यन्ति मामेकं योगिनो यतमानसाः ॥२०॥
 प्राणायामस्तथा ध्यानं प्रत्याहारोऽथ धारणा ।
 समाधिश्च मुनिश्चेष्टा यमो नियम आसनम् ॥२१॥
 मय्येकचित्ततायोगो वृत्त्यन्तरनिरोधतः ।
 तत्साधनान्यष्टधा तु युष्माकं कथितानि तु ॥२२॥
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिग्रहौ ।

(→विस्तरे). -c) म₁ ज्ञान^० (→ब्रह्म^०). -d) ग₂ कालां (→कलां); दे₆ नार्हति षोडशी (→नार्हन्ति षोडशीम्).

९. -a) द₁ ग₂ उ₁ ये च, दे₁ यत्र (→यत्र); ब₃ प्रपश्यन्ति, दे₁ प्रविश्यन्ति, उ₁ परं ब्रह्म, +प्रपश्यन्ति (→प्रपश्यन्ति). -b) द₁ विमुक्त्यो, ग₂ विमुक्तैः, उ₁ विमुक्त्यै (→विमुक्ता); द₁ ईदृशं (→ईश्वरम्). -d) दे₂ न₁ संयोगः (→स योगः); दे₁ परमः स्मृतः (→परमो मतः).

१०. -a) ब₂ सहस्रशो वा, ब₃ सहस्रशो *, ग₂ सहस्रशोऽथ, उ₁ सहस्रशोन्ये (→सहस्रशोऽथ); दे_{1.3-5.8.9} ते₁ द₁ ग₁ मुर्वे. मुए. मुब. बहुशो, दे₆ मेवेदं (→शतशो). -b) दे₄ योगेश्वर^० (→ये चेश्वर^०); दे₄ कृतं, दे₆ कृताः (→कृताः). -c) दे_{8.9} नैते (→न ते); दे₄ मामेवं (→मामेकं). -d) ब₁ मतः, ते₁ हितः, उ₁ यत्र (→यतः); दे₆ मानसः (→मानसाः).

११. -c) दे₈ समाधिश्च, +समाधिना, दे₉ समाधिना (→समाधिश्च). -d) उ₁ आसनः (→आसनं); दे_{8.9} मुर्वे. मुए. मुब. यमश्च नियमासने.

अतः परमं दे₁ अधिकम्—

कर्मणा मनसा वाचा सर्वभूतेषु सर्वदा । (= १४ad)

१२. का₁. १२cd-१३ab ○. -a) दे₁ ये च के, ग₂ गत्येक, उ₁ इत्येक (→मय्येक); का₁ द₁ चित्तता, दे₆ चित्तया, दे_{8.9} चित्ततां, ग₂ उ₁ चिन्तना^० (→चित्तता^०); दे₁ योगे (→योगो). -b) ब₂ दे_{4.8.9} द₁ ग₂ उ₁ मुर्वे. मुए. प्रत्यन्तरः, दे₉ वृ(प्र)त्यन्तरः, ते₁ प्रीत्यन्तरः (→वृत्यन्तरः); ब₃ निरोधतः, द₁ ग₂ उ₁ निरोधनं, दे_{8.9} मुर्वे. मुए. नियोगतः (→निरोधतः); दे₁ वृत्यन्तर तिरोहतः, दे₂ वृत्यन्तर निरोधनः, दे_{3.6} वृत्यन्तरनिरोधतः, दे₅ म₁ वृत्यन्तरनिरोधकः. -c) दे₄ द₁ ग₂ म₁ तत् साधनान्यष्टधा, दे_{8.9} मुर्वे. मुए. तत्साधनानि

यमाः संक्षेपतः प्रोक्ताश्चित्तशुद्धिप्रदा नृणाम् ॥१३॥
 कर्मणा मनसा वाचा सर्वभूतेषु सर्वदा ।
 अबलेशजननं प्रोक्तं त्वहिंसा परमर्षिभिः ॥१४॥
 अहिंसायाः परो धर्मो नास्त्यहिंसा परं सुखम् ।
 विधिना या भवेद्विंशति त्वहिंसैव प्रकीर्तिता ॥१५॥
 सत्येन सर्वमाप्नोति सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
 यथार्थकथनाचारः सत्यं प्रोक्तं द्विजातिभिः ॥१६॥
 परद्रव्यापहरणं चौर्याद् वाऽथ बलेन वा ।
 स्तेयं तस्यानाचरणादस्तेयं धर्मसाधनम् ॥१७॥

चान्यानि, उ₁ तत् साधनान्यथा तात. -d) ब₁₋₃ दे_{2.3.6} न₁ वै (→तु); ते₁ कथितं मया (→कथितानि तु).

१३. का₁. ab ○ (द्र. १२ पा. वि.). -c) दे₆ यमः (→यमाः); ग₂ संक्षेपिताः (→संक्षेपतः); का₁ प्रोक्तका चित्तता या सा.

१४. द₁. १४-१७ ○ (द्र. सं.). -a) का₁ कर्मणो (→कर्मणा); दे₂ ** (→वाचा). -c) ग₂ उ₁ वृत्तिर्या (→जननं); का₁ ब₁ दे_{1.4-8.9} न₁ ते₁ ग₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. प्रोक्ता (→प्रोक्तं). -d) ब₁ त्वं हिंसा, दे₆ त्वं हिंसा (→त्वहिंसा).

१५. द₁. ○ (द्र. १४ पा. वि.); ग₂ उ₁. cd ○. -a) दे_{1.8.9} अहिंसायां (→अहिंसायाः). -b) दे₁ नास्त्यहिंसा, न₁ नास्त्यहिंसात् (→नास्त्यहिंसा); ग₂ परमस्तपः, उ₁ परं तपः (→परं सुखम्). -c) ते₁ यो (→या); दे₄ कृता हिंसा (→भवेद्विंशति). -d) का₁ दे_{2.5} ते₁ म₁ सा (दे₅ स) त्वहिंसैव, दे₄ न हिंसासैव, दे₆ सत्त्वहिंसाव- (→त्वहिंसैव प्र-).

१६. द₁. ○ (द्र. १४ पा. वि.). -b) ब₂ सत्यधर्म, दे_{8.9} सर्वं सत्ये (→सत्ये सर्वं). -c) दे₂ यथार्थः, दे₃ यथात्मा, दे₆ यथात्म- (→यथार्थः). -d) का₁ सत्ये (→सत्यं).

१७. द₁. ○ (द्र. १४ पा. वि.). -a) न₁ पञ्चाद्रव्या^० (→परद्रव्या^०); न₁ हरणश्च (→हरणं). -b) दे₁ मुर्वे. मुए. मुब. अथ, दे₉ वापि, +वाप्य- (→वाथ); ते₁ छलेन (→बलेन); दे₅ च (→वा); दे₆ चौर्याद्वाद्यथा न वा. -c) ब₃ स्तेयं तस्य, दे₉ स्तेयस्तस्याः, न₁ स्तेयां तस्याः, ते₁ स्तेयस्तस्या (→स्तेयं तस्या). -c) ब₁ वरणं, ते₁ वरणं ग₂ म₁ उ₁ चरणां (→चरणात्). -d) ब₁ सर्वं (→धर्मं).

वै.२.११.६

यत्र साक्षात् प्रपश्यन्ति विमुक्ता विश्वमीश्वरम् ।
 सर्वेषामेव योगानां स योगः परमो मतः ॥९॥
 सहस्रशोऽथ शतशो ये चेश्वरबहिष्कृताः ।
 न ते पश्यन्ति मामेकं योगिनो यतमानसाः ॥१०॥
 प्राणायामस्तथा ध्यानं प्रत्याहारोऽथ धारणा ।
 समाधिश्च मुनिश्रेष्ठा यमो नियम आसनम् ॥११॥
 मध्येकचित्तायोगो वृत्त्यन्तरनिरोधतः ।
 तत्साधनान्यष्टधा तु युष्माकं कथितानि तु ॥१२॥
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिग्रहौ ।

(→विस्तरे). -c) म₁ ज्ञान° (→ब्रह्म°). -d) अ₂ काला° (→कला°); दे₆ नार्हति षोडशी (→नार्हन्ति षोडशीम्).

९. -a) द₁ अ₂ उ₁ ये च, दे₁ यत्र (→यत्र); व₃ प्रणश्यन्ति, दे₁ प्रविश्यन्ति, उ₁ परं ब्रह्म, +प्रपश्यन्ति (→प्रपश्यन्ति). -b) द₁ विमुक्त्यो, अ₂ विमुक्तैः, उ₁ विमुक्त्यै (→विमुक्ता); द₁ ईदृशं (→ईश्वरम्). -d) दे₂ न₁ संयोगः (→स योगः); दे₁ परमः स्मृतः (→परमो मतः).

१०. -a) ब₂ सहस्रशो वा, व₃ सहस्रशो *, अ₂ सहस्रशोऽथ, उ₁ सहस्रशोन्ये (→सहस्रशोऽथ); दे_{1.3-5.8.9} ते₁ द₁ अ₁ मुर्वे. मुए. मुब. बहुशो, दे₆ मेवेदं (→शतशो). -b) दे₄ योगेश्वर° (→ये चेश्वर°); दे₄ °कृतं, दे₆ °कृताः (→°कृताः). -c) दे_{8.9} नैते (→न ते); दे₄ मामेवं (→मामेकं). -d) ब₁ मतः, ते₁ हितः, उ₁ यत्र (→यतः); दे₆ °मानसः (→°मानसाः).

११. -c) दे₈ समाधिश्च, +समाधिना, दे₉ समाधिना (→समाधिश्च). -d) उ₁ आसनः (→आसनं); दे_{8.9} मुर्वे. मुए. मुब. यमश्च नियमासने.

अतः परम् दे₁ अधिकम्—

कर्मणा मनसा वाचा सर्वभूतेषु सर्वदा । (= १४ad)

१२. का₁. १२cd-१३ab ○. -a) दे₁ ये च के, अ₂ गत्येक, उ₁ इत्येक (→मध्येक); का₁ द₁ °चितता, दे₆ °चितया, दे_{8.9} °चिततां, अ₂ उ₁ °चिन्तना° (→°चितता°); दे₁ योगे (→योगो). -b) ब₂ दे_{4.8.9} द₁ अ₂ उ₁ मुर्वे. मुए. प्रत्यन्तरः, दे₉ वृ(प्र)त्यन्तरः, ते₁ प्रीत्यन्तरः (→वृत्यन्तरः); व₃ -निरोधत, द₁ अ₂ उ₁ -निरोधनं, दे_{8.9} मुर्वे. मुए. -नियोगतः (→-निरोधतः); दे₁ वृत्यन्तर निरोधत, दे₂ वृत्यन्तर निरोधनः, दे_{3.6} वृत्यन्तरनिरोधतः, दे₅ म₁ वृत्यन्तरनिरोधकः. -c) दे₄ द₁ अ₂ उ₁ तत् साधनान्यष्टधा, दे_{8.9} मुर्वे. मुए. तत्साधनानि

यमाः संक्षेपतः प्रोक्ताश्चित्तशुद्धिप्रदा नृणाम् ॥१३॥
 कर्मणा मनसा वाचा सर्वभूतेषु सर्वदा ।
 अवलेशजननं प्रोक्तं त्वहिंसा परमर्षिभिः ॥१४॥
 अहिंसायाः परो धर्मो नास्त्यहिंसा परं सुखम् ।
 विधिना या भवेद्विज्ञा त्वहिंसैव प्रकीर्तिता ॥१५॥
 सत्येन सर्वमाप्नोति सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
 यथार्थकथनाचारः सत्यं प्रोक्तं द्विजातिभिः ॥१६॥
 परद्रव्यापहरणं चौर्याद् वाऽथ बलेन वा ।
 स्तेयं तस्यानाचरणादस्तेयं धर्मसाधनम् ॥१७॥

चान्यानि, उ₁ तत् साधनान्यथा तात. -d) ब₁₋₃ दे_{2.3.6} न₁ वै (→तु); ते₁ कथितं मया (→कथितानि तु).

१३. का₁. ab ○ (द्र. १२ पा. वि.). -c) दे₆ यमः (→यमाः); अ₂ संक्षेपिताः (→संक्षेपतः); का₁ प्रोक्तैका चित्ता या सा.

१४. द₁. १४-१७ ○ (द्र. सं.). -a) का₁ कर्मणो (→कर्मणा); दे₂ ** (→वाचा). -c) अ₂ उ₁ °वृत्तिर्या (→°जननं); का₁ ब₁ दे_{1.4-8.9} न₁ ते₁ अ₂ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. प्रोक्ता (→प्रोक्तं). -d) ब₁ त्वं हिंसा, दे₆ त्वं हिंसा (→त्वहिंसा).

१५. द₁. ○ (द्र. १४ पा. वि.); अ₂ उ₁. cd ○. -a) दे_{1.8.9} अहिंसायां (→अहिंसायाः). -b) दे₁ नास्त्यहिंसा, न₁ नास्त्यहिंसात् (→नास्त्यहिंसा); अ₂ परमन्तपः, उ₁ परं तपः (→परं सुखम्). -c) ते₁ यो (→या); दे₄ कृता हिंसा (→भवेद्विज्ञा). -d) का₁ दे_{2.5} ते₁ म₁ सा (दे₅ स) त्वहिंसैव, दे₄ न हिंसैव, दे₆ सत्त्वहिंसाव- (→त्वहिंसैव प्र-).

१६. द₁. ○ (द्र. १४ पा. वि.). -b) ब₂ सत्यधर्म, दे_{8.9} सर्वं सत्ये (→सत्ये सर्वं). -c) दे₂ यथार्थः, दे₃ यथात्मा, दे₆ यथात्म- (→यथार्थः). -d) का₁ सत्ये (→सत्यं).

१७. द₁. ○ (द्र. १४ पा. वि.). -a) न₁ पश्चाद्रव्या° (→परद्रव्या°); न₁ °हरणश्च (→°हरणं). -b) दे₁ मुर्वे. मुए. मुब. अथ, दे₉ वापि, +वाप्य- (→वायं); ते₁ बलेन (→बलेन); दे₅ च (→वा); दे₆ चौर्याद्वादयवा न वा. -c) ब₃ स्तेयं तस्य, दे₉ स्तेयंस्तस्या- न₁ स्तेयां तस्या- ते₁ स्तेय-स्तस्या (→स्तेयं तस्या). -c) ब₁ °वरणं, ते₁ °वरणं अ₂ उ₁ °वरणां (→°वरणात्). -d) ब₁ सर्वं (→धर्मं°).

कर्मणा मनसा वाचा सर्वाविस्थासु सर्वदा ।
सर्वत्र मैथुनत्यागं ब्रह्मचर्यं प्रचक्षते ॥१८
द्रव्याणामप्यनादानमापद्यि यथेच्छया ।
अपरिग्रह इत्याहुस्तं प्रयत्नेन पालयेत् ॥१९
तपःस्वाध्यायसंतोषाः शौचमीश्वरपूजनम् ।
समासान्नियमाः प्रोक्ता योगसिद्धिप्रदायिनः ॥२०
उपवासपराकादिकृच्छ्रचान्द्रायणादिभिः ।
शरीरशोषणं प्राहुस्तापसास्तप उत्तमम् ॥२१
वेदान्तशतरुद्वीयप्रणवादिजपं बुधाः ।
सत्त्वशुद्धिकरं पुंसां स्वाध्यायं परिचक्षते ॥२२

१८. -a) दे३.६ सर्वभूतेषु (→सर्वाविस्थासु). -c) का१
ब३ मैथुनं, दे६ मैथुना(?) (→मैथुन-); न१ ०त्यागं
(→०त्यागं).

१९. -b) का१ ब१ दे१.४.८ न१ द१ मुर्वे. मुए. मुव.
तथेच्छया, दे९ य (त)थेच्छया (→यथेच्छया). -c) का१
दे५.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. ०ग्रहं (→०ग्रहः[.]). -d) दे१.५.८.९
तत् (→तं); द१ ते य यत्नेन (→तं प्रयत्नेन); दे५ चालयेत्, म१
वर्जयेत् (→पालयेत्).

२०. -a) का१ उ१ मुर्वे. मुए. -सन्तोषी, ब३ म१
सन्तोषा, दे१.४.५.८.९ ते१ सन्तोषः, न१ ग२ सन्तोषं
(→सन्तोषाः). -b) का१ ऐश्वर्यं, दे१.९ ऐश्वरं (→ईश्वरं).
-c) ब१ दे१ नियमा (→नियमाः); ते१ प्रोक्ताः (→प्रोक्ता).
-d) न१ ०सिद्धिः, दे६ ०शिद्ध- (→०सिद्धि-); ते१ ग२
०प्रदायकाः (→०प्रदायिनः).

२१. -a) दे४ ०प्रकाराणि न१ ०पराः केचित्
(→०पराकादि). -b) दे१ कृच्छ्रचान्द्रा *** भिः. -d) दे२
-मुत्तमम् (→उत्तमम्); का१ तपसां तपमुत्तमम्.

२२. -a) दे२ वैश्वतं (→वेदान्तं); का१ ब३ दे८.९
०रुद्रीयं (→०रुद्रीय-). -b) ब१ उ१ जपं बुधाः, ब३ जपं बुधा,
दे१ जपं बुधीः, न१ जपेद्बुधः (→जपं बुधाः). -c) का१
०शक्तिकरं, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. ०सिद्धिकरं, दे४ ०शुद्धिपरं
(→०शुद्धिकरं); म१ सर्वशुद्धिकरं पुंसां, चित्तशुद्धिकरं पुंसां.
-d) ब३ दे६ स्वाध्याय- (→स्वाध्यायं).

२३. -a) दे२ स्वाध्यायेश्वर- (→स्वाध्यायस्य); उ१
भेदा, भेदा (→भेदा). -b) ते१ वाचको (→वाचिको);
दे४ ०मानसः (→०मानसाः); दे६ वाचिकौशुपां मानसाः. -c)
दे१ ०वैशिष्ट्यां, दे४ ०वैशिष्ट्यं, दे५ मुए. ०वैशिष्ट्यं, म१ ०वैषम्यं,

स्वाध्यायस्य त्रयो भेदा वाचिकोपांशुमानसाः ।

उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यं प्राहुर्वेदार्थवेदिनः ॥२३

यः शब्दबोधजननः परेषां शृण्वतां स्फुटम् ।

स्वाध्यायो वाचिकः प्रोक्त उपांशोरथ लक्षणम् ॥२४

ओष्ठयोः स्पन्दमात्रेण परस्याशब्दबोधकः ।

उपांशुरेष निर्दिष्ट साहसो वाचिकाज्जपः ॥२५

यत्पदाक्षरसङ्ख्या परिस्पन्दनवर्जितम् ।

चिन्तनं सर्वशब्दानां मानसं तं जपं विदुः ॥२६

यदृच्छालाभतो नित्यमलं पुंसो भवेदिति ।

या धीस्तामृषयः प्राहुः संतोषं सुखलक्षणम् ॥२७ वें. २.११.२७

(→०वैशिष्ट्यं). -d) दे३ न१ ते१ ग२ म१ ०वादिनः (→०वेदिनः);
दे६ ०वेदानुवादिनः (→०वेदार्थवेदिनः).

२४. -a) दे१ न शब्द-, ते१ द१ यशब्दो (→यः
शब्द-); दे२ -जनना, दे४ द१ -जनकः, न१ -जननं (→-जननः);
ग२ म१ गृह्यतो (०ल्लानि) यो विभागेन, उ१ उच्चैर्जयो वाचिकः
स्यात्. -b) म१ स्वयं (→स्फुटम्). -c) दे२ वाचिकं, ते१
ग२ वाचकः (→वाचिकः). -d) ग२ उपायोर (→उपांशोर).

२५. ते१. २५b-२६a ०. -a) दे२ द१ अष्टयोः
(→अष्टयोः); ब१ स्पर्शं (→स्पन्दं). -b) ग२ उ१ परस्या-
दान-, म१ परस्यादर- (→परस्याशब्द-); दे१.८.९ म१ -बोधकं,
दे६ -बोधक (→-बोधकः). -c) दे२ उपांशुरेष, द१ उपांशुरधि-,
ग२ उपांशोरथ, उ१ उपांशुरद- (→उपांशुरेष); उ१ निर्दिष्टाः
(→निर्दिष्टः[.]). -d) ब३ सहस्रं, दे१ मुर्वे. मुए. साध्वसौ
दे४.६ द१ ग२ उ१ सहस्रो (→साहस्रो); का१ वाचिकोज्जपः,
ब३ वाचिको जपः, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. वाचिकाज्जपात्, दे२
वाचिकान्तयः, दे३ वाचकाज्जयः, दे४ वाचिका जपः, दे६ वाचकां
जपः, न१ वाचकां जपात्, द१ ग२ उ१ वाचिकात् परः, म१
वाचका परा (→वाचकाज्जपः).

२६. ते१. a ०. (ब्र. २५ पा. वि.). -b) का१ ब१-३
दे२.३.६ ०विवर्जितं, ग२ ०नवर्जिताः (→०नवर्जितम्). -c) दे४
ते१ द१ ग२ म१ उ१ ०वर्णानां, दे६ ०सत्त्वानां (→०शब्दानां). -d)
दे१.५.८.९ ते१ द१ ग२ म१ उ१ तज्जपं विदुः, न१ परिचक्षते
(→तं जपं विदुः).

२७. -a) दे१.४ यदिच्छां (→यदृच्छां); उ१ ०* पदो
(→०लाभतो); मुर्वे. मुए. वित्तं (→नित्यं). -b) दे५ पुंसां
(→पुंसो); दे२ भवेदिति; दे४ द१ उ१ भवेद्यदा, ते१ भवेद्यदि,
ग२ म१ लभेद्यदा (म१ ०तः) (→भवेदिति). -c) का१ तमेवं,

बं. २.११.२८ बाह्यामाभ्यन्तरं शौचं द्विधा प्रोक्तं द्विजोत्तमाः ।
 मृज्जलाभ्यां स्मृतं बाह्यां मनः शुद्धिरथान्तरम् ॥२८
 स्तुतिस्मरणपूजाभिर्वाङ्मनःकायकर्मभिः ।
 सुनिश्चला शिवे भक्तिरेतदीश्वरपूजनम् ॥२९
 यमाः सनियमाः प्रोक्ताः प्राणायामं निबोधत ।
 प्राणः स्वदेहजो वायुरायामस्तन्निरोधनम् ॥३०
 उत्तमाधममध्यत्वात् त्रिधाऽयं प्रतिपादितः ।
 स एव द्विविधः प्रोक्तः सगर्भोऽगर्भ एव च ॥३१

ब₁ या धीयां, ब_{2.3} दे_{2.6} यां चेष्टां, दे_{3.8.9} मुवें. मुए. मुब.
 प्राणस्त्वयं, दे₅ यां निष्टां, ते₁ यमस्था (→या धीस्तां). -d) न₁
 ग₂ सन्तोषः (→सन्तोषं).

२८. -a) ब_{2.3} दे₂ उ₁ बाह्यामाभ्यन्तरं, दे₁ बाह्यामा-
 भ्यन्तरं, ग₂ माह्यामाभ्यन्तरं(?) (→बाह्यामाभ्यन्तरं). -b) न₁
 प्रोक्तां, उ₁ प्रोक्तो (→प्रोक्तं); दे₅ द्विजातयः, दे₆ द्विजातसः
 (→द्विजोत्तमाः). -c) दे₄ जलभ्यां मृदु, द₁ मृज्जलाभ्यां
 (→मृज्जलाभ्यां); द₁ ग₂ म₁ उ₁ कृतं (→स्मृतं). -d) न₁
 नमः (→मनः); दे_{3.6} शुद्धिम्, ते₁ म₁ शुद्धिस् (→शुद्धिर्);
 ते₁ म₁ तथान्तरम् (→अथान्तरम्).

२९. -a) दे₆ स्तुतिः, द₁ स्थितिः (→स्तुति-); दे₄
 °पूजार्था, द₁ °पूजार्था, ग₂ °पूजाव(?), म₁ °पूजा च, उ₁
 °पूजामे (→°पूजाभिर). -b) का₁ कर्मकायभिः, ब₁ काल-
 कर्मभिः (→कायकर्मभिः). -c) दे_{8.9} सुनिश्चला (→सुनि-
 श्चला); दे₅ भवेद्, ते₁ [अ]मले (→शिवे). -d) का₁ दे_{1.8} मुवें.
 मुए. मुब. ईशस्य (→ईश्वर-).

३०. दे₁. cd ○. -a) ब₃ दे₆ यमाः सनियमाः,
 दे_{1.4.8.9} ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ मुवें. मुए. मुब. यमाश्च नियमाः,
 दे₅ नियमाश्च यमाः (→यमाः स नियमाः); का₁ यमश्च
 नियमः प्रोक्तः. -b) का₁ प्राणायामः, द₁ प्राणायामां, म₁
 प्राणायामं (→प्राणायामं); दे₁ निबोधतः, दे₆ निबोधता
 (→निबोधत). -c) का₁ दे₆ प्राणः स्वदेह यो, दे_{8.9} न₁
 प्राणस्वदेहजो (न₁ °जं), ते₁ प्राणास्वदेहतो, ग₂ प्राणस्त्व
 तेजसो, म₁ प्राणश्च देहजो (→प्राणः स्वदेहजो). -a) दे₂ तत्
 निबो(रो)धनं, दे₅ म₁ तत् निबोधनं, दे_{6.8} तं निबोधत,
 द₁ तत् निबन्धनं (→तत् निरोधनम्); दे₉ आयामस्य निग्रहः,+
 आयामस्तनिबोधतं(?).

३१. -a) का₁ °मध्यं वा, दे₂ °मध्याद्वा, ते₁ °मध्य
 (न्द)त्वात् (→°मध्यत्वात्). -b) ब₃ त्रिधासं(?), दे₅ त्रिविधः,

मात्राद्वादशको मन्दश्चतुर्विंशतिमात्रिकः ।
 मध्यमः प्राणसंरोधः षट्त्रिंशन्मात्रिकोत्तमः ॥३२
 प्रस्वेदकम्पनोत्थानजनकत्वं यथाक्रमम् ।
 मन्दमध्यममुख्यानामानन्दादुत्तमोत्तमः ॥३३
 सगर्भमाहुः सजपमगर्भं विजपं बुधाः ।
 एतद् वै योगिनामुक्तं प्राणायामस्य लक्षणम् ॥३४
 सव्याहृति सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिर्जपेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥३५

ग₂ त्रिधास्य, म₁ दायामः (→त्रिधाऽयं). -c) का₁ दे_{1.2}
 मुवें. मुए. स (→य); ब₂ द्वि *धः (→द्विविधः).

३२. -b) का₁ ब₁ दे_{1.2.6.8.9} न₁ ते₁ द₁ ग₂ म₁
 मुवें. मुए. मुब. मात्रिकः, दे₄ मात्रिकाः (→मात्रिकः). -c)
 ते₁ मध्यमप्राण°, ग₂ मध्यः प्रणव° (→मध्यमः प्राण°); का₁
 ब₁ दे₂ °सम्बोधः, ते₁ °संशोधः (→°संरोधः). -d) का₁ दे₆
 षट्त्रिंशत् (→षट्त्रिंशत्); ब_{2.3} दे₃ मुवें. मुए. मुब. मातृ-
 कोऽन्तकः (दे₃ °मः), ते₁ मात्रवित्तमः, द₁ ग₂ मात्रकोत्तमः
 (→मात्रिकोत्तमः).

अतः परं दे₁ अधिकम्—सगर्भोऽगर्भ एव च । (= ३१d)

३३. -a) दे_{1.8} मुवें. मुए. यः, दे₉ प्र- + यः
 (→प्र-); दे₄ °कम्पनोद्धान-, दे₈ °कम्पनोत्थान-, ग₂ °कम्परोद्धाना,
 म₁ °कम्परोत्थानं, मुवें. मुए. °कम्पनोच्छ्वास- (→°कम्पनोत्थान-).
 -b) दे₁ -ज * कत्वं, दे₆ -जनकत्वे, ग₂ -जनकत्वा, मुवें. मुए.
 -जनकस्तु (→जनकत्वं). -c) का₁ मंदमध्यसमुत्थानं, दे_{1.8} मुवें.
 मुए. संयोगश्च (दे₁ °चा) मनुष्याणां, ग₂ मंदं मध्यमं मुख्यानां.
 -d) ब₁ आनन्दादुत्तमोत्तमः, दे₁ आनन्दाच्चो ** मोत्तमः, दे₂
 आनन्दा उत्तमोत्तमः, दे_{4.8} ते₁ द₁ उ₁ आनन्दाच्चोत्तमोत्तमं,
 न₁ आनन्दात्तमोत्तमोत्तमः, ग₂ आनन्द चोत्तमोत्तमः, म₁
 आनन्दादुत्तमोत्तमं.

३४. -a) दे₁ सुनफार्येहितंयोगः, दे_{8.9} मुवें. मुए.
 सुनफार्यं हितं योगं. -b) का₁ दे_{2.3.5.6} अगर्भं विजपं बुधाः,
 ब₁ दे_{1.8} मुवें. मुए. सगर्भविजपं बुधाः, दे₄ सगर्भमजपं बुधाः,
 दे₉ सगर्भसजपं बुधाः. -c) ब₃ हि (→वै); दे_{1.8.9} मुवें. मुए.
 मुब. प्राहुः (→उक्तं).

३५. -a) का₁ सव्याहृति, दे₂ सव्याहृति, न₁ उ₁
 सव्याहृती (→सव्याहृति); दे₅ सप्रणवां (→सप्रणवां). -c)
 का₁ त्रिजपेत्, म₁ त्रिः पठेत् (→त्रिर्जपेत्); ब₁ आयतप्राणाः,
 ब₃ दे₈ आयतं प्राणः, दे₁ न₁ ते₁ उ₁ आयतः प्राणः, दे₆

रेचकः पूरकश्चैव प्राणायामोऽथ कुम्भकः ।
 प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु योगिभिर्यतमानसैः ॥३६॥
 रेचकोऽजस्रनिश्वासात् पूरकस्तस्मिन्निरोधतः ।
 साम्येन संस्थितिर्या सा कुम्भकः परिगीयते ॥३७॥
 इन्द्रियाणां विचरतां विषयेषु स्वभावतः ।
 निग्रहः प्रोच्यते सद्भिः प्रत्याहारस्तु सत्तमाः ॥३८॥
 हृत्पुण्डरीके नाभ्यां वा मूर्ध्नि पर्वतमस्तके ।
 एवमादिषु देशेषु धारणा चित्तबन्धनम् ॥३९॥
 देशावस्थितिमालम्ब्य बुद्धेर्या वृत्तिसंततिः ।

वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टा तद्वचानं सूरयो विदुः ॥४०॥
 एकाकारः समाधिः स्याद् देशालम्बनवर्जितः ।
 प्रत्ययो ह्यर्थमात्रेण योगसाधनमुत्तमम् ॥४१॥
 धारणा द्वादशायामा ध्यानं द्वादश धारणाः ।
 ध्यानं द्वादशकं यावत् समाधिरभिधीयते ॥४२॥
 आसनं स्वस्तिकं प्रोक्तं पद्ममर्द्धासनं तथा ।
 साधनानां च सर्वेषामेतत्साधनमुत्तमम् ॥४३॥
 ऊर्वोरुपरि विप्रेन्द्राः कृत्वा पादतले उभे ।
 समासीतात्मनः पद्ममेतदासनमुत्तमम् ॥४४॥ वं.२.११.४४

आयते प्राणः, म१ आयनः प्राणः (→आयतप्राणः). -d) दे१ न१ ते१ ग२ म१ उ१ प्राणायामोऽथ वा मतः, दे१.४.९ मुर्वे. मुए. प्राणायामोऽथ नामतः.

३६. दे२. ३६c-३७c ○ (द. सं.). -a) उ१ रेचकं (→रेचकः). -b) का१ ब१-३ दे२.३.६ प्राणायामस्तु (→प्राणायामोऽथ); दे३ कुम्भकाः, न१ कुम्भकं (→कुम्भकः). -c) द१ शास्त्रे यो (→शास्त्रेषु).

३७. दे२. abc ○ (द. सं. पा. वि.); ते१. ○. -a) का१ रेचको यत्र निश्वासात्, ब२ रेचकोजस्रविश्वासः, दे१.३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. रेचको बाह्य निश्वासः (दे३ मुब. शास्त्रं), दे४ रेचकोजस्रविश्वासात्, न१ रेचको ह्रस्वनिश्वासात्, उ१ रेचकोजस्रनिश्वासात्. -b) न१ पूरकस्तं, द१ पूरकस्त्वन्, ग२ पूरकस्तु (→पूरकस्तत्); दे४.५ न१ ग२ म१ उ१ निरोधकः, दे६ निबोधत, दे८ मुर्वे. मुए. निरोधनः, दे९ निरोधनः (→निरोधतः). -c) का१ यस्य, ब२ यासौ, ब३ योसौ, दे५ योगात्, ग२ या च, उ१ या स (→या सा). -d) न१ कुम्भकं (→कुम्भकः).

३८. -a) द१ ग२ विसरणं (→विचरतां). -d) ब३ प्रत्याहारास्तु, दे१ प्राज्ञाहारास्तु (→प्रत्याहारास्तु); दे६ सत्तम, न१ सत्तमाः, ते१ धारणा, ग२ वित्तमाः (→सत्तमाः).

३९. ते१. ३९a-४१d ○; दे४. ३९a-४१b ○. -a) दे३.६ पुण्डरीको (→पुण्डरीके); दे५ नासां वा, ग२ नाभ्यां वा (→नाभ्यां वा). -b) ब२.३ मुर्वे. मुए. मुब. पर्वसु (→पर्वतः). -c) ब१ देहेषु (→देशेषु). -d) म१ पारणा (→धारणा); दे१ चित्तबन्धने (?), दे६ चित्तबन्धनं, द१ चित्तबन्धना (→चित्तबन्धनम्).

४०. दे४ ते१. ○ (द. सं. पा. वि.). -a) ब२ न१ देशावस्थितं, द१ देवावस्थितिं (→देशावस्थितिः); दे६ देसाव-

स्थिति मां तस्य. -b) का१ बुधेर्या, ब२ द१ बुधेर्या, न१ बुद्धेर्या, मुर्वे. मुए. उद्ध्वं वा (→बुद्धेर्या); ब२ बुद्धि°, द१ वृत्ति° (→वृत्ति°). -c) का१ वृत्त्यन्तरे च संसृष्टा, ब३ वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टा, दे१ वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टांतस्, दे३ वृत्त्यन्तरैव संसृष्टा, दे६ वृत्त्यन्तरेव संसृष्टा, दे८ प्रत्यन्तरैरसंसृष्टा, दे९ वृ (प्र)त्यन्तरैरसंसृष्टा, न१ वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टा, ग२ वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टा, म१ वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टा, मुर्वे. मुए. प्रत्यन्तरैरसंसृष्टा वा.

४१. ते१. ○; दे४. ab ○ (द. सं. पा. वि.). -a) दे६ समाधिस्या, ग२ समाधीता (→समाधिः स्यात्). -c) ब२ ह्यनुमानेन, दे४ ह्यर्थचात्मानं, दे६ ह्यन्नमात्रेण, ग२ ह्यथ चात्मानं, उ१ ह्यत्र चात्मानं (→ह्यर्थमात्रेण); द१ प्रत्याहारोऽथ चात्मानं. -d) ब३ योगसाधन°, दे१-३.८ मुर्वे. मुए. मुब. योगशास (दे२.३ °ध) नं (→योगसाधनं).

४२. -a) ब१ ध्यामा (?), ते१ ध्यामो, उ१ ध्याम (→ध्यामा). -b) का१ दे६ ध्यान- (→ध्यानं); का१ ब१ दे१.३.४.८.९ ते१ धारणा, दे२ धारणां, दे६ धारण, द१ ग२ म१ उ१ धारणां (→धारणाः). -c) का१ दे२.५.६ उ१ ध्यान- (→ध्यानं). -d) द१ ग२ उ१ इति गीयते, म१ इति धीयते (→अभिधीयते).

४३. -a) दे२ आसने (→आसनं). -b) ब२ पद्ममर्द्धा°, द१ ग२ उ१ पद्मध्या° (→पद्ममर्द्धा°); ते१ पद्मासनमतः परम्. -c) द१ साधनीनां, दे९ आसनानां, ४ साधनानां, न१ साधकानां (→साधनानां). -d) ते१ एतदासनं (→एतत्साधनं).

४४. दे४ ते१. ○. -a) ब१ दे६ न१ विप्रेन्द्रा (→विप्रेन्द्राः). -b) ब१ दे३.६ म१ शुभे (→उभे); न१ कृत्वोभेपादके शुभे (?). -c) का१ दे१-४.६.८ द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. समासीतात्मनः, ब१ समासीतात्मने, न१ समासीतात्म वा, उ१ समासीतात्मनः, (→समासीतात्मनः).

व. २.१२.४६ एकं पादमथैकस्मिन् विन्यस्योरुणि सत्तमाः ।
 आसीताद्धासनमिदं योगसाधनमुत्तमम् ॥४५॥
 उभे कृत्वा पादतले जानूर्वोरन्तरेण हि ।
 समासीतात्मनः प्रोक्तभासनं स्वस्तिकं परम् ॥४६॥
 अदेशकाले योगस्य दर्शनं हि न विद्यते ।
 अग्न्यभ्यासे जले वाऽपि शुष्कपर्णचये तथा ॥४७॥
 जन्तुव्याप्ते श्मशाने च जीर्णगोष्ठे चतुष्पथे ।
 सशब्दे सभये वाऽपि चैत्यवल्मीकसंचये ॥४८॥

४५. दे१.८.९ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पुस्तकेषु ४५-४६
 श्लोकयोर्व्यत्यासः; द१ ग२ उ१. ०. -a) का१ एके (→एकं);
 ते१ पादं तथै० (→पादमथै०). -b) का१ विन्यस्योरुणि,
 दे१.८.९ मुर्वे. मुए. विष्टभ्योरसि (→विन्यस्योरुणि); दे२ सत्तमाः,
 दे४ सत्तमा (→सत्तमाः); ते१ विन्यस्योरुणि संस्थितः. -c)
 का१ दे१.४.८.९ मुर्वे. मुए. आसीताद्धा०, ते१ आसीताद्धा०,
 म१ आसताद्धा० (→आसीताद्धा०); ब१ इति (→इदं). -d)
 का१ योगासनमुत्तमम्.

४६. -a) ब३ दे५.८.९ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पादतले,
 दे३ ते१ उ१ पादतले, दे४ तु पादेन (→पादतले). -b) ब२ उ१
 अन्तरेबहिः (→अन्तरेण हि); दे६ जानुच्चारतरेण हि. -c) ब१
 दे१.३.६.८ द१ म१ मुर्वे. मुए. समासीतात्मनः, ते१ समाहितात्मनः
 (→समासीतात्मनः).

४७. -a) न१ आदेशः, ग२ निदेशे (→अदेशः); उ१
 ०काल- (→०काले); ते१ योगेऽस्य (→योगस्य); ब३ आदेश-
 कालो योगस्य. -b) दे४.५ ते१ मुर्वे. मुए. नहि, ग२ हि स
 (→हि न). -c) दे१ अग्न्यभ्यासे, दे४ अग्नीभ्यासे, दे६ ग२
 अग्न्याभ्यासे (ग२ ०शे), ते१ अस्याभ्यासे, द१ अग्न्याभ्यासे
 (→अग्न्याभ्यासे); ब१ जले चापि, दे१ जलो वापि, न१
 जनाभ्यासे (→जले वापि). -d) का१ ब२.३ दे२.३ शुष्कपत्र-
 उ१ शुष्कवर्णः, दे६ शुक्लपत्रे, दे८ ग२ मुर्वे. मुए. मुब.
 शुक्लपर्णः, न१ शुक्लपर्णः, द१ शुष्कपर्ण (→शुष्कपर्णः); ते१
 शुष्कपर्णमयेपि च.

४८. -a) का१ व्याप्त- (→व्याप्ते); द१ म१ उ१
 श्मशाने वा, ग२ श्मशानान्ते (→श्मशाने च). -b) का१ जीर्ण
 गोष्ठः, दे२ ग२ जीर्ण गोष्ठे, ते१ जीर्णगोष्ठे, द१ जीर्णगोष्ठ-
 (→जीर्णगोष्ठे). -c) ब१ दे१.८ मुर्वे. मुए. संचये, दे२ सतये(?),
 दे४ न१ सभये, दे९ संच(भ) ये, ग२ सभयो (→सभये); ब१ दे५
 चापि (→वापि). -d) उ१ चैक्य० (→चैत्य०); का१ ०संचये,
 दे३.६ ०संचये (→०संचये).

अशुभे दुर्जनाक्रान्ते मशकादिसमन्विते ।
 नाचरेद् देहबाधे वा दौर्मनस्यादिसंभवे ॥४९॥
 सुगुप्ते सुशुभे देशे गुहायां पर्वतस्थ तु ।
 नद्यास्तीरे पुण्यदेशे देवतायतने तथा ॥५०॥
 गृहे वा सुशुभे रम्ये विजने जन्तुर्वजिते ।
 युञ्जीत योगी सततमात्मानं मत्परायणः ॥५१॥
 नमस्कृत्य तु योगीन्द्रान् सशिष्यांश्च विनायकम् ।
 गुरुं चैवाथ मां योगी युञ्जीत सुसमाहितः ॥५२॥

४९. का१ दे१.८.९. ४९c-५०b ०. -a) दे६ अशुभं
 (→अशुभे). -b) का१ दे६ मशकादि० (→मशकादि०); दे४
 ०समन्विता (→०समन्विते). -c) ते१ नाचरेद्, ग२ नाचरेद्
 (→नाचरेद्); न१ देश० (→देशे); ते१ द१ ग२ उ१ ०संबाधे,
 दे४ ०संबाधे (→०बाधे वा).

अतः परम् उ१ अधिकम्—

* एकपादमथैकस्मिन् विन्यस्योरुणसत्तमा ।

आसीताद्धासनमिदं योगसाधनमुत्तमम् ॥ (=४५)

५०. दे१.८.९. ab ० (द्र. ४९ पा. वि). -a) का१ दे२
 स्वगुप्ते सु-, दे४ सुगुप्तेषु (→सुगुप्ते सु-); दे६ सप्तगुप्तशुभं देशे.
 -b) ब२ दे२ मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु); दे३.६ गुहाम्पर्वतमस्थ
 तु. -c) दे४ नदीतीरे (→नद्यास्तीरे). -d) ब१ दे४ देवताय-
 तनेथवा.

५१. -a) द१ ग२ उ१ शुभे (→गृहे); ब१ दे३.४.८.९
 वा शुशुभे, दे६ वासुसुरे, ग२ वासं शुभे (→वा सुशुभे);
 दे१.४.५.८.९ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ देशे (→रम्ये). -b)
 दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. निर्जने (→विजने); उ१ ०वजितः
 (→०वजिते). -c) दे१.८.९ ग२ मुर्वे. मुए. योगं, द१ योग-
 (→योगी). -d) द१ ग२ म१ उ१ आसीनो (→आत्मानं); ब१
 दे१.३.८.९ न१ मुर्वे. मुए. यत्- (→मत्-); दे१ -परायणः, +परा-
 यणं (→परायणः).

५२. -a) ब१ नमस्कृत्य स, दे१.५.८.९ न१ उ१ मुर्वे.
 मुए. नमस्कृत्याथ, दे४ ते१ द१ ग२ नमस्कृत्याथ (→नमस्कृत्य तु).
 -b) दे१.८ अशिष्यांश्च, दे४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ तच्छिष्यांश्च,
 मुर्वे. मुए. शिष्यांश्चैव (→सशिष्यांश्च); ब३ दे४ म१ विनायकान्
 (→विनायकम्). -c) ब२ गुरुं चैवाथ, दे१ गुरुं चैवेष, दे३ उ१
 मुर्वे. मुए. मुब. गुरुञ्चैव च (→गुरुं चैवाथ); दे५ ग२ मां योगं,
 द१ वा योगी (→मां योगी). -d) ब२ युञ्जीतस्व, दे२ युञ्जीतस्तु
 (→युञ्जीत सु-).

आसनं स्वस्तिकं बद्धा पद्ममूर्धमथापि वा ।
 नासिकाग्रे समां दृष्टिमीषदुन्मीलितेक्षणः ॥५३॥
 कृत्वाऽथ निर्भयः शान्तस्त्यक्त्वा मायामयं जगत् ।
 स्वात्मन्यवस्थितं देवं चिन्तयेत् परमेश्वरम् ॥५४॥
 शिखाग्रे द्वादशाङ्गुल्ये कल्पयित्वाऽथ पङ्कजम् ।
 धर्मकन्दसमुद्भूतं ज्ञाननालं सुशोभनम् ॥५५॥
 ऐश्वर्याष्टदलं श्वेतं परं वैराग्यकर्णिकम् ।
 चिन्तयेत् परमं कोशं कर्णिकायां हिरण्यम् ॥५६॥
 सर्वशक्तिमयं साक्षाद् यं प्राहुर्दिव्यमव्ययम् ।
 ओंकारवाच्यमव्यक्तं रश्मिजालसमाकुलम् ॥५७॥
 चिन्तयेत् तत्र विमलं परं ज्योतिर्यदक्षरम् ।

तस्मिन् ज्योतिषि विन्यस्य स्वात्मानं तदभेदतः ॥५८॥
 ध्यायीताकाशमध्यस्थमीशं परमकारणम् ।
 तदात्मा सर्वगो भूत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥५९॥
 एतद् गुह्यतमं ध्यानं ध्यानान्तरमथोच्यते ।
 चिन्तयित्वा तु पूर्वोक्तं हृदये पद्मभुतमम् ॥६०॥
 आत्मानमथ कर्त्तारं तत्रानलसमत्विषम् ।
 मध्ये वह्निशिखाकारं पुरुषं पञ्चविंशकम् ॥६१॥
 चिन्तयेत् परमात्मानं तन्मध्ये गगनं परम् ।
 ओंकारबोधितं तत्त्वं शाश्वतं शिवमच्युतम् ॥६२॥
 अव्यक्तं प्रकृतौ लीनं परं ज्योतिरनुत्तमम् ।
 तदन्तः परमं तत्त्वमात्माधारं निरञ्जनम् ॥६३॥

वै. २.११.६३

५३. -b) ते१ पद्मवार्ध^०, ग्र२ पद्ममध्य^० (→पद्ममर्ध^०).
 -c) का१ ब१.३ दे२.३.५ ग्र२ उ१ नासिकाग्र-, द१ नासिकाग्रच-
 (→नासिकाग्रे); द१ ग्र२ उ१ समादृष्टिर्, दे४ समादृष्टि (→समां
 दृष्टि). -d) दे९ °क्षणः, +°क्षयः (→°क्षणः).

५४. -a) दे४ त्यक्त्वासी, ते१ द१ म१ त्यक्त्वाशो,
 ग्र२ उ१ त्यक्ताशो (→कृत्वाथ). -b) का१ त्यक्ता, दे४ तत्तु
 (→त्यक्त्वा); ग्र२ त्य * मा मयतञ्जगत्. -c) दे३.६ आत्मन्य^०,
 दे४ स्वात्मना^० (→स्वात्मन्य^०); दे२ दैवं (→देव). -d) ते१
 परमेश्वरम् (→परमेश्वरम्).

५५. -a) दे५ शिखाग्रे, द१ विश्वतो, उ१ विश्वाग्रे
 (→शिखाग्रे); ब२ द्वादशाङ्गुले, दे६ द्वादशाङ्गुल्ये (→द्वादशां-
 गुल्ये). -b) दे४ ते१ ग्र२ म१ उ१ कल्पयित्वा तु, द१
 कल्पयित्वा- (→कल्पयित्वाथ). -d) दे१ ज्ञाननालं, न१
 ज्ञाननालं, ते१ ज्ञाननाल-, मुवै. मुए. ज्ञाननालं (→ज्ञाननालं).

५६. -a) ग्र२ उ१ °दलोपेतं (→°दलं श्वेतं); का१
 ऐश्वर्या प्रदलं श्वेतं, दे५ ऐश्वर्या वृषलं श्वेतं. -b) दे६ °धार्मिकं,
 उ१ °कर्णकं (→°कर्णिकम्). -c) ब२ दे२.३ परमं कोषं, न१ ते१
 परमाकाशं, दे६ परमं कोषं (?) (→परमं कोशं). -d) ते१
 कर्णिकां च (→कर्णिकायां).

५७. -b) द१ तं (→यं); ब१ विदम्, ब२ इदम्,
 दे४ ते१ ग्र२ उ१ देवम्, दे१.८ मुए. दिवम्, दे५ द१ वेदम्
 (→दिव्यम्). -d) दे१.५.८.९ न१ ते१ द१ म१ उ१ मुवै. मुए.
 रश्मिज्वाला^०, दे४ तस्मिन् ज्वाला^०, ग्र२ रश्मिमाला^०
 (→रश्मिजाल^०).

५८. -a) दे२ चिन्तयेत्तत्र (→चिन्तयेत्तत्र). -b)

दे२ यदन्तरं, द१ ग्र२ यमक्षयं (→यदक्षरम्). -d) दे१ स्वानन्दम-
 प्रभेदतः, दे२ स्वात्मानं तमभेदः, दे३.६ स्वात्मानं यदभेदतः,
 दे८ स्वात्मानन्दमभेदतः, मुवै. मुए. स्वानन्दं मम भेदतः.

५९. -a) ब१.३ ग्र२ उ१ ध्यायीताकाश^०, ब२ ध्यायेत
 कोष^०, दे१.८ मुवै. मुए. मुव. ध्यायीतिकोश^०, दे३ ध्यायता-
 काश^०, न१ ध्यायेताकाश^० (→ध्यायीताकाश^०). -c) ग्र२
 तदा तु, उ१ तदेत्य (→तदात्मा); ते१ सर्वभूतात्मा (→सर्वगो
 भूत्वा). -d) ब२ इति (→अपि).

६०. -a) का१ दे१.८ द१ ग्र२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुव.
 ज्ञानं, दे९ ध्यानं, + ज्ञानं (→ध्यानं). -d) ग्र२ स्वस्तिकं
 (→हृदये).

६१. ब१. ab ⊙. -a) दे१.८ मुवै. मुए. मुव.
 कांतारं (→कर्त्तारं); दे४ कालानलं (→तत्रानल^०); दे६
 °समद्विषं, न१ °समद्युति, ते१ °समन्वितम्, म१ °समप्रभं
 (→°समत्विषं); का१ तन्नालातमधिष्ठितं. -d) दे५ पुरुषं
 (?) (→पुरुषं).

६२. द१ ग्र२ उ१. ab ⊙; दे५. ६२b-६३c ⊙.
 -b) का१ गहनं, ब३ गगनं (→गगनं). -c) का१ दे१.८ न१
 °बाधितं (→°बोधितं); का१ चैवं (→तत्त्वं); ग्र२ ओङ्कार
 बोलिकन्तत्वं. -d) का१ दे१.८ मुवै. मुए. उच्यते, न१ ते१
 अव्ययं (→अच्युतं).

६३. दे५. abc ⊙ (द्र. ६२ पा. वि.); ते१. cd ⊙.
 -a) ब१.३ दे६ अनन्तं, न१ अव्यक्तं (→अव्यक्तं). -b) न१ ज्योति
 (→ज्योतिर्); ब२ अनन्तरं (→अनुत्तमम्). -c) दे४ सर्वतः
 (→तदन्तः); न१ ततः परतरं तत्त्वं. -d) दे४ म१ अनाधारं,
 न१ आत्मारामं (→आत्माधारं).

वै.२.११.६४ ध्यायीत तन्मयो नित्यमेकरूपं महेश्वरम् ।
 विशोध्य सर्वतत्त्वानि प्रणवेनाथवा पुनः ॥६४
 संस्थाप्य मयि चात्मानं निर्मले परमे पदे ।
 प्लावयित्वात्मनो देहं तेनैव ज्ञानवारिणा ॥६५
 मदात्मा मन्मयो भस्म गृहीत्वा ह्यग्निहोत्रजम् ।
 तेनोद्धृत्य तु सर्वाङ्गमग्निरित्यादिमन्त्रतः ।
 चिन्तयेत् स्वात्मनीशानं परं ज्योतिः स्वरूपिणम् ॥६६
 एष पाशुपतो योगः पशुपाशविमुक्तये ।
 सर्ववेदान्तसारोयमत्याश्रममिति श्रुतिः ॥६७

६४. न^१. cd ○. -a) का^१ ध्यायति, ब^२ द^१ ध्यायेत, ते^१ ध्यायेत्तु (→ध्यायीत); का^१ तन्मयं, ब^१ दे^२ तन्मनो, ब^२.३ दे^३.६ तन्मना, ते^१ तन्मये, अ^२ तं मयो (→तन्मयो). -b) दे^४ एवं (→एक-). -c) ब^३ विशोध्य (→विशोध्य). -d) का^१ ब^१ दे^६ प्रणवेणाथवा, ते^१ प्रणवेन सहा (?) (→प्रणवेनाथवा).

६५. -a) दे^४ संस्थापयित्वा, मुए. संस्थाप्यमपि (→संस्थाप्य मयि); का^१ स्वात्मानं (→चात्मानं). -b) का^१ न^१ निर्मलं, ते^१ चिन्मये (→निर्मले); का^१ परमं पदं, दे^५ परमे पदं (→परमे पदे). -c) का^१ पावयित्वात्मनो, ब^१ प्लावयित्वात्मना, दे^१ पावज्जिवात्मनो, ते^१ शोधयित्वात्मनो (→प्लावयित्वात्मनो); दे^६ देह (?) , अ^२ देहे (→देहं). -d) का^१ तेनैवज्ञानं, दे^२ तेनैव** (→तेनैव ज्ञानं).

६६. -a) म^१ तदात्मा (→मदात्मा); का^१ दे^१.३.८.९ मुवें. मुए. मुब. मन्मना (→मन्मयो); अ^२ भस्मं (→भस्म). -b) का^१ दे^८.९ ह्यग्निहोत्रकं, दे^१ चाग्निहोत्रकं, म^१ चाग्निहोत्रजं, मुवें. त्वग्निहोत्रिकम्, मुए. त्वाग्निहोत्रिकम् (→ह्यग्निहोत्रजम्). -c) का^१ दे^१.३.४.८.९ ते^१ द^१ अ^२ उ^१ मुवें. मुए. मुब. तेनोद्धृतं, ब^१ तेनाधृतं, दे^२ तेनोद्धृत्यनु-, दे^५ म^१ तेनोद्धृत्य तु, दे^६ तेनोद्धृतं तु, न^१ तेनाध्य* तु (→तेनोद्धृत्य तु). -d) का^१ दे^१.८ मुवें. मुए. मुब. अग्निरादित्यमन्त्रतः, ब^१-३ अग्निरित्यादिमन्त्रकैः, दे^३.६ अग्निविद्यादिमन्त्रकैः. -e) का^१ ब^१ दे^२ स्वात्ममीशानं, दे^३.६ परमीशानं (→स्वात्मनीशानं). -f) द^१ स्वरूपिणे (→स्वरूपिणम्).

६७. -a) द^१ एषा (→एष). -b) द^१ पशुपाशवि, दे^६ पशुपाशादि-, न^१ पशुपातवि. (→पशुपाशवि). -c) का^१ दे^१.८ मुवें. मुए. °मार्गोर्ज्य (→°सारोयं). -d) ब^१-३ दे^२.३ ते^१ अत्याश्रम-, दे^४ मंत्रागमं, दे^६ अध्वाश्रम-, उ^१ अत्याश्रमं,

एतत् परतरं गुह्यं मत्सायुज्योपपादकम् ।
 द्विजातीनां तु कथितं भक्तानां ब्रह्मचारिणाम् ॥६८
 ब्रह्मचर्यमहिंसा च क्षमा शौचं तपो दमः ।
 संतोषः सत्यमास्तिक्यं व्रताङ्गानि विशेषतः ॥६९
 एकेनाप्यथ हीनेन व्रतमस्य तु लुप्यते ।
 तस्मादात्मगुणोपेतो मद्ब्रतं बोद्धुमर्हति ॥७०
 वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।
 बहवोऽनेन योगेन पूता मद्भावमागताः ॥७१

(→अत्याश्रमं); ब^१ दे^५.६ अ^२ म^१ श्रुतः, दे^३ श्रुतौ, दे^९ श्रुतेः, ते^१ स्मृतः (→श्रुतिः).

६८. -a) ते^१ परतमं (→परतरं). -b). का^१ दे^१.८.९ मुवें. मुए. मुब. मत्सायुज्यप्रदायकम्, ब^२ मत्सायुज्योपपादकं, ब^३ मत्सायुज्यो * पादकं, दे^५ मत्सायुज्योपपातकं, द^१ अ^२ उ^१ मत्सायुज्योपपा द(उ^१ °त)नं. -c) ब^१-३ दे^२.३.६ द्विजादीनां (→द्विजातीनां). -d) दे^४ अ^२ म^१ उ^१ ब्रह्मवादिनां (→ब्रह्मचारिणाम्).

६९. दे^१.८.९. ६६d-७० a ○ (इ. सं.) -b) दे^२ क्षमां (→क्षमा); दे^४ द^१ अ^२ म^१ उ^१ शान्तिस् (→शौचं). -c) दे^३ आस्तिक्ये (→आस्तिक्यं).

७०. दे^१.८.९. a ○ (इ. सं. पा. वि.). -a) का^१ येन केनाथ, ते^१ एकेनात्यर्थ-, द^१ एतेनाप्यथ, अ^२ एकेनाप्यधि-, उ^१ एतेष्वेकेन (→एकेनाप्यथ); द^१ भग्नेन (→हीनेन). -b) का^१ व्रतं तस्य (→व्रतमस्य); दे^१.८.९ मुवें. मुए. न (→तु); ते^१ म^१ व्रतमप्यति (म^१ °व) लुप्यते. -c) न^१ एतद्, ते^१ आद्य- (→आत्म-); अ^२ चेत्, द^१ उ^१ -पेतं (→-पेतो). -d) ब^२ मद्ब्रतं, ब^३ यदुक्तं, ब^३ यदुक्तं, दे^३-६ मद्ब्रतं, दे^४ सद्ब्रतं, द^१ अ^२ उ^१ तद्ब्रतं (→मद्ब्रतं); का^१ दे^२ बोद्धुमर्हति, ब^१-३ दे^२ बोद्धुमर्हति, ते^१ सोद्धुमर्हति, द^१ अ^२ बोद्धुमर्हथ, उ^१ कर्तुमर्हथ (→बोद्धुमर्हति).

७१. -a) द^१ क्रोध (→क्रोधा). -b) का^१ दे^४ मुवें. मुए. -मन्यया, ब^३ द^१ मन्मयो, दे^६ मन्माया (→मन्मया). -c) दे^६ बहवोऽनेन, ते^१ बहवो ज्ञान- (→बहवोऽनेन); द^१ अ^२ म^१ उ^१ बहवोऽज्ञानतपसा. -d) दे^१.८.९ मुवें. मुए. मुब. °भावयोगतः, दे^४ °भावतां गताः, ते^१ °भावमागताः (→°भावमागताः).

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।
 ज्ञानयोगेन मां तस्माद् यजेत परमेश्वरम् ॥७२
 अथवा भक्तियोगेन वैराग्येण परेण तु ।
 चेतसा बोधयुक्तेन पूजयेन्मां सदा शुचिः ॥७३
 सर्वकर्माणि संन्यस्य भिक्षाशी निष्परिग्रहः ।
 प्राप्नोति मम सायुज्यं गुह्यमेतन्मयोदितम् ॥७४
 अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।
 निर्ममो निरहंकारो यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥७५
 संतुष्टः सततं योगी यतात्मा वृद्धनिश्चयः ।
 मर्त्यर्पितमनो बुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥७६
 यस्मान्नोद्विजते लोको लोकाश्चोद्विजते च यः ।
 हर्षमर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स हि मे प्रियः ॥७७

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।

सर्वारम्भपरित्यागी भक्तिमान् यः स मे प्रियः ॥७८

तुल्यनिन्दास्तुतिमौनी संतुष्टो येन केनचित् ।

अनिकेतः स्थिरमतिर्मद्भक्तो मामुपैष्यति ॥७९

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मत्परायणः ।

मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं परमं पदम् ॥८०

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।

निराशीर्निर्ममो भूत्वा मामेकं शरणं व्रजेत् ॥८१

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव तेन निबध्यते ॥८२

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति तत्पदम् ॥८३ वें.२.११.८४

७२. -c) का₁ यजेत, दे₁ यज्येत, दे₂ यजेतत्, दे₄ यजते, दे_{3.6} युज्येत, ते₁ यजन्ते, उ₁ यतेत (→यजेत).

७३. -a) ब₂ तथैव (→अथवा). -c) ब₁ योग° (→बोध°). -d) का₁ पूजयन् (→पूजयेन्).

७४. -b) ते₁ निष्परिग्रहः, ग्र₂ निष्प्रतिग्रहः (→निष्परिग्रहः). -c) का₁ प्राप्नोति, न₁ मुर्वे. प्राप्नोती (→प्राप्नोति). -d) ब₁ गुह्यमेतन् (→गुह्यमेतन्).

७५. द₁ ग्र₂. ab ⊙; म₁, पुस्तके b, c चरणयोर्व्य-
 त्यासः. -a) ब₁ यद्वेष्टा, दे₆ अद्वेष्टः (→अद्वेष्टा). -b) ब₁
 दे_{1.8.9} उ₁ मुर्वे. मुए. मैत्री (→मैत्रः); का₁ ब₃ दे_{1.2.8} न₁
 म₁ -करण (→करुण). -d) दे_{4.5} मे भक्तः (→मद्भक्तः).

७६. द₁ ग्र₂. ७६-७८ ⊙ (दृ. सं.); म₁. cd ⊙.
 -a) दे₆ स तस्यः (→संतुष्टः); उ₁ सत्तमो (→सततं); दे₂
 योगो (→योगी). -d) ब₃ दे_{4.5} उ₁ मे भक्तः, न₁ मद्भक्तं
 (→मद्भक्तः).

७७. द₁ ग्र₂. ⊙ (द्र. ७६ पा. वि.); दे_{1.8.9}
 ७७a-८०b ⊙; म₁. ab ⊙. -a) न₁ यमां नो
 (→यस्मान्नो); ब₁ लोकः, ते₁ लोका (→लोको). -c) का₁
 हर्षशोक° (→हर्षमर्ष°); ते₁ हर्षहर्षाशयोद्वेगैर्. -d) ब₃ दे₃
 युक्तो यः, न₁ युक्तो हि (→मुक्तो यः); दे₅ ते₁ म₁ च (→हि).

७८. दे_{1.8.9} द₁ ग्र₂. ⊙. -a) ब₁ दे₃ दक्षः (→दक्ष),
 -b) न₁ गतव्यथा (→गतव्यथः).

७९. दे_{1.8.9}. ⊙. -c) दे_{2.4-6} अनिकेत-
 (→अनिकेतः); न₁ °मति (→°मतिर्). -d) का₁ दे_{4.6}
 न₁ द₁ ग्र₂ म₁ उ₁ उपैष्यति (का₁ °ते) (→उपैष्यति).

८०. दे_{1.8.9}. ab ⊙. -b) दे_{3.6} मध्यापाश्रयः,
 ते₁ तत्परायणः (→मत्परायणः). -c) दे_{1.8} तत् (→मत्).
 -d) ब₁₋₃ दे_{2.3.6} तत्परं पदं, म₁ पदमव्ययम्
 (→परमं पदम्).

८१. -a) दे₆ चेतः सार्वेसं (→चेतसा सर्व-); ब₃
 °कामानि (→°कर्माणि). -b) दे_{4.6.8.9} द₁ म₁ संन्यस्य,
 ग्र₂ विन्यस्य (→संन्यस्य); ते₁ तत्परः, उ₁ मत्परं (→मत्परः).
 -d) दे_{3.6} मामेव (→मामेकं); दे₅ व्रज (→व्रजेत्).

८२. -a) दे_{1.6} त्यक्ता (→त्यक्त्वा); का₁ दे₈ °फलं
 (→°फला-). -c) का₁ ब_{2.3} दे_{1.5.6.9} द₁ ग्र₂ उ₁ मुर्वे.
 मुए. मुव. कर्मण्यपि, ब₁ कर्मण्येऽपि, दे₄ कर्माण्यभि-
 दे₉ **** (→कर्मण्यभि-). -d) दे₆ विबध्यते, ते₁ निरुध्यते
 द₁ ग्र₂ उ₁ स बध्यते (→निबध्यते); दे_{1.8} मुर्वे. मुए. कर्मणा तेन
 बुध्यते, दे₁ कर्मणा तेन ***, न₁ न च कर्मसु बध्यते.

८३. -a) दे₁ ग्र₂ निराशीर्यत°, दे_{8.9} निराशीर्जित°
 (→निराशीर्यत°). -b) दे₂ त्यक्तं (→त्यक्त्वा). -c) का₁ ग्र₂
 शरीरं (→शारीरं); दे₃ कंवलं (→केवलं). -d) दे₁ तस्य
 हि, दे₈ तत्पदं, + किल्विषं, दे₉ ते₁ किल्विषं, म₁ उ₁ मत्पदम्,
 (→तत्पदम्).

बं. २.११.८४ यदृच्छालाभतुष्टस्य द्वन्द्वातीतस्य चैव हि ।
 कुर्वतो मत्प्रसादार्थं कर्म संसारनाशनम् ॥८४
 मन्मना मन्मत्कारो मद्याजी मत्परायणः ।
 मामुपैष्यति योगीशं ज्ञात्वा मां परमेश्वरम् ॥८५
 मदबुद्धयो मां सततं बोधयन्तः परस्परम् ।
 कथयन्तश्च मां नित्यं मम सायुज्यमाप्नुयुः ॥८६
 एवं नित्याभियुक्तानां मायेयं कर्मसान्वगम् ।
 नाशयामि तमः कृत्स्नं ज्ञानदीपेन भास्वता ॥८७
 मदबुद्धयो मां सततं पूजयन्तीह ये जनाः ।

८४. ब१. ८४a-६४ d ○; दे१. ab ○. -a) दे४.५.८.९
 न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °तृप्तस्य, दे६ °दुष्टस्य, ते१ द१ °संतुष्टो
 (→°तुष्टस्य). -b) ते१ द्वन्द्वातीतस्सदैव हि. -c) दे६ उ१ कुर्वते
 (→कुर्वतो); मुब. -प्रसादार्थः (→प्रसादार्थः).

८५. ब१. ○ (द्र. ८४ पा. वि.). -a) दे१ मन्मना,
 ग्र२ मन्मनो (→मन्मना); दे६ मन्मनोक्तोरो (?) (→मन्मन-
 स्कारो). -b) का१ दे६ मद्याजी, ते१ मदचायी, उ१ मद्याजी
 (→मद्याजी); द१ °परायणाः (→°परायणः). -c) का१ दे४-६
 न१ द१ ग्र२ म१ उ१ मामुपैष्यति, दे१ मामुपाश्रयन्ति, दे६.९ मामुपा-
 स्यन्ति, मुर्वे. मुए. मामुपाश्रयति (→मामुपैष्यति); का१ ब२.३
 दे२.३.५.६ न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. योगीशो, दे१ योगीशी,
 दे६.९ योगीशा (→योगीशं).

८६. ब१. ○ (द्र. ८४ पा. वि.); का१ दे६
 ८६-८७ ○; दे२ द१ ग्र२ उ१. ८६ ab ○. -a) दे१.८.९
 मुर्वे. मुए. मुब. मामेवाहुः परं ज्योतिरु, दे४ बुद्धयो (?) मां
 सततं. -c) ते१ सत्त्वं (→नित्यं); न१ अथ यन्तश्च मां
 नित्यं, ग्र२ मथयञ्च ममन्नित्यं. -d) न१ आप्नुयात्
 (→आप्नुयुः); ते१ मत्सायुज्यमवाप्नुयुः.

८७. का१ ब१ दे६. ○; दे१.८.९.८७b -८८ c ○.
 -a) दे४ एतत् (→एवं). -b) ब२ ममेयं काममानुगं, ब३
 मुर्वे. मुए. मुब. मामेयं, कर्मसात्वगम् दे४ द१ ग्र२ म१
 उ१ कुर्वतां धर्मसात्वगं (ग्र२ °कं), दे२ आपर्यकमसात्वगं(?),
 दे३ मामेवं कर्मसानुगं, दे५ मदीयं कर्मकुर्वतां, न१ भजतां
 प्रीतिपूर्वकं, ते१ मयि कर्मसमाश्रये.

८८. ब१ दे५. ○; दे१.८.९. abc ○. -b) दे४
 पूजयन्तश्च, ग्र२ पूजयन्ति हि (→पूजयन्तीह); दे२ ते जनाः, द१
 योस्सदा, ग्र२ उ१ ये सदा (→ये जनाः).

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥८८
 येऽन्ये च कामभोगार्थं यजन्ते ह्यन्यदेवताः ।
 तेषां तदन्तं विज्ञेयं देवतानुगतं फलम् ॥८९
 ये चान्यदेवताभक्ताः पूजयन्तीह देवताः ।
 मद्भावनासमायुक्ता मुच्यन्ते तेऽपि भावतः ॥९०
 तस्मादनीश्वरानन्यास्त्यक्त्वा देवानशेषतः ।
 मामेव संश्रयेदीशं स याति परमं पदम् ॥९१
 त्यक्त्वा पुत्रादिषु स्नेहं निःशोको निष्परिग्रहः ।
 यजेच्चामरणाल्लिङ्गे विरक्तः परमेश्वरम् ॥९२

दे४. b, c मध्ये ८६c-८८b अधिकरूपेणावृत्तः —

८९. ब१. ○ (द्र. ८४ पा. वि.); दे४. ८९c-९०d ○.
 -a) ब२ °सोमार्थं (→°भोगार्थं); दे४ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुब.
 ये चान्ये कामभोगार्थं, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. ये चान्ये भोगकर्माार्था.
 -b) दे२ सर्वं, दे६ तस्य (→ह्यन्य-); दे६ देवता (→देवताः);
 का१ जपं ते देवतान्तरं. -c) का१ दे२.५ न१ म१ तदन्तवत्
 (दे२ °व)ज्ञेयं, ब२.३ तदन्तरं ज्ञेयं, दे३ तदेव विज्ञेयं, दे६ तु
 तदवज्ञेयं, ते१ तत्तत्प्रज्ञेयं, ग्र२ च तावत् ज्ञेयं, उ१ तदवज्ञेयं
 (→तदन्तं विज्ञेयं). -d) ग्र२ [अ]नुत्तमं, उ१ [आ]राधने,
 (→[अ]नुगतं).

९०. ब१ दे४. ○. -a) दे५.९ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुब.
 ये चान्ये, न१ येऽन्य- (→ये चान्य-); दे१ भक्त्या, दे६.९ भक्ता
 (→भक्ताः). -b) न१ भाविताः (→देवताः). -d) दे१.५.८.९
 मुर्वे. मुए. मुब. मानवाः, उ१ संस्पृतेः (→भावतः); ते१
 मुच्यते ते स्वभावतः.

९१. ब१. ○; दे१.८. ९१c-९२b ○. -a) का१ ब३
 दे२.३ विश्वेश्वरादे (ब३ दे३ °न)न्यास्, ब२ वि * श्वरान्यास्,
 द१ अनीश्वरस्त्यन्यास् (→अनीश्वरानन्यास्); दे१.५.६.८.९ ग्र२
 मुर्वे. मुए. मुब. तस्माद्धिन (दे१°ने)श्वरानन्यास् (ग्र२ °न्यास्),
 न१ तस्मास्तेनीश्वराननास्. -d) ते१ परमां गतिम् (→परमं
 पदम्).

९२. ब१ दे१.८. ○; दे९. ९२a-९३b ○. -a) दे६
 त्यक्त्वा, न१ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); का१ दे२ स्नेहात्, ब३ दे३.५
 स्नेहः, दे६ स्नेहा (→स्नेहः). -b) ते१ द१ ग्र२ उ१ विशोको
 (ग्र२ °के) (→निःशोको). -c) दे४ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१
 आमरणात् (न१ म१ °ण) (→चामरणात्); ब२.३ दे४.५ ते१ द१
 ग्र२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. लिङ्गं (→लिङ्गो).

येऽर्चयन्ति सदा लिङ्गं त्यक्त्वा भोगानशेषतः ।
 एकेन जन्मना तेषां ददामि परमेश्वरम् ॥९३॥
 परानन्दात्मकं लिङ्गं केवलं सन्निरञ्जनम् ।
 ज्ञानात्मकं सर्वगतं योगिनां हृदि संस्थितम् ॥९४॥
 ये चान्ये नियता भक्ता भावयित्वा विधानतः ।
 यत्र क्वचन तल्लिङ्गमर्चयन्ति महेश्वरम् ॥९५॥
 जले वा वह्निमध्ये वा व्योम्नि सूर्येऽथ वाऽन्यतः ।
 रत्नादौ भावयित्वेशमर्चयेत्तल्लिङ्गमेश्वरम् ॥९६॥
 सर्वं लिङ्गमयं ह्येतत् सर्वं लिङ्गे प्रतिष्ठितम् ।

९३. ब१ दे४. ॐ; दे१.८.९. ab ॐ. -a) म१ लिङ्गे (→लिङ्गं). -b) दे६ त्यक्त्वा (→त्यक्त्वा); न१ भोगान्यशेषतः (→भोगानशेषतः). -c) का१ एतेन, द१ एकोन (→एकेन); ग२ म१ मुक्ति (→तेषां). -d) द१ ग२ म१ ददाति (→ददामि); का१ न१ ते१ द१ ग२ म१ परमेश्वरं (म१ ०रः), दे१.८.९ मुक्ते. मुए. मुब. परमं पदम्, उ१ परमां गति (→परमेश्वरं).

९४. ब१ दे४ द१ ग२. ॐ. -a) दे१.८.९ परमात्मा सदा लिङ्गं, दे२ परनिन्दात्मकं लिङ्गं, न१ परनंदा सदा लिङ्गं, म१ परानन्दात्मकं लिङ्गं, मुक्ते. मुए. मुब. परात्मनः सदा लिङ्गं. -b) का१ दे६ स निरञ्जनं, दे१.८.९ मुक्ते. मुए. मुब. रजतप्रभम् (→सन्निरञ्जनम्). -d) का१ ब२.३ दे३.६ ते१ म१ हृदये स्थितम्, दे२ हृदयस्थितम् (→हृदि संस्थितम्).

९५. ब१ दे४ द१ ग२. ॐ; दे२. d ॐ. -a) ब३ नियतं (→नियता); दे१ ते१ भक्ताः (→भक्ताः). -b) दे५ अर्चयित्वा, उ१ भावयुक्ता (→भावयित्वा). -c) दे६ यत्र (→यत्र); उ१ यत्र तत्काचनं लिङ्गं. -d) दे६ सर्व्वयन्ति (→अर्चयन्ति).

९६. दे२ द१ ग२. ॐ. -b) ब२.३ व्योम्नि सूर्येऽथवा पुनः, दे१.८.९ मुक्ते. मुए. मुब. व्योम्नि सूर्येऽप्यथान्यतः, दे६ न१ व्योम्नि सूर्यो (न१ ०र्था) थवान्यतः, म१ वायौ सूर्येथ वान्यतः, उ१ सूर्ये वा व्योम्नि वान्यतः. -c) का१ तत्र यो, ब१ रत्नाद्यै, ब२.३ दे६ रत्नाद्यै, दे५ म१ उ१ रत्नाद्यै, न१ रं नाज्ञे (?), ते१ रत्नाद्या (→रत्नादौ); ब२.३ भा (ब३ भ)वयित्वेन (→भावयित्वेशं). -d) ब२ न१ अर्चयत् (→अर्चयेत्); दे१.८.९ ईश्वरं (→ऐश्वरं).

९७. द१ ग२. ॐ. -a) का१ ब१ दे१.८.९ न१ म१ उ१ मुक्ते. मुए. मुब. सर्वं (→सर्वं). -b) ब१ सर्वं लिङ्गं, ब२

तस्माल्लिङ्गेऽर्चयेदशं यत्र क्वचन शाश्वतम् ॥९७॥
 अग्नौ क्रियावतामप्सु व्योम्नि सूर्ये मनीषिणाम् ।
 काष्ठादिष्वेव मूर्खाणां हृदि लिङ्गं तु योगिनाम् ॥९८॥
 यद्यनुत्पन्नविज्ञानो विरक्तः प्रीतिसंयुतः ।
 यावज्जीवं जपेद् युक्तः प्रणवं ब्रह्मणो वपुः ॥९९॥
 अथवा शतरुद्रीयं जपेदामरणाद् द्विजः ।
 एकाकी यतचित्तात्मा स याति परमं पदम् ॥१००॥
 वसेद् वामरणाद् विप्रो वाराणस्यां समाहितः ।
 सोऽपीश्वरप्रसादेन याति तत् परमं पदम् ॥१०१॥ वं२.११.१०२

दे१.४.८.९ म१ सर्वलिङ्गे (→सर्वं लिङ्गे). -c) दे६ तस्माल्लिङ्गे (→तस्माल्लिङ्गे). -d) ब१ दृष्टं (→यत्र).

९८. -a) ब१ क्रियावतामप्सु (?), न१ क्रियावता मे स्यु (→क्रियावतामप्सु). -b) द१ सूर्य- (→सूर्ये); दे५ मनीषीभिः (→मनीषिणाम्). -c) ग२ काष्ठादिष्वेव, उ१ काष्ठादिष्वे च (→काष्ठादिष्वेव); का१ दे४ मूर्खाणां, दे२ मूर्खानां (→मूर्खाणां). -d) ब३ लिङ्गस्तु, दे४ संशु, ग२ लिङ्गे च, द१ म१ उ१ लिङ्गेषु (→लिङ्गंतु).

९९. दे६. ६६८-१०१b ॐ. -a) ब२.३ दे३.६ यद्यनुत्पन्नं, ते१ यदनुत्पन्नं, द१ ये ह्यनुत्पन्नं (→यद्यनुत्पन्नं); दे१ ०विज्ञाने, ते१ ०विज्ञाने (→०विज्ञानो). -b) ब३ दे५ विरक्तः (→विरक्तः); द१ प्रति (→प्रीति). -c) ब१ जपेद्युक्तः, ब२ जपत्युक्तं, दे२.३ जपेत्तं, ते१ जपेद्युक्तं, ग२ जपेद्युक्तः (→जपेद्युक्तः).

ते१ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

वसेदामरणाद्विप्रो वाराणस्यां संमं हितः (तत्) (=१०१ab)

उ१ पुस्तके ६६ b, c मध्ये अधिकम्—

एवन्निस्थाभियुक्तानां

धर्ममात्मनः ।

१००. दे६. ॐ (द. ६६ पा. वि.). -b) का१ तमयोद्धा-
 रणात्, उ१ न१ द१ ग२ जपेदामरणं, दे१ जपेदामरणा, ते१
 भवेदामरणं (→जपेदामरणाद्); का१ ब२.३ द१ उ१ द्विजाः
 (→द्विजः). -c) दे१.८.९ मुब. जितचित्ता (दे१ ०क्ता) त्मा
 (→यतचित्तात्मा). -d) ब१ स जाति (→स याति); ब२ ते१
 परमां गतिम् (→परमं पदम्).

१०१. दे६ ते१ द१ ग२. ॐ. -a) ब२.३ दे४.५ न१ म१
 वसेद्, दे३.९ वसेद्वा, + वसेच्च, दे६ मुक्ते. मुए. मुब. वसेच्च
 (→वसेद्वा); ब१-३ दे१.३.५.८.९ मुक्ते. मुए. मुब. विप्रा, न१
 विप्राद् (→विप्रो); उ१ अथवा निवसेन्नित्यं. -b) उ१

वै.२.११.१०२

तत्रोक्तक्रमणकाले हि सर्वेषामेव देहिनाम् ।
 ददाति तत् परं ज्ञानं येन मुच्येत बन्धनात् ॥१०२॥
 वर्णाश्रमविधिं कृत्स्नं कुर्वाणो मत्परायणः ।
 तेनैव जन्मना ज्ञानं लब्ध्वा याति शिवं पदम् ॥१०३॥
 येऽपि तत्र वसन्तीह नीचा वा पापयोनयः ।
 सर्वे तरन्ति संसारमोश्वरानुग्रहाद् द्विजाः ॥१०४॥
 किन्तु विघ्ना भविष्यन्ति पापोपहतचेतसाम् ।
 धर्मं समाश्रयेत् तस्मान्मुक्तये नियतं द्विजाः ॥१०५॥
 एतद् रहस्यं वेदानां न देयं यस्य कस्य चित् ।
 धार्मिकायैव दातव्यं भक्ताय ब्रह्मचारिणे ॥१०६॥

विमुक्तये (→समाहितः). -d) म१ मत् (→तत्); का१ स
 याति तत्परं पदम्.

१०२. -a) द१ तत्रात्क्रमेण (→तत्रोक्तक्रमण-); दे६
 °काले (न) हि, न१ °कालेपि, ते१ °कालेषु (→°काले हि). -b)
 ते१ पाप- (→एव). -c) दे४.५ न१ ते१ द१ अ२ उ१ ददामि
 (→ददाति); का१ दे८.९ मुर्वे. मुए. मुब. परमं, म१ यत्परं
 (→तत्परं); दे२ ज्ञान- (→ज्ञानं).

१०३. -a) न१ अ२ °विधिं (→°विधि). -b) दे६
 कुर्वाणि (→कुर्वाणो); द१ °परायणाः (→°परायणः). -c)
 दे१ तेन ये (→तेनैव). -d) ब३ ल*, दे९ लब्ध्वा (→लब्ध्वा);
 ब२ ते१ उ१ परं (→शिवं).

१०४. -b) का१ नीचो, दे१ नीचां (→नीचा); ब२
 दे१.४.५.८.९ न१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वै (→वा). -c)
 ते१ तरन्ति (→तरन्ति).

१०५. उ१. १०५b-१०६ d ○. -a) दे१.२.८.९ किन्तु
 (→किन्तु); का१ विघ्न (→विघ्ना). -b) दे६ पापपहत°
 (→पापपहत°); का१ दे३-६ म१ °चेतसः (→°चेतसाम्). -c)
 दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. धर्मान् (→धर्म); का१ समाश्रयत्तस्मान्,
 न१ समाश्रमेत्तस्मान्, ते१ समाश्रयेन्नित्यं, अ२ समाश्रयेत्तस्य
 (→समाश्रयेत्तस्मान्). -d) दे१.४.५.८.९ न१ ते१ द१ अ२ म१
 मुर्वे. मुए. मुब. सततं (→नियतं).

१०६. -a) दे३.५.६ देवानां (→वेदानां). -b) ब१ दे३
 य * (→यस्य). -d) द१ अ२ भक्ताया (→भक्ताय); दे१
 ब्रह्मचारिणो, दे५ व्रतचारिणे (→ब्रह्मचारिणे).

१०६ श्लोकात्परं न१ अधिकम्—

इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासुपनिषत्सु एकोनषष्टितमोऽ-
 ध्यायः.

व्यास उवाच ।*

इत्येतदुक्त्वा भगवानात्मयोगमनुत्तमम् ।
 व्याजहार समासीनं नारायणमनामयम् ॥१०७॥
 मयैतद् भाषितं ज्ञानं हितार्थं ब्रह्मवादिनाम् ।
 दातव्यं शान्तचित्तेभ्यः शिष्येभ्यो भवता शिवम् ॥१०८॥
 उक्तवैवमथ योगीन्द्रानब्रवीद् भगवानजः ।
 हिताय सर्वभक्तानां द्विजातीनां द्विजोत्तमाः ॥१०९॥
 भवन्तोऽपि हि मज्ज्ञानं शिष्याणां विधिपूर्वकम् ।
 उपदेक्ष्यन्ति भक्तानां सर्वेषां वचनान्सम ॥११०॥

१०६ श्लोकात्परं ते१ अधिकम्—

इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु
 ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे ईश्वरनारायणमहर्षिसंवादे अष्टांगयोग-
 निरूपणयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥

* न१ उ१. ○; दे९ व्यास उ.; द१ अ२ श्रीव्यासः; म१
 व्यासः.

१०७. -a) का१ एते तदुक्त्वा, दे१ इत्येतदुक्त्वा, दे४.५
 एतावदुक्त्वा, न१ ते१ इत्येवमुक्त्वा, अ२ तथैतदुक्त्वा, म१
 अथैवमुक्त्वा, द१ उ१ तथैतदुक्त्वा (→इत्येतदुक्त्वा). -b)
 दे१.८.९ मुर्वे. मुए. शाश्वतो योगमुत्तमम्.

१०८. -a) ते१ मयैतद्, द१ मया तद् (→मयैतद्).
 -b) म१ हिताय (→हितार्थ). -c) का१ शान्तचित्तेभ्यो, दे१
 श्यांतयित्वेभ्यः (→शान्तचित्तेभ्यः). -d) न१ भवतां (→भवता);
 ते१ दृशम् (→शिवम्).

१०९. द१ अ२. १०९d-११०c ○. -a) ब२ तदैवं,
 दे६ उक्तैवं, न१ उक्त्वेवं, म१ उक्तवैवं (→उक्तवैवं); दे१.८.९
 मुर्वे. मुए. मुब. अर्थ (→अर्थ). -b) उ१ हरः (→अजः). -c)
 का१ ब२.३ दे२.३.६ हितार्थ, दे१ हिताय (→हिताय); उ१
 °भूतानां (→°भक्तानां). -d) दे३ द्विजोत्तमां, दे६ द्विजोत्तम
 (→द्विजोत्तमाः).

११०. द१ अ२ उ१. abc ○. -a) ते१ भवतापि
 (→भवन्तोऽपि); ब१ हि तज्ज्ञानं, दे४ हिम ज्ञानां (?), दे५
 हि यज्ज्ञानं, दे६ हिमज्ञानं, ते१ म१ मम ज्ञानं (→हि मज्ज्ञानं).
 -b) का१ शिष्यानां (→शिष्याणां). -c) का१ उपदेक्ष्यथ,
 दे१.४.८ ते१ उपदेक्ष्यन्तु, दे३ उपदेक्षन्तु, दे५ उपदिशन्तु, दे९
 उपदेशं तु, न१ उपदेक्ष्यं तु, म१ उपादिशन्तु (→उपदेक्ष्यन्ति).
 -d) का१ द्विजानां (→सर्वेषां); अ२ वचनं सम (→वचनान्सम).

अयं नारायणो योऽहमीश्वरो नात्र संशयः ।
नान्तरं ये प्रपश्यन्ति तेषां देयमिदं परम् ॥१११॥
ममैषा परमा मूर्तिर्नारायणसमाह्वया ।
सर्वभूतात्मभूतस्था शान्ता चाक्षरसंज्ञिता ॥११२॥
ये त्वन्यथा प्रपश्यन्ति लोके भेददृशो जनाः ।
न ते मां संप्रपश्यन्ति जायन्ते च पुनः पुनः ॥११३॥
ये त्विमं विष्णुमव्यक्तं मां वा देवं महेश्वरम् ।
एकीभावेन पश्यन्ति न तेषां पुनरुद्भवः ॥११४॥
तस्मादनादिनिधनं विष्णुमात्मानमव्ययम् ।
मामेव संप्रपश्यध्वं पूजयध्वं तथैव हि ॥११५॥

येऽन्यथा मां प्रपश्यन्ति मत्वेमं देवतान्तरम् ।
ते यान्ति नरकान् घोरान् नाहंतेषु व्यवस्थितः ॥११६॥
मूर्खं वा पण्डितं वापि ब्राह्मणं वा मदाश्रयम् ।
मोक्षयामि श्वपाकं वा न नारायणनिन्दकम् ॥११७॥
तस्मादेष महायोगी मद्भक्तः पुरुषोत्तमः ।
अर्चनीयो नमस्कार्यो मत्प्रीतिजननाय हि ॥११८॥
एवमुक्त्वा समालिङ्ग्य वासुदेवं पिनाकधृक् ।
अन्तर्हितोऽभवत् तेषां सर्वेषामेव पश्यताम् ॥११९॥
नारायणोऽपि भगवांस्तापसं वेषमुत्तमम् ।
जग्राह योगिनः सर्वास्त्यक्त्वा वै परमं वपुः ॥१२०॥

वे. २.११.१२१

१११. अ. १११d-११६a ○ (ट. सं.). -a) का1 दे. 2.5 अहं, दे. 3.9 स्वयं (→अयं); दे. 1.8 मुवें. मुए. मुब. योऽसौ (→योऽहं). -c) दे. 1 यं (→ये). -d) उ1 देवं (→देयं).

११२. अ. १११ पा. वि.). -a) उ1 मुक्तिर्- (→मूर्तिर्). -b) ब1 °समाश्रया, न1 °समाश्रया (→°समाह्वया). -c) का1 ब1-3 दे. 2.3.6 °भूता सा, दे. 6 °संस्था सा (→°भूतस्था). -d) दे. 1.8.9 म1 मुवें. मुए. मुब. °संस्थिता (→°संज्ञिता).

११३. अ. १११ पा. वि.); ब1. bc ○; दे. 1.8.9. cd ○. -a) दे. 1.8.9 मुवें. मुए. मुब. येऽन्यथा मां (→ये त्वन्यथा); म1 प्रविश्यन्ति (→प्रपश्यन्ति). -c) ब3 म1 तेषां सं-, न1 ते तत्त्वं, मुवें. मुए. मुब. ते मुक्ति (→ते मां सं-); का1 न ते मां प्रपश्यन्ति न.

११४. अ. १११ पा. वि.). -a) दे. 1.8.9 मुवें. मुए. मुब. त्वेनं, न1 त्वष्टुं (→त्विमं). -b) दे. 4 न1 म1 उ1 वाम-, दे. 1 (च) मां च, दे. 8.9 मुवें. मुए. मुब. मां च, ते. 1 वासु- (→मां वा). -d) उ1 °उद्भवाः (→°उद्भवः).

११५. अ. १११ पा. वि.); दे. 6. ११५c-११७b ○. -a) का1 विष्णुना-, म1 मामेवं (→विष्णुमां-). -c) दे. 1.8.9 ममैवं (→मामेव). -d) दे. 1.3.9 द1 उ1 मुवें. मुए. मुब. च (→हि).

११५ श्लोकात्परं उ1 अधिकम्—

* द्विजातीनां द्विजोत्तमाः (= १०६d)

भवन्तोऽविहिता ज्ञानं शिष्याणां विधिपूर्वकम् । (= ११०ab)

११६. अ. १११ पा. वि.). -a) दे. 5 उ1 ये यथा (→येऽन्यथा); ब1.2 दे. 1-5.8.9 न1 मुवें. मुए. मुब. सं- (→मां). -b) का1 मत्वेनं, ब1.2 दे. 2.5 न1 अ. 2 उ1

मुवें. मुए. मत्वेनं, दे. 1 मन्वेदं, दे. 3.8.9 मत्वेदं, ते. 1 मत्वेनं (→मत्वेनं); दे. 5 वेद° (→देव°).

११७. -b) ते. 1 ब्रह्मघ्नं (→ब्राह्मणं); न1 च (→वा). -c) का1 दे. 4 श्वपाकं वा, दे. 6 श्वपाकश्च (→श्वपाकं वा). -d) का1 नारायणपरायणम्, ब2 मुब. नारायणविचिन्तकं, दे. 1.6.8.9 म1 मुए. नारायणमनिन्दकं, अ. 2 नारायण न निन्दकं.

११८. -a) का1 दे. 5.6 एव, ते. 1 एवं (→एष). -b) न1 ते. 1 द1 अ. 2 म1 मद्भक्तः (→मद्भक्तः); दे. 4.5 पुरुषोत्तमैः, दे. 6 पुरुषोत्तमं, ते. 1 पुरुषोत्तम (→पुरुषोत्तमः). -d) दे. 6 मत्प्रीति, अ. 2 मत्प्रीतिर् (→मत्प्रीति-); दे. 1.8.9 अ. 2 म1 मुवें. मुब. वै (→हि).

११९. -a) दे. 6 उक्ता, अ. 2 उक्तो (→उक्त्वा); दे. 1.4.5.8.9 न1 ते. 1 मुवें. मुए. मुब. वासुदेवं (म1 °वः), द1 अ. 2 उ1 महादेवं (द1 °वः, अ1 °वो) (→समालिङ्ग्य). -b) दे. 1 अलिङ्ग्य स, दे. 4.5 न1 ते. 1 समालिङ्ग्य, दे. 8.9 मुवें. मुए. मुब. अलिङ्ग्य स (→वासुदेवं); द1 अ. 2 उ1 समालिङ्ग्य (अ. 2 °ग) पृथक् पृथक्. -c) ब3 [अ] भवत्तेषां, दे. 1 ते. 1 भवत्तेषां, अ. 2 [अ] भवन्तेषां (→[अ] भवत्तेषां).

१२०. -b) ब3 तापसां (→तापसं); का1 म1 उ1 व्रतं, ब1-3 दे. 3.6 वेशं, द1 अ. 2 वृत्तं (→वेषं). -c) अ. 2 त्यक्त्वा च, म1 जगृह (→जग्राह); का1 दे. 2 योगिनं (→योगिनः); दे. 4.6 द1 अ. 2 म1 सर्वे, न1 सर्वाः (→सर्वात्). -d) दे. 1.4 ते. 1 म1 त्यक्त्वा च, दे. 5 त्यक्त्वा यत्, न1 त्यक्त्वा तत्, अ. 2 त्यक्त्वा वा उ1 उवाच (→त्यक्त्वा वै); उ1 वचः (→वपुः).

२.११.१२१ ज्ञातं भवद्भिरमलं प्रसादात् परमेष्ठिनः ।
 साक्षादेव महेशस्य ज्ञानं संसारनाशनम् ॥१२१॥
 गच्छध्वं विज्वराः सर्वे विज्ञानं परमेष्ठिनः ।
 प्रवर्त्तयध्वं शिष्येभ्यो धार्मिकेभ्यो मुनीश्वराः ॥१२२॥
 इदं भक्ताय शान्ताय धार्मिकायाहिताग्रये ।
 विज्ञानमैश्वरं देयं ब्राह्मणाय विशेषतः ॥१२३॥
 एवमुक्त्वा स विश्वात्मा योगिनां योगवित्तमः ।
 नारायणो महायोगी जगामादर्शनं स्वयम् ॥१२४॥
 तेऽपि देवादिदेवेशं नमस्कृत्य महेश्वरम् ।
 नारायणं च भूतादि स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥१२५॥
 सनत्कुमारो भगवान् संवर्त्तय महामुनिः ।

१२१. दे४.५. cd ○. -a) ब१ दे१-३.८.९ न१ मुर्वे. मुए. ज्ञानं, दे४ द१ ग२ म१ उ१ लब्धं (म१ °धः) (→ज्ञातं); का१ भवति, दे२ भवति (→भवद्भिर्); का१ दे२ परमं, न१ अखिलं (→अमलं). -b) म१ परमेष्ठिनः, + परमेश्वरः (→परमेष्ठिनः). -c) दे३.६.८ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. देव- (→एव). -d) दे३.६ ज्ञानं शासनमासनं.

१२२. दे५. ○; दे४. cd ○. -a) ग२ भजध्वं (→गच्छध्वं); ब१ विज्वराः, दे२ विक्षण (?), न१ विहलाः, द१ ग२ म१ विरजाः, उ१ विरताः (→विज्वराः). -b) ते१ प्रसादात् (→विज्ञानं).

१२३. दे५. ○; न१. d ○. -a) ब२ इमं (→इदं); द१ ग२ उ१ शिष्याय (→भक्ताय). -b) दे६ धार्मिकाय (→धार्मिकाया-); का१ धार्मिकाय तपस्विने. -c) दे४ द१ देव, न१ ज्ञानं (→देयं). -d) ग२ ब्रह्मणाय (→ब्राह्मणाय).

१२४. न१. ○; दे५. ab ○. -a) द१ ग२ उ१ तु (→स). -b) का१ ब१-३ दे२.३.६ योगमुत्तमम् (→योगवित्तमः). -d) द१ ग२ उ१ जगाम भवनं स्वकं, ते१ जगाम सदनं स्वकम्.

१२५. न१. ○. -a) ब२.३ देवाधि° (→देवादि°); दे१.३.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. ऋषयस्तेऽपि देवेशं. -b) ते१ नमस्कृत्वा (→नमस्कृत्य); दे६ महेश्वरं (→महेश्वरम्). -c), ब३ दे६ ग२ भूतादि (→भूतादि). -d) दे६ स्वानि *** (→स्वानि स्थानानि); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. लेभिरे, ते१ जग्मिरे (→भेजिरे),

१२६. न१. abc ○. -c) दे१.८.९ दत्तवानीश्वरं

दत्तवानैश्वरं ज्ञानं सोऽपि सत्यव्रताय तु ॥१२६॥
 सनन्दनोऽपि योगीन्द्रः पुलहाय महर्षये ।
 प्रददौ गौतमायाय पुलहोऽपि प्रजापतिः ॥१२७॥
 अङ्गिरा वेदविदुषे भरद्वाजाय दत्तवान् ।
 जैगीषव्याय कपिलस्तथा पञ्चशिखाय च ॥१२८॥
 पराशरोऽपि सनकात् पिता मे सर्वतत्त्वदृक् ।
 लेभे तत्परमं ज्ञानं तस्माद् वाल्मीकिराप्तवान् ॥१२९॥
 समोवाच पुरा देवः सतीदेहभवाङ्गजः ।
 वामदेवो महायोगी रुद्रः किल पिनाकधृक् ॥१३०॥
 नारायणोऽपि भगवान् देवकीतनयो हरिः ।
 अर्जुनाय स्वयं साक्षात् दत्तवानिदमुत्तमम् ॥१३१॥

(→दत्तवानीश्वरं). -d) दे१ सत्य*माययी, दे६ सत्यत्वमाय तु, दे९ सत्यव्रताय तु, + सत्यत्वमाययी, मुर्वे. मुए. मुब. सत्यत्व-माययी (→सत्यव्रताय तु).

१२७. -a) ग२ उ१ सत्यव्रतोपि (→सनन्दनोऽपि); ब१ योगीन्द्र, दे१.२.६ ग२ योगीन्द्राः (दे२.६ °द्रा) (→योगीन्द्रः). -c) दे६ प्रददौ (→प्रददौ).

१२८. -a) दे१ अंगिरौ, ग२ अंगिरो (→अङ्गिरा); ग२ °विदुषो (→°विदुषे). -b) ब२ दे१.८.९ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. भारद्वाजाय (→भरद्वाजाय). -c) दे२ कपिलस्, न१ कपिलास् (→कपिलस्). -d) का१ ब१.२ दे२.३.६.८.९ °शिखाय तु, दे४ °शिष्याय च, न१ °शिखाय सः, ते१ °शिखोपि च (→°शिखाय च).

१२९. दे१.○. -b) ते१ वै (→मे); ब२ °तत्त्वधृक्, न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ °तत्त्ववित्, दे८ °सर्वदृक्, दे९ °धर्मधृक्, + °सर्वदृक् (→°तत्त्वदृक्). -d) दे४.५ ग२ आत्मवान् (→आप्तवान्).

१३०. का१. cd ○. -a) न१ ते१ मामुवाच (→ममोवाच); दे२ द१ देव (→देवः). -b) दे५ सतां देहे, न१ सर्वदेह- (→सतीदेह-); दे५ भवांशजः, न१ -भवोद्भवः, द१ -नवांशजः, उ१ -भवांशज (→भवाङ्गजः). -d) दे८ मुर्वे. मुए. काल (→किल); ते१ °धृत (→°धृक्).

१३१. -b) द१ °नन्दनो (→°तनयो). -c) उ१ अर्जुनाया (→अर्जुनाय). -d) का१ द१ उ१ उक्तवान् (→दत्तवान्).

यदहं लब्धवाद् रुद्राद् वामदेवादन्युत्तमम् ।
विशेषाद् गिरिशं भक्तिस्तस्मादारभ्य मेऽभवत् ॥१३२
शरण्यं शरणं रुद्रं प्रपन्नोऽहं विशेषतः ।
भूतेशं गिरिशं स्थाणुं देवदेवं त्रिशूलिनम् ॥१३३
भवन्तोऽपि हि तं देवं शंभुं गोवृषवाहनम् ।
प्रपद्यध्वं सपत्नीकाः सपुत्राः शरणं शिवम् ॥१३४
वर्त्तध्वं तत्प्रसादेन कर्मयोगेन शंकरम् ।
पूजयध्वं महादेवं गोपतिं भूतिभूषणम् ॥१३५
एवमुक्तेऽथ मुनयः शौनकाद्या महेश्वरम् ।
प्रणेमुः शाश्वतं स्थाणुं व्यासं सत्यवतीसुतम् ॥१३६

१३२. -a) ब१ दे१-३.५.८.९ न१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. यदाहं, ब२.३ यदा हि, दे६ यदाह (→यदहं); दे४ रुद्रान् (→रुद्रात्). -b) दे४ महादेवाद्, दे६ वामदेवो, द१ वामदेव (→वामदेवाद्); दे५ अनुत्तमां (→अनुत्तमम्). -c) का१ निःशेषाद्भवद्, ब२ दे३ अ२ विशेषाङ्गिरिसे, दे१.६.८ विशेषाङ्गिरिसे, दे४ विशेषाङ्गिरिशो (→विशेषाद् गिरिसे). -d) दे१.२.८. द१ अ२ उ१ आरभ्यमेव तं तु, दे५ आरभ्य ते तं तु, दे६ आरभ्यमेव ते प्रत् (?), ते१ आरभ्य तेभवत् (→आरभ्य मेऽभवत्).

१३३. ब१. cd ○; ते१. d ○. -a) ब३ शरण्य, दे४ शरण्यः (→शरण्यं); का१ दे१.५.८.९ मुर्वे. मुए. गिरिशं (दे१ ०शीं) (→शरणं). -b) द१ प्रपन्नो हि (→प्रपन्नोऽहं). -c) दे६ गिरिसे (→गिरिशं). -d) का१ त्रिलोचनम् (→त्रिशूलिनम्).

१३४. ब१. ○; ते१. a ○. -a) दे२ देवं (→देवं). -b) का१ शंभुं गोभूतिभूषणम्, म१ शंभुं वृषभवाहनम्. -c) का१ दे१.८ प्र(दे१ प्रा०)पद्यन्ते, दे९ प्रपद्यन्ता, न१ प्रपद्यध्वं, मुर्वे. मुए. मुव. प्रपद्यन्तां (→प्रपद्यध्वं); ब३ सपत्नीकः, दे१ सपत्नीकीः, दे२ सपत्नीका (→सपत्नीकाः).

१३५. ब१. ○. -a) ब२ दे२.४ न१ द१ म१ वर्त्तध्वं मत्प्रसादेन, ब३ वर्त्तध्वमप्रसादेन, दे६ ते१ वर्त्तध्वमप्रसादेन, उ१ वर्त्तस्व मत्प्रसादेन. -d) का१ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. व्यालं, ब२ वृषं (→भूतिं).

न१ b, c मध्ये अधिकम्—

वर्त्तध्वं मत्प्रसादेन सुतः सत्यमितिकर्मः ।

१३६. द१. १३६c-१३७d ○. -a) का१ उक्त्वाथ, दे४.५ न१ उक्ते तु, दे६ उक्तोय, ते१ अ२ म१ उक्तास्तु, द१ उक्तास्तु, उ१ उक्त्वा तु (→उक्तेऽथ); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. एवमुक्ते

अब्रुवन् हृष्टमनसः कृष्णद्वैपायनं प्रभुम् ।
साक्षादेव हृषीकेशं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥१३७
भवत्प्रसादादचला शरण्ये गोवृषध्वजे ।
इदानीं जायते भक्तिर्या देवैरपि दुर्लभा ॥१३८
कथयस्व मुनिश्रेष्ठ कर्मयोगमनुत्तमम् ।
येनासौ भगवानीशः समाराध्यो मुमुक्षुभिः ॥१३९
त्वत्संनिधावेष सूतः शृणोतु भगवद्वचः ।
तद्वदाखिललोकानां रक्षणं धर्मसंग्रहम् ॥१४०
यदुक्तं देवदेवेन विष्णुना कूर्मरूपिणा ।
पृष्टेन मुनिभिः पूर्वं शक्रेणामृतमन्थने ॥१४१

वे२.११.१४२

पुनस्ते तु. -c) दे६ स्थाणुं (→स्थाणुं). -d) न१ देवदेवं त्रिलोचनम्.

१३७. द१. ○ (द्र. १३६ पा. वि.). -a) म१ अब्रुवन् (→अब्रुवन्); का१ दे२ कृष्णं, अ२ नृक्षं (→हृष्टं); न१ नत्वाथ मुनयः प्राह. -b) दे६ द्वैपायनं (→द्वैपायनं); का१ ब१-३ दे२.३.६ मुनि, न१ मुनिः (→प्रभुम्). -c) दे१.२.६ साक्षादेव, दे३.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. साक्षादेव, उ१ साक्षादेव (→साक्षादेव); ते१ महेशाने (→हृषीकेशं). -d) का१ पुण्यश्लोकं, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. शिवं लोक- (→सर्वलोक-); ते१ महेश्वरे (→महेश्वरम्).

१३८. ते१. ab ○. -a) का१ दे२ देवेशे, दे४ अमला, द१ अचल (→अचला). -c) ते१ अस्माकं (→इदानीं); ब१ भार्या, न१ शक्तिर् (→भक्तिर्). -d) न१ देवैरति, द१ देवीरति- (→देवैरपि); ब३ दुर्लभा (→दुर्लभा); ब१ ते१ या दे (ते१ दे) देवैरपि सुदुर्लभा, दे५ देवैरपि सुदुर्लभा.

१३९. दे१.८.९. १३९c-१४२b ○. -a) द१ म१ कथयत्वं, उ१ कथयध्वं (→कथयस्व). -d) द१ समाराध्यो (→समाराध्यो).

१४०. दे१.८.९. ○ (द्र. १३९ पा. वि.); का१. १४०-१४२ ○. -a) ब३ दे६ मुर्वे. मुए. एव (→एष); द१ भूयः, म१ सूत (→सूतः). -b) द१ म१ उ१ शृणोति (→शृणोतु). -c) ते१ तद्वदाखिलं, मुर्वे. तद्वच्चाखिलं, मुए. तद्वदाखिलं (→तद्वदाखिलं); दे२.३ ०लोकानी (→०लोकानां). -d) दे५ ते१ रक्षकं, न१ लक्षणं (→रक्षणं); ते१ द१ अ२ उ१ कर्मं (→धर्मं); उ१ ०संग्रहं (→०संग्रहम्).

१४१. का१ दे१.८.९. ○; ते१. cd ○. -b) दे६ ०रूपिणं, द१ ०रूपिणे (→०रूपिणा). -c) ब२ पृष्टैश्च, द१

वै.११.१४२ श्रुत्वा सत्यवतीसूनुः कर्मयोगं सनातनम् ।
मुनीनां भाषितं कृष्णः प्रोवाच सुसमाहितः ॥१४२॥
य इमं पठते नित्यं संवादं कृत्तिवाससः ।
सनत्कुमारप्रमुखैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१४३॥
श्रावयेद् वा द्विजान् शुद्धान् ब्रह्मचर्यपरायणान् ।

यो वा विचारयेदर्थं स याति परमां गतिम् ॥१४४॥
यश्चैतच्छृणुयान्नित्यं भक्तियुक्तो दृढव्रतः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥१४५॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन पठितव्यो मनीषिभिः ।
श्रोतव्यश्चाथ मन्तव्यो विशेषाद् ब्राह्मणैः सदा ॥१४६॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे (ईश्वरगीतासु) एकादशोऽध्यायः ॥११॥

(ईश्वरगीता समाप्ता)

दृष्टेन (→पृष्टेन); व३ मुर्वे. मुए. मुब. सर्व (→पूर्व). -d) न१ चक्रिणामृत° (→शक्रेणामृत°).

१४२. का१. ॐ; दे१.८.९. ab ॐ. -a) दे२ स्तवः (→स्तुः). -b) दे५ न१ द१ ग२ म१ उ१ अनुत्तमं (→सनातनम्). -ab) ते१ श्रुत्वा मुनीनां तद्वाक्यं कृष्णद्वैपायनः प्रभुः. -c) व१ न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. कृत्स्नं (→कृष्णः). -d) दे६ ससमाहितः, उ१ सुसमाहिताः (→सुसमाहितः).

१४३. दे५. १४३८ 'वाससः' इत्यारभ्य उत्तरार्द्धान्तं यावन्नास्ति. -a) का१ व२ दे२.४ ते१ ग२ म१ इदं (→इमं); ते१ भक्त्या (→नित्यं); न१ संवादः (→संवादं). -b) दे५ कृत्ति ** सः, दे६ उ१ कृत्तिवाससं, द१ कृत्तिवाससा (→कृत्तिवाससः). -c) म१ सर्वे कुमार° (→सनत्कुमार°); दे१.८.९ °प्रमुखाः (→°प्रमुखैः). -d) म१ °पापात् (→°पापैः).

१४४. दे५. ॐ (द्र. १४३५ पा. वि.). -a) दे४ द्विजान् शुद्धान्, दे६ हितान् शुद्धान्, ग२ म१ द्विजान् धर्मात् (→द्विजान् शुद्धान्). -c) दे३.६ यो वाचये शृणोदर्थः.

१४५. दे५. ॐ (द्र. १४३ पा. वि.). -a) दे३ ते१ यच्चैतद्, द१ यच्चैतद् (→यच्चैतद्). -c) दे१ सर्वे, ग२ स च (→सर्वे-). -d) म१ ब्रह्मसायुज्यसाधन्यात्.

१४६. दे५. ॐ (द्र. १४३ पा. वि.). -a) दे२ सर्वं (→सर्व-). -b) ग२ म१ पठितव्यं (→पठितव्यो). -c) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. °श्रोतव्यश्चानुमन्तव्यो, दे२.६ श्रोतव्योश्चाथ मन्तव्यो, म१ श्रोतव्यश्चाथ मन्तव्यो. -d) व२ दे१.४.८.९ ग२ म१ सह (→सदा).

ते१ पुस्तके cd स्थाने अयं पाठः

श्रोतव्यश्चाथ मन्तव्यो निदिध्यासोपि यत्नतः ।

कर्तव्यो विधिवाक्येन मुक्तवर्थं ब्राह्मणैस्सदा ।

पुष्पिका—[दे५ द१ पुस्तकयोरेकस्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम— का१ इत्यादिमहापुराणे कौर्मे उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, व१ इति कौर्मे ईश्वरगीता समाप्ता, व२ इति कूर्मपुराणे ईश्वरगीता समाप्ता, व३ दे२ इत्यादि-महापुराणे कौर्मे षट्साहस्र्यां संहितायां उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे१.८.९ इति श्रीकू (दे१ कु)र्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां उपरिभागे ईश्वरगीतासु, दे२ इत्यादिमहापुराणे कौर्मे षट्साहस्रिकायां उपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे३ इति कूर्मपुराणे कौर्मे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे४ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे६ इत्यादिकूर्मपुराणे महापुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे ईश्वरगीतासु उपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, ग२ इति श्रीकूर्ममहापुराणे उत्तरभागे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, म१ इतिकूर्मपुराणे षट्साहस्रिकायां ब्राह्म्यां संहितायां ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्मे महापुराणे उपरिभागे श्री-मद्भगवद्गीश्वरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे.

अध्यायनाम—का१ व१-३ दे१-४.६.८.९ न१ ग२ म१ उ१ मुए. ॐ; मुर्वे. ऋषिव्याससंवादे, ते१ ईश्वरनारायणमहर्षि-संवादे गीतापठनमाहात्म्ययोगो नाम, मुब. योगादिविज्ञान-योगो नाम. अध्यायसंख्या—व१.२. ॐ; का१ दशमोऽध्यायः ॥१०॥, व३ दशमोऽध्यायः ॥ इतीश्वरगीता समाप्ता ॥०॥, दे१ मुर्वे. एकादशोऽध्यायः ॥११॥, दे२ दशमोऽध्यायः ईश्वरगीता समाप्ता, दे३.६ दशमोऽध्यायेश्वरी (दे६ °र) गीतासमाप्ता, दे४ ग२ मुए. एकादशोऽध्यायः, दे८.९ म१ उ१. एकादशोऽध्यायः ईश्वरगीता समाप्ता, न१ षष्ठिमोऽध्यायः, ते१ द्वादशोऽध्यायः (ईश्वरगीता समाप्ता), मुब. एकादशोऽध्यायः ॥११॥ समाप्तोऽयमीश्वरगीता.

व्यास उवाच ।*

शृणुध्वमृषयः सर्वे वक्ष्यमाणं सनातनम् ।
कर्मयोगं ब्राह्मणानामात्यन्तिकफलप्रदम् ॥१॥
आम्नायसिद्धमखिलं ब्रह्मणानुप्रदर्शितम् ।
ऋषीणां शृण्वतां पूर्वं मनुराह प्रजापतिः ॥२॥
सर्वपापहरं पुण्यमृषिसङ्घैर्निषेवितम् ।
समाहितधियो यूयं शृणुध्वं गदतो मम ॥३॥
कृतोपनयनो वेदानधीयीत द्विजोत्तमाः ।
गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥४॥

१२

[दे५ पुस्तके अध्यायोऽयं नास्ति]

* ग्र२. ॐ; न१ सूतः; म१ श्रीव्यासः; उ१ व्यासः.

१. -a) व२ मुनयः (→ऋषयः). -b) व३ वक्षमाणं, दे१.८-१० ब्रह्मयोगं (→वक्ष्यमाणं). -c) ते१ कर्मयोगो (→कर्मयोगं). -d) दे६ ग्र२ आद्यन्तिक-, ते१ अप्यन्तिक-, + आत्यन्तिक- (→आत्यन्तिक-); दे४ °प्रद(?) (→°प्रदम्).

२. -a) व१ आस्थाय, दे१ आस्थाय (→आस्थाय-); व१ म१ सिद्धिम् (→सिद्धम्); व१ म१ अखिलं (→अखिलं). -b) का१ दे२ ब्रह्मणामु-, व१ दे४.१० न१ द१ ग्र२ उ१ ब्रह्मणा तु व३ ब्राह्मणाः सु-, दे३.६ ब्राह्मणानु-, दे८ ब्रह्मणानां, दे९ मुर्वे. मुए. ब्राह्मणानां, ते१ ब्रह्मणे तु, + ब्रह्मणोय, म१ ब्राह्मणा तु (→ब्रह्मणानु-); दे१० व१ म१ प्रदर्शितां (→प्रदर्शितम्).

३. -c) ग्र२ समाहिता धियो पूर्वं. -d) दे१ शृणुध्वं, दे३ शृण्वयं (→शृणुध्वं); ग्र२ गन्धतो (→गदतो).

४. -a) दे१ °पनयं नो, न१ °पनयने (→°पनयनो). -b) व१ अधीयत, दे४ अधीयेत (→अधीयीत); का१ व१.३ दे३.६.१० ते१ म१ द्विजोत्तमः (दे६ °मा) (→द्विजोत्तमाः). -c) का१ चाब्दे, दे१ वस्ते, व१ म१ उ१ पञ्च (→वाब्दे); दे४ गर्भाष्टमे वाष्टमेऽब्दे, न१ गर्भाष्टमे शुभे वाब्दे, ग्र२ गर्भाष्टमे पञ्च वास्वा. -d) व२.३ मुब. स्वगृहोक्त° (→स्वसूत्रोक्त°).

५. -a) दे१.१० व१ दण्डीव (→दण्डी च); व१ मेखला मौजी, ग्र२ उ१ मेखली (ग्र२ °ला) मूर्तिः (→मेखली सूत्री).

दण्डी च मेखली सूत्री कृष्णाजिनधरो मुनिः ।

भिक्षाहारो गुरुहितो वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥५॥

कार्पासमुपवीतार्थं निर्मितं ब्रह्मणा पुरा ।

ब्राह्मणानां त्रिवित् सूत्रं कौशं वा वस्त्रमेव वा ॥६॥

सदोपवीती चैव स्यात् सदा बद्धशिखो द्विजः ।

अन्यथा यत् कृतं कर्म तद् भवत्ययथाकृतम् ॥७॥

वसेदविकृतं वासः कार्पासं वा कषायकम् ।

तदेव परिधानीयं शुक्लमच्छिद्रमुत्तमम् ॥८॥

वै.२.१२.८

-b) दे४ °पुरो मुनिः, ग्र२ °वसे मुने (→°वरो मुनिः); दे१० कृष्णा जीनोवरो मुनिः. -c) दे१ मुर्वे. मुए. मुब. भिक्षाचारी, दे८.९ ते१ भिक्षाचारो, दे१० यक्षाहारो (→भिक्षाहारो); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्मचारी, व१ ग्र२ म१ उ१ गुरोर्भक्तो (व१ °क्ता) (→गुरुहितो). -d) व१ दे२.४.६ ग्र२ उ१ वीक्ष्यमाणो (→वीक्षमाणो); व१ गुरोर्मुखं, व३ गुरोर्मुखम् (→गुरोर्मुखम्); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. स्वाश्रमे निवसत् सुखम्

६. -a) व१ न१ म१ कार्पासं, दे१.९ कर्पासं, दे३ कार्या *, दे६ कार्यार्थं (→कार्पासं); व२ [अ]न्तं (→[अ]र्थं). -d) ते१ काशं (→कौशं); दे४ ते१ वल्कम् (→वस्त्रम्); दे१.३.४.६ च (→वा).

७. -a) उ१ सहो° (→सदो°); दे३-१० °पवीतां (दे१० °पि) (→°पवीती); व१.३ ग्र२ चैवा (→चैव). -b) दे१.८-१० द्विजाः (दे१० °जा) (→द्विजः). -c) व१ अथान्ये (→अन्यथा); न१ यं (→यत्). -d) दे४ ते१ उ१ तद्भवत्यन्यथा कृतम्.

८. -a) का१ दे२ वसेदवि°, दे१ वसेदेवि°, न१ वसेव वि°, ते१ वनेन वि° (→वसेदवि°); दे१० °विकृति (→°विकृतं); व१ ग्र२ उ१ वासयेदपि कृत्ति वा. -b) दे१.८-१० कर्पासं (→कार्पासं); व३ फलायकं (→कषायकं). -c) दे३ त ** (→तदेव); व१ परिधानीयं, ते१ परिधानीयं, + पतितानीयं (→परिधानीयं). -d) दे३.६ उक्तं, दे४ व्यक्तं, व१ शुष्कं (→शुक्लं).

२.१२.६ उत्तरं तु समाख्यातं वासः कृष्णाजिनं शुभम् ।
अभावे गव्यमजिनं रौरवं वा विधीयते ॥९
उद्धृत्य दक्षिणं बाहुं सव्ये बाहौ समर्पितम् ।
उपवीतं भवेन्नित्यं निवीतं कण्ठसज्जने ॥१०
सव्यं बाहुं समुद्धृत्य दक्षिणे तु धृतं द्विजाः ।
प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्र्ये कर्मणि योजयेत् ॥११
अग्न्यगारे गवां गोष्ठे होमे जप्ये तथैव च ।
स्वाध्याये भोजने नित्यं ब्राह्मणानां च सन्निधौ ॥१२
उपासने गुरुणां च सन्ध्ययोः साधुसंगमे ।

९. -a) ते१ समाख्याता (→समाख्यातं); ते१ दानं (→वासः); -b) ब२ शुक्ला^० (→कृष्णा^०); -c) दे१० अनवै (?) (→अभावे); दे१.८-१० मुवै. मुए. मुब. दिव्यं (→गव्यं); ते१ **** मजिनं. -d) दे१ रौरवं, ते१ कार्पासं (→रौरवं); दे३.४ चा (→वा); म१ वापि (→वा वि-); ब१ रौरवं वा प्रशस्यते.

१०. का१ दे२.८.१०. cd ○; दे४.९. d ○. -a) दे१० दक्षिणे (→दक्षिणं); दे६ यतो उद्धृत्य दक्षिणं. -b) का१ ब१-३ दे२ न१ म१ ते१ सव्यं, दे३ सम्-, द१ सव्यं, ग२ उ१ सव्यं (→सव्ये); दे३.१० म१ बाहु, दे६ सव्य, ते१ स्कन्धे, द१ ग२ उ१ नाभौ (→बाहौ); ते१ समर्पिते (→समर्पितम्). -d) ग२ उ१ कर्ण- (→कण्ठ-); ब१-सर्जनं, न१-सज्जनं, द१-सज्जितं, ते१ म१-लम्बितम्, ग२-सज्जितं, उ१-सयुतं (→सज्जने).

११. का१ दे१.२.४.८-१०. ○. -a) ते१ सव्य- (→सव्यं). -b) ते१ दक्षिणान् (→दक्षिणे); दे६ बुद्धृते (?) (→तु धृतं); दे६ ते१ द्विज (→द्विजाः). -c) द१ ग२ म१ उ१ इत्याहुः (→इत्युक्तं); ब१ प्राचीना वीतिमित्युक्तं. -b) ब१ पित्रो, ब२ दे६ द१ ग२ पित्रे, ब३ मुवै. मुए. मुब. पैत्रे, न१ पित्र-, ते१ निद्रा, म१ पित्र्य- (→पित्र्ये); ब१ दे६ ते१ कर्माणि (→कर्मणि); ते१ यो ** (→योजयेत्).

१२. दे१.८-१०. ○; का१ दे२. ab ○; दे४. abc ○. -a) ब२.३ दे३.६ न१ अग्न्यागारे, ते१ अग्न्यागारे, ग२ अग्न्यागारे (→अग्न्यागारे); ते१ ग्राहे (→गोष्ठे). -b) ग२ उ१ होम- (→होमे); ते१ जप्या, + जप्ये, ग२-द्रव्ये (→जप्ये). -c) दे२ न१ स्वाध्याय-, ते१ ग२ स्वाध्यायो (ते१ + °य-) (→स्वाध्याये); ग२ भोजनो (→भोजने); ते१ सत्यं (→नित्यं).

१३. दे९. abc ○; दे१.८.१०. ab ○. -a) का१

उपवीती भवेन्नित्यं विधिरेष सनातनः ॥१३
मौञ्जी त्रिवृत् समा श्लक्ष्णा कार्या विप्रस्य मेखला ।
मुञ्जाभावे कुशेनाहुर्ग्रन्थिनैकेन वा त्रिभिः ॥१४
धारयेद् बैल्वपालाशौ दण्डौ केशान्तकौ द्विजः ।
यज्ञार्हवृक्षजं वाऽथ सौम्यमव्रणमेव च ॥१५
सायं प्रातर्द्विजः संध्यामुपासीत समाहितः ।
कामाल्लोभाद् भयान्मोहात् त्यक्तेन पतितो भवेत् ॥१६
अग्निकार्यं ततः कुर्यात् सायं प्रातः प्रसन्नधीः ।
स्नात्वा संतर्पयेद् देवानृषीन् पितृगणांस्तथा ॥१७

उपासनं, ब१ दे६ उपासते, ग२ उपासेव (→उपासने). -b) ब१ सन्ध्ययो(?), ब२ ते१ सन्ध्यायां (→सन्ध्ययोः). -c) ब१ दे१.९ उपवीतं (→उपवीती); दे३.६ नित्यं (→नित्यं). -d) ते१ उ१ एषः, ग२ एषा (→एष).

१४. -a) ब३ ते१ समाश्लक्षण (ते१ °णा), दे४ समा-
ह्युक्ता, ग२ ** श्लक्षण (→समा श्लक्ष्णा). -b) ग२ मेखलं (→मेखला). -c) का१ दे३.६ द१ ग२ म१ उ१ कुशानाहुर्, ब२ मुब. कुशेनाथ, दे२ न१ कुशेनाहु, दे४ कुशैराहुर् (→कुशेनाहुर्); दे१.८-१० मुवै. मुए. कुशेन निर्मिता विप्रा. -d) दे१ ग्रन्थिश्चैकेन, ते१ ग्रन्थिनैकेन, ग२ ग्रन्थ्यनेकेन (→ग्रन्थिनैकेन).

१५. -a) दे६ धारयेद्, ते१ कारयेद्, म१ धारयद् (→धारयेद्); ते१ ग२ बिल्व^० (→बैल्व^०); दे२ °पालाशो, उ१ °पालाशान् (→°पालाशौ). -b) दे६ दंडौ, ते१ **, उ१ दंडान्, (→दण्डौ); ब१ कौशान्तकौ, ब२.३ दे३.४.६ न१ ते१ द१ उ१ मुब. केशान्तकौ (उ१ °के) (→केशान्तकौ); ब२ दे१-३.८-१० ते१ ग२ उ१ द्विजाः (→द्विजः). -c) दे६ यज्ञार्हं, दे१ यज्ञार्हं (→यज्ञार्हं); ब२ ग२ वृक्षजो (ग२ °कं) (→वृक्षजं). -d) ब३ अव्रण, उ१ अव्रणम् (→अव्रणम्); ते१ वा (→च).

१६. न१. cd ○. -a) ग२ द्विजास् (→द्विजः). -b) दे३ समाहिताः (→समाहितः). -c) उ१ नामान् (→कामान्). -d) का१ त्यक्तेन, ब१ त्यक्तेनी(?), ब२.३ मुवै. मुए. मुब. त्यक्त्वेनां, द१ उ१ त्यक्त्वैव, ग२ त्यक्त्वैतत्, म१ त्यक्त्वा च (→त्यक्तेन).

१७. -a) का१ कुर्यादहरहः सन्ध्यां. -b) ब२ दे१.४.८-१० ते१ मुवै. मुए. मुब. यथाविधि (दे१.१० °धिः) (→प्रसन्नधीः). -c) दे१० स्पर्शयेद् (→सन्तर्पयेद्); दे४ स्नात्वापि तर्पयेद् देवान्. -d) ब२ सिद्धगणांस् (→पितृगणांस्).

देवताभ्यर्चनं कुर्यात् पुष्पैः पत्रेण वाऽम्बुभिः ।
 अभिवादनशीलः स्यान्नित्यं वृद्धेषु धर्मतः ॥१८
 असावहं भो नामेति सम्यक् प्रणतिपूर्वकम् ।
 आयुरारोग्यसिद्धयर्थं तन्द्रादिपरिवर्जितः ॥१९
 आयुष्मान् भव सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादने ।
 अकारश्चास्य नास्त्रोऽन्ते वाच्यः पूर्वक्षरः प्लुतः ॥२०
 न कुर्याद् योऽभिवादस्य द्विजः प्रत्यभिवादनम् ।
 नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः ॥२१

१८. -a) दे१ अ२ देवताभ्यर्चनं कुर्यात्, ते१ देवताभ्यर्चयेन्नित्यं. -b) दे३ पत्रेन (→पत्रेण); ब१ वा पुनः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. चाम्बुना, दे२.३.६ चांबुभिः (→वाऽम्बुभिः); ब२.३ दे४ मुव. पुष्पैः पत्रैरथाम्बुभिः (दे४ मुव. °ना), ते१ पुष्पैः पत्रैरथाम्बुभिः, म१ पुष्पैः पत्रैस्तथांबुभिः. -c) दे४ ते१ अ२ °शीलस्य, म१ °शीलत्वान् (→शीलः स्यात्). -d) द१ संवृतः, अ२ म१ सत्तमः, उ१ संमतः (→धर्मतः).

१९. अ२. ०; ब२. cd ०. -a) ब१ भो(ज), ते१ ते (→भो); द१ नाम्नेति (→नामेति). -b) द१ प्रणव° (→प्रणति°). -c) दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. °सन्नित्यं (→°सिद्धयर्थ); मुव. आयुरारोग्यमन्विच्छत्. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. -द्रव्यादि, दे२ म१ तन्त्रादि-, दे३.४.६ तन्त्रादि-, ते१ ग्रस्ताधि-, उ१ तत्त्राति- (→तन्त्रादि-); दे३.६ त१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. -परिवर्जितं (→परिवर्जितः).

२०. अ२. ०. -a) का१ सौम्ये* (→सौम्येति); दे२ आयुष्मांसी भवा(क्षे)म्येति. -b) दे१० वाचो (→वाच्यो); ते१ °वादिनः (→°वादने). -c) ब१ दे१.८.९ म१ उ१ मुव. आकारश् (→अकारश्); दे१ नाम्नेति, दे१० नाम्नां ते, द१ नाम्नं ते, उ१ नाम्नो* (→नाम्नोऽन्ते); ते१ अनरध्यास्सनामान्ते. -d) न१ वाच्यं (→वाच्यः); ब२ दे१.४.८.९ न१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. पूर्वक्षर- (न१ °र), दे६ पूर्वक्षरा, ते१ पूर्वाक्षुतः (→पूर्वाक्षरः); न१ प्लुतं, ते१ क्षुपः, प्लुतः (→प्लुतः).

२१. -a) का१ यो न वेत्यभि°, +न कुर्यात् सोमि°, ब१ दे३.६.१० योन वेद्यभि°, ब२.३ दे४ द१ म१ उ१ योनवेत्यभि°, दे२ यो नेत्य* मि°, न१ योनयात्यभि°, अ२ यो न वेद्यभि° (→न कुर्याद्योऽभि°); ते१ ऐतदित्येभिवाद्यश्च. -b) का१ ब२ दे२ म१ विप्रः, न१ पुनः (→द्विजः); दे१ द१ अ२ उ१ °वादने (→°वादनम्). -c) दे१ *मि° (→नामि°); दे१० मृषदुषा(?), ते१ स विदुषा (→स विदुषा). -d) दे३.४.६ अ२ उ१ च (→सः).

व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसंग्रहणं गुरोः ।

सव्येन सव्यः स्प्रष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणः ॥२२
 लौकिकं वैदिकं चापि तथाध्यात्मिकमेव वा ।
 आददीत यतो ज्ञानं तं पूर्वमभिवादयेत् ॥२३
 नोदकं धारयेद् भैक्षं पुष्पाणि समिधस्तथा ।
 एवंविधानि चान्यानि न देवाद्येषु कर्मसु ॥२४
 ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत् क्षत्रबन्धुमनामयम् ।
 वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव तु ॥२५ वं.२.१२.२५

२२. -a) का१ स्वव्यस्त°, ब१.३ सुव्यस्त°, ब२ न१ मुव. सव्यस्त°, दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. विन्यस्त°, दे३ वृत्यस्त°, दे४ न्यसस्तथा, द१ व्यत्तस्य-, अ२ व्यस्तस्त, म१ व्यत्यस्य (→व्यत्यस्त-). -b) ब२ उपसंग्रहणं, उ१ उपसंग्रहणे (→उप-संग्रहणं). -c) दे६ न१ अ२ म१ उ१ सव्य-, द१ सव्य (→सव्यः); का१ दे१.६.९.१० न१ द१ म१ स्पृष्टव्यो, ब१.३ प्र(ब३ पु)ष्टव्यो (→स्प्रष्टव्यो); दे४ सव्योपसव्यः स्प्रष्टव्यो, ते१ सव्येन सव्यं संपद्यो. -d) ब३ च (→तु); न१ ते१ दक्षिणम् (→दक्षिणः).

२३. -a) का१ ब१.३. दे२-४ न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ वापि (→चापि). -b) द१ तदा° (→तथा°); म१ ए* (→एव); का१ च, दे२ वाः (→वा); दे४ तथाध्यात्मिकमेव च, ते१ तथाध्यात्मानमेव वा. -c) ब३ आददीत, दे१ आददान, ते१ आर्वातितम्, अ२ अददीत (→आददीत); म१ ततो (→यतो). -d) अ२ तत् (→तं).

२४. -a) का१ सोदकां, दे३.६ नोदके, दे१० न१ नोदकं, ते१ द१ मोदकं, अ२ सो* कं, उ१ सोदकं (→नोदकं); का१ वारयेद्, +धारयेद्, ते१ तारयेत् (→धारयेद्); का१ दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. भैक्षं (→भैक्षं). -b) ते१ पुष्पाणि (→पुष्पाणि); दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. समिधं, ते१ समति (→समिधस्); ते१ यथा (→तथा). -c) दे४ नाभिवाद्यानां, ते१ चात्मा*, +वान्या* (→चान्यानि). -d) ब१ न१ द१ अ२ उ१ देवा° (→दैवा°); ब३ न देवा ह्येषु, दे६ न देवाह्येषु, ते१ तथैवाद्येषु, म१ देवताद्येषु (→न देवाद्येषु); का१ ब१ द१ मुर्वे. मुए. मुव. कर्मसु (?) (→कर्मसु).

२५. -a) का१ ब१.३ दे२ ब्राह्मणान् (→ब्राह्मणं); का१ सकलं (→कुशलं). -b) का१ क्षत्र-, दे४ म१ क्षत्रं (→क्षत्र-); द१ °मयः (→°मयम्). -c) ब३ क्षेमं (→क्षेमं); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. समागत्य, दे१० समावृत्य (→समागम्य). -d) का१ शूद्रां (→शूद्रं); ब२ दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. च (→तु).

वै.२.१२.२६ उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महीपतिः ।
 मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ ।
 वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंसोऽत्र गुरवः स्मृताः ॥२६॥
 माता मातामहौ गुर्वी पितुर्मतिश्च सोदराः ।
 श्वश्रूः पितामहौ ज्येष्ठा धात्री च गुरवः स्त्रियः ॥२७॥
 इत्युक्तो गुरुवर्गोऽयं मातृतः पितृतो द्विजाः ।
 अनुवर्त्तनमेतेषां मनोवाक्कायकर्मभिः ॥२८॥
 गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेदभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 नैतैरुपविशेत् सार्द्धं विवदेन्नात्मकारणात् ॥२९॥

२६. -a) दे४ उपाध्यायं (→उपाध्यायः); ते१ पितृ, + पिता (→पिता). -b) दे१ वै वा (→चैव). -c) ग्र२ म१ च गुरुस् (→श्वशुरस्); का१ ब२.३ दे२.३.६ मुर्वे. मुए. मुब. चैव, दे४.८ ते१ भ्राता, दे९.१० सूतो (→भ्राता). -e) का१ वर्गं दृष्ट्वा; + गुरु वर्गः, दे१ वर्णं ज्येष्ठः, दे२.६ वर्णज्येष्ठं (दे६ ०ष्ठ), ते१ वर्णी चैव (→वर्णज्येष्ठः); द१ उ१ पितृव्यश्च (→पितृव्यश्च). -f) का१ न१ पुंस्वेते, ब१.२ पुंस्वेति, दे४ पूज्यास्ते, दे८-१० म१ मुर्वे. मुब. सर्वे ते, ते१ सर्वे च, द१ ग्र२ उ१ पञ्चैते (→पुंसोऽत्र); ग्र२ म१ गुरव (→गुरवः); दे४.६ स्मृताः (→स्मृताः).

२७. -a) दे२ मातमात्(?) (→माता माता°); ते१ °महो (→°महो). -b) दे८.९ न१ सोदरा (→सोदराः); द१ म१ उ१ पितुर्मा (दे१ म१ °मा) तृस्वसादयः, ग्र२ पितुर्मतास्वसादया. -c) का१ ब१-३ दे१.६ मुब. श्वश्रूः, दे४.१० न१ ते१ श्वश्रूः, द१ ग्र२ म१ उ१ स्वसा (→श्वश्रूः); ब२ ज्येष्ठा (→ज्येष्ठा). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भ्रातृजायांगुरु°, दे६ न१ द१ ग्र२ म१ धात्री च गुरव (→धात्री च गुरवः); ब१.२ दे४ स्मृताः, न१ स्त्रियं, म१ स्त्रियः(?) (→स्त्रियः).

२८. -a) दे१ द१ इत्युक्ता, ग्र२ इत्युक्त्वा, उ१ इत्युक्ताः (→इत्युक्ताः); द१ ग्र२ म१ उ१ गुरुवस्सर्वे (→गुरुवर्गोऽयं); दे४ इत्युक्त गुरुवाणोयत्. -b) दे४ त्वानृतः, न१ मातृतं (→मातृतः); दे१.४.८-१० ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा (→द्विजाः). -c) ग्र२ अनुवर्त्त(मा)नमेतेषां.

२९. -a) ब२.३ दे२.३.६ गुरुन् (→गुरुं). -c) का१ द१ ग्र२ उ१ न तै°, ब१ दे१० नैतै°, दे३ नेतै°, दे६ तेनै° (→नैतै°); ते१ नवैरपि विदित्वा तु. -d) ब२ विवदेद्वात्र, ब३ म१ मुब. विवदेद्वात्र-, दे१ मुर्वे. मुए. विवदेतार्थः, दे३.६ विवाद् नात्म-, दे४.९.१० उ१ विवदेतार्थः, दे८ विवादेतार्थः, न१ विवदेतार्थः,

जीवितार्थमपि द्वेषाद् गुरुभिर्नैव भाषणम् ।
 उदितोऽपि गुणैरन्यैर्गुरुद्वेषी पतत्यधः ॥३०॥
 गुरुणामपि सर्वेषां पूज्याः पञ्च विशेषतः ।
 तेषामाद्यास्त्रयः श्रेष्ठास्तेषां माता सुपूजिता ॥३१॥
 यो भावयति या मूते येन विद्योपदिश्यते ।
 ज्येष्ठो भ्राता च भर्ता च पञ्चैते गुरवः स्मृताः ॥३२॥
 आत्मनः सर्वयत्नेन प्राणत्यागेन वा पुनः ।
 पूजनीया विशेषेण पञ्चैते भूतिमिच्छता ॥३३॥
 यावत् पिता च माता च द्वावेतौ निर्विकारिणौ ।
 तावत् सर्वं परित्यज्य पुत्रः स्यात् तत्परायणः ॥३४॥

ते१ विधिनार्थः, द१ विवदेतार्थः, ग्र२ विवदेतार्थः (→विवदेत्नात्म-).

३०. -a) म१ पितृ (→ग्रपि); द१ ग्र२ म१ उ१ द्वेष (→द्वेषाद्). -b) म१ पित्रभिर् (→गुरुभिर्); ते१ चैव (→नैव); द१ भाषणे, द१ ग्र२ म१ उ१ कारयेत् (→भाषणम्). -c) का१ दे२.४ उदितोऽपि, ते१ व्यथितो वै, ग्र२ इति तोपि (→उदितोऽपि). -d) का१ ब१ दे२.३.६ भवति (→पतति); दे४ उ१ [ग्र] थ (→[ग्र]धः).

३१. -b) दे१० पूजाः, ते१ पूज्या (→पूज्याः). -c) दे४ तेषामन्येस्, द१ ग्र२ म१ तेषां चाद्यास्, उ१ तेषां त्वाद्यास् (→तेषामाद्यास्); दे२ त्रयस्, + तेषां, दे३ त्रयं, म१ त्रय (→त्रयः); का१ श्रेष्ठस् (→श्रेष्ठास्); ब३ तेषामाद्यः स्त्रियः श्रेष्ठास्, ते१ तेषामन्यत्रयश्श्रेष्ठस्. -d) ब१ मातानुपूजिता, दे१० माता तु पूजिता, द१ माता सुपूजिताः (→माता सुपूजिता).

३२. -a) ते१ बोधयति, ग्र२ बाहयति (→भावयति); दे१.८.९ वः, दे१० यः, ते१ यो, उ१ वा (→या); ब३ सूत्रे, दे१.८.९ सूतो, दे४ सूत, ते१ तूरे (?) (→सूते). -b) न१ तेन (→येन). -c) ते१ ज्येष्ठ (→ज्येष्ठो). -d) दे३ स्मृतां, दे६ स्मृता, द१ ग्र२ म१ उ१ तथा (→स्मृताः).

३३. -a) न१ आत्मना, ते१ आत्मवत् (→आत्मनः); द१ आत्मसर्वप्रयत्नेन, ग्र२ म१ अत (उ१ अथ) सर्वप्रयत्नेन. -b) ते१ प्राणत्यागे तथा पुनः. -c) द१ पूजनीयो (→पूजनीया); न१ इच्छतां (→इच्छता).

३४. -b) दे१० निर्विकारणौ, ग्र२ जनकारणौ, द१ म१ उ१ जमिकारिणौ (→निर्विकारिणौ). -c) ते१ परित्याज्यं (→परित्यज्य). -d) दे४.६ ते१ द१ म१ पुत्र (→पुत्रः).

पिता माता च सुप्रीतौ स्यातां पुत्रगुणैर्यदि ।
स पुत्रः सकलं धर्ममाप्नुयात् तेन कर्मणा ॥३५॥
नास्ति मातृसमं दैवं नास्ति पितृसमो गुरुः ।
तयोः प्रत्युपकारोऽपि न कथञ्चन विद्यते ॥३६॥
तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा गिरा ।
न ताभ्यामननुज्ञातो धर्ममन्यं समाचरेत् ॥३७॥
वर्जयित्वा मुक्तिफलं नित्यं नैमित्तिकं तथा ।
धर्मसारः समुद्दिष्टः प्रेत्यानन्तफलप्रदः ॥३८॥
सम्यगाराध्य वक्तारं विसृष्टस्तदनुज्ञया ।

शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ॥३९॥
यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मूर्खोऽवमन्यते ।
तेन दोषेण स प्रेत्य निरयं घोरमृच्छति ॥४०॥
पुंसा वत्सर्निविष्टेन पूज्यो भर्ता तु सर्वदा ।
याति दातरि लोकेऽस्मिन् उपकाराद्धि गौरवम् ॥४१॥
येनरा भर्तृपिण्डार्थं स्वान् प्राणान् संत्यजन्ति हि ।
तेषामथाक्षयाल्लोकान् प्रोवाच भगवान् मनुः ॥४२॥
मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरानृत्विजो गुरुन् ।
असावहमिति ब्रूयुः प्रत्युत्थाय यवीयसः ॥४३॥

वै. २.१२.४४

३५. -a) म१ पूजाहौं (→सुप्रीतौ); ग२ पिता च माता सुप्रीतौ. -b) ते१ अपि (→यदि). -c) दे१ सु- (→स); दे२ ते१ द१ म१ उ१ कर्म (→धर्म); व१ स पुत्रः सकलं जन्म, ग२ स पुत्रस्त स कर्माणि. -d) का१ व१-३ दे२-३ न१ ते१ द१ ग२ म१ प्राप्नुयात् (→आप्नुयात्).

३६. -a) ग२ म१ मात्रा, उ१ माता (→मातृ-); का१ मुर्वे. मुए. °समो देवो, व१.२ दे१.६ द१ म१ °समं देवं, दे१० समं चैव, ग२ °समो देवं, उ१ °समन्देवो (→°समं दैवं). -b) का१ मात्र-, व१.२ दे२.४.१० न१ मातृ-, उ१ ग२ म१ पित्रा, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. तात- (→पितृ-); दे२ °समं, दे६ °समे (?) (→°समो). -c) दे१.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. हि (→[अ] पि). -d) द१ ग२ उ१ च कथञ्चन, म१ कुतश्चन (→कथञ्चन).

३७. -a) का१ योहि (→तयोर); ते१ यस्य (→कुर्यात्). -c) दे६ न ता भास ननु ज्ञातो, न१ न ताभ्यां समानुज्ञातो. -d) का१ व२.३ दे२ समाचरेत् (→समाचरेत्).

३८. -b) व२ दे१.४.८.९ ते१ म१ नित्य- (→नित्यं). -c) का१ दे२ द१ ग२ उ१ °सारं (→°सारः); दे३.६ समुद्दिष्ट-, द१ ग२ उ१ समुद्दिष्टं (→समुद्दिष्टः). -d) दे९ ग२ म१ प्रेत्यानन्द-, ते१ द१ प्रीत्यानन्द-, उ१ प्रेत्यानन्द- (→प्रेत्यानन्द-); ते१ द१ ग२ उ१ -फलप्रदम् (→फलप्रदः).

३९. -a) ग२ सम्यगाराधयवक्तारं. -b) का१ दे१ विसृष्ट, दे२ विस्पष्ट, ते१ विदुष्ट, ग२ म१ विसृष्टं, उ१ विमृष्ट (→विसृष्टम्); दे१० °ज्ञयो (→°ज्ञया). -c) का१ शिष्ये, दे३ शिष्यो (→शिष्यो); ते१ चैव (→भुङ्क्ते). -d) दे६ प्रेत्या (→प्रेत्य); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. वा पूज्यते, दे६ वापद्यते, दे१०

वा पूजितो, द१ ग२ उ१ नापद्यते (→चापद्यते); दे३.६ ध्रुवं (→दिवि); ते१ पत्ये संत्यह पद्यते.

४०. -b) का१ व१.३ दे२.३.६ मूर्खोऽव- , व२ मूर्खो न, ते१ मूर्खो न, ग२ मूर्खो वि- (→मूर्खोऽव-); दे१० ज्येष्ठं मूर्खोऽपि गम्यते. -c) का१ दे६ ते१ द१ ग२ उ१ संप्रेत्य (→स प्रेत्य). -d) दे९ अच्छति, न१ ग२ इच्छति (→अच्छति).

४१. -a) व३ दे६ पुंस, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. पुंसां, उ१ पुंसो (→पुंसा); व१ वत्सर्निविष्टेन, दे१.८ मुर्वे. मुए. मुव. वत्सर्नि विष्टेन, दे२.१० धर्मनिविष्टेन, द१ ग२ म१ उ१ चा मनि विष्टेन (→वत्सर्निविष्टेन); का१ पुरावर्त्यविष्टेन, दे२ सपुंसा- चरतिष्टेन, ते१ पुसावर्ता विष्टेन. -b) द१ मूर्खो (→पूज्यो); व२ ग२ उ१ भक्त्या (→भर्ता); का१ दे१.६.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुव. च, दे३ [अ]त्र, दे२ हि (→तु). -c) का१ व१-३ दे१-३.६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. अपि (→याति); का१ व१-३ दे१-३.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. मातरि(?) (→दातरि). -d) दे२ गौरवां (→गौरवम्); दे६ उपकारेद्धि गौरवम्, ते१ उपकाराधिगौरवम्.

४२. -a) व३ दे२ च वा, दे६ च * (→नरा); का१ भृत्य°, उ१ भक्ति° (→भर्तृ°); ग२ ते यन्नरा भर्तृण्डार्थ (?) . -b) दे१० स्वाव भ्रातृणां संत्यजन्ति हि, ते१ स्वान् प्राणान् त्यजतीह च. -c) दे२ एतेषामक्षयाल्लोकान्, द१ म१ उ१ तेषामयाक्षयं लोकं, ग२ तेषामथाक्षरं **. -d) व१ दे२ न१ मुनिः ते१ पुनः (→मनुः); दे३ प्रोवाच म ****.

४३. दे३. ४३-४४ ○. -b) दे२ स्वशूरान्, दे३.९ स्वसृजान्, उ१ * शूरान् (→स्वशूरान्); व१ गुरुं, ते१ तथा (→गुरुन्). -c) दे१० आसी (?) (→असी); का१ व१-३

वै.२.१२.४४ अवाच्यो दीक्षितो नात्रा यवीयानपि यो भवेत् ।
 भोभवत्पूर्वकं त्वेनमभिभाषेत धर्मवित् ॥४४
 अभिवाद्यश्च पूज्यश्च शिरसा वन्द्य एव च ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियाद्यैश्च श्रीकामैः सादरं सदा ॥४५
 नाभिवाद्यास्तु विप्रेण क्षत्रियाद्याः कथञ्चन ।
 ज्ञानकर्मगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥४६
 ब्राह्मणः सर्ववर्णानां स्वस्ति कुर्यादिति स्थितिः ।
 सवर्णेषु सवर्णानां कार्यमेवाभिवादनम् ॥४७

दे२.४.६ न१ द१ ग२ म१ उ१ ब्रूयात्, ते१ ब्रूहि (→ब्रूयुः). -d) ते१ प्रत्यग्दायनीयः पुनः.

४४. दे३. ०. -a) दे४ आचार्यो, ते१ आराध्यो (→अवाच्यो); ते१ रक्षितो, ग२ दक्षितो (→दीक्षितो). -b) ग२ यावीयान् (→यवीयान्); दे१ यवीयान्नापि यो भवेत्, ते१ यो वियाद्यवियो भवेत् (?). -c) का१ यो भवेत्, दे१० क्षोभवत्, द१ उ१ भो शब्द, म१ भोगवत्, ते१ लोकवत् (→भो भवत्); ब१ दे२.३.६ न१ पूर्वकत्वेन, ब३ मुर्वे. मुए. पूर्वकत्वेन, दे१.८-१० पूर्वगत्वेन, दे४ द१ ग२ उ१ पूर्वकं चैनम्, ते१ पूर्वगन्धीनम्, म१ पूजञ्चैनं *, मुब. पूर्वकत्वेन (→पूर्वकत्वेन). -d) दे३.६ °भाष्येत, ते१ °वादेत, द१ ग२ म१ °भाषित, उ१ °भाषत (→°भाषेत).

का१ दे२ पुस्तकयोः c चरणानन्तरमधिकम्—

क्षत्रियाद्यैः कथञ्चन ज्ञानकर्मगुणोपेतो । (= ४६cd)

[दे२ विप्रेण, + क्षत्रियाद्या (→क्षत्रियाद्यैः); दे२ °गुणोपेता (→गुणोपेतो).]

४५. -a) ब१ दे२ पूर्वश्च, दे१ *** (→पूज्यश्च); दे४ द१ ग२ म१ उ१ अभिवाद्यः प्रयत्नेन. -b) ब१ एव वन्द्य, दे१० वन्द्यतेव (→वन्द्य एव). -c) ब३ दे१ ग२ ब्राह्मण, दे२.६ ब्राह्मणाः (दे६ °णा), न१ ब्रह्मणः (→ब्राह्मणः); ब१ दे३.४.६ द१ म१ उ१ तु (→च); ने१ ब्रह्मक्षत्रियवैश्यैश्च. -d) दे६ तथा (→सदा).

४६. -a) ग२ °वाद्यस्तु (→°वाद्यास्तु); द१ ग२ म१ उ१ विप्राणां, दे१.८-१० मुए. मुब. विप्रेन्द्रैः (दे१० °द्रोः) (→विप्रेण). -b) ब१ दे१.६ क्षत्रियाद्या (→क्षत्रियाद्याः). -c) दे१ °पेतो (→°पेता). -d) दे१ यो यजति, दे३.९ मुर्वे, मुए. ये यजन्ति, दे१ ये यजन्तु, ते१ यद्यप्यति, मुब. यद्यपेतो (→यद्यप्येते).

४७. -a) दे३.४.६. ते१ द१ उ१ ब्राह्मणाः (→ब्राह्मणः); ते१ -भूतानां (→वर्णानां). -b) का१ ब३ दे१.८-१० ते१ म१

गुरुरग्निद्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
 पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वत्राभ्यागतो गुरुः ॥४८
 विद्याकर्मवयो बन्धुवित्तं भवति पञ्चमम् ।
 मान्यस्थानानि पञ्चाहुः पूर्वं पूर्वं गुरुत्तरात् ॥४९
 पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु भूयांसि बलवन्ति च ।
 यत्र स्युः सोऽत्र मानार्हः शूद्रोऽपि दशमीं गतः ॥५०
 पन्था देयो ब्राह्मणाय स्त्रियै राज्ञे ह्यचक्षुषे ।
 वृद्धाय भारभुञ्जाय रोगिणे दुर्बलाय च ॥५१

मुर्वे. मुए. मुब. श्रुतिः (→स्थितिः). -c) का१ ब२.३ दे२ मुब. सवर्णेन, ते१ सवर्णानां (→सवर्णेषु); ते१ स्ववर्णवलसन्नानां. -d) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. काम्यं, ते१ कुरुं (→कार्यं); दे१ °वादानां, द१ ग२ °वन्दनं (→°वादनम्); दे१० स्वस्ति कुर्यादितिः श्रुतिः.

अतः परं दे१० पुस्तके अधिकम्—

सवर्णेषु सवर्णानां काम्यमेवाभिवादनम् । (= ४७cd)

४८. -a) दे१ गुरु * ग्निद्विजातीनां. -b) द१ ब्राह्मणानां ** गुरुः. -c) दे१.१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. एव (→एको); ब२ दे१.४.६.१० द१ म१ गुरुः, दे३ गुरुं (→गुरुः). -d) ब१ दे१.४.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वस्या° (→सर्वत्रा°).

४९. -a) दे१ मुर्वे. मुए. °तपो, दे१० °वतो (→°वयो); का१ ते१ ग२ बन्धु- (→बन्धुर). -b) द१ कश्चन, ग२ म१ यस्य हि, उ१ यश्च हि (→पञ्चमम्). -c) दे१ मान्या, दे१० मान्यः, ग२ मान्यं (→मान्य-); दे४ पञ्चाहुः (→पञ्चाहुः). -d) दे६ पूर्वपूर्वं, ते१ पूर्वपूर्वं (→पूर्वं पूर्व); दे४ न१ ते१ गुरुत्तरात्, म१ गुरुन्यात् (→गुरुत्तरात्).

५०. -a) का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. एतानि, दे२.४ ते१ पञ्चापि (→पञ्चानां); द१ ग२ उ१ सर्वेषु (→वर्णेषु). -b) का१ भूयांसो (→भूयांसि); ब२ दे३.६ गुरुवन्ति (→बलवन्ति). -c) ब१ यत्, ब३ श्रुतं (→यत्र); का१ यच्च स्युः सोत्तमा हर्षः, ते१ यत्र ** प्रमाणार्हः, द१ म१ उ१ पञ्चस्युस्सा (द१ °सो) नुमानार्हः, ग२ पञ्चास्युस्सोनुमानार्हः. -d) दे१ ग२ म१ उ१ शूद्रो वा (→शूद्रोऽपि); म१ गताः (→गतः); का१ शूद्रोऽपि दशमीं गतः, ते१ शूद्रोऽपि दशमीं गतः.

५१. -a) द१ दधान्मार्गः, ग२ उ१ षण्डादयो (→पन्था देयो); न१ ब्राह्मणाय, ग२ ब्राह्मणाय, उ१ ब्राह्मणाय (→ब्राह्मणाय). -b) दे२ मुब. स्त्रिये, दे१० स्त्रियो

भिक्षामाहृत्य शिष्टानां गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ।
निवेद्य गुरवेऽस्नीयाद् वाग्यतस्तदनुज्ञया ॥५२
भवत्पूर्वं चरेद् भैक्ष्यमुपनीतो द्विजोत्तमः ।
भवन्मध्यं तु राजन्यो वैश्यस्तु भवदुत्तरम् ॥५३
मातरं वा स्वसारं वा मातुर्वा भगिनीं निजाम् ।
भिक्षेत भिक्षां प्रथमं या चैनं न विमानयेत् ॥५४
सजातीयगृहेष्वेव सार्ववर्णिकमेव वा ।
भैक्ष्यस्य चरणं प्रोक्तं पतितादिषु वर्जितम् ॥५५

(→स्त्रियै); म_१ राज्ञे (→राज्ञे); ते_१ चक्षुषान् (→चक्षुषे);
ग्र_२ *****क्षुषोः -c) ग्र_२ म_१ उ_१ भाव^० (→भार^०);
का_१ दे८-१० न_१ द_१ भग्न्याय, ब_२ भक्त्याय, दे_१ ** म, दे_४
भुताय, ग्र_२ म_१ उ_१ हीनाय (→भुग्न्याय); ते_१ व्यधाय बहुभूम्नाय.
-d) दे_१ रोजिर्णा, दे_{१०} रोगिणो (→रोगिणे); का_१ दुर्लभाय
(→दुर्बलाय); ते_१ रोपितेषुर्बलाय च.

५२. -a) न_१ शिक्षानां, + शिष्टानां, ते_१ शिक्षाणां
(→शिष्टानां). -b) द_१ [ग्र] यं (→[ग्र] हम्). -c) का_१
दे_१ श्रीमान्, ते_१ स्नायाद् (→[ग्र]स्नीयाद्). -d) ब_२ ३
दे२.३.६ बाह्यतस्, ते_१ वार्यतस्, ग्र_२ बाह्य * (→वाग्यतस्).

५३. -a) ग्र_२ भवं (→भवत्); का_१ ब_१ २ दे२.९
न_१ द_१ ग्र_२ भैक्षं, म_१ भिक्षां (→भैक्ष्यं). -b) दे४.१० ते_१
उपनीतं (ते_१ °ती) (→उपनीतो); दे६.१० ग्र_२ द्विजोत्तमः
(दे६ °म) (→द्विजोत्तमः). -c) दे६ मध्यात् (→मध्यं तु);
दे१० राजान्यो, ते_१ राजा स्याद् (→राजन्यो). -d) का_१
द_१ वैश्यास् (→वैश्यस्); न_१ उत्तरः, म_१ उत्तमं (→उत्तरं).

५४. -a) दे६ च (→वा); ब_१ *सारं (→स्वसारं);
ते_१ स्यातुः पक्षां स्वसारं च. -b) म_१ भ्रातुर् (→मातुर्);
ब_१ २ दे४.१० ग्र_२ भगिनी (→भगिनी); ब_२ द्विजाः, न_१ द्विजां
(→निजाम्). -c) दे१० भिक्षेत, न_१ *** (→भिक्षेत); दे४
भिक्षा, न_१ **, द_१ ग्र_२ म_१ उ_१ भैक्षं (→भिक्षां), दे६ प्रथमं
(→प्रथमं). -d) दे४ याचतं न, दे१० याचनेन, ते_१ याचेत न,
ग्र_२ यावन्नेवं, म_१ वाचा नैव, द_१ उ_१ यावन्नैनं (→या चैनं न);
का_१ याश्चैनं नावमानयेत्, न_१ या चैनं नपि मानयेत्, ते_१
याचेत न विधूयते.

५५. -a) ब_२ दे१.४.८-१० ते_१ द_१ म_१ मुर्वे. मुए. मुए.
मुव. स्वजातीय^० (→सजातीय^०); दे१० गृहीषु (→गृहेषु).
-b) ब_२ ३ दे२.६ च (→वा); द_१ ग्र_२ उ_१ सर्ववर्णक्रमेण वा,
म_१ सर्ववर्णक्रमेव वा. -c) ब_२ ३ द_१ म_१ भैक्षस्या, दे३
भैक्ष्यस्या, दे८ न_१ मुए. भैक्ष्यस्य, उ_१ भैक्ष्यं स्या (→भैक्ष्यस्य);

वेदयज्ञैरहीनानां प्रशस्तानां स्वकर्मसु ।

ब्रह्मचर्याहरेद् भैक्षं गृहेभ्यः प्रयतोऽन्वहम् ॥५६

गुरोः कुले न भिक्षेत न ज्ञातिकुलबन्धुषु ।

अलाभे त्वन्यगेहानां पूर्वं पूर्वं विवर्जयेत् ॥५७

सर्वं वा विचरेद् ग्रामं पूर्वोक्तानामसंभवे ।

नियम्य प्रयतो वाचं दिशस्त्वनवलोकयन् ॥५८

समाहृत्य तु तद् भैक्षं यावदर्थममायया ।

भुञ्जीत प्रयतो नित्यं वाग्यतोऽनन्यमानसः ॥५९ वं.२.१२.६०

दे_१ नित्यं, मुर्वे. मुए. मुव. युक्तं (→प्रोक्तं). -d) दे४ द_१ ग्र_२
म_१ उ_१ वर्जयेत्, दे१० वर्जिता (→वर्जितं); का_१ ब_१ ३
दे२.३.६ न_१ पतितादिविवर्जितम्.

५६. -a) ब_१ देव^० (→वेद^०); ते_१ वेदयज्ञान्वितानां तु,
म_१ वेदयज्ञैरहीनानां, द_१ ग्र_२ उ_१ वेदयज्ञैरभिन्नानां. -b) ब_१
समस्तानां, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. प्रपन्नानां, म_१ विशिष्टानां
(→प्रशस्तानां); दे१.४ न_१ सु^० (→स्व^०). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
ब्रह्मचारी (→ब्रह्मचर्या-); दे१.४.८.९ भवेद्, दे६.१० द_१ चरेद्
(→हरेद्); ब_२ दे१.३.४.६.१० उ_१ मुर्वे. मुव. भैक्ष्यं (→भैक्षं).
-d) दे_१ प्रायतोन्वहं, दे६ प्रयतान्वहं, दे१० प्रयतोन्वहं, ते_१
प्रायतेस्वहम् (→प्रयतोऽन्वहम्).

५७. -a) दे४ भजेत (?) (→भिक्षेत); दे_१ गुरोः कुले न
भिक्षेत. -b) दे८ न + म, दे९ म_१ न_१ य (→न); द_१ जाति^०
(→जाति^०). -c) दे४ अलाभेत्यन्य^०; द_१ म_१ उ_१ अभावेत्यन्य^०
ग्र_२ अभावेत्यन्य^० (→अलाभे त्वन्य^०). -d) का_१ पूर्वपूर्वं, ग्र_२
पूर्वपूर्वं (→पूर्वं पूर्वं); ग्र_२ म_१ विसर्जयेत् (→विवर्जयेत्).

अतः परं ग्र_२ पुस्तके ५६b-५८a यावत् श्लोकाः
द्विरावृत्ताः.

५८. -a) दे३.४.६ न_१ द_१ वावि^०, ग्र_२ वा वा^०, उ_१
पापा^० (→वा वि^०); दे१० ग्रामं (→ग्रामं). -c) ब_२ ते_१
निशम्य (→निशम्य). -d) दे४ दिशस्त्वा^०, म_१ दिशश्च^०, दे_१ द_१
दिशश्चा^० (→दिशस्त्व^०); ग्र_२ दिशाश्च नवलोकयेत्.

५९. दे१.८-१०. ○; ब_१ cd ○. -a) का_१ समाहरेत्,
ब_१ समाहृत्य, दे२ समादधृत्य, द_१ स्वमाहृत्य (→समाहृत्य); ब_२
दे३.४.६ ते_१ म_१ उ_१ मुर्वे. मुए. मुव. तद् भैक्ष्यं (→तद् भैक्षं). -d)
ब_१ दे३.६ यावदन्नं, ब_२ ३ मुर्वे. मुए. मुव. पचेदन्नं, दे४
यावत्तल्लभं, ग्र_२ यावदर्थं (→यावदर्थं); का_१ ब_१ दे३ °ममाजया
(→ग्रमायया). -c) ते_१ भुञ्जते (→भुञ्जीत). -d) दे४ मानवः
(→मानसः); ते_१ भाग्यतो भव्यकानसः, उ_१ द_१ ग्र_२ वाग्यतो
नान्यमानसः.

वें.१२.६० भैक्ष्येण वर्त्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद् व्रती ।
 भैक्ष्येण व्रतिनो वृत्तिरुपवाससमा स्मृता ॥६०॥
 पूजयेदशनं नित्यमद्याच्चैतदकुत्सयन् ।
 दृष्ट्वा हृष्येत् प्रसीदेच्च प्रतिनन्देच्च सर्वशः ॥६१॥
 अनारोग्यमनायुष्यसस्वर्ग्यं चातिभोजनम् ।

अपुण्यं लोकविद्विष्टं तस्मात् तत्परिवर्जयेत् ॥६२॥
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत सूर्याभिमुख एव वा ।
 नाद्यादुदङ्मुखो नित्यं विधिरेष सनातनः ॥६३॥
 प्रक्षाल्य पाणिपादौ च भुञ्जानो द्विरुपस्पृशेत् ।
 शुचौ देशे समासीनो भुक्त्वा च द्विरुपस्पृशेत् ॥६४॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

६०. दे१.८-१० ०. -a) व१ भिक्ष्येण, व२ दे४ न१ द१ भैक्षेण, ते१ तद् भैक्षं (→भैक्ष्येण); दे२ वर्त्तयेन् (?), द१ वर्त्तयन् (→वर्त्तयेन्). -b) दे४ नैकां भोजी, न१ एकांवेति (?), ते१ नैकां नाशती, अ२ नैवान्नादो, मुवें. मुए. मुब. एकान्नादी (→नैकान्नादी); ते१ चरेत्, द१ भवेद् (→भवेद्); म१ नैकान्नादो भवेद्यती. -c) का१ व१.२ दे२.४ न१ द१ भैक्षेण, ते१ भैक्षको (→भैक्ष्येण); का१ दे६ द१ म१ उ१ मुवें. मुए. वृत्तिनो (→व्रतिनो). -d) का१ ०समः (→०समा).

६१. दे१.८-१०. ab ०. -b) दे२ अद्याच्चैतमकुत्सयन्, ते१ अद्याच्चैवप्यकुत्सयन्, अ२ अन्यदन्नमकुत्सयन्, द१ म१ उ१ अद्यादन्नमकुत्सयन्. -c) दे१० द१ प्रसीदे च, ते१ प्रसिद्धे च (→प्रसीदेच्च). -d) ते१ प्रतिनन्देच्च, द१ प्रतिनन्दे, अ२ प्रतिनन्देच्च (→प्रतिनन्देच्च); म१ सर्वदा (→सर्वशः); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. ततो भुञ्जीत वाग्यतः.

६२. -b) का१ ते१ अति-, दे६ द१ अ२ उ१ चापि, म१ अपि (→चाति-). -c) दे१० अपुण्यं लोकवेद्विष्टं. -d) दे४ प्रति० (→परि०); दे६ ०वर्त्तयेत् (→०वर्जयेत्).

६२. -a) दे१ प्राङ्मुखौ (→प्राङ्मुखो); व२ दे४.६.१० अ२ प्राङ्मुखो नाभि (दे६ ०ति, दे१० ०स्ति, अ२ ०नु) भुञ्जीत, ते१ प्राङ्मुखान्मौनी भुञ्जीत, उ१ प्राङ्मुखोन्नन्तु भुञ्जीत. -b) दे३-१० अ२ ०मुखमेव (→०मुख एव); का१ दे४.६ च (→वा).

६४. का१ द१. cd. ०. -a) व१ पाणिना, व२.३ पाणी-, दे४ पाणी (→पाणि-); द१ अ२ उ१ तु. (→च). -b)

दे१ भुञ्जानौ (→भुञ्जानो); ते१ भुञ्जानो द्विरद **. -c) दे१० देशो (→देशे). -d) दे४ भुक्तो, दे६ भुक्ता, दे१० मुक्ता (→भुक्त्वा); अ२ उ१ तु (→च); दे१ भुक्ता चारुद्वपस्पृशेत्.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ इत्यादिमहापुराणे कौर्म, व१ इति कौर्म उपरिभागे, व२ दे३ इति कूर्मपुराणे, व३ इत्यादिमहापुराणे कौर्म उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासे (श्रोत्रयोः स्पृष्ट्वा), दे२ इत्यादिमहापुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां कौर्म, दे४ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासूपनिषत्सु, दे६ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे८-१० इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, न१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म उपरिभागे, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतायां, द१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे, अ२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासूपनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—का१ व१.३ दे१-४.६.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुए. ०; मुवें. ऋषि-व्याससंवादे, मुब. ब्रह्मविद्यायां ब्रह्मणानामुपनयनादिकर्मयोगो नाम. अध्यायसंख्या—व२ दे१.६. ०; का१ एकादशोऽध्यायः ॥११॥, व१ एकादशः, व३ दे२.३ एकादशोऽध्यायः, दे४.८-१० द१ अ२ म१ मुए. द्वादशोऽध्यायः, न१ एकषष्ठितमोऽध्यायः, ते१ त्रयोदशोऽध्यायः, उ१ द्वादशोऽध्यायः ॥श्री॥, मुवें. मुब. द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥.

व्यास उवाच ।*

भुक्त्वा पीत्वा च सुप्त्वा च स्नात्वा रथ्योपसर्पणे ।
ओष्ठावलोककौ स्पृष्ट्वा वासो विपरिधाय च ॥१॥
रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गोऽयुक्तभाषणे ।
छीवित्वाऽध्ययनारम्भे कासश्वासागमे तथा ॥२॥
चत्वरं वा श्मशानं वा समाक्रम्य द्विजोत्तमः ।
संध्योरुभयोस्तद्वाचान्तोऽप्याचमेत् पुनः ॥३॥
चण्डालम्लेच्छसंभाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।
उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं चापि तथाविधम् ।

१३

* दे१. ॐ; दे२.९ व्यास उ.; न१ श्रीवेदव्यासः;
द१ म१ श्रीव्यासः; अ२ उ१ व्यासः.

१. -a) ते१ सुप्त्वा, + सुप्त्वा (→सुप्त्वा). -b) ब२.३ दे३.६ न१ रथ्याव° (→रथ्योप°). -c) दे१.४ छृष्ट्वावलोककौ, दे२.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ओष्ठी विलोककौ (→ओष्ठावलोककौ); दे६ ओष्ठस्वलोककौ स्पृष्ट्वा, दे१० उष्ट्रैः संलोकैः स्पृष्ट्वा. -d) ब२ न१ अ२ म१ उ१ वासोऽपि (→वासो वि.).

२. -a) दे३.६ चैव (→मूत्र-). -b) दे३.४.६ द१ अ२ म१ उ१ [अ]नृत° (→[अ]युक्त°); न१ उत्सर्गं युक्तभाषणे. -c) दे३.६ छीविका°, ते१ अदित्वा°, + आदित्या°, म१ छीवना°, उ१ तथा चा° (→छीवित्वा°); द१ छीवि विवाध्य-नारम्भे, अ२ विद्याध्यान इमारम्भे. -d) क१ दे२ काम-, ब२ दे६ काशः (दे६ श-) (→कास-); अ२ वासा° (→श्वासा°).

३. -a) क१ दे६ न१ उ१ चत्वारं, अ२ सत्वरं (→चत्वरं). -b) दे४.८.९.१० द१ अ२ उ१ मुर्वे. मुए. समाक्रम्य, म१ समागत्य (→समाक्रम्य); ब२ दे४.८-१० द्विजोत्तमः, दे३ द्विजोत्तमं, दे६ द्विजोत्तम, द१ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमः). -c) दे३ चैव (→तद्वत्). -d) दे४ आचान्ते° (→आचान्तो°).

४. -a) क१ दे६.१० ते१ चण्डाल° (→चण्डाल°). -b) दे४ भोजने (→भाषणे). -c) ब२ उच्छिष्टे (→उच्छिष्टं); ब२ दे१० छृष्ट्वा (→स्पृष्ट्वा). -d) द१ अ२

आचामेदश्रुपाते वा लोहितस्य तथैव च ॥४॥
भोजने संध्ययोः स्नात्वा पीत्वा मूत्रपुरीषयोः ।
आचान्तोऽप्याचमेत् सुप्त्वा सकृत्सकृदथान्यतः ॥५॥
अग्नेर्गवामथालम्भे स्पृष्ट्वा प्रयतमेव वा ।
स्त्रीणामथात्मनः स्पर्शं नीवीं वा परिधाय च ॥६॥
उपस्पृशेज्जलं वार्द्रं तृणं वा भूमिमेव वा ।
केशानां चात्मनः स्पर्शं वाससोऽक्षालितस्य च ॥७॥
अनुष्णाभिरफेनाभिरदुष्टाभिश्च धर्मतः ।
शौचेप्सुः सर्वदाचामेदासीनः प्रागुदङ्मुखः ॥८॥

वै.२.१३ ९

म१ उ१ वापि (→चापि); दे२ यथा° (→तथा°). -e) द१ आचमेद्, अ२ आचरेद् (→आचामेद्); ते१ द१ अ२ म१ च (→वा).

५. -a) द१ भोजये (→भोजने); ब३ भोजने न च सन्ध्यायाः. -b) ब२ तथा, ब३ स्नात्वा, दे२-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्यागे, ते१ पीत्वा, + त्यागे, म१ कृत्वा (→पीत्वा). -c) ब१ आचामे (→आचान्तो); क१ ब२.३ दे२ वा°, ब१ दे३.६ ह्या° (→[अ]प्या°); क१ दे२ क्षुत्वा, ब२ एषु, दे४ स्पृष्ट्वा (→सुप्त्वा). -d) ब१ द१ अथान्यथा, दे४ अथात्मनः, दे२.९ मुर्वे. मुए. अथान्यथः (→अथान्यतः).

६. -a) अ२ तथा° (→अथा°). -b) दे२.६.१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→वा). -c) क१ ब१.३ दे२.३.६ स्त्रीणामथात्म-संस्पर्शं. -d) ब१.३ दे३.६ नीलां, ब२ दे२ नीलीं (→नीवीं); द१ अ२ उ१ वि- (→वा); अ२ उ१ परिधाय (→परिधाय).

७. -a) अ२ उपस्पृशेत् (→उपस्पृशेत); क१ ब१ दे३.४ म१ मुब. चार्द्रं, ब२ चात्र, दे२-१० मुर्वे. मुए. चान्तः, न१ पादं, ते१ वाज्यं, द१ धीमान्, अ२ सार्द्रं, उ१ शुद्धं (→वार्द्रं). -b) ब२ मुब. भुवम् (→भूमिम्); दे१.६.९ मुर्वे. मुए. च (→वा). -c) दे३.६ म१ आत्मनः (→चात्मनः); दे२-१० ते१ द१ मुर्वे. मुए. स्पर्शं (→स्पर्शं); न१ केशोनापदमनः स्पर्शं.

८. -a) ब१ अनुष्णा° (→अनुष्णा°); न१ अनष्टाभिर-थेनाभिर, म१ अनुष्णाभिरथार्णाभिर. -b) ब१ दे२-१० अनुष्णाभिश्च, मुर्वे. मुए. मुब. विशुद्धाद्भिश्च (→अदुष्टाभिश्च); दे४.९.१० ते१ द१ अ२ म१ सर्वतः, दे२ मुर्वे. मुए. वाग्यतः, उ१

२.१३.९

शिरः प्रावृत्य कण्ठ वा मुक्तकच्छुशिखोऽपि वा ।
 अकृत्वा पादयोः शौचमाचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥९
 सोपानत्को जलस्थो वा नोष्णीषो वाचमेद् बुधः ।
 न चैव वर्षधाराभिर्न तिष्ठन् नोद्धृतोदकैः ॥१०
 नैकहस्तार्पितजले विना सूत्रेण वा पुनः ।
 न पादुकासनस्थो वा बहिर्जानुरथापि वा ॥११
 न जल्पन् न हसन् प्रेक्षन् शयानः प्रह्व एव च ।
 नावीक्षिताभिः फेनाद्यैरुपेताभिरथापि वा ॥१२
 शूद्राशुचिकरोन्मुक्तैर्न क्षाराभिस्तथैव च ।

सम्मतं (→धर्मतः). -c) द१ ग२ म१ अद्भिस्तु, उ१ आभिस्तु
 (→शौचेष्मुः).

९. -a) ग२ प्रावृत्य (→प्रावृत्य); द१ ग२ म१ उ१ कर्ण
 (उ१ °र्ण) (→कण्ठ). -b) दे६ शुक्ल- (→मुक्त-); का१ ब१-३
 दे२.३.६ -केश° (→-कच्छ°); दे४ च (→वा). -d) का१ तु,
 ब२.३ दे२ न, दे६ [अ]थ (→[अ]प्य-).

१०. -b) का१ ब२.३ दे२.८.९ मुवें. मुए. मुब. चा°
 (→वा°); दे१० अष्णीषोऽचमेद्बुधः, उ१ सोष्णीषो नाचमेद्बुधः,
 -c) दे४ वत्स° (→वर्ष°). -d) ब१ दे३.६ न१ उ१ न तिष्ठन्
 धृतोदकैः, दे२ ग२ ते१ न तिष्ठन्स्तु धृतोदकैः, दे८-१० मुवें. मुए.
 मुब. हस्तोच्छिष्टे तथा बुधः.

११. -a) ते१ उ१ °जले (→°जलैर्); का१ नैकमूच्छा-
 यितजलैर्. -b) ते१ मन्त्राणि (→सूत्रेण). -d) का१ ब१.२
 बहिर्जानुरथापि वा, दे८.९ मुवें. मुए. मुब. बहिर्जानुरथापि वा,
 म१ बहिर्जानुरेव च.

१२. दे८.९ मुवें. मुए. °. -a) दे१ भोक्षन्, दे४ नेक्षन्,
 ते१ नृत्यन् (→प्रेक्षन्). -b) दे४ ब्रवाणः (→शयानः); दे३
 भुक्त, उ१ प्राय (→प्रह्व); दे४ वा (→च); दे१० सयानारूढमेव
 वा. -c) ब२ नावीक्षितश्च, दे४ नानीक्षिताभिः, ते१ न द्विषि-
 ताभिः, द१ न वीक्षिताभिः, मुब. नावीक्षितश्च (→नावीक्षि-
 ताभिः); का१ ग२ म१ उ१ फेनाभिः (→फेनाद्यैः). -d) ग२
 म१ उ१ सफेनाभिरथापि वा.

१३. का१. °. -a) ते१ शुद्धं शुचि° (→शूद्राशुचि°);
 दे४ द१ म१ उ१ °करोर्मुक्तैर्, ग२ °करामुक्तैर् (→°करोन्मुक्तैर्);
 दे८.९ मुवें. मुए. विट्शूद्रादिकरामुक्तैर्, दे१० विटः शूद्रादिकैर्मुक्तैर्.
 -b) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. न चोच्छिष्टैस्तथैव च, ते१
 अक्षराभिस्तथैव च. -c) दे३.८-१० मुवें. मुए. मुब. शस्तं,
 दे४ शब्दे (→शब्द); दे६ न चैवजालिभिः सार्द्धं. -d) ब१-३

न चैवाङ्गुलिभिः शब्दं न कुर्वन् नान्यमानसः ॥१३
 न वर्णरसदुष्टाभिर्न चैव प्रदरोदकैः ।
 न पाणिक्षुभिताभिर्वा न बहिष्कक्ष एव वा ॥१४
 हृद्गाभिः पूयते विप्रः कण्ठ्याभिः क्षत्रियः शुचिः ।
 प्राशिताभिस्तथा वैश्यः स्त्रीशूद्रौ स्पर्शतोऽन्ततः ॥१५
 अङ्गुष्ठमूलान्तरतो रेखायां ब्राह्ममुच्यते ।
 अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्यो पितृणां तीर्थमुत्तमम् ॥१६
 कनिष्ठासूलतः पश्चात् प्राजापत्यं प्रचक्षते ।
 अङ्गुल्यग्रे स्मृतं देवं तदेवार्थं प्रकीर्तितम् ॥१७

दे२ मुब. न कुर्यात्, दे८-१० मुवें. मुए. प्रकुर्वन् (→न कुर्वन्);
 दे८-१० मुवें. मुए. अन्यमानसः (→नान्यमानसः).

१४. का१. °. -a) दे४ °दुष्टानि (→°दुष्टाभिर्).
 -b) ग२ प्रतरो°, उ१ प्रवरो° (→प्रदरो°); दे४.८-१० मुवें. मुए.
 मुब. न चैवा प्रबु (दे४ °व) रोदकैः. -c) ब३ °क्षुभिताभिर्, दे६
 °भक्षिताभिर्, दे८ °भुक्ताभिर् (→°क्षुभिताभिर्); दे१० च
 (→वा). -d) दे३.६ ब२ बहिः कर्म, ते१ बहिः कच्छ,
 ग२ बहिष्कक्ष्य (→बहिःकक्ष); दे३.६ रहिताभिरथापि वा.

१५. -a) ब१ दे६ हृद्गाभिः, द१ हृद्गतैः, ग२ म१
 हृद्गाभिः (→हृद्गाभिः); न१ हृद्गताभिःशुचिविप्रः. -b)
 का१ कंठादिद्भः, दे४.६ कण्ठाभिः (→कण्ठ्याभिः); न१ कण्ठगाभिः
 शुचिर्नृपः, ते१ कण्ठगाभिस्तु क्षत्रियः. -c) दे४ पाविताभिः,
 ते१ वक्त्रगाभिः (→प्राशिताभिः). -d) ते१ °शूद्रा, द१ ग२
 °शूद्रैः, म१ °शूद्र- (→°शूद्रौ); दे४ ते१ म१ स्पर्शनात्ततः, दे६ द१
 उ१ स्पर्शनं तथा, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. स्पर्शतोऽन्ततः,
 ग२ स्पर्शनं ततः (→स्पर्शतोऽन्ततः).

१६. -a) का१ ग२ अङ्गुष्ठमूलोत्तरतो, ब१ अङ्गुष्ठचतुरो-
 भागे, दे२.८-१० मुवें. मुए. मुब. अङ्गुष्ठमूल(दे१० °ले)रेखायां,
 दे६ अङ्गुष्ठमूलान्तरतो, ते१ अङ्गुष्ठमूलान्तरितः, म१ अङ्गुष्ठ-
 मूलान्तरतो. -b) ब१ दे२.६ द१ ग२ ब्रह्म (→ब्राह्म); दे८-१०
 मुवें. मुए. मुब. -होच्यते (→उच्यते). -c) दे८-१० मुवें. मुए.
 प्रदेशिन्याश्च यन्मूलं. -d) द१ उत्तमः, म१ उच्यते (→उत्तमम्);
 दे८-१० मुवें. मुए. मुब. पितृतीर्थमनुत्तमम्.

१७. -a) ते१ अङ्गुष्ठमूलतश्चाथ. -b) ब१ प्रचक्षते
 (→प्रचक्षते). -c) दे६ अङ्गुल्याग्रे, दे१० अङ्गुल्यग्र-
 (→अङ्गुल्यग्रे); ब१.२ न१ उ१ स्मृतं देवं, दे१० स्मृतं दिव्यं,
 द१ स्थितं तीर्थं (→स्मृतं देवं). -d) दे८-१० मुवें. मुए. मुब.
 तदेवार्थं (दे१० °र्थ), द१ ग२ उ१ तथैवार्थं (→तदेवार्थं);
 म१ प्रचक्षते (→प्रकीर्तितम्); ब१ देवविप्रकीर्तितम्.

मूले वा दैवमार्षं स्यादाग्नेयं मध्यतः स्मृतं ।
तदेव सौमिकं तीर्थमेतज्ज्ञात्वा न मुह्यति ॥१८
ब्राह्मणेनैव तु तीर्थेन द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ।
कायेन वाऽथ दैवेन न तु पित्र्येण वै द्विजाः ॥१९
त्रिः प्राशनीयादपः पूर्वं ब्राह्मणः प्रयतस्ततः ।
संमृज्याङ्गुष्ठमूलेन मुखं वै समुपस्पृशेत् ॥२०
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु स्पृशेन्नेत्रद्वयं ततः ।
तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नासापुटद्वयम् ॥२१
कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन श्रवणे समुपस्पृशेत् ।
सर्वासामथयोगेन हृदयं तु तलेन वा ।
संस्पृशेद् वा शिरस्तद्वदङ्गुष्ठेनाथवा द्वयम् ॥२२

१८. -a) दे४ ते१ मूलं, न१ म१ मूल- (→मूले); द१ ग२ म१ उ१ स्याद् (→वा); दे४-१० मुवै. मुए. आदिष्टं (→आर्षं स्यात्). -b) न१ मध्यमस्थितं (→मध्यतः स्मृतं). -c) का१ तदैव, ग२ म१ तदेतत् (→तदेव); दे१० सौमिकं (→सौमिकं). -d) दे४-१० मुवै. मुए. मुब. एवं (→एतद्).

१९. ग२. १९८-२०८ ○. -a) ब१ दे४ ग२ उ१ ब्राह्मणेनैव (→ब्राह्मणेनैव तु). -c) दे३.४ उ१ चाथ, म१ [अ]थ च (→वाथ). -c) म१ उ१ पित्र्येण (→दैवेन). -d) ब२.३ दे४ मुब. पै (दे४ पि)त्रेण, द१ उ१ दैवेन (→पित्र्येण); दे४ उ१ वा (→वै); दे४-१० मुवै. मुए. चाथाचान्ते शुचिर्भवेत्, ते१ दद्यात् पैत्र्येण वा द्विजाः.

२०. ग२. ○. -a) दे४-१० मुवै. मुए. मुब. त्रिराचामेदपः पूर्वं. -b) ब२.३ न१ ते१ म१ ब्राह्मण (→ब्राह्मणः); दे९ स्वयतः (→प्रयतः); ते१ स्थितः, उ१ स्मृतः (→ततः). -c) ब१ दे४.५.८-१० ते१ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. संवृताङ्गुष्ठं, ब२ न१ संवृत्या (न१ ०त्य)ङ्गुष्ठं, दे६ संपृष्ठाङ्गुष्ठं (→संमृज्याङ्गुष्ठं); दे३ संमृज्याङ्गुलिमूलेन. -d) दे६ मुखैः (→मुखं); द१ चैव (→वै स-).

२१. ब१. ○; दे४. २१८-२२८ ○ (इ. सं.). -a) दे३ अङ्गुलां (→अङ्गुष्ठां). -b) ते१ पुनः (→ततः). -d) न१ म१ स्पृशन् (→स्पृशेत्).

२२. द१. ab ○; दे४. a ○. -a) उ१ कनिष्ठिकाङ्गुष्ठयोगेन. -c) दे३.४.६ सर्वेषां (→सर्वासाम्); द१ ग२ म१ उ१ एव (→अथ); दे४-१० मुवै. मुए. मुब. सर्वाङ्गुलीभिर्बाहू च. -d) दे३.४.६ ते१ वै (→वा). -e) द१ म१ उ१ वै (→वा); ब३ दे३.६ स्पृशेद् शिरस्तद्वद्, दे४-१० मुवै. मुए. मुब. नाभिः

त्रिःप्राशनीयाद् यदम्भस्तु सुप्रीतास्तेन देवताः ।
ब्रह्मा विष्णुर्महेशश्च भवन्तीत्यनुशुश्रुमः ॥२३
गङ्गा च यमुना चैव प्रीयेते परिमार्जनात् ।
संस्पृष्टयोर्लोचनयोः प्रीयेते शशिभास्करो ॥२४
नासत्यदस्त्रौ प्रीयेते स्पृष्टे नासापुटद्वये ।
कर्णयोः स्पृष्टयोस्तद्वत् प्रीयेते चानिलानलौ ॥२५
संस्पृष्टे हृदये चास्य प्रीयन्ते सर्वदेवताः ।
सूध्नि संस्पर्शनादेकः प्रीतः स पुरुषो भवेत् ॥२६
नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या विप्रुषोऽङ्गं नयन्ति याः ।
दन्तबद् दन्तलग्नेषु जिह्वास्पर्शोऽशुचिर्भवेत् ॥२७ वं.२.१३.२७

शिरश्च सर्वाभिर्, न१ स्पृशे द्वैशिरसो तद्वद्, ते१ संस्पृशेद् शिरस्तेन, ग२ संस्पर्शं द्वे शिरस्तद्वद्. -f) ते१ अङ्गुष्ठानामिकाद्वये.

२३. -a) मुवै. मुए. तदं (→यदं); उ१ यदस्तस् (→यदम्भस्); दे३.६ त्रिः प्राशनीयामुदम्भस्तु, ग२ त्रिः प्राशनीया-दन्तरस्तु. -b) का१ ब१-३ दे२-४.६ द१ ग२ म१ उ१ प्रीतास्ते नास्य देवताः, ते१ प्रीताः स्युस्तेन देवताः. -c) का१ ब१ दे१० न१ ब्रह्मविष्णुमहेशश्च. -d) का१ ब३ दे६.८-१० न१ ते१ मुवै. मुए. मुब. ०शुश्रुम (→०शुश्रुमः).

२४. ब२. २४८-२५८ ○. -ab) ग२ गङ्गायमुना-योश्चैव प्रीयते परिमार्जनात्. -c) उ१ संस्पर्शल्लोचनयोः. -d) म१ चन्द्र (→शशिं).

२५. दे१. ab ○; ब२. ○. -a) द१ ग२ म१ उ१ ०संज्ञी (→०दस्त्रौ). -b) का१ ब१ न१ म१ पृष्ठे, ब३ स्पर्श (→स्पृष्टे). -c) दे४-१० मुवै. मुए. मुब. श्रोत्रयोः (→कर्णयोः); दे९ चैव, म१ तावत् (→तद्वत्). -d) ते१ प्रीयेते चानिलानलौ.

अतः परं दे२ अधिकम्—

*संस्पृष्टे हृदये चास्य प्रीयेते चानिलानलौ ।

(= २६ab)

२६. ब२. ○. -a) द१ संस्पृष्ट- (→संस्पृष्टे); का१ दे१.८-९ मुवै. मुए. मुब. वास्य (→चास्य). -c) दे१.४-८-१० ग२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. एव, ते१ द१ देवः (→एकः). -d) दे१.४-८-१० न१ ते१ ग२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. तु (→स); दे३ प्रीतः स पुरुषोत्तमः.

२७. ब२. ○. -a) द१ कुर्वतो, ग२ कुस्ते (→कुर्वते); का१ दे१.८-१० मुवै. मुए. नित्यं, ते१ मुखाद्, ग२ मुख्य- (→मुख्या). -b) दे३ व्रजन्ति (→नयन्ति); का१ विप्रुषो वै

ब.२.१३.२८

स्पृशन्ति बिन्दवः पादौ य आचामयतः परान् ।
 भूमिगैस्ते समा ज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत् ॥२८॥
 मधुपर्कं च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणे ।
 फलमूले चक्षुदण्डे न दोषं प्राह वै मनुः ॥२९॥
 प्रचरंश्चान्नपानेषु द्रव्यहस्तो भवेन्नरः ।
 भूमौ निक्षिप्य तद् द्रव्यमाचम्याभ्युक्षयेत् तु तत् ॥३०॥
 तैजसं वै समादाय यद्युच्छिष्टो भवेद् द्विजः ।
 भूमौ निक्षिप्य तद् द्रव्यमाचम्याभ्युक्षयेत् तु तत् ॥३१॥
 यद्यमत्रं समादाय भवेदुच्छेषणान्वितः ।
 अनिधायैव तद् द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ।

पतन्ति याः, ते१ विप्रुषो निपतन्ति याः, द१ विप्रुषोस्तन्नि-
 गीर्यतः, ग्र२ म१ विप्रुषोङ्गं न संपृशेत्, उ१ विपृष्टो चान्न य
 व्यथाः. -c) ते१ 'लग्ने तु (→'लग्नेषु); का१ दे१-१० मुवें.
 मुए. दन्तान्तर्दन्तलग्नेषु. -d) का१ दे१-१० मुवें. मुए.
 जिह्वोष्ठैरशुचिर्भवेत्.

२८. ब२. ०. -a) ब१ दे१.६ पापा (→पादौ).
 -b) म१ आचामयते (→आचामयतः); दे१ परं (→परान्); न१
 य आचामे ततः परान्. -c) दे१.८-१० न१ भूमिगैस्, उ१
 भूमिजैस्, मुवें. मुए. मुब. भूमिकास् (→भूमिगैस्); ब३ उ१
 मुब. तैः, न१ तु (→ते).

२९. ब२. ०. -c) दे१ न१ द१ मुवें. मुए. मुब. फले
 (→फल-); न१ उ१ मुवें. मुए. -मूलेक्षुदण्डे च (→-मूले
 चक्षुदण्डे); दे१.८-१० फलमूलेक्षुदण्डेन. -d) दे१० मुनिः
 (→मनुः).

३०. ब२. ०; दे१०. ३०c-३१b ०. -a) का१
 दे१.४.१० उ१ प्रवरंश्चान्न°, दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. प्रचुरान्नोद°,
 दे१.६ प्रचरन्न, न१ प्रवरंश्चान्न°, ते१ प्रचुरस्यान्न°, द१ म१ प्रवे-
 क्षन्न°, ग्र२ प्रवाचाथान्न° (→प्रचरंश्चान्न°). -b) का१ द्रव्यहस्ते,
 दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. यद्युच्छिष्टो
 (→द्रव्यहस्तो); दे१.४.८-१० ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब.
 द्विजः (→नरः). -d) दे१ ह्रियते तु तत्, दे१ न१
 [अ]भ्युक्षयेत्ततः, दे१ मुवें. मुए. [अ]भ्युक्षयेत्ततः (→अभ्युक्ष-
 येत्तु तत्); द१ ग्र२ उ१ आचम्य प्रोक्षयेत्ततः, ते१ आचम्या
 भ्युक्षयेत् शुचिः, म१ आचम्य भक्षयेत्ततः.

३१. ब२ दे१.४. ०; दे१०. ab ०; ब१ दे१.६. cd ०.
 -a) दे१.६.८.९ द१ मुवें. मुए. मुब. वा (→वै). -b) म१ ततः
 (→द्विजः). -c) मुब. निक्षेप्य (→निक्षिप्य). -d) दे१-१०

वस्त्रादिषु विकल्पः स्यात् तत्संस्पृष्टाचमेदिह ॥३२॥
 अरण्येऽनुदके रात्रौ चौरव्याघ्राकुले पथि ।
 कृत्वा सूत्रं पुरीषं वा द्रव्यहस्तो न दुष्यति ॥३३॥
 निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मसूत्रमुदङ्मुखः ।
 अह्नि कुर्याच्छकृन्मूत्रं रात्रौ चेद् दक्षिणामुखः ॥३४॥
 अन्तर्धाय महीं काष्ठैः पत्रैर्लोष्ठतृणेन वा ।
 प्रावृत्य च शिरः कुर्याद् विण्मूत्रस्य विसर्जनम् ॥३५॥
 छायाकूपनदीगोष्ठचैत्याम्भःपथि भस्मसु ।
 अग्नौ चैव श्मशाने च विण्मूत्रे न समाचरेत् ॥३६॥

मुवें. मुए. मुब. याचम्याह्रियते तु तत्, द१ ग्र२ उ१ आचम्य
 प्रोक्षयेत्ततः, म१ आचम्य भक्षयेद् द्विजः.

३२. ब२. ०; दे१. c-f ०. -a) का१ ब१.३ दे१.३.६
 यद्यद्रव्यं, ते१ यदि द्रव्यं (→यद्यमन्त्रं). -b) दे१ पक्वद्विष्टो
 भवेद्द्विजः, द१ ग्र२ उ१ भवेदुत्कर्षणान्वितः. -c) का१ दे१ भूमौ
 निधाय यद् द्रव्यम्, दे१ अभिधाये च यद् द्रव्यं, ते१ सन्निधायैव
 तद् द्रव्यं, द१ अनिधायैव वक्तव्यं. -d) ते१ आचान्तस्तु शुचिर्मतः.
 -e) न१ विकल्पस्य, द१ ग्र२ म१ उ१ विकल्पत्वात् (→विकल्पः
 स्यात्). -f) ब१ दे१.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. न (ब१ तत्) स्पृष्ट्वा
 चै(न१ वै)व मेव हि, दे१ तत्संस्पृष्ट्वा चैवमेव हि, ते१ तत्स्पर्शा-
 देव मेव हि, द१ ग्र२ म१ उ१ तत् स्पृ(द१ सु)ष्ट्वा देवमेव हि.

३३. ब२. ०. -b) दे१ ते१ ग्र२ म१ चौर° (→चौर°);
 का१ दे१ व्याघ्र-, दे१ व्याघ्रान् (→व्याघ्रा-). -c) न१ द१
 ग्र२ म१ उ१ सूत्रपुरीषे (→सूत्रं पुरीषं). -d) न१ ते१ ग्र१ हस्ते
 (→हस्तो); ते१ शुष्यति, + दुष्यति (→दुष्यति).

३४. ब२. ०; दे१.८-१०. cd ०. -c) का१ बहिः,
 दे१ अह्निः, दे१ अस्ति, उ१ अग्निः (→अह्निः). -d) दे१ वै, द१
 च (→चेद्); दे१ दक्षिणामुखः (→दक्षिणामुखः).

३५. ब२. ०. -a) दे१ कालैः (→काष्ठैः). -b) ब३
 पत्र-, दे१ पत्रैर् (→पत्रैर्); दे१.८-१० ते१ म१ उ१ लोष्ठेस्
 (→लोष्ठ-). -d) दे१ विसर्जने (→विसर्जनम्); द१ ग्र२ म१
 शकृन्मूत्रविसर्जनम्.

३६. ब२. ०. -a) दे१.६ ते१ म१ गोष्ठे, न१ श्रेष्ठ-, ग्र२
 -कोष्ठ- (→गोष्ठ-). -b) ब३ दे१.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब.
 -चैत्याम्भः (→चैत्याम्भः); उ१ भूमिषु (→भस्मसु). -c) दे१.८-१०
 मुवें. मुए. मुब. वेश्म (→चैव). -d) ब३ दे१ ग्र२ म१ उ१
 विण्मूत्रं (→विण्मूत्रे).

न गोमये न कृष्टे वा महावृक्षे न शाडूले ।
 न तिष्ठन् वा न निर्वासा न च पर्वतमस्तके ॥३७
 न जीर्णदेवायतने न बल्मीके कदाचन ।
 न ससत्त्वेषु गर्तेषु न गच्छन् वा समाचरेत् ॥३८
 तुषाङ्गारकपालेषु राजमार्गे तथैव च ।
 न क्षेत्रे न विले वाऽपि न तीर्थे न चतुष्पथे ॥३९
 नोद्यानोदसमीपे वा नोषरे न पराशुचौ ।
 न सोपानत्पादुको वा छत्री वा नान्तरिक्षके ॥४०
 न चैवाभिमुखे स्त्रीणां गुरुब्राह्मणयोर्गवाम् ।

न देवदेवालययोरपामपि कदाचन ॥४१
 न ज्योतींषि निरीक्षन् वा न संध्याभिमुखोऽपि वा ।
 प्रत्यादित्यं प्रत्यनलं प्रतिसोमं तथैव च ॥४२
 आहृत्य मृत्तिकां कूलालेपगन्धापकर्षणम् ।
 कुर्यादतन्द्रितः शौचं विशुद्धैरुद्धृतोदकैः ॥४३
 नाहरेन्मृत्तिकां विप्रः पांशुलान्न च कर्दमात् ।
 न मार्गान्नोषराद् देशाच्छौचशिष्टां परस्य च ॥४४
 न देवायतनात् कूपाद् ग्रामान्न च जलात् तथा ।
 उपस्पृशेत् ततो नित्यं पूर्वोक्तेन विधानतः ॥४५

वै.२.१३.४५

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

३७. ब२. ०; ब१. ३७a-४४d ०. -a) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गोपथे (→गोमये); का१ काष्ठे च, ब३ कुष्ठे वा, न१ कृष्णे वा, ते१ कुड्यादौ, ग२ कुष्येव (→कृष्टे वा).
 -b) का१ ब३ दे१.४.६.८-१० ते१ च (→न); द१ ग२ म१ न गोष्ठे नैव, उ१ न गोष्ठे न च (→महावृक्षे न). -c) दे६ नाम (→वा न); का१ न शुद्धे वा निवासे वा, ते१ न तिष्ठन् ना-
 विवासा वा.

३८. ब१.२. ०. का१. cd ०. -a) दे३.१० जीर्णं, दे६ क्षीण- (→जीर्ण-). -b) का१ बाल्मीके, ग२ नव लिङ्गे, उ१ बल्मीके न (→न बल्मीके). -c) दे१.८.९ न ससत्त्वेषु गच्छन् वा, दे१० नगसर्वेषु गच्छन् वा, न१ न च सर्वेषु गर्तेषु, द१ ग२ म१ उ१ न च गर्तेषु सर्वेषु. -d) ब३ दे१.३.६.८-१० ना- (→न); दे३ तु (→वा).

३९. ब१.२. ०. -b) दे४ °मार्गं (→°मार्गे). -c) का१ च (→न); दे८-१० द१ मुर्वे. मुए. न क्षेत्रे विमले चापि, न१ न क्षेत्रे न विले नापि, ग२ न कोष्ठके न विल्वेऽपि. -d) द१ न कीर्तन चतुष्पथे.

४०. ब१.२. ०. -a) ब३ म१ नोद्यानोपसमीपे वा, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. नोद्याने न समीपे वा, ते१ नोद्यानाम्बुसमीपे वा, मुब. नदीनदसमीपे च. -b) दे३.६ नोषधे (→नोषरे); ते१ नाचरेत् पराशुचौ. -c) दे४ सोपानत् (→सोपानत्); ग२ उ१ न सोपानत्कपालौ वा. -d) ब३ मुब. न छत्री (→छत्री वा); ते१ चान्तरिक्षके, ग२ म१ अनन्तरिक्षके (→नान्तरिक्षके); दे१.८-१० न गंत्री या (दे३ वा) नान्तरिक्षगः (दे३ °के); मुर्वे. मुए. गन्ता यानान्तरिक्षगः.

४१. ब१.२. ०. -a) दे१ मुर्वे. मुए. मुब. °मुखं, दे३.४.६-१० न१ ते१ म१ उ१ °मुखः (→°मुखे). -b) मुर्वे.

मुए. न च (→गवां). -c) दे४ वेद°, उ१ देव° (→देव°). -d) का१ दे१.८.९ द१ ग२ म१ नावा (म१ °पा) मपि (→अपामपि); ते१ न नद्यां तु कदाचन.

४२. ब१.२. ०. -a) का१ दे२.४ ग२ उ१ निरीक्षित्वा, दे६ द१ निरीक्षन् वै, मुब. न वीक्षन् वा (→निरीक्षन् वा); दे८-१० मुर्वे. मुए. नदीं ज्योतींषि वीक्षत्, ते१ न ज्योतींषि न वीक्षन् वा. -b) का१ दे२.६ वाय्य°, ब३ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. वाय्य°, दे१० मुब. चाप्य° (→सन्ध्या°); न१ सन्ध्याभिमुखस्तथा, ते१ नाचार्याभिमुखस्तथा.

४३. ब१.२. ०. -a) का१ मूलात्, दे४ कुल्यात्, दे१० कालात्, द१ ग२ उ१ मूले (→कूलात्). -b) दे८-१० मुर्वे. मुए. °कर्षणात् (→°कर्षणं). -c) ते१ अवहितः (→अतन्द्रितः). -d) दे६ विशुद्धेर, द१ विशुद्धो (→विशुद्धैर्); का१ विशुद्धी चोदकैस्तथा.

४४. ब१.२. ०. -b) का१ दे१.३.४.८-१० न१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. कर्दमान् (→कर्दमात्). -c) दे४ नापराद्देशात्, द१ म१ नोषरोद्देशात् (→नोषराद्देशात्). -d) दे१.८-१० ते१ शौचोच्छिष्टां, दे४ शौचशिष्टां (→शौचशिष्टां); दे१ स्थलस्य च (→परस्य च); मुर्वे. मुए. मुब. शौचोच्छिष्टां तथैव च.

४५. ब२. ०. -a) ब१ कुड्यात्, दे४ न१ ते१ कुड्यात्, द१ ग२ म१ उ१ कुल्यात् (→कूपाद्). -b) द१ ग२ म१ न तु (→न च); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ग्रामान्तर्जलात् तथा, दे३.६ ग्रामान्न च जलाशयात्, ते१ ग्रामान्नान्तर्जलात् तथा. -d) द१ ग२ उ१ विशेषतः (→विधानतः); ते१ पूर्वोक्तविधिना ततः.

पुष्पिका - [ते१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे६ इति श्रीकौ(दे६ कृ)र्मपुराणे उपरि-
 भागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३ इति

व्यास उवाच ।*

वै. १४.१

एवं दण्डादिभिर्युक्तः शौचाचारसमन्वितः ।
आहूतोऽध्ययनं कुर्याद् वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥१॥
नित्यमुद्यतपाणिः स्यात् साध्वाचारः सुसंयतः ।
आस्यतामिति चोक्तः सन्नासीताभिमुखं गुरोः ॥२॥
प्रतिश्रवणसंभाषे शयानो न समाचरेत् ।
नासीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन्न पराङ्मुखः ॥३॥

कूर्मपुराणे उपरिभागे, दे१.८-१० न१ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे२.३ इति कौर्म उपरिभागे, दे४ इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासू-
पनिषत्सु, द१ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीता-
सूपनिषत्सु, ग२ इति श्रीकूर्म महापुराणे उपरिभागे व्यासगीता-
सूपनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु,
मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासूपनिषत्सु ब्रह्म-
विद्यायां योगशास्त्रे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरविभागे, मुब.
इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्याय-
नाम—का१ ब१-३ दे१-४.६.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुए. ○;
मुर्वे. ऋषिव्याससंवादे, मुब. आचमनादिकर्मयोगो नाम. अध्याय-
संख्या—ब२. ○; का१ द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥, ब१.३ दे२.३
द्वादशोऽध्यायः, दे१ मुर्वे. त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥, दे४.६.८-१०
द१ ग२ म१ उ१ मुए. मुब. त्रयोदशोऽध्यायः, न१ द्विषष्टि-
तमोऽध्यायः.

१४

* दे१० ते१. ○; दे८.९ व्यास उ.; न१ ग२ श्रीवेदव्यासः;
द१ म१ श्रीव्यासः; उ१ व्यासः.

१. -c) दे४ आहूता,° उ१ आश्रुतो° (→आहूतो°).
-d) का१ दे६.८-१० ग२ वीक्ष्य° (→वीक्ष°).

२. -a) मुर्वे. मुए. उद्धृत° (→उद्यत°). -b)
दे१.४.६.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सन्ध्याचार-
(→साध्वाचारः); ब१.३ दे३ स्वयं यतः, दे८-१० उ१ मुर्वे. मुए.
मुब. °समन्वितः, दे६ स्वयं ततः (→सुसंयतः); ते१ संध्याचारी
सुलोभतः; द१ ग२ म१ सन्ध्यासु च संयुतः. -c) उ१ स्यात्

नीचं शय्यासनं चास्य सर्वदा गुरुसन्निधौ ।
गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ॥४॥
नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् ।
न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥५॥
गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा चापि प्रवर्तते ।
कणौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः ॥६॥
दूरस्थो नार्चयेदेनं न क्रुद्धो नान्तिके स्त्रियाः ।
न चैवास्योत्तरं ब्रूयात् स्थितो नासीत सन्निधौ ॥७॥

(→सन्). -d) दे१ आसीना°, दे१० आसीनो° (→आसीता°);
दे४ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. उ१ मुख (→°मुखं).

३. दे१. ३b-४c ○. -a) दे६ °प्रणव°, ते१ °श्रयण°
(→°श्रवण°). -c) दे४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
मुब. आसीनो (→नासीनो); दे८-१० मुर्वे. मुए. तिष्ठन् वा
(→भुञ्जानो). -d) का१ नो (→न); ब१ नातिष्ठ, दे८-१०
मुर्वे. मुए. उत्तिष्ठन्वा (→न तिष्ठन् न); ते१ नोतिष्ठेत
पराङ्मुखः.

४. दे१. abc○. -a) का१ ब३ नीच-, न१ नीचः,
दे८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. न च (→नीचं); ते१
वासः (→चास्य). -c) दे८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
च (→तु); दे१० गुरोश्च ऊर्ध्वशयने; ते१ गुरोस्तु सन्निधौ विप्राः.
-d) ते१ यथेच्छा° (→यथेष्टा°); दे४ न च श्रेष्ठा समाचरेत्.

५. -a) दे१० नोदाहरेद्, ते१ नो व्याहरेद् (→नोदाहरेद्);
ब३ अन्य- (→अस्य); दे४ मतो (→नाम). -b) म१ परेषां
(→परोक्षं). -d) दे१ गतिर्, दे६ गति (→गति-); का१ ब१
दे१.४.८-१० म१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. -भाषित- (→-भाषण-); दे१
-चेष्टिते, न१ ते१ -चेष्टितैः (→-चेष्टितम्).

६. -a) दे१.४.८.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रतीवादो
(→परीवादो). -b) ब१-३ दे२.३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ बापि
(→चापि). -c) ब१ दे४ तत्रा- (→तत्र); दे६ विधातव्ये
(→पिधातव्यौ). -d) ग२ गन्तव्यश्च, म१ गन्तव्यं च (→गन्तव्यं
वा); दे१० ततोऽन्यथा (→ततोऽन्यतः).

७. -a) द१ दूरस्था, ग२ दूरस्ते (स्थे?) (→दूरस्थो);
ते१ ना ह्येत (→नार्चयेत्); न१ दूरस्थानोच्चयेदेनं. -b) का१

उदकुम्भं कुशान् पुष्पं समिधोऽस्याहरेत् सदा ।
 मार्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां वै समाचरेत् ॥८
 नास्य निर्माल्यशयनं पादुकोपानहावपि ।
 आक्रमेदासनं चास्य छायादीन् वा कदाचन ॥९
 साधयेद् दन्तकाष्ठादीन् लब्धं चास्मै निवेदयेत् ।
 अनापृच्छ्य न गन्तव्यं भवेत् प्रियहिते रतः ॥१०
 न पादौ सारयेदस्य संनिधाने कदाचन ।
 जृम्भितं हसितं चैव कण्ठप्रावरणं तथा ।
 वर्जयेत् सन्निधौ नित्यमवस्फोटनमेव च ॥११
 यथाकालमधीयीत यावन्न विमना गुरुः ।

कुद्दे, दे४ कुद्दं, ग्र२ क्रोधो (→क्रुद्धो); का१ दे२.६ न१ द१ ग्र२ म१ उ१ स्त्रियाः, दे३ स्त्रियां, दे४ स्त्रियं, ते१ स्थितः (→स्त्रियाः). -c) ग्र२ वृद्धात् (→वृयात्); ते१ न चैवास्योन्न ते स्थेयं. -d) ब१.३ दे१.२.४.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्थिते, दे३ स्थिरो (→स्थितो).

८. -a) व१ उप० (→उद०); दे४ कुशं, दे१० कुशाः, ग्र२ कुशात् (→कुशान्); द१ ग्र२ म१ उ१ पुष्पान् (→पुष्पं). -b) द१ म१ उ१ संनिधोऽप्या० (→संनिधोऽस्या०); ते१ सान्निध्ये चाहरेत्सदा. -d) दे३ अङ्गानां (→अङ्गानां); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वा (→वै); ते१ अग्न्यगारे समाचरेत्; ग्र२ ज्ञानं चैव समाचरेत्.

९. -a) दे१० द१ तस्य (→नास्य); ते१ तस्यातिमाल्य-शयनं. -b) न१ पादुकोपानहोऽपि च. -c) व१ चास्य, दे१.८-१० मुर्वे, मुए. मुब. छायां, ते१ तस्य (→चास्य). -d) व१ दे४ न१ द१ ते१ उ१ वै (→वा); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. आसन्दीं वा, म१ छायां चैव (→छायादीन् वा); ग्र२ सर्वदा गुरुसन्निधौ, + छायां चास्य कदाचन.

१०. -a) दे४ काष्ठाणि, उ१ काष्ठादि (→काष्ठादीन्). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कृत्यं, ते१ अथ (→लब्धं). -c) का१ दे४ अनापृच्छ्या (→अनापृच्छ्य).

११. दे४. ११b-१३b ०. -b) दे६ संनिधानौ, ग्र२ संनिधौ च, उ१ सन्निधौ न (→सन्निधाने). -c) न१ संहतं, ग्र२ भाषितं (→हसितं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. जृम्भा (दे१ म्मां) हास्यादिकं चैव. -d) दे६ कर्णात्, दे१० कथाः, ग्र२ म१ उ१ कर्ण- (→कण्ठ-); का१ संवरणं (→प्रावरणं); ते१ करप्रहरणं तथा. -f) द१ ग्र२ म१ उ१ नख० (→अव०); दे१ अथास्फोट तमेव च; दे८.९ मुर्वे. मुए. अथास्फोटतमं वचः, दे१० अथास्फोटवमेव च ते१ अवस्फालनमेव च.

आसीताधो गुरोः कूर्चं फलके वा समाहितः ॥१२
 आसने शयने याने नैव तिष्ठेत् कदाचन ।
 धावन्तमनुधावेत् गच्छन्तमनुगच्छति ॥१३
 गोऽश्वोष्ट्रयानप्रासादप्रस्तरेषु कटेषु च ।
 आसीत् गुरुणा सार्द्धं शिलाफलकनौषु च ॥१४
 जितेन्द्रियः स्यात् सततं वश्यात्माऽक्रोधनः शुचिः ।
 प्रयुञ्जीत सदा वाचं मधुरां हितभाषिणीम् ॥१५
 गन्धमाल्यं रसं कल्यां शुक्तं प्राणिर्विहंसनम् ।
 अभ्यङ्गं चाञ्जनोपानच्छत्रधारणमेव च ॥१६
 कामं लोभं भयं निद्रां गीतवादित्रनर्तनम् ।

वै.२.१४.१७

१२. दे४. ० (द्र. ११ पा. वि.); व१. cd ०. -b) दे८.९ मुए. विमनाः, ते१ विमतो (→विमना); दे३.६ भवेत् (→गुरुः). -c) का१ आसीताधो, दे१.८-१० न१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. आसीता (दे१० नां) थ (→आसीताधो); व३ कृच्छ्रे, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. उक्ते, दे३.६ पूर्वे (→कूर्चे). -cd) ते१ आसनादौ सकृद् वेषं नैव कुर्यात् समाहितः.

१३. व१ दे४. ab ०. -b) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. नैकस् (→नैव); व३ न१ द१ ग्र२ म१ उ१ कथञ्चन (→कदाचन). -c) ते१ धातेव०, दे३.६ धावेत्, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. धावेत्तं (→धावेत्). -d) दे१ तं गतं (→गच्छन्तं); दे१.४.८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. चानु०, न१ वानु० (→अनु०).

१४. व१. cd ०. -a) न१ प्रसाद० (→प्रासाद०); दे४ गोऽश्वोष्ट्रमहिषायान. -b) व१ अन्तरेषु, न१ त्वन्तरेषु (→प्रस्तरेषु); दे४ प्रासादप्रस्तरेषु च. -c) का१ दे१.२.४.८.९ ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. नासीत् (→आसीत्).

१५. -c) दे१० सदाचारान्, दे१० सदाचारी (→सदा वाचं). -d) का१ व१-३ दे२.३.६ कारणीं, न१ कारणं (→भाषिणीम्); ते१ मधुरं हितभाषणं.

१६. -a) दे१.४ माल्याः, दे६.१० द१ म१ उ१ माल्य- (→माल्यं); का१ चूर्णं, व१ दे३.६ उ१ कल्पं, व२ कल्पं, व३ दे४ ते१ द१ ग्र२ म१ कन्यां, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अव्यं, दे२ कल्पी (→कल्यां); ग्र२ गन्धमाल्यासनं कन्यां. -b) का१ दे४ भुक्तं, व१ शुक्तं, दे१.३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शुक्लं, ते१ शुक्तं, ग्र२ शुक्तिं, उ१ सूक्तं (→शुक्तं). -c) का१ वृ२.३ दे३.६ अभ्यञ्जनाः, दे२ अभ्यञ्जतो- (→अभ्यञ्जनं वा-); व१ याग- (→[उ]पानत्-); दे४ अभ्यङ्गं वीजनोपानात्.

१७. -a) ते१ क्रोधं (→कामं); का१ दे२ मोहं, दे६ क्रोधं (→लोभं); दे३.६ तथा (→अयं). -b) व३ दे३ गीतं

ब. २.१४.१८ आतर्जनं परीवादं स्त्रीप्रेक्षालम्भनं तथा ।
 परोपघातं पैशुन्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥१७
 उदकुम्भं सुमनसो गोशकृन्मृत्तिकां कुशान् ।
 आहरेद् यावदर्थानि भैक्ष्यं चाहरहश्चरेत् ॥१८
 कृतं च लवणं सर्वं वर्ज्यं पर्युषितं च यत् ।
 अनृत्यदर्शी सततं भवेद् गीतादिनिःस्पृहः ॥१९
 नादित्यं वै समीक्षेत न चरेद् दन्तधावनम् ।
 एकान्तमशुचिस्त्रीभिः शूद्रान्त्यैरभिभाषणम् ॥२०
 गुरुच्छिष्टं भेषजार्थं प्रयुञ्जीत न कामतः ।
 मलापकर्षणस्नानं नाचरेद्धि कदाचन ॥२१

(→गीत-); ब२ -निस्वनं, द१ -नर्तकं (→नर्तनं). -c) दे१.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. श्रुतं जन- (→आतर्जनं). -d) ब१ दे१० ग२ ०पेक्षा- (→०प्रेक्षा-); ग२ उ१ ०लम्भनं (उ१ ०ने) (→०लम्भनं); ते१ स्त्रीप्रेक्षालम्भनं तथा. -e) दे१.४.८.९ न१ परोपघात- द१ ग२ म१ उ१ परोपघातं (→परोपघातं).

१८. ब१. ०. -a) दे४ सुमनसं (→सुमनसो). -b) ब३ दे३.४ मृत्तिका, दे६ पुत्तिका (→मृत्तिकां). -c) का१ ब३ अन्नानि, दे३.६ अन्तानि (दे६ ०भि) (→अर्थानि); ते१ आहरेद् गुरवेऽन्नानि. -d) का१ दे२.३.४.६.९ न१ द१ म१ मुए. भैक्षं (→भैक्ष्यं).

१९. ब१. ०. -a) का१ हृतं, दे४ द१ ग२ म१ उ१ श्रुतं, ते१ श्रुतं (→कृतं); दे४ सर्वं, म१ क्षारं (→सर्वं). -b) दे४ वक्ष्ये, न१ द१ वर्जं (→वर्ज्यं); ते१ भवेत्, द१ ग२ उ१ तथा (→च यत्). -c) द१ उ१ अ(द१ आ) नृत्त-, म१ अनुत्त- (→अनृत्य-). -d) म१ भवेद् गीतासु निःस्पृहः.

२०. ब१. ०. -a) दे३.६ आदित्यं वै समी-, दे४ आदर्शं च समी-, ते१ आदृश्यं वै समी-, द१ म१ उ१ आदर्शं चैवमी-, ग२ आदर्शनं वैमी-, (→नादित्यं वै समी-). -b) का१ दे२-४.६ न१ द१ म१ उ१ नाचरे० (→न चरे०). -d) ब२.३ दे४ द१ न१ ग२ म१ उ१ शूद्राद्यैर् (→शूद्रान्त्यैर्); का१ शूद्रेण परिभाषणम्.

२१. ब१. ०; ब२. cd ०. -a) दे३ गुरुच्छिष्टं (→गुरु-च्छिष्टं); ब२ दे३.६ भेषजान्नं, ते१ भेषजार्थं (→भेषजार्थं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गुरुप्रियार्थं सर्वं हि. -c) का१ ब३ दे१.२.४.८-१० द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. ०कर्षणं (→०कर्षण-). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. आचरेद् (→नाचरेद्); दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वै (→हि). का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कथंचन (→कदाचन).

न कुर्यान्मानसं विप्रो गुरोस्त्यागे कदाचन ।
 मोहाद् वा यदि वा लोभात् त्यक्तेन पतितो भवेत् ॥२२
 लौकिकं वैदिकं चापि तथाध्यात्मिकमेव च ।
 आददीत यतो ज्ञानं न तं द्रुह्येत् कदाचन ॥२३
 गुरोरप्यवलितस्य कार्याकार्यमजानतः ।
 उत्पथप्रतिपन्नस्य मनुस्त्यागं समब्रवीत् ॥२४
 गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद् भक्तिमाचरेत् ।
 न चातिसृष्टो गुरुणा स्वान् गुरून्भिवादयेत् ॥२५
 विद्यागुरुव्वेतदेव नित्या वृत्तिः स्वयोनिषु ।
 प्रतिषेधस्तु चाधर्माद्धितं चोपदिशत्स्वपि ॥२६

२२. ब१.२. ०. -a) का१ ते१ मानसो (→मानसं); ते१ विप्रो (→विप्रो). -b) ब३ तापं, दे४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. त्यागं (→त्यागे); का१ ब३ दे२-४.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ कथंचन (→कदाचन). -c) दे६ लोभात्, + लोकं (→लोभात्). -d) ब३ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. त्यक्तेन, दे२.३.६ त्यक्ते तु, म१ त्यक्त्वा च (→त्यक्तेन).

२३. ब१. ०; ब२. cd ०. -a) ब३ न१ ते१ वापि (→चापि). -b) द१ धार्मिक० (→[आ]ध्यात्मिक०); ब३ दे३.८.९ न१ द१ ग२ म१ उ१ वा (→च). -c) ते१ आदद्यान्मियतो ज्ञानं. -d) का१ ब२ दे३.४.६.१० ते१ तं न (→न तं); का१ द्रुह्येत् (→द्रुह्येत्); द१ ग२ म१ कथंचन (→कदाचन).

२४. ब१. ०. -c) ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. उत्पथं, दे४ अत्यर्थं (→उत्पथ-). -d) दे४ ते१ परित्यागो विधीयते.

२५. ब१. ०. -b) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ द१ ग२ उ१ वृत्ति० (→भक्ति०); म१ गुरुवृत्ति समाचरेत्. -c) ब२ द१ न चावि-, दे३.६ न चापि, दे४ न चान्य-, न१ न च वि-, ग२ न चाव-, म१ न वा वि- (→न चाति-); का१ ०सृष्टे, दे४ ०सृष्टौ (→०सृष्टौ).

२६. ब१. ०. -a) दे१.४.८.९ एवं (→एव); उ१ एवमेव (→एतदेव); ते१ गुरुविद्यादेवभक्तिः. -b) का१ दे१.४.८-१० द१ ग२ म१ ०वृत्ति-, ब२.३ दे६ ०वृत्ति (→०वृत्तिः). -c) ब२ प्रतिषेधेषु, ते१ प्रतिविद्धस्तु उ१ प्रतिषेधस्तु, (→प्रतिषेधस्तु). -c) ब२.३ दे२ ते१ द१ ग२ म१ उ१ चा (→प्रतिषेधस्तु). -d) म१ स्वके (→स्वपि); ते१ हितं चोपदिशेत् क्वचित्, द१ हितं चापि दिशत्स्वपि.

श्रेयस्सु गुरुवद् वृत्तिं नित्यमेव समाचरेत् ।
 गुरुपुत्रेषु दारेषु गुरोश्चैव स्वबन्धुषु ॥२७
 बालः समानजन्मा वा शिष्यो वा यज्ञकर्मणि ।
 अध्यापयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानसहति ॥२८
 उत्सादनं वै गात्राणां स्नापनोच्छिष्टभोजने ।
 न कुर्याद् गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥२९
 गुरुवत् परिपूज्यास्तु सवर्णा गुरुर्योषितः ।
 असवर्णास्तु संपूज्याः प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥३०
 अभ्यञ्जनं स्नापनं च गात्रोत्सादनमेव च ।
 गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानां च प्रसाधनम् ॥३१
 गुरुपत्नी तु युवती नाभिवाद्येह पादयोः ।
 कुर्वीत वन्दनं भूम्यामसावहमिति ब्रुवन् ॥३२

२७. व१. ab ⊙. -a) व२.३ दे६.१० श्रेयः स्व-,
 दे१.३ न१ मुर्वे. मुए. मुब. श्रेयस्तु (→श्रेयस्सु); दे१.८-१० द१
 उ१ वृत्तिर् (→वृत्ति); का१ श्रेयःसु गुरुवृत्ति च, ते१ श्रेयः
 स्वगुरुपवृत्ति. -c) दे४.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ पत्नीषु
 (→दारेषु). -d) दे३.६ सुबन्धुषु (→स्वबन्धुषु).

२८. -a) का१ व२.३ मुर्वे. बालः समानजन्यान् (का१
 न्य), दे४ नातः समानजन्मा वा, ते१ बालः सवालजन्मा वा.
 -b) दे६ न शिष्यो (→शिष्यो वा). -c) का१ दे१.४.८.९
 सुतं (→सुतो); दे३.६ अध्यापयन् वै स्वसुतो, ते१ अध्याप-
 क्षाम सुतो.

२९. a) का१ व२.३ दे२.३.६ च, दे४ म१ तु (→वै);
 ते१ पात्राणां, ग२ शास्त्राणां (→गात्राणां). -b) ते१ शयानो-,
 म१ उ१ स्नापनं (→स्नापनो); ग२ स्नापनञ्चोच्छिष्टभाजनं,

३०. ग२. ⊙. -a) व१-३ दे२-४.६ न१ ते१ द१ म१
 उ१ प्रति° (→परि°); दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च, ते१
 स्युः (→तु). -d) व१ [अ]भिवादाने (→[अ]भिवादनैः).

३१. ग२.ab ⊙. -b) दे१० गात्रोच्छादन°, न१
 गात्रोच्छादन°, ते१ गात्रोद्वर्तन°, (→गात्रोत्सादन°). -d)
 ग२ म१ उ१ तासां केशप्रसाधनम्.

३२. -a) दे१.८-१० पत्नीति, ते१ पत्नीह
 (→पत्नी तु); उ१ गुरुपत्नी रूपवती. -b) व३ नाभिवाद्येह,
 दे४ द१ नाभिवाद्या हि, ते१ नाभिवाद्ये स-, ग२ म१ उ१
 नाभिवाद्याभि- (→नाभिवाद्येह); दे१० ग२ म१ वादयोः
 (→पादयोः). -c) दे४ कुर्यात्तु (→कुर्वीत); दे१.८-१० न१
 मुर्वे. मुए. मुब. भूमौ (→भूम्यां).

विप्रोष्य पादग्रहणमन्वहं चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्वीत सतां धर्ममनुस्मरन् ॥३३
 मातृष्वसा मातुलानी श्वश्रूश्चाथ पितृष्वसा ।
 संपूज्या गुरुपत्नीव समास्ता गुरुभार्यया ॥३४
 भ्रातृभार्योपसंग्राह्या सवर्णाऽहन्यहन्यपि ।
 विप्रोष्य तूपसंग्राह्या ज्ञातिसंबन्धियोषितः ॥३५
 पितुर्भगिन्यां मातुश्च ज्यायस्यां च स्वसर्षपि ।
 मातृवद् वृत्तिमातिष्ठेन्माता ताभ्यो गरीयसी ॥३६
 एवमाचारसंपन्नमात्मवन्तमदात्मिकम् ।
 वेदमध्यापयेद् धर्मं पुराणाङ्गानि नित्यशः ॥३७
 संवत्सरोषिते शिष्ये गुरुर्ज्ञानमनिदिशन् ।
 हरते दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वसतो गुरुः ॥३८ वं. २.१४.३९

३३. ग२. ab ⊙. -a) दे१.८.९ विप्रोष्य, दे१० विप्राय,
 ते१ विप्रस्य, न१ विमोच्य (→विप्रोष्य). -c) दे१.८-१० मुर्वे.
 मुए. सर्वेषु (→कुर्वीत). -d) दे४ ते१ ग२ म१ उ१ सदा
 (→सतां).

३४. -a) व२.३ ते१ मातुः स्वसा (→मातृष्वसा); दे६
 न१ मातुलानां (→मातुलानी). -b) व१ द१ म१ उ१ चापि
 (→चाथ); ते१ स्वस्य च पितुः स्वसा. -c) दे१.३.४.६.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. पत्नी च, ते१ पत्न्या *, द१ ग२ म१ उ१
 पत्नीवत् (→पत्नीव). -d) व१-३ दे१.४.८-१० न१ ते१ द१
 ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. समास्ता (→समास्ता).

३५. का१. ⊙; द१. bc ⊙. -a) व२.३ दे१-३.६ न१
 मुर्वे. भ्रातृभार्या च, ते१ भ्रातृभार्याश्च, द१ [भ्रातृभार्योपि, ग२
 भ्रातृनाथ्यव-, उ१ भ्रातृनाथ्यप- (→भ्रातृभार्योपि-). -b) ग२
 सवर्णा वा न वानपि. -c) व१-३ म१ मुर्वे. मुए. मुब. विप्रस्य,
 ते१ विप्राः स्यु (→विप्रोष्य). -d) दे४ ते१ बान्धवाः
 (→योषितः).

३६. -a) दे३.६ न१ ते१ द१ म१ भगिन्या, ग२ उ१
 भगिन्यो (→भगिन्यां). -b) दे४ यवीयस्यां, उ१ ज्यायाश्च
 (→ज्यायस्यां च); दे३.८.१० ग२ म१ उ१ श्वसुर्यपि (→स्वसर्षपि)
 का१ ज्यायस्यां स्वपसर्पति. -c) दे१ वृत्तिमान् (→वृत्तिमा-).

३७. -b) का१ दे३.६ ग२ अथा (दे६ यो)न्तिकं (→अदा-
 म्भिकं). -c) का१ विप्रं (→वेदं).

३८. -a) का१ संवत्सरोषितो (→संवत्सरोषिते). -b)
 व१.३ दे४.१० उ१ गुरु- (→गुरुर्); दे४ अनुदिशन्, दे६.८-१० उ१

वै.२.१४.४० आचार्यपुत्रः शुश्रूषुर्जनदो धार्मिकः शुचिः ।
 शक्तोऽन्नदोऽर्थी स्वस्साधुरध्याप्या दश धर्मतः ॥३९॥
 कृतज्ञश्च तथाऽद्रोही मेधावी शुभकृत्तरः ।
 आप्तः प्रियोऽथ विधिवत् षडध्याप्या द्विजातयः ।
 एतेषु ब्रह्मणो दानमन्यत्र तु यथोदितान् ॥४०॥
 आचम्य संयतो नित्यमधीयीत उदङ्मुखः ।
 उपसंगृह्य तत्पादौ वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ।
 अधीष्व भो इति ब्रूयाद् विरामोऽस्त्विति चारमेत् ॥४१॥
 प्राक्कूलान् पर्युपासीनः पवित्रैश्चैव पावितः ।
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूतस्तत ओङ्कारमर्हति ॥४२॥

अनिदिशेत् म१ अदर्शयन् (→अनिदिशन्). -c) ब१ भजते, न१
 आहरेद् (→हस्ते).

अतः परं द१ ग२ म१ उ१ अधिकम्—

३२. * अनुरक्तो हि मेधावी अध्याप्या दशधर्मतः ।

३९. -a) का१ स तु कथादौ रसा साधुः, ब१-३ श (ब१
 स) क्तोऽन्नदोऽर्थी (ब१ °न्न) दः (ब१ रः) साधुर, दे१.८-९ मुर्वे.
 मुए. मुब. सूक्तार्थदो रसः साधुः, दे२ शक्तोऽन्नदोऽन्नलुब्धः, दे४
 रक्तो गुर्वी ह्यमेधावी, न१ द१ ग२ म१ उ१ शक्तोऽर्थदोऽर्थी च साधुर,
 ते१ शक्तोऽर्थबोधे मेधावी. -d) दे४ चाध्याप्या, दे८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. स्वाध्याप्या (→अध्याप्या).

४०. -a) का१ कृतज्ञो ज्ञातयोऽद्रोही. -b) दे१.८-१० न१
 मुर्वे. मुए. मुब. तूपकृत् (→शुभकृत्). -c) उ१ प्राप्तः प्रियो-
 प्यतिथिवत्. -d) दे४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ द्विजोत्तमैः
 (→द्विजातयः). -e) का१ ब३ दे२.३.६.९ ते१ उ१ ब्राह्मणो, म१
 ब्रह्मणो (→ब्रह्मणो). -f) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च, द१ ग२
 म१ उ१ न (→तु); दे१० तथोदितान्, द१ ग२ म१ उ१ यथोदितं
 (→यथोदितान्).

४१. -a) ते१ नियतो (→संयतो). -b) दे१.८-१० ते१
 मुर्वे. मुए. मुब. ह्युदङ् (→उदङ्°); दे४ न१ अधीयीताप्यु-
 (दे४ °प्यु) दङ्मुखः. -c) ब३ दे६ वीक्ष्यामाणो, दे१० वीक्ष्यमाणं
 (→वीक्षमाणो). -f) ब१.३ दे८ मुर्वे. मुए. विरामस्त्विति,
 दे१.९ विरामस्त्विति, दे४ विरामेस्त्विति (→विरामोऽस्त्विति);
 का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. नारमेत्, ब१ वारमेत्, दे२ न१
 चारमेत्, दे४ च स्मरेत्, दे६ वादमेत्, ते१ वारयेत्, म१ उ१
 वा चरेत् (→चारमेत्); ब२ विरामे स्थितिमाचरेत्.

४२. -a) का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अ(का१ आ)
 नुकूलं समासीनः, दे४ द१ ग२ म१ उ१ प्राक्कूलेषु समासीनः,

ब्राह्मणः प्रणवं कुर्यादन्ते च विधिवद् द्विजः ।
 कुर्यादध्ययनं नित्यं स ब्रह्माञ्जलिपूर्वतः ॥४३॥
 सर्वेषामेव भूतानां वेदश्चक्षुः सनातनम् ।
 अधीयीताप्ययं नित्यं ब्राह्मण्यान्वयवतेऽन्यथा ॥४४॥
 योऽधीयीत ऋचो नित्यं क्षीराहुत्या स देवताः ।
 प्रीणाति तर्पयन्त्येनं कामैस्तृप्ताः सदैव हि ॥४५॥
 यजुष्यधीते नियतं दध्ना प्रीणाति देवताः ।
 सामान्यधीते प्रीणाति घृताहुतिभिरन्वहम् ॥४६॥
 अथर्वाङ्गिरसो नित्यं मध्वा प्रीणाति देवताः ।
 धर्माङ्गानि पुराणानि मांसैस्तर्पयते सुरान् ॥४७॥

प्राङ्मुखश्च समासीनः. -b) दे३ याचितः, उ१ वाचितः
 (→पावितः). -d) दे४ आचरेत्, ते१ आरमेत् (→अर्हति).

४३. -a) ब२.३ दे३.६ उ१ ब्रह्मणः (→ब्राह्मणः); ते१
 प्रथमं (→प्रणवं). -b) ब१-३ दे३.६ अन्तेऽपि, ते१ कुर्यात्
 (→अन्ते च); ब२.३ दे२.३.६ ते१ द्विजः (→द्विजः). -c) ब२.३
 दे२ अध्यापनं (→अध्ययनं). -d) ब१ दे६ न१ ते१ द१ ग२ म१
 उ१ ब्रह्माञ्जलिकृतस्थितः (न१ ते१ °रः), दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 ब्रह्माञ्जलिकरस्थितः.

४४. ब१. ४४d-४४a ⊙ (इ. सं.). -b) का१ ब२.३
 दे२.३.४.६.१० ते१ ग२ म१ सनातनः (→सनातनं). -c) न१
 [अ]व्ययं, ग२ म१ उ१ [आ]मयं (→[अ]प्ययं); ते१
 अधीत्याध्यापयेन्नित्यं. -d) दे४.१० म१ ब्राह्मणश्च (→ब्राह्मण्यात्);
 का१ तथा (→[अ]न्यथा); ब२.३ दे३.६ ब्राह्मण्यादीयतेऽन्य
 (ब३ दे६ °त) था.

४५. ब१. a ⊙ (इ. ४४ पा. वि.). -a) का१ ब२.३
 दे२ अधीयीत (→योऽधीयीत); का१ वचो, न१ द्विजो, ते१ द१ ग२
 म१ ऋचं (→ऋचो). -b) दे६ देवतं (→देवताः). -c) दे४
 तर्पयत्येतं, दे६ तर्पयेत्येनं, ते१ तर्पयित्वैनं (→तर्पयन्त्येनं). -d)
 ते१ तृप्ताः (→तृप्ताः); का१ ब२.३ दे२.३.६ न१ सदैवताः, द१
 तथैव हि (→सदैव हि).

४६. -a) दे४ ते१ द१ म१ उ१ सततं (→नियतं). -b)
 उ१ तस्मात् प्रीणाति देवताः. -c) ते१ [अ]धीत्य (→[अ]धीते).
 -d) ते१ घृताज्यादिभिरन्वहम्.

४७. -a) ते१ अथर्वाङ्गिरसा (→अथर्वाङ्गिरसो);
 म१ [अ]धीते (→नित्यं). -b) ब१ अन्याः (→मध्वा). -c)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वेदाङ्गानि (→धर्माङ्गानि). -d) का१
 प्राणैस्तर्पयते सुरान्, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मां (दे१ मुर्वे. मुए.
 मा) सैश्च तर्पयेत्सुरान्.

अपां समीपे नियतो नैत्यकं विधिमाश्रितः ।
 गायत्रीमप्यधीयीत गत्वाऽऽरण्यं समाहितः ॥४८
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावराम् ।
 गायत्रीं वै जपेन्नित्यं जपयज्ञः प्रकीर्तितः ॥४९
 गायत्रीं चैव वेदांश्च तुलयाऽतुलयत् प्रभुः ।
 एकतश्चतुरो वेदान् गायत्रीं च तथैकतः ॥५०
 ओंकारमादितः कृत्वा व्याहृतीस्तदनन्तरम् ।
 ततोऽधीयीत सावित्रीमेकाग्रः श्रद्धयान्वितः ॥५१
 पुराकल्पे समुत्पन्ना भूर्भुवःस्वः सनातनाः ।
 महाव्याहृतयस्तिष्ठः सर्वाशुभनिवर्हणाः ॥५२
 प्रधानं पुरुषः कालो विष्णुर्ब्रह्मा महेश्वरः ।

सत्त्वं रजस्तमस्तिष्ठः क्रमाद् व्याहृतयः स्मृताः ॥५३
 ओंकारस्तत् परं ब्रह्म सावित्री स्यात् तदक्षरम् ।
 एष मन्त्रो महायोगः सारात् सार उदाहृतः ॥५४
 योऽधीतेऽहन्यहन्येतां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी स याति परमां गतिम् ॥५५
 गायत्री वेदजननी गायत्री लोकपावनी ।
 न गायत्र्याः परं जप्यमेतद् विज्ञाय मुच्यते ॥५६
 श्रावणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तमाः ।
 आषाढ्यां प्रोष्ठपद्यां वा वेदोपाकरणं स्मृतम् ॥५७
 उत्सृज्य ग्रामनगरं मासान् विप्रोऽर्द्धपञ्चमान् ।
 अधीयीत शुचौ देशे ब्रह्मचारी समाहितः ॥५८ बं.२.१४.६१

न१ पुस्तके a चरणान्तरमधिकम्—

* जपयज्ञः प्रकीर्तितः गायत्री चैव वेदाश्च । (= ४९d, ५०a)

४८. -a) का१ व१-३ दे२.४ न१ ते१ म१ प्रयतो
 (→नियतो). -b) व१ दे३.४ ते१ मुब. नित्यकं, व२ ग२ उ१ मुवें.
 मुए. मुब. नैत्यकं (→नैत्यकं) दे१० आश्रुतः (→आश्रितः).
 -c) न१ गायत्रीं समधीयीत. -d) दे४ ग२ समाश्रितः
 (ग२ ०ताः) (→समाहितः).

४९. -b) दे१० शतमध्यां (→शतमध्यां); व१.३ दे३ ग२
 म१ दशावरां (→दशावरां).

५०. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. वेदांस्तु (→वेदांश्च);
 ते१ गायत्री वै सवेदांश्च. -b) व१ ग१ म१ उ१ तुलयातुलयत्प्रभुः.
 -d) व१ गायत्रीं चैव एकतः.

५१. -b) व३ ते१ व्याहृतीन् (→व्याहृतीस्). -c) व२
 गायत्रीं, ग२ एकाग्रं (→सावित्रीं). -d) व३ दे१.४ न१ एकाग्रः,
 दे१० एकान्त- (→एकाग्रः); का१ एषः धर्मः सनातनः, ग२ म१
 श्रद्धया परयान्वितः.

५२. -a) म१ ०कल्प (→०कल्पे). -b) का१ व१ दे१.६.१०
 म१ उ१ सनातनः, ते१ पितामहाः, + सनातनम् (→सनातनाः);
 ग२ भूर्भुवः स्वर्गनामकः. -d) व१ दे१.६.१० म१ ०निवर्हणः
 (→निवर्हणाः); दे१ सर्वासुरनिवर्हणाः, मुवें. सर्वाः शुभ-
 निवर्हणाः.

५३. -b) व२ ग२ ब्रह्मा(ग२ ०ह्मा)विष्णुमहेश्वराः,
 व३ दे२.६ विष्णुब्रह्ममहेश्वराः. -c) का१ तम इति, ते१
 तमश्चैव (→तमस्तिष्ठः). -d) न१ महा (→क्रमाद्); व२ तथा
 (→स्मृताः).

५४. -a) व१ ओङ्कारं (→ओङ्कारस्). -b) दे४ व१
 ग२ म१ उ१ गायत्री (→सावित्री); व१ अनन्तरम्, दे६ तदन्तरं
 (→तदक्षरं). -c) व१ महायोगी, दे१० महायोग- (→महा-
 योगः). -d) व२ सर्वं, व१ ग१ म१ उ१ साक्षात्, दे३ सारा-
 (→सारात्); दे१० सारं (→सारः[.]).

५५. -a) ते१ योऽधीते हव्यकव्ये तां. -b) मुवें. मुए.
 मुब. सावित्रीं (→गायत्रीं). -d) दे२.८ गतिः (→गतिं).

५६. व१ ग२ म१ उ१. ab ○. -c) का१ दे१.१० न१
 मुवें. मुए. जाप्यं (→जप्यं). -d) व२ व१ ग२ म१ उ१ एतद्
 विज्ञानमुच्यते.

मुब. पुस्तके b, c मध्येऽधिकम्—

३३. * 'ओंकारं वक्ष्यते तस्याः शृणुध्वं मुनिपुङ्गवाः ।
 दक्षिणाग्राः पञ्चरेखाः पश्चिमाशङ्कुसंख्यकाः ।
 लिखेद् रेखाः प्रयत्नेन द्वात्रिंशत्कोष्ठकं भवेत् ।
 गायत्रीं विलिखेत्तेषु द्वात्रिंशद् वर्णरूपिणीम् । [४]
 पुरयेत् प्रतिलोमेन वामावर्त्तेन चोच्चरेत् ।
 एवं क्रमेण चोद्धृत्य प्रजपेत् पङ्क्त्योचिनीम् ।
 द्विजानां ब्रह्मनिष्ठानां ब्रह्मण्यपदरूपिणीम् ।

५७. -b) दे४.६ न१ ते१ ग२ पौर्णमास्यां (→पौर्णमास्यां);
 दे२ उ१ द्विजोत्तमः, दे६ द्विजोत्तमं (→द्विजोत्तमाः). -c) का१
 व१-३ दे२.८.९ ते१ मुब. प्रोष्ठपद्यां, दे३.६ पौर्णमास्यां (→प्रोष्ठपद्यां).
 -d) व१.३ दे२.४.१० ग२ वेदोपा°, व१ वेदोपा° (→वेदोपा°).

५८. -b) दे४ विप्रोष्य (→विप्रोध-); व१ विप्रोष्य
 पञ्चमान्.

५.२.१४.६२

पुण्ये तु छन्दसां कुर्याद् बहिरुत्सर्जनं द्विजः ।
 माघशुक्लस्य वा प्राप्ते पूर्वाह्णे प्रथमेऽहनि ॥५९॥
 छन्दांस्यूध्वमथोभ्यस्येच्छुक्लपक्षेषु वै द्विजः ।
 वेदाङ्गानि पुराणानि कृष्णपक्षे च मानवम् ॥६०॥
 इमान् नित्यमनध्यायानधीयानो विवर्जयेत् ।
 अध्यापनं च कुर्वाणो ह्यभ्यस्यन्नपि यत्नतः ॥६१॥
 कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ दिवा पांशुसमूहने ।
 विद्युस्तनितवर्षेषु महोल्कानां च संप्लवे ।
 आकालिकमनध्यायमेतेष्वह प्रजापतिः ॥६२॥
 एतानभ्युदितान् विद्याद् यदा प्रादुष्कृताग्निषु ।

५९. -b) दे१० उत्सर्जने (→उत्सर्जनं); दे४ बुधाः, दे६.१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. द्विजाः (→द्विजः).
 -c) का१ वै (→वा); द१ माघमासे गवां प्राप्ते, ग२ उ१ माघे वा मासि संप्राप्ते. -d) द१ पूर्वाह्णे (→पूर्वाह्णे).

६०. -a) ब१ द१ अथोभ्यस्य, ग२ उ१ अथोधीते, दे३ अथो बुध्यात्, दे४ ते१ अतोभ्यस्येत्, दे६ अथोयुष्मा (→अथोभ्यस्येत्); का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. छन्दसां प्रीणिनं कुर्यात्. -b) ब१ शुक्लपक्षे च, ब२.३ दे२.३.६ ग२ म१ शुक्लपक्षे तु (→शुक्लपक्षेषु); दे१.८-१० ते१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. द्विजाः (→द्विजः); द१ शुक्लपक्षे द्विजोत्तमाः, उ१ गुरुपक्षेषु वै द्विजाः. -d) ब१.२ दे२.४.६ ते१ द१ म१ मुब. कृष्णपक्षेषु, ग२ उ१ कृष्णपक्षे तु (→कृष्णपक्षे च); का१ ब२ दे१.२.४.८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. मानवः, दे३.६ मानसः, दे१० म१ मानवाः (→मानवं); ब३ कृष्णपक्षे स्वमानसः.

६१. -a) न१ पुमान् (→इमान्). -ab) ते१ नित्यं प्रातस्सायमधीयाना उपविवर्जयेत्. -c) दे६ अध्यापनश्च (→अध्यापनं च); दे१.९.१० मुब. अध्यापनं प्रकुर्वाणो. -d) दे१ विसर्जयेत् (→[अ]पि यत्नतः); का१ अभ्यस्यन्नाप्यप्रयत्नतः, ब२ अभ्यस्यन्नपि च यत्नतः, दे२ ह्यस्यन्नपि प्रयत्नतः, दे४ म१ ह्यभ्यस्यन्तापि यत्नतः, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ह्यनध्यायान् विवर्जयेत्, ते१ [अ]प्यभ्यस्यन्नपि यत्नतः.

६२. दे१.८-१०. b-f) -a) दे४ कर्णश्रवे, द१ कर्मसवे, ग२ उ१ कर्णधारे (→कर्णश्रवे); ब२ कर्णद्रावनिले रात्रौ. -b) का१ ससुद्गमात्, ब२ ससुल्ले, म१ ससमूहने, उ१ विमोहने, मुब. ससुद्गमे (→ससमूहने); ते१ दिवाकांशुसमुद्गते. -d) ब२ महात्मनां (→महोल्कानां); द१ ग२ म१ उ१ पातने (→संप्लवे). -e) म१ अनुवाकं, उ१ अकालिकं (→आकालिकं). -f) ग२ एतेष्वेव (→एतेष्वह); का१ अनृतौ चन्द्रदर्शने.

तदा विद्यादनध्यायमनृतौ चाभ्रदर्शने ॥६३॥
 निर्घाति भूमिचलने ज्योतिषां चोपसर्जने ।
 एतानाकालिकान् विद्यादनध्यायानृतावपि ॥६४॥
 प्रादुष्कृतेष्वग्निषु तु विद्युस्तनितनिस्वने ।
 सज्योतिः स्यादनध्यायः शेषरात्रौ यथा दिवा ॥६५॥
 नित्यानध्याय एव स्याद् ग्रामेषु नगरेषु च ।
 धर्मनैपुण्यकामानां पूतिगन्धे च नित्यशः ॥६६॥
 अन्तःशबगते ग्रामे वृषलस्य च सन्निधौ ।
 अनध्यायो रुद्यमाने समवाये जनस्य च ॥६७॥

६३. का१ दे१.८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. ○. -a) ब२ दे३.६ नित्या (→विद्याद्). -b) ब२ दे३.६ मुदा, ग२ दद्या (→यदा); दे६ सूलताग्निषु, न१ ग२ षुकृतानि तु, म१ षुकृतानिषु (→षुकृताग्निषु). -c) दे२ वनध्यायं, दे६ दनध्याये (→दनध्यायं). -d) ब१-३ दे२ अनृतौ चान्द्र (ब२ व) दर्शने, दे४ अनृतौ तु प्रदर्शने, दे६ मनसो चाभ्रदर्शनं, ग२ अन्यतो चाभ्रदर्शने.

अस्य श्लोकस्य स्थाने ते१ पुस्तके अयं पाठः—

३४. * ऐवोनभ्यन्दिता विप्रा वेदान् प्राहुः कृताधिषु ।
 तं च विद्यादनध्यायमनृतोद्भुतदर्शने ।

६४. दे१.८-१०. ○; दे४.cd) ○. -b) ब२ चैव दर्शने, दे६ सोपसर्पणे, ते१ द१ ग२ म१ उ१ चोपसर्पणे (→चोपसर्जने). -c) ब२ नित्यान् (→विद्याद्); ते१ एता नानाविधा विद्या. -d) ते१ अनध्यायमृतावपि.

६५. का१. ○; दे१०. ab) ○; दे१.८.९. a) ○. -a) ते१ भु (→तु). -b) दे४.६ नित्यं (→नित्यं). -c) द१ ग२ सद्यो हि (→सज्योतिः); ते१ सदादिशेदनध्यायम्. -d) ब३ अनृतौ च प्रदर्शने, दे१.८-१०. मुर्वे. मुए. मुब. अनृतौ चात्र दर्शने, दे२ अनृतौ चान्द्रदर्शने, दे३.६ द१ ग२ म१ अनृतौ चाभ्रदर्शने, ते१ अनृतौ राहुदर्शने, उ१ अनृते चाभ्रदर्शने.

अतः परं ब३ दे२.३.६ पुस्तकेषु अधिकम्—

स ज्योतिः स्यादनध्यायः शेष रात्रौ यथा दिवा (= ६५cd)

६६. का१. ○. -a) दे१.८-१० नित्याध्ययन एव स्याद्. -c) ब२.३ द१ ते१ उ१ कर्मनैपुण्यं, दे१.८.९. न१ धर्मनैपुण्यं, दे४ कर्मणो पुण्यं, ग२ म१ कर्मनैपुण्यं (→धर्मनैपुण्यं). -d) दे१.८ न१ मुर्वे. मुए. गन्धेन (→गन्धे च).

६७. का१. ○. -a) ब२.३ दे२.३.६ शरं, दे४ स्तवः, दे८-१० शिवं, उ१ जलं (→शवः); ग२ अन्यतां संगते ग्रामे. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. भुज्यमाने, दे४ युध्यमाने (→रुद्यमाने); न१ अध्यापनं न कुर्याद् वै.

उदके मध्यरात्रे च विष्मूत्रे च विसर्जने ।
 उच्छिष्टः श्राद्धभुक् चैव मनसाऽपि न चिन्तयेत् ॥६८
 प्रतिगृह्य द्विजो विद्वानेकोदिष्टस्य केतनम् ।
 ग्रहं न कीर्तयेद् ब्रह्म राज्ञो राहोश्च सूतके ॥६९
 यावदेकोऽनुदिष्टस्य स्नेहो गन्धश्च तिष्ठति ।
 विप्रस्य विदुषो देहे तावद् ब्रह्म न कीर्तयेत् ॥७०
 शयानः प्रौढपादश्च कृत्वा चैवावसक्तिकाम् ।
 नाधीयीतामिषं जग्ध्वा सूतकान्नाद्यमेव च ॥७१
 नीहारे बाणशब्दे च संध्योरुभयोरपि ।
 अमावास्यां चतुर्दश्यां पौर्णमास्यष्टमीषु च ॥७२
 उपाकर्मणि चोत्सर्गे त्रिरात्रं क्षपणं स्मृतम् ।

अष्टकासु त्वहोरात्रं ऋत्वन्त्यासु च रात्रिषु ॥७३
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघमासे तथैव च ।
 तिस्रोऽष्टकाः समाख्याताः कृष्णपक्षे तु सूरिभिः ॥७४
 श्लेष्मातकस्य छायायां शाल्मलेर्मधुकस्य च ।
 कदाचिदपि नाध्येयं कोविदारकपितृथोः ॥७५
 समानविद्ये च मृते तथा सङ्गहाचारिणि ।
 आचार्ये संस्थिते वाऽपि त्रिरात्रं क्षपणं स्मृतम् ॥७६
 छिद्राण्येतानि विप्राणां येऽनध्यायाः प्रकीर्तिताः ।
 हिंसन्ति राक्षसास्तेषु तस्मादेतान् विवर्जयेत् ॥७७
 नैत्यके नास्त्यनध्यायः संध्योपासन एव च ।
 उपाकर्मणि कर्मान्ते होममन्त्रेषु चैव हि ॥७८ व. २.१४.८१

६८. का१. ab ○. -a) द१ उदयो, ग२ म१ उ१ उदये (→उदके); ब२.३ दे२.३.६ चार्द्धं (→मध्य°); ग२ °रात्रौ (→°रात्रे). -b) दे३.६ विष्मूत्रस्य (→विष्मूत्रे च); ब१ न१ दे१.० विसर्जयेत्, ब२.३ दे१ ते१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. विवर्जयेत्, दे३.९ विसर्जयन् (→विसर्जने). -c) ब२ दे१.२.४.६.९.१० न१ °भुक्त्यैव (→°भुक् चैव). -d) उ१ दे४. ग२ मनसा न विचिन्तयेत्.

६९. -a) का१ प्रतिगृह्य ततो विप्राद्. -b) ब२ एकोदिष्टनिकेतनम्, ग२ एकोदिष्टसकेतनं. -d) दे६ न१ राज्ञो (→राज्ञो).

७०. का१. ○. -a) ब१-३ दे२.३.६ एका(ब१ °बा)न्त-, ते१ एकान्त-, म१ एवानु- (→एकोऽनु-); ब२ दे४ द१ ग२ म१ उ१ -लिप्त (ग२ °प्य)स्य, ते१ -दुष्टस्य (→-दिष्टस्य); न१ एकोदिष्टस्य यावद् वै. -b) दे४ स्नेहे, द१ स्नेह- (→स्नेहो); ब२.३ दे२.३ मुब. लेपश्च, ते१ गन्धस्य, + गन्धश्च, उ१ गन्धस्य (→गन्धश्च). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विपुले (→विदुषो).

७१. -a) ब१ शयाने (→शयानः); ते१ प्रौढ°, द१ प्रौष्ठ° (→प्रौढ°); का१ °पादश्च, दे१० °पादस्य, न१ °पातश्च (→°पादश्च). -b) का१ वै चावसक्तिकां, ब१ चैवावसक्तिकं, ब२ दे४.१० चैवावसक्तिकं, ब३ दे१ न१ मुर्वे. मुए. वै चावसक्तिकाम्, दे२ चैवावसात्स्थिकां, दे३.६ चैवावसक्तिकीं, दे६ मुब. वै चावसक्तिकां, द१ चैवेषक्तिकां, ग२ चैवावसक्तिकां, उ१ चैवावसक्तिकां (→चैवावसक्तिकां). -c) दे४ द१ दग्ध्वा (→जग्ध्वा). -d) मुर्वे. मुए. मुब. सूतकान्नमेव च.

७२. -a) दे१.८-१० मुए. नीहारपाते शब्दे च, दे६ नाहारे बाणशब्दे च, मुर्वे. नीहारे बाणपाते च. -c) दे४

अमावस्या-, दे६ अमावास्यां (→अमावस्यां); का१ ब१-३ दे२.३ अमावस्याचतुर्दश्याः. -d) ब१ दे१.४.६ न१ उ१ पौर्णमास्याष्टमीषु च.

७३. -b) दे४.१० त्रिरात्र- (→त्रिरात्रं); म१ क्षपणं (→क्षपणं); ब१ त्रिरात्रं * * * * *. -c) दे२.३.४.१० मुर्वे. मुए. ग्रहो (→त्वहो°); ग२ म१ उ१ अष्टकासु च कुर्वीत. -d) का१ नित्यं तासु, ब२.३ दे२ न१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. ऋत्वन्तासु, दे३.६ ऊर्ध्वन्तासु, ते१ तावन्तीषु (→ऋत्वन्त्यासु); ग२ उ१ मतिमान् तासु रात्रिषु, म१ मतिमान्नासु रात्रिषु.

७४. -a) का१ दे१.८-१० च वा (→तथा). -b) का१ माघे, दे१.८-१० मासे (→माघ-); द१ उ१ °मासि (→°मासे). -c) न१ सदा° (→समा°). -d) ब१ ग२ °पक्षे च, ब२.३ दे२.३ न१ द१ °पक्षेषु (→°पक्षे तु).

७५. -a) का१ दे१ °श्लेष्मातकस्य (→श्लेष्मातकस्य). -b) ग२ म१ शल्मलेर् (→शाल्मलेर्).

७६. दे४. bcd ○. -a) दे४ °विप्रेथ, दे९ °चर्ये च, द१ ग२ म१ उ१ °विद्ये तु (→°विद्ये च). -b) दे६ सु-, ते१ च, + स-, ग२ वै (→स-); का१ दे१० म१ -ब्रह्माचारिणी (→ब्रह्माचारिणि). -c) ब२.३ आचार्य- (→आचार्ये); ब१ ग२ म१ उ१ चापि (→वापि); ते१ आचार्ये च मृते वापि.

७७. दे४. ○. -a) ब१ कर्माणि (→विप्राणां). -b) का१ ब२ येऽना° (→येऽन°). -d) ब१.२ दे१.६ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. विसर्जयेत् (→विवर्जयेत्).

७८. दे४. abc ○; न१. cd ○. -a) ब२ दे१ मुर्वे. मुए. मुब. नैत्यके (→नैत्यके). -b) ब३ दे१० °पासनमेव च (→°पासन एव च). -c) का१ ब२.३ दे२

२.१४.८१ एकामृचमथैकं वा यजुः सामाथवा पुनः ।
अष्टकाद्यास्वधीयीत मास्ते चातिवायति ॥७९॥
अनध्यायस्तु नाङ्गेषु नेतिहासपुराणयोः ।
न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतानि वर्जयेत् ॥८०॥
एष धर्मः समासेन कीर्तितो ब्रह्मचारिणाम् ।
ब्रह्मणाऽभिहितः पूर्वमृषीणां भावितात्मनाम् ॥८१॥
योऽन्यत्र कुरुते यत्नमनधीत्य श्रुतिं द्विजः ।
स संमूढो न संभाष्यो वेदबाह्यो द्विजातिभिः ॥८२॥
न वेदपाठमात्रेण संतुष्टो वै भवेद् द्विजः ।
पाठमात्रावसन्नस्तु पङ्के गौरिव सीदति ॥८३॥
योऽधीत्य विधिवद् वेदं वेदार्थं न विचारयेत् ।

होमान्ते (→कर्मान्ते). -d) का१ व२.३ दे२.३ तथैव हि, दे६ तथैव च (→चैव हि).

७९. का१ न१. ०. -a) व१.३ दे१.३ ऋतम् (→ऋचम्).
-b) व२.३ दे३.६ सामानि (→सामाथ). -c) व२ दे२.३
अष्टकाद्यासु अधीयीत. -d) दे४ ते१ वाति-, म१ चापि, उ१ वापि
(→चाति-); दे४ अ२ वायति, ते१ वाति च (→वायति).

८०. न१. ०. -a) ते१ अनध्यायश्च नान्येषु. -d)
व१-३ दे३.६.८.९ अ२ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. पर्वण्ये- (→पर्वण्ये-);
द१ एव विवर्जयेत्, अ२ म१ उ१ एतान् विसर्जयेत् (→एतानि
वर्जयेत्).

८१. -b) अ२ म१ उ१ ब्रह्मचारिणः (→ब्रह्मचारिणां).
-c) व१ उ१ [अ]भिहितं, न१ म१ ते१ विहितं (→[अ]-
भिहितः).

८२. व१. cd ०. -b) दे१.४.८-१० न१ द१ अ२ म१
उ१ मुर्वे. मुए. मुव. द्विजाः (→द्विजः). -c) दे४ द१ अ२ म१
उ१ स (उ१ न) वै, दे२.६ समं, न१ सोऽसौ (→न सं-).

८३. व१. ab ०; दे१. cd ०. -a) दे४ पाठमात्रेण
संतुष्टो. -b) व२ संतुष्टो वै द्विजोत्तमाः (उ१ द१ ०मः), दे१.८-१० मुए. मुव.
संतुष्ट्येव वै द्विजः, दे४ यदि चैव भवेद् द्विजः, न१ धर्मिष्ठो
वा भवेद् द्विजः, ते१ संतुष्टौ वै भवेन्नृप. -c) का१ दे८-१०
मुर्वे. मुए. मुव. एवमाचारहीनस्तु, दे४ न१ ते१ अ२ म१ उ१
पाठमात्रावसानस्तु.

८४. दे१. ab ०. -c) का१ सामानायः शूद्रकल्पः,
दे१.८.९ मुर्वे. मुए. स चान्वः शूद्रकल्पस्तु, दे१० स चान्वः

ससान्वयः शूद्रकल्पः पात्रतां न प्रपद्यते ॥८४॥
यदि त्वात्यन्तिकं वासं कर्तुमिच्छति वै गुरौ ।

युक्तः परिचरेदेनमाशरीरविमोक्षणात् ॥८५॥
गत्वा वनं वा विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ।

अधीयीत सदा नित्यं ब्रह्मनिष्ठः समाहितः ॥८६॥
सावित्रीं शतरुद्रीयं वेदान्तांश्च विशेषतः ।

अभ्यसेत् सततं युक्तो भस्मस्नानपरायणः ॥८७॥

एतद् विधानं परमं पुराणं

वेदागमे सम्यगिहेरितं वः ।

पुरा महर्षिप्रवराभिपृष्टः

स्वायंभुवो यन्मनुराह देवः ॥८८॥

स च शूद्रस्तु, ते१ स मानुषः शूद्रतुल्यः. -d) दे१.८.९
पदार्थं, दे४ पात्रतां, दे१० वेदार्थं (→पात्रतां); ते१ प्रकल्पयेत्,
म१ प्रवर्तते (→प्रपद्यते).

८५. -a) का१ नात्यन्तिकं, दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए.
चात्यन्तिकं, ते१ त्वाहान्तिकं, अ२ म१ उ१ मुव. चात्यन्तिकं
(म१ का) (→त्वात्यन्तिकं). -b) का१ व१-३ दे२.३.६ उ१
गुरोः (→गुरौ). -c) का१ युक्तं (→युक्तः); का१ दे१ एवं,
उ१ दे२ एव (→एनं). -d) का१ व१-३ दे२ ०रविमोक्षणं,
दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. ०रभिघातनात्, दे४ ०रनिपीडनात्,
दे१० ०रभिघातनात् (→०रविमोक्षणात्).

८६. का१. ०. -c) दे१.१० मुर्वे. मुए. मुव. अभ्यसेत्
स तदा नित्यं. -d) दे१.९ ०नित्यं, दे४ द१ अ२ म१ ०विद्या-
उ१ ०विद्यां (→०निष्ठः).

८७. -b) व१ दे१० वेदाङ्गांश्च, दे१.८.९ वेदाङ्गानि,
द१ अ२ म१ वेदानां च (→वेदान्तांश्च). -c) दे४ युक्तं
(→युक्तो). -d) ते१ तं चासनपरायणः.

८८. का१. ०. -a) द१ एतद्विधानं परमं वेदितव्यं.
-b) व१ वेदागतो, व२ वेदागमं, दे१.४.८-१० ते१ म१ उ१
वेदाङ्गतः, द१ अ२ वेदाङ्गदं (→वेदागमे); दे१ मुर्वे. मुए. च
अ२ (व)चः (→वः). -c) व३ दे१० न१ महर्षिः, दे६ महर्षे
(→महर्षि-), दे१.४.८-१० द१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रवरानुपृष्टः,
न१ प्रवरानुपृष्टः, ते१ प्रवराभिपृष्टं, अ२ प्रवरान् प्रविष्टः, उ१
प्रवरैः स पृष्टः (→प्रवराभिपृष्टः). -d) दे२.४.६ स्वायंभुवोऽयं,
द१ स्वायंभुवोऽहं, अ२ स्वयंभुवोऽयं, म१ स्वयंभुवो हि
(→स्वायंभुवो यत्).

एवमीश्वरसमर्पितान्तरो

योऽनुतिष्ठति विधिं विधानवित् ।

मोहजालमपहाय

सोऽमृतो

याति तत् पदमनामयं शिवम् ॥८९

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र-यां संहितायामुपरिबिभागे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

१५

व्यास उवाच ।*

वेदं वेदौ तथा वेदान् वेदान् वा चतुरो द्विजाः ।

अधीत्य चाधिगम्यार्थं ततः स्नायाद् द्विजोत्तमः ॥१

गुरवे तु वरं दत्त्वा स्नायीत तदनुज्ञया ।

चीर्णव्रतोऽथ युक्तात्मा सशक्तः स्नातुमर्हति ॥२

वैष्णवीं धारयेद् यष्टिमन्तर्वासस्तथोत्तरम् ।

यज्ञोपवीतद्वितयं सोदकं च कमण्डलुम् ॥३

छत्रं चोष्णीषममलं पादुके चाप्युपानहौ ।

वै.२.१५.४

८९. -a) का१ ब२.३ दे२.३.६ न१ द१ अ२ म१ उ१ एत-
(→एव); का१ ब१.२ दे२.३.६ ते१ समीरितं नरो, द१ समर्पिते
नरो, अ२ म१ समर्पितं नरो (→समर्पितान्तरो). -b) ब१
योऽनु (पा) तिष्ठति, द१ उ१ योऽनुतिष्ठति (→योऽनुतिष्ठति);
दे१.४.९ मुए. विधानवत् (→विधानवित्). -c) ब१ दे१.४.९-१०
न१ मुवें. मुए. मुब. सोऽमृतं (→सोऽमृतो). -d) दे१ अ२ उ१
तत्परं (→तत्पदं); द१ उ१ परं, अ२ म१ पदं (→शिवं).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति].

पुराणनाम—का१ दे१.६.८-१० ते१ इति श्रीकृ(का१ कौ)र्म-
पुराणे उपरिभागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ इति कूर्म-
पुराणे, ब३ दे२.३ इति कृ(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे१
इति श्रीकूर्मपुराणे ईश्वरगीतासुपनिषत्सु, न१ इति श्रीकूर्मपुराणे,
अ२ म१ इति (म१ * *) श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीता-
सुपनिषत्सु उ१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तर (उ१ रे) भागे,
मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुब. इति
श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३
दे१-४.६.८-१० न१ अ२ म१ उ१ मुए. ○; ते१ सदाचारप्रसंगो
नाम, मुवें. ब्रह्मचारिधर्मनिरूपणं नाम, मुब. ब्रह्मविद्यायां वेदा-
ध्ययनादिक्रमनियमो नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ○;
का१ मुवें. मुब. चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥, ब१.३ दे२.३ त्रयो-
दशोऽध्यायः, दे१.४.९-१० ते१ अ२ म१ उ१ मुए. चतुर्दशोऽध्यायः.

१५

* द१. ○; दे२.३.९ व्यास उ.; न१ श्रीवेदव्यासाय नमः;
अ२ म१ उ१ व्यासः.

१. -a) दे१ वेद, दे६ उ१ वेद-, द१ वंदे (→वेदं); ब१
वेद(?) (→वेदान्). -b) ब१ दे६-१० उ१ मुवें. मुए. मुब.
विन्वाद्वा, दे१ विवाद्वा (→वेदान्वा); दे१.४.९-९ म१ द्विजः
(→द्विजाः); का१ ब२.३ दे२.३.६ वेदाङ्गाश्चतुरोऽप्यथ, न१
वेदान्वं चतुरोऽप्यथ, ते१ अथवा चतुरोऽप्यथ. -c) दे१० आधीत्य
(→अधीत्य); ब१.२ दे१.४.९-१० मुवें. मुए. मुब. चाभि°, अ२
विधि°, उ१ ह्यधि° (→चाधि°); दे६ °गम्यर्थ (→°गम्यार्थं).
-d) दे१.४.९-१० न१ द१ अ२ उ१ मुवें. मुए. मुब. द्विजोत्तमः
(→द्विजोत्तमः).

२. -a) दे१ मु(गु?)रवेथ (→गुरवे तु); का१ ब२.३
दे२ ३.६ ते१ मुवें. मुए. मुब. धनं (→वरं). -c) दे२ कीर्ण°
(→चीर्ण°); ब२ °व्रतार्थ-, द१ उ१ °व्रतोप-, अ२ °व्रतोप्र-
(→°व्रतोथ); का१ दे२ मुक्तात्मा (→युक्तात्मा); दे१ चीर्य-
व्रतोऽप्ययुक्तात्मा, दे१० चीर्णाव्रतोऽपि युक्तात्मा, म१ जीर्णव्रतो
विमुक्तात्मा. -d) का१ ब२.३ दे२.६ शक्तो वा, दे१ द१ अ२ म१
उ१ ह्यशक्तः, ते१ ह्याशक्तः (→सशक्तः); द१ म१ उ१ स्नान°,
अ२ स्नाह°(?) (→स्नातु°).

३. -a) न१ वैष्णवीं, म१ वैष्णवं (→वैष्णवीं); दे१०
षेधु (→याष्टि); दे६ वैष्णवां धारयेमुष्टि. -b) दे१ मुवें. मुए.
मुब. °वासं (→°वासस्); दे६ मन्तव्यसं(?), अ२ अन्तव्यासं
(→अन्तर्वासस्). -d) अ२ त्रितयं (→द्वितयं); उ१ सोदकुम्भं च
(→सोदकञ्च); दे१ कमण्डलं, न१ कमण्डलुः (→कमण्डलुम्).

४. -a) दे३.६ चोष्णीष-, दे१० चोष्णी(?) च
(→चोष्णीषम्); दे३.६ -चमसं, दे१० अमलं (→अमलं). -c)

बै.२.१५.४ रौक्मे च कुण्डले वेदं कृत्तकेशनखः शुचिः ॥४
 स्वाध्याये नित्ययुक्तः स्याद् बहिर्मात्यं न धारयेत् ।
 अन्यत्र कान्चनाद् विप्रो न रक्तां विभृयात् स्रजम् ॥५
 शुक्लाम्बरधरो नित्यं सुगन्धः प्रियदर्शनः ।
 न जीर्णमलवद्वासा भवेद् वै विभवे सति ॥६
 न रक्तमुत्बणं चान्यधृतं वासो न कुण्डिकाम् ।
 नोपानहौ स्रजं चाथ पादुके च प्रयोजयेत् ॥७
 उपवीतमलंकारं दर्भान् कृष्णाजिनानि च ।

न१ ग२ म१ रौक्मे, ते१ कर्म, +रौक्मे (→रौक्मे); का१ व२.३
 दे२.३ दे२ ते१ मुव. धार्ये, व१ दे४ चैव, दे३.६ धौर्ये, ग२ द्वैव,
 म१ द्वे च, उ१ नर्वे (→वेद). -d) का१ लुन°, ब१.२ दे२.३
 कृन्त-, दे२.९ कृन्त-, दे१० क्लिप्त-, मुवें. मुए. मुव. व्युप्त-
 (→कृन्त-); दे१ -नखं (→-नख:); म१ छवि: (→शुचि:).

५. -a) द१ उ१ स्वाध्याय- (→स्वाध्याये); दे१.६.१०
 न१ द१ ग२ म१ युक्त (→युक्त:). -b) दे१० न१ स्यद् (?)
 (→स्याद्); दे१ मोल्यं न, दे६ माल्यां न, द१ म१ माल्यं च
 (→माल्यं न). -c) ब२ वि*, दे१.८.९ न१ मुवें. मुए. मुव.
 विप्रः (→विप्रो). -d) ब२ दे६ रक्तं (→रक्तां); दे१ मि(?)
 भृयात्, न१ द१ विभृयात्, ते१ धारयेत्, ग२ विभृया
 (→विभृयात्).

६. -a) न१ नित्यः (→नित्यं). -b) ब३ स्वगन्धि,
 द१ उ१ सुगन्ध- (→सुगन्ध:); उ१ °दर्शनं (→°दर्शन:). -c)
 दे१ जीर्ण° (→जीर्ण°); दे६ °मलवद्, ग२ °मलमद् (→°मल-
 वद्); न१ वासो (→वासा). -d) का१ दे१.४ मुवें. मुए. मुव.
 वैभवे (→विभवे); दे१० सती (→सति).

७. -a) दे३.६ वक्तं (→रक्तम्); दे२ उत्वणं, ग२ म१
 उत्वणं, उ१ उद्वहं (→उत्वणं); का१ दे१.८-१० चान्यद्
 (→चान्य-); ब१ न रक्तं ****, ते१ न रक्तलवणं धान्यं.
 -b) का१ व्रतं, दे१ धृत्तं, दे४ वृत्तं (→धृत्तं); दे१० चासौ
 (→वासो); का१ स (→न); दे१.१० ते१ कुण्डिका, दे६ कुण्डिकं,
 द१ कण्डिकां, ग२ बन्धिकं, म१ विभृयात् (→कुण्डिकाम्). -c)
 व१ नपानहौ, दे१० नौपानहौ, न१ नौपानहं (→नौपानहौ); द१
 सृजं (→स्रज); व१ बापि, दे१.२.४.८ न१ मुवें. मुए. मुव. बाथ,
 दे३ चाप्य (?) (→चाथ). -d) दे३ पादुके (?) (→पादुके);
 का१ दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. न (→च).

८. का१. cd ○. -a) दे१ मुवें. मुए. मुव. °करान्
 दर्भान्, दे४.८-१० द१ म१ °मलंकारान्, ते१ °मलंकारः (→°मलं-
 कारः). -b) ब२.३ दे३.६ ते१ दर्भाः, दे१ मुवें. मुए. मुव. तथा,

नापसव्यं परीदध्याद् वासो न विकृतं वसेत् ॥८
 आहरेद् विधिवद् दारान् सदृशानात्मनः शुभान् ।
 रूपलक्षणसंयुक्तान् योनिदोषविवर्जितान् ॥९
 अमातृगोत्रप्रभवामसमानर्षिगोत्रजाम् ।
 आहरेद् ब्राह्मणो भार्या शीलशौचसमन्विताम् ॥१०
 ऋतुकालाभिगामी स्याद् यावत् पुत्रोऽभिजायते ।
 वर्जयेत् प्रतिषिद्धानि प्रयत्नेन दिनानि तु ॥११
 षष्ठ्यष्टमीं पञ्चदशीं द्वादशीं च चतुर्दशीम् ।

दे४ दर्भं (→दर्भान्); व१ °नपि (→°नि च). -c) दे४ °सव्यां
 (→°सव्यं); व१ तध्याद् (?) (→दध्याद्); दे२ नासव्यं
 परीदध्याद्. -d) द१ वासे (→वासो); द१ च कृतं, ग२ वकृतं
 (→विकृतं); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. चयन्, दे४ भवेत्
 (→वसेत्).

अतः परं म१ पुस्तके अधिकम्—

*व्रतानि स्नातको नित्यं सर्वभूतानुकंपनः । (= १३ cd)

९. का१. ab ○. -a) व१ अहरे विधिवद्, दे९ आहारे-
 द्वि* (→आहरेद्विधिवद्); दे१ न१ द्वारान् (→दारान्). -b)
 दे२ सदृश्या-, दे१० सदसा- (→सदृशा-); दे२ -नात्मना, व१
 -ना*नः, ग२ -नामनः (→-नात्मनः); दे१.८-१० द१ ग२ म१ उ१
 समान्, दे४ समं, ते१ समाः (→शुभान्). -c) ब२ न१ ते१ ग२
 म१ उ१ °संपन्नान्, दे४ °संयुक्तां (→°संयुक्तान्). -d) दे४
 °विवर्जितां, दे६ °विवर्जित, ते१ °विवर्जिताम् (→°विवर्जितान्).

१०. -a) दे१.२ अनृत-, दे८-१० अमंत्रि-, दे९ अमंत्रि-
 (→अमातृ-); व१-३ दे३.६ -जभवा-, दे४ -विभवा-, दे१० -मभवो,
 उ१ -प्रभवान् (→-प्रभवा-). -b) ब२ दे२ म१ उ१ -नस-, दे४
 -मम्ल- (→-मस-); ब२ दे६ द१ ग२ उ१ -नार्ध-, दे३ -नार्द्धं,
 दे४ म१ -नर्ध-, दे६ -नार्ध- (→-नर्धि-). -c) दे६ आदरद्, दे१०
 आहारे, ग२ आहरे (→आहरेद्); दे६ भार्या (→भार्या). -d)
 व१ दे३ शिव-, ब३ दे६ शीवः (→शील-); व१.२ -समन्वितान्,
 दे६ -समन्वितः (→-समन्विताम्).

११. -a) ग२ °कामी (→°गामी). -b) उ१ पुत्रो हि
 (→पुत्रोऽभि-). -c) दे२.३.१० °सिद्धानि (→°षिद्धानि); ब३
 वर्जयेत्तां प्रयत्नेन. -d) दे१.९.१० मुवें. मुए. मुव. दिनानि तु
 प्रयत्नेन.

१२. दे१. cd ○. -a) व१ दे१.२.६ षष्ठ्यष्टमी (→षष्ठ्य-
 ष्टमी); व३ दे१ पञ्चदशी (→पञ्चदशी). -b) दे१ द्वादशी च,
 दे६ * * * च, ते१ अमावास्यां (→द्वादशी च); दे१ चतुर्दशी

ब्रह्मचारी भवेन्नित्यं तद्वज्जन्मत्रयाहनि ॥१२
आदधीतावस्थ्याग्निं जुहुयाज्जातवेदसम् ।
व्रतानि स्नातको नित्यं पावनानि च पालयेत् ॥१३
वेदोदितं स्वकं कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
अकुर्वाणः पतत्याशु नरकानतिभीषणान् ॥१४
अभ्यसेत् प्रयतो वेदं महायज्ञान् न हापयेत् ।
कुर्याद् गृह्याणि कर्माणि संध्योपासनमेव च ॥१५

(→चतुर्दशीम्). -d) दे३ तद (→तद्वद्); का१ -त्रयानितः, दे२ -त्रयाहनिः, दे४ -त्रयाहनि, ते१ -दिनत्रयम्, म१ -त्रयेहनि- (→त्रयाहनि); दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ब्राह्मणः संयतेन्द्रियः, अ२ तद्वज्जन्मात्रयाहनि.

१२. दे१. ab ○; उ१. d ○. -a) का१ ब२.३ दे२.३.६ आदधीत, दे४ आदधीत्या, दे८.९ द१ आदधीता°, दे१० आदधीतां, अ२ अदधीता° (→आदधीता°); का१ ब२ दे२.३.६ विवाहाग्निं, ब३ विहायाग्निं, दे४ वमध्याग्निं, दे१० वसं-याग्नीं, न१ वसवध्याग्निर्, ते१ म१ उ१ वसंवध्याग्निं, उ१ वसंवध्यानि (→वसवध्याग्निं). -b) ते१ वेदसि (→वेदसम्). -c) दे८ स्नानको, ते१ स्नातका (→स्नातको); दे२ निच (?) (→नित्यं); दे१ ब्रह्मा ** तको नित्ये. -d) का१ दे२.३.६ पारणानि (→पावनानि); अ२ सर्वभूतानुकम्पनः.

अतः परं अ२ पुस्तके अधिकम्—

* दद्यापरसमायुक्तो ह्यपापानि च पालयेत् । (= १३cd)
म१ पुस्तके अधिकम्—

* श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म साधुकार्यञ्च सेवितं ।
तमाचारं निषेवेत नेहेतान्यत्र कर्हिचित् । (= १६)
उ१ पुस्तके अधिकम्—

३४. * दद्यापरसमायुक्तो पावनानि पाययेत्
चरौ च पचनाद्यर्थं पचनाद्यर्थं पालयेत् ।

१४. -a) दे१० स्वयं (→स्वकं). -b) दे२ अतंत्रितः, दे१० अतंत्रियः (→अतन्द्रितः). -c) ब२ न कुर्वाणः, दे१ उ१ अकुर्वाणः (→अकुर्वाणः); दे१० परत्वाशु (→पतत्याशु). -d) दे१.८.१० मुर्वे. मुए. मुब. नरकान्याति-, दे४ नीरयानाति-, न१ नरकां नाति-, ते१ द१ म१ उ१ निरयानति-, अ२ निरयानिति- (→नरकानति-); दे६ न१ -भीषणात् (→-भीषणान्).

१५. -a) दे१ प्रयतो (→प्रयतो); दे३ वेदं, ते१ नित्यं (→वेदं). -b) ब१ न१ महायज्ञं न हापयेत्, दे१.८-१० द१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. महायज्ञांश्च भावयेत्, ते१ पंचयज्ञान् हापयेत्, उ१ महायज्ञांश्च हापयेत्. -c) ब३ दे३.९ न१

सख्यं समाधिकैः कुर्यादुपेयादीश्वरं सदा ।
दैवतान्यपि गच्छेत् कुर्याद् भार्याभिपोषणम् ॥१६
न धर्मं ख्यापयेद् विद्वान् न पापं गूहयेदपि ।
कुर्वीतात्महितं नित्यं सर्वभूतानुकम्पकः ॥१७
वयसः कर्मणोऽर्थस्य श्रुतस्याभिजनस्य च ।
वेषवाग्बुद्धिसारूप्यमाचरन् विचरेत् सदा ॥१८
श्रुतिस्मृत्युदितः सम्यक् साधुभिर्यश्च सेवितः ।

वै.२.१५.१६

गृह्यानि, दे१ गृस्वानि, दे२.६ ते१ गृह्यानि, दे१० नित्यानि(?), द१ म१ उ१ गार्ह्याणि (→गृह्याणि); का१ ब३ दे२.३.६ कार्याणि, ते१ सर्वाणि (→कर्माणि).

१६. -a) ब२ मन्त्रैः, ब३ पख्यं (?), न१ सख्यं, ते१ सन्ध्यां, द१ शक्या, अ२ म१ उ१ शक्यं (→सख्यं); का१ दे२.४ समाधिकैः, दे१० समाधितैः, ते१ समाहितः, द१ समाधिकं, अ२ उ१ समाधिकं (→समाधिकैः); म१ शक्यं सायाह्नकं कुर्याद्. -b) दे१ उषयाद्, मुर्वे. मुए. मुब. अर्चयेद्, उ१ वेदा* (→उपेयाद्). -c) दे१.४.६.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °न्याधि-, दे३ °न्याभि, ते१ °ह्याभि- (→°न्यापि); दे४ गच्छेच्च, दे१० या गच्छेत्, म१ उ१ गच्छेत् (→गच्छेत्). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °विभूषणं, दे४ द१ अ२ म१ उ१ °दि पोषणं, दे६ °तिपोषणम् (→°भिपोषणं); का१ कुर्यात् भृत्याभिपोषणम्.

१७. -a) ते१ * स्वयं (→न धर्मं); ते१ गोपयेद् (→ख्यापयेद्). -b) दे३ गूहयेद्, दे६ पूजयेद्, दे१० गूहयेद्, न१ ग्रहयेद् (→गूहयेद्). -c) ब१ कुर्वीतात्म-, दे१ कुर्वीतीहम् (?); दे३.६ अ२ कुर्वीतार्थ-, दे१० कुर्वीतान् स, द१ उ१ कुर्वीताभि- (→कुर्वीतात्म-); द१ अ२ उ१ -मतं (→-हितं); ब३ सर्वं (→नित्यं). -d) दे२ °भूतार्थ- (→°भूतानु-); दे१.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °कम्पनम् (→°कम्पकः).

१८. -a) अ२ वयसः (→वयसः); का१ स्वस्य, उ१ [अ]र्थस्य (→[अ]र्थस्य). -b) दे१ सुतस्या°, दे१० श्रुतस्यो° (→श्रुतस्या°). -c) का१ ब३ दे२.३.६ देश-, ब१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वेद- (→वेष-); दे६ -साहिष्यम् (→-सारूप्यम्). -d) दे१.४.८.१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. आचरेद् (→आचरन्); दे१.८ निचरेत्, मुर्वे. मुए. मुब. विहरेत् (→विचरेत्).

१९. -a) ब१-३ दे१.४.८-१० ते१ द१ अ२ म१ उ१ उदितं (→उदितः); ते१ कर्म (→सम्यक्). -b) दे४ साधुभिर्यश्च, द१ अ२ म१ उ१ साधुकार्यञ्च (→साधुभिर्यश्च); दे४ न१ ते१ द१

बं. २.१५.१६ तमाचारं निषेवेत नेहेतान्यत्र कर्हिचित् ॥१९
येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः ।
तेन यायात् सतां मार्गं तेन गच्छन् न रिष्यति ॥२०
नित्यं स्वाध्यायशीलः स्यान्नित्यं यज्ञोपवीतवान् ।
सत्यवादी जितक्रोधो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥२१
संध्यास्नानपरो नित्यं ब्रह्मयज्ञपरायणः ।
अनसूयी मृदुर्दान्तो गृहस्थः प्रेत्य वद्धते ॥२२
वीतरागभयक्रोधो लोभमोहविवर्जितः ।
सावित्रीजाप्यनिरतः श्राद्धकृन्मुच्यते गृही ॥२३
मातापित्रोर्हिते युक्तो गोब्राह्मणहिते रतः ।

म_१ उ_१ सेवितं, ग_२ सेविता (→सेवितः). -c) दे२.६ ते_१ उ_१ तमाचारं, दे_४ तमाचारे, दे_८ तमोचारं, न_१ समाचारं (→तमाचारं); न_१ निषेवेतं (→निषेवेत). -d) ब_२ नेचोत (?), दे३.६ नेह च, न_१ न हता, ते_१ विहितो, द_१ नेह न (→नेहेता-); दे१.८-१० मुए. मुब. कुत्रचित् (→कर्हिचित्).

२०. -a) का_१ ब_१ जाता (→याता). -b) दे६ द_१ याता, न_१ यात्राः, ग_२ वाताः (→याताः). -c) ब_१ द_१ स तं, दे३ सतान् (?) (→सतां). -d) का_१ ब_२.३ दे२.३.६ न दुष्यति, दे_१ मरिष्यति, दे८-१० द_१ मुवें. मुए. मुब. तरिष्यति, ते_१ तदुष्यति (→न रिष्यति).

२१. -a) दे४ नित्य- (→नित्यं); दे_१ स्वीध्याय^०(?) (→स्वाध्याय^०); दे४.१० ^०शीलस्य, न_१ ग_२ ^०शीलस्याद् (→शीलः स्यात्). -b) ते_१ ^०शीलवान् (→^०पवीतवान्). -c) ब_१ सत्यवाधि (क) (→सत्यवादी). -d) दे_१ ब्राह्म^० (→ब्रह्म^०).

२२. दे३. cd ○. -a) का_१ ब_१-३ दे२-४.६ ते_१ द_१ ग_२ म_१ उ_१ ^०रतो (→^०परो). -b) उ_१ ^०परायणं^० (→परायणः); दे३ नमस्येत्प्रयतः स्वरान्. -c) का_१ ब_१-३ दे२.४.६ न_१ ते_१ द_१ उ_१ अनसूयुर, ग_२ अनसूया, म_१ अनसूयो (→अनसूयी); दे२ मृदुर्दन्ति, ते_१ मुदा युक्तो, ग_२ मृदुबन्तो, उ_१ मृदुःशान्तो (→मृदुर्दान्तो). -d) दे१० म_१ वत्तते (→वद्धते).

२३. दे३. ○. -a) दे१० -भयः (→-भय-). -c) ब_१.३ दे२.४.६ न_१ मुवें. मुए. मुब. जाप^०, ब_२ ते_१ ग_२ जप्य^० (→जाप्य^०). -d) दे१.८-१० शुद्ध^०, दे६ श्राद्धा^० (→श्राद्ध^०); दे_१ शुद्धं संमु (न) च्यते गृही.

२४. दे३. ○. -a) का_१ ^०पित्रे हिते, दे_१ ^०पित्र्येहिते, न_१ म_१ ^०पित्रोर्हिते, ते_१ ^०पितृहिते (→^०पित्रोर्हिते); दे६ युक्तो, दे१०

दान्तो यज्वा देवभक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥२४
त्रिवर्गसेवी सततं देवतानां च पूजनम् ।
कुर्यादहरहर्नित्यं नमस्येत् प्रयतः सुरान् ॥२५
विभागशीलः सततं क्षमायुक्तो दयालुकः ।
गृहस्थस्तु समाख्यातो न गृहेण गृही भवेत् ॥२६
क्षमा दया च विज्ञानं सत्यं चैव दमः शमः ।
अध्यात्मनिरतं ज्ञानमेतद् ब्राह्मणलक्षणम् ॥२७
एतस्मान्न प्रमाद्येत विशेषेण द्विजोत्तमः ।
यथार्शक्तिं चरन् कर्म निन्दितानि विवर्जयेत् ॥२८
विधूय मोहकलिलं लब्ध्वा योगमनुत्तमम् ।
गृहस्थो मुच्यते बन्धात् नात्र कार्या विचारणा ॥२९

युक्ते (→युक्तो). -c) का_१ ब_१-३. दे२ न_१ म_१ उ_१ दाता यज्वा, दे६ दाता यज्ञा, ते_१ पंचयज्ञो द_१ नाययज्वा, ग_२ न यज्वानो (→दान्तो यज्वा); का_१ भवेद्भक्तो, द_१ वेदभक्तो (→देवभक्तो).

२५. दे३. ○. -a) दे६ ^०मेधी, ग_२ ^०देवी (→^०सेवी). -d) दे१० नमस्ते, ग_२ नमस्यं (→नमस्येत्); दे_१ ग_२ उ_१ सततं, म_१ अहरहस् (→प्रयतः); दे६ स्वराद् (→सुरान्).

२६. -b) दे_१ क्षामा (?), ग_२ म_१ समा- (→क्षमा-); दे६ ते_१ -मुक्तो, ते_१ -शीलो (→युक्तो); दे३.६ दयात्मकः (→दयालुकः). -c) न_१ गृहस्थस् (→गृहस्थस्); ते_१ स (→तु). -d) ब_२ नो (→न); म_१ हीनश्च (→गृहेण).

२७. दे३.६. cd ○; द_१ ग_२ उ_१. bc ○. -a) दे३ वि * नं (→विज्ञानं). -b) ब_३ दे६ शमः (→शमः). -c) का_१ दे३ ^०नित्यता, ब_१ दे१.८-१० ^०निरतो, ब_२.३ ^०शीलता, ते_१ मुवें. मुए. मुब. ^०निरत- (→^०निरतं); न_१ अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं.

२८. दे३.६. ○. -a) का_१ दे२ अकस्मात्, ब_१-३ एकस्मात्, ग_२ एतस्मिन् (→एतस्मात्); उ_१ प्रपद्येत (→प्रमाद्येत). -b) दे४ ते_१ मुवें. मुए. द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः). -c) ब_१ दे१.४ द_१ ग_२ म_१ उ_१ मुवें. मुए. मुब. चरेत् (→चरत्); का_१ धर्म, दे२ चर्म, दे१० कर्मन् (→कर्म). -d) ग_२ निन्दितानि (→निन्दितानि); दे_१ विवर्जयेत्, द_१ ग_२ उ_१ च वर्जयेत् (→विवर्जयेत्).

२९. दे३.६. ○; दे१.८. ○. -a) ग_२ विधूत^० (→विधूय^०); दे१० ^०कपिलं (→^०कलिलं). -c) दे_१ वेधत् (→बन्धात्).

विगर्हातिक्रमाक्षेपहिंसाबन्धवधात्मनाम् ।
 अन्यमन्युसमुत्थानां दोषाणां मर्षणं क्षमा ॥३०
 स्वदुःखेष्विव कारुण्यं परदुःखेषु सौहृदात् ।
 दयेति मुनयः प्राहुः साक्षाद् धर्मस्य साधनम् ॥३१
 चतुर्दशानां विद्यानां धारणं हि यथार्थतः ।
 विज्ञानमिति तद् विद्याद् येन धर्मो विवर्द्धते ॥३२
 अधीत्य विधिवद् विद्यामर्थं चैवोपलभ्य तु ।
 धर्मकार्यान्निवृत्तश्चेन्न तद् विज्ञानमिष्यते ॥३३
 सत्येन लोकाञ्जयति सत्यं तत्परमं पदम् ।

यथाभूतप्रवादं तु सत्यमाहुर्मनीषिणः ॥३४
 दमः शरीरोपरमः शमः प्रज्ञाप्रसादजः ।
 अध्यात्ममक्षरं विद्याद् यत्र गत्वा न शोचति ॥३५
 यथा स देवो भगवान् विद्यया वेद्यते परः ।
 साक्षाद् देवो महादेवस्तज्ज्ञानमिति कीर्तितम् ॥३६
 तन्निष्ठस्तत्परो विद्वान्नित्यमक्रोधनः शुचिः ।
 महायज्ञपरो विप्रो लभते तदनुत्तमम् ॥३७
 धर्मस्यायतनं यत्नाच्छरीरं परिपालयेत् ।
 न हि देहं विना रुद्रः पुरुषैर्विद्यते परः ॥३८ बं.२.१५.३८

३०. दे१.०; दे३.६.ab०. -a) का१ न१ विगर्हाति-, दे१० विगर्हन्ति, ते१ ग्र२ म१ विगर्हन्ति (→विगर्हाति-); का१ -क्तमाज्ञेया(?), ब२.३ न१ द१ म१ -क्रमक्षेप, ग्र२ -क्रमक्षे च(?) (→-क्रमाक्षेप-); उ१ विगर्हा कृत्रिमं क्षेपं. -b) ब३ -बद्ध-, दे१० -बन्धत् (→-बन्ध-); न१ -वदात्मनाम्, द१ -वधात्मनं, उ१ -विसात्मतिम् (→-वधात्मनाम्); ग्र२ हिंसवन्धायथात्मकम्. -c) ब३ दे१० अन्यमन्य, दे४ आत्म-मन्यु, द१ अन्यमन्न, ग्र२ अन्यमन्यं (→अन्यमन्यु-); ब२ दे१० -समुत्थानं, दे४ द१ म१ उ१ -समुत्पन्न, ग्र२ -समुत्पन्ना (→-समुत्थानां); ते१ तान्यात्मनि समुत्थानि. -d) द१ रोषेणा, ग्र२ रोषणा, म१ रोषाणा, उ१ दोहा* (→दोषाणां); दे४ मर्षणा, द१ मर्षण (→मर्षणं); ब१ न१ क्षमाः (→क्षमा).

३१. दे१.a ०. -a) का१ स्वदुःखाद्यव-, दे२ स्वदुःखेष्वेव*, दे६ सुखदुःखेष्विव(व), दे१० स्वादुःखेष्विव, ते१ स्वदुःखेष्विव (→स्वदुःखेष्विव); दे१० कारुण्यां (→कारुण्यं). -b) दे२.१० दुःखेषु (→दुःखेषु); का१ ब१ ते१ सौहृदम्, दे६.१० सौहृदान् (→सौहृदात्). -d) द१ ग्र२ म१ सा स्याद् (→साक्षाद्); दे३.६ साधनः, ग्र२ शासनं (→साधनम्).

३२. -b) का१ ब२.३.६ धारणा (→धारणं); द१ ग्र२ उ१ च (→हि); का१ परार्थजः, ब२.३ दे२.३.६ परार्थतः (→यथार्थतः). -c) ब२ विज्ञातं, दे४ विधानं (→विज्ञानं). -d) दे३.६ स्वेन, मुर्वे. यत्र (→येन); द१ न बद्धते (→विवर्द्धते).

३३. -a) दे१.४.८-१० ते, द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. वेदान्, न१ विद्या- (→विद्याम्). -b) का१ दे१.३.६ अनुचैव, न१ धर्मं चैव (→अर्थं चैव); ब२.३ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ च (→तु). -c) ब१ दे३.६ उ१ °कार्यान्निवृत्तिः, दे४ °कार्यान्निवृत्तिः, न१ °कार्यान्निवृत्तः, ते१ कामनिवृत्तः (→°कार्यान्निवृत्तः). -d)

का१ दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ एतद्, ब२ न१ न तु, दे१.९ तत्तद्, ते१ सत्तद् (→न तद्); का१ इष्यति, दे१० द१ ग्र२ म१ उच्यते, न१ एष्यते, उ१ उत्तमं (→इष्यते).

३४. -a) दे४ सत्त्वेन (→सत्येन); का१ ब१.३ दे२.३.६ न१ ग्र२ लोकं (→लोकान्); ब१ यजति (→जयति). -b) दे६ सन्नव (→सत्यं तत्). -c) ब३ दे१.८-१० म१ °प्रवादस्तु (→°प्रवादं तु).

३५. -a) का१ दे२.३.६ न१ °परतिः, ब१-३ °परति (→°परमः). -b) ब१.२ समः, ब३ समाः, दे६ ईशः (→शमः). न१ प्राज्ञे (→प्रज्ञा°); ब३ द१ °प्रसादतः, दे१ °प्रसीदजः, ते१ °प्रसादकः, म१ °प्रसूतजः (→°प्रसादजः). -c) ते१ तत्परं (→अक्षरं); ब१.२ द१ विद्या (→विद्याद्). -d) ते१ स्वरूपस्य न शोचति.

३६. -a) दे१ जया स, दे२ मया स, दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ यथा स, ते१ ययादि (→यया स); ग्र२ देशो (→देवो). -b) का१ ब१.२ दे४ विद्यते (→वेद्यते); दे१० परान् (→परः). -c) का१ ब१.३ दे६ न१ देव, ब२ दे१-३ एव (→देवो); ब१ कीर्तितः, दे३.६ कीर्तनं (→कीर्तितं); द१ ग्र२ उ१ तत्त्वज्ञानविनिमित्तं, म१ तत्त्व-ज्ञानमितीरितं.

३७. द१ ग्र२ म१ उ१. cd ०. -a) दे४ तं विष्ठस् (→तन्निष्ठस्); दे६ ते१ विद्यात् (→विद्वान्). -b) दे४ पुमान् (→नित्यम्); दे१ श्रुविः (→शुचिः); द१ ग्र२ म१ उ१ लभते, तत्परं पदं. -c) दे१.४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. विद्वान् (→विप्रो). -d) ब२.३ लभ्यते, दे१ न भवेत् (?), दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. न भवेत् (→लभते); का१ तनुमुत्तमां, ब३ तन्नमुत्तमं, मुव. तत्त्वमुत्तमम् (→तदनुत्तमम्).

३८. -a) द१ ग्र२ म१ यत्तत् (→यत्तात्). -b) द१ शरीर- (→शरीरं); द१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रति° (→परि°); न१

नित्यधर्मार्थकामेषु युज्येत नियतो द्विजः ।
 न धर्मवर्जितं काममर्थं वा मनसा स्मरेत् ॥३९
 सीदन्नपि हि धर्मेण न त्वधर्मं समाचरेत् ।
 धर्मो हि भगवान् देवो गतिः सर्वेषु जन्तुषु ॥४०
 इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

१६

व्यास उवाच ।*

न हिंस्यात् सर्वभूतानि नानृतं वा वदेत् क्वचित् ।

०पालये(?) (→०पालयेत्). -c) दे१.४.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→हि); ब२ न१ देवं (→देहं); ब२ न१ रुद्रं, दे४ भद्रं (→रुद्रः). -d) ब२ ते१ द१ मुब. पुरुषो, दे१ खिद्यते, दे४ पुरुषं, दे८-१० मुर्वे. मुए. विद्यते (→पुरुषैः); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पुरुषैः, द१ ग२ म१ उ१ वेद्यते (→विद्यते); द१ परं (→परः).

३९. -a) का१ ब१-३ दे१-४.६.९.१० न१ ते द१ ग२ म१ उ१ नित्यं (→नित्य-). -b) ब३ दे१० युज्यते, ते१ युज्यास्तत्, द१ ग२ म१ उ१ बुध्येत (→युज्येत); दे३.६ नियते (→नियतो); ब३ दे३.६ द्विजाः (→द्विजः). -c) द१ धर्मं (→धर्म-); ब१ कार्यं (→कामम्). -d) ब१ मम, दे३ अन्नं (→अर्थः); न१ ०साक्षरे (→०सा स्मरेत्); दे१ अनर्थं वामन स्मारेत्.

४०. दे१. ०; ते१. ab ०. -a) दे१ परि (→अपि); दे२ (म)हि (→हि); दे४ धर्माणि (→धर्मेण). -c) न१ द१ धर्मोपि (→धर्मो हि); ते१ एव (→देवो).

४१. दे१. ab ०. -a) ते१ कृतो ना (→भूतानां); ब३ न१ प्रियकारि, उ१ उपकारो (→प्रियकारी). -b) दे१० नो (→न); दे३.६ परान्नाहं (→परद्रोहं); न१ ०कर्मधि, ते१ ०कर्मभिः (→०कर्मवीः). -c) ग२ देव (→वेद). -d) ब१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. संवदेत्, दे४ संश्रयेत् (→संवसेत्).

४२. -a) का१ ब३ दे२ म१ नियतो, ग२ उ१ नियते (→नियतं); दे४ विष्णोर् (→विप्रो). -b) दे३ धर्मोऽध्यायं, द१ ग२ म१ उ१ धर्मपाठं (→धर्मोऽध्यायं); दे१ यच्छुचिः (?), ते१ पठन्नरः (→पठेच्छुचिः). -d) ते१ धर्मलोके (→ब्रह्मलोके).

पुष्पिका—[ते१ द१ पुस्तकयोरध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे४.६.८-१० इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे,

नाहितं नाप्रियं वाक्यं न स्तेनः स्यात् कदाचन ॥१

तृणं वा यदि वा शाकं मृदं वा जलमेव वा ।

ब१.३ दे२.३ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिविभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे, दे३ इति कूर्मपुराणे उपरिविभागे, न१ इति श्रीकौर्मो उपरिविभागे, ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासुपनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासुपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे, मुब. इति श्रीकौर्मो महापुराणे उपरिविभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-४.६.८-१० न१ ग२ म१ उ१ मुए. ०; मुर्वे. ऋषिव्याससंवादे ब्रह्मचारिणां गार्हस्थ्यधर्मनिरूपणं नाम, मुब. ब्रह्मविद्यायां धर्माध्यायो नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥, ब१.३ दे२.३ चतुर्दशोऽध्यायः, दे१.४.८-१० ग२ म१ उ१ मुए. पञ्चदशोऽध्यायः, न१ पञ्चषष्ठितमोऽध्यायः, मुर्वे. मुब. पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥.

१६

* ते१ द१. ०; दे३.९ व्यास उ.; न१ उ१ व्यासः; ग२ म१ श्रीव्यासः.

१. ब१. १d-२a ०. -a) ब१ हिंसात् (?), द१ दुह्येत, ग२ दुष्ये (→हिंसात्); दे१ यवी (?) भूताति (→सर्व-भूतानि). -c) न१ द१ ग२ उ१ नानृतं (→नाहितं); द१ ग२ उ१ नाहितं, म१ नानृतं (→नाप्रियं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ब्रयात् (→वाक्यं). -d) दे१.३.६.१० द१ न स्तेन, न१ न स्तेम, ते१ दुष्टो न, ग२ म१ न स्तेय (→न स्तेनः); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कथंचन (→कदाचन).

२. ब१. a ० (द्र. १ पा. वि.). -a) का१ छामं, दे१ नृणां (→तृणं). -b) दे४ अन्नं, ग२ मृत् (→मृदं); दे२ च (→वा); दे३ काष्ठमेव, दे४ जलमे * (→जलमेव); दे३.६.८.९

परस्यापहरज्जन्तुर्नरकं प्रतिपद्यते ॥२
न राज्ञः प्रतिगृह्णीयाच्च शूद्रपतितादपि ।
न चान्यस्मादशक्तश्च निन्दितान् वर्जयेद् बुधः ॥३
नित्यं याचनको न स्यात् पुनस्तं नैव याचयेत् ।
प्राणानपहरत्येवं याचकस्तस्य दुर्मतिः ॥४
न देवद्रव्यहारी स्याद् विशेषेण द्विजोत्तमः ।
ब्रह्मस्वं वा नापहरेदापद्यपि कदाचन ॥५
न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ।

मुर्वे. मुए. च (→वा). -c) दे१ जेतु, दे३ ज *, दे६ तंतु, न१ जंतु (→जन्तुर); ते१ परस्वाविहरन् जन्तुः, द१ म१ उ१ परस्या (द१ °स्व) हरणाज्जन्तुः, अ२ परस्वाभरणाज्जन्तु. -d) उ१ प्रतिपद्यति (→प्रतिपद्यते).

३. द१ अ२ म१. ३c-५d ○. -a) का१ दे३ म१ राज्ञां, दे१ राज्ञः, दे२ राज्ञ्यं (→राज्ञः). -b) दे१.८-१० ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. शूद्रात्, दे४ छूद्रान् (→शूद्र-); का१ ते१ न च, द१ अ२ उ१ च न (→अपि). -c) ब२ दे४ न१ मुब. अशक्तश्चेत् (→अशक्तश्च); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. नान्यस्माद्याच-कत्वञ्च, दे१० नान्यस्याद्याचकत्वञ्च, न१ नान्यस्मादशक्तुर्चेत्, ते१ न निन्द्यास्यादशक्तश्चेत्, उ१ न चान्यस्मादशक्तं चेत्. -d) दे१.४.८.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. निन्दिता (→निन्दितान्); दे३ बुधा (→बुधः); दे१० जिनाध्वर्जुनयेत् बुधः.

४. द१ अ२ म१. ○ (द्र. ३ पा. वि.). -a) ब१.३ दे३.६ न१ नित्यं (→नित्यं); न१ याचनको, ते१ उ१ च याचको (→याचनको). -b) का१ न१ पुनस्तेनैव, दे१.८.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. पुनस्तत्रैव (→पुनस्तं नैव); दे१ योच(त)येत् (?) (→याचयेत्); दे४ याचकै नैव याचयेत्, दे१० पुनः रेते (ते) व याचयेत्, ते१ पैशुन्यं नैव चाचरेत्. -c) न१ प्राणान् (→प्राणान्); ब१ दे१.४.८-१० न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. एष (→एवं). -d) दे१० दुर्मति (→दुर्मतिः).

५. द१ अ२ म१. ○ (द्र. ३ पा. वि.); दे४. ५c-६d ○. -a) उ१ दैव° (→देव°); ब३ °भूव्यहारी, दे१० न१ °द्रव्यहारिः (न१ °रि) (→°द्रव्यहारी). -b) दे१.८-१० उ१ मुए. मुब. द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः). -c) दे१० ब्रह्मस्वा * (→ब्रह्मस्वं वा); ते१ ब्रह्मस्वं नैवापहरेत्, उ१ ब्रह्मस्वं नापहरेत्. -d) का१ दे२ आपत्स्वपि, दे६ आपत्यपि (→आपद्यपि); ब१ कदाचनः (→कदाचन).

६. दे४. ○ (द्र. ५ पा. वि.). -c) ब३ वापि (→चापि). -d) दे६ परिहरेत् ततः, ते१ परिहरेत् सः, द१ म१ नापहरेत्ततः,

देवस्वं चापि यत्नेन सदा परिहरेत् ततः ॥६
पुष्पे शाकोदके काष्ठे तथा मूले फले तृणे ।
अदत्तादानमस्तेयं मनुः प्राह प्रजापतिः ॥७
ग्रहीतव्यानि पुष्पाणि देवार्चनविधौ द्विजाः ।
नैकस्मादेव नियतमनुज्ञाय केवलम् ॥८
तृणं काष्ठं फलं पुष्पं प्रकाशं वै हरेद् बुधः ।
धर्मार्थं केवलं विप्रा ह्यन्यथा पतितो भवेत् ॥९
तिलमुद्गयवादीनां मुष्टिर्ग्राह्या पथि स्थितैः ।

अ२ नापहरेत्ततः (→परिहरेत्ततः). -cd) ब१ विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकं.

७. -a) ब२ ते१ द१ अ२ म१ उ१ पुष्प-, दे१० पुष्पो (→पुष्पे); दे१ शाकादके (→शाकोदके); दे१.२ काष्ठ- (दे२ °ष्ठे), दे१० कोष्ठे (→काष्ठे). -b) दे४.१० न१ ते१ मूल- (→मूले); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तृणे फले (→फले तृणे). -c) का१ आदात्ता° (→अदत्ता°); न१ °नंदम्, ते१ दानात् (→°दानम्); न१ द१ अस्तेय (→°अस्तेयं). -d) दे१ मनुः **, द१ अ२ म१ उ१ मनुराह (→मनुः प्राह).

८. -a) का१ ब१.३ दे१.२.४.८-१० न१ ते१ द१ अ१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. गृहीतव्यानि, ब२ गृहीतान्यपि, (→ग्रहीतव्यानि); का१ पुष्पाणि (→पुष्पाणि). -b) दे१० अ२ देवतार्च-, द१ म१ उ१ देवतार्चा- (→देवार्चन-); दे१० * धौ, द१ -विधौ (→-विधौ); ब१ दे४.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. द्विजैः, ते१ द्विजः (→द्विजाः). -c) ब२ नैकस्य देव-, द१ नैकस्मानेक-, अ२ नैकस्मादेक- (→नैकस्मादेव); द१ नियत, अ२ नियताम् (→नियतम्). -d) का१ अ * अनुज्ञाय, दे१ अननुज्ञा(व)य, दे३ अन * ज्ञाय, दे४ अननुज्ञाप्य, न१ अननुज्ञायत, ते१ द१ तमनुज्ञाप्य (द१ °य) (→अननुज्ञाय); ब२ तेवलं, दे१ केवले, दे४ केव * (→केवलम्).

९. -a) दे१ तृणे, दे४.६ ते१ अ२ म१ तृण- (→तृणं); दे१ काष्ठं, दे४ ते१ अ२ काष्ठ- (म१ °ष्ठे) (→काष्ठं); दे१ पुष्प- (→पुष्पं). -b) दे१ प्रकाशां, ते१ प्रकाशः (म१ °शे) (→प्रकाशं). -c) दे१.१० अ२ धर्मार्थ- (→धर्मार्थं); दे१० केवले (→केवलं); का१ ब१.३ दे२.३.६ मुर्वे. ग्राह्यं (दे६ °ह्यः), ते१ द१ अ२ म१ उ१ विप्रो (द१ °प्राः) (→विप्रो); दे४ धर्मार्थसकलं विप्रो. -d) का१ ब१.३ दे२.३ अन्यथा, दे६ मन्यथा, अ२ ह्यनाथ (→ह्यन्यथा).

१०. -a) दे६ °मुद्गज° (→°मुद्गय°); दे२ °यवादीनी (→°यवादीनां). -b) ब१ दे१ न१ अ२ मुष्टि-, दे६ पुष्टि, ते१

वे २.१६.१०

वै.२.१६.१० क्षुधातर्नान्यथा विप्रा धर्मविद्विरिति स्थितिः ॥१०
न धर्मस्यापदेशेन पापं कृत्वा व्रतं चरेत् ।
व्रतेन पापं प्रच्छाद्य कुर्वन् स्त्रीशूद्रदम्भनम् ॥११
प्रेत्येह चेदृशो विप्रो गृह्यते ब्रह्मवादिभिः ।
छद्मनाचरितं यच्च व्रतं रक्षांसि गच्छति ॥१२
अलिङ्गी लिङ्गिवेषेण यो वृत्तिमुपजीवति ।
स लिङ्गिनां हरेदेनस्तिर्यग्योनौ च जायते ॥१३
वैडालव्रतिनः पापा लोके धर्मविनाशकाः ।

शुष्टिः (षि) (→मुष्टिर्); का१ ग्राह्यं, दे३.९ ग्राह्यः (→ग्राह्या);
न१ ग२ पति स्थितैः, ते१ परिग्रहे (→पथि स्थितैः). -C)
दे३ न१ ग२ क्षुधार्थैर् (ग२ °त्तैर्) (→क्षुधार्तैर्); दे४ न१ द१
ग२ म१ उ१ विप्रैः (ग२ °प्रै) (→विप्रा); दे१ क्षुधार्थेनाक्षान्यथा
विप्रा, दे६ जुधार्थेनान्यथाविप्रा, ते१ शुष्यते नान्यथाविप्रो.
-d) ब२ श्रुतिः, दे१.४ स्थितिः (दे४ °तेः) (→स्थितिः).

११. -a) ब१ न धर्मस्यपदेशेन, दे३.६ न धर्मस्यापदेशेन,
दे१० न धर्मस्योपदेशेन, ते१ न धर्मस्यातिदेशेन, द१ ग२ न
धनस्या(ग२ °स्य)पदेशेन, उ१ नयनस्यापदेशेन. -C) दे१
व्रतेना (?) (→व्रतेन); ब२.३ दे९ प्रच्छाद्य, दे१ प्रक्षाल्य,
दे२.३.६ प्रगुदेत् (दे२ °द्यात्), द१ पृच्छाद्य (→प्रच्छाद्य).
-d) दे४ कुर्यात्, ग२ म१ कुर्व (→कुर्वन्); दे६ °सूद्र°
(→°शूद्र°); ब२.३ दे४ द१ ग२ म१ उ१ मुए. मुव. °लम्भनं,
दे२.३.६ °उत्तरः (दे६ °द), न१ °डम्भनं, ते१ °बन्धनं,
मुवै. °लम्बनम् (→°दम्भनं). -cd) का१ व्रतेन पापं प्रच्छाद्या
गुच्छान्निजं नरः **.

१२. ब१. ○; दे१.८-१०. १२ c-१३d ○. -a)
दे३.६.१० प्रत्येह (दे३ प्रि°), ते१ द१ प्रत्यहं (द१ °हा)
(→प्रेत्येह); ब२ च कृशो, दे४ उ१ तादृशो, दे१० च दृशो, न१
ग२ °नदृशो (→चेदृशो). -b) दे४ गमिषे, दे६.१०
गृह्यते, ते१ द१ ग२ म१ उ१ गृह्यते (द१ °ते) (→गृह्यते).
-C) ते१ चर्मणे°, द१ ग२ म१ ब्राह्मणा° (→छद्मना°); दे४
तद्वद् (?), न१ तच्च, ते१ यत्तत् (→यच्च). -d) ते१ वृत्तं
(→व्रतं); ते१ रक्षांसि, ग१ उ१ रक्षोधि (→रक्षांसि).

१३. दे१.८-१०. ○ (द्र. १२ पा. वि.). -a) ग२ म१
अलिङ्गी (→अलिङ्गी); का१ न१ द१ ग२ म१ लिङ्ग- (→लिङ्गि-);
का१ ब१-३ दे२.३.६ मुवै. मुए. मुव. -वेषेन, न१ ग२ -वेषेण,
उ१ -रूपेण (→वेषेण). -b) दे३ वृत्तिमुपजीवति, दे६ वृत्ति-
मुपजीवति, द१ वृत्तिमुपजायति (→वृत्तिमुपजीवति).
-C) ब१ न१ अलिङ्गिनां (न१ °ङ्गी°) (→सलिङ्गिनां);

सद्यः पतन्ति पापेषु कर्मणस्तस्य तत् फलम् ॥१४
पाषण्डिनो विकर्मस्थान् वामाचारांस्तथैव च ।
पञ्चरात्रान् पाशुपतान् वाङ्मात्रेणापि नार्चयेत् ॥१५
वेदनिन्दारतान् मर्त्यान् देवनिन्दारतांस्तथा ।
द्विजनिन्दारतांश्चैव मनसापि न चिन्तयेत् ॥१६
याजनं योनिसम्बन्धं सहवासं च भाषणम् ।
कुर्वाणः पतते जन्तुस्तस्माद् यत्नेन वर्जयेत् ॥१७

दे३.६ न१ ग२ म१ हरत्येन (म१ °नं), दे४ हरत्येनं, ते१ द१ उ१
हरत्येनः (→हरेदेनस्). -d) दे४ तिर्यग्योनौ, ते१ तिर्यग्योन्यां
(→तिर्यग्योनौ); दे४ द१ ग२ म१ उ१ प्रजायते (→च जायते).

१४. -a) दे१.८-१० चंडाल-, दे३ वैडालकं, न१
वैलाड- (→वैडाल-); दे४ -व्रतिनः, न१ -प्रतिनः, द१ -वृत्तिनः;
उ१ -वृत्तयः (→-व्रतिनः); दे३ पापाः (→पापा); ग२ म१
वैलालवृत्तिः पापात्मा. -b) दे२.६.१० -विनाशका (दे६ °कः),
दे४ ग२ म१ -विनाशनः (दे४ °नाः), न१ -पिनाशकाः (→-विना-
शकाः). -C) का१ पापेषु, दे१.८ पापेषु, मुवै. पापेन (→पापेषु).
-d) दे१ तस्या (→तस्य).

१५. -a) दे६ म१ उ१ विकर्मस्थात् (उ१ °स्थां), दे१०
द१ विकर्मस्था (द१ °स्थाः), न१ विकर्मास्थान् (→विकर्म-
स्थान्). -b) का१ ननाचारान्, ब१.२ वामाचारं, दे२ रामा-
चारसु, दे४.१० ते१ वामाचार्यां (ते१ °म), दे६ वामाचारसु,
न१ विमर्यादां, द१ ग२ म१ उ१ धर्माचार्यां (ग२ °र्यां) (→वामा-
चारसु). -C) ब३ दे१० उ१ पांच° (→पञ्च°); दे४ पञ्चरात्रां
नाकुलिकांश्च, ते१ पांचरात्रां कोकिलांश्च. -d) दे१ मात्रेण, न१
मात्रेणो (→मात्रेणा).

१६. -a) ते१ देव° (→वेद°); द१ म१ उ१ °परान्,
ग२ °परो (→°रतान्). -b) दे१ वेदे°, न१ ते१ वेद° (→देव°);
दे२ °रतास्, ग२ °परांस् (→°रतांस्). -C) ब१ द्विजा°
(→द्विज°); म१ °रतांस्तद्वन् (→°रतांश्चैव). -d) दे२ मनसां *
(→मनसापि); म१ नार्चयेत् (→चिन्तयेत्); का मनसा न
विचिन्तयेत्.

१७. -a) का१ दे१० योजनं, ते१ भोजनं (→याजनं);
दे१० योन° (→योनि°); ते१ °सम्बन्धस् (→°सम्बन्धं). -b)
का१ सम्भोज्यं च, दे२ सहवासं च, न१ सहवासेश्च (→सहवा-
सं च). -C) ब१ कुर्वण, दे१ कुर्वाथाः, दे३ कुर्वणः (→कुर्वाणः).

देवद्रोहाद् गुरुद्रोहः कोटिकोटिगुणाधिकः ।
 ज्ञानापवादो नास्तिक्यं तस्मात् कोटिगुणाधिकम् ॥१८
 गोभिश्च दैवतैर्विप्रैः कृष्या राजोपसेवया ।
 कुलान्यकुलतां यान्ति यानि हीनानि धर्मतः ॥१९
 कुविवाहैः क्रियालोपैर्वेदानध्ययनेन च ।
 कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥२०
 अनृतात् पारदार्याच्च तथाऽभक्ष्यस्य भक्षणात् ।
 अश्रौतधर्माचरणात् क्षिप्रं नश्यति वै कुलम् ॥२१
 अश्रोत्रियेषु वै दानाद् वृषलेषु तथैव च ।

१८. द१. cd ○. -a) व२ ते१ द१ म१ वेद°
 (→देव°); व१ गुरुद्रोहि, व२ दे२.३ गुरो द्रोहः, दे६ गुरो द्रोहा,
 दे१० न१ म१ गुरुद्रोहात् (न१ °हान्), अ२ गुरुद्रोहो (→गुरुद्रोहः).
 -b) दे२ °गुणधिकः, दे३ °गुणाधिका, न१ द१ म१ °गुणाधिकं
 (न१ °कान्) (→°गुणाधिकः). -c) दे१ ज्ञानापवादे, दे४ ते१
 नानापवादैर् (ते१ °दो), म१ ज्ञानापवादान्, उ१ जनापवादो
 (→ज्ञानापवादो); न१ नास्तिक्यः (→नास्तिक्यं). -d) दे३
 मुव. गुणाधिकम् (मुव. °कः), अ२ गुणान्वितं (→गुणाधिकम्).

१९. -a) दे१ दैवतैर्विप्रैः, दे१० देवताविप्रैः, न१
 दैवतैर्विप्रैः (→दैवतैर्विप्रैः). -b) दे६ कृष्य, ते१ कृत्वा, उ१
 कृषि (→कृष्या); दे१ °संवया (?) (→°सेवया). -c) दे१०
 कुलात्थ°, न१ कलान्य°, ते१ कुलान्या° (→कुलान्य°). -d)
 दे३ योनि, दे६ ते१ यानी (→यानि); ते१ हा*नि (→हीनानि);
 व१ सन्ततः, दे१.८-१० मुए. मुव. वृत्ततः (दे१० °यः), दे४ न१ द१
 अ२ म१ उ१ मंथतः, ते१ सत्यतः (→धर्मतः).

२०. -a) दे४ द१ कुविवाहः (द१ °हे), दे६ कुविवाहैः,
 दे१० अविवाहैः, न१ कुपिवाहैः (→कुविवाहैः). -c) दे१.४-१०
 कुलान्या° (दे१० °त्य) (→कुलान्य°); दे१ °कुलतां (→°कुलतां);
 दे६ याति (→यान्ति). -d) दे३ ब्राह्मणि क्रमेण च, अ२
 ब्राह्मणानिति क्रमेण च.

२१. का१. २१b-२२a ○. -a) दे३ अभूतान्, दे१ न१
 अनृतान् (→अनृतात्); व२ म१ परदारान्च, दे२ पारदारा-
 यन्चि(?), दे६ अ२ परदार्याच्च, दे१० परदार्याश्च (→पारदा-
 र्याच्च). -b) व२ वृथा, द१ म१ तदा (→तथा); दे१.३ न१ अभ
 क्षस्य, दे१० अभक्षणा- (→अभक्ष्यस्य); ते१ अभक्ष्या भक्षणात्ततः.
 -c) ते१ अश्रौत° (?) (→अश्रौत°); न१ °चरणां (→°चर-
 णात्). -d) दे१० विप्रं (→क्षिप्रं).

२२. का१. a ○ (द्र. २१ पा. वि.); व१.३ दे४. ○.
 -a) दे२ अश्रोत्रिये वै, दे३ अश्रोत्रिये*, दे१० आश्रोत्रियेषु,

विहिताचारहीनेषु क्षिप्रं नश्यति वै कुलम् ॥२२
 नाधार्मिकैर्वृते ग्रामे न व्याधिबहुले भूशम् ।
 न शूद्रराज्ये निवसेन्न पाषण्डजनैर्वृते ॥२३
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्ये पूर्वपश्चिमयोः शुभम् ।
 मुक्त्वा समुद्रयोर्देशं नान्यत्र निवसेद् द्विजः ॥२४
 कृष्णो वा यत्र चरति मृगो नित्यं स्वभावतः ।
 पुण्याश्च विश्रुता नद्यस्तत्र वा निवसेद् द्विजः ॥२५
 अर्द्धकोशाक्षदीकूलं वर्जयित्वा द्विजोत्तमः ।
 नान्यत्र निवसेत् पुण्यं नान्यजग्रामसन्निधौ ॥२६

वै. २.१६.२६

(→अश्रोत्रियेषु); व२ दे२ दानाच्च, दे१ वैदानीन्, दे३.६ (वै)दा-
 नाच्च, दे१० वेदानाद्, न१ वै दानं, ते१ अ२ वेदानां, ते१ म१ वै
 दानां (→वै दानाद्). -c) उ१ संहिता° (→विहिता°). -d)
 ते१ विप्रो (→क्षिप्रं); ते१ कुलात् (→कुलम्).

२३. -a) व३ दे६ नाधर्मिकैर्, दे४ उ१ नाधार्मिकं
 (उ१ °क), ते१ द१ म१ नाधार्मिका (द१ °न) (→नाधार्मिकैर्);
 दे४ मृते, दे६ वृत्तं, न१ वृत्तैर् (→वृत्ते); का१ प्राप्ते, न१
 ग्रामैर् (→ग्रामे). -b) दे१ °बहुले (?) (→°बहुले); द१ दृषां
 (→भूशम्). -c) दे३ शू * राज्ये, दे१० द१ शूद्रराज्य, न१
 शूद्रराज्ये, ते१ शूद्ररक्ष्य (→शूद्रराज्ये); का१ निवासेन्, द१ म१
 निवसेत् (→निवसेन्). -d) दे१० न१ ते१ उ१ मुव. मुए.
 पाषण्ड° (→पाषण्ड°); दे३ °जलैर्, दे४ ते१ °जना-
 (→°जनैर्); दे६ वृत्तं, द१ वृते (→वृत्ते).

२४. -a) व१-३ दे२.३ न१ म१ मध्यं (→मध्ये). -c)
 का१ दे४ भुक्त्वा (दे४ °क्ता), व३ दे१० मुक्ता (→मुक्त्वा); का१
 समुद्रमुद्देशं, व२.३ दे२.३.६ समुद्रनिर्देशं (→समुद्रयोर्देशं). -d)
 व१ दे१० निवसेद् द्विजः, व३ दे४ निवसेद् द्विजाः (दे४ °जं), दे२
 निवसेद् द्विजः (→निवसेद् द्विजः).

२५. दे१.१० अ२. ○. -a) दे२ यदि (→यत्र); ते१
 कृष्णसारस्तु चरति. -b) द१ उ१ यत्र (→नित्यं). -c)
 व२.३ दे२.३.६ पुण्यावा, न१ म१ पुण्यश्च, ते१ अन्याश्च
 (→पुण्याश्च); दे४ विसृताः (→विश्रुता[.]). -d) दे४ तत्रैव
 (→तत्र वा).

२६. -a) व१.२ दे२.३ ते१ द१ अ२ म१ उ१ अर्द्धकोशं,
 दे६ अर्द्धकोशे, न१ अर्द्धकोशं, मुव. अर्द्धकोशान् (→अर्द्धकोशान्);
 द१ अ२ उ१ नदीतीरं (→नदीकूलं). -b) व२ द्विजोत्तमः
 (→द्विजोत्तमः). -c) दे४ नान्यत्रै (→नान्यत्र); व१ दे१.८-१०
 द१ अ२ मुव. मुए. पुण्यां (→पुण्यं). -d) दे१. नान्यज,

बे.२.१६.२७ न संवसेच्च पतितैर्न चण्डालैर्न पुक्कसैः ।
 न मूर्खैर्न बलितैश्च नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभिः ॥२७॥
 एकशय्यासनं पङ्क्तिर्भाण्डपक्वान्नमिश्रणम् ।
 याजनाध्यापने योनिस्तथैव सहभोजनम् ॥२८॥
 सहाध्यायस्तु दशमः सहायजनमेव च ।
 एकादश समुद्दिष्टा दोषाः साङ्ख्यसंज्ञिताः ॥२९॥
 समीपे वा व्यवस्थानात् पापं संक्रमते नृणाम् ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन साङ्ख्यं परिवर्जयेत् ॥३०॥

दे४.१० नात्यजं (दे१० °ज्य-), न१ नान्यज-, ग्र२ म१ उ१
 नान्यत्र (→नान्यज-).

२७. ते१. ०. -a) दे२ संवसेच्च, म१ स वसेन्ना, उ१
 संवसेद् (→संवसेच्च). -b) का१ ब२.३ दे३.४.६.१० चाण्डालैर्न,
 दे१.८.९ ग्र२ उ१ चण्डालैश्च, दे४ चाण्डालैश्च, दे१० चाण्डालैश्च,
 ते१ विडालैर्न (→चण्डालैर्न); का१ दे१.४.६.८.९ न१ ते१ ग्र२ म१
 उ१ पुक्कसैः, ब२ मुए. पुक्कसैः, दे१० निष्कसे, द१ पुक्कलैः
 (→पुक्कसैः). -c) द१ ना (→न); दे४ मूर्खैर्व, ग्र२ उ१ मूर्खै-
 नोप- (→मूर्खैर्व-); ब१ °लिप्तश्च, (→°लिप्तैश्च).
 -d) का१ दे१० नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभिः, ब१ ** नान्त्या-
 वसायिभिः, ब२ दे६ नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभिः, ते१ नान्त्यैर्नान्त्याव-
 सायिभिः, द१ नांशैर्नान्त्यावसायिभिः, ग्र२ नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभिः.

२८. -a) ब१ एकशय्यासनं (→एकशय्यासनं). -b)
 दे१.८ भंडं, दे२ प्रेडि, दे९ भाण्डु-, ते१ भुक्तिः (→भाण्ड-); का१
 °पाकार्थं-, दे२ °पक्वार्थं-, द१ °पक्वानि (→°पक्वानि-); न१
 °मिश्रितां, ग्र२ °म * णा, म१ °मिश्रितं (→°मिश्रणम्).
 -c) का१ न१ ते१ याजनाध्यापने (न१ °नं), ब१ दे४.८-१० मुवै.
 मुए. याजनाध्यापनं (दे१० °नां); दे२ ग्र२ उ१ याजनाध्यापनो
 (→याजनाध्यापने); दे१० योनि (→योनिस्).

२९. -a) दे२ सहाध्यायस्तु, न१ सहाध्यायस्तु, ते१
 गुह्याध्यायस्तु (→सहाध्यायस्तु); ब१.३ दशमं (→दशमः).
 -b) ब१ सहायजनम्, दे६ ग्र२ सहायजनम्, न१ सः * याजनम्,
 ते१ सह भोजनम् (→सह याजनम्). -c) दे१ एकादशैर्न निर्दिष्टाः,
 दे४.८-१० द१ उ१ मुवै. मुए. मुव. एकादशैर्न निर्दिष्टा, ते१
 एकादशैर्न निधि वा, ग्र२ एकादशैर्न निर्दिष्टा, म१ एकादशैर्न
 निर्दिष्टा. -d) दे६ दोषाः, + दोषाः, ते१ वर्ण- (→दोषाः);
 दे१.३.४.८.९ द१ ग्र२ म१ उ१ मुए. मुव. संकरं (दे१ °शं)
 (→साङ्ख्यं); दे४ °संज्ञितः (→°संज्ञिताः); दे१० *** दोषाः
 संज्ञिताः.

३०. -a) का१ शततं, ग्र२ समीप्ये (→समीपे); ब२.३

एकपङ्क्त्युपविष्टा ये न स्पृशन्ति परस्परम् ।
 भस्मना कृतमर्यादा न तेषां संकरो भवेत् ॥३१॥
 अग्निना भस्मना चैव सलिलेनावसेकतः ।
 द्वारेण स्तम्भमार्गेण षड्भिः पङ्क्तिर्विभिद्यते ॥३२॥
 न कुर्याच्छुष्कवैराणि विवादं न च पेशुनम् ।
 परक्षेत्रे गां धयन्तीं न चाचक्षीत कस्यचित् ।
 न संवदेत् सूतके च न कञ्चिन्मर्मणि स्पृशेत् ॥३३॥

दे२.३.६ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ चाप्यवस्थानात् (न१ °नां),
 दे४.१० चाप्यवस्थानात् (दे१० °य), मुव. मुए. चाप्यवस्थानात्,
 (→वा व्यवस्थानात्). -b) दे६ संक्रमते (→संक्रमते). -d)
 दे१.४.८-१० ते१ द१ ग्र२ उ१ मुवै. मुए. मुव. संकरं वज्जयेद् बुधः,
 म१ संकरं परिवर्जयेत्.

३१. ब१. ०. -a) दे६ एकपङ्क्त्याप°, ते१ एकपङ्क्त्योप°
 (→एकपङ्क्त्युप°); ग्र२ म१ उ१ [उ]पविष्टानां (→[उ]पविष्टा
 ये). -b) द१ ग्र२ म१ उ१ संस्पृशन्ति, मुव. न स्पृशन्ति
 (→न स्पृशन्ति). -c) न१ भस्मनां, ते१ तस्माद- (→भस्मनां).

३२. -b) ब१ दे४.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ उ१ मुवै. मुए.
 मुव. सलिलेन विशेषतः, ब२ सलिले * वसेकतः, दे१ सलिलै(?)
 न विशेषतः, दे६ सलिले न वसेकतः, दे१ °सलिलं च विशेषतः,
 म१ जलेन च विशेषतः. -c) द१ ग्र२ म१ उ१ °यन्त्रेण
 (→°मार्गेण); ते१ द्वारे प्रारम्भमार्गेण. -d) का१ प्रालि-
 विद्यते, ते१ पङ्क्ति न विद्यते, द१ ग्र२ म१ उ१ पङ्क्तिर्विभिद्यते
 (→पङ्क्तिर्विभिद्यते).

३३. ब१. ३३a-३३ d ०. -a) दे१.८-१० मुवै. मुए.
 मुव. दुःखं (→शुष्क°); दे२ न कुर्याच्छुष्कवैरेण (?). -b)
 दे१० विवादे (→विवादं); दे१-१० मुवै. मुए. मुव. चैव (→न
 च). -c) का१ गां पतन्तीं, ब२ दे१. ८-१० मुवै. मुए. मुव. गां
 चरन्तीं (दे१ °ती), ब३ गाञ्चर(य)न्तीं, दे२ शात्वयतीं,
 ते१ दयलिगां (?), द१ म१ धयन्ती गां, ग्र२ चरन्तीं गान्,
 उ१ सन्ति गां न (→गां धयन्तीं). -d) का१ न चाचक्षीत, दे१
 न१ न वा चक्षीत, दे२.१० मुवै. न चाचक्षति, ते१ नाचक्षेच्च,
 म१ न च चक्षीत, उ१ न चाचक्षेत (→न चाचक्षीत). -e) ब२
 दे१.८.९ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुव. संवसेत्, दे४
 संविशेत्, दे१० संवासत् (→संवदेत्); ब२ दे१.८-१० मुवै. मुए. मुव.
 सूतकिना, दे४ सूतकिभिर्, ते१ सूतकेन, न१ सूतकेन, द१
 [अ]दुष्टनामानां, ग्र२ भूतरजैर्, म१ गवां मध्ये, उ१ सूतगृहं
 (→सूतके च). -f) का१ ब३ नरं वै, दे२.४-१० न१ द१ न

न सूर्यपरिवेषं वा नेन्द्रचापं शवाग्निकम् ।
परस्मै कथयेद् विद्वान् शशिनं वा कदाचन ॥३४॥
न कुर्याद् बहुभिः सार्द्धं विरोधं बन्धुभिस्तथा ।
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥३५॥
तिथिं पक्षस्य न ब्रूयात् न नक्षत्राणि निर्दिशेत् ।
नोदक्यामभिभाषेत नाशुचिं वा द्विजोत्तमः ॥३६॥
न देवगुरुविप्राणां दीयमानं तु वारयेत् ।
न चात्मानं प्रशंसेद् वा परनिन्दां च वर्जयेत् ।
वेदनिन्दां देवनिन्दां प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥३७॥

किञ्चित्, दे३.६ ग्र२ न कश्चित् (→न कश्चित्); दे३ कर्मणि (→मर्मणि).

३४. ब१. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.). -a) ब२.३ दे२ मुए. मुब. सूर्यपरिवेषं वा, दे३ शूद्रपरिवेषस्य, दे६ सूर्यं परिवेषं वा, दे१० सूर्यपरिवेषं वा (→सूर्यपरिवेषं वा). -b) ग्र२ ०पापं (→०चापं); का१ सदग्निकम्, ब३ शवाग्निकं, दे२ शराग्निकं, दे४.८-१० सचाग्निकं (→शवाग्निकम्). -d) दे४ ग्र२ म१ उ१ शंसनं (?), न१ जायवा (→शशिनं); का१ ब३ दे२.३.६ कथंचन (→कदाचन).

३५. ब१. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.). -a) का१ साधुभिर् (→बहुभिः); का१ वरं (→सार्द्धं). -b) ब२ मुब. विवादं, दे१ विरोधां (→विरोधं); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. वा कदाचन, दे३.४.६ द१ बहुभिस्तथा (→बन्धुभिस्तथा). -c) ते१ नात्मसं (→आत्मनः). -d) दे१ स * * * रेत् (→समाचरेत्).

३६. ब१. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.). -a) दे४ विधिं, न१ तिथिं, ते१ निन्दा, द१ म१ उ१ तिथि- (→तिथिः); दे१ पक्षास्य, दे४ ते१ परस्य, द१ ग्र२ म१ उ१ पक्षांश्च (→पक्षस्य). -b) का१ दे४.८-१० मुवें. मुए. नक्षत्राणि विनिर्दिशेत्, ते१ नक्षत्राणि न दर्शयेत्, द१ न नक्षत्रा न निर्दिशेत्. -c) दे१ नोदक्यामभिभाषेत, दे१० नोदक्यामभिलाषेत, म१ नोदक्या ह्यभिभाषेत. -d) दे३.६ नाशुचिष्ठा, ते१ द१ ना शुचिर्वा, ग्र२ ना * * * र्वा, उ१ ना * * * तिर्वा (→नाशुचिं वा).

३७. दे३. ३७a-३७b ॐ; का१ दे४.६ न१ द१ ग्र२ म१ उ१. ef ॐ. -a) दे१ दे* गुरु°, ग्र२ वेदगुरु° (→देवगुरु°). -b) द१ ग्र२ नियमानं (ग्र२ ०ना), म१ उ१ नीयमानं (→दीयमानं); दे६ तु धारयेत्, उ१ न वारयेत् (→तु वारयेत्). -c) दे४ न त्वात्मानं, दे६ नैवात्मानं, दे१० नाचात्मानं (→न चात्मानं); दे१० प्रशासेद्वा, ते१ प्रशंसेच्च, द१ ग्र२ म१ उ१ प्रशंसित (→प्रशंसेद्वा). -d) ब३ प * * निन्दाच्च,

यस्तु देवानृषीन् विप्रान् वेदान् वा निन्दति द्विजः ।

न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा शास्त्रेष्विह मुनीश्वराः ॥३८॥

निन्दयेद् वै गुरुं देवं वेदं वा सोपबृंहणम् ।

कल्पकोटिशतं साग्रं रौरवे पच्यते नरः ॥३९॥

तूष्णीमासीत निन्दायां न ब्रूयात् किञ्चिदुत्तरम् ।

कर्णौ पिधाय गन्तव्यं न चैतानवलोकयेत् ॥४०॥

वर्जयेद् वै रहस्यानि परेषां गूहयेद् बुधः ।

धिवादं स्वजनैः सार्द्धं न कुर्याद् वै कदाचन ॥४१॥

वै. २.१६.४२

दे१ परनिन्दो च, दे४.६ द१ ग्र२ म१ उ१ परनिदां वि-, न१ परिनिदां च (→परनिन्दां च). -e) ब२ देवनिन्दां, दे६ वेदनिन्दा (→वेदनिन्दां); ब२ वेदनिन्दां (→देवनिन्दां). -ef) ब१ वेदनिन्दां प्रयत्नेन देवनिन्दां विवर्जयेत्.

३८. दे३. ab ॐ (द्र. ३७ पा. वि.); ते१. ३८c-३९b ॐ. -a) न१ यं तु (→यस्तु); का१ ब१-३ दे२ न१ चैव (→विप्रान्). -b) ब१ दे४ ते१ ग्र२ द्विजाः, दे२ न१ द्विज (→द्विजः). -d) ब३ शास्त्रे त्विह, द१ ग्र२ उ१ शास्त्रेषु च (→शास्त्रेष्विह); दे४ मुनीश्वरः (→मुनीश्वराः).

३९. ते१. ab ॐ (द्र. ३८ पा. वि.). -a) दे३.६ निन्दयेद्वा, दे४ निन्दयेच्चा, द१ ग्र२ म१ निन्दयेद्यो (→निन्दयेद् वै); दे१.४.८-१० द१ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. गुरुदेवान्, न१ गुरुदेवं, ग्र२ गुरुदेवान् (→गुरुं देवं). -b) ब२.३ वेदव्यासोप°, न१ देवं वासोप°, द१ न देवं चोप°, ग्र२ उ१ न वेदं चोप° (→वेदं वा सोप°); ब२ ०रंहरं, दे१० ०बृंहणम्, द१ ग्र२ उ१ ०बृहयेत् (→०बृंहणम्). -c) दे६ साग्रं, दे१० साग्रं, द१ साग्रं (→साग्रं). -d) ते१ (का) रौरवे (→रौरवे).

४०. -a) दे१ नूष्मीमासीत् (?), न१ तूष्णीमासीत्, ग्र२ तूष्णीमासीत् (→तूष्णीमासीत्); ते१ नादद्यान्, द१ निन्दायाः (→निन्दायां). -c) दे१.६.१० कर्णौ (→कर्णौ); न१ विधाय (→पिधाय). -d) ब१ चैतान°, दे१ वैलोन°, दे२.३.६ चैवान°, दे१० चैतमे° (→चैतान°).

४१. -a) न१ वर्णयेद्वा, म१ वर्जयेत् स्व-, उ१ वर्तयेद्वा (→वर्जयेद्वा); का१ ब१ दे२.३.६ परेषां तु (ब१ च), दे१.९.१० रहस्यं च, दे८ * * हस्यं च, म१ रहस्यानि (→रहस्यानि); दे४, वर्जयेदरहस्यानि. -b) दे१ गूहयेद्, दे८.९ गूहयेद्, दे१० गूहयेत् (→गूहयेद्); द१ ग्र२ म१ उ१ द्विजः (→बुधः); का१ दे२.३.६ गृहेषु गर्हण (दे३ ०णा)म्बुधः, ब१ गूहयेत् कुसितं बुधः, ते१ परेषां

व.२.१६.४१ न पापं पापिनां ब्रूयादपापं वा द्विजोत्तमाः ।
 स तेन तुल्यदोषः स्यान्मिथ्या द्विर्दोषवान् भवेत् ॥४२
 यानि मिथ्याभिषस्तानां पतन्त्यश्रूणि रोदनात् ।
 तानि पुत्रान् पशून् घ्नन्ति तेषां मिथ्याभिषंसिनाम् ॥४३
 ब्रह्महत्यासुरापाने स्तेयगुर्वङ्गनागमे ।
 दृष्टं विशोधनं वृद्धैर्नास्ति मिथ्याभिषंसने ॥४४
 नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं शशिनं चानिमित्ततः ।

वैहाये द्विजः -c) दे१० विवादो (→विवादं); दे२ मुजनैः, न१ स जनैः (→स्वजनैः); ग्र२ विवादं स्व च सामर्थ्यम्. -d) ब१ कथञ्चन, दे१ कदाचनः (→कदाचन).

४२. -a) ते१ नेक्षितं (→न पापं); ब१.३ दे१.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. पापिनं (→पापिनां). -b) का१ ब१ दे३ ग्र२ उ१ द्विजोत्तमः, दे१.८-१० मुए. मुव. द्विजोत्तमं, दे४ द्विजोत्तमान्, न१ द१ द्विजोत्तमं, म१ कदाचन (→द्विजोत्तमाः); ते१ पापं वा न द्विजोत्तमाः. -c) ब१-३ दे२.३-६ न१ द१ ग्र२ मुव. सत्ये न, दे४ सत्यं त- (→स तेन); दे३ द१ म१ तुल्यदोषः, ग्र२ तुल्यद्वेष- (→तुल्यदोषः). -d) का१ °वद्विषवान्, ब३ दे३.६ ग्र२ °निर्द्विषवान्, दे२ °* द्विषवान्, दे४ °विदोषभाग्, ते१ वै दोषभाग्, म१ °भिद्विषभाक् (→°द्विर्दोषवान्).

४३. -a) का१ मिथ्याभिषस्तानां, ब१ मिथ्या * शस्तानां, दे१० मिथ्याभिषक्तानां, न१ मिथ्यादभृशस्थानात्, ते१ मिथ्याभिषस्ता (क्ता)नां (→मिथ्याभिषस्तानां). -b) दे६ पतन्त्यश्रूणि, दे१० पतन्त्यश्रूणि (→पतन्त्यश्रूणि); ब१ वेदनात् (→रोदनात्). -d) का१ दे१ °संसि(दे१ शि) नां, दे४ °शंसिनः, दे६ °शंसिनं, दे१० °शंसनां, द१ उ१ °शंसनात्, ग्र२ °शासनात् (→°शंसिनाम्).

४४. -a) न१ ब्रह्महत्यां (→ब्रह्महत्या-); ब१ दे१.२-४ न१ म१ -सुरापानं, ब२.३ दे३.६ ते१ -सुरापानं (ते१ °ना) (→सुरापाने). -b) ब२.३ दे२-४.६-१० स्तेयं, ग्र२ उ१ स्तेये (→स्तेय-); का१ ब३ -नागमं, ब१.२ दे३.६ -नागमः, दे२ -नासमं (→नागमे). -c) ग्र२ पृष्टं (→दृष्टं); ब१ वाशोधनं(?), ब२.३ दे६ वै साधनं, दे२ विसोधनं, दे३ वै साधनैर्, दे१० विशोभनं (→विशोधनं); का१ बुद्धैर्, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. सद्भिर्, दे२.४.६ बुद्धैर्, न१ बुद्धैर्, ते१ वृद्धिर् (→वृद्धैर्). -d) का१ ब१.२ दे२.३.४.६ न१ °शंसिनि, ब३ °शंसिनी, ते१ म१ °शंसिनां, द१ °शंसिनो, ग्र२ °शंसनी (→°शंसने).

४५. का१.ef○. -a) ब१ नेक्षेतोद्यन्तं, ब३ द१

नास्तं यान्तं न वारिस्थं नोपसृष्टं न मध्यगम् ।
 तिरोहितं वाससा वा नादर्शान्तरगामिनम् ॥४५
 न नग्नां स्त्रियमीक्षेत पुरुषं वा कदाचन ।
 न च मूत्रं पुरीषं वा न च संस्पृष्टमैथुनम् ।
 नाशुचिः सूर्यसोमादीन् ग्रहानालोकयेद् बुधः ॥४६
 पतितव्यङ्गचण्डालानुच्छिष्टान् नावलोकयेत् ।
 नाभिभाषेत च परमुच्छिष्टो वाऽवगुण्ठितः ॥४७

नेक्षेतोद्यन्तं, दे२ नेक्षेतोद्यन्तं, दे१० नेक्षेतोद्यन्तं, न१ नेक्षेतोद्यन्तं (→नेक्षेतोद्यन्तं). -b) का१ ब१-३ दे२.३ न१ ते१ शशिनं वा निमित्ततः, दे४ शीसनं चानिमित्ततः, दे१० शशिनं चानिमित्ततः. -c) दे४ न्यस्तं, दे१० स्थानं, म१ नास्ति, (→नास्तं); दे१.१० ग्र२ मुर्वे. मुए. मुव. यातं, न१ यत्तं, ते१ द१ यन्तं (→यान्तं); द१ च (→न); ब१ वारि*, दे४ वादिस्थं (→वारिस्थं). -d) का१ °रक्तं, दे२ °सृष्टं, द१ °स्पृष्टं, ग्र२ °स्पृष्टं (→°सृष्टं). -e) दे६ तिरोहितां, दे१० तिरोहितं(?) (→तिरोहितं); दे६ * ससा (→वाससा). -f) ब२.३ दे२.३.४.६ न१ द१ ग्र२ म१ उ१ नादर्शान्तरगामिनम्, दे१ नादर्शान्तरगामिनम् (→नादर्शान्तरगामिनम्); ब३ दे६ -गामिनां, दे२ न१ -गामिनीं, द१ * मिनं (→गामिनम्).

४६. -a) दे२ न लग्नां, ग्र२ नाश्नन्तीं (→न लग्नां); दे४ °मिच्छेत, दे१० °मिच्छेत, ग्र२ °मिक्षेत (→°मीक्षेत). -b) दे४ पुरुषो (→पुरुषं). -c) दे३ नन्तु (?), ते१ नहि (→न च); दे१ उ१ मूत्र- (→मूत्रं); द१ ग्र२ उ१ पुरीषं तां (→पुरीषं वा). -d) ब२ दे४.९ द१ ग्र२ उ१ मुर्वे. मुए. संस्पृष्ट- ब३ संस्पृष्ट- द१ संस्पृष्ट * दे६ संस्पृष्ट (स्पृष्ट) दृष्ट- न१ संस्पृष्ट- ते१ सुहृष्ट- (?) (→संस्पृष्ट-); दे१.९.१० द१ म१ -मैथुनात् (दे१० °नः), ते१ -मैथुनम् (?), उ१ -मैथुनात् (→मैथुनम्). -e) ब२ दे३.६ न१ सोमसूर्यादीन्, दे१ सूर्यसोमादीन्, ते१ सूर्यसोमादिन् (→सूर्यसोमादीन्). -f) दे१० ग्रहाणां, न१ गृहीनां (→ग्रहानां); दे१ वेधः (→बुधः).

४७. ब१. दे२.३.६. ab ○. -a) का१ पतितान्, दे४ पतितव्यङ्ग, न१ पतितव्यङ्ग, ते१ पति * त्यङ्ग- उ१ पतितस्य * (→पतितव्यङ्ग-); का१ ब२.३ -चाण्डालान् (→चाण्डालान्). -b) का१ उच्छिष्टं, ते१ उच्छिष्टो, म१ उच्छिष्ट- (→उच्छिष्टान्); ब२.३ उच्छिष्टान् विलोकयेत्, न१ उच्छिष्टान् विलीनयेत्. -c) दे४ नावभाषेत (→नाभिभाषेत); का१ पर*, दे३.६ परमं, दे४ न१ द१ म१ उ१ चपलं, ग्र२ पचनं

न पश्येत् प्रेतसंस्पर्शं न क्रुद्धस्य गुरोर्मुखम् ।
 न तैलोदकयोश्छायां न पत्नीं भोजने सति ।
 नामुक्तबन्धनाङ्गां वा नोन्मत्तं मत्तमेव वा ॥४८॥
 नाशनीयात् भार्यया सार्द्धं नैनामीक्षेत चाश्रयणीम् ।
 क्षुवन्तीं जृम्भमाणां वा नासनस्थां यथामुखम् ॥४९॥
 नोदके चात्मनो रूपं न कूलं श्वभ्रमेव वा ।

(→च परम्). -d) दे३.६ उच्छिष्टैर्, न१ ते१ ग२ उच्छिष्टा (→उच्छिष्टो); ब२.३ दे४ नावगुणितः, दे१ वावगुणितः, दे३.६ अवगुणितः, दे१० वा* गुणितः, न१ पापगुणितः, ते१ नापगुणितः, द१ ग२ उ१ नावगुणितः, मुवै. मुए. वावगवितः (→वावगुणितः); म१ शिष्टानामवगुर्वतः.

४८. -a) ब१ दे१.८-१० मुवै. मुए. मुव. स्पृशेत् (→पश्येत्); ते१ पत्रि° (→प्रेत°); का१ °संस्पर्शान्, दे३.६ °संस्पर्शं (→°संस्पर्शं). -b) दे१ क्रुद्धस्या (?) (→क्रुद्धस्य); ब३ ** मुखं (→गुरोर्मुखम्). -c) दे४ तैलोदकयोश्, दे६ तैलोदकं योश्, दे१० तिलोदकयोश्, द१ तैलोकादयोश् (→तैलोदकयोश्); दे१ शयां, दे६ स्थानं (→छायां). -d) दे१० पात्रीं (→पत्नीं); ग२ उ१ सतीं (→सति); दे६ यो न पत्नी भोजये नेसति. -e) ब१ न युक्त°, ब२ दे४ न१ ते१ द१ म१ उ१ न मुक्त°, दे१.८-१० मुवै. मुए. नियुक्त°, ग२ स मुक्त° (→नामुक्त°); का१ दे२ बन्धनाङ्गां वै, ब१ बन्धनां नीवीं, ब२ दे३.६ बन्धना गावो, दे४ गंधना गृहां, ते१ बन्धनानागावो (→बन्धनाङ्गां वा). -f) दे४ मकृमेव, ते१ पीतमेव (→मत्तमेव); का१ ब१-३ दे३.६ च (→वा).

४९. -a) दे६.९ नाशनीयाद्. न१ नाशनीयाद्, ते१ नाशनीय (→नाशनीयात्). -b) का१ नैनामीक्षेत, दे१ नैनीमीक्षेत, न१ न तामीक्षेत, द१ नैनीमीक्षेन्न, ग२ नो निरीक्षेत (→नैनामीक्षेत); का१ चाश्रयणीं, +मेहनं, ब१.२ न१ ते१ मेहतीं (न१ °ती), दे१.८-१० मुवै. मुए. मुव. मेहनीम् (दे४ °ता), द१ म१ मेहनं, ग२ मोहनं (→चाश्रयणीम्). -c) दे४ द१ म१ कुर्वतीं, दे६ जुर्वतीं, दे१० जवती, न१ क्षुभतीं, ते१ रुदन्तीं, ग२ उ१ क्षुवन्तीं (→क्षुवन्तीं); का१ दे२.४.६ जृम्भमानां वा, दे१० जृम्भमाणानां, न१ जंभमाणां वा (→जृम्भमाणां वा). -d) दे१ ग२ नासनस्थं, दे३.४ नासनस्था, न१ नासनस्थं (→नासनस्थां); दे१० यथामुखं (→यथामुखम्).

५०. ब१. cd ○. -a) का१ नात्मनो, दे१० चात्मनं, न१ वात्मनो, म१ वा(ता)त्मनो (→चात्मनो); दे१

न लङ्घयेच्च सूत्रं वा नाधितिष्ठेत् कदाचन ॥५०॥
 न शूद्राय मतिं दद्यात् कृशरं पायसं दधि ।
 नोच्छिष्टं वा मधु घृतं न च कृष्णाजिनं हविः ॥५१॥
 न चैवास्मै व्रतं दद्यान्न च धर्मं वदेद् बुधः ।
 न च क्रोधवशं गच्छेद् द्वेषं रागं च वर्जयेत् ॥५२॥
 लोभं दम्भं तथा यत्नादसूयां ज्ञानकुत्सनम् ।
 ईर्ष्यां मदं तथा शोकं मोहं च परिवर्जयेत् ॥५३॥

वै. २ १६ ५५

रूपां (→रूपं). -b) का१ ब२.३ दे२.३ मुव. शुभं वा, दे४ न१ ग२ न कुलं (ग२ °ले), दे६ सुभं वा, द१ न कुले, म१ न रूपे, उ१ न कूपे (→न कूलं); का१ ब१-३ दे२.३.६ मुव. शुभमेव (दे६ °सु), दे४ स्वभ्रमेव, न१ शुभ्रमेव, ग२ शुभ्र एव, म१ उ१ श्वभ्रन एव (→श्वभ्रमेव); दे१.६ च (→वा). -ab) ते१ नोदकं चा * * * * * शुभमेव वा. -c) दे४ ते१ लंघयेत्, द१ ग२ लंघयीत्, म१ लंघनीय, उ१ लंघयात् (→लङ्घयेच्च); का१ ब१.२ दे२-४.६ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मतिमान् (→मूर्त्तं वा). -d) का१ नोधि * ठेत्, ब२.३ नाधितिष्ठेत्, दे१० नाधितिष्ठेत्, उ१ न१ * तिष्ठेत् (→नाधितिष्ठेत्); द१ ग२ म१ उ१ कथंचन (→कदाचन).

५१. -a) ते१ घृतं (→मति). -b) ब३ दे३ कृशरं, दे२ ते१ द१ म१ कृशरं (→कृशरं); दे१ दधि, न१ ग२ दधिः (ग२ °धि) (→दधि). -c) द१ नोच्छिष्टा (→नोच्छिष्टं); ब२ दधिघृतं, ब३ दधियुतं, दे१.८.९ मुवै. मुए. मुव. घृतमधु, दे४ मधुकृतं, उ१ मसुकृतं (→मधु घृतं). -d) दे१ ना चा (?) (→न च); न१ हरि (→हविः).

५२. दे३.६. ५२c-५६b ○. -a) दे१ चैवास्मि, न१ चैवास्मे, म१ चैवात्म- (→चैवास्मै); दे१.८-१० द१ ग२ उ१ घृतं, न१ मति- (→व्रतं); का१ ब१-३ दे२.३.६ ते१ ब्रूयात् (→दद्यात्). -b) दे१.८.९ चा (→च); दे४ वहेद् बुधः (→वदेद् बुधः). -c) दे१.१० न स, दे९ न (च) स (→न च); द१ ग२ उ१ क्रोधवतां (→क्रोधवशं). -d) दे१० धुषं (→द्वेषं); का१ शाकं च, ब२.३ दे२ न१ रोषं च, ते१ कांक्ष्यं च (→रागं च).

५३. का१. ○; दे३.६. ○ (द्र. ५२ पा. वि.); ग२. ५३a-५४ d ○. -a) दे१ दं* (→दम्भं); दे१.८-१० मुवै. मुए. वर्ज्यं, दे२ सूत्राद् (→यत्नाद्). -b) दे१.८-१० मुवै. मुए. यात्रा-विज्ञान° (→असूयां ज्ञान°); द१ म१ उ१ दद्यादन्नमकुत्सनं (म१ °यन्, उ१ °यत्). -c) ब१-३ कुर्यामदं, दे१.८-१० मुवै. मुए. मुव. मानं मोहं, दे४ ते१ मानं मदं, न१ मदं मानं, द१ म१ मानं दंभं, उ१ मानदण्डं (→ईर्ष्यां मदं); दे१.८-१० मुवै. मुए. मुव.

वै.२ १६.५६

न कुर्यात् कस्यचित् पीडां सुतं शिष्यं च ताडयेत् ।
 न हीनानुपसेवेत न च तीक्ष्णमतीन् क्वचित् ॥५४॥
 नात्मानं चावमन्येत दैन्यं यत्नेन वर्जयेत् ।
 न विशिष्टानसत्कुर्यात् नात्मानं वा शपेद् बुधः ॥५५॥
 न नखैर्विलिखेद् भूमिं गां च संवेशयेन्न हि ।
 न नदीषु नदीं ब्रूयात् पर्वतेषु च पर्वतान् ॥५६॥

क्रोधं (→शोकं). -d) दे१.४.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. द्वेषन्व,
 द१ म१ हर्षं च (→मोहं च); ते१ विद्वेषं च विवर्जयेत्.

५४. दे३.६. ग्र२. ०; दे४. ५४a-५४b ०. -b) का१
 स तं (→सुतं). -c) दे१ मानं, दे१० हीनाम्, ते१ हीनम्
 (→हीनान्); ब१ उपवेसेत (→उपसेवेत). -d) ब३ तीक्षां मति,
 ते१ स्यादुर्मतिः, द१ म१ तीक्ष्णमतिर् (→तीक्ष्णमतीन्); द१
 उ१ भवेत् (→क्वचित्); म१ न च तीक्ष्णमतीक्ष्णवत्.

५५. दे३.६. ० (द्र. ५२ पा. वि.); का१. cd ०;
 दे४. ab ० (द्र. ५४ पा. वि.). -a) दे२ नात्मनं, न१ नामातं
 (→नात्मानं); दे१० नांन्यद्वै (?) (→मन्येत). -c) ब१ दे३.९
 विशिष्टान् न, दे१.१० मुर्वे. मुए. चा (दे१० च) शिष्यं न, दे९
 चाशिष्टान् न (→विशिष्टा न); दे४ अविशिष्टाशनं कुर्यात्, द१ म१
 उ१ नावशिष्टास (द१ °श°) न कुर्यात्, ग्र२ नावशिष्टासं * कुर्यात्.
 -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. शंसयेद्, द१ ग्र२ उ१ वा (दे१ वो°)
 धवेद्, म१ वाहयेद् (→वा शपेद्). -cd) ते१ न विद्विष्टमति
 कुर्यात् विद्विषं वासयेत्पुरः.

५६. ते१. १६ अध्यायस्य ५६ c इत्यारभ्य १८
 अध्यायस्य ६३ श्लोकं यावत् ०; दे३.६. ab ० (द्र. ५२
 पा. वि.). -a) का१ न१ ब२.३ नखेन, ब१ न नखं वि-,
 दे१ ते१ नखैर्नवि-, दे४ द१ न नक्तं वि- (→न नखैर्वि-). -b) दे४
 शवेशयेन, न१ संभावयेन् (→संवेशयेत्); ग्र२ म१ बुधः (→न हि);
 ते१ वत्सं व (वा) ग (ह) रेत् बुधः. -c) ब१ न नदीं कु-, दे३
 नानदीत्वन्, दे६ नां नदीन्, म१ न नदेषु (→न नदीषु); द१
 सूर्यात्, ग्र२ उ१ कुर्यात् (→ब्रूयात्). -d) ब२ न पर्वतेषु,
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पर्वतेन च (→पर्वतेषु च); ब२
 पर्वतं (→पर्वतात्). -cd) दे८ न नखेन मुनदी ब्रूयात्पर्वतेषु
 च पर्वतान्.

दे२. b, c मध्ये अधिकम्—

न नदीषासनत्कुर्यात् नात्मानं वासयेद्बुधा । (= ५५cd)

५७. -a) का१ आचयेद्, ब३ आवासो, दे२ आवासे, दे३.६
 आराध्यं, ग्र२ म१ उ१ आयां (ग्र२ य)से (→आवासे); द१ ग्र२
 म१ उ१ चापि (→वापि); दे१.८-१० न१ आव (न१ वा)

आवासे भोजने वाऽपि न त्यजेत् सहाययिनम् ।

नावगाहेदपो नग्नो वर्हि नातिव्रजेत् पदा ॥५७॥
 शिरोऽभ्यङ्गावशिष्टेन तैलेनाङ्गं न लेपयेत् ।
 न सर्पशस्त्रैः क्रीडेत् स्वानि खानि न संस्पृशेत् ।
 रोमाणि च रहस्यानि नाशिष्टेन सह व्रजेत् ॥५८॥
 न पाणिपादवाङ्मनेत्रचापल्यं समुपाश्रयेत् ।

सेत्तेन नै (दे९ चै)वापि. -b) का१ त्वजेत्, दे१ त्यज्येत्
 (→त्यजेत्); का१ सहाययिनम्, ब३ दे२ सहपापिनं (दे३ °नां),
 दे४ सहाययिनं, दे६ सहाययिनां, न१ सहाययिनः, द१ सहाययिनं
 (→सहाययिनम्). -c) ब१ नावगाहेदपो, ब२ नावगाहेदपुं, दे१
 नावगाहेदपो, दे३.६ नापगाहेदपो (दे६ °पो), दे४ भावगाहेदपो,
 ग्र२ नावगाहेदपो (→नावगाहेदपो); दे६.१० नग्नो, न१ नक्तं
 (→नग्नो). -d) ब२ बहिर् (→वर्हिन्); का१ नाधि, ब२.३ दे३
 नापि, दे१ त्वापि, दे२ नासि, दे३.१० मुर्वे. मुए. मुब. चापि, दे९
 चाति, चापि (→नाति); का१ ब१-३ दे२.४ तदा, दे३ तथा,
 मुर्वे. सदा (→पदा); दे६ बह्निवापि व्रजेत्तथा द१ ग्र२ म१ उ१
 बह्निना ती(ग्र२ ति) व्रतेजसा (ग्र२ °सि).

५८. द१.५८d-५८b ०. -b) का१ तैलाभ्यङ्गे-,
 दे४ तैलोभोगं, न१ तैनाभ्यङ्गं, ग्र२ तैलेनान्नम् (→तैलेनाङ्गं);
 दे४ लोपयेत् (→लेपयेत्). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 न शस्त्रसर्पः, न१ सर्वशस्त्रैश्च, म१ न सत्पतस्त्रैः (→न सर्व-
 शस्त्रैः); दे१ क्रीडेन(?), दे९ क्रीडात् (→क्रीडेत्). -d) का१
 स्वानिखानि न स्पृशेत्, ब१-३ स्वानि स्वानि न संस्पृशेत्, दे१
 स्वानिखानिखनस्पृशेत्, दे३.६ स्वालिखानि न संस्पृशेत्, दे४.८.९
 ग्र२ म१ स्वानि खानि च न स्पृशेत्. -e) ब३ रोमनिः*, दे१
 रामणि च(?), दे३ रोमणि च(?) (→रोमाणि च); दे६ ग्र२
 उ१ रहस्याणि (→रहस्यानि). -f) ग्र२ द्वाभेन सह न व्रजेत्,
 म१ द्विष्टेन सह न व्रजेत्, उ१ धृष्टेन सह न व्रजेत्.

दे३.६. b, c मध्ये अधिकम्—

*न च क्रोधवशं गच्छेद् देशं रोषं च वर्जयेत् ।

लोभं दम्भं तथा यत्नादसूयां ज्ञानकुत्सनम् ।

न कुर्यात् कस्यचित् पीडां सुतं शिष्यं च ताडयेत् ।

न हीनानुपसेवेत दैन्यं यत्नेन वर्जयेत् । [4]

न विशिष्टा न सत्कुर्यान्नात्मानं वा शपेद् बुधा ।

न नखेन लिखेद्भूमिं गां च संवेशयेन्न हि ।

(= ५२c-५५b)

५९. द१. ०. -a) दे४ न पाणिपादवाङ्मनेत्रैः, दे६ न
 पाणिपादवाङ्मनेत्रैः, न१ न पाणिपादवाङ्मनेत्रैः, ग्र२ न

न कुर्यात् कस्यचित् पीडां सुतं शिष्यं च ताडयेत् ।
 न हीनानुपसेवेत न च तीक्ष्णमतीन् क्वचित् ॥५४॥
 नात्मानं चावमन्येत दैन्यं यत्नेन वर्जयेत् ।
 न विशिष्टानसत्कुर्यात् नात्मानं वा शपेद् बुधः ॥५५॥
 न नखैर्विलिखेद् भूमिं गां च संवेशयेन्न हि ।
 न नदीषु नदीं ब्रूयात् पर्वतेषु च पर्वतान् ॥५६॥

क्रोधं (→शोकं). -d) दे१.४.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. द्वेषच्च, द१ म१ हर्षं च (→मोहं च); ते१ विद्वेषं च विवर्जयेत्.

५४. दे३.६. ग्र२. ०; दे४. ५४a-५४b ०. -b) का१ स तं (→सुतं). -c) दे१ मानं, दे१० हीनाम्, ते१ हीनम् (→हीनान्); ब१ उपसेवेत (→उपसेवेत). -d) ब३ तीक्षां मतिं, ते१ स्यादुर्मतिः, द१ म१ तीक्ष्णमतिर् (→तीक्ष्णमतीन्); द१ उ१ भवेत् (→क्वचित्); म१ न च तीक्ष्णमतीक्ष्णवत्.

५५. दे३.६. ० (द्र. ५२ पा. वि.); का१. cd ०; दे४. ab ० (द्र. ५४ पा. वि.). -a) दे२ नात्मनं, न१ नामातं (→नात्मानं); दे१० नान्यद्वै (?) (→मन्येत). -c) ब१ दे१.९ विशिष्टान् न, दे१.१० मुर्वे. मुए. चा (दे१० च) शिष्यं न, दे९ चाशिष्टान् न (→विशिष्टान्); दे४ अविशिष्टाशनं कुर्यात्, द१ म१ उ१ नावशिष्टास (द१ ०शा०) न कुर्यात्, ग्र२ नावशिष्टासं * कुर्यात्. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. शंसयेद्, द१ ग्र२ उ१ वा (दे१ बो०) धयेद्, म१ वाहयेद् (→वा शपेद्). -cd) ते१ न विद्विष्टमतिं कुर्यात् विद्विषं वासयेत्पुनः.

५६. ते१. १६ अध्यायस्य ५६ c इत्यारभ्य १८ अध्यायस्य ६३ श्लोकं यावत् ०; दे३.६. ab ० (द्र. ५२ पा. वि.). -a) का१ न१ ब२.३ नखेनन, ब१ न नखं वि-, दे१ ते१ नखैर्नवि-, दे४ द१ न नक्तं वि- (→न नखैर्वि-). -b) दे४ संवेशयेन, न१ संभावयेन् (→संवेशयेन्); ग्र२ म१ बुधः (→न हि); ते१ वत्सं व (वा) ग (ह) रेत् बुधः. -c) ब१ न नदीं कु-, दे३ नानदीत्व-, दे६ नां नंदीत्व-, म१ न नदीषु (→न नदीषु); द१ सूर्यात्, ग्र२ उ१ कुर्यात् (→ब्रूयात्). -d) ब२ न पर्वतेषु, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पर्वतेन च (→पर्वतेषु च); ब२ पर्वतं (→पर्वतात्). -cd) दे३ न नखेन सुनदीं ब्रूयात्पर्वतेषु च पर्वतान्.

दे२. b, c मध्ये अधिकम्—

न नदीषासनत्कुर्यात् नात्मानं वासयेद्बुधा । (= ५५cd)

५७. -a) का१ आचयेद्, ब३ आवासे, दे२ आवसे, दे३.६ आराध्य, ग्र२ म१ उ१ आया (ग्र२ य)से (→आवासे); द१ ग्र२ म१ उ१ चापि (→वापि); दे१.८-१० न१ आवा (न१ वा)

आवासे भोजने वाऽपि न त्यजेत् सहाययिनम् ।
 नावगाहेदपो नग्नो बह्निं नातिव्रजेत् पदा ॥५७॥
 शिरोऽभ्यङ्गावशिष्टेन तैलेनाङ्गं न लेपयेत् ।
 न सर्पशस्त्रैः क्रीडेत् स्वानि खानि न संस्पृशेत् ।
 रोमाणि च रहस्यानि नाशिष्टेन सह व्रजेत् ॥५८॥
 न पाणिपादवाङ्मेत्रचापत्यं समुपाश्रयेत् ।

सेत्तेन नै (दे९ चै)वापि. -b) का१ त्वजेत्, दे१ त्यज्येत् (→त्यजेत्); का१ सहाययिनम्, ब३ दे२ सहपापितं (दे३ ०तां), दे४ सहायजिनं, दे६ सहाययिनां, न१ सहाययिनः, द१ सहाययिनं (→सहाययिनम्). -c) ब१ नवगाहेदपो, ब२ नावगाहेदपुं, दे१ नावगाहेदपो, दे३.६ नापगाहेदयो (दे६ ०पो), दे४ नावगाहेदयो, ग्र२ नावगाहेदपो (→नावगाहेदपो); दे६.१० नग्नो, न१ नक्तं (→नग्नो). -d) ब२ बहिर (→बह्निः); का१ नाधि, ब२.३ दे३ नापि, दे१ त्वापि, दे२ नासि, दे१.१० मुर्वे. मुए. मुब. चापि, दे९ चाति, चापि (→नाति); का१ ब१-३ दे२.४ तदा, दे३ तथा, मुर्वे. सदा (→पदा); दे६ बह्निचापि व्रजेत्तथा द१ ग्र२ म१ उ१ बह्निना ती (ग्र२ ति) व्रजेत्तथा (ग्र२ ०सि).

५८. द१.५८d-७९b ०. -b) का१ तैलान्यंगे-, दे४ तैलोभोगं, न१ तैनंगेङ्गं, ग्र२ तैलेनान्तं (→तैलेनाङ्गं); दे४ लोपयेत् (→लेपयेत्). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. न शस्त्रसर्पैः, न१ सर्वशस्त्रैश्च, म१ न सप्पतस्त्रैः (→न सर्प-शस्त्रैः); दे१ क्रीडेन(?), दे९ क्रीडात् (→क्रीडेत्). -d) का१ स्वानिखानि न स्पृशेत्, ब१-३ स्वानि स्वानि न संस्पृशेत्, दे१ स्वानिश्चानिवनस्पृशेत्, दे३.६ स्वालिखनि न संस्पृशेत्, दे४.८.९ ग्र२ म१ स्वानि खानि च न स्पृशेत्. -e) ब३ रोमनिः*, दे१ रामणि च (?), दे३ रोमणि च(?) (→रोमाणि च); दे६ ग्र२ उ१ रहस्याणि (→रहस्यानि). -f) ग्र२ दामेन सह न व्रजेत्, म१ द्विष्टेन सह न व्रजेत्, उ१ धृष्टेन सह न व्रजेत्.

दे३.६. b, c मध्ये अधिकम्—

*न च क्रोधवशं गच्छेद् देशं रोषं च वर्जयेत् ।

लोभं दम्भं तथा यत्नादसूयां ज्ञानकुत्सनम् ।

न कुर्यात् कस्यचित् पीडां सुतं शिष्यं च ताडयेत् ।

न हीनानुपसेवेत दैन्यं यत्नेन वर्जयेत् । [4]

न विशिष्टा न सत्कुर्यान्नात्मानं वा शपेद् बुधा ।

न नखेन लिखेद्भूमिं गां च संवेशयेन्न हि ।

(= ५२c-५४b)

५९. द१. ०. -a) दे४ न पाणिपादनेत्रैर्वा, दे६ न पाणिपादवाङ्मेत्रैः, न१ न पाणिपादावाङ्मेत्रश्च, ग्र२ न

न शिशनोदरचापत्थं न च श्रवणयोः क्वचित् ॥५९
न चाङ्गनखवादं वै कुर्यान्नाञ्जलिना पिबेत् ।
नाभिहन्त्याञ्जलं पद्भ्यां पाणिना वा कदाचन ॥६०
न शातयेदिष्टकाभिः फलानि न फलेन च ।
न स्लेच्छभाषां शिक्षेत नाकर्षेच्च पदासनम् ॥६१
न भेदनमवस्फोटं छेदनं वा विलेखनम् ।
कुर्याद् विमर्दनं धीमान् नाकस्मादेव निष्फलम् ॥६२
नोत्सङ्गे भक्षयेद् भक्ष्यं वृथा चेष्टां च नाचरेत् ।

पाणपाणिवाङ्मात्रः, म₁ न पाणिपदवाङ्मात्र, उ₁ न पादपाणि-
वाक्नेत्र, मुए. मुव. न पाणिपादावनौ च. -b) दे₁.८.९
मुवें. मुए. चापलानि समाश्रयेत्, दे₄ चापलं समुपाश्रयेत्, दे₁₀
चापलानि च समाश्रयेत्. -c) दे₄ शिष्यो- (→शिष्यो-);
दे₁.४.८-१० ग्र₂ म₁ उ₁ मुवें. मुए. -योनिर्त्यं, दे₆ -चायात्पं
(→चापल्यं); ब₁ न शिशनो *** पत्यं.

६०. द₁. ०. -a) का₁ दे₂ चांगनापवादं, ब₁.२ मुव.
चाङ्गनखवादं, दे₃.६ चांगनयवादे (दे₃°दं), दे₄ न₁ नाचांगनखपदं
(न₁ °पादं), दे₁₀ चांग न च खानं, ग्र₂ चांगनापिदानं, म₁
चांगनाभिः पानं, उ₁ चांभेनापि पानं (→चाङ्गनखवादं); ब₁
वा (→वै). -b) दे₄ नां जलिन (?), ग्र₂ नादज्जना(?),
म₁ नांजलिभिः (→नाञ्जलिना). -c) दे₁ नालिभिहन्त्याञ्जलं
पद्भ्यां, ग्र₂ नाभिह (ब)न्यायाञ्जलं पद्भ्यां. -d) ब₁ दे₃.६
पाणिनां (→पाणिना); का₁ च (→वा); का₁ ब₁ कथञ्चन,
ब₂ कदाच* (→कदाचन).

६१. -a) का₁ शातयेदि° (?), दे₁₀ शांतयेदि°, न₁
श्यांतयेदि° (→शातयेदि°). -b) का₁ दे₂ फलेन (→फलानि);
का₁ दे₂.३.६ न फलानि, मुवें. सफलानि (→न फलेन). -c)
का₁ ब₃ दे₁.२.८-१० मुवें. मुए. भाषणं शिक्षेत्, दे₄ भाषांशिष्येत
(→भाषां शिक्षेत). -d) ब₁ नाकर्षेत् स्य-, दे₄ न कर्षेच्च
(→नाकर्षेच्च).

६२. -a) का₁ नखभेदेन स्फोटं च, ब₁.२ न स्वभेदन-
मास्फोटं, द₁ मुवें. मुए. न भेदनमधिस्फोटं, दे₂ नखभेदन-
स्फोटं, दे₃.६ न भेदनमास्फोटकं, दे₈-१० न भेदनमविस्फोटं,
ग्र₂ म₁ उ₁ नच्छेदनमवस्फोटं. -b) ग्र₂ म₁ उ₁ भेदनञ्च
(→छेदनं वा); दे₁.८-१० विले (दे₁ °लो°) पत्नं, दे₃ विलेखनं
(?) (→विलेखनं). -c) दे₃.६ विलेखनं, उ₁ *मर्दनं
(→विमर्दनं). -d) का₁ दे₁.८.९ निःफलं (→निष्फलम्).

६३. ग्र₂. ६३८-६६८ ०. -a) ग्र₂ नोत्सङ्गे

न नृत्येदथवा गायेन्न वादित्राणि वादयेत् ॥६३
न संहताभ्यां पाणिभ्यां कण्डूयेदात्मनः शिरः ।
न लौकिकैः स्तवैर्देवांस्तोषयेद् बाह्यजैरपि ॥६४
नाक्षैः क्रीडेन्न धावेत् नाप्सु विष्मूत्रमाचरेत् ।
नोच्छिष्टः संविशेन्नित्यं न नग्नः स्नानमाचरेत् ॥६५
न गच्छेन्न पठेद् वाऽपि न चैव स्वशिरः स्पृशेत् ।
न दन्तैर्नखरोमाणि छिन्द्यात् सुप्तं न बोधयेत् ॥६६
न बालातपमासेवेत् प्रेतधूमं विवर्जयेत् ।

वै. २.१६.६६

(→नोत्सङ्गे); का₁ दे₂ भक्षयेद्भक्षं, ब₁ दे₄.८.१० मुवें. मुए. मुव.
भक्षयेद्भक्ष्यान्, दे₁ भक्षयेद्भक्ष्यान्, दे₉ न₁ भक्षयेद्भक्ष्यान्
(→भक्षयेद् भक्ष्यं). -b) दे₁ वेष्टां च (?), दे₄ चेष्टं च, ग्र₂ म₁
चेष्टान्तु (→चेष्टां च); दे₃.६ वर्जयेत् (→नाचरेत्). -c) दे₄
उपरा (→अथवा); न₁ गीर्ये (→गायेन्).

६४. ग्र₂. ० (द्र. ६३ पा. वि.). -a) ब₃ संहताभ्यां,
दे₁.८-१० सं (दे₁ सां) हिताभ्यां (→संहताभ्यां). -b) दे₄ शिरं
(→शिरः). -c) उ₁ लौकिकैर्वैदिकैर्देवांस्. -d) ब₃ दे₃.६
वाक्यजैरपि, दे₁.८-१० मुवें. मुए. मुव. मे (दे₁₀ भौ)षर्जं
(दे₁ °जो) रपि (→बाह्यजैरपि).

६५. ग्र₂. ० (द्र. ६३ पा. वि.); म₁. cd ०. -a)
दे₁ नाक्षैः, दे₁₀ नक्षैः (→नाक्षैः); दे₁₀ क्रीडेत्, न₁ क्रीडं
न, म₁ क्रीलेत् (?), उ₁ *** (→क्रीडेत्); दे₁₀ धावेत् (?),
उ₁ धातेन (→धावेत्). -b) का₁ नाप्सु, दे₁ नाप्सु, उ₁ *प्सु
(→नाप्सु); का₁ विष्मात्र° (→विष्मूत्र°). -c) दे₄ संव-
सेन्नित्यं, उ₁ संवसेन्नित्यं (→संविशेन्नित्यं). -d) दे₁ नग्नो,
दे₄.१० न₁ नग्नं (→नग्नः).

६६. ग्र₂. ab ० (द्र. ६३ पा. वि.); दे₁₀. ६६८-
७७८ ०. -a) दे₁.८-१० उ₁ मुवें. मुए. गच्छेन्न, दे₄ गच्छेन्नै
(→गच्छेन्न); ब₁ पठेच्चापि, दे₁ पाठेच्चापि, म₁ पतन्वापि
(→पठेच्चापि). -b) ब₃ चैवं (→चैव); उ₁ च शिरः
(→स्वाशिरः); दे₈ स्पृशेत्, क्षिपेत् (→स्पृशेत्). -c) ग्र₂
दन्ते (→दन्तैर्); दे₂ मुख° (नख°). -d) दे₃ सुप्तानु-,
दे₆ सुप्तनु- (→सुप्तं न).

६७. ब₁. ab ०; दे₁₀. ० (प्र. ६६ पा. वि.)
-a) दे₃.६ बालाउप° (→बालातप°); दे₁ संसेवेत्
(→°मासेवेत्). -b) दे₁ विवार्जयेत्, ग्र₂ विसर्जयेत्
(→विवर्जयेत्). -c) दे₄ ग्र₂ म₁ नैक, न₁ नैत (?)
(→नैकः); दे₃ उ₁ स्वप्यात्, दे₄ स्वस्त्वा (?), दे₆ शय्यात्

२.१६.७०

नैकः सुप्याच्छून्यगृहे स्वयं नोपानहौ हरेत् ॥६७॥
 नाकारणाद् वा निष्ठीवेन्न बाहुभ्यां नदीं तरेत् ।
 न पादक्षालनं कुर्यात् पादेनैव कदाचन ॥६८॥
 नाग्नौ प्रतापयेत् पादौ न कांस्ये धावयेद् बुधः ।
 नाभिप्रसारयेद् देवं ब्राह्मणान् गामथापि वा ।
 वाय्वग्निगुरुविप्रान् वा सूर्यं वा शशिनं प्रति ॥६९॥
 अशुद्धः शयनं यानं स्वाध्यायं स्नानवाहनम् ।
 बहिर्निष्क्रमणं चैव न कुर्वीत कथञ्चन ॥७०॥
 स्वप्नमध्ययनं स्नानमुद्वर्त्तं भोजनं गतिम् ।

न१ स्व (छ्व) प्या, गृ२ स्वप्स्यात् (→सुप्यात्); का१ ब२ दे२.६
 गृ२ उ१ °गृहे (→°गृहे); दे१ नैकः सुप्यात् पृथून्य गृहे (?).
 -d) न१ नोपानहौ (→नोपानहौ); ब१ भवेत् (→हरेत्).

६८. -a) दे१० नाकर्ण * द्वा (→नाकारणाद्वा). -c)
 का१ °तालनं, ब१ °क्षालनं, दे६ °छादनं (→°क्षालनं); दे३
 न न पादक्षालनं कुर्यात्. -d) दे३.६ °न वा (→°नैव).

६९. -a) ब१ प्रेर * येत् (→प्रतापयेत्); दे१ नाग्नौ
 प्रतप्यादौ पादौ. -b) ब३ ना (→न); दे१ कांस्ये, दे३.६ कांस्ये
 (→कांस्ये); दे२ धावयेद् (?), उ१ चाधमे (→धावयेद्); न१
 पुनः (→बुधः); दे३.६ न कांस्येधारयेद्बुधः, दे४ नास्ये नाग्निं
 धमेद् बुधः, म१ न कांस्येधावपेत् बुधः. -c) ब२.३ गृ२ मुर्वे.
 नाति° (→नाभि°); का१ दे१.८.१० °प्र (दे१ प्रा) तारयेद्, ब३
 °प्रसारयेद्, दे२ °प्रसारयेद् (→°प्रसारयेद्). -d) दे२ ब्राह्मणं,
 दे४ गृ२ म१ उ१ ब्राह्मणा (→ब्राह्मणान्); दे२ नामथापि, दे३
 सामथापि, दे६ यामथापि (→गामथापि); का१ ब१ दे२ न१ च
 (→वा); दे१ ब्राह्मणान् (ण)यामथापि वा. -e) दे१ बाह्यनि°(?),
 दे२ बाह्यग्निः, दे१० न स्वग्निः, दे६ वाय्वग्निः, (→वाय्वग्निः);
 का१ ब२.३ दे२.३.६ -नृपः, दे८ गुरुं, उ१ -रुद्र- (→-गुरुः); गृ२
 म (→वा). -f) स्तूर्यं (→सूर्यं).

७०. -a) ब३ दे८-१० न१ गृ२ उ१ मुर्वे. अशुद्धः, दे४
 अशुद्धं (→अशुद्धः); ब१ पापं (→यानं). -b) ब२ म१ उ१
 स्वाध्याय- (→स्वाध्यायं); गृ२ स्थान° (→स्नान°); दे१.४.८-१०
 गृ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °भोजनम् (→°वाहनं). -c) दे३
 बाह्येविष्क्रमणं, दे४ बहिर्विष्कारणं, दे६ बहिर्विष्क्रमणं (→बहिर्नि-
 ष्क्रमणं); ब१ चै * (→चैव). -d) ब१ * (→न); गृ२ कदाच *
 (→कथञ्चन).

७१. -a) दे४ सोपि, गृ२ उ१ सुप्ति (→स्वप्नम्); दे४
 मध्यमयं (→मध्ययनं); ब१ दे१.८.९ न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.

उभयोः संध्ययोर्नित्यं मध्याह्ने चैव वर्जयेत् ॥७१॥
 न स्पृशेत् पाणिनोच्छिष्टो विप्रो गोब्राह्मणानलान् ।
 न चासनं पदा वाऽपि न देवप्रतिमां स्पृशेत् ॥७२॥
 नाशुद्धोऽग्निं परिचरेन्न देवान् कीर्तयेदृषीन् ।
 नावगाहेदगाधाम्बु धारयेन्नानिमित्ततः ॥७३॥
 न वामहस्तेनोद्धृत्य पिबेद् वक्त्रेण वा जलम् ।
 नोत्तरेदनुपस्पृश्य नाप्सु रेतः समुत्सृजेत् ॥७४॥
 अमेध्यलिप्तमन्यद् वा लोहितं वा विषाणि वा ।
 व्यतिक्रमेन्न स्रवन्तीं नाप्सु मैथुनमाचरेत् ।

यानम्, गृ२ स्थानं (→स्नानम्). -b) का१ उद्धृतं, ब१.२
 दे१.८-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. उच्चारं, दे३.६ उद्धृतं, गृ२
 जृभणं, उ१ विहारं (→उद्धर्त्तं); का१ भाजनं, दे२भोजनी
 (→भोजनं); दे४ गतं (→गतिम्). -c) गृ२*** (→सन्ध्ययोर्).
 -d) ब१.३ दे४ न१ गृ२ म१ उ१ च वः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. तु वि- (→चैव).

७२. -a) दे२ °नोच्छिष्टे (→°नोच्छिष्टो). -b) का१
 दे४ विप्र, दे१.१० विप्रा, दे८.९ विप्राः (→विप्रो); का१ गौ, दे४
 गां (→गो-); दे१ °ब्राह्मणो (→°ब्राह्मणा°); का१ -नलाः,
 ब३ गृ२ -नलात्, दे६ -निलात् (→-नलान्); दे२ गोब्राह्मण
 ** नलान्. -c) का१ वैवान्नं, ब३ चात्मानं, दे१.८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. चैवान्नं, दे२ चालनं, दे४ न१ गृ२ म१ उ१ चान्नं न
 (→चासनं); गृ२ पदं (→पदा); दे३ चापि (→वापि).

अतः परं उ१ पुस्तके अधिकम्—विद्यस्त्रैण वा जलं.

७३. ब१. ०. -b) गृ२ म१ न देवास्तर्प्यं (गृ२ °यं) येद-
 षीन्, उ१ न वादुस्तपयेदृषीन्. -c) गृ२ °गन्धांषु (→°गाधाम्बु).
 -d) दे४ त्वां च येत्, गृ२ म१ वा(म१ पा°)रयेत् (→धारयेत्);
 ब२ दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. नाग्निमे (न१ °नै°) कतः, दे६
 नानिमित्ततः, गृ२ ना * मेकतः, म१ नावमेकतः, उ१ -अग्नि-
 मेकतः (→नानिमित्ततः).

७४. -a) दे६ पि*वेद् (→पिबेद्); दे१ वक्त्रोणा, दे९
 क्रमेण, गृ२ उ१ वक्त्रेण (→वक्त्रेण). -c) ब२ नोत्तरे
 समुपस्पृश्यं, गृ२ नोत्तरेदपवस्पृश्य. -d) का१ नदीं (→नाप्सु);
 दे१ नाप्सु रे (र)तः समुत्सृजेत्(?).

७५. ब१. ०. -a) का१ गृ२ उ१ अमेध्या° (→अमेध्य°);
 ब२.३ °महं वा (ब३ °द्वा); दे३.६ °मेध्यम्बा (→°मन्यद्वा).
 -b) म१ रोहितं (→लोहितं); गृ२ म१ उ१ चा- (→वा);
 का१ विषाणि च, ब२ विधानिकां, गृ२ म१ उ१ -पिपाणिना

चैत्यं वृक्षं न वै छिन्द्यान्नाप्सु षठीवनमाचरेत् ॥७५॥
नास्थिभस्मकपालानि न केशान्न च कण्टकान् ।
तुषाङ्गारकरीषं वा नाधितिष्ठेत् कदाचन ॥७६॥
न चाग्निं लङ्घयेद् धीमान् नोपदध्यादधः क्वचित् ।
न चैनं पादतः कुर्यान्मुखेन न धमेद् बुधः ॥७७॥
न कूपमवरोहेत नावेक्षेताशुचिः क्वचित् ।
अग्नौ न च क्षिपेदग्निं नाद्भिः प्रशमयेत् तथा ॥७८॥
सुहृन्मरणमार्तिं वा न स्वयं श्रावयेत् परान् ।

(→विषाणि वा). -c) न₁ व्यतिकामेन (→व्यतिक्रमेन);
दे₁₀ श्रुमंती (?), अ₂ प्रसन्ना, म₁ प्रसवन्, उ₁ प्रसक्तन्
(→स्रवन्ती). -d) का₁ नाशु (→नाप्सु); दे₁ °माचरेत् (?)
(→°माचरेत्). -e) का₁ ब₁ दे₂-४.६ न₁ अ₂ म₁ उ₁
चैत्य- (→चैत्य); का₁ नैव (→ न वै). -f) दे₁.८-१० न₁
अ₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. उत्सृजेत् (→आचरेत्).

७६. दे₄. ०; दे₁.८-१० न₁ अ₂ म₁ उ₁. cd ०.
-a) दे₁ नास्तिभास्या°, दे₆ नास्तिभस्म (→नास्थिभस्म°);
दे₁₀ °कपालादि (→°कपालानि). -b) ब₂ केशं न
च, ब₃ दे₂ केशान्नाव, दे₃.६ केशांगार- (→केशान्न च);
दे₆ कण्टकात् (→कण्टकान्). -c) ब₁-३ मुर्वे. मुए. मुब.
ओषा°, दे₂ तुषा° (→तुषा°); का₁ च (→वा). -d) का₁
नाधि*ष्ठेत् (→नाधितिष्ठेत्).

७७. का₁. ७७c-७७d ०; ब₁. ७७a-७७d ०;
दे₄. ab ०. -b) दे₂ नोप * ध्यादधः, अ₂ नोपदध्या * धः
(→नोपदध्यादधः); दे₁ कुचित् (→क्वचित्). -c) दे₁ न वैवं,
दे₂ नाच (?) नं, म₁ न चाग्निं (→न चैनं); न₁ कार्यात्
(→कुर्यात्). -d) ब₃ * (→न).

७८. का₁. ०; ब₁. ० (द्र. ७७ पा. वि.). -a) दे₁₀
कूपमवि° (→°कूपमव°); दे₁ न कूप (वा) मवरोहेत. -b) ब₂.३
नावेक्षेताशुचि, दे₁.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नाचक्षेताशुचिः, दे₄
नाचक्षेता शुचिः, दे₆ नावेक्ष्येता शुचिः, अ₂ उ₁ न वीक्षेता शुचिः
(उ₁ °चि) (→नावेक्षेताशुचिः); म₁ नाशुचिःप्रविशेत्
क्वचित्. -c) दे₁ आग्नौ, अ₂ नग्नी (→अग्नी); दे₁.४.८-१०
न₁ अ₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. प्रक्षिपेद्, दे₆ चिक्षिपेद् (→च
क्षिपेद्); दे₄ आग्निं, न₁ अग्निर् (→अग्नि). -d) अ₂ म₁
नाग्निं (→नाद्भिः); उ₁ प्रश्न*येत् (→प्रशमयेत्); दे₃.६ बुधः,
दे₄ तदा (→तथा).

७९. का₁ ब₁. ०; द₁. ab ०. -b) दे₄ वान्वयं
(→न स्वयं); दे₄ क्वचित्, अ₂ पुमान् (→पुरान्). -c) ब₂

अपण्यं कूटपण्यं वा विक्रये न प्रयोजयेत् ॥७९॥
न वर्द्धि मुखनिश्वासैर् ज्वालयेन्नाशुचिर्बुधः ।
पुण्यस्थानोदकस्थाने सीमान्तं वा कृषेन्न तु ॥८०॥
न भिन्द्यात् पूर्वसमयमभ्युपेतं कदाचन ।
परस्परं पशून् व्यालान् पक्षिणो नावबोधयेत् ॥८१॥
परबाधं न कुर्वीत जलवातातपादिभिः ।
कारयित्वा स्वकर्माणि कारून् पश्चान्न वञ्चयेत् ।
सायंप्रातर् गृहद्वारान् भिक्षार्थं नावघट्टयेत् ॥८२॥

वै. २.१६.८५

अशंस्यं, दे₆ अपण्यं, न₁ अपण्यं, म₁ अपण्यन् (→अपण्यं);
दे₁.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अथ (→कूट-); दे₆ °पण्यत्, न₁
°पुण्यं (→°पण्यं). -d) दे₁.८-१० विक्रयं न, दे₄ विक्रियेत
(→विक्रये न); दे₁ प्रयोनयेत् (जयेत् ?), दे₄ कदाचन
(→प्रयोजयेत्).

८०. ब₁. ० (द्र. ७७ पा. वि.). का₁. ८०c-८१d
०. -a) दे₁ न कहिर्, (?), दे₄ वेर्याह्वि (?) दे₈.१० न वहिर्,
दे₉ न वि*र्, द₁ अ₂ म₁ उ₁ न चाग्निं (→न वर्द्धि);
दे₁.९ मुखनिश्वासो (दे₉ °सै), दे₂ १० मुखनिश्वासाैर्
(→मुखनिश्वासैर्). -b) दे₄ उ₁ ज्वालयेत्, म₁ -चालयेत्
(→ज्वालयेत्). -c) दे₁.८ मुर्वे. मुए. मुब. पुण्यस्थानोदकस्थाने,
दे₄ म₁ पुण्यस्थानोदकस्थाने, द₁ अ₂ उ₁ पुण्यस्थानोदकस्थाने वा.
-d) ब₂.३ सीमान्तं चाग्रसेन तु, दे₃.६ सीमांतं चाह्वयेन्न
तु, दे₁₀ सीमांतं चाख्येन तु, द₁ अ₂ म₁ उ₁ सीमेवाथ
कृषेन्न च.

८१. ब₁. ० (द्र. ७७ पा. वि.); का₁. ०. -a)
अ₂ सन्ध्यात् (→भिन्द्यात्). -b) ब₂ अभ्युपैति, दे₁.८.१०
मुर्वे. मुए. मुब. सत्योपेतं, म₁ अभ्युपेत्तः (→अभ्युपेतं). -c)
दे₄ रघून् (→पशून्); दे₃.६ ध्यानात्, दे₄ पालान्, न₁ मालान्,
द₁ अ₂ म₁ बालान् (→व्यालान्); ब₂ दे₄ मुब. नैव बो
(दे₄ शो) धयेत्, दे₁ नाव बोधयेत् (?), दे₇.१० नावयो (दे₁₀
°वे) धयेत्, अ₂ म₁ नाववाधयेत् (→नावबोधयेत्).

८२. द₁. ef ०. -a) का₁ ब₂ दे₈-१० न₁ उ₁ मुर्वे.
मुए. मुब. परवाधां, ब₁ परवादान्, द₁ अ₂ म₁ उ₁ पञ्चवाधां
(→परबाधं). -b) दे₁.८-१० उ₁ मुर्वे. मुए. जानपतापना°,
दे₃ जल यानातपा°, दे₄ जलपानां जना°, दे₆ न₁ द₁ अ₂ म₁
जलवातापना° (→जलवातातपा°). -c) ब₁.३ दे₁.८-१०
मुर्वे. मुए. मुब. स्वकर्माणि (→स्वकर्माणि); दे₃.६ कारयेद्वायु
कर्माणि. -d) ब₁ प*न्न वाचयेत्, दे₁ न श्वात्त पंचयेत्, उ₁
पश्चान्न बोधयेत्, मुर्वे. मुए. मुब. पश्चान्न वञ्चयेत्.

बहिर्माल्यं बहिर्गन्धं भार्यया सह भोजनम् ।
 विगृह्य वादं कुद्वारप्रवेशं च विवर्जयेत् ॥८३॥
 न खादन् ब्राह्मणस्तिष्ठेन्न जल्पेद् वा हसन् बुधः ।
 स्वर्माग्निं नैव हस्तेन स्पृशेन्नाप्सु चिरं वसेत् ॥८४॥
 न पक्षकेणोपधमेन्न शूर्पेण न पाणिना ।
 मुखे नैव धमेदाग्निं मुखादग्निरजायत ॥८५॥
 परस्त्रियं न भाषेत नायाज्यं याजयेद् द्विजः ।

(→पश्चात्त वंचयेत्); दे३ कारुण्यश्चावंचयेत्, दे४ कारुण्यस्तान् वादयेत् (?), दे१० कारुण्यस्मान् वंचयेत्, दे१ कामानश्वा न बाधयेत्, अ२ कनीनश्च न बाधयेत्, म१ काकं श्वानश्च बाधयेत्. -e) ब१ गृहं द्वारान्, दे४ अ२ म१ उ१ गृहद्वारं (→गृहद्वारान्). -f) ब२ दे३.६ भिक्षान्तं (→भिक्षार्थं); का१ नावध*येत्; ब१ दे१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. नाव घाटयेत्, दे१० नावघटयेत्, उ१ ना*घटयेत् (→नावघटयेत्)

८३. का१. ८३a-८३d ○; द१. ○. -a) ब१ च गन्धश्च, ब३ दे३.६ सुगन्धं वा, (→बहिर्गन्धं). -b) ब१. दे६.१० न१ भार्याया (→भार्यया); दे१ सहा (→सह); दे१ भोजने, दे३.६ भोजयेत्, म१ भोजं * (→भोजनम्). -c) ब२.३ मुब. विसृजन्त्य वाटं (ब३ °चं), दे१ विगृह्यवादं, दे४ प्रगृह्य पादं, अ२ म१ उ१ निगृह्यपा(उ१ वा)दं (→विगृह्य वादं); ब२ पूद्वार-, ब३ कुत्वार-, दे३.६ हृद्वार, दे१० न१ म१ कुद्वारं, अ२ उ१ क(उ१ क°)द्वार- (→कुद्वार-). -d) अ२ °प्रदेशश्चा- (→°प्रवेशं च); दे९ विवर्जयेत् (→विवर्जयेत्).

८४. का१. ○; ब१. cd ○. -a) ब३ देवं, दे४ द१ अ२ उ१ खादेद् (→खादन्); दे४ अ२ उ१ °तिष्ठन् (→°तिष्ठेन्). -b) ब२ * (→न); दे१.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. जल्पन्, दे४ जल्पन्वा, दे६ जल्पेन्न (→जल्पेद्वा); ब२ क्वचित् (→बुधः). -c) दे१.८.९ स्वर्माग्निं हस्तेनैकेन, दे१० स्वर्माग्निं हस्तेनैकेन. -d) दे१ स्पृशेतोसु(?), दे८ स्पृशेताप्सु, दे१० स्पृशेताप्सु (→स्पृशेताप्सु).

८५. का१. ○; ब१. ○. -a) दे४ न वस्त्रेकेत-विधमेन(?) न१ न पर्णकेणोपधर्मे, द१ उ१ वस्त्रेण नैवो (उ१ चो) पधमेन्, अ२ वस्त्रेण नैवोपधमेन्, म१ वस्त्रेणैवापि न धमेन्. -b) ब३ न सूर्ये न च, दे१ न शूर्पेणा न, दे२ न सूर्ये सा च, दे३ न धूर्पेन च, दे६ न सूर्यो न च, अ२ शूर्पेण

नैकश्चरेत् सभां विप्रः समवायं च वर्जयेत् ॥८६॥
 न देवायतनं गच्छेत् कदाचिद् वाऽप्रदक्षिणम् ।
 न बीजयेद् वा वस्त्रेण न देवायतने स्वपेत् ॥८७॥
 नैकोऽध्वानं प्रपद्येत नाधार्मिकजनैः सह ।
 न व्याधिदूषितैर्वापि न शूद्रैः पतितेन वा ॥८८॥
 नोपानद्विजितो वाऽथ जलादिरहितस्तथा ।
 न रात्रौ नारिणा सार्द्धं न विना च कमण्डलुम् ।
 नाग्निगोब्राह्मणादीनामन्तरेण व्रजेत् क्वचित् ॥८९॥

न च (→न शूर्पेण न). -c) ब३ मुखेनैव, दे२.३.६ न१ मुखेनाग्निं (न१ °ग्निः) (→मुखे नैव); दे२.३.६ समाधी (दे६ घा)त (→धमेदाग्निं). -d) दे३.६ यथादग्निर्, दे१० मुखादग्निर् (→मुखादग्निर्).

८६. का१. ८६c-८६b ○; दे३.६. ८६c-८६b. -a) दे३.६ शवस्त्रियं, न१ परस्त्रिया (→परस्त्रियं). -b) ब१ नाजाद्यं, दे१ नायाज्यं, दे१० न याज्यं (→नायाज्यं); ब१ द्विजं, दे१.८-१० द१ अ२ म१ मुब. मुए. बुधः (→द्विजः). -c) ब२ सदा, दे२ सतां (→सभां); ब१ दे४ मुर्वे. विप्र- (→विप्रः). -d) ब३ समवायश्च विवर्जयेत्.

८७. का१. दे३.६. ○ (द्र. ८६ पा. वि.). -a) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. देवता° (→न देवा°). -b) ब२ न१ द१ म१ उ१ मुब. कदाचिच्च, दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. कदाचिन्न, अ२ न गच्छेच्च (→कदाचिद्वा). -c) ब२.३ दे२ पीडयेद्वा (→बीजयेद्वा); ब३ दे२ वस्त्राणि, दे१० कस्त्रेण (→वस्त्रेण).

८८. का१. ○; दे३.६. ab ○ (द्र. ८६ पा. वि.). -a) ब१ नैकध्वानं, द१ अ२ म१ उ१ नैवाध्वानं (→नैको-ध्वानं); दे१ प्रापद्योत (→प्रपद्येत). b) म१ ह्यधार्मिक° (→नाधार्मिक°). -c) द१ विजनैर्, अ२ °जीवितैर्, उ१ °जनितैर्, यवनैर् (→°दूषितैर्); दे३.६ क्वापि (→वापि). -d) द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. पतितेन (→पतितेन).

८९. का१. ab ○. -a) ब१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वज्जितोऽध्वानं, दे३ वज्जितोचाप्य, दे४ वज्जितंयाया, न१ वज्जितोवानं, द१ म१ वज्जितोयाया, अ२ वज्जितोयावत्, उ१ वज्जितोयाया (→वज्जितो वाथ). -b) दे१ जलोधि°, दे३.६ जनादि° (→जलादि°); दे१ °रहित (म) स्तथा, दे६ °रहितस्तथा (→°रहितस्तथा). -c) ब२ दे१.३.४.६. द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वारिणा (→नारिणा). -d) दे१ न भूदः पतितेन वा.

न वत्सतन्त्रां विततामतिक्रामेत् क्वचिद् द्विजः ।
न निन्देद् योगिनः सिद्धान् व्रतिनो वा यतींस्तथा ॥९०॥
देवतायतनं प्राज्ञो देवानां चैव सन्निधौ ।
नाक्रामेत् कामतश्छायां ब्राह्मणानां च गोरपि ॥९१॥

स्वां तु नाक्रमयेच्छायां पतिताद्यैर्न रोगिभिः ।
नाङ्गारभस्मकेशादिष्वधितिष्ठेत् कदाचन ॥९२॥
वर्जयेन्मार्जनीरेणुं स्नानवस्त्रघटोदकम् ।
न भक्षयेद्भक्ष्याणि नापेयं च पिबेद् द्विजः ॥९३॥ वं.२.१६.६६

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

-e) दे१ नाग्निं, दे४.६ न१ म१ उ१ नाग्नेर्, द१ नान्यैर्, अ२ नग्ने
(→नाग्नि-).

९०. ब१. ॐ. -a) दे१.८.९ मुए. मुब. न वत्स्य
(दे१ ०त्स्यां) न्तीं न विनताम्, दे४ नावत्संती न वितताम्, दे१०
निवसुली न विनताम् (?), द१ अ२ म१ न चर्म वी (अ२ वि)
धीं वितताम्, उ१ न च कर्मविना मंत्रो. -b) दे१.४.८-१० न१ द१
अ२ म१ मुवें. मुए. मुब. द्विजोत्तमाः (म१ ०मः) (→क्वचिद् द्विजः);
उ१ *** मो द्विजोत्तमाः. -c) दे३.६ म१ निन्देय्योगिनः, दे४
निन्देद्योगिनो, उ१ निन्देद् व्रतिनः (→निन्देद्योगिनः). -d) का१
वृत्तिनो, दे१.८-१० मुवें. मुए. गुणिनो, उ१ योगिनो (→व्रतिनो);
म१ व्रति * वापि यतींस्तथा.

९१. -a) दे१.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब.
०यतने (→०यतनं); दे१.४ प्रज्ञा(दे१ ०ज्ञौ), दे२.३ न१ प्राज्ञ
(→प्राज्ञो). -b) दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. न देवानां च, न१
देवानां चापि (→देवानां चैव); दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. सन्निधौ,
दे३ द१ अ२ उ१ मन्त्रिणः (दे३ ०णां), न१ म१ सन्निधौः (→सन्निधौ);
दे४ न वसेत् कदाचन, दे१० (न) देवतानां च सन्निधौ. -c)
का१ ब३ दे२.४ द१ म१ उ१ नाक्रमेत् (→नाक्रामेत्). -d) ब१
न१ च गौरपि, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. गवामपि, दे४ च * रपि
(→च गोरपि).

९२. -a) का१ स्वयं, दे२ स्वीयां, दे३ स्वर्णं, दे६ स्तानु,
द१ वातुर्, अ२ म१ उ१ स्थातुं (→स्वां तु); का१ नाक्रमेत्, ब२
नातिक्रमेत्, ब३ मुब. दे३.६ द१ नाक्रमयेत्, अ२ म१ उ१ न काम-
येत् (→नाक्रमयेत्); दे१ धा (छा) यां (→छायां). -b) दे१०
गेषुभिः (→रोगिभिः). -c) न१ ०केशास्थि० (→०केशादि०);

दे६ नागारकेशभस्मादि. -d) ब१ कदाचनः, म१ कथञ्चन
(→कदाचन).

९३. -a) म१ मार्जयेद्रेणुं (→मार्जनीरेणुं). -b) का१
द१ म१ स्नानवस्त्रं, दे१.८-१० वस्त्रस्नान० (→स्नानवस्त्र०); का१
०पटोदकम्, अ२ ०परोधनं (→०वटोदकम्). -c) ब३ न भक्षयेद्-
भक्ष्याणि, दे१ न भक्षयेद्भक्ष्याणि, दे२ न भक्षयेद्भक्ष्याणि (→न भक्ष-
येद्भक्ष्याणि). -d) ब१ नापिबेद्वा, दे१.४.६.८.९ न१ मुवें. मुए.
नापेयं चा-, दे३ नापेयश्च, दे१० नापेयं वा, द१ अ२ म१ उ१
ना (द१ नो) पेयाणि (→नापेयं च); ब२.३ दे१.८-१० मुवें. मुए.
द्विजाः (→द्विजः).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे४.८-१० इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे,
ब१ इति कौर्मो उपरिभागे, ब२.३ दे२.३ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे
उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, दे६ इति
कूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्मो, द१ अ२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे
उत्तरभागे व्यासगीतासूत्रनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तर-
भागे व्यासगीतासु, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे,
मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे, मुब. इति श्रीकौर्मो
महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-४.८-१०
न१ द१ अ२ म१ उ१ मुए. ॐ; दे६ सदाचारे, मुवें. गार्हस्थ्यधर्म-
निरूपणं नाम, मुब. ब्रह्मविद्यायामाश्रमाचारनियमधर्मो नाम.
अध्यायसंख्या—दे६. ॐ; का१ पञ्चमोऽध्यायः ॥१६॥,
ब१-३ दे२.३ पञ्चदशोऽध्यायः, दे१.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुए.
षोडशोऽध्यायः, न१ षट्षष्टितमोऽध्यायः, मुवें. मुब. षोडशो-
ऽध्यायः ॥१६॥.

बं.२.१७.१

व्यास उवाच ।*

नाद्याच्छूद्रस्य विप्रोऽन्नं मोहाद् वा यदि वाऽन्यतः ।
 स शूद्रयोनिं व्रजति यस्तु भुङ्क्ते ह्यनापदि ॥१
 षण्मासान् यो द्विजो भुङ्क्ते शूद्रस्यान्नं विगृहीतम् ।
 जीवन्नेव भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चाभिजायते ॥२
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्रस्य च मुनीश्वराः ।
 यस्यान्नेनोदरस्थेन मृतस्तद्योनिमाप्नुयात् ॥३
 राजानं नर्त्तकानं च तक्ष्णोऽन्नं चर्मकारिणः ।
 गणानं गणिकानं च षण्डानं चैव वर्जयेत् ॥४

५७

* दे० व्यास उ.; न१ अ२ उ१ व्यासः; द१ श्रीव्यास उवाच; म१ श्रीव्यासः.

१. -a) का१ दे३ विप्रोर्थ (→विप्रोऽन्नं). -b) दे१ यं (?) (→यद्); दे१.८-१० मुए. मुब. कामतः (→बान्धवतः). -c) न१ अशूद्र° (→स शूद्र°). -d) अ२ मनागपि, म१ स्तवनापदि (→ह्यनापदि).

२. -a) ब३ षण्मासायो, अ२ षण्मासाद्यो, उ१ षण्मासान्यं (→षण्मासान्यो). -b) दे३ शूद्रस्यार्थं, अ२ शूद्रस्यान्नं. (→शूद्रस्यान्नं). -c) दे१ जीवन्नेव, दे३ जीवत्सुर, दे१० जीवने * (→जीवन्नेव); दे२ भवे सुद्रो, द१ क्षये क्षूद्रो (→भवेच्छूद्रो). -d) का१ दे६ न१ मृतश्वावाभि°, दे१.८-१० मुबे. मुए. मृत एवाभि°, दे४ मृतः श्वानोभि°, द१ म१ उ१ मृतः श्वाप्यभि° (→मृतः श्वाचाभि°).

३. द१ अ२. ३a-५d ○. -a) न१ ब्राह्मणः (→ब्राह्मण-). -b) का१ शूद्रस्य तु, न१ शूद्रस्या च, म१ शूद्रस्यापि (→शूद्रस्य च); दे१ मुनीश्रूणः (?), दे४ मुनीश्वरः (→मुनीश्वराः). -d) दे९ तद्योतिम् (→तद्योनिम्).

४. द१ अ२. ○. -a) दे१.४.६.८-१० न१ उ१ मुबे. मुए. नटाऽन्नं, म१ लग्नानं (→राजानं); दे३ कर्त्तकानं (→नर्त्तकानं). -b) दे२ भक्षोऽन्नं, दे४ तथा वै, दे६ अन्नं वै, म१ तक्षानं, उ१ तथानं (→तक्ष्णोऽन्नं); का१ च * दे१.८-१० मुबे. मुए. कर्म-, दे४ धर्म- (→चर्म-); ब१ -कारिणात्, दे१० -कारिणा (→कारिणः). -d) का१ षडन्नं चैव, ब१-३ षण्डानञ्चैव, दे१ **, दे२ षडान्त चैव, दे३ षटान्तश्चैव,

चक्रोपजीविरजकतस्करध्वजिनां तथा ।

गान्धर्वलोहकारान्नं सूतकान्नं च वर्जयेत् ॥५
 कुलालचित्रकर्मानं वार्धुषेः पतितस्य च ।
 पौनर्भवच्छत्रिकयोरभिशस्तस्य चैव हि ॥६
 सुवर्णकारशैलूषव्याधबद्धातुरस्य च ।
 चिकित्सकस्य चैवान्नं पुंश्चल्या दण्डिकस्य च ॥७
 स्तेननास्तिकयोरन्नं देवतानिन्दकस्य च ।
 सोमविक्रयिणश्चान्नं श्वपाकस्य विशेषतः ॥८

दे८.९ मुबे. मुए. मुब. षडन्नानि च, दे१० षटन्नानं च (→षण्डान्नं चैव); दे४ म१ षडन्नञ्च विवर्जयेत्, दे६ पंचधानं विवर्जयेत्, उ१ षडान्नं च विवर्जयेत्.

५. दे१ द१ अ२. ○. -a) ब१ न१ चक्रोपजीवी-, दे६ चक्रेण जीवि-, दे९ चक्रोपजीव-, दे१० चक्रापि जीव- (→चक्रोपजीवि-); दे४ -रजकं, न१ -रजकः (→-रजक-). -b) का१ तस्करो ध्वजिगी तथा. -c) ब२.३ दे३.४.६.९ मुबे. मुए. मुब. गन्धर्व° (→गान्धर्व°). -d) ब१ गूढ°, दे६ सूत्रव°, म१ सूति° (→सूत°); का१ ब२.३ दे२.३.६ न१ म१ उ१ विवर्जयेत् (→च वर्जयेत्).

६. द१. bcd ○; दे८ अ२ उ१ मुबे. मुए. cd ○. -a) का१ दे६ कर्मणं, दे३ कर्मन् (च), दे४ कान्नं च (→कर्मन्). -b) का१ वार्धुषेः, दे१ वार्धुषः, दे२ वार्धुषो, दे६ वार्धुकेः, दे१० वार्धिके, न१ वार्धुषे (→वार्धुषेः). -c) दे१ शस्त्रे कर्ता, दे२ वन्निकयोर्, दे४ च्छत्रिकयोर् (?), दे६ शुत्रिकयोः, दे८-१० शस्त्रकर्ता (→च्छत्रिकयोर्).

७. द१. ○; अ२ उ१. ab ○. -b) दे६ न१ व्याधि- (→व्याध-); का१ दे२ वंध्या, दे६ तस्या, दे९ वध्वा, दे१०-बंधा, म१ वृद्धा (→बद्धा-); ब१ दे३ बद्धान्तरस्य (→बद्धातुरस्य). -c) म१ तस्यान्नं (→चैवान्नं). -d) ब१-३ दे३.४ अ२ म१ उ१ मुब. दांभिकस्य, का१ दे८-१० मुबे. मुए. न१ दंडकस्य (→दण्डिकस्य); दे४ तु (→च).

८. द१. ○. -a) का१ ब१ तेन°, न१ स्तेय° (→स्तेन°). -b) अ२ देवानां (→देवता-); का१ यस्य चोपपत्तिर्गृहे. -c) म१ °विक्रयिकस्यान्नं (→°विक्रयिणश्चान्नं).

भार्याजितस्य चैवान्नं यस्य चोपपत्तिर्गृहे ।
 उत्सृष्टस्य कर्द्वस्य तथैवोच्छिष्टभोजिनः ॥९
 अपाङ्क्त्यान्नं च सङ्घान्नं शस्त्राजीवस्य चैव हि ।
 क्लीबसन्त्यासिनोश्चान्नं मत्तोन्मत्तस्य चैव हि ।
 भीतस्य हृदितस्यान्नमवकृष्टं परिक्षुतम् ॥१०
 ब्रह्मद्विषः पापरुचेः श्राद्धान्नं सूतकस्य च ।
 वृथापाकस्य चैवान्नं शावान्नं श्वशुरस्य च ॥११
 अप्रजानां तु नारीणां भूतकस्य तथैव च ।
 कारुकान्नं विशेषेण शस्त्रविक्रयिणस्तथा ॥१२
 शौण्डान्नं घाटिकान्नं च भिषजामन्नमेव च ।

९. द१. a ○. -a) दे४ भार्याजितस्य (→भार्याजितस्य). -b) दे१० ग२ °पत्तिर्गृहे (→°पत्तिर्गृहे). -c) व१ दे१.३.४.९-१० मुर्वे. मुए. मुब. उत्सृष्टस्य, दे६ उत्सृष्टस्य, म१ उत्सृष्टस्य (→उत्सृष्टस्य). -d) न१ ग२ °भोजनः (→°भोजनः); दे१ तमैवोच्छिष्टाभाजितः(?).

१०. व१ दे१.८-१०. ○; का१ दे२.३. cd ○. -a) का१ दे६ द१ मुर्वे. मुए. मुब. अपङ्क्त्यान्नं च, ब२.३ दे२.४ अपङ्क्त्यान्नं च, न१ ग२ अपङ्क्त्यानां च (→अपङ्क्त्यान्नं च); दे३ न१ संघान्नं, दे६ संघान्नं (→संघान्नं). -b) का१ ब२.३ दे२ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. शस्त्राजीवस्य (→शस्त्राजीवस्य). -c) ब२.३ क्लीबसन्त्यासिनः, दे४ मुर्वे. मुए. मुब. क्लीबसन्त्यासिनः, दे६ क्लीबसन्त्यासिनः (→क्लीबसन्त्यासिनोश्च); न१ द१ ग२ उ१ मुब. क्लीबसन्त्यासिनोश्चान्नं, म१ क्लीबस्य न्यासिनस्यान्नम्.

११. -a) दे१० °द्विषः (→°द्विषः); दे१० ग२ °रुचेः (→°रुचेः); न१ ब्रह्मद्विषः पापरुचो. -b) न१ छापात्रं (?) (→श्राद्धान्नं). -c) न१ °चारस्य (→°पाकस्य). -d) का१ श्यालान्नं, व१ शा **, ब३ परान्नं, दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शठान्नं, द१ श्यावान्नं, म१ वर्जयेत् (→श्यावान्नं); दे१.९ चातुरस्य, दे४.८ मुर्वे. मुए. मुब. चतुरस्य (→श्वशुरस्य).

१२. द१ ग२ उ१. ab ○; का१ व१. cd ○. -b) व१ कृतस्यान्नं, ब२.३ कृतघ्नस्य, दे२ मुर्वे. मुए. मृतकस्य, दे३ कृतस्वस्य, दे६ सूतकान्नं (→भूतकस्य). -c) ब२.३ दे३ कन्दुकान्नं, न१ द१ ग२ म१ उ१ कारुकाणां (→कारुकान्नं). -d) दे६ सौमं, म१ चक्रं (→शस्त्रं).

१३. का१ व१. ○; द१ ग२ उ१. cd ○. -a) द१ ग२ म१ उ१ शौण्डस्य (→शौडान्नं); ब२ दे२-४ न१ मुब. घण्टिकान्नं,

विद्वज्जननस्यान्नं परिवित्त्यन्नमेव च ॥१३
 पुनर्भुवो विशेषेण तथैव दिधिषूपतेः ।
 अवज्ञातं चावधूतं सरोषं विस्मयान्वितम् ।
 गुरोरपि न भोक्तव्यमन्नं संस्कारवर्जितम् ॥१४
 दुष्कृतं हि मनुष्यस्य सर्वमन्ने व्यवस्थितम् ।
 योयस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति किल्बिषम् ॥१५
 आद्विकः कुलमित्रश्च स्वगोपालश्च नापितः ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना यश्चात्मानं निवेदयेत् ॥१६
 कुशीलवः कुम्भकारः क्षेत्रकर्मक एव च ।
 एते शूद्रेषु भोज्यान्ना इत्वा स्वल्पं पणं बुधैः ॥१७

बं.२.१७.१७

दे४.९ मुर्वे. मुए. घाटिकान्नं, द१ ग२ म१ उ१ पुटिकान्नं (→घाटिकान्नं); ब३ शौण्डिकान्नं घाटिकान्नं. -c) म१ विधेः (→विद्व-); दे१० °श्चान्नं (→°स्यान्नं). -d) दे१.८-१० °चित्ता°, दे३ °चित्ता°, दे४ °विन्ना° (?), दे६ °वेत्ता°, मुर्वे. मुए. मुब. °वेत्ता° (→°वित्ता°).

१४. का१. ○. -a) दे१.३.६ °भुवो, दे१० °भूयो (→°भुवो). -b) ब३ [आ]दिधिषोःपतेः, दे१० दधिषूपतेः, द१ दधिषूपतेः (→दिधिषूपतेः); दे६ शस्त्रविक्रयिणस्तथा. -c) दे१० अवज्ञातं (→अवज्ञातं); दे१ च येषूतं, दे४ चावधूतं, म१ चावधूतं, उ१ चार्थयुतं (→चावधूतं). -d) ब३ सरोषं, दे१ सरोषं (→सरोषं). -f) ब३ दे३.४.६ मुब. सत्कार° (→संस्कार°); उ१ न संस्कारवर्जितम्.

१५. -b) व१ द१ अन्ये, दे१ अन्नो, दे६ एव (→अन्ने-); न१ °प्रतिष्ठितं (→°व्यवस्थितम्). -c) व१ समश्नातं (?), दे२ समश्ना(ना)ति, दे६ समश्नाति (→समश्नाति). -d) दे६ तस्याश्नाति, म१ तस्यान्नादि (→तस्याश्नाति).

१६. दे१.४.६.८-१० न१ द१ मुर्वे. मुए. cd ○. -a) का१ दे२ आद्विकः, ब२.३ अद्विजः, दे६ आद्विकः(?), दे१० आद्विकः, न१ अद्विकः, द१ ग२ उ१ आद्विकं (→आद्विकः); का१ ब१.२ दे२-४ द१ ग२ म१ उ१ °मित्रश्च (→°मित्रश्च). -b) का१ ब१-३ दे२-४ न१ द१ ग२ उ१ गोपालो दासनापितौ, दे६ गोपालो दास न पितः. -c) व१ भोज्यात्मा (→भोज्यान्ना). -d). दे३ पञ्चात्मानं, ग२ यश्चात्मानं (→यश्चात्मानं); ग२ न निवेदयेत् (→निवेदयेत्).

१७. दे१.८-१० न१ द१. ab ○. -a) ग२ म१ कुषीवलः, उ१ कुषीवलं (→कुशीलवः). -b) दे४.६ °कर्षक, ग२ म१ उ१ °कारक (→°कर्मक). -c) दे४ शूद्रस्य, द१ शूद्रेष्ट (→शूद्रेषु);

पायसं स्नेहपक्वं यद् गोरसं चैव सक्तवः ।
 पिण्याकं चैव तैलं च शूद्राद् ग्राह्यं द्विजातिभिः ॥१८
 वृन्ताकं नालिकाशाकं कुसुम्भाश्मन्तकं तथा ।
 पलाण्डुं लशुनं शुक्तं निर्यासं चैव वर्जयेत् ॥१९
 छात्राकं विड्वराहं च शैलं पेयूषमेव च ।
 विलयं सुमुखं चैव कवकानि च वर्जयेत् ॥२०
 गृञ्जनं किशुकं चैव ककुभाण्डं तथैव च ।
 उदुम्बरमलाबुं च जग्ध्वा पतति वै द्विजः ॥२१

दे१ भोज्यान्तां, दे४ मुर्वे. मुए. भोज्यान्तं, दे१० भोज्यान्तं,
 द१ भोज्यान्तो (→भोज्यान्ता). -d) दे३.८ दत्त्वा स्वल्पं, द१
 दद्यात्स्वल्पं, ग्र२ उ१ दत्तं स्वल्पं (→दत्त्वा स्वल्पं); दे३
 धरम्बुधैः (→पणं बुधैः); दे६ यश्चात्मानं निवेदयेत्.

१८. -a) ब३ दे४.६ द१ ग्र२ म१ °पक्वञ्च, उ१
 °पाकं च (→°पक्वं यत्). -b) ब१-३ दे६ द१ म१ मुव.
 गोरसश्चैव, दे४ गोरसाश्चैव, न१ गोरसै*व, ग्र२ गोरसे-
 श्चैव, उ१ गोरसं चैव (→गोरसं चैव); दे४ शक्तवः
 (→सक्तवः). -c) ब१ पिण्याकश्चैव, न१ पिण्याकं चैव
 (→पिण्याकं चैव). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. तथैव
 च (→द्विजातिभिः).

१९. -a) ग्र२ वृन्ताकं (→वृन्ताकं); का१ पालिका,
 ब१ दे१.८-९ मुर्वे. मुए. जालिका-, दे४ जालिकं, न१ नानिका-
 (→नालिका-); दे६ नालिकाशाकं च, दे१० जालिका शोकं
 (→नालिकाशाकं). -b) का१ कुसुम्भाश्मातकं तथा, ब२
 कुसुम्भं मिन्तकं तथा, दे१.६-१० कुसुम्भाश्मातकं तथा, दे४
 कुसुम्भाश्मारकं तथा, न१ म१ कुसुम्भाश्मातकं तथा, द१ कुम्भ-
 भाश्मातकं यथा, ग्र२ उ१ कुसुम्भाश्मातकं तथा. -c) दे१०
 न१ ग्र२ म१ पलाण्डुं (→पलाण्डुं); ब१ दे१.६-९ न१ द१ ग्र२
 उ१ मुर्वे. मुए. लशुनं (→लशुनं); दे१.४-८ शुक्तं, दे६.९-१०
 मुर्वे. मुए. सूक्तं (→शुक्तं). -d) का१ चैव शक्तवः, दे६
 वै विवर्जयेत् (→चैव वर्जयेत्).

२०. द१ ग्र२ म१ उ१. ○. -a) दे१ न१ छात्राकं
 (→छात्राकं). -b) का१ दे४.१० शैलं, ब१ दे१.८-९ मुर्वे. मुए.
 शैलं, दे६ शैलं (→शैलं); का१ दे२ पेयूष, ब३ पीलूषम्,
 दे१.४-८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. पीयूषम्, दे६ पैलूषम्
 (→पेयूषम्). -c) दे१ शिलयं (→विलयं); का१ सुमुखं, ब२
 सुमुखं, दे३ श्वमुखं (→सुमुखं). -d) का१ करणानि, ब२.३
 दे२.३ करकानि, दे१० कवकानि (→कवकानि); का१ ब२.३
 दे३.६ विवर्जयेत् (→च वर्जयेत्).

वृथा कृशरसंयावं पायसापूपमेव च ।
 अनुपाकृतमांसं च देवान्नानि हवींषि च ॥२२
 यवागूं मातुलिङ्गं च मत्स्यानप्यनुपाकृतान् ।
 नीपं कपित्थं प्लक्षं च प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥२३
 पिण्याकं चोद्धृतस्नेहं देवधान्यं तथैव च ।
 रात्रौ च तिलसंबद्धं प्रयत्नेन दधि त्यजेत् ॥२४
 नाशनीयात् पयसा तक्रं न बीजान्युपजीवयेत् ।
 क्रियादुष्टं भावदुष्टमसत्संज्ञि वर्जयेत् ॥२५

२१. -a) दे२ पूजनं, न१ हंजनं, द१ गृञ्जनं
 (→गृञ्जनं); दे४ किशुकां (→किशुकं). -b) का१ कुसुम्भं
 च, ब१.२ ककुभाण्डं, ब३ ककुभञ्जं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव.
 कुक्कुटं च, दे२ ककुभं च, दे३ ककुभक्षं, दे६ कवर्च भाण्डं, न१
 कुरभं च (→ककुभाण्डं); दे४ च वर्जयेत् (→तथैव च).
 -c) दे६.१० अलाबुं (→अलाबुं).

२२. ब१ उ१. cd ○. -a) का१ म१ कृश-, द१ कृश-
 (→कृश-); का१ ब१-३ दे२.३. न१ -मुव. यावौ, द१ ग्र२ म१ उ१
 यावत् (→यावत्). -c) दे९ अनुपकृत° (→अनुपाकृत°) दे३ °मास,
 ग्र२ °मासं (→°मासं). -d) दे१ देवान्नानि (→देवान्नानि).

२३. ब१. ○; उ१. ab ○. -a) का१ दे४ यवागूं,
 दे६ यवागूं, द१ यवासं, ग्र२ म१ यवसं (→यवागूं); का१
 दे३.४-८ न१ द१ मुव. मातुलिङ्गञ्च, ब१.२ दे२ ग्र२ म१ मातुलंगं
 च (→मातुलिङ्गं च). -b) दे६.१० मत्स्यानपि, +मत्स्यामपि
 (→मत्स्यानपि); का१ °हृतात्, द१ °कृतात् (→°कृतात्). -c)
 दे१ वृथं दित्थं, दे४ न१ नीपं दधित्थं, दे८ दत्तं दधित्थं, दे९
 नीपं दधित्थं, द१ म१ निषण्ड चित्र-, ग्र२ निषीद्ध चित्त-,
 उ१ निवर्ज्य पित्त- (→नीपं कपित्थं); ग्र२ प्लवं * (→प्लक्षं च).
 -d) न१ प्रयत्नेन (→प्रयत्नेन).

२४. का१ ब१ द१. ○. -a) ब२ दे१ चोद्धृत-, दे६.१०
 °चोद्धृतं, ग्र२ उ१ च धृत-, म१ च हृतं (→चोद्धृत-);
 न१ °स्नेह (→°स्नेह). -b) ब३ दे१.४-६.८-९-१० ग्र२ म१ मुर्वे. मुए.
 मुव. दिवाधानास्, दे१० दिवाधानं, न१ दीपाधीनास्
 (→देवधान्यं). -c) दे४ बलि° (→तिल°); दे२.६-१० न१
 ग्र२ म१ °संबंधं (→°सम्बद्धं). -d) दे३ दधि त्यजेत्, दे६ परि-
 त्यजेत् ग्र२ म१ उ१ विवर्जयेत् (→दधि त्यजेत्).

२५. का१ ब१. ○. -a) ग्र२ पयसां (→पयसा).
 -b) ब३ दे३ संज्ञानि, दे२ संधीता, न द्विजानि, ग्र२ उ१ जीवानि
 (→बीजानि); ब२.३ दे२.३ न१ °योजयेत्, दे६ °बीजयेत्
 (→°जीवयेत्). -c) न१ कथा (?), ग्र२ क्रियं (→क्रिया-);

केशकीटावपन्नं च सहल्लेखं च नित्यशः ।

आघ्रातं च पुनः सिद्धं चण्डालावेक्षितं तथा ॥२६॥

उदक्यया च पतितैर्गवा आघ्रातमेव च ।

अनर्चितं पर्युषितं पर्यायान्नं च नित्यशः ॥२७॥

काककुक्कुटसंस्पृष्टं कृमिभिश्चैव संयुतम् ।

मनुष्यैरप्यवघ्रातं कुष्ठिना स्पृष्टमेव च ॥२८॥

न रजस्वलया दत्तं न पुंश्चल्या सरोषया ।

मलवद्वाससा वापि परवासोऽथ वर्जयेत् ॥२९॥

ग्र२ भवा° (→भाव°). -d) दे६ अससिगं विवर्जयेत्, ग्र२ सत्संगमपि वर्जयेत्, मुर्वे. मुए. मुब. असत्संगं विवर्जयेत्.

२६. ब१. ॐ; म१. cd ॐ. -a) दे४ कीटकैशा°, न१ केशीकीटा° (→केशकीटा°); दे६ द१ °विपन्नं च (→°वपन्नं च). -b) का१ सुल्लेखनं, ब२ सुकुल्लेखं, ब३ दे२ सुहल्लेखं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्वभूल्लेखं, दे३ स्वकुल्लेखं, दे४ उ१ स्वफुलाकं, दे६ शकुल्लेखं, द१ स्मर्तुल्लेखां, ग्र२ स्वर्तुल्लेखां, म१ स्मश्रुल्लेखं (→सहल्लेखं). -c) दे१ स्वाघ्रातं, ग्र२ श्वाघ्रातं (→श्वघ्रातं). -d) का१ ब२.३ दे४.१० चाण्डाल-, दे६ षडेन (→चण्डाला-); द१ ग्र२ आवेष्टितं (→आवेक्षितं).

२७. म१. ॐ; ब१. ab ॐ. -a) ब३ उदक्यां या च, दे२ उदक्यपादं, दे४ उदक्या यां च, ग्र२ उदक्यायापि (→उदक्यया च); का१ पतितैर् (→पतितैर्). -b) ग्र२ श्वघृतं (→आघ्रातं); ब३ वा (→च); दे६ गवाक्रान्तं तथैव च. -d) का१ दे२ अनवार्यं च, ब१ पर्यायार्थं च, ब२.३ अवार्थान्नञ्च, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पर्यायान्नं च, दे३ अवार्थं मुञ्च (→पर्यायान्नं च); दे४ वर्जयेत् (→नित्यशः).

२८. -a) दे१० °कुक्कुट- (→°कुक्कुट-); ब३ -संस्पृष्टं, दे१० -संस्पृष्टं (→-संस्पृष्टं). -b) का१ ब३ दे२.३ सङ्गतम्, ब२ सङ्गतम् (→संयुतम्). -c) का१ अथाघ्रातं, दे१.४ द१ मुर्वे. मुए. अथाघ्रातं, दे२.३.८.९ अथवघ्रातं, दे६ अप्यच घ्रातं, दे१० तरप्यघ्रातं, न१ अस्य च घ्रातं, उ१ अपि वा घ्रातं (→अप्यवघ्रातं); म१ मनुष्येनाप्यवघ्रातं. -d) त१ कुष्ठिना, द१ कुष्ठिना, म१ कुष्ठिना (→कुष्ठिना); न१ स्पृष्टम् (→स्पृष्टम्); द१ वा (→च).

२९. -a) दे४ [अ]न्नं च (→दत्तं); द१ ग्र२ म१ उ१ रजस्वलाया अन्नं च. -b) का१ सरोषतः, दे१ सरोषके, दे४.६ द१ ग्र२ उ१ न रोषया, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सरोषकम् (→सरोषया). -c) दे१.३.४.६.८.९ द१ म१ उ१ चापि (→वापि). -d) ब२ परयालोप-, दे२ पुरवासोथ, दे४ परवाचाप-, दे६ द१

विवत्सायाश्च गोः क्षीरमौष्टं वानिर्दशं तथा ।

आविकं सन्धिनीक्षीरमपेयं मनुरब्रवीत् ॥३०॥

बलाकं हंसदात्यूहं कलविङ्कं शुक्रं तथा ।

कुररं च चकोरं च जालपादं च कोकिलम् ॥३१॥

वायसं खञ्जरीटं च श्येनं गृध्रं तथैव च ।

उलूकं चक्रवाकं च भासं पारावतानपि ।

कपोतं टिट्ठिभं चैव ग्रामकुक्कुटमेव च ॥३२॥ वे२.१७.३२

मुब. परयानोप-, दे१० पारयाचोप-, न१ (परा) परयादोप-, ग्र२ परयानोप-, म१ परयानोपि, उ१ पापान्नं नोप- (→परवासोऽथ); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. परयाचोपयोजयेत्.

३०. दे६. cd ॐ. -a) का१ च गौ, दे२.१० न१ द१ म१ च गो, दे६ स्वगौ (→च गोः). -b) का१ ब१-३ द१ ग्र२ म१ औष्टञ्च, दे१० मेघस्य, न१ औष्टस्य (→औष्टं वा); ब१ अनिर्दशस्य तु, दे१ अनिर्दशस्य च, दे१० न१ द१ ग्र२ म१ अनिर्दशस्य च, दे३.४.८.९ उ१ अनिर्दशस्य च (→अनिर्दशं तथा); दे६ अपेयं मनुरब्रवीत्. -c) का१ आविकं, न१ आविषं (→आविकं); दे१० सन्धिनि°, न१ सिधिनी° (→सन्धिनी-). -d) दे१० आपयं (→अपेयं).

३१. -a) ब३ दे२ बलाकं, ग्र२ बालकं, उ१ बलकं (→बलाकं); का१ दे३.४ बलाहकं स-, न१ बलाकुंभं स- (→बलाकं हंस-); दे६ द१ -दत्यूहं (→दात्यूहं). -b) दे२ कलं विङ्कं, द१ कलविङ्कं, ग्र२ कलविङ्कं (→कलविङ्कं); दे३ प्लवत्तथा, दे६ तथैव च (→शुक्रं तथा). -c) ब१ तथा चकोरं कुररं, ब२ तथा कुररकाकोलं, दे१.६.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा कुररबल्लूरं, दे२.३ कुररं च चकोरं च, दे४ तथा कुररबलाकं, न१ श्येनं कुररबल्लूरं. -d) दे३ जालपादं च, दे६ जालपादं न, न१ जानपादाश्च, ग्र२ जालपादाश्च (→जालपादञ्च).

३२. द१ ग्र२ म१ उ१. cd ॐ. -a) ब२ वासञ्च, ब३ वासवान्, दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. चाषांश्च, दे२.३ वायसान्, दे४ द१ म१ उ१ चाषं च, दे६ चाषकं, ग्र२ जालञ्च (→वायसं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. खञ्जरीटांश्च, दे२ खञ्जरीपश्च(?), दे२ खञ्जरीटीश्च, दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ तित्तिरीकं च, दे६ बंजरीटं च, न१ खञ्जरीताश्च(?) (→खञ्जरीटं च). -b) दे४ ब१ श्येन- (→श्येनं); ब३ गृध्रं, दे३ गृध्रं, ग्र२ कुड्यं (→गृध्रं). -d) दे३ ब२.३ भाषं (→भासं); ब१.३ दे३ न१ पारावत त्वपि, दे१.१० मुर्वे. मुए. मुब. पारावतं तथा, दे४ पारावतन्तपि,

वै. १७.३३

सिंहव्याघ्रं च मार्जारं श्वानं शूकरमेव च ।

शृगालं सर्कटं चैव गर्दभं च न भक्षयेत् ॥३३॥

न भक्षयेत् सर्वमृगान् पक्षिणोऽन्यान् वनेचरान् ।

जलेचरान् स्थलचरान् प्राणिनश्चेति धारणा ॥३४॥

गोधा कूर्मः शशः श्वाविच्छल्यकश्चेति सप्तमाः ।

भक्ष्याः पञ्चनखा नित्यं मनुराह प्रजापतिः ॥३५॥

मत्स्यान् सशल्कान् भुञ्जीयान् मांसं रौरवमेव च ।

निवेद्य देवताभ्यस्तु ब्राह्मणेभ्यस्तु नान्यथा ॥३६॥

दे० पारावतं कपि, दे० ९ पारावतं तथा (→पारावतानपि).
-f) दे० १० वा (→च).

३३. दे० १.८-१०. ab ○. -a) का० ब२ दे० ३.४ म० उ० मुर्वे. मुए. मुब. सिंह (→सिंह-). -b) मुर्वे. मुए. कुक्कुरम् (→शूकरम्). -c) दे० न० द० शृगाल-, म० सूकालं (→शृगालं).

३४. -a) दे० ९ सर्पं (→सर्वं). -b) म० मृगान् (→चरान्); दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नान्यान् वनेचरान् द्विजान्. -c) दे० जलं (→जले); द० म० वनेचरान्, उ० भुचरान् (→स्थलचरान्); अ० जलेचरा वनाचरा. -d) न० प्राणिनां चेति, अ० उ० प्राणिनां सन्ति (→प्राणिनश्चेति); दे० उ० धारणां, द० धारिणा (→धारणा).

३५. -a) न० योधा, दे० मेधा (→गोधा); ब० १.३ दे० १.८-९ द० अ० कूर्म- (→कूर्म-); ब० १ दे० १.३-८-९ शश-, दे० १० शशि-, द० शशा (→शश-); ब० २.३ दे० मुब. खङ्गी, न० श्वावृत् (?), द० अ० म० सेधा (→श्वावृत्). -b) ब० शल्लक-श्चेति, दे० १.८-१० सल्लकीश्चेति, दे० दालक्यश्चेति, मुर्वे. मुए. मुब. सल्लकी चेति, दे० सल्लकीश्चेति (→शल्यकश्चेति). -c) ब० १.३ अ० म० भक्षान् पंच-, ब० २ दे० उ० भक्ष्यान् पंच-, दे० पक्षान् पंच-, न० भक्ष्यां न च, द० भक्ष्यानां च (→भक्ष्याः पञ्च-); ब० नखान्नित्यं, ब० २ दे० नखान्नित्यं, दे० नखान्नित्यां, दे० नखाः नित्यं, न० नखां नित्यं, द० अ० म० उ० नखानेतात् (→नखा नित्यं). -d) द० अ० म० प्राह (→ग्राह).

३६. अ० ○. -a) का० दे० शशकान्, दे० चैतानि, दे० ससल्कान्, न० सशल्यान्, द० उ० शल्यान्, म० शल्याश्च, (→सशल्कान्); दे० द० म० भुञ्जीत, दे० ९ भुञ्जीयात् (→भुञ्जीयान्). -b) का० रौरवम्, महिरणम् (→रौरवम्). -d) का० ब० २.३ दे० २.४ न० द० उ० मुब. ब्राह्मणेभ्यश्च, दे० ब्राह्मणाभ्यश्च (→ब्राह्मणेभ्यस्तु).

३७. -a) दे० ४.६ उ० मायूरं (→मयूरं); दे० तित्तिरं, मुब. तित्तिर- (→तित्तिरं). -b) दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.

मयूरं तित्तिरं चैव कपोतं च कपिञ्जलम् ।

वाघ्रीणसं बकं भक्ष्यं मीनहंसपराजिताः ॥३७॥

शफरं सिंहनुण्डं च तथा पाठीनरोहितौ ।

मत्स्याश्चैते समुद्दिष्टा भक्षणाय द्विजोत्तमाः ॥३८॥

प्रोक्षितं भक्षयेदेषां मांसं च द्विजकाम्यया ।

यथाविधि नियुक्तं च प्राणानामपि चात्यये ॥३९॥

भक्षयेन्नैव मांसानि शेषभोजी न लिप्यते ।

औषधार्थमशक्तौ वा नियोगाद् यज्ञकारणात् ॥४०॥

कपिञ्जलकमेव च, दे० द० म० उ० तथा चैव कपिञ्जलं, न० कल्पेत् च कपिञ्जलं. -c) का० दे० वाघ्रीणसं, दे० १० वाघ्रीणसं, न० वधू नसं, मुब. वाघ्रीणसं (→वाघ्रीणसं); का० बकं भक्ष्या, ब० मुब. वर्तकं च, दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. द्वीपिनश्च, दे० बकं चैव, न० वकुररं, द० मत्स्यमांसं (→बकं भक्ष्यं); दे० म० वादध्रा (दे० ०र्द्धी) च सस्य मांसं च, द० वाघ्रीणोमत्स्यमांसं च, उ० वाघ्रीणसं च मांसं च. -d) ब० दे० १.६-८-१० न० द० म० मुर्वे. मुए. मुब. भक्ष्यानाह, ब० ३ दे० मीनं हंस-, दे० माहंस-, दे० उ० भक्ष्यमाह, दे० भक्ष्यनाह (→मीनहंस-); ब० दे० १.४-६-८-१० न० द० म० उ० मुर्वे. मुए. मुब. प्रजापतिः (→पराजिताः).

३८. -a) ब० न पारं, दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. राजीवान्, दे० ४.६ म० राजीवाः, न० राजिनाः, द० सजीवाः अ० राजानां, उ० रा * न्न (→शफरं); का० रुडं च, दे० १.८-१० म० मुर्वे. मुए. मुब. तुण्डाश्च, दे० ४.६ न० अ० तुण्डाश्च, द० रुडाश्च, उ० कुण्डाश्च (→तुण्डं च). -b) दे० १.८-१० ०रोहितैः, दे० ०रोहितान्, क० अ० ०रोहितः, म० ०रोहिताः, मुब. ०रोहिते (→०रोहितौ). -c) दे० १.८-१० न० अ० म० मुर्वे. मुए. मुब. मत्स्येष्वेते, दे० मत्स्येषु ते, द० मत्स्येष्वेते, उ० मत्स्येष्वेत् (→मत्स्याश्चैते); दे० मत्स्याश्चैमीन म * ष्टा. -d) ब० दे० १.४-६-८-१० न० द० अ० म० उ० मुर्वे. मुए. मुब. भक्षणीया (दे० ०याः, दे० ०यान्) मुनीश्वराः (दे० ४.६ न० ०रैः).

३९. -a) दे० प्रोक्षिते, दे० १० प्रोक्षतं (→प्रोक्षितं). -b) द० अ० म० उ० न च (→द्विज-). -c) दे० १० न युक्तं उ० नियुक्तः (→नियुक्तं); म० तु (→च). -d) दे० प्राणानाम् (→प्राणानाम्).

४०. -a) दे० भक्षयेदेव, दे० ४.८-१० मुर्वे. मुए. भक्षयेदेव, न० भक्ष्यं नेव, द० अ० म० उ० भक्षयेदपि (→भक्षयेन्नैव). -b) अ० शेषं भाज (→शेषभोजी); न० च (→न). -c) दे० १.३ औषधार्थं (→औषधार्थम्); दे०

आमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे देवे वा मांसमुत्सृजेत् ।
यावन्ति पशुरोमाणि तावतो नरकान् व्रजेत् ॥४१॥
अदेयं चाप्यपेयं च तथैवास्पृश्यमेव च ।
द्विजातीनामनालोक्यं नित्यं मद्यमिति स्थितिः ॥४२॥
तस्मात् सर्वप्रकारेण मद्यं नित्यं विवर्जयेत् ।

पीत्वा पतति कर्मभ्यस्त्वसंभाष्यो भवेद् द्विजः ॥४३॥
भक्षयित्वा ह्यभक्ष्याणि पीत्वाऽपेयान्यपि द्विजः ।
नाधिकारी भवेत् तावद् यावत् तन्न जहात्यधः ॥४४॥
तस्मात् परिहरेन्नित्यमभक्ष्याणि प्रयत्नतः ।
अपेयानि च विप्रो वै तथा चेद् याति रौरवम् ॥४५॥

वै २.१७.४५

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रधां संहितायामुपरिविभागे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अशक्त्या, दे० न१ द१ ग२ उ१ अशक्तो (→अशक्तौ). -d) दे० १-१० मुर्वे. मुए. यं न कारयेत्, द१ अन्यकारणात्, ग२ अद्य कारणात्, उ१ यागकारणात् (→यज्ञकारणात्); दे० नियो-गाद्युतधारणात्.

४१. दे० न१ द१. cd ○. -b) दे० म१ देवे वा, दे० १० देवो वा (→देवे वा); ग२ मांसम् (→मांसम्). -c) ब३ °लोमानि (→°रोमाणि). -d) क१ दे० तावन्ति, दे० ग२ उ१ तावन्तो, दे० १० तावन्तं (→तावतो); दे० १-१० म१ नरकं, दे० न (ता) रकं (→नरकान्); ब१ तावन्नरकमृच्छति.

४२. न१. ○. -a) ब३ मुर्वे. मुए. अपेयं, दे० आदेयं, म१ अदेयं (→अदेयं); ब१ दे० १-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वापि, दे० स्वापि, दे० १० चोपि (→चापि); ब१ दे० उ१ °पेयं वा, दे० १० °देयं च (→°पेयं च); ब३ वापि पेयं च (→चप्यापेयञ्च). -b) दे० तथा च, द१ तदेव (→तथैव); ब२.३ द१ म१ वा (→च). -c) दे० मा * लोच्य, दे० समालोक्यं, दे० १-१० समालोच्य, दे० १० मुर्वे. समालोच्यं, द१ ग२ म१ उ१ समा-लोक्य, मुर्वे. मुए. मुब. अनालोच्यं (→अनालोक्यं). -d) द१ म१ नित्य- (→नित्यं); ग२ मन्वमिति (→मद्यमिति); ब१ स्थिति (→स्थितिः).

४३. न१. ab ○; ब१. cd ○. -a) दे० १-१० द१ ग२ म१ उ१ °प्रयत्नेन (→°प्रकारेण). -b) दे० ग२ म१ उ१ नित्यं, द१ नित्य (→मद्यं); दे० निन्धां, दे० द१ ग२ म१ उ१ मद्यं, दे० १-१० मुर्वे. मुए. निन्धां (→नित्यं); दे० १-१० मुर्वे. मुए. च वर्जयेत् (→विवर्जयेत्). -c) दे० पतितं, दे० तपति, दे० १-१० ग२ उ१ मुर्वे. मुए. पतितः (→पतति); दे० १-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. कर्मभ्यो, न१ कल्पस्तु, द१ कर्मभ्यो, ग२ कर्माभ्यो, म१ कर्मभ्यो (→कर्मभ्यस्). -d) दे० १-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. न संभाष्यो (→त्वसंभाष्यो); दे० १-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. भवेद् द्विजैः, द१ ग२ उ१ द्विजो भवेत् (→भवेद् द्विजः).

४४. दे०. ○. -a) क१ ब१-३ दे० न१ म१ भक्षयि-

त्वाप्यभक्ष्या (न१ क्षा)णि, दे० १० °भक्षयित्वाहरक्ष्याणि, ग२ भक्षयित्वाभ्यभक्ष्याणि. -c) ब२ दे० यावत् (→तावद्). -d) ब२ दे० तावत् (→यावत्); क१ दे० २-३ त (दे० न) तु (दे० नुं) जहाति, ब१ दे० १-१० मुर्वे. मुए. मुब. तन्नव्रजति, न१ -त्यंत व्रजति, द१ उ१ तन्न व्रजति, ग२ तन्न भजति, म१ तन्न भवेद् (→तन्न जहाति).

४५. दे०. ab ○. -a) दे० परिहरेत्, न१ परिहरं, द१ परिहरा (→परिहरेत्); उ१ तस्मात् सर्वप्रयत्नेन. -b) ब१.३ ग२ अभक्ष्याणि (→अभक्ष्याणि); उ१ अभक्ष्याणि विवर्जयेत्. -c) दे० १-१० मुर्वे. मुए. आरोप्य याति चैवैको. द१ ग२ म१ उ१ अभक्ष्याणि च विप्रो वै. -d) ब१ त्यद्याति, दे० १-१० मुर्वे. मुए. वै याति, दे० विद्याति, द१ ग२ म१ उ१ मेध्यानि (→चेद्याति).

पुष्पिका [द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—क१ दे० इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, ब१ इति कौर्मे उपरिभागे, ब२.३ इति कूर्मपुराणे षट्साहस्रधां संहितायां उपरिभागे, दे० इति श्रीकूर्मपुराणे भक्ष्याभक्ष्यनिर्णयो नाम व्यासगीतासु, दे० २-३ इति कू(दे० कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे० १० इति श्रीकूर्मपुराणे, दे० १-१० मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे भक्ष्याभक्ष्यनिर्णये व्यासगीतासु, न१ इति श्रीकौर्मे, ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तर(म१ उपरि)भागे व्यासगीतासुप-निषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे भक्ष्याभक्ष्यनिर्णये व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्मे महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—क१ ब१-३ दे० १-१० न१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. ○; दे० भक्ष्याभक्ष्यविचारे, दे० १० भक्ष्याभक्ष्यविचारो नाम, मुब. ब्रह्म-विद्यायां भक्ष्याभक्ष्यनिर्णयो नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे० ○; क१ षोडशोऽध्यायः ॥१६॥, +॥१७॥, ब१.३ दे० २-३ षोडशोऽ-ध्यायः, दे० मुर्वे. मुब. सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥, दे० १-१० ग२ म१ उ१ मुए. सप्तदशोऽध्यायः, दे० १० १७ अध्यायः, न१ सप्तषष्ठितमोऽध्यायः.

वे२.१८.१

ऋषय ऊचुः ।*

अहन्यहनि कर्तव्यं ब्राह्मणानां महामुने ।
तदाचक्ष्वाखिलं कर्म येन मुच्येत बन्धनात् ॥१

व्यास उवाच ।*

वक्ष्ये समाहिता यूयं शृणुष्व गदतो मम ।
अहन्यहनि कर्तव्यं ब्राह्मणानां क्रमाद् विधिम् ॥२
ब्राह्मे मुहूर्ते तूत्थाय धर्ममर्थं च चिन्तयेत् ।
कायक्लेशं तदुद्भूतं ध्यायीत मनसेश्वरम् ॥३
उषःकालेऽथ संप्राप्ते कृत्वा चावश्यकं बुधः ।

१८

* द१. ०; दे१ ऋषयः उचः (?); दे२ ऋष * उचुः;
न१ ग२ म१ उ१ ऋषयः.

१. -b) ब३ °मुनेः (→°मुने). -c) ब२ तमा
(→तदा); दे१० °चक्ष्वाखिलं, द१ °चक्ष्वाकुलं (→°चक्ष्वाखिलं);
ब१ येन, द१ ग२ उ१ ब्रह्मन् (→कर्म); म१ तद्वदाचारमखिलम्.
-d) ब१ कर्म (→येन).

* न१ द१. ०; दे१.९ व्यास उ.; ग२ उ१ व्यासः; म१
श्रीव्यासः.

२. द१. २a-३d ०; न१. ab ०. -a) का१
ब१-३ दे२.३ विप्राः (→वक्ष्ये); दे१.८.९ °हिताः (→°हिता).
-d) दे१ मुए. क्रमाद्विधिः, दे४.६ क्रियाविधि (दे४ °धिः)
(→क्रमाद्विधिम्).

३. द१. ०. -a) दे१-३ मुहूर्ते- (→मुहूर्ते); का१ ब१-३
दे२.३.६ न१ ग२ उ१ उत्थाय, दे४.१० चोत्थाय (→तूत्थाय).
-b) ब२ कर्म च (→अर्थश्च). -c) दे४ °क्लेश- (→°क्लेश);
दे१.८.९ च तन्मूलं, दे४ समुद्भूतं, दे१० मुर्वे. मुए. मुब.
च यन्मूलं (→तदुद्भूतं). -d) का१ ब२ दे१.४.८.१० न१
मुर्वे. मुए. मुब. ध्यायेत, ब१ ध्यायिते (→ध्यायीत); म१ उ१
परमेश्वरम् (→मनसेश्वरम्).

४. -a) दे१.८ मुए. उषा° (→उषः°); का१ दे१० मुर्वे.
°काले च, ब२ दे१.६ न१ ग२ म१ उ१ °काले तु (→°कालेऽथ). -c)
स्नात्वा (→स्नायान्); का१ सुधासु, + शुद्धासु, दे१.८-१० श्रद्धासु
ब२ (दे९ °तुः), दे४ श्रद्धावान्, दे६ सुद्धासु, द१ श्रद्धासु (→शुद्धासु).

स्नायान्नदीषु शुद्धासु शौचं कृत्वा यथाविधि ॥४

प्रातःस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो जनाः ।

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत् ॥५

प्रातःस्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं शुभम् ।

ऋषीणामृषिता नित्यं प्रातःस्नानान्न संशयः ॥६

मुखे सुप्तस्य सततं लाला याः संस्त्रवन्ति हि ।

ततो नैवाचरेत् कर्म अकृत्वा स्नानमादितः ॥७

अलक्ष्मीः कालकर्णी च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तितम् ।

प्रातःस्नानेन पापानि पूयन्ते नात्र संशयः ॥८

-d) ब२ दे४ ग२ °विधि, दे१.१० ब३ °विधिः (→°विधि).

५. -a) ग२ -स्नानेषु (→-स्नानेन); ब२ ग२ शुद्धयन्ति
दे३ भूयन्ते, दे१० पूयांत (→पूयन्ते). -b) का१ दे४ उ१ अपि
(→येऽपि); का१ °कृता, दे१० °ततो (→°कृतो). -d) दे४
द१ ग२ म१ उ१ स्नानं प्रातः (→प्रातःस्नानं).

६. ग२. ०; दे१.८-१०. cd ०. -a) ब१ दे१ प्रातं,
दे६ द१ म१ मुए. प्रात (→प्रातः); दे६ प्रकुर्वमि (?)
(→प्रशंसन्ति). -b) ब२ द१ दृष्ट्वा दृष्ट°, दे१ दृष्टा **
(→दृष्टादृष्ट°); दे१.४.६.८-१० द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
हितव (→शुभम्). -c) का१ सुखिनो, दे३ ऋषिणा, उ१
ऋषयो (→ऋषीणां); का१ ब१ न१ उ१ हृषिता (न१ °तां),
ब२ उषिता, दे२.३ ह्युषिता, दे४ ऋषणं, + ऋषिता, द१ ऋषितो
(→ऋषिता). -d) द१ स्नानं (→स्नानान्).

७. ग२. ०. -a) ब२ सुखसुप्तस्य, दे३ मुखेष्वप्यस्य
(→मुखे सुप्तस्य). -b) का१ ब१-३ दे६ न१ द१ म१ उ१ मुब.
लालायाः, दे२ लालायां, दे३ नालायाः, दे१० जालायाः
(→लाला याः); दे६ प्रस्त्रवन्ति, दे१० संश्रयन्ति, म१ संस्रवन्ति,
(→संस्त्रवन्ति). -c) द१ नैवाचरेत्, उ१ न ह्याचरेत् (→नैवा-
चरेत्). -d) ब१ आ (चरे) दितः (→आदितः). -cd) का१
ब१-३ दे२-४ न१ म१ मुब. कर्माण्यकृत्वा, दे६ द१ कर्मन्य
(द१ °ण्य) कृत्वा, उ१ कर्म ह्यकृत्वा (→कर्म अकृत्वा).

८. ग२. ०. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. अलक्ष्मकोजलं
(दे१० तं) किञ्चित्. -b) ब१ °चिन्तिकं, दे३ °चेष्टितं, दे४ म१
उ१ °चिन्तनं (→°चिन्तितम्). -c) द१ -स्नानानि (→-स्नानेन).

न च स्नानं विना पुंसां पावनं कर्म सुस्मृतम् ।
होमे जप्ये विशेषेण तस्मात् स्नानं समाचरेत् ॥९
अशक्तावशिरस्कं वा स्नानमस्य विधीयते ।
आर्द्रेण वाससा वाऽथ मार्जनं कापिलं स्मृतम् ॥१०
असामर्थ्यं समुत्पन्ने स्नानमेवं समाचरेत् ।
ब्राह्मादीनि यथाशक्तौ स्नानान्याहुर्मनीषिणः ॥११
ब्राह्ममाग्नेयमुद्दिष्टं वायव्यं दिव्यमेव च ।
वारुणं यौगिकं तद्वत् षोढा स्नानं प्रकीर्तितम् ॥१२
ब्राह्मं तु मार्जनं मन्त्रैः कुशैः सोदकविन्दुभिः ।

९. प्र२. ०. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. अतः (→न च).
-b) ब१ प्रायत्वं, दे१.८-१० मुए. पापित्वं, दे६ द१ म१ उ१
प्राशस्त्यं, न१ प्रायेत्वं, मुर्वे. प्रभातं (→पावनं); का१ दे१० मुर्वे.
मुए. कर्म संस्मृतम् (→कर्म सुस्मृतम्). -c) का१ दे४.६ जपे,
दे१० जाप्ये (→जप्ये). -d) द१ म१ उ१ ततः स्नानं
(→तस्मात् स्नानं).

१०. द१ प्र२. cd ०. -a) ब३ अशक्तावशिरस्कां वा,
दे३ न१ द१ अशक्ता च शिरस्कं वा, दे६ अशक्ता च शिरस्व च,
दे१० अशक्ता वा शिरस्कं वा, प्र२ अशक्तावशिरस्कं वा. -c)
ब१ दे३ चाथ, दे४ -प्याथ (→वाथ). -d) का१ ब१-३ न१
कायिकं, दे१.८-१० मुए. मुव. पावनं (→कापिलं).

११. द१ प्र२. ०. -a) ब१ दे६ न१ उ१ अप्रा (दे६ प्र,
न१ °पा)य त्ये (ब१ °द्ये), दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. आयत्ये वै, दे२
असामर्थ्यं, दे४ अप्राजत्ये, दे१० आपत्ते वै, म१ अप्रयारये
(→असामर्थ्यं). -b) ब१ दे१.४.६.८-१० न१ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
मुव. एव, ब२ एकं (→एवं). -c) ब१ ब्रह्मादीनान्, दे१.९.१०
मुर्वे. ब्राह्मादीनाम्, दे३ ब्राह्मणादीन्, दे४.६ न१ ब्रह्मादीनन्, दे८
मुए. ब्रह्मादीनाम्, म१ ब्राह्मादीन्यन् (→ब्राह्मादीनि); का१
यथाशक्तिः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. यथाशक्तौ, दे४.६ म१ यथाशक्तः,
दे१० यथाशक्तं, न१ यथाशक्तौ (→यथाशक्तौ); उ१ ब्रह्माद्यथा
वा शक्तौ *. -d) ब२ स्नानान्याहु, दे१० स्नानान्याहर् (→स्ना-
नान्याहुर); दे१० मनीषणः (→मनीषिणः); उ१ स्नानमाहु-
र्मनीषिणः.

१२. द१ प्र२. ab ०. -c) दे१.८.९ न१ यौगिकं, प्र२
लौकिकं (→यौगिकं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. यच्च, दे६
विद्यात्, उ१ चैव (→तद्वत्). -d) दे१.८.९-१० मुर्वे. मुए.
समासतः, दे४ समाचरेत्, द१ प्र२ उ१ विशेषतः, म१ समाहितः
(→प्रकीर्तितम्).

आग्नेयं भस्मना पादमस्तकाद्देहधूलनम् ॥१३
गवां हि रजसा प्रोक्तं वायव्यं स्नानमुत्तमम् ।
यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद् दिव्यमुच्यते ॥१४
वारुणं चावगाहस्तु मानसं त्वात्मवेदनम् ।
यौगिकं स्नानमाख्यातं योगो विष्णुविचिन्तनम् ॥१५
आत्मतीर्थमिति ख्यातं सेवितं ब्रह्मवादिभिः ।
मनःशुचिकरं पुंसां नित्यं तत् स्नानमाचरेत् ॥१६
शक्तश्चेद् वारुणं विद्यात् प्राजापत्यं तथैव च ।
प्रक्षाल्य दन्तकाष्ठं वै भक्षयित्वा विधानतः ॥१७ वै.२.१८.१७

१३. -a) ब२ ब्रह्मस्यु, दे१० ब्रह्मं तु (→ब्राह्मं तु); दे३
मार्जनमन्यैः (→मार्जनं मन्त्रैः). -b) ब१ चोदक° (→सोदक°).
-c) दे३ भस्म संपातं (→भस्मना पाद-). -d) का१ ब१
दे६ द१ -मस्तका(ब१ °कं) देह-, ब२ -मस्तकादिषु, ब३ दे३
-मस्तकादिह-, दे४ -मस्तकाद्देव-, दे९ -मस्तकाद्येह-(→-मस्तका-
द्देह-); ब१-३ दे३ -धून (ब२ प) नं (→-धूलनम्).

१४. उ१. ab ०. -c) ब१ दे१.८.९ यत्तु, दे६
यत्तत्, द१ या तु, म१ यस्तु (→यत्तु).

१५. उ१. ०. -a) न१ वारुणं (→वारुणं); का१
चावगाहं हि, ब२.३ दे२ चावगाहस्तु, दे३ त्वावगाहस्तु, दे६
चावगाहं च, प्र२ त्ववगाहस्तु (→चावगाहस्तु). -b) दे३ माधवं
(→मानसं); ब२ न१ द१ प्र२ म१ चात्मवेदनम्, दे१.८-१० मुर्वे.
मुए. मुव. स्वात्मवेदनम् (दे१ °नां), दे३ त्वात्वं वेदनम् (→त्वात्म-
वेदनम्). -c) दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. योगिनां, दे४.६.१० म१
योगिकं (→यौगिकं). -d) ब१ योगिर्, ब३ दे४ द१ योगाद्,
दे१ योरी (?), दे८-१० प्र२ मुर्वे. मुए. मुव. योगे (→योगो); ब१
विष्णुविचि * नम्, दे८-१० मुए. मुव. विश्वा (दे१० ण्वा) वि-
चिन्तनम्, मुर्वे. विश्वातिचिन्तनम् (→विष्णुविचिन्तनम्).

१६. उ१. ०. -a) दे२ आत्मतीर्थम्, दे४.६ आत्मा-
तीर्थम् (→आत्मतीर्थम्). -b) का१ ब्रह्मेति (→सेवितं).
-c) न१ नमः (→मनः); ब१ शुचि(द्धि)°, ब२ दे१.४.६.८-१०
न१ द१ प्र२ मुर्वे. मुए. मुव. शुद्धि° (→शुचि°). -d)
प्र२ नित्यं (→नित्यं).

१७. -a) दे९ शक्तः (→शक्तः). -b) दे१.८-१०
मुर्वे. मुए. प्रायश्चित्ते, दे३ प्राजापत्ये, दे४ अप्रयत्ये, न१ न
प्रायत्ये, द१ न प्रायस्म, प्र२ प्राप्रायत्ये, म१ प्रयत्ये *, उ१
प्राप्रायत्ये (→प्राजापत्यं). -c) दे३.६ च (→वै).

वै. २.१८.१८

आचम्य प्रयतो नित्यं स्नानं प्रातः समाचरेत् ।
 मध्याङ्गुलिसमस्थौल्यं द्वादशाङ्गुलसम्मितम् ॥१८
 सत्वचं दन्तकाष्ठं स्यात् तदग्रेण तु धावयेत् ।
 क्षीरवृक्षसमुद्भूतं मालतीसंभवं शुभम् ।
 अपामार्गं च बिल्वं च करवीरं विशेषतः ॥१९
 वर्जयित्वा निन्दितानि गृहीत्वैकं यथोदितम् ।
 परिहृत्य दिनं पापं भक्षयेद् वै विधानवित् ॥२०
 नोत्पाटयेद् दन्तकाष्ठं नाङ्गुल्या धावयेत् क्वचित् ।
 प्रक्षाल्य भङ्क्त्वा तज्जह्याच्छुचौ देशे समाहितः ॥२१

१८. -b) ब२ दे१० द१ म१ उ१ प्रातः स्नानं,
 दे६ स्नानः प्रातः, ग२ प्रातः स्नानः (→स्नानं प्रातः); द१
 ग२ उ१ समाहितः, म१ न संशयः (→समाचरेत्). -c)
 का१ ब३ दे२.३ मध्याङ्गुल-, ब१ मध्याङ्गुल्य- (→मध्याङ्गुलि-);
 दे४ -समा-, म१ उ१ -समं (→-सम-). -d) द१ म१ उ१
 द्वादशाङ्गुलि- (→द्वादशाङ्गुल-); ब१ -समन्वितं, द१ संयुतं
 (→-सम्मितम्).

१९. -a) दे३ सत्वचं (→सत्वचं). -b) ब१-३ दे२.४.६
 न१ द१ ग२ म१ उ१ तस्याग्रेण (→तदग्रेण); ग२ न (→तु); ब१
 धावयेत्, + धारयेत्, दे२.३.६ धारयेत् (→धावयेत्); का१
 तस्याग्रेणानुधारयेत्. -c) का१ ब२ दे२ मुब. क्षीरि° (→क्षीर°).
 -d) का१ ब१.३ दे२.३ °सहजं (→°सम्भवं). -e) दे२ अपामार्गं
 च, दे६ अपामार्गश्च, म१ अपामार्गं स (→अपामार्गश्च); दे४ द१
 म१ उ१ बिल्वं वा (→बिल्वश्च).

२०. -a) ग२ विनिन्द्यानि (→निन्दितानि). -b)
 न१ गृहीत्वैकं, ग२ विनिन्द्यानि, उ१ गृहीत्वैकं (→गृहीत्वैकं); न१
 यथोचितं (→यथोदितम्). -d) का१ ब१-३ दे२.३ भक्षयित्वा,
 उ१ भक्षयेत् (→भक्षयेद्); ब२ विधानतः, न१ विधानतः,
 + विधानवित् (→विधानवित्).

२१. -a) दे१.८.९ न१ मुए. नोत्पाटयेद्, दे४ नोत्पाटनं
 (→नोत्पाटयेद्). -b) का१ ब२.३ दे३ नाङ्गुल्या धारयेत् क्वचित्,
 ब१ नाङ्गुल्या न धियेत् क्वचित्, दे१.८-१० मुब. मुए. मुब.
 नाङ्गुल्यग्रेण धारयेत्, दे४ द१ म१ उ१ नाङ्गुल्यग्रेण धावयेत्, दे६
 नाङ्गुलाग्रेण धारयेत्, ग२ नाङ्गुलाग्रेण धावयेत्. -c) का१ ब२.३
 दे४ न१ भुक्त्वा, दे१ भुक्त्वा (?), दे१० भक्ष्यात्, द१ काष्ठं, ग२
 म१ उ१ जह्यात् (→भङ्क्त्वा); दे४ तं जह्यात्, दे६ तर्जन्या, दे१०

स्नात्वा संतर्पयेद् देवानृषीन् पितृगणांस्तथा ।
 आचम्य मन्त्रवन्नित्यं पुनराचम्य वाग्यतः ॥२२
 संमार्ज्यं मन्त्रैरात्मानं कुशैः सोदकबिन्दुभिः ।
 आपो हि ष्ठा व्याहृतिभिः सावित्र्या वारुणैः शुभैः ॥२३
 ओङ्कारव्याहृतिपुतां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 जप्त्वा जलाञ्जलिं दद्याद् भास्करं प्रति तन्मनाः ॥२४
 प्राक्कूलेषु समासीनो दर्भेषु सुसमाहितः ।
 प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत् संध्यामिति श्रुतिः ॥२५
 या संध्या सा जगत्सूतिर्मायातीता हि निष्कला ।
 ऐश्वरी तु पराशक्तिस्तत्त्वत्रयसमुद्भवा ॥२६

तर्जन्था, दे१० तस्मात्, ग२ म१ उ१ काष्ठं तु (→तज्जह्यात्).
 -d) न१ शुरी (→शुचौ); ब१ समाहितौ (→समाहितः).

२२. दे६. ०. -a) दे४ तं तर्पयेद्, न१ संतर्प्य* (→सन्त-
 र्पयेद्); दे९ देवान् (→देवान्). -c) ब३ दे१ उ१ मुब. मुए. मुब.
 मन्त्रवन्नित्यं, न१ मन्त्रसंनित्यं (→मन्त्रवन्नित्यं). -d) म१
 नित्यतः (→वाग्यतः); ग२ पुनः स्नानं समाहितः.

२३. दे३.६ द१. ०. -a) दे१० सम्मार्जनं मन्त्रैरात्मानं.
 -c) दे९ आपा (→आपो); ब२ हृष्टा व्या° (→हि ष्ठा व्या°). -d)
 का१ वारुणैः (→वारुणैः).

२४. दे३.४.६. ०. -a) दे१० °व्याहृतिषु सां, द१
 °व्याहृतीयुतां, ग२ °व्याहृतिर्युतां, उ१ °व्याहृतीयुतां
 (→°व्याहृतिर्युतां). -b) का१ दे४ म१ सावित्रीं(दे४ °त्री), दे१
 न१ गाय(दे१ यं)त्री (→गायत्री); दे४ देव° (→वेद°). -c)
 दे२ नद्या, दे१० नद्यां (→जप्त्वा); ब१ जप्त्वाञ्जलित्रयं
 दद्यात्, ग२ जप्त्वा चाञ्जलिनन्दद्यात्. -d) ब१ -जन्मनाः,
 ग२ तं मनः (→-तन्मनाः).

२५. दे३.६. ab ०. -a) ब१ दे३.४.८-१० म१ मुब. मुए.
 मुब. प्राक्क (दे१० °क्कु)लेषु, ब२.३ प्राक्कूलेषु, न१ प्राक्कूलेषु
 (→प्राक्कूलेषु); दे१.४.८-१० ग२ म१ उ१ मुब. मुए. ततः (ग२
 म१ °त) स्थित्वा, द१ तथा स्थित्वा (→समासीनो). -c) दे४
 द१ प्राणायामत्रयं (→प्राणायामत्रयं); उ१ कुर्यात् (→कृत्वा).
 -d) दे१ ध्यायं ध्येयम् (→ध्यायेत् सन्ध्याम्); दे१.८.९ द१ मुब.
 मुए. मुब. स्मृतिः, दे६ ग२ म१ उ१ स्थितिः (→श्रुतिः).

२६. -a) ब३ या संध्या या, दे१.८-१० मुब. मुए. या च
 संध्या, दे३ या*संध्या, दे६ या संध्यात्रि-, ग२ सा संध्या सा
 (→या संध्या सा); का१ दे६ जगत्सूतिः (→जगत्सूतिर्). -b) द१

ध्यात्वाऽर्कमण्डलगतां सावित्रीं वै जपन् बुधः ।
 प्राङ्मुखः सततं विप्रः संध्योपासनमाचरेत् ॥२७॥
 संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ।
 यदन्यत् कुरुते किञ्चित् तस्य फलमाप्नुयात् ॥२८॥
 अनन्यचेतसः शान्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 उपास्य विधिवत् संध्यां प्राप्ताः पूर्वं परां गतिम् ॥२९॥
 योऽन्यत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्ये द्विजोत्तमः ।
 विहाय संध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥३०॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन संध्योपासनमाचरेत् ।
 उपासितो भवेत् तेन देवो योगतनुः परः ॥३१॥

ग्र२ म१ उ१ तु (→हि); ब१ दे२ निष्कला, द१ उ१ तिष्कलौ (उ१ °लं) (→निष्कला). -c) द१ ग्र२ ऐश्वरा (→ऐश्वरी); ब२ सा परा शक्तिम्, दे१ ६.८-१० न१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. केवला शक्तिम्, दे२ सकला शक्तिम् (→तु परा शक्तिम्). -d) दे२ तत्त्वात्तय (?), दे२ त्व तत्र (→तत्त्वत्रय-).

२७. -a) ब१ सोमार्क° (→ध्यात्वाक°); न१ °मंडलु- (→°मण्डल-); ब१- छायां, न१- गता (→गतां). -b) दे१.८ वा (→वै); दे१.४.६.८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. जपेद्बुधः, ग्र२ उ१ पठेद्बुधः, म१ पठेद्बुधः, + पठेद्द्विजः (→जपन् बुधः). -c) दे२ प्राङ्मुखं (→प्राङ्मुखः); दे२ न१ विप्राः (→विप्रः).

२८. -c) उ१ कर्म (→किञ्चित्). -d) दे२ फल- भागभवेत् (→फलमाप्नुयात्).

२९. -a) न१ °चेतसं (→°चेतसः). -b) द१ ब्राह्मणो (→ब्राह्मणा). -c) दे२.१० न१ संध्या (→सन्ध्या). -d) ब१ प्राप्तः, दे२ प्राप्तः (→प्राप्ताः); का१ दे१.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पूर्वोऽपरां (दे२ °दां) गतिं, ब१-३ पूर्वापराङ्गतिं (→पूर्वं परां गतिम्).

३०. -a) न१ यत्र, द१ ग्र२ उ१ नित्यं (→यत्नं). -b) ब२ °कर्मा(ण्य), दे२ °कार्यं, ग्र२ °कार्यो (→°कार्ये); ब२ दे२ द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः). -c) का१ विहाय (?), न१ विज्ञाय (→विहाय); का१ ब१ दे१.२ संध्यां (→सन्ध्या-); का१ प्रणवं (→प्रणति). -d) दे२ सायाति, दे२ संयाति (→स याति); दे२ नरकायुतं, उ१ निरथयुतम् (→नरकायुतम्).

३१. -c) म१ भवत् (→भवेत्). -d) दे१.६ देव° (→देवो°); द१ माग° (→योग°); ब१ परं (→परः).

३२. -a) दे१.४ °परमा, द१ °परमं (→°परमां). -b)

सहस्रपरमां नित्यं शतमध्यां दशावराम् ।
 सावित्रीं वै जपेद् विद्वान् प्राङ्मुखः प्रयतः स्थितः ॥३२॥
 अथोपतिष्ठेदादित्यमुदयन्तं समाहितः ।
 मन्त्रैस्तु विविधैः सौरैर्ऋग्यजुःसामसंभवैः ॥३३॥
 उपस्थाय महायोगं देवदेवं दिवाकरम् ।
 कुर्वीत प्रणतिं भूमौ सूर्ध्ना तेनैव मन्त्रतः ॥३४॥
 ओं खखोलकाय शान्ताय कारणत्रयहेतवे ।
 निवेदयामि चात्मानं नमस्ते ज्ञानरूपिणे ।
 नमस्ते घृणिने तुभ्यं सूर्याय ब्रह्मरूपिणे ॥३५॥
 त्वमेव ब्रह्म परममापोऽज्योतीरसोऽमृतम् ।

वे. २.१८.३६

दे२ °सखां (→°मध्यां); उ१ दशां (→दशा-); ब१ दे२.३ न१ द१ ग्र२ -परां, दे२ -वरम् (→वराम्). -c) न१ सावित्री (→सावित्री); द१ ग्र२ उ१ यो (→वै); मुए. तपेद् (→जपेद्); दे२ धीमान् (→विद्वान्). -d) द१ ग्र२ म१ उ१ शुचिः (→स्थितः).

३३. -b) मुर्वे. मुए. उद्यन्तं वै (→उदयन्तं). -c) ब१.३ दे२-४ न१ ग्र२ उ१ मुर्वे. मुए. सौरैः, दे२ शोचैः, दे२.१० सारैः, द१ स्तोत्रैः (→सौरैर्).

३४. -a) द१ ग्र२ म१ उ१ महादेवं (→महायोगं). -b) ग्र२ °देव (→°देवं); दे२ दिवाक्षरं (→दिवाकरं). -c) का१ ब१ प्रणतं, दे२ प्रणति (→प्रणति). -d) ब२.३ मूर्ध्ना, दे२.२ द१ मूर्ध्ना, ग्र२ मूर्ध्ना (→मूर्ध्ना); का१ ब२.३ दे२.३ नित्यं च, न१ द१ ग्र२ उ१ तेनैव (→तेनैव); ग्र२ मन्त्रितः (→मन्त्रतः).

३५. दे१.८-१० ग्र२ म१. ef ○. -a) का१ ॐ खं खषोलकाय, ब१ ॐ खषोलकाय, ब२ खंखषोलकाय, ब३ ओं खषोलकाय, दे२ खः खषोलकाय, दे२ ओं खं खषोलकाय, दे२ ॐ खषोलकाय, दे२ ॐ खषोलकाय, दे२ ओंखषोलकाय, दे२ मुख स्वो- लकाय, न१ ॐ महलकाय, द१ उ१ ॐ षषोलकाय, ग्र२ ओं खषो- लकाय, म१ ओंषषोलकाय, मुर्वे. ओं खषोलकाय च (→ओं खषो- लकाय). -b) दे२ कारण° (→कारण°). -c) दे२ वात्मानं (→चात्मानं). -d) दे२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विश्वरूपिणे (→ज्ञानरूपिणे). -e) का१ घृणिने, दे२ दक्षिणे (→घृणिने).

३६. दे२.४ ○. -a) ब१ दे२.८ न१ त्वमेव (→त्वमेव); दे२ परमा (→परमं). -b) ब२ दे२ १° ज्योति° (→°ज्योती°); दे२ रसोद्भवं (→°रसोऽमृतम्). -d) ब२ दे२ शर्वे, दे२.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शर्वो, न१ द१ उ१ सर्वो, म१ सर्व- (→सर्वे); दे२.६.८-१० न१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रः

भूर्भुवः स्वस्त्वमोङ्कारः सर्वे रुद्राः सनातनाः ।
 पुरुषः सन्महोस्तस्त्वां प्रणमामि कपर्दिनम् ॥३६॥
 त्वमेव विश्वं बहुधा सदसत् सूयते च यत् ।
 नमो रुद्राय सूर्याय त्वामहं शरणं गतः ॥३७॥
 प्रचेतसे नमस्तुभ्यं नमो मीढुष्ठमाय ते ।
 नमो नमस्ते रुद्राय त्वामहं शरणं गतः ॥३८॥
 हिरण्यबाहवे तुभ्यं हिरण्यपतये नमः ।
 अम्बिकापतये तुभ्यमुमायाः पतये नमः ॥३९॥
 नमोऽस्तु नीलग्रीवाय नमस्तुभ्यं पिनाकिने ।
 विलोहिताय भर्गाय सहस्राक्षाय ते नमः ॥४०॥
 नमो हंसाय ते नित्यमादित्याय नमोऽस्तु ते ।

(→रुद्राः); व₁ दे१.६.८-१० न₁ द₁ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. सनातनः (→सनातनाः). -e) दे६ पुरुषं (→पुरुषः); व₁ सन्महोस्तस्त्वां, व₃ सन्महोस्तस्त्वां, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सन्महो (दे१० °हां) तस्थं, दे६ मन्महेतत्त्वं, व₁ म₁ उ₁ त्व (उ₁ त्वं) महो (म₁ °हो) जा (म₁ °ज) स्त्वं (द₁ °स्त्वां) (→सन्महोस्तस्त्वां). -f) दे३ कपर्दिनीं (→कपर्दिनम्).

३७. -a) दे१ त्वामेव, दे४ प्रणम्य (→त्वमेव). -b) का₁ सदसत्सूयते च तत्, व₁ जातश्च जायते च यत्, दे१.६.८.९ न₁ द₁ ग₂ उ₁ मुर्वे. मुए. जातं (मुर्वे. °त) यज्जायते च यत्, दे४ ज्ञानं यज्जायते च यत्, म₁ जातस्सज्जायते जगत्. -c) व₁ नित्याय (→सूर्याय); म₁ नमो नित्याय रुद्राय.

३८. दे१. ०; ग₂ उ₁. cd ०. -b) दे३.९ ग₂ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. च (→ते); दे४ नमोनल समायते, दे१० त्वंनोमिसृष्टमानसे(?).

३९. व₃ द₁. cd ०. -a) दे२ हिरण्या° (→हिरण्य°); दे१० नित्यं (→तुभ्यम्). -b) द₁ उमायाः (→हिरण्य-). -c) म₁ नित्यं (→तुभ्यम्); ग₂ अम्बिकाय नमस्तुभ्यं. -d) व₂ -म्बायाः, दे२ स्वमाया, न₁ मुमाय (→उमायाः).

४०. दे१. ०; दे६. cd ०. -a) दे४ °कंठाय (→ग्रीवाय); का₁ नमो गणानां पतये. -c) दे३ तिलोहिताय, न₁ विलोकिताय, म₁ विरोहिताय (→विलोहिताय); व₂ भर्गाय, दे२ भज्नीय, दे३ भक्ताय, द₁ म₁ भर्गाय (→भर्गाय). -d) ग₂ सहस्रायात्तये (→सहस्राक्षाय ते).

४० श्लोकात् परम् उ₁ पुस्तके b,c मध्ये अधिकम्—

३५ * महादेवाय शान्ताय शान्त्यतीताय ते नमः । शम्भवे ।

४१. म₁. cd ०. -a) द₁ ग₂ उ₁ तुभ्यम्

नमस्ते वज्रहस्ताय त्र्यम्बकाय नमोऽस्तु ते ॥४१॥
 प्रपद्ये त्वां विरूपाक्षं महान्तं परमेश्वरम् ।
 हिरण्मयं गृहे गुप्तमात्मानं सर्वदेहिनाम् ॥४२॥
 नमस्यामि परं ज्योतिर्ब्रह्माणं त्वां परां गतिम् ।
 विश्वं पशुपतिं भीमं नरनारीशरीरिणम् ॥४३॥
 नमः सूर्याय रुद्राय भास्वते परमेश्ठिने ।
 उग्राय सर्वभक्ताय त्वां प्रपद्ये सदैव हि ॥४४॥
 एतद् वै सूर्यहृदयं जप्त्वा स्तवमनुत्तमम् ।
 प्रातः कालेऽथ मध्याह्ने नमस्कुर्याद् दिवाकरम् ॥४५॥
 इदं पुत्राय शिष्याय धार्मिकाय द्विजातये ।
 प्रदेयं सूर्यहृदयं ब्रह्मणा तु प्रदर्शितम् ॥४६॥

(→नित्यम्); का₁ व₂ नम उमापतये तुभ्यं, व₃ दे२.३ नम उमापतये नित्यम्, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तमोपहाय ते नित्यम्, दे६ नमो हिंसाय ते नित्यं, न₁ नमोमहामिने नित्यं. -b) ग₂ उ₁ नमो नमः (→नमोऽस्तु ते). -c) का₁ व₂.३ बहु°, द₁ ग₂ उ₁ वर° (→वज्र°). -d) दे१.८-१० ग₂ मुर्वे. मुए. मुब. नमो नमः (→नमोऽस्तु ते).

४२. व₁. cd ०. -a) व₁ त्वं (→त्वां); व₂.३ दे३ विरूपाक्ष (→विरूपाक्षं). -b) व₁.३ दे३ दहन्तं, व₂ सहान्तं, दे२ महन्तं (→महान्तं). -c) दे४ म₁ हिरण्मय, ग₂ हिरण्मयै (→हिरण्मये); का₁ दे२.६ द₁ उ₁ गुप्तम् (→गुप्तम्); म₁ हिरण्मय सुप्रभाय. -d) म₁ नमस्तुभ्यं पिनाकिने.

४३. व₁. ab ०. -d) दे१० द₁ ज्योति (→ज्योतिर्). -b) व₂ दे१० ग₂ ब्रह्माणं (→ब्रह्माणं); दे१.४.६.८-१० न₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. परामृतम् (→परां गतिम्). -c) दे६ पाशु-, ग₂ विश्व (→पशु-); दे६ -पतिर् (→पति). -d) दे१.४ शरीरिणाम् (→शरीरिणम्).

४४. -c) न₁ रुद्राय (→उग्राय); व₁ दे१.४.८.९ मुर्वे. मुए. °तक्षाय, व₂.३ दे३.६ न₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ मुब. °भक्ताय, दे१० °तत्त्वाय (→°भक्ताय).

४५. -b) दे२ जप्त्वा, दे३ जाचा(?) (→जप्त्वा); न₁ जप्त्वास्तेन ममुत्तमम्. -c) व₁ उ₁ काले तु, व₂ न₁ द₁ ग₂ काले च (→कालेऽथ). -d) दे१.४ दिवाकरे (→दिवाकरम्); द₁ नमः सूर्यदिवाकरम्.

४६. -a) का₁ इदं शिष्याय पुत्राय. -b) दे१० द्विजातये (→द्विजातये). -c) दे२.३ प्रदेयं (दे२ °यं) (→प्रदेयं).

सर्वपापप्रशमनं वेदसारसमुद्भवम् ।
 ब्राह्मणानां हितं पुण्यमृषिसंङ्घैर्निषेवितम् ॥४७॥
 अथागम्य गृहं विप्रः समाचम्य यथाविधि ।
 प्रज्वाल्य बलिं विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥४८॥
 ऋत्विक्पुत्रोऽथ पत्नी वा शिष्यो वाऽपि सहोदरः ।
 प्राप्यानुज्ञां विशेषेण जुहुयुर्वा यथाविधि ॥४९॥
 पवित्रपाणिः पूतात्मा शुक्लाम्बरधरोत्तरः ।
 अनन्यमानसो बलिं जुहुयात् संयतेन्द्रियः ॥५०॥

विना दर्भेण यत्कर्म विना सूत्रेण वा पुनः ।
 राक्षसं तद्भवेत् सर्वं नामुत्रेह फलप्रदम् ॥५१॥
 दैवतानि नमस्कुर्व्याद् देयसाराग्निवेदयेत् ।
 दद्यात् पुष्पादिकं तेषां बृद्धांश्चैवाभिवादयेत् ॥५२॥
 गुरुं चैवाप्युपासीत हितं चास्य समाचरेत् ।
 वेदाभ्यासं ततः कुर्यात् प्रयत्नाच्छक्तितो द्विजः ॥५३॥
 जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेच्च विचारयेत् ।
 अवैक्षेत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तमः ।

वे. २.१८.५३

-d) ब१ ब्राह्मणा तु, दे१.४.८ म१ ब्राह्मणानु, दे६ ब्राह्मणार्थ-
 (→ब्राह्मणा तु).

४७. दे१.८.१०. ०. -a) दे३ °पापं (→°पाप-).
 -b) का१ दे२.४.६ ग्र२ वेदसारं, उ१ वेदसारः (→वेदसार-);
 ब१ दे२.४.६ न१ द१ ग्र२ म१ उ१ -समुद्भू(दे३६)तं (→समुद्भू-
 वम्). -c) म१ हितत् (→हितं).

अतः परम् द१ ग्र२ म१ उ१ अधिकम्—

३६ * यस्तु नित्यं जपेद्विद्वान् प्रेक्षन्नादित्यमण्डलं ।
 महापातकयुक्तोऽपि पूयते नात्र संशयः ॥
 क्षयास्मारकुष्ठाद्यै व्याधिभिः पीडितो भृशं ।
 जप्त्वा शतगुणं स्तोत्रं मुक्ताद्यो भवति ध्रुवं ॥ [४]
 भूतग्रहपिशाचादिराजव्यसनकर्षितः ।

स्तवं वध्या रविर्विप्रो मुच्यते महतो भयात् ॥

[-१) उ१ यस्तु नित्यं जपेद्विद्वान् *** नित्यमण्डल.
 -४) उ१ स्तोत्र- (→स्तोत्रं); द१ म१ मुक्ताद्यो, ग्र२ मुक्ताद्यो
 (→मुक्ताद्यो). -५) उ१ °कर्षितः (→°कर्षितः). -६) म१ उ१
 ध्यात्वा रवि (→वध्यारविर्); उ१ सर्वतो (→महतो)].

४८. ब१ दे४. cd ०. -a) का१ ब१-३ दे२.३.६.१०
 न१ अथागत्य, म१ अथाचम्य (→अथागम्य); दे२ विप्राः
 (→विप्रः); ग्र२ अथागम्यागमं विप्रः. -b) का१ ब१.२ दे२.३
 म१ समागम्य, ब३ समागत्य (→समाचम्य); दे१.१० द१ यथा-
 विधिः (→यथाविधि).

४९. ब१ दे४. ०. -a) द१ ग्र२ उ१ पुरोध (उ१ °धा)
 (→पुत्रोऽथ); दे३ शिष्यो वा, द१ ग्र२ म१ उ१ वा पत्नी (→पत्नी
 वा). -b) दे३ पत्नी, ग्र२ शिष्ये (→शिष्यो); दे६ वाग्व, न१ द१
 ग्र२ म१ उ१ वाथ (→वापि); द१ ग्र२ उ१ द्विजोत्तमः (→सहोदरः).
 -c) दे१० प्राप्यानुज्ञा, न१ प्राप्यानुज्ञान्, द१ प्राप्तानुज्ञो
 (→प्राप्यानुज्ञा). -d) का द१ ग्र२ म१ उ१ जुहुयाद्वा, दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. ह्यध्वर्युर्वा, दे६ जुहुर्वा * (→जुहुयुर्वा); ब३ दे१.१०
 यथाविधिः (→यथाविधि).

५०. -a) ब२ पवित्राणि च (→पवित्रपाणिः). -b)
 ब१ °धरो द्विजः, ब२.३ °धरो तु वः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 °धरः शुचिः, दे३.६ °धरोत्तरः, दे४ न१ °धरो वरः, द१ ग्र२ उ१
 °धरो नरः, म१ °धरोत्तरः (→°धरोत्तरः). -c) ब१ दे३ द१
 ग्र२ म१ °मनसो, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °मनसा
 (→°मानसो); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नित्यं, न१ बलिर्
 (→बलिं). -d) दे४ जुहुयांश्च, दे१० जुहुया स (→जुहुयास्तं-).

५१. -b) ब२.३ मन्त्रेण यत्, दे३ सूत्रेण यत् (→सूत्रेण
 वा). -c) दे४ तत्र, उ१ कर्म (→सर्वं). -d) द१ नामुत्रेह,
 ग्र२ नामुत्रेव (→नामुत्रेह).

५२. -a) दे१० देवतानि, न१ देवताय (→दैवतानि);
 दे६ देवतापूजनं कुर्याद्. -b) का१ दे१.४.६.८-१० न१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुब. उपहारान्, ब२ दे३ देव (दे३ °वे) सारान्, दे४ द१
 ग्र२ म१ उपहारं (→देयसारान्).

५३. -a) ब२.३ दे२.६ म१ उ१ गुरुंश्चैव (→गुरुञ्चैव);
 का१ ब२ दे२.३ अभि-, ग्र२ अहि-(?) (→अपि); दे१० गुरुं
 चैवोपा * सितं. -b) दे३ हितंश्वास्य, दे६ ग्र२ उ१ हितं चैव,
 दे१० हितं वाच्यैः (→हितं चास्य). -d) ब१ ग्र२ म१ अक्तितो
 (→शक्तितो); दे१.८-१० उ१ मुए. द्विजाः (→द्विजः).

५४. दे१०. ५४e-५४b ०. -b) ब२.३ श्रावयेत्,
 दे३ वारयेत् (→धारयेत्); दे१ द्वौ, दे४ वा, दे६.८.९ द१ ग्र२ म१
 उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वै (→च); ब२.३ दे१.८-१० वि (दे९ व)
 धारयेत्, न१ विचारयन् (→विचारयेत्); का१ वेदवेदांगमेव वा.
 -c) ब२ अवेक्षेत सर्वं-, ब३ अवेक्ष्यते च, दे१.८.९ अवेक्षिताथ,
 दे३ अवेक्षोत च, द१ म१ अवेक्षते च, उ१ अवेक्षते च, मुए. मुब.
 अवेक्षेताथ, मुर्वे. अवेक्ष्य तच्च (→अवेक्षेत च); दे१.८-१० मुर्वे.
 मुब. शास्त्रेण (→शास्त्राणि). -d) दे४ धर्माश्चैव
 (→धर्मादीनि); का१ ब२.३ दे१.४.६.८.९ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
 मुब. द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः). -cd) दे१० अवेक्षितं

वै. २.१८.५४ वैदिकांश्चैव निगमान् वेदाङ्गानि विशेषतः ॥५४
उपेयादीश्वरं चाथ योगक्षेमप्रसिद्धये ।
साधयेद् विविधानर्थान् कुटुम्बार्थं ततो द्विजः ॥५५
ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं मृदमाहरेत् ।
पुष्पाक्षतान् कुशतिलान् गोमयं शुद्धमेव च ॥५६
नदीषु देवखातेषु तडागेषु सरस्सु च ।
स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्तप्रस्रवणेषु च ॥५७
परकीयनिपातेषु न स्नायाद् वै कदाचन ।
पञ्चपिण्डान् समुद्धृत्य स्नायाद् वाऽसंभवे पुनः ॥५८

योगक्षेमप्रसिद्धार्थं च वै द्विजाः. -e) न₁ वैदिकांश्चैव, द₁
ग्र₂ म₁ उ₁ वैदिकांश्चापि (→वैदिकांश्चैव); म₁ नियमान्
(→निगमान्). -f) दे₂ वेदांगानि, दे₄ वेदांगानि
(→वेदांगानि); दे_{1.4.6.8.9} द₁ ग्र₂ म₁ मुवै. मुए. मुब. च
सर्वशः, उ₁ च सर्वतः (→विशेषतः).

५५. दे₁₀. ab ○. -a) का₁ उपायाद् (→उपेयाद्);
दे_{4.6} न₁ मुवै. मुए. मुब. वाथ (→चाथ). -b) दे_{3.4} द₁
ग्र₂ म₁ उ₁ योगक्षेमार्थसिद्धये. -c) दे_{3.6} साधयेद्
विविधानां ह्यर्थान्. -d) का₁ कुटुं वार्थं, द₁ म₁ कुटुंबार्थं, ग्र₂
कुटुम्बार्थं, उ₁ कुटुम्बार्थं (→कुटुम्बार्थं); का₁ दे_{1.6.8-10} द₁
ग्र₂ म₁ उ₁ मुए. मुब. द्विजोत्तमः (दे_{1.10} उ₁ °माः); ब₁
द्विजातये, + ततो द्विजः, ब₃ ततो द्विजाः (→ततो द्विजः).

५६. -b) दे₁₀ मृदमाहरेत्, ग्र₂ मृदमाहरेत्
(→मृदमाहरेत्). -c) का₁ ब₁₋₃ दे_{2.3} न₁ पुष्पाक्षतं
(ब₃ °त) (→पुष्पाक्षतान्). -d) ब₁ गोमयं सिद्धम्, दे_{1.8-10}
मुवै. मुए. मुब. गोशकृच्छुद्धम् (→गोमयं शुद्धम्); दे_{1.4.8-10}
मुवै. मुए. मुब. वा (→च).

५७. -a) द₁ ग्र₂ म₁ °वातेषु (→°खातेषु). -b) न₁
द₁ ग्र₂ म₁ उ₁ तटाकेषु (→तडागेषु); द₁ सरस्सु, द₁ ग्र₂ उ₁
सरस्सु (→सरस्सु). -d) ब₁ गर्भं° (→गर्भं°); का₁ दे_{1.10}
°प्रश्रवणेषु (→°प्रस्रवणेषु).

५८. -a) दे₁₀ म₁ परकीय- (म₁ °यं) (→परकीय-);
ब₁ -निकातेषु, दे₁₀ -निपातेषु, न₁ -निदानेषु (→निपातेषु).
-b) ग्र₂ ना (→न). -d) दे₄ द₁ म₁ उ₁ [अ]सम्भवेत्
(→[अ]सम्भवे).

५९. -a) दे_{4.10} उ₁ मृदेकया, द₁ मृदेकया, मुब. मृत्तिकया
(→मृदेकया); का₁ ब₃ दे_{2.3} न₁ द₁ ग्र₂ उ₁ क्षाल्य (→क्षाल्यं).

मृदेकया शिरः क्षाल्यं द्वाभ्यां नाभेस्तथोपरि ।

अधश्च तिसृभिः कायं पादौ षडभिस्तथैव च ॥५९

मृत्तिका च समुद्दिष्टा त्वाद्रीमलकमात्रिका ।

गोमयस्य प्रमाणं तत् तेनाङ्गं लेपयेत् ततः ॥६०

लेपयित्वा तु तीरस्थस्तल्लिङ्गैरेव मन्त्रतः ।

प्रक्षाल्याचम्य विधिवत् ततः स्नायात् समाहितः ॥६१

अभिमन्त्र्य जलं मन्त्रैस्तल्लिङ्गैर्वाहणैः शुभैः ।

भावपूतस्तदव्यक्तं ध्यायन् वै विष्णुमव्ययम् ॥६२

b) दे₁₀ नाभोस्तथोपरि (→नाभेस्तथोपरि). -c) दे_{1.4.8.9}
न₁ मुवै. मुए. मुब. अधस्तु, दे₁₀ अधः स (→अधश्च);
ब₁ दे₄ द₁ म₁ उ₁ कार्यं, दे_{1.2.9} मुब. कार्यः, दे₁₀
मुवै. मुए. कार्यः, ग्र₂ कुर्यात् (→कार्यं). -d) का₁ दे₂ तु
(→च).

६०. -a) उ₁ तु (→च); दे₁₀ समुत्तिष्ठा (→समुद्दिष्टा).
-b) का₁ त्वर्द्धा-, ब₂ म₁ धात्रा-, दे_{1.8.9} स्वार्द्धा-, दे₆ ग्र₂ उ₁
आर्द्धा-, न₁ द₁ त्वा(द₁ त्व)दा-(?), दे₁₀ मुवै. मुए. मुब.
सार्द्धा- (→स्वार्द्धा-); न₁ मृत्तिका, द₁ उ₁ -मात्रतः, ग्र₂ म₁
°मात्रकः (म₁ °का) (→-मात्रिका). -c) दे₄ प्रमाणं (→प्रमाणं);
ब₂ दे_{1.3.6.8-10} उ₁ मुवै. मुए. तु, दे₄ च (→तत्). -d)
दे_{1.8-10} मुवै. मुए. मुब. पुनः, दे₄ तपः (→ततः).

६१. -a) दे₁₀ लिपयित्वा (→लेपयित्वा); ब_{1.3}
न₁ [अ]थ तीरस्थस्, दे_{1.8-10} मुवै. मुए. मुब. तीरस्थं,
दे₃ [अ]प्यतीरस्थस्, दे₄ म₁ तु तीरस्थास् (म₁ °स्थां),
ग्र₂ त्वरीरस्थास् (?) (→तु तीरस्थस्). -b) का₁
तल्लिङ्गे च, ब₁₋₃ दे₃ न₁ तल्लिङ्गे नैव, दे₆ शालिलैश्चैव
(→तल्लिङ्गैरेव).

६२. -a) दे₄ °मन्त्रि (→°मन्त्र्य); द₁ जलैर्
(→जलं). -b) दे₄ च लिगैर्, दे₆ वेदांगैर्, ग्र₂ म₁
अलिगैर्, उ₁ तरंगैर् (?) (→तल्लिङ्गैर्); द₁ स्मृतः,
ग्र₂ म₁ उ₁ ततः (→शुभैः). -c) ब₂ भावपूत, दे₆
भागपूत-, दे₁₀ भवपूतस्, ग्र₂ भावभूतस्- (→भावपूतस्);
दे₆ -तरव्यक्तं (?), न₁ ग्र₂ तदाव्य (ग्र₂ व) त्तं (→तदव्यक्तं).
-d) ब₂ मुब. ध्यायेद्, दे_{1.8-10} मुवै. मुए. धारयेद्,
दे_{4.6} द₁ धारयन् (दे₆ °यान्), ग्र₂ उ₁ धारयं, म₁ भावयन्
(→ध्यायन्वै); दे₃ ध्यायन्वै विष्णुकेवलं.

आपो नारायणोद्भूतास्ता एवास्यायनं पुनः ।
 तस्मान्नारायणं देवं स्नानकाले स्मरेद् बुधः ॥६३
 प्रोच्य सौकारमादित्यं त्रिनिमज्जेज्जलाशये ।
 आचान्तः पुनराचामेन्मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ॥६४
 अन्तश्चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतो मुखः ।
 त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपो ज्योती रसोऽमृतम् ॥६५
 द्रुपदां वा त्रिरभ्यस्येद् व्याहृतिप्रणवान्विताम् ।
 सावित्रीं वा जपेद् विद्वान् तथा चैवाघमर्षणम् ॥६६
 ततः संमार्जनं कुर्यादापो हि ष्ठा मयोभुवः ।
 इदमापः प्रवहत व्याहृतिभिस्तथैव च ॥६७

६३. -a) का१ अपो (→आपो). -b) दे१० ययुः,
 द१ अ२ ततः (→पुनः); का१ तावस्यायतनं पुनः, दे२
 तावस्यायतनं पुनः, दे३ उ१ ता एवास्यायतनं पुनः (उ१ ततः).

६४. -a) ब१ दे१.४.६.८.९ न१ द१ म१ मुर्वे. मुए.
 मुब. प्रेक्ष्य, अ२ प्रेक्ष, उ१ प्रेक्ष्य (→प्रोच्य); दे३ मोङ्कारम्,
 दे६ ॐ कारम्, द१ नोकारम्, अ२ म१ मण्डलम् (→सोङ्कारम्);
 दे३.६.१० न१ आदित्य (→आदित्य). -b) दे१.८ त्रिनिमज्जे, दे३
 *न्तिमज्ज, दे४ त्रिनिमज्ज, न१ त्रीणिमज्जे, द१ त्रिनिमज्ज, अ२
 त्रीणिमज्जय, म१ त्रिनिमज्ज (→त्रिनिमज्जेत्); का१ दे१.८.९
 जलाशये, अ२ जलाजयेत् (→जलाशये). -c) न१ आचान्तुः
 (→आचान्तः); का१ पुनः पुनरथोत्थाय, ब२.३ दे२.३ पुनः
 पुनरथाचामेन्.

६५. -a) ते१ चरन्तं (→चरसि). -b) दे४.१० ते१
 मुखं (→मुखः). -d) दे३ अपो (→आपो); ब३ दे६ न१ ते१ द१
 ज्योति (→ज्योती); ते१ रसोऽच्युतं (→रसोऽमृतम्).

६६. -a) दे२ कृपदीवा, न१ द्विपदां वा, ते१ अ२ म१
 द्रुपदां च, द१ द्रुपदीं च (→द्रुपदां वा); का१ त्रिपदीं त्रिरभ्यस्ये*,
 उ१ द्रुपदां चामरभ्यस्येद्. -b) ब१-३ दे१-३.६.१० म१ मुर्वे. मुए.
 मुब. व्याहृति (→व्याहृति-); दे३ प्रणवात्मिकां, दे६ उ१ प्रण-
 वान्वितं (उ१ तात्) (→प्रणवान्विताम्). -c) द१ अ२ म१ उ१
 च (→वा). -d) दे४ तथैव च, अ२ यथा वैव (→तथा वैव);
 न१ तथौच्चैवापकर्षणम्.

६७. द१. ०. -a) दे१.६.९ सम्मार्जनं (→सम्मार्जनं);
 दे१.८-१० मुए. मुब. कार्यं (→कुर्याद्). -c) का१ प्रवक्तव्या, ब२
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. प्रवहतो, दे४ प्रवहत, दे६ ते१ प्रवहता
 (→प्रवहत). -d) का१ व्याहृतीभ्यस्, दे२.३.६.८ व्याहृतीभिस्
 (→व्याहृतिभिस्).

ततोऽभिमन्त्र्य तत् तीर्थमापो हि ष्ठादिमन्त्रकैः ।
 अन्तर्जलगतो मग्धो जपेत् त्रिरघमर्षणम् ॥६८
 त्रिपदां वाऽथ सावित्रीं तद्विष्णोः परमं पदम् ।
 आवर्त्तयेद् वा प्रणवं देवं वा संस्मरेद्धरिम् ॥६९
 द्रुपदादिवयो मन्त्रो यजुर्वेदे प्रतिष्ठितः ।
 अन्तर्जले त्रिरावर्त्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥७०
 अपः पाणौ समादाय जप्त्वा वै मार्जने कृते ।
 विन्यस्य मूर्ध्नि तत् तोयं मुच्यते सर्वपातकैः ॥७१
 यथाऽश्वमेधः क्रतुराद् सर्वपापापनोदनः ।
 तथाऽघमर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥७२

वै.२.१८.७२

६८. द१. ०. -a) दे१.४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 तथाभिमन्त्र्य (→ततोभिमन्त्र्य); दे१.४.६.८-१० अ२ म१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुब. तत्तीयम् (→तत्तीर्थम्); ते१ ततोभिमन्त्रितं
 तोयं. -b) ब१ न१ आपो हि ष्ठाभि (ब१ य) मन्त्रकैः, दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. आपो हि ष्ठादिभिस्त्रिकैः, ते१ आपो हि ष्ठेति-
 मन्त्रकैः, अ२ म१ आपो हि ष्ठादिमन्त्रतः, उ१ आपो हि ष्ठाभि-
 मन्त्रितः. -c) न१ °गतजले, ते१ °जले ततो (→°जलगतो);
 दे३ विष्णोः, दे४ मम्लास्, दे६ मग्नौ, ते१ मग्नस् (→मग्नो). -d)
 ब१ जपेच्चैव, दे४ ते१ त्रिर्जपेद् (→जपेत् त्रिः).

६९. -a) ब३ दे१.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. द्रुपदां
 (→त्रिपदां); दे१० वाच (→वाऽथ); ते१ उपवीतीति सावित्री.
 -c) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→वा). -d) ते१ तं देवं,
 द१ अ२ वेदं च (→देवं वा); द१ अ२ म१ उ१ [अ]नुस्मरेद्धरिम्
 (→संस्मरेद्धरिम्).

७०. -a) द१ अ२ म१ उ१ द्रुपदादिश्च (→द्रुपदादि-).
 -b) दे४.६ अ२ यजु (दे६ यु) वेद- (→यजुर्वेदे); दे३ प्रतिष्ठि*,
 ते१ प्रतिष्ठितम् (→प्रतिष्ठितः). -c) ब२.३ म१ त्रिरावृत्य,
 अ२ त्रिरावर्त्या (→त्रिरावर्त्य).

७१. -a) दे३.६ न१ ते१ अ२ उ१ आपः, दे४
 वतः (→अपः); दे८ अ२ उ१ प्राणौ (उ१ °णो) (→प्राणौ).

७२. अ२ म१. cd ०. -a) दे१० पयः स्वमेधः
 (→यथाश्वमेधः); का१ ब१ दे४.६.९.१० मुर्वे. मुए.
 ऋतुराद् (→ऋतुराद्). -b) का१ दे४ सर्वपापप्रणो
 (दे४ °तो) नदः, ब२ ते१ द१ अ२ म१ उ१ सर्व-
 पापापनोदकः. -c) ब३ अथ (→तथा); दे१.८-१० न१
 मुर्वे. मुए. प्रोक्तं (→सूक्तं). -d) द१ उ१ सर्वपापापनोदकं
 (उ१ °नं).

वे२.१८.७३ अथोपतिष्ठेदादित्यं मूर्ध्नि पुष्पान्विताञ्जलिम् ।
 प्रक्षिप्यालोकयेद् देवमुद्वयं तमसस्परि ॥७३॥
 उद्वयं चित्रमित्येते तच्चक्षुरिति मन्त्रतः ।
 हंसः शुचिषदेतेन सावित्र्या च विशेषतः ॥७४॥
 अन्यैश्च वैदिकैर्मन्त्रैः सौरैः पापप्रणाशनैः ।
 सावित्रीं वै जपेत् पश्चाज्जपयज्ञः स वै स्मृतः ॥७५॥
 विविधानि पवित्राणि गुह्याविद्यास्तथैव च ।
 शतरुद्रीयमथर्वशिरः सौरांश्च शक्तितः ॥७६॥

७३. ब१. ०. -a) दे१ म१ अथोपतिष्ठेद्, ग्र२ अथो *** (→अथोपतिष्ठेद्). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पुष्पाक्षतान्वितं, दे४.६ न१ द१ म१ उ१ पुष्पान्वितं जलं, ते१ प्रह्वान्विताञ्जलिः (→पुष्पान्विताञ्जलिम्). -ab) दे१.४.६.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. आदित्य (दे६ त्यं)मूर्ध्व (दे१.६ °ध्नं) (→आदित्यं मूर्ध्नि). -c) दे१० प्रतित्य (?) (→प्रक्षिप्य); ब२.३ दे३ न१ आलोकयन् देवम्, दे१.२ आलोकय देवं, दे६.८.९ ग्र२ म१ आलोकयेदेवं, ते१ अम्भः पठेदेवं (→आलोकयेदेवम्). -c) का१ मूर्धन्यं, ब२.३ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. उर्ध्वं यस्, दे१ युद्वयं, दे२.३ उर्ध्वं यं, दे६ दुद्वयं, ग्र२ उद्वयन्तं (→उद्वयं); ब२ तपसः परं, ब३ दे४ ते१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तमसः परः (ब३ दे४ ते१ उ१ °रं) (→तमसस्परि).

७४. ब१. ०. -a) ब३ उद्वयं, दे३ उद्वयं, दे४.१० ग्र२ उद्वयं (दे४ °त्यं), ते१ आदित्यं, म१ यदुक्तं (→उद्वयं); का१ चित्तम् (→चित्रम्); ब३ दे२.८ न१ ते१ द१ म१ मुब. इत्येतत्, दे३ एतत्तं, ग्र२ उ१ इत्येतं (→इत्येते). -b) दे१० मन्त्रितः (→मन्त्रतः). -c) का१ ब३ हंसशुचिष (ब३ °र्थं)देतेन, द१ ग्र२ म१ उ१ हंसः शुचिषदि (म१ °मि) त्येतत्, मुर्वे. मुए. हंसः शुचिषदन्तेन. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. सावित्र्या स, दे४ उपस्थाप्य (→सावित्र्या च).

७५. ब१. ०. -a) ग्र२ विविधैर् (→वैदिकैर्). -b) ते१ घोरैः, द१ सौरैः (→सौरैः); दे६ पापं (→पाप-); ब२ °प्रणोदकैः, दे४ °प्रणापनैः, म१ °प्रणासनैः (→°प्रणाशनैः) -c) दे६ वा, उ१ च (→वै). -d) मुब. परमाञ्च चतुष्पदाम्.

७६. ब१. ०. -a) ब२ च मित्राणि, ब३ दे२.३ च चित्राणि (→पवित्राणि). -b) का१ ग्र२ गुह्यां (ग्र२ °ह्यां), दे४ गुह्य- (→गुह्य); का१ ब३ दे४ विद्यां, दे३ विद्यात् (→विद्यास्). -c) का१ ब३ दे३ मुब. °रुद्रियम् (→°रुद्रीयम्);

प्राक्कूलेषु समासीनः कुशेषु प्राङ्मुखः शुचिः ।
 तिष्ठंश्चेदीक्षमाणोऽर्कं जप्यं कुर्यात् समाहितः ॥७७॥
 स्फाटिकेन्द्राक्षरद्राक्षैः पुत्रजीवसमुद्भवैः ।
 कर्तव्या त्वक्षमाला स्यादुत्तरादुत्तमा स्मृता ॥७८॥
 जपकाले न भाषेत नान्यानि प्रेक्षयेद् बुधः ।
 न कम्पयेच्छिरोग्रीवां दन्तान्नैव प्रकाशयेत् ॥७९॥
 गुह्याका राक्षसा सिद्धा हरन्ति प्रसभं यतः ।
 एकान्ते सुशुभे देशे तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥८०॥

का१ ब२.३ दे३ न१ मुब. आथर्व- , दे१.८-१० मुर्वे. मुए. शिरसं, द१ इत्यर्थं, ग्र२ म१ उ१ अत्यर्थं (→अथर्व-). -d) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. सौरान्मन्त्राश्च सर्वतः, दे४ शिरसो मन्त्राश्च शक्तितः, दे६ म१ सौरान्मन्त्राश्च शक्तितः, दे१० सौरान् मन्त्राश्च भक्तितः, दे१ सौरात्सूत्राश्च शक्तितः, द१ ग्र२ उ१ सौरान्मन्त्रान्समाहितः.

७७. -a) दे१ मुए. प्राक्कूलेषु (→प्राक्कूलेषु). -b) ब२ प्रयतः (→प्राङ्मुखः). -c) दे६ अर्थं (→अर्कं); दे१.६.८-१० ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तिष्ठंश्च वीक्षमाणोऽर्कं, दे४ तिष्ठस्य वीक्षमाणोऽर्कं. -d) ब२ दे४.६ ते१ म१ जपं, दे१० °जाप्यं, द१ ग्र२ उ१ नमस् (→जप्यं).

७८. -a) का१ ते१ स्फाटिकद्राक्ष, दे४.६ ग्र२ म१ स्फा- (ग्र२ म१ स्फा)टिकाब्जाक्ष-, न१ स्फाटिकेन्द्राक्ष-, द१ स्फाटिकाज्वाल-, उ१ स्फाटिकावाक्ष- (→स्फाटिकेन्द्राक्ष); का१ ब१-३ दे२.३ न१ -रद्राक्ष-, दे१ -रद्राक्षौः(?) (→-रद्राक्षैः). -b) दे१.६ पुत्रं, दे८.९ पत्र (→पुत्र-); ग्र२ °दीपं (→°जीव°). -c) ब२ चाक्ष° (→त्वक्ष°); दे४ °मालाख्याः (→°मालास्याद्). -d) ब१ उत्तरा-दुत्तरा स्मृताः, दे१ उत्तरोत्तरादुत्तमाः*, दे३ उत्तमास्मृता च ये*, दे४ उत्तरादुत्तरी मृताः, दे८-१० उत्तरादुत्तरोत्तराः, न१ द१ म१ उत्तरादुत्तमा स्मृता.

७९. -a) दे१ °कालो न (→°कालेन); ते१ यथाकालं चाभ्यसेत्. -b) दे१ व्यंगं न, दे४ न१ द१ ग्र२ म१ उ१ नांगानि, दे८.९ व्यंगं न, दे१० मुर्वे. मुए. व्यंगान (→नान्यानि); ब२ प्रेक्षते, न१ प्रेक्षयेद्, म१ उ१ मुर्वे. मुए. प्रेक्षयेद् (→प्रेक्षयेद्). -c) ब१-३ दे३ ते१ म१ उ१ मुब. ग्रीवं, दे६ वाय, ग्र२ ग्रीवा- (→ग्रीवां). -d) दे६ दशनं, उ१ मन्त्रान् (→दन्तान्).

८०. -b) न१ प्रसभं (→प्रसभं); ब१ यत्, ब३ दे३ भयात् (→यतः). -c) का१ दे३.६ एकान्ते सुशुभे देशे, ब१.३ न१ ग्र२ एकान्तेषु शुभे देशे, दे१.८-१० एकान्ते सुशुचौ देशे, मुर्वे. मुए. मुब. एकान्तेषु शुचौ देशे. -d) दे१० तत्र जाप्यं (→तस्माज्जप्यं).

चण्डालागौचपतितान् दृष्ट्वाचम्य पुनर्जपेत् ।
 तैरेव भाषणं कृत्वा स्नात्वा चैव जपेत् पुनः ॥८१॥
 आचम्य प्रयतो नित्यं जपेदशुचिदर्शने ।
 सौरान् मन्त्रान् शक्तितो वै पावमानीस्तु कामतः ॥८२॥
 यदि स्यात् क्लिन्नवासा वै वारिमध्यगतो जपेत् ।
 अन्यथा तु शुचौ भूम्यां दर्भेषु सुसमाहितः ॥८३॥
 प्रदक्षिणं सभावृत्य नमस्कृत्वा ततः क्षितौ ।
 आचम्य च यथाशास्त्रं शक्त्या स्वाध्यायमाचरेत् ॥८४॥
 ततः संतर्पयेद् देवानृषीन् पितृगणांस्तथा ।

८१. गृ२. bcd ○; दे४ द१ म१ उ१. ab ○. -a) ब३ मुब. चाण्डाला-; दे१.४.८-१० उ१ चंडालान्, दे६ चांडाली, ते१ चण्डालं (→चण्डाला-); ब२ दे१.८ मुए. -शौचि-, दे४ ते१ चैव (→शौच-); ब१ चण्डालासौ निपतितान्, गृ२ चण्डालाद्यै ****. -b) दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. दृष्ट्वा चैव (→दृष्ट्वाचम्य). -d) दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. पुनर्जपेत्, न१ जले पुनः (→जपेत्पुनः); दे६ स्नात्वाचम्य जपेत्पुनः.

८२. द१ गृ२. ab ○. -c) म१ सौर- (→सौरान्). -d) का१ दे६ पावमानीस्तु, दे१० पावमानैस्तु, द१ उ१ पावनीयास्तु, गृ२ वाचनीयाश्च, म१ पावमानीश्च (→पावमानीस्तु); दे४ ते१ सर्वतः, द१ गृ२ म१ उ१ वाग्यतः (→कामतः).

८३. -a) ब३ यदि स्यात् स्विन्न-, ते१ यदि स्याच्छुष्क-, म१ स्पन्दितात् क्लिन्न- (→यदि स्यात् क्लिन्न-); न१ द१ उ१ -वासो, म१ -पोसा (→वासा). -b) दे४ न१ मुवें. मुए. मध्यं, द१ गृ२ मध्यं (→मध्य-); दे१ -गतौपि वा, दे४.८-१० ते१ मुवें. मुए. -गतौपि वा (→गतौ जपेत्). -c) दे६ च, दे१० न१ द१ गृ२ म१ उ१ वा (→तु); दे४ शुचौ (→शुचौ); दे४ भूमौ, ते१ गृ२ भूम्यां, मुब. देशे (→भूम्यां). -d) दे३ दर्भे स्व स्व समाहितः, दे६ दर्भेषु व समाहितः, दे४ दर्भेष्वनु समाहितः, दे१० दर्भेषु समाहितः, ते१ उपविष्टः समाहितः, म१ दर्भेषु तु समाहितः.

८४. -a) दे१ प्रादक्षिणं, न१ प्रदक्षिणां, द१ प्रदक्षिणे (→प्रदक्षिणं); दे१ समावृत्या (→समावृत्य). -b) का१ ब२.३ दे२-४.६ मुवें. मुए. मुब. नमस्कृत्य, ते१ नमस्कृत्यात् (→नमस्कृत्वा). -c) द१ गृ२ आचम्याथ (→आचम्य च); दे१ -शास्त्रां (→शास्त्रं). -d) ब१.३ दे३.१० मुवें. मुए. भक्त्या, म१ शक्त- (→शक्त्या).

८५. -b) का१ ब१-३ दे३ न१ गणान् क्रमात् (→गणांस्तथा); दे२ पीतृगणानि क्रमात्. -c) का१ आवृत्य

आदावोङ्कारमुच्चार्य नमोऽन्ते तर्पयामि वः ॥८५॥

देवान् ब्रह्मर्षीश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।

तिलोदकैः पितॄन् भक्त्या स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥८६॥

अन्वारब्धेन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।

देवर्षीस्तर्पयेद् धीमानुदकाञ्जलिभिः पितॄन् ॥८७॥

यज्ञोपवीतो देवानां निवीती ऋषितर्पणे ।

प्राचीनावीती पित्र्ये तु स्वेन तीर्थेन भावतः ॥८८॥

निष्पीड्य स्नानवस्त्रं तु समाचम्य च वाग्यतः ।

स्वैर्मन्त्रैरर्चयेद् देवान् पुष्पैः पत्रैरथाम्बुभिः ॥८९॥ नं.२.१८.८६

(→उच्चार्य). -d) ब१ दे३-१० न१ ते१ गृ२ उ१ मुवें. मुए. मुब. नामान्ते, दे१ नामतो, दे६ नमौ ने(?), म१ यामान्ते(?) (→नमोऽन्ते); द१ तर्पयामि (→तर्पयामि); का१ ब१-३ दे३.४ न१ ते१ द१ गृ२ म१ उ१ च, दे१ वा (→वः).

८६. -a) का१ दे२.८.९ ते१ ब्रह्म र्षीश्चैव, दे१ ब्रह्म- र्षीश्चैव (→ब्रह्म ऋषीश्चैव). -b) ब१ निर्वपेद्, दे२ दर्पयेद् (→तर्पयेद्); न१ अक्षयोदकैः, गृ२ दक्षिणोदकैः (→अक्षतोदकैः). -d) ब२.३ गृहोक्त°, दे६ सूक्तोक्त° (?) (→सूत्रोक्त°).

८७. दे१०. ८७a-८४ b ○; दे१.८.९ मुए. मुब. ab ○. -a) ब१ अन्वारब्धेन, ब३ दे३ अन्वारब्धेन, ते१ अन्वारभेत, द१ उ१ अन्वारब्धोथ, गृ२ अन्वारब्धाथ (→अन्वारब्धेन); ब१ वासेन, उ१ सर्वेभ्यः (→सव्येन). -c) दे६ उ१ विद्वान्, म१ देवान् (→धीमान्).

८८. दे१०. ○. -a) का१ यज्ञोपवीतवान् देवान्नि. -b) म१ निवीतीम् (→निवीती); दे४ ते१ तर्पणं, दे६ तर्पणैः, म१ तर्पयेत् (→तर्पणे). -c) दे२.६ म१ उ१ प्राचीनावीति (→प्राचीनावीती); ब२ दे१.८.९ मुए. पत्र्येण, दे३ पुत्रे तु, न१ तृप्ये तु (→पित्र्ये तु). -d) दे१ स्तेव, दे३ स्तेन (→स्वेन); ब१-३ दे२.३ भारत, दे१.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुब. भावितः, न१ भामतः (→भावतः).

८९. दे१०. ○; ब१.३ दे३. ab ○. -a) दे२ निष्पीड्या, ते१ त्रिःप्राप्य, द१ गृ२ म१ उ१ निष्पीड्य (→निष्पीड्य); ब२ दे४.६ द१ गृ२ म१ उ१ वै (→तु). -b) ते१ समापीड्य (→समाचम्य); का१ ते१ तु (→च). -c) ब३ यैर्मन्त्रैर्, दे४ स्वमन्त्रैर् (→स्वैर्मन्त्रैर्). -d) ते१ द१ पत्रैः, गृ२ पुष्प- (→पुष्पैः); ते१ द१ पुष्पैर् (→पत्रैर्); ब१ अपि वाभिः, द१ गृ२ म१ तथाम्बुभिः (→अथाम्बुभिः).

व.२.१८.८६ ब्रह्माणं शंकरं सूर्यं तथैव मधुसूदनम् ।
अन्यांश्चाभिमतान् देवान् भक्त्या चाक्रोधनोऽत्वरः ॥९०॥
प्रदद्याद् वाऽथ पुष्पाणि सूक्तेन पौरुषेण तु ।
आपो वा देवताः सर्वास्तेन सम्यक् समर्चिताः ॥९१॥
ध्यात्वा प्रणवपूर्वं वै देवतानि समाहितः ।
नमस्कारेण पुष्पाणि विन्यसेद् वै पृथक् पृथक् ॥९२॥
न विष्ण्वाराधनात् पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ।
तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमाराधयेद्धरिम् ॥९३॥
तद्विष्णोरिति मन्त्रेण सूक्तेन पुरुषेण तु ।
नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्ष्वपि ॥९४॥

९०. दे१०. ०. -a) ब१ ब्रह्माणं, दे१ ब्रह्माणं, दे२ ब्रह्माणं (→ब्रह्माणं). -c) दे१ उ१ स्वाभि० (→चाभि०); ग्र२ अन्यां स्वभक्त्या देवांश्च. -d) का१ मुब. भक्त्या वा (मुब. चा) क्रोधनो नरः, ब२.३ दे२.६ भक्त्या चाक्रोधनोत्तरं (ब३ तु वः), दे१.८.९ मुवें. मुए. भक्त्याचारो नरोत्तमः, दे३ भक्त्या चाक्रोधनोद्धरः, दे४ भक्त्यावान् क्रोधनोत्तरः, दे१ ग्र२ म१ उ१ भक्त्या चाराधयेन्नरः (म१ उत्तः).

९१. दे१०. ०. -a) म१ चाथ (→वाथ); का१ पत्राणि (→पुष्पाणि). -b) का१ ब१.३ दे२.६ न१ ते१ दे१ ग्र२ म१ उ१ पुरुषेण (→पौरुषेण); न१ च (→तु). -c) दे३ अपो(→आपो); ते१ दे१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. वै (→वा). -d) दे६ पूज्या एव (→तेन सम्यक्); दे१ अस्मर्चितः, दे४.६ न१ मुब. समर्चितः, ते१ समर्चयेत्, दे१ ग्र२ म१ उ१ समर्पिताः (→समर्चिताः).

९२. दे१० न१. ०. -a) दे४ वाचा (→ध्यात्वा); ते१ प्रणति (→प्रणव-); ग्र२ पूर्वा (→पूर्व); ब१ च, दे३ स्वै (→वै). -b) ब१ दे६.९ ग्र२ मुवें. देवतानि, दे३ देवतानि (→दैवतानि); म१ समाहि* (→समाहितः). -d) दे४ ते१ हि (→वै).

९३. दे१० न१. ०. -a) ब१ दे१.८.९ मुवें. मुए. विष्णोराधनात् (ब१ दे१ ०नं) पुण्यं, दे२.३ न विष्णुरा (दे३ ०वो) धनत्पुण्यं, ते१ न विष्णोरचनात् पुण्यं.

९४. दे१०. ab ०. -b) दे१.८.९ मुवें. मुए. सुसमाहितः, दे३ ग्र२ उ१ पुरुषेण च, न१ पुरुषेण वा (→पुरुषेण तु). -c) ब२ दे१.८.९ न१ मुवें. मुए. मुब. न ता (न१ वा)भ्यां, दे६ नैवाभ्यां, दे१० जलाभ्यां (→नैताभ्यां). -d) ते१ वेदेषु चतसृष्वपि.

निवेदयेत् स्वात्मानं विष्णावमलतेजसि ।
तदात्मा तन्मनाः शान्तस्तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ॥९५॥
अथवा देवमीशानं भगवन्तं सनातनम् ।
आराधयेन्महादेवं भावपूतो महेश्वरम् ॥९६॥
मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या प्रणवेनाथ वा पुनः ।
ईशानेनाथ वा रुद्रैस्त्र्यम्बकेन समाहितः ॥९७॥
पुष्पैः पत्रैरथाद्भिर्वा चन्दनाद्यैर्महेश्वरम् ।
उक्त्वा नमः शिवायेति मन्त्रेणानेन योजयेत् ॥९८॥
नमस्कुर्यान्महादेवं ऋतं सत्यमितीश्वरम् ।
निवेदयेत् स्वात्मानं यो ब्रह्माणमितीश्वरम् ॥९९॥

९५. दे१.४.८-१० मुवें. मुए. ab ०. -a) ब१ निवेदयिते, दे६ न१ दे१ ग्र२ म१ उ१ निवेदयीत (→निवेदयेत्); ब१-३ चात्मानं (→स्वात्मानं). -b) ब२.३ विष्णवेऽमल-, ते१ दे१ ग्र२ म१ उ१ विष्णवा (दे१ ०वे) मित- (→विष्णावमल-); ब१ -चेतसि, दे१ मुब. -तेजसे (→तेजसि). -c) न१ नात्मानं, दे१ ग्र२ तु ततः (→तन्मनाः); ब१ शान्ताः (→शान्तः); ते१ तदात्मानात्मात्स्यात्तु. -d) दे१ इति मन्त्रतः, दे४ परमं ततः, ग्र२ इति मन्त्रितः (→इति मन्त्रतः).

९६. -c) का१ आराधयेन्, ते१ आवाहयेन् (→आराधयेन्); म१-पूतो (→देवं). -d) का१ भावपूतो, न१ भवभूतो, ग्र२ भावभूतो, म१ भावयेन्वै (→भावपूतो); ब२ महेश्वरः (→महेश्वरम्).

९७. -b) ब२.३ दे३ प्रणमेदथ (→प्रणवेनाथ). -c) दे४.१० ईशानेनाथ, दे१ ग्र२ म१ उ१ ईशानमथ (→ईशानेनाथ); का१ रुद्रं, ब२ दे१.४.८.९ रुद्रं (→रुद्रैः).

९८. -b) दे६ चन्दनानु विलेपणैः. -c) का१ ब१-३ दे२.३.६ न१ ते१ दे१ ग्र२ म१ उ१ अथो नमः (→उक्त्वा नमः). -d) का१ यो जपेत्, ब२ दे३ पूजयेत्, दे१.४.६.८-१० दे१ मुवें. मुए. मुब. वा जपेत्, न१ ग्र२ म१ उ१ वा यजेत् (→योजयेत्).

९९. ब१. cd ०. -a) ग्र२ नमस्कृत्वा (→नमस्कुर्यात्). -b) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. तं मृत्युञ्जयमीश्वरम्, दे४ अमृतं सत्यमीश्वरम्, ते१ ऋतं सत्यमहेश्वरम्, दे१ ग्र२ उ१ ऋतं तत्सत्यमीश्वरम्. -c) का१ ब३ ते१ निवेदयेत् (ते१ ०च्च) (→निवेदयीत); ब२ आत्मानं, दे१ ग्र२ म१ उ१ चात्मानं (→स्वात्मानं). -d) का१ ब्रह्मणम्, ब२.३ दे१-४ दे१ मुब. ब्रह्माणम्, दे६ ब्रह्माणम् (→ब्रह्माणम्); ग्र२ धिया ब्रह्माण-मीश्वरम्.

प्रदक्षिणं द्विजः कुर्यात् पञ्च ब्रह्माणि वै जपन् ।
 ध्यायीत देवमीशानं व्योममध्यगतं शिवम् ॥१००॥
 अथावलोकयेदर्कं हंसः शुचिषदित्यूचा ।
 कुर्यात् पञ्च महायज्ञान् गृहं गत्वा समाहितः ॥१०१॥
 देवयज्ञं पितृयज्ञं भूतयज्ञं तथैव च ।
 मानुष्यं ब्रह्मयज्ञं च पञ्च यज्ञान् प्रचक्षते ॥१०२॥
 यदि स्यात् तर्पणादवाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।
 कृत्वा मनुष्ययज्ञं वै ततः स्वाध्यायमाचरेत् ॥१०३॥
 अग्नेः पश्चिमतो देशे भूतयज्ञान्त एव वा ।

कुशपुञ्जे समासीनः कुशपाणिः समाहितः ॥१०४॥
 शालाग्रौ लौकिके वाऽग्नौ जले भूम्यामथापि वा ।
 वैश्वदेवं ततः कुर्याद् देवयज्ञः स वै स्मृतः ॥१०५॥
 यदि स्यात्लौकिके पक्वं ततोऽन्नं तत्र हूयते ।
 शालाग्रौ तत्र देवान्नं विधिरेष सनातनः ॥१०६॥
 देवेभ्यस्तु हुतादन्नाच्छेषाद् भूतर्बलिं हरेत् ।
 भूतयज्ञः स वै ज्ञेयो भूतिदः सर्वदेहिनाम् ॥१०७॥
 श्वभ्यश्च श्वपक्षेभ्यश्च पतितादिभ्य एव च ।
 दद्याद् भूमौ बलिं त्वन्नं पक्षिभ्योऽथ द्विजोत्तमः ॥१०८॥ वं२.१८.१०६

१००. दे१०. ०. -a) दे१ प्रदक्षिणां, दे६ प्रदक्षिणं (→प्रदक्षिणं); ब२.३ दे३ द्विजं, म१ उ१ ततः (→द्विजः). -b) का१ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. वर्षाणि, ब२ दे४ ब्रह्माणि (→ब्रह्माणि); दे६ द१ ग२ म१ उ१ वा (→वै); ब१ दे६ न१ द१ ग२ म१ उ१ जपेत्, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. बुधः, दे४ स्वयं (→जपन्). -c) का१ ध्यायेत् *, ब१ ध्यायस्तु, ब२.३ दे२.३.६ ध्यायेत्, ते१ ध्यात्वा तु (→ध्यायीत).

१०१. -a) ब१.३ दे२.३ अथवालोकेदर्कम्. -b) का१ हंसः शुचिपदि ऋचा, + हंसः शुचिपदिवृचा, ब१ हंसः शुचिपदिव्यं च, + हंसः शुचिपदि त्यृचा, दे४ हंस शुचिष * त्यृचोः, ग२ हंसश्शुचिषदित्विच. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कुर्वन् (→कुर्यात्); का१ यज्ञं (→यज्ञान्); दे६ कुर्यान् च विधान्य-ज्ञान्. -d) न१ समागतः (→समाहितः).

१०२. -a) दे१ दैव° (→देव°); दे४.१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ भूत° (→पितृ°). -b) ब३ दे३ ऋषि°, दे४.१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ पितृ° (→भूत°). -c) दे१.६.८-१० द१ ग२ उ१ मुए. मुब. मानुषं, ते१ मानुष्यं (→मानुष्यं). -d) दे१ पंच-यज्ञान्प्रचक्षते, दे२ पंच गृहं गत्वा समाहितः.

१०३. -a) का१ अर्पणाद् (→तर्पणाद्); दे३ तत्र स्यात्तर्पणादवाक्, ग२ यदि संतर्पणादवाक्. -b) का१ यज्ञे, ब२ यज्ञं, दे३ यज्ञ- , ते१ यज्ञो, द१ ** (→यज्ञः); का१ ब१-३ दे२.३ कुशेन (→कृतो न); द१ ग२ म१ उ१ वा (→हि); ते१ बहिः (→न हि). -c) दे६ यज्ञो (→यज्ञं). -d) ग२ म१ आचरेत् (→आचरेत्).

१०४. -a) दे१ अग्नेः, न१ ग२ अग्ने (→अग्नेः); ब१ देवो (→देशे). -b) ब१ ग२ म१ उ१ यज्ञान्तं, ब२ यज्ञान्, दे६ यज्ञान्, ते१ यज्ञेन (→यज्ञान्तं); दे६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च, ते१ हि (→वा). -c) का१ दे२.३ पिजे (→पुञ्जे). -d) द१ ग२ म१ उ१ तथैव च (→समाहितः).

१०५. -a) ब१ दे३ लौकिके चाग्नौ(दे३ °प्रौ), ब२ लौकिकाग्नौ वा, दे१.४.६.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. लौकिके वाथ, ते१ लौकिके चाथ (→लौकिके चाग्नौ). -b) दे३ जपे (→जले); ब२ तस्यां, न१ भूम्यं (→भूम्यां). -c) ब२.३ दे३ वैश्वदेवनिमित्तं वै, दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वैश्वदेवश्च कर्त्तव्यो, दे६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ वैश्वदेवस्तु कर्त्तव्यो.

१०६. -a) ब२ लौकिकं (→लौकिके); ब१ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. पक्षे, दे१० पक्षं, ते१ यज्ञे (→पक्वं). -b) दे६ ततोऽयं, ते१ ततोऽहं (→ततोऽन्नं); उ१ भूयते (→हूयते). -c) ब१ न१ द१ ग२ म१ उ१ तत्र चेदन्नं (न१ द१ °नं), ब१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. तत्पचेदन्नं, दे४ वेदनं तत्र, दे६ तु तदेवान्नं, ते१ तद्देवान्नं (→तत्र देवान्नं). -d) का१ ब३ दे४ ते१ विधिरेषः, ग२ विधिरेषः (→विधिरेष).

१०७. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवेभ्यश्च, दे४ देवेभ्यस्तद्, ते१ देवेभ्यश्चा- (→देवेभ्यस्तु); ब३ हुतान्दत्त्वा, ते१ हुताशेषं, द१ हुतादग्नौ (→हुतादन्नात्). -b) ब१ शेषं भूत°, दे२.४ देयाद्भूत°, दे६ शेवभूत°, ते१ ततोभूत° (→शेषाद् भूत°). -c) ब२ दे१.६.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स विज्ञेयो, दे४ न१ स वै यज्ञो (→स वै ज्ञेयो). -d) दे३ भूमिदः (→भूतिदः); का१ दे४ न१ मुर्वे. मुए. मुब. भूतिदः स सर्व-देहिनाम्.

१०८. -a) दे६ श्वह्यश्च (→श्वभ्यश्च), न१ स्वपितृभ्यश्च, ते१ म१ उ१ श्वपतिभ्यश्च (→श्वपक्षेभ्यश्च). -b) का१ दे३ वयो(का१ °ये)भ्यो नित्यम्, ब१ पक्षेभ्यस्तथा, दे२ पापरोगिभ्य, ते१ तथा पक्षिभ्य (→पतितादिभ्य). -c) का१ बलिं त्वन्नं, ब२ बहिर्भूत्वा, दे१ बहिर्दद्यान्, दे६ बहिर्गत्वा, दे८.१० मुर्वे. मुए. मुब. बहिर्दद्यान्, दे९ बलिश्चाज्ञं, न१ ग२ म१ उ१ बहिस्त्वन्नं, द१ बलिस्त्वन्नं (→बलिं त्वन्नं). -d)

वै. २.१८.१०७ सायं चात्रस्य सिद्धस्य पत्न्यमन्त्रं बलिं हरेत् ।

भूतयज्ञस्त्वयं नित्यं सायं प्रातर्विधीयते ॥१०९

एकं तु भोजयेद् विप्रं पितृनुद्दिश्य सत्तमम् ।

नित्यश्चाद्धं तदुच्छिष्टं पितृयज्ञो गतिप्रदः ॥११०

उद्धृत्य वा यथाशक्ति किञ्चिदन्नं समाहितः ।

वेदतत्त्वार्थविदुषे द्विजायैवोपपादयेत् ॥१११

पूजयेदतिथिं नित्यं नमस्येदर्चयेद् द्विजम् ।

मनोवाक्कर्मभिः शान्तमागतं स्वगृहं ततः ॥११२

हन्तकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः ।

दे४.६ द१ म१ उ१ द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः); ब१ पतितेऽथ द्विजोत्तमः, दे१.८-१० मुवै. मुए. मुब. पक्षिभ्यो द्विजसत्तमाः, दे३ विधिरेव सनातनः, ते१ यक्षेभ्योऽथ द्विजोत्तमाः.

१०९. -a) दे६ सा यथान्नस्य, न१ सायं वान्नस्य (→सायं वान्नस्य). -b) ब३ पकुमन्त्रं, दे६ पत्न्यामन्त्रयन्, दे१० पत्न्यमन्त्रं, न१ पत्न्यमन्त्रं, अ२ पक्वमन्त्रं (→पत्न्यमन्त्रं). -c) का१ दे६.१० यज्ञस्त्वयं, द१ अ२ यज्ञस्तु यं (→यज्ञस्त्वयं); ब१ भूतयज्ञ स्वमित्यं च. -d) दे१.४.६.८-१० ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. यथाविधि (→विधीयते).

११०. -a) दे४.६ ते१ एवं (→एकं); न१ भोजयेद् (→भोजयेद्). -b) दे१.८-१० मुवै. मुए. सन्ततम्, दे४ यं ततः, दे६ न१ सत्तमः, ते१ यन्ततः, द१ अ२ उ१ सत्वरम् (→सत्तमम्). -c) न१ द१ अ२ उ१ समुद्दिष्टं (→तदुच्छिष्टं). -d) ब१ ते१ यज्ञ (→यज्ञो); दे१० प्रदा (→प्रदः).

१११. -a) दे६ वाथवा (→वा यथा-); ब३ दे६ न१ शक्तिः, दे१० पंक्ति (→शक्ति). -b) उ१ समाहितं (→समाहितः). -c) दे४ तन्त्रार्थं (→तत्त्वार्थं); दे१.१० द१ विदुषो (→विदुषे). -d) न१ द्विजायैवोपपादयेत्, द१ अ२ उ१ द्विजायैव प्रदापयेत्.

११२. -a) ते१ अतिथीन्, द१ अतिथिर्, अ२ अधिकं (→अतिथिः); दे६ विप्रं, ते१ यज्ञः (→नित्यं). -b) दे१.४.८-१० न१ उ१ मुए. मुब. अर्चयेद् द्विजः, मुवै. अर्चयेद्विभुम् (→अर्चयेद् द्विजं). -c) दे४ नमो (→मनो); का१ एनम्, दे१.४.६.८-१० न१ ते१ म१ उ१ मुवै. मुए. शान्तः (→शान्तम्). -d) दे१.४.६.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. स्वागतं (→आगतं); दे१.४.८-१० अ२ मुवै. मुए. गतः, ते१ द्विजम्, द१ म१ उ१ गतम् (→गतः).

अतः परं दे१.६.८-१० मुवै. मुए. मुब. पुस्तकेषु अधिकम्—
* अन्वारब्धेन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु (= ८७ab)

दद्यादतिथये नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ॥११३

भिक्षामाहुर्ग्रासमात्रमग्रं तस्याश्रतुर्गुणम् ।

पुष्कलं हन्तकारं तु तच्चतुर्गुणमुच्यते ॥११४

गोदोहमात्रं कालं वै प्रतीक्ष्यो ह्यतिथिः स्वयम् ।

अभ्यागतान् यथाशक्ति पूजयेदतिथिं यथा ॥११५

भिक्षां वै भिक्षवे दद्याद् विधिवद् ब्रह्मचारिणे ।

दद्यादन्नं यथाशक्ति त्वर्थिभ्यो लोभवर्जितः ॥११६

सर्वेषामप्यलाभे तु अन्नं गोभ्यो निवेदयेत् ।

भुञ्जीत बन्धुभिः सार्द्धं वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन् ॥११७

११३. ब२. ab ○. -a) दे१० अहंकारं (→हन्तकारं); का१ अथाग्रे (→अथाग्रं); दे६ हन्तकारं ग्नवाभित्वा. -b) दे३ भिक्षास्वा, दे४ भिक्षं वा (→भिक्षां वा); ते१ द्विजाः (→द्विजः). -c) ब२ नित्य (→नित्यं). -d) का१ बुधेन, ब२ बुद्ध्वा तं, ते१ यजेत, द१ म१ उ१ बुध्येतं, अ२ बुध्येत्तत् (→बुध्येत).

११४. ब१. ○. -a) का१ दे१.८-१० ते१ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. मात्राम्, दे३ मात्र, न१ मात्रीम् (→मात्रम्). -b) दे३ दद्यात् (→अग्रं); ब२.३ दे३ म१ तस्मात्, दे१.४.८-१० उ१ मुवै. मुए. मुब. तत्स्यात्, न१ अ२ तस्य (→तस्याश्). -c) ते१ युक्तं तद् (→पुष्कलं); ब२.३ हन्त (ब३ स्त)कारान्तं, दे३ हन्तकारार्थं, दे४ हन्तकालं तु, न१ हन्तकारतत् (→हन्तकारं तु). -d) दे१.८-१० मुए. मुब. इष्यते (→उच्यते); दे६ चतुर्गुणित-मुच्यते.

११५. -a) दे१.४ ते१ द१ अ२ उ१ मात्रकालं, मुवै. मुए. मुब. कालमात्रं (→मात्रं कालं); दे६ वा, अ२ तु (→वै). -b) ब२ प्रतीक्षेत, ब३ प्रतीक्षोपि, दे२ प्रतीक्ष्ये हि, दे३ प्रतीक्ष्या हि, दे४ प्रतीक्षा हि, दे६ प्रतीक्ष्येत, न१ प्रणीक्ष्या हि, ते१ प्रतीक्षन्, द१ अ२ प्रतीक्ष्येद् (→प्रतीक्ष्यो हि); ब२ दे६ ते१ द१ अतिथि (→अतिथिः). -c) दे५ अभ्यागतं (→अभ्यागतान्); ब१ शक्तिः, दे६ द१ शक्ति (→शक्ति). -d) ते१ ह्यर्चयेद् (→पूजयेद्); दे१.३.८-१० ते१ मुवै. मुए. मुब. अतिथीन्, दे४ अतिथिर् (→अतिथिः); दे१.८-१० उ१ मुवै. मुए. मुब. सदा, दे३.६ तथा, ते१ द्विजाः (→यथा).

११६. -b) दे१० चारिणा (→चारिणे). -d) का१ त्व(ति)र्थिभ्यो, ब२ तन्निष्ठो, दे१.४.८-१० ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. ह्यर्थिभ्यो (→त्वर्थिभ्यो); ब१ त्वन्निलोकविर्जितः, दे६ पूजयेदतिथिं तथा.

११७. -a) दे६ अथलाभे, दे१० अस्य लोभो, द१ अ२ म१ उ१ अप्यभावे (→अप्यलाभे); ब१ दे४.६ तद्, दे१.८-१०

अकृत्वा तु द्विजः पञ्च महायज्ञान् द्विजोत्तमाः ।

भुञ्जीत चेत् स मूढात्मा तिर्यग्योनिं स गच्छति ॥११८॥

वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या महायज्ञक्रिया क्षमा ।

नाशयत्याशु पापानि देवानामर्चनं तथा ॥११९॥

यो मोहादथवालस्यादकृत्वा देवतार्चनम् ।

भुङ्क्ते स याति नरकान् शूकरेष्वभिजायते ॥१२०॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कृत्वा कर्माणि वै द्विजाः ।

भुञ्जीत स्वजनैः सार्द्धं स याति परमां गतिम् ॥१२१॥ वे२.१८.११९

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

मुर्वे. मुए. मुब. हि (→तु). -b) दे१ त्वान्नं, दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्वन्नं, दे१ ग२ म१ उ१ दत्तं (→अन्नं). -c) ग२ भुञ्जते (→भुञ्जीत); का१ ब१ दे१.१.९ ब१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. बहुभिः (→बन्धुभिः); दे१० भुञ्जीतचेत् स मूढात्मा. -d) दे१ न१ उ१ अकुत्सयत् (→अकुत्सयन्); का१ वृत्तिनीमा कुले स्थिता, दे१ वाग्यातोनामत्स्यायन् (?), दे१० तिर्यग्योनिं स गच्छति.

११८. -a) दे१ अकृत्वान्नं (→अकृत्वा तु); दे३ पूर्वं (→पञ्च-). -b) दे३ पञ्च° (→महा°); का१ °यज्ञं, दे१ न१ °यज्ञा, ते१ °यज्ञो (→°यज्ञान्); दे१.६ न१ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमाः). -c) दे१ अकृत्वा तु (वे), ते१ भुञ्जीत वै (→भुञ्जीत चेत्); का१ दे१.३ सुमूढात्मा (→स मूढात्मा). -d) ब१ दे३ न१ उ१ निगच्छति, ब२ दे१ नियच्छति (→स गच्छति).

११९. -a) दे१ वेदाभ्यासे° (→वेदाभ्यासो°); न१ -न्वहं (→[अ]न्वहं). -b) न१ मुर्वे. °यज्ञः (→°यज्ञ-); ब१ दे१.१० ब१ मुर्वे. -क्रियाक्षया, ब३ म१ उ१ -क्रियाक्षमः, दे१ न१ मुए. मुब. -क्रियाक्षमाः, ग२ कृताक्षमाः (→क्रिया क्षमा). -c) ब१ दे१.४.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. नाशयन्त्याशु°, ते१ हावयन्त्याशु° (→नाशयत्याशु°). -d) का१ ग२ यथा (→तथा); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवताभ्यर्चनं तथा, न१ देवानामर्चयं-तिथा (?), ग२ देवानामर्चनं यथा.

१२०. -a) का१ मदाद् (→मोहाद्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अज्ञानाद्, दे१ आलस्यः (→आलस्याद्). -c)

ब३ भुक्त्वा, दे१.१० भुक्ते (→भुक्ते); दे१.८-१० ब१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. नरकं (→नरकान्). -d) ब१ शूकरस्याभि-जायते, ब२.३ न१ दे१ ग२ म१ उ१ शूकरेष्वभि (ब२ °पि, उ१ °थ) जायते, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शूकरं नात्र संशयः, दे१ शूकरेष्विह जायते, ते१ तेभ्यो मुक्तः आ चेह जायते.

१२१. -b) दे१ यो (→वै); का१ ब१.२ दे१ न१ ते१ दे१ ग२ म१ उ१ मुब. द्विजः, दे१ द्विजं (→द्विजाः).

पुष्पिका—[दे१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३ इति कूर्मपुराणे उपरिभागे, दे१.६.८-१० मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु, दे१.३ इति कौर्म (दे३ °र्म) पुराणे उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे कूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु-पनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—का१ ब१.३ दे१.४.६.८-१० न१ ते१ ग२ म१ उ१ मुए. °; मुर्वे. ब्राह्मणानां नित्यकर्तव्यकर्म-निरूपणं नाम, मुब. ब्रह्मविद्यायां ब्राह्मणानां नित्यक्रिया विधिः. अध्यायसंख्या—ब२ दे१. °; का१ सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥, ब१.३ दे१.३ ते१ सप्तदशोऽध्यायः, दे१ मुर्वे. मुब. अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥, दे१.८-१० ग२ म१ उ१ मुए. अष्टादशोऽध्यायः, न१ अष्टषष्ठितमोऽध्यायः.

व्यास उवाच ।*

वै.२.१६.१ प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत सूर्याभिमुख एव वा ।
आसीनस्त्वासने शुद्धे भूम्यां पादौ निधाय तु ॥१
आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्मुखः ॥२
पञ्चाद्रौ भोजनं कुर्याद् भूमौ पात्रं निधाय तु ।
उपवासेन तत्तुल्यं मनुराह प्रजापतिः ॥३
उपलिप्ते शुचौ देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करौ ।

१८

[अध्यायारम्भे दे१० पुस्तके अधिकम्—श्रीसीतारामचन्द्र-
चरणौ निवेदितं श्रीरस्तु]

❀ न१ द१. ०; ते१ अ२ म१ उ१ व्यासः.

१. न१. ab ०. -b) दे३ सूर्याभि° (→सूर्याभि°);
का१ दे३ एव च, दे१.८-१० अ२ -मेव वा (→एव वा). -c)
दे१.४.६.८-१० द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्वासने (→स्वासने).
-d) व२ भूमौ (→भूम्यां); दे१.४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
निधाय च, दे६ नियम्य तु, द१ उ१ निपातयेत्, अ२ निधापयेत्
(→निधाय तु).

२. ब१. २a-३b ० (इ. सं.). -a) दे४ आयुष्य-
(→आयुष्यं); दे३.१० प्राङ्मुखे, दे४ प्राङ्मुखं (→प्राङ्मुखो).
-b) दे१० यशस्कं, न१ अशक्यं, मुर्वे. यशस्य(?) (→यशस्यं);
दे१० °मुखे: (→°मुखः). -c) अ२ श्रियः (→श्रियं); का१
दे४.१० प्रत्यङ्मुखं (→प्रत्यङ्मुखो). -d) व२ मुब. ह्युदङ्मुखं
(मुब. °खः) (→उदङ्मुखः); म१ न कदाचिदुदङ्मुखः.

३. ब१. ab ० (इ. २ पा. वि). -a) व२ पञ्चाद्रौ-
(→पञ्चाद्रौ). -b) ते१ पादौ, अ२ पात्रं (→पात्रं);
दे१.८-१० ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. निधाय च, दे६ निधायेत्
(→निधाय तु).

४. -a) दे३ उपलिप्त-, दे१० उपलिप्तौ, द१ उपलिप्तो
(→उपलिप्ते). -c) व३ दे६ म१ [आ]द्रिनिनो क्रोधः, दे१०
[आ]द्रिनिना क्रोधः, ते१ [आ]द्रिसिनो क्रोधः, द१ [आ]द्रिनिन-

आचम्याद्रिनिनोऽक्रोधः पञ्चाद्रौ भोजनं चरेत् ॥४
महाव्याहृतिभिस्त्वन्नं परिधायोदकेन तु ।
अमृतोपस्तरणमसीत्यापोशानक्रियां चरेत् ॥५
स्वाहाप्रणवसंयुक्तां प्राणायामाहृतिं ततः ।
अपानाय ततो हुत्वा व्यानाय तदनन्तरम् ॥६
उदानाय ततः कुर्यात् समानायेति पञ्चमीम् ।
विज्ञाय तत्त्वमेतेषां जुहुयादात्मनि द्विजः ॥७
शेषमन्नं यथाकामं भुञ्जीतव्यं जनैर्युतम् ।
ध्यात्वा तन्मनसा देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥८

क्रोधो (→[आ]द्रिनिनोऽक्रोधः). -d) दे१.३-६ न१ पञ्चाद्रौ
(→पञ्चाद्रौ); अ२ भाजनं (→भोजनं).

५. ब१. cd ०. -a) ते१ चान्नं (→त्वन्नं). -b) व१
परिधायो°, ते१ परिधीयो° (→परिधायो°); व२ च (→तु). -cd)
दे१ °पस्तरमासीदपोशान, दे३.६.८.९ °पस्तरणमसीत्यपोशान, दे१०
°पस्तरणोपासीमुपोशान, न१ °पस्तरणमसीदपोशान, ते१ द१ अ२
म१ °पस्तरणमसीत्यापोशान (→°पस्तरणमसीत्यापोशान).

६. -a) व१ न१ °संयुक्तं, ते१ म१ °संयुक्ता (→°संयुक्तां).
-b) व१ प्राणायामाहृति, व२ प्राणाहृत्यां हृति, दे१.४.६.८.९
प्राणायामाहृति, दे१० प्राणायामं हुतं, न१ प्राणायं नाहृति, ते१
द१ अ२ म१ प्राणायेत्याहृति, उ१ प्राणायत्याहृति (→प्राणा-
याद्याहृति). -c) द१ अ२ उ१ अपानाया (उ१ °य) हृति
(→अपानाय ततो); व१ दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भुक्त्वा,
दे६ छुत्वा (?), द१ कृत्वा (→हुत्वा). -d) अ२ व्यानायात्
(→व्यानाय).

७. -b) दे४ समानीयेति (→समानायेति); का१ व१
दे२.४.६ द१ पञ्चमी, दे१.३.८.९ ते१ अ२ म१ मुर्वे. पञ्चमम्, दे१०
पञ्चमः (→पञ्चमी). -c) व३ तत्त्वमेतेषां (→तत्त्वमेतेषां). -d)
ते१ द्विजः (→द्विजः); दे१० जुहुयानात्वमिद्विजः, अ२ जुहुया-
दात्मनद्विजः.

८. -a) का१ व३ दे२ यथोक्तं तु, व१ यथोक्तेन, व२
यथोक्तं च, दे३ यथोक्तस्तु (→यथाकामं). -b) दे४ ते१ जनान्वि-
तम् (→जनैर्युतम्). -c) ते१ ध्यात्वात्तमनसा, द१ ध्यात्वा तु
मनसा, अ२ ध्यात्वा तं मानसो, उ१ ध्यात्वा तन्मानसो

अमृतापिधानमसीत्युपरिष्ठादपः पिबेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदायं गौरिति मन्त्रतः ॥९
 द्रुपदां वा त्रिरावृत्य सर्वपापप्रणाशनीम् ।
 प्राणानां ग्रन्थिरसीत्यालभेद् हृदयं ततः ॥१०
 आचम्याङ्गुष्ठमात्रेति पादाङ्गुष्ठेऽथ दक्षिणे ।
 निस्त्रावयेद् हस्तजलमूर्ध्वहस्तः समाहितः ॥११
 हुतानुमन्त्रणं कुर्यात् श्रद्धायामिति मन्त्रतः ।

अथाक्षरेण स्वात्मानं योजयेद् ब्रह्मणेति हि ॥१२

सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।

योऽनेन विधिना कुर्यात् स याति ब्रह्मणः क्षयम् ॥१३

यजोपवीती भुञ्जीत स्रग्गन्धालंकृतः शुचिः ।

सायंप्रातर्नन्तरा वै संध्यायां तु विशेषतः ॥१४

नाद्यात् सूर्यग्रहात् पूर्वमह्नि सायं शशिग्रहात् ।

ग्रहकाले च नाशनीयात् स्नात्वाऽशनीयात् तु मुक्तयोः ॥१५ वै. २.१६.१५

(→ध्यात्वा तन्मन्त्रा); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवान् (→देव)
 -d) दे१ ते१ वा (→वै); दे१.१० प्रजापतिः (→प्रजापतिम्).

९. दे१. ६d-२३c ○. -a) दे१.१० अमृतो (→अमृता-).
 -b) दे१ उपविष्टाद् (→उपरिष्ठाद्). -c) दे१ सा चान्तः
 (→आचान्तः); ग्र२ पुस्ता° (→पुनरा°). -d) का१ दे१.२ ते१
 मुर्वे. मुए. मुब. अयं गौरिति, दे३ अयजैरिति (→अयं
 गौरिति).

१०. दे१. ○; ब१. १०c-१३b ○. -a) ते१ त्रिपदावत्,
 उ१ द्रुपदां च (→द्रुपदां वा); का१ ब२ ते१ ग्र२ म१ त्रिरावृत्य,
 न१ त्रिरावृत्य (→त्रिरावृत्य). -b) का१ ब१ दे१.४.१० ग्र२
 °प्रणाशनीं, ब२ °विनाशनीं, ते१ °प्रणाशनम् (→°प्रणाशनीम्).
 -c) न१ ब्राह्मणां (→प्राणानां). -d) ब३ [इ]त्यानाभेद्, दे३
 [इ]त्यानयेद् (→[इ]त्यालभेद्); ब२ दे१ मुर्वे. मुब. उदरं,
 ब३ हृदयस्, दे१ उदरयं, दे३ उदरयं, +उदरस् (→हृदयं).

११. ब१ दे१. ○. -a) का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 °मात्रेण, दे१ °मार्गेण, दे१ °मात्रे तु, द१ ग्र२ म१ उ१ °मानीय
 (→°मात्रेति). -b) दे१.४.८-१० द१ ग्र२ उ१ मुर्वे. मुए. पादां-
 गुष्ठेन, न१ ते१ म१ पादाङ्गुष्ठेति (म१ तु) (→पादाङ्गुष्ठेऽथ).
 -c) दे१ वस्त्रजलं, म१ हस्तमन्यं (→हस्तजलं). -d) उ१
 -मूर्ध्वहस्ताः, दे१ उर्ध्व हस्तः, दे१ उर्ध्वहस्ताः, दे१० उर्ध्व हस्तः,
 न१ रेचहस्तः, ते१ उर्ध्वहस्तस् (→ऊर्ध्वहस्तः).

१२. का१ ब१ दे१. ○; दे३. १२c-१४d ○. -a)
 ब२ हुत्वा त्वामन्त्रणं, ब३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कृतानुमन्त्रणं,
 दे२ हुतार्थं मन्त्रणं, दे३ हुत्वात्रमन्त्रणं, दे४ हुतातमन्त्रणं, ते१
 भूतानुमन्त्रणं, द१ ग्र२ उ१ भुक्त्वानुमन्त्र (ग्र२ °न्त्रि)णं
 (→हुतानुमन्त्रणं). -b) ब२.३ दे१.३ मुर्वे. मुए. मुब. सन्ध्यायां,
 दे१ अर्चायाम्, दे१.८-१० ** यां, ते१ उत्थायां, द१ श्राद्धायं, ग्र२
 श्रद्धयां (→श्रद्धायां); ब२ ते१ मन्त्रितः (→मन्त्रतः). -c)
 दे१.८.९ अथ क्रमेण, दे१ अक्षाक्षरेण, दे१० अथाक्रमेण, ते१
 अथापरेण, मुए. मुब. अथ मन्त्रेण (→अथाक्षरेण); उ१

चात्मानं (→स्वात्मानं). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 ब्राह्मणेति हि, दे१ ब्रह्मणेति हि, न१ ब्राह्मणीति हि, ते१ ब्रह्मणः
 पतिम्, द१ उ१ ब्राह्मणेति च, ग्र२ ब्रह्मणेति च (→ब्रह्मणेति
 हि).

१३. दे१.६. ○; ब१. ab ○. -a) का१ ब२.३
 दे१.२.४.८-१० ते१ द१ ग्र२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. योगानां
 (→यागानां). -b) का१ ब२.३ दे१.२.४.८-१० न१ ते१ म१ मुर्वे.
 मुए. मुब. °योगः (→°यागः); दे१ ८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्मृतः
 परः, दे२ पुरस्मृतः (→परः स्मृतः). -c) दे१ न१ योगेन,
 द१ यो येन (→योजनेन). -d) ब१ दे१-१० मुर्वे. मुए. कविर्
 दे१ कवि (→याति); ब१ दे१-१० मुर्वे. मुए. मुब. ब्रा (मुब.
 ब्र)ह्मणः स्वयम्, दे१ ब्रह्मणोक्षयं, न१ ब्रह्मणः जयं, ते१ परमां
 गतिम्, + ब्रह्मणः क्षयम् (→ब्रह्मणः क्षयम्).

१४. दे१.६. ○. -a) न१ भुञ्जीतु (?) (→भुञ्जीत).
 -b) का१ दे१ स्रग्गन्धालंकृतोऽस्त्वरः, ब१-३ स्रग्गन्धालंकृतो-
 त्तरः, दे१ गन्धालंकृतः शुचिः, दे१ मृगयालंकृतः शुचिः, दे१०
 सृग्गन्धालंकृतः शुचिः, न१ स्रग्गन्धालंकृतोत्तरः, ते१ सृग्गन्धालंकृतः
 शुचिः, द१ ग्र२ स (ग्र२ सु) गन्धालंकृतः शुचिः. -c) का१ नराणां
 वै, न१ नौरा वै, ते१ सान्तरा वै (→सान्तरा वै). -d) ते१
 सन्ध्यायां च, म१ सन्ध्याकाले (→सन्ध्यायां तु).

१५. दे१.६. ○. -a) ब१ कुर्यात् (→नाद्यात्). -b)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रतिसायं, उ१ प्र * सा *
 (→अह्नि सायं); का१ ब२ दे१ शशिग्रहे, ब३ प्रचक्षते (→शशि-
 ग्रहात्). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. न चाशनीयात्, म१ उ१
 तु नाशनीयात् (→च नाशनीयात्). -d) ब१ दे१ स्नात्वाऽशनीयात्-
 मुक्तयोः, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. स्नात्वाऽशनीयाद्विमुक्तये (मुब.
 °योः), दे१ स्नात्वा स्नायाच्चमुक्तयोः, दे१० यदि यस्यां महानिशा,
 ते१ अस्तिवा पापमश्नुते, द१ म१ उ१ स्नात्वाऽशनीयाच्च मुक्तयोः, ग्र२
 स्नात्वाऽशनीयाच्च मत्तये.

मुक्ते शशिनि भुञ्जीत यदि न स्यान्महानिशा ।
अमुक्तयोरस्तंगतयोरद्याद् दृष्ट्वा परेऽहनि ॥१६॥
नाशनीयात् प्रेक्षमाणानामप्रदायैव दुर्मतिः ।
न यज्ञशिष्टादन्यद् वा न क्रुद्धो नान्यमानसः ॥१७॥
आत्मार्यं भोजनं यस्य रत्यर्थं यस्य सैथुनम् ।
वृथार्थं यस्य चाधीतं निष्फलं तस्य जीवितम् ॥१८॥
यद् भुङ्क्ते वेष्टितशिरायच्च भुङ्क्ते उदङ्मुखः ।
सोपानत्कश्च यद्भुङ्क्ते सर्वं विद्यात् तदासुरम् ॥१९॥
नार्द्धरात्रे न मध्याह्ने नाजीर्णे नार्द्रवस्त्रधृक् ।

१६. दे०. ०. -a) का१ मुक्ते (→मुक्ते); न१ मशशि
(?), द१ शशिनि (→शशिनि); दे१ वाशनीयाद्, दे१-१० मुर्वे. मुए.
मुव. चाशनीयाद् (→भुञ्जीत). -b) ग्र२ तस्यान् (→न स्यान्).
-c) का१ ब१ अमुक्तयोस्तंगतयोर्, ब२ दे१.८-१० न१ द१ उ१
मुर्वे. मुए. मुव. अमुक्तयोरस्तगयोर्, ते१ अमुक्तयोरस्तगयोः,
ग्र२ अमुक्तयोरस्तकयोर्. -d) ब१ ग्र२ अन्यदृष्ट्वा, दे१ अथ
दृष्ट्वा, ते१ अवीन्द्रोर् (→अद्याद् दृष्ट्वा); दे३ परेन हि
(→परेऽहनि).

१७. दे०. ०. -a) ते१ अशनीयात् (→नाशनीयात्);
ते१ प्रेक्षमाणस्तु (→प्रेक्षमाणानां). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
मुव. अप्रदाय च, दे१ प्रमदायैव, न१ उ१ प्रमदायैव
(→अप्रदायैव); ते१ ह्यदनमध्ये च दुर्मतिः. -c) दे१.८-१० मुर्वे.
मुए. मुव. यज्ञाद्विशिष्टमद्याद्वा, दे१ द१ ग्र२ उ१ ना यज्ञशिष्टमद्याद्वा,
ते१ ना यज्ञशिष्टानद्याद्वा, म१ नाय * विशिष्टमद्याद्वा.

* अतः परं ते१ अधिकम्—

* शेषमन्त्रमचाशनीयात् प्रेक्षमाणश्च दुर्मतिः ।

न यज्ञशिष्टादन्यद्भि भुञ्जीतानन्यमानसः । (= १७)

१८. दे०. ०. -a) दे१ आत्मार्यं (→आत्मार्य); दे२
यस्या (→यस्य). -b) द१ तस्य (→यस्य). -c) द१ चाधीत्,
ग्र२ चाधीनं (→चाधीतं). -d) न१ निष्प्रेक्ष्यं (→निष्फलं); ते१
जीवनम् (→जीवितम्).

१९. दे०. ०. -a) ब१ दे१ द१ ग्र२ म१ उ१ यो मुक्ते, दे१०
यद्भुक्तं (→यद्भुङ्क्ते); मुर्वे. मुए. विष्टितशिरा (→वेष्टितशिरा).
-b) दे१ यत्त्व(?), ते१ यस्तु, ग्र२ म१ उ१ यश्च (→यच्च);
दे१.८-१० ते१ मुए. मुव. विद्विड्मुखः (→उदङ्मुखः). -c) दे१०
मापनेकश्च, न१ सोपानं कश्च (→सोपानत्कश्च); ब३ दे१.४.८-१०
न१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. यो (→यद्-). -d) दे३
तदाम्बरं (→तदासुरम्).

२०. दे०. ०. -a) न१ नात्र रात्रे, म१ नार्द्धरात्रौ

न च भिक्षासनगतो न शयानः स्थितोऽपि वा ॥२०॥
न भिक्षाभाजने चैव न भूम्यां न च पाणिषु ।
नोच्छिष्टो घृतमादद्यात्त मूर्द्धानं स्पृशेदपि ॥२१॥
न ब्रह्म कीर्तयन् वापि न निःशेषं न भार्यया ।
नान्धकारे न चाकाशे न च देवालयदिषु ॥२२॥
नैकवस्त्रस्तु भुञ्जीत न यानशयनस्थितः ।
न पादुकानिर्गतोऽथ न हसन् विलपन्नपि ॥२३॥
भुक्त्वैवं सुखमास्थाय तदन्नं परिणामयेत् ।
इतिहासपुराणाभ्यां वेदार्थानुपबृंहयेत् ॥२४॥

(→नार्द्धरात्रे); द१ ग्र२ उ१ तु (→न). -b) का१ नाजीर्णे,
दे१ ग्र२ न जीर्णे, न१ नाजीर्णे (→नाजीर्णे); ते१ ०वृत् (→०धृक्).
-c) का१ चाभिक्षासन- ब१ च भिक्षासतो (→च भिक्षासन-).
-d) का१ दे२ शय्यांतः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. यान सं- दे१
शय्यांत- (→शयानः); द१ तथापि, म१ ततोपि (→स्थितोऽपि).

२१. दे०. ०. -a) दे१ ०भाजनं, दे१० ०भोजने, न१
०वाहने (→०भाजने). -c) ग्र२ नोच्छिष्टे (→नोच्छिष्टो); ते१
नोच्छिष्टं घृतमशनीयात्. -d) ब१ स्पृशत्वपि, दे३ स्पृशेदपि, दे१
स्पृशं न हि, न१ स्पृचांनपि (?), द१ ग्र२ म१ उ१ स्पृशन्नपि
(→स्पृशेदपि).

२२. ब१ दे०. ०. -a) का१ ब२.३ दे२.३ ०कीर्तयेद्वापि,
दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुव. ०कीर्तयेच्चापि, न१ ०कीर्तयित्वापि,
(→०कीर्तयन्वापि). -c) द१ ग्र२ म१ नांगारे च, उ१ नान्ध * रे
(→नान्धकारे); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. सन्ध्यायां (→चाकाशे)
-d) दे१ देवालयेषु च (→देवालयदिषु).

२३. ब१. ०; दे०. abc ०. -a) दे१० नैकवस्त्रेण,
द१ नैकवस्त्रं तु, ग्र२ नैव वस्त्रं तु, म१ नकुवस्त्रस्तु (→नैकवस्त्रस्तु);
न१ भुजीरं (→भुञ्जीत). -b) का१ न१ ०शयने स्थितः (न१
०तं), ग्र२ ०शयनस्थितिः (→०शयनस्थितः); ब२.३ दे२.३ न
शयानः स्थितोपि वा, ते१ नासते शयने स्थितः, म१ न शयान-
स्थोपरि स्थितः. -c) न१ पादुकां (→पादुका); ब२ [अ]धि-
ष्ठितो न, ब३ दे३ [अ]न्नगतो वा, दे१ निर्गतोऽ(न)थ, दे२ गतो
वाथ, दे१ [अ]धिनिर्मितो वै, न१ निर्गता वा, ते१ [अ]न्तरगतः,
द१ ग्र२ म१ [अ]धिष्ठितो वा, उ१ विष्टितो वा, मुव. [अ]धिष्-
तोऽथ (→निर्गतोऽथ); का१ न पादुकोपवृत्तोऽथ. -d) ब२ हसन्
(→न हसन्).

२४. दे०. cd ०. -a) का१ भुक्त्वैव, ब१-३ भुक्त्वैव,
दे१.४.६.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. भुक्त्वा वै, ते१
भुक्तो वै (→भुक्त्वैव). -b) ब१ दे३ तदर्थं, दे१ न दत्तं (→तदन्नं);

ततः संध्यामुपासीत पूर्वोक्तविधिना द्विजः ।

आसीनस्तु जपेद् देवीं गायत्रीं पश्चिमां प्रति ॥२५॥

न तिष्ठति तु यः पूर्वा नास्ते संध्यां तु पश्चिमाम् ।

स शूद्रेण समो लोके सर्वधर्मविवर्जितः ॥२६॥

हुत्वाऽग्निं विधिवन्मन्त्रैर्भुक्त्वा यज्ञावशिष्टकम् ।

सभृत्यबान्धवजनः स्वपेच्छुष्कपदो निशि ॥२७॥

नोत्तराभिमुखः स्वप्यात् पश्चिमाभिमुखो न च ।

न चाकाशे न नग्नो वा नाशुचिर्नासने क्वचित् ॥२८॥

न शीर्णायां तु खट्वायां शून्यागारे न चैव हि ।

नानुवंशं न पालाशे शयने वा कदाचन ॥२९॥

इत्येतदखिलेनोक्तमहन्यहनि वै मया ।

ब्राह्मणानां कृत्यजातमपवर्गफलप्रदम् ॥३०॥

नास्तिक्यादथवालस्यात् ब्राह्मणो न करोति यः ।

स याति नरकान् घोरान् काकयोनौ च जायते ॥३१॥

नान्यो विमुक्तये पन्था मुक्त्वाश्रमवर्धि स्वकम् ।

तस्मात् कर्माणि कुर्वीत तुष्टये परमेष्ठिनः ॥३२॥ वें. २.१९.३२

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

ब२ परिवानयेत्, दे६ परिनामयेत्, दे१० परिमाणयेत्, द१ उ१ परिपालयेत्, ग२ परिमानयेत् (→परिणामयेत्). -c) दे१० म१ पुराणानां (→पुराणाभ्यां). -d) दे३ वेदान्तानुप-, दे८ तदर्थानुप-, वेदार्थानुप-, दे९ तदर्थानुप- (→वेदार्थानुप-); दे१.८.९ -वृंहयत्, न१ -वृंह यैः, म१ -वृंहितान् (→वृंहयेत्).

२५. -b) दे१.४.६.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. शुचिः (→द्विजः). -c) दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु). -d) ते१ प्रतिमां (→पश्चिमां).

२६. -a) दे३ तिष्ठते, द१ तिष्ठन् (→तिष्ठति); दे४ ते१ च यः, म१ तु या, उ१ तु याः (→तु यः); दे१.१० म१ मुए. पूर्वा, न१ पूर्व (→पूर्वा). -b) का१ ब२.३ दे२.३ मुब. नापि, दे४ सायं, दे६ नाशे, ते१ मुर्वे. आस्ते (→नास्ते); ते१ न (→तु). -c) ते१ शूद्रेण स (→स शूद्रेण); न१ द१ समा- (→समो). -d) दे१.४.६.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. -कर्म- (→धर्म-); दे६ द१ ग२ उ१ बहिष्कृतः (→विवर्जितः).

२७. -a) दे१० म१ विविधैर् (→विधिवन्). -b) का१ यज्ञावशिष्टकम्, दे४ शिष्टा च यज्ञकं, न१ यज्ञा विशिष्टकम् (→यज्ञावशिष्टकम्). -c) का१ ब२ दे२ सुहृद्, ब२ संहृत्य, दे१ न भृत्य, दे३ संहृत्य (→स भृत्य-); ब३ दे३ जनं, दे१० उ१ जनैः, न१ जने (→जनः). -d) दे१ स्वपीत्, दे४ तपो (→स्वपेत्); म१ स्वपेत शयने निशिः.

२८. -a) ते१ न चोत्तरा° (→नोत्तराभि°); का१ ब२ दे२.६.१० सुप्यात् (→स्वप्यात्). -b) दे६ न१ ग२ द१ मुखे (→मुखो). -c) दे२ लग्नौ, दे१० नग्नौ (→नग्नो); ते१ न चा ** न देवानां. -d) न१ नाशुचि (→नाशुचिर्); का१ दे४ नाशने (→नासने); ते१ उपयुक्तासने क्वचित्.

२९. -a) दे३ शुन्नायां तु, ब२ जीर्णयान्तु (→शीर्णायां तु) ते१ वेद्यां तु (→खट्वायां). -b) दे६ तथैव (→न चैव); ग२ न कीर्णयितने क्वचित्. -c) का१ न तु वंशे न, ब१ न तु विशेषे, ब२.३ नापि वंशे न, दे१ ना(ह)नु वं (वं) शे न, दे३.४.६.८-१० मुर्वे, मुए. मुब. नानुवंशे न, ते१ न च वंशे न, द१ न तुषांशे न, ग२ उ१ न तुषांशेक-, म१ न तुषे न तु (→नानु-वंशं न); ग२ उ१ -पालाशे (→पालाशे). -d) दे३ न१ शयाने, द१ ग२ म१ उ१ शयानं (→शयने).

३०. -a) दे३ म१ अखिलं (→अखिले); द१ लोकं (→नोक्तं). -b) दे४ द्विजाः, ते१ द्विजः (→मया). -c) का१ ब१.३ दे२ तमं (→जातं).

३१. -a) ग२ नास्तिकाद् (→नास्तिक्याद्); द१ अथ-वादस्यात्, म१ अथवालस्यात् (→अथवालस्याद्). -b) ब१ च (→यः); ते१ ब्राह्मणो ****. -c) ते१ प्रयाति (→स याति); दे३.६ नरकं घोरं, न१ नरकान् लोकान् (→नरकान् घोरान्). -d) द१ ग२ उ१ योनिषु, म१ योनी प्र- (→योनी च).

३२. -a) ब१-३ उ१ नान्योपि, न१ नान्योक्तां (→नान्यो वि-); ब१ द१ बंधा (→पन्था). -b) का१ मुक्त्वा श्रीमद्, दे४ भुक्ताश्रम- (→मुक्त्वाश्रम-); दे३ विवेकं (→विविधं स्वकम्). -c) का१ कार्येण (→कुर्वीत). -d) दे१० मेष्ठिने (→मेष्ठिनं).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ इति श्रीकौर्मपुराणे उपरिविभागे, ब१ इति कौर्म उपरिविभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे२ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिविभागे, दे१.८.८-१० इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु (दे६ ०यां), दे३ इति कूर्मपुराणे उपरिविभागे व्यासगीतासु, दे४ न१

व्यास उवाच ।*

वै.२.२०.१

अथ श्राद्धममावास्यां प्राप्य कार्यं द्विजोत्तमैः ।
पिण्डान्वाहार्यकं भक्त्या भुक्तिभुक्तिफलप्रदम् ॥१॥
पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं क्षीणे राजनि शस्यते ।
अपराह्णे द्विजातीनां प्रशस्तेनामिषेण च ॥२॥
प्रतिपत्प्रभृति ह्यन्यास्तिथयः कृष्णपक्षके ।

इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे, द१ ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासूपनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपविभागे व्यासगीतासु, मुव. इति श्रीकूर्म महापुराणे उपविभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-४.६.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुए. ०; मुर्वे. ब्राह्मणानां नित्यकर्तव्यकर्मसु भोजनादिप्रकार-वर्णनं नाम, मुव. ब्राह्मविद्यायां भोजनादिनियमविधिर्नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥, ब१.३ दे२ ते१ अष्टादशोऽध्यायः, दे१ एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥, दे३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुव. एकोनविंशोऽध्यायः, न१ एकोनसप्ततितमोऽध्यायः, मुर्वे. ऊनविंशोऽध्यायः ॥१९॥, मुए. ऊनविंशोऽध्यायः.

२०

* न१ ते१ श्रीव्यासः; द१ ग२ म१ उ१ व्यासः.

१. न१ द१ ग२ म१ उ१. cd ०. -a) ग२ अमावास्या (→अमावास्या). -c) ब२ पिण्डान्वा°, दे१ पिण्डान्व° (→पिण्डान्वा°). -d) दे४ °प्रभम्/दे१० °प्रदम् (→°प्रदम्).

२. -a) का१ श्राद्धे (→श्राद्धं); ब२ पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं, दे२ *** हार्यकं श्राद्धं, उ१ पिण्डान्वाहार्येत् श्राद्धं. -c) दे१० क्षीण- (→क्षीणे); उ१ क्षीणे राज निशस्यते(?). -d) दे१.६.८.९ °नामिषेण (→°नामिषेण).

का१ पुस्तके b चरणान्तरमधिकम् :—

* अपराह्णे द्विजातीनां क्षीणे राजनि शस्यते । (= २c, b)

३. -a) दे६.१० प्रभृती, न१ प्रभृति (→प्रभृति); दे१.८ ह्यन्या (→ह्यन्यास्). -b) न१ यस्तिथयः (→तिथयः). -ab) ते१ प्रतिपत् प्रभृत्यष्टकाद्याः*थयः कृष्णपक्षके. -d) का१ ब१.३ दे२

चतुर्दशीं वर्जयित्वा प्रशस्ता ह्युत्तरोत्तराः ॥३॥
अमावास्याष्टकास्तिस्रः पौषमासादिषु त्रिषु ।
तिस्रश्चान्वष्टकाः पुण्या माघी पञ्चदशी तथा ॥४॥
त्रयोदशी मघायुक्ता वर्षासु तु विशेषतः ।
शस्यपाकश्राद्धकाला नित्याः प्रोक्ता दिने दिने ॥५॥
नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

ह्यपरायतः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ह्युत्तरोत्तरः, दे३ म१ ह्युत्तरोत्तरः, दे४ ह्यपरोत्तरः, दे६ ह्युत्तरोत्तरं, न१ ह्युत्तरोत्तरः, ते१ ह्यपरे ततः, द१ ह्यत्तरोत्तराः, ग२ उ१ ह्युत्तरोत्तरा (→ह्युत्तरोत्तराः).

४. द१. ४a-४b ०. -a) न१ अमावास्याष्टकास्तिस्रः. -b) का१ क्रमात् (→त्रिषु); न१ पौर्णमास्यादिषु त्रिषु, ते१ पौषमासादिषु त्रिषु, ग२ पौर्णमास्यादिति त्रिषु. -c) का१ ताश्चाष्टकाः, द३ चान्वाष्टकाः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. तास्त्वष्टकाः, दे२ चा चष्टकाः, दे३ श्वान्वष्टकाः, दे४ चत्वाष्टकाः, दे६ चात्वष्टकाः, न१ चान्वष्टकाः, ग२ उ१ चाप्यष्टकाः (→चान्वष्टकाः); दे३ पुण्याः, न१ पुण्यां (→पुण्या). -d) ब१ माघ, न१ ते१ माघी, ग२ माघी (→माघी); का१ दे२ माघस्य दशमी तथा.

५. द१. ab ०. -a) ब१ तथायुक्ता, दे४ ते१ मघा-शुक्ला, ग२ माघकृष्णा, उ१ मघाकृष्णा (→मघायुक्ता). -ab) दे३ त्रयोदशीयुक्तवर्षासु मघासु विशेषतः. -b) का१ दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. च (→तु); ब१ वर्षाय तु विशेषतः, दे४ वर्षासु रविशेषतः(?). -c) का१ दे६ ते१ सस्यपाकः, दे१.२.८.९ मुए. मुव. शस्यपाकः, दे३.४ द१ ग२ म१ उ१ तस्य पाके, (दे३ °क, दे४ °कः), न१ स्वस्य पक्वे (→शस्यपाकः); का१ ते१ म१ -कालो, ब१-३ दे२-४.६.९ न१ द१ मुव. -काला, दे१० -शाला, ग२ -काल- (→कालाः). -d) का१ ब१-३ दे२ ते१ म१ नित्यं, दे१० नित्य, ग२ नित्या (→नित्याः); का१ प्रोक्तं, दे१.८.९ मुए. प्रोक्ताः, ते१ प्रोक्ता (→प्रोक्ता).

६. -a) ते१ उ१ नैमित्तिके (→नैमित्तिकं); का१ ब१-३ दे२ हि (→तु). -b) का१ सुतीर्थग्रहणादिषु. -c) ब१.३ ब्राह्मणानां, ग२ बालकानां (→बालधवानां); का१ च विस्तारे, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. विस्तरेण, दे२ च रमणे, द१ च चरणो, उ१ तु मरणे (→च मरणे). -d) ब१ नरकं, न१ नारकि, द१

बान्धवानां च मरणे नारकी स्यादतोऽन्यथा ॥६
काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ।
अयने विषुवे चैव व्यतीपातेऽप्यनन्तकम् ॥७
संक्रान्त्यामक्षयं श्राद्धं तथा जन्मदिनेष्वपि ।
नक्षत्रेषु च सर्वेषु कार्यं काम्यं विशेषतः ॥८
स्वर्गं च लभते कृत्वा कृत्तिकासु द्विजोत्तमः ।
अपत्यमथ रोहिण्यां सौम्ये तु ब्रह्मवर्चसम् ॥९
रौद्राणां कर्मणां सिद्धिमाद्र्यां शौर्यमेव च ।
पुनर्वसौ तथा भूमिं श्रियं पुष्ये तथैव च ॥१०

नारकी (→नारकी); व१ स्योदथापि वा, व२.३ दे२ न१ स्यादथान्यथा, दे४ याद्यतोऽन्यथा, दे६ द१ ग२ उ१ स्यात्ततोऽन्यथा (→स्यादतोऽन्यथा).

७. -a) द१ श्राद्धा * (→श्राद्धानि). -b) न१ दास्यते, ते१ कथ्यन्ते (→शस्यन्ते); का१ ग्रहणादिषु शस्यते. -c) दे१० आयने (?) (→अयने). -d) का१ °पातेऽथ, व२ °पातो ह, दे१.६.८-१० न१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. °पाते तु (→पातेऽपि).

८. -a) का१ व२.३ दे२ अयने, व१ अक्षया (→अक्षयं); न१ चैव (→श्राद्धं). -b) न१ श्राद्धं (→तथा). -c) दे६ नक्षत्रेष्वपि सर्वेषु. -d) दे४ कार्यं, ते१ काम्य- (→कार्यं); का१ कामं, व२.३ काल-, दे२ न१ काम, ते१ कार्यं, मुर्वे. मुए. काले (→काम्यं).

९. -a) का१ स्वर्गे, दे१० सर्वं (→स्वर्गं); का१ व१-३ दे२-४.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ तु (→च). -b) का१ व१ दे६ ते१ म१ द्विजोत्तमः (दे६ °मा) (→द्विजोत्तमः). -c) दे६ रोहिण्यं (→रोहिण्यां); न१ अपत्यमप्ररोहिण्यां. -d) दे३ तद् (→तु); दे१० सौम्येति ब्रह्मवर्चसं.

१०. -a) व२ रुद्रेण, दे६ रोहिण्यां, ते१ द१ आद्र्यां, ग२ म१ उ१ रौद्रायां (→रौद्राणां); म१ कर्मणस् (→कर्मणां); व१.२ दे१० ते१ उ१ सिद्धिर् (→सिद्धि). -b) व१ दे१० माद्र्यां, ते१ यात्रायां, द१ आदायां (?) (→आद्र्यायां); दे४ सौर्यं, न१ सौम्यं, ते१ सौख्यं (→शौर्यं). -ab) का१ व३ दे२ रौद्राणां सिद्धिमाद्र्यां कर्मणां सौर्यमेव च. -c) ग२ म१ पुनर्वसौस् (→पुनर्वसौ). -d) द१ ग२ म१ उ१ द्वित्रयः (→श्रियं).

११. -a) ते१ द१ उ१ कामान् (→कामांस्); का१ श्लेष-, व१.२ दे६ म१ सप्ये, दे१ मुर्वे. मुए. सप्ये, दे२.४ श्लेषे, न१ ग२ सर्वे (→सप्ये). -b) व३ द१ पित्रे, दे१० पितृ-

सर्वान् कामांस्तथा सप्ये पित्र्ये सौभाग्यमेव च ।

अर्यम्णे तु धनं विन्ध्यात् फाल्गुन्यां पापनाशनम् ॥११

ज्ञातिश्रैष्ठ्यं तथा हस्ते चित्रायां च बहून् सुतान् ।

वाणिज्यसिद्धिं स्वातौ तु विशाखासु सुवर्णकम् ॥१२

मैत्रे बहूनि मित्राणि राज्यं शाक्रे तथैव च ।

मूले कृषिं लभेद् यानसिद्धिमाप्ये समुद्रतः ॥१३

सर्वान् कामान् वैश्वदेवे श्रैष्ठ्यं तु श्रवणे पुनः ।

श्रविष्ठायां तथा कामान् वारुणे च परं बलम् ॥१४ बं.२.२०.१४

(→पित्र्ये); ते१ पित्र्यर्क्षे भाग्यमेव च. -c) व१ अर्यमे, दे१ ते१ अर्यम्णि, दे६ अर्यस्ते, ग२ अर्यमौ (→अर्यम्णे); दे२ धनां, द१ ग२ म१ उ१ तथा (→धनं); व१-३ दे२ न१ ते१ विद्यात्, मुर्वे. मुए. विन्धेत्, द१ ग२ म१ उ१ विद्यां (→विन्ध्यात्). -d) दे१० न१ ते१ ग२ म१ फाल्गुन्यां (न१ °न्यः), दे६ फाल्गुन्या (→फाल्गुन्यां).

१२. -a) दे३ ज्ञानं, द१ ज्याति- (?), ग२ जामि-, उ१ जाति- (→ज्ञाति-); व३ दे३ द१ ग२ श्रैष्ठ्यं, दे१० श्रैष्ठ्यं (→श्रैष्ठ्यं). -b). दे४ बहुश्रुतान् (→बहून् सुतान्). -c) दे१ वाणिज्यं, दे६ द१ वाणिज्ये (व१ °ज्या) (→वाणिज्य-); का१ द१- सिद्धि-, दे६ न१ ते१ सिद्धस् (→सिद्धि); दे४ स्वात्यां वै, दे६ तास्तौ तु, ग२ स्वातं तु, उ१ अस्वातौ (→स्वातौ तु); दे१ च (→तु). -d) दे६ ते१ विशाखायां (→विशाखासु).

१३. -a) दे६ पौत्रं (→मैत्रे); दे३ बहूरि, ते१ चाहनि (→बहूनि); व१ ** णि, ते१ चित्राणां (→मित्राणि). -b) दे४ राज्ये, ते१ शिवं (→राज्यं); का१ व२ न१ ग२ शाक्रे, दे४ ज्येष्ठं, दे१० शाक्रेस्, म१ शौक्रे (→शाक्रे). -c) दे६ कृषिं, उ१ कृषि- (→कृषि); का१ व१ दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. लभेज्ज्ञानं, व२.३ दे४.६ म१ लभेद्यानं, दे२ लभेद्यानां (?), द१ बलेज्यानां, ग२ बलेद्यानं, उ१ बलेद्यानां (→लभेद्यान-); ते१ मूले तु कुशलं विप्रा (भूयात्). -d) का१ देहि, दे६ आप्येत्, ते१ म१ आप्य (→आप्ये); व२ समुद्देशेत्, दे४ समुद्गतः, उ१ समाहृतः (→समुद्रतः), द१ सिद्धये सुसमाहितः, ग२ सिद्धये * समुद्रतः, मुब. सिद्धिमाप्नोति श्राद्धतः.

अतः परं दे२ पुस्तके ab चरणानन्तरमधिकम्—

* वाणिज्यसिद्धिं स्वातौ तु विशाखासु सुवर्णकम् ।

मैत्रे बहूनि मित्राणि राज्यं शाक्रे तथैव च ।

(=१२cd, १३ ab)

१४. -a) दे६ ग२ सर्वं (→सर्वान्); दे१० विश्व° (→वैश्व°); दे१ °देवै, दे२ °देवो (→°देवे). -b) व१ श्रैष्ठ्यं तु,

२.२०.१५ अजैकपादे कुप्यं स्यादहिर्बुध्ने गृहं शुभम् ।
 रेवत्यां बहवो गावो ह्यश्विन्यां तुरगास्तथा ।
 याम्येऽथ जीवनं तत् स्याद्यदि श्राद्धं प्रयच्छति ॥१५॥
 आदित्यवारे त्वारोग्यं चन्द्रे सौभाग्यमेव च ।
 कौजे सर्वत्र विजयं सर्वान् कामान् बुधस्य तु ॥१६॥
 विद्यामभीष्टां जीवे तु धनं वै भार्गवे पुनः ।
 शनैश्चरे लभेदायुः प्रतिपत्सु सुतान् शुभान् ॥१७॥
 कन्यकां वै द्वितीयायां तृतीयायां तु वन्दिनः ।

ब३ दे३ श्रेष्ठं तु, दे२ श्रेष्ठं तु (→श्रेष्ठं तु), का१ तथा (→पुनः).
 -c) का१ श्रविष्ठायां, धनिष्ठायां, ब१ दे१.८-१० ते१ द१ अ२ म१
 उ१ मुर्वे. मुए. मुब. धनिष्ठायां (→श्रविष्ठायां); का१ मानं,
 दे४ कामं, दे६ काम्यं (→कामान्). -d) ब१ अ * चैव, दे१.८ मुर्वे.
 मुए. मुब. अम्बुये च, दे२.४ ऐन्द्रे चैव, दे३ स्वाहणेव, दे९ नानं
 चैव, + अम्बुये च, दे१० आप्यां चैव, न१ ****, अ२ बलं परं
 (→परं बलम्); ते१ भिषजे परमं फलम्.

१५. -a) न१ द१ अजैकपादे (न१ °द) (→अजैकपादे);
 दे४ कुर्या, दे१० कूप्या, द१ उ१ रूप्यं (→कुर्या); दे६ अजैकपाद
 रूपं स्याद्, अ२ अजपादव कुप्यं स्याद्. -b) ब१.३ मुर्वे. मुए.
 आहिर्बुध्ने, दे३.४ न१ ते१ अहि(दे३ °हे)बुध्ने (→अहिर्बुध्ने);
 ब२ स्वयं, दे४ स्वतं, न१ वरं (→शुभं). -d) ब१ दे३.६.९.१०
 न१ ह्यश्विने, दे२ ह्यश्विन्ये, दे४ द१ अ२ म१ उ१ ह्यश्विनौ
 (→ह्यश्विन्यां). -e) ब१.२ दे१.३.८.१० द१ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 याम्ये तु, दे४ याम्ये प्र-, दे६ याम्ये च, न१ यामो तु, ते१ याम्येन,
 अ२ यामे तु (→याम्येऽथ); ब१ जाभितं, दे१.३.४.६.८.९ न१ ते१
 द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. जीवितं, दे१० जीवतं (→जीवनं);
 का१ दे६ तस्माद्, ब१ न१ अ२ म१ तस्याद्, दे१.३.८-१० मुर्वे मुए.
 मुब. तु स्याद्, दे४ ते१ तस्या, द१ उ१ च स्याद् (→तत् स्याद्).
 -f) दे१.३.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. यः श्राद्धं संप्रय-
 च्छति, दे६ यस्तु श्राद्धं प्रयच्छति, ते१ क्षयं श्राद्धं प्रयच्छति.

१६. -a) दे१ द१ उ१ आदित्यवारे चारोग्यं, दे४ अ२
 आदिवारे च वा (अ२ °ण चा) रोग्यं, ते१ आदिवारे तथारोग्यं,
 मुर्वे. मुए. मुब. आदित्यवारेऽवारोग्यं. -b) दे४.६ न१ म१
 चान्द्रे (→चन्द्रे). -c) का१ दे१.३.४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 कुजे (→कौजे); अ२ भौमे च सर्वविजयं. -d) ते१ सर्वज्ञत्वं,
 द१ अ२ म१ उ१ सर्वकामान् (→सर्वान् कामान्); अ२ च
 (→तु).

पशून्क्षुद्रांश्चतुर्थ्यां तु पञ्चम्यां शोभनान् सुतान् ॥१८॥
 षष्ठ्यां द्यूतं कृषिं चापि सप्तम्यां लभते नरः ।
 अष्टम्यामपि वाणिज्यं लभते श्राद्धदः सदा ॥१९॥
 स्यान्नवम्यामेकखुरं दशम्यां द्विखुरं बहु ।
 एकादश्यां तथा रूप्यं ब्रह्मवर्चस्विनः सुतान् ॥२०॥
 द्वादश्यां जातरूपं च रजतं कुप्यमेव च ।
 जातिश्रेष्ठ्यं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां तु कुप्रजाः ।
 पञ्चदश्यां सर्वकामान्प्राप्नोति श्राद्धदः सदा ॥२१॥

१७. -a) दे१ [अ] विद्याम्, दे४ विद्याद् (→विद्याम्);
 अ२ अभीष्टं (→अभीष्टां); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु गुरौ
 (→जीवे तु). -b) दे२ धनाचै (→धनं वै). -d) दे३ शुभान्
 (→सुतान्); ते१ बहून् (→शुभान्).

१८. दे४ ते१. १८-२०. (इ. सं.). -a) का१
 दे८-१० म१ मुर्वे. मुए. कन्यका (→कन्यकां); दे६ तु (→वै); न१
 उ१ कन्यकायां वै द्वितीया [यां]. -b) का१ वैरिनः, ब२ दे३ वन्दितः,
 ब३ मुर्वे. विन्दति, दे१.८-१० मुए. मुब. वेदिनः, दे२ वन्दिनः,
 दे६ न१ विदितः, द१ उ१ वाजिनः (→वन्दिनः). -c) द१ म१
 उ१ पुत्रांश्च, अ२ पुरु [षां] (→क्षुद्रांश्च); दे३ चतुर्थ्यां (→चतुर्थ्यां);
 का१ च, ब१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वै (→तु).

१९. ते१. ० (इ. १८ पा. वि.). -a) का१ ब२.३ दे२
 मुर्वे. द्यूतं, दे९ मुए. मुब. द्यूतं, न१ द्यूतः, म१ पूतं (→द्यूतं);
 का१ ब२.३ दे२ कृषिं चापि, न१ ** चापि, अ२ कृतञ्चापि, मुब.
 कृषिञ्चापि (→कृषिं चापि). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च
 धनं (→लभते); दे३ पुनः, दे४ नराः, दे१० वरः, न१ ** (→नरः).
 -d) दे४ श्राद्धतः, न१ श्राद्धकः (→श्राद्धदः).

२०. ते१. ० (इ. १८ पा. वि.). -b) अ२ -मुखं
 (→खुरं); ब१.३ दे१ बहुः (→बहु); न१ दशम्यां दकुरंभकु.
 -c) दे१० जात, न१ तु वा (→तथा); दे३.१० रूपं, दे४ अ२ रौप्यं
 (→रूप्यं). -d) का१ °चर्यस्वितः, दे१० °चर्यः स्वितः, न१ द१
 अ२ उ१ °वर्चस्विनः, म१ * चस्विनस् (→°वर्चस्वितः).

२१. -a) उ१ रूप्यं (→रूपं); दे३ व (→च). -b) दे३
 रजतं, न१ रजतः, अ२ रजता (→रजतं); का१ दे२ अ२ उ१
 रूप्यं, दे३ कुंथं, दे४ कुण्डं, द१ क्रयं (→कुर्यं); दे१ * (→च).
 -c) का१ ते१ द१ जाति- (→जाति-); ब१.३ दे३ द१ अ२ -श्रेष्ठं,
 दे६ -श्रेष्ठ्यां, न१ ** (→श्रेष्ठ्यं). -d) अ२ सुप्रजाः (→कुप्रजाः).

तस्माच्छ्राद्धं न कर्त्तव्यं चतुर्दश्यां द्विजातिभिः ।
शस्त्रेण तु हतानां वै तत्र श्राद्धं प्रकल्पयेत् ॥२२॥
द्रव्यब्राह्मणसंपत्तौ न कालनियमः कृतः ।
तस्माद् भोगापवर्गार्थं श्राद्धं कुर्याद्विजातयः ॥२३॥
कर्मारम्भेषु सर्वेषु कुर्यादाभ्युदयं पुनः ।
पुत्रजन्मादिषु श्राद्धं पार्वणं पर्वणि स्मृतम् ॥२४॥
अहन्यहनि नित्यं स्यात् काम्यं नैमित्तिकं पुनः ।
एकोद्दिष्टादि विज्ञेयं बृद्धिश्राद्धं तु पार्वणम् ॥२५॥
एतत् पञ्चविधं श्राद्धं मनुना परिकीर्तितम् ।
यात्रायां षष्ठमाख्यातं तत्प्रयत्नेन पालयेत् ॥२६॥

शुद्धये सप्तमं श्राद्धं ब्रह्मणा परिभाषितम् ।
दैविकं चाष्टमं श्राद्धं यत्कृत्वा मुच्यते भयात् ॥२७॥
संध्यारात्र्योर्न कर्त्तव्यं राहोरन्यत्र दर्शनात् ।
देशानां च विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ॥२८॥
गङ्गायामक्षयं श्राद्धं प्रयागेऽमरकण्टके ।
गायन्ति पितरो गथां कीर्त्तयन्ति मनीषिणः ॥२९॥
एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।
तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥३०॥
गयां प्राच्यानुषङ्गेण यदि श्राद्धं समाचरेत् ।
तारिताः पितरस्तेन स याति परमां गतिम् ॥३१॥

वै.२.२०.३१

-e) न१ चतुर्दश्यां (→पञ्चदश्यां). -f) का१ * प्नोति, ब१ दे१.१० मुर्वे. मुए. मुब. प्राप्नोति (→आप्नोति).

२२. -c) दे२ हुतानां, उ१ मृतानां (→हतानां); दे१.३.४.८-१० ते१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तु, ग२ च (→वै). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. श्राद्धं तत्र, दे४ ततः श्राद्धं (→तत्र श्राद्धं); दे३ श्राद्धं कुर्याद् द्विजातयः.

२३. दे३. ०. -a) दे१ न१ संपन्नौ (→सम्पत्तौ). -b) ग२ न कालनियमं ततः. -c) का१ दे२ स्वर्गा-, ग२ म१ उ१ भोगो- (→भोगा-); न१ -यवर्गार्थं, द१ -य सर्गार्थं, दे६ -पवर्गार्थं, ते१ -पवर्गार्थं, ग२ म१ उ१ -प सर्गार्थं (→-पवर्गार्थं). -d) ते१ ग२ उ१ कुर्याद् (→कुर्यात्).

२४. -b) ब१ आभ्युदये, ब२ ते१ द१ ग२ म१ उ१ अभ्युदयं, दे१.४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. अभ्युदये (→आभ्युदयं); ग२ म१ ततः (→पुनः). -c) दे३ मादिकं (→मादिषु); दे६ पुनः (→श्राद्धं). -d) ब२ द१ पार्वणि, ब३ पार्वण, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पर्वसु (→पर्वणि); दे४ ते१ अपार्वणमिति स्मृतम्.

२५. -b) न१ कामा, उ१ काम्ये (→काम्यं); दे२ नैमित्तिकां (→नैमित्तिकं); दे४ पुरा (→पुनः). -c) न१ विज्ञायं, द१ उ१ विज्ञेयं (→विज्ञेयं); दे६ एकोद्दिष्टं तु विज्ञेयं, ग२ एकोद्दिष्टेति विज्ञेयं. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. द्विधा (→बृद्धि-); ब२ न (→तु).

२६. -b) न१ मनुनामपि कीर्त्तितम्. -c) दे१० पंचं, ते१ इष्टं (→षष्ठं); न१ आख्यातं (→आख्यातं).

२७. द१. bc ० (द. सं.); ब३. २७d-२७b ०; दे३. २७d-२७a ० (द. सं.). -a) दे१ ग२ शुद्धयेत् (→शुद्धये). -b) का१ ब्राह्मणैः, न१ ब्राह्मणा (→ब्राह्मणा); न१ परिभाषितः,

ग२ म१ उ१ परिकीर्तितम् (→परिभाषितम्). -c) दे३ वैदिकं (→दैविकं); दे४ अष्टमं (→चाष्टमं). -d) म१ सत् (→यत्).

२८. ब३ दे३. ०. (द्र. २७ पा. वि.). -a) का१ ग२ म१ मुर्वे. सन्ध्यां (→सन्ध्या-); ब१ दे१.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. रात्रौ न, ब२ ते१ रात्र्यो न, दे२ न१ रात्रोर्न (→-रात्र्योर्न); दे१० कर्त्तव्यां (→कर्त्तव्यं). -c) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु (→च). -d) दे६ तावत् (→भवेत्); ते१ अनुत्तमम्, ग२ अनन्तरम् (→अनन्तकम्).

२९. ब३. ab ०. दे३ न१. a ०. -a) का१ ब१.२ दे४.१० ते१ म१ उ१ गयायां, दे६ * यायां (→गंगायां); ग२ अक्षरं (→अक्षयं). -b) दे३.९ कंकटे (→कण्टके); दे१.३ प्रयागेऽमरकण्टके, ते१ द१ ग२ म१ उ१ प्रयागामरकण्टके (ग२ कंकटं). -c) द१ गायतः (→गायन्ति); ब२.३ दे४ ते१ द१ म१ उ१ गायतः, दे३.६ गायतः (→गायतः). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. नर्त्तयन्ति (→कीर्त्तयन्ति); ग२ मनीषिणां (→मनीषिणः).

अतः परं ब२ पुस्तके अधिकम्—

३७. * एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।

यजेत वाह्वसेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥

३०. न१. ०. -a) दे६ यष्टव्या, ग२ ऐष्टव्या (→एष्टव्या); दे६.९ पुत्रा (→पुत्राः). -b) ब२ गुणाधिकाः (→गुणान्विताः). -c) दे४ ते१ च (→तु); दे१ तेषां तु सर्व-वेत्तानां, द१ तेषां तु समवेतानां (तु).

३१. ब१. ३१a-३१b ०. -b) ब२ पिण्डदानं, दे४ यदाश्राद्धं (→यदि श्राद्धं); म१ प्रयच्छति (→समाचरेत्); का१ ब३ दे२ यः श्राद्धं समुपाचरेत्. -ab) न१ गयायामक्षयं श्राद्धं

वै. २.२०.३२

वराहपर्वते चैव गङ्गायां वै विशेषतः ।
 वाराणस्यां विशेषेण यत्र देवः स्वयं हरः ॥३२
 गङ्गाद्वारे प्रभासे च बिल्वके नीलपर्वते ।
 कुक्षेत्रे च कुब्जात्रे भृगुतुङ्गे महालये ॥३३
 केदारे फल्गुतीर्थे च नैमिषारण्य एव च ।
 सरस्वत्यां विशेषेण पुष्करेषु विशेषतः ॥३४
 नर्मदायां कुशावर्ते श्रीशैले भद्रकर्णके ।
 वेत्रवर्त्या विपाशायां गोदावर्या विशेषतः ॥३५

यो नरः सभ्यग(?)चरेत्. -c) न₁ तारितः, ते₁ तारिता
 (→तारिता:); न₁ परितस् (→पिनरस्).

३२. ब₁. ॐ (द्र. ३१ पा. वि.); अ₂ उ₁. ३२c-३४d
 ॐ (द्र. सं.). -a) का₁ ब₂.३ दे₁.३.८-१० न₁ मुवें. मुए. मुव.
 वाराह° (→वराह°). -b) दे₁.३.४.८-१० न₁ द₁ म₁ उ₁ मुवें.
 मुए. मुव. गङ्गायां, दे₆ गङ्गा ये (→गङ्गायां); दे₃ मुव. च
 (→वै). -d) न₁ येन (→यत्र); दे₃ सनातनः, दे₆ हरिः स्वयं
 (→स्वयं हरः).

३२ श्लोकात् परं दे₃ पुस्तके अधिकम्—

३८. *तीर्थे तु पिंडप्रदातृणां फलं भवति चाक्षयं ।

पुनः श्राद्धं प्रदातव्यं पुष्करे नैमिषे तथा ।

अवश्यं तत्र तत्रैव दातव्यं श्रद्धया सह ।

इच्छास्तु न दातव्यं भृत्तकाध्यापिनस्तथा ।

३३. दे₃. २० अध्यायस्य ३३ श्लोकादारभ्य २१ अध्यायस्य
 ३३b यावन्नास्ति; अ₂ उ₁. ॐ (द्र. ३२ पा. वि.); ब₁. ab ॐ.
 -a) ब₂.३ दे₆ ते₁ प्रयागे (→प्रभासे); दे₁.८-१० मुवें. मुए. मुव.
 तु (→च). -c) द₁ म₁ तु (→च); दे₁.८-१० कुब्जाद्वे, दे₄
 कुब्जास्ते (→कुब्जात्रे). -d) न₁ तु दे (→तुङ्गे); दे₄ महा-
 बले, दे₆ महानसे (→महालये).

३४. दे₃. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.); अ₂ उ₁. ॐ (द्र. ३२
 पा. वि.). -a) ब₁ ते₁ फल्गुनीतीर्थे, न₁ फल्गुने तीर्थे
 (→फल्गुतीर्थे च); दे₄ वै (→च). -b) का₁ न₁ मेव च
 दे₁.८-१० -योरपि, दे₆ -के तथा (→एव च). -c) दे₄ शार-
 वत्यां (→सरस्वत्यां). -d) दे₁.२.८-१० न₁ द₁ म₁ मुवें. मुए.
 पुष्करे तु, दे₄ पुष्करेण, मुव. पुष्करे च (→पुष्करेषु).

अतः परं का₁ दे₂ पुस्तके अधिकम्—

एवमादिष्वन्येषु तीर्थेषु पुलिनेषु च । (= ३६ ab)

३५. दे₃. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.). -a) मुव. कुश°
 (→कुशा°). -b) दे₁.८-१० मुए. कर्णभद्रके, द₁ म₁ भद्रकर्णके

एवमादिषु चान्येषु तीर्थेषु पुलिनेषु च ।

नदीनां चैव तीरेषु तुष्यन्ति पितरः सदा ॥३६

व्रीहिभिश्च यवैर्मषैरद्भिर्मूलफलेन वा ।

श्यामाकैश्च यवैः शाकैर्नीवारैश्च प्रियङ्गुभिः ।

गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्मसं प्रीणयते पितॄन् ॥३७

आम्रान् पाने रतानिक्षून् मृद्वीकांश्च सदाडिमान् ।

विदार्याश्च भरण्डाश्च श्राद्धकाले प्रदापयेत् ॥३८

(→भद्रकर्णके). -c) दे₆ चित्रं, अ₂ वैत्र° (→वेत्र°); का₁
 दे₂.४ विशेषेण, दे₁.८-१० उ₁ मुवें. मुए. विशाखायां, द₁ म₁
 विशालायां, अ₂ कुशलयां (→विपाशायां).

३६. दे₃. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.); का₁ दे₂. ab ॐ.
 -a) दे₄ चान्येषु, द₁ अ₂ म₁ उ₁ तीर्थेषु (→चान्येषु); ब₁.३
 न₁ एवमादिष्वन्येषु. -b) द₁ अ₂ म₁ उ₁ अन्येषु (→तीर्थेषु);
 न₁ तीर्थेष्वंगिषु सर्वदा. -c) न₁ नदीनां चैव तात्तेषु. -d)
 ब₁ इष्यन्ति (→तुष्यन्ति); दे₄ तदा, दे₆ ते₁ तथा (→सदा).

३७. दे₃. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.). -a) न₁ मालवैः
 (→माषैः). -b) दे₄ फलेषु (→फलेन); दे₄ द₁ च (→वा).
 -c) ब₃ दे₆ शुक्रैः, दे₁ वै यः(?), द₁ अ₂ म₁ उ₁ शुभैः (→यवैः);
 दे₁.८-१० मुवें. मुए. काशैर्, ते₁ चापि, द₁ अ₂ उ₁ शुक्रैः, मुव.
 शानैर् (→शाकैर्). -d) द₁ नावारीश् (?) (→नीवारैश्).
 -f) ब₂ मांसैः, ब₃ द₁ अ₂ मांसं, दे₄.६ मांसैः, दे₁.१० मांसः, ते₁
 माषैः, म₁ मांसैः, +माषैः (→मांसं); दे₁.१० प्रीणयतो, द₁ अ₂ म₁
 उ₁ प्रीणाति वै (→प्रीणयते).

३८. दे₃. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.); का₁. ॐ; ब₁. ab
 ॐ; दे₆. ३८c-३८d ॐ (द्र. सं.). -a) दे₁.८-१० अस्त्रध्याने,
 दे₄ आम्रान् फल-, दे₆ आम्रान्याले, द₁ अ₂ म₁ मृष्टान् फल-, उ₁
 मृष्टीन् फल- (→आम्रान् पाने); दे₁ चलान्निक्षून्, दे₂.६ -वता-
 निक्षून् (दे₆ क्षून्), दे₄ द₁ अ₂ म₁ उ₁ रसानिक्षून्, दे₁.१० च तान्
 पितॄन् (→रतानिक्षून्); न₁ आम्राण्य पनसानिक्षून्, ते₁ आम्राता
 (→श्वा)मलकानिक्षून्. -b) दे₁.४.८-१० मृत्तिकान् सस्य
 (दे₄ सर्पि) दाडिमान्, दे₆ द₁ अ₂ उ₁ मृद्वीकास्तस्य (दे₆ भय)
 दाडिमान्, न₁ कदली नालिकेरकान्, ते₁ ऋचीकान् सर्वपांस्तथा,
 म₁ मृद्वीकास्तसहदाडिमाः. -c) ब₂.३ मुव. विदारीश्च, दे₁.८-१०
 मुवें. मुए. विदार्याश्च, दे₄ उ₁ पिदार्याश्च, न₁ दाडिमांश्च, द₁
 अ₂ म₁ विदार्याश्च (→विदार्याश्च); दे₁.४.८-१० ते₁ मुवें. मुए.
 कुरण्डांश्च, दे₂ भकंडांश्च, न₁ विदार्यांश्च, द₁ अ₂ क्षुरंगांश्च,
 म₁ क्षुकुंभांश्च, उ₁ कुरण्डांश्च (→भरण्डांश्च).

लाजान् मधुयुतान् दद्यात् सक्तून् शर्करया सह ।
दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन शृङ्गाटककशेस्कान् ॥३९॥
द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रीन् मासान् हारिणेन तु ।
औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनेह पञ्च तु ॥४०॥
षण्मासांश्छागमासेन पार्षतेनाथ सप्त वै ।
अष्टावेणस्य मासेन रौरवेण नवैव तु ॥४१॥
दशमासांस्तु तृप्यन्ति वराहमहिषामिषैः ।

शशकूर्मयोर्मसिन मासानेकादशैव तु ॥४२॥
संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन तु ।
वाध्रीणसस्य मासेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥४३॥
कालशाकं महाशल्कं खड्गलोहामिषं मधु ।
आनन्त्यायैव कल्पन्ते मुन्यन्नानि च सर्वशः ॥४४॥
क्रीत्वा लब्ध्वा स्वयं वाऽथ मृतानाहत्य वा द्विजः ।
दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन तदस्याक्षयमुच्यते ॥४५॥ वं.२.२०.४४

३९. दे३. ० (द्र. ३३ पा. वि.); दे६. ० (द्र. ३८ पा. वि.); द१ ग१ म१ उ१. ३८c-४२b ०. -a) का१ पिडान्, +जालान् (?), ब१ जालान् (?), दे४ लाक्षान्, दे८ लाजाः, मुए. लाजा (→लाजान्); ब३ प्लुतान्, दे१ मुए. युता, दे८ युताः (→युतान्). -b) दे४ कुशान् (→सक्तून्). -c) का१ ब३ दे२ च यत्नेन (→प्रयत्नेन); ब२ दद्याच्छ्राद्धेषु यत्नेन. -d) दे१० विशाके * (→शृङ्गाटक°); ब१ गवेधुकान्, दे२ सकेतुकान्, न१ शकेबुधान् (→कशेस्कान्); दे१ शृङ्गानविशके पुमान्, दे४ शृङ्गागवि शुकैनुगान्, दे८.९ शृङ्गानविशके पुमान्, ते१ शः पाप पेशि कौतुकान्(?).

४०. दे३. ० (द्र. ३३ पा. वि.); द१ ग२ म१ उ१. ० (द्र. ३६ पा. वि.). -a) का१ द्वि (→द्वौ); दे६ मासौ (→मासौ); का१ ब१.२ दे४.१० न१ मुवें. मुए. मासने (?) (→मासेन). -b) का१ ब१.३ दे६.८.१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. हरिणेन (→हारिणेन). -c) दे१.१० उरभ्रे°, दे६ औरभ्रे° (→औरभ्रे°). -d) ब२ शाकुलेनाथ, दे२ शाकुलीनेन, ते१ शाकुलेनेन (→शाकुनेनेह).

४१. दे३. ० (द्र. ३३ पा. वि.); द१ ग२ म१ उ१. ० (द्र. ३६ पा. वि.); ब२ न१. bc ०. -a) ते१ षण्मासं (→षण्मासान्). -b) ब१ पर्वतो, दे४.१० पार्वते- (→पार्षते-); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. नेह (→नाथ). -c) का१ अष्ट (→अष्टा-); का१ वैश्वव्य, दे४ वैणस्य, ते१ वैणव्य (→वेणस्य). -d) ते१ सारंगेण (→रौरवेण); दे१.१० न चैव (→नवैव); का१ ब३ दे२ च (→तु); ब१ रौरवेणाथ वैणव.

४२. दे३. ० (द्र. ३३ पा. वि.); का१. ४२a-४३b ० (द्र. सं.); द१ ग२ म१ उ१. ab ०. -a) ब२ -मासांश्च, न१ -मासस्तु (→मासांस्तु); का१ ब१.३ दे२ तृप्यन्ते (→तृप्यन्ति). -b) दे६ वाराह° (→वराह°); दे१० मिषैः, ते१ दिके (→मिषैः); न१ वरोहमदपामिषैः. -c) का१ ब२.३ दे२ न१ मुब. शशकूर्मयोस्तु मासेन, दे६ शशकूर्मयोर्मसिः, ते१ शशकूर्मयोस्तुमासेन, द१ म१ उ१ शशकूर्मयोर्मसि, ग२ शशः कूर्मकयोः मासं. -d) का१ मासानेक°, ब३

मासेनैका°, दे१० मासादेका°, न१ मासानेका°, ते१ मुब. मासानैका°, द१ ग२ म१ उ१ मासानैका° (म१ नेका) (→मासानेका°); न१ च (→तु).

४३. दे३. ० (द्र. ३३ पा. वि.); का१. ab ०. -a) द१ संवत्सरे, ग२ संपत्तस्तु, म१ संवत् **, उ१ संवत्ससु (→संवत्सरं); दे१० पंच-, ग२ म१ सु- (→तु). -b) ब३ ग२ पायसा, न१ ** सा (→पयसा); दे१० पयसेन, द१ पावनेन, ग२ वचनेन, म१ पचनेन, उ१ पावकेन (→पायसेन); का१ ब१.३ दे२.६ न१ ते१ वा (→तु). -c) का१ ब२.३ दे१.८.१० वाध्रीणस°, ब१ न१ वाधीनस°, दे२ वाधीनास°, दे४ वाध्राणस°, ते१ ग२ वाध्रीणस, द१ म१ वाध्राणस° (म१ क°) (→वाध्रीणस°). -d) ग२ तृप्यन् (→तृप्तिर्); का१ वाषिकी, दे४ वाषिकि, ग२ वाषिकीं (→वाषिकी).

४४. दे३. ० (द्र. ३३ पा. वि.). -a) का१ दे६ द१ ग२ म१ उ१ शाकं, दे१.८.९ मुवें. मुए. शल्कः, दे४ शकान्, दे१० न१ शल्का (→शल्कं). -b) ब३ खड्गं, दे२ ते१ खड्गं, दे९ खज-, दे१० वज्र-, द१ खड्गा-, ग२ म१ खड्ग- (→खड्ग-); का१ लौहा°, द१ लोह°, ग२ लोहा° (→लोहा°); न१ खड्गलोमिषकर्मसु. -c) ग२ अनन्त्या° (→आनन्त्या°); दे१० चैव (→यैव); ब३ दे६ कल्पन्ते, न१ ते१ ग२ कल्पन्ते (→कल्पन्ते). -d) का१ दे२ अन्यार्था, द१ मुत्पन्नानि, द१ उ१ वन्यान्नानि, ग२ वन्याग्न्यानि (→मुत्पन्नानि); ते१ सर्वतः, +सर्वशः (→सर्वशः).

४५. दे३. ० (द्र. ३३ पा. वि.). -a) दे१० क्रीत्वा, दे६ म१ कृत्वा (→क्रीत्वा); ब३ दे१ लब्ध्वा, ते१ नीय, म१ कल्प (→लब्ध्वा); ब१ दे८-१० द१ चाथ (→वाथ); ग२ कुकलासौ स्वयं वाथ. -b) का१ मृतानां कृत्य, दे२ मृतानाकृत्य, दे४ मृतानां हृत्य, दे६ मृतानाहृत्य, दे९.१० मृतानाहृत्य, न१ मृगवाहृत्य, द१ म१ मृगानाहृत्य, ग२ मृदाहि हृत्य, उ१ मृध्नाहृत्य (→मृतानाहृत्य); दे१.४.६.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. वै, न१ * (→वा); द१ द्विजाः (→द्विजः);

२.२०.४६]

कूर्मपुराणे

[श्राद्धप्रकरणम्]

बै.२.२०.४५

पिप्पलीं क्रमुकं चैव तथा चैव मसूरकम् ।
कूष्माण्डालाबुवार्त्तिकान् भूस्तृणं सुरसं तथा ॥४६॥
कुसुम्भपिण्डमूलं वै तन्दुलीयकमेव च ।

राजमाषांस्तथा क्षीरं माहिषं च विवर्जयेत् ॥४७॥
कोद्रवान् कोविदारांश्च पालक्यान् मरिचांस्तथा ।
वर्जयेत् सर्वयत्नेन श्राद्धकाले द्विजोत्तमः ॥४८॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे विशोऽध्यायः ॥२०॥

ते१ मृतानां तृप्तये द्विजाः. -c) द१ ग२ उ१ आद्वं (→श्राद्धे).
-d) न१ तदस्य, ग२ ततस्या- (→तदस्या-); ते१ श्राद्धकाले
द्विजोत्तमाः.

४६. दे३. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.). -a) ब२ दे१.४.६.८-१०
ते१ द१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पिप्पली, ग२ पिप्पलिः
(→पिप्पली); ब१ मक्षकं चैव, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
रुचकञ्चैव, न१ चैव क्रमुकं, म१ क्रमुकश्चैव (→क्रमुकं चैव).
-b) द१ मसूरणम्, म१ मधूरकं (→मसूरकम्); दे६ तथा
वै बीजपूरकम्, न१ तथैव च मसूरकः. -c) दे६ ग१
[अ]लाबु- (→[अ]लाबु-); ब१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. -वार्त्तिक-
ब२.३ -वार्त्तिकु-, दे१.२.८.९ -वर्त्तिका-, दे६ -वार्त्तिकं-, दे१० -वृत्ताक-;
ग२ -जत्तागाकन्, म१ -वार्त्तिका- (→वार्त्तिकान्); न१ का
कुष्माण्डलोबु वर्त्तु. -d) ब१ दे१.४.८-१० द१ मुर्वे. मुए. भू
तृणं, दे६ मसूरं, न१ भू गणं, ग२ भूषणं (→भूस्तृणं); ब१
दे८-१० ते१ मुर्वे. मुए. सुरसं, ब२ मुब. स्वरसं, दे१ स रथं, दे६
चनकं (→सुरसं).

४७. दे३. ॐ (द्र. ३३ पा. वि.); न१. ४७a-४८b
ॐ (द्र. सं.). -a) का१ ब२.३ दे१.२.६.८.९ ते१ द१ म१ उ१
मुर्वे. कुसुम्भं (→कुसुम्भ-); ते१ च (→वै). -b) का१ तण्डुली°,
ब२.३ दे६ द१ ग२ म१ उ१ तण्डुली°, ते१ तण्डुली°, ते१ तण्डुली°
(→तण्डुली°); ब१ वा (→च). -c) ब३ दे१ मासांस्, दे२
मासांस् (→माषांस्); -d) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. माहिषाजं,
दे६ माहिषां च (→माहिषं च); दे१० माहिषाज्यं च वर्जयेत्.

४८. दे३. ॐ (द्र. ४८ पा. वि.); न१. ab

ॐ (द्र. ४७ पा. वि.). -a) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. आढक्यः,
दे१० आढक्यः (→कोद्रवान्); ब१ दे६.८-१० म१ मुर्वे. °दाराश्च,
दे१ °दारश्च, ते१ °दारां * (→°दाराश्च). -b) ब१ दे४.८-१०
मुर्वे. मुए. पालक्या, दे१ पालक्या, द१ पालक्य, ग२ पावक्य,
म१ पारक्या, उ१ पालक्यं (→पालक्यान्); दे२ मरीचांस्,
दे४ द१ ग२ म१ उ१ मरिचं, मुर्वे. मरिचास् (→मरिचांस्); ते१
वानं कामविदस्तथा. -c) दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. सप्त°
(→सर्व°). -d) ब३ ते१ द्विजोत्तमाः, दे६.१० द्विजोत्तम (दे१०
°मं), म१ द्विजः सदा (→द्विजोत्तमः).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.४.८-१० ते१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिभागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३
दे२.६ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, न१ इति श्रीकौर्म
उपरिभागे, द१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु
(द१ °यां), ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, मुर्वे. इति
श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म
महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—का१ ब१-३
दे२.४.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१. ॐ; दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
श्राद्धकल्पे, दे१० श्राद्धप्रकर्णे. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ॐ;
का१ एकोनविंशोऽध्यायः ॥११६॥, ब१.३ दे२ ते१ एकोनविंशो-
ऽध्यायः, दे१ विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥, दे४ विंशतितमोऽध्यायः,
दे८.९ विंशतितमोऽध्यायः, दे१० विंशमोऽध्यायः, न१ सप्ततितमो-
ऽध्यायः, द१ ग२ म१ उ१ मुए. विंशोऽध्यायः, मुर्वे. मुब.
विंशोऽध्यायः ॥२०॥.

व्यास उवाच ।*

स्नात्वा यथोक्तं संतप्य पितृश्चन्द्रक्षये द्विजः ।
पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं कुर्यात् सौम्यमनाः शुचिः ॥१॥
पूर्वमेव परीक्षेत ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
तीर्थं तद् हव्यकव्यानां प्रदाने चातिथिः स्मृतः ॥२॥
ये सोमपा विरजसो धर्मज्ञाः शान्तचेतसः ।
व्रतिनो नियमस्थाश्च ऋतुकालाभिगामिनः ॥३॥
पञ्चाग्निरप्यधीयानो यजुर्वेदविदेव च ।

२१

* दे३. ० न₁ म₁ श्रीव्यासः; ते₁ ग₂ उ₁ व्यासः.

१. दे३. १-३३b ० [२० अध्यायस्य ३३ श्लोकात् २१ अध्यायस्य ३३b यावन्नास्ति]. -a) का₁ दे२ ज्ञात्वा (→स्नात्वा); उ₁ *** (→यथोक्तं). -b) व₁ ते₁ पितृन् चन्द्रक्षये द्विजः, व₂ पितृश्चन्द्रक्षयेपि च, दे२ पितृन्वैतर्प्येद्विजः, पितृश्चावक्ष्यो द्विजः, द₁ ग₂ म₁ पितृन् देवानुषीन् द्विजः. -c) व₁ पिण्डानाहार्यकं, दे२ पिण्डान्वाहा(का)र्यकं, द₁ अपीत्वा ह्यारकं, म₁ गत्वान्वाहार्यकं (→पिण्डान्वाहार्यकं). -d) दे₁ सौम्यं मनु, दे२ सौम्यमनां, दे२ सौम्यमना, ते₁ संयमनाश्च, द₁ सौम्यं मनः (→सौम्यमनाः).

२. -a) ते₁ शुचिः पूर्वं, ग₂ पूर्वमेव (→पूर्वमेव); दे२ १.४-१० समीक्षेत, दे२ परीक्षेत (→परीक्षेत); दे२ ब्राह्मणे, ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ ब्राह्मणान् वेदपारगान्. -c) दे२ १.१० तीर्थेन, दे२ तीर्थं तु, (→तीर्थं तद्). -d) व₁ प्रदानेन तिथिः, दे२ प्रदानानां न स, दे२ प्रदाने चातिथिः, दे२ १० मुर्वे. मुए. मुव. प्रदानानाञ्च स, न₁ * * ने चातिथिः, ग₂ प्रदाने चातिथौ (→प्रदाने चातिथिः).

३. व₁ ३.३ दे३. ३-५ ०. -a) द₁ यो (→ये); ग₂ म₁ उ₁ न निरता (→विरजसो); का₁ दे२ यो सोमपो (दे२ यो) द्विरजसो, दे२ योऽसौ मयाद्विरजसो, दे२ यो सोमपाविरजसे, न₁ ये सोमपाविरजसो. -b) का₁ दे२ धर्मज्ञः शांतमानसः. -c) का₁ दे२ व्रती च, दे२ व्रतितो (→व्रतिनो); द₁ ग₂ म₁ व्र(द₁ २) तिनोपि समस्तां (ग₂ स्ता, म₁ स्था)श्च. -d) का₁ दे२ गामि च (→गामिनः).

बह्वृचश्च त्रिसौपर्णस्त्रिमधुर्वाऽथ यो भवेत् ॥४॥

त्रिणाचिकेतच्छन्दोगो ज्येष्ठसामग एव च ।

अथर्वशिरसोऽध्येता रुद्राध्यायी विशेषतः ॥५॥

अग्निहोत्रपरो विद्वान् न्यायविच्च षडङ्गवित् ।

मन्त्रब्राह्मणविच्चैव यश्च स्याद् धर्मपाठकः ॥६॥

ऋषिव्रती ऋषीकश्च तथा द्वादशवार्षिकः ।

ब्रह्मदेयानुसंतानो गर्भशुद्धः सहस्रदः ॥७॥

वै. २. २१. ७

४. व₁ ३.३ दे३. ० (द्र. ३ पा. वि.). -a) दे२ अप्यधीयाने, ते₁ ऋगधीयानो (→अप्यधीयानो); न₁ पञ्चाग्निरेप्यधीयानो. -b) का₁ वा (→च). -c) का₁ वद्ववाक्यस्, दे२ बह्वृचश्च, द₁ वद्ववृचश्च, ग₂ व्याहृवाश्च (→वह्वृचश्च); व₂ त्रिसरगस्, न₁ द₁ त्रिसौवर्णस् (→त्रिसौपर्णस्); ते₁ बह्वाश्च त्रिसुपर्णाश्च. -d) दे२ १.८-१० मुर्वे. मुए. वा चयोऽभवत् (दे२ १.१० वेत्), ते₁ वापि यो भवेत्, ग₂ व्याधयोऽभवेत् (→वाथ यो भवेत्).

५. व₁ ३.३ दे३. ० (द्र. ३ पा. वि.). -a) का₁ दे२ त्रिणाचिकेतः छंदोगस् (दे२ गोः), व₂ दे२ त्रिणाचिकेतो छंदोगो, दे२ न₁ चिणाचिकेतच्छंदोगो, ग₂ त्रिणाचिकेतच्छन्दोगो, मुव. त्रिणाचिकेतच्छन्दोगे. -b) का₁ दे२ तद्वत्सान (दे२ म)क, दे२ वद्वसामक, न₁ ज्येष्ठसामग, ते₁ युक्त्यनामक (→ज्येष्ठसामग). -c) दे२ अथर्व (ण) (→अथर्व); का₁ शिरसोऽध्येता, द₁ शिरसाध्याता (→शिरसोऽध्येता).

६. उ₁ ६.८-८b ० (द्र. सं.). -a) दे२ अग्निहोत्रो (→अग्निहोत्र-). -b) व₁ योगविच्च, दे२ ध्यायविच्च, दे२ न्यायविच्च, + ज्ञायविच्च, दे२ ज्ञायविच्च, न₁ न्यायवित् (→न्यायविच्च). -d) म₁ यच्च (→यश्च); दे२ पाठकाः, म₁ पालकः (→पाठकः); दे२ पथास्याद्धर्मपालकः, दे२ यस्याधर्मपालकः, दे२ न्यायविच्च षडङ्गवित्, द₁ ग₂ यश्च (ग₂ च्च) धर्मस्य पालकः.

७. उ₁ १. ० (द्र. ६ पा. वि.); व₁ १. ab ०. -a) ते₁ ऋषि प्रति, द₁ ऋषिव्रतस्, ग₂ ऋषिव्रती (→ऋषिव्रती); का₁ ऋषिश्चैव, व₂ दे२ ऋषिकश्च, दे२ द₁ ग₂ म₁ सुशीलश्च, दे२ हृषीकश्च (→ऋषीकश्च). -b) ग₂ वार्षिकाः (→वार्षिकः); दे२ १.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. शान्तचेता जितेन्द्रियः. -c) का₁

बं.२.२१.८

चान्द्रायणव्रतचरः सत्यवादी पुराणवित् ।
 गुरुदेवाग्निपूजासु प्रसक्तो ज्ञानतत्परः ॥८॥
 विमुक्तः सर्वतो धीरो ब्रह्मभूतो द्विजोत्तमः ।
 महादेवार्चनरतो वैष्णवः पङ्क्तिपावनः ॥९॥
 अहिंसानिरतो नित्यमप्रतिग्रहणस्तथा ।
 सत्रिणो दाननिरता विज्ञेयाः पङ्क्तिपावनाः ॥१०॥
 युवानः श्रोत्रियाः स्वस्था महायज्ञपरायणाः ।
 सावित्रीजापनिरता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥११॥
 कुलीनाः श्रुतवन्तश्च शीलवन्तस्तपस्विनः ।

ब्रह्मदेव्या तु, दे१ ब्रह्मादेयानु-, दे६ न१ ब्रह्मादेया न, दे१० ब्रह्मदेव्यानु-, अ२ ब्रह्माश्वेयानु- (→ब्रह्मादेयानु-); ते१ ब्रह्मादेयां तु कन्यां च. -d) ते१ दाता (→गर्भ-); दे१० न१ अ२ म१ सहस्रशः (→सहस्रदः).

८. उ१. ab०. -a) ते१ ०रतः, द१ ०धरः (→०चरः). -b) ते१ पुराणभृत् (→पुराणवित्). -c) दे१० ०पूजास्तु (→०पूजासु). -d) ब१.३ दे१० प्रसक्तो, दे६ न सक्तो, ते१ प्रशान्तो (→प्रसक्तो); दे६ ०तत्पराः (→०तत्परः).

९. -a) दे१० विशुक्लः, ते१ विशुद्धः (→विमुक्तः). -b) का१ दे२.६ व्रत० (→ब्रह्म०); न१ ०भूतो द्विजोत्तमः, दे६ ०भूतोत्तमोत्तमः (→०भूतो द्विजोत्तमः). -d) ब१ पङ्क्तिभावनः, अ२ उ१ मक्तिभावनः (→पङ्क्तिपावनः).

१०. दे१.८-१० अ२ म१. ०; उ१. d ०. -a) न१ उ१ ०निरता, द१ ०परतो (→०निरतो). -b) ब१ उ१ अप्रति-ग्राहिणस्तथा, ब३ दे६ अप्रतिग्रहणं तथा, दे४ अप्रतिग्रहि * स्तथा. -c) मुर्वे. मुए. मुब. सत्री च (→सत्रिणो); मुर्वे. मुए. मुब. ०निरतो (→०निरता). -d) मुर्वे. मुए. मुब. विज्ञेयः (→विज्ञेयाः); मुर्वे. मुए. मुब. ०पावनः (→०पावनाः).

११. का१ दे२.४ ब२ न१ मुर्वे. पुस्तकेषु विद्यते, उ१ पुस्तके १३ श्लोकस्य मध्ये वर्तते. -a) ब२ न१ युवान (→युवानः); ब२ श्रोत्रिया (→श्रोत्रियाः). -d) ब२ विज्ञेयाः (→ब्राह्मणाः).

१२. ब२ न१ मुर्वे. पुस्तकेषु विद्यते; उ१ पुस्तके १३ श्लोकस्य मध्ये वर्तते; अन्येषु पुस्तकेषु लोपस्य दृष्टिसंचारो हेतुः संभवेत्. -a) ब२ कुलीनां, न१ कुलानां (→कुलीनाः); उ१ शुचिर्वंशाश्च शान्ताश्च. -c) ब२ अशुचिः (→अग्निचित्-); ब२ मुर्वे. -स्नातको विप्रा (→स्नातका विप्रा[:]); -d) ब२ विज्ञेयः (→विज्ञेयाः); ब२ ०पावनः (→०पावनाः).

अग्निचित्स्नातका विप्रा विज्ञेयाः पङ्क्तिपावनाः ॥१२॥
 मातापित्रोहिते युक्तः प्रातःस्नायी तथा द्विजः ।
 अध्यात्मविन्मुनिर्दान्तो विज्ञेयः पङ्क्तिपावनः ॥१३॥
 ज्ञाननिष्ठो महायोगी वेदान्तार्थविचिन्तकः ।
 श्रद्धालुः श्राद्धनिरतो ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥१४॥
 वेदविद्यारतः स्नातो ब्रह्मचर्यपरः सदा ।
 अथर्वणो मुमुक्षुश्च ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥१५॥
 असमानप्रवरको ह्यसगोत्रस्तथैव च ।
 असंबन्धी च विज्ञेयो ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥१६॥

१३. दे१.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१. ०; उ१. cd ०. -a) उ१ युक्ताः (→युक्तः); दे६ मातापित्रो हि ते मुक्तः. -b) का१ ब२ दे२.६ ०स्नायी च वा द्विजः, ब१.३ ०स्वायी भवाद्विजः, उ१ ०स्नायी तु याजिनः (→०स्नायी तथा द्विजः). -d) का१ विज्ञेयाः (→विज्ञेयः); का१ ०पावनाः (→०पावनः).

उ१ b,c मध्ये ११, १२ श्लोकौ वर्तते—

* युवानः श्रोत्रियाः स्वस्थाः महायज्ञपरायणाः ।

सावित्रीजापनिरता ब्राह्मणा पङ्क्तिपावनाः ।

शुचिर्वंशाश्च शान्ताश्च शीलवन्तस्तपस्विनः ।

अग्निचित् स्नातका विप्रा विज्ञेया पङ्क्तिपावनाः ।

(=११.१२)

१४. दे१.४.६.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१. ०. -c) ब२ श्रद्धालुः (→श्रद्धालुः). -d) का१ ब्राह्मणाः (→ब्राह्मणः). -d) का१ ०पावनाः, ब१ ०भावनः (→०पावनः).

१५. दे१.४.६.८-१० न१ द१ अ२ म१. ०. -a) का१ ब२ दे२ ते१ मुब. ०व्रत- (→०रतः). -b) ते१ ०परायणः (→०परः सदा). -c) मुब. आथर्व० (→अथर्व०). -d) का१ ब्राह्मणाः (→ब्राह्मणः); का१ ते१ ०पावनाः (→०पावनः).

१६. का१ दे४ अ२. ०. -a) ब२ ०प्रवरकस्, न१ उ१ ०प्रवरका (→०प्रवरको). -b) ब२ त्वसगोत्रस्, दे१० स्वस्व-गोत्रस् (→ह्यसगोत्रस्); उ१ ***** व च. -c) दे२.१० ते१ द१ म१ विज्ञेया(ते१ ०याः), दे६ विप्रयो (→विज्ञेयो); दे१.८.९ मुए. स सम्बन्धी च विज्ञेया, उ१ असंबन्धाश्च विज्ञेया, मुर्वे. सम्बन्धशून्यो विज्ञेयो. -d) ब३ दे१.२.९ न१ ते१ म१ उ१ मुए. ब्राह्मणाः (→ब्राह्मणः); ब३ दे१.२.६.८-१० न१ ते१ द१ म१ उ१ ०पावनाः (→०पावनः).

भोजयेद् योगिनं पूर्वं तत्त्वज्ञानरतं यतिम् ।
 अलाभे नैष्ठिकं दान्तमुपकुर्वाणकं तथा ॥१७
 तदलाभे गृहस्थं तु मुमुक्षुं सङ्गवर्जितम् ।
 सर्वालाभे साधकं वा गृहस्थमपि भोजयेत् ॥१८
 प्रकृतेर्गुणतत्त्वज्ञो यस्याश्नाति यतिर्हविः ।
 फलं वेदविदां तस्य सहस्रादतिरिच्यते ॥१९
 तस्माद् यत्नेन योगीन्द्रमीश्वरज्ञानतत्परम् ।
 भोजयेद् हव्यकव्येषु अलाभादितरान् द्विजान् ॥२०
 एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः ।

१७. बा. ०. -a) न१ अ२ म१ उ१ योगिनः (→योगिनः);
 दे१.८.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. शान्तं (→पूर्व); दे१० भोजने-
 द्योगिने शान्तं. -b) न१ तत्र, ते१ ब्रह्म- (→तत्त्व-); का१ दे१ न१
 द१ उ१ ०रति (→०रत); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. यतः, दे१.६ पति,
 दे१० च यः (→यति); ब२ तदनुज्ञानिनं यति, अ२ तत्त्वज्ञान-
 यती रत. -c) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. अभावे, दे६ अलाभो, दे१०
 अलावे (?) (→अलाभे); द१ नैष्ठिकं दानं, अ२ नैष्ठिकान्दारु
 (→नैष्ठिकं दान्तं). -d) दे१ न१ तु वा (→तथा).

१८. बा. ०. -a) म१ उ१ तदभावे (→तदलाभे); द१
 मुमुक्षुं तु, अ२ उ१ मुमुक्षुन्तु (उ१ ०तु) (→गृहस्थं तु). -b) द१
 अ२ म१ गृहस्थं (→मुमुक्षुं). -c) दे१ सर्वांरभे (→सर्वालाभे);
 का१ द१ च (→वा). -d) दे१० उप- (→अपि); का१
 वर्जयेत्, द१ भोजयत् (→भोजयेत्).

१९. -a) अ२ प्रकृतैर् (→प्रकृतेर्). -b) का१ यच्च
 श्नाति, दे१ यश्चाश्नाति, अ२ यस्य श्नाति (→यस्याश्नाति);
 दे१० पतिर् (→यतिर्); दे६ द१ अ२ हरिः (→हविः); ते१ संन्यासी
 चातिथिमंतः. -c) ब२ तत्र (→तस्य); दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 फलं वेदान्तविन्तस्य. -d) ब१ सहस्रादिति० (→सहस्रादिति०).

२०. न१. bc ०. -a) दे१० तस्माद्यत्नेन (→तस्माद्य-
 त्नेन); दे१ योगेन्द्रं, ते१ योगज्ञं (→योगीन्द्रं). -b) ब१ दे६
 ईश्वरं ज्ञानं, द१ ईश्वरं ध्यानं, अ२ उ१ ईश्वरध्यानं
 (→ईश्वरज्ञानं). -c) का१ दे२.६ योजयेद्, दे१० भोजनेद्
 (→भोजयेद्). -d) का१ ब२.३ दे२ त्वलाभाद्, ब१ वलाभाद्
 दे१ आ*भाद् (→अलाभाद्); दे१ अपि (→द्विजान्); दे६
 त्वलाभन्नितराद्विजान्, दे१० अलाभादि द्विजांतरान्, अ२
 अलाभ**राद्विजान्, म१ अलाभेतितरान् द्विजान्, उ१
 अलाभादितरद्विजा.

अनुकल्पस्त्वयं ज्ञेयः सदा सद्भिरनुष्ठितः ॥२१
 मातामहं मातुलं च स्वस्त्रीयं श्वशुरं गुरुम् ।
 दौहित्रं विट्पतिं बन्धुमृत्विग्याज्यौ च भोजयेत् ॥२२
 न श्राद्धे भोजयेन्मित्रं धनैः कार्योऽस्य संग्रहः ।
 पैशाची दक्षिणा सा हि नैवामुत्र फलप्रदा ॥२३
 कामं श्राद्धेऽर्चयेन्मित्रं नाभिरूपमपि त्वरिम् ।
 द्विषता हि हविर्भुक्तं भवति प्रेत्य निष्फलम् ॥२४
 ब्राह्मणो ह्यानधीयानस्तृणाग्निरिव शाम्यति ।
 तस्मै हव्यं न दातव्यं न हि भस्मनि हूयते ॥२५
 यथेरिणे बीजमुप्त्वा न वप्ता लभते फलम् ।

वै. २.२१.२४

२१. -c) दे१ अनुतुल्यस्तु यं, दे६.१० अनुकल्प स्वयं,
 न१ अनुकल्पः स्वयं (→अनुकल्पस्त्वयं); अ२ यज्ञस् (→ज्ञेयः).

२२. -b) का१ श्वश्रियं, दे१.६ स्वस्त्रीयं, दे१ स्वश्रीयं,
 न१ स्वस्त्रियं (→स्वस्त्रीयं); दे१ श्वशुरं, दे६.८.९ स्वशुरं
 (→श्वशुरं). -c) दे२ विद्यति, दे१ विस्मृति, दे६ विद्यति,
 ते१ विद्यया, म१ चित्पति, मुब. विद् * ति (→विट्पति).
 -d) दे१ ऋत्विक् याजौ, दे१० ऋत्विक् योज्यौ, न१ ऋत्विग्याजौ,
 अ२ ऋत्युग्यादौ (→ऋत्विग्याज्यौ); दे१ योजयेत् (→भोजयेत्);
 ते१ ऋत्विजं चैव भोजयेत्.

२३. दे१. २३b-२४a ० (द. सं.). -b) का१ ब२
 दे२.६ अर्थः, ब३ अन्नैः, अ२ धने (→धनैः); दे१ कार्यस्य, न१
 कार्यो सं, अ२ कार्यस्य, म१ कार्यस्य (→कार्योऽस्य). -c) द१
 पैशाचे, अ२ प * *, म१ पैशाचीं (→पैशाची); दे१.६.८.९
 दक्षिणाशा, म१ दक्षिणे सा (→दक्षिणा सा). -d) ब३ नैवादत्र,
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नेहामुत्र, दे२ नेवां मुत्र(?), दे६ अ२
 नैवमुक्तं, न१ नैवमत्र, द१ नेवामुत्र, म१ नैवामुत्र- (→नैवामुत्र);
 दे१ ०प्रदाः (→०प्रदा).

२४. दे१. a ० (द. २३ पा. वि.). -a) का१ काम्य-,
 दे१० द१ उ१ काम- (→कामं); म१ नित्यं (→मित्रं); ते१ काम-
 स्यार्थं च यन्मित्रं. -b) दे६ नाभिमन्त्र्यं, ते१ नाभिकुद्रं (→नाभि-
 रूपं); दे६ अपिद्धरि(?), ते१ अभित्वरम्, अ२ इति त्वयं, उ१
 इति त्वरिम् (→अपि त्वरिम्). -c) अ२ म१ द्विषताभि (→द्विष-
 ता, हि); दे६ हरिर्भुक्तं (→हविर्भुक्तं). -d) का१ भवत्येव हि
 निःफलम्.

२५. -d) दे१ हूयते (→हूयते); दे६ नाहितं भस्म हूयते.

२६. द१ ab ०. -a) ब१ यतेविशे, ब२ दे१.१० मुर्वे.
 मुए. मुब. यथोषरे, ब३ यथाविले, दे२ यथोरिने, दे१.८.९ यथो-

ब. २.२१.२४ तथाऽनृचे हविर्दत्त्वा न दाता लभते फलम् ॥२६॥
यावतो ग्रसते पिण्डान् हव्यकव्येष्वमन्त्रवित् ।
तावतो ग्रसते प्रेत्य दीप्तान् स्थूलास्त्वयोगुडान् ॥२७॥
अपि विद्याकुलैर्युक्ता हीनवृत्ता नराधमाः ।
यत्रैते भुञ्जते हव्यं तद् भवेदासुरं द्विजाः ॥२८॥
यस्य वेदश्च वेदी च विच्छिद्येते त्रिपुरुषम् ।
स वै दुर्ब्राह्मणो नार्हः श्राद्धादिषु कदाचन ॥२९॥
शूद्रप्रेष्यो भूतो राज्ञो वृषलो ग्रामयाजकः ।

खरे, दे० येथेरिणे, न१ ते१ येथेरणे, द१ यथारण्ये, ग२ यथेरणे,
म१ यथारिणे (→यथेरिणे); का१ बीजमुक्तं, दे१ न१ ग२ बीज-
मुक्त्वा (→बीजमुप्त्वा). -b) ब२ न१ न वस्त्वा, दे१ नायप्ता
(?), दे० न च सा, द१ ग२ म१ उ१ न तत्र (→न वप्ता). -c)
का१ तथानर्हं, +तथामूर्खं, ते१ तथानूचे (→तथाऽनृचे); दे०
जप्त्वा, उ१ गत्वा (→दत्त्वा). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. दानात्,
ते१ दाना, ग२ म१ उ१ दाने (→दाता).

२७. -a) दे१.८ यावतो, ते१ यावन्ति, ग२ यावतो, म१
यावन्तो (→यावतो); ग२ ग्रसतो (→ग्रसते). -b) ब१-३ दे१.६
हव्यकव्येषु (दे० सु०) मन्त्रवित्, ते१ हव्ये कव्येऽप्यमन्त्रवित्, ग२
हव्यं(व)कव्येषु मन्त्रवित्. -c) ते१ म१ तावन्तो (→तावतो);
दे०.१० प्रीत्य, द१ ग२ म१ पिण्डान् (→प्रेत्य). -d) का१ दीप्तान्
शूलानयोगुणान्, ब१ दे१.८.९ दीप्तां स्थूलास्त्वयो गुडान्, ब२
दीप्तांश्चलानयो गुडान्, ब३ दीप्तान् * लानयो गुडान्, दे१ ते१
दीप्तान् स्थूलो (ते१ शूला) नयोमयान्, न१ दाप्तांश्चूलस्य यो
हुलान् (?), द१ दीप्तास्थूलनयो मयान्, ग२ दिव्यस्थूला
नयोमयान्, म१ दीप्तान् स्थूलानयो मयान्, उ१ दीप्तान्
स्थूलास्त्वयोमयान्.

२८. -a) द१ ग२ म१ उ१ अथ (→अपि); दे० जाला
(→युक्ता); ते१ अथ विद्वान् क्षुत्प्रयुक्ता. -b) ते१ हीनवृत्तौ-
नराधमाः. -c) ते१ यत्रैतद्, द१ ग२ अत्रैव, उ१ यत्रैव (→यत्रैते);
दे१ भुञ्जते (→भुञ्जते); द१ व्यक्तं (→हव्यं).

२९. -a) का१ दे० यस्य वेदाश्च, ब२ वेदश्च वेद-, दे०
यस्य वेदा च, दे०.१० न१ यश्च वेदश्च, दे० यस्य (यश्च)
वेदश्च (→यस्य वेदश्च); दे० वेदी च (→वेदी च). -b)
नोच्छिद्येते (→विच्छिद्येते); दे० विच्छिद्यतात्र पुरुषं. -c) ब१
न१ नर्हः, ते१ नाम, द१ ज्ञेयाः, ग२ म१ ज्ञेयो, उ१ नाम, + ज्ञेयो
(→नार्हः). -d) द१ श्राद्धादि न, ग२ उ१ न श्राद्धादि, न१
न श्राद्धार्हः (→श्राद्धादिषु).

३०. -a) न१ शूद्रा- (→शूद्र-); दे१ दूतराज्ञो, न१ हतो

बधबन्धोपजीवी च षडैते ब्रह्मबन्धवः ॥३०॥
दत्तानुयोगान् वृत्त्यर्थं पतितान् मनुरब्रवीत् ।
वेदविक्रयिणो ह्येते श्राद्धादिषु विगर्हिताः ॥३१॥
श्रुतिविक्रयिणो ये तु परपूर्वासमुद्धवाः ।
असमानान् याजयन्ति पतितास्ते प्रकीर्तिताः ॥३२॥
असंस्कृताध्यापका ये भृत्या वाऽध्यापयन्ति ये ।
अधीयते तथा वेदान् पतितास्ते प्रकीर्तिताः ॥३३॥

राज्ञो, ते१ भूतो राज्ञा, द१ गुरोराज्ञां, ग२ उ१ गुरोराज्ञा (→भूतो
राज्ञो); दे०.९ शूद्रप्रेष्योऽहो राज्ञो, दे० शूद्रप्रेषितो दूतोऽज्ञो. -b)
ब२ दे०.६ न१ ते१ मुव. वृषलग्राम-, दे०.८-१० मुर्वे. मुए.
वृषलानां च (→वृषलो ग्राम-); न१ -याचक (→याजकः).
-c) ब१ बधबन्धो च, ते१ पदबद्धोप-, उ१ बलबन्धोप-
(→बधबन्धोप-). -d) दे० द१ ग२ षडैते (→षडैते); ब२
°बन्धकः, ग२ °बान्धवः (→°बन्धवः).

३१. -a) का१ दत्तानुयोगा, ब१.३ दे०.८.९ मुर्वे. मुए.
दत्तानुयोगो, ब२ मुव. दत्तानुयोगो, दे० दत्तानुयोगा, दे०
दत्तात्मयोगो, दे० न१ दत्तानुयोगात्, ते१ द१ दत्तानुयोगात्, ग२
म१ उ१ दत्त्वा तु वेदान् (→दत्तानुयोगान्); का१ ब१.३ दे०.६ न१
मुर्वे. द्रव्यार्थं (→वृत्त्यर्थं). -c) द१ °विक्रयिणो (→°विक्रयिणो);
देॠ ये ते, ते१ ये च (→ह्येते). -d) दे० विगर्हिताः, दे०
विगर्हिता (→विगर्हिताः).

३२. -a) का१ ब२.३ दे०.६ ते१ म१ श्रुत°, दे०.८.९-१०
न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. श्रुत° (→श्रुति°); ब२ देॠ ये च, द१ ग२
म१ उ१ यत्र (→ये तु). -c) का१ दे० असा(दे० °स)मानं, ब१
असमानान्ये, ब३ असमानान् ये, देॠ आसमान्यात्, देॠ असमानात्,
दे० असमान्ये, दे०.१० न१ मुर्वे. मुए. असमानान्यान्, द१ ग२ न
समानान्, उ१ न समा * (→असमानान्); का१ यो जयन्ति,
ब१ ना यजन्ति, दे०.८-१० मुर्वे. मुए. यजन्ते ये, दे० ये
याजयन्ति, देॠ यवाता ये (→याजयन्ति); ते१ असमानाऽन्य-
जाता ये. -d) ब२ तु (→ते).

३३. का१ दे०.८.९. ०; दे०.८.९. ०. -b) ब२.३
मुर्वे. मुए. मुव. भृत्यर्थेऽध्यापयन्ति ये, देॠ भूतानाध्यापयन्ति
ये, दे०.१० भूतान्वाध्यापयन्ति ये, न१ भूत्वा चाध्यापयन्ति ये,
ते१ उ१ भृत्या चाध्यापयन्ति ये, द१ ग२ भूतकाध्यापयन्ति ये
(ग२ वै). -c) दे० आधीयते, न१ अधीयते, ग२ अधीयते, ये,
म१ अधीयन्ते (→अधीयते); दे० वेदा (→वेदान्).

बृद्धश्रावकनिर्ग्रन्थाः पञ्चरात्रविदो जनाः ।
कापालिकाः पाशुपताः पाषण्डा ये च तद्विधाः ॥३४
यस्याश्नन्ति हवींष्येते दुरात्मानस्तु तामसाः ।
न तस्य तद् भवेच्छ्राद्धं प्रेत्य चेह फलप्रदम् ॥३५
अनाश्रमी यो द्विजः स्यादाश्रमी वा निरर्थकः ।
मिथ्याश्रमी च ते विप्रा विज्ञेयाः पङ्क्तिदूषकाः ॥३६
दुश्कर्मा कुनखी कुण्ठी श्वित्री च श्यावदन्तकः ।
विद्वज्जननश्चैव स्तेनः बलीबोऽथ नास्तिकः ॥३७

मद्यपो बृषलीसक्तो वीरहा दिधिषूपतिः ।
आगारदाही कुण्डाशी सोमविक्रयिणो द्विजाः ॥३८
परिवेत्ता तथा हिंस्रः परिवित्तिनिराकृतिः ।
पौनर्भवः कुसीदी च तथा नक्षत्रदर्शकः ॥३९
गीतवादित्रनिरतो व्याधितः काण एव च ।
हीनाङ्गश्रातिरिक्ताङ्गो ह्यवकीर्णस्तथैव च ॥४०
कन्यादूषी कुण्डगोलौ अभिशस्तोऽथ देवलः ।
मित्रधृक् पिशुनश्चैव नित्यं भार्यानुवर्त्तकः ॥४१ वं.२.२१.३६

३४. दे३. ab ⊙. -a) का१ ब२ दे२ द१ म१ बुद्ध, ग२ बुद्धा (→बुद्ध-); दे४ द१ °निर्गन्धाः, दे१० °निर्ग्रन्थान्, न१ °निर्ग्रन्थान्, ते१ °निर्ग्रन्थास्, ग२ °निर्वन्धाः (→°निर्ग्रन्थाः); दे६ बृद्धश्राद्धं कलि ग्रन्था. -b) दे१० पाञ्चरात्र-, ते१ तथा पञ्च, ग२ पञ्चरात्रा (→पञ्चरात्र-); दे२ उ१ °विदो जनः, दे४ °विदो जनाः (→°विदो जनाः). -c) दे१० कापालिकाः, न१ कापालिकाः, उ१ कापाविकाः (→कापालिकाः); दे३ कपालिका व्रतं भ्रष्टा. -d) न१ तद्विताः, ते१ तद्विदाः, म१ तान्त्रिकाः (→तद्विधाः); ग२ पाषण्या ये पतिता द्विजाः.

३५. -a) दे३ तथाश्नन्ति, दे४ यस्यास्नात, दे१० तस्या संति (→यस्याश्नन्ति); ते१ तस्य श्राद्धे भविष्यन्ति. -b) ग२ ते समाः (→तामसाः). -c) ते१ तत्तस्य न भवेत्, द१ ग२ न तत्तत्तद्भवेत् (→न तस्य तद्भवेत्). -d) दे३ प्रेत्य चेह, दे६ चेत्य चेह, द१ ग२ उ१ प्रेत्येह च (→प्रेत्य चेह); म१ प्रेत्येह च न तत् फलम्.

३६. -a) न१ द१ ग२ म१ यो द्विज, मुवें. द्विजो यः (→यो द्विजः); ग२ स (→स्याद्); ते१ अनाश्रमा ये द्विजाः स्युः. -b) द१ म१ उ१ स्यात् (→वा); ते१ आश्रमस्था निरग्निकाः, ग२ (दा) साश्रमी स्यान्निरर्थकः. -c) दे६ मिथ्या अमी, न१ नित्याश्रमी (→मिथ्याश्रमी); दे४ च विप्रैदा, द१ च ये विप्राः, द१ ग२ उ१ च यो विप्रो, मुव. च ते विप्राः, म१ त्रयो विप्रो (→च ते विप्राः); ते१ मिथ्याश्रमाश्च विप्रास्ते.

३७. दे१.८-१०. cd ⊙. -a) ब१ कुष्ठा, दे३ * *, दे४ कुंभी (→कुष्ठी). -b) का१ श्वित्री तु, ब१ श्वित्रां च, दे१ श्वित्रीव, दे३ श्वित्री तथा, म१ श्वित्री वा (→श्वित्री च); का१ दे६ श्यावदन्तकः, दे१० श्यावदन्तिकाः, न१ श्यावदन्तकाः (→श्यावदन्तकः). -c) दे६ विद्वे, न१ द१ म१ विद्वः, ते१ नष्ट-, ग२ विद्वि-, मुव. विद्वं (→विद्व-); मुवें. मुए. विद्वद्य जननश्चैव. -d) दे३ निदिकः (→नास्तिकः).

३८. -a) दे४ मद्यपो (→मद्यपो); ब१ दे१० °शक्तो,

ब२ * क्तो, दे३ °रक्तो (→°सक्तो). -b) ब३ वीरहा, न१ द१ विरहा (→वीरहा); दे३ दिधिष्ठितः (?), दे४.१० दिधिषूपतिः (→दिधिषूपतिः). -c) ब१.२ दे१-४.८.९ न१ ते१ द१ मुवें. मुए. मुव. अगार°, दे६ युगाव°, दे१० ग२ म१ अंगार°, उ१ आंगार° (→आंगार°); न१ कुंडाशा (→कुण्डाशी). -d) ब२ °विक्रयिणस्तथा (→°विक्रयिणो द्विजाः).

३९. दे१०. ⊙. -a) ग२ परिच्छेत्ता (→परिवेत्ता); दे१ हिंस्रश्चैव, दे६.९ हिंस्रश्चैव, ग२ तथा हिंसीः, मुवें. मुए. मुव. च हिंस्रश्च. -b) का१ परवृत्तिर्, ब१ परवीरा, द१ परिवृत्ति, ग२ परिवृत्ति (→परिवित्तिर्); दे४ निराकृतः (→निराकृतिः). -c) न१ पौनर्भा (→पौनर्भवः); दे१.४ कुशीदश्च, दे३.८.९ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. कुसीदश्च, न१ कुसीदा च (→कुसीदी च). -d) ते१ सदा (→तथा); दे३ न **, दे६ नक्षत्रे (→नक्षत्र-); दे१.८.९ मुए. मुव. °सूचकः, द१ ग२ °दर्शनः (→°दर्शकः).

४०. द१. ⊙. -a) दे१.३.४.८-१० न१ ते१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुव. °शीलश्च (→°निरतो). -b) दे१० कण, न१ काल, ते१ काण्ड (→काण); उ१ ** च (→एव च). -c) दे६.१० °रक्तांगो (→°रक्ताङ्गो). -d) का१ ब१-३ दे४.६ न१ ते१ ग२ उ१ मुवें. मुए. मुव. ह्यवकीर्णो, म१ ह्यपकीर्णस् (→ह्यवकीर्णस्).

४१. का१. ⊙; दे१०. cd ⊙; द१. ab ⊙. -a) दे३ अन्त्यत्त्वामी, दे४.८-१० मुवें. मुए. मुव. अन्नदूषी, ग२ अन्यादिषु (→कन्यादूषी); दे१० ते१ °गोलो (→°गोलौ). -b) ब१.२ दे६ ते१ ह्यभि°, ब३ दे२ ह्यवि° (→अभि°); ते१ केवलः (→देवलः). -c) दे४ ते१ मित्रघ्न (ते१ °घ्नः), न१ ग२ मित्रघ्न (→मित्रधृक्); ब१ कपिलश्चैव, दे९ ह्यसनेश्चैव (→पिशुनश्चैव). -d) ब२ नित्यो (→नित्यः); ब१ न१ म१ ग२ °वर्त्तनः, दे१.४.८.९ मुवें. मुए. °वर्त्तितः, दे२ °वर्त्ततः, दे३ °कीर्त्तितः, ते१ °वर्त्तनः (→°वर्त्तकः).

वै.२.२१.४० मातापित्रोर्गुरुस्त्यागी दारत्यागी तथैव च ।
 गोत्रभिद् भ्रष्टशौचश्च काण्डस्पृष्टस्तथैव च ॥४२
 अनपत्यः कूटसाक्षी याचको रङ्गजीवकः ।
 समुद्रयायी कृतहा तथा समयभेदकः ॥४३
 देवनिन्दापरश्चैव वेदनिन्दारतस्तथा ।
 द्विजनिन्दारतश्चैते वज्र्याः श्राद्धादिकर्मसु ॥४४

अतः परम् दे२ पुनरावृत्तम्—

मात्रापित्रोर्गुरुस्त्यागी

श्रुतिविक्रयिणो ये तु परपूर्वासमुद्भवा ।

समानये या जपन्ति पतितास्ते प्रकीर्त्तिताः ।

* द्विश्रावकनिर्ग्रन्थाः पञ्चरात्रविदो जनाः ॥ [4]

कापालिकां पाशुपताः पाषंडा ये च तद्विधाः ।

यस्याश्नन्ति हविष्येते दुरात्मानस्तु तामसाः ।

न तस्य तां द्रुवेष्टा प्रेत्य चेह फलप्रदां ।

अनाश्रमी यो द्विजः स्यादाश्रमी वा निरर्थकः ॥ [8]

मिथ्याश्रमी च ये विप्रा विज्ञेयाः पङ्क्तिदूषकः ।

दुश्चर्मा कुनाखी कुष्ठी शिवत्री च श्यावदन्तकः ।

विद्वज्जननश्चैव स्तेन क्लीबोऽथ नास्तिकः ।

मद्यपो वृषली सक्तो वीरहा दिधिषूपतिः ॥ [12]

आगारदाही कुण्डाशी सोमविक्रयिणो द्विजाः ।

परिवित्तिनिराकृतिः

पौनर्भवः कुशीदी च तथा नक्षत्रदर्शकाः ।

गीतवादित्रनिरतो व्याधितः काण एव च ॥ [16]

हीनाङ्गश्चातिरिक्ताङ्गो ह्यवकीर्णं तथैव च ।

कन्यादूषी कुण्डगोली ह्यविशस्तोऽथ देवलः ।

मित्रधृक् पिशुनश्चैव नित्यं भार्यानुवर्त्ततः । (= ३२-४१)

४२. का१ दे१०. ab ⊙; दे४ द१ ग२ म१ उ१. cd ⊙.

-a) दे४ मातापित्रोर्गुरुस्त्यागी, ते१ द१ ग२ म१ उ१ माता (ग२
 ०त्रा) पितृगुरुस्त्यागी. -b) दे१.३.६ दारा° (→दार°). -c)
 दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. गोत्रस्पृक्, दे३ ते१ गोत्रघ्नो; न१ गोत्र*
 (→गोत्रभिद्); का१ गोत्रभिक्षुरशौचश्च. -d) दे३ काणपृष्ट्
 दे९.१० काण्डस्पृष्ट्, न१ काष्ठपृष्ट्, ते१ काण्डपृष्ट् (→काण्ड-
 स्पृष्ट्).

४३. -a) दे६ अनपत्यं (→अनपत्यः). -b) का१ ग२
 मुब. पाचको, ब२.३ पाठको, दे३ जीवको, ते१ याचको (→याचको);
 का१ ब३ दे२.६ रत्नजीवकः, ब१ दे३ न१ ते१ रंगजीवि(ते१व°)नः,
 दे४ रंगयाचनः (→रङ्गजीवकः). -c) दे३ ०मा*, दे४ ०याजी,
 दे६ ०जायी, दे१० ०यानी (→०यायी). -d) ग२ म१ रथ्यास्
 (→तथा); ग२ ०तोदकः (→०भेदकः).

कृतघ्नः पिशुनः क्रूरो नास्तिको वेदनिन्दकः ।

मित्रधृक् कुहकश्चैव विशेषात् पङ्क्तिदूषकाः ॥४५

सर्वे पुनरभोज्यान्नास्त्वदानार्हाश्च कर्मसु ।

ब्रह्मभावनिरस्ताश्च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥४६

शूद्राक्षरसपुष्टाङ्गः संध्योपासनवर्जितः ।

महायज्ञविहीनश्च ब्राह्मणः पङ्क्तिदूषकः ॥४७

४४. दे१. ab ⊙. -a) दे३.४.८-१० ते१ ग२ म१ मुर्वे.
 मुए. मुब. वेदनिन्दा(दे४ ०ति)रतश्चैव, न१ वेदनिन्दापरत-
 श्चैव, द१ देवनिन्दारतश्चैव, उ१ रेतनिन्दा रतश्चैव. -b)
 दे३.४ ते१ ग२ उ१ देवनिन्दारत(दे४ ०ति)स्तथा, दे६ वेदनिन्दा-
 स्तथैव च, दे८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब. देवनिन्दापरस्तथा, दे१०
 परनिन्दारतस्तथा. -c) का१ ०निन्दा ततश्च, दे४ ०निन्दारताश्च,
 न१ ०निन्दापरश्च (→०निन्दारतश्च); ब१-३ दे१.३.४.६.८-१० ते१
 द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. चैव (→चैते). -d) दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. ०कर्मणि (→०कर्मसु); द१ वज्र्याः श्राद्धानि कर्मसु.

अतः परम् का१ अधिकम्—

* ब्रह्मभावा निरस्ताश्च वर्जनीयाः प्रयत्नतः । (= ४६cd).

४५. -a) का१ कृतघ्नाः (→कृतघ्नः); ब२ क्रूरो
 (→क्रूरो). -b) का१ वेदनिन्दकाः, दे३.१० न१ देवनिन्दकः
 (→वेदनिन्दकः). -c) दे४ मृष्युधृक्, न१ ग२ मित्रधृक्
 (→मित्रधृक्); ब१ कुहकाश्चेते, ब३ दे२.६ कुहकाश्चेति, द१ ग२
 म१ उ१ प(द१ उ१ पा)रदार्यश्च (→कुहकश्चैव). -d) ब१
 विज्ञेयाः (→विशेषात्); दे२.६ न१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. ०दूषकः
 (→०दूषकाः).

४६. दे६. ४६-४८ ⊙; का१. cd ⊙. -a) मुर्वे. सर्वे
 (→सर्वे); दे१ अभोज्यान्ना, दे४.८-१० द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 अभोज्यान्ना, न१ अभोज्यान्नास् (→अभोज्यान्नास्); का१ ते सर्वे
 पुनर्भोज्या, उ१ सर्वे पित्रे न भोज्यान्ना. -b) का१ अनर्हाः सर्वे-
 ब१ त्वनादार्हश्च, दे१.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. मुब. न दानार्हाः स्व-
 दे३ तदानार्हस्य, दे४ द१ म१ उ१ न दानार्हश्च, न१ त्वदानार्हश्च,
 ते१ ह्यनर्हाः सर्वे- (→त्वदानार्हश्च). -c) ब१.३ ते१ ब्रह्मभा-
 वान्निस्ता (ब३ ०स्त°)श्च, ब२ ब्रह्महा चाग्निदश्चैव, दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. ब्रह्महा चाग्निशस्ताश्च, दे३ ब्रह्महा चाग्निरस्ताश्च,
 दे४ ब्रह्महा च निरस्ताश्च, न१ ब्रह्मभावां निरस्ताश्च, द१ म१
 ब्रह्महा वाक्ति(म१ ०ति)रश्चैव, ग२ ब्रह्मभावां युक्तिरश्चैव, उ१
 ब्रह्महा वाक्तिभशस्तश्च.

४७. दे६. ⊙ (द. ४६पा.वि.); द१ ग२ म१ उ१. ४७-४९
 ⊙; दे१०. ४७c-४८b ⊙. -a) दे३ ०स्त° (→०स्त°);

अधीतनाशनश्चैव स्नानहोमविर्वाजितः । बहुनाऽत्र किमुक्तेन विहितान् ये न कुर्वते ।
तामसो राजसश्चैव ब्राह्मणः पङ्क्तिदूषकः ॥४८॥ निन्दितानाचरन्त्येते वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥४९॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

२२

व्यास उवाच ।*

गोमयेनोदकैर्भूमिं शोधयित्वा समाहितः ।
संनिपात्य द्विजान् सर्वान् साधुभिः संनिमन्त्रयेत् ॥१॥
श्वो भविष्यति मे श्राद्धं पूर्वद्युरभिपूज्य च ।

का१ दे३ पुष्टांगाः (→पुष्टांगः). -c) का१ व३ दे३.४ विहीनादच (→विहीनश्च). -d) का१ दे४ ते१ ब्राह्मणाः (→ब्राह्मणः); का१ दे३.४ ते१ दूषकाः (→दूषकः).

४८. दे३. ० (द्र. ४६ पा. वि.); द१ ग२ म१ उ१. ० (द्र. ४७ पा. वि.); दे१०. ab ० (द्र. ४७ पा. वि.); ब१. bc ० (द्र. सं.). -a) ब१ अधीतनाशनश्च, दे१.८.९ अधीतनाशनं, ते१ अधीतनाशनश्च (→अधीतनाशनश्च). -b) दे१ न१ मुर्वे. मुए. मुब. °दान°, दे३.९ °मौन° (→°होम°); दे३ °विर्वाजितः (→°विर्वाजितः). -c) का१ रजसश्च (→राजसश्च); दे३ तामसा राजसाश्चैव. -d) का१ दे४ ते१ ब्राह्मणाः (→ब्राह्मणः); का१ दे४ ते१ दूषकाः, दे३ दूषका (→दूषकः).

४९. द१ ग२ म१ उ१. ० (द्र. ४७ पा. वि.). -b) ब१ विहितेन न, दे१ विहितानपि, दे१० विहितानेन, ते१ ये विनिन्द्याश्च (→विहितान् ये न). -c) न१ निन्दितानां च भित्तयेतद्, ते१ विहितान् न त (च) रन्त्येवं. -d) दे१.३.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वर्ज्याः श्राद्धे, दे४ वर्ज्याश्राद्ध- (→वर्जनीयाः).

पुष्टिका—

पुराणनाम—का१ दे३ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे२ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि- विभागे व्यासगीतासु, दे३ इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु, दे४ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे३.९ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, दे१० इति कूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, द१ उ१ इति

असंभवे परेद्युर्वा यथोक्तैर्लक्षणैर्युतान् ॥२॥
तस्य ते पितरः श्रुत्वा श्राद्धकालमुपस्थितम् ।
अन्योन्यं मनसा ध्यात्वा संपतन्ति मनोजवाः ॥३॥
ब्राह्मणैस्ते सहाश्रन्ति पितरो ह्यन्तरिक्षगाः ।

वै. २.२२.४

श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, ग२ म१ इति श्रीकूर्म- पुराणे उत्तर(म१ उपरि)भागे व्यासगीतासूपनिषत्सु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुए. इति श्रीकूर्म- पुराणे उपभागे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२.४.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१. ०; दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. श्राद्धकल्पे. अध्यायसंख्या—ब२ दे३. ०; का१ विंशोऽध्यायः ॥२०॥, ब१.३ दे२ ते१ विंशोऽध्यायः, दे१ एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥, दे३.४.९ द१ ग२ म१ उ१ मुए. एकविंशोऽध्यायः, दे३ एकोनविंशोऽध्यायः, दे१० एकविंशतितमोऽध्यायः, न१ एकसप्त- तितमोऽध्यायः, मुर्वे. मुब. एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥.

२२

* दे३ व्यास उ.; न१ श्रीव्यासः; ते१ ग२ म१ उ१ व्यासः.
१. -a) द१ पूर्वे, ग२ म१ उ१ पूर्व (→भूमि). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सन्निमन्त्र्य, दे४ ते१ संनिपात्य (→संनिपात्य). -d) ब३ साधुभिः संनिवर्तयेत्, ते१ साधुभिश्च निमन्त्रयेत्.
२. -b) दे२ अति°, ग२ अपि° (→अभि°); ब२ ते, दे३.४ द१ ग२ म१ तान्, न१ तु (→च); ते१ पूर्वद्युरभिपूजितान्. -c) दे१-४.८-१० मुए. वै (→वा); ते१ असंभवे परे पूर्वं.
३. -a) ग२ मे (→ते); मुब. श्राद्धाः (→श्रुत्वा). -b) दे३ °कल्प-, द१ ग२ म१ उ१ °काल- (→°कालम्); ब२ °उप- स्थिताः, द१ ग२ म१ उ१ उपस्थिते (→उपस्थितम्). -c) ब१ दे२ अन्योन्य-, ते१ अन्य- (→अन्योन्य); ते१ ध्याताः (→ध्यात्वा). -d) का१ संयताक्ष- (→संपतन्ति).
४. -a) का१ ते१ ब्राह्मणैः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तैर्ब्राह्मणैः, ब३ दे४ द१ ग२ म१ उ१ ब्राह्मणैस्तेः (→ब्राह्मणैस्ते);

वायुभूतास्तु तिष्ठन्ति भुक्त्वा यान्ति परां गतिम् ॥४
 आमन्त्रिताश्च ते विप्राः श्राद्धकाल उपस्थिते ।
 वसेयुर्नियताः सर्वे ब्रह्मचर्यपरायणाः ॥५
 अक्रोधनोऽस्त्वरोऽमत्तः सत्यवादी समाहितः ।
 भारं मैथुनमध्वानं श्राद्धकृद् वर्जयेज्जपम् ॥६
 आमन्त्रितो ब्राह्मणो वा योऽन्यस्मै कुरुते क्षणम् ।
 स याति नरकं घोरं सूकरत्वं प्रयाति च ॥७
 आमन्त्रयित्वा यो मोहादन्यं चामन्त्रयेद् द्विजम् ।
 स तस्मादधिकः पापी विष्ठाकीटोऽभिजायते ॥८
 श्राद्धे निमन्त्रितो विप्रो मैथुनं योऽधिगच्छति ।

दे० सह स्नान्ति, न० म० समाश्नन्ति, ते० सदाश्नन्ति (→सहा-
 श्नन्ति). -b) न० वान्त° (→हान्त°). -c) दे० ४.६ ते० म०
 उ० च (→तु); ग० वायुभूताश्चरिष्यन्ति.

५. -a) का० ग० अमन्त्रिताश्च (→आमन्त्रिताश्च);
 दे० ते० द० उ० ये (→ते). -b) ब० उपस्थिताः, दे० उपस्थितिः
 (→उपस्थिते). -c) द० ग० म० उ० वसेयुर् (→वसेयुर्).

६. -a) दे० अक्रोधनोऽस्त्वरोऽमत्तः, ते० अक्रोधनो हारो-
 षस्तु, ग० अक्रोधनोऽस्त्वरो यत्तः, उ० अक्रोधनोऽस्त्वरो युक्ताः.
 -c) ब० दे० १.८-१० ग० उ० भारं, दे० ३.४ ते० द० ग० म० भवेत्,
 दे० भाव- (→भारं); ब० यानं च (→अध्वानं). -d) द० ग०
 म० उ० श्राद्धभुक् (→श्राद्धकृद्); का० त्रयं, ब० द्वयं, दे० १.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. ध्रुवं, दे० तपः, दे० ३.४ ते० बुधः (→जपं).

७. -a) ग० अमन्त्रितो (→आमन्त्रितो); ब० दे० १.३.४.८.९
 न० ते० द० ग० म० मुर्वे. मुए. मुब. वै, ब० दे० १० यो (→वा);
 उ० आमन्त्रितो ब्राह्मणस्य. -b) ग० योऽन्यस्मिन्, उ० योऽन्यत्र
 (→योऽन्यस्मै). -c) का० ब० १-३ दे० २.३ न० रौरवं (→नरकं).
 -d) दे० १० सूकरत्वं (→सूकरत्वं); द० प्रजापति, ग० प्रयान्ति
 च (→प्रयाति च).

८. -a) दे० अमन्त्रयित्वा (→आमन्त्रयित्वा). -b)
 का० ब० २.३ दे० २.६ अपरं, न० ग० म० अन्यं वा- (→अन्यं वा-);
 ब० १.२ दे० १.८-१० न० मुर्वे. मुए. मुब. द्विजः (→द्विजम्). -c)
 न० ग० वा० पि (→पापी). -d) द० ग० म० उ० विष्ठायां जायते
 कृमिः.

९. न०. -b) दे० मुर्वे योऽभि° (→योऽधि°). -d)
 दे० १.८.९ मुर्वे. मुए. विधीयते, द० उ० प्रजायते (→च
 जायते); दे० १० तिर्यग् योनिं प्रजायते, ग० म० तिर्यग्योनिषु
 जायते.

ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्यग्योनौ च जायते ॥९
 निमन्त्रितस्तु यो विप्रो ह्यध्वानं याति दुर्मतिः ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तं मासं पांशुभोजनाः ॥१०
 निमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे प्रकुर्यात् कलहं द्विजः ।
 भवन्ति तस्य तन्मासं पितरो मलभोजनाः ॥११
 तस्मान्निमन्त्रितः श्राद्धे नियतात्मा भवेद् द्विजः ।
 अक्रोधनः शौचपरः कर्ता चैव जितेन्द्रियः ॥१२
 श्वोभूते दक्षिणां गत्वा दिशं दर्भान् समाहितः ।
 समूलानाहरेद् वारि दक्षिणाग्रान् सुनिर्मलान् ॥१३
 दक्षिणाप्रवणं स्निग्धं विभक्तं शुभलक्षणम् ।

१०. ब० दे० ६. ab ○. -a) ब० द० ग० म० उ० च
 (→तु). -b) दे० ह्यध्वानि, द० [अ]प्यध्वानं (→ह्यध्वानं);
 ब० २.३ ह्यध्वानमधिगच्छति, न० ह्यध्वानं योतिगच्छति. -d)
 दे० मुर्वे तन्मासं पापभोजनाः (दे० °नः), दे० १० रक्तमांसं
 पांशुभोजनाः.

११. दे० ३. ○. -b) ब० दे० १.८.१० मुर्वे. मुब. कुर्याद्
 वै, दे० करोति (→प्रकुर्याद्); ब० द्विजाः, न० द्विज (→द्विजः).
 -c) दे० १.३.८-१० म० मुर्वे. मुए. मुब. भवन्ति पितरस्तस्य.
 -d) दे० १.३.८-१० म० मुर्वे. मुए. मुब. तं मासं मलभोजनाः.

१२. दे० ३. ○. -b) का० समाहितः (→भवेद् द्विजः).
 -c) दे० श्राद्धपरः (→शौचपरः).

१३. दे० ३.१०. ○. -a) ब० न० दक्षिणं (→दक्षिणां).
 -b) न० दश- (→दिशं). -c) न० आहवेद् (→आहरेद्); का०
 ब० ते० वापि (→वारि). -d) ब० दक्षिणाशास्त्रं (→दक्षिणा-
 ग्रान्); द० ग० म० तु (→सु-); ब० १-३ न० निर्मलं, म० निक्षिपेत्
 (→निर्मलान्).

दे० पुस्तके ११-१३ श्लोकाः अधोनिदिष्टप्रकारेणागताः—

निमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे न नियतात्मा भवेद् द्विजः ।
 अक्रोधनः शौचपरः कर्ता चैव जितेन्द्रियः ।
 श्वोभूते दक्षिणां गत्वा दिशं दर्भान् समाहितः ।
 समूलानाहरेद् वारि अकुर्यात्कलहं द्विजः ।
 भवन्ति तस्य वै मासं पितरो मलभोजनाः ।
 तस्मान्निमन्त्रितः श्राद्धे दक्षिणाग्रान् सुनिर्मलान् ।

(=११-१३)

१४. -a) का० म० °प्रणवं, ब० २.३ °प्लवनं, दे० ४ °श्रवणं
 (→°प्रवणं); द० ग० उ० शुद्धं, ते० तैश्च (→स्निग्धं); दे०
 दक्षिणाप्रवणं स्निग्धं. -b) का० ब० १-३ दे० २.६ विभक्तं (→विभक्तं);

शुचिं देशं विविक्षं च गोमयेनोपलेपयेत् ॥१४
नदीतीरेषु तीर्थेषु स्वभूमौ चैव सानुषु ।
विविक्षेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरः सदा ॥१५
पारक्ये भूमिभागे तु पितॄणां नैव निर्वपेत् ।
स्वामिभिस्तद् विहन्येत मोहाद् यत् क्रियते नरैः ॥१६
अटव्यः पर्वताः पुण्यास्तीर्थान्यायतनानि च ।
सर्वाण्यस्वामिकान्याहुर्न हि तेषु परिग्रहः ॥१७
तिलान् प्रविकिरेत् तत्र सर्वतो बन्धयेदजान् ।
असुरोपहतं सर्वं तिलैः शुद्धचत्यजेन वा ॥१८

दे३ सुविलक्षणं, द१ ग२ शुभदक्षिणं (→शुभलक्षणं). -c) ब१
दे४.६.१० म१ शुचि- (→शुचि); म१ विमिक्षं (→विविक्षं); ते१
शुचिदेशे शुचौ विप्रो, उ१ शुचिदेशे विमिक्षं च. -d) दे१० गोमयेन
च लेपयेत्.

१५. -b) दे३ ते१ सुभूमौ, दे४ ग२ सभूमौ (→स्वभूमौ);
दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. नाम्बुषु (→सानुषु); का१ भूमौ चैवादि-
सानुषु, दे२ भूमौ वै वध सानुषु, उ१ स्वभूमौ गिरिसानुषु. -c)
का१ दे२ विविक्षेष्वनुत्तुष्यन्ति. -d) दे६ दैत्येन (→दत्तेन);
ग२ उ१ तथा (→सदा).

१६. का१ ते१. cd ○. -a) दे१० पारक्ये, न१ पवत्ये
(→पारक्ये). -b) ग२ उ१ नैव (→नैव); का१ कारयेत्, ते१
दापयेत् (→निर्वपेत्). -d) दे३ मौल्यविक्रमयेत नरैः.

१७. का१. ab ○. -a) दे३ अटव्यः, ग२ अटव्यं
(→अटव्यः); दे६ पर्वतान् (→पर्वताः); दे१.८-१० पर्वतारण्याः
(→पर्वताः पुण्याः). -c) ग२ सर्वाण्यपि स्वकान्याहुर्. -d)
दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. न ह्येतेषु, दे१० निन्धं तेषु (→न हि
तेषु); दे४ प्रतिग्रहः (→परिग्रहः).

१८. -a) ब२ दे४ तिलांश्च, दे३ तिलांस्तान् (→तिलान्
प्र-); का१ ब१.३ दे६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ तिलानवकिरेत्तत्र,
दे१० तिला न चक्रिरे तस्य. -b) दे६ सर्वज्ञो, ग२ सर्वगो (→सर्वतो);
का१ दे६ द्विजान्, दे१.३.८.९ मुर्वे. मुए. अजं (→अजान्); ते१
सर्वत्रानुनयेत्तिलान्. -c) दे३ उ१ असुरोपहतं (दे३ °ता), दे६ न१
असुरोपहं (न१ °हि) तं (→असुरोपहतं); मुर्वे. श्राद्धं (→सर्वं),
ते१ असुरोपहतं चापि. -d) न१ द१ ग२ म१ उ१ च (→वा);
ब१ तिलैः शुद्धव्यभोजनः, दे३ तिलैः शुद्धा जलेन वा, दे४ तिलैः
शुद्धचत्यजेन च, ते१ तिलैः शुद्धचति तेन च.

१९. -a) का१ दे२ ततोऽर्थं, दे४ ततोर्गिन (→ततोऽर्जं);

ततोऽर्जं बहुसंस्कारं नैकव्यञ्जनमच्युतम् ।
चोष्यपेयसमृद्धं च यथाशक्त्या प्रकल्पयेत् ॥१९
ततो निवृत्ते मध्याह्ने लुप्तलोमनखान् द्विजान् ।
अभिगम्य यथामार्गं प्रयच्छेद् दन्तधावनम् ॥२०
तैलमभ्यञ्जनं स्नानं स्नानीयं च पृथग्विधम् ।
पात्रैरौदुम्बरैर्दद्याद् वैश्वदैवत्यपूर्वकम् ॥२१
ततः स्नात्वा निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
पाद्यमाचमनीयं च संप्रयच्छेद् यथाक्रमम् ॥२२
ये चात्र विश्वेदेवानां विप्राः पूर्वनिमन्त्रिताः ।

बं. २.२२.२३

दे३ ते१ अतोऽर्जं च सुसंस्कारं. -b) ब१ नैकव्यञ्जनमव्यं तत्,
न१ द१ ग२ म१ उ१ नैकव्यञ्जनमव्ययं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
नैकव्यञ्जनमव्ययं (दे१० °मं), दे४ नैकव्यञ्जनसंभवं, ते१ नैक-
व्यञ्जनमुष्णवत्. -c) दे३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चोष्यं, द१
ग२ उ१ शोष्य- (→चोष्य-); दे१.३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
पेयं (→-पेय-); का१ दे२ द१ -समृद्धि, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
-संसृत्तं, दे६ -समृद्धः (→-समृद्धं). -d) ब१ दे३ द१ ग२ म१ उ१
यथाशक्त्युपकल्पयेत्, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यथाशक्ति प्रक-
ल्पयेत्, दे४ यथा शक्त्युपवृंहयेत्.

२०. -b) दे३ कृत्त- (→लुप्त-); दे१.३.४.८-१० न१ ते१
मुर्वे. मुए. मुब. -रोम° (→-लोम°). -c) ब२ अभिमन्य,
दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. अवगम्य, ते१ अभिगम्य (→अभि-
गम्य); ते१ प्रयजेत यथाबलं.

अतः परं मुर्वे. अधिकम् :—

३८. * आसध्वमिति संजल्पन्नासीरन्ते पृथक् पृथक् ।

२१. ते१. cd ○. -a) का१ ब२.३ दे२.६ तैलेनाभ्यञ्जनं
(→तैलमभ्यञ्जनं). -b) ते१ पानीयं (→स्नानीयं); उ१ पृथक्
पृथक् (→पृथग्विधं). -c) दे३ पात्रमौदुम्बरं, दे६ पात्रे
रौदुम्बरेर् (→पात्रैरौदुम्बरैर्). -d) दे६ विश्व° (→वैश्व°);
ब१ °देवाद्य-, ब२.३ मुर्वे. मुए. मुब. °देवत्य-, दे१.३.८-१०
°देवस्य, दे४ °देवश्च, द१ ग२ उ१ °देवत्व- (→°देवत्य-).

२२. -a) दे१ स्नानं, दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्नानात्
(→स्नात्वा). -d) ते१ प्रयच्छेत्, + प्रयजेत् (→प्रयच्छेत्); ते१
यथाविधि (→यथाक्रमम्).

२३. दे४. ○. -a) ब१-३ दे१.३.६.८-१० न१ द१ ग२ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. विश्व- (→विश्वे-); ब२ -देवार्थं (→देवानां).
-b) ब१-३ दे२.६ मुर्वे. मुए. मुब. द्विजाः (→विप्राः). -c)
दे३ एवं (→एषां). -d) ब१ द्विर्भोपिहितानि च, दे१.८-१०

बै.२.२२.२३

प्राङ्मुखान्यासनान्येषां त्रिदर्भोपहितानि च ॥२३॥
 दक्षिणामुखयुक्तानि पितृणामासनानि च ।
 दक्षिणाग्रैकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदकैः ॥२४॥
 तेषूपवेशयेदेतानासनं स्पृश्य स द्विजम् ।
 आसध्वमिति संजल्पन् आसनास्ते पृथक् पृथक् ॥२५॥
 द्वौ दैवे प्राङ्मुखौ पित्र्ये त्रयश्चोदङ्मुखास्तथा ।
 एकैकं वा भवेत् तत्र देवमातामहेष्वपि ॥२६॥
 सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसंपदम् ।
 पञ्चैतान् विस्तरौ हन्ति तस्मान्नेहेत विस्तरम् ॥२७॥
 अपि वा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

विदर्भोपहितानि च, ते१ त्रिदर्भोपरिकृतानि च, द१ ग२ म१
 द्विदर्भा (म१ ०र्भ-) वि (द१ पि) हितानि च, उ१ द्विजन्मपि-
 हितानि च, मुर्वे. मुए. मुब. त्रिदर्भोपहितानि च.

२४. दै१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१. ab ०. -a) व२
 उत्तरा° (→दक्षिणा°); ब१.३ मुर्वे. मुए. मुब. ०मुक्तानि
 (→युक्तानि). -c) दे३ ०दर्भाश्च (→०दर्भाणि); दै१.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु, ते१ दक्षिणाग्राणि दर्भाणि,
 द१ दक्षिणाग्रैस्तु दर्भाणि. -d) दे३ प्रक्षिप्याणि (→प्रोक्षितानि).

२५. -a) ग२ ०वेशनात् (→०वेशयेद्); दे६ विप्रान्
 (→एतान्). -b) व१ संस्पृशन् द्विजाः, व२ स्पृश्य स द्विजः,
 दै१.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. संस्पृशन्नपि, दे३ संस्पृशेत्तत, न१
 संस्पृशन् द्विजात्, ते१ उ१ संस्पृशेदपि, द१ ग२ संश्रयन्नपि
 (→स्पृश्य स द्विजं). -c) ते१ संजल्पेत्, द१ ग२ म१ उ१ संकल्प्य
 (द१ ०ल्प) (→संजल्पन्). -d) व१ स्वासीरन्, व२.३
 स्वासनास्, दै१.४.८-९ मुर्वे. मुए. मुब. आसीरन्, दे६ स्वासीनास्,
 ग२ म१ आसनं (→आसनास्); न१ * सीनेषु पृथक् पृथक्.

२६. द१ ग२. २६d-४९d ०. -a) दे२.६.१० द१
 ग२ म१ देवे, न१ उ१ देवौ (→दैवे); दै१.६ न१ प्राङ्मुखे
 (→प्राङ्मुखौ); दे४ ते१ मुर्वे. पित्रे, न१ विप्रौ (→पित्र्ये).
 -c) दै१.८-९ मुर्वे. मुए. मुब. तत्र देवं तु, दै१० दैवतं
 तु, न१ भावयेत्तत्र, द१ ग२ वा **** (→वा भवेत्तत्र).
 -d) व१ दे२ न१ देवं, व३ दैव-, दै१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 पितृ-, दे४ एवं, दे६ ते१ दैवं, म१ पंच-, उ१ भवं (→देव-).

२७. द१ ग२. ०; व१. bcd ०. -a) व२ दे३.६ उ१
 सत्क्रिया (→सत्क्रिया); व१ सत्क्रियादेश ***. -b) म१
 द्रव्यं (→शौचं); दे३.६ ०संपदः (→०संपदं). -c) ते१ पञ्चैता
 (→पञ्चैतान्). -d) न१ विस्तरे (→विस्तरं).

श्रुतशीलादिसंपन्नमलक्षणविवर्जितम् ॥२८॥
 उद्धृत्य पात्रे चान्नं तत् सर्वस्मात् प्रकृतात् पुनः ।
 देवतायतने चास्मै निवेद्यान्यत्प्रवर्त्तयेत् ॥२९॥
 प्राश्येदेग्नौ तदन्नं तु दद्याद् वा ब्रह्मचारिणे ।
 तस्मादेकमपि श्रेष्ठं विद्वांसं भोजयेद् द्विजम् ॥३०॥
 भिक्षुको ब्रह्मचारी वा भोजनार्थमुपस्थितः ।
 उपविष्टेषु यः श्राद्धे कामं तमपि भोजयेत् ॥३१॥
 अतिथिर्यस्य नाश्नाति न तच्छ्राद्धं प्रशस्यते ।
 तस्मात् प्रयत्नाच्छ्राद्धेषु पूज्या ह्यतिथयो द्विजैः ॥३२॥
 आतिथ्यरहिते श्राद्धे भुञ्जते ये द्विजातयः ।
 काकयोनिं व्रजन्त्येते दाता चैव न संशयः ॥३३॥

२८. व१ द१ ग२. ०. -a) दै१.४ ते१ उ१ अथवा
 (→अपि वा); क१ व३ दे२ यो जयेद् (→भोजयेद्); दै१ एवं
 (→एकं). -c) दे४ श्रुतं (→श्रुत-).

२९. द१ ग२. ०. -a) दे४ उ१ तु, ते१ च (→तत्).
 -b) व३ दे२.६ प्राकृतात्पुनः, दै१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. प्रकृता-
 त्ततः, दे४ प्रकृतात्मतः, दै१० प्रकृतादतः, ते१ प्रकृतात्मनः, उ१
 प्रयतात्मनः (→प्रकृतात्पुनः). -c) दे४ देवतायतनं (→देवता-
 यतने); दै१.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. वासौ, ते१ तस्मै
 (→चास्मै). -d) दे३ ते१ निवेद्यान्नं (→निवेद्यान्यत्); ते१
 प्रकल्पयेत् (→प्रवर्त्तयेत्).

३०. द१ ग२. ०; दै१.३.४.८-१० ते१ म१ उ१. cd ०.
 -a) दै१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्राश्येदन्नं, ते१ प्रादादग्नौ
 (→प्राश्येदेग्नौ); क१ दे६ तदर्थं, दै१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 तदग्नौ (→तदन्नं); म१ प्रागग्नौ च तदन्नं वा. -b) व१
 दै१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वै (→वा); व२ प्रदद्याद् ब्रह्मचारिणे,
 ते१ दद्याद् ब्राह्मणसंपदम्, म१ दद्याच्च ब्रह्मचारिणे.

३१. द१ ग२. ०. -a) दे६ च (→वा). -b) दे६
 उपस्थितं (→उपस्थितः). -c) दै१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 ०विष्टस्तु, दे२ ०विष्टे तु, दे३ ०विष्टं तु (→०विष्टेषु); ते१
 उपविष्टेष्वपि श्राद्धे.

३२. द१ ग२. ०. -a) दे४ उ१ यत्र (→यस्य). -b)
 व२ न च, दे३ न सत्, न१ न तु (→न तत्); ते१ तस्य
 श्राद्धं प्रणयति. -c) ते१ तस्मात्प्रयत्नतः श्राद्धे. -d) दे६ ते१
 द्विजाः (→द्विजैः).

३३. द१ ग२. ०. -a) उ१ आतिथ्ये (→आतिथ्य-);
 न१ ०वर्जिते (→०रहिते); ते१ आतिथ्यहीने श्राद्धे तु. -b) व२
 वै (→ये). -c) न१ कामयोनिं (→काकयोनिं).

हीनाङ्गः पतितः कुष्ठो व्रणी पुक्कसनास्तिकौ ।
 कुक्कुटाः शूकराः श्वानो वर्ज्याः श्राद्धेषु दूरतः ॥३४
 बीभत्सुमशुचिं नग्नं मत्तं धूर्तं रजस्वलाम् ।
 नीलकाषायवसनं पाषण्डांश्च विवर्जयेत् ॥३५
 यत् तत्र क्रियते कर्म पैतृकं ब्राह्मणान् प्रति ।
 तत्सर्वमेव कर्तव्यं वैश्वदेवत्यपूर्वकम् ॥३६
 यथोपविष्टान् सर्वास्तानलंकुर्याद् विभूषणैः ।
 स्रग्दामभिः शिरोवेष्टैर्धूपवासोऽनुलेपनैः ॥३७
 ततस्त्वावाहयेद् देवान् ब्राह्मणानामनुज्ञया ।
 उदङ्मुखो यथान्यायं विश्वे देवास इत्यृचा ॥३८
 द्वे पवित्रे गृहीत्वाऽथ भाजने क्षालिते पुनः ।

३४. द१ ग२. ०. -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. व्रणयुक्तस्तु नास्तिकः, उ१ वणिक्पुक्कसनास्तिकाः. -c) दे१.३-४.८-१० न१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. कुक्कुटः (दे१० कुर्कुरः) शूकरः श्वानो, ते१ सूकरः कुक्कुटः श्वानो. -d) ब२ यत्नतः (→दूरतः).

३५. द१ ग२. ०; [ब१.२२ अध्यायस्य ३५ श्लोकतः २३ अध्यायस्य १८ श्लोकं यावत् ०]. -a) ब२.३ दे२.६ ते१ बीभत्सम्, न१ विभ्रत्सम् (→बीभत्सुम्). -b) ते१ दुष्टं (→धूर्तं); दे२.३.६ रजस्वलं (→रजस्वलां). -c) का१ नीलकषाय-, दे२ नीलकषाय-, न१ नावकाषीय-, ते१ नीलकौशेय- (→नीलकाषाय-); दे१.८.१० मुर्वे. मुए. मुब. -वसन-, न१ -वसमान्, म१ -वसनां (→-वसनं). -d) दे२ पाषण्डांश्च, दे१० पाषण्डिश्च (→पाषण्डांश्च).

३६. ब१ द१ ग२. ०. -a) का१ यत्र यत्, ब२ अत्र तु (→यत् तत्र). -b) का१ ब३ दे१.२.८.९ न१ म१ मुब. पैतृके, दे६ पैत्र्यकं (→पैतृकं); ब२ पैतृकं ब्राह्मणान् प्रति. -d) का१ दे१.८-१० उ१ °देवस्य, ते१ °दैविक, द१ म१ °देवत्य- (→°दैवत्य-); दे३ ब्राह्मणानामनुज्ञया.

३७. ब१ द१ ग२. ०. -a) दे३ दर्भो°, ते१ अयो° (→यथो°); ब२.३ दे२.६ उ१ °विष्टान् (→°विष्टान्); म१ यथोपरिष्ठान्तान् सर्वांन्. -c) दे४ म१ स्रग्दामभिः (→°स्रग्दामभिः); दे१.८-१० °विष्टैः (→°वेष्टैः). -d) ब२ दे३ धूपैर् (→धूप-); दे३ वासोप°, दे१० -वासोप° (→वासोऽनु°); ते१ धूपदीपानुलेपनैः, म१ धौतवासोविनिक्षिपेत्.

३८. ब१ द१ ग२. ०. -d) दे३.४ न१ स ऋत्विजाः (दे४ °जः), दे१० स वा द्विजाः (→स इत्यृचा).

शं नो देव्या जलं क्षिप्त्वा यवोऽसीति यवांस्तथा ॥३९
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्ते त्वर्घं विनिक्षिपेत् ।
 प्रदद्याद् गन्धमाल्यानि धूपादीनि च शक्तितः ॥४०
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणां दक्षिणामुखः ।
 आवाहनं ततः कुर्यादुशन्तस्त्वेत्यूचा बुधः ॥४१
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायं तु नस्ततः ।
 शं नो देव्योदकं पात्रे तिलोऽसीति तिलांस्तथा ॥४२
 क्षिप्त्वा चार्घ्यं यथापूर्वं दत्त्वा हस्तेषु वै पुनः ।
 संस्रवांश्च ततः सर्वान् पात्रे कुर्यात् समाहितः ।
 पितृभ्यः स्थानमेतेन न्युब्जं पात्रं निधापयेत् ॥४३
 अग्नौ करिष्येत्यादाय पृच्छत्यन्नं घृतप्लुतम् ।

बं.२.२२.४४

३९. ब१ द१ ग२ म१ उ१. ०. -a) दे१.४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. गृहीत्वाऽस्य (→गृहीत्वाऽथ). -b) दे१० भोजने (→भाजने); ते१ भोजने क्षालयेत्पुनः. -c) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवी (→देव्या).

४०. ब१ द१ ग२. ०; म१. ab ०. -a) दे१० ये (→या); दे६ दिव्य (→दिव्या). -b) ब२ हस्ते चार्घ्यं, ब२ दे२.४.६ हस्तेष्वर्घ्यं (→हस्ते त्वर्घं); ते१ तेष्वर्घं विनिक्षिपेत्. -c) दे३.१० °माल्यादि (→°माल्यानि); ते१ प्रदद्यादथ माल्यानि. -d) का१ धूपानि च स्वशक्तितः, दे१० धूपदीपानि शक्तितः.

४१. ब१ द१ ग२. ०. -c) दे३ आवाहयेत् (→आवाहनं); दे३.४.१० ते१ तथा, दे३.९ तदा (→ततः). -d) ब२ पुनः (→बुधः); म१ उशन्तस्त्वेत्यूचा बुधः.

४२. ब१ द१ ग२. ०. -a) ब२ इत्यावाह्य तदा ज्ञातो. -b) दे१० उ१ तथा (→ततः). -c) उ१ देव्यु° (→देव्यो°); दे३ पात्रं (→पात्रे).

४३. ब१ द१ ग२. ०. -a) ब२.३ दे३.६.१० न१ ते१ म१ चार्घ्यं (→चार्घ्यं); दे२ ते१ तथा° (→यथा°). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वा (→वै). -d) दे६ पात्रे कृत्वा, ते१ कुर्यात् पात्रे (→पात्रे कुर्यात्). -e) दे१.८-१० म१ मुए. मुब. पितृभ्यः स्थानमसीति, मुर्वे. पितृभ्यः स्थानमेतच्च. -f) का१ ब२ दे१ न१ मुर्वे. मुए. मुब. न्युब्ज-, ते१ ह्यर्घं-, उ१ ह्यर्घ्यं (→न्युब्जं); दे१० फलं पात्रे, म१ न्युम्नपात्रं (→न्युब्जं पात्रं); दे४ ते१ उ१ निधाय च, न१ म१ निधाय तु (→निधापयेत्).

४४. ब१ द१ ग२. ०. -a) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. अग्नौ करिष्यान्नादाय. -b) ब२ प्रहृत्यर्थं, दे१.४.८.९ न१ ते१ मुर्वे. मुए.

बं.२.२२.४४

कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो जुहुयादुपवीतवान् ॥४४॥
 यज्ञोपवीतिना होमः कर्तव्यः कुशपाणिना ।
 प्राचीनावीतिना पित्र्यं वैश्वदेवं तु होमवत् ॥४५॥
 दक्षिणं पातयेज्जानुं देवान् परिचरन् पुमान् ।
 पितृणां परिचर्यासु पातयेदितरं तथा ॥४६॥
 सोमाय वै पितृमते स्वधा नम इति ब्रुवन् ।
 अग्नये कव्यवाहनाय स्वधेति जुहुयात् ततः ॥४७॥
 अन्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेत् ।
 महादेवान्तिके वाऽथ गोष्ठे वा सुसमाहितः ॥४८॥
 ततस्तैरभ्यनुज्ञातो गत्वा वै दक्षिणां दिशम् ।
 गोमयेनोपलिप्योर्वीं स्थानं कृत्वा तु सैकतम् ॥४९॥

मुब. पृच्छेदन्नं (→पृच्छत्यन्नं); का१ ध्रुवं (→वृत्-). -c) का१
 व२.३ दे३.४.६ कुरुष्वेति ह्य (दे३.४ °त्य) नुज्ञातो, ते१ कुरुष्वेति
 तदनुज्ञातं. -d) दे१.२.४ मुर्वे. मुए. उपवीतवित् (दे२.४ °वत्)
 (→उपवीतवान्); ते१ जुहुयादुपवीतवत्.

४५. व१ द१ ग२. ०. -a) न१ होमं (→होमः). -c)
 दे३ पित्रे, म१ पित्र्ये (→पित्र्यं). -d) व२ दक्षिणां, दे१.८-१०
 म१ मुए. मुब. होमयेत्, दे६ मुर्वे. होमवित्, ते१ होमकम्
 (→होमवत्).

४६. व१ द१ ग२. ०. -a) व२.३ दे६.८.९ जानु-
 (→जानुं). -b) व२ दे१.८.९ म१ मुर्वे. मुए. मुब. सदा, दे३
 उ१ तदा, न१ ततः (→पुमान्); ते१ देवानामर्चने तथा. -d)
 उ१ पातयेदितरं तथा.

४७. व१ द१ ग२. ०. -c) का१ व२.३ दे२ अग्नये
 कव्यवाहाय. -d) दे३ स्वाहेति (→स्वधेति).

४८. व१ द१ ग२. ०. -a) दे१.३ अ(दे३ आ)ग्न्या°
 (→अग्न्य°). -c) दे३ ते१ चाऽथ (→वाऽथ). -d) उ१ वाऽथ
 (→वा सु-).

४९. व१ द१ ग२. ०. -b) उ१ गत्वा देवप्रदक्षिणं.
 -c) दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °लिप्याथ, म१ °लिप्तं वा
 (→°लिप्योर्वीं). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कुर्यात् स-
 दे३.४ न१ म१ कुर्यात् (→कृत्वा तु-); ते१ स्थानं कुर्यात्समे ततः.

५०. व१. ०; द१ ग२. ०. -b) दे१.८.९ मुर्वे.
 मुए. मुब. [अ]प्रवणं, दे१० [अ]प्लवनं, ग२ [अ]वचनं (→[अ]
 वनतं); दे३ ते१ दक्षिणं चोत्तरं शुभं, उ१ दक्षिणं चोत्तरं शुभं.
 -c) दे४ ऋतु° (→त्रिरु°); म१ तत्र (→तस्य); का१ दे४ मध्ये
 (→मध्ये).

मण्डलं चतुरस्रं वा दक्षिणावनतं शुभम् ।
 त्रिरुल्लिखेत् तस्य मध्यं दर्भेणैकेन चैव हि ॥५०॥
 ततः संस्तीर्य तत्स्थाने दर्भान् वै दक्षिणाग्रकान् ।
 त्रीन् पिण्डान् निर्वपेत् तत्र हविःशेषात्समाहितः ॥५१॥
 न्युप्य पिण्डांस्तु तं हस्तं निमृज्याल्लेपभागिनाम् ।
 तेषु दर्भेष्वथाचम्य त्रिरायम्य शनैरसून् ।
 तदन्नं तु नमस्कुर्यात् पितृनेव च मन्त्रवित् ॥५२॥
 उदकं निनयेच्छेषं शनैः पिण्डान्तिके पुनः ।
 अवजिघ्रेच्च तान् पिण्डान् यथान्युप्तान् समाहितः ॥५३॥
 अथ पिण्डावशिष्टान्नं विधिना भोजयेद् द्विजान् ।
 मांसान्यूपान् विविधान् दद्यात् कृसरपायसम् ॥५४॥

५१. व१. ०. -a) उ१ तत्र (→ततः); म१ स्थानं
 (→स्थाने). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. दक्षिणाग्रकान् (→दक्षिणा-
 ग्रकान्). -d) दे३ °शेषं, दे९ °शेषान् (→°शेषात्).

५२. व१. ०. -a) दे१ स्थाप्य, दे३.८-१० ते१ द१ मुर्वे.
 मुए. मुब. उप्य, दे६ मुप्य, ग२ तप्य, म१ उ१ उप- (→न्युप्य);
 का१ तत्स्थाने, दे१.३.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 तद्वस्तं ते१, तद् वस्त्रं (→तं हस्तं). -b) दे४ निमृह्यात्, ते१
 निमृज्यात् (→निमृज्यात्); का१ °भाजनं, दे१.८.९ द१ ग२ मुए.
 मुब. °भोजिनां, दे२ °भोजनं, दे३ °भागिनं, दे६ °भागिनः, उ१
 °भोजना (→°भागिनां). -c) दे३ आमृज्य (→आचम्य); दे६
 तेषु सर्वेष्वथावस्य, ते१ तेषु वद्वेषु चाचम्य. -d) का१ त्रिरारम्य,
 व३ ते१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. त्रिराचम्य, दे३ तथाचम्य
 (→त्रिरायम्य). -e) का१ व२.३ दे२ न१ षडप्युतून, दे३ यदु-
 द्भूतं, दे४ षडप्येतान्, दे६ षडस्यहन्, दे१० यद् दत्तं तु, द१ म१
 षडभिः पितृन्, मुब. षड्ऋतुश्च (→तदन्नं तु); ते१ मण्डलस्या-
 ग्रमुत्कुर्यात्. -f) दे४ ऋतून्, म१ मन्त्रैर् (→पितृन्); द१ ग२ म१
 उ१ पितृन् देवांश्च धर्मवित्, दे२ पितृनेव च मन्त्रवत्.

५३. व१. ०. -c) दे४ अवक्षिपेच्च, ते१ उपजिघ्रेत
 (→अवजिघ्रेच्च). -d) दे१ यथानुब्जा(?), दे३ यथामृष्टा,
 दे४.८-१० मुर्वे. मुए. यथान्युप्त्वा, दे६ यथा पुंसान्, ते१ बद्धान्
 युक्ता (→यथान्युप्तान्).

५४. व१. ०. -a) ते१ तथा (→अथ); का१
 °शिष्टार्थं (→°शिष्टान्नं); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 अथ पिण्डावशिष्टान्नं. -b) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब.
 विधिवद्, द१ विधानाद् (→विधिना). -c) व३ मांसान्य-

सूपशकफलानीक्षन् पथो दधि घृतं मधु ।
 अन्नं चैव यथाकामं विविधं भक्ष्यपेयकम् ॥५५॥
 यद् यदिष्टं द्विजेन्द्राणां तत्सर्वं विनिवेदयेत् ।
 धान्यांस्तिलांश्च विविधान् शर्करा विविधास्तथा ॥५६॥
 उष्णमन्नं द्विजातिभ्यो दातव्यं श्रेय इच्छता ।
 अन्यत्र फलमूलेभ्यः पानकेभ्यस्तथैव च ॥५७॥
 नाश्रूणि पातयेज्जातु न कुप्येज्जानृतं वदेत् ।
 न पादेन स्पृशेदन्नं न चैतदवधूनयेत् ॥५८॥

पूर्वांश्च, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मांसान्पूर्वांश्च, दे६ ते१ मांसान्पूर्वान्,
 दे१० मांसान्पिण्डांश्च, द१ म१ उ१ माषान्पूर्वान् (→मांसान्य-
 पूर्वान्). -d) दे६ दत्त्वा (→दद्यात्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 श्राद्धकल्पास्तु भोजनात्.

अतः परं दे१.८-१० मुर्वे. मुए. पुस्तकेषु ७०-७७ab
 श्लोका वर्तन्ते—

* 'ततोऽन्नमुत्सृजेद् भुक्तेष्वग्रतो विकिरन् भुवि ।
 पृष्ठ्वा तदन्नमित्येव तृप्तानाचामयेत्ततः ।
 आचान्ताननुजानीयादभितो रम्यतामिति ।
 स्वधास्त्विति च ते ब्रूयुर्ब्राह्मणास्तदनन्तरम् । [4]
 ततो भुक्तवतां तेषामन्तर्गेषां निवेदयेत् ।
 यथा ब्रूयुस्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तु तैर्द्विजैः ।
 पित्रे स्वदितमित्येव वाच्यं गोष्ठेषु सुश्रितम् ।
 संपन्नमित्यभ्युदये देवे रोचितमित्यपि । [8]
 विसृज्य ब्राह्मणान्तां वै पितृपूर्वं तु वाग्यतः ।
 दक्षिणां दिशमाकांक्षन्याचेतेमान् वराप्तिवृत्तम् ।
 दातारो नोभिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च ।
 श्रद्धा च नो मा विगमद् बहु देयं च नोऽस्त्विति । [12]
 पिण्डास्तु गोऽजविप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।
 मध्यमं तु ततः पिण्डमद्यात्पत्नी सुतार्थिनी ।
 प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य ज्ञातिं शेषेण तोषयेत् ।

(= ७०-७६)

[-1) दे१० विकरं (→विकिरन्). -4) दे१० तत् (→ते)
 -7) दे१.८.९ पित्र्ये (→पित्रे). -8) मुर्वे. मुए. सेवित-
 (→रोचित-). -11) दे१.८.९ वेदः (→वेदा); दे१० व्यगमद्
 (→विगमद्)].

५५. ब१. ०. -a) ब२ पुष्प-, ब३ पूष-, दे४ सोप-,
 न१ सूप-, ते१ पूष- (→सूप-). -b) ते१ आपः (→पयो).
 -d) दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भोज्य°, दे६ भक्ष°
 (→भक्ष्य°).

क्रोधेन चैव यद् दत्तं यद् भुक्तं त्वरया पुनः ।

यातुधाना विलुम्पन्ति जल्पता चोपपादितम् ॥५९॥

स्विन्नगात्रो न तिष्ठेत सन्निधौ तु द्विजन्मनाम् ।

न चात्र श्येनकाकादीन् पक्षिणः प्रतिषेधयेत् ।

तद्रूपाः पितरस्तत्र समायान्ति बुभुक्षवः ॥६०॥

न दद्यात् तत्र हस्तेन प्रत्यक्षलवणं तथा ।

न चायसेन पात्रेण न चैवाश्रद्धया पुनः ॥६१॥

वे.२.२२.६५

५६. ब१. ०. -a) ब२ समुच्छिष्टं, दे६ दद्यादिष्टं
 (→यद् यदिष्टं). -c) का१ ब२.३ दे२.३.४ ते१ द१ अ२ म१
 धानास-, दे१० धान्यंस्, न१ पलांस् (→धान्यास्); ब२.३
 दे३.४ न१ ते१ तिलांश्च (→तिलांश्च); ब२.३ विविधाः, दे२.३
 न१ ते१ विविधाना (→विविधान्). -d) दे६ विविधान्
 (→विविधास्).

५७. ब१. ०. -a) ते१ उत्तमं यद् द्विजातिभ्यो.
 -b) का१ इच्छताम्, दे३ इच्छया, दे६ इच्छत, दे१० इच्छिता,
 उ१ इच्छतः (→इच्छता). -d) म१ अ२ उ१ पाकेभ्यश्च तथैव
 हि (उ१ च), द१ पक्वेभ्यश्च तथैव हि.

५८. ब१. ०. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. न
 भूमौ, न१ नाश्रूमा- (→नाश्रूणि); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 जानुं (→जातु). -b) अ२ कुप्यात् (→कुप्येत्). -b)
 दे३.८-१० मुर्वे. मुए. न चैवमवधूनयेत्.

५९. ब१. ०. -a) मुब. क्रोधेनैव च (→क्रोधेन चैव);
 न१ यद्भुक्तं (→यद् दत्तं); दे१ क्रोधेनैव यद्भुक्तं च, दे४.८-१०
 मुर्वे. मुए. क्रोधेनैव च यद् भुक्तं. -b) ब२ द१ अ२ म१ यद् दत्तं,
 दे१ उ१ *** (→यद् भुक्तं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. त्वयथाविधि
 (दे१० °धिः) (→त्वरया पुनः). -c) दे६ विलुम्पन्ति
 (→विलुम्पन्ति). -d) का१ जल्पतां चो°, दे१ जल्पतो चो° (?),
 द१ जल्पवाचो°, अ२ जल्पया चो°, उ१ जल्पन्या चो° (→जल्पता
 चो°); ते१ जल्पन्नाच्चैव वादतः.

६०. ब१. ०. -a) ब२ शुन्य°, दे१.३ खिन्न°, ते१ वृत्°
 (→स्विन्न°). -b) दे३-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु); दे१.८-१०
 द्विजोत्तमान्, मुब. द्विजोत्तमाः (→द्विजन्मनाम्). -c) दे१.३.४.
 ८-१० ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. न च वश्येत
 काकादीन्. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. प्रतिलोमगान् (→प्रतिषेध-
 येत्). -f) ते१ आज्यपाः पितरस्तद्वत्.

६१. ब१. ०. -a) ते१ दद्यादन्नं न हस्तेन. -b)
 दे१.४.८-१० म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रत्यक्षं (→प्रत्यक्ष-). -c)
 दे६ पात्राणि (→पात्रेण).

बै.२.२२.६९ काश्चनेन तु पात्रेण राजतौदुम्बरेण वा ।
 दत्तमक्षयतां याति खड्गेन च विशेषतः ॥६२॥
 पात्रे तु मृगमये यो वै श्राद्धे भोजयते पितृन् ।
 स याति नरकं घोरं भोक्ता चैव पुरोधसः ॥६३॥
 न पङ्क्त्यां विषमं दद्यान्न याचेन्न च दापयेत् ।
 याचिता दापिता दाता नरकान् यान्ति दाहणान् ॥६४॥
 भुञ्जीरन् वाग्यताः शिष्टा न ब्रूयुः प्राकृतान् गुणान् ।
 तावद्धि पितरोऽश्नन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥६५॥
 नाग्रासनोपविष्टस्तु भुञ्जीत प्रथमं द्विजः ।
 बहूनां पश्यतां सोऽज्ञः पङ्क्त्या हरति किल्बिषम् ॥६६॥

६२. ब१. ॐ. -a) दे३ कीचकेन च पात्रेण. -b) उ१ तथा चौ०, दे३.८-१० म१ मुर्वे. मुए. राजतौ०, द१ ग२ तथा त्वौ० (→राजतौ०); का१ ब२.३ दे२.६ च, ते१ च, + वा (→वा). -c) द१ ग२ उ१ उ० (→दत्त०); ब१ दत्तमक्षयतामिति. -d) ते१ स्वर्णेन (→खड्गेन).

६३. ब१. ॐ; दे१. cd ॐ. -a) ब२ च (→तु); ते१ पाययेत्, + पात्रे तु (→पात्रे तु); ब३ दे१.३ न१ द१ मृगमये (→मृगमये); न१ चैव (→यो वै). -b) ग२ पात्रे (→श्राद्धे); दे१.८.९ वै भोजयेत्पितृन्, मुर्वे. मुए. मुव. वै भोजयेद् द्विजान् (→भोजयते पितृन्); ते श्राद्धे वा भोजयेत्पितृन्. -d) का१ ब२.३ दे४ ते१ ग२ पुरोधसा, म१ पुरोदितं (→पुरोधसः).

६४. ब१. ॐ; दे१. ab ॐ. -a) दे६ अपङ्क्त्यां, ते१ न चैषां (→न पङ्क्त्यां). -b) दे४.८-१० ते१ द१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. न याचेत् न दापयेत्. -c) ब२ दे१ याचितो (→याचिता); ब२ दापितो (→दापिता); दे३ चैव (→दाता); उ१ याचिता दापिता चाथ, ते१ दाता दापयिता चैव, ग२ याचितादपि चात्मानं. -d) दे३ नरके, द१ ग२ म१ उ१ नरकं (→नरकान्); ब२ प्रतिपद्यते, ब३ दे६ न१ याति दाहणान्, दे१.३.४.८-१० मुर्वे. याति भीषणान्, द१ ग२ म१ उ१ याति भीषणं (→यान्ति दाहणान्).

६५. ब१. ॐ. -a) दे४ मृष्टं, न१ स्विष्टं, ते१ स्पष्टं (→शिष्टाः); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. भुञ्जीरन्नग्रतः श्रेष्ठं, दे३ भुञ्जाना वाग्यता मृष्टं, द१ ग२ म१ उ१ भुञ्जीत वाग्यतो दृष्टं (म१ मृष्टं). -b) द१ ग२ उ१ ब्रूयात् (→ब्रूयुः); दे३ न ब्रूयुः प्रत्यक्षतां गुणान्, ते१ न ब्रूयुः प्राश्य तद् गुणान्. -c) म१ तस्यापि (→तावद्धि). -d) ग२ हविर्गुणान् (→हविर्गुणाः).

६६. ब१. ॐ. -a) का१ नाग्रासनो०, दे४ नासायनो०, ते१ अग्रासनो०, ग२ नास्त्रासनो० (→नाग्रासनो०). -c) का१

न किञ्चिद् वर्जयेच्छ्राद्धे नियुक्तस्तु द्विजोत्तमः ।
 न मांसं प्रतिषेधेत न चान्यस्यान्नमीक्षयेत् ॥६७॥
 यो नाश्नाति द्विजो मांसं नियुक्तः पितृकर्मणि ।
 स प्रेत्य पशुतां याति संभवानेकविंशतिम् ॥६८॥
 स्वाध्यायं श्रावयेद्देवां धर्मशास्त्राणि चैव हि ।
 इतिहासपुराणानि श्राद्धकल्पांश्च शोभनान् ॥६९॥
 ततोऽन्नमुत्सृजेद् भुक्ते अग्रतो विकिरन् भुवि ।
 पृष्ट्वा तृप्ताः स्थ इत्येवं तृप्ता नाचामयेत् ततः ॥७०॥
 आचान्ताननुजानीयादभितो रम्यतामिति ।
 स्वधाऽस्त्विति च तं ब्रूयुर्ब्राह्मणास्तदनन्तरम् ॥७१॥

पश्यतो, + पश्यतां, ते१ प्रेक्षतां (→पश्यतां); का१ सोऽयं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. सोन्यः, दे२ सोऽन्नः (→सोऽन्नः). -d) दे६ पङ्क्तेर् (→पङ्क्त्या).

६७. ब१. ॐ. -a) ब३ उर्जयेत्, दे१० अर्चयेत् (→वर्जयेत्). -b) ब२ नियोगं तु (→नियुक्तस्तु); ते१ द१ द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः). -c) दे१.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुव. न मांसस्य निषेधेन, ते१ न मांसप्रतिषेधेन. -d) दे४ न चान्यस्थान्नमीक्षयेत्.

६८. ब१. ॐ. -c) ग२ नरकं, म१ पश्यतां (→पश्यतां). -d) दे१० ०विंशतिः (→०विंशतिम्); का१ संभवादेकविंशति, न१ संभवानेकविंशतिम्.

६९. ब१. ॐ; दे१.४.८-१० मुए. cd ॐ. -a) ग२ स्वाध्याय-मुर्वे. स्वाध्यायान् (→स्वाध्यायं); ब२ वेदान्, दे६ देवान्, द१ ग२ म१ उ१ तेषां (→एषां). -d) दे३ तु (→च); द१ भोजनान् (→शोभनान्).

७०. [ब१ दे१.४.८-१० मुए. ॐ; दे१.८-१० मुर्वे. मुए. पुस्तकेषु ७०-७७ab श्लोकाः ५४ श्लोकात् परतः आगताः]; दे६. d ॐ. -a) न१ ततोऽन्नम् (→ततोऽन्नम्); दे३ विसृजेत् (→उत्सृजेद्); ब३ ग२ म१ उ१ भुक्ते, दे३ चैव, दे६ भक्तैः, मुव. भोक्ता (→भुक्ते). -b) का१ ब३ द१ ग२ म१ उ१ -मुव. -ध्वग्नतो, ते१ ह्यग्नतो, मुर्वे. साग्रतो (→अग्रतो); ग२ विकिरान् (→विकिरन्). -c) ते पृच्छेत् (→पृष्ट्वा); ब२.३ दे६ मुर्वे. स्वदितं, दे६ [अ]भ्युदितं, ग२ स्वादितं, मुव. तदन्नं (→तृप्ताः स्थ); दे३ मुव. इत्येव (→इत्येवं); न१ स्पृष्टोच्छिष्टमित्येवं.

७१. ब१ दे१.४.६.८-१० मुए. ॐ (द्र. ७० पा. वि.) -a) ब३ शेषं (→तेषां). -b) दे३ अनु (→इति). -c)

ततो भुक्तवतां तेषामन्नशेषं निवेदयेत् ।
यथा ब्रूयुस्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तु वै द्विजैः ॥७२
पित्र्ये स्वदित इत्येव वाक्यं गोष्ठेषु सूनृतम् ।
संपन्नमित्यभ्युदये दैवे रोचत इत्यपि ॥७३
विसृज्य ब्राह्मणांस्तान् वै दैवपूर्वं तु वाग्यतः ।
दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन् याचेतेमान् वरान् पितॄन् ॥७४
दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च ।
श्रद्धा च नो मा व्यगमद् बहुदेयं च नोस्त्विति ॥७५
पिण्डांस्तु गोऽजविप्रेभ्यो दद्यादग्नौ जलेऽपि वा ।
मध्यमं तु ततः पिण्डमद्यात् पत्नी सुतार्थिनी ॥७६
प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य ज्ञातीन् शेषेण तोषयेत् ।

दे३ मुब. ते (→तं); का१ दे२ ब्रूयाद् (→ब्रूयुर); ते१ सुस्वधा-
ऽस्त्विति ब्रूयुः.

७२. ब१ दे१.४.६.८-१० मुए. ॐ (द्र. ७० पा. वि.)
-a) व३ शेषं (→तेषां). -b) दे३ निधापयेत् (→निवेदयेत्).
-c) अ२ तथा (→यथा); दे३ कुर्युस् (→ब्रूयुस्). -d)
व३ दे३ न१ ते१ मुबे. मुए. मुब. तैर् (→वै).

७३. ब१ दे१.४.८-१० मुए. ॐ (द्र. ७० पा. वि.);
दे६.२ ॐ. -a) का१ ब२.३ दे२ द१ अ२ उ१ स्वधितमित्येवं
(का२ अ२ उ१ ०व), ते१ स्वधितमित्येवं, म१ स्वदित इत्येवं
(→स्वदित इत्येव); दे३ पृष्ट्वा तृप्तास्थ इत्येवं. -b)
ब२.३ न१ द१ अ२ म१ उ१ मुब. वाच्यं (व२ ०च्ये) (→वाक्यं);
व२ मुबे. सूत्रितं, व३ दे६ सुश्रूतं, मुब. सुश्रितं (→सूनृतं);
द१ अ२ म१ उ१ वाच्यं गोष्ठेष्वनुश्रूतं (उ१ ०तः). -d) दे३
न१ देवे (→दैवे); व३ दे६ मुब. रुचितमित्यपि, ते१ रोचत
इत्यपि, द१ रोचिष्णु इत्यपि, अ२ उ१ रोचनमि (उ१ इ) त्यपि
(→रोचत इत्यपि).

७४. ब१ दे१.८-१० मुए. ॐ (द्र. ७० पा. वि.).
-b) व२.३ दे६ न१ द१ अ२ म१ देव०, दे३.४ ते१ मुबे. मुब.
पितॄ० (→दैव०). -c) द१ अ२ म१ उ१ आकाङ्क्षन्
(→आकाङ्क्षन्). -d) न१ इष्टान् (→इमान्); दे३ बहून्
(→पितॄन्).

७५. ब१ दे१.८-१० मुए. ॐ (द्र. ७० पा. वि.). -a)
का१ दे३ [अ]पि०, ब२.३ [अ]वि० (→[अ]भि०). -b) उ१ नः
(→च). -c) ते१ माध्यमत, अ२ म१ व्यपगात् (→व्यगमद्).
-d) अ२ बहुदेयं (→बहुदेयं).

ज्ञातिष्वपि च तुष्टेषु स्वान् भृत्यान् भोजयेत् ततः ।

पश्चात् स्वयं च पत्नीभिः शेषमन्नं समाचरेत् ॥७७

नोद्वासयेत् तदुच्छिष्टं यावन्नास्तंगतो रविः ।

ब्रह्मचारी भवेतां तु दम्पती रजनीं तु ताम् ॥७८

दत्त्वा श्राद्धं तथा भुक्त्वा सेवते यस्तु मैथुनम् ।

महारौरवमासाद्य कीटयोनिं व्रजेत् पुनः ॥७९

शुचिरक्रोधनः शान्तः सत्यवादी समाहितः ।

स्वाध्यायं च तथाऽध्वानं कर्त्ता भोक्ता च वर्जयेत् ॥८०

श्राद्धं भुक्त्वा परश्राद्धे भुञ्जते ये द्विजातयः ।

महापातकिभिस्तुल्या यान्ति ते नरकान् बहून् ॥८१ वै.२.२२.८६

अतः परं व२.३ पुस्तकयोरधिकम्—

३९. * अन्नं च नो बहुभवेदतिथीश्च लभेमहि ।

याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्म कञ्चन' ।

७६. ब१ दे१.८-१० मुए. ॐ (द्र. ७० पा. वि.). -d) अ२
म१ दद्यात् (→अद्यात्); ते१ अद्यातापत्सुतार्थिनी.

द१ अ२ म१ उ१. b, c मध्ये अधिकम्—

४०. *प्रक्षिपेत्सत्सु विप्रेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् ।

७७. ब१. ॐ; दे१.८-१० मुए. ab ॐ (द्र. ७०
पा. वि.). -b) व३ दे३ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुबे. भोजयेत्
(→तोषयेत्); व२ ज्ञातीन् शेषान् प्रतोषयेत्. -c) दे१.८-१०
मुबे. मुए. मुब. चतुष्टेषु, ते१ च भुक्तेषु (→च तुष्टेषु). -e)
अ२ म१ उ१ सपत्नीकः (→च पत्नीभिः). -f) का१
ब२.३ दे२.६ न१ समाहरेत्, दे३ च भोजयेत् (→समाचरेत्).

७८. ब१. ॐ. -c) का१ ०तां तु (→०तां तु); ते१
द१ अ२ म१ उ१ ब्रह्मचर्यं चरैतां (म१ ०तौ) तु. -d) दे१.३.४.८-१०
न१ दम्पत्योर् (→दम्पती); अ२ रजनीं ब्राह्मणैः सह.

७९. -a) द१ अ२ म१ उ१ ततो (→तथा). -b)
द१ अ२ म१ उ१ सेवयेद् यस्तु मैथुनं. -c) न१ ०मासीद्य
(→०मासाद्य).

८०. -b) दे६ दृढव्रतः (→समाहितः). -d) म१
विवर्जयेत् (→च वर्जयेत्); का१ कर्त्ता च परिवर्जयेत्.

८१. -a) दे१.४.८-१० मुए. मुब. कृत्वा, द१ अ२ उ१
दत्त्वा (→भुक्त्वा). -b) ब१ द१ अ२ उ१ परश्राद्धं (→परश्राद्धे).
-c) द१ अ२ म१ उ१ ०पातकिनस् (→०पातकिभिस्).

वै.२.२२.६०

एष वो विहितः सम्यक् श्राद्धकल्पः सनातनः ।
 आमेन वर्त्तयेन्नित्यमुदासीनोऽथ तत्त्ववित् ॥८२॥
 अनग्निरध्वगो वाऽपि तथैव व्यसनान्वितः ।
 आमश्राद्धं द्विजः कुर्याद् विधिज्ञः श्रद्धयान्वितः ।
 तेनाग्नौ करणं कुर्यात् पिण्डांस्तेनैव निर्वपेत् ॥८३॥
 योऽनेन विधिना श्राद्धं कुर्यात् संयतमानसः ।
 व्यपेतकल्मषो नित्यं योगिनां वर्त्तते पदम् ॥८४॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन श्राद्धं कुर्याद् द्विजोत्तमः ।
 आराधितो भवेदीशस्तेन सम्यक् सनातनः ॥८५॥
 अपि मूलैर्फलैर्वाऽपि प्रकुर्यान्निर्धनो द्विजः ।

८२. -a) म₁ एवं (→एष); क₁ ब_{2.3} दे_{2.3.6} ते₁ द₁ म₁ मुब. वोऽभिहितः, उ₁ तेऽभिहितः (→वो विहितः); न₁ सौम्यः (→सम्यक्). -b) द₁ ग₂ °कालस् (→°कल्पः); दे_{1.8.9} ते₁ म₁ मुबे. मुए. मुब. समासतः, दे₁₀ समाहितः, + समासतः, द₁ ग₂ समाहितः (→सनातनः). -c) ब_{2.3} मुबे. मुए. मुब. अनेन, दे₆ अनेन, ते₁ तमेव (→आमेन); मुबे. वर्द्धयेत् (→वर्त्तयेत्). -d) ते₁ हि (→[प्र]थ); दे_{1.8-10} मुबे. मुए. ब्राह्मणो व्यसनान्वितः, द₁ ग₂ उ₁ उदासीनो न तत्त्वतः.

८३. ब₁. ०; दे_{1.8-10} मुए. मुब. ab ०. -c) ब₂ दे₁₀ मुब. यथा, दे_{1.4.8.9} मुए. मुब. यदा, न₁ ग₂ उ₁ ततः, म₁ सतः (→द्विजः). -d) न₁ वृषलस्तु सदैव हि.

८४. ब₁. ०. -a) दे₃ न₁ अनेन, ते₁ एतेन (→योऽनेन); द₁ ग₂ उ₁ कुर्यात् (→श्राद्धं). -b) द₁ ग₂ उ₁ श्राद्धं (→कुर्यात्); दे_{1.8-10} मुबे. मुए. मुब. कुर्याद्वै शान्तमानसः, ते₁ कुर्यात्संतुष्टमानसः. -c) ब₂ °कर्मको, ते₁ °पातको, द₁ °कलुषो (→°कल्मषो). -d) ब₁ परं (→पदं); दे_{1.8-10} न₁ ते₁ उ₁ मुब. याति नावर्त्तते पदं, दे₃ यातिना वर्त्तते यदा, दे₄ यतो नावर्त्तते पदं, मुबे. मुए. यतीनां वर्त्तयेत्पदं.

८५. ब₁. ०. -d) क₁ समाहितः, ते₁ समन्ततः (→सनातनः).

८६. ब₁. ०. -a) म₁ मूल- (→मूलैः). -b) दे₄ कुर्यान्निर्धनिको द्विजः, ते₁ श्राद्धं निर्वर्त्तयेद्विजः. -c) दे_{1.8-10} ग₂ मुबे. मुए. मुब. तर्पयित्वा (→तर्पयेद्वा). -d) ते₁ सर्वान् (→स्नात्वा); द₁ ग₂ उ₁ द्विजोत्तमः (→समाहितः).

८७. ब₁. ०; क₁ bc ०. -b) ब_{2.3} होमाद्यं चाभि°, दे_{1.8.8.9} न₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ मुबे. मुए. मुब.

तिलोदकैस्तर्पयेद् वा पितृन् स्नात्वा समाहितः ॥८६॥
 न जीवत्पितृको दद्याद्धोमान्तं चाभिधीयते ।

येषां वापि पिता दद्यात् तेषां चैके प्रचक्षते ॥८७॥

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

यो यस्य अग्र्यते तस्मै देयं नान्यस्य तेन तु ॥८८॥

भोजयेद् वापि जीवन्तं यथाकामं तु भक्तितः ।

न जीवन्तमतिक्रम्य ददाति भूयते श्रुतिः ॥८९॥

द्व्यामुष्यायणिको दद्याद् बीजक्षेत्रिकयोः समम् ।

ऋक्थादद्वं समादद्यान्नियोगोत्पादितो यदि ॥९०॥

होमान्तं वा वि°, दे₁₀ होमान्ते वा वि°, ते₁ ग्रामान्नं वा वि° (→होमान्तं चाभि°). -c) दे_{1.4} न₁ ग₂ उ₁ तेषां, म₁ एषां (→येषां); ब_{2.3} दे₆ द₁ ग₂ म₁ चापि, उ₁ चैव (→वापि); द₁ ग₂ उ₁ सदा (→पिता). -d) न₁ चैते, म₁ चैकं (→चैके); दे₃ प्रवक्ष्यते (→प्रचक्षते).

८८. ब₁. ०. -a) दे_{1.8-10} पितुः (→पिता). -b) क₁ दे_{3.6} ते₁ प्रपितामहाः (→प्रपितामहः). -c) न₁ यस्यां (→यस्य); उ₁ अग्र्यते, + क्रियते, दे_{1.8-10} मुबे. मुए. प्रीयते, दे₃ नृपते (→अग्र्यते); दे_{1.6} यस्मै (→तस्मै). -d) ते₁ तु, उ₁ च (→तु); न₁ तदयं न्यस्यते न तु, म₁ देयस्ता नास्यते न तु.

८९. ब₁. ०. -a) क₁ ब₃ दे₂ भोजयित्वापि (क₁ तु), म₁ भोजयेत्वापि (→भोजयेद्वापि). -c) ते₁ न जीवन् समतिक्रम्य, ग₂ न₁ जीवनमतिक्रम्य. -d) क₁ दे₂ मुब. किञ्चिद् दद्यादिति श्रुतिः, ब₂ किञ्चित् कुर्यादिति श्रुतिः, ब₃ ददाति प्रयतः श्रुतिः, मुबे. ददाति प्रयतः शुचिः.

९०. ब₁. ०. -a) ब₂ ते₁ व्यामुष्यायणि (ते₁ °ण) को, दे₆ व्यामुष्यायणिको, न₁ यदमुष्यायणिको (→द्व्यामुष्यायणिको). -b) दे_{1.8.9} ते₁ द₁ म₁ बीज-, दे₃ बीज- (→बीज-); क₁ दे_{1.3.10} ते₁ क्षेत्र° (दे_{3.10} °त्री°) (→क्षेत्री°); ग₂ उ₁ बिना हेतुः तयोः समं. -c) क₁ न₁ द₁ रिक्तादर्धान् (क₁ °र्थं), ब₃ ऋक्थदर्भं, दे₃ कृत्वादर्धा, दे₆ कृत्वादर्धं, ते₁ बीजादर्धं (→ऋक्थादद्वं); दे_{1.8.10} मुबे. मुए. मुब. अधिकारी भवेत्सोऽथ, ग₂ ऋचा तद्भांशमादद्वं. -d) दे₃ नियोगो न्यायतो यदि, दे₄ न₁ नियोगोत्पादितो यदि.

अतः परम् उ₁ अधिकम्—

४१. * न चाद्विंशमादद्यात् नित्योपात्तादित्यादि ।

अनियुक्तः सुतो यश्च शुल्कतो जायते त्विह ।
प्रदद्याद् बीजिने पिण्डं क्षेत्रिणे तु ततोऽन्यथा ॥९१॥
द्वौ पिण्डौ निर्वपेत् ताम्यां क्षेत्रिणे बीजिने तथा ।
कीर्तयेदथ चैकस्मिन् बीजिनं क्षेत्रिणं ततः ॥९२॥
मृताहनि तु कर्त्तव्यमेकोदिष्टं विधानतः ।
अशौचे स्वे परिक्षीणे काम्यं वै कामतः पुनः ॥९३॥
पूर्वाह्णे चैव कर्त्तव्यं श्राद्धमभ्युदयाधिना ।
देववत्सर्वमेव स्याद् यवैः कार्या तिलक्रिया ॥९४॥
दर्भाश्च ऋजवः कार्या युग्मान् वै भोजयेद् द्विजान् ।
नान्दीमुखास्तु पितरः प्रीयन्तामिति वाचयेत् ॥९५॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिभागे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात् पितृणां स्यादनन्तरम् ।
ततो मातामहानां तु वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतम् ॥९६॥
दैवपूर्वं प्रदद्याद् वै न कुर्यादप्रदक्षिणम् ।
प्राङ्मुखो निर्वपेत् पिण्डान् उपवीती समाहितः ॥९७॥
पूर्वं तु मातरः पूज्या भक्त्या वै सगणेश्वराः ।
स्थण्डिलेषु विचित्रेषु प्रतिमासु द्विजातिषु ॥९८॥
पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्गन्धाद्यैर्भूषणैरपि ।
पूजयित्वा मातृगणं कुर्याच्छ्राद्धत्रयं बुधः ॥९९॥
अकृत्वा मातृगणं तु यः श्राद्धं परिवेषयेत् ।
तस्य क्रोधसमाविष्टा हिंसामिच्छन्ति मातरः ॥१००॥

बं२.२२.१०७

९१. ब१. ०. -a) ब२.३ मुवें. मुए. मुव. अनियुक्तात्, दे२ अनियुक्तः (→अनियुक्तः); का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ यस्तु, दे१० यस्य (→यश्च). -b) का१ ब२ दे१.८.१० उ१ मुवें. मुए. मुव. शुक्तो, ब३ शुष्कको, ते१ शुद्रतो (→शुल्कतो); न१ द्विजान्, उ१ इह (→त्विह). -d) न१ जरिणे, म१ प्रेक्षिणे (→क्षेत्रिणे); ते१ च (→तु); दे३ क्षेत्रिणे बीजिने तथा.

९२. ब१. ०; उ१. ab ०. -c) का१ नैकस्मिन्, ब२.३ दे६ न१ ते१ म१ उ१ वैकस्मिन् (→चैकस्मिन्). -d) दे१० ततः, तथा (→ततः).

९३. ब१. ०. -a) का१ दे३ द१ ग२ म१ उ१ मृताहनि (→मृताहनि). -c) का१ न१ द१ म१ उ१ अशौच-, ग२ आशौचस् (→अशौचे); द१ म१ उ१ स्व-, ग२ स (→स्वे); ग२ म१ उ१ परिक्षीणः (→परिक्षीणे); ते१ आशौचमपरिक्षीणे. -d) न१ कार्यं (→काम्यं); द१ ग२ म१ उ१ कामयतः, ते१ चैकाहृतः (→वै कामतः).

९४. ब१. ०. -a) म१ मुवें. पूर्वाह्णे (→पूर्वाह्णे). -b) का१ अभ्युदयाधिनां, ब२ अभ्युदयात्मकं, दे२ अभ्युदयाधिभिः, दे६ अभ्युदयात्मिकां, दे१० ग२ अभ्युदयाधिनः (→अभ्युदयाधिना). -c) दे६ ते१ म१ दैववत्, द१ उ१ दैवतः (→दैववत्); ते१ कार्याणि, ग२ म१ एतत् स्यात्, मुव. एवं स्यात् (→एव स्याद्). -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. नैव, दे३.४ न वै, द१ ग२ म१ उ१ न च (→यवैः); ते१ कुर्यात्, ग२ कार्यं (→क्रिया); दे१.२.६.८-१० न१ मुवें. मुए. तिलैः, द१ उ१ ग२ वलि- (→तिल-).

९५. ब१. ०. -a) द१ म१ दर्भाश्च (→दर्भाश्च); दे३ रजवः, ग२ ऋजवः (→ऋजवः); दे४ द१ ग२ कुर्याद् (→कार्या). -b) दे१० ऋषभान् (→युग्मान्); का१ ब१ दे६

योजयेद्, ब३ राजयेद् (→भोजयेद्). -c) द१ ग२ म१ उ१ च (→तु).

९६. ब१. ०. -a) ग२ म१ उ१ मातुः, दे४ प्रीतः (→मातुः). -b) का१ दे१.६.८-१० न१ ते१ म१ मुवें. मुए. मुव. तदनन्तरं (→स्यादनन्तरम्). -c) का१ ब२.३ दे२.१० न१ ते१ च (→तु). -d) दे१० वृद्ध-, न१ वृद्धं (→वृद्धौ); दे३ न१ श्राद्धं (→श्राद्ध-).

९७. ब१. ०; दे६. ६७b-६६a ०. -a) ते१ दैवपूर्वं प्रपद्येत. -c) मुवें. मुए. विद्वान् (→पिण्डान्).

९८. ब१ दे६. ०. -a) का१ ब२.३ दे२ वै (→तु). -b) द१ ग२ उ१ भक्त्या (→भक्त्या). -c) का१ प्रतिमासु, ब२.३ ग२ उ१ पवित्रेषु (→विचित्रेषु); म१ स्थाण्डिलेषूपविष्टेषु. -d) न१ प्रतिष्ठासु (→प्रतिमासु); का१ द्विजातिषु च सर्वदा.

९९. ब१. ०; दे६. a ०. -a) दे१० नैवेद्यैर्, दीपैश्च (→नैवेद्यैर्); ते१ धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्. -b) दे१.८-१० मुवें. मुए. भूषणैरपि पूजयेत्. -c) दे१० न१ मातृगणान् (→मातृगणं); ते१ पूजयित्वा तु मातृगणं. -d) दे१.८.९ मुवें. मुए. मुव. द्विजः, दे३ बुधाः (→बुधः); ते१ कुर्याच्छ्राद्धं तु साधकः.

१००. ब१. ०. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. योगं (→योगं). -b) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. यः श्राद्धं तु निवेशयेत्. -c) दे३ ग२ तस्याः (→तस्य); दे२ समोविष्टा, दे३ ते१ ग२ समोविष्टः (→समाविष्टः). -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. गच्छन्ति (→इच्छन्ति).

पुष्पिका—[ब१ द१ पुस्तकयोरध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, ब२ इति कौर्म, ब३ दे२ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे१ इति

व्यास उवाच ।*

बं. २.२३.१ दशाहं प्राहुराशौचं सपिण्डेषु विपश्चितः ।
मृतेषु वाऽथ जातेषु ब्राह्मणानां द्विजोत्तमाः ॥१॥
नित्यानि चैव कर्माणि काम्यानि च विशेषतः ।
न कुर्याद् विहितं किञ्चित् स्वाध्यायं मनसाऽपि च ॥२॥
शुचीनक्रोधनान् भूम्यान् शालाग्रौ भावयेद् द्विजान् ।
शुष्कान्नेन फलैर्वापि वैतानं जुहुयात् तथा ॥३॥

श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे व्यासगीतासु, दे३.८-१० ते१ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु (म१ ०याः), दे४ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे६ इति कूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ग्र२ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासूपनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—का१ ब२.३ दे२.४.६ ते१ म१.०; दे१.३.८-१० न१ मुए. मुब. श्राद्धकल्पे, ग्र२ उ१ श्राद्धप्रकरणे, मुर्वे. श्राद्धकल्पो नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥, ब३ दे२ ते१ एकविंशोऽध्यायः, दे१ मुर्वे. मुब. द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥, दे३.४.८-१० ग्र२ म१ उ१ मुए. द्वाविंशोऽध्यायः, म१ द्विसप्ततितमोऽध्यायः.

२३

[ब१. १-१८ श्लोकाः न सन्ति]

ब१. ०; दे१.८-१० सूत उवाच; न१ ग्र२ उ१ व्यासः; ते१ श्रीवेदव्यासः; द१ म१ श्रीव्यासः.

१. ब१. ०. -b) दे६ स्व० (→स०); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. विधीयते, दे१० विवस्वतः (→विपश्चितः). -c) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. वापि, दे३ वा प्र-, द१ उ१ चाथ (→वाऽथ). -d) ग्र२ ***** (→ब्राह्मणानां); ग्र२ उ१ बुधोत्तमाः (→द्विजोत्तमाः).

२. ब१. ०. -a) दे४ काम्यानि (→कर्माणि). -b) दे४ सर्वाणि, ग्र२ कामानि (→काम्यानि).

३. ब१ ते१. ०. -a) का१ दे२.४ त्वन्यान्, दे३ ग्रन्थान्, मुब. शान्तान् (→भूम्यान्); ब२ शुचीनविकलांस्त्वन्यान्, ब३

न स्पृशेयुरिमानन्ये न च तेभ्यः समाहरेत् ।
चतुर्थे पञ्चमे वाऽह्नि संस्पर्शः कथितो बुधैः ॥४॥
सूतके तु सपिण्डानां संस्पर्शो न प्रदुष्यति ।
सूतकं सूतिकां चैव वर्जयित्वा नृणां पुनः ॥५॥
अधीयानस्तथा यज्वा वेदविच्च पिता भवेत् ।
संस्पृश्याः सर्व एवैते स्नानान्माता दशाहतः ॥६॥
दशाहं निर्गुणे प्रोक्तमाशौचं चातिनिर्गुणे ।

शुचीननिधनानन्यान्, दे६ शुचीननिधनांस्त्वन्यान्, द१ म१ शुचिरक्रोध (द१ ०धि) नस्त्वन्यान्, ग्र२ उ१ शुचिरक्रोधनस्त्वन्यान्. -b) म१ कालाग्रौ, उ१ कालेग्रौ (→शालाग्रौ); का१ ब२.३ दे४.६ ग्र२ हाव (ब२ दे६ ग्र२ ०र) येद् (→भावयेद्). -c) दे१० उ१ शुष्कान्नेन फलैर् (दे१० ०लं) वापि. -d) का१ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. वैतानान्, दे४ चितानां, द१ ग्र२ म१ उ१ वितानं (→वैतानं); न१ ततः (→तथा); दे१० विना तां जुहुयात्ततः.

४. ब१ ते१. ०. -b) न१ द१ म१ ग्र२ उ१ समाचरेत् (→समाहरेत्). -c) दे१.३.८ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. चाहिन, दे२.४.६ वहिन- (→वाहिन). -d) ग्र२ संस्पर्श, उ१ संस्पृशः (→संस्पर्शः).

५. ब१. ०; ते१. ab ०. -a) दे४ संस्पर्श (→संस्पर्शः). -b) ब२ न हि, दे१.३.४.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. नैव (→न प्र-). -c) का१ सूतिकां, दे३ सूतके, दे१० सूतिकां, न१ सूतिकाः (→सूतकं); ब२ मृतकं, म१ सूतिकाश् (→सूतिकां).

६. ब१. ०. -a) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. वेदान्, दे२.४ ते१ यज्ञान् (→यज्वा). -b) दे३ वेदवित्वा तथा भवेत्, दे४ वेद-विद्यापि या भवेत्, न१ वेदविच्चाथ यो भवेत्, ते१ वेदविद् विदिता भवेत्, द१ ग्र२ म१ उ१ वेदविच्चापि यो भवेत्. -c) दे१.३.४.८-१० न१ द१ ग्र२ म१ मुए. मुब. स्पृश्याः स्युः, ते१ शुद्धास्स्युः, उ१ पूज्याः स्युः (→संस्पृश्याः). -d) न१ स्नानान् (→स्नानान्); उ१ द१ ग्र२ म१ दशाहनि (→दशाहतः); ब२ स्नानान्मृत्योर्दशाहतः.

७. ब१. ०. -a) न१ निर्गुणैः (→निर्गुणैः); द१ दशाहनि गुणे प्रोक्तं, ग्र२ दशाहनि गुणे प्रोक्तं, म१ दशाहं निर्गुणे प्रोक्तं, उ१ दशाहानि शुचि प्रोक्तं. -b) का१ दे१० अशौचं

एकद्वित्रिगुणैर्युक्तं चतुश्च्येकदिनैः शुचिः ॥७
 दशाहात् तु परं सम्यगधीयत जुहोति च ।
 चतुर्थे तस्य संस्पर्शं मनुराह प्रजापतिः ॥८
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।
 यथेष्टाचरणस्याहुर्मरणान्तमशौचकम् ॥९
 त्रिरात्रं दशरात्रं वा ब्राह्मणानामशौचकम् ।
 प्राक्संस्कारात् त्रिरात्रं स्यात् तस्मादूर्ध्वं दशाहकम् ॥१०
 ऊनद्विर्वाषिके प्रेते मातापित्रोस्तदिष्यते ।
 त्रिरात्रेण शुचिस्त्वन्यो यदि ह्यत्यन्तनिर्गुणः ॥११
 अदन्तजातमरणे पित्रोरेकाहमिष्यते ।

(→आशीर्चः); ब३ दे१.३.४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. वाति-
 दे६ चाभि-; द१ म१ सति, ग२ दासि, उ१ दास- (→चाति-);
 ग२ निर्गुणः (→निर्गुणे). -c) का१ युक्ते, ब२ दे१.३.८-१० ग२
 उ१ मुर्वे. मुए. मुब. युक्ते, दे४ मुक्तेर् (→युक्ते). -d) ब३
 चतुश्च्येकगुणैः, द१ चतुश्च्येकदिनैः, दे३.८.९ मुर्वे. मुए. चतुर्ह्य-
 (दे३.९ °ह्य)कदिनैः (दे३ °ने), दे१० चतुर्द्वेकदिनैः, न१
 चतुस्त्वेतदिने, ते१ चतुर्ध्वेकदिनैः, द१ ग२ उ१ चतुश्च्येकदिनैः
 (→चतुश्च्येकदिनैः).

८. ब१ दे६. ०. -a) ब३ ग२ उ१ दशाहं तु परं
 सम्यक्, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. दशाह्लादपरं सम्यक्. -b) ते१
 संख्यासिस्तु जुहोति च. -c) ग२ उ१ त्वस्य (→तस्य); द१
 संस्पर्शं, ग२ संस्पर्शं (→संस्पर्श). -d) ब३ दे१-४.८-१० न१
 ते१ मुर्वे. मुए. मुब. मनुः प्राह (→मनुराह).

९. ब१ दे६. ०; दे४. d ०. -c) द१ यथेष्ट^०
 (→यथेष्टा^०); दे४ °चारिणस्याहुर्, ग२ °मरणस्याहुर् (→°चरण-
 स्याहुर्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यथेष्टाचरणस्येह, म१
 यथेष्टचारिणस्त्वाहुर्.

१०. ब१. ०; दे४. d ०. -c) दे३ आसंस्कारात् प्राक्,
 न१ संसारात् प्राक् (→प्राक् संस्कारात्); दे३ ते१ वै (→स्यात्);
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्राक् संवत्सरात्त्रिरात्रं. -d) न१
 पूर्वं (→ऊर्ध्वं); दे१.३.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. दशरात्रं ततः
 (ते१ °था) परं, द१ ग२ म१ उ१ दशरात्रमतः परं.

११. ब१. ०; दे४. abc ०; दे१.८-१० मुए. ११c-१२b
 ० (द. सं.). -a) न१ ऊनद्विर्वर्षतोपेते, ते१ ऊनाद्विर्वाषिकेपेते,
 द१ ग२ उ१ जन्मद्विर्वर्षके प्रेते. -c) दे३ त्रिरात्रे तु
 (→त्रिरात्रेण). -d) दे३ म१ यदिहा-, ते१ यदित्व-, द१ ग२
 उ१ यदित्वा- (→यदि ह्य-).

१२. ब१. उ१. ०; दे१.८-१० मुए. ab ० (द. ११ पा.

जातदन्ते त्रिरात्रं स्यात् यदि स्यातां तु निर्गुणौ ॥१२
 आदन्तजननात् सद्य आचौलादेकरात्रकम् ।
 त्रिरात्रमौपनयनात् सपिण्डानामुदाहृतम् ॥१३
 जातमात्रस्य बालस्य यदि स्यान्मरणं पितुः ।
 मातुश्च सूतकं तत् स्यात् पिता स्यात् स्पृश्य एव च ॥१४
 सद्यः शौचं सपिण्डानां कर्तव्यं सोदरस्य च ।
 ऊर्ध्वं दशाहादेकाहं सोदरो यदि निर्गुणः ॥१५
 अथोर्ध्वं दन्तजननात् सपिण्डानामशौचकम् ।
 एकरात्रं निर्गुणानां चौलादूर्ध्वं त्रिरात्रकम् ॥१६
 अदन्तजातमरणं संभवेद् यदि सत्तमाः ।

दे२.२३.१६

वि.). -a) दे४ ते१ म१ आदन्त- (→अदन्त-); ते१ वात-, +
 जात- (→जात-); का१ अदन्तमरणे जाते, मुब. अजातदन्तमरणे.
 -b) दे३.४ ते१ द१ ग२. म१ मातापित्रोस्तदिष्यते. -d) दे३.४
 निर्गुणः, दे६ निर्गुणे (→निर्गुणौ); ब३ यदि ह्यत्यन्तनिर्गुणः, द१
 म१ यदि स्यान्न तु निर्गुणः.

१३. ब१. ०; दे६. cd ०; दे४. d ०. -a) दे६ ते१
 अदन्त- (→आदन्त-); का१ ते१ -मरणात् (→जननात्); द१ ग२
 म१ उ१ आदन्तजन्मनः सद्यः. -b) ब२.३ दे१.८-१० न१ ते१
 मुर्वे. मुए. मुब. आचूडाद् (→आचौलाद्). -c) ब२ दे४ द१
 औपनयनात् (→औपनयनात्); दे३ त्रिरात्रेणोपनयनात्. -d)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अशौचकम् (→उदाहृतम्); द१ ग२ उ१
 दशरात्रमुदाहृतम्.

१४. का१ ब१ दे६. ०. -b) दे१.८-१० मुए. प्रति
 (→पितुः). -d) का१ ब२.३ दे२ मुब. चास्पृश्य (→स्यात्स्पृश्य);
 न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ हि (→च).

१५. ब१. ०; दे४. a ०. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 सदा (→सद्यः). -b) दे४ कर्तव्यः, न१ *** (→कर्तव्य);
 दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तु (→च). -c) का१ दे२ एकाहः
 (→एकाहं). -d) दे३ निर्गुणः, उ१ निर्गुणं (→निर्गुणः).

१६. ब१. ०. -a) दे१.८.९ ग२ मुर्वे. मुए. मुब.
 ततोर्ध्वं, दे१० तदोर्ध्वं, उ१ तथोर्ध्वं (→अथोर्ध्वं); ग२ °जन्य
 स्यात्, म१ उ१ °जन्मा स्यात् (→जननात्); दे३ अथोर्ध्वं दन्त-
 जातानां. -b) दे४ अपिण्डानां (→सपिण्डानां). -c) ब२.३
 दे२.६ न१ एकाहं निर्गुणानां तु. -d) ब२.३ दे१.८.९ मुर्वे. मुए.
 मुब. चौलादूर्ध्वं, दे३.६ शौचादूर्ध्वं, उ१ ***** (→चौलादूर्ध्वं).

१७. ब१. ०. -a) दे४ °मरणे (→°मरणं); मुब.
 अजातदन्तमरणं. -d) का१ वात्यन्त-, दे३-१० द१ ग२ म१ उ१

वै.२.२३.१६ एकरात्रं सपिण्डानां यदि तेऽत्यन्तनिर्गुणाः ॥१७
 व्रतादेशात् सपिण्डानामर्वाक् स्नानं विधीयते ।
 सर्वेषामेव गुणिनामूर्ध्वं तु विषमं पुनः ॥१८
 अर्वाक् षण्मासतः स्त्रीणां यदि स्याद् गर्भसंस्त्रवः ।
 तदा माससमैस्तासामशौचं दिवसैः स्मृतम् ॥१९
 तत ऊर्ध्वं तु पतने स्त्रीणां द्वादशरात्रिकम् ।
 सद्यः शौचं सपिण्डानां गर्भस्त्रावाच्च वा ततः ॥२०
 गर्भच्युतावहोरात्रं सपिण्डेऽत्यन्तनिर्गुणे ।
 यथेष्टाचरणे ज्ञातौ त्रिरात्रमिति निश्चयः ॥२१
 यदि स्यात् सूतके सूतिर्मरणे वा मृतिर्भवेत् ।
 शेषेणैव भवेच्छुद्धिरहः शेषे त्रिरात्रकम् ॥२२

चात्यन्त- (→तेऽत्यन्त-); दे० ते०- निर्गुणः, ग्र२ उ० निर्गुणं
 (→निर्गुणाः); दे० चात्यन्तनिर्गुणा यदि.

१८. ब०. ०; दे०. bcd ०; दे०. १.४.८-१० द० ग्र२
 म० उ० मुए. १८-२० d ०. -a) म० प्रेता-
 देशात्सपिण्डानां. -b) दे० अर्वाक् (→अर्वाक्); दे०. १.४.८-१० द०
 ग्र२ म० उ० मुवें. मुए. गर्भस्त्रावाच्च (दे०. १.८-१० मुवें. मुए. त्व०)
 पाततः (द० ग्र२ ०नः), ते० गर्भस्त्रावाच्च मासतः. -d) का० व३
 न० मुवें. विषमः, ते० विषमे (→विषमं).

१९. दे०. १.३.४.८-१० द० ग्र२ म० उ० मुए. ० (द्र. १८
 पा. वि.). -b) ते० ०संस्त्रवः (→०संस्त्रवः). -d) न०
 आशौचं (→अशौचं); दे० दिवसं, ते० दिवसे (→दिवसैः).

२०. दे०. १.३.४.८-१० द० ग्र२ म० उ० मुए. ० (द्र. १८
 पा. वि.). -a) का० ब२.३ दे०. २.६ न० ते० अत (→ततः); न०
 वपने, ते० पतने (→पतने). -b) ब० ०रात्रकं (→०रात्रिकं);
 का० ब२.३ दे०. २.६ न० ते० मुव. स्त्रीणां स्याद्दशरात्रकं. -d)
 मुवें. धातुतः (→वा ततः); ते० गर्भस्त्रावाद्दिनं ततः.

२१. -a) दे०. १.८-१० ते० मुवें. मुए. मुव. ०च्युतावहोरात्रं
 (→०च्युतावहोरात्रं). -c) दे० अथेष्टा, दे०. १० तथेष्टा-
 (→यथेष्टा); का० ०चरणौ जाते (→०चरणे ज्ञातौ). -d) ब०
 ग्र२ निश्चितं (→निश्चयः).

२२. -c) ते० शौचैव (→शेषेणैव). -d) ब०
 दे०. १.४.८-१० ते० उ० मुए. मुव. द्विरात्रकम् (→त्रिरात्रकम्).

२३. -a) दे०. १.८-१० मुवें. मुए. ०योगेन (→०योगे तु);
 ते० मरणात्यन्तयोगेन. -b) न० शौचं (→शुद्धिः); दे०. १.३.४.८-१०
 ते० द० ग्र२ म० उ० मरणेन (द० उ० तु) समाप्यते. -c) दे०. १०
 न० अथ, मुवें. मुए. आद्यं (→अथ-); ते० आद्यावृद्धि-

मरणोत्पत्तियोगे तु मरणाच्छुद्धिरिष्यते ।
 अथ वृद्धिमदाशौचमूर्ध्वं चेत् तेन शुध्यति ॥२३
 अथ चेत् पञ्चमीरात्रिमतीत्य परतो भवेत् ।
 अथ वृद्धिमदाशौचं तदा पूर्वेण शुध्यति ॥२४
 देशान्तरगतं श्रुत्वा सूतकं शावमेव तु ।
 तावदप्रयतो मर्त्यो यावच्छेषः समाप्यते ॥२५
 अतीते सूतके प्रोक्तं सपिण्डानां त्रिरात्रकम् ।
 तथैव मरणे स्नानमूर्ध्वं संवत्सराद् यदि ॥२६
 वेदान्तविच्चाधीयानो योऽग्निमान् वृत्तिकर्षितः ।
 सद्यः शौचं भवेत् तस्य सर्वावस्थासु सर्वदा ॥२७

महाशौचं, द० म० अथवृद्धि(म० ०द्धि)मदाशौचं, ग्र२ जपवृद्धि-
 महाशौचं, उ० अपवृद्धिमदाशौच. -c) दे०. १.८-१० मुवें. मुए. तदा
 (दे० ०था) पूर्वेण शुध्यति, दे० अथ चेद्येन शुध्यति, ते० ऊर्ध्वं
 शावेन शुध्यति, द० ऊर्ध्वं शौचेन शुध्यति, ग्र२ ऊर्ध्वं च्छन्नेन
 शुध्यति, म० उ० ऊर्ध्वमन्येन शुध्यति.

२४. दे०. १.२.८-१०. ० (द्र. सं.); मुए. ०; मुवें. cd
 ०. -a) दे० मुवें. तथा च (→अथ चेत्); ब० दे० ते० ग्र२
 म० मुव. पञ्चमी (→पञ्चमी-). -b) ग्र२ उ० परतो
 (→परतो).

२५. ते० द० ग्र२ म० उ० ०गतः (→०गतं). -b) दे०
 ग्र२ शौचं (→शाव०); दे०. १.४.८-१० उ० मुवें. मुए. मुव. च,
 ते० तत् (→तु); दे० सूतकात् तमेव तु. -c) ब० तावत्स्याद-
 शुचिविप्रो, उ० तावद्यः प्रयतो मर्त्यो. -d) दे०. १.८-१० न० ते०
 यावच्छेषं, द० उ० यावदेषः, ग्र२ म० यावदेव (→यावच्छेषः).

२६. दे०. १.८-१० मुए. पुस्तकेषु २६८-३० b ० पाठो
 नास्ति (द्र. सं.). -a) दे०. १.८-१० मुए. वार्त्तान्ते (→अतीते);
 ब०. २.३ दे० सूतकं (→सूतके); न० प्राप्ते (→प्रोक्तं). -b) दे०
 सपिण्डानां तृतीयकं. -c) द० ग्र२ म० उ० तथा च, ते० तदैव,
 मुवें. अथैव (→तथैव). -d) ते० ऊर्ध्वं संवत्सराद्दिः.

२७. दे०. १.८-१० मुए. ० (द्र. २६ पा. वि.). -a)
 ब०. ३ दे० द० म० उ० मुवें. मुव. वेदार्थविच्चा०, दे० वेदानु-
 विच्चा०, दे० वेदार्थविद्या०, न० वेदार्थविद्वा०, ते० वेदानयत्न०
 (→वेदान्तविच्चा०). -b) ते० ज्ञानवान्, द० ग्र२ उ० ह्यग्निवान्,
 मुवें. मुव. योगिनवान् (→योगिमान्);

दे०. ab स्थाने—

४२. * तथैव ज्ञानवान् वृत्तिकर्षितः यो भवेद्विजः ।

स्त्रीणामसंस्कृतानां तु प्रदानात् पूर्वतः सदा ।
 सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात् संस्कारे भर्तुरेव हि ॥२८
 अहस्त्वदत्तकन्यानामशौचं मरणे स्मृतम् ।
 ऊनद्विवर्षान्मरणे सद्यः शौचमुदाहृतम् ॥२९
 आदन्तात् सोदरे सद्य आचौलादेकरात्रकम् ।
 आप्रदानात् त्रिरात्रं स्यात् दशरात्रमतः परम् ॥३०
 मातामहानां मरणे त्रिरात्रं स्यादशौचकम् ।
 एकोदकानां मरणे सूतके चैतदेव हि ॥३१
 पक्षिणी योनिसम्बन्धे बान्धवेषु तथैव च ।
 एकरात्रं समुद्दिष्टं गुरौ सङ्ग्रहचारिणि ॥३२

२८. दे१.८-१० मुए. ० (द्र. २६ पा. वि.). -b) का१
 ब१.३ दे२-४.६ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. परतः (→पूर्वतः);
 दे३.४ ते१ म१ पितुः, द१ ग२ उ१ पिता (→सदा). -d) उ१ च
 (→हि); दे३ प्रदाने पितुरेव तु.

२९. दे१.८-१० मुए. ० (द्र. २६ पा. वि.). -a)
 दे४ अहस्त्व दन्तकन्यानां, ते१ आह स्वभर्तुं (तु) कन्यानां.
 -b) दे४ ते१ न१ ग२ म१ आशौचं (→अशौचं); मुर्वे. मुब.
 मरणं (→मरणे). -c) ब१ ते१ मुर्वे. मुब. ऊनद्विवर्षा-, ब२
 ऊनद्विवर्षे, दे४ म१ ऊनद्विवर्ष-, द१ ग२ उ१ जन्मद्विवर्ष-
 (→ऊनद्विवर्षात्).

३०. दे१.८-१० मुए. ab ० (द्र. २६ पा. वि.).
 -b) ब१-३ मुर्वे. मुब. आह (ब२ ०चौ)डाद्, दे३.४ न१ ते१
 त्वाचौलात् (→आचौलाद्). -c) दे१.२.८.९ ते१ मुए. अप्रदानात्
 (→आप्रदानात्). -d) का१ ब१ दे१.३.४ ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 ततः (→अतः).

३१. ब१. bc ०. -a) दे३ मातुले (→मरणे). -c)
 का१ एकोदकानां, दे६ एकोदराणां (→एकोदकानां); द१ ग२
 म१ उ१ विज्ञेयं (उ१ ०यः) (→मरणे); दे१.८-१० मुए. मुब.
 एकोदकानां च तथा, दे४ एकोदकानां च तथा, ते१ एकादशा-
 हान्मरणे, + एकोदराणां च तथा. -d) ते१ वै तदेव हि
 (→चैतदेव हि).

३२. का१. ०. -a) ब१ पक्षिणां (→पक्षिणी);
 दे१० योग० (→योनि०). -b) द१ उ१ बान्धवे तु, ग२ बान्धवे
 च (→बान्धवेषु); दे१० विशेषतः (→तथैव च). -d) ब३ न१
 गुरोः (→गुरी); ब१.३ दे२ ०चारिणां, द१ चारिणं, ग२
 ०चारिणी (→०चारिणि).

प्रेते राजनि स ज्योतिर्यस्य स्याद् विषये स्थितिः ।
 गृहे मृतासु दत्तासु कन्यकासु त्र्यहं पितुः ॥३३
 परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कृतकेषु च ।
 त्रिरात्रं स्यात् तथाचार्ये स्वभार्यास्वन्यगासु ॥३४
 आचार्यपुत्रे पत्न्यां च अहोरात्रमुदाहृतम् ।
 एकाहं स्यादुपाध्याये स्वग्रामे श्रोत्रियेऽपि च ॥३५
 त्रिरात्रमसपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ।
 एकाहं चास्ववर्षे स्यादेकरात्रं तदिष्यते ॥३६
 त्रिरात्रं श्वश्रूमरणे श्वशुरे वै तदेव हि ।
 सद्यः शौचं समुद्दिष्टं सगोत्रे संस्थिते सति ॥३७

३३. ब१ दे३. d ०. -b) ब१ दे१.३.४.८-१० न१ ते१
 द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्थितः (→स्थितिः). -c)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सर्वासु (→दत्तासु); ते१ गृहे दन्तासु
 दन्तासु. -d) दे१.४.८-१० न१ द१ उ१ कन्यासु च, ग२ म१
 *कन्यासु (→कन्यकासु).

३४. दे३. ०; ब१. a ०. -a) दे१.८-१० मुए.
 सर्वासु, दे६ पूर्वासु (→भार्यासु). -b) ते१ धृतकेषु, ग२
 कुशलेषु, उ१ * लजेषु (→कृतकेषु). -c) मुर्वे. तथाचार्या
 (→तथाचार्ये). -d) ग२ उ१ भार्यास्वन्यथासु च, ते१ भार्या
 स्वप्यन्यथासु च.

३५. दे३. ०. -b) का१ ब१-३ दे२ न१ त्वहोरात्रं
 (→अहोरात्रं). -d) ब१.३ दे६ संप्रामे, न१ संप्रामे (→स्वग्रामे).

३६. दे३. ०; का१. cd ०. -a) का१ ब३ दे२.६ द१
 ग२ म१ उ१ त्रिरात्रं तु (म१ त्व) सपिण्डेषु, ब१ त्रिरात्रं सह
 पिण्डेषु. -b) दे४ स्वगृहं (→स्वगृहे). -c) ब१ वा स्वश्रिये,
 ब२.३ मुब. च स्वसूर्ये, दे४ न१ वा स्वसूर्ये, दे६ तुश्वभूर्यं, द१
 स्यात्स्वसूर्यं, ग२ स्यात्सूर्या, म१ स्याच्छ्वशुरे, उ१ स्यात्स्वसूर्यं
 (→चास्ववर्षे); ते१ *** वास्वस्त्रीये. -d) ब१ दे२.४ द१ ग२
 उ१ च, ब२ दे६ ते१ म१ तु. (→तद्); ब१.२ दे४.६ म१ उ१ शिष्यते,
 ब३ दे२ ते१ ग२ शिष्यके (→इष्यते).

३७. दे३. ०. -a) ग२ उ१ त्र्यहं (→त्रिरात्रं); ब१-३
 दे६.९.१० न१ म१ श्वश्रु-, दे४ स्वश्रु- (→श्वश्रु-); ब१ दे१.८-१०
 न१ मुर्वे. मुए. मुब. -मरणात् (→-मरणे). -b) ब१-३
 दे२.४.६ न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. चैतदेव, ते१ चैतमेव
 (→वै तदेव). -d) दे१.४.८-१० न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्वगोत्रे,
 द१ सगोत्रं (→सगोत्रे).

ब.२.२३.२६ शुद्धचेद् विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥३८॥
 क्षत्रविद्विशूद्रदायादा ये स्युर्विप्रस्य बान्धवाः ।
 तेषामशौचे विप्रस्य दशाहाच्छुद्धिरिष्यते ॥३९॥
 राजन्यवैश्यावप्येवं हीनवर्णासु योनिषु ।
 स्वमेव शौचं कुर्यातां विशुद्धचर्यमसंशयम् ॥४०॥
 सर्वे तूत्तरवर्णानामशौचं कुर्युरादृताः ।
 तद्वर्णविधिदृष्टेन स्वं तु शौचं स्वयोनिषु ॥४१॥
 षड्रात्रं वा त्रिरात्रं स्यादेकरात्रं क्रमेण हि ।

३८. दे६. bc ○. -a) दे४ द१ ग२ उ१ द्विजो
 (→विप्रो). -b) उ१ भूपतिः (→भूमिपः). -d) व१ शुद्धचते,
 दे४ चैव हि (→शुद्धचति).

३९. -a) व३ दे१० क्षत्रिय-, दे३ क्षत्रं, न१ तेन
 (→क्षत्र-); द१ ग२ -दाये च, म१ -जाये च (→-दायादा). -b)
 दे४ ये च स्युर्विप्रबान्धवाः. -c) दे१.४.८-१० ते१ द१ म१ उ१
 तेषामशौचं, दे३ न१ ग२ तेषामाशौच- (→तेषामशौचे).

४०. दे३. ○; दे१. cd ○. -a) दे६ वैश्यावप्येव,
 न१ वैश्यमप्येवं (→वैश्यावप्येवं); द१ ग२ म१ राज (ग२ °जा)
 वैश्यावेवमेव. -c) व३ स्वयमेव, दे८-१० मुर्वे. मुए. त (दे१० त्व)
 मेव (→स्वमेव). -d) व२.३ उ१ असंशयः (→असंशय); का१
 दे२ विशुद्धचान्न तु संशयः, दे४ शुद्धचर्यमसंशयं, दे६ चेष्टव्यं न
 संशयः, द१ ग२ म१ विशुद्धचर्यं न संशयः.

४१. का१ दे१. ○. -a) व२ दे२ द१ उ१ तूत्तम-
 (→तूत्तर-); दे६ सर्वे तत्पुत्रवर्णानां, ते१ सर्वे न तद्वर्णानां, ग२
 सर्वत्रोत्तमवर्णानां. -b) व१-३ दे९ द१ ग२ म१ उ१ आशौचं
 (→अशौचं); दे४.१० उ१ आवृताः, ग२ आहतः (→आहताः);
 व१ दे३ शौचं कुर्युरतन्निद्रताः, व२.३ शौचं कुर्युवनं (व३ °ल)
 चिताः, दे२.६ शौचं कुर्युर्नचिताः, ते१ अशौचं प्रागुदाहृतं. -c)
 दे२.६ ते१ तद्वत्, द१ ग२ म१ उ१ तद्वर्ण- (→तद्वर्ण-). -d)
 दे४.६ ग२ उ१ शौच- (ग२ °चा-) (→शौचं); ते१ तत्तु शौच-
 मयोनिषु.

दे३ पुस्तके a चरणानन्तरमधिकम्—

आकन्यासु ग्र्यहं पितुः ।

परपूवांसु भार्यासु मित्रेषु कृतकेषु च ।

त्रिरात्रं स्यात्ताचार्ये स्वभार्यास्वन्यगासु च ।

आचार्यपुत्रे पत्न्यां च त्वहोरात्रमुदाहृतम् ।

वैश्यक्षत्रियविप्राणां शूद्रेष्वाशौचमेव तु ॥४२॥
 अर्द्धमासोऽथ षड्रात्रं त्रिरात्रं द्विजपुंगवाः ।
 शूद्रक्षत्रियविप्राणां वैश्येष्वाशौचमिष्यते ॥४३॥
 षड्रात्रं वै दशाहं च विप्राणां वैश्यशूद्रयोः ।
 अशौचं क्षत्रिये प्रोक्तं क्रमेण द्विजपुंगवाः ॥४४॥
 शूद्रविद्वक्षत्रियाणां तु ब्राह्मणे संस्थिते सति ।
 दशरात्रेण शुद्धिः स्यादित्याह कमलोद्भवः ॥४५॥
 असपिण्डं द्विजं प्रेतं विप्रो निर्हृत्य बन्धुवत् ।
 अशित्वा च सहोषित्वा दशरात्रेण शुध्यति ॥४६॥

एकाहं स्यादुपाध्याये स्वग्रामे श्रोत्रियेऽपि च ।

त्रिरात्रमसपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ॥

एकाहं वा स्वप्रिये वा एकरात्रं वणिक्पतेः ।

त्रिरात्रं शश्वमरणे श्वशुरे चैवमेव हि ।

सद्यः शौचं समुद्दिष्टं स्वगोत्रे संस्थिते सति ।

(=३३d-३७d)

४२. -a) का१ च, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. तु, द१ म१
 स्यात् (→वा). -b) ग२ म१ एकरात्र- (→एकरात्रं);
 दे१.८-१० मुए. मुव. तु (→हि). -d) व२ शूद्रे वा (→शूद्रे-
 ष्वा-); का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. च, व२ ग२ म१ उ१ मुव. हि
 (→तु).

४३. का१ न१. cd ○. -a) दे६ अर्द्धं (अर्द्ध-); द१
 -मासे तु, म१ -मासेऽथ (→-मासोऽथ). -b) व२ क्रमेण
 (→त्रिरात्रं). -d) व१ वैश्यस्या° (→वैश्येष्वा°); दे१.९ मुर्वे.
 मुए. ते१ वैश्यस्याशौचमेव च (ते१ हि), दे३ वैश्ये ह्याशौच-
 मुच्यते, दे४ वैश्येष्वाशौचमुच्यते, दे१० ब्राह्मणस्य तथैव च.

४४. का१ दे१० न१. ○. -a) व१-३ दे२-४ ते१ म१
 षड्रात्रं द्वादशाहं च, द१ ग२ उ१ षड्रात्रं स्याद् द्वादशाहं,
 दे६ षड्रात्रं वा दशाहं च. -c) ते१ उ१ आशौचं (→अशौचं).
 -d) उ१ मरणे (→क्रमेण).

४५. दे१०. ab ○. -a) ग२ शूद्रक्षत्रियविप्राणां.
 -b) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. ब्राह्मणस्य तथैव च. -d)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. कमलापतिः (→कमलोद्भवः).

४६. -a) दे१ प्रेते (→प्रेतं). -b) ग२ विप्रे, म१ विप्रा
 (→विप्रो); द१ निर्हृत्य, ग२ निर्हृत्य (→निर्हृत्य). -c) ते१
 अचित्वा (→उषित्वा).

यद्यन्नमति तेषां तु त्रिरात्रेण ततः शुचिः ।
 अनदन्नमहन्वै न च तस्मिन् गृहे वसेत् ॥४७॥
 सोदकेष्वेतदेव स्यान्मातुराप्तेषु बन्धुषु ।
 दशाहेन शवस्पर्शो सपिण्डश्चैव शुध्यति ॥४८॥
 यदि निर्हरति प्रेतं प्रलोभाक्रान्तमानसः ।
 दशाहेन द्विजः शुध्येद् द्वादशाहेन भूमिपः ॥४९॥
 अर्द्धमासेन वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुध्यति ।
 षड्रात्रेणाथवा सर्वे त्रिरात्रेणाथवा पुनः ॥५०॥
 अनाथं चैव निर्हृत्य ब्राह्मणं धनवर्जितम् ।
 स्नात्वा संप्राश्य तु घृतं शुध्यन्ति ब्राह्मणादयः ॥५१॥
 अवरश्चेद् वरं वर्णमवरं वा वरो यदि ।

४७. दे६. ०. -a) दे१.८.९ यद्यन्नमति (→यद्यन्नमति).
 -c) दे१ अवदस्त्वन्न मत्ता तु, दे३.९ मुर्वे. मुए. मुब. अन(मुर्वे.
 ०न्न)दस्त्वन्नमत्ता तु, दे१० अन्नदं स्त्वं स्वमत्तं तु, ते१ अन्नं दत्त्वा
 भुक्तवैव, म१ अददन्नमहन्वै. -d) ब१-३ वसन् (→वसेत्).

४८. ब३ दे६. ०. -a) का१ ब२ दे२ सोदरेष्वे-
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सोदकेष्वे, दे३ सोदकस्थे, उ१ सोदरे
 वै (→सोदकेष्वे-); द१ स्युर् (→स्यान्); ते१ सोदकैश्चेतदेव
 स्यात्, म१ सोदकेष्वेवमेव स्यात्. -b) दे१० नप्तुर्-, न१ दातुर्
 (→मातुर्); ते१ यत्तु पात्रेषु बन्धुषु. -c) म१ सह- (→शव-);
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. दशाहेन शवस्पर्शो. -d) ते१ सपिण्डेश्
 (→सपिण्डश्).

४९. दे४. ०; दे१.८-१०. cd ०. -a) द१ म१ उ१
 निर्दहति (→निर्हरति); ग२ नित्यं निर्दहति प्रेतं. -b) उ१
 प्रेते (→प्रेतं); दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. लोभादाक्रान्त-
 मानसः, द१ प्रलोभाक्रान्तमानसः. -c) म१ शूद्रो (→शूद्रचेत्).
 -d) ते१ भूपतिः (→भूमिपः).

५०. दे१.८-१०. ०; दे४. ab ०. -c) ते१ सप्त
 (→सर्वे).

५१. न१. ab ०. -a) दे४ निर्हृत्य (→निर्हृत्य).
 -c) दे४.६ संप्राप्य (→संप्राश्य); दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 च (→तु).

५२. ब१. ५२a-५२b ०. -a) ब३ दे१.४.८-१० न१
 ते१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. अपरश् (→अवरश्); दे१.३.४.८-१०
 ते१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. परं (→वरं); दे६ अघश्चेदुत्तरं वर्णं,
 ग२ कुर्वश्चेत्स परं वर्णं. -b) ब३ दे६ अघरं वा वरो यदि,
 दे१.३.४.८-१० ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. अपरं वा (दे१.४.८.९ म१

अशौचे संस्पृशेत स्नेहात् तदाशौचेन शुध्यति ॥५२॥
 प्रेतीभूतं द्विजं विप्रो योऽनुगच्छेत कामतः ।
 स्नात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाऽग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥५३॥
 एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये स्याच्च द्व्यहेन तु ।
 शूद्रे दिनत्रयं प्रोक्तं प्राणायामशतं पुनः ॥५४॥
 अनस्थिसंचिते शूद्रे रौति चेद् ब्राह्मणः स्वकैः ।
 त्रिरात्रं स्यात् तथाशौचमेकाहं त्वन्यथा स्मृतम् ॥५५॥
 अस्थिसंचयनादवगिकाहं क्षत्रवैश्ययोः ।
 अन्यथा चैव स ज्योतिर्ब्राह्मणे स्नानमेव तु ॥५६॥
 अनस्थिसंचिते विप्रे ब्राह्मणो रौति चेत् तदा ।
 स्नानेनैव भवेच्छुद्धिः सचैलेन न संशयः ॥५७॥ वं.२.२३.४८

मुर्वे. मुए. ०चा) परो (मुर्वे. मुए. ०रे) यदि, न१ अपरं वा वरो
 यदि, द१ ग२ परमं चापरो यदि. -c) ब३ दे३ ते१ ग२ म१ अशौचं,
 दे४ उ१ आशौचेन (→अशौचेन); दे४ यः स्पृशेत (→संस्पृशेत);
 द१ मोहात्, म१ एकं (→स्नेहात्); ते१ अशौचं यस्य यावत्स्यात्.

५३. ब१. ०. -a) दे३ ते१ द१ म१ उ१ प्रेत- (→प्रेती-);
 दे५ -भूते, ग२ म१ -भूत- (→भूतं). -b) का१ दे१.८-१० न१
 मुर्वे. मुए. मुब. ह्यनु-, ब२ अनु- (→योऽनु-); का१ ब२.३ दे२.६
 -गच्छति (→गच्छेत); म१ कर्मतः (→कामतः); दे३ योऽनुगच्छेतु
 वामतः. -c) ब२ स्पृष्ट्वाग्निं (→स्पृष्ट्वाग्निं).

५४. ब१. ०. -a) ब२ एकाहे (→एकाहात्). -b)
 ब२.३ दे६ वैश्यस्य च, द१ वैश्ये न स्याद्, ग२ म१ उ१ वैश्ये
 तु स्याद् (→वैश्ये स्याच्च); दे२ वैश्यस्यह्य * हेन तु, दे३
 वैश्ये तु त्र्यहमेव तु, दे४ न१ वैश्यस्य द्व्यहमेव तु. -c) दे१० अग्निं
 (→दिन-); द१ ग२ म१ उ१ शूद्रे तु (द१ ०षु) त्रियहं प्रोक्तं.

५५. ब१ न१ ग२. ०. -b) दे४ स्वकं (→स्वकैः).
 -c) का१ दे२ ते१ म१ तदा (→तथा); ब२.३ दे६ त्रिरात्रं
 स्यादथाशौचं. -d) दे६ स्थितं, द१ म१ उ१ भवेत् (→स्मृतं).

५६. ब१ न१ ग२. ०. -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
 एकाहः (→एकाहं); का१ दे२ क्षत्रियं, ब३ क्षत्रिं (→क्षत्रं).
 -c) दे३ सद्योतिर्, ते१ सद्यो वै, उ१ स ज्योति- (→स ज्योतिर्).
 -d) ते१ ब्राह्मणः स्नानमेव च.

५७. ब१. ०; ब२. ab ०. -b) दे४ चेत्तथा, ते१
 चेत्तु वा (→चेत्तदा). -c) दे४ तदा स्नानं, दे१० ते१ स्नाने
 चैव (→स्नानेनैव). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. स चैलेनाव
 संशयः, ग२ सचैलस्नात्तमाचरेत्.

वै. २३.४६

यस्तैः सहाशनं कुर्याच्छयनादीनि चैव हि ।
 बान्धवो वाऽपरो वाऽपि स दशाहेन शुध्यति ॥५८
 यस्तेषामन्नमश्नाति सकृदेवापि कामतः ।
 तदाशौचे निवृत्तेऽसौ स्नानं कृत्वा विशुध्यति ॥५९
 यावत्तदन्नमश्नाति दुर्भिक्षोपहतो नरः ।
 तावन्त्यहान्यशौचं स्यात् प्रायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥६०
 दाहाद्यशौचं कर्त्तव्यं द्विजानामग्निहोत्रिणाम् ।
 सपिण्डानां तु मरणे मरणादितरेषु च ॥६१
 सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नोरवेदने ॥६२
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

५८. ब१. ०. -a) दे४ यस्मिन्, म१ नैतैः (→यस्तैः);
 ब३ दे१-३ म१ सहाशनं (→सहाशनं). -c) दे४ ब्राह्मणो
 (→बान्धवो).

५९. का१ ब१. ०. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब.
 समं (→अन्नं); दे१ आप्नोति (→अश्नाति). -b) ब२ दे६
 एवाभि, न१ एव हि (→एवापि). -c) दे१० सदा°, ते१ न
 वा° (→तदा°); दे६ व१ म१ उ१ तु (→[अ]सी); दे३ स्नात्वा
 सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं, ग्र२ तदा शौचेन निवृत्ते. -d) दे३ वृत्तं
 प्राश्य विशुध्यति.

अतः परं दे३ अधिकम्—

* एकाहाक्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये स्याच्च द्व्यहेन तु ।
 बुध्रे दिनत्रयं प्रोक्तं प्राणायामशतं पुनः ।

(=५०)

६०. ब१. ०. -b) दे१.८-१० ते१ द१ म१ उ१ मुवें.
 मुए. मुब. दुर्भिक्षाभि-, दे३ दुर्भिक्षादि- (→दुर्भिक्षोप-). -d)
 दे१.८-१० ततः स्मरेत्, दे३ ततश्चरन्, दे४ तदाचरेत्
 (→ततश्चरेत्).

६१. ब१. ०. -a) दे१.८ दाहाद्या°, ग्र२ दासस्या°,
 म१ दासाद्य° (→दाहाद्य°); दे३ दाहाद्यशौचं कर्त्तव्यं, ते१
 दाहाद्यशौचं न कर्त्तव्यं. -c) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. च (→तु).

अतः परं दे२ cd आवृत्तम्—

* सपिण्डानां मरणे मरणादितरेषु च । (=६१ cd)

६२. ब१. ०. -a) का१ ब२.३ दे२.६ न१ तु, दे४ स्व
 (→च). -c) ते१ समानोदकसर्वस्य.

६३. ब१. ०. -c) का१ ब२.३ दे२ चान्ये, दे१.८-१० मुवें.
 मुए. मुब. ज्ञेयाः (→चात्मा); न१ ग्र२ उ१ लेपभाजस्तु,

लेपभाजस्त्रयश्चात्मा सापिण्डश्च साप्तपौरुषम् ॥६३
 अप्रत्तानां तथा स्त्रीणां सापिण्डश्च साप्तपौरुषम् ।
 ऊढानां भर्त्ससापिण्डश्च ग्राह देवः पितामहः ॥६४
 ये चैकजाता बहवो भिन्नयोनय एव च ।
 भिन्नवर्णास्तु सापिण्डश्च भवेत् तेषां त्रिपूरुषम् ॥६५
 कारवः शिल्पिनो वैद्या दासीदासास्तथैव च ।
 दातारो नियमी चैव ब्रह्मविद्ब्रह्मचारिणौ ॥६६
 सत्रिणो व्रतिनस्तावत् सद्यःशौचा उदाहृताः ।
 राजा चैवाभिषिक्तश्च प्राणसत्रिण एव च ॥६७
 यज्ञे विवाहकाले च देवयागे तथैव च ।
 सद्यःशौचं समाख्यातं दुर्भिक्षे चाप्युपद्रवे ॥६८

यश्चात्मा, ते१ लेपभाजश्चतुर्थाद्याः. -d) दे४ उ१ सपिण्डं
 (→सापिण्डश्च); का१ दे३.१० न१ ते१ द१ म१ ग्र२ उ१ सप्त-
 (→साप्त-); का१ उ१ दे४ न१ -पूरुषं (→पौरुषं).

६४. का१ ब१.३ दे२.४.६. ०; दे१० न१ ते१ ग्र२. ab ०.
 -a) ब२ अनूढानां, दे३ अदत्तानां, द१ म१ प्रवृत्तानां, उ१ आवृ-
 त्तानां (→अप्रत्तानां). -b) दे३ द१ म१ उ१ सप्त- (→साप्त-);
 म१ उ१ -पूरुषं (→पौरुषं). -c) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब.
 तासां तु, ते१ मृतानां, ग्र२ म१ नारीणां, उ१ भूतानां (→ऊढानां).

६५. का१ ब१.३ दे२.४.६. ०. -d) द१ त्रिपौरुषं, ग्र२
 त्रिपूर्वकं (→त्रिपूरुषं).

६६. ब१. ०. -b) का१ दे१.३ द१ ग्र२ °दासस्
 (→°दासास्). -c) न१ नियतं चैव, दे३ द१ नियमां चैव, दे६
 ते१ म१ मुब. नियम (ते१. मुब. °मा) इचैव (→नियमी चैव).

द१ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

४३ * 'राजानौ राजभृत्याश्च सद्यः शौचाः प्रकीर्तिताः ।

६७. ब१. ०. -a) द१ व्रजिनस् (→व्रतिनस्). -b)
 का१ दे२.६ शौच उदाहृतं, दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१
 मुवें. मुए. शौचमुदाहृतं (→शौचा उदाहृताः). -c) दे१० तु
 (→च); ते१ राज्ञश्चैवाभिषिक्तस्य. -d) दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब.
 अन्न-, दे३ पण-, दे१० पाप-, उ१ प्राणः (→प्राण-).

६८. ब१. ०; म१. cd ०. -a) न१ विवाहे
 (→विवाह-). -b) दे१.४.८-१० उ१ मुवें. मुए. देव- (→देव-);
 दे१.८-१० ते१ °योगे, द१ ग्र२ म१ °यात्रे (→°यागे). -d)
 दे१.३.८-१० न१ द१ ग्र२ मुवें. मुए. मुब. चाप्युपप्लवे (→चाप्यु-
 प्लवे).

डिम्बाहवहतानां च विद्युता पार्थिवैर्द्विजैः ।
 सद्यःशौचं समाख्यातं सर्पादिमरणे तथा ॥६९॥
 अग्नौ मरुप्रपतने वीराध्वन्यप्यनाशके ।
 ब्राह्मणार्थे च संन्यस्ते सद्यः शौचं विधीयते ॥७०॥
 नैष्ठिकानां वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।
 नाशौचं कीर्त्यते सद्भिः पतिते च तथा मृते ॥७१॥
 पतितानां न दाहः स्यान्नान्त्येष्टिर्नास्थिसंचयः ।
 न चाश्रुपातपिण्डौ वाकार्यं श्राद्धादिकं क्वचित् ॥७२॥
 व्यापादयेत् तथात्मानं स्वयं योऽग्निविषादिभिः ।
 विहितं तस्य नाशौचं नाग्निर्नाप्युदकादिकम् ॥७३॥

६९. व१. ॐ; दे१.८-१०. cd ॐ. -a) का१ विवाहव, + रणे चैव, दे१.८-१० मुव. सदाहव-, दे३ विवाहव-, दे४ विराहव-, द१ म१ विवादोप-, ग्र२ दोषाद्युप-, उ१ विषाद्युप- (→डिम्बाहव-); व२ डिम्बाहरे मृतानां च. -b) ग्र२ पार्थिव- (→पार्थिवैर्); दे१.८-१० मुए. मुव. सर्पादिमरणेऽपि च. -ab) ते१ 'त्रिरात्रं निहैतानां च निहता पार्थिवैर् द्विजैः. -d) दे३ °ग्रहणोऽपि च दे४ ते१ °मरणोऽपि च, द१ °मरणे च, ग्र२ उ१ °मरणेषु च (→°मरणे तथा); का१ मुवें. मुए. स्वज्ञातिमरणे तथा, म१ दुर्भिक्षे चाप्युपप्लवे.

अतः परं म१ आवृत्तम्—

*दोषाद्युपहतानां च विद्युता पार्थिवैर्द्विजैः ।

सद्यः शौचं समाख्यातं सर्पादिमरणेषु च । (=६९)

७०. व१ दे४. ॐ. -a) दे१.८.९ अग्निर्, दे३ न१ मुवें. मुए. मुव. अग्नि-, दे१० अस्थि- (→अग्नौ); का१ व२ दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुव. मरुत्- (→मरु-); द१ ग्र२ म१ उ१ अग्निमरुप्रपतने. -b) दे९.१० वीराध्वन्य- (→वीराध्वन्य-); दे६ वीरा *****, ते१ वीराध्वन्यपि नाशने, द१ वीराधाने निपातने, ग्र२ वीराध्वनेप्यनिशने, म१ वीराधाने निपातने. -c) दे१.८-१० न१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुव. गोब्राह्मणार्थे (→ब्राह्मणार्थे च).

७१. व१. ॐ. -c) द१ ग्र२ म१ उ१ विद्यते (→कीर्त्यते). -d) म१ पतितेषु (→पतिते च).

७२. व१. ॐ. -a) ते१ च दाहः, द१ ग्र२ म१ उ१ तदा (ग्र२ °था) हः (→न दाहः). -b) का१ व२ दे२.६ नास्ति, दे३ नात्र (→नास्थि-); ते१ नाशौचं नास्ति संचयः. -c) का१ दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ न चा (दे४ वा)श्रुपातः (उ१ °तं), दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. नाश्रुपातो न पिण्डो वा, ते१ न चान्येषां तु पिण्डं वा. -d) द१ कार्या (→कार्यं).

अथ कश्चित् प्रमादेन म्रियतेऽग्निविषादिभिः ।
 तस्याशौचं विधातव्यं कार्यं चैवोदकादिकम् ॥७४॥
 जाते कुमारे तदहः कामं कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।
 हिरण्यधान्यगोवासस्तिलान्नगुडसर्पिषाम् ॥७५॥
 फलानि पुष्पं शाकं च लवणं काष्ठमेव च ।
 तोयं दधि घृतं तैलमौषधं क्षीरमेव च ।
 आशौचिनां गृहाद् ग्राह्यं शुष्कान्नं चैव नित्यशः ॥७६॥
 आहिताग्निर्यथान्यायं दग्धव्यस्त्रिभिरग्निभिः ।
 अनाहिताग्निर्गृह्येण लौकिकेनेतरो जनः ॥७७॥
 देहाभावात् पलाशैस्तु कृत्वा प्रतिकृतिं पुनः ।

बं.२.२३.६८

७३. व१ दे४. ॐ; दे६ द१. cd ॐ. -a) द१ म१ उ१ व्यापादयेत् (→व्यापादयेत्); न१ अथा-, म१ उ१ तदा- (→तथा-). -c) ते१ चाशौचं (→नाशौचं). -d) व२ नाग्निर्नाप्युदकक्रिया.

७४. व१ दे६. ॐ; द१. ab. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. किञ्चित् (→कश्चित्). -b) दे१० प्रमाणेन (→प्रमादेन); उ१ क्रियते (→म्रियते); ते१ निहितोग्निशिखादिभिः, ग्र२ म१ म्रियतेऽपि विषादिभिः. -d) व३ कार्यं चैवोदकादिकम्, दे३ कार्या चैवोदकी क्रिया, म१ कार्यं वै चोदकादिकम्.

७५. व१. ॐ. -c) दे४ -गोवत्स, द१ ग्र२ म१ उ१ -गोछाग- (→गोवासस्). -d) व२ तिलानां, दे१.८-१० मुए. तिलाश्च, म१ तिलान्नं, मुवें. तिलाश्च (→तिलान्न-); दे१.८ मुवें. मुए. -सर्पिषा, दे९ -सर्पिषः, दे१० -सर्पिषोः, ग्र२ उ१ -सर्पिषं (→-सर्पिषां); ते१ तिलामुद्गाश्च सर्पिषाः.

७६. व१. ॐ. -a) ते१ फलानि पुष्प-, द१ ग्र२ म१ उ१ तिलानि (उ१ °नी)शु च (→फलानि पुष्पं); दे६ फलानि शाकं लवणं. -b) दे६ पाषाणं काष्ठमेव च. -c) मुवें. तर्कं (→तोयं); का१ व२.३ दे२.६ न१ क्षीरं (→तैलं). -d) दे१० माषं (→औषधं); का१ व२.३ दे२.६ तैलं (→क्षीरं). -e) का१ दे१.८-१० न१ म१ मुवें. मुए. मुव. आशौचिनी (→आशौचिनी); ते१ आशौचानां गृहाद् ग्राह्या. -f) दे६ चापि (→चैव).

७७. व१ दे४ न१. ॐ; ग्र२. ab ॐ. -c) द१ ग्र२ म१ आहिताग्निस्तु (→अनाहिताग्निर्); व२.३ गृह्येन, दे३ गृह्ये च, ते१ ** शु (→गृह्येण). -d) दे३ मतः (→जनः); का१ व२.३ दे२.६ लौकिकेनापरो जनः, ते१ लोकेनैवेतरो जनः, म१ उ१ लौकिकेनेतरे जनाः.

७८. व१ दे४ न१. ॐ. -a) न१ उ१ दाहाभावे, ग्र२ म१ देहाभावे (→देहाभावात्); दे१.८-१० मुए. पलाशी च

दाहः कार्यो यथान्यायं सपिण्डैः श्रद्धयाऽन्वितैः ॥७८
 सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं नामगोत्रेण वाग्यताः ।
 दशाहं बान्धवैः सार्धं सर्वे चैवाद्रवांससः ॥७९
 पिण्डं प्रतिदिनं दद्याः सायं प्रातर्यथाविधि ।
 प्रेताय च गृहद्वारि चतुर्थे भोजयेद् द्विजान् ॥८०
 द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकर्म सबान्धवैः ।
 चतुर्थे बान्धवैः सर्वैरस्थानं संचयनं भवेत् ।
 पूर्वं तु भोजयेद् विप्रानयुग्मान् श्रद्धया शुचीन् ॥८१
 पञ्चमे नवमे चैव तथैवैकादशेऽहनि ।
 अयुग्मान् भोजयेद् विप्रान् नवश्राद्धं तु तद्विदुः ॥८२
 एकादशेऽहनि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावतः ।

(→पलाशैस्तु). -b) दे१० प्रतिकृतं (→प्रतिकृति); दे३ कृत्वाथ विप्रकृति पुनः. -c) ते१ ग२ उ१ दाहं कार्यं, म१ देहः कार्यः (→दाहः कार्यो). -d) उ१ °यान्वितः (→°यान्वितैः); ते१ समिधे श्रद्धयान्वितः.

७९. ब१. ०; दे४. ab ०. -a) का१ प्रसिञ्चत्यु, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. प्रसिञ्चेदु- (→प्रसिञ्चन्त्यु-); ते१ उ१ सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं. -b) का१ ब२.३ दे१.६.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वाग्यतः (→वाग्यताः). -c) ब२.३ दे१.८-१० न१ द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. बान्धवाः, दे४ ते१ ब्रह्माणाः (→बान्धवैः); का१ दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. श्राद्धं (→सार्धं); दे३ दशाहं वाथवा चा (हं) ङ. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. सर्वे चैव सुसंयताः, ग२ सर्वे **** ससः.

८०. ब१. ०. -a) म१ उ१ दद्यात् (→दद्युः). -b) ब३ दे१.२.८-१० उ१ °विधि (→°विधिः). -c) ब२ दे३ द१ ग२ म१ उ१ तु (→च); ते१ प्रेतायान्वहं चापि. -d) द१ ग२ म१ उ१ चतुर्थे (→चतुर्थे).

८१. ब१. ०. -b) का१ दे२ प्रेत-, ग२ क्षौरं (→क्षुर-); का१ ब३ दे२.३ सु-, दे६ न१ स्व-, उ१ च (→स-); उ१ सार्धं (→सर्वैः); दे३ सर्वैरस्थानं संचयनं, द१ सर्वैराशानि संचयते, ग२ सर्वैरस्थानि संचयते, म१ सर्वे स्थानं संचयने. -d) का१ अस्थानः, ब१ दे१० ते१ अस्थि- (→अस्थानाः); उ१ तथा (→भवेत्); द१ ग२ म१ ज्ञातिरेव भवेत्तथा. -e) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पूर्वान्प्रयुञ्जेद्विप्रान्. -f) का१ ब२.३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. युग्मान् सुश्रद्धया सुचीन्, दे४ युग्मान् सुश्रद्धया सुधीः.

उ१ पुस्तके d चरणान्तरसधिकम्—

द्वादशे वाऽथ कर्त्तव्यमनिन्द्ये त्वथवाऽहनि ।
 एकं पवित्रमेकोऽर्घः पिण्डपात्रं तथैव च ॥८३
 एवं मृताह्नि कर्त्तव्यं प्रतिमासं तु वत्सरम् ।
 सपिण्डीकरणं प्रोक्तं पूर्णं संवत्सरे पुनः ॥८४
 कुर्याच्चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां द्विजोत्तमाः ।
 प्रेतार्थं पितृपात्रेषु पात्रभासेचयेत् ततः ॥८५
 ये समाना इति द्वाभ्यां पिण्डानप्येवमेव हि ।
 सपिण्डीकरणं श्राद्धं देवपूर्वं विधीयते ॥८६
 पितृनावाहयेत् तत्र पुनः प्रेतं च निर्दिशेत् ।
 ये सपिण्डीकृताः प्रेता न तेषां स्यात् पृथक्क्रियाः ।
 यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं पितृहा सोऽभिजायते ॥८७

४४. * सर्वैरस्थानि संचयने ज्ञातिरेव भवेत्तथा ।

८२. ब१. ०. -b) का१ ते१ तथा चै° (→तथैवै°).
 -c) दे१.३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. युग्मांश्च (→अयुग्मान्).
 -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तद् द्विजाः, दे६ तत्त्ववित् (→तद् विदुः).

८३. ब१. ०; दे१. ef ०. -c) का१ चाथ, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वाहिन, दे३ उ१ (न)हनि, दे४ वाद्य (→वाथ); ते१ द्वादशेनाथ कर्त्तव्यं. -d) दे१ प्रतिमासं तु वत्सरं, दे१० मुर्वे. मुए. मुब. नवमेप्यथवाहनि. -e) ते१ द१ उ१ एकाऽर्घ्यं (→एकोऽर्घः).
 -f) दे३.९ °पातं, उ१ ते१ ग२ °मात्रं (→°पात्रं).

८४. ब१. ०; दे१. ab ०. -a) दे३.४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मृतेहनि (→मृताहनि). -c) ब२ कार्यं, दे३ श्राद्धं (→प्रोक्तं). -d) ब३ संवत्सरेऽपि वा (→संवत्सरे पुनः).

८५. ब१. ०. -b) न१ द१ ग२ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमाः). -c) का१ दे१ मुर्वे. मुए. प्रेतार्थे, ब२ ते१ उ१ प्रेतार्थं (ब२ ग२ °र्घं), दे६ प्रेतार्था, द१ प्रेताख्य, मुब. प्रेतान्नं (→प्रेतार्थं). -d) दे१० मासे मासे प्रयत्नतः.

८६. ब१. ०. -b) ते१ पिण्डानां चैवमेव हि. -d) दे३.४ उ१ दैव° (→दैव°).

८७. ब१. ०. -b) दे१.९ मुर्वे. मुए. मुब. वि, दे३ न (→च). -d) का१ च (→स्यात्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. न तेषां स्युः प्रतिक्रियाः, ते१ एतेषां स्यात् पृथक् तथा. -e) दे४ श्राद्धं (→पिण्डं). -f) दे४ पितृभ्यः (→पितृहा); ग२ म१ त्वभि- (→सोऽभि-).

मृते पितरि वै पुत्रः पिण्डमब्दं समाचरेत् ।
 दद्याच्चान्नं सोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतधर्मतः ॥८८॥
 पार्वणेन विधानेन सांवत्सरिकमिष्यते ।
 प्रतिसंवत्सरं कार्यं विधिरेष सनातनः ॥८९॥
 मातापित्रोः सुतैः कार्यं पिण्डदानादिकं च यत् ।
 पत्नी कुर्यात् सुताभावे पत्न्यभावे सहोदरः ॥९०॥

अनेनैव विधानेन जीवन् वा श्राद्धमाचरेत् ।
 कृत्वा दानादिकं सर्वं श्रद्धायुक्तः समाहितः ॥९१॥
 एष वः कथितः सम्यग् गृहस्थानां क्रियाविधिः ।
 स्त्रीणां तु भर्तृशुश्रूषा धर्मो नान्य इहेष्यते ॥९२॥
 स्वधर्मपरमो नित्यमीश्वरार्पितमानसः ।
 प्राप्नोति तत् परं स्थानं यदुक्तं वेदवादिभिः ॥९३॥ व.२.२३.८३

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

८८. व१. ०. -b) दे३ समारभेत् (→समाचरेत्);
 दे१ मुर्वे. मुए. पिण्डानब्दं समावसेत्, दे४ पिण्डमंत्रं समर्पयेत्,
 दे८-१० पिण्डमब्दं समावसेत्, न१ उ१ पिण्डमर्घं समापयेत्, द१
 ग२ म१ पिण्डशब्दं (द१ °ब्दः) समाविशेत्. -c) का१ ब२ दे२.६
 म१ दद्यान्नं (→दद्याच्चान्नं); ते१ चोद° (→सोद°). -d)
 ब२ दे३.६ प्रेत्य, द१ व्रत° (→प्रेत°).

८९. व१. ab ०. -a) ते१ पार्वणेन विधानेन,
 +पार्थक्येन विधानान्ते. -c) दे४ पितृ- (→प्रति-); ब२.३
 दे२.६ °संवत्सरे, दे१० °सांवत्सरिकं (→°संवत्सरं); दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. कुर्याद् (→कार्यं). -d) ब३ दे१.६.९ उ१
 विधिरेषः, दे३ विधिरेष (→विधिरेष).

९०. -b) का१ ब२.३ दे२.६ पुनः (→च यत्); दे३ द१
 ग२ म१ उ१ पिण्डदानादि (द१ °नि) किं (ग२ म१ कं) च न.
 -d) व१ दे१.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तु सोदरः
 (→सहोदरः).

९१. दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१. ०. -b) मुर्वे. मुए.
 मुब. जीवश्राद्धं समाचरेत्. -c) का१ व१ दे२.६ न१ ते१
 दाहादिकं, ब२ दशाहिकं, ब३ दशा(हा)दिकं (→दानादिकं);
 ते१ सर्वं, +कर्म (→सर्वं). -d) व३ श्राद्ध°, ते१
 श्राद्ध°, +श्रद्धा° (→श्रद्धा°).

९२. -b) द१ ग२ म१ उ१ यथाविधि (→क्रियाविधिः).
 -c) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. भर्तृषु, दे१० तु भर्तृषु (→तु भर्तृ-).
 -d) व१.३ दे१० मुर्वे. इहोच्यते (→इहेष्यते); ते१ धर्मो
 नान्यदिहेष्यते.

९३. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. -तत्परा, दे३ न१ ते१
 -परमा (→-परमो); व१ द१ स्वधर्मोपरतो नित्यं, द१ ग२ उ१ यः
 स्वधर्मपरो नित्यं. -b) दे१.३.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 °मानसाः, म१ °चेतनः (→°मानसः). -c) ब२ द१ ग२ म१ उ१
 प्राप्नोति परमं स्थानं, दे१.३.४-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. प्राप्नुवन्ति
 परं स्थानं.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ इति श्रीकौर्मपुराणे उपरिभागे, व१ इति
 कौर्म उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे२ इति कू (दे२ कौ)
 मपुराणे उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यास-
 गीतासु, दे३ इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु, दे४.६ द१ इति
 श्रीकूर्मपुराणे, दे८-१० ते१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि (उ१
 उत्तर) भागे व्यासगीतासु, न१ इति श्रीकौर्म, ग२ म१ इति
 श्रीकूर्मपुराणे उपरि (म१ उत्तर) भागे व्यासगीतासुपनिषत्सु,
 मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्धे व्यासगीतासु, मुए. इति
 श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म
 महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—का१ व१.३
 दे२.४.६ न१ ते१ म१. ०; दे१.८-१० मुर्वे. मुए. श्राद्धकल्पे, द१
 अशौचप्रकरणं नाम, ग२ अशौचप्रकरणे, उ१ शौचप्रकरणे, मुब.
 अशौचविधिर्नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ द्वाविंशो-
 ऽध्यायः ॥२२॥, व१.३ दे२ ते१ द्वाविंशोऽध्यायः, दे१ त्रयो-
 विंशतितमोऽध्यायः ॥२३॥, दे३.८-१० त्रयोविंशतितमोऽध्यायः,
 दे४ द१ ग२ म१ उ१ मुए. त्रयोविंशोऽध्यायः, न१ त्रिसप्ततितमो-
 ऽध्यायः, मुर्वे. मुब. त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

व्यास उवाच ।*

बं. २. २४. १ अग्निहोत्रं तु जुहुयादाद्यन्तेऽहर्निशोः सदा ।
दर्शेन चैव पक्षान्ते पौर्णमासेन चैव हि ॥१॥
शस्यान्ते नवशस्येष्ट्या तथर्त्तन्ते द्विजोऽध्वरैः ।
पशुना त्वयनस्यान्ते समान्ते सौमिकैर्मखैः ॥२॥

२४

* ब१ सूत उवाच; दे९ व्यास उ.; दे१० श्रीवेदव्यास उवाच;
न१ ते१ अ२ उ१ व्यासः; द१ म१ श्रीव्यासः.

१. न१. १d-२a ○. -a) ब२ च, दे१ * (→तु); दे३
अग्निहोत्रं द्विजो नित्यं. -b) व१ न१ आद्यन्ते द्युतिशोः सदा,
दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सायं प्रातर्यथाविधि(दे१.१० °धिः),
दे३ जुहुयादध्वरैः सदा, ते१ द१ म१ उ१ आदित्येभ्युदिते सदा,
अ२ आदित्ये उदिते सति. -c) व१ दर्शने (→दर्शने); दे३ चार्ध-
(→चैव); दे३ मासांते (→तस्यान्ते); दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
दर्शं चैव हि तस्यान्ते, न१ *** व हि तस्यान्ते, ते१ दर्शं चैव तु
पक्षान्ते, द१ दर्शं चैव हि तस्यान्ते, अ२ उ१ दर्शं चैव हि
सन्ध्यान्ते, म१ दर्शयैव हि तस्यान्ते. -d) दे१.८-१० द१ म१ उ१
मुर्वे. मुए. नव सस्ये तथैव च, अ२ न च सव्ये तथैव च.

अतः परं ते१ पुस्तके अधिकम्—

४५. * वर्षे चैव हि तस्यान्ते नव सस्ये तथैव च ।

सम्यग्विधानमिष्ट्वा च दीयते च द्विजोत्तमैः ।

२. ते१. ab ○; दे३. cd ○; न१. a ○. -a) दे६
शस्यान्ते (→शस्यान्ते); का१ °सस्ये स्यात्, व१ °शस्येष्ट्या, ब२
°सस्ये *, दे२.३ °सस्येष्ट्या (→°शस्येष्ट्या); दे१.९ इष्ट्या चैव
यथा न्यायं, दे८.१० मुर्वे. मुए. इष्ट्या चैव य(दे१० °त) थान्यायं,
द१ अ२ म१ उ१ सम्यग् विधानमिष्ट्वा तं (अ२ °द्य, म१ तु, उ१
°नां). -b) का१ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. ऋत्वन्ते च, व१ तदद्धन्ते,
ब२ ऋत्वन्ते, दे२ ऋत्वन्ते (व्यास), दे६ तथोद्धन्ते, दे१० कृत्व-
दाचे, न१ ऋत्वन्ते, द१ अ२ उ१ ऋत्वन्ते वै, म१ ऋत्वन्तं वै
(→तथर्त्तन्ते); का१ व१ दे२ द्विजोत्तमैः, म१ द्विजाध्वरैः (→द्वि-
जोऽध्वरैः). -c) ब३ पशुना, दे२ न१ पशुनास् (दे२ °न) उ१
पशुनां (→पशुना); दे६ द्वय° (→त्वय°); अ२ पशुनात्ययनसार्थं.

नानिष्ट्वा नवसस्येष्ट्या पशुना वाऽग्निमान् द्विजः ।
नवाग्रमद्यान्मांसं वा दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥३॥
नवेनान्तेन चानिष्ट्वा पशुहव्येन चाग्नयः ।
प्राणानेवात्तुमिच्छन्ति नवाग्रामिषगृद्धिनः ॥४॥
सावित्रान् शान्तिहोमांश्च कुर्यात् पर्वसु नित्यशः ।
पितृश्चैवाष्टकास्वर्चन् नित्यमन्वाष्टकासु च ॥५॥

-d) का१ समाप्ते, दे१.८.९ समतैः, दे१० समते, द१ अ२ म१ उ१
सोमान्ते (→समान्ते); दे१ सौमिकैर्, दे८ मुर्वे. मुए. सोमिकैर्,
दे१० शौनिकैर्, ते१ कामिकैर्, द१ सोमिकैर्, म१ मुब. सोमिकैर्,
उ१ सौमिकीर् (→सौमिकैर्); द१ मुखैः (→मखैः).

३. दे३. ab ○. -a) का१ नानिष्ट्वा, ब२ * * *, दे१०
न नाष्ट्यां, न१ ना इष्ट्या, अ२ नानिष्ट्या (→नानिष्ट्या); का१
दे१ °सस्येष्ट्या (दे१ °द्या), दे६ उ१ °सस्येष्ट्या (उ१ °णा), मुए.
मुब. °शस्येष्ट्या (→°सस्येष्ट्या); ते१ अग्निं दृष्ट्वा धनं स्पृष्ट्वा.
-b) न१ ते१ पशुनां (→पशुना); का१ ब३ ते१ चाग्निमान्, न१
आग्निवान् (→वाग्निमान्); व१ द्विजान्, दे६ ते१ अ२ द्विजाः
(→द्विजः). -c) ब२.३ दे१-३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. न चाग्रम्,
ते१ स वाग्रं (→न वाग्रं); मुर्वे. अग्रन्(?) (→अग्रान्); अ२ मांसा
(→मांसं); दे३ च (→वा). -d) व१ दे१ न१ जिजीविषु
(→जिजीविषु).

४. -a) दे९ न (अ)वेतान्तेन, द१ उ१ न चेतान्तेन
(उ१ *), अ२ नवानान्तेन (→नवेनान्तेन); का१ वानिष्ट्वा, व१
दे१.६.८-१० न१ ते१ अ२ मुर्वे.मुए.मुब. चानिष्ट्वा, ब२.३ वानिष्ट्वा;
दे२ चानिष्ट्वा, द१ म१ वानिष्ट्वा (→चानिष्ट्वा). -b) ते१ पशुं
(→पशु-); दे३ -यागेन, ते१ हत्वैव (→हव्येन); दे१० चाग्नये,
न१ वाग्नयः, द१ अ२ म१ उ१ चाग्नयः (→चाग्नयः). -c) का१
प्राणानेवात्तुं, दे१ न१ ते१ द१ प्राणानेवात्तुं (ते१ °न्तं), म१
प्राणिनो * त्तुं, उ१ प्राणानेवात्तुं (→प्राणानेवात्तुं). -d) अ२
आमिष्ट- (→आमिष-); दे६ °गृद्धिना (→°गृद्धिनः); ते१ नरात्
आमिष गृद्धिनः, द१ न१ चान्नामिषगंधिनः.

५. दे३. ab ○. -a) का१ सावित्र्या, ब२ सावित्रीन्,
दे२ सावित्र्यान्, दे८-१० सवित्रान्, द१ अ२ म१ सावित्रं, उ१
सावित्री- (→सावित्रान्); व१ सावित्रींश्चातिहोमांश्च, ते१
सावित्रीपाठहीनांश्च. -b) ब२ पर्वनि (→पर्वसु); दे१० निश्चयः

एष धर्मः परो नित्यमपधर्मोऽन्य उच्यते ।
 त्रयाणामिह वर्णानां गृहस्थाश्रमवासिनाम् ॥६
 नास्तिक्यादथवालस्याद् योऽग्नीन् नाधातुमिच्छति ।
 यजेत वा न यजेन स याति नरकान् बहून् ॥७
 तामिहमन्धतामिह महारौरवरौरवौ ।
 कुम्भीपाकं वैतरणीमसिपत्रवनं तथा ॥८
 अन्यांश्च नरकान् घोरान् संप्राप्यान्ते सुदुर्मतिः ।
 अन्त्यजानां कुले विप्राः शूद्रयो नौ च जायते ॥९
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणो हि विशेषतः ।

(→नित्यशः). -c) का१ [अ]ष्टकाश्राद्धे, ब१ दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. [अ]ष्टकाः सर्वे, ब३ द१ [अ]ष्टका स्वर्चे, दे२ [अ]ष्टका-स्वेर्चेन, दे६ [अ]ष्टकाभ्यर्च्य, ग्र२ [अ]ष्टकायां वै, उ१ [अ]ष्टका-स्वेव (→[अ]ष्टकास्वर्चर्चेन); म१ पितृश्चाष्टके चैव *. -d) ते१ नित्यतोन्वष्टकासु च.

६. -a) दे२.१० ते१ ग्र२ उ१ धर्म- (→धर्मः). -b) ब१.३ दे२.३.६ ते१ उपधर्मो (→अपधर्मो); द१ अन्यं, ग्र२ अत्र (→अन्य). -c) द१ ग्र२ म१ एव, उ१ अपि (→इह); ग्र२ * णानां (→वर्णानां).

७. -a) ब१.३ °वालः, दे१० म१ °वालि- (→°वाल-). -b) का१ म१ योगिना°, ब२.३ दे३.६.१० योगिना°, न१ यानिना°, द१ गोष्ठीना° (→योऽग्नीन्ना°); उ१ योगिन् ना यातुमिच्छति. -c) न१ यजेन (→यजेत); का१ वाम-, दे१० वने (→वा न).

८. दे१.३.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१. मुए. द१-९d. -a) ब३ अर्द्ध°, न१ अस्थ° (→अन्ध°). -d) दे२ °वने, + °वनं (→°वनं).

९. दे१.३.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१. मुए. ०; ते१. cd ०. -a) ते१ तु (→च); दे६ नरकान् (→नरकान्); ब१ ** (→घोरान्). -b) का१ सम्प्राप्य हि, ब१-३ दे२.६ संप्राप्यान्ते (दे६ °न्ति), ते१ स प्रयाति, मुर्वे. सम्प्राप्नोति (→संप्राप्यान्ते); मुव. स दुर्मतिः (→सुदुर्मतिः).

१०. न१ ते१. ०. -b) का१ ब२.३ दे२.६ वै, ब१ वा (→हि). -c) द१ उ१ मुर्वे. आधायाग्नि (→आधायाग्नि). -d) दे१० यजेत (→यजेत).

११. दे१.३.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१. ०; न१. ab ०. -a) ब१ नाग्नि° (→अग्नि°). -b) ब१ द्विजानामिह विद्यते,

आधायाग्निं विशुद्धात्मा यजेत परमेश्वरम् ॥१०
 अग्निहोत्रात् परो धर्मो द्विजानां नेह विद्यते ।
 तस्मादाराधयेन्नित्यमग्निहोत्रेण शाश्वतम् ॥११
 यश्चाधायाग्निमालस्यान्न यष्टुं देवमिच्छति ।
 सोऽसौ मूढो न संभाष्यः किं पुनर्नास्तिको जनः ॥१२
 यस्य त्रैवाणिकं भक्तं पर्याप्तं भृत्यवृत्तये ।
 अधिकं चापि विद्येत स सोमं पातुमर्हति ॥१३
 एष वै सर्वयज्ञानां सोमः प्रथम इष्यते ।
 सोमेनाराधयेद् देवं सोमलोकमहेश्वरम् ॥१४

ब२ द्विजातीनां न विद्यते, दे६ द्विजान्नेह न विद्यते, ते१ द्विजानां नोपपद्यते. -c) का१ आराधयेत्, दे६ आराधये, ते१ नाराधयेत्, + आराधयेत् (→आराधयेत्).

अतः परं ते१ पुस्तके अधिकम्—

*तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणो हि विशेषतः ।

आधायाग्निं विशुद्धात्मा यजेत परमेश्वरम् । (= १०)

१२. -a) ब१ दे९ यस्त्वाधा-, दे१.६.८.१० मुर्वे. मुए. यस्त्वाध्या-, दे३ यो नाधा-, उ१ यश्चाध्या- (→यश्चाधा-); का१ -मानस्यां, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. -मांश्च स्यान्, दे१० मायंश्च स्यान्, द१ *** (→-मालस्यान्); न१ यश्चा सायाग्निमा यस्यां, ते१ यश्चान्यथा निजालस्यान्, ग्र२ यश्चायाधा-ग्निमालस्यां. -b) ब१ न यच्छत्रेवमिच्छति, ब२ न यश्चादेव मिच्छति, ब३ दे६ मुव. न पश्चादेनमिच्छति. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. स संमूढो, ते१ नासौ शुद्धो, द१ ग्र२ न१ असौ मूढो, म१ असम्मूढो (→सोऽसौ मूढो); दे३ संप्रोच्यः (→सम्भाष्यः) -d) म१ पुनः (→जनः).

१३. -a) ब१ मुव. वै (→त्रै-); दे६ °वागिकं (→°वाणिकं); न१ ब्रह्मन्, *भक्तं, उ१ हन्ति (→भक्तं). -b) दे१ पर्याप्तं, दे६ पर्याप्तं (→पर्याप्तं); ब१ °पत्तये, दे६ °वृत्तये, ते१ °वृत्तये (→°वृत्तये). c) उ१ कथितं (→अधिकं); ब१ न१ ते१ °वापि विद्येत, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. वा भवेद्यस्य, द१ चापि विद्येत, ग्र२ म१ उ१ वाथ विद्येत (→चापि विद्येत). -d) दे१० पाति, ग्र२ पा (व) तुं (→पातुं).

१४. -b) ब२ ते१ प्रथम उच्यते, दे१.३.८.९ न१ प्रथममिष्यते, दे६ प्रथममिष्यते, दे१० प्रथममिष्यते (→प्रथम इष्यते). -c) ग्र२ सोमो न (→सोमेन). -d) ब१-३ दे२.६ न१ सोमं, द१ ग्र२ म१ उ१ सर्व- (→सोम-); न१ °महेश्वरः (→°महेश्वरम्); ते१ स सोमं लोकमश्नुते.

वै.२.२४.१३ न सोमयागादधिको महेशाराधने क्रतुः ।
 समो वा विद्यते तस्मात् सोमेनाभ्यर्चयेत् परम् ॥१५॥
 पितामहेन विप्राणामादावभिहितः शुभः ।
 धर्मो विमुक्तये साक्षाच्छ्रौतः स्मार्त्तो द्विधा पुनः ॥१६॥
 श्रौतस्त्रेताग्निसंबन्धात् स्मार्त्तः पूर्वं मयोदितः ।
 श्रेयस्करतमः श्रौतस्तस्माच्छ्रौतं समाचरेत् ॥१७॥
 उभावभिहितौ धर्मौ वेदादेव विनिःसृतौ ।
 शिष्टाचारस्तृतीयः स्याच्छ्रुतिस्मृत्योरलाभतः ॥१८॥

१५. दे१.३.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुए. ०. -a) दे२
 °योगाद् (→°यागाद्). -b) न१ क्रतुं (→क्रतुः); मुवें.
 महेशाराधनात्ततः. -c) व१ सोमो वा, मुवें. न सोमो
 (→समो वा); ते१ यस्मात् (→तस्मात्). -d) व३ समेना°,
 न१ सोमोना°, ते१ सम्यग° (→सोमेना°).

१६. व१. १६a-२०d ०. -a) द१ अ२ पितामहं तु, म१
 पितामहान्न (→पितामहेन); दे१० विप्रेणां (→विप्राणां). -b)
 न१ शुभः (→शुभः); का१ आदौ हि विहितः शुभः, दे१.८-१० मुवें.
 मुए. आदाय विहितः पशुः, दे३ तदा च विहितः पशुः, ते१
 विवादरहितः पशुः, द१ माधवां ते हितः पशुः, अ२ उ१ पूज्य
 एव सदा(उ१ *) गतिः, म१ आदावन्ते हितः पशुः. -d) दे६.१०
 ते१ द१ अ२ म१ उ१ श्रौत- (→श्रौतः); दे१.८-१० न१ मुवें. मुए.
 भवेत् पुनः (→द्विधा पुनः).

१७. व१. ०. -a) व२.३ दे२.६ °सम्बन्धः, न१ उ१
 °संबन्ध- , द१ °संबन्धाः (→°सम्बन्धात्). -b) दे१० तस्मात्,
 न१ उ१ स्मार्त्त (→स्मार्त्तः); का१ दे६ अ२ पूर्व- (→पूर्वः); दे६ उ१
 मयोदितं (→मयोदितः). -c) का१ अ२ म१ तमं (→तमः);
 न१ द१ अ२ श्रौतं (→श्रौतस्); दे१ ***** श्रौतस्, दे३
 श्रेयस्करो भवेच्छ्रौतस्, ते१ श्रेयस्करमतं श्रौतं. -d) उ१ श्रौतः
 (→श्रौतः).

१८. व१. ०. -a) व२.३ दे१.३.८-१० ते१ मुवें. मुए.
 मुव. अपि- (→अभि-); दे१० -हितो, म१ -हितं (→-हितौ);
 दे६ उभावविहितौ धर्मौ. -b) दे१.८.९ न१ मुवें. मुए. वेद
 वेद, दे३ वेदस्मृति-, दे१० वेददेव-, म१ वेदावेद (→वेदादेव-);
 दे२ विनिःसृतौ, दे३ -प्रमाणकौ, ते१ विनिःसृतौ, म१ विनिःसृतौ
 (→विनिःसृतौ). -c) का१ शिष्टाचार- (→शिष्टाचारस्); ते१
 शिष्टाचारः स्मृतौ यस्मात्. -d) दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. अभावतः
 (→अलाभतः).

१९. व१. ०. -a) दे१.३.८-९ द१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए.
 मुव. धर्मेणाधि-, ते१ धर्मं चाधि- (→धर्मेणाभि-); दे१० -गते,

धर्मेणाभिगतो यैस्तु वेदः सपरिवृंहणः ।
 ते शिष्टा ब्राह्मणाः प्रोक्ता नित्यमात्मगुणान्विताः ॥१९॥
 तेषामभिमतो यः स्याच्चेतसा नित्यमेव हि ।
 स धर्मः कथितः सद्भिर्नान्येषामिति धारणा ॥२०॥
 पुराणं धर्मशास्त्रं च वेदानामुपबृंहणम् ।
 एकस्माद् ब्रह्मविज्ञानं धर्मज्ञानं तथैकतः ॥२१॥
 धर्मं जिज्ञासमानानां तत्प्रमाणतरं स्मृतम् ।
 धर्मशास्त्रं पुराणं तद् ब्रह्मज्ञाने परा प्रमा ॥२२॥

म१ -कृते (→-गतो); दे३ ते१ यस्तु (→यैस्तु). -b) उ१ °बृंहणं
 (→°वृंहणः); म१ वेदतः परिवृंहणम्. -c) दे१० न (→ते).
 दे३ सृष्टा, न१ शिष्टाः (→शिष्टाः); दे१.२.६.९.१० ते१ द१ अ२ म१
 मुए. मुव. ब्राह्मणा उ१ ब्रह्मणा- (→ब्राह्मणाः); व२.३ दे२.६
 प्रोक्ता, दे१.३.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुए. मुव. -ज्ञेया, न१ प्रोक्तं,
 ते१ -ज्ञेयाः (→प्रोक्ता). -d) द१ नित्यमाना, अ२ नीयमाना
 (→नित्यमात्म-).

२०. व१ दे१.३.८-१० द१ अ२ म१ उ१. ०. -a) ते१
 अधि°, +अभि° (→अभि°); व२ °हितो (→°मतो); दे६ यस्याः,
 न१ ते१ यस्मात् (→यः स्यात्). -b) न१ चेतसो (→चेतसा).
 -c) व३ धर्मं (→धर्मः). -d) दे६ धारणाः (→धारणा).

२१. -a) व३ दे३ द१ उ१ पुराण- (→पुराणं); व१
 सर्व-, दे९ धर्मं (→धर्म-); दे१.३.८-१० ते१ द१ अ२ मुवें. मुए.
 मुव. °शास्त्राणि, म१ °शास्त्राणां (→°शास्त्रं च). -c) दे३
 एकतो, न१ एतस्मात् (→एकस्माद्). -d) ते१ कर्म°
 (→धर्म°); दे१.८-१० [ए]व च (→[ए]कतः); उ१ धर्मविज्ञान-
 मेव च.

२२. -a) का१ धर्मजिज्ञा-, व१ धर्मज्ञानं, उ१ धर्मविज्ञा-
 (→धर्मं जिज्ञा-); दे१० धर्मज्ञानसमाप्तानां. -b) का१ दे२ ते१
 प्रमाणां, व२ द१ अ२ म१ प्रमाणं (→प्रमाण-); व२ द१ अ२ म१
 उ१ परं (→तरं). -c) व३ दे६ °शास्त्र- (→°शास्त्रं); व२
 पुराणन्तु, दे१.३.८-१० ते१ द१ अ२ म१ उ१ पुराणानि, दे६ प्रमाणं
 तु (→पुराणं तद्). -d) दे३ द१ धर्म° (→ब्रह्म°); व३ दे६ मुव.
 °ज्ञान-, न१ °ज्ञानो (→°ज्ञाने); व१ परा परा, व३ परा श्रमाः,
 दे१.८-१० मुवें. मुए. -तरा श्रमम्, दे२ परो प्रमां, दे३ त्वरा
 स्मृता, दे६ परा पुमान्, न१ परो मतं, द१ वरा प्रमा, अ२
 वर प्रमा, मुव. परायणाः (→परा प्रमा); म१ श्रोतस्मार्त्तं
 यथा प्रमाः.

नान्यतो जायते धर्मो ब्रह्मविद्या च वैदिकी । तस्माद् धर्मपुराणं च श्रद्धातव्यं द्विजातिभिः ॥२३॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

२५

व्यास उवाच ।*

एष वोऽभिहितः कृत्स्नो गृहस्थाश्रमवासिनः ।
द्विजातेः परमो धर्मो वर्त्तनानि निबोधत ॥१॥
द्विविधस्तु गृही ज्ञेयः साधकश्चाप्यसाधकः ।

२३. -a) दे३.१० नान्यते, दे६ ते१ नान्यत्र, उ१ नान्यथो
(→नान्यतो); दे३ म१ उ१ जायते, दे१० न१ जायतो, द१ ग२
ज्ञानतो (→जायते). -b) मुर्वे. मुए. ब्राह्मी^० (→ब्रह्म^०); दे६
°विद्याश्च (→°विद्या च); ब१ वैदिकं (→वैदिकी). -c) द१
ग२ म१ उ१ तथा (→तस्माद्); ब१.२ दे३ न१ द१ उ१ धर्मं, ब३
दे६ म१ धर्मः (→धर्म). -d) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ ग२ उ१
मुर्वे. मुए. मुव. मनीषिभिः (→द्विजातिभिः).
पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे६ इति श्रीकू(का१ कौ)र्मपुराणे उपरि-
भागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ दे३ इति कूर्मपुराणे
ब३ दे२ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे१.८
इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, दे४.१० ते१
द१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, न१ इति
श्रीकौर्म, ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीता-
सूपनिषत्सु, उ१ श्री इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु,
मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुए. इति श्री
कूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे
उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-३.६.८-१०
न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुए. ○; मुर्वे. द्विजानामग्निहो-
त्रादिकृत्यनिरूपणं नाम, मुव. अग्निहोत्रादिनियमो नाम.
अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ○; का१ त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥,
ब१.३ दे२ ते१ त्रयोविंशोऽध्यायः, द१ मुर्वे. मुव. चतुर्विंशोऽध्यायः
॥२४॥, दे३.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुए. चतुर्विंशोऽध्यायः, न१
चतुःसप्ततितमोऽध्यायः.

२५

* दे९. ○; दे८ व्यास उ; न१ ते१ ग२ उ१ व्यासः; द१ म१
श्रीव्यासः.

अध्यापनं याजनं च पूर्वस्याहुः प्रतिग्रहम् ।

कुसीदकृषिवाणिज्यं प्रकुर्वीतास्वयंकृतम् ॥२॥

कृषेरभावाद् वाणिज्यं तदभावात् कुसीदकम् ।

आपत्कल्पो ह्ययं ज्ञेयः पूर्वोक्तो मुख्य इष्यते ॥३॥

वै. २.२५.३

१. -a) ब१ एष वो विहितः, दे२ एष वो जाति मतः,
दे८ *** भिहितः, दे१० एष वोऽभिहितः (→एष वोऽभिहितः);
न१ एष वेदवतः कृष्णो. -b) म१ °वासिनां (→°वासिनः).
-c) ब१ दे४ द्विजाते, दे१० द्विजातो (→द्विजातेः); ब१ परतो
(→परमो). -d) का१ ब१ ग२ म१ वर्त्तमानं, ब२ वर्त्तते तं, दे३.६
द१ उ१ वर्त्तमानान्, दे१० वर्त्तमाना, न१ वक्ष्यमाणान् (→वर्त्तनानि);
का१ निबोधतम् ब१ दे२.४ निबोधतः (→निबोधत).

२. -a) दे४ विविधश्च, ते१ द्विविधश्च (→द्विविधस्तु);
उ१ गृहे (→गृही); दे४.९ ज्ञेयाः (→ज्ञेयः). -c) द१ अध्ययनं
(→अध्यापनं). -d) उ१ प्रतिग्रहः (→प्रतिग्रहम्). -e) का१
दे२ कुशीदं, ब३ कुशीद, दे४ प्रसीद, म१ कुसीदं (→कुसीद-); ते१
-वृत्तिर् (→कृषि-). -f) का१ ब१-३ दे४ द१ ग२ म१ उ१
प्रकुर्वीत, दे१ मुर्वे. मुए. प्रकुर्वन्तः, दे३ प्रकृत्यैव, दे८-१०
प्रकुर्वन्तो, ते१ प्रकुर्वीतान् (→प्रकुर्वीता-); ते१ -वयं कृतः, उ१
-स्वयं कृषीत् (→स्वयंकृतम्).

३. -a) ब२ दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
मुव. कृषेरभावे, ते१ कुसीदभावो (→कृषेरभावाद्); दे६ वा नित्यं
(→वाणिज्यं). -b) ब२ दे१.३.८-९ म१ मुर्वे. मुए. मुव.
तदभावे, दे६.१० तदभावा (→तदभावात्); का१ ब३ दे१.२.६.१०
कुशीदकम्, ब१ कृषीवरं (→कुसीदकम्); ते१ तद्भावामृत-
दीपकम्. -c) ब१ आपत्काले स्वयं, दे१.८-१० ग२ म१ उ१ मुर्वे.
मुए. मुव. आपत्कल्पस्त्वयं (दे१० °सं-), दे३.४ द१ आपत्कालस्त्व
(द१ °स्व°यं), न१ मात्रः कल्पस्त्वयं, ते१ आपत्काले वयं
(→आपत्कल्पो ह्ययं); न१ ज्ञेया, द१ ज्ञेयं (→ज्ञेयः). -d)
ब२ दे३ उच्यते (→इष्यते); म१ पूर्वो मुख्य इहेष्यते.

बै.२.२५.४ स्वयं वा कर्षणं कुर्याद् वाणिज्यं वा कुसीदकम् ।
 कष्टा पापीयसी वृत्तिः कुसीदं तद् विवर्जयेत् ॥४
 क्षात्रवृत्तिं परां प्राहुर्न स्वयं कर्षणं द्विजैः ।
 तस्मात् क्षात्रेण वर्त्तत वर्त्तनेनापदि द्विजः ॥५
 तेन चावाप्यजीवंस्तु वैश्यवृत्तिं कृषिं व्रजेत् ।
 न कथंचन कुर्वीत ब्राह्मणः कर्म कर्षणम् ॥६
 लब्धलाभः पितृन् देवान् ब्राह्मणांश्चापि पूजयेत् ।
 ते तृप्तास्तस्य तं दोषं शमयन्ति न संशयः ॥७
 देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च दद्याद् भागं तु विशकम् ।

४. -a) दे१० स्वयं वा-, न१ न स्वयं (→स्वयं वा);
 दे३ कार्य (→कुर्याद्). -b) ते१ च (→वा); का१ ब२ कुसीदकम्
 (→कुसीदकम्). -c) ब३ बुद्धिः (→वृत्तिः). -d) का१ कुसीदं
 तद्, ब१ न१ म१ मुए. कुसीदन्तं, दे१.८-१० कुसीदं तां, दे३.४
 कुसीदं वा, ते१ कुसीदं तु (→कुसीदं तद्).

५. ब१. २५ अध्यायस्य ५ अ- आरभ्य २६ अध्यायस्य
 १२ d यावन्नास्ति. -a) का१ ब२.३ दे२.६ क्षात्रवृत्तिं, न१
 जात्रवृत्तिः (→क्षात्रवृत्तिः); दे१न१ परं प्राहुर्, दे३ परां प्राप्य, द१
 म१ उ१ परामाहुः, अ२ परं माहुर्(?) (→परां प्राहुर्). -b) दे३
 वर्जयेत् (→न स्वयं); ब२ (तु) कर्षणं, अ२ कर्मणां (→कर्षणं);
 दे३ द१ द्विजः (→द्विजैः). -c) का१ ब२ न१ क्षात्रेण (→क्षात्रेण);
 दे३ * * * (→वर्त्तत). -d) का१ ब२.३ दे१.४.८.९ द१ मुवै.
 मुए. मुव. वर्त्ततेनापदि, दे१० न१ वर्त्तनेनापरि, अ२ वर्त्तनेनापति,
 म१ वर्त्ततानावदिन् (?), उ१ वर्जनेनापदि (→वर्त्तनेनापदि).

६. ब१. ७. -a) ब३ तेना चैवाप्य, दे२-४.६ न१ अ२ म१
 उ१ तेन चैवाप्य, दे१० तेनाचावाप्यं, ते१ तेन चैवास्य (→तेन
 चावाप्य); दे१ मुए. जीवन्तु, दे६ अ२ जीवन्तु (→जीवंस्तु).
 -b) का१ दे१० वैश्यवृत्तिः, दे१.८.९ ते१ मुवै. मुए. मुव. वैश्य-
 वृत्तिः (→वैश्यवृत्तिः). -c) का१ कथंचित् (→कथंचन). -d)
 दे३ °कार्षणं, न१ °वार्षयं, ते१ °चापलम्, द१ उ१ °बाधकं, म१
 °वार्द्धकं, अ२ °साधनं (→°कर्षणम्).

७. ब१. ७. -a) ब३ नवलाभः,
 दे६ न१ लब्धलाभः, द१ म१ लब्ध्वा लाभः (→लब्धलाभः).
 -b) दे४ ते१ चाभि- (→चापि). -c) ब३ सन्दोषं, दे३
 दोषं तं, दे४ ते१ तद्दोषं, दे१० दंतोषं, द१ अ१ म१ उ१ वै
 दोषं (→तं दोषं). -d) दे३ नाशयन्ति, दे४ समयाति,

त्रिंशद्भागं ब्राह्मणानां कृषिं कुर्वन् न दुष्यति ॥८
 वणिक् प्रदद्याद् द्विगुणं कुसीदी त्रिगुणं पुनः ।
 कृषीवलो न दोषेण युज्यते नात्र संशयः ॥९
 शिलोञ्छं वाप्याददीत गृहस्थः साधकः पुनः ।
 विद्याशिल्पादयस्त्वन्ये बहवो वृत्तिहेतवः ॥१०
 असाधकस्तु यः प्रोक्तो गृहस्थाश्रमसंस्थितः ।
 शिलोञ्छे तस्य कथिते द्वे वृत्ती परमर्षिभिः ॥११
 अमृतेनाथवाजीवेन्मृतेनाप्यथवा यदि ।
 अयाचितं स्यादमृतं मृतं भैक्षं तु याचितम् ॥१२

दे६ समयति (→शमयन्ति); का१ समयं नात्र संशयः.

८. ब१. ७. -a) दे१. ab ७. -a) दे६ देवेभ्यश्चा
 अ२ देवेभ्यश्च (→देवेभ्यश्च). -b) ब२ न१ भोगं तु, दे१० द१
 म१ भागं च, ते१ आपं च (→भागं तु); द१ किशिकं
 (→विशकम्). -c) दे१ त्रिषद्भावं, दे८-१० मुए. त्रिषद्भागं,
 ते१ त्रिंशद्भागं, द१ अ२ म१ उ१ त्रिंशद्भागं (→त्रिंशद्भागं).
 -d) दे१.८-१० मुए. कृष्यं, दे४ अ२ कृषि- (→कृषि); ते१
 कुर्यान्ति (→कुर्वन्); दे४ तुष्यति (→दुष्यति).

९. ब१. ७. -a) दे१.८-१० मुवै. मुए. मुव. वाणिज्ये
 द्विगुणं दद्यात्. -b) का१ ब३ दे२.८ कुसीदी, दे१ कुशीदे,
 दे६ कुषीव्री, ते१ कुशीदे, द१ म१ उ१ कुशीदं, अ२ कुसीदस्
 (→कुसीदी). -c) का१ कृषीवलान्न-, ब३ कृषीवलोज्ज-
 दे१.२.४.८-१० मुवै. मुए. मुव. कृषिपालान्न-, न१ कृषीलवान्न-
 (→कृषीवलो न). -d) ब३ इष्यते (→युज्यते).

१०. ब१. ७. -a) का१ ब२.३ चाप्याददीत, अ२
 साप्याददीत (→वाप्याददीत); दे४ त्रिलोक्यं चापि ददीत.
 -b) न१ साधकं (→साधकः). -c) ब३ तुल्ये (→स्वन्ये).

११. ब१. ७. -a) दे४ यत् (→यः). -c) दे१०
 कथिताद् (→कथिते). -d) दे६ द्वे वृत्ते, दे१० विवृत्ती, उ१
 द्वे वृत्ति (→द्वे वृत्ती).

१२. ब१. ७. -a) दे१.६.८.१० अमृते वा(दे६ चा)थवा
 (→अमृतेनाथवा). -b) ब२ अ२ म१ मृतेनाप्यथवापदि,
 दे१.८.१० मृतेवाप्यथवा यदि. -c) दे१ यथा चित्तं (→अयाचितं).
 -d) का१ भक्ष्यं तु, दे४.१० भक्ष्यं तु, द१ भैक्षं तु (→भैक्षं तु);
 न१ अमृतं भैक्षयाचितं.

कुशूलधान्यको वा स्यात् कुम्भीधान्यक एव वा ।
 ग्रहहिको वापि भवेदश्वस्तनिक एव च ॥१३
 चतुर्णामपि चैतेषां द्विजानां गृहमेधिनाम् ।
 श्रेयान् परः परो ज्ञेयो धर्मतो लोकजित्तमः ॥१४
 षट्कर्मको भवत्येषां त्रिभिरन्यः प्रवर्तते ।
 द्वाभ्यामेकश्चतुर्थस्तु ब्रह्मसत्रेण जीवति ॥१५
 वर्तयस्तु शिलोञ्छाभ्यामग्निहोत्रपरायणः ।
 इष्टीः पार्वयिणान्तीयाः केवला निर्वपेत् सदा ॥१६

१३. ब१. ०; द१ ग२ म१ उ१. cd ० (ह. सं.).
 -a) म१ कुसीदलाभात् क्रोधा स्यात्. -b) दे१.३.६.८-१० उ१
 मुर्वे. मुए. च (→वा). -c) का१ ग्रहहिको, ब३ ग्रहहिके,
 दे१.८-१० मुए. ग्रहहिको, दे४ ग्रहन्याधिकं, ते१ त्रैकादिको
 (→ग्रहहिको); दे३ मुर्वे. ग्रहहिको वापि च भवेद्, दे३ ग्रहहिकी
 वापि च भवेद्. -d) का१ ब२.३ दे२ न१ ते१ वा (→च); दे३
 अश्वस्तनिकोपि वा, दे४ स्वदंष्ट्राविक एव वा.

१४. ब१. ०. -a) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. वै तेषां,
 ग२ सर्वेषां (→चैतेषां). -c) का१ श्रेयान्यतः (→श्रेयान् परः);
 न१ श्रेयात्परं परं ज्ञेयो. -d) का१ दे२.४ ते१ °जित्तमः, उ१
 °जित्तमं (→°जित्तमः).

१५. ब१. ०. -a) ब२.३ दे६.१० ग२ मुर्वे. मुए.
 षट्कर्मको, न१ षट्कर्मका, ते१ षट्कर्मतो, द१ षट्कर्मका
 (→षट्कर्मको); दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. भवेत्तेषां
 (→भवत्येषां). -b) ग२ ग्रन्थैः (→ग्रन्थैः). -c) न१ चतुर्थस्तु
 (→चतुर्थस्तु). -d) दे६ ते१ °क्षत्रेण (→°क्षत्रेण); दे३ जीवितुं,
 ग२ जीवन्ति (→जीवन्ति).

१६. ब१. ०. -a) ते१ वर्तयन्ति (→वर्तयस्तु); न१
 वर्तयश्च तिलोजाभ्यां. -b) ब३ दे४ ते१ °परायणाः (→°परा-
 यणाः). -c) का१ इष्टीतेः पार्वणान्तीयाः, ब२ इष्टयः पार्वणान्तायाः,
 दे१.९ मुर्वे. मुए. इष्टिः पार्वयिणान्ता(दे१.८ °न्ती)याः, दे३
 इष्टिः पार्वयिणीतीयो, दे४ उष्णीष पार्वणं नीयाः, दे६ इष्टी
 पार्वयिणालीया, दे१० इष्टिः पार्वयिणांतीयाः, न१ इष्टिः
 पार्वयिणीतीयोः, ते१ इष्टि च पार्वणी नित्यं, द१ ग२ म१ उ१
 इष्टिः पार्वयिणयो. -d) ते१ द१ ग२ म१ उ१ केवलं (→केवला);
 दे३ केवलो वर्तयेत्सदा.

१७. ब१. ०. -a) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ मुर्वे. मुए.
 लोकवृत्तं (→लोकवृत्ति); ग२ सक्तेत (→वर्तते); उ१ नलोवृत्तम-

न लोकवृत्तिं वर्तते वृत्तिहेतोः कथंचन ।

अजिह्यामशठां शुद्धां जीवेद् ब्राह्मणजीविकाम् ॥१७

याचित्वा वाऽपि सद्भूचोऽन्नं पितृन्देवांस्तु तोषयेत् ।

याचयेद् वा शुचिं दान्तं न तृप्येत स्वयं ततः ॥१८

यस्तु द्रव्यार्जनं कृत्वा गृहस्थस्तोषयेन्न तु ।

देवान् पितृश्च विधिना शुनां योनिं व्रजत्यसौ ॥१९

धर्मश्रार्थश्च कामश्च श्रेयो मोक्षश्चतुष्टयम् ।

धर्माविरुद्धः कामः स्याद् ब्राह्मणानां तु नेतरः ॥२० बं. २.२५.२०

वर्तते. -b) ब२.३ मुव. वृत्तिहेतोः (→वृत्तिहेतोः); दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. वर्तन्ति वृत्तिहेतवे, दे३.४ द१ ग२ त१ वर्त(दे४ वर्त)
 वृत्तिहेतवे(ग२ °वः), म१ वर्तते वृत्तिहेतवः, + वर्तते वृत्तिहेतवः,
 उ१ मवर्तते वृत्तिहेतवे (?). -c) द१ अशिवं (→अशठां); का१
 जीवेद् (→शुद्धां); ते१ अजिह्यानि च शुद्रोपि. -d) दे४ °जीविषां,
 दे१० ग२ °जीवकां, न१ °जीवकाः (→°जीविकाम्); का१
 ब्राह्मणेना च जीविकाम् (?).

१८. ब१. ०. -a) दे१.८.९ मुव. याचित्वा चाथ, दे३
 याचित्वा चापि, दे४ या विधावापि, दे१० याचितायापि, न१
 याचित्वायापि, उ१ याचिता पापि, मुर्वे. मुए. याचित्वा चार्थ-
 (→याचित्वा वापि); दे६ शक्त्यर्थे, ते१ शुद्रोन्यं (→सद्भूचोऽन्नं);
 ब१ याचित्वापि सदा दद्यात्. -b) ते१ ग२ म१ च (→तु). -c)
 का१ पातयेद्, ब२ याजयेद्, दे३ तर्पयेद् (→याचयेद्); ब२ शुचिं
 शान्तं, दे१.३.८.९.१० मुर्वे. मुए. शुचीन् दान्तान्, दे४ शुचीन्दातृन्,
 दे१० शुचीन्ज्ञातान्, ते१ सुरीं वृत्तिं, द१ उ१ पितृन्देवांस्, ग२
 पित्रिणान्देवान्, म१ शुचीदातृन् (→शुचिं दान्तं).

१९. ब१. ०. -a) दे३ वस्तु (→यस्तु); दे४ न१
 द्रव्यार्जनं, द१ उ१ दुःखार्जनं (→द्रव्यार्जनं); दे४ कुर्याद्
 (→कृत्वा). -b) का१ मुए. गृहस्थास्तोषयेन्न तु, ब३ गृहस्थं
 तोषयेन्न तु, दे४ गृहस्थस्थापयेन्न तु, दे६ हृदस्थस्तोषयेन्न तु. -c)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. तु (→च). -d) ब२ द्विजः शुनां,
 दे४ स्वान योनि (→शुनां योनि); दे१.३.४.६.८-१० द१ ग२ म१
 उ१ मुर्वे. मुए. व्रजत्यधः, ते१ व्रजत्यध (→व्रजत्यसौ).

२०. ब१. ०; दे१. २०८-२१६ ०. -a) दे१.१० *
 काम(दे१० °मांश्च (→च कामश्च); न१ धर्मश्चार्थं च कामं च.
 -c) दे४ धर्माविरुद्धः, दे६.८.९ मुर्वे. मुए. धर्माविरुद्धः (→धर्मा-
 विरुद्धः); दे१० कामस्याद्, न१ कामं स्याद्, ते१ कामश्च
 (→कामः स्याद्); ग२ धर्माविरुद्धकामा स्यात्. -d) दे१० म१
 नेतराः, ते१ नान्तरम् (→नेतरः); दे६ ब्राह्मणायास्तदा परः.

वै.२.२५.२१ योऽर्थो धर्माय नात्मार्थः सोऽर्थोऽनर्थस्तथेतरः ।

| तस्मादर्थं समासाद्य दद्याद् वै जुहुयाद् यजेत् ॥२१

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रं यां संहितायामुपरिविभागे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

२६

व्यास उवाच ॥*

अथातः संप्रवक्ष्यामि दानधर्ममनुत्तमम् ।
ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वमृषीणां ब्रह्मवादिनाम् ॥१
अर्थानामुदिते पात्रे श्रद्धया प्रतिपादनम् ।
दानमित्यभिनिर्दिष्टं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥२

यद् ददाति विशिष्टेभ्यः श्रद्धया परया युतः ।

तद् वै वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षति ॥३

नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं दानमुच्यते ।

चतुर्थं विमलं प्रोक्तं सर्वदानोत्तमोत्तमम् ॥४

२१. ब१. ॐ; दे१. ab ॐ (द्र. २० पा. वि.). -a) ब२.३ दे६ धर्मायनाथयि, दे४.१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. धर्माय नात्मार्थं, ते१ धर्मस्स एवार्थः (→धर्माय नात्मार्थः). -b) दे४.१० मुवें. मुए. मुब. सोऽर्थो नार्थस्, म१ सोऽर्थो धर्मस् (→सोऽर्थोऽनर्थस्); दे४ सोऽर्थो अथस्त्वथेतरः, दे९ सोऽर्थो नार्थस्त्वचेतरः, ते१ स्वार्थान्न चावयेन्नरः, ग२ सोऽर्थो नार्थस्तयो रतः. -c) दे१ धर्मदर्थं, ते१ तस्माद् धर्मं (→तस्मादर्थं). -d) दे१.८-१० द१ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. द्विजः, ग२ ततः (→यजेत्); ते१ दद्याद्देवानृषीन् यजेत्.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे४.६ इति श्रीकृ(का१ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे२ इति श्रीकृ(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे व्यासगीतासु, दे३ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे४.९ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, दे१० इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मोत्तरभागे व्यासगीतासु, द१ इति श्रीकौर्मो, ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि(म१ उत्तर)भागे, व्यासगीतासु, उ१ श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपविभागे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्मो महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-४.६.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुए. ॐ; मुवें. द्विजातीनां वृत्तिनिरूपणं नाम, मुब. द्विविधगृहवृत्तिकथनं नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ॐ; का१ दे४ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥, ब३ दे२ ते१ चतुर्विंशोऽध्यायः,

दे१ मुवें. मुब. पञ्चविंशोऽध्यायः, ॥२५॥, दे३.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुए. पञ्चविंशोऽध्यायः, न१ पंचसप्ततितमोऽध्यायः.

२६

* ब१ ते१. ॐ; न१ ग२ उ१ व्यासः; द१ म१ श्रीव्यासः, १. [ब१. २५ अध्यायस्य ५ श्लोकाद् आरभ्य २६ अध्यायस्य १२ d यावन्नास्ति.]. -a) ग२ अथातत् (→अथातः); ब३ ०वक्ष्यामि (→०वक्ष्यामि). -c) ब२ दे२ ब्रह्मणा विहितं, न१ ब्रह्मणाभिहितः (→ब्रह्मणाभिहितं). -d) दे४.६ ०वादिनं (→०वादिनां).

२. ब१. ॐ (द्र. १ पा. वि.). -a) का१ ब२.३ दे६ मुवें. मुए. मुब. अर्था (ब३ ०न्ना) नामुचिते, दे४ अर्थानामुच्यते, ते१ अर्थानामागमे, ग२ अर्थानामुदिते (→अर्थानामुदिते). -b) दे६ श्रद्धया, न१ श्रद्धयाः (→श्रद्धया); द१ म१ उ१ प्रतिपादितं (→प्रतिपादनं). -c) ब३ दानमित्य० (→दानमित्य०). -d) ब३ भुक्तिमुक्ति०, ग२ भुक्ति ** (→भुक्तिमुक्ति०).

३. ब१. ॐ (द्र. १ पा. वि.); दे४. ३c-४d ॐ; दे१०. ३c-१३d ॐ. -a) ग२ विशिष्टेभ्यो (→विशिष्टेभ्यः). -b) का१ न१ पुनः (→युतः); दे१.८-९ मुवें. मुए. मुब. शिष्टेभ्यः श्रद्धायुतः, दे१० यः स भूयो जनायते. -c) दे१.८-१० मुवें. मुए. तद्विचित्र०, द१ ग२ म१ उ१ तत्तुवित्त० (→तद्वै वित्त०). -d) ते१ वेषं, ग२ शेष्यं (→शेषं); द१ ग२ म१ उ१ कस्यापि- (→कस्यापि); दे६ वक्ष्यति (→रक्षति).

४. ब१. दे४.१०. ॐ. -a) दे६ ग२ नित्य- (→नित्यं). -c) उ१ चतुर्थमविलां (→चतुर्थं विमलं).

अहन्यहनि यत् किञ्चिद् दीयतेऽनुपकारिणे ।
 अनुद्दिश्य फलं तस्माद् ब्राह्मणाय तु नित्यकम् ॥५॥
 यत् तु पापोपशान्त्यर्थं दीयते विदुषां करे ।
 नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भिर्नुष्ठितम् ॥६॥
 अपत्यविजयैश्वर्यस्वर्गार्थं यत् प्रदीयते ।
 दानं तत् काम्यमाख्यातमृषिभिर्धर्मचिन्तकैः ॥७॥
 यदीश्वरप्रीणनार्थं ब्रह्मवित्सु प्रदीयते ।
 चेतसा धर्मयुक्तेन दानं तद् विमलं शिवम् ॥८॥
 दानधर्मं निषेवेत पात्रमासाद्य शक्तितः ।
 उत्पत्स्यते हि तत्पात्रं यत् तारयति सर्वतः ॥९॥

कुटुम्बभक्तवसनाद् देयं यदतिरिच्यते ।
 अन्यथा दीयते यद्धि न तद् दानं फलप्रदम् ॥१०॥
 श्रोत्रियाय कुलीनाय विनीताय तपस्विने ।
 वृत्तस्थाय दरिद्राय प्रदेयं भक्तिपूर्वकम् ॥११॥
 यस्तु दद्यान्महीं भक्त्या ब्राह्मणायाहिताग्नये ।
 स याति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥१२॥
 इक्षुभिः संततां भूमिं यवगोधूमशालिनीम् ।
 ददाति वेदविदुषे यः स भूयो न जायते ॥१३॥
 गोचर्ममात्रामपि वा यो भूमिं संप्रयच्छति ।
 ब्राह्मणाय दरिद्राय सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥१४॥

बै.२.२६.१४

५. ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३ पा. वि.).
 -c) दे६ अनुद्दिश्य, द१ ग२ उ१ अनिद्दिश्य (→अनुद्दिश्य); का१
 दे६ म१ तस्य (दे६ °स्या), ब२ दे३ तस्यात् (→तस्माद्).
 -d) द१ ग२ उ१ ब्राह्मणाय (→ब्राह्मणाय तु); दे९
 सर्वदानोत्तमोत्तमं; म१ ब्रह्मणायतमित्यकं.

६. ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३
 पा. वि.). -a) ते१ -स्याद्रोग° (→पापोप°). -b) का१
 विदुषाङ्गलौ, दे२ विदुषाङ्करो, दे३ विदुषां प्रति, दे६ विदुषे किल,
 ग२ पित्रिषां करेत् (→विदुषां करे). -c) दे६ नैमित्तिके
 (→नैमित्तिकं); दे६ तदुद्दिष्टं, द१ च तद्दिष्टं, ग२ च निदिष्ट-
 म१ तु निदिष्टं, उ१ इति दिष्टं (→तदुद्दिष्टं). -d) दे४
 सानं (→दानं); दे४ सद्भिर् (→सद्भिर्); ब२.३ दे२ न१
 अनुत्तमं (→अनुष्ठितम्).

७. ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३ पा.
 वि.). -a) दे४ अपत्यं, दे६ अपाप-, न१ अस्त्य- (→अपत्य-);
 दे३ -वित्तपश्वादि (→-विजयैश्वर्य-). -b) ब३ स्वार्णार्थं
 (→स्वर्गार्थं). -c) दे४.६ काम° (→काम्य°); म१ °मित्याहुर-
 (→°माख्यातम्). -d) म१ ख्यातं सद् (→ऋषिभिर्); ते१
 धर्मवित्तमैः, द१ ध * चिन्तकैः (→धर्मचिन्तकैः).

८. ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३ पा.
 वि.). -a) उ१ यदीश्वर * (→यदीश्वर-); दे१ °प्रीतनार्थं
 (→°प्रीणनार्थं). -b) दे९ ब्र*विद्भयः, द१ ग२ म१ उ१ ब्रह्म-
 विद्भयः (ग२ °भिः) (→ब्रह्मवित्सु); दे३.४ ते१ द१ म१ उ१ भक्ति-
 युक्तेन, ग२ भक्तियुक्तेन (→धर्मयुक्तेन). -d) ब२ द१ ग२ म१
 उ१ स्मृतम् (→शिवम्).

९. ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३ पा. वि.).
 -a) का१ निषेवेत् (→निषेवेत). →b) उ१ * साद्य

(→आसाद्य); ग२ भक्तितः (→शक्तितः). -c) ब३ उत् पश्यता,
 दे१.८ उत्पत्स्य हि (→उत्पत्स्यते); का१ ब२.३ दे२ तु, दे६ च
 (→हि); दे४ ते१ द१ ग२ उ१ यत्पात्रं, न१ तं पात्रं (→तत्पात्रं).
 -d) दे४ द१ ग२ म१ उ१ तत्तारयति, ते१ तत्रायति च
 (→यत्तारयति).

१०. का१. ०; ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ०
 (द्र. ३ पा. वि.); दे३. ab ०. -a) न१ उद्धत- (→कुटुम्ब-);
 ब२.३ -भरणाद् (→-वसनाद्). -b) ग२ उ१ तदिति°
 (→यदिति°). -c) दे३ सद्भिर्, दे४ यद्वै, दे६ यद्धि, ते१ सद्भिः, ग२
 तद्धि (→यद्धि).

११. ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३
 पा. वि.). -c) का१ दे३.९ द१ उ१ भुवै. भुए. भुव. व्रतस्थाय,
 दे३ ब्रह्मिष्ठाय, दे४ वितस्था* (→वृत्तस्थाय); म१ दरिद्राय
 व्रतस्थाय. -d) दे१.८.९ भुवै. भुए. यद्देयं (→प्रदेयं).

१२. ब१. ० (द्र. १ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३ पा.
 वि.); दे४. १२c-१२c ०. -a) न१ यत्तु (→यस्तु); उ१
 -नादीभक्त्या (→महीं भक्त्या). -b) ग२ ब्राह्मणाय (→ब्राह्म-
 णाया-).

१३. दे४. ० (द्र. १२ पा. वि.); दे१०. ० (द्र. ३
 पा. वि.). -a) का१ सततं, दे१.६ सततां (दे६ °तो), दे३ ते१
 द१ ग२ म१ उ१ सहितां (→सन्ततां); ब१ * तां भूमि.
 -b) दे६ याव° (→यव°). -c) दे६ देवविदुषे (→वेद-
 विदुषे). -d) ते१ भूयोभि- (→भूयो न).

१४. दे४. ० (द्र. १२ पा. वि.). -a) दे१० ते१ म१
 °मात्रमपि, द१ *मपि (→मात्रमपि); द१ सा, उ१ वा
 (→वा). -b) दे१ सो (→यो). -d) उ१ प्रमुक्ते (→प्रमुच्यते).

वै.२.२६.१५

भूमिदानात् परं दानं विद्यते नेह किञ्चन ।
 अन्नदानं तेन तुल्यं विद्यादानं ततोऽधिकम् ॥१५॥
 यो ब्राह्मणाय शान्ताय शुचये धर्मशालिने ।
 ददाति विद्यां विधिना ब्रह्मलोके महीयते ॥१६॥
 दद्यादहरहस्त्वन्नं श्रद्धया ब्रह्मचारिणे ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मणः स्थानमाप्नुयात् ॥१७॥
 गृहस्थायान्नदानेन फलं प्राप्नोति मानवः ।
 आममेवास्य दातव्यं दत्त्वाप्नोति परां गतिम् ॥१८॥
 वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।
 उपोष्य विधिना शान्तः शुचिः प्रयतमानसः ॥१९॥

१५. दे३. १५b-१६b ०; दे४. abc ० (द्र. १२ पा. वि.). -c) उ१ अन्नदानन्तु न तुल्यं.

१६. दे३. ab ० (द्र. १५ पा. वि.). -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. शुचये (→शान्ताय). -b) ब१.३ दे४.६ ते१ धर्मशालिने, द१ अ२ ब्रह्मवादिने, म१ ब्रह्मशालिने (→धर्मशालिने); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. धर्मशीलाय शालिने, न१ शूलये धर्मशालिने, उ१ शुचिने ब्रह्मवादिने. -c) दे३ *** (→ददाति); दे१.१० विद्या विधिना, ते१ विधिना विद्यां (→विद्यां विधिना).

दे१ अधिकम्—भूमिदानात्परं विद्यते (= १५a)

१७. -a) दे६ दयाद् (→दद्याद्). -b) द१ श्रद्धयो, उ१ शुद्धाय (→श्रद्धया). -c) अ२ मुक्तः (→मुक्ती). -d) ब१ दे४ ब्रह्मण, दे१ ब्रह्माणं, दे३ व्रतिनः, दे८-१० मुर्वे. मुब. ब्राह्मणं, अ२ ब्राह्मणः (→ब्रह्माणः); दे१.८.९ स्थानमेष्यति, दे३ स्थानमाश्रयेत्, दे१० स्थानमिष्यते, द१ अ२ म१ उ१ पदमाप्नुयात् (→स्थानमाप्नुयात्); न१ ते१ ब्रह्मस्थानमवाप्नुयात्.

१८. द१ अ२ उ१. १८a-२६b ० एषु कोशेषु इमे श्लोका ३५ श्लोकानन्तरं वर्तन्ते. -a) दे१० गृहस्थायान्नं, न१ गृहस्थास्यान्नं, ते१ गृहस्थोप्यन्नं (→गृहस्थायान्नं). -b) का१ ब२ दे३.१० फलमाप्नोति, ब१.३ दे२ न१ मुब. फलमाप्नोति (→फलं प्राप्नोति). -c) का१ अन्नमेवास्य, ब१ दे१.३.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. आगमे वा (ब१ म१ °वा°)स्य (→आममेवास्य); दे६ दातव्ये (→दातव्यं).

१९. द१ अ२ उ१. ० (द्र. १८ पा. वि.); म१. १९a-२६b ०. -a) दे१० वैशाखे (→वैशाख्यां); दे१ पूर्णिमास्यां तु, दे४ पौर्णमास्यां तु, दे६ पौर्णमास्यां वा, दे८.९ पूर्णमास्यां तु

पूजयित्वा तिलैः कृष्णैर्मधुना च विशेषतः ।
 गन्धादिभिः समभ्यर्च्य वाचयेद् वा स्वयं वदेत् ॥२०॥
 प्रीयतां धर्मराजेति यद् वा मनसि वर्तते ।
 यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥२१॥
 कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिषी ।
 ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥२२॥
 कृतान्नमुदकुम्भं च वैशाख्यां च विशेषतः ।
 निर्दिश्य धर्मराजाय विप्रेभ्यो मुच्यते भयात् ॥२३॥
 सुवर्णतिलयुक्तैस्तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।
 तर्पयेदुदपात्रैस्तु ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥२४॥

(→पौर्णमास्यां तु). -b) का१ पञ्च सप्त (→सप्त पञ्च); दे४ -क, दे१० च, ते१ च, + वा (→वा). -c) ब१ दे१.४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. शान्तान् (→शांतः). -d) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. शुचीन्, दे६ शुद्धिः (→शुचिः); ब२ च यत°, दे४ तद्गत° (→प्रयत°); दे६ ***, ते१ मुर्वे. मुए. °मानसाः (→°मानसः); दे१ शुचित्य*तमानसः.

२०. द१ अ२ उ१. ० (द्र. १८ पा. वि.); म१. ० (द्र. १९ पा. वि.); ब१ दे६ न१. cd ०. -b) दे६ चावशेषः (→च विशेषतः). -c) का१ गन्धादीनिरस्थाभ्यर्च्य, दे२ गन्धादिभिरस्थाभ्यर्च्य. -d) ब२.३ मुब. वाचयित्वा (→वाचयेद्वा); का१ समर्चयेत् (→स्वयं वदेत्).

२१. द१ अ२ म१ ०. -a) दे४ प्रीय(त)तां (→प्रीयतां). -b) दे१ मनि* (→मनसि). -c) का१ ब२.३ दे१.२.४.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. यावज्जीवं, ब१ यद्वाज्जीवं (→यावज्जीव-); का१ ब२.३ दे२ तु तत्, न१ कृतां (→कृतं); दे६ यद्वाजीवे तत्पापं. -d) दे२ नश्यतिः (→नश्यति).

२२. ब१. २२a-२३d ०; द१ अ२ म१ उ१ ०. -a) ब२ कृष्णाजिनं (→कृष्णाजिने); ब२.३ दे६ मुर्वे. मुए. मुब. दत्त्वा (→कृत्वा). -b) दे६.१० ते१ °सर्पिषि (ते१ वे°), दे४ °सर्पिषां (→°सर्पिषी). -c) दे१० ददतु (→ददाति).

२३. ब१ द१ अ२ म१ उ१. ०. -a) दे२.६ कृतार्थम्, दे३ दे३ कृतवान्, ते१ दत्त्वान्नम् (→कृतान्नम्). -b) का१ ब२.३ दे२.६ ते१ वैशाख्यां तु, दे१० वैशाखे च (→वैशाख्यां च). -c) दे६ निर्दिश्य (?) (→निर्दिश्य). -d) का१ मध्यमे (→मुच्यते).

२४. ब१ द१ अ२ म१ उ१. ०. -a) ब२ सुवर्णैस्तिल° (→सुवर्णतिल°); दे४.१० युक्तैश्च (→युक्तैस्तु). -b) का१

माघमासे तु विप्रस्तु द्वादश्यां समुपोषितः ।
 शुक्लाम्बरधरः कृष्णः तिलैर्हुत्वा हुताशनम् ॥२५॥
 प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु तिलानेव समाहितः ।
 जन्मप्रभृति यत्पापं सर्वं तरति वै द्विजः ॥२६॥
 अमावस्यामनुप्राप्य ब्राह्मणाय तपस्विने ।
 यत्किञ्चिद् देवदेवेशं दद्याच्चोद्दिश्य शंकरम् ॥२७॥
 प्रीयतामीश्वरः सोमो महादेवः सनातनः ।
 सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥२८॥
 यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां स्नात्वा देवं पिनाकिनम् ।

आराधयेद् द्विजमुखे न तस्यास्ति पुनर्भवः ॥२९॥
 कृष्णाष्टम्यां विशेषेण धार्मिकाय द्विजातये ।
 स्नात्वाऽभ्यर्च्य यथान्यायं पादप्रक्षालनादिभिः ॥३०॥
 प्रीयतां मे महादेवो दद्याद् द्रव्यं स्वकीयकम् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥३१॥
 द्विजैः कृष्णचतुर्दश्यां कृष्णाष्टम्यां विशेषतः ।
 अमावास्यायां भक्तैस्तु पूजनीयस्त्रिलोचनः ॥३२॥
 एकादश्यां निराहारो द्वादश्यां पुरुषोत्तमम् ।
 अर्चयेद् ब्राह्मणमुखे स गच्छेत् परमं पदम् ॥३३॥

वै. २.२६.३२

पंच सप्त (→सप्त पंच). -c) ब२ तर्पयेद्ब्रह्मं, दे४.६.९ तर्पयेदुद-; दे१० तर्पयेदुध- (→तर्पयेदुद-); का१ °मात्रैस्तु, ब३ न१ -पात्रैश्च, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. -पात्राणि (→पात्रैस्तु). -d) दे१.८-१० ब्राह्मणेभ्यो (→ब्रह्महत्या); दे२ व्यपोहतिः (→व्यपोहति).

२५. ब१ द१ ग२ म१ उ१. ○; दे१.८-१० मुए. ab ○. -a) ब३ माघमास (→माघमासे); का१ ब२.३ दे२.६ न१ मुब. तमिथे तु, दे३ शुचिर्भूत्वा, दे४ तु मिथैस्तु (→तु विप्रस्तु); ते१ माघमासस्य शुक्ले तु. -c) दे१ °धरैः, न१ °धरं (→°धरः). -d) दे६ हुत्वा (→हुत्वा).

२६. ब१ द१ ग२ म१ उ१. ○. -a) न१ ब्राह्मणे * स्तु (→ब्राह्मणेभ्यस्तु). -b) का१ तिलानेव, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. विप्रेभ्यः सु, दे४ तिलानेतत्, दे१० तिलेभ्यः सु (→तिलानेव); दे२ समाहितः (→समाहितः). -d) ब२ दुष्कृतं, न१ वै द्विजाः (→वै द्विजः); दे४ सर्वं तु तरति द्विजाः, ते१ तत्क्षणादेव नश्यति.

अतः परं ते१ पुस्तके अधिकम्—

*यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां सुशान्ताय द्विजातये ।

स्नात्वाऽभ्यर्च्य यथान्यायं पादप्रक्षालनादिभिः ॥

(= २६, a ३०bcd)

२७. ब१ ते१. ○; द१ ग२ उ१. ab ○. -a) का१ दे२ °प्राप्तां, ब२.३ दे६ °प्राप्ता (ब२ °प्ते) (→°प्राप्य). -c) दे६ °देवेश्य, दे१० °देवेशा (→°देवेशं). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. दद्याद्दोद्दिश्य, दे३ दद्यादुद्दिश्य (→दद्याच्चोद्दिश्य); दे१० शंकरं (→शंकरम्).

२८. ब१. ○. -a) ते१ प्रीयतां मे महादेवो. -b) दे१० महादेवं (→महादेवः); ग२ सनातनं (→सनातनः); ते१ दद्यात् शुभं स्वकीयकम्. -c) द१ ग२ म१ उ१ सर्वं (→सप्त°); ते१ सर्वपापविनिर्मुक्तः. -d) ते१ प्राप्नोति परमां गतिम्.

२९. ब१. ○; द१. २६d-३२a ○; ग२. २६c-३१d ○. -a) ते१ द्विजः, ग२ उ१ यत्तु (→यस्तु). -b) ग२ पितामहं (→पिनाकिनम्); ते१ समुद्दिश्य महेश्वरम्. -c) ब३ विजमुखैस्, दे३ द्विजो भक्त्या, दे४ विप्रमुख्ये, म१ द्विजो मुखो, उ१ द्विप्रमुख्यन् (→द्विजमुखे). -d) ब३ तस्या नास्ति, दे४ न तस्या(द)स्ति (→न तस्यास्ति); उ१ पुनर्भवा (→पुनर्भवः).

३०. ब१ द१ ग२. ○; ते१. cd ○. -a) दे६ कृष्णाष्टम्यां (→कृष्णाष्टम्यां). -b) उ१ द्विजातयेत् (→द्विजातये); ते१ सर्वतरति वै द्विजः. -c) दे१० °भ्यर्च्य (→°भ्यर्च्य). -d) दे२ °प्रक्षालं (→°प्रक्षाल-).

ते१. c,d मध्ये अधिकम्—

* अमावास्यामनुप्राप्य ब्राह्मणाय तपस्विने ।

यत्किञ्चिद्देवदेवेशं दद्यादुद्दिश्य शंकरम् ॥

प्रीयतामीश्वरस्सोमो महादेवस्सोमया ।

सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ (= २७, २८)

३१. ब१ ग२. ○; ते१. ३१a-३२d ○; द१. ३१a-३२a ○. -a) दे२ महादेवं, दे४ महादेवः (→महादेवो). -c) दे२ स सर्वपापविनिर्मुक्तः.

३२. ब१ ते१. ○; द१. a. ○. -b) दे२ कृष्णाष्टम्यां (→कृष्णाष्टम्यां). -c) दे१.८.९ न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. अमावास्यां तु, दे४ अमावास्यां च (→अमावास्यायां); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. वै भक्तैः, दे४ या भक्तैः, दे६ उप्तैस्तु, दे१० तु भक्तैः, न१ भुक्तवैस्तु, द१ म१ भुक्तैस्तु (→भुक्तैस्तु); का१ अमावास्यान्तु वै भक्तैस्तु, दे३ अमावास्यां शिवो भक्तैः. -d) ग२ °लोचनं (→°लोचनः).

३३. -a) द१ निराहारो (→निराहारो). -c) ग२ अर्पयेत् (→अर्चयेद्); म१ ब्राह्मणान्मुख्यान् (→ब्राह्मणमुखे). -d) न१ परमां (→परमं).

वै.२.२६.३३ एषा तिथिर्वैष्णवी स्याद् द्वादशी शुक्लपक्षके ।
तस्यामाराधयेद् देवं प्रयत्नेन जनार्दनम् ॥३४॥
यत्किञ्चिद् देवमीशानं उद्दिश्य ब्राह्मणे शुचौ ।
दीयते विष्णवे वाऽपि तदनन्तफलप्रदम् ॥३५॥
यो हि यां देवतामिच्छेत् समाराधयितुं नरः ।

३४. -a) दे२.१० मुर्वे. एषां (→एषा); दे६ तिथि (→तिथिर्); ते१ यस्मात् वैष्णवी सा स्यात्. -b) दे२ शुभ-, उ१ शुद्ध- (→शुक्ल-); का१ व२.३ दे२.६ -पक्षतः, ते१ -कण्णयोः (?) (→-पक्षके). -c) ग२ ता सां (→तस्यां).

३५. -a) न१ त्वत् (→यत्). -b) दे१० ब्राह्मणैः, द१ ब्राह्मणी (→ब्राह्मणे); दे४ -षु वै, ते१ गुरौ (→शुचौ). -c) का१ दे२.६ ग२ विष्णु मे-, ब१ विष्णुना, दे३ नियमे-, दे१० ते१ वैष्णवे (→विष्णवे); दे३ -नापि, ते१ द१ चापि (→वापि). -d) उ१ तदन्ते° (→तदनन्त°); व२ दे१.८-१० मुए. मुब. °स्मृतं, उ१ °व्रतं (→°प्रदम्).

३६. -a) उ१ -भि (→हि); व२ द१ ग२ म१ उ१ तां (→यां); ते१ नित्यं (→इच्छेत्). -b) न१ समा(ना)रा° (→समारा°); ते१ °ध्यते (→°धयितुं). -c) ग२ म१ भोजयेत् (→पूजयेत्); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. विद्वान्, दे१० धीमान्, न१ मग्नान्, ते१ दानात्, द१ म१ उ१ भक्त्या, ग२ भक्तान् (→यत्नात्). -d) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. तस्यास्तोष-, दे४ यस्यां स्वात-, ते१ स्यात्तावत्त-, द१ म१ उ१ तस्या स्थान- ग२ तस्या स्नान- (→तस्यां तोष-); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. -हेतुतः, दे३.४ न१ -हेतुकः, ते१ -दर्चकः, द१ ग२ म१ उ१ -माप्नुयात् (→°येत् ततः).

३६ श्लोकान्तरम् द१ ग२ म१ पुस्तकेषु १८-२६ ab श्लोकाः समागताः —

गृहस्थायान्नदानेन फलं प्राप्नोति मानवः ।
अन्नमेवास्य दातव्यं दत्त्वाप्नोति परं पदम् ॥
वैशाख्यां पौर्णमास्यां वा ब्राह्मणान् सप्त पंचधा ।
उपोष्य विधिना शान्ताच्छुचिः प्रयतमानसः ॥ [4]
पूजयित्वा तिलैः कृष्णैः मधुना तु विशेषतः ।
गन्धादिभिः समभ्यर्चयित्वा स्वयं वदेत् ॥
प्रीयतां धर्मराजमि यद्वा मनसि वर्त्तते ।
यावज्जीवं कृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ [8]
कृष्णाजिने मिलादत्त्वा हिरण्यं मधु सर्पिषं ।
ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतं ॥

ब्राह्मणान् पूजयेद् यत्नात् स तस्यां तोषयेत् ततः ॥३६॥
द्विजानां वपुरास्थाय नित्यं तिष्ठन्ति देवताः ।
पूज्यन्ते ब्राह्मणालाभे प्रतिमादिष्वपि क्वचित् ॥३७॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन तत् तत् फलमभीप्सता ।
द्विजेषु देवता नित्यं पूजनीया विशेषतः ॥३८॥

वृत्तान्तमुदकुम्भं च वैशाख्यां तु विशेषतः ।
निर्दिश्य धर्मराजाय विप्रेभ्यो मुच्यते भयात् ॥ [12]
सुवर्णतिलयुक्तैस्तु ब्राह्मणान् सप्त पंच वा ।
तर्पयेदुदपात्रैस्तु ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥
माघमासे च शुक्ले तु द्वादश्यां समुपोषितः ।
शुक्लाम्बरधरः कृष्णैस्तिलैर्हुत्वा हुताशनम् ॥ [16]
प्रदद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्तु तिलान्नं वा विशेषतः ।
जन्मप्रभृति यत्पापं सर्वं तरति वै द्विजः ॥
अमावास्याहनि प्राप्य ब्राह्मणाय तपस्विने ।

[—1) म१. ☉; ग२ गृहस्था° (→गृहस्थ). —2) ग२ म१ आगमे (→अन्नमे-); म१ दातव्य (→दातव्यं); तद् विष्णोः परमं (→दत्त्वाप्नोति परं). —3) ग२ तु (→वा). —4) ग२ शान्तो (→शान्तः). —5) ग२ म१ च (→तु). —6) ग२ गन्धादिभिस्समभ्यर्च्यं...यित्वा...देत्, म१ गन्धादिभिस्समभ्यर्च्यं तुष्टाव रविनन्दनम्. —7) ग२ ग्री ** न् (→प्रीयतां); ग२ म१ धर्मराजो मे (→धर्मराजमि); ग२ पशून्, म१ यो मे (→यद्वा). —8) ग२ म१ सर्पिषी (→सर्पिषं) ग२ विप्रा ** वन् (→विप्राय सर्वं); द१ तरति (→तरति). —13) ग२ च (→वा). —16) म१ शुक्लै, (→कृष्णै); ग२ भुक्त्वा (→हुत्वा). —17) ग२ च (→वा). —18) ग२ द्विजाः (→द्विजः). —19) -मनु- (→-हनि).]

३७. -a) दे३.४.१० च पु°, ग२ वा पु° (→वपु°); ग२ °रस्थाय (→°रास्थाय). -b) दे४ नित्ये (→नित्यं). -c) ते१ पूज्यते (→पूज्यन्ते); व२ ब्राह्मणालाभे, दे४ ब्रह्मालाभेन, उ१ ब्राह्मणाभावे (→ब्राह्मणालाभे). -d) का१ व२.३ दे२.३ °मादिषु ते (का१ तत्) (→°मादिष्वपि); ते१ प्रतिभाष्वपि क्वचित्.

३८. -a) दे६ प्रतिमादिषु यत्नेन. -b) दे६ तस्मात्, उ१ यत्तत् (→तत्तत्); का१ दे४ ग२ °मभीप्सतः (दे४ °तां), दे१.८.१० मुर्वे. मुए. मुब. °मभीप्सुभिः, दे३ °मभीप्सि, (→°मभीप्सता); ते१ तत्फलं समभीप्सताम्. -c) द्विजे तु (→द्विजेषु). -d) का१ पूजनीया (→पूजनीया).

विभूतिकामः सततं पूजयेद् वै पुरंदरम् ।
 ब्रह्मवर्चसकामस्तु ब्रह्माणं ब्रह्मकामुकः ॥३९॥
 आरोग्यकामोऽथ रविं धनकामो हुताशनम् ।
 कर्मणां सिद्धिकामस्तु पूजयेद् वै विनायकम् ॥४०॥
 भोगकामस्तु शशिनं बलकामः समीरणम् ।
 मुमुक्षुः सर्वसंसारान् प्रयत्नेनार्चयेद्धरिम् ॥४१॥
 यस्तु योगं तथा मोक्षमन्विच्छेज्ज्ञानमेश्वरम् ।
 सोऽर्चयेद् वै विरूपाक्षं प्रयत्नेनेश्वरेश्वरम् ॥४२॥

३९. दे४. cd ⊙. -a) दे१० °कामत् (→°कामः). -b) का१ ब२.३ दे२ ते१ पूजयेद्भि (ते१ °द्वि), दे६ प्रजयेद्भि (→पूजयेद्भि); दे६ पुरंदरां, ते१ प्रमन्वहम् (→पुरन्दरम्). -c) दे६ ब्रह्मचर्यं (→ब्रह्मवर्च-); ग्र२ उ१ ब्रह्मकामस्तु ब्रह्माणम्. -d) दे६ ब्राह्मणं, ग्र२ उ१ ईशानं (→ब्रह्माणं); का१ ब२.३ दे२.३.६ न१ ते१ ज्ञानकामुकः, द१ ग्र२ म१ उ१ ज्ञानकामवान् (→ब्रह्मकामुकः).

४०. दे१. abc ⊙. -a) दे६ आरोग° (→आरोग्य°); का१ दे२ दे४ °कामो (दे४ °मे)पि, व२ ते१ °कामस्तु (ते१ °श्च); (→°कामोऽथ); दे४ तरं (→रविं). -b) दे६.९ न१ मुर्वे. मुए. वेनु°, उ१ सन° (→धन°); म१ धनेश्वरं (→हुताशनम्). -c) ग्र२ कर्माणां, म१ अरिम्णां (→कर्मणां); व१ कर्म° (→सिद्धि°). -d) ते१ दिवाकरम् (→विनायकम्).

४१. -a) न१ तोय°, ते१ वास° (→भोग°); दे१ सवलो, दे४ शशिनं (→शशिनं). -b) दे१० बाल° (→बल°); दे१० समीरणे, न१ समीरणं (→समीरणम्). -c) दे१० मुमुक्षुः (→मुमुक्षुः). -d) व३ °प्रयत्नाद् (→प्रयत्नेना°); उ१ °द्विषु (?) (→°द्वरिम्).

४२. -a) व१ दे४ योगस्, व२ ग्र२ भोगं (ग्र२ °गी), दे६ द१ उ१ योगी, न१ मोहं (→योगं); न१ तथा मोहम्, ते१ मया मोक्षम्, द१ उ१ महायोगी (उ१ °गं), ग्र२ महाभोगम्, म१ तथा मोक्षम् (→तथा मोक्षम्). -b) व१ दे१.४.८-१० ते१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. इच्छेत्तत्, व३ अन्निच्छेत्, न१ इच्छेच्च (→अन्विच्छेत्); म१ °मीश्वरम् (→°मैश्वरम्). -c) का१ दे४ न१ सोऽर्चयेत्तं (का१ °द्वि), व१ दे२ सोऽर्चयेत्, ते१ सेवयेद्वा (→सोऽर्चयेद्वा); का१ * रूपाक्षं (→विरूपाक्षं); दे६ शोण्यर्चयेद्द्विरूपाक्षं. -d) व१ दे१.३.६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रयत्नेन, दे४ प्रयत्ने * (→प्रयत्नेने-); व१ न१ -श्वरं हरिं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. महेश्वरं, दे३ स्वयं हरं, दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ -श्वरं हरं, ते१ परं हरिम् (→श्वरेश्वरम्).

ये वाञ्छन्ति सहायोगान् ज्ञानानि च महेश्वरम् ।
 ते पूजयन्ति भूतेशं केशवं चापि भोगिनः ॥४३॥
 वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षयमन्नदः ।
 तिलप्रदः प्रजामिष्टां दीपदश्चक्षुस्तमम् ॥४४॥
 भूमिदः सर्वमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः ।
 गृहदोऽग्रचाणि वेश्मानि रूप्यदो रूपमुत्तमम् ॥४५॥
 वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्विसालोक्यमश्वदः ।
 अनडुदः श्रियं पुष्टां गोदो वध्नस्य विष्टपम् ॥४६॥

४३. -a) व३ ये वाञ्छन्ति, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. यो वाञ्छति, दे३ यो वाञ्छति (→ये वाञ्छन्ति); का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. °योगात्, व१-३ दे३.४ न१ मुव. °भो (व३ भा) गान्, दे६ °घोरा, ते१ °लोकान्, द१ ग्र२ म१ उ१ °योगं (→°योगान्). -c) दे१.८-१० मुए. मुव. स, दे९ सं- (→ते); दे१.८-१० मुए. मुव. पूजय (दे९ °ये)ति (→पूजयति); म१ देवेशं (→भूतेशं). -d) का१ केवलं चापि, व१ दे१ ते१ केशवं चापि (→केशवं चापि); दे४ न१ म१ मुए. मुव. भो (न१ भा)गिनं, द१ ग्र२ उ१ योगिनः (उ१ °न). (→भोगिनः).

४४. -a) व३ °मायान्ति, + °माप्नोति, ते१ °मायांति (→°माप्नोति); ग्र२ वादस्तृप्तिमवाप्नोति. -b) व३ सुद° (?) दे१.९ धन°, दे६ मुख° (→सुख°); दे१० °मत्तरः, ग्र२ °मन्तथा (→°मन्तदः); ते१ सुखमक्षयं मनः. -c) ग्र२ तिलः (→तिल-). -d) दे१ दीपदश्चक्षु°, ते१ लभते चक्षु°, ग्र२ दीपदश्चक्षु° (→दीपदश्चक्षु°).

४५. -a) द१ ग्र२ म१ उ१ ग्रामदस् (→भूमिदः). -b) द१ °माहु° (→मायु°). -c) दे१ गृहदेशाणि (?), दे६ गृहदोग्रधानं, न१ गृहदोहृत्, ते१ गृहं दत्त्वा च, द१ ग्र२ गृहभोग्यानि, म१ गृहतो याति, उ१ गृहवेश्मानि (→गृहदोऽग्रचाणि); दे१० वेश्यानि, ते१ रत्नानि, उ१ भोग्यानि (→वेश्मानि). -d) दे४ द१ उ१ रूप्यदो, दे१० रूपदो (→रूप्यदो); दे१ द१ रूप्य° (→रूप°).

४६. -a) दे६ °मालोकं (→°सालोक्यं). -b) का१ ब२.३ दे२.४.६ ग्र२ मुव. अश्व-, दे१ अश्वि-, दे३ अर्क-, दे१० अश्वि-, म१ अ* (→अश्वि-); व२.३ दे६ मुव. -दोया (व२ °मा) नम्, ते१ -सारूप्यम् (→-सालोक्यम्); व२.३ दे६ मुव. उत्तमं, दे१० द१ अश्विदः (→अश्वदः); न१ * * * * * मुश्वदः. -c) क१ व२.३ दे२.६ अन्नं (व३ थं)दाता, दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ अन्नप्रदः (दे४ ग्र२ °द) (→अन्नदुदः); ते१ श्रियां (→श्रियं); का१ व१.२ दे२ इष्टां, व३ दे४ चेष्टां, दे१० पुष्टं, म१ जुष्टं (→पुष्टं). -d)

२.२६.४६ यानशय्याप्रदो भार्यामैश्वर्यमभयप्रदः ।
 धान्यदः शाश्वतं सौख्यं ब्रह्मदो ब्रह्मसात्स्यताम् ॥४७॥
 धान्यान्यपि यथाशक्ति विप्रेषु प्रतिपादयेत् ।
 वेदवित्सु विशिष्टेषु प्रेत्य स्वर्गं समश्नुते ॥४८॥
 गवां घासप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 इन्धनानां प्रदानेन दीप्ताग्निर्जायते नरः ॥४९॥
 फलमूलानि शाकानि भोज्यानि विविधानि च ।
 प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु मुदा युक्तः सदा भवेत् ॥५०॥
 औषधं स्नेहमाहारं रोगिणे रोगशान्तये ।

द१ गोदा (→गोदो); म१ ब्रह्मवि- (→ब्रध्नस्य); ब१ -धीश्वरं (→विष्टपम्).

४७. -b) दे० ऐश्वर्यं (→ऐश्वर्यम्); उ१ अभयप्रदा (→अभयप्रदः). -c) दे० धनदः, ते१ धान्यदश्च, ग२ ध्यानादश्च (→धान्यदः); का१ द१ शाश्वतः (→शाश्वतं); दे० सौख्यं (→सौख्यं). -d) दे० ब्रह्मदो(र्व), दे० ब्रह्मणो, दे० जलानां (→ब्रह्मदो); का१ दे० १.२.६.१० ते१ सात्स्यतां(दे० नं), ब१-३ दे० मुव. शाश्वतं (ब१ तां), दे० उ१ साम्यतां, न१ वार्षितां, द१ म१ साष्टिताम्, ग२ साक्षितां (→सात्स्यताम्).

४८. ब२.३ दे० २.६.१० न१ द१ ग२ म१ उ१ धनान्य (दे० न्या)पि, दे० धनान्यपि, ते१ अन्यानृषि (→धान्यान्यपि). -b) दे० उ१ विप्रेभ्यः (→विप्रेषु). -c) का१ दे० वेदविद्या, दे० वेदवित्सु (→वेदवित्सु); का१ ग२ विशेषेषु, दे० वशिष्टेषु, उ१ विशिष्टेषु (→विशिष्टेषु). -d) का१ दे० स्वर्गं (दे० र्गं); दे० समश्नुते (→समश्नुते); ते१ स प्रेत्य स्वर्गमश्नुते.

४९. ब१. ४९c-५३d ○. -a) का१ दे० १.४.६.८.१० द१ मुए. वास°, दे० ग्रास°, उ१ * स°, दे० मुव. वासं- (→घास°). -b) का१ सर्वं पापं, दे० सर्वपापात् (→सर्वपापैः). -c) न१ इन्धनानां (?) (→इन्धनानां).

दे० पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

* इन्धनानां प्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते. (= ४९ c, b)

५०. ब१. ○. -a) ब२.३ पर्णानि, दे० शूपानि, न१ पानानि (→शाकानि). -b) ब२ दे० २.६ न१ शाकानि, ब३ पानानि (→भोज्यानि). -c) दे० प्रदाय, दे० स दद्यात् (→प्रदद्याद्); दे० ब्राह्मणेभ्यश्च (→ब्राह्मणेभ्यस्तु). -d) दे० लक्ष्म्या, दे० यदा (→मुदा); दे० शुल्कस् (→युक्तः); दे० १.८-१० मुव. मुए. स्वयम्भवेत्, ते१ प्रजायते (→सदा भवेत्).

५१. ब१. ○. -a) न१ औषधं, दे० अ(?)षधं, ग२ औषधास् (→औषधं); दे० स्नेहमाहारो, ते१ स्नानमाहारं, ग२

ददानो रोगरहितः सुखी दीर्घायुरेव च ॥५१॥
 असिपत्रवनं मार्गं क्षुरधारासमन्वितम् ।
 तीव्रतापं च तरति छत्रोपानतप्रदो नरः ॥५२॥
 यद् यदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे ।
 तत्तद् गुणवते देयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥५३॥
 अयने विषुवे चैव ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 संक्रान्त्यादिषु कालेषु दत्तं भवति चाक्षयम् ॥५४॥
 गगादिषु तीर्थेषु पुण्येष्वायतनेषु च ।
 दत्त्वा चाक्षयमानोति नदीषु च वनेषु च ॥५५॥

तेन माहारं (→स्नेहमाहारं). -b) का१ दे० रोगिणे (दे० नो), ब२.३ दे० १.३ द१ ग२ म१ उ१ रोगिं (द१ °हि)णो (→रोगिणे); दे० रो* (→रोग-). -c) ब३ स दानो, म१ ददानो, + ददाति (→ददानो); म१ °सहितस् (→°रहितः). -d) दे० न१ सुखा ते१ द१ ग२ उ१ शु(ते१ सु)चिर, म१ सुखन (→सुखी); दे० °रेव हि (→रेव च).

५२. ब१. ○. -a) दे० १.८-१० मुए. मुव. दुर्गं, दे० मार्गा (→मार्गं). -b) ग२ क्षुरा° (→क्षुर°); ब२ °माकुलं, (→°मन्वितम्). -c) का१ म१ तीक्ष्णता तं च, ब२.३ दे० ४.६ द१ ग२ तीक्ष्णतापं च (ग२ °न्न), दे० तीक्ष्णतेपंच, दे० अनायासेन, न१ क्षीणतापंच, ते१ तीक्ष्णानि पंच, उ१ तीक्ष्णं परं च (→तीव्रतापञ्च); दे० ग२ चरति (→तरति). -d) दे० छत्रोपानत्, दे० छत्रोपाना- (→छत्रोपानत्-); म१ प्रदानतः (→°प्रदो नरः) दे० छत्रोपानहदानतः.

५३. ब१. ○. -a) का१ तद्यदिष्ट°, दे० यमुदिष्ट° (→यद्यदिष्ट°); दे० °तमा (→°तमं). -b) का१ ब२.३ दे० २.६ न१ मुव. यच्चास्य (न१ °न्य) (→यच्चापि); उ१ दयितं (→दयितं). -c) का१ दे० भगवते, न१ गुणप्रदे (→गुणवते). -d) दे० तदेवा° (?), उ१ ते देवा° (→तदेवा°); दे० °मिच्छत (→°मिच्छता).

५४. ते१. ५४d-५५a ○. -a) दे० विषुवे (→विषुवे). -b) दे० ४.१० सूर्यचन्द्रयोः (→चन्द्रसूर्ययोः). -d) ब१ भव* (→भवति); दे० चक्षयं (→चाक्षयम्).

५५. ब१. cd ○; ते१. a ○ (द्र. ५४ पा. वि.). -b) दे० पुण्यो वा (→पुण्येष्व-); दे० °यतेनेषु (→°यतनेषु). -c) दे० दद्या, द१ म१ उ१ दत्तं (→दत्त्वा); ब२ दत्त्वा क्षयमवाप्नोति. -d) ब२.३ द१ ग२ म१ उ१ मुव. नदीषु (→वनेषु).

दानधर्मात् परो धर्मो भूतानां नेह विद्यते ।
तस्माद् विप्राय दातव्यं श्रोत्रियाय द्विजातिभिः ॥५६॥
स्वर्गायुर्भूतिकामेन तथा पापोपशान्तये ।
मुमुक्षुणा च दातव्यं ब्राह्मणेभ्यस्तथाऽन्वहम् ॥५७॥
दीयमानं तु यो मोहाद् गोविप्राग्निसुरेषु च ।
निवारयति पापात्मा तिर्यग्योनिं व्रजेत् तु सः ॥५८॥
यस्तु द्रव्यार्जनं कृत्वा नार्चयेद् ब्राह्मणान् सुरान् ।
सर्वस्वमपहृत्येनं राजा राष्ट्रात् प्रवासयेत् ॥५९॥

यस्तु दुर्भिक्षवेलायां अन्नाद्यं न प्रयच्छति ।
अग्रिमाणेषु विप्रेषु ब्राह्मणः स तु गर्हितः ॥६०॥
न तस्मात् प्रतिगृह्णीयुर्न विशेष्युश्च तेन हि ।
अङ्कयित्वा स्वकाद् राष्ट्रात् तं राजा विप्रवासयेत् ॥६१॥
यस्त्वसद्भूयो ददातीह स्वद्रव्यं धर्मसाधनम् ।
स पूर्वाभ्यधिकः पापी नरके पच्यते नरः ॥६२॥
स्वाध्यायवन्तो ये विप्रा विद्यावन्तो जितेन्द्रियाः ।
सत्यसंयमसंयुक्तास्तेभ्यो दद्याद् द्विजोत्तमाः ॥६३॥

व. २.२६.६२

अतः परं दे३ अधिकम्—

* दानधर्मात्परो धर्मो भूतानेह विद्यते कुलः

दत्वाचाक्षयमाप्नोति नदीषु च वनेषु चः

(= ५४ab, ५३ cd).

५६. दे४. d. ०. -a) ब२.३ धर्म, न१ अर्थात्
(→धर्मात्). -b) ग्र२ भूदानम् (→भूतानां); उ१ इह (→नेह).
-d) दे६ ग्र२ श्रोत्रियाया (ग्र२ °च) (→श्रोत्रियाय); ते१
द्विजातये (भिः); द१ ग्र२ म१ उ१ द्विजातये (→द्विजातिभिः).

५७. ब१. ५७-७१ ०; द१. ५७-५६b ०; दे४. abc
०. -a) का१ न१ स्वर्गाय (→स्वर्गायुर्); का१ न१ ग्र२ उ१
भूमिं, ते१ भुक्तिं (→भूतिं). -b) ग्र२ यथा, म१ (न) तथा
(→तथा); ते१ शान्तोप०, म१ पाप० (→पापोप०). -c) का१
दे१.१० उ१ मुमुक्षुणां, दे१.८ ते मुमुक्षूणां (→मुमुक्षुणा); का१ ब२.३
दे२ दे६ तु (→च). -d) ग्र२ ब्राह्मणेन (→ब्राह्मणेभ्यः); दे१
तथोन्वहं, दे४ तदन्वहं (→तथान्वहम्).

५८. ब१ द१. ०. -a) दे१० दीयमानं (→दीय-
मानंतु); दे२ मोहोः न१ मोहाद् (→मोहाद्). -b) ब३ °सुरेव,
न१ °रसेषु, दे१ °सु(सु)रेषु (→°सुरेषु); ब२ देवाग्निब्राह्मणेषु च,
दे३ विप्राग्निषुसुरेषु च, ते१ विप्राग्निषुसुरभीषु च. -c) न१
भूतात्मा (→पापात्मा). -d) ब३ दे१.६ व्रजेतु सः, दे४ व्रजेत्तदा,
ग्र२ म१ उ१ प्रपद्यते (→व्रजेत्तु सः).

५९. ब१. ०; द१. ab ०. -b) दे६ ना * ये
(→नार्चयेद्); दे३ ब्राह्मणाय वै, दे६ ब्राह्मणान्वरान्
(→ब्राह्मणान् सुरान्). -c) न१ °मपहृत्येनं, ते१ °मपहृत्येनं
(→°मपहृत्येनं). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. राष्ट्राद्वि
प्रतिवासयेत्, दे४ * * * राष्ट्राद्विवासयेत्, ते१ द१ ग्र२ म१
उ१ राजा (ते१ द१ ग्र२ राष्ट्राद्) विप्रं विवासयेत्.

६०. ब१. ०. -b) दे४ अन्ना (त्वा) घ्न (→अन्नान्).
-c) न१ हीयमानेषु, द१ ग्र२ म१ उ१ तपो (म१ °मो) गुणेषु
(→अग्रिमाणेषु); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. सत्त्वेषु (→विप्रेषु).

-d) का१ ब२.३ दे२.३ न१ द१ म१ उ१ मुब. ब्रह्मा, दे१ ग्र२
ब्रह्मणा (→ब्राह्मणः); ते१ वि (→तु); दे६ -मर्हितः, द१
ग्र२ म१ उ१ कीर्तितः (→गर्हितः).

६१. ब१. ०. -a) दे१.३.८.१० ते१ द१ ग्र२ म१ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. तस्मान्न (→न तस्मात्); दे१.८.९ °गृह्णीयात्,
दे२ °गृह्णीसु, दे६ °गृह्णीरन्, दे१० मुर्वे. मुए. मुब. °गृह्णीयान्,
न१ °गृह्णीयुं (→°गृह्णीयुर्). -b) ब२.३ दे४ न१ ते१ द१ ग्र२ म१
उ१ पिबेयुश्च, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. वै देयञ्च, दे१० वेदेषुश्च
(→विशेष्युश्च); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तस्य (→तेन); दे३
प्रापत्स्वपि कदाचन. -c) दे४ अर्चयित्वा (→अर्चयित्वा); ब२
[अ]थवा राष्ट्रात्, दे१ स्वकान् राष्ट्रात् दे४ सकाद्राष्ट्रात्, दे६
स्वकाद्रष्ट्रात्, ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ स्वकाराज्यात् (→स्वकाद्रा-
ष्ट्रात्). -d) दे४ राजा (च), ग्र२ राजं (→राजा); दे१ °सादयेत्
(→°वासयेत्).

६२. ब१. ०. -a) ब२ दे१.३.६.८-१० ते१ द१ म१
मुर्वे. मुए. मुब. यस्तु (→यस्त्व-); दे४ -सभ्ये, दे६ सद्यो, दे१०
भक्त्या, ते१ स्वस्थो (→-सद्भ्यो); दे१० ददातीहो (→ददातीह).
-b) दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. न (→स्व-); का °धर्म (→°द्रव्यं);
का१ दे६ द्रव्यसाधनं, दे१.८-१० मुए. मुब. ब्रह्मसाधनं (दे१० °नः),
द१ ग्र२ धर्मनाशनं, म१ धर्मनाशनं, + धर्मसाधनम् (→धर्म-
साधनम्). -c) का१ न (→स); का१ दे२ पूर्वादधिकः, ब१ न१
पूर्वाभ्यधिकं, दे६ ग्र२ पूर्वाभ्याधिकः, ते१ भूत्वाभ्याधितः
(→पूर्वाभ्यधिकः); का१ पापो, न१ वापि (→पापी). -d) दे४
पचते (→पच्यते).

६३. ब१. ०. -a) दे१० स्वध्या * वन्तो (→स्वाध्याय-
वन्तो); दे६ यो (→ये); दे६ विप्रो, द१ ग्र२ विप्राः
(ग्र२ °प्र) (→विप्रा). -b) दे१० जितेन्द्रियः, ते१ द्विजातयः,
उ१ * * * (→जितेन्द्रियाः). -c) ते१ सत्व° (→सत्य°);
दे१ °संशयसंश्लेषो, दे८-१० °संयमसंश्लेषो, न१ °यंयम *
भुक्ता, द१ म१ °संधा योग (म१ °दया) युक्ता, ग्र२ °संश्लेष-

व. २.२६.६३

सुभुक्तमपि विद्वांसं धार्मिकं भोजयेद् द्विजम् ।
 न तु मूर्खमवृत्तस्थं दशरात्रमुपोषितम् ॥६४॥
 सन्निकृष्टमतिक्रम्य श्रोत्रियं यः प्रयच्छति ।
 स तेन कर्मणा पापी दहत्यासप्तमं कुलम् ॥६५॥
 यदि स्यादधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् ।
 तस्मै यत्नेन दातव्यं अतिक्रम्यापि सन्निधिम् ॥६६॥
 योऽर्चितं प्रतिगृह्णीयाद् दद्यादचितमेव च ।
 तावुभौ गच्छतः स्वर्गं नरकं तु विपर्यये ॥६७॥

संयुक्तः, उ१ संयम *** (→संयमसंयुक्ताः). -d) दे१.८-१० दद्याद्विप्रो (→तेभ्यो दद्याद्); दे३ न१ द१ ग२ म१ उ१ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमाः).

६४. ब१. ०. -a) का१ न१ द१ स भुक्तमपि, दे६ स्व-
 मुक्तमपि, दे१० सु(र)भुक्तमपि, ते१ स्वभोज्यमपि, सुभु ***
 (→सुभुक्तमपि); ते१ दातव्यं, उ१ * द्वांसं (→विद्वांसम्) ते१
 चार्चयेत् (→भोजयेद्); दे४ ते१ द्विजः, द१ विभुं (→द्विजम्).
 -c) दे६ उ१ ननु, ते१ मूर्खं (→न तु); ते१ नष्टं (→मूर्खं);
 ब२.३ दे३.४ °मवृत्तिस्थं, ते१ प्रवृत्तिं तु (→°मवृत्तस्थं).
 -d) का श्रोपोषितम् (→उपोषितम्).

६५. ब१. ०. -b) द१ श्रोत्रिये यः, ग२ श्रोत्रियाय,
 उ१ श्रोत्रियं यं (→श्रोत्रियं यः). -c) न१ बापि (→पापी).

६६. ब१. ०. -a) न१ ग२ विप्रो (→विप्रः). -b)
 न१ विद्याशीलादिभिः (→शीलविद्यादिभिः); म१ गुणैः (→स्व-
 यम्). -d) का१ ब३ दे२.६ अतिक्रम्य च, दे४ न१ अति-
 क्रम्यैव, ते१ अभिक्रम्यापि, ग२ अक्रम्यापि (→अति-
 क्रम्यापि).

६७. ब१. ०. -a) दे४ योचिते, दे१० याचिते, द१ ग२
 म१ उ१ याचते (→योर्चितं); ब३ प्रतिगृह्णीयाद्, दे१.३.४.८-१०
 न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रतिगृह्णाति, दे६
 प्रतिगृह्णीया (→प्रतिगृह्णीयाद्). -b) दे१.३.४.८-१० न१ ते१
 मुर्वे. मुए. मुब. दद्यादचितं°, द१ ग२ म१ उ१ ददा (उ१
 दद्या-)त्ययितं° (→दद्यादचितं°); ब३ ते१ तु, दे१.४.६.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब वा (→च). -c) म१ तावभि (→तावुभौ);
 का१ दे४ ग२ म१ उ१ गच्छत (का१ तां) (→गच्छतः).
 -d) ते१ नरकं तद्, ग२ नरकस्तु, उ१ नरकं च (→नरकं
 तु); का१ दे३.४ उ१ विपर्ययं (दे३ °यात्, दे४ उ१ °येत्)
 (→विपर्यये).

६८. ब१. ०. -a) दे६ चार्थपि, ग२ वार्यापि
 (→वार्यपि); द१ ग२ उ१ प्रयत्नेन (→प्रयच्छेत); ते१

न वार्यपि प्रयच्छेत नास्तिके हेतुकेऽपि च ।
 पाषण्डेषु च सर्वेषु नावेदविदि धर्मवित् ॥६८॥
 अपूर्णं च हिरण्यं च गामश्वं पृथिवीं तिलान् ।
 अविद्वान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति काष्ठवत् ॥६९॥
 द्विजातिभ्यो धनं लिप्सेत् प्रशस्तेभ्यो द्विजोत्तमः ।
 अपि वा जातिमात्रेभ्यो न तु शूद्रात् कथञ्चन ॥७०॥
 वृत्तिसङ्कोचमन्विच्छेन्नेहेतुं धनविस्तरम् ।
 धनलोभे प्रसक्तस्तु ब्राह्मण्यादेव हीयते ॥७१॥

नचाल्पमपि यच्छेत. -b) का१ ब२ दे१.२.४.१० हेतुकेऽपि च
 (ब२ वा), ते१ हेतुके तु वा, द१ म१ हेतुके तथा, ग२ हस्तके
 *था, उ१ हस्तके तथा, मुर्वे. हेतुकेऽपि वा (→हेतुकेऽपि च).
 -c) का१ ब२.३ दे२ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुब. न पाषण्डेषु,
 दे३ पाषण्डेषु* (→पाषण्डेषु च); दे४ न पाषण्डे सर्वेषु नः.
 -d) का१ न वेदविदि, दे४ * वेदविधि, दे६ न१ ते१ द१
 ग२ नावेदविधि (न१ °ध) (→नावेदविदि); ते१ वत्सु च
 (→धर्मवित्).

६९. ब१. ०. -a) दे४ अप एव, न१ सुवर्णं च, ग२
 अप्रपञ्च (→अपूपञ्च). -b) ते१ गावस्तु, द१ उ१ गवाश्वं
 (उ१ °श्व), ग२ गवां श्वं (→गामश्वं); दे१.४ ते१ द१ उ१
 पृथिवी (→पृथिवी); ते१ तथा, द१ तिलात् (→तिलान्). -c)
 दे६ द१ ग२ अविप्रान् (द१ °त्) (→अविद्वान्); का१ °गृह्णाति,
 ते१ °गृह्णापि (→°गृह्णानो). -d) ब२ दासवत्, दे६ काष्ठवत्
 (→काष्ठवत्).

७०. ब१. ०. -a) दे१० लब्धेत्, उ१ विप्सेत्
 (→लिप्सेत्). -b) का१ प्रशस्तेभ्यो (→प्रशस्तेभ्यो); का१ दे३
 ते१ द्विजोत्तमाः (ते१ °म) (→द्विजोत्तमाः). -c) ब२.३ मुब.
 राजन्य-, दे२ चा जाति-, दे४ वा याति-, दे६ राजाभि-, न१ वा
 जात-, ते१ वाविप्र- (→वा जाति-); ब२ -वैश्यादेर्, ब३
 -वैश्येभ्यो, मुब. -वैश्याभ्यां (→-मात्रेभ्यो). -d) दे१ ननु
 (→न तु); दे१० शूद्रान् (→शूद्रात्); दे३.४.६ कदाचन
 (→कथञ्चन).

७१. ब१. ०; उ१. ७१-७२ ०. दे३. ab ०.
 -a) ग२ ब्रौहिं (→वृत्ति°); दे१ °नाछ (दि)ष्ठेत्, दे४.६
 °मान्विच्छे (दे६ छे)त्, दे४.९ °नादिच्छेत्, दे१० °नान्विच्छेत्
 (→°मन्विच्छेत्). -b) न१ दीहेत, मुब. नेहेते (→नेहेत); न१
 वन° (→धन°); दे१.८-१० °विस्तरे (→°विस्तरम्). -c) ब२
 °लोभ, दे१.८-१० न१ ते१ मुए. °लोभे (न१ °भौ), दे३ °लोभान्, दे४
 °योगे, द१ °लोक, ग२ °लोको (→°लोभे); का१ प्रजेशस्तु, ब३

प्रेत नास्तिके हेतुलान् यज्ञांश्चावाप्य सर्वशः ।
 वेषु नावेदविदि नोति सङ्कोचाद् यामवाप्नुयात् ॥७२
 गामश्वं पृथिवीं यात्रार्थं तु समाहरेत् ।
 नो भस्मीभवति गृह्णन् ब्राह्मणो यात्यधोगतिम् ॥७३
 गप्सेत् प्रशस्तेभ्यो नित्यं न स स्वर्गस्य भाजनम् ।
 भ्यो न तु शूद्रात् नित्यं यथा चौरस्तथैव सः ॥७४
 धनेहेतुः धनं जिह्वीर्षुरर्चिष्यन् देवतातिथीन् ।
 ब्राह्मण्यादेव हीयान्न तु तृप्येत् स्वयं ततः ॥७५

-b) का१ व२ दे१.२. मुक्तात्मा देवताऽतिथिपूजकः ।

वा, द१ म१ हेतुके इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे षडविंशोऽध्यायः ॥२६॥
 मुर्वे. हेतुकेऽपि वा इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे षडविंशोऽध्यायः ॥२६॥
 द१ ग२ म१ उ१ ३० (क्त) स्तु. दे१० प्रसिक्तस्तु (→प्रसक्तस्तु).
 ण्डेषु च); दे१ न १० (→ब्राह्मण्या°); दे१० हेलये, ते१ युज्यते,
 दे१ * वेदविधि, (→नावेदविदि);

○. -b) दे३ यज्ञानावाय, दे१ यज्ञश्चावापि
 -c) न१ न तां गमितमाप्नोति, द१ ग२

a) दे१ अप एव, ति. -d) दे३ संकोचां वां, ग२ संकोच्याद्यां
 -b) ते१ गावस्तु,)

वं (→गामश्वं); दे१ का१ दे१.६ प्रतिगृह° (→प्रतिग्रह°). -b)
 तथा, द१ तिलात् (ए. मुव. यात्रार्थन्तु धनं हरेत्, न१ ते१ यात्रार्थं

°त्) (→अविद्वान्) ग२ म१ उ१ यात्रामात्रं समाह(उ१ °च)रेत्. -c)
). -d) व२ दास्य ६ स्थित्यन्ना°, दे१० स्थित्यर्थ° (→स्थित्यर्थ°);

त्). -d) दे१ यातिधो° (→यात्यधो°).

-a) दे१० लब्धेत्, दे१.९ मुर्वे. मुए. स्याच्चाचको, दे१० स्वाध्यायको,
 शस्तेभ्यो (→प्रशस्ते) याजनको (→याचनको). -b) दे३ तमः, द१

(→द्विजोत्तमः). -c) (→न स). -d) दे३ न१ ते१ द१ ग२ म१
 वा याति-, दे३ रा° (→चौर°); व१ तथा च (→तथैव); दे१.६

वा जाति-); व२
 (→मात्रेभ्यो).) ब१ दे१.६ न१ ग२ उ१ मुर्वे भृ (दे३ तृ-त्याश्

(→शूद्रात्); दे१ दे१.८.१० न१ ते१ द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुव.
 →चोज्जिह्वीर्षुर). -b) ब१-३ मुर्वे. मुए.

३-१० न१ ग२ अनर्चिष्यं (दे१० °ष्यां), ते१ अश्र्यर्चन्,
 १ अर्चिषू (→अर्चिष्यन्). -d) दे१ नातु, दे१०

नातु (→न तु); दे१ तिष्ठेत्, ग२ तृप्ये
 न तुष्ये स्वपचं ततः.

ab ○; ग२. cd ○. -a) का१ मुक्तात्मा
 -b) का१ °नित्य° (→°तिथि°); उ१ °पूजकं

-c) दे३ धर्मशीलः (→वर्तमानः). -d) दे१०
 ); व२ स याति परमां गतिं.

वर्तमानः संयतात्मा याति तत् परमं पदम् ॥७६
 पुत्रे निधाय वा सर्वं गत्वाऽरण्यं तु तत्त्ववित् ।

एकाको विचरेन्नित्यम् उदासीनः समाहितः ॥७७

एष वः कथितो धर्मो गृहस्थानां द्विजोत्तमाः ।

ज्ञात्वाऽनुतिष्ठेन्नियतं तथाऽनुष्ठापयेद् द्विजान् ॥७८

इति देवमनादिमेकमीशं

गृहधर्मेण समर्चयेदजस्रम् ।

समतीत्य स सर्वभूतयोनिं

प्रकृतिं याति परं न याति जन्म ॥७९ वं. २.२६.७८

७७. दे१. ७७-७८ b ○. -a) व२ ग२ म१ तत् (→वा).
 -b) व३ ते१ द१ [आ]नृष्यं, दे३ नृष्यं, न१ नृष्यं (→[अ]रण्यं);
 दे३ धर्मवित् (→तत्त्ववित्). -c) द१ ग२ उ१ संचरेन् (→विचरेन्).

७८. दे१. ab ○ (प्र. ७७ पां. वि.). -a) व२ एवं
 हि, द१ म१ एवं वः, ग२ एवं यः (→एष वः); दे३ धर्मा
 (→धर्मो). -b) दे३.१० ग२ उ१ द्विजोत्तमः (दे३ °म) (→द्विजो-
 त्तमाः). -c) का१ व१ दे१.४.६-१० न१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव.
 ज्ञात्वा तु (→ज्ञात्वाऽनु-); ग२ तिष्ठन् (→तिष्ठेन्); द१ नियतम्
 (→नियतं); ते१ कृत्वानेन विधानेन. -d) व२ दे३ यथा°
 (→तथा°); दे१ द्विजाः (→द्विजान्); दे३ तथानुष्ठाय धर्मवित्,
 ते१ यातितन्मियतं द्विजाः, ग२ तथानुष्ठापयेद् द्विजवरान्.

७९. दे१.८-१०. ○. -a) का१ °मेकमासं, दे१ म१ उ१
 °देवमीशं, ते१ °मेकविशं (→°मेकमीशं). -b) दे३.४ ते१
 गृहधर्मं (दे३ गृहीधर्मं) रभिपूजयेदजस्रम्, न१ गृहधर्मेण स*र्चयेद्
 अजस्रं, द१ ग२ उ१ गृहधर्मं (उ१ °र्मो) रभिपूजयेन्महेच्छं,
 म१ गृहधर्मं * मिपूजयेदजस्रं. -c) दे१ सममीति, दे३ न१ मुर्वे.
 मुए. तमतीत्य, उ१ समधीत्य (→समतीत्य); व२.३ मुव. *
 (→स); व१ समतीत्य* सर्वयोनिं प्रकृतिं, दे३ समतीत्य पुनः स
 सर्वयोनिमूलां. -d) का१ प्रकृतिं याति परं यथा न जन्म, व१
 याति परं याति जन्म **, व२ प्रकृतिपरं न याति जन्म **,
 व३ प्रकृतीं ** परं न याति जन्म, दे३ प्रकृतिं याति शिवं न
 याति जन्म, दे१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ प्रकृतिं याति पुनर्न याति
 जन्म, न१ प्रकृतिं याति परं न योनिजन्मः, मुर्वे. प्रकृतिं वै स परं
 न याति जन्म, मुए. प्रकृतिं ** परं न याति जन्म, मुव. प्रकृति-
 परं न याति जन्म.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे१.४.६ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे
 उपरिभागे, व१ इति कौर्म उपरिभागे, व२ दे३ इति कूर्म-

सुभुक्तमपि विद्वांसं धार्मिकं भोजयेद् द्विजम् ।
 न तु मूर्खमवृत्तस्थं दशरात्रमुपोषितम् ॥६४॥
 सन्निकृष्टमतिक्रम्य श्रोत्रियं यः प्रयच्छति ।
 स तेन कर्मणा पापी दहत्यासप्तमं कुलम् ॥६५॥
 यदि स्यादधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् ।
 तस्मै यत्नेन दातव्यं अतिक्रम्यापि सन्नधिम् ॥६६॥
 योऽर्चितं प्रतिगृह्णीयाद् दद्यादर्चितमेव च ।
 तावुभौ गच्छतः स्वर्गं नरकं तु विपर्यये ॥६७॥

संयुक्तः, उ१ ०संयम *** (→०संयमसंयुक्ताः). -d) दे१.४-१० दद्याद्विप्रो (→तेभ्यो दद्याद्); दे३ न१ द१ ग२ म१ उ१ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमाः).

६४. ब१. ०. -a) का१ न१ द१ स भुक्तमपि, दे६ स्व-
 मुक्तमपि, दे१० सु(र)भुक्तमपि, ते१ स्वभोज्यमपि, सुभु ***
 (→सुभुक्तमपि); ते१ दातव्यं, उ१ * द्वांसं (→विद्वांसम्) ते१
 चार्चयेत् (→भोजयेद्); दे४ ते१ द्विजः, द१ विभुं (→द्विजम्).
 -c) दे६ उ१ ननु, ते१ मूर्खं (→न तु); ते१ नष्टं (→मूर्खं);
 ब२.३ दे३.४ ०मवृत्तिस्थं, ते१ ०प्रवृत्ति तु (→०मवृत्तस्थं).
 -d) का ओपोषितम् (→उपोषितम्).

६५. ब१. ०. -b) द१ श्रोत्रिये यः, ग२ श्रोत्रियाय,
 उ१ श्रोत्रियं यं (→श्रोत्रियं यः). -c) न१ वापि (→पापी).

६६. ब१. ०. -a) न१ ग२ विप्रो (→विप्रः). -b)
 न१ विद्याशीलादिभिः (→शीलविद्यादिभिः); म१ गुणैः (→स्व-
 यम्). -d) का१ ब३ दे२.६ अतिक्रम्य च, दे४ न१ अति-
 क्रम्यैव, ते१ अभिक्रम्यापि, ग२ अक्रम्यापि (→अति-
 क्रम्यापि).

६७. ब१. ०. -a) दे४ योचिते, दे१० याचिते, द१ ग२
 म१ उ१ याचिते (→योर्चितं); ब३ प्रतिगृह्णीयाद्, दे१.३.४-१०
 न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रतिगृह्णाति, दे६
 प्रतिगृह्णीया (→प्रतिगृह्णीयाद्). -b) दे१.३.४-१० न१ ते१
 मुर्वे. मुए. मुव. ददात्यर्चितं, द१ ग२ म१ उ१ ददा (उ१

न वार्यपि प्रयच्छेत् नास्तिके हेतुकेऽपि च ।
 पाषण्डेषु च सर्वेषु नावेदविदि धर्मवित् ॥६८॥
 अपूपं च हिरण्यं च गामश्वं पृथिवीं तिलान् ।
 अविद्वान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति काष्ठवत् ॥६९॥
 द्विजातिभ्यो धनं लिप्सेत् प्रशस्तेभ्यो द्विजोत्तमः ।
 अपि वा जातिमात्रेभ्यो न तु शूद्रात् कथञ्चन ॥७०॥
 वृत्तिसङ्कोचमन्विच्छेन्नेहेतु धनविस्तरम् ।
 धनलोभे प्रसक्तस्तु ब्राह्मण्यादेव हीयते ॥७१॥

नचाल्पमपि यच्छेत्. -b) का१ ब२ दे१.२.४-१० हेतुकेऽपि च
 (ब२ वा), ते१ हेतुके तु वा, द१ म१ हेतुके तथा, ग२ हस्तके
 *था, उ१ हस्तके तथा, मुर्वे. हेतुकेऽपि वा (→हेतुकेऽपि च).
 -c) का१ ब२.३ दे२ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुव. न पाषण्डेषु,
 दे३ पाण्डेषु* (→पाषण्डेषु च); दे४ न पाषण्डे सर्वेषु नः.
 -d) का१ न वेदविदि, दे४ * वेदविधि, दे६ न१ ते१ द१
 ग२ नावेदविधि (न१ ०ध) (→नावेदविदि); ते१ वत्सु च
 (→धर्मवित्).

६९. ब१. ०. -a) दे४ अप एव, न१ सुवर्णं च, ग२
 अप्रपञ्च (→अपूपञ्च). -b) ते१ गावस्तु, द१ उ१ गवाश्वं
 (उ१ ०श्व), ग२ गवां श्वं (→गामश्वं); दे१.४ ते१ द१ उ१
 पृथिवी (→पृथिवी); ते१ तथा, द१ तिलात् (→तिलान्). -c)
 दे६ द१ ग२ अविप्रान् (द१ ०त्) (→अविद्वान्); का१ ०गृह्णाति,
 ते१ ०गृह्णापि (→०गृह्णानो). -d) ब२ दासवत्, दे६ काष्ठवित्
 (→काष्ठवत्).

७०. ब१. ०. -a) दे१० लब्धेत्, उ१ विप्सेत्
 (→लिप्सेत्). -b) का१ प्रशस्तेभ्यो (→प्रशस्तेभ्यो); का१ दे३
 ते१ द्विजोत्तमाः (ते१ ०म) (→द्विजोत्तमः). -c) ब२.३ मुव.
 राजन्यः, दे२ चा जातिः, दे४ वा यातिः, दे६ राजभिः, न१ वा
 जातः, ते१ वाविप्रः (→वा जातिः); ब२ वैश्यादेर्, ब३
 वैश्येभ्यो, मुव. वैश्याभ्यां (→मात्रेभ्यो). -d) दे१ ननु
 (→न तु); दे१० शूद्रान् (→शूद्रात्); दे३.४.६ कदाचन

व. २.२६.६३

सुभुक्तमपि विद्वांसं धार्मिकं भोजयेद् द्विजम् ।
न तु मूर्खमवृत्तस्थं दशरात्रमुपोषितम् ॥६४॥
सन्निकृष्टमतिक्रम्य श्रोत्रियं यः प्रयच्छति ।
स तेन कर्मणा पापी दहत्यासप्तमं कुलम् ॥६५॥
यदि स्यादधिको विप्रः शीलविद्यादिभिः स्वयम् ।
तस्मै यत्नेन दातव्यं अतिक्रम्यापि सन्निधिम् ॥६६॥
योऽर्चितं प्रतिगृह्णीयाद् दद्यादचितमेव च ।
तावुभौ गच्छतः स्वर्गं नरकं तु विपर्यये ॥६७॥

संयुक्तः, उ१ ०संयम *** (→०संयमसंयुक्तः). -d) दे१.८-१० दद्याद्विप्रो (→तेभ्यो दद्याद्); दे३ न१ द१ ग२ म१ उ१ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमाः).

६४. ब१. ०. -a) का१ न१ द१ स भुक्तमपि, दे६ स्व-भुक्तमपि, दे१० सु(र)भुक्तमपि, ते१ स्वभोज्यमपि, सुभु *** (→सुभुक्तमपि); ते१ दातव्यं, उ१ * द्वांसं (→विद्वांसम्) ते१ चार्जयेत् (→भोजयेद्); दे४ ते१ द्विजः, द१ विभुं (→द्विजम्). -c) दे६ उ१ ननु, ते१ मूर्खं (→न तु); ते१ नष्टं (→मूर्खं); ब२.३ दे३.४ ०मवृत्तिस्थं, ते१ ०प्रवृत्ति तु (→०मवृत्तस्थं). -d) का ओपोषितम् (→उपोषितम्).

६५. ब१. ०. -b) द१ श्रोत्रिये यः, ग२ श्रोत्रियाय, उ१ श्रोत्रियं यं (→श्रोत्रियं यः). -c) न१ वापि (→पापी).

६६. ब१. ०. -a) न१ ग२ विप्रो (→विप्रः). -b) न१ विद्याशीलादिभिः (→शीलविद्यादिभिः); म१ गुणैः (→स्व-यम्). -d) का१ ब३ दे२.६ अतिक्रम्य च, दे४ न१ अति-क्रम्यैव, ते१ अभिक्रम्यापि, ग२ अक्रम्यापि (→अति-क्रम्यापि).

६७. ब१. ०. -a) दे४ योचिते, दे१० याचिते, द१ ग२ म१ उ१ याचते (→योर्जचितं); ब३ प्रतिगृह्णीयाद्, दे१.३.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रतिगृह्णाति, दे६ प्रतिगृह्णीया (→प्रतिगृह्णीयाद्). -b) दे१.३.४.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. ददात्यर्चितं, द१ ग२ म१ उ१ ददा (उ१ दद्या-त्यर्थिनं) (→दद्यादचितं); ब३ ते१ तु, दे१.४.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब वा (→च). -c) म१ तावभि (→तावुभौ); का१ दे४ ग२ म१ उ१ गच्छत (का१ ०तां) (→गच्छतः). -d) ते१ नरकं तद्, ग२ नरकस्तु, उ१ नरकं च (→नरकं तु); का१ दे३.४ उ१ विपर्ययं (दे३ ०यात्, दे४ उ१ ०येत्) (→विपर्यये).

६८. ब१. ०. -a) दे६ चार्थपि, ग२ वार्यापि (→वार्यपि); द१ ग२ उ१ प्रयत्नेन (→प्रयच्छेत); ते१

न वार्यपि प्रयच्छेत नास्तिके हेतुकेऽपि च ।
पाषण्डेषु च सर्वेषु नावेदविदि धर्मवित् ॥६८॥
अपूपं च हिरण्यं च गामश्वं पृथिवीं तिलान् ।
अविद्वान् प्रतिगृह्णानो भस्मीभवति काष्ठवत् ॥६९॥
द्विजातिभ्यो धनं लिप्सेत् प्रशस्तेभ्यो द्विजोत्तमः ।
अपि वा जातिमात्रेभ्यो न तु शूद्रात् कथञ्चन ॥७०॥
वृत्तिसङ्कोचमन्विच्छेन्नेहेतु धनविस्तरम् ।
धनलोभे प्रसक्तस्तु ब्राह्मण्यादेव हीयते ॥७१॥

नचाल्पमपि यच्छेत. -b) का१ ब२ दे१.२.४.१० हेतुकेऽपि च (ब२ वा), ते१ हेतुके तु वा, द१ म१ हेतुके तथा, ग२ हस्तके *था, उ१ हस्तके तथा, मुर्वे. हेतुकेऽपि वा (→हेतुकेऽपि च). -c) का१ ब२.३ दे२ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुव. न पाषण्डेषु, दे३ पाषण्डेषु* (→पाषण्डेषु च); दे४ न पाषण्डे सर्वेषु नः. -d) का१ न वेदविदि, दे४ * वेदविधि, दे६ न१ ते१ द१ ग२ नावेदविधि (न१ ०ध) (→नावेदविदि); ते१ वत्सु च (→धर्मवित्).

६९. ब१. ०. -a) दे४ अप एव, न१ सुवर्णं च, ग२ अप्रपञ्च (→अपूपञ्च). -b) ते१ गावस्तु, द१ उ१ गवाश्वं (उ१ ०श्व), ग२ गवां एवं (→गामश्वं); दे१.४ ते१ द१ उ१ पृथिवी (→पृथिवी); ते१ तथा, द१ तिलान् (→तिलान्). -c) दे६ द१ ग२ अविप्रान् (द१ ०त्) (→अविद्वान्); का१ ०गृह्णाति, ते१ ०गृह्णापि (→०गृह्णानो). -d) ब२ दासवत्, दे६ काष्ठवत् (→काष्ठवत्).

७०. ब१. ०. -a) दे१० लब्धेत्, उ१ विप्सेत् (→लिप्सेत्). -b) का१ प्रशस्तेभ्यो (→प्रशस्तेभ्यो); का१ दे३ ते१ द्विजोत्तमाः (ते१ ०म) (→द्विजोत्तमः). -c) ब२.३ मुव. राजस्य, दे२ चा जाति, दे४ वा याति, दे६ राजाभिः, न१ वा जात, ते१ वाविप्र- (→वा जाति-); ब२ वैश्यादेर्, ब३ वैश्येभ्यो, मुव. वैश्याभ्यां (→मात्रेभ्यो). -d) दे१ ननु (→न तु); दे१० शूद्रान् (→शूद्रात्); दे३.४.६ कदाचन (→कथञ्चन).

७१. ब१. ०; उ१. ७१-७२ ०. दे३. ab ०. -a) ग२ ब्रौहिं (→वृत्तिं); दे१ ०नाछ (दि)ष्ठेत्, दे४.६ ०मान्विच्छे (दे६ छे)त्, दे४.९ ०नादिच्छेत्, दे१० ०नानिच्छेत् (→०मन्विच्छेत्). -b) न१ दीहेत्, मुव. नेहेत् (→नेहेत्); न१ वनं (→धनं); दे१.८-१० ०विस्तरे (→०विस्तरम्). -c) ब२ ०लोभ, दे१.८-१० न१ ते१ मुए. ०लाभे (न१ ०भौ), दे३ ०लोभान्, दे४ ०योगे, द१ ०लोक, ग२ ०लोको (→०लोभे); का१ प्रजेशस्तु, ब३

वेदानधीत्य सकलान् यज्ञांश्चावाप्य सर्वशः ।
 न तां गतिमवाप्नोति सङ्कोचाद् यामवाप्नुयात् ॥७२
 प्रतिग्रहरुचिर्न स्यात् यात्रार्थं तु समाहरेत् ।
 स्थित्यर्थादधिकं गृह्णन् ब्राह्मणो यात्यधोगतिम् ॥७३
 यस्तु याचनको नित्यं न स स्वर्गस्य भाजनम् ।
 उद्वेजयति भूतानि यथा चौरस्तथैव सः ॥७४
 गुरुन् भृत्यांश्चोज्जिहीर्षुर्ऋचिष्यन् देवतातिथीन् ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् तु तृप्येत् स्वयं ततः ॥७५
 एवं गृहस्थो युक्तात्मा देवताऽतिथिपूजकः ।

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिभिन्ने षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

वर्तमानः संयतात्मा याति तत् परमं पदम् ॥७६
 पुत्रे निधाय वा सर्वं गत्वाऽरण्यं तु तत्त्ववित् ।
 एकाको विचरेन्नित्यम् उदासीनः समाहितः ॥७७
 एष वः कथितो धर्मो गृहस्थानां द्विजोत्तमाः ।
 ज्ञात्वाऽनुतिष्ठेन्नियतं तथाऽनुष्ठापयेद् द्विजान् ॥७८
 इति देवमनादिमेकमीशं

गृहधर्मेण समर्चयेदजस्रम् ।

समतीत्य स सर्वभूतयोनिं

प्रकृतिं याति परं न याति जन्म ॥७९ वं. २.२६.७९

दे४ ग२ प्रशस्त (व३ ०क्त) स्तु, दे१० प्रसिक्तस्तु (→प्रसक्तस्तु).
 -d) का१ ब्राह्मणो (→ब्राह्मण्या०); दे१० हेलये, ते१ युज्यते,
 +हीयते (→हीयते).

७२. उ१. ०. -b) दे३ यज्ञानाधाय, दे४ यज्ञश्चावापि
 (→यज्ञांश्चावाप्य). -c) न१ न तां गतिमवाप्नोति, द१ ग२
 न च तां गतिमवाप्नोति. -d) दे६ संकोचां वां, ग२ संकोच्याद्यां
 (→संकोचाद् याम्).

७३. -a) का१ दे१.६ प्रतिगृहो (→प्रतिग्रहो). -b)
 दे१.६.८-१० मुवे. मुए. मुब. यात्रार्थन्तु धनं हरेत्, न१ ते१ यात्रार्थं
 तु समाहरेत्, द१ ग२ म१ उ१ यात्रामात्रं समाह(उ१ ०च)रेत्. -c)
 दे४ स्थित्यर्था०, दे६ स्थित्यन्ना०, दे१० स्थित्यर्थो (→स्थित्यर्था०);
 उ१ गृहेत् (→गृह्णन्). -d) दे४ यातिधो (→यात्यधो०).

७४. -a) दे६.९ मुवे. मुए. स्याद्याचको, दे१० स्वाध्यायको,
 ते१ याचनिको, ग२ याजनको (→याचनको). -b) दे६ तमः, द१
 ग२ म१ उ१ न तु (→न स). -d) दे६ न१ ते१ द१ ग२ म१
 उ१ चो (दे६ चै)र० (→चौर०); ब१ तथा च (→तथैव); दे४.६
 च (→सः).

७५. -a) ब१ दे१.६ न१ ग२ उ१ मुवे. मृ (दे६ तृ-)त्याश्
 (→भृत्यान्); ब१ दे१.८.१० न१ ते१ द१ ग२ म१ मुवे. मुए. मुब.
 चोज्जिहीर्षन् (→चोज्जिहीर्षुर्). -b) ब१-३ मुवे. मुए.
 अचिष्यन्, दे१.४.८-१० न१ ग२ अनचिष्यं (दे१० ०ष्यां), ते१ अभ्यर्चन्,
 द१ अचिष्यान्, उ१ अचिषू (→अचिष्यन्). -d) दे१ नानु, दे१०
 न त्ति (?), ते१ नानु (→न तु); दे४ तिष्ठेत्, ग२ तृप्ये
 (→तृप्येत्); दे६ न तुप्ये स्वपचं ततः.

७६. द१. ab ०; ग२. cd ०. -a) का१ युक्तात्मा
 (→युक्तात्मा). -b) का१ ०नित्यं (→०तिथि०); उ१ ०पूजकं
 (→०पूजकः). -c) दे३ धर्मशीलः (→वर्तमानः). -d) दे१०
 ०पदः (→०पदम्); ब२ स याति परमां गतिं.

७७. दे४. ७७-७८=b ०. -a) ब२ ग२ म१ तत् (→वा).
 -b) ब३ ते१ द१ [आ]नृप्यं, दे६ नृप्यं, न१ नृप्यं (→[अ]रण्यं);
 दे३ धर्मवित् (→तत्त्ववित्). -c) द१ ग२ उ१ संचरेत् (→विचरेत्).

७८. दे४. ab ० (द. ७७ पा. वि.). -a) ब२ एवं
 हि, द१ म१ एवं वः, ग२ एवं यः (→एष वः); दे६ धर्मा
 (→धर्मो). -b) दे६.१० ग२ उ१ द्विजोत्तमः (दे६ ०म) (→द्विजो-
 त्तमाः). -c) का१ ब१ दे१.४.६-१० न१ ग२ म१ उ१ मुवे. मुए. मुब.
 ज्ञात्वा तु (→ज्ञात्वाऽनु-); ग२ तिष्ठन् (→तिष्ठेत्); द१ नियतस्
 (→नियतं); ते१ कृत्वानेन विधानेन. -d) ब२ दे६ यथा०
 (→तथा०); दे४ द्विजाः (→द्विजान्); दे३ तथानुष्ठाप्य धर्मवित्,
 ते१ यातितन्निवर्तं द्विजाः, ग२ तथानुष्ठापयेद् द्विजवरान्.

७९. दे१.८-१०. ०. -a) का१ ०मेकमासं, दे४ म१ उ१
 ०देवमीशं, ते१ ०मेकविशं (→०मेकमीशं). -b) दे३.४ ते१
 गृहधर्मं (दे३ गृहीधर्मं) रभिपूजयेदजस्रम्, न१ गृहधर्मेण स*र्चयेद्
 अजस्रं, द१ ग२ उ१ गृहधर्मं (उ१ ०र्मो) रभिपूजयेन्महेष्टं,
 म१ गृहधर्मं * मिपूजयेदजस्रं. -c) दे४ समभीति, दे६ न१ मुवे.
 मुए. तमतीत्य, उ१ समधीत्य (→समतीत्य); ब२.३ मुब. *
 (→स); ब१ समतीत्य* सर्वयोनिं प्रकृतिं, दे३ समतीत्य पुनः स
 सर्वयोनिमूलां. -d) का१ प्रकृतिं याति परं यथा न जन्म, ब१
 याति परं याति जन्म **, ब२ प्रकृतिपरं न याति जन्म **,
 ब३ प्रकृतिं ** परं न याति जन्म, दे३ प्रकृतिं याति शिवं न
 याति जन्म, दे४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ प्रकृतिं याति पुनर्न याति
 जन्म, न१ प्रकृतिं याति परं न योनिजन्मः, मुवे. प्रकृतिं वै स परं
 न याति जन्म, मुए. प्रकृतिं ** परं न याति जन्म, मुब. प्रकृति-
 परं न याति जन्म.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे२.४.६ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे
 उपरिभागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ दे३ इति कूर्म-

व्यास उवाच ।*

वै.२.२७.१ एवं गृहाश्रमे स्थित्वा द्वितीयं भागमायुषः ।
वानप्रस्थाश्रमं गच्छेत् सदारः साग्निरेव च ॥१
निक्षिप्य भार्या पुत्रेषु गच्छेद् वनमथापि वा ।
दृष्ट्वाऽपत्यस्य चापत्यं जर्जरीकृतविग्रहः ॥२
शुक्लपक्षस्य पूर्वार्द्धे प्रशस्ते चोत्तरायणे ।
गत्वाऽरण्यं नियमवांस्तपः कुर्यात् समाहितः ॥३

पुराणे, ब३ इति कूर्मपुराणे उपरिभागे, दे१.८-१० इति श्रीकूर्म-
पुराणे व्यासगीतासु, न१ द१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादि-
महापुराणे श्रीकौर्म उत्तरभागे, ग्र२ इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिभागे व्यासगीतासुपनिषत्सु, उ१ श्री इति श्रीकूर्मपुराणे
उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुवै. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे
व्यासगीतासु, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु,
मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां.
अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१-४.६.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२
म१ उ१ मुवै. मुए. ०; मुब. दानधर्मादिकथनं नाम. अध्याय-
संख्या—ब२ दे६. ०; का१ पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥, ब१.३
दे२.४ ते१ पञ्चविंशोऽध्यायः, दे१ मुवै. मुब. षड्विंशोऽध्यायः
॥२६॥, दे३.८-१० द१ ग्र२ म१ मुए. षड्विंशोऽध्यायः, न१
षट्सप्ततितमोऽध्यायः, उ१ षड्विंशोऽध्यायः ॥श्री॥।

२७

* न१ द१ ग्र२ म१ उ१ व्यासः; ते१ श्रीशिवः, + सूतः.

१. -a) का१ एवं गृहस्थाश्रमे, द१ म१ उ१ स गृहस्थाश्रमे,
ग्र२ स गृहस्थाश्रमे (→एवं गृहाश्रमे). -c) द१ ग्र२ म१ उ१ गत्वा
(→गच्छेत्). -d) दे४ सदाराः (→सदारः); दे१.६.८.९ ते१
मुवै. मुए. मुब. वा (→च).

२. दे१०. २a-३b ०. -c) दे४ दृष्ट्वापत्यं स्व-
(→दृष्ट्वापत्यस्य); न१ चापत्यः (→चापत्य). -d) का१
मर्मरी°, न१ शकरी°, ते१ पक्षी°, द१ ग्र२ झर्जरी° (→जर्जरी°);
दे१ °विग्रहाः (→°विग्रहः).

३. दे१०. ab; दे६. ३b-५a ०. -a) ब३ दे१.२
पूर्वाह्ने, दे६ पूर्वाह्ने (→पूर्वाह्णे). -c) ब२ वनं गत्वा, दे१०

फलमूलानि पूतानि नित्यमाहारमाहरेत् ।
यताहारो भवेत् तेन पूजयेत् पितृदेवताः ॥४
पूजयित्वाऽतिथिं नित्यं स्नात्वा चाभ्यर्चयेत् सुरान् ।
गृहादाहत्य चाशनीयादष्टौ ग्रासान् समाहितः ॥५
जटाश्च बिभृयान्नित्यं नखरोमाणि नोत्सृजेत् ।
स्वाध्यायं सवदा कुर्यान्नियच्छेद् वाचमन्यतः ॥६
अग्निहोत्रं च जुहुयात् पञ्चयज्ञान् समाचरेत् ।

गत्वारण्ये (→गत्वारण्य); का१ च नियमान्, दे२ नियमांसु, दे३
च नियमात्, दे४ ते१ तु नियमात्, न१ नियमपास्, द१ ग्र२ म१
तु नियतस्, उ१ तु नियतं (→नियमान्). -d) उ१ तपं
(→तपः); दे४ समाहितः (→समाहिताः).

४. दे६. ० (द्र. ३ पा. वि.); ग्र२.४-६ ०. -a) न१
°मूलानि (→°मूलानि); ते१ पुष्पाणि, द१ पूजानि (→पूतानि);
ब१ फलपूतानि फलमूलानि. -b) ते१ प्रयतो नित्यमाहरेत्. -c)
ब१-३ दे२-४ न१ द१ म१ उ१ यताहारो (→यताहारो). -d) का१
पूजयित्वा तु, द१ म१ उ१ पूजयेन्नित्यं (→पूजयेत् पितृ-); ब१
°देवता, उ१ °देवतां (→°देवताः).

५. ग्र२. ०; दे६. a ०. -a) ब१-३ पूजयेदतिथिं, दे२
मुब. पूजयेदतिथीन्, दे३ ते१ द१ म१ पूजयेच्चातिथीन् (ते१ °थि),
दे१० मुवै. मुए. पूजयित्वातिथीन्, न१ उ१ पूजयेद्वातिथीन्
(→पूजयित्वाऽतिथिं). -b) ब३ म१ उ१ स्नात्वा (म१ °वा, उ१
°म)भ्यर्चयेत् (→स्नात्वा चाभ्यर्चयेत्); न१ स्नात्वारभ्यर्चयेत् सुरीत्.
-c) का१ गृहादापत्य, ब२ ग्रामादानीय, दे१.१० गृहादागत्य, दे२.६
मुवै. गृहादादाय, दे२.९ मुए. मुब. गृहानागत्य (→गृहादाहत्य);
का१ ब२ दे२ उ१ वा° (→चा°); न१ गृहादाहत्य दाग्नीयान्.

६. ग्र२. ०. -a) दे१.८.९ मुवै. मुए. मुब. जटां वै,
दे३.४ जटास्तु, दे१० द१ उ१ जटां च, ते१ म१ जटां तु (→जटाश्च).
-c) ब२ सर्वथा (→सर्वदा); न१ कार्यं (→कुर्यान्); द१
म१ उ१ नित्यं कुर्याद्वा सुसमाहितः.

७. -a) ब३ दे२.४.६ म१ तु (→च). -b) दे१ °यज्ञान्
(→°यज्ञान्); दे४ ते१ समाहरेत् (→समाचरेत्). -c) ब३
अनन्यैर्, दे१ उत्पन्नैर्, दे२ मुन्यन्तैः, दे३ आरण्यैर्, दे६ अन्यत्रैर्,
ते१ उत्पाद्यैर्, द१ ग्र२ म१ उ१ वन्यान्तैर् (→मुन्यन्तैर्); दे१.८.९

मुन्यन्नैर्विविधैर्मध्यैः शाकमूलफलेन वा ॥७
 चीरवासा भवेन्नित्यं स्नायात् त्रिषवणं शुचिः ।
 सर्वभूतानुकम्पी स्यात् प्रतिग्रहविवर्जितः ॥८
 दर्शेन पौर्णमासेन यजेत नियतं द्विजः ।
 ऋक्षेष्वाग्रयणे चैव चातुर्मास्यानि चाहरेत् ।
 उत्तरायणं च क्रमशो दक्षस्यायनमेव च ॥९
 वासन्तैः शारदैर्मध्यैर्मुन्यन्नैः स्वयमाहृतैः ।
 पुरोडाशांश्चरुश्चैव विधिवन्निर्वपेत् पृथक् ॥१०
 देवताभ्यश्च तद् हुत्वा वन्यं मेध्यतरं हविः ।

शेषं समुपभुञ्जीत लवणं च स्वयं कृतम् ॥११
 वर्जयेन्मधुमांसानि भौमानि कवकानि च ।
 भूस्तृणं शिशुकं चैव श्लेष्मातकफलानि च ॥१२
 न फालकृष्टमश्नीयादुत्सृष्टमपि केनचित् ।
 न ग्रामजातान्यात्तोऽपि पुष्पाणि च फलानि च ॥१३
 श्रावणेनैव विधिना वर्ह्यं परिचरेत् सदा ।
 न द्रुह्येत् सर्वभूतानि निर्द्वन्द्वो निर्भयो भवेत् ॥१४
 न नक्तं किञ्चिदश्नीयाद् रात्रौ ध्यानपरो भवेत् ।
 जितेन्द्रियो जितक्रोधस्तत्त्वज्ञानविचिन्तकः ।
 ब्रह्मचारी भवेन्नित्यं न पत्नीमपि संश्रयेत् ॥१५ वं.२.२७.१६

मुर्वे. मुए. मुब. वन्यैः, दे६ द१ ग२ उ१ मध्यैः (→मेध्यैः). -d)
 दे१.६.८.१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. °फलेन च, दे३ °फलादिभिः
 (→°फलेन वा).

८. -a) द१ चीरवासा (→चीरवासा); दे४ चरेन्नित्यं
 (→भवेन्नित्यं). -b) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. स्नाति, दे४ ते१
 द१ ग२ म१ उ१ स्नात्वा, न१ स्नायी (→स्नायात्); ब२ त्रिषवणः,
 ब३ त्रिषवनं (→त्रिषवणं).

९. ब१. ६e-१४d ○. -a) ब३ दे३.४ द१ ग२ उ१ दर्शेन
 (दे३ °ण) पूर्णमासेन, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स (दे१० नि)
 दर्शपौर्णमासेन, न१ दर्शेन पूर्वमासेन. -b) दे६ यजेत (→यजेत);
 दे४ नियत्येन्द्रियः, ते१ नियतो द्विजः, म१ निपुणन्द्रिजः (→नियतं
 द्विजः). -c) का१ ऋक्षेष्वाग्रयणे, ब१ ऋत्विष्ट्याग्रयणे, ब२.३
 ऋत्विष्ट्याग्रहणे, दे१.१० ऋक्षेष्वाग्रयणे, दे४ राज्येष्वाग्रयणे, दे६
 ऋत्विष्ट्याग्रहणे, न१ ऋक्षेष्ट्याग्रयणे, ते१ ऋक्षैश्चाग्रयणैश्च, उ१
 ऋक्षेष्ट्याग्रयणे (→ऋक्षेष्वाग्रयणे); दे४ द१ म१ उ१ नैव (→चैव).
 -d) का१ ब३ दे२.६ °मासानि, ग२ °मासादि (→°मास्यानि);
 का१ ब१.२ दे६ द१ ग२ म१ वाहरेत्, ब३ वा चरेत्, ते१ चचारेत्
 (→चाहरेत्). -e) द१ उत्तरायणे (→उत्तरायणं); म१ क्रमतो,
 उ१ क्रमेण (→क्रमशो). -f) का१ दे६ ते१ म१ दक्षिणायनं
 (→दक्षस्यायनं); द१ वा (→च).

१०. ब१. ○. -a) का१ ब२.३ दे४.६ न१ ग२ म१
 वासन्त-, दे२ वासन्ते, द१ वसन्त-, उ१ वसन्ते (→वासन्तैः); न१
 शारदं, द१ ग२ उ१ शारदोर् (उ१ °दो) (→शारदैर्); दे४ मध्यैर्,
 द१ ग२ उ१ मध्ये (→मेध्यैर्); ते१ वर्षान्तमाचरेन्मेध्यैर्.
 -b) दे६ आहृतैः, ग२ आसृतैः (→आहृतैः); ते१ अत्यन्नै-
 स्समुदाहृतैः. -c) दे३.४ द१ ग२ उ१ पुरोडाशां चरुं चैव, दे६.९ म१
 मुर्वे. मुए. पुरोडाशांश्चरुश्चैव. -d) का१ द्विविधं, दे१.८.९

विविधं, दे१० ग२ मुर्वे. मुए. द्विविधं, द१ उ१ विधिना
 (→विविधं).

११. ब१. ○. -a) ग२ तं (→तद्); दे४ कृत्वा
 (→हुत्वा). -b) का१ मध्य-, न१ मध्ये (→मेध्य-); न१ हरिः
 (→हविः). -c) का१ ब२ दे४.६-१० न१ द१ ग२ उ१ °भुञ्जीत
 (→°भुञ्जीत). -d) दे२ हृतं (→कृतं).

१२. ब१. ○. -a) ब२ °मासादि (→°मासानि). -b)
 दे३ पिडानि (→भौमानि); दे२.६ न१ मुर्वे. मुए. कवकानि,
 दे१० कंवलानि, ते१ ग२ म१ केवलानि, द१ कमलानि (→कव-
 कानि); दे४ भौतिकानि च सर्वशः, उ१ भौमान्यामथकानि
 च. -c) का१ भूस्तरणं, दे६ भूषणं, म१ भूतणं (→भूस्तृणं);
 दे१.२ मुर्वे. मुए. मुब. शिशुकं, दे६.९ शिशुकं, दे१० शिशूवं
 (→शिशुकं); ब३ भूस्तृणानि शुकं चैव. -d) का१ दे६ श्लेष्मातक°,
 दे१० श्लेष्माति° (→श्लेष्मातक°).

१३. ब१ दे१.८-१०. ○; न१. १३b-१५a ○. -a)
 दे२ निफाल-, दे३ नाकाल-, दे६ न काल-, न१ निष्फलं, द१
 न फला (→न फाल-); ग२ °कृत° (→°कृष्ट°). -b) दे३
 उच्छिष्टं, ते१ उत्कृष्टं (→उत्सृष्टं). -d) मुए. पुष्पाणि
 (→पुष्पाणि).

१४. ब१ न१. ○. -a) ब३ श्रावणे चैव, म१ श्रमणे
 नैव (→श्रावणेनैव). -c) दे६ न दहेत्, दे१० तद्रुह्येत्, ते१
 नोद्विजेत्, ग२ न दृश्येत्, उ१ न मुह्येत् (→न द्रुह्येत्). -d)
 ब३ निर्द्वन्द्वो, ते१ निर्दयो, ग२ उ१ निर्दण्डो (→निर्द्वन्द्वो).

१५. न१. ○. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. न नक्तं चैव-
 मश्नीयात्. -f) दे१० अपि संस्पृशेत्, ते१ अभिसंश्रयेत्, द१ ग२
 उ१ प्रतिसं(ग२ शं) विधेत् (→अपि संश्रयेत्).

२.२७.१७ यस्तु पत्न्या वनं गत्वा मैथुनं कामतश्चरेत् ।
तद् व्रतं तस्य लुप्येत प्रायश्चित्तीयते द्विजः ॥१६॥
तत्र यो जायते गर्भो न संस्पृश्यो द्विजातिभिः ।
न हि वेदेऽधिकारोऽस्य तद्वंशेष्येवमेव हि ॥१७॥
अधः शयीत सततं सावित्रीजाप्यतत्परः ।
शरण्यः सर्वभूतानां संविभागपरः सदा ॥१८॥
परिवादं मृषावादं निद्रालस्यं विवर्जयेत् ।
एकाग्निरनिकेतः स्यात् प्रोक्षितां भूमिमाश्रयेत् ॥१९॥
मृगैः सह चरेद् वासं तैः सहैव च संवसेत् ।

१६. -a) व२.३ पत्न्या (→पत्न्या). -d) व२ दे३ प्रायश्चित्तीयते भवेद्, व३ दे२ प्रायश्चित्तीयतो (→प्रायश्चित्तीयते).

१७. दे१०. ab ○. -a) दे१.३.८.९ ग२ तस्य, द१ म१ तस्या, उ१ तस्या (→तत्र); उ१ वै (→यो); व२ गर्भे, दे४ गर्भा, ते१ गर्भात् (→गर्भो). -b) दे१ न संस्पृशो, दे६ न संस्पृश्ये, ते१ स संस्पृश्यो (→न संस्पृश्यो); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. भवेद् द्विजः, दे३ भवेद् द्विजैः, ते१ न वै द्विजः (→द्विजातिभिः). -c) दे१.३.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. च (→हि); दे३ वेदाधिकारोऽस्य, दे६ वेदधिकारोऽस्या, न१ वेदेऽधिकारोऽस्या, ते१ वेदेऽधिकार स्यात् (→वेदेऽधिकारोऽस्य); व१ नाहरेदधिकारोऽस्य, व२ न हि वेदेधिकारोऽस्ति, द१ उ१ न वेदेह्य (उ१ °प्य) धिकारोऽस्ति, ग२ न चेदस्याधिकारोऽस्ति. -d) दे४ वंशेष्येवं, न१ वंश्येष्येवं, द१ वंश्येष्येवं, ग२ उ१ वंशोप्येवं, म१ वंश्येष्येवं (→वंश्येष्येवं); व२ न त्वंशेष्येतदेव हि.

१८. -a) दे६.१० अधः शयीत, ते१ अधश्शायी च, द१ एवं क्ष(क्षा)त्रीय, ग२ एवं वने च, उ१ एवं क्षत्रियो (→अधः शयीत); दे१.३.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ नियतं, दे६ शतवां (→सततं). -b) व१.३ दे६ न१ °जप्य°, दे१.३.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °जप° (→°जाप्य°). -c) मुब. शरण्यं (→शरण्यः). -d) दे१.३.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °रतः (→°परः).

१९. व१. १६d-२१a ○. -a) का१ दे१.४.८-१० द१ परिवाद-, न१ परि(परि)वादं (→परिवादं); का१ मृषावाद (→मृषावादं). -b) का१ व१ दे२.६ निद्रालस्येपि, दे४ निद्रालस्याद्वि-, न१ ते१ निद्रालस्ये वि- (→निद्रालस्यं वि-). -d) दे६.९ प्रोक्षितं (→प्रोक्षितां); ते१ भुवमाश्रयेत्, द१ ग२ म१ उ१ भूमिमाचरेत् (→भूमिमाश्रयेत्).

२०. का१. ○. -a) व१ परि**, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. चोद्वायस्, ते१ चरेद्वापि, द१ -चरावास, ग२ वसेद्वासं, उ१ रचे-

शिलायां शर्करायां वा शयीत सुसमाहितः ॥२०॥
सद्यः प्रक्षालको वा स्यान्माससंचयिकोऽपि वा ।
षण्मासनिचयो वा स्यात् समानिचय एव वा ॥२१॥
त्यजेदाश्वयुजे मासि संपन्नं पूर्वसंचितम् ।
जीर्णानि चैव वासांसि शाकमूलफलानि च ॥२२॥
दन्तोलूखलिको वा स्यात् कापोतीं वृत्तिमाश्रयेत् ।
अश्मकुट्टो भवेद् वाऽपि कालपक्वभुगेव वा ॥२३॥
नक्तं चान्नं समश्नीयाद् दिवा चाहृत्य शक्तितः ।
चतुर्थकालिको वा स्यात् स्याद्वाप्यष्टकालिकः ॥२४॥

द्वासं (→चरेद्वासं). -b) व१ तैः सहैव चैव, ते१ तापसैर्वापि, म१ तैस्सहैस्सह (→तैः सहैव च); व१ दे१.३.८.९ द१ मुर्वे. मुए. मुब. सविशेत्, दे६.१० न१ संवसेत्, ते१ संचरेत् (→संवसेत्). -c) दे१.३.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. वा शर्करायां, ते१ कुशशय्यायां (→शर्करायां वा). -d) का१ शयीतस्तु, +शयानस्तु, दे१० शयीतस्तु, ते१ शयानस्तु- (→शयीत सु-).

२१. दे३. ○; दे४. a ○. -a) द१ गद्य, उ१ गद्य- (→सद्यः); का१ न१ ते१ द१ म१ प्रक्षालि(का१ °ल) को, उ१ प्रक्षालनं (→प्रक्षालको); न१ प्राश्या, उ१ को वा (→वास्यानं); ग२ अन्यपक्षाधिको वा स्यं. -b) दे१.६ मास° (→मास°); दे१.४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. °सञ्चयिकोऽपि वा, ग२ °सञ्चयिकोऽपि वा (→संचयिकोऽपि वा). -c) का१ व१-३ दे२.४.६ वापि, द१ वाक्यात् (→वा स्यात्). -d) दे१० समानी स च (→समानिचय); दे१.६.९ न१ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. च, ते१ हि (→वा).

२२. व१ दे६ न१. २२-२३ ○; दे३. ab ○. -a) दे१ मुए. °युगे (→°युजे). -b) व२ मुब. मुन्यन्नं, व३ मुन्यत्वं, ते१ शयनं (→संपन्नं); ते१ सर्व° (→पूर्व°); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. °चिन्तितम् (→°संचितम्). -c) का१ दे२.४ जीर्णानि, म१ शीर्णानि (→जीर्णानि). -d) का१ दे२ °फलेन वा (→°फलानि च).

२३. व१ दे६ न१. ○ (द्र. २२ पा. वि.). -a) व२ दान्तो° (→दन्तो°). -b) का१ दे४ द१ उ१ कपोतीं, दे१० कापोलि (→कापोतीं); व२.३ आश्रितः (→आश्रयेत्). -c) ग२ अश्मकुट्टो (→अश्मकुट्टो). -d) मुर्वे. मुए. मुब. च (→वा); का१ दे२ कालपक्वमथापि वा.

२४. व२ ग२. २४b-२४c ○. -a) व२ न१ वान्तं, दे४ वातं (→वान्तं). -b) दे१ दिवां (→दिवा); व१.३ दे२ न१ ते१ द१ बाहृत्य (→बाहृत्य). -c) दे१ चतुर्थः (→चतुर्थ-). -d)

चान्द्रायणविधानैर्वा शुक्ले कृष्णे च वर्त्तयेत् ।
पक्षे पक्षे समशनीयाद् यवागूं ववथितां सकृत् ॥२५॥
पुष्पमूलफलैर्वापि केवलैर्वर्त्तयेत् सदा ।
स्वाभाविकैः स्वयं शीर्णैर्वैखानसमते स्थितः ॥२६॥
भूमौ वा परिवर्त्तत तिष्ठेद् वा प्रपदैद्विनम् ।
स्थानासनाभ्यां विहरेन्न ववचिद् धैर्यमुत्सृजेत् ॥२७॥
ग्रीष्मे पञ्चतपाश्च स्याद् वर्षास्वभ्रावकाशकः ।
आर्द्रवासास्तु हेमन्ते क्रमशो वर्द्धयस्तपः ॥२८॥

ब₁ वा सप्ताष्टम°, दे₁.८.९ द₁ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. स्याद्वा चाष्टम°,
दे₃ ग्रथवाष्टम°, दे₄ तथैवाष्टम°, दे₁₀ तद्वा चाष्टम°, ते₁ स्याद्वा
षष्ठाष्ट°, उ₁ यद्वा चाष्टम° (→स्याद्वाप्यष्टम°); दे₆ सस्या-
द्वाप्यष्टकंत्रिकः.

२५. ब₂ ग₂. abc ○. -b) ते₁ द₁ शुक्लकृष्णे, उ₁
शुक्ले शुक्ले (→शुक्ले कृष्णे); दे₃ न₁ वर्जयेत्, ते₁ वर्धयेत्, द₁
तर्पयेत् (→वर्त्तयेत्). -c) ब₁ पक्षे ** (→पक्षे पक्षे); दे₁₀
समाशनीयाद् (→समशनीयाद्); न₁ पिवेद्वा वा रात्रौ वा.
-d) दे₁.८.९ द्विजाग्रान् कथितान् सकृत्, दे₂ मुब. यवागुन्कथितां
सकृत्, दे₁₀ मुर्वे. मुए. द्विजाग्रान् (मुए. °ग्रथा) कथितान् सकृत्,
ते₁ यवागूमपि वा सकृत्.

२६. ब₁. २६c-३०b ○; द₁ ग₂. २६c-३०f ○.
-c) दे₄ स्वाभाविकै, दे₆ स्वाभाविकं, न₁ स्वाभाविके (→स्वा-
भाविकै:); दे₂ न₁ शीर्णे, दे₄ कीर्णैर्, ते₁ चीर्णैर् (→शीर्णैर्).
-d) दे₆ वैषाणस (→वैखानस); दे₃ पथे स्थितः (→मते
स्थितः); दे₄ वैश्वानसमवस्थितः, उ₁ वैश्वानरसमाहितः.

ब₂. पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

चतुर्थवालिंको वा स्यात् स्याद्वाप्यष्टमकालिकः ।

चान्द्रायणविधानैर्वा शुक्ले कृष्णे च वर्त्तयेत् ।

(= २४cd-२५ ab)

२७. ब₁ द₁ ग₂. ○ (द्र. २६ पा. वि.). -b) उ₁
तिष्ठैर्वा (→तिष्ठेद्वा); ब₃ दे₄ प्रपदैद्विन्, दे₆ प्रपदैद्विन् (?),
दे₁₀ प्रपदैद्विन्, न₁ प्रपदैद्विन्, ते₁ प्रपदैद्विन् (→प्रपदैद्विन्).
-c) ब₂.३ दे₆ स्नाना°, दे₃ ध्याना° (→स्थाना°); का₁ ब₃
दे₄ विरहेत्, ते₁ विरहेत् (→विरहेत्). -d) ते₁ वेष°
(→धैर्य°); दे₃ न ववचिद्रेत उत्सृजेत्, दे₄ न ***** ववचिद्.

२८. ब₁ द₁ ग₂. ○ (द्र. २६ पा. वि.). -a) ब₃
°तपापि स्याद्, दे₁.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °तपास्तद्वद्,
दे₃ ते₁ °तपाश्चैव, दे₆ °तपां च स्याद्, न₁ °तपाः स्वस्याद्

उपस्पृश्य त्रिषवणं पितृदेवांश्च तर्पयेत् ।
एकपादेन तिष्ठेत मरीचीन् वा पिवेत् तदा ॥२९॥
पञ्चाग्निधूमपो वा स्यादुष्मपः सोमपोऽपि वा ।
पयः पिवेच्छुक्लपक्षे कृष्णपक्षे तु गोमयम् ।
शीर्णपर्णाशिनो वा स्यात् कृच्छ्रैर्वा वर्त्तयेत् सदा ॥३०॥
योगाभ्यासरतश्च स्याद् द्वाध्यायी भवेत् सदा ।
अथर्वशिरसोऽध्येता वेदान्ताभ्यासतत्परः ॥३१॥
यमान् सेवेत सततं नियमांश्चाप्यतन्द्रितः ।

बै. २.२७.३३

(→°तपाश्च स्याद्); दे₃ उ₁ ग्रीष्मे पञ्चाग्निमध्यस्थो, म₁
ग्रीष्मे पञ्चाग्निनावप्येत्. -b) म₁ पञ्चभ्रा°, उ₁ वर्षावभ्रा°
(→वर्षास्वभ्रा°); ब₂.३ दे₂.६ °काशिकः, न₁ °काशिकं
(→°काशकः). -c) दे₄ सार्द्र°, दे₆ सार्द्रा° (→आर्द्र°); दे₆ हेमांते,
न₁ हेमन्ते (→हेमन्ते). -d) न₁ तपया (→क्रमशो); का₁ दे₁₀
वर्द्धयेत् (→वर्द्धयस्); न₁ जपः (→तपः); ते₁ क्रमेणावर्त्तयेत्तपः.

२९. ब₁ द₁ ग₂. ○ (द्र. २६ पा. वि.). -a) ते₁
उपस्पृश्य, उ₁ उपस्पृशं (→उपस्पृश्य); ब₂ उपोष्य त्रिषवणं च,
म₁ उपो *** षेवणं. -b) ब₃ ते₁ पितृन् (→पितृ-);
दे₃ तर्पयन् (→तर्पयेत्). -c) म₁ वर्त्तत (→तिष्ठेत). -d)
ब₂.३ उ₁ मरीचीर्वा, दे₄ मरुचिवा, दे₆ न₁ मरीचिर्वा
(→मरीचीन्वा); ब₂.३ दे₄.६ न₁ ते₁ उ₁ सदा (→तदा)
दे₃ मारुताशी भवेत्सदा, म₁ मरीचान्वाचयेत् सदा.

३०. द₁ ग₂. ○ (द्र. २६ पा. वि.); ब₁. ab
○ (द्र. २६ पा. वि.); दे₃. cdef ○. -a) ब₃ मधुपो,
दे₂.१० धूमको (→धूमपो); ते₁ वान्यद् (→वा स्याद्). -b)
ते₁ भस्मयः, उ₁ ब₁ तपः (→उष्मपः); दे₁.८-१० न₁ ते₁ म₁
उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. सोमपोऽथवा, दे₃ सोमपो यथा (→सोम-
पोऽपि वा); दे₄ तपः सोममपोऽथवा. -c) दे₄ ***** (→पयः
पिवेत्). -d) न₁ ***** (→कृष्णपक्षे); दे₁.८-१० ते₁ मुर्वे.
मुए. मुब. च (→तु); ब₃ दे₆ गोमयः (→गोमयम्); म₁ *****
(→तु गोमयम्). -e) दे₄.६ °पर्णाशिनो (→°पर्णाशिनो). -f)
ब₁ कृत्स्नं वा (→कृच्छ्रैर्वा)

३१. -a) दे₁.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °रतश्चैव, दे₆
°रताश्च स्याद्, ते₁ °रतास्तु स्यात्, द₁ °रसश्चास्याद्
(→°रतश्च स्याद्). -b) दे₃ ते₁ सदा भवेत् (→भवेत् सदा);
दे₄ ***** सदा. -c) ब₁ °गिरशो, दे₁₀ °गिरसे
(→°गिरसो). -d) उ₁ °परं (→°परः).

३२. ते₁. ३२a-३३b ○. -a) ब₁ इमात् (→यमान्);
दे₁₀ सेवेत् (→सेवेत); उ₁ ** तं (→सततं). -b) दे₄

बै.२.२७.३४ कृष्णाजिनी सोत्तरीयः शुक्लयज्ञोपवीतवान् ॥३२
अथ चाग्नीन् समारोप्य स्वात्मनि ध्यानतत्परः ।
अनग्निरनिकेतः स्यान्मुनिर्मोक्षपरो भवेत् ॥३३
तापसेष्वेव विप्रेषु यात्रिकं भैक्षमाहरेत् ।
गृहमेधिषु चान्येषु द्विजेषु वनवासिषु ॥३४
ग्रामादाहृत्य वाग्नीयादष्टौ ग्रासान् वने वसन् ।
प्रतिगृह्य पुटेनैव पाणिना शकलेन वा ॥३५

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

विविधाश्रोपनिषद आत्मसंसिद्धये जपेत् ।
विद्याविशेषान् सावित्रीं रुद्राध्यायं तथैव च ॥३६
महाप्रास्थानिकं चासौ कुर्यादनशनं तु वा ।
अग्निप्रवेशमन्यद् वा ब्रह्मार्पणविधौ स्थितः ॥३७
[यस्तु सम्यगिममाश्रमं शिवं
संश्रयेदशिवपुञ्जनाशनम् ।
तापसः स परमेश्वरं पदं
याति यत्र जगतोऽस्य संस्थितिः] ॥३८

चास्यतन्द्रितः, अ२ जप्यतन्द्रितः (→चाप्यतन्द्रितः). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. कृष्णाजिनः (→कृष्णाजिनी); द१ अ२ कृत्तिवासोत्तरीयश्च, उ१ कृष्णाजिनोत्तरीयाश्च. -d) का१ °तकः (→°तवान्).

अतः परं न१ अधिकम्—

४६. * तपोविशेषैर्विविधैर्बुधैश्च श्रुतिचोदितैः ।
श्रोष्येदात्मनो देहं ध्यानयोगं न संत्यजेत् ॥
एवं स्वाध्यायधर्मेण त्यक्त्वा देहं द्विजातयः ।

अविलुप्तसमाचाराः प्राप्नुवन्ति परां गतिम् ॥ [४]

३३. दे१.८-१०. ०; ते१. ab ०. -a) ब१ न१ द१ अथ चाग्नीन्, दे४ अथ चाग्नि, दे६ अथवा श्रीः, अ२ उ१ अथ-वाग्नीं (→अथ चाग्नीन्). -c) अ२ अनिकेतस्या, उ१ अनिकेतस्य (→अनिकेतः स्यान्). -d) उ१ मुक्तिर् (→मुनिर्); दे४ द१ अ२ म१ °परायणः, न१ °प्रदो भवेत् (→°परो भवेत्); का१ मुनिर्मोक्षमवाप्नुयात्.

३४. -a) ते१ तापसेष्वपि पित्रेषु. -b) दे६ द१ म१ यात्रिकं, दे१ पौत्रिकं, न१ याचकं, ते१ याष्टिकं (→यात्रिकं); दे२-४.६.८-१० मुर्वे. भैक्ष्यं (-भैक्षं); ब३ दे४ ते१ म१ उ१ आचरेत्, अ२ समाचरेत् (→आहरेत्). -c) दे३ °धर्मिषु (→°मेधिषु); दे१० राज्येषु (→चान्येषु). -d) ते१ द्वीपेषु (→द्विजेषु); का१ ब२.३ दे२.६ वनचारिषु (दे२ °सु), दे१० च निवासिषु (→वनवासिषु).

३५. -a) ब१.३ दे१.३.४.६.८-१० न१ द१ अ२ म१ चाग्नी-याद् (→वाग्नीयाद्). -b) दे६ ग्रामान् (→ग्रासान्); ब१ वने-चरान्, दे४ द१ वनेवसेत्, अ२ न मे वसत् (→वने वसन्). -d) का१ दे४.१० ते१ अ२ म१ उ१ -सकलेन, ब२.३ कवकेन, दे२ शकलेऽपि मुब. करकेन (→शकलेन).

३६. -a) दे१ विविधांश्च (→विविधाश्च); का१ चोप-निषध, ब१ चोपनिषदं, दे१ द१ चोपनिषदो, दे३ ते१ चोपनिषदश्च, दे४ चोपनिषद्विश्च, दे३.९ न१ चोपनिषदीर्, दे१० चोपनिषधीर्,

अ२ चोपनिषणे, उ१ चोपनिषदो (→चोपनिषद). -b) दे१ उ१ ह्यात्म, दे३ चरन्, दे४ ते१ चात्म-, दे६.१० आत्मा, द१ म१ ह्यात्मा- (→आत्म-); दे४ -संसिद्धयो, द१ अ२ म१ उ१ -संशुद्धये (→संसिद्धये); ब२ द्विजः (→जपेत्). -c) का१ दे१.४.६ न१ विद्याविशेषात्, ब१ ते१ विद्याविशेषां, द१ सा विद्यापि च, अ२ विद्याविद्यापि, उ१ विद्याविशिष्टां (→विद्याविशेषान्); दे४.८.९ द१ सावित्री (→सावित्रीं).

३७. -a) ब१.३ दे१.६.८-१० न१ द१ अ२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °प्रस्थानिकं, दे४ °प्रस्थानिकीं, म१ °प्रस्थानिकं (→°प्रास्थानिकं); ब१ दे१.६.८-१० न१ ते१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. वासौ (दे१ °सो), दे४ वा स्यात्, द१ वासे, म१ वाथ (→चासौ); का१ ब१-३ दे२.६ तथा, ते१ सदा (→तु वा). -c) दे१० अग्नीषु वेशं (→अग्निप्रवेशं); दे३ अथवा (→अन्यद्वा).

३८. ब२ दे३ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. पुस्तकेषु विद्यते. -a) मुर्वे. येन (→यस्तु); दे३ शुभं, द१ श्रियं (→शिवं). -b) ब२ सा श्रयन्ति, ते१ द१ संश्रयति, मुर्वे. संश्रयन्ति (→संश्रयेद्). -c) ब२ ते विशन्ति पदमैश्वरं पदं (ब२ °रं), ते१ सोऽपि तत्र पदमैश्वरं पदं, द१ अ२ उ१ तापसादिपद (अ२ °दनिश, उ१ °दखिल) मेष्वरं पदं (अ२ °रं), म१ सोचिरादिपदमैश्वरं शिवं. -d) ब२ मुर्वे. यन्ति (→याति); मुर्वे. तत्र (→यत्र); ब२ न गतस्य, द१ जगतो ह्य-, मुर्वे. गतस्य (→जगतोऽस्य); मुर्वे. संस्थितेः (→संस्थितिः); अ२ याति यत्र बहते सहशिवः, उ१ याति तत्र स ततोभ्यसंस्थितः.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे६ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, ब१ इति कौर्मे उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३.दे२ इति कूर्मपुराणे उपवि (दे२ °रि) भागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि-विभागे व्यासगीतासु, दे३ इति कूर्मपुराणे, दे४ इति श्रीकूर्मपुराणे,

व्यास उवाच ।*

एवं वनाश्रमे स्थित्वा तृतीयं भागमायुषः ।
चतुर्थमायुषो भागं संन्यासेन नयेत् क्रमात् ॥१॥
अग्नीनात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् ।
योगाभ्यासरतः शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः ॥२॥
यदा मनसि संजातं वैतृष्ण्यं सर्ववस्तुषु ।
तदा संन्यासमिच्छेच्च पतितः स्याद् विपर्यये ॥३॥

दे०-१० मुर्वे. मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि(मुर्वे. मुए. °वि)
भागे व्यासगीतासु, न१ इति श्रीकौर्मै, ते१ इत्यादिमहापुराणे
श्रीकौर्मै उत्तरभागे व्यासगीतासु, द१ इति श्रीमत्कूर्मपुराणे
व्यासगीतासु, ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीता-
सूपनिषत्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुब.
इति श्रीकौर्मै महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—
का१ ब१-३ दे२-४.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१. ○; दे१.८-१० मुर्वे.
मुए. मुब. वानप्रस्थाश्रमधर्मो नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे०.
○; का१ षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥, ब१.३ दे२.४ ते१ षड्विंशो-
ऽध्यायः, दे१ मुर्वे. मुब. सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥, दे३.८-१० द१
ग२ म१ उ१ मुए. सप्तविंशोऽध्यायः, न१ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः.

२८

✽ का१. ○; दे१० श्रीवेदव्यास उवाच; न१ ग२ उ१ व्यासः;
ते१ श्रीव्यास उवाच; द१ म१ श्री व्यासः.

१. -a) दे१० च नाश्रमे, ग२ वनाश्रमं (→वनाश्रमे).
-b) उ१ आयुषं (→आयुषः). -c) दे० भागा (→भागं).
-d) दे३.६ संन्यासेन (→संन्यासेन); दे३ नयेत्पुमान्, दे०
नपेक्रमान् (→नयेत् क्रमात्).

२. -a) ब१.३ दे१.१० अग्निनात्मनि, उ१ अग्नीन्
चात्मनि (→अग्नीनात्मनि); ते१ [अ]धिस्थाप्य (→संस्थाप्य).
-b) दे१० स व्रजितो, ग२ प्रव्रजितो (→प्रव्रजितो). -c) ते१
स्यात् (→शान्तो).

३. उ१. a ○. -a) का१ ब१-३ दे२.६ सम्पन्नं, दे०
संजातं (→संजातं). -b) ब१ वैतृष्णं, दे० वैतृष्ण्यं, मुए.
वैतृष्णं (→वैतृष्ण्यं); दे१० °कर्मसु, ग२ म१ °जन्तुषु (→°वस्तुषु).

प्राजापत्यां निरूप्येष्टिमाग्नेयीमथवा पुनः ।

दान्तः पक्वकषायोऽसौ ब्रह्माश्रममुपाश्रयेत् ॥४॥

ज्ञानसंन्यासिनः केचिद् वेदसंन्यासिनः परे ।

कर्मसंन्यासिनस्त्वन्ये त्रिविधाः परिकीर्तिताः ॥५॥

यः सर्वसङ्गनिर्मुक्तो निर्द्वन्द्वश्चैव निर्भयः ।

प्रोच्यते ज्ञानसंन्यासी स्वात्मन्येव व्यवस्थितः ॥६॥

वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं निराशी निष्परिग्रहः ।

प्रोच्यते वेदसंन्यासी मुमुक्षुर्विजितेन्द्रियः ॥७॥

वे. २.२८.७

-c) दे३.८.९ संन्यासम्, दे० संन्यासम् (→संन्यासम्); ब१
दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. इच्छन्ति,
ब२ इच्छेत् (→इच्छेच्च). -d) दे१० ग२ पतितस्य, ते१
यतिर्वा स्याद् (→पतितः स्याद्); दे३ नान्यथा तद्विपर्यये, दे०
तपसा च विपर्ययेत्.

४. -a) दे० प्राजापत्ये (→प्राजापत्यां); दे१० प्राजापत्यां
निरूप्येष्टि, न१ प्राजापत्याग्निरूप्येष्टिम्. -b) ग२ अथ सा
(→अथवा); दे० अग्निजिज्ञथवा पुनः. -c) दे०.१० ग२ दान्तः,
दे० दन्तेः (→दान्तः); दे० पक्व° (→पक्व°); ब१ ते१ °कषायो वै
(→°कषायोऽसौ). -d) दे०.४ ब्रह्माश्रमम्, दे१० ब्रह्मं श्रमम्
(→ब्रह्माश्रमम्); ब३ उपासयेत्, ग२ उपाश्रये (→उपाश्रयेत्).

५. -a) दे० संन्यासिनः (→°संन्यासिनः); न१
कश्चिद् (→केचिद्). -b) का१ ब१-३ दे०.४.६ वेदसंन्यासि
(दे० °स)नोऽपरे. -c) ते१ कर्म° (→कर्म°); ब१ त्वेते, ब२
केचित् (→°स्वन्ये). -d) दे०.४.८.९ उ१ मुर्वे. मुए. विविधाः
(→त्रिविधाः); का१ द१ ग२ उ१ ते प्रकीर्तिताः (→परि-
कीर्तिताः).

६. न१. cd ○. -a) दे० सर्वसंगविनिर्मुक्तो, ग२ यः
सं.स्सर्वनिर्मुक्तो, उ१ यः सर्वसङ्गति मुक्तो. -b) न१ निर्द्वन्द्वः,
उ१ निर्द्वन्द्वं (→निर्द्वन्द्वः); द१ ग२ म१ उ१ निर्गुणः (→निर्भयः).
-c) दे० ज्ञानं (→ज्ञान-); ग२ वा न्यास (→संन्यासी). -d)
दे३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ स्वात्म (उ१ °त्मा) ज्ञाने (→स्वात्मन्येव);
दे० महायज्ञपरायणः.

७. न१. ab ○; ब१. ७८-२७d ○. -b) ब२ दे०
ते१ ग२ उ१ निराशीर्, ब३ दे०.४.६ निरासी, दे०.८-१० मुर्वे.

यस्त्वग्नीनात्मसात्कृत्वा ब्रह्मार्पणपरो द्विजः ।
 ज्ञेयः स कर्मसंन्यासी महायज्ञपरायणः ॥८
 त्रयाणामपि चैतेषां ज्ञानी त्वभ्यधिको मतः ।
 न तस्य विद्यते कार्यं न लिङ्गं वा विपश्चितः ॥९
 निर्ममो निर्भयः शान्तो निर्द्वन्द्वः पर्णभोजनः ।
 जीर्णकौपीनवासाः स्यान्नग्नो वा ध्यानतत्परः ॥१०
 ब्रह्मचारी मिताहारो ग्रामादन्नं समाहरेत् ।
 अध्यात्ममतिरासीत निरपेक्षो निरामिषः ॥११
 आत्मनैव सहायेन सुखार्थं विचरेदिह ।

मुए. मुब. निर्द्वन्द्वो (→निराशी); अ२ निष्प्रतिग्रहः (→निष्परि-
 ग्रहः). -c) दे० संन्यासे (→संन्यासी). -d) दे० *चक्षुर्विजिते-
 न्द्रियः, न१ मुमुक्षुश्च जितेन्द्रियः.

८. ब१. ०. -a) का१ ब२.३ दे०.६ यस्त्वग्निम्, ते१
 यः स्वाग्नीन्, अ२ यः स्वग्निन् (→यस्त्वग्नीन्); दे० आत्मना
 (→आत्मसात्). -b) दे० परब्रह्म (→ब्रह्मार्पण). -c)
 दे०.१.१० ते१ मुबे. मुए. मुब. स ज्ञेयः, द१ अ२ म१ उ१ विज्ञेयः
 (→ज्ञेयः स); दे०.३.८.९ संन्यासी (→संन्यासी). -d) न१ यज्ञे
 (→यज्ञ-).

९. ब१. ०. -a) दे० त्रयाणाम् (→त्रयाणाम्); म१
 वै तेषां (→चैतेषां); दे० **** च सर्वेषां. -b) दे०.१.३.८-१० द१
 म१ उ१ मुए. मुब. योगी (→ज्ञानी); अ२ त्वभ्यतिको (→त्वभ्य-
 धिको). -d) न१ लिंगे (→लिङ्गं); न१ विपश्चितः, म१
 विनिश्चितः (→विपश्चितः).

१०. ब१. ०. -a) दे० निर्ममे, दे० निर्द्वन्द्वो (→निर्ममो);
 न१ निर्भयः, उ१ नित्यशः (→निर्भयः). -b) दे०.१.१० मुबे.
 मुए. मुब. निष्परिग्रहः, न१ पर्यभोजनः, अ२ पत्रभोजनः
 (→पर्णभोजनः); दे० ***** भोजनः. -c) अ२ निर्वी-, उ१
 नीवी- (→जीर्ण-); का१ म१ उ१ -वासः स्यात्, दे०.१.४.६ द१
 -वासाः स्यात्, न१ -वस्त्रस्य, ते१ -वसनो (→वासाः स्यात्).
 -d) दे० उ१ सत्यवाक् (→नग्नो वा); दे० ज्ञान (→ध्यान).

११. ब१. ०. -a) दे०.१.१० मुबे. मुए. मुब. मितग्रासी,
 दे० द१ अ२ म१ मिताहारी (→मिताहारी). -b) ब३ दे० ग्रामा-
 न्नं, दे० ग्रामादन्नं, दे० ग्रामाचर्जनं, दे०.१० मुबे. मुए. मुब.
 ग्रामात्त्वन्नं, न१ ग्रामाद्वानं, ते१ प्रीत्यादन्नं (→ग्रामादन्नं);
 दे० समाहे*, दे० समाहरन्, अ२ समाचरेत् (→समाहरेत्).
 -c) दे० ** स, अ२ ग्रध्याय- (→ग्रध्यात्म-); ब२.३ दे०.४.६
 न१ ते१ द१ म१ उ१ मुब. -रतिर्, अ२-निरत् (→-मतिर्); दे० ते१

नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवितम् ॥१२
 कालमेव प्रतीक्षेत निदेशं भृतको यथा ।
 नाध्येतव्यं न वक्तव्यं श्रोतव्यं न कदाचन ।
 एवं ज्ञात्वा परो योगी ब्रह्मभूयाथ कल्पते ॥१३
 एकवासाऽथवा विद्वान् कौपीनाच्छादनस्तथा ।
 मुण्डो शिखी वाऽथ भवेत् त्रिदण्डी निष्परिग्रहः ।
 काषायवासाः सततं ध्यानयोगपरायणः ॥१४
 ग्रामान्ते वृक्षमूले वा वसेद् देवालयेऽपि वा ।
 समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।

आसीनो, दे० वासीत (→आसीत). -d) उ१ निरामिषं
 (→निरामिषः).

१२. ब१. ०. -b) दे०.१.१० अ२ मुबे. मुए. मुब.
 सुखार्थी (→सुखार्थं); द१ अ२ उ१ विचरेद्द्विजः, म१ विहरेदिह
 (→विचरेदिह). -c) दे०.१.८.९ नाभिनन्देत, दे० नाभि * दे०
 (→नाभिनन्देत). -d) दे०.१.८.१० म१ °निन्देत (→°नन्देत);
 का१ ब२.३ दे०.६ जीवनं (→जीवितम्).

१३. ब१. ०. -b) का१ ब३ दे०.४ उ१ निर्देशं, न१
 निवेशं, द१ अ२ म१ निवेशं (→निवेशं); दे० भृतको, न१ भृशको
 (→भृतको). -c) न१ नाध्येतव्यं (→नाध्येतव्यं); दे० प्रवक्तव्यं
 (→न वक्तव्यं). -d) दे०.१.८.९ ते१ द१ म१ उ१ मुए. न श्रोतव्यं
 (→श्रोतव्यं न). -e) का१ ब२.३ दे०.४.६ न१ अ२ म१ मुब.
 ज्ञान-, ते१ काल- (→ज्ञात्वा). -f) दे० ** (→ब्रह्म-); दे०
 °भूयस (→°भूयाथ).

१४. ब१. ०. -a) दे० °वासाथ (→°वासाथ); दे० अथ
 चैकवासा विद्वान्. -b) दे०.४ कौपीन (→कौपीनात्); का१ ब२.३
 दे०.६ ते१ म१ छादनोऽपि वा, दे०.१.१० छादनं तथा, दे० न१ द१
 अ२ उ१ छादनोथवा (→छादनस्तथा). -c) का१ ब२.३ दे०.६ ते१
 अ२ म१ मुण्डः (→मुण्डी); का१ शिखी वाथ, दे० ते१ शिखी वापि
 दे० शिवः वाथ, अ२ शिखीवाद (→शिखी वाऽथ); ब२ भावत्
 (→भवेत्); दे० मुडकश्चभवेत्स्य, न१ मुडकेश्यथवा दण्डी,
 म१ मुण्डशिखी वा दण्डी वा. -d) न१ दण्डी वा, अ२ निर्दण्डं,
 म१ उ१ निर्दण्डी (→त्रिदण्डी); दे० न१ (ति)परिग्रहः (→निष्प-
 रिग्रहः). -e) का१ दे०.४.९.१० मुए. कषाय- (→काषाय-); दे०
 -वासा, दे० -वास, द१ अ२ म१ -वासी (→वासाः).

१५. ब१. ०. -a) दे० ग्रामान्ते (→ग्रामान्ते); दे०
 वृक्षमूले, उ१ वृक्षे आले (→वृक्षमूले). -b) द१ अ२ म१ उ१
 वने देवालयेपि वा. -c) दे० शमं (→समः); का१ ब२.३

भैक्ष्येण वृत्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेत् क्वचित् ॥१५॥
 यस्तु मोहेन वालस्यादेकान्नादी भवेद् यतिः ।
 न तस्य निष्कृतिः काचिद् धर्मशास्त्रेषु कथ्यते ॥१६॥
 रागद्वेषविमुक्तात्मा समलोष्टाश्मकाञ्चनः ।
 प्राणिहिंसानिवृत्तश्च मौनी स्यात् सर्वनिस्पृहः ॥१७॥
 दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
 सत्यपूतां वदेद् वाणीं मनःपूतं समाचरेत् ॥१८॥
 नैकत्र निवसेद् देशे वर्षाभ्योऽन्यत्र भिक्षुकः ।
 स्नानशौचरतो नित्यं कमण्डलुकरः शुचिः ॥१९॥
 ब्रह्मचर्यरतो नित्यं वनवासरतो भवेत् ।

दे२.६ न१ तथा मित्रे, द१ च मित्रौ च (→च मित्रे च). -d) न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ तथा मानावमानयोः. -e) का१ दे१.३.४ ८.९ न१ ते१ द१ म१ भैक्ष्येण (दे४ °न), दे६ भैक्ष्येण (→भैक्ष्येण); ग२ वृत्तं (→वृत्तयेत्). -f) दे४ ते१ नैकान्नाशी, दे१० न१ नैकान्नादि (न१ °ति) (→नैकान्नादी); ब२ भवेद्ब्रती, उ१ हसत्क्वचित् (→भवेत्क्वचित्).

१६. ब१. ०; म१. ab ०. -a) का१ दे१.३.४.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव. वान्यस्माद्, दे२ वालस्माद्, दे१० चान्यस्माद्, द१ पालस्याद् (→वालस्याद्); ते१ यस्तु मोहादथालोभाद्, उ१ यस्तु मोहे मयालस्या. -b) ब३ दे४ एकान्नासी (→एकान्नादी); ब२ भवेद्यती, दे४ न१ भवेद्यदि, दे६ भवेद्ब्रती, दे१० भवत्क्वचित् (→भवेद्यतिः). -c) क१ ब२.३ दे२ कार्या (→काचिद्). -d) द१ ग२ म१ उ१ कुत्र चित् (→कथ्यते).

१७. ब१. ०. -a) दे६ °वियुक्तात्मा (→°विमुक्तात्मा). -b) दे४ °काञ्चनं (→°काञ्चनः). -c) दे१० प्राण° (→प्राणि°); दे६ °हिंसां (→°हिंसा-); ब३ दे६.१० द१ निवृत्तिश्च (→निवृत्तश्च). -d) ब३ मौनिः, द१ ग२ म१ उ१ मुनि- (→मौनी).

१८. ब१. ०. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. शास्त्र° (→सत्य°); दे३.६ न१ द१ ग२ म१ उ१ °पूतं (→°पूतां); दे१.६ वाणी, दे३ द१ ग२ म१ उ१ वाक्यं, दे१० वाणि (→वाणी).

१९. ब१. ०; द१ ग२ म१. १९d-२०a ० (ह. सं.). -a) द१ निवसद् (→निवसेद्); न१ देशा (→देशे). -b) दे३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ वर्षाभ्योऽन्यत्र, न१ वर्षाभ्यो नात्र (→वर्षाभ्यो-अन्यत्र); दे४ भिक्षुका (→भिक्षुकः). -c) का१ ब२.३ दे२.६ स्नात्वा (→स्नान-); दे३ °करो (→°रतो). -d) का१ उ१ °धरः (→°करः).

मोक्षशास्त्रेषु निरतो ब्रह्मसूत्री जितेन्द्रियः ॥२०॥
 दम्भाहंकारनिर्मुक्तो निन्दापैशुन्यवर्जितः ।
 आत्मज्ञानगुणोपेतो यतिर्भोक्षमवाप्नुयात् ॥२१॥
 अभ्यसेत् सततं वेदं प्रणवाख्यं सनातनम् ।
 स्नात्वाचम्य विधानेन शुचिर्देवालयदिषु ॥२२॥
 यज्ञोपवीतो शान्तात्मा कुशपाणिः समाहितः ।
 धौतकाषायवसनो भस्मच्छन्नतनूरुहः ॥२३॥
 अधियज्ञं ब्रह्म जपेदाधिदैविकमेव च ।
 आध्यात्मिकं च सततं वेदान्ताभिहितं च यत् ॥२४॥
 पुत्रेषु वाऽथ निवसन् ब्रह्मचारी यतिर्मुनिः ।

वे.२.२८.२६

२०. ब१. ०; द१ ग२ म१. a ० (ह. सं.); दे४. २०d-२६a ०. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. ब्रह्मचारी, दे३ ब्रह्मयुक्तो, ते१ ब्रह्मसूत्री (→ब्रह्मसूत्री).

२१. ब१ दे४. ०. -a) न१ ग२ डंभाहंकार°, उ१ सभाहंकार° (→दम्भाहंकार°). -b) ते१ निन्दा° (→निन्दा°). -c) दे३ आत्मा° (→आत्म°). -d) का१ दे३ यतिः, न१ यति (→यतिर°).

२२. ब१ दे४. ०. -a) दे१.६.८.९ न१ मुए. मुव. देवं, दे१० वेदान्, द१ देवैः (→वेदं). -b) द१ प्रणवाख्यं (→प्रणवाख्य); दे१० सनातनीं (→सनातनम्). -c) ग२ स्नात्वा चम्य- (→स्नात्वाचम्य). -d) ब२ शुचिर्देवायनादिषु.

२३. ब१. दे४. ०; द१. a ०; दे१. २३d-२४ c ०. -a) दे१० °वीत (→°वीती); ते१ पूतात्मा (→शान्तात्मा). -c) का१ °कषाय° (→°काषाय°); दे१० °वसनी (→°वसनी). -d) दे६ भस्मच्छन्न- (→भस्मच्छन्नं), द१ ग२ इमश्चुच्छन्न- (→भस्मच्छन्न-); दे६.१० -तरो (दे६ °रु) रुहः (→-तनूरुहः).

२४. ब१ दे४. ०; दे१. abc ०; द१ ग२. ab ०. -a) म१ अग्नि (→अग्नि-); न१ संपत्, उ१ जपं (→जपेद्). -b) का१ दे२.३ म१ उ१ अग्नि° (→अग्नि°); दे३.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुव. वा (→च); ते१ आदिदैवतमेव वा. -c) ब३ दे३.८-१० उ१ आध्यात्मिकं, न१ अध्यात्मकाश् (→आध्यात्मिकं); दे१० ग२ °हृतं (→°हितं); द१ ग२ उ१ चरेत् (→च यत्); दे३ वेदेष्वभिहितं च यत्, न१ वेदांतविहितं च यत्, ते१ देवादीनां विचिन्तयेत्.

२५. ब१ दे४. ०. -a) मुए. मुव. पुत्रेषु (→पुत्रेषु); का१ वार्थं, दे१.३.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुव. चाथ, न१ वास, ते१ चोप- (→वाथ); दे६ निवसद्, ग२ उ१ निवसेत् (→निवसन्).

ब.२.२८.२६ वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं स याति परमां गतिम् ॥२५॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं तपः परम् ।
क्षमा दया च संतोषो ब्रतान्यस्य विशेषतः ॥२६॥
वेदान्तज्ञाननिष्ठो वा पञ्च यज्ञान् समाहितः ।
कुर्यादहरहः स्नात्वा भिक्षान्तेनैव तेन हि ॥२७॥
होममन्त्राञ्जपेन्नित्यं काले काले समाहितः ।

स्वाध्यायं चान्वहं कुर्यात् सावित्रीं संध्ययोजयेत् ॥२८॥
ध्यायीत सततं देवमेकान्ते परमेश्वरम् ।
एकान्तं वर्जयेन्नित्यं कामं क्रोधं परिग्रहम् ॥२९॥
एकवासा द्विवासा वा शिखी यज्ञोपवीतवान् ।
कमण्डलुकरो विद्वान् त्रिदण्डी याति तत्परम् ॥३०॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

-b) ते१ यती मुनिः (→यति मुनिः). -c) दे१० म१ अभ्यसं (→अभ्यसेत्). -d) दे१० स याति परमं पदं.

२६. ब१. ०; दे४. a ०. -b) का१ दे१० ब्रह्मचर्यं (→ब्रह्मचर्य); ब२ दे१.८-१० द१ ततः, दे३ दमः (→तपः); दे४ न१ परः (→परं). -c) दे४ दयाश्च (→दया च). -d) दे४ ब्रह्मण्यस्य, द१ अ२ उ१ ब्रतान्यथ, म१ ब्रतान्युत (→ब्रतान्यस्य).

२७. ब१. ०; दे३. २७८-२८८ ०; दे६. c ०. -a) दे१.८-१० मुए. °निष्ठा(दे८ °ष्ठा)तान्, न१ °निष्ठो यं (→°निष्ठो वा). -b) दे४ एव यज्ञात् (→पञ्च यज्ञान्); दे१.८-१० मुए. समाहितान्, दे६ समाचरेत् (→समाहितः). -c) दे४ अ२ अहं (→अहः); ब३ मुवें. ज्ञानध्यानसमायुक्तो, दे२ कुर्यादहरहः स्नात्वा*, न१ कुर्यादहरह स्नात्वा*. -d) ब३ दे२ भिक्षार्थेन, दे१.८.९ मुए. भिक्षान्तेन, दे१० भिक्षान्तेन, न१ उ१ भिक्षान्तेन, द१ अ२ म१ भिक्षान्तेन (→भिक्षान्तेनैव); दे४ भिक्षान्तेन च तेन हि, ते१ भिक्षां तेन चरेद्वहिः.

२८. दे३. ab ०. -a) ब१ होमं, दे१ हो* (→होम-); द१ °मन्त्रं (→मन्त्रान्); म१ जपन् (→जपेत्). -b) दे१.८-१० मुए. मुब. होम- (→काले); दे१ लाले (→काले). -c) दे६.९ न१ द१ उ१ चान्वहं (→चान्वहं).

२९. दे४. २६८-३०८ ०. -a) का१ दे३ द१ ध्यायेत सततं देवं, दे१ ध्यायीत तं देवदेवं, अ२ ध्यायितं सततं देवं, मुवें. मुए. ततो ध्यायीत तं देवं. -c) दे१.३.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. एकान्ते, दे२ अ२ एकान्तं, दे६ एकार्थं (→एकान्तं); ब२ वा त्यजेत्, दे१ तर्जयेत्, दे३ च जयेत् (→वर्जयेत्). -d) ब१.३

दे६.१० ते१ कामक्रोधं (दे१० ते१ °ध-) (→कामं क्रोधं); द१ प्रतिग्रहम् (→परिग्रहम्).

३०. दे४. ab ०. -a) का१ ब३ दे२.६ °वासाथ, ते१ °वासाश्च (→°वासा वा). -b) का१ ते१ शिखा- (→शिखी) उ१ शिखी यज्ञोपवीतं वा. -c) का१ °धरो, + °करो, दे१.८.९ द१ अ२ उ१ मुए. मुब. °धरो (→°करो); म१ नित्यं (→विद्वान्). -d) दे६ जाति (→याति); ब३ दे१० द१ उ१ तत्परम् (→तत्परम्).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ द१ म१ इति श्रीकू(का१ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ दे३ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे२ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिविभागे, दे१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, दे४.६ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे८-१० इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म उपरिभागे, अ२ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासुपनिषत्सु, उ१ श्री इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तराद्धं व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२.४.६ न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१. ०; दे१ मुए. मुब. यतीधर्मा नाम, दे३.८-१० मुवें. यतिधर्म. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥, ब१.३ दे२ ते१ सप्तविंशोऽध्यायः, दे१.४ मुवें. मुब. अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥, दे३.८-१० द१ अ२ म१ मुए. अष्टाविंशोऽध्यायः, न१ अष्टसप्ततितमोऽध्यायः, उ१ अष्टाविंशोऽध्यायः ॥श्री॥

व्यास उवाच ।

एवं स्वाश्रमनिष्ठानां यतीनां नियतात्मनाम् ।
भैक्षेण वर्त्तनं प्रोक्तं फलमूलैरथापि वा ॥१॥
एककालं चरेद् भैक्षं न प्रसज्येत विस्तरे ।
भैक्षे प्रसक्तो हि यतिर्विषयेष्वपि सज्जति ॥२॥
सप्तागारं चरेद् भैक्षमलाभात् तु पुनश्चरेत् ।
प्रक्षाल्य पात्रे भुञ्जीयादद्भिः प्रक्षालयेत् तु तत् ॥३॥

२९

॥३॥ दे३ व्यास उ.; न१ द१ ग२ उ१ व्यासः; ते१ श्री शिवः, + व्यासः; म१ श्रीव्यासः.

१. -a) का१ ब२.३ दे२.६ त्वाश्रम-, दे१० विश्वाश्रमे, द१ ग२ श्रद्धासु, उ१ अध्यात्म- (→स्वाश्रम-). -c) दे१-३.६ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. भैक्षेण (→भैक्षेण); ब१ ते१ वर्त्तयेद् (→वर्त्तनं); ब१ नित्यं (→प्रोक्तं).

२. ब१. cd ○. -a) दे१.९ मुए. मुब. एकं (→एक-); दे१.६ भैक्ष्यं (→भैक्षं). -b) का१ ब३ दे६ न (दे६ तत्) प्रसज्येत (→न प्रसज्येत); ब१ विस्तरेत्, दे३ विस्तरं (→विस्तरे). -c) दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. भैक्ष्य-, दे४ ते१ द१ ग२ भैक्ष-, न१ भैक्ष्य, म१ भैक्ष्यं (→भैक्षे); न१ प्रसज्या, उ१ -प्रसन्नो (→प्रसक्तो); न१ यता, ते१ यतेत् (→यतिर्); दे६ तस्माद्भैक्ष्ये प्रसक्तो हि. -d) का१ विषयेषु (→विषयेषु); दे३ सज्जते, ग२ सर्जतिः, म१ वर्जितः (→सज्जति); ते१ विषयस्थोपि मज्जति.

३. ब१. ab ○. -a) ब३ मुर्वे. मुए. सप्तागारात्, ग२ सप्तगारं (→सप्तागारं); न१ चरेद् (→चरेद्); दे१० भैक्ष्यं (→भैक्षम्). -b) दे१.३.४.८-१० न१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. अलाभे तु, ते१ अलाभेन, द१ अल्पे तु च (→अलाभात्). -c) ब१ प्राक्षाल्य (→प्राक्षाल्य); ग२ पात्रे (→पात्रे); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भुञ्जीत (→भुञ्जीयाद्). -d) ब१ प्राक्षालयेत्, द१ ग२ उ१ प्रक्षालनं (द१ °थं) (→प्रक्षालयेत्); दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. पुनः, दे३ द१ ग२ म१ न तु, दे४ अथ, ते१ च तत् (→तु तत्).

४. -a) ब१ अथ चान्यद्, ग२ अथ वान्यम् (→अथ

अथवाऽन्यदुपादाय पात्रे भुञ्जीत नित्यशः ।

भुक्त्वा तत् संत्यजेत् पात्रं यात्रामात्रमलोलुपः ॥४॥

विधूमे सन्नमुसले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ।

वृत्ते शरावसंपाते भिक्षां नित्यं यतिश्चरेत् ॥५॥

गोदोहमात्रं तिष्ठेत कालं भिक्षुरधोमुखः ।

भिक्षेत्युक्त्वा सकृत् तूष्णीमश्नीयाद् वाग्यतः शुचिः ॥६॥

प्रक्षाल्य पाणिपादौ च समाचम्य यथाविधि ।

आदित्ये दर्शयित्वान्नं भुञ्जीत प्राङ्मुखोत्तरः ॥७॥

वे२.२६.७

वाऽन्यद्); दे६ उपादाये, दे१० उपाध्याय (→उपादाय). -b) दे१० पात्रं (→पात्रे). -c) ते१ वा, द१ ग१ म१ उ१ तु (→तत्); दे१ संमृज्येत्, दे४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. संमृजेत् (→संत्यजेत्); दे४ पात्र- (→पात्रं). -d) का१ यात्रापात्रम्, दे१ यात्रामात्रं, दे३ शुचिर्नित्यं, ते१ पत्रमात्रं (→यात्रामात्रम्); दे६ उ१ अलोलुपा (उ१ °खः) (→अलोलुपः).

५. -a) ब३ षण्व-, दे३ शस्त्र-, दे१० स च, ते१ त्यक्त- ग२ सन्त-, उ१ ह्यन्न- (→सन्न-); का१-मषले, ब१-३ -मुषले, दे१-४-मुषले, दे६-मुखले, ग२-मुलले (→मुसले). -b) ब३ भृङ्गारे (→व्यङ्गारे); का१ ब१.२ दे३.४ न१ °वर्जने, ते१ द१ ग१ म१ °वर्जिते, उ१ °वर्जितः (→°वज्जने). -c) का१ °संतापे, दे१० °संपाते (→°संपाते). -d) ब२ भैक्ष्यं, दे४.६ भिक्षा (→भिक्षां).

६. -b) दे४ काले (→कालं); का१ भिक्षामधो°, दे१० भिक्षुरधो°, ग२ भिक्षुरतो° (→भिक्षुरधो°). -c) ते१ भिक्षायुक्तौ (→भिक्षेत्युक्त्वा); का१ भिक्षां गृहीत्वा सकृत्तूष्णीं. -d) दे४ मधायद्वाग्यतः शुचिः (?).

७. -a) ब१ प्राक्षाल्य (→प्राक्षाल्य); का१ दे६ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पाणिपादौ (→पाणिपादौ). -b) ब१.३ दे१.१० °विधिः (→°विधि). -c) का१ ब२ दे३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ आदित्यं (→आदित्ये); दे३ दर्शयित्वा तु, दे८ दर्शयित्वान्न- (→दर्शयित्वान्नं). -d) ब१ दे१.८-१० प्राङ्मुखो नरः, ब२ ते१ मुब. प्राङ्मुखोत्तरः, दे३ मुर्वे. मुए. प्राङ्मुखः शुचिः, न१ प्राङ्मुखोपरि, म१ प्राङ्मुखोपरः, उ१ प्राङ्मुखोत्तमः (→प्राङ्मुखोत्तरः).

चै.२.२६.८ हुत्वा प्राणाहुतीः पञ्च आसानष्टौ समाहितः ।
 आचम्य देवं ब्रह्माणं ध्यायीत परमेश्वरम् ॥८॥
 अलाबुं दारपात्रं च मृण्मयं वैणवं ततः ।
 चत्वारि यतिपात्राणि मनुराह प्रजापतिः ॥९॥
 प्रागरात्रे पररात्रे च मध्यरात्रे तथैव च ।
 संध्यास्वह्नि विशेषेण चिन्तयेन्नित्यमीश्वरम् ॥१०॥
 कृत्वा हृत्पद्मनिलये विश्वाख्यं विश्वसंभवम् ।
 आत्मानं सर्वभूतानां परस्तात् तमसः स्थितम् ॥११॥
 सर्वस्याधारभूतानामानन्दं ज्योतिरव्ययम् ।

८. -a) दे३.४ द१ ग२ म१ उ१ प्राणाहुतिः, न१ प्राणाहुतिः
 (→प्राणाहुतीः). -b) दे६ ग्रामान् (→ग्रामान्). -c) का१ दे६
 उ१ देव- (→देवः); दे४ ब्राह्माणं (→ब्रह्माणं). -d) का१ ध्यायेत
 (→ध्यायीत).

९. -a) का१ अलाबुं, + अतुर्वी, दे१ अलाबुं, दे६.१०
 अलाबुं (दे६ °बु) (→अलाबुं); ब१ दारपात्रं, दे१ पात्रं
 दावै, दे६.९ मुए. मुब. पात्रं दावै, दे१० पात्रं पूर्वं (→दार-
 पात्रं), ते१ वा (→च). -b) ब१-३ दे१-३.८.९ न१ उ१
 मृण्मयं, दे१० मृण्मये, ग२ मृण्मयी (→मृण्मयं); दे४ वैणवं, उ१
 वैणवं (→वैणवं); का१ ब१-३ दे२-४ न१ ते१ द१ ग२ म१ तथा,
 दे१० स तः (?), उ१ पुनः (→ततः). -c) ब१ यत्वारियति, दे१
 चचार्येतानि, दे६ चत्वारि याति, दे६-१० मुबै. मुए. चत्वार्येतानि
 (→चत्वारि यति-); दे६-पत्राणि (→पात्राणि).

अतः परं ब२ पुस्तके अधिकम्—

*सर्वस्याधारमव्यक्तमानन्दं ज्योतिमव्ययम् । (= १२ab)

१०. -a) दे४ प्राग्मात्रे, दे१० प्राग्मात्रे, ते१ प्रदोषं, द१
 प्राग्मात्रं (→प्राग्मात्रे); दे२ पर रः, दे१० पररात्रे, म१ चापरात्रे,
 उ१ पाररात्रे (→पररात्रे); ब३ वा (→च). -b) दे४ °पात्रे
 (→°पात्रे). -c) का१ संध्यासु हि, ब१ संध्यां वह्निः, ब२.३
 सन्ध्यामह्निः, दे१.९.१० मुबै. मुए. मुब. संध्यास्वग्निः (दे१०
 °ग्निर), दे२ संध्यामह्निः, दे३ संध्योह्निः, दे८ ते१ संध्यास्वपि,
 न१ संध्यासह्निः, ग२ सन्ध्यस्वग्निः (→सन्ध्यास्वह्निः); दे६
 संयायामग्निनेष च. -d) दे४ देवम् (→नित्यम्).

११. -a) द१ हृत्पद्म- (→हृत्पद्म-); ते१ द१ ग२
 -निलयं (→निलये); दे६ कृत्वा कृपा मुनिलये. -b) ब१.३
 विश्वाख्यं, ब२ विश्वेशं (→विश्ववाख्यं); न१ °संभुवं, ग२
 °संभवं (→°संभवम्); म१ विष्णुवाख्यं विष्णुमव्ययं. -d)
 द१ परस्थात्, ग२ परस्थास्, उ१ परस्वान् (→परस्तात्); ब१.३
 दे१.८.९ मुए. मुब. तमसि, द१ तमसं (→तमसः); दे३.४ परं

प्रधानपुरुषातीतमाकाशं दहनं शिवम् ॥१२॥
 तदन्तः सर्वभावानामीश्वरं ब्रह्मरूपिणम् ।
 ध्यायेदनादिमद्वैतमानन्दादिगुणालयम् ॥१३॥
 महान्तं परमं ब्रह्म पुरुषं सत्यमव्ययम् ।
 सितेतराण्यकारं महेशं विश्वरूपिणम् ॥१४॥
 ओंकारान्तेऽथ चात्मानं संस्थाप्य परमात्मनि ।
 आकाशे देवमीशानं ध्यायीताकाशमध्यगम् ॥१५॥
 कारणं सर्वभावानामानन्दैकसमाश्रयम् ।
 पुराणं पुरुषं शंभुं ध्यायन् मुच्येत बन्धनात् ॥१६॥

(→स्थितं); ते१ परं शिवमुपस्थितम्, + परस्मात्तमसः स्थितम्,
 म१ परस्तात्तमवस्थितं, उ१ परस्वान् समवस्थितम्.

१२. द१. cd ○. -a) का१ ब१-३ दे२-४.६ न१ ते१
 द१ ग२ म१ मुब. सर्वस्या(दे४ ग२ °स्वा)धारमव्यक्तम्. -d)
 का१ ब२ दे१.८-१०. मुबै. मुए. मुब. आकाश, दे४ आकाशे, न१
 आकारं (→आकाशं); का१ दाहकं, दे१.८-१० मुबै. मुए. मुब.
 कुहरं, दे३ तं हरं, दे४ ते१ च हरं, न१ परमं, ग२ म१ उ१
 अजरं (→दहनं); ब२.३ दे६ परं (→शिवम्).

१३. द१. ○. -a) दे४ तदन्तः, ते१ अनन्तं (→तदन्तः);
 का१ ब१ दे२.४ ग२ म१ उ१ °भूतानाम् (→°भावानाम्). -b)
 ते१ सर्वं, ग२ उ१ विश्वं (→ब्रह्म°). -c) ब१ मध्यं वै, दे१.४
 ९-१० ते१ मुबै. मुए. मुब. °मध्यान्तम् (→°मद्वैतम्). -d)
 दे१ आनन्दक्षि, मुए. मुब. आनन्दाख्य- (→आनन्दादि-);
 ग२ आनन्दादिगुणालयम्.

१४. द१. ○; ग२ म१ उ१. cd ○. -a) ग२ म१
 उ१ अनन्तं (→महान्तं); दे१.३.४.८-१० ते१ ग२ म१ उ१ मुबै.
 मुए. मुब. पुरुषं (→परमं); ग२ ब्रह्मं (→ब्रह्म). -b) दे१.३
 ८-१० ते१ ग२ म१ उ१ मुबै. मुए. मुब. ब्रह्माणं, दे४ परमं
 (→पुरुषं). -b) दे३ ईश्वरम् (→अव्ययम्). -c) का१
 दे१.८-१० मुए. सितसितेतरा(दे१ °महा)कारं, दे३ मुबै.
 तरुणादित्यसंकाशं, दे४ सितेतरानुराकारं. -d) दे४ सहेषु, दे६
 महेशं (→महेशं); ब३ दे६ °कारिणं (→°रूपिणम्).

१५. द१ ग२ म१ उ१. ○; दे३. cd ○. -a) दे१.८-१०
 मुबै. मुए. मुब. ओङ्कारेण, दे४ ओंकारम् (→ओंकारान्ते);
 दे३ ते१ [अ]थवात्मानं, न१ तथात्मानं (→[अ]थ चात्मानं).
 -b) ब२ आसने (→आत्मनि). -d) का१ ध्यायेत (→ध्यायीत);
 दे१० °मध्यगां (→°मध्यगम्); ते१ ध्यायीत परमेश्वरम्.

१६. दे३. ○; द१ ग२ म१ उ१. ab ○. -a) ब१.२
 दे५ ते१ °भूतानां (→°भावानाम्). -b) ते१ मनसैकं समाश्रयेत्.

यद्वा गुहायां प्रकृतौ जगत्संमोहनालयः ।
 विचिन्त्य परमं व्योम सर्वभूतैककारणम् ॥१७
 जीवनं सर्वभूतानां यत्र लोकः प्रलीयते ।
 आनन्दं ब्रह्मणः सूक्ष्मं यत् पश्यन्ति मुमुक्षवः ॥१८
 तन्मध्ये निहितं ब्रह्म केवलं ज्ञानलक्षणम् ।
 अनन्तं सत्यमोशनं विचिन्त्यासीत् संयतः ॥१९
 गुह्याद् गुह्यतमं ज्ञानं यतीनामेतदीरितम् ।
 योऽनुतिष्ठेन्महेशेन सोऽनुते योगमैश्वरम् ॥२०
 तस्माद् ध्यानरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः ।

-c) व१ दे१.८-१० उ१ पुराण- (→पुराण); दे१ शुभं (?), मुर्वे.
 मुए. मुव. शुभं (→शुभं). -d) व२ दे४.६.१० ध्यायेत्, उ१
 ध्यायं (→ध्यायन्).

१७. -a) व३ यथा (→यद्वा); ते१ गुहायां, + गुहायां
 (→गुहायां); दे१.३.४-८-१० मुर्वे. मुए. प्रकृतं, ते१ द१ ग२ म१ उ१
 प्रकृति (→प्रकृतौ). -b) का१ दे३ द१ म१ उ१ °संमोहनालयं, दे२
 °संमोहनालयै, ग२ °संमोहनालयः (→°संमोहनालये). -c)
 द१ ग२ म१ उ१ अचिन्त्यं (→विचिन्त्य); दे१० परमे (→परमं);
 ग२ व्योमं (→व्योम).

१८. -b) म१ यथा. (→यत्र); दे१.६.८ मुए. प्रतीयते
 (→प्रलीयते). -c) दे४ ब्रह्मणा, म१ परमं (→ब्रह्माणः). -d)
 ग२ उ१ यं (→यत्).

१९. -a) म१ तन्मनो (→तन्मध्ये); व१ नियतं, व२
 विहितं, दे३ निष्कलं, न१ द१ निहतं, ते१ निलयं (→निहितं);
 ग२ ब्रह्मा (→ब्रह्म). -b) व१ केवलं (?), दे४.८.९ केवल
 (→केवल); दे२ लक्षणो (→लक्षण). -c) ग२ अनन्तस्
 (→अनन्त). -d) द१ अचिन्त्यासीत् (→विचिन्त्यासीत्); दे४
 संयुतः (→संयतः); ग२ म१ उ१ परं ब्रह्म सनातनं.

२०. -a) दे३ ज्ञेयं (→ज्ञानं). -b) ते१ एकमीश्वरम्,
 द१ एतदीश्वरं (→एतदीरितम्). -c) व३ दे६ योत्र तिष्ठेत्,
 दे१ योनुतिष्ठेत्, दे३ सोनुतिष्ठेत्, ग२ योनुतिष्ठ (→योऽनुतिष्ठेत्);
 व३ ते१ द१ ग२ म१ महेशानं, दे१.८-१० मुए. सहैतेन (→महेशेन);
 व२ मुव. योनुतिष्ठेत् सततं. -d) व१ दे६.१० योगमीश्वरम्
 (→योगमैश्वरम्).

२१. -a) व२ दे६ ज्ञानरतो, दे३ ज्ञात्वा ततो, ते१ ज्ञानपरो
 (→ध्यानरतो). -c) व१ ज्ञानं समभ्यत् स ब्रह्मन्, दे१ ज्ञानं
 सन्नन्यते ब्रह्म, दे३ मुर्वे. ज्ञानं समाश्रयेद् ब्रह्मा, दे४.८.१० द१
 ग२ म१ उ१ ज्ञानं समभ्य(ग२ व)सेद् ब्रह्म, ते१ ज्ञानं समभ्यसेद्गुह्यं,
 मुए. ज्ञानं समन्यते ब्रह्म.

ज्ञानं समभ्यसेद् ब्रह्मं येन मुच्येत बन्धनात् ॥२१
 मत्वा पृथक् स्वमात्मानं सर्वस्मादेव केवलम् ।
 आनन्दमजरं ज्ञानं ध्यायीत च पुनः परम् ॥२२
 यस्माद् भवन्ति भूतानि यद् गत्वा नेह जायते ।
 स तस्मादीश्वरो देवः परस्माद् योऽधितिष्ठति ॥२३
 यदन्तरे तद् गगनं शाश्वतं शिवमव्ययम् ।
 यदंशस्तत्परो यस्तु स देवः स्थान्महेश्वरः ॥२४
 व्रतानि यानि भिक्षूणां तथैवोपव्रतानि च ।
 एकैकातिक्रमे तेषां प्रायश्चित्तं विधीयते ॥२५

बै.२ २६.२५

२२. -a) व१ न१ द१ मुर्वे. गत्वा, व२ यत्वा, दे१.१०
 मुए. नत्वा (→मत्वा); व१ ते१ त्वमात्मानं, न१ समात्मानं
 (→स्वमात्मानं). -c) का१ व१-३ दे२-४.६ न१ ते१ द१ ग२ म१
 उ१ अक्षरं (→अजरं). -d) दे६ ज्ञायीत, दे१० ध्यायिते, ते१
 ध्यायन् (→ध्यायीत); व२ तत् (→च); व१.३ द१ ग२ म१
 पुनः, दे६ पुरं (→परम्).

२३. -a) व१ दे१.८-१० मुए. तस्माद्, म१ तस्माद्, + यस्माद्
 (→यस्माद्). -b) का१ यद् बुद्ध्वा, व१ द१ ग२ म१ उ१ यं गत्वा,
 दे१ य हुत्वा, दे२ यद्वा, न१ यद् गता, ते१ यद् ज्ञात्वा (→यद्
 गत्वा); दे३ ज्ञात्वा नेह प्रजायते. -c) ते१ तस्माद्विश्वेश्वरं नित्यं.
 -d) का१ व२.३ दे२ न१ मुव. परस्ताद्योधि°, व१ परस्ताद्योधि°,
 दे६ परस्ताद्योधि°, द१ ग२ उ१ स तस्माद्योधि° (→परस्माद्योधि°);
 का१ दे२ °गच्छति (→°तिष्ठति).

२४. -a) का१ तदन्तरैतद्, दे२ यदन्तरैतद् (→यदन्तरे
 तद्); व१ भवनं, व२ दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. गगनं, दे४ ते१
 गहनं (→गगनं); द१ ग२ म१ उ१ सर्वदुःखप्रशमनं. -b) ते१
 देवं (→शिवम्); दे१.४.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. उच्यते, दे३ न१
 ते१ द१ म१ उ१ अच्युतं (→अव्ययं). -c) व१ न१ यदाहुस्,
 दे१.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. यदाहुस्, दे६ यदंगस्,
 ते१ यदासुस् (→यदंशस्); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. यः स्यात्,
 दे४.१० यस्माद्, ते१ यस्मात् (→यस्तु). -d) दे१.८.९ ते१ मुर्वे.
 मुए. मुव. देवस्तु, दे१० देहस्तु (→देवः स्यात्); द१ ग२ म१
 उ१ स देवः परमेश्वरः. -cd) दे३ ध्यायीत सततं देवं व्रतनिष्ठो
 महेश्वर.

२५. दे१.८-१०. ab ○. -a) ते१ यति, ग२ धाय
 (→यानि); दे३ च नृणां, ते१ भिक्षूणां (→भिक्षूणां). -b) दे६
 °व्रतानि (→व्रतानि); दे६ तु (→च). -c) ते१ एकैकानि क्रमे-
 र्षेषां, द१ ग२ म१ उ१ एककालिकमेतेषां.

२.२६.२६ उपेत्य च स्त्रियं कामात् प्रायश्चित्तं समाहितः ।
 प्राणायामसमायुक्तं कुर्यात् सांतपनं शुचिः ॥२६॥
 ततश्चरेत् नियमात् कृच्छ्रं संयतमानसः ।
 पुनराश्रममागम्य चरेद् भिक्षुरतन्द्रितः ॥२७॥
 न धर्मयुक्तमनृतं हिनस्तीति मनीषिणः ।
 तथापि च न कर्तव्यं प्रसङ्गो ह्येष दारुणः ॥२८॥
 एकरात्रोपवासश्च प्राणायामशतं तथा ।
 उक्त्वाऽनृतं प्रकर्तव्यं यतिना धर्मलिप्सुना ॥२९॥

२६. दे१.८-१० मुए. cd ⊙. -a) दे६ उत्पत्य (→उपेत्य); का१ वा, दे१.३.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. तु (→च); दे१.६ कामान् (→कामात्). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. कृच्छ्रसंयतमानसः. -c) न१ ग२ म१ मुर्वे. मुव. समायुक्तः (→समायुक्तं). -d) न१ कार्यात् (→कुर्यात्); का१ व३ दे३.६ शान्तपनं, ब१ सन्तर्पणं (→सान्तपनं).

२७. ब१. ⊙; दे१.८-१० मुए. ab ⊙. -a) का१ द१ ग२ म१ उ१ चरेत् (→चरेत्); का१ न१ द१ ग२ म१ उ१ नियमान्, ते१ मतिमान् (→नियमात्). -b) ब२ ते१ उ१ कृत्स्नं (→कृच्छ्रं); ते१ संपद्य^० (→संयत^०); उ१ -मानसं (→मानसः); दे४ कृच्छ्रं संयतमात्मनः. -c) ते१ आगत्य (→आगम्य). -d) ते१ अतीन्द्रियः (→अतन्द्रितः).

२८. ब१. ⊙. -a) दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. ननर्म-, दे१० न मर्म, ते१ अधर्म-, ग२ म१ न धर्म (→न धर्म-); द१ ग२ म१ उ१ -वक्तुं (→युक्तं). -b) का१ हिनस्तीति, दे६ हिनस्तीति, न१ हितसति, ते१ हि न स्थिति (→हिनस्तीति); न१ मनीषिणा (→मनीषिणः). -c) द१ तथा च, ग२ न चापि (→तथापि); ब२.३ दे२ द१ ग२ म१ उ१ मुव. न च (→च न). -d) दे६ प्रसङ्गो दोष, ग२ मनसाप्येष (→प्रसङ्गो ह्येष); ते१ ईषद् गुह्यस्य धारणम्.

२९. ब१. ab ⊙. -a) ब३ वासस्तु, दे६ वासेन, न१ वासं च (→वासश्च). -b) दे६ प्राणायामे (→प्राणायाम-); ब२ प्राणायामः समन्ततः. -c) ब३ [अ]नृतं (→[अ]नृतं); का१ नानृतं वै प्रकर्तव्यं, ब१ उक्त्वाऽनृतं न कर्तव्यं, दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. कर्तव्यं यतिना धर्म (दे१.३.८-१० °र्म), न१ अतन्द्रिते न कर्तव्यं, उ१ कर्तव्यं नाय * धर्म. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. लिप्सुना वरमव्ययम्, दे२ लिप्सुना धर्मं लिप्सुना, दे३.४ ग२ म१ उ१ लिप्सुना परमापदि, द१ विपरा परमापदि.

परमापदगतेनापि न कार्यं स्तेयमन्यतः ।
 स्तेयादभ्यधिकः कश्चिन्नास्त्यधर्म इति स्मृतिः ।
 हिंसा चैषापरा दिष्टा या चात्मज्ञाननाशिका ॥३०॥
 यदेतद् द्रविणं नाम प्राणा ह्येते बहिश्चराः ।
 स तस्य हरति प्राणान् यो यस्य हरते धनम् ॥३१॥
 एवं कृत्वा स दुष्टात्मा भिन्नवृत्तो व्रताच्युतः ।
 भूयो निर्वेदमापन्नश्चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥३२॥

३०. उ१. cd ⊙. -a) का१ दे२ परमापदि तेनापि, ब१ परमापकृतेनापि, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. गतेनापि न (दे१० च) कार्यं ते, दे३.४ द१ ग२ म१ अत्यन्तापदग(दे३ °पह, दे४ °पह)ते नापि, उ१ अत्यन्तापग(युक्त)तेनापि. -b) दे१.१० मुए. स्तन्यम्, द१ स्नेहम् (→स्तेयम्). -c) द१ स्नेहाद् (→स्तेयाद्); न१ अभ्यधिकं (→अभ्यधिकः); न१ किञ्चित् (→कश्चित्). -d) का१ नास्त्यधर्म, दे४ नास्त्यधर्म, द१ नास्त्यधर्म (→नास्त्यधर्म); का१ ब१ दे१.३.८-१० ते१ म१ मुए. श्रुतिः, दे४ द१ ग२ श्रुतः (→स्मृतिः). -e) ब१ दे१० ते१ उ१ चैवा-, दे४ द१ म१ चैव (→चैवा); ते१ परो (→परा); का१ ब१ दे६ न१ दृष्टा, ब२.३ दुष्टा, दे२ दृष्ट्वा, ग२ दृष्ट्वा (→दिष्टा). -f) दे६ वात्माज्ञान^०, द१ उ१ च विज्ञान^०, ग२ सविज्ञान^० (→चात्मज्ञान^०); दे४ नाशिकाः (दे४ °कः), दे३ ग२ नाशिनी, दे८-१० नासिका, द१ उ१ नाशनी (→नाशिका).

३१. -a) मुव. तद् (→यद्); ते१ एव (→एतद्). -b) का१ प्राणह्येते, म१ प्राणाश्चैते (→प्राणा ह्येते); दे१० उ१ बहिश्चरः (→बहिश्चराः); द१ प्राणाह्येतेष्ववस्थिताः. -c) का१ ब२.३ दे२.६ न१ हरते, ब१ रहते, दे४ हारति (→हरति). -d) उ१ य यस्य (→यो यस्य).

३२. का१ ब१ दे४. cd ⊙. -a) दे१.८.९ मुए. एतद् (→एवं); ब१ दे१.८-१० ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. सुदुष्टात्मा, दे१० सुदिष्टात्मा (?), न१ समुदिष्टा, म१ सुदुष्टान्वा (→स दुष्टात्मा). -b) दे१.६ भिन्नवृत्तौ (दे६ °त्ते), ग२ म१ हीनवृत्तौ (म१ °त्तौ) (→भिन्नवृत्तौ); का१ वृताच्युतः, दे१.३ द१ उ१ वृता (म१ °त्त) हतः, दे४ ते१ व्रतापहः, दे६ वृताच्युतेः, दे८-१० मुर्वे. मुए. व्रताहतः, न१ यमच्युतः, ग२ पितामहः, म१ प्रतीहतः (→व्रताच्युतः). -c) ब२ भूयश्चैवेदम् (→भूयो निर्वेदम्); द१ आपन्नाः (→आपन्नः). -d) दे१० ते१ उ१ चान्द्रायणं (→चान्द्रायण-); दे६ चरेद्भिक्षुरतन्द्रितः.

विधिना शास्त्रदृष्टेन संवत्सरमिति श्रुतिः ।
 भूयो निर्वेदमापन्नश्चरेद् भिक्षुरतन्द्रितः ॥३३
 अकस्मादेव हिंसां तु यदि भिक्षुः समाचरेत् ।
 कुर्यात्कृच्छ्रातिकृच्छ्रं तु चान्द्रायणमथापि वा ॥३४
 स्कन्देदिन्द्रियदौर्बल्यात् स्त्रियं दृष्ट्वा यतिर्यदि ।
 तेन धारयितव्या वै प्राणायामास्तु षोडश ।
 दिवास्कन्दे त्रिरात्रं स्यात् प्राणायामशतं तथा ॥३५
 एकान्ते मधुमांसे च नवश्राद्धे तथैव च ।
 प्रत्यक्षलवणे चोक्तं प्राजापत्यं विशोधनम् ॥३६

ध्याननिष्ठस्य सततं नश्यते सर्वपातकम् ।
 तस्मान्महेश्वरं ज्ञात्वा तस्य ध्यानपरो भवेत् ॥३७
 यद् ब्रह्म परमं ज्योतिः प्रतिष्ठाक्षरमद्वयम् ।
 योऽन्तराऽत्र परं ब्रह्म स विज्ञेयो महेश्वरः ॥३८
 एष देवो महादेवः केवलः परमः शिवः ।
 तदेवाक्षरमद्वैतं तदादित्यान्तरं परम् ॥३९
 यस्मान्महीयते देवः स्वधाम्नि ज्ञानसंज्ञिते ।
 आत्मयोगाह्वये तत्त्वे महादेवस्ततः स्मृतः ॥४०
 नान्यद् देवान्महादेवाद् व्यतिरिक्तं प्रपश्यति ।

बै.२.२६.४१

३३. दे०. ०; ब१ दे०.४.८.१०. -b) व३ संवत्सर-
 (→संवत्सरम्); म१ चरेच्चान्द्रायणव्रतं, + संवत्सरमिति श्रुतिः.
 -c) द१ आपन्नाः (→आपन्नः). -d) दे४ चरद् (→चरेद्).

३४. -a) का१ दे० द१ हिंसां तु (→हिंसां तु). -b)
 ग२ समाचरेत् (→समाचरेत्). -c) ग२ उ१ कार्यं (→कुर्यात्);
 व३ द१ ग२ कृच्छ्रादि° (→कृच्छ्राति°); ब१ च (→तु). -d)
 ते१ अपि चान्द्रायणं तथा.

३५ -a) का१ कृत्वे*न्द्रिय°, ब१ दे३ न१ स्कन्देदि
 (दे३ °वे°न्द्रिय°, दे१.८-१० मुवें. मुए. स्कन्तमिन्द्रिय°, दे६ स्कन्धेदि
 द्रिय° (?), ते१ स्वप्नेवेन्द्रिय° (→स्कन्देदिन्द्रिय°). -b) द१ प्रियां
 (→स्त्रियं); का१ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); दे३ क्षरेद्यदि, ते१ चलेद्यदि,
 द१ पतियंदि, म१ पतियंदि (→यतिर्यदि). -c) ग२ धार-
 यतीयं (→धारयितव्या); ते१ तेन तावद्विधातव्याः. -d) का१
 प्राणायामास्तु, ब१ दे०.१० द१ ग२ उ१ प्राणायामास्तु (→प्राणायामा-
 मास्तु). -e) का१ दिवास्कन्दे, + रेतस्पन्दे, ब१ दे०.३.४.८-१० न१
 ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. दिवास्कन्दे (→दिवास्कन्दे);
 दे१ त्रिरात्रं स्यात् (?), दे१० त्रिरात्रस्य, ग२ त्रिरात्रौ स्यात्
 (→त्रिरात्रं स्यात्).

३६. ब१. ०. -a) दे१ एकान्ता, दे०.४.८.१० द१ ग२
 मुवें. मुए. एकांते, दे० एकान्तं, ते१ एकाह्ने (→एकान्ते); दे२
 मांसेव, दे४ मांसं च, ग२ मांसे च, म१ उ१ मांसे तु (→मांसे च).
 -b) व३ न च (→नव-). -c) दे१० लवणं (→लवणे); व३
 नोक्तं, मुवें. मुए. मुब. प्रोक्तं (→चोक्तं). -d) दे०.१०
 प्राजापत्यं विशोधनम्.

३७. ब१ दे०. ०. -a) दे१ °निष्कस्य (→°निष्ठस्य).
 -b) दे३ नश्यते (→नश्यते). -c) द१ माहेश्वरं (→महेश्वरं);
 ब२.३ दे०.६ ध्यात्वा (→ज्ञात्वा). -d) ब२ ततो ध्यानपरो भवेत्,

व३ दे० तस्य ध्यानरतो भवेत्, दे०.३.४.९ ते१ द१ ग२ म१ उ१
 मुवें. मुए. मुब. तद् (दे० तं) ध्यानपरो भवेत्.

३८. ब१. ०; दे०. bcd ०. -a) दे०.१० द१ ज्योति
 (→ज्योतिः); दे० ध्यायेद् ब्रह्म परं ज्योतिः. -b) दे०.४.८-१० ते१
 मुवें. मुए. मुब. प्रतिष्ठाक्षरमद्वयम्, द१ ग२ म१ प्रतिष्ठाक्षरम-
 द्वयम्, उ१ प्रतिष्ठाक्षरमद्वयम्. -c) का१ दे० योन्तरात्मा परं
 ब्रह्म, दे३ यः परात् परमं ब्रह्म, दे४ यश्चरेत्परमं ब्रह्म, दे३-१०
 मुवें. मुए. मुब. योन्तरा परमं ब्रह्म, ते१ यो महत्परमं ब्रह्म,
 द१ ग२ म१ उ१ यश्चरेत्परमं ब्रह्म.

३९. ब१. ०; दे०. ab ०. -a) उ१ एष देवो महादेवो.
 -b) का१ परमं शिवः, न१ परमेश्वरः (→परमः शिवः). -c)
 दे० स (→तद्); दे० तदैकाक्षरं (→तदेवाक्षरम्); व३ दे०
 एवैतं, द१ ग२ उ१ अव्यक्तं (→अद्वैतं). -d) दे० द१ तदादित्या
 (दे० °व्या°त्परं पदं (दे० °रं), ते१ तथादित्यान्तरं परं, ग२ उ१
 दद्यात्तत्परमं पदं.

४०. ब१. ०. -a) दे० यन्मान्(?), न१ द१ म१ तस्मात्
 (→यस्मान्); दे०.८-१० उ१ मुवें. मुए. महीयसो, दे० महीयते,
 न१ महीयते, ते१ स ज्ञायते (→महीयते); दे० ग२ म१ देव,
 उ१ देवा (→देवः). -b) का१ ब२.३ दे०.३.४.८-१० न१ म१ मुवें.
 मुए. मुब. स्वधाम्नि, उ१ स्वयान्न- (→स्वधाम्नि); दे०.८-१०
 मुवें. मुए. मुब. °संस्थिते (→°संज्ञिते); ते१ पृथग्विज्ञानसंज्ञितः,
 ग२ स्वधाविज्ञान संज्ञिते, म१ स्वाधाम्निजौ * संज्ञिते. -c) दे०
 आत्मयोगमये तत्त्वे, दे० म१ उ१ आत्मयोगाव्य (दे० °क, उ१ °ह)
 ये तत्त्वे, न१ आत्मनो गां ह्वये तत्त्वे, ते१ आत्मा यो ज्ञायते तत्त्वं, द१
 ग२ आत्मयोगाह्वयो(ग२ °यं) तत्त्वे. -d) द१ महायोगस्
 (→महादेवस्).

४१. ब१. ०. -a) ब२ दे०.८-१० ते१ द१ ग२ उ१ मुवें.
 मुए. मुब. नान्यं (ते१ द१ उ१ °न्य) देवं, ब३ नान्यन्देवा म१

२.२६.४१ तमेवात्मानमन्वेति यः स याति परं पदम् ॥४१॥
 मन्यन्ते ये स्वमात्मानं विभिन्नं परमेश्वरात् ।
 न ते पश्यन्ति तं देवं वृथा तेषां परिश्रमः ॥४२॥
 एकमेव परं ब्रह्म विज्ञेयं तत्त्वमव्ययम् ।
 स देवस्तु महादेवो नैतद् विज्ञाय बध्यते ॥४३॥
 तस्माद् यतेत नियतं यतिः संयतमानसः ।
 ज्ञानयोगरतः शान्तो महादेवपरायणः ॥४४॥
 एष वः कथितो विप्रा यतीनामाश्रमः शुभः ।

पितामहेन विभुना मुनीनां पूर्वमीरितम् ॥४५॥
 नापुत्रशिष्ययोगिभ्यो दद्यादिदमनुत्तमम् ।
 ज्ञानं स्वयंभुवा प्रोक्तं यतिधर्माश्रयं शिवम् ॥४६॥
 इति यतिनियमानामेतदुक्तं विधानं
 पशुपतिपरितोषे यद् भवेदेकहेतुः ।
 न भवति पुनरेषामुद्भवो वा विनाशः
 प्रणिहितमनसो ये नित्यमेवाचरन्ति ॥४७॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२६॥

नान्यन्देवान् (→नान्यद् देवान्); दे१ उ१ महादेव (→महादेवाद).
 -b) का१ ग२ अतिरिक्तं, दे१ [अ]नुतिरिक्तं(?), दे६ वातिरिक्तं
 (→व्यतिरिक्तं). -c) ब२ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. आत्मेति,
 दे१० अन्वेति (→अन्वेति); म१ तद्वेदात्मानमद्वैतं. d-) का१ ब३
 दे१ न१ मुर्वे. मुब. यः स याति परमं पदम्, ब२ दे३ ते१ म१ स
 याति परमं पदं, द१ ग२ उ१ स (ग२ सं) पश्यति परं पदं.

४२. ब१. ०. -a) दे१.३ मन्यते यः, दे४ अन्यं मते, द१
 अन्यन्ते ये (→मन्यन्ते ये); ते१ मन्यन्ते येऽन्यमात्मानं. -b) का१
 उ१ विभिन्न- (→विभिन्नं); दे१.४ परमेश्वरान् (दे४ ०रं), ते१
 परमात्मनः (→परमेश्वरात्). -c) का१ नैते, दे३ न तत्, ते१ ते
 न (→न ते); का१ ते (→तं). -d) दे४ तथा, उ१ प्रया-
 (→वृथा); म१ उ१ परिश्रमं (→परिश्रमः).

४३. ब१. ०. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. एकं ब्रह्म-
 (→एकमेव); न१ [अ]परं (→परं). -b) दे९ मुर्वे. मुए.
 ज्ञेयं तत्, द१ उ१ विज्ञानं (→विज्ञेयं); म१ विज्ञानं तत्त्वदर्शिभिः.
 -c) दे६ सादरस्तु (→स देवस्तु); म१ देवदेव महादेव. -d)
 दे१.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. बाध्यते (→बध्यते); दे४ ते१ नैतद्विज्ञाय-
 मुह्यति (ते१ ०व्यते), म१ ***** व्यते.

४४. ब१. ०. -a) ब३ दे१.३.८-१० ते१ ग२ म१ मुर्वे.
 मुए. मुब. यजेत, दे६ यतेति (→यतेत). -b) न१ यति
 (→यतिः). -c) दे६ ०रता, न१ ०रतिः, ते१ ०परः (→०रतः).

४५. -a) दे६ विप्रो, दे१० ते१ विप्राः (→विप्रा).
 -b) ते१ शुचिः (→शुभः); दे६ यतीनामाश्रमः परः. -c)
 द१ ग२ म१ उ१ विधिना (→विभुना). -d) ब२.३ दे२
 मुनि (ब२ दे२ ०नी) ना (→मुनीनां); का१ ब२.३ दे२-४.६.८-१०
 ते१ द१ ग२ म१ उ१ ईरितः (→ईरितम्).

४६. दे१०. cd ०. -a) दे१ मुर्वे. मुए. नात्र शिष्यस्य
 (→नापुत्रशिष्य-). -b) ते१ एतद् (→इदम्). -c) दे१.८.९

मुए. मुब. प्रोक्तं (→ज्ञानं); का१ ब३ दे४ न१ मुर्वे. मुए.
 स्वयंभुवा, दे६ स्वयंभुवान् (→स्वयंभुवा); दे१ ज्ञातं, दे८.९
 मुए. मुब. ज्ञानं (→प्रोक्तं). -d) दे६ याति (→यति-);
 ब१ ०धर्मा श्रियं, ब२.३ द१ म१ उ१ ०धर्माश्रमं (→०धर्माश्रयं);
 दे१.८ मुए. मुब. शुभम्, द१ ग२ उ१ परं (→शिवम्).

४७. -a) का१ दे३ यति, द१ उ१ ननु, म१ यदि (→इति);
 का१ इति, ब१ ** (→यति-); द१ नियमानम् (→नियमानाम्).
 -b) ते१ एकमेव (→एकहेतुः). -c) उ१ मुह्यति (→भवति);
 ते१ वा विनाशं, द१ नापि नाशं, ग२ उ१ वापि नाशं (→वा
 विनाशः). -d) दे१.४.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. ०मनसा (→०मनसो);
 दे३ एवाचर्यन्ति, दे४ एव चरन्ति (→एवाचरन्ति).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति].

पुराणनाम—का१ दे२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे,
 ब१ इति कौर्म उपरिभागे, ब२ दे३ इति कूर्मपुराणे, ब३ इति
 कूर्मपुराणे उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे व्यास-
 गीतासु, दे४.६.१० इति श्रीकूर्मपुराणे, दे८.९ इति श्रीकूर्मपुराणे
 उपरिभागे व्यासगीतासु, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे
 श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे
 उत्तरभागे व्यासगीतासुपनिषत्सु, उ१ श्री इति श्रीकूर्मपुराणे
 उत्तरभागे, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुए.
 इति श्रीकूर्मपुराणे उपविभागे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकौर्म
 महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां. अध्यायनाम—ब२. दे१.३.४.६
 ८.९ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१. ०; का१ यतिधर्मान्, ब१ दे२ यति-
 धर्मानाम्, ब३ मुर्वे. मुए. मुब. यतिधर्मो नाम, दे१० यतिधर्मं.
 अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ अष्टविंशोऽध्यायः ॥२९॥,
 ब१.३ दे२ ते१ अष्टा(दे२ ०ष्ट)विंशोऽध्यायः, दे१.३.४.८-१० ग२ म१
 उ१ एकोनविंशोऽध्यायः, न१ एकोनसीतितमोऽध्यायः, मुर्वे. मुब.
 एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥, मुए. ऊनत्रिंशोऽध्यायः.

व्यास उवाच ।*

अतः परं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविधिं शुभम् ।
हिताय सर्वविप्राणां दोषाणामपनुत्तये ॥१
अकृत्वा विहितं कर्म कृत्वा निन्दितमेव च ।
दोषमाप्नोति पुरुषः प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥२
प्रायश्चित्तमकृत्वा तु न तिष्ठेद्ब्राह्मणः क्वचित् ।
यद् ब्रूयुर्ब्राह्मणाः शान्ता विद्वांसस्तत्समाचरेत् ॥३
वेदार्थवित्तमः शान्तो धर्मकामोऽग्निमान् द्विजः ।

३०

* दे३ व१. ॐ; न१ ग२ उ१ व्यासः; ते१ श्रीशिवः; म१ श्रीव्यासः.

१. -a) दे३ अघातः सं-(-अतः परं). -b) दे४ न१ उ१ प्रायश्चित्तं (-प्रायश्चित्त-); दे३ तव, म१ परं, + शुभं (-शुभम्). -c) व३ °लोकानां (-°विप्राणां). -d) दे१ मुए. मुब. पापानां (-°दोषाणां); का१ अनुपत्तये, व१ अपपन्नये, न१ अनु(त)रत्तये (-अपनुत्तये).

२. -a) उ१ यत्कृत्वा (-अकृत्वा); दे६ -विहितं (-विहितं). -b) ते१ विहितं (-निन्दितं); दे३ व१ उ१ वा (-च). -c) दे२.४ दोषां (-°दोषं). -d) ते१ प्रायश्चित्तं शोधयेत्.

३. -b) दे४ शुचिर् (-तिष्ठेद्); दे६ ब्रह्मणः (-ब्राह्मणः). -c) दे४ यत्र (-यद्); ते१ यदि स्थुः (-यद् ब्रूयुः). -d) दे६ त्वत्, ते१ तु (-तत्); दे१ °चरन् (-°चरेत्); दे३ विद्वांस त * समाचरेत्.

४. -a) का१ वेदार्थे, दे६ विदार्थे, व१ विद्यार्थे, ग२ वेदान्त-(-वेदार्थ-). -b) का१ दे४ °कामाग्निमान् (-कामोऽग्निमान्); व१ द्विजा, म१ शुचिः (-द्विजः); ग२ धार्मिकः सान्निमान् द्विजः. -c) म१ परा (-परो); ते१ एष स्यात् परमो धर्मो, व१ ग२ उ१ स तु स्यात् परमो धर्मो. -d) उ१ य (-यम्); दे६ [अ]ग्नि, व१ वा (-[अ]पि); उ१ व्यवस्थितः (-व्यवस्थिति) ते१ यमेकोऽप्यनुवस्यति.

स एव स्यात् परो धर्मो यमेकोऽपि व्यवस्थिति ॥४
अनाहिताग्रयो विप्रास्त्रयो वेदार्थपारगाः ।
यद् ब्रूयुर्धर्मकामास्ते तज्ज्ञेयं धर्मसाधनम् ॥५
अनेकधर्मशास्त्रज्ञा ऊहापोहविशारदाः ।
वेदाध्ययनसंपन्नाः सप्तैते परिकीर्त्तिताः ॥६
मीमांसाज्ञानतत्त्वज्ञा वेदान्तकुशला द्विजाः ।
एकविंशतिसंख्याताः प्रायश्चित्तं वदन्ति वै ॥७
ब्रह्महा मद्यपः स्तेनो गुरुतल्पग एव च ।

वै.२.३०.८

५. व१. ५a-६b ॐ; म१. c ॐ. -a) दे४ म१ समा° (-अना°); व३ [अ]ग्निमो, दे१[अ]ग्नये, दे२ [अ]ग्रयो (-[अ]ग्नयो). -b) ते१ तपो (-त्रयो); म१ * यो वेदा ****. -c) व२ दे१.४.१० न१ मुबे. °कामास्ते, दे३ °मात्रे तु, ग२ °कामास्तं (-°कामास्ते); उ१ यद्देयुर्धर्मका *. -d) दे१.८-१० मुबे. तत् ज्ञानं (-तज्ज्ञेयं); ते१ ब्रह्म° (-धर्म°); का१ °शोधनम् (-°साधनम्); म१ *** धर्मसाधनम्.

६. व१. ६a-७d ॐ. -a) म१ अथवा (-अनेक-); न१ ग२ °शास्त्रज्ञो (ग२ °ज्ञा) (-°शास्त्रज्ञा). -b) दे१० जप-होम°, ग२ उ१ द्विज(उ१ °जा)योग° (-ऊहापोह°); दे४ °विशारदः (-°विशारदाः). -c) दे४.६ ते१ °संपन्ना (-°सम्पन्नाः). -d) व१ ग२ उ१ सप्त ते, म१ सभ्यास्ते (-सप्तैते); दे३ सदैते पर्वदः स्मृताः.

७. व१. ॐ. -a) दे४ ग२ म१ मीमांस- (-मीमांसा-); का१ व२.३ दे२.४.६ व१ ग२ उ१ मुब. -न्याय°, ते१ -शास्त्र° (-ज्ञान°); दे३ °तत्त्वज्ञो (-°तत्त्वज्ञा). -b) का१ व२.३ दे२.६ न१ वेदाङ्ग° (-वेदान्त°); दे१ °कुशलाः, दे४ °कुशल- (-°कुशला). -c) दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब. °विख्याताः, दे६ °संख्याता, व१ °संख्याकाः (-°संख्याताः); व१ च, म१ हि (-वै).

८. -a) व१.३ दे२.४.८-१० ते१ ग२ म१ मद्यप (-मद्यपः). -b) दे४ स्तेना, दे६ न१ म१ स्तेनो (-स्तेनो); ग२ वा (-च). -c) दे४ पञ्चमः सत्त्वविज्ञेयः. -d) दे३ यश्च तैः.

वै.२.३०.८

महापातकिनस्त्वेते यश्चैतैः सह संवसेत् ॥८
संवत्सरं तु पतितैः संसर्गं कुरुते तु यः ।
यानशय्यासनैर्नित्यं जानन् वै पतितो भवेत् ॥९
याजनं योनिःसंबन्धं तथैवाध्यापनं द्विजः ।
कृत्वा सद्यः पतेज्जानात् सह भोजनमेव च ॥१०
अविज्ञायाथ यो मोहात् कुर्यादध्यापनं द्विजः ।
संवत्सरेण पतति सहाध्ययनमेव च ॥११
ब्रह्महा द्वादशाब्दानि कुटिं कृत्वा वने वसेत् ।
भैक्षमात्मविशुद्ध्यर्थं कृत्वा शवशिरोध्वजम् ॥१२
ब्राह्मणावसथान् सर्वान् देवागाराणि वर्जयेत् ।

दे६ यस्त्वेतैः, ते१ न चेतैस्, द१ ग२ उ१ यस्सतैस् (→यश्चैतैः);
दे१.८.९ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. संविशेत्, दे४ संवदेत् (→संवसेत्).

९. -a) द१ म१ उ१ °सरेण (→°सरन्तु); द१ म१ उ१
पतति, मुब. पतितः (→पतितैः). -b) दे४.६ संसर्ग- (→संसर्ग);
दे३ च यः, दे६ तु याः, दे८ तु सः (→तु यः). -c) न१ याग°,
ग२ ध्यान° (→यान°). -d) दे४ जान्मनः, ते१ याजनैः, उ१[अ]
जानन् वै (→जानन् वै).

१०. उ१. १०b-१२a ○. -a) दे१ याजन्यं, उ१
याजिनं (→याजनं); दे४ °सैन्यं (→°संबन्धं). -b) दे४ तथैव
(→तथैवा-); ब३ द१ ग२ °ध्यायनं, ते१ °ध्यायनं (→°ध्यापनं);
दे४ ते१ ग२ द्विजाः (→द्विजः). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. सद्यः
कृत्वा (→कृत्वा सद्यः); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. पतत्येन, दे४ पते
जन्म, न१ पतेत् ज्ञानं (→पतेज् ज्ञानात्). -d) का१ भोजन
(→भोजनं)

११. उ१. ○. -a) द१ ग२ [अ]पि (→[अ]थ). -b)
दे६ ते१ द१ ग२ म१ अध्ययनं (→अध्यापनं); दे४ ते१ द्विजाः
(→द्विजः). -c) ब२ पतितं, दे१० पतितः (→पतति). -d)
दे४ सदा° (→सहा°); का१ ब३ दे१ °ध्यायनं, दे६ °ध्यायनं
(→°ध्यायनं); ते१ सहायाध्यायिन एव च.

दे१ पुस्तके १०cd-११ab आवृत्तम्.

१२. उ१. a ○. -a) दे६ द्वादशाहा° (→द्वादशाब्दा°).
-b) का१ ब१-३ दे२.३.६ ग२ कुटीं, उ१ ** (→कुटि); ग२
वसन् (→वसेत्). -c) का१ भैक्षमात्म°, ब१ भैक्षस्यान्°,
ब२.३ मुब. भिक्षेदात्म°, दे२ भैक्षाय्या°, दे३ भैक्ष्याश्या°, दे४
भैक्ष्यं स्वा°, न१ भैक्षत्वात्म°, ते१ भैक्षं वात्म°, द१ ग२ म१
भैक्षं चात्म° (→भैक्षमात्म°); दे१ मुर्वे. मुए. °विशुध्यर्थं

विनिन्दन् स्वयमात्मानं ब्राह्मणं तं च संस्मरन् ॥१३
असंकल्पितयोग्यानि सप्तागाराणि संविशेत् ।
विधूमे शनकैर्नित्यं व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ॥१४
एककालं चरेद् भैक्षं दोषं विख्यापयन् नृणाम् ।
वन्यमूलफलैर्वापि वर्त्तयेद् धैर्यमाश्रितः ॥१५
कपालपाणिः खट्वाङ्गी ब्रह्मचर्यपरायणः ।
पूर्णे तु द्वादशे वर्षे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥१६
अकामतः कृते पापे प्रायश्चित्तमिदं शुभम् ।
कामतो मरणाच्छुद्धिर्ज्ञेया नान्येन केनचित् ॥१७

(→°विशुध्यर्थं); दे६ भैक्ष्यास्वातानि शुध्यर्थं. -d) ब१ गावं, ते१
चाथ (→शव-); म१ मुर्वे. °शिरोध्वजम् (→°शिरोध्वजम्).

१३. ब१. ○; का१. cd ○. -b) दे३ नैवा°, दे१०
देव° (→देवा°); का१ देवागारान् विवर्जयेत्, दे२ देवागारां
वि(नि)वर्जयेत्, ते१ देवागाराणि(च) वर्जयेत्. -c) दे४
विनिन्दात् स्वयमात्मानं, द१ ग२ म१ उ१ विनिन्द्य च स्वमात्मानं.
-d) दे३.१० द१ ग२ म१ उ१ संस्मरेत् (→संस्मरन्); ते१ ब्राह्मणं
मनसा स्मरन्.

१४. ब१. ○; का१. ab ○. -a) ग२ °कराणि
(→°कल्पित). -b) ते१ होमा° (→सप्ता°). -c) द१
विधूम-, ग२ विधूमै (→विधूमे); ते१ विधिरेष स्वकैर्नित्यं.
-d) का१ °वज्जले, ब२ दे४.६-१० न१ °वर्जने, ब३ ते१ द१ ग२
म१ उ१ °वर्जिते (→°वज्जने).

१५. ब१ द१ ग२ म१. ○. -a) ब३ °काले, दे१० °काल
(→°कालं); मुब. * रेद् (→चरेद्); दे१.४ भैक्ष्यं (→भैक्षं).
-b) दे१.४ उ१ विज्ञापयन् (उ१ °य), का१ न१ विख्यापयेत्
(→विख्यापयन्). -c) दे३ धान्य°, उ१ वनै° (→वन्य°).
-d) का१ दे२ वर्जयेद् (→वर्त्तयेद्); का१ दे२ धर्मं, दे१.८.९
मुर्वे. मुए. वै स, दे१० देयं (→धैर्यं).

१६. ब१ द१ ग२ म१. ○. -a) दे६ °पाणि (→°पाणिः).
-c) दे४ पूर्वे (→पूर्णे). -d) दे६ °हृत्या(?) (→°हृत्यां).

१७. ब१ द१ ग२ म१. ○. -a) दे४ अकामतत् कृते
पापे. -b) ते१ उ१ स्मृतं (→शुभं). -c) दे१० कामना
(→कामतो); दे४ मरणं (→मरणात्); दे६ बुद्धिः (→शुद्धिर्).
-d) दे१ ज्ञेयो, दे३ रतो, ते१ भूयान् (→ज्ञेया); उ१ नान्येति
(→नान्येन); न१ ज्ञाना नान्येककर्मणा.

कुर्याद्विनशं वाऽथ भृगोः पतनमेव वा ।
ज्वलन्तं वा विशेषाग्निं जलं वा प्रविशेत् स्वयम् ॥१८
ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा सम्यक् प्राणान् परित्यजेत् ।
ब्रह्महत्यापनोदार्थमन्तरा वा मृतस्य तु ॥१९
दीर्घामयान्वितं विप्रं कृत्वानामयमेव तु ।
दत्त्वा चान्नं स दुर्भिक्षे ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥२०
अश्वमेधावभृतके स्नात्वा वा शुध्यते द्विजः ।
सर्वस्वं वा वेदविदे ब्राह्मणाय प्रदाय तु ॥२१

सरस्वत्यास्त्वरुणया संगमे लोकविश्रुते ।
शुध्येत् त्रिषवणस्नानात् त्रिरात्रोपोषितो द्विजः ॥२२
गत्वा रामेश्वरं पुण्यं स्नात्वा चैव महोदधौ ।
ब्रह्मचर्यादिभिर्युक्तो दृष्ट्वा रुद्रं विमुच्यते ॥२३
कपालमोचनं नाम तीर्थं देवस्य शूलिनः ।
स्नात्वाऽभ्यर्च्य पितृन् भक्त्या ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥२४
यत्र देवादिदेवेन भैरवेणामितौजसा ।
कपालं स्थापितं पूर्वं ब्राह्मणः परमेष्ठिनः ॥२५

वे२.३०.२५

१८. ब१. ०. -a) दे१० चाच, ते१ चायं, अ२ वाद्य
(→वाथ). -b) दे६.१० च (→वा). -c) दे१.८-१० मुए. मुब.
ज्वलितं (→ज्वलन्तं); दे३ वर्ह्नि (→अग्नि). -d) दे३ वाथ
(→वा प्र-).

१९. -a) ते१ ब्राह्मणार्थे (→ब्राह्मणार्थे); उ१ गवार्थे
ब्राह्मणार्थे वा. -b) द१ अ२ म१ उ१ सद्यः (→सम्यक्).
-c) म१ महा० (→ब्रह्म०); उ१ ०दार्थ (→०दार्थ). -d)
ब१ चामृ०, न१ द१ म१ वा वृ० (→वा मृ०); ब१ ते१ च
(→तु); दे३ एतदेन व्रतं चरेत्, अ२ अन्तराय वृत्तस्य तु.

२०. -a) का१ ब१.२ दे१-४.६ द१ म१ मुवें. मुए. मुब.
दीर्घामयाविनं (दे६ ०नां), ब३ न१ दीर्घमा (न१ ०स)याविनं,
दे८.९ दीर्घामयाविनं, ते१ अ२ दीर्घामयावि (अ२ ०यि) लं
(अ२ ०नं), उ१ दीर्घात्मयामनि (→दीर्घामयान्वितं). -b)
दे४ -मानुषम्, दे१० -नामायं (?), न१ -नमयं (→नामयं);
दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. वा (→तु). -c) दे१ चा *, दे६
चन्ने (→चान्नं); का१ ब२ दे१.३.४.८.९ न१ द१ अ२ उ१ मुवें.
मुए. मुब. सु-, दे६ ते१ च (→स); दे१.३.८-१० द१ अ२ उ१ मुवें.
मुए. मुब. विदुषे, ते१ विदुषां (→दुर्भिक्षे); म१ कृत्वा चान्नं
परिषदे. -d) म१ ०हत्यामयो०, मुवें. ०हत्या व्यपो० (?)
(→०हत्यां व्यपो०).

२१. -a) ब१.३ मुवें. मुए. ०भृतके (→०भृतके).
-b) उ१ स्ना(नं)त्वा (→स्नात्वा); दे१.८.९ मुवें. मुए.
मुब. वै, अ२ * (→वा); ब२.३ शुध्यति (→शुध्यते); ब१
जनः (→द्विजः); दे१० स्नात्वा शुद्धान्ते द्विजः, ते१ स्नात्वा
विशुद्ध्यते द्विजः. -c) ब१ सर्वस्व, अ२ सर्वं स्वं (→सर्वस्वं);
ब१ * (→वा); दे४ ०विद्वयो (→०विदे); दे१० सर्वस्वं वेद
विविदे. -d) दे४ ब्राह्मणेभ्यः (→ब्राह्मणाय); दे३ निवेदयेत्,

दे४.६ ते१ द१ अ२ म१ उ१ प्रदापयेत्, दे१० महाय च (→प्रदाय तु);
दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. च (→तु).

२२. -a) ते१ सरस्वत्यास्तु मरणे, अ२ सरस्वत्य-
स्वरुणया. -b) दे१ संगमो, दे६ संगेते, ते१ यामुने (→सङ्गमे);
न१ *क० (→लोक०). -c) ब१ दे६ शुद्धेत्, दे१० अग्नेत्
(→शुध्येत्); दे१.६ -वणा-, दे३.४ अ२ उ१ -वणं (→वण-);
ब१ न१ -स्नात, दे३ -स्नातस्, दे४ -स्नातास्, ते१ -स्नातः, अ२
स्नानं (→स्नानात्). -d) दे४ त्रिसन्ध्यो-, म१ ब्राह्मणः
(→त्रिरात्रो-).

२३. -a) ते१ दृष्ट्वा (→गत्वा); ब१ गणेश्वरं, दे१०
सोमेश्वरं (→रामेश्वरं). -b) ते१ महोदधि, म१ महोदये
(→महोदधौ); ब१ ज्ञात्वा देवं महादधौ. -c) ब१ दे६ ब्रह्महत्या०
(→ब्रह्मचर्या०). -d) दे१० स्पृष्ट्वा (→दृष्ट्वा); ब१ रुद्रं, ते१
पापैः (→रुद्रं); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. विमोचयेत्, ते१ प्रमुच्यते
(→विमुच्यते).

२४. -a) दे२ कपालं (→कपाल-). -b) दे४ देव-,
दे१० तीर्थं (→तीर्थ); दे२ दिवस्य (→देवस्य). -c) दे३ [अ]भ्यर्च
(→[अ]भ्यर्च्य); दे१.८-१० द१ अ२ उ१ मुवें. मुए. मुब. पितृन्
देवान्, म१ महादेवं (→पितृन् भक्त्या). -d) दे८ द१ ०हत्या
(→०हत्यां).

ab चरणानन्तरं न१ पुस्तके अधिकम्—

* सर्वस्वं वा वेदविदे ब्राह्मणाय प्रदाय तु । (= २१cd).

२५. -a) म१ एक (→यत्र); ब२ देवाति-, दे१.८-१०
अ२ मुवें. मुए. मुब. देवाधि- (→देवादि-); द१ अ२ उ१ -देवस्य
(→देवेन). -b) ब१ शङ्करेणामि-, ब२ भैरवेण मि-, दे१.८-१०
भैरवेणह (दे८ ०णाह), अ२ भैरवस्यामि- (→भैरवेणामि-); ब१
-जसां, दे६.१० -जसः (→-जसा). -c) द१ कपाल (→कपालं);
द१ अ२ उ१ सर्व (→पूर्वं).

बै.२.३०.२६ समभ्यर्च्य महादेवं तत्र भैरवरूपिणम् ।

तर्पयित्वा पितृन् स्नात्वा मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥२६

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

३१

ऋषय ऊचुः ।*

कथं देवेन रुद्रेण शंकरेणामितौजसा ।

कपालं ब्रह्मणः पूर्वं स्थापितं देहजं भुवि ॥१

सूत उवाच ।*

शृणुध्वमृषयः पुण्यां कथां पापप्रणाशनीम् ।

माहात्म्यं देवदेवस्य महादेवस्य धीमतः ॥२

२६. -a) दे१ महादेव (→महादेवं). -b) दे१० तं च, ते१ नव (→तत्र). -c) दे६ तर्पयित्वा (→तर्पयित्वा).

पुष्पिका—[दे६ द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ म१ इति श्रीकू(का१ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, ब१ इति कौर्म, ब२ दे३ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे२ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे१.४.८-१० इति श्रीकूर्मपुराणे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म उपरिभागे व्यासगीतासु, ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु-पनिषत्सु, उ१ श्री इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुवे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे ब्रह्म-विद्यायां. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२-४ न१ ते१ ग२ म१ उ१. ०; दे१.८-१० मुए. ब्रह्महत्याप्रायश्चित्ते, मुवे. ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तवर्णनं नाम, मुव. प्रायश्चित्तकथने. अध्यायसंख्या—ब२. ०; का१ एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२६॥, ब१.३ दे२ ते१ एकोन-त्रिंशोऽध्यायः, दे१.४ मुवे. मुव. त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥, दे३.८-१० ग२ म१ मुए. त्रिंशोऽध्यायः, न१ अशीतितमोऽध्यायः, उ१ त्रिंशोऽध्यायः ॥ श्री ॥.

३१

* दे६. द१.०; दे१ ऋषय ऊचुः; दे२ ऋषय उवाच; ते१ श्रीशिवः, +ऋषयः; ग२ ऋषया ऊचुः; म१ उ१ ऋषयः.

१. दे२.६.०. -a) उ१ अथ (→कथं); द१ ग२ म१ उ१ रुद्रेण देवेन (→देवेन रुद्रेण). -b) का१ ब३ दे१.४.८-१० ते१ म१ मुवे. मुए. मुव. -ति तेजसा (→मितौजसा). -c) दे१० द१

पुरा पितामहं देवं मेरुशृङ्गे महर्षयः ।

प्रोचुः प्रणम्य लोकादि किमेकं तत्त्वमव्ययम् ॥३

स मायया महेशस्य मोहितो लोकसंभवः ।

अविज्ञाय परं भावं स्वात्मानं प्राह धर्षिणम् ॥४

अहं धाता जगद्योनिः स्वयंभूरेक ईश्वरः ।

अनादिमत्परं ब्रह्म मामभ्यर्च्य विमुच्यते ॥५

ब्र(द१ ब्रा)ह्मणः (दे१० ०णाः), ते१ स्थापितं (→ब्रह्मणः). -d) द१ ग२ उ१ परमेष्ठिनं (ग२ ०नः), म१ ब्रह्मजं भुवि (→देहजं भुवि).

* दे२. ०; का१ ब१-३ दे४.६ मुव. व्यास उवाच; न१ द१ ग२ उ१ व्यासः; ते१ सूतः; म१ श्रीव्यासः.

२. -a) ब२ मुनयः (→ऋषयः); ते१ ग२ सर्वे (→पुण्यां). -b) दे३ पापं (→पाप-); का१ ब१-३ दे१.३.४.६-१० न१ ते१ ग२ म१ मुवे. मुए. मुव. ०प्रणाशनीम् (दे६ ०शनं) (→०प्रणाशनीं). -c) ग२ माहात्मा, उ१ माहात्म्यं (→माहात्म्यं). -d) दे४ ग२ उ१ शूलिनः (→धीमतः).

३. -a) ब१ पितामहा (→पितामहं). -b) द१ ग२ म१ उ१ मेरुशृङ्गे (→मेरुशृङ्गं). -c) ते१ ऊचुः (→प्रोचुः); का१ दे४.६ द१ लोकादि, दे३ लोकेस्मिन् (→लोकादि).

४. -a) उ१ मामया (→मायया); दे१० संकरस्या (→महेशस्य). -b) द१ उ१ ०शंकरः (→०सम्भवः). -c) दे१ ग२ अविज्ञाया (→अविज्ञाय); ग२ करं भावं (→परं भावं). -d) ब२ आत्मानं, न१ स्वात्माहं (→स्वात्मानं); ब१.२ दे४ न१ द१ ग२ म१ चर्षिणां (ग२ ०णं), दे२.६ ते१ वर्षिणं (दे२ ०णी), दे३ चर्षयः (→वर्षिणम्); उ१ स्वमात्मानं प्रचक्षिणां.

५. -a) दे१ अहं (→अहं); दे१ उ१*ता (→धाता); दे२ जगद्योनिः, ग२ जगद्योनिं (→जगद्योनिः). -b) दे१.८-१० मुए. स्वयंभूरुद्र, ग२ स्वयंभूरेकम् (→स्वयंभूरेक). -d) दे२ मासस्यर्च्यं, दे४ समभ्यर्च्यं, दे६ मामभ्यर्च्यं, दे१० मासभ्यर्च्यं, ग२ मामनर्च्यं (→मामभ्यर्च्यं); ग२ न मुच्यते (→विमुच्यते).

अहं हि सर्वदेवानां प्रवर्तकनिवर्तकः ।
 न विद्यते चाभ्यधिको मत्तो लोकेषु कश्चन ॥६
 तस्यैवं मन्यमानस्य जज्ञे नारायणांशजः ।
 प्रोवाच प्रहसन् वाक्यं रोषताम्रविलोचनः ॥७
 किं कारणमिदं ब्रह्मन् वर्तते तव सांप्रतम् ।
 अज्ञानयोगयुक्तस्य न त्वेतदुचितं तव ॥८
 अहं धाता हि लोकानां यज्ञो नारायणः प्रभुः ।
 न मामृतेऽस्य जगतो जीवनं सर्वदा क्वचित् ॥९
 अहमेव परं ज्योतिरहमेव परा गतिः ।

६. -a) दे१.८.९ देवानामेकः, दे३ ते१ सर्वदेवानां, दे१० देवता(ना)मेकः (→सर्वदेवानां). -b) का१ °निवर्तकं (→°निवर्तकः); ब२ वेदानाञ्च प्रवर्तकः. -c) उ१ विद्यते (→विद्यते); ब२ दे६-१० न१ उ१ वा(दे१० चा) प्यधिको, ते१ शा(चा)भ्यधिको (→चाभ्यधिको). -d) दे३ मर्थ, ते१ मन्ये (→मत्तो).

७. -a) दे४ तस्यैव (→तस्यैव); दे२ मन्यमानस्य (→मन्यमानस्य). -b) का१ यज्ञे, दे४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुब. यज्ञो (→यज्ञे); दे१.२.८-१० मुए. नारायणा (दे२ °ण)द्विभुः (दे२ शिजः), दे६ नारायणांशजः, द१ ग२ म१ उ१ नारायणांशकः (→नारायणांशजः). -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. रोषितोऽयं (दे१० °तायस्), ग२ रोषस्ताम्र- (→रोषताम्र-); दे१.८-१० त्रिलोचनः, न१ विलोचनाः (→विलोचनः).

८. -a) दे२ कारणम् (→कारणम्); ग२ ब्रह्मा (→ब्रह्मन्); म१ किं कारणं मदन्वहं. -b) ते१ वर्तते ते, ग२ वर्तन्ते (→वर्तन्ते); ते१ वद (→तव). -c) का१ यत् ज्ञानं, ब१ दे३.१० ते१ अज्ञानं (→अज्ञान-); ब३ °यो*युक्तस्य, दे६ °योगमुक्तस्य (→°योगयुक्तस्य). -d) ब१ न त्वे तत्र चित्तत्वं, ब३ न त्वे तत्त्वचितं तव, दे१.८-१० मुवें. मुए. न त्वेतत्त्वयि विद्यते, दे६ न चैतदुचितं तव.

९. दे१.८-१०. ६c-१०b ○. -a) ब१ दे४.६ धातादि-, दे१.८-१० मुवें. मुए. कर्तादि-, दे३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ कर्ता हि (→धाता हि). -b) दे१.८-१० मुवें. जज्ञे, दे२.६ जज्ञो, मुए. यज्ञे (→यज्ञो); दे१.८.९ मुवें. मुए. नारायणात्, दे४.६ नारायणं (→नारायणः); दे१.८-१० मुवें. मुए. प्रभोः (→प्रभुः). -c) दे६ मामृतस्य (→मामृतेऽस्य); ग२ जागन्तो (→जगतो). -d) दे३.४ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ संभवेत्, मुवें. सर्वथा (→सर्वदा); ब१ जगत् (→जगत्).

मत्प्रेरितेन भवता सृष्टं भुवनमण्डलम् ॥१०
 एवं विवदतोर्मोहात् परस्परजयैषिणोः ।
 आजगमुर्यत्र तौ देवौ वेदाश्चत्वार एव हि ॥११
 अन्वीक्ष्य देवं ब्रह्माणं यज्ञात्मानं च संस्थितम् ।
 प्रोचुः संविग्रहदया याथात्म्यं परमेष्ठिनः ॥१२

ऋग्वेद उवाच ।*

यस्यान्तःस्थानि भूतानि यस्मात्सर्वं प्रवर्तते ।
 यदाहुस्तत्परं तत्त्वं स देवः स्यान्महेश्वरः ॥१३

वें.२.३१-१३

१०. दे१.८-१० ab ○ (द्र. ६ पा. वि.). -b) का१ परमेव (→अहमेव); का१ न१ परं, उ१ परं (→परा). -c) न१ उत्, द१ ग२ यत् (→मत्); ग२ विवता (?), उ१ भिवुदा (?) (→भवता). -d) दे६ सृष्टं, न१ वृष्टं, द१ स्पृष्टं (→सृष्टं); दे१ भवन° (→भुवन°).

११. -a) का१ ब३ दे४.६-१० म१ विवदतो (म१ °तौर) (→विवदतोर); दे६ मोहान् (→मोहात्); ग२ उ१ एवं हि वदतो मो (उ१ °मौ) हात्. -b) ब१ °वैषिणोः, ब३ दे१० ग२ म१ °जयैषिणौ (ब३ °णः, ग२ °णाः) (→°जयैषिणोः). -c) दे६ म१ आजगमुस् (→आजगमुर्); ग२ ता (→तौ). -d) ब३ देवाश्चत्वार, दे६ देवाश्चत्वर, द१ वेदश्चत्वार (→वेदाश्चत्वार); का१ ब१-३ दे२.६ च (→हि); म१ वेदाश्च रविसंनिभौ.

१२. -a) का१ ब१-३ दे४.६ निरीक्ष्य, दे२ निरीक्ष्या (→अन्वीक्ष्य). -b) दे६ जज्ञात्मानं च, मुब. ब्रह्मात्मानञ्च (→यज्ञात्मानं च). -c) ब२ च यज्ञ°, दे४ संभिन्न° (→संविग्न°); ग२ °हृ*या, दे१० °हृदयो, द१ हृदयाः (→°हृदया); ते१ संविग्नहृदयाः प्रोचुः. -d) का१ दे२ याथार्थ्यं, ब२.३ न१ द१ ग२ म१ उ१ माहात्म्यं, दे३ तत्त्वं यत् (→याथात्म्यं); दे१ परमेष्ठिनः, ग२ त्रिपुरद्विषः, + परमेष्ठिनः (→परमेष्ठिनः).

* दे१०. ○; दे९ ऋग्वेद उ.; न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ ऋग्वेदः.

१३. म१. ○. -a) ब१ दे१.४.८.९ यस्यान्तःस्थानि, दे६ यस्यान्तःस्थानि, दे१० ऋग्वेदायति, ते१ उ१ यस्यान्ते स्थानि (→यस्यान्तः स्थानि). -b) ब२ प्रचक्षते, दे४ च वर्तते (→प्रवर्तते). -c) का१ ब२.३ दे६ यदभूत्तत्, ब१ यदाहुत्तत्, दे२ यदाभूत्तत्, ते१ यतो ह्यभूत्, ग२ यदाहुस्तत् (→यदाहुस्तत्); दे१ *रतत्त्वं (→परं तत्त्वं). -d) ब१ दे६.९.१० द१ देव- (→देवः).

यजुर्वेद उवाच ।*

वै.२.३१.१४ यो यज्ञैरखिलैरीशो योगेन च समर्च्यते ।
यमाहुरीश्वरं देवं स देवः स्यात् पिनाकधृक् ॥१४

सामवेद उवाच ।*

येनेदं भ्राम्यते चक्रं यदाकाशान्तरं शिवम् ।
योगिभिर्विद्यते तत्त्वं महादेवः स शंकरः ॥१५

अथर्ववेद उवाच ।*

यं प्रपश्यन्ति योगेशं यतन्तो यतयः परम् ।
महेशं पुरुषं रुद्रं स देवो भगवान् भवः ॥१६

* दे१ यजुस्वाच; दे६ यजुर्वेद उवाच; दे३.१० यजु-
स्वाच; न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ यजुर्वेदः.

१४. -a) दे४ जज्ञै° (→यज्ञै°); ब२ °वाततै°, न१
°रखिलो° (→°रखिलै°); ते१ °यागैर् (→°रीशो). -b)
म१ येन चापि (→योगेन च); दे१.९.१० समभ्यसेत्, दे६ समर्च्यते,
न१ समर्च्यते, ग२ समुच्यते (→समर्च्यते). -c) न१ तमाहुर,
द१ य आहुर (→यमाहुर); का१ देवः (→देवं). -d) दे१.४.६
ग२ देव- (दे६ वा), दे१० एव (→देवः); का ब२.३ दे२ मुव.
महेश्वरः (→पिनाकधृक्).

* दे४. ०; दे१.८-१० साम उवाच; दे६ सामवेद
उवाच; न१ ते१ ग२ म१ उ१ सामवेदः; द१ सामवेदः उवाच.

१५. -a) दे६ येनेदे, दे९ ये चक्रं, + येनेदं, ग२ एनेदं
(→येनेदं); दे१.४.८-१० मुवै. मुए. मुव. विश्वं (→चक्रं).
-b) दे६ पद्म° (→यदा°); दे२ °काशान्तरं. न१ °शांतरं, ते१
°काशात्परं (→°काशान्तरं); दे१ शिवः, दे२ शिवां (→शिवम्).
-c) ब१ दे४ न१ ग२ उ१ मुवै. वेद्यते, दे१.९-१० मुए. मुव. चिन्त्यते,
ते१ बुध्यते, द१ वंद्यते (→विद्यते); का१ योगि * न भिद्यते तत्त्वं.
-d) दे१० शंकरैः (→शङ्करः).

* दे१.३.८-१० मुए. अथर्व उवाच; न१ अथर्वन;
ते१ ग२ अथर्वण देवः; द१ म१ उ१ अथर्ववेदः.

१६. दे६. १६८-१८८ ०. -a) दे६ जं (→यं);
दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ म१ उ१ मुवै. मुए. मुव. देवेशं
(→योगेशं). -b) का१ पर्वतो, दे१.८.९ मुवै. मुए. मुव.
यजन्ते, दे३.६.१० यतं ते (→यततो); दे४ यततः (→यतयः).
-c) का१ ब२.३ दे२ रौद्रं (→रुद्रं). ग२ cd यन्तु पश्यन्ति*****
न्तो यतयः परम्.

दे४. १६ इलोकात्परमधिकम्-व्यास उवाच

एवं स भगवान् ब्रह्मा वेदानामीरितं शुभम् ।
श्रुत्वाह प्रहसन् वाक्यं विश्वात्माऽपि विमोहितः ॥१७
कथं तत्परमं ब्रह्म सर्वसङ्गविवर्जितम् ।
रमते भार्यया सार्द्धं प्रमथैश्चातिगर्वितैः ॥१८
इतीरितेऽथ भगवान् प्रणवात्मा सनातनः ।
अमूर्त्तो मूर्तिमान् भूत्वा वचः प्राह पितामहम् ॥१९

प्रणव उवाच ।*

न ह्येष भगवान् पत्न्या स्वात्मनो व्यतिरिक्तया ।
कदाचिद् रमते रुद्रस्तादृशो हि महेश्वरः ॥२०

१७. दे६. ०. -a) ग२ एकः (→एवं). -b) ब३
देवाना° (→वेदाना°); द१ °मीशितं, उ१ °मीरितं
(→°मीरितं). -c) दे१.३.४.८-१० न१ ते१ द१ म१ उ१ मुवै.
मुए. मुव. श्रु(उ१ शु)त्वा विहस्य विश्वात्मा, ग२ श्रुत्वा *
हस्य विश्वात्मा. -d) दे१.८.९ मुवै. मुए. मुव. ततश्चाह,
दे३ वेदांश्चाह, दे४ यस्तानाह, न१ द१ म१ यज्ञश्चाह, (न१ °त,
म१ °पि), ते१ प्रजगाद, ग२ उ१ यज्ञश्चाह (→विश्ववात्मापि);
दे१० ततश्चातीव गर्वितः.

१७ इलोकात्परं दे१.४.८.९ अधिकम्—

दे१.४ पितामह उवाच; दे८.९ पितामह उ.

१८. दे६.१०. ०. -a) ब१ अहं (→कथं); ग२ यत्
(→तत्); दे४ ब्रह्मन् (→ब्रह्म). -b) ब२ दे२ ते१ विवर्जितः
(दे२ °ता) (→विवर्जितम्); ग२ सर्वसंभववर्जितः. -d) दे४
प्रथम-, उ१ प्रमथै- (→प्रमथै-); का१ ब२.३ °श्चापि, दे२ -श्चापि
(→-श्चाति); का१ दे४ द१ गर्वितः, दे१.८.९ मुए. मुव. वर्द्धितं
(→-गर्वितैः); ते१ सार्धं प्रमथैश्च समर्च्यते.

१९. -a) दे३ इतीरिते हि, ते१ ग२ इतीरितेन
(→इतीरितेऽथ); दे६ भगवन् (→भगवाच्). -b) ब२ समाहितः
(→सनातनः). -c) दे६ अमूर्त्तः, ते१ अमृता, उ१ आमूर्त्तं
(→अमूर्त्तौ). -d) का१ ब२.३ दे२.६ न१ हिता (दे६ °तां) वहं
(दे२ °हां), ब१ हिताहितं (→पितामहम्).

* का१ ब१-३ दे२.६ द१ ग२ उ१. ०; दे४ प्रणवोवाच;
दे१० प्रणव ऊचुः; न१ ते१ म१ प्रणवः.

२०. दे१.८-१० मुए. २०b-२१a ०. -a) दे१० स्तेष
(→ह्येष); दे१.३.८-१० मुवै. मुए. मुव. ईशः, दे४ ते१ नन्यः, म१
भक्त्या (→पत्न्या). -b) का१ रचानो, दे६ स्वात्मनो, उ१
स्वात्मन्यः (→स्वात्मनो); दे२ व्यतिरिक्तया, ते१ व्यतिरिक्तता

अयं स भगवानोशः स्वयंज्योतिः सनातनः ।
 स्वानन्दमूता कथिता देवी नागन्तुका शिवा ॥२१
 इत्येवमुक्तेऽपि तदा यज्ञमूर्तेरजस्य च ।
 नाज्ञानमगमन्नाशमीश्वरस्यैव मायया ॥२२
 तदन्तरे महाज्योतिर्विरिञ्चो विश्वभावनः ।
 प्रापश्यदद्भुतं दिव्यं पूरयन् गगनान्तरम् ॥२३
 तन्मध्यसंस्थं विमलं मण्डलं तेजसोज्ज्वलम् ।
 व्योममध्यगतं दिव्यं प्रादुरासीद् द्विजोत्तमाः ॥२४

(→व्यतिरिक्त्या). -c) ब३ कथाचिद्रमते, द१ उ१ कथचिद्रमते, ग्र२ म१ कथचिद्र (ग्र२ °व)मते (→कदाचिद्रमते). -d) द१ तादृ-
 शोपि, उ१ तादृ*हि (→तादृशो हि).

२१. दे१.८-१० मुए. a ○ (द्र. २० पा. वि). -a) ते१
 अहं, ग्र२ अथत्, म१ स्वयं (→अयं); म१ हि (→स). -b) दे६
 ज्योतिः, ग्र२ जोतिः (→ज्योतिः). -c) का१ ब२ दे२ ते१
 आनन्द-, द१ सानन्द- (→स्वानन्द-); ते१ -भूतो (→-भूता);
 न१ ते१ कथितो (न१ा °तां) (→कथिता). -d) ब१ उ१ देवा
 (→देवी) का१ ब१ दे३.४.६ न१ म१ नागन्तु (का१ °त) की (का१
 °क), दे१.८-१० द१ मुवें. मुए. आ (दे१० मा, द१ चा) गन्तुकी
 (मुवें. मुए °का) (→नागन्तुका); ते१ देवानां चातिथिश्चिवः.

२२. दे१०. २२८-२३६ ○. -a) ब२.३ दे६ उक्तोऽपि,
 दे२ उक्तोऽपि (→उक्तोऽपि); दे१ तथा, दे४ तथा (→तदा). -b)
 दे४ ते१ यज्ञमूर्ते (ते१ °ति) (→यज्ञमूर्ते-); ते१ -रतस्य,
 उ१ -रतस्य (→-रजस्य). -c) दे४ नाग्यान°, द१ नात्मान°
 (→नाज्ञान°); दे३ तावद्, द१ नीशम्, ग्र२ नाथम् (→नाशम्);
 उ१ नरज्ञान * गमनाशम्. -d) ब२ दे१.२.६.९ न१ ईश्वरस्यैव
 (→ईश्वरस्यैव). -cd) ते१ ज्ञानाज्ञानमयासन्ना तावदीश्वर(व)-
 मायया.

२३. दे१०. ab ○. -a) म१ त्वदन्तरे (→तदन्तरे);
 दे१ महाज्यो * र, दे४ न१ ग्र२ म१ महज्यो (दे४ °द्यो)तिर्, ते१
 बहिज्योतिर् (→महाज्योतिर्). -b) दे१ विरञ्ची, दे३
 विरिञ्चेर् (→विरिञ्चो); दे३ °भावनात् (→°भावनः). -c) ब१
 दे३ प्रापश्य (दे३ °च)ताद्भुतं, दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब.
 प्रादर्शदद्भुतं, दे६ प्रापश्यदद्भुतं, दे१० प्रादर्श(य)तद्भुतं, ते१
 अपश्यताद्भुतं, ग्र२ प्रापश्यदद्भुतम् (→प्रापश्यदद्भुतं); दे४
 प्रपश्यदशताद्भुतं. -d) ब१ पूरयद्, दे३ पूरितं, दे४ द१ ग्र२ म१
 उ१ पुरुषं (→पूरयन्); दे२ दशान्तरं, दे३.४ द१ ग्र२ म१
 गगनान्तरे (→गगनान्तरम्).

२४. दे६. २४d-२५a ○. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए.

स दृष्ट्वा वदनं दिव्यं मूर्ध्नि लोकपितामहः ।
 तेन तन्मण्डलं घोरमालोकयदनिन्दितम् ॥२५
 प्रजज्वालातिकोपेन ब्रह्मणः पञ्चमं शिरः ।
 क्षणाददृश्यत महान् पुरुषो नीललोहितः ॥२६
 त्रिशूलपिङ्गलो देवो नागयज्ञोपवीतवान् ।
 तं प्राह भगवान् ब्रह्मा शंकरं नीललोहितम् ॥२७
 जानामि भवतः पूर्वं ललाटादेव शंकर ।
 प्रादुर्भावं महेशान मामेव शरणं ब्रज ॥२८ वें.२.३१.२८

मुब. तन्मध्यसंस्थ- (→तन्मध्यसंस्थं); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब.
 तज्ज्योतिर् (→विमलं); द१ ग्र२ म१ उ१ तन्मध्ये संस्थितं
 दिव्यं. -b) द१ ग्र२ म१ उ१ विमलं (→मंडलं); का१ ब१ दे२.६
 तेजसा (ब१ °सो) चलं, ते१ विमलोत्तरम् (→तेजसोज्ज्वलम्).
 -c) दे१.८-१० मुए. शंभु, दे३ न१ ग्र२ म१ उ१ शुभ्रं, ते१ द१ शुद्धं
 (→दिव्यं). -d) दे१० प्र(?)दुरासीद् (→प्रादुरासीद्); म१
 महेश्वरः (→द्विजोत्तमाः).

२५. म१. २५a-२६b ○; दे६. a ○. -a) दे३ ग्र२
 -संपृष्ट्वा, न१ स सृष्ट्वा (→स दृष्ट्वा); न१ वशनं (→वदनं);
 का१ न१ मुवें. मुए. मुब. दिव्य (?) (→दिव्यं); उ१ संपृष्ट्वा-
 रवदन्दिद्वयं. -b) दे१.८-१० मुए. मुब. ऊर्ध्व (→मूर्ध्नि); दे६
 ग्र२ °पितामह (ग्र२ °हं) (→°पितामहः). -c) दे१.८-१० मुवें.
 मुए. मुब. तेजसं, दे३ तेजसो, ग्र२ तेनेतन् (→तेन तन्).

२६. म१. ab ○. -a) दे२ प्रजज्वालातिः, दे६
 प्रजज्वालाय, न१ प्रज्वालनाति- (→प्रजज्वालाति-); उ१
 °लोपेन (→°कोपेन). -b) का१ उ१ पञ्चमः (→पञ्चमं);
 दे६ शिवं (→शिरः); दे३ ब्रह्मणस्तच्छिरो महत्. -c) दे१.८-१०
 मुवें. मुए. मुब. क्षणादपश्यत्, दे४ क्षणादपश्यत्* (→क्षणा-
 ददृश्यत); दे१० हमान् (?) (→महान्).

दे४ अधिकम्—

* तेन तन्मण्डलं घोरमालोकयदि निन्दितं । (= २५ cd)

२७. -a) का१ ब१-३ दे२.४.६ न१ ते१ ग्र२ म१ उ१ त्रिशूली
 (दे४ °लो, ग्र२ म१ उ१ °लः) (→त्रिशूल-). -d) ब१ °लोहि*
 (→लोहितम्).

२८. व१. २८a-७२b ○. -a) का१ ब२.३ दे२.६
 जानामि भगवान् पूर्वं, दे१.८-१० मुवें. मुए. जानाय पूर्वं भवतो,
 दे३ ते१ द१ ग्र२ उ१ जानामि पूर्वं(ते१ °सर्वं) भवतो (ग्र२ °ते),
 दे१० जानाय पूर्वं भगवतो, म१ मुब. जानामि पूर्वं भगवान्.
 -b) दे१.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. अद्य, दे३ अथ (→एव);
 का१ ब२.३ दे१.२.३.६-१० न१ द१ ग्र२ उ१ मुवें. मुए. मुब.

२.३.२९ श्रुत्वा सगर्ववचनं पद्मयोनेरथेश्वरः ।
 प्राहिणोत् पुरुषं कालं भैरवं लोकदाहकम् ॥२९॥
 स कृत्वा सुमहद् युद्धं ब्रह्मणा कालभैरवः ।
 चकर्त्त तस्य वदनं विरिञ्चस्याथ पञ्चमम् ॥३०॥
 निकृत्तवदनो देवो ब्रह्मा देवेन शंभुना ।
 ममार चेशयोगेन जीवितं प्राप विश्वसृक् ॥३१॥
 अथानुपश्यद् गिरिशं मण्डलान्तरसंस्थितम् ।
 समासीनं महादेव्या महादेवं सनातनम् ॥३२॥
 भुजङ्गराजवलयं चन्द्रावयवभूषणम् ।

शंकरम् (न१ उ१ ०रः, ग२ ०रा) (→शंकर). -c) दे३ प्रदुर्भावं, दे६ प्रादुर्भूते, ग२ प्रादुर्भवं, मुर्वे. प्रादुर्भूतं (→प्रादुर्भावं); व३ दे३ न१ ते द१ म१ उ१ ममे (व३ ०हे) शान (व३ ०नां), मुर्वे. महेशानं (→महेशान). -d) दे१.३.८-१० म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. मा मतः, ते१ द१ ग२ मागतश् (द१ ०तं) (→मामेव).

२९. व१. ०. -a) व३ म१ उ१ सगर्वं, दे२ स*र्वं, दे६ स सर्वं (→सगर्वं-); ते१ श्रुत्वा च वचनं सर्वं. -b) का१ दे४ ब्रह्मयोनेर्, दे६ पद्मयोनेर्, द१ ग२ उ१ पद्मयोनेश्- (→पद्म-योनेर्); दे४ महेश्वरः, द१ ग२ उ१ च शंकरः (→अथेश्वरः). -c) दे३.४.६ काल- (→कालं). -d) दे४ लोहदाहकं, न१ लोकदाहकं, ते१ लोकनायकं (→लोकदाहकम्).

३०. व१. ०. -a) दे२ सुमहे युद्धं, ते१ सुमहद्रूपं, उ१ तु महद्युद्धं (→सुमहद् युद्धं). -b) ते१ ब्रह्मणः (→ब्रह्मणा); द१ ग२ म१ उ१ लोकभैरवः (उ१ ०व) (→कालभैरवः). -c) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. प्रचकर्त्तस्य वदनं, दे२ चकर्त्त तस्य वदनं, दे१० चकर्त्त तस्य वचनम्. -d) व३ दे१.८.९ विरञ्चस्याथ (दे१ ०थ), दे४ विरिञ्चस्याथ, दे१० विरञ्चस्याथ, उ१ विरिञ्चस्याधि- (→विरिञ्चस्याथ).

३१. दे१ व१. ०. -a) व३ निकृष्टं (→निकृत्तं). -c) का१ दे४ द१ वे (दे४ वै) श, दे३ म१ चैष, मुर्वे. मुए. मुव. चेशो (→चेश); ते१ अन्तरंगेन योगेन. -d) दे१० जीवितं, न१ म१ जीवनं (→जीवितं); का१ दे६ पाप, दे३ चापि, ते१ प्राप्य (→प्राप); दे३-१० ते१ द१ ग२ उ१ मुए. मुव. ०कृत्, न१ ०सत्, म१ ०वित्, मुर्वे. ०धृक् (→०सृक्).

३२. व१. ०. -a) व३ दे४.६.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. अथान्व (दे६ ०न्व, दे१ ०न्य) प (उ१ ०व)श्यद्, ते१ अथानुपश्यन् (→अथानुपश्यद्); मुर्वे. मुए. मुव. ईशानं (→गिरिशं); दे१ ज्वालमालासमायुक्तं, दे३ दधौ. सपदिगिरिशं*,

कोटिसूर्यप्रतीकाशं जटाजूटविराजितम् ॥३३॥
 शार्दूलचर्मवसनं दिव्यमालासमन्वितम् ।
 त्रिशूलपाणिं दुष्प्रेक्ष्यं योगिनं भूतिभूषणम् ॥३४॥
 यमन्तरा योगनिष्ठाः प्रपश्यन्ति हृदीश्वरम् ।
 तमादिदेवं ब्रह्माणं महादेवं ददर्श ह ॥३५॥
 यस्य सा परमा देवी शक्तिराकाशसंस्थिता ।
 सोऽनन्तैश्वर्ययोगात्मा महेशो दृश्यते किल ॥३६॥
 यस्याशेषजगद् बीजं विलयं याति मोहनम् ।
 सकृत्प्रणाममात्रेण स रुद्रः खलु दृश्यते ॥३७॥

न१ (अथान्वपश्यन्) अथान्वपश्यन् गिरिशं. -c) ते१ तमीशानं, द१ सहसनी, ग२ म१ सहासीनं, उ१ सभासीनं (→समासीनं); ते१ उ१ महादेवं (उ१ ०व्यां). (→महादेव्या). -d) ते१ ज्ञात्वा (→महा-); का१ व२.३ दे२.६ न१ मुव. मुव. त्रिलोचनं (→सनातनम्).

३३. व१. ०; व३. ३३-४६b; ०; ग२.३३-३४ ०. -a) ते१ भुजंगहारं (→भुजङ्गराजं). -b) दे१.८.९ चन्द्रा-वलयं (→चन्द्रावयवं). -c) दे१ कौटि(?) (→कोटि); दे२ ०वित्काशं (→प्रतीकाशं). -d) ते१ जटामुकुटविराजितम्, द१ म१ उ१ जटामुकुट (म१ मण्डल) मंडितं.

३४. व१.३ ग२. ०. -b) दे६ दिव्यमाला (→दिव्य-माला). -c) का१ ०पाणि, न१ ०दानं (→पाणि); का१ दे१.३.४.६.८-१० दुःप्रेक्ष्यं (दे६ ०क्षे), व३ ते१ म१ दुष्प्रेक्षं (→दुष्प्रेक्ष्यं). -d) दे६ योगिनी (→योगिनं).

३५. व१.३. ०. -a) न१ यदन्तरा (→यमन्तरा); दे२ ०निष्ठां (→निष्ठाः). -b) न१ महेश्वरं (→हृदीश्वरम्); ग२ पश्यन्ति हृदयेश्वरं. -c) दे१.३.८-१० न१ ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. तमादिमेकं (→तमादिदेवं); दे१ म१ उ१ ब्रह्माणं. (म१ ०थ, उ१ ०ण) (→ब्रह्माणं). -d) महेश्वरं (→ददर्श ह).

३६. व१.३. ०. -a) न१ पाप परमा, ग२ पापहरा (→सा परमा). -b) दे१.४.८.९ न१ म१ मुर्वे. मुए. मुव. ०संस्थिता (→संस्थिता); दे६ शक्तिराका प्रस्थास्थिता(?). -c) दे६ शोभतेश्वर्यं, द१ ग२ म१ उ१ अनन्तैश्वर्यं (→सोऽनन्तैश्वर्यं); ते१ -योगेहि, ग२ -योगात्मा (→योगात्मा). -d) दे३ म१ महेशा (→महेशो); दे१ किल, उ१ जलं (→किल).

३७. का१ व१-३ दे२.४.६ ते१. ०; ग२. ३७-३८ ०. -a) दे९ यस्य (→यस्या-); उ१ -गतद्विजं (→जगद्बीजं). -b) दे१ विलयां, न१ विलया (→विलयं); दे१ * ति

योऽथ नाचारनिरतान् स्वभक्तानेव केवलम् ।
विमोचयति लोकानां नायको दृश्यते किल ॥३८
यस्य वेदविदः शान्ता निर्द्वन्द्वा ब्रह्मचारिणः ।
विदन्ति विमलं रूपं स शंभुर्दृश्यते किल ॥३९
यस्य ब्रह्मादयो देवा ऋषयो ब्रह्मवादिनः ।
अर्चयन्ति सदा लिङ्गं विश्वेशः खलु दृश्यते ॥४०
यस्याशेषजगद् बीजं विलयं याति मोहनम् ।
सकृत्प्रणाममात्रेण स रुद्रः खलु दृश्यते ॥४१
विद्यासहायो भगवान् यस्यासौ मण्डलान्तरम् ।

{→याति); दे३ मेहनं (→मोहनम्). -c) दे१ सकृत्प्रमाण^०,
दे३ संध्याप्रमाण^०, दे१ सकृत्प्रमातृ^०, उ१ सकृत्प्रणाम^०
(→सकृत्प्रणाम^०).

३८. ब१.३ ग२. ०. -a) का१ ब२ दे६ ते१ द१ म१ उ१
योष्य, दे९ येष्य, दे१० येचा (→योऽथ); दे१० नाधार^०
(→नाचार^०); दे१.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ^०निरतास्
(न१ तां) (→^०निरतान्). -b) ब२ दे६ स्व (ब२ सु) भक्तानेव
(दे६ मेव), दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. तद्भक्त्याश्चै(न१ ते)व
(→स्वभक्तानेव); न१ केवला (→केवलम्).

३९. ब१.३ दे१.६.८-१० द१ मुर्वे. मुए. मुब. ०. -a)
दे३ यत्र (→यस्य); का१ वेदविदस्यांत, ते१ देवपिशाचान्ताः, ग२
वेदविदो विप्रो, उ१ वेदविदः शान्तो (→वेदविदः शांता). -b)
ते१ स सिद्धाः (→निर्द्वन्द्वा). -c) ग२ विमला (→विमलं); का१
ब२ घोरं (→रूपं); न१ विमलं विमलं रूपं. -d) ग२ शंभुर्
(→शंभुर्); दे२ किला (→किल).

४०. ब१.३ ०. -ab) द१ यस्याशेष जगद्बीजं विलयं
याति मोहनं (= ४१ab). -c) द१ सकृत्प्रमातृ मात्रेण. -d)
दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स शिवः, न१ विश्वेशं, द१ स रुद्रः,
ग२ विशेषः (→विश्वेशः); दे३ स हि (→खलु).

४१. ब१.३ ते१. ०. -a) का१ न१ ^०शेषं (→^०शेष-);
दे१.३.८-१० सूति, दे२ *ति, न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
सूतिर् (द१ ^०तिः, ग२ ^०ति) (→बीजं). -b) दे१.३.८-१० न१
द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. विज्ञान (ग२ ^०नन्, उ१ ^०नं),
दे६ विनयं (→विलयं); दे१.३.८-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
तनुरीश्वरः (दे१ ^०रं, दे३ म१ ^०री), द१ उ१ तनुरैश्वरं, ग२ न
तु ईश्वरं (→याति मोहनं). -c) दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. न मुञ्चति सदा पार्श्वं. -d) दे१.३.८-१० न१ द१
ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. शंकरोऽसौ (द१ म१ ^०रोथ) च (न१
^०व, ग२ उ१ -स) दृश्यते.

हिरण्यगर्भपुत्रोऽसावीश्वरो दृश्यते किल ॥४२
यस्याशेषजगत्सूतिर्विज्ञानतनुरीश्वरी ।
न मुञ्चति सदा पार्श्वं शंकरोऽसावदृश्यते ॥४३
पुष्पं वा यदि वा पत्रं यत्पादयुगले जलम् ।
दत्त्वा तरति संसारं रुद्रोऽसौ दृश्यते किल ॥४४
तत्सन्निधाने सकलं नियच्छति सनातनः ।
कालः किल स योगात्मा कालकालो हि दृश्यते ॥४५
जीवनं सर्वलोकानां त्रिलोकस्यैव भूषणम् ।
सोमः स दृश्यते देवः सोमो यस्य विभूषणम् ॥४६ बं. २.३१.४४

४२. ब१.३. ०. -a) ते१ विज्ञाय योगाद्भगवान्.
-b) का१ ब२ दे२-४ न१ ^०तरः, द१ ग२ म१ उ१ ^०तरे
(→^०तरम्). -c) ब२ दे३.४.६ न१ हिरण्यगर्भः, ग२ हिरण्यः **
(→हिरण्यगर्भ-). -cd) का१ ^०पुत्रोऽपि से- (→^०पुत्रोऽसावी-).
-d) दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. परः
(→किल).

४३. ब१.२ ते१. ०; दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. पुस्तकेषु ग्रंथं श्लोकः ४१ श्लोकस्य स्थाने वर्तते ।
अस्य पाठान्तरं तत्रैव दत्तम्.

दे६ पुस्तके इत्थं पाठो वर्तते—

* यस्याशेषजगत्पूति विधिज्ञात च किन्नरी ।

न मुञ्चति सदा पार्श्वं शंकरोऽसावदृश्यते ॥

४४. ब१.३. ०. -b) ते१ यत्प्रोक्तमुपलेपनम्. -c) दे३
तरति (→तरति). -d) का१ रुद्रोऽसौ, दे६ चंद्रोऽसौ (→रुद्रोऽसौ).

४५. ब१.३. ०. -a) का१ ब२ दे२-४.६.१० न१ यत्
(→तत्); द१ सन्निधेन (→सन्निधाने); का१ स कुलं, दे३ सततं,
दे१० उ१ सकलां (उ१ ^०लन्) (→सकलं). -b) ग२ निरच्छति
(→नियच्छति); दे४ समासतः (→सनातनः). -c) दे१.८-१०
मुर्वे. मुए. मुब. कालं, दे४ काले, ग२ कोलः (→कालः);
दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. नि-, दे२ सा (→स); ग२ यो*त्मा
(→योगात्मा); का१ दे३ कालः किसल (दे३ स किल) योगात्मा.
-d) का१ दे१.२.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. कालः (→काल-);
का१ कालात्, ब२ कालोह(?), द१ कालोस्व, दे२ कालाम्बु,
दे६.८.१० न१ द१ ग२ म१ उ१ कालोद्य (दे९.१० ह्य, न१ ग२ ^०थ)
(→कालो हि); दे१० न१ दृश्यते (→दृश्यते).

४६. ब१.३. ०. -a) का१ ब२ दे२.३.६ न१ ^०भूतानां
(→^०लोकानां). -b) का१ दे२ त्रैलोक्यस्यैव, ब२ दे३.४.६ न१ ते१
म१ त्रिलोकस्यैव, दे१.१० त्रिलोकस्यैव (दे१० ^०स्य च)
(→त्रिलोकस्यैव); ग२ भाषणं (→भूषणम्). -c) का१ ब२

वै. २.३१.४५

देव्या सह सदा साक्षाद् यस्य योगः स्वभावतः ।

गीयते परमा मुक्तिः स योगी दृश्यते किल ॥४७॥

योगिनो योगतत्त्वज्ञा वियोगाभिमुखाऽनिशम् ।

योगं ध्यायन्ति देव्याऽसौ स योगी दृश्यते किल ॥४८॥

सोऽनुवीक्ष्य महादेवं महादेव्या सनातनम् ।

वरासने समासीनमवाप परमां स्मृतिम् ॥४९॥

लब्ध्वा माहेश्वरीं दिव्यां संस्मृतिं भगवानजः ।

तोषयामास वरदं सोमं सोमविभूषणम् ॥५०॥

दे२.६ स सोमो, दे४ सोमा स, म१ योसौ स (→सोमः स); न१ स देवः सोम दृश्यते. -d) द१ यो सौ (→सोमो); दे६ भूषणः, द१ भूषते (→भूषणम्).

४७. ब१.३. ॐ. -a) दे३ समासाद्, ते१ सदासाक्षी (→सदा साक्षाद्). -b) ग्र२ दृश्य (→यस्य); दे१.८-१० न१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. योग (दे१० ०गे, न१ ०यः) (→योगः); ते१ यस्य योगस्य भावनः. -c) ग्र२ गीतन्ते (→गीयते); ते१ परमो (→परमा); ते१ मुक्तिः, द१ ग्र२ म१ उ१ शक्तिर् (→मुक्तिः). -d) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. महादेवः स दृश्यते.

४८. का१ ब१-३ दे२.४.६. ॐ. (द.सं.). -a) ते१ ०तत्त्वज्ञाः, ग्र२ ०तत्त्वज्ञो (→०तत्त्वज्ञा). -b) द१ उ१ मुब. यं (न१ नि) योगाभि०, ग्र२ ** गाभि० (→वियोगाभि०); दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. ०मुखाऽनिशम् (→०मुखाऽनिशम्); ते१ वियोगाभि(त्रि) मुखानिर्, म१ य पासमोह्यते निशं. -c) ते१ देव्यासौ (→देव्यासौ); म१ योगं ध्याययतिव्यासौ. -d) न१ द१ ग्र२ म१ उ१ योगीसं (न१ ०शं, द१ म१ वै) (→स योगी).

४९. ब१. ॐ; ब३. ab ॐ. -a) दे३ ते१ सोथ वीक्ष्य, दे६ सोत्तरीक्ष, द१ उ१ सोन्वेक्ष्य, ग्र२ सोन्वीक्ष्य (→सोनुः वीक्ष्य); का१ ब२ दे२-४.८ न१ ते१ द१ ग्र१ म१ महादेव्या, उ१ *हादेव्या (→महादेवं). -b) का१ दे२ सहदेवं, ब२ दे३.४.६ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ महादेवं (→महादेव्या); का१ ब२ दे२.४.६ ते१ त्रिलोचनं, दे१० सनातनीं (→सनातनम्). -c) का१ दे२ वीरासने, ते१ वगासने, + वरासने, द१ ग्र२ म१ उ१ वरासनं (→वरासने). -d) ते१ अवाप (→अवाप); दे६ उ१ परमा (उ१ ०मं) (→परमां); दे४ स्मृतं (→स्मृतिम्); ग्र१ अवा*****.

५०. ब१. ॐ. -a) ब३ लब्ध्वा, ते१ ग्र२ उ१ बुध्वा (→लब्ध्वा); का१ ग्र२ महेश्वरा (ग्र२ ०री), दे२.६ ते१ माहेश्वरा

ब्रह्मोवाच ।*

नमो देवाय सहते महादेव्यै नमो नमः ।

नमः शिवाय शान्ताय शिवायै शान्तये नमः ॥५१॥

ओं नमो ब्रह्मणे तुभ्यं विद्यायै ते नमो नमः ।

नमो मूलप्रकृतये महेशाय नमो नमः ॥५२॥

नमो विज्ञानदेहाय चिन्तायै ते नमो नमः ।

नमस्ते कालकालाय ईश्वरायै नमो नमः ॥५३॥

नमो नमोऽस्तु रुद्राय रुद्रायै ते नमो नमः ।

(दे६ ०री, ते१ ०रं) (→माहेश्वरी); दे१ ते१ देव्या, ग्र२ दिव्या (→दिव्यां). -b) दे६ उ१ संसृ(उ१ ०मृ)ति, ते१ संस्मृतिर् (→संस्मृति); दे१० भगवानुजः (→भगवानजः). -c) द१ प्रेष-यामास, म१ **** स (→तोषयामास). -d) दे१.३.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सोमार्द्धं, न१ सामार्द्धं (→सोमवि०); द१ ०धारिणे (→०भूषणम्).

* ब१ दे१.३.८-१० द१ ग्र२ उ१. ॐ; न१ ब्रह्म उवाच, ते१ म१ ब्रह्मा.

५१. ब१ दे१. ॐ; दे४.५१c-५४b ॐ. -a) ग्र२ महा- (→नमो); द१ देव्याय (→देवाय). -c) म१ शिवायै (→शिवाय); म१ शान्तायै (→शान्ताय). -d) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सततं (→शान्तये); म१ नमश्शिवाय शान्ताय.

का१ दे२ अधिकम्—

नमो नमस्ते कालाय मायायै च नमो नमः (= ५४cd)

५२. ब१ दे४. ॐ; दे३.५१c-५३d ॐ; न१. cd ॐ. -a) ब२ मुब. नमोऽस्तु, दे१ सोमाय (→ओं नमो); उ१ भ(ग)वते (→ब्रह्मणे). -b) उ१ विद्यायै (→विद्यायै); का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ च (→ते). -cd) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. महेशाय नमस्तुभ्यं मूलप्रकृतये नमः.

५३. ब१ दे३.४. ॐ; दे१.५३c-५४d ॐ (द.सं.). -a) म१ ०देवाय (→०देहाय). -b) का१ दे२ द१ ग्र२ म१ उ१ चिन्तये च, ब२ जिज्ञाय च, ब३ चिन्तायै च, दे६ विनये च, न१ मुब. चिन्तये ते, ते१ विज्ञानाय (→चिन्तायै ते). -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नमोऽस्तु (→नमस्ते). -d) न१ ईश्वरायै, ते१ म१ उ१ ईश्वराय (उ१ ०र्यै), ग्र२ ईशान्यै च (→ईश्वरायै).

५४. ब१ दे१.३. ॐ; ब२ दे४ न१ द१ ग्र२ उ१. ab ॐ (द.सं.). -a) ते१ म१ नमस्ते (→नमोऽस्तु). -b) का१ ब३ दे२.६ रुद्रायै च, ते१ रुद्रायै च (→रुद्रायै ते). -c) ब३ दे४.६.८-१०

नमो नमस्ते कामाय मायायै च नमो नमः ॥५४
नियन्त्रे सर्वकार्याणां क्षोभिकायै नमो नमः ।
नमोऽस्तु ते प्रकृतये नमो नारायणाय च ॥५५
योगदायै नमस्तुभ्यं योगिनां गुरवे नमः ।
नमः संसारनाशाय संसारोत्पत्तये नमः ॥५६
नित्यानन्दाय विभवे नमोऽस्त्वानन्दमूर्तये ।
नमः कार्यविहीनाय विश्वप्रकृतये नमः ॥५७
ओंकारमूर्तये तुभ्यं तदन्तःसंस्थिताय च ।
नमस्ते व्योमसंस्थाय व्योमशक्त्यै नमो नमः ॥५८

इति सोमाष्टकेनेशं प्रणनाम पितामहः ।
पपात दण्डवद् भूमौ गृणन् वै शतरुद्रियम् ॥५९
अथ देवो महादेवः प्रणतार्तिहरो हरः ।
प्रोवाचोत्थाप्य हस्ताभ्यां प्रीतोऽस्मि तव सांप्रतम् ॥६०
दत्त्वाऽसौ परमं योगमैश्वर्यमतुलं महत् ।
प्रोवाचाग्रे स्थितं देवं नीललोहितमीश्वरम् ॥६१
एष ब्रह्माऽस्य जगतः संपूज्यः प्रथमः सुतः ।
आत्मनो रक्षणीयस्ते गुरुर्ज्येष्ठः पिता तव ॥६२

वै.२.३१.६०

न₁ ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. कालाय (→कामाय).
-d) दे₆ मायाय, दे₈₋₁₀ क (दे₁₀ का-) लायै, न₁ कालये
(→मायायै); दे₈₋₁₀ ते₁ द₁ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. ते (→च).

अतः परम् न₁ अधिकम्—

*‘नमो मूलप्रकृतये महेशाय नमो नमः’ । (= ५२cd)

५५. ब₁. ०. -a) दे₁ ग₂ नियन्त्रे, ते₁ नियन्त्रे
(→नियन्त्रे); दे₆ °कार्यानात्, उ₁ °कार्याणि (→°कार्याणां);
दे₁₀ नियं च सर्वथा कोणां. -b) ब₂ द₁ क्षोभिकायै, दे₃ ते₁
अविकायै, दे₆ भोक्षिकायै (→क्षोभिकायै); का₁ ब₂ दे_{2.6} न₁
ते₁ नमोऽस्तु ते (→नमो नमः). -c) दे₄ ते₁ ३ॐ नमोऽस्तु, द₁ ग₂
उ₁ नमस्तेस्तु (उ₁ °सु) (→नमोऽस्तु ते); का₁ दे₃ तत् (→ते).
-d) का₁ तु, दे₄ ते (→च).

५६. ब₁. ०. -a) दे_{1.3.4.6.8-10} मुर्वे. मुए. मुब.
योगदाय, ते₁ योगीशाय (→योगदायै). -b) दे₄ योगिनो
(→योगिनां); दे₄ गुरुवे (→गुरुवे). -c) ग₂ सागर°
(→संसार°); दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. °वासाय (→°नाशाय).
-d) दे₄ संसारपतये नमः, ते₁ संसारोत्पत्तयेनमः, द₁
संसारोत्पत्ति हेतवे.

५७. ब₁. ०. -b) न₁ नमस्त्वा° (→नमोऽस्त्वा°);
म₁ °रूपिणे (→°मूर्तये). -c) उ₁ कार्या° (→कार्य°); का₁
दे₂ कार्यहीनाय विश्वाय.

५८. ब₁. ०; का₁ दे₂. ab ०. -b) दे₆ तदाप्त-
(→तदन्तः); दे₄ न₁ द₁ म₁ ते, ते₁ ते, + च (→च); दे₃
तदन्तः स्थितये नमः; ग₂ ततस्संप्रस्थिताय च. -c) दे₁
°संस्थाप्य, दे₂ *** (→°संस्थाय). -d) °शक्ते (→°शक्त्यै).

अतः परम् दे₃ अधिकम्—

४७. *नमः प्रपंचरूपिण्यै निःप्रपंचस्वरूपिण्यै ।

नमोऽध्येयस्वरूपिण्यै योगिष्येयाय ते नमः ।

परिणामापरिणाम नित्याभ्यां च नमो नमः ।

नमोनिरन्तरानन्द मूलकंदाय शंभवे । [४]

जगत्त्राणकृतानन्द मूर्तये शक्तये नमः ।

५९. ब₁. ०. -a) ब_{2.3} इति संसाराष्टकेनेशं, दे₆ प्रति
शावाष्टकेनेशं, ते₁ इतीशमम्बिकां नित्यं. -b) दे_{1.8-10} मुर्वे.
मुए. मुब. प्रणिपत्य, ते₁ संप्रणम्य, द₁ ग₂ म₁ उ₁ प्रणम्य स
(→प्रणनाम); दे₁₀ पितामह (→पितामहः). -d) का₁ दे₂
शृण्वन् वै, द₁ गृणद्वा, ग₂ गृह्णन्ते (→गृणन्वै); उ₁ °रुद्रिकं
(→°रुद्रियम्).

६०. ब₁. ०. -a) दे₆ देवा (→देवो). -c) का₁
दे_{1.6.8.9} द₁ प्रोवाचोत्थाय, दे₄ प्रोवाचोत्थाप्य, न₁ प्रोवाचार्याय,
उ₁ प्रा(?)वाचोत्थाप्य (→प्रोवाचोत्थाप्य). -d) न₁ तप, उ₁
त* (→तव); न₁ सां व्रतं (→साम्प्रतम्).

६१. ब₁. ०. -a) दे_{1.3.4.8-10} न₁ ते₁ द₁ ग₂ उ₁
मुर्वे. मुए. मुब. दत्त्वास्मै, म₁ तदस्मै (→दत्त्वास्मै); दे₄ पारमं
(→परमं). -b) ग₂ उ₁ °मैश्वरं (→°मैश्वर्यम्); ब₃ मण्डलं,
द₁ ग₂ उ₁ परमं (→अतुलं). -c) ब_{2.3} प्रोवाचान्ते स्थितं,
दे_{1.9} प्रोवाचोत्स्थितं, दे₂ प्रोवाचांते स्थितं, दे₆ प्रोधावन्ति, दे₈
मुर्वे. मुए. मुब. प्रोवाचाग्रस्थितं (→प्रोवाचाग्रे स्थितं);
दे_{1.3.4.8-10} न₁ ते₁ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रं (→देवं); द₁ ग₂
म₁ उ₁ प्रोवाचो (म₁ उ₁ °चा) ग्रे (द₁ °ग्रे) च तिष्ठन्तन्.

६२. ब₁. ०. -a) दे₁₀ जगतां (→जगतः). -b)
का₁ ब₃ दे₄ न₁ द₁ उ₁ संपूज्य- (→संपूज्यः); ते₁ ग₂
उ₁ प्रथमं (→प्रथमः); दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. स्थितः,
न₁ श्रुतः, उ₁ श्रुतं (→सुतः). -c) का₁ ते₁ आत्मानो,
दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. आत्मना (→आत्मनो). -d)
ब₂ ग₂ गुरुर्ज्येष्ठः, दे_{1.2.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. गुणर्ज्येष्ठः,
ते₁ गुरुरीशः, द₁ गुरुर्ज्येष्ठं (→गुरुर्ज्येष्ठः); न₁ पितामहः
(→पिता तव).

वे२.३१.६३ अयं पुराणपुरुषो न हन्तव्यस्त्वयाऽनघ ।
 स्वयोगैश्वर्यमाहात्म्यान्मामेव शरणं गतः ॥६३॥
 अयं च यज्ञो भगवान् सगर्वो भवताऽनघ ।
 शासितव्यो विरिञ्चस्य धारणीयं शिरस्त्वया ॥६४॥
 ब्रह्महत्यापनोदार्थं व्रतं लोकाय दर्शयन् ।
 चरस्व सततं भिक्षां संस्थापय सुरद्विजान् ॥६५॥
 इत्येतदुक्त्वा वचनं भगवान् परमेश्वरः ।
 स्थानं स्वाभाविकं दिव्यं ययौ तत्परमं पदम् ॥६६॥

६३. ब१-३ दे६. ०. -a) का१ ग्रहं, न१ पुनः
 (→ग्रयं); दे१.३.८.९ न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. पुराणः,
 दे१० च राजः (→पुराण-). -b) ग्र३ °व्यं तवा°
 (→°व्यस्त्वया°); ते१ °नभः, + °नघ (→°नघ). -c)
 दे१.३.४.८.९ न१ ते१ द१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. स (→स्व-). -d)
 ते१ मां चैव, म१ ममैव (→मामेव); दे१.८.९ मुब. परमं गतः,
 दे४ उ१ शरणङ्गताः (उ१ °ता) (→शरणंगतः).

६४. ब१. ०. -a) दे१ यज्ञे, दे८.९ जज्ञे (→यज्ञो);
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. गर्वोऽसौ (→भगवान्). -b)
 ब२.३ दे६ सङ्गतो, दे३ सर्वगो, दे४ स गर्भो, ते१ स रक्ष्यो,
 ग्र२ सगर्वो (→सगर्वो); द१ भगवानघ (→भवतानघ). -c)
 ब३ दे४ न१ ग्र२ शा (न१ श) यि तव्यो, दे१ शासितस्यो, द१
 म१ शासनीयो (→शासितव्यो); उ१ साधिततमव्यातिरिञ्च.
 -d) दे६ शिवस्त्वया, दे१० शिवस्त्वया, + शिरस्त्वया, उ१
 शिरस्त्वयं (→शिरस्त्वया).

६५. ब१. ०. -b) ब२ दे६ लोकस्य, दे१.३.८-१०
 ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. लोके प्र- (→लोकाय);
 दे३.६ म१ दर्शय(दे६ °या), न१ दर्शयत् (→दर्शयन्). -c)
 का१ वरस्व (→चरस्व); ब२ नियतं (→सततं). -d) दे६ संस्था
 ** (→संस्थापय); दे६ द१ सुरद्विषां (द१ °जं), ग्र२ सुतां
 द्विषां (→सुरद्विजान्); दे३ धर्मे संस्थापय द्विजान्.

६६. ब१. ०. -a) ते१ द१ ग्र२ म१ इत्येवम्
 (→इत्येतद्); दे१ उक्ता, ते१ उक्तो (→उक्त्वा); ते१ भगवान्
 (→वचनं). -b) दे८ भगवान्, ते१ वचनं (→भगवान्); म१ मुर्वे.
 परमेश्वरम् (→परमेश्वरः); ग्र२ भक्वा**मेश्वरम्. -c) दे४ ग्र२
 स्वाभाविकं (→स्वाभाविकं).

६७. ब१. ०. -a) दे४ तु (→स); दे२ ईशं. (→ईशः).

ततः स भगवानोशः कपर्दी नीललोहितः ।
 ग्राह्यामास वदनं ब्रह्मणः कालभैरवम् ॥६७॥
 चर त्वं पापनाशार्थं व्रतं लोकहितावहम् ।
 कपालहस्तो भगवान् भिक्षां गृह्णातु सर्वतः ॥६८॥
 उक्तवैवं प्राहिणोत् कन्यां ब्रह्महत्यामिति श्रुताम् ।
 दंष्ट्राकरालवदनां ज्वालामालाविभूषणाम् ॥६९॥
 यावद् वाराणसीं दिव्यां पुरीमेष गमिष्यति ।
 तावत् त्वं भीषणे कालमनुगच्छ त्रिलोचनम् ॥७०॥

-c) ग्र२ ग्राह*मास (→ग्राह्यामास). -d) का१ ब३ दे२.४
 ग्र२ कालभैरवः, उ१ क(पा)ल भैरवम् (→कालभैरवम्).

६८. ब१. ०. -a) का१ दे४ चचार, ब२.३ दे६ चर स्व,
 ग्र२ चरन्तं (→चर त्वं). -b) दे१.८.९ न१ द१ ग्र२ म१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुब. लोके, दे१० लोह- (→लोक-); ब२ °हिते रतः
 दे४ °हिताय च, न१ °हितासतं, ग्र२ ** बहं (→°हितावहम्).
 -c) ग्र२ °हस्ते (→°हस्तो). -d) ग्र२ गृह्णातु (→गृह्णातु);
 ब३ सच्यतः, द१ ग्र२ भावितः, म१ पालितः, उ१ भासतः
 (→सर्वतः); दे६ स्त्वं*****.

६९. ब१ दे६. ०. -a) उ१ उक्तवैवं (→उक्तवैवं);
 न१ प्रापिणोत् (→प्राहिणोत्); दे४.१० कृत्यां (→कन्यां).
 -b) दे१.३.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °हृत्येति
 वि- (→°हृत्यामिति); का१ ब२ दे२.४ न१ श्रुतं (→श्रुताम्).
 -d) का१ त्वक्षमाला° (→ज्वालामाला°); का१ ब२.३ दे२ न१
 °समन्वितां, द१ ग्र२ °विभीषि(द१ -स-)णां, उ१ -ति भीषणाम्
 (→°विभूषणाम्).

७०. ब१. ०; दे६. ab ०. -a) दे१.४ उ१ वाराणसी-
 (→वाराणसी). -b) दे४ पुरामेषा, म१ पुरीमेव (→पुरीमेष);
 न१ यतिष्यति (→गमिष्यति). -c) दे१.८.९ मुर्वे. मुए.
 तावद्वि-, दे३ तावश्चं, दे४ वायतं, दे१० नावम् (→तावत्त्वं);
 का१ दे१.४.८.९ द१ ग्र२ म१ मुर्वे. मुए. भीषणा-, दे३
 भीषणं, दे१० भीषणां (→भीषणं); का१ दे१.४.८-१० मुर्वे.
 मुए. -कारा, दे३ कालि, ग्र२ कारम्, म१ का*म् (→कालम्).
 उ१ ता*स्त्वं म भीषणाकारा. -d) का१ सह गच्छ, दे१.४.८-१०
 मुर्वे. मुए. ह्यनुगच्छ (दे४ °च्छं, दे८.९ °छन्) त्रि-, ते१ द१ ग्र२
 अनुगच्छेति, उ१ अनुगच्छे त्रि- (→अनुगच्छ त्रि-); दे१.३.४.८-१०
 न१ ते१ द१ ग्र२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. -शूलिनम् (→लोचनं).
 म१ अनु * च्छेति शूलिनम्.

एवमाभाष्य कालाग्निं प्राह देवो महेश्वरः ।
 अटस्व निखिलं लोकं भिक्षार्थं मन्त्रियोगतः ॥७१
 यदा द्रक्ष्यसि देवेशं नारायणमनामयम् ।
 तदाऽसौ वक्ष्यति स्पष्टमुपायं पापशोधनम् ॥७२
 स देवदेवतावाक्यमाकर्ण्य भगवान् हरः ।
 कपालपाणिर्विश्वात्मा चचार भुवनत्रयम् ॥७३
 आस्थाय विकृतं वेषं दीप्यमानं स्वतेजसा ।
 श्रीमत् पवित्रमतुलं जटाजूटविराजितम् ॥७४
 कोटिसूर्यप्रतीकाशैः प्रसथैश्चातिगर्वितैः ।

भाति कालाग्नियनो महादेवः समावृतः ॥७५
 पीत्वा तदमृतं दिव्यम् आनन्दं परमेष्ठिनः
 लीलाविलासबहुलो लोकानागच्छतीश्वरः ॥७६
 तं दृष्ट्वा कालवदनं शंकरं कालभैरवम् ।
 रूपलावण्यसंपन्नं नारीकुलमगादनु ॥७७
 गायन्ति विविधं गीतं नृत्यन्ति पुरतः प्रभोः ।
 सस्मितं प्रेक्ष्य वदनं चक्रुर्भ्रूभङ्गमेव च ॥७८
 स देवदानवादीनां देशानभ्येत्य शूलधृक् ।
 जगाम विष्णोर्भवनं यत्रास्ते मधुसूदनः ॥७९ वं. २.३१.७७

७१. व१. ॐ. -a) ते१ परम् (→एवम्); ते१ काशीसं (→कालाग्निं). -b) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुए. मुव. लोक- (→देवो); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. -महेश्वरम्, द१ ग२ उ१ -पितामहः (→महेश्वरः). -c) दे४ अटस्थ, दे६ अलं च, दे१० अटस्थ (→अटस्व); दे१.३.४.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. लोकानखिलान् (→निखिलं लोकं). -d) व२ ते१ भिक्षार्थं, दे१.३.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. भैक्षार्थी (ग२ उ१ ०र्थ) (→भिक्षार्थी); व२ मे नियोगतः, दे१ मन्त्रियोगितः (→मन्त्रियोगतः).

७२. व१. ab ॐ; म१. ७२d-७४a ॐ. -a) का१ तदा, द१ ग२ उ१ यावद् (→यदा); दे४ प्रेक्ष्यसि, न१ द्रक्ष्यामि, ग२ द्रक्षसि (→द्रक्ष्यसि). -c) ते१ तथासौ, द१ ग२ उ१ तवासौ, (→तदासौ); का१ द्रक्ष्यति, दे१ वीक्ष्यति, दे६ रक्षति (→वक्ष्यति); दे३ श्रेष्ठम्, दे४.६ स्पृष्टम्, ते१ व्यक्तम् (→स्पृष्टम्); म१ तदासौ मोक्ष्यति स्पृष्टम्. -d) का१ व२.३ दे२.६ कायं, व१ पाति० (→पापं); ग२ ०शोधनं (→०शोधनम्).

७३. म१ ॐ. -a) दे३ देवो (→देव-). -b) दे४ हरिः (→हरः). -c) का१ ०पाणी, ग२ ०पाणि (→०पाणिर्). -d) दे६ भुवनं (→भुवन-).

७४. म१. a ॐ (द्र. ७३ पा. वि.). -a) दे६ विकृते (→विकृतं); व२.३ दे२.६ वेषं (→वेषं). -b) दे४ द१ ग२ दीप्यमान- (→दीप्यमानं); उ१ ०तेजसाः (→०तेजसा). -c) का१ प्रभावम्, व१-३ पवित्र- (→पवित्रम्); व१-३ -मण्डलं, दे१.३.८. १० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. रुचिरं (→अतुलं). -d) व१ जटाजूटविभूषणं, दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. लोचनत्रयसंयुतम्.

७५. -a) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. सहस्रसूर्यप्रतिमं. -b) का१ दे४ प्रथमैश्चातिगर्वितैः, दे१.३.८-१०

न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. सिद्धैः प्रमथ (दे१ उ१ प्रथम-) पुङ्गवैः. -c) व२ इति, दे६ नाति (→भाति); न१ भाति कालानि * यनो. -d) न१ मोहादेवः (→महादेवः); दे१० समाहितः, न१ द१ ग२ म१ उ१ सनातनः (→समावृतः).

७६. -a) ग२ उ१ ब्रह्मामृतं (→तदमृतं). -b) दे४.९ परमेष्ठि नं (दे९ ०तः) (→परमेष्ठिनः). -d) व१ कालात्मा-, व२. कालोन्ना-, दे२.६ कालोन्ना-, दे१० द१ ग२ म१ उ१ लोकानां (→लोकाना-); व२ -गच्छतिश्वरं, ग२ म१ उ१ गतिरीश्वरः (→-गच्छतीश्वरः); ते१ बहुलः कालां गच्छविरीश्वरः.

७७. -b) व२ लोकं (→कालं); ग२ ०भैरवः (→०भैरवम्). -c) व२ ०संयुक्तं, म१ ०सहितं (→०सम्पन्नं). -d) दे४ ०मथागमात्, ते१ ०मथागतम्, ग२ ०महादनु (→०मगादनु).

७८. -a) दे१.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. गायन्ति गीतं विविध- धैर, दे३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ गायन्ति गीतं विविधं (द१ ०धैः). -b) दे१.४.६-१० उ१ प्रभो (→प्रभोः). -c) दे२ विस्मितं (→सस्मितं); न१ क्षेत्र, द१ प्रेक्ष, म१ प्रैक्ष्य, उ१ प्रेत्य (→प्रेक्ष्य). -d) व२.३ चारु-, दे२ दत्तः, दे३ चक्षुर, दे६ ते१ चतुर-, द१ ग२ म१ उ१ चलत्- (→चक्रुर); का१ वदतं म्रूभङ्गमेव च, दे१० चतुर्थं भंगमेव च.

७९. -a) दे४ त- (→स); व१ * दीनां (→०वादीनां). -b) दे३ देशाद् (→देशान्); दे३.४ न१ ते१ द१ ग२ म१ ०भृत्, उ१ ०भृतः (→०धृक्). -c) का१ व१-३ दे२.६ न१ विष्णु (→विष्णोर्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. भुवनं, ग२ भगवान् (→भवनं). -d) ते१ यत्तीर्थं (→यत्रास्ते); दे१.३.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. पुरुषोत्तमः (→मधुसूदनः).

वै. ३१.७५ निरीक्ष्य दिव्यभवनं शंकरो लोकशंकरः ।
 सहैव भूतप्रवरैः प्रवेष्टुमुपचक्रमे ॥८०॥
 अविज्ञाय परं भावं दिव्यं तत्पारमेश्वरम् ।
 न्यवारयत् त्रिशूलाङ्गं द्वारपालो महाबलः ॥८१॥
 शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा महाभुजः ।
 विष्वक्सेन इति ख्यातो विष्णोरंशसमुद्भवः ॥८२॥
 अथैनं शंकरगणो युयुधे विष्णुसंभवम् ।
 भीषणो भैरवादेशात् कालवेग इति श्रुतः ॥८३॥
 विजित्य तं कालवेगं क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 रुद्रायाभिमुखं रौद्रं चिक्षेप च सुदर्शनम् ॥८४॥
 अथ देवो महादेवस्त्रिपुरारिस्त्रिशूलभृत् ।

तस्मापतन्तं सावज्ञमालोकयदमित्रजित् ॥८५॥
 तदन्तरे महद्भूतं युगान्तदहनोपमम् ।
 शूलेनोरसि निर्भिद्य पातयामास तं भुवि ॥८६॥
 स शूलाभिहतोऽत्यर्थं त्यक्त्वा स्वं परमं बलम् ।
 तत्प्राज जीवितं दृष्ट्वा मृत्युं व्याधिहता इव ॥८७॥
 निहत्य विष्णुपुरुषं सार्धं प्रमथपुंगवैः ।
 विवेश चान्तरगृहं समादाय कलेवरम् ॥८८॥
 निरीक्ष्य जगतो हेतुमीश्वरं भगवान् हरिः ।
 शिरो ललाटात् संभिद्य रक्तधारासपातयत् ॥८९॥
 गृहाण भगवन् भिक्षां मदीयाममितद्युते ।
 न विद्यतेऽनाभ्युदिता तव त्रिपुरमर्दन ॥९०॥

८०. -a) दे१.३.४-१० न१ ते१ द१ अ२ उ१ मुवै. मुए. मुव. सम्प्राप्य, म१ संपाद्य (→निरीक्ष्य); का१ व१-३ दे२.६ न१ भवनं दिव्यं, दे४ द१ म१ उ१ दिव्यं भवनं, दे१० दिव्यभुवनं (→दिव्यभवनं). -b) दे६ शंकरं (→शंकरो). -c) व२ स देव-, म१ देहैव (→सहैव); मुव. °प्रवरः (→°प्रवरैः).

८१. -b) दे४ तत्परं (→दिव्यं तत्); का१ व१ दे४.६.१० न१ द१ अ२ परमेश्वरम्, म१ भवनं गतः (→पारमेश्वरम्). -c) व१ दे४ निवारयत् (व१ °यन्); व२ न्यवारयन्, व३ द१ न्यवारयन्, न१ न्यवारय (→न्यवारयत्); का१ दे२ न्यवारयत शूलेन. -d) व२.३ दे६ द्वारपाला (→द्वारपालो); व१.२ दे२.६ महाबलाः (→महाबलः).

८२. -a) दे४ °पाणि (→°पाणिः). -b) उ१ पीतवासा (→पीतवासा); म१ महाबलः (→महाभुजः). -c) अ२ इति ख्यातः, म१ स बलवान् (→इति ख्यातो). -d) दे६ विष्णु° (→विष्णो°).

८३. मुए. ab ⊙. -a) का१ अथैषं, दे१.३.४.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. अथ तं, ते१ अथ* (→अथैनं); दे१.८-१० मुवै. °गणं, अ२ म१ °गुणो (→°गणो). -b) अ२ युयुधो (→युयुधे); दे१.८-१० मुवै. °संभवः, ते१ °संभवः, + °संभवं (→°संभवं). -c) द१ भाषणो (→भीषणो); व१ भैरवादेशात्, व३ भैरवोद्देशात्, दे३ भैरवो वेगात्, दे६ भैरवो दंशान्, ते१ भैरवो देवः (→भैरवादेशात्). -d) व२ °काम- (→काल-); दे१० एव, ते१ -भोग (→वेग); का१ श्रुतिः, दे१.३.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुव. स्मृतः (→श्रुतः).

८४. -a) व१ अजित्य, दे४ विजित्यं (→विजित्य); व२ °देवं (→°वेगं); ते१ विजिष्यन् तं कालवेगं. -b) ते१

क्रोधनं (→क्रोधसं-). -c) दे१.३.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुव. रुद्रावाभिखं रुद्रं. -d) ते१ स (→च).

८५. न१. cd ⊙. -b) व२ उ१ °धृक्, दे१० °भृत्, + °धृक् (→°भृत्). -d) द१ म१ उ१ सर्वज्ञः (→सावज्ञ).

८६. दे१. d ⊙. -a) न१ तदेतरे (→तदन्तरे); दे३ महाभूतं, द१ अ२ उ१ महद् युद्धं (→महद् भूतं). -c) ते१ शूलेनोरसि (→शूलेनोरसि).

८७. दे१. abc ⊙. -a) ते१ त्रिशूलोपहतोऽव्यर्थं. -b) व३ अ२ सु- (→स्वं). -c) ते१ तथा तं पतितं दृष्ट्वा. -d) ते१ मृत्योर्, अ२ मृत्युर् (→मृत्युः); द१ °हता (→°हता).

८८. -a) व२ न१ निपात्य, ते१ निर्जित्य (→निहत्य); व१ °पुरुषं (→°पुरुषं). -b) का१ दे२.४.८.९ न१ प्रथम°, व२ परम° (→प्रमथ°).

८९. -a) दे१.३.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुव. वीक्ष्य तं (न१ तत्); ते१ जगतामीशं (→जगतो हेतुं). -b) दे४ ईश्वरो (→ईश्वर). -c) व१ दे३.८-१० मुवै. मुए. मुव. शिरां (→शिरो); दे४ ललाटे (→ललाटात्); द१ अ२ म१ उ१ स्वललाटं निर्निभिद्य. -d) दे४ उ१ °धारां (→°धारां); व१ अवारयत् (→अपातयत्).

९०. व१. ⊙; दे४. cd ⊙. -a) व३ दे२ भगवान् (→भगवन्); दे१.३.४.८-१० ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुव. गृहाण भिक्षां भगवन्, दे६ गृहान्न गत्वा*द्विधां. -b) न१ मदीयं, द१ मदीयं, उ१ मदीयं (→मदीयां). -c) दे१.३.८-१० अ२ मुवै. मुए. मुव. °न्या ह्युचिता, दे६ नात्युदिता, न१ द१ नाप्युचिता म१ उ१,

न संपूर्णं कपालं तद् ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 दिव्यं वर्षसहस्रं तु सा च धारा प्रवाहिता ॥९१॥
 अथान्नवीत् कालरुद्रं हरिनारायणः प्रभुः ।
 संस्तूय वैदिकैर्मन्त्रैर्बहुमानपुरःसरम् ॥९२॥
 किमर्थमेतद् वदनं ब्रह्मणो भवता धृतम् ।
 प्रोवाच वृत्तमखिलं भगवान् परमेश्वरः ॥९३॥
 समाहूय हृषीकेशो ब्रह्महत्यामथाच्युतः ।
 प्रार्थयामास देवेशो विमुञ्चेति त्रिशूलिनम् ॥९४॥
 न तत्याजाथ सा पार्श्वं व्याहृताऽपि मुरारिणा ।
 चिरं ध्यात्वा जगद्योनिः शंकरं प्राह सर्ववित् ॥९५॥

°न्याप्युदिता (→°नाभ्युदिता); ते१ भवद्वये नाम्भ्युदिता. -d) दे१ तत्र, दे६ भव, ते१ हर (→तव); दे१० °मर्द्दने, उ१ °दर्शन (→°मर्द्दन).

९१. दे४. ०. -a) का१ ब१.३ दे२ असंपूर्ण, ब२ दे३ ते१ स संपूर्ण, अ२ न च पूर्ण (→न संपूर्ण); का१ दे६.१० तं, दे३ ते१ अ२ म१ उ१ तु (→तद्). -c) दे१० ते१ दिव्य- (→दिव्यं). -d) ब१ प्रवारिता, दे३ प्रवाहिका, दे६ पुराहिता (→प्रवाहिता).

९२. -a) का१ अथान्नवीत तं रुद्रं, द१ अ२ म१ उ१ अथान्नवीततरो रुद्रं. -b) का१ ब१-३ दे२.६ स्वयं (→प्रभुः). -c) दे२ द१ अ२ उ१ संभूय, ते१ संस्तूय (→संस्तूय); न१ विप्रैः (→मन्त्रैः); दे१.३.४.८-१० ते१ द१ अ२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. संस्तूय विविधैर्भावैर्. -d) ब१ बहुमानः (→बहुमान-).

९३. -b) ब१ ब्रह्मणा, उ१ ब्रह्मणै (→ब्रह्मणो); का१ भवता व्रतं, ब१ भवतामृतं, ब३ दे३ ते१ भवताहतं, म१ उ१ भवतादधृतं (→भवता धृतं). -c) दे१ तत्र, दे३ विष्णु° (→वृत्त°); ते१ प्रोवाच तं तदखिलं. -d) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. देवदेवो महेश्वरः.

९४. ब१. bc ०. -a) ब१.३ दे६ समाधाय, ते१ समाहृत्य (→समाहूय). -c) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. भगवान् (→देवेशो). -d) ते१ विमुञ्चति (→विमुञ्चेति); दे१० त्रिलोचनं (→त्रिशूलिनं); द१ अ२ म१ उ१ विमुञ्चस्वेति शूलिनं.

९५. -a) का१ ब१.३ दे२.४.६ तदा, ब२ यदा, ते१ न१

व्रजस्व भगवन् दिव्यां पुरीं वाराणसीं शुभाम् ।
 यत्राखिलजगद्दोषं क्षिप्रं नाशयतीश्वरः ॥९६॥
 ततः सर्वाणि गुह्यानि तीर्थान्यायतनानि च ।
 जगाम लीलया देवो लोकानां हितकाम्यया ॥९७॥
 संस्तूयमानः प्रमथैर्महायोगैरितस्ततः ।
 नृत्यमानो महायोगी हस्तन्यस्तकलेवरः ॥९८॥
 तमभ्यधावद् भगवान् हरिनारायणः स्वयम् ।
 अथास्थायापरं रूपं नृत्यदर्शनलालसः ॥९९॥
 निरीक्षमाणो गोविन्दं वृषेन्द्राङ्कितशासनः ।
 सस्मितोऽनन्तयोगात्मा नृत्यति स्म पुनः पुनः ॥१००॥ वं२.३१.६७

च सा (→[अ]थ सा). -b) दे४.६ ते१ व्याहृताप्यमुरारिणा, द१ अ२ व्याहृताप्यशरीरिणा, म१ उ१ व्याहृताप्यशरीरिणी (उ१ °णं). -c) का१ ब२ दे२.६ °ज्योतिः, दे१.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुव. °योनि (→°योनिः).

९६. -a) का१ ब१-३ भजस्व, द१ प्राज्ञां च, म१ उ१ व्रजस्व (→व्रजस्व); ब१.३ दे४ भगवान् (→भगवन्); न१ दीव्यं (→दिव्यां); दे१.३.८-१० ते१ द१ अ२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. व्रजस्व दिव्यां (ते१ देव्या) भगवन् (द१ अ२ °वान्). -c) म१ यथा- (→यत्रा-); ब१.२ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. जगद् दोषान्, दे३ जगद् योनिः (→जगद् दोषं). -d) द१ अ२ क्षिप्रं नश्यत्य-वारितं, उ१ क्षिप्रं नश्यति वाञ्छितं.

९७. -a) ब२.३ दे६ मुर्वे. भूतानि (→गुह्यानि).

९८. -b) द१ अ२ म१ उ१ महादेवो महाद्युतिः.

९९. -a) ब१ तमन्वधावद्, दे३ तमन्वगच्छद्, ते१ तदाभ्यधावद् (→तमन्वधावद्). -b) ब१ विष्णुर् (→हरिर्); दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. प्रभुः (→स्वयं). -c) ब३ समा° (→अथा); ब१ अथास्य परमं रूपं, ब२ आस्थाय परमं रूपं, दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. समास्थाय परं रूपं. -d) का१ ब१ नित्यं (का१ °त्यं), न१ द१ अ२ उ१ नृत्त-, म१ नृत्य- (→नृत्य-); ब२ दे६ °लालसं, ब३ °मानसं (→°लालसः).

१००. द१. cd ०. -a) ब२.३ दे२.६ अ२ म१ निरीक्षमाणो, दे३ निरीक्षमाणं (→निरीक्षमाणो). -b) दे३ शशाङ्काङ्कितशेखरः, न१ वृषेन्द्राङ्कितशेखरः, द१ अ२ उ१ वृषेन्द्रो-

बं.२.३१.६८

अथ सानुचरो रुद्रः सहर्षिर्मवाहनः ।
 भेजे महादेवपुरीं वाराणसीमिति श्रुताम् ॥१०१॥
 प्रविष्टमात्रे देवेशे ब्रह्महत्या कर्पादिनि ।
 हा हेत्युक्त्वा सनादं सा पातालं प्राप दुःखिता ॥१०२॥
 प्रविश्य परमं स्थानं कपालं ब्रह्मणो हरः ।
 गणानामग्रतो देवः स्थापयामास शंकरः ॥१०३॥
 स्थापयित्वा महादेवो ददौ तच्च कलेवरम् ।
 उक्त्वा सजीवमस्त्वीशो विष्णवे स घृणानिधिः ॥१०४॥
 ये स्मरन्ति ममाजस्रं कपालं वेषमुत्तमम् ।
 तेषां विनश्यति क्षिप्रमिहामुत्र च पातकम् ॥१०५॥

छित्तकेतनः, म१ वृषेन्द्राङ्कितशासनः. -c) का१ संस्मितो, दे३ संस्थितो, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सस्मयो (→संस्मितो); ते१ संस्मैतं तत्र योगात्मा. -d) दे४ न१ नृत्यति, ग्र२ ते१ नृत्यते (→नृत्यति); ब१ नृत्यति स्वपुरःसरं.

१०१. द१ ग्र२ म१ उ१. ab ○. -a) का१ दे२ देवं, ब१-३ दे४ देवः (→रुद्रः); ब१ अथ शूलधरो देवस्, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. अनुचानुचरो रुद्रं, ते१ अथ सानन्दचरो रुद्रः. -b) ब१ मेघ-, ब२ शश-, दे६ सह (→धर्म-); का१ दे२ स हरिः स महाबलः, ब३ स सहायः स बाहनः, दे३ स हरिर्मगवान् हरः. -c) द१ ग्र२ म१ उ१ भ्राजमानां (म१ ०नो) महादेवः. -d) दे१.३.४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. वाराणसीति विश्रुतां, द१ ग्र२ म१ उ१ पुरीं वाराणसीं शुभां.

१०२. -a) दे१.८.९ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. विश्वेशे, दे३ न१ देवेश- (→देवेशे). -b) दे१.८.९ मुए. कर्पादिने, दे३ कर्पादिनः, दे१० न१ कर्पादिनी, ते१ कर्पादिनं (→कर्पादिनि). -c) द१ हा हेत्युक्त्वा- (→हा हे त्युक्त्वा); ब१ सुनादं वै, ब२ च नादं सा, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. सनादं वै, दे६ सनादे सा, दे१० स ता देवैः, द१ ग्र२ उ१ तदा सा वै, म१ सहसा वै (→सनादं सा); ते१ हठात् त्यक्त्वा सनागं वै. -d) द१ म१ उ१ प्राप्य (→प्राप); दे६ दुःखतः (→दुःखिता).

१०३. -b) का१ करालं, दे१० कपालो, न१ पातालं (→कपालं). -c) ब२ दे३ देवं (→देवः).

१०४. ब१. ab ○. -b) ते१ जहौ (→ददौ); ब१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ तत्र. (→तच्च). -c) ब२ उक्त्वा स जीवयन्त्रीशे, दे१.६ मुर्वे. मुए. मुब. उक्त्वा सजीवमस्त्वी (मुर्वे ०स्थिति, दे३-१० उक्त्वा सजीवमस्तीति, उ१ ग्र२ उक्त्वा सजीवोऽस्ति.

आगम्य तीर्थप्रवरे स्नानं कृत्वा विधानतः ।
 तर्पयित्वा पितृन् देवान् मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥१०६॥
 अशाश्वतं जगज्ज्ञात्वा येऽस्मिन् स्थाने वसन्ति वै ।
 देहान्ते तत् परं ज्ञानं ददामि परमं पदम् ॥१०७॥
 इतीदमुक्त्वा भगवान् समालिङ्ग्य जनार्दनम् ।
 सहैव प्रमथेशानैः क्षणादन्तरधीयत ॥१०८॥
 स लब्ध्वा भगवान् कृष्णो विष्वक्सेनं त्रिशूलिनः ।
 स्वं देशमगमत् तूर्णं गृहीत्वा परमं वपुः ॥१०९॥
 एतद् वः कथितं पुण्यं महापातकनाशनम् ।
 कपालमोचनं तीर्थं स्थाणोः प्रियकरं शुभम् ॥११०॥

-d) दे१.८-१० न१ द१ ग्र२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. [अ]सी (→स); ब२ दे४ विष्णवे कर्णानिधिः, ते१ विष्णुः स तु घृणानिधिः.

१०५. -a) दे१० ये सृजन्ति, दे६ द१ उ१ संस्मरन्ति (→ये स्मरन्ति); ते१ ये स्मरन्ति मयोत्सृष्टं, ग्र२ योसौ स्मरन्ति चाजस्रं. -b) दे३.४ ते१ द१ म१ उ१ कपालं (→कपालं); ते१ कपालं चेममुत्तमं.

१०६. -a) का१ दे२ आगत्य, ते१ आचम्य (→आगम्य). -b) ब२ तत्र (→कृत्वा). -c) का१ देवान् पितृन् (→पितृ-न्देवान्).

१०७. -b) दे६ यस्मिन् (→येऽस्मिन्); दे१.३.४.८-१० ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. ब्रजध्वं परमां पुरीं. -c) ग्र२ देहान्तात्परमं ज्ञानं. -d) दे१.३.४.८-१० ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. ददामि (→ददामि).

१०८. -a) का१ ब१.३ दे६ इत्येतदुक्त्वा भगवान्. -c) का१ प्रमथेशानैः, दे४ प्रथमेशानौ, ते१ प्रमथैः सार्धं, द१ प्रथमैः सर्वैः, ग्र२ उ१ प्रमथैः सर्वैः, म१ प्रमथैर्दिव्यैः (→प्रमथेशानैः).

१०९. -a) द१ ग्र२ विष्णुः (→कृष्णो). -b) का१ दे२ विष्वक्सेनम् (→विष्वक्सेनं); का१ दे२ त्रिशूलिनं (→त्रिशूलिनः); का१ ब१.३ दे२.६ स्थानं (→देशं); दे१.८-१० द१ ग्र२ उ१ मुर्वे. मुए. तूर्णीं, ते१ तं तु (→तूर्णं). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. वपुः (→वपुः).

११०. -a) ब१ कथितो (→कथितं); का१ ब१.३ दे२.६ दिव्यं (दे६ ०व्ये), न१ तीर्थं (→पुण्यं). -d) दे३ विष्णोः, उ१ स्थाणो (→स्थाणोः); दे१.८-१० मुए. मुब. प्रियतरं, दे३.४ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ प्रियतमं (→प्रियकरं); दे६ मुब. द१ ग्र२ म१ उ१ मतं (→शुभं).

य इमं पठतेऽध्यायं ब्राह्मणानां समीपतः ।

वाचिकैर्मनसैः पापैः कायिकैश्च विमुच्यते ॥१११॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

३२

व्यास उवाच । ❀

सुरापस्तु सुरां तप्तामग्निवर्णां स्वयं पिबेत् ।

तथा स काये निर्दग्धे मुच्यते तु द्विजोत्तमः ॥१॥

गोमूत्रमग्निवर्णं वा गोशकृद्रसमेव वा ।

पयो घृतं जलं वाऽथ मुच्यते पातकात् ततः ॥२॥

१११. -b) ब१ ब्रह्मज्ञानं (→ब्राह्मणानां); म१ समाहितः (→समीपतः). -c) दे१.३.४-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ मुवें. मुए. मुब. मानसैर्वचिकैः पापैः. -d) दे६ कायिकैश्च, ते१ कायजैश्च (→कायिकैश्च); दे३ तु (→च); ब१ दे१.३.४-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. प्र० (→वि०).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे४.६-१० न१ इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्म, ब२.३ दे२.३ इति कूर्मपुराणे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे, दे८.९ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म उपरिभागे व्यासगीतासु, द१ ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु, उ१ श्री इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्धे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—दे४.६ न१ द१ म१ उ१. ॐ; का१ ब२ कपालमोचनं (ब२ ०नो) नाम, ब१ दे२ कपालमोचनो (ब१ ०ने), ब३ कपालमोचनो नाम, दे१.३-१० कपालमोचनमा(दे१० म)हात्म्यं (दे१० ०भ्ये), ते१ मुवें. मुए. मुब. कपालमोचनमाहात्म्यं नाम, ग२ कपालतीर्थवर्णनं नाम. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ॐ; का१ त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥, ब१.३ दे२ ते१ त्रिंशोऽध्यायः, दे१.४ मुवें. मुब. एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥, दे३ द१ ग२ म१ मुए. एकत्रिंशोऽध्यायः, दे८-१० एकत्रिंशत्तमोऽध्यायः, न१ एकाशीति-तमोऽध्यायः, उ१ एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ श्री ॥.

३२

❀ दे१०. ॐ; दे८.९ व्यास उ., न१ ग२ उ१ व्यासः; द१ म१ श्रीव्यासः.

१. -a) ब३ दे६ सुरां तप्तां, दे३ सुरां पीत्वा,

जलाद्रवासाः प्रयतो ध्यात्वा नारायणं हरिम् ।

ब्रह्महत्याव्रतं चाथ चरेत् तत्पापशान्तये ॥३॥

सुवर्णस्तेयकृद् विप्रो राजानमभिगम्य तु ।

स्वकर्म ख्यापयन् ब्रूयान्मां भवाननुशास्त्विति ॥४॥

गृहीत्वा मुसलं राजा सकृद् हन्यात् ततः स्वयम् ।

वें. २.३२.५.

न१ सुरां तप्तं, ग२ सुरन्तप्तां (→सुरां तप्तां); ते१ सुरापीयस्तु पुरुष(स्तां). -b). ब१ सुरां पिबेत्, दे१.३.४-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. पिबेत्तदा, न१ तु तां पिबेत्, ते१ पिबेत्तु वा (→स्वयं पिबेत्). -c) का१ दे१.३.८-१० न१ द१ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. निर्दग्धकायः स तथा (का१ दे३ ०दा, उ१ ०था), ते१ निर्दग्धकायस्य तथा, ग२ निर्दिश्य कायस्स तथा. -d) का१ दे१.३.८-१० ते१ ग२ मुवें. मुए. मुब. मुच्यते च, उ१ मुच्यतेसौ (→मुच्यते तु); का म१ द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः).

२. -a) न१ च (→वा). -b) दे४.६ गोशकृद्, न१ यो शकृद् (→गोशकृद्); ब१ दे३ द१ उ१ च (→वा). -c) दे६ ग२ पयोघृतं, ते१ तथामृतं (→पयोघृतं). -d) ब३ मुच्यन्ते (→मुच्यते); न१ तु द्विजोत्तमः (→पातकात्ततः).

३. -a) दे१ जलाद्रवासा, दे१० उ१ जलाद्रवासः, ते१ जलाधिवासात् (→जलाद्रवासाः). -c) दे६ ०हत्यां (→०हत्या-); ब३ कृतं (→०व्रत); दे१० चाण्य (→चाथ). -d) ग२ शरेत् (→चरेत्); का१ ब२.३ दे२ ते१ द१ मुवें. पाप-प्रशान्तये, दे१.८-१० मुए. मुब. कृत्योपशान्तये (→तत्पाप-शान्तये).

४. -a) दे४ ०द्विप्रा, दे६ ०कृद्धीरो, दे९ ०तद्विप्रा (→०कृद्धिप्रा); उ१ स्वर्णस्तेयस्तु तद्विप्रा. -b) का१ ब३ द१ म१ उ१ अग्निं, दे१० प्रति० (→अग्निं). -c) दे१० विकर्म (→स्वकर्म); दे४ ख्यापनाद् (→ख्यापयन्); ब१ विप्रो, दे१० कुर्यात् (→ब्रूयान्). -d) ब३ दे४ न१ ग२ मुवें. मा (→मां).

५. -a) का१ दे१.४ मुशलं, ब३ मुषलं, दे६ मुखलं (→मुसलं). -c) का१ ब१-३ दे२.४-६ न१ मुब. वधेन, ते१

वै.२.३२.५

वधे तु शुद्धयते स्तेनो ब्राह्मणस्तपसैव वा ॥५॥
स्कन्धेनादाय मुसलं लकुटं वाऽपि खादिरम् ।
शक्तिं चोभयतस्तीक्ष्णामायसं दण्डमेव वा ॥६॥
राजा तेन च गन्तव्यो मुक्तकेशेन धावता ।
आचक्ष्माणेन तत्पापमेवं कर्माऽस्मि शाधि माम् ॥७॥
शासनाद् वा विमोक्षाद् वा स्तेनः स्तेयाद् विमुच्यते ।
अशासित्वा तु तं राजा स्तेनस्याप्नोति किल्बिषम् ॥८॥
तपसाऽपनुनुस्तु सुवर्णस्तेयजं मलम् ।

विधातु, दे१० विद्येति (→वधे तु); का१ शुद्धयति, ब१.३ दे२.६ शुद्धयति, ब२ पूयते, दे४ मुच्यते (→शुद्धयते); ब३ तेन, दे६ ह्येनो, ते१ पूतो (→स्तेनो). -d) दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुए. मुब. तपसाथ वा, दे३ तपसापि वा, दे९ मुवें. तापसाथवा (→तपसैव वा).

६. ब१. ६a-६d ○; दे६. ६a-cd ○. -a) ब२ दे१० स्कन्धेनादाय, ते१ द१ ग्र२ उ१ करेणादाय (→स्कन्धेनादाय); का१ दे१.४ मुशलं, ब२.३ मुषलं (→मुसलं). -b) ब२.३ दे१० न१ ते१ द१ उ१ लकुटं, ग्र२ मुए. मुब. लकुचं (→लकुटं); का१ दे२ खादिरं तथा, दे३.१० चापि खादिरम्, द१ ग्र२ म१ उ१ वाथ खादिरं (उ१ ०रः) (→वापि खादिरं). -c) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. शक्तिं चादाय तीक्ष्णाग्रां (दे१० ०ग्रं), दे४ शक्तिं चोभयत तीक्ष्णं (?), ते१ संक्षिपेत्तस्य मस्तिष्के, द१ ग्र२ उ१ शक्तिं चोभयतस्तीक्ष्णं, म१ शक्तिं चोभयतस्तीक्ष्णाम्. -d) दे१.१० ग्र२ च (→वा).

७. ब१ दे६. ○ (द्र. ६ पा. वि.). -a) ब२.३ तेनानु- (→तेन च); का१ राजा च तेन कर्तव्ये, दे२ राजा च तेन वक्रध्वो(?), दे३ न१ राजास्तेनेन गन्तव्यो, दे४ ग्र२ राजानस्तेन मन्तव्यो, ते१ राजा सहो नन * व्यो(?), द१ राजानं तेन हन्तव्यो, म१ राजस्तेनो निहन्तव्यो, उ१ राजा तेनाभिहन्तव्यो. -b) का१ मुक्ते (→मुक्त-); का१ दे४ धावतः, न१ धीमता, ग्र२ धातवः, म१ धावति (→धावता). -c) दे४ (त) यत्पापी, न१ कृद् दोषं (→तत्पापं). -d) ब२.३ पापकर्मास्मि, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. एतत्कर्मास्मि, दे४ एवं कर्मणि, न१ दोषं नाशय, ग्र२ एव कर्मणि, उ१ एवं कर्मस्मिन् (→एवं कर्मास्मि); दे१.४ साधि मां, न१ शालि मां (→शाधि मां).

८. ब१ दे६. ○ (द्र. ६ पा. वि.). -a) दे३ द१ ग्र२ उ१ शासनाद्वापि, दे४ शासनाच्चावि- (→शासनाद्वा वि-); दे२ च (→वा). -b) ब२.३ स्तेन, द१ ग्र२ म१ ततस्तेयाद्, ते१ सद्यः

चौरवासा द्विजोऽरण्ये चरेद् ब्रह्महणो व्रतम् ॥९॥
स्नात्वाऽश्वमेधावभूथे पूतः स्यादथवा द्विजः ।
प्रदद्याद्वाऽथ विप्रेभ्यः स्वात्मतुल्यं हिरण्यकम् ॥१०॥
चरेद् वा वत्सरं कृच्छ्रं ब्रह्मचर्यपरायणः ।
ब्राह्मणः स्वर्णहारी तु तत्पापस्यापनुत्तये ॥११॥
गुरोर्भार्यां समारुह्य ब्राह्मणः काममोहितः ।
अवगूहेत् स्त्रियं तप्तां दीप्तां काष्ण्यासीं कृताम् ॥१२॥
स्वयं वा शिशनवृषणावुत्कृत्याधाय चाञ्जलौ ।

पापैर् (→स्तेनः स्तेयाद्); उ१ राजानस्तेन मन्तस्ते-
थाद्विमुच्यते. -c) का१ अशिशित्वा तु, ब२ अशासि (त) त्वानु,
दे१ अशासित्वा तु, दे२ अशासिधातु, दे३ अशासयित्वा, ते१
अशासिता तु, द१ शासयित्वा तु, उ१ अथासीत्वा तु (→अशासि-
त्वा तु); का१ दे२.४ यो राजा, ते१ राजा यः (→तं राजा).
-d) का१ तेन प्राप्नोति, द१ म१ उ१ स्तेयस्याप्नोति, ग्र२ स्तेय *
प्नोति (→स्तेनस्याप्नोति).

९. ब१. ○ (द्र. ६ पा. वि.). -a) ब३ तपसापनुनुशुद्धि-
स्तु, दे१.३.८.९ मुवें. मुए. मुब. तपसापनोतुमिच्छंस्तु, दे४
तपसाप्रणुदयस्तु, दे६ तपसापन्नदन्यस्तु, दे१० तपसा नोपमिच्छंस्तु,
न१ तपसापनु ** स्तु, ते१ तपसां वा सुतप्तेन, द१ म१ तपसा
प्रतिदन्यस्तु, ग्र२ तपसादृतमन्यस्तु. -b) उ१ स्व * णं°
(→सुवर्णं°); का१ वलं, न१ मयं (→मलम्).

१०. -a) दे४ स्नात्वाथ (→स्नात्वाश्व-); ब३ न१ ०भृते
(→०भृथे). -b) ग्र२ ** (→पूतः). -c) दे३ वापि (→वाथ).
-d) का१ दे४ द१ ग्र२ स्वात्मतुल्यं, ब३ स्वार्थतुल्यं, दे६ उ१
स्वात्मा तुल्यं, ते१ स्वात्मीयं च (→स्वात्मतुल्यं).

११. -c) दे४ ब्रह्माणः, म१ उ१ ब्राह्मण- (→ब्राह्मणः).
-d) न१ तत्पापस्या तु वर्त्तये, ग्र२ तत्पाप ** नुत्तये.

१२. -a) का१ ब२.३ दे२.३.६.१० न१ द१ ग्र२ म१ उ१
गुरुभार्या (→गुरोर्भार्या). -b) दे६ कामचारतः (→काममोहितः).
-c) दे१.८-१० मुब. आलिङ्गयेत्, दे६ ते१ उ१ उपगूहेत्, द१ म१
उपगूह्य (→अवगूहेत्); दे४ तृप्तां, ते१ पश्चात् (→तप्तां); का१
अथ गूहेत् वै स्त्रियं तप्तां. -d) का१ **, दे३ दीप्तां, ते१ इष्टां,
द१ ग्र२ म१ कांतां (→दीप्तां); दे३ न१ कृष्णायसी (न१ ०सीं),
ते१ काष्ण्याय सा. द१ म१ उ१ कालायसी (द१ ०सी) (→काष्ण्या-
यसीं); ग्र२ दीप्तां(कान्तां)कालायसी कृतां.

१३. -a) दे३ न१ ०वृषणं (→वृषणौ). -b) दे४
उत्कृत्वादाय, ते१ कृत्वाच्चा दाय (→उत्कृत्याधाय). -c) ब२

आतिष्ठेद् दक्षिणामाशानिपातादजिह्मगः ॥१३
 गुर्वर्थं वा हतः शुद्धचेचरेद् वा ब्रह्महा व्रतम् ।
 शाखां वा कण्टकोपेतां परिष्वज्याथ वत्सरम् ।
 अधः शयीत नियतो मुच्यते गुरुतत्पगः ॥१४
 कृच्छ्रं वाब्दं चरेद् विप्रश्चरिवासाः समाहितः ।
 अश्वमेधावभृथके स्नात्वा वा शुद्धयते नरः ॥१५
 कालेऽष्टमे वा भुञ्जानो ब्रह्मचारी सदाव्रती ।
 स्थानासनाभ्यां विहरंस्त्रिरह्नोऽभ्युपयत्नपः ॥१६
 अधःशायी त्रिभिर्वर्षैस्तद् व्यपोहति पातकम् ।

प्रतिच्यद् दक्षिणामाशां, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अभिगच्छेद्
 दक्षिणाशां, दे३ अतिष्ठेद्दक्षिणाशां (?), दे६ आतिष्ठेद्दक्षिणा-
 मासां. -d) व१ अधोमुखः (→अजिह्मगः).

१४. -a) का१ गुर्वर्थं वाहृतः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 गुर्वङ्गनागमः (दे८ स-, दे१० ०तः), दे६ सर्वस्वं वा हतः, द१ म१
 उ१ गुर्वर्थं वाहृतः (→गुर्वर्थं वा हतः); दे१ शुद्धौ, दे८-१० न१ ते१
 मुर्वे. मुए. शुद्धयै (→शुद्धयेत्). -b) दे१.८-१० द१ ग२ म१ उ१
 मुर्वे. मुए. चरेद्ब्रह्महणोव्रतम्. -c) द१ ग२ शाश्वतां (→शाखां
 वा); दे४ ०पेतां (→०पेतां). -d) का१ द१ ग२ उ१ वत्सरे
 (→वत्सरम्). -e) व१ दे६.१० अधः शायी(दे१० ०यित), दे४
 अधःशयी तु, ते१ अथवा शौच- (→अधः शयीत); व१ नियतं,
 दे४ निरतो, दे६ नियतौ, ग२ नियीत (→नियतो). -f) ग२
 निरतो (→मुच्यते).

१५. -a) व१ वाचं, व२ द१ म१ उ१ चाब्दं, दे३ वाथ,
 दे१० चाष्टं, ते१ चाद्यं (→चाब्दं); दे१० विप्रं (→विप्रश्च). -b)
 का१ चीरवासः, दे१.४.६ वीरवासा (दे१ ०साः) (→चीरवासाः).
 -c) दे३ अथाश्वमेधा० (→अश्वमेधा०); व१-३ ०वभृथके, दे३ म१
 ०वभृथे*, ग२ ०वभृते* (→०वभृथके). -d) दे१.३.८-१० ते१ मुर्वे.
 मुए. मुब. द्विजः (→नरः); द१ ग२ उ१ स्नात्वा मुच्येद्विजोत्तमः,
 म१ स्नात्वा मुच्येतैव द्विजोत्तमः.

१६. व१. १६c-२३d ०. -a) ग१ उ१ [अ] ष्टके
 (→[अ] ष्टमे); दे३ भुञ्जीत, न१ भुञ्जातो (→भुञ्जानो). -b) द१
 ग२ ०व्रतः, उ१ ०व्रतः (→०व्रती). -c) व२ न१ ग२ स्नानाशनाभ्यां,
 व३ दे१.४.१० म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्थानाशनाभ्यां, दे३
 ध्यानाशनाभ्यां, ते१ द१ स्नानाशनाभ्यां (→स्थानाशनाभ्यां);
 द१ ग२ म१ उ१ विचरेद् (→विहरन्). -d) व३ त्रिवर्गात्,
 दे६ त्रिवर्गो- (→त्रिरह्नो-); का१ दे६.१० [अ]भ्युपयत्नपः, व३**
 पन्तरः, दे१.२.४ उ१ मुर्वे. मुए. [अ]भ्युपयत्नतः, न१ ** संनरः,

चान्द्रायणानि वा कुर्यात् पञ्च चत्वारि वा पुनः ॥१७
 पतितैः संप्रयुक्तानामथ वक्ष्यामि निष्कृतिम् ।
 पतितेन तु संसर्गं यो येन कुरुते द्विजः ।
 स तत्पापानोदार्थं तस्यैव व्रतमाचरेत् ॥१८
 तप्तकृच्छ्रं चरेद् वाऽथ संवत्सरमतन्द्रितः ।
 षण्मासिके तु संसर्गं प्रायश्चित्ताद्धर्महति ॥१९
 एभिर्व्रतैरपोहन्ति महापातकिनो मलम् ।
 पुण्यतीर्थाभिगमनात् पृथिव्यां वाऽथ निष्कृतिः ॥२०
 ब्रह्महत्या मुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः ।
 कृत्वा तैश्चापि संसर्गं ब्राह्मणः कामकारतः ॥२१ वें.२.३२.२२

द१ ह्युपयत्नतः, ग२ [अ] भ्यु * यत्नतः (→[अ]भ्युपयत्नपः);
 ते१ त्रिरह्नोऽप्यजपन्तः.

१७. व१. ०. -a) ग२ ०वक्षैः (→०वर्षैः). -b)
 ते१ स व्योपहति, द१ ततो मुच्येत, ग२ म१ उ१ ततः शुद्धयेत्
 (→तद् व्यपोहति); द१ ग२ म१ पातकात्, उ१ पातकान्
 (→पातकम्). -c) ते चान्द्रायणं वापि कुर्यात्.

१८. व१. ०; दे४. १८c-२०d ०; दे६. f ०. -a)
 दे४ पतितैः, उ१ पतितैः (→पतितैः); दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 संप्रयुक्तात्मा, दे४ संप्रसक्तानां (→संप्रयुक्तानां). -b) द१
 अवगच्छामि, ग२ उ१ एवं गच्छामि (→अथ वक्ष्यामि); दे४
 निःकृतिः, दे१० निःकृतं, ते१ ते कृते (→निष्कृतिम्). -c) द१
 संसर्गं, द१ ग२ संस्पर्श (→संसर्गं). -d) व३ येनैव, न१ यो
 योनं, ते१ येनेन, द१ योगेन, ग२ लोभेन (→यो येन); व२ नरः
 (→द्विजः). -e) द१ ग२ स तु, उ१ सकृत् (→स तत्); व२
 पापानाशार्थं (→पापानोदार्थं). -f) उ१ तस्यैवं (→तस्यैव).

१९. व१ दे४. ०. -a) उ१ तप्तं (→तप्त-). -b)
 दे१० अतन्द्रितं (→अतन्द्रितः). -c) व३ दे१.२.६ षण्मासिके तु,
 दे३ ते१ षण्मासिकेय, द१ म१ उ१ षण्मासिकेय, ग२ षण्मासि-
 केन (→षण्मासिके तु); का१ संसर्गं (→संसर्गं). -d) दे१.८-१०
 द१ ग१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. प्रायश्चित्तार्थं मा चरेत्, दे३ ते१ प्राय-
 श्चित्तार्थं मा चरेत्, न१ प्रायश्चित्तार्थमर्हति.

२०. व१ दे४. ०; दे६. d ०. -a) उ१ एभिर्व्रतैः तु
 त्वरयो (हन्ति). -c) व३ दे६ [अ]भिगमनं (→[अ]भिगमनात्).
 -d) द१ वाति (→वाथ); न१ द१ ग२ उ१ निष्कृति
 (→निष्कृतिः); व३ व्रतान्ते पापनाशनम्.

२१. व१. ०. -a) व३ न१ ब्रह्महत्या (→ब्रह्महत्या).
 -b) व३ दे१.४.६.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. गुर्वङ्ग-

कुर्याद्विनशनं विप्रः पुण्यतीर्थे समाहितः ।
ज्वलन्तं वा विशेषाग्निं ध्यात्वा देवं कर्पदिनम् ॥२२॥
न ह्यन्या निष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिर्धर्मवादिभिः ।
तस्मात् पुण्येषु तीर्थेषु दहेद् वाऽपि स्वदेहकम् ॥२३॥
गत्वा दुहितरं विप्रः स्वसारं वा स्तुषामपि ।
प्रविशेज्ज्वलनं दोप्तं मतिपूर्वमिति स्थितिः ॥२४॥
मातृष्वसां मातुलानां तथैव च पितृष्वसाम् ।
भागिनेयीं समारुह्य कुर्यात् कृच्छ्रातिकृच्छ्रकौ ॥२५॥

नागसम्, न१ गुर्वगतागमत् (→गुर्वङ्गनागमः). -c) ते१ तैर्वापि,
द१ उ१ चैवाऽपि, ग२ चैवाभि- (→तैश्चापि); न * * स्तु
(→ससर्ग). -d) का१ दे३.९ द१ ग२ मुवें. मुए. ब्रह्माणः, ब३
ब्रह्माणः (→ब्रह्माणः); व२.३ दे१.६.८-१० न१ मुवें. मुए. मुव.
कामचारतः, द१ ग२ उ१ काममोहिता (→कामकारतः).

२२. ब१. ॐ; द१. ab ॐ. -a) दे१ विप्र-
(→विप्रः). -b) दे१.८-१० ग२ मुवें. मुए. पुनस्तीर्थे, दे१ पुण्यं
तीर्थे, ते१ पुण्यतीर्थे (→पुण्यतीर्थे). -c) दे१ ज्वलन्तं वा, न१
ज्वलन्तं वा, द१ ग२ म१ उ१ जलं वा प्र-(→ज्वलन्तं वा); दे३
वह्नि (→अग्नि). -d) ग२ त्रियंबकं, +कर्पदिनम् (→कर्पदिनम्).

२३. ब१. ॐ. -a) न१ म१ दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा). -b)
का१ व२.३ दे२.६ ब्रह्मवादिभिः, न१ उ१ धर्मवेदिभिः, द१ ग२ म१
कर्मवेदिभिः (→धर्मवादिभिः). -c) का१ तत्पुण्यं, द१ सर्वेषु
(→पुण्येषु). -d) का१ दहेद्वा*, दे१.८.९ मुवें. मुए. मुव.
दहन्वापि, दे१० दहन्वापि, ग२ ब्रजेद्वापि, म१ उ१ त्यजेद्वापि
(→दहेद्वापि); द१ सुदेहकम्, ग२ स्वदेहिकम् (→स्वदेहकम्);
दे१ दहेत्वापी श्वदेहकम्.

अतः परं दे१.३.८-१०. न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए.
पुस्तकेषु अध्यायसमाप्तिर्वन्तते—

दे१.८.९ द१ म१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे
द्वात्रिंशोऽध्यायः, दे३ इति कूर्मपुराणे द्वात्रिंशोऽध्यायः, दे१० इति
श्रीकूर्मपुराणे पञ्चमहापातकप्रायश्चित्तं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः,
न१ इति श्रीकूर्मपुराणे द्वात्रिंशोऽध्यायः, ते१ इत्यादिमहा-
पुराणे श्रीकूर्मो ब्रह्महत्यादिप्रायश्चित्तं उपरिभागे व्यासगीतासु
एकत्रिंशोऽध्यायः, ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीता-
सुपनिषत्सु ब्रह्महत्यादिप्रायश्चित्तं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः, उ१ इति
श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे व्यासगीतासु द्वात्रिंशोऽध्यायः, मुवें. इति
श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्धे द्वात्रिंशोऽध्यायः.

अध्यायसमाप्त्यनन्तरमधिकम्—

चान्द्रायणं च कुर्वीत तस्य पापस्य शान्तये ।
ध्यायन् देवं जगद्योनिमनादिनिधनं परम् ॥२६॥
भ्रातृभार्या समारुह्य कुर्यात् तत्पापशान्तये ।
चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा सुसमाहितः ॥२७॥
पैतृष्वस्येयीं गत्वा तु स्वस्येयां मातुरेव च ।
मातुलस्य सुतां वाऽपि गत्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥२८॥
सखिभार्या समारुह्य गत्वा श्यालीं तथैव च ।
अहोरात्रोषितो भूत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥२९॥

दे१.६ मुवें. मुए. व्यास उवाच; दे३.८.९ व्यास उ.; न१ ते१
द१ ग२ म१ उ१ व्यासः.

२४. -b) दे१.८-१० अथवापि वा (→वा स्तुषामपि).
-c) का१ प्रविश्य (→प्रविशेत्). -d) का१ इति (→मति-);
ब३ तत्तत् पापप्रशान्तये, दे६ * * * * मिति स्थितिः.

२५. उ१. २५d-२७a ॐ. -a) का१ ब१-३ दे२ मातुः
स्वसां (ब१ °सा), दे६ मातुःस्तेष्यां, ते१ मातुः स्वसारं
(→मातृष्वसां). -b) व२ पितुः स्वसां (→पितृष्वसाम्). -d)
ब२ न१ ते१ मुव. कृच्छ्रातिकृच्छ्रकं, द१ कृच्छ्रातिकृच्छ्रकैः, ग२
कृच्छ्रादिपूर्वकम् (→कृच्छ्रातिकृच्छ्रकौ).

२६. उ१. ॐ. -a) का१ ब१-३ दे२.४.६ ते१ मुव. वा
(→च). -c) ब१ दे४.६ ते१ म१ ध्यायायेवं, द१ ध्यायेद्योनिं, ग२
ध्यायेद्योतं (→ध्यायन्देवं). -d) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ मुवें.
मुए. मुव. हरिम् (→परं).

२७. दे४. ab ॐ; उ१. a ॐ; ग२.२७b-३१c ॐ.
-d) का१ पञ्चवास्तु, दे३ पञ्चमे सु- (→पञ्च वा सु-).

२८. ग२. ॐ. -a) ब१ पैतृस्वसीयं, ब२ ते१ मुव.
पितृष्वस्येयीं, दे१ पितृस्वस्येयं, दे६.१० न१ द१ म१ उ१ पैतृष्वस्येयीं
(दे६ उ१ °यी), दे६.९ मुवें. मुए. पितृष्वस्येयीं (→पैतृष्वस्येयीं);
ब३ पैतृस्वस्येयसंगत्वा, दे३ पैतृस्वस्येयिकां गत्वा. -b) ब१
स्वसीयं, ब२ स्वस्येयीं, ब३ स्वस्येयीं, दे३ स्वास्येयीं, दे४.६.८-९
द१ म१ उ१ मुवें. मुए. मुव. स्वसीयां (दे४.६ उ१ °या), दे१०
न१ स्वसीयं, ते१ स्वसारं (→स्वस्येयीं). -c) दे१० ते१
चापि (→वाऽपि).

२९. ग२. ॐ. -a) ब१ न१ उ१ सखिभार्या, दे१०
सखाभार्या (→सखिभार्या). -b) दे१.८ द१ शालीं, दे४ शालीं
(→श्यालीं). -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. ततः कृच्छ्रं, ते१ सप्त-
कृच्छ्रं (→तप्तकृच्छ्रं).

उदक्या गमने विप्रस्त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ।
चाण्डालीगमने चैव तप्तकृच्छ्रत्रयं विदुः ।
सह सांतपनेनास्य नान्यथा निष्कृतिः स्मृता ॥३०॥
मातृगोत्रां समासाद्य समानप्रवरां तथा ।
चान्द्रायणेन शुध्येत प्रयतात्मा समाहितः ॥३१॥
ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रमेकं समाचरेत् ।
कन्यकां दूषयित्वा तु चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥३२॥
अमानुषीषु पुरुष उदक्यायामयोनिषु ।
रेतः सिकत्वा जले चैव कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत् ॥३३॥
बन्धकीगमने विप्रस्त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ।
गवि मैथुनमासेव्य चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥३४॥

अजावी मैथुनं कृत्वा प्राजापत्यं चरेद् द्विजः ।
पतितां च स्त्रियं गत्वा त्रिभिः कृच्छ्रं विशुद्ध्यति ॥३५॥
पुत्कसीगमने चैव कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ।
नटीं शैलूषकीं चैव रजकीं वेणुजीविनीम् ।
गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात् तथा चर्मोपजीविनीम् ॥३६॥
ब्रह्मचारी स्त्रियं गच्छेत् कथञ्चित्काममोहितः ।
सप्तागारं चरेद् भैक्षं वसित्वा गर्दभाजिनम् ॥३७॥
उपस्पृशेत् त्रिषवणं स्वपापं परिकीर्तयन् ।
संवत्सरेण चैकेन तस्मात् पापात् प्रमुच्यते ॥३८॥
ब्रह्महत्याव्रतं वापि षण्मासानाचरेद् यमी ।
मुच्यते ह्यवकीर्णी तु ब्राह्मणानुमते स्थितः ॥३९॥

वे.२.३३.१७

३०. अ२. ३०a-३३d ○. -a) दे१० उदक्यागमने
(→उदक्या गमने); न१ विप्रं (→विप्रस्त्रि); -b) न१ तु शुद्ध्यति
(→विशुद्ध्यति); -d) द१ उ१ चरेत् (→विदुः); दे३ तप्त-
कृच्छ्रं व्रतं विदुः; ते१ तप्तकृच्छ्रं समाचरेत्. -e) का१ ब२.३
दे२.६ महाशांतपनेनास्य, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. शुद्धः
सान्तपनेन स्यात्, दे४ सह सांतपसे नास्य, दे१० शुचिः
संपातने तस्य, न१ सहस्रं तपनेनास्य.

३१. ब१. ○; अ२. a ○. -a) ब३ दे१.८-१० द१
म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. समारुह्य (→समासाद्य). -b) न१
ततः (→तथा).

३२. ब१. ○. -a) दे४ ये नराः (→ब्राह्मणो). -b)
दे६ ** मेकं (→कृच्छ्रमेकं). -c) दे६ कन्यको दूषयित्वा तु,
द१ कन्यकामुपयित्वा तु, अ२ कुकन्यकामुपयित्वा. -d) ब२.३
दे२-४.६.१० उ१ चान्द्रायणं (→चान्द्रायण-).

३३. ब१ अ२. ○. -a) दे४ अमानुषीषां तु, दे६ अमानुषी-
षु- (→अमानुषीषु); द१ पुरुषं (→पुरुषः). -c) दे१ रेतः
सिक्त्वा, ते१ रेतस्मिता, उ१ रेतस्त्यक्त्वा (→रेतः सिकत्वा);
दे१.८.९ जने (→जले). -d) द१ उ१ चान्द्रायणं (→सान्तपनं).

३४. अ२. ○. -a) ब१ अन्धकी°, ब३ मुब. बद्धकी°,
दे१.८-१० वंधुकी°, दे३.४ द१ म१ वर्द्धकी° (दे४ °कीं), ते१ कन्यका°,
उ१ मुर्वे. वाद्धिकी° (→बन्धकी°); ब१ चैव (→विप्रस्त्रि). -c)
ब१ गवां, दे४ गव्य, न१ गुर्वी, द१ क्षत्री, उ१ क्षत्रि(यं)
(→गवि); ब२ द१ म१ आसाद्य (→आसेव्य). -d) का१ ब१-३
दे२-४.६ उ१ चान्द्रायणं (→चान्द्रायण-).

३५. -a) दे१.३.८.९ मुर्वे. मुए. वेश्यायां, दे४.१० द१
अ२ म१ उ१ वेश्यायां, दे६ अजां वै, न१ वेश्यायां (→अजावी);

द१ उ१ गत्वा (→कृत्वा). -b) अ२ बुधः (→द्विजः). -c) ते१
पतितां (→पतितां च). -d) दे४ त्रिभिः (→त्रिभिः).

३६. ब१. ○; दे६. ef ○. -a) ब१ दे१० पुंष्वली°,
दे१ अ२ पुंष्वली° (→पुत्कसी°); अ२ विप्रः (→चैव). -b) अ२
चान्द्रायणव्रतं (→चान्द्रायणं चरेत्). -c) न१ कुटीं, द१ कुटी-,
अ२ उ१ नट- (→नटीं); का१ दे४ शैलूषकां, ब२ शैलूषिणीं, ब३
दे२ ६.१० उ१ शैलूषि (ब३ °शि)कीं, दे१ शैलूषकीं, दे३ शैलू-
खिनीं, दे६.९ शैलूषकीं, ते१ द१ शैलूषिकां (→शैलूषकीं). -d)
ब३ वेणुजीविनीं, दे६ वेणुजीविता, दे१० वेणुजीविनीं, द१ अ२ उ१
वेणुकीं त्विमां (→वेणुजीविनीम्). -f) मुब. धर्मो° (→चर्मो°);
दे१० अ२ °जीवनं (→°जीविनीम्).

३७. -a) दे४ द१ म१ उ१ गत्वा (→गच्छेत्). -c) न१
सप्तागारा, ते१ सप्तागारांश्च (→सप्तागारं); दे१० भैक्षं
(→भैक्षं). -d) ब१ अ२ गर्दभाजनं (→गर्दभाजिनम्).

३८. -a) ब१ उपस्पृश्य, न१ उपस्पृशंस् (→उपस्पृशेत्).
-b) ते१ स्वाध्यायं (→स्वपापं); ब२ दे३.४.६ द१ अ२ उ१ परि-
कीर्तयेत्, दे१० परिकीर्तयत् (→परिकीर्तयन्). -d) दे३.४ न१
द१ म१ विमुच्यते (→प्रमुच्यते).

३९. ब१. ○. -a) दे१.४.८-१० द१ मुए. मुब. -व्रतं
चापि, न१ उ१ -व्रतं पापी, मुर्वे. -व्रतश्चापि (→व्रतं वापि).
-b) का१ ब३ दे२ मुब. आचरेद्यती, ब२ आचरेद्वती, दे१.८.९
मुर्वे. मुए. विचरन्त्य (मुर्वे. °न्य)मी, दे४ आचरेद्यमी, दे६
आचरेद्यमी, दे१० विचरन्त्यपि, न१ वाचरेद्यदि, ते१ आचरे-
द्यमी, + आचरेद्वशी, द१ अ२ म१ उ१ वाचरेद्यमी (→आचरेद्यमी).
-c) का१ ह्यवकीर्णी तु, दे३ ह्येनसस्तस्माद्, दे६ ह्यवकीर्णेन,
दे१० ह्यवकीर्णी तु, द१ अ२ म१ उ१ ह्यवकीर्णी वा (→ह्यव-

वै.२.३३.१८ सप्तरात्रमकृत्वा तु भैक्षचर्याप्रपूजनम् ।
 रेतसश्च समुत्सर्गे प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥४०॥
 ओंकारपूर्विकाभिस्तु महाव्याहृतिभिः सदा ।
 संवत्सरं तु भुञ्जानो नक्तं भिक्षाशनः शुचिः ॥४१॥
 सावित्रीं च जपेच्चैव नित्यं क्रोधविवर्जितः ।
 नदीतीरेषु तीर्थेषु तस्मात् पापाद्विमुच्यते ॥४२॥
 हत्वा तु क्षत्रियं विप्रः कुर्याद् ब्रह्महणो व्रतम् ।
 अकामतो वै षण्मासान् दद्यात् पञ्चशतं गवाम् ॥४३॥
 अब्दं चरेत् नियतो वनवासो समाहितः ।

कीर्णी तु). -d) का१ उ१ स्थितिः, दे४ स्थितं (→स्थितः);
 दे३ ब्रह्मचारी न संशयः.

४०. ब१ दे३. ab ○; दे४. bc ○. -a) का१
 व२.३ दे६ सकृत्वातु, दे४ सकृद्भैक्ष (→अकृत्वा तु). -b) ब३ दे६
 भैक्षचर्याग्नि°, दे१० ग२ भैक्ष्यं (ग२ °क्षं) चर्याग्नि° (→भैक्षचर्या-
 ग्नि°). -c) दे३ गविरेतः, ग२ रेतसश्च (→रेतसश्च). -d) का१
 ब३ दे२ समापयेत् (→समाचरेत्).

४१. -a) ब३ °द्विस्तु, दे२ °निस्तु, दे६ °भ्यस्तु, दे१०
 °भ्ययच (→°भित्तु). -b) उ१ ** (→महा-); ब१ तदा
 (→सदा). -c) का१ क्षुत्कामो, ब१ न१ जुह्वानो, व२ जप्त्वा वै,
 ब३ दे६ मुब. यज्वानो, दे२ शुत्कानो (?), ते१ भुञ्जाने, ग२
 ते नित्यं (→भुञ्जानो). -d) द१ उ१ नित्यं (→नक्तं);
 दे३ उ१ भिक्षाशनं, दे४ भिक्षासनं, द१ भिक्षार्शनि (→भिक्षा-
 शनः); ग२ भिक्षाचर्याशनश्शुचिः.

४२. -a) दे१.१० ग२ नित्यं, दे३.८-९ न१ द१ म१ उ१
 मुर्वे. मुए. नित्यं (→चैव). -b) दे१.३.१० उ१ मुर्वे. मुए. सत्वरः
 (दे३ °रं) क्रोधवर्जितः, दे८.९ द१ अत्वरः क्रोधवर्जितः, न१
 कामक्रोधवर्जितः, ग२ मत्सरः क्रोधवर्जितः. -d) ब२ दे१.३.४.६
 द१ म१ प्रमुच्यते, दे१० विमुच्यते, +विशुध्यते (→विमुच्यते).

४२ श्लोकात् परं दे३ अधिकम्—

* अथ ब्रह्महणो विप्राः ध्वमद्य शोधनं ।

४२ श्लोकात्परं म१ अधिकम्—व्यासः ।

४३. ब१. ○. -a) दे६ क्षत्रियां (→क्षत्रियं). -b) ब३
 दे२.४.६ ब्रह्महणो, ते१ द१ ग२ उ१ ब्रह्महण- (→ब्रह्महणो). -c)
 का१ ब२.३ दे२.६ द१ अकामतोपि (→अकामतो वै); का१ न१
 द१ ग२ उ१ षण्मासं (→षण्मासान्). -d) ब२.३ °गवां शतं,
 उ१ °शतङ्गवान् (→°शतंगवाम्).

४४. ब१ दे४. ○. -a) ब२ व्रतं चरेद्वा नियतो, ब३ त्र्यब्दं

प्राजापत्यं सान्तपनं तप्तकृच्छ्रं तु वा स्वयम् ॥४४॥
 प्रमाण्याकामतो वैश्यं कुर्यात् संवत्सरद्वयम् ।

गोसहस्रं सपादं च दद्याद् ब्रह्महणो व्रतम् ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ वा कुर्याच्चान्द्रायणमथापि वा ॥४५॥
 संवत्सरं व्रतं कुर्याच्छूद्रं हत्वा प्रमादतः ।

गोसहस्राद्धपादं च दद्यात् तत्पापशान्तये ॥४६॥
 अष्टौ वर्षाणि षट् त्रीणि कुर्याद् ब्रह्महणो व्रतम् ।

हत्वा तु क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं चैव यथाक्रमम् ॥४७॥

चरेद्वा नियतो, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. अब्दं चरेद्वा नियतो,
 दे३.६ अब्दं चरेद्वा नियतो, दे१० अचरेत् ध्यानयुक्तो, न१
 त्र्यब्दं चरेद्वा न युतो, ते१ अब्दं चरेद्वा न यतो, द१ ग२ म१ उ१
 आचरेद्वाब्द (ग२ °प्त) नवकं. -b) दे६ ते१ ब्रह्मचारी, द१
 नियतासु-, ग२ नियस्सु-, म१ उ१ नियतः सु- (→वनवासी).
 -d) का१ ब२.३ दे२.३.६ न१ ते१ म१ तु वा त्रयं, द१ ग२ तु च
 त्रयं, उ१ चतुष्टयं (→तु वा स्वयम्).

४५. ब१ दे४. ○; दे१.१० द१. cdef ○; दे३.९ द१ ग२
 म१ उ१ मुए. ef ○. -a) का१ प्रसर्पकामतो, ब३ प्रमादा-
 कामतो, दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. प्रमादात्कामतो, दे२ प्रमथ
 कामतो, द१ ग२ म१ उ१ प्रमाप्यकामतो (→प्रमाण्याकामतो);
 का१ वैश्यां, दे२ वैश्यां, द१ वैश्य- (→वैश्यं). -b) दे६ कृत्वा
 (→कुर्यात्); दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ °त्रयम् (→°द्वयम्).
 -c) ब२ गो सहस्रं सपादन्तु, दे३ गोसहस्रस्य पादस्य,
 दे६ गोसहस्रैकपादं च, दे८.९ न१ गोसहस्रस्य पादं च, ते१
 गोसहस्रन्तु वा दद्यात्, ग२ गोसहस्रन्तु प्रदद्यात्, म१ उ१
 गोसहस्रस्य(उ१ °न्तु) वा दद्यात्. -d) का१ दद्याद्वा ब्राह्मणो
 व्रतम्, ब२.३ दद्याद्ब्रह्महणो (ब३ °तो)व्रती, दे२ ते दद्याद्ब्रह्महणो
 व्रतम्, दे३ दद्याद्ब्रह्महणो व्रतम्, दे८.९ न१ मुर्वे. मुए. प्रदद्याद्-
 ब्रह्महणो व्रतम्, ते१ मुब. कुर्याद्ब्रह्महणो व्रतम्, ग२ म१ अथ
 ब्रह्महणो (ग२ °ण) व्रतम्, उ१ तथाथ ब्रह्महणव्रतम्. -e) न१
 °कृच्छ्रं (→°कृच्छ्रौ).

४६. ब१ दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुए. ○. -a)
 न१ त्रयं (→व्रतं). -b) दे६ छत्रं (→शूद्रं). -c) ते१ °दानं
 (→°पादं).

४७. ब१ दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुए. ○. -a)
 ब३ षट् त्रीणि (वा), दे६ षट् त्रिस्वा, न१ ते१ षट् त्रीन्वा, मुर्वे.
 वा त्रीणि (→षट् त्रीणि). -b) न१ स कुर्याद् ब्रह्महणो व्रतं.
 -c) दे४ च (→तु). -d) दे२ शूद्रं, उ१ शूद्रं (→शूद्रं).

निहत्य ब्राह्मणीं विप्रस्त्वष्टवर्षं व्रतं चरेत् ।
राजन्यां वर्षषट्कं तु वैश्यां संवत्सरत्रयम् ।
वत्सरेण विशुद्धयेत् शूद्रां हत्वा द्विजोत्तमः ॥४८॥
वैश्यां हत्वा प्रमादेन किञ्चिद् दद्याद् द्विजातये ।
अन्त्यजानां वधे चैव कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
पराकेणाऽथ वा शुद्धिरित्याह भगवानजः ॥४९॥
मण्डूकं नकुलं काकं दन्दशूकं च मूषिकम् ।
श्वानं हत्वा द्विजः कुर्यात् षोडशांशं व्रतं ततः ॥५०॥
पयः पिबेत् त्रिरात्रं तु श्वानं हत्वा सुयन्त्रितः ।

मार्जारं वाऽथ नकुलं योजनं वाध्वनो व्रजेत् ।
कृच्छ्रं द्वादशरात्रं तु कुर्यादश्ववधे द्विजः ॥५१॥
अग्नीं कार्णायसीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः ।
पलालभारं षण्डं च सैसकं चैकमाषकम् ॥५२॥
घृतकुम्भं वराहं च तिलद्रोणं च तित्तिरिम् ।
शुकं द्विहायनं वत्सं क्रौञ्चं हत्वा त्रिहायनम् ॥५३॥
हत्वा हंसं बलाकां च बकं बहिणमेव च ।
वानरं श्येनभासौ च स्पर्शयेद् ब्राह्मणाय गाम् ॥५४॥

वै.२.३४.३४

४८. ब१. ॐ; दे१.१० द१. abcd ॐ. -a) का१ दे२.४ गभिणीं (→निहत्य); दे२ विप्रेस्, दे४ चैव, दे६ विप्रास् (→विप्रस्). -b) म१ त्रयं (→व्रतं). -c) का१ राजन्यो, दे६ राजन्यं (→राजन्यां); ब३ वर्षपर्यन्तं, ते१ वर्षषट्कं वै (→वर्षषट्कं तु); दे८.९ मुब. राजकन्यां वर्षषट्कं, उ१ राजकन्यां च षट्कं तु. -d) अ२ वैश्यात् (→वैश्यां). -e) दे१ विशुद्धयेत्, दे३ विशुद्धयेच्च (→विशुद्धयेत्); ब२ ते१ मुब. संवत्सरेण शुद्धयेत्, दे६ संवत्सरविशुद्धे तु. -f) दे१.४. ८-१० ते१ द१ म१ मुवें. मुए. शूद्रीं, अ२ शूद्रं, उ१ गुर्वीं (→शूद्रां).

४९. ब१ दे४. ॐ. -a) दे६ वैश्यो, अ२ म१ उ१ वैश्यं (→वैश्यां); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. द्विजातिस्तु (→प्रमादेन). -b) दे६ द१ अ२ म१ उ१ दत्वा (→दद्याद्); दे१० द्विजातयः (→द्विजातये). -c) दे१ न१ ते१ मुवें. मुए. वधे (→वधे); द१ अ२ द्विजानां वधः (अ२ विधि) कृच्चैव. -d) अ२ चरेत् (→कुर्यात्); दे१० त्रयं (→व्रतम्). -e) दे३.८.९ पाराकेण, न१ द्वारकेण (→पाराकेण). -f) दे१.८-१० ते१ मुब. मनुः (→अजः).

५०. ब१ दे४. ॐ. -b) दे१.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुए. मुब. विड्वराहं च (म१ तु), दे३ मुवें. विडालं खर- (→दन्दशूकं च); का१ दे१.३-१० ते१ द१ उ१ मुवें. मुए. मुब. मूषकं, दे८.९ मूषकं (→मूषिकं). -c) ते१ हत्वा स्नानं (→श्वानं हत्वा); का१ उ१ द्विजं, दे१ द्विजां (→द्विजः). -d) का१ दे२ षोडशांशं, म१ षोडशाहं, उ१ षोडशांशं (→षोडशांशं); दे१.३.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. महाव्रतम् (→व्रतं ततः).

५१. ब१ दे४. ॐ. -b) का१ तु यन्त्रितः, ब२ स्वमन्त्रितः, ब३ स्वतन्त्रितः, दे१.३.८-१० अ२ मुवें. मुए. मुब. ह्यतन्त्रितः, दे२ (तु) सुयन्त्रितः, दे६ स्वयन्त्रितः, ते१ म१ उ१ त्वतन्त्रितः, द१ तु * द्रितः (→सुयन्त्रितः). -c) अ१ उ१ चाथ (→वाथ);

ते१ शकुलं, + नकुलं (→नकुलं). -d) ब३ दे१.८-१० म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. चाध्वनो, दे३ चाधनो (→वाध्वनो); ते१ आचरेत् वाग्यतो व्रतम्. -e) अ२ मात्रं (→रात्रं); ब३ कृच्छ्रं कृत्वा दशरात्रन्तु. -f) दे३ अश्वव्रतं, उ१ अश्ववधे (→अश्ववधे).

५२. ब१. ॐ; दे४. ab ॐ; दे३. d ॐ. -a) का१ दे३ अग्नीं, ब२ अग्नीं, दे३ वधुं, न१ अग्निं, ते१ अग्निं, अ२ म१ अग्नीं, मुवें. मुए. मुब. अर्चवां (→अग्नीं); का१ कार्णायसीं, दे१० कार्णादसीं, न१ अ२ म१ उ१ कृष्णायसीं, ते१ कार्णायसं (→कार्णायसीं); द१ अविकर्षाय वै दद्यात्. -b) दे१.६.८-१० सर्वं (→सर्पं); ब३ कृत्वा (→हत्वा). -c) ब२.३ दे१.८.९ न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. प (न१ व) लालभारकं षण्डे (ब२.३ ते१ षण्डे), दे३.४ द१ म१ उ१ पलालभारकं चैव, दे६ पलालस्तूर्णं च **, दे१० पलालभारं * षण्डे, अ२ पललाकारकं चैव. -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. सीसकं, दे४ माषकं, ते१ सीषकं (→सैसकं); ब२.३ दे२.६.१० चैव, दे४ वार्द्ध- (→चैक); न१ मषकं कृतकुम्भकः, द१ अ२ म१ उ१ मूषि (द१ उ१ ष) कंघृतकुम्भकं.

५३. ब१ दे३.४. ॐ. -a) दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. वराहे तु, दे१० वराहेषु (→वराहं च); न१ वराहे तु तिलद्रोणं, द१ अ२ उ१ वराहं तु तिलद्रोणं, म१ तिलद्रोणं वराहन्तु. -b) का१ दे१.६.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. तु (→च); का१ तैत्तिरं, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. तित्तिरे, दे६ तैत्तिकं (→तित्तिरि); न१ तित्तिरे तु शकौ तथा, द१ म१ तिलाढं चैव तित्तिरम्, अ२ उ१ तिलार्थं चैव तित्तिरि (उ१ ँर). -c) दे१.८-१० द१ अ२ उ१ मुए. मुब. शुकं, न१ तथा, मुवें. शुशुं (→शुकं).

५४. ब१ दे४. ॐ; दे३. a ॐ. -a) ब३ दे२.६ न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ बलाकं (→बलाकां). -b) का१ कंक- (→बकं);

ब्र२.३३.३४ क्रव्यादांस्तु मृगान् हत्वा धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
अक्रव्यादान् वत्सतरीमुष्ट्रं हत्वा तु कृष्णलम् ॥५५॥
किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधे ।
अनस्थानां चैव हिंसायां प्राणायामेन शुध्यति ॥५६॥
फलदानां तु वृक्षाणां छेदने जप्यमृकशतम् ।

गुल्मवल्लीलतानां तु पुष्पितानां च वीरुधाम् ॥५७॥
अन्येषां चैव वृक्षाणां सरसानां च सर्वशः ।
फलपुष्पोद्भवानां च घृतप्राशो विशोधनम् ॥५८॥
हस्तिनां च वधे दृष्टं तप्तकृच्छ्रं विशोधनम् ।
चान्द्रायणं पराकं वा गां हत्वा तु प्रमादतः ।
मतिपूर्वं वधे चास्याः प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥५९॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥

द१ ग२ म१ उ१ टिट्ठिभं (→बहिणं). -c) उ१ वामनं (→वानरं);
का१ दे२ श्वेतकं चैव, ब२ दे६ श्वेतभाषौ च, दे१.३.८-१० ते१
मुर्वे. मुव. श्वेतभासञ्च, द१ ग२ म१ चैव भासं च (→श्वेतभासौ
च). -d) म१ सौवर्णं (→स्वर्णयेद्).

५५. ब१ दे४. ०. -a) का१ क्रव्यादांश्च, ब२.३
दे२ न१ क्रव्यादांस्तु (→क्रव्यादांस्तु). -b) म१ हन्यात्
(→दद्यात्); का१ पयस्विनीं (→पयस्विनीम्). -c) ब२ दे३ न१
द१ ग२ उ१ अक्रव्यादे, ब३ दे२ अक्रव्यादो, म१ अक्रव्यादीं
(→अक्रव्यादान्); ग२ वत्सतरं, म१ वत्सतरां (→वत्सतरीं); ते१
अक्रव्यादान् मृगानुष्ट्रं. -d) ग२ मृष्ट्रां (→उष्ट्रं); का१ च
कृष्णगां (→तु कृष्णलम्); ते१ हत्वा कुर्यात्तु कृच्छ्रकम्.

५६. ब१ दे४. ०. -a) ब२ किञ्चिद्दत्तु, दे१.३.८-१०
मुर्वे. मुए. किञ्चिद्दत्तु, ग२ जीविते च तु (→किञ्चिदेव तु).
-b) का१ ज्ञानादस्थिमतां, दे६ दद्यादस्थिमते (→दद्यादस्थिमतां).
-c) ब३ अनस्थानाञ्चैव, दे१ अनवस्थां चैव, दे२.८-१० अनस्थां
चैव, दे६ अटव्यां चैव, न१ अनस्थाञ्चैव, उ१ अस्थानानाञ्चैव
(→अनस्थानाञ्चैव).

५७. ब१ दे४. ०; दे३. d ०. -a) दे२ च (→तु);
ग२ विप्राणां (→वृक्षाणां). -b) का१ जप्यमृकं काकं, दे६
जप्यमृकं (?), ते१ जप्यमृकं च तम्, म१ जप्यमृच्छतम्
(→जप्यमृकशतम्); द१ छेदनादप्यमृकशतं, ग२ छेदनाद्वा * कं
गतं, उ१ छेदनाज्जप्यमृकशतं. -c) ब२.३ दे२.३.६ न१ ते१ ग२ म१
उ१ च (→तु); का१ गुल्मवद्विवृत्तानां च. -d) दे६ पुष्पितां
चैव, दे१० पुष्पितानां तु (→पुष्पितानाञ्च); द१ ग२ उ१ वीरुधां
फलमेव च.

५८. ब१ दे४. ०; दे३. abc ०; ते१ द१ ग२ उ१.
ab ०. -a) का१ अनजानां च सत्वानां, ब२ जरायुजानां
सर्वेषां, ब३ अण्डजानाञ्च सत्वानां, दे२.६ ते१ अन्य (दे६ ०त्य, ते१

०त्या) जानां च सत्वानां, न१ अन्नाद्यजानां सत्वानां, मुर्वे.
अण्डजानां च सर्वेषां. -b) का१ यजमानां, ब२ अण्डजानां, ब३
दे२.६ ते१ राजसानां, न१ रजसानां, मुर्वे. स्वेदजानां (→सरसानां).
-c) द१ ग२ उ१ पुष्पागमनां च तथा. -d) ते१ घृतं प्राश्य
(→घृतप्राशो).

५९. ब१ दे४. ०. -a) का१ ब२.३ दे१ ते१ हस्तिनश्च,
दे६ हस्तिनश्च (→हस्तिनाञ्च) -c) द१ ग२ म१ उ१ च (→वा).
-d) दे३ द१ ग२ उ१ गां च हत्वा (→गां हत्वा तु). -e) का१
मतिपूर्वं, दे१.८-१० न१ ग२ मुर्वे. मुए. मुव. मतिपूर्वं (→मति-
पूर्वं); ब२.३ दे२.६ ते१ म१ वधे चास्य, न१ -विधे चास्य (→वधे
चास्या:).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति].

पुराणनाम—का१ दे४.१० न१ इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति
कौर्म, ब२.३ दे२.३.६ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे, दे१ इति श्रीकूर्म-
पुराणे उपरिविभागे, दे२.९ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे,
ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म प्राणिवधप्रायश्चित्त उपरिविभागे
व्यासगीतासु, ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासुप-
नित्सु, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासु, मुर्वे. इति
श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपभागे,
मुव. इति श्रीकौर्ममहापुराणे उपरिविभागे ब्रह्मविद्यायां.

अध्यायनाम—दे१.३.४.८-९ न१ ते१ म१ उ१ मुए. ०; का१.ब३
दे२.६ प्रायश्चित्तं नाम (दे६ ०मा), ब१ प्रायश्चित्तं, ब२ प्रायश्चित्त-
विधानं, दे१० व्यभिचारहिंसादिनिवृत्तिप्रायश्चित्तं नाम, ग२
हिंसादोषप्रायश्चित्तं नाम, मुर्वे. प्रायश्चित्तनिरूपणे, मुव. प्राय-
श्चित्तनियमे. अध्यायसंख्या—ब१.२ दे६. ०; का१ एकत्रि-
ंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥, ब३ दे२ एकत्रिंशोऽध्यायः, दे१.३.८-१० ग२
म१ मुए. त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः, दे२.४ मुव. द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥,
न१ त्रयशीतितमोऽध्यायः, ते१ द्वात्रिंशोऽध्यायः, उ१ त्रयस्त्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ श्री ॥, मुर्वे. त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

व्यास उवाच ॥*

द्यते । ध्याणां तु हरणं कृत्वा स्त्रीणां गृहस्य च ।
 रीकूपजलानां च शुध्येच्छान्द्रायणेन तु ॥१॥
 णामल्पसाराणां स्तेयं कृत्वाऽन्यवेशमतः ।
 त् सांतपनं कृच्छ्रं तन्निर्यात्यात्मशुद्धये ॥२॥
 यान्नधनचौर्यं तु कृत्वा कामाद् द्विजोत्तमः ।
 ातीयगृहादेव कृच्छ्राद्धेन विशुद्ध्यति ॥३॥
 भोज्यापहरणे यानशय्यासनस्य च ।

३३

हस्तिन ॥ द१. ॐ; दे३.९ व्यास उ.; दे१० श्रीवेदव्यास उवाच;
 च (→ग्र२ उ१ व्यासः; ते१ श्री शिवः, श्रीव्यासः; म१ श्रीशुकः.
 -c) १. -a) दे४ मानुषाणां (→मनुष्याणां); दे४ हननं
 (→हरणं). -b) द१ ग्र२ म१ उ१ स्त्रीणां कृत्वा (→कृत्वा
 स्य (-णां); का१ वधस्य च, ब१-३ धनस्य च, दे४ वधं तथा
 गृहस्य च). -c) दे४ तडागानां, म१ जलानां तु
 जलानां च). -d) ते१ मध्ये (→शुद्धयेत्).
 , ब१ २. दे४. २c-५b ॐ. -a) ब३ अश्मं (→अल्पं). -b)
 ति श्रीकृत्वाथ (→कृत्वान्य-); का१ दे१.३.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे.
 उपरिभ. मुव. ०वेशमतः, दे१० ०सेवनः (→वेशमतः). -d) का१
 उपरिमादात्मशुद्धये, दे३ अधवानात्मशुद्धये, ते१ तं निहत्यात्म-
 सगीताधे, द१ ग्र२ उ१ चरित्वात्मविशुद्धये, म१ निवृत्त्यात्मविशुद्धये.
 मुर्वे. ३. दे४. ॐ (द्र. २ पा. वि.). -a) द१ धान्यानि, उ१
 उपभयादि- (→धान्यान्); का१ दे२ द१ ग्र२ उ१ च (→तु); ते१
 हविष्यायानामथ चौर्यं तु. -b) दे१० द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमः).
 ; का१) ब२ मुव. स (-स्व-); न१ ग्र२ उ१ -गृहादेव (→गृहादेव).
 णायद्रिच) न१ कृच्छ्रादेव (→कृच्छ्राद्धेन); ब३ विनश्यति
 णाम, विशुद्ध्यति).
 मुव. प्र१ ४. दे४. ॐ (द्र. २ पा. वि.); ते१. d ॐ. -a) का१
 एकदे३.१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. भक्ष्य-
 ३.८-१० भक्ष-); का१ ब२ दे१.२.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. -भोज्योप०
 : ॥३३-भोज्याप०). -b) ग्र२ ध्यान- (→यान-); दे१.८-१०
 यस्त्रिंशदासनस्य, दे८ शय्याशनस्य (→शय्यासनस्य). -c) म१ वा
 च). -d) का१ गव्यं चैव विशोधनं.

३३

पुष्पमूलफलानां च पञ्चगव्यं विशोधनम् ॥४॥
 तृणकाष्ठद्रुमाणां च शुष्कान्नस्य गुडस्य च ।
 चैलचर्ममिषाणां च त्रिरात्रं स्यादभोजनम् ॥५॥
 मणिमुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयःकांस्योपलानां च द्वादशाहं कणाशनम् ॥६॥
 कार्पासकीटजीर्णानां द्विशफकशफस्य च ।
 पक्षिगन्धौषधीनां च रज्वाश्चैव त्र्यहं पयः ॥७॥

वै. २ ३४.७

५. ते१. ॐ; दे४. ab ॐ (द्र. २ पा. वि.); दे३
 bc ॐ. -a) उ१ तृणकाष्ठप्रमाणं च. -b) उ१ पुष्पाणां
 च गुडस्य च. -c) ब१.३ द१ ग्र२ म१ उ१ चैल-, ब२ दे६
 तैल-, दे१० चल- (→चैल-); दे४ तैलचर्माणि माखानां, न१
 चैलचर्ममिषाणां च.

६. ते१. ॐ. -b) द१ ग्र२ सुवर्ण-, उ१ *** (→ताम्र-
 स्य). -c) ब२ अयः कांस्योपलानां च, दे१.८-१० ग्र२ मुर्वे. मुए.
 अयस्कांतोपलानां च, दे४ आयसोचोपलानां च. -d) दे३
 द्वादशानां (→द्वादशाहं); ब१ दे३ फलाशनं, ब२ मुव. कणाशनं
 दे१.८.९ मुए. चरेनिर्वाहं, दे२ मुर्वे. कणाशनं, दे१० पयः पिबेत्,
 द१ ग्र२ म१ उ१ विशोधनं (→कणाशनं).

दे१० पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

* चलचर्ममिषाणां च त्रिरात्रं स्यादभोजनम् ।

तृणकाष्ठद्रुमाणां च शुष्कान्नस्य गुडस्य च । (= ५cd, ab)

दे४ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

* पुष्पमूलफलानां च पञ्चगव्यं विशोधनम् । (= ४cd)

७. ब१ दे१०. ॐ; ते१. a ॐ. -a) का१ कार्पास-
 कीटयोनीनां, ब२ कार्पासकीटऊर्णाणां, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. क-
 (मुर्वे. मुए. का) पांसस्यैव हरणे, दे३ द्विपाच्चतुःपदानां च,
 दे६ कार्पासकीटजीर्णानां, न१ कार्पासस्य दुकूलस्य, द१ ग्र२ म१ उ१
 एतदेव व्रतं कुर्याद्. -b) दे४ शफकशफकस्य च. -c) दे१.८.९
 पुष्पं, न१ क्षीर-, मुर्वे. मुए. मुव. पुष्प- (→पक्षि-); दे३
 पक्षिसंघौषधीनां च, + पुष्पमूलफलानां च, द१ ग्र२ उ१ पक्षिणा-
 मोषधीनां च. -d) का१ बद्ध्वा च त्रिरपस्यपः, दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुव. पिबेच्चैव त्र्यहं पयः, दे३ पञ्चगव्यं विशोधनं,

वै.२.३४.८

नरमांसाशनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ।
काकं चैव तथा श्वानं जग्ध्वा हस्तिनमेव च ।
वराहं कुक्कुटं चाथ तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ॥८॥
क्रव्यादानां च मांसानि पुरीषं सूत्रमेव च ।
गोगोमायुकपीनां च तदेव व्रतमाचरेत् ।
उपोष्य द्वादशाहं तु कूष्माण्डैर्जुहुयाद् घृतम् ॥९॥
नकुलोलूकमार्जारं जग्ध्वा सांतपनं चरेत् ।
श्वापदोष्ट्रखराज्जग्ध्वा तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ।
व्रतवच्चैव संस्कारं पूर्वेण विधिनैव तु ॥१०॥
बकं चैव बलाकं च हंसं कारण्डवं तथा ।

न_१ रंघतश्च ग्रहं पुनः, ते_१ नीरजानां ग्रहं पयः, द_१ ग_२ म_१ उ_१
हरेच्यापि ग्रहं पयः.

अतः परं उ_१ पुस्तके अधिकम्—

* कार्पासकीटजीर्णानां द्विशफैकशफस्य च । (= ७ab)

८. द_१ ग_२ म_१. c-f ○. -c) न_१ शृंगालं वानरं
श्वानं. -d) दे_१.८-१० उ_१ मुर्वे. मुए. मुब. वा (→च).
-e) ब_२ चैव, दे_१.३.४.८-१० न_१ ते_१ मुर्वे. मुए. मुब. वाथ
(→चाथ).

९. ब_१. ○; द_१ ग_२ म_१. abcd ○. -a) ब_२.३
क्रव्यादां चैव, दे_६ क्रव्यादांश्चैव (→क्रव्यादानां च). -b) ब_२
दे_१.८.९ न_१ ते_१ मुर्वे. मुए. मुब. वा (→च). -c) का_१ दे_२
कपोतानां (→कपीनां च). -e) दे_१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.
च (→तु). -f) दे_३ कुशास्तं, दे_४ कूष्माण्डं (→कूष्माण्डैर्).

दे_१.८-१० मुर्वे. पुस्तकेषु d चरणानन्तरमधिकम्—

‘शिशुमारं तथा चाषं मत्स्यमांसं तथैव च’

(= १३ ab)

दे_३ पुस्तके १d अनन्तरमधिकः पाठः—

* श्वा पदोष्ट्रखराज्जग्ध्वा तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ।

(= १० cd)

१०. ब_१. ef ○; दे_३. cd ○. -a) मुर्वे. °मार्जारान्
(→°मार्जारं). -cd) दे_३. उपोष्य द्वादशाहं तु कूष्माण्डैर्जुहुयाद्
घृतम् (= ६ef). -e) दे_१.३.४.८-१० द_१ ग_२ म_१ उ_१ मुर्वे. मुए.
मुब. प्रकुर्याच्चैव (→व्रतवच्चैव). -f) दे_४ पूर्वे चैव तु यत्कृतम्.

११. -a) का_१ दे_२ वकीं, ग_२ वलं, म_१ वृकं (→बकं);
दे_१.८-१० बलाकां वा, मुर्वे. मुए. मुब. बलाकां च (→बलाकं च).
-b) दे_३ हंसं, उ_१ हंसां (→हंसं); दे_१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब.

चक्रवाकं प्लवं जग्ध्वा द्वादशाहमभोजनम् ॥११॥
कपोतं टिट्ठिभं चैव शुक्रं सारसमेव च ।
उलूकं जालपादं च जग्ध्वाऽप्येतद् व्रतं चरेत् ॥१२॥
शिशुमारं तथा चाषं मत्स्यमांसं तथैव च ।
जग्ध्वा चैव कटाहारमेतदेव चरेद् व्रतम् ॥१३॥
कोकिलं चैव मत्स्यांश्च मण्डूकं भुजगं तथा ।
गोमूत्रयावकाहारो मासेनैकेन शुद्ध्यति ॥१४॥
जलेचरांश्च जलजान् प्रतुदान्नखविष्किरान् ।
रक्तपादांस्तथा जग्ध्वा सप्ताहं चैतदाचरेत् ॥१५॥
शुनो मांसं शुष्कमांसमात्मार्थं च तथा कृतम् ।

कार्ण्डवान् (→कारण्डवं). -c) ब_२ चक्रवाकं वलं, ब_३
चक्रवाकं नवं, दे_१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चक्रवाकप (दे_{१०} °क)
लं, दे_६ चक्रवाकं लवं (→चक्रवाकं प्लवं); ते_१ चक्रवाकं नरो
जग्ध्वा.

१२. दे_४. cd ○. -a) का_१ दे_४.८-१० न_१ ते_१ ग_२ म_१
उ_१ मुर्वे. मुए. कपोत- (→कपोतं); दे_१.८-१० मुर्वे. मुए.
-टिट्ठिभांश्चैव, द_१ ग_२ म_१ उ_१ -टिट्ठिभं भासं (→टिट्ठिभं चैव).
-c) ते_१ कुक्कुटं (→उलूकं); द_१ ताल° (→जाल°); म_१ वा
(→च). -d) ब_१ जग्ध्वा चैव व्रतं चरेत्.

१३. मुए. ○; दे_१.४. ab ○. -a) का_१ दे_२.६ वीरं,
ब_१-३ चासं, दे_३ चाश्वं, ते_१ सारं (→चाषं). -c) दे_३ कटाहारं
(→कटाहारं); दे_४ द_१ ग_२ म_१ उ_१ जग्ध्वा चैव वराहं च. -d)
दे_१.३.४.६.८-१० ते_१ द_१ ग_२ म_१ उ_१ मुर्वे. मुब. एतदेव व्रतं
चरेत्.

१४. -a) ब_१ मत्स्यास्थान्, दे_१.४.६.८-१० मुर्वे. मुए.
मुब. मत्स्यादान्, ते_१ मण्डूकं (→मत्स्यांश्च). -b) दे_३ नकुलं
(→भुजगं). -d) का_१ मासेनैव विशुद्ध्यति.

अतः परं ब_१ पुस्तके २३ संख्याकः श्लोकः समागतः.

१५. ब_१. १५a-२२d ○. -a) दे_३ जलजस्थल-
जानां तु. -b) का_१ प्रमादान्नखविष्किरान्, ब_२ दे_१.८-१० न_१
प्रतुदान् नखविष्किरान्, दे_३ जग्ध्वा मांसं च पक्षिणाम्,
दे_४ जातुधानश्च विष्कलान्, द_१ यातुधानान् विपाषिलान्,
ग_२ यातुधानां वि * षिलान्, म_१ यातुधानकविष्किरान्, उ_१
यातुधानीं विकार्षिलान्, मुर्वे. मुए. मुब. प्रणुदानथ विष्किरान्.
-d) ब_२.३ दे_२ ते_१ सप्ताहं वै तदा (ते_१ °था) चरेत्, दे_४
सप्ताहं तत्तदाचरेत्.

१६. ब_१. ○. -a) का_१ शुनः, ब_२.३ शुनां, दे_३ शुनां
दे_६ मूलं, ते_१ द_१ ग_२ उ_१ मृतं, म_१ मृग- (→शुनो). -b)

जनम् । त्वा मासं चरेदेतत् तत्पापस्यापनुत्तये ॥१६
च । तर्कं भूस्तृणं शिग्रुं खलुण्डं करकं तथा ।
चरेत् । त्रापत्यं चरेज्जाग्ध्वा शङ्खं कुम्भीकमेव च ॥१७
च । तण्डुलं लशुनं चैव भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
व्रतम् । त्रिकां तण्डुलीयं च प्राजापत्येन शुद्धयति ॥१८
तथा । मान्तकं तथा पोतं तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ।
यति । ज्ञापत्येन शुद्धिः स्यात् कक्कुभाण्डस्य भक्षणे ॥१९
रान् । त्राबुं किशुकं चैव भुक्त्वा चैतद् व्रतं चरेत् ।

व्रतेत् । १० आत्मात्थं (→आत्मात्थं); न१ च तदाकृतं, द१ ग२ उ१ वा
कृतं, म१ च यथाक्रमं (→च तथाकृतं).

१७. ब१. ०. -a) दे३.१० मुवें. वृन्ताकं (→वार्ताकं);
८-१० मुवें मूलकं, म१ भूगुञ्ज(मं), मुवें. मुब. भूस्तृणो
→भूस्तृणं); त१ वार्ताकं श्वेतवार्ताकं, द१ चक्रवाकं कुंजरस्यं, ग२
पोतं कुम्भीकं शिग्रुं, उ१ वार्ताकं कृतमशिग्रुं. -b) का१ कृष्माण्डं
कं तथा, दे१.४.३.९ मुवें. मुए. मुब. कुट्ट(दे१ मुवें. मुए. मुब. ०ट)
चटकं (दे१.८ कवकं) तथा, दे२ रुख्युडं करकं तथा, दे३
कुटं कवकं तथा, दे१० कुन्दकं कंचकं तथा, न१ खलुण्डं
कं तथा, त१ शिग्रुकुम्भाण्डकंजकम्, +शिग्रुकुम्भाण्डकं तथा,
उ१ कुक्कु(उ१ ०कुटं) जारकां (उ१ ०कं) तथा, म१ कुक्कुटं
कास्तथा. -d) व३ खंखं, दे१.४.८-१० मुए. खट्वां, दे३
मुवें. मुब. खज्जं, त१ खगं, द१ उ१ यद्वा, म१ कट्वां
→खंखं); दे१.८.९ मुए. मुब. वा (→च).

१८. ब१. ०. -c) दे१.४ नालिकं, त१ नालिकां, द१
तिका, उ१ वार्ताकं (→नालिकां); दे४ तण्डुलकं (→तण्डु-
लीयं); ग२ वादिकाञ्चण्डुलीयां च, म१ चातक्यन्तुन्धलीयं च.
d) दे४ प्राजापत्यं विशुद्धयति.

[अतः परं का१ पुस्तके २१a-२४b, दे२ पुस्तके २१-२३
श्लोकाः सन्ति । पाठान्तरं तत्रैव द्रष्टव्यम्.]

१९. ब१. ०. -a) ब२.३ दे६.८-१० न१ अश्मन्तकं, दे४
दे१.८-१० द१ ग२ म१ अश्मातकं (→अश्मान्तकं); दे१.८-१० न१
पक्षिण्या पातं (दे१.१० ०नं), द१ म१ ततोपेतं, ग२ तथोपेतं (→तथा
पक्षिण्योत्तं). -b) दे१ तदा (→तप्त-). -d) दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब.
कुराव, सुभस्य च, दे३ ककुभस्य च, दे६ ककुभाण्डस्य, दे१० कुकुमंस्य*
विष्किरणी कुम्भाण्डस्य च, द१ कुम्भस्य*, ग२ ककुभाण्डस्य, म१ ककुभं
चरेत्, तस्य, उ१ ककुभाण्डस्य (→कक्कुभाण्डस्य); दे६ भोजने, दे१०
भक्षणे (→भक्षणं).

[१९ श्लोकस्य b चरणान्तरं दे४ पुस्तके २१a-२४d,
नो). -ग१ पुस्तके २१a-२३d श्लोकाः सन्ति.]

उदुम्बरं च कामेन तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ॥२०
वृथा कृसरसंयावं पायसापूपसंकुलम् ।
भुक्त्वा चैवं विधं त्वन्नं त्रिरात्रेण विशुद्धयति ॥२१
पीत्वा क्षीराण्यपेयानि ब्रह्मचारी समाहितः ।
गोमूत्रयावकाहारो भासेनैकेन शुद्धयति ॥२२
अनिर्दशाहं गोक्षीरं माहिषं चाजमेव च ।
सन्धिन्याश्च विवत्सायाः पिबन् क्षीरमिदं चरेत् ॥२३
एतेषां च विकाराणि पीत्वा मोहेन मानवः ।

बै. २.३४.२२

२०. का१ ब१ दे२.४ न१. ०; दे३ म१. cd ०. -a)
दे१ आलाबुं (→अलाबुं); दे६ किशुके, द१ हंसुकं, उ१ लशुनं
(→किशुकम्). -b) दे१.३.८-१० ग२ म१ उ१ भुक्त्वाप्ये-
दे६ भुक्त्वा वै, द१ भुक्त्वा ह्ये- (→भुक्त्वा चै-). -c) दे१.८-१०
मुए. कामेन (→कामेन).

[२० श्लोकस्य b चरणान्तरं म१ पुस्तके २१-२४, द१
पुस्तके २३-२४, ब१ दे२ न१ मुवें. पुस्तकेषु २४ का१ पुस्तके
२४ cd, दे१.८-१० मुए. पुस्तकेषु २४ ab संख्याकाः श्लोकाः
समागताः सन्ति । एतेषां पठान्तराणि तत्तत् स्थानेषु द्रष्टव्यम्]

२१. ब१. ०; दे१.८-१० मुए. २१a-२४b ०; द१.२१-२२
०; मुवें. २१-२३ ०. -b) का१ दे२ म१ पायसं (→पायसा-);
का१-शसकुली, ब३ दे४ न१-शङ्कुलं, दे३ म१-शङ्कुलोः, दे६
संङ्कुलं, ग२ उ१-शङ्कुलीन् (→संकुलम्). -c) ब३ दे६ चैव,
(→चैवं); ब३ म१ विधि (→विधं); ब३ दे६ मुब. त्वन्न्यत्,
न१ त्वन्नं, ग२ तत्र, म१ कृत्स्नं (→त्वन्नं); दे४ भुक्त्वा चैव
विधुन्वं वा, उ१ भुक्त्वा वेदविधिं तत्र.

२२. ब१.२ दे१.८-१० द१ मुवें. मुए. ०. -d) दे३
भासेनैव विशुध्यति, ग२ उ१ मासाद्धेन विशुध्यति, म१ भासेनैव तु
शुध्यति.

२३. ब१. दे१.८-१० मुवें. मुए. ०. -a) दे३ ग२ म१
अनिर्दं (ग२ ०दि)शायाः गोक्षीरं, उ१ अनिर्दशगोक्षीरन्तु.
-b) दे३ त्वाजमेव, दे६ म१ वाजमेव, ग२ वाक्षमेव (→वाजमेव).
-c) ब३ गभिष्ण्याश्च (→सन्धिन्याश्च). -d) दे३ पीत्वा
कृच्छमिदं चरेत्, दे४ द१ म१ उ१ पीत्वा पक्षमिदं चरेत्,
दे६ पिबक्षीरमिदं चरेत्, न१ विप्रः पक्षमिदं चरेत्.

२४. न१. ०; दे१.८-१० मुए. cd ०. -a) का१ दे२
विकाराणां (→विकाराणि). -b) ब३ होमेन (→मोहेन);
दे१.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. वा पुतः (→मानवः).
-c) दे२ पावका (→यावका).

बे.२.३३.२४ गोमूत्रयावकाहारः सप्तरात्रेण शुद्धयति ॥२४॥
 भुक्त्वा चैव नवश्राद्धे मृतके सूतके तथा ।
 चान्द्रायणेन शुद्धयेत् ब्राह्मणस्तु समाहितः ॥२५॥
 यस्याग्नौ हूयते नित्यं न यस्याग्रं न दीयते ।
 चान्द्रायणं चरेत् सम्यक् तस्यान्नप्राशने द्विजः ॥२६॥
 अभोज्यानां तु सर्वेषां भुक्त्वा चान्नमुपस्कृतम् ।
 अन्तावसायिनां चैव तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ॥२७॥
 चाण्डालान्नं द्विजो भुक्त्वा सम्यक् चान्द्रायणं चरेत् ।
 बुद्धिपूर्वं तु कृच्छ्राब्दं पुनः संस्कारमेव च ॥२८॥
 असुरामद्यपानेन कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 अभोज्यान्नं तु भुक्त्वा च प्राजापत्येन शुद्धयति ॥२९॥

अतः परं तेऽपि पुस्तके अधिकम्—

प्राजापत्येन शुद्धिः स्यात् कूष्माण्डस्य च भक्षणे । (= १९cd)

२५. दे३. ab ⊙. -a) ब२.३ दे६ न१ नवश्राद्धं (→नवश्राद्धे). -b) ब२.३ दे२.६ द१ अ२ उ१ सूतके मृतकेऽपि वा. -d) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. ब्राह्मणः सुसमाहितः.

२६. ब१. ⊙. -a) दे३ होमाग्नौ, न१ यज्ञाग्नौ, द१ उ१ यस्या यद् (→यस्याग्नौ); दे४ श्रूयते (→हूयते); ब२ सम्यक् (→नित्यं). -b) का१ न यस्याग्रे प्रदीयते, ब१ * यस्याग्रं प्रदीयते, ब३ न यस्यान्नं प्रदीयते, दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अन्नस्याग्रं न दीयते, दे४ न यस्याग्रेण दीयते, न१ न यस्याग्रं प्रणीयते, ते१ तस्यान्नं चैव दीयते. -c) दे३ चान्द्रायणं चरेदस्य. -d) द१ म१ तस्यान्नं प्राशयेद् द्विजः.

२७. ब१.cd ⊙. -a) न१ च (→तु); दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अभोज्यान्नं तु सर्वेषां. -b) न१ उपस्कृतं (→उपस्कृतं); दे४ भुक्त्वा ह्यात्मा सुसंयतं, म१ भुक्त्वा चान्नमसत्कृतं. -c) का१ ते१ अन्ते, दे३.६ द१ अ२ म१ अन्त्या° (→अन्त्या°). -d) द१ अ२ म१ उ१ तप्तकृच्छ्रमुदाहृतं.

२८. ब१. ⊙. -a) का१ चाण्डालानां, ब२ दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. चाण्डालान्नं, ब३ चाण्डालत्वं, दे४ चाण्डालानां (→चाण्डालान्नं). -c) दे४ बुद्धिपूर्वं त्वदकृच्छ्रं, द१ भक्तिपूर्वं तु कृच्छ्राब्दं, अ२ बुद्धि(बुद्धि) पूर्वं तु कृच्छ्राब्दं. -b) का१ ब३ दे२.४.६ न१ ते१ पुनः संस्कार एव च, दे३ उ१ पुनः संस्कारमर्हति.

२९. ब१. ab ⊙; दे४ द१.cd ⊙. -a) ब२ दे४ ते१ पाने तु, द१ अ२ म१ पाने च (→पानेन); ब३ सुरामद्यपानेन, दे३ सुरासमस्य पानेन, अ२ आसवामद्यपानेन, म१

विष्मूत्रप्राशनं कृत्वा रेतसश्चैतदाचरेत् ।
 अनादिष्टेषु चैकाहं सर्वत्र तु यथार्थतः ॥३०॥
 विड्वराहखरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ।
 प्राश्य मूत्रपुरीषाणि द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥३१॥
 अज्ञानात् प्राश्य विष्मूत्रं सुरासंस्पृष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥३२॥
 क्रव्यादां पक्षिणां चैव प्राश्य मूत्रपुरीषकम् ।
 महासांतपनं मोहात् तथा कुर्याद् द्विजोत्तमः ।
 भासमण्डूककुररे विष्किरे कृच्छ्रमाचरेत् ॥३३॥
 प्राजापत्येन शुद्धयेत् ब्राह्मणोच्छिष्टभोजने ।
 क्षत्रियेतप्तकृच्छ्रं स्याद् वैश्ये चैवातिकृच्छ्रकम् ।

सुरामद्यपानेन. -b) ब२.३ दे२.४ चान्द्रायणं (→चान्द्रायण-). -c) ब१.३ दे१.८-१० न१ म१ उ१ उक्त्वा तु (→भुक्त्वा च); दे६ अभोज्यानां तु भुक्त्वा च.

३०. द१. ⊙; ब१ अ२ म१. cd ⊙. -b) दे४ रेतसश्च-तदाचरेत्, अ२ म१ उ१ चरेच्चान्द्रायणव्रतं. -c) का१ अनादिष्टे च, दे१.८-१० न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. अनादिष्टे तु, दे४ अन्यादिष्टेषु, ते१ अन्यादिष्टेषु (→अनादिष्टेषु); दे४ चैकाहं (→चैकाहं). -d) ते१ सर्वं तत्र यथार्थवत्.

३१. -a) ते१ °खरोष्ट्राश्च- (→°खरोष्ट्राणां); दे२ विड्वराहसहा खरोष्ट्राणां -b) दे४ पिक° (→कपि°).

३२. ब१. ⊙. -a) ब३ अज्ञानात्प्राश्य विवशं. -b) न१ ते१ °संस्पृष्ट°, अ२ °संस्पृष्ट° (→°संस्पृष्ट°).

३३. ब१. ⊙; का१. a-d ⊙; मुए. ef ⊙. -a) दे१.८.९ क्रव्यादान्, उ१ क्रव्यादं (→क्रव्यादां); दे६ पाक्षिणं (→पक्षिणां); दे४ ते१ क्रव्यादपक्षिणां चैव, अ२ क्रव्यादानां पक्षिणां चैव. -b) दे३ मूत्रं (→मूत्र-). -c) ब२.३ दे६ °शान्तपनं, अ२ °सांतपनं (→°सांतपनं); द१ अ२ म१ उ१ कुर्यात् (→मोहात्); दे२ गवां महासांतपनं. -d) ब२.३ दे६ न१ ते१ कृत्वा (→तथा); दे४ मोहात् (→कुर्यात्); द१ अ२ म१ उ१ तेषां मोहाद् द्विजात (उ१ °द) यः. -e) का१ दे३ °कुररे (दे३ °र), ब२.३ द१ म१ उ१ °कुरर-, दे६ न१ °कुरवो, दे१ अ२ कुरुरे (अ२ °र) (→°कुरुरे). -f) का१ उ१ विक्कि (का१ °क) रे, द१ विष्किरे (→विष्किरे).

३४. दे४ मुए. ⊙; ब१. abcd ⊙; द१ अ२ म१ उ१ ef ⊙. -a) ब२.३ दे२.६ शुद्धयेत् (→शुद्धयेत्). -b) द१ °भोजन-

चैतदाचरेत् ।

यथार्थतः ॥३०॥

पिकाकयोः ।

णं चरेत् ॥३१॥

टमेव च ।

द्विजातयः ॥३२॥

रीषकम् ।

जोत्तमः ।

माचरेत् ।

भोजने

च्छूकम् ।

कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ॥३४॥

त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।

त्रा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ।

तशेषं च रागवान् ॥३५॥

ताः प्राशयेद् यदा ।

व्रतं पापविशोधनम् ॥३६॥

दि ज्ञानात् पिवेज्जलम् ।

ब्राह्मणः पापशोधनम् ॥३७॥

लेन तु संस्पृष्टं पीत्वा वारि द्विजोत्तमः ।

त्रेण विशुद्ध्यते पञ्चगव्येन चैव हि ॥३८॥

मोजनात्, उ१ भोजनं (→भोजने). -d) तै१ वैश्ये
→चान्द्रायणं. -f) ब१ कामात्, तै१ चरेत् (→कुर्याद्); का१
(→भुक्त्वा तै१ चान्द्रायणं (→चान्द्रायण-); ब१ चरेत् (→व्रतं).

३५. दे१० मुए. ॐ; दे३.४ ab ॐ; ब१. cdef
) दे४ रेतसि. -a) ब१ चापि, दे६ वापि (→वारि); दे१.८.९ सुराया
-c) के वारि, तै१ सुरा भाण्डोद (द) रे वारि, द१ ग२ म१
अनादिष्टे राभाण्डोदकं वापि (ग२ पीत्वा). -b) ग२ चान्द्रायण-
दे४ चैव चरेत्. -c) ब२ दे४.६ न१ ग२ म१ स्वमुच्छिष्टं, दे१.८.९
१ समुच्छिष्टं (→शुनोच्छिष्टं). -f) ब२.३ दे६.१० तै१
मुब. वा गवां, दे१.८.९ वा गर्म, न१ वा जलं, द१ ग२ म१
उ१ पालयः (→रागवान्); दे३ पतिलेषं च पावनम्.

३६. ब१ मुए. ॐ. -a) दे४.१० तै१ द१ ग२ आपो
वसं. -b) आपो. का१ हृषितान्, दे१.८-१० हृषितैः, तै१ भक्षिता
हृषिताः); का१ मदा, दे१.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुबे. मुए.
१) दे१.८.९ यदि, दे२ मदा, तै१ सदा (→यदा). -c) दे४ तथा
पक्षिणाः); ग१; का१ ब२.३ दे६ शान्तपनं (→सांतपनं); दे१.३.४.८-१०
णां चैव. ए. मुब. कृच्छं, द१ ग२ म१ उ१ कुर्याद् (→प्रोक्तं) -d)
ननं, ग२ म१ उ१ काय- (→पाप-); ब३. -विनाशनं (→विशोधनं);
पापविशोधनम्.

का१ दे६. ॐ. -a) ब२.३ दे३ द१ ग२ म१ उ१
(→चाण्डाल-); दे१.३.८-१० मुए. मुब. कूपे, तै१
कूप-); न१ चाण्डालकूपभोगेयु. -b) ब१-३ दे२ तै१
दे३ यदाज्ञानात्, दे४.१० न१ द१ म१ यदज्ञानात्
नात्).

दे१. ab ॐ; म१. cd ॐ. -a) ब१.२ दे१-३.६
त्रः चण्डालेन (→चाण्डालेन); दे३.४ द१ ग२ उ१ च
संस्पृश्य, न१ यं स्पृष्टं (→संस्पृष्टं). -b) ब२

महापातकिसंस्पर्शं भुङ्क्तेऽस्नात्वा द्विजो यदि ।

बुद्धिपूर्वं तु मूढात्मा तप्तकृच्छं समाचरेत् ॥३९॥

स्पृष्ट्वा महापातकिनं चाण्डालं वा रजस्वलाम् ।

प्रमादाद् भोजनं कृत्वा त्रिरात्रेण विशुद्ध्यति ॥४०॥

स्नानार्हो यदि भुञ्जीत अहोरात्रेण शुद्ध्यति ।

बुद्धिपूर्वं तु कृच्छ्रेण भगवानाह पद्मजः ॥४१॥

शुष्कपर्युषितादीनि गवादिप्रतिदूषितम् ।

भुक्त्वोपवासं कुर्वीत कृच्छ्रपादमथापि वा ॥४२॥

संवत्सरान्ते कृच्छ्रं तु चरेद् विप्रः पुनः पुनः ।

अज्ञातभुक्तशुद्ध्यर्थं ज्ञातस्य तु विशेषतः ॥४३॥ वं.२.३४.४३

पिवेद् वारि, दे३ पीत्वा चापि (→पीत्वा वारि). -c) दे३.६ न१
विशुद्ध्येत् (→विशुद्ध्येत); दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब. त्रिरात्र-
व्रतमुख्येन. -d) दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब. शुद्ध्यति (→चैव हि).

३९. म१. ab ॐ. -a) दे४ न१ द१ ग२ उ१ पातक^०
(→पातकि^०). -b) का१ दे१.४.८-१० द१ मुबे. मुए. मुब.
भुक्त्वा- (→भुङ्क्ते-); द१ ग२ उ१ द्विजोत्तमः (→द्विजो यदि).
-c) ब२ बुद्धिपूर्वमुत्तान्धोऽपि, दे१.८-१० मुबे. मुए. बुद्धिपूर्वं
यदा मोहात्.

४०. -a) ग२ उ१ स्पृष्ट्वा (→स्पृष्ट्वा); दे१ स्पृष्ट्वा
मोहात् पातकिनं, न१ स्पृष्ट्वा पातकिनं विप्रं. -b) दे१.४.८.९
न१ चण्डालं (→चाण्डालं); मुबे. मुए. च (→वा); दे६ रजस्वलं
(→रजस्वलां).

४१. ब१. ॐ; का१ दे४ तै१ ab. ॐ. -b) ब३ दे२.६
न१ त्वहो-; दे१.८.९ मुबे. मुए. मुब. ह्यहो- (→ग्रहो-). -c) दे६
बुद्धिपूर्वं तु मृच्छेत्सा. -d) दे६ तप्तकृच्छ्रं समाचरेत्, न१
भगवानागजात्मजः

अतः परं दे६ अधिकम् :—

*स्पृष्ट्वा महापातकिनं भगवानाह पद्मजः । (= ४०a, ४१d)

४२. ब१. ॐ. -a) ब२.३ न१ द१ म१ शुक्तं, दे१.८-१०
मुबे. मुए. मुब. भुक्त्वा, दे३ भुक्त- (→शुष्क-). -b) ब३ उ१
दूषितः; दे१.८-१० मुबे. मुए. दूषिताः, न१ दूषकं (→दूषितं).
-d) द१ ग२ कृच्छ्रा (द१ ॐ) चारमथापि वा.

४३. ब१. ॐ. -a) द१ ग२ म१ उ१ संवत्सरं तु कुर्वीत.
-b) का१ तै१ चरन् विप्रः पुनः पुनः. -c) दे३ द१ ग२ म१ उ१
मुबे. मुए. मुब. अज्ञान- (→अज्ञात-); द१ म१ उ१ भुक्तिः, ग२
बुद्धि- (→भुक्त-); दे१० अज्ञातश्च तु शुद्ध्यर्थं, तै१ अज्ञातस्तु
शुद्ध्यर्थं. -d) द१ ग२ उ१ अज्ञातस्य विशुद्ध्ये.

वै.२.३४.४४ ब्राह्मणां यजनं कृत्वा परेषामन्त्यकर्म च ।
 अभिचारमहीनं च त्रिभिः कृच्छ्रं विशुद्ध्यति ॥४४
 ब्राह्मणादिहतानां तु कृत्वा दाहादिकाः क्रियाः ।
 गोमूत्रयावकाहारः प्राजापत्येन शुद्ध्यति ॥४५
 तैलाभ्यक्तोऽथवा कुर्याद् यदि मूत्रपुरीषके ।
 अहोरात्रेण शुद्ध्येत श्मश्रुकर्म च मैथुनम् ॥४६
 एकाहेन विवाहार्हं परिहार्यं द्विजोत्तमः ।
 त्रिरात्रेण विशुद्ध्येत त्रिरात्रात् षडहं पुनः ॥४७
 दशाहं द्वादशाहं वा परिहार्यं प्रमादतः ।
 कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यात् तत्पापस्यापनुत्तये ॥४८

अतः परं अधिकम् :—

दे१-९.१० व्यास उवाच; दे३ व्यास उ.; ते१ व्यासः.

४४. ब१. ०. -a) द१ संस्कारहीना यजनं. -b) का१ सत्य-, दे३ सभ्य-, ग२ अन्त्य-, म१ अन्त- (→अन्त्य-); द१ ग२ -कर्मणि (→कर्म च); ते१ परोक्षे मध ? (द) कर्म वा. -c) ब२ दे३.९ अभिचारमहीनां च, ते१ अभिवादनहीनं च.

४५. -a) द१ ग२ ब्राह्मणाभि-, म१ उ१ ब्राह्मणानां (→ब्राह्मणादि-); ब१ मृताणां (→हतानां); दे१० च (→तु). -b) दे३ दाहादिकीः, ते१ दानादिकीः, दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१ मुवें. मुए. मुब. दाहादिकं (→दाहादिकाः).

४६. -a) दे१.३.८-१० मुवें. मुए. मुब. तैलाभ्यक्तोऽथ-वान्तो वा, ते१ तैलाभ्यङ्गे तथा कुर्याद्, द१ म१ तैलाभ्यक्तः प्रयातो वा, ग२ तैलसक्ता प्रयातो वा, उ१ तैलाभ्यक्तः प्रयातो वा. -b) दे१.३.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. कुर्याद् (→यदि); ब१ न१ पुरीषकं (→पुरीषके). -d) ब२.३ श्मश्रुकर्मा (ब३^०र्म) णि मैथुनं, दे१.३.८-१० द१ ग२ म१ मुवें. मुए. मुब. श्मश्रुकर्मणि मैथुने.

४७. -a) द१ ग२ म१ एकाहे तु (→एकाहेन); दे१.८-१० मुवें. मुए. विहाया^० (→विवाहा^०). -b) दे१.८.९ परिहाय्यो, दे१० परिहाय, न१ परिभाष्यं, ते१ परिहीयन्, द१ ग२ उ१ मुवें. मुए. परिहाय्य (→परिहार्यं). -c) दे३ विशुद्ध्येत् (→विशु-दध्येत). -d) ब१ षडहः (→षडहं); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. त्रिरात्रात् षडहः परं, दे४ त्रिरात्रं षडहं पुनः, ते१ त्रिर्वाथ षहं पुनः.

४८. -a) दे३ दशाहं वा द्वादशाहं, न१ षडहा द्वादशाहं वा, द१ ग२ म१ दशाहे द्वादशाहे वा, उ१ दशाहे द्वादशे वापि. -b) दे१.३.८.९ उ१ मुवें. मुए. परिहाय्य, दे१० परिहाय,

पतिताद् द्रव्यमादाय तदुत्सर्गेण शुद्ध्यति ।
 चरेत् सातपथं कृच्छ्रमित्याह भगवान् प्रभुः ॥४९
 अनाशकनिवृत्तास्तु प्रव्रज्यावसितास्तथा ।
 चरेयुस्त्रीणि कृच्छ्राणि त्रीणि चान्द्रायणानि च ॥५०
 पुनश्च जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कृता द्विजाः ।
 शुद्ध्येयुस्तद् व्रतं सम्यक् चरेयुर्धर्मवर्धनाः ॥५१
 अनुपासितसंध्यस्तु तदहर्पापको वसेत् ।
 अनश्नन् संयतमना रात्रौ चेद् रात्रिमेव हि ॥५२
 अकृत्वा समिदाधानं शुचिः स्नात्वा समाहितः ।
 गायत्र्यष्टसहस्रस्य जप्यं कुर्याद् विशुद्ध्ये ॥५३

न१ परिभाष्य, ग२ परिहास्य, ते१ परिहीयन् (→परिहार्यं). -c) ब१ कृच्छ्रचान्द्रायणी कुर्यात्. -d) दे१.३.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. तत्पापस्यापशान्तये.

४९. ब१. ०. -a) ते१ उ१ पतित (उ१^०तं) द्रव्य-मादाय. -c) दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. चरेच्च विधिना कृच्छ्रं. -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. मनुः (→प्रभुः).

५०. ब१ दे३. ०. -a) का१ ब२.३ दे१.४.६.८-१० न१ ते१ ग२ मुवें. मुए. मुब. अनाशकद्, म१ अनायक- (→अनाशक-); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. निवृत्तस्तु, ते१ -निवृत्ताश्च, ग२ -निवृत्तात् (→निवृत्तास्तु). -b) ब२ ग२ प्रवृत्ता-, ब३ प्रवृत्त्या- (→प्रव्रज्या-); ते१ प्रवृत्तोपशितास्तथा, म१ प्रव्रज्या पतितास्तथा. -c) का१ चरेयुस्त्रीनतिकृच्छ्राणि, दे३ चरेयुस्त्रीनि कृच्छ्राणि, दे१० चरेत् त्रीणि कृच्छ्राणि, उ१ चरेद्वित्रीणि कृच्छ्राणि. -d) का१ ब२ दे२ तु (→च).

५१. ब१ दे३. ०. -a) ते१ कर्मणि (→कर्मदि-). -b) दे४ संस्कृतैर्द्विजैः, ग२ स्वकृत्य द्विजाः (→संस्कृता द्विजाः). -c) ब२ शुद्धेस्तु, दे१० शुद्धये, ते१ शुद्धिः स्यात् (→शुद्धयेयुस्). -d) दे१.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. दक्षिणः, न१ नैपुणं (→वर्धनाः).

५२. ब१. ०; ब३. cd ०. -a) ब३ दे२ मुब. जापको, दे१.८.९ मुवें. मुए. यावके (दे३.९^०क), दे४ व्यापको, न१ म१ जापको (→यापको); दे१.८-१० मुवें. मुए. भवेत् (→वसेत्); द१ तदहर्ज्यापकं वसेत्, ग२ तं व्यापकं वशेषतः, उ१ तदहर्वा-प्यपो वशेषतः. -d) म१ च (→हि).

५३. ब१.३ दे३. ०. -b) ब२ शुद्धः (→शुचिः). -d) दे४.१० ते१ म१ उ१ जपं (→जप्यं); का१ दे२.६ विशुद्ध्यति (→विशुद्ध्ये); ब२ जपं कृत्वा विशुद्ध्यति.

उपासीत न चेत् संध्यां गृहस्थोऽपि प्रमादतः ।
स्नात्वा विशुद्धयेत् सद्यः परिश्रान्तस्तु संयमात् ॥५४॥
वेदोदितानि नित्यानि कर्माणि च विलोप्य तु ।
स्नातकव्रतलोपं तु कृत्वा चोपवसेद् दिनम् ॥५५॥
संवत्सरं चरेत् कृच्छ्रमग्न्युत्सादी द्विजोत्तमः ।
चान्द्रायणं चरेद् ब्राह्मणो गोप्रदानेन शुद्धयति ॥५६॥
नास्तिक्यं यदि कुर्वीत प्राजापत्यं चरेद् द्विजः ।
देवद्रोहं गुरुद्रोहं तप्तकृच्छ्रेण शुद्धयति ॥५७॥
उष्ट्रयानं समारुह्य खरयानं च कामतः ।
त्रिरात्रेण विशुद्धयेत् तु नग्नो वा प्रविशेज्जलम् ॥५८॥
षष्ठान्नकालतामासं संहिताजप एव च ।

होमाश्च शाकला नित्यं अपाङ्क्तानां विशोधनम् ॥५९॥
नीलं रक्तं वसित्वा च ब्राह्मणो वस्त्रमेव हि ।
अहोरात्रोषितः स्नातः पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥६०॥
वेदधर्मपुराणानां चण्डालस्य तु भाषणे ।
चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यान्न ह्यन्या तस्य निष्कृतिः ॥६१॥
उद्बन्धनादिनिहतं संस्पृश्य ब्राह्मणः क्वचित् ।
चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥६२॥
उच्छिष्टतो यद्यनाचान्तश्चाण्डालादीन् स्पृशेद् द्विजः ।
प्रमादाद् वै जपेत् स्नात्वा गायत्र्यष्टसहस्रकम् ॥६३॥
द्रुपदानां शतं वापि ब्रह्मचारी समाहितः ।
त्रिरात्रोषितः सम्यक् पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥६४॥

वे. २.३४.६४

५४. व१ दे१०. ०; व३. ab ०. -a) व२ उपासीनश्च-
रेत्संध्यां, दे१.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. उपवासी चरेत्संध्यां,
ते१ उपासीत चरेत्संध्यां. -b) का१ दे१.३.४.८-१० व१ मुवें. मुए.
मुब. गृहस्थो हि (→गृहस्थोऽपि). -c) व१ उ१ नद्यः
(व१ °या) (→सद्यः); व२ स्नात्वा विशुद्धये नद्याः. -d)
दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. परिश्रान्तश्च, दे६ परिश्रावस्तु, न१
परिश्रान्तस्तु, व१ व२ उ१ परिश्रोतस्तु (→परिश्रान्तस्तु); दे१.८-१०
मुवें. मुए. संयतः (→संयमात्); म१ चरित्वा प्राणसंयमात्.

५५. व१. ०. -a) व१ व२ म१ उ१ वैदिकानि च
नित्यानि. -b) दे३.४ य (→तु). -c) का१ दे१.८-१० न१ व२
म१ मुवें. मुए. मुब. स्नातको (→स्नातक-); व२ लोपे
(→लोपं). -d) व३ कुर्यात् (→कृत्वा).

५६. व१. ०. -b) का१ अग्न्यहोमे, दे४ अग्न्युच्छेदी,
न१ अग्निमांस्तु, व२ म१ अग्न्युच्छेदे, मुब. अग्न्योत्सादी (→अग्न्यु-
त्सादी); का१ दे१.८.९ द्विजोत्तमाः, दे४.६ द्विजोत्तम
(→द्विजोत्तमः).

अतः परं ते१ पुस्तके २१-२४ श्लोकाः समागताः सन्ति,
पाठान्तरं तत्रैव द्रष्टव्यम् ।

५७. व१. ०. -a) दे१.८.९ नास्तिकं, व१ व२ म१ उ१
नास्तिक्याद् (→नास्तिक्यं); म१ अति (→यदि).

५८. व१. ०. व३ न१ पुस्तकयोरयं पाठः ६० श्लोकानन्तर-
मागतः. -a) दे१० °योनि (→°यानं). -c) व२ दे४.१० ते१
व१ व२ म१ उ१ विशुद्धयेत्, दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. विशुद्धयेच्च
(→विशुद्धयेत्). -d) ते१ प्रविशन् (→प्रविशेत्).

५९. का१ व१.२ दे२.३.६ ते१. पुस्तकेषु ५९-६० श्लोको
५७ श्लोकानन्तरमागतौ. -a) का१ मौनं (→मासं); व३ षष्ठान्न-
कपितं मासं, दे४ षष्ठान्नकाले चामान्नं, म१ षष्ठान्नकालस्तपसा.

-b) व१ व२ म१ उ१ वा (→च). -c) का१ व२ दे२.६ ते१
होमश्च (→होमाश्च); का१ सकलो, व२ दे२ साकलो
(→शाकला); दे६ ते१ होमाश्च शाकुला नित्यं, व१ भानोश्च
सकला नित्यं, म१ भानोश्चांशुकला नित्यं. -d) का१ व२.३
दे२.६ ते१ मुवें. अयाज्यानां, दे१.८-१० न१ व२ उ१ मुए. मुब.
अपङ्क्त्यानां, व१ म१ अपक्वानां (→अपाङ्क्तानां); दे२ विशेषणं
(→विशोधनं); दे४ अपाङ्क्तानां विशेषतः.

६०. -a) का१ दे२.४.६ न१ ते१ व१ म१ नीलं, व२ नीली
(→नीलं); ते१ उषित्वा (→वसित्वा); व३ दे३ न१ व१ व२ म१
उ१ तु (→च). -b) दे४ च (→हि). -c) दे३ अहोरात्रोषितो
भूत्वा, व२ अहोरात्रोषितं स्नातो.

६१. व१. ०; व१. cd ०. -a) व३ दे३ देव-
(→वेद-); व२ उ१ -पुराणं च (→पुराणानां). -b) दे२.४.६
चाण्डालस्य (→चाण्डालस्य); का१ दे२.४ च (→तु) व१ व२ म१
उ१ भाषणं (→भाषणे). -d) का१ दे२ न ह्यन्या निः कृतिः
क्वचित्, ते१ नान्यथा तस्य निष्कृतिः.

६२. व१. ०; व१. ab ०. -b) न१ म१ मुवें. मुए.
ब्राह्मणं (→ब्राह्मणः).

६३. व१. ०; व२. ab ०. -a) व३ उच्छिष्टस्य
नाचान्तश्च, ते१ उच्छिन्ने जवनानां तु, व१ व२ म१ उ१ उच्छिष्टो
यदि नाचान्तश्च. -b) दे४ व१ चाण्डालादि (→चाण्डालादीन्);
का१ चाण्डालादौ यदा स्पृशेद्. -c) का१ दे२.६ प्रमादाद्, व२
प्रमादेन, व३ प्रमादाद्, दे३ प्रमादाद्वा (→प्रमादाद्वै); व१ म१
प्रमादाच्च द्विजः स्नात्वा.

६४. व१ व२. ०. -a) व३ दे२-४ उ१ चापि (→वापि).
-c) व३ त्रिरात्रोपासित सम्यक्.

३.२.३४.६५ चण्डालपतितादींस्तु कामाद् यः संस्पृशेद् द्विजः ।
उच्छिष्टस्तत्र कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्धये ॥६५॥
चाण्डालसूतकशवांस्तथा नारीं रजस्वलाम् ।
स्पृष्ट्वा स्नायाद् विशुद्धयर्थं तत्स्पृष्टं पतितं तथा ॥६६॥
चाण्डालसूतकशवैः संस्पृष्टं संस्पृशेद् यदि ।
प्रमादात् तत आचम्य जपं कुर्यात् समाहितः ॥६७॥
तत्स्पृष्टस्पर्शिनं स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ।
आचमेत् तद् विशुद्धयर्थं प्राह देवः पितामहः ॥६८॥
भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कदाचित् संस्रवेद् गुदम् ।

६५. ग्र२. ab ○. -a) का१ ब२.३ दे१.३.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. चाण्डाल° (→चाण्डाल°); दे१.८-१० मुए. मुब. च (→तु). -b) दे६ कामाक्षः, द१ म१ उ१ कामतः (→कामाद्यः); दे४ स्पृशते (→संस्पृशेद्). -d) ते१ विशोधनं, उ१ विशुद्धयति (→विशुद्धये).

६६. ब२. ६६d-६८c ○ (ड. सं.); मुब. d ○. -a) का१ ब१ दे४ न१ ते१ द१ म१ चण्डाल- (→चाण्डाल-); दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. -सूतकि-, द१ -सूकर-, म१ -सूतिक- (→सूतक-); दे१.२.८-१० मुए. °शवं(दे८.१०बं), दे४ °शठां, दे६ °शची (→°शवांसु); उ१ ये चण्डालसूतकशवास्. -b) दे४.१० द१ उ१ (→नारीं). -c) ते१ कायाद् वि-, द१ स्नानाद्, ग्र२ स्नानं वि- (→स्नायाद् वि-). -d) द१ तत्स्पृष्टात्, उ१ तत्स्पृष्टात्, ग्र२ तत्स्पृष्ट्वा (→तत्स्पृष्टं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. तत्स्पृष्टपतितांस्तथा, ते१ उच्छिष्टः पतितं तथा.

का१ पुस्तके a चरणानन्तरमधिकम्—

* 'तत्स्पृष्टस्पर्शिनं स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तम ।

आचमेत् विशुद्धयर्थं (= ६८ abc)

६७. ब२.३. ○. -a) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. -सूतकि-, ते१ द१ -सूकर- (→सूतक-). -b) उ१ संस्पृष्टः (→संस्पृष्टं). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ततः स्नात्वाथ आचम्य, दे४ प्रमादात्तत्र स्नातस्य, द१ ग्र२ म१ उ१ प्रमादात्स्नात आचम्य. -d) का१ ब१ दे२ जप्यं (→जपं); द१ ग्र२ म१ उ१ जपं कृत्वा विशुद्धयति.

६८. ब२.३. abc ○. -a) ब१ तत्स्पृष्ट्वा, दे६ तत् स्पृष्ट्वा, ते१ अस्पृश्य- (→तत्स्पृष्ट-); का१ ब१ दे६ द१ °स्पृशं (→स्पृशिनं); दे१.४.८.१० स्पृष्ट्वा, दे६ चैव (→स्पृष्ट्वा). -b) दे६ स्पृष्ट्वा पूर्वं द्विजोत्तम, दे१० बुद्धिमानद्विजोत्तमः, द१ ग्र२ म१ उ१ स्नात्वा शुध्येद्विजोत्तमः. -c) का१ दे४ ग्र२ आचम्येत्तद्, ब१

कृत्वा शौचं ततः स्नायादुपोष्य जुहुयाद् घृतम् ॥६९॥
चाण्डालान्त्यशवं स्पृष्ट्वा कृच्छ्रं कुर्याद् विशुद्धये ।
स्पृष्ट्वाऽभ्यक्तस्त्वसंस्पृश्यमहोरात्रेण शुद्धयति ॥७०॥
सुरां स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात् प्राणायामत्रयं शुचिः ।
पलाण्डुं लशुनं चैव घृतं प्राश्य ततः शुचिः ॥७१॥
ब्राह्मणस्तु शुना दष्टस्यहं सायं पयः पिबेत् ।
नाभेरुर्ध्वं तु दष्टस्य तदेव द्विगुणं भवेत् ॥७२॥
स्यादेतत् त्रिगुणं बाह्वोर्मूर्ध्नि च स्याच्चतुर्गुणम् ।
स्नात्वा जपेद् वा सावित्रीं श्रभिर्दण्डो द्विजोत्तमः ॥७३॥

दे१० न१ द१ म१ उ१ आचमेत् तद्, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्नात्वाचमेद् (→आचमेत्तद्). -d) का१ तथा नारी रजस्वला.

६९. -b) दे१.३.८-१० मुए. मुब. संस्पृशेत्, दे४ संस्रवणे, ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ संस्रवते (→संस्रवेद्); मुर्वे. मुए. यदि (→गुदं). -c) द१ कृतः (→ततः); दे६ ते१ ग्र२ स्नात्वा (→स्नायाद्). -d) ग्र२ उपोष्यात् (→उपोष्य); मुब. व्रतम् (?) (→घृतं).

अतः पर ब१ पुस्तके अधिकम् :— 'ॐ नमः श्रीनारायणं'

७०. ब१. ○; दे३. cd ○. -a) दे१.३.८-१० न१ द१ ग्र२ म१ उ१ चा (न१ द१ म१ उ१ च)ण्डालं तु. -b) दे१.८-१० मुए. मुब. कृत्वा (→कुर्याद्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विशुद्धयति (→विशुद्धये). -c) ब२.३ दे२ दष्ट्वाभ्यक्तस्, दे६ ते१ स्पृष्ट्वा त्यक्तस् (→स्पृष्ट्वाऽभ्यक्तस्); ते१ असंस्पृश्यः (→असंस्पृश्य); द१ दष्ट्वानवस्थं संस्पृशं, ग्र२ नष्ट्वान भस्थं संस्पृश्यं, उ१ दष्ट्वानभस्थं संस्पृश्यं.

७१. ब१. ○. -b) उ१ प्राणायामं (→प्राणायाम-); ब२ द्विजः (→शुचिः). -d) द१ ग्र२ म१ उ१ घृतं प्राश्य विशुद्धयति.

७२. ब१. ○. -a) द१ स्पृष्टः (→दष्टः). -b) म१ त्वपः (→पयः). -c) ब२.३ नाभ्याः, दे६ नाभ्याद् (→नाभेर); द१ च दष्टस्य, ग्र२ उ१ श्वद(ग्र२ दष्टस्य (→तु दष्टस्य). -d) म१ उ१ तदेतत् (→तदेव); द१ ग्र२ उ१ त्रिगुणं (→द्विगुणं); दे४ चरेत् (→भवेत्).

७३. ब१. ○. -a) दे३ हृदि तत् (→स्यादेतत्); ब२ न१ द्विगुणं (→त्रिगुणं). -b) ब२.३ दे२.४.६ न१ ते१ म१ उ१ स्यात्, दे१.८ स्याच्च (→च स्यात्); दे३ मूर्ध्नि स्याच्चतुर्गुणं, दे१० मूर्धस्थास्य चतुर्गुणं, द१ ऊर्ध्वं स्याच्चतुर्गुणं.

अनिर्वृत्य महायज्ञान् यो भुङ्क्ते तु द्विजोत्तमः ।
अनातुरः सति धने कृच्छ्राद्धेन स शुद्धयति ॥७४
आहिताग्निरुपस्थानं न कुर्याद् यस्तु पर्वणि ।
ऋतौ न गच्छेद् भार्या वा सोऽपि कृच्छ्राद्धमाचरेत् ॥७५
विनाऽद्भिरप्सु नाप्यार्तः शरीरं सन्निवेश्य च ।
सचैलो जलमाप्लुत्य गामालभ्य विशुद्धयति ॥७६
बुद्धिपूर्वं त्वभ्युदितो जपेदन्तर्जले द्विजः ।
गायत्र्यष्टसहस्रं तु त्र्यहं चोपवसेद् व्रती ॥७७
अनुगम्येच्छया शूद्रं प्रेतीभूतं द्विजोत्तमः ।
गायत्र्यष्टसहस्रं च जप्यं कुर्यान्नदीषु च ॥७८

७४. ब१. ॐ; का१. ab ॐ. -a) दे२ अनिर्वृत्य, दे४
अग्निर्वृत्य (→अनिर्वृत्य); ते१ अनिवृत्तमहायज्ञो, द१ ग२ म१ उ१
पञ्चयज्ञानकृत्वा तु. -b) ते१ यो भुञ्जीत (→यो भुङ्क्ते);
द१ ग२ म१ उ१ यो भुङ्क्ते प्रत्यहं गृही. -c) द१ स तु (→सति)
का१ दे१.८.१० मुए. अनातुरस्य निधने, दे६ अनातुरः सन्निधने,
म१ अज्ञानतः सति धने, ग२ अनातुरः सन्निधने. -d) ब२.३
दे२.३ न१ द१ ग२ म१ उ१ विशुद्धयति (→स शुद्धयति).

७५. ब१ दे६. ॐ. -a) ब३ द१ ग२ आहिताग्नेरुप-
स्थानं. -b) द१ ग२ उ१ यः कुर्यान्न तु पर्वणि. -c)
ग२ सभार्यायां, उ१ स्वभार्या (→भार्या). -d) दे४ सोऽपि
कृच्छ्रात् समाचरेत्.

७६. ब१ दे२.३.६ ॐ; उ१. a ॐ. -a) ते१ विनाभिर
(→विनाद्भिर); ब२ नाद्यन्तं, दे१० चाप्यर्तः, द१ -राचान्तः,
म१ वाचान्तः (→नाप्यार्तः); का१ विनाद्भिरप्सु वाप्यर्द्धं,
दे४ विनाद्भिरप्सुनाप्यर्थं, ते१ विनाभिरप्सुवाप्यन्यं. -b) ब२.३ दे४
न१ म१ सन्निवेश्य तु (दे४ च); ते१ शरीरं यो निषेवते.

७७. ब१. ॐ; द१ ग२ उ१. ab ॐ. -a) मुवें. मुए.
मुब. त्वभ्युदिते (→त्वभ्युदितो). -b) दे२ °जलो, दे४ °जलं
(→°जले). -c) दे४ °सहस्रस्य (→°सहस्रं तु). -d) का१ ब२.३
दे२.६ न१ ते१ त्र्यहं, मुब. त्र्यहं (→त्र्यहं); दे१.८.९ सोपवसेद्,
ते१ चोपवसेद् (→चोपवसेद्); दे१.८.९ मुवें. मुए. द्विजः, म१
उ१ यतिः (→व्रती); दे४ जप्यं कुर्यान्नदीषु, दे१० जप्यं
कुर्यान्नदीषु च.

७८. ब१ दे४.१०. ॐ. -a) ते१ अनुगम्य च यो शूद्रं.
-b) दे३ द१ ग२ म१ उ१ प्रेत°, न१ व्रती° (→प्रेती°).
-c) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ °सहस्रस्य, द१ ग२ म१ उ१

कृत्वा तु शपथं विप्रो विप्रस्य वधसंयुतम् ।
मृषैव यावकान्नेन कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥७९
पङ्क्त्यां विषमदानं तु कृत्वा कृच्छ्रेण शुद्धयति ।
छायां श्रपाकस्यारुह्य स्नात्वा संप्राशयेद् घृतम् ॥८०
ईक्षेदादित्यमशुचिर्दृष्ट्वाग्निं चन्द्रमेव वा ।
मानुषं चास्थि संस्पृश्य स्नानं कृत्वा विशुद्धयति ॥८१
कृत्वा तु मिथ्याध्ययनं चरेद् भैक्षं तु वत्सरम् ।
कृतघ्नो ब्राह्मणगृहे पञ्च संवत्सरं व्रती ॥८२
हुंकारं ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वंकारं च गरीयसः ।
स्नात्वाऽनश्नन्नहःशेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ॥८३ व.२.३४.८३

°सहस्रं तु (→सहस्रं च); ब१.३ दे१.८-१० न१ द१ म१ मुवें.
मुए. मुब. जपं (→जप्यं); का१ न दोषभाक् (→नदीषु च).

७९. ब१. ॐ ब२. cd ॐ. -a) उ१ कृत्वाशु (→कृत्वा
तु); दे१.८-१० मुए. मुब. शपथान् (→शपथं). -b) दे१.८.९
मुवें. मुए. मुब. विप्रस्यावधिः, दे१० न१ द१ ग२ म१ उ१
विप्रस्य विधिः, ते१ विप्रस्य पद- (→विप्रस्य वध-); ग२ उ१
-संयुते (→संयुतं); ब३ मित्रस्य धनसंयुतं. -c) दे१.८-१० ग२
मुवें. मुए. मुब. स चैव (→मृषैव); ब३ मृषैव यावकार्थं च, दे६
मृषैव यावकार्थं च. -d) दे१.८.१० न१ द१ म१ मुए. चान्द्रायण-
(→चान्द्रायणं).

८०. ब१. ॐ. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. पङ्क्तौ
(→पङ्क्त्यां). -c) ते१ छायां प्राप्य श्रपाकस्य. -d) द१ ग२
उ१ स्नानं (→स्नात्वा).

८१. ब१. ॐ; द१. cd ॐ; दे१०. d ॐ. -a) ते१
ईक्षेदादित्यमशुचिः. -b) का१ ब२.३ दे२.६ न१ मुब. दृष्ट्वा
म्लेच्छान्नमेव वा, ते१ दृष्ट्वाग्निं सन्नमेव वा. -c) ग१ उ१
मानुष्यं (→मानुषं); ग२ म१ उ१ संस्पृष्ट्वा (→संस्पृश्य). -d)
ग२ स्नानमेव (→स्नानं कृत्वा).

८२. का१ ब१ द१. ॐ; दे१०. a ॐ. -b) दे४ भैक्षं,
ग२ म१ उ१ भिक्षां (→भैक्षं). -c) दे२ °ग्राहे (→°गृहे); ब२.३
कृतघ्नो ब्राह्मणः शुध्येत्. -d) ब२.३ दे२.६ न१ ग२ प्रति
(→व्रती); दे१.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुब. पञ्चसंवत्सरव्रती.

८३. ब१. ॐ. -a) का१ ब३ दे१.६ उ१ °स्योक्ता
(→°स्योक्त्वा). -b) दे३ त्वंकारं (→त्वंकारं); दे४ ह्यहंकार-
गरीयसः. -d) दे३ जपन् (→[अ]नश्नन्); दे४ स्नात्वा तु स्नेहतः
शेषं, ते१ स्नात्वाऽनश्नन्नहः शेषं, द१ ग२ म१ उ१ स्नात्वाचम्य ततः
(ग२ °दा) शेषं

ब.२.३४.८४

ताडयित्वा तृणेनापि कण्ठं बद्धाऽपि वाससा ।
 विवादे वापि निर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ॥८४
 अवगूर्य चरेत् कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ॥८५
 गुरोराक्रोशमनृतं कृत्वा कुर्याद् विशोधनम् ।
 एकरात्रं त्रिरात्रं वा तत्पापस्यापनुत्तये ॥८६
 देवर्षीणामभिमुखं ष्ठीवनाक्रोशने कृते ।
 उत्सुकेन दहेज्जिह्वां दातव्यं च हिरण्यकम् ॥८७
 देवोद्याने तु यः कुर्यान्मूत्रोच्चारं सकृद् द्विजः ।
 छिन्द्याच्छिन्नं तु शुद्ध्यर्थं चरेच्चान्द्रायणं तु वा ॥८८
 देवतायतने मूत्रं कृत्वा मोहाद् द्विजोत्तमः ।
 शिश्नस्योत्कर्तनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ॥८९

८४. ब१ दे१०. ०. -a) दे३ घातयित्वा, उ१ त्रासयित्वा
 (→ताडयित्वा); ब३ तृणे वापि, दे३ तृणैर्वापि, द१ अ२ म१ उ१
 तृणेनैव (→तृणेनापि). -b) का१ ब२.३ दे१-४.६.८.९ न१ म१
 कण्ठे, द१ अ२ उ१ कर्णे (→कण्ठं); दे१.८-१० मुए. मुब. बद्ध्वाथ
 द१ उ१ बद्ध्वा च, म१ कृत्वा तु (→बद्ध्वापि). -c) का१
 दे१.३ विवादे वापि, ब१ दे४ विवादेनापि, दे६ विवादेवाद-, न१
 अ२ विवादे वा वि-, ते१ विवादोऽपि वि- (→विवादे वापि).

८५. ब१. ०. -a) का१ ब३ दे४ अ२ म१ अवगूर्य(दे४ म१
 अ२)ह्य, दे३ अपूर्य (→अवगूर्य); न१ [आ]चरेत् (→चरेत्);
 ते१ अवगूह्याचरेत्कृच्छ्रं.

८६. ब१. ०; न१. ab ०. -a) द१ गुरोराक्रोश-
 गणितं. -b) दे१.८-१० मुबे. मुए. कुर्यात्कृत्वा (→कृत्वा कुर्याद्).
 -c) दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब. निराहारस्, अ२ म१ उ१ द्विरात्रं
 वा (→त्रिरात्रं वा). -d) ब३ तत्पापस्योपशान्तये.

८७. -b) दे४ जृम्भना° (→ष्ठीवना°). -c) ब१ न१
 मुब. अत्कया च (→उत्सुकेन).

८८. -a) का१ दे१.८.९ द१ अ२ मुबे. मुए. मुब. देवो-
 द्यानेषु (→देवोद्याने तु). -b) दे६ मूत्रोच्छ्रावं (→मूत्रोच्चारं);
 दे१० मूत्रोच्चारमसद् द्विजः, ते१ मूत्रोच्चारं शकृद् द्विजः. -c)
 ब१ शिश्नं च, ब२ शिश्नस्य, दे१.८-१० न१ अ२ मुबे. मुए.
 मुब. शिश्नं वि- (→शिश्नं तु); दे३ जिह्वां छिन्द्य तु शुद्ध्यर्थं, ते१
 शिश्नस्योत्कर्तनं कृत्वा. -d) दे१.८.९ द१ म१ अ२ चान्द्रायण
 (→चान्द्रायणं); ब३ तथा, दे१.३.८-१० द१ अ२ म१ व्रतं (→तु वा).

८९. दे४ द१. cd ०. -a) ते१ मोहाद् (→मूत्रं).
 -b) दे३ ते१ मूत्रं (→मोहाद्). -cd) ते१ छिन्द्यात् शिश्नं

देवतानामृषीणां च देवानां चैव कुत्सनम् ।
 कृत्वा सम्यक् प्रकुर्वीत प्राजापत्यं द्विजोत्तमः ॥९०
 तैस्तु संभाषणं कृत्वा स्नात्वा देवान् समर्चयेत् ।
 दृष्ट्वा वीक्षेत भास्वन्तं स्मृत्वा विश्वेश्वरं स्मरेत् ॥९१
 यः सर्वभूताधिपतिं विश्वेशानं विनिन्दति ।
 न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि ॥९२
 चान्द्रायणं चरेत् पूर्वं कृच्छ्रं चैवातिकृच्छ्रकम् ।
 प्रपन्नः शरणं देवं तस्मात् पापाद् विमुच्यते ॥९३
 सर्वस्वदानं विधिवत् सर्वपापविशोधनम् ।
 चान्द्रायणं च विधिना कृच्छ्रं चैवातिकृच्छ्रकम् ॥९४
 पुण्यक्षेत्राभिगमनं सर्वपापविनाशनम् ।
 देवताभ्यर्चनं नृणामशेषाघविनाशनम् ॥९५

तु शुद्ध्यर्थं चरेच्चान्द्रायणव्रतम्.

९०. दे४ द१. ०. -a) ते१ तु (→च). -b) का१
 ब३ दे२.१० ते१ म१ उ१ वेदानां, ब१ वैद्यानां (→देवानां); अ२
 कुत्सनः (→कुत्सनं); दे३ कुर्याच्चैव च कुत्सनं.

९१. -b) दे१.४.८-१० मुबे. मुए. मुब. देवं (→देवान्);
 दे६ समाचरेत्, दे१० समाचरेत् (→समर्चयेत्). -c) का१ दे२
 कृत्वा (→दृष्ट्वा); दे१ द१ वीक्षेत (→वीक्षेत); अ२ भास्वन्तं
 मुसंकुद्भः. -d) ब२ स्पृष्ट्वा (→स्मृत्वा); दे३ स्पृशेत्, ते१
 स्मरन् (→स्मरेत्).

९२. -a) द१ अ२ म१ उ१ यः सर्वं (अ२ °र्वं) भूतविनु
 (द१ °न) तं. -b) द१ अ२ म१ उ१ विश्वेशं च (→विश्वेशानं);
 अ२ विनिन्दकं, म१ विनिन्द्य तं (→विनिन्दति). -c) म१ निष्कृतिं
 (→निष्कृतिः); ब२ सम्यक् (→शक्या). -d) दे१० चतुर्वर्ष-
 शतैरपि.

९३. ब१. ०; न१. cd ०. -c) का१ दे२ प्रपन्न
 (→प्रपन्नः). -d) द१ म१ उ१ कृत्वा (→तस्मात्); का१ ब२ प्र-
 (→वि-).

९४. ब१ न१. ०; दे१.४.८-१० मुए. cd ०. -a)
 दे१.८-१० मुए. कथितं (→विधिवत्). -b) दे१.८-१० मुए. मुब.
 पातकानां विशोधनं. -c) म१ चान्द्रायणविधानेन. -d) अ२
 कृच्छ्रं चातीवकृच्छ्रकं, म१ कृच्छ्रं चैवातिकृच्छ्रकम्.

९५. दे४ ab ०; ब१ दे१.२.४.८-१०. cd ०. -a)
 ब१ पुण्ये (→पुण्य-); दे६ पुण्यक्षेत्राभिगमनं. -b) दे१.३.८-१०
 मुबे. मुए. विशोधनं, अ२ म१ प्रणशानं (→विनाशनं). -d)
 का१ अशेषौघ°, ते१ महापातक° (→अशेषौघ°).

अमावस्यां तिथिं प्राप्य यः समाराधयेच्छिवम् ।
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥९६॥
 कृष्णाष्टम्यां महादेवं तथा कृष्णचतुर्दशीम् ।
 संपूज्य ब्राह्मणमुखे सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥९७॥
 त्रयोदश्यां तथा रात्रौ सोपहारं त्रिलोचनम् ।
 दृष्ट्वा शं प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥९८॥
 उपोषितश्चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे समाहितः ।
 यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च ॥९९॥
 वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ।
 प्रत्येकं तिलसंयुक्तान् दद्यात् सप्तोदकाञ्जलीन् ।
 स्नात्वा नद्यां तु पूर्वाह्णे मुच्यते सर्वपातकैः ॥१००॥
 ब्रह्मचर्यमधःशय्यामुपवासं द्विजार्चनम् ।
 व्रतेष्वेतेषु कुर्वीत शान्तः संयतमानसः ॥१०१॥

अमावस्यायां ब्रह्माणं समुद्दिश्य पितामहम् ।
 ब्राह्मणांस्त्रीन् समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥१०२॥
 षष्ठ्यामुपोषितो देवं शुक्लपक्षे समाहितः ।
 सप्तम्यामर्चयेद् भानुं मुच्यते सर्वपातकैः ॥१०३॥
 भरण्यां च चतुर्थ्यां च शनैश्चरदिने यमम् ॥
 पूजयेत् सप्तजन्मोत्थैर्मुच्यते पातकैर्नरः ॥१०४॥
 एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।
 द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य महापापैः प्रमुच्यते ॥१०५॥
 तपो जपस्तीर्थसेवा देवब्राह्मणपूजनम् ।
 ग्रहणादिषु कालेषु महापातकशोधनम् ॥१०६॥
 यः सर्वपापयुक्तोऽपि पुण्यतीर्थेषु मानवः ।
 नियमेन त्यजेत् प्राणान् स मुच्येत् सर्वपातकैः ॥१०७॥ वै. ३४.१०८

९६. -a) व१.३ दे१.२.४.६.८-१० ते१ द१ ग२ म१ अमा-
 वास्यां (→अमावस्यां). -b) का१ दे१.३.८-१० द१ ग२ म१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुव. भवं (→शिवं).

९७. दे४.१० द१. ०. -a) व१ दे१.८.९ मुए.मुव. महादेवीं
 (→महादेवं).

९८. -b) व१ सोपहारं (→सोपहारं). -c) ते१ दृष्ट्वा तु,
 द१ ग२ म१ उ१ इष्ट्वैव (द१^०वै); द१ प्रथमं यामं (→प्रथमे यामे).

९९. ग२. c ०. -c) दे६ यमराजाय (→धर्मराजाय).

१००. -b) व१.२ मुव. सर्वपाप-; दे२ सर्वभूता- (→सर्वभूत-);
 दे१.३.६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. सर्वप्राणहराय च, द१ उ१ सर्वजाय
 हराय च. -c) का१ दे२ तिल संमिश्रान्, व१ तिलकं युक्तं, न१
 तिल युक्तं तु (→तिलसंयुक्तान्). -c) दे८-१० सप्तोदकाञ्जली-;
 ग२ म२ उ१ सप्तोदकाञ्जलि (→सप्तोदकाञ्जलीन्). -e)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. दद्याच्च (→नद्यां तु). -f) म१
 सर्वपापैः प्रमुच्यते.

१०० b अतन्तरं का१ दे२-४ पुस्तकेष्वधिकम्—

५०. * उदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने, ।
 वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नमः ।

१०१. व१ ते१. ०. -a) मुर्वे. मुए. मुव. अधः शय्या
 (→अधः शय्यां). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. उपवासो
 (→उपवासं). -c) उ१ पूर्वेषु + कुर्वीत (→कुर्वीत); दे१.८-१०
 मुए. तेष्वेतेषु प्रकुर्वीत.

१०२. व१ ते१. ०. -a) का१ अमावस्यां ब्रह्माणं च,

व२ दे४ अमावस्यायां ब्राह्माणं, व३ दे१.२.६.८.९ द१ ग२ म१
 अमावस्यायां ब्राह्माणं, दे३ अमावस्यां तु यो विप्रः, दे१०
 अमावस्यां ब्रह्माणं (व३ ब्राह्माणं), न१ उ१ अमावस्यायां ब्राह्माणः,
 ग२ अमावस्यां यो ब्रह्माणं. -b) उ१ पितामहः (→पितामहं).

१०३. व१ ते१ द१ ग२ म१. ०. -a) दे६ षष्ठे, दे१०
 षष्ठं (→षष्ठितो).

१०४. व१. ०. -a) का१ व२.३ दे२.३.६ द१ म१ उ१
 तु (→च); का१ व२ दे६ यः, दे२ वा, + यः, दे३.४ वा, दे१० द१
 ग२ म१ उ१ तु (→च); व३ भरण्यां तु चतुर्दश्यां, न१ उपो-
 षितश्चतुर्थ्यां यः. -b) व३ शनैश्चरदिने यमं, दे४ शनैश्चर-
 विनायकां, ग२ शनैश्चरदिनेमेव च. -c) दे४.९ जन्मोत्थैः,
 द१ जन्मार्थैः, ग२ जन्मार्थैः, उ१ जन्मार्थैः (→जन्मोत्थैः).
 -c) दे१.८-१० द१ मुए. मुव. मुच्यते सर्वपातकैः, दे४ पात-
 कैर्मुच्यते नरः.

१०५. -c) ते१ कृष्ण- (→शुक्ल-). -d) व१ सर्व-
 (→महा-); व२.३ दे४ वि० (→प्र०).

१०६. व१. ०. -b) ग२ भोजनम् (→पूजनम्);
 ते१ देवतानां च पूजनं.

१०७. व१. ०. -a) दे६.१० मुक्तोऽपि (→युक्तोऽपि);
 द१ ग२ म१ उ१ सर्वपातकयुक्तोऽपि. -c) म१ न्यसेत् (→त्यजेत्);
 ग२ प्राणं (→प्राणात्); दे६ नियमे त्यजनिर्द्धती. -d) व२
 दे१.३.४.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. मुच्यते सर्व-
 पातकैः, दे६ नात्र कार्या विचारणा.

२.३४.१०८

ब्रह्मघ्नं वा कृतघ्नं वा महापातकदूषितम् ।
भर्तारमुद्वरेन्नारी प्रविष्टा सह पावकम् ॥१०८॥
एतदेव परं स्त्रीणां प्रायश्चित्तं विदुर्बुधाः ।
सर्वपापसमुद्भूतौ नात्र कार्या विचारणा ॥१०९॥
पतिव्रता तु या नारी भर्तृशुश्रूषणोत्सुका ।
न तस्या विद्यते पापमिह लोके परत्र च ॥११०॥
पतिव्रता धर्मरता रुद्राण्येव न संशयः ।
नास्याः पराभवं कर्तुं शक्नोतीह जनः क्वचित् ॥१११॥
यथा रामस्य सुभगा सीता त्रैलोक्यविश्रुता ।
पत्नी दाशरथेर्देवी विजिग्ये राक्षसेश्वरम् ॥११२॥
रामस्य भार्या विमलां रावणो राक्षसेश्वरः ।

१०८. दे०. ०; का१. d ०. -a) ते१ म१ च (→वा);
द१ ग२ म१ उ१ सुराप (→कृतघ्नं). -b) का१ दे२ महापातक-
कारकं, ब१ महापातकारिणं, ब२ महापातकनाशनं;
ब३ महापातकिनां वरं. -c) ग२ भर्तारमुत्तरन्नारी. -d) दे३
प्रविश्य (→प्रविष्टा); ग२ म१ पावके (→पावकं).

१०९. का१ दे०. ०. दे१-८-१० मुवें. मुए. cd ०.
-c) ब१-३ °समुद्भूतो, ते१ °समुद्भूतः (→°समुद्भूतौ).

११०. का१. a ०. -a) ब२ च (→तु). -b) का१
दे२.३ भर्तुः (→भर्तृ-); दे१-८-१० मुवें. मुए. मुब. °शुश्रूषणे रता
(→°शुश्रूषणोत्सुका). -c) ब१ दे१० तस्य, दे४ तस्यां
(→तस्याः).

*अतः परं मुवें. पुस्तके अधिकम्—

‘सर्वपापविनिर्मुक्ता नास्ति कार्या विचारणा ।

पातिव्रत्यसमायुक्ता भर्तृशुश्रूषणोत्सुका ।

न यास्तु पातकं तस्यामिह लोके परत्र च ।

(=१०९cd-११० ab)

१११. -b) दे१-८-१० मुब. भद्राण्येव (→रुद्राण्येव); ते१
रुद्राणीव न संशयः, मुवें. मुए. भद्राण्येव लभेत्सदा. -c) दे१०
ग२ उ१ तस्याः (→नास्याः). -d) दे३ नरः (→जनः); दे४ न
शक्नोति जनः क्वचित्, द१ उ१ शक्नोति न जनः क्वचित्.

११२. -b) दे४ माता (→सीता); द१ त्रैलोक्य-
(→त्रैलोक्य-). -c) म१ लक्ष्मीर् (→देवी).

११३. दे०. ab ०. -a) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१
मुवें. मुए. मुब. सुभगां (→विमलां). -b) ब१ रावणो नाम
राक्षसः. -c) दे१ तां विशालत्रिनयनां, दे४ सीता विशालनयना.

सीतां विशालनयनां चकमे कालचोदितः ॥११३॥
गृहीत्वा मायया वेषं चरन्तीं विजने वने ।
समाहर्तुं मतिं चक्रे तापसः किल कामिनीम् ॥११४॥
विज्ञाय सा च तद्भावं स्मृत्वा दाशरथिपतिम् ।
जगाम शरणं वह्निमावसथ्यं शुचिस्मिता ॥११५॥
उपतस्थे महायोगं सर्वदोषविनाशनम् ।
कृताञ्जली रामपत्नी साक्षात्पतिमिवाच्युतम् ॥११६॥
नमस्यामि महायोगं कृतान्तं गहनं परम् ।
दाहकं सर्वभूतानामीशानं कालरूपिणम् ॥११७॥
नमस्ये पावकं देवं साक्षिणं विश्वतोमुखम् ।

-d) दे१.३.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. °नोदितः (→°चोदितः); ते१
चकमे कामचोदितः.

११४. -a) दे३ राक्षसं, दे४ मानुषं (→मायया); का१
ब३ दे२.६ चेमां, ब१ वेशं, ब२ चैनां, द१ वैतां (→वेषं); ते१
गृहीता मायया चैयं. -c) द१ समागतं (→समाहर्तुं); दे३
सतीं, द१ ग२ म१ उ१ मनश् (→मतिं). -d) दे३ न१ तापसं
(→तापसः); ब२.३ न१ ते१ मुब. भाविनीं, दे२.३ द१ ग२ म१ उ१
भामिनीं (→कामिनीं).

११५. -a) ब१ विज्ञानं, दे० भर्तारं, न१ तं भावं
(→तद्भावं); ते१ विज्ञाय तं च तं भावं. -b) ते१ स्मृता
(→स्मृत्वा). -d) ब२.३ दे० आवसथ्यं (→आवसथ्यं);
मुवें. शुचिस्मितः (→शुचिस्मिता).

११६. का१ दे१०. cd ० (इ. सं.). -b) दे१.३.८.९ मुवें.
मुए. मुब. °लोक- (→°दोष-); दे१.३.४.८-९ द१ म१ उ१ मुवें.
मुए. मुब. -विदाहकं, न१ -विदाहकः, ते१ -निवारणं (→-विना-
शनं). -c) ब२.३ मुब. कृताञ्जलि, दे२ कृत्वाञ्जल्यां, दे० ते१
कृत्वाञ्जलि (→कृताञ्जली); दे१.२ राजपत्नी, दे० रामपत्नी
(→रामपत्नी) ग२ कृताञ्जलिरथा पत्नी.

अतः परं म१ पुस्तके अधिकम्—सीता

११७. का१ दे१०. a ० -b) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब.
कृशानुं गह्वरं परं, दे३ कृत्वा तद् दहनं परं, न१ कृत्वा तं वाहनं
वनं. -d) ब३ ईशानं कलिरूपिणं, उ१ सर्वभूतहृदि स्थितं.

११८. दे३. ०. ब१ दे१.८-१० मुए. cd. ०. -a)
दे१.४.८-१० मुवें. मुए. प्रपद्ये, द१ ग२ म१ उ१ प्रयास्ये (→नमस्ये).
-b) दे० साक्षिणे (→साक्षिणं); न१ सर्वतो° (→विश्वतो°); दे१.८-१०

आत्मानं दीप्तवपुषं सर्वभूतहृदि स्थितम् ॥११८
 प्रपद्ये शरणं वह्निं ब्रह्मण्यं ब्रह्मरूपिणम् ।
 भूतेशं कृत्तिवसनं शरण्यं परमं पदम् ॥११९
 ॐ प्रपद्ये जगन्मूर्तिं प्रभवं सर्वतेजसाम् ।
 महायोगेश्वरं वह्निमादित्यं परमेष्ठिनम् ॥१२०
 प्रपद्ये शरणं रुद्रं महाप्रासं त्रिशूलिनम् ।
 कालाग्निं योगिनामीशं भोगमोक्षफलप्रदम् ॥१२१
 प्रपद्ये त्वां विरूपाक्षं भुर्भुवः स्वः स्वरूपिणम् ।
 हिरण्यये गृहे गुप्तं महान्तममितौजसम् ॥१२२
 वैश्वानरं प्रपद्येऽहं सर्वभूतेष्ववस्थितम् ।
 हव्यकव्यवहं देवं प्रपद्ये वह्निमीश्वरम् ॥१२३
 प्रपद्ये तत्परं तत्त्वं वरेण्यं सवितुः स्वयम् ।

मुए. ब्रह्मण्यं ब्रह्मरूपिणं, मुवे. शाश्वतं विश्वरूपिणं. -c) व२ दिव्य-, ग२ दीप्य- (→दीप्त-). -d) व२ सर्वभूतवपुः स्थितं.

११८ पूर्वाध्यायपरं दे१.३.८-१० उ१ मुवे. मुए. पुस्तकेषु अधिकम्—

योगिनं कृत्तिवसनं भूतेशं परमं पदम् । (= ११९ cd)

[दे१-१० मुए. °वासानं (→°वसनं)]

११९. व१ दे१.३.८-१० व१ म१ उ१ मुवे. मुए. ○; न१ cd ○. -c) का१ व२ दे१ ग२ ते१ योगिनं (→भूतेशं). -d) व२ भूतेशं (→शरण्यं) न१ आदित्यं परमेष्ठिनः.

११८-११९ श्लोकयोः स्थाने दे१.८-१० मुए. पुस्तकेषु पाठः—

४९. *प्रपद्ये पावकं देवं ब्रह्मण्यं ब्रह्मरूपिणम् ।

योगिनं कृत्तिवसनं भूतेशं परमं पदम् ।

१२०. व१. १२०a-१४२d ○; न१. ○; व१ दे१. ab ○. -a) व२ तं प्रपद्ये (→ॐ प्रपद्ये). -c) मुवे. ग२ म१ °योगीश्वरं (→°योगेश्वरं). -d) दे३ ग२ म१ परमेश्वरं (→परमेष्ठिनं).

१२१. -b) दे१ महायोगं, ते१ महाप्रासं (→महाप्रासं). -d) दे३ °मुखप्रदं (→°फलप्रदं).

१२२. म१. ○; व१. ab ○. -a) दे१ विरूपाक्षीं (→विरूपाक्षं). -b) ग२ भुभुवस्वर्गरूपिणं. -c) व३ ते१ उ१ गुप्तं (→गुप्तं).

१२३. व१ म१. ○. -b) दे३ सर्वभूतव्यवस्थितं.

१२४. व१. ○. -a) म१ त्वां, उ१ तं (→तत्); व३ प्रपद्ये परमं तत्त्वं. -b) म१ उ१ वरेण्यं (→वरेण्यं); दे१ सर्वतः (→सवितुः); दे१.३.४.८-१० न१ ग२ म१ मुवे. मुए. मुब.

भर्गमग्निपरं ज्योती रक्ष मां हव्यवाहन ॥१२४

इति वह्निचष्टकं जप्त्वा रामपत्नी यशस्विनी ।

ध्यायन्ती मनसा तस्थौ राममुन्मीलितेक्षणा ॥१२५

अथावसथ्याद् भगवान् हव्यवाहो महेश्वरः ।

आविरासीत् सुदीप्तात्मा तेजसा प्रदहन्निव ॥१२६

सृष्ट्वा मायामयीं सीतां स रावणवधेप्सया ।

सीतामादाय धर्मिष्ठां पावकोऽन्तरधीयत ॥१२७

तां दृष्ट्वा तादृशीं सीतां रावणो राक्षसेश्वरः ।

समादाय ययौ लङ्कां सागरान्तरसंस्थिताम् ॥१२८

कृत्वाऽथ रावणवधं रामो लक्ष्मणसंयुतः ।

समादायाभवत् सीतां शङ्काकुलितमानसः ॥१२९

वे२.३४.१२८

शिवं (→स्वयं). -c) का१ व२.३ दे२.६ भाग°, दे१.८-१० मुवे. मुए. मुब. स्वर्ग°, दे३ सम°, दे४ गर्भ°, उ१ भग° (→भर्ग°); न१ जातवेदः परं ज्योति. -d) दे१.८-१० मुवे. मुए. स्वाक्षयं हव्यवाहनं, दे२.४.६ रक्षसां (दे४ °सा) हव्यवाहनं, दे३ रक्ष मां कव्यवाहन.

१२५. -a) का१ इति वह्निं पूजायित्वा, दे२.६ इति वह्निं पूजयज्त्वा, ते१ इति पद्याष्टकं जप्त्वा. -b) दे३.४ ग२ म१ उ१ मनस्विनी (→यशस्विनी). -c) दे३ तस्य (→तस्थौ).

१२६. न१. cd ○. -a) व२.३ दे३.४ ग२ उ१ अथावसथ्यो (व३ °ख्यो) भगवान्, ते१ आवसथ्यस्स भगवान्. -b) व१ हव्यवाहो महेश्वरः. -c) दे१ ते१ ग२ म१ उ१ स (→मु-). -d) का१ दे२.६ तेजसे, दे४ तेजसी (→तेजसा); दे१.८-१० मुवे. मुए. मुब. निर्दहन्निव, दे३ च दहन्निव (→प्रदहन्निव).

१२७. न१. ○. -a) व१ दृष्ट्वा, व३ दे१ स्पृष्ट्वा, (→सृष्ट्वा); दे१.४ मायामयी (→मायामयी). -b) दे३ तां (→स); व१ दे१.८-१० म१ उ१ मुवे. मुए. मुब. °वधेच्छया (→°वधेप्सया). -c) ते१ स्थितां (→सीतां); दे१.८.९ मुवे. मुए. मुब. रामेष्टां (→धर्मिष्ठां); दे१० सीतारामाय मे दृष्टां.

१२८. न१. ab ○. -a) व३ तामसी (→तादृशी). -c) ग२ म१ उ१ ततो (→ययौ); ग२ लोकां (→लङ्कां). -d) दे६ °संस्थितः (→°संस्थितां); ग२ लङ्कासागरसुस्थितां.

१२९. न१. १२९d-१३१a○ (च. सं.). -a) दे१.४.८-१० न१ तु, ग२ म१ उ१ च (→[अ]थ). -c) दे१.४ म१ उ१ समादाय (→समादाया-); ग२ म१ उ१ गतः (→[अ]भवत्). -d) ग२ म१ उ१ लङ्का- (→शङ्का-); उ१ मानसी (→मानसः).

वै. २.३४.१२६

सा प्रत्ययाय भूतानां सीता मायामयी पुनः ।
 विवेश पावकं दीप्तं ददाह ज्वलनोऽपि ताम् ॥१३०॥
 दग्ध्वा मायामयीं सीतां भगवानुप्रदीधितिः ।
 रामायादर्शयत् सीतां पावकोऽभूत् सुरप्रियः ॥१३१॥
 प्रगृह्य भर्तुश्चरणौ कराभ्यां सा सुमध्यमा ।
 चकार प्रणतिं भूमौ रामाय जनकात्मजा ॥१३२॥
 दृष्ट्वा हृष्टमना रामो विस्मयाकुललोचनः ।
 ननाम बह्विं शिरसा तोषयामास राघवः ॥१३३॥
 उवाच वह्नेर्भगवान् किमेषा वरवर्णिनी ।
 दग्धा भगवता पूर्वं दृष्टा मत्पार्श्वमागता ॥१३४॥

१३०. न१.० (द्र. १२६ पा. वि.). -a) ते१ दे१ सापि (ते१ सीता) प्रत्यय भूतानां. -b) का१ ग्र२ म१ मायामयीं (→माया-मयी). -c) ग्र२ दीप्तां, मुवें. क्षिप्रं (→दीप्तं). -d) का१ ददर्श (→ददाह); उ१ त्वनलोऽपि (→ज्वलनोऽपि); दे४.६ ददाह ज्वलनोत्थितः (दे६ ०तं).

१३१. न१.२.० (द्र. १२६ पा. वि.). -a) ते१ तत्र (→दग्ध्वा); उ१ द **** मयी सीता. -b) ग्र२ म१ उ१ भगवान् हव्यवाहनः. -c) ब१ दे२.६ न१ रामाय (→रामाया-). -d) ग्र२ म१ उ१ पेतुः (उ१*) खे पुष्पवृष्टयः.

१३२. -d) उ१ रामाय (→रामाय); का१ दे२ जनका-त्मजा (→जनकात्मजा).

१३३. -a) दे१० कष्ट° (→हृष्ट°); ते१ दृष्ट्वा हि सुमना रामो. -b) व२ ०मानसः (→लोचनः); ग्र२ म१ उ१ विस्मयं परमं ययौ. -c) का१ दे२ ननाम, मुवें. प्रणम्य (→ननाम). -d) दे६ राघव (→राघवः).

१३४. दे१.३.८-१० ग्र२ म१ मुए. ०. -a) ते१ वह्ने, मुवें. मुव. उ१ बह्विं (→वह्नेर). -b) ब१ न१ परि व्रत्तिनी (→वरवर्णिनी). -c) का१ ब१.३ दग्ध्वा, न१ दत्त्वा (→दग्धा); ब२ दग्ध्वा वाराणसी पूर्वं. -d) ब१-३ न१ दृष्ट्वा (→दृष्टा).

१३५. -a) उ१ तामहं (→तमाह); ब१ देव-, दे४ देवं (→देवो); दे१० लङ्कानां, ते१ भक्तानां (→लोकानां). -b) ते१ पापहा, ग्र२ म१ उ१ पावको (→दाहको). -c) का१ यथावृत्तं, दे१.८.९ यथावृत्ता, दे४ यथाव्यस्तं (→यथावृत्तं); ग्र२ म१ उ१ लज्जायुतं दाशरथि. -d) ते१ लोकानां (→भूतानां).

तमाह देवो लोकानां दाहको हव्यवाहनः ।
 यथावृत्तं दाशरथिं भूतानामेव सन्निधौ ॥१३५॥
 इयं सा मिथिलेशेन पार्वतीं रुद्रवल्लभाम् ।
 आराध्य लब्धा तपसा देव्याश्चात्यन्तवल्लभा ॥१३६॥
 भर्तुः शुश्रूषणोपेता सुशीलेयं पतिव्रता ।
 भवानीपार्श्वमानीता मया रावणकामिता ॥१३७॥
 या नीता राक्षसेशेन सीता भगवताहता ।
 मया मायामयी सृष्टा रावणस्य वधाय सा ॥१३८॥
 तदर्थं भवता दुष्टो रावणो राक्षसेश्वरः ।
 मयोपसंहता चैव हतो लोकविनाशनः ॥१३९॥

१३६. दे२. १३६b-१३८a ० (द्र. सं.); दे४. cd ०. -a) ब३ दे६ इत्थं (→इयं); दे४ सु- (→सा); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. इयं सा परमा साध्वी. -b) दे१.८.९ पार्वतीव भवप्रिया, दे४.६ पार्वती रुद्रवल्लभा, दे१० पार्वती चभवत् प्रिया, मुवें. मुव. पार्वतीव प्रिया तव. -c) ते१ उपास्य (→आराध्य); का१ ब१-३ दे३.४.८-१० ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुव. लब्ध्वा (→लब्धा); दे६ आराध्य तपसा लब्धा. -d) ब३ ०दुर्लभा (→०वल्लभा); दे१.८-१० देव्याश्चात्यन्तवल्लभा.

१३७. दे२. ० (द्र. सं.); ब१. ab ०. -a) ब२.३. दे४.६ न१ ते१ ग्र२ म१ उ१ भर्तु- (→भर्तुः). -c) ते१ भवान्या (→भवानी-); ब१ ०पार्श्वमानीता, दे१.३.८-१० मुवें. मुए. ०वे (दे३.८ ०वे) श्वरे (दे३ री)गुप्ता, दे६ ०पञ्चमानीता, ग्र२ उ१ ०सै(उ१ ०वे)श्वरीगुप्ता, म१ ०वेश्वरी प्राप्ता (→०पार्श्वमानीता). -d) ब१.२ दे१.८.९ ते१ ग्र२ म१ मुवें. मुए. माया (→मया); का१ दे३ ग्र२ म१ ०कामिता, उ१ ०कामतः (→०कामिता).

१३८. उ१. ab ०; दे२. a ०. -b) ब१ सीता च भवता हता, ब२.३. मुव. सीता सा भस्मतां गता, दे१.८-१० मुए. सीता वलवतावृता, न१ ग्र२ म१ मुवें. सीता भगवती हता. -c) दे१.६ न१ म१ मुवें. सृष्ट्वा (→सृष्टा). -d) दे१.८-१० ग्र२ उ१ मुवें. मुए. वधेच्छया, दे३ म१ वधेप्सया (→वधाय सा).

१३९. ते१. ab ०. -a) का१ तदर्थं, ब१.२ दे२ न१ ग्र२ म१ उ१ यदर्थं (दे२ ०र्थं) (→तदर्थं); दे३ भगवन्, दे१.४.८.१० न१ म१ मुवें. मुए. मुव. दृष्टो (→दुष्टो). -b) म१ राक्षसोहतः (→राक्षसेश्वरः). -c) दे१० न१ ग्र२ उ१ सैव (→चैव); का१ ब१-३ दे१.९ न१ मुए. मुव. मायोपसंहता चैव,

गृहाण विमलामेनां जानकीं वचनान्मम ।
 पश्य नारायणं देवं स्वात्मानं प्रभवाम्ययम् ॥१४०॥
 इत्युक्त्वा भगवांश्चण्डो विश्वार्चिविश्वतोमुखः ।
 मानितो राघवेणाग्निभूतैश्चान्तरधीयत ॥१४१॥
 एतत् पतिव्रतानां वै माहात्म्यं कथितं मया ।
 स्त्रीणां सर्वाद्यशमनं प्रायश्चित्तमिदं स्मृतम् ॥१४२॥
 अशेषपापयुक्तस्तु पुरुषोऽपि सुसंयतः ।
 स्वदेहं पुण्यतीर्थेषु त्यक्त्वा मुच्येत किल्बिषात् ॥१४३॥
 पृथिव्यां सर्वतीर्थेषु स्नात्वा पुण्येषु वा द्विजः ।
 मुच्यते पातकैः सर्वैः समस्तैरपि पूरुषः ॥१४४॥

व्यास उवाच ॥

इत्येष मानवो धर्मो युष्माकं कथितो मया ।
 महेशाराधनार्थाय ज्ञानयोगं च शाश्वतम् ॥१४५॥

दे३ मायोपसंहृतः सैषः, दे४ माययासंहृतां चैव, ते१ या मया
 संहिता चैव. -d) न१ सर्वे-, उ१ हेतोर् (→हृतो); न१
 °विनाशना (→°विनाशनः).

१४०. ब१. cd ○. -a) दे१.३.८-१० ग२ मुवें. मुए. गृहाण चैतां विमलां, म१ उ१ गृहाण सीतां विमलां. -c) का१
 ब२ दे२.१० ते१ उ१ पश्यन् (→पश्य). -d) ग२ आत्मानं
 (→स्वात्मानं); दे२.९ प्रभवाम्ययं (→प्रभवाम्ययं).

१४१. -a) दे३ साम्बो, ग२ म१ उ१ अग्निर् (→चण्डो).
 -b) दे३ विश्वार्थीर् (→विश्वार्चिर्). -c) उ१ राघवेणैव
 (→राघवेणाग्निर्). -d) न१ भूतश् (→भूतैश्).

१४२. न१. ○; ग२. a ○. -a) दे१० वृत्तो
 (→एतत्); ते१ हि (→वै). -b) ते१ बोद्धितं (?) (→कथितं).
 -c) दे१ स्त्रीणां सर्वेषु मायेषु.

१४३. न१. ab ○. -a) दे१.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुव.
 °संयुक्तः (→युक्तस्तु). -b) दे१.८.९ मुवें. मुए. मुव.
 सुसंयुतः, दे३ न संशयः, दे१० सु सर्वतः (→सुसंयतः); दे४
 पुरुषो मुनिसंघतः. -d) दे३ ग२ बन्धनात् (→किल्बिषात्).

१४४. -b) ते१ सर्वेषु (→पुण्येषु); दे३ वै, दे४ च
 (→वा). -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. सच्चितैर्
 (→समस्तैर्).

॥ दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ ग२ उ१ मुए. मुव. ○; म१
 व्यासः.

१४५. -a) ब२.३ इत्येवं, दे२ इत्येव (→इत्येष). -b)
 का१ ब२ कथितं (→कथितो). -d) दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१

योऽनेन विधिना युक्तं ज्ञानयोगं समाचरेत् ।
 स पश्यति महादेवं नान्यः कल्पशतैरपि ॥१४६॥
 स्थापयेद् यः परं धर्मं ज्ञानं तत्पारमेश्वरम् ।
 न तस्मादधिको लोके स योगी परमो मतः ॥१४७॥
 यः संस्थापयितुं शक्तो न कुर्यान्मोहितो जनः ।
 स योगयुक्तोऽपि मुनिर्नात्यर्थं भगवत्प्रियः ॥१४८॥
 तस्मात् सदैव दातव्यं ब्राह्मणेषु विशेषतः ।
 धर्मयुक्तेषु शान्तेषु श्रद्धया चान्वितेषु वै ॥१४९॥
 यः पठेद् भवतां नित्यं संवादं मम चैव हि ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो गच्छेत् परमां गतिम् ॥१५०॥
 श्राद्धे वा दैविके कार्ये ब्राह्मणानां च सन्निधौ ।
 पठेत् नित्यं सुमनाः श्रोतव्यं च द्विजातिभिः ॥१५१॥

वै. २.३४.१५०

मुवें. मुए. मुव. ज्ञानयोगश्च शाश्वतः (न१ °तं), ते१ ज्ञानं योगं
 च शाश्वतम्.

१४६. -a) दे१.३.६.८-१० न१ ग२ मुवें. मुए. योगेन
 (→योऽनेन); दे१.३.८-१० म१ मुवें. मुए. युक्तो (→युक्तं). -b)
 दे३.४ ज्ञानं (→ज्ञानं). -c) ते१ न (→स).

१४७. ब१. ○. -a) दे२.६ स्थापयेयुः, ग२ स्थापयेद्
 यत्, उ१ स्थापयेत्तत् (→स्थापयेद् यः); दे३ परमं (→परं); म१
 धामं (→धर्मं). -b) का१ ब२ दे६ न१ ग२ उ१ -परमेश्वरं
 (→पारमेश्वरं). -c) उ१ कस्मात् (→तस्मात्). -d) का१
 योगो (→योगी); दे३ गतः (→मतः).

१४८. ब१. ○. -a) दे३ संस्थापयति (→संस्थापयितुं);
 दे१० युक्तो (→शक्तो). -b) दे४ न कुर्यात्कर्मयोगदं. -c)
 द१ ग२ म१ उ१ पुनर् (→मुनिर्); का१ दे४ स योगयुक्तो
 मुनिना. -d) का१ प्रीत्यर्थं भगवत् प्रियः.

१४९. ब१. ○. -a) उ१ सदैवं (→सदैव). -d) दे४
 द१ म१ च (→वै); ब२ श्रद्धया चान्वितेन वै, दे६ श्रद्धया चान्वि-
 तेषु वै, ग२ उ१ शुद्धवाचान्वितेषु च.

१५०. ब१. ○. -a) का१ भवतो (→भवतां). -b)
 ग२ संसारं (→संवादं). -c) दे६ न१ स सर्वपापनिर्मुक्तः. -d)
 ब२.३ ते१ गच्छेत्स परमां गतिं, न१ गच्छेत् परमिकां गतिं, उ१
 गच्छेत्तत्परमां गतिं.

१५१. ब१. ○. -a) उ१ मुव. श्राद्धं (→श्राद्धे); ब३
 ग२ म१ मुव. वैदिके (→दैविके); दे४ श्राद्धे वा देवकार्ये वा.

२.३४.१५१ योऽर्थं विचार्य युक्तात्मा श्रावयेद् ब्राह्मणान् शुचीन् ।

स दोषकञ्चुकं त्यक्त्वा याति देवं महेश्वरम् ॥१५२

एतावदुक्त्वा भगवान् व्यासः सत्यवतीसुतः ।

समाश्रास्य मुनीन् सूतं जगाम च यथागतम् ॥१५३

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रनां संहितायामुपरिविभागे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

३४

ऋषय ऊचुः ।*

तीर्थानि यानि लोकेऽस्मिन् विश्रुतानि महान्ति च ।

तानि त्वं कथयास्माकं रोमहर्षण सांप्रतम् ॥१

रोमहर्षण उवाच ।*

शृणुध्वं कथयिष्येऽहं तीर्थानि विविधानि च ।

-c) का१ ब२.३ दे२.६ पठेच्च (→पठेत); ते१ पठेन्नित्यं सुमनसा, द१ पठेन्नित्यं च सुमनाः. -d) ते१ तु (→च).

१५२. ब१. ०. -b) ते१ शुचिः (→शुचीन्); दे१.८-१० द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. श्रावयेद्वा द्विजान् शुचीन्, दे३ श्रावयेद्वा द्विजातिभिः, उ१ श्रावयेद्वा द्विजान् क्वचित्. -c) ते१ पाप° (→दोष°). -d) दे६ देवं (→देवं).

१५३. ब१. cd ०. -c) दे१.८-१० समीभूतं (दे१० °तां), न१ ग२ मुनीन् सर्वान्, उ१ मुनीन् सूत (→मुनीन् सूतं). -d) ग२ यथातथः, म१ यथासुखं (→यथागतं).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे४.६ इति श्रीकूर्मपुराणे (दे६ °णो), ब१ इति कौर्मै, ब२.३ दे२.१० इति कू (दे२ कौ)र्मुपुराणे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे, दे३ इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु, दे८.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि (मुए. °वि)भागे, न१ इति श्रीकौर्मै, ते१ इत्यादि महापुराणे श्रीकौर्मै उपरिभागे व्यासगीतासु, द१ म१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि (उ१ °त्तर) भागे व्यासगीतासु (म१ °यां), ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे व्यासगीतासूपनिषत्सु, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे, मुब. इति श्रीकौर्मै महापुराणे उपरिभागे ब्रह्मविद्यायां अध्यायनाम—दे१.४.८-१० न१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. ०; का१ ब१.३ दे२.६ पतिव्रतोपाख्याने, ब२ व्रतोपाख्याने, दे३ प्रायश्चित्तेषु पतिव्रतामाहात्म्यं, ते१ पतिव्रतामाहात्म्यं नाम, ग२ सीताचरितं नाम, मुब. प्रायश्चित्तविवेको नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ०; का१ द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥, ब१.३ द्वात्रिंशोऽध्यायः, ब२ त्रिंशोऽध्यायः

कथितानि पुराणेषु मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥२

यत्र स्नानं जपो होमः श्राद्धदानादिकं कृतम् ।

एकैकशो मुनिश्रेष्ठाः पुनात्यासप्तमं कुलम् ॥३

पञ्चयोजनविस्तीर्णं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।

प्रयागं प्रथितं तीर्थं तस्य माहात्म्यमोरितम् ॥४

व्यासगीतासमाप्ता, दे१.३ मुर्वे. चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥, दे२ द्वात्रिंशोऽध्यायः व्यासगीता च समाप्ता, दे४ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥ ऋषिगीता समाप्ता ॥, दे८-१० ग२ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः, न१ चतुरशीतितमोऽध्यायः, ते१ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः, द१ म१ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ श्रीव्यासगीता समाप्ता (म१ °सः), उ१ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ व्यासगीतासमाप्ता ॥ शिवार्पणमस्तु ॥, मुए. चतुस्त्रिंशोऽध्यायः व्यासगीता च समाप्ता, मुब. त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥.

३४

* दे१ न१ ग२ म१ उ१ ऋषयः; ते१ श्रीशिवः, + ऋषय.

१. -a) ब२ यानि तीर्थानि (→तीर्थानि यानि). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. महान्त्यपि (→महान्ति च).

* दे३ रोमहर्षण उवाच; दे४ सूत उवाच; न१ रोमहर्षः; ते१ द१ उ१ रोमहर्षणः; ग२ सूतः; म१ श्रीसूतः.

२. द१ ग२ उ१. २a-३d ०. -d) न१ मुक्तिभिर् (→मुनिभिर्).

३. द१ ग२ उ१. ०. -a) का१ ब३ होम- (→होमः); ते१ यद्वत्तं यत्तपो होमे, म१ यत्स्नानं च जपो होमे. -b) का१ ते१ म१ श्राद्धं (→श्राद्ध-). -d) म१ पुनात्युपशमान्वितं.

४. दे६. ४a-५d ०. -b) ते१ °विस्तीर्णो (→°विस्तीर्ण). -c) का१ निर्मितं, दे१० द१ ग२ म१ कथितं (→प्रथितं). -d) दे१.४.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. यस्य (→तस्य); दे१० ईश्वरं (→ईरितं).

सत्यवतीमुत

व यथागतम्

३॥

भर्त्रहावादि

नादिकं कृत

सप्तमं कुल

परमेष्ठि

मात्म्यमीरित

वशोऽध्यायः ।

५, दे४ त्रयस्त्रिं

२ चतुस्त्रिंशोऽ

गायः, द१ म१

०त्), उ१

र्णमस्तु ॥, २

ता, मुव.

श्रीशिवः, तीर्थ.

तीर्थानि याति

वहान्ति च).

उवाच; न१

सूनः.

-d) न१

३ होम-

जपो होमे.

त्युपशमान्वित्त

०विस्तीर्णो

१ कथितं (-

→तस्य); द१

→नाभि०); उ१

→शोचन्ति);

→तस्य); द१

→नाभि०); उ१

→शोचन्ति);

तीर्थप्रवरं कुरूणां देववन्दितम् ।

शाश्वमैर्जुष्टं सर्वपापविशोधनम् ॥५॥

वा विशुद्धात्मा दम्भमात्सर्यवर्जितः ।

प्रतिश्विदपि पुनात्युभयतः कुलम् ॥६॥

परं गुह्यं पितॄणां चाति वल्लभम् ।

ण्डप्रदानं तु न भूयो जायते नरः ॥७॥

नाभिगमनं कृत्वा पिण्डं ददाति यः ।

पितरस्तेन यास्यन्ति परमां गतिम् ॥८॥

कहितार्थाय रुद्रेण परमात्मना ।

पदं न्यस्तं तत्र पितॄन् प्रसादयेत् ॥९॥

मनं कर्तुं यः शक्तो नाभिगच्छति ।

दे६. ०; न१. ab ०. -a) ते१ अन्यत्,

१ अन्यत्र (→अन्यच्च). -b) का१ दे४ गुरूणां

); म१ ०निमित्तं (→०वन्दितं); ते१ कुरूणां चैव

c) दे३ युक्तं (→जुष्टं); का१ ऋषीणामाश्रमे

का१ ब१-३ दे२.४ ते१ ० विनाशनं (→०विशोधनं).

परं द१ अधिकम्—

तत्र स्नात्वा विशुध्यन्ति कृत्वा कायविशोधनम् ।

-a) ग२ तस्य (→तत्र). -b) ग२ उ१ दैन्य०

दे३ ०वन्दिताः, म१ ०वर्जितं (→०वर्जितः);

मंगवर्जितः. -d) दे१० कुली (→कुलम्).

दे१.८-१०. ०. -a) दे४ मुर्वे. मुए. मुव. परं

तीर्थ. -b) ते१ पितॄणामतिः, द१ ग२ म१ उ१

(→पितॄणां चाति-); ब१-३ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे.

-दुर्लभं (→-वल्लभं). -c) दे४ कृता (→कृत्वा);

(→पिण्ड०).

-a) द१ ग२ उ१ सम्यक् (→सकृद्). -b) म१

-d) न१ →कृत्वा); का१ पिण्डान्, न१ दण्डं (→पिण्डं);

पिण्डानि दाति यः. -c) का१ ब१-३ दे२.६ ते१

(रतास्तेन, दे४ धृतरक्तं तारितास्तेन.

दे१.३.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१. ०. -d)

त्युपशमान्वित्त पिण्डं (ब१ ०ण्डान्), ब२ दे६ पितॄन् तत्र (→तत्र

०विस्तीर्णो ब१ ते१ प्रसादयेत् (→प्रसादयेत्).

१ कथितं (-

→तस्य); द१

शोचन्ति पितरस्तं वै वृथा तस्य परिश्रमः ॥१०॥

गायन्ति पितरो गाथाः कीर्त्तयन्ति महर्षयः ।

गयां यास्यति यः कश्चित्सोऽस्मान् संतारयिष्यति ॥११॥

यदि स्यात् पातकोपेतः स्वधर्मरतिवर्जितः ।

गयां यास्यति वंश्यो यः सोऽस्मान् संतारयिष्यति ॥१२॥

एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।

तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥१३॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणस्तु विशेषतः ।

प्रदद्याद् विधिवत् पिण्डान् गयां गत्वा समाहितः ॥१४॥

धन्यास्तु खलु ते मर्त्या गयायां पिण्डदायिनः ।

कुलान्युभयतः सप्त समुद्धृत्याप्नुयात् परम् ॥१५॥ वे २.३५.१५

अतः परं द१ ग२ म१ उ१ पुरतःकेषु २, ३

संख्याकौ श्लोकौ समागतौ ।

११. म१. ०; द१ ग२ उ१. ab ०. -a) ब१-३ दे२.४.६ ते१ गीताः (→गाथाः). -c) दे२ गयां वास्यति यत् किञ्चित्. -d) का१ वै (→सं-); ते१ तस्मात्स तारयिष्यति, ग२ सोऽस्माकं तारयिष्यति.

१२. दे१०. ०; दे६. d ०. -a) द१ ग२ म१ उ१ मामको (→पातको). -b) दे१.३.८.९ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. ०परि (→०रति). -c) दे१ मुर्वे. यः कश्चित्, दे३ वत्सोऽय, दे४ वंशोऽस्य, दे८.९ मुए. मुव. वंशोत्थः, न१ वंशोर्धः, ते१ वंशे यः (→वंश्यो यः); ब१ गयां यास्यति रण्ये यः, द१ गयायां यास्यति च यः, ग२ गयायां यास्यति दिवं, उ१ गयां यास्यति दिव्यांशे. -d) ते१ तस्मात् स, ग२ सोऽस्माकं (→सोऽस्मान् सं-).

१३. -a) दे१ एष्टव्याः, दे६ एष्टव्यः, दे१० पृष्टव्या (→एष्टव्या). -b) ब३ दे६ बलवन्तो (→शीलवन्तो). -c) दे६ समचित्तानां, ते१ समुपेतानां, ग२ समवेदानां (→समवेतानां). -d) ते१ यद्येको (→यद्येकोऽपि).

१४. ब१. ०. -b) दे३ ते१ द१ उ१ ब्राह्मणश्च, ग२ ब्राह्मणाय (→ब्राह्मणस्तु). -c) द१ म१ उ१ यदि तान् (→विधिवत्); ते१ दद्यादेव सपिण्डास्तु. -d) द१ ग२ म१ उ१ गयायां तु (उ१ च) विशेषतः.

१५. ब१. ab ०. -a) द१ ग२ उ१ मन्ये (→मर्त्या). -c) ब१ गयान्युभयतः, ते१ कुलानुभयतः (→कुलान्युभयतः); का१ संतः (→सप्त). -d) ब१ दे१.३ मुर्वे. आप्नुयुः, दे८.९ मुए.

बं.२.३५.१६

अन्यच्च तीर्थप्रवरं सिद्धावासमुदाहृतम् ।
 प्रभासमिति विख्यातं यत्रास्ते भगवान् भवः ॥१६॥
 तत्र स्नानं तपः श्राद्धं ब्राह्मणानां च पूजनम् ।
 कृत्वा लोकमवाप्नोति ब्रह्मणोऽक्षय्यमुत्तमम् ॥१७॥
 तीर्थं त्रैयम्बकं नाम सर्वदेवनमस्कृतम् ।
 पूजयित्वा तत्र रुद्रं ज्योतिष्टोमफलं लभेत् ॥१८॥
 सुवर्णाक्षं महादेवं समभ्यर्च्य कर्पद्दिनम् ।
 ब्राह्मणान् पूजयित्वा तु गाणपत्यं लभेद् ध्रुवम् ॥१९॥
 सोमेश्वरं तीर्थवरं रुद्रस्य परमेष्ठिनः ।
 सर्वव्याधिहरं पुण्यं रुद्रसालोक्यकारणम् ॥२०॥
 तीर्थानां परमं तीर्थं विजयं नाम शोभनम् ।

मुब. आन्वयुः (→आप्नुयात्); ब१ परः, न१ पदं (→परम्); द१
 ग२ म१ उ१ समुद्धरति वै नरः.

१६. -a) दे४ ते१ अन्यत्र, द१ ग२ म१ उ१ अन्यत्
 (→अन्यच्च). -b) दे३.१० द१ उ१ सिद्ध° (→सिद्धा°); ब१
 सिद्धावाससमन्वितं. -d) न१ भगवानजः (→भगवान्भवः).

१७. -a) का१ ब२.३ दे६ तु यः, दे१.३.८-१० ग२ मुवें. मुए.
 मुब. ततः (→तपः); ते१ तत्र स्नानं च श्राद्धं च. -b) दे२ ते१
 भोजनं (→पूजनं). -c) दे१.२.१० मुए. योगं (→लोकं).
 -d) ब३ दे१.२.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब.
 ब्राह्मणो (→ब्राह्मणो); दे१० उच्यते (→उत्तमं).

१८. न१. c °. -a) का१ त्र्यम्बकं, दे२.८-१० त्रियम्बकं
 दे३.४ तु त्र्यम्बकं, द१ ग२ उ१ पंचनदं, म१ स्वयं व्रतं
 (→त्रैयम्बकं); ते१ तीर्थं तु त्र्यम्बकं पुण्यं. -c) का१ दे३ रुद्रो
 (→रुद्रः). -d) न१ अग्निष्टोम° (→ज्योतिष्टोम°); न१ ग२
 भवेत् (→लभेत्).

१९. ब१. °. -a) का१ दे२.६.१० न१ सुपर्णाक्षे
 (दे६ °क्ष-), ब२.३ ते१ म१ सुवर्णाक्षे (म१ °क्ष), द१ ग२ उ१
 सुपर्णाक्षं (→सुवर्णाक्षं); न१ मही° (→महा°). -b) द१ ग२
 म१ उ१ कपालिनं (→कर्पद्दिनं). -c) दे३ ते१ ग२ म१ भोजयित्वा
 (→पूजयित्वा); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. च (→तु). -d)
 मुवें. लभेत् सः (→लभेद् ध्रुवं); द१ म१ गवाप(म१ °य)नफलं
 लभेत्, ग२ उ१ गवायां न फलं भवेत्.

२०. ब१. °. -a) का१ ब२.३ दे२.६ °सालोक्य°
 (→°सालोक्य°); ग२ रुद्रसालोक्यकारणं.

२१. ब१. °; दे३.cd °. -a) उ१ तीर्थानामपरं

तत्र लिङ्गं महेशस्य विजयं नाम विश्रुतम् ॥२१॥
 षण्मासान् नियताहारो ब्रह्मचारी समाहितः ।
 उषित्वा तत्र विप्रेन्द्रा यास्यन्ति परमां पदम् ॥२२॥
 अन्यच्च तीर्थप्रवरं पूर्वदेशे सुशोभनम् ।
 एकाग्रं देवदेवस्य गाणपत्यफलप्रदम् ॥२३॥
 दत्त्वाऽत्र शिवभक्तानां किञ्चिच्छश्वन्महीं शुभाम् ।
 सार्वभौमो भवेद् राजा मुमुक्षुर्मोक्षमाप्नुयात् ॥२४॥
 महानदीजलं पुण्यं सर्वपापविनाशनम् ।
 ग्रहणे समुपस्पृश्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥२५॥
 अन्या च विरजा नाम नदी त्रैलोक्यविश्रुता ।
 तस्यां स्नात्वा नरो विप्रा ब्रह्मलोके महीयते ॥२६॥

तीर्थ. -b) ब२ शोभितं (→शोभनं). -c) द१ त्रिलिङ्गम
 महेशस्य(?). -d) ते१ धाम, + नाम (→नाम).

२२. ब१. °. -a) दे१.४.८.९ न१ द१ ग२ म१ मुवें.
 मुए. मुब. षण्मासः, दे३ पर्णाशी, उ१ षण्मासं (→षण्मासान्).
 -c) दे३.४ न१ द१ म१ उ१ वसित्वा (→उषित्वा). -d)
 का१ ब२.३ दे२-४.६ न१ मुब. प्रयास्यन्ति परं पदं, ते१ प्रयास्यन्ति
 परां गतिं.

२३. ब१. ab °. -a) ते१ अन्यत्र, द१ ग२ म१
 अन्यत् (→अन्यच्च); ब३ तीर्थं (→तीर्थ-); का१ ब२ दे२.६
 ते१ तीर्थं परमं (→तीर्थप्रवरं). -b) का१ न१ म१ मुवें. मुए.
 मुब. पूर्वदेशेषु (→पूर्वदेशे मु-). -c) का१ ब२ दे१.८-१० द१
 म१ मुवें. मुए. मुब. एकाग्रं, ब१ दे६ न१ उ१ मुब. एकाग्रं,
 ग२ एकानां (→एकाग्रं). -d) दे४ गाणपत्यं फलं फलं.

२४. दे१.३.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१. °. -a) ते१
 दत्त्वा च (→दत्त्वाऽत्र). -b) दे६ शुभं, ते१ पुनः, +शुभां
 (→शुभां). -d) ब१ मुमुक्षुर्मोक्षमाप्नुयात्.

२५. -a) ब१.३ °नदीं (→°नदी-). -b) का१ ते१
 °प्रणाशनं, ग२ उ१ °विशोषनं (→°विनाशनं). -c) ब१ च
 उपस्पृश्य, दे१.३.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब.
 तदुपस्पृश्य (→समुपस्पृश्य). -d) द१ ग२ म१ उ१ सर्वपापैः
 प्रमुच्यते.

२६. -a) ब१ अन्यत्र, दे६.१० ते१ अन्यच्च, द१ कन्या च
 (→अन्या च). -b) दे४ ग२ °विश्रुतः (→°विश्रुता). -c)
 दे४ तस्मात्, द१ ग२ म१ उ१ तत्र (→तस्यां). -d) दे१.८-१० ग२
 मुवें. मुए. विप्रा, दे६ विप्रां, ते१ विप्राः (→विप्रा).

तीर्थं नारायणस्यान्यन्नाम्ना तु पुरुषोत्तमम् ।
 तत्र नारायणः श्रीमानास्ते परमपूषः ॥२७
 पूजयित्वा परं विष्णुं स्नात्वा तत्र द्विजोत्तमः ।
 ब्राह्मणान् पूजयित्वा तु विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥२८
 तीर्थानां परमं तीर्थं गोकर्णं नाम विश्रुतम् ।
 सर्वपापहरं शंभोर्निवासः परमेष्ठिनः ॥२९
 दृष्ट्वा लिङ्गं तु देवस्य गोकर्णेश्वरमुत्तमम् ।
 ईप्सितांलभते कामान् रुद्रस्य दयितो भवेत् ॥३०
 उत्तरं चापि गोकर्णं लिङ्गं देवस्य शूलिनः ।
 महादेवस्यार्चयित्वा शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥३१
 तत्र देवो महादेवः स्थाणुरित्यभिविश्रुतः ।
 तं दृष्ट्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते तत्क्षणाच्चरः ॥३२

२७. ३. २७a-२८b ०. -a) का₁ व_{2.3} दे₆ तीर्थं नारायणस्याथ, दे₄ तीर्थं नारायणस्याथ. -b) व_{2.3} दे₆ स्नात्वा (→नाम्ना); ते₁ श्री- (→तु); व₂ दे₆ पुरुषोत्तमे, व₃ पुरुषोत्तमः (→पुरुषोत्तमं). -c) दे₆ तस्य (→तत्र); व₁ उ₁ नारायण- (→नारायणः).

२८. ३. ab ०. -a) व₁ विश्वं (→विष्णुं). -b) का₁ ते₁ द्विजोत्तमः, दे₆ द्विजोत्तम (→द्विजोत्तमः). -c) ते₁ उ₁ भोजयित्वा (→पूजयित्वा); म₁ च (→तु).

२९. व₁. २९a-३५d ०. -a) न₁ प्रवरं (→परमं). -d) व₂ दे₄ निवासं, दे₃ निवेशः (→निवासः).

३०. व₁. ०. -a) व₃ लिङ्गस्तु (→लिङ्गं तु). -b) दे_{1.3.4.8.9} द₁ ग₂ गोकर्णं परं, दे₁₀ गोकर्णसुरं, ते₁ गोकर्णवरं, ग₂ गोकर्णं पुरं (→गोकर्णवरं). -c) द₁ ग₂ म₁ विविधान् (→ईप्सितान्).

३१. व₁. ०. -a) न₁ उत्कृतं, ते₁ उत्तरां (→उत्तरं). -c) का₁ दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. महादेवं चार्चयित्वा, द₁ ग₂ म₁ उ₁ अर्चयित्वा महादेवं. -d) दे₃ ते₁ सायुज्यम् (→सायुज्यम्).

३२. व₁. ०. -b) दे₁₀ स्थाणुरित्यभिविश्रुतः, ग₂ स्थाणुरित्याभिविश्रुतः. -d) दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. तत्क्षणाच्चरः.

३३. व₁. ०. -a) का₁ अन्यत्कुब्जाश्रमतुलं स्थानं, दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. अन्यत् कुब्जाश्रमं पुण्यं, दे₃ अन्यच्च तीर्थमतुलं, दे₄ अन्यं तु कुब्जाश्रमतुलं, ते₁ अन्यत्कुब्जाश्रमं तीर्थं,

अन्यत् कुब्जाश्रमतुलं स्थानं विष्णोर्महात्मनः ।
 संपूज्य पुरुषं विष्णुं श्वेतद्वीपे महीयते ॥३३
 यत्र नारायणो देवो रुद्रेण त्रिपुरारिणा ।
 कृत्वा यज्ञस्य मथनं दक्षस्य तु विसर्जितः ॥३४
 समन्ताद् योजनं क्षेत्रं सिद्धविष्णवन्दितम् ।
 पुण्यमायतनं विष्णोस्तत्रास्ते पुरुषोत्तमः ॥३५
 अन्यत् कोकामुखं विष्णोस्तीर्थमद्भुतकर्मणः ।
 मृतोऽत्र पातकैर्मुक्तो विष्णुसारूप्यमाप्नुयात् ॥३६
 शालग्रामं महातीर्थं विष्णोः प्रीतिविवर्धनम् ।
 प्राणांस्तत्र नरस्त्यक्त्वा हृषीकेशं प्रपश्यति ॥३७
 अश्वतीर्थमिति ख्यातं सिद्धावासं सुपावनम् ।
 आस्ते ह्यशिरा नित्यं तत्र नारायणः स्वयम् ॥३८

वै. २.३५.३८

म₁ एककुब्जाश्रमतुलं, उ₁ अन्यत्कुब्जाश्रमतुलं. -b) का₁ कृष्णस्य च महात्मनः. -c) व₃ दे₆ विष्णोः (→विष्णुं).

३४. व₁. ०. -a) व₂ दे₄ म₁ तत्र (→यत्र). -b) व₂ त्रिपुरारिणिः, व₃ उ₁ त्रिपुरद्विषा (→त्रिपुरारिणा). -c) न₁ कथनं, म₁ निधनं (→मथनं). -d) का₁ च (→तु); व₂ दे₆ द₁ ग₂ म₁ उ₁ विवर्जितः (→विसर्जितः).

३५. व₁. ०. -b) ग₂ देववि^० (→सिद्धवि^०); व_{2.3} दे_{1.8-10} न₁ मुर्वे. मुए. मुब. सेवितं (→वन्दितं). -d) दे₁₀ तत्रस्तैः (→तत्रास्ते).

३६. -a) दे_{1.8-10} न₁ ग₂ मुर्वे. मुए. कोकामुखे, दे₃ काकमुखं दे₄ काममुखं, दे₆ कोकमुखं (→कोकामुखं). -b) दे₄ कर्मणा, उ₁ कर्मतः (→कर्मणः). -c) दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. मुक्तोऽत्र पातकैर्मर्त्योः, दे₃ मृतो ना पातकैर्मुक्तो, ते₁ अतोऽत्र पातकैर्मुक्तो. -d) का₁ दे₄ ग₂ म₁ उ₁ सायुज्यम् (→सारूप्यम्).

३७. -a) व₃ दे₁ ग₂ म₁ शाल^०, दे_{1.8-10} ते₁ द₁ उ₁ मुर्वे. मुए. शालि^० (→शाल^०). -b) द₁ ग₂ म₁ उ₁ विष्णु- (→विष्णोः); व₁ यद्विष्णोः प्रीतिवर्धनं. -d) दे₁₀ विपश्यति (→प्रपश्यति).

३८. व₁. ०. -a) दे₂ ख्यातीं (→ख्यातं). -b) व₃ दे₁ सिद्ध^० (→सिद्धा^०); दे_{1.3.8-10} ते₁ द₁ ग₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुब. सुपावनं (→सुपावनं); दे₄ सिद्धावासमपावनं. -c) का₁ दे_{1.8-10} मुए. ह्यशिरा, दे₆ ह्याशिरा, ग₂ ह्यशिरं (→ह्यशिरा); व₂ नाम (→नित्यं).

वै.२.३५.३६ तीर्थं त्रैलोक्यविख्यातं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
 पुष्करं सर्वपापघ्नं मृतानां ब्रह्मलोकदम् ॥३९॥
 मनसा संस्मरेद् यस्तु पुष्करं वै द्विजोत्तमः ।
 पूयते पातकैः सर्वैः शक्रेण सह मोदते ॥४०॥
 तत्र देवाः सगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ।
 उपासते सिद्धसङ्घा ब्रह्माणं पद्मसंभवम् ॥४१॥
 तत्र स्नात्वा भवेच्छुद्धो ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ।
 पूजयित्वा द्विजवरान् ब्रह्माणं संप्रपश्यति ॥४२॥
 तत्राभिमन्य देवेशं पुरुहूतमनिन्दितम् ।
 सुरुपो जायते मर्त्यः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥४३॥
 सप्तसारस्वतं तीर्थं ब्रह्माद्यैः सेवितं परम् ।
 पूजयित्वा तत्र रुद्रमश्वमेधफलं लभेत् ॥४४॥

३९. ते१. ३९a-४२b ॐ; न१ म१ उ१. b ॐ. -b)
 दे१.८.९ सिद्धावासं सुशोभनं. -d) दे६ सर्वं (→ब्रह्म-).

अतः परं दे१.८-९ मुर्वे. मुए. अधिकम्—

* तत्रास्ति पुण्यदं तीर्थं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । (= ३९ ab)

उ१ न१ म१ अधिकम्—

ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । (= ३९ b)

[उ१ ब्राह्मणं, म१ ब्रह्मादि (→ब्रह्मणः)]

४०. ते१. ॐ. -a) म१ नित्यं (→यस्तु). -b) का१
 दे२ तीर्थं यः पुष्करं नरः. -c) दे३ पूयते, दे४ मुच्यते, दे१०
 पूतयेत् (→पूयते). -d) उ१ शंभुणा (→शक्रेण).

४१. ते१. ॐ. -b) दे६ सयक्षोरगराक्षसः. -c) उ१
 °सखा (→°संघाः). -d) दे४ सिद्ध° (→पद्म°).

४२. ते१. ab ॐ. -a) दे१.८.९ मुए. मुव. लभेच्छुद्धो,
 दे४ न१ द१ म१ भावशुद्धो, मुर्वे. ब्रजेच्छुद्धो (→भवेच्छुद्धो).
 -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. द्विजवरं (→द्विजवरान्).

४३. -a) म१ तत्राभि- (→तत्राभि-); दे४ द१ देवेशीं
 दे६ देवेश (→देवेशं). -b) व१ पुरस्कृतं (→पुरुहूतं); दे४ द१
 पुरुहूतामनिन्दितां, न१ पुरुहूतमनिन्दितं, म१ अ२ उ१ पुरुहूतं
 पुरुहूतं. -c) दे१ मद्रूपो, न१ सुरूपे, ते१ सुमारो, मुर्वे. मुए.
 मुव. तद्रूपो, दे६ उ१ स्वरूपो (→सुरूपो); का१ व२.३ दे२.६
 सद्यः (→मर्त्यः). -d) का१ व१.३ दे२.६ न१ ते१ समश्नुते
 (→अवाप्नुयात्).

४४. -a) व१.३ दे६ न१ ते१ मुव. °गोदावरं (न१ ते१
 °री) (→°सारस्वतं). -b). दे१.८-१० मुए. मुव. परिसेवितं, दे४

यत्र मङ्गलको रुद्रं प्रपन्नः परमेश्वरम् ।
 आराधयामास हरं पञ्चाक्षरपरायणः ॥४५॥
 नमः शिवायेति मुनिः जपन् पञ्चाक्षरं परम् ।
 आराधयामास शिवं तपसा गोवृषध्वजम् ॥४६॥
 प्रज्ज्वालाथ तपसा मुनिर्मङ्गलकस्तदा ।
 ननर्त्त हर्षवेगेन ज्ञात्वा रुद्रं समागतम् ॥४७॥
 तं प्राह भगवान् रुद्रः किमर्थं नर्तितं त्वया ।
 दृष्ट्वाऽपि देवमीशानं नृत्यति स्म पुनः पुनः ॥४८॥
 सोऽन्वीक्ष्य भगवानीशः सगर्वं गर्वशान्तये ।
 स्वकं देहं विदार्यास्मै भस्मराशिमदर्शयत् ॥४९॥
 पश्येमं मच्छरीरोत्थं भस्मराशिं द्विजोत्तम ।
 माहात्म्यमेतत् तपसस्त्वादृशोऽन्योऽपि विद्यते ॥५०॥

सेवितं पुरा, ते१ सेवितं नरः (→सेवितं परम्). -d) दे१.१०
 म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. भवेत् (→लभेत्).

४५. व१. ॐ; द१ अ२ म१ उ१. ab ॐ; दे१.८.९ मुर्वे.
 मुए. cd ॐ. -a) दे४ न१ तत्र (→यत्र); ते१ यत्र मांगलिको
 रुद्रः. -b) ते१ प्रसन्नः परमेष्ठिनः. -c) दे४.१० द१ अ२ म१
 उ१ परं (→हरं). -d) द१ म१ उ१ मन्त्रं साक्षरपञ्चकः.

४६. व१. ॐ; दे१.८.९ मुर्वे. मुए. ab ॐ; अ२. abc
 ॐ. -a) ते१ परं, म१ सदा (→मुनिः). -b) का१ दे२.६.१०
 पदं (→परं). -c) दे६ जघन्यं चाक्षरं पदं.

४७. व१. ॐ. -a) न१ प्रज्ज्वाल च तपसा, अ२ प्रज-
 ज्वालाधितपसा. -b) व२.३ दे३.४.६ अ२ तथा (→तदा); ते१
 मुनिर्मङ्गलकस्तथा. -c) दे१० योगेन (→वेगेन). -d) व३
 दे२.६ द१ अ२ म१ ज्ञात्वा रुद्रः समागतः, ते१ ज्ञात्वा रुद्रमुमापति.

४८. व१. ॐ. -c) दे३ तु (→[अ]पि). -d) दे४ न१
 नृत्यन्ति, द१ नर्तति (→नृत्यति).

४९. व१. ॐ. -a) दे३ सोऽन्वीक्ष्य, दे६ सोऽन्वीक्ष्य
 (→सोऽन्वीक्ष्य). -b) व३ सगर्वं, दे२ सर्वाभिः, दे३ संगतो, न१
 द१ सर्वगं, उ१ सर्वगो (→सगर्वं); दे४ न१ सर्वशान्तये, दे१०
 शान्तये स्वयं (→गर्वशान्तये). -c) दे१.८.९ मुए. स्वयं (→स्वकं);
 दे१.८ मुए. विहाया°, दे४ विदीया° (→विदार्या°). -d) का१
 दे१० प्रदर्शयेत्, न१ अ२ म१ उ१ प्रदर्शयत्, दे१.४.८.९ मुए. प्रदर्शयन्
 दे६ द१ अदर्शयन् (→अदर्शयत्).

५०. व१ दे४. ॐ. -b) दे१.८.९ मुए. मुव. भस्मापि त्वं
 (→भस्मराशिं); व२.३ दे१-३.१० उ१ द्विजोत्तमः (→द्विजोत्तमः).

यत् सगर्वं हि भवता नतितं मुनिपुंगव ।
 न युक्तं तापसस्यैतत् त्वत्तोप्यत्राधिको ह्यहम् ॥५१॥
 इत्याभाष्य मुनिश्रेष्ठं स रुद्रः किल विश्वदूक् ।
 आस्थाय परमं भावं ननर्त्तं जगतो हरः ॥५२॥
 सहस्रशीर्षा भूत्वा सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
 दंष्ट्राकरालवदनो ज्वालामाली भयकरः ॥५३॥
 सोऽन्वपश्यदशेषस्य पार्श्वे तस्य त्रिशूलिनः ।
 विशाललोचनमेकां देवीं चारुविलासिनीम् ।
 सूर्यायुतसमप्रख्यां प्रसन्नवदनां शिवाम् ॥५४॥
 सस्मितं प्रेक्ष्य विश्वेशं तिष्ठन्तीममितद्युतिम् ।
 दृष्ट्वा संत्रस्तहृदयो वेपमानो मुनीश्वरः ।

ननाम शिरसा रुद्रं रुद्राध्यायं जपन् वशी ॥५५॥
 प्रसन्नो भगवानीशस्त्र्यम्बको भक्तवत्सलः ।
 पूर्ववेषं स जग्राह देवी चान्तहिताऽभवत् ॥५६॥
 आलिङ्ग्य भक्तं प्रणतं देवदेवः स्वयंशिवः ।
 न भेतव्यं त्वया वत्स प्राह किं ते ददाम्यहम् ॥५७॥
 प्रणम्य मूर्ध्ना गिरिशं हरं त्रिपुरसूदनम् ।
 विज्ञापयामास तदा हृष्टः प्रष्टुमना मुनिः ॥५८॥
 नमोऽस्तु ते महादेव महेश्वर नमोऽस्तु ते ।
 किमेतद् भगवद्रूपं सुघोरं विश्वतोमुखम् ॥५९॥
 का च सा भगवत्पार्श्वे राजमाना व्यवस्थिता ।
 अन्तहितेव सहसा सर्वमिच्छामि वेदितुम् ॥६०॥

वै.२.३५.६१

-c) का१ म१ तपसा (→तपसः); दे१० माहात्म्यं ये न तपसा.
 -d) अ२ म१ त्वाद्यशोऽप्यो न विद्यते.

५१. ब१. ०. -a) दे१.८-१० मुए. मुब. यः स-
 द१ अ२ यत्र (→यत् स-); दे४ न१ सर्वगं (→सगर्वं); ते१
 यत्समक्षं हि भवतो, उ१ यत् गर्वं हि भगवता. -b)
 दे६ ते१ वतितं (→नतितं); दे२ अ२ °पुङ्गवा, दे४ द१ °पुङ्गवं
 (→°पुङ्गव). -c) का१ न युक्तं न यशस्यं तत्. -d) द१
 अ२ म१ उ१ त्वत्तो ह्यत्रा-; दे३.४ त्वत्तः पुत्रा- (→त्वत्तोप्यत्रा-);
 व३ ह्ययं, दे३ [अ] स्म्यहं (→ह्यहं); दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब.
 त्वत्तोप्यभ्यधिको ह्यहं.

५२. ब१. ०. -b) मुबे. रुद्रोऽखिल- (→रुद्रः
 किल); व३ दे३.६-१० द१ म१ °धृक्, दे४ न१ अ२ °भृक्,
 उ१ °कृत् (→°कृ). -c) मुबे. आख्यया, मुए. आख्याय
 (→आस्थाय). -d) द१ अ२ म१ उ१ ननर्त्तं च ततो हरः.

५३. ब१. ०. -a) दे४ ते१ °शीर्षो (→°शीर्षा); दे३
 तु (→स-); द१ अ२ म१ उ१ सहस्रशीर्षा पुरुषः, न१ सहस्र-
 शिरसा भूत्वा. -d) दे१ ज्वाल- (→ज्वाला-); का१ दे१.३
 द१ अ२ म१ उ१ साला-, दे१० -मालि- (→-माली).

५४. ब१. ०. -a) दे१.३.४.८-१० न१ ते१ अ२ म१
 उ१ मुबे. मुए. मुब. अशेषस्य (→अशेषस्य). -b) व२.३ दे६
 शाश्वतस्य (→पार्श्वे तस्य); न१ त्रिशूलिनः (→त्रिशूलिनः).
 -d) दे३ °विलोचनां (→°विलासिनीं). -e) दे६ °समप्रख्यं
 द१ मुबे. मुए. °समाकारो (→°समप्रख्यां). -f) दे१० प्रसन्न-
 वदनं शिवं.

५५. ब१. ०. -a) दे३ विस्मितं, दे४ विस्मिता, दे१०
 सा स्मितं, न१ तस्मिस्तं, ते१ म१ सस्मितां (→सस्मितं); दे२.४
 विश्वेशां, न१ विश्वेशीं (→विश्वेशं). -b) दे१.८-१० ते१ द१
 अ२ म१ उ१ मुबे. मुए. तिष्ठन्तं (→तिष्ठन्तीं); म१ अमितौजसं
 (→अमितद्युतिं). -c) न१ म१ संतप्त°, ते१ संहृष्ट° (→संत्रस्त°).
 -d) द१ अ२ म१ हृदीश्वरं, उ१ महेश्वरं (→मुनीश्वरः). -f)
 द१ अ२ म१ उ१ हृदा, दे३ शिवं (→वशी).

५६. ब१. ०; दे४. ५६d-५७b ०. -b) दे४ भक्ति°
 (→भक्त°). -c) दे४ पूर्वमेव, द१ म१ उ१ पूर्वदेहं (→पूर्ववेषं);
 दे१.८-१० मुए. जगृहे (→जग्राह). -d) उ१ °स्थिता°
 (→°हिता°).

५७. ब१. ०; दे४. ab ० (द्र. ५६ पा. वि.). -a) ते१
 अष्टाङ्ग- (→आलिङ्ग्य); अ२ सततं (→प्रणतं). -d) दे३ वरं,
 ते१ द१ अ२ म१ उ१ ब्रूहि (→प्राह).

५८. ब१. ०. -c) अ२ मुदा (→तदा). -d) दे३.६
 उ१ हृष्ट- (→हृष्टः); का१ दे३ न१ ते१ द१ अ२ म१ पुष्टमना
 (→प्रष्टुमना); दे४ हृष्टपुष्टचतुर्मुनिः.

५९. ब१. ०. -b) म१ विश्वेश्वर (→महेश्वर).
 -c) दे६ भवतो रूपं, द१ उ१ भगवन् रूपं (→भगवद्रूपं).
 -d) द१ अ२ म१ उ१ सुघोरं (→सुघोरं).

६०. ब१. ०. -a) का१ व२.३ दे२.३ ते१ भगवन्
 पार्श्वे, दे६ द१ भगवान् पार्श्वे (→भगवत्पार्श्वे). -b) का१
 व२.३ दे२.६ ते१ आज° (→राज°). -c) का१ व३ दे३ म१ °हितैव
 अ२ दे१.४.३.९ मुबे. मुब. °हिते च, दे६ °हिते वै, ते१ द१ अ२
 °हिता च (→°हितेव).

बे. २.३४.६१ इत्युक्ते व्याजहारेमं तथा मङ्कणकं हरः ।
 महेशः स्वात्मनो योगं देवीं च त्रिपुरानलः ॥६१॥
 अहं सहस्रनयनः सर्वात्मा सर्वतोमुखः ।
 दाहकः सर्वपापानां कालः कालकरो हरः ॥६२॥
 मयैव प्रेर्यते कृत्स्नं चेतनाचेतनात्मकम् ।
 सोऽन्तर्यामी स पुरुषो ह्यहं वै पुरुषोत्तमः ॥६३॥
 तस्य सा परमा माया प्रकृतिस्त्रिगुणात्मिका ।
 प्रोच्यते मुनिभिश्चक्तिर्जगद्योनिः सनातनी ॥६४॥
 स एष मायया विश्वं व्यामोहयति विश्ववित् ।
 नारायणः परोऽव्यक्तो मायारूप इति श्रुतिः ॥६५॥

६१. ब१. ०. -a) का१ ब२.३ दे२.६.१० न१ ते१
 द१ ग२ मुब. इत्युक्ते, दे३ इत्युक्तं (→इत्युक्ते); दे१.८-१० मुबे.
 मुए. मुब. व्याजहारेण, द१ ग२ उ१ व्याजहारेण, म१
 व्याजहारेण (→व्याजहारेण). -b) दे१.३.४.८-१० न१ द१
 ग२ म१ उ१ मुबे. मुए. मुब. तदा (→तथा); ते१ माङ्गलिकं, म१
 तं मङ्कणं (→मङ्कणकं). -c) द१ महेशं, ग२ मेनेशं, उ१ येनेशं
 (→महेशः); का१ ब२ दे६ चात्मनो (→स्वात्मनो); न१
 स्वात्मयोगं च देवीं च, ते१ महेशस्यात्मनो योगं, म१ महेश
 स्वात्मनो ज्ञेया. -d) का१ देवो हि, दे६ ते१ देवं च, न१
 देवश्च (→देवीं च); का१ दे३.४ द१ ग२ म१ उ१ त्रिपुरान्तकः
 (उ१ ०कं), दे४.६ त्रिपुराननः (→त्रिपुरानलः).

६२. ब१. ०. -b) ग२ सहस्रात्मा, उ१ सर्वदः
 (→सर्वात्मा); म१ विश्वतो (→सर्वतो). -c) दे१.८-१०
 मुबे. मुए. मुब. ०पापानां (→०पापानां). -d) का१ उ१ कालः,
 न१ काम- (→कालः); दे४ न१ ०हरो (→०करो).

६३. ब१. ०. -a) दे३.४ मयैतत्, ते१ मयैदं, ग२ मयैव,
 उ१ इत्येव (→मयैव); ब२.३ पूर्यते, ते१ पीयते, द१ ग२ म१ व्याप्यते,
 उ१ प्राप्यते (→पूर्यते); दे१.८-१० मुए. मुब. विश्वं (→कृत्स्नं).
 -b) दे१० चेतनश्चेतनात्मकम्. -c) ब२ यः, ग२ च, ते१ उ१ ह
 (→स); का१ सर्वान्तर्यामी पुरुषो. -d) द१ ग२ म१ उ१ च
 (→वै); दे४ यत्र स्तास शिवोऽच्युतः.

६४. ब१. ०. -a) ते१ तामसी (→तस्य सा).
 -c) न१ प्रेर्यते (→प्रोच्यते). -d) न१ उ१ सनातनः
 (→सनातनी).

६५. ब१. ०. -a) न१ द१ ग२ उ१ एव (→एष).
 -b) दे१.८-१० उ१ मुबे. मुए. मुब. विश्वकृत् (→विश्ववित्).
 -c) न१ नारायणं (→नारायणः). -d) ग२ ०रूपी (→०रूप);
 म१ मायारूपीति विश्रुतिः.

एवमेतज्जगत् सर्वं सर्वदा स्थापयाम्यहम् ।
 योजयामि प्रकृत्याऽहं पुरुषं पञ्चविंशकम् ॥६६॥
 तथा वै संगतो देवः कूटस्थः सर्वगोऽमलः ।
 सृजत्यशेषमेवेदं स्वमूर्तेः प्रकृतेरजः ॥६७॥
 स देवो भगवान् ब्रह्मा विश्वरूपः पितामहः ।
 तवैतत् कथितं सम्यक् स्रष्टृत्वं परमात्मनः ॥६८॥
 एकोऽहं भगवान् कालो ह्यनादिश्चान्तकृद् विभुः ।
 समास्थाय परं भावं प्रोक्तो रुद्रो मनीषिभिः ॥६९॥
 मम वै साऽपरा शक्तिर्देवी विद्येति विश्रुता ।
 दृष्टा हि भवता नूनं विद्यादेहस्त्वहं ततः ॥७०॥

६६. ब१. ०. -a) का१ दे२ ग२ म१ एवमेव (→एव-
 मेतत्); का१ ब२.३ दे२ ते१ म१ कृत्स्नं (→सर्वं). -d) का१
 सर्वदा स्थापयाम्यहं, दे३.६ सदा संस्थापयाम्यहं, म१ सर्वं
 संस्थापयाम्यहं.

६७. ब१. ०. -a) का१ दे२.३.६ न१ म१ तथा (→तथा);
 का१ ब२.३ दे२.६ स संगतो (→वै संगतो); ते१ तथा स स्वजितो
 देवः, द१ तथैव संगतो देवः, उ१ तथा या वै गतो देवः. -b) ग२
 सर्वतो (→सर्वगो); दे३ भवः (→[ग्र]मलः); द१ म१ उ१
 हृत्स्थः सर्वगतोऽमलः. -c) दे१० सृजत्यानेव शेषेदं. -d) ते१
 स्वमूर्तिप्रेरितो जनः.

६८. ब१. ०. का१ दे४a 'ब्रह्मा' इत्यारभ्य दे४a:
 'भगवान्' पर्यन्तं ० (द. सं.). -a) ग२ सर्वदेवो भवान् ब्रह्मा.
 -b) न१ ग२ विश्वरूप- (→विश्वरूपः); ब२.३ दे२.६ विश्वरूपधरः
 प्रभुः. -c) दे६ तथैतत्, ते१ इत्येतत्, म१ त्वयैतत् (→तवैतत्).
 -d) ब२.३ सृष्ट्यर्थं, दे८-१० उ१ सृष्टृत्वं, ते१ संसृष्ट्या
 (→स्रष्टृत्वं); दे१.९.१० ग२ परमेष्ठिना, दे३ द१ म१ परमेष्ठिनः,
 दे४ परात्मनः (→परमात्मनः).

६९. ब१. ०. -a) ग२ यो मोहो (→एकोहं). -b)
 न१ ह्यनन्तश्च (→ह्यनादिश्च);

७०. ब१. ०. -a) दे६ मयैव (→ममैव); दे१.८.९
 प्राप्तिर् (→शक्तिर्); ते१ ममैनमपराशक्तिः. -b) ब२ नित्येति
 (→विद्येति); ते१ देवी विद्येत्यभिधृता. -c) दे१.४.८-१० मुबे.
 मुए. मुब. दृष्टो, न१ ग२ उ१ दृष्ट्वा, द१ स्रष्टा, म१ सृष्टा
 (→दृष्टा); ते१ सा (→हि); द१ भगवान्, ग२ म१ भगवान्
 (→भवता). -d) का१ ०देहात्, दे३ ०वेदस्, दे१० ग२ ०देहं, द१
 ०देवी (→०देहस्); दे१.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुबे. मुए. मुब.
 स्वयं (→त्वहं); दे१० वृत्तः (→ततः).

एवमेतानि तत्त्वानि प्रधानपुरुषेश्वराः ।
 १६६ विष्णुर्ब्रह्मा च भगवान् रुद्रः काल इति श्रुतिः ॥७१
 त्रयमेतदनाद्यन्तं ब्रह्मण्येव व्यवस्थितम् ।
 १६७ तदात्मकं तदव्यक्तं तदक्षरमिति श्रुतिः ॥७२
 आत्मानन्दपरं तत्त्वं चिन्मात्रं परमं पदम् ।
 १६८ आकाशं निष्कलं ब्रह्म तस्मादन्यन्न विद्यते ॥७३

एवं विज्ञाय भवता भक्तियोगाश्रयेण तु ।
 संपूज्यो वन्दनीयोऽहं ततस्तं पश्य शाश्वतम् ॥७४
 एतावदुक्त्वा भगवाञ्जगामादर्शनं हरः ।
 तत्रैव भक्तियोगेन रुद्रमाराधयन्मुनिः ॥७५
 एतत् पवित्रमतुलं तीर्थं ब्रह्मर्षिसेवितम् ।
 संसेव्य ब्राह्मणो विद्वान् मुच्यते सर्वपातकैः ॥७६

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

३५

सूत उवाच ।*

अन्यत् पवित्रं विपुलं तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

७१. ब१. ०. -b) दे१.३.४.६.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१
 उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °पुरुषेश्वरः (दे६ °रं) (→°पुरुषेश्वराः).
 -c) दे३ ब्रह्माथ (→ब्रह्मा च); दे४ विष्णुर्ब्रह्मानृपोपेन्द्रः. -d)
 दे६ स्मृतिः, ग२ म१ श्रुतः (→श्रुतिः); दे४ तथा कालेति विश्रुतः.
 ७२. ब१ द१. ०. -a) ग२ म१ उ१ जगदेतदनाद्यन्तं.
 -c) दे३ तदात्माख्यं, दे१० तदात्मानं (→तदात्मकं); दे४ उ१
 तदाव्यक्तं, ते१ यदव्यक्तं (→तदव्यक्तं). -d) ब२ श्रुतं
 (→श्रुतिः).
 ७३. ब१. ०. -a) का१ ब२.३ दे३-१० आत्मानन्दः, दे२
 ते१ ग२ म१ उ१ आत्मानन्दं, दे३ आत्मा नरः (→आत्मानन्द-);
 मृत्युना आत्मा तु परमं तत्त्वं. -b) न१ चिन्मात्रा, ग२ त्रिमात्रं
 षुनः (→चिन्मात्रं). -d) ब३ दे१.४.१० अन्यं न (→अन्यन्त).

७४. ब१. ०. -a) ग२ म१ उ१ भवतो (→भवता).
 -b) दे४ हि (→तु). -c) का१ वन्दनीयो हि, द१ ग२ म१ उ१
 वन्दनाहोहं (→वन्दनीयोऽहं); दे३ संतुष्टो वन्दनीयोऽहं, ते१
 संपूज्यानन्दनीयोऽहं. -d) का१ द१ म१ उ१ त्वं, ग२ स्वं (→तं);
 दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. पश्यसीश्वरं
 (→पश्य शाश्वतं); ते१ तपस्तप्येहमीश्वरं.

७५. ब१. ०. -b) दे१० जगामाराधयन्मुनिः. -d) का१
 मनः, द१ ग२ म१ उ१ ऋषिः (→मुनिः).

७६. ब१. ०. -a) दे३ एतच्च तीर्थमतुलं, ग२ एत-
 पवित्रं त्वत्तुलं. -b) का१ ब२.३ दे२.६ देवर्षिं (→ब्रह्मर्षिं).
 -c) न१ आसेव्य (→संसेव्य).

रुद्रकोटिरिति ख्यातं रुद्रस्य परमेष्ठिनः ॥१
 पुरा पुण्यतमे काले देवदर्शनैतत्पराः ।

वे२.३६.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे४.६.१० इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति
 कौर्म, ब२.३ दे२.३ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे
 उपरिविभागे, दे३.९ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, न१ इति श्री-
 कौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि,
 म१ इति कूर्मपुराणे उपरिभागे, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तर-
 भागे, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्धे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे
 उपरिभागे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे.

अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१.२.४.६.८-१० न१ ते१ म१ उ१. मुर्वे.
 मुए. ०; दे३ तीर्थपुण्यायतनवर्णनं, ग२ तीर्थप्रशंसनं नाम, मुब.
 तीर्थोपाख्याने. अध्यायसंख्या—का१ ब१-३ दे२ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः,
 दे१ मुर्वे. पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥, दे३.१० ग२ म१ उ१ मुए.
 पंचत्रिंशोऽध्यायः, दे४ मुब. चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥, दे६ त्रय-
 स्त्रिंशः, दे३.९ पंचत्रिंशोऽध्यायः, न१ पंचाशीतितमोऽध्यायः,
 ते१ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः.

३५

* द१. ०; ते१ श्री शिवः, +सूतः; न१ ग२ उ१ सूतः;
 म१ श्रीसूतः.

१. -a) दे४ न१ विमलं, दे१० ग२ उ१ अतुलं, म१
 अमलं (→विपुलं). -c) दे६ ख्यातः (→ख्यातं). -d)
 दे१० परमेश्वरं (→परमेष्ठिनः).

२. दे३. २ a 'काले' इत्यात्म्य ४d 'कोटि' पर्यन्तं नास्ति.
 -b) द१ ग२ म१ उ१ देवतार्चनतत्पराः (म१ °रः). -c) ते१ कोटि-

ब.२.३६.२ कोटिब्रह्मर्षयो दान्तास्तं देशमगमन् परम् ॥२
अहं द्रक्ष्यामि गिरिशं पूर्वमेव पिनाकिनम् ।
अन्योऽन्यं भक्तियुक्तानां व्याघातो जायते किल ॥३
तेषां भक्तिं तदा दृष्ट्वा गिरिशो योगिनां गुरुः ।
कोटिरूपोऽभवद् रुद्रो रुद्रकोटिस्ततः स्मृतः ॥४
ते स्म सर्वे महादेवं हरं गिरिगुहाशयम् ।
पश्यन्तः पार्वतीनाथं हृष्टपुष्टधियोऽभवन् ॥५
अनाद्यन्तं महादेवं पूर्वमेवाहमीश्वरम् ।
दृष्टवानिति भक्त्या ते रुद्रन्यस्तधियोऽभवन् ॥६

ब्रह्मर्षयोऽमन्ताः, द१ अ२ म१ कोटिब्रह्मतपोदानं. -d) म१ स देशं (→तं देशं).

३. दे३. ॐ (द्र. २ पा. वि.). -a) दे४ भजामि (→द्रक्ष्यामि). -c) ते१ शक्ति° (भक्ति°); ब१ °योगिनां, दे१ °युक्तं वै (→युक्तानां). -d) का१ व्याघातो जायते किल, + विवादोऽभूत्महान् किल, ब१ ध्यायतो जायते रिव, ब२.३ दे६ ते१ व्याघातो जायते न हि, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विवादोऽभूत्महान् किल, न१ विवादो जायते किल, अ२ व्याख्याता जायतेखिलाः, म१ संघातो जायते किल.

४. दे३. abc ॐ (द्र. २ पा. वि.); दे१.८-१० ab ॐ. -a) दे४ तेषां भक्तिमतां दृष्ट्वा, न१ द१ अ२ म१ उ१ हिताय सर्वभक्तानां. -c) ते१ दृष्टो, अ२ रूपो (→रुद्रो). -d) म१ चन्द्र° (→रुद्र°); दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. ततोऽभवत्, द१ म१ उ१ तथाऽभवत्, अ२ तदाभवत् (→ततःस्मृतः).

५. ब१. ॐ. -a) ब२ ते तु, दे३ अ२ म१ तस्मात्, दे१० तस्य (→ते स्म). -b) न१ °गुहालयं (→°गुहाशयम्); -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. अपश्यन्, दे४ ते१ मुब. पश्यन्ति, अ२ म१ उ१ दृष्ट्वा तं (→पश्यन्तः). -d) दे३ °मुखा भवन्, दे४.६ °विधो भवेत् (दे६ °वन्). (→°धियोऽभवन्).

६. का१ दे१०. ॐ. -a) ब२.३ अपश्यन्तो, दे२.६ अपश्यन्तं, दे३.४ न१ द१ अ२ म१ उ१ अमन्यन्तं (→अनाद्यन्तं); ब१ पूर्वमेवमपश्यन्तं. -b) ब१ महादेवाहमीश्वरं, उ१ पूर्वमेव महेश्वरं.

७. का१. ॐ; दे३. ab ॐ. -b) दे१.४.८-१० ते१ द१ अ२ उ१ प्रेक्ष्यं (दे१० ते१ द१ अ२ °क्षं) ति (→पश्यन्ति); दे३ प्रेक्ष्यं लिपं महेश्वरं. -d) दे२.६ मुब. न्यलीयन्तं, ते१ ह्यवभान्तं, द१ अ२ म१ उ१ व्य (द१ व्या) लीयन्तं (→[अ] भिलषन्तः); ब१ न्यलयन्परमं पदं, ब२.३ न्यलीयन्तं परस्परं, न१ एष तत्परमं पदं.

अथान्तरिक्षे विमलं पश्यन्ति स्म महत्तरम् ।
ज्योतिस्तत्रैव ते सर्वेऽभिलषन्तः परं पदम् ॥७
एतत् सदृशाध्युषितं तीर्थं पुण्यतमं शुभम् ।
दृष्ट्वा रुद्रं समभ्यर्च्य रुद्रसामीप्यमाप्नुयात् ॥८
अन्यच्च तीर्थप्रवरं नाम्ना मधुवनं स्मृतम् ।
तत्र गत्वा नियमवानिन्द्रस्याद्धासिनं लभेत् ॥९
अथान्यत्पुष्पनगरी देशः पुण्यतमः शुभः ।
तत्र गत्वा पितृन् पूज्य कुलानां तारयेच्छतम् ॥१०
कालञ्जरं महातीर्थं लोके रुद्रो महेश्वरः ।

८. दे३. ab ॐ. -a) ब१ एतत्स्व-, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यतः स, दे४ एतच्च, द१ अ२ म१ उ१ एतत् (→एतत् स-); ब२ न१ द१ अ२ म१ उ१ देवाध्यु-, दे१.६.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवोध्युषितः (दे६ °तं), ते१ देशाध्युषितं (→देशाध्युषितं). -b) दे४ स्मृतं (→शुभं). -c) मुर्वे. रुद्रान् (→रुद्रं). -d) ब२ दे३ °सायुज्य-, ते१ म१ उ१ °सारूप्य- (→°सामीप्य-); मुर्वे आप्नुयुः (→आप्नुयात्); दे१.९-१० रूप्यमत्पदमाप्नुयात्, अ२ रुद्ररूप्यमाप्नुयात्.

अतः परं का१ पुस्तके अधिकम्—

* 'अपश्यन्तं महादेवं पूर्वं मेवाहमीश्वरम् ।

दृष्टवानिति भक्त्या ते रुद्रन्यस्तधियोऽभवन् ।

अथान्तरिक्षे विमलं पश्यन्ति स्म महत्तरम् ।

ज्योतिस्तत्रैव ते सर्वे व्यालीयन्तं परं पदम् । [४]

ज्योतिस्तत्रैव ते सर्वे विलिखन्तः परस्परं ।

यतः सदृशाध्युषितः तीर्थं पुण्यतमं शिवम् ॥

(= ६-८ab)

९. -a) न१ अभ्यर्च्यं (→अन्यच्च); का१ ब१ तीर्थं (→तीर्थ-). -b) उ१ मध्व- (→मधु-); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शुभं (→स्मृतं); का१ नाम्ना माधवं स्मृतं. -c) न१ नरः स्नात्वा, ते१ तु यमवान् (→नियमवान्). -d) ब२ भजेत्, दे४ भवेत् (→लभेत्); अ२ इन्द्राधासिनलंभवः (कः?).

१०. ब१. ॐ. -a) ब२ दे४ न१ अथान्यः, दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अथान्या (→अथान्यत्); दे१.३.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. पदम्° (→पुष्प°). -b) द१ स्मृतः (→शुभः); अ२ म१ उ१ देशं पुण्यतमं स्मृतं (म१ शुभं). -c) का१ ब२.३ दे२.६ पुण्यं (→पूज्य); अ२ तत्र गत्वापि तत्पूज्य. -d) ब३ कुस्थानात्तारयेत् शतं.

११. -b) दे३ द१ अ२ म१ उ१ काल (दे३ द१ °लो) रुद्रो, दे४.१० लोकरुद्रो, मुर्वे. मुए. रुद्रलोके (→लोके रुद्रो).

कालं जरितवान् देवो यत्र भक्तप्रियो हरः ॥११
 श्वेतो नाम शिवे भक्तो राजर्षिप्रवरः पुरा ।
 तदाशीस्तन्नमस्कारः पूजयामास शूलिनम् ॥१२
 संस्थाप्य विधिना लिङ्गं भक्तियोगपुरःसरः ।
 जजाप रुद्रमनिशं तत्र संन्यस्तमानसः ॥१३
 स तं कालोऽथ दीप्तात्मा शूलमादाय भीषणम् ।
 नेतुमभ्यागतो देशं स राजा यत्र तिष्ठति ॥१४
 वीक्ष्य राजा भयाविष्टः शूलहस्तं समागतम् ।
 कालं कालकरं घोरं भीषणं चण्डदीधितिम् ॥१५
 उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां स्पृष्ट्वाऽसौ लिङ्गमैश्वरम् ।
 ननास शिरसा रुद्रं जजाप शतरुद्रियम् ॥१६
 जपन्तमाह राजानं नमन्तमसकृद् भवम् ।

-c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. कालञ्जरं भजन्देवं, ते१ कालञ्जरो-
 द्भवो देहो. -d) दे१.८.१० न१ मुर्वे. मुए. तत्र (→यत्र); न१
 मुर्वे. भक्ति-, द१ म१ तत्र, उ१ यत्र (→भक्त-).

१२. -a) ब३ श्रोता, न१ श्वेता (→श्वेतो). -b) ब३
 द१ ग२ म१ उ१ राजर्षिः (→राजर्षि-); का१ पुरः + शुभः
 (→पुरा). -c) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. तदाशीस्तन्नमस्कारैः, दे३
 तदाशी तन्मना नित्यं, ते१ तदा शिवं नमस्कृत्य, द१ तदाशस्त-
 न्नमस्कारः, ग२ उ१ तदाशक्तनमस्कारः. -d) ते१ शंकरं
 (→शूलिनं).

१३. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रं (→लिङ्गं);
 द१ संस्थाप्यविधिमालिङ्ग्य. -d) का१ दे२ रुद्र- (→तत्र); दे१०
 °मानसं (→°मानसः).

१४. -a) ग२ म१ दीप्ताग्नि- (→दीप्तात्मा); दे१.८.९
 मुर्वे. मुए. सितं कार्ष्ण्यजिनं दीप्तं, दे१० सितं कर्णायसं दीप्तं.
 -c) न१ मेरु-, ते१ सतं (→नेतुं). -d) ते१ पूजाय प्रति तिष्ठति.

१५. -a) द१ ग२ उ१ दीप्तं (→वीक्ष्य). -b) व१
 समाहितं (→समागतं). -c) दे६ कलि-, न१ ग२ काल-
 (→कालं); ते१ द१ °कालं, ग२ म१ उ१ °हरं (→°करं). -d)
 व१.२ दे६ चण्डदीधितं, दे३ मुण्डदीधितं, दे१.८-१० म१ मुर्वे. मुए.
 चण्डदीधितं, द१ ग२ चन्द्रदीधितं, उ१ चन्द्रशेखरं (→चण्ड-
 दीधितं).

१६. व१. ab ○. -b) का१ दे२-४ द१ ईश्वरं, दे१.८.९
 मुर्वे. मुए. मुब. उत्तमं, म१ ईश्वरं (→ऐश्वरं). -c) उ१ ननामि
 (→नन्ताम); व२ मनसा (→शिरसा).

१७. -a) का१ व१-३ दे२.६ न१ ते१ अथ (→ग्राह); दे३

एहोहीति पुरः स्थित्वा कृतान्तः प्रहसन्निव ॥१७

तमुवाच भयाविष्टो राजा रुद्रपरायणः ।

एकमीशार्चनरतं विहायान्यं निषूदय ॥१८

इत्युक्तवन्तं भगवानब्रवीद् भीतमानसम् ।

रुद्रार्चनरतो वाऽन्यो मद्वशे को न तिष्ठति ॥१९

एवमुक्त्वा स राजानं कालो लोकप्रकालनः ।

बबन्ध पाशं राजाऽपि जजाप शतरुद्रियम् ॥२०

अथान्तरिक्षे विमलं दीप्यमानं

तेजोराशिं भूतभर्तुः पुराणम् ।

ज्वालामालासंवृतं व्याप्य विश्वं

प्रादुर्भूतं संस्थितं संदर्श ॥२१ वै.२.३६.२१

तं जपन्तं महाराजं. -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मनसा (→[अ]
 सकृद्); व१ ते१ जपं, दे६ जलं, दे१० भुवं (→भवं); का१ दे४
 अनन्तमसकृत्प्रभुं, द१ ग२ उ१ प्रभुतमसकृद् वचः, म१ पुरुहूतं
 सकृद् वचः. -c) दे२ पुनः (→पुरः); दे३ ग२ एहोहि (ग२ °ति)
 पुरतः स्थित्वा.

१८. -c) न१ एकमीशाननिरतः, ते१ एकमीशानावनतं.
 -d) व१-३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अन्यान् (→अन्यं); व३
 निषूदनं, म१ न पूजये (→निषूदय).

१९. -b) ते१ ग्रीत- (→भीत-); दे१० ब्रह्मविद् भीत-
 मानसम्. -c) का१ रुद्रार्चा निरतो नित्यं, व२.३ रुद्रार्चनरता-
 दन्यो, दे२.६ रुद्रार्चनरतोऽन्यो, ते१ रुद्रार्चनपरो ह्यन्यो, म१
 उ१ रुद्रार्चनपरो मान्यो. -d) व३ मद्वशे, दे१ मद्वशो
 (→मद्वशे); म१ कोऽनु- (→को न).

२०. -a) ग२ म१ उ१ तु (→स). -b) ग२ काल-
 (→कालो); व१ दे६ ते१ °प्रकालकः, व२ °प्रशाशकः, दे१ ग२ उ१
 °प्रकालतः, दे४ °प्रकल्पनः (→°प्रकालनः). -c) दे६ पाणो,
 न१ पादो (→पाशः); द१ ग२ म१ उ१ राजानं (→राजार्षि).
 -d) ग२ म१ उ१ जपन्तं (→जजाप).

२१. -a) दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. विपुलं
 (→विमलं); दे४ महान्तं (→दीप्यमानं). -b) का१ व२ परायणं
 (→पुराणं). -c) दे६ °मालं (→°माला-); दे२ °संकृतं, दे३
 °संकुलं (→°संवृतं). -d) दे६ प्रादुर्भूतो (→प्रादुर्भूतं); व२.३
 दे२ न१ ते१ विष्टितं, व३ विशिष्टं (→संस्थितं); द१ ग२ म१
 उ१ प्रादुर्भूतं सशिवं तं ददर्श, दे४ प्रादुर्भूतं संदर्शयिनीशं.

५. २.३६.२२

तन्मध्येऽसौ पुरुषं रुक्मवर्णं

देव्या देवं चन्द्रलेखोज्ज्वलाङ्गम् ।

तेजोरूपं पश्यति स्मातिहृष्टो

मेने चास्मन्नाथ आगच्छतीति ॥२२

आगच्छन्तं नातिदूरेऽथ दृष्ट्वा

कालो रुद्रं देवदेव्या महेशम् ।

व्यपेतभीरखिलेशैकनाथं

राजर्षिस्तं नेतुमभ्याजगाम ॥२३

आलोक्यासौ भगवानुग्रकर्मा

देवो रुद्रो भूतभर्ता पुराणः ।

एकं भक्तं मत्परं मां स्मरन्तं

२२. -a) दे३.४ पौरुषं (→पुरुषं); दे१० रक्तं, ग२ म१ पद्मं (→रुक्मं). -b) ते१ °ज्वलाङ्गं (→°ज्वलाङ्गं). -c) का१ म१ उ१ °राशि (→°रूपं); व२ पश्यति स्म प्रहृष्टो, दे३ पश्य विश्वासनिष्ठो. -d) दे४ ग२ चास्मिन् (→चास्मन्); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मेने चात्मानमप्यागच्छतीति, ते१ मेने चासौ नाशमागच्छतीति.

२३. -a) ते१ चाति° (→नाति°); व१ दे१.८-१० द१ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. °दूरेऽतिहृष्ट्वा, दे३ °दूरे प्रहृष्टा (→°दूरेऽतिहृष्ट्वा). -b) ग२ रुद्रो (→रुद्रं); का१ दे३ म१ देवदेवं, दे१० ग२ देवदेव्यो (→देवदेव्या); दे१.८-९ न१ सहेशं (→महेशं). -d) का१ दे१० न१ ते१ ग२ राजर्षि (→राजर्षिस्).

२४. दे४. d ○. -a) ते१ आलोक्यासौ, ग२ ग्राह*सौ, म१ अथाहासौ (→आलोक्यासौ); दे१० रुद्र° (→उग्र°); का१ °कर्मा, ग२ म१ °रूपो (→°कर्मा); दे४ भूतहर्त्तुः, दे६ भूतहर्त्ता, ते१ भूतकेतुः, द१ उ१ भूतहव्यः, ग२ म१ भूतभव्य, (→भूतभर्ता). -c) व३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एवं (→एकं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सत्वरं, दे४ तत्परे, द१ तत्परं (→मत्परं); दे४ *** (→स्मरन्तं). -d) व३ देही भीतं, दे२.६ देही भीमं, न१ देगीति मां, ते१ देहीति मे (→देही तीमं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कालरूपं, दे६ कालमूले, द१ ग२ म१ उ१ कालमूर्त्तं (→कालमूचे); दे६ समेति, ते१ दमेति (→ममेति); का१ व्यक्तागच्छ कालमूचे ममेति, व२ व *** मं कालमृत्युं जयेति.

२५. दे४. ab ○. -a) दे१.८-१० मुए. स्मृत्वा, दे३ दृष्ट्वा (→श्रुत्वा); दे३ रूपं (→वाक्यं); का१ दे२ व्यग्रं, व२

देहीतीमं कालमूचे ममेति ॥२४

श्रुत्वा वाक्यं गोपतेरुग्रभावः

कालात्माऽसौ मन्यमानः स्वभावम् ।

बद्धा भक्तं पुनरेवाऽथ पार्श्वः

क्रुद्धो रुद्रमभिदुद्राव वेगात् ॥२५

प्रेक्ष्यायान्तं शैलपुत्रीमथेशः

सोऽन्वीक्ष्यान्ते विश्वमायाविधिज्ञः ।

सावज्ञं वै वामपादेन मृत्युं

श्वेतस्येनं पश्यतो व्याजघान ॥२६

ममार सोऽतिभीषणो महेशपादघातितः ।

रराज देवतापतिः सहोमया पिनाकधृक् ॥२७

दे१.८-१० न१ द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. रुद्र° (→उग्र°); दे३ °भावं (→°भावः). -b) व२.३ दे६ मन्यमानश्च भावं, न१ गम्यमानश्च भावं, ते१ मन्यमानस्तु भावं, ग२ मन्यते रुद्रभावं (→मन्यमानः स्वभावं). -c) द१ ग२ परमं चाथ, म१ परमंश्चाणु, उ१ पक्षपातं च (→पुनरेवाऽथ). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. रुद्रो (→क्रुद्धो); दे१.८-९ मुर्वे. मुए. रौद्रं, दे१० रुद्रे, द१ ग२ म१ रुद्रस् (→रुद्रं); व१ दे३ न१ द१ ग२ म१ त्वभि°, मुर्वे. मुए. चाभि° (→अभि°).

२६. -a) दे६ प्रेक्ष्यं पार्श्वं (→प्रेक्ष्यायान्तं); दे३ कालमूर्त्ति, दे६ शैव भीमां, ते१ शैलपुत्र्यां (→शैलपुत्रीं); दे३ कृतान्तं, दे४ महेशः, द१ अथेशं (→अथेशः). -b) व१.३ न१ ग२ सोऽन्वीक्ष्यान्ते, ते१ सोऽयंज्ञान्ते (→सोऽन्वीक्ष्यान्ते); दे४ विश्वमाया, ते१ मृष्ट्वा माया, ग२ विश्वमायं (→विश्वमाया-); व२.३ दे२.६ द१ विधिज्ञं (व२ द१ °ज्ञां) (→°विधिज्ञः). -c) ते१ सोपज्ञं वै, ग२ उ१ कृत्वावज्ञं, म१ कृताभिज्ञं (→सावज्ञं वै); व३ द१ °देवेन (→°पादेन); व३ सत्यं, दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. कालं (→मृत्युं). -d) का१ चेतस्येनं, व२.३ मुब. राज्ञश्चैनं, द१ श्वेतोप्येनं, दे६.१० मुर्वे. मुए. श्वेतस्येनं (→श्वेतस्येनं); व२.३ दे६ न१ ह्याजघान, म१ [अ]प्याजघान (→व्याजघान).

२७. -b) का१ व२.३ दे२ °ताडितः, दे६ ते१ °पातितः (→°घातितः). -c) ते१ चचार (→रराज); द१ ग२ म१ °शिवः. (→°पतिः); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. विराजते सहोमया. -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. महेश्वरः पिनाकधृक्, दे४ सहोमयापि लोकधृक्.

निरोक्ष्य देवमीश्वरं प्रहृष्टमानसो हरम् ।
 ननाम साम्बमव्ययं स राजपुंगवस्तदा ॥२८
 नमो भवाय हेतवे हराय विश्वसंभवे ।
 नमः शिवाय धीमते नमोऽप्यवर्गदायिने ॥२९
 नमो नमो नमोऽस्तु ते महाविभूतये नमः ।
 विभागहीनरूपिणे नमो नराधिपाय ते ॥३०
 नमोऽस्तु ते गणेश्वर प्रपन्नदुःखनाशन ।
 अनादिनित्यभूतये वराहशृङ्गधारिणे ॥३१
 नमो वृषध्वजाय ते कपालमालिने नमः ।
 नमो महानटाय ते नमो वृषध्वजाय ते ॥३२
 अथानुगृह्य शंकरः प्रणामतत्परं नृपम् ।

स्वगाणपत्यमव्ययं सरूपतामथो ददौ ॥३३
 सहोमया सपार्षदः सराजपुंगवो हरः ।
 मुनीशसिद्धवन्दितः क्षणाददृश्यतामगात् ॥३४
 काले महेशाभिहते लोकनाथः पितामहः ।
 अयाचत वरं रुद्रं सजीवोऽयं भवत्विति ॥३५
 नास्ति कश्चिदपीशान दोषलेशो वृषध्वज ।
 कृतान्तस्यैव भवता तत्कार्यं विनियोजितः ॥३६
 स देवदेववचनाद् देवदेवेश्वरो हरः ।
 तथास्त्वित्याह विश्वात्मा सोऽपि तादृग्विधोऽभवत् ॥३७
 इत्येतत् परमं तीर्थं कालंजरमिति श्रुतम् ।
 गत्वाऽभ्यर्च्य महादेवं गाणपत्यं स विन्दति ॥३८ वें.२.३६.३८

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

२८. ब१. ०. -b) दे४ प्रहृष्टमानसोदरं. -c) ग्र२ उ१ सार-, मुब. सात्वं (→सांबं); ग्र२ म१ अद्वयं (→अव्ययं); का१ दे४ ननाम शान्तमव्ययं, ब२.३ ननाम साम्बमव्ययं, दे१.८-१० मुए. ननामा (दे१० °मि) सौतमव्ययं, मुबे. ननाम वै तमव्ययं.

२९. ब१. ०. -a) दे६ म१ हराय (→भवाय); का१ ब२.३ दे२.६ ते१ °संभवे (→°हेतवे). -b) दे६ भवाय (→हराय).

३०. ब१. ०. -a) का१ दे६ नमो नमोऽस्तु ते महा-, द१ म१ नमो नमोऽस्तु देव ते (म१ मे). -b) का१ महाविभूतये नमो नमः, ते१ महाविभूतये * * नमः. -c) दे४ नमो विभाग-रूपिणे. -d) ब३ दे३.४.६ न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ नमोऽमराधि-पाय ते, दे१.८-१० मुए. नमो नराधिपतये.

३१. ब१. ०. -b) दे१.८.९ न१ मुबे. मुए. °शासनः, दे१० °नाशनः, ग्र२ उ१ °नाशिने, म१ °हारिणे (→°नाशन).

अतः परं दे१ अधिकम्—

* 'नमो वृषध्वजाय ते नमोऽप्यवर्गदायिने । (= ३२a, २९d)

३२. ब१. ०. -b) दे६ °शालिने (→°मालिने). -c) दे१.४.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ मुबे. मुए. महानगाय, दे३ महाशयाय (→महानटाय); ब२ विभूतिभूषणाय ते. -d) ब२ नमो महाजटाय ते, दे१.८-१० मुए. मुब. विवाहवे हराय ते, दे३.४ विवाहवाहनाय ते, ते१ नमो विवाहदायते, द१ पिनाकपाणये नमः, ग्र२ नमो भ* * नाशिने, म१ नमो नमो भवाधिनाशिने.

३३. ब१. ०. -b) न१ प्रमाणतत्परं नृपां. -c) दे६ अगाण°, दे९ स्वगणा° (→स्वगाण°). -d) ब२.३ दे१.३.४.८-१०

न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुबे. मुए. मुब. स्वरूपता- (→सरूपता-); दे१.६.८.९ ते१ अथाददौ (→अथो ददौ).

३४. a) द१ अथो° (→सहो°) ब२ द१ सपार्षदः (→सपार्षदः). -d) का१ इयात् (→अगात्).

३५. -a) ग्र२ कालं (→काले); दे१.३.८-१० मुबे. मुए. मुब. महेशनि (दे१ वि) हते, ते१ महेशाभिहते, द१ म१ महेशेन हते, उ१ महेशेन गते (→महेशाभिहते). -c) दे१.८.१० रुद्रं, दे६ रुद्रो (→रुद्रं). -d) द१ ग्र२ म१ उ१ सजीवोऽयं भवेदिति.

३६. -a) ते१ किञ्चित् (→कश्चित्). -b) दे१.९ दोषरेखा (दे९ °षा), दे३ अधिकारी, दे८ दोषरेषो, दे१० दोषरेखा ?, ग्र२ दोषलोभो, म१ उ१ दोषलोपो (→दोषलेशो); का१ दे१.४ ग्र२ उ१ वृषध्वजः, ब१ वृषध्वजं (→वृषध्वज). -c) ब२ दे३.६ न१ कृतान्तस्यैव, ते१ कृतान्तस्यैव, द१ ग्र२ म१ कृतान्तस्यैव (→कृतान्तस्यैव); दे१.८.९ मुबे. मुए. भविता, दे६ भवतो, द१ ग्र२ म१ उ१ भवतात् (→भवता); -d) ते१ यत्कार्यं (→तत्कार्यं).

३७. -a) दे३ स लोकनाथवचनाद्, ते१ स देवो देववचनात्. -b) दे३ द१ म१ देवदेवो महेश्वरः.

३८. -a) दे३ तदेतत् (→इत्येतत्). -b) ब१ श्रुति, दे३ स्मृतं, दे१० श्रुतं, +स्मृतं, द१ ग्र२ उ१ मुए. मुब. श्रुतिः (→श्रुतं). -c) द१ ग्र२ म१ उ१ तत्रा° (→गत्वा°). -d) ब१ दे१.४.८ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुए. च (→स).

पुष्पिका—[दे४ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१ इति कौर्मे महापुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां, ब२ इति कूर्मपुराणे,

सूत उवाच ।*

वै२.३७.१ इदमन्यत् परं स्थानं गुह्याद् गुह्यतमं महत् ।
महादेवस्य देवस्य महालयमिति श्रुतम् ॥१
तत्र देवादिदेवेन रुद्रेण त्रिपुरारिणा ।
शिलातले पदं न्यस्तं नास्तिकानां निदर्शनम् ॥२
तत्र पाशुपताः शान्ता भस्मोद्धूलितविग्रहाः ।
उपासते महादेवं वेदाध्ययनतत्पराः ॥३
स्नात्वा तत्र पदं शार्वं दृष्ट्वा भक्तिपुरःसरम् ।
नमस्कृत्वाऽथ शिरसा रुद्रसामीप्यमाप्नुयात् ॥४

ब३ दे२ इत्यादिपुराणे कौर्म, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे,
दे३ इति कूर्मपुराणे, दे३-१० द१ अ२ म१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिभागे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुर्वे. इति श्रीकूर्म-
पुराणे उत्तरार्धे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपविभागे, मुब. इति
श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—ब२ दे३ न१ द१
म१ उ१. ०; का१ ब१.३ दे२ पुण्यायतनवर्णने कालवधो (ब३ ०रो)
नाम, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. कालवधे, दे६ ते१ कालवधो नाम, अ२
तीर्थप्रशंसायां मृत्युवधं नाम, मुब. तीर्थोपाख्याने कालवधे.
अध्यायसंख्या—दे६. ०; का१ ब१.३ दे२ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः,
ब२ ॥३४॥, दे१.१० मुर्वे. षड्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥, दे३.८.९ द१
अ२ म१ मुए. षट्त्रिंशोऽध्यायः, न१ षडशीतितमोऽध्यायः, ते१
पंचत्रिंशोऽध्यायः, उ१ षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥श्री॥, मुब. पंचत्रिंशो-
ऽध्यायः ॥३५॥.

३६

* दे४. ०; दे३.९ सूत उ.; न१ व्यासः; ते१ श्रीशिवः, +
सूतः; द१ म१ श्रीसूतः; अ२ उ१ सूतः.

१. -a) दे६ सत्परमं, ते१ अस्य परं (→अन्यत्परं). -b)
दे१.४.८.९ द१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. गुह्यतरं (→गुह्यतमं). -d)
मुर्वे. मुए. मुब. महालयः, द१ अ२ म१ उ१ महाकालं (→महालयं)
दे१.६.८.१० अ२ उ१ भुतिः (→श्रुतम्).

२. -a) ब२ देवाति०, ब३ दे१.३.६.८.९ मुब. देवाधि०
(→देवादि०). -d) दे१.८.१० नास्ति कालानिदर्शनं, अ२ नास्ति
कालानिदर्शने.

अन्यच्च देवदेवस्य स्थानं शंभोर्महात्मनः ।
केदारमिति विख्यातं सिद्धानामालयं शुभम् ॥५
तत्र स्नात्वा महादेवमभ्यर्च्य वृषकेतनम् ।
पीत्वा चैवोदकं शुद्धं गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥६
श्राद्धदानादिकं कृत्वा ह्यक्षयं लभते फलम् ।
द्विजातिप्रवरैर्जुष्टं योगिभिर्यतमानसैः ॥७
तीर्थं प्लक्षावतरणं सर्वपापविनाशनम् ।
तत्राभ्यर्च्य श्रीनिवासं विष्णुलोके महीयते ॥८
अन्यं मगधराजस्य तीर्थं स्वर्गगतिप्रदम् ।

३. -a) उ१ जाता (→शान्ता).

४. अ२. ४a-५d ०. -a) दे६ स्नात्वाभद्र, न१ तत्र
स्नात्वा (→स्नात्वा तत्र); का१ परं तीर्थं, ब१ पदं शीघ्रं, दे३
पदं सार्द्धं, दे४ परं सर्वं(र्व?), दे६ पदं पार्श्वं, दे१० पदं शार्वं,
न१ द१ पदं शर्वं, ते१ पदं सर्वं (→पदं शार्वं). -c) ब२.३ न१
नमस्कृत्याथ, दे६ नमस्तुत्याथ, ते१ नमस्कृत्वा च (→नमस्कृत्वाथ).
-d) का१ ब२ दे२ ते१ म१ रुद्रसारूप्यं, ब३ शिवसायुज्यं, दे४
रुद्रं सामीप्यं, दे६ रुद्रसायुज्यं, न१ रुद्रसान्निध्यं (→रुद्रसामीप्यं).

५. ब१ दे६ ते१ अ२. ०. -a) उ१ अन्यत्तु (→अन्यच्च);
दे१० ०देवेश- (→०देवस्य).

६. ब१ दे६ ते१. ०. -a) द१ अ२ म१ उ१ समभ्यर्च्य
(→महादेवं). -b) का१ दे२ दृष्ट्वा च, दे४ अन्यत्र (→अभ्यर्च्यं).
दे३ समभ्यर्च्यं श्वकेतनम्, द१ अ२ म१ उ१ महादेवं (उ१ ०वः)
सनातनं. -d) दे१ गणपत्यं (→गाणपत्यम्).

७. -a) ब२.३ श्राद्धं (→श्राद्ध-). -b) ब१.३ दे६ ते१
[अ]प्यक्षयं, अ२ लक्ष्यं (→ह्यक्षयं). -c) ब१ हृष्टं, ब३
दे६ युष्टं, ते१ युष्टं (→जुष्टं). -d) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए.
मुब. जित० (→यत०).

८. -a) दे३ प्लक्षाव०, द१ वृक्षाव० (→प्लक्षाव०);
दे६ प्लक्षावतरणं तीर्थं. -b) द१ अ२ म१ उ१ ०प्रणाशनं
(→०विनाशनम्).

९. ब१. ०; ते१. १d-२१b ०. -a) का१ अन्यं
तु मगधराजस्य, ब२.३ दे१.३.४.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. अन्यच्च मगधारण्यं. -b) ब२.३ दे६ ते१

अक्षयं विन्दति स्वर्गं तत्र गत्वा द्विजोत्तमः ॥१९
 तीर्थं कनखलं पुण्यं महापातकनाशनम् ।
 यत्र देवेन रुद्रेण यज्ञो दक्षस्य नाशितः ॥२०
 तत्र गङ्गामुपस्पृश्य शुचिर्भावसमन्वितः ।
 मुच्यते सर्वपापैस्तु ब्रह्मलोकं लभेन्मृतः ॥२१
 महातीर्थमिति ख्यातं पुण्यं नारायणप्रियम् ।
 तत्राभ्यर्च्य हृषीकेशं श्वेतद्वीपं निगच्छति ॥२२
 अन्यच्च तीर्थप्रवरं नाम्ना श्रोपर्वतं शुभम् ।
 तत्र प्राणान् परित्यज्य रुद्रस्य दयितो भवेत् ॥२३
 तत्र सन्निहितो रुद्रो देव्या सह महेश्वरः ।
 स्नानपिण्डादिकं तत्र कृतमक्षय्यमुत्तमम् ॥२४
 गोदावरी नदी पुण्या सर्वपापविनाशनी ।
 तत्र स्नात्वा पितृन् देवांस्तर्पयित्वा यथाविधि ।

स्वर्गलोक^०, दे१.३.४.८-१० न१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. सर्वलोक^०
 (→तीर्थं स्वर्ग^०); द१ सर्वलोके मतिप्रदम्, म१ उ१ सर्वलोका-
 भयप्रदम्. -c) दे१.३.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. विन्दते,
 दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ लभते (→विन्दति). -d) दे६ द्विजोत्तम,
 उ१ द्विजोत्तमाः (→द्विजोत्तमः).

१०. ते१. ०. -a) उ१ जन * ले (→कनखलं). -c)
 द१ ग्र२ म१ उ१ तत्र (→यत्र). -d) का१ यागो (→यज्ञो).

११. ते१. ०. -a) ब१ अत्र (→तत्र). -b) द१ म१
 उ१ भक्ति^०, ग्र२ भस्म^० (→भाव^०). -d) दे१.८.९ मुर्वे. मुए.
 मुब. ब्रह्मलोके (दे१.८.९ कं) वसेन्नरः, दे३.४.१० द१ ग्र२ उ१
 ब्रह्मलोकं लभेन्नरः (दे३ व^०) रः, म१ ब्रह्मलोकं ब्रजेन्नरः.

१२. ब१ ते१. ०. -d) का१ मुर्वे. मुए. स गच्छति,
 दे४ हि गच्छति (→निगच्छति); दे३ श्वेतद्वीपे तु गच्छति.

१३. ते१. ०. -b) दे६ नामा (→नाम्ना). -c)
 दे१.८.९ म१ मुर्वे. मुए. मुब. अत्र (→तत्र). -d) दे४ प्रियतो
 (→दयितो).

१४. ब१.२ ते१. ०. -a) दे४ सन्निहिते रुद्रे (→सन्नि-
 हितो रुद्रो). -b) न१ सदेश्वरः (→महेश्वरः); दे४ देवस्य
 सहमेश्वरः. -c) ब३ दे३ म१ स्नानं (→स्नान-). -d)
 दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. दत्तं, दे१० तदं (?), उ१ कुलं (→कृतं).

१५. ते१. ०; ब२. ab ०. -a) दे३ तत्र गोदावरी
 पुण्या, न१ गोदावरी नदी पुण्या. -b) का१ ब३ दे४.६ द१ ग्र२
 म१ उ१ विनाशनी, दे१.३.१० न१ मुर्वे. मुए. प्रणाशनी

सर्वपापविशुद्धात्मा गोसहस्रफलं लभेत् ॥१५
 पवित्रसलिला पुण्या कावेरी विपुला नदी ।
 तस्यां स्नात्वोदकं कृत्वा मुच्यते सर्वपातकैः ।
 त्रिरात्रोपोषितेनाथ एकरात्रोषितेन वा ॥१६
 द्विजातीनां तु कथितं तीर्थानामिह सेवनम् ।
 यस्य वाङ्मनसो शुद्धे हस्तपादौ च संस्थितौ ।
 अलोलुपो ब्रह्मचारी तीर्थानां फलमाप्नुयात् ॥१७
 स्वामितीर्थं महातीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
 तत्र सन्निहितो नित्यं स्कन्दोऽमरनस्कृतः ॥१८
 स्नात्वा कुमारधारायां कृत्वा देवादितर्पणम् ।
 आराध्य षण्मुखं देवं स्कन्देन सह मोदते ॥१९
 नदी त्रैलोक्यविख्याता ताम्रपर्णीति नामतः ।
 तत्र स्नात्वा पितृन् भक्त्या तर्पयित्वा यथाविधि ।

पापकर्तृनपि पितृन्स्तारयेन्नात्र संशयः ॥२० वें. २.३७.२२

(न१ ०नी), मुब. ०प्रणाशनी (→विनाशनी). -d) ब१ तथा
 विधिः, ब३ यथाविधि, दे१.१० उ१ यथाविधिः (→यथाविधि).

१६. ते१. ०; ब१. ef ०. -a) ग्र२ ०फलदा
 (→सलिला). -b) दे३ विश्रुता^०, न१ विमला^० (→विपुला^०).
 -c) दे६ तस्या, ग्र२ उ१ तस्य (→तस्यां); ब२ स्नानादिकं, दे६
 स्नातोदकं (→स्नात्वोदकं); दे४ पीत्वा (→कृत्वा). -f) दे४
 एकरात्रोषितोऽपि वा.

अतः परं ब२.३ पुस्तकयोरधिकम्—

३२. *विमुक्तः सर्वपापेभ्यो रुद्रसारूप्यमाप्नुयात् ।

१७. ब१ ते१. ०; द१. ab ०. -a) ग्र२ म१ उ१
 समुद्दिष्टं (→तु कथितं). -b) दे४ हि स सेवनम्, ग्र२ म१ उ१ इह
 पावनम् (→इह सेवनम्). -c) ग्र२ उ१ तस्य (→यस्य); मुब.
 वाङ्मनसे (→वाङ्मनसी); दे६ शुद्धौ, ग्र२ शुद्धो (→शुद्धे). -d)
 द१ ग्र२ म१ उ१ यस्य (→हस्त-); ब२ दे१.३.८.९ द१ ग्र२ म१ उ१
 मुए. मुब. संयतौ, दे१० संयुतौ (→संस्थितौ).

१८. ब१ ते१. ०. -a) दे६ स्वानि तीर्थं (→स्वामि-
 तीर्थं); द१ ग्र२ म१ उ१ महापुण्यं (→महातीर्थं). -d) ब२
 स्कन्दो साधु^० (→स्कन्दोऽमर^०).

१९. ब१ ते१. ०. -a) ब२ कुमारमाराध्य (→कुमार-
 धारायां). -c) दे४ आराध्या (→आराध्य).

२०. ब१ ते१. ०. -a) दे४ ०विख्यातां (→०विख्याता).
 -b) न१ दामपत्नीति, द१ ग्र२ म१ उ१ कृष्णवेणीति (→ताम्र-
 पर्णीति). -d) ब१ दे३.१० उ१ यथाविधिः (→यथाविधि).

वै. २.३७.२३ चन्द्रतीर्थमिति ख्यातं कावेर्याः प्रभवेऽक्षयम् ।
 तीर्थं तत्र भवेद् वस्तुं मृतानां स्वर्गतिर्ध्रुवा ॥२१॥
 विन्ध्यपादे प्रपश्यन्ति देवदेवं सदाशिवम् ।
 भक्त्या ये ते न पश्यन्ति यमस्य सदनं द्विजाः ॥२२॥
 देविकायां वृषो नाम तीर्थं सिद्धनिषेवितम् ।
 तत्र स्नात्वा दत्त्वा योगसिद्धिं च विन्दति ॥२३॥
 दशाश्वमेधिकं तीर्थं सर्वपापविनाशनम् ।
 दशानामश्वमेधानां तत्राप्नोति फलं नरः ॥२४॥
 पुण्डरीकं महातीर्थं ब्राह्मणैरुपसेवितम् ।
 तत्राभिगम्य युक्तात्मा पौण्डरीकफलं लभेत् ॥२५॥
 तीर्थेभ्यः परमं तीर्थं ब्रह्मतीर्थमिति श्रुतम् ।

२१. व१ ते१. ०. -b) व३ कावेर्याञ्च भवक्षयं, दे४ केवेद्यां प्रभवाक्षयं. -c) दे१.८-१० व१ मुर्वे. मुए. मुब. तीर्थं (→तीर्थं); दे३ तच्च (→तत्र); व२ कृत्यं, दे१.४.८-१० व१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. दत्तं, दे३ नित्यं (→वस्तु). -d) न१ स्मृतानां (→मृतानां); का१ दे२ च गतिर्ध्रुवा, व२ स्वर्गतिप्रदम्, दे१.३.४.८-१० व१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सद्गतिप्रदम्, दे६ स्वर्गतिर्ध्रुवं (→स्वर्गतिर्ध्रुवा).

२२. व१ ते१. ०; ग२. bc ०. -a) व१ ग२ म१ उ१ विन्ध्य पापं पश्यन्ति. -b) दे६ यदाशिवम् (→सदाशिवम्). -c) का१ भक्त्या तं ये न, दे२.८-१० मुर्वे. मुए. भक्ता ये तेन, दे३ सद्भक्तास्तेन, दे४ भक्त्या ये न प्र-, न१ भक्ता तोये न, व१ भक्ता ये तु न, म१ उ१ भक्त्या ये तु न (→भक्त्या ये ते न). -d) का१ व३ दे१.२.४.६-८-१० न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वदनं (→सदनं).

२३. व१ ते१. ०. -a) दे६ देवकार्या (→देविकायां); दे३ वृको, दे४ वृषा (→वृषो). -c) दे१.६.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. कृत्वा, व१ ग२ म१ उ१ पीत्वा (→दत्त्वा).

२४. ते१. ०. -a) दे४ (त) दशाश्वं (→दशाश्वं); व१ पुण्यं, तीर्थं (→तीर्थं). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. विनाशकम्, दे३ प्रणाशनं (→विनाशनम्). -d) व२ तत्र तीर्थं, दे३ न१ तत्प्राप्नोति, म१ श्रवाप्नोति (→तत्राप्नोति); व१ ग२ म१ उ१ बहु (→नरः).

२५. ते१. ०. -a) दे१.६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तथा-तीर्थं, दे६ तथा तीर्थं, दे१० यथा तीर्थं (→महातीर्थं). -b) का१ व२.३ दे१-३.६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. उपशोभितम् (→उपसेवितम्); दे४ ब्राह्मणत्रयसेवितम्. -c) ग२ युक्तानां (→युक्तात्मा). -d) दे१.३.४.८-१० न१ व१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. पुण्डरीकं (→पौण्डरीकं).

ब्रह्माणमर्चयित्वा तु ब्रह्मलोके महीयते ॥२६॥
 सरस्वत्या विनशनं प्लक्षप्रस्रवणं शुभम् ।
 व्यासतीर्थं परं तीर्थं मैनाकं च नगोत्तमम् ।
 यमुनाप्रभवं चैव सर्वपापविशोधनम् ॥२७॥
 पितृणां दुहिता देवी गन्धकालीति विश्रुता ।
 तस्यां स्नात्वा दिवं याति मृतो जातिस्मरो भवेत् ॥२८॥
 कुरबेतुङ्गं पापघ्नं सिद्धचारणसेवितम् ।
 प्राणांस्तत्र परित्यज्य कुबेरानुचरो भवेत् ॥२९॥
 उमातुङ्गमिति ख्यातं यत्र सा रुद्रवल्लभा ।
 तत्राभ्यर्च्य महादेवीं गोसहस्रफलं लभेत् ॥३०॥

२६. व१ ते१. ०. -a) व१ तत्त्वेन (→तीर्थेभ्यः). -b) दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. स्मृतम् (→श्रुतम्); व१ अतिपुण्यतमं, ग२ म१ ब्राह्म (म१ 'ह्रा') पुण्यतमं स्मृतम् (म१ शुभम्). -c) दे१.४ मुर्वे. मुए. मुब. [अ] व, दे१० च (→तु); व१ बहुभ्यस्तर्पयित्वा तु, ग२ म१ उ१ ब्र(म१ ब्रा°)ह्मणांस्तर्पयित्वा तु.

२७. दे२ ते१. ०. -a) व१ दे४ सरस्वत्यां (→सरस्वत्या); व१ ग२ उ१ सरस्वत्यापि सन्दर्शं, म१ सरस्वत्यापि संपृष्टं. -b) का१ दे६ प्राक्षं प्रश्रवणं, व१.३ दे३ न१ प्लक्षं प्रस्रवणं, व२ प्लक्षैकाश्रवणं, ग२ उ१ ऋक्षप्रस्रवणं (→प्लक्षप्रस्रवणं). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. इति ख्यातं, व१ ग२ म१ उ१ महातीर्थं (→परं तीर्थं). -d) दे१.३.८-१० न१ व१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. मैनाकश्च (→मैनाकं च); दे१.३.८-१० न१ व१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. नगोत्तमः (→नगोत्तमम्). -e) दे१.३.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. °प्रभवश्चैव, व१ ग२ म१ उ१ °सम्भवश्चैव (→°प्रभवं चैव). -f) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °विनाशनं, न१ °विशोधनं, ग२ °विमोचनं (→°विशोधनं).

२८. दे२ ते१. ०. -a) का१ गन्धकालीति, दे४ गन्धकारीति, व१ गणशांति-, म१ गणकालीति (→गन्धकालीति). -c) व२.३ दे४.८-१० मुए. मुब. दिवं याति, व१ ग२ म१ उ१ शिवं याति (म१ उ१ °ति) (→°दिवं याति). -d) व१ यातिस्मृतो (→जातिस्मरो).

२९. दे२. ०; ते१. a ०. -b) व१ सिद्धगन्धर्वं (→सिद्धचारणं). -c) ते१ परित्यज्य (→परित्यज्य).

३०. दे२. ०. -a) व३ दे६ उत्तमां (→उमातुङ्गं). -b) दे४ परमा देववल्लभा. -c) का१ व२ व१ ग२ उ१ महादेवं (→महादेवीं).

भृगुतुङ्गे तपस्तप्तं श्राद्धं दानं तथा कृतम् ।
 कुलान्युभयतः सप्त पुनातीति श्रुतिर्मम ॥३१
 काश्यपस्य महातीर्थं कालसर्पिरिति श्रुतम् ।
 तत्र श्राद्धानि देयानि नित्यं पापक्षयेच्छया ॥३२
 दशार्णयां तथा दानं श्राद्धं होमस्तथा जपः ।
 अक्षयं चाव्ययं चैव कृतं भवति सर्वदा ॥३३
 तीर्थं द्विजातिभिर्जुष्टं नाम्ना वै कुरुजाङ्गलम् ।
 दत्त्वा तु दानं विधिवद् ब्रह्मलोके महीयते ॥३४
 वैतरण्यां महातीर्थे स्वर्णवेद्यां तथैव च ।
 धर्मपृष्ठे च सरसि ब्रह्मणः परमे शुभे ॥३५

३१. दे२. ०. -a) दे१ तपस्तप्तुं, ते१ तपस्तप्तवा
 (→तपस्तप्तं). -b) ब२ दानं श्राद्धं, द१ ग२ म१ उ१ तत्र
 श्राद्धं (→श्राद्धं दानं). -c) ते१ ग२ तत्र (→सप्त). -d)
 दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. मतिर् (→श्रुतिर्).

३२. ब१ दे२. ०. -b) दे२ कालसर्पिर्मम (रि)ति, दे२
 कालसर्पिमिति, ग२ ** सर्पिरिति (→कालसर्पिरिति); ते१
 कालसर्प इति श्रुतिः.

३३. दे२. ०. -a) का१ ब्राह्मणानां, द१ म१ उ१ दशा-
 र्णयां (→दशार्णयां); ग२ श्राद्धं (→दानं). -b) का१ ते१
 होमं तथा, ब१.२ दे४ द१ ग२ उ१ होमस्तपो, दे१.८-१० न१ म१
 मुर्वे. मुए. मुब. होमं तपो (→होमस्तथा); न१ जपं (→जपः).
 -c) दे३ चाक्षयं (→चाव्ययं). -d) का१ ब२.३ दे६ न१ ते१
 दत्तं, ब१ दत्ते (→कृतं); न१ तरति (→भवति); का१ ब१-३ दे६
 ते१ नान्यथा (→सर्वदा).

३४. ब१ दे२. ०. -b) ब३ ते१ नाम वै, दे४ नाम्ना च
 (→नाम्ना वै). -c) ब२ दे६ न१ मुब. दत्त्वात्र, दे४ द१ ग२
 म१ उ१ दत्त्वा च (→दत्त्वा तु); ग२ म१ उ१ विविधं (→विधि-
 वद्); का१ दत्त्वा दानं च विधिवद्, दे३ तत्रान्नं विधिवद्दत्त्वा.

३५. ब१. ०; दे४. ३५८-३६८ ० (द. सं.). -a)
 दे२.९ वैतरण्या, ग२ वैतरण्यं (→वैतरण्यां); दे३.४ द१ ग२ म१
 महातीर्थं (→महातीर्थं). -b) का१ ब३ दे२ ते१ द१ ग२ म१ उ१
 स्वर्णवेद्यां, दे६ स्वर्णवेद्यं (→स्वर्णवेद्यां); दे३ स्वर्णरेखाख्यमेव
 च. -c) दे१.८.९ मुए. मुब. ब्रह्मपृष्ठे (→धर्मपृष्ठे); ब३ दे१.८-१०
 न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. शिरसि, दे३ परमं, द१ सदसि, ग२
 जनितं, म१ विपुलं (→सरसि). -d) ग२ ब्रह्मणे (→ब्रह्मणः);
 म१ परमं शुभम् (→परमे शुभे); दे३ ब्रह्मणस्तीर्थमुत्तमं.

भरतस्याश्रमे पुण्ये पुण्ये श्राद्धवटे शुभे ।
 महाह्रदे च कौशिक्यां दत्तं भवति चाक्षयम् ॥३६
 मुञ्जपृष्ठे पदं न्यस्तं महादेवेन धीमता ।
 हिताय सर्वभूतानां नास्तिकानां निदर्शनम् ॥३७
 अल्पेनापि तु कालेन नरो धर्मपरायणः ।
 पाप्मानमुत्सृजत्याशु जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥३८
 नाम्ना कनकनन्देति तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 उदीच्यां मुञ्जपृष्ठस्य ब्रह्मर्षिगणसेवितम् ॥३९
 तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति सशरीरा द्विजातयः ।
 दत्तं चापि सदा श्राद्धमक्षयं समुदाहृतम् ।
 ऋणैस्त्रिभिर्नरः स्नात्वा मुच्यते क्षीणकल्मषः ॥४०

वै. २.३७.४३

३६. दे४. ०. -b) ब३ क्षेत्रे, दे३ ** (→पुण्ये);
 का१ शुद्धवटे, दे१ गृध्रे वने, दे३ दारुवने, दे२-१० न१ मुर्वे. मुए.
 मुब. गृध्रवने (न१ °टे), द१ ग२ म१ उ१ गृध्रवने (→श्राद्धवटे);
 ते१ ** श्राद्ध(व)सुशोभने. -c) ब१ महादेवेथ, दे१ महाह्रदे
 च, दे६ महागदेव, द१ महार्हदेव-, ग२ म१ महादेवस्य
 (→महाह्रदे च).

३७. ब१. ०. -a) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुण्ड
 (दे२-१० °ण्डा) पृष्ठे, द१ ग२ म१ उ१ मोक्षपृष्ठे (→मुञ्जपृष्ठे);
 दे६ पृष्ठं (→न्यस्तं). -b) म१ शम्भुना (→धीमता). -c)
 का१ हिताय (→हिताय). -d) द१ ग२ नास्तिकाय (→नास्तिक-
 कानां); न१ नास्तिका नातिदर्शनम्.

३८. ब१. ०. -a) दे४ ते१ अन्येनापि (→अल्पेनापि);
 का१ हि, दे३ द१ ग२ म१ च (→तु). -c) ब२.३ दे२.६ न१ ते१
 उत्सृज्यत्र, दे४ उ१ उत्सृज्यत्र, मुब. उत्सृजेद् यत्र (→उत्सृज-
 त्वाशु); का१ पाप्मानामाशु तत्त्वाज.

३९. ब१. ०. -a) ब२ कनखलञ्चैव, ब३ कनखन-
 मिति, दे६ कनखलं त्वेति, न१ कनकनां देवि, ग२ ** कनन्दती
 (→कनकनन्देति). -b) ग२ तीर्थं त्रैलोक्यं नाम विश्रुतम्. -c)
 ब२ उदीची, ब३ दे६ उदीच्यां, ग२ उदीच्या (→उदीच्यां);
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ब्रह्मपृष्ठस्य, न१ मुञ्जपृष्ठस्य, ग२ मुञ्जपृष्ठस्य.
 (→मुञ्जपृष्ठस्य).

४०. ब१. ०. -a) दे१.६ म१ याति (→यान्ति). -b)
 ग२ म१ सशरीरं, मुब. कुलीना वा (→सशरीरा). -c)
 दे१.४.८.९ ते१ द१ मुर्वे. मुए. मुब. वापि (→चापि); दे४ उ१ तथा
 ग२ तदा (→सदा). -d) दे४.१० अक्षय्य (→अक्षयं). -f) ब३

बे.२.३७.४४ मानसे सरसि स्नात्वा शक्रस्यार्द्धासनं लभेत् ।
 उत्तरं मानसं गत्वा सिद्धिं प्राप्नोत्यनुत्तमाम् ॥४१॥
 तस्मान्निर्वर्तयेच्छ्राद्धं यथाशक्ति यथाबलम् ।
 कामान् सलभते दिव्यान् मोक्षोपायं च विन्दति ॥४२॥
 पर्वतो हिमवान्नाम नानाधातुविभूषितः ।
 योजनानां सहस्राणि सोऽशीतिस्त्वायतो गिरिः ।
 सिद्धचारणसंकीर्णं देवर्षिगणसेवितः ॥४३॥
 तत्र पुष्करिणी रम्या सुषुम्ना नाम नामतः ।
 तत्र गत्वा द्विजो विद्वान् ब्रह्महत्यां विमुञ्चति ॥४४॥
 श्राद्धं भवति चाक्षय्यं तत्र दत्तं महोदयम् ।
 तारयेच्च पितृन् सम्यग् दश पूर्वान् दशापरान् ॥४५॥

घोरकल्मशः, ते१ द१ अ२ क्षीणकिल्बिषः, उ१ सर्वकल्मषः
 (→क्षीणकल्मषः).

४१. ब१. ०. -a) दे१० मनसे (→मानसे). -b) ते१
 शक्रस्य भवनं, अ२ शक्रस्यार्द्धफलं (→शक्रस्यार्द्धासनं); उ१
 भवेत् (→लभेत्). -c) ते१ स्नात्वा (→गत्वा).

४२. ब१. ०; ब२. cd ०. -a) ब२.३ दे२.३ न१ ते१
 मुब. तस्मिन् (→तस्मात्); ब३ निवर्णयेत्, दे२.४.९ निवर्तयेत्
 (→निर्वर्तयेत्); न१ श्राद्धे (→श्राद्धं); द१ म१ उ१ तस्मिन्नेव
 हितं (द१ ०ते) श्राद्धं, अ२ तस्मिन्नेव कृतश्राद्धं. -b) उ१ ०फलं
 (→०बलम्). -c) दे१.८-१० न१ मुबे. मुए. मुब. स कामान्
 (→कामान् स); दे४ विद्वान् (→दिव्यान्). -d) म१ सोमलोकं
 स विन्दति.

४३. दे४. c-f ०. -a) दे८-१० हिमवान्नाम (→हिम-
 वान्नाम). -b) दे३ ०विचित्रितः (→०विभूषितः); दे४ शैल-
 राजस्तु नामतः. -c) ते१ सहस्राणां (→सहस्राणि). -d) का१
 ह्यशीतिस्, दे१.८-१० म१ मुबे. मुए. मुब. साशीतिस्, द१ अ२ उ१
 योशीतिस् (→सोऽशीतिस्); दे३ स्थीयते, दे१० त्वायते, उ१ स्थायते
 (→त्वायतो). -e) अ२ ०संकीर्णः, + ०गन्धर्वः (→०संकीर्णः).
 -f) का१ ब१.३ दे२.६ न१ उ१ ०संवृतः (→०सेवितः).

४४. दे४. ab ०. -a) ब१ न१ पुष्करिणी, अ२ पुष्क-
 रिणी (→पुष्करिणी). -b) का१ सुपुष्टा, ब२.३ स्वपुष्टा,
 दे२.६ सुपुष्टा, दे८.९ सुषुम्ना (→सुषुम्ना). -d) द१ अ२ उ१
 व्यपोहति (→विमुञ्चति).

४५. ब१. ०; दे१.३.८-१० द१ अ२ म१. ab ०. -b)
 का१ यत्र (→तत्र). -d) न१ दशोपरान्, द१ दशोत्तरान्
 (→दशोपरान्).

सर्वत्र हिमवान् पुण्यो गङ्गा पुण्या समन्ततः ।
 नद्यः समुद्रगाः पुण्याः समुद्रश्च विशेषतः ॥४६॥
 बदर्याश्रममासाद्य मुच्यते कलिकल्मषात् ।
 तत्र नारायणो देवो नरेणास्ते सनातनः ॥४७॥
 अक्षयं तत्र दानं स्यात् जप्यं वाऽपि तथाविधम् ।
 महादेवप्रियं तीर्थं पावनं तद् विशेषतः ।
 तारयेच्च पितृन् सर्वान् दत्त्वा श्राद्धं समाहितः ॥४८॥
 देवदारुवनं पुण्यं सिद्धगन्धर्वसेवितम् ।
 महादेवेन देवेन तत्र दत्तं महद् वरं ॥४९॥
 मोहयित्वा मुनीन् सर्वान् पुनस्तैः संप्रपूजितः ।
 प्रसन्नो भगवानीशो मुनीन्द्रान् प्राह भावितान् ॥५०॥

४६. ब१. ०. -a) अ२ सवित्रि (→सर्वत्र). -b)
 म१ सनातनः (नाः) (→समन्ततः). -c) न१ नद्यः (→नद्यः).
 -d) का१ ब२.३ दे३.४.६ न१ ते१ समुद्राच्च (→समुद्रश्च);
 का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ द्विजोत्तमाः (→विशेषतः).

४७. -b) द१ अ२ उ१ मुमुचे (→मुच्यते); का१ ब२.३
 दे२ कलिकिल्बिषात्, दे१.८-१० मुबे. मुए. मुब. सर्वकिल्बिषात्
 (→कलिकल्मषात्). -d) का१ सुसंयुतः, दे२.६ समन्ततः
 (→सनातनः); ब२.३ नरदवास्ते समन्ततः.

४८. ब१. ०. -a) द१ म१ उ१ दत्तं, अ२ जप्यं
 (→दानं). -b) दे३ जपं चापि, न१ जप्यं चापि, द१ उ१
 जप्यं चापि, अ२ दत्तञ्चापि (→जप्यं चापि); दे१.८-१० मुबे.
 मुए. मुब. श्राद्धदानादिकञ्च यत्, दे४ जप्यं चापि यथाविधि,
 म१ दत्तञ्चापि तथाक्षयः. -d) ब२ पावनं तन्निषेवितं, उ१
 पापं चैव विशेषितं. -e) म१ देवान् (→सर्वान्). -f) का१
 समन्ततः, दे४ समन्वितः, अ२ म१ उ१ विशेषतः (→समाहितः);
 द१ दशपूर्वाद्दशोत्तरान्.

अतः परम् दे४ पुस्तके अत्रैवाध्यायसमाप्तिविद्यते—

इति श्रीकूर्मपुराणे पञ्चविंशोऽध्यायः ।

४८ श्लोकात्परं द१ अधिकम्—

* सर्वत्र हिमवान् पुण्यो गङ्गा पुण्या समन्ततः ।

नद्यः समुद्रगाः पुण्याः दत्त्वा श्राद्धं विशेषतः ।

(=४६abc, ४८d)

४९. -a) दे१.८-१० न१ मुबे. मुए. मुब. महता देवदेवेन.

-d) का१ दे२ महद्वनं, ब१ महत्तरं, ब२ मुब. महाफलं, ब३
 महद्वनं, दे१.८.९ मुबे. मुए. महेश्वरम्, दे८.१० महद्वनं (→महद्वरं).

५०. दे३. cd ०. -a) दे३ पितृन्, दे४ पुरा (→मुनीन्).

-b) दे१ मनस्तैः, मुबे. मुए. मुब. समस्तैः (→पुनस्तैः); का१

इहाश्रमवरे रम्ये निवसिष्यथ सर्वदा ।
 मद्भावनासमायुक्तास्ततः सिद्धिमवाप्स्यथ ॥५१॥
 येऽत्र मामर्चयन्तीह लोके धर्मपरा जनाः ।
 तेषां ददामि परमं गाणपत्यं हि शाश्वतम् ॥५२॥
 अत्र नित्यं वसिष्यामि सह नारायणेन च ।
 प्राणानिह नरस्त्यक्त्वा न भूयो जन्म विन्दति ॥५३॥
 संस्मरन्ति च ये तीर्थं देशान्तरगता जनाः ।

तेषां च सर्वपापानि नाशयामि द्विजोत्तमाः ॥५४॥
 श्राद्धं दानं तपो होमः पिण्डनिर्वपणं तथा ।
 ध्यानं जपश्च नियमः सर्वमन्त्राक्षयं कृतम् ॥५५॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन द्रष्टव्यं हि द्विजातिभिः ।
 देवदारुवनं पुण्यं महादेवनिषेवितम् ॥५६॥
 यत्रेश्वरो महादेवो विष्णुर्वा पुरुषोत्तमः ।
 तत्र सन्निहिता गङ्गातीर्थान्यायतनानि च ॥५७॥

वै.२.३७.६१

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

सर्वान्यस्तैः प्रपूजितः, दे३ दत्त्वा श्राद्धं समाहितः. -c) दे६ प्रमत्तो (→प्रसन्नो); उ१ हि भवानीशो (→भगवानीशो). -d) दे४ भाषितान् (→भाषितान्).

५१. -a) दे४ महाश्रमः (→इहाश्रम-); दे१० उ१ पुण्ये (→रम्ये); दे३ देवदारुवनं पुण्यं, द१ इहास्ते मन्दरे रम्ये, अ२ इहास्ते पर्वते पुण्ये, म१ इहास्ते मन्दरे पुण्ये. -b) दे४.८.९ निवसिष्यथ, दे१ निशीथेय्यथ, उ१ निवसत्यथ (→निवसिष्यथ). -c) दे३ महद्भाव-, अ२ मद्भाव-, म१ सद्भावना- (→मद्भावना-); दे६ सद्भावमानसा युक्तास्. -d) दे४ अवाप्स्यसि (→अवाप्स्यथ).

५२. -a) का१ दे१.४.८-१० न१ द१ मुर्वे. मुए. मुव. यत्र, ते१ ये तु (→येऽत्र); द१ अ२ म१ उ१ अर्चयन्ति स्म (→अर्चयन्तीह); दे३ अत्र येभ्यर्चयन्तीशं. -b) दे१.३.४.६.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. परायणाः (दे६ ०णः) (→परा जनाः). -c) दे२ दास्यामि, दे३ द१ ददाति (→ददामि). -d) दे३.९ द१ अ२ म१ उ१ गाणपत्यं (→गाणपत्यं).

५३. -a) द१ उ१ तत्र (→अत्र); दे३ निवसति (→वसिष्यामि). -b) दे१.८.१० मुर्वे. मुए. मुव. तु, दे४ वा (→च). -d) दे१.८.१० मुर्वे. मुए. मुव. चाप्नुयात्, दे३ द१ अ२ म१ उ१ विद्यते (→विदति).

५४. -a) का१ ब१-३ दे२.६ न१ ते१ संस्मरिष्यन्ति (→संस्मरन्ति च); द१ यत्तीर्थं (→ये तीर्थं). -b) ब१ देशान्तरगतो, दे४ देवांतरगता (→देशान्तरगता); ब१ जनः, ब२ द१ अ२ म१ उ१ नराः (→जनाः). -d) दे३ नाशं याति (→नाशयामि); का१ दे४ द्विजोत्तमां (दे४ ०मः) (→द्विजोत्तमाः).

५५. ब१. ०; दे३. cd ०. -a) दे३.६ जपो, द१ उ१ तथा (→तपो); दे४ द१ अ२ होमं (→होमः). -b) का१ ब३ दे२.४ ०निर्वपणं, दे६ ०निर्वपणं, न१ देवापणं, म१ उ१ ०निर्वपणं

(→०निर्वपणं). -c) का१ ब३ दे२.६ न१ ते१ तपश्च, ब२ तपस्या, उ१ तपं च (→जपश्च); द१ म१ उ१ नियमाः (→नियमः). -d) का१ दे१ द१ सर्वमन्त्राक्षयं, अ२ सर्वमन्त्राक्षयं (→सर्वमन्त्राक्षयं); दे१० म१ भवेत् (→कृतम्); ते१ सर्वं यत्कृतमक्षयम्.

अतः परं दे३. b,c मध्ये अधिकम्—

५३. * सर्वमक्षयतां याति शिवानुग्रहतो द्विजाः ।

५६. दे३. ०. -a) दे६ तत्र (→सर्व-).

५७. -a) दे४ य ईश्वरो (→यत्रेश्वरो). -b) म१ विष्णुना (→विष्णुर्वा); ब१ पुरुषोत्तमाः (→पुरुषोत्तमः). -c) न१ गंगां (→गङ्गा).

पुष्पिका—[दे४ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति, अस्य अध्यायस्य ४८ श्लोकान्तरमेवाध्यायसमाप्तिर्जाता]

पुराणनाम—का१ दे८-१० द१ अ२ उ१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि(मुए. वि)भागे, ब१ इत्यादिकौर्म महापुराणे उपरिभागे, ब२.३ दे२ म१ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे, दे३.६ न१ इति श्रीकूर्मपुराणे; ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म उपरिभागे, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे.

अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे२.६ न१ द१ म१ उ१. ०; दे१.८-१० तीर्थवर्णने, दे३ पुण्यायतनवर्णनं, ते१ तीर्थमाहात्म्ये, अ२ तीर्थप्रशंसायां, मुर्वे. मुए. तीर्थवर्णनं नाम, मुव. तीर्थोपाख्याने. अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ ब१.३ दे२ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः, दे१.३.८.९ द१ अ२ म१ मुए. सप्तत्रिंशोऽध्यायः, दे१० सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥ श्रीरामः, न१ सप्तशीतितमोऽध्यायः, ते१ षट्त्रिंशोऽध्यायः, उ१ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥श्री॥, मुर्वे. सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥, मुव. षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥.

ऋषय ऊचुः ।*

वै.२.३८.१ कथं दारुवनं प्राप्तो भगवान् गोवृषध्वजः ।
मोहयामास विप्रेन्द्रान् सूत वक्तुमिहार्हसि ॥१
सूत उवाच ।*

पुरा दारुवने रम्ये देवसिद्धनिषेविते ।
सपुत्रदारा मुनयस्तपश्चेरुः सहस्रशः ॥२
प्रवृत्तं विविधं कर्म प्रकुर्वाणा यथाविधि ।
यजन्ति विविधैर्यज्ञैस्तपन्ति च महर्षयः ॥३
तेषां प्रवृत्तिविन्यस्तचेतसामथ शूलधृक् ।

३७

* दे१ ऋषयः ऊचुः; न१ अ२ म१ उ१ ऋषयः; तै१
ऋषयः, + श्रीशिवः; द१ श्रीऋषय ऊचुः.

१. -a) का१ ब१-३ दे२.४.६ न१ तै१ °वने देवो, दे३
°वने प्राप्तो, दे१० °वने देव (→°वनं प्राप्तो). -b) द१ म१ उ१
वृषध्वजः (→गोवृषध्वजः); दे१० रम्ये सिद्धनिषेविते. -c) ब३
विप्रेन्द्राः (→विप्रेन्द्रान्); दे१० सपुत्रदारुतनया. -d) दे१.८.९ मुर्वे.
मुए. मुव. सूत तद्वक्तुमिहार्हसि, दे१० तपश्चेरुः सहस्रशः.

* दे१०. ०; दे८.९ सूत उ.; न१ तै१ अ२ म१ उ१ सूतः.

२. -a) का१ पुण्ये (→रम्ये). -b) ब१ सिद्धगन्धर्व-
सेविते. -c) दे१ अ२ मुर्वे. मुए. °दारुतनयास्, दे१० दारुतनया
(→°दारा मुनयस्). -d) दे४ तै१ तपस्तेपुः, दे१० तपश्चेरुः
(→तपश्चेरुः).

३. -b) दे४ प्रकुर्वाणो, द१ अ२ म१ उ१ कुर्वाणश्च
(→प्रकुर्वाणा); ब३ दे१० यथाविधिः (→यथाविधि). -d) उ१
तर्पयन्ति (→तपन्ति च).

४. -a) का१ प्रवृत्तिज्ञानाय, दे१.४.८-१० प्रवृत्तिविन्यस्त-
द१ प्रवृत्तिविन्यस्तु (→प्रवृत्तिविन्यस्त-). -b) द१ तेजसां
(→चेतसां); म१ अपि (→अथ); दे१.३.८.९ न१ द१ अ२ म१
मुर्वे. मुए. मुव. शूलधृक् (→शूलधृक्); का१ चेतसाथ त्रिशूल
धृक्, उ१ चेतसाम् ***** -c) ब२.३ °देवो (→°दोषं); ब१
दे३ तै१ उ१ ख्यापयन् सुमहादोषं, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुव.
ख्यापयन् सदा दोषं, दे४.१० स्थापयत्सु (दे१० °स्व) महादोषं,

ख्यापयन् स महादोषं ययौ दारुवनं हरः ॥४
कृत्वा विश्वगुरुं विष्णुं पार्श्वे देवो महेश्वरः ।
ययौ निवृत्तिविज्ञानस्थापनार्थं च शंकरः ॥५
आस्थाय विपुलं वेशमूर्त्तिविशतिवत्सरः ।
लीलालसो महाबाहुः पीनाङ्गश्चाखलोचनः ॥६
चामीकरवपुः श्रीमान् पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
मत्तमातङ्गगमनो दिग्वासा जगदीश्वरः ॥७
कुशेशयमयीं मालां सर्वरत्नैरलंकृताम् ।
दधानो भगवानीशः समागच्छति सस्मितः ॥८

दे८ स्थापयन् स महादेवो, न१ ख्यापयन् सुमहादोषं, अ२ उ१
ख्यापयन् सुमहादोषं. -d) ब२.३ दे२ ययौ दारुवने, द१ अ२ म१
उ१ देवदारुवने (→ययौ दारुवनं).

५. दे८. ०; अ२. cd ०. -a) द१ अथ (→कृत्वा).
-b) दे१० पार्श्वदेवो, न१ पार्श्वो देवो (→पार्श्वे देवो). -c)
दे४ तै१ निवृत्ति° (→निवृत्त°).

६. अ२. ०; दे८. ab ०. -a) का१ दे४ द१ म१
उ१ मुव. विपुलं वेषं, ब३ विपुलं देशं, दे१.८.९ मुर्वे. मुए.
विपुलं चेष, दे३ विपुलं देहं, दे१० विपुलं चैव, न१ कृतं वेषे, तै१
विपुलं विश्वं (→विपुलं वेषं). -b) ब१ उ१ न्यूनविशति-
दे१ मुर्वे. मुए. जनं विशति-, दे३ गूढं विशति-, दे४ रूपं विशति-,
दे८.९ जन (दे९ °ने) विशति-, न१ तै१ म१ न्यूनं वि (तै१ वि)
शति-, द१ नूनं विशति- (→उनविशति-); दे१.३.८-१० न१ द१
उ१ मुर्वे. मुए. -वत्सरम्, म१ -वार्षिकं (→वत्सरः). -c) ब२.३
सलालसो, दे१० लीलालसो, तै१ लीलालयो, उ१ लीलवासा
(→लीलालसो). -d) ब१ पीनाङ्गं, दे३ पीताङ्गं, दे६ पीताङ्गं
(→पीताङ्गं); दे२ °लोचनं (→°लोचनः).

७. अ२. ०. -a) दे४ वासीकर° (→चामीकर°). -d)
ब२ दे२.६ जगतीश्वरः (→जगदीश्वरः).

८. का१. ०. -a) दे१.३.८-१० द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
मुव. जातरूप°, अ२ ज्ञानानन्द° (→कुशेशय°). -c) अ२ विधानो
(→दधानो). -d) दे४ संमितः, द१ अ२ उ१ सस्मितं
(→सस्मितः).

योऽनन्तः पुरुषो योनिर्लोकानामव्ययो हरिः ।
 स्त्रीवेषं विष्णुरास्थाय सोऽनुगच्छति शूलिनम् ॥९
 सम्पूर्णचन्द्रवदनं पीनोन्नतपयोधरम् ।
 शुचिस्मितं सुप्रसन्नं रणन्नूपुरकट्टयम् ॥१०
 सुपीतवसनं दिव्यं श्यामलं चारुलोचनम् ।
 उदारहंसचलनं विलासि सुमनोहरम् ॥११
 एवं स भगवानीशो देवदारुवने हरः ।
 चचार हरिणा भिक्षां मायया मोहयन् जगत् ॥१२
 दृष्ट्वा चरन्तं विश्वेशं तत्र तत्र पिनाकिनम् ।
 मायया मोहिता नार्यो देवदेवं समन्वयुः ॥१३
 विस्त्रस्तवस्त्राभरणास्त्यक्त्वा लज्जां पतिव्रताः ।

सहैव तेन कामार्त्ता विलासिन्यश्चरन्ति हि ॥१४
 ऋषीणां पुत्रका ये स्युर्युवानो जितमानसाः ।
 अन्वगच्छन् हृषीकेशं सर्वे कामप्रपीडिताः ॥१५
 गायन्ति नृत्यन्ति विलासबाह्या
 नारीगणा मायिनमेकमीशम् ।
 दृष्ट्वा सपत्नीकमतीवकान्त-
 मिच्छन्त्यथालिङ्गनमाचरन्ति ॥१६
 पदे निपेतुः स्मितमाचरन्ति
 गायन्ति गीतानि मुनीशपुत्राः ।
 आलोक्य पद्मापतिमादिदेवं
 भ्रूभङ्गमन्ये विचरन्ति तेन ॥१७ वं.२.३८.१७

९. का१. ab ○. -a) ते१ योगैः (→योनिर्). -d) का१ सोन्वगच्छन्, दे० सानुगच्छति, अ२ सोऽनुगच्छत, उ१ योनुगच्छति (→सोऽनुगच्छति); व२.३ दे० शोभनं, ते१ शंकरम् (→शूलिनम्).

१०. ब१. cd ○. -a) दे० वदना (→वदनं). -b) दे० ३.३ पयोधनं, दे० पयोधरा, दे० १० पयोधरौ (→पयोधरम्); म१ पीतवस्त्रं गदाधरं. -c) दे० ३.४ सुविस्मितं (→शुचिस्मितं); ते१ सुस्मितं सुप्रसन्नं च. -d) दे० चरणां नूपुरत्वयं.

११. ब१. ○. -a) अ२ सुपीतवदनं, म१ सुपीतवदनं (→सुपीतवसनं). -c) द१ अ२ म१ उ१ उदाम- (→उदार-); दे० १.३.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. -गमनं (→चलनं). -d) ब२ विशाल-, दे० विन्यासं, द१ अ२ म१ उ१ सुनासं (→विलासि).

१२. ते१. ab ○. -b) दे० १.३.४.६.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुवै. मुए. मुब. वनं (→वने); अ२ हरं (→हरः). -c) द१ हरिणीं (→हरिणा); दे० १.८-१० मुवै. मुए. मुब. सार्द्धं, दे० ३.४ ऋषीणां (दे० ०णा), द१ अ२ म१ उ१ क्षिप्रं (→भिक्षां). -d) ब२ म१ उ१ मोहितं, दे० १० मोहनं (→मोहयन्).

१३. -b) दे० २ ** तत्र (→तत्र तत्र). -c) दे० १.८.९ मोहितात्मनो, म१ उ१ मोहिता योषा (उ१ ०षां), अ२ मोहिता योषिद् (→मोहिता नार्यो).

१४. -a) का१ विस्त्रस्तभरणा त्यक्त्वा, दे० १.१० द१ मुवै. मुए. विस्त्रस्ताभरणाः सर्वास्, दे० ८ विस्त्रस्तभरणाः **. -b) का१ पतिपुत्रान्, दे० ३ त्यक्तलज्जाः (→त्यक्त्वा लज्जां); दे० १० त्यक्ता लज्जां पतिव्रतां. -c) दे० कर्त्तारि (→कामार्त्ता).

१५. -a) का१ पुत्रका ये च, दे० पुत्रकार्येण, द१ पुत्र-कायेस्य (→पुत्रका ये स्युर). -b) दे० युवती (→युवानो); का१ ब१-३ दे० २.६ द१ म१ उ१ यत-, ते१ हत (→जित-); न१ वने निय-तमानसाः. -c) दे० ८.९ अन्वगमन्, न१ उ१ मुवै. मुए. मुब. अन्वा-गमन्, ते१ अनुगच्छन्, द१ अ२ म१ अभ्यगच्छन् (→अन्वगच्छन्).

१६. ब१. cd ○. -a) ब१-३ दे० यं (दे० ते) गोपति नृत्य- (→गायन्ति नृत्यन्ति); का१ दे० १.८-९ मुवै. मुए. मुब. विलासयुक्ता, ब१ -विलासवाक्य-, ब२ -विलासवन्तो, दे० ३ विलास-क्त्यो, दे० १० विलाससंता, ते१ विलासवाक्यं, द१ विलासयन्ति, अ२ उ१ विलासगत्यो, म१ विलासयन्त्यो (→विलासबाह्या). -b) दे० १.८.९ मुवै. मुए. मुब. नायकं (→मायिनं); ब१ नारी-गणा मायि ****, दे० नारीगणानां मायिनमेकमीशं, द१ अ२ म१ उ१ नारीगणाश्चापि पिनाकमीशम्. -c) दे० दत्त्वा (→दृष्ट्वा); अ२ म१ सपत्नीकं (→सपत्नीकं). -d) का१ अन्विच्छथालिगनं, दे० १.८-१० निष्ठा तथा लिग (दे० १ गि) तं (दे० १० न), दे० ३ इच्छन्ति चालिगनं, अ२ इच्छन्तमालिगनं, मुवै. मुए. मुब. इष्टं तथा लिङ्गितं (→इच्छन्त्यथालिङ्गनं); म१ इच्छन्त्यथालिगन ****.

१७. ब१. ○; द१. ab ○; अ२ म१. a ○. -a) का१ दे० २ पादे निपेतुः, ब३ दे० ६ पाश्वर्षे निपेतुः, दे० १ ते सानिपत्य, दे० ३ वेदं निषिध्य, दे० ४ पदा निपेतुः, दे० ८-१० मुवै. मुए. मुब. ते सन्निपत्य (→पदे निपेतुः); ते१ सर्वे निपेतस्मितमालपन्ति. -b) म१ मुनीन्द्र° (→मुनीश°). -c) दे० ३ आलोक्य, म१ विलोक्य (→आलोक्य).

वै.२.३८.१८

आसामथैषामपि वासुदेवो
मायी मुरारिर्मनसि प्रविष्टः ।
करोति भोगान् मनसि प्रवृत्तिं
मायानुभूयन्त इतीव सम्यक् ॥१८॥
विभाति विश्वामरभूतभर्ता
स माधवः स्त्रीगणमध्यविष्टः ।
अशेषशक्त्यासनसंनिविष्टो
यथैकशक्त्या सह देवदेवः ॥१९॥
करोति नृत्यं परमप्रभावं
तदा विरूढः पुनरेव भूयः ।

१८. ब१. acd ○; दे४. ग्र२.cd ○. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए. आशामथैषां, दे६ न१ उ१ आशामथैषां, द१ आशामथैषां(?), मुब. आसामथैषां (→आसामथैषां); दे४ भूतभर्ता, द१ ग्र२ वासुदेवे (→वासुदेवो). -b) दे३.६-१० ते१ द१ ग्र२ माया, न१ मारी (→मायी); ब२ महारिर्, ते१ मुरारिः (→मुरारिर्); ब२ प्रहृष्टः, दे२ प्रविष्टः, दे३ प्रविष्टा, ते१ प्रतिष्ठः, द१ प्रविष्टा, उ१ प्रविष्टो (→प्रविष्टः); दे४ समाधवस्त्रीगणमध्यविष्टः. -c) दे१० भागान्, म१ मोहान् (→भोगान्); का१ ब२.३ दे२.६ मनसोनुवृत्ति, दे३ विविधान्मनोज्ञं, न१ मनसो निवृत्तिर्, ते१ मनसोपि वृत्ति, द१ मनसि प्रवृत्तं (→मनसि प्रवृत्तिं). -d) दे१.८-१० मायानुभूयन्त (→मायानुभूयन्त); ब२ मायानुभूतान्महतीव सम्यक्, ब३ मुब. मायानुभूतान् स इतीव सम्यक्, दे३ मायामयं देहमुपेत्य सम्यक्, दे६ मायानुभूतं तदतीव सम्यक्.

१९. ग्र२. ○; ब१. दे४. ab ○. -a) ब२ विष्णाति (→विभाति); दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. °विश्वनाथः, ते१ द१ °भूतिभर्ता (→°भूतभर्ता); दे१० विश्वाति विश्वात्परिविश्वनाथः. -b) का१ °मध्यविष्टाः, दे३ °संप्रविष्टः, दे८-१० मुवें. मुए. मुब. °संनिविष्टः (→°मध्यविष्टः); दे१ समाधवस्त्रीसगणो निविष्टः. -c) दे३ यथेष्टः, म१ अथेष- (→अशेष-); दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. शक्त्या समयं निविष्टो, द१ शक्त्या ***** (→शक्त्यासनसंनिविष्टो). -d) ते१ यथैव सम्यो (→यथैकशक्त्या).

२०. -a) का१ ब१ दे१.२.८-१० ग्र२ मुवें. मुए. मुब. नृत्यं, दे४ न१ म१ उ१ नृत्तं, ते१ वल्कं, द१ भावं (→नृत्यं); ब१ दे४ ते१ म१ उ१ परमं प्रभावं, दे१.३.८-१० द१ ग्र२ मुवें. मुए. मुब. परमं प्रधानं (→परमप्रभावं). -b) का१ ब३ तदाविरूढः, दे२ तदविरूढः,

ययौ समारूढा हरिः स्वभावं
तदीशवृत्तामृतमादिदेवः ॥२०॥

दृष्ट्वा नारीकुलं रुद्रं पुत्राणामपि केशवम् ।
मोहयन्तं मुनिश्रेष्ठाः कोपं संदधिरे भृशम् ॥२१॥
अतीव पुरुषं वाक्यं प्रोचुर्देवं कर्पादिनम् ।
शेषुश्च शार्पैर्विविधैर्मयया तस्य मोहिताः ॥२२॥
तपांसि तेषां सर्वेषां प्रत्याहन्यन्त शंकरे ।
यथादित्यप्रकाशेन तारका नभसि स्थिताः ॥२३॥
ते भग्नतपसो विप्राः समेत्य वृषभध्वजम् ।
को भवानिति देवेशं पृच्छन्ति स्म विमोहिताः ॥२४॥

दे३ तदा विरूढः, दे४ तथादिभूतः, दे६.१० द१ ग्र२ तदाविरूढः, न१ तदा विरूढं, ते१ *****, उ१ तदादिभूतः (→तदा विरूढः). -c) दे३ ययौ समारूढा हरिः स्वभावं. -d) ब१ तदीश-भूतोमृतमादिदेवः, दे१.८.१० ग्र२ मुवें. मुए. मुब. तमीदृशं नाम तमादिदेवम्, दे३ मुखारविदामृतमादिदेवः, ते१ तदीशतुष्टामृतमादिदेवः, द१ उ१ नदीश(उ१ °य) नृत्तामृत (उ१ भृ) तमादिदेवः.

२१. -a) दे३ शतं (→कुलं). -b) ब३ पुत्राणामपि, दे१.८-१० न१ उ१ मुवें. मुए. मुब. पुत्रानपि च (→पुत्राणामपि). -c) ब१ दे४ द१ मोहयन्ति (→मोहयन्तं); दे६ मुनिश्रेष्ठां, ते१ इति श्रेष्ठाः (→मुनिश्रेष्ठाः).

२२. -a) का१ दे६ ते१ अतीव सट्शं, ब१ द१ उ१ अतीव पुरुषं, ब२.३ दे६ अतीवासट्शं (→अतीव पुरुषं). -b) ग्र२ म१ उ१ पिनाकिनं (→कर्पादिनम्). -c) दे१० शेषश्च (→शेषुश्च); ब१ शार्पैर्विविधैर्, दे१.८-१० मुवें. मुए. विविधैर्विक्यैर्, दे४ विविधैः शार्पैः, न१ भार्वाक्यैर् (→शार्पैर्विविधैर्).

२३. उ१. २३-२४ ○ (इ. सं.); दे४. b ○. -a) द१ म१ विविधान्यत्र (→तेषां सर्वेषां); ग्र२ यान्ति विविधान्यत्र. -b) का१ संप्रहन्यन्तु, ब२ प्रत्यहन्यन्त, ब३ प्रत्याहत्याथ, दे२-४ प्रत्याहन्यन्त, ते१ प्रत्यहन्यन्त, म१ प्रत्यहन्यन्ति (→प्रत्याहन्यन्त); का१ ब२.३ दे२-४.६ शंकरः, ते१ सर्वतः (→शंकरे). -c) दे१.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. °प्रतीकाशे (→°प्रकाशेन); दे१० यथा दिव्यप्रतीकाशे. -d) ब१ नभसंस्थिताः (→नभसि स्थिताः); द१ तारकारं नभस्थिताः.

२४. उ१. ○ (इ. २३ पा. वि.). -a) दे१.८.१० मुवें. तं भर्त्यं तापसा, दे९ संभर्त्यं तापसा, द१ ग्र२ ते

सोऽब्रवीद् भगवानीशस्तपश्चर्तुमिहागतः ।
इदानीं भार्यया देशे भवद्भिरिह सुव्रताः ॥२५॥
तस्य ते वाक्यमाकर्ण्य भृगवाद्या मुनिपुंगवाः ।
ऊर्चुर्गृहीत्वा वसनं त्यक्त्वा भार्यां तपश्चर ॥२६॥
अथोवाच विहस्येशः पिनाकी नीललोहितः ।
संप्रेक्ष्य जगतो योनिं पार्श्वस्थं च जनार्दनम् ॥२७॥
कथं भवद्भिरुदितं स्वभार्यापोषणोत्सुकैः ।
त्यक्तव्या मम भार्येति धर्मज्ञैः शान्तमानसैः ॥२८॥
ऋषय ऊचुः ।*

व्यभिचाररता नार्यः संत्याज्याः पतिनेरिताः ।

भग्नमनसो, म_१ तद् भग्नतपसो, मुर्वे. मुब. तं भर्त्स्यं तपसा
(→ते भग्नतपसो); दे_३ तथा ते भग्नतपसो. -b) दे_३ विप्रा
एत्य वृषध्वजम्. -c) ते_१ विश्वेशं (→देवेशं). -d) दे_६
पृच्छति ऋषयस्थिता.

२५. -b) का_१ ब_{२.३} दे_२ तपस्तप्तुं (→तपश्चर्तुं);
का_१ इहागतं, दे_{३.४} न_१ द_१ म_१ अहं गतः, दे_{१०} ते_१ इहागताः
(→इहागतः). -c) दे_४ तदानीं (→इदानीं); का_१ देव,
दे_{१.३.४.८-१०} ग_२ उ_१ मुर्वे. मुए. देशं, द_१ म_१ चाहं (→देशे).
-d) दे_३ भवतामिह, म_१ इमन्देशन्तु (→भवद्भिरिह).

२६. -a) ते_१ तस्य तद्वाक्यमाकर्ण्य, द_१ ग_२ म_१ तस्य
वाक्यं समाकर्ण्य. -c) दे_{१.४.८-१०} म_१ उ_१ वचनं, न_१ वचनम्,
ते_१ तु वनं (→वसनं). -d) ब_१ दे_{१.६} तपश्चरन्, दे_२ न_१ म_१
तपश्चरः (→तपश्चर).

२७. -a) का_१ प्रहस्येशः, दे_३ प्रहस्यैव, ते_१ प्रहस्यैव
(→विहस्येशः); दे_६ अथोपवाचं विहस्येश. -c) दे_{१.३.६.८-१०} न_१
म_१ उ_१ मुर्वे. मुए. मुब. जगतां, द_१ ग_२ भगवान् (→जगतो);
दे_१ योनिः (→योनि). -d) का_१ ब_{१.३} दे_३ न_१ ते_१ पार्श्वसंस्थं,
ब_२ स्वपार्श्वस्थं, दे_{२.६} पार्श्व संस्थं (→पार्श्वस्थं च).

२८. -a) का_१ दे_२ आदिष्टा, ब_२ आदिष्टं, ब_३ उद्दिष्टं,
दे_६ उद्दिष्ट- (→उदितं). -b) म_१ सभार्या- (→स्वभार्या-); उ_१
°त्सुकाः (→°त्सुकैः); दे_६ भार्याया चैवमुत्सुकैः. -c) दे_६
ममेयमिति (→मम भार्येति). -d) दे_३ भवद्भिः, दे_४ धर्मज्ञाः,
ग_२ म_१ धर्मः किं (→धर्मज्ञैः).

३३. दे_{१.८.९} मुए. मुनय ऊचुः; न_१ ते_१ द_१ ऋषयः; ग_२ म_१
उ_१ मुनयः.

२९. दे_६. ०. -a) दे_{१.९} मुर्वे. मुए. मुब. भार्याः
(→नार्यः); ते_१ व्यभिचारं चरन्मत्यं. -b) न_१ संत्याज्याः

अस्माभिरेषा सुभगा तादृशी त्यागमर्हति ॥२९॥

महादेव उवाच ।*

न कदाचिदियं विप्रा मनसाप्यन्यमिच्छति ।

नाहमेनामपि तथा विमुञ्चामि कदाचन ॥३०॥

ऋषय ऊचुः ।*

दृष्ट्वा व्यभिचरन्तीह ह्यस्माभिः पुरुषाधम ।

उक्तं ह्यसत्यं भवता गम्यतां क्षिप्रमेव हि ॥३१॥

एवमुक्ते महादेवः सत्यमेव मयेरितम् ।

भवतां प्रतिभात्येषेत्युक्त्वासौ विचचार ह ॥३२॥

सोऽगच्छद्भरिणा सार्द्धं मुनीन्द्रस्य महात्मनः ।

वै.२.३८.३३

पतिनेरितं, ते_१ सत्याज्य इति चोदितम्. -c) दे_{१.८-१०} मुर्वे.
मुए. अस्माभिर्मक्ताः (दे_{१०} °क्त), दे_३ अस्माकमेषा (→अस्माभि-
रेषा); का_१ अस्माभिसुभगारेषा, द_१ अस्माभिरेष सा माना, ग_२
अस्माभिः *** समा. -d) दे_{१.८-१०} उ_१ मुर्वे. मुए. नेटशास्,
द_१ तादृशां (→तादृशी); दे_१ त्यागमर्हसि, म_१ त्याज्यमर्हसि
(→त्यागमर्हति).

* दे_{६.१०} ०; का_१ श्रीमहादेव उवाच; ब_{१-३} दे_{२.४} देव
उवाच; न_१ देवः; ते_१ ईश्वरः; द_१ श्रीमहादेवः; ग_२ म_१ उ_१
महादेवः.

३०. द_१ ग_२. ०. -a) ब_१ द्विजं, ते_१ प्रियं (→इयं).
-c) म_१ नाहमन्यां (→नाहमेनां). -d) ते_१ म_१ कथञ्चन
(→कदाचन).

* दे_६ द_१ ग_२. ०; का_१ देवा ऊचुः; दे_१ न_१ ते_१ उ_१
ऋषयः; म_१ मुनयः.

३१. द_१ ग_२. ०. -a) दे_८ दृष्टः, + दृष्ट्वा (→दृष्ट्वा).
-b) दे_{१०} पुरुषोधमः (→पुरुषाधम). -ab) का_१ ब_{१-३} दे_{२-४}
न_१ दृष्ट्वा व्यभिचरन्तीयमस्माभिः पुरुषाधम (ब_३ न_१ °मः),
ते_१ दृष्ट्वा व्यभिचरन्तीयमस्माभिः पुरुषोत्तम, म_१ दृष्ट्वा
व्यभिचारीयमस्माभिः पुरुषोत्तम. -c) ब_२ उत्सृज्य सत्यं, दे_४
उक्तं हि सत्यं (→उक्तं ह्यसत्यं). -d) का_१ ब_{१-३} दे_{२.४.६} न_१
ते_१ उ_१ तु (→हि).

३२. द_१ ग_२. ab ०; का_१ ब_२ म_१. b ०. -a)
दे_{३.४.१०} ते_१ म_१ उ_१ मुर्वे. मुए. मुब. एवमुक्ते (→एवमुक्ते).
-b) दे_{१.८-१०} मयेरिता, उ_१ मयेरितः (→मयेरितम्). -c) का_१
दे_{१०} भवता, म_१ ** तां (→भवतां); का_१ दे_२ न_१ प्रतिभा ह्येषे,
ब_१ प्रतिभा * षे, दे_{१.४.८.९} मुर्वे. मुए. प्रतिभा ह्येषा, दे_३
प्रतिभात्येव, दे_{१०} प्रति * स्पेष्ट्वा, ते_१ प्रतिभार्या मे, द_१

व. २. ३८. ३३

वसिष्ठस्याश्रमं पुण्यं भिक्षार्थी परमेश्वरः ॥३३
 दृष्ट्वा समागतं देवं भिक्षमाणमरुन्धती ।
 वसिष्ठस्य प्रिया भार्या प्रत्युद्गम्य ननाम तम् ॥३४
 प्रक्षाल्य पादौ विमलं दत्त्वा चासनमुत्तमम् ।
 संप्रेक्ष्य शिथिलं गात्रमभिधातहतं द्विजैः ।
 संधयामास भैषज्यैर्विषण्णा वदना सती ॥३५
 चकार महतीं पूजां प्रार्थयामास भार्यया ।
 को भवान् कुत आयातः किमाचारो भवानिति ।
 उवाच तां महादेवः सिद्धानां प्रवरोऽस्म्यहं ॥३६
 यदेतन्मण्डलं शुद्धं भाति ब्रह्ममयं सदा ।

प्रतिभाषेत, अ२ प्रतिभाषन्ते, म१ प्रतिभाषेति, उ१ प्रतिभाषेया
 (→प्रतिभाषेये-). -d) का१ ब२ दे२.६ न१ ते१ अ२ त्युक्त्वा
 (अ२^० क्ता) सौ, दे२ मुक्तासौ, म१ ह्युक्त्वासौ (→त्युक्त्वाऽसौ).

३३. -c) का१ ब१-३ दे२.४.६ न१ ते१ वसिष्ठस्य
 गृहं पुण्यं.

३४. -b) ब१.३ भिक्ष्यमाणं, दे१ भिक्षमाणं (→भिक्ष-
 माणं). -c) दे१.३.४.८-१० न१ दे१ अ२ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 भक्त्या (→भार्या). -d) ब१-३ दे२-४.६ ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
 मुब. ननाम च, न१ ननाद च, द१ ननाम ह (→ननाम तम्);
 का१ प्रत्युद्गम्य च ननाम ह, अ२ प्रत्युद्गम्यभिवाद्य वै.

३५. ब१. cdef ○. -a) ब१ विपुलं, दे३.४ विमलौ
 (→विमलं). -b) द१ दत्त्वा चासनमुत्तमम्, अ२ कृत्वासनन-
 मुत्तमम्, उ१ दत्त्वासननमुत्तमम्. -d) दे३ अभिधावतमं द्विजैः,
 ते१ अभिधात हतद्विजा, म१ अभिवादहतं द्विजैः, उ१ अभिवाद्य तु
 तं द्विजैः. -e) दे१.६.८.९ भैषज्यैर्, दे४ भैक्षान्नं, द१ गर्भे वै,
 अ२ म१ उ१ भक्त्या वै (→भैषज्यैर्).

३६. -a) का१ दे४ महती (→महती). -b) दे३
 सा सती (→भार्यया). -c) ब१ वाचे तामाह देवानां, ब२.३
 भवस्तामाह देवानां, दे१.३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. उच्य
 (दे३^० क्ते)तामाह भगवान्, दे६ धारितामाह देवानां, न१ तामाह
 भगवान् ह्यः, ते१ तामाह परदेवानां, द१ अ२ म१ उ१ उच्यतां हि
 महाभागे. -f) दे१.८.९ प्रवरो ह्ययं, दे१० न१ द१ म१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुब. प्रवरो ह्यहम् (→प्रवरोऽस्म्यहम्).

३६ श्लोकात्परं द१ अधिकम्—महादेव उवाच.

३७. -a) अ२ उ१ यदेवं (→यदेतन्); दे१-३.८-१० द१
 अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. शुभ्रं (→शुद्धं). -d) ब३ सदैवतः,

एषैव देवता मह्यं धारयामि सदैव तत् ॥३७
 इत्युक्त्वा प्रययौ श्रीमाननुगृह्य पतिव्रताम् ।
 ताडयाञ्चक्रिरे दण्डैर्लोष्टिभिर्मुष्टिभिर्द्विजाः ॥३८
 दृष्ट्वा चरन्तं गिरिशं नग्नं विकृतलक्षणम् ।
 प्रोचुरेतद् भवाँल्लिङ्गमुत्पाटयतु दुर्मते ॥३९
 तानब्रवीन्महायोगी करिष्यामीति शंकरः ।
 युष्माकं मामके लिङ्गे यदि द्वेषोऽभिजायते ॥४०
 इत्युक्त्वोत्पाटयामास भगवान् भगनेत्रहा ।
 नापश्यंस्तत्क्षणेनेशं केशवं लिङ्गमेव च ॥४१
 तदोत्पाता बभूवुर्हि लोकानां भयशंसिनः ।
 न राजते सहस्रांशुश्चाल पृथिवी पुनः ।

दे१ सदैव तु, दे३ न१ सदैव तं, दे४.८-१० अ२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 सदैव तु, म१ सहैव तत् (→सदैव तत्).

३८. -d) ब१ दे४ लोष्टिभिर्, ब२ मुब. यष्टिभिर्, ब३ दे६
 न१ ते१ द१ अ२ उ१ लोष्टिभिर् (→लोष्टिभिर्); दे१.८-१० मुष्टिभि-
 द्विजैः, ते१ मुनिपुंगवाः, द१ अ२ मुष्टिजानुभिः (→मुष्टिभिर्द्विजाः).

३९. -b) दे१० नग्ने (→नग्नं); दे१.४.६.८-१० न१ अ२
 उ१ मुर्वे. मुए. विकृतलक्षणम्, ते१ विकृतिलोचनम् (→विकृत-
 लक्षणम्). -c) दे१.४ न१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. भवत्लिंगं, अ२
 भयं ** (→भवत्लिंगं); द१ म१ प्रोचुरेवो (म१^० तो)द्ववं
 लिंगं. -d) का१ दे२ द१ अ२ उ१ उत्पाटयसुदुर्मते, दे१.८-१०
 मुर्वे. उत्पाटय सुदुर्मतिः (मुर्वे. °तेः), म१ उत्पाटयसि दुर्मते.

४०. ब१. ○; दे१.३.४.८-१० द१ अ१ उ१ cd ○. -a)
 ब२ ते१ महायोगं, ब३ दे६ महायोगः (→महायोगी). -c) ते१
 मामकैर्लिङ्गैः (→मामके लिंगे). -d) का१ यद्युद्देजोभिजायते,
 न१ यदि द्वेषोभ्यवर्तत, म१ यदि द्वेषोह्यवर्तत.

४१. दे१. cd ○. -a) का१ इत्येष त्रोटयामास, ब१-३
 दे२.६ मुब. इत्युक्तोत्पाटयामास, दे१ उक्तान्युत्पाटयामास,
 दे३.८-१० द१ मुर्वे. मुए. उक्त्वा तूत्पाटयामास, दे४ इत्युक्तोद्घाट-
 यामास, अ२ म१ उ१ उक्त्वा उ(अ२ त)त्पाटयामास. -b) ब१
 दे१ भव (→भग-). -c) ब१.३ दे२.६ तत्क्षणेनेह, ब२ तत्क्षणेनाथ,
 दे३ मुर्वे. मुए. तत्क्षणादीशं, दे४ ते१ तत्क्षणेनेशं, दे८-१० मुब.
 तत्क्षणाच्चेशं (→तत्क्षणेनेशं). -d) अ२ म१ केवल (→केशवं);
 का१ ब२.३ दे२.६ तु, न१ यत् (→च).

४२. ब१. ४२c-४०d ○; दे१. ab ○. -a) दे३
 तत्रोत्पाता, दे४.८.९ ते१ द१ म१ ततोत्पाता (→ततोत्पाता).

निष्प्रभाश्च ग्रहाः सर्वे चुक्षुभे च महोदधिः ॥४२
अपश्यच्चानुसूयात्रेः स्वप्नं भार्या पतिव्रता ।
कथयामास विप्राणां भयादाकुलितेक्षणा ॥४३
तेजसा भासयन् कृत्स्नं नारायणसहायवान् ।
भिक्षमाणः शिवो नूनं दृष्टोऽस्माकं गृहेष्विति ॥४४
तस्या वचनमाकर्ण्य शङ्कमाना महर्षयः ।
सर्वे जग्मुर्महायोगं ब्रह्माणं विश्वसंभवम् ॥४५
उपास्यमानममलैर्योगिभिर्ब्रह्मावित्तमैः ।
चतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिः सावित्र्या सहितं प्रभुम् ॥४६
आसीनमासने रम्ये नानाश्रयसमन्विते ।
प्रभासहृषकलिले ज्ञानैश्वर्यादिसंयुते ॥४७

विभ्राजमानं वपुषा सस्मितं शुभ्रलोचनम् ।
चतुर्मुखं महाबाहुं छन्दोमयमजं परम् ॥४८
विलोक्य वेदपुरुषं प्रसन्नवदनं शुभम् ।
शिरोभिर्धरणीं गत्वा तोषयामासुरीश्वरम् ॥४९
तान् प्रसन्नमना देवश्चतुर्मूर्तिश्चतुर्मुखः ।
व्याजहार मुनिश्रेष्ठाः किमागमनकारणम् ॥५०
तस्य ते वृत्तमखिलं ब्रह्मणः परमात्मनः ।
ज्ञापयाच्चक्रिरे सर्वे कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ॥५१

ऋषय ऊचुः ॥*

कश्चिद् दारुवनं पुण्यं पुरुषोस्तीव्रशोभनः ।
भार्यया चारुसर्वाङ्ग्या प्रविष्टो नय एव हि ॥५२ वै. २.३८.५३

-c) दे० न संजते, ते० ना राजते, ग्र२ रराज ते (→न राजते).
-f) दे० चुक्षुभे च (→चुक्षुभे च); ग्र२ महार्णवः (→महोदधिः).

४३. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) दे० १-१० [अ]-
नुसूयात्र, दे० [अ]नुसूया वै (→[अ]नुसूयात्रः); ते० अपश्यच्चानु-
सूयात्रे. -b) दे० १.८.९ स्वप्नभार्या, ते० स्वप्ने भार्या, ग्र२ स्वं भार्या,
म० भार्या स्वप्नं (→स्वप्नं भार्या); ते० पतिव्रताम् (→पतिव्रता).
-d) का० दे० भयव्याकुलितेक्षणा, दे० १-१० मुर्वे. मुए. मुब.
भयादाकुलितेक्षणा (दे० १० अ.).

४४. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -c) दे० १० भिक्ष-
माणः (→भिक्षमाणः). -d) दे० दृष्टोऽस्माकं, न० दृष्टास्माकं,
ते० दृष्ट्वाऽस्माकं, ग्र२ म० दृष्टोऽस्माभिर् (→दृष्टोऽस्माकं); का०
ब० २.३ दे० गृहेष्विति, न० गृहेष्विति (→गृहेष्विति).

४५. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) दे० ४ भव्य-
(→तस्या). -c) न० कस्माज्जग्मुर् (→सर्वे जग्मुर्).

४६. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) ते० द० १ ग्र२ म०
उ० अमलं (→अमलैर्). -b) ते० चार्थचिन्तकैः, द० ब्रह्मसंभवैः,
ग्र२ म० ब्रह्मसत्तमैः, उ० ब्रह्मनिष्ठितैः (→ब्रह्मावित्तमैः). -d)
दे० ३ कृतं, द० १ ग्र२ उ० विभुं (→प्रभुम्).

४७. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) ग्र२ म० दिव्ये
(→रम्ये). -b) दे० नानैश्वर्यं (→नानाश्रयं). -c) दे० ३
°कलिते, दे० १० °कपिले, ते० * विते, द० १ ग्र२ म० °ज्वलिते
(→°कलिले). -d) दे० ३ म० °संकुले (→°संयुते); ते० नानारत्न-
समन्विते.

४८. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) दे० १० वपुषां
(→वपुषा); ग्र२ विभ्राजमानश्च वपुषा. -b) ब० २.३.६ सुस्मितं

(→सस्मितं); ब० २ दे० ४ शु(दे० ४) भ्रूलोचनं, ब० ३ दे० २ वभ्रूलोचनं,
दे० ६ *भ्रूलोचनम्, ते० म० शुभ्रलोचनम्, ग्र२ सुविलोचनं
(→शुभ्रलोचनम्). -d) का० दे० १० छन्दोमयमजं (दे० १० त)
परं, ब० २.३ दे० २.६ छन्दोमयम (दे० १० ज)लं प्रभुं, दे० ४ छन्दोमय-
मजं विभुं, ते० छन्दोमयमजं प्रभुम्, ग्र२ छन्दोमायामजं परं,
म० छन्दोमयमजं वरं.

४९. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) ब० २ देवपुरुषं,
ब० ३ दे० १.४.८-१० न० १ ग्र२ म० उ० मुर्वे. मुए. मुब. देववपुषं, दे० ३
वेदवपुषं, ते० दिव्यवपुषं (→वेदपुरुषं). -b) दे० १.४.८-१० शुचिः,
दे० ३ द० १ ग्र२ म० उ० मुर्वे. मुए. मुब. शुचिम् (→शुभं). -c)
ग्र२ कृत्वा (→गत्वा). -d) ग्र२ तोषयामास ईश्वरं.

५०. ब०. ० (द्र. ४२ पा. वि.). -a) दे० १-१० मुए.
मुब. तान् प्रसन्नो महादेवश्च, द० १ ग्र२ म० उ० तान् प्रेक्ष्य मनसा
देवश्च. -b) दे० १० विश्वमूर्तिश्च (→चतुर्मूर्तिश्च); दे० ४ चतुर्भुजः
(→चतुर्मुखः). -c) न० मुनीन् श्रेष्ठाः, द० १ म० उ० मुनिश्रेष्ठान्
(→मुनिश्रेष्ठाः).

५१. -a) दे० १-१० तस्य प्रवृत्तं, दे० ४ तस्मात्ते वृत्तं, दे० ६
यस्य ते वृत्तं, मुर्वे. मुए. तत्तस्य वृत्तं (→तस्य ते वृत्तं). -b)
द० १ ग्र२ म० उ० परमेष्ठिनः (→परमात्मनः). -c) दे० ६ ज्ञायतं
स्वक्रिरे (→ज्ञापयाच्चक्रिरे). -d) दे० १० चाङ्गुलिं (→चाञ्जलिम्).

* दे० १०. ०; दे० १ ऋषयः ऊचुः; न० ते० १ ग्र२ म० उ०
ऋषयः.

५२. -b) ते० पुरुषस्त्रिदशोद्भवः. -c) न० भार्ययाथात्
(→भार्यया चारु-).

वै.२.३८.५३ मोहयामास वपुषा नारीणां कुलमीश्वरः ।
 कन्यकानां प्रिया चास्य दूषयामास पुत्रकान् ॥५३॥
 अस्माभिविविधाः शापाः प्रदत्ताश्च पराहताः ।
 ताडितोऽस्माभिरत्यर्थं लिङ्गं तु विनिपातितम् ॥५४॥
 अन्तर्हितश्च भगवान् सभार्यो लिङ्गमेव च ।
 उत्पाताश्चाभवन् घोराः सर्वभूतभयंकराः ॥५५॥
 क एष पुरुषो देव भीताः स्म पुरुषोत्तम ।
 भवन्तमेव शरणं प्रपन्ना वयमच्युत ॥५६॥
 त्वं हि वेत्सि जगत्यस्मिन् यत्किञ्चिदपि चेष्टितम् ।

५३. -a) दे४ पुरुषो (→वपुषा); दे६ मोहयामासु पुरुषा. -b) ब३ दे६ कुलमाशु च, ते१ ग२ कुलमीश्वरा (ते१ °राः) (→कुलमीश्वरः). -c) ते१ कन्यका च (→कन्यकानां); ब१ दे६ प्रिया यस्य, ब२.३ मुर्वे. प्रियो यस्तु, दे१ प्रियाभाष्य, दे३ कुलं सर्वे, न१ प्रिया चान्यां, ते१ प्रिया तस्य, द१ म१ प्रियश्चासौ, ग२ प्रियाचासौ (→प्रिया चास्य). -d) दे१० पुत्रवान् (→पुत्रकान्).

५४. का१. b ○. -a) ब२.३ विविधाः पाशाः (ब३ °पाः); दे१.८-१० विविधा घा(दे१ वा)ताः, दे४ विविधा माया (→विविधाः शापाः). -b) ब२.३ दे६ मुव. प्रवृत्ताश्च, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. प्रदत्तास्ते (→प्रदत्ताश्च); दे३ पराजितः, न१ पराहितः (→पराहताः). -c) न१ म१ ताडिता (→ताडितो). -d) ब१ लिङ्गं भूमौ निपातितम्, दे३ लिङ्गं भुवि निपातितम्, दे४ ते१ लिङ्गं भुवि निपात्यते (ते१ तु), दे६ लिङ्गस्तु विनिपातितम्, द१ ग२ म१ उ१ लिङ्गं च विनिपातितम्.

५५. म१. a ○. -b) दे४ लिङ्ग एव च, द१ ग२ म१ उ१ लिङ्ग एव हि (→लिङ्गमेव च).

५६. दे४. ५६a-५७d ○; ब१. cd ○. -a) का१ न१ मुर्वे. एव, ग२ एवं, उ१ * व (→एष). -b) ब१ भीता स्म, दे१.८-९ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. भीताः स्मः, दे६ भीतोस्म, दे१० भीताः *, न१ भीतासु, द१ भीता सा (→भीताः स्म); का१ ब१.३ उ१ पुरुषोत्तमः (→पुरुषोत्तम). -c) ब३ भवन्तमेव, दे३ द१ ग२ म१ उ१ भवन्तमेकं (→भवन्तमेव). -d) ब३ न१ ग२ वयमच्युतं (ब३ °तः), दे३ भयकारणात्, दे१० वयमुच्यते, उ१ लयमच्युत (→वयमच्युत).

५७. दे४. ○ (द्र. ५६ पा. वि.); ब१. ab ○. का१ त्वं हि वेत्स्य, ब२.३ दे२.६ द१ म१ त्वं हि वेत्स्य, दे३ भवान्वेत्ति, न१ त हि वेत्स्य, ते१ त्वं विहोत (→त्वं हि वेत्सि). -b) का१ दे१.३-८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव.

अनुग्रहेण विश्वेश तदस्माननुपालय ॥५७॥
 विज्ञापितो मुनिगणैर्विश्वात्मा कमलोद्भवः ।
 ध्यात्वा देवं त्रिशूलाङ्गं कृताञ्जलिरभाषत ॥५८॥
 ब्रह्मोवाच ।*

हा कष्टं भवतामद्य जातं सर्वार्थनाशनम् ।
 धिग्बलं धिक् तपश्चर्या मिथ्यैव भवतामिह ॥५९॥
 संप्राप्य पुण्यसंस्कारान्निधीनां परमं निधिम् ।
 उपेक्षितं वृथाचारैर्भवद्भिरिह मोहितैः ॥६०॥
 काङ्क्षन्ते योगिनो नित्यं यतन्तो यतयो निधिम् ।

यत्किञ्चिदिह (→यत्किञ्चिदपि); न१ चेष्टतः (→चेष्टितम्). -c) ब१ देवेश, दे१.३-८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. युक्तेन, ते१ विश्वात्मन् (→विश्वेश). -d) द१ ग२ अनुपालयन् (ग२ °या) (→अनुपालय); दे१.९ मुए. मुए. मुव. तदस्माननुपालय.

अतः परं दे३ अधिकम्—सूत उवाच.

५८. -a) दे१.१० विज्ञापिते, द१ ग२ उ१ विज्ञापितं, म१ विज्ञापयन् (→विज्ञापितो). -b) द१ म१ उ१ निशम्य (→विश्वत्मा). -c) दे४ कृत्वा लोकं (→ध्यात्वा देवं); दे६ त्रिशूलंका (?), द१ त्रिशूलाक्षं, ग२ त्रिशूलाङ्गं (→त्रिशूलाङ्कं).

* दे१.९ ब्रह्मा उवाच; दे१० ब्रह्मा ऊचुः; न१ ते१ ग२ म१ उ१ ब्रह्मा.

५९. -b) का१ दे२ सर्वार्थं (→सर्वार्थं); दे१० °साधनं, ते१ °साधकम् (→°नाशनम्). -c) दे२ मुव. धिग्बलं, ग२ धिक् जपं (→धिग्बलं); ब२ ते१ द१ म१ तपश्चर्या, ग२ जपश्चर्या (→तपश्चर्या); न१ धिगन्वयं धिक् तपश्च. -d) दे१.८-१० मिथ्या यद्, द१ ग२ उ१ धिक् ज्ञानं, म१ धिक् प्राणं (→मिथ्यैव).

६०. -a) ब२.३ दे६ मुव. पुण्यसंस्थानां (ब३ दे६ °ता), ग२ पुण्यं संस्कारं (→पुण्यसंस्कारान्). -b) दे४ ते१ परमां निधिं, द१ उ१ परमो निधिः (→परमं निधि); दे१ निधी ***** -c) ब२ द१ ग२ उ१ उपेक्षितो, ब३ उत्क्षिपेत्तं (→उपेक्षितं); का१ दे१.८-९ मुए. वृथाभावैर्, दे१० कृताभावैर् (→वृथाचारैर्). -d) दे१० इति मोहितैः, न१ दिवमाहितैः (→इह मोहितैः).

६१. ब१. cd ○. -a) का१ ब१-३ दे२.६ न१ मुव. काङ्क्षन्ति, दे४.१० काङ्क्षते, ते१ गच्छन्ति, द१ काङ्क्षते (→काङ्क्षन्ते); न१ नित्यं (→नित्यं). -b) का१ उ१ यतन्ते, ब१ यतन्ति, ते१ यजन्ते (→यतन्तो); दे४ निधिः, म१ निशम्य (→निधिम्).

यमेव तं समासाद्य हा भवद्भिरुपेक्षितम् ॥६१
यजन्ति यज्ञैर्विविधैर्यत्प्राप्त्यैवेदवादिनः ।
महानिधिं समासाद्य हा भवद्भिरुपेक्षितम् ॥६२
यं समासाद्य देवानामैश्वर्यमखिलं जगत् ।
तमासाद्याक्षयनिधिं हा भवद्भिरुपेक्षितम् ॥६३
यत्समापत्तिजनितं विश्वेशत्वमिदं मम ।
तदेवोपेक्षितं दृष्ट्वा निधानं भाग्यवर्जितैः ॥६४
यस्मिन् समाहितं दिव्यमैश्वर्यं यत् तदव्ययम् ।
तमासाद्य निधिं ब्राह्मं हा भवद्भिरुपेक्षितम् ॥६५
एष देवो महादेवो विज्ञेयस्तु महेश्वरः ।

न तस्य परमं किञ्चित् पदं समधिगम्यते ॥६६
देवतानामृषीणां च पितॄणां चापि शाश्वतः ।
सहस्रयुगपर्यन्ते प्रलये सर्वदेहिनाम् ।
संहरत्येष भगवान् कालो भूत्वा महेश्वरः ॥६७
एष चैव प्रजाः सर्वाः सृजत्येकः स्वतेजसा ।
एष चक्री च वज्री च श्रीवत्सकृतलक्षणः ॥६८
योगी कृतयुगे देवस्त्रेतायां यज्ञ उच्यते ।
द्वापरे भगवान् कालो धर्मकेतुः कलौ युगे ॥६९
रुद्रस्य सूर्तयस्तिष्ठो याभिर्विश्वमिदं ततम् ।
तमो ह्यग्नी रजो ब्रह्मा सत्त्वं विष्णुरिति प्रभुः ॥७०

वै. २.३८.६१

-c) दे० यामवतं(?), दे० यमेवं तं, द० यमेनकं, उ० यमेनन्तं
(→यमेव तं). -d) द० विभूतिभिर् (→हा भवद्भिर); ब०
उपेक्ष तं (→उपेक्षितम्).

६२. का० ब० ३ दे० २.४.६ ते० द० मुव. ०. -b) दे० न०
ग्र० म० -प्राप्तैर्, दे० -प्राप्ते, दे० १० उ० मुवै. -प्राप्तेर्
(→प्राप्त्यैर्); न० वेदवादिनं (→वेदवादिनः).

६३. का० दे० १.८.९ मुवै. मुए. ०; ब० ab ०; न०
cd ०. -a) म० यमासाद्याप्तवान् कामं. -b) ब० २.३ दे० २.४.६ ते०
मुव. ध्रुवं, दे० १० ग्र० म० उ० महत् (→जगत्). -c) ब० २.३
दे० २.६ मुव. त (दे० २.६ स) मासाद्याक्षयं देवं, दे० तमासाद्य जयनिधिं,
दे० १० समासाद्याक्षयनिधिं.

६४. न० ०; ब० ab ०. -a) का० दे० यत्समाये
(दे० ०यां)ति जनितं, ब० यत् रकाशान्तु जनितं, ब० यत्समास *
जनितं, दे० १.८-१० मुवै. मुए. मुव. यमर्चयित्वा सततं, दे० यस्थेच्छये-
तिजनितं, दे० द० ग्र० म० उ० येन प्राप्तं हि तदिदं, ते० यस्मा-
न्मयैतज्जनितं. -b) दे० १.८-१० विश्वेशित्वं, उ० विश्वेशं त्वं
(→विश्वेशित्वं). -c) ब० तदेवोपेक्षितं, दे० १.८-१० मुवै. मुए. मुव.
सदेवोपेक्षितो (→तदेवोपेक्षितं); द० ग्र० म० प्राप्तं (→दृष्ट्वा).
-d) दे० विधानं, दे० भवद्भिर (→निधानं); ब० भाग्यवर्जितः,
दे० १.८-१० मुवै. मुए. मुव. भाग्यवर्जिताः, ते० रागवर्जितम्
(→भाग्यवर्जितैः).

६५. न० ab ०. -a) ब० यस्मिन् (→यस्मिन्). -b)
ब० यत्तदुत्तमं, द० ग्र० उ० तत्तदव्ययम् (→यत्तदव्ययम्). -c) द०
समासाद्य (→तमासाद्य); का० ब० निधिं ब्रह्मं, दे० १.८-१० न० म०
उ० मुवै. मुए. मुव. निधिं (दे० १० णि) ब्रह्म, ते० ब्रह्मनिधिं,
ग्र० इदं ब्रह्म (→निधिं ब्रह्मं). -d) का० ब० दे० यथा कृतम्,
ब० दे० द० ग्र० उ० उपेक्षितं, न० युवा कृतं (→युवा कृतम्).

६६. ब० ३. ६६c-६७f ० (द. सं.). -a) दे० एवं
(→एष); उ० एष देवोति ***. -c) ब० स तस्य, दे० तत्तस्य
(→न तस्य); ते० न तस्मादपरं किञ्चित्. -d) दे० १.३.६-१० ते०
द० ग्र० उ० पदं समभि^०, दे० इदं किमभि^० (→पदं समधि^०).

६७. ब० १.३. ०. -a) द० मुवै. मुए. मुव. वा (→च).
-b) दे० १.८.९ न० म० शाश्वतं, दे० सर्वशः (→शाश्वतः); दे०
प्रियाणां च प्रिया श्रुतं, दे० १० प्रियाणां चाप्य शाश्वतं, ते०
प्रियाणामपि शाश्वतम्. -c) दे० ते० द० म० उ० युगपर्यन्तं, ग्र०
युगपर्यन्तं (→युगपर्यन्ते). -d) दे० उ० प्रलये (→प्रलये);
द० ग्र० उ० सति (→सर्व-). -e) द० ग्र० म० उ० सलोकान्
संहरत्येष.

६८. -b) दे० १.३.८-१० उ० मुवै. मुए. मुव. सृजत्येष,
दे० सृज्यते वा, द० ग्र० म० सृजत्येव(म० ०वं) (→सृजत्येकः); न०
सृजत्येतेन तेजसा. -c) दे० १.८-१० मुवै. मुए. मुव. चक्रवर्ती, दे०
च वज्री च, दे० च चद्राय (→च वज्री च); ब० एषश्चक्रश्च वज्री
च, दे० पालयत्येष भगवान्, उ० एष च श्री च वज्री च.

६९. ब० १. ६९a-७३d ०. -a) दे० वस्त्रे, द० म० देवाः
(→देवः). -b) दे० १.८-१० मुवै. मुए. मुव. एव च (→उच्यते);
दे० १० त्रेता यज्ञममेव च, म० त्रेतायां वज्र उच्यते. -d) दे०
ब्रह्मकेतुः, दे० धर्मकेतुः, ग्र० धर्महेतुः (→धर्मकेतुः); दे० १.८-१०
न० द० म० मुए. कलौभवः (→कलौ युगे).

७०. ब० १. ० (द. ६९ पा. वि.). -a) दे० रुद्रास्तु
(→रुद्रस्य). -b) ब० २.३ दे० ते० यानि चार्चन्ति पण्डिताः, म०
याति विश्वमिदं ततः. -d) दे० १.८.९ मुवै. मुए. मुव. स्मृतिः,
दे० ३.१० न० उ० श्रुतिः, ते० त्रिभिः, द० ग्र० म० स्थितिः (ग्र० ०तः)
(→प्रभुः); दे० योगेन तु समन्विते.

बं.२.३८.७०

मूर्तिरन्या स्मृता चास्य दिग्वासा वै शिवा ध्रुवा ।
 यत्र तिष्ठति तद् ब्रह्म योगेन तु समन्वितम् ॥७१॥
 या चास्य पार्श्वगा भार्या भवद्भिरभिवीक्षिता ।
 सा हि नारायणो देवः परमात्मा सनातनः ॥७२॥
 तस्मात् सर्वमिदं जातं तत्रैव च लयं व्रजेत् ।
 स एव मोहयेत् कृत्स्नं स एव परमा गतिः ॥७३॥
 सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
 एकशृङ्गो महानात्मा पुराणोऽष्टाक्षरो हरिः ॥७४॥
 चतुर्वेदश्चतुर्मूर्तिस्त्रिमूर्तिस्त्रिगुणः परः ।

७१. ब१ दे४. ०. -a) तै१ मूर्तिरस्या, म१ मूर्तिमत्या
 (→मूर्तिरन्या); दे३ द१ म१ उ१ स्मृता दिव्या, तै१ स्मृतं चान्यं,
 अ२ तदा दिव्या (→स्मृता चास्य). -b) का१ दिग्वासा हि,
 दे१.८-१० अ२ मुवें. मुए. दिग्वासा च (दे१० सा), तै१ ऋग्वासा
 वै, द१ म१ वामाङ्के च, उ१ वामागे तु (→दिग्वासा वै); म१
 ध्रुवा (→ध्रुवा); दे३ शाश्वती शिवरूपिणी. -c) म१ तत्र
 (→यत्र); ब३ तद् ब्रह्मा, तै१ तु ब्रह्मा, द१ तं ब्रह्मा (→तद् ब्रह्मा);
 अ२ यत्रावसततं ब्रह्मा. -d) अ२ उ१ समन्वितः (→समन्वितम्).

७२. ब१. ० (द्र. ६९ पा. वि.). -a) ब३ सा
 (→या); दे६ पार्श्वगं भार्या (→पार्श्वगा भार्या); द१ अ२ या
 चाष्टैश्वर्यगर्भा च, उ१ यस्य पार्श्वगता भार्या. -b) ब३ न१
 इति वीक्षिता, दे१.३.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब.
 अभिभाषिता, दे४ अभिभाषते, दे६ अपि वीक्षिता (→अभि-
 वीक्षिता). -c) का१ दे१.३.४.६.८-१० न१ तै१ म१ मुवें. मुए. मुब.
 स (→सा).

७३. ब१. ० (द्र. ६९ पा. वि.). -a) ब३ दे१ ज्ञातं,
 दे६ ज्ञानं (→ज्ञातं). -b) न१ तथैव (→तत्रैव); ब२ प्रलयं
 (→च लयं). -c) दे१.४.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुब. (→एव);
 दे१.३.८.९ द१ अ२ म१ मुवें. मुए. मोहयेत्, दे१० मोहनं, न१
 मोहयन्, अ२ मोहयेत् (→मोहयेत्); दे४ यस्तु (→कृत्स्नं). -d)
 दे१.३.८-१० न१ तै१ द१ अ२ म१ मुवें. मुए. मुब. स एष (दे३ न१
 तै१ द१ अ२ म१ ०व) च परागतिः.

७४. म१. ०. -c) म१. एकमुक्तिरमेयात्मा. -d) का१
 दे४ पुराणोऽष्टाक्षरो हरिः, दे१.८.९ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए. नारायण
 इति श्रुतिः, द१ पुराणो ह्यष्टाक्षरो हरिः.

७५. ब१ दे१.८.९ मुवें. मुए. ०; म१. ab ०. -b)
 का१ ब२.३ दे२.६ मुब. त्रिगुणः (दे२ ०वैः) परमेश्वरः, न१ तै१

एकमूर्तिरमेयात्मा नारायण इति श्रुतिः ॥७५॥
 ऋतस्य गर्भो भगवानापो मायातनुः प्रभुः ।
 स्तूयते विविधैर्मन्त्रैर्ब्राह्मणैर्धर्ममोक्षिभिः ॥७६॥
 संहृत्य सकलं विश्वं कल्पान्ते पुरुषोत्तमः ।
 शेते योगामृतं पीत्वा यत्तद् विष्णोः परं पदम् ॥७७॥
 न जायते न म्रियते वर्द्धते न च विश्वसृक् ।
 मूलप्रकृतिरव्यक्ता गीयते वैदिकैरजः ॥७८॥
 ततो निशायां वृत्तायां सिमृक्षुरखिलञ्जगात् ।
 अजस्य नाभौ तद् बीजं क्षिपत्येष महेश्वरः ॥७९॥

त्रिमूर्तिस्त्रिगुणं परं, अ२ त्रिमूर्तिस्त्रिगुणोत्तमः. -c) का१
 एष (→एक-); ब२.३ तै१ एकमूर्तिरनन्तात्मा, दे२.६ एषमूर्ति-
 रनन्तात्मा.

७६. ब१. ०. -a) ब२.३ मुब. स तस्य, दे१.८-१० उ१
 रेतस्य, दे३ हिरण्य-दे४ तं तस्य, मुवें. मुए. रेतोऽस्य (→ऋतस्य);
 का१ दे२ गर्भो, न१ भर्गो (→गर्भो). -b) का१ आद्यो माया
 तनुः, ब२.३ मुब. आपोमयतनुः, दे३ अजो मायातनुः, तै१ मायी
 मायातनुः, म१ आपो नारायणः (→आपो मायातनुः); द१ अ२
 परः, उ१ पुरा (→प्रभुः). -c) न१ संस्तुतो, उ१ तयन्ते
 (→स्तूयते). -d) दे१.३.४.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए.
 मुब. मोक्ष (न१ ०क्षि) काक्षिभिः, तै१ भक्तिमोक्षिभिः (→धर्म-
 मोक्षिभिः).

७७. -c) दे१० योगामृते, तै१ योगासने, अ२ योगाश्रमं
 (→योगामृतं). -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. यत्र विष्णोः.
 (→यत्तद्विष्णोः); ब३ यत्तद्विष्णोः परमं पदं, दे३ तै१ द१ अ२ म१
 उ१ तद्विष्णोः परमं पदम्.

७८. ब१. ७८८-९२८ ०. -b) दे३ वर्द्धते न, दे४ न
 पर्वते, अ२ वर्द्धन्ते न, उ१ वर्द्धते स (→वर्द्धते न); दे१.८.९ मुवें.
 मुए. मुब. विश्वसृक्, दे३ विश्वसृक्, दे६.१० उ१ विश्वसृक्, न१ तै१
 विश्वसृक्, म१ कुत्रचित् (→विश्वसृक्). -c) का१ दे२.३ अ२
 मुवें. मुब. अव्यक्तो, दे४ अव्यक्त, न१ अव्यक्तं (→अव्यक्ता).
 -d) का१ तै१ अतः (→अजः).

७९. ब१. ० (द्र. ७८ पा. वि.). -a) का१ ब२.३ दे२.६
 तै१ मुब. व्युष्टायां, म१ *** (→वृत्तायां). -c) दे१.८-१०
 द१ म१ मुवें. मुए. मुब. अजनाभौ तु, दे३ उ१ अजनाभौ तु
 (→अजस्य नाभौ). -d) का१ ब२.३ दे२.३.६ न१ तै१ म१
 क्षिपत्येकं, दे४ अ२ क्षिप्येकं (अ२ ०व) (→क्षिपत्येष).

तं मां वित्त महात्मानं ब्रह्माणं विश्वतो मुखम् ।
 महान्तं पुरुषं विश्वमपां गर्भमनुत्तमम् ॥८०॥
 न तं विदाथ जनकं मोहितास्तस्य मायया ।
 देवदेवं महादेवं भूतानामीश्वरं हरम् ॥८१॥
 एष देवो महादेवो ह्यनादिर्भगवान् हरः ।
 विष्णुना सह संयुक्तः करोति विकरोति च ॥८२॥
 न तस्य विद्यते कार्यं न तस्माद् विद्यते परम् ।
 स वेदान् प्रददौ पूर्वं योगमायातनुर्मम ॥८३॥
 स मायी मायया सर्वं करोति विकरोति च ।
 तमेव मुक्तये ज्ञात्वा व्रजेत शरणं भवम् ॥८४॥

इतीरिता भगवता मरीचिप्रमुखा विभुम् ।
 प्रणम्य देवं ब्रह्माणं पृच्छन्ति स्म सुदुःखिताः ॥८५॥
 मुनय ऊचुः ॥*
 कथं पश्येम तं देवं पुनरेव पिनाकिनम् ।
 ब्रूहि विश्वामरेशान त्राता त्वं शरणैषिणाम् ॥८६॥
 पितामह उवाच ॥*
 यद् दृष्टं भवता तस्य लिङ्गं भुवि निपातितम् ।
 तल्लिङ्गानुकृतीशस्य कृत्वा लिङ्गमनुत्तमम् ॥८७॥
 पूजयध्वं सपत्नीकाः सादरं पुत्रसंयुताः ।
 वैदिकैरेव नियमैर्विविधैर्ब्रह्मचारिणः ॥८८॥
 संस्थाप्य शांकरैर्मन्त्रैर्ऋग्यजुःसामसंभवैः ।

वे२.३६.४

८०. ब१. ० (द्र. ७८ पा. वि.). -a) का१ तं मां विद्धि, दे१.८.९ तमाविष्ट, दे४ यमावृत्त्य, दे१० तं मां विष्ट, न१ तमावित्तं, ते१ तस्माच्चिन्त्य, द१ ग२ मा१ उ१ समाचिन्त्य (→तं मां वित्त); दे३ तमाविकृतमात्मानं. -b) न१ ब्रह्माणं (→ब्रह्माणं). -c) दे१० पुरुषो (→पुरुषं). -d) दे३ ते१ माया- (→अपां).

८१. ब१. ० (द्र. ७८ पा. वि.). -a) का१ ते१ ग२ उ१ वेदाथ, व२.३ मुर्वे. मुए. मुव. जानीत, दे३ विदामि, दे४ विद्यात्र, दे६ देवाथ, द१ वेदधि- (→विदाथ); मा१ *** (→जनकं). -b) दे३ उ१ मोहितस् (→मोहितास्); न१ मानसा (→मायया); मा१ मोहितास्तस्य ***. -d) दे१.८-१० न१ हरि, ते१ परम् (→हरम्).

८२. ब१. ०; मा१. b ०. -a) ग२ एवं (→एष). -b) दे१० हरिः (→हरः).

८३. ब१. ० (द्र. ७८ पा. वि.); दे६. ab ०. -b) दे२ ***** परम्. -c) दे३ सर्वदा, न१ स वेदात्, द१ स देवान् (→स वेदान्). -d) दे३ योगं माया°, ग२ वेदमाया° (→योग-माया°); न१ °तनुं (→°तनुर).

८४. ब१. ० (द्र. ७८ पा. वि.). -a) का१ समायो, दे६ सा माया, द१ ग२ अमायी (→स मायी); ते पूर्वं (→सर्वं). -c) दे१.८ मुक्ताय, मा१ परमं (→मुक्तये). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. व्रजध्वं (→व्रजेत); दे१.३.८-१० द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. शिवम्, मा१ शुभम् (→भवं).

८५. ब१. ० (द्र. ७८ पा. वि.). -a) द१ ग२ उ१ इतीरयित्वा भगवान्. -b) ते१ °प्रमुखा भवम्, द१ ग२ उ१ °प्रमु-खान् विभुः (→°प्रमुखा विभुम्). -d) दे४ मरीचि (→पृच्छन्ति);

दे१.८-१० द१ ग२ मा१ उ१ मुर्वे. मुव. समाहिताः (→सुदुःखिताः); व२ पृच्छन्ति श्रद्धयान्विताः.

८५ श्लोकात् परं दे३ ग२ मुर्वे. पुस्तकेषु अध्यायसमाप्तिर्वर्तते. दे३ इति कूर्मपुराणे अष्टत्रिंशोऽध्यायः, ग२ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे वने ईश्वरविष्णुप्रादुर्भावो नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे अष्टत्रिंशोऽध्यायः.

* द१ उ१. ०; दे१ न१ ते१ मा१ मुनयः; ग२ सूतः.
 ८६. ब१ ग२. ०. -a) दे४ पश्यतमं, न१ पश्यामहं (→पश्येम तं). -b) दे६ पिनाकिनां (→पिनाकिनम्). -c) दे३ त्वममरेशान, दे१० विश्वामरेशानं (→विश्वामरेशान). -d) न१ नतो (→त्राता).

अतः परं उ१ अधिकम्—इत्युक्त्वा भगवान् ब्रह्मा.
 * ब१ ग२. उ१ ०; दे१.३.४ द१ मुर्वे. मुए. मुव. ब्रह्मोवाच; दे१.८.९ ब्रह्मा उवाच; दे१० ब्रह्मा ऊचुः; न१ पितामहः; ते१ मा१ ब्रह्मा.

८७. ब१ ग२. ०; ते१. cd ०. -a) दे४ यष्टं च (→यद्दृष्टं); न१ भवतां (→भवता); दे१ तस्यां (→तस्य); दे३ भवद्भ्यामिष्टं तस्य. -b) का१ व२ दे२ लिङ्गं तु विनि°, दे६ लिङ्गस्तु विनि° (→लिङ्गं भुवि नि°). -c) दे२ तल्लिङ्गा-कृतिमीशस्य, दे४ तल्लिङ्गो न कृती यस्य, द१ मा१ उ१ तल्लिङ्गा-नुकृति (मा१ °तं) सम्पद्य.

८८. ब१ ग२. ०. -a) दे६.१० पूजयध्वं (→पूजयध्वं); ते१ समाहिताः पूजयध्वं, + समाहिताः सपत्नीकाः. -b) दे४ संहारं, द१ उ१ सदारं (→सादरं); ते१ भक्तिसंयुताः, द१ पुत्रसंयुतम् (→पुत्रसंयुताः). -c) मा१ वैदिकास्तत्र (→वैदिकैरेव). -d) दे४.६ ब्रह्मचारिभिः (→ब्रह्मचारिणः).

८९. ब१ ग२. ०. -a) ते१ संपूज्य (→संस्थाप्य); का१ व३ दे६ न१ शांकरैर् (→शांकरैः). -b) उ१ °साममन्त्रकैः (→°साम-

वै २.३६.४ तपः परं समास्थाय गृणन्तः शतरुद्रियम् ॥८९॥
 समाहिताः पूजयध्वं सपुत्राः सह बन्धुभिः ।
 सर्वे प्राञ्जलयो भूत्वा शूलपाणिं प्रपद्यथ ॥९०॥
 ततो द्रक्ष्यथ देवेशं दुर्दर्शमकृतात्मभिः ।
 यं दृष्ट्वा सर्वमज्ञानमधर्मश्च प्रणश्यति ॥९१॥
 ततः प्रणम्य वरदं ब्रह्माणममितौजसम् ।
 जग्मुः संहृष्टमनसो देवदारुवनं पुनः ॥९२॥
 आराधयितुमारब्धा ब्रह्मणा कथितं यथा ।
 अजानन्तः परं देवं वीतरागा विमत्सराः ॥९३॥
 स्थण्डिलेषु विचित्रेषु पर्वतानां गुहासु च ।
 नदीनां च विविक्तेषु पुलिनेषु शुभेषु च ॥९४॥

संभवः). -c) दे१.६.९ ततः (→तपः); दे६ परममास्थाय (→परं समास्थाय).

९०. ब१ अ२. ०. -a) का१ सपुत्रः, ते१ संयतासु (→सपुत्राः). -c) दे४ सर्वेषां जलजीभूत्वा. -d) का१ दे२ प्रपद्यथ, ब२ ते१ प्रपद्यत, दे४ प्रपद्य तं (→प्रपद्यथ).

९१. ब१ अ२. ०. -a) दे१.६ द्रक्ष्यथ, दे४ ईक्ष्यथ (→द्रक्ष्यथ). -b) ब३ दे१ दुर्दर्शं, द१ अर्क्ष्यं, उ१ ** शं (→दुर्दर्शं); उ१ अकृताञ्जलि (→अकृतात्मभिः). -c) द१ उ१ सर्वयज्ञानां (→सर्वमज्ञानं). -d) दे१० अधर्मस्य, ते१ अधर्मस्य (श्च), मुव. अधर्मश्च (→अधर्मश्च); दे६ विनश्यति, दे१० प्रयच्छति (→प्रणश्यति).

९२. अ२. ०; ब१. ab ०. -a) न१ म१ वदनं (→वरदं). -c) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ सुप्रीत°, दे१.८ सहृष्ट° (→संहृष्ट°); ब१ यज्ञेषु प्रीतमनसो. -d) ब१ °वने (→°वचं).

अतः परं द१ उ१ अधिकम्—

इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

९३. -a) दे४ आराधयितुं (→आराधयितुं). -b) ब२.३ दे१० तथा (→यथा). -c) दे१.३.४.८-१० द१ उ१ मुवें. मुए. मुव. परं भावं, अ२ परं भावः, म१ परिभवं (→परं देवं); ते१ भवन्तः परमं देवं. -d) ब१ द१ वीतरागः (→वीतरागा).

९४. दे४. ६४c-९६d ०. -a) दे४ संडिलेषु, ते१ नन्दनेषु (→स्थण्डिलेषु); दे३ विविक्तेषु (→विचित्रेषु). -b) ते१ गुहासु (→गुहासु). -c) ब२ विवृक्तेषु (→विविक्तेषु). -d) दे३***, उ१ नगेषु (→शुभेषु).

९५. दे४. ० (द्र. ६४ पा. वि.). -a) उ१ काञ्चित् (→केचित्). -b) दे३ अ२ केचिदन्तर्जलाशयाः, दे१० केचिदन्तर्जले-

शैवालभोजनाः केचित् केचिदन्तर्जलेशयाः ।
 केचिदभ्रावकाशास्तु पादाङ्गुष्ठाप्रविष्टिताः ॥९५॥
 दन्तोऽलूखलिनस्त्वन्ये ह्यस्मकुट्टास्तथा परे ।
 शाकपर्णाशिनः केचित् संप्रक्षाला मरीचिपाः ॥९६॥
 वृक्षमूलनिकेताश्च शिलाशय्यास्तथा परे ।
 कालं नयन्ति तपसा पूजयन्तो महेश्वरम् ॥९७॥
 ततस्तेषां प्रसादार्थं प्रपन्नान्तिहरो हरः ।
 चकार भगवान् बुद्धिं प्रबोधाय वृषध्वजः ॥९८॥
 देवः कृतयुगे ह्यस्मिन् शृङ्गे हिमवतः शुभे ।
 देवदारुवनं प्राप्तः प्रसन्नः परमेश्वरः ॥९९॥
 भस्मपाण्डुरदिग्धाङ्गो नग्नो विकृतलक्षणः ।

जयः, म१ केचिच्चैव जलाशयाः. -c) का१ अभ्रावकाशास्तु, दे१.१० अभ्रावकाशासु, दे२.६ अभ्रावकाशा (दे६ °श) स्तु, न१ अभ्रावकाशास्तु, द१ दन्तावकाशास्तु (→अभ्रावकाशास्तु). -d) का१ दे२ पादाङ्गुष्ठाप्रविष्टिताः, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. पादाङ्गुष्ठे (दे१.८-१० °ष्टा) ह्यविष्टिताः, दे३ पादाङ्गुष्ठावपीडिताः, दे६ पादाङ्गुष्ठविस्मिताः, न१ पादाङ्गुष्ठाङ्गविष्टिताः, द१ पादाङ्गुष्ठाग्रच-स्थिताः, अ२ उ१ पादाङ्गुष्ठावविष्टिताः, म१ पादाङ्गुष्ठाग्रविष्टिताः.

९६. दे४. ० (द्र. ६४ पा. वि.). -c) का१ दे१.८-१० न१ द१ अ२ उ१ मुवें. मुए. मुव. शाकपर्णाशिनः (दे१० द१ उ१ °नः), दे२ शाकपर्णाशिनः (→शाकपर्णाशिनः); द१ कश्चित् (→केचित्).

९७. ब१. ab ०. -a) दे३ द१ अ२ म१ तृण°, मुव. ब्रह्म° (→वृक्ष°). -b) का१ शिलाशयी, दे४ शिलासंघाय (→शिलाशय्याः). -c) दे६ लयन्ति (→नयन्ति); दे१० तपसः (→तपसा).

९८. ब१. ab ०; दे३ म१. cd ०. -a) उ१ मुवें. मुए. प्रसादार्थं (→प्रसादार्थं). -d) दे१.८-१० न१ द१ अ२ उ१ मुवें. मुए. बोधयन् वृषध्वजः, ते१ प्रबोधायां वृषध्वजः.

९९. म१. ०; दे३. ab ०. -a) न१ तस्माद्, ते१ तस्मिन् (→ह्यस्मिन्); अ२ देवः ** युगे ह्यस्मिन्. -b) दे१.८-१० भृगोर्, दे२ अ२ भृगौ, न१ विमौ, उ१ गृहौ (→शृङ्गे); दे१.८-१० सुता (→शुभे). -c) दे६.१० प्राप्ता, उ१ प्राप्ता (→प्राप्तः); दे३ तस्मिन् दारुवने प्राप्ताः. -d) न१ प्रपन्नः (→प्रसन्नः); ब१ प्रसन्नं परमेश्वरं.

१००. ब१. १००-११० ab ०; म१. ०. -a) दे३ °दिग्वासा, ते१ °लिप्ताङ्गो (→°दिग्वाङ्गो). -b) दे१०

उल्मुकव्यग्रहस्तश्च रक्तपिङ्गललोचनः ॥१००
 क्वचिच्च हसते रौद्रं क्वचिद् गायति विस्मितः ।
 क्वचिन्नृत्यति शृङ्गारी क्वचिद् रौति मुहुर्मुहुः ॥१०१
 आश्रमेऽभ्यागतो भिक्षां याचते च पुनः पुनः ।
 मायां कृत्वात्मनो रूपं देवस्तद् वनमागतः ॥१०२
 कृत्वा गिरिसुतां गौरीं पार्श्वे देवः पिनाकधृक् ।
 सा च पूर्ववद् देवेशी देवदारुवनं गता ॥१०३
 दृष्ट्वा समागतं देवं देव्या सह कर्पदिनम् ।
 प्रणमुः शिरसा भूमौ तोषयामासुरीश्वरम् ॥१०४
 वैदिकैर्विविधैर्मन्त्रैः सूक्तैर्महिश्वरैः शुभैः ।
 अथर्वशिरसा चान्ये रुद्राद्यैर्ब्रह्माभिर्भवम् ॥१०५

नगनी, ते१ भुग्नो (→नग्नो); ते१ विकृतलोचनः, द१ अ१ उ१
 वैकृतलक्षणः (→विकृतलक्षणः). -c) का१ ब२ दे४ न१
 अ२ मुवें. मुए. उल्मुक-, ब३ उल्मुको, दे१.६ उल्क- (→उल्मुक-);
 दे३ तु (→च). -d) दे३ तथा पिङ्गल-, न१ रक्तपिङ्गल-
 (→रक्तपिङ्गल-); दे२ °लोचनाः, दे४ °लोचनं (→°लोचनः).

१०१. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); न१. cd ॐ.
 -a) ब३ दे२ च सहतो (दे२ °ते), अ२ प्रहरते, म१ च हरते
 (→च हसते); न१ रुद्रः (→रौद्रं). -b) ते१ भवति (→गायति);
 दे३ ते१ विस्मितं (→विस्मितः). -c) का१ ब२.३ दे२.४.६ न१
 ते१ द१ अ२ म१ उ१ शृङ्गारं (→शृङ्गारी).

१०२. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); दे३. ॐ. -a)
 दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव. आश्रमे ह्यटते भिक्षुर्, दे४ आश्रमे ह्यटते
 भैक्षं, न१ आश्रमे ह्यटते भैक्ष्ये, ते१ आश्रमेऽभ्यागतो भैक्षं, द१
 उ१ आश्रमेऽभ्यटते भैक्षं (उ१ °भ्यं), अ२ आश्रमे ह्यटते **, म१
 आश्रमे ह्यटते भिक्षां. -c) दे१.८.९ रूपां, दे१० उ१ रूप (→रूपं).
 -d) द१ आत्मनः (→आगतः); न१ देहि भिक्षामिति ब्रुवन्.

१०३. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) का१ ब१.२
 दे२.४.६ न१ ते१ देवीं (→गौरीं). -b) दे३ देवीं (→देवः).
 -c) का१ देवेशो, दे१.८.९ देवेशं, ते१ देवेशी (→देवेशी);
 दे३ एवं स देवदेवेशो, दे४ स च पूर्वं च देवेशो, दे६ सा पूर्ववत्
 रेवासीं, दे१० सा च पूर्वं च देवेशं, न१ सा च शर्ववशा देवी, द१
 अ२ म१ उ१ सा च सर्वं च (उ१ तु) देवेशी (म१ °शा). -d)
 दे१.३.८ गतः, दे१० न१ ते१ गताः (→गता).

१०४. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -b) दे१० पिनाकिनं
 (→कर्पदिनम्). -c) दे३ प्रणम्य, अ२ वृणोमि (→प्रणमुः);
 दे६ सहसा (→शिरसा); द१ उ१ देवं (→भूमौ).

नमो देवादिदेवाय महादेवाय ते नमः ।
 त्र्यम्बकाय नमस्तुभ्यं त्रिशूलवरधारिणे ॥१०६
 नमो दिग्वाससे तुभ्यं विकृताय पिनाकिने ।
 सर्वप्रणतदेहाय स्वयमप्रणतात्मने ॥१०७
 अन्तकान्तकृते तुभ्यं सर्वसंहरणाय च ।
 नमोऽस्तु नृत्यशीलाय नमो भैरवरूपिणे ॥१०८
 नरनारीशरीराय योगिनां गुरवे नमः ।
 नमो दान्ताय शान्ताय तापसाय हराय च ॥१०९
 विभीषणाय रुद्राय नमस्ते कृत्तिवाससे ।
 नमस्ते लेलिहानाय शितिकण्ठाय ते नमः ॥११० वें. २.३६.२५

१०५. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे१ देवं
 (→मन्त्रैः). -b) दे१ मन्त्रैर्, दे८-१० उ१ मुवें. मुए. मुव.
 स्तोत्रैर् (→सूक्तैर्); द१ माहेश्वरः (→माहेश्वरैः). -c) ब२.३
 दे२.३.६ न१ ते१ द१ अ२ चान्यै, दे१ चान्ये (→चान्ये). -d)
 दे१.८.९ अर्चयेद् भवम्, मुवें. मुए. मुव. अर्चयन् भवम्, ते१
 बहुभिर्हृरम्, द१ अ२ म१ बहुभिर्भवं (→ब्रह्माभिर्भवम्).

१०६. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) ब२ देवादि-
 देवाय, दे१.६.८-१० मुवें. मुए. मुव. देवाधिदेवाय (→देवादि-
 देवाय). -c) अ२ त्रियम्बकाय नमस्तुभ्यं.

दे१.८ अधिकम्—

* नमो दिग्वाससे तुभ्यं त्रिशूलवरधारिणे । (= १०७a, १०६d)

१०७. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); दे४.१०. १०७c-
 १०७b ॐ. -b) दे४.१० सर्वस्व (दे४ प्र) हरणाय च. -c)
 का१ ते१ °प्रणव° (→°प्रणत°); दे१.६.८ मुवें. मुए. °देवाय
 (→°देहाय).

१०८. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); दे४.१०. ab ॐ;
 दे३.१०७c-१०७d ॐ. -b) दे३ सर्वप्रहरणाय च, न१ सर्व-
 संहरणाय ते, द१ सर्वस्वहरणाय च, म१ सर्वसंधारणाय ते. -c)
 दे१.८-१० वृत्तशीलाय, न१ ते१ द१ म१ नृत्यशीलाय (→नृत्य-
 शीलाय); दे६ नमो नृत्यंत शांस्तुभ्यं.

१०९. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); दे३. ॐ. -a)
 का१ नरनारायणेशाय. -b) दे१.४.८-१० म१ मुव. योगिने
 (→योगिनां); न१ पतये (→गुरवे). -c) म१ नमो दान्तायाक्षराय.
 -d) दे४ द१ तपसाय (→तापसाय); म१ तापसायाक्षराय च.

११०. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) म१ ते तुभ्यं
 (→रुद्राय). -c) दे३ लेलिहानाय रुद्राय, द१ नमस्ते लेलिहानाय.

अधोरधोरूपाय वामदेवाय वै नमः ।
 नमः कनकमालाय देव्याः प्रियकराय च ॥१११॥
 गङ्गासलिलधाराय शंभवे परमेष्ठिने ।
 नमो योगाधिपतये ब्रह्माधिपतये नमः ॥११२॥
 प्राणाय च नमस्तुभ्यं नमो भस्माङ्गरागिने ।
 नमस्ते घनवाहाय दंष्ट्रिणे वह्निरेतसे ॥११३॥
 ब्रह्मणश्च शिरो हर्त्रे नमस्ते कालरूपिणे ।
 आगतिं ते न जानीमो गतिं नैव च नैव च ।
 विश्वेश्वरमहादेव योऽसि सोऽसि नमोऽस्तु ते ॥११४॥
 नमः प्रमथनाथाय दात्रे च शुभसंपदाम् ।

-d) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. श्रीकण्ठाय च ते नमः.

१११. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) का१ अधोराय धोरूपाय. -b) दे४ वामरूपाय, दे६ नमो देवाय, ते१ वासुदेवाय, म१ महादेवाय (→वामदेवाय); दे३ द१ ग२ म१ ते (→वै). -c) न१ नमः कमलकालाय (?). -d) दे१० दिव्यः (→देव्याः); ब३ प्रकरणाय, दे३ प्रियतमाय, ग२ म१ उ१ प्रीतिकराय (→प्रियकराय).

११२. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) म१ धारां हि (→धाराय). -b) म१ धारिणे (→शंभवे). -c) द१ उ१ नमोस्तु गाधिपतये, ग२ नमो स्कन्धाधिपतये. -d) का१ ब२.३ दे२.६ मुर्वे. मुए. मुब. भूताधिपतये नमः.

११३. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -b) का१ ब२ ते१ रागिणे, ब३ भागिने, दे१.३.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. धारिणे (→रागिने). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. हव्यवाहाय, दे३.४ मेघवाहाय, दे६ नद्यवाहाय, द१ ग२ म१ घनवाताय (→घनवाहाय); ते१ नमः श्मशानवासाय. -d) ते१ वह्नये (→दंष्ट्रिणे); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. हव्य°, दे४ ह्यग्नि° (→वह्नि°).

११४. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) ग२ ब्रह्मणाय (→ब्रह्मणश्च); ब३ दे३ न१ म१ उ१ हर्त्रे, दे६ हर्त्रे (→हर्वे). -c) का१ अतीव ते, ब२ अतीत ते, ब३ दे६ अनतीते, दे२ अस्तिते, दे१० अगतिं ते, ते१ आनीतं तु, द१ आगतं ते (→आगतिं ते). -d) ते१ मतिं (→गतिं). -e) दे१.८-१० मुए. विश्वेश्वराय सौम्याय. -f) दे१.८-१० महाप्रलयकारिणे, द१ योगीशाय नमो नमः, ग२ उ१ योगीशाय नमोऽस्तु ते.

११५. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) ब३ प्रमथ-

कपालपाणये तुभ्यं नमो मीढुष्टमाय ते ।

नमः कनकलिङ्गाय वारिलिङ्गाय ते नमः ॥११५॥

नमो वह्न्यर्कलिङ्गाय ज्ञानलिङ्गाय ते नमः ।

नमो भुजंगहाराय कर्णिकारप्रियाय च ।

किरीटिने कुण्डलिने कालकालाय ते नमः ॥११६॥

वामदेव महेशान देवदेव त्रिलोचन ।

क्षम्यतां यत्कृतं मोहात् त्वमेव शरणं हि नः ॥११७॥

चरितानि विचित्राणि गुह्यानि गहनानि च ।

ब्रह्मादीनां च सर्वेषां दुर्विज्ञेयोऽसि शंकर ॥११८॥

नाशाय, दे४ ग२ प्रथमनाथाय (→प्रमथनाथाय). -b) ब२ सर्वदात्र च, + सर्वसंपदां, दे२ सुखसंपदां, न१ शुभसंपदात् (→शुभसंपदाम्); ग२ दात्रेण गुणसंपदां. -c) उ१ पाहने (→पाणये). -d) दे१.३.८-१० नमो दुष्टमाय ते, दे२.६ नमो मीढुष्टमाय ते, मुर्वे. मुए. मुब. नमो जुष्टमाय ते. -e) ब२ दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुब. कनकपिङ्गाय (→कनकलिङ्गाय). -f) का१ दे२ पार्लिगाय, ब३ दे६ पार्लिगाय, दे४ योनिर्लिगाय, ते१ पार्लिगाय, द१ वार्लिगाय (→वारिलिङ्गाय).

११६. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); का१ ब३ दे२ न१. ab ॐ; द१. cdef ॐ. -a) दे४ वह्नार्क°, दे१० वन्यर्क° (→वह्न्यर्क°). -b) दे३ यज्ञ° (→ज्ञान°). -d) दे१ कर्णिकायाप्रियाय च, दे२ कर्णिकारा प्रियाय च, दे३-१० कर्णिकाय प्रियाय च. -f) दे१ **, उ१ कालः (→काल-).

ब२. b, c मध्ये अधिकम्—

५४. * विश्वेश्वरदेवयोगिन् योगिप्रियाय ते नमः ।

११७. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे१.३.८.९ द१ ग२ म१ मुए. मुब. महादेव महादेव, दे४ न१ उ१ महादेव महेशान, दे६ वामदेवाय मीशान, दे१० महादेवाय देवाय. -b) दे३ द१ ग२ म१ महादेव (→देवदेव); दे३ त्रिशूलधृक्, ग२ त्रिशूलिने (→त्रिलोचन). -c) दे४ कुप्यतां (→क्षम्यतां); दे६ परतं (→यत्कृतं).

११८. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); दे४. cd ॐ. -b) ब२ दे१ ग्रहना (ब२ णा) नि (→गहनानि). -ab) दे४ चरित्राणि सुगुह्यानि गहनानि चरित्राणि च. -d) दे१.२.८.९ ग२ मुर्वे. मुए. दुर्विज्ञेयो हि शंकरः.

अज्ञानाद्यदि वाज्ञानाद् यत्किञ्चित्कुरुते नरः ।
तत्सर्वं भगवानेव कुरुते योगमायया ॥११९॥
एवं स्तुत्वा महादेवं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
ऊचुः प्रणम्य गिरिशं पश्यामस्त्वां यथा पुरा ॥१२०॥
तेषां संस्तवभाकर्ण्य सोमः सोमविभूषणः ।
स्वमेव परमं रूपं दर्शयामास शंकरः ॥१२१॥
तं ते दृष्ट्वाऽथ गिरिशं देव्या सह पिनाकिनम् ।
यथा पूर्वं स्थिता विप्राः प्रणेमुर्हृष्टमानसाः ॥१२२॥
ततस्ते मुनयः सर्वे संस्तूय च महेश्वरम् ।
भृग्वङ्गिरोवसिष्ठास्तु विश्वामित्रस्तथैव च ॥१२३॥
गौतमोऽत्रिः सुकेशश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।

मरीचिः कश्यपश्चापि संवर्त्तश्च महातपाः ।
प्रणम्य देवदेवेशमिदं वचनमब्रुवन् ॥१२४॥
कथं त्वां देवदेवेश कर्मयोगेन वा प्रभो ।
ज्ञानेन वाऽथ योगेन पूजयामः सदैव हि ॥१२५॥
केन वा देवमार्गेण संपूज्यो भगवानिह ।
किं तत् सेव्यमसेव्यं वा सर्वमेतद् ब्रवीहि नः ॥१२६॥
देवदेव उवाच ॥
एतद् वः संप्रवक्ष्यामि गूढं गहनमुत्तमम् ।
ब्रह्मणे कथितं पूर्वमादावेव महर्षयः ॥१२७॥
सांख्ययोगो द्विधा ज्ञेयः पुरुषाणां हि साधनम् ।
योगेन सहितं सांख्यं पुरुषाणां विमुक्तिदम् ॥१२८॥ वं.२.३६.४४

११९. ब१.३. ०. -a) म१ विज्ञानाद् (→अज्ञानाद्).
-b) का१ मुर्वे. मुए. मुव. किञ्चित् (→यत्किञ्चित्). -c)
दे३ म१ भगवानेकः (→भगवानेव).

१२०. ब१.३. ०. -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव.
प्रविष्टैरन्तरात्मभिः, दे३.४ द१ ग२ म१ उ१ प्रहृष्टैरन्तरात्म (उ१
°दि)भिः, दे६ प्रकृतानांतरात्मना. -c) ते१ विश्वेशं (→गिरिशं).
-d) दे६ पश्यामस्त्वं, द१ पश्याम त्वां (→पश्यामस्त्वां).

१२१. ब१.३. ०. -b) म१ साकं (→सोमः). -c)
दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. स्वयमेव परं रूपं.

१२२. ब१. ० (द्र. १०० पा. वि.). -a) ब३ तत्ते, दे३
ततो, दे४ तत्तं (→तं ते). -b) ग२ सह देव्या (→देव्या सह).
-ab) म१ तमालोक्य महादेवमुनयस्ते पिनाकिनम्. -c) ब२.३
दे१.४.६.८-१० पूर्व-, दे२ पूर्वा- (→पूर्व); का१ ब२.३ दे२.३.६
ते१ द१ ग२ म१ उ१ स्थितं, दे४ स्थितः (→स्थिता); ग२ मुर्वे.
विप्रः (→विप्राः). -d) ब३ हृष्टि°, म१ हृष्ट° (→हृष्ट°); दे६
°मानसं (→°मानसाः).

१२३. ब१. ० (द्र. १०० पा. वि.). -b) ते१ संभूय
(→संस्तूय). -c) दे१.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुव. भृग्वङ्गिरा,
ग२ भृगवादयो (→भृग्वङ्गिरो-); ब२ दे३ वसिष्ठाश्च, दे१.८-१०
न१ ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. वसिष्ठस्तु, दे४ वसिष्ठश्च
(→वसिष्ठास्तु).

१२४. ब१. ० (द्र. १०० पा. वि.). -a) ब२ सुवेगश्च,
ब३ दे६ सुरेशश्च, दे२ सुवेशं च, द१ सुकेतश्च, म१ सुकेतुश्च
(→सुकेशश्च). -b) दे१ पुत्रहः (→पुलहः); उ१ कुरुः (→क्रतुः).
-c) ग२ *** (→मरीचिः); न१ ग२ म१ काश्यपश्चापि (ग२

म१ °त्रिः), द१ उ१ कश्यपश्चापिः (→कश्यपश्चापि). -d)
दे१.८.९ ग२ मुर्वे. मुए. मुव. संवर्त्तक- (→संवर्त्तश्च). -f) उ१
अब्रवीत् (→अब्रुवत्); दे६ कर्मयोगे नरा प्रभो.

१२४ श्लोकात्तरं म१ अधिकम्—मुनयः.

१२५. ब१. ० (द्र. १०० पा. वि.). -a) म१ त्वामेव
(→त्वां देव-); दे१० ते१ °देवेशं (→°देवेश). -d) म१ पूजनीयः
(→पूजयामः).

१२६. ब१. ० (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे१० दैव°
(→देव°). -c) दे४ किंतु (→किं तत्); ते१ स्यात् (→वा).
-d) न१ सर्वमेतं, ग२ सर्वमेव, म१ सर्वं ते तद् (→सर्वमेतद्).

❖ ब१ न१ ग२. ०; का१ ब२.३ दे२.४.६ देव उवाच; दे३
महादेव उवाच; ते१ श्रीमहादेवः; द१ म१ उ१ देवदेवः.

१२७. ब१. ० (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे१.८-१०
मुव. गूढं (→गूढं). -c) ब२ दे३.६ ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए.
मुव. ब्रह्मणा, दे१.८-१० ग२ ब्रह्मणः, न१ ब्रह्मणे, द१ ब्राह्मणः
(→ब्रह्मणे); द१ ग२ म१ उ१ कथितो (म१ °त) योग- (→कथितं
पूर्व). -d) दे१.८-१० महादेवो, दे३ वामदेव-, मुर्वे. मुए.
महादेवे (→आदावेव); दे३ महर्षये, दे१० महेश्वरः
(→महर्षयः).

१२८. ब१. ० (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे१.८-१०
न१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुव. सांख्ययोगात्, दे३ सांख्यं योगं, दे४
योगसांख्यं (→सांख्ययोगो); दे१.३.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुव.
द्विधाज्ञेयं, दे४ तथा ज्ञेयं, दे६ धिया ज्ञेयः (→द्विधा ज्ञेयः). -b)
का१ विविक्तिदः, दे२ विभुक्तिदः, दे३ तु साधनम् (→हि साधनम्).
-c) का१ सहितं (→सहितं). -d) का१ विभक्तिदं (→विमुक्तिदं).

ब.२.३९.४५

न केवलेन योगेन दृश्यते पुरुषः परः ।
 ज्ञानं तु केवलं सम्यगपवर्गफलप्रदम् ॥१२९॥
 भवन्तः केवलं योगं समाश्रित्य विमुक्तये ।
 विहाय सांख्यं विमलमकुर्वन्त परिश्रमम् ॥१३०॥
 एतस्मात् कारणाद् विप्रा नृणां केवलधर्मिणाम् ।
 आगतोऽहमिमं देशं ज्ञापयन् मोहसंभवम् ॥१३१॥
 तस्माद् भवद्भिर्विमलं ज्ञानं कैवल्यसाधनम् ।
 ज्ञातव्यं हि प्रयत्नेन श्रोतव्यं दृश्यमेव च ॥१३२॥
 एकः सर्वत्रगो ह्यात्मा केवलश्रितिमात्रकः ।
 आनन्दो निर्मलो नित्यं स्यादेतत् सांख्यदर्शनम् ॥१३३॥

१२९. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे४.८ द१
 अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. केवलं हि, न१ केवलं तु (→केवलेन);
 का१ न केवलेन दृश्यते, दे१.९.१० न केवलं वियोगेन. -b)
 उ१ पुरुषं परं (→पुरुषः परः); का१ पुरुषः परमः परः. -c)
 दे८.९ ज्ञानं सु-, दे१० ज्ञानस्तु, अ२ ज्ञानात्तु (→ज्ञानंतु); का१
 केवलः, दे१० केवले (→केवलं).

१३०. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) न१ द१
 भवन्तं (→भवन्तः); न१ कवयं (→केवलं). -b) का१ विविक्तये
 (→विमुक्तये). -d) का१ दे२ आकुर्वन्त, ब२.३ दे६ ते१ मुर्वे.
 मुए. मुव. अकुर्वन्त, दे१.८-१० उ१ अकुर्वन्तः, दे४ अकुर्वन्तः, अ२
 अकुर्वन्तं (→अकुर्वन्तः).

१३१. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -b) ब२ योग-
 (→नृणां); ब२ दे३.४ न१ द१ °कर्मिणां, दे१.८-१० अ२ म१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुव. °कर्मणाम् (→°धर्मिणां). -c) दे६ स्वागतोऽहं,
 म१ कामतोऽहं (→आगतोऽहं). -d) न१ ज्ञापये (→ज्ञापयन्).

१३२. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); द१ अ२ उ१.
 ab ॐ. -ab) ते१ भवद्भिः विमलं ज्ञानं तस्मात् कैवल्य-
 साधनम्. -d) दे१.८-१० मुए. धर्म एव च, ते१ धर्मते च वः,
 द१ अ२ उ१ धर्मते भवः (→दृश्यमेव च).

१३३. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) द१ अ२ उ१
 एष (→एकः); ब२.३ सर्वत्र गुह्यात्मा (→सर्वत्रगो ह्यात्मा).
 -b) ब२ केवलश्च त्रिमात्रिकः, दे३.६ केवलस्थितिमात्रिकः,
 दे४ केवल्यश्चित्तिमात्रिकः, दे१० केवलश्चेति मातृकः, ते१ केवलं
 चित्तिमात्रिकः, द१ अ२ केवलं चिन्मयात्मकः, म१ केवलश्चिन्म-
 यात्मिका. -c) दे४ निर्मलं (→निर्मलो); दे१.३.८-१० न१ म१

एतदेव परं ज्ञानमेष मोक्षोऽत्र गीयते ।
 एतत् कैवल्यममलं ब्रह्माभावश्च वर्णितः ॥१३४॥
 आश्रित्य चैतत् परमं तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।
 पश्यन्ति मां महात्मानो यतयो विश्वमीश्वरम् ॥१३५॥
 एतत् तत् परमं ज्ञानं केवलं सन्निरञ्जनम् ।
 अहं हि वेद्यो भगवान् मम मूर्तिरियं शिवा ॥१३६॥
 बहूनि साधनानीह सिद्धये कथितानि तु ।
 तेषामभ्यधिकं ज्ञानं मामकं द्विजपुंगवाः ॥१३७॥
 ज्ञानयोगरताः शान्ता मामेव शरणं गताः ।
 ये हि मां भस्मनिरता ध्यायन्ति सततं हृदि ॥१३८॥

मुर्वे. मुए. मुव. नित्य- (दे३ °त्यः) (→नित्यं). -d) दे१.८-१०
 मुर्वे. मुए. एतद्वै, न१ स्यादेकं (→स्यादेतत्).

१३४. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) न१ एतत्ते
 परमं ज्ञानं. -b) दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुव. अथ मोक्षाजु-
 गीयते, दे३ न१ म१ एष मोक्षोऽनुगीयते, दे४ एतदेव परं पदं,
 दे१० अथ मोक्षाय गीयते, ते१ अयं मोक्षोऽनुगीयते, द१ अ२ उ१
 एतन्मोक्षोऽनुगीयते. -c) का१ ब२.३ दे२.६ कैवल्यमतुलं, दे४
 कैवल्यममलं, न१ त्रैलोक्यममलं (→कैवल्यममलं). -d) अ२
 ब्रह्मवर्णश्च (→ब्रह्माभावश्च).

१३५. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -c) ते१ पश्यन्तीमं
 (→पश्यन्ति मां); अ२ महात्मानं (→महात्मानो). -d) उ१
 विश्वतोमुखं (→विश्वमीश्वरम्).

१३६. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) का१ ब२.३
 दे२.३.६ न१ एषां (दे३ °ष) तत्परमं, दे४ एतावत्परमं, द१ अ२ एषा
 च तत् परं, म१ आहुश्च परमं, उ१ एतावत्परमं (→एतत् तत्परमं).
 -b) दे१० तं निरञ्जनं, द१ अ२ म१ उ१ मां निरञ्जनम्
 (→सन्निरञ्जनम्). -c) द१ विद्यो (→वेद्यो). -d) द१ मम
 प्रीतिरियं शिवा (?).

१३७. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -b) दे८ सिद्धाय
 (→सिद्धये); म१ च (→तु). -c) दे२ तेषामभ्यधिकं, म१ कथा
 मयाधिकं (→तेषामभ्यधिकं).

१३८. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -b) ब३ दे२.६
 मामैव (→मामेव). -c) दे४ यो (→ये); दे३ न१ भक्तिनिरता, द१
 अ२ उ१ योगनिरता (→भस्मनिरता). -d) म१ शिवं, +हृदि
 (→हृदि).

मद्भक्तिपरमा नित्यं यतयः क्षीणकल्मषाः ।
 नाशयाम्यचिरात् तेषां घोरं संसारसागरम् ॥१३९॥
 प्रशान्तः संयतमना भस्मोद्धूलितविग्रहः ।
 ब्रह्मचर्यरतो नग्नो व्रतं पाशुपतं चरेत् ॥१४०॥
 निर्मितं हि मया पूर्वं व्रतं पाशुपतं परम् ।
 गुह्याद् गुह्यतमं सूक्ष्मं वेदसारं विमुक्तये ॥१४१॥
 यद् वा कौपीनवसनः स्याद् वैकवसनो मुनिः ।
 वेदाभ्यासरतो विद्वान् ध्यायेत् पशुपतिं शिवम् ॥१४२॥
 एष पाशुपतो योगः सेवनीयो मुमुक्षुभिः ।

भस्मच्छन्नैर्हि सततं निष्कामैरिति विश्रुतिः ॥१४३॥
 वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।
 बहवोऽनेन योगेन पूता मद्भावमागताः ॥१४४॥
 अन्यानि चैव शास्त्राणि लोकेऽस्मिन् मोहनानि तु ।
 वेदवादविरुद्धानि मयैव कथितानि तु ॥१४५॥
 वामं पाशुपतं सोमं लाकुलं चैव भैरवम् ।
 असेव्यमेतत् कथितं वेदवाह्यं तथेतरम् ॥१४६॥
 वेदमूर्तिरहं विप्रा नान्यशास्त्रार्थवेदिभिः ।
 ज्ञायते मत्स्वरूपं तु मुक्त्वा वेदं सनातनम् ॥१४७॥

बं. २.३६.६३

१३९. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) म१ तद्भक्ति°
 (→मद्भक्ति°); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °तत्परा नित्यं, उ१ °परमं
 ज्ञानं (→°परमा नित्यं). -b) उ१ ज्ञान° (→क्षीण°). -c) दे४
 नाशयाम्यचिरं तेषां, ते१ नाशयाम्यन्तरा तेषां. -d) ग्र२ उ१
 मुर्वे. मुए. मुब. °गह्वरम् (→°सागरम्).

१४०. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) ब२.३ दे६ प्रशान्तोयं
 यतमना, ते१ प्रशान्तो यतमानाश्च, ग्र२ उ१ प्रशान्तः सन्ततमना.
 -b) ब३ ते१ द१ ग्र२ उ१ °विग्रहाः (→°विग्रहः). -c) द१ ग्र२
 उ१ ब्रह्मण्येव (→ब्रह्मचर्य-); दे२ °व्रतो (→°रतो); दे३.१०
 नग्नो, दे४ नग्नं (→नग्नो).

१४१. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे१०
 निर्मिते (→निर्मितं). -b) ब२.३ दे२.६ यत्नात्, म१ मतं
 (→व्रतं); दे१.३.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. शुभम्, द१ ग्र२ उ१
 शिवम् (→परं). -d) दे३ एतद् ज्ञानं (→वेदसारं).

१४२. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) ते१ तथा
 (→यद्वा); न१ कौपीनवसनः स्याद्वा. -b) का१ ब२.३ स्याद्वा
 दिग्धवसनो, दे१.८-१० ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्यादेकवसनो,
 दे६ स्याद्वा दिग्धवसमो (?), न१ स्याद्वैकं वर्जनो (→स्याद्वैक-
 वसनो). -c) म१ वेदाध्ययनतो विद्वान्. -d) ते१ ध्यायन्
 (→ध्यायेत्); द१ म१ उ१ द्विजाः (→शिवम्); ब३ ध्यापयेत्(?)
 पशुपतिं शिवम्.

१४३. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); द१. cd ॐ.
 -a) दे४ द१ उ१ एकः (→एष). -c) का१ भस्मच्छन्नैर्हि-
 निष्कामैर्, दे१.८.९ मुर्वे. मुए. तस्मिन्स्थितैस्तु पठितं, दे४
 भस्मच्छन्नैस्तु सततं, दे१० तस्मैच्छिन्नैस्तु पठितं, ग्र२ तस्मात्
 छन्नस्तु सततं, उ१ भस्मच्छन्नेषु सततं. -d) दे१.८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. हि श्रुतम्, दे२ हि स्थितिः, दे६ हृस्थितिः

(→विश्रुतिः); का१ इति *** श्रुतिः, ग्र२ निष्ठारारिति हि
 स्थितिः, उ१ निष्ठारामैरिति स्थितिः.

१४४. ब१ द१. ॐ; ग्र२ उ१. ab ॐ; म१. cd ॐ.
 -a) दे१.८ वीतरागभयक्रोध, दे९ वीतरागभयक्रोधा. -b) दे३.४
 मन्मया, ते१ मद्गता (→मन्मया). -c) का१ बहवो ज्ञान-
 दे१० बहवो तेन (→बहवोऽनेन). -d) न१ रूपा (→पूता);
 दे१० तद्भावं (→मद्भावं).

१४५. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); द१. ab ॐ;
 उ१. cd ॐ. -a) दे४ यानि शास्त्राणि, ते१ वेदसाराणि
 (→चैव शास्त्राणि). -b) का१ प्रोक्तानि (→लोकेऽस्मिन्);
 दे४ मुब. मोहनानि च, ते१ मोहकानि तु (→मोहनानि तु).
 -c) दे४ भेदवाद- द१ वेदवेद- (→वेदवाद-); का१- विशुद्धानि,
 दे४-विशुद्धात्मा (→विरुद्धानि). -d) ते१ विहितानि
 (→कथितानि).

१४६. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) दे३ कौलं
 तथा (→पाशुपतं); दे४ भागं, दे६ शोमं (→सोमं). -b) दे१.८.९
 मुर्वे. मुए. लाकुरं, दे३.६ ते१ नाकुलं, न१ लाकुलं (→लाकुलं);
 ग्र२ भैरवः (→भैरवम्). -c) ब२ दे६ असेव्यं, ग्र२ असिद्धं,
 म१ मत्सेव्यं, उ१ अशौचं (→असेव्यं). -d) ब२ तथैव तु,
 दे१.२.४.६.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. तथेतरम्, दे३ तथैव च, दे१०
 तथोत्तरम्, न१ द१ ग्र२ उ१ तथेतरम्, म१ तथेति यत् (→तथेतरम्);
 का१ वेदव्यासं तथोत्तरं, ते१ वेदवाक्यं तथोत्तरम्.

१४७. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) ते१ वेदमूर्ते-
 रयं विप्राः. -b) का१ दे२ नान्यशास्त्रानुचारिभिः, ब२ नान्य-
 शास्त्रानुसारिभिः, ब३ दे६ नान्यशास्त्रार्थानुचारिभिः, दे३ न च
 शास्त्रार्थवादिभिः, दे४ नान्यशास्त्रार्थवादिभिः, न१ ते१ म१ नान्य-
 शास्त्रार्थवादिभिः, द१ ग्र२ उ१ नान्यवेच्छास्त्रार्थवादिभिः.

वै.२.३९.६४ स्थापयध्वमिदं मार्गं पूजयध्वं महेश्वरम् ।
 अचिरादैश्वरं ज्ञानमुत्पत्स्यति न संशयः ॥१४८
 मयि भक्तिश्च विपुला भवतामस्तु सत्तमाः ।
 ध्यातमात्रो हि सास्त्रिध्यं दास्यामि मुनिसत्तमाः ॥१४९
 इत्युक्त्वा भगवान् सोमस्तत्रैवान्तरधीयत् ।
 तेऽपि दारुवने तस्मिन् पूजयन्ति स्म शंकरम् ।
 ब्रह्मचर्यरताः शान्ता ज्ञानयोगपरायणाः ॥१५०
 समेत्य ते महात्मानो मुनयो ब्रह्मवादिनः ।
 वितेनिरे बहून् वादान्नध्यात्मज्ञानसंश्रयान् ॥१५१
 किमस्य जगतो मूलमात्मा चास्माकमेव हि ।

-d) का१ वेदे, ब२.३ चेदं, दे१ देव-, दे३.९ द१ मुर्वे. मुए. मुब. देवं (→वेदं).

१४८. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -a) ब२ दे२.४.६ म१ उ१ इमं (→इदं); द१ स्थायित्वमिमं मार्गं. -c) दे१.८-१० ततो विराड्वरं (दे१० ०ह) ज्ञानं, ग२ अचिरादीश्वरं ज्ञानं, मुर्वे. मुए. मुब. ततोऽचिराद्वरं ज्ञानं. -d) का१ दे४ उत्पत्स्यति (→उत्पत्स्यति); ते१ ज्ञानादुत्पद्यते शुभम्.

१४९. ब१. ॐ (द्र. १०० पा. वि.); दे६ ते१ द१ ग२ म१.८d ॐ. -b) का१ भावतामस्तु(?), दे३ भवतामस्ति, दे४ भवतामस्तु (→भवतामस्तु). -c) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. ध्यानमात्रं, दे३ ध्यानमात्रे (दे३ ०त्रे), दे१० ध्यानमासं (→ध्यातमात्रो); का१ ध्यानमात्रो हि सास्त्रिध्यं, + ध्यानमात्रो हि सा नित्यं.

१५०. ब१. ab ॐ (द्र. १०० पा. वि.). -b) दे१.४.८.९ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तत्रैवान्तिहितोऽभवत्. -c) दे६ ०वनं (→०वने); मुर्वे. मुए. मुब. स्थित्वा (→तस्मिन्). -d) म१ पूजयन्ति हि, मुर्वे. मुए. मुब. ह्यर्चयन्ति स्म (→पूजयन्ति स्म); द१ ग२ उ१ पूजयन्ति महेश्वरम्. -e) ग२ ०पराश्रान्ताः (→०रताः शान्ताः). -f) का१ ब१-३ दे२-४.६ ते१ ग२ म१ उ१ सांख्ययोगं (→ज्ञानयोगं).

१५१. -a) का१ ब२.३ दे२ समेत्याभि-, दे४ समेत्य तं, दे६ सामाद्यति (→समेत्य ते). -c) दे१ वितेरे च, मुर्वे. मुए. मुब. विचकिरे (→वितेनिरे); ब१ म१ बहून्वेदान्, ब२.३ बहून् मार्गान्, दे२ बहून्वादान्, न१ ब्रह्मवादान्, ते१ बहून्वादान् (→बहून्वादान्). -d) दे१.३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स्वात्मज्ञानसंश्रयान् (दे३.१० ०यात्, दे४ ०याः), दे६ ध्यानार्थ-ज्ञानसंश्रयात्, न१ अध्यात्मज्ञानसंश्रयात्, द१ ग२ मम विज्ञान

कोऽपि स्यात् सर्वभावानां हेतुरीश्वर एव च ॥१५२
 इत्येवं मन्यमानानां ध्यानमार्गावलम्बिनाम् ।
 आविरासीन्महादेवी देवी गिरिवरात्मजा ॥१५३
 कोटिसूर्यप्रतीकाशा ज्वालामालासमावृता ।
 स्वभाभिर्विमलाभिस्तु पूरयन्ती नभस्तलम् ॥१५४
 तामन्वपश्यन् गिरिजाममेयां
 ज्वालासहस्रान्तरसन्निविष्टाम् ।
 प्रणेमुरेकामखिलेशपत्नीं
 जानन्ति ते तत् परमस्य बीजम् ॥१५५

(ग२ ०नात्) संश्रयान्, म१ स्वात्मविज्ञानसंश्रयात्, उ१ नाम-विज्ञानसंश्रयान्.

१५२. -a) दे४ भूतां (→मूलं). -b) ग२ च (→हि). -c) का१ ब२.३ दे२.६ सर्वभूतानां (→सर्वभावानां). -d) ग२ उ१ हि (→च).

१५३. -b) दे४ ध्यानमार्गो बलं विना, दे१० ध्यान-मग्नावलम्बिनं, ते१ ध्यानकर्मवलम्बनम्. -c) दे४.६ महादेवी (→महादेवी). -d) दे१ म१ गौरी, मुर्वे. मुए. मुब. ततो (→देवी); दे४ [आ]त्मजां (→[आ]त्मजा); दे३ गिरि-राजरात्मजा.

१५४. ब१. ॐ. -a) न१ ०प्रतीकाशां, ग२ ०प्रतीकाशां (→०प्रतीकाशा). -c) ब३ स्वभाभिर्, द१ ग२ म१ उ१ प्रभाभिर्, (→स्वभाभिर्); दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. निर्मलाभिः सा, न१ निर्मयाभिस्तु (→विमलाभिस्तु). -d) ब२ प्लावयन्ती, ते१ पूजयन्ती (→पूरयन्ती); दे२.१० ते१ द१ म१ नभस्थलं (→नभस्तलम्).

१५५. ब१. d ॐ. -a) का१ दे१.८.९ न१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. तामन्वपश्यद्, ब१ तामन्वपश्यद्, दे२ तामनुपश्यद्, दे४ तामन्वपश्य, दे६ तां संपश्य, दे१० तामन्यपश्यत्, द१ तामन्वपश्यन् (→तामन्वपश्यन्); ब२ गिरिजामयां, ब३ गिरिजामयेद्यां, दे६ गिरिजामयेद्या (→गिरिजामयेद्यां). -b) द१ विनिष्टाः (→निवि-ष्टाम्). -c) दे१.८.९ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. प्रणेमुरेतां, दे३.४ द१ ग२ म१ प्रणेमुरेतां, दे१० प्रणेमुरेतां (→प्रणेमुरेतां); ब१ ** (→०पत्नीं). -d) दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. चैतत्, दे२ * तत् (→ते तत्); उ१ परमं स्वबीजं (→परमस्य बीजम्); का१ जानन्ति ते तस्य परस्य बीजम्.

अस्माकमेषा परमेशपत्नी
गतिस्तथात्मा गगनाभिधाना ।
पश्यन्त्यथात्मानमिदं च कृत्स्नं
तस्यामथैते मुनयश्च विप्राः ॥१५६
निरीक्षितास्ते परमेशपत्न्या
तदन्तरे देवमशेषहेतुम् ।
पश्यन्ति शंभुं कविमीशितारं
रुद्रं बृहन्तं पुरुषं पुराणम् ॥१५७
आलोक्य देवीमथ देवमीशं
प्रणेमुरानन्दमवापुरग्रचम् ।
ज्ञानं तदैशं भगवत्प्रसादा-
दाविर्बभौ जन्मविनाशहेतु ॥१५८

१५६. ब१. a ○ (इ. सं.). -a) दे१.८.९ न१. मुवें मुए. मुब. परमस्य (→परमेश-). -b) ते१ तथानो, द१ ग्र२ उ१ तदात्मा (→तथात्मा). -c) ब१ पुष्यत्तथात्मानं, दे३ पश्यन्ति चात्मानं, दे४ पश्येत्पथात्मानं, दे६ पश्यन्त्यनात्मानं, दे१० न१ पश्यन्तथात्मानां, ते१ पश्यन्तवा नीलं, ग्र२ पायात्तथात्मानं (→पश्यन्त्यथात्मानं). -d) न१ तस्य भवान्याः (→तस्यामथैते); का१ दे१.३.८.९ न१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. प्रहृष्टाः, ब१ प्रविष्टं, दे१० प्रतिष्ठा, ते१ प्रनिष्ठाः (→च विप्राः).

१५७. -a) दे१० निरीक्षितास्ते, द१ निरीक्षितास्वे, उ१ निरीक्षास्ते (→निरीक्षितास्ते). -b) दे४ तदन्तरं (→तदन्तरे); द१ वेदमशेष°, म१ शेषमशेष° (→देवमशेष°). -c) ते१ पश्यन्तमीशं (→पश्यन्ति शंभुं); न१ कवि (→कवि). -d) म१ भद्रं प्रभन्तं प्रभुमीशितारम्.

१५८. ब१. cd ○. -a) न१ आलोक्य (→आलोक्य); दे६ ** मथ, द१ ग्र२ उ१ देव्या सह (→देवीमथ); का१ देवमायां (→देवमीशं); म१ अनन्तरूपं सह देवमीशं. -c) का१ दे१.८.९ मुवें. मुए. तदीशं, दे१० तदीयं, ते१ तदेकं, द१ ग्र२ तदैशं (→तदैशं). -d) दे२.४.१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ हेतुं, दे६ हेतुं (→हेतुं).

१५९. -a) का१ अयं हि सा, ब१ दे८-१० मुवें. मुए. मुब. इयं या सा, ब३ इयं हि *, द१ इत्थं हि या, ग्र२ म१ इत्थं हि सा (→इयं हि सा); ब१ योनिरूपा (→योनिरैका); दे१ सेयं प्रपातजगतोनिरैका. -b) ते१ सदात्मिका (→सर्वात्मिका); दे४ °नियामिकां (→°नियामिका); ब२.३ सर्वा (ब३ °र्व) ****

इयं हि सा जगतो योनिरैका
सर्वात्मिका सर्वनियामिका च ।
माहेश्वरीशक्तिरनादिसिद्धा
व्योमाभिधाना दिवि राजतीव ॥१५९
अस्या महत्परमेष्ठी परस्ता-
न्महेश्वरः शिव एकोऽथ रुद्रः ।
चकार विश्वं परशक्तिनिष्ठां
मायामथारुह्य स देवदेवः ॥१६०
एको देवः सर्वभूतेषु गूढो
मायी रुद्रः सकलो निष्कलश्च ।
स एव देवी न च तद्विभिन्न-
मेतज्ज्ञात्वा ह्यमृतत्वं व्रजन्ति ॥१६१ वें २.३६.७७

नियामि (ब२ °रात्मि°) का *, म१ सर्वात्मिका धर्ममया पुराणी. -d) दे१ व्योमाभिधाना, + व्योमा त्विधाना, म१ स्वात्माभिधाना (→व्योमाभिधाना); दे१० भूवि (→दिवि); न१ द१ ग्र२ व्योमाभि (ग्र२ °द) धानाभि (द१ हि°) विराजतीव.

१६०. -a) का१ अस्या महान्, ब२.३ अस्यामहं, दे१.३.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. अस्यां महान् (दे१० °हा), ते१ अस्यामयं, द१ उ१ अस्यां महात्मा (→अस्या महत्); दे१.८-१० ते१ परस्तात् (→परस्तान्); ग्र२ अस्या महात्मा परमे परात्मा. -b) ब१ **, दे३ शर्व (→शिव); का१ दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. एकः स रुद्रः, न१ (एव) एकोऽथ रुद्रः, ते१ एकोऽथ तत्त्वः, म१ एकोभिरुद्रः (→एकोऽथ रुद्रः). -c) द१ ग्र२ शक्ति, उ१ शान्तं (→विश्वं); दे१.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुब. °शक्तिनिष्ठं, दे३ °शक्तिनिष्ठो, दे४ न१ °शक्तिमीष्ठां (→°शक्तिनिष्ठां). -d) दे१.३.४.८-१० द१ ग्र२ उ१ मुवें. मुए. मुब. च (→स); दे४ देवदेवं (→देवदेवः); म१ मायामथारुह्य महानुभावः.

१६१. न१. b ○; ब२. d ○. -a) दे१० **** (→एको देवः); ब१ **, दे६ गूढो (→गूढो). -b) ब३ माया-रुद्रः, दे६ मायारुद्रो, म१ मायां रुद्रः (→मायी रुद्रः); ग्र२ सागलो(?) (→सकलो). -c) दे१.८-१० स (→न); दे३ सा तदन्यद्, उ१ भिन्नमेतद् (→तद्विभिन्नं); ब२ स एव देवी *****. -d) दे४ द१ म१ ह्येतज्ज्ञात्वा, उ१ ज्ञात्वा तत्त्वं (→एतज्ज्ञात्वा); म१ भजन्ति (→व्रजन्ति); का१ एतत् ज्ञात्वा देही चामृतत्वं व्रजन्ति, ते१ यदज्ञात्वा ह्यमृतत्वं व्रजन्ति, ग्र२ एतज्ज्ञात्वा तत्त्वं ह्यमृतत्वं व्रजन्ति.

अन्तर्हितोऽभूद् भगवानथेशो-
देव्या भर्गः सह देवादिदेवः ।
आराधयन्ति स्म तमेव देवं
वनौकसस्ते पुनरेव रुद्रम् ॥१६२॥

एतद् वः कथितं सर्वं देवदेवविचेष्टितम् ।
देवदारुवने पूर्वं पुराणे यन्मया श्रुतम् ॥१६३॥
यः पठेच्छृणुयान्नित्यं मुच्यते सर्वपातकैः ।
श्रावयेद् वा द्विजान् शान्तान् स याति परमां गतिम् ॥१६४॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

३८

सूत उवाच ।*

एषा पुण्यतमा देवी देवगन्धर्वसेविता ।
नर्मदा लोकविख्याता तीर्थानामुत्तमा नदी ॥१॥
तस्याः शृणुष्व माहात्म्यं मार्कण्डेयेन भाषितम् ।

१६२. ब२. ॐ. -a) दे६ अन्तर्हितोऽथ (→अन्तर्हि-
तोऽभूद्); का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. भगवान्महेशो,
ग्र२ भगवानधीशो (→भगवानथेशो). -b) म१ देवो (→देव्या);
का१ दे१.८-१० सर्गः, ब३ दे२ मुर्वे. मुए. मुब. तथा, दे३.४ उ१
रुद्रः, ते१ भवः, द१ ग्र२ भर्ता (→भर्गः); म१ सर्व- (→सह);
का१ दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. देवादिदेवः (→देवादिदेवः).
-c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तमादि- (→तमेव). -d)
ग्र२ वनौकसंसे, म१ अनागनस्ते (→वनौकसस्ते); दे३ पुनरेव
देवं, दे४.१० द१ पुनरेकरुद्रम्, दे१० उ१ पुनरेव रुद्रः
(→पुनरेव रुद्रम्).

१६३. ब२. ॐ. -b) का१ दे१.३.४.८.९ मुर्वे. मुए.
मुब. देवदेवस्य चेष्टितम्, दे६ द१ देवदेवं विचेष्टितम्. -c)
दे१.८.९ ०वनं (→०वने). -d) ब१ पुराणं (→पुराणे); दे४
तन्मया (→यन्मया); दे६ श्रुतिः, ग्र२ श्रियं (→श्रुतम्).

१६४. ब२. ॐ. -c) का१ ब१ दे२.६ न१ श्रावयित्वा
(→श्रावयेद् वा); ब३ न१ द्विजान् जान्तान्, दे४ द्विजान् श्रान्तान्,
दे६ द्विजान्साक्षात्, उ१ द्विजगणान् (→द्विजान् शान्तान्). -d)
का१ ब१.३ दे२-४.६.१० न१ प्रयाति (→स याति).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे६.१० न१ इति श्रीकू(का१ कौ)र्मपुराणे,
ब१ इति कौर्म, ब३ दे२.३ इति कूर्मपुराणे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिविभागे, दे४.८.९ द१ ग्र२ म१ उ१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरि(मुए. ०वि)भागे, ते१ इत्यादि महापुराणे श्रीकौर्म, मुर्वे. इति
श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे.

युधिष्ठिराय तु शुभं सर्वपापप्रणाशनम् ॥२॥

युधिष्ठिर उवाच ।*

श्रुतास्तु विविधा धर्मास्त्वत्प्रसादान्महामुने ।
माहात्म्यं च प्रयागस्य तीर्थानि विविधानि च ॥३॥

अध्यायनाम—दे३.४ न१ द१ म१ उ१. ॐ; का१ दे१.६ ते१
मुर्वे. मुए. देवदारुवनप्रवेशो नाम, ब१ तीर्थमाहात्म्ये देवदारु**
प्रवेशे, ब३ दे२ मुब. तीर्थमाहात्म्ये देवदारुवनप्रवेशो नाम, दे४.९
देवदारुवनप्रवेशे, दे१० देवदारु** प्रवेशे, ग्र२ दारुवन ऋषीणां
ईश्वरप्रादुर्भावो नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ॐ; का१ ब१
दे३ षट्त्रिंशोऽध्यायः, ब३ अष्टविंशोऽध्यायः, दे१ एकोनचत्वारिंशो-
ऽध्यायः ॥३४॥, दे३.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ एकोनचत्वारिंशो-
ऽध्यायः, दे४ चत्वारिंशोऽध्यायः, न१ अष्टाशीतितमोऽध्यायः,
ते१ सप्तत्रिंशोऽध्यायः, मुर्वे. ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३६॥
मुए. अष्टात्रिंशोऽध्यायः, मुब. सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

३८

[ब२ अध्यायारम्भात् न b यावत् श्लोकाः न सन्ति]

* ब२. ॐ; दे३.८ सूत उ.; न१ ग्र२ उ१ सूतः; ते१
श्रीशिवः, + सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. ब२. ॐ. -a) दे६ देव- (→देवी). -d) द१ ग्र२ उ१
परमा (→उत्तमा).

२. ब२. ॐ; न१. २b-४c ॐ (ट. सं.). -d) दे२
०प्रणाशनम् (→०प्रणाशनम्).

* ब२ न१. ॐ; दे३ युधिष्ठिर उ.; ते१ द१ ग्र२ म१ उ१
युधिष्ठिरः.

३. ब२ न१. ॐ. -a) का१ दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. श्रुतास्ते,
दे४ श्रुत्वा च, दे१० श्रुत्वास्ते, ग्र२ श्रुत्वा तु (→श्रुतास्तु); का१

नर्मदा सर्वतीर्थानां मुख्या हि भवतेरिता ।
तस्यास्त्विदानीं माहात्म्यं वक्तुमर्हसि सत्तम ॥४

मार्कण्डेय उवाच ।*

नर्मदा सरितां श्रेष्ठा रुद्रदेहाद् विनिःसृता ।
तारयेत् सर्वभूतानि स्थावराणि चराणि च ॥५
नर्मदायास्तु माहात्म्यं पुराणे यन्मया श्रुतम् ।
इदानीं तत्प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमनाः शुभम् ॥६
पुण्या कनखले गङ्गा कुरुक्षेत्रे सरस्वती ।
ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये पुण्या सर्वत्र नर्मदा ॥७
त्रिभिः सारस्वतं तोयं सप्ताहेन तु यामुनम् ।
सद्यः पुनाति गाङ्गेयं दर्शनादेव नार्मदम् ॥८
कलिङ्गदेशपञ्चाङ्गे पर्वतेऽमरकण्टके ।

पुण्या च त्रिषु लोकेषु रमणीया मनोरमा ॥९
सदेवासुरगन्धर्वा ऋषयश्च तपोधनाः ।
तपस्तप्त्वा तु राजेन्द्र सिद्धिं तु परमां गताः ॥१०
तत्र स्नात्वा नरो राजन् नियमस्थो जितेन्द्रियः ।
उपोष्य रजनीमेकां कुलानां तारयेच्छतम् ॥११
योजनानां शतं साग्रं श्रूयते सरिदुत्तमा ।
विस्तारेण तु राजेन्द्र योजनद्वयमायता ॥१२
षष्टितीर्थसहस्राणि षष्टिकोट्यस्तथैव च ।
पर्वतस्य समन्तात् तु तिष्ठन्त्यमरकण्टके ॥१३
ब्रह्मचारी शुचिर्भूत्वा जितक्रोधो जितेन्द्रियः ।
सर्वहिंसानिवृत्तस्तु सर्वभूतहिते रतः ॥१४
एवं सर्वसमाचारो यस्तु प्राणान् समुत्सृजेत् ।

वै. २.४०.१५

विविधान् धर्मान् (→विविधा धर्मास्). -b) दे४ मुर्वे. मुए, मुब. तत् (→त्वत्).

४. ब२. ०; न१. abc ०. -b) द१ भवते रता (→भवतेरिता); उ१ मुख्या भगवतेरिता. -d) दे१ सत्तमः (→सत्तम).

* का१ ब२ द१. ०; न१ श्रीमार्कण्डेयः; ते१ अ२ म१ उ१ मार्कण्डेयः.

५. ब२. ०. -a) ब१ दे१ नर्मदा (→नर्मदा); ते१ पुण्या (→श्रेष्ठा). -b) ते१ रुद्रदेहात् विनिःसृता, द१ रुद्रदेवानिःसृता, अ२ रुद्रदेवादिनिःसृता. -d) ब३ ते१ च नर्मदा, दे६ च सर्वदा (→चराणि च).

६. ब२. ०. -a) दे३ माहात्म्ये (→माहात्म्यं). -b) दे१.८-१० पुराणं (→पुराणे). -c) न१ तदानीं (→इदानीं); दे६ संप्रवक्ष्यामि, द१ तच्च वक्ष्यामि, अ२ तां च वक्ष्यामि, उ१ तं च वक्ष्यामि (→तत्प्रवक्ष्यामि). -d) दे१ शुभां, दे४ नृप, न१ श्रुतं (→शुभम्).

७. ब२. ०. -b) का१ ब३ ते१ कुरुक्षेत्रे (→कुरुक्षेत्रे). -c) ब१ ग्राम्ये (→ग्रामे). -d) दे१० पुण्याः (→पुण्या).

८. ब२. ab ०. -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सप्ताहाद् यामुनं जलम्, अ२ सप्ताह्ने ** यामुनं, उ१ सप्ताहान्तेन तु यामुनं. -c) ब२ *** तु गाङ्गेयं. -d) ब१.३ दे१० उ१ नर्मदम्, दे४ न१ द१ अ२ नर्मदा (न१ °दां) (→नार्मदम्); दे६ दर्शनं देवि नर्मदं, म१ दर्शनात् स्पर्शनात् सदा.

९. दे४. cd ०. -a) ब२ ते१ कलिङ्गदेशे पञ्चाङ्गे, द१

अ२ कलिङ्गदर्शनस्यार्थं, म१ कलिङ्गदर्शनस्यार्थं, उ१ कलिङ्गे दर्श*ध्यायार्थं. -b) ते१ पर्वते क्षुरकण्टके. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. पुण्या त्रिषु त्रिलोकेषु.

१०. दे४. ०. -c) न१ स (→तु). -d) का१ द१ उ१ सिद्धिं च, दे३ संसिद्धिं (→सिद्धिं तु); ब१ योजनद्वयमागतं.

११. अ२. ११c-१४b ० (इ. सं.). -a) द१ अ२ तत्त-त्कृत्वा (→तत्र स्नात्वा); अ२ याति (→राजन्). -b) दे४ नियमस्थे, अ२ नियमस्था (→नियमस्थो); अ२ जितेन्द्रियाः (→जितेन्द्रियः).

१२. अ२. ० (इ. ११ पा. वि.). -a) उ१ साग्रं (→साग्रं). -b) ब१ जायते, म१ नृपते (→श्रूयते). -c) ब१ दे१.२.६.९.१०. न१ द१ विस्तरेण (→विस्तारेण). -d) का१ मायया, ब१ दे३ न१ म१ आयतं, दे४ ते१ आगतम्, दे१० आगता (→आयता); द१ योजनं हयमागतं.

१३. अ२. ० (इ. ११ पा. वि.). -a) म१ तस्य कोट्यस् (→षष्टितीर्थ-). -b) म१ षड्भिः (→षष्टि-). -c) दे१० पर्वतस्तु (→पर्वतस्य); दे१ समीपे तु (→समन्तात्तु). -d) ब१ दे६ °कण्टकं (→°कण्टके).

१४. अ२. ab ० (इ. ११ पा. वि.). -c) ते१ सर्वभूत° (→सर्वहिंसा°); द१ °निवृत्तिस्तु (→°निवृत्तस्तु). -d) दे६ रतः (→रतः).

१५. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. शुद्धसमाचारो, अ२ उ१ सर्वसमी राजन् (→सर्वसमाचारो). -b) दे१.३.४.८-१० द१

वै.२.४०.१५ तस्य पुण्यफलं राजन् शृणुष्ववावहितो नृप ॥१५
 शतवर्षसहस्राणि स्वर्गे मोदति पाण्डव ।
 अप्सरोगणसंकीर्णो दिव्यस्त्रीपरिवारितः ॥१६
 दिव्यगन्धानुलिप्तश्च दिव्यपुष्पोपशोभितः ।
 क्रीडते देवलोके तु देवतैः सह मोदते ॥१७
 ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ।
 गृहं तु लभतेऽसौ वै नानारत्नसमन्वितम् ॥१८
 स्तम्भैर्मणिमयैर्दिव्यैर्वज्रवैद्युद्भूषितम् ।
 आलेख्यवाहनैः शुभ्रैर्दासीदाससमन्वितम् ॥१९
 राजराजेश्वरः श्रीमान् सर्वस्त्रीजनवल्लभः ।

मुए. मुब. परित्यजेत् (→समुत्सृजेत्). -c) तै१ सर्व (→राजन्).
 -d) दे१.३.८-१० मुवै. मुए. मुब. [अ] नव (→नृप).

१६. दे४. ०. -a) का१ ब२.३ दे१.६.८.९ तै१ मुवै. मुए.
 मुब. शतं (→शत-); न१ °सहस्राणां (→°सहस्राणि). -b)
 दे६ स्वर्गं (→स्वर्ग-); दे१० मोदति (→मोदति); उ१ पाण्डवः
 (→पाण्डव).

१७. ब१ दे४.ab ०. -b) ब३ °शोभितं, उ१ °शोभिता
 (→°शोभितः). -c) ग्र२ वितते (→क्रीडते); दे१.२.८-१० न१
 उ१ मुवै. मुए. मुब. दिव्यलोके तु (दे१० °पु), द१ देवदेवे तु,
 म१ देवलोकेषु (→देवलोके तु). -d) दे१.४.८-१० मुवै. मुए.
 मुब. विबुधैः (→देवतैः).

१८. -b) न१ भवतु (→भवति). -c) का१ गृहं च,
 द१ ग्रहं तु (→गृहं तु); का१ ब२ न१ लभते सौधैर्, ब१ लभते
 शौचं, दे३ लभते सोऽयं, दे४ लभते यो वै, दे६ लभते शौरैः, द१
 ग्र२ म१ उ१ लभते सर्वं (→लभतेऽसौ वै). -d) ब१-३ दे२ तै१
 °विभूषितम् (→°समन्वितम्); दे६ नानारत्नविभूषितं.

१९. दे१०. ०; ब१.१६८-२०d ०. -a) ब१ शुभ्रैर्
 (→स्तम्भैर्); म१ मणिस्तम्भमयैर्दिव्यैर्. -b) का१ दे१-३.६.८.९
 तै१ म१ °वैद्युद्भूषितं (→°वैद्युद्भूषितं); दे४ °भूषणैः, ग्र२ °शोभितं
 (→°भूषितम्). -c) दे१.४ आलेख्यैर्, दे३.९ आलेख्या, ग्र२
 आलिख्य- (→आलेख्य-); न१ भुवनैः, द१ ग्र२ गहने (द१ °नैः),
 उ१ भवने (→वाहनैः). -d) दे१.८.९ न१ मुवै. मुए. मुब.
 दासीशतं (→दासीदासं).

२०. ब१. ०. -b) तै१ सर्वश्री° (→सर्वस्त्री°). -c)
 ग्र२ स्वर्गं (→साग्रं); म१ शतं साग्रं वसक्येव (?). -d) का१

जोवेद् वर्षशतं साग्रं तत्र भोगसमन्वितः ॥२०
 अग्निप्रवेशेऽथ जले अथवाऽनशने कृते ।
 अनिर्वर्तिका गतिस्तस्य पवनस्याम्बरे यथा ॥२१
 पश्चिमे पर्वततटे सर्वपापविनाशनः ।
 ह्रदो जलेश्वरो नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥२२
 तत्र पिण्डप्रदानेन संध्योपासनकर्मणा ।
 दशवर्षाणि पितरस्तर्पिताः स्युर्न संशयः ॥२३
 दक्षिणे नर्मदाकूले कपिलाख्या महानदी ।
 सरलार्जुनसंछन्ना नातिदूरे व्यवस्थिता ॥२४
 सा तु पुण्या महाभागा त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।

सर्व- (→तत्र); दे४ उ१ °समन्वितं (→°समन्वितः); म१
 राजराजविभूषणः.

२१. -a) दे१.३.४.८-१० द१ ग्र२ अथ वह्निप्रवेशे तु
 (द१ ग्र२ °न), म१ वह्निप्रवेशेनुकृते, उ१ अथ प्रवेशेन
 जले. -b) दे१.८-१० कुले वा नाशके, दे३ जले वाऽनशने,
 दे४ जले वा नायके, द१ जले नानशके, ग्र२ म१ जले वानाशके,
 उ१ *** वानशके, मुवै. मुए. वाय वानशने (→अथवानशने).
 -c) दे३ अविर्तक्या, दे४ अनिर्वर्त, तै१ अनिर्वारिता, ग्र२
 अविर्तिका (→अनिर्वर्तिका). -d) दे४ पवनस्याम्बरे, द१
 पतनस्याम्बरे, ग्र२ पतनस्याचर्चयेत्, म१ पवनस्यापरां, उ१
 पवनचाचरेत् (→पवनस्याम्बरे); द१ ग्र२ उ१ तथा (→यथा).

२२. -a) न१ °स्तम्भे (→°तटे). -b) का१ ब२.३
 दे२.६ °प्रणाशनः, उ१ °विनाशनं (→°विनाशनः). -c) का१
 ह्रदे, ब३ दे६ नदी, तै१ ह्रदो, द१ ह्रदे (→ह्रदो); का१ ब३
 दे२.६ जलेश्वरो (→जलेश्वरो). -d) ब२ ***, दे४ विश्रुताः
 (→विश्रुतः).

२३. ब२. २३a-२४d ०. -b) न१ ***** कर्मणा.
 -c) का१ ब१.३ दे१.२.६.८.९ न१ तै१ मुवै. मुए. मुब. दशवर्ष-
 सहस्राणि. -d) दे१० तर्पितास्यर्, द१ ग्र२ म१ तर्पितास्तु
 (→तर्पिताः स्युर्); न१ पितरस्युश्च तर्पिताः.

२४. ब२. ०. -b) द१ कपिलाख्ये (→कपिलाख्या).
 -c) का१ सरलार्जुन, दे१.८-१० मुए. सरलार्जुन° (→सरलार्जुन°);
 दे६ शालार्जुन स संछन्ना, ग्र२ सरलार्जुनकल्लोला. -d)
 ब१ व्यवस्थिताः (→व्यवस्थिता).

२५. ब२. ०; ब१. ab ०. -a) दे४ सति (→सा तु).
 -b) दे४.१० विश्रुताः (→विश्रुता). -c) द१ तस्य (→तत्र).

तत्र कोटिशतं साग्रं तीर्थानां तु युधिष्ठिर ॥२५
तस्मिंस्तोर्थे तु ये वृक्षाः पतिताः कालपर्ययात् ।
नर्मदातोयसंपृष्टास्ते यान्ति परमां गतिम् ॥२६
द्वितीया तु महाभागा विशल्यकरणी शुभा ।
तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा विशल्यो भवति क्षणात् ॥२७
कपिला च विशल्या च श्रूयते राजसत्तम ।
ईश्वरेण पुरा प्रोक्ता लोकानां हितकाम्यया ॥२८
अनाशकं तु यः कुर्यात् तस्मिंस्तोर्थे नराधिप ।
सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोकं स गच्छति ॥२९
तत्र स्नात्वा नरो राजन्नश्वमेधफलं लभेत् ।
ये वसत्युत्तरे कूले रुद्रलोके वसन्ति ते ॥३०
सरस्वत्यां च गङ्गायां नर्मदायां युधिष्ठिर ।
समं स्नानं च दानं च यथा मे शंकरोऽब्रवीत् ॥३१

परित्यजति यः प्राणान् पर्वतेऽमरकण्टके ।
वर्षकोटिशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥३२
नर्मदायां जलं पुण्यं फेनोर्मिसमलंकृतम् ।
पवित्रं शिरसा बन्ध सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३३
नर्मदा सर्वतः पुण्या ब्रह्महत्यापहारिणी ।
अहोरात्रोपवासेन मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥३४
जालेश्वरं तीर्थवरं सर्वपापविनाशनम् ।
तत्र गत्वा नियमवान् सर्वकामांलभेन्नरः ॥३५
चन्द्रसूर्योपरागे तु गत्वा ह्यमरकण्टकम् ।
अश्वमेधाद् दशगुणं पुण्यमाप्नोति मानवः ॥३६
एष पुण्यो गिरिवरो देवगन्धर्वसेवितः ।
नानाद्रुमलताकीर्णो नानापुष्पोपशोभितः ॥३७
तत्र संनिहितो राजन् देव्या सह महेश्वरः ।

वै. २.४०.३८

-d) का१ दे२ विशेषतः, ब३ युधिष्ठिरं, दे१० द१ युधिष्ठिरः
(द१ ०रे) (→युधिष्ठिर).

२६. ब२. ०. -a) ब१ दे२.४ ते१ उ१ तीर्थेषु, दे१० तीर्थे च (→तीर्थे तु). -b) द१ उ१ कालपर्वतात् (द१ ०तान्).
(→कालपर्ययात्). -c) ब३ अ२ ०संपृष्ट्वा (→संपृष्टाः).
-d) का१ ब१.३ दे२-४.६ न१ ते१ द१ उ१ यान्ति ते (→ते यान्ति).

२७. ब२. ०. -a) दे१.८.१० न१ मुए. मुब. महाभाग
(→महाभागा). -b) दे१.८-१० न१ अ२ ०करणा (→०करणी).

२८. ब१.२. ०. -a) दे४ कपिल्या (→कपिला). -b)
दे२ द१ अ२ मुवें. मुए. मुब. श्रूयते (→श्रूयते); दे१.३.४.८-१०
द१ अ२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. सरिद्रुत्तमे (दे३ द१ म१ ०मां)
(→राजसत्तम). -c) दे१.४.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुब. प्रोक्ते
(→प्रोक्ता). -d) दे३ *** स्यया (→हितकाम्यया).

२९. ब१.२ दे४. ०. -a) दे१.८ कुर्यात् (→कुर्यात्);
ते१ अनाशनं तपः कुर्यात्. -b) का१ दे२.६ ते१ नरोत्तमः, ब३
द्विजोत्तमाः, दे१० नराधिपः (→नराधिप). -d) दे१.३.८.९
अ२ मुवें. मुए. रुद्रलोके (→रुद्रलोक).

३०. ब२ दे४. ०; ब१. ab ०. -a) उ१ नरमेध^०
(→अश्वमेध^०). -c) अ२ यो (→ये); दे१० यत्र संत्युत्तरे कूले.
-d) दे१० द१ अ२ रुद्रलोकं (→रुद्रलोके); दे६ चरन्ति ते, अ२ स
गच्छति (→वसन्ति ते).

३१. ब२ दे१.३.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१. ०. -b) न१
युधिष्ठिरः (→युधिष्ठिर). -c) दे६ यमं (→समं).

३२. ब२ दे१.३.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१. ०. -a)
न१ परित्यजति (→परित्यजति). -c) का१ वर्षकोटि स
साहस्रं.

३३. ब१.२. ०; दे४. ab ०. -a) का१ दे३.६.८.१०
द१ म१ नर्मदाया, दे२ नर्मदाय (→नर्मदायां). -b) का१
०समलंकृतम्, दे१.८.९ न१ द१ मुवें. मुए. ०सफलीकृतम्, दे१०
०सकलं कृतं (→०समलंकृतम्). -c) का१ ब३ दे२ मुवें. मुब.
धृत्वा, दे१.९ बंधं, दे६ धार्यं, दे८ न१ ते१ द१ म१ उ१ बंधं
(→बंध).

३४. ब२. ०. -a) ब१ पूर्वतः (→सर्वतः). -b) ते१
ब्रह्महत्या विनाशिनी.

३५. ब१. ०. -a) दे३.१० ते१ जलेश्वरं (→जालेश्वरं);
द१ अ२ ज्ञानतीर्थं परं चैकं (अ२ शैवं). -b) दे१.४.८-१० अ२ मुवें.
मुए. मुब. ०प्रणाशनम्, न१ ०प्रनाशनम् (→०विनाशनम्). -c)
दे१० स्नात्वा (→गत्वा); का१ तत्र स्नात्वा तु नियमान्. -d)
का१ सकामान् सलभेन्नरः, दे६ सर्वान् कामान् नरेश्वरः.

३६. -a) ब२ दे३ मुवें. च (→तु). -b) दे१० इष्ट्वा
चामर^० (→गत्वा ह्यमर^०). -c) म१ शतगुणं (→दशगुणं). -d)
दे२ पुण्यं प्राप्नोति, ते१ फलं प्राप्नोति (→पुण्यमाप्नोति).

३७. दे४. ०. -b) दे१.८-१० द१ म१ नानागन्धर्व^०, अ२
म१ नागगन्धर्व^० (→देवगन्धर्व^०).

३८. दे४. ०. -a) का१ ब१ दे१.२.३.८-१० न१ अत्र
(→तत्र). -c) का१ ब२ दे१.२.८-१० म१ तथा चन्द्रो, ब१ तथा

ब्रह्मा विष्णुस्तथा चेन्द्रो विद्याधरगणैः सह ॥३८॥
प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात् पर्वतं ह्यमरकण्टकम् ।
पौण्डरीकस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥३९॥

कावेरी नाम विपुला नदी कल्मषनाशिनी ।
तत्र स्नात्वा महादेवमर्चयेद् वृषभध्वजम् ।
संगमे नर्मदायास्तु रुद्रलोके महीयते ॥४०॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्सादरूपां संहितायामुपरिविभागे अष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥

३९

मार्कण्डेय उवाच ॥*

नर्मदा सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ।
मुनिभिः कथिता पूर्वमीश्वरेण स्वयंभुवा ॥१॥
मुनिभिः संस्तुता ह्येषा नर्मदा प्रवरा नदी ।
रुद्रगात्राद् विनिष्क्रान्ता लोकानां हितकाम्यया ॥२॥
सर्वपापहरा नित्यं सर्वदेवनमस्कृता ।

संस्तुता देवगन्धर्वैरप्सरोग्रिहस्तथैव च ॥३॥
उत्तरे चैव तत्कूले तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
नाम्ना भद्रेश्वरं पुण्यं सर्वपापहरं शुभम् ।
तत्र स्नात्वा नरो राजन् देवतैः सह मोदते ॥४॥
ततो गच्छेत् राजेन्द्र तीर्थमात्रातकेश्वरम् ।
तत्र स्नात्वा नरो राजन् गोसहस्रफलं लभेत् ॥५॥

चक्रे, ब३ तथा रुद्रा, दे६ मुर्वे. मुए. मुब. तथा रुद्रो, ते१ तथै-
चेन्द्रो, द१ ग२ उ१ तथा चन्द्रो (→तथा चेन्द्रो).

३९. दे४. ab ○. -a) ते१ हि यत्, द१ ग२ उ१ ततः
(→तु यः). -b) का१ दे२.६ पर्वतामरकण्टकं, ब२.३ न१ मुर्वे.
मुए. मुब. पर्वतैः समरकण्टके, दे१.८-१० नगं चामरकण्टकम्. -d)
दे३ द१ म१ उ१ फलमाप्नोति (→फलं प्राप्नोति).

४०. ब१. ○. -a) द१ ग२ म१ कावेरी (→कावेरी).
-b) का१ ब२.३ दे२ मुर्वे. मुए. मुब. विख्याता (→विपुला);
दे४.९ उ१ °नाशिनी (→नाशिनी).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे६.१० न१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे, ब१
इति कौर्मै, ब२.३ दे२.३ इति कू(दे२ कौ)र्मपुराणे, द१ इति श्रीकूर्म-
पुराणे उपरिविभागे, दे४.८.९ ग२ म१ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिविभागे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मै, मुर्वे. इति श्रीकूर्म-
पुराणे उत्तरार्द्धे, मुब. इति श्रीकौर्मै महापुराणे उपरिविभागे.
अध्यायनाम—दे४ न१ म१ उ१. ○; का१ दे३.६ मार्कण्डेय-
युधिष्ठिरसंवादे नर्मदामाहात्म्ये, ब१.३ दे२ ते१ मुर्वे. मुए.
मार्कण्डेययुधिष्ठिरसंवादे नर्मदामाहात्म्यं नाम, ब२ दे१.८-१०
नर्मदामाहात्म्ये, ग२ तीर्थप्रणंसायां मार्कण्डेययुधिष्ठिरसंवादे, मुब.
तीर्थमाहात्म्ये मार्कण्डेययुधिष्ठिरसंवादे नर्मदामाहात्म्यं नाम.
अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ○; का१ ब१.३ दे२ सप्तत्रिंशोऽध्यायः,
दे१.८.९ ग२ म१ चत्वारिंशोऽध्यायः, दे३ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥,
दे४ एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥, दे१० मुर्वे. चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥,

न१ एकोनवत्तिनमोऽध्यायः, ते१ अष्टत्रिंशोऽध्यायः, उ१ चत्वा-
रिंशोऽध्यायः ॥ श्री ॥, मुए. ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः, मुब. अष्ट-
त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

३९

* द१. ○; न१ ग२ उ१ मार्कण्डेयः; ते१ श्री शिवः, +
सूतः, म१ श्रीमार्कण्डेयः.

१. -b) दे१.३.६.८-१० ग२ म१ उ१ °प्रणाशिनी
(→विनाशिनी). -c) ब१.२ दे१.२.८-१० ग२ मुनिभ्यः, दे६
अगस्त्यः (→मुनिभिः); ते१ ऋषिभ्यः कथितं सर्वं. -d) मुर्वे.
स्वयंभुवा (→स्वयंभुवा).

२. दे४. ○; दे३. ab ○. -a) दे१.८-१० येषां
(→ह्येषां); ते१ मुनिभिश्च स्तुता ह्येषा. -c) °गात्र-, द१ ग२
उ१ °लोकाद् (→°गात्राद्); म१ पर्वतात्स्वाद् विनिष्क्रान्ता.

३. दे१०. cd ○; न१. c ○. -b) दे१० सर्वदेवैस्तु संस्तुता.

४. -a) द१ ग२ उ१ कूले वै, म१ कूले हि, मुर्वे. मुए.
कूले च (→तत्कूले). -b) ब२.३ दे६ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. तीर्थे
(→तीर्थ); ब२.३ दे६ मुर्वे. मुए. मुब. विश्रुते (→विश्रुतं). -c)
ते१ यत्र (→नाम्ना); दे१.८-१० महेश्वरं, दे४. द१ ग२ म१ उ१
रुद्रेश्वरं (→भद्रेश्वरं). -d) न१ पुरं (→शुभं). -f) दे१.४.८-१०
रुद्रलोके महीयते, दे३ देवैः सह स मोदते, दे६ गोसहस्रफलं लभेत्.

५. दे१.३.४.८-१०. cd ○. -b) दे१.३.८-१०. मुर्वे.
विमलेश्वरमुत्तमं. -c) ग२ ततो (→नरो). -d) का१ भवेत्
(→लभेत्).

ततोऽङ्गारेश्वरं गच्छेन्नियतो नियताशनः ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते ॥६
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र केदारं नाम पुण्यदम् ।
 तत्र स्नात्वा दकं कृत्वा सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥७
 पिप्पलेशं ततो गच्छेत् सर्वपापविनाशनम् ।
 तत्र स्नात्वा महाराज रुद्रलोके महीयते ॥८
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र विमलेश्वरमुत्तमम् ।
 तत्र प्राणान् परित्यज्य रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥९
 ततः पुष्करिणीं गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र इन्द्रस्यार्द्धासनं लभेत् ॥१०
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र शूलभेदमिति श्रुतम् ।

तत्र स्नात्वा च ये देवं गोसहस्रफलं लभेत् ॥११
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र बलितीर्थमनुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् सिंहासनपतिर्भवेत् ॥१२
 शक्रतीर्थं ततो गच्छेत् कूले चैव तु दक्षिणे ।
 उपोष्य रजनीमेकां स्नानं कृत्वा यथाविधि ॥१३
 आराधयेन्महायोगं देवं नारायणं हरिम् ।
 गोसहस्रफलं प्राप्य विष्णुलोकं स गच्छति ॥१४
 ऋषितीर्थं ततो गत्वा सर्वपापहरं नृणाम् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र शिवलोके महीयते ॥१५
 नारदस्य तु तत्रैव तीर्थं परमशोभनम् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र गोसहस्रफलं लभेत् ॥१६ वै. ४१.१६

६. व१ दे१.३.४.८-१० उ१. ०. -a) व२ ततोऽङ्गारेश्वरं तीर्थं, द१ व२ म१ ततो गच्छेत् राजेन्द्र, मुवें. मुए. ततोऽङ्गारे-
 केश्वरं गच्छेत्. -b) मुवें. नियताशनः (→नियताशनः); व२
 गच्छेत् नियताशनः, द१ व२ म१ ॐकारेश्वरमुत्तमं. -c) दे६
 विशुद्धचर्थ (→विशुद्धात्मा).

अतः परं न१ द१ म१ पुस्तके अधिकम्—

* ततो गच्छेत् राजेन्द्र शूलभेदमिति श्रुतम् ।

ब्रह्मावर्त्तमिति श्रुतं ।

तत्र स्नात्वा नरो राजन् ब्रह्मलोके महीयते ।

(= ११cd, =cd)

[-१] द१. म१ ०.]

७. दे१.३.६.८-१०. ०; व२. cd ०. -b) म१ ब्रह्मा-
 वर्त्तमिति श्रुतं. -c) व३ द१ उ१ मुवें. मुए. मुव. पीत्वा
 (→कृत्वा).

अतः परं उ१ अधिकम्—

* ततो गच्छेत् राजेन्द्र ॐकारेश्वरमुत्तमम् ।

सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते । (= ६)

५५. ततो गच्छेत् राजेन्द्र ब्रह्मावर्त्तमनुत्तमम् ।

तत्र स्नात्वा नरो राजन् ब्रह्मलोके महीयते । [४]

८. दे१.३.६.८-१० न१ ते१ व२. ०. -a) मुवें. मुए. मुव.
 निष्फलेशं (→पिप्पलेशं). -b) उ१ प्रणशनं (→विनाशनं).

-c) दे४ म१ उ१ नरो राजन् (→महाराज).

९. व१ न१ ते१. ०; दे१.३.८-१०. ab ०. -b) दे६
 बलितीर्थमनुत्तमं, मुवें. मुए. मुव. बाणतीर्थमनुत्तमं.

१०. व१. ०. -b) दे३ तत्र स्नानं (→स्नानं तत्र).
 -c) दे१.३.६ व२ म१ स्नानं (→स्नात-); दे३.४.१० व२ मात्रो
 (→मात्रो). -d) ते१ इन्द्रस्यार्द्धासने वसेत्.

११. व१. ०. -b) व३ दे६ मूल-, दे१० शूले (→शूल-);
 दे३ स्मृतं (→श्रुतं); का१ मूलभेदेति विश्रुतं, दे४ मुवें. मुए. शू
 (मुए. °शू) लभेद इति श्रुतिः (दे४ °तं), द१ उ१ शूलदेवमिति
 श्रुतं, व२ शूलभेदमिति श्रुतं. -c) का१ व३ दे२.६ मुवें. मुए. मुव.
 तत्र स्नात्वा च पीत्वा च.

१२. मुवें. मुए. पुस्तकयोः cd चरणयोः पाठः १०
 श्लोकानन्तरं वर्त्तते; व१.३. ०. -b) दे३ वट- (→बलि-). -c)
 दे२ स्नानकरो (→स्नात्वा नरो). -d) व२ उ१ अश्वमेध-
 फलं लभेत्.

अतः परं द१ व२ उ१ अधिकम्—

५६. * ततो गच्छेत् राजेन्द्र सिंहातीर्थमनुत्तमम् ।

लिङ्गतीर्थं ततो गच्छेत्सिंहासनपतिर्भवेत् ।

[-२] द१ व२ ०.]

१३. मुवें. मुए. पुस्तकयोः ab चरणयोः पाठौ १०
 श्लोकानन्तरं वर्त्तते; व१.३. ab. ०. -a) दे१० शुक्र°, द१ व२
 उ१ चक्र°, म१ सर्व° (→शक्र°).

१४. व१. ०. -a) का१ ते१ द१ आराधयन् (→आराध-
 येन्). -b) का१ व२.३ दे२.६ मुवें. मुए. मुव. देवदेवं नरोऽमलः.
 -d) व२ उ१ विष्णुलोके महीयते.

१५. व१ दे४. ०; दे३.१५-१६a ० (द. सं.). -a)
 दे१.३.८-१० न१ द१ व२ म१ गच्छेत् (→गत्वा). -c) दे१.६.९ म१
 स्नान° (→स्नात°).

१६. व१. ०; दे३. ० (द. १५ पा. वि.). -b) का१
 शोभितं (→शोभनं). -c) दे१.६ न१ म१ स्नान- (→स्नात-);
 दे४ म१ मात्रो (→मात्रो).

यत्र तप्तं तपः पूर्वं नारदेन सुरर्षिणा ।
 प्रीतस्तस्य ददौ योगं देवदेवो महेश्वरः ॥१७
 ब्रह्मणा निर्मितं लिङ्गं ब्रह्मेश्वरमिति श्रुतम् ।
 यत्र स्नात्वा नरो राजन् ब्रह्मलोके महीयते ॥१८
 ऋणतीर्थं ततो गच्छेत् स ऋणान्मुच्यते ध्रुवम् ।
 महेश्वरं ततो गच्छेत् पर्याप्तं जन्मनः फलम् ॥१९
 भीमेश्वरं ततो गच्छेत् सर्वव्याधिविनाशनम् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र सर्वदुःखैः प्रमुच्यते ॥२०
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र पिङ्गलेश्वरमुत्तमम् ।
 अहोरात्रोपवासेन त्रिरात्रफलमाप्नुयात् ॥२१
 तस्मिंस्तीर्थे तु राजेन्द्र कपिलां यः प्रयच्छति ।
 यावन्ति तस्या रोमाणि तत्प्रसूतिकुलेषु च ।
 तावद् वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२२

१७. ब१. ॐ; दे३. ॐ (द्र. १५ पा. वि.). -a) का१ दे१.८-१० तत्र (→यत्र). -c) दे४ म१ तत्र (→तस्य); म१ ततो (→ददौ); ग२ योगी (→योगं). -d) दे६ देवोत्तर-महेश्वरः.

१८. ब१. ॐ; दे३. ॐ (द्र. १५ पा. वि.). -b) दे१.८ ब्रह्मो (→ब्रह्मो). -c) का१ दे१.२.४.६.८-१० ते१ द१ ग२ म१ तत्र (→यत्र).

१९. ब१. ॐ; दे३. a ॐ (द्र. १५ पा. वि.); दे१. १६b-२०a ॐ; न१. bc ॐ (ड सं.). -b) दे६ द्रुतं (→ध्रुवं); ब२.३ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. ऋणान्मुच्येन्नरो ध्रुवं, दे४ द१ ग२ ऋणान्मुच्येत वै ध्रुवं, म१ ऋणान्मुक्तो भवेद् ध्रुवं. -c) ब२ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. वटेश्वरं, ब३ माहेश्वरं, दे३ चरुतीर्थं (→महेश्वरं); दे४-१० ततो गच्छेत् राजेन्द्र. -d) दे४-१० संप्राप्तं (→पर्याप्तं); दे३ जायते, ग२ जन्मतः (→जन्मनः).

२०. ब१. ॐ; ते१. ab ॐ; दे१. a ॐ (द्र. १६ पा. वि.). -a) दे३ भीमतीर्थं (→भीमेश्वरं). -b) दे३ °पाप° (→°व्याधि°). -c) दे६.१० म१ स्नान- (→स्नात-); दे४ ग२ °मात्रे (→°मात्रो). -cd) दे१ स्नानमात्रेण गच्छेत् स ऋणान्मुच्यते ध्रुवं.

२१. -b) ब१ पिप्पले° (→पिङ्गले°). -d) उ१ अति-रात्रफलं लभेत्.

२२. -a) दे३.४ अस्मिन् (→तस्मिन्); ब१ दे१० तीर्थे तु (→तीर्थे तु). -c) ब१.२ दे६ ते१ तस्य, दे४ नख- (→तस्या).

यस्तु प्राणपरित्यागं कुर्यात् तत्र नराधिप ।
 अक्षयं मोदते कालं यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥२३
 नर्मदातटमाश्रित्य तिष्ठन्ते ये तु मानवाः ।
 ते मृताः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥२४
 ततो दीप्तेश्वरं गच्छेद् व्यासतीर्थं तपोवनम् ।
 निर्वर्त्तिता पुरा तत्र व्यासभीता महानदी ।
 हुंकारिता तु व्यासेन दक्षिणेन ततो गता ॥२५
 प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात् तस्मिंस्तीर्थे युधिष्ठिर ।
 प्रीतस्तस्य भवेद् व्यासो वाञ्छितं लभते फलम् ॥२६
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र इक्षुनद्यास्तु संगमम् ।
 त्रैलोक्यविश्रुतं पुण्यं तत्र सन्निहितः शिवः ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥२७

-d) दे३ तत्प्रसूतिषु चैव हि, द१ ग२ उ१ तत्प्रसूतिकोषु (ग२ °ष्ठि) च.

२३. ब१. ॐ. -b) दे६ चात्र (→तत्र); ब२ नरेश्वर (→नराधिप). -c) दे६ काले (→कालं). -d) दे४ °दिवाकरैः, ग२ °दिवाकराः (→°दिवाकरौ).

२४. -a) ते१ °तल- (→°तट-); द१ ग२ म१ उ१ नदीतटं समासाद्य. -b) ब२ उ१ तिष्ठन्ति (→तिष्ठन्ते); न१ सागराः, + मानवाः (→मानवाः); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. ये च तिष्ठन्ति मानवाः, ते१ भिद्यन्ते ये हि मानवाः. -c) दे४ मृताः (→मृताः). -d) म१ यतयः सिद्धमानसाः.

२५. -b) का१ °तीर्थे (→°तीर्थं); का१ ब१ ते१ ततो वनं, दे१.८-९ ग२ म१ तपोवनं, दे३ तपोवनाः (→तपोवनं). -c) दे१.८-१० पुरी (→पुरा). -d) दे३ न१ °गीता, द१ ग२ उ१ °तीर्थे (→°भीता). -f) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. तत्क्षणेन (→दक्षिणेन); न१ व्रज (→गता); दे३ दक्षिणोऽन्यतरो गता.

२६. दे४. ॐ. -a) दे१.८-१० प्रदक्षिणां (→प्रदक्षिणं). -b) ब१.३ न१ ग२ युधिष्ठिरः (ग२ °राः), ते१ द्विजोत्तमः, म१ विशेषतः (→युधिष्ठिर). -c) दे१.३ द१ मुर्वे. मुए. मुब. तत्र (→तस्य); न१ तस्य प्रीतो, म१ प्रसन्नोऽस्य (→प्रीतस्तस्य).

अतः परं न१ पुस्तके अधिकम्—

५७. * तस्य वेद्यां नरः स्नात्वा वाञ्छितं लभते फलम् ।

२७. -a) दे४ इतो (→ततो). -b) दे१.३.८.९ द१ इषु, ते१ वंक्षा, ग२ इन्द्र- (→इक्षु-); ग२ सागरं (→संगमं). -c) का१ त्रिलोक° (→त्रैलोक्य°).

स्कन्दतीर्थं ततो गच्छेत् सर्वपापप्रणाशनम् ।
 आजन्मनः कृतं पापं स्नातस्तीर्थं व्यपोहति ॥२८
 तत्र देवाः सगन्धर्वा भवात्मजमनुत्तमम् ।
 उपासते महात्मानं स्कन्दं शक्तिधरं प्रभुम् ॥२९
 ततो गच्छेदाङ्गिरसं स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 गोसहस्रफलं प्राप्य रुद्रलोकं स गच्छति ॥३०
 अङ्गिरा यत्र देवेशं ब्रह्मपुत्रो वृषध्वजम् ।
 तपसाराध्य विश्वेशं लब्धवान् योगमुत्तमम् ॥३१
 कुशतीर्थं ततो गच्छेत् सर्वपापप्रणाशनम् ।
 स्नानं तत्र प्रकुर्वीत अश्वमेधफलं लभेत् ॥३२
 कोटितीर्थं ततो गच्छेत् सर्वपापप्रणाशनम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राज्यं लभते नात्र संशयः ॥३३

चन्द्रभागां ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र सोमलोके महीयते ॥३४
 नर्मदादक्षिणे कूले संगमेश्वरमुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥३५
 नर्मदायोत्तरे कूले तीर्थं परमशोभनम् ।
 आदित्यायतनं रम्यमीश्वरेण तु भाषितम् ॥३६
 तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र दत्त्वा दानं तु शक्तिः ।
 तस्य तीर्थप्रभावेण लभते चाक्षयं फलम् ॥३७
 दरिद्रा व्याधिता ये तु ये च दुष्कृतकारिणः ।
 मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यः सूर्यलोकं प्रयान्ति च ॥३८
 मार्गेश्वरं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ॥३९ वं.२.४१.४१

२८. ब१. ०. -a) दे६ स्वर्गं-, मुर्वे. ऋण- (→स्कन्द-).
 -b) मुर्वे. स ऋणानुच्यते ध्रुवं. -c) दे४ आजन्मना, दे१०
 आजन्मतः (→आजन्मतः); का१ ब२.३ दे२.६ आजन्ममरणं
 पापं. -d) का१ दे२.६ ते१ ततस्, ब२.३ तत्र, दे१ स्नानस्
 (→स्नातस्); दे३ द१ ग२ उ१ स्नात(उ१ °न) मात्रे(द१ °त्रो),
 दे४ स्नातमात्रात्, ते१ तत्र स्नात्वा, म१ स्नानमात्रं (→स्नात-
 स्तीर्थं).

२९. ब१ न१. ०. -b) ब३ दे६ भगा-, दे१.३.८-१०
 मुर्वे. मुए. मुब. भर्गा- (→भवा-); दे४ भृगुतीर्थममुत्तमं, द१ म१
 भेजुर्मज्जनमुत्तमं, ग२ उ१ गुहा (ग२ °ह्या)जन्ममनुत्तमं. -c)
 का१ ब२.३ दे२.३ महाज्ञानं (दे३ °नः), दे४ महात्मानः
 (→महात्मानं).

३०. ब१ न१. ०. -c) का१ ब२.३ दे२.६ ते१ द१ ग२
 म१ उ१ तस्य, दे३ तत्र (→प्राप्य). -d) का१ दे२.६ °लोके
 (→°लोके); ब२ च (→स); ब३ रुद्रलोके महीयते.

३१. ब१ न१. ०. -c) ब३ दे२.६ देवेशं (→विश्वेशं).

३२. ब१. ०; न१. ab ०. -a) का१ ब२.३ दे२.१०
 कुल-, दे४ द१ म१ उ१ जल-, ते१ कुलि-, ग२ कोटि- (→कुश-);
 दे४ कुलार्थं तु ततो गच्छेत्. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. तत्र
 स्नानं (→स्नानं तत्र); ते१ प्रकुर्वन्ति (→प्रकुर्वीत). -d) दे३
 सर्वमेव, दे६ न१ पशुमेध-, ग२ ह्यश्वमेध- (→अश्वमेध-).

३३. ब१. ०; दे१ न१ मुर्वे. मुए. cd ०. -c) ते१
 द१ ग२ म१ उ१ राजन् (→राज्यं); दे८-१० तत्र स्नानं प्रकुर्वीत.
 -d) दे८-१० अश्वमेधफलं लभेत्.

अतः परं दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. अधिकम्—

* आजन्मनः कृतं पापं स्नातस्तत्र व्यपोहति । (= २८cd)

[-१] दे१० आजन्मतः (→आजन्मतः)]

३४. -a) का१ ब३ दे४.१० द१ म१ चन्द्रभागां (→चन्द्र-
 भागां). -b) दे३ सर्वपापप्रणाशिनीं. -c) ब१.३ दे१ ग२ म१
 उ१ स्नान- (→स्नात-); ग२ मात्रे (→मात्रो). -d) ग२ °लोके
 (→°लोके).

३५. -b) ब३ दे२.६ ते१ सगणेश्वरं (→संगमेश्वरं);
 ब१ गणेश्वरमनुत्तमं. -c) ग२ तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र.

३६. ब१ दे४. ०. -a) दे१.६.८-१० मुर्वे. मुए. नर्मदा-
 चोत्तरे कूले, दे३ नर्मदे चोत्तरे कूले, म१ नर्मदायोत्तरे कूले, +
 नर्मदोत्तर कूले तु, मुर्वे. नर्मदाया उदक्कूले. -c) दे३ म१ पुण्यं
 (→रम्यं). -d) का१ प्रभाषितं, द१ तु भाषितं (→तु भाषितं).

३७. ब१. ०; दे४. ab ०; ग२. cd ०. -c) दे३
 तेन (→तस्य); का१ ब३ दे१.३.४.६.८-१० ते१ द१ म१ °प्रभावेन
 (→°प्रभावेण). -d) दे४ लभते वाञ्छितं फलं.

३८. ब१ ग२. ०. -a) दे४ दरिद्र-, दे१० दरिद्री
 (→दरिद्रा); का१ दे१.८-१० न१ ते१ मुए. मुब. च (→तु). -b)
 दे३.६ न१ मुर्वे. तु (→च); दे१.४.६.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 °कर्मिणः (→°कारिणः); द१ म१ दुःखिनः कर्मिणस्तथा. -d)
 उ१ सूर्यलोकं स गच्छति.

३९. ग२. a ०. -a) ब१ दे२ गणेश्वरं, दे१.८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. मातृतीर्थं, दे६ मणेश्वरं, ते१ मार्गेश्वरं (→मार्गेश्वरं).
 -c) ब१ दे१.६.१० द१ ग२ उ१ स्नान- (→स्नात-); ग२ -मात्रे
 (→-मात्रो); द१ यत्र (→तत्र); म१ स्नानं तत्र नरः कृत्वा.
 -d) ते१ स्वर्गलोके महीयते.

वै.२.४१.४१ ततः पश्चिमतो गच्छेन्मरुदालयमुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र शुचिर्भूत्वा प्रयत्नतः ॥४०॥
 काञ्चनं तु द्विजो दद्याद् यथाविभवविस्तरम् ।
 पुष्पकेण विमानेन वायुलोकं स गच्छति ॥४१॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र अहल्यातीर्थमुत्तमम् ।
 स्नानमात्रादप्सरोभिर्मोदते कालमक्षयम् ॥४२॥
 चैत्रमासे तु संप्राप्ते शुक्लपक्षे त्रयोदशी ।
 कामदेवदिने तस्मिन्नहल्यां यस्तु पूजयेत् ॥४३॥
 यत्र तत्र नरोत्पन्नो वरस्तत्र प्रियो भवेत् ।
 स्त्रीवल्लभो भवेच्छीमान् कामदेव इवापरः ॥४४॥
 अयोध्यां तु समासाद्य तीर्थं शक्रस्य विश्रुतम् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र गोसहस्रफलं लभेत् ॥४५॥
 सोमतीर्थं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४६॥

४०. दे०. ४०d-४२a श्लोकाः ४२ श्लोकानन्तरमागताः.
 -a) ग्र२ ततः पश्चिमयोः प्राद्वीत्. -b) दे०. १.८-१० मुवै. मुए.
 मुव. मरुताशयमुत्तमं, ते० ककुदालयमुत्तमं. -d) दे०. १.३.४.८-१०
 मुवै. मुए. मुव. समाहितः (→प्रयत्नतः).

४१. -a) का० तु (→च); ब२.३ दे० ते० द्विजे, दे०. १.८-१०
 मुवै. मुए. मुव. यतेर् (→द्विजो). -b) ब० यथाविभववासके.
 -c) दे०. ३.४ पुष्पकेण (→पुष्पकेण).

४२. ब०. १. ०. -b) दे०. ४.८-१० अहल्या- (→अहल्या-)
 -c) का० स्नानमात्रोप्सरोभिश्च, दे०. ३.४ स्नानमात्रेणाप्सरोभिर्.
 -d) का० दे०. १.८-१० मुवै. मुए. मुव. उत्तमं (→अक्षयं).

४३. ब०. १. ०. -a) ब० मात्रे (→मासे). -b)
 ते० चतुर्दशी (→त्रयोदशी). -c) दे०. १.८-१० मुए. शुभ्रे (→तस्मिन्);
 ते० तथा कामदिने तस्मिन्. -d) दे०. १.८-१० अहल्यां
 (→अहल्यां); मुवै. अहल्यां पूजयेत्तः.

४४. ब०. १. ०. -a) दे०. ३ ग्र२ यत्र यत्र, न० म० तत्र तत्र
 (→यत्र तत्र); दे०. १.८-१० मुवै. मुए. मुव. समुत्पन्नो, दे०. ३ नरो याति
 (→नरोत्पन्नो). -b) दे०. १.८-१० मुवै. मुए. मुव. नरोत्पत्त्यर्थं, दे०. ३
 तत्र तत्र (→वरस्तत्र). -c) दे०. ३ स्त्रीवल्लभो (→स्त्रीवल्लभो).

४५. ब०. १. ०.; का०. ४५d-४६c ०. -a) दे०. ३ च
 (→तु); दे०. १.८-१० मुवै. मुए. मुव. सरिद्धरां (→अयोध्यां तु); का०
 दे०. ४ अयोध्यायां समासाद्य. -b) ते० म० शुक्र (ते० क्ल)स्य
 (→शक्रस्य). -c) दे०. ४ स्नानमात्रे (→स्नातमात्रो); का० दे०. १.४
 तस्य (→तत्र).

सोमग्रहे तु राजेन्द्र पापक्षयकरं भवेत् ।
 त्रैलोक्यविश्रुतं राजन् सोमतीर्थं महाफलम् ॥४७॥
 यस्तु चान्द्रायणं कुर्यात् तत्र तीर्थं समाहितः ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा सोमलोकं स गच्छति ॥४८॥
 अग्निप्रवेशं यः कुर्यात् सोमतीर्थं नराधिप ।
 जले चानशनं वापि नासौ मर्त्योऽभिजायते ॥४९॥
 स्तम्भतीर्थं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र सोमलोके महीयते ॥५०॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र विष्णुतीर्थमनुत्तमम् ।
 योधनीपुरमाख्यातं विष्णोः स्थानमनुत्तमम् ॥५१॥
 असुरा योधितास्तत्र वासुदेवेन कोटिशः ।
 तत्र तीर्थं समुत्पन्नं विष्णुश्रीको भवेदिह ।
 अहोरात्रोपवासेन ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥५२॥

४६. ब०. १. ०.; का०. abc ० (द्र. ४५ पा. वि.).
 -b) म० स्नानमात्रं (→स्नानं तत्र).

४७. ब०. १. ०. -c) का० दे० त्रैलोक्ये (→त्रैलोक्य-).
 -d) दे०. ४ म० उ० महत्फलं, न० महाफलं (→महाफलं); द०
 सोमेश्वरमनुत्तमं, ग्र२ सोमदर्थो महत्फलं.

४८. ब०. १. ०.; दे०. cd ०. -a) म० यस्तु चन्द्रमसे
 कुर्यात्, + यस्तु चान्द्रायणं कुर्यात्. -c) दे०. ० विशुद्धार्थं
 (→विशुद्धात्मा).

४९. ब० दे०. १. ०. -b) का० ब०. २.३ दे०. २.६ ते० समाहितः
 (→नराधिप). -c) दे०. १.३.८-१० म० वानाशके, न० ते० वानशनं,
 द० वा नासिके, उ० वानाशको (→चानशनं). -d) म० मुक्तो
 (→मर्त्यो); दे०. १.८.९ मुवै. मुए. मुव. हि (→[अ]भि-).

५०. ब० दे०. १. ०. -a) का० शुभं, ब०. २.३ दे०. २.३.६
 शुभं, ते० शुभं (→स्तम्भ-). -c) दे०. १.३ म० उ० स्नानं
 (→स्नात०).

५१. ब०. १. ०.; ते० म०. cd ०. -b) दे०. ४ ब्रह्म-
 (→विष्णु-). -c) का० दे०. १.८-१० योधनापर (का० दे०. १० पुर)
 माख्यातं, मुवै. योधनीपुरमिति ख्यातं. -d) दे०. १० न० द० ग्र२ उ०
 मुवै. विष्णु- (→विष्णोः).

५२. ब०. १. ०.; दे०. abc ०. -a) दे०. ४ उ० निहताः,
 ते० पोषिताः, म० मथिता (→योधिताः). -d) दे०. ६ ते० विष्णुः
 (→विष्णु-); ब०. ३ प्रीतो, उ० श्रीगो (→श्रीको).

वै.२.४१.४१ ततः पश्चिमतो गच्छेन्मरुदालयमुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र शुचिर्भूत्वा प्रयत्नतः ॥४०॥
 काञ्चनं तु द्विजो दद्याद् यथाविभवविस्तरम् ।
 पुष्पकेण विमानेन वायुलोकं स गच्छति ॥४१॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र अहल्यातीर्थमुत्तमम् ।
 स्नानमात्रादप्सरोभिर्मोदते कालमक्षयम् ॥४२॥
 चैत्रमासे तु संप्राप्ते शुक्लपक्षे त्रयोदशी ।
 कामदेवदिने तस्मिन्नहल्यां यस्तु पूजयेत् ॥४३॥
 यत्र तत्र नरोत्पन्नो वरस्तत्र प्रियो भवेत् ।
 स्त्रीवल्लभो भवेच्छ्रीमान् कामदेव इवापरः ॥४४॥
 अयोध्यां तु समासाद्य तीर्थं शक्रस्य विश्रुतम् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र गोसहस्रफलं लभेत् ॥४५॥
 सोमतीर्थं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४६॥

४०. दे०. ४०d-४२a श्लोकाः ४२ श्लोकानन्तरमागताः.

-a) ४२ ततः पश्चिमयोः प्राङ्वात्. -b) दे०. १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मरुतालयमुत्तमं, ते० ककुदालयमुत्तमं. -d) दे०. १.३.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. समाहितः (→प्रयत्नतः).

४१. -a) का० तु (→च); ब०. २.३ दे०. १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. यतेर् (→द्विजो). -b) ब० यथाविभववासके. -c) दे०. ३.४ पुष्पकेण (→पुष्पकेण).

४२. ब०. १. ०. -b) दे०. ४.८-१० अहल्या- (→अहल्या-). -c) का० स्नानमात्रोप्सरोभिश्च. दे०. ३.४ स्नानमात्रेणाप्सरोभिर्. -d) का० दे०. १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. उत्तमं (→अक्षयं).

४३. ब०. १. ०. -a) ब० °मात्रे (→°मासे). -b) ते० चतुर्दशी (→त्रयोदशी). -c) दे०. १.८-१० मुए. शुभ्रे (→तस्मिन्); ते० तथा कामदिने तस्मिन्. -d) दे०. १.८-१० अहल्यां (→अहल्यां); मुर्वे अहल्यां पूजयेत्ततः.

४४. ब०. १. ०. -a) दे०. ३ यत्र यत्र, न० म० तत्र तत्र (→यत्र तत्र); दे०. १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. समुत्पन्नो, दे०. ३ नरो याति (→नरोत्पन्नो). -b) दे०. १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नरोत्पन्नो, दे०. ३ तत्र तत्र (→वरस्तत्र). -c) दे०. ३ स्त्रीवल्लभो (→स्त्रीवल्लभो).

४५. ब०. १. ०.; का०. ४५d-४६c ०. -a) दे०. ३ च (→तु); दे०. १.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सरिद्धरां (→अयोध्यां तु); का० दे०. ४ अयोध्यायां समासाद्य. -b) ते० म० शुक्र (ते० °कल)स्य (→शक्रस्य). -c) दे०. ४ स्नानमात्रे (→स्नातमात्रो); का० दे०. ४ तस्य (→तत्र).

सोमग्रहे तु राजेन्द्र पापक्षयकरं भवेत् ।
 त्रैलोक्यविश्रुतं राजन् सोमतीर्थं महाफलम् ॥४७॥
 यस्तु चान्द्रायणं कुर्यात् तत्र तीर्थं समाहितः ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा सोमलोकं स गच्छति ॥४८॥
 अग्निप्रवेशं यः कुर्यात् सोमतीर्थं नराधिप ।
 जले चानशनं वापि नासौ मर्त्योऽभिजायते ॥४९॥
 स्तम्भतीर्थं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र सोमलोके महीयते ॥५०॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र विष्णुतीर्थमनुत्तमम् ।
 योधनीपुरमाख्यातं विष्णोः स्थानमनुत्तमम् ॥५१॥
 असुरा योधितास्तत्र वासुदेवेन कोटिशः ।
 तत्र तीर्थं समुत्पन्नं विष्णुश्रीको भवेदिह ।
 अहोरात्रोपवासेन ब्रह्माहत्यां व्यपोहति ॥५२॥

४६. ब०. १. ०.; का०. abc ० (द्व. ४५ पा. वि.).

-b) म० स्नानमात्रं (→स्नानं तत्र).

४७. ब०. १. ०. -c) का० दे० त्रैलोक्ये (→त्रैलोक्य-). -d) दे० म० उ० महत्फलं, न० महाफलं (→महाफलं); द० सोमेश्वरमनुत्तमं, ४२ सोमदर्थो महत्फलं.

४८. ब०. १. ०.; दे०. cd ०. -a) म० यस्तु चन्द्रमसे कुर्यात्, + यस्तु चान्द्रायणं कुर्यात्. -c) दे० °विशुद्धार्थं (→°विशुद्धात्मा).

४९. ब० दे०. १. ०. -b) का० ब०. २.३ दे०. २.६ ते० समाहितः (→नराधिप). -c) दे०. १.३.८-१० म० वानाशके, न० ते० वानशनं, द० वा नासिके, उ० वानाशको (→वानशनं). -d) म० मुक्तो (→मर्त्यो); दे०. १.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. हि (→[अ]भि-).

५०. ब० दे०. १. ०. -a) का० शुभ्रं, ब०. २.३ दे०. २.३.६ शुम्भं, ते० शुभं (→स्तम्भ-). -c) दे०. १.३ म० उ० स्नानं (→स्नातं).

५१. ब०. १. ०.; ते० म०. cd ०. -b) दे० ब्रह्म- (→विष्णु-). -c) का० दे०. १.८-१० योधितापर (का० दे०. १० °पुर) माख्यातं, मुर्वे. योधीपुरमिति ख्यातं. -d) दे०. १० न० द० ४२ उ० मुर्वे. विष्णु- (→विष्णोः).

५२. ब०. १. ०.; दे०. abc ०. -a) दे० उ० निहताः, ते० पोषिताः, म० मथिता (→योधितासः). -d) दे०. ६ ते० विष्णुः (→विष्णु-); ब०. °प्रीतो, उ० °श्रीगो (→°श्रीको).

नर्मदादक्षिणे कूले तीर्थं परमशोभनम् ।
 कामतीर्थमिति ख्यातं यत्र कामोऽर्चयद् भवम् ॥५३॥
 तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा उपवासपरायणः ।
 कुसुमायुधरूपेण रुद्रलोके महीयते ॥५४॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र ब्रह्मतीर्थमनुत्तमम् ।
 उमाहकमिति ख्यातं तत्र संतर्पयेत् पितृन् ॥५५॥
 पौर्णमास्याममावास्यां श्राद्धं कुर्याद् यथाविधि ।
 गजरूपा शिला तत्र तोयमध्ये व्यवस्थिता ॥५६॥
 तस्मिंस्तु दापयेत् पिण्डान् वैशाख्यां तु विशेषतः ।
 स्नात्वा समाहितमना दम्भमात्सर्यवर्जितः ।
 तृप्यन्ति पितरस्तस्य यावत् तिष्ठति मेदिनी ॥५७॥
 सिद्धेश्वरं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र गाणपत्यपदं लभेत् ॥५८॥

५३. दे३. ५३c-५५b ०. -d) का₁ काले (→कामो); का₁ दे१.८-१० मुर्वे. [अ]र्चये (दे१० मुव. °य)र्द्धि (दे१.८.९ °रं), दे४ [अ]र्चयेद्बुधं (→[अ]र्चयद्बुधं).

५४. दे३. ० (द्र. ५३ पा. वि.). -d) ते₁ ब्रह्म° (→रुद्र°).

५५. ब१. ०; दे३. ab (द्र. ५३ पा. वि.). -b) द१ अ२ उ१ ब्रह्मतीर्थमिति श्रुतं. -c) दे३ कामेश्वरः, दे४ न१ म१ अमोहक- (→उमाहक-); का₁ ब२.३ दे२ द१ अ (ब२ °स्व) मोह-मिति विख्यातं, दे६ अमोदमिति विख्यातं, ते₁ अमोहमिति विख्यातं.

५६. ब१. ०. -a) दे१.६.८.९ पूर्णिमास्यां, दे३ पौर्णमासीं (→पौर्णमास्यां). -b) दे३ स्नानं (→श्राद्धं); दे४ तथा- (→यथा-). -c) का₁ ब२ ते₁ दे१ °रूप- (→°रूपा); ते₁ अ२ शिलात् (→शिला). -d) दे३ जल° (→तोय°).

५७. ब१. ०; द१ अ२ उ१. ab ०. -a) दे४ म१ तस्यां तु (→तस्मिंस्तु). -b) दे१.३.४.८-१० न१ ते₁ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. वैशाखे (→वैशाख्यां); दे१.३.४.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ समाहितः (→विशेषतः). -d) ते₁ दम्भदर्पविवाजितः. -e) का₁ ब२.३ दे२-४ ते₁ अ२ म१ उ१ तावद् (→तस्य).

५८. -a) दे३ न१ मुर्वे. विश्वेश्वरं (→सिद्धेश्वरं). -c) ते₁ गाणपत्यं (→नरस्तत्र). -d) दे१.८-१० गाण (दे३.९ °णा) पत्यमिदं लभेत् (दे३ °सेत्); दे३.६ म१ गाणपत्य (दे३ °त्यं) फलं लभेत्; दे४ गाणपत्यं लभेत् पुनः, ते₁ फलं शीघ्रं लभेन्नरः; द१ अ२ उ१ गाणपत्यमवाप्नुयात्.

ततो गच्छेत् राजेन्द्र लिङ्गो यत्र जनार्दनः ।
 तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र विष्णुलोके महीयते ॥५९॥
 यत्र नारायणो देवो मुनीनां भावितात्मनाम् ।
 स्वात्मानं दर्शयामास लिङ्गं तत् परमं पदम् ॥६०॥
 अङ्गोलं तु ततो गच्छेत् सर्वपापविनाशनम् ।
 स्नानं दानं च तत्रैव ब्राह्मणानां च भोजनम् ।
 पिण्डप्रदानं च कृतं प्रेत्यानन्तफलप्रदम् ॥६१॥
 त्रैयम्बकेन तोयेन यश्चरं श्रपयेत् ततः ।
 अङ्गोलमूले दद्याच्च पिण्डांश्चैव यथाविधि ।
 तारिताः पितरस्तेन तृप्यन्त्याचन्द्रतारकम् ॥६२॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र तापसेश्वरमुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र प्राप्नुयात् तपसः फलम् ॥६३॥

५९. न१. bc ०. -b) का₁ लिङ्गं, + स्थानं; ब२ दे६ द१ लिङ्गं, ब३ लिङ्गे (→लिङ्गो); दे४ द१ जनार्दनं (→जना-र्दनः). -c) दे१.८.१० मुर्वे. मुए. मुव. नरो भक्त्या (→तु राजेन्द्र).

६०. -b) का₁ भावितात्मनां (→भावितात्मनां).

६१. ब१. ०. -a) दे१.८.९ मुर्वे. मुए. अ (दे३.९ अं) कोलं, दे३ अकालं, दे१० त्र्यम्बको, द१ अकोलं (→अङ्गोलं) -c) द१ अ२ तु (→च); दे३ तत्र स्नानं च दानं च. -d) अ२ उ१ तु (→च). -e) द१ तु (→च); उ१ पिण्डदानं चैव कृतं. -f) दे१ गत्या°, दे१० अ२ प्रीत्या° (→प्रेत्या°).

६२. ब१. ०; ब२. ६. d-८.३d ०; दे६. ६.२c-६.३d. -a) दे१ मुर्वे. मुव. त्रियम्बकेन, दे४ त्रयम्बकेन, म१ उ१ त्र्यम्बकेन तु (→त्रैयम्बकेन); अ२ त्र्यम्बको ततो ततोयेन. -b) का₁ संश्रयेत्ततः, ब२ दे१० श्रापयेत्ततः, दे४ श्रपयेत्पुनः, दे६.८.९ मुर्वे. मुए. मुव. श्रपयेद्विजः (→श्रपयेत्ततः); दे१ यश्च रुद्रं श्रयेद् द्विजः, दे३ यं च रुद्रं प्रयत्नतः. -c) दे१ अंकोल°, दे८-१० मुए. अकुल° (दे१० °क्ष), मुर्वे. अकोल°, दे८-१० मुए. अकुल° (दे१० °क्ष), मुर्वे. अकोल° (→अंकोल°); दे३ वा (→च); न१ अंकोलमूले पिण्डान्वै. -d) दे१० यथाविधिः (→यथाविधि); न१ यथाविधि वितारिताः. -e) का₁ ब३ तपिताः, दे२ तपितं (→तारिताः); न१ पितरस्तेन तृप्यन्ति. -f) दे४ जीवन्त्या चन्द्रतारकं, न१ जीवेदाचन्द्रतारकं.

६३. ब१. ०; ब२ दे६. ० (द्र. ६२ पा. वि.). -d) द१ अ२ उ१ तपसः प्राप्नुयात्फलं.

व२.४१.६७ शुक्लतीर्थं ततो गच्छेत् सर्वपापविनाशनम् ।
नास्ति तेन समं तीर्थं नर्मदायां युधिष्ठिर ॥६४
दर्शनात् स्पर्शनात् तस्य स्नानदानतपोजपात् ।
होमाच्चैवोपवासाच्च शुक्लतीर्थं महत् फलम् ॥६५
योजनं तत् स्मृतं क्षेत्रं देवगन्धर्वसेवितम् ।
शुक्लतीर्थमिति ख्यातं सर्वपापविनाशनम् ॥६६
पादपात्रेण दृष्टेन ब्रह्महत्यां व्यपोहति ।
देव्या सह सदा भर्गस्तत्र तिष्ठति शंकरः ॥६७
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां वैशाखे मासि सुव्रत ।
कैलासाच्चाभिनिष्क्रम्य तत्र सन्निहितो हरः ॥६८
देवदानवगन्धर्वाः सिद्धविद्याधरास्तथा ।

६४. ब१. ०; ब२. ० (द्र. ६२ पा. वि.); दे३. ६४b-६६c ०. -a) ब३ दे४ शुक्ल-, दे६ शुष्क-, द१ शुक्लं (→शुक्ल-).

६५. ब१.२. ०; दे३. ० (द्र. ६४ पा. वि.). -a) ब३ दे२.६ स्पर्शनादस्य, दे४ स्पर्शनाद्वापि, द१ ग२ स्पर्शनात्तत्र (→स्पर्शनात्तस्य). -b) दे१.८-१० न१ उ१ मुक्. मुए. मुब. स्नानादानात्, दे४ स्नानदानात्, द१ स्नानं दानात्, म१ स्नानं दानं (→स्नानदान-); दे६ तपो जपः, दे१० ततो जपात्, द१ ततो जपः, ग२ जपो तपः, म१ उ१ तपो जपः (→तपोजपात्). -c) दे१० होमान्, ग२ होमं (→होमात्); द१ म१ उ१ होमश्चैवो(म१ को)पवासश्च. -d) ब३ दे४ ग२ म१ उ१ शुक्ल-, दे६ शुष्क- (→शुक्ल-); दे४ महाफलं (→महत्फलं).

६६. ब१.२. ०; दे३. abc ० (द्र. ६४ पा. वि.). -c) ब३ म१ उ१ शुक्ल°, दे६ शुष्क°, द१ शुद्ध° (→शुक्ल°). -d) ब३ दे२.४.६ न१ ते१ द१ म१ °प्रणाशनं (→°विनाशनं).

६७. ब२.३. ०; दे६. cd ०. -a) दे६ इत्येत, ग२ मृष्टेन (→दृष्टेन); का१ पादायात्रेणदृष्टेन, दे३ याममात्रेणतिष्ठेत्, उ१ पादमात्रेणसृष्टेन. -c) ब३ महाभागस्, दे१-१० महागर्भस्, द१ ग२ म१ उ१ महादेवस् (→सदा भर्गस्). -d) दे१० सूत्र तिष्ठति शंकरः.

६८. ब१.२. ०. -b) दे१.८-१० न१ म१ सुव्रताः (→सुव्रत). -c) का१ दे२ कैलासाद्याति निष्क्रम्य, ब३ कैलासादति निष्क्रम्य, दे१.८-१० मुक्. लोकात् स्वकाद्विनिष्क्रम्य, दे३ शुक्लाक्यादभिनिष्क्रम्य, दे४ लोकाच्चायाति निष्क्रम्य, द१ ग२ लोकाश्चैवाति निष्क्रम्य, उ१ लोकाचैवात्र निष्क्रम्य, म१ लोकाश्चैवाभिनिष्क्रम्य. -d) ब३ हरिः (→हरः).

गणाश्राप्सरसां नागास्तत्र तिष्ठन्ति पंगव ॥६९
रजकेन यथा वस्त्रं शुक्लं भवति वारिणा ।
आजन्मनि कृतं पापं शुक्लतीर्थे व्यपोहति ।
स्नानं दानं तपः श्राद्धमनन्तं तत्र दृश्यते ॥७०
शुक्लतीर्थात् परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ।
पूर्वं वयसि कर्माणि कृत्वा पापानि मानवः ।
अहोरात्रोपवासेन शुक्लतीर्थे व्यपोहति ॥७१
कार्तिकस्य तु मासस्य कृष्णपक्षे चतुर्दशी ।
घृतेन स्नापयेद् देवमुपोष्य परमेश्वरम् ।
एकविंशत्कुलोपेतो न च्यवेदैश्वरात् पदात् ॥७२
तपसा ब्रह्मचर्येण यज्ञदानेन वा पुनः ।
न तां गतिमवाप्नोति शुक्लतीर्थे तु यां लभेत् ॥७३

६९. ब१. ०; ब२ दे६. ० (द्र. ६२ पा. वि.). -b) ब३ दे२.३ सिद्धा (→सिद्ध-). -c) का१ दे१.२.८-१० न१ ग२ मुक्. मुए. मुब. चाप्सरसः (→चाप्सरसां); का१ दे२ शान्तास् (→नागास्). -d) का१ दे१.८-१० न१ ग२ उ१ मुक्. मुए. मुब. पुङ्गवाः, ब३ पाण्डव, दे२ पूगशः (→पुङ्गव); ते१ तिष्ठन्ति युगपत्तथा.

७०. ब१. ०; ब२ दे६ ० (द्र. ६२ पा. वि.); दे१.८-१०. ef ०. -a) दे१.८.१० मुक्. मुए. मुब. रजितं हि (दे१० च), ग२ रजतेन (→रजकेन); ग२ तथा (→यथा). -b) ब३ क्रियते (→भवति); न१ धावनात्, ग२ दारुणं, म१ पाणिना (→वारिणा). -c) का१ आजन्म नियतं, ब३ दे२ आजन्मनः कृतं, दे१.३.४.८-१० न१ मुक्. मुए. मुब. आजन्मजनितं, ते१ आजन्ममरणं (→आजन्मनि कृतं). -d) दे२.४ ग२ °तीर्थं (→°तीर्थे). -e) उ१ स्नानदानतपः श्राद्धं. -f) का१ दे२ ते१ गीतये, ब३ जायते (→दृश्यते).

७१. ब१.२ दे१.८-१० मुए. ०. -a) दे४ तत्र, ग२ मुक्. शुक्ल- (→शुक्ल-). -b) दे२ भूतो (→भूतं); मुक्. न भविष्यति पावनं. -d) दे४ व्यक्त्वा (→कृत्वा). -f) मुक्. शुक्ल- (→शुक्ल-).

७२. ब१. ०; ब२. ० (द्र. ६२ पा. वि.); दे४. ef. ०. -a) दे२.६ ते१ कार्तिकेयस्य तु मासस्य, दे१० कार्तिके च कृष्णपक्षे. -b) दे३ द१ ग१ म१ शुक्ल- (→कृष्ण-). -c) ब३ ते१ एकात्रिंशत्, दे३ एकविंश-, दे६ एकविंशति (→एकविंशत्). -f) ग२ व्यपेत्, म१ चलेत् (→च्यवेद्); दे३ न१ द१ परात् (→पदात्); दे१.८-१० मुक्. मुए. मुब. न च्यवेदीश्वरालयात्.

७३. ब१.२. ०; दे४. ab. ०. -b) का१ जपः, दे१.३.८-१० म१ मुक्. मुए. मुब. यज्ञैर् (→यज्ञ-). -c) दे३.१० द१ स

शुक्लतीर्थं महातीर्थमृषिसिद्धनिषेवितम् ।
तत्र स्नात्वा नरो राजन् पुनर्जन्म न विन्दति ॥७४॥
अयने वा चतुर्दश्यां संक्रान्तौ विषुवे तथा ।
स्नात्वा तु सोपवासः सन् विजितात्मा समाहितः ॥७५॥
दानं दद्याद् यथाशक्ति प्रीयेतां हरिशंकरौ ।
एतत् तीर्थप्रभावेण सर्वं भवति चाक्षयम् ॥७६॥
अनाथं दुर्गतं विप्रं नाथवन्तमथापि वा ।
उद्वाहयति यस्तीर्थे तस्य पुण्यफलं शृणु ॥७७॥
यावत् तद्रोमसंख्या तु तत्प्रसूतिकुलेषु च ।
तावद् वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥७८॥
ततो गच्छेत् राजेन्द्र यमतीर्थमनुत्तमम् ।
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां माघमासे युधिष्ठिर ।

(→ती.) -d) ब३ शुक्- (→शुक्ल-); दे३ मृतो नरः, दे४ तु यां भवेत् (→तु यां लभेत्).

७४. ब१.२. ०. -a) ब३ शुक्^० (→शुक्ल^०); का१ दे१ तीर्थे (→तीर्थे). -b) द१ उ१ ऋषिसिद्धैश्च सेवितम्. -d) दे६ ग२ विद्यते (→विन्दति).

७५. ब१.२. ०. -a) दे४ अयमेव, ग२ अनेनैव (→अयने वा). -b) ब३ विषुवेऽथवा, ते१ विषुवेषु च (→विषुवे तथा). -c) का१ ब३ दे२.६ कृत्वा (→स्नात्वा); ब३ दे६ स, दे४ ग२ उ१ स्याद् (→सन्); ते१ स्नाता तपोवासः स्यात्, द१ स्नात्वा तु सोम वासस्य, म१ स्नात्वा तु सोमवासी स्याद्. -d) ब३ निजितात्मा, दे४ द्विजात्मा तु, द१ म१ उ१ द्विजन्मा तु (म१ सु-), ग२ द्विजानां तु (→विजितात्मा).

७६. ब१.२. ०. -b) का१ दे१० ग२ प्रीयतां (→प्रीयेतां); ब३ केशवौ (→शंकरौ). -c) का१ द१ ग२ एवं (→एतत्). -c) दे३.४.८.९ न१ ते१ द१ ग२ उ१ प्रभावेन (→प्रभावेण). -d) उ१ तीर्थे (→सर्वे); का१ वाक्षयं, दे४ चाक्षुषं (→चाक्षयं).

७७. ब१.२. ०. -a) का१ दे१० दुर्गतिं (→दुर्गतं). -c) ग२ उद्वाहयति (→उद्वाहयति); दे३ यस्तत्र, द१ ग२ उ१ धर्मात्मा, म१ धर्मेण (→यस्तीर्थे). -d) दे३ तीर्थे त्रैलोक्यविश्रुते.

७८. ब१.२. ०. -a) द१ ग२ यावती, म१ यावत्तु (→यावत्तद्). -b) दे३ प्रभूतं (→प्रसूतिं).

अतः परं उ१ अधिकम्—

७४. *ततो गच्छेत् राजेन्द्र वरणातीर्थमुत्तमम् ।

७९. ब२. ०. -b) उ१ वरणातीर्थमुत्तमं. -c) दे३

स्नानं कृत्वा नक्तभोजी न पश्येद् योनिसङ्कटम् ॥७९॥
ततो गच्छेत् राजेन्द्र एरण्डीतीर्थमुत्तमम् ।
संगमे तु नरः स्नायादुपवासपरायणः ।
ब्राह्मणं भोजयेदेकं कोटिर्भवति भोजिताः ॥८०॥
एरण्डीसंगमे स्नात्वा भक्तिभावात् तु रञ्जितः ।
मृत्तिकां शिरसि स्थाप्य अवगाह्य च तज्जलम् ।
नर्मदोदकसंमिश्रं मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥८१॥
ततो गच्छेत् राजेन्द्र तीर्थं कार्णाटिकेश्वरम् ।
गङ्गावतरते तत्र दिने पुण्ये न संशयः ॥८२॥
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च दत्त्वा चैव यथाविधि ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥८३॥ बं.२.४१.८६

कृष्णपक्ष (→कृष्णपक्षे). -d) ब३ युधिष्ठिरः (→युधिष्ठिर). -e) द१ ग२ नरो भोगी, उ१ नरो भोजी (→नक्तभोजी). -f) द१ ग२ म१ उ१ संभवं (→संकटं).

८०. ब२. ०; उ१. ab ०. -b) दे४ वरदं, ते१ एरण्डी-, द१ ग२ परण्डी-, म१ परमं (→एरण्डी-). -c) का१ ब१.३ दे१.३.६.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्नात्वा (→स्नायात्). -f) का१ भोजिकाः, दे६ भोजितः, ग२ भोजितं, उ१ भो द्विजा (→भोजिताः).

८१. ब२. दे४. ०. -a) का१ ते१ एरण्डी-, द१ ग२ परण्डी, उ१ परण्ड्या (→एरण्डी-). -b) दे१० मुक्ति- (→भक्ति-); का१ ब३ दे८.९ न१ ते१ म१ भावानु-, ब१ भावार्थ- दे६ भावात्म- (→भावात्तु); दे३ भक्तिभावेन संयुतः, उ१ भक्तिमाननुरञ्जितः. -d) ब१.३ दे२ द१ ग२ त्ववगाह्य, म१ ह्यवगाह्य (→अवगाह्य); दे३ तु (→च); ब१ ततो जलं (→च तज्जलं). -e) दे३ नर्मदातटसंमिश्रं. -f) दे३ ग२ पातकैः (→किल्बिषैः).

८२. ब२. ०; ब१. ८२b-८५a ० (द. स.). -b) ब३ दे३ कल्लोलिते, दे१.८-१० द१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. कल्लोलके, दे२ कर्णाटिके, दे४ कल्लोलिके, दे६ कर्णाटिके, न१ कल्लोलतिरे, म१ कल्लोलनिके (→कर्णाटिके); ग२ तीर्थं कल्लोलकेशवं. -d) ब३ स्थाने (→दिने).

८३. ब१. ० (द. ८२ पा. वि.); ब२. ०. -a) दे४ राजेन्द्र (→पीत्वा च). -b) दे१.१० यथाविधि, दे४ युधिष्ठिर (→यथाविधि).

नन्दितीर्थं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 प्रीयते तस्य नन्दीशः सोमलोके महीयते ॥८४॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र तीर्थं त्वनरकं शुभम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् नरकं नैव पश्यति ॥८५॥
 तस्मिंस्तीर्थे तु राजेन्द्र स्वान्यस्थीनि विनिक्षिपेत् ।
 रूपवान् जायते लोके धनभोगसमन्वितः ॥८६॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र कपिलातीर्थमुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् गोसहस्रफलं लभेत् ॥८७॥
 ज्येष्ठमासे तु संप्राप्ते चतुर्दश्यां विशेषतः ।
 तत्रोपोष्य नरो भक्त्या दद्याद् दीपं घृतेन तु ॥८८॥
 घृतेन स्नापयेद् रुद्रं सघृतं श्रीफलं दहेत् ।
 घण्टाभरणसंयुक्तां कपिलां वै प्रदापयेत् ॥८९॥
 सर्वाभरणसंयुक्तः सर्वदेवनमस्कृतः ।

८४. ब१. ॐ (द्र. ८२ पा. वि.); दे१०. ॐ. -b) दे१.८.९ न१ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. तत्र स्नानं (→स्नानं तत्र). -c) दे६ स्थीयते, न१ पीयते, म१ द्रियते (→प्रीयते); दे१.३.४.६ न१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. तत्र (→तस्य).

८५. ब१. a ॐ (द्र. ८२ पा. वि.); दे४. ॐ. -b) का१ तं नरकं, ब२ द१ ग२ उ१ च नरकं, ब३ हि नरकं (→त्वनरकं); ब१ स्मृतं (→शुभं). -c) का१ ततो (→नरो). -d) का१ ब१.३ दे२.६ न१ ते१ तु न, ब२ न च, दे३ न स, द१ ग२ उ१ न च (→नैव); दे१० गच्छति (→पश्यति).

८६. ब१. ८६a-८६d ॐ. -a) दे३ तत्र, म१ तस्य (→तस्मिन्); दे३ स्नात्वा (→तीर्थे). -b) का१ यान्द°, दे६ स्वाम्य° (→स्वान्य°). -d) दे३ जनो, द१ ग२ म१ उ१ यान- (→धन-); दे१० भक्ति°, न१ लोभ° (→भोग°).

८७. ब१. ॐ (द्र. ८६ पा. वि.). -c) दे३ तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र.

८८. ब१. ॐ (द्र. ८६ पा. वि.). -a) का१ ज्येष्ठे (→ज्येष्ठ-). -c) ग२ शुचिर् (→नरो); ते१ राजन् (→भक्त्या). -d) दे१.८-१० ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. दत्त्वा (→दद्याद्).

८९. ब१. ॐ (द्र. ८६ पा. वि.). -a) का१ ग२ स्थाप- येद् (→स्नापयेद्). -b) का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ततो वै (→सघृतं); दे१.८.९ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. लभेत्, दे१० ते१ ददेत्, द१ हरेत् (→दहेत्). -c) न१ देहा-, ते१ कण्ठा-, उ१ स्वर्णा- (→घण्टा-). -d) का१ कपिलां विप्राय दापयेत्, ब३ दे६ कपिलां वि(दे६ स)प्रदाय तु, न१ कपिलायै प्रदाय तु, ते१

शिवतुल्यबलो भूत्वा शिववत् क्रीडते चिरम् ॥९०॥
 अङ्गारकदिने प्राप्ते चतुर्थ्यां तु विशेषतः ।
 स्नापयित्वा शिवं दद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु भोजनम् ॥९१॥
 सर्वभोगसमायुक्तो विमानैः सार्वकामिकैः ।
 गत्वा शक्रस्य भवनं शक्रेण सह मोदते ॥९२॥
 ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो धनवान् भोगवान् भवेत् ।
 अङ्गारकनवम्यां तु अमावास्यां तथैव च ।
 स्नापयेत् तत्र यत्नेन रूपवान् सुभगो भवेत् ॥९३॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र गणेश्वरमनुत्तमम् ।
 श्रावणे मासि संप्राप्ते कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥९४॥
 स्नातमात्रो नरस्तत्र रुद्रलोके महीयते ।
 पितृणां तर्पणं कृत्वा मुच्यतेऽसावृणत्रयात् ॥९५॥

कपिलां विप्रदापयेत्, द१ ग२ म१ उ१ कपिलां चैव प्रदापयेत्.

९०. ब१. ॐ (द्र. ८६ पा. वि.). -a) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ सर्वपापविनिर्मुक्तः. -d) दे१.३.६.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सदा, दे४ सह (→चिरं).

९१. ब१. ॐ (द्र. ८६ पा. वि.). -a) दे१० अङ्गारके (→अङ्गारक-). -b) द१ ग२ म१ उ१ चतुर्दश्यां (→चतुर्थ्यां तु). -c) दे६ देवं (→दद्याद्). -d) दे६ दद्याद् ब्राह्मणभोजनम्.

९२. ब१. ॐ (द्र. ८६ पा. वि.). -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. देव° (→भोग°). -b) ब२ दे१.८-१० विमाने (→विमानैः); का१ ब३ दे६.८ न१ मुर्वे. मुए. मुब. सर्व- (→सार्व-); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कामिके, द१ कालिकैः, ग२ उ१ गायकैः (ग२ के) (→कामिकैः). -c) दे१.८-१० भुवनं (→भवनं); म१ गत्वा च देवभवनं. -d) म१ शंकरेण सह मोदते.

९३. ब१. ॐ (द्र. ८६ पा. वि.). -b) दे१ धृतवान्, मुर्वे. मुए. धृतिमान् (→धनवान्); ते१ धान्यवान् (→भोगवान्). -c) न१ कृष्णपक्षे नवम्यां तु. -d) का१ ब२.३ दे३.८.१० न१ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. अमावस्यां, दे९ अमायां तु, + अमावास्यां (→अमावास्यां). -e) दे३ स्नायाच्च (→स्नापयेत्). -f) दे३ द१ ग२ उ१ भोगवान् (→सुभगो).

९४. न१. cd ॐ. -c) दे३ नियतः (→संप्राप्ते). -d) ब२ दे२ शुक्ल- (→कृष्ण-); ब१.२ ते१ म१ चतुर्दशीं (→चतुर्दशी).

९५. न१. ॐ. -a) दे३.६ द१ म१ स्नान- (→स्नात-). -b) दे१.८-१० ब्रह्म°, दे३ इन्द्र° (→रुद्र°). -d) का१ ब१ दे३ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. सन्, दे१ ग२ च, ते१ स्म. (→[स्म]सौ).

गङ्गेश्वरसमीपे तु गङ्गावदनमुत्तमम् ।
अकामो वा सकामो वा तत्र स्नात्वा तु मानवः ।
आजन्मजनितैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥९६॥
तस्य वै पश्चिमे देशे समीपे नातिदूरतः ।
दशाश्वमेधिकं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥९७॥
उपोष्य रजनीमेकां मासि भाद्रपदे शुभे ।

अमावस्यां नरः स्नात्वा पूजयेद् वृषभध्वजम् ॥९८॥
काञ्चनेन विमानेन किङ्किणीजालमालिना ।
गत्वा रुद्रपुरं रम्यं रुद्रेण सह मोदते ॥९९॥
सर्वत्र सर्वदिवसे स्नानं तत्र समाचरेत् ।
पितॄणां तर्पणं कुर्यादश्वमेधफलं लभेत् ॥१००॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३६॥

४०

मार्कण्डेय उवाच ।*

ततो गच्छेत् राजेन्द्र भृगुतीर्थमनुत्तमम् ।
तत्र देवो भृगुः पूर्वं रुद्रमाराधयत् पुरा ॥१॥

९६. न₁. ab ○. -a) म₁ गङ्गेश्वरमिति ख्यातं.
-b) दे₃ °बहन° (→°वदन°); ते₁ गङ्गाहृदमनुत्तमम्. -d) द₁
ग्र₂ स्नायात् (→स्नात्वा तु).

९७. -a) ते₁ तस्यैव (→तस्य वै); दे₁.4.8.9 मुवें. मुए.
मुब. भागे (→देशे).

९८. -b) का₁ ब₂.3 दे₂.6 मासे, न₁ महा- (→मासि).
-c) ब₁.2 दे₁.2.6.8.9 ते₁ ग्र₂ मुब. अमावास्यां, दे₃ अमायां तु
(→अमावस्यां); दे₁.4.8-10 द₁ ग्र₂ म₁ उ₁ मुवें. मुए. हरं
(→नरः); दे₁.8-10 न₁ मुवें. मुए. मुब. स्नाप्य (→स्नात्वा).
-d) दे₁.8-10 न₁ मुवें. मुए. मुब. गोवृषध्वजं (→वृषभध्वजम्);
म₁ पूजयानो वृषध्वजं.

९९. -b) का₁ °मालिनः, दे₄ °शोभना, दे₆.10 न₁
°मालिनी (→°मालिना). -c) ब₂ °पुरी, दे₃ °पदं, ग्र₂
°वनं (→°पुरं); ब₂ रम्यां, दे₁ रम्ये (→रम्यं).

१००. -a) म₁ सर्वत्र सप्तदिवसं. -c) दे₁.3.8-10 न₁
मुवें. मुए. मुब. कृत्वा (→कुर्याद्). -d) दे₁.8-10 मुवें. मुए. मुब.
चाश्व (→अश्व-).

पुष्पिका —[द₁ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का₁ दे₂.4.6.10 न₁ इति श्रीकृ(दे₂ °कौर्मं-
पुराणे, ब₁-3 दे₃ इति कूर्मपुराणे, दे₁ इति श्रीकूर्मपुराणे
उपरिविभागे, दे₈.9 ग्र₂ म₁ उ₁ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे,
ते₁ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्मं, मुवें. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्धे,
मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे, मुब. इति श्रीकौर्मं महापुराणे
उपरिभागे. अध्यायनाम—दे₃ न₁ ते₁ म₁. ○; का₁ ब₁-3

दर्शनात् तस्य देवस्य सद्यः पापात् प्रमुच्यते ।
एतत् क्षेत्रं सुविपुलं सर्वपापप्रणाशनम् ॥२॥
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ।

बै.२.४२.३

दे₁.2.4.6.8-10 उ₁ मुवें. मुए. नर्मदामाहात्म्ये, ग्र₂ नर्मदा-
माहात्म्यं नाम, मुब. नर्मदातीर्थमाहात्म्यं नाम. अध्यायसंख्या—
ब₂ दे₆. ○; का₁ ब₁.3 दे₂ अष्टत्रिंशोऽध्यायः, दे₁.8-10 ग्र₂ म₁
एकचत्वारिंशोऽध्यायः, दे₃ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥, दे₄
मुए. चत्वारिंशोऽध्यायः, न₁ नवतितमोऽध्यायः, ते₁ एकोन-
चत्वारिंशोऽध्यायः, उ₁ एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥श्री॥, मुवें.
एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥, मुब. एकोनचत्वारिंशो-
ऽध्यायः ॥३६॥

४०

[दे₄ पुस्तके अध्यायोऽयं नास्ति]

* दे₄ द₁. ○; न₁ सूतः; ते₁ श्रीशिवः, +मार्कण्डेयः;
ग्र₂ उ₁ मार्कण्डेयः; म₁ श्रीमारकण्डेयः.

१. -c) का₁ ब₂.3 दे₂.3.6.10 न₁ ते₁ ग्र₂ म₁ उ₁ यत्र
(→तत्र); का₁ ब₁-3 दे₂.3.6 ते₁ द₁ ग्र₂ म₁ मुब. देवं
(→देवो); का₁ ब₂.3 दे₂ न₁ मुब. भर्गं, ब₁ दे₆ भर्गं (दे₆ °भ्य),
दे₁₀ पूर्व, ते₁ भीमं (→पूर्व). -d) ग्र₂ आराधयेत्
(→आराधयत्); द₁ ग्र₂ उ₁ तदा, म₁ प्रभुः (→पुरा).

२. ब₁. २a-३b ○. -a) दे₃ न₁ द₁ ग्र₂ तत्र
(→तस्य); न₁ रुद्रस्य (→देवस्य). -b) ते₁ सर्वदुःखात्प्रमुच्यते.
-c) का₁ म₁ तु (→मु-); उ₁ °विमलं (→°विपुलं). -b)
ब₂ विनाशनं (→प्रणाशनं).

३. ब₁. ab ○. -b) ग्र₂ भूतास् (→मृतास्). -c)
दे₁.8.9 न₁ ग्र₂ मुवें. मुए. मुब. उपानहौ तथा, ते₁ उपानहस्तथो

३.२.४२.३ उपानहोस्तथा युग्मं देयमन्नं सकाञ्चनम् ।
 भोजनं च यथाशक्ति तदस्याक्षयमुच्यते ॥३
 क्षरन्ति सर्वदानानि यज्ञदानं तपः क्रिया ।
 अक्षयं तत् तपस्तप्तं भृगुतीर्थं युधिष्ठिर ॥४
 तस्यैव तपसोऽग्रेण तुष्टेन त्रिपुरारिणा ।
 सांनिध्यं तत्र कथितं भृगुतीर्थं युधिष्ठिर ॥५
 ततो गच्छेत राजेन्द्र गौतमेश्वरमुत्तमम् ।
 यत्राराध्य त्रिशूलाङ्गं गौतमः सिद्धिमाप्नुयात् ॥६
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् उपवासपरायणः ।
 काञ्चनेन विमानेन ब्रह्मलोके महीयते ॥७
 वृषोत्सर्गं ततो गच्छेच्छाश्वतं पदमाप्नुयात् ।
 न जानन्ति नरा मूढा विष्णोर्मायाविमोहिताः ॥८
 धौतपापं ततो गच्छेद् धौतं यत्र वृषेण तु ।

(→उपानहोस्तथा); दे१ पुण्यं, दे१ मुए. युग्मं (→युग्मं).
 -d) दे१.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. च, न१ सु-
 (→स-). -e) दे१० न१ यथाशक्त्या (→यथाशक्ति). -f)
 दे१.८-९ उ१ मुर्वे. मुए. तस्याप्यक्षयमुच्यते.

४. -a) म१ °पापानि (→°दानानि). -b) द१ म१
 यज्ञं (→यज्ञ-); ब१-३ दे२.३.६ -दान- (→दान-); ब२ दे१-३.८-९
 क्रियाः (→क्रिया). -c) का१ ब१-३ दे२.३.१० न१ ते१ मुब.
 न क्षरद्, दे१ नक्षत्रे (→अक्षयं); ब१ दे२.३.१० न१ ते१ यस्तपस्,
 ब२.३ मुब. यस्तपस्, द१ म१ तु तपस् (→तत्तपस्). -d) द१
 ग२ गुह्यर्थं युधिष्ठिर.

५. दे१.२-६.१०. ○ (इ. सं.). -b) का१ दे३.८-९
 द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. रुद्रेण, ते१ तिष्ठेत्तु (→तुष्टेन). -c)
 दे३ विहितं, ग२ कथितः (→कथितं). -d) ब१ ग२ युधिष्ठिरः
 (→युधिष्ठिर)

६. -b) दे६ गौडीशेश्वरमुत्तमम्. -c) द१ यत्राराध्यं
 (→यत्राराध्य); दे३ शिवं देवं, दे६ त्रिशूलाङ्गं (→त्रिशूलाङ्गं).
 -d) ब१ दे३ ते१ द१ म१ मुर्वे. आप्तवान् (→आप्नुयात्).

७. -b) द१ ग२ उ१ उपवाससमन्वितः. -d) द१ ग२
 म१ उ१ रुद्रलोके महीयते.

८. ब१ ○. -b) ब२.३ दे२ ते१ शाश्वतीं, दे१० शासनं
 (→शाश्वतं); का१ ब२.३ दे२.६ ते१ गतिं (→पदं). -c) का१
 नरो मूढा विमूढात्मा. -d) दे३ द१ म१ विष्णुमाया (→विष्णो-
 माया°).

नर्मदायां स्थितं राजन् सर्वपातकनाशनम् ।
 तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥९
 तत्र तीर्थे तु राजेन्द्र प्राणत्यागं करोति यः ।
 चतुर्भुजस्त्रिनेत्रश्च हरतुल्यबलो भवेत् ॥१०
 वसेत् कल्पायुतं सागं शिवतुल्यपराक्रमः ।
 कालेन सहता जातः पृथिव्यामेकराड् भवेत् ॥११
 ततो गच्छेत राजेन्द्र हंसतीर्थमनुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् ब्रह्मलोके महीयते ॥१२
 ततो गच्छेत राजेन्द्र सिद्धो यत्र जनार्दनः ।
 वराहतीर्थमाख्यातं विष्णुलोकगतिप्रदम् ॥१३
 ततो गच्छेत राजेन्द्र चन्द्रतीर्थमनुत्तमम् ।
 पौर्णमास्यां विशेषेण स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र चन्द्रलोके महीयते ॥१४

९. -b) ब३ दे२.६ च (→तु); ब३ धौतं यत्र वृषेऽपि च,
 म१ धौतं यत्र वसेन्नरः. -c) का१ द१ उ१ स्थिरा (द१ °रां),
 दे३ ग२ अयं (→स्थितं). -d) दे३ ग२ सर्वपापप्रणाशनं.
 -e) का१ ब१-३ दे१.२.५.८-१० न१ ते१ मुए. मुब. विमुञ्चति
 (→व्यपोहति).

१०. दे६ न१. ○. -a) का१ दे३ तस्मिन्, ब१ ते१ म१
 तपस् (→तत्र); का१ तीर्थेन, ब१ ग२ उ१ तीर्थेषु (→तीर्थे तु).
 -b) म१ -हत्यां (→त्यागं). -c) दे३ ते१ त्रिनेत्रस्तु, दे१०
 त्रिनेत्रस्य, उ१ त्रिनेत्रं च (→त्रिनेत्रश्च); दे१० ब्रजो, उ१ ततो,
 म१ स वै (→बलो); द१ हरेत् (→भवेत्).

११. ब१ दे६ न१. ○. -b) ब२ शिवभक्तिपरायणः, दे३
 शिवतुल्यबलो दिवि. -c) द१ ग२ म१ उ१ स्नातमात्रो नरस्तत्र.

१२. द१ ग२. ○. -b) दे३ इन्द्रः, मुर्वे. मुए. मुब.
 हस्त- (→हंस-). -c) ब२ लोको (→राजन्).

१३. ब१ ग२. ○. -b) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 यत्र सिद्धो, दे६ सिद्धो यत्र (→सिद्धो यत्र). -c) का१ ब२.३
 दे१.३.८-९ व(दे९ वा)राहं, दे२.६ वाराह- (→वाराह-); दे३ अतुलं
 (→आख्यातं). -d) दे६ °लोके (→°लोक-).

१४. दे३. ○; दे६. cdef ○; ब१ दे१.६.८-१० ग२
 मुर्वे. मुए. ef ○. -d) ते१ द१ ग२ म१ उ१ तत्र (उ१ °स्य)
 स्नानं (→स्नानं तत्र). -f) का१ ब्रह्मलोके (→चन्द्रलोके).

अतः परं ग२ पुस्तके १२cd, १३, १५ श्लोकाः समागताः
 सन्ति ।

ततो गच्छेत राजेन्द्र कन्यातीर्थमनुत्तमम् ।
 शुक्लपक्षे तृतीयायां स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 स्नातमात्रो नरस्तत्र पृथिव्यामेकराड् भवेत् ॥१५॥
 देवतीर्थं ततो गच्छेत् सर्वदेवनमस्कृतम् ।
 तत्र स्नात्वा च राजेन्द्र दैवतैः सह मोदते ॥१६॥
 ततो गच्छेत राजेन्द्र शिखितीर्थमनुत्तमम् ।
 यत् तत्र दीयते दानं सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥१७॥
 ततो गच्छेत राजेन्द्र तीर्थं पैतामहं शुभम् ।
 यत्तत्र क्रियते श्राद्धं सर्वं तदक्षयं भवेत् ॥१८॥
 सावित्रीतीर्थमासाद्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 विधूय सर्वपापानि ब्रह्मलोके महीयते ॥१९॥

मनोहरं तु तत्रैव तीर्थं परमशोभनम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् दैवतैः सह मोदते ॥२०॥
 ततो गच्छेत राजेन्द्र मानसं तीर्थमुत्तमम् ।
 स्नात्वा तत्र नरो राजन् रुद्रलोके महीयते ॥२१॥
 स्वर्गविन्दुं ततो गच्छेत्तीर्थं देवनमस्कृतम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् दुर्गतिं नैव गच्छति ॥२२॥
 अप्सरेशं ततो गच्छेत् स्नानं तत्र समाचरेत् ।
 क्रीडते नाकलोकस्थो ह्यप्सरोभिः स मोदते ॥२३॥
 ततो गच्छेत राजेन्द्र भारभूतिमनुत्तमम् ।
 उपोषितोऽर्चयेद्दीशं रुद्रलोके महीयते ।
 अस्मिन्तीर्थे मृतो राजन् गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥२४॥

वै. २.४१.२६

अतः परं १३ श्लोकमागतम्.

१५. ब१.३ दे१.३.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. abcd ○;

दे६. ab ○. -d) दे२ स्नानमात्रं (→स्नानं तत्र).

अतः परं द१ म१ पुस्तके अधिकम्—

५९. * महाराज ततो गच्छेत् भर्गतीर्थमनुत्तमम् ।

१६. ब३ मुब. पुस्तकयोः १६-२० श्लोकाः २१ श्लोका-

नन्तरमागताः सन्ति; दे३. ○; म१. ab ○; का१. d ○.

-a) का१ वेद- (→देव-); द१ अ२ उ१ अथो (→ततो). -b) ब१

दे१.४.८-१० न१ द१ अ२ उ१ मुवें. मुए. °तीर्थ°, ते१ °लोक°

(→°देव°). -c) का१ ब१.२ दे२.६ न१ ते१ तु राजेन्द्र, द१ अ२

उ१ नरो राजन्, म१ ततो राजन् (→च राजेन्द्र).

१७. का१ ब१. दे१.३ मुब. ○. -b) दे२.६ शाखा°, दे३-१०

मुवें. मुए. शङ्खि° (→शिखि°). -c) ते१ तत्र यदीयते दानं.

-d) द१ अ२ तच्च (→सर्व).

१८. दे१. ○; का१. a ○. -b) म१ तीर्थं त्रैलोक्य

विश्रुतं, मुब. तीर्थं परमशोभनम्. -c) का१ दे२.३.८-१० द१ अ२

म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. दीयते (→क्रियते); का१ दे२ म१ दानं

(→श्राद्ध). -d) का१ ब१ दे३-१० अ२ म१ मुवें. मुए. तस्याक्षयं,

दे३ तच्चाक्षयं, द१ उ१ तत्राक्षयं (→तदक्षयं).

१९. -b) का१ दे२.३ विमुञ्चति (→परित्यजेत्).

२०. ब१. ○; दे१. cd. ○. -a) म१ मनोहरं तद्वदेव.

-b) दे६ तीर्थानि पितामहं शुभं. -c) दे३ तत्र स्नात्वा तु

राजेन्द्र. -d) का१ ब२.३ दे६.८-१० न१ ते१ द१ अ२ म१ मुवें.

मुए. रुद्रलोके महीयते.

२१. न१ द१ अ२. ○; दे१. ab ○; ब३. cd ○;

दे१०. d ○. -b) उ१ मानसी- (→मानसं); का१ ब१-३

दे१.६.८-१० म१ मुवें. मुए. मुब. कन्यातीर्थमनुत्तमं. -c) दे१-३

तत्र स्नात्वा (→स्नात्वा तत्र). -d) का१ ब१.२ दे१.६.८-१० ते१

मुवें. मुए. मुब. सर्वपापैः प्रमुच्यते.

ब२ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

* तत्र स्नात्वा नरो राजन् रुद्रलोके महीयते (= २१cd)

६०. * ततो गच्छेत राजेन्द्र कल्पतीर्थमनुत्तमम्

२१ श्लोकस्य b, c मध्ये ते१ अधिकम्

६१. * पोषितोऽर्चयित्वेशं रुद्रलोके महीयते' । (= २४ cd)

अतः परं १५ab आवृत्तम्.

२१ श्लोकानन्तरं ब३ मुवें. मुए. मुब. पुस्तकेषु १५ab वर्तते.

२२. म१ अ२ उ१. ○; दे१०. abc ○. -a) का१ दे२

स्वर्गतीर्थं, ब२ स्वर्गविन्दुं, दे१.८.९ मुवें. मुए. स्वर्गविन्दुं, दे३

स्वर्गसिद्धिं, दे६ स्वर्गमिन्द्रं (→स्वर्गविन्दुं); द१ गत्वा

(→गच्छेत्). -b) ब१ तीर्थं देवमनुत्तमं. -d) ब१ च न पश्यति,

ब२ दे३.६ नैव पश्यति, दे१.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. नैव पश्यति,

द१ नैव गच्छति, म१ नाधिगच्छति (→नैव गच्छति).

२३. ब१ न१. ○. -a) दे३ गच्छेततोप्सरस्तीर्थं, दे१०

अप्सरसो सततं गच्छेत्. -c) दे१० नागलोकस्थो, ते१ नाक-

लोकस्य, द१ अ२ म१ उ१ नागलोके च (→नाकलोकस्थो). -d)

का१ दे२ त्वप्सरसोभिः, दे१० अप्सरोभिः (→ह्यप्सरसोभिः); ब२

समन्वितः, दे३ सुसेवितः, ते१ च मोदते (→स मोदते).

२४. -b) दे२.३ तपो भूमिं, दे६ भवभूमिं, ते१ भार-

ज्योतिं, द१ अ२ उ१ नानुभूतिं, म१ भारभूमं (→भारभूतिं); का१

तपसो भूमिमुत्तमं, दे९ भारभूतिजमुत्तमं. -c) ब१-३ दे६ न१

[अ]र्चयित्वेशं, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. यजेतेशं, ते१ [अ]र्चं

यित्वैवं (→[अ]र्चयेद्दीशं). -e) ब३ दे३ ते१ तस्मिन् (→अस्मिन्);

बै.२.४२ २७ कालिके मासि देवेशमर्चयेत् पार्वतीपतिम् ।
 अश्वमेधाद् दशगुणं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥२५॥
 वृषभं यः प्रयच्छेत् तत्र कुन्देन्दुसप्रभम् ।
 वृषयुक्तेन यानेन रुद्रलोकं स गच्छति ॥२६॥
 एतत् तीर्थं समासाद्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोकं स गच्छति ॥२७॥
 जलप्रवेशं यः कुर्यात् तस्मिंस्तीर्थे नराधिप ।
 हंसयुक्तेन यानेन स्वर्गलोकं स गच्छति ॥२८॥
 एरण्ड्या नर्मदायास्तु संगमं लोकविश्रुतम् ।
 तत्र तीर्थं महापुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥२९॥
 उपवासपरो भूत्वा नित्यं व्रतपरायणः ।
 तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥३०॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र नर्मदोदधिसंगमम् ।
 जमदग्निरिति ख्यातः सिद्धो यत्र जनार्दनः ॥३१॥

ब१ मृते, द१ ग२ उ१ नरो (→मृतो). -f) दे६ द१ गणा° (→गण°).

२५. ब१. ०. -b) ते१ अर्चयेत्पुरुषोत्तमम्. -d) ते१ प्रवदन्ति मुनीश्वराः,

२६. ब१. ०. -a) ब३ दे६ न१ ते१ द१ ग२ उ१ प्रयच्छेत् (→प्रयच्छेत्); म१ वृषभं प्रयच्छेत् यस्तु. -b) का१ ब३ दे२.३ म१ °सन्निभं (ग२ °भः) (→°सप्रभं); ब२ कुन्देन्दुहंस-सन्निभं, ते१ तत्र कुण्डे तु सप्रभं, ग२ तत्र किञ्जल्कसन्निभः. -d) ब२.३ दे१.६.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. रुद्रलोकं स गच्छति.

२७. ब१ द१ ग२ म१ उ१. ०. -b) का१ दे२ समुत्सृजेत् (→परित्यजेत्). -c) ब२.३ दे६ °विमुक्तात्मा, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °विनिर्मुक्तः (→°विशुद्धात्मा). -d) दे२ °लोके (→°लोकं).

२८. ब१ दे१० द१ ग२ म१. ०. -b) का१ दे२.३ समाहितः (→नराधिपः). -d) ब३ रुद्र°, ते१ ब्रह्म° (→स्वर्ग°).

२९. a) दे६ म१ परण्ड्यां न१ एरण्ड-, ते१ एरण्ड्यां, द१ ग२ उ१ परमं (→एरण्ड्या). -c) ब१.२ दे१.६.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. तच्च (→तत्र); द१ ग२ म१ उ१ तत्र. (ग२ °च) तीर्थं नरो राजन्. -d) द१ म१ °प्रणाशने (→°प्रणाशनं).

३०. -a) दे१ °वृत्तां दे८.९ °व्रतो, मुर्वे. मुए. °कृतो (→°परो). -c) का१ दे२.३ तस्मिन् (→तत्र).

३१. ब१. ०; दे१.३. cd ०. -b) दे१ °संगमे

तत्र स्नात्वा नरो राजन् नर्मदोदधिसंगमे ।
 त्रिगुणं चाश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥३२॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र पिङ्गलेश्वरमुत्तमम् ।
 तत्र स्नात्वा नरो राजन् रुद्रलोके महीयते ॥३३॥
 तत्रोपवासं यः कृत्वा पश्येत् विमलेश्वरम् ।
 सप्तजन्मकृतं पापं हित्वा याति शिवालयम् ॥३४॥
 ततो गच्छेत् राजेन्द्र आलिकातीर्थमुत्तमम् ।
 उपोष्य रजनीमेकां नियतो नियताशनः ।
 अस्य तीर्थस्य माहात्म्यान्मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥३५॥
 एतानि तत्र संक्षेपात् प्राधान्यात् कथितानि तु ।
 न शक्या विस्तराद् वक्तुं संख्या तीर्थेषु पाण्डव ॥३६॥
 एषा पवित्रा विमला नदी त्रैलोक्यविश्रुता ।
 नर्मदा सरितां श्रेष्ठा महादेवस्य वल्लभा ॥३७॥

(→°संगमम्); दे६ नर्मदादधिसंगमं, द१ नर्मदादेविसंगमं. -c) दे८-१० मुर्वे. मुए. मुब. जमदग्निमिति ख्यातं.

३२. न१. ०; दे१.३. ab ०. -a) दे२ तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र. -b) द१ ग२ उ१ नर्मदादेविसंगमे. -c) द१ वा° (→चा°). -d) दे२.३ द१ म१ उ१ प्राप्नोति (→प्राप्नोति).

३३. -b) का१ ब१-३ दे२.३.६ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुब. विमले° (→पिङ्गले°). -d) दे१.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. ब्रह्म° (→रुद्र°).

३४. ब१. ab ०. -a) दे२.३ ते१ ग२ कुर्यात् (→कृत्वा); का१ पश्यन्तं, ते१ पश्येद्वा (→पश्येत्). -c) ब१-३ दे६ भित्त्वा (→हित्वा).

३५. -b) का१ दे२ शूलतीर्थमुत्तमं, ब२.३ दे३ मुब. अलिकातीर्थमुत्तमं; दे१.४.८.९ मुर्वे. मुए. अलिकातीर्थमुत्तमं, दे६ द१ अलिकातीर्थमुत्तमं, न१ ग२ म१ उ१ कालिकातीर्थमुत्तमं, ते१ काशिकातीर्थमुत्तमं. -c) न१ ग२ उ१ माहात्म्यं (→माहात्म्यान्).

३६. -b) मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु); द१ ग२ म१ उ१ पुण्यानि कथितानि तु. -c) ब२ शक्तो, दे६ द१ शक्याद्, दे२.१० शक्यो (→शक्या). -d) द१ ग२ उ१ तीर्थानि (→तीर्थेषु).

३७. -a) ब१ दे१.८-१० न१ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. विपुला (→विमला). -b) दे३ अपि (→नदी).

मनसा संस्मरेद्यस्तु नर्मदां वै युधिष्ठिर ।
चान्द्रायणशतं साग्रं लभते नात्र संशयः ॥३८॥
अश्रद्धाणाः पुरुषा नास्तिक्यं घोरमाश्रिताः ।

पतन्ति नरके घोरे इत्याह परमेश्वरः ॥३९॥
नर्मदां सेवते नित्यं स्वयं देवो महेश्वरः ।
तेन पुण्या नदी ज्ञेया ब्रह्महत्यापहारिणी ॥४०॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्रं चां संहितायामुपरिविभागे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

४१

सूत उवाच ।*

इदं त्रैलोक्यविख्यातं तीर्थं नैमिशमुत्तमम् ।
महादेवप्रियकरं महापातकनाशनम् ॥१॥
महादेवं दिदृक्षूणामृषीणां परमेष्ठिनाम् ।

ब्रह्मणा निर्मितं स्थानं तपस्तप्तुं द्विजोत्तमाः ॥२॥
मरीचयोऽन्नयो विप्रा वसिष्ठाः क्रतवस्तथा ।
भृगवोऽङ्गिरसः पूर्वा ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥३॥
समेत्य सर्ववरदं चतुर्मूर्तिं चतुर्मुखम् ।

वै. २. ४३. ४

३८. -a) दे० य (→सं-). -c) का१ ब१-३ दे० ६ जीवं वर्ष-; ते१ राजसूय-; द१ चान्द्रायणं (→चान्द्रायण-); दे० ३ ०व्रतं (→०शतं).

३९. ब१. ०. -b) का१ दे० १० नास्तिक्यां (→नास्तिक्यं).
-c) उ१ तपन्ति (→पतन्ति); ब२-३ दे० ६ द१ म१ उ१ निरये (→नरके); ब३ दे० ३ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. घोर (→घोरे).

४०. दे० ३. ab ०. -c) ते१ द१ म१ तेन पुण्येन विज्ञेया.

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे० १० इति श्रीकृष्णका१ कौर्म पुराणे,
ब१ इति कूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे, ब२-३ दे० ३ इति कृ (दे० ३ कौर्म-
पुराणे, द१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, दे० ३ ग्र२ म१ उ१
मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि(मुए. वि)भागे, न१ इति
श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे
उत्तरार्द्धे, मुब. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे.
अध्यायनाम—का१ दे० ३ न१ म१. ०; ब१ नर्मदामाहात्म्यं
समाप्त, ब२ दे० २ नर्मदामाहात्म्यं, ब३ दे० १.६.८-१० ते१ ग्र२ उ१
मुर्वे. मुए. नर्मदामाहात्म्ये, मुब. नर्मदामाहात्म्यं नाम. अध्याय-
संख्या—ब१-२ दे० ६. ०; का१ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥
नर्मदामाहात्म्यमिति ॥, ब३ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥,
दे० १ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥, दे० २ एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥
नर्मदामाहात्म्यं समाप्ता ॥, दे० ३ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥,
दे० ३ ग्र२ म१ उ१ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः, दे० १० मुर्वे. द्विचत्वारिंशो-
ऽध्यायः ॥४२॥, न१ एकोनवतितमोऽध्यायः, (ते१ चत्वारिंशो-

ऽध्यायः, मुए. एकचत्वारिंशोऽध्यायः, मुब. चत्वारिंशो-
ऽध्यायः ॥४०॥.

४१

* दे० १.८.१० द१. ०; न१ उ१ सूतः; ते१ श्रीशिवः सूतः;
ग्र२ म१ श्रीसूतः.

१. -b) का१ ब१-३ दे० ३.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१
मुर्वे. मुए. मुब. नैमिषं (→नैमिषं); दे० ४ तीर्थं नैष्ठिकमुत्तमं,
दे० ६ नैमिषं तीर्थमुत्तमं. -c) दे० १.४.८-१० न१ म१ मुर्वे. मुए. मुब.
प्रियतरं (→प्रियकरं).

२. -a) का१ ब१-२ दे० ३.६ न१ ते१ द१ ग्र२ उ१ पुरा, दे० ४
पर- (→महा-); दे० २ -देव-, न१ -भृशं (→देवं); म१ पुरा
देवादिदेवेन. -b) ब३ ते१ द१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
परमेष्ठिना, दे० १.८-१० न१ परमेष्ठिनः (→परमेष्ठिनां); दे० ३ परमे-
ष्ठिनमव्ययं. -d) ब१ दे० १.६.८-१० न१ तप्तं (→तप्तुं); दे० ४ उ१
द्विजोत्तमः, न१ पुरा द्विजाः (→द्विजोत्तमाः).

३. -a) दे० ३ मरीचयस्त्रयो विप्राः, दे० १० मा (दे० ९ म)
रीचयोऽथ ये विप्राः, न१ अवीचयोऽन्नयो विप्राः, द१ भृगुर्मरीचयो
विप्राः, ग्र२ श्रुत्वा मरीचयो विप्राः. -b) ब२-३ दे० १.२.६.८-१०
वासिष्ठा (→वसिष्ठाः); दे० १.८-१० ध्रुवतस् (→क्रतवस्). -c)
का१ ब१ दे० १.४.८-१० न१ ते१ द१ ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. पूर्व,
दे० ३ पूर्वं (→पूर्वा). -d) दे० ४ ब्राह्मणाः (→ब्रह्माणं); उ१
कमलो भव (→कमलोद्भवम्).

४. -a) म१ संप्राप्य (→समेत्य); दे० ३ न१ सर्वे (→सर्व-);
ब१ ०वदनं (→वरदं). -b) द१ ग्र२ उ१ चतुर्मुखं (→चतुर्मुखं).

बै.२.४३.४ षट्छन्ति प्रणिपत्यैनं विश्वकर्माणमच्युतम् ॥४

षट्कुलीया ऊचुः ।*

भगवन् देवमीशानं भर्गमेकं कपर्दिनम् ।

केनोपायेन पश्यामो ब्रूहि देवनमस्कृतम् ॥५

ब्रह्मोवाच ।*

सत्रं सहस्रमासध्वं वाङ्मनोदोषवर्जिताः ।

देशं च वः प्रवक्ष्यामि यस्मिन् देशे चरिष्यथ ॥६

उक्त्वा मनोमयं चक्रं स सृष्ट्वा तानुवाच ह ।

क्षिप्तमेतन्मया चक्रमनुव्रजत मा चिरम् ।

यत्रास्य नेमिः शीर्येत स देशः पुरुषर्षभाः ॥७

ततो मुमोच तच्चक्रं ते च तत्समनुव्रजन् ।

-c) दे1.8-10 प्रणयाच्चैनं, दे3 प्रणिपत्येनं, दे6 प्रतिपद्यैनं (→प्रणिपत्यैनं). -d) दे1.3.4.8-10 न1 द1 म1 उ1 मुर्वे. मुए. मुव. अव्ययं (→अच्युतं).

* ग्र2. ॐ; दे8 षङ्गुलीया ऊचुः; दे10 षङ्गुलीया ऊचुः; द1 षट्कुलीयाः; म1 षट्कुलीनाः; उ1 षट्कुलीश्वराः.

५. -b) ब1-3 दे3.6 न1 ते1 भगवन्तं, दे1.8-10 मुर्वे. मुए. मुव. तमेवैकं, दे4 द1 ग्र2म1 उ1 भवमेकं (द1 ०व) (→भर्गमेकं). -c) ब1-3 दे6 ते1 मुव. पश्येम, न1 पश्येत (→पश्यामो). -d) ब1-3 दे1.8-9 मुर्वे. मुए. मुव. ०नमस्तव, दे3 ०नमोऽस्तु ते, दे10 ०पितामह, न1 ०नमस्तवः, ते1 उ1 ०नमस्कृतः, द1 ग्र2 ०नमस्कृताः, म1 ०नमस्कृत (→०नमस्कृतं).

* ते1. ॐ; दे8 ब्रह्मा उवाच; दे9 ब्रह्मा उचो; न1 ग्र2 म1 उ1 ब्रह्मा.

६. -a) दे4 शतं (→सत्रं); ब1-3 दे6 द1 म1 मुव. सत्रं महत्समासध्वं, ते1 सतां सह समारब्धं, ग्र2 स्त्रिःसहस्रं समासता, उ1 स्तत्रे सहस्र***. -b) दे4 ग्र2 ०वर्जितः (→०वर्जिताः). -c) म1 तु (→च); ब1 तं देशं वः प्रवक्ष्यामि, दे2 देशं तं वः प्रवक्ष्यामि, दे3 देवेशं तत्र पश्यामि, दे4 देशं तं च प्रवक्ष्यामि, दे6 देशं चरः प्रवक्ष्यामि, न1 ते1 देशं वः संप्रवक्ष्यामि, द1 ग्र2 उ1 देशं तपश्चरिष्यामि. -d) दे3 तस्मिन्देसे भविष्यति, ते1 यस्मिन्देसे वसिष्यथ, म1 समदेशं चरिष्यथ.

७. -a) का1 न1 द1 उक्ता, दे1.8-9 मुर्वे. मुए. मुव. मुक्त्वा, दे4 सृष्ट्वा, ते1 इदं (→उक्त्वा); ते1 वज्रं (→चक्रं). -b) ब1 संक्षिप्त्वा, ब3 न1 ग्र2 संसृष्ट्वा, दे1 संसृष्ट्वा, दे4 द1 संसृष्ट्वा, दे6 संसृष्ट्वा, दे8-10 ते1 उ1 मुर्वे. मुए. मुव. संसृष्ट्वा (→सं सृष्ट्वा); दे10 तानुवाच च (→तानुवाच ह). -c) उ1

तस्य वै व्रजतः क्षिप्रं यत्र नेमिरशीर्यत ।

नैमिशं तत्समृतं नाम्ना पुण्यं सर्वत्र पूजितम् ॥८

सिद्धचारणसंकीर्णं यक्षगन्धर्वसेवितम् ।

स्थानं भगवतः शंभोरेतन्नैमिशमुत्तमम् ॥९

अत्र देवाः सगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ।

तपस्तप्त्वा पुरा देवा लेभिरे प्रवरान् वरान् ॥१०

इमं देशं समाश्रित्य षट्कुलीयाः समाहिताः ।

सत्रेणाराध्य देवेशं दृष्टवन्तो महेश्वरम् ॥११

अत्र दानं तपस्तप्तं स्नानं जप्यादिकं च यत् ।

एकैकं पावयेत् पापं सप्तजन्मकृतं द्विजाः ॥१२

कर्म (→चक्रं). -d) का1 अनुप्रयात, ब2 उग्रं भजत, दे4 अनुचक्षत (→अनुव्रजत); उ1 अनुव्रजस्व हृत्समाः. -e) न1 यथास्य, ते1 यस्यात्र, द1 तत्रास्य (→यत्रास्य). -f) ब2.3 दे1.3.8-10 न1 द1 ग्र2 म1 उ1 मुर्वे. मुए. मुव. स देशस्तपसः शुभः.

८. -a) दे1 ग्र2 तमो (→ततो); दे10 तं (→तत्). -b) दे1.6.8-9 समनुव्रजेत् (→समनुव्रजत्); दे3 ते ततः समनुव्रजन्, दे4 ते तच्चक्रमनुव्रजेत्. -c) द1 उ1 तस्यैवं (→तस्य वै). -d) दे4 तत्र (→यत्र). -e) का1 ब1-3 दे1.2.4.6.8-10 न1 ते1 म1 उ1 मुर्वे. मुए. मुव. नैमिशं (→नैमिशं); दे3 तत्कृतं, न1 तु कृति (→तत्समृतं); ते1 तीर्थं (→नाम्ना).

९. -a) दे1.6.8-10 मुर्वे. मुए. मुव. ०संपूर्णं (→०संकीर्णं). -b) दे6 यत्र (→यक्ष-). -d) का1 ब1-3 दे1.2.4.6.8-10 न1 उ1 मुर्वे. मुए. मुव. नैमिशं (→नैमिशं).

१०. दे1. cd ॐ. -c) दे3 भृशं, ते1 सुराः, म1 परा (→पुरा). -d) ग्र2 पुरान् (→वरान्).

११. दे1. ॐ. -a) का1 ब1-3 दे2.6 ते1 समासाद्य (→समाश्रित्य). -c) दे4 तत्र चोपास्य, दे6 सत्रेणावाध्य, ते1 न तेनाराध्या, द1 ग्र2 अत्र चोपास्य, म1 शत्रेणोपास्य (→सत्रेणाराध्य).

१२. -a) का1 ब2.3 दे1.2.6.8-10 मुर्वे. अत्र-, दे4 ते1 द1 ग्र2 म1 उ1 तत्र (→अत्र); दे10 तीर्थं (→तप्तं). -b) का1 ब1-3 दे1.2.4.6.8-10 न1 ते1 द1 ग्र2 म1 उ1 मुर्वे. मुए. मुव. श्राद्धं (→स्नानं); मुर्वे. मुए. मुव. यागादिकं (→जप्यादिकं). -c) का1 पावयेत्, + नाशयेत्, दे1.8-10 मुर्वे. मुए. मुव. नाशयेत् (→पावयेत्). -d) दे1.3.4.8-10 द1 ग्र2 म1 उ1 मुर्वे. मुए. मुव. तथा (→द्विजाः).

अत्र पूर्वं स भगवानृषीणां सत्रमासताम् ।
 प्रोवाच वायुर्ब्रह्माण्डं पुराणं ब्रह्मभाषितम् ॥१३॥
 अत्र देवो महादेवो रुद्राण्या किल विश्वकृत् ।
 रमतेऽद्यापि भगवान् प्रमथैः परिवारितः ॥१४॥
 अत्र प्राणान् परित्यज्य नियमेन द्विजातयः ।
 ब्रह्मलोकं गमिष्यन्ति यत्र गत्वा न जायते ॥१५॥
 अन्यच्च तीर्थप्रवरं जाप्येश्वरमिति श्रुतम् ।
 जजाप रुद्रमनिशं यत्र नन्दी महागणः ॥१६॥
 प्रीतस्तस्य महादेवो देव्या सह पिनाकधृक् ।
 ददावात्मसमानत्वं मृत्युवञ्चनमेव च ॥१७॥
 अभूदृषिः स धर्मत्मा शिलादो नाम धर्मवित् ।
 आराधयन्महादेवं पुत्रार्थं वृषभध्वजम् ॥१८॥

तस्य वर्षसहस्रान्ते तप्यमानस्य विश्वकृत् ।
 शर्वः सोमो गणवृतो वरदोऽस्मीत्यभाषत ॥१९॥
 स वत्रे वरमीशानं वरेण्यं गिरिजापतिम् ।
 अयोनिजं मृत्युहीनं देहि पुत्रं त्वया समम् ॥२०॥
 तथास्त्वित्याह भगवान् देव्या सह महेश्वरः ।
 पश्यतस्तस्य विप्रर्षेरन्तर्द्धानं गतो हरः ॥२१॥
 ततो यियक्षुः स्वां भूमिं शिलादो धर्मवित्तमः ।
 चकर्ष लाङ्गलेनोर्वी भित्त्वादृश्यत शोभनः ॥२२॥
 संवर्त्तकानलप्रख्यः कुमारः प्रहसन्निव ।
 रूपलावण्यसंपन्नस्तेजसा भासयन् दिशः ॥२३॥
 कुमारतुल्योऽप्रतिमो मेघगम्भीरया गिरा ।
 शिलादं तात तातेति प्राह नन्दी पुनः पुनः ॥२४॥

वै. २.४३.२५

१३. -a) म१ यत्र (→अत्र). -b) दे४ द१ ग२ उ१ ऋषीणां च समासतां. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. स वै प्रोवाच ब्रह्माण्डं, दे४ उवाच वाचं ब्रह्माण्डं, न१ द१ ग२ उ१ प्रोवाच वाचं ब्रह्माण्डं. -d) ते१ पूरयन्, द१ ग२ उ१ पुराणे (→पुराणं); का१ दे८ द१ मुर्वे. मुए. मुब. °भावितं (→°भाषितं).

१४. -a) म१ यत्र (→अत्र). -b) दे१.८.९ उ१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. विश्वकृत्, दे३ विश्वसृट्, दे१० विश्वधृक्, न१ विश्वसृक्, + विश्वसृट्, द१ ग२ विश्वसृक् (→विश्वकृत्). -d) ग२ प्रमथैः सहितस्तदा.

१५. -b) ते१ द्विजोत्तमाः (→द्विजातयः). -d) न१ श्रुत्वा (→गत्वा); दे४ तत्रैव निवसन्ति ते, दे६ यत्र देवो न जायते.

१६. -b) ब१ दे४.६ न१ ते१ ग२ जप्ये° (→जाप्ये°); का१ ब१-३ दे२.६ ते१ द१ उ१ अनुत्तमं, ग२ इति स्मृतं (→इति श्रुतं). -d) दे१.८-१० मुब. यथा (→यत्र); ब१ महीगणः (→महागणः).

१७. -a) द१ ग२ म१ प्रीतो यस्य, उ१ प्रीते यस्य (→प्रीतस्तस्य). -b) ते१ °धृत् (→°धृक्). -c) का१ ब२.३ दे२.६.१० ते१ दत्त्वा चात्म°, न१ प्रददावात्म° (→ददावात्म°).

१८. -a) ब१ दे१० सु- (→स). -b) द१ शिलोदा (→शिलादो). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. प्रसादार्थं वृषभध्वजं, द१ ग२ उ१ धर्मार्थं वृषभध्वजं.

१९. -a) ब२ अस्य (→तस्य). -b) दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. विश्वधृक्, दे४ न१ उ१ विश्वसृक्, द१ ग२ म१ विश्वकृत्

(→विश्वकृत्). -c) का१ ब१-३ दे१.४.६ सर्वः, ते१ शिवः (→शर्वः); ब३ सोम- (→सोमो); दे४ गणपतो (→गणवृतो); ग२ शर्वः साम्बो गुणयुतो.

२०. -a) दे४ द१ ग२ म१ उ१ तं (→स); दे४ परम्, ते१ देवं (→वरं). -b) दे३ वरेण्यं गिरिजं शिवं. -c) ब१ मृत्युतीतं (→मृत्युहीनं). -d) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. याचे (→देहि).

२१. ब१ दे३. cd ⊙. -a) न१ तवास्त्वि° (→तथास्त्वि°). -b) दे६ म१ महेश्वरं (→महेश्वरः). -c) ब२ ततस्तस्य तु विप्रर्षेर्.

२२. ते१. cd ⊙. -a) ग२ ततोऽथ यक्षः (→ततो यियक्षुः); द१ ग२ उ१ सो (→स्वां); का१ ततो यक्षस्तु स्वां भूमिं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ततो युयोज तां भूमिं, दे४ ते१ ततोऽपि यक्षः स्वां भूमिं, म१ ततो यियक्षुस्तं शंसुः. -b) ब१ शिलादो नाम वित्तमः. -c) दे१.८.९ चकर्षे (→चकर्ष); ग२ चकर्ष लाङ्गले चोर्वी. -d) का१ भृत्वा, दे३ भृत्वा, द१ हित्वा (→भित्त्वा); का१ लोचनः, ब१ तत्सुतः (→शोभनः); म१ भित्त्वा मृश्य तपोधन.

२३. ब१. ⊙; ते१. a ⊙. -a) दे४ ते१ °प्रख्यं (→°प्रख्यः); दे१.६ ग२ मुर्वे. मुए. मुब. संवर्त्तकोऽनलप्रख्यः. -d) का१ दे२.६ उ१ दिशं (→दिशः).

२४. ब१. ⊙. -a) दे४.१० ते१ कुमारतुल्यप्रतिमो. -d) ते१ नन्दी प्राह पुनः पुनः.

वै.२.४३.२६

तं दृष्ट्वा नन्दनं जातं शिलादः परिष्वजे ।
 मुनिभ्यो दर्शयामास ये तदाश्रमवासिनः ॥२५॥
 जातकर्मादिकाः सर्वाः क्रियास्तस्य चकार ह ।
 उपनीय यथाशास्त्रं वेदमध्यापयत् सुतम् ॥२६॥
 अधीतवेदो भगवान् नन्दी मतिमनुत्तमाम् ।
 चक्रे महेश्वरं द्रष्टुं जेष्ये मृत्युमिति प्रभुम् ॥२७॥
 स गत्वा सरितं पुण्यामेकाग्रश्चद्वयान्वितः ।
 जजाप रुद्रमनिशं महेशासक्तमानसः ॥२८॥
 तस्य कोट्यां तु पूर्णायां शंकरो भक्तवत्सलः ।
 आगत्य साम्बः सगणो वरदोऽस्मीत्युवाच ह ॥२९॥
 स वव्रं पुनरेवाहं जपेयं कोटिमिश्वरम् ।

२५. ब१. ०. -a) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ द१ ग२ म१
 उ१ नन्दिनं (→नन्दनं). -c) दे१.८-१० न१ ग२ मुवें. मुए. मुब.
 मुनीनां (→मुनिभ्यः). -d) दे१.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुब.
 तत्राश्रमनिवासिनाम्, न१ तं तदाश्रमवासिनां.

२६. ब१. ०. -b) दे१० तत्र (→तस्य). -d) का१
 ब२.३ दे२.६ न१ ते१ वेदानध्यापयत् (→वेदमध्यापयत्); ब२
 दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. स्वयम् (→सुतं).

२७. ब१. ab ०. -b) का१ ब३ दे१.३.४.६.८.९ ग२
 अनुत्तमं (→अनुत्तमां). -c) ब१-३ दे१.३.६.८-१० न१ ते१ द१ ग२
 म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. द्रष्टुं (→द्रष्टुं). -d) दे३ जेतुं, द१
 ग२ उ१ तो, दे६ ज्येष्ठो (→ज्येष्ठे); दे१.८.९ मुवें. मुए. मृत्युमिव
 (→मृत्युमिति); दे४ ततो मृत्युमिवापरं.

२८. ब१. ०. -a) ते१ सोऽजच्छत् (→स गत्वा);
 दे१.८-१० मुवें. मुए. सागरं, दे३ [अ]थगिरि, दे४ च गिरि, न१
 सरितां, द१ म१ उ१ स गिरि, ग२ सागरीं (→सरितं); दे१.३.४.८-१०
 द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. पुण्यं (→पुण्यां). -b) का१
 दे१.६.८-१० न१ द१ मुवें. मुए. मुब. एकाग्रः, ब३ दे३ एकाग्रं, दे४
 एकान्ते, म१ एकाकी (→एकाग्र-); उ१ °श्रद्धयान्वितं
 (→°श्रद्धयान्वितः).

२९. ब१. cd ०. -a) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब.
 च (→तु). -c) ग२ आगम्य (→आगत्य); दे१.८-१० मुवें. मुए.
 आगतः सर्वं (दे१.९ °वः) स गणो. -d) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१
 उ१ मुवें. मुए. मुब. वरदोऽस्मीत्य (दे४ °ति) भाषत, ते१ वरं
 ब्रूहि यमिच्छसि.

३०. ब१. ०; ते१. cd ०. -a) ब२ दे१.४.८-१० द१
 ग१ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. पुनरेवे (दे१० °वै)शं, दे३ वरमप्येवं,

तावदायुर्महादेव देहीति वरमीश्वर ॥३०॥
 एवमस्त्विति संप्रोच्य देवोऽप्यन्तरधीयत ।
 जजाप कोटिं भगवान् भूयस्तद्गतमानसः ॥३१॥
 द्वितीयायां च कोट्यां वै संपूर्णायां वृषध्वजः ।
 आगत्य वरदोऽस्मीति प्राह भूतगणैर्वृतः ॥३२॥
 तृतीयां जप्तुमिच्छामि कोटिं भूयोऽपि शंकर ।
 तथास्त्वित्याह विश्वात्मा देवोऽप्यन्तरधीयत ॥३३॥
 कोटित्रयेऽथ संपूर्णे देवः प्रीतमना भूशम् ।
 आगत्य वरदोऽस्मीति प्राह भूतगणैर्वृतः ॥३४॥
 जपेयं कोटिमन्यां वै भूयोऽपि तव तेजसा ।
 इत्युक्ते भगवानाह न जप्तव्यं त्वया पुनः ॥३५॥

न१ वरमेवाहं (→पुनरेवाहं). -b) ते१ ईश्वर (→ईश्वरं);
 दे३ जपेयं पुनरीश्वरं. -c) ब२ भवेदायुर, दे१ भवदोहं, दे१-१०
 मुवें. मुए. भवदाहं (→तावदायुर); द१ मुवें. मुए. मुब. महादेवं,
 ग२ महादेवो (→महादेव). -d) दे१.८-१० म१ मुवें. मुए.
 परमेश्वरं, दे३ परमेश्वर, दे४ न१ वरमीश्वरं (→वरमीश्वर).

३१. ब१. ०; ब२. cd ०. -d) म१ भवस्
 (→भूयस्).

३२. ब१.२. ०. -a) दे३.४ द१ उ१ तु (→च); दे१.८.९
 कोट्यायां, दे४ कोट्यां च, ग२ द१ कोट्यां तु (→कोट्यां वै);
 ते१ द्वितीयायां तथा कोट्यां, म१ द्वितीयकोट्यां जातायां. -b)
 दे१.६.८-१० म१ पूर्णायां वृषध्वजः, दे४ संपूर्णायां सहेश्वरं,
 मुवें. मुए. मुब. पूर्णायां च वृषध्वजः. -d) म१ उ१ भूयो
 (→भूत-); दे३ प्राह भूयो वृषध्वजः.

३३. ब१.२ न१. ०. -a) ग२ त्रितयं, उ१ तृतीयां
 (→तृतीयां). -b) दे४.६.१० ग२ कोटि- (→कोटि); म१ उ१
 कोटि भूयो महेश्वर. -d) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें.
 मुए. मुब. देव्या (दे१० °व्यां) चान्तरधीयत.

३४. न१. ०; ब१.ab ०; दे६.d ०. -a) दे१०
 °त्रयेभ्यः, द१ ग२ °त्रयेषु (→°त्रयेऽथ); म१ स तृतीये तु संपूर्णे.
 -b) ते१ देव्याः, + देवः (→देवः); उ१ प्रीततमो (→प्रीतमना);
 द१ ग२ [अ]भवत् (→भूशं). -d) द१ भूयो, ग२ देवो
 (→भूत-).

३५. -a) ते१ यजेयं कोटिमात्रं वै. -c) ब२ दे२.३ ग२
 इत्युक्ते (→इत्युक्ते). -d) द१ ग२ म१ उ१ [अ]नघ (→पुनः);
 दे३ जप्तव्या वै त्वयानघ.

अमरो जरया त्यक्तो मम पार्श्वगतः सदा ।
महागणपतिर्देव्याः पुत्रो भव महेश्वरः ॥३६॥
योगीश्वरो योगनेता गणानामीश्वरेश्वरः ।
सर्वलोकाधिपः श्रीमान् सर्वज्ञो मद्वलान्वितः ॥३७॥
ज्ञानं तन्मामकं दिव्यं हस्तामलकवत् तव ।
आभूतसंप्लवस्थायी ततो यास्यसि मत्पदम् ॥३८॥

एतदुक्त्वा महादेवो गणानाहूय शंकरः ।
अभिषेकेण युक्तेन नन्दीश्वरमयोजयत् ॥३९॥
उद्वाहयामास च तं स्वयमेव पिनाकधृक् ।
मरुतां च शुभां कन्यां सुयशेति च विश्रुताम् ॥४०॥
एतज्जप्येश्वरं स्थानं देवदेवस्य शूलिनः ।

यत्र तत्र मृतो मर्त्यो रुद्रलोके महीयते ॥४१॥ वै.२.४३.४२

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥

३६. -a) ते१ अमरोऽजरयायुक्तो. -b) व३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. पार्श्वे (→पार्श्व-); उ१ पार्श्वचरः (→पार्श्वगतः). -d) दे३ गणेश्वरः (→महेश्वरः); द१ ग२ म१ तुष्टाव च महेश्वरं.

३७. ब१. ०; दे६.१०. -ab ०. -a) का१ दे१.४.८-१० व१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. योगेश्वरो (→योगीश्वरो); दे१.८.१० मुर्वे. मुए. महायोगी, दे४ योगमाता, म१ योगवेत्ता, उ१ योगरेता, मुव. योगनेत्रो (→योगनेता). -b) द१ ग२ उ१ गणानामीश्वरः प्रभुः. -c) °लोकाधिभिः, न१ °लोकधिपतिः (→°लोकाधिपः). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. सर्वयज्ञमयो हितः, दे४ सर्वज्ञो मद्वलाश्रितः, ते१ सर्वज्ञो मद्वलान्वितः, द१ ग२ सर्वज्ञानवलाश्रितः, उ१ सर्वयज्ञवलाश्रुतिः.

३८. ब१. ०. -a) का१ मुर्वे. तन्मामकं (→तन्मामकं). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. हस्तामलकं संज्ञिकं (मुर्वे. मुए. °तं), उ१ हस्तामलकवर्जितं. -c) का१ °व्यापी (→°स्थायी). -d) दे१० तत्रोपास्यसि, न१ ततो यास्यसि (→ततो यास्यसि); का१ दे१.२.८.९ द१ मुर्वे. मुए. मुव. तत्पदं (→मत्पदं).

३९. -a) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ एवमुक्त्वा (→एतदुक्त्वा); व१ ततश्चकार भगवान्. -b) ते१ गणनाथाय (→गणानाहूय). -d) व३ दे१० नन्दीश्वरमयोजयत्.

४०. -a) व१ ततः, दे३ च तां (→च तं). -b) दे३ महेश्वरः (→पिनाकधृक्). -c) ते१ वा (→च); ग२ सुतं (→शुभां); दे३ मरुत्वतां च तां कन्यां. -d) व१ दे१.८-१०

उ१ मुर्वे. मुए. स्वयमेति च, व२ सुपथेति च, व३ दे६ म१ स्वयशेति च (→सुयशेति च); दे४.१० विश्रुतं, मुर्वे. मुए. विष्णुतां (→विश्रुतां); दे३ स्तूयतेति च विश्रुतां.

४१. -a) का१ दे१० जपेश्वरं (→जप्येश्वरं). -c) न१ म१ मुर्वे. यत्र (→तत्र).

पुष्पिका :—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे४.६.१० इति श्रीकूर्मपुराणे, व१ इत्यादिकौर्म महापुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां, ब२.३ दे२.३ इति कृ (दे२ कौ)र्मपुराणे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि विभागे, दे८.९ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरखण्डे, न१ इति श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, ग२ म१ उ१ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरि(मुए. °वि)भागे, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्धे, मुव. इति श्रीकौर्म महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—दे३.४ म१. ०. का१ ब२.३ दे१.२.६.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. ज (का१ जा) प्येश्वरमाहात्म्ये (दे१ °त्म्यं), व१ न१ जप्येश्वरमाहात्म्यं नाम, ग२ श्रीनन्दिकेश्वरोत्पत्तौ, उ१ नन्दीशोत्पत्तौ, मुव. नैमिषारण्ये जाप्येश्वरमाहात्म्ये. अध्यायसंख्या—ब१.२. दे६. ०; का१ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥, व३ दे२.४ चत्वारिंशोऽध्यायः, दे१ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३७॥, दे१.८.९ ग२ म१ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः, दे३ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥, दे१० मुर्वे. त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥, न१ द्विनवतितमोऽध्यायः, ते१ एकचत्वारिंशोऽध्यायः, उ१ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥श्री॥, मुए. द्विचत्वारिंशोऽध्यायः, मुव. एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

बं.२.४४.१

सूत उवाच ।*

अन्यच्च तीर्थप्रवरं जप्येश्वरसमीपतः ।
 नाम्ना पञ्चनदं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥१॥
 त्रिरात्रोपोषितस्तत्र पूजयित्वा महेश्वरम् ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते ॥२॥
 अन्यच्च तीर्थप्रवरं शंकरस्यामितौजसः ।
 महाभैरवमित्युक्तं महापातकनाशनम् ॥३॥
 तीर्थानां च परं तीर्थं वितस्ता परमा नदी ।
 सर्वपापहरा पुण्या स्वयमेव गिरीन्द्रजा ॥४॥
 तीर्थं पञ्चतपं नाम शंभोरमिततेजसः ।
 यत्र देवादिदेवेन चक्रार्थं पूजितो भवः ॥५॥

४२

[ब१. पुस्तके अध्यायोऽयं नास्ति]

* दे१.८.९ द१. ॐ; न१ ग२ उ१ सूतः; ते१ श्रीशिवः,
 + सूतः; म१ श्रीसूतः.

१. -a) दे१० ०परमं (→०प्रवरं). -b) का१ ब२ दे२.४
 ते१ म१ ०समीपतं (→०समीपतः); ब२ जप्येश्वरमनुत्तमं, दे६
 जप्येश्वरतदुत्तमं, ग२ जप्येश्वरसमन्वितः. -c) दे४ पञ्चबलं
 (→पञ्चनदं).

२. -a) दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. त्रिरात्रमुषितस्तत्र.
 -c) ब१.३ न१ ०विनिर्मुक्तो, ब२ ०विमुक्तात्मा (→०विशुद्धात्मा).

३. दे१.८-१०. cd ॐ. -b) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१
 उ१ मुवें. मुए. मुब. शंकरस्यामिततेजसः. -c) ते१ ०कौरव^०
 (→०भैरव^०). -d) द१ उ१ सर्व- (→महा-); ग२ महापाप-
 प्रणाशनं.

४. दे१.८-१०. ॐ. -a) दे३.४ न१ ग२ परमं, ते१ च वरं,
 द१ म१ प्रवरं (→च परं). -b) दे४ विश्रुता, द१ म१ विशस्ती,
 ग२ विशन्ति, उ१ विशस्त (→वितस्ता). -c) द१ उ१ रम्या
 (→पुण्या).

५. दे१.८-१०. ab. ॐ. -a) ब२.३ दे४ न१ द१ ग२ म१
 उ१ मुवें. मुए. मुब. पञ्चतपो, ते१ परं तपं (→पञ्चतपं). -c)
 ब२ देवाति-, दे६.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. देवाधि- (→देवादि-);

पिण्डदानादिकं तत्र प्रेत्यानन्तफलप्रदम् ।
 मृतस्तत्रापि नियमाद् ब्रह्मलोके महीयते ॥६॥
 कायावरोहणं नाम महादेवालयं शुभम् ।
 यत्र माहेश्वरा धर्मा मुनिभिः संप्रवर्त्तिताः ॥७॥
 श्राद्धं दानं तपो होम उपवासस्तथाऽक्षयः ।
 परित्यजति यः प्राणान् रुद्रलोकं स गच्छति ॥८॥
 अन्यच्च तीर्थप्रवरं कन्यातीर्थमिति श्रुतम् ।
 तत्र गत्वा त्यजेत् प्राणाल्लोकान् प्राप्नोति शाश्वतान् ॥९॥
 जामदग्न्यस्य तु शुभं रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
 तत्र स्नात्वा तीर्थवरे गोसहस्रफलं लभेत् ॥१०॥

दे१० -देवैश (→-देवेन). -d) का१ दे१.८-१० मुवें. मुए. शकार्थं
 (दे१. मुवें. मुए. ०र्थे), दे३ पुत्रार्थं, दे४ सर्वार्थं, उ१ चक्रार्थं
 (→चक्रार्थं); दे६ द१ ग२ उ१ हरः (ग२ ०रिः) (→भवः).

६. -b) का१ द१ ग२ मुवें. मुए. मुब. प्रेत्यानन्द-
 (→प्रेत्यानन्त-); दे१.८.९ मुवें. मुए. मुब. ०सुखप्रदं (→०फलप्रदं).
 -c) दे१.३.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. तत्राय
 (→तत्रापि); दे६ मृतपुत्रापि नियमाद्.

७. -b) द१ ग२ परं, उ१ पुरं (→शुभं). -c) का१ तत्र
 (→यत्र); दे३.१० यत्र माहेश्वरो धर्मो, दे६ ग२ यत्र माहेश्वरं
 धर्मं. -d) का१ ब२.३ दे२.४.६ ते१ ग२ संप्रकीर्त्तिताः (दे६ ०त
 (→संप्रवर्त्तिताः)).

८. दे४. ॐ; दे१. d ॐ. -a) उ१ श्राद्ध- (→श्राद्धं);
 का१ न१ ते१ जपो (→तपो); न१ ते१ द१ होमं (→होम). -b)
 द१ ग२ उ१ उपवासं (→उपवासः); ब२ तदाक्षयः, दे१.८-१० न१
 द१ ग२ तथाक्षयं, दे३ तथा जपः, म१ तपोक्षयं (→तथाक्षयः).

९. दे४. ॐ; दे१. abc ॐ; न१. ६b-१०d ॐ.
 -b) दे८-१० मुवें. मुए. मुब. कन्यातीर्थमनुत्तमं. -c) ब२.३ ते१
 मुब. त्यजन् (→त्यजेत्). -d) का१ ब२.३ दे२.३.६ ते१ म१ मुब.
 प्राप्नोति (→प्राप्नोति); द१ ग२ उ१ पुष्कलान् (→शाश्वतान्).

१०. न१. ॐ. -a) दे१.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. च
 (→तु). -b) दे१० रामस्य क्लिष्टकर्मणः. -c) ब२ तत्र स्नात्वा
 नरो राजन्, ते१ तत्र तीर्थवरे स्नात्वा.

महाकालमिति ख्यातं तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 गत्वा प्राणान् परित्यज्य गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥११॥
 गुह्याद् गुह्यतमं तीर्थं नकुलीश्वरमुत्तमम् ।
 तत्र सन्निहितः श्रीमान् भगवान् नकुलीश्वरः ॥१२॥
 हिमवच्छिखरे रम्ये गङ्गाद्वारे सुशोभने ।
 देव्या सह महादेवो नित्यं शिष्यैश्च संवृतः ॥१३॥
 तत्र स्नात्वा महादेवं पूजयित्वा वृषध्वजम् ।
 सर्वपापैर्विमुच्येत मृतस्तज्ज्ञानमाप्नुयात् ॥१४॥
 अन्यच्च देवदेवस्य स्थानं पुण्यतमं शुभम् ।
 भीमेश्वरमिति ख्यातं गत्वा मुञ्चति पातकम् ॥१५॥
 तथान्यच्चण्डवेगायाः संभेदः पापनाशनः ।

—११. -b) दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. लोकेषु (→त्रै-
 लोकेषु-). -d) दे२.८.९ द१ म१ गाणा° (→गाणा°).

१२. -a) दे४ ग२ गुह्यतरं (→गुह्यतमं). -b) दे३
 नकुले°, ते१ लकुले°, द१ कुजाली°, ग२ उ१ लकुली° (→नकुली°).
 -c) दे६ ततः, द१. ग२ उ१ यत्र (→तत्र). -d) का१ दे३
 लकुले°, न१ ग२ म१ उ१ लकुली°, ते१ विमली° (→नकुली°).

१३. दे४. ०. -b) दे१.८-१० गङ्गाद्वारं सुशोभनं. -d)
 का१ सुवृतः, दे१.८-१० मानवः, दे३ संयुतः, मुर्वे. मुए. संभृतः
 (→संवृतः); द१ ग२ म१ उ१ नित्यं वसति चेश्वरः.

१४. -c) ब२ दे३ मुब. प्रमुच्यते, दे१.८-१० द१ ग२ म१
 उ१ मुर्वे. मुए. विशुद्धयेत (→विमुच्येत). -d) का१ ब३ दे६
 मृतस्तु ज्ञान°, दे३ मृतस्तद्भावं°, दे४ मृतस्तद्गत° (→मृतस्त-
 ज्ञान°); ते१ मृतस्तु ज्ञानमवाप्नुयात्.

१५. -c) का१ ब२.३ दे२.६ भीमेश्वरः (→भीमेश्वरं).
 -d) ब२ दे३.४ मुच्येत (→मुञ्चति); द१ ग२ म१ उ१ स्नात्वा
 मुच्येत किल्बिषात्.

१६. दे४. ab ०. -a) दे१.६.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब.
 तथान्यत्, दे३ द१ ग२ अथान्यत् (ग२ °न्यत्), ते१ तथापश्
 (→तथान्यत्); द१ ग२ चन्द्र° (→चण्ड°). -b) दे३ म१ संगमः
 (दे३ °मे), द१ ग२ उ१ सदैवः (→संभेदः); का१ ते१ °नाशनं,
 दे३ °नाशने (→°नाशनः). -c) का१ च मुच्येत, दे४ तु राजेन्द्र,
 ते१ जपित्वा च (→च पीत्वा च). -d) का१ ब्रह्महत्यां
 व्यपोहति.

१७. -b) दे३ तीर्थानां तीर्थमुत्तमं. -c) दे३ द१ ग२

तत्र स्नात्वा च पीत्वा च मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥१६॥
 सर्वेषामपि चैतेषां तीर्थानां परमा पुरी ।
 नाम्ना वाराणसी दिव्या कोटिकोट्ययुताधिका ॥१७॥
 तस्याः पुरस्तान्माहात्म्यं भाषितं वो मया त्विह ।
 नान्यत्र लभ्यते मुक्तिर्योगिनाप्येकजन्मना ॥१८॥
 एते प्राधान्यतः प्रोक्ता देशाः पापहरा नृणाम् ।
 गत्वा संक्षालयेत् पापं जन्मान्तरशतैः कृतम् ॥१९॥
 यः स्वधर्मान् परित्यज्य तीर्थसेवां करोति हि ।
 न तस्य फलते तीर्थमिह लोके परत्र च ॥२०॥
 प्रायश्चित्ती च विधुरस्तथा पापचरो गृही ।
 प्रकुर्यात् तीर्थसंसेवां ये चान्ये तादृशा जनाः ॥२१॥

वै.२.४४.२१

म१ पुण्या (→दिव्या). -d) द१ ग२ दिव्य° (→कोटि°); दे३
 म१ कोटिकोट्ययुताधिका.

१८. -a) उ१ तस्यां (→तस्याः); ते१ पुर्यास्तु (→पुर-
 स्तात्). -b) दे६ भावितं, ते१ भाषितं (→भाषितं); दे६ द१
 चोमया, न१ वा मया, ग२ उ१ च मया (→वो मया). -c)
 का१ ब२.३ दे१.३.४.६.८-१० न१ द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 लभते, ते१ कुस्ते (→लभ्यते); दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ उ१
 मुक्ति (→मुक्तिर्). -d) का१ योगिनां, दे४ न१ ते१ ग२ उ१
 योगिनो, दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. योगिना- (→योगिना-).

१९. -a) दे४ एतत्, ते१ एताः (→एते); दे४ प्रायोन्यत,
 दे१० प्रधानतः (→प्राधान्यतः). -b) द१ ग२ उ१ शुभाः
 (→नृणां). -c) का१ कृत्वा (→गत्वा); ब२ प्रक्षालयेत्,
 दे१.८-१० संख्यां (दे३.९°ख्यां) लयेत् (→संक्षालयेत्). -d) दे१.८-१०
 द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °शतैरपि (→°शतैः कृतम्).

२०. -a) दे३ ते१ यस्तु, द१ येत्व-, ग२ यस्य, म१ यश्च
 (→यः स्व-). -b) द१ ग२ उ१ तीर्थमेकं (→तीर्थसेवां); दे३ वै,
 म१ च (→हि). -c) ब२.३ दे२.६ फलदं, दे१० उ१ लभते
 (→फलते).

२१. -a) दे१० प्रायश्चित्तश्च (→प्रायश्चित्ती च); दे४
 विधिधास् (→विधुरस्); ग२ उ१ प्रायश्चित्तविधि परस् (ग२ °रास्).
 -b) दे४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. यायावरो दे६ पापवरो द१
 ग२ म१ उ१ पापप (उ१ *)रो (→पापचरो); द१ गृही (→गृही);
 दे३ तथा योगरतो भवेत्. -c) दे३ °सेवां तु, द१ ग२ उ१ °संवांसं
 (→°संसेवां). -d) म१ पापानां गोचरा जनाः, मुर्वे. मुए. मुब.
 यश्चान्यस्तादृशो जनः.

बे.२.४४.२२ सहाश्रिर्वा सपत्नीको गच्छेत् तीर्थानि यत्नतः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो यथोक्तं गतिमाप्नुयात् ॥२२॥
ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य कुर्याद् वा तीर्थसेवनम् ।

विधाय वृत्तिं पुत्राणां भार्या तेषु निधाय च ॥२३॥
प्रायश्चित्तप्रसङ्गेन तीर्थमाहात्म्यमीरितम् ।
यः पठेच्छृणुयाद् वाऽपि मुच्यते सर्वपातकैः ॥२४॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥

४३

सूत उवाच ।*

एतदाकर्ण्य विज्ञानं नारायणमुखेरितम् ।
कूर्मरूपधरं देवं पप्रच्छुर्मुनयः प्रभुम् ॥१॥
मुनय ऊचुः ।*

२१ श्लोकात् परं ते१ अधिकम्—

62. *वनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणां गृहेऽपि पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः ।

अक्रुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् ।

२२. -a) न१ यः (→वा). -b) म१ यानि वै (→यत्नतः).
-d) दे० अ२ यथोक्तं (→यथोक्तां).

२३. -a) ब२ अपाहृत्य, दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. अपाकुर्यात्
(→अपाकृत्य). -b) दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. कुर्वन्वा (→कुर्याद्वा).
-c) द१ पुत्रं (→वृत्ति). -d) का१ दे० १.४ द१ अ२ उ१ मुर्वे. मुए.
विधाय (→निधाय).

२४. -d) दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. सर्वपापैः प्रमुच्यते.

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ द१ अ२ म१ उ१ इति श्रीकू(का१ कौ)र्म-
पुराणे उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे० इति कू(दे० कौ)-
र्मपुराणे उपरिभागे, दे० १.३.४.६.८-१० इति श्रीकूर्मपुराणे, न इति
श्रीकौर्म, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे
उत्तरार्धे, मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, मुव. इति श्रीकौर्म
महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—दे० ३.४ न१ द१ म१ उ१. ॐ;
का१. ब३ दे० २.६ मुर्वे. मुए. मुव. तीर्थमाहात्म्यं नाम, ब२ दे० १.८-१०
तीर्थमाहात्म्ये, ते१ तीर्थयात्रामाहात्म्यकथनं नाम, अ२ तीर्थप्रसङ्गं
नाम. अध्यायसंख्या - ब२ दे० ६. ॐ; का१ एकचत्वारिंशोऽ-
ध्यायः ॥४१॥, ब३ दे० एकचत्वारिंशोऽध्यायः, दे० चतुःचत्वा-
रिंशोऽध्यायः ॥३८॥, दे० ४.८.९ द१ अ२ म१ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः,
दे० १० मुर्वे. चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥, दे० पञ्चचत्वारिंशोऽ-
ध्यायः ॥४५॥, न१ त्रिनवतितमोऽध्यायः ते१ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः,

कथिता भवता धर्मा मोक्षज्ञानं सविस्तरम् ।

लोकानां सर्गविस्तारं वंशमन्वन्तराणि च ॥२॥

प्रतिसर्गमिदानीं नो वक्तुमर्हसि माधव ।

भूतानां भूतभव्येश यथा पूर्वं त्वयोदितम् ॥३॥

उ१ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः, मुए. त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः, मुव.
द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥

४३

*. न१ अ२ उ१ सूतः, ते१ श्रीशिवः, + सूतः, द१ ऋषय
ऊचुः, म१ श्रीसूतः.

१. -a) ब१ एकदाकर्ण्य (→एतदाकर्ण्य).

*. ब३ दे० द१ अ२ उ१. ॐ; दे० १.९ मुनयः ऊचुः, न१ ते१
ऋषयः, म१ मुनयः, मुव. ऋषय ऊचुः.

२. -a) दे० १.२.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव.
कथितो (→कथिता); दे० ४.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव.
धर्मो (→धर्मा). -b) ब१ मोक्षदानं, ब२ मोक्षद्वारं (→मोक्षज्ञानं);
ब२ ते१ सुविस्तरम् (→सविस्तरम्). -c) ब३ स्वर्गविस्तारं,
दे० १.३.८-१० न१ द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. सर्गविस्तारो
(→सर्गविस्तारं). -d) का१ तथा, ब१ वंशो, दे० १.८.९ वंशा,
दे० १.१० वंशं (→वंश-).

३. -a) दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. इदानीं देवदेवेश,
दे० ३.४ द१ अ२ म१ उ१ इदानीं प्रतिसर्गं (दे० १.९ गर्भं) नो. -b)
दे० १.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. प्रलयं वक्तुमर्हसि, ते१ कच्चित्त्वं वक्तु-
मर्हसि. -d) का१ यन्मे पूर्वं, ब१ दे० ते१ जन्मपूर्वं, ब२ यत्तु पूर्वं,
ब३ दे० यत्र पूर्वं (→यथा पूर्वं).

३ श्लोकात् परं ब२ अधिकम्—

63. * प्रतिसञ्चरमिच्छामः शान्तं त्वत्तो वयं प्रभो ।

का१ b,c मध्ये अधिकम्—

64. * पूर्वरूपधरं देवं प्रलयं वक्तुमर्हसि ।

सूत उवाच ।*

श्रुत्वा तेषां तदा वाक्यं भगवान् कूर्मरूपधृक् ।
व्याजहार महायोगी भूतानां प्रतिसंचरम् ॥४

कूर्म उवाच ।*

नित्यो नैमित्तिकश्चैव प्राकृतात्यन्तिकौ तथा ।
चतुर्धास्यं पुराणैस्मिन् प्रोच्यते प्रतिसंचरः ॥५
योऽयं संदृश्यते नित्यं लोके भूतक्षयस्त्वह ।
नित्यः संकीर्त्यते नाम्ना मुनिभिः प्रतिसंचरः ॥६
ब्राह्मो नैमित्तिको नाम कल्पान्ते यो भविष्यति ।
त्रैलोक्यस्यास्य कथितः प्रतिसर्गो मनीषिभिः ॥७
महदाद्यं विशेषान्तं यदा संयाति संक्षयम् ।

* का१ ब१-३ दे२.३.६ ते१ म१. ॐ; न१ अ२ उ१ सूतः;
द१ श्रीसूतः.

४. -a) ते१ तेषां (→तेषां); ब१ यदा, म१ तथा
(→तदा). -c) दे३ व्याजहारात्मभूतानां. -d) दे३ भूतसंक्षयम्,
दे४ द१ भूतसंचरः (द१ °रम्), अ२ उ१ प्रतिसंचरम् (उ१ °यं)
(→प्रतिसंचरम्).

* दे३. ॐ; का१ दे२ कूर्मरूप उवाच; दे४.९ कूर्म उ.;
न१ म१ कूर्मः; ते१ द१ अ२ उ१ श्रीकूर्मः.

५. -a) दे४ नित्ये (→नित्यो); अ२ नित्यनैमित्तिके चैव.
-b) का१ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. प्राकृतोऽत्यन्तिकस्तथा, ब३ दे२
प्राकृतोऽत्यन्तिकौ मतः, दे६ प्राकृतोऽत्यन्तिकौ तदा, अ२ उ१
प्राकृतात्यन्तिकौ यथा. -c) ब१ चतुर्धा तु, दे४ चतुर्धा ये
(→चतुर्धास्यं). -d) दे४ प्रतिशंकरः (→प्रतिसंचरः).

६. ब१. ॐ. -a) ब२ सङ्कीर्त्यते (→संदृश्यते). -b)
न१ °क्षयं त्वह (→°क्षयस्त्वह). -c) दे१० उ१ नित्यं
(→नित्यः); ब३ न१ संकीर्त्यते, दे१० संकीर्त्येत्, अ२ संकीर्तनो
(→संकीर्त्यते).

७. -a) ब३ दे४ द१ ब्रह्मो, दे१.८-१० ब्रह्मा, ते१ प्रोक्तं
(→ब्राह्मो); दे४ ****, द१ निमित्तिको, उ१ नैमुस्तुको (?)
(→नैमित्तिको). -c) दे३ त्रैलोक्यस्यैव, दे४ उ१ त्रैलोक्यस्यापि,
द१ अ२ म१ त्रैलोक्ये सोपि (→त्रैलोक्यस्यास्य).

८. -b) दे४ यदा संयाति, द१ उ१ प्रतिसंय (उ१ °या)
ति (→यदा संयाति). -c) न१ उ१ प्राकृतं (→प्राकृतः); म१
प्रतिसर्गो यः (→प्रतिसर्गोऽयं).

९. दे१०.ab ॐ. -a) दे१ अ२ ज्ञानादात्यन्तिकं प्रोक्तौ
(अ२ °क्तः). -b) म१ परमार्थिनः (→परमात्मनि). -c) दे१०

प्राकृतः प्रतिसर्गोऽयं प्रोच्यते कालचिन्तकैः ॥८
ज्ञानादात्यन्तिकः प्रोक्तो योगिनः परमात्मनि ।

प्रलयः प्रतिसर्गोऽयं कालचिन्तापरैर्द्विजैः ॥९

आत्यन्तिकश्च कथितः प्रलयोऽत्र ससाधनः ।

नैमित्तिकमिदानीं वः कथयिष्ये समासतः ॥१०

चतुर्युगसहस्रान्ते संप्राप्ते प्रतिसंचरे ।

स्वात्मसंस्थाः प्रजाः कर्तुं प्रतिपेदे प्रजापतिः ॥११

ततो भवत्यनावृष्टिस्तीव्रा सा शतवार्षिकी ।

भूतक्षयकरी घोरा सर्वभूतक्षयंकरी ॥१२

ततो यान्यल्पसाराणि सत्त्वानि पृथिवीतले ।

तानि चाग्रे प्रलीयन्ते भूमित्वमुपयान्ति च ॥१३

वे.२.४५.१३

प्राकृतः (→प्रलयः); ते१ प्रलयश्च समाख्यातः. -d) दे४ द१
म१ नरैः, अ२ जनैः (→द्विजैः); ते१ प्रतिसर्गो वरैर्द्विजैः.

१०. -a) ब१ दे१.३.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब. आत्यन्ति-
कस्तु, द१ अ२ आद्यन्तिकश्च (→आत्यन्तिकश्च). -b) ब१
प्रलयोऽत्र प्रसाधनः, ब२.३ प्रलयो लयसाधनः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
मुब. प्रलयो ज्ञानसाधनः, दे४ म१ प्रलयोऽत्र मया धृतः, दे६ प्रलयो-
त्तमसाधनः, द१ अ२ उ१ प्रलयोऽत्र महाध्रुवः (उ१ °व). -c)
दे३ यः, उ१ च (→वः). -d) का१ ब१-३ दे२.६ न१ ते१ कीर्त-
यिष्ये (→कथयिष्ये); ते१ अ२ म१ समाहितः, उ१ समासकः
(→समासतः).

११. -a) दे१.८.९ चतुर्व्यूहः, दे१० अ२ मुर्वे. मुए.
चतुर्व्यूह- (→चतुर्व्यूह-). -b) दे३ द१ अ२ म१ प्रतिसंचरः
(→प्रतिसंचरे). -c) ते१ कर्तुः (→कर्तुं); दे१० स्नात्वा संस्वजः
प्रजाकर्तुं(?). -d) दे१ प्रतिषेधे (→प्रतिपेदे).

१२. -a) दे१० अ२ मुर्वे. मुए. मुब. ततोऽभवत्तनावृष्टिः.
-b) ब२ त्रासिका (→तीव्रा सा). -d) ब२.३ दे३ अ२ म१ उ१
°भयंकरी (→°क्षयंकरी).

१३. ब१. १३c-२५b ॐ. -a) दे६ यान्यल्पसाराणि,
अ२ यान्यत्रसाराणि, उ१ यान्यतिसाराणि (→यान्यल्पसाराणि).
-b) ब१-३ ते१ सस्यानि, दे६ सेव्यानि (→सत्त्वानि); दे१.८-१०
मुर्वे. मुए. पृथिवीपते (→पृथिवीतले). -c) अ२ यान्ति (→तानि);
दे१ चाग्निः, द१ अ२ म१ उ१ चात्र (→चाग्रे); दे६ प्रलीयन्ते
(→प्रलीयन्ते). -d) दे३ मुनित्वमुपयान्ति च, द१ भूमौ तान्य-
श्रुयानि च, अ२ भूत्वा वः स्फुटयानि च, म१ भूमौ यान्यप्सु यानि
च, उ१ भूमित्वा वसुधान्ति च.

बं.२.४५.१४

सप्तरश्मिरथो भूत्वा समुत्तिष्ठन् दिवाकरः ।
 असह्य रश्मिर्भवति पिबन्नम्भो गभस्तिभिः ॥१४
 तस्य ते रश्मयः सप्त पिबन्त्यम्बु महार्णवे ।
 तेनाहारेण ता दीप्ताः सूर्याः सप्त भवन्त्युत ॥१५
 ततस्ते रश्मयः सप्त सूर्या भूत्वा चतुर्दिशम् ।
 चतुर्लोकमिदं सर्वं दहन्ति शिखिनस्तथा ॥१६
 व्याप्नुवन्तश्च ते विप्रास्तूर्ध्वं चाधश्च रश्मिभिः ।
 दीप्यन्ते भास्कराः सप्त युगान्ताग्निप्रतापिनः ॥१७

१४. ब१. ॐ (द्र. १३ पा. वि.). -a) दे४ द१ ग२ उ१ सप्तरश्मिस्ततो भूत्वा. -b) दे३ समुत्तिष्ठेद्, दे४ ते१ समुत्तिष्ठद्, दे१० समुत्तिष्ठ, ग२ समुत्तिष्ठो, उ१ समुत्तिष्ठो (→समुत्तिष्ठन्). -d) का१ पिबन्त्वापो, दे१.८.९ विचिन्वन्तो, दे३ पिबत्यंभो, दे४ पिबन्तीनो, दे६ पिबन्तंभो, ते१ पिबन्निव, ग२ वाञ्छन्तं भो (→पिबन्तम्भो); दे१० विविभो भोग भवस्तिभिः.

१५. ब१ दे६. ॐ; दे१ न१ ते१. bcd ॐ. -a) का१ दे२-४ सर्वे (→सप्त). -b) दे३ पिबत्यंभो महार्णवं, दे१० पिबत्यंभुमहार्णवे, द१ म१ पिबन्त्यम्बुमहार्णवम्, ग२ उ१ पिबत्यंभुमहार्णवं (उ१ ०वे). -c) दे३ अनाहारेण (→तेनाहारेण); ब२.३ ते सूर्या, दे३ ते तप्ताः, दे१० द१ उ१ ते दीप्ताः, मुर्वे. मुए. ता दीप्त्वा (→ता दीप्ताः). -d) ब२.३ दीप्ताः सप्त, दे८-१० मुर्वे. मुए. सप्त सूर्या (→सूर्याः सप्त); ब२.३ मुव. भवन्ति हि (ब२ वै), दे१० भवत्यतः, द१ ग२ उ१ भवन्ति च (→भवन्त्युत).

१६. ब१. ॐ; दे१ न१ ते१. a ॐ. -a) का१ ब२ दे२.६ तस्य ते, ग२ म१ उ१ ततस्ता (→ततस्ते). -b) ब२ दे४ न१ द१ ग२ सूर्यो भूत्वा, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. शोषयित्वा (→सूर्या भूत्वा). -c) दे१.८-१० द१ म१ मुर्वे. मुए. इमं (→इदं); ब२ कृत्स्नं (→सर्वं). -d) दे३ दहन्तः, दे४ ददाति (→दहन्ति); ब२.३ मुर्वे. मुए. मुव. शिखिनो यथा, दे३ शिखिनस्तथा, दे८-१० शिखिनस्तथा, ग२ म१ उ१ शिखिभिस्तथा (→शिखिनस्तथा).

१७. ब१. ॐ (द्र. १३ पा. वि.). -a) दे४ ते१ उ१ व्याप्नुवन्ति च (→व्याप्नुवन्तश्च); का१ विप्रो, ब३ तीव्रा, दे१ ८-१० मुर्वे. मुए. मुव. दीप्ता (→विप्राः); द१ म१ व्याप्नुवन्तश्च ततो विप्राः, ग२ प्राप्नुवन्तश्च रतो विप्रा. -b) ब२ दे१.८-१० प्रतापिताः, दे४.६ प्रतापितः, न१ प्रतापनाः, द१ ग२ प्रभाविनः, म१ विभाविनः, मुर्वे. मुए. मुव. प्रदीपिताः (→प्रतापिनः).

१८. ब१. ॐ. -a) दे३ सूर्याश्च, दे४ सूर्याश्च (→ते

ते सूर्या वारिणा दीप्ता बहुसाहस्ररश्मयः ।
 खं समावृत्य तिष्ठन्ति निर्दहन्तो वसुंधराम् ॥१८
 ततस्तेषां प्रतापेन दह्यमाना वसुंधरा ।
 साद्रिनद्यर्णवद्वीपा निस्नेहा समपद्यत ॥१९
 दीप्ताभिः संतताभिश्च रश्मिभिर्वै समन्ततः ।
 अधश्चोर्ध्वं च लग्नाभिस्तिर्यक् चैव समावृतम् ॥२०
 सूर्याग्निना प्रमृष्टानां संमृष्टानां परस्परम् ।
 एकत्वमुपयातानामेकज्वालं भवत्युत ॥२१

सूर्या). -b) द१ ग२ म१ हृष्टा (→बहु-). -c) ब१ सुसमावृत्य, उ१ खण्डमावृत्य (→खं समावृत्य). -d) ब२.३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. प्रदहन्तो, दे६ निर्दहन्ते, द१ ग२ निर्दहन्ति, म१ विदहन्ति (→निर्दहन्तो).

१९. ब१. ॐ; दे४.६. ab ॐ. -a) दे२ तेन (→तेषां); ते१ द१ ग२ उ१ प्रभावेन (→प्रतापेन). -c) दे८-१० यान्ति (→साद्रि-); दे१ यान्ति नद्यर्णवद्वीपा, दे३ साद्रिद्रुमाणवादीप्ता, दे४ साद्रिनद्य नवद्वीपाः, दे६ मज्जित स्वर्णवर्दीया. -d) दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुव. संप्रपद्यते, न१ ग१ संप्रपद्यत (→समपद्यत).

२०. ब१. ॐ; का१ दे२.६ न१ ते१. cd ॐ. -a) दे४ दीप्ताभिः, दे६ न१ दीप्ताभिः (→दीप्ताभिः); दे४ महताभिश्च, द१ ग२ म१ उ१ संहि(द१ ०ह)ताभिश्च (→संतताभिश्च); ब२.३ मुव. मरीचिभिः प्रदीप्ताभिः. -b) ब२.३ मुव. संतताभिः, दे४ द१ ग२ म१ उ१ व्याप्ताभिश्च, दे३ पिबन्तिश्च (→रश्मिभिर्वै); का१ दे२.६ ते१ ज्वालाभिश्च समावृतं, न१ रश्मिभिः स समावृतः. -c) ब२.३ दे३.४ द१ ग२ म१ उ१ अधश्चोर्ध्वं च तिर्यक् च. -d) ब२.३ समावृत्य सहस्रशः, दे३ द१ ग२ म१ उ१ दिशश्चैव समावृताः, दे४ खं दिशश्च समावृतः.

अतः परम् ब२ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम् —

❖ 'दीप्ताभिः संतताभिश्च ज्वालाभिश्च समन्ततः. (= २०ab)

२१. ब१. ॐ. -a) का१ दे२.६ अथाग्निना, ग२ म१ सूर्याग्निना (→सूर्याग्निना); का१ दे२ प्रमृष्टानां, ब२.३ प्रदीप्तानां, दे६ द१ ग२ म१ स(दे६ म१ प्र)हृष्टानां, ते१ सप्तपत्नानां, उ१ सप्तपत्नानां (→प्रमृष्टानां); दे३ सूर्याग्निनोपविष्टानां. -b) दे३.४ उ१ संतपत्नानां, दे१० संपृष्टानां, ते१ सम्मृष्टानां, द१ ग२ संप्रहृष्टानां (→संमृष्टानां). -c) ब३ एकत्वमुपजातानां, दे४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ एकत्वमुपपन्नानां. -d) दे३ एकज्वाला, ते१ एककालं, द१ ग२ म१ एकज्ञानं (→एकज्वालां); दे३ भवत्युतः, दे४ भवत्युतः, दे१० ते१ भवत्यतः (→भवत्युत).

सर्वलोकप्रणाशश्च सोऽग्निर्भूत्वा सुकुण्डली ।
 चतुर्लोकमिदं सर्वं निर्दहत्यात्मतेजसा ॥२२॥
 ततः प्रलीने सर्वस्मिन् जङ्गमे स्थावरे तथा ।
 निर्वृक्षा निस्तृणा भूमिः कर्मपृष्ठा प्रकाशते ॥२३॥
 अम्बरीषमिवाभाति सर्वमापूरितं जगत् ।
 सर्वमेव तदर्चिभिः पूर्णं जाज्वल्यते पुनः ॥२४॥
 पाताले यानि सत्त्वानि महोदधिगतानि च ।
 ततस्तानि प्रलीयन्ते भूमित्वमुपयान्ति च ॥२५॥
 द्वीपांश्च पर्वतांश्चैव वर्षाण्यथ महोदधीन् ।
 तान् सर्वान् भस्मसात् कृत्वा सप्तात्मा पावकः प्रभुः ॥२६॥

समुद्रेभ्यो नदीभ्यश्च पातालेभ्यश्च सर्वशः ।
 पिबन्नपः समिद्धोऽग्निः पृथिवीमाश्रितो ज्वलन् ॥२७॥
 ततः संवर्त्तकः शैलानतिक्रम्य महास्तथा ।
 लोकान् दहति दीप्तात्मा रुद्रतेजोविजृम्भितः ॥२८॥
 स दग्ध्वा पृथिवीं देवो रसातलमशोषयत् ।
 अधस्तात् पृथिवीं दग्ध्वा दिवमूर्ध्वं दहिष्यति ॥२९॥
 योजनानां शतानीह सहस्राण्युतानि च ।
 उत्तिष्ठन्ति शिखास्तस्य वह्नेः संवर्त्तकस्य तु ॥३०॥
 गन्धर्वाश्च पिशाचांश्च सयक्षोरगराक्षसान् ।
 तदा दहत्यसौ दीप्तः कालरुद्रप्रचोदितः ॥३१॥

बं.२.४५.३१

२२. ब१. ०. -a) ते१ एक- (→सर्व-); द१ ग२ उ१
 -भूत- (→लोक-); दे३.४ -प्रमाणोऽयं, न१ ते१ म१ -प्रमाणं
 (ते१ णश्च) च (→-प्रणाशश्च). -b) दे४ योगिन् (→सोमिन्);
 ब२.३ दे६ भूत्वात्म-, दे१.४.८-१० उ१ मुवें. मुए. मुब. भूत्वा तु, न१
 भूत्वानु-, ते१ भूत्वाथ, ग२ निर्भूत-, म१ भूत्वा च (→भूत्वा सु-);
 ब२.३ दे१.४.८-१० न१ ते१ मुवें. मुए. मुब. -मण्डली, द१ ग२ म१
 उ१ -मण्डलं (→-कुण्डली); दे३ सह सूर्योऽग्निमण्डलः. -c)
 दे१.८-१० मुवें. मुए. इमं (→इदं). -d) दे१.३.४.८.९ न१ ते१
 मुवें. मुए. मुब. निर्दहत्याशु, द१ म१ निर्दहत्यति- (→निर्दह-
 त्यात्म-).

२३. ब१. ०. -a) ब३ दे६ प्रलीनः (दे६ ०न) (→प्रलीने)
 दे३ लोकेऽस्मिन् (→सर्वस्मिन्). -b) स्थावरे जंगमे तथा. -c)
 का१ दे२ निम्नगा (→निस्तृणा). -d) दे६ ०प्रह्ला (→०पृष्ठा).

२४. -a) दे१.४.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुए. अम्बरीष
 इवाभाति. -b) दे३ द१ ग२ म१ उ१ व्यापूरितं, दे४ व्यापारितं
 (→आपूरितं). -c) ब२.३ मुवें. सर्वमेवतत्तदर्चिभिः, दे१.८-१०
 मुवें. मुए. सर्वमेव तदर्चिर्वै, दे३ सर्वमेतत्तदर्चिभिः, दे४ सर्वं चैव त-
 दम्बोभिः, ते१ सर्वमेतत्तदर्चिभिः. -d) ब२ पूर्वं, दे६ पूर्णा
 (→पूर्ण); दे३.४ प्रज्वाल्यते, म१ जज्वाल्यते (→जाज्वल्यते);
 न१ संपूर्णो ज्वाल्यते पुनः, द१ उ१ पूर्णं न ज्वाल्यते पुनः.

२५. ब१. ०. ; दे३.४ म१. cd ०. -a) का१ दे२
 तोयानि, ब२.३ दे६ ते१ तीर्थानि, दे३ रत्नानि (→सत्त्वानि).
 -b) दे३ ०चितानि, दे४ द१ ग२ म१ ०श्यानि (→०गतानि).
 -c) का१ ब२.३ दे६ मुब. तत्र तानि, ग२ तत स्थानि (→तत-
 स्थानि). -d) का१ ब२.३ दे२.६ वै (→च).

२६. ब१. ०. -b) ब२ म१ सर्वानथ, दे४ सर्वाण्यपि
 (→वर्षाण्यथ); दे३ महोदधीन्, ते१ महोदधिम् (→महोदधीन्).

-c) दे१.३.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. भस्मसाच्चके
 (→भस्मसात्कृत्वा).

२७. ब१. ०. -a) म१ समुद्राश्च (→समुद्रेभ्यो);
 दे४ नदीभिश्च (→नदीभ्यश्च). -b) दे१.८-१० मुवें. मुए.
 आपः शुष्काश्च सर्वशः, न१ नदीभ्यश्चैव सर्वशः. -c) दे३
 पिबन्नपि, ते१ पिबत्यपः (→पिबन्नपः); दे३.४ ते१ समुद्रोऽग्निः,
 द१ ग२ म१ उ१ समुद्रोऽग्निः (→समिद्धोऽग्निः). -d) ते१ जगत्,
 द१ म१ बली, उ१ जलं (→ज्वलन्); दे१ पृथिवीमाश्रितोऽभवत्,
 दे४ पृथिवीमाश्रितं जलं.

२८. ब१ म१. ab ०. -b) दे३ महानलः, ग२ महास्तदा
 (→महास्तथा). -c) दे३ तेजोभिः, ते१ दीप्तोऽग्निः (→दीप्तात्मा).
 -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. मारुतेयो (→रुद्रतेजो-); दे३ रुद्रतेजो-
 भिजृम्भितः, उ१ मारुतेजोविजृम्भितः.

२९. ब१.cd ०. -a) न१ भित्त्वा स (→स दग्ध्वा);
 दे३ स दग्धपृथिवीलोको. -b) दे४ न१ म१ अशोषयत्, द१
 अशोषयेत्, मुवें. मुए. मुब. अशोभयत् (→अशोषयत्). -d)
 दे३ दहन्नपि, द१ ग२ म१ गमिष्यति (→दहिष्यति).

३०. ब१. ab ०; दे४.cd ०. -b) दे६ सहस्राणि
 शतानि च. -c) दे३ आतिष्ठन्ति (→उत्तिष्ठन्ति); द१ ग२ म१
 उ१ तत्र (→तस्य). -d) का१ ब१-३ दे२.६ न१ ते१ हि, दे३.१०
 द१ ग२ म१ उ१ च (→तु).

अतः परं ब२ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

*तत्तेजः समनुप्राप्य कृत्स्नं जगदिदं शनैः । (=३३cd)

३१. ब१ दे४. ab ०. -a) ब३ दे१.८-१० न१ पिशाचाश्च
 (→पिशाचान्). -b) दे१.८-१० न१ ०राक्षसाः (→०राक्षसान्).
 -c) दे६ दहत्यसौ, ग२ हरत्यसौ (→दहत्यसौ); ते१ तदा
 दहति दीप्तः सन्. -d) दे६ कालचक्रं, न१ ग२ उ१ कारुद्रः

वै.४५.३२

भूलोकं च भुवर्लोकं स्वर्लोकं च तथा महः ।
 दहेदशेषं कालाग्निः कालो विश्वतनुः स्वयम् ॥३२॥
 व्याप्तेष्वेतेषु लोकेषु तिर्यगूर्ध्वमथाग्निना ।
 तत् तेजः समनुप्राप्य कृत्स्नं जगदिदं शनैः ।
 अयोगुडनिभं सर्वं तदा चैकं प्रकाशते ॥३३॥
 ततो गजकुलोन्नादास्तडिद्भिः समलंकृताः ।
 उत्तिष्ठन्ति तदा व्योम्नि धाराः सवर्त्तका घनाः ॥३४॥
 केचिन्नीलोत्पलश्यामाः केचित् कुमुदसन्निभाः ।
 धूम्रवर्णास्तथा केचित् केचित् पीताः पयोधराः ॥३५॥
 केचिद् रासभवर्णास्तु लाक्षारसनिभास्तथा ।
 शङ्खकुन्दनिभाश्चान्ये जात्यञ्जननिभाः परे ॥३६॥

(→कालरुद्र-); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. °प्रणोदितः (→°प्रचो-
 दितः); का१ कालरुद्रेण चोदितः.

३२. ब१. ०. -a) ते१ भूलोकश्च भुवर्लोकः. -b)
 का१ तथा परः, दे१ तथा महान् (→तथा महः); दे१.८-१० मुर्वे.
 मुए. महर्लोकं तथैव च, ते१ स्वर्लोकश्च तथा महः. -d)
 दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. कालाग्नि- (दे१०
 °ष्टः) (→कालो विश्व-); द१ ग२ म१ उ१ -तनु (→-तनु).

३३. ब१.cd ०. -a) का१ ब१-३ दे२.६ न१ ते१
 व्याप्तेषु तेषु लोकेषु, द१ ग२ म१ उ१ तेन व्याप्तेषु लोकेषु. -d)
 दे३ ज्वलन् (→शनैः); ते१ दृश्यते जगदिदं शनैः. -e) दे१.८.९
 मुर्वे. मुए. इदं (→निभं); ब२ वर्षं (→सर्वं); ते१ अद्योप्रभृतिर्लोकं
 सर्वं. -f) दे१.३.८-१० न१ ग२ मुर्वे. मुए. तदेवैकं, दे१ ते१ द१ म१ उ१
 तथैवेकं (→तदा चैकं).

३४. -a) दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. ततो गजकुलाकारास्,
 दे३ ततो गजकरोन्मानः, ते१ ततो जलाकुलोन्मानास्, ग२ ततो-
 गजकुलो जाता, म१ ततो गजकुलान्मानाः. -b) का१ ब१-३
 दे२.६ ते१ स्तनितैस् (→तडिद्भिः). -c) दे६ तथा (→तदा).

३५. ब१.cd ०. -b) का१ दे१ कुकुम°, दे२ कुकुम°
 (→कुमुद°). -c) दे३.९ ते१ म१ धूम° (→धूम्र°).

३६. ब१. ०; द१.cd ०. -a) ब२.३ दे२ केचिद्
 द्राक्षाभवर्णास्तु, दे१ न१ द१ ग२ म१ उ१ केचिल्लाक्षाभवर्णास्तु.
 -b) दे१.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. परे (→तथा);
 दे३ लाक्षानीरनिभास्तथा. -c) न१ °कुम्भ° (→°कुन्द°); म१
 शङ्खकुन्दनिभाश्चान्ये. -d) ते१ जात्यञ्जन°, ग२ उ१ लाक्षा-
 ञ्जन° (→जात्यञ्जन°); दे१.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. तथा
 (→परे).

मनःशिलाभास्त्वन्ये च कपोतसदृशाः परे ।
 इन्द्रगोपनिभाः केचिद्धरितालनिभास्तथा ।
 इन्द्रचापनिभा केचिदुत्तिष्ठन्ति घना दिवि ॥३७॥
 केचित् पर्वतसंकाशाः केचिद् गजकुलोपमाः ।
 कूटाङ्गारनिभाश्चान्ये केचिन्मीनकुलोद्बहाः ।
 बहुरूपा घोररूपा घोरस्वरनिनादिनः ॥३८॥
 तदा जलधराः सर्वे पूरयन्ति नभःस्थलम् ।
 ततस्ते जलदा घोरा राविणो भास्करात्मजाः ।
 सप्तधा संवृतात्मानस्तर्माग्नि शमयन्त्युत ॥३९॥
 ततस्ते जलदा वर्षं मुञ्चन्तीह महौघवत् ।
 सुघोरमशिवं सर्वं नाशयन्ति च पावकम् ॥४०॥

३७. ब१. ०; द१.cd ०; दे३.४ म१ उ१.de ०.
 -a) दे१.८-१० म१ मुर्वे. मुए. च परे, दे३.४ न१ ते१ द१ ग२ उ१
 त्वपरे (→त्वन्ये च); दे६ मनः शिलानिभास्त्वन्ये. -c) न१ ग२
 म१ °कोप° (→°गोप°). -d) का१ केचित्तालनिभास्तथा. -e)
 का१ कारण्डव°, ब२.३ दे२ काकाण्डक° (→इन्द्रचाप°). -f)
 ब२ उपतिष्ठन्ति स्म नादिभिः.

३८. ब१. ०; दे१. ३८c-३९ab ०. -a) का१ दे२
 पङ्कज° (→पर्वत°). -b) ब२.३ दे२.६ न१ ते१ म१ मुब. कूटा-
 गार°, द१ उ१ कूटाकारा° (उ१ °र°) (→कूटाङ्गार°). -d)
 दे३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ °कुलोपमाः, न१ °कुलोद्बहाः (→°कुलो-
 द्बहाः). -e) ते१ बहुरूपधराश्चान्ये. -f) दे३ घोरनिः-
 स्वननादिनः.

३९. दे१.ab. ०. -a) का१ ब१-३ दे१.३.८.१० न१ उ१
 मुर्वे. मुए. मुब. नभस्थलम् (→नभःस्थलं). -c) दे३ ततस्ते
 जलदाराव. -d) ब२ दे२.६ वारिणा, दे३.४ न१ रावणा
 (→राविणो). -e) ब१ दे१.४.८-१० न१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब.
 संवृतात्मानं, दे६ ते१ संवृतात्मानस् (→संवृतात्मानस्). -f)
 ब१ शोषयन्त्युतः, ब३ शमयन्त्युतः, दे१.८-१० मुए. शमयेत्युतः,
 मुर्वे. शमयन्ति ते (→शमयन्त्युत).

४०. ब१.cd ०. -a) ब२ सर्वं (→वर्षं). -b) दे३
 विमुञ्चन्ति, दे१ मुञ्चति च, म१ मुञ्चन्तीव (→मुञ्चन्तीह). -b)
 दे३.४ म१ महेषुवत्, मुब. महारवं (→महौघवत्). -c) ते१
 सघोरं (→सुघोरं); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. मुब. वर्षं (→सर्वं);
 दे३ ते१ घोरममितं सर्वं, द१ उ१ सुघोरममितं सर्वं. -d) ग२
 नाशयन्तीव पावकं.

प्रवृष्टे च तदात्यर्थमम्भसा पूर्यते जगत् ।
 अद्भिस्तेजोभिभूतत्वात् तदाऽग्निः प्रविशत्यपः ॥४१॥
 नष्टे चाग्नौ वर्षशतैः पयोदाः क्षयसंभवाः ।
 प्लावयन्तोऽथ भुवनं महाजलपरिस्त्रवैः ॥४२॥
 धाराभिः पूरयन्तीदं चोद्यमानाः स्वयंभुवा ।
 अत्यन्तसलिलौघैश्च वेला इव महोदधिः ॥४३॥
 साद्रिद्वीपा तथा पृथ्वी जलैः संछाद्यते शनैः ।
 आदित्यरश्मिभिः पीतं जलमग्रेषु तिष्ठति ।
 पुनः पतति तद् भूमौ पूर्यन्ते तेन चार्णवाः ॥४४॥
 ततः समुद्राः स्वां वेलामतिक्रान्तास्तु कृत्स्नशः ।

पर्वताश्च विलीयन्ते मही चाप्सु निमज्जति ॥४५॥
 तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे ।
 योगनिद्रां समास्थाय शेते देवः प्रजापतिः ॥४६॥
 चतुर्युगसहस्रान्तं कल्पमाहुर्महर्षयः ।
 वाराहो वर्तते कल्पो यस्य विस्तार ईरितः ॥४७॥
 असंख्यातास्तथा कल्पा ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः ।
 कथिता हि पुराणेषु मुनिभिः कालचिन्तकैः ॥४८॥
 सात्त्विकेष्वथ कल्पेषु माहात्म्यमधिकं हरेः ।
 तामसेषु हरस्योक्तं राजसेषु प्रजापतेः ॥४९॥
 योऽयं प्रवर्तते कल्पो वाराहः सात्त्विको मतः ।
 अन्ये च सात्त्विकाः कल्पा मम तेषु परिग्रहः ॥५०॥ नं.२.४५.५३

४१. ब१. ०. -a) का१ दे२.६ प्रवि(दे२ वृष्टैश्च, ब२ प्रवृत्तेन, ब३ प्रवृष्ट्यैस्तैस्, दे१.८-१० मुए. अतिवृद्धस्, न१ प्रवृत्तेश्च, ते१ प्रवृत्तिश्च, द१ प्रवृष्टे च, ग२ उ१ प्रवृत्ते च, म१ प्रवृष्टेषु, मुवें. अतिवृद्धं, मुब. प्रवृद्धैस्तै (→प्रवृष्टे च); दे३ ततो°, दे१० तथा° (→तदा°). -b) दे४ मनसा, द१ ग२ म१ उ१ तमसा (→अम्भसा); ब२ किल (→जगत्). -c) मुब. °भूतात्मा (→°भूतत्वात्); ब२ अद्भिस्तेजो विभूतित्वात्, ब३ अद्भिस्तेजोभिभूतात्मा, दे१.४.८-१० ग२ उ१ मुवें. मुए. अद्भिस्ते-
 ऽम्भोभिभूतत्वात्. -d) दे२.३.६-१० ते१ द१ तदाग्निं, दे४ ग२ उ१ मुवें. मुए. तदग्निः (→तदाग्निः); का१ ब२ प्रविनश्यति, दे२.६ ते१ प्रविशत्यपि, दे३ शमयत्यथ, ग२ प्रविशन्नपः (→प्रविशत्यपः).

४२. -a) ब३ दे३ °शते (→°शतैः). -b) ब१.३ दे६ न१ ते१ पक्ष°, ब२ जल° (→क्षय°). -c) दे४ द१ ग२ म१ प्लावयन्ति (→प्लावयन्तो-); दे१.३.४.८-१० न१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. प्लावयन्तो जगत्सर्वं.

४३. -a) द१ ग२ म१ उ१ वारिभिः (→धाराभिः); न१ पूरयन्तस्ते, ते१ पूरयन्तीह (→पूरयन्तीदं). -b) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. नोद्यमानाः (→चोद्यमानाः); दे४ स्वयंभुवः, दे१० मनोः स्वयं (→स्वयंभुवा). -c) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. सलिलौघास्तु, दे३ ते१ सलिलौघैस्तु (→सलिलौघैश्च). -d) दे२ महोदधि, दे१.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. महोदधेः (→महोदधिः); ब२.३ परिप्लाव्य दिशो दश.

४४. -a) ब२.३ दे४.९ साद्रि°, ग२ सर्व° (→साद्रि°); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. ततः, दे३ शनैः, ते१ तदा (→तथा); दे१० पृथ्वी (→पृथ्वी). -c) दे१० ग२ म१ संस्थाप्यते, ते१ संपूर्यते (→संछाद्यते); ब२.३ ते१ मुब. घनैः (→शनैः); दे३

जलैः संहन्यते तदा. -d) ब१ अग्रे तु, दे३ त्वग्रेषु, दे४ म१ वाग्रेषु, द१ ग२ उ१ चाग्रेषु (→अग्रेषु). -e) न१ पुनः पतितसंभूमौ, ते१ पुनः पतन्ति ते भूमौ.

४५. दे४. ०; ब१. cd ०. -a) दे३ समुद्रास्ते, दे१० समुद्रां स्वां, म१ समुद्रास्तां (→समुद्राः स्वां). -b) दे१.८-१० अतिक्रम्यास्तु (दे१ °शु) (→अतिक्रान्तास्तु).

४६. -a) न१ मुवें. मुब. तस्मिन्नेकार्णवघोरे. -c) दे१० समाख्याय, द१ ग२ म१ उ१ समासाद्य (→समास्थाय). -d) ब२.३ जगत्पतिः (→प्रजापतिः).

४७. -a) दे६ ते१ द१ ग२ म१ सहस्रान्ते (→सहस्रान्तं). -b) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. मनीषिणः (→महर्षयः). -c) दे१.४ द१ वाराहो (→वाराहो). -d) दे१.४.८-१० द१ ग२ उ१ मुवें. मुए. मुब. विस्तारः (→विस्तारः).

४८. -a) ब३ दे२.६ तदा (→तथा); द१ अद्रिसंख्यास्तथा कल्पा. -b) दे३ °हरात्मकाः, दे६.१० न१ द१ °शिवात्मकाः (→°शिवात्मकाः). -c) ब१ कथितानि, दे३ गदितास्तु, दे४ द१ ग२ उ१ कथिताश्च (→कथिता हि). -d) दे३ तत्त्व° (→काल°).

४९. न१. ०. -a) दे३ सात्त्विकेष्वेव, दे६ * त्विकेष्वथ, दे१० स्वात्त्विकेष्वथ (→सात्त्विकेष्वथ). -b) ग२ उ१ कथितं (→अधिकं). -c) का१ ब१-३ दे२ शिव° (→हर°).

५०. न१. ab ०. -a) ब२ सोऽयं (→योऽयं); दे४ कालो (→कल्पो). -c) दे६ अन्ते च, ग२ अन्यैश्च, म१ अन्येषु (→अन्ये च). -d) न१ तेषु तेषु, द१ मम चेष्ट- उ१ मानवेषु (→मम तेषु); ब१ ग२ म१ परिग्रहाः (→परिग्रहः); दे६ मम तेष्वपरिग्रहः.

वै. २.४५.५३

ध्यानं तपस्तथा ज्ञानं लब्ध्वा तेष्वेव योगिनः ।
 आराध्य गिरिशं मां च यान्ति तत् परमं पदम् ॥५१॥
 सोऽहं सत्त्वं समास्थाय मायी मायामयीं स्वयम् ।
 एकार्णवे जगत्पस्मिन् योगनिद्रां व्रजामि तु ॥५२॥
 मां पश्यन्ति महात्मानः सुप्तं कालं महर्षयः ।
 जनलोके वर्तमानास्तपसा योगचक्षुषा ॥५३॥
 अहं पुराणपुरुषो भूर्भुवः प्रभवो विभुः ।
 सहस्रचरणः श्रीमान् सहस्रांशुः सहस्रदृक् ॥५४॥
 मन्त्रोऽग्निर्ब्राह्मणा गावः कुशाश्च समिधो ह्यहम् ।
 प्रोक्षणी च श्रुवश्चैव सोमो घृतमथास्म्यहम् ॥५५॥

संवर्त्तको महानात्मा पवित्रं परमं यशः ।
 वेदो वेद्यं प्रभुर्गोप्ता गोपतिर्ब्रह्मणो मुखम् ॥५६॥
 अनन्तस्तारको योगी गतिर्गतिमतां वरः ।
 हंसः प्राणोऽथ कपिलो विश्वमूर्तिः सनातनः ॥५७॥
 क्षेत्रज्ञः प्रकृतिः कालो जगद्बीजमथामृतम् ।
 माता पिता महादेवो सत्तो ह्यन्यत्र विद्यते ॥५८॥
 आदित्यवर्णो भुवनस्य गोप्ता
 नारायणः पुरुषो योगमूर्तिः ।
 मां पश्यन्ति यतयो योगनिष्ठा
 ज्ञात्वात्मानममृतत्वं व्रजन्ति ॥५९॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥

५१. दे४.८८ ०. -a) द१ ग२ उ१ जपस् (→तपस्).
 -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. लब्ध्वा ते योगिनः परं, दे३ लब्ध्वा
 तेष्वेव योगिनः, उ१ लब्ध्वा तेष्वेव नः परं. -c) ब१-३ न१
 वा (→च); दे१.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. आराध्य तं
 (द१ ग२ म१ उ१ मां) च गिरिशं, ते१ आराध्य गिरिशं गंगां.

५२. दे४.८८ ०. -a) दे२.३ ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 तत्त्वं (→सत्त्वं); दे१ सोहं स हंसमास्थाय. -b) का१ ब१-३
 द१ ग२ म१ मायामयं, दे२.३ उ१ मुब. मायामयः, दे६ मायामयी,
 मुए. मायामयी (→मायामयी); ब१ शिवं, ब२ जगत्, ते१ नराः
 (→स्वयं). -d) दे३ च (→चु).

५३. -a) दे१.८-१० महात्मानं (→महात्मानः); दे३ मां
 प्रपश्यन्ति संसुप्तं. -b) ब१.२ दे१० सुप्तकालं, ब३ स्वप्नं कालं,
 दे१ समकालं, दे३ कालकालं, दे४ सुप्तं कालं, दे८.९ ते१ द१ ग२
 मुब. सप्तकालं, उ१ सर्वकालं, मुर्वे. सुप्तकाले, मुए. सुप्तकाले
 (→सुप्तं कालं). -d) का१ दे१.६.८-१० ते१ द१ उ१ मुर्वे. मुए.
 मुब. तापसा (→तपसा).

५४. ते१. ८८ ०. -a) दे१.३.४.८.९ न१ मुर्वे. मुए.
 मुब. पुराणः, द१ पुराणं (→पुराण-). -b) दे६ ग२ पुरुषो
 (→प्रभवो); दे३ भुवस्तत्त्ववतो विभुः, म१ भूर्भुवः स्वर्भवो
 विभुः. -d) दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. सहस्राक्षः, द१ ग२ उ१
 सहस्राक्षिः (→सहस्रांशुः); का१ ब१.३ दे१.२.३.६.८.९ न१ ते१
 मुर्वे. मुए. मुब. सहस्रपात्, दे४.१० उ१ सहस्रदृक् (→सहस्रदृक्).

५५. ब१. ८८ ०. -a) का१ दे२.६ मत्तोऽ-
 ग्निः, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. मन्त्रोऽहं, दे४ मैत्रोऽग्निः, ग२
 मन्त्राग्निः (→मन्त्रोऽग्निः); ब३ दे३ ते१ ब्राह्मणो, मुब. दक्षिणा

(→ब्राह्मणा). -b) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. कुशोऽथ (→कुशाश्च).
 -c) दे१.८-१० ग२ मुर्वे. मुए. प्रोक्षणीयं स्वयं चैव, द१ उ१ प्रोक्ष-
 णीयाः सुवश्चैव, म१ यजुश्च सूक् श्रुवौ चैव. -d) दे६ सोम-
 उ१ सौम्यो (→सोमो); दे१.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. व्रतं
 (→घृतं); द१ अथो ह्यहं (→अथास्म्यहं).

५६. ब१. ८८ ०. -a) दे६ संवर्त्तकं
 (→संवर्त्तको); दे१ ग२ महात्मानं (ग२ ०नः), दे८-१० महात्माहं
 (→महानात्मा); ते१ यदि, म१ सदा (→यशः). -c) १.८-१०
 मुर्वे. मुए. मेधाप्यहं, दे४ वेधावेद्यं, न१ वेदावेद्यं, ते१ तदावेद्यं,
 द१ ग२ उ१ वेदवेद्यः (→वेदो वेद्यं); दे३ विभुर् (→प्रभुर्); ते१
 पारो (→गोप्ता). -d) का१ ब३ दे१.२.६.८.९ ते१ मुर्वे. मुए. मुब.
 ब्राह्मणो (→ब्रह्मणो); द१ ग२ उ१ गोपतिश्चाथ गोमयं (उ१ ०यः).

५७. ब१. ८८ ०. -c) दे३ अहं, ते१ सिंहः (→हंसः); ब२
 हंस यानो कपिलो, ग२ हंसः प्राणोऽथवा कालो. -d) म१
 ह्यमूर्तिश्च सनातनः.

५८. ब१. ८८ ०. -a) म१ कार्यो (→कालो). -b)
 न१ द्वीपं (→बीजं). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ह्यन्यो (→ह्यन्यतः);
 दे४ मत्तश्चान्यं न विद्यते.

५९. -a) म१ हिरण्यं (→आदित्यं). -b) ते१ परा-
 यणः (→नारायणः). -c) दे१.४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. तं (→मां);
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. पश्यन्ते (→पश्यन्ति). -d) दे१.८.९
 ग२ मुर्वे. मुए. मम तत्त्वं (→प्रभुतत्त्वं); ब२ ते१ द१ ग२ म१ उ१
 भजन्ति, दे४ भजेते (→व्रजन्ति).

पुष्पिका—[द१ पुस्तके अध्यायसमाप्तिर्नास्ति]

पुराणनाम—का१ दे६ न१ इति श्रीकृ(का१ कौ)र्मपुराणे, ब१
 इति कौर्म, ब२ दे३ इति कूर्मपुराणे, ब३ दे२ इति कृ(दे२ कौ)र्म

कर्म उवाच ॥१॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि प्रतिसर्गमनुत्तमम् ।
प्राकृतं हि समासेन शृणुध्वं गदतो मम ॥१॥
गते परार्द्धद्वितये कालो लोकप्रकालनः ।
कालाग्निर्भस्मसात् कर्तुं करोति निखिलं मतिम् ॥२॥
स्वात्मन्यात्मानमावेश्य भूत्वा देवो महेश्वरः ।
दहेदशेषं ब्रह्माण्डं सदेवासुरमानुषम् ॥३॥
तमाविश्य महादेवो भगवान्नीललोहितः ।

पुराणे उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिविभागे व्यास-
गीतासु, दे४ उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरभागे, दे४.९ मुए. इति
श्रीकूर्मपुराणे उपरि(मुए. ०वि)भागे व्यासगीतासु, दे१०
इति श्रीकूर्मपुराणे व्यासगीतासु, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकौर्म-
उपरिभागे, ग्र२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे उपरिभागे, मुवें.
इति श्रीकूर्मपुराणे उत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुव. इति श्रीकौर्म-
महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—दे१.३.४.८-१० न१. ते१
म१ उ१ मुवें. मुए. ०; का१ ब१-३ दे२.६ प्रतिसर्गकथनो (ब२
०न) नाम, ग्र२ कालनिर्णयं नाम, मुव. भूतप्रलयवर्णनं नाम.
अध्यायसंख्या—ब२ दे६. ०; का१ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः
॥४३॥, ब१.३ दे२ द्वि(ब३ द्वा) चत्वारिंशोऽध्यायः, दे१ पञ्चचत्वा-
रिंशोऽध्यायः ॥४३॥, दे३ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥, दे४.८.९
ग्र२ म१ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः, दे१० मुवें. पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः
॥४५॥, न१ चतुर्नवतितमोऽध्यायः, ते१ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः,
उ१ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥श्री॥, मुए. चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः,
मुव. त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥.

४४

॥१॥ दे१. ०; दे३ कूर्म उ.; ते१ श्रीशिवः, + कूर्मः; ग्र२
म१ उ१ श्रीकूर्मः.

१. -c) ब१ दे४ न१ ते१ वः, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव.
तत्, दे१ उ१ च (→हि); दे६ प्राकृतं प्रतिसमासेन, ग्र२ प्राकृतेन
समासेन, म१ प्राकृतश्च समानेन.

२. -a) दे४ परार्द्धे (→परार्द्ध-). -b) दे१.८-१० न१ दे१
मुवें. मुए. मुव. काले (→कालो); दे४.६ प्रकाशनः (दे६ ०कः).
-d) का१ करोत्यग्नेऽखिलं जगत्, + चरते चाखिलं जगत्, ब२

करोति लोकसंहारं भीषणं रूपमाश्रितः ॥४॥

प्रविश्य मण्डलं सौरं कृत्वाऽसौ बहुधा पुनः ।

निर्दहत्यखिलं लोकं सप्तसप्तस्वरूपधृक् ॥५॥

स दग्ध्वा सकलं सत्त्वमस्त्रं ब्रह्माशिरो महत् ।

देवतानां शरीरेषु क्षिपत्यखिलदाहकम् ॥६॥

दग्धेष्वशेषदेवेषु देवी गिरिवरात्मजा ।

एका सा साक्षिणी शंभोस्तिष्ठते वैदिकी श्रुतिः ॥७॥

शिरःकपालैर्देवामां कृतस्त्रग्वरभूषणः ।

वै.२ ४६.५

द१ ग्र२ उ१ करोति निखिलां गतिम्, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुव.
चरते चाखिलं जगत्, दे४ करोति निखिलां महीम्, दे४ न१
करोति निखिलं मतम्.

३. दे४. ०. -a) ब२ दे३.६ दे१ ग्र२ म१ उ१ आत्मन्या-
दे१.८.९ स्वात्मना (→स्वात्मन्या-); ग्र२ आवेद्य (→आवेश्य).
-b) ब२ दग्ध्वा (→भूत्वा); म१ सोऽपि (→देवो). -c) ग्र२
दहेत शेषं ब्रह्माण्डं. -d) ब१ दे२.६ न१ ०मानव (→०मानुषं).

४. -a) ब२ तमावेश्य, दे४ तत्राविश्य, ग्र२ तत्रादिश्य
(→तमाविश्य). -c) ब३ दे१० लोके (→लोको-); का१ दे२
संहारः, दे१ -साहार (→-संहारं). -d) दे१० भूषण (→भीषणं);
दे३ आस्थितः, न१ आस्थितः, + आश्रितः (→आश्रितः).

५. -a) का१ दे४ सौरं, ब१ ते१ घोरं (→सौरं). -b)
दे१० कृत्वा तु (→कृत्वाऽसौ). -c) दे६ निर्दहेत् (→निर्दहत्य-);
दे३ सर्वं (→लोकं). -d) ब२ न१ ग्र२ म१ उ१ सप्तसप्तः, दे४
सप्तसृष्टि- (→सप्तसप्ति-); दे१० धृत (→धृक्).

६. -a) उ१ सद्गध्वा (→स दग्ध्वा); दे१.८-१० मुवें.
मुए. मुव. विश्वं, दे१ तत्र (→सत्त्वं). -d) दे१.३.६
क्षिपत्या- (→क्षिपत्य-); का१ ब१-३ दे२.४.६ न१ ते१ दे१ म१
उ१ -दाहकः, ग्र२ -साधकः (→-दाहकं).

७. -a) दे४.६ दग्धेषु शेषः, म१ दग्धेष्वखिल- (→दग्धे-
ष्वशेषः); दे४ दे१ ग्र२ उ१ -देहेषु (→-देवेषु). -c) दे१.४.८.९
मुवें. मुए. एष (→एका); ग्र२ उ१ सत्यास् (→शंभोस्);
ब१ कषायसाक्षिणी शंभोस्. -d) ब२ शिष्यते (→तिष्ठते).

८. -a) का१ दे२ शिवः (→शिरः). -b) ब३ उ१
कृतः (→कृत-); दे१ ग्र२ ०श्रवणं (→०श्रवणं). -c)

वै.२.४६.८ आदित्यचन्द्रादिगणैः पूरयन् व्योममण्डलम् ॥८
 सहस्रनयनो देवः सहस्राकृतिरीश्वरः ।
 सहस्रहस्तचरणः सहस्रार्चिमहाभुजः ॥९
 दंष्ट्राकरालवदनः प्रदीप्तानललोचनः ।
 त्रिशूली कृत्तिवसनो योगमैश्वरमास्थितः ॥१०
 पीत्वा तत्परमानन्दं प्रभूतममृतं स्वयम् ।
 करोति ताण्डवं देवीमालोक्य परमेश्वरः ॥११
 पीत्वा नृत्तामृतं देवी भर्तुः परममङ्गला ।
 योगमास्थाय देवस्य देहमायाति शूलिनः ॥१२
 संत्यक्त्वा ताण्डवरसं स्वेच्छयैव पिनाकधृक् ।

ग्र२ °गणः (→°गणैः); दे३ आदित्यचन्द्रोद्गुण- -d) ते१ देव (→व्योम-); दे३ स्फुरद्योतितमण्डले.

९. ब१. ०; द१ ग्र२. cd ०. -b) दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. सहस्राक्ष इतीश्वरः, ते१ सहस्राङ्गुदीश्वरः. -c) दे४ म१ सहस्रचरणशान्तः. -d) ते१ सहस्राङ्घ्रिः, उ१ सहस्राक्षो, (→सहस्रार्चिर्).

१०. ब१ द१ ग्र२. ०; उ१. bc ० (इ. सं.). -a) ब३ न१ °वदनं (→°वदनः). -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. त्रिशूल- (→त्रिशूली). -d) उ१ ऐश्वर्यम् (→ऐश्वरः); दे३ आश्रितः, दे६ संस्थितः (→आस्थितः).

११. द१ ग्र२. ०. -b) का१ प्रसूतम् (→प्रभूतम्); का१ ब२.३ दे२.६ ते१ स्वर्कं, ब१ स्वरः (→स्वयम्). -c) ते१ मण्डलं (→ताण्डवं); ब३ उ१ परमेश्वरं (→परमेश्वरः).

१२. ब१. ०. -a) का१ ब२.३ दे६ मुर्वे. मुए. मुब. नृत्या° (→नृत्ता°). -b) दे१.८-१० न१ ते१ मुर्वे. मुए. मुब. °मंगलम्, दे४ °मंगतः, द१ ग्र२ म१ °मण्डलम् (→°मंगला). -c) ते१ शिवस्य देवदेवस्य, द१ ग्र२ घोषमास्थाय देवस्य, म१ योगस्थाय च देवस्य. -d) दे३ देहमर्धं त्रिशूलिनः, म१ देहमागात्त्रिशूलिनः.

१३. ब१. ०; दे३.४ पुस्तकयोः cd चरणयोः पाठः १४ श्लोकानन्तरमागतः. -a) ब२ संत्यज्य, दे१.३.४.८.९ न१ ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स भुक्त्वा, दे६ संत्यक्त्वा, दे१० स्व- भुक्त्वा, द१ ग्र२ सा भक्त्या (→संत्यक्त्वा); ब३ ताण्डवरं, ते१ ताण्डवचनं, ग्र२ ताण्डवरवं (→ताण्डवरसं). -b) दे४ उ१ पिनाकिनं, द१ ग्र२ पिनाकिनः (→पिनाकधृक्). -c) का१ ब२ दे२-४.६.९.१० ते१ °द१ ग्र२ म१ मुब. याति, ब३ जातिः

ज्योतिःस्वभावं भगवान् दग्ध्वा ब्रह्माण्डमण्डलम् ॥१३
 संस्थितेष्वथ देवेषु ब्रह्मविष्णुपिनाकिषु ।
 गुणैरशेषैः पृथिवी विलयं याति वारिषु ॥१४
 स वारितत्त्वं सगुणं ग्रसते हव्यवाहनः ।
 तेजस्तु गुणसंयुक्तं वायौ संयाति संक्षयम् ॥१५
 आकाशे सगुणो वायुः प्रलयं याति विश्वभृत् ।
 भूतादौ च तथाकाशं लीयते गुणसंयुतम् ॥१६
 इन्द्रियाणि च सर्वाणि तैजसे यान्ति संक्षयम् ।
 वैकारिके देवगणाः प्रलयं यान्ति सत्तमाः ॥१७
 वैकारिकस्तैजसश्च भूतादिश्चेति सत्तमाः ।
 त्रिविधोऽयमहंकारो महति प्रलयं व्रजेत् ॥१८

(→ज्योतिः); न१ स्वभावं याति भगवान्. -d) दे४ मृग्धा (→दग्ध्वा); दे३ दग्धे ब्रह्माण्डमण्डले.

१४. -a) ब२ सर्वेषु (→देवेषु); ते१ संक्षिप्तेष्वपि देवेषु. -d) ग्र२ °शिवादिषु (→°पिनाकिषु); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ब्रह्मा विष्णुः पिनाकधृक्. -c) उ१ प्रकृतिः, +पृथिवी (→पृथिवी); दे३ गतेषु तेषु पृथिवी.

१५. -a) द१ ग्र२ उ१ °सत्त्वं (→°तत्त्वं); द१ हि गुणं, म१ हि गुणैर् (→सगुणं); दे३ तद्वारि सगुणं याति, ते१ सवारितस्वस्य गुणं. -b) दे३ विलयं हव्यवाहने. -c) का१ ब२.३ दे२.६ तैजसं, ब१ तेजः स्व-, दे१.८-१० न१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. तेजः स्व-, ते१ तेजश्च (→तेजस्तु). -d) दे६ संपूज्य (→संयाति); दे४ संक्षयी (→संक्षयं).

अतः परं दे३ पुस्तके अधिकम्—

६५. * वायुश्च गुण संयुक्त आकाशे याति संक्षयम् ।

१६. दे३. ०. -a) दे२ सगुणे (→सगुणे). -b) दे४.१० °धृक्, द१ ग्र२ उ१ °भृक् (→°भृत्). -c) दे२ यथा-, ते१ तदा- (→तथा-); ब१ दे१.८.९ न१ उ१ मुर्वे. मुए. [आ]काशे, दे४ द१ ग्र२ म१ [आ]काशो, दे१० [आ]काले, म१ (→[आ]काशं). -d) का१ ब१ दे१.२.४.८-१० न१ द१ ग्र२ मुर्वे. मुए. मुब. °संयुतः (→°संयुतं).

१७. दे३.४. ab ०; दे४ द१ ग्र२ म१ उ१. cd ०. -b) ब१ दे८-१० तेजसे, ब३ दे२ तेजांसि, दे६ तेजसं, म१ तेजस्के (→तैजसे). -c) का१ दे२.३ वैकारिकाः (→वैकारिके); ब१ दे१.८-१० न१ मुर्वे. मुए. वैकारिको देवगणैः (न१ °णः).

१८. ब३ दे१.६.८-१० मुर्वे. मुए. ०. -b) ब२.३ भूतादि- श्चैव* (→भूतादिश्चेति).

महान्तमेभिः सहितं ब्रह्माणमतितेजसम् ।
 अव्यक्तं जगतो योनिः संहरेदेकमव्ययम् ॥१९॥
 एवं संहृत्य भूतानि तत्त्वानि च महेश्वरः ।
 वियोजयति चान्योन्यं प्रधानं पुरुषं परम् ॥२०॥
 प्रधानपुंसोरजयोरेष संहार ईरितः ।
 महेश्वरेच्छाजनितो न स्वयं विद्यते लयः ॥२१॥
 गुणसाम्यं तदव्यक्तं प्रकृतिः परिगीयते ।
 प्रधानं जगतो योनिर्मायातत्त्वमचेतनम् ॥२२॥
 कूटस्थश्चिन्मयो ह्यात्मा केवलः पञ्चविंशकः ।
 गीयते मुनिभिः साक्षी महानेकः पितामहः ॥२३॥
 एवं संहारकरणी शक्तिमहिष्वरी ध्रुवा ।

प्रधानाद्यं विशेषान्तं दहेद् रुद्र इति श्रुतिः ॥२४॥
 योगिनामथ सर्वेषां ज्ञानविन्यस्तचेतसाम् ।
 आत्यन्तिकं चैव लयं विदधातीह शंकरः ॥२५॥
 इत्येष भगवान् रुद्रः संहारं कुरुते वशी ।
 स्थापिका मोहनीशक्तिर्नारायण इति श्रुतिः ॥२६॥
 हिरण्यगर्भो भगवान् जगत् सदसदात्मकम् ।
 सृजदेशेषं प्रकृतेस्तन्मयः पञ्चविंशकः ॥२७॥
 सर्वज्ञाः सर्वगाः शान्ताः स्वात्मन्येव व्यवस्थिताः ।
 शक्तयो ब्रह्मविष्ण्वीशा भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः ॥२८॥
 सर्वेश्वराः सर्ववन्द्याः शाश्वतानन्तभोगिनः ।
 एकमेवाक्षरं तत्त्वं पुं प्रधानेश्वरात्मकम् ॥२९॥

वै. २.४६.२८

१९. -a) दे३.४ द१ ग२ सततं (→सहितं). -b) द१ ग२ म१ ब्रह्माण्डं (→ब्रह्माणं); ब२ दे१.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ मुर्वे. मुए. मुब. अमितौजसं (→अमितेजसं). -c) का१ दे३ अव्यक्तो, ब१ अव्यक्त- (→अव्यक्तं); दे१.४.८.९ ग२ च गतो (→जगतो); दे३ योनिं, ग२ योऽग्निस् (→योनिः). -d) ब३ दे६ ते१ अव्ययः (→अव्ययं).

२०. -a) दे६ संकृत्य (→संहृत्य); ब१.३ ते१ भूतादि- (→भूतानि). -b) द१ म१ उ१ सत्त्वानि (→तत्त्वानि). -c) का१ ब२.३ दे२.६ न१ द१ ग२ म१ नियोजयत्यथान्योन्यं, ब१ नियोजयत्यजोऽन्योन्यं, ते१ नियोजयत्तथायोऽन्याः. -d) दे६ प्रधानं वै परस्परं.

२१. -a) दे३ पुरुषयोर् (→पुंसोर्); दे६ ते१ अनयोर् (→अजयोर्). -b) ब२ संसारः (→संहारः); दे४ जीवितः, द१ कारितः, म१ ईश्वरः (→ईरितः). -c) दे४ महेश्वरे वा, ते१ इहेश्वरेच्छा- (→महेश्वरेच्छा-); ग२ -जनिते (→-जनितो). -d) दे४ नृपः, द१ उ१ च यः, म१ लयं (→लयः).

२२. दे४. ०. -a) दे६ गुणव्यक्तसमापन्नः, ते१ गुण-साम्यतयाव्यक्तं. -b) ते१ प्रकृतिः परमीक्षते. -c) का१ ब१ दे१.८-१० ते१ म१ योनिं (→योनिर्). -d) दे३ सचेतनं, दे१० निचेतनः (→अचेतनम्).

२३. दे४. ०. -a) दे१.८.१० कूटस्थं, दे२ द१ कूटस्थां, न१ तत्रस्थं, म१ कूटस्थं (→कूटस्थस्). -b) का१ दे१.३.८-१० न१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. केवलं (→केवलः). -c) दे१० साक्ष्यैः, उ१ सो.हि (→साक्षी). -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एष (→एकः).

२४. दे४. ०. -a) का१ ब१.३ दे२ ते१ संसार- (→संहार-); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. -शक्तिश्च, ग२ -कारिणी (→-करिणी); -b) ब३ शुभा, दे३ वृषां (→ध्रुवा). -f) ब१.३ दे१.८-१० न१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए. देहे (→दहेद्).

२५. -a) ब१ योनिनां (→योगिनां); दे३ इह (→अथ); द१ संयोगी नाम सर्वेषां, म१ योगी सनाथस्सर्वेषां. -b) दे३ काल- (→ज्ञान-); दे१ -तेजसां (→चेतसां). -c) उ१ आत्यन्तिक- कश् (→आत्यन्तिकं); दे३ तु विलयं, दे४ द१ उ१ च प्रलयं, ते१ च विलयं (→चैव लयं).

२६. -b) का१ ब१.३ दे६ शंकरः (→संहारः). -c) ब१ दे३.४ न१ द१ स्थापिता, दे१.८.९ ते१ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. स्थापिका, द१ स्थापिता (→स्थापिका); का१ ब२.३ दे१.३.६.८-१० ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. मोहिनी° (→मोहनी°); ग२ स्थापितो मोहशक्तीनां.

२७. -b) ब१ जगत्सर्गः, दे१० निजपदः, म१ महान् सद- (→जगत्सद-). -c) का१ ब१.३ दे२.६ म१ प्रकृतिं (→प्रकृतेस्). -d) दे३ चिन्मयः (→तन्मयः); म१ °संज्ञितः (→°विशकः).

२८. दे४. ०. -a) द१ मुर्वे. मुए. दुर्बलाः (→सर्वज्ञाः); ग२ उ१ शुद्धाः (→शान्ताः); ते१ सर्वज्ञः सर्वगः शान्तो. -c) म१ °विष्ण्वंशा (→°विष्ण्वीशा).

ब२ पुस्तके b, c मध्ये अधिकम्—

६६. *शक्तयो ब्रह्मणः शान्ताः स्वात्मन्येव व्यवस्थिताः ।

२९. दे४. ०. -a) ब१ सर्ववाक्याः (→सर्ववन्द्याः). -b) ब१.३ दे६ न१ ते१ उ१ शाश्वतानन्दः, म१ शाश्वतानन्द-

वै. ४४.२६

अन्याश्च शक्तयो दिव्याः सन्ति तत्र सहस्रशः ।
 इज्यन्ते विविधैर्यज्ञैः शक्रादित्यादयोऽमराः ॥३०॥
 एकैकस्य सहस्राणि देहानां वै शतानि च ।
 कथ्यन्ते चैव माहात्म्याच्छक्तिरेकैव निर्गुणाः ॥३१॥
 तां तां शक्तिं समाधाय स्वयं देवो महेश्वरः ।
 करोति देहान् विविधान् ग्रसते चैव लीलया ॥३२॥
 इज्यते सर्वयज्ञेषु ब्राह्मणैर्वेदवादिभिः ।
 सर्वकामप्रदो रुद्र इत्येषा वैदिकी श्रुतिः ॥३३॥
 सर्वासामेव शक्तीनां ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 प्राधान्येन स्मृताः देवाः शक्तयः परमात्मनः ॥३४॥

(→शिवतानन्त-); द₁ -योगिनः (→-भोगिनः). -c) का₁ ब₂ एवमेका-, ब₃ एवमेवा-, दे_{2.3} एकमेका- (→एकमेवा-); ग्र₂ उ₁ °क्षयं (→°क्षरं). -d) का₁ ब₁ दे_{2.6} यत्प्रधानं, ते₁ सुप्रधानं, द₁ ग्र₂ म₁ उ₁ तत्प्रधाने- (→पुंप्रधाने-); ते₁ -श्वरात्मकः (→-श्वरात्मकं); ब₂ प्रधानेश्वरकात्मकं.

३०. -a) द₁ ग्र₂ उ₁ विप्राः (→दिव्याः). -b) दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. तत्र सन्ति (→सन्ति तत्र). -c) ब₃ युज्यन्ते, दे_{1.10} ग्र₂ उ₁ मुर्वे. मुए. इत्येते, दे₄ पूज्यन्ते (→इज्यन्ते). -d) दे_{1.4.8.9} न₁ उ₁ मुर्वे. मुए. शक्त्यादित्या°, दे₃ शक्रदिव्या° (→शक्रादित्या°); ते₁ चक्रादित्यादयो सुराः.

३१. -a) दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. एकैकस्याः, द₁ ग्र₂ म₁ एकैकस्यां (→एकैकस्य). -b) दे₃ देहानाविश्य तानि च. -c) दे₃ कथ्यते चैव माहात्म्यं.

३२. -a) का₁ समाधाय, ब₁ समाभूय, दे_{3.4} न₁ द₁ ग्र₂ समास्थाय (→समाधाय); ब₂ मुब. इमां शक्तिं समाधा (मुब. °स्था)य, द₁ मुर्वे. मुए. तां शक्तिं स्वयमास्थाय, दे₈₋₁₀ तां स्वशक्तिं समास्थाय, ते₁ मायाशक्तिं समास्थाय, म₁ शांतां शक्तिं समास्थाय. -c) द₁ ग्र₂ म₁ देवान् (→देहान्); ब₁₋₃ दे_{1.8-10} न₁ ते₁ मुर्वे. मुए. मुब. करोति विविधान् देहान् (ते₁ °वान्). -d) दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. दृश्यते (→ग्रसते); दे₄ लीयते, न₁ स्वेच्छया (→लीलया).

३३. -a) दे₁₀ इत्येते (→इज्यते); ग्र₂ °यज्ञैस्तु (→°यज्ञेषु). -b) ब₁ °वादिषु, दे₁₀ °शक्तिभिः, म₁ °वारणैः (→°वादिभिः). -d) दे₁ उ₁ इत्येषां (→इत्येषा).

३४. दे₄. cd. ०. -b) म₁ ब्रह्मविष्णुशिवात्मकाः. -c) द₁ म₁ प्रधाना (म₁ °न), संस्मृताः देवाः, ग्र₂ उ₁

आद्यः परस्ताद् भगवान् परमात्मा सनातनः ।
 गीयते सर्वशक्त्यात्मा शूलपाणिर्महेश्वरः ॥३५॥
 एनमेके वदन्त्यग्निं नारायणमथापरे ।
 इन्द्रमेके परे विश्वान् ब्रह्माणमपरे जगुः ॥३६॥
 ब्रह्मविष्णवग्निवरुणाः सर्वे देवास्तथर्षयः ।
 एकस्यैवाथ रुद्रस्य भेदास्ते परिकीर्त्तिताः ॥३७॥
 यं यं भेदं समाश्रित्य यजन्ति परमेश्वरम् ।
 तत् तद् रूपं समास्थाय प्रददाति फलं शिवः ॥३८॥
 तस्मादेकतरं भेदं समाश्रित्यापि शाश्वतम् ।
 आराधयन्महादेवं याति तत्परमं पदम् ॥३९॥

प्राधान्यः (उ₁ °न्यं) संस्मृता देव्यः (ग्र₂ °व). -d) ग्र₂ उ₁ परमेष्ठिनः (→परमात्मनः).

३५. दे₄. ०. -a) ब₃ दे_{1.8-10} न₁ ते₁ द₁ म₁ मुर्वे. मुए. मुब. आभ्यः (→आद्यः); का₁ पुरस्ताद् (→परस्ताद्). -c) दे_{1.8.9} मुर्वे. मुए. मुब. °मायात्मा, दे₆ *** (→°शक्त्यात्मा).

३६. -a) का₁ एवमेकं, ब_{2.3} मुए. एकमेके, दे_{1.8.9} एकमेवं (दे₁ °व), दे₄ एतस्माकं, दे_{6.10} एवमेके, द₁ उ₁ एतमेके (→एनमेके); दे₄ न₁ वदन्त्यग्निर्, द₁ म₁ वदन्त्यन्ये (म₁ °ग्रचे) (→वदन्त्यग्निं). -c) द₁ ग्र₂ उ₁ इन्द्रमीशं (→इन्द्रमेके); ब₁ विद्वान्, ब_{2.3} विप्राः, दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुब. प्राणं, दे₃ द₁ ग्र₂ उ₁ विष्णुं, म₁ विश्वं (→विश्वान्). -d) का₁ दे₄ मुर्वे. ब्राह्मणं (→ब्रह्माणं); ब₂ ब्रह्माणं परमं जगुः.

३७. -a) दे₃ ब्रह्मविष्णुशिवशरणाः, दे₄ ब्रह्मा विष्णुश्च वरुणः. -b) का₁ ब₂ दे₂ त्वथर्षयः, ब₁ दे₃ ते₁ महर्षयः, द₁ सहर्षयः (→तथर्षयः). -c) का₁ एकैकस्याथ रुद्रस्य, दे₃ एकैक-शोऽथ रुद्रस्य. -d) दे₄ तेजस्ते (→भेदास्ते).

३८. दे_{1.8-10}. cd. ०. -a) ब_{2.3} दे₆ यं यं देवं, दे₃ नानाभेदं, न₁ यद् यद् भेदं, ते₁ नानाभेदान् (→यं यं भेदं). -c) ते₁ तं तं रूपं (→तत्तद्रूपं). -d) दे₃ स ददाति (→प्रददाति).

३९. दे_{1.3.8-10}. ०. -a) न₁ एकपरं (→एकतरं); न₁ स्थानं, + भेदं (→भेदं). -b) न₁ समाश्रित्यादि, द₁ ग्र₂ समाश्रित्याथ (→समाश्रित्यापि). -c) दे₄ न₁ द₁ ग्र₂ उ₁ आराधयेत् (→आराधयन्).

किन्तु देवं महादेवं सर्वशक्तिं सनातनम् ।
 आराधयेद् वै गिरिशं सगुणं वाऽथ निर्गुणम् ॥४०॥
 मया प्रोक्तो हि भवतां योगः प्रागेव निर्गुणः ।
 आरूक्षुस्तु सगुणं पूजयेत् परमेश्वरम् ॥४१॥
 पिनाकिनं त्रिनयनं जटिलं कृत्तिवाससम् ।
 पद्मासनस्थं रुक्माभं चिन्तयेद् वैदिकी श्रुतिः ॥४२॥
 एष योगः समुद्दिष्टः सबीजो मुनिसत्तमाः ।
 तस्मात् सर्वान् परित्यज्य देवान् ब्रह्मपुरोगमान् ।
 आराधयेद् विरूपाक्षमादिमध्यान्तसंस्थितम् ॥४३॥
 भक्तियोगसमायुक्तः स्वधर्मनिरतः शुचिः ।
 तादृशं रूपमास्थाय समायात्यन्तिकं शिवम् ॥४४॥
 एष योगः समुद्दिष्टः सबीजोत्पन्नभावेन ।

यथाविधि प्रकुर्वाणः प्राप्नुयादैश्वरं पदम् ॥४५॥
 अत्राप्यशक्तोऽथ हरं विष्णुं ब्रह्माणमर्चयेत् ।
 अथ चेदसमर्थः स्यात् तत्रापि मुनिपुंगवाः ।
 ततो वाय्वग्निशक्तादीन् पूजयेद् भक्तिसंयुतः ॥४६॥
 ये चान्ये भावने शुद्धे प्रागुक्ते भवतामिह ।
 अथापि कथितो योगो निर्बीजश्च सबीजकः ॥४७॥
 ज्ञानं तदुक्तं निर्बीजं पूर्वं हि भवतां मया ।
 विष्णुं रुद्रं विरश्चि च सबीजं भावयेद् बुधः ।
 अथवाग्न्यादिकान् देवांस्तत्परः संयतेन्द्रियः ॥४८॥
 पूजयेत् पुरुषं विष्णुं चतुर्भुजं हरिम् ।
 अनादिनिधनं देवं वासुदेवं सनातनम् ॥४९॥

बै.२.४६.४९

४०. दे१.८-१०. ॐ; दे३. ab ॐ. -c) दे३ महादेवं, दे४ हरिं देवं, ते१ वै गीरीशं, द१ वै सहर्षं, म१ वायु ऋषिं, उ१ परं देवं, मुवें. मुए. [इ]ह गिरिशं (→वै गिरिशं). -d) ते१ चापि (→वायु).

४१. दे१.८-१०. ॐ. -ab) ते१ मया प्रोक्तो हि भगवान् योगी योगे च निर्गुणः. -d) द१ ग२ उ१ पूजयेत्परमं शिवं.

४२. -b) ब१ कीर्त्ति- (→कृत्ति-). -c) ते१ ब्रह्मासनस्थं (→पद्मासनस्थं); दे४ रुक्माङ्गं (→रुक्माभं); दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. रुक्माभं वा सहस्रार्कात्.

४३. -b) ब२ सबीजो (→सबीजो); दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. पुंगवाः (→सत्तमाः). -d) म१ शक्र° (→ब्रह्म°). -f) का१ ब१ दे२.६ न१ ते१ आदित्यान्तर- (→आदिमध्यान्त-); द१ ग२ म१ उ१ -वर्जितं (→संस्थितं).

४४. मुवें. cd ॐ. -a) दे१.८-१० समायुक्तं (→समायुक्तः). -b) दे१.८-१० मुए. स्वकर्म- (→स्वधर्म-). -c) ग२ नाद्येशं (→तादृशं). -d) दे४ समासाद्या- (→समायात्य-); का१ ब१.३ दे६ मुब. शिवः, ब२ हरः, न१ शुभं (→शिवं); दे१.८-१० मुब. आसाद्यात्यन्तिकं शिवं, ग२ समासाद्य हरं शिवं.

४५. मुब. ab ॐ. -a) ते१ बीजः (→योगः); दे१० एष योग सबीजोत्पन्न- -b) ब१ भारतः, दे१.४ मुब. भावनेः, दे३ साधकः, दे३.९ भावना, ते१ सावगे (→भावने); का१ सबीजोत्पत्तिभावने, दे१० तत्रावेत्य यथाविधि, द१ ग२ म१ उ१ स बीजो ह्येष भावने. -c) द१ ग२ विधि (→विधि); दे१० प्रकुर्वाणः प्राप्नुयादेव. -d) दे३ प्राप्नुयात्परमं पदं, दे१० ऐश्वरं परमं पदम्.

४६. ब१-३ दे१.३.४.६.८-१० न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ मुवें. मुए. मुब. पुस्तकेषु अयं श्लोकः ४३ श्लोकस्य b, c मध्ये आगतः. -a) दे३ द१ ग२ उ१ अथा- (→अत्रा-); दे३ अप्यशक्तोऽथ (→अप्यशक्तोऽथ). -b) दे१.४.८-१० मुवें. मुए. मुब. विश्वं (→विष्णु). -c) ब२.३ अथ चेन्न, दे१.३.८ अथवेद- (→अथ चेद-). -d) दे३ अत्रापि (→तत्रापि); द१ ग२ म१ उ१ द्विज° (→मुनि°). -f) दे३ ततो वाय्वादिकान् देवान्.

४७. -a) ब३ दे१.३.८-१० न१ मुवें. मुए. द्वे (→ये); ब१ ये चान्ते तारणे शुद्धे, दे३ द्वे रूपे तस्य संशुद्धे, दे४ द्वे वास्य भावने शुद्धे. -c) का१ ब१.३ दे३.४.६ न१ ते१ म१ मुब. अत्रापि, ब२ अत्रापि, द१ ग२ नाद्यापि, उ१ तत्रापि (→अत्रापि); म१ योनिर् (→योगो). -d) दे३ तु (→च); दे४ निर्बीजः स च बीजकः, म१ योनिबीजकश्च बीजकः.

४८. -b) द१ दे४ भवता (→भवतां). -c) का१ दे१० उ१ विरश्चि वा (दे१० च), ब१ विरश्चि च, ब२.३ दे६ विरश्चि वा, दे३.९ विरश्चि च, दे४ ते१ द१ ग२ म१ विरश्चि वा (→विरश्चि च). -d) ब१ ते१ सबीजे, द१ ग२ सबीजो (→सबीजं); दे१.८-१० सबीजे (दे१० °जो) साधयेद् बुधः, न१ सबीजे भावने बुधः. -e) वेदान् (→देवान्); दे१.३.८-१० न१ द१ ग२ उ१ मुवें. मुए. मुब. अथ वाय्वादिकान् देवान्. -f) ग२ तत्पदः (→तत्परः); दे६ सजितेन्द्रियः, ते१ पूजयेत्ततः (→संयतेन्द्रियः); दे१.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. तत्परो नियतात्मवान्, दे३ तर्पयेत् संयतेन्द्रियः.

४९. -b) दे१.४.८-१० द१ उ१ मुवें. हरं (→हरिं). -d) म१ जनार्दनं (→सनातनं).

बं.२.४६.५० नारायणं जगद्योनिमाकाशं परमं पदम् ।
तल्लिङ्गधारी नियतं तद्भक्तस्तदपाश्रयः ।
एष एव विधिर्बाहो भावने चान्तिके मतः ॥५०॥
इत्येतत् कथितं ज्ञानं भावनासंश्रयं परम् ।
इन्द्रद्युम्नाय मुनये कथितं यन्मया पुरा ॥५१॥
अव्यक्तात्मकमेवेदं चेतनाचेतनं जगत् ।
तदीश्वरः परं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्ममयं जगत् ॥५२॥
सूत उवाच ।*

एतावदुक्त्वा भगवान् विरराम जनार्दनः ।
तुष्टुवुर्मनयो विष्णुं शक्रेण सह माधवम् ॥५३॥
मुनय ऊचुः ।*

नमस्ते कूर्मरूपाय विष्णवे परमात्मने ।

५०. -c) का१ दे२ °मानी, दे६ °माली (→°वारी);
ब२ दे३ ते१ द१ ग२ म१ उ१ नियतस् (→नियतं). -d) का१
मद्भक्तः, दे१.८-१० न१ मुवें. मुए. मुब. यद् युक्तः (दे१ °क्तं)
(→तद्भक्तस्); दे१.३.४.८-१० ते१ मुवें. मुए. मुब. तदुपाश्रयः;
द१ ग२ म१ उ१ तत्परायणः (→तदपाश्रयः). -e) ब१ द१ ग२
ब्रह्मो, दे३.४.६ उ१ ब्रह्म-, दे८-१० ब्राह्म-, ते१ ब्रह्मा, म१
बाह्यो (→ब्राह्मो); दे१ मुवें. मुए. एष एव विधिर्बाह्व.
-f) दे१ मुवें. मुए. मुब. चान्तिके, दे३ भाति मे, दे४ ते१
चान्तिको, दे८-१० चान्तिके, न१ यान्ति मे (→चान्तिके); द१ ग२
म१ उ१ भावने चेति मे मतिः (म१ °तः).

५१. -b) दे४ भगवान् (→भावना-); न१ -संश्रयं मतः;
म१ -संश्रयः परं (→-संश्रयं परं); ते१ भावमात्माश्रयं परं.

५२. -a) का१ अव्यक्तमेवमेवेदं, दे४ अव्यक्ताव्यक्त-
मेवेदं, ते१ अव्यक्तकारणं सर्वं, द१ अव्यक्तं व्यक्तमप्येवं. -b)
न१ चेतना चेतनात्मकं. -c) का१ ब२ दे१.८-१० न१ ग२ मुवें.
मुए. तदीश्वरं (→तदीश्वरः). -d) दे४ ब्रह्मसमं (→ब्रह्ममयं).
अतः परं ब३ पुस्तके अधिकम्—इति कूर्मपुराणे.

* दे६ सूत उः; न१ ते१ ग२ सूतः; द१ श्री सूतः.

५३. -a) दे३ एतदुक्त्वा स भगवान्, द१ म१ उ१ इत्येव-
मुक्त्वा भगवान्. -c) उ१ नित्यं (→विष्णुं). -d) का१ उ१
मुवें. मुए. शक्रेण (→शक्रेण).

* का१. ०; ब१-३ दे२.६ मुब. ऋषय ऊचुः; न१ ते१
ऋषयः; ग२ म१ उ१ मुनयः.

नारायणाय विश्वाय वासुदेवाय ते नमः ॥५४॥
नमो नमस्ते कृष्णाय गोविन्दाय नमो नमः ।
माधवाय नमस्तुभ्यं नमो यज्ञेश्वराय च ॥५५॥
सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्राक्षाय ते नमः ।
नमः सहस्रहस्ताय सहस्रचरणाय च ॥५६॥
ॐ नमो ज्ञानरूपाय परमात्मस्वरूपिणे ।
आनन्दाय नमस्तुभ्यं मायातीताय ते नमः ॥५७॥
नमो गूढशरीराय निर्गुणाय नमोऽस्तु ते ।
पुरुषाय पुराणाय सत्तामात्रस्वरूपिणे ॥५८॥
नमः सांख्याय योगाय केवलाय नमोऽस्तु ते ।
धर्मज्ञानाधिगम्याय निष्कलाय नमो नमः ॥५९॥
नमोऽस्तु व्योमतत्त्वाय महायोगेश्वराय च ।

५४. -a) न१ धर्म° (→कूर्म°).

५५. ते१. ab ०. -a) उ१ ह्दाय (→कृष्णाय). -b)
ब२ दे४ द१ ग२ म१ नमोऽस्तु ते, दे१.८-१० मुए. मुब. च ते नमः
(→नमो नमः). -c) दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. च ते नित्यं,
दे३.४.६ द१ ग२ म१ उ१ नमो नित्यं (→नमस्तुभ्यं).

५६. दे४. ०. -a) म१ नित्यं (→तुभ्यं). -c) दे२.६
न१ ते१ °पादाय, म१ °देहाय (→°हस्ताय); का१ नमः शत-
हस्तपादाय. -d) ते१ द१ म१ ते (→च).

५७. दे४. ०. -a) दे१ नमो ज्ञानविरूपाय, दे१०
नमो ज्ञानाय रूपाय. -b) दे३ न१ ते१ द१ ग२ म१ उ१ परमार्थ-
स्वरूपिणे, दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. विष्णवे परमात्मने. -d)
दे३ वै (→ते).

५८. दे४. ०; दे३ द१ ग२ उ१. cd ०; दे६. c ०.
-a) ब२ मुब. म१ °स्वरूपाय (→°शरीराय). -b) उ१ नमो
नमः (→नमोऽस्तु ते).

५९. दे४. ०; दे३ द१ ग२ उ१. ab ०. -a) दे१
सांख्याय (→सांख्याय); म१ महते (→योगाय). -b) ब३
कैवल्याय (→कैवलाय). -c) ब१ दे१.८-१० न१ म१ °ज्ञानाभि°,
दे३ ते१ °ज्ञानादि° (→°ज्ञानाधि°); द१ उ१ धर्मज्ञानायादि (द१ °भि)
गम्याय. -d) दे१.८-१० मुवें. मुए. नमोऽस्तु ते (→नमो नमः).

६०. ब२.३ पुस्तकयोः ६०, ६१ संख्याकौ श्लोकौ ५६ श्लोका-
न्तरमागतः; दे४.६. ०. -a) ब२.३ नमस्ते (→नमोऽस्तु);
दे१.८-१० मुवें. मुए. मुब. योग° (→व्योम°). -b) दे३ उ१

परावराणां प्रभवे वेदवेद्याय ते नमः ॥६०
नमो बुद्धाय शुद्धाय नमो युक्ताय हेतवे ।
नमो नमो नमस्तुभ्यं मायिने वेधसे नमः ॥६१
नमोऽस्तु ते वराहाय नारसिहाय ते नमः ।
वामनाय नमस्तुभ्यं हृषीकेशाय ते नमः ॥६२
नमोऽस्तु कालरुद्राय कालरूपाय ते नमः ।
स्वर्गापवर्गदात्रे च नमोऽप्रतिहतात्मने ॥६३
नमो योगाधिगम्याय योगिने योगदायिने ।
देवानां पतये तुभ्यं देवार्त्तिशमनाय ते ॥६४
भगवंस्त्वत्प्रसादेन सर्वसंसारनाशनम् ।
अस्माभिर्विदितं ज्ञानं यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥६५

श्रुतास्तु विविधा धर्मा वंशा मन्वन्तराणि च ।
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च ब्रह्माण्डस्यास्य विस्तरः ॥६६
त्वं हि सर्वजगत्साक्षी विश्वो नारायणः परः ।
त्रातुमर्हस्यनन्तात्मस्त्वमेव शरणं गतिः ॥६७

सूत उवाच ।*

एतद् वः कथितं विप्रा योगमोक्षप्रदायकम् ।
कौर्म पुराणमखिलं यज्जगाद गदाधरः ॥६८
अस्मिन् पुराणे लक्ष्म्यास्तु संभवः कथितः पुरा ।
मोहायाशेषभूतानां वासुदेवेन योजनम् ॥६९
प्रजापतीनां सर्गस्तु वर्णधर्माश्च वृत्तयः ।
धर्मार्थकाममोक्षाणां यथावत्लक्षणं शुभम् ॥७० वें.२.४६.७०

महायोगी° (→महायोगे°). -c) का१ ब१.३ दे२.३ परापराणां (→परावराणां). -d) ब१ °विद्याय (→°वेद्याय).

६१. ब२.३ पुस्तकयोरर्थश्लोकः ५६ श्लोकानन्तरमागतः;
दे६. ०. -a) ते१ नमो बुद्धाय शुद्धाय. -b) का१ ब२.३ दे२.४ युक्ताय (→युक्ताय); दे३ ते१ नमस्ते मुक्तिहेतवे, द१ अ२ नमः सर्वस्य हेतवे. -d) दे३ साक्षिणे (→मायिने); ते१ मायिने योगवेधसे. -cd) ब२.३ नमो मायाविने तुभ्यं वेधसे च नमो नमः.

६२. -a) का१ ब२.३ दे१.३.४.१० न१ द१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. वाराहाय (→वराहाय). -b) ब१ दे३ नारसिहाय (→नारसिहाय).

६३. दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ab ०. -a) दे३.४ द१ अ२ म१ उ१ नमस्ते (→नमोऽस्तु). -c) दे१.३.४.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. °दानाय, दे६ न१ °दाता च, द१ अ२ °सेनाय, म१ °द्वारा च (→°दात्रे च). -d) ब३ [अ]प्रतिहताय च, दे६ [अ]प्रतिहताय ते (→[अ]प्रतिहतात्मने); दे१० प्रतिहतात्मने नमः.

६४. -d) दे३ देवार्त्तिशमनाय च, अ२ देवशक्तिप्रदाय ते.

६५. -a) अ२ भगवत् (→भगवन्). -b) ब१ सर्व (→सर्व-); दे४ °सागरं (→°नाशनं).

६६. -a) ब३ श्रुत्वा तु, दे४ श्रुतीस्तु, दे१.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. श्रुताश्च (→श्रुतास्तु); दे१० विविधान् धर्मान् (→विविधा धर्मा). -b) ब१ दे२.४ द१ अ२ म१ उ१ मुब. वंश-; दे१० वंशो (→वंशा). -c) दे४ मनुसर्गं च, न१ प्रतिसर्गं

च (→प्रतिसर्गश्च). -d) दे४ न१ म१ विस्तरं (→विस्तरः); दे३ ब्रह्माण्डस्यैष विस्तरः, अ२ ब्रह्माण्डस्य स विस्तरः.

६७. -a) अ२ तत्त्वं (→त्वं हि). -b) अ२ तत्त्वं (→विश्वो); न१ विश्वो नारायणापरः. -c) दे१.८-१० न१ द१ अ२ मुर्वे. मुए. मुब. °स्यनन्तात्मा (→°स्यनन्तात्मन्). -d) दे१.४.६.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. °त्वमेव शरणं गताः (दे४.६ °तः), ते१ त्वमेव शरणं च नः.

अतः परं दे३ पुस्तके अधिकम्—

इति कूर्मपुराणे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

* न१ ते१ अ२ उ१ सूतः; द१ श्रीसूत उवाच; म१ श्रीसूतः.

६८. दे६. a ०. -a) न१ विप्र- (→विप्राः). -b) दे१.३.४.८-१० द१ अ२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुब. भोग° (→योग°); ते१ योगं मोक्षप्रदायकं. -d) संजगाद (→यज्जगाद).

६९. -a) दे३ भक्त्यास् (→लक्ष्म्यास्); दे४ च (→तु). -b) उ१ कथितं (→कथितः); उ१ पुरः (→पुरा). -c) का१ मोहिनीसर्वभूतानां, ब१.३ दे६ ते१ मोहयन् (ब१ °येत्) सर्वभूतानां, ब२ न१ मोहाय सर्वभूतानां, दे२ मोहनाय सर्वभूतानां, दे४ मोक्षाया-शेषभूतानां, दे१० मोहायाशेषं तु भूतानां. -d) का१ योजता, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. योजितः (→योजनं).

७०. अ२. d ०. -a) दे१.६.८-१० मुए. सर्गास् (→सर्गस्); ब१-३ दे२.६ न१ ते१ च (→तु). -b) द१ म१ °धर्मास्तु (→°धर्माश्च); ब१ भूतयः, अ२ उ१ वित्तमाः (→वृत्तयः) ते१ वर्णधर्मप्रवृत्तयः. -c) द१ धर्मकामार्थमोक्षाणां. -d) उ१ गुणं (→शुभं).

बै.२.४६.७० पितामहस्य विष्णोश्च महेशस्य च धीमतः ।
 एकत्वं च पृथक्त्वं च विशेषश्चोपवर्णितः ॥७१॥
 भक्तानां लक्षणं प्रोक्तं समाचारश्च शोभनः ।
 वर्णाश्रमाणां कथितं यथावदिह लक्षणम् ॥७२॥
 आदिसर्गस्ततः पश्चादण्डावरणसप्तकम् ।
 हिरण्यगर्भसर्गश्च कीर्तितो मुनिपुंगवाः ॥७३॥
 कालसंख्याप्रकथनं माहात्म्यं चेश्वरस्य च ।
 ब्रह्मणः शयनं चाप्सु नामनिर्वचनं तथा ॥७४॥
 वराहवपुषा भूयो भूमेरुद्धरणं पुनः ।
 मुख्यादिसर्गकथनं मुनिसर्गस्तथापरः ॥७५॥
 व्याख्यातो रुद्रसर्गश्च ऋषिसर्गश्च तापसः ।
 धर्मस्य च प्रजासर्गस्तामसात् पूर्वमेव तु ॥७६॥
 ब्रह्मविष्णुविवादः स्यादन्तर्देहप्रवेशनम् ।

७१. -b) द₁ ग₂ म₁ उ₁ महादेवस्य (→महेशस्य च).
 -d) ब₁ विशेषश्चैव, दे₆ विशेषाश्चापि, न₁ विशेषं चोप-, उ₁
 विशेषं चापि (→विशेषश्चोप-); दे₆ वर्णिताः, उ₁ वर्णितं
 (→वर्णितः).

७२. -a) ते₁ चैव (→प्रोक्तं). -b) दे₃ साधनं, न₁
 शोभनं (→शोभनः); दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. समाचारश्च भोजनं,
 ते₁ सदाचारश्च शोभनः, द₁ उ₁ समाचाराश्च शोभनाः, ग₂
 समाराधनशोभनः, मुर्वे. समाचारः सुशोभनः. -c) दे₃ सर्वा^०
 (→वर्णा^०).

७३. -a) का₁ उ₁ सर्गं (→सर्गः); ब₃ दे_{2.6}
 आदित्यसर्गतः पश्चात्, दे₄ आदिसर्गस्तु यः पश्चात्, ते₁
 आदित्यसर्गः तत्पश्चात्. -d) उ₁ कीर्तिते (→कीर्तितो).

७४. ब₁. ७४a-७४d ○; दे_{1.3.4.8-10} द₁ ग₂ म₁ उ₁.
 cd ○. -a) द₁ संज्ञा^० (→संख्या^०); ग₂ प्रकथितं
 (→प्रकथनं). -b) का₁ ब_{2.3} दे₂ न₁ उ₁ तु (→च).

७५. ब₁. ○ (द्र. ७४ पा. वि.); दे_{1.3.4.8-10} द₁
 ग₂ म₁ उ₁. ○. -a) मुर्वे. मुए. मुव. वपुषो (→वपुषा).
 -c) ते₁ मुख्यानां (→मुख्यादि).

७६. दे_{1.3.4.8-10} द₁ ग₂ म₁ उ₁. ○. -a) ब₁ **
 तो, न₁ व्याख्याने (→व्याख्यातो). -b) का₁ दे₂ मुनि-
 ब₂ सर्षि- (→ऋषि-); न₁ तामसः (→तापसः). -d) न₁
 तामसः पूर्वमेव तु.

७७. -a) ब₁ विवादं (→विवादः); दे₄ द₁ ग₂ म₁

पद्मोद्भवत्वं देवस्य मोहस्तस्य च धीमतः ॥७७॥
 दशनं च महेशस्य माहात्म्यं विष्णुनेरितम् ।
 दिव्यदृष्टिप्रदानं च ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥७८॥
 संस्तवो देवदेवस्य ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।
 प्रसादो गिरिशस्याथ वरदानं तथैव च ॥७९॥
 संवादो विष्णुना सार्धं शंकरस्य माहात्मनः ।
 वरदानं तथापूर्वमन्तर्द्धानं पिनाकिनः ॥८०॥
 वधश्च कथितो विप्रा मधुकैटभयोः पुरा ।
 अवतारोऽथ देवस्य ब्रह्मणो नाभिपद्भुजात् ॥८१॥
 एकीभावश्च देवस्य विष्णुना कथितस्ततः ।
 विमोहो ब्रह्मणश्चाथ संजालाभो हरेस्ततः ॥८२॥
 तपश्चरणमाख्यातं देवदेवस्य धीमतः ।
 प्रादुर्भावो महेशस्य ललाटात् कथितस्ततः ॥८३॥

उ₁ च (→स्यात्); ब्रह्मविष्णुवादिदेवानां. -b) द₁ ग₂ म₁ उ₁
 अन्तर्देवप्रवेशनं. -c) दे₄ पद्मोद्भवन्तं, ग₂ यद्भवत्वं च, उ₁
 पद्मोद्भवं च (→पद्मोद्भवत्वं). -d) दे₃ मोहस्तस्यैव, दे₄
 मोक्षस्तस्यैव, ग₂ उ₁ महत्तस्य च (→मोहस्तस्य च).

७८. दे₄. cd ○. -a) म₁ तु (→च). -b) दे₆
 चैव (→विष्णु-). -d) दे₆ परमेष्ठिनं, मुर्वे. मुए. परमेष्ठिना
 (→परमेष्ठिनः).

७९. दे₄. ○; दे₁₀ ग₂ उ₁. ab ○; दे₆. b ○.
 -b) का₁ ब₁₋₃ दे_{2.6} ते₁ संभवो (→संस्तवो). -b) दे_{1.8.9} ते₁
 ब्रह्मणः परमेष्ठिनः. -d) का₁ ब_{2.3} दे_{2.6} वरदानं ततः
 (दे₂ मः)परं, ब₁ वरदानं स्वयम्भुवे, ते₁ वरदानं तपः
 परम्.

८०. दे₄. ab ○. -a) का₁ ब_{2.3} दे_{2.6} विवादो, ते₁
 वरदो (→संवादो).

८१. -b) का₁ ब_{1.3} दे_{2.6} न₁ परं, ब₂ ततः, दे₃ द₁
 ग₂ म₁ उ₁ तथा (→पुरा). -c) दे₄ अवतारश्च देवश्च.

८२. दे_{1.4.8-10} ते₁ द₁ ग₂ उ₁. cd ○. -a) दे_{1.3.4}.
 6.8-10 ग₂ म₁ उ₁ मुर्वे. मुए. मुव. देवेन, ग₂ देवानां
 (→देवस्य). -b) दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुव. ब्रह्मणा, द₁ म₁
 विनाशः, ग₂ वि** (→विष्णुना); दे_{1.8-10} मुर्वे. मुए. मुव.
 पुरा (→ततः). -d) मुर्वे. मुए. संजालाभो हरेस्ततः.

८३. दे_{1.4.8-10} ते₁. ○. -d) दे₃ ललाटे (→लला-
 टात्); द₁ उ₁ हि वः, ग₂ शिवः (→ततः).

रुद्राणां कथिता सृष्टिर्ब्रह्मणः प्रतिषेधनम् ।
 भूतिश्च देवदेवस्य वरदानोपदेशकौ ॥८४॥
 अन्तर्द्धानं च रुद्रस्य तपश्चर्याण्डजस्य च ।
 दर्शनं देवदेवस्य नरनारीशरीरता ॥८५॥
 देव्या विभागकथनं देवदेवात् पिनाकिनः ।
 देव्यास्तु पश्चात् कथितं दक्षपुत्रीत्वमेव च ॥८६॥
 हिमवद्बुहितृत्वं च देव्या माहात्म्यमेव च ।
 दर्शनं दिव्यरूपस्य वैश्वरूपस्य दर्शनम् ॥८७॥
 नाम्नां सहस्रं कथितं पित्रा हिमवता स्वयम् ।
 उपदेशो महादेव्या वरदानं तथैव च ॥८८॥
 भृगवादीनां प्रजासर्गो राज्ञां वंशस्य विस्तरः ।

८४. ते१. ०. -b) दे४ प्रतिषेधनं, दे६ प्रतिषेधनः
 (→प्रतिषेधनं). -c) का१ ब२.३ दे२.६ मुर्वे. ततश्च, ब१
 दे३.४ न१ उ१ स्तुतिश्च, द१ उ१ स्मृतिश्च, म१ स्तुतिभिर्
 (→भूतिश्च). -d) का१ ब२.३ दे२.६ °पदेशनं, ब१ दे४ °पदे
 शकं (दे४ °के); दे३ °पसेवकी (→°पदेशकी).

८५. ते१. ०. -a) ब२ अन्तर्द्धानस्य (→अन्तर्द्धानं च);
 दे१.६.८-१० उ१ मुर्वे. मुए. मुब. देवस्य (→रुद्रस्य). -b)
 ब१-३ दे६ न१ तु (→च); का१ ग्र२ उ१ तपश्चर्यामजस्य तु
 (का१ च), दे३ तपश्चर्या ह्यजस्य च, दे४ तपश्चर्यात्मिकस्य
 च, द१ म१ तपश्चर्यात्मिकस्य तु. -d) ब२ उ१ °शरीरतः,
 दे३ °शरीरिणः, न१ °शरीरिणां, ग्र२ °शरीरिता (→°शरीरता).

८६. -a) ते१ दिव्यं (→देव्या); द१ ग्र२ म१ उ१
 विवाहं (→विभाग°); ब२ विभागकथनं देव्याः, दे१०
 देव्यादिविभागकथनं. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. च (→तु).
 -d) दे८-१० °पुत्रित्वं (→°पुत्रीत्वं).

८७. न१ द१. ab ०. -b) दे१.४.८-१० मुर्वे. मुए.
 °याथात्म्य- (→°माहात्म्य-). -c) दे३.१० ते१ देव- (→दिव्य-).
 -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. विश्वरूपाक्षदर्शनं, दे३ म१ विश्वरूप-
 प्रदर्शनं, दे४ ग्र२ वैश्वरूप्यप्रदर्शनं, न१ वैश्वरूपाक्षदर्शनं, मुब.
 विश्वरूपस्य दर्शनं.

८८. -a) ब१ स्नात्वा (→नाम्नां); दे६ नाम्ना सहस्रस्य
 कथितं, उ१ नाम्नां सहस्रकथनं. -b) ब२ पुत्र्या (→पित्रा).

८९. -b) ब१ दे३ राज-; दे२.१० न१ राजा (→राज्ञां);
 दे४ विश्वस्य (→वंशस्य); ब२ विस्तरं (→विस्तरः). -d) न१
 ते१ °विनाशनं (→°विमर्दनं).

प्राचेतसत्वं दक्षस्य दक्षयज्ञविमर्दनम् ॥८९॥
 दधीचस्य च दक्षस्य विवादः कथितस्तदा ।
 ततश्च शापः कथितो मुनीनां मुनिपुंगवाः ॥९०॥
 रुद्रागतिः प्रसादश्च अन्तर्द्धानं पिनाकिनः ।
 पितामहस्योपदेशः कीर्त्यते रक्षणाय तु ॥९१॥
 दक्षस्य च प्रजासर्गः कश्यपस्य महात्मनः ।
 हिरण्यकशिपोर्नाशो हिरण्याक्षवधस्तथा ॥९२॥
 ततश्च शापः कथितो देवदारुवनौकसाम् ।
 निग्रहश्चान्धकस्याथ गाणपत्यमनुत्तमम् ॥९३॥
 प्रह्लादनिग्रहश्चाथ बलेः संयमनं ततः ।
 बाणस्य निग्रहश्चाथ प्रसादस्तस्य शूलिनः ॥९४॥

९०. दे३. ०; उ१. a ०. -a) का१ दे२ मरीचस्य
 (→दधीचस्य); न१ तु (→च); दे१.८.९ न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 यज्ञस्य (→दक्षस्य). -b) का१ ब१-३ दे२.६ न१ ते१ तथा, दे४
 तव, द१ ग्र२ तु वः, म१ ततः (→तदा). -c) ब२ शापः, + नाशः,
 न१ भावः, म१ वंशः (→शापः); द१ ग्र२ उ१ ततश्च वंशचरितं
 (उ१ °ता). -d) द१ ग्र२ उ१ कथितो (उ१ °ता) (→मुनीनां);
 ते१ मुनीनां भावितात्मनां.

९१. दे३.४. ०. -a) न१ स्यात् (→च); का१ रुद्राग्रया
 (भि) प्रसादं तु, ब१-३ द१ ग्र२ उ१ रुद्रागतिप्रसादः स्यात्, दे२
 रुद्राग्रभिप्रसादः स्यात्, दे१० रुद्रागतिप्रसादश्च, म१ रुद्रायतिः
 प्रसादोऽस्य. -b) म१ अन्तर्द्धानं (→अन्तर्द्धानं). -c) दे१.८-१०
 न१ ते१ म१ मुर्वे. मुए. मुब. पितामहोपदेशः स्यात् (ते१ म१ °श्च).
 -d) ते१ म१ कीर्तितो (→कीर्त्यते); दे१.८.९ मुर्वे. मुए. वैरणाय
 (→रक्षणाय); ब२ द१ च (→तु).

९२. दे३. ab ०. -a) ब३ दे४.६ तु (→च); द१ ग्र२
 °सर्गं (→°सर्गः). -b) द१ ग्र२ म१ उ१ कश्यपस्य (→कश्यपस्य).
 -c) दे६ हिरण्यं (→हिरण्य-); का१ दे४ °कश्यपोर्
 (→°कशिपोर्); दे४ न्यासो (→नाशो). -d) दे६ हिरण्याक्षं
 (→हिरण्याक्ष-).

९३. ते१. d ०. -a) दे१० ततस्य (→ततश्च);
 न१ भावः (→शापः).

९४. का१ ब१.३ दे२ न१ ते१. cd. ०. -a) उ१
 °निग्रहं (→°निग्रह-). -b) ब१ बालः, ब२ बाणः, ब३ दे६ बने
 (→बले); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. त्वथ, दे३ द१ ग्र२ म१
 उ१ तथा (→ततः). -c) दे३ वाराणस्या निग्रहश्च, ग्र२
 बाणस्य निग्रहश्चाथः. -d) ग्र२ द१ प्रसादश्चैव शूलिनः.

वै. २.४६.६४ ऋषीणां वंशविस्तारो राज्ञां वंशाः प्रकीर्तिताः ।
 वसुदेवात् ततो विष्णोरुत्पत्तिः स्वेच्छया हरेः ॥१९५
 दर्शनं चोपमन्योर्वै तपश्चरणमेव च ।
 वरलाभो महादेवं दृष्ट्वा साम्बं त्रिलोचनम् ॥१९६
 कैलासगमनं चाथ निवासस्तत्र शार्ङ्गिणः ।
 ततश्च कथ्यते भीतिद्वारवत्या निवासिनाम् ॥१९७
 रक्षणं गरुडेनाथ जित्वा शत्रून् महाबलान् ।
 नारदागमनं चैव यात्रा चैव गरुत्मतः ॥१९८
 ततश्च कृष्णागमनं मुनीनामागतस्ततः ।
 नैत्यकं वासुदेवस्य शिवलिङ्गार्चनं तथा ॥१९९
 मार्कण्डेयस्य च मुनेः प्रश्नः प्रोक्तस्ततः परम् ।

९५. -b) दे४ द१ ग२ म१ राज्ञः, दे६ न१ राज्ञा
 (→राज्ञां); दे२.६.१० ग२ वंशः (→वंशाः); ते१ राज्ञां वंशस्तथैव
 च. -c) ब१.२ दे१.४.८.१० न१ द१ उ१ वासुदेवात् (→वासुदेवात्);
 दे३ यतो (→ततो).

९६. -a) ते१ च (→वै). -c) द१ ग२ म१ महादेवात्
 (→महादेवं). -d) ब१ दे६ शाम्बं, द१ ग२ म१ उ१ श
 (ग२ स) वै (→साम्बं); दे१.८.९ त्रिलोचनः (→त्रिलोचनं).

९७. -a) द१ ग२ म१ चापि (→चाथ). -b) दे१.४
 ग२ मुर्वे. मुए. तस्य (→तत्र); द१ निवासस्य च धीमतः,
 उ१ निवासश्चापि धीमतः. -c) ब३ दे३ तपश्च (→ततश्च);
 द१ ग२ म१ उ१ कथिता (→कथ्यते); दे१० नीतिर, द१ भूतिर
 (→भीतिर). -d) का१ ब२.३ दे१.४.६ न१ द१ म१ मुर्वे. मुए.
 मुब. द्वारवत्या (→द्वारवत्या).

९८. -a) दे३ ततश्च (→रक्षणं); दे४ गरुडेनाहि, ते१
 गरुडेनाभि- (→गरुडेनाथ). -b) का१ ब१-३ दे२ द१ ग२ म१ उ१
 महात्मना, दे३ रणाजिरे, ते१ महात्मनः (→महाबलान्).

९९. -a) म१ कृष्ण- (→कृष्णा-). -b) दे१.८.९ मुर्वे.
 मुए. आश्रमस्, दे१० न१ आगमस् (→आगतिसु); द१ ग२ उ१
 तथा (→ततः); का१ मुनीनां संगतिस्ततः. -c) ब२.३ उ१
 मुब. नैत्यकं, दे३ नैष्ठिक्यं, दे४ नैमित्तिकं (→नैत्यकं).

१००. -a) द१ तु (→च). -b) ते१ द१ ग२ म१ उ१
 प्रश्नाः प्रोक्ताः (→प्रश्नः प्रोक्तः); न१ परः, द१ ग२ म१ पुरा
 (→परं). -c) दे१ ते१ लिङ्गार्चनं (→लिङ्गार्चन-). -d) का१
 ब१-३ दे२.३.४ ते१ द१ ग२ म१ उ१ च (→स-); न१ अलिङ्गस्यापि
 सलिङ्गिनः.

लिङ्गार्चननिमित्तं च लिङ्गस्यापि सलिङ्गिनः ॥१००
 याथात्म्यकथनं चाथ लिङ्गाविर्भाव एव च ।
 ब्रह्मविष्णोस्तथा मध्ये कीर्तितो मुनिपुंगवाः ॥१०१
 मोहस्तयोस्तु कथितो गमनं चोर्ध्वतोऽप्यधः ।
 संस्तवो देवदेवस्य प्रसादः परमेष्ठिनः ॥१०२
 अन्तर्धानं च लिङ्गस्य साम्बोत्पत्तिस्ततः परम् ।
 कीर्तिता चानिरुद्धस्य समुत्पत्तिर्द्विजोत्तमाः ॥१०३
 कृष्णस्य गमने बुद्धिर्ऋषीणां भागतिस्तथा ।
 अनुशासितं च कृष्णेन वरदानं महात्मनः ॥१०४
 गमनं चैव कृष्णस्य पार्थस्यापि च दर्शनम् ।
 कृष्णद्रोपायनस्योक्ता युगधर्मा सनातनाः ॥१०५

१०१. उ१. ॐ; दे४ द१ ग२ म१. cd ॐ. -a) का१
 ब३ दे२ या(का१ य)थाथ्यं(ब३ ०र्थ), ब२ दे३ न१ माहात्म्यं, दे१०
 याथात्म- , ते१ पार्थस्य (→याथात्म्य-); का१ ब२.३ दे२.४ ०कथितं
 (→०कथनं); दे३ चैव, द१ ग२ म१ चापि (→चाथ). -b)
 दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. लिङ्गाद्वै भीतिरेव च, द१ ग२ लिङ्गा-
 विर्भावमेव च. -c) ब२ दे३. ते१ विष्णोस्, दे७ विष्णुस्
 (→विष्णोस्) -d) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. कीर्तिताः
 (→कीर्तितो).

१०२. उ१. ॐ; ब१. bcd ॐ. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए.
 मुब. वै, दे३ हि, द१ ग२ म१ च (→तु). -b) दे१.८-१० मुर्वे.
 मुए. मुब. चोर्ध्वतो ह्यधः (दे१० ०तः) (→चोर्ध्वतोऽप्यधः);
 दे३ गमनं पर्वतस्य च. -c) ते१ संभवो (→संस्तवो).

१०३. ब१. ॐ; दे४. cd ॐ. -b) दे३ न१ साम्बो-
 त्पत्तिस्तथैव च. -c) का१ ब२.३ दे२.६ न१ ते१ द१ ग२ उ१
 कीर्त्यते (→कीर्तिता); दे१.६ द१ उ१ वानि० (→चानि०).

१०४. दे४. ॐ; ब१. abc ॐ; ग२. cd ॐ. -a)
 द१ ग२ म१ उ१ सिद्धिर् (→बुद्धिर्). -b) ब२ द१ म१ आगमस्,
 न१ आगतस्, ग२ उ१ विषदस् (→आगतिसु); का१ ब२.३ दे२.३.६
 न१ ते१ द१ म१ उ१ ततः (→तथा). -c) दे१.८-१० न१ ते१ द१
 मुर्वे. मुए. मुब. अनुशासनं (→अनुशासितं); का१ कृष्णस्य
 (→कृष्णेन); दे३ उपासनं तु कृष्णेन. -d) का१ ब१-३ न१ ते१
 द१ म१ उ१ महात्मनां (→महात्मनः).

१०५. -a) ते१ म१ चापि, द१ ग२ उ१ चाथ (→चैव).
 -b) ब१ पार्थिवस्याप्यदर्शनं, दे१.४.८-१० न१ मुर्वे. मुए. मुब.
 पार्थस्याप्यथ दर्शनं, दे३ पुण्यमहात्म्यदर्शनं, द१ ग२ म१ पार्थस्यापि

अनुग्रहोऽथ पार्थस्य वाराणसीगतस्ततः ।
 पाराशर्यस्य च मुनेर्व्यासस्याद्भुतकर्मणः ॥१०६॥
 वाराणस्याश्च माहात्म्यं तीर्थानां चैव वर्णनम् ।
 तीर्थयात्रा च व्यासस्य देव्याश्चैवाथ दर्शनम् ।
 उद्वासनं च कथितं वरदानं तथैव च ॥१०७॥
 प्रयागस्य च माहात्म्यं क्षेत्राणामथ कीर्तनम् ।
 फलं च विपुलं विप्रा मार्कण्डेयस्य निर्गमः ॥१०८॥
 भुवनानां स्वरूपं च ज्योतिषां च निवेशनम् ।
 कीर्त्यन्ते चैव वर्षाणि नदीनां चैव निर्णयः ॥१०९॥
 पर्वतानां च कथनं स्थानानि च दिवौकसाम् ।
 द्वीपानां प्रविभागश्च श्वेतद्वीपोपवर्णनम् ॥११०॥

(द१ ०५) प्रदर्शनं. -c) ब१ दे१.४.८-१० द१ ग२ उ१ मुर्वे. मुए.
 द्वैपायनस्योक्तं, म१ द्वैपायनेनोक्तो (→द्वैपायनस्योक्ता). -d)
 ब१ दे२.४ न१ म१ सनातनः (→सनातनाः).

१०६. दे६. ab ०. -a) म१ अनुग्रहश्च (→अनुग्रहोऽथ);
 दे३ पार्वत्या (→पार्थस्य). -b) ब२.३ दे१.४.८-१० ते१ द१ ग२ म१
 मुर्वे. मुए. मुव. वाराणस्यां (ब३ ते१ म१ ०स्याः) (→वाराणसी-);
 द१ ग२ म१ उ१ तथा (→ततः).

ग२ म१ उ१ पुस्तकेषु b, c मध्ये—

* ब्रह्मविष्णोस्तथा मध्ये कीर्तितं मुनिपुंगवाः (= १०१cd)

१०७. दे६. a ०. -a) दे३.४ म१ [अ]थ, ते१ तु
 (→च); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. व्यासस्य तीर्थयात्रा च. -d)
 दे४ देवाश्च (→देव्याश्च); दे३ वर्णनं (→दर्शनं); दे१ देव्याश्चै-
 वाप्यदर्शनं, ते१ देव्याश्चैव च दर्शनं, द१ ग२ उ१ देव्याश्च
 व्यासदर्शनं. -c) दे४ उद्वाहनं, न१ उत्पावनं (→उद्वासनं).

१०८. ते१. cd ०. -b) ब२.३ क्षेत्राणां मुनिपुङ्गवाः.
 -c) का१ ब२.३ फलं मु-, दे२ फलंस्तु (→फलं च); ब२ फलं
 स्वर्गफलं विप्रा. -d) द१ ग२ निर्गमं (→निर्गमः).

१०९. न१. ०. -b) ब१ वा (→च); ग२ विवेचनं,
 म१ निवेदनं, उ१ विवेशनं (→निवेशनं). -c) ब१.३ दे२.६ ते१
 कीर्त्यन्ते चैव, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. कीर्तितश्चापि (→कीर्त्यन्ते
 चैव); ब२ दे१.३.४.८-१० ते१ मुर्वे. मुए. मुव. वर्षाणां (→वर्षाणि).
 -d) दे१० जनानां, द१ दिनानां (→नदीनां).

११०. का१. cd ०. -a) ब२ दे३ ते१ ग२ कथितं
 (→कथनं). -b) ते१ स्थितिश्चैव दिवौकसां. -c) द१ च (→प्र-).
 -c) दे१.८-१० ग२ उ१ प्रवि(दे१० ०ति)भागं (→प्रविभागश्च).
 -d) ब१-३ दे३ ते१ श्वेतद्वीपस्य (→श्वेतद्वीपोप-).

शयनं केशवस्याथ माहात्म्यं च माहात्मनः ।
 मन्वन्तराणां कथनं विष्णोर्माहात्म्यमेव च ॥१११॥
 वेदशाखाप्रणयनं व्यासानां कथनं ततः ।
 अवेदस्य च वेदानां कथनं मुनिपुंगवाः ॥११२॥
 योगेश्वराणां च कथा शिष्याणां चाथ कीर्तनम् ।
 गीताश्च विविधा गुह्या ईश्वरस्याथ कीर्तिताः ॥११३॥
 वर्णाश्रमाणामाचाराः प्रायश्चित्तविधिस्ततः ।
 कपालित्वं च रुद्रस्य भिक्षाचरणमेव च ॥११४॥
 पतिव्रतायाश्चाख्यानं तीर्थानां च विनिर्णयः ।
 तथा मङ्गलकस्याथ निग्रहः कीर्त्यते द्विजाः ॥११५॥

१११. का१. ०. -a) ते१ गमनं (→शयनं); म१ वासु-
 देवस्य (→केशवस्याथ). -b) द१ उ१ माहात्मनां (→माहात्मनः).
 -c) दे६ महासुराणां (→मन्वन्तराणां); दे३ कथितं (→कथनं).
 -d) दे३ विष्णोर्माहात्म्यमुत्तमं.

अतः परं दे२ अधिकम्

* अवेदस्य च वेदानां कथितं मुनिपुङ्गवाः ॥ (= ११२ cd)

११२. दे२.४ द१ ग२ म१ उ१. cd ०; दे६. d ०; का१
 ब१-३ दे६ न१ ते१ पूर्वार्धस्थाने उत्तरार्ध, उत्तरार्धस्थाने पूर्वार्ध-
 मिति विलोमरूपेण पठितोऽयं श्लोकः. -a) का१ शास्त्र-
 (→शाखा-). -c) दे१.३.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. वेदस्य (→वेदानां).
 का१ ब१-३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. कथितं (→कथनं).

११३. -a) का१ ब१-३ दे६ ते१ च तथा, म१ कथनं
 (→च कथा). -b) द१ चापि, दे३ न१ द१ ग२ उ१ चैव, दे६ चात्र
 (→चाथ); ब१ दे४ कीर्तितं (→कीर्तनं). -c) का१ ब१-३ न१
 ते१ पुण्याः, दे४ द१ ग२ म१ उ१ सूक्ताः (→गुह्या). -d) दे३
 ईश्वरस्यानु- (→ईश्वरस्याथ); ब२ कीर्तनं (→कीर्तिताः); ब१
 ईश्वरस्य ते कीर्तिताः, द१ ग२ म१ उ१ ईश्वरस्य प्रकीर्तिताः.

११४. -a) ब१ दे३.६ न१ द१ उ१ ०चारः (→०चाराः).
 -b) दे३ उ१ तथा (→ततः). -c) ब१.३ न१ ग२ का(ब१ ग२
 क) पिलत्वं च, दे३ कापालित्वं, दे६ कापालित्वं च (→कपा-
 लित्वं च). -d) दे२ ०करणं (→०चरणं).

११५. -a) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुव. पतिव्रतानामा-
 ख्यानं. -b) न१ ०निश्चयः (→०निर्णयः); दे३ ग२ तीर्थानां च
 निर्णयः. -d) ब१ दे१.३.८-१० म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुव. कीर्तितो
 (→कीर्त्यन्ते); द१ ग२ उ१ बुधाः (→द्विजाः).

वै.२.४६.११६ वधश्च कथितो विप्राः कालस्य च समासतः ।
 देवदारुवने शंभोः प्रवेशो माधवस्य च ॥११६॥
 दर्शनं षट्कुलीयानां देवदेवस्य धीमतः ।
 वरदानं च देवस्य नन्दिने तु प्रकीर्तितम् ॥११७॥
 नैमित्तिकस्तु कथितः प्रतिसर्गस्ततः परम् ।
 प्राकृतः प्रलयश्चोद्धवं सबीजो योग एव च ॥११८॥
 एवं ज्ञात्वा पुराणस्य संक्षेपं कीर्तयेत् तु यः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥११९॥
 एवमुक्त्वा श्रियं देवीमादाय पुरुषोत्तमः ।
 संत्यज्य कूर्मसंस्थानं स्वस्थानं च जगाम ह ॥१२०॥
 देवाश्च सर्वे मुनयः स्वानि स्थानानि भेजिरे ।
 प्रणम्य पुरुषं विष्णुं गृहीत्वा ह्यमृतं द्विजाः ॥१२१॥
 एतत् पुराणं परमं भाषितं कूर्मरूपिणा ।

११६. -a) दे० वृषश्च, द० विधश्च (→वधश्च).
 -d) दे०.१ म० प्रवेशे (→प्रवेशो).

११७. -a) द० ग० दर्शनात् (→दर्शनं); ब० षट्कुली-
 दीनां (→षट्कुलीयानां). -d) ब० ते० नन्दिनस्तु, दे०.१-१०
 मुवें. मुए. मुब. नन्दने तु (→नन्दिने तु).

११८. -a) ब० दे०.१-१० ते० मुवें. मुए. च (→तु).
 -b) दे० प्रतिसर्ग (→प्रतिसर्गस्). -c) दे० चाथ, दे० द०
 ग० म० उ० चोक्तः, ते० चैव (→चोद्धवं). -d) का० सबीजो,
 +सबीजो (→सबीजो).

११९. -a) म० पुराणानां (→पुराणस्य). -b) दे०
 तु सः, ग० उ० ततः (→तु यः).

१२०. -c) ब० संपूज्य (→संत्यज्य); दे० कूर्मः
 (→कूर्म-); दे० द० ग० म० रूपं स्वं (→संस्थानं). -d)
 ब० संस्थानं च, दे० भगवांश्च, दे० संस्थानं प्र-, न० द० स्वस्थानं
 प्र- (→स्वस्थानं च); म० च (→ह) दे०.१-१० मुवें. मुए.
 प्रजगाम हरस्तदा, दे० स्थानं चैव जगाम ह.

१२१. -a) दे० देवाश्च मुनयः सर्वे. -c) म० कृष्णं
 (→विष्णुं). -d) का० ब०-३ दे०.२ गृहीत्वा (ब० त)स्था-
 (→गृहीत्वा ह्य-); द० पुनः, म० सुराः (→द्विजाः).

१२२. -a) दे०.१-१० मुवें. मुए. सकलं, दे० कथितं
 (→परमं). -b) दे० परमं (→भाषितं). -c) ब०.२ देवादि^०,
 ब० दे०.१-१० मुवें. मुए. मुब. देवादि^० (→देवादि^०). -d)

साक्षाद् देवादिदेवेन विष्णुना विश्वयानिना ॥१२२॥
 यः पठेत् सततं मर्त्यो नियमेन समाहितः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥१२३॥
 लिखित्वा चैव यो दद्याद् वैशाखे मासि सुव्रतः ।
 विप्राय वेदविदुषे तस्य पुण्यं निबोधत ॥१२४॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ।
 भुक्त्वा च विपुलान्स्वर्गं भोगान्दिव्यान्सुशोभनान् ॥१२५॥
 ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो विप्राणां जायते कुले ।
 पूर्वसंस्कारमाहात्म्याद् ब्रह्मविद्यामवाप्नुयात् ॥१२६॥
 पठित्वाध्यायमेवैकं सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 योऽर्थं विचारयेत् सम्यक् स प्राप्नोति परंपदम् ॥१२७॥
 अध्येतव्यमिदं नित्यं विप्रैः पर्वणि पर्वणि ।
 श्रोतव्यं च द्विजश्रेष्ठा महापातकनाशनम् ॥१२८॥

उ० हरिणा (→विष्णुना); दे० द० ग० म० उ० देव^० (→विश्व^०).

१२३. -a) दे०.३-१० मुवें. मुए. विप्रा, मुब. भक्त्या
 (→मर्त्यो). -b) दे०.१-१० मुवें. मुए. मुब. समासतः
 (→समाहितः).

१२४. -a) ग० चापि, उ० वापि (→चैव). -b) न०
 द० ग० म० उ० सुव्रताः (→सुव्रतः); दे०.१-१० मुवें. मुए. मुब.
 वैशाखे कार्तिकेऽपि वा. -d) ब० निशामय (→निबोधत).

१२५. -b) ब० समाहितः (→समन्वितः). -c)
 का० भुक्त्वा सु, ब० भुक्त्वाथ, दे०.४-१० न० ते० द० ग० म० उ०
 मुवें. मुए. मुब. तु (→च); दे० सकलान् (→विपुलान्); ब०
 दे०.१-१० मुवें. मुए. मुब. मर्त्यो, ब० स्वर्गं, दे० स्वर्गं, दे० ते०
 द० ग० म० उ० भोगान् (→स्वर्गं). -d) दे० तु (→सु); दे०.४-१०
 म० उ० स्वर्गलोके सु (द० पु)शोभनान्, दे० दिव्यान् भोगान्
 सुशोभनान्, ते० स्वर्गं दिव्यान् सुशोभनान्, ग० सर्वलोके
 सुशोभनान्.

१२६. -c) ब० पूर्व वेदेषु निष्णातो.

१२७. न०. ०. -a) दे० पठेद्वा (→पठित्वा); ब०
 एकं वै, दे० एकैकं (→एवैकं). -b) ब० दे०.१० विमुच्यते
 (→प्रमुच्यते). -c) ते० यश्च संवासेत् सम्यक्. -d) द०
 समाप्नोति, म० संप्राप्नोति (→स प्राप्नोति); ब० दे०.३-१० ते०
 मुवें. मुए. मुब. प्राप्नोति परमं पदम्.

१२८. न०. ०. -a) ब० दे०.१-१० मुवें. मुए. मुब.
 पुण्यं (→नित्यं); दे० अध्येतव्या त्रयी नित्यं.

एकतस्तु पुराणानि सेतिहासानि कृत्स्नशः ।
 एकत्र चैवं परममेतदेवातिरिच्यते ॥१२९॥
 धर्मनैपुण्यकामानां ज्ञाननैपुण्यकामिनाम् ।
 इदं पुराणं मुक्त्वैकं नास्त्यन्यत् साधनं परम् ॥१३०॥
 यथावदत्र भगवान् देवो नारायणो हरिः ।
 कथ्यते हि यथा विष्णुर्न तथाऽन्येषु सुव्रताः ॥१३१॥
 ब्राह्मी पौराणिकी चेयं संहिता पापनाशनी ।
 अत्र तत् परमं ब्रह्म कीर्त्यते हि यथार्थतः ॥१३२॥
 तीर्थानां परमं तीर्थं तपसां च परं तपः ।
 ज्ञानानां परमं ज्ञानं व्रतानां परमं व्रतम् ॥१३३॥

१२९. न१. ॐ. -c) का१ दे२.६ म१ एकत्र वेदं परमं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. एकत्र परमं वे(दे१० मुब. चे) दं, ते१ एकत्र चैतत्परमं, ग्र२ एतत्तदेव परमं, उ१ एकमेवेदमपरं.

१३०. न१. ॐ; दे१.८-१० मुर्वे. मुए. ab. ॐ. -a) का१ ०निपुण०, ब२ ते१ द१ म१ ०नैपुण० (→०नैपुण्य०); दे४ धर्मपुराणकामानां. -b) ब३ कुले, द१ उ१ ध्यान- (→ज्ञान-); का१ ब२ दे२.३ ते१ ग्र२ ०नैपुण० (→०नैपुण्य०); म१ ज्ञाननैपुण्य-मानिनाम्. -d) ब१ शोधनं (→साधनं); दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नान्यत्साधनकं परं, उ१ नान्यत्र लभते परं.

१३१. न१. ॐ. -b) ब२ देवदेवेश्वरो हरिः, दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ देवो नारायणः प्रभुः. -c) दे१.३.४.६.८-१० द१ ग्र२ म१ उ१ कीर्त्यते (→कथ्यते); द१ ग्र२ च, म१ ह (→हि). -d) का१ तु ध्यात्रेषु, ब२ तथान्येव, दे३ तथान्यत्र, ग्र२ उ१ तथान्ये च (→तथान्येषु); दे२ सुव्रतः, दे६ सुव्रत (→सुव्रताः).

१३२. न१. ॐ. -a) ग्र२ ब्राह्मं (→ब्राह्मी); ब१ दे४ द१ ग्र२ म१ उ१ पुराणिकी (→पौराणिकी); दे१० चैव, उ१ चाथ (→चेयं). -c) म१ अत्र तत्परमो धर्मः.

१३३. न१. ॐ. -a) दे३ च परं, म१ प्रवरं (→परमं). -b) ब२ दे१० द१ म१ उ१ तपसां परमं तपः. -c) दे३ च परं (→परमं).

१३४. न१ दे६. ॐ. -b) ब१ वृषलानां च सन्निधौ. -c) दे१.३.४.८-१० म१ मुर्वे. मुए. मुब. चैव (→स तु); ते१ मोहात्मा (→मुहात्मा); द१ योऽधीते चैव माहात्म्यं, ग्र२ उ१ योऽधीते तु नरो मोहाव. -d) का१ ब१-३ दे२ ते१ प्रयाति, दे१.८ संयाति (→स याति).

नाध्येतव्यमिदं शास्त्रं वृषलस्य च सन्निधौ ।
 योऽधीते स तु मोहात्मा स याति नरकान् बहून् ॥१३४॥
 श्राद्धे वा दैविके कार्ये श्रावणीयं द्विजातिभिः ।
 यज्ञान्ते तु विशेषेण सर्वदोषविशोधनम् ॥१३५॥
 मुमुक्षूणामिदं शास्त्रमध्येतव्यं विशेषतः ।
 श्रोतव्यं चाथ मन्तव्यं वेदार्थपरिवृंहणम् ॥१३६॥
 ज्ञात्वा यथावद् विप्रेन्द्रान् श्रावयेद्भक्तिसंयुतान् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥१३७॥
 योऽश्रद्धधाने पुरुषे दद्याच्चाधार्मिके तथा ।
 स प्रेत्य गत्वा निरयान् शुनां योनिं व्रजत्यधः ॥१३८॥

१३५. न१ दे६. ॐ; ते१. cd ॐ. -c) ब३ द१ म१ उ१ श्राद्धे वा (उ१ च) वैदिके कार्ये, ते१ श्राद्धे वैवाहिके चैव, ग्र२ श्राद्धवैदिककार्येषु. -b) दे४ श्रावणीयं प्रयत्नतः, ते१ श्रावणीयं विशेषतः, मुर्वे. श्राव्यं चैवं द्विजातिभिः. -d) दे३.१० ०विनाशनं (→०विशोधनं).

१३६. न१ दे६. ॐ; ते१. ab ॐ. -a) का१ ब२.३ दे२ मुमुक्षुभिरिदं शास्त्रं, दे४ ग्र२ मुर्वे. मुब. मुमुक्षूणामिदं शास्त्रं. -c) ब२ चापि (→चाथ); ते१ श्रोतव्यं च यथेष्टव्यं.

१३७. न१. ॐ. -a) द१ ग्र२ उ१ श्रुत्वा (→ज्ञात्वा); ग्र२ उ१ विप्रांश्च (→विप्रेन्द्रान्). -b) का१ ध्यान०, दे२ ज्ञान० (→भक्ति०).

१३७ श्लोकानन्तरं उ१ पुस्तके अधिकम्—

६७. *तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आचार्यं पूजयेत्सुधीः ।

१३७ श्लोकानन्तरं का१ दे२.४ द१ ग्र२ म१ पुस्तके अधिकम्—

६८. *आचार्यं पूजयेत्पश्चाद् वस्त्राभरणसंयुतैः ।

भूमिधेनुं च धान्यं च दद्याद्विजानुसारतः ।

अपूजिते महान् दोषो न तत्फलमवाप्नुयात् ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आचार्यं पूजयेत्सुधीः । [४]

[-१] द१ ग्र२ ०संयुतं, म१ ०भूषणैः (→०संयुतैः). -२] दे४ गवां च, द१ म१ गावश्चैव, ग्र२ गावश्च (→धेनुं च); द१ ग्र२ विप्राय (→धान्यं च).

१३८. न१ दे६. ॐ. -a) दे३ ना श्रद्धधाने (→योऽश्रद्ध-धाने). -b) ब१ द१ ग्र२ म१ बाधार्मिके, दे३ ते१ नाधार्मिके (→चाधार्मिके). -c) ब३ दे१.८-१० मुर्वे. मुए. संप्रेत्य (→स प्रेत्य); ब२ नरकान्, दे३.४ द१ ग्र२ म१ उ१ निरयं

वै. ४६.१३८ नमस्कृत्वा हरिं विष्णुं जगद्योनिं सनातनम् ।
अध्येतव्यमिदं शास्त्रं कृष्णद्वैपायनं तथा ॥१३९॥
इत्याज्ञा देवदेवस्य विष्णोरमिततेजसः ।
पाराशर्यस्य विप्रर्षेर्व्यासस्य च महात्मनः ॥१४०॥
श्रुत्वा नारायणाद् दिव्यां नारदो भगवानृषिः ।
गौतमाय ददौ पूर्वं तस्माच्चैव पराशरः ॥१४१॥
पराशरोऽपि भगवान् गङ्गाद्वारे मुनीश्वराः ।
मुनिभ्यः कथयामास धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥१४२॥
ब्रह्मणा कथितं पूर्वं सनकाय च धीमते ।
सनत्कुमाराय तथा सर्वपापप्रणाशनम् ॥१४३॥

सनकाद् भगवान् साक्षाद् देवलो योगवित्तमः ।
अवाप्तवान् पञ्चशिखो देवलादिदमुत्तमम् ॥१४४॥
सनत्कुमाराद् भगवान् मुनिः सत्यवतीसुतः ।
लेभे पुराणं परमं व्यासः सर्वार्थसंचयम् ॥१४५॥
तस्माद् व्यासादहं श्रुत्वा भवतां पापनाशनम् ।
ऊचिवान् वै भवद्भिश्च दातव्यं धार्मिके जने ॥१४६॥
तस्मै व्यासाय गुरवे सर्वज्ञाय महर्षये ।
पाराशर्याय शान्ताय नमो नारायणात्मने ॥१४७॥
यस्मात् संजायते कृत्स्नं यत्र चैव प्रलीयते ।
नमस्तस्मै सुरेशाय विष्णवे कूर्मरूपिणे ॥१४८॥

इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥

उपरिविभागः समाप्तः

॥ इति श्रीकूर्मपुराणं समाप्तम् ॥

(→निरयान्); ते१ सप्रेत्य नरकं गत्वा. -d) का१ ब१.३ दे२ ते१ म१ ब्रजत्यथ, दे४.१० ब्रजेदघ्नः, द१ ग२ उ१ प्रपद्यते (→ब्रजत्यवः) १३९. न१ दे६. ०; का१ ब२ दे२.६.९ ग२. cd ०. -a) का१ ब२.३ दे१.२.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. नमस्कृत्य (→नमस्कृत्वा).

१४०. न१ दे६ ते१. ०. -d) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ परमात्मनः (→च महात्मनः).

१४१. न१ दे६ उ१. ०. -a) का१ ब१-३ दे३.४ ते१ द१ ग२ म१ दिव्यं, दे१.८-१० मुर्वे. मुए. मुब. देवात् (→दिव्यां).

१४२. दे६ न१. ०. -a) ब२ हि, दे३ [अ]थ (→[अ] पि); ते१ पाराशर्योऽपि भगवान्. -c) ब१ मुनीनां, दे४ मुनिभिः, म१ ऋषिभ्यः (→मुनिभ्यः).

१४३. दे६ न१. ०. -a) दे१ ब्रह्मणां (→ब्रह्मणा); ब३ दे१० कथितां (ब१ ता) (→कथितं); का१ तत्तु (→पूर्व). -b) दे३ नारदाय (→सनकाय). -c) ग२ उ१ च तथा (→तथा)

१४४. दे६ न१. ०; ते१. cd ०. -a) दे१० योगी, ते१ प्राप (→साक्षाद्); दे३ उ१ सनत्कुमाराद्भगवान्. -b) दे३ देवलो योगमुत्तमं.

१४५. दे६. न१. ०; ते१. cd ०. -c) दे१.८-१० मुर्वे. मुए. एतत् (→लेभे); द१ ग२ उ१ भगवान् (→परमं). -d) द१ ग२ संचये (→संचयं).

१४६. दे६ न१. ०. -a) ब२ तस्माद् व्यासादिद् श्रुत्वा.

१४७. दे६ न१. ०. -a) दे१.३.४.८-१० द१ ग२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. मुनये (→गुरवे). -d) दे३ साक्षात् (→नमो); ते१ नमो नारायणाय ते.

१४८. दे६ न१. ०. -a) दे३.४ विश्वं (→कृत्स्नं). -b) दे१ चैवं (→चैव); का१ महीयते (→प्रलीयते); दे३ यत्रैव प्रविलीयते, ग२ यत्र च प्रविलीयते. -c) दे१ मुए. मुब. परेशाय (→सुरेशाय).

पुष्पिका—

पुराणनाम—का१ दे४ इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुपरिविभागे, ब१ इत्यादिकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां उपरिभागे, ब२ इति कूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां, ब३ इतिकूर्मपुराणे षट्साहस्रिकायां संहितायां उपरिभागे, दे१ इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां उपरिविभागे व्यासगीतासु, दे२ द१ ग२ म१ इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां उपरिभागे, दे३ इति कूर्मपुराणे, दे६ इति श्रीकूर्मपुराणे, दे८.९ मुए. इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां उपरि (मुए. ०वि) भागे व्यासगीतासु, दे१० इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायां, न१ इति श्रीकूर्मपुराणे, ते१ इत्यादिमहापुराणे श्रीकूर्मे षट्साहस्र्यां संहितायां उपरिभागे, उ१ इति श्रीकूर्मपुराणे (ने ?) श्रीमत्षट्साहस्रिकायां उपरिभागे, मुर्वे. इति श्रीकूर्मपुराणे षट्साहस्र्यां संहितायामुत्तरार्द्धे व्यासगीतासु, मुब. इति श्रीकूर्मे महापुराणे उपरिभागे. अध्यायनाम—का१ ब१-३ दे१.४.८-१० द१

ग्र२ म१ उ१ मुर्वे. मुए. ॐ; दे६ ग्रन्थानुक्रमकथनं समाप्तम्, न१ अनुक्रमणिकाफलकथनं नाम, ते१ अनुक्रमकथनं नाम, मुव. प्रति-सर्गादिकथनं नाम. अध्यायसंख्या—दे६. ॐ; का१ मुव. चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥, ब१ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः, ब२ ॥६३॥, ब३ दे२.४ चत्वारिंशोऽध्यायः, दे१.१० मुर्वे. षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥, दे३ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः, दे४.९ द१ ग्र२ म१ उ१ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः, न१ पञ्चनवतितमोऽध्यायः, ते१ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः, मुए. पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः.

अध्यायसंख्यानन्तरमधिकम्—

का१—कूर्मपुराणमिति समाप्तम् । इदं रणवीरसिंहैः कथाप्रसङ्गेन वित्तविषयीकृतम् संवत् १६१२अष्ट.....श्रुतमिति काश्यां..... शुभं भूयात् । इदं श्रीमद्दीवानज्ज्वालालासहायैः प्रबन्धकल्पनाश्रवणेन भावगोचरीकृतं संवत् १९२० कुम्भार्कस्य २० जंभुमध्ये शुभं स्यादोम् ।

ब१—समाप्तमिदं पुराणमिति । यथादृष्टं तथा लिखितमित्यादि ॥श्रीरामः॥ नारायणपरावेदा नारायणपराक्षराः । नारायण-पराशक्तिर्नारायणपरागतिः ॥ॐ गुरवे नमः । अङ्गाब्धिकाले-कमिति शकाब्दे गते नभस्त्रीयतमिषपक्षे त्रयोदशीमुक्तशशाङ्कं जोह्वयलेखि कूर्मख्यमिदं पुराणं । यस्यैताल्लिखितं पुराणममलं कौर्मसदावृद्धिदं । तथेष्टं विपुलं ददातु नियतं कूर्मरूपी हरिः ।

यस्या ते सततं मनो नियुनता भूदेवसंरक्षणे ।
दुष्प्राप्यं जगतीतले नहि भवेत् तस्यानुकूलो हरिः ॥श्रीहरिः॥

ब२—समाप्तं चेदं कूर्मपुराणं ॥ शाके...सप्त षोडशमिति वर्षे व्यतीते शुचे बह्वैः काधिकविश्वतद भव लिलप्या समाप्तं महत् । श्री कूर्मख्यपुराणकं भवमहा भूपार पारान्तु तज्ज्ञानोत्पत्ति निदानमीश्वरमुख्या भोजान्वितं धीमतां षट् कर्म्मन्वयसंहृतस्य विदुषां षट् कर्म्मणां.....चा सा परिपूर्ति निर्जरतरोः श्रीमत्तमस्यालिखत् । प्रीत्ये श्रीशिवनाथरायसुमते-रेतत् पुराणं शुभं । रामानन्दमहीसुरो रासुरी व्यायः कथा संश्रयं भवतुभवभवानी पादपाथोजभ्यङ्गो विजितविविध बैरी ब्रातङ्ग सत् कण्टकैः परिजनसुतदारैर्भुविभागैरुदारैरुहपुरुगुणजुष्टैः श्रीमतामग्रगण्यः । शिवमनिशमजसं नाथ ते यत् प्रजानां प्रतिनिधि वनीशेश्वरवस्यापि च स्वं । अभिमतशुभकारी यस्य नाथः शिवो वा शिव इव रिपुतापी तादृशाभिरुययासौ ॥ राजते राजवन्नित्यं यस्य कीर्त्तिर्जगत्रये । विमला विमलाशस्य शिवनाथः सदाशिवः ॥ सस्तादाशासते यस्य रीतिसन्तव्य-मानसाः । दवीयांसोपि विद्वांसस्सादराः परमाशिषः ॥ पुराण-संहिता सरनेरवनश्रुतिसन्धयैः ।...जोतिपरमेशाच्चर्चा स्पर्शनादिसु कर्म्मभिः ॥ प्रहृष्टाः सततं यस्य सम्भोविमनसः परे । श्रीपति...श्रीपदाम्भोजमकरन्दतिलोलुपः ॥ अशेष शुभ सम्भो गीतरता भवतीतिजित् । चिरायास्मद्विधान् भर्त्ता शिवनाथः

शिवप्रियः॥ नानाविधोपरिमितो महिमा यदीयो यत् पादपङ्कजम-पारभवाब्धिपोतं । आस्थाय पूर्वजनुस्पाजितपुण्यपुञ्जैर्धैराः प्रयान्ति परमं स परेशम वोच्यात् ॥ श्रीमन्तमद्भुतयशो विधुमोदितादो लोकं महाशयमुदारगुणावदातत् । पायात् सदा सदभिलाषमशेषगोप्ता श्रीपार्वतीशउमया शिवनाथ रायं ॥

ब३—समाप्तमिदं कूर्मपुराणं लिखितं श्रीजयरामशर्मणा ।

दे१—समाप्तश्चेदं कूर्मपुराणम्

अथानुक्रमणिका । देव्यावतारः गौरीनामसहस्रं हिमवतो देव्युपदेशः भृग्वादीनां सर्गकथनं राजवंशानुकीर्तनं दक्षयज्ञविधातः दक्षपुत्रीणां सन्ततिः देवानां सम्भवः हिरण्यकशिपुवधः अन्धक-पराजयश्च वामनप्रादुर्भावः ब्राह्मणस्य पुरदाहः कश्यपसुतानां कथनं वत्सरशितयोः पुलस्त्यस्य प्रज्ञाकथनं सोमवंशानुकीर्तनं जयध्वजो-पाख्यानं सोमवंशे दुर्जयचरितं यदुवंशे कृष्णोत्पत्तिः यदुवंशे कृष्णस्तपश्चरणे रुद्रदर्शनं कृष्णमार्कण्डेयसंवादे लिङ्गमाहात्म्यं वंशानुकीर्तनं व्यासार्जुनसंवादे कृतत्रेताद्वापरगानुकीर्तनं व्यासार्जुन-संवादे कलियुगस्वरूपं हरगौरीसंवादे कृतत्रेताद्वापरईश्वरमाहात्म्यं वाराणसीसंवादे मध्यमेश्वरमाहात्म्यं उमाव्याससंवादः प्रयाग-माहात्म्ये युधिष्ठिरसंवादः गंगामाहात्म्यं प्रयागमरणमाहात्म्यं यमुनामाहात्म्यं भुवन्विन्यासे सप्तद्वीपानां कथनं भुवन्विन्यासे सूर्यादिग्रहाणां रथस्वरूपं भुवन्विन्यासे सप्तलोकसप्तपातालानां व्यवस्था जम्बूद्वीपपर्वतानां कथनं ब्रह्मलोकपालानाञ्च कथनं भारतवर्षस्य नवद्वीपस्य कथनं जम्बूद्वीपे पर्वतानामुपरि देवतावासकथनं प्लक्षद्वीपादिसहितं श्वेतद्वीपवर्णनं ब्रह्माण्डस्वरूपं महादेवावताराः कलौ तच्छिष्यकथनं ईश्वरगीतासु ऋषिप्रश्नः सांख्ययोगप्रश्नसा ईश्वरध्यानप्रश्नसा ईश्वरनर्तने मुनिप्रणीता स्तुतिः ईश्वरमाहात्म्यं सर्वभूतेष्वीशस्य प्राधान्यकथनं गुह्य-तमज्ञानकथनं ईश्वरज्ञानं च अष्टयोगयुक्तिः ब्रह्मचारिधर्मः व्यासगीतासु आचमनादिशौचविधिः ब्रह्मचर्याचारकथनं गृहस्थ-धर्माध्यायः आचाराध्यायः भक्षाभक्षनिर्णयः नित्यकर्मविधिः भोजनविधिः दानधर्माः व्रानप्रस्थधर्माः त्रिदंड्यतिधर्माः यतिभिक्षाविधिः ईश्वराराधनं ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तं कपालमोचन-माहात्म्यं सुरापानादिमहापातकप्रायश्चित्तानि अग्रम्यागमनं क्षत्रियादिसत्त्वानां वधप्रायश्चित्तं पतिव्रतोपाख्यानं कालंजरतीर्थं कालवधः पुण्यायतनवर्णनं रुद्रदेवदारुवनप्रवेशः मार्कण्डेययुधिष्ठिर-संवादः तर्म्मदामाहात्म्ये अमरकंटकमाहात्म्यं योगस्वरूपकथनं शुक्रतीर्थदिसर्वतीर्थानां माहात्म्यं नैमिषारण्यमाहात्म्ये जयेश्वर माहात्म्यं योगस्वरूपकथनं समाप्तं ।

दे२—समाप्तमिदं कूर्मपुराणमिति । संवत् १६५५ समये आषाढ सुदी १२ द्वादशी वार बुधवार लिखितं पिताम्बरब्राह्मणेन समीपं विश्वनाथ ।

दे३-समाप्तमिदं कूर्मपुराणं । संवत् १६७९ वर्षे भादो सुदी ११
लिखितं मुरारि रजपूत ॥ शुभा । स्तंभतीर्थस्थोदीच्य रोजकीयाकूर
तीयत्रिपाठिकृष्णदत्तसुतभूषणस्य कूर्मपुराणं मूल्येन गृहीतम् पत्र
सं. २०२ पू. पं. १२ ।

दे४-समाप्तश्चायं कूर्मपुराणः । आषाढशुक्लपक्षे तु चतुर्थ्यां
गुरुवासरे लवपुरमध्ये मया हिममतपण्डित कश्मीरदेशोत्पन्न
लिपीकृतं । सं. १८९४ यादव्यं पुस्तं तादृशं लिखितं मया । यदि
शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते । शुभमस्तु सर्वजगतां । शुभ-
मस्तु लेखकपाठकः ॥ १५॥ राम राम राम राम ॥ रामाय नमः ॥

दे६-शुभमस्तु रामो जयति ।

दे८-समाप्तं चेदं कूर्मपुराणं अथानुक्रमणिका । देव्यवतारः ।
गौरीनाम । गौरीनामसहस्रकं । हिमवते देव्योपदेशः । भृगवादीनां
सर्गकथनं । राजवंशानुकीर्तनं दक्षयज्ञविधातः । दक्षपुत्रीणां
संततिः । देवानां संभवः । हिरण्यकशिपु वधः । अन्धकपराजयश्च ।
वामनप्रादुर्भावः । बाणस्य पुरदाहः । कश्यपसुतानां कथनं ।
वत्सराशितयोः पुलस्त्यस्य प्रजाकथनं । सोमवंशानुकीर्तने जय-
ध्वजोपाख्यानं । सोमवंशदुर्जयचरितं । यदुवंशकृष्णोत्रिः ।
यदुवंशकृष्ण तपश्चरणे रुद्रदर्शनं । कृष्णमार्कण्डेयसंवादे लिङ्ग-
माहात्म्यं वंशानुकीर्तनं समाप्तं । व्यासार्जुनसंवादे कृतत्रेता-
द्वापरयुगानु-कीर्तनं । व्यासार्जुनसंवादे कलियुगस्वरूपं ।
हरगौरीसंवादे कृतत्रेताद्वापरईश्वरमाहात्म्यं । वाराणसीसंवादे
मध्यमेश्वर माहात्म्यं । उमाव्याससंवादः ॥ प्रयागमाहात्म्ये
युधिष्ठिरसंवादः । गंगामाहात्म्यम् । प्रयागमरणमाहात्म्यं ।
यमुनामाहात्म्यं । भुवनविन्यास । सप्तद्वीपानां कथनं । भुवन
विन्यासे सूर्यादिग्रहाणां रथस्वरूपं । भुवनविन्यासे सप्त-
लोकसप्तपातालानां व्यवस्था । जम्बूद्वीपपर्वतानां कथनं ।
ब्रह्मलोकपालानां च कथनं । भारतवर्षस्य नवद्वीपस्य कथनं ।
जम्बूद्वीपे वर्षपर्वतानां उपरिदेवतावासकथनं प्लक्षद्वीपादिसहितं
श्वेतद्वीपवर्णनं ब्रह्माण्डस्वरूपं । महादेवावताराः । कलौ
तच्छिष्यकथनं । ईश्वरगीतासु...षेः प्रश्नः । सांख्ययोग-
प्रशंसा । ईश्वरध्यानप्रशंसा । ईश्वरनर्तने मुनिप्रणीता स्तुतिः ।
ईशमाहात्म्यं । सर्वभूतेष्वीशस्य प्राधान्यकथनं । गुह्यतमज्ञान-
कथनं । ईश्वरज्ञानं च प्रधानज्ञानं । अष्टाङ्गयोगयुक्तिः ।
ब्रह्मचारी धर्मः । व्यासगीतासु आचमनादिशौचविधिः । ब्रह्म-
चार्याचारकथनं । गृहस्थधर्माध्यायः । आचाराध्यायः । भक्षा-
भक्ष निर्णयः । नित्यकर्मविधिः । भोजनविधिः । दानधर्मः ।
वानप्रस्थधर्मः । त्रिदण्डयतिधर्माः । यतिभिक्षाविधिः ।
ईश्वराराधनं । ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तं । कपालमोचनमाहात्म्यं ।
सुरापानादिमहापातकप्रायश्चित्तानि । अगम्यागमनं । क्षत्रि-
यादिसर्वसत्त्वानां वधप्रायश्चित्ते पतिव्रतोपाख्यानं । कालञ्जर-

तीर्थे कालवधः । पुण्यायतनवर्णनं । रुद्रदेवदारुवनप्रवेशः ।
मार्कण्डेययुधिष्ठिरसंवादः । नर्मदामाहात्म्ये अमरकंटक
माहात्म्यं । ... ग स्वरूपकथनं । शुक्लतीर्थादिसर्वतीर्थानां
माहात्म्यं । नैमिषार ... श्वेश्वरमाहात्म्यं । योगस्वरूप-
कथनं । छ॥छ॥ कूर्मपुराण समाप्तमिति । संवत् १६१५
वर्षे मार्गश... पक्षे दशम्यां तिथौ रविदिने अष्टौ
श्रीवृद्धनगरे वास्तव्याभ्यन्तर... यरातुल... दामोदरेण लिखित-
मिदं । शुभं भवतु ॥ छ॥ श्री रामो जयतु ॥ श्रीस्तु ॥ शुभं ॥

दे९-समाप्तं वेद कूर्मपुराणं अथानुक्रमणिका । देव्यवतारः ।
गौरीनामसहस्रकं । हिमवते देव्युपदेशः । भृगवादीनां सर्गकथनं ।
राजवंशानुकीर्तनं । दक्षयज्ञविधातः दक्षपुत्रीणां सन्ततिः । देवानां
संभवः । हिरण्यकशिपुवधः । अन्धकपराजयश्च । वामनप्रादुर्भावः ।
बाणस्य पुरदाहः । कश्यपसुतानां कथनं । वत्सराशितयोः पुलस्त्य
प्रजाकथनं । सोमवंशानुकीर्तने जयध्वजोपाख्यानं । सोमवंशे
दुर्जयचरितं । यदुवंशकृष्णोत्पत्तिः । यदुवंशकृष्ण तपश्चरणे
रुद्रदर्शनं । कृष्णमार्कण्डेयसंवादे लिङ्गमाहात्म्यं वंशानुकीर्तनं
समाप्तं । व्यासार्जुनसंवादे कृतत्रेताद्वापरयुगानुकीर्तनं । व्या-
सार्जुनसंवादे कलियुगस्वरूपं । हरगौरीसंवादे कृतत्रेताद्वा०
ईश्वरमाहात्म्यं । वाराणसीसंवादे मध्यमेश्वरमाहात्म्यं । उमा-
व्याससंवादः । प्रयागमाहात्म्ये युधिष्ठिरसंवादः । गङ्गामाहात्म्यं ।
प्रयागमरणमाहात्म्यं । यमुनामाहात्म्यं । भुवनविन्याससप्तद्वीपानां
कथनं । भुवनविन्यासे सूर्यादिग्रहाणां रथस्वरूपं । भुवनविन्यासे-
सप्तलोकसप्तपातालानां व्यवस्था । जम्बूद्वीपपर्वतानां कथनं ।
ब्रह्मलोकपालानां च कथनं । भारतवर्षस्य नवद्वीपस्य कथनं ।
जम्बूद्वीपे वर्षपर्वतानामुपरिदेवतावास कथनं । प्लक्षद्वीपादि-
सहितं श्वेतद्वीपवर्णनं । ब्रह्माण्डस्वरूपं । महादेवावताराः ।
कलौ तच्छिष्यकथनं । ईश्वरगीतासु ऋषिप्रश्नः । सांख्ययोग-
प्रशंसा । ईश्वरध्यानप्रशंसा । ईश्वरनर्तने मुनिप्रणीता स्तुतिः ।
ईशमाहात्म्यं । सर्वभूतेष्वीशस्य प्राधान्यकथनं । गुह्यतमज्ञान
कथनं । ईश्वरज्ञानं च प्रधानज्ञानं । अष्टाङ्गयोगयुक्तिः ।
ब्रह्मचारिधर्मः । व्यासगीतासु आचमनादिशौचविधिः । ब्रह्म-
चार्याचारकथनं । गृहस्थधर्माध्यायः । आचाराध्यायः । भक्षा-
भक्ष निर्णयः । नित्यकर्मविधिः । भोजनविधिः । दानधर्मः ।
वानप्रस्थधर्मः । त्रिदण्डयतिधर्माः । यतिभिक्षाविधिः ।
ईश्वराराधनं । ब्रह्महत्याप्रायश्चित्तं । कपालमोचनमाहात्म्यं ।
सुरापानादिमहापातकप्रायश्चित्तानि । अगम्यागमनं । क्षत्रि-
यादिसर्वसत्त्वानां वधप्रायश्चित्ते पतिव्रतोपाख्यानं । कालञ्जर-

दे१०—यादृशं लिखितं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं माया । यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न विद्यते । भग्नपृष्ठिकटिग्रीवास्तब्धदृष्टि-
रधोमुखः । कष्टेन लिखितं ग्रन्थो यत्नेन परिपालयेत् । जलाद्रक्षेत्
स्थलाद्रक्षेद्रक्षेत्स्थिलबंधनात् । मूर्खहस्ते न दातव्यमेवं वदति
पुस्तकं ॥१॥ श्रीसीतारामचन्द्रार्पणमस्तु । होमती काठे वा उकाले
दिवाणजी कृष्णराव विठलदिघेपरमु यांचे मूलप्रती शके १७४६
तारणनाम संवत्सरे वैशाख शुक्ल ७ सौम्यवासरे रात्रौ द्वितीय
प्रहरी समासजालेलेप्रतीवरुन दा(रा?)मचन्द्रयशवंत परोष्याणी
स्वार्थपराथपडोवास लिहिली शके १८१७ मन्मथनाम संवत्सरे
विक्रमार्क संमत् १९५१ तारीख ११ सप्टेंबर सन् १८९५ ई०
भाद्रपदकृष्ण ७ सौम्यवासरेग्रन्थ समाप्तः । श्रीरामचन्द्रार्पणमस्तु
॥श्रीरस्तु॥ शुभं भवतु ॥ श्री ॥ इतिकूर्मपुराण पूर्वोत्तर भाग
समाप्तः ॥

न१—करकृतमपराधः क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः । यादृश पुस्तकं दृष्टं
तादृशं लिखितं मया । यदि बद्धो वा सुबद्धो वा मम दोषो
न विद्यते । श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

ते१—श्रीकूर्मपुराणं संपूर्णम् । *** मंगलमहाश्री जयतु
॥ श्री उमामहेश्वरार्पणमस्तु ॥ श्री सीतारामार्पणमस्तु ॥ श्री
गुरुभ्यो नमः ॥ श्रीशारदाम्बायै नमः ॥ श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः
श्रीः श्रीः श्री श्रीः श्रीः ॥

ग्र२—श्रीकूर्मपुराणसमाप्तः ॥ श्रीगुरुचरणारविन्दाभ्यां
नमः । प्रभातीनाम संवत्सरं ॥

म१—शुभमस्तु ॥ श्रीकूर्माय नमः । श्री वेदव्यासाय नमः ।
श्रीकृष्णायनाम एण्णूतुलायित्तु अन्यतामाण्ड आनिमासं
इरुपत्तोन्नयतान्तेति वेल्लिकिल्लमयुं स्वातिनक्षत्रवुं पूर्वपक्षत्तु-
नवमियुं कूटिननान् । कूर्मपुराणं । मुकिच्चोक्कुरो विस्थानुनाथभट्ट
पुत्रन् सुन्दरवरदराज पेरुमाल स्वहस्तलिखितं । श्री गुरुभ्यो
नमः । श्रीकृष्णब्रह्मणे नमः । श्रीवेदव्यासाय नमः । करकृत-
मपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः ।

उ१—श्रीरामार्पणमस्तु । वक्रतुण्डरक्षा कर । त्रिलोचन
कु । श्री । संमुखं संपुटं चैव विदितं विस्तृतमेव च । एकमुखं
द्विमुखं त्रिमुखं चतुर्मुखं पञ्चमुखं षण्मुखं चाधोमुखं व्यापकाञ्जलिकं
विश्रुतं । शक सं. च ग्रथितं तत्रासौ सोन्मुखो विलम्ब्य मुष्टिको
मत्स्य कूर्मो वराहकः । तथा सिंहाक्रान्तं महाक्रान्तं मुद्गरं
मल्लकं तथा । एता मुद्रा प्रशस्यन्ति गाय...जपकर्मणि । एतां
मुद्रां न जानाति गायत्री निष्फलं भवेत् । (अतः परं पंक्तिद्वय-
मस्पष्टतयोन्लेखितं).

मुक्ते.—समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।

मुए.—समाप्तञ्चेदं कूर्मपुराणम् ।

APPENDIX I (परिशिष्ट १)

Kūrma-Purāṇa Quotations in the Nibandhas

Dharmaśāstra-Nibandhas have profusely drawn upon the Purāṇas. A large number of Ślokas from the Kūrma-Purāṇa are found quoted in the Nibandhas and the Smṛti-ṭikās. These quotations have their textual value: (1) some of the Nibandhas and Smṛti-ṭikās belong to an age earlier than that of the oldest available manuscript of the Purāṇa; and (2) even if a number of the Nibandhas are comparatively of a later age, they also help in text-reconstruction, as they corroborate and confirm the readings of some of the manuscripts and thus lend support to their evidence for arriving at a correct text (e.g. cf. Critical Notes on II. 18.21; etc.).

Besides supplying us the Purāṇa-quotations, Nibandhas themselves render a valuable help in settling the text of a particular Purāṇa-quotation: first, by giving parallel quotations from the other sources also such as the Smṛtis and the Sūtras, and secondly, by explaining certain important and controversial readings of quotations. They also lead us to infer the degree of popularity of a Purāṇa in their times; for, the larger the number of quotations from a Purāṇa in a particular Nibandha-work the more popular that Purāṇa might have been at that time. A large number of lines from the Kūrma-Purāṇa have been quoted in the Nibandhas which we have consulted for this purpose. This shows that the Kūrma-Purāṇa might have been quite popular in the times of these Dharma-śāstra Nibandhas.

A large number of these Kūrma-Purāṇa quotations have been identified in the extent (constituted) text of the Kūrma-Purāṇa, but about 1600 lines still remain un-identified. **The identified Kūrma-Purāṇa quotations are given here in Appendix I-A.**

They are arranged according to the Adhyāyas and the *dharma-śāstra* topics of the Kūrma-Purāṇa constituted text. The Nibandha-works containing these Kūrma-Purāṇa quotations have been arranged according to their chronological order and the quotations are given according to the pages of the Nibandha-works (printed editions), and sometimes for convenience arranged according to the Adhyāyas of the Kūrma-Purāṇa text. All the Kūrma-Purāṇa quotations on a particular topic found in a Nibandha-work have been noted here under the title of that Nibandha; repetitions of quotations compiled from the different Nibandhas, therefore, could not be avoided in this compilations. But this would give us a comprehensive view of the Kūrma-Purāṇa quotations occurring in a particular Nibandha on a particular topic. Sometimes, however, the same Ślokas of the Kūrma-Purāṇa are also found quoted under different topics in the different Nibandhas. Also, ślokas coming under a particular topic in the Kūrma-P. text are sometimes quoted under different topic in some Nibandha, for example, ślokas from Kūrma-Purāṇa II. 13, 18 (dealing respectively with ब्रह्मचारिधर्माः and आह्निक) are quoted by Hemādri under *Śraddha-Kalpa*.

A concordance showing in how many Nibandhas a particular Śloka of the

Kūrma-Purāṇa is quoted is also given Adhyāya-wise before the quotations on a particular topic or from a particular Adhyāya of its constituted text. If the same lines are quoted more than once in a particular Nibandha (including its different sections or parts), then the first quotation is noted here and the other places in the Nibandha quoting the same lines are referred to; but the variants, if any, are given within square brackets just below the first quotation. All this would help us in studying the variants of a reading contained in the different Nibandhas or in the different places or sections of the same Nibandha. Important variants in the Nibandhas are also sometimes noted in the footnotes. Some of these variants are in addition to those given in the critical apparatus of the constituted text of the Kūrma-Purāṇa. But we cannot be sure whether all these variants are really based on the manuscripts; for, the authors of the Nibandhas sometimes quoted from memory and also from the works of the former *Nibandha-Kāra*-s without caring to verify them in the concerned manuscripts. Hence, we find in the quotations sometimes inverted order of the ślokas of the original text; e.g. Kūrma-P. I. 5. 18-19 are quoted in Hemādri's *Caturvarga-cintāmaṇi* (*Kāla-nirṇaya* Volume, p. 6) as ślokas 19cd, 18 and 19ab, while in the *Kāla-mādhava* they are quoted in their right order as ślokas 18, 19 on its p. 39.

The study of the variants of a text quoted in the different Nibandhas may not be said to be complete, unless it is based on the critical editions of the Nibandhas prepared on the basis of a sufficient number of manuscripts. Still, whatever Nibandha-material we have at our disposal at present we have to make the best use of it.

Besides the identified quotations there are also in these Nibandhas such quotations as are ascribed to the Kūrma-Purāṇa text, but are not available in the extent text of the Kūrma-P. preserved in the manuscripts or the printed editions. **All such un-identified Kūrma-Purāṇa quotations are noted in Appendix I-B** in the chronological order of the Nibandhas. Some of these quotations are found in more than one Nibandha, often with some variants and also sometimes under different topics in different Nibandhas. For example, the Śloka :

‘कास्यं मांसं मसूरं च चणकं कोरदूषकान् । शाकं मधु परान्नं च उपावत्स्यन् विवर्जयेत् ॥’

which has been ascribed to the Kūrma-Purāṇa, is quoted by Aparārka in his commentary on the *Yāj.-Smṛ.* (*Ācārādhyāya*), by Devaṇṇa Bhaṭṭa in the *Smṛti-candrikā*, (*Śrādhha-Kāṇḍa*) and by Hemādri in the *Caturvarga-cintāmaṇi* (*Dāna-Khaṇḍa* and *Kāla-nirṇaya Khaṇḍa*) under two different topics with variant readings.

We cannot be certain about the correctness of the source (i.e. the Kūrma-Purāṇa, in this case) mentioned or of the text of these un-identified quotations. As already mentioned the *Nibandhakāra*-s quoted from their memory also and in so doing they were apt to quote a text not really based on some manuscript-evidence. They also sometimes ascribed a Śloka to a wrong source, the example of which are not wanting : In the *Kṛtya-Kalpa-taru* of Lakṣmīdhara on p. 59 of its *Sūddhikāṇḍa*

a śloka of the Kūrma-Purāṇa (II. 23. 52) is wrongly ascribed to Manu where it does not occur, but in the *Vīramitrodaya* of Mitramiśra this same quotation is rightly ascribed to the Kūrma-Purāṇa on p. 66 of its Śuddhi-prakāśa Volume. In the *Ācāra-bhūṣaṇa* of Tryambaka Oka, pp. 10 f., the ślokas on the *suprabhātam* which really are contained in the Vāmana-Purāṇa (Cr. Edn. 14.23 ff.) are wrongly ascribed to the Kūrma-Purāṇa, but in the *Ācāra-mayūkha* of Nīlakaṇṭha-bhaṭṭa, p. 8, they are rightly ascribed to the Vāmana-Purāṇa. Similarly, in the commentary of Ādi-Parvan (1.1) of the *Mahābhārata* Nīlakaṇṭha wrongly ascribes a śloka of the Vāyu-Purāṇa (I. 1.16) to the Kūrma-Purāṇa. The Prāyaścitta-Khaṇḍa of Hemādri's *Caturvarga-cintāmaṇi* has ascribed 750 lines, out of its quotations, to the Kūrma-Purāṇa, but they all remain un-identified in the extant Kūrma-Purāṇa text. It is because of such reasons, perhaps, that R. C. Hazra doubts the authenticity of Hemādri's Prāyaścitta-Kh. (vide *Purāṇic Records*, p. 341).

The reason for inclusion of some of the un-identified Kūrma-Purāṇa Ślokas in the Nibandhas may be that they might have been taken from some independent tracts ascribed to the Kūrma-Purāṇa. There are available a number of tracts or small booklets, both in print and manuscript, on *māhātmya*-s and *vrata*-s which have been ascribed to one or the other of the Purāṇas by their authors in order to make them look authoritative and authentic, so that they may gain popularity. I have shown in the Introduction of Appendix 2-B of the critical edition of the Vāmana Purāṇa how two such tracts, viz. लक्षवर्त्तिदीपव्रतकथा and करकचतुर्थीव्रतकथा both ascribed to the Vāmana Purāṇa, are still available in print and manuscript, but the contents of which are not available in any of the manuscripts of the Vāmana-Purāṇa. Both of these tracts have been incorporated in the volume of the *Jayasinha-kalpa-druma* of Ratnākara Dikṣita, and mentioned as quoted from the Vāmana Purāṇa. No other Nibandha-work contains these two *vrata-kathā*-s. In the case of the Kūrma-Purāṇa quotations also the *Jayasinha-Kalpa-druma* (1713 A.D.) has quoted in 80 lines the वैशाखशुक्लामोहिनीकादशीव्रतकथा ascribed to the Kūrma-Purāṇa, which are not, however, available in any manuscripts of the Kūrma-Purāṇa and are not also quoted in any of the other Nibandhas except the *Vrata-rāja* of Viśvanātha of Kāśī (1736 A.D.). This same *māhātmya* is also included in the *Ekādaśī-māhātmya* (a compilation) printed by the Datta Prasāraka Press, Poona, 1878-8 (vide *India Office Catalogue of Printed Books*). A manuscript of मोहिनी वैशाखशुक्ला is also noted by Aufrecht in his *Catalogus Catalogorum*, part III, as Lz. (Leipzig Katalog) 352, 12.

Sometimes regional versions of a popular religious work, such as a Smṛti or a Purāṇa, also differed from each other. Thus the Śrāddha-Kāṇḍa of the *Kṛtya-Kalpa-taru* (pp. 24-25) quotes twelve lines from the *Manu-Smṛti* which are not available in the present North-Indian text of the *Manu-Smṛti* and are not adopted and commented by Medhātithi, Govindarāja and Kullūka; but these same lines (quoted in the *Kṛtya-kalpa-taru*) are found in the South Indian manuscripts of the

Manusmṛti, and there is a commentry called *Nandinī* on them (*vide Kṛtya-kalpa-taru*, footnote and Jolly's Notes to his edition of the *Mānava Dharma Śāstra*). It may be noted here that these lines of the *Manu-Smṛti* as quoted in the *Kṛtya-kalpa-taru* are almost identical with the *Kūrma-Purāṇa*, II. 20.17-21. We find such differences in the regional versions of the *Purāṇas* also, as will be clear from the critical apparatus given in the critical editions of the *Vāmana* and the *Kūrma Purāṇas*. Some of the un-identified *Kūrma-Purāṇa* quotations in the *Nibandhas*, may, therefore, also be due to such differences in the regional versions of the *Purāṇa*.

Some of the un-identified quotations ascribed to the *Kūrma-Purāṇa* are, however, found quoted in more-than-one *Nibandhas*. If they are independently quoted by the authors of these *Nibandhas*, then we are to accept their authenticity and should suppose that their text has some-how-or-other been lost in the manuscripts collated and consulted by us. They might have been contained in the manuscripts not yet accessible to us.

These are some of the problems which confront us in the case of the un-identified *Kūrma-Purāṇa* quotations in the *Nibandhas*. However, inspite of the doubtful authenticity and originality of some of these *Nibandha*-quotations, they are useful in so far as they provide us an additional text of the *Kūrma-Purāṇa* not supplied to us by the manuscript-material.

The importance of the *Purāṇa*-quotations in the *Nibandhas* cannot be over-estimated. The *Nibandha-kāras* were the great authorities on the religious matters. The text of a śloka of a *Purāṇa* which they adopted in their quotation cannot lightly be ignored. A great *Nibandha-kāra* generally took care in drawing upon a *Purāṇa*, and sometimes noted and criticised the text adopted by another *Nibandhakāra*. Thus Mitra-miśra quotes *Kūrma-Purāṇa* II. 13.32a as 'यद्यद् द्रव्यं समादाय' and remarks that "यद्यद् द्रव्यमित्यत्र यद्यमत्रमिति स्मृति-चन्द्रिकायां पाठः । एतत्पाठानुसारेणैव स्मृतिचन्द्रिकाकारेण एतदेव विपरीतममत्र इति बौधायनवचनं व्याख्यातम् ॥" (*Vīramitrodaya*, *Āhnika-Prakāśa*, p. 119). Such variants and remarks given by a *Nibandha-kāra* in his work may help the editor in arriving at his text.

As the *Nibandhas* consulted by us represent all the important regional schools of *Dharmaśāstra* and *Hindu Law*, they naturally provide us with the different regional versions of the *Kūrma-Purāṇa* text on *Smṛti*-matters. Thus the *Banaras School* is represented by *Lakṣmīdhara's Kṛtya-kalpa-taru*, the *Mithilā School* by *Caṇḍeśvara's Kṛtya-ratnākara*, and *Vācaspati's Cintāmaṇi*, the *Gauḍa* or the *Bengal School* by *Raghunandana's Smṛti-tattva*, and the *South Indian School* by *Hemādri* and *Mādhavācārya*. In *Gujarāta* and *Mahārāṣṭra* *Nilakaṇṭha's Vyavahāra-mayūkha* is recognised as of paramount authority on *Hindu law*.

The list of the *Nibandhas* from which the *Kūrma-Purāṇa* quotations are given here cannot be said exhaustive. These quotations are given here from 38 *Nibandhas* only, the list of which is given below. These *Nibandhas* abound in the *Purāṇic* quotations, which shows the great part the *Purāṇas* played in moulding the religious life of the *Hindus*.

**List of Dharmaśāstra-Nibandhas from which Kūrma-Purāna
quotations have been collected**

(In chronological order. Dates as given in Kane's *History of Dharmaśāstra*, Vol. I)

[निबन्धग्रन्था येभ्यः कूर्मपुराणोद्धरणानि संगृह्यात्र प्रदीयन्ते । निबन्धग्रन्थानां रचनाकालः काणेमहोदयस्य
'हिस्ट्री आफ धर्मशास्त्र' ग्रन्थमाधारीकृत्य प्रदीयते]

1. कालविवेक. By Jimūtavāhana. Composed about 1090-92 A. D. Published by the Asiatic Society of Bengal, Calcutta, 1905.

2. कृत्यकल्पतरु. By Lakṣmidhara-bhaṭṭa. Composed between 1100-1154 A. D. Consists of 14 *Kāṇḍa*-s. Edited by K.V. Ranga-swami Aiyangar. Pub. Oriental Institute, Baroda.

3. अपराकटीका on या. स्मृ. By Aparāditya. Composed between 1115-1130 A. D. Pub. in Ānandāśrama Sanskrit Series, Poona. 1903-1904.

4. दानसागर. By Vallālasena. Composed in 1169 A. D. (Śaka 1091). Ed. Bhavatosā Bhaṭṭācharya. Pub. Asiatic Society, Calcutta ; 1953.

5. हारलता. By Aniruddha-bhaṭṭa. Composed between 1150-1175 A.D. Pub. Asiatic Society, Calcutta. Bibliotheca Indica Series ; Calcutta, 1908.

6. स्मृतिचन्द्रिका. By Devaṇa (°ṇṇa)-bhaṭṭa. Comp. about 1200-1225 A.D. Consists of 5 *Kāṇḍa*-s—1 संस्कारकाण्ड, 2. आर्हिककाण्ड, 3. व्यवहारकाण्ड, 4. श्राद्धकाण्ड, 5. अशौचकाण्ड. Perhaps wrote on प्रायश्चित्त also. Pub. in Government Oriental Library Series, Mysore, Bibliotheca Sanskrita No. 43.; Mysore 1914-1921.

7. चतुर्वर्गचिन्तामणि. By Hemādri. Comp. between 1260-1270 A. D. Projected to contain five *Khaṇḍa*-s—1. Vrata-Khaṇḍa, 2. Dāna-Kh., 3. Tirtha-Kh., 4. Mokṣa-Kh. and Pariśeṣa-Kh. Pub. Bibliotheca Indica, Asiatic Society, Calcutta ; following Volumes printed :

Vol. I. दानखण्ड, Bib. Ind.; Calcutta, 1873

Vol. II. व्रतखण्ड, Part i. Bib. Ind.; Calcutta, 1878

Vol. II. व्रतखण्ड, Part ii. Bib. Ind.; Calcutta, 1879

Vol. III. परिशेषखण्ड, Part i (श्राद्धकल्प). Bib. Ind., Calcutta, 1887.

Vol. III. परिशेषखण्ड, Part ii (कालनिर्णय). Bib. Ind., Calcutta, 1895.

Vol. IV. प्रायश्चित्ताध्याय. Bib. Ind., Calcutta, 1911. This Vol. is considered as spurious

8. कृत्यरत्नाकर. By Caṇḍeśvara Thakkura. A part of his स्मृतिरत्नाकर (or रत्नाकर) consisting of कृत्यरत्नाकर, गृहस्थरत्नाकर, दानरत्नाकर, पूजारत्नाकर, शुद्धिरत्नाकर, विवादरत्नाकर and व्यवहाररत्नाकर. Comp. after 1314 A.D. Pub. Bibliotheca Indica; Calcutta, 1925.

9. पराशरमाधव (or पराशरमाधवीय) A commentary by Mādhavācārya on the Parāśara-Smṛti. Comp. between 1335-1360 A. D. Published by the Asiatic Society of Bengal; Bibliotheca Indica Series. Calcutta, in three Volumes—आचारकाण्ड, प्रायश्चित्तकाण्ड and व्यवहारकाण्ड.

10. कालमाधव (also called कालनिर्णय). By Mādhavācārya. Composed between 1335-1360 A.D.) Pub. Bombay, Śaka 1838 (1916 A. D.).

11. स्मृतिरत्नाकर. By Veṅkaṭanāthācārya. Date 14th century A.D.(?); आर्हिक portion printed, Lakṣmīveṅkaṭeśvara Press, Bombay, 1898 A.D.

12. नित्याचारपद्धति. By Vidyākara Vāja-
peyin. Comp. after 1344 A.D. Pub. Bib.
Ind.; Calcutta, 1903.

13. मदनपरिजात By Madana-Pāla, said
to be really composed by Viśveśvara-
bhaṭṭa, comp. between 1360-1390. Pub.
Asiatic Society, Calcutta, 1893.

14. प्रायश्चित्तविवेक. By Śūla-pāṇi. One of
the 14 Parts of his स्मृति-विवेक. He flourished
between 1375-1460 A.D. Edited by Jivā-
nanda Vidyāsāgara, 2nd Edn.; Calcutta,
1893.

15. श्राद्धविवेक. By Śūla-pāṇi. A Part of
his स्मृति-विवेक. Pub. Chaukhamba Sanskrit
Series, Banaras, 1956.

16. नित्याचारप्रदीप By Narasimha-Vāja-
peyin: Later than 1400 A. D. Pub. Bib.
Ind.; Calcutta, 1903.

17. तीर्थचिन्तामणि. By Vācaspati-miśra.
Comp. c. 1450 A.D. Pub. Bib. Ind.; Cal-
cutta, 1912.

18. कालसार. By Gadādhara. Comp. bet-
ween 1450-1500 A. D. Pub. Bib. Ind.;
Calcutta, 1904.

19. नृसिंहप्रसाद-तीर्थसार. By Dalapatirāja.
The तीर्थसार is one of the 12 Parts or Sec-
tions of नृसिंहप्रसाद. Comp. between 1490-
1510 A.D. Pub. Banaras, 1936.

20. वर्षक्रियाकौमुदी. By Govindānanda.
Comp. between 1500-1540 A.D. Pub. Bib.
Ind.; Calcutta, 1902.

21. श्राद्धकौमुदी. By Govindānanda. Comp.
1500-1540 A.D. Pub. Bib. Ind.; Calcutta,
1904.

22. शुद्धिकौमुदी. By Govindānanda. Comp.
after 1535 A.D. Pub. Bib. Ind.; Calcutta,
1905.

23. शूद्राचारशिरोमणि. By Śeṣa-Kṛṣṇa, who
flourished between 1520-1590. Pub.
Banaras, 1936.

24. स्मृति-तत्त्व. By Raghunandana Bhaṭṭā-
cārya. Comp. between 1520-1570. Has
28 Sections called *Tattvas*. Ed. Jivānanda
Vidyā-sāgara. 2nd Edn.; Calcutta, 1895.

25. त्रिस्थलीसेतुसार. By Bhaṭṭoji-dikṣita.
Between 1575-1650 A.D., Pub. Banaras,
1936.

26. आचार-रत्न. By Lakṣmaṇa-bhaṭṭa.
Between 1580-1640. Pub. Nirṇaya-Sāgara
Press, Poona, 1915.

27. स्मृतिमुक्ताफल. By Vaidyanātha-dik-
ṣita. Comp. about 1600 A. D. Ed. J. R.
Gharpure. 1st Edn. Bombay, 1940.

28. आचारमयूख. By Nilakanṭha-bhaṭṭa. A
part (or *Mayūkha*) of his work called
भगवन्तभास्कर divided into 12 *Mayūkha*-s. After
16th century. Pub. Bombay, 1924.

29. दानमयूख. By Nilakanṭha-bhaṭṭa. A
Mayūkha of his भगवन्तभास्कर. Pub. Bombay,
1924.

30. समयमयूख. By Nilakanṭha-bhaṭṭa.
A *Mayūkha* (or Section) of his भगवन्तभास्कर.
Comp. between 1610-1645. Ed. J.R. Ghar-
pure. Pub. Bombay, 1927.

31. निर्णयसिन्धु. By Kamalākara-bhaṭṭa.
Between 1610-1650 A. D. 4th Edn. N.S.P.
Bombay, Śaka 1862 (1940 A.D.).

32. वीरमित्रोदय. By Mitra-miśra. Work
divided into *Prakāśa*-s. *Prakāśas* on लक्षण,
आह्निक, व्यवहार, तीर्थ, पूजा, संस्कार, and राजनीति have
been printed. Comp. between 1610-1640
A.D. Pub. Chaukhamba Sanskrit Series,
Banaras, 1913-1917.

33. कालतत्त्वविवेचन. By Raghunāth-bhaṭṭa.
Comp. in 1620 A. D. Printed in two
Volumes; Banaras, 1932-33.

34. विधानपरिजात. By Madana-bhaṭṭa.
Comp. in 1625 A.D. Pub. Bib. Ind., Cal-
cutta, 1905.

परिशिष्ट १

35. तीर्थेन्दुशेखर. By Nāgeśa-bhaṭṭa. Between 1700-1750 A. D. Pub. Banaras, 1936.

36. जयसिंह-कल्पद्रुम. By Ratnākara-dikṣita. Comp. in 1713 A. D. Pub. Veṅkaṭeśvara-Press, Bombay, Saṁvat, 1959 (1902 A. D.)

37. पुरुषार्थचिन्तामणि. By Viṣṇu-bhaṭṭa. comp. in 1780 A. D. Pub. Ānandāśrama Sanskrit Series, Poona, 1909.

38. आचारभूषण. By Tryambaka Oka. Comp. in 1819 A. D. Pub. Ānandāśrama, Poona, 1908.

Abbreviations used for the Nibandhas

(निबन्धग्रन्थेभ्यः प्रयुक्ताः संकेताः)

[Serial numbers of the Nibandhas as given in the above list are also given here within brackets. पूर्वोक्तसूच्यां प्रदत्ता निबन्धग्रन्थक्रमाङ्का अत्रापि कोष्ठान्तर्गताः प्रदीयन्ते]

अपरार्क. = अपरार्क-टीका on या. स्मृ. (3)
 आ. भू. = आचारभूषण (38)
 आ. र. = आचाररत्न (26)
 आ.म. = आचारमयूख (28)
 का. त. वि. = कालतत्त्वविवेचन (33)
 का. मा. = कालमाधव (10)
 का. वि. = कालविवेक (1)
 का. सा. = कालसार (18)
 कृ. क. त. = कृत्यकल्पतरु (2)
 कृ. र. = कृत्यरत्नाकर (8)
 चतु. चि. = चतुर्वर्गचिन्तामणि (7)
 (का. नि.) = कालनिर्णय (Vol. III, Part II) of चतु. चि.
 (दा. ख.) = दानखण्ड (Vol. I) of चतु. चि.
 (प्राय.) = प्रायश्चित्ताध्याय (Vol. IV) of चतु. चि.
 (अ. ख.) = अतखण्ड (Vol. II. Parts I, II) of चतु. चि.
 (आ. क.) = आदिकल्प (Vol. III. Part I) of चतु. चि.
 ज. क. द्रु. = जयसिंह-कल्पद्रुम (36)
 ती. चि. = तीर्थचिन्तामणि (17)
 ती. सा. = तीर्थसार Section of नृसिंहप्रसाद (19)
 ती. शे. = तीर्थेन्दुशेखर (35)

त्रि. से. सा. = त्रिस्थलीसेतुसार (25)
 दा. म. = दानमयूख (29)
 दा. सा. = दानसागर (4)
 नि. प. = नित्याचारपद्धति (12)
 नि. प्र. = नित्याचारप्रदीप (16)
 नि. सि. = निर्णयसिन्धु (31)
 प. मा. = पराशरमाधवीय (9)
 पु. चि. = पुरुषार्थचिन्तामणि (37)
 प्रा. वि. = प्रायश्चित्तविवेक (14)
 म. पा. = मदनपारिजात (13)
 व. कौ. = वर्षक्रियाकौमुदी (20)
 वि. पा. = विधानपारिजात (34)
 वी. मि. = वीरमित्रोदय (32)
 शु. कौ. = शुद्धिकौमुदी (22)
 शू. शि. = शूद्राचारशिरोमणि (23)
 आ. कौ. = आदिकौमुदी (21)
 आ. वि. = आदिविवेक (15)
 स. म. = समयमयूख (30)
 स्मृ. च. = स्मृतिचन्द्रिका (6)
 स्मृ. त. = स्मृतितत्त्व (24)
 स्मृ. सु. = स्मृतिमुक्ताफल (27)
 स्मृ. र. = स्मृतिरत्नाकर (11)
 हा. ल. = हारलता (5)

APPENDIX I-A परिशिष्ट १-A

IDENTIFIED KŪRMA-PURĀṆA ŚLOKAS QOTED IN THE NIBANDHAS

(कूर्मपुराणस्यास्मिन् संस्करणे विद्यमाना धर्मशास्त्रनिबन्धेषूद्धृताः श्लोकाः)

[N. B.—1. Names of the Nibandhas are given in their chronological order. निबन्धग्रन्थानामानि तेषां रचनाकालक्रमेण प्रदत्तानि.]

2. In the statement preceding the quotations the number of a śloka found quoted in one or more Nibandhas is given in Devanāgarī numerals. Here L = Line of the quotations as noted on their left-hand side. कूर्मपुराणसंस्करणस्य कस्याध्यायस्य कः श्लोकः कस्मिन् कस्मिन् निबन्धग्रन्थे उद्धृतो वर्तते इत्येकं विवरणम् उद्धरणेभ्यः प्राक् प्रदत्तम्। अत्र विवरणे L = Line (उद्धरणपंक्तिः) यथाऽत्र उद्धरणानां वामपार्श्वेऽङ्कितम्।]

3. In the identified quotations square brackets enclosing one or more lines show that the portion thus enclosed is not identified, but it is given here because it completes or elaborates the sense of the identified lines. कूर्मपुराणपाठे उपलब्धेषु कूर्मपुराणोद्धरणेषु मध्ये [ ] ईदृशोऽन्तर्गतो भागः कूर्मपुराणपाठे नोपलब्धः, परन्तु भागोऽयमत्र अर्थपूर्तिं करोतीति हेतोरत्र प्रदत्तः।

4. Variants from the readings of the constituted text found in the quotations of the Nibandhas are printed in bold type. निबन्धोद्धरणेषूपलब्धानि गृहीतपाठानां पाठान्तराणि स्थूलतराक्षरेषु मुद्रितानि सन्ति.]

कू. पु. १.१

Quoted in—1. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 2. नित्याचार-
प्रदीप, 3. स्मृतिरत्न.

Ślokas quoted:—

१६-चतु. चि. L1 (१६ab); नि. प्र. L1-2; स्मृ. त.
L1 (१६ab). १७-चतु. चि. L2-3. १८-चतु. चि. L4-5.
१९-चतु. चि. L6-7. २०-चतु. चि. L8-9. २१-चतु. चि.
L10-11. २२-चतु. चि. L12 (२२cd). २३-चतु. चि.
L13 (२३cd).

1. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(दानखण्ड)

(कू. पु. १.१.)

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु।

आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परम्।

तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारेण तु भाषितम् ॥ १७

4. चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नन्दीशभाषितम्।

दुर्वाससोक्तमाश्रयं नारदोक्तमतः परम् ॥ १८

कापिलं मानवं चैव तथैवोशनसेरितम्।

ब्रह्माण्डं वारुणं चैव कालिकाह्वयमेव च ॥ १९

8. माहेश्वरं तथा श्वाभवं सौरं सर्वार्थसंचयम्।

पराशरोक्तं प्रवरं तथा भागवतद्वयम् ॥ २०

इदमष्टादशं प्रोक्तं पुराणं कौर्मसंज्ञितम्।

चतुर्धा संस्थितं पुण्यं संहितानां प्रभेदतः ॥ २१

—(pp. 532-33; also ब्र. ख. p. 21)

[v.l.—L 3. ब्र. ख. °यं नान्दमु°.—L 9. ब्र. ख. °क्तं प्रथमं.
—L10. ब्र. ख. कौर्ममुत्तमम्.—L 11. ब्र. ख. °]

(व्रतखण्ड)

(कू. पु. १.१.)

12. व्रतोपवासनियमैर्होमब्राह्मणतर्पणैः । २१ cd

आराधय महायौगैर्योगिनं हृदि संस्थितम् ॥ २२cd

—(p. 322)

2. नित्याचारप्रदीप

(कू. पु. १.१.)

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि वै।

अष्टादशपुराणानि श्रुत्वा संक्षेपतो द्विज ॥ १६

—(p. 19)

3. स्मृति-तत्त्व

(कृ. पु. १.१.)

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितान्यपि । १६ab

—(p. 792)

कृ. पु. १.२.

(वर्णाश्रमधर्माः. Duties of the Varnas and Āśramas)

Quoted in—1. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 2. शूद्राचारशिरो-
मणि, 3. आचारमयूख, 4. आचारभूषण

Slokas quoted :-

२४—शू. शि. L 5-6. २५—शू. शि. L 7 (२५ ab).
३०—चतु. चि. L 3-4. ४५—आ. म. L 1-2. आ. भू. L 1-2.
५२—चतु. चि. L 1-2. ६६—शू. शि. L 1-2. ६७—शू. शि.
L 3-4.

1. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(ब्रतखण्ड)

(कृ. पु. १.२.)

धर्मात् संजायते ह्यर्थो धर्मात् कामोऽभिजायते ।

धर्मादेव परं ब्रह्म तस्माद् धर्मं समाश्रयेत् ॥ ५२

—(p. 21)

या वेदबाह्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुह्ययः ।

4. सर्वास्ता निष्कलाः प्रेत्य तमोनिष्ठा हि ताः स्मृताः ॥ ३०

—(p. 322)

2. शूद्राचारशिरोमणि

(कृ. पु. १.२.)

प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावताम् ।

स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां संप्रापेष्वपलायिनाम् ॥ ६६

वैश्यानां मारुतं स्थानं स्वधर्ममनुवर्तिनाम् ।

4. गान्धर्वं शूद्रजातीनां परिचर्यानुवर्तिनाम् ॥ ६७

—(p. 51)

ससर्जं ब्राह्मणान् वक्त्रात् क्षत्रियांश्च भुजाद् विभुः ।

वैश्यानूरुद्धयादेष पद्भ्यां शूद्रान् पितामहः ॥ २४

यज्ञनिष्पत्तये ब्रह्मा शूद्रवर्जं ससर्जं ह । २५ab

—(p. 216)

3. आचारमयूख

(कृ. पु. १.१.)

ऋतुकालाभिगामित्वं स्वदारेषु रतान्म(त्म?)नः ।

पर्ववर्ज्यं गृहस्थस्य ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥ ४५

—(p. 118)

4. आचारभूषण

(कृ. पु. १.२.)

ऋतुकालाभिगामित्वं स्वदारेषु रतात्मनः ।

पर्ववर्ज्यं गृहस्थस्य ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥

—(p. 343). [cf. आ. म.]

कृ. पु. १.३

(वर्णाश्रमधर्माः. Duties of Varnas and Āśramas)

Quoted in—1. स्मृतिचन्द्रिका, 2. चतुर्वर्गचिन्तामणि,
3. आचाररत्न, 4. वीरमित्रोदय, 5. तीर्थेन्दुशेखर

Slokas quoted :-

२—चतु. चि. L 1-2. ३—चतु. चि. L 12-13. ४—चतु.
चि. L 14-15. ५—चतु. चि. L 16-17. ६—चतु. चि. L 5
(६ cd), L 18-17. ७—चतु. चि. L 6-7. ८—चतु. चि. L
3-4. १०—चतु. चि. L 8-9. ११—चतु. चि. L 10-11. १४—
स्मृ. च. L 1-2; आ. र. L 2-2; वी. मि. L 1-2. १५—स्मृ.
च. L 3-4; वी. मि. L 3-4. १६—स्मृ. च. L 5-6; ती. शे.
L 1-2. १७—स्मृ. च. L 7-8. १८—स्मृ. च. L 9-10. २७—
स्मृ. च. 11-12.

1. स्मृतिचन्द्रिका

(आह्निककाण्ड)

(कृ. पु. १.३.)

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि निस्सङ्गः कामवर्जितः ।

प्रसन्नेनैव मनसा कुर्वाणो याति तत्पदम् ॥ १४

—(p. 432)

ब्रह्मणा दीयते दे' ब्रह्मणे संप्रदीयते ।

4. ब्रह्मैव दीयते चेति ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ १५

नाहं कर्ता सर्वमेतद् ब्रह्मैव कुरुते तदा ।

एतद् ब्रह्मार्पणं प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६

प्रोणातु भगवानीशः कर्मणाऽनेन शाश्वतः ।

8. करोति सततं बुद्ध्या ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ १७

यद्वा फलानां संन्यासं प्रकुर्यात् परमेश्वरे ।

कर्मणामेतदित्याहुः ब्रह्मार्पणमनुत्तमम् ॥ १८

तस्मात् सेवेत सततं कर्मयोगं प्रसन्नधीः ।

12. तृप्तये परमेशस्य तत्पदं याति शाश्वतम् ॥ २७

—(p. 433)

2. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(कालनिर्णय)

(कू. पु. १. ३.)

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।

क्रमेणैवाश्रमाः प्रोक्ताः कारणादन्यथा भवेत् ॥ २

वानप्रस्थाश्रमं गत्वा न गृहं प्रविशेत् पुनः ।

4. न संन्यासी वने वासं ब्रह्मचर्यान्न साधकः ॥ ८

—(p. 783)

विरक्तः संन्यसेद् विद्वाननिष्ठापि द्विजोत्तमः ॥ ६ cd

अथापि विविधैर्यज्ञैरिष्ट्वा वनमथाश्रयेत् ।

तपस्तप्त्वा तपो योगाद्विरक्तः संन्यसेत्तथा ॥ ७

8. प्रकर्तुमसमर्थोऽपि जुहोति यजतिक्रियाः ।

अन्धः पंगुर्दरिद्रो वा विरक्तः संन्यसेद् द्विजः ॥ १०

सर्वेषामेव वैराग्यं जायते सर्ववस्तुषु ।

तदैव संन्यसेद् विद्वान्नान्यथा पतितो भवेत् ॥ ११

—(p. 810)

12. उत्पन्नज्ञानविज्ञानो वैराग्यं परमं गतः ।

यद् व्रजेद् ब्रह्मचर्यादीन् यदीच्छेत् परमां गतिम् ॥ ३

दारानाहत्य विधिवद् यथावद् विविधैर्मखैः ।

यजेदुत्पादयेत्तत्स्थो विरक्तो यदि संन्यसेत् ॥ ४

16. अनिष्ठा विधिवद् यज्ञैरनुत्पाद्य तथात्मजम् ।

न गार्हस्थ्यं गृहीत्वा तु संन्यसेद् बुद्धिमान् द्विजः ॥ ५

अथ वैराग्यवेगेन स्थातुं नोत्सहते गृहम् । ६ ab

तदैव संन्यसेद् विद्वाननिर्वेद्य विचारयेत् ॥ ६ (cd?)

—(p. 810)

3. आचार-रत्न

(कू. पु. १. ३.)

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि निःसङ्गः कामवर्जितः ।

प्रसन्नेनैव मनसा कुर्वाणो याति तत्पदम् ॥ १४

—(p. 4). [= स्मृ. च. L 1-2]

4. वीरमित्रोदय

(तीर्थप्रकाश)

(कू. पु. १. ३.)

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि निःसङ्गः कामवर्जितः ।

प्रसन्नेनैव कुर्वाणो याति तत्परमं पदम् ॥ १४

ब्रह्मणा दीयते देयं ब्रह्मणे सम्प्रदीयते ।

4. ब्रह्मैव दीयते चेति ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ १५

—(p. 98). [cf. स्मृ. च. L 1-4]

5. तीर्थेन्दुशेखर

(कू. पु. १. ३.)

नाहं कर्ता सर्वमेतद् ब्रह्मैव कुरुते तथा ।

एतद् ब्रह्मार्पणं प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६

—(p. 54). [cf. स्मृ. च. L 5-6]

कू. पु. १. ५.

(कालस्वरूप Nature of Time)

Quoted in—1. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 2. कालमाधव,

3. कालसार, 4. जयसिंहकल्पद्रुम, 5. पुरुषार्थचिन्तामणि.

Slokas quoted :—

१८—चतु. चि. L 6-7; का. मा. L 5-6; पु. चि. L 5-6.

१९—चतु. चि. L 5 (१९ cd), L 8 (१९ ab); का.

मा. L 7-8; ज. क. द्रु. L 2 (१९ cd); पु. चि. L 7-8.

२०—चतु. चि. L 1-2; का. मा. L 1-2; का. सा. L 1-2;

ज. क. द्रु. L 1 (२० ab); पु. चि. L 1-2. २१—चतु. चि.

L 3-4; का. मा. L 3-4; पु. चि. L 3-4.

1. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(कालनिर्णय)

(कू. पु. १. ५.)

अनादिरेष भगवान् कालोऽनन्तोऽजरोऽमरः ।

सर्वगत्वात् स्वतन्त्रत्वात् सर्वात्मत्वान्महेश्वरः ॥ २०

ब्रह्माणो बहवो रुद्रा ह्यन्ये नारायणादयः ।

4. एको हि भगवानीशः कालः कविरिति स्मृतः ॥ २१

कालेनैव च सृज्यन्ते स एव ग्रसते पुनः । १९cd

ब्रह्मनारायणेशानां त्रयाणां प्राकृतो लयः ।

प्रोच्यते कालयोगेन पुनरेव च संभवः ॥ १८

8. परं ब्रह्म च भूतानि वासुदेवोऽपि शंकरः ॥ १९ ab

[तस्मात् कालात्मकं विश्वं स एव परमेश्वरः ॥]

—(p. 6)

2. कालमाधव

(कू. पु. १. ५.)

अनादिरेष भगवान् कालोऽनन्तोऽजरः परः ।

सर्वगत्वात् स्वतन्त्रत्वात् सर्वात्मत्वान्महेश्वरः ॥ २०

ब्रह्माणो बहवो रुद्रा ह्यन्ये नारायणादयः ।

4. एको हि भगवानीशः कालः कविरिति स्मृतः ॥ २१

[L 1-4 = चतु. चि. L 1-4]

ब्रह्मनारायणेशानां त्रयाणां प्राकृतो लयः ।

प्रोच्यते कालयोगेन पुनरेव च संभवः ॥ १८

परं ब्रह्म च भूतानि वासुदेवोऽपि शंकरः ।

8. कालेनैव च सृज्यन्ते स एव ग्रसते पुनः ॥ १९

[तस्मात् कालात्मकं विश्वं स एव परमेश्वरः ॥]

—(p. 39). [L 5-9, cf. चतु. चि. L 5-9]

3. कालसार

(कू. पु. १. ५.)

अनादिरेष भगवान् कालोऽनन्तोऽक्षयः परः ।

सर्वगत्वात् स्वतन्त्रत्वात् सर्वात्मत्वान्महेश्वरः ॥

—(p. 3.). [cf. का. मा. L 1-2]

4. जयसिंह-कल्पद्रुम

(कू. पु. १. ५.)

(कालस्वरूपं हेमाद्रौ कूर्मपुराणे):—

अनादिरेष भगवान् कालोऽनन्तोऽजरोऽमरः । २०ab

कालेनैव च सृज्यन्ते स एव ग्रसते पुनः ॥ १९ cd

[तस्मात् कालात्मकं विश्वं स एव परमेश्वरः ॥]

—(p. 5)

5. पुरुषार्थचिन्तामणि

(कू. पु. १. ५.)

अनादिरेष भगवान् कालोऽनन्तोऽजरोऽमरः ।

सर्वगत्वात् स्वतन्त्रत्वात् सर्वात्मत्वान्महेश्वरः ॥ २०

ब्रह्माणो बहवो रुद्रा ह्यन्ये नारायणादयः ।

4. एको हि भगवानीशः कालः कविरिति स्मृतः ॥ २१

ब्रह्मनारायणेशानां त्रयाणां प्राकृतो लयः ।

प्रोच्यते कालयोगेन पुनरेव च संभवः ॥ १८

परं ब्रह्म च भूतानि वासुदेवोऽपि शंकरः ।

8. कालेनैव च सृज्यन्ते स एव ग्रसते पुनः ॥ १९

—(p. 1). [L 1-4 = चतु. चि. L 1-4; L 5-8 = का. मा. L 5-8]

कू. पु. १. १९.

चतुर्वर्गचिन्तामणि

(कालनिर्णय)

किञ्चिच्छ्लेषस्करतमं लोकेस्मिन् ब्रह्मसत्तमाः ।

यज्ञस्तपो वा संन्यासो ब्रूत मे सर्ववेदिनः ॥ ३३

आराध्य तपसा देवं योगिनं परमेश्वरम् ।

4. प्रव्रजेद् विधिवद् यज्ञैरिष्टा पूर्वं सुरोत्तमान् ॥ ३५

—(p. 809)

कू. पु. १. २०.

नृसिंहप्रसाद—तीर्थसार

सेतुमध्ये महादेवमीशानं कृत्वावाससम् ।

स्थापयामि स लिङ्गं च पूजयामास राघवः ॥ ४७

तस्य देवो महादेवः पार्वत्या सह शंकरः ।

4. प्रत्यक्षमेव भगवान् दत्तवान् वरमुत्तमम् ॥ ४८

ये त्वया स्थापितं लिङ्गं द्रक्ष्यन्तीह द्विजातयः ।

महापातकसंयुक्तास्तेषां पापं विनश्यति ॥ ४९

- दर्शनादेव लिङ्गस्य नाशं याति न संशयः । ५०cd
 8. यावत् स्थास्यन्ति गिरयो यावदेषा च मेदिनी ।
 यावत् सेतुश्च तावच्च स्थास्याम्यत्र तिरोहितः ॥ ५१
 स्नानं दानं तपः श्राद्धं भविष्यत् तत्कथं नृणाम् ।
 स्मरणादेव लिङ्गस्य दिनपापं प्रणश्यति ॥ ५२
 12. इत्युक्त्वा भगवान् साधु परिष्वज्य च राघवम् ।
 सनन्दी सगणो रुद्रस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ५३

—(p. 6)

कू. पु. १. २१.

नित्याचारपद्धति

या यस्याभिमता पुंसः सा हि तस्यैव देवता ।
 तस्माज्जयध्वजो नूनं विष्ण्वाराधनमर्हति ॥ ४७cd
 (p. 59)

कू. पु. १. २७.

पराशरमाधव

(प्रायश्चित्तकाण्ड)

- अस्मिन् कलियुगे घोरे लोकाः पापानुवर्तिनः ।
 भविष्यन्ति महाबाहो वर्णाश्रमविवर्जिताः ॥ ९
 नान्यत् पश्यामि जन्तूनां मुक्त्वा वाराणसौ पुरीम् ।
 4. सर्वपापप्रशमनं प्रायश्चित्तं कलौ युगे ॥ १०
 —(p. 455).

कू. पु. १. २८.

शूद्राचारशिरोमणि

(कलिस्वभाव. Nature of the Kali Age)

- अधार्मिका अनाचारा महाकोपालचेतसः ।
 वदन्ति चानृतं लुब्धा मिथो जाता सुदुःप्रजाः ॥ ३
 दुरिष्टैर्दुरधीतैश्च दुराचारैर्दुरागमैः ।
 4. विप्राणां कर्मदोषैश्च प्रजानां जायते लयः ॥ ४
 राजानः शूद्रभूयिष्ठा ब्राह्मणान् धावयन्ति च । ७ ab
 शुक्लदन्ता जिताश्चाश्च मुण्डाः काषायवाससः ।
 शूद्रा धर्मं करिष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते ॥ १३

8. आसनस्थान् द्विजान् दृष्ट्वा न चलन्त्यल्पबुद्धयः ।
 ताडयन्ति द्विजेन्द्रांश्च शूद्रा राजोपजीविनः ॥ १७
 उच्चासनस्थान् शूद्रास्तु द्विजमध्ये परं तपः ।
 ज्ञात्वा सहिष्यते राजा कलिकालबलेन तु ॥ १८
 12. पुष्पैश्च भूषणैश्चैव तथान्यैर्मण्डलैर्द्विजाः ।
 शूद्रानभ्यर्चयन्त्यल्पश्रुतभाग्यबलान्विताः ॥ १९
 न प्रेक्षन्तेऽर्चिताश्चापि शूद्रा द्विजवरान् नृप ।
 सेवावसरमालोक्य द्वारि तिष्ठन्ति च द्विजाः ॥ २०
 16. वाहनस्थान् समावृत्य शूद्रान् शूद्रोपजीविनः । २१ab
 पठन्ति वैदिकान् मन्त्रान् नास्तिक्यं घोरमाश्रिताः ॥ २२cd
 —(pp. 52-53)

कू. पु. १. ४७.

चतुर्वर्गचिन्तामणि

(व्रतखण्ड)

- ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव द्विजोत्तमाः । २९cd
 अर्चयन्ति महादेवं यज्ञदानसमाधिभिः ।
 व्रतोपवासनियमैर्होमैः स्वाध्यायतर्पणैः ॥ ३०
 4. तेषां वै रुद्रसायुज्यं सामीप्यं चातिदुर्लभम् ।
 सलोकता च सारूप्यं जायते तत्प्रसादतः ॥ ३१
 —(p. 322)

कू. पु. २. ११

Quoted in—1. स्मृतितत्त्व, 2. आचर-रत्न,
 3. वीरमित्रोदय.

Slokas quoted :—

२३—स्मृ. त. L 1 (२३ ab). ३०—आ. र. L 1 (३०cd).
 ३१—आ. र. L 2 (३१ cd). ३४—आ. र. L 3 (३४ ab).
 ४३—वी. मि. L 1-2. ४४—वी. मि. L 3-4. ४५—वी. मि.
 L 5-6. ४६—वी. मि. L 7-8.

1. स्मृतितत्त्व

(कू. पु. २. ११.)

स्वाध्यायस्य त्रयो मेदा वाचिकोपासमानसाः । २३ ab
 —(p. 657)

2. आचाररत्न

(कू. पु. २. ११.)

प्राणः स्वदेहजो वायुरायामस्तु निरोधनम् । ३०cd
स एव द्विविधः प्रोक्तः सगर्भोऽगर्भ एव च ॥ ३१cd
सगर्भमाहुः सजयमगर्भमजयं बुधाः । ३४ab
—(p. 39)

3. वीरमित्रोदय

(आह्निकप्रकाश)

(कू. पु. २. ११.)

आसनं स्वस्तिकं प्रोक्तं पञ्चमर्धासनं तथा ।

आसनानां च सर्वेषामेतदासनमुत्तमम् ॥ ४३

ऊर्वोरुपरि विप्रेन्द्र कृत्वा पादतले उभे ।

4. समासीतात्मनः प्रोक्तमेतत् पञ्चासनं शुभम् ॥ ४४

एकपादमथैकस्मिन् विन्यस्योरुणि सत्तमाः ।

आसनार्धमिति ज्ञेयं योगसाधनमुत्तमम् ॥ ४५

उभे कृते पादतले जानूर्वोरन्तरेण हि ।

8. समासीतात्मनः प्रोक्तमासनं स्वस्तिकं परम् ॥ ४६

—(p. 309)

कू. पु. २. १२-१४

(ब्रह्मचारिधर्माः, आचमनादिनियमाश्च. Duties of a brahmachārin or Vedic student and rules for ācamana etc.)

Quoted in—1. स्मृतिचन्द्रिका, 2. चतुर्वर्गचिन्ता-
मणि, 3. पराशरमाधव, 4. स्मृतिरत्नाकर, 5. कालसार,
6. शृङ्गानारशिरोमणि, 7. स्मृतितत्त्व, 8. आचाररत्न,
9. आचारमयूख, 10. निर्णयसिन्धु, 11. वीरमित्रोदय,
12. विधानपारिजात, 13. आचारमूषण.

Slokas quoted :—

(२. १२)

१६-शू. नि. L 1-2, आ. र. L 9 (१३ ab). १७-आ.
र. L 10 (१७ ab). १८-आ. र. L 11 (१८ ab),
३७-वी. नि. L 1 (२७ cd). ३८-वी. नि. L 2 (३८ ab)
६४-स्मृ. च. L 6 (६४ ab); प. मा. L 28-29; आ. र.
L 5 (६४ ab); आ. मू. L 5-7.

(२. १३)

१-स्मृ. च. L 7 (१ cd); चतु. चि. L 11 (१ cd);
प. मा. L 30 (१ cd); स्मृ. र. L 1 (१ cb); आ. म.
L 11 (१ cd); आ. मू. L 8 (१ cd). २-स्मृ. च.
L 8-9; चतु. चि. L 12-13; प. मा. L 31-32; स्मृ. च.
L 2-3; आ. र. L 3 (२ ab); आ. र. L 6 (cd)
२ आ. म. L 12-13; आ. घू. L 9-10. ३-स्मृ. च. L 10-41;
चतु. चि. L 14-15; प. मा. L 33-34; स्मृ. च. L 4-5;
आ. र. L 4 (३ cd); L 7 (३ ab); आ. म. L 14-15;
आ. मू. L 11-12. ४-स्मृ. च. L 1-3; चतु. चि. L 1-3;
प. मा. L 23-25; आ. र. L 1-2 (४ cf); आ. म. L 1-3;
वी. नि. L 10-12; आ. मू. L 1-3. ६-स्मृ. च. L 3-5;
चतु. चि. L 5-6 प. मा. L 26. 27; आ. म. E 4-5;
आ. मू. L 4-5. १३-वी. नि. L 9 (१३ ab). ३१-स्मृ. च.
L 12-13; चतु. चि. L 6-7२ स्मृ. र. L 6-7; आ. म.
L 6-7; वी. नि. L 13-14. ३२-स्मृ. च. L 14-16; चतु.
चि. L 8-10; स्मृ. र. L 8-9 (३२ a-d); आ. म. L
8-10; वी. नि. 15-17; स्मृ. र. L 8-9 (३२ a-d).
४०-वी. नि. L 3-4. ४१-वी. नि. L 5-6. ४२-वी. नि.
L 7 (४२ ab). ४५-वी. नि. L 8 (४५ a) ६५-स्मृ. च.
L 6 (३४ cd).

(२. १४)

१-प. मा. L 35 (१ cd); वि. वा. L 3-4. २-प. मा.
L 36 (२ ab). ३-वि. पा. L 5 (३ cd). ४-वि. पा.
E 6 (४ cd). ५-वि. पा. L 7-8. ६-वि. पा. L 9-10.
११-वि. पा. L 11-12 (११ c-f). १७-वि. पा. L 13-15.
१८-वि. पा. L 16-17. १९-वि. पा. L 18 (१९ ab).
२०-प. मा. L 37 (२० ab); आ. र. L 8 (२० ab);
नि. सि. L 1 (२० ab); वी. नि. L 18 (२० ab);
वि. पा. L 1 (२० ab); L 19-20. २१-प. मा. L 38
(२१ ab); नि. सि. L 2 (२१ ab); वी. नि. L 19
(२१ ab); वि. पा. L 2 (२१ ab). ३७-प. मा. L
1-2; वी. नि. L 20-21. ३८-प. मा. L 3-4; वी. नि.
L 22-23. ३९-प. मा. L 5-9. ४०-प. मा. L 7-8
(४० a-d). ५७-प. मा. L 39-40. ६०-प. मा. L 41-42.
७३-प. मा. L 15-16. ७४-प. मा. L 17-18. ७५-प. मा.
L 21-22; नि. सि. L 3-4; आ. मू. L 13-14. ७६-वी. नि.
L 24-25; वि. पा. L 21-22; आ. मू. E 15-16. ७६-वी. नि.
L 26-27. ८०-प. मा. L 19-20; का. सा. L 1-2; स्मृ. त.

L 1-2; नि. सि. L 5-6; वी. मि. L 28-29; वि. पा. L 23-24; आ. भू. L 17-18. ८१-वी. मि. L 30-31; वि. पा. L 25-26; आ. भू. L 19-20. ८२-प. मा. L 9-10. ८४-प. मा. L 11-12. ८६-वी. मि. L 32 (८६ cd); वि. पा. L 27 (८६ cd); आ. भू. L 21 (८६ cd). ८७-वी. मि. L 33-34; वि. पा. L 28-21; आ. भू. L 22-23.

1. स्मृतिचन्द्रिका

(आह्निकाण्ड)

(कू. पु. २. १३.)

- चण्डालभ्लेच्छसम्भाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभोजने ।
उच्छिष्टं पुरुषं दृष्ट्वा^१ भोज्यं चापि तथाविधम् ॥
आचामेदश्रुपाते वा लोहितस्य तथैव च ॥ ४
4. अग्नेर्गवामथालम्भे स्पृष्ट्वाऽप्रयतमेव च ।
स्त्रीणामथात्मनस्स्पर्शं नीवीं^३ विपरिधाय च ॥ ६
—(P. 261)
प्रक्षाल्य पाणी पादौ च भुञ्जानो द्विरुपस्पृशेत् । (१२.६४ab)
ओष्ठौ विलोमकौ स्पृष्ट्वा वासो विपरिधाय च । १ cd
8. रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गे^४ शुक्तभाषणे ।
५ष्टीवित्वाऽध्ययनारम्भे स्वासश्वासागमे तथा ॥ २
चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य समाहितः ।
सन्ध्योरुभयोस्तद्वदाचान्तोऽप्याचमेत् पुनः ॥ ३
—(p. 264-265)
12. तैजसं वा समादाय यदुच्छिष्टो भवेद् द्विजः ।
भूमौ निक्षिप्य तद् द्रव्यमाचम्याभ्युक्षयेत् तत्^६ ॥ ३१
यद्यश्मत्रं^७ समादाय भवेदुच्छेषणान्वितः ।
अनिधायैव तद् द्रव्यमाचान्तं शुचितामियात् ।
16. वस्त्रादिषु विकल्पः स्यात्तत्स्पृष्टावेवमेव हि ॥ ३२
—(p. 274-275)

2. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(श्राद्धकल्प)

(कू. पु. २. १३.)

- चण्डालभ्लेच्छसम्भाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।
उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं चापि तथाविधम् ।
आचामेदश्रुपाते च लोहितस्य तथैव च ॥ ४
4. अग्नेर्गवामथालम्भे स्पृष्ट्वाऽप्रयतमेव च ।
स्त्रीणामथात्मनः स्पर्शं नीवीं वा विपरिधाय च ॥ ६
—(p. 959). [L 1-5 = स्मृ. च. L 1-5.]
तैजसं वा समादाय यदुच्छिष्टो भवेद् द्विजः ।
भूमौ निक्षिप्य तद् द्रव्यमाचान्तः प्रचरेत् पुनः ॥ ३१
—(p. 63-64). [L 6-7 = स्मृ. च. L 12-13.]
8. यद्यश्मत्रं समादाय भवेदुच्छेषणान्वितः ।
अनिधायैव तद् द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ।
वस्त्रादिषु विकल्पः स्यात् तत्स्पृष्टावेवमेव हि ॥ ३२
—(p. 964). [L 8-10 = स्मृ. च. L 14-16.]
ओष्ठौ विलोमकौ स्पृष्ट्वा वासोऽपि विपरिधाय च । cd
12. रेतोमूत्र पुरीषाणामुत्सर्गे शुक्तभाषणे ।
ष्टीवित्वाऽध्ययनारम्भे कासश्वासागमे तथा ॥ २
चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
सन्ध्योरुभयोस्तद्वदाचान्तोऽप्याचमेत् पुनः ॥ ३
—(pp. 767-68). [L 11-15 = स्मृ. च. L 7-11.]

3. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २. १२-१४.)

- एवमाचारसम्पन्नमात्मवन्तमदाम्भिकम् ।
वेदमध्यापयेद्धर्मं पुराणाङ्गानि नित्यशः ॥ १४.३७

1. चतु. चि. L I, प. मा. L 23 °द्रोच्छिष्टभाषणे 2. चतु. वि. L 2, प. मा. L 24 स्पृष्ट्वा 3. प. मा. L 27 नीवीं 4. प. मा. L 31 °र्गेऽशुक्तभाषणे; स्मृ. र. L 2 शुद्धभाषणे; आ. र. L 3 °र्गेऽशुचिभाषणे; आ. म. L 12 °र्गेऽशुद्धभाषणे; आ. सू. L 9 शुष्कभाषणे 5. प. मा. L 32 जृम्भित्वा; आ. भू. L 10 शयित्वा 6. चतु. चि. L 7 °माचान्तः प्रचरेत् पुनः 7. वी. मि. L 15 यद्यद् द्रव्यं; स्मृ. र. L 8 यदि द्रव्यं.

- संवत्सरोपिते शिष्ये गुरुर्ज्ञानमनिर्दिशन् ।
 4. हरते दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वसतो गुरुः ॥ १४.३८
 आचार्यपुत्रः शुश्रूषुः कनिष्ठो धार्मिकः शुचिः ।
 आमः शक्तोऽर्थदः साधुरध्याप्या दश धर्मशः ॥ १४.३९
 कृतज्ञश्च तथाऽद्रोही मेधावी शुभकृत्तरः ।
 8. आप्तःप्रियोऽथ विधिवत् षडध्याप्या द्विजोत्तमैः ॥ १४.४० ad
 —(p. 136)
 योन्यत्र कुरुते यत्नमनधीत्य श्रुतिं द्विजः ।
 स वै मूढो न सम्भाष्यो वेदवाह्यो द्विजातिभिः ॥ १४.८२
 न वेदपाठमात्रेण सन्तुष्टो वै भवेद् द्विजः ।
 12. पाठमात्रावसायी तु पङ्के गौरिव सीदति ॥ १४.८३
 योऽधीत्य विधिवद् वेदं वेदार्थं न विचारयेत् ।
 स सान्वयः शूद्रसमः पात्रतां न प्रपद्यते ॥ १४.८४
 —(p. 141)
 उषाकर्मणि चोत्सर्गे त्रिरात्रक्षणं स्मृतम् ।
 16. अष्टकासु त्वहोरात्रमृत्वन्तासु च रात्रिषु ॥ १४.७३
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघमासे तथैव च ।
 तिस्रोऽष्टकाः समाख्याताः कृष्णपक्षे तु सूरिभिः ॥ १४.७४
 —(P. 147)
 अनध्यायस्तु नाङ्गेषु ज्ञेतिहासपुराणयोः ।
 20. न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतानि वर्जयेत् ॥ १४.८०
 —(p. 149)
 श्लेषमातकस्य छायायां शाल्मलेर्मधुकस्य च ।
 कदाचिदपि नाध्येयं कोविदारकपितृथयोः ॥ १४.७५
 चाण्डालम्लेच्छसंभाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।
 24. उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं वापि तथाविधम् ॥
 आचमेदश्रुपाते वा लोहितस्य तथैव च ॥ १३.४
 अग्नेर्गवामथालम्भे स्पृष्ट्वाऽपयतमेव च ।
 स्त्रीणामथार्त्तमनः स्पर्शं नीलीं वा परिधाय च ॥ १३.६
 —(p. 223). [L 23-27, cf. स्मृ. च. L 1-5]
 28. प्रक्षाल्य पाणीपादौ च भुञ्जानो द्विरुपस्पृशेत् ।
 शुचौ देशे समासीनो भुक्त्वा च द्विरुपस्पृशेत् ॥ १३.६४
 —(p. 225).

- ओष्ठौ विलोमकौ स्पृष्ट्वा वासो विपरिधाय च । १ cd
 रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेऽयुक्तभाषणे ।
 32 जम्भित्वाध्ययनारम्भे काशश्वासागमे तथा ॥ १३.२
 चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
 सन्ध्ययोरुभयोस्तद्वदाचान्तोऽप्याचमेत् ततः ॥ १३.३
 —(pp. 225-226)
 आहूतोऽध्ययनं कुर्याद्वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् । १४.१ cd
 36. नित्यमुद्धृतपाणिः स्यात् साधवाचारः सुसंयतः ॥ १४.२ ab
 —(p. 142)
 नादर्शं चैवमीक्षेत नाचरेदन्तधावनम् । १४.२० ab
 गुरुच्छिष्टं मेषजार्थं प्रयुज्जीत न कामतः ॥ १४.२१ ab
 —(p. 457)
 श्रावणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तमाः ।
 40. आषाढ्यां प्रौष्ठपद्यां वा वेदोपाकरणं स्मृतम् ॥ १४.५७
 —(p. 519)
 छन्दांस्यूद्धर्मतोऽभ्यसेत् शुक्लपक्षेषु वै द्विजः ।
 वेदाङ्गानि पुराणानि कृष्णपक्षेषु मानवः ॥ १४.६०
 —(p. 522)

4. स्मृतिरत्नाकर

(कृ. पु. २.१३.)

- ओष्ठौ विलोमकौ स्पृष्ट्वा वासोपि परिधाय च । १ cd
 रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गे शूद्रभाषणे ।
 स्त्रीवित्वाध्ययनारम्भे काशश्वासागमे तथा ॥ २
 4. चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
 सन्ध्ययोरुभयोस्तद्वदाचान्तोऽप्याचमेत्पुनः ॥ ३
 —(p. 39)
 तैजसं वै समादाय यदुच्छिष्टो भवेद् द्विजः ।
 भूमौ निक्षिप्य तद्द्रव्यमाचम्याभ्युक्षयेत् तत् ॥ ३१
 8. यदि द्रव्यं समादाय भवेदुच्छेषान्वितः ।
 अनिधायैव तद् द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ॥ ३२ ad
 —(p. 41). [L1-9, cf. स्मृ. च. L7-15]

5. कालसार

(क. पु. २.१४.)

अनध्यायं तु नाङ्गेषु नेतिहासपुराणयोः ।

न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वेष्वेतानि वर्जयेत् ॥ ८०

—(p. 204).

5. शूद्राचारशिरोमणि

(क. पु. २.१२.)

सायं प्रातर्द्विजः सन्ध्यामुपासीत समाहितः ।

कामालोभाद् भयाद् मोहान्मुक्तो हि पतितो भवेत् ॥

—(p. 71)

6. स्मृतितत्त्व

(क. पु. २.१४.)

अनध्यायस्तु नाङ्गेषु नेतिहासपुराणयोः ।

न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वेष्वेतानि वर्जयेत् ॥ ८०

—(pp. 150-60)

7. आचाररत्न

(क. पु. २.१२-१४.)

उच्छिष्टं पुरुषं दृष्ट्वा भोज्यं चापि तथाविधम् ।

आचामेदश्रुपाते च लोहितस्य तथैव च ॥ १३.४c-f

—(p. 18)

रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गोऽशुचिभाषणे ।

4. सन्ध्ययोरुभयोस्तद्वदाचान्तोऽप्याचमेत्पुनः ॥ १३.१cd

प्रक्षाल्य पाणी पादौ च मुञ्चानो द्विरुपस्पृशेत् ॥ १३.६ab

ष्टीवित्वाऽध्ययनारम्भे कासश्वासागमे तथा ॥ १३.२cd

चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः । १३.३ab

—(p. 19)

8. नादर्शं चैव वीक्षेत नाचरेदन्तधावनम् ॥ १४.२०ab

—(p. 22)

सायं प्रातर्द्विजः सन्ध्यामुपासीत समाहितः । १२.१६ab

असि कार्यं तदा कुर्यात् सन्ध्ययोरुभयोरपि । १२.१७ab

देवताभ्यर्चनं कुर्यात् पुष्पैः पत्रेण बाम्बुना । १२.१८ab

—(p. 53)

8. आचारमयूख

(क. पु. २.१३.)

चण्डालम्लेच्छसंभाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।

उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं चापि तथाविधम् ।

आचामेदश्रुपाते च लोहितस्य तथैव च ॥ ४

4. अग्नेर्गवामथालम्भे स्पृष्ट्वाप्रयतमेव वा ।

स्त्रीणामथात्मनः स्पर्शो नीवी वा परिधाय च ॥ ६

—(p. 16)

तैजसं वै समादाय यद्युच्छिष्टो भवेद् द्विजः ।

भूमौ निक्षिप्य तद् द्रव्यमाचम्याभ्युक्षयेत्तु तत् ॥ ३१

8. यद्यमत्रं समादाय भवेदुच्छेषणान्वितः ।

अनिधायैव तद् द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ।

बस्त्रादिषु विकल्पः स्यात् तत्स्पृष्ट्वा चैवमेव हि ॥ ३२

—(p. 17)

ओष्ठौ विलोमकौ स्पृष्ट्वा वासो विपरिधाय च ॥ १cd

12. रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गोऽशुद्धभाषणे ।

ष्टीवित्वाऽध्ययनारम्भे कासश्वासागमे तथा ॥ २

चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।

संध्ययोरुभयोस्तद्वदाचान्तोऽप्याचमेत् पुनः ॥ ३

—(p. 18). [cf. स्मृ. च. L1-16]

9. निर्णयसिन्धु

(क. पु. २.१४)

नादर्शं चैव वीक्षेत नाचरेदन्तधावनम् । २०ab

गुरुच्छिष्टं भेषजार्थं प्रयुञ्जीत न कामतः ॥ २१ab

—(p. 197)

श्लेष्मातकस्य छायायां शालमलेर्मधुकस्य च ।

4. कदाचिदपि नाध्येयं कोविदारकपित्तयोः ॥ ७५

—(p. 201)

अनध्यायस्तु नाङ्गेषु नेतिहासपुराणयोः ।

न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वेष्वेतानि वर्जयेत् ॥ ८०

—(p. 202). [L 3-6. cf. प. मा. L 19-22]

10. वीरमित्रोदय

(तीर्थप्रकाश)

(कू. पु. २.१२.)

न ताभ्यामननुज्ञातो धर्ममन्यं समाचरेत् । ३७cd
वर्जयित्वा मोक्षफलं नित्यं नैमित्तिकं तथा ॥ ३८ab
—(p. 20)

(आह्निकप्रकाश)

(कू. पु. २.१३.)

नोद्यानोदसमीपे वा नोषरे न पराशुचौ ।

4. न सोपानत्पादुको वा न छत्री नान्तरिक्षके ॥ ४०
—(p. 35)

न चैवाभिमुखं स्त्रीणां गुरुब्राह्मणयोर्गवाम् ।

न देवदेवालययोरपामपि कदाचन ॥ ४१

न ज्योतीषि निरीक्षन् वा न वाय्वभिमुखोऽथवा । ४२ab
—(p. 38)

8. न देवायतनात् कूपाद् । ४५a

—(p. 50)

शूद्राशुचिकरोन्मुक्तैर्न क्षाराद्भिस्तथैव च । १३ab

—(p. 67)

चाण्डालम्लेच्छसंभाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।

उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं चापि तथाविधम् ॥

12. आचामेदश्रुपाते वा लोहितस्य तथैव च ॥ ४

—(p. 101). [L 10-12 = प. मा. L 3-5]

तैजसं वै समादाय यद्युच्छिष्टो भवेद् द्विजः ।

भूमौ निक्षिप्य तद् द्रव्यमाचम्याभ्युक्षयेत् तत् ॥ ३१

यद्यद् द्रव्यं समादाय भवेदुच्छेषणान्वितः ।

16. अनिधायैव तद् द्रव्यमाचान्तः शुचितामियात् ॥

वस्त्रादिषु विकल्पः स्यात् तस्मिन् चैवमेव हि ॥ ३२

—(p. 119). [L 13-17, cf. स्मृ. च. L 12-16]

(संस्कारप्रकाश)

(कू. पु. २.१४.)

आदर्शं नैव वीक्षेत नाचरेदन्तधावनम् । २०ab

गुरुच्छिष्टं मेषजार्थं प्रयुज्जीत न कामतः ॥ २१ab

—(p. 493)

20. एवमाचारसंपन्नमात्मवन्तं सदान्तिकम् ।

वेदमध्यापयेद्धर्मं पुराणाङ्गानि नित्यशः ॥ ३७

संवत्सरोषिते शिष्ये गुरुर्जानमनिर्दिशन् ।

हरते दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वसतो गुरुः ॥ ३८

—(p. 515)

24. नैत्यिके नास्त्यनध्यायः सन्ध्योपासन एव च ।

उपाकर्मणि कर्मान्तहोममन्त्रेषु चैव हि ॥ ७८

एकामृचमथैकं वा यजुः सामाथवा पुनः ।

अप्यष्टकास्वधीयीत मारुते चातिवायति ॥ ७९

28. नानध्यायोऽस्ति चाङ्गेषु नेतिहासपुराणयोः ।

न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतानि वर्जयेत् ॥ ८०

एष धर्मस्समासेन कीर्तितो ब्रह्मचारिणाम् ।

ब्रह्मणामिहितः पूर्वमृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ८१

32. अधोयीत सदा नित्यं ब्रह्मविद्यां समाहितः । ८६cd

सावित्रीं शतरुद्रीयं वेदान्तांश्च विशेषतः ।

अभ्यसेत् सततं युक्तो भस्मस्नानपरायणः ॥ ८७

—(p. 538)

11. विधानपारिजात

(कू. पु. २.१४.)

आदर्शं नैव वीक्षेत नाचरेदन्तधावनम् । २०ab

गुरुच्छिष्टं मेषजार्थं प्रयुज्जीत न कामतः । २१ab

—(p. 494)

एवं दण्डादिभिर्युक्तः शौचाचारसमन्वितः ।

1. आहूतोऽध्ययनं कुर्याद् वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ १

नासीनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन् न पराङ्मुखः ॥ ३cd

गुरोस्तु चक्षुर्विषये न यथेष्टासनो भवेत् ॥ ४cd

नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् ।

8. न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥ ५

गुरोर्यच्च परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते ।

कर्णौ तत्र पिघातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः ॥ ६

लम्बितं हसितं चैव कण्ठप्रहरणं तथा ।

12. वर्जयेत् सन्निधौ नित्यमवस्फोटनमेव च ॥ ११c-f

- कामं क्रोधं भयं निद्रां गीतवादित्रनर्तनम् ।
 द्यूतं जनपरीवादं स्त्रीप्रेक्षालम्भनं तथा ।
 परोषघातं पैशुन्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ १७
16. उदकुम्भं दन्तकाष्ठं गोशकृन्मृत्तिकाकुशान् ।
 आहरेद्यावदर्थानि भैक्षं चाहरहश्चरेत् ॥ १८
- द्यूतं च लवणं सर्वं वर्ज्यं पर्युषितं च यत् ॥ १९ab
- नादर्शं चैव वीक्षेत नाचरेद्दन्तधावनम् ।
20. एकान्तमशुचिस्त्रीभिः शूद्राद्यैरपि भाषणम् ॥ २०
 —(p. 524-525)
- नैत्यके नास्त्यनध्यायः सन्ध्योपासन एव च ।
 उपाकर्मणि कर्मान्ते होममन्त्रेषु चैव हि ॥ ७८
- अनध्यायस्तु नाज्ञेषु नेतिहासपुराणयोः ।
24. न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतान् विवर्जयेत् ॥ ८०
- एष धर्मः समासेन कीर्तितो ब्रह्मचारिणाम् ।
 ब्रह्मणाभिहितः पूर्वमृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ८१
- अधीयीत सदा नित्यं ब्रह्मविद्यां समाहितः । ८६cd
28. सावित्रीं शतरुद्रीयं वेदान्तांश्च विशेषतः ।
 अभ्यसेत् सततं युक्तो भस्मस्नानपरायणः ॥ ८७
 —(p. 534), [L 23-29 = बी. मि. L 28-34]

12. आचारभूषण

(कू. पु. २.१२-१४.)

- चण्डालम्लेच्छसंभाषे स्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे ।
 स्पृष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं चापि तथाविधम् ॥
 आचामेदश्रुते वा लोहितस्य तथैव च ॥ १३.४
4. अग्नेर्गवामथालम्भे स्पृष्ट्वाऽप्यतमेव वा ।
 स्त्रीणामथात्मनः स्पर्शं नीवीं वा परिधाय च ॥ १३.६
- प्रक्षाल्य पाणिपादौ तु भुञ्जानो द्विरुपस्पृशेत् ।
 शुचौ देशे समासीनो भुक्त्वा च द्विरुपस्पृशेत् ॥ १२.६४
8. ओष्ठौ विलोमकौ स्पृष्ट्वा वासोऽपि परिधाय च ॥ १३.१cd
- रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गे शुक्लभाषणे ।
 शयित्वाध्ययनारम्भे काशश्वासागमे तथा ॥ १३.२

- चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
 12. संध्ययोरुभयोस्तद्वदाचान्तोप्याचमेत्ततः ॥ १३.३
 —(pp. 32-33). [L 1-12, cf. प. मा. L 23-34]
- श्लेष्मातकस्य छायायां शालमलेर्मधुकस्य च ।
 कदाचिदपि नाध्येयं कोविदारकपितृयोः ॥ १४.७५
 —(p. 402)
- नैत्यके नास्त्यनध्यायः सन्ध्योपासन एव च ।
16. उपाकर्मणि कर्मान्ते होममन्त्रेषु चैव हि ॥ १४.७८
- अनध्यायस्तु नाज्ञेषु नेतिहासपुराणयोः ।
 न धर्मशास्त्रेष्वन्येषु पर्वण्येतानि वर्जयेत् ॥ १४.८०
- एष धर्मः समासेन कीर्तितो ब्रह्मचारिणाम् ।
20. ब्रह्मणाभिहितः पूर्वमृषीणां भावितात्मनाम् ॥ १४.८१
- अधीयीत सदा सर्वा ब्रह्मविद्यां समाहितः ॥ १४.८६cd
- सावित्रीं शतरुद्रीयं वेदान्तांश्च विशेषतः ।
 अभ्यसेत् सततं युक्तो भस्मस्नानपरायणः ॥ १४.८७
 —(p. 403). [L 15-23 = बी. मि. L 28-34, वि. पा. L 21-29]

कू. पु. २.१५-१६

(सदाचार. Virtuous conduct and Approved usage)

Quoted in—1. स्मृतिचन्द्रिका, 2. चतुर्वर्गचिन्ता-
 मणि, 3. पराशरमाधव, 4. कालसार, 5. शूद्राचारशिरो-
 मणि, 6. आचाररत्न, 7. वीरमित्रोदय, 8. विधानपारिजात.

Ślokas quoted—

(२.१५)

१—प. मा. L 4-5; शू. शि. L 1-2; बी. मि. L 1-2.
 ३—वि. पा. L 1 (३ cd). ४—वि. पा. L 2-3. ५—वि.
 पा. L 4 (५ ab). ६—वि. पा. L 5-6. ७—वि. पा. L 7
 (७ ab). ११—स्मृ. चं. L 1 (११ab); चतु. चि. L 1
 (११ ab); प. मा. L 6 (११ ab); का. सा. L 1
 (११ ad). २८—प. मा. L 1 (२८ cb). २६—प. मा.
 L 2-3.

(२.१६)

२३—प. मा. L 7-8. २४—प. मा. L 9-10. २५—प. मा.
 L 11-12. ७४—स्मृ. चं. L 2 (७४ ab); शू. शि. L 3
 (७४ ab); आ. र. L 1 (७४ ab). ८६—प. मा. L 13
 (८३ ab). ८७—प. मा. L 14-15; आ. र. L 2 (८७
 cd). ८८—प. मा. L 16 (८८ ab). ६०—प. मा. L 17
 (६० cd).

1. स्मृतिचन्द्रिक

(संस्कारकाण्ड)

(कू. पु. २.१५.)

ऋतुकालाभिगामी स्याद्वावपुत्रोऽभिजायते । ११ab

—(p. 42)

(आह्निककाण्ड)

(कू. पु. २.१६.)

न वामहस्तेनोद्धृत्य पिबेद् वक्त्रेण वै जलम् । ७४ab

—(p. 273)

2. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(परिशेषखण्ड—कालनिर्णय)

(कू. पु. २.१५.)

ऋतुकालाभिगामी स्यात् यावपुत्रोऽभिजायते । ११ab

—(p. 730)

3. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.१५-१६)

यथाशक्ति चरेत् कर्म निन्दितानि विवर्जयेत् । १५.२८cd

विधूय मोहकलिलं लब्ध्वा योगमनुत्तमम् ।

गृहस्थो मुच्यते बन्धाद् नात्र कार्या विचारणा ॥ १५.२९

—(p. 52)

4. वेदं वेदौ तथा वेदान् वेदान् वा चतुरो द्विजः ।

अधीत्य चाधिगम्यार्थं ततः स्नायाद् द्विजोत्तमः ॥ १५.१

—(p. 461)

ऋतुकालाभिगामी स्याद् यावपुत्रोऽभिजायते ॥ १५.११ab

—(p. 501)

नाधार्मिकैर्वृते ग्रामे न व्याधिवहुले भृशम् ।

8. न शूद्रराज्ये निवसेन्न पाषण्डिजनैर्वृते ॥ १६.२३

हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं पूर्वपश्चिमयोः शुभम् ।

मुक्त्वा समुद्रयोर्देशं नान्यत्र निवसेद् द्विजः ॥ १६.२४

कृष्णो वा यत्र चरति मृगो नित्यं स्वभावतः ।

12. पुण्याश्च विश्रुता नद्यस्तत्र वा निवसेद् द्विजः ॥ १६.२५

परस्त्रियं न भाषेत नाथाज्यं याजयेद् बुधः ॥ १६.८६ab

न देवायतनं गच्छेत् कदाचिच्चाप्रदक्षिणम् ।

न बीजयेद्वा वस्त्रेण समवायं च वर्जयेत् ॥ १६.८७

16. नैको ध्यानं प्रपद्येत नाधार्मिकजनैः सह । १६.८८ab

न निन्देद्योगिनः सिद्धान् व्रतिनो वा यतींस्तथा ॥ १६.९०cd

—(pp. 522-523)

4. कालसार

(कू. पु. २.१५.)

ऋतुकालाभिगामी स्याद्यदि पुत्रो न जायते । ११ab

—(p. 210)

5. शूद्राचारशिरोमणि

(कू. पु. २.१५-१६)

वेदं वेदौ तथा वेदान् साङ्गांश्च चतुरो द्विजः ।

अधीत्य चाधिगम्यार्थं ततः स्नायी द्विजोत्तमः ॥ १५.१

—(p. 43)

न वामहस्तेनोद्धृत्य पिबेद् वक्त्रेण वै जलम् । १६.७४ab

—(p. 93)

6. आचाररत्न

(कू. पु. २.१६.)

न वामहस्तेनोद्धृत्य पिबेत् वक्त्रेण वै जलान् । ७४ab

न बीजयेच्च वस्त्रेण न देवायतने स्वपेत् ॥ ८७cd

7. वीरमित्रोदय

(संस्कारप्रकाश)

(कू. पु. २.१५.)

वेदं वेदौ तथा वेदान् वेदान् वा चतुरो द्विजाः ।

अधीत्य चाधिगम्यार्थं ततः स्नायाद् द्विजोत्तमः ॥ १

—(p. 564)

8. विधानपारिजात

(कू. पु. २.१५.)

यज्ञोपवीतद्वितयं सोदकं च कमण्डलुम् । ३ cd

छत्रं चोष्णीषमाले च पादुके वाप्युपानहौ ।

रौक्मे च कुण्डले वेषुं कृत्तकेशनखः शुचिः ॥ ४

4. स्वाध्याये नित्ययुक्तः स्याद् बहिर्मास्यं न धारयेत् ॥ ५ab

शुक्लाश्वरधरो नित्यं सुगन्धः प्रियदर्शनः ।

न जीर्णमलवद्वासा भवेत्तु विभवे सति ॥ ६

न रक्तमुल्लवणं चान्यधृतं वासो न कश्चिकाम् ॥ ७ab

—(p. 679)

(कू. पु. २.१७.)

(भक्ष्याभक्ष्यविधान. Prescribing what to eat
and what not to eat)

Quoted in—1. आचाररत्न, 2. वीरमित्रोदय.

1. आचाररत्न

(कू. पु. २.१७.)

गृह्यन्नं किंशुकं चैव करण्डं च तथैव च ।

उदुम्बरमलाबुं च जग्ध्वा पतति वै द्विजः ॥ २१

—(p. 109)

2. वीरमित्रोदय

(पूजाप्रकाश)

(कू. पु. २.१७.)

[नैवेद्यं निषिद्धानि]—

वृन्ताकं जालिकाशाकं कुसुम्भान् मालकं तथा ।

पलाण्डुं लशुनं शुक्तं निष्पावं चैव वर्जयेत् ॥ १९

—(pp. 80-81)

(कू. पु. २.१८-१९.)

(आह्निक. Daily religious duties of a
householder)

Quoted in—1. दानसागर, 2. स्मृतिचन्द्रिका, 3. चतु-
र्वर्गचिन्तामणि, 4. कृत्यरत्नाकर, 5. पराशरमाधव, 6. स्मृति-
रत्नाकर, 7. मदनपारिजात, 8. नित्याचारप्रदीप, 9. वर्षक्रिया
कौमुदी, 10. शूद्राचारशिरोमणि, 11. स्मृति-तत्त्व, 12. आचार-
रत्न, 13. आचारमयूख, 14. निर्णयसिन्धु, 15. वीरमित्रोदय,
16. विधानपारिजात, 17. आचारभूषण.

Slokas quoted :—

(२. १८.)

३-स्मृ. च. L 1-2; प. मा. L 5-6; आ. म. L 1
(3 d); वी. मि. L 7-8; वि. पा. L 1-2. ६-स्मृ. च.
L 16-17. ११-स्मृ. च. L 9-10; प. मा. L 95-96. १३-
स्मृ. च. L 8 (१३ cd); प. मा. L 94 (१३ cd);
L 97 (१३ ab). १७-स्मृ. च. L 6 (१७ cd); प.
मा. L 7 (१७ cd); आ. म. L 1 (१७ cd). १८-
स्मृ. च. L 3 (१८ cd); L 17 (१८ ab); प. मा.
L 8 (१८ ab); म. पा. L 5 (१८ cd); आ. म. L 1
(१८ d); वी. मि. L 11 (१८ cd); आ. म. L 2
(१८ ab). १९-स्मृ. च. L 4 (१९ ab); म. पा. L 6
(१९ ab); आ. म. L 3 (१९ ab); वी. मि. L 12
(१९ ab). २१-स्मृ. च. L 5 (२१ ab); वी. मि. L
9-10. २२-स्मृ. च. L 18 (२२ cd). २३-स्मृ. च. L
19-20. २४-स्मृ. च. L 21-22; म. पा. L 1-2. २५-स्मृ. च.
L 11-12; प. मा. L 88-89; स्मृ. र. L 1-2; वी. मि. L
15-16; आ. म. L 5-6. २६-स्मृ. च. L 13-14; वी. मि.
L 17-18. २७-स्मृ. च. L 15 (२७ ab), L 31 (२७
cd); म. पा. L 3 (२७ ab); स्मृ. र. L 6 (२७ cd);
वी. मि. L 19-20. २८-स्मृ. च. L 27-28. ३०-स्मृ. च. L
29-30; प. मा. L 15-16; स्मृ. र. L 3-4. ३२-स्मृ. च. L
23-24; आ. र. L 3 (३२ cd). ३३-स्मृ. च. L 25-26;
प. मा. L 90-91; म. पा. L 4 (३३ ab); आ. र. L 4
(३३ ab). ४८-प. मा. L 92-93; आ. र. L 5-6. ४९-
प. मा. L 19-20; आ. र. L 7 (४९ ab). ५१-दा. सा.
L 1-2; कृ. र. L 1-2. ५३-स्मृ. च. L 34 (५३ cd);
प. मा. L 23 (५३ cd); आ. म. L 7 (५३ cd). ५४-
स्मृ. च. L 35-36 (५४ a-d); प. मा. L 24-25 (५४
a-d); आ. र. L 8 (५४ ab); आ. म. L 4-5 (५४
a-d); आ. म. L 8-9 (५४ a-d). ५५-प. मा. L 26-
27; आ. म. L 12-13. ५६-स्मृ. च. L 37 (५६ ab),
L 44-45; प. मा. L 9-10. ५७-प. मा. L 11-12. ५८-
प. मा. L 13-14. ५९-स्मृ. च. L 46-47. ६०-स्मृ. च. L 38-
39, L 48-49; चतु. चि. L 1-2; वी. मि. L 13-14. ६१-
स्मृ. च. L 50 (६१ cd). ६२-स्मृ. च. L 51-52. ६३-
स्मृ. च. L 53-54. ६४-स्मृ. च. L 55-56. ६५-स्मृ. च. L
57-58. ६७-स्मृ. च. L 59-60. ६८-स्मृ. च. L 61-62.
७१-स्मृ. च. L 40-41. ७३-स्मृ. च. L 63-64. ७४-स्मृ. च.
L 65-66. ७५-स्मृ. च. L 67-68. ७६-दा. सा. L 3-4; कृ. र. L

3-4. द०-वा.सा. L5-6; स्मृ.चं. L32-33; कृ.र. L5-6; प.मा. L 17-18; स्मृ. र. L 7-8; नि. प्र. L 1-2. द३-आ. र. L 1-2. द५-स्मृ. चं. L 75-76; चतु. चि. L 7-8. द६-स्मृ. चं. L 73-74; चतु. चि. L 3-4; प. मा. L 30-31; म. पा. L 11-12; शू. शि. L 1-2; वी. मि. L 21-22; वि. पा. L 3-4; आ. मू. L 3-4. द७-स्मृ. चं. L 71-72; चतु. चि. L 5-6; म. पा. L 9-10; वी. मि. L 23-24. द८-प. मा. L 21-22, L 34 (द९ cd); आ. म. L 10 (द९ cd); आ. मू. L 14-15. द९-प. मा. L 32-33; आ. म. L8-9. द१०-वी. मि. L 3-4. द११-स्मृ. चं. L 77-78; प. मा. L 35-36; व. क्रि. कौ. L 1 (द१३ cd); आ. र. L 10 (द१३ cd); आ. म. L 11-12; वि. पा. L 5-6; आ. मू. L16-17. द१४-स्मृ. चं. L 79-80; प. मा. L 37-38; व. क्रि. कौ. L 2-3; आ. मू. L 18-19. द१५-वी. मि. L 5-6. द१६-स्मृ. चं. L 81-82; आ. म. L 13-14. द१७-स्मृ. चं. L 83-84; आ. म. L 15 (द१७ ab); आ. मू. L 21-22. द१८-स्मृ. चं. L 85 (द१८ cd); आ. मू. L 23-24. द१९-आ. मू. L 25-26. १००-आ. मू. L 27-28. १०३-स्मृ. चं. L 69-70; प. मा. L 28-29; स्मृ. र. L 9-10; म. पा. 7-8; आ. मू. L 10-11. १०५-स्मृ. चं. L 92-93; प. मा. L 41-42; स्मृ. र. L11-12; आ. म. L 6-7; आ. मू. L 31-32. १०६-स्मृ. चं. L 99-100; प. मा. L43-44; स्मृ. र. L 15-16; म. पा. L18-19; शू. शि. L 3-4. १०७-स्मृ. चं. L 94-95; प. मा. L45-46; स्मृ. र. L 13-14. १०८-प. मा. L64-65. १०९-आ. र. L 11 (१०९ cd). ११०-स्मृ. चं. L 88-89; प. मा. L 66-67; आ. र. L 12 (११० ab). १११-स्मृ. चं. L 90-91; चतु. चि. L 9-10; प. मा. L 68-69; म. पा. L 15-16; आ. र. L 14-15; नि. सि. L 1 (१११ ab). ११२-आ. र. L 13 (११२ ab). ११३-स्मृ. चं. L 96-97; प. मा. L 70-71; स्मृ. र. L 18-19; शू. शि. L 5-6; आ. म. L 18-19; आ. मू. L 33-34. ११६-प. मा. L 72-73; आ. र. L 16 (११६ ab). ११७-स्मृ. चं. L 98 (११७ ab); स्मृ. र. L 17 (११७ ab); म. पा. L 17 (११७ ab). ११८-प. मा. L 86-87. ११९-प. मा. L 3-4. १२०-स्मृ. चं. L 86-87; प. मा. L 1-2, L 39-40; आ. म. L 16-17; वी. मि. L 1-2; आ. मू. L 29-30.

(२. १६)

३-स्मृ. चं. L 101-102; प. मा. L 76-77; आ. मू.

L 40-41. ४-प. मा. L 74-75. ५-प. मा. L 78-79; आ. म. L 20 (५ cd). ६-आ. र. L 21 (६ ab). ६-प. मा. L 54-55; आ. म. L 26 (६ cd). १०-प. मा. L 56-57; आ. म. L 27-28. ११-प. मा. L 58-59; शू. शि. L 7-8; आ. म. L 29-30. १२-प. मा. L 60-61; शू. शि. L 9 (१२ ab); आ. म. L 31-32. १३-प. मा. L 62-63; आ. म. L 33-34; आ. मू. L 42-43. १५-स्मृ. चं. L 103-104. १६-स्मृ. चं. L 105 (१६ ab). १७-आ. र. L 23-24. १८-आ. र. L 25-26. १९-प. मा. L52-53; आ. र. L 17-18. २०-प. मा. L 47 (२० ab); आ. म. L 21 (२० ab); आ. मू. L 35 (२० ab). २१-प. मा. L 48-49; आ. र. L 27 (२१ cd); आ. म. L 22-23; आ. मू. L 36-37. २२-प. मा. L 50-51; आ. म. L 24-25; आ. र. L 28 (२२ ab); आ. मू. L 38-39. २३-आ. र. L 29-30. ३०-स्मृ. चं. L 107-108; प. मा. L 80-81; आ. र. L 35-36; आ. म. L 35-36; आ. मू. L 44-45. ३१-स्मृ. चं. L 109-110; प. मा. L 82-83; आ. र. L 37-38; आ. म. L 37-38; आ. मू. L 46-47. ३२-स्मृ. चं. L 111-112; प. मा. L 84-85; आ. म. L 39-40; आ. मू. L 48-49.

1. दानसागर

(कृ. पु. २. १८.)

विना दर्मेण यत् कर्म विना सूत्रेण यत् पुनः ।

राक्षसं तद् भवेत् सर्वं नामुत्रेह फलप्रदम् ॥ ५१

—(p. 53)

जपकाले न भाषेत न चान्यत् प्रेक्षयेद् बुधः ।

4. न कम्पयेच्छिरोग्रीवं दन्तान्नैव प्रकाशयेत् ॥ ७९

गुह्यका राक्षसाः सिद्धा हरन्ति प्रसमं भयात् ।

एकान्ते सुशुभे देशे तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥ ८०

—(p. 64)

2. स्मृतिचन्द्रिका

(आह्निककाण्ड)

(कृ. पु. २. १८.)

ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय धर्मार्थावसुचिन्तयेत् ।

- कायकलेशं तदुद्धृतं ध्यायीत मनसेश्वरम्¹ ॥ ३
—(p. 234)
- मध्याङ्गुलसमस्थौल्यं द्वादशाङ्गुलसम्मितम् ॥ १८cd
4. सकूर्चं दन्तकाष्ठं स्यात्तदग्रेण तु धावयेत् ॥ १९ab
—(p. 278)
- नोत्पाटयेद्दन्तकाष्ठं नाङ्गुल्यग्रेण धावयेत् ॥ २१ab
—(p. 281)
- प्रक्षाल्य दन्तकाष्ठं वै भक्षयित्वा विधानतः ॥ १७cd
- आचम्य प्रयतो नित्यं प्रातः स्नानं समाचरेत् ॥ १९ab
—(p. 291)
8. आग्नेयं भस्मनाऽऽपादमस्तकादेहधूलनम् ॥ १३cd
—(p. 349)
- अप्रायत्ये समुपन्ने स्नानमेव समाचरेत् ।
ब्रह्मादीनि यथाशक्तौ स्नानान्याहुर्मनीषिणः ॥ ११
—(p. 350)
- प्राक्कूलेषु ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहितः ।
12. प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत् सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥ २५
या सन्ध्या सा जगत्सूतिर्मायातोता हि निष्कला ।
ईश्वरी केवला शक्तिस्तत्त्वत्रयसमन्विता ॥ २६
ध्यात्वाऽर्कमण्डलगतां सावित्रीं वै जपेद् बुधः ॥ २७ab
—(pp. 356, 363)
16. न च स्नानं विना पुंसां प्राशस्त्यं कर्मसु स्मृतम् ।
होमे जप्ये विशेषेण तस्मात् स्नानं समाचरेत् ॥ १९
—(p. 357)
- आचम्य मन्त्रवन्नित्यं पुनराचम्य वाग्यतः ॥ २२cd
सम्माज्यं मन्त्रैरात्मानं कुशैः सोदकविन्दुभिः ।
20. आपो हि ह्य व्याहृतिभिस्सावित्र्या वारुणैश्शुभैः ॥ २३
ओंकारव्याहृतियुतां गायत्रीं वेदमातरम् ।
जप्त्वा जलाञ्जलिं दद्याद् भास्करं प्रति तन्मनाः ॥ २४
L 23-27 = L 11-15.-(p. 356).
[-L 25 निर्मला (→L 13 निष्कला); -L 26 तत्त्वत्रय
समुद्धृत्वा (→L 14 समन्विता)]

- 23a. सहस्रपरमां नित्यं शतमध्यां दशावराम् ।
- 24a. सावित्रीं वै जपेद् विद्वान् प्राङ्मुखः प्रयतः स्थितः ॥ ३२
- 25a. अथोपतिष्ठेदादित्यमुदयन्तं समाहितः ।
- 26a. मन्त्रैस्तु विविधैस्सौरैः ऋग्यजुस्सामसंभवैः ॥ ३३
—(p. 363-364)
- 27a. अनन्यचेतसश्शान्ता ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
28. उपास्य विधिवत् सन्ध्यां प्राप्ताः पूर्वे परां गतिम् ॥ २९
—(p. 365)
- योऽन्यत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्ये द्विजोत्तमः ।
विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥ ३०
—(p. 366)
- प्राङ्मुखः सपवित्रः सन् सन्ध्याषासनमाचरेत् ॥ २७cd
—(p. 368)
32. गुह्यका राक्षसाः सिद्धा हरन्ति प्रसमं यतः ।
एकान्ते शुद्धदेशे च तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥ ८०
—(p. 397)
- वेदाभ्यासं ततः कुर्यात् प्रयत्नाच्छक्तितो द्विजः ॥ ५३cd
जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद्वा विचारयेत् ।
36. अवैक्षेत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तमः ॥ ५४a-d
—(p. 448)
- ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं मृदमाहरेत् ॥ ५६ab
—(p. 482)
- स्नानार्थं मृत्तिकां ग्राह्या ह्यार्द्रमलकमात्रिका ।
गोमयस्य प्रमाणं तत्तेनाङ्गं लेपयेत्ततः ॥ ६०
—(p. 485). [cf. L 48 मृत्तिका च समुद्दिष्टा ह्यार्द्रा^{१०}]
40. अपः पाणौ समादाय जलैर्वै मार्जने कृते ।
विन्यस्य मूर्ध्नि तत्तोयं मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ७१
—(p. 488-489)
- [ततो मध्याह्नसन्ध्यायामासीनः प्राङ्मुखो जपेत् ।
स्थितो जपेत् सदाकालमादित्याभिमुखो द्विजः ॥]
—(p. 494)
44. ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं मृदमाहरेत् ।
पुष्पाक्षतान् कुशतिलान् गोमयं शुद्धमेव च ॥ ५६

1. आ. म. L 1 ध्यायीत परमेश्वरम् ।

2. चतु. चि. L 1, बी. मि. L 13 मृत्तिका च समुद्दिष्टा.

- मृदैक्या शिरः क्षाल्यं द्वाभ्यां नामेस्तथोपरि ।
अधश्च तिसृभिः कायं पादौ षड्भिस्तथैव च ॥ ५९
48. मृत्तिका च समुद्दिष्टा त्वार्द्रामलकमात्रिका ।
गोमयस्य प्रमाणं तत्तेनाङ्गं लेपयेत्ततः ॥ ६०
प्रक्षाल्याचम्य विधिबद्धतस्स्नायात् समाहितः । ६१cd
अभिमन्त्र्य जलं मन्त्रैरहिलङ्गैर्वारुणैः शुभैः ।
52. भावपूतस्तदव्यक्तं धारयेद् विष्णुमव्ययम् ॥ ६२
आपो नारा इति प्रोक्तास्ता एवास्यायनं पुनः ।
तस्मान्नारायणं देवं स्नानकाले स्मरेद् बुधः ॥ ६३
प्रेक्ष्य सौंकारमादित्यं त्रिनिर्मज्ज्य जलशये ।
56. आचान्तः पुनराचामेन्मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ॥ ६४
अन्तश्चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ।
त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपो ज्योती रसोऽमृतम् ॥ ६५
ततः संमार्जनं कुर्यादापो हि ह्य मयोभुवः ।
60. इदमापः प्रवहत व्याहृतिभिस्तथैव च ॥ ६७
ततोऽभिमन्त्र्य तत्तुष्टमापो हि ह्यदिमन्त्रकैः ।
अन्तर्जलगतो मग्नो जपेत्त्रिंशद्वर्षणम् ॥ ६८
अथोपतिष्ठेदादित्यसूक्ष्मं पुष्पान्वितं जलम् ।
64. प्रक्षिप्यालोकयेद्देवं उद्वयं तमसः परि ॥ ७३
उदुत्यं चित्रमित्येतत् तच्चक्षुरिति मन्त्रतः ।
हंसः शुचिसदित्येव सावित्र्या च विशेषतः ॥ ७४
अन्यैश्च वैदिकैर्मन्त्रैः सौरैः पापप्रणाशनैः ।
68. सावित्रीं वै जपेत् पश्चाज्जपयज्ञस्स वै स्मृतः ॥ ७५
—(pp. 495-496)
यदि स्यात्तर्पणादर्वाग् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।
कृत्वा मनुष्ययज्ञं वै ततस्स्वाध्यायमारभेत् ॥ १०३
—(pp. 505, 510)
अन्वारब्धेन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।
72. देवर्षीस्तर्पयेद्दीमानुदकाञ्जलिभिः पितृन् ॥ ८७
(p. 511)
देवान् ब्रह्मकृषींश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।
पितृन्भक्त्या तिलैः कृष्णैस्त्वस्तुक्तविधानतः ॥ ८६
—(p. 516)

- ततः संतर्पयेद्देवानृषीन् पितृगणांस्तथा ।
76. आदाबोकारमुच्चार्य नाम्नोन्ते तर्पयामि ते ॥ ८५
—(p. 519)
न विष्ण्वाराधनात्पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ।
तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमाराधयेद्भरिम् ॥ ९३
तद्विष्णोरिति मन्त्रेण सूक्तेन पुरुषेण वा ।
80. नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्वर्षि ॥ ९४
अथवा देवमीशानं भगवन्तं सनातनम् ।
आराधयेन्महादेवं भावपूतो महेश्वरम् ॥ ९६
मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या प्रणवेनाथवा पुनः ।
84. ईशानेनाथवा रुद्रैस्त्र्यम्बकेण समाहितः । ९७
तथो नमः शिवायेति मन्त्रेणानेन वा जपेत् । ९८cd
—(pp. 534-535)
यो मोहादथवालस्यादकृत्वा देवतार्चनम् ।
भुङ्क्ते स याति नरकान् सूकरेष्विह जायते ॥ १२०
—(p. 539)
88. एकं तु भोजयेद् विप्रं पितृनुद्दिश्य संततम् ।
नित्यश्चाद्धं तदुद्दिष्टं पितृयज्ञो गतिप्रदः ॥ ११०
—(p. 563)
उद्धृत्य वा यथाशक्ति किञ्चिदन्नं समाहितः ।
वेदतत्त्वार्थविदुषे द्विजायैवोषपादयेत् ॥ १११
—(p. 565)
92. शालाग्नौ लौकिके वाथ जले भूम्यामथापि वा ।
वैश्वदेवस्तु कर्तव्यो देवयज्ञः स वै स्मृतः ॥ १०५
देवेभ्यश्च हुतादन्नाच्छेषाद् भूतबलिं हरेत् ।
भूतयज्ञः स विज्ञेयो भूतिदः सर्वदेहिनाम् ॥ १०७
—(p. 566)
96. हन्तकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः ।
दद्यादतिथये नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ॥ ११३
—(p. 568)
सर्वेषामप्यलभे तु दत्तं गोभ्यो निवेदयेत् । ११७ab
यदि स्याल्लौकिके पाकस्ततोऽन्नं तत्र ह्यते ।
100. शालाग्नौ तत्र चेदन्नं विधिरेश सनातनः ॥ १०६
—(p. 571)

(कू. पु. २.१९)

पञ्चाद्रौ भोजनं कुर्याद् भूमौ पात्रं निधाय तु ।

उपवासेन तत्तुल्यं मनुराह प्रजापतिः ॥ ३

—(p. 603)

नाद्यात्सूर्यग्रहात् पूर्वमहि सायं शशिग्रहात् ।

104. ग्रहकाले तु नाशनीयात् स्नात्वाऽशनीयाद्विमुक्तयोः ॥ १५

मुक्ते शशिनि भुञ्जीत यदि न स्यान्महानिशा ।

स्नात्वा दृष्ट्वाऽपरेऽह्यद्याद् ग्रस्तास्तमितयोस्तयोः ॥

१६

—(p. 621)

इत्येदखिलं प्रोक्तमहन्महनि वै द्विजाः ।

108. ब्राह्मणानां वृत्त्यजातमपवर्गफलप्रदम् ॥ ३०

नास्तिक्यादथवालस्याद् ब्राह्मणो न करोति यः ।

स याति नरकान् घोरान् काकयोनौ च जायते ॥ ३१

नान्यो विमुक्तये पन्था मुक्त्वाश्रमविधिं स्वकम् ।

112. तस्मात् कर्माणि कुर्वीत तुष्टये परमेष्ठिनः ॥ ३२

—(p. 631)

3. चतुर्वर्ग-चिन्तामणि

(श्राद्धकल्प)

(कू. पु. २.१८)

मृत्तिका च समुद्दिष्टा चार्द्रामलकमात्रिका ।

गोमयस्य प्रमाणं तु येनाङ्गं लेपयेत् ततः ॥ ६०

—(p. 890)

देवान् ब्रह्मऋषींश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।

4. पितृभक्त्या तिलैः कृष्णैः स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥ ८६

—(p. 922)

अन्वारब्धेन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।

देवर्षींस्तर्पयेद्दधोमानुदकाञ्जलिभिः पितॄन् ॥ ८७

—(p. 929)

ततः संतर्पयेद्देवान् पितॄन्पिगणांस्तथा ।

8. धादावोङ्कारमुच्चार्य नमोऽन्ते तर्पयामि चेति ॥ ८५

(p. 938)

उद्धृत्य वा यथाशक्ति किञ्चिदन्नं समाहितः ।

वेदतत्त्वार्थविदुषे द्विजायैवोपपादयेत् ॥ १११

—(p. 1564)

4. कृत्यरत्नाकर

(कू. पु. २.१८.)

विना दर्भेण यत् कर्म विना सूत्रेण वा पुनः ।

अग्राह्यं तद् भवेत् सर्वं नामुत्रेह फलप्रदम् ॥ ५१

—(p. 47)

जपकाले न भाषेत नान्यानि प्रेक्षयेद् बुधः ।

4. न कम्पयेच्छिरोघ्रोवं दन्तान्नैव प्रचालयेत् ॥ ७९

मुखका राक्षसाः सिद्धाः हरन्ति प्रसभं भयात् ।

एकान्ते च शुभे देशे तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥ ८०

—(p. 64)

5. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.१८)

यो मोहादथवालस्यादकृत्वा देवतार्चनम् ।

भुङ्क्ते स याति नरकं सूकरेष्वभिजायते ॥ १२०

—(p. 202)

वेदाभ्यासोन्वहं शक्या महायज्ञक्रियास्तथा ।

4. नाशयन्त्याशु पापानि देवानामर्चनं तथा ॥ ११९

—(p. 202)

ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय धर्ममर्थं च चिन्तयेत् ।

कायक्लेशं तदुद्भूतं ध्यायीत मनसेश्वरम् ॥ ३

—(p. 207)

प्रक्षालय दन्तकाष्ठं वै भक्षयित्वा यथाविधि ।

8. आचम्य प्रयतो नित्यं प्रातःस्नानं समाचरेत् ॥ १८ab

—(p. 239)

ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं मृदमाहरेत् ।

पुष्पाक्षतान् कुशतिलान् गोमयं शुद्धमेव च ॥ ५६

नदीषु देवलातेषु तडागेषु सरसु च ।

12. स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्तप्रसवणेषु च ॥ ५७

- परकीयनिषानेषु न स्नायाद्वै कदाचन ।
 पञ्चपिण्डान् समुद्धृत्य स्नायाद् वाऽसंभवे पुनः ॥ ५८
 —(p. 250)
 योऽयत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्ये द्विजोत्तमः ।
 16. विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥ ३०
 —(p. 279)
 गुह्यका राक्षसाः सिद्धा हरन्ति प्रसभं यतः ।
 एकान्ते तु शुभे देशे तस्माज्जप्यं सदा चरेत् ॥ ८०
 —(p. 283)
 ऋत्विक् पुत्रोऽथवा पत्नी शिष्यो वापि सहोदरः ।
 20. प्राप्यानुज्ञां विशेषेण जुहुयुर्वा यथाविधि ॥ ४९
 —(p. 287)
 निष्पीड्य स्नानवस्त्रं वै समाचम्य च वाग्यतः ।
 स्वैर्मन्त्रैरर्चयेद्देवान् पत्रैः पुष्पैस्तथाशुभिः ॥ ८९
 —(p. 294)
 वेदाभ्यासं ततः कुर्यात् प्रयत्नाच्छक्तितो द्विजः । ५३cd
 24. जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद् वै विचारयेत् ।
 अवेक्षेत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तमः ॥ ५४
 —(p. 306)
 उपेयादीश्वरं चाथ योगक्षेमप्रसिद्धये ।
 साधयेद् विविधानर्थान् कुटुम्बार्थं ततो द्विजः ॥ ५५
 —(p. 308)
 28. यतः स्यात्तर्पणादर्वाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।
 कृत्वा मनुष्ययज्ञं तु ततः स्वाध्यायमारभेत् ॥ १०३
 —(p. 311)
 देवान् ब्रह्मन्कर्षीश्वैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।
 पितॄन् भक्त्या तिलैः कृष्णैः स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥ ८६
 —(p. 319)
 32. ब्रह्माणं शंकरं सूर्यं तथैव मधुसूदनम् ।
 अन्यांश्चाभिमितान् देवान् भक्त्या चाक्रोधनो नरः ॥ ९०
 स्वैर्मन्त्रैरर्चयेन्नित्यं पत्रैः पुष्पैस्तथाशुभिः ॥ ८९cd
 —(p. 327)
 न विष्णुवाराधनात् पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ।
 36. तस्माद् दिनादौ मध्याह्ने नित्यमाराधयेद्भरिम् ॥ ९३

- तद् विष्णोरिति मन्त्रेण सूक्तेन पुरुषेण च ।
 नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्विधः ॥ ९४
 —(p. 332)
 यो मोहादथवालस्यादकृत्वा देवतार्चनम् ।
 40. भुङ्क्ते स याति नरकं सूकरेष्वभिजायते ॥ १२०
 —(p. 335)
 शालाग्रौ लौकिके वाथ जले भूम्यामथापि वा ।
 वैश्वदेवस्तु कर्तव्यो देवयज्ञः स वै स्मृतः ॥ १०५
 यदि स्याल्लौकिके पाकस्ततोऽन्नं तत्र ह्यते ।
 44. शालाग्रौ तु पचेदन्नं विधिरेषः सनातनः ॥ १०६
 —(p. 338)
 देवेभ्यस्तु हुतादन्नाच्छेषाद् भूतबलिं हरेत् ।
 भूतयज्ञः स वै प्रोक्तो भूतिदः सर्वदेहिनाम् ॥ १०७
 —(p. 341)
 (कू. पु. २.१९)
 नार्धरात्रे न मध्याह्ने नाजीर्णे नार्द्रवस्त्रधृक् । २०ab
 48. न भिन्नभाजने चैव न भूम्यां न च पाणिषु ।
 नोच्छिष्टो घृतमादद्यान्न मूर्धानं स्पृशन्नपि ॥ २१
 न ब्रह्म कीर्तयित्वापि न निःशेषं न भार्यया ।
 नान्धकारे न संख्यायां न च देवालयदिषु ॥ २२
 —(p. 372)
 52. यो भुङ्क्ते वेष्टितशिरा यश्च भुङ्क्ते विदिङ्मुखः ।
 सोषानत्कश्च यो भुङ्क्ते सर्वं विद्यात्तदासुरम् ॥ १९
 —(p. 377)
 अमृतापिधानमसीत्युपरिष्ठादपः पिबेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदायं गौरिति मन्त्रतः ॥ ९
 56. द्विपदां वा त्रिरावृत्य सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
 प्राणानां ग्रन्थिरसीत्यालभेद् हृदयं ततः ॥ १०
 आचम्याङ्गुष्ठमात्रेण पादाङ्गुष्ठे तु दक्षिणे ।
 निस्त्रावयेद्भस्तजलमूर्ध्वहस्तः समाहितः ॥ ११
 60. हितानुमन्त्रणं कुर्यात् श्रद्धायामिति मन्त्रतः ।
 अथाक्षरेण स्वात्मानं योजयेद् ब्रह्मणेति हि ॥ १२

सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।

योऽनेन विधिना कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥ १३
—(p. 379)

(क. पु. २.१८)

64. श्वभ्यश्च श्वपचेभ्यश्च पतितेभ्यस्तथैव च ।
दद्याद् भूमौ वदिश्चान्नं पक्षिभ्योऽथ द्विजोत्तमाः ॥ १०८
—(p 342)

एकं तु भोजयेद् विप्रं पितृनुद्दिश्य सत्तम ।
नित्यश्राद्धं तदुद्दिष्टं पितृयज्ञो गतिप्रदः ॥ ११०
—(p 344)

68. उद्धृत्य वा यथाशक्ति किञ्चिदन्नं समाहितः ।
वेदतत्त्वार्थविदुषे द्विजायैवोपपादयेत् ॥ १११
—(p. 345)

हन्तकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः ।
दद्यादतिथये नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ॥ ११३
—(p. 347)

72. भिक्षां वै भिक्षवे दद्याद् विधिवत् ब्रह्मचारिणे ।
दद्यादन्नं यथाशक्ति ह्यर्थिभ्यो लोभवर्जितः ॥ ११६
—(p. 360)

उपलिप्ते शुचौ देशे पादौ प्रक्षाल्य वै करौ ।
(क. पु. २.१९)
आचम्यार्द्राननोऽकोपः पञ्चाद्रौ भोजनं चरेत् ॥ ४
—(p. 365)

76. पञ्चाद्रौ भोजनं कुर्यात् भूमौ पात्रं निधाय तु ।
उपवासेन तत्तुल्यं मनुराह प्रजापतिः ॥ ३
—(p. 366)

महाव्याहृतिभिस्त्वन्नं परिधायोदकेन तु ।
अमृतोपस्तरणमसीत्यापोशानक्रियां चरेत् ॥ ५
—(p. 368)

80. इत्येतदखिलं प्रोक्तमहन्वहनि वै मया ।
ब्राह्मणानां कृत्यजातमपवर्गफलप्रदम् ॥ ३०
नास्तिक्यादथवालस्याद् ब्राह्मणो न करोति यः ।
स याति नरकान् घोरान् काकयोनौ प्रजायते ॥ ३१

84. नान्यो विमुक्तये पन्था मुक्त्वाश्रमविधिं स्वकम् ।
तस्मात् कर्माणि कुर्वीत तुष्टये परमेष्ठिनः ॥ ३२
—(p. 389). [L.80-85 = स्मृ. च. L. 107-112]

(क. पु. २.१८)

अकृत्वा देवपूजाश्च महायज्ञान् द्विजोत्तमः ।
भुञ्जीत चेत्समूदात्मा तिर्यग्योनिं स गच्छति ॥ ११८
—(p 202)

88. प्राक्कूलेषु ततः स्थित्वा दर्भेषु च समाहितः ।
प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत् सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥ २५
अथोपतिष्ठदादित्यमुदयन्तं समाहितः ।
मन्त्रैस्तु विविधैः सौरैः ऋग्यजुः-साम-संभवैः ॥ ३३
—(p. 274)

92. अथागम्य गृहं विप्रः समाचम्य यथाविधिः ।
प्रज्ज्वाल्य बहिं विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥ ४८
—(p. 286)
आग्नेयं भस्मनापादमस्तकाद्देहधूलनम् । १३cd
—(p. 370)

अप्रायत्ये समुत्पन्ने स्नानमेव समाचरेत् ।
96. ब्राह्मादीनि तथाऽशक्तौ स्नानान्याहुर्मनीषिणः ॥ ११
—(p. 372)
ब्राह्मं तु मार्जनं मन्त्रैः कुशैः सोदकचिन्दुभिः । १३ab
—(p. 371)

6. स्मृतिरत्नाकर

(क. पु. २.१८)

प्राक् कूलेषु ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहितः ।
प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत् सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥ २५
—(p. 78)

योऽन्यत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्ये द्विजोत्तमः ।
4. विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥ ३०
—(p. 79)

[द्विराचम्य शुचिः प्राणानायम्याह्वय वाग्यतः ।]
प्राङ्मुखः सततं विप्रः सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ॥ २७cd
—(p. 80)

गुह्यका राक्षसाः सिद्धा हरन्ति प्रसभं यतः ।

8. एकान्ते शुभे देशे तस्माद् गुप्तं जपेद् बुधः ॥ ८९
—(p. 96)

यदि स्यात्तर्पणादर्वाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।

कृत्वा मनुष्ययज्ञं वै ततः स्वाध्यायमारभेत् ॥ १०३
—(p. 113; 181)

शालाग्नौ लौकिके वापि जले भूम्यामथापि वा ।

12. वैश्वदेवस्तु कर्तव्यो देवयज्ञः स वै स्मृतः ॥ १०५
—(p. 176)

देवेभ्यस्तु हुतादन्नशेषाद् भूतबलिं हरेत् ।

भूतयज्ञः स वै ज्ञेयो भूतिदः सर्वदेहिनाम् ॥ १०७
—(p. 176; 179)

यदि स्याल्लौकिके पाकस्ततोऽन्नं तत्र हूयते ।

16. शालाग्नौ तत्र चेदन्नं विधिरेषः सनातनः ॥ १०६
—(p. 177)

सर्वेषामप्यलाभे तु दत्तं गोभ्यो निवेदयेत् । ११७

हन्तकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः ।

दद्यादतिथये नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ॥ १३
—(p. 180)

7. मदनपारिजात

(कृ. पु. २.१८)

ओंकारव्याहृतिश्रुतां गायत्रीं वेदमातरम् ।

कृत्वा जलज्जलिं दद्याद् भास्करं प्रतिजन्मना ॥ २४

ध्यात्वाऽर्कमण्डलगतां सावित्रीं वै जपेद् बुधः । २७ab

4. अथोषतिष्ठेदादित्यमुद्यन्तं तं समाहितः । ३३ab
—(p. 74)

मध्याङ्गुलसमस्थौल्यं द्वादशाङ्गुलसम्मितम् । १८cd

सत्त्वचं दन्तकाष्ठं स्यात्तदग्रेण तु धावयेत् ॥ १९ab

—(p. 206)

यदि स्यात्तर्पणादर्वाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।

8. मनुष्ययज्ञं कृत्वैव ततः स्वाध्यायमारभेत् ॥ १०३
—(p. 282)

अन्वारब्धेन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।

देवर्षींस्तर्पयेद्धोमानुदकाञ्जलिभिः पितृन् ॥ ८७
—(p. 284)

देवान् ब्रह्मन् ऋषींश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।

12. पितृभक्त्या तिलैः कृष्णैः स्वशाखोक्तविधानतः ॥ ८६
—(p. 286)

[पौरुषेण तु सूक्तेन ततो विष्णुं समर्चयेत् ।

वैश्वदेवं ततः कुर्याद् बलिकर्म तथैव च ॥]
—(p. 298)

उद्धृत्य वा यथाशक्ति किञ्चिदन्नं समाहितः ।

16. वेददत्त्वार्थविदुषे द्विजायैवोपपादयेत् ॥ १११
सर्वेषामप्यलाभे तु दत्तं गोभ्यो निवेदयेत् । ११७ab
—(p. 369)

यदि स्याल्लौकिके पाकस्ततोऽन्नं तत्र हूयते ॥

शालाग्नौ तत्र चेदन्नं विधिरेष सनातनः ॥ १०६
—(p. 312)

6. नित्याचारप्रदीप

(कृ. पु. २.१८)

गुह्यका राक्षसाः सिद्धा हरन्ति प्रसभं भयात् ।

एकान्तेषु शुभे देशे तस्माज्जप्यं समाचरेत् ॥ ८०
(p. 189)

8. वर्षक्रियाकौमुदी

(कृ. पु. २.१८)

तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमाराधयेद्धरिम् । ९३ cd

तद्विष्णोरिति मन्त्रेण सूक्तेन पुरुषेण वा ।

नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्ध्वपि ॥ ९४
—(p. 198)

9. शूद्राचारशिरोमणि

(कृ. पु. २.१८)

देवान् ब्रह्मन् ऋषींश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।

पितृन् भक्त्या तिलैः श्लक्ष्णैः स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥ ८६
—(p. 114)

- यदि स्याल्लौकिकः पाकस्ततोऽन्नं तत्र हूयते ।
 4. शालाग्रौ तत्र चैदन्नं विधिरेष सनातनः ॥ १०६
 —(p. 159)
 हन्तकारमथाग्रं वा यो भिक्षां शक्तितो द्विजः ।
 दद्यादतिथये नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ॥ ११३
 —(p. 173)

(क. पु. २. १९)

- आचम्याङ्गुष्ठपानीयं पादाङ्गुष्ठे तु दक्षिणे ।
 8. निःस्त्रावयेद्वस्तजलमूर्ध्वहस्तः समाहितः ॥ ११
 हुतानुमन्त्रणे कुर्याच्छ्रद्धायामिति मन्त्रतः ॥ १३ab
 (p. 185)

10. स्मृतितत्त्व

(भाग १)

(क. पु. २. १८)

- ऋत्विक् पुत्रोऽथवा पत्नी शिष्यो वापि सहोदरः ।
 प्राप्यानुज्ञां विशेषेण जुहुयाद् वा यथाविधि ॥ २९
 (p. 69)
 प्राक्कूलेषु ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहिताः ।
 4. प्राणायामत्रयं कृत्वा ये संध्यां समुपासते ॥ २५
 —(p. 384)
 यो मुङ्क्ते वेष्टितशिरा यश्च मुङ्क्ते विदिङ्मुखः ।
 सोपानत्कश्च यो मुङ्क्ते सर्वं विद्यात्तदासुरम् ॥ २.१६.१६
 —(p. 458)

11. आचाररत्न

(क. पु. २. १८)

- सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ।
 यत् किञ्चित् कुरुते कर्म न तस्य फलमाप्नुयात् ॥ २८
 —(p. 38)
 यदि स्यात् क्लिन्नवासा वै वारिमध्यगतो जपेत् ।
 अन्यथा तु शुचौ भूम्यां दर्भेषु च समाहितः ॥ ८३
 —(p. 45)

- सावित्रीं प्रजपेद् विद्वान् प्राङ्मुखः प्रयतः शुचिः ॥ २२cd
 4. अथोपतिष्ठेदादित्यमुद्यन्तं तं समाहितः ॥ १३३ab
 —(p. 48)
 अथागम्य गृहं विप्रः समाचम्य यथाविधि ।
 प्रज्वाल्य बहि विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥ ४८
 —(p. 50)
 ऋत्विक् पुत्रोऽथवा पत्नी शिष्यो वापि सहोदरः ॥ ४९ab
 —(p. 51)
 8. जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद् वै विचारयेत् । ५४ab
 [समित्पुष्पकुशादीनां स कालः समुदाहृतः ॥]
 —(p. 54)
 तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमाराधयेद्भरिम् । ९३cd
 —(p. 80)
 भूतयज्ञस्वयं नित्यः सायंप्रातर्यथाविधि । १०९cd
 12. एकं तु भोजयेद् विप्रं पितृनुदिश्य यत्नतः ॥ ११०ab
 पूजयेदतिथिं नित्यं नमस्येदर्चयेत्तथा । ११२ ab
 —(P. 99)
 उद्धृत्य वा यथाशक्ति किञ्चिदन्नं समाहितः ।
 वेदतत्त्वार्थविदुषे द्विज्यैवोपपादयेत् ॥ १११
 —(p. 100)
 16. भिक्षां च भिक्षवे दद्याद् विधिवद् ब्रह्मचारिणे । ११६ab
 (क. पु. २. १९)
 यो मुङ्क्ते वेष्टितशिरा यश्च मुङ्क्ते उदङ्मुखः ।
 सोपानत्कश्च यो मुङ्क्ते सर्वं विद्यात् तदासुरम् ॥ १९
 —(p. 104)
 स्वाहाप्रणवसंयुक्तां प्राणायान्नाहुति ततः । ६ab
 —(p. 112)
 20. [ततोऽन्यदन्नमश्नीयात् पूरणयोदरस्य च ।]
 —(p. 113)
 नाश्नीयात् प्रेक्षमाणानामप्रदायैव दुर्मतिः ।
 नायज्ञशिष्टमद्याद् वा न क्रुद्धो नान्यमानसः ॥ १७
 आत्मार्थं भोजनं यस्य रत्यर्थं यस्य मैथुनम् ।
 24. वृत्त्यर्थं यस्य चाधीतं निष्फलं तस्य जीवितम् ॥ १८

- नोच्छिष्टो घृतमादद्यान्न मूर्धानं स्पृशेदपि । २१cd
न ब्रह्म कीर्तयन् वापि न निःशेषं न भार्यया ॥ २२ab
नैकवस्त्रस्तु भुञ्जीत न वापि शयनस्थितः ।
28. न पादुकाधिष्ठितो वा न हसन् विलपन्नपि ॥ २३
—(p. 113)
[न वामहस्तेनोद्धृत्य पिबेद् वक्त्रेण वै जलम् ।]
—(p. 114)
इत्येतदखिलं प्रोक्तमहन्यहनि यद् द्विजाः ।
ब्राह्मणानां कृत्यजातमपवर्गफलप्रदम् ॥ ३०
32. नास्तिक्यादथवालस्याद् ब्राह्मणो न करोति यः ।
स याति नरकान् घोरान् काकयोनौ च जायते ॥ ३१
—(p. [120]). [L30-33 = स्मृ. च. L 107-112]

12. आचारमगूख

(कू. पु. २.१८)

- ... .. ध्यायीत परमेश्वरम् । ३d
—(p. 4)
मध्याङ्गुलिसमस्थूलं द्वादशाङ्गुलिसम्मितम् । १८cd
सत्त्वचं दन्तकाष्ठं स्यात् तदग्रेण तु धावयेत् । १९ab
—(p. 27)
4. जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद्वा विचारयेत् ।
अवेक्षेत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तमः ॥ ५४a-d
—(p. 66)
शालाग्नौ लौकिके वापि जले भूम्यामथापि वा ।
वैश्वदेवस्तु कर्त्तव्यो देवयज्ञः स वै स्मृतः ॥ १०५
—(p. 68)
8. ब्रह्माणं शंकरं सूर्यं तथैव मधुसूदनम् ।
अन्यांश्चाभिमतान् देवान् भक्त्या त्वकोपनो नरः ॥ ९७
स्वैर्मन्त्रैस्त्वर्चयेन्नित्यं पत्रैः पुष्पैस्तथाऽम्बुभिः । ८९cd
—(p. 79)
न विष्ण्वाराधनात्पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ।
12. तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमाराधयेद्भरिम् ॥ ९३

- अथवा देवमीशानं भगवन्तं सनातनम् ।
आराधयेन्महादेवं भावपूतो महेश्वरम् ॥ ९६
मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या प्रणवेनाथ वा पुनः । ९७ab
—(p. 92)
16. यो मोहादथवाऽऽलस्यादकृत्वा देवतार्चनम् ।
भुङ्क्ते स याति नरकं सूकरेष्वभिजायते ॥ १२०
—(p. 93)
हन्तकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः ।
दद्यादतिथये नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ॥ ११३
—(p. 107)

(कू. पु. २. १९)

20. अमृतोपस्तरणमसीत्यपोशानक्रियां चरेत् । ५cd
नार्धरात्रे न मध्याह्ने नाजीर्णे नार्द्रवस्त्रधृक् । २०ab
न भिन्नभाजने चैव न भूम्यां न च पाणिषु ।
नोच्छिष्टो घृतमादद्यान्न मूर्धानं स्पृशेन्नपि ॥ २१
24. न ब्रह्म कीर्तयन्वापि न निःशेषं न भार्यया ।
नाङ्गारे न च नाकाशे न च देवालयदिषु ॥ २२
—(p. 113)
आचान्तः पुनराचामेदायं गौरिति मन्त्रतः । ९cd
द्रुषदां वा त्रिरावृत्य सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
28. प्राणानां ग्रन्थिरसोत्थालमेदधृदयं ततः ॥ १०
आचम्याङ्गुष्ठमानीथ पादाङ्गुष्ठे तु दक्षिणे ।
निःस्त्रावयेद्दस्तजलमूर्ध्वहस्तः समाहितः ॥ ११
हुतानुमन्त्रणं कुर्यात् श्रद्धायामिति मन्त्रतः ।
32. अष्टाक्षरेण स्वात्मानं योजयेत् ब्रह्मणेति हि ॥ १२
सर्वेषामेव यागानामात्मत्यागः पर स्मृतः ।
योऽनेन विधिना कुर्यात्स याति ब्रह्मणः पदम् ॥ १३
—(p. 115)
इत्येतदखिलं प्रोक्तमहन्यहनि वै द्विजाः ।
36. ब्राह्मणानां कृत्यजातमपवर्गफलप्रदम् ॥ ३०
नास्तिक्यादथवालस्याद् ब्राह्मणो न करोति यः ।
स याति नरकान् घोरान् काकयोनौ च जायते ॥ ३१

नान्यो विमुक्तये पन्था मुक्त्वाश्रमविधिं स्वकम् ।

40. तस्मात्कर्माणि कुर्वीत तुष्टये परमेष्ठिनः ॥ ३२
—(pp. 120).. [L 35-40 = स्मृ. च. L 107-112]

13. निर्णयसिन्धु

(कृ. पु. २.१८)

उद्धृत्य वा यथाशक्ति किञ्चिदन्नं प्रकल्पयेत् ॥ १११ab
—(p. 327)

14. वीरमित्रोदय

(आह्निकप्रकाश)

(कृ. पु. २.१८)

यो मोहादथवाल्स्यादकृत्वा माधवार्चनम् ।
भुङ्क्ते स याति नरकं शूकरेणिवह जायते ॥ १२०
—(p. 7)

- ध्यात्वा प्रणवपूर्वं तु देवतां च समाहितः ।
4. नमस्कारेण पुष्पाणि विन्यसेच्च पृथक् पृथक् ॥ ९२
निवेदयति चात्मानं विष्णवेऽमिततेजसे ।
तदात्मा तन्मनाः शान्तस्तद्विष्णोरिति मन्त्रतः ॥ ९५
—(p. 123)

- ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय धर्ममर्थं च चिन्तयेत् ।
8. कायकलेशं तदुद्भूतं ध्यायीत मनसेश्वरम् ॥ ३
—(p. 15)
नोत्पाटयेदन्तकाष्ठं नाङ्गुल्या धावयेत् क्वचित् ।
प्रक्षाल्य भुङ्क्त्वा तज्जह्याच्छुचौ देशे समाहितः ॥ २१
—(p. 128)

- मध्याङ्गुलिसमस्थौल्यं द्वादशाङ्गुलिसमितम् । १८ cd
12. सत्वचं दन्तकाष्ठं स्यात्तदग्रेण तु धावयेत् ॥ १९ab
—(p. 129)

मृत्तिका च समुद्दिष्टा आर्द्रामलकमात्रिका ।
गोमयस्य प्रमाणं तत्तेनाङ्गं लेपयेत्ततः ॥ ६०
—(p. 158)

- प्राक्कूलेषु ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहितः ।
16. प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत् सन्ध्यामिति श्रुतिः २५

या सन्ध्या सा जगत्सूतिर्मायातीता हि निष्कला ।

- ईश्वरी केवला शक्तिस्तत्त्वत्रयसमुद्भवा ॥ २६
ध्यात्वाऽर्कमण्डलगतां सावित्रीं वै जपेद् बुधः । २७ab
20. प्राङ्मुखः सततं विप्रः सन्ध्यापासनमाचरेत् ॥ २७
—(p. 266)

देवान् ब्रह्मऋषीश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।
पितॄन् भक्त्या तिलैः कृष्णैः स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥ ८६
—(p. 340)

अन्वारब्धेन सव्येन पाणिना दक्षिणेन तु ।

24. देवर्षीस्तर्पयेद्धीमानुदकाङ्गलिभिः पितॄन् ॥ ८७
—(p. 345)

15. विधानपारिजात

(कृ. पु. २.१८)

ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय धर्ममर्थं च चिन्तयेत् ।
कायकलेशे तदुद्भूते ध्यायीत मनसेश्वरम् ॥ ३२
—(p. 148)

- देवान् ब्रह्मऋषीश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।
4. पितॄंस्तिलैश्च सन्तर्पेदिति धर्मविदो विदुः ॥ ८६
—(p. 265)

न विष्ण्वाराधनादन्यद् विद्यते कर्म वैदिकम् ।
तस्मादनादिमध्यान्तं विष्णुमाराधयेन्नरः ॥ ९३
—(pp. 279; 303)

[L 6 p. 303 मध्यान्तं नित्यमाराधयेद्धरिम्]

16. आचारभूषण

(कृ. पु. २.१८)

प्रक्षाल्य दन्तकाष्ठं वै भक्षयित्वा यथाविधि । १७cd
आचम्य प्रयतो नित्यं प्रातःस्नानं समाचरेत् १८ab
—(p. 42)

- देवान् ब्रह्मऋषीश्चैव तर्पयेदक्षतोदकैः ।
8. पितॄन् भक्त्या तिलैः कृष्णैः स्वसूत्रोक्तविधानतः ॥ ८६
—(p. 46)

- प्राक्कृलेषु ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहितः ।
प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेत् संध्यामिति श्रुतिः ॥ २५
—(p. 92)
- वेदाभ्यासं ततः कुर्यात् प्रयत्नाच्छक्तितो द्विजः ॥ १५३cd
8. जपेद्ध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद् वै विचारयेत् ॥
अवेक्षेत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तमः ॥ ५४
—(p. 127)
- यत्तश्च तर्पणादर्वाक् ब्रह्मयज्ञः कृतो न हि ।
कृत्वा मनुष्ययज्ञं तु ततः स्वाध्यायमाचरेत् ॥ १०३
—(p. 128)
12. उपेयादीश्वरं चैव योगक्षेमार्थसिद्धये ।
साधयेद् विविधानर्थान् कुटुम्बार्थं ततो द्विजः ॥ ५५
—(p. 146)
- निष्पीड्य स्नानवस्त्रं वै समाचम्य च वाग्यतः ।
स्वमन्त्रैरर्चयेद् देवं पत्रैः पुष्पैरथाम्बुभिः ॥ ८९
—(p. 175)
16. न विष्ण्वाराधनात् पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकम् ।
तस्मादनादिमध्यान्तं नित्यमाराधयेद्धरिम् ॥ ९३
तद् विष्णोरिति मन्त्रेण सूक्तेन पुरुषेण तु ।
नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो वेदेषूक्तश्चतुर्विधः ॥ ९४
20. अथवा देवमीशानं भावयितुं महेश्वरम् ॥ ९६ab
मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या प्रणवेनाथ वा पुनः ॥
ईशानेनाथ वा रौद्रैस्त्र्यम्बकेन समाहितः ॥ ९७
पुष्पैः पत्रैश्चाद्विर्वा चन्दनाद्यैर्महेश्वरम् ॥
24. तथो नमः शिवायेति मन्त्रेणानेन वा यजेत् ॥ ९८
—(p. 176)
- नमस्कुर्वान्महादेवमृतं सत्यमितीश्वरम् ।
निवेदयीत चात्मानं यो ब्रह्माणमितीश्वरम् ॥ ९९
प्रदक्षिणां द्विजः कुर्यात् पञ्चब्रह्माणि वा जपेत् ।
28. ध्यायीत देवमीशानं व्योममध्यगतं शिवम् ॥ १००
यो मोहादथवालस्यादकृत्वा देवतार्चनम् ।
मुङ्क्ते स याति नरकं सूकरेष्वपि जायते ॥ १२०
—(p. 177)

- शालाग्नौ लौकिके वायु जले भूम्यामथापि वा ।
32. वैश्वदेवस्तु कर्तव्यो देवयज्ञः स वै स्मृतः ॥ १०५
—(p. 240)
- हन्तकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः ।
दद्यादतिथये नित्यं बुध्येत परमेश्वरम् ॥ ११३
—(p. 267)
- (कृ. पु. २.१९)
- नार्धरात्रे न मध्याह्ने नाजीर्णे नार्द्रबल्लवृक् । २०ab
36. न भिन्न भाजने चैव न भूम्यां न च प्राणिषु ।
नोच्छिष्टो घृतमादद्यात्त सूधानं स्पृशन्नपि । २१
न ब्रह्म कीर्तयित्वापि न निःशेषं न भार्यया ॥
नागारे न च वाक्काशे न च देवाल्यादिषु ॥ २२
—(p. 286)
40. पञ्चार्द्रो भोजनं कुर्याद् भूमौ पात्रं निधाय तु ।
उपवासेन तत्तुल्यं मनुराह प्रजापतिः । ३
—(p. 291)
- सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।
योऽनेन विधिना कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥ १३
—(p. 306)
44. इत्येतदखिलं प्रोक्तमहन्यहनि वै मया ।
ब्राह्मणानां कृत्यजातमपवर्गफलप्रदम् ॥ ३०
नास्तिक्यादथवालस्याद् ब्राह्मणो न करोति यः ।
स याति नरकान् घोरान् काक्योनौ प्रजायते ॥ ३१
48. नान्यो विमुक्तये पन्था सुक्त्वाश्रमविधिं स्वकम् ।
तस्मात् कर्माणि कुर्वीत तुष्टये परमेश्विनः ॥ ३२
—(p. 359). [L 44-49 = स्मृ. च. L 107-112; etc.]
- (कृ. पु. २. २०-२२)
- (श्राद्धकल्प. Rules for the performance of Śrāddha)
- Quoted in—1. कृत्यकल्पतरु, 2. स्मृतिचन्द्रिका,
3. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 4. पराशरमाधव, 5. श्राद्धविवेक,
6. कालसार, 7. श्राद्धकौमुदी, 8. स्मृतिमुक्ताफल, 9. तिराय-
सिन्धु, 10. कालतत्त्वविवेचन, 11. जयसिंहकल्पद्रुम, 12. पुरु-
षार्थ-चिन्तामणि.

Slokas quoted :—

(कू. पु. २. २०)

४-चतु. चि. L 6-7; का. त. वि. II L 1-2. ५-चतु. चि. L 8-9. ६-स्मृ. च. L 1-2; चतु. चि. L 2-3, L 10-11; का. सा. L 1-2; स्मृ. मु. L 1-2, L 3-4. ७-स्मृ. च. L 3 (७ ab); चतु. चि. L 12-13; स्मृ. मु. L 5 (७ab). ८-चतु. चि. L 14-15. ९-चतु. चि. L 16-17. १०-चतु. चि. L 18-19. ११-चतु. चि. L 20-21. १२-चतु. चि. L 22-23. १३-चतु. चि. L 24-25. १४-चतु. चि. L 26-27. १५-चतु. चि. L 28-30. १६-चतु. चि. L 31-32; प. मा. L 1-2; स्मृ. मु. L 6-7. १७-चतु. चि. L 33-34; प. मा. L 3-4; स्मृ. मु. L 8-9. २५-आ. वि. L 1-2; आ. कौ. L 6-7. २६-आ. वि. L 3 (२६ ab). २६-चतु. चि. L 61 (२६ cd). ३०-चतु. चि. L 62-63; नि. सि. L 16-17. ३१-चतु. चि. L 64-65; नि. सि. L 18 (३१ cd). ३२-चतु. चि. L 66-67. ३७-चतु. चि. 35-37, L 46-48; नि. सि. L 5-6. ३६-चतु. चि. L 59-60. ४०-चतु. चि. L 49-50. ४१-चतु. चि. L 51-52. ४२-चतु. चि. L 53-54. ४३-चतु. चि. L 55-56. ४४-चतु. चि. L 57-58. ४५-नि. सि. L 3-4. ४६-चतु. चि. L 40-41. ४७-चतु. चि. L 42-43. ४८-चतु. चि. L 38-39, L 44-45.

(कू. पु. २. २१)

६-चतु. चि. L 74-75 (६ cd). १६-चतु. चि. L 72-73. १७-चतु. चि. L 76-77. १६-चतु. चि. L 80-81. २०-चतु. चि. L 78-79. २२-चतु. चि. L 84-85. २६-चतु. चि. L 86-87. ३४-चतु. चि. L 68-69, L 88-89. ३५-चतु. चि. L 90-91. ३६-चतु. चि. L 70-71, L 92-93. ३७-चतु. चि. L 94 (३७ ab). ३८-चतु. चि. L 95-96. ३९-चतु. चि. L 97-98. ४०-चतु. चि. L 99-100. ४१-चतु. चि. L 101-102. ४२-चतु. चि. L 103-104. ४३-चतु. चि. L 105-106. ४४-चतु. चि. L 107 (४४ a, ४५ d). ४६-चतु. चि. L 108-109. ४७-चतु. चि. L 110-111. ४८-चतु. चि. L 112-113.

(कू. पु. २. २२)

१-आ. कौ. L 1-2. २-चतु. चि. L 148-149; प. मा. L 5-6; आ. कौ. L 3-4. ३-चतु. चि. L 150-151. ४-चतु. चि. L 152-153. ५-चतु. चि. L 130-133. ६-चतु. चि. L 140-141. ७-चतु. चि. L 130-131. ८-चतु. चि. L 142-143. ९-चतु. चि. L 134-135. १०-चतु. चि. L 136-

137. ११-चतु. चि. L 138-139. १२-चतु. चि. L 144-145. १३-चतु. चि. L 172-173. १४-चतु. चि. L 166-167. १५-चतु. चि. L 162-163. १६-चतु. चि. L 164-165. २०-चतु. चि. L 168-169. २१-चतु. चि. L 170-171. २२-चतु. चि. L 174-175. २३-चतु. चि. L 178-179. २४-चतु. चि. L 180-181. २५-चतु. चि. L 182-183. २६-चतु. चि. L 160-161. २८-चतु. चि. L 154-155, L 205-206. २९-चतु. चि. L 156-158, 207-208. ३०-चतु. चि. L 159 (३० ab), L 209 (३० ab) ३७-चतु. चि. L 176-177. ३८-चतु. चि. L 184-185. ३९-चतु. चि. L 186-187. ४०-चतु. चि. L 188 (४० cd). ४१-चतु. चि. L 189, L 191, L 190 (४१ c); नि. सि. L 7-8. ४२-चतु. चि. L 192-193; नि. सि. L 9 (४२ ab). ४३-चतु. चि. L 194-196; नि. सि. L 10-11 (४३ cdef). ४८-चतु. चि. L 197-198. ५४-चतु. चि. L 118-119. ५५-चतु. चि. L 120-121. ५६-चतु. चि. L 122-123. ५७-चतु. चि. L 116-117. ६१-चतु. चि. L 124-125. ६२-चतु. चि. L 126-127. ६३-चतु. चि. L 128-129. ६६-चतु. चि. L 146-147. ७०-चतु. चि. L 199-200. ७१-चतु. चि. L 201 (७१ ab). ७७-चतु. चि. L 202-204. ८२-चतु. चि. L 210 (८२ cd). ८३-चतु. चि. L 211 (८३ cf); नि. सि. L 12-13 (८३ abcd). ८४-चतु. चि. L 114-115. ८६-चतु. चि. L 212-213. ९१-नि. सि. L 1-2. ९४-चतु. चि. L 215 (९४ cd) ९५-चतु. चि. L 216 (९५ ab). ९७-चतु. चि. L 217 (९७ ab). ९८-चतु. चि. L 214 (९८ ab). ९९-नि. सि. L 14-15.

१. कृत्यकल्पतरु

(श्राद्धकाण्ड)

(कू. पु. २. २२.)

[देवलकूर्मपुराणयोः]

ये चात्र पित्र्ये देवानां विप्राः पूर्वं निमन्त्रिताः ।

प्राङ्मुखान्यासनान्येषां द्विदर्भोपहितानि च ॥ २३

दक्षिणामुखयुक्तानि पितृणामासनानि तु ।

दक्षिणाग्रैकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदकैः ॥ २४

—(p. 119)

२. स्मृतिचन्द्रिका

(श्राद्धकाण्ड)

(कू. पु. २. २०.)

नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

बान्धवानां च मरणे नरको स्यात्ततोऽन्यथा ॥ ६
काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु । ७ab.
—(p. 27)

3. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(परिशेषखण्ड—श्राद्धकल्प)

(कू. पु. २.२०.)

L1 = L 9 below. [L 1 मनीषिभिः (→L 9 दिने-दिने)]
L 2-3 = L 10-11 below. [L 3 ०तां तु कर्तव्यं (→L 11 ०तां च मरणे)]

—(p. 24)

L 4-5 = L 6-7 below.

—(p. 185)

[कूर्मपुराणे चास्य श्राद्धस्य नैमित्तिकत्वेनावश्यकतां प्रतिपाद्य
काम्यत्वमपि प्रतिपादितम्]—

अमावस्याऽष्टकास्तिस्रः पौषमासादिषु त्रिषु ।

तिस्रश्चान्वष्टकाः पुण्या माघी पञ्चदशी तथा ॥ ४

[L 6-7 q. in परिशेषखण्ड-कालनिर्णय, p. 452]

8. त्रयोदशी मघायुक्ता वर्षासु च विशेषतः ।

तस्य पाकश्राद्धकाला नित्याः प्रोक्ता दिने दिने ॥ ५

नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

बान्धवानां च मरणे नारकी स्यादतोऽन्यथा ॥ ६

12. काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ।

अयने विषुवे चैव व्यतिपातेऽप्यनन्तकम् ॥ ७

संकान्त्यामक्षयं श्राद्धं तथा जन्मदिनेष्वपि ।

नक्षत्रेषु च सर्वेषु कार्यं काम्यं विशेषतः ॥ ८

—(p. 250)

16. स्वर्गं च लभते कृत्वा कृत्तिकासु द्विजोत्तमः ।

अपत्यमथ रोहिण्यां सौम्ये तु ब्रह्मवर्चसम् ॥ ९

रौद्राणां कर्मणां सिद्धिमाद्र्यां शौर्यमेव च ।

पुनर्वसौ क्षैत्रसिद्धिं पुष्ये पौषमवाप्नुयात् ॥ १०

20. सर्वान् कामास्तथा सार्पे पैत्र्ये सौभाग्यमेव च ।

अर्थगणे तु धनं विन्वात् फाल्गुन्यां पापनाशनम् ॥ ११

ज्ञातिश्रेष्ठ्यं तथा हस्ते चित्रायां च बहून् सुतान् ।

वाणिज्यसिद्धिं स्वातौ तु विशाखासु सुवर्णकम् ॥ १२

24. मैत्रे बहूनि मित्राणि राज्यं शाक्रे तथैव च ।

मूले कृषिं लभेद् यानसिद्धिमाष्ये समुद्रतः ॥ १३

सर्वान् कामान् वैश्वदेवे श्रेष्ठ्यं तु श्रवणे पुनः ।

धनिष्ठायां तथा कामान् वारुणे च परं बलम् ॥ १४

28. अजैकपादे कुप्यं स्यादाहिर्बुधने गृहं शुभम् ।

रेवत्यां बहवो गावः अश्विन्यां तुरगास्तथा ॥

याम्ये तु जीवितव्यं स्याद् यः श्राद्धं संप्रयच्छति ॥ १५

आदित्यवारे त्वारोग्यं चन्द्रे सौभाग्यमेव च ।

32. कुजे सर्वत्र विजयं सर्वान् कामान् बुधस्य तु ॥ १६

विद्यामभीष्टां च गुरौ धनं वै भार्गवे पुनः ।

शनैश्चरे लभेदायुरारोग्यं च सुदुर्लभम् ॥ १७

—(pp. 271-272). [L 16-34 q. in परिशेष-
ख.-का. नि., pp. 516-518]

L 35-37 = L 46-48 below. —(p. 543)

L 38-39 = L 44-45 below. —(p. 550)

40. पिप्पली रुचकं चैव तथा चैव मसूरकम् ।

कुष्माण्डालाबुवार्चाकभूस्तृणं सुरसं तथा ॥ १८

कुसुम्भं पिण्डमूलं च तन्दुलीयकमेव च ।

राजमाषास्तथा क्षीरं माहिषारुखं विवर्जयेत् ॥ १९

44. आढकीं कोविदारांश्च पालक्यां मरिचं तथा ।

वर्जयेत् सर्वयत्नेन श्राद्धकाले द्विजोत्तमः ॥ २०

—(p. 564)

ब्रोहिमिश्च यवैर्माषैरद्विमूलफलेन वा ।

श्यामाकैश्चणकैः शाकैः नोवारैश्च प्रियङ्गुभिः ॥

48. गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्मांसं प्रीणयते पितृन् ॥ २७

द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रीन् मासान् हारिणेन तु ।

औरभ्रेणाय चतुरः शाकुनेनेह पञ्च तु ॥ २८

षाण्मासान् मृगमासेन पार्षतेनेह सप्त वै ।

52. अष्टावेणस्य मासेन रौरवेण नवैव तु ॥ २९

दशमासांस्तु तृप्यन्ति वराहमहिषामिषैः ।

शशकच्छपयोर्मांसं मासानेकादशैव तु ॥ ३०

संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन तु ।

56. वार्ध्वाणस्य मासेन तृसिद्धादशवार्षिकी ॥ ३३

- कालशाकं महाशूलकाः खड्गलोहामिषं मधु ।
आनन्त्यायैव कल्प्यन्ते मुन्यन्नानि च सर्वशः ॥ ४४
—(pp. 596-97)
- लाजान् मधुयुतान् दद्यात् सक्तून् शर्करया सह ।
60. दद्याच्छाद्धे प्रयत्नेन शृङ्गाटविससेबुकान् ॥ ३९
—(p. 602)
- गायन्ति पितरो गाथास्तुप्यन्ति च मनीषिणः ॥ २९cd
एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।
तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥ ३०
64. गयां प्राप्यानुषङ्गेण यदि श्राद्धं समाचरेत् ।
संतारिता वयं तेन स याति परमां गतिम् ॥ ३१
वराहपर्वते चैव गयायां वै विशेषतः ।
वाराणस्यां विशेषेण यत्र देवः स्वयं हरः ॥ ३२
—(p. 1098)
- (कू. पु. २.२१.)
68. बौद्धश्रावकनिर्ग्रन्थाः पञ्चरात्रविदो जनाः ।
कापालिकाः पाशुपताः पाषण्डा ये च तद्विधाः ॥ ३४
अनाश्रमी द्विजो यः स्यादाश्रमी वा निरर्थकः ।
मिथ्याश्रमास्तु ये विप्रा विज्ञेयाः श्राद्धदूषणे ॥ ३६
—(p. 365). [L 68-69, cf. L 88-89; L 70-71, cf. L 92-93]
72. असमानप्रवरको ह्यसगोत्रस्तथैव च ।
असम्बन्धी च विज्ञेयो ब्राह्मणः श्राद्धसिद्धये ॥ १६
—(p. 391)
- महादेवार्चनरतो [महादेवपरायणः ।]
वैष्णवो [वायु यो नित्यं स विप्रः] पङ्क्तिपावनः ॥ ९cd
—(p. 403)
76. भोजयेद् योगिनं शान्तं तत्त्वज्ञानरतं यतिम् ।
अलाभे नैष्ठिकं दान्तमुपकुर्वाणकं तथा ॥ १७
तस्माद्यत्नेन योगीन्द्रमोक्षरज्ञानतत्परम् ।
भोजयेद्व्यकण्येषु अलाभादितरान् द्विजान् ॥ २०
—(p. 413)

[यमस्मृतिकूर्मपुराणयोः]—

80. प्रकृतेर्गुणतत्त्वज्ञो यस्याश्नाति यतिर्हविः ।
फलं वेदविदां तस्य सहस्रादतिरिच्यते ॥ १९
[तस्मादग्रासने भोज्यो यजता संयतो यतिः ।
श्रोत्रियो ब्रह्मचारी च यज्ञस्तेन न लुप्यते ॥]
—(p. 417)
84. मातामहं मातुलं च स्वस्रीयं श्वशुरं गुरुम् ॥
दौहित्रं विटर्षति बन्धुमृत्विग्याज्यांश्च भोजयेत् ॥ २२
—(p. 447)
- यस्य वेदश्च वेदी च विच्छिद्येते त्रिपौरुषम् ।
स वै दुर्ब्रह्मणो नार्हः श्राद्धादिषु कदाचन ॥ २९
—(p. 466)
88. बुद्धश्रावकनिर्ग्रन्थाः पञ्चरात्रविदोजिनाः ।
कार्पाटिकाः पाशुपताः पाषण्डा ये च तद्विधाः ॥ ३४
यस्याश्नन्ति हवींष्येते दुरात्मानस्तु तामसाः ।
न तस्य यद् भवेच्छाद्धं प्रेत्य चेह फलप्रदम् ॥ ३५
92. अनाश्रमी यो द्विजः स्यादाश्रमी वा निरर्थकः ।
मिथ्याश्रमाश्च ये विप्रा विज्ञेयाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ ३६
—(P. 476)
- दुश्कर्मा कुन्सी कुष्ठी धित्री च श्यावदन्तकः ॥ ३७ab
मद्यपो वृषलीसक्तो भ्रूणहा दिविषूषतिः ।
96. आगारदाही कुण्डाशी सोमविक्रयिणो द्विजाः ॥ ३८
परिवेत्ता हिंस्रश्चैव परिविचिर्निराकृतिः ।
पौनर्भवः कुसीदश्च तथा नक्षत्रसूचकः ॥ ३९
गीतवादित्रशूकश्च व्याधितः काण एव च ।
100. हीनाङ्गश्चातिरिक्ताङ्गो ह्यवकीर्णो तथैव च ॥ ४०
अङ्गदूषी कुण्डगोलावभिश्च तस्य देवलः ।
मित्रघ्नृक् पिशुनश्चैव नित्यं भार्यानुवर्त्तितः ॥ ४१
मातापित्रोर्गुरोस्त्यागी दारत्यागी तथैव च ।
104. गोत्रघ्नृक् भ्रष्टशौचश्च काण्डपृष्ठस्तथैव च ॥ ४२
अनपत्यः कूटसाक्षी याचको रङ्गजीवकः ।
समुद्रयात्री कृतहा तथा समयभेदकः ॥ ४३

- वेदनिन्दारतश्चैव विशेषात् पङ्क्तिदूषकाः ॥४४a, ४५d॥
- 108 सर्वे पुनरभोज्यान्नास्तथानर्हाश्च कर्मसु ।
ब्रह्माचाराभिरास्ताश्च वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ ४६
शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गः संध्योपासनवर्जितः ।
महायज्ञविहीनश्च ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ ४७
112. अधीननाशनश्चैव स्नानमौनविवर्जितः ।
तामसो राजसश्चैव ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ ४८
—(pp. 500-501)
- (कू. पु. २.२२.)
योऽनेन विधिना श्राद्धं कुर्याद्वै शान्तमानसः ।
व्यपेतकल्मषो नित्यं याति नावर्त्तते पुनः ॥ ८४
—(p. 9)
116. उष्णमन्नं द्विजातिभ्यो दातव्यं श्रेय इच्छता ।
अन्यत्र फलमूलेभ्यः पानकेभ्यस्तथैव च ॥ ५७
—(p. 603)
अथ पिण्डावशिष्टान्नं विधिवद्भोजयेद् द्विजान् ।
मांसान्यपूपान् विविधान् दद्यात्कृसरपायसम् ॥ ५४
120. पूषशाकफलानीक्षून् पयो दधि घृतं मधु ।
अन्नं चैव यथाकामं विविधं भोज्यपेयकम् ॥ ५५
यद्यदिष्टं द्विजेन्द्राणां तत्तत्सर्वं निवेदयेत् ।
धानांस्तिलान्श्च विविधान् शर्करा विविधास्तथा ॥ ५६
—(p. 604-505)
124. न दद्याद्रिक्तहस्तेन प्रत्यक्षं लवणं तथा ।
न चायसेन पात्रेण न चैवाश्रद्धयान्वितः ॥ ६१
क्राञ्चनेन तु पात्रेण राजतौदुम्बरेण च ।
दत्तमक्षयतां याति खड्गेन च विशेषतः ॥ ६२
—(p. 675)
128. पात्रे तु मृण्मये यो वै श्राद्धं भोजयेत् पितॄन् ।
स याति नरकं घोरं भोक्ता च स पुरोहितः ॥ ६३
—(p. 674)
आमन्त्रितो ब्राह्मणो वै योऽन्यस्मिन् कुरुते क्षणम् ।
स याति नरकं घोरं शूकरत्वं प्रयाति च ॥ ७
—(p. 1002)
132. आमन्त्रिताश्च ये विप्राः श्राद्धकाल उपस्थिते ।
वसेयुर्नियताः सर्वे ब्रह्मचर्यपरायणाः ॥ ५
—(p. 1004)
श्राद्धे निमन्त्रितो विप्रो मैथुनं योऽधिगच्छति ।
ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्यग्योनौ च जायते ॥ ९
—(p. 1007)
136. निमन्त्रितस्तु यो विप्रो ब्रह्मवान् याति दुर्मतिः ।
भवन्ति पितरस्तस्य तं मासं पांसुभोजनाः ॥ १०
—(p. 1007)
आमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे कुर्याद् वै कलहं द्विजः ।
भवन्ति पितरस्तस्य तं मासं मलभोजनाः ॥ ११
—(p. 1008)
140. अक्रोधनोऽस्त्वरोऽमत्तः सत्यवादी समाहितः ।
भारमैथुनमध्वानं श्राद्धकृद्ब्रह्मर्जयेज्जपम् ॥ ६
—(p. 1010)
आमन्त्रयित्वा यो मोहादन्यं चामन्त्रयेद् द्विजः ।
स तस्मादधिकं पापी विष्ठाकीटोऽभिजायते ॥ ८
—(p. 1011-12)
144. तस्मान्निमन्त्रितः श्राद्धे नियतात्मा भवेद् द्विजः ॥
अक्रोधनः शौचपरः कर्त्ता चैव जितेन्द्रियः ॥ १२
—(p. 1015)
स्वाध्यायं श्रावयेदेषां धर्मशास्त्राणि चैव हि ।
इतिहासपुराणानि श्राद्धकल्पास्तु शोभनान् ॥ ६९
—(p. 1093)
148. श्वो भविष्यति मे श्राद्धं पूर्वद्युरभिपूज्य च ।
असम्भवे परेद्युर्वै यथोक्तैर्लक्षणैर्द्विजान् ॥ २
तस्य ते पितरः श्रुत्वा श्राद्धकालमुपस्थितम् ।
अन्योन्यं मनसा ध्यात्वा संतपन्ति मनोजवाः ॥ ३
152. तैर्ब्राह्मणैः सहाश्नन्ति पितरो बन्तरीक्षगाः ।
वायुभूतास्तु तिष्ठन्ति भुक्त्वा यान्ति परां गतिम् ॥ ४
—(pp. 1135-36)
अपि वा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदभारगम् ।
श्रुतशीलवृत्तसंपन्नं सर्वालक्षणवर्जितम् ॥ २८
—(p. 1146). [cf. L 205-206 below]

156. [यद्येकं भोजयेच्छाद्रे दैवं तत्र कथं भवेत्]
अन्नं पात्रे समुद्धृत्य सर्वस्य प्रकृतस्य तु ।
देवतायतने कृत्वा ततः श्राद्धं प्रवर्त्तयेत् ॥ २९
प्रास्येदन्नं तदग्नौ तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥ ३०ab
—(p. 1147). [L 157-159, cf. L 207-209]

160. द्वौ दैवे प्राङ्मुखौ पित्र्ये त्रयश्चोदङ्मुखास्तथा ।
एकैकं तत्र दैवं तु पितृमातामहेष्वपि ॥ २६
—(p. 1148)

तिलानवकिरेत्तत्र सर्वतो बन्धयेदजान् ।
आसुरोपकृतं सर्वं तिलैः शुध्यत्यजेन च ॥ १८
—(p. 1161)

164. ततोऽन्नं बहुसंस्कारं नैकव्यञ्जनमक्षयवत् ।
चोष्यपेयसमृद्धं च यथाशक्ति प्रकल्पयेत् ॥ १९
—(p. 1163)

दक्षिणाप्रवर्णं स्निग्धं विविक्तं शुभलक्षणम् ।
शुचिं देशं विविक्तं च गोमयेनोपलेपयेत् ॥ १४
—(p. 1165)

168. ततो निवृत्ते मध्याह्ने लुप्तरोमनखान् द्विजान् ।
अभिगम्य यथामार्गं प्रयच्छेदन्तधावनम् ॥ २०
तैलमुद्धर्त्तनं स्नानं स्नानीयं च पृथग्विधम् ।
पात्रैरौदुम्बरैर्दद्याद्द्वैश्वदेविकपूर्वकम् ॥ २१
—(p. 1167)

172. श्वोभूते दक्षिणां गत्वा दिशं दर्भान् समाहितः ।
समूलानाहरेद्वारि दक्षिणाग्रं तु निर्मलम् ॥ १३
—(p. 1171)

[तथा च देवलस्मृतिकूर्मपुराणयोः]—

ततः स्नानान्निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
पाद्यमाचमनीयं च संप्रयच्छेद्यथाकमम् ॥ २२
—(p. 1180)

176. यथोपविष्टान् सर्वास्तानलङ्कुर्याद्विभूषणैः ।
स्रग्दामभिः शिरोवेष्टैर्धूपदीपानुलेपनैः ॥ ३७
—(p. 1182)

[दैविकपैतृकासनस्थापने प्रकारभेदो देवलस्मृतिकूर्मपुराणयोः]—

ये चात्र विश्वेदेवानां विप्राः पूर्वं निमन्त्रिताः ।

प्राङ्मुखान्यासनान्येषां द्विदर्भोपहितानि च ॥ २३

180. दक्षिणामुखयुक्तानि पितृणामासनानि च ।
दक्षिणाद्यैकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदकैः ॥ २४
—(p. 1191)

तेषूपवेशयेदेतानासनं संस्पृशन्नपि ।
आसध्वमिति सञ्जल्प्य आसीरंस्ते पृथक् पृथक् ॥ २५
—(p. 1201)

184. ततस्त्वावाहयेद्देवान् ब्राह्मणानामनुज्ञया ।
उदङ्मुखो यथान्यायं विश्वे देवास इत्युच्यते ॥ ३८
—(p. 1224)

द्वे पवित्रे गृहीत्वाऽस्य भाजने क्षालिते पुनः ।
शन्नो देवीर्जलं क्षिप्त्वा यवोऽसीति यवांस्तथा ॥ ३९
—(p. 1234)

188. प्रदद्याद् गन्धमाल्यानि धूपादीनि च शक्तितः ॥ ४०cd
—(p. 1241)

अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणां दक्षिणामुखः ॥ ४१ab
आवाहनं ततः कुर्याद् ॥ ४१c
—(p. 1258)

आवाहनं ततः कुर्यादुशन्तस्त्वेत्युच्यते ॥ ४१cd

192. आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायन्तु नस्ततः ॥ ४२ab
—(p. 1260)

शन्नो देव्योदकं पात्रे तिलोऽसीति तिलांस्तथा । ४२cd
क्षिप्त्वा चाध्यं यथापूर्वं दत्त्वा हस्तेषु वा पुनः ॥ ४३ab
—(p. 1282)

संस्तवांश्च ततः सर्वान् पात्रे कुर्यात्समाहितः । ४३cd

196. पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं निधापयेत् ॥ ४३ef.
—(p. 1300)

अग्नेरभावाद्विप्रस्य पाणौ होमो विधीयते ।

महादेवस्य पुरतो गोष्ठे वा श्रद्धयान्वितः ॥ ४८
—(p. 1344)

ततोऽन्नमुत्तजेद्भुक्तेष्वग्रतो विकिरन् भुवि । ७०ab
—(p. 1392)

200. पृश्ना तदन्नमस्यैवं तृप्तानाचामयेत्ततः ॥ ७०cd

आचान्ताननुजानीयादभितोरम्यतामिति ॥ ७१ab

—(p. 1395)

प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य ज्ञातीन् शेषेण भोजयेत् ।

ज्ञातिष्वपि च तृप्तेषु स्वान् भृत्यान् भोजयेत्ततः ॥ ७७a-d

—(p. 1515)

204. पश्चात्स्वयं च पत्नीभिः शेषमन्नं समाहरेत् ॥ ७७ef.

—(p. 1517)

अपि वा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।

श्रुतशीलादिसंपन्नमलक्षणविवर्जितम् ॥ २८

—(p. 1523)

उद्धृत्य पात्रे चान्नं तत् सर्वस्मात्प्राकृताहतात् ।

208. देवतायतने चैभ्यो निवेद्यान्यत्पवर्त्तयेत् ॥ २९

—(p. 1524)

प्राश्ये(स्ये ?) दन्नं तदग्नौ तु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणे ॥ ३०ab

—(p. 1525)

आमेन वर्त्तयेन्नित्यं ब्राह्मणो व्यसनान्वितः । ८२cd

तेनाग्नौ करणं कुर्यात् पिण्डांस्तेनैव निर्वपेत् ॥ ८३ef.

—(p. 1528)

212. अपि मूलैः कुशैर्वापि प्रकुर्यान्निर्धनो द्विजः ।

तिलोदकैस्तर्पयेद्वा पितृन्स्नात्वा समाहितः ॥ ८६

—(p. 1535)

पूर्वं तु मातरः पूज्या भक्त्या वै सगणेश्वराः ॥ ९८ab

—(p. 1537)

दैववत्सर्वमेव स्यान्न वै कार्यास्तिलैः क्रियाः ॥ ९८cd

216. दर्भाश्च ऋजवः कार्य्या युग्मान् वै भोजयेद् द्विजान् ॥ ९५ab

दैवपूर्वं प्रदद्याद्वै न कुर्यादप्रदक्षिणम् ॥ ९७ab

—(p. 1547)

4. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.२०.)

आदित्यवारे त्वारोग्यं चन्द्रे सौभाग्यमेव च ।

कुजे सर्वत्र विजयं सर्वान् कामान् बुधस्य तु ॥ १६

विद्यां विशिष्टाश्च गुरौ धनं वै भार्गवे पुनः ।

4. शनैश्चरे भवेदायुरारोग्यश्च सुदुर्लभम् ॥ १७
(p. 660)

(कू. पु. २.२२.)

श्वो भविष्यति मे श्राद्धं पूर्वद्वारमिपूजयेत् ।

असम्भवे परेद्युर्वा यथोक्तैर्लक्षणैर्युतान् ॥ २

—(p. 696)

5. श्राद्ध-विवेक

(कू. पु. २.२०)

अहन्यहनि नित्यं स्यात् काम्यं नैमित्तिकं पुनः ।

एकोदिष्टं च विज्ञेयं वृद्धिं श्राद्धं च पार्वणम् ॥ २५

एतत् पंचविधं श्राद्धं मनुना परिकीर्तितम् ॥ २६ab

—(p. 69)

6. कालसार

(कू. पु. २.२०)

नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

बान्धवानां च मरणे नारकी स्यादतोऽन्यथा ॥ ६

—(p. 478)

7. श्राद्धक्रियाकौमुदी

(कू. पु. २.२२)

गोमयेनोदकैर्भूमिं शोधयित्वा समाहितः ।

सन्निपात्य द्विजान्श्रयान् साधुभिः सन्निमन्त्रयेत् ॥ १

श्वो भविष्यति मे श्राद्धं पूर्वद्वारमिपूज्य च ।

4. असम्भवे परेद्युर्वा यथोक्तैर्लक्षणैर्युतान् ॥

[भिक्षार्थमागतान् वापि काले संयमिनो यतीन् ॥]

—(pp. 77-78)

(कू. पु. २.२०.)

अहन्यहनि नित्यं स्यात् काम्यं नैमित्तिकं पुनः ।

एकोदिष्टश्च विज्ञेयं वृद्धिश्राद्धश्च पार्वणम् ॥ २५

—(p. 467)

८. स्मृतिमुक्ताफल

(कू. पु. २.२०)

नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

बान्धवानां च मरणे नरकं स्यादतोऽन्यथा ॥ ६

—(p. 706)

नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

4. बान्धवानां च मरणे नारकी स्यादतोऽन्यथा ॥ ६

काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु । ७ab

—(762)

आदित्यवारे त्वारोग्यं चान्द्रे सौभाग्यमेव च ।

कुजे सर्वत्र विजयं सर्वान् कामान् बुधस्य तु ॥ १६

8. विद्यामभीष्टां च गुरौ धनं वै भार्गवे पुनः ।

शनैश्चरे भवेदायुरारोग्यं च सुदुर्लभम् ॥ १७

—(p. 763)

९. निर्णयमिन्द्र

(कू. पु. २.२०-२२)

अनियोगात् सुतो यस्तु शुलकतो जायते त्विह ।

प्रदद्याद् बीजिने पिण्डं क्षेत्रिणे तु ततोऽन्यथा ॥ २२.९१

—(p 276)

असमानप्रवरको ह्यसगोत्रस्तथैव च ।

असम्बन्धी च विज्ञेयो ब्राह्मणः श्राद्धसिद्धये ॥ २.२१.१६

—(p. 281)

क्रीत्वा लब्ध्वा स्वयं वाथ मृतानाहत्य वा द्विजः ।

4. दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन तदस्याक्षयमुच्यते ॥ २०.४५

—(p. 290)

इयामकैश्चणकैः शकैर्नीवारैश्च प्रियंगुभिः ।

गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्मासं प्रीणयते पितृन् ॥ २०.३७

—(p. 293)

अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणां दक्षिणामुखः ।

8. आवाहनं ततः कुर्यादुशनस्तस्वेत्यृचा बुधः ॥ २२.४१

आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायन्तु नस्ततः । २२.४२ab

—(p. 308)

संसवांश्च ततः सर्वान् पात्रे कुर्यात् समाहितः ।

पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं निधापयेत् ॥ २२.४३

—(pp. 310)

12. अनमिर्धनो वापि तथैव व्यसनान्वितः ।

आमश्राद्धं द्विजः कुर्याद् वृषलस्तु सदैव हि ॥ २२.८३

—(p. 328)

पुष्पैर्धूपैः सनैवेद्यैर्गन्धाद्यैर्भूषणैरपि ।

पूजयित्वा मातृगणान् कुर्याच्छ्राद्धत्रयं बुधः ॥ २२.९९

—(p. 348)

16. एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।

तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥ २०.३०

तारिताः स्मो वयं तेन स याति परमां गतिम् ॥ २०.३१cd

—(p. 357)

एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् । २०.३०

—(p. 419)

10. कालतत्त्वविवेचन

(कू. पु. २.२०.)

अमावास्याष्टकास्तिस्रः पौषमासादिषु त्रिषु ।

तिस्रश्चान्वष्टकाः पुण्या माघी पञ्चदशी तथा ॥ ४

—(p. 345)

11. जयसिंह-कल्पद्रुम

(कू. पु. २.२०)

अमावास्याष्टकास्तिस्रः पौषमासादि त्रिषु । ४ab

[या चाप्यन्या चतुर्थी स्यात् तां च कुर्यात्प्रयत्नतः ॥]

—(p. 344)

नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

4. बान्धवानां च मरणे नारकी स्यादतोऽन्यथा ॥ ६

—(p. 831)

12. पुरुषार्थचिन्तामणि

(कू. पु. २.२०.)

नैमित्तिकं तु कर्तव्यं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

बान्धवानां च मरणे नारकी स्यादतोऽन्यथा ॥ ६

—(p. 439)

आदित्यवारे त्वारोग्यं चन्द्रे सौभाग्यमेव च ।

कुजे सर्वत्र विजयं सर्वान् कामान् बुधस्य तु ॥ १६

विद्यां विशिष्टां च गुरौ धनं वै भार्गवे पुनः ।

शनैश्चरे भवेदायुरारोग्यं च सुदुर्लभं ॥ १७

—(p. 511)

कू. पु. २. २३

(आशौच. Impurities due to the birth or death of a relative)

Quoted in—1. कृत्यकल्पतरु, 2. हारलता,
3. स्मृतिचन्द्रिका, 4. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 5. पराशरभाष्य,
6. श्राद्धविवेक, 7. नित्याचारप्रदीप, 8. कालसार,
9. शुद्धिक्रियाकौमुदी, 10. निर्यायसिधु, 11. कालतत्त्वविवेचन,
12. पुरुषार्थचिन्तामणि.

Slokas quoted :—

कू. पु. २. २३.

१-हा. ल. L 1-2; प. मा. L 1 (१ab). २-हा. ल.
L 3-4. ३-हा. ल. L 7-8; शु. कौ. L 1-2. ४-हा. ल.
L 9-10; शु. कौ. L 3-4. ५-हा. ल. L 13-14; प. मा. L 4
(५ ab). ६-शु. कौ. L 44 (६ ab). ६-हा. ल. L
11-12; प. मा. L 5-6; नि. सि. L 26-27. १२-हा. ल.
L 26-27; नि. प्र. L 4 (१२ ab); का. सा. L 6-7, L 8
(१२ ab); शु. कौ. L 7-8; नि. सि. L 6-7. १३-हा. ल.
L 24-25. १४-हा. ल. L 28-29; नि. प्र. L 1-2; का. सा.
L 3-4; शु. कौ. L 5-6. १५-हा. ल. L 30-31; नि. प्र.
L 3 (१५ ab); का. सा. L 5 (१५ ab). १६-हा. ल.
L 32-33. १७-हा. ल. L 34-35; शु. कौ. L 9-10.
१८-हा. ल. L 61-62; शु. कौ. L 22-23. २०-हा. ल.
L 63-64; शु. कौ. L 24-25. २१-हा. ल. L 65-66;
शु. कौ. L 26-27. २२-हा. ल. L 55-56; शु. कौ. L
16-17, L 19 (२२ ab). २३-हा. ल. L 57-58; शु. कौ.
L 18 (२३ ab); नि. सि. L 14 (२३ ab). २४-हा. ल.
L 59-60. २५-हा. ल. L 20-21; नि. प्र. L 7-8; का. सा.
L 1-2. २६-हा. ल. L 22-23. २७-हा. ल. L 5-6.
२८-हा. ल. L 37-38; शु. कौ. L 11-12. २९-हा. ल. L
39-40; शु. कौ. L 13 (२९ ab). ३०-नि. प्र. L 5-6;
का. सा. L 9-10; शु. कौ. L 14-15; नि. सि. L 8-9.
३१-हा. ल. L 67-68.; शु. कौ. L 28-29. ३२-हा. ल.

L 69-70. ३३-हा. ल. L 36 (३३ cd), L 71 (३३ab).
३६-शु. कौ. L 30 (३६ ab); नि. सि. L 10 (३६ ab).
३९-हा. ल. L 41-42. ४०-हा. ल. L 43-44. ४१-हा. ल.
L 45-46. ४२-हा. ल. L 47-48; प. मा. L 9-10. ४३-
हा. ल. L 49-50. ४४-हा. ल. L 51-52. ४५-हा. ल. L 53.
54; प. मा. L 7-8. ४७-शु. कौ. L 33 (४७ ab). ४८-
हा. ल. L 84. ४९-हा. ल. L 85-86; प. मा. L 2 (४९cd),
L 13-14; नि. सि. L 11-12. ५०-हा. ल. L 87-88;
प. मा. L 3 (५० ab), L 15 (५० ab); नि. सि. L 13
(५० ab). ५१-हा. ल. L 82-83. ५२-क. त. L 1-2;
हा. ल. L 89-90. ५३-हा. ल. L 78-79; प. मा. L 16-17;
शु. कौ. L 40-41. ५४-हा. ल. L 80-81; शु. कौ. L 42-43.
५५-हा. ल. L 91-92. ५६-हा. ल. L 93-94. ५७-हा. ल.
L 95-96. ५८-हा. ल. L 74-75; शु. कौ. L 38-39.
५९-हा. ल. L 72-73; शु. कौ. L 31-32. ६०-हा. ल.
L 76-77; शु. कौ. L 34-35. ६२-हा. ल. L 97-98.
६३-हा. ल. L 99-100. ६४-नि. सि. L 4-5. ६६-हा. ल.
L 101-102. ६७-हा. ल. L 103-104. ६८-हा. ल. L
105-106; नि. सि. L 17 (६८ cd). ६९-हा. ल. L 107-
108; नि. सि. L 18 (६९ ab). ७०-हा. ल. L 109-110.
७१-हा. ल. 111-112; प. मा. L 11-12; आ. वि. L 1-2;
नि. सि. L 15-16. ७२-हा. ल. L 113-114. ७३-हा. ल.
L 115-116; नि. सि. L 19-20. ७४-हा. ल. L 117-118.
७५-हा. ल. L 15-16. ७६-हा. ल. L 17-19. ७६-चतु. चि.
L 7 (७६ cd). ८०-स्मृ. च. L 1 (80 cd); चतु. चि.
L 1 (८० cd), L 8 (८० ab). ८१-स्मृ. च. L 2-4;
चतु. चि. L 2-4. ८२-स्मृ. च. L 5-6; चतु. चि. L 5-6;
का. त. वि. L 7-8. ८३-चतु. चि. L 9-11; का. सा. L 11-12;
नि. सि. L 24-25. ८४-चतु. चि. L 12 (८४ ab), L 13
(८४ cd). ८५-चतु. चि. L 14-15. ८६-चतु. चि. L
16-17. ८७-चतु. चि. L 18 (८७ ab); का. त. वि. L 1-2.
८८-का. त. वि. L 3-4.

1. कृत्यकल्पतरु

(शुद्धिकण्ड)

(कू. पु. २. २३.)

अवरश्चेद्वरं वर्णं वरो वाप्यवरं यदि ।

अशौचे संस्पृशेत् स्नेहात् तदशौचेन शुष्यति ॥ ५२

—(p. 59)

2. हारलता

(कू. पु. २.२३)

दशाहं प्राहुराशौचं सपिण्डेषु विपश्चितः ।

मृतेषु चाथ यातेषु ब्राह्मणानां द्विजोत्तमाः ॥ १

नित्यानि चैव कर्माणि काव्यानि च विशेषतः ।

4. न कुर्याद् विहितं किञ्चिद् स्वाध्यायं मनसापि च ॥ २

—(p. 8)

वेदार्थविदधीयानो योऽग्निमान् वृत्तिकर्षितः ।

सद्यः शौचं भवेत्तस्य सर्वावस्थासु सर्वदा ॥ २७

—(p. 9)

शुचीननिधनास्त्वन्यान् शालाग्नौ हारयेद् द्विजान् ।

8. शुष्कान्नेन फलैर्वापि वैतानं जुहुयात्तथा ॥ ३

न स्पृशेयुरिमानन्ये न च तेभ्यः समाहरेत् ।

चतुर्थे षष्ठमे वाऽहि संस्पर्शः कथितो बुधैः ॥ ४

—(p. 12)

क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।

12. यथेष्टाचरणस्याहुर्वावज्जीवमशौचकम् ॥ ९

—(p. 15)

सूतके तु सपिण्डानां संस्पर्शो नैव दुष्यति ।

सूतकं सूतिकां चैव वर्जयित्वा नृणां पुनः ॥ ५

—(p. 18)

याते कुमारे तदहः कामं कुर्यात् प्रतिग्रहम् ।

16. हिरण्यधान्यगोवासस्तिलान्नश्चेत्सर्षपान् ॥ ७५

फलानि पुष्पं शाकं च लवणं काष्ठमेव च ।

तोयं दधि घृतं क्षीरमौषधं तैलमेव च ।

अशौचिनां गृहाद् ग्राह्यं शुष्कान्नं चैव नित्यशः ॥ ७६

—(p. 31)

20. देशान्तरगतं श्रुत्वा सूतकं श्रावमेव च ।

तावदप्रयतो मर्त्यो यावच्छेषः समाप्यते ॥ २५

अतीते सूतके प्रोक्तं सपिण्डानां त्रिरात्रकम् ।

तथैव मरणे स्नानमूर्ध्वं संवत्सराद्यदि ॥ २६

—(p. 32-33)

24. आदन्तजननात् सद्य आचूडादेकरात्रकम् ।

त्रिरात्रं चोपनयनात् सपिण्डानामुदाहृतम् ॥ १३

—(p. 38)

अदन्तजातमरणे पित्रोरेकाहमिष्यते ।

दन्तजाते त्रिरात्रं स्याद् यदि स्यातां तु निर्गुणौ ॥ १२

—(p. 39)

28. जातमात्रस्य बालस्य यदि स्यान्मरणं पितुः ।

मातुश्च सूतकं तत् स्यात् पिता त्वस्पृश्य एव च ॥ १४

सद्यः शौचं सपिण्डानां कर्तव्यं सोदरस्य च ।

ऊर्ध्वं दशाहादेकाहं सोदरो यदि निर्गुणः ॥ १५

32. अथोर्ध्वं दन्तजननात् सपिण्डानामशौचकम् ।

एकाहं निर्गुणानां तु चूडादूर्ध्वं त्रिरात्रकम् ॥ १६

अदन्तजातमरणं सम्भवेद्यदि सत्तमः ।

एकरात्रं सपिण्डानां यदि तेऽत्यन्तनिर्गुणाः ॥ १७

—(p. 44)

36. गृहे मृतासु दत्तासु कन्यासु स्यात्पुत्र्यहं पितुः । ३३cd

स्त्रीणामसंस्कृतानां तु प्रदानात् परतः सदा ।

सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात् संस्कारे भर्तुरेव च ॥ २८

अहस्त्वदत्तकन्यानामशौचं मरणे स्मृतम् ।

40. ऊनद्विवर्षान् मरणे सद्यः शौचमुदाहृतम् ॥ २९

—(p. 50)

क्षत्रविट्शूद्रदायादा ये स्युर्विप्रस्य बान्धवाः ।

तेषामशौचे विप्रस्य दशाहाच्छुद्धिरिष्यते ॥ ३९

राजन्यवैश्योऽप्येवं हीन वर्णासु योनिषु ।

44. स्वमेव शौचं कुर्यातां विशुद्ध्यर्थं न संशयः ॥ ४०

सर्वे तूत्तमवर्णानां शौचं कुर्युरतन्द्रिताः ।

तद्वर्णविधिदृष्टेन स्वं तु शौचं स्वयोनिषु ॥ ४१

—(p. 56)

षड्रात्रं त्रिरात्रं स्यादेकरात्रं क्रमेण हि ।

48. वैश्यक्षत्रियविप्राणां शूद्रेष्वाशौचमेव च ॥ ४२

अर्धमासोऽथ षड्रात्रं त्रिरात्रं द्विजपुंगवाः ।

शूद्रक्षत्रियविप्राणां वैश्येष्वाशौचमिष्यते ॥ ४३

- षड्रात्रद्वादशाहं च विप्राणां वैश्यशूद्रयोः ।
 52. अशौचं क्षत्रिये प्रोक्तं क्रमेण द्विजपुंगवाः ॥ ४४
 शूद्रविट्क्षत्रियाणां तु ब्राह्मणे संस्थिते सति ।
 दशरात्रेण शुद्धिः स्यादित्याह कमलोद्भवः ॥ ४५
 —(p. 57-58)
 यदि स्यात् सूतके सूतिर्मृतके वा मृतिर्भवेत् ।
 56. शेषेनैव भवेच्छुद्धिरहःशेषे द्विरात्रकम् ॥ २२
 मरणोत्पत्तियोगे तु मरणाच्छुद्धिरिष्यते ।
 —(p. 63)
 अघवृद्धिमदाशौचमूर्ध्वं तेन च शुद्ध्यति ॥ २३
 अथ चेत् पञ्चमीं रात्रिमतीत्य परतो भवेत् ।
 60. अघवृद्धिमदाशौचं तदा पूर्वेण शुद्ध्यति ॥ २४
 —(p. 66-67)
 अर्वाक् षड्मासतः स्त्रीणां यदि स्याद् गर्भसंभवः ।
 तदा माससमैस्तासां दिवसैः शुद्धिरिष्यते ॥ १९
 अत ऊर्ध्वं तु पतने स्त्रीणां स्याद् दशरात्रकम् ।
 64. सद्यः शौचं सपिण्डानां गर्भस्तावाच्च वा ततः ॥ २०
 गर्भच्युतावहोरात्रं सपिण्डेऽन्यन्तर्निर्गुणे ।
 यथेष्टाचरणे ज्ञातौ त्रिरात्रमिति निश्चयः ॥ २१
 —(p. 72)
 मातामहानां मरणे त्रिरात्रं स्यादशौचकम् ।
 68. एकोदकानां मरणे सूतके चैतदेव हि ॥ ३१
 पक्षिणी योनिसंबन्धे बान्धवे च तदेव हि ।
 एकरात्रं समुद्दिष्टं गुरौ सप्तव्यचारिणाम् ॥ ३२
 प्रेते राजनि सज्योतिर्यस्य स्याद् विषये स्थितिः । ३३^{ab}
 See also Addenda after App. IA
 —(p. 78)
 72. यस्तेषामन्नमश्नाति सकृदेव हि कामतः ।
 तदशौचे निवृत्तेऽसौ स्नानं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥ ५९
 —(p. 83)
 यस्तैः सहासनं कुर्यात् शयनादीनि चैव हि ।
 बान्धवो वाऽपरो वापि स दशाहेन शुद्ध्यति ॥ ५८
 76. यावच्चन्नमश्नाति दुर्भिक्षोपहतो नरः ।

- तावन्यहान्यशौचं स्यात् प्रायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥ ६०
 —(p. 84)
 प्रेतीभूतं द्विजं विप्रो योऽनुगच्छति कामतः ।
 स्नात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥ ५३
 80. एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये तु स्याद् द्व्यहेन तु ।
 शूद्रे दिनत्रयं प्रोक्तं प्राणायामशतं पुनः ॥ ५४
 —(p. 86)
 अनाथं चैव निर्हृत्य ब्राह्मणं घनवर्जितम् ।
 स्नात्वा संप्राश्य तु घृतं शुद्ध्यन्ति ब्राह्मणादयः ॥ ५१
 —(p. 87)
 84. दशाहेन शवस्पर्शे सपिण्डेऽथैव शुद्ध्यति । ४८^{cd}
 यदि निर्दहति प्रेतं प्रलोभाक्रान्तमानसः ।
 दशाहेन द्विजः शुद्ध्येत् द्वादशाहेन भूमिपः ॥ ४९
 अर्धमासेन वैश्यस्तु शूद्रे मासेन शुद्ध्यति ।
 88. षड्रात्रेनाथवा सर्वे त्रिरात्रेनाथवा पुनः ॥ ५०
 —(p. 89)
 अवरश्चेद् वरं वर्णमवरं वा वरो यदि ।
 अशौचे संस्पृशेत् स्नेहात् तदाशुच्येन शुद्ध्यति ॥ ५२
 —(p. 90)
 अनस्थिसंचिते शूद्रे रौति चेह ब्राह्मणः स्वकैः ।
 92. त्रिरात्रं स्यात्तथाशौचमेकाहमन्यथा स्मृतम् ॥ ५५
 अस्थिसंचयनादवर्गिकाहं क्षत्रवैश्ययोः ।
 अन्यथा चैव सज्योतिर्ब्राह्मणे स्नानमेव तु ॥ ५६
 अनस्थिसंचिते विप्रे ब्राह्मणे रौति चेत्तथा ।
 96. स्नानेनैव भवेच्छुद्धिः सचैलेन न संशयः ॥ ५७
 —(p. 93)
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मनान्मोरवेदने ॥ ६२
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 100. लेपभाजश्चतुर्थाद्याः सपिण्डं सातपौरुषम् ॥ ६३
 —(p. 98)
 कारवः शिल्पिनो वैद्या दासा दास्यस्तथैव च ।
 दातारो नियमी चैव ब्रह्मविद्ब्रह्मचारिणौ ॥ ६६

सत्रिणो व्रतिनस्तावत् सद्यःशौचा उदाहृताः ।

104. राजा चैवामिषिक्तस्य प्राणसत्रिण एव च ॥ ६७

यज्ञे विवाहकाले च देवयागे ऽथैव च ।

सद्यः शौचं समाख्यातं दुर्मिक्षे चाप्युपद्रवे ॥ ६८

डिम्बाहवहतानां च विद्युता पार्थिवैर्द्विजैः ।

108. सद्यः शौचं समाख्यातं शापादिमरणे तथा ॥ ६९

अग्निमेरुप्रपतने वीराध्वन्यप्यनाशके ।

ब्राह्मणार्थे च संन्यस्ते सद्यः शौचं विधीयते ॥ ७०

नैष्ठिकानां वनस्थानां यतिनां ब्रह्मचारिणाम् ।

112. नाशौचं कीर्त्यते सद्भिः पतिते च तथा मृते ॥ ७१

पतितानां न दाहः स्यान्नान्येष्टिर्नास्थिसंचयः ।

न चाश्रुपातः पिण्डो वा कार्यं श्राद्धादिकं क्वचित् ॥ ७२

व्यापादयेत् तथास्मान्नं स्वयं योऽग्निविषादिभिः ।

116. विहितं तस्य नाशौचं नानिर्नाप्युदकादिकम् ॥ ७३

अथ कश्चित् प्रमादेन म्रियतेऽग्निविषादिभिः ।

तस्याशौचं विधातव्यं कार्यं चाप्युदकादिकम् ॥ ७४

—(p. 114)

3. स्मृतिचन्द्रिका

(अशौच-काण्ड)

(कू. पु. २.२३)

प्रेताय च गृहद्वारि चतुर्थे भोजयेद् द्विजान् ॥ ८०cd

द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकर्म च बान्धवैः ।

चतुर्थे बान्धवैः सर्वैरस्थिसंचयनं चरेत् ।

4. पूर्वान् विप्रान् नियुञ्जीत युग्मांस्तु श्रद्धया शुचीन् ॥ ८१

पञ्चमे नवमे चैव तथैवैकादशेऽहनि ।

युग्मान् विप्रांस्तु भुञ्जीयाच्चवश्राद्धं ततो विदुः ॥ ८२

—(p. 177)

4. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(परिशेषखण्ड—श्राद्धकल्प)

(कू. पु. २.२३)

प्रेताय च गृहद्वारि प्रथमे भोजयेद् द्विजान् ॥ ८०cd

द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं क्षुरकर्म बान्धवैः ।

चतुर्थे बान्धवैः सर्वैरस्थिनां संचयनं भवेत् ।

4. पूर्वान् विप्रान् नियुञ्जीत युग्मांस्तु श्रद्धया शुचीन् ॥ ८१

पञ्चमे नवमे चैव तथैवैकादशेऽहनि ।

युग्मांश्च भोजयेद् विप्रांन् नवश्राद्धं तु तद्विदुः ॥ ८२

—(p. 293). [L.1-6 q. in परिशेषखण्ड-कालनिर्णय,
pp. 530-31]

दशाहं बान्धवाः स्नात्वा सर्वे चैव सुसंयताः ॥ ७९cd

8. पिण्डं प्रतिदिनं दद्याः सायंप्रातर्यथाविधि ॥ ८०ab

—(p. 1589)

एकादशेऽहि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावतः ।

द्वादशे वाऽहि कर्त्तव्यं अनिन्द्येऽप्यथवाहनि ॥

एकं पवित्रमेकोर्ध्वः पिण्डपात्रं तथैव च ॥ ८३

12. एवं मृताहि कर्त्तव्यं प्रतिमासं तु वत्सरम् ॥ ८४ab

—(pp. 1600-01)

सपिण्डीकरणं प्रोक्तं पूर्णं संवत्सरे पुनः ॥ ८४cd

कुर्याच्चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां द्विजोत्तमाः ।

प्रेतार्घ्यं प्रेतपात्रेषु पात्रमासेचयेत्ततः ॥ ८५

16. ये समाना इति द्वाभ्यां पिण्डानप्येवमेव हि ।

सपिण्डीकरणश्राद्धं देवपूर्वं विधीयते ॥ ८६

पितृनावाहयेत्तत्र पुनः प्रेतं च निर्दिशेत् ॥ ८७ab

—(p. 1639)

5. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.२३.)

दशाहं शावमाशौचं सपिण्डेषु विपश्चितः । १ab

—(p. 576)

[मनुकर्मदक्षाः]—

शुद्धयेद्विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः । ४९cd

वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ॥ ५०ab

—(p. 579)

4. सूतके तु सपिण्डानां संस्पर्शो नैव दुष्यति । ५ab

—(p. 582)

क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।

यथेष्टाचरणस्याहुर्मरणान्तमशौचकम् ॥ ९

—(p. 586)

शूद्रविद्वत्क्षत्रियाणान्तु ब्राह्मणे संस्थिते सति ।

8. दशरात्रेण शुद्धिः स्यादित्याह कमलोद्भवः ॥ ४५

—(p. 588)

षड्रात्रं स्यात् त्रिरात्रं स्यादेकरात्रं क्रमेण तु ।

वैश्य-क्षत्रिय-विप्राणां शूद्रेष्वाशौचमिष्यते ॥ ४२

—(p. 588)

नैष्ठिकानां वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।

12. नाशौचं कीर्तितं सद्भिः पतिते च तथा मृते ॥ ७१

—(p. 614)

यदि निर्हरति प्रेतं प्रलोभाकान्तमानसः ।

दशाहेन द्विजः शुद्धयेद् द्वादशाहेन भूमिषः ॥ ४९

अर्द्धमासेन वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुद्ध्यति । ५०ab

—(p. 632)

16. प्रेतीभूतं द्विजं विप्रो योऽनुगच्छेत् कामतः ।

स्नात्वा सचेलं स्पृष्ट्वाऽग्निं घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥ ५३

—(p. 635)

6. श्राद्धविवेक

(कू. पु. २. २३.)

नैष्ठिकानां वनस्थानां यतीनां नियतात्मनाम् ।

नाशौचं कीर्त्यते सद्भिः पतिते च तथा मृते ॥ ७१

—(p. 332).

7. नित्याचारप्रदीप

(कू. पु. २. २३.)

जातमात्रस्य बालस्य यदि स्यान्मरणं पितुः ।

मातुश्च सूतकं तस्मात् पिता त्वस्पृश्य एव च ॥ १४

सद्यः शौचं सपिण्डानां कर्तव्यं सोदरस्य च । १५ab

4. अजातदन्तमरणे पित्रोरेकाहमुच्यते ॥ १२ab

—(p. 120)

आदन्तात् सोदरे सद्यः आचूडादेकरात्रकम् ।

आप्रदानात् त्रिरात्रं स्यादिति शास्त्रविनिश्चयः ॥ ३०

—(p. 121)

देशान्तरगतं श्रुत्वा सूतकं श्रावमेव च ।

8. तावदप्रयतो मर्त्यो यावत् शेषं समाप्यते ॥ २५

—(p. 126)

8. कालसार

(कू. पु. २. २३.)

देशान्तरगतं श्रुत्वा सूतकं श्रावमेव च ।

तावदप्रयतो मर्त्यो यावच्छेषं समाप्यते ॥ २५

—(p. 255)

जातमात्रस्य बालस्य यदि स्यान्मरणं पितुः ।

4. मातुश्च सूतकं तत् स्यात् पिता त्वस्पृश्य एव च ॥ १४

सद्यः शौचं सपिण्डानां कर्तव्यं सोदरस्य च । १५ab

—(p. 294)

अजातदन्तमरणे पित्रोरेकाहमिष्यते ।

जातदन्ते त्रिरात्रं स्यादिति शास्त्रविनिश्चयः ॥ १२

—(p. 296)

8. अजातदन्तमरणे पित्रोरेकाहमुच्यते । १२ab

—(p. 297)

आदन्तात् सोदरे सद्यः आचूडादेकरात्रकम् ।

आप्रदानात् त्रिरात्रं स्यादिति शास्त्रविनिश्चयः ॥ ३०

—(p. 298)

एकादशेऽहिं कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भारत ।

12. द्वादशे वाऽहिं कुर्वीत अनिन्द्ये त्वश्ववाऽहनि ॥ ८३

—(p. 404)

9. शुद्धिक्रियाकौमुदी

(कू. पु. २. २३.)

शुचीननिधनांस्त्वन्यान् शालाग्नौ हावयेद् द्विजान् ।

शुष्कान्नेन फलैर्वापि वैतानं जुहुयात्तथा ॥ ३

न स्पृशेयुरिमानन्ये न च तेभ्यः समाहरेत् ।

4. चतुर्थे पञ्चमे चैव संस्पर्शः कथितो बुधैः ॥ ४

—(p. 7)

- अन्तर्दशाहे बालस्य यदि स्यान्मरणं पितुः ।
मातुश्च सूतकं तत् स्यात् पिता त्वस्पृश्य एव च ॥ १४
—(p. 21)
- अजातदन्तमरणे पित्रोरेकाहमिष्यते ।
8. दन्तजाते त्रिरात्रं स्यात् यदि स्यातां तु निर्गुणौ । १२
—(p. 23-24)
- अदन्तजन्ममरणं सम्भवेद्यदि सत्तमाः ।
एकाहश्च सपिण्डानां यदि तेऽत्यन्तनिर्गुणाः ॥ १७
—(p. 24)
- स्त्रीणामसंस्कृतानान्तु वाक्प्रदानात् परं सदा ।
12. सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात् संस्कारे भर्तुरेव हि ॥ २८
अहस्त्वदत्तकन्यानामशौचं मरणे स्मृतम् । २९ab
—(p. 30)
- आदन्तात् सोदरे सद्य आचूडादेकरात्रकम् ।
आप्रदानात्त्रिरात्रं स्याद् दशरात्रमतः परम् ॥ ३०
—(p. 32)
16. यदि स्यात् सूतके सूतिर्मृतके वा मृतिर्भवेत् ।
शेषेणैव भवेच्छुद्धिरहः शेषे त्रिरात्रकम् ॥ २.२३.२२
मरणोत्पत्तियोगे तु मरणाच्छुद्धिरिष्यते । २.२३.२३ab
—(p. 38)
- यदि स्यात् सूतके सूतिर्मृतके वा मृतिर्भवेत् । २.२३.२२ab
—(p. 39)
20. [दशाहाभ्यन्तरे बाले प्रमीते तस्य बान्धवैः ।
शावाशौचं न कर्तव्यं जन्माशौचं विधीयते ।]
—(p. 41)
- अर्वाक् षण्मासतः स्त्रीणां यदि स्याद् गर्भसंभवः ।
तदा माससमैस्तासामशौचं दिवसैः स्मृतम् ॥ १९
24. अत ऊर्ध्वन्तु पतने स्त्रीणां स्याद् दशरात्रकम् ।
सद्यः शौचं सपिण्डानां गर्भस्त्रावाच्च वा ततः ॥ २०
गर्भसुतावहोरात्रं सपिण्डेऽत्यन्तनिर्गुणे ।
यथेष्टाचरणे ज्ञातौ त्रिरात्रमिति निश्चयः ॥ २१
—(p. 43)

28. मातामहानां मरणे त्रिरात्रं स्यादशौचकम् ।
एकोदकानां मरणे सूतकं चैतदेव हि ॥ ३१
—(p. 54)
- त्रिरात्रमसपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च । ३६ab
—(p. 56)
- यस्तेषामन्नमश्नाति सकृदेवापि कामतः ।
32. तद्दशौचे निवृत्तेऽसौ स्नानं कृत्वा विशुद्ध्यति ॥ ५९
—(p. 59)
- यद्यन्नमत्ति तेषां तु त्रिरात्रेण ततः शुचि । ४७ab
—(p. 59)
- यावत्तदन्नमश्नाति दुर्मिक्षोपहतो नरः ।
तावन्त्यहान्यशौचं स्यात् प्रायश्चित्तं ततः परम् ॥ ६०
—(p. 60)
36. [अन्नसत्रप्रवृत्तानामाममन्नमगर्हितम् ।
भुक्त्वा षक्वान्नमेतेषां त्रिरात्रं तु पयः पिबेत् ।]
—(p. 60)
- यस्तैः सहासनं कुर्याच्छयनादीनि चैव हि ।
बान्धवो वा परो वापि स दशाहेन शुद्ध्यति ॥ ५८
—(p. 60)
40. प्रेतीभूतं द्विजं विप्रो योऽनुगच्छति कामतः ।
स्नात्वा सचैलः स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ॥ ५३
एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्वैश्ये च स्याद् द्वयहेन तु ।
शूद्रे दिनत्रयं प्रोक्तं प्राणायामशतं पुनः ॥ ५४
—(p. 62)
44. दशाहात् परं सम्यक् विप्रोऽधीयोत धर्मवित् । ८ab
[दानं च विधिना देयमशुभात् तारकं हि तत् ॥]
10. निर्णयसिन्धु
(कू. पु. २.२३.)
- अप्रदानां तथा स्त्रीणां सापिण्ड्यं साप्तपौरषम् ।
प्रदानां भर्तृसापिण्ड्यं प्राह देवः प्रजापतिः । ६४
—(p. 363)
- अजातदन्तमरणे पित्रोरेकाहमिष्यते ।
4. दन्तजाते त्रिरात्रं स्यात् यदि स्यातां तु निर्गुणौ । १२
—(p. 366)

आदन्तात् सोदरे सद्यः आचूडादेकरात्रकम् ।

आप्रदानात् त्रिरात्रं स्याद् दशरात्रमतः परम् । ३०

—(p. 372)

त्रिरात्रमसिपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च । ३६ab

—(p. 373)

8. यदि निर्हरति प्रेतं प्रलोभाकान्तमानसः ।

दशाहेन द्विजः शुद्धयेद् द्वादशाहेन भूमिपः । ४९

मासार्धेन च वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुद्धयति । ५०ab

—(p. 375)

मरणोत्पत्तियोगे तु गरीयो मरणं भवेत् । २३ab

—(p. 379)

12. नैष्ठिकानां वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् ।

नाशौचं कीर्तितं सद्भिः पतिते च तथा मृते ॥ ७१

—(p. 383)

सद्यः शौचं समाख्यातं दुर्भिक्षे चाप्युपद्रवे । ६८cd

डिम्बाहवहतानां च विद्युता पार्थिवैर्द्विजः ॥ ६९ab

—(p. 384)

16. व्यापादयेद्य आत्मानं स्वयमग्न्युदकादिभिः ।

विहितं तस्य नाशौचं नापि कार्योदकक्रिया ॥ ७३

—(p. 387)

एकादशेहि कुर्वीत प्रेतमुद्दिश्य भावतः ।

द्वादशे वाऽहिं कर्तव्यमनिन्द्येप्यथवाऽहनि ॥ ८३

—(p. 418)

20. क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।

यथेष्टाचरणस्याहुर्मरणान्तमशौचकम् । ९

—(p. 436)

11. कालतत्त्वविवेचन

(कू. पु. २. २३)

ये सपिण्डीकृताः प्रेता न तेषां तु पृथक् क्रिया ।

यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं पितृहा सोऽभिजायते ॥ ८७

पार्वणेन विधानेन सांवत्सरिकमिष्यते ।

4. प्रतिसंवत्सरं कार्यं विधिरेष सनातनः ॥ ८९

—(p. 432)

पञ्चमे नवमे चैव तथैवैकादशेऽहनि ॥

युग्मांस्तु भोजयेद् विप्रान् नवश्राद्धं तु तद्विदुः ॥ ८२

—(p. 452)

12. पुरुषार्थचिन्तामणि

(कू. पु. २. २३)

ये सपिण्डीकृताः प्रेता न तेषां स्यात् पृथक् कृतिः ।

यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं पितृहा सोऽभिजायते ॥ ८७

पार्वणेन विधानेन सांवत्सरिकमिष्यते ।

4. प्रतिसंवत्सरं कार्यं विधिरेष सनातनः ॥ ८९

—(p. 464)

पञ्चमे सप्तमे चैव नवमैकादशे तथा ।

युग्मांस्तु भोजयेद् विप्रान् नवश्राद्धं तु तद्विदुः ॥ ८२

—(p. 491)

(कू. पु. २. २४.)

(अग्निहोत्रादिकृत्य *Agnihotra* and other rituals)

स्मृतिचन्द्रिका

(आह्निककाण्ड)

नास्तिक्यादथवालस्याद् योऽग्नीन् नाधातुमिच्छति ।

यजेत वा न यज्ञेन स याति नरकान् बहून् ॥ ७

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणोऽपि विशेषतः ।

4. आधायार्णि विशुद्धात्मा यजेत परमेश्वरम् ॥ १०

—(p. 417)

(कू. पु. २. २५)

(गृहस्थवृत्ति. Means for livelihood for a householder)

Quoted in—1. स्मृतिचन्द्रिका, 2. स्मृतिरत्नाकर, 3.

पराशरस्माधव, 4. विधानपारिजात.

Slokas quoted :—

२-स्मृ. चं. L 5-6 (२a-d), L 12 (२ ef); प. मा.

L 1-2 (२ a-d); वि. पा. L 3 (२ ef). ३-स्मृ. चं. L

13 (३ ab); वि. पा. L 4 (३ ab). ४-स्मृ. चं. L 14-

15. ७-स्मृ. चं. L 1-2; स्मृ. र. L 1-2. ८-स्मृ. चं.

L 3-4; स्मृ. र. L 3-4; वि. पा. L 1-2. १०-स्मृ. च. L 7 (१० ab); प. मा. L 3 (१० ab). ११-स्मृ. च. L 8-9; प. मा. L 4-5. १२-स्मृ. च. L 10-11; प. मा. L 6-7.

1. स्मृतिचन्द्रिक

(आह्निकाण्ड)

(कृ. पु. २.२५)

लब्धकामः पितृन् देवान् ब्राह्मणांश्चापि पूजयेत् ।
ते तृप्तास्तस्य तद्दोषं शमयन्ति न संशयः ॥ ७
देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च दद्याद् भागन्तु विशकम् ।

4. त्रिंशद् भागं ब्राह्मणानां कृषिं कुर्वन्न दुष्यति ॥ ८
—(p. 454)

द्विविधस्तु गृही ज्ञेयस्साधकश्चाप्यसाधकः ।

अध्यापनं याजनं च पूर्वस्याहुः प्रतिग्रहम् ॥ २a-d
शिलोञ्छेनाप्युपादद्याद् गृहस्थः साधकः पुनः । १०ab

8. असाधकस्तु यः प्रोक्तो गृहस्थाश्रमसंस्थितः ॥
शिलोञ्छे तस्य कथिते द्वे वृत्तौ परमर्षिभिः ॥ ११
अमृतेनाथ वा जीवेन्मृतेनाप्यथवा यदि ।
अयाचितं स्यादमृतं मृतं भैक्षं तु याचितम् ॥ १२
—(p. 455)

12. कुसीदकृषिवाणिज्यं प्रकुर्वीतास्वयंकृतम् । Ref
कृषेरभावे वाणिज्यं तदभावे कुसीदकम् ॥ ३ab
—(p. 470)
स्वयं वा कर्षणं कुर्याद् वाणिज्यं वा कुसीदकम् ॥
कष्टा पापीयसी वृत्तिः कुसीदं तां विवर्जयेत् ॥ ४
—(p. 471)

2. स्मृतिरत्नाकर

(कृ. पु. २.२५)

लब्धकामः पितृन् देवान् ब्राह्मणांश्चापि पूजयेत् ।
ते तृप्तास्तस्य तं दोषं शमयन्ति न संशयः ॥ ७
देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च दद्याद् भागं तु विशकम् ।

4. त्रिंशद्भागं ब्राह्मणानां कृषिं कुर्वन् न रिष्यति ॥ ८
—(p. 125)

3. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कृ. पु. २.२५)

द्विविधस्तु गृही ज्ञेयः साधकश्चाप्यसाधकः ।

अध्यापनं याजनं च पूर्वस्याहुः प्रतिग्रहम् ॥ २a-d

शिलोञ्छे वाप्याददीत गृहस्थः साधकः पुनः । १०ab

4. असाधकस्तु यः प्रोक्तो गृहस्थाश्रमसंस्थितः ।
शिलोञ्छे तस्य कथिते द्वे वृत्तौ परमर्षिभिः ॥ ११
अमृतेनाथवाजीवेत् मृतेनाप्यथवापि ।
अयाचितं स्यादमृतं मृतं भैक्षं तु याचितम् ॥ १२
—(p. 309)

4. विधानपारिजात

(कृ. पु. २.२५)

देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च दद्याद् भागं तु विशकम् ।

त्रिंशद् भागन्तु विप्राणां कृषिं कृत्वा न दोषभाक् ॥ ८
—(p. 248)

कुसीदं कृषिवाणिज्ये प्रकुर्वीत स्वयं कृतम् । Ref

4. कृषेरभावे वाणिज्यं तदभावे कुसीदकम् ॥ ३ab
—(p. 251)

कृ. पु. २.२६

(दानधर्म. Charity as a religious duty)

Quoted in—1. दानसागर, 2. चतुर्वर्गचिन्तामणि,

3. कृत्य-रत्नाकर, 4. दानमयूख.

Slokas quoted :—

(कृ. पु. २.२६.)

४-चतु. चि. L7(४ab). ५-चतु. चि. L 8-9. ६-चतु. चि. L 10-11. ७-चतु. चि. L 12-13. ८-चतु. चि. L 14-15. ११-चतु. चि. L 18-19. १३-दा. सा. L 3-4. १७-दा. सा. L 7-8. १८-दा. सा. L 5-6. १९-दा. सा. L 17-18; कृ. र. L 1-2. २०-दा. सा. L 19-20; कृ. र. L 3 (20 ab). २१-दा. सा. L 21-22; कृ. र. L 4-5. २२-चतु. चि. L 22[23]-24; दा. म. L 1 (22ab). २३-दा. सा. L 15-16. २५-दा. सा. L 11-12; कृ. र. L 6-7. २६-

कूर्मपुराणम्

दा. सा. L 13-14; क. र. L 8-9. २७-चतु. चि. L 38-39. २८-चतु. चि. L 40-41. २९-चतु. चि. L 32-33. ३०-दा. सा. L 9-10; चतु. चि. L 34-35. ३१-चतु. चि. L 36-37, ३३-चतु. चि. L 25-26. ३४-चतु. चि. L 27-28. ३५-दा. सा. L 23-24; चतु. चि. L 29-30. ३६-चतु. चि. L 1-2. ३७-दा. सा. L 1-2. ३८-चतु. चि. L 5-6. ३९-चतु. चि. L 16-17. ४०-चतु. चि. L 20-21.

1. दानसागर

(क. पु. २.२६)

स्वर्गप्रभृति कामेन तथा पापोपशान्तये ।

मुमुक्षुणा च दातव्यं ब्राह्मणेभ्यस्तथान्वहम् ॥ ५७

—(p. 22)

इक्षुभिः सन्ततां भूमिं यवगोधूमशालिनीम् ।

4. ददाति वेदविदुषे यः स भूयो न जायते ॥ १३

—(p. 329)

गृहस्थायात्रदानेन फलं नप्नोति मानवः ।

आममेवास्य दातव्यं दत्त्वाप्नोति परां गतिम् ॥ १८

—(p. 359)

दद्यादहरहस्त्वनं श्रद्धया ब्रह्मचारिणे ।

8. सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मणः स्थानमाप्नुयात् ॥ १७

—(p. 370)

कृष्णाष्टम्यां विशेषेण धार्मिकाय द्विजातये ।

स्नात्वाऽभ्यर्च्य यथान्यायं पादप्रक्षालनादिभिः ॥ ३०

—(p. 585)

माघमासे तमिस्त्रे तु द्वादश्यां समुपोषितः ।

12. शुक्लाम्बरधरः कृष्णैस्तिर्लैर्हुत्वा हुताशनम् ॥ २५

प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु तिलानेव समाहितः ।

जन्मप्रभृति यत्पापं सर्वं तरति वै द्विजः ॥ २६

—(p. 593)

श्रुतान्नमुदकुम्भश्च वैशाख्याञ्च विशेषतः ।

16. निर्दिश्य धर्मराजाय विप्रेभ्यो मुच्यते भयात् ॥ २३

वैशाख्यां पौर्णमास्याञ्च ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।

उपोष्य विधिना शान्तः शुचिः प्रयतमानसः ॥ १९

पूजयित्वा तिलैः कृष्णैर्मधुना च विशेषतः ।

20. गन्धादिभिः समभ्यर्च्य वाचयेद् वा स्वयं वदेत् ॥ २०

प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि वर्तते ।

यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २१

—(p. 607)

यत्किञ्चिदेवमीशानमुद्दिश्य ब्राह्मणे शुचौ ।

24. दीयते विष्णवे वापि तदनन्तफलं स्मृतम् ॥ ३५

—(p. 671)

2. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(दानखण्ड)

(क. पु. २.२६.)

दानधर्मात् परो धर्मो भूतानां नेह विद्यते ।

तस्माद् विप्राय दातव्यं श्रोत्रियाय द्विजातिभिः ॥ ५६

—(p. 6)

[नहि दानात् परतरमन्यदस्तीति मे मतिः ।

4. धनधान्यवतः किञ्चिदहार्यं राजतस्कैः ॥]

—(p. 6)

यस्तु द्रव्यार्जनं कृत्वा नार्चयेत् ब्राह्मणान् सुरान् ।

सर्वस्वमपहृत्यैनं राजा राष्ट्रात् प्रवासयेत् ॥ ५९

—(p. 9)

नित्यं नैमित्तिकं काम्यं विमलं चेति कथ्यते । ४ab

8. अहन्यहनि यत् किञ्चिद् दीयतेऽनुषकारिणे ।

अनुद्दिश्य फलं तत् स्यात् ब्राह्मणाय तु नित्यकम् ॥ ५

यत्तु पापोपशान्त्यर्थं दीयते विदुषां करे ।

नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भिरनुष्ठितम् ॥ ६

12. अपत्यविजयैश्चर्यस्वर्गार्थं यत् प्रदीयते ।

दानं तत् काम्यमाख्यातमृषिभिर्धर्मचिन्तकैः ॥ ७

यदीश्वरप्रीणनार्थं ब्रह्मविस्तु प्रदीयते ।

चेतसा भक्तियुक्तेन दानं तद् विमलं शिवम् ॥ ८

—(p. 17)

16. स्वाध्यायवन्तो ये विप्रा विद्यावन्तो जितेन्द्रियाः ।

सत्यसंयमयुक्ताश्च तेभ्यो दद्याद् द्विजोत्तमाः ॥ ६३

श्रोत्रियाय कुलीनाय विनीताय तपस्विने ।

व्रतस्थाय दूरिद्राय प्रदेयं शक्तिपूर्वकम् ॥ ११

—(p. 24)

20. न वार्यपि प्रयच्छेत नास्तिके हैतुकेऽपि वा ।

न पाषण्डिषु सर्वेषु नावेदविदि धर्मवित् ॥ ६८

—(p. 38)

कृष्णाजिने तिलान् दत्त्वा सुवर्णं मधुसर्पिषी ।

[द्रोणैकं वाससाच्छन्नं त्रिधा तद्वत् सदक्षिणम् ॥]

24. आहिताग्नौ द्विजे दत्त्वा सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥ २२

—(p. 599)

एकादश्यां निराहारो द्वादश्यां पुरुषोत्तमम् ।

अर्चयेद् ब्राह्मणमुखे शर्कराघृतपायसैः ॥ ३३

एषा तिथिर्वैष्णवी स्याद् द्वादशी शुक्लपक्षके ।

28. तस्यामाराधयेद् देवं प्रयत्नेन जनार्दनम् ॥ ३४

यत्किञ्चिद् देवमीशानमुद्दिश्य ब्राह्मणे शुचौ ।

दीयते विष्णुमेवापि तदनन्तफलप्रदम् ॥ ३५

[तस्मादस्यां तिथौ देयं मृष्टमन्नं शुभार्थिभिः ।]

—(p. 859)

32. यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां स्नात्वा देवं पिनाकिनम् ।

आराधयेद् द्विजमुखे न तस्यास्ति पुनर्भवः ॥ २९

कृष्णाष्टम्यां विशेषेण धार्मिकाय द्विजातये ।

स्नात्वाऽभ्यर्च्य यथान्यायं पादप्रक्षालनादिभिः ॥ ३०

36. प्रीयतां मे महादेवो दद्याद् द्वयं स्वकीयकम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥ ३१

—(p. 862)

अमावस्यामनुप्राप्य ब्राह्मणाय तपस्विने ।

यत् किञ्चिद् देवदेवेशं दद्यादुद्दिश्य शंकरम् ॥ २७

40. प्रीयतामीश्वरः सोमो महादेवः सनातनः ॥

सप्तजन्मकृतं पापं तत् क्षणादेव नश्यति ॥ २८

—(p. 868)

3. कृत्यरत्नाकर

(कू. पु. २. २६)

वेशाख्यां पौर्णमास्यां तु ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा ।

उषोष्य विधिना शान्तान् शुचिः प्रयतमानसः ॥ १९

पूजयित्वा तिलैः कृष्णैर्मधुना च विशेषतः । २०ab

4. प्रीयतां धर्मराजेति यद्वा मनसि रोचते ।

यावज्जीवकृतं पापं तत् क्षणादेव नश्यति ॥

—(p. 178-179)

माघमासे तमिस्रौ तु द्वादश्यां समुपोषितः ।

शुक्लाम्बरधरः कृष्णैस्तिलैर्हुत्वा हुताशनम् ॥ २५

8. प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु तिलानेव समाहितः ।

जन्मप्रभृति यत्पापं सर्वं तरति वै द्विजः ॥ २६

—(p. 495)

4. दानमयूख

(कू. पु. २. २६)

कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा सुवर्णं मधुसर्पिषी । २२ab

—(p. 169)

(कू. पु. २. २७)

(वानप्रस्थधर्माः. The religious duties of an anchorite)

Quoted in—पराशरमाधव.

Slokas quoted—

१५-प. मा. L 7-8. १६-प. मा. L 9-10. २४-प. मा. L 11-12. २५-प. मा. L 13-14. २६-प. मा. L 15-16. २६-प. मा. L 1 (२६ c). ३०-प. मा. L 2-4. ३१-प. मा. L 5 (३१ cd). ३२-प. मा. L 6 (३२ ab). ३७-प. मा. L 17-18. ३८-प. मा. L 19-22.

पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २. २७)

एकपादेन तिष्ठेत् मरीचीन् वा पिबेत् सदा । २९cd

पञ्चाग्निर्धूमपो वा स्यादुष्मपः सोमपोऽथवा ।

पयः पिबेत् शुक्लपक्षे कृष्णपक्षे च गोमयम् ।

4. शीर्णपर्णाशनो वा स्यात् कृच्छ्रैर्वा वर्त्तयेत् सदा । ३०

अथर्वशिरसोऽध्येता वेदान्ताभ्यासतत्परः ॥ ३१cd

यमान् सेवेत सततं नियमांश्चाप्यतन्द्रितः । ३२ab
जितेन्द्रियो जितक्रोधस्तत्त्वज्ञानविचिन्तकः ।

8. ब्रह्मचारो भवेन्नित्यं न पत्नीं प्रतिसंश्रयेत् । १५c-f
यस्तु पत्न्या समं गत्वा मैथुनं कामतश्चरेत् ।
तद् व्रतं तस्य लुप्येत प्रायश्चित्तीयते द्विजः ॥ १६
नक्तं वाऽन्नं समश्नीयाद् दिवा वाऽऽहृत्य शक्तिः ।

12. चतुर्थकालिको वा स्यात् स्याद्वा चाष्टमकालिकः ॥ २४
चान्द्रायणविधानैर्वा शुक्ले कृष्णे च वर्त्तयेत् ।
पक्षे पक्षे समश्नीयाद्यवागूं क्वथितां सकृत् ॥ २५
पुष्पमूलफलैर्वापि केवलैर्वर्त्तयेत् सदा ।

16. स्वाभाविकैः स्वयं शीर्णैर्वैखानसमते स्थितः ॥ २६
— (pp. 530-531)

महाप्रास्थानिकं वाऽसौ कुर्यादिदं न तु वा ।
अग्निप्रवेशमन्यद्वा ब्रह्मार्पणविधौ स्थितः ॥ ३७
यस्तु सम्यगिममाश्रमं शिवं,

20. संश्रयन्त्यशिवपुञ्जनाशनम् ।

तापहन्तु पदमैश्वरं परं

याति यत्र जगतोऽस्य संस्थितिः ॥ ३८
— (p. 532)

(कू. पु. २.२८-२९)

(यतिनियमाः The rules to be observed by a
Sāṃnyāsin)

Quoted in—पराशरमाधव.

Slokas quoted :-

(२.२८)

२-प. मा. L 1-2. ४-प. मा. L 3-4.

(२.२९)

७-प. मा. L 5 (७ cd). ८-प. मा. L 6-7. १०-
प. मा. L 8-9.

पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.२८)

अग्नीनात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् ।

योगाभ्यासरतः शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः ॥ २

— (p. 538)

प्राजापत्यां निरूप्येष्टिमाग्नेयीमथवा पुनः ।

4. अन्तःपक्वकषायोऽसौ ब्रह्माश्रममुपाश्रयेत् ॥ ४

— (p. 539)

(कू. पु. २.२९)

आदित्ये दर्शयित्वाऽन्नं भुञ्जीत प्राङ्मुखो यतिः । ७cd

हुत्वा प्राणाहुतीः पञ्च ग्रासान्धौ समाहितः ।

आचम्य देवं ब्रह्माणं ध्यायीत परमेश्वरम् ॥ ८

8. प्राग्रात्रेऽपररात्रे वा मध्यरात्र तथैव च ।

संध्यास्वह्नि विशेषेण चिन्तयेन्नित्यमीश्वरम् ॥ १०

— (p. 568)

कू. पु. २.३०-३३

(प्रायश्चित्तविधान Prescribing of expiation)

Quoted (Adhs. 30 and 33 only) in—1.

स्मृतिचन्द्रिका, 2. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 3. स्मृतिरत्नाकर, 4.
पराशरमाधव, 5. सदनपारिजात, 6. प्रायश्चित्तविवेक, 7. आचार-
रत्न, 8. स्मृतिमुक्ताफल, 9. वीरमित्रोदय, 10. विधानपारिजात,
11. पुरुषार्थचिन्तामणि.

Slokas quoted :-

(कू. पु. २.३०)

८-प्रा. वि. L 1-2, L 9-10. ९-प्रा. वि. L 3-4, L
11-12. १०-प्रा. वि. L 5-6. ११-प्रा. वि. L 7-8.

(कू. पु. २.३३)

२०-प. मा. L 1-2. २८-प. मा. L 24-25. ३६-प. मा.
L 3-4. ४६-प्रा. वि. L 13-14; प्रा. र. L 1-2; वी. मि.
L 1-2. ६३-स्मृ. च. L 5-6; स्मृ. र. L 5-6; प्रा. र. L 7-8.
६५-स्मृ. च. L 7-8; स्मृ. र. L 7-8. ६७-स्मृ. च. L 1-2;
स्मृ. र. L 1-2; प. मा. L 26-27; वी. मि. L 3-4. ६८-

स्मृ. च. L 3-4; स्मृ. र. L 3-4; प. मा. L 28-29; म. पा. L 1-2; आ. र. L 5-6; बी. मि. L 5-6. द्द-आ. र. L 3-4. ६५-प. मा. L 7-8. ६६-प. मा. L 9.10. ६७-प. मा. L 11-12. ६८-प. मा. L 13.14. ६९-प. मा. L 17-18; स्मृ. मु. L 3-4. १००-प. मा. L 19, 22-23; स्मृ. मु. L 5-7 [50०]—प. मा. L 20-21. १०५-चतु. चि. L 1-2; प. मा. L 15-16. १०६-प. मा. L 5-6; स्मृ. मु. L 1-2. १०७-बी. मि. L 9-10. १४४-बी. मि. L 7-8.

1. स्मृतिचन्द्रिका

(आह्निक-काण्ड)

(कू. पु. २. ३३)

चण्डालस्मृतिकोदकया संस्पृष्टं संस्पृशेद्यदि ।

प्रमादात्त आचम्य जपं कुर्यात् समाहितः ॥ ६७

तत् स्पृष्टस्पृष्टिनां स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ।

4. आचामेत् तद्विशुद्धयर्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ६८
—(p. 306)

उच्छिष्टोऽद्भिरनाचान्तश्चण्डालं वा स्पृशेद् द्विजः ।

प्रमादाद् वा जपेत् स्नात्वा गायत्र्यष्टसहस्रकम् ॥ ६३

चण्डालपतितादींस्तु कामाद्यः संस्पृशेद् द्विजः ।

8. उच्छिष्टस्तत्र कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्धये ॥ ६५
—(p. 313)

2. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(व्रतखण्ड)

(कू. पु. २. ३३)

एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।

द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य महापापैः प्रमुच्यते ॥ १०५

—(p. 1158)

3. स्मृतिरत्नाकर

(कू. पु. २. ३३)

चण्डालस्मृतिकाशावैः संस्पृष्टं संस्पृशेद्यदि ।

प्रमादात्त आचम्य जपं कुर्यात् समाहितः ॥ ६७

तत् स्पृष्टस्पृष्टिनां स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ।

4. आचामेत्तद् विशुद्धयर्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ६८
—(p. 58)

उच्छिष्टोऽद्भिरनाचान्तश्चण्डालादीन् स्पृशेद् द्विजः ।

प्रमादाद् वा जपेत् स्नात्वा गायत्र्यष्टसहस्रकम् ॥ ६३

चण्डालपतितादींस्तु कामाद्यः संस्पृशेद् द्विजः ।

8. उच्छिष्टस्तत्र कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्धये ॥ ६५
—(p. 60)

4. पराशरमाधव

(प्रायश्चित्तकाण्ड)

(कू. पु. २. ३३)

अलातुं किशुकं चैव भुक्त्वाऽप्येतद् व्रतं चरेत् ।

औदुम्बरं च कामेन तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यति ॥ २०

—(p. 319)

अपोमूत्रपुरीषाद्यैर्दूषिताः प्राशयेद् यदा ।

4. तदा सान्तपनं कृच्छ्रं व्रतं पापविशोधनम् ॥ ३६
—(p. 365)

जपस्तपस्तीर्थसेवा देवब्राह्मणपूजनम् ।

ग्रहणादिषु कालेषु महापातकशोधनम् ॥ १०६

पुण्यक्षेत्राभिगमनं सर्वपापप्रणाशनम् ।

8. देवताभ्यर्चनं नृणामशेषाघविनाशनम् ॥ ९५
अमावास्यां तिथिं प्राप्य यः समाराधयेद् भवम् ।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ९६
कृष्णाष्टम्यां महादेवं तथा कृष्णचतुर्दशीम् ।

12. सम्पूज्य ब्राह्मणमुखे सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ९७

त्रयोदश्यां तथा रात्रौ सोपहारं त्रिलोचनम् ।

दृष्ट्वा शं प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ९८

एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।

16. द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०५

उपोषितश्चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे समाहितः ।
यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च ॥ ९९
वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च । १००ab

20. औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने ।
वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय ते नमः ॥ [50*]
प्रत्येकं तिलसंयुक्तान् दद्यात् सप्तोदकाञ्जलीन् ॥
स्नात्वा नद्यां तु पूर्वाह्णे मुच्यते सर्वपातकैः । १००
—(pp. 454-455)

24. चाण्डालान्नं द्विजो भुक्त्वा सम्यक् चान्द्रायणं चरेत् ।
बुद्धिपूर्वं तु कृच्छ्राब्दं पुनः संस्कारमेव च ॥ २८
—(p. 88)

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.३३.)

- चाण्डालसूक्तिकश्वैः संस्पृष्टं संस्पृशेद् यदि ।
प्रमादात्त आचम्य जपं कुर्यात् समाहितः ॥ ६७
28. तस्स्पृष्टिस्पृष्टिन् स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ।
आचामेत्त विशुद्ध्यर्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ६८
—(p. 258)

5. मदनपारिजात

(कू. पु. २.३३.)

तस्स्पृष्टिस्पृष्टिन् स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ।
आचामेत्तस्य शुद्ध्यर्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ६८
—(p. 258)

6. प्रायश्चित्तविवेक

(कू. पु. २.३०.)

- ब्रह्महा मद्यपः स्तेनो गुरुतरुण एव वा ।
महापातकिनस्त्वेते यश्चतैः सह संवसेत् ॥ ८
संवत्सरं तु पतितैः संसर्गं कुरुते तु यः ।
4. यानशय्यासनैर्नित्यं जानन् वै पतितो भवेत् ॥ ९९
—(pp. 149; 157)

याजनं योनिसंबन्धं तथैवाध्यापनं द्विजः ।
कृत्वा सद्यः पतेज्जानन् सहभोजनमेव च ॥ १०
अज्ञानादथवा मोहात् कुर्यादध्यापनं द्विजः ।

8. संवत्सरेण पतति सहाध्ययनमेव च ॥ ११
—(p. 155)

L 9-10 = L 1-2

L 11-12 = L 3-4

—(p. 157)

(कू. पु. २.३३.)

तैलाभ्यक्तोऽथवा कुर्याद् यदि मूत्रपुरीषके ।
अहोरात्रेण शुद्ध्येत श्मश्रुकर्म च मैथुनम् ॥ ४६
—(p. 434)

7. आचाररत्न

(कू. पु. २.३३.)

तैलाभ्यक्तोऽथवा कुर्याद् यदि मूत्रपुरीषके ।
अहोरात्रेण शुद्ध्येत श्मश्रुकर्मणि मैथुने ॥ ४६
—(p. 12)

देवोद्याने तु यः कुर्यान्मूत्रोचारं सकृद् द्विजः ।

4. छिन्वाच्छिन्नं तु शुद्ध्यर्थं चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ ८८
—(p. 13)

तस्स्पृष्टिस्पृष्टिन् स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ।
आचामेत्तस्य शुद्ध्यर्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ६८
—(p. 57)

उच्छिष्टोऽद्भिरनाचान्तश्चण्डालान् स्पृशति द्विजः ।

8. प्रमादाद् वै जपेत् स्नात्वा गायत्र्यष्टसहस्रकम् ॥ ६३
—(p. 57)

8. स्मृतिमुक्ताफल

(कू. पु. २.३३.)

जपस्तपस्तोर्थसेवा दानं ब्राह्मणपूजनम् ।
ग्रहणादिषु कालेषु महापातकशोधनम् ॥ १०६
उपोषितश्चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे समाहितः ।

4. यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकान्ताय च ॥ ९९
वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ।
प्रत्येकं तिलसंयुक्तान् दद्यात् सप्तोदकाञ्जलीन् ॥
स्नात्वा नद्यां तु पूर्वाह्ने मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १००
—(p. 935)

9. वीरमित्रोदय

(आह्निकप्रकाश)

(कू. पु. २.३३)

- तैलाभ्यक्तोऽथवा कुर्याद् यदि सूत्रपुरीषके ।
अहोरात्रेण शुद्धयेत् श्मश्रुकर्म च मैथुनम् ॥ ४६
—(P. 39)

चण्डलसूतिकाशवैः संस्पृष्टं संस्पृष्टेद्यदि ।

4. प्रमादात्त आचम्य जपं कुर्यात् समाहितः ॥ ६७
तत्स्पृष्टिस्पृष्टिनं स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ।
आचामेत् विशुद्ध्यर्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ६८
—(p. 204)

(तीर्थप्रकाश)

(कू. पु. २.३३)

- पृथिव्यां सर्वतीर्थेषु स्नात्वा पुण्येषु च द्विजः ।
8. मुच्यते पातकैः सर्वैः समस्तैरपि पूरुषः ॥ १४४
—(p. 63)

यः सर्वपापयुक्तोऽपि पुण्यतीर्थेषु मानवः ।
नियमेन त्यजेत् प्राणान् मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १०७
—(p. 354)

10. विधानपारिजात

(कू. पु. २.३३)

- पृथिव्यां सर्वतीर्थेषु स्नात्वा पुण्येषु च द्विजः ।
मुच्यते पातकैः सर्वैः समस्तैरपि पूरुषः ॥ १४४
—(p. 763)

11. पुरुषार्थचिन्तामणि

(कू. पु. २.३३)

देवताभ्यर्चनं नृणामशेषाद्यौघनाशनम् । ९५cd
अमावास्यां तिथिं प्राप्य य आराधयते भवम् ।
—(p. 583)

ब्रह्माणं पूजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ९६
कृष्णाष्टम्यां महादेवं तथा कृष्णचतुर्दशीम् ।
सम्पूज्य ब्राह्मणमुखे सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ९७
त्रयोदशीं तथा रात्रौ सोपहारस्त्रिलोचनम् ।
दृष्ट्वेशं प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ९८
भरण्यां च चतुर्थ्यां च शनैश्चरदिने यमम् ।
पूजयेत् सप्तजन्मस्थैर्मुच्यते पातकैर्नरः ॥ १०४
एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ॥
द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य महापापैः प्रमुच्यते ॥ १०५
—(p. 584)

(कू. पु. १.२९-३६; २.३४-४२)

(तीर्थमाहात्म्य, Glorification of the tirthas)

Quoted in—1. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 2. पराशरमाधव,
3. नित्याचारपद्धति, 4. नित्याचारप्रदीप, 5. तीर्थचिन्तामणि,
6. नृसिंहप्रसाद-तीर्थसार, 7. स्मृतितत्त्व, 8. त्रिस्थलीसेतुसार,
9. निर्णयसिन्धु, 10. वीरमित्रोदय, 11. विधानपारिजात, 12.
तीर्थेन्दुशेखर.

Ślokas quoted :—

(कू. पु. १.२९)

१७-७८-बी. मि. L 1-127.

(कू. पु. १.३०)

१८-बी. मि. L 130-31. २२-L 132-133.

(कू. पु. १.३४)

१५-बी. मि. L 134 (१५ cd). १६-बी. मि. L
135-136. २०-ती. शे. L 1 (२० ab). २२-बी. मि. L
41 (२२ ab). ३१-नि. सि. L 1-2. ३२-नि. सि. L 3
(३२ cd).

परिशिष्ट १-A

(कू. पु. १.३५)

१-चतु. चि. L 1-2, [L 3-7]; वि. पा. L 1-2. २-
वि. पा. L 3-4. ३-वि. पा. L 5 (३ ab), L 6 (३ef).
५-वि. पा. L 7-8. ६-ती. चि. L 1 (६ ab). ७-ती. चि.
L 2-3. ८-ती. शे. L 2-3. १३-ती. शे. L 11-14. २६-वी.
मि. L 137-138. ३०-वी. मि. L 139-140. ३१-ती. चि.
L 4-5; स्मृ. त. L 1-2; वी. मि. L 143-144. ३३-वी. मि.
L 141-142.

(कू. पु. १.३६)

३-प. मा. L 6-7; ती. शे. L 4-5. ४-प. मा. L 8-9;
ती. शे. L 6 (४ ab). ६-प. मा. 10-11; ती. शे. L 9
(६ ab). ७-प. मा. L 12 (७ ab); ती. शे. L 8 (७ab),
L 10 (७ab). ९-ती. शे. L 7 (९ ab), L 12 (९cd).
११-ती. शे. L 11 (११ ab). १२-ती. शे. L 12 (१२ ab).

(कू. पु. २.३४)

३-वि. पा. L 9-10. ४-वी. मि. L 17 (४ ab)
६-वी. मि. L 165-166. ७-ती. सा. L 1-2; वी. मि.
L 145-146. ८-ती. सा. L 3-4; ती. मी. L 147-148.
९-वी. मि. L 149-150. १०-ती. सा. L 5-6; वि. से. सा.
L 1-2; वी. मि. L 151-152; ती. शे. L 15-16. ११-ती.
सा. L 7 (११ cd); वी. मि. L 153-154. १२-ती. सा.
L 8-9; वी. मि. L 155-156. १३-ती. सा. L 10-11; वी. मि.
L 157-158. १४-ती. सा. L 12-13; वी. मि. L 159-160.
१५-ती. सा. L 14-15; वी. मि. L 161-162. १६-ती. सा.
L 16-17.

(कू. पु. २.३५)

११-ती. सा. L 18-19.

Slokas quoted :—

(कू. पु. २.३६)

१५-ती. सा. L 20-22. २५-ती. सा. L 23-24. ३४-
वी. मि. L 163-164. ४७-प. मा. L 1-2. ४८-प. मा.
L 3-5.

(कू. पु. २.३७)

१४५-नि. प. L 1-2; नि. प्र. L 1-2. १४६-नि. प.
L 3-4; नि. प्र. L 3 (१४६ ab).

(कू. पु. २.३८)

१-वी. मि. L 167-168. २-वी. मि. L 169-170. ३-
ती. सा. L 25-26; वी. मि. L 171-172. ४-ती. सा. L

27-28; वी. मि. L 173-174. ५-ती. सा. L 29-30; वी.
मि. L 175-176. ६-ती. सा. L 31-32; वी. मि. L 177-
178. ७-ती. सा. L 33-34; वी. मि. L 179-180. ८-ती.
सा. L 35-36; वी. मि. L 181-182. श्लोक ६-३०, ३२,
३४, ३६-३९-वी. मि. L 183-238.

(कू. पु. २.३९)

८०-वी. मि. L 239-241. ८१-वी. मि. L 242-244.

(कू. पु. २.४१)

१-वी. मि. L 245-246. ६-वी. मि. L 247-248. ७-
वी. मि. L 249-251. ८-वी. मि. L 252-254. ९-वी. मि.
L 255-256. १०-वी. मि. L 257-258. ११-वी. मि. L
259-260. १२-वी. मि. L 261-262.

(कू. पु. २.४२)

१३-वी. मि. L 263-264. १४-वी. मि. L 265-266.
२०-वि. पा. L 11-12. २२-नि. सि. L 4 (२२ ab);
वी. मि. L 267 (२२ ab). २३-वी. मि. L 268-269.

१. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(परिशेषखण्ड—श्राद्धकल्प)

(कू. पु. १.३५.)

कथयिष्यामि ते वत्स तीर्थयात्राविधिक्रमम् ।

आर्षेण तु विधानेन यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ १

[पूर्वेषुः कृतसंकल्पः पूजयित्वा पितृन् सुरान् ।

४. हुतशेषभुगव्यग्नौ ब्रह्मचारी च भूशयः ॥

अपरेद्युः शुचिः स्नातः कृताशीः कृतमङ्गलः ।

अभिवन्द्य गुरुन् दारान् ग्रामं कृत्वा प्रदक्षिणम् ।

प्रतिष्ठेत् सुमना भूत्वा इष्टान् देवाननुस्मरन् ॥]

—(p. 1582)

२. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.३६.)

वदर्याश्रममासाद्य मुच्यते कलिकल्मषात् ।

तत्र नारायणो देवो नरेणास्ते सनातनः ॥ ४७

अक्षय्यं तत्र दत्तं स्याज्जप्यं वापि तथाविधम् ।

4. महादेवप्रियं तीर्थं पावनं तद् विशेषतः ॥
तारयेच्च पितृन् सर्वान् दत्त्वा श्राद्धं विशेषतः ॥ ४८
—(p. 63)

(प्रायश्चित्तकाण्ड)

(कृ. पु. १.३६.)

गङ्गायमुनयोर्मध्ये करीषाग्निं विशेषतु यः ।

अहीनाङ्गो ह्यरोगश्च पंचेन्द्रियसमन्वितः ॥ ३

8. यावन्ति रोमकूपाणि तस्य गात्रेषु मानवः ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ४
जलप्रवेशं यः कुर्यात् संगमे लोकविश्रुते ।
राहुग्रस्ते यदा सोमे विमुक्तः सर्वपातकैः ॥ ६
12. सोमलोकमवाप्नोति सोमेन सह मोदते ॥ ७ab
—(p. 366)

3. नित्याचारपद्धति

(कृ. पु. २.३७.)

अन्यानि चैव शास्त्राणि लोके संमोहनानि तु ।

वेदवादविरुद्धानि मयैव कथितानि वै ॥ १४५

वामं पाशुपतं सौरं लाङ्गलं चैव भैरवम् ।

4. असेव्यमेतत् कथितं वेदवाङ्मं तथेतरत् ॥ १४६
—(p. 127-128)

4. नित्याचारप्रदीप

(कृ. पु. २.३७.)

अन्यानि चैव शास्त्राणि लोके सम्मोहनानि च ।

वेदवादविरुद्धानि मयैव कथितानि तु ॥ १४५

वामं पाशुपतं शैवं दक्षिणञ्चैव भैरवम् ॥ १४६ab

—(p. 332). [cf. नि. प. L 1-3]

5. तीर्थचिन्तामणि

(कृ. पु. २.३५.)

गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु कन्यां प्रयच्छति । ६ab

न स पश्यति घोरं तु नरकं तेन कर्मणा ॥

उत्तरांश्च कुरुन् गत्वा मोदते कालमक्षयम् । ७

4. यावन्त्यस्थीनि गङ्गायां तिष्ठन्ति पुरुषस्य वै ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ३१
—(p. 45)

6. नृसिंहप्रसाद—तीर्थसार

(कृ. पु. २.३४.)

गयाशीर्षं परं गुह्यं पितृणां चापि बल्लभम् ।

कृत्वा पिण्डप्रदानं तु न भूयो जायते नरः ॥ ७

सकृद् गयाभिगमनं कृत्वा पिण्डं ददाति यः ।

4. तारिताः पितरस्तेन यास्यन्ति परमां गतिम् ॥ ८
गयाभिगमनं कर्तुं यः शक्तो नाभिगच्छति ।
शोचन्ति पितरस्ते वै वृथा तस्य परिश्रमः ॥ १०
गयां यास्यति यः कश्चित् सोऽस्मान् संतारयिष्यति ॥ ११cd
8. यदि स्यात् पातकैर्युक्तः स्वधर्मपरिवर्जितः ।
गयां यास्यति च स्वस्थः सोऽस्मान् संतारयिष्यति ॥ १२
एष्टव्या बहवः पुत्राः शीलवन्तो गुणान्विताः ।
तेषां तु समवेतानां यद्येकोपि गयां व्रजेत् ॥ १३
12. तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणस्तु विशेषतः ।
प्रदद्याद् विधिवत् पिण्डान् तृप्तिं गत्वा समाहितः ॥ १४
धन्यास्तु खलु ये मर्त्या गयापिण्डप्रदायिनः ।
कुलान्युभयतः सप्त समुद्रतश्च दिवं व्रजेत् ॥ १५
—(p. 32)

16. तीर्थं त्रियम्बकं नाम सर्वदेवनमस्कृतम् ।
पूजयित्वा ततो रुद्रं ज्योतिष्टोमफलं लभेत् ॥ १८
—(p. 51)

(कृ. पु. २.३५.)

कालञ्जरे महातीर्थे को मे रुद्रो महेश्वरः ।

कालञ्जरवरो देवो लोकभक्तिप्रियो हरः ॥ ११

—(p. 98)

(कू. पु. २.३६.)

20. गोदावरी नदी पुण्या सर्वपापविनाशिनी ।
तत्र स्नात्वा पितृन् देवान् तर्पयित्वा यथाविधि ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा गोसहस्रफलं लभेत् ॥ १५
—(p. 48)

पुण्डरीकं महातीर्थं ब्राह्मणैरुपसेवितम् ।

24. तत्राभिगम्य युक्तात्मा पुण्डरीकफलं लभेत् ॥ २५
—(p. 7)

(कू. पु. २.३८.)

श्रुतास्तु विविधा धर्मास्त्वत्प्रसादान्महामुने ।
माहात्म्यं तु प्रयागस्य तीर्थानि विविधानि च ॥ ३
नर्मदा सर्वतीर्थानां मुख्या वै भवतेरिता ।

28. तस्यास्त्विदानीं माहात्म्यं वक्तुमर्हसि सत्तम ॥ ४

मार्कण्डेय उवाच

नर्मदा सरितां श्रेष्ठा रुद्रदेहाद् विनिर्गता ।
तारयेत् सर्वभूतानि स्थावराणि चराणि च ॥ ५
नर्मदायाश्च माहात्म्यं पुराणे यन्मया श्रुतम् ।

32. इदानीं तत्प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमना नृप ॥ ६
पुण्या कनखले तीर्थे कुस्क्षेत्रे सरस्वती ।
ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये सर्वत्रैव तु नर्मदा ॥ ७
त्रिभिः सारस्वतं तीर्थं सप्ताहेन तु यासुनम् ।

36. सद्यः पुनाति गाङ्गेयं दर्शनादेव नर्मदा ॥ ८
—(p. 83)

7. स्मृतितत्त्व

(कू. पु. १.३५.)

यावन्त्यस्थोनि गङ्गायां तिष्ठन्ति पुरुषस्य च ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ३१
—(p. 504)

8. त्रिस्थलीसेतुसार

(कू. पु. २.३४.)

गयाभिगमनं कर्तुं यः शक्नोऽपि न गच्छति ।

शोचन्ति पितरस्तस्य वृथा चास्य परिश्रमः ॥ १०

—(p. 38)

9. निर्णयसिन्धु

(कू. पु. १.३४.)

व्याघ्रितो यदि वा दीनो वृद्धो वापि भवेन्नरः ।

गङ्गायमुनमासाद्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ॥ ३१

ईप्सितांलभते कामान्वदन्ति मुनिपुङ्गवाः । ३२cd

—(p. 391)

(कू. पु. २.४२.)

4. सहाग्निर्वा सपत्नीको गच्छेत् तीर्थानि संयतः । २२ab

—(p. 358)

10. वीरमित्रोदय

(तीर्थप्रकाश)

(कू. पु. १.२९.)

L 1-127 = श्लो० १७-७८ (q. only in बी. मि.)

—(pp. 138-143)

[p. l.—१६ c) भगवन् (→ भगवान्); —d) सर्वेषामपि (→ सर्वेषामथ). —२३ b) व्रतमाश्रिताः (→ मास्थिताः). —d) निश्चयमास्थिता (→ नियममा^०). —२६ c) अमुक्ताः (→ अयुक्ताः). —d) मुक्ताः (→ युक्ताः). —३० c) प्रविशतः (→ प्रविष्टस्य). —३६ a) चैव (→ चापि). —३७ c) अप्रवृद्धाः (→ अप्रवृद्धाः). —४२b) चण्डालाश्च (→ चाण्डालाद्याः). —५० b) दत्त्वाऽभ्यर्चयते (→ ददात्यर्च^०). —५५ c) तदासाद्य (→ समासाद्य). —५७ a) जानाजानातिनिष्ठायां (→ जानाजानामिनिष्ठानां). —६१ b) हृदयेन च (→ हृदये चैव). —६३ cd) यथा नारायणाद् देवो महादेवादिवेश्वरः (→ यत्र नारायणो देवो महादेवो दिवेश्वरः). —६६ b) परमेष्ठिनि (→ परमेष्ठिनां). —७१b) सर्वस्मिन्नेव (→ पूर्वस्मिन्नेव). —७३ b) वदन्ति (→ विन्दन्ति). —७५ a) आगच्छध्वम् (→ आगच्छताम्). —७८ d) चकार ह (→ चचार ह).]

L 128-129 = श्लो० ७४.

—(p. 166)

(कू. पु. १.३०.)

हत्वा गजाकृतिं दैत्यं शूलेनावज्ञया हरः ।

वासस्तस्याकरोत् कृत्तिं कृत्तिवासेश्वरस्ततः ॥ १८

[तथा]—

132. जन्मान्तरसहस्रेण मोक्षोऽन्यत्राप्यते न वा ।

एकेन जन्मना मोक्षः कृत्तिवासेऽत्र लभ्यते ॥ २२

—(p. 249)

(कू. पु. १.३४.)

प्रयागगमनं श्रेष्ठं नराणां पापकर्मणाम् । १५cd

तत्र देवो महादेवो रुद्रो विश्वामरेश्वरः ।

136. सहास्ते भगवान् ब्रह्मा स्वयंभूरपि दैवतैः ॥ १६

—(p. 329)

(कू. पु. १.३५.)

[कौर्म]—

यत्र गङ्गा महाभागा बहुतीर्थसमागता ।

सिद्धिक्षेत्रं हि तज्ज्ञेयं नात्र कार्या विचारणा ॥ २९

क्षितौ तारयते मर्त्यान् नागांस्तारयतेऽप्यधः ।

140. दिवि तारयते देवांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ॥ ३०

[तथा तत्रैव]—

सर्वत्र सुलभा गङ्गा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा ।

गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसंगमे ॥ ३३

—(p. 325)

यावन्त्यस्थीनि गङ्गायां तिष्ठन्ति पुरुषस्य वै ।

144. तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ३१

—(p. 373)

(कू. पु. २.३४.)

गयातीर्थं परं गुह्यं पितृणां चातिवल्लभम् ।

कृत्वा पिण्डप्रदानं तु न भूयो जायते नरः ॥ ७

सकृद् गयाभिगमनं कृत्वा पिण्डं ददाति यः ।

148. पितरस्तारितास्तेन यास्यन्ति परमां गतिम् ॥ ८

तत्र लोकहितार्थाय रुद्रेण परमात्मना ।

शिलातले पदं न्यस्तं पितृस्तत्र प्रसादयेत् ॥ ९

गयाभिगमनं कर्तुं यः शक्नोति नाभिगच्छति ।

152. शोचन्ति पितरस्तेषां वृथा तस्य परिश्रमः ॥ १०

गायन्ति पितरो गीताः कीर्तयन्ति महर्षयः ।

गयां यास्यति यः कश्चित् सोऽस्मान् संतारयिष्यति ॥ ११

यदि स्यात् पातकोपेतः स्वधर्मरतिवर्जितः ।

156. गयां यास्यति वंश्यो यः सोऽस्मान् संतारयिष्यति ॥ १२

एष्टव्या बहवोपुत्रा बलवन्तो गुणान्विताः ।

तेषां तु समवेतानां यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ॥ १३

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणस्तु विशेषतः ।

160. प्रदद्याद् विधिवत् पिण्डान् गयां गत्वा समाहितः ॥ १४

धन्यास्तु खलु ये मर्त्या गयायां पिण्डदायिनः ।

कुलान्युभयतः सप्त समुद्रव्यापनुयात् परम् ॥ १५

—(p. 384)

(कू. पु. २.३६.)

[कूर्मपुराणे]—

तीर्थं द्विजातिभिर्जुष्टं नाम्ना वै कुरुजाङ्गलम् ।

164. दत्त्वा दानं च विधिवद् ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३४

[तत्रैव स्थलान्तरे]—

तत्र स्नात्वा विशुद्धात्मा दम्भमात्सर्यवर्जितः ।

ददाति यत् किञ्चिदपि पुनार्युभयतः कुलम् ॥ २.३४.६

—(p. 468)

(कू. पु. २. ३८.)

सूत उवाच

एषा पुण्यतमा देवी देवगन्धर्वसेविता ।

168. नर्मदा लोकविख्याता तीर्थानामुत्तमा नदी ॥ १

तस्याः शृणुध्वं माहात्म्यं मार्कण्डेयेन भाषितम् ।

युधिष्ठिराय तु शुभं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ २

युधिष्ठिर उवाच

श्रुतास्तु विविधा धर्मास्त्वत्प्रसादान्महामुने ।

172. माहात्म्यं च प्रयागस्य तीर्थानि विविधानि च ॥ ३

नर्मदा सर्वतीर्थानां मुख्या हि भवतेरिता ।

तस्यास्त्विदानीं माहात्म्यं वक्तुमर्हसि सत्तम ॥ ४

मार्कण्डेय उवाच

नर्मदा सरितां श्रेष्ठा रुद्रदेहाद् विनिःसृता ।

176. तारयेत् सर्वभूतानि स्थावराणि च सर्वदा ॥ ५

नर्मदायास्तु माहात्म्यं पुराणे यन्मया श्रुतम् ।

इदानीं संप्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमनाः शुभम् ॥ ६

पुण्या कनखले गङ्गा कुरक्षेत्रे सरस्वती ।

180. ग्रामे वा यदि वारुण्ये पुण्या सर्वत्र नर्मदा ॥ ७

त्रिभिः सारस्वतं तोयं सप्ताहेन तु यामुनम् ।

सद्यः पुनाति गाङ्गेयं दर्शनादेव नार्मदम् ॥ ८

L. 183-238 = श्लो० ६-३०, ३२, ३४, ३६-३९ (q. only in बी. मि.).

[v.l.—६ a) कलिङ्गदेशे (→ कलिङ्गदेश-) . -१२c) विस्तरेण (→ विस्तारेण) . -१५ b) परित्यजेत् (→ समु-
त्सृजेत्) . -१६ a) शतं वर्ष- (→ शतवर्ष-) . -१८ d)
°रत्नविभूषितं (→ रत्नसमन्वितं) . -२३ c) दशवर्षसह-
स्राणि (→ दशवर्षाणि पितरः) . -२६ a) अनाशनं (→
अनाशकं) ; -b) नरोत्तम (→ नराधिप) ; -d) रुद्रं
समाधिगच्छति (→ रुद्रलोकं स गच्छति)]

—(pp. 379-382)

(कू. पु. २.३९.)

ततो गच्छेत् राजेन्द्र एरण्डीतीर्थमुत्तमम् ।

240. संगमे तु नरः स्नात्वा उपवासपरायणः ।

ब्राह्मणं भोजयेदेकं कोटिर्भवति भोजिता ॥ ८०

एरण्डीसंगमे स्नात्वा भक्तिभावानुरजितः ।

मृत्तिकां शिरसि स्थाप्य त्ववगाढ्य च तज्जलम् ।

244. नर्मदादकसम्मिश्रं मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ८१

—(p. 383)

(कू. पु. २.४१.)

(q. only in बी. मि.)

इदं त्रैलोक्यविख्यातं तीर्थं नैमिषमद्भुतम् ।

महादेवप्रियतरं महापातकनाशनम् ॥ १

[तथा तत्रैव ऋषीन् प्रति]—

ब्रह्मोवाच

सन्तं महान्तमासन्नं वाङ्मनोदोषवर्जितम् ।

248. देशं तं वः प्रयच्छामि यस्मिन् देशे चरिष्यथ ॥ ६

उक्त्वा मनोमयं चक्रं संस्पृष्ट्वा तानुवाच ह ।

क्षिप्तमेतन्मया चक्रमनुव्रजत मा चिरम् ।

यत्रास्य नेमिः शीर्येत स देशः स च विश्रुतः ॥ ७

252. ततो मुमोच तच्चक्रं ते च तं समनुव्रजन् ।

तस्य वै व्रजतः क्षिप्रं यत्र नेमिरशीर्यत ।

नैमिषं तत् स्मृतं नाम्ना पुण्यं सर्वत्र पूजितम् ॥ ८

सिद्धचारणसंकीर्णं यक्षगन्धर्वसेवितम् ।

256. स्थानं भगवतः शम्भोरिति नैमिषमुत्तमम् ॥ ९

अत्र देवाः सगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ।

तपस्तप्त्वा पुरा देवा लेभिरे प्रवरान् वरान् ॥ १०

इमं देशं समाश्रित्य षट्कुलीयाः समाहिताः ।

260. शक्रेणाराध्य देवेशं दृष्टवन्तो महेश्वरम् ॥ ११

अन्नदानं तपस्तप्तं श्राद्धजप्यादिकं तथा ।

एकैकं पावयेत् पापं सप्तजन्मकृतं तथा ॥ १२

—(pp. 495-496)

(कू. पु. २.४२.)

हिमवच्छिखरे रम्ये गङ्गाद्वारे सुशोभने ।

264. देव्या सह महादेवो नित्यं शिष्यैश्च संवृतः ॥ १३

तत्र स्नात्वा महादेवं पूजयित्वा वृषध्वजम् ।

सर्वपापैर्विशुध्येत् सृत्स्तु ज्ञानमाप्नुयात् ॥ १४

—(p. 377)

सहाग्निर्वा सप्तलोको गच्छेत् तीर्थान्यतन्द्रितः । २२ab.

[वानप्रस्थं प्रकृत्य]—

268. ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य कुर्यात् तीर्थस्य सेवनम् ।

विधाय वृत्तिं भार्यायाः पुत्रेषु त्रिनिधाय च ॥ २३

—(p. 21)

11. विधानपारिजात

(कू. पु. १.३५.)

कथयिष्यामि ते वत्स तीर्थयात्राविधिं क्रमात् ।

आर्षणैव विधानेन यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ १

[cf. चतु. वि. L 1-7]

प्रयागतीर्थयात्रार्थी यः प्रयाति नरः क्वचित् ।

4. बलीवर्द्धं समारुह्य शृणु तस्यापि यत् फलम् ॥ २

नरके वसते बोरे समाः कल्पशतायुतम् । ३ab

सलिलं च न गृह्णन्ति पितरस्तस्य देहिनः ॥ ३ef.

ऐश्वर्यगर्वान्मोहाद्वा गच्छेद् यानेन यो नरः ।

8. विफलं तस्य तत् तीर्थं तस्माद् यानेन न व्रजेत् ॥ ५

—(pp. 730-731)

(क. पु. २.३४.)

तत्र स्नानं जपो होमः श्राद्धदानादिकं कृतम् ।

एकैकशो मुनिश्रेष्ठाः पुनात्यासप्तमं कुलम् ॥ ३

—(p. 763)

(क. पु. २.५२.)

यः स्वधर्मान् परित्यज्य तीर्थसेवां करोति हि ।

12. न तस्य तीर्थं फलति इह लोके परत्र च ॥ २०

—(p. 727)

12. तीर्थेन्दुशेखर

(क. पु. १.३४.)

एतत् प्रजापतिक्षेत्रं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् । २०ab

(क. पु. १.३५.)

वटमूलं समाश्रित्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ॥

सर्वलोकानतिक्रम्य रुद्रलोकं स गच्छति ॥ ८

(क. पु. १.३६.)

4. गङ्गायमुनयोर्मध्ये कार्पाणि यस्तु साधयेत् ।

अङ्गहीनोऽप्यरोगश्च पञ्चेन्द्रियसमन्वितः ॥ ३

यावन्ति रोमकूपाणि तावत् स्वर्गे महीयते । ४ab

अधः शिरास्तु यो ज्वालामूर्ध्वपादः पिवेन्नरः ॥

8. सूर्यलोकमवाप्नोति सूर्येण सह मोदते । ९

जलप्रवेशं यः कुर्यात् संगमे लोकविश्रुते । ६ab

सोमलोकमवाप्नोति सोमेन सह मोदते । ७ab

यः स्वदेहं विकर्तित्वा शकुनिभ्यः प्रयच्छति ॥ ११ab

12. शतवर्षसहस्राणि स्वर्गे लोके महीयते । १२ab

—(pp. 23-24)

(क. पु. १.३५.)

न लोकवचनात् तात न वेदवचनादपि ।

मतिरुत्क्रमणीया ते प्रयागमरणं प्रति ॥ १३

—(p. 25)

(क. पु. २.३४.)

गयाभिगमनं कर्तुं यः शक्तो नाभिगच्छति ।

16. शौचन्ति पितरस्तं वै वृथा तस्य परिश्रमः ॥ १०

—(p. 54)

क. पु. २.४३-४४

(प्रलयादि. Dissolution and other concluding topics)

Quoted in—1. दानसागर, 2. चतुर्वर्गचिन्तामणि,

3. पराशरमाधव, 4. शूद्राचारशिरोमणि, 5. निर्णयसिन्धु,

6. तीर्थेन्दुशेखर.

Slokas quoted :—

(क. पु. २. ४३)

श्लो. ५-६ ab—प. मा. L 1-8.

(क. पु. ३.४४)

श्लो. १४-१६ ab—प. मा. L 9-18. ३५-ती. शे. L1-2.

१२२—दा. सा. L 1-2. १२४—दा. सा. L 3-4; चतु. वि.

L 2-3. १२५—दा. सा. L 5-6; चतु. वि. L 4-5. १२५—

दा. सा. L 7-8. १२६ ab—शू. शि. L 1. १३२ ab—चतु. वि.

L 1. १३४—शू. शि. L 2-3; नि. वि. L 1 (१३४ ab).

1. दानसागर

(क. पु. २.४४)

एतत् पुराणं परमं भाषितं कूर्मरूपिणा ।

साक्षाद्देवातिदेवेन विष्णुना विश्वयोनिना ॥ १२२

लिखित्वा चैव यो दद्याद् वैशाखे मासि सुव्रत ।

4. विप्राय वेदविदुषे तस्य पुण्यं निबोधत ॥ १३४

सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ।

मुक्त्वा तु विपुलान्भोगान् स्वर्गे दिव्यान् सुशोभनान् ॥ १२५

ततः स्वर्गात् परिश्रष्टो विप्राणां जायते कुले ।

8. पूर्वसंस्कारमाहात्म्याद् ब्रह्मविद्यामवाप्नुयात् ॥ १२६
—(p 471)

2. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(दानखण्ड)

(कू. पु. २.४४.)

ब्राह्मी पौराणिकी चेयं संहिता पापनाशिनी । १२२ab

लिखित्वेमां च यो दद्याद् वैशाखे मासि सुव्रत ।

विप्राय वेदविदुषे तस्य पुण्यं निबोधत ॥ १२४

4. सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ।

भुक्त्वा तु विपुलान्भोगान् विद्यावान्धनवान्भवेत् ॥ १२५
—(p 540)

3. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

(कू. पु. २.४३.)

नित्यो नैमित्तिकश्चैव प्राकृतात्यन्तिकौ तथा ।

चतुर्धाऽयं पुराणेषु प्रोच्यते प्रतिसंचरः ॥ ५

योऽयं संदृश्यते नित्यं लोके भूतक्षयस्त्वह ।

4. नित्यः संकीर्त्यते नाम्ना मुनिभिः प्रतिसंचरः ॥ ६

ब्राह्मो नैमित्तिको नाम कल्पान्ते यो भविष्यति । ७ab

महदादिविशेषान्तं यदा संयाति संक्षयम् ।

प्राकृतः प्रतिसर्गोऽयं प्रोच्यते कालचिन्तकैः ॥ ८

8. ज्ञानादात्यन्तिकः प्रोक्तो योगिनः परमात्मनि ॥ ९ab
—(p 85)

(कू. पु. २.४४.)

संस्थितेष्वथ देवेषु ब्रह्मविष्णुपिनाकिषु ।

गुणैरशेषैः पृथिवी विलयं याति वारिषु ॥ १४

तद् वारितत्त्वं सगुणं असते हव्यवाहनः ।

12. तेजस्तु गुणसंयुक्तं वायौ संयाति संक्षयम् ॥ १५

आकाशे सगुणो वायुः प्रलयं याति विश्वभृत् ।

भूतान्यौ च तथाकाशौ लीयते गुणसंयुतः ॥ १६

इन्द्रियाणि तु सर्वाणि तैजसे यान्ति संक्षयम् ॥ १७ab

16. वैकारिकस्तैजसश्च भूतादिश्चेति सत्तमाः ।

त्रिविधोऽयमहङ्कारो महति प्रलयं व्रजेत् ॥ १८

महान्तमेभिः सहितं प्रकृतिर्ग्रसते द्विजाः ॥ १९ab

—(p 87)

4. शूद्राचारशिरोमणि

(कू. पु. २.४४.)

अध्येतव्यमिदं नित्यं विप्रैः पर्वणि पर्वणि । १२८ab

नाध्येतव्यमिदं शास्त्रं वृषलस्य तु सन्निधौ ।

योऽधीते चैव मोहात्मा स याति नरकान् बहून् ॥ १३४

—(p 45)

5. निर्णयसिन्धु

(कू. पु. २.४४.)

नाध्येतव्यमिदं शास्त्रं वृषलस्य तु सन्निधौ । १३४ab

—(p 77)

6. तीर्थेन्दुशेखर

(कू. पु. २.४४.)

आरभ्यः परस्ताद् भगवान् परमात्मा सनातनः ।

गोयते सर्वशक्त्यात्मा शूलपाणिर्महेश्वरः ॥ ३५

—(p 51)

Addenda (अतिरिक्त संनिवेश)

कू. पु. २.२३

हारलता

[तथा च]—

परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कृतकेषु च ।

त्रिरात्रं स्यात् तथाचार्ये भार्यास्वन्यगतासु च ॥ ३४

आचार्यपत्न्यां पुत्रे च अहोरात्रमुदाहृतम् ।

एकाहं स्यादुपाध्याये स्वग्रामे श्रोत्रियेऽपि च ॥ ३५

त्रिरात्रमसपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ।

एकाहं चाप्यशुद्धिः स्यादेकरात्रं च शिष्यके ॥ ३६

त्रिरात्रं श्वश्रूमरणे श्वशुरे चैतदेव हि ।

सद्यः शौचं समुद्दिष्टं सगोत्रे संस्थिते सति ॥

—(pp. 78-79)

APPENDIX I—B परिशिष्ट १—B

UN-IDENTIFIED KŪRMA PURĀNA QUOTATIONS IN THE NIBANDHAS.

(वर्तमानकूर्मपुराणपाठेऽनुपलब्धानि निबन्धेषूद्धृतानि कूर्मपुराणवचनानि)

Names of the Nibandhas (in their chronological order) containing the un-identified Kūrma-Purāṇa quotations.

(कालकपेय निबन्धग्रन्थानां नामानि यत्र कूर्मपुराणपाठेऽनुपलब्धानि कूर्मपुराणवचनानि समुद्धृतानि)

1. कालविवेक, 2. अपरार्क टीका (याज्ञवल्क्यस्मृतेः) 3. दानसागर, 4. स्मृति चन्द्रिका, 5. चतुर्वर्गचिन्तामणि, 5 A. चतुर्वर्गचिन्तामणि (प्रायश्चित्ताध्याय), 6. पराशरमाधव, 7. कालमाधव, 8. स्मृतिरत्नाकर, 9. नित्याचारपद्धति, 10. मदनपारिजात, 11. नित्याचारप्रदीप, 12. तीर्थचिन्तामणि, 13. कालसार, 14. नृसिंहप्रसाद-तीर्थसार, 15. वर्ष-क्रियाकौमुदी, 16. श्राद्धक्रियाकौमुदी, 17. शुद्धिकौमुदी, 18. स्मृतितत्त्व, 19. त्रिस्थलीसेतुसार, 20. आचाररत्न, 21. स्मृतिमुक्ताफल, 22. दानमयूख, 23. समयमयूख, 24. निर्णयसिन्धु, 25. वीरमित्रोदय, 26. कालतत्त्वविवेचन, 27. विधानपारिजात, 28. तीर्थेन्दुशेखर, 29. जयसिंहकल्पद्रुम, 30. पुरुषार्थचिन्तामणि, 31. आचारभूषण.

1. कालविवेक

मुहूर्तेनापि संयुक्ता दशम्यैकादशी तु या ।
तामुपोष्य नरो मोहात् सुखे धर्मे च मुच्यते ॥
(p. 508)

4. दशम्यैकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः ।
एकादशी द्वादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः ॥
दशमीशेषसंयुक्तामुपोष्यैकादशीं किल ।
संवत्सरकृताच्चैव सुखाद् धर्माच्च हीयते ॥
दशमीशेषसंयुक्ता गान्धारी तामुपोषिता ।
8. तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात् तां परिवर्जयेत् ॥
(p. 441)

एकादशीमुपोष्येत द्वादशीमथवापि च ।
विमिश्रां वापि कुर्वीत न दशम्या युतां क्वचित् ॥
कुर्यादलाभे संयुक्तां नालाभेऽपि प्रवेशिनीम् ।
12. उपोष्या द्वादशी तत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
उदयात् प्राग् दशम्यास्तु शेषः संयोग उच्यते ।
उपरिष्ठात् प्रवेशस्तु तस्मात् संवर्जयेत् सदा ॥
(p. 444)

16. द्वौ तिथ्यन्तावेकवारं यस्मिन् स स्याद्दिनक्षयः ।
स्नानं दानं जपो होमो नोपवासो गृहाश्रमे ॥
(p. 448)

2. अपरार्कटीका (याज्ञवल्क्यस्मृतेः)

संकान्त्यां कृष्णपक्षे च रविशुक्रदिने तथा ।
एकादश्यां न कुर्वीत उपवासं सपारणम् ॥
(p. 201)

4. द्वौ तिथ्यन्तावेकवारं यस्मिन् स्यात् स दिनक्षयः ।
तस्मिन् स्नानं जपो होमो नोपवासो गृहाश्रमे ॥
(p. 202)
- द्विष्टृणोकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः
तामेवोपवसेत् काममकामो विष्णुतत्परः ॥
(p. 204)

कांस्यं मांसं मसूरं च चणकं कोरदूषकान् ।
8. शकं मधु परान्नं च उपावस्यन् विवर्जयेत् ॥
(p. 207)

3. दानसागर

हिरण्यगोप्रदानेन निरहङ्कारमाप्नुयात् ।
(p. 419)

4. स्मृतिचन्द्रिका

(श्राद्धकाण्ड)

कांस्यं मांसं मसूरं च चणकं कोद्रमाषकान् ।
शकं मधु परान्नं च वर्जयेदुपवासन् स्त्रियम् ॥
(p. 61)

संपूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा ।

4. उत्तरां तु यतिः कुर्यात् पूर्वमुषवेद गृही ॥
—(p. 66)

द्विष्टृगेकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः ।

तामेवोषवेत काममकामो विष्णुतत्परः ॥
—(p. 71)

कलार्धेनापि विद्धा स्याद् दशम्यैकादशी यदा ।

8. तदा ह्येकादशी त्यक्त्वा द्वादशीं समुपोषयेत् ॥
द्वादश्यामुषवासोऽत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(p. 73)

बहुवाक्यनिरोधेन संदेहो जायते यदा ।

द्वादशी तु तदा ग्राह्या त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(pp. 73-74)

[द्वादशीदिनक्षये कर्मपुराणे]—

12. एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ।
त्रिभिर्मिश्रा तिथिः कार्या सर्वपापहरा स्मृता ।
उपवासः कृतस्तस्यां महापातकनाशनम् ॥
—(p. 75)

एकादश्यामुपोष्यैव द्वादश्यां पारणं स्मृतम् ।

16. त्रयोदश्यां न तत्कुर्यात् द्वादशद्वादशीक्षयात् ॥
—(p. 78)
यदा भवति चारुषा तु द्वादशी पारणे दिने ।
उषःकाले द्वयं कुर्यात् प्रातःमध्याह्निकं तथा ॥
—(p. 79)

5. चतुर्वर्गचिन्तामणि (दानखण्ड)

न हि दानात् परतरमन्यदस्तीति मे मतिः ।

धनधान्यवतः किंचिदहा^९ राजतस्कुरैः ॥

—(p. 6)

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।

4. पञ्चाशत् पलिकन्ताग्रं कांस्यं चैतावदेव तु ॥
वस्त्रान्तु त्रिगुणं धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।
एतैरलंकृतां धेनुं षण्ठाभरणभूषिताम् ॥

कपिलां विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।

8. द्विगुणोपस्करोपेता महती कपिला स्मृता ॥
दत्त्वा सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।
सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यते दशसंयुतात् ॥
यानन्यान् प्रार्थ्यते कामांस्तांस्तान् प्राप्नोति मानवः ।

12. अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यसंशयः ॥
—(pp. 462-63)

गोचर्ममात्रं भूखण्डमधिकं वा स्वशक्तिः ।

- त्रिधा स दक्षिणं कृत्वा दत्त्वा शिवपुरं व्रजेत् ॥
(त्रिधा सदक्षिणमिति, पूर्वोक्तैकद्वित्रिसुवर्णैः सहदक्षिणमित्यर्थः ।)
—(p. 504)

कनकं च तिला नागा दासीरथमहीगृहाः ।

16. कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ॥
—(p. 564)

पलैकं द्विगुणं वापि त्रिगुणं शक्यनुकमात् ।

- कनकं स्यात् सुवर्णेन द्वाभ्यां त्रिभिः सदक्षिणम् ॥
पलादधो वा तत् कुर्यात् दक्षिणा स्याद्यथारुचि ।
20. वित्ताधिकयात्पलाधिक्यमिति न्यायनिदर्शनात् ॥
—(p. 573)

अथं तन्मूल्यमथवा कनीयो मध्यमोत्तमम् ।

- दद्याद् वित्तानुसारेण तारागणपरिच्छदम् ॥
शफैः पञ्चपलै रौप्यैः सुवर्णालंकृतं क्रमात् ।
24. सदक्षिणं सवस्त्रं च ब्राह्मणायाग्निहोत्रिणे ॥
स्वर्णदः प्राप्नुयात् स्वर्गमथसालोक्यमथदः ।
श्रद्धा देशश्च कालश्च सर्वदानेषु शस्यते ॥
—(p. 589-90)

द्रौणैकं वाससाल्लभं त्रिधा तद्वत् सदक्षिणम् ।

—(p. 599) [Between ab and cd of K.P. 2.26.22]

28. मृगं तिलमयं कृत्वा सुवर्णरजतान्वितम् ।

दद्यात् कम्बलसंस्तीर्णं कृष्णमार्गजिनेन वा ॥

सर्वकामसमृद्धेन विमानेन दिवं व्रजेत् ।

कालक्षयादिहागत्य राजराजो भवेत् पुनः ॥

—(p. 600)

32. तिलपूर्णं ताम्रपात्रं सहिरण्यं द्विजातये ।
प्रातर्दत्त्वा तु विधिवद् दुःस्वप्नं प्रतिहन्ति सः ॥
तिलपात्रं त्रिधा प्रोक्तं कनिष्ठोत्तममध्यमम् ।
ताम्रपात्रं दशपलं जघन्यं च प्रकीर्तितम् ॥
36. द्विगुणं मध्यमे प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तरे स्मृतम् ।
स्वर्णमेकं जघन्यं तु द्विगुणं मध्यमे क्षिपेत् ॥
त्रिगुणं चोत्तमे तद्वत् सुवर्णं परिकीर्तितम् ।
सुवर्णं दक्षिणां दत्त्वा सर्वपापक्षयो भवेत् ॥

—(p. 601)

40. दद्याद् गजं पुराणोक्तमूल्यं पञ्चशतानि वा ।
वित्तानुसारात्त्रापि कनिष्ठोत्तममध्यमम् ॥
(पुराणोक्तमूल्यमत्र हेममाषशतद्वयं
तथा स्वरूपगजदानेन सह वित्तानुसारात् त्रैविध्यं...)
रूप्यस्थूणांलंकरणं तारागणविभूषणम् ।
सदक्षिणं वित्तशक्त्या दत्त्वा त्रिणुपुरं व्रजेत् ॥

—(p. 632)

- दासीं दद्यात् यथाशक्ति मूल्येनालंकृतां शुभाम् ।
सुवर्णरजैः सार्धं विधिवद् दक्षिणायुताम् ॥
44. वित्तानुसारात्तां दत्त्वा विप्राय गृहमेधिने ।
मोदतेऽप्सरसां लोके यावत् कल्पशतत्रयम् ॥

—(p. 641)

- रथं चतुर्वलीवर्देरुहं धान्यावृतं त्रिधा ।
वित्तानुसारात् सर्वैश्च रथोपकरणैर्युतम् ॥
48. सदक्षिणं च विप्राय दत्त्वा शिवपुरं व्रजेत् ॥

—(p. 642)

- शक्तितः सर्ववित्तेन पूर्णं गृहमपि त्रिधा ।
सदक्षिणं द्विजे दत्त्वा ब्रह्मलोकं व्रजेन्नरः ॥

—(p. 648)

- कन्यामलंकृतां वित्तं शक्त्या दत्त्वा सकौतुकम् ।
52. गौरीलोकमवाप्नोति विप्राय गुणशालिने ॥

—(p. 679)

- तस्मादस्यां तिथौ देयं भृष्टमन्नं शुभार्थिभिः ।
—(p. 859). [See Appendix I-A, KP. 2. 26]

(व्रतखण्ड)

- कांस्यं माषं मसूरं च चणकं कोरदूषकान् ।
शाकं मधु पराजं च वर्जयेदुषवसन्निति ॥

—(p. 1008)

L 54-57 deleted.

60. एकभक्तेन नक्तेन क्षीणवृद्धातुरो क्षिपेत् ।
नानिकमेद् द्वादशीं तु उपवासव्रतेन तु ॥

—(p. 1010)

(परिशेषखण्ड—1. श्राद्धकल्प)

- गृहस्था नैष्ठिकाः शान्ता वनस्था यतयोऽपि वा ।
योगिनः पर्युपासन्ते परमात्मानमात्मनि ॥

—(p. 416)

64. तस्मादग्रासने भोज्यो यजता संयतो यतिः ।
श्रोत्रियो ब्रह्मचारी वा यज्ञस्तेन न लुप्यते ॥

—(p. 417)

- स्थाणुर्भरिहरो विप्रः पठन्नर्थं न वेत्ति यः ।
स कथं पात्रतामेति कथमर्हति केतनम् ॥

68. अतो विद्वत्तमायैव हव्यकव्यानि दापयेत् ।
अधीतमात्रवेदं तु तदभावे नियोजयेत् ॥

—(p. 443)

- अभावे ह्यन्यगोत्राणां सगोत्रानपि भोजयेत् ।
—(p. 450)

- न श्राद्धे भोजयेद्विप्रान् सगोत्रान् ब्राह्मणान् क्वचित् ।

72. सगोत्रैर्हि हविर्भुक्तमिहैव परिवर्त्तते ॥

—(p. 464)

- विरवामलकमृद्धीकं पनसाम्रातदाडिमम् ।

- मग्नं पारावताक्षोटखर्जूराग्रफलानि च ॥

- कसेरुः कोविदारं च तालकन्दस्तथा विसम् ।

76. तमालं शतकन्दं च मध्वालुः शीतकन्दलो ॥

- कालेयं कालशाकं च सुनिषणः सुवर्चला ।

- मांसं शाकं दधि क्षीरं चुञ्चुर्वेत्राङ्गुरस्तथा ॥

- कट्फलं कौङ्कषी दाक्षा लकुचं मोचमेव च ।

80. उष्ट्रग्रीवं कचोरश्च तिन्दुकं मधुसाह्वयम् ॥

- वैकङ्कतं नारिकेलं शृङ्गाटकपरुषकम् ।

- पिप्पली मरिचं चैव पटोलं बृहतीफलम् ।
सुगन्धगन्धि सिञ्चन्ती कलायाः सर्व एव च ।
84. एवमादीनि चान्यानि स्वादूनि मधुराणि च ।
नागरं चात्र वै देयं दीर्घमूलकमेव च ॥
—(p. 552-53)
- क्षीरं क्षीरविकारश्च पायसं शर्करा मधु ।
देयं श्राद्धेषु यत्नेन सर्वदा पितृतृप्तये ॥
—(p. 567)
88. आमोदिना तु धूपेन ततः संधूपयेद् द्विजान् ।
प्रयान्ति तृप्तिमक्षय्यां तेन सर्वे पितामहाः ॥
—(p. 686)
- यो ब्राह्मणेन शुचिना ब्रह्मसूत्रं विनिर्मितम् ।
पितृभ्यो यच्छति प्राज्ञः स भवेद् वेदपारगः ॥
—(p. 698)
92. शय्यां सतूलिकां दद्यात् पितृकर्मणि यो नरः ।
रमयन्त्यनुरक्तास्तं स्वर्गे सारङ्गलोचनाः ॥
—(p. 709)
- द्विजेभ्यश्चामरं दद्यात् स्थापयेद्दामरालये ।
पितृनुद्दिश्य यस्तस्थ पितरः सर्वकामदाः ॥
—(p. 712)
- (भूमिप्रदानेन समं दानमन्यत्र विद्यते ।) (२-२६.१५ab?)
96. अतः पितृणां दातव्या भूमिभूतिमभीप्सता ।
भूमिदानेन पितरः सर्वान् कामानवाप्य वै ॥
मोदन्ते ब्रह्मणा सार्द्धं यावदाभूतसंलब्धम् ॥
—(p. 728)
- प्रदद्याद् गन्धमाल्यादि धूपादीनि च शक्तितः ।
[तत्रैव पुराणं विश्वान् देवान् प्रति पितृवाक्यं]—
100. पुष्पैर्गन्धैस्तथाग्नेन युष्मानग्रेऽर्चयिष्यति ॥
अग्रे दत्त्वा तु युष्माकमस्माकं दास्यते पुनः ।
एवं कृते कृतं सम्यक् सर्वमेव भविष्यति ॥
—(p. 737)
- नित्यमभ्युदयात्पूर्वं स्नातव्यं शुद्धिमिच्छता ।
104. एष साधारणो धर्मश्चातुर्वर्ण्यस्य कीर्तितः ।

- स्त्रीभिः शूद्रैश्च कर्त्तव्यं मन्त्रवर्जं विगाहनम् ॥
—(p. 881)
- एवं यः सर्वभूतानि तर्पयेदन्वहं द्विजः ।
स गच्छेत्परमं स्थानं तेजोमूर्तिरनामयः ॥
—(p. 947)
108. स्थलोदुम्बरवस्त्राणि रजतं खड्गमेव च ।
श्राद्धे महापवित्राणि फलानि समिधं तथा ॥
—(p. 1176)
- कृत्वा समाहितं चित्तं मन्त्रयेद् द्वै करोमि च ।
अनुज्ञातः कुरुष्वेति तत्रेति द्विजसत्तमैः ॥
112. पत्नीमादाय पुत्रांश्च जुहुयाद्भववाहने ॥
—(p. 1345)
- (कथयिष्यामि ते वत्स तीर्थयात्राविधिक्रमम् ।
आर्षेण तु विधानेन यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥)
(= कू. पु. १.३५.१)
- पूर्वेद्युः कृतसंकल्पः पूजयित्वा पितृन्सुरान् ।
हुतशेषभुगव्यग्नौ ब्रह्मचारी च भूशयः ।
अपरेद्युः शुचिः स्नातः कृताशीः कृतमङ्गलः ॥
116. अभिवन्द्य गुरुन् वृद्धान् ग्रामं कृत्वा प्रदक्षिणम् ।
प्रतिष्ठेत सुमना भूत्वा इष्टान् देवाननुस्मरन् ॥
—(p. 1582)
- (परिशेषखण्ड—2: कालनिर्णयः)
- तस्मात् कालात्मकं विश्वं स एव परमेश्वरः ।
—(p. 6)
- कनकाश्च तिला नागा दासीरथमहीगृहाः ।
120. कन्या च कषिळा धेनुर्महादानानि चैव दश ॥
—(p. 42)
- य इच्छेद् विष्णुसायुज्यं श्रियं सम्पत्तिमात्मनः ।
—(p. 162)
- एकभक्तेन नक्तेन बालवृद्धातुरः क्षिपेत् ।
नातिकमेत् द्वादशीं च उपवासव्रतेन च ॥
—(p. 178)

124. स ब्रह्मा सुराणः स्यात् कृतघ्नो गुरुतरुणः ।
—(p. 180)

द्वौ तिथ्यावेकवारं यस्मिन् स स्याद् दिनक्षयः ॥

126. तस्मिन् स्नानं जपो होमो नोपवासो गृहाश्रमे ।
—(p. 182)

कांस्यं मांसं मसूरं च चणकान् कोरदूषकान् ॥

128. शाकं मधु परान्नं च त्यजेदुषवसन् स्त्रियम् ।
—(p. 193)

कांस्यं मांसं मसूरं च पुनर्भोजनमैथुने ।

द्यूतमत्यम्बुपानं च दशम्यां सप्तमं त्यजेत् ॥
—(p. 193)

सम्पूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा ।

132. उत्तरां तु यतिः कुर्यात् पूर्वामुपवसेद् गृही ॥
—(p. 212)

एकादशीमुपोष्यैवं द्वादश्यां पारणं स्मृतम् ।

त्रयोदश्यां तु तत्कुर्यात् द्वादशद्वादशीक्षयात् ॥
—(p. 218)

द्विस्पृगेकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः ।

136. तामेवोपवसेत् कामसुकामो विष्णु तत्परः ॥
—(p. 223)

दिनक्षये तु सम्प्राप्ते उपोष्या द्वादशो भवेत् ।

दशमीशेषसंयुक्तां न कुर्वीत कदाचन ॥

तिथिवृद्धौ तथा हासे सम्प्राप्ते वा दिनक्षये ।

140. संदिग्धेषु च वाक्येषु द्वादशीं समुपोषयेत् ॥
—(p. 230)

कलार्धेनापि विद्धा स्यात् दशम्येकादशी यदा ।

तदा ह्येकादशीं त्यक्त्वा द्वादशीं समुपोषयेत् ॥

द्वादश्यामुपवासोऽत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ।
—(p. 231)

144. एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ॥

त्रिभिर्मिश्रा तिथिः प्रोक्ता सर्वपापहरा स्मृता ।

उपवासः कृतस्तस्यां सर्वपातकनाशनः ॥

एकादशी द्वादशी च विशेषेण त्रयोदशी ॥
—(p. 239)

148. एकादशी द्वादशी च विशेषेण त्रयोदशी ।
उपवासं प्रकुर्वीत पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥
—(p. ....)

एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ।

द्वादशद्वादशीर्हन्ति त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(p. 240)

152. दशमीशेषसंयुक्तामुपोष्यैकादशीं क्लृप्त ।
संवत्सरकृतेनेह नरो धर्मेण मुच्यते ॥
दशमीशेषसंयुक्ता गान्धार्या समुपोषिता ।
तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥
—(p. 248)

156. एकादशी दशाविद्धा यातो द्वादशी न चेत् ।
तत्रोपोष्या द्वादशी तु त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(p. 264)

एकादशी दशाविद्धा श्रवणं च भवेत्तथा ।

उपोष्या द्वादशी तत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(p. 265)

160. एकादशी कलाप्येका परतो द्वादशी न चेत् ।
तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(p. 267)

एकादश्यामुपोष्यैवं द्वादश्यां पारणं स्मृतम् ।

त्रयोदश्यां न तत्कुर्यात् द्वादशद्वादशीक्षयात् ॥
—(p. 280)

164. कलाद्वयं त्रयं वापि द्वादशीं न त्वतिक्रमेत् ।
अतिक्रान्ता द्वादशी तु हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥
—(p. 281)

संस्पृष्टा वैष्णवान् विपान् विष्णुशास्त्रविशारदान् ।

चीर्णव्रतान् सदाचारान् तदुक्तं यत्नतश्चरेत् ॥
—(p. 285)

168. येषां न कारणं वेदा न विप्रा न जनार्दनः ।
तन्त्राणि धर्मशास्त्राणि प्रमाणं कारणं मुने ॥
—(p. 286)

यज्जेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।

—(p. 730)
वनवासात्परिश्रान्तः प्रज्जजेद् विधिपूर्वकम् ।

172. व्याध्यदिष्टो विरक्तो वा नातुरो वाऽथ दुःखितः ॥
आतुराणां विशेषोऽस्ति न विधिर्न च सत्क्रिया ।
प्रेषमात्रस्तु संन्यास आतुराणां विधीयते ।
उत्पन्ने संकटे घोरे चोरव्याघ्रादिगोचरे ॥
—(p. 809)

176. प्रथमादाश्रमाद्वापि विरक्तो भवसागरात् ।
ब्राह्मणो मोहमन्विच्छंस्त्यक्त्वा संगान् परित्रजेत् ॥
अथ तृतीयं सम्प्राप्य गृहस्थाश्रममुत्तमम् ।
चतुर्थमायुषो भागं तत्स्थो वापि परित्रजेत् ॥
—(p. 811)

5A. चतुर्वर्गचिन्तामणि

(प्रायश्चित्ताध्याय)

- अथोरूपद्विजं कृत्वा मूर्धहीनं प्रतापयेत् ।
सन्तप्तं पुरुषं दृष्ट्वा तैलसिक्तं प्रजज्वलुः ॥
तेन ब्राह्मणमाहूय उपगूह्य मा चिरम् ।
4. मृत्वा दोषविमुक्तोऽसि नान्यथा व्रतमाचरेत् ॥
द्वादशाब्दविधानेन शुद्धो भवितुमर्हसि ।
अशक्तो व्रतमाचतुर् एव कुर्याद् विशुद्ध्यति ॥
—(p. 14)
अज्ञानाद् बाहुजो विप्रं निमित्तैः पूर्वसंभवैः ।
8. पश्चात्तापसमायुक्तो द्विगुणं व्रतमाचरेत् ॥
दीक्षितं ब्राह्मणं हत्वा स्नातकं ऋत्विजं तथा ।
आचार्यादिवधे चैव चातुर्गुण्यं व्रतं चरेत् ॥
हन्ता तु विप्रमात्रं चेत् चरेत् संवत्सरद्वयम् ।
12. ब्राह्मणानां सुनारीणां द्वादशाब्दव्रतं चरेत् ॥
हन्ता त्वनुपनीतानां तदर्थं व्रतमाचरेत् ।
दीक्षितस्य स्त्रियं हत्वा ब्राह्मणीं चाष्टवत्सरम् ॥
ब्रह्महत्याव्रतं कृत्वा शुद्धिमाप्नोति निश्चितम् ।
16. आत्रेयो च स्त्रियं वापि स्वयं हत्वा विषाग्निभिः ॥
आत्मतुल्यसुवर्णं वा दत्त्वा शुद्धिमाप्नुयात् ॥
—(p. 18)

- मुखजोऽज्ञानतो दैवान्निमित्तैर्वहुभिः पृथक् ।
वैश्यं हन्ति तदा लोके यथा धेनुशतं नृप ॥
20. दत्त्वा पश्चात् पुनः कर्म पंचगव्यमनन्तरम् ॥
—(p. 26)
राजा यो मदलोभेन यद्वा पिशुनवार्तया ।
अस्त्रैर्मृत्यैरुषायैर्वा राजैनं (?)सहकामतः ॥
नरके नियतं वासस्तस्य जन्मद्वये नृप ।
24. तत्पाषोपशमायालं गवां दश समाचरेत् ॥
शुद्धो भवति पापात्मा उभयोर्लोकयोर्हितम् ॥
—(p. 29-30)
ऊरुजो विषदानाद्यैरुषायैर्भूपतिं हनेत् ।
अज्ञानादुत वा ज्ञानात् परवाक्यानुसारतः ॥
28. देशक्षोमे जनक्षोमे रोषात् प्रेरणया अपि ।
महादोषमवाप्नोति राजा तं दण्डयेत्तदा ॥
वर्णाधिकतया राजन् धेनुदानं शतं विदुः ॥
—(p. 31)
वणिजं पादजो हन्यात् अज्ञानाद् ज्ञानतोऽपि वा ।
32. धनार्थमुत रोषार्थं परप्रेषणया नृप ॥
चौरैः सह मिलित्वा वा उत मार्गनिरोधतः ।
राजा तं दण्डयेत् पश्चात् कौशल्येन यथार्हतः ॥
स्ववर्णाधिकवर्णत्वात् मौसलं दण्डमेव वा ॥
—(p. 33)
36. वैश्यः शूद्रं यदा हत्वा तत्पुत्रीं पुत्रमेव वा ।
अज्ञानाद् यदि वा ज्ञानात् संकरं वा नराधिप ॥
राजा तं शतनिष्केण दण्डयेदविचारतः ।
वैश्यो देहविशुद्ध्यर्थं दश धेनुः समाचरेत् ॥
—(p. 34)
40. परार्थं काशिकायातोऽत्रेताग्निः कीकसागतः ।
त एते ब्रह्मचाण्डाला वाङ्मात्रेणापि नालपेत् ॥
—(p. 37)
अज्ञानाद् बाहुजो हत्वा विप्राणां स्वर्णमुत्तमम् ।
गुरूणां यज्ञकर्तृणां धर्मिष्ठानां तथैव च ॥
44. श्रोत्रियाणां द्विजानां तु विधवानां विशेषतः ॥

पूर्ववद्वृतलिङ्गाङ्गः कुर्वन् सूर्यावलोकनम् ।
कारीषाच्छादितो दग्धः स्तेयपापात् प्रमुच्यते ॥
—(p. 56)

कांस्यं यत् पापसंभूतं पारक्यं यदि लोभतः ।
48. स्तेयं कृत्वा द्विजो यस्तु स पापफलमश्नुते ॥
—(p. 64)

पुराणं षष्टिभिर्वर्जितैस्तद् द्वयं कोश उच्यते ।
कोशद्वयं तु लिङ्गं स्यात् त्रसत्तद्द्वयमुच्यते ।
अञ्जलिस्तद्द्वयं राजन् तद्द्वयं कुडुपं (v.l. पुरुषं) स्मृतम् ।
(v.l. + मानद्वयं नु संभूतं तद्द्वयं कुडुपं स्मृतम्)

52. कुडुपद्वयं तु प्रस्थं स्यात् द्रोणस्तेषां चतुष्टयम् ।
द्रोणानां विंशतिः खारी धान्यमानमितीरितम् ।
द्रोणद्वयं तु भारः स्यात् ज्ञेयस्तत्फलसंख्यया ।
कोशस्तेये दश प्रोक्तं सावित्रीपठनं मुदा ।

56. अञ्जलौ शतगायत्रीजपः पापप्रणाशनः ॥
सहस्रं पुरुषे प्रोक्तं माने द्वययुतमुच्यते ।
लक्षं तु कुडुपे प्रोक्तं प्रस्थे लक्षद्वयं चरेत् ॥
द्रोणे तु दशलक्षं स्यात् खारीधान्ये यथा शृणु ।

60. सुवर्णस्तेयिनः पापे प्रायश्चित्तं द्विजैर्मुदा ।
तत्तदाचरणोयं स्यादन्यथा पतितो भवेत् ॥
गोधूमतिलमाषाणां स्तेयेन द्विगुणं स्मृतम् ।
श्यामाकमुद्गाब्रोहीणां प्रमाणानां तथैव च ।

64. पात्रतालकुलिस्थानां यवपूर्वं समाचरेत् ॥
ब्राह्मणो यदि लोभेन शोषयेत् खारिकाद्वयम् ।
वृताक्तदेहः सहसा कारीषेण सहाग्निना ॥
दग्धः शुद्धिमवाप्नोति नान्यथा गतिरिष्यते ।
—(p. 66-67)

68. विप्रो यदि ह पारक्यं वस्त्रमज्ञानतः खलः ।
तदा दोषमवाप्नोति तं त्यजेदन्यजं यथा ॥
—(p. 68)

विप्रो मुष्णाति यद् वस्त्रं पारक्यं धर्मगर्हितम् ।
यमलोकमुपागम्य तत्रस्थित्वान्यजन्मनि ॥

72. पुनर्भुवमुपागम्य बहुपुत्रो विवस्त्रवान् ॥
—(p. 68)

सवर्णोत्तमवर्णस्त्रीगमनेन विचारतः ।
ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् द्वादशाब्दं समाहितः ॥
असत्याभासतो पृच्छेत् स्ववर्णं चोत्तमां च वा ।

76. कारीषवह्निना दग्धः शुद्धिं याति द्विजोत्तमः ॥
रेतःसेकात् पूर्वमेव निवृत्तो यदि मातरि ।
ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् पचेदेकाग्निदाहकम् ॥
स्ववर्णोत्तमवर्णस्थे निवृत्तो वीर्यसेचनात् ।

80. ब्रह्महत्या व्रतं तत्र षडब्दं विधिपूर्वकम् ॥
क्षत्रियां पितृभार्यां तु गत्वा विप्रः सकृन्मुने ।
ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् नवाब्दं विष्णुतत्परः ॥
वैश्यायां पितृभार्यायां षडब्दं व्रतमाचरेत् ।

84. मातृस्वसारं च पितृस्वसारं आचार्यपत्नीं श्वसुरस्य पत्नीम् ।
आचार्यपुत्रीमथ मातुलानीं पुत्रां स गच्छेद्यदि कामतो यः ॥
दिनद्वये ब्रह्महत्याव्रतं कुर्याद्यथाविधि ।
एकस्मिन्नेव दिवसे बहुवारे त्रिवार्षिकम् ॥

88. एकवारं कृते त्वब्दं व्रतं कृत्वा विशुद्ध्यति ।
दिनत्रये गच्छति चेत् बहौ शुद्ध्यति नान्यथा ।
चाण्डालीं पुष्कसीं चैव स्नुषां च भगिनीं तथा ।
मित्रभियां शिष्यपत्नीं यस्तु वै कामतो व्रजेत् ॥

92. ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् षडब्दं ध्वजवर्जितम् ।
—(p. 74-75)

महापातकसंसर्गे महासान्त्वनं स्मृतम् ।
संगं कृत्वाऽर्धमासे तु उपवासान् दशाचरेत् ॥
पराकं माससंसर्गे चान्द्रं मासत्रये व्रतम् ।

96. कृत्वा षण्माससंसर्गं कुर्याच्चान्द्रायणत्रयम् ॥
किञ्चिन् न्यूनाब्दसंगे तु षण्मासं व्रतमाचरेत् ।
अब्दस्य त्रिगुणं प्रोक्तं ज्ञानात् संगे यथाक्रमम् ॥
यस्तु संवत्सरं त्वेतैः शयनासनभोजनैः ।

100. वसेच्च सहितं विन्ध्यात् पतितं सर्वकर्मसु ॥
महापातकिनस्त्याज्याः सर्वदा विप्रसत्तमैः ।
महापातकिनो लोके दर्शनात् पापदायिनः ॥

- स्पर्शान्नरकदा नित्यं स्मरणालोकहारिणः ।
 104. सत्संगतिः सदा नृणां कामधेनूपमा स्मृता ॥
 अतः सत्संगतिः कार्यं नृभिः पुण्याभिलाषिभिः ।
 पुण्यमेव सदा कार्यं पुण्यमेव सदा स्मरेत् ॥
 पुण्यमेव सदा पश्येत् तस्मात् पुण्याधिकं न च ।
 108. अतो महद्भिः संसर्गः कर्तव्यो धर्मवित् सुधीः ॥
 दुःसंगं वर्जयेन्नित्यं सुराभाण्डादिकं यथा ॥
 —(pp. 78-79)
 अनाधारे स्थले बन्धो निराहारो गवामिह ।
 एभिर्निमित्तैरन्यैश्च पतनाद्वित्तिवृक्षयोः ॥
 112. यदा भ्रियेत वा धेनुर्हत्या तत् स्वामिनो भवेत् ।
 अतः स्वामी परामृश्य कुर्यात्तद्वक्षणं सदा ॥
 तत्पेषणे महत्पुण्यमनन्तं परिकीर्तितम् ।
 तदुपेक्षा महत्पापं पतनं जन्मजन्मसु ॥
 116. अग्निहोत्रस्य या धेनुर्या धेनुः शम्भुभाषणे ।
 या धेनुर्गुर्विणी राजन् या धेनुः कपिलात्मिका ॥
 एतैर्निमित्तैः सा धेनुर्हता यदियमाज्ञया ।
 तत्स्वामी मुनिभिः प्रोक्तो गोहन्तेति न संशयः]
 120. अग्निहोत्रादिधेनूनामेकां वापि निमित्तजैः ॥
 हन्ता तत्पापमोक्षार्थं पराको मुनिचोदितः ।
 इतरासां गवां राजन् निमित्तैरेभिरग्रतः ॥
 हननं प्राप्यते दैवात् स्वामिना चान्द्रभक्षणम् ।
 124. अशक्तो रोगवृद्धाभ्यां हन्ति ह्येतैः प्रमादतः ॥
 तत्स्वामिने तत्कृच्छ्रं मुनिभिः परिकीर्तितम् ।
 अग्निदाहे प्रधानस्यच्छेदे रोगनिवृत्तये ॥
 यदि दैवान्मृत्तिः प्राप्ता प्राजापत्यं विशुद्धिदम् ।
 128. दारुणा गुरुणा कण्ठे लभने पतति या च गौः ॥
 मृता तद्दोषशान्त्यर्थं पराकः कृच्छ्रमीरितम् ।
 तत्सुतामध्यदेशे तु बन्धने ताडनेऽपि वा ॥
 क्रियादेशे वनैकान्ते मृता या धेनुरग्रतः ।
 132. प्राजापत्यद्वयं प्रोक्तं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥
 औषधं रोगमोक्षाय कर्ता कुर्याद् गवामिह ।

- तेनौषधेन या धेनुर्मृतिमाप सुदुस्तराम् ॥
 तत्र चान्द्रायणं प्रोक्तं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ।
 136. तत्र क्षीरघृते धेनुरक्षणाय गवामिह ॥
 कुर्यात् तद् विपरीतं चेन्मृता चेद् धेनुरग्रतः ।
 तत्रैव हत्या महती तत्कृच्छ्रद्वयं चरेत् ॥
 पतने भित्तिवृक्षाणां शंकितानां नरोत्तम ।
 140. तत्र बद्धा च या धेनुर्मृता तत्पतने तथा ॥
 तदा तद्देशद्वयार्थं प्रोक्तं चान्द्रायणं द्विजैः ।
 काठिन्यरज्जुबन्धेन यदा गौर्निधनं गता ॥
 पराकः पापशुद्धयर्थं बहिदाहेष्यमोचने ।
 144. पराकस्तत्र योक्तव्यो निम्नोन्नतभुवस्थले ॥
 —(p. 84-85)
 स बालोदरपूर्यर्थं यावत् कालं तृणादनः ।
 अधस्यां मातरं त्यक्त्वा संचरन् स्वेच्छया नृप ॥
 पौगण्डकः स विज्ञेयः संचरन् मत्तमत्तवत् ।
 148. गोवृषैः सह यः क्रीडन् स युवा त्रिविधः स्मृतः ॥
 सा गौर्या वत्ससूत्रेया महापातकनाशिनी ।
 एतेषां त्रिविधानां च मध्येको यो निहन्यते ॥
 —(p. 88)
 एकादशेहि सम्प्राप्ते पित्रोर्मरणसंभवे ।
 152. पिशाचत्वविमुक्त्यर्थं उत्सृष्टो यो वृषः परैः ॥
 हन्यते यदि राजेन्द्र अंकितः शिवमुद्रया ।
 शिवद्रोहीति विख्यातः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥
 मृत्वा नरकमासाद्य चाण्डालत्वमवाप्नुयात् ।
 156. तस्यैव निष्कृतिर्नास्ति कारोषहननादृते ॥
 —(p. 92)
 उपेक्षाहनने तस्य सहायैरुत साधनैः ।
 अन्यैरंगीकृते वापि यो विप्रो हस्तिनं हनेत् ॥
 राजा तं दण्डयेत् पश्चात् शतरूपेण दण्डतः ।
 160. स पश्चावरकं प्राप्य कुष्ठव्याधियुतो भवेत् ॥
 पश्चात्तापसमायुक्तस्तत्कृच्छ्रं विशुद्धये ।
 उपोष्य रजनीमेकां पंचगव्येन शुद्ध्यति ॥

- तदर्धं करिपोते च तदर्धं गर्भमोचने ।
 164. तत्स्त्रीणां तु तदर्धं स्यात् प्रायश्चित्तमुदीरितम् ॥
 —(p. 97)
 विप्रस्तु मृगचाण्डालं न हिंस्यात् कामकारतः ।
 निमित्तैरथवा चान्यैः सहायैर्हननोद्यतैः ॥
 सोऽनुभूय महत्पापं मातङ्गस्त्वमवाप्नुयात् ।
 168. तस्यैव निष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥
 स्वयं हत्वा तु चान्द्रं स्यात् पराकः सह संगतः ।
 निमित्तैर्यावकं प्रोक्तमङ्गीकारे सुवर्चसम् ॥
 राजा हन्यात् खरं मोहात् भृत्यैर्वास्यैः प्रमादतः ।
 172. तस्य देहविशुद्धयर्थं पराकः परिकीर्तितः ॥
 विशस्तदेव योक्तव्यं प्रयत्नेन नृपोत्तम ।
 शिशौ पौगण्डके चैव राजाहं परिकल्पयेत् ॥
 राजा तदेव कुर्वीत राजवत्सवणिकृपतिः ।
 176. तत् स्त्रीणां तु तदर्धार्धं योजनीयं विचक्षणैः ॥
 शूद्रो दद्यात् शतं रूप्यं न वधो मुनिभिः स्मृतः ।
 —(pp. 104-105)
 महिषं पूर्वजो येन दोषेण महतावृतः ।
 हत्वा निमित्तैर्बहुभिर्भृत्यवर्गैरथापि वा ॥
 180. अरण्ये गृहदाहे वा कृषिकाले जलोद्धवे ।
 महान्तं नरकं गत्वा भुक्त्वा तत्रैव यातनाः ॥
 पुनर्गत्वा स जगतीं भिल्लजन्म समश्नुते ।
 —(p. 109)
 यागार्थं हन्ति यो विप्रः अजं लोकपरायणः ।
 184. स याति ब्रह्मसदनं ब्रह्मणा सह मुच्यते ॥
 वस्तं वापि हनेचस्तु स यातीन्द्रपदं शुभम् ।
 यागार्थं हिंसनं प्रोक्तं द्वयोर्ब्रह्मविसृष्टयोः ॥
 निष्कारणेन तं हन्यात् यमलोकं सुदारुणम् ।
 188. गत्वा भुवमुपागम्य सूनुर्भवति चाक्षयः ॥
 तद्दोषपरिहारार्थं प्राजापत्यद्वयं चरेत् ।
 संगाद् वा यदि गत्वा तु निमित्तैर्यदि हिंसयेत् ॥
 प्राजापत्यं तथा कुर्यात् तथैवाजवधे नृप ।

192. प्राजापत्यं भुवो भर्ता वणिक् कुर्यात् तथैव च ॥
 शूद्रे शिक्षा प्रकर्तव्या तत्तत् स्त्रीणां तदर्धकम् ।
 बालपौगण्डयूनां यथाक्रमेण प्रयोजनीयम् ॥ (?)
 —(pp. 111-112)
 वैकंठतश्च खदिरः किंशुकस्तम्भ एव च ।
 196. उदुम्बरश्च न्यग्रोधः शमी विल्वस्तथैव च ॥
 श्लेष्मातकश्च सरल एते यज्ञीयवृक्षकाः ।
 चूतश्च तितृणोवृक्षः कपित्थामलकी तथा ॥
 कोविदारतरुश्चैव निम्बवृक्षो मधुदुमः ।
 200. जम्बूतरुर्नदीवृक्षः अशोकतरुरेव च ॥
 चम्पकः पतसश्चैव मातुलङ्गोऽर्जुनस्तथा ।
 जम्बीरैरण्डवृक्षश्च नारिकेलश्च खजूरः ॥
 दाडिमीवदरीवृक्षः कुरण्टकचिरन्टकौ ।
 204. गुञ्जावृक्षश्च वकुलो नीषवृक्षस्तथैव च ॥
 भल्लातको बृहत्पर्णो ये ये वृक्षा महोन्नताः ।
 तथैव नीचवृक्षा ये फलवन्तश्च पुष्पिताः ॥
 वन्यवृक्षा अमी राजन् एतेषु यदि हिंसनम् ।
 208. तस्यैव तारतम्येन प्रायश्चित्तमिहोच्यते ॥
 कृष्यर्थं यज्ञपात्रार्थं यश्छिन्द्यात् कुलजं सकृत् ।
 तस्यैव निष्कृतिरियं कथिता मुनिसत्तमैः ॥
 इन्धनार्थं द्रुमच्छेदो तस्य दोषोपशान्तये ।
 212. प्राजापत्यं सकृत् कृत्वा शुद्धिमाप्नोत्यनुत्तमाम् ॥
 कृष्यर्थं वृक्षहा पापी प्राजापत्यद्वयं चरेत् ।
 कृष्यर्थमिन्धनार्थं वा यज्ञवृक्षविभेदने ॥
 पराकं तत्र कुर्वीत शूद्रो भवति वृक्षहा ।
 216. वैकंठतस्य विच्छेदो प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
 खदिरे किंशुके चैव पराकः शुद्धिरीरितः ।
 उदुम्बरे च न्यग्रोधे पराकात् पूर्ववच्छुचिः ।
 विल्वाश्वत्थो यदा भिन्द्यात् तदा चान्द्रायणं चरेत् ॥
 220. श्लेष्मान्तके शमीवृक्षे देवदारौ वके तथा ।
 मयूरपादवृक्षे च भेदने तप्तमुच्यते ॥
 भल्लातके बृहत्पर्णे ये ये च फलपुष्पिताः ।

- तथैव नीचवृक्षा ये तेषां भंगे वनेऽपि च ।
 224. प्राजापत्यं वनच्छेदी नीरवृक्षसमा नु ते ॥
 भल्लातके वृहतपर्णे कायकृच्छ्रं समाचरेत् ।
 तित्तिणी चूतवृक्षे च बहुजन्तूपकारिणी ॥
 कपिस्थामलकच्छेदे सम्यक् चान्द्रायणं चरेत् ।
 228. कोविदारतरौ निम्बे प्राजापत्यं विशेषनम् ॥
 मधुद्रुमे जम्बुतके प्राजापत्यं च पूर्ववत् ।
 नदीवृक्षे त्वशोके च पूर्ववत् शुद्धिरीरिता ॥
 खर्जूरे नारिकेले च तालहिन्तालयोस्तथा ।
 232. तसकृच्छ्रं चरेद् विद्वान् छेददोषोपशान्तये ॥
 वनच्छेदी महापापी कुर्याच्चान्द्रस्य भक्षणम् ।
 जम्बीरमातुलगान् वा छित्त्वा पाषविशुद्ध्ये ॥
 सम्यक् स्नात्वा शुचिभूत्वा गीताशास्त्रं पठेत् कमात् ।
 236. पुष्पारामस्य विच्छेदी देवद्रोहीति गद्यते ।
 तद्दोषपरिहारार्थं गायत्रीलक्ष्माचरेत् ॥
 तटाककूपकासारच्छेदने विप्रसत्तम ।
 पूर्ववत्तद् दृढं कृत्वा कायकृच्छ्रं समाचरेत् ॥
 —(pp. 113-116)
 240. यो विप्रो भृतकं धृत्वा मासि मासि प्रचोदितम् ।
 शिष्यानध्यापयेद्देवं साक्षान्नारायणात्मकम् ॥
 स वै नारायणद्रोही स च वै सूतकी भवेत् ।
 न योग्यो हव्यकव्येषु न दानेषु मुनीश्वराः ॥
 244. वेदाक्षराणि यावन्ति पठितानि द्विजातिभिः ।
 तावन्ति हरिनामानि कीर्तितानि न संशयः ॥
 मासं गृहीत्वा भृतकं यः पठेद्देवमादरात् ।
 स वै नारायणद्रोही सर्वदा तं परित्यजेत् ।
 —(p. 121)
 248. अधो धेनुर्मनुष्यश्च रासभः कुञ्जरस्तथा ।
 कन्या नारी त्वजा मेषो पुत्रकं ब्रह्मसूत्रकम् ॥
 लवणं ललनं चर्म लशुनं गृज्जनं तथा ।
 शुण्ठीपिप्पलमारीचलवङ्गैलहरिद्रकाः ॥

252. उपधानीह यावन्ति मत्स्यकुक्कुटशूकराः ।
 हिंजोरीकवस्तूनि ताम्रं कांस्यादिकं तथा ॥
 एतान् मूल्यैर्द्विजः क्रीत्वा सुलभैर्मूल्यसंख्यया ॥
 तेभ्यश्च द्विगुणैर्मूल्यैरल्पमूल्यैरथापि वा ॥
 256. विक्रयित्वात्मभरणं कुर्याच्चदिह पापभाक् ।
 मृत्वा नरकमासाद्य कृमिकूपे पतत्यधः ॥
 तस्मादेतद् विशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तमिहोच्यते ।
 सकृद्वाथद्विवारं वा बहुवारमनेकशः ॥
 260. तमः पराकं चान्द्रं च यावत् वर्षमाचरेत् ।
 तस्योपनयनं भूयः पंचगव्येन शुद्ध्यति ॥
 —(p. 138)
 (ब्रह्महन्ता सुराषो च स्तेथी गुर्वङ्गनागमः)
 महापातकिनश्चैते तत्संयोगो च पंचमः ॥) (cf. २.३०.८)
 264. कुण्डश्च गोलकश्चैव तथा सोमलताकयी ।
 परिवित्तिः परिवेत्ता परिवित्तश्च वै तथा ॥
 तथा परिविधादानः दत्ताग्निः लीकसानुगः ।
 स्मृतिविक्रयिकश्चैव परार्थं काशिकागमः ॥
 268. धर्मविक्रयिकश्चैव तथा शूद्रापतिर्द्विजः ।
 नामविक्रयिकश्चैव कायिनो वृषलीपतिः ॥
 तथैव भृतकाध्यापो तुलासु कृतबुद्धिमान् ।
 दुश्कर्मा क्षयरोगी च कुनखी श्यावदन्तकः ॥
 272. ग्रामणीश्चारुवाकश्च गायको नर्तकस्तथा ।
 परदारामिगामी च भिषग् देवलकस्तथा ॥
 एते वै निन्दिता राजन् हव्यकव्येषु सर्वदा ।
 न संभाष्याः सदा विप्रैः परलोकपरायणैः ॥
 276. एतेभ्यो याचनाद् राजन् उत पुण्यपरिग्रहात् ।
 यागार्थं नित्यलोभार्थं न प्रतिग्रहणं चरेत् ॥
 दृष्ट्वा मार्तण्ड आलोक्यः संभाष्य द्विजभाषणम् ।
 दृष्ट्वा सचैलं स्नायीत चान्द्रं धान्यपरिग्रहे ॥
 280. स हैव भोजनं कृत्वा चान्द्रद्वयमुदीरितम् ।
 स्वर्णमात्रं द्विजो यस्तु प्रतिगृह्याशु कर्मसु ॥

योजयेद्यदि मूढात्मा षडब्दं कृच्छ्रमाचरेत् ।
—(pp 140-141)

यो विप्रो धनलोभेन स्वसुतं विक्रयेद्यदि ।

284. स वै पिशाचतां याति यावदाभूतसंप्लवम् ॥
—(p. 150)

वस्त्रादिना शुभां राजन् शक्त्यालंकृत्य स्वां सुताम् ।

कुलजाय सुशीलाय स्नातकव्रतचारिणे ॥

अरोगाय श्रुतवते यो दद्यात् तां शृणुष्व मे ।

288. पितरो मुक्तिमायान्ति स्वयं च ब्रह्मणः पदम् ॥

एतस्य वैषरीत्ये तु पितरो निरयं गताः ।

कुम्भीषाकं स्वयं याति कन्याविक्रये फलम् ॥

—(p. 157)

गजं क्रीत्वा तु धृत्वा वा व्यवहारतया द्विजः ।

292. विक्रयेद्यदि मूढात्मा धनलोभधृतादरः ॥

न तस्य पुनरावृत्तिर्यमलोकात् कदाचन ॥

—(p. 159)

अनड्वाहं द्विजो धृत्वा गृहीत्वा वा नरोत्तमात् ।

द्रव्यलोभेन महता विक्रयेद्यदि कामतः ॥

296. महान्तं नरकं गत्वा भुवि भूयात् स हिंसकः ।

तस्य दोषस्य शान्त्यर्थं तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥

पोषयित्वा गृहे वत्सं स्वधेनूदरसंभवम् ।

तं विक्रयित्वा मोहेन कुर्याच्चान्द्रायणं बुधः ॥

300. बाले पौगण्डके चैव प्राजापत्यं विशोधनम् ।

विप्रस्त्रीणामेवमेव प्रायश्चित्तार्थमाचरेत् ॥

—(p. 161)

विक्रयित्वा द्विजो धान्यं नित्यलोपी न दोषभाक् ।

आत्मनश्चोपभोगार्थं महान्तं नरकं व्रजेत् ॥

—(p. 181)

304. रामठं स्वर्णवन्धं च एलां वा जीरकद्वयम् ।

अजामोदं पिप्पलीञ्च जातिपत्रं तदुद्भवम् ॥

अन्यानि सूक्ष्मद्रव्याणि सर्षपादीनि यानि च ।

द्विजः क्रीत्वाऽथ सम्पाद्य विक्रयेद्यदि लोभतः ॥

308. यदि ज्ञानमुपागम्य मासे तप्तं समाचरेत् ।

द्विमासे तु पराकं स्यात् कार्यं पश्चाद् ऋतुत्रये ॥

चान्द्रं तु वत्सरे प्रोक्तमभ्यासे तद्द्वयं चरेत् ।

—(p. 193)

सुगन्धीनि सुपुष्पाणि जातीकुन्दमुखान्यपि ॥

312. चम्पकाशोकपुन्नागा वकुलं केतकी तथा ॥

स्वारामसंभवानीह क्रीत्वा वा लाभलोभितः ॥

विक्रयेद्यदि पापात्मा कालसूत्रमवाप्नुयात् ।

एकवारं पराकः स्याद्भ्यासे चान्द्रमुच्यते ॥

—(p. 211)

316. मातुः पितुः स्वसुर्वापि आत्मनश्च सुतस्य वा ।

दाराणां नामधेयं च विक्रयित्वा धनं बहु ॥

आदाय जीवेद् यो विप्रः स सद्यः पतितो भवेत् ।

तेन यानीह कर्माणि कृतानि मनुजाधिप ॥

320. तानि सर्वाणि कर्माणि यदन्नं प्रविशन्ति तम् ।

न तस्य निष्कृतिर्नास्ति कायकृच्छ्रशतादिह ॥

पुनः संस्कारपूतात्मा शुद्धिमाप्नोति पूर्वजः ॥

—(p. 225)

यो हरेत् पारकं विप्रो बलीवर्दं कृषीवलम् ।

324. स गत्वा नरकं घोरं जायते पूर्ववत्तथा ॥

—(p. 233)

महिषं यो हरेद् लोभाद् पारक्यं कृषिकर्मवान् ।

स गत्वा नरकं घोरं पूर्ववज्जायते भुवि ॥

—(p. 236)

तत्तद्भस्म समूह्याशु शन्नो देवीत्यृचा जलैः ।

328. प्रोक्ष्य तत्रैव समिधं निधाय मनसा हरिम् ॥

स्मरन्नेतैश्च मन्त्रैश्च अभिमन्त्र्य च तां पुनः ।

अयन्त इति मन्त्रेण आजुह्वानेति मन्त्रतः ॥

उद्बुध्यस्वेति तां त्यक्त्वा लौकिकाग्नौ निधापयेत् ।

332. अत्रैव गौः प्रदातव्या श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ॥

चतुष्पात्रप्रयोगेण सुचाऽऽज्यं प्रतिगृह्य च ।

अयाश्च जुहुयात् पूर्वं पंचहोतारमादितः ॥

खण्डां च जुहुयात् पश्चात् महाव्याहृतयस्तथा ।

336. अनाज्ञातत्रयं व्याहृतीः प्रणवैः सह ॥
कृत्वा विप्रस्ततः पश्चात् तत्तत् कर्म समाचरेत् ।
प्रायश्चित्तविहीनं यत् तत्कर्म विफल भवेत् ॥
—(pp. 476-477)

काश्यादिपुण्यतीर्थेषु उपरागादिसंभवे ।
340. प्रतिगृह्य तुलां राज्ञः सहस्राब्दं पिशाचता ॥
—(p. 581)

हिरण्यगर्भं गृहीयात् द्विजो लोकपराङ्मुखः ।
तस्योपनयनं भूयो भवेद् वै नक्तचार्यसौ ॥
—(p. 585)

सहस्रधेनुदाने तु आचार्यो यदि लोभतः ।
344. भूमेः प्रदक्षिणं कृत्वा नवलक्षं जपेत्ततः ॥
तदशक्तौ महाशम्भोर्नमस्कैश्चमकैः शुभैः ।
कृत्वाऽभिषेकं विधिवत् चतुर्भागं प्रयत्नतः ॥
सर्वव्ययं च यागे वा कृत्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।
—(pp. 594-95)

348. स्वर्णकामदुहं राज्ञा स्वर्चितां शास्त्रवर्त्मना ।
प्रतिगृह्णन् द्विजो मोहात् स सद्यः सूतकी भवेत् ॥
—(p. 597)

हिरण्यवाजिनं गृह्णन् द्विजो लोभपरायणः ।
जन्मत्रये राक्षसत्वमनुभूय पिशाचताम् ॥

352. तदन्ते भुवमासाद्य राक्षसत्वमवाप्नुयात् ।
तदन्ते रोगवान् भूत्वा नरकं याति पाण्डव ।
—(p. 599)

यो राजा ब्रह्मणा दत्तं विश्वचक्रं महत्तरम् ।
अभ्यर्च्य गन्धवस्त्राद्यैर्धर्ममार्गोपदेशतः ॥

356. विप्राय वेदविदुषे ददाति पुण्यसंगमे ।
तस्य पुण्यस्य लेशं वा मया वक्तुं न शक्यते ॥

कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ।
स्थित्वा स ब्रह्मणो लोके पुनर्भुवमुपागतः ॥

360. चक्रवर्तित्वमाप्नोति किमन्यैर्बहुभाषितैः ।
—(p. 612)

यो धर्ता चर्मणो क्षेपुं द्विजो दत्तां नृपात्मजः ।
पूजितां पुण्यकालेषु न भूयो राक्षसाक्षरः ॥
तस्य वै निष्कृतिर्ज्ञेया देव्या द्वादशलक्षतः ।

364. ब्रह्मोपदेशः कर्तव्यो गायत्रीदानमेव च ॥
पुनः संस्कारमात्रेण पूतो भवति चोभयोः ।
अन्यथा पतितं विद्याञ्चालपेत कदाचन ॥
—(p. 620)

महत्स्वेतेषु दानेषु यदा यस्य प्रतिग्रहः ।

368. तदा प्रभृत्यसौ विप्रः पतितोऽभून् संशयः ॥
सन्ध्यादिनित्यकर्माणि पितृकार्याणि यानि च ।
तानि सर्वाणि विप्रर्षे न फलन्ति द्विजन्मनः ॥
पत्नी वा तनयो भ्राता न स्पृशेत्तं कदाचन ।

372. तस्माद्दोषाद् विशुद्ध्यर्थं पुनः संस्कारमाचरेत् ॥
—(p. 633)

स्वबन्धुकृतयज्ञेषु प्राप्तं यत् पशुभक्षणम् ।
पारायणं विशुद्धिः स्यात् अन्यत्र त्रिगुणं भवेत् ॥
अश्रोत्रिये तु त्रैगुण्यं शूद्रे पंचगुणं भवेत् ।

376. पुनः संस्कारतः पूतः शुद्धो भवति सर्वदा ॥
—(p. 637)

आर्द्रकृष्णाजिने कालचक्रे लवणपर्वते ।
कार्पासपर्वते कोटिहोमे गर्भेतिहाह्वये ॥
गोसहस्रे तुलायां च लाङ्गले विश्वमण्डले ।

380. सागरे चर्मधेनौ च महाभूतघटे तथा ॥
आचार्यत्वं यदि प्राप्तं दानानां पुण्यसंगमे ।
आचार्यो यो भवेद् विप्रस्तस्य निष्कृतिरुच्यते ॥
—(p. 644-45)

जन्मन्येकत्र पैशाचः कालचक्रप्रतिग्रहे ।

384. विप्रो भवति दुष्टात्मा पूर्वजैः कारणैर्विना ॥
—(p. 662)

पित्रादिरक्षणाभावे नियमानामसंभवे ।

प्रायश्चित्तमकृत्वा तु सहस्रवृषणो मृगः ॥

ततः परं वराहः स्यात् विडालक्षिणु जन्मसु ।

388. तस्मादेतद् विशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

उभयोर्लोकयोः पूज्य उभौ लोकौ तरेत्तदा ।

—(p. 663)

तटाको धननिक्षेपो ब्रह्मस्थाप्यं सुरालयः ।

तन्मूर्तिर्वनकासारौ सप्तसंस्थानमिष्यते ॥

—(p. 666)

392. पुरा दुर्वाससः शापाद् गतैश्वर्यः पुरन्दरः ।

तदर्थं मथितः सिन्धुर्दिविजैरसुरान्वितैः ॥

ऐरावतः कल्पतरुश्चन्द्रमाः कमलालया ।

उच्चैःश्रवाः समुत्पन्नः श्वेताश्वस्तदनन्तरम् ॥

396. देवमध्ये हरिः साक्षादिदमाह वचस्तदा ।

शृण्वन्तु देवताः सर्वाः श्वेताश्वं तं भुवस्थले ॥

सपत्न्याणं सोषकरं सायुधं व्याधिवर्जितम् ।

400. यो राजा विप्रसात्कुर्यात् स गच्छेन्मामकं पदम् ॥

तं हयं योऽनुगृहीयात् द्विजः पापपरायणः ।

यागादिकमकृत्वा तु आत्मभोगपरायणः ।

सम्भवेन्मरणे विप्रो गर्दभः क्रोधसंयुतः ।

तस्य तु निष्कृतिः प्रोक्ता तत्तत्कृच्छ्रशतत्रयात् ॥

—(pp. 668-69)

404. मुखजोऽन्यत्र जातिभ्यो विवाहार्थं धनं वहन् ।

तेनापूतेन वसुना यदि कन्यां समुद्रहेत् ॥

स विप्रः पतितो भूयात् तत्पुत्राः पतिताः स्मृताः ।

तत्पत्नी तत्सुता राजन् वृथा यत्र धनार्जनम् ॥

408. कलौ युगे विशेषेण स्वजातेः संपरिग्रहः ।

तेषु मुख्यतमः प्रोक्तः कलौ नेच्छन्ति तद्बुधाः ॥

—(pp. 686-87)

मुखजः पुण्यकालेषु पुण्यदेशेषु पर्वषु ।

जातित्रयाद् धनं धृत्वा उद्बहेत् सुखलिप्सया ॥

412. सा पत्नी तत्कुलोद्भूता तत्सन्तानं तदिष्यते ।

तद्भर्ता च त्रयं लोके यावत्कालं प्रकीर्त्यते ॥

तत्कुलं तत्पतिः पुत्राः पतिताः स्युर्न संशयः ।

तत्रैवं वर्जयेत् पञ्च विप्रो लोकपरायणः ॥

416. कन्यादानं नमस्कारं भोजनं सहभाषणम् ।

आमन्त्रणं पितुः श्राद्धे स्वप्नेऽपि च न संस्मरेत् ॥

प्रायश्चित्तं यदीच्छेत पश्चात्तापसमन्वितः ।

पत्नी पुत्रान् परित्यज्य प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

—(p. 688)

420. राजाक्रान्तं जनाक्रान्तं क्षेत्रं पित्रर्चितं यदि ।

तदा प्रतिग्रहं कृत्वा यावन्मात्रेण जीवनम् ॥

तावत् प्रतिग्रहेद् विप्रो राज्ञस्तस्मान्न दोषभाक् ।

—(p. 694)

अर्चिताय द्विजाग्राय धान्याचलमनुत्तमम् ।

424. अर्चितं शास्त्रमार्गेण पुण्यतीर्थेषु पर्वसु ॥

यो दद्यात् पृथिवीपालः स गच्छेद् विष्णुमंदिरम् ॥

—(p. 702)

यावन्तः पर्वता राजन् तिलराशीकृता नृभिः ।

तावन्ति पापजालानि ग्रहीतुर्नात्र संशयः ॥

428. अतो विप्रवराणां च गर्हणं तत् परिग्रहः ।

यदीच्छेन्मनसा शुद्धिं तिलाचलप्रतिगहात् ॥

अनुज्ञातोद्विजेन्द्राणां मनसा हरिमुच्चरन् ।

नद्यां समुद्रगामिन्यां प्रातः स्नात्वा यथाविधि ॥

432. नित्यकर्म समाप्याशु स्वगृहे देवसन्निधौ ।

स्वगृह्याग्निं प्रतिष्ठाप्य आज्यभागान्तमाचरेत् ॥

व्यम्बकेणैव मन्त्रेण तिलैराज्याभिमिश्रितैः ।

आसायं जुहुयाद् वह्नौ तावत् संख्यां समुद्रहन् ॥

436. विमुच्य च तदा होमं तमग्निं न त्यजेद् बुधः ।

अत्रतन्वान् तिलान् भुक्त्वा स्वपेदेवगृहे मुदा ॥

परेद्युः प्रातरुत्थाय पूर्ववद्धोममाचरेत् ।

यावत् प्रयुतसंख्या स्यात् तावद्धोमं समापयेत् ॥

440. उपोष्य रजनीमेकां पुनः संस्कारमाचरेत् ।

एषा विशुद्धिरुदिता तिलानां च प्रतिग्रहे ।

अन्यथा निष्कृतिर्नास्ति दानैस्तीर्थावगाहनैः ॥

—(pp. 706-707)

कार्पासस्याचलं विप्रः प्रतिगृह्य जनाधिपात ।

444. सद्यः पतति पुण्यानि तस्य पापानि संदिशेत् ॥

स विप्रः पतितो भूयाद् आत्मघाती नरेश्वर ।

मृतः कालवशं गत्वा काकोलंनरकं व्रजेत् ॥

- तदन्ते भुवमासाद्य श्वेतरोमी दरिद्रकः ।
 448. पत्नीपुत्रपरित्यागी दुःखितः स्यात् पुनः पुनः ॥
 —(pp. 708-709)
 पुण्यतीर्थेषु पुण्याहे जन्मर्क्षे जन्मसंभवे ।
 दत्तां राजभिर्गन्धाद्यैरर्चितां तिलरूपिणीम् ॥
 यो द्विजः प्रतिगृह्याशु न कुर्यान्निष्कृतिं शुभाम् ।
 तस्यैव मृत्युरायाति अनुभूय महद् भयम् ॥
 452. पश्चात् पापी महान् घोरो निष्पुत्रो रोगवान् भवेत् ।
 तिलाः सन्तीह यावन्तो ह्यजिने धेनुवत्सयोः ॥
 तावद्युगसहस्राणि नरके वासमश्नुते ।
 456. तस्येह नित्यकर्माणि क्षरन्ते तत्प्रतिग्रहात् ॥
 तस्मात् प्रतिग्रहो धेनोर्निष्कारणतया नृप ।
 गर्हितो मुखजानां हि तस्मादेतत् परित्यजेत् ॥
 —(pp. 715-716)
 धृत्वा जवमयीं धेनुं द्विजो योगपरायणः ।
 460 अर्चितां प्रभुभिर्दत्तां शास्त्रपूतेन वर्त्मना ॥
 यागादिकं पराकृत्य पराकृत्य च निष्कृतिम् ।
 पुण्यतीर्थे पुण्यदेशे पुण्यकालेषु पर्वसु ॥
 निष्कारणतया लोभाद्यमलोकमुपागतः ।
 464. महद्भयं तदा भुक्त्वा पुनर्भुवमुपाविशन् ॥
 पिशाचजन्मतमेत्य जायते स्वेददेहवान् ।
 अतः प्रतिग्रहस्तस्य गर्हितो लोकवर्जितः ॥
 —(p. 721)
 द्विजो दुग्धमयीं धेनुं प्रतिगृह्य जनाधिपात् ।
 468. यागादिकं प्रकुर्वीत पञ्चगव्यं पिबेत्ततः ॥
 अकृत्वा द्रव्यलोभेन अशक्तः पापभीस्तदा ।
 पञ्चचान्द्रायणैः शुद्धो नान्यथा तीर्थसेवया ॥
 —(p. 726)
 धेनुं गुडमयीं गन्धवस्त्रादिभिरलंकृताम् ।
 472. पुण्यकाले पुण्यतीर्थे पुण्यक्षेत्रे नदीतटे ॥
 यो गृह्णन् पृथिवीपालाद् ब्राह्मणो धनलोभतः ।
 यमलोकमुपागम्य पीडितो यमकिंकरैः ॥

- भिल्लजातिर्भवेद् भूमौ यागादिषु पराङ्मुखः ।
 476. प्रायश्चित्तमिदं कुर्यात् पश्चात्तापसमन्वितः ॥
 विप्रानुज्ञामवाप्याशु प्रातः स्नात्वा यथाविधि ।
 इदं करिष्ये नियमं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥
 इत्युक्त्वा तप आतिष्ठेत् हेमन्ते शीतसंकुले ।
 480. अनाधारस्तथा तिष्ठेत् यावत् प्रातः पुनर्भवेत् ॥
 प्रातरारभ्य मेधावी स्मरेन्नारायणं विभुम् ।
 चतुर्थे काल आयाते यावकं भोजनं चरेत् ॥
 पुनरस्तंगते भानौ पूर्ववज्जपमाचरेत् ।
 484. अपमृत्युं जपं मन्त्रं न्यासं च ध्यानपूर्वकम् ॥
 एवं ऋतुद्वयं नीत्वा पञ्चगव्यं पिबेत्ततः ।
 एवं कृते विशुद्धः स्यान्नान्यथा शुद्धिमाप्नुयात् ॥
 —(p. 737)
 पुण्यकाले पुण्यदिने साङ्गे कृष्णजिने तिलान् ।
 488. निक्षिप्य विप्रवर्याय यो दद्यात् स तु पुण्यभाक् ॥
 —(p. 744)
 धृत्वा प्रतिकृतिं विप्रः सप्ततन्तुपराङ्मुखः ।
 तत्प्रतिग्रहशुद्ध्यर्थं कुर्याच्चान्द्रायणत्रयम् ॥
 निरन्तरमहोरात्रं जपन्नारायणं विभुम् ।
 492. स्वपेच्च देवतागारे स्थण्डिले केवले वसन् ॥
 कवलं भक्षयेत्तात रविर्मन्दायते तदा ।
 एवं मासत्रये पूर्णे शुद्धो भवति पातकात् ॥
 आधानं वा प्रकुर्वीति ऋणनिर्माणं तथा ।
 496. द्वयोरभावे लोभार्थं प्रायश्चित्तमिदं चरेत् ॥
 तत्रापि च पुनः कर्म शुद्धिमाप्नोति नान्यथा ।
 —(pp. 751-752)
 जनस्य मरणे प्राप्ते यमो मृतगणैः सह ।
 एति तदा तु पापानि संघोभूयोद्भवन्त्यतः ॥
 500. भूतप्रेतपिशाचाद्या मृतशय्यावहिःस्थिताः ।
 केचिद् दृष्टपथं याताः केचित् प्रेताः हसन्त्यलम् ॥
 म्रियमाणं ततो दृष्ट्वा कुत्सयन्ति तथापरे ।
 मरणान्ते तथा राजन् तच्छवास्पृश्यता भवेत् ॥

504. तत्पुत्रादिः स्थितां शय्यां दिव्यायाध्यात्मवेदिने ।
दद्याद् द्वादशमे दिवसे मृतः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥
बहोभिर्दक्षिणाभिश्च तोषयेद् द्विजवल्लभम् ॥

—(pp. 752-753)

अनर्गलतया यत्र संचारो गोशतस्य च ।

508. रात्रौ यावान् प्रवेशः स्यात् सवत्सानां नृपोत्तम ॥
स तु द्वादशमानेन गोचर्मेति प्रकीर्तितः ।
तं देशं विप्रवर्याय अर्चिताय कुटुम्बिने ॥
यागासक्ताय यो दद्यात् स वै नारायणः स्मृतः ।

512. पुनर्भुवमुपागम्य मण्डलाधिपतिर्भवेत् ॥

—(p. 754)

षट्पदां द्विमुखीं धेनुं सोपस्करसदक्षिणाम् ।

सूयमानां जनो धृत्वा याति मृत्युवशं क्षणात् ॥

नरकानुभवं कृत्वा नारीजन्म समश्नुते ।

516. केचिद् संस्कारमिच्छन्ति उभयतोमुखीग्रहे ॥

स्त्रीत्वाच्च दोषबाहुल्यात् प्रायश्चित्तविधानतः ।

लक्षत्रयेण गायत्र्याः शुद्धिमाप्नोति दैहिकीम् ॥

यागादिभ्रंशने तात प्रायश्चित्तमिदं चरेत् ।

520. प्रायश्चित्तेन पूतात्मा प्रधानं संपरित्यजेत् ॥

अनेन विधिना शुद्धिर्न तीर्थैर्न जलादिभिः ।

—(p. 759)

द्विजो यः श्रुतिसम्पन्नः प्रतिग्रहपरायणः ।

उत्क्रान्तिकाले तन्नाम्नो धेनुं धत्ते स दोषभाक् ॥

524. नरकाननुभूयाशु दरिद्री भुवि जायते ।

अन्नवस्त्रपरिक्षीणः सदारो बहुलप्रजः ॥

किं करोमि क्व गच्छामि किं वा शरणमाश्रये ।

इति वर्तत स नित्यमेतद् दारिद्र्यलक्षणम् ॥

528. दारिद्र्यं मरणात् कष्टं दरिद्रो न हि पूज्यते ।

वृथा जन्म दरिद्रस्य दरिद्रस्य गुणो वृथा ॥

तत्रापि बालदारिद्र्यं क्षणमात्रं न शक्यते ।

—(p. 760)

यमलोके महाघोरे सरिदङ्गाररूपिणी ।

532. षष्टियोजनविस्तीर्णा शतयोजनमायता ॥

सा नदी पापिनो दृष्ट्वा ज्वलतीव सदा रुषा ।

दृष्ट्वा पुण्यतमांश्चैव शान्तिमाप्नोति तत्क्षणात् ॥

पापिनः पापकर्माणः पुण्यवान् पुण्यमाचरेत् ।

536. पापी नरकमाप्नोति पुण्यवान् पुण्यलोकवान् ॥

पुण्यं सुखार्थं कुर्वीत दुःखार्थं पापमाचरेत् ।

—(p. 761)

दुष्टनक्षत्रजातस्य शान्तिकर्मणि यो द्विजः ।

आचार्यत्वं यदा कुर्यात् गौर्वापि प्रतिगृह्यते ॥

540. तस्यैव नरके वासः कालसूत्रे महत्तरे ।

तदन्ते भुवमासाद्य पाषण्डत्वमवाप्नुयात् ॥

तद्दोषपरिहारार्थं प्रायश्चित्तं चरेत्तदा ।

प्रायश्चित्तेन पूतात्मा शुद्धिमाप्नोति पार्थिव ॥

544. स्वाध्यायदिवसे राजन्नुपविश्य सुखाश्रमे ।

तथा पारायणं प्रोक्तं दशरात्रमतन्द्रितः ॥

ततः परमुपोष्यैव पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।

—(pp. 769-770)

अदभुतेष्वेषु दृष्टेषु तच्छान्तिषु द्विजोत्तमः ।

548. आचार्यत्वं यदा कुर्यात् तदा पापं समश्नुते ॥

अल्पद्रव्ये प्रधानस्य प्रतिमासं परिग्रहे ।

यथोक्तप्रतिमादाने दोषाधिक्यं भवेत्तदा ॥

व्याघ्रो भवति देहान्ते सर्वप्राणिविहिंसकः ।

552. अतस्तद् दोषशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥

यथोक्तप्रतिमादाने सार्धं दक्षिणया तथा ।

चान्द्रायणद्वयं कुर्यात् तदभावे प्रतिग्रहे ॥

अतो न्यूनं न सर्वत्र विप्रश्चान्द्रायणं चरेत् ।

—(p. 774)

556. दुष्टग्रहादिपीडायां जन्मनक्षत्रसंगमे ।

जन्ममे च कुजो यस्य शनिर्वा पाप एव वा ॥

तदा तस्य महद् दुःखं भवेदेतस्य संग्रहे ।

तदा राजा प्रकुर्वीत कनकाज्यनिरीक्षणम् ॥

560. ब्राह्मणाय सुशान्ताय दरिद्राय कुटुम्बिने ।

- बहुदक्षिण्या दत्त्वा तस्माद् दोषात् प्रमुच्यते ॥
—(p. 779)
- प्रायश्चित्ताङ्गिनी धेनुः सा प्राच्यांगमुदीरिता ।
सर्वदा न प्रतिग्राह्या द्विजैर्धर्मपरायणैः ॥
—(P. 780)
564. गृहभालां न गृहणीयाद् द्विजः पापभयादिह ।
ग्रहणीयाद् यदि लोभात्मा यमलोकं समश्नुते ॥
स्थित्वा तत्र चिरं कालमनुभूय महद्भयम् ।
पुनर्भुवमुपागम्य गोलाङ्गुलो भवेदिह ॥
—(p. 783)
568. यस्य राज्ञः प्रभोर्वापि जन्मर्क्षे नामभेऽपि वा ।
कालचक्रवशाद् राजन् सर्वमद्वावसानतः ॥
पंचग्रहाः प्रमेलन्ते जन्मराशावथाष्टमे ।
चतुर्थे द्वादशे वाऽपि संघाते समुदायके ॥
572. धनहानिर्यशोहानिर्गृहक्षेत्रापहारणम् ।
देहपोडा भवेत्तस्य मासेऽर्धमासतोऽपि वा ॥
तस्मात्तेषां प्रकर्तव्यं शान्तिकर्म सुखाप्तये ।
तत्राचार्यो भवेद्यस्तु विद्वानपि विमूढधीः ॥
576. होमे जपे च पूजायां उपचारो भवेदिह ।
मन्त्रमुच्चार्य मनसा स्वाहान्ते जुहुयाद्धविः ।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां च समिन्मध्यं प्रगृह्य च ॥
मन्त्रान्ते जुहुयाद्रहो समिद्धोमो विधीयते ।
580. अंगुल्यग्रे गृहीतां तु मुष्टिभिश्च तिलैर्युताम् ॥
समिधं जुहुयाद् बहौ मनसा मन्त्रमुच्चरन् ।
स्वाहान्ते देवतोद्देशं कुर्याद्धोमफलाप्तये ॥
मार्जनं भोजनं होमो दानमुत्तानपाणिना ।
584. अर्चनं देवपूजासु प्रोक्षणं चार्घ्यमेव च ॥
उत्तानपाणिना कार्यं नाधोरूपेण कारयेत् ।
षष्टिवीजैर्धान्यहोमैराज्येन चतुरङ्गुलम् ॥
ऋचाहुतिं सुवे पूर्य बहौ हुत्वा प्रदेशिकः ।
588. अंगुल्यग्रेण यज्जप्तं यज्जप्तं मेरुलंघने ।
द्विधा चित्तेन यज्जप्तं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥
—(pp. 786-787)

- पत्नीपापं पतिर्भुङ्क्ते शिष्यपापं गुरुस्तथा ।
राजा राष्ट्रकृतं पापं राजपापं पुरोहितः ॥
592. आचार्यऋत्विजां पापं ग्रामणीग्रामसंभवम् ।
आचार्यपापवाहुल्यादङ्गनाधेनुसंग्रहे ॥
पापवाहुल्यमस्त्येव आचार्यस्य न संशयः ।
यद्याचार्यो भवेदस्मिन् प्रायश्चित्तं चरेद् गुरु ॥
—(p. 787)
596. राशिचक्रं द्विजो धृत्वा पूजितं वस्त्रभूषणैः ।
विना निमित्तैर्वहुभिः पापं मनसि धारयन् ॥
तन्निष्कृतिमकृत्वा तु नरकं कालचोदितः ।
अनुभूय महद्दुःखं चक्रवाको भवेद् भुवि ॥
—(p. 788)
600. सामान्यं यत्र यत्प्रोक्तं प्रायश्चित्तं द्विजोत्तमैः ।
तदेव पूर्वजानां स्यात् प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥
तद्वैगुण्यं बाहुजानामूरुजानां त्रिधा स्मृतम् ।
चातुर्गुण्यं पादजानां संकराणां तु पंचधा ॥
604. चतुर्दशविधानां तु संग्रहे पतितोभवेत् ।
—(p. 791)
- सोमविक्रयिणश्चैव धर्मविक्रयिणस्तथा ।
स्मृतिविक्रयिणश्चैव पुनः संस्कारउच्यते ॥
—(p. 792)
- बन्धुभिः सह संगम्य पीत्वा सोमं महाकतो ।
608. स्वमन्त्रोच्चारणं कृत्वा त्रिवारं शुद्धिमाप्नुयात् ॥
—(p. 794)
- देवलकश्च गणको ब्राह्मो दुःशीलवान् जनः ।
शूद्रापतिः कर्महीनः लोको कुत्सितवृत्तिमान् ॥
महापातकिनः संगी क्षयरोगी भगन्दरी ।
612. दुश्चर्मा शूद्रसेवी च भिषक् शूद्राजभक्षकः ।
वृथातुलादिसंग्राही मर्यादावातकस्तथा ॥
ग्रामदाही ग्रामणीश्च तथा दुःसंगवान् जनः ।
—(p. 797)
- अनर्हणामध्वरेषु ये ब्रह्मऋत्विजादयः ।
616. तेषां पापविशुद्ध्यर्थं षडब्दं कृच्छ्रमोरितम् ॥

केशानां पवनं कृत्वा पुनः संस्कारमाचरेत् ।
पञ्चगव्यं पिवेत् पश्चात् शुद्धो भवति नाऽन्यथा ॥
—(p. 799)

अज्ञात्वा मुखजो यत्र मुद्रादग्नेभ्य आदरात् ।
620. सुवर्णमात्रं गृहीयात् प्राजापत्यं समाचरेत् ॥
तदर्धार्धं पुनः कृत्वा दिनमात्रमुपोषणम् ।
कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति शुद्धिर्नाऽन्यत्र दृश्यते ॥
—(p. 802)

न पिता न गुरुर्भ्राता पितृव्यश्च पितामहः ।
624. न दद्याद्देवीं गायत्रीं पुनः संस्कारकर्मणि ॥
मोहाद् दत्त्वा तु गायत्रीं षडब्दं कृच्छ्रमाचरेत् ।
तेभ्यो गृह्णन् द्विजो यस्तु सुवर्णं पादमेव वा ॥
स प्रतिग्रहशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यं समाचरेत् ।
628. यदा प्रतिग्रहस्वेषु तुलादिषु महत्स्वर्षि ॥
दानेषु पुत्रवात्सल्यं संत्यजेद् बुद्धिमान् पिता ।
नित्यनैमित्तिकानीह कर्माणि विफलान्यथः ॥
कर्मभ्रंशात् पिता तस्य न जपेद् वेदमातरम् ।
632. कृते प्रतिग्रहे मूल्यैरन्यगोत्रं द्विजोत्तमम् ॥
अभ्यर्च्य गन्धवस्त्राद्यैस्तस्माद् देवीं समभ्यसेत् ।
ब्रह्मोपदेशं होमेन सर्वं तेन समभ्यसेत् ॥
—(p. 804)

वेदमाता च गायत्री जपतां पापनाशनी ।
636. परार्थं तां जपेद्यस्तु स नरो मातृघातकः ॥
—(p. 806)

अकृत्वा निष्कृतिं यागं वृत्तिदानं द्विजन्मनाम् ।
जनपदं योऽनुगृहीयात् ताम्रचूडो भवेद् भुवि ॥
जनालयप्रतिग्राहे चण्डालादिविभूषिते ।
640. प्रतिग्राही द्विजो यस्तु स भवेद् वायसो भुवि ॥
पत्नीप्रतिग्रहे राजन् नानावर्णसमाकुले ।
नरकं त्वनुभूयाऽथ खरजन्म भवेद् भुवि ॥
अब्दं षडब्दं चान्द्रं च तप्तकृच्छ्रशतत्रयम् ।
644. प्रायश्चित्तमिदं राजन् यथाक्रममुदीरितम् ॥

वृत्तिदानकत्वभावे प्रायश्चित्तं विशोधनम् ।
—(p. 808)

प्रायश्चित्ते व्रते शान्तौ प्रतिष्ठासु मुनीश्वराः ।
तटाकारामग्रामाणां तत्तत्पुण्यप्रपूर्तये ॥
648. दशदानानि विप्रेभ्यः देयानि फलसंख्यया ।
—(p. 810)

चतुष्पलप्रमाणेन मूर्तिं केशवरूपिणीम् ।
सुवर्णेनैव यो राजा निर्मितां लक्षणान्विताम् ।
विप्राय वेदविदुषे दरिद्राय कुटुम्बिने ।

652. अर्चितां गन्धवस्त्राद्यैः पूजितां सामभिः पृथक् ॥
दद्यात् पुण्यदिने प्राप्ते स याति परमां गतिम् ।
केशवं पलमानेन सुवर्णेन विचक्षणः ॥
पूजयित्वा विधानेन दद्याद् विप्राय धीमते ।

656. स्वर्णं विमानमारुह्य अप्सरोगणसेवितः ॥
प्राप्नोति वैष्णवस्थानं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ।
केशवं प्रतिगृहीयात् सौम्यं विप्रो घनातुरः ॥
दत्तं नृभिर्विधानेन निष्कारणतया नृप ।

660. अकृत्वाऽऽधानमपि वा कुर्यात् स्वोदरपोषणम् ॥
तस्यैवं निष्कृतिर्दृष्टा स्नात्वा नित्यं समाप्य च ।
रहः स्थानमुपाविश्य नामत्रयजपं चरेत् ॥
मासं दीक्षासुषाश्रित्य भुञ्जन् यावकमुत्तमम् ।

664. प्रत्यहं स्थण्डिले सुप्तो मासमात्रेण शुद्ध्यति ॥
जपेच्छं ततः पूतः शुद्धो भवति सर्वदा ।
—(pp. 812-813)

प्रतिगृह्य द्विजः शंखं देवपूजार्थमादरात् ।
सलक्षणं च शुद्धं च पुण्यकालेषु पर्वसु ॥
668. विक्रयेद्यदि मोहात्मा यमलोकं समश्नुते ।
शंखदर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
तं विक्रयित्वा मोहेन स पापी न भवेत् किमु ।
तस्यैव निष्कृतिरियं कथिता मुनिबल्लभैः ॥
स्नात्वा हरिदिनं शुद्धे कृतं पापमनुस्मरन् ।

672. उपविश्य शुचौ देशे विष्णोर्नाम्नां सहस्रकम् ॥

- प्रातरारभ्य नियतो यावत् सूर्योदयो भवेत् ।
तावज्जपित्वा नामानि परेद्युदये त्यजेत् ॥
676. स्नात्वा पुनस्तु द्वादश्यां पंचगव्यं पिबेन्मुदा ।
धारणं च ततः कुर्यात् शुद्धिमाप्नोति पौर्विकीम् ॥
—(pp. 821-22)
- ताम्रं यदि द्विजो लोभात् विभृयात् कारणं विना ।
पुण्यकालेषु पुण्यक्षे व्यतीपाते च वैधृतौ ॥
680. मृत्वा नरकमाप्नोति बृहदण्डः स जायते ।
—(p. 824)
- योगे हरिहरेः विप्रः प्रतिगृह्य धनातुरः ।
स तु पापं महद् धोरं अनुभूय तदा तदा ॥
स्थावरत्वं व्रजेच्छोके यावदाभूतसंलवम् ।
684. प्रायश्चित्तमिदं राजन् मुनिभिः परिकीर्तितम् ॥
अन्यं धर्मं परित्यज्य बह्वास्थानमुपागमत् ।
तैरनुज्ञामवाप्याथ कुर्याच्चान्द्रायणद्वयम् ॥
उपोष्य रजनीमेकां पंचगव्येन शुद्ध्यति ।
688. तेन शुद्धिमाप्नोति न दानैर्ब्राह्मणार्चनैः ॥
—(p. 830)
- भर्तारं हन्ति या नारी गृहदाहादिभिर्वधैः ।
परप्रेरणया वाऽपि सा नारी भर्तृघातिनी ॥
—(p. 840)
- स्त्रीणामहरहः पापं स्मरणाद् दृष्टितस्तथा ।
692. नष्टत्वं याति राजेन्द्र मासि मासि रजःस्रवात् ॥
परसंसर्गजो दोषो न क्षीणत्वमवाप्नुयात् ।
तदपि क्षीणतां याति गर्भे त्यागो विधीयते ॥
—(p. 842)
- ज्येष्ठो यद्यङ्गहीनः स्यान्मूकोऽपस्मारवान् यदि ।
696. तदनुज्ञामवाप्याऽथ तद्वर्णं परिकल्प्य च ॥
स्नातकादि व्रतं कृत्वा कदल्याथ विवाह्य च ।
द्वितीयः परिणयेत्तत्र अन्यथा पतितो भवेत् ॥
एवं न शास्त्रदोषः स्यात् अहो भवति लौकिकः ।
700. तौ तत्पुत्रौ तयोर्दाराः पतिताः स्युर्न संशयः ॥

- दाने नित्यव्रते काम्ये न कर्माहं भवन्ति ते ।
तस्मादेतत् परित्याज्यं दर्शनं भाषणं तथा ॥
परिग्रहः परित्याज्यः विप्रैर्धर्मपरायणैः ।
704. तथापि लोभवान् विप्रः कुर्याच्चेत् तत्परिग्रहम् ॥
न तेन शुद्धिमाप्नोति सुराभाण्डोदकं यथा ।
यागार्थं भरणार्थं वा कुरुते यः परिग्रहम् ॥
पराकत्रयमात्रेण स शुद्ध्येन्न तदल्पतः ।
708. यागार्थं धनबाहुल्ये तत्कृच्छ्रशतं चरेत् ॥
पराकस्त्वल्पमात्रेण अन्नवस्त्रे तदर्धतः ॥
—(p. 845)
- पुराणं धर्मशास्त्रं च स्मृतिं काव्यं सनाटकम् ।
पुण्यकालेषु संक्रान्तौ ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥
712. यो दद्याद् विप्रवर्याय स भवेत् सर्वशास्त्रवित् ।
द्विजो यः प्रतिगृह्णाति द्रव्यलोभात् सरस्वतीम् ॥
सोऽपि जन्मान्तरे राजन् विद्यावान् संप्रजायते ।
प्रतिग्रहधनार्द्धं तु विक्रयित्वाऽऽत्मजीवनम् ॥
716. कुर्याद्यदि स पापात्मा प्राजापत्यत्रयं चरेत् ।
उपोष्य रजनीमेकां पञ्चगव्यं पिबेच्छुचिः ॥
अन्यथा दोषमाप्नोति ब्राह्म्यो भवति भूतले ॥
—(p. 846)
- यस्त्यजेत् कुलजां साध्वीं लोकवार्तापरायणः ।
720. तस्य वै निष्कृतिर्नास्ति नपुंसकमवाहते ॥
—(p. 863)
- मेरुमन्दरपापानि सुबहूति महान्ति च ।
रुद्रजापी हरेत्तानि न कन्याहयविक्रयी ॥
घृत्वाऽश्वं विक्रयेद्यस्तु वृथाभोगेऽसया नृप ।
724. उभयोः संभवे तात षडब्दं कृच्छ्रमाचरेत् ॥
प्रतिग्रहे तदर्धं स्यात् विक्रये पूर्णमाचरेत् ।
—(p. 866)
- धेनुं यः प्रतिगृह्णाति निमित्तैर्बहुभिर्विना ।
पुण्यकाले पुण्यतोर्थे वस्त्रादिभिरलंकृताम् ॥
728. सवत्सां दोहसंयुक्तां मुक्ताहारोपशोभिताम् ।

ताम्रपृष्ठौ स्वर्णशृंगौ स्वर्णघंटोपशोभिताम् ॥
सुभूषां साधुवृत्तां च धेनुं राज्ञः सुखाप्तये ।
महापापफलं भुक्त्वा नरकायोपपद्यते ॥

732. तस्माद्धेनुस्तु न ग्राह्या द्विजैरध्यात्मवेदिभिः ।
—(p. 869)

6. पराशरमाधव

(आचारकाण्ड)

तद्वारि-तत्त्वं सगुणं प्रसते हव्यवाहनः ।
इन्द्रियाणि तु सर्वाणि तैजसे यान्ति संक्षयम् ॥
—(p. 87). [cf. KP, 2,44.15ab, 17ab]

अहिंसा सत्य-वचनमानुशंस्यं दमो घृणा ।
4. एतत्तपो विदुर्धीरा न शरीरस्य शोषणम् ॥
—(p. 118)

दद्यादहरहः श्राद्धमन्नाद्येनोदकेन वा ।
पयोमूलफलैऽर्वाणि पितृभ्यः प्रीतिमावहन् ॥
—(p. 345). [cf. Manu-Smr. 3.82]

अशीनात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् ।
8. योगाभ्यासरतः शान्तो ब्रह्मविद्या-परायणः ॥
—(p. 538). [= KP. 2 28.2]

प्राजापत्यां निरूप्येष्टिमाग्नेयीमथवा पुनः ।
अन्तःपक्वकषायोऽसौ ब्रह्माश्रममुपाश्रयेत् ॥
—(p. 539). [cf. KP. 2.28.4]

प्राग्रात्रे पररात्रे च मध्यरात्रे तथैव च ।
12. सन्ध्यास्वह्नि विशेषेण चिन्तयेन्नित्यमोश्वरम् ॥
—(p. 568). [= KP, 2.29.10]

7. कालमाधव

प्रदोषव्यापिनी यत्र त्रिसुहर्ता यदा दिवा ।
तदा नक्तव्रतं कुर्यात् स्वाध्यायस्य निषेधवत् ॥
—(p. 108).

तिथौ प्रगाह्यायाञ्च समुपोष्य यथाविधि ।
4. शंखपालादिनागानां शेषस्य च महात्मनः ॥

पूजा कार्या पुष्पगन्धक्षीराप्यायनपूर्वकम् ।
विषाणि तस्य नश्यन्ति न च तान् व्रन्ति वन्नगाः ॥
—(p. 149)

नन्दा विद्धा तु या पूर्णा द्वादशी मकरे सिता ।
8. भृगुणा नष्टचन्द्रा च एता वै निष्फलाः स्मृताः ॥
—(p. 189)

वदन्तीह पुराणानि भूयो-भूयो वरानने ।
न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥
—(p. 191)

यदीच्छेद् विष्णुसायुज्यं श्रियं सन्ततिमात्मनः ।
12. एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥
—(p. 192)

द्विष्टृगेकादशी यत्र तत्र सन्निहितो हरिः ।
तामेवोपवसेत् कामं अकामो विष्णुतत्परः ॥
—(p. 207)

एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ।
16. उपवासं न कुर्वीत पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥
—(p. 208)

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।
वानप्रस्थो यतिश्चैव शुक्लमेव सदा गृही ॥
—(p. 209)

संक्रान्त्यां कृष्णपक्षे च रविशुक्रदिने तथा ।
20. एकादश्यां न कुर्वीत उपवासं च पारणम् ॥
—(p. 210)

एकभक्तेन नक्तेन क्षीणवृद्धातुरः क्षिपेत् ।
नातिक्रमेद् द्वादशीन्तु उपवासव्रतेन च ॥
—(p. 212)

कांस्यं मांसं मसूरांश्च चणकान् कोरदूषकान् ।
24. शाकं मधु परान्नं च त्यजेदुपवन् स्त्रियम् ॥
—(p. 215)

काम्योपवासे प्रकान्ते त्वन्तरा मृतसूतके ।
तत्र काम्यव्रतं कुर्यात् दानार्चनविवर्जितम् ॥
—(p. 219)

8. स्मृतिरत्नाकर

पुनर्वसुबोधोपेता चैत्रमात्रे सिताष्टमी ।

तस्यां नदीषु स्नातस्तु वाजपेयफलं लभेत् ॥

—(p. 57)

प्रातर्मन्त्रवदाचम्य प्रोक्ष्य सूर्याय चाञ्जलिम् ।

4. दत्त्वा प्रदक्षिणं कृत्वा द्विराचम्य यथाविधि ॥

—(p. 78)

9. नित्याचारपद्धति

सर्वत्र सागरः पुण्यः पञ्चस्थानेषु मोक्षदः ।

गङ्गासरस्वतीसिन्धुसेतुश्रीपुरुषोत्तमे ॥

—(p. 107)

10. मदनपारिजात

सुस्थस्य वारुणं स्नानं ब्राह्मं व्याधौ जलक्षये ।

दिव्यं श्रद्धावतां पुण्यं वायव्यमुपपापिनाम् ॥

—(p. 272)

षष्ठीरात्रि त्यजेदग्निं प्रमादात् शृणु मे विभो ।

4. उपवासं तथा कुर्यात् प्राजापत्यमथापि वा ॥

—(p. 878)

11. नित्याचारप्रदीप

नागविद्धा तु या षष्ठी रुद्धविद्धो दिवाकरः ।

कामविद्धो भवेद् विष्णुर्न ग्राह्यास्ते तु वासराः ॥

—(p. 80)

नरस्य द्विगुणां छायामतिक्रामेद् यदा रविः ।

4. तदा सौरं चरेन्नक्तं न सकृन्निशि भोजनम् ॥

उपोषितव्यं नक्षत्रं यस्मिन्नस्तमियाद् रविः ।

युज्यते यत्र निशि वा शशिना सहितं यदा ॥

—(p. 85)

देशान्तरमृते चैव क्लीबे वैखानसे यतौ ।

8. सद्यः शौचं समाख्यातं श्यालादिमरणे तथा ॥

—(p. 132)

12. तीर्थचिन्तामणि

पुत्रदारांश्च लभते धार्मिकान् रूपसंयुतान् ।

—(p. 45)

गंगातोयेषु यस्यास्थि नीत्वा संक्षिप्यते नरैः ।

वर्षाणां तु सहस्राणि तस्य स्वर्गे भवेत् स्थितिः ॥

—(p. 264-65)

13. कालसार

‘कास्यं मांसं मसूरांश्च चणकान् कोरदूषकान् ।

‘शाकं मधुपराजं च वर्जयेदुपवासकृत् ॥

—(p. 54)

बहिर्ग्राभ्यान्त्यजान् सूतं पतितञ्च रजस्वलाम् ।

4. न स्पृशेच्चापि भाषेत नेक्षेत व्रतवासरे ॥

स्त्रीणान्तु प्रेक्षणात् सङ्गात् तामिः संकथनादपि ।

निस्यन्दते ब्रह्मचर्यं न दारेष्वृतुसङ्गमात् ॥

—(p. 54)

या तु मार्गशिरे शुक्ला महाषष्ठी नराधिपः ।

8. देवद्विजसुहृद्भ्यश्च शीतघ्नं तत्र दापयेत् ॥

—(p. 84)

शुक्लाष्टमी कार्तिके तु स्मृता गोपाष्टमी बुधैः ।

तद्दिने वासुदेवोऽभूद् गोपः सर्वतर्वत्सपः ॥

तत्र कुर्यात् गवां पूजां गोप्रासं गोपदक्षिणम् ।

12. गवानुगमनं कार्यं सर्वपापविशुद्धये ॥

—(p. 115)

यदीच्छेद्विष्णुसायुज्यं श्रियं सन्ततिमात्मनः ।

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥

—(p. 127)

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।

16. वानप्रस्थो यतिश्चैव शुक्लमेव सदा गृही ॥

—(p. 129)

पूर्णाप्येकादशी त्याज्या वर्द्धते द्वित्रयं यदि ।

द्वादश्यां पारणालाभे पूर्वैव परिगृह्यताम् ॥

—(p. 141)

अजातदन्तमरणे पित्रोरेकाहमुच्यते ।

—(p. 297)

20. दत्ता नारी पितृगृहे प्रधाने सूयतेऽथवा ।
प्रियेत वा तदा तस्याः पिता शुध्येत् त्रिभिर्दिनैः ॥
—(p. 311)
- काम्यानि चैव श्राद्धानि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ।
—(p. 593)

ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्यं गते रवौ ॥

24. पौर्णमासी गुरौ ज्यैष्ठ्ये महाज्यैष्ठ्योति सा स्मृता ।
महाज्यैष्ठ्यां च यो गच्छेत् क्षेत्रं श्रीरुषोत्तमम् ॥
ब्रजेत्यदानि यावन्ति क्रतुर्तुल्यानि तानि तु ।
तत्र गत्वा हरेर्धाग्निं गत्वा तु पुरुषोत्तमम् ॥
28. विश्रम्य विधिवत् स्नायात् प्रति तीर्थेषु वैक्रमात् ।
—(p. 600)
- मार्गमासि शिनीवाल्यां सागरे यत्र कुत्रचित् ।
स्नात्वाश्वमेधावभृथस्नानस्य लभते फलम् ॥
—(p. 603)

14. नृसिंहप्रसाद—तीर्थसार

अस्मिन्स्तद् भारते वर्षे वनं दण्डकसंज्ञितम् ।
तत्र तीव्रं तपो धोरं गौतमोऽनशनो द्विजाः ॥
चकार तस्य तु ब्रह्मा परितोषं गतः प्रभु ।

4. उवाच तं मुनिं ब्रह्मन् वरं ब्रूहि तपोधन ॥
एवमुक्तस्तदानेन ब्रह्मणा लोककर्तृणा ।
उवाच सद्यः शक्तिं मे धान्यानां देहि पाचने ॥
एवमुक्तो ददौ तस्मै तमेवार्थं पितामहः ।
8. वरं लब्ध्वा वरं विप्राशनशृंगे महाश्रमम् ॥
चकार तस्याथ शिवं वाप्यते शालयो द्विजाः ।
रोष्यैवं संगवे नूनं मध्याह्ने पाच्यते तथा ॥

—(p. 48)

स सर्वातिथ्यमकरोद् ब्राह्मणेभ्यो ददौ फलम् ।

12. कस्यचित् त्वथ कालस्य महती द्वादशाब्दिका ॥
अनावृष्टिः समुत्पन्ना महती लोमहर्षणा ।

तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे देव (दैत्य) दारुवनेचराः ॥
बुभुक्षया पीड्यमानाः प्रययुर्गौतमं तदा ।

16. अथ तानागतान् दृष्ट्वा गौतमः शिरसा नतः ॥
उवाच स्थोयतामत्र गृहे नरवरात्मजैः ।
एवमुक्तास्तु ते तेन तस्थुर्विविधभोजनैः ॥
भुञ्जानाश्चाप्यनावृष्टिश्चिरादपि निवर्तिता ।
20. निवर्तितायां तस्यां वै यात्रां ते चक्रिरे द्विजाः ॥
तीर्थयात्रानिमित्तं तु सर्व एव महर्षयः ।
ते सर्वे संशयं छेत्तुं वृष्ट्या वर्षसहस्रकम् ॥

शाण्डिल्य उवाच

उपकारः कृतस्तेन श्रोषयाम पिता गुरुः ।

24. तप्त्वा पृच्छतच्छत्रुं यामत्र विनिरामयः(?) ॥
एवमुक्तं तु प्रेतत्वाद् दत्तवाक्यमनुब्रवीत् ।
तमर्थमनुसंचिन्त्य मरीचिः प्रमो मुनिः ॥

वायव्य उवाच

शाण्डिल्य शोभते वाक्यं पिता ते गौतमो मुनिः ।

28. एवमृषिर्धर्मरतो ध्याननिष्ठस्तपोधनः ॥
—(p. 49)

एवमुक्तेऽपि बहसुः सर्वे ते मुनयस्तदा ।
किमस्माभिः स्वको देहो विक्रीतश्चान्नभक्षणात् ॥
एवमुक्त्वा पुनस्ते तु गर्वप्रशमनं प्रति ।

32. कृत्वा मायामयीं गां तु तच्छालायां व्यसर्जयन् ॥
तां भवन्तीं ततो दृष्ट्वा मुनिः क्षिप्रगतिस्तदा ।
उवाच गौतमो धीमान् तान् मुनीन् प्रणतः स्थितः ॥
किमर्थं गम्यते विप्र साधु संतत मा चिरम् ।
36. मां विहाय महाभक्तं प्रयतश्च विशेषतः ॥

ऋषय ऊचुः

गोवध्येयमिमां ब्रह्मन् यावन्नावतरेर्भवान् ।

तावदन्नं न भुञ्जीमो भवतो वै महामुने ॥

एवमुक्तो गौतमस्तु मुनीन् स प्राह धर्मवित् ।

40. प्रायश्चित्तं गोवधस्य दीयतां मे तपोधनाः ॥

ऋषय ऊचुः

इयं गौर्निर्भृता ब्रह्मन् मूर्च्छिता भव्यवान्छिता ।
गां चालय ध्रुवं चैषा उत्स्थास्यति न संशयः ॥
प्रायश्चित्तं मृता या स्यादमृतायाः कृतं न्विदं ।

44. व्रतदानेन सुकृतमित्युक्त्वा प्रययुः क्वचित् ॥
गतेषु गौतमो धीमान् हिमवन्तं महागिरिम् ।
समाराधयितुं देवं तेपे च सुमहत्तपः ॥
शतमेकं तु वर्षाणां सहस्राराधितो भवम् ।
—(p. 50)

ब्रह्मोवाच

48. पृथग् वक्तुं न शक्नोमि न च त्वं श्रवणे क्षमः ।
तथापि किञ्चिद् वक्ष्यामि शृणु नारद यत्नतः ॥
यान्यतिव्यक्ततीर्थानि अभिवन्द्यानि यानि वै ।
तानि वक्ष्यामि संक्षेपान्नमस्कृत्य त्रियम्बकम् ॥
52. यत्रासौ भगवानासीत् प्रत्यक्षं त्रियम्बको मुने ।
त्रियम्बकं नाम तत्तीर्थं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥
—(p. 51)

अश्वतीर्थं महापुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।
अश्वमेधसमुद्भूता नदी यत्र च संगता ॥
56. स्नात्वा च संगमे तत्र हयमेधफलं लभेत् ।
व्याधिभिर्मुच्यते चैव नारी वा यदि वा नरः ॥
श्राद्धं तत्र प्रकुर्वीत पितृणां प्रीतिवर्धनम् ।
—(p. 99)

15. वर्षक्रियाकौमुदी

‘संकान्त्यां कृष्णपक्षे च एकादश्यां ग्रहे तथा ।
उपवासं न कुर्वीत पुत्रपौत्रघनक्षयात् ॥
—(p. 46)

- कला काष्ठा मुहूर्तं वा यदि स्यादपरेऽहनि ।
4. दादश द्वादशीं हन्ति त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(p. 52)
मुहूर्तं द्वादशी न स्यात् त्रयोदश्यां यदा मुने ।

उपोष्या दशमोविद्धा सर्वैरेकादशी तिथिः ॥
—(p. 55)

- कांस्यं मांसं क्षुरं क्षौद्रं हिंसां तैलमसत्यताम् ।
8. द्यूतक्रीडां दिवानिद्रां व्यायामं क्रोधमैथुनम् ॥
द्वादश्यां द्वादशैतानि वैष्णवः परिवर्जयेत् ॥
—(p. 63)

गोविन्दद्वादशी नाम महापातकनाशनी ॥
अत्र स्नात्वा तु गङ्गायां ज्ञानाज्ञानकृतानि वै ।

12. विधूय ब्रह्महत्यादिपापान्याप्नोति शाश्वतम् ॥
—(p. 514)
आर्षक्रमेण सर्वे तु शूद्रा वाजसनेयिनः ।
तस्माच्छूद्रः स्वकं कर्म यजुर्वेदेन कारयेत् ॥
—(p. 575)

16. श्राद्धकौमुदी

आरण्यमहिषीक्षीरं शर्कराशुण्ठीसंयुतम् ।
मध्वक्तं हि नरो दद्यादमृतमेव तत् ॥ (?)
(p. 12)

- घृतेन भोजयेद्विप्रान् घृतं भूमौ समुत्सृजेत् ।
4. शक्तून् लाजास्तथा पूषान् दत्त्वा सत्कृत्य भोजयेत् ॥
शर्कराक्षीरसंयुक्ताः पृथुका नित्यमक्षयाः ।
—(p. 19)
भिक्षान्नमागतान् वापि काले संयमिनो यतीन् ॥
भोजयेत्प्रणिपाताद्यैः प्रसाद्य यतमानसः ।
(p. 38)

8. आर्षक्रमेण सर्वे तु शूद्रा वाजसनेयिनः ॥
तस्माच्छूद्रः स्वकं कर्म यजुर्वेदेन कारयेत् ।
—(p. 76)
भिक्षार्थमागतान् वापि काले संयमिनो यतीन् ॥
—(p. 78)
साधुभिः सन्निमन्त्रयेत् ।
(p. 83)

12. श्राद्धे जात्यः प्रशस्ताः स्युर्मल्लिकाः श्वेतयूथिकाः ।
जलोद्भवानि सर्वाणि कुसुमानि च चम्पकम् ॥
—(p. 142-143)

घृतेन भोजयेद्विप्रं घृतं भूमौ समुत्सृजेत् ।

—(p. 160)

सेतुवृक्षजलादीनां प्रतिष्ठासु विशेषतः ॥

16. तीर्थयात्रावृषोत्सर्गे वृद्धिश्राद्धं विधीयते ॥

—(p. 267)

गङ्गायाञ्च गयायाञ्च पिण्डदाने समं फलम् ।

विशेषतः कलियुगे गङ्गापिण्डः प्रशस्यते ॥

(p. 269)

विदेशगमनञ्चैव तीर्थयात्राञ्च मैथुनम् ।

20. महागुरुनिपाते तु वर्जयेद् देवदर्शनम् ॥

—(p. 359)

अन्नप्राशे च सीमन्ते पुत्रोत्पत्तिनिमित्तके ।

पुंसवने निषेके च नववेश्मप्रवेशने ॥

सेतुवृक्षजलादीनां प्रतिष्ठासु विशेषतः ।

24. तीर्थयात्रावृषोत्सर्गे वृद्धिश्राद्धं विधीयते ॥

—(p. 490)

17. शुद्धिक्रियाकौमुदी

दशाहाभ्यन्तरे बाले प्रमीते तस्य बान्धवैः ।

शावाशौचं न कर्तव्यं जन्माशौचं विधीयते ॥

—(p. 41)

अन्नसत्रप्रवृत्तानामामन्नमगर्हितम् ।

4. भुक्त्वा पक्वान्नमेतेषां त्रिरात्रन्तु पयः पिबेत् ॥

—(p. 60)

ब्रह्मशापहतानाञ्च नाशौचं नोदकक्रिया ।

—(p. 76)

आर्षक्रमेण सर्वे च शूद्रा वाजसनेयिनः ।

तस्माच्छूद्रः स्वयं कर्म यजुर्वेदेन कारयेत् ॥

—(p. 154)

8. दानञ्च विधिना देयमशुभात्कारकं हि तत् ॥

—(p. 159)

विदेशगमनञ्चैव तीर्थयात्राञ्च मैथुनम् ।

10. महागुरुनिपाते तु न कुर्याद् देवदर्शनम् ॥

—(p. 187)

18. स्मृतितत्त्व

कन्दुषक्वानि तैलेन पायसं दधि शक्तवः ।

द्विजैरेतानि भोज्यानि शूद्रगेहकृतान्यपि ॥

—(p. 71)

एकादशी प्रवृद्धा चेत् शुक्ले कृष्णे विशेषतः ।

4. उत्तरां तु यतिः कुर्यात् पूर्वामुषवसेद् गृही ॥

—(p. 105)

एकादशीमुषवसेत् द्वादशीमथवा पुनः ।

विमिश्रां वा प्रकुर्वीत न दशम्या युतां क्वचित् ॥

कुर्यादलाभे संयुतां नालाभेऽपि प्रवेशिनीम् ।

8. उपोष्या द्वादशी तत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥

उदयात् प्राग् दशम्यास्तु शेषः संयोग इष्यते ।

उपरिष्ठात् प्रवेशस्तु तस्मात् तां परिवर्जयेत् ॥

—(p. 106)

त्रयोदश्यां यदा न स्यात् द्वादशी घटिकाह्वयम् ।

12. दशम्यैकादशी विद्धा सैवोपोष्या सदा तिथिः ॥

—(p. 107)

द्वौ तिथ्यान्तावेकवारं यत्र स्यात् स दिनक्षयः ।

—(p. 119)

स्वाध्यायस्य त्रयो भेदा वाचिकोपासुमानसाः ॥

—(p. 346)

प्रधानं पुरुषः कालो ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।

16. सत्त्वं रजस्तमस्तिक्तः क्रमाद् व्याहृतयः स्मृताः

—(p. 383)

प्राणानायम्य संप्रोक्ष्य ऋचेनाब्देवतेन च ।

—p. 384)

पौरुषेण तु सूक्तेन ततो विष्णुं समर्चयेत् ।

वैश्वदेवं ततः कुर्यात् बलिकर्म ततः परम् ॥

20. अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिपालकाः ।

भूतानामविरोधेन पूजाकर्म करोम्यहम् ॥

अनेन स्थण्डिलाद् भूतान्यपसार्याथ साधकः ।

ततो दिग्बन्धनं कृत्वा दिग्भ्यस्तानपसर्पयेत् ॥

—(p. 398)

24. तीर्थयात्रासमारम्भे तीर्थात् प्रत्यागमेऽपि च ।
 वृद्धिश्राद्धं प्रकुर्वीत बहुसर्पिः समन्वितम् ॥
 —(p. 490)
 गंगायां ज्ञानतो मृत्वा मुक्तिमाप्नोति मानवः ।
 अज्ञानाद् ब्रह्मलोकं च याति नास्त्यत्र संशयः ॥
 —(p. 494)
 28. यावदस्थ मनुष्यस्य गङ्गातोयेषु गच्छति ॥
 —(p. 504)
 द्वौ तिथ्यावेकवारे यत्र स स्याद् दिनक्षयः ॥
 —(p. 580)
 कनकाश्रुतिला नागा दासीरथमहीगृहाः ।
 कन्या च कपिलाधेनुर्महादानानि वै दश ॥
 —(p. 841)

19. त्रिस्थलीसेतुसार

- गोयाने गोवधः प्रोक्तो हययाने तु निष्फलम् ।
 नरयाने तदर्धं स्यात् पद्भ्यां तस्याच्चतुर्विधम् ॥
 —(p. 3)
 नरयानं चाश्वतरी हयादिसहितो रथः ।
 4. तीर्थयात्रास्वशक्तानां यानं दोषकरं न हि ॥
 —(p. 3)
 वनानि गिरयो नद्यस्तीर्थान्धायतनानि च ।
 देवसाताश्च गर्ताश्च न स्वामी तेषु विद्यते ॥
 —(p. 17)

20. आचाररत्न

- नित्यमभ्युदयात् पूर्वं स्नातव्यं शुचिमिच्छता ।
 एष साधारणो धर्मश्चतुर्वर्णस्य नित्यशः ॥
 स्त्रीभिः शूद्रैश्च कर्तव्यं मन्त्रवर्जं विगाहनम् ।
 —(p. 26)
 4. ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि यन्मे दुश्चरितं कृतम् ।
 तत् क्षमस्वाखिलं देवि जगन्मातर्नमोस्तु ते ॥
 —(p. 32)
 अपः पाण्योः समादाय घ्राणमासज्यं तत्र च ।
 —(p. 41)

- देवतानां तु सर्वेषामेकैकाञ्जलिरिष्यते ॥
 —(p. 65)
 8. ऋषीणामेक एव स्यात् मनुष्याणां द्वयं स्मृतम् ।
 —(p. 65)
 त्रयस्त्रयः पितृणां तु स्त्रीणामेकैक इष्यते ॥
 —(p. 65)
 मध्याहे विधिवत् पूज्यः श्रीविष्णुर्वैष्णवोत्तमैः ।
 नैवेद्यं शिरसा नत्वा श्लोकमेतदुदीरयेत् ॥
 12. यस्योच्छिष्टं हि बाळ्ळति ब्रह्माद्या ऋषयोऽमलाः ।
 सिद्धाद्याश्च हरेस्तस्य वयमुच्छिष्टभोजिनः ॥
 —(p. 88)
 पौरुषेण च सूक्तेन ततो विष्णुं समर्चयेत् ।
 वैश्वदेवं ततः कुर्यात् बलिकर्म तथैव च ॥
 —(p. 95)

16. ततोऽन्यदन्नमश्नीयाद् पूरणायोदरस्य च ।
 —(p. 113)
 अश्रद्धोऽशुचिः शयितः स्वाध्यायं स्नानभोजनम् ।
 बह्निर्निष्क्रमणं चैव न कुर्वीत कदाचन ॥
 —(p. 117)

21. स्मृतिष्ठुक्ताफल

(प्रायश्चित्तकाण्ड)

- प्रदोषव्यापिनो यत्र त्रिमुहूर्ता यदा दिवा ।
 तदा नक्तव्रतं कुर्यात् स्वाध्यायस्य निषेधवत् ॥
 —(p. 829)
 वदन्तीह पुराणानि भूयो भूयो वरानने ।
 4. न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं संप्राप्ते हरिवासरे ॥
 —(p. 838)
 यदीच्छेद् विष्णुसायुज्यं श्रियं संततिमात्मनः ।
 एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥
 —(p. 838)
 द्विस्पृगेकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः ।
 8. तामेवौपवसेत्कामं सकामो विष्णुतत्परः ॥
 —(p. 844)

- एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ।
उषवासं न कुर्वीत पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥
—(p. 844)
- द्विस्पृगेकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः ।
12. पुण्यं कतुशतस्योक्तं त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥
—(p. 844)
- एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।
—(p. 845)
- यथोत्तरे दक्षिणे वा अयने चैव कीर्तिते ।
तुल्यं पुण्यमवाप्नोति द्वादश्योरुभयोरपि ॥
16. सायं प्रातर्यथासन्ध्ये सायं प्रातर्यथाहुती ।
तथा सितासिते पुण्ये द्वादश्यौ धर्मतः समे ॥
—(p. 845)
- एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।
वनस्थयतिधर्मोऽयं शुक्लमेव सदा गृही ॥
—(p. 845)
20. काम्योपवासे प्रकान्ते त्वन्तरा मृतसूते ।
तत्र काम्यव्रतं कुर्यात् दानार्चनविवर्जितम् ॥
सूतकान्ते नरः स्नात्वा पूजयित्वा जनार्दनम् ।
दानं दत्त्वा विधानेन व्रतस्य फलमश्नुते ॥
24. संप्रवृत्तेऽपि रजसि न त्याज्यं द्वादशीव्रतम् ।
पंचमेऽहनि शुद्धा स्यादैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥
—(p. 848)
- संगं कृत्वार्धमासे तु उपवासान् दशाचरेत् ।
पराकं माससंसर्गे चान्द्रं मासत्रये व्रतम् ॥
28. कृत्वा षण्माससंसर्गं कुर्याच्चान्द्रायणद्वयम् ॥
किञ्चिन्न्यूनाब्दसंसर्गे षण्मासं कृच्छ्रमाचरेत् ॥
—(p. 898)
- अश्वधेनुमनुष्याश्च रासभः कुञ्जरस्तथा ।
कन्या नारी च मेषश्च पुस्तकं ब्रह्मसूत्रकम् ॥
32. लवणं पललं चर्म लशुनं गृञ्जनं तथा ।
पिप्पली च मरीचाश्च हरिद्राश्च लवङ्गिकाः ॥
औषधानि च यावन्ति मत्स्यकुक्कुटशूकराः ।

- हिङ्गुजीरकवस्तूनि ताग्रं कांस्यादिकं तथा ॥
36. एतानि मूल्यैः कृत्वा तु स्वल्पैर्वापि ततोऽधिकैः ।
विक्रयित्वात्मभरणं कुर्याद्यदि स पाषभाक् ॥
मृत्वा नरकमासाद्य किमिरूपे पतत्यधः ।
तस्मादेतद् विशुद्धयर्थं प्रायश्चित्तमिहोच्यते ॥
40. एकवारं द्विवारं वा बहुवारमनेकशः ।
तप्तं पराकं चान्द्रं च यावत् वर्षमाचरेत् ॥
तस्योपनयनं भूयः पञ्चगव्येन शुद्ध्यति ।
वृद्धेरपि च या वृद्धिश्चकवृद्धिरुदाहृता ॥
44. मासि मासि च या वृद्धिः सा शिखावृद्धिरिष्यते ॥
ताभ्यां जीवेद् यदा विप्रः स वार्षिक उच्यते ।
मासं जीवेद्यदा विप्रः पराकं कृच्छ्रमाचरेत् ॥
मासद्वये तु तप्तं स्यात् चान्द्रं मासत्रये स्मृतम् ॥
48. षण्मासे तु महान्द्रं वत्सरे द्विगुणं स्मृतम् ।
पतितः स्यात् परं विप्रः सर्वकर्मवहिष्कृतः ॥
—(p. 917)

22. दानमयूख

- कनकाश्वतिला नागा दासीरथमहीगृहाः ।
कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ॥
—(p. 164)
- पल्लैकं द्विगुणं वापि त्रिगुणं शक्यनुक्रमात् ।
4. कनकं स्यात् सुवर्णेन द्वाभ्यां त्रिभिः सदक्षिणम् ॥
यत्नादधो वा तत् कुर्याद् दक्षिणा स्याद्यथारुचि ॥
—(p. 165)
- अश्वं तन्मूल्यमथवा कनीयो मध्यमोत्तमम् ।
दद्याद् वित्तानुसारेण तारागणपरिच्छदम् ॥
8. शफैः पंचपलैः रौप्यैः सुवर्णलङ्कृतं क्रमात् ।
सदक्षिणं सबलं च ब्राह्मणायाग्निहोत्रिणे ॥
—(p. 166)
- द्रोणैकं वाससाष्ठ्यं त्रिधा तद्वत्सदक्षिणम् ॥
आहिताग्नौ द्विजे दत्त्वा सर्वं तरति दुष्कृतम् ॥
—(p. 169)

12. तिलपूर्णं ताम्रपात्रं सहिरण्यं द्विजातये ।
प्रातर्दत्त्वा तु विधिवद् दुःस्वप्नं विनिहन्ति सः ॥
तिलपात्रं त्रिधा प्रोक्तं कनिष्ठोत्तममध्यमम् ।
ताम्रपात्रं दशपलं जघन्यं परिकीर्तितम् ॥
16. द्विगुणं मध्यमं प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमम् स्मृतम् ।
स्वर्णमेकं जघन्ये तु द्विगुणं मध्यमे क्षिपेत् ॥
त्रिगुणं चोत्तमे तद्वत् सुवर्णं परिकीर्तितम् ।
सुवर्णं दक्षिणां दत्त्वा सर्वपापक्षयो भवेत् ॥

—(p. 170)

20. दद्याद् गजं पुराणोक्तं मूल्यं पञ्चशतानि च ।
वित्तानुसारात्तत्रापि कनिष्ठोत्तममध्यमम् ॥

—(p. 173)

रथं चतुर्वलीवर्द्धदं धान्यावृतं तथा ।
वित्तानुसारात् सर्वैश्च रथोपकरणैर्युतम् ॥

24. सदक्षिणं च विप्राय दत्त्वा शिवपुरं व्रजेत् ॥

—(p. 175)

गोचर्ममात्रं भूखण्डमधिकं वा स्वशक्तिः ।
त्रिधा सदक्षिणां कृत्वा दत्त्वा शिवपुरं व्रजेत् ॥

—(p. 175)

शक्तिः सर्ववित्तेन पूर्णं गृहमपि त्रिधा ।

28. सदक्षिणं द्विजे दृष्ट्वा (?) ब्रह्मलोकं व्रजेन्नरः ॥

—(p. 177)

23. समयमयूख

यदीच्छेद् विष्णुसायुज्यं श्रियं सन्ततिमात्मनः ।
एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥

—(p. 40)

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।

4. वनस्थयतिधर्मोऽयं शुक्लामेव सदा गृही ॥

—(p. 40)

क्रांस्थं मांसं मसूरं च चणकान् कोरदूषकान् ।

शाकं मधु परान्नं च त्यजेदुपवसन् स्त्रियः ॥

—(p. 44)

24. निर्णयसिन्धु

बहिर्ग्रामान्यजान् सूतिं पतितं च रजस्वलाम् ।
न स्पृशेन्नाभिभाषेत नेक्षेत व्रतवासरे ॥

—(p. 18)

काम्योपवासे प्रक्रान्ते त्वन्तरा मृतसूतके ।

4. तत्र काम्यव्रतं कुर्यात् दानार्चनविवर्जितम् ॥

—(p. 21, 140)

न शंखेन पिबेत्तोयं न खादेत् कूर्मशूकरौ ।

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥

यदिच्छेद् विष्णुसायुज्यं श्रियं सन्ततिमात्मनः ।

—(p. 25)

8. क्रांस्थं मांसं मसूरं च चणकान् कोरदूषकान् ।

शाकं मधु परान्नं च त्यजेदुपवसन्स्त्रियः ॥

—(p. 32)

एकभक्तेन नक्तेन तथैवायाचितेन च ।

उपवासेन दानेन न निर्द्वादशिको भवेत् ॥

—(p. 32)

12. कालशाकं च वास्तूकं मूलकं कृष्णनालिका ।

—(p. 289)

तमालं शतकन्दं च मध्वालुः शीतकन्दली ।

—(p. 292)

प्रायश्चित्ती व्रजेत्तीर्थं पत्नीविरहितोऽपि वा ।

यज्ञेष्वनधिकारी वा यश्च वा मन्त्रसाधकः ।

—(p. 358)

16. यजेत बाधमेघेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।

—(p. 419)

25. वीरमित्रोदय

(पूजाप्रकाश)

अनर्चयित्वा गोविन्दं यैर्भुक्तं धर्मवर्जितैः ।

शुनो विष्ठासमं चान्नं शरीरं च सुरया समम् ॥

—(p. 7)

अतिपक्वा अपक्वाश्च दुःस्पृष्टा मण्डकादयः ।

4. नैवेद्ये तेप्ययोग्याः स्युः मोदकाद्याः पुरातनाः ॥

अतिषक्वमपक्वं च सुषक्वं कृमिसंयुतम् ।
दुर्भाण्डस्थमसद्यस्कं दुर्गन्धिं न शुभं स्मृतम् ॥

—(p. 80-81)

मध्याह्ने विधिवत् पूज्य श्रोविष्णुं वैष्णवोत्तमः ।

8. नैवेद्यं शिरसा नत्वा श्लोकमेतदुदीरयेत् ॥

यस्योच्छिष्टं हि वाञ्छन्ति ब्रह्माद्या ऋषयोऽमलाः ।

सिद्धाद्याश्च हरेस्तस्य वयमुच्छिष्टभोजिनः ॥

उच्छिष्टभोजनस्तस्य वयमद्भुतकर्मणः ।

12. येन लीलावतारेण हिरण्याक्षो निपातितः ॥

—(p. 85)

(तीर्थप्रकाश)

गङ्गायां च जले मोक्षो वाराणस्यां जले स्थले ।

जले स्थले चान्तरिक्षे गंगासागरसङ्गमे ।

—(p. 180)

प्रवेशात्तस्य तद्भूमावधमेधः पदे पदे ।

(p. 229)

16. दशाहाभ्यन्तरे यस्य गङ्गायामस्थिमज्जति ।

गङ्गायां मरणे यादृक् तादृक् फलमवाप्नुयात् ॥

अस्थिक्षेपं गयाश्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकम् ।

प्रथमेन्द्रे न कुर्वीत कृतेपि हि सपिण्डने ॥

—(p. 373)

26. कालतत्त्वविवेचन

नन्दा विद्धा तु या पूर्णा द्वादशी मकरे सिता ।

भृगुणा नष्टचन्द्रा च एता वै निष्फलाः स्मृताः ॥

—(p. 52)

एकभक्तेन नक्तेन बालवृद्धातुरः क्षिपेत् ।

4. पयोमूलफलैर्वापि न निर्द्वादशिको भवेत् ॥

—(p. 115)

यदीच्छेद् विष्णुसायुज्यं श्रियं संततिमात्मनः ।

एकादशीसमं किञ्चित् पापत्राणं न विद्यते ॥

स्वर्गमोक्षप्रदा ह्येषा राज्यपुत्रप्रदायिनी ।

8. सुकलत्रप्रदा ह्येषा शरीरारोग्यदायिनी ॥

—(p. 119)

बहिर्ग्रामान्त्यजान् सूतिं पतितं च रजस्वलाम् ।

न स्पृशेन्नाभिभाषेत नेक्षेत व्रतवासरे ॥

—(p. 122)

कांस्यं मांसं मसूरं च चणकान् कोरदूषकान् ।

12. शाकं मधु पराजं च त्यजेदुपवसन् स्त्रियम् ॥

—(p. 123)

द्विस्पृगेकादशी यत्र तत्र संनिहितो हरिः ।

तामेवोपवसेत्काममकामो विष्णुतत्परः ॥

—(p. 156)

दिनक्षये तु संप्राप्ते उपोष्या द्वादशी भवेत् ।

16. दशमीशेषसंयुक्तां न कुर्वीत कदाचन ॥

—(p. 158)

एकादशीमुपवसेद् द्वादशीमथवा पुनः ।

विमिश्रां वापि कुर्वीत न दशम्या युतां क्वचित् ॥

कुर्यादलाभे संयुक्तां नालाभेऽपि प्रवेशिनीम् ।

20. उपोष्य द्वादशीं तत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥

उदयात् प्राग् दशम्यास्तु शेषः संयोग इष्यते ।

उपरिष्ठात् प्रवेशस्तु तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥

उदयोपरिविद्धा तु दशम्यैकादशी यदि ।

24. दानवेभ्यः प्रीणनार्थं दत्तवान् पाकशासनः ॥

—(p. 160)

दशम्यैकादशी विद्धा गान्धारी तामुपोषिता ।

तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात् तां परिवर्जयेत् ॥

ये कारयन्ति कुर्वन्ति दशम्यैकादशीयुताम् ।

28. आलोक्य तन्मुखं ब्रह्मन् सूर्यदर्शनमाचरेत् ॥

—(p. 161)

एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ।

सोपोष्या च प्रयत्नेन महापुण्यविवर्धनी ॥

—(p. 162)

एकादशीमुपवसेद् द्वादशीमथवा पुनः ।

32. विमिश्रां वापि कुर्वीत न दशम्या युतां क्वचित् ॥

—(p. 164)

एकादशी दिशायुक्ता परतोऽपि न वर्धते ।

- गृहिभिर्यतिभिश्चैव सैवोपोष्या सदा तिथिः ॥
—(p. 165)
- प्रदोषव्यापिनी यत्र त्रिमुहूर्ता दिवा यदि ।
36. तदा नक्तव्रतं कुर्यात् स्वाध्यायस्य निषेधवत् ॥
—(p. 209)
- नरस्य द्विगुणं छाथामतिक्रामेद्यदा रविः ।
तदा सौरं चरेन्नक्तं न नक्तं निशि भोजनम् ॥
—(p. 211)
- अमावस्या तिस्रोऽष्टकास्तिस्रोऽष्टकाः । (?)
—(p. 346)
40. सपिण्डीकरणं कृत्वा कुर्यात् पार्वणवत् सदा ।
प्रतिसंवत्सरं विद्वान् छागलेयोदितो विधिः ॥
—(p. 432)

27. विधानपारिजात

- निक्षिप्यानि स्वदारेषु परिकल्प्यास्विजं तथा ।
प्रवसेत् कार्यवान् विप्रस्तथैव न चिरं वसेत् ॥
—(p. 84)
- चौरुषेण तु सूक्तेन ततो विष्णुं समर्चयेत् ।
4. वैश्वदेवं ततः कुर्याद् बलिकर्म तथैव च ॥
—(p. 278)
- तस्मान्नाराधिते देवे सर्वमाराधितं भवेत् ।
—(p. 279)
- ब्राह्मण्यपि हरं विष्णुं न स्पृशेच्छेय इच्छती ।
सनाथा मृतनाथा वा तस्या नास्तोह निष्कृतिः ॥
—(p. 282)
8. अकुर्वन् देवतापूजां भुञ्जीयाद् ब्राह्मणो यदि ।
ग्राससंख्याल्लोहपिण्डानश्नाति यममन्दिरे ॥
—(p. 303)
- बहिर्ग्रामान्धयजान् सूति पतितं च रजस्वलम् ।
न स्पृशेन्नाभिभाषेत नेक्षेत व्रतवासरे ॥
12. उपवासे तथा श्राद्धे न खादेद् दन्तधावनम् ॥
श्राद्धोपवासदिवसे खादित्वा दन्तधावनम् ।
गायत्र्याः शतसंपूतमम्बु प्राश्य विशुद्ध्यति ॥
—(p. 425)

- कांस्यं मांसं मसूरांश्च चणकान् कोरदूषकान् ।
16. शाकं मधु पराजं च त्यजेदुषवसन् स्त्रियम् ॥
शाकं माषं मसूरांश्च पुनर्भोजनमैधुने ।
द्युतमत्यम्बुपानं च दशम्यां वैष्णवस्त्यजेत् ॥
—(p. 430)
- स्वस्वेष्टदेवतामन्त्रजपं कुर्यात् प्रयत्नतः ।
—(p. 46)
20. यज्ञे यथा षण्डमूकपतितादिविवर्जनात् ।
—(p. 513)

काम्योपवासे प्रकान्ते त्वन्तरा मृतसूतके ।
तत्र काम्यव्रतं कुर्याद् दानार्चनविवर्जितम् ॥
—(p. 657)

- गोयाने गोवधः प्रोक्तो हययाने तु निष्फलम् ।
24. नरयाने तदर्घं स्यात् षड्भ्यां तच्च चतुर्गुणम् ॥
तीर्थानुगमनं षड्भ्यां तपः परमिहोच्यते ।
तदेव कृत्वा यानेन स्नानमात्रफलं लभेत् ॥
—(p. 730-731)
- तीर्थयात्रां प्रकुर्वन्ति दम्भेन कपटेन (च) ये ।
28. तीर्थे मृता न सिद्ध्यन्ति ते नरा नरवर्णिनि ॥
संप्रस्थितस्तीर्थयात्रां ब्राह्मणानवमन्यते ।
नासौ प्रतिनिवर्तेत तदन्तं तस्य जीवितम् ॥
तीर्थं गच्छन् द्विजः सन्ध्यास्तिस्र एकत्र ना (वा) चरेत् ।
32. नास्नातो नाशुचिर्गच्छेत् न भुक्त्वा न च सूतकी ।
—(p. 747-748)

एषु तीर्थेषु यच्छ्राद्धं तत् कोटिगुणमिष्यते ।
यस्मात् तस्मात् प्रयत्नेन तीर्थे श्राद्धं समाचरेत् ।
देशानां तु विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ॥
—(p. 777)

28. तीर्थेन्दुशेखर

कामतोऽकामतो वापि यत् करोमि शुभाशुभम् ।
तत्सर्वं त्वयि सन्यस्तं त्वत्प्रयुक्तः करोम्यहम् ॥
—(p. 52)

29. जयसिंहकल्पद्रुम

तस्मात् कालात्मकं विश्वं स एव परमेश्वरः ॥

—(p. 5)

[नक्तव्रतकालनिरणयः कूर्मपुराणोऽपि]—

नरस्य द्विगुणां छायाभित्तिरामेधदा रविः ।

तदा सौरं चरेन्नक्तं न नक्तं निशि भोजनम् ॥

—(p. 50)

[व्रताधिकारिधर्मनिरणयः कौर्म]—

4. बहिर्ग्रामान्त्यजान् सूतिं पतितं च रजस्वलाम् ।

न स्पृशेन्नाभिभाषेत नक्षेत व्रतवासरे ॥

—(p. 58)

[व्रते सूतकादिनिरणयः साधवीये कौर्म]—

काव्योपवासे प्रक्रान्ते त्वन्तरा मृतसूतके ।

तत्र काम्यव्रतं कुर्याद्दानार्चनविवर्जितम् ॥

—(p. 64; 126)

[कूर्मपुराणोक्तं नागव्रतं मदनरत्ने]—

8. तिथौ युगाह्वयायां तु समुपोष्य यथाविधि ।

शंखपालदिनागानां शेषस्य च महात्मनः ॥

पूजा कार्या पुष्पगन्धक्षीराप्यायनपूर्वकम् ॥

—(p. 212)

[तदुक्तं कूर्मपुराणे]—

कुम्भे शुक्लचतुर्थ्यां तु कुन्दपुष्पैः सदाशिवम् ।

12. सम्पूज्य यो हि नक्ताशी स प्राप्नोति श्रियं नरः ॥

—(p. 215)

[इति कूर्मपुराणोक्तं यमव्रतम्]—

भरण्यां तु चतुर्थ्यां तु शनैश्चरदिने यमम् ।

पूज्यते सप्तजन्मोत्थैर्मुच्यते पातकैर्नरः ॥

—(p. 221)

[षष्ठीतिथिव्रतनिरणयः कौर्म]—

दशसौवर्णिके शृंगे खुराः पञ्चपलान्विताः ॥

16. पञ्चाशत्पलिकं ताग्रं कांस्यं चैतावदेव तु ॥

वस्त्रं तु त्रिगुणं धेन्वा दक्षिणा तु चतुर्गुणा ।

एतैश्चालंकृता धेनुर्घण्टागलविभूषिता ॥

कपिला विप्रमुख्याय दत्ता स्वर्मोक्षदा मता ।

—(p. 254)

[अष्टमीतिथिव्रतनिरणयः कौर्म]—

20. चैत्रे मासि सिताष्टम्यां बुधवारे पुनर्वसौ ।

अशोककुसुमै रुद्रमर्चयित्वा विधानतः ॥

अशोकस्याष्टकलिका मन्त्रेणोक्तेन भक्षयेत् ।

शोकं नैवाप्नुयान्मर्त्यो रूपवानपि जायते ॥

—(p. 288)

[एकादशीतिथिव्रतनिरणयः कौर्मदेवलाद्य तः]—

24. न शंखेन पिबेत्तोयं न खादेत् कूर्मशूकरौ ।

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥

—(p. 399)

[तथा च कूर्मपुराणे]—

एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ।

वानप्रस्थो यतिश्चैव शुक्लमेव सदा गृही ॥

—(p. 402)

[कूर्मपुराणोऽपि]—

28. संक्रान्त्यां कृष्णपक्षे तु रविशुक्रदिने तथा ।

एकादश्यां न कुर्वीत उपवासं च पारणम् ॥

—(p. 402)

[कूर्मपुराणे]—

एकभक्तेन नक्तेन बालवृद्धातुरः क्षिपेत् ।

नातिक्रमेद् द्वादशीं च उपवासव्रतेन च ॥

—(p. 404)

[कूर्मपुराणे]—

32. स ब्रह्महा सुरापः स्यात् कृतघ्नो गुरुतल्पगः ॥

—(p. 405)

[तदुक्तं कूर्मपुराणे]—

एकादशी द्वादशी च रात्रिशेषे त्रयोदशी ।

तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥

—(p. 416)

[कूर्मपञ्चपुराणयोः]—

एकादशी दशाविद्धा दशमी न च वर्धते ।

36. तदोपोष्या द्वादशी स्यात् त्रयोदश्यां च पारणम् ॥

—(p. 418)

[कूर्मपुराणवचनैः]—

एकादशी यदा विद्धा द्वादशी च क्षयं गता ।
क्षीणा सा द्वादशी ज्ञेया नक्तं तत्र विधीयते ॥

—(p. 418)

[कूर्मपुराणात्]—

उदयात् प्राग् दशम्यास्तु शेषः संयोग उच्यते ।

—(p. 420)

[अतएवोक्तं कूर्मपुराणे]—

40. एकादशीमुपवसेद् द्वादशीमथवा पुनः ।

विमिश्रां वापि कुर्वीत न दशम्या युतां क्वचित् ॥

—(p. 422)

[कूर्मपुराणे]—

कांस्यं मांसं मसूरं च चणकान् कोरदूषकान्

शाकं मधु पराङ्गं च त्यजेदुपवसन् स्त्रियम् ॥

—(pp. 424-425)

[त्रयोदशीव्रततिथिनिर्णयः कूर्मपुराणोक्ता मदनपूजा तदुक्तं मदन-
रत्ने]—

44. मधौ शुक्लत्रयोदश्यां मदनं चन्दनात्मकम् ।

कृत्वा सम्पूज्य यत्नेन बीजयेद् व्यजनेन च ॥

तत्र सम्पूजितः कामः पुत्रपौत्रसमृद्धिदः ॥

—(p. 567)

[कूर्मपुराणोक्तं प्रदोषव्रतं हेमाद्रौ]—

त्रयोदश्यां तथा रात्रौ सोपवासस्त्रिलोचनम् ।

48. दृष्ट्वा तु प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥

—(p. 586)

[पूर्णिमातिथिव्रतनिर्णयः कूर्मपुराणे]—

दशसौवर्णिके शृङ्गे खुराः पञ्चपलान्विताः ।

पञ्चाशत्पलिकं ताम्रं कांस्यं वै तावदेव च ॥

वस्त्रं तु त्रिगुणं धेन्वा दक्षिणा च चतुर्गुणा ।

52. एतैरलंकृतां धेनुं घण्टाभरणधूषिताम् ॥

कपिलां विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ।

द्विगुणोपस्करोपेता महती परिकीर्तिता ॥

दत्ता सा विप्रमुख्याय स्वर्गमोक्षफलप्रदा ।

56. सप्तजन्मकृतात् पापान्मुच्यते दशसंयुतः ॥

यान् यान् प्रार्थयते कामांस्तांस्तानाप्नोति मानवः ।

अन्ते स्वर्गापवर्गौ च फलमाप्नोत्यसंशयम् ॥

—(pp. 762-763)

[कूर्मपुराणे]

तिलपूर्णं ताम्रपात्रं सहिरण्यं द्विजातये ।

60. प्रातर्दत्त्वा तु विधिवद् दुःस्वप्नं प्रतिहन्ति सः ।

तिलपात्रं त्रिधा प्रोक्तं कनिष्ठोत्तममध्यमम् ॥

ताम्रपात्रं दशपलं जघन्यं परिकीर्तितम् ।

द्विगुणं मध्यमं प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमं स्मृतम् ॥

64. स्वर्णमेकं जघन्यं तु द्विगुणं मध्यमे क्षिपेत् ॥

त्रिगुणं चोत्तमं तद्वत् सुवर्णं परिकीर्तितम् ॥

सुवर्णं दक्षिणां दत्त्वा सर्वपापक्षयो भवेत् ।

तिलाः पाषहरा नित्यं विष्णुर्देहसमुद्भवाः ।

68. तिलदानेन सर्वं मे पापं नाशय केशव ॥

और्णपट्टमनुध्येयं स्वर्णबीजं तव प्रभो ।

दत्तं गृहाण देवेश पापं संहर सत्वरम् ॥

—(p. 767-768)

[एकादशीव्रततिथिनिर्णयः कूर्मपुराणे वैशाखशुक्लपक्षे मोहिन्ये-
कादशीमाहात्म्यम्]—

युधिष्ठिर उवाच

वैशाखशुक्लपक्षे तु किनामैकादशी भवेत् ।

72. किं फलं को विधिस्तस्याः कथयस्व जनार्दन ॥

श्रीकृष्ण उवाच

कथयामि कथामेतां शृणु त्वं ब्रह्मनन्दन ।

वसिष्ठो यामकथयत्पुरा रामाय पृच्छते ॥

राम उवाच

भगवच्छ्रोतुमिच्छामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् ।

76. सर्वपापक्षयकरं सर्वदुःखनिकृन्तनम् ॥

मया दुःखानि भुक्तानि सीताविरहजानि वै ।

ततोऽहं भयभीतोऽस्मि पृच्छामि त्वां महामुने ॥

वसिष्ठ उवाच

साधु पृष्टं त्वया राम तवैवा नैष्ठिकी मतिः ।

80. त्वन्नामग्रहणेनैव पूतो भवति मानवः ॥

- तथापि कथयिष्यामि लोकानां हितकाश्यया ।
षवित्रं पावनानां च व्रतानामुत्तमं व्रतम् ॥
वैशाखस्य सिते पक्षे द्वादशी राम या भवेत् ।
84. मोहिनी नाम सा प्रोक्ता सर्वपापहरा परा ॥
मोहजालात्प्रमुच्येत पातकानां समूहतः ।
अस्या व्रतप्रभावेण सत्यं सत्यं वदाम्यहन् ॥
अतः कारणतो वापि कर्तव्यैषा भवादृशैः ।
88. पातकानां क्षयकरी महादुःखविनाशिनी ॥
शृणुष्वैकमना राम कथां पापहरां पराम् ।
अस्याः श्रवणमात्रेण महापापं प्रणश्यति ॥
सरस्वत्यास्तटे रम्ये पुरी भद्रवती शुभा ।
92. द्युतिमान् नाम नृपतिस्तत्र राज्यं करोति वै ॥
सोमवंशोद्भवो राम धृतिमान् सत्यसंगरः ॥
तत्र वैश्यो निवसति धनधान्यसमृद्धिमान् ।
धनमाल इति ख्यातः पुण्यकर्मप्रवर्तकः ॥
96. प्रपासन्नाद्यायतनतडागारामकारकः ।
विष्णुभक्तिपरः शान्तस्तस्यासन् पञ्चपुत्रकाः ॥
सुमनाः सुद्युमांश्चैव मेधावी कृष्णती (?) तथा ।
पञ्चमो घृष्टबुद्धिश्च महापापरतः सदा ॥
100. वारस्त्रीसङ्गनिरतो विष्टगोष्ठीविशारदः ।
द्युतादिव्यसनासक्तः परस्त्रीरतिलालसः ॥
न देवानतिथीन् वृद्धान् पितृंश्चैव द्विजानपि ।
संमानयति नास्तिक्यात् सदा दुःसंगलालसः ॥
104. अन्यायकर्ता दुष्टात्मा पितुर्द्रव्यक्षयंकरः ।
अभक्ष्यभक्षकः पापः सुरापानरतः सदा ॥
वेश्याकण्ठक्षिप्तबाहुर्भ्रमति स्म चतुष्पथे ।
पित्रा निष्कासितो गेहात् परित्यक्तः स बान्धवैः ।
108. स्वदेहभूषणान्येवं क्षयं नीतानि तेन वै ।
गणिकामिः परित्यक्तो निन्दितश्च धनक्षयात् ॥
ततश्चिन्तापरो जातो वस्त्रहीनः क्षुधादितः ।
किं करोमि क्व गच्छामि केनोपायेन जीव्यते ।
112. तस्करत्वं समारब्धं तत्रैव नगरे पुनः ॥

- गृहीतो राजपुरुषैर्मुक्तश्च पितृगौरवात् ।
पुनर्बद्धः पुनर्मुक्तः पुनर्बद्धः ससम्भ्रमैः ॥
दुष्टबुद्धिर्दुराचारो निबध्य निगडैर्दण्डम् ।
116. कसाघातैस्ताडितश्च पीडितश्च पुनः पुनः ॥
न स्थातव्यं हि मन्दात्मस्त्वया महेशगोचरे ।
एवमुक्त्वा ततो राज्ञा मोचितो दृढबन्धनात् ॥
निर्जगाम भयात्तस्य गतोऽसौ गहनं वनम् ।
120. क्षुत्तृषापीडितश्चायमितश्चेतश्च धावति ॥
सिंहवन्निजघानासौ मृगशूकरचित्तलान् ।
आमिषाहारनिरतो वने तिष्ठति सर्वदा ॥
करे शरासनं कृत्वा निषङ्गं मुष्टिसंगतम् ।
124. अरण्यचारिणो हन्ति पक्षिणश्च चतुष्पदान् ॥
चकोरांश्च मयूरांश्च कङ्कांस्तित्तिरिमूषकान् ।
एतानन्यान् हन्ति नित्यं घृष्टधीर्निर्गवान् नरान् ॥
पूर्वजन्मकृतैः पापैर्निमग्नः पापकर्ममे ।
128. दुःखशोकसमाविष्टश्चिन्तयन् सोप्यहर्निशम् ॥
कौण्डिन्यस्याश्रमपदं प्राप्तः पुण्यागमे क्वचित् ।
माधवे मासि जाह्नव्यां कृतस्नानं तपोधनम् ॥
आससाद् घृष्टबुद्धिः शोकभारेण पीडितः ।
132. तद्वस्त्रविन्दुस्पर्शेन स पापात्मा गताशुभः ॥
कौण्डिन्यस्याग्रतः स्थित्वा प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।

घृष्टबुद्धिरुवाच

प्रायश्चित्तं ब्रूहि ब्रह्मन् विना वित्तेन यद् भवेत् ।
आजन्मकृतपापस्य नास्ति वित्तं ममाधुना ॥

ऋषिरुवाच

136. शृणुष्वैकमना भूत्वा येन पापक्षयस्तव ।
वैशाखस्य सिते पक्षे मोहिनी नाम नामतः ॥
एकादशी व्रतं तस्यां कुरु मद्वाक्यनोदितः ।
मेरुतुल्यानि पापानि क्षयं नयति देहिनाम् ॥
140. बहुजन्मार्जितान्येषा मोहिनी समुपोषिता ।
इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं घृष्टबुद्धिः प्रसन्नहृत् ॥

व्रतं चकार विधिवत् कौण्डिन्यस्योपदेशतः ।

कृते व्रते नृपश्रेष्ठ हतपापो बभूव सः ॥

144. दिव्यदेहस्ततो भूत्वा गरुडोपरिसंस्थितः

जगाम वैष्णवं लोकं सर्वोपद्रववर्जितम् ॥

इतीदृशं रामचन्द्र उत्तमं मोहिनीव्रतम् ।

नातः परतरं किञ्चित् त्रैलोक्ये सचराचरे ॥

148. यज्ञादितीर्थदानानि कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।

पठनाच्छ्रवणाद्वाजन् गोसहस्रफलं लभेत् ॥

इति श्रीकूर्मपुराणे मोहिन्याख्यवैशाखशुक्लैकादशी माहात्म्यम् ॥

--(pp. 448-450)

[This same मोहिन्यैकादशीव्रत occurs also in the *Vrata-rāja* of Śrī Viśvanātha Śarmā of Kāśī (A. D. 1736), pub. by Venkateśvara-Press, Bombay, Sāmvat 2020, A.D. 1963; pp. 556-557. It contains the following variants :—

—L73. धर्मनन्दन (→ब्रह्मनन्दन). —L87. अतस्तु कारणाद् राम (→अतः कारणातो वापि). —L89. पुण्यप्रदो शुभाम् (→पापहरां पराम्). L98. द्युतिमान् (→सुद्युमान्); सुकृती (→कृष्णती?). —L102. पितृश्चाचैद् (→पितृश्चैव). —L103. ○. —L106. भ्रमद्दृष्टिस्. (→भ्रमति स्म). —L114 पुनर्मुक्तः स वै भटैः. (→पुनर्बद्धः ससंभ्रमैः). —L115. धृष्टबुद्धिर् (→दुष्टबुद्धिर्) —L123. शरासने शरं कृत्वा (→करे शरासनं कृत्वा); पृष्ठ (→मुष्टि-) —L126. धृष्टबुद्धिः स निर्धृष्टः (→धृष्टधीर्निर्धृष्टान् तरान्) —L129. कौण्डिन्यस्याश्रमं प्राप्तः कस्माच्चित् पुण्यगौरवात्. L132. गतपाप्मा हताशुभः (→स पापात्मा गताशुभः). —L141. इति वाक्यं मुनेः श्रुत्वा (→इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं). —L146. तमोमोहनिवृत्तनम् (→उत्तमं मोहिनीव्रतम्)]

30. पुरुषार्थचिन्तामणि

प्रदोषव्यापिनी यत्र त्रिमुहूर्ता यदा दिवा ।

तदा नक्तव्रतं कुर्यात् स्वाध्यायस्य निषेधवत् ॥

—(p. 58)

नरस्य द्विगुणं छायामतिक्रामेवदा रविः ।

4. तदा सौरं चरेन्नक्तं न नक्तं निशि भोजनम् ॥

—(p. 59)

माघशुक्लचतुर्थ्यां तु कुन्दपुष्पैः सदा शिवम् ।

सम्पूज्य यो हि नवताशीं संप्राप्नोति श्रियं नरः ॥

—(p. 120)

सम्पूर्णैकादशी यत्र प्रभाते पुनरेव सा ।

8. उत्तरां तु यतिः कुर्यात् पूर्वाशुषवसेद् गृही ॥

—(pp. 209, 231)

द्वौ तिथ्यान्तावेकवारं यस्मिन् स स्याद्दिनक्षयः ।

तस्मिन् स्नानं जपो होमो नोपवासो गृहाश्रमे ॥

—(p. 244)

बहिर्ग्रामान्यजान् सूतिं पतितं च रजस्वलाम् ।

12. न स्पृशेन्नाभिमाषेत नेक्षेत व्रतवासरे ॥

—(p. 259)

एकादश्यामुषोष्यैवं द्वादश्यां पारणं स्मृतम् ।

त्रयोदश्यां न तत् कुर्याद् द्वादशद्वादशीक्षयात् ॥

—(p. 265)

कलाद्वयं त्रयं वापि द्वादशीं न त्वतिक्रमेत् ।

16. अतिक्रान्ता द्वादशी तु हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥

—(p. 265)

31. आचारभूषण

ब्रह्मामुरारिस्त्रिपुरान्तकारि-

भानुः शशी भूमि सुतो बुधश्च ।

गुरुश्च शुक्रः शनिराहुकेतवः,

4. कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥

भृगुर्वसिष्ठः क्रतुरङ्गिराश्च,

मनुः पुलस्त्यः पुलहश्च गौतमः ।

रैभ्यो मरीच्यश्च्यवनश्च दक्षः,

8. सनत्कुमारः सनकः सनन्दनः ॥

सनातनोऽप्यासुरिषिङ्गलौ च,

सप्तस्वराः सप्तरसातलानि ।

सप्तार्जवा सप्तकुलाचलाश्च,

12. सप्तर्षयो द्वीपवनानि सप्त ॥

—(p. 10)

- भूरादि कृत्वा भुवनानि सप्त,
पृथ्वी सगन्धा सरसास्तथापः ।
स्पर्शी च वायुर्ज्वलितं च तेजः,
16. नभः सशब्दं महता सहैव ॥
इत्थं प्रभाते परमं पवित्रं,
पठेत् स्मरेद्वा शृणुयाच्च तद्वत् ।
दुःस्वप्ननाशस्त्विह सुप्रभातम्,
20. भवेच्च नित्यं भगवत्प्रसादात् ॥
—(p. 11). [cf. Vām.-P. 14. 23-28; see also
the Introduction to Appendix 1, p. 689]

- स्नानं सन्ध्यां ततो होमं गृहस्थोक्तेन वर्त्मना ।
कृत्वा सूर्यं गणपतिं लक्ष्मीमीशं तथा हरिम् ॥
पौरुषेण तु सूक्तेन नित्यमर्चा समारमेत् ।
—(p. 202)
24. नाराधयति यः सायं देवदेवोत्तमं शिवम् ।
स पिशाचो भवेच्चैव नात्र कार्या विचारणा ॥
—(p. 325)
इन्दौ वृद्धिक्षयं प्राप्ते ब्रह्मयज्ञं न कारयेत् ।
न जपेद् वैदिकं मन्त्रं गायत्र्यष्टोत्तरं शतम् ॥
—(p. 399)

Index of common verses ascribed to the Kūrma-Purāna and quoted in more than one Nibandha-works or in more than one places in a Nibandha-work.

(अनेकनिबन्धग्रन्थेषु दृष्टाः कूर्मपुराणस्थत्वेन निर्दिष्टाः समानाः श्लोकपङ्क्तयः)

- अतिक्रान्ता द्वादशी तु—चतु. चि. L 165; पु. चि. L 16.
अन्ते स्वर्गापवर्गौ च—चतु. चि. L 12; ज. क. द्रु. L 58
आर्षक्रमेण सर्वे तु—व. कौ. L 13; श्रा. कौ. L 8
आहिताग्नौ द्विजे दत्त्वा—चतु. चि. L 54; दा. म. L 11
उत्तरां तु यतिः कुर्यात्—चतु. चि. L 132; स्मृ. त. (भाग
१) L 4; पु. चि. L 8
उदयात् प्राग् दशम्यास्तु—का. वि. L 13; स्मृ. त. L 9;
का. त. वि. १ L 21; ज. क. द्रु. L 39
उपरिष्ठात् प्रवेशस्तु—का. वि. L 14; स्मृ. त. L 10; का.
त. वि. L 22
उपवासं न कुर्वीत—का. मा. L 16; स्मृ. सु. L 10
उपवासः कृतस्तस्यां—स्मृ. च. L 14; चतु. चि. L 146
उपोष्या द्वादशी तत्र—का. वि. L 12; चतु. चि. L 159;
स्मृ. त. L 8
एकभक्तेन नक्तेन—चतु. चि. L 60, L 122; का. मा.
L 21; का. त. वि. L 3; ज. क. द्रु. L 30

- एकादशी दशाविद्धा—चतु. चि. L 156, ज. क. द्रु. L 35
एकादशी द्वादशी च—स्मृ. च. L 12; चतु. चि. L 144;
का. मा. L 15; स्मृ. सु. L 9;
का. त. वि. L 29; ज. क. द्रु. L 33
एकादशीमुपवसेत्—स्मृ. त. (भाग १) L 5; का. त. वि.
L 17
एकादशीमुपवसेद्—का. त. वि. L 31; ज. क. द्रु. L 40
एकादश्यां न कुर्वीत—अपरार्क. L 2, का. मा. L 20; ज.
क. द्रु. L 29
एकादश्यां न भुञ्जीत—का. मा. L 12, L 17; का. सा. L
14, L 15; स्मृ. सु. L 6, L 13,
L 18; स. म. L 2, L 3; नि. सि.
L 6; ज. क. द्रु. L 25, L 26
एकादश्यामुपोष्यैव—चतु. चि. L 162; पु. चि. L 13
एतैरलकृतां धेनुं—चतु. चि. L 6; ज. क. द्रु. L 52
एष साधारणो धर्मः—चतु. चि. L 104; आ. र. L 2

कनकं स्यात् सुवर्णेन—चतु. चि. L 18; दा. म. L 4
 कनकाश्चतिला नागा—चतु. चि. L 119; स्मृ. त. L 30;
 दा. म. L 1
 कन्या च कपिला धेनुः—चतु. चि. L 16, L 120; स्मृ. त.
 L 31; दा. म. L 2
 कपिलां विप्रमुख्याय—चतु. चि. L 7; ज. क. द्रु. L 19,
 L 53
 कलाद्वयं त्रयं वापि—चतु. चि. L 164; पु. चि. L 15
 कांस्यं मांसं मसूरं च—अपरार्क. L 7; स्मृ. च. L 1; चतु.
 चि. L 58, L 127, L 129;
 स. म. L 5; का. त. वि. (१)
 L 11; ज. क. द्रु. L 42
 कांस्यं मांसं मसूरांश्च—का. मा. L 23; का. सा. L 1;
 नि. सि. L 8; वि. पा. L 15
 काम्योपवासे प्रकान्ते—का. मा. L 25; स्मृ. सु. L 20;
 नि. सि. L 3; वि. पा. L 21,
 ज. क. द्रु. L 6
 कुर्यादलाभे संयुक्तां—का. वि. L 11; स्मृ. त. L 7; का.
 त. वि. L 19
 कृत्वा षण्माससंसर्गं—चतु. चि. (प्रा.) L 96; स्मृ. सु.
 L 28
 गोचर्ममात्रं भूखण्डं—चतु. चि. L 13; दा. म. L 25
 गोयाने गोवधः प्रोक्तो—त्रि. से. सा. L 1; वि. पा. L 23
 तत्र काम्यव्रतं कुर्यात्—का. मा. L 26; स्मृ. सु. L 21;
 नि. सि. L 4; वि. पा. L 22, ज. क.
 द्रु. L 7
 तदा नक्तव्रतं कुर्यात्—का. मा. L 2; स्मृ. सु. L 2; का.
 त. वि. L 36; पु. चि. L 2
 तदा सौरं चरेन्नक्तं—का. त. वि. (१) L 38; ज. क. द्रु.
 L 3; पु. चि. L 4
 तद्दोषपरिहारार्थं—चतु. चि. (प्रा.) L 189, L 237,
 L 542
 तमालं शतकन्दं च—चतु. चि. L 76; नि. सि. L 13
 तस्मात् कालात्मकं विध्यं—चतु. चि. L 118; ज. क. द्रु. L 1
 तस्माच्छुद्धः स्वकं कर्म—व. कौ. L 14; श्रा. कौ. L 9
 तस्मादेतद् विशुद्धचर्थं—चतु. चि. (प्रा.) L 258, L 388;
 स्मृ. सु. L 39
 तस्मिन् स्नानं जपो होमो—अपरार्क. L 4; चतु. चि.
 L 126; पु. चि. L 10

तस्याः पुत्रशतं नष्टं—का. वि. L 8; चतु. चि. L 155;
 का. त. वि. L 26
 तस्यैव निष्कृतिरियं—चतु. चि. (प्रा.) L 210, L 671
 तामेवोपवसेत् कामं—अपरार्क. L 6; स्मृ. च. L 6; चतु.
 चि. L 136; का. मा. L 14; स्मृ.
 सु. L 8; का. त. वि. L 14
 ताम्रपात्रं दशपलं—चतु. चि. L 35; दा. म. L 15;
 ज. क. द्रु. L 62
 तिलपात्रं त्रिधा प्रोक्तं—चतु. चि. L 34; दा. म. L 14;
 ज. क. द्रु. L 61
 तिलपूर्णं ताम्रपात्रं—चतु. चि. L 32; दा. म. L 12;
 ज. क. द्रु. L 59
 तीर्थयात्रावृषोत्सर्गं—श्रा. कौ. L 16, L 24
 त्रिगुणं चोत्तमे तद्वत्—चतु. चि. L 38; दा. म. L 18
 त्रयोदश्यां न तत्कुर्यात्—स्मृ. च. L 16; चतु. चि. L 163
 दद्याद् वित्तानुसारेण—चतु. चि. L 22; दा. म. L 7
 दशमीशेषसंयुक्तां—का. वि. L 5; L 7 चतु. चि.
 L 138, L 152, का. त. वि. L 16
 दश सौवर्णिके शृङ्गे—चतु. चि. L 3; ज. क. द्रु. L 15,
 L 49
 दिनक्षये तु सम्प्राप्ते—चतु. चि. L 137; का. त. वि. L 15
 द्रोणैकं वाससाञ्जनं—चतु. चि. L 27; दा. म. L 10
 द्वादश्यामुपवासोऽत्र—स्मृ. च. L 9; चतु. चि. L 143
 द्विगुणं मध्यमं प्रोक्तं—दा. म. L 16; ज. क. द्रु. L 63
 द्विगुणोपकरोपेता—चतु. चि. L 8; ज. क. द्रु. L 54
 द्विष्टुगेकादशी यत्र—अपरार्क. L 5; स्मृ. च. L 5; चतु.
 चि. L 135; का. मा. L 13; स्मृ. सु.
 L 7, L 11
 द्वौ तिथ्यन्तावेकवारं—का. वि. L 15; अपरार्क. L 3;
 स्मृ. त. L 13; पु. चि. L 9
 नन्दा विद्धा तु या पूर्णा—का. मा. L 7; का. त. वि. L 1
 न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं—का. सा. L 10; स्मृ. सु. L 4
 नरयाने तदर्थं स्यात्—त्रि. से. सा. L 2; वि. पा. L 24
 नरस्य द्विगुणां ह्यायां—नि. प्र. L 3; का. त. वि. L 37;
 पु. चि. L 3
 न शंखेन पिबेत्तोयं—नि. सि. L 5; ज. क. द्रु. L 24
 न स्पृशेन्नाभिभाषेत—का. सा. L 4; नि. सि. L 2;
 का. त. वि. L 10; वि. पा. L 11;
 ज. क. द्रु. L 5; पु. चि. L 12

जातिक्रमेत् द्वादशीं च—चतु. चि. L 123; ज. क. द्रु. L 31;

नित्यमभ्युदयात् पूर्व—चतु. चि. L 103; आ. र. L 1

नैवेद्यं शिरसा नत्वा—आ. र. L 11; वी. मि. L 8

पराकं मासं संसर्गे—चतु. चि. (प्रा.) L 95; स्मृ. सु. L 27

पूजा कार्या पुष्पगन्ध°—का. मा. L 5; ज. क. द्रु. L 10

पौरुषेण तु सूक्तेन—स्मृ. त. L 18; वि. पा. L 3;

आ. भृ. L 23

प्रदोषव्यापिनी यत्र—का. मा. L 1; स्मृ. सु. L 1;

पु. चि. L 1

प्रातर्दत्त्वा तु विधिवद्—दा. म. L 13; ज. क. द्रु. L 60

बहिर्प्रामान्यजान् सूति—नि. सि. L 1; का. त. वि. L 9;

वि. पा. L 10; ज. क. द्रु. L 4;

पु. चि. L 11

भृगुणा नष्टचन्द्रा च—का. मा. L 8; का. त. वि. L 2

महागुरुनिपाते तु—श्रा. कौ. L 20; शु. कौ. L 10

मृत्वा नरकमासाद्य—चतु. चि. (प्रा.) L 257; स्मृ. सु. L 38

यजेत वाऽश्वमेधेन—चतु. चि. L 170; नि. सि. L 16

यदीच्छेद् विष्णुसायुज्यं—का. मा. L 11; का. सा. L 13;

स्मृ. सु. L 5; स. म. L 1;

नि. सि. L 7; का. त. वि. L 5

यस्योच्छिष्टं हि वाञ्छन्ति—आ. र. L 12; वी. मि. L 9

वनस्थयतिधर्मोऽयं—स्मृ. सु. L 19; स. म. L 4

वस्त्रं तु त्रिगुणं धेन्वा—चतु. चि. L 5; ज. क. द्रु. L 17,

L 51

वानप्रस्थो यतिश्चैव—का. मा. L 18; का. सा. L 16;

ज. क. द्रु. L 27

विक्रयित्वात्मभरणं—चतु. चि. (प्रा.) L 256; स्मृ. सु.

L 37

वित्तानुसारात्तत्रापि—चतु. चि. L 41; दा. म. L 21

वित्तानुसारात् सर्वैश्च—चतु. चि. L 47; दा. म. L 23

विदेशगमनञ्चैव—श्रा. कौ. L 18; शु. कौ. L 9

विमिश्रां वापि कुर्वीत—का. वि. L 10; का. त. वि. L 18,

L 32; ज. क. द्रु. L 41

वैशाखस्य सिते पक्षे—ज. क. द्रु. L 83, L 137

वैश्वदेवं ततः कुर्यात्—स्मृ. त. L 19; आ. र. L 15; वि.

पा. L 4

शंखपालादिनामानां—का. मा. L 4; ज. क. द्रु. L 9

शक्तितः सर्ववित्तेन—चतु. चि. L 49; दा. म. L 27

शकैः पंचपलै रौप्यैः—चतु. चि. L 23; दा. म. L 8

शाकं मधु पराजं च—अपरार्क. L 8; स्मृ. च. L 2; चतु.

चि. L 59, L 128; का. मा. L 24;

का. सा. L 2; स. म. L 6; नि. सि.

L 9; का. त. वि. L 12; वि. पा. L

16; ज. क. द्रु. L 43

संक्रान्त्यां कृष्णपक्षे च—अपरार्क. L 1; का. मा. L 19;

ज. क. द्रु. L 28

स गत्वा नरकं घोरं—चतु. चि. (प्रा.) L 324, L 326

सदक्षिणं च विप्राय—चतु. चि. L 48; दा. म. L 24

सदक्षिणं सवस्त्रं च—चतु. चि. L 24; दा. म. L 9

सम्पूज्य यो हि नक्ताशी—ज. क. द्रु. L 12; पु. चि. L 6

सम्पूर्णैकादशी यत्र—चतु. चि. L 131; पु. चि. L 7

सिद्धाद्याश्च हरेस्तस्य—आ. र. L 13; वी. मि. L 10

सुवर्णं दक्षिणां दत्त्वा—चतु. चि. L 39; दा. म. L 19;

ज. क. द्रु. L 66

सेतुवृक्षजलादीनां—श्रा. कौ. L 15; L 23

स्त्रीभिः शूद्रैश्च कर्तव्यं—चतु. चि. L 105; आ. र. L 3

स्वर्णमेकं जघन्यं तु—चतु. चि. L 37; ज. क. द्रु. L 64

हिगुजीरकवस्तूनि—चतु. चि. (प्रा.) L 253; स्मृ. सु. L 35

APPENDIX II

(परिशिष्टम् २)

SUBJECT-CONCORDANCE OF THE KŪRMA-PURĀṆA WITH THE OTHER PURĀṆAS AND THE EPICS

कूर्मपुराणस्य विषयैः सह अन्यपुराणानां रामायणमहाभारतयोश्च समानविषयाणां संवादः

Several topics of the Kūrma-Purāṇa have their parallel topics in some of the other Purāṇas and the Epics. These parallel topics have similar contents and sometimes a number of parallel śloka too. Such similarities of the topics, contents and the śloka also help sometimes in reconstructing the text of the Kūrma-Purāṇa. A few such cases have been noted in the critical notes on the constituted text of the Kūrma-Purāṇa.

The topics are given here in the order of the Adhyāyas of the Kūrma-Purāṇa. The other Purāṇas containing the parallel topics are referred to below that in the alphabetical order. And then the Epics and the Harivaṃśa are referred to.

[कूर्मपुराणस्य कतिचिद् विषया अन्येषु पुराणेषु महाभारतरामायणादिषु चोपलभ्यन्ते । अत एषां समानविषयाणां संवादोऽत्र प्रदीयते । कुत्रचित् स्थलेषु समानविषयेषु मध्ये समानपाठा अपि प्राप्यन्ते । कूर्मपुराणस्य पाठनिर्धारणे क्वचित् संवादोऽयं सहायकोऽभूत् । कूर्मपुराणपाठस्य समीक्षात्मकटिप्पणीषु केषुचित् स्थलेषु एतत् साहाय्यं निर्दिष्टम् ।

अत्र विषयाः कूर्मपुराणस्य अध्यायक्रमेण प्रदत्ताः । तदधः पुराणानां नामनिर्देशाः स्थलनिर्देशसहिता अकारादिक्रमेण कृताः । तदधश्च रामायणमहाभारतहरिवंशानां निर्देशो वर्तते ।]

Scheme of Reference

1. The reference figures for the main divisions, adhyāyas and the śloka are given in Devanāgarī numerals. But in the case of the भविष्यपुराण, शिवपुराण, and the स्कन्दपुराण the reference-figures for the subdivisions (other than the adhyāyas) are given in the International forms of the numerals.

2. The number of a śloka referred to is printed in smaller type.

3. In the case of the अग्निपुराण, ब्रह्मपुराण, मत्स्यपुराण, मार्कण्डेयपुराण, वराहपुराण and वामनपुराण there are two reference numerals, the first denotes the number of the adhyāya and the second the number of the śloka referred to.

4. In the case of the कूर्मपुराण, गरुडपुराण, नारदीयपुराण, लिङ्गपुराण and वायुपुराण (Venkt. edn.) there are three reference numerals, of which the first (1 or 2) denotes the पूर्वखण्ड, पूर्वभाग, पूर्वार्द्ध (१) or the उत्तरखण्ड, उत्तरभाग, उत्तरार्द्ध (२) as the case may be, the second and the third reference-numerals respectively denote the number of the adhyāya and of the śloka referred to.

5. In the case of the ब्रह्माण्डपुराण (Venkt. edn.) there are three reference-numerals, of which the first (1, 2, or 3) denotes its पूर्वभाग (consisting of the प्रक्रियापाद and the अनुषङ्गपाद) (१), or मध्यभाग (= उपोद्घातपाद) (२), or the उत्तरभाग (= उपसंहारपाद) (३)

कूर्मपुराण

as the case may be; the second and the third reference-figures denote the numbers of the adhyāya and the śloka as usual.

6. In the case of the देवीभागवतपुराण (division—12 Skandhas), भागवतपुराण (d.-12 Skandhas), विष्णुपुराण (d.-6 Aṁśas) and विष्णुधर्मोत्तरपुराण (d.-3 Khaṇḍas) there are three reference numerals, the first denotes the number of Skandha, Aṁśa or Khaṇḍa as the case may be, the second and the third numerals denote the number of the adhyāya and the śloka as usual.

7. In the case of the पद्मपुराण, ब्रह्मवैवर्तपुराण, भविष्यपुराण, शिवपुराण, स्कन्दपुराण, हरिवंश, महाभारत and रामायण, which give their main sub-divisions by name, the first reference-figure is for the serial number of the main division (viz. Khaṇḍa, Parva, Saṁhitā or Kāṇḍa) of these works; the second and the third numerals denote the number of the adhyāya and the śloka as usual.

If a main division has also certain *sub-divisions* other than the adhyāyas, then the serial number of a sub-division is given in the International form of the numerals within the square brackets [ ] just after the Devanāgarī reference-numeral of the main division.

स्थलनिर्देशपद्धतिः

1. ग्रन्थानां मुख्यविभागाः (खण्ड-काण्डादयः), अध्यायाः, श्लोकाश्च देवनागराङ्केषु निर्दिष्टाः सन्ति । परन्तु भविष्य-शिव-स्कन्दपुराणानां मुख्यविभागानामध्यायेतरोपविभागा अन्तरराष्ट्रियाङ्केषु निर्दिष्टाः ।
2. निर्दिश्यमानश्लोकसंख्या लघुतरदाइपे मुद्रिता ।
3. अग्निपुराण-ब्रह्मपुराण-मत्स्यपुराण-मार्कण्डेयपुराण-बराहपुराण-वामनपुराणानां निर्देशस्थले द्वौ निर्देशाङ्कौ स्तः, प्रथमेन अध्यायो निर्दिश्यते, द्वितीयेन श्लोकः ।
4. कूर्मपुराण-गरुडपुराण-नारदीयपुराण-लिङ्गपुराण-वायुपुराणानां निर्देशे त्रयो निर्देशाङ्काः सन्ति, प्रथमेन (१ अथवा २ अङ्केन) एषां पूर्वखण्डः, पूर्वभागः, पूर्वार्द्धः (१), अथवा उत्तरखण्डः, उत्तरभागः, उत्तरार्द्धौ (२) निर्दिष्टः, द्वितीयतृतीयौ निर्देशाङ्कौ यथाक्रमम् अध्यायं श्लोकं च निर्दिशतः ।
5. ब्रह्माण्डपुराण (वेङ्कट- सं०) विषये त्रयो निर्देशाङ्काः सन्ति, येषां मध्ये प्रथमोऽङ्कः (१, २ अथवा ३) अस्य पुराणस्य क्रमशः पूर्वभागं (प्रक्रियाऽनुषङ्गपादान्वितं) (१), मध्यभागं (उपोद्घातपादान्वितं) (२); उत्तरभागं (उप-संहारपादान्वितं) (३) वा निर्दिशति । द्वितीयतृतीयाङ्कौ च क्रमशोऽध्यायं श्लोकं च निर्दिशतः ।
6. देवीभागवतपुराण-भागवतपुराण-विष्णुपुराण-विष्णुधर्मोत्तरपुराणानां च विषयेऽपि त्रय एव निर्देशाङ्काः सन्ति, प्रथमो निर्देशाङ्को यथावकाशं स्कन्ध-अंश-खण्डानां क्रमसंख्यां निर्दिशति, द्वितीयतृतीयौ चाङ्कौ अध्यायश्लोकौ क्रमशो निर्दिशतः ।
7. पद्म-ब्रह्मवैवर्त-भविष्य-शिव-स्कन्दपुराणानां हरिवंश-महाभारत-रामायणानां च विषये प्रथमो निर्देशाङ्को मुख्यविभागं (खण्डं, संहिता, पर्व, काण्डं वा)-क्रमसंख्यां निर्दिशति, द्वितीयतृतीयाङ्कौ च यथापूर्वं क्रमशः अध्यायं श्लोकं च निर्दिशतः ।

परन्तु यदि मुख्यविभागस्य अध्यायेतरा उपविभागा अपि वर्तन्ते, यथा भविष्य-शिव-स्कन्दपुराणेषु, तदा उपविभागस्य क्रमसंख्याया निर्देशो अन्तरराष्ट्रियाङ्केन मुख्यविभागनिर्देशानन्तरमेव एतादृशे [ ] कोष्ठे क्रियते ।

Abbreviations and Reference-Details

(प्रयुक्तसंकेतव्याख्या निर्देश-विवरणं च)

अग्नि = अग्निपुराणम्; Published by (Pub.)
आनन्दाश्रम, पूना 1957. [Ref. अध्याय.
श्लोक].

कूर्म. = कूर्मपुराणम्; पाठसमीक्षात्मकसंस्करणम् (Cri-
tical-Edition). Pub. सर्वभारतीयकाशि-
राजन्यास, रामनगर, वाराणसी. 1971. [Ref.
विभाग (१. पूर्वविभाग, २. उपरिविभाग).
अध्याय. श्लोक].

गरु. = गरुडपुराणम्; Pub. चौखम्बासंस्कृतसीरीज
आफिस, वाराणसी. 1964 [Ref. खण्ड
(१. पूर्वखण्ड, २. उत्तरखण्ड Called प्रेत-
कल्प). अध्याय. श्लोक].

देवी-भा. = देवीभागवतपुराणम्; Pub. संस्कृतपुस्तकालय,
बनारस. [Ref. स्कन्ध. अध्याय. श्लोक].

नार. = नारदीयपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई.
1923 (सं० १६८०). [Ref. भाग (१. पूर्व-
भाग, २ उत्तरभाग). अध्याय. श्लोक].

पद्म. = पद्मपुराणम्; Pub. मोर, कलकत्ता (= वेङ्क-
टेश्वरप्रेससंस्करणम्). [Ref. खण्ड. अध्याय.
श्लोक].

Khandas—

१. सृष्टिखण्ड (= आनन्दाश्रम, १); २. भूमि-
खण्ड (= आनन्दाश्रम, २); ३. स्वर्गखण्ड
(= आनन्दाश्रम, १. आदिखण्ड); ४. ब्रह्मखण्ड
(= आनन्दाश्रम, ३); ५. पातालखण्ड
(= आनन्दाश्रम, ४); ६. उत्तरखण्ड
(= आनन्दाश्रम, ६).

ब्रह्म. = ब्रह्मपुराणम्; Pub. मोर, कलकत्ता. [Ref.
अध्याय. श्लोक].

ब्रह्मवै. = ब्रह्मवैवर्तपुराणम्; Pub. आनन्दाश्रम, पूना.
1935 [Ref. खण्ड. अध्याय. श्लोक].

Khandas—

१. ब्रह्मखण्ड, २. प्रकृतिखण्ड, ३. गणपति-
खण्ड, ४. श्रीकृष्णजन्मखण्ड.

ब्रह्माण्ड. = ब्रह्माण्डपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई.
1935 (सं. १९९२). [Ref. भाग (१. पूर्व-
भाग, २. मध्यभाग, ३. उत्तरभाग). अध्याय.
श्लोक].

भवि. = भविष्यपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई,
[Ref. पर्व. अध्याय. श्लोक].

Parvans—

१. ब्रह्मपर्व; २. मध्यमपर्व; [-1. प्रथम-
भाग; २. द्वितीयभाग; ३. तृतीयभाग]; ३. प्रति-
सर्गपर्व [-1. प्रथमखण्ड; २. द्वितीयखण्ड;
३. तृतीयखण्ड; ४. चतुर्थखण्ड]; ४. उत्तरपर्व.

भाग. = भागवतपुराणम्; Pub. गीताप्रेस, गोरखपुर.
1956 (सं. २०१३). [Ref. स्कन्ध. अध्याय.
श्लोक].

मत्स्य. = मत्स्यपुराणम्; Pub. मोर, कलकत्ता. 1954.
[Ref. अध्याय. श्लोक].

महाभा. = महाभारतम्; Pub. चित्रशालाप्रेस, पूना.
1929-33. [Ref. पर्व. अध्याय. श्लोक].
The corresponding portions in the
critical edition of the Mahābhārata
may easily be identified for study-
ing the variant texts.

Parvans—

१. आदि-; २. सभा-; ३. वन-; ४. विराट-;
५. उद्योग-; ६. भीष्म-; ७. द्रोण-; ८. कर्ण-;
९. शल्य-; १० सौप्तिक-; ११. स्त्री-; १२.
शान्ति-; १३. अनुशासन-; १४. आश्वमेधिक-;
१५. आश्रमवासिक-; १६. मीसल-; १७. महा-
प्रास्थानिक-; १८. स्वर्गारोहण-.

मार्क. = मार्कण्डेयपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई.
[Ref. अध्याय. श्लोक].

रामा. = रामायणम्; Printed at M. L. J. Press,
मद्रास. 1950 [Ref. काण्ड. सर्ग. श्लोक].

कर्मपुराण

Kāṇḍas—

१. बाल-; २. अयोध्या-; ३. अरण्य-;
४. किष्किन्ध्या-; ५. सुन्दर-; ६. युद्ध-;
७. उत्तर-.
- लिङ्ग. = लिङ्गपुराणम्; Pub. मोर, कलकत्ता. [Ref. अर्द्ध (१. पूर्वार्ध; २. उत्तरार्ध). अध्याय. श्लोक].
- वरा. = वराहपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई. 1923 (सं० १९८०). [Ref. अध्याय. श्लोक].
- वाम. = वामनपुराणम्; पाठसमीक्षात्मकसंस्करणम् (Critical Edition), Pub. सर्वभारतीय-काशिराजम्यास, रामनगर, वाराणसी, 1967 [Ref. अध्याय. श्लोक].
- वायु. = वायुपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई. 1933 [Ref. अर्ध (१. पूर्वार्ध; २. उत्तरार्ध). अध्याय. श्लोक].
- विष्णु. = विष्णुपुराणम्; Pub. गीताप्रेस, गोरखपुर. [Ref. अंश. अध्याय. श्लोक].
- विष्णुध. = विष्णुधर्मोत्तरपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई. [Ref. खण्ड. अध्याय. श्लोक].
- शिव. = शिवपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई. [Ref. संहिता. अध्याय. श्लोक].

Samhitās—

१. विद्येश्वरसंहिता; २. रुद्रसंहिता [-1. सृष्टिखण्ड; २. सतीखण्ड; ३. पार्वतीखण्ड; ४. कुमारखण्ड; ५. युद्धखण्ड]; ३. शतरुद्र-संहिता; ४. कोटिरुद्रसंहिता; ५. उमासंहिता; ६. कैलाससंहिता; ७. वायवीयसंहिता [-1 पूर्व-भाग; २. उत्तरभाग].

स्कन्द = स्कन्दपुराणम्; Pub. वेङ्कटेश्वरप्रेस, मुम्बई. [Ref. खण्ड. अध्याय. श्लोक].

Khāṇḍas—

१. माहेश्वरखण्ड [-1. केदारखण्ड; २. कौमारिकखण्ड; ३. अरुणाचलमाहात्म्य (i) पूर्वार्द्ध, (ii) उत्तरार्द्ध].
२. वैष्णवखण्ड [-1 वेङ्कटाचलमाहात्म्य; २. पुरुषोत्तमक्षेत्रमाहात्म्य; ३. बदरिकाश्रम-माहात्म्य; ४. कार्तिकमासमाहात्म्य; ५. मार्ग-शीर्षमाहात्म्य; ६. भागवतमाहात्म्य; ७. वैशाख-माहात्म्य; ८. अयोध्यामाहात्म्य; ९. वासुदेव-माहात्म्य].
३. ब्राह्मखण्ड [-1. सेतुमाहात्म्य; २. धर्मारण्यखण्ड; ३. चातुर्मास्यमाहात्म्य; (अयमंशोऽस्य खण्डस्य कलिकातामुद्रितमोर-संस्करणे एव वर्तते एष च तत्र लखनऊ मुद्रित-पुस्तकादुद्धृतः); ४. ब्राह्मोत्तरखण्ड].
४. काशीखण्ड (पूर्वार्ध = अ. १-५०; उत्तरार्ध = ५१-१००).
५. अवन्तीखण्ड [-1. अवन्तीक्षेत्रमाहात्म्य; २. चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्य; ३. रेवाखण्ड].
६. नागरखण्ड.
७. प्रभास-खण्ड [-1 प्रभासक्षेत्रमाहात्म्य; २. वल्गापथ (गिरनार) क्षेत्रमाहात्म्य; ३. अर्बुद-खण्डमाहात्म्य; ४. द्वारकामाहात्म्य].
- हरिवं. = हरिवंश; Pub. चित्रशालाप्रेस, पूना. [Ref. पर्व. अध्याय. श्लोक].

Parvans—

१. हरिवंशपर्व; २. विष्णुपर्व; ३. भविष्य-पर्व.

विषयसंवादः (SUBJECT-CONCORDANCE)

सूतोत्पत्तिः (Birth of Sūta)

(कूर्म. १.१.६; १.१३.१२-१७)

ब्रह्माण्ड. १.३६.१५६-१७३ विष्णु. १.१३.५०-५३

वायु. १.१.२७-३३

पुराणलक्षणम् (Definition of 'Purāṇa')

(कूर्म. १.१.१२)

अग्नि. १.१४

ब्रह्मवै. ४.१३३.४-६

गर्ह. १.२१५.४

ब्रह्माण्ड १.१.३७

देवीमा. १.२.१८-२४

भवि. १.२.४-५

भाग. १२.७.७-१०;

२.१०.१

मत्स्य ५३.६४

मार्क. १३४.१३

वरा. २.४

वायु. १.४.१०

विष्णु. ३.६.१५, २५;

६.८.२, १३

शिव. ७ [1]. १.४१

स्कन्द. ७ [1]. २.८४

पुराणनामानि (List of the Purāṇas)

(कूर्म. १.१.१३-२०)

अग्नि. २७२.१-२६

देवीमा. १.३.१-१७

गर्ह. १.२१५.१५-२१

नार. १.९२.२६-२८

परिशिष्टम् २

पद्म. ६.२३६.१३-२०	लिङ्ग. १.३९.६१-६३
ब्रह्मव. ४.१३३.७-२२	वरा. ११२.७४-८२
भवि. १.१.६१-६४	वायु. २.४२.१-११
भाग. १२.१३.३-६;	विष्णु. ३.६.२०-२४
१२.७.२२-२५	शिव. ७ [१]. १.४३-४५
मत्स्य. ५३.१२-६३	स्कन्द. ७ [१]. २.१-८३;
मार्क. १३४.८-१२	५.४४.१२०-१४०

कूर्मावतारः (Kūrma-Incarnation)
(कूर्म. १.१.२७-४१)

अग्नि. ३.१-८	मत्स्य. २४८.२७-५४
गरु. १.१४२.२-४	विष्णु. १.९.७५-६१
देवीभा. ८.१०.१-५	विष्णुध. १.१७९.१-११;
पद्म. ६.२३२.१-४	१.३९.१०-४०.४३
भाग. ८.७.१-१६	
हरिव. ३.३०.१-३२	

चातुर्वर्ण्योत्पत्तिर्वर्णाश्रमधर्माश्च (Origin of four
Varnas and duties of the four Varnas
and Āśramas)
(कूर्म. १.२.२४-३.२८)

अग्नि. १५१.१-१५४.१६;	भवि. १.४२.१-४४.३३
१६६.१-२८	
गरु. १.४९.१-३६	भाग. ७.११.१-१५
नार. १.२४.१-२७.१०६;	मार्क. २५.४-३७
१.४३.१०५-१२७;	वाम. १४.४-१५.६७
१.४३.५२-७०;	वायु. १.८.१५६-१८६
१.५९.१-१५;	विष्णु. ३.८.१-१३.४०
१.६६.१-७८	विष्णुध. ३.२२७.१-२२८.६
पद्म. ३.५१.५-६८	स्कन्द. २ [९]. २०.११-३६
ब्रह्म. २२२.१-५६	
ब्रह्मवै. ४.८३.१-८४.४१	
ब्रह्माण्ड १.७.१५१-१६५;	
१.२९.५५-६२	

महाभा. ३.१५०.३०-५२; ३.१८०.२०-३८;
१२.९.१-३७; १२.२३.२-२४.३४;
१२.४५.१३-४७.१७; १२.२३४.१-२३५.३२;
१२.२४२.१३-२४६.२३; १३.१४१.२५-१४३.५६;
१४.४६.१-४७.१७
हरिव. ३.२४.१-१५

तिस्रो भावनाः (Three religious concepts)
(कूर्म. १.२.६१-६६)

गरु. १.४९.१-१६	विष्णु. ६.७.४८-५१
नार. १.४७.२४-२८	

भस्मादिमाहात्म्यम् (The glorification of Ashes etc.)
कूर्म. (१.२.१०४-१११)

देवीभा. ११.१०.१-१५.७६
शिव. १.२४.११६;
७ [२]. २१.३२-३७

कालमानम् (Computation of Time)
(कूर्म. १.५.१-२३)

अग्नि. १२२.१-२४	लिङ्ग. १.४.१-४३
नार. १.५.२१-३१	वायु. १.५७.१-३८;
पद्म. १.३.२-२३	२.३८.२११-२२७
ब्रह्मवै. १.५.४-१६;	विष्णु. २.८.६०-८३;
२.७.७०-७३	६.३.६-१२;
ब्रह्माण्ड. १.७.६५-११६;	१.३.५-२८
१.२९.१-४३;	विष्णुध. १.७२.१-७३.१६
३.२.६१-११०	शिव. २ [१]. १०.१६-२५;
भाग. ३.११.६-३८	७ [१]. ८.१-३१
मार्क. ४३. २३-४४	स्कन्द. १ [२]. ३९. ४७-६६;
	२ [१]. ३६. ३०-३४;
	६. १६४. ११-३१;
	७. [१]. १०५. ३३-३६;
	७. १९. १-१७

महाभा. १२.२३१.१-३२; ३.१८८.१७-२६.१२.३११.१-७
हरिव. १.८.१-४५; ३. ८.१-२६

वराहावतारः (Varāha-Incarnation)
(कूर्म. १.६.१-२१; १.१५.६६-७८)

देवीभा. ८.१.१-२.३८	वरा. ११४.१-१०
पद्म. १.३.२५-५५	वायु. १.६.१-२५; १.१६.७८-८४
ब्रह्माण्ड. १.५.६-२६;	विष्णु. १.४.१-५२
१.७.१-१०	विष्णुध. १.३.१-१२;
भाग. ३.१३.१६-१६.३८	१.१२६.१-३१
मत्स्य. २४६.१-२४७.७६	शिव. २ [५]. ४२.४२-४६
लिङ्ग. १.९४.१-३२	स्कन्द २ [१]. ३६.१-२६
महाभा. ३.२७२.४६-५५;	
१२.३४९.७६-७७; १२.२०९.१-३६	
हरिव. ३.३३.१-३५.५०;	
१.४०.१-४१.३८	

कर्मपुराण

सृष्टिः (Account of creation)
(कूर्म. १.२.३-२३; १.७.१-१०.४०)

अग्नि. १७.१-१७; २०.१-२३	मत्स्य. ३.१-४.५५ मार्क. ४२.२०-४९.३१
गर्ह. १.४.१-३७	लिङ्ग. १.३.१-३६; १.३८.१-१५; १.७०.१-३४७
नार. १.३.१-४५; १.४२.१-११३	वरा. २.१-५४; ९.१-३५; १८७.१६-८७
पद्म. १.२.१-३.२०६	वाम. स.मा. २२.१६-४३
ब्रह्म. १.३१-५६	वायु. १.१.४२-४५; २.१.१-३.२०; २.८.६-६५
ब्रह्मवै. १.४.१-७.२०; २.१.१-३.२०; २.८.६-६५	विष्णु. १.२.१-८.३५ विष्णुध. १.२.१-२०; १.१०७.१-६७
ब्रह्माण्ड. १.३.१-७.१५३	शिव. ७ [१].१०.१-१२.७७
भवि. १.२.१-११२; २.२.२-२७	स्कन्द. २ [९].२४.८-५७; १ [२].१४.८-४५;
भाग. २.५.१-६.३१; ३.१०.१-१२.५६ ३.२०.१-५३;	महाभा. १.६५.६-६६.७२; ६.६७.१-६५; १०.१७.६-१८.२६; १२.१६६.११-२८; १२.१८२.१-१८८.१६; १२.२०७.१-२०८.३६ १२.२३२.१-४३;
हरिवं. १.१.२७-४६; ३.११.१-१४.६७.	

स्वायंभुवमनुवंशः (the Genealogy of
Svāyambhuva Manu)
(कूर्म. १.८.१-१३; १.१३.१-११)

अग्नि. १८.१-२६.	मार्क. ४७.६-२०
गर्ह. १.५.१-३४	लिङ्ग. १.७०.२६७-३००
देवीभा. ८.३.१-१३	वरा. २.५५-५६
पद्म. १.३.१७६-१८१	वायु. १.१०.७-२३
ब्रह्म. १.५१-२२०	विष्णु. १.७.१६-१३८
ब्रह्मवै. १.९.१-२२	शिव. ७ [१].१७.१-६; २ [१].१६.१२-१८;
भाग. ३.१२.५३-५६	५.३०.१-१५
मत्स्य. ३.१-२७	
महाभा. १.८.१-३०; १.१४.१-६५	
हरिवं. १.२.१-४७	

दक्षोत्पत्तिस्तस्य कन्यावंशवर्णनञ्च (Birth of
Dakṣa and description of the descendants
of his daughters)

(कूर्म. १.८.१४-२६; १.१२.१-२३; १.१३.५३-६४;
१.१५.१-१६.६६)

अग्नि. १८.२७-१९.२१	लिङ्ग. १.६३.१-६५
गर्ह. १.५.५-६.३०; १.६.१२-६५	वायु. २.४.१२१-१५६ विष्णु. १.१५.६-१५७; १.७.५-९.३८
पद्म. १.३.१८२-१८६	विष्णुध. १.११०.१-४०
ब्रह्म. २.४६-५०	शिव. ५.३०.२५-४६; ७. [१].१७.१०-३५;
ब्रह्मवै. १.९.७-१५	२ [१].१६.१८-३४; ५.३०.४७-३१.१६ २ [२].१४.१-५६
ब्रह्माण्ड २.३.१-७.४३६; १.३७.२२-४२	स्कन्द. १ [२].१४.८-४५; ७ [१].२१.३-३४
भाग. ६.६.१-४५	
मत्स्य. ५.१-२३	
मार्क. ४७.२०-६७	
हरिवं. १.२.३१-५७; १.३.२७-६६; ३.१४.२६-६७; ३.३६.२०-६०	

पृथुचरितम् (Pṛthu-Legend)
(कूर्म. १.१३.१२-५२)

पद्म. १.८.३-३५	वायु. २.१.७०-२.२१
ब्रह्माण्ड. १.३६.११०-२२७	विष्णुध. १.१०८.१-१०९.५७
भाग. ४.१५.१-२४.१८	शिव. ५.३०.१६-२८
मत्स्य. १०.१-३५	स्कन्द. ७ [१].३३६.६८-१०१
वाम. स.मा. २६.२१-५०	
हरिवं. १.२.२०-२७	

पद्मोद्भवप्रादुर्भावः (Birth of Brahmā from Lotus)
(कूर्म. १.९.१-३६)

पद्म. १.४२.१-१८	विष्णुध. १.७६.१-३०
भाग. ३.८.१-२३	स्कन्द. २ [९].२४.१७-३१

रुद्रकृता सृष्टिः (Creation by Rudra)
(कूर्म. १.१०.१७-८८)

पद्म. १.३.१६६-२०५	विष्णु. १.७.१०-८.१४; १.१५.१२२-१२५
भाग. ३.१२.७-२०	
मार्क. ४९.१-३१	शिव. ७ [१]. १४.१-२१
वायु. १.२७.१-६०	स्कन्द. २ [९].२४.३६-७३

परिशिष्टम् २

देवीमाहात्म्यम् (Glorification of the Goddess)
(कूर्म. १.११.१-३३६)

देवीमा. ७.३१.६५-४०.४४; वाम. १८.३६-२१.५०;
१२.६.१-१६५ २६.१-३०.७३
पद्म. १.४५.२७७-४४२ वायु. १.९.७७-६०
मत्स्य. १५३.१-५८७ शिव. २ [३]. ५.१-६.५४
मार्क. ८२.१-८४.६६ स्कन्द. १ [२]. २२.३०-५०
७ [२]. ९.५०-५१

दक्षयज्ञविध्वंसः (Destruction of Dakṣa's
Sacrifice) (कूर्म. १.१४.१-६७)

गरु. १.५.३१-३४ वायु. १.३०.३७-३१६
नार. २.६६.५-१७ विष्णु. १.१०७.६८-११६;
पद्म. १.५.३-६३ १.२३४.१-२३५.३६
ब्रह्म. ३४.१-३५.६४; शिव. २ [२]. १.१-४६;
३९.१-६७ २ [२]. २७.१-४३.४४
ब्रह्माण्ड. १.१३.४४-८८ ७ [१]. १८.१-२३.५०
भाग. ४.२.१-७.६१ स्कन्द. १ [१]. २.१-५.४७;
मत्स्य. ७०.१०-१६ ४.८७.१-८६.१३६
लिङ्ग. १.६६.१-१००.५१ ७ [१]. १६६.१-५६;
वरा. २१.१२-६० ७ [२]. ६.१६-१३६
वाम. २.७-५.६१

महाभा. १०.१८.१-२६; १२.२८४.१-२०८;
१३.१६०.११-२४
हरिवं. ३.३२.१-६३

नृसिंहावतारः (Nṛsiṃha-Incarnation)
(कूर्म. १.१५.१-८८)

ब्रह्माण्ड. २.५.११-४५ वायु. २.६.४८-६६
भाग. ७.२.१-१०.३१ विष्णु. १.१६.१-२०.३६
मत्स्य. १६.२०-६४ विष्णु. १.५३.१-५४.५२
लिङ्ग. १.६५.१-३० शिव १ [५]. ४३.१-४१

महाभा. ३.२७२.५६-६०; (१३.३३९.७८;
१२.३४०.३१ गद्यम्)

हरिवं. ३.४१.१-४७.३८; १.४१.३६-७८

दारुवनस्थेभ्यो मुनिभ्यो गौतमशापकथा
(The Story of Gautama's curse on the
Sages of Dāruvana)
(कूर्म. १.१५.६१-११६)

देवीमा. १२.६.१-१०० नार. २.७२.१-३५

ब्रह्म. ७४.२२-८८
वरा. ७१.१-६७

शिव. २ [२]. १७.१-४३;
४.२५.१-२७.५०

अन्धकचरितम् (Andhaka-Legend)
(कूर्म. १.१५.११६-२३७)

पद्म. १.४८.१-६१; विष्णु. १.२२६.१-८३
१.१३.४६-७३ शिव. २ [५]. ४२.८-४६.५२
मत्स्य. १७८.१-८६ स्कन्द. ५ [१]. ४७.६-४९.४१;
लिङ्ग. १.९२.१८७-६३.२६ ५ [३]. ४५.१-४८.४६;
वरा. २७.१-४३ ६.१४९.१३-१५१;
वाम. ९.१-१०.५७; ७ [२]. ९.१५१-१६६
३३.१६-४४.६६
हरिवं. २.८६.१-८७.३६

बलिब्रामनचरितम् (Bali-Vāmana Legend)
(कूर्म. १.१६.१-६६)

अग्नि. ४.५-११ वायु. ३६.७४-८६
नार. १.१०.१-११.६७ विष्णु. १.२१.१-३१;
पद्म. १.३०.१-२०३ १.५५.१-५६;
ब्रह्म. ७३.१-६६; ३.३४.१-११
२१३.८०-१०५ स्कन्द. १ [१]. १७.२७६-१६.६३;
ब्रह्माण्ड. २.७३.७५-८७ ५ [१]. ७४.२३५-२७०;
भवि. ४.७६.१-२७ ५ [३]. १५१.११-१३;
भाग. ८.१५.१-२३.३१ ७ [१]. ११४.१-११;
मत्स्य. २४३.१-२४५.६६ ७ [२]. १४.८-८३;
वाम. स.मा. २.१-१०.६१; ७ [४]. १८.१०-१४
५०.१-५१.५७;
६२.१-६६.१८
महाभा. ३.२७२.६१-७६
हरिवं. ३.४८.१-७२.१०७;
१.४१.७६-१०३

कश्यपवंशवर्णनम् (Description of the descendants
of Kaśyapa) (कूर्म. १.१७.८-१८.७)

अग्नि. १९.१-२६ भाग. ६.६.२५-२६
देवीमा. ७.२.१३-१५ मत्स्य. ६.१-४७
पद्म. १.६.३३-७६; विष्णु. १.२१.१-२६
१.७.२-६७ विष्णु. १.१२०.१-१२८.४०
ब्रह्म. १.९.१-४७ शिव. ५.३२.१-५२
ब्रह्माण्ड. २.३.५५-७.४३६ स्कन्द. ७.२१.१०-३४

कूर्मपुराण

वैवस्वतमनुवंशवर्णनम् (Description of the descendants of Vaivasvata Manu)

(कूर्म. १.१९.१-२०.६१)

देवीभा. ७.२.१६-२८.८३ मार्क. ७.४.१-७६.१३
भाग. ६.१.१-१३.२७ विष्णु. ४.१.६-२४.१३८
हरिवं. १.१०.१-१५.३८

आदित्यवंशः (Description of the Solar Dynasty)

(कूर्म. १.१९.१-३)

गरु. १.१३८.१-५८ वरा. २०.१-७
पद्म. १.८.३५-७४ वायु. २.२१.१-२६
ब्रह्मा. ६.१-५४ विष्णु. ४.१.६-५.३४
भाग. ६.६.३८-४१; विष्णुव. १.१०६.६२-६१
९.६.१७-२१ शिव. ५.३५.१-४२
हरिवं. १.९.१-६६

इक्ष्वाकुवंशः (Description of the descendants of Ikṣvāku) (कूर्म. १.१९.४-२०.१७)

पद्म. १.८.१२०-१६२ विष्णु. ४.२.११-४.११३
ब्रह्मा. ७.१-८.८६ विष्णुव. १.१४.१-२३.६
भाग. ९.६.१-९.३१ शिव. ५.३६.४७-३६.४६
रामा. २.११०.१-३६

रामचरितम् (Story of Rāma)

(कूर्म. १.२०.१७-६१)

अग्नि. ५.१-११.१४ भवि. ३ [1]. २.७
गरु. १.१४३.१-५१ भाग. ९.१०.१-११.३६
देवीभा. ३.२८.१-३०.६३ मत्स्य. १२.४६-५१
नार. १.७६.१-२६; लिङ्ग. १.६६.३४-४८
२.७५.१-७६ विष्णु. ४.४.८७-१०४
पद्म. ६.२४२.१-२४४.१०० विष्णुव. १.२२१.४७-२२९.३३
ब्रह्मा. १२३.८४-२१७; स्कन्द. १ [1]. ८.६५-११५;
२१३.१२३-१५८ ३ [२]. ३०.१-१०६
ब्रह्मवै. ४.६२.१-६६
ब्रह्माण्ड २.८३.१८५-१६८

महाभा. १२.२९.५१-६२; ३.२७३.१-२६२.१४

हरिवं. १.४१.१२१-१५५

सोमवंशवर्णनम् (Description of the Lunar dynasty) (कूर्म. १.२१.१-२२.४७)

गरु. १.१३९.१-१४१.१६ ब्रह्मा. ६.१-१०.६८
पद्म. १.८.७५-१२०; ब्रह्माण्ड. २.६५.१-७४.१०६
१.१२.१-१४०

भाग. ९.१४.१-२२.४६

मत्स्य. ११, २३-४७ अ.

हरिवं. १.२५.१-३९.४२

रामा. ७.८७.१-९०.२४

वायु. २.२८-३६ अ.

विष्णु. ४.६.१-२०.५३

यदुवंशवर्णनम् (Description of the descendants of Yadu) (कूर्म. १.२३.१२-२६.२२)

पद्म. १.१३.१-६६

ब्रह्मा. १३.२०५-१५.६२

भाग. ९.२३.१-१०.९०.५०

महाभा. १३.१४.२६-१५.११

हरिवं. १.३०.१-३५.२२

लिङ्ग. १.६८.१-५१

विष्णु. ४.११.१-१६.६

कृष्णचरितम् (Story of Kṛṣṇa)

(कूर्म. १.२३.६६-२६.२२)

अग्नि. १२.१-५६

गरु. १.१४४.१-११

देवीभा. ४.२३.१-५.८३

पद्म. १.१३.१३४-१६६

ब्रह्मा. १८२.१-१०९.२३

ब्रह्मवै. ४.७.१-३२.८२;

५२.१-१२६.१११

हरिवं. १.३५.१-२२; ३.७३.१-९०.३८

ब्रह्माण्ड. २.७१.१६४-२५४

भाग. १०.१.१-९०.५०

मत्स्य. ४७.१-२७

विष्णु. ५.१.१-३८.६४

शिव. ५.१.१-३.४५;

७ [2]. १-२७

उपमन्युचरितम् (Story of Upamanyu)

(कूर्म. १.२४.१-४७)

देवीभा. ४.२५.२७-५८

लिङ्ग. १.१०७.१-६४

शिव. ३.३२.१-७८;

७ [1]. ३४.१-३५.६५;

५.१.१-७१

युगधर्मकथनम् (Description of the practices prevalent in different Yugas)

(कूर्म. १.२७.८-५७; १.२८.१-३१)

देवीभा. ६.११.११-५५;

६.८.१५-६५

नार. १.४१.१-१२३

ब्रह्मवै. ४ [2]. ९०.१-८०

ब्रह्माण्ड. १.२९.१-३२.१६;

१.७.४३-६६

भाग. १२.३.१८-५२

मत्स्य. १६४.१-२४

लिङ्ग. १.४०.१-१००

वरा. ६८.३-७

विष्णु. ६.३.६-६०

विष्णुव. १.७३.२०-४०

विश. ७ [1]. ८.१-३१

परिशिष्टम् २

महाभा. १२.६६.८१-१००; ३.१४९.१-४०;
३.१८८.२६-६६; ३.१६७.१-६७;
१२.३४०.८२-८७.

हरिवं. ३.३.१-४.५३

चाराणसीमाहात्म्यम् (Glorification of Vārāṇasī)
(कूर्म. १.२९.१-३३.३६)

अग्नि. ११२.१-७ स्कन्द. ४.२५.२०-७८
नार. १.६.३४-७०; ४.२६.१२६-१४८;
२.२९.१-७२; ४.३०.१-२३;
२.४८.१-५१.४८ ४.६४.३०-७०;
पद्म. ३.३३.१-३६.१३ ४.५.६-३३;
मत्स्य. १७६.१-१८४.६८ ४.२७.१-१५५;
लिङ्ग. १.१०३.७१-७८ ४.२८.१-३५;
शिव. ४.२३.१-५७ ४.६८.२७-६३;
७ [१]. ३८.१-५६;
४.३३.१७०

प्रयागमाहात्म्यम् (Glorification of Prayāga)
(कूर्म. १.३४.१-३६.१५)

अग्नि. १११.१-१४ मत्स्य. १०२.१-१११.२२
नार. २.६२.१-६३.१७४ स्कन्द. ४.२२.५६-७६;
पद्म. ३.४१.१-४३.५७; २ [४]. १३.४५-५३
३.४६.१-४८;
६.२४.१-२३

गङ्गामाहात्म्यम् (Glorification of the River Gāṅgā)
(कूर्म. १.३७.७-१७)

अग्नि. ११०.१-६ विष्णु. २.८.१००-१२४;
नार. २.३८.१-४३.१३६ २.९.१३-१८
पद्म. ३.४५.१-३५ विष्णु. १.१९.१-२२.३४
भाग. ६.६.१-१५

हरिवं. १.१५.१५-१६

रामा. १.३५.६-२३; १.४३.१-४४.२३

भुवनकोषः (Bhuvana Koṣa)
(कूर्म. १.३८.१-४४; १.४३.१-४८.२४)

अग्नि. १०७.१-१०८.३३; देवी. भा. ८.४.१४-१४.१४;
११८.१-१२०.४२ ८.१८.१४-२३.३१
गर्. १.५४.१-५७.६ नार. १.३.३७-४६

पद्म. ३.३.१-६.४२ वरा. ७४.१-८९.७
ब्रह्म. १८.१-२४.२६ वाम. ११.३१-१३.५८
ब्रह्माण्ड. १.१४.१-२०.५८ वायु. १.३३.१-४९.१८६
भवि. २ [१]. ३.१-४.२३ विष्णु. २.२.१-६.५१
भाग. ५.१६.१-२६.४० विष्णु. १.४.१-१३.१३
मत्स्य. ११२.१-१२२.६४ शिव. ५.१५.१-१८.७७
मार्क. ५०.१५-५२.२३ स्कन्द. १ [२]. ३७.१-८७;
लिङ्ग. १.४५.१-५३.६२ ३ [३]. २९.३७-५५;
६.२६.१.३६-५३;
७ [१]. ११.६-४४

महाभा. ६.५.१-१२.५२

ज्योतिषसन्निवेशः (Jyotiṣasanniveśa)
(कूर्म. १.३९.१-४१.४२)

गर्. १.५८.१-३० भाग. ५.२१.१-२४.३१
देवीभा. ८.१४.१५-१८.१४ मत्स्य. १२३.१-१२७.३६
ब्रह्म. २३.१-१२; लिङ्ग. १.५४.१-६२.४२
२४.१-२६ वायु. १.५०.१-५३.१३३
ब्रह्माण्ड. १.२१.१-२४.१५२ विष्णु. २.७.१-१२.४७
भवि. २ [१]. ४.२४-४४; शिव. ५.१९.१-४४
१.१२५.२८-६८ स्कन्द. १ [२]. ३८.१-६४

मन्वन्तरवर्णनम् (Description of the Manvantaras)
(कूर्म. १.४९.१-२६)

अग्नि. १५०.१-३१ मत्स्य. ९.१-३६;
गर्. १.८७.१-६१ १४४.१-११८
देवीभा. १.८.१-१३.१२७ मार्क. ५०.१-१०
नार. १.४०.१७-३७ वायु. २.३८.१-२४५
ब्रह्म. ५.१-५७ विष्णु. ३.१.१-२.६१
ब्रह्माण्ड. १.३५.१६३-३८.३१; विष्णु. १.८१.१-५
३.१.६-११६ शिव. ५.३४.१-७८,
भाग. ८.१.१-२६; ७ [१]. ११.१-५
८.५.१-६ स्कन्द. २ [१]. ३६.३४-४१
हरिवं. १.७ ४-८.२४

व्यासावताराः (Incarnations of Vyāsa)
(कूर्म. १.५०.१-१०)

देवीभा. १.३.२६-३३ शिव. ७ [१]. १.३४-३६;
भाग. १.४.१४-२५ ७ [२]. ८.४१-५१;
वायु. १.२३.१०६-२१४ ३.४.१-५ ५६;
१.६०.१-७५
विष्णु. ३.३.१-६.३३
महाभा. १.६३.७०-६०

कर्मपुराण

वेदविभागः (Classification of the Vedas) (कूर्म. १.५०.११-२०)

अग्नि. १.५०.२३-३१;	मार्क. ४.५.३१-३४
२७१.१-२२	विष्णु. ३.३.२-३१;
पद्म. १.३.११०-११४	३. ४. १-१५;
ब्रह्माण्ड १.३४.१-३२	५.५.५४-५७
भाग. १.४.१४-२५	
महामा. १.६३.८५-९०	

ईश्वरविभूतिकथनम् (Description of Vibhūti of God) (कूर्म. २.७.१-१५)

ब्रह्माण्ड. ३.२.२१८-२२१	विष्णु. १.५६.१-४३
भाग. १.१.१६.६-४१	स्कन्द. ७ [१]. २.५१-८६
महामा. ३.१८९.१-५६	

ब्रह्मनिरूपणम् (Exposition of Brahman) (कूर्म. २.१०.१-२७)

ब्रह्मवै. १.२८.१-७०	विष्णु. १.३.१-४.५२;
मार्क. ३.९.१-१७	२.१२.३७-४७;
	२.१३.६२-१०४

योगवर्णनम् (Description of Yoga) (कूर्म. २.११.१-६७)

अग्नि. २.१४.१-२.१५.५०;	लिङ्ग. १.८-१०; ८५-८८ अ०
३७३.१-३७६.४४	वायु. १.१०-२० अ०;
गह. १.९१.१-६२.१७	२.४०-४२ अ.
देवीभा. ७.३५.१-४५	विष्णु. ६.७.२७-६७
नार. १.३३.१५३-१६३	विष्णु. १.६५.१-३६;
ब्रह्म. २.३४.१-२.३५.६६;	३.२७९.१-२८८.१७
२३८.१-११२	शिव. ७ [२]. ३७.१-३९.६०
भाग. ३.२८.१-४४	स्कन्द. २ [१]. ७४.५८-७४
मार्क. ३६.१-३८.२६	
हरिवं. ३.१७.१-२३.४६	

भक्तिः (Devotion) (कूर्म. २.११.६८-१०६)

गह. २.१६.१-२.२६.५५	वरा. १.१५.१-१.२१.२८
देवीभा. ७.३७.१-४५	विष्णु. १.२०.१७-१८;
नार. १.४.१-४२;	२.६.३७-४४;
१.३४.१-७७;	३.७.१६-३४
१.१५.३६-४०.३६	विष्णु. १.५७.१-५८.३३
भाग. ३.२९.१-४५;	
११.५.१-५२	

कर्मयोगवर्णनम् (Description of Karmayoga) (कूर्म. २.११.१३३-१४६)

भाग. १.३.४१-५५	मत्स्य. ५२.१-२६
----------------	-----------------

शिवनारायणयोरेकत्वम् (Oneness of Śiva and Nārāyaṇa) (कूर्म. २.११.१०७-१२५)

नार. १.६.४४-४६	वरा. ७१.१-४
ब्रह्माण्ड. २.२.८१-१३१	वाम. ३६.२०-३२

ब्रह्मचारिधर्माः (Duties of Brahmacārins) (कूर्म. २.१२.१-१४.८१)

अग्नि. १.५३.१-१६	विष्णु. ३.९.१-६
नार. १.२६.१-२	विष्णु. २.८६.१-१५
पद्म. १.१५.२८६-३००;	स्कन्द. २ [९]. २१.१-१८;
३.५४.१-४०	३ [२]. ६.१-१०४;
भाग. ७.१२.१-१६	४.३६.१-६६

गायत्रीमाहात्म्यम् (Glorification of Gāyatrī) (कूर्म. २.१४.४८-५६)

गह. १.३६.१-३७.८	विष्णु. १.१६५.१-७८;
देवीभा. १.१.२१.१-१२.६.१६५	२.१२४.१-१२
पद्म. १.४८.१३८-२०८	स्कन्द. ५ [३]. १७२.७६-८३;
भवि. १.४.११-४७	४.९.३६-६५

गृहस्थधर्मनिरूपणम् (Description of the Duties of a householder) (कूर्म. २.१५.८-४२; २.१८.१-१२१)

अग्नि. १.५२.१-५	मार्क. २६.३-४८
नार. १.२६.३-२७	विष्णु. ३.९.७-१६
पद्म. ३.५२.१-४७;	विष्णु. २.८७.१-९५.३०
३.५४.१-४०;	स्कन्द. २ [९]. २२.१-५१;
३.५५.१-६४;	४.४०.४-१६७
२.१५.१-१६.६६	
हरिवं. ३.६.१-१०.६६	

सदाचारः (Virtuous deeds and approved usage) (कूर्म. २.१६.१-६३; २.१९.१-३२)

अग्नि. २.२.१-६	१६८.१-४०;
१.५५.१-३१;	२.५३.१-२.५४.२७;
१.६५.१-२८;	३.७२.१-३६

परिशिष्टम् २

गरु. १.४६.१-५२.२६; १.९३.१-९६.७२; १.२०५.१-२१३.२४	मार्क. २८.१-२९.४८; ३१.१-१२१; ३४.१-३५.६५
देवीभा. ११.१.४-२.४२; ११.१६.१-१७.४७; ११.२३.१-६३	लिङ्ग. १.८५.१२७-२१७; १.८६.१-१२२. वरा. ११५.२३-४१; २१०.४८-२११.६६; ११५.१-२१२.२८
नार. १.३५०-४.४२; १.४३.५१-४४.२०; १.६६.१-७८	वाम. १४.१-१५.६६ विष्णु. ३.८.२०-१६.४५ विष्णुघ. २.७६.१-९५.३०; २.१३०.१-१३१.६४; ३.२३३.१-२८२; ३.३३६.१-३४०-४०
पद्म. १.१५.२८-१-३६२; १.५१.१-१३५; २.१३.१-४५	शिव. १.१३.१-१४.४६; ७ [२].२१.१-२०
ब्रह्म. २२१.१-१७० ब्रह्मवै. १.२६.४-१०३; ४.७५.१-८१; ४.८३.१-८४.४०	स्कन्द. १ [२].४१.११७-१७४; २ [९].२०.११-२३.४३; ३ [२].५.१-७.१००; ३ [२] ४०.१-१५२; ४.३५.१४-३६.६६; ४.३८.१-११५; ६.२२३.१-३६; ७ [१].२०७.३-२०८.५२
ब्रह्माण्ड. २.१४.५०-११७ भवि. १.३.१-४.२२२; ४.२०५.१-१५३	
भाग. ७.११.१-१५.८०; ११.१७.१-१८.४८	
मत्स्य. ३६.६-४२.२६; १७४.३२-४४	

महाभा. ३.२०७.६२-६६; १२.१८९.१-१९३.३३;
१२.१६४.१-१६५.७८; १२.२८७.१-५६;
१३.९७.१-२५; १३.१०४.१-१५७;
१३.१४१.३४-१४५.६३; १४.४५.१३-४७.१७;
१३.१२३.१-१३४.१७

हरिवं. ३.२४.१-१५

भक्ष्याभक्ष्यनिर्णयः (Description of foods
prescribed and forbidden)

(कूर्म. २.१७.१-४५)

पद्म. ३.५६.१-४५; २.१७.१-४४	मार्क. ३२.१-३ स्कन्द. ४.४०.६-१८, १०६-१४०
ब्रह्म. २२१.१०६-११२ ब्रह्मवै. १.२७.१-४७; ४ [२].८५.१-५६	
महाभा. १३.१३५.१-२१; १२.३६.२१-३५; १३.१३५.१-२१	

श्राद्धविधिः (Rituals of Śrāddha)

(कूर्म. २.२०.१-२२.१००)

अग्नि. ११७.१-६५; १६३.१-४२	मत्स्य. १६.१-२२.६४; १४०.१-८५
गरु. १.९९.१-३७ १.२१०.१-२१२.६; २.२५.४-४७	मार्क. २७.१-३०.१७ लिङ्ग. २.४५.१-६४
नार. १.२८.१-६०; १.५.१०१-१५७	वरा. १३.१६-१४.५३; १८७.२८-१९०.३८
पद्म. १.६.४५-७१, ७५-१६२	वायु. २.१०.१-२२
ब्रह्म. २१९.१-२२०.१२	विष्णु. ३.१३.१-१६.२०
ब्रह्माण्ड. २.११.१-२०.२३	विष्णुघ. १.११३.१-१४४.२३
भवि. १.१८४.१-१८५.२८	शिव. ५.४०.१-४१.५३
महाभा. १३.८७.१-९२.२३	
हरिवं. १.१६.१-२४.३८	

आशौचम् (Account of Impurities)

(कूर्म. २.२३.१-६३)

अग्नि. १५७.१-१५९.१४	मार्क. ३२.४-६७
गरु. २.२९.१-१६; १.१०६.१-१०७.३८	लिङ्ग. १.८९.७७-१२२
ब्रह्म. २२१.११३-१६२	विष्णुघ. २.७५.१-७७.१६; ३.२३२.१-१५

दाननिरूपणम् (Rules for giving gifts
and charities)

(कूर्म. २.२६.१-७६)

अग्नि. २०९.१-२१३.१०; २७२.१-२६	२.२६.१-७८; २.३९.३७-४०.४६
गरु. २.२४.१-६; १.५१.१-३६; १.९८.१-१६	३.५७.१-७८; मत्स्य. ८१.१-९१.३३ लिङ्ग. २.२८.१-४४.१६
देवीभा. ९.२९.१-३०.११७	वरा. २०७.४१-५५
नार. २.४२.१-८४; १.१२.१-१३.६७	विष्णुघ. २.९५.३५-५८; ३.३४१.१-३२१
पद्म. १.३४.२१७-२२०; १.५६.२-४७; १.६१.६६-११३; १.७९.४५-६१;	शिव. १.१५.१८-६१; ५.१४.१-३२ स्कन्द. ७ [१].२०७.१-२०८.३४ १ [२].२.५५-६६;

कूर्मपुराण

१[२].४.१-६८;
५[३].५०.१-४६;
६.२५२.१०-१८;

७[४].२६.२६-३३;
१[२].२.६६-७०

महाभा. ३.१८६.७-२०; १२.३६.३६-५०;
१२.२३४.१२-३७; १३.९.१-२८;
१३.५७.१-८२.५२; १३.१३७.१-१३८.११

वानप्रस्थधर्मकथनम् (Description of Duties
of a Vānaprastha)

कूर्मे. (२.२७.१२-१६)

अग्नि. १६०.१-५
गृह. १.१०२.१-६
नार. १.२७.८३-११
पद्म. ३.५८.१-३८;
१.१५.३२६-३४७

भाग. ७.१२.१७-३१
विष्णु. ३.९.१७-२३
विष्णुध. २.१३०.१-३३;
३.३३९.१-६
स्कन्द. २[९].२३.१-१३

यतिधर्माः (Duties of a Recluse)
(कूर्मे. २.२८.१-२९.४७)

अग्नि. १६१.१-३१
गृह. १.१०२.१-६
नार. १.२७.६२-१०६
पद्म. १.१५.३४८-३६२;
३.५९.१-६०.४३

भाग. ७.१३.१-४६
विष्णु. ३.६.२४-३३;
विष्णुध. २.१३१.१-५३
३.३४०.१-४४
स्कन्द. २[९].२३.१४-४३

प्रायश्चित्तम् (Rules of expiation)
(कूर्मे. २.३०.१-२६; २.३२.१-३३.१०७)

अग्नि. १६९.१-१७४.२४
गृह. १.५२.१-२६;
१.२१४.१-२१५.३७;
१.१०५.१-७०
नार. १.१४.१-१५.३७;
१.३०.१-११४
ब्रह्माण्ड. ३.६.६३-८.६१
भवि. १.१८६.१-५३

लिङ्ग. १.८९.४१-७६;
१.६०.१-२४
वरा. १३२.१-१३६.१२७,
१७६, १७६
वायु. १.१६.१-२०.१६
विष्णु. २.६.३५-४३
विष्णुध. ३.२३४.१-२६.१५;
२.७३.१-७४.२४
स्कन्द. २[९].२२.१-५१;
१[४].६.१-३८

महाभा. १२.३३.३६-३६.५०; १२.१६५.३२-७८;
१३.१३६.१-२५.

शिवस्य कपालिकत्वम् (How Śiva became Kapālin)

(कूर्मे. २.३१.१-१११)

नार. २.२६.२-६२

पद्म. १.१४.१०६-२१३

भवि. ३[१].१३.१-२०
मत्स्य. १८२.८२-१०३
वरा. ९७.१-२७
वाम. २.१६-३.५१

शिव. ३.८.१-६.६६
स्कन्द. ३[१].२४.१-७१;
५[१].२.१-६.१२५;
७[१].८९.१-१०

पतिव्रतामाहात्म्यम् (Glorification of a Pativrata
or chaste woman)
(कूर्मे. २.३३.१०८-१४४)

पद्म. १.५२.५१-७५;
१.५३.१-७३
मत्स्य. २०७.१-२१३.२२

वरा. २०८.१-२०९.२१
विष्णुध. २.३२१.१-३२२.२४

रामा. २.२७.१-६; २.११७.२१-२८

ज्ञानयोगवर्णनम् (Description of a Jñānayoga)
(कूर्मे. २.३३.१४५-१५३)

गृह. १.२२७.१-२२९.३०;
१.२१७.१-२१८.३६
देवीभा. १.१७.१-६६;
१.१९.३२-४०
नार. १.३३.२६-१५२;
१.४४.२२-८२

ब्रह्माण्ड. २.३.२४-११३
विष्णु. २.१२.३७-४७;
२.१३.६२-१०४
६.५.१-८७;

तीर्थमाहात्म्यम् (Glorification of the Tirthas)
(कूर्मे. २.३४.१-४२.२४)

अग्नि. १०९.१-११४.४१
गृह. १.८१.१-८६.३८
देवीभा. ६.१२.१-२८
नार. २.३८.१-५१.४८;
२.२९.१-७२;
२.६२.१-६५.१३५
पद्म. ३.३८.१-३९.१२७;
३.१२.१-१३.५५;
३.१८.१-१२२;
३.२४.१-३८;
६.१८०.३२-८७

वरा. १२२.१-१२२
वाम. स.मा. १.१-२८.४६;
१७.१-२३;
३६.४५-५८;
५३.११-७३;
५७.३४-४०

भाग. ९.९.१-१५
मत्स्य. २२.१-६४;
१०८.१-२५;
१८५.१-१९३.५०

स्कन्द. ३[३].२६.१-२७.१६६;
६.१.२-७२;
६.२५८.६-२६;
७[१].१८७.१५-४६;
७[३].३९.१-६६;
५[३].६.२१-४४;
५[३].११.१-२६;
५[३].१८.१-१३;
२[९].२५.५-५६;
२[७].२०.२०-५२

महाभा. १.२१३.१-२१८.२१; ३.८२.१-६.३४;
९.३५.१३-५४.४१; १३.२५.१-२६.१०६.

गयामाहात्म्यम् (Glorification of Gayā)

(कूर्म. २.३४.८-१५)

अग्नि. ११४.१-४१	वरा. ७.२१-२६
गरु. १.८२.१-८६.३८	वाम. ५३.११-७३
नार. २.४४.१-४७.९४	वायु. २.४३.१-५०.८०
पद्म. ३.३८.१-७३;	स्कन्द. ६.२०५.१-२०६.६६
६.१८०.३२-८७	

सप्तसारस्वतमाहात्म्ये मङ्कणकवृत्तान्तः (Story of Maṅkaṇaka in connection with the glorification of Saptasārasvata Tīrtha)

(कूर्म. २.३४.४४-७६)

पद्म. १.१८.१३४-१५६	स्कन्द. ६.४०.२७-५२;
वाम. स.मा. १७.१-२३;	७ [१].२७०.१-४६
३६.४५-५८	
महाभा. ३.८३.१६-३४; ९.३८.३३-५६	

कालञ्जरीर्थे श्वेतवृत्तान्तः (Story of Śveta in connection with the Kālāñjara Tīrtha)

(कूर्म. २.३५.११-३८)

लिङ्ग. १.३०.१-३३.२४	विष्णुध. १.२३६.१-२०
वाम. ५७.१६-२४	स्कन्द. १ [१].३२.१-६६

देवदारुवने शिवलिङ्गपातः (Falling of the Phallus of Śiva in Devadāru forest)

(कूर्म. २.३६.४६-३७.१५०)

ब्रह्माण्ड. १.२७.१-१२६	शिव. ४ १२.४-५४
वाम. स.मा. २२.४४-२३.३६	

स्कन्द. ३ [३].२६.१-२७.१६१;

६.१.२-७२;

६.२५८.६-२६;

७ [१].१८७.१५-४६

७ [३].३९.१-६६

नर्मदामाहात्म्यम् (Glorification of the river Narmadā)

(कूर्म. २.३८.१-४०.४०)

अग्नि. ११३.१-७	स्कन्द. ५ [३].६.२१-४५;
पद्म. ३.१३.१-५५	५ [३].११.१-६६;
मत्स्य. १८५.१-१६३.५०	५ [३].१८.१-१३

नैमिषमाहात्म्यम् (Glorification of the Naimiṣa Tīrtha)

(कूर्म. २.४१.१-१५)

देवीभा. १.२.२८-३४	वायु. १.१.१६६-१६७
ब्रह्माण्ड. १.१.१५६-१७४	शिव. ७ [१].४.५२-६३

प्रलयवर्णनम् (Account of the Dissolution)

(कूर्म. २.४३.१-४४.३०)

अग्नि. ३६८.१-२७	मत्स्य. १६५.१-२४
गरु. १.२१६.१-१२	मार्क. ४३.१-४४
देवीभा. ९.८.७२-८२	वायु. २.३८.१३२-४०.१३५
पद्म. १.४१.४८-७३	विष्णु. ६.३.१-७.१०६
ब्रह्मा. २३१.१-२३३.७५	विष्णुध. १.७४.१-७९.३०
ब्रह्माण्ड. १.६.४३-७७;	
३.१.११६-३.११३	
भाग. १२.४. १-४३	

महाभा. ३.१८८.६६-८८; १२.२३३.१-१६;

१२.३११.१-३१२.१७

APPENDIX 3

(परिशिष्ट ३)

Telugu Edition of the Kūrma-Purāṇa

As has already been mentioned in the Introduction (p. xii) that an edition of the Kūrma-Purāṇa printed in Telugu character in 1875 by the Vartamāna-tarangiṇī Press, Madras is deposited in the India office Library, London. We have now procured a photo-stat copy of this Edition through the kindness of the India Office Library. The details of its pages and size have already been given in the Introduction on pp. xi-xii. Out of its 272 pages of the text pages 81 to 160 are found missing. These missing pages of this Telugu edition cover our critical text from I. 21.30 cd to II. 7.7c.

The Sanskrit text of this edition has been edited on the basis of the four Telugu Mss., some variants from which have been noted below the text in the form of foot-notes. An errata has also been given after the text, after which a summary of the text ('श्रीकूर्मपुराणसारसंग्रहम्') in Telugu language has been added in 47 pages.

As already noted in the Introduction the text of the First Part contains 50 Adhyāyas and that of the Second Part (उत्तरभाग) contains 46 Adhyāyas. The readings of this edition generally agree with the readings of our Ms. ते 1.

The text is preceded by the following two benedictory ślokas :—

ज्ञानानन्दमयं देवं निर्मलस्फटिकाकृतिम् ।
आधारं सर्वविद्यानां हयग्रीवमुपास्महे ॥

माता तावदुमा पिता पशुपतिर्भ्राता मयूरासनः
स्तोतारश्चतुराननादिमरुतश्चक्रायुधो मातुलः ।
ब्रह्मानन्दमयं वपुर्वृहदहो भृत्या गणादीश्वराः
शक्ताः किं तव सद्गुणान् गणपते स्तोतुं वयं जन्तवः ॥ १ ॥

Then the text begins as :—

नमस्कृत्वाप्रमेयाय विष्णवे कूर्मरूपिणे ।
पुराणं संप्रवक्ष्यामि यदुक्तं विश्वयोनिना ॥ २ ॥
सत्रान्ते सूतमनघं नैमिषीया महर्षयः ।
पुराणसंहितां पुण्यां पप्रच्छ रोमहर्षणम् ॥ ३ ॥

It ends as follows :—

तस्मै व्यासाय मुनये सर्वज्ञाय महर्षये ।
पाराशर्याय शान्ताय नमो नारायणात्मने ॥ ४८ ॥
यस्मात् संजायते विश्वं यत्र चैव प्रलीयते ।
नमस्तस्मै सुरेशाय विष्णवे कूर्मरूपिणे ॥ ४९ ॥

इत्यादि महापुराणे श्रीकौर्मौ षट्सहस्रिकायां ब्राह्म्यां
संहितायामुत्तरभागे विषयानुक्रमणिका नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।
श्रीकूर्मपुराणे ब्राह्मी संहिता समाप्ता श्रीवेदव्यासाय नमः ।
ॐ तत्सत् ।

After the colophon the following ślokas also are given :—

पुष्पाद गृहनामाढ्यो वेङ्कटाय प्रभुः सुधीः ।
अष्टादशपुराणानां जीर्णोद्वारे तु सादरः ॥
ब्राह्मी तु संहितामाद्यां पुराणे कौर्म उत्तमे ।
पण्डितैः शोधयित्वा स्वे मुद्रायन्त्रे स्वमुद्रयत् ॥

In the available text of the First Part in this edition its Adhyāya 11 is similar to Adhyāya 11 of our critical text (in which the Adhyāyas 11 and 12 of the Venkate-

śvara edition, have been combined), but it has also combined our Adhyāyas 12 and 13 (Veñk. Adhyāyas 13 and 14) into one Adhyāya numbering as 12 in this edition. The Adhyāyas in the Second Part (Uttarabhāga) are, however, similar to those of the Veñk. edn. in number and arrangement.

There is a Telugu Ms. K. 6816—B. 488 deposited in the India Office Library, which contains a detailed *sūcīkā* (Index) of the contents of the Kūrma-Purāṇa. This *sūcī* divides the Kūrma-Purāṇa text into two parts named as *Purvārdha* and *Uttarārdha*, but it has given the continuous numbers

of the Adhyāyas—50 Adhyāyas in the First Part, and the last Adhyāya of the Second Part (*Uttarārdha*) is numbered as 92. Thus its First Part (*Purvārdha*) contains the same number of Adhyāyas (50) as this printed Telugu edition, but the second part of this *sūcī* contains 42 Adhyāyas, while they are 46 Adhyāyas in the Telugu edition.

The importance of this printed Telugu edition lies in the fact that it is the oldest available printed edition of the Kūrma-Purāṇa, and that too in a South Indian script, and represents one important South Indian version of the Kūrma-Purāṇa.

CRITICAL NOTES:

[The following critical notes include the textual, grammatical and explanatory notes on the readings of the constituted text of the Kūrma-Purāṇa. Besides the collated Mss., the quotations from the Kūrma P. as contained in the Dharmaśāstra Nibandha-s and in the commentaries on several Smṛti-s and Purāṇa-s and also the parallel śloka-s and topics contained in the Mahābhārata and the Purāṇas have also helped sometimes in constituting the text. Such help is also referred to in these Critical notes. Parallel śloka-s with the same or a variant text and in the same or different context, found in the Purāṇas and other works, specially those which have some old commentaries on them, are also referred to, if they help in explaining the text,

Other Critical remarks, when necessary for the textual, critical or comparative study of the text, are also provided.

Important corrigenda and addenda are also included in these notes in their respective places. Errata due to the clerical or printing mistakes will be noted separately.]

Abbreviations used

AV. = Atharva-veda (Ref. Kāṇḍa/Sūkta/Mantra) BhG. = Bhagavad-gītā. (Ref. Adh./Śl.) BhP. = Bhāgavata-Purāṇa Corrig = Correction in the text. DBh. = Devī-Bhāgavata. G. = Gaṇeśa, his commentary on the Liṅga-Purāṇa. GP. = Garuḍa-Purāṇa. Hv. (1) = Harivaṁśa-Purāṇa, Critical Edition, B.O.R.I. Poona. (Ref. Adh./Śl.) Hv. (2) = Harivaṁśa-Purāṇa, with Nilakaṇṭha's Comm., Citraśālā Press, Poona. Introd. = Introduction to the Kūrma-Purāṇa, Critical Edition; Kashiraj Trust. Īśa-Up. = Īśāvāsyopaniṣad. (Ref. Mantra) Kaṭha-Up. = Kaṭha-Upaniṣad (Ref. Valli/Mantra). Kirfel (1) = W. Kirfel: Das Purāṇa-Pañcalakṣaṇa; Leiden, 1927. Kirfel (2) = W. Kirfel: Das Purāṇa vom Weltgebände; Bonn. 1954. K. = Kullūka, his Comm. on the Manu-Smṛti. KP. = Kūrma-Purāṇa, Critical Edition. Kr.-K. = Kṛtya-Kalpataru of Lakṣmīdhara; Gaekwad's Oriental Series, Baroda. (Ref. Brahmācāri-Kāṇḍa; etc.) LP. = Liṅga-Purāṇa.	Mbh. (1) = Mahābhārata, Critical Edition, B.O.R.I., Poona. Mbh. (2) = Mahābhārata, with the Comm. of Nilakaṇṭha, C. P. Press, Poona. Manu = Manu-Smṛti. (Ref. Adh./Śl.) Mār.-P. = Markaṇḍeya-Purāṇa. Mt.-P. = Matsya-Purāṇa. M. W. = Monier Monier-Williams: Sanskrit-English Dictionary. Oxford 1899. m. c. = metric causa, due to metrical exigency. N. = Nanda-paṇḍita, his Comm. on the Viṣṇu-Smṛti, called Keśava-vaijayantī; pub. Adyar Library and Research centre, Madras. NP. = Nāradiya-Purāṇa. Pāṇ. = Pāṇini Aṣṭādhyāyī (Ref. Adh./Pāda/Sūtra). Purāṇa = 'Purāṇa' Bulletin, Half-Yearly Journal, pub. All India Kashiraj-Trust. q. = quoted in. RV. = R̥gveda-Saṁhitā (Ref. Maṇḍala/Sūkta/R̥c). Sāṁ.-Kār. = Sāṁkhya-Kārikā of Īśvarakṛṣṇa. (Ref. Kārikā). ŚP. = Śiva-Purāṇa. Śrīdhara = Śrīdhara-svāmin, his Comm. on the Viṣṇu-Purāṇa.

CRITICAL NOTES

Śvet.-Up. = Śvetāśvatara-Upaniṣad. (Ref. Adh./
Mantra).

स. म. = सरोमाहृतम् Adhyāyas of the Vāmana-
Purāṇa, critical edition.

Taitt.-Up. = Taittirīya-Upaniṣad. (Ref. Valli/
Anuvāka)

TS. = Taittirīya-Saṁhitā.

Vām.-P. = Vāmana-Purāṇa, Critical Edition,
pub. All India Kashiraj Trust, 1967.

Vār.-P. = Vārāha-Purāṇa, Venkateśvara Press,
Bombay.

Vāyu-P. = Vāyu-Purāṇa, Venkateśvara-Press,
Bombay,

Vāyav.-S. = Vāyaviya-Saṁhitā of the Śiva-Purāṇa.

Vijñānabh. = Vijñānabhikṣu, his Comm. on the
Īśvara-gīta of the Kūrma-Purāṇa,

MS. (Bengali Characters), Asiatic
Society, Calcutta.

Viṣ.-P. = Viṣṇu-Purāṇa.

Viṣ-Smṛ. = Viṣṇu-Smṛti, pub. by Adyar Library
and Research centre.

Yāj. = Yājñavalkya-Smṛti (Ref. Adh./Śl.).

Yajñeśvara = Yajñeśvara-sūri, his Comm. on the
Īśvaragītā of the Kūrma-Purāṇa,
MS. No D. 8997 Sarasvati Mahal
Library, Tanjore.

Yoga-Sū. = Yoga-Sūtras of Patañjali. (Ref. Pāda/
Sūtra).

(N. B.—For referencing-scheme regarding the texts
of the Purāṇas, Mahābhārata and the
Rāmāyaṇa see the beginning of App. II of
this Edition).

I

I. 1

4. This etymological interpretation of the epithet 'रोमहर्षण' is also supported by Gaṇeśa in his comm. on the Liṅga-P., who explains it as "रोमाणि हृषितानि यस्य स रोमहर्षणः" and in support quotes this Śl. of the KP. The Vāyu-P. however, explains the epithet 'लोमहर्षण' as follows:—

लोमानि हर्षयाञ्चक्रे श्रोतॄणां यत् सुभाषितैः ।

कर्मणा प्रथितस्तेन लोकेऽस्मिँल्लोमहर्षणः ॥

(I. 1.13)

- 6b. सुत्याहे वितते हरिः—This reading is given in दे 6. 8-10, ब 1, म 1 (?). Of these दे 8-10 form the oldest group in our critical Apparatus. Cf. Gaṇeśa's introduction of his comm., where he also supports this reading:—"सुत्याहे भवः सुतः, तदुक्तं कौर्म—'त्वं वै स्वायम्भुवे यज्ञे सुत्याहे वितते हरिः । संभूतः संहितां वक्तुं स्वांशेन पुरुषोत्तमः ।'" The alternative reading 'सुत्याहे वितते सति' is also supported by a number of Mss.
- 13-15. The eighteenth Purāṇa in this list of the Purāṇas is named as the 'Vāyaviya', but it is mentioned here as identical with or called as the *Brahmāṇḍa-P.* ("ब्रह्माण्डमिति संज्ञितम्"). This may be considered as supporting the view of the modern scholars that originally the *Vāyaviya* (Vāyu-P.) and the *Brahmāṇḍa* formed one and the same Purāṇa; cf. W. Kirfel: *Purāṇa-Pañcalakṣaṇa*, Introduction.
42. Indradyumna mentioned here is a *Vipra* (Brāhmaṇa) and *Muni*. He should be distinguished from 'Indradyumna' mentioned in some other Purāṇas as

the name of several kings. In the Kūrma-P. itself 'Indradyumna' is mentioned as the name of a king of the dynasty of Bharata (I. 38. 37).

88. The word 'अव्यक्त' in 'अव्यक्तसंश्रया' (88b) means 'Rudra' or 'Īśvara'; cf. "अव्यक्तः संकरे विष्णौ" (Viśva-Kośa). Mss. दे 8-10 read here 'व्यक्त' for 'अव्यक्त', which also supports this sense. For the use of the word 'अव्यक्त' in the sense of Rudra or Śiva cf. also Vām.-P. 41.57.

The three *bhāvanā*-s mentioned in the Śl. are again referred to in I. 2.84, 91 and also in II. 44.45-47. For a different set of the three *bhāvanā*-s cf. Viṣ.-P. VI. 7.48-51 and Nār.-P. I. 47.24.27.

I. 2

- 2a. 'भूतैर्भवैर्भविष्यद्भिश्च' is the reading in a number of the Devanāgarī and the South Indian Mss. For this reading cf. TS. 7.3.12.1—"भूतं भव्यं भविष्यद् वषट् स्वाहा नमः"; cf. also Mbh. VI. 2.2; etc. For the *v.l.* 'भूतैर्भवैर्भविष्यद्भिश्च' cf. Mār. P. 79.7—"भूतभव्यभवन्नाथः"; etc.
- 22-23. For the nine Brahmā-s (mind-born sons of Brahmā) cf. also Viṣ.-P. I. 7. 5 f. The Hv. (I. 29-30) mentions only seven Brahmā-s ('सप्त ब्रह्माण इत्येते पुराणे निश्चयं गताः') omitting Bhṛgu and Dakṣa from the list of the nine Brahmā-s given in the KP., Viṣ.-P. etc.
24. cf. RV. X. 90.12. In 24b 'भुजाद्' is the reading in almost all the Mss., and in 24d 'पादाद्' is the reading in majority of the Mss. and versions. The alternative reading 'पद्भ्यां' for 'पादाद्' is perhaps influenced by the reading of the RV.
35. For the codification and propagation of *dharma* by Bhṛgu and other sages cf. also I. 7. 36f., also cf. Manu. 1.58 f.
- 48cd. The Baṅgabāsi-Press edition of the Kūrma-P. reads here- "दिशान्तरगते वाऽथ सुतः पत्न्यृत्विगेव वा". But this reading is not found in any of our collated Mss. including the three Beṅgali Mss. ब 1-3.
53. cf. also Manu. 12.38—

तमसो लक्षणं कामो रजसस्त्वर्थ उच्यते ।
सत्त्वस्य लक्षणं धर्मः श्रेष्ठ्यमेषां यथोत्तरम् ॥

- 61-62. For the two divisions of the Vedic actions (*pravṛtta* and *nivṛtta*) as mentioned here cf. also Manu 12.88 f.—

सुखाभ्युदयिकं चैव नैःश्रेयसिकमेव च ।
प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम् ॥

इह चामुत्र वा काम्यं प्रवृत्तं कर्म कीर्त्यते ।
निष्कामं ज्ञानपूर्वं तु निवृत्तमुपदिश्यते ॥

Kullūka comments—“संसारप्रवृत्तिहेतुत्वात् प्रवृत्ताख्यं वैदिकं कर्म” “संसारनिवृत्तिहेतुत्वात् निवृत्ताख्यम्” ।

74 ff. For the two classes of each of the four Āśramas as mentioned here cf. also GP. 49.6 ff.

78. The three Āśramas (वैष्णव, ब्राह्म and हराश्रम) mentioned here may be considered as referring to the three sects, viz. Vaiṣṇavism, Brahmissm and Śaivism, the adherents of which were found in all the four Āśrama-s and bore on their fore heads their respective sectarian marks (*liṅga*) as enjoined in the following śloka.

100-101. cf. DBh. XI. 15. 118 f.; ŚP. I. 24.21.

100-102. cf. also the following Śloka quoted in the *Śabdakalpadruma*:—

शिवागमे दीक्षितस्तु धार्यं तिर्यक्त्रिपुण्ड्रकम् ।

विष्णवागमे दीक्षितस्तु ऊर्ध्वपुण्ड्रं विधारयेत् ॥

—(q. from Sūta-Saṁhitā)

ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा कुर्यात् त्रिपुण्ड्रं भस्मना सदा ।

तिलकं वै द्विजः कुर्यात् चन्दनेन यदृच्छया ॥

—(q. from Āhnikā-tattva)

In 101 ‘त्र्युल’ (or ‘त्रिपुण्ड्र’ in 104c) means, perhaps, the ‘ऊर्ध्वपुण्ड्र’ mark of the Vaiṣṇavas. तिलक has been prescribed in Śl. 102 for the worshippers of Brahmā, which indicates that the cult of Brahmā-worship was also prevailing in the days when the Kūrma-Purāṇa was being compiled.

103. The त्रिपुण्ड्र mark of the Śaivas consists of the three horizontal lines, one above the other, marked on the fore head with white ash. The symbolical meaning of this mark is mentioned in this Śl. This mark represents Śiva in the form of *Kāla* or time and the three horizontal lines, drawn one above the other, may be said to represent the three periods—past, present and future—of time, coming one after the other; that is what the reading ‘उपर्यधोभाव (v. 1.—भाग—) योगात्’ in 103c may perhaps mean. According to the ŚP. I. 24.88-94 each of the three lines of the *tripuṇḍra* represents nine *Devatā*-s as mentioned therein.

103 ab. cf. the reading in the ŚP. I. 24.21cd—‘योसावनादिभूतानिह लोकानासो मृतो भवेत्,’ which is some what vague.

कूर्मपुराण

- 106c. The reading 'त्रियायुषं' here is contained in दे4, अ1 and म1. त्रियायुषं = त्रयायुषं (v. l. in अ2). The other readings seem to be emended or corrupt, for 'त्रयायुषं' see Pāṇ V. 4.77. The word 'त्रियायुषं' or 'त्रयायुषं' means 'the threefold period of life—Childhood, youth and old age.' (M.W.).

Uses like 'त्रियायुषं' (for 'त्रयायुषं'), 'त्रियम्बकं' (for 'त्र्यम्बकं'), where इयङ् instead of यण् is substituted for the letter इ in *Sandhi*, are generally found in the Vedas; see Pāṇ. VI. 4.77 and the *Vārtika* thereon.

I. 3

- 5b. अनुत्पाद्य तथात्मजम्—Here, the alternative reading 'तथात्मजान्' is contained in several Mss. and also in the printed editions. But the reading 'आत्मजम्' seems to be better and more suitable than 'आत्मजान्'. A householder, according to the *Dharmaśāstra*, should beget one son as his religious duty. According to Manu (9.106-107) only the eldest son is 'dharmaja' (produced by a sense of religious duty), while all the younger sons are *Kāmaja* (produced out of lust).

I. 4

17. For the etymological explanation of the different synonymns of Mahān cf LP. 70.11 ff.
- 18ff. cf. Viṣ.-P. I. 2.85ff. The order of the Ślokas differs in the Viṣ.-P.
- 35ff. = Viṣ.-P. I. 2.53ff.
- 47b. The word 'बीज' ('bīja') here means the principle named *Mahat* or *Mahān* which is evolved out of the *Pradhāna* ('प्राधानिकं कार्यं'); cf. also Śl. 16.
- 50-53. cf. also Viṣ.-P. I. 2. 61-66. Here, in the Kūrma-P. the Absolute Reality or the Transcendent Consciousness has been called as '*Mahādeva*', and in I. 2.89 as '*Parmātman*' who assumes the three forms for the creation, preservation and destruction of the universe; while in the Viṣṇu-P. the same Principle is called as '*Janārdana*' or *Hari*. Thus, the same Reality is referred to by different names, as says the R̥gveda "एकं सद् विप्रा बहुधा वदन्ति".
65. The प्राकृतसर्ग (creation from the प्रकृति) has been called here as 'अबुद्धिपूर्वक' (65c) because it is the spontaneous creation through the natural process of evolution and without any deliberate effort on the part of the creator. The next creation to be described in the following chapters is called here as 'ब्राह्मी' (ब्राह्मी सृष्टि निबोधत" 65d) i. e. created deliberately by Brahṁā. Hence in 65c the v. l. 'अबुद्धिपूर्विका' (qualifying 'ब्राह्मी सृष्टि' in 65d) for 'अबुद्धिपूर्वक' (qualifying 'प्राकृतः सर्गः' in 65a) may not be correct here, unless we take 'अबुद्धिपूर्विका' meaning as

CRITICAL NOTES

Brahmā's creation preceded by his first creation called Avidyā created on account of his (Brahmā's) *abuddhi* or inadvertence' (cf. I. 7.1 and the Note on it).

For the reading 'अबुद्धिपूर्वकः' in 65c cf. also Mārka.-P. 45.73 and Vāyu-P. I. 4.80.

I. 5

1. cf. LP. 70.107, where Gaṇeśa explains 'विवृत्तस्य' as 'वर्तमानस्य'.
- 15-16. For the age of Brahmā cf. also Vāyu. P. I. 22. 4-7 which gives a different computation of Brahmā's age.
- 17d. 'प्राकृतः प्रतिसंचरः' as opposed to 'प्राकृतः सर्गः' in I. 4. 65a. The latter takes place at the beginning of the period of Brahmā's existence, while the former occurs at the end of the period of Brahmā's existence which is equal to 360×100 *Kalpa*-s called together as *Para*.
22. According to this text of the Kūrma.-P. the present *Kalpa* (called *Vārāha*, 23c) is the eighth ('अष्टमः') *Kalpa* of the second *Parārdha* of Brahmā's age; cf. the next Śl. ("योऽतीतः सप्तमः कल्पः पाद्म इत्युच्यते बुधैः"); cf. also the Vāyu.-P. I. 21. 11f. "मन्वन्तरस्य संहारे पश्चिमस्य महात्मनः । आसीत् सप्तमः कल्पः पद्मो नाम द्विजोत्तमः । वाराहः साम्प्रतस्तेषां .....॥" But according to the Viṣṇu-P. (I. 3. 27 f.) the *Padma* was the last *Kalpa* of Brahmā's first *Parārdha*, and *Vārāha*-*Kalpa* is the first *Kalpa* of Brahmā's second *Parārdha*.

The reading 'अष्टमः कल्पः' (in 22d) is adopted here in view of the reading "योऽतीतः सप्तमः" in 23a, where 'सप्तमः कल्पः' is the reading in the majority of the Mss. and versions, even in some of those Mss. which read 'अन्तिमः' or 'आदिमः' for 'अष्टमः' in 22d. cf. also Vāyu. P. I. 21. 11 ff. quoted above.

I. 6

- 2 ff. These same adjectives 'सहस्रशीर्षा, सहस्राक्षः, सहस्रपात्', which have been used here for *Brahmā-Nārāyaṇa* (ब्रह्मा नारायणाख्यः) while he slept in the waters of the *Ekārṇava* (Primeval flood), have also been used for *Viṣṇu-Nārāyaṇa* while sleeping on the couch of Śeṣa in the *Ekārṇava* (I.9.8) and also for Śiva when dancing to curb the pride of Sage Maṅkaṇa (II.34.53).
- 3c. ब्रह्मा नारायणाख्यस्तु—Brahmā and Nārāyaṇa are spoken of as two separate Gods in I.9.7 ff. For how Brahmā became identified with Nārāyaṇa or Viṣṇu see I.10.9ff.
5. This interpretation of Brahmā's epithet '*Nārāyaṇa*' is well-known. In 5b the South Indian Mss. read "प्रापो वै नरसूनुवः" (for our text 'नाम्ना पूर्वमिति श्रुतिः'), which is also the reading in the Manu-Smṛti (1.10) and the Viṣṇu-P.

(I.4.6) ; but cf. the Vāyu-P. and the Vāmana.-P., स. मा. 22.29, where the reading is similar to our adopted text.

7-8. cf. Viṣ.-P. I. 4.7-9.

8d. वाङ्मयं ब्रह्मसंज्ञितम्—*Vārāha* form of the *Brahmā-Nārāyaṇa* has been conceived here as 'वाङ्मयं ब्रह्म' (*Brahmā* in the form of speech). '*Brahma*' may mean here 'Veda' cf. Viṣ. P.I.4. 9a—'वेदयज्ञमयं रूपम्'. In the Viṣṇu-P., Matsya-P. etc. *Vārāha* has been conceived as '*Tajña*'; for which see *Purāṇa*, V. 2 (July, 1963) pp. 199-236.

I. 7

- 1-2 = Viṣ-P.I.5. 4-5; cf. also LP. I.5. 1-2. 'अबुद्धिपूर्वकः' (1c) has been explained by Śrīdhara and Gaṇeśa both as 'अनवधानमूलः' (i.e., 'owing to the inadvertance of the Creator'); it does not therefore, refer here to the two kinds of *Brahmā*'s creation, viz. अबुद्धिपूर्वक and बुद्धिपूर्वक. The creation which is going to be described here is, in fact, बुद्धिपूर्वक, as 1 a ('सृष्टिं चिन्तयतस्तस्य') indicates.
2. For *tamas*, *moha*, *mahāmoha*, *tāmisra* and *andhatāmisra* as the five knots (*parvans*) or branches or strata of *Avidyā* cf. *Sāṃkhya-Kārikā* 48 and the *Yoga-Sūtra* 2.2. The *Sāṃkhya tattva-kaumudī* on *Sāṃ-Kā* 47 identifies the five *Viparyaya-s* or *Avidyā-s* of the *Sāṃkhya* with the five *Kleśa-s* of the *Yoga-Sūtra* 2.3 respectively—"अविद्याऽस्मिता रागद्वेषाभिनिवेशा यथासंख्यं तमोमोहमहामोहतामिस्रसंज्ञकाः पञ्चविपर्ययविशेषाः", and the same comm. on *Sāṃ-kā*. 48 explains these terms.
- 2c. अविद्या पञ्चपर्वेषा—cf. *Sāṃ-t-kaum.* or *Sāṃ-kā*. 47—"अतएव पञ्चपर्वो अविद्या" इत्याह भगवान् वार्षगण्यः ।" ("वार्षगण्यः = कश्चित् सांख्याचार्यः ।).
- 3d. बीजकम्भुवनवृत्तः—This reading is contained in क 1 and दे 1.2.3.6. It may be expounded as 'बीजमिव कम्भुवनमिव च आवृत्तः'; it means that the *Avidyā-sarga* or creation of the five kinds of *Avidyā* (cf. Śl. 2) was enveloped by darkness ('संवृतस्तमसा' 3c) like the seed (which is covered and hidden under the ground in darkness, to be sprouted and developed into a plant later on) and like the cluster of the fragrant root called *Kambhu* or *Uśīra* (*Andropogon Murieatus*) which is also hidden in darkness under the ground. It only means that the first creation consciously created by *Brahmā* happened to be that of *Avidyā*, i.e. without any consciousness and life and, therefore, enveloped in darkness. *Avidyā*, however, contained in itself the possibility of the later evolution of life from it (that is what the v.l. 'जीवसंभावनावृत्तः' in ब 1 may mean). Hence, life gradually evolved later on from *Avidyā*, like a plant from its seed. *Avidyā* in the form of its five *parvans* or strata is the basis of life, for life without *Avidyā* is not possible.

CRITICAL NOTES

The whole of the *Avidyā* (unconscious or lifeless principle) however, is not evolved into life, for, a great portion of it ever remains as *Avidyā* or lifeless creation enveloped in darkness like the *Kambhu-vana*.

The other readings in the Mss.—‘कुम्भवदावृतः’ ‘बीजकुम्भहरावृतः’ ‘बीजसम्भावनावृतः’ etc. are some what vague or corrupt. The Vāyu-P. reading ‘दीपः कुम्भवदावृतः’ (I.6.38) and the Līṅga-P.—reading ‘बीजाङ्कुरवदावृतः’ (70) also are not very clear.

The reading ‘बीजकम्भुवनावृतः’ may also refer to the first creation called the *Mukhya-sarga* (Śl. 4d) which consists of the *naga-s* or lifeless objects such as mountains, trees, bushes etc. In that case the word ‘बीज’ may represent the trees, for they are grown out of seeds, ‘कम्भु’ may represent the bushes and shrubs and the ‘वन’ may represent the creepers, grass etc; cf. the v.l. in ते1—‘वृक्षगुल्मलतावृतः’.

- 4d. मुख्यसर्गस्तु स स्मृतः—Here मुख्यः = प्रथमः; see Gaṇeśa on Līṅga-P. I. 5.3. also on 70-143—“नगाः मुख्याः प्रथमोत्पन्ना इत्यर्थः ।”
11. भूतादिकः सर्गः—cf. Līṅga-P. 70.159 and Gaṇeśa on it—“भूतादिकान्तं मन्वादीनां सर्गः”.
12. cf. Līṅga-P. 70.161. Gaṇeśa explains—“ते पूर्वोक्ता भूतादिकाः सर्वे अपरिग्राहिणो निःस्पृहाः, संविभागरताः यथोक्तदानशीलाः, स्वादनाः कर्मफलास्वादका अपि अशीलाः ज्ञानवशात्कर्मफलानिषेविणो ज्ञेयाः ।” The reading ‘खादिनः’ in the text has almost the same sense as ‘स्वादनाः’ in the Līṅga-P.
- 14cd. The ‘प्राकृत सर्ग’ is called here ‘अबुद्धिपूर्वक’ (‘संभूतोऽबुद्धिपूर्वकः’); cf. I. 4.65 and the Note. But if we delete the *avagraha* (S) then the reading may be ‘बुद्धिपूर्वकः’. In that case the ‘प्राकृत सर्ग’ may also be called ‘बुद्धिपूर्वक’ because it starts with the creation of *Buddhi* or *Mahat*.
- 17ab. अष्टमो भौतिकः सर्गो—But cf. Viṣ-P. (I. 5.24ab) where the eighth *Sarga* is called the ‘*Anugraha Sarga*’; also cf. Līṅga-P. 165.
- 17c. नवमश्चैव कौमारः—Gaṇeśa (on Līṅga-P.—70.166) explains “कौमारः सनकादिसर्गः”.
- 17d. cf. Līṅ-P. 70.166—“पञ्चैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः । प्राकृतो वैकृतश्चैव कौमारो नवमः स्मृतः ॥”
18. Out of the nine kinds of creation, the first three creations known as the ‘प्राकृताः सर्गाः’ are called as ‘अबुद्धिपूर्वकाः’ and the next six creations, *Mukhya-Sarga* etc. are बुद्धिपूर्वकाः (‘बुद्धिपूर्वं प्रवर्तन्ते’).
- 33a. मरीचिभृग्वज्रिरसं—It may be expounded as ‘मरीचिभृगुभ्यां सहितम् अज्झिरसं’; cf. also Hv. I.2a, v.l.

38. cf. Viṣ.-P. I.5.30. On the word 'अम्भासि' Śrīdhara remarks "तानि वा एतानि चत्वार्यम्भासि देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः" इति श्रुतेर्देवादीनामम्भः संज्ञा; cf. also Vāyu-P. I. 9.23f where the word 'अम्भासि' is etymologically explained as ज्योत्स्ना रात्र्यहनी संध्या चत्वार्यम्भासितानि वै । भान्ति यस्मात्ततोऽम्भासि 'भा' शब्दोऽयं मनीषिभिः । व्याप्तिदीप्त्या निगदितः पुनश्चाह प्रजापतिः ॥"
57. In these Śloka-s the creation of the four Vedas, with their corresponding four Vedic Chandas-s, four stoma-s, four Sāman-s and four Yajña-s respectively forming the four faces of Brahmā is described; cf. also Viṣ.-P. I. 5.54-57; Liṅga-P. 70.243-46; etc.
- The reading 'त्रिवृत्साम' in 54b here in the text is also given in the Liṅga-P. and is explained by Gaṇeśa as—"त्रिवृत् त्रिरावृत्तम् ऋचां गीयमानं साम."
- 61-66. cf. Viṣ.-P. I. 5.61-66.

I. 8

- 6d. प्रभुः = ब्रह्मा; cf. Gaṇeśa on Liṅga-P. I. 5. 15.
- 7a. Śatarūpā has been called *Ayonijā* (not born from the womb) in the Liṅga-P. I. 5. 16.
11. 11. cf. L. P. I. 5.16 of the two sons, Priyavrata and Uttānapāda, the former was the elder and the latter the younger son; similarly, of the two daughters Āhūti was the elder and Prasūti was the younger; vide Liṅga-P. I. 5.17.
- 11b. कन्याद्वयमनुत्तमम्—Two daughters were born to Śatarūpā from Svāyambhuva Manu; cf. Liṅga-P. I. 5. 16b, on which Gaṇeśa remarks—"अत्र कन्याद्वयमुक्तं, भागवते तु कन्यात्रयस्योक्तत्वाद् विरोध इति नाशङ्क्यम् । अस्येशानकल्पवृत्तान्तमधिकृत्य ब्रह्मणा कल्पितमिति द्वितीये उक्तत्वात् विरोधः । तदुक्तं—'पुराणेषु च वैषम्यं कल्पकोटिव्यवस्थया' इति विष्णुपुराणे तु कन्याद्वयमेवोक्तम्"
- 17a. Satī is here mentioned as one of the eleven younger daughters of Dakṣa. According to the Liṅga-Purāṇa (I. 5. 27 ff.), however, Satī has been mentioned as originated from Śiva ('मानसी शिवसंभवा') and adopted by Dakṣa as his daughter, and then married to Rudra or Bhava—"पुत्रीकृता सती या सा मानसीशिवसंभवा । दक्षेण जगतां धात्री रुद्रमेवास्थिता पतिम् ॥"
- 24ab. The son of Kāma from Rati was Harṣa. The word "देवानन्द" (V. L. 'वेदानन्द' etc.) seems to be qualifying 'Harṣa' and not a name of another son of Kāma. But this qualifying word 'देवानन्द' or 'वेदानन्द' is not mentioned in the other Purāṇas, such as Liṅga, Vāyu, Viṣṇu, etc.
- 15-28. The names of the thirteen daughters of Dakṣa as mentioned here and their progeny from Dharma may also be mere personifications of the spiritual virtues of these names; and similarly the progeny of Adharma from Himsā may also be the personifications of human vices of the corresponding names.

CRITICAL NOTES

I. 9

(For this Adh. cf. Vāyu-P. I. 24 and Linga-P. I. 20).

- 6b. तमोभूतं जगत् त्रयम्—In the *Naimittika Pralaya* (Dissolution taking place at the end of Brahmā's day or Kalpa) the first three worlds, viz. *Bhū*, *Bhuvā* and *Svā* are destroyed. The v. l. जगन्मयं in m1 etc. is, therefore, corrupt.
- 25d. The epithet 'कुशध्वज' of Brahmā is to be traced in the other Purāṇas.
- 35cd. The prose-order of this line is—यन्मया तव कल्याणम् अपहृतं तत् सर्वम् अन्वय (अनु + √ अय् + लोट्) अनुगच्छ प्राप्नुहि. The alternative reading—'सर्वं सर्वय कल्याण' is also good.
35. cf. Vāyu-P. I. 24.48.
- 37ab. 'वरं दत्त्वा किरीटिने' is the reading in all the MSS.; cf. also Linga-P. I. 20.57f.; but cf. Vāyu-P. I. 24.52ab—'ततः स भगवान् ब्रह्मा वरं गृह्य किरीटिनः'; but the two Purāṇas differ in the context here, hence the difference in reading.
61. cf. ŚP., Vāy.-S., I. 1.24-29, according to these Ślokas also Brahmā was first produced by Śiva and was taught by him all the eighteen *Vidyā*-s so that the (Brahmā) may create the universe.

I. 10

- 13c. ऋभुं सनत्कुमारं च—The two names 'ऋभु' and 'सनत्कुमार' are found mentioned together in this context in other Purāṇas also; cf. Linga-P. I. 70.170; Vāyu-P. I. 9.98; etc. In Vāyu-P. I. 9.66. 'विभु' is also mentioned with 'सनत्कुमार.'
- 33c. ऋष्टिघ्नान्—'ऋष्टिभिर्घ्नन्ति' इति (√ हृन् + क्). The variants 'दृष्टिघ्नान्' 'वृष्टिघ्नान्' etc. seem to be corrupt.
- 55d. प्रधानं प्रकृतिस्तथा—The word 'प्रकृति' here may mean the *Mahat* which has been mentioned as the source (*Yoni* or *prakṛti*) of all the creatures; cf. Bhag., 14.3,
- 63d. तस्मै विश्वात्मने नमः—Here 'विश्व' is the synonym of *Viṣṇu*; cf. the *Viṣṇu-Sahasra-nāma* of the Mbh. The reading 'विष्वात्मने' given only in the four Devanāgarī Mss., and adopted in the printed editions of the vulgate text seems to be a modification.
- 86-87. cf. I. 2.22-23.
- 87d. 'साधकाः' here means 'the householders'.

I. 11

- 11a. प्रजापति विनिन्द्यैषा—This alludes to the reviling of Prajāpati Dakṣa by his daughter Satī on the occasion of Dakṣa's Yajña. This reading conforms to the story of Satī's incarnation as the daughter of Himavān and Menā as contained in several Purāṇas. The alternative reading 'प्रजापतिविनिन्दैषा' is

given in a number of Mss. and the printed editions conforms to the preceding Ślokas, but it is not supported by other Purāṇas.

- 82b. महामहिषवाहिनी—The variant reading 'महिषवाहिनी' has not yet been found supported by any other work. The *Rūpamaṇḍana*, however, describes Goddess Vārāhī as 'महिषोपरि संस्थिता' (cf. *Elements of Hindu Iconography* by T.A.G. Rao, Vol. I, part II, Appendix, p. 151). But this reading is open to double interpretation.
- 84c. आकाशयोनिः—cf. 80 cd.
- 109b. नरवाहिनी—The v.l. 'वरवाहिनी' seems to be a better reading, but it is contained in दे 1 ग 1 म 1 only; or 'नरवाहिनी' may be an epithet of some particular form of the Goddess.
- 161b. षडध्वपरिवर्त्तिका—(?)
187. षडूर्मिपरिवर्जिता—The six Ūrmi-s (waves of existence) are mentioned in the *Śārada-tilaka* as follows—
 “बुभुक्षा च पिपासा च प्राणस्य मनसः स्मृतौ ।
 शोकमोहौ शरीरस्य जरामृत्यु षडूर्मयः ॥”
 (q. in Śabda-Kalpadrūma).
- 233c. आदित्यः सर्वमार्गाणां—Here सर्वमार्गाणां = सर्वगतीनां. A man after his death is said to attain different Loka-s according to the fruits of his actions. The attainment of the आदित्यलोक is said to be one of the best attainments or *gati*-s. The reading 'भर्गाणां (णां ?)' as given in the two Bengali Mss. is also a good reading, but is not supported by other versions and Mss.
- 281d. श्रीमांसा चोपबृंहणम्—The word 'उपबृंहण' here means the Purāṇas and the Dharma-śāstras (Dharmasūtras and the metrical Smṛtis), as these two also are included among the fourteen Vidyā-sthana-s; cf. Yāj. 1.3.
- 284c. परस्यान्ते—The word 'पर' here means the full span of Brahmā's life, which is Brahmā's 100 years or 360 × 100 Kalpa-s and Pralayas, after which the *prākṛta pralaya* takes place. The reading परस्यान्तः in दे 8-10 is not clear.

I. 12

- 9d. दत्तात्रिम्—This reading is supported by the Vāyu-P. (I. 28.21; M. W.). See also Harivaṃśa (Cr. Ed.) 7.11d (V.l. in ŚK₃ D₂).

I. 13

12. For the birth of the *Paurāṇika Sūta* cf. also I. 1.
- 12-15. cf. Vāyu-P. I. 1.26 ff.

CRITICAL NOTES

I. 14

- 31d. कलिजैः किल पीडिताः—In most of the Mss. we have 'कलिजैः कलिपीडिताः (कलिबद्धिताः in some); but in that case the reading 'कलिजैः' will be redundant. The Skanda-P. (7.2.9.95) contains a parallel śloka of which pāda d reads 'कलिजैः किल पीडिताः', which is a better reading. The correct reading 'किल' in the Sk.-P. seems to be corrupted as 'कलि' in the Kūrma-P.
- 40b. देवदेवसमन्वितम्—The word 'समन्वित' when in compound means 'corresponding or answering to (M. W.)'. The reading 'देवदेवसमन्वितम्' contained in the Bengali (ब2) and South Indian Mss. also means the same thing; but it is probable that the reading 'देवदेवसमन्वित' being a *lactio-difficilior* might have been changed in to the easier reading 'देवदेवसमन्वितम्' which is often the case in text-transmission.

I. 15

- 8c. विश्वाया विश्वदेवास्तु—The reading 'विश्वदेवाः' is contained in the Kashmirian, Bengali and South Indian Mss. and also in दे3 (Also cf. the words 'वैश्वदेव' वैश्वदेविक etc.). But this class of deities is generally known as 'विश्वेदेवाः', which is the reading in remaining Devanāgarī Mss. and also in न1. We have two sets of this text here—(1) विश्वाया विश्वदेवास्तु (Kashmirian, Bengali, South Indian Mss., and दे3) where 'विश्वदेवाः' is the reading, and (2) विश्वेदेवास्तु विश्वायाः (दे1.2.4. 8-10 and printed editions). While 'विश्वदेवाः' is a compound, 'विश्वेदेवाः' should be taken as two separate words, where 'देवाः' is in case in opposition with 'विश्वे'.
- 113c. पञ्चरात्रं—The 'पञ्चरात्र' is the reading in the majority of the Mss., only a few Mss. contain the reading 'पाञ्चरात्रम्'. The 'पञ्चरात्र' is the name of the Śāstra (or the sacred book) of the Pāñcarātra sect of the Vaiṣṇavas, while the word 'पाञ्चरात्र' is generally applied to the name of this Vaiṣṇava sect and also to the doctrine expounded in the Pāñcarātra treatise.
- 146c. दैत्यसैन्यं—The Mss. दे1 (a South Indian Mss.) wrongly emends it as 'देवसैन्यं'. This wrong emendation is due to the misunderstanding caused by the dūrānvaya (i. e. construing of a word with a remote word in a sentence) in this śloka.
175. 'सः' here means 'अन्धकः'. The reading 'अन्धुम्' adopted here is in harmony with the unanimous text—'हृष्ट्वाऽन्धकं समायात' in the next śloka. The reading 'अनन्तधाम' (= अनन्तधामानं) may be considered here as a grammatical aberration (M. C.).
- 204c. गणेश्वरः—This reading is more suitable here than the alternative reading 'गणेशदेवपुंगवैः' in 208b.

45. cf. Bh.-G. 3.21.

(Compare Vāyu-P. 70.22ff.)

6a. शाण्डिल्यानां परः—cf. Bd.-P., Madhyama-bhāga 8.28-34.

19. स्वस्त्यात्रेयान्—In fact स्वस्त्यात्रेयाः form the family of the sage स्वस्त्यात्रेय (one of the sons of Atri). स्वस्त्यात्रेय has been mentioned as the Ṛṣi (seer) of the two Ṛgvedic hymns V. 50, 51.

1. Only three consorts of Āditya or Vivasvān are mentioned in the Matsya-Purāṇa (11.2)—‘तस्य पत्नीत्रयं तद्वत् संज्ञा राज्ञी प्रभा तथा’. The fourth consort named छाया is added in the Kūrma-Purāṇa here. But छाया was really the shadow produced by संज्ञा in her own form her own body, when fearing the radiance of the sun she repaired to the forest, assumed the form of a mare there, and started to perform penances. Visvasvān (Sun) mistook छाया as his own wife संज्ञा and produced in her two sons and one daughter; cf. Viṣ.-P. III. 2.3-13.

2d. राज्ञी रेवतमेव च—राज्ञी, the second wife of Vivasvān, is said to be the daughter of the fifth Manu called Raivata (Matsya-P. 11.3). She gave birth to a son who is also called as रेवत (the reading adopted here; cf. also Padma-P., Ānandaśrama edn., V. 8.37-38) or रेवत (Matsya-P. 11.3), which (रेवत) is also the reading in one Ms. n1.

The reading ‘रेवन्त’ as given in the majority of the Bengali and Devanāgarī Mss. and in the three printed editions seems to be wrong, for ‘रेवन्त’ is the name of the son of संज्ञा when she had assumed the form of a mare in the forest. Revanta was born along with the two Aśvins from the sun who had also assumed the form of a horse at the time; cf. Viṣ.-P. III. 2.3-13; Mārka.-P. 74-10ff. Revanta therefore, in the Purāṇas and the art is represented as seated on a horse (see the article ‘Revanta in literature and by Dr. B.N. Sharma in Purāṇa XIII. 2, July, 1971 pp. 133ff.)

3-4. Āyus, the son of Purūravas, had five sons. Only the oldest son, Nahuṣa, is mentioned here. But the Hv. mentions all the five sons :—

नहुषः प्रथमं जज्ञे वृद्धशर्मा ततः परम् ।

दम्भो रजितेनाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥

(cr. Edn. 21.11)

CRITICAL NOTES

- 4cd. नहुषस्य तु दायादाः षडिन्द्रोपमतेजसः—The Ms. दे 4 and the printed editions read here 'पञ्चेन्द्रोपमतेजसः', but this reading 'पञ्च' for 'षट्' is wrong, see the note on the next Śloka 5d.
- 5d. पञ्चकोऽश्वकः—'पञ्चक' is the proper name of the 5th son of Nahuṣa; cf. Vāyu-P. as referred to by M.W. The reading 'पञ्मो' for 'पञ्चको' as given in several MSS. and the printed editions is, therefore, not correct. The Hv. (Cr. edn. 22.1d) reads here 'यातिरुद्धवः', some Mss. of which read here 'पाञ्चिकोभवः' (See also note on the next Śl.).
- 6a. तेषां ययातिः पञ्चानां—Here 'पञ्चानां' and not 'षण्णां' (as would have been expected) is the uniform reading in the Mss. and the printed editions of the Kūrma-Purāṇa and also in the other Purāṇas. But the six sons of Nahuṣa have been mentioned in the previous Śl. 4, 5. The Hv. (cr. edn. 21.1. ed. 2) reads before this Śl. as follows:—

यतिर्ज्येष्ठस्तु तेषां वै ययातिस्तु ततः परम् ।
ककुत्स्थकन्यां गां नाम न लेभे स यतिस्तदा ।
तेनासौ मोक्षमास्थाय ब्रह्मभूतोऽभवन्मुनिः ॥

Thus Yati, the eldest son of Nahuṣa, having renounced the world, became a *Muni*. of the remaining *five* Yayāti married Devayāni, the daughter of Uśanas, as mentioned in śl. 6. Hence the reading 'तेषां ययातिः पञ्चानां' in 6a of our text (Kūrma-P.) and in 22.3a of the Hv.

I. 22

- 3cd. मधोः पुत्रशतं त्वासीद् वृष्णस्तस्य वंशभाक् = Hv. 23.161 cd.

After this. The Hv. reads:—

वृष्णाद् वृष्णयः सर्वे मधोस्तु माधवः स्मृताः ।
यादवा यदुना चाग्रे निरुच्यन्ते च हैहयाः ॥

(Śl. 162).

cf. also Viṣ-P. IV. 11.26-30 :—

वृषस्य पुत्रो मधुरभवत् ॥ तस्यापि वृष्णिप्रमुखं पुत्रशतमासीत् ॥
यतो वृष्णिः संज्ञामेतद्गोत्रमवाप ॥ मधुसंज्ञाहेतुश्च मधुरभवत् ॥
यादवाश्च यदुनामोपलक्षणादिति ॥

I. 23

- 3-4. In some of the other Purāṇas Prthuyāśas, Prthukarman, Prthujaya, Prthukīrti, Prthudāna and Prthuśravas are all mentioned as brothers and the sons of Śaśa (or Śaśi) bindu ; cf Viṣ-P. IV. 12. 4-6 ; also kīrfel, p. 425.

कूर्मपुराण

- 6b. ज्यामघः—For the story of Jyāmagha and the birth of his son Vidrabha *cf.* Viṣ. P. IV 12.13 ff.
- 7d. संस्तः—The name of the son of Dhṛti. It is derived from √संस्त् to sleep, and means 'sleepy' or 'inactive'. The variants 'संस्वः', 'सतः', 'सृतः' etc. may be due to the misunderstanding of the meaning.
- 7-8. The genealogy from Samsta to Anala is not mentioned by the other Purāṇas. The Viṣ.-P. mentions Kaiśika (कैशिक) as the son of Dhṛti and Cedi (the founder of the Caidyas) as the son of Kaiśika and the grandson of Dhṛti. But the Kūrma Purāṇa (in Śl. I) mentions Cedi as the son of Kaiśika who was (according to the Kūrma P., Śl. 6 and also to the Viṣ. P. IV 12.37) the second son of Vidarbha. The Viṣ.-P. therefore, seems to confuse Kaiśika (the son of Dhṛti) with Kaiśika, the second son of Vidarbha. Both the Purāṇas say that Cedi was the founder of the Caidya dynasty of Kings.
- 11-13. For the reconstruction of the text here, see the Introduction to this edition, pp. xxxix-xli.

I. 24

- 41-44. There are two versions here—(1) A shorter version contained in दे1.8-10 and (2) a longer version of all the other Mss. as is clear from the critical apparatus.
- 43b. कापेयः शांशपायनः—For कापेय see Bd.-P. I. 6.1 ff.

I. 25

- 38d. स्त्रियो यौवनशालिनः—The reading 'यौवनशालिनः' is a case of Līṅga-vyatyaya and may be due to the exigency of metre. The variants in the Mss. seem to be due to an effort for emendation.
- 42cd. भ्राजते मालया देवो यथा देव्या समन्वितः—Here 'चोमया' is the reading in the दे 8-10 and the Venkt.edn. But 'मालया' is the reading in all other Mss. though the sense is some what obscure.
63. अन्यक्तं लिङ्गमित्याहुः—*cf.* Līṅga-P. 3.1ff, and G. thereon.
- 102c. लिङ्गं तल्लयनाद्—*cf.*—

लयं गच्छन्ति भूतानि संहारे निखिलं यतः ।

सृष्टिकाले पुनः सृष्टिं तस्मालिङ्गमुदाहृतम् ॥

(q. from the *Suprabhedāgama* in the *Elements of Hindu Iconography* by T.A.G. Rao, Vol. 2, part II, App. B.)

CRITICAL NOTES

The reading 'लिङ्गं तल्लिङ्गनाद' in म1 अ2 is also a good reading. It may be interpreted as—तत् ब्रह्मवत्त्वं लिङ्गयति (√लिङ्ग) गमयति प्रापयति. [For the Adhs. 24-25 cf. Mbh. Anuśāsana-Parvan, Ath. 14; C.P. Edn.]

I. 26

1. साम्बम्—For the name 'साम्ब' of the son of Kṛṣṇa from Jāmbavati cf. the Śiva. P., Vāy.-Sam., II. 1.21-25—

ततो गुरुनियोगाद्वै कृष्णः परमशक्तिमान् ।
तपश्चकार पुत्रार्थं साम्बमुद्दिश्य शंकरम् ॥ २१ ॥
यस्मात् साम्बो महादेवः प्रददौ पुत्रमात्मनः ।
तस्माज्जाम्बवतीसूनुं साम्बं चक्रे स नामतः ॥ २५ ॥

The reading 'साम्ब', therefore, as given in a number of Mss. seems to be wrong.

- 17-19ab. Omitted in all the south Indian Mss. which therefore seem to have a shorter version here.

I. 27

- 21a. कृते तु मिथुनोत्पत्तिः—For the birth of the various *Mithuna-s* (pairs of males and females) from the mouth, chest, thighs and feet of Brahmā as his mind born creation in the beginning of the Kalpa see the Vāyu-P. 8.37ff., Mārka.-P. 49.3ff.

- 21b. वृत्तिः साक्षाद् रसोल्लासा—The rasollasā (or rasollāsā) is one of the eight natural mental *Siddhi-s* with which the creation is endowed with in the Kṛta-Yuga; cf. Viṣ.-P. I. 6.16 'रसोल्लासादयश्चान्याः सिद्धयोऽष्टौ भवन्ति याः' Śrīdhara Comments:—

रसोल्लासादयः सिद्धयः स्कन्दादिप्रोक्ताः—

रसस्य स्वत एवान्तरुल्लासः स्यात् कृते युगे ।

रसोल्लासाख्या सा सिद्धिस्तया हन्ति क्षुधं नरः ॥ etc.

Thus it is the *Siddhi* in the form of the 'spontaneous evolution of the fluids or juices of the body without nourishment from within.' (M. W.) 'रसोल्लासा' is the reading in all the Southern Mss. The variants given in the other Mss. are, most of them, emendations cf. also Śl. 25.

- 42a. अफालकृष्टाः—Several Mss. read 'अकालकृष्टाः' which may be an orthographical error on the part of the scribes.

- 42b. ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश—For details of these fourteen *Oṣadhi-s* see Viṣ.-P. I. 6.23-26.

- 1b. बधं चैव तपस्विनाम्—The word 'बध' here means 'बाधा' (obstruction, impediment); cf. the 'इन्द्रियबध' of the Sāmkhyas.
- 6ab. शूद्राणां मन्त्रयोनैश्च संबन्धो—The word 'योन' here means the matrimonial relationship. The reading 'मन्त्रयोगैश्च' given in a number of Mss. and in three printed editions seems to be wrong.
12. अट्टशूला जनपदाः etc.—cf. Mbh. (C. P.) III. 188.42; Nilakanṭha explains it as follows:—

“अट्टमन्त्रं शिवो वेदो ब्राह्मणाश्च चतुष्पथाः । केशो भगं समाख्यातं शूलं तद्विक्रयं विदुः” इति पूर्वेषां व्याख्यासंक्षेपः । अट्टमन्त्रं तदेव शूलं दुःखदं येषां ते क्षुद्रव्याधिग्रस्ता इत्यर्थः । शिवः सर्वपुरुषप्रार्थनीयतया कल्याणवत्यः शूलाः पण्यस्त्रियो येषु ते शिवशूलाः, विटवाराङ्गपूणिश्चतुष्पथा इत्यर्थः । स्त्रियः पाणिग्रहणवत्योऽपि केशोपलक्षितं सौभाग्यं लज्जाभूतं शीलं शूलमिव दुःखदं त्याज्यं च यासां ताः केशशूलाः । भर्तृद्वेषिण्यस्त्यक्तलज्जाश्च इत्यर्थः ।” See also the *Medinī Kośa* for the various meanings of the words अट्ट, शूल, शूला, केश and चतुष्पथ.

1. 29

57. In this śloka the sense of 'ज्ञानाज्ञानाभिनिष्ठानां' is obscure, but it seems to be the original reading, the oldest version (दे8-10) also contains this reading. Most of the other variant readings are an attempt to modify or emend it into easier one.
- 58b. The word 'देह' here should be understood in the sense of 'क्षेत्र'.
77. cf. the similar statement (I. 35.13) about the pilgrimage to Prayāga found in other Purāṇas also (e.g. Mt. P. 105.22; Ag. P. III.8. etc.) NP. II 61. 131-132; etc; also Mbh. (C.P.) III. 85.83 but this statement of the Kūrma P. about the pilgrimage to Avimukta or Vārāṇasī has not yet been traced in any other Purāṇa.

I. 32

- 15ab. भवता ज्ञानं विज्ञानं परमेष्ठिनः—Here ज्ञातं is the reading in दे 4, 6 and मुवे. only. Other Mss. read ज्ञानं. But ज्ञानं seems to be the correct reading here. The reading 'ज्ञानं' may be originated by a scribal mistake in writing 'न' for 'त'. Or, if we take 'ज्ञानं' as the original reading on the evidence of the Mss., then we have to supplement it by an adhyāhāra of some niṣṭhānta words such as 'अधिगतं' etc.

I. 34

- 24d. सम्मितम्—This word should be treated here as an indeclinable (avyaya) meaning (perpetually) 'incessantly' (M.W.). The variant readings 'सम्मितः' 'संयुतः' 'समन्वितः' etc. may be emended ones.

CRITICAL NOTES

- 20-33 The text of these ślokas has an alternative shorter version in दे 8-10, omitting 20 cd. 31 ab and substituting in their place one śloka only which is not contained in any other Ms. (Vide cr. App.). The position of the line 32cd. ('ईप्सितान् लभते कामान् वदन्ति मुनिपुंगवाः ।') which is omitted in the shorter version is rather confusing for it does not fit here (i.e. between the lines 32ab and 33ab-between 'दीप्तकाञ्चनवर्णमैविमानैर्मानुवर्णिभिः' । and सर्वरत्नमयैर्दिव्यैर्नानावज्रसमाकुलैः । but it is given here in all the Mss. (except दे 8-10 which omit it); not only this, but the—Matsya-P. (104.4) and the Padma-P. (Ādi kh., 32.4) also give it between these same lines. The Venk. Edn. of the Kūrma P., however, has given this line after 31 cd ('गङ्गायमुनमासाद्य त्यजेत् प्राणान् प्रयत्नतः') but it has no Mss. support for placing this line here.
- 24ab. प्रयागे तु विशेषेण स्वयं वसति वासवः—The alternative reading given in a number of Mss.—'प्रयागं तु विशेषेण स्वयं रक्षति वासवः' may be considered a better reading here according to the context. But the reading adopted is contained in the Mss. both Northern and Southern.
- 31b. ऋद्धो वाऽपि भवेन्नरः—Here Matsya and the Padma read 'वृद्धो वाऽपि भवेन्नरः' and in the quotation given from the Kūrma—P. in the Nirṇaya-Sindhu (See App. I-A of the present critical edn.) 'वृद्धो' (for 'ऋद्धो') is given, but no quoted Mss. of the Kūrma-P. contain the reading 'वृद्धो'.
- 42-44. We have a shorter version here in the Southern Mss. (न 1.2 म 1) Where Śl. 43-44 are omitted, and the Śl. 42 is read as :—

गङ्गायमुनयोर्मध्ये यस्तु ग्रासं प्रयच्छति ।
सुवर्णमथ मुक्तां वा सर्वं तस्याक्षयं भवेत् ॥

-I. 35

[cf. Mt. P. Adhs. 104-105; Padma—P., Ādi. Kh. (Ān. edn.) Adhs. 43-44.4]

- 9cd. For the reading 'सिद्धा' here in the Kūrma—P., the Mbh., Vana-Parvan, 85.70cd, the Matsya-P. (104.16 ab) and Padma-P. (Ādi. kh., 43.16ab) all read here 'साध्याश्च', which seems to be correct, for the reading 'सिद्धाश्च' is again repeated in the Kūrma P. in 10c.
11. Matsya-P. 105.19 (Mor. edn.), Padma-P. Ādi. kh. 103.19 but cf. Mbh., Vana. Parvan 85.75-76 :—“गङ्गायमुनयोर्मध्यं पृथिव्या जघनं स्मृतम् । प्रयागं जघनस्थानमुपस्थमृषयो विदुः ॥” Nīlakaṇṭha explains—“स्त्रीरूपायाः पृथिव्याः मेरुपृष्ठशीर्षायाः हरिद्वारादारभ्य जघनं नाभेरधोभागः । जघनस्य स्थानमवस्थानमन्त इति यावत् तदेवोपस्थम् । तथा च पृथिव्या अपत्यभूतानि तीर्थानि तत्फलभूताः स्वर्गाश्च तानि सर्वाणि प्रयागादुत्पन्नानीति प्रयागस्य तीर्थराजत्वमुक्तम् ।”

कूर्मपुराण

13. Most of the Purāṇas and also the Mbh. (Cr. edn. III 83.73 ; C.P. edn. III 85.83) read 'न वेदवचनात्' for the Kūrma—P. reading 'न मातृवचनात्' (v.l. 'न मित्रवचनात्' etc.). The Mbh. reads 'प्रयागमरणं प्रति' (See Nilakaṇṭha's long discussion here) for the Purāṇa reading 'प्रयागमननं प्रति'.
- 20d. यावदाहूतसंग्लवम्—Only a few Mss. read 'आभूतसंग्लवम्' here, 'आहूतसंग्लवम्' is the reading in the majority of the Mss. The reading 'आहूत' may be a prakṛtaised form of the Sanskrit word 'आभूत'.
29. cf. I 37.8.

I. 36

[cf. Padma., Ādi kh., 104; Matsya—P. Adh. 106]

- 9-10. Cf. Padma—P., Ādi. kh. 104.15.16, and the Matsya—P. 106. 15-16 where the reading is 'ज्वाला' for 'अयोधारा', which better, fits with the reading 'अग्निहोत्री भवेन्नरः' in 10 b (Padma—P. 16b).

I. 39

7cd-12cd. cf. viṣ. P. II. 7.5-10 ; cf. also Linga—P. 53. 37-39 :—

बलाहकास्तथा भानुश्चन्द्रो नक्षत्रराशयः ।

ग्रहाणि ऋषयः सप्त ध्रुवो विष्णुः क्रमादिह ॥

योजनानां महीपृष्ठादूर्ध्वं षड्विंशति ध्रुवात् ।

नियुतान्येकनियुतं भूपृष्ठाद् वायुमण्डलम् ॥

Cf. also śl. 23-26 of Kūrma P.

- 9-11ab. There are two versions of this text—the shorter and the longer. Strangely enough, the longer version is given in 8-10 only, the oldest group in our critical apparatus, while the shorter version omitting 9b-11a (enclosed within square brackets in the constituted text) is given in all the remaining Mss. The portion omitted here is found in the Viṣ. P. referred to above. In the Kūrma P. there are some minor variants from the Viṣ. P. in this portion (9b-11a) of the longer version. Should we assume that this portion, 9b-11a, which is given in the longer version of 8-10 was incorporated in the Kūrma P. from some source such as the Viṣṇupurāṇa etc.

29. = Viṣ. P. II. 8.4. see also Śrīdhara for its interpretation :—

अह्ण एवात्र नाभित्वे नोपाध्यत्वात् मेखलाख्यास्तिस्रो नाभयः पूर्वाह्णमध्याह्णपरार्द्धास्तद्युक्ते, पञ्चारे पञ्च संवत्सरपरिवत्सरादयः अराः शलाकाः यस्मिन् षण्णेमिति—षट् ऋतवो नेमयः प्रान्तबलयनि तद्वति, कालात्मकत्वात् तन्मयत्वम् । तदुक्तं मात्स्ये—'अहस्त्रिनाभिः सूर्यस्य एकचक्रस्य वै स्मृतम् । अराः संवत्सराः पञ्च नेमयः षट् ऋतवः स्मृताः ॥' इति । तस्मिन् कालचक्रं कालोपमानभूतं कृत्स्नं ज्योतिश्चक्रं प्रतिष्ठितमाश्रितम् । सूर्यगत्यधीनत्वात् कालचक्रपदस्य ।

I. 40

[cf. Viṣ. P. II. 10. also]

1b. वसुभिः—Here 'मुनिभिः' should be a better reading (cf. śl. 4-8), but it is given in दे 8-10 ते 1 and ग 1 only, all the remaining Mss. read 'वसुभिः' which is rather inexplicable here. Hence, either the reading in the constituted text should be changed as 'मुनिभिस्' or 'वसुभिस्' should be marked with a wavy line to denote its uncertainty. The Viṣ.-P. II. 10.2 b also has the reading 'ऋषिभिः' here ; 'वसुभिः' may be a mistaken reading for ऋषिभिः due to the scribal mental slip !

2-3 For the names of the twelve Āditya-s cf. also I. 15. 16, 1.41.17-19, where there is some minor difference in the names. These twelve Āditya-s are considered to be the twelve gods and as the *amśa*-s of the Sun-God and the twelve forms of Viṣṇu (तद्गङ्गा विष्णुमूर्त्यः I 39.44) who nourish the Sun (called सूर्य, रवि, भास्कर, भानु etc.) and preside over his chariot, each in one of the twelve months of the year along with the other six groups of demigods mentioned in Śl. I. of this Adh.

2d. अंशुरेव च—for 'अंशु' the variants are 'अंश' and 'हंस' also. But no Ms. (except perhaps न 1) contains the reading 'अंशु' in I.15.16.

15d. अन्या चैव तिलोत्तमा—Here 'अन्या' is the eleventh Apsaras. This is the reading in most of the Mss. and the versions. For the meaning of this word as 'inexhaustible' see M. W. under अन्या 3. Or better this word may refer to the Apsaras named *Rambhā* which ('रम्भा') is also the reading in दे 8-10.

I. 42

16a. महातलं च पातालं—The variant reading 'हेमतलं' is also a good reading here for the reading 'च पातालं'.

17a. अनन्तेन च संयुक्तं—Ananta residing in the Mahātala (the first of the seven Pātāla-s) may be the name of an Asura ; for Ananta-Śeṣa (a form of Viṣṇu) who is said to reside below the seven Pātāla-s, see śl. 26-27.

I. 43

24-37. For the lists of the Kesara-parvata-s situated in the four directions of the Meru cf. also Vāyu-P. 36.18-32, Viṣ. P. II.2.26-29 ; etc. The Viṣ.-P. lists of the Kesara-parvata-s are incomplete, while the Kūrma-P. has given the complete lists of these mountains. The Meru has been conceived as the Karṇikā (pericarp) of the Bhū-padma (Earth-lotus), and thus Parvata-s (mountain-ridges) situated in the four directions of the Meru are rightly called as the *Kesara-parvata*-s, for they project from the Meru like filaments from the lotus.

1-27. cf. Viṣ-P. II. 2. 31-32 :—

चतुर्दशसहस्राणि योजनानां महापुरी ।
मेरोरुपरि मैत्रेय ब्रह्मणः प्रथिता दिवि ॥
तस्याः समन्ततश्चाष्टौ दिशासु विदिशासु च ।
इन्द्रादिलोकपालानां प्रख्याताः प्रवराः पुरः ॥

20d. येऽम्बुदाः—This reading (of दे 8-9 only) is to be corrected here as 'ये मुदा' which is found in the majority of the Mss. of different regions. But then the sense seems to be incomplete and is not clear, unless we add to it the line (20 cf) which is found in ग 1 only (see next). The reading 'ये नराः' along with the additional line (20 cf.) of ग 1 may also be a good reading ; but it (ये नराः) is given in the four Southern Mss. (द 1 न 1 ग 1 म 1) only.

20. This line is found in ग 1 only, so it is to be put within square brackets. Although with the addition of this line the sense of the reading 'ये मुदा' or 'ये नराः' (in 20d) becomes complete, but the text of this line is not supported by other Mss. It is, however, incorporated in the constituted text as an additional reading (within square brackets) and is also marked with a wavy line to indicate the uncertain nature of the text of this line.

31d. सप्तभेदाः—The seven streams in which the Alakanandā (Gaṅgā) splits herself in Bhārata are mentioned elsewhere as:—

नालिनी ह्यादिनी चैव पावनी चैव प्राच्यगाः ।
सीता चक्षुश्च सिन्धुश्च प्रतीचि दिशमाश्रिताः ॥
सप्तमी त्वनुगा तासां दक्षिणेन भगीरथम् ।
तस्माद् भागीरथी या सा प्रविष्टा लवणोदधिम् ॥

(Bd. I. 18-40 f; Mt. 121.40 f.; Vāyu 47.39 f; Vide Kirfel 2, p. 130)

[4e-5b. These two lines are omitted in many of the Mss. This omission seems to be a case of haplography.

6c. चन्द्रदीपे—This Dvīpa seems to have been situated in the Hiraṇmaya-varṣa. Its variants are 'ताम्रदीपे' and 'भद्रदीपे'. The reading 'चन्द्रमौलि' in का 1 seems to be a wrong emendation.

24. The name of this ninth Dvīpa of Bhāratavarṣa is not mentioned here and in many of the other Purāṇas also. In the Vāmana-P. (13.10, 58), however, the name of this Dvīpa is given as 'Kumāra-dvīpa'.

- 27-37. The names of the rivers rising from the Mahendra are missing in these lists.
 39-42. The lists of the Janapada-s of Bhārata-varṣa are also brief and incomplete here. But the Vāmana Purāṇa (13. 35-58) has given the complete lists of the Janapada-s; See also the Matsya-P. 113.34ff; etc.

The detailed and complete lists of the Janapada-s are discussed by C. A. Lewis in his article 'The Geographical Text of the Purāṇas' pub. in *Purāṇa*, Vol. IV. (1962) Nos. 1-2; see also the comment on this article by V.S. Agrawala in *Purāṇa* V. 1.

I. 46

- 27b-29a. Omitted in a number of Mss. perhaps a case of haplography.

I. 48

7. हरोऽद्धहरिर्—The reading 'अद्ध' seems to be correct here, although it is found in व 1 दे 8-9 only; as it seems to refer to the Hari-Hara form of God Śiva.

I. 49

6. cf. Viṣ.-P. III. 1. 8-9. The Kūrma-P. has a shorter version here.
 7-25. The Kūrma-P. has given here some names of the sons of Cākṣuṣa Manu only and has omitted the names of the sons of all the other Manu-s. But Vis.-P. (III. 1) supplies them.
 14. This line is omitted in the Viṣ.-P., but it is contained in all the Mss. of the Kūrma-P. which shows the Śaivite tendency of the Kūrma-P.
 17d. चतुर्दश चतुर्दश = Viṣ.-P. III. 1. 21d.
 38cd. चतुर्द्धा संस्थितो व्यापी सगुणो निर्गुणोऽपि च—out of four *Mūrti*-s of Viṣṇu mentioned here, the first or Vāsudeva is *nirguṇa* (Absolute) and the remaining three are *saguṇa* (Qualified).
 40ab. Here the second *mūrti* or *tanu* (form) of Viṣṇu or Nārāyaṇa is mentioned as Śeṣa or Kāla. In the Pāñca-rātra system the second *vyūha* of Viṣṇu is called Saṁkarṣaṇa. But Saṁkarṣaṇa (or Balarāma) is also regarded in the Purāṇas as an *avatāra* of Śeṣa.
 42d. For 'प्रद्युम्नः' here the alternative reading 'पुरुषः' (of दे 8-10, व 1 अ 1-2. म 1) should be substituted; cf. 46a.
 46ab. प्रधानं पुरुषः कालस्तत्त्वत्रयम्—The three principles of the Creation mentioned here are the three *saguṇa Mūrti*-s of Viṣṇu mentioned in śls. 40-45ab. Thus—

प्रधानं	= प्रद्युम्नः, जगत् स्थापयति संमोहयति च (Śl. 41, 44).
पुरुषः	= अनिरुद्धः सृष्टिकारिका मूर्तिः (Śl. 42).
कालः	= शेषः (= संकर्षणः), अन्ते सकलं निहन्ति (Śl. 40).

- 47a. एकं चेदं चतुष्पादं—The reading 'चेदं' here should be replaced by 'वेदं'. 'चेदं' is an scribal mistake here, for 'वे' is wrongly written as 'चे'; cf. Viṣ.-P. III. 4. 2.

- 48cd. 'अपान्तरतमाः' is the name of an ancient sage known also as प्राचीनगर्भः. He was the son of Sarasvatī from Nārāyaṇa; he divided the Vedas in the Svāyam-bhuva-Manvantara and was reborn in Kaliyuga as Kṛṣṇadvaipāyana Vyāsa; cf. Mbh. (2), Śānti-Parvan, Adh. 349. This line should be marked with a wavy line. The alternative reading in दे 8-10 is अवातरत् स सम्पूर्णं स्वेच्छया भगवान् हरिः.

I. 50

For the text of the Kūrma-P. mentioning the 28 Vyāsa-Avatāra-s of the 28 Dvāparas in this Adh. (50) and the same number of Yogeśvara-s (Avatāra-s of Mahādeva Śiva) of the 28 Kaliyuga-s in the next Adh. (51) cf. the corresponding text of the Vāyu-P. I. 23. 114-255, Linga-P. I. 24. 12 and Śiva-P., Śatarudra Saṁ., Adhs. 4, 5. The text of the Kūrma differs in its context and arrangement from the text of these three Purāṇas. The Kūrma-P. mentions first the 28 Vyāsa-s in 50. 1-10; then the 28 Yogeśvar-avatāra-s of Mahādeva in 51. 1-10 and lastly the names of the four śiṣya-s (disciples) of each of the 28 Yogeśvara-s in 51. 11-28; but the Vāyu, Linga and the Śiva Purāṇas all mention together the Vyāsa, the Yogeśvara and the four Paśupata disciples of the Yogeśvara of each of the 28 Dvāpara-s and Kaliyuga-s in one place. The text of the 28 Vyāsa-s in the Viṣṇu-P. (III. 3. 11-21) as well as in the Brahmāṇḍa-P. (I. 2. 35. 116-125) is however similar to that of the Kūrma-P. (50. 1-10), but unlike the Kūrma-P. these two Purāṇas (Viṣṇu and Brahmāṇḍa) do not mention the 28 Yogeśvara-s (i.e. the Mahādeva-Avatāra-s) and their 112 disciples. Moreover, the Viṣṇu and the Brahmāṇḍa (and also the Devī-Bhāg. I. 3. 33) have also added the name of the 29th future Vyāsa as 'Drauṇi', which the Kūrma omits.

- 1cd. द्वापरे प्रथमो व्यासो मनुः स्वायम्भुवो मतः—Here 'मनुः' is the reading in all the Mss. except दे 4 which reads 'मुनिः'. So, according to the Kūrma-P. text the first Vyāsa in the first Dvāpara of the Vaivasvata Manvantara was *Manu Svāyambhuva*, but it is not supported by the other Purāṇas. The Viṣṇu-P. (III. 3. 11) reads 'द्वापरे प्रथमे व्यस्तः स्वयं देवः स्वयम्भुवा' (= Devī-Bh. I. 3. 26); the Linga-P. (I. 24. 12) also says almost the same thing—'द्वापरे प्रथमे ब्रह्मन् यदा व्यासः स्वयं प्रभुः' (= also Śiva-P., Śata Rudra Saṁhitā 4-5). Other Purāṇas also support the text of the Viṣ. P., only the Śiva P., Vāy. Saṁ, II. 844 reads 'ऋषुः' as the name of the first Vyāsa. Thus, *Manu Svāyambhuva* as the name of the first Vyāsa is mentioned in the Kūrma-P. only; but cf. Śiva-P., Śata-Rudra-Saṁ., 5-57 :—
'मन्वादिक्लृणपर्यन्तमष्टाविंशद्युगक्रमात् ।'

- 2cd. The name of this Prajāpati (2nd Vyāsa) is supplied by the Linga, Vāyu and the Śiva Purāṇas as 'Satya'.

CRITICAL NOTES

15. = Viṣ-P. III. 4. 11; See Śrīdhara on this. The *Yajurveda* may mean here the Veda (Mantra-portions) dealing with *Yajña* or sacrificial rituals. Śrīdhara also seems to support this sense.

I. 51

- 13ab. This line is a repetition of 4ab, and is omitted in ८ 8-10. But it is given in all other Mss. It should, therefore, be put within *square brackets*.
- 32ab. अयं वः कथितो ह्यंशः पूर्वो नारायणे रितः—This shows that the Brāhmī-Saṁhitā of the Kūrma-P. is divided into two parts. The text ending here is the 'पूर्वोऽंशः' (or the पूर्वविभागः). But all the South Indian Mss. except the Telgu, read 'अन्तः पूर्व नारायणे रितः' for 'अंशः पूर्वो नारायणे रितः'.
34. Cf. the famous śloka of the Bhāgavata-s "नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं (v.l. चैव) ततो जयमुदीरयेत्" often placed in the beginning of a Purāṇa and each *Sarga* of the Mahābhārata.

II

II. 1-11

[Chapters II. 1-11 consist of the texts of the *Īśvar-gītā* (some times also called the *Śiva-gītā*; cf. colophons in Yajñeśvara-sūri's commentary; MS. No. D 8997 of Sarasvatī Mahal Library, Tanjore), which has assimilated in itself a large number of ślokas mainly from the Bhagavadgītā and also from the Kaṭha and Śvetāśvatara Upaniṣads exactly in the same form or with some modifications. Besides, many expressions and *pāda*-s are also borrowed from these works. This striking similarity is worth noticing. A concordance of these parallel ślokas has also been given by P. E. Dumont in his edition 'L' ĪSVARA GĪTĀ' (Paris, 1933). But his text is mostly based on the Bibliotheca edition of the Kūrma-P.. Our constituted text differs from his text in many places both in reading and in the numbers on the ślokas.]

II. 1

15. See footnote 11 of the Introduction, p. viii.
- 16ab. The names Sanat-Kumāra, Sanaka and Sanandana should be understood to include the name of the fourth Kumāra, Sanātana, also; cf. II. 5. 19.
- 16c. अङ्गिरा रुद्रसहितः—'रुद्र' mentioned here may be the name of a sage; cf. Vijñānabh. —"रुद्रसहितो रुद्रगणसहितः, रुद्रनामा वा कश्चिदपिः ।"
- 17a. कणादः कपिलो योगी—Here 'गर्गो' is the reading for 'योगी' in ८ 8-9 and three printed editions, मुर्वे, मुए and मुब., but it is not supported by other Mss. and versions.

- 27a. कः संसारयतीशानः—This reading is contained in का 1, दे 1. 3. 6, न 1, ते 1. The reading 'कः संसारयतीशानः' contained in several Mss, may perhaps be due to scribal error in writing 'प' for the original 'य'. The reading adopted seems to be better fitting here in view of the reading 'कोऽनुसंसरते' in 26b.
- 28-31. Vijñānabh. here remarks—प्रवतारभूतस्य नारायणस्य अवतारिनारायणरूपेण आविर्भावं प्रदर्शयं शंकरावतारस्य नरस्यापि अवतारिशंकररूपेण धर्मगुत्रेच्छया आविर्भावं दर्शयति ।
31. Vijñānabh. explains—"तदन्तरे तस्मिन्नेव नरादर्शनावसरे नर एव ह्रद्रः प्रादुरासीत्.....".
- 49a-50b. This portion of the text is omitted in दे 8.9 and two printed editions मुद्र. and मुण. only, which generally follow दे 8.9. But it is contained in all the other Mss. and in the मुद्र. edition also.
49. *Corrig.*—Śl. 49 should be put within square brackets and the wavy line should be removed. The Śl. should be corrected as follows:—

यं प्रपश्यन्ति योगस्थाः स्वात्मन्यात्मानमीश्वरम् ।
अनन्यतेजसं शान्तं शिवं ददृशिरे किल ॥

II. 2

- 8d. अहंकर्ता = अहंकारः .
- 33c. भेदोऽव्यक्तस्वभावेन—The word 'अव्यक्त' here means 'प्रधान' or 'माया'; cf. Śls. 18-19.
24. cf. BhG. 13.32.
31. cf. Īśa-Up. 6.—“यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति । सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजुगुप्सते ॥”;
also cf. BhG. 6.29.
33. cf. Katha-Up. 6.14—“यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः । अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥”
34. = BhG. 13.30.
- 38cd. cf. BhG. 5.15cd—“अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ।”
42. cf. BhG. 5.5.
- 46c. cf. Śvet-Up. 3.16a—“सर्वतः पाणिपादं तत्”.
47. cf. Śvet-Up. 3.19ab—“अपाणिपादो जवनो ग्रहीता पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः ।”
- 48ab. cf. Śvet-Up. 3.19c—स वेत्ति वेद्यं न च तस्यास्ति वेत्ता ; cf. also BhG. 7.26.

II. 3

- 2-3ab. = Śvet.-Up. 3.16-17ab; BhG. 13.13-14ab.
7. cf. BhG. 9.4. 8ab—cf. BhG. 12.19ab. 11ab—cf. BhG. 13.21ab.
15. cf. BhG. 13.20-21.

CRITICAL NOTES

- 18-19. *cf.* Katha-Up. 3.10-11; 6.7-8. The Katha stops at *Puruṣa* called here the highest Reality—"पुरुषाच्च परं किञ्चित् सा काष्ठा सा परागतिः" (3.11cd). But the *Īśvara-gītā* enumerates further Realities as *Prāṇa*, *Vyoma* and *Agni* or *Īśvara* (*Śiva*); which may however be said to be included in the *Prāṇa* of the *Katha-Up.*
- 19-20ab. Yajñeś. explains 'अव्यक्तं' as 'अचेतनं कारणं'; 'पुरुषः' as 'जीवः'; 'प्राणः' as जीवव्यष्टीनां नियन्ता सूत्रात्मा'; 'व्योम' as 'अव्यक्तकारणावच्छिन्नं ब्रह्म'; 'व्योमातीतोऽहमीश्वरः' (Yajñeśvara's readings) as परमकारणमतिक्रान्तः अहम् ईश्वरः स्वतन्त्रः (i.e. न नियन्तृनियम्यः).
2. *cf.* BhG. 11.53-54. 8—*cf.* BhG. 9.24. 10-11—*cf.* 9.32-33. 12—*cf.* BhG. 9.30-31. 14—*cf.* BhG. 9.26. 24—*cf.* BhG. 13.24 (*ĪśG.* adds 'भक्तियोगेन'). 25—*cf.* BhG. 7.17-18.
- 26a. अन्ये च ये त्रयो भक्ताः—i.e. "आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी" (BhG. 7.16c.)
- 32ab. *cf.* BhG. 10.7ab ('एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः') and 15.19ab (यो मामेवमसंभूदो जानाति पुरुषोत्तमम्).
- 32cd. = BhG. 13.7cd. 33d. = BhG. 15.1d.
- 34a. *cf.* BhG. 15.20a—"इति गुह्यतमं शास्त्रम्".

II. 5

19. The list of the twelve sages given here differs somewhat from the list given in II. 1.16-17. According to Dumont this difference in two lists of the sages to whom Śiva reveals the knowledge about Brahman and Yoga is a proof of the modifications or changes which the *Īśvara-gītā* has undergone in later times (*Vide* his Introduction).
- 24c. = Katha-Up. 2.20a; Śvet.-Up. 3.20a.
- 29a. *cf.* "तस्य वाचकः प्रणवः" (Yoga-sū. 1.27)
30. *cf.* BhG. 11.21.
- 31d. = Katha-Up. 5.13d.
34. *cf.* R.V. I. 154.46—"इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुर्ब्रह्मर्षो दिव्यः स सुवर्णो गरुत्मान् । एकं सद्विप्रा बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिरिदमवाहुः" ||; also *cf.* BhG. 11.39ab.
- 35abc. = BhG. 11.18abc.
- 35d. *cf.* BhG. 11.18d ("सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे" = v.l. in दे 9).
- 37ab. *cf.* BhG. 8.9.
- 37b. = BhG. 8.9d.
- 40cd. *cf.* BhG. 11.44ab.

II. 6

- 14b. प्रभवाव्ययः = प्रभवोऽव्ययः (v. l. in दे 4.6.8. 9 ते 1 31). The reading 'प्रभवाव्ययः' (in व 2.3 न 1) is also good.

- 26c. ईशानः किल भक्तानां—'भूतानां' (in दे 5 व 1 उ 1) for 'भक्तानां' is a better reading.
46ab. BhG. 7.4 ab

II. 7

[For the *Vibhūti*-s of Maheśvara mentioned in this Adhyāya cf. Adh. 10 (विभूतियोगो नाम) of the Bhagavad-gītā. The text of most of the *Vibhūti*-s in both these Gītā-s is quite parallel. Also cf. the same or the similar *vibhūti*-s of Maheśvari or Goddess Parvati in I. 11.227-236]

17. cf. BhG. 10.41. 22—cf. BhG. 7.4
24cd. The twenty-three *Tattvas* are the eight *Prakṛti*-s and the fifteen *Vikāra*-s mentioned in 22.24 ab. They are called here as *prākṛtāni*, i. e. originated directly or indirectly from the *Prakṛti* or *Pradhāna*
28b. बद्धसंज्ञितौ—The v. l. 'कर्मसंज्ञितौ' is also good.
28d. 'निबन्धाय' should be construed with 28 ab.
29. cf. yoga-Sū. 2.3.

II. 8

- 3ab. = BhG. 14.3ab (BhG. तस्मिन् गर्भे).
4b. भूतादि. = अहंकारः (or rather the तामस अहंकार ; cf. Viṣ.-P. I. 2.35-36).
7. cf. BhG. 14.4
10.11. = BhG. 13.27-28.

II. 9

5. cf. BhG. 9-15.
9c. 'तिष्ठन्त' should be taken here as a case of *liṅga-vyatyaya* (masculine used for neuter); m.c.
10a. परमं व्यक्तं—The alternative reading 'परमव्यक्तं' in दे 8.9 seems to be a better one or 'व्यक्तं' should be here understood as meaning 'clearly', an adverb).
12. = Taitt.-Up. 2.4 (for 12d—न विभेति कदाचन, Taitt.-Up.).
13ab. = Śvet.-Up. 3. 8 ab.
13cd. cf. Śvet.-Up. 3. 8 cd.—तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽप्यनाय.
14a. Śvet.-Up. 3. 9a.
18ab. Śvet.-Up. 6. 11ab.
18cd. cf. Śvet.-Up. 6. 11cd and Kath.-Up. 5.12cd—तमात्मस्यं येऽनुपश्यन्ति वीरास्तेषां सुखं शाश्वतं. नेतरेषाम्; also cf. Kath.-Up. 5. 13cd.
18d. = Kath.-Up. 5. 13d.

CRITICAL NOTES

19ab. = Śvet.-Up. 3. 11ab.

19cd. cf. Śvet.-Up. 3. 11cd—सर्वव्यापी स भगवान् तस्मात् सर्वगतः शिवः ।

II. 10

1ab. 'अव्यक्तं लिङ्गं' may be taken here as = अव्यक्तलिङ्ग (v.l.), where 'अव्यक्तं' qualifies 'लिङ्गम्',
cf. 'अव्यक्तं कारणं' in 2a.

13. cf. Kath.-Up. 5. 15.—न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनु
भाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥.

17cd. cf. BhG. 6. 10.

II. 11

47-51. cf. Śvet.-Up. 2.10

51cd. cf. BhG. 6.10 ab.

52ab. नमस्कृत्य तु योगीन्द्रान् सशिष्यान्—For the *Yogīndra*-s and their disciples see the *Avatāra*-s
of Mahādeva in the Kaliyuga (I.51).

53-54. cf. BhG. 6.12-14.

71. = BhG. 4.10. (BhG.—10c. ज्ञानतपसा for KP. 71c—अनेन योगेन))

72ab. = BhG. 4.11 ab.

75abc. = BhG. 12.13 abc.

76-78. = BhG. 12.14-16 (BhG. 16d—'यो मद्भक्तः' for KP. 78d—'भक्तिमान् यः')

79abc. BhG. 12.19 abc.

80. = BhG. 18.56. (BhG. 56b—'मद्वचपाश्रयः'; for KP. 80b—'मत्परायणः'; BhG. 56d—
पदमव्ययं for KP. 80d—परमं पदम्)

81ab. = BhG. 18.57ab.

88c. = BhG. 3.30c.

82abc. = BhG. 4.20abc.

82d. cf. BhG. 4.22d.

83. = BhG. 4.21d. (BhG. 21d. कुर्वन्-नाप्नोति कित्विषम् for KP. 83d-कुर्वन्नाप्नोति तत्पम्).

84. cf. BhG. 4.22. **85**—cf. BhG. 18.55. **86**—cf. BhG. 10.9. **87**—cf. BhG. 10.10-11.

87b. मायेयं कर्मसान्वगम्—The word 'मायेय' (माया + ठक्; Pāṇ. 4.2.97) means 'proceeding
from *Māyā*'; it belongs to the नद्यादिगण. 'कर्मसान्वगं' (अनु + अव + √ गम्) means
accompanied with actions'.

88. cf. BhG. 9.22. (88cd. = BhG. 9.23cd).

89. cf. BhG. 7.20-23. **90**—cf. BhG. 9.23.

139. cf. Śl. 135.

II. 12-33.

[Adhs. II. 12-33 contain what is known as the *Vyāsa-gītā*; see pp. xxiii-xxiv and xxviii of the Introduction. In these chapters Vyāsa describes the duties of the four Vārṇas and Āśramas to the Naimiṣa-sages as expounded by Manu Prajāpati (15.2). So, a number of the Ślokas of the *Vyāsa-gītā* have their parallels in the *Manu-smṛti*. A list of these parallel Ślokas may be of interest. In the following Notes, however, generally the parallels of those Ślokas of the *Vyāsa-gītā* will be referred to in the *Manu-Smṛti* in which the commentaries of Medhātithi and Kullūka may have some important elucidatory or textual remarks.]

II. 12.

1. cf. II. 11. 139 ff. where the Naimiṣa-sages request Vyāsa to relate to them the *Karma-yoga* or *dharma-saṅgraha* as expounded by Viṣṇu-Kūrma to Indra and the sages at the time of the churning of the ocean. It should be noted here that this *Karma-yoga* in the *Vyāsa-gītā* is prescribed mainly for the Brāhmaṇas ('कर्मयोगं ब्राह्मणानां'), while that of the *Manu-Smṛti* is meant for all the three Vārṇa-s.
20. = Manu 2.125. "अकारग्रहणमिकारादीनामपि प्रदर्शनार्थम् । अजपेक्षमेव चान्तत्वं द्रष्टव्यम् । व्यञ्जनान्त-स्यापि योज्यः स्वरस्तस्य भवति । 'पूर्वाक्षर' इति प्लुतभाविनोऽकारस्य विशेषणमेतत् । अक्षरमत्र व्यञ्जनम् । तत्र पूर्वश्लिष्टः स एवमुच्यते" । (Medh.)
22. = Manu 2.72. "एवं च व्यत्यासो युगपदितरेतरदिक्संचारेण हस्तयोर्भवति अग्रतः स्थितेन सम्मुखेन गुरोरुप-संग्रहणं कर्तव्यम् । तत्र वामो दक्षिणमार्गं नीयते, दक्षिणो वाममित्येव सव्येन सव्यः स्पृष्टो भवति दक्षिणेन च दक्षिण इत्येव पाणिव्यत्यासः । अन्ये तु 'विन्यस्तपाणिना' इति पठन्ति....." । (Medh.)

The v. l. 'विन्यस्तपाणिना' noted here by Medhātithi is also contained in our Critical Apparatus (in दे 1.2.8-10).

- 56-58c. = Manu 2.183-185c. In place of our 59d Manu (2.185d) reads—अभिज्ञस्तास्तु वर्जयेत्
- 59ab. = Manu 2.51ab. For 59cd. Manu (2.51cd) has "निवेद्य गुरवेऽशनीयादाचम्य प्राङ्मुखः शुचिः ।" Medh. construes 'अमायया' (in 51b, KP. 59b) with 'निवेद्य गुरवे' (in 51a).
60. = Manu 2.188. "एकस्यान्नमेकं वाऽन्नमेकान्न" (Medh.)
61. = Manu 2.54.
- 59-61ab. Omitted in दे 1.8-10 which seem to have a shorter version with v. l. in 61d as 'ततो मुञ्जीत वाग्यतः' or, this omission may be due to haplography : 58d—^०यन् ; 61b—^०यन्.

CRITICAL NOTES

II. 13.

5. *cf.* Śaṅkha as q. in the Kṛtya-kalpa-taru, Brahmacāri-kāṇḍa, p. 136—"कृत्वा सूत्रं पुरीषं च स्नात्वा भोक्तुमनास्तथा । भुक्त्वा क्षुत्वा तथा सुप्तवा पीत्वा चाग्नेयब्राह्मणं च" also *cf.* Viṣ-Smr. 22.75-76. सूत्रपुरीषयोः (5b) = सूत्रपुरीषयोस्त्यागे.
- 1-19. The Kṛtya-kalpa-taru, Br.-kā. p. 54 sums up the opinions of the various authors—Hārīta, Vasiṣṭha, Śaṅkha, Yogi-Yājñavalkya and Śaṅkha-Likhita (quoted by it) as—एवं च कनीनिकामूलस्य तीर्थस्य प्राजापत्यकायदेवसंज्ञा, आग्नेयसौम्यब्राह्मणतीर्थसंज्ञा हस्तमध्यस्य, अङ्गुल्यग्रस्य दैवमानुषतीर्थसंज्ञाः । अङ्गुष्ठमूलस्य प्राजापत्यब्राह्मणतीर्थसंज्ञे, तदुत्तररेखया ब्रह्मतीर्थसंज्ञा, तर्जन्यङ्गुष्ठमध्यस्य तृतीर्थसंज्ञेऽयुक्तं भवति ।
- 19c. कायेन = ब्राह्मेण; *cf.* 'को ब्रह्मा 'सास्य देवते' त्वर्थे 'कस्येत्' इत्यण् इत्वं च" (Kṛ-k, Br.-kā., p. 53).
36. *cf.* Devala as q. in Kṛ-k, Br.-Kā. p. 151—वापीकूपनदीगोष्ठचैत्याम्भःपथिभस्मसु । अग्नौ काम्ये श्मशाने च विष्णुमंत्रं न समाचरेत् ॥ (काम्ये = कमनीयप्रदेशे उद्यानादौ).
37. *cf.* Yama as q. in Kṛ-k., Br.-kā, p. 152—
 पर्वलानि तडागानि नदीप्रस्रवणानि च ।
 नगगोमयभस्मानि फालकृष्टं च वर्जयेत् ॥

The v. l. 'गोपथे' in दे 1.4. 8-10 for 'गोमये' (37a) may be an emendation, or 'गोपथे' may mean 'गोत्रजे' (Manu 4.45d), which Medh. explains as—गोत्रजे येन यत्र वा गावश्चरितुं व्रजन्ति.

- 40d. न पराशुचौ = Viṣ.:Smr. 60.13. N. explains it as—परकीयसूत्रपुरीषादौ.

II. 14.

1. *cf.* II. 12.5 ; *cf.* Manu 2.192—शरीरं चैव वाचं च बुद्धीन्द्रियमनांसि च । नियम्य प्राञ्जलिस्तिष्ठेद् वीक्षमाणो गुरोर्मुखम् ॥ Medhātithi says—कुतश्चिदागतो गुरोर्मुखं वीक्षमाणस्तिष्ठेन्नोपविशेद्. The reading 'वीक्षमाणो गुरोर्मुखं' fits better in the Manu-text here than in the Kūrma-Purāṇa in II. 14.1.
- 2a. नित्यमुद्यतपाणिः स्यात्—All the Mss. read 'उद्यतपाणिः' ; but *cf.* Manu 2.193 where the reading is 'उद्धृतपाणिः'.
- 16a. गन्धमाल्यं रसं कल्यां—The word 'कल्या' means 'spirit, liquor'. The v. l. 'कन्या' for 'कल्या' is wrong emendation.
- 39ab. = Manu 2.109ab. Medhātithi explains 'ज्ञानदः' as—यः कश्चिद् ग्रन्थ आचार्यस्य न विदितः शिष्येण कथञ्चित् शिक्षितोऽर्थकामकलाविषयो धर्मविषयो वा । विद्याविनिमयेनेदमध्यापनम्
- 39cd. *cf.* Manu 2.109 cd. 'शक्तः' is interpreted by Medhātithi as—शक्तः ग्रहणधारणसमर्थः and 'स्वः' as स्वः पुत्र उपनीतश्च । पूर्वं अन्योपनीता अप्यध्याप्याः ।
42. = Manu 2.75. Medh. explains 'प्राक्कूलान् पयुपासीनः' as—"कूलशब्दो दर्माग्रिवचनः । तान् पयुपासीनः, तेषु प्राग्ग्रेषु दर्भेषूपविष्ट इत्यर्थः ।" (Kr.-K.)—"पवित्रैः दर्भैः पावनं गौतमोक्तम् इन्द्रियाणा-मुपस्पर्शनम् ।"

- 57-58. cf. Manu 4.95-96. Manu does not prescribe *upākarma* on the *Āṣāḍhī*. Medh. remarks—अयं विकल्पो व्यवस्थितः । छन्दोगाः प्रोक्ष्यद्यामुपाकुर्वन्ति, बह्वृचा आध्वर्यवाः श्रावण्याम् ।
- 61-80. For the *anadhyāya*-s (holidays for reciting the Veda) mentioned here cf. Manu 4.101-127.
- 62-65. Here दे1.8-10 have a shorter version. All these Mss. omit the text from 62b to 65a and read 65d differently. The text of this shorter version is as follows :—

कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ विद्युस्तनितनिस्वने ।
सज्योतिः स्यादनध्यायोऽनृतौ चात्र(?) दर्शने ॥

Corrig. :—The text in the longer version from 62b to 65a should be put within square brackets, and 65d should be marked with a wavy line.

63. = Manu 4.104. Kullūka explains—एतान् विद्युदादीन् यदा होमार्थं प्रकटीकृताग्निकालेषु संध्याक्षरोषु युगपदुत्पन्नान् जानीयात् तदाऽनध्यायं वर्षासु कुर्याद् न सर्वदा । तथाऽनृतौ प्रादुक्कृताग्निकालेषु मेघदर्शनमात्रे सति अनध्यायो न वर्षासु ।
65. = Manu 4.106.
- 65c. Medh. explains—पूर्वो 'ज्योतिः' दिवा । नक्तमग्नि 'ज्योतिः' । प्रातः संध्यायामुत्पन्ने दिवैवानध्यायो रात्रौ तु नास्ति । एवं पश्चिमसंध्यायां रात्रावनध्यायो न प्रातरध्ययनदोषः ।
- 65d. Medh. explains—विद्युत्स्तनितवर्षाणां त्रयाणां प्रकृतानां विद्युत्स्तनितयोर्विभज्य निर्देशो भवति । वर्षा शेषः, तस्मिन्नुत्तरीये दृश्यमाने पूर्वोक्त आकालिकोऽनध्यायः । तदपेक्षयोक्तं यथा दिवा तथा रात्रावपि ।

II. 15.

[cf. Manu 4.33ff. ; Padma-P., Svarga-Kh. 54. 2-42 ; etc. This Adh. which relates the duties of a *Snātaka-gṛhastha* is called the *Dharmādhyāya*.]

4. cf. Manu 4.36 Medh. explains 'वेद' as—वेदो दर्भमुष्टिस्तस्य च 'प्राणोपस्पर्शनं दर्भैः' इत्यादि प्रयोजनम् ।

II. 16.

[= Padma-P., Svarga-Kh. 55.; agrees with the दे2 group of the Mss.]

- 85cd. मुखेनैव धमेदग्निं मुखादग्निरजायत—cf. v.l. in दे 2.3. 6. न 1 'मुखेनाग्निं समाधीत'. But cf. also 77d—'मुखेन न धमेद् बुधः' and 80ab—न बह्विं मुखनिश्वासेन ज्वालेयन्नाशुचिर्बुधः'; cf. also Manu 4.53—'नाग्निं मुखेनोपधमेद्'; also cf. Mitākṣarā on Yāj. 1.137. Thus the traditions differ about the blowing of fire with the mouth. On *Āpastamba-Dharma-Sūtra* (I.5.15.20) Hardatta notices that in the *Vājasaneyā-Śākhā* it is said that fire should be kindled into flames by blowing upon it with the mouth, but the *Smārta* fire should not be kindled in that way (but only by using a fan

CRITICAL NOTES

etc.). The *Kalivarjya* text forbids blowing with the mouth even on the *Śrauta* fire ; cf. Gobhila-Smṛti (I.136) —

मुखेनैके धमन्यग्निं मुखाद्गेषोऽध्यजायत ।

नाग्निं मुखेनेति च यल्लौकिके योजयन्ति तत् ॥

(*Vide. Kane : History of Dharmasāstra*, Vol. III, p. 956.); cf. also *Smṛticandrikā*, Saṁskāra-Kāṇḍa, p. 169. and I. p. 222.

II. 17.

[cf. Padma-P., Svarga-Kh., Adh. 56; cf. also Kṛtya-Kalpataru, Niyata-Kāla-Kāṇḍa (Vol. III). pp. 252 ff- and 275ff]

15. = Skanda-P. V [3]. 11.32 (Mor edn.).

21b. ककुभाण्डं—But cf. Devala as q. by Hemādri (Śrāddha-, p. 566)—कण्डूरं श्वेतवृन्ताकं कुम्भाण्डं च विवर्जयेत्. On 'कुम्भाण्डं' Hemādri notes—कुम्भाण्डं कुम्भवद् वर्तुलमदीर्घालावुसदृशं फलम्. But the reading 'कुम्भाण्डं' is not found in our Mss.

26b. सहल्लेखं—cf. Kṛ-K., Niyata-Kāla-Kā. p. 290.

II. 18.

21. cf. in the *Viramitrodaya*, Āhnika-Prakāśa, p. 128. (See App. I. A., p. 716). The author remarks on 'नाङ्गुल्या चावयेत् क्वचिद्' as—चावयेद् दन्तानिति शेषः । अत्राङ्गुलिपदमनामिकाङ्गुष्ठमिन्नाङ्गुलिपरम् ।

For the reading 'भङ्क्त्वा' (21c) का 1. ब2.3 दे 4. न 1 read 'मुक्त्वा'; but in the quotation in the *Viramitrodaya* 'भङ्क्त्वा' is the reading ; cf. also Viṣ.-Smṛ. 61.17ab. प्रक्षाल्य भङ्क्त्वा तज्जह्याच्छचौ देशे प्रयत्नतः; The commentator, Nanda-panḍita remarks—तस्य प्रक्षालनं चाद्यन्तयोः । 'प्रक्षाल्य भक्षयेत् पूर्वं प्रक्षाल्यैव तु संत्यजेत्' इति अङ्गिरःस्मरणात् । तच्च भङ्क्त्वा जह्यात् उच्छिष्टज्ञापनार्थाय । Thus, 'भङ्क्त्वा' is the correct reading here.

35-47. These Ślokas contain the *Sūrya-hṛdaya-stotra* ; cf. also another *stotra* known as *Āditya-hṛdaya-stotra* given in the *Rāmāyaṇa* (VI. 107) and another *Āditya-hṛdaya-stotra* given in the *Bhaviṣyottara-Purāṇa*.

44c. उग्राय सर्वभक्ताय—The reading 'सर्वभक्षाय' as given in Bengali, Uriyā and South Indian Mss. and also in the two Devanāgarī Mss. (दे3.6) is better here, specially in association with the reading 'उग्राय' ; cf. also *Āditya-hṛdaya-stotra* in *Rāmāyaṇa*—भास्वते सर्वभक्षाय उग्राय वपुषे नमः । (VI. 107.19 cd).

105. q. in Nilakaṇṭha's *Ācāra-mayūkha*, p. 68. Nilakaṇṭha remarks—लौकिकशालाग्नयोः पाकतो व्यवस्थामाहाङ्गिराः—'यस्मिन्नग्नौ पचेदन्नं तस्मिन् होमो विधीयते' इति । अत्र वैश्वदेवशब्दो देवभूतपितृयज्ञानां समुदाये प्रयुज्यते ।

[cf. Kr.-K., Niyata-Kāla-Kā. (Vol. III). p. 219 ff. for the *Pratīka*-s of the Vedic mantra-s.]

2. = Manu 2.52; see Medh.

11a. आचम्याङ्गुष्ठमात्रेति—‘अङ्गुष्ठमात्रेति’ is the *pratīka*; cf. Kr.-K., Vol. III., p. 234—अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः । ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ The reading ‘अम्याङ्गुष्ठमात्रेण’ as given in certain Mss. and the printed editions is not happy.

12b. श्रद्धायामिति मन्त्रतः—cf. Kr.-K., III, p. 234 : श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतं हुतं शिवो मा विश प्राणमन्तेनाप्यायस्य etc. The *v.l.*, ‘संध्यायामिति’ may be wrong.

12d. ब्रह्मणेति हि “स्वशरीरमनुमन्त्रयेत् इति शेषः” (Govindasvāmin q. in Kr.-K. III., p. 235.)

13ab. सर्वेषामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः—cf. “सर्वक्रतुयाजिनामात्मयाजी विशिष्यते ।” q. in Kr.-K., III., p. 235.

29cd. नानुवंशे न पालाशे शयने वा कदाचन—cf. Kr.-K., III., p. 336. ; cf. also Viṣ.-Smṛ. 7. 1-17. ‘अनुवंश’ is explained as —प्रनुवंशं वंशदैर्घ्यानुगतः । वंशः गृहपूर्वव्यदीर्घकाष्ठम् ।

II. 20.

[cf. Kr.-K., Śrāddha-kā. (Vol. IV) ; Viṣ.-Smṛ. 76 ff. ; etc.]

17d-21. cf. parallel Ślokas of the Manu-Smṛ. (South Indian version) as q. in Kr.-K. Śrāddha-kāṇḍa pp. 24-25.

29-36. cf. Viṣ Smṛ. 85

46d. सुरसं—“सुरसं तुलसी” (Kr.-K. IV p. 52)

II. 21.

[cf. Kr.-K. Śrāddha Kā., pp. 55 ff. ; Manu 3.120 ff.]

2. = Manu 3.120; see Medh. also

4-16. cf. Yama as q. in Kr.-K., IV., pp. 57, 64-65 and the explanatory footnotes.

21. = Manu 3.137 अनुकल्पः—“मुख्याभावे योजुष्ठीयते प्रतिनिधिन्यायेन सोऽनुकल्प उच्यते” (Medh.)

23ab. = Manu 3.128ab

23. cf. Manu 3.129-131

24. = Manu 3.134

26. = Manu 3.132

30. cf. Hārīta q. in Kr.-K. IV. p. 75

31ff. For *Pañkti-dūṣaka*-s. cf. Sumantu and Paithīnāsi as q. in Kr.-K., IV pp. 30-91.

CRITICAL NOTES

- 37c. विद्धप्रजननचैव—Paithināsi reads विद्धप्रजननः but Sumantu reads विद्धप्रजनः, Hemādri explains it as—प्रजननमूले छिद्रं कृत्वा तत्र सुवर्णवर्णिकावृत्तमुक्ताफलादिबन्धनकर्ता (Kr.-K., p. 91, fn. 1). For the reading विद्धप्रजनन *cf.* also II. 17.13c.

II. 22.

[*cf.* Kr.-K., IV, Prakaraṇa 11, pp. 103ff].

6. *cf.* Kātyāyana (Śrāddha-Kalpa. 1.23-25; q. in Kr., IV, p. 136)—तदहः शुचिरक्रोधनोऽ-
त्वरितोऽप्रमत्तः सत्यवादी स्यादध्वमेथुनश्चमस्वाध्यायान् वर्जयेत्. *cf.* also Yama (q. in Kr.-K.,
p. 106)—निमन्त्रितो द्विजः पित्र्ये नियतात्मा भवेत् सदा । न च छन्दांस्यधीयीत यस्य श्राद्धं च तद्भवेत् ॥
These quotations support the reading 'श्राद्धकृद् वर्जयेज्जपम्' as adopted in 6d. ; *cf.*
also Śl. 80.

23. This Śl. is quoted in Kr.K. (IV. p. 119) and Hemādri (Śrāddha K., p. 1191)
from Devala and the Kūrma-P. Both read 'द्विर्भाषितानि च' in 23d, which is
perhaps the correct reading. For, in each of the five kinds of Śrāddha two
Viśve-deva-s only are invoked ; *cf.*—

इष्टिश्राद्धे कर्तुं दक्षः संकीर्त्यौ वैश्वदेविके ।

नान्दीमुखे सत्यवसू काम्ये तु धूरिलोचनौ ॥

पुरुषवार्द्रवौ चैव पार्वणे समुदाहृतौ ।

नैमित्तिके कालकायावेवं सर्वत्र कीर्तयेत् ॥

(Saṁkha, q. in Smṛti-Candrikā, Śrāddha Kā., p. 285)

- 24ab. Omitted in a number of Mss., but this line is quoted in Kr.-K., p. 119 also
Hemādri (Śrāddha-K., p. 1191) both from the Devala-Smṛti and the
Kūrma-P.

- 42ab. *cf.* Viṣ.-Smṛ. 73.10-12.

52. *cf.* Manu 3.206-207 ; *cf.* also Medh.—साक्षान्मूर्त्तमन्नं कदाचित् श्लिष्यति । पिण्डेष्वनुवर्त्यमानेषु
अन्नरस ऊष्मावसंपर्कात् संक्रामति हस्ते । स एव लेप उच्यते । लेपभागिनामिति षष्ठी निर्माजिनस्य तत्सम्बन्धि-
तामाह । न च लेपभागिनः प्रत्यक्षदृश्याः सन्ति येषां स्वस्वाम्यादिसम्बन्धो लेपस्य क्रियेत तस्माल्लेपभागिनामयं
भागोऽस्त्विति मनसा ध्यायेत् । शब्देन बोद्धिंशेत् । .....प्रपितामहात्पूर्वं ये पितरस्तान् लेपभागिन आहुः ।

- 78c. The reading 'ब्रह्मचर्यं चरेतां तु' given in South Indian Mss., though grammatically
correct, seems to have been emended. 'ब्रह्मचारीभवेतां तु' seems to be the original
reading, 'ब्रह्मचारी' being a grammatical aberration (*m. c.*) here.

II. 23.

[*cf.* Manu 5.57-108. Hārālatā of Aniruddha has drawn upon most
of the Ślokas of this Adh. of the Kūrma-P. ; see App. I. A. ; *cf.* also Kr.-K.,
Śuddhi-Kā. (Vol X.)]

7. cf. Jābāli q. in Kr. K., X—

एकद्वित्रिगुणैर्युक्ताश्चतुस्र्येकदिनैः क्रमात् ।

सर्वेऽपि सर्वयोगेन सद्यः शौचाः प्रकीर्त्तिताः ॥

“एकगुणः केवलवेदाध्यायी । द्विगुणः वेदस्मार्त्ताग्निमान् । त्रिगुणः वेदस्मार्त्तश्रौताग्निमान् ।” (Kr.-K., p. 7).

- 32a. ‘पक्षिणी’ means ‘a night with the two days enclosing it.’ The reading ‘पक्षिणी’ in ब 1 is, therefore, wrong.
- 36ab. q. in *Hāratalā*, p. 56; also cf. *Āngiras* (q. in Kr.-K., X. p. 57)—गृहे यस्य मृतः कश्चिद-सपिण्डः कथञ्चन । तस्याप्यशौचं विज्ञेयं त्रिरात्रं नात्र संशयः ॥ The reading ‘त्रिरात्रं तु सपिण्डेषु’ as given in a number of Mss. is, therefore, wrong; cf. also Viṣ.-Smṛ. 22.46.
- 36cd. The reading ‘चाश्वये’ is corrupt. It should be corrected as ‘वा श्वश्वये’ and ‘तद्विष्यते’ (36a) should be corrected as ‘च शिष्यके’; cf. Viṣ.-Smṛ. 22.44 —आचार्यपत्नीपुत्रोपाध्यायमा-तुलश्चगुरुश्चगुर्यसहाध्यायिशिष्येष्वतीतेष्वेकरात्रेण । The reading ‘शिष्यते’ for ‘शिष्यके’ in several Mss. may be corrupt.
- 46-48. cf. *Manu* 5.100-101.
62. = *Manu* 5-60; see also *Medh*.
- 63c. लेपभाजस्त्रयः—Paternal ancestors, preceding the great-grandfather, in the 4th, 5th and 6th degrees, who share the *lepa*; see Note on II. 22.52.

II. 25.

- 6a. *Corrig.*—तेन चैवाप्यजीवंस्तु (दे 2-4.6 न 1 अ 2 म 1 उ 1)

II. 26.

- 2a. अर्थानामुदिते पात्रे—“उदिते शास्त्रप्रतिपादिते” (Kr.-K., *Dāna-Kā.*, p. 5). Devala also reads ‘उदिते’. The v. l. ‘उचिते’ may be an emendation.
- 22a. कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा etc.—q. by Hemādri, *Dāna-Kh.*, p. 599. Hemādri reads this Śloka as—“कृष्णाजिने तिलान् दत्त्वा सुवर्णं मधुसर्पिषो । द्रोणैकं वाससाच्छन्नं त्रिधा तद्वत्सदक्षिणाम् ।” and gives the *dāna-vākya* as—“एवं कृष्णजिनस्थितं सुवर्णं मधुसर्पिर्युतं वस्त्रच्छन्नं तिलद्रोणं सर्वपापक्षयकामस्तुभ्यमहं संप्रददे न ममेति ।” The v. l. ‘कृष्णाजिनं’ for ‘कृष्णाजिने’ therefore, seems to be an emendation.

II. 27.

[cf. *Manu*, Adh. 6]

22. = *Manu* 6.15. *Manu* reads ‘मुन्यन्नं’ for ‘संपन्नं’ (22b). But in our Critical Apparatus ब 2.3 only contain this reading. The word ‘संपन्नं’ means ‘a dainty food’ (M. W.).

CRITICAL NOTES

24. = Manu 6.19. See Medh.

25. = Manu 6.20. The reading 'द्विजाग्रान् कथितान् सकृत्' in दे 1.8-10 and सुर्वे for 'यवागू' कथितां सकृत्' (25b) is vague.

II. 28.

[cf. Manu 6.33 ff.]

12c-13b. = Manu 6.45. Here Medh. reads 'निर्वेश', but Kullūka reads 'निर्वेश' as adopted here.

20d. ब्रह्मसूत्री जितेन्द्रियः—The reading 'ब्रह्मचारी' in दे 1. 8-10 and the printed editions for 'ब्रह्मसूत्री' does not seem to be correct ; cf. 20a (ब्रह्मचर्यरतो) and 33a ('यज्ञोपवीति').

II. 29.

2. = Manu 6.55. Medh. remarks—भोजनस्यैककालता विधीयते, न पुनर्भक्षणस्यैव । द्विर्भोजनप्रतिषेधोऽत्रामिसंहितः.

5. Manu 6.56. For explanation see Medh. "भुक्तवन्तो जना यस्मिन् काले स भुक्तवज्जनः । एव विषूमादयोऽपि । शरावाणां संपात उच्छिष्टानां भूमौ त्यागः, स यदास्तीतो भवति ।" (Medh). Kullūka remarks—एतच्च दिनशेषमुहूर्तत्रयरूपसायाह्नोपलक्षणम् ।

II. 30

[Adhs. II 30-33 prescribe the *prāyaścitta*-s for the various sins. cf. also Manu-Smr 11.43ff. and Viṣṇu-Smr. Addhs. 33-42. For the sake of *prāyaścitta*-s the Viṣ-Smr. and Manu-Smr. (11.66-70) have divided the *pātaka*-s or sins into nine classes, viz. अतिपातकानि, महापातकानि, अनुपातकानि, उपपातकानि, जातिभ्रंशकराणि, संकरीकरणानि, अपात्रीकरणानि, मलावहानि, प्रकीर्णकानि or miscellaneous sins. This division by the Viṣ-Smr. may help us to follow the nature and propriety of the *prāyaścitta*-s described in the Kūrma-P. in these chapters.]

19ab. = Manu 11.78ab.

19cd. cf. Manu 11.78cd, on which Medh. remarks—अपरित्रायापि सम्यक् प्राणत्यागेन मुच्यते । परित्रायाप्राणत्यागेनापि । Kullūka also says—गां ब्राह्मणं वा ततः परित्रायामृतोऽपि असमाप्तद्वादशवर्षोऽपि मुच्यते ।

The reading 'अन्तरा वा मृतस्य तु' (19d) is rather confusing. 'मृतस्य' may be taken here to mean as 'मरणस्य' (मावे क्तः) and then the clause 'अन्तरा वा मृतस्य तु' will mean 'or even without being killed [if he protects the life of a Brāhmaṇa or a cow]; cf. Medhātithi and Kullūka as quoted above. or 'मृतस्य' may be emended as 'व्रतस्य' (cf. South Indian Mss. वृ (व्र?) तस्य); then the clause will mean—'Or in the middle of (i. e. without completing) the vow of twelve years; cf. Kullūka q. above.

कूर्मपुराण

- 25a. स दृष्ट्वा वदनं दिव्यं—Here 'दृष्ट्वा' should be corrected as 'सृष्ट्वा' which is the reading in न 1.
- 62b. संपूज्यः प्रथमः सुतः—Here 'सुतः' is the reading in the majority of the Mss. But न 1 reads 'श्रुतः' which seems to be a better reading here.

II. 32

- 16cd. cf. Manu 11. 223ab.—“स्थानासनाभ्यां विहरेदशततोऽथः शयीत वा” and 222 ab.—“त्रिरङ्गस्त्रि-
निशायां च सवासा जलमाविशेत् ।” ‘स्थानासनाभ्यां विहरेद्’ is explained by Medh. as—उत्थित
आसीत् उपविष्टोऽथवा । न ववचिन्निषीदेत् (i. e. He should go on standing and sitting
continuously). The word ‘स्थान’ means here ‘standing posture’ and ‘आसन’
means ‘sitting posture’. The other readings in the Mss. are either corrupt
or wrong emendations.
52. = Manu 11.132. Medh.—द्विजोत्तमग्रहणमतन्त्रम् । तीक्ष्णामायसीमध्रीम् । काष्णयिसीग्रहणं काष्ठा-
दिनिवृत्त्यर्थम् । The word ‘abhri(i)’ means ‘a spade’. ‘a spatula’; cf. ‘अभिखाते’ in
AV. IV. 7.5 Most of the variant readings in the Mss. are either corrupt
or wrong.

II. 33

[cf. Manu 11.162 ff.]

- 1-7. cf. Manu 11. 162-167.
- 7a. कार्पासकीटजीरानां—This reading is given in a number of the Mss. ; but it is quite
vague. The other readings given in the Mss. also seem to be corrupt or
scribally emended. Manu 11.167a reads here—‘कार्पासकीटजोर्णानां’ where ‘कीटज’
means ‘पट्ट’ i. e. ‘silk’ (Medh.) or ‘कुल्लुकाञ्ज’ (Kullūka) meaning also ‘silk’. The
reading given in the Manu seems to be correct; it might have become
corrupted as ‘कार्पासकीटजीरानां’ in the KP.-Mss., ‘जो’ of the original correct
reading might have, somehow, in the course of transmission, easily become
‘जी’ through the carelessness or ignorance of the scribes.
- 118-119. There are two versions here—(1) Shorter as given in दे 1.8-10 and (2) longer
as given in the majority of the Mss. The shorter version has been given in
the Critical Apparatus under 49*, and the longer version has been adopted
in the text.

II. 34

[Adhs. 34-42 describe the various *tīrtha*-s and their *māhātmya*, as a
corollary of the subject of the *prāyaścitta-vidhi* dealt with in Adhs. 30-33 ; cf.
also Introd., p. xxiv-xxv].

CRITICAL NOTES

- 7,3. *Corrig.*—These two Śls. are omitted in several Mss. (दे 1.8-10 etc.). So they are to be placed within square brackets.

II. 35

- 8a. एतत् सदेशाध्युषितं—‘सदेशाध्युषितं’ should be analysed as सदा ईशेन अध्युषितं. Many of the various variants reading are, therefore, wrong emendations.
- 23b. The reading ‘कालो’ is found in all the Mss. ; but the reading ‘कालो’ is difficult to be construed here unless we add some words to complete the sense. The reading ‘काल’ might have been easily construed with ‘रुद्र’ as a qualifying epithet, but it (‘काल’) is not available in any of the Mss.

II. 36

- 9ab. मगधराजस्य तीर्थं—The alternative reading ‘मगधराज्यं तीर्थं’ is also a good reading; it is given in a number of the Bengali, Devanāgarī and South Indian Mss.

II. 37

- 18cd. Here भोगान् = भोगान् प्रति

Corrig.—The reading ‘मनसि प्रवृत्ति’ (in 18c) may better be changed as ‘मनसो निवृत्ति’ (as in न 1). The readings ‘मनसि प्रवृत्ति’ (in दे 1.8-10 etc.) and मनसोऽनुवृत्ति (in दे 2. ब 2.3) are also good.

(*Corrig.*)—The reading ‘मायानुभूयन्त इतीव’ (in 18d) (though contained in the majority of the Mss. and versions) should be corrected as ‘मयानुभूयन्त इतीव’ (available only in न 1). The correct reading ‘मया’ might have been wrongly written by the scribes as ‘माया’^०, and the correct reading ‘मया’ may have been preserved in न 1 only. The readings ‘मायानुभूयन्ते’ and ‘मायी नु भूयन्ते’ (in दे 1.8-10) are quite vague. The reading ‘मायानुभूतान्’ (in ब 2.3) may be either an emendation or the original correct reading in the Bengali version as represented here by ब 2.3. For a similar orthographical error in a number of Mss. and versions see also Note on II. 44.129c.

- 31a. दृष्ट्वा व्यभिचरन्तीह = दृष्ट्वा व्यभिचरन्ती इह; *cf.* “यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया” found written in the post-colophon statements of many manuscripts.
- 56b. भीताः स्म—‘स्म’ is here a particle (*avyaya* or *nipāta*), and means ‘indeed’ ‘verily’.
- 81a. न तं विदाथ जनकं—*cf.* RV. X. 82.7a “न तं विदाथ य इमा जजान”.
144. *cf.* BhG. 4.10.

II. 38

[Adhs. 38-40 contain the *Narmadā-māhātmy*, and the description of the various *tīrtha*-s on the banks of the Narmadā in the form of the interlocution

कूर्मपुराण

between Mārkaṇḍeya and Yudhiṣṭhira, for which *cf.* also *Revā-māhātmya* in the Avanti-Kh. of the Sk.-P.]

- 31-32. *Corrig.*—These two Śls. are not available in several Mss. so they are to be enclosed within square brackets.

II. 39

- 2-3. *cf.* Sk.-P. V [-3] 5.2—अहो भगवती पुण्या नमदेयमयोनिजा । रुद्रदेहाद् विनिष्क्रान्ता महापापक्षयकरी ॥
5-8. *Corrig.*—These Śls. are omitted in दे 1.3.8-10. So, they are to be enclosed within square brackets.
67c. भर्गः = Rudra-Siva; *cf.* also II. 37. 162b. Various variant readings may be the result of an effort to substitute easier readings for it.

II. 40

- 6d. गौतमः सिद्धिमान्नुयात्—In the Purāṇas विचलित् (potential mood) is sometimes used in the sense of लट् (Present) and लङ् (Past) also.
14e-15d. Omitted in several Mss. (ब 1. दे 1.8-10 etc.). This omission may be a case of haplography.
27-28. Omitted in ब 1 and South Indian Mss. It may perhaps be a case of haplography.

II. 41

- 8c, 9d. नैमिशं—In this context the reading 'नैमिश' as adopted (and not 'नैमिष' as contained in several Mss. and the printed texts) is correct; *cf.* "यत्रास्य नैमिः शीर्येत" (7c) and "यत्र नैमिरक्षीर्येत" (8b); *cf.* also Nilakaṇṭha in his Comm. on the Ādi-Parvan (1.1) of the Mbh. For the word 'नैमिष' see Vār.-P (12 108f) as quoted by Nilakaṇṭha (*op. cit.*)—एवं कृत्वा ततो देवो मुनि गौरमुखं तदा । उवाच निमिषेणेदं निहितं दानव वलम् । अरण्येऽस्मिस्ततस्त्वेतन्नैमिषारण्यसंज्ञितम् ॥
11b. षटकुलीयाः—i. e. the sages belonging to the six families, viz. of Marīci, Atri, Vasiṣṭha, Kratu, Bhṛgu and Aṅgiras (*cf.* Śl. 3).
13. *cf.* Brahmāṇḍa-P. I. 1.36f.—पुराणं संप्रवक्ष्यामि यदुक्तं मातरिश्वना । पृष्टेन मुनिभिः पूर्वं नैमिषीयैर्महात्मभिः ॥

II. 44

- 1-24. These Śls. contain a vivid description of the *Prākṛta-pralaya*, for which *cf.* also the Viṣ.-P. VI. 4. This *Prākṛta-pralaya* takes place after the two *parārdha*-s of Brahmā's life are over. According to the Kūrma-P. this *pralaya* is caused by God Mahādeva or Rudra who performs his famous *tāṇḍava* dance at the time (Śl. 11), while according to the Viṣṇu-P. the *Prākṛta-pralaya* is caused

CRITICAL NOTES

by God Viṣṇu whose one day is equal to the two *parārdha*'s of *Brahmā*-s life, at the end of which this *pralaya* takes place. The *Prākṛta-pralaya* has been conceived on the analogy of the *Naimittika-pralaya* which is said to take place at the end of a *Kalpa* or *Brahmā*'s day.

- 17c. देवगणाः—The ten presiding deities of the *Indriya*-s; cf. I. 4.22; also cf. Viṣ-
P. I. 2.47.
- 38-37. cf. RV. I. 164.46—इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुर्धियो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् । एकं सद्विप्रा बहुधा
वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ॥
- 38c-41d. Omitted in दे 1.8-10 perhaps due to haplography.
- 42c-46. Text (order of the Śls.) adopted here according to का 1. दे 2.
68. This Śl. indicates that this text (called now the *Brāhmī-Saṁhitā*) might have been the original extent of the *Kūrma-Purāṇa*; the other three *Saṁhitā*-s might have been added later on; which, however, after a time, fell into oblivion.
- 74-76. Omitted in a number of Mss. These Śls. are, therefore, to be placed within square brackets.
- 75d. मुनिसर्गः—That is, the creation of the five sages, viz. Sanaka, Sanātana, Sanandana, Ṛbhu and Sanatkumāra (I. 7.19-20).
- 76b. ऋषिसर्गश्च—That is, the creation of the *Sādhaka* sages (Marīci, Bhṛgu, Angiras Pulastya and others, vide Śl. I. 7.33ff.) who became householders and propagated *dharma*.
- 76b. तापसः—All the Mss. except न 1 read 'तापसः'. If this reading is correct, then it should be taken to qualify 'ऋषिसर्गः' (in 76b). The *v.l.* 'तामसः' (in न 1 only) should be taken as denoting a separate *sarga* (creation), viz. that of the *Asura*-s (I. 7.39).
- Corrig.*—'तापसः' should be marked with a wavy-line.
- 82c-83d. Omitted in दे 1.4.8-10 ते 1 etc. May be a case of haplography.
- 101c. ब्रह्मविष्णोस्—This reading is given in the majority of the Mss.; only ब 2. दे 8. ते 1 read 'ब्रह्मविष्णोस्' which, though grammatically correct, may be an emendation; or it may have been the original correct reading, which became corrupt later on as 'ब्रह्मविष्णोस्' due to the scribal ignorance, and might have found its place in the majority of the Mss.; such cases are not wanting in Mss.
- 112cd. cf. I. 50. 24-25. The word 'अवेद' (*a-veda*) may mean 'that nature of the Transcendent Reality which is beyond the grasp even of the Vedas'. The Vedas can reveal *Reality* only partially and not in its entirety; cf. *Sanatsujātīya* (of Mbh., Udyoga-Parvan) 2.43b—'न तं विदुर्वेदविदो न वेदाः ।'

The reading 'वेदस्य' for 'वेदानां' given in a number of Mss. is also a good reading.

- 129c. एकत्र वेदं परमं—The reading 'एकत्र वेदं परमं' (in का 1. दे 2.6. म 2) and 'एकत्र परमं वेदं' (दे 1.8.9) may be either wrong—'वेद' being wrongly written as 'वेद' ('वे' for 'वे' as is often found written in Mss.) or 'वेद' may be analysed as—वा + इदम्. The word 'इदम्' means here the Kūrma-Purāṇa, as is clear from the context.

Addenda to the Critical Notes

- I.15.204c. In place of 'गणेश्वराः' 'गणेश्वरं' may be a more suitable reading here, which is given in a number of the Devanāgarī and South Indian Mss.; cf. also Śl. 202c. 'महादैत्य' in place of 'महादेव' might be a better reading, but it is given in some Devanāgarī Mss. only and not in the Mss. of the other versions. The reading 'महादेव' as adopted here, should be construed with 'तुष्टुवुः' in Śl. 206a, a case of *Vyavahitānvaya*.
- I.23.39ab. महाभोजकुले जाता भोजा वै मात्तिकास्तथा—The Viṣ-P. IV. 13.6, reads—महाभोजस्त्वतिघर्मात्मा, तस्यान्वये भोजा मात्तिकावता बभूवुः । Śrīdhara comments on 'मात्तिकावताः' as—मृत्तिकावतं नाम पुरं, तत्र स्थिता नृपा मात्तिकावताः । The Hv. (1) also reads—भोजा ये मात्तिकावताः (27.15d) ; the Br.-P. reads भोजा ये सात्तिकावताः (15 45b); मात्तिका° for सात्तिका° is also noted there as a variant. Thus, according to these Pūrāṇas Bhoja-s were called *Mārtikāvata*-s. In the Kūrma-P., however, 'मात्तिकास्तथा' is the reading in a number of its Mss., in many other Mss. the reading 'मात्तिकाः' has suffered from scribal corruptions, ते 1 only reads मृत्तिकावताः. Thus, in the Mss. of the Kūrma (except ते 1) 'मात्तिकास्तथा' is the reading. In the Hv. (1) 'मात्तिका मताः' is also noted as a variant in K 3.4. Thus, according to the Kūrma-P. Bhoja-s and Mārttika-s were both (तथा) descendants of Mahābhoja, while according to the other Pūrāṇas (as shown above) Bhoja-s were themselves known as *Mārttikāvata*-s on account of their settling in the city of Mṛttikāvata (Viṣ-P.) or Mṛttikāvati (M. W.).
- I.31.37c. दिविस्थम् The correct Pāṇinian form is 'दिविष्ठम्' (Pāṇ. VIII. 3.97) as given in the Bengali and some Devanāgarī Mss., but 'दिविस्थं', is given in the majority of the Mss., and it should be treated here as a grammatical aberration.
- I.40.1b. See *Critical Note* on it above. The reading 'वसुभिः' might have been wrongly due to the proximity of the reading 'आदित्यैः', as Āditya-s and Vasu-s are generally found mentioned together. But 'मुनिभिः' (as given in some of the Mss.) is a better reading here ; cf. Śls. 4-5. Or, वसुभिः (meaning also 'good' or 'beneficent') may be taken as an epithet of 'आदित्यैः' as is the case in the RV. AV., Mbh. and Rāmāyaṇa (*Vide* M.W.), in which case 'मुनिभिः' should be taken, in the textual tradition of these Mss., as missing or understood.

GRAMMATICAL ABERRATIONS IN THE KŪRMA-PURĀṆA TEXT

[For the nature and discussion of the grammatical aberrations or Un-Pāṇinian uses found in the Purāṇas and for the remarks or explanations given here see my article 'पुराणेष्वपाणिनीयप्रयोगाः' in *Purāṇa*, IV. 2 (July, 1972), pp. 277-297.]

I. 2. 95d.	तिस्रस्तनूः (for तिस्रस्तन्वः) — विभक्तिव्यत्ययः; <i>m. c.</i>
I. 7. 63d.	विदधात् (for व्यदधात्) — अडभावः
I. 15. 175b.	अनन्तधाम (for अनन्तधामानम्) — <i>m. c.</i>
I. 22. 36a.	ततोर्वशी (for तत उर्वशी) — द्विसंविः; <i>m. c.</i>
I. 29. 38a.	सेवन्ति (for सेवन्ते) — धातोः पदव्यत्ययः
I. 29. 40d.	मन्यन्ति (for मन्यन्ते) — धातोः पदव्यत्ययः
I. 31. 32a, 37c.	दिविस्थ (for दिविष्ठ; Pāṇ VIII. 3.57).
I. 41. 22b, d.	तपेत् (for तपति) — लट्स्थाने लिङ्; <i>m. c.</i>
I. 43. 4a.	क्षारोदेक्षुरसोदश्च (for क्षारोद इक्षु०) — द्विः संविः; <i>m. c.</i>
I. 46. 36d.	शंकरोमया, (for शंकर उमया) — द्विः संविः; <i>m. c.</i>
I. 49. 44a.	संमोहयेद् (for संमोहयति) — <i>m. c.</i>
II. 13. 32f.	संस्पृष्ट्वा (for संस्पृश्य) — असमासेऽपि क्त्वा.
II. 13. 25b.	स्पृश्य (for स्पृष्ट्वा) असमासेऽपि क्त्वो ल्यप्.
II. 22. 78c.	ब्रह्मचारी [भवेतां तु दम्पती] (for ब्रह्मचारिणौ) — वचनव्यत्ययः; <i>m. c.</i>
II. 28. 14.	एकवासाथवा (for एकवासा अथवा) — द्विः संविः; <i>m. c.</i>
II. 38. 33c.	वन्द्य (for वन्दित्वा) — असमासेऽपि क्त्वो ल्यप्; <i>m. c.</i>
II. 39. 36a.	नर्मदायोत्तरे (for नर्मदाया उत्तरे) — द्विः संविः; <i>m. c.</i>
II. 40. 6d.	सिद्धिमाप्नुयात् (for °माप्नोत्) — लङ् स्थाने लिङ्; <i>m. c.</i>

N.B.—Majority of these cases of the grammatical aberrations, are *m. c.*, as is clear from the above remarks. Some of the Mss. have tried to emend these grammatical irregularities (*vide* Critical Apparatus), but the Purāṇic and Epic texts contain a large number of such grammatical aberrations, which should be considered as their original readings.

CORRIGENDA AND ERRATA

[N. B. Important corrigenda have also been discussed in the Critical Notes.

The following signs have been used in the constituted text :—

1. *Square brackets* ([ ])—The text enclosed by the square brackets is contained in some of the Mss. and versions only, and not in all the Mss. and versions.

2. *Horizontal wavy line* (~)—The text marked by it has an alternative reading generally of different meaning, in a number of the Mss. and the text adopted may also be, in some cases, less than certain.

3. *Vertical wavy line* (\ )—The text marked by it on the left hand side is transposed in some of the Mss.

4. *Horizontal Straight line* (—)—The portion of the text underlined by it is emended by the Editor on the testimonial evidence.

In the printed constituted text, in some of the above mentioned cases these signs are missing ; they have, therefore, been supplied in the following *Corrigenda*.

The Errata of such printing mistakes as can be easily detected and corrected, and which do not cause any serious confusion in the sense have not been included here.

Corrigenda and Errata all have been given here together for the sake of convenience for reference].

<i>Text (Reference)</i>	<i>Incorrect</i>	<i>Correct</i>
I. 1. 88d	द्वितीया व्यक्तसंश्रया	°याऽव्यक्तसंश्रया
(Cr. App. I. 1.88d	दे 8-10 व्यक्ष०	दे 8-10 व्यक्ष०)
(Cr. App. I. 2.48d	म्ब.—सुतः पत्नीत्विगेव वा	सुतः पत्न्यृत्विगेव वा)
I. 3. 3c	ब्रह्मचर्या तु	ब्रह्मचर्यात्तु
I. 7. 64b	कृत्यानां	कृत्यानां
I. 11. 109b	नरवाहिनी	नरवाहिनी
161b	नाममेदाऽमहामदा	°दा महामदा
202c	कक्ष्या	कक्ष्या
202d	°प्राणापहरिणी	°प्राणापहारिणी
271b	°च्छास्त्रं वर्मानिः°	°च्छास्त्रं वर्मानि°
I. 13. 55d	वदी	प्रदी

CORRIGENDA AND ERRATA

Text (Reference)	Incorrect	Correct
I. 14. 25b	भगवान् नृषिः	भगवान् नृषिः
I. 15. 10c	पृथिवी विषयं	पृथिवीविषयं
150c	कोऽन्वयं	को न्वयं
204c	गणेश्वराः	गणेश्वरं
I. 204c	महादेवं	महादेवं
I. 16. 2b	स देवेन्द्रान्	सदेवेन्द्रान्
I. 21.44c	मनुनां स्याद्	मनुनां स्याद्
I. 21.71 +	[The eight lines (= 4 Ślokas) marked as 21* in the Critical Apparatus are to be included in the text after I. 21.71 within square brackets and numbered as ७१(क) ७१(ख), ७१(ग) ७१(घ).]	
I. 23.1d	उशदगुस्	उशदगुस्
I. 23.11cd	[Put number of the Śl. on this line as ११]	
11ef and 12ab [Śl. १२]		
12cd and 13ab [Śl. १३]		
13cd to be deleted.		
I. 23.11a	कुन्ती	कुन्ती
11b	वृष्णी	वृष्णिस्
33b, 34a	सात्त्वतः	सात्त्वतः
39b	वैमात्तिकास्	वै मात्तिकास्
I, 29.25a	स्थानान्तरं	स्थानान्तरे
25d	दिव्य	दिव्य
63cd	[to be underlined with a wavy line]	
I. 33.10-12	[Vertical line to be removed and the text to be put within square brackets]	
I. 34.20cd-31ab	[to be put within square brackets]	
24a	प्रयागे	प्रयागे
24b	वसति	वसति
I. 38.7c	हव्यः	हव्यः
I. 40.1b	वसुभिस्	वसुभिस्
I. 42.16a	च पातालं	हेमतलं
I. 43.12d	भरतास्	भारतास्
26b, 30b, 35b	केसराचलाः	केसराचलाः
I. 44.20d	येऽम्बुदाः	ये नराः
20cf	[to be put within square brackets].	
I. 45.21ab	[to be put within square brackets].	
I. 48.7b	हरोऽर्द्धहरिर्	हरोऽर्द्धरिर्

कूर्मपुराण

Text (Reference)	Incorrect	Correct
I. 49.13b 42d 47a	सुरा वाहरयस्तथा प्रद्युम्नः चेदं	सुरावा हरयस्तथा पुरुषः वेदं
I. 51.13ab [to be put within square brackets]		
II. 1.17a	योगी	योगी
49 [See the Critical Note]		
II. 2.8d 23c 30c 43d [to be marked with a wavy line]	नाहं कर्ता भेदो व्यक्त° योगिनो व्यवधानेन	नाहं कर्ता भेदोऽव्यक्त° योगिनोऽव्यवधानेन
II. 4.1a	समहिता[:]	समाहिता[:]
II. 6.26d	तिष्ठन्ममा°	तिष्ठेन्ममा°
II. 8.16b	वेददेद्यः	वेदवेद्यः
II. 11.132a 132a	यदहं लब्धवाद्	यदाहं लब्धवान्
II. 12.56c	ब्रह्मचर्याहरे°	ब्रह्मचार्याहरे°
II. 13.6b	स्पृष्ट्वा प्रयत°	स्पृष्ट्वाऽप्रयत°
II. 14.57c 65b	प्रोष्ठपद्यां शेषरात्रौ	प्रोष्ठपद्यां शेषे रात्रौ
II. 16.15c 85c	पञ्चरात्रान् मुखे नैव	पाञ्चरात्रान् मुखेनैव
II. 18.42c 44c 54c 70a 110c	हिरण्मयं सर्वभक्ताय अवेक्षेत द्रुपदादिवयो तदुच्छिष्टम्	हिरण्मये सर्वभक्षाय अवेक्षेत द्रुपदादिव यो तदुच्छिष्टम्
II. 19.18c	वृत्त्यर्थं	वृत्त्यर्थं
II. 22.23d 42b	त्रिदशोपहितानि जपेदायं तु	त्रिदशोप° जपेदायन्तु
70-77ab [To be marked on the left hand side with vertical wavy line]		
90c	ऋक्याद्	ऋक्थाद्
II. 23.34d	थ्यास्विन्यगासु	थ्यास्विन्यगासु च
36c	चास्ववर्थे	वा श्वशुर्थे
36d	तद्विद्यते	च शिष्यके
37b	वै तदेव हि	चैतदेव हि
II. 25.6a	चात्राप्यजीवंस्तु	चैवाप्यजीवंस्तु
18d	न तृप्येत	न तृप्येत

CORRIGENDA AND ERRATA

<i>Text (Reference)</i>	<i>Incorrect</i>	<i>Correct</i>
II. 26.46c	अनडुदः	अनडुदः
II. 29.12a	सर्वस्याधारभूतानाम्	सर्वस्याधारमव्यक्तम्
II. 30.19b	सम्यक्	सम्यक्
19d	मृतस्य	व्रतस्य (?)
II. 31.25a	दृष्ट्वा	सृष्ट्वा
II. 31.37	[to be deleted in the text ; but to be given in the critical Apparatus below.]	
41	[horizontal wavy line to be removed ; a vertical wavy line to be put on the left-hand side].	
43	[a vertical wavy line to be put on the left-hand side].	
62b	सुतः	श्रुतः
90c	न विद्यतेऽनाम्बुदिता	न विद्यते नाम्बुदिता
II. 33.7a	कार्पासकीटजीरानि	कार्पासकीटजोषानि
II. 34.7,9.	[To be put within square brackets]	
II. 37.15b	युवानो जितमानसाः	युवानोऽजितमानसाः
18d	मायानुभूयन्ते	मयाऽनुभूयन्ते
96a	दन्तोऽलूखलिनस्	दन्तोऽलूखलिनस्
II. 38.31-32	[To be put within square brackets]	
II. 39.5-8	[To be put within square brackets]	
II. 44.74-76	[To be put within square brackets]	
76b	तापसः	तामसः
101c	ब्रह्मविष्णोस्	ब्रह्मविष्णवोस्

Further Addendum to the Critical Notes.

I. 11. 161d. षडध्वपरिवर्तिका—It is one of the 1008 epithets of Goddess Pārvatī mentioned in this Adhyāya. It means 'causing the revolution of six *adhvan*-s'. The '*adhvan*' means here 'course or way'. According to the *Śrī-praśna-saṁhitā* (24.148-172), which is a famous work of the Pāñcarātra-school of Vaiṣṇavism, the six *adhvan*-s are as follows:—

1. *Tattvādhvan* (तत्त्वाध्वा)—consisting of the twenty-five *tattva*-s
2. *Bhuvanādhvan* (भुवनाध्वा)—consisting of the seven upper *Loka*-s (Satya, Tapas etc.)
3. *Pādādhvan* (पादाध्वा)—The seven nether worlds (Atala, Vitala etc.)
4. *Kālādhvan* (कालाध्वा)—The two *Parārdha*-s, fourteen *Manvantara*-s, *Yuga*-s, *Saṁvatsara*-s, Months, *Pakṣa*-s, Days, Nights, *Yāma*-s, *Muhūrta*-s etc.
5. *Varṇādhvan* (वर्णाध्वा)—The four *Varṇa*-s (*Brāhmaṇa*-s, *Kṣatriyas* etc.) and the *Anulomaja*-s.
6. *Mantrādhvan* (मन्त्राध्वा)—The four Vaiṣṇava *Mantra*-s; viz. (1) *Udgītha* (*Om*), *Aṣṭārṇa-mantra* (the *Mantra* of the eight syllabus—ॐ नमो नारायणाय), *Dvādaśārṇa-mantra* (the *Mantra* of the twelve syllables—ॐ नमो भगवते वासुदेवाय) and the *Ṣaḍārṇa-mantra* (the *Mantra* of the six syllables— ॐ नमो विष्णवे).

कूर्मपुराणस्य श्लोकार्धसूची

अ	अक्षयं विन्दति स्वर्गं	२.३६.६८	अग्रे हिरण्यगर्भः स	१.४.५७a
अंशकं पटुशतं तस्मात्	अक्षयं चाव्ययं चैव	२.३६.३३८	अधवृद्धिमदाशौचं [ऊर्ध्व]	२.२३.२३८
अंशान्तरेण भूम्यां त्वं	अगायन् मधुरं गानं	१.२५.३८८	अधवृद्धिमदाशौचं [तदा]	२.२३.२४८
अंशांशेनाववत् पुत्रो	अगोत्रा गोमती गोप्ती	१.११.१७५a	अघोरघोररूपाय	२.३७.१११a
अंशांशेनावतीर्योर्व्या	अग्नये कव्यवाहनाय	२.२२.४७८	अघोषयदमित्रघ्नो	१.२०.२२८
अंशो धाता भगस्त्वष्टा	अग्नयोऽतिथिशुश्रूषा	१.२.४०a	अङ्कयित्वा स्वकाद्राष्ट्रात्	२.२६.६१८
अकलङ्का निराधारा	अग्निकार्यं ततः कुर्यात्	२.१२.१७a	अङ्गोलं तु ततो गच्छेत्	२.३९.६१a
अकस्मादेव हिंसां तु	अग्निचित्स्नातका विप्राः]	२.२१.१२८	अङ्गोलमूले दद्यान्व	२.३६.६२८
अकामतः कृते पापे	अग्नितीर्थं द्विजश्रेष्ठाः	१.३३.७a	अङ्गं सुमनसं स्वाति	१.३३.९८
अकामतो वै षण्मासान्	अग्नितीर्थमिति ख्यातं	१.३७.४a	अङ्गाद् वेनोऽभवत् पश्चाद्	१.१३.१०a
अकामहृतभावेन	अग्निना भस्मना चैव	२.१६.३२a	अङ्गारकदिने प्राप्ते	२.३९.९१a
अकामो वा सकामो वा	अग्निप्रवेशं यः कुर्यात्	२.३६.४६a	अङ्गारकनवम्यां तु	२.३६.६३८
[गङ्गायां]	अग्निप्रवेशमन्यद्वा	२.२७.३७८	अङ्गारकोऽपि शुक्रस्य	१.३६.१०a
अकामो वा सकामो वा [तत्र]	अग्निप्रवेशेऽथ जले	२.३८.२१a	अङ्गिरा यत्र देवेशं	२.३६.३१a
अकारणं द्विजाः प्रोक्तो	अग्निरित्नादिकं पुण्यं	१.१३.४७८	अङ्गिरा रुद्रसहितो	२.१.१६८
अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते	अग्निष्टुदतिरात्रश्च	१.१३.८८	अङ्गिरा वेदविदुषे	२.११.१२८a
अकार्या कार्यजननी	अग्निष्टोमं च यज्ञानां	१.७.५४८	अङ्गुल्यग्रो स्मृतं देवं	२.१३.१७८
अकुर्वाणः पतत्याशु	अग्निष्वात्ता बहिषदो	१.१२.१६८	अङ्गुष्ठमुलान्तरतो	२.१३.१६a
अकुर्वाणस्तु विप्रेन्द्राः]	अग्निहोत्रं च जुहुयात्	२.२७.७a	अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु	२.१३.२१a
अकृत्वा तु द्विजः पञ्च	अग्निहोत्रं तु जुहुयाद्	२.२४.१a	अचक्षुरपि पश्यामि	२.२.४७८
अकृत्वा पादयोः शौचं	अग्निहोत्रपरो विद्वान्	२.२१.६a	अचिन्त्या केवलाऽनन्त्या	१.११.७७a
अकृत्वा फलसंन्यासं	अग्निहोत्रात् परो धर्मो	२.२४.११a	अचिन्त्याऽचिन्त्यविभवा	१.११.१५२a
अकृत्वा मातृयागं तु	अग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च	१.३८.७a	अचिरादेव तन्वङ्गी	१.१३.२१a
अकृत्वा विहितं कर्म	अग्नीध्रस्य द्विजश्रेष्ठाः	१.३८.२६८	अचिरादैश्वरं ज्ञानं	२.३७.१४८८
अकृत्वा समिदाधानं	अग्नीनात्मनि संस्थाप्य	२.२८.२a	अचिरेणाथ कालेन	१.३४.६a
अकृत्वा दान्वत्सतरीम्	अग्नेः पश्चिमतो देशे	२.१८.१०४a	अजरं ध्रुवमक्षयं	१.४.७८
अकूरस्य स्मृतः पुत्रो	अग्नेर्गवामथालम्भे	२.१३.६a	अजस्य नाभावद्योगं	१.१६.३७a
अक्रोधनः शौचपरः	अग्नौ करिष्येत्यादाय	२.२२.४४a	अजस्य नाभौ तद्वीजं	२.३७.७६८
अक्रोधनान् सत्यपरान्	अग्नौ क्रियावतामप्सु	२.११.६८a	अजातशत्रुर्भगवान्	१.६.२३८
अक्रोधनोऽस्त्वरोऽमत्तः	अग्नौ चैव श्मशाने च	२.१३.३६८	अजानन्तः परं देवं	२.३७.९३८
अक्लेशजननं प्रोक्तम्	अग्नौ न च क्षिपेदग्निं	२.१६.७८८	अजा विभावरी सौम्या	१.११.१०९८
अक्षपादः कुमारश्च	अग्नौ मरुप्रपतने	२.२३.७०a	अजावी मैथुनं कृत्वा	२.३२.३५a
अक्षप्रमाणमुभयोः	अग्न्यगारे गवां गोष्ठे	२.१२.१२a	अजिह्वामशठां शुद्धां	२.२५.१७८
अक्षयं तत्तपस्तप्तं	अग्न्यभावे तु विप्रस्य	२.२२.४८a	अजीजनन्महात्मानं	१.२६.१८
अक्षयं तत्र दानं स्यात्	अग्न्यभ्यासे जले वापि	२.११.४७८	अजैकपादे कुप्यं स्याद्	२.२०.१५a
अक्षयं मोदते कालं	अग्रे सप्तर्जं वै ब्रह्मा	१.७.१६a	अज्ञातभुक्तशुद्धचर्यं	२.३३.४३८

कूर्मपुराणस्य

अज्ञानमितरत् सर्वं [विज्ञान ^०] २.२.३६C	अतीव परुषं वाक्यं २.३७.२२a	अथर्वशिरसा देवं १.६.६६C
अज्ञानमितरत् सर्वं [यस्मा ^०] २.१०.५C	अतोऽन्यानि तु शास्त्राणि १.२.२८a	अथर्वशिरसोऽध्येता[रुद्रा ^०] २.२१.५C
अज्ञानयोगयुक्तस्य २.३१.८C	अत्यन्तसलिलौघैश्च २.४३.४३C	अथर्वशिरसोऽध्येता[वेदा ^०] २.२७.३१C
अज्ञानात्प्राप्य विष्णुम् २.३३.३२a	अत्र तत्परमं ब्रह्म २.४४.१३२C	अथर्वशिरसोऽध्येतुन् १.२.१७C
अज्ञानादन्यथा ज्ञानं २.२.१६C	अत्र दानं तपस्तप्तं २.४१.१२a	अथर्वाङ्गिरसो नित्यं २.१४.४७a
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाद् २.३७.११९a	अत्र देवर्षयः पूर्वं १.३०.१०a	अथर्वाणमथो वेदं १.५०.१६C
अज्ञानेनावृतं लोको २.२.३८C	अत्र देवाः सगन्धर्वाः २.४१.१०a	अथवाग्न्यादिकान् देवांस् २.४४.४८e
अञ्जनस्य गिरेः शृङ्गे १.४६.४५a	अत्र देवो महादेवो २.४१.१४a	अथवा जायते विप्रो १.११.३३०a
अञ्जनो मधुर्मास्तद्वत् १.४३.३२C	अत्र नित्यं वसिष्यामि २.३६.५३a	अथवा देवमीशानं २.१८.६६a
अटव्यः पर्वताः पुण्यास् २.२२.१७a	अत्र पूर्वं स भगवान् २.४१.१३a	अथवाऽन्यदुपादाय २.२९.४a
अटस्व निखिलं लोकं २.३१.७१C	अत्र पूर्वं हृषीकेशो १.३२.२१a	अथवा भक्तियोगेन २.११.७३a
अट्टशूला जनपदाः १.२८.१२a	अत्र प्राणान् परित्यज्य २.४१.१५a	अथवा शतस्त्रीयं २.११.१००a
अणोरणीयान् महतो महीयान् २.५.२४C	अत्र लिङ्गं पुरानीय १.३३.१०a	अथ वैराग्यवेगेन १.३.६a
अणोरणीयान् महतोऽसौ महीयान् २.८.१७C	अत्र लोकगुरुर्ब्रह्मा १.४२.५a	अथ शिष्यान् प्रजग्राह १.५०.१२a
अणोरणीयांसमनन्तशक्ति १.२४.५४C	अत्र साक्षान् महादेवः १.३०.५a	अथ शूरादयो देवं १.२१.७४a
अण्डजो जगतामीशस् १.६.४C	अत्र सिद्धिं परां प्राप्ताः १.३०.१६a	अथ श्राद्धममावास्यां २.२०.१a
अण्डस्थं चाण्डबाह्यस्थं [बाह्यमा ^०] १.११.७१C;	अत्र स्नात्वा दिवं यान्ति १.३४.२०C	अथ संध्यावटे रम्ये १.३५.२७a
अण्डस्थं चाण्डबाह्यस्थं [बाह्यमा ^०] २.५.११a	अत्राधीत्य द्विजोऽध्यायं १.३७.१२C	अथ सा तस्य वचनं १.११.२५७a
अण्डाद् ब्रह्मा समुत्पन्नस् १.४८.२४C	अत्रान्तरं ब्रह्मविदोऽथ नित्यं २.१०.१४C	अथ सानुचरो रुद्रः २.३१.१०१a
अण्डानामीदृशानां तु १.४८.१६a	अत्राप्यशक्तोऽथ हरं २.४४.४६a	अथ हेतिः प्रहेतिश्च १.४०.८a
अण्डेष्वेतेषु सर्वेषु १.४८.१७a	अत्रिहयस्तथा चैव १.५१.१६C	अथांशोः सत्त्वतो नाम १.२३.३१C
अतः परं प्रजासर्गं १.११.३३६C	अत्रिर्वसिष्ठो बह्मिश्च १.८.१६a	अथाक्षरेण स्वात्मानं २.१६.१२C
अतः परं प्रवक्ष्यामि [संक्षेपेण] १.३६.१a	अत्रेः पत्न्योऽभवन् वल्लभः १.१८.१८a	अथागम्य गृहं विप्रः २.१८.४८a
अतः परं प्रवक्ष्यामि [भूलोके ^०] १.४३.१C	अथ काश्चित् प्रमादेन २.२३.७४a	अथाण्डभेदान्निपपात शीतलं १.१६.५६a
अतः परं प्रवक्ष्यामि [योगं] २.११.१a	अथ चाग्नीन् समारोप्य २.२७.३३a	अथातः संप्रवक्ष्यामि २.२६.१a
अतः परं प्रवक्ष्यामि [प्राय ^०] २.३०.१a	अथ चेत् कस्यचिदियं १.१४.५१a	अथात्मनि समद्राक्षीत् १.८.३a
अतः परं प्रवक्ष्यामि [प्रति ^०] २.४४.१a	अथ चेत् पञ्चमीरात्रि २.२३.२४a	अथानन्तवपुः श्रीमान् १.१५.१६६a
अत ऊर्ध्वं निबोधध्वं [कश्य ^०] १.१८.२७C	अथ चेदसमर्थः स्यात् २.४४.४६C	अथानुगृह्य शंकरः २.३५.३३a
अत ऊर्ध्वं निबोधध्वं [मनोः] १.४६.६C	अथ चैत्ररथिलोके १.२३.२C	अथानुपश्यद् गिरिशं २.३१.३२a
अतस्तीर्थं न गृह्णीयात् १.३४.४४a	अथ तस्य बलाद् देवाः १.१५.२०a	अथान्तरिक्षे विमलं २.३५.७a
अतिथिर्यस्य नाश्नाति २.२२.३२a	अथ दीर्घेण कालेन १.१०.२a	अथान्तरिक्षे विमलं दीप्यमानं २.३५.२१a
अतिथिस्तु कुशाञ्जले १.२०.५७a	अथ देवादिदेवस्य १.४६.२a	अथान्धको महेश्वरीं १.१५.२१२a
अतिनामा सहिष्णुश्च १.४९.२२C	अथ देवो महादेवः २.३१.६०a	अथान्यत्पुष्पनगरी २.३५.१०a
अतिष्ठदीशस्य पदं तदव्ययं १.१६.५७C	अथ देवो महादेवस् २.३१.८५a	अथापि कथितो योगो २.४४.४७C
अतीतकल्पावसाने १.९.६a	अथ देवो हृषीकेशो १.२४.१a	अथान्नवीत् कालरुद्रं २.३१.९२a
अतीतानागतानां वै १.२८.५१C	अथ पिण्डावशिष्टान् २.२२.५४a	अथान्नवीद् राजपुत्रः १.२१.३४a
अतीतानागतानीह १.४६.१a	अथमेवाव्ययः सष्टा १.२४.१७a	अथाभवन् दनोः पुत्रास् १.१७.८a
अतीतान्यप्यसंख्यानि २.६.४४a	अथ रथचरणासिङ्गहर्पाणि १.१६.६८a	अथावगाह्य गङ्गायां १.२४.२५a
अतीते सूक्ते प्रोक्तं २.२३.२६a	अथर्वणो मुमुक्षुश्च २.२१.१५C	अथावलोकयेदर्कं २.१८.१०१a
अतीत्य चोत्तराम्भोधि १.४४.३३C	अथर्वशिरसा चान्ये २.३७.१०५C	अथावसथ्याद् भगवान् २.३३.१२६a
अतीत्य वर्तते सर्वं १.४८.१९C		

श्लोकार्धसूची

अथासीदभिजित् पुत्रो	१.२३.६२a	अद्वैतं भावयात्मानं	१.१.८७C	अध्यापयन्ति वै वेदान्	२.१४.२८C
अथासी चतुरः पुत्रान्	१.१५.४६a	अद्वैतमचलं ब्रह्म	१.११.३०४a	अध्यापयेत् आबधेद्वा	१.२८.२२a
अथास्थाय परं रूपं	२.३१.६६C	अधः शयीत नियतो	२.३२.१४e	अध्यापयेत् आबधेद्वा	२.१५.४०C
अथास्मिन्नन्तरे दिव्यं	२.१.४६a	अधः शयीत सततं	२.२७.१८a	अध्याप्यं शतद्वयं	१.१६.६८a
अथास्मिन्नन्तरेऽपश्यत्	१.१३.३१a	अधः शायी त्रिभिर्वर्षेस्	२.३२.१७a	अध्यास्ते देवगन्धर्व-	१.४६.३३a
अथास्मिन्नन्तरे व्यासः	२.१.६a	अधः शिरास्त्वयोधारां	१.३६.६a	अध्यास्ते भगवानीशो	१.१३.४१C
अथैकशृङ्गशिखरे	१.४६.१६a	अधमोत्तमत्वं नास्त्यासां	१.२७.२२a	अध्येतव्यमिदं नित्यं	२.४४.१२८a
अथैतत् सर्वमखिलं	१.२५.५१a	अधर्माचरणो विप्राः]	१.८.५a	अध्येतव्यमिदं शास्त्रं	२.४४.१३६C
अथैतानब्रवीद्वाक्यं	२.१.१०a	अधर्माभिनिवेशं च	१.११.३०७C	अनग्निरध्वगो वापि	२.२२.८३a
अथैनं शंकरगणो	२.३१.८३a	अधर्माभिनिवेशित्वात्	१.२८.१५C	अनग्निरनिकेतः स्यात्	२.२७.३३C
अथोपतस्थे भगवाननादिः	१.१६.५५a	अधर्मो मुनिशाङ्गलाः	१.२.३२C	अनहुदः श्रियं पुष्टां	२.२६.४६C
अथोपतिष्ठेदादित्यम्[उद°]	२.१८.३३a	अधश्च तिसृभिः कायं	२.१८.५६C	अनदन्तन्महत्तैव	२.२३.४७C
अथोपतिष्ठेदादित्यं[मूर्ध्नि]	२.१८.७३a	अधश्चोर्ध्वं च लग्नाभिः	२.४३.२०C	अनध्यायस्तु नाङ्गेषु	२.१४.८०a
अथोर्ध्वं दन्तजननात्	२.२३.१६a	अधस्तात्पृथिवीं दग्ध्वा	२.४३.२६C	अनध्यायो ह्यमाने	२.१४.६७C
अथोर्वशी राजवर्षं	१.२२.३२a	अधार्मिका अनाचाराः]	१.२८.३a	अनन्तं सत्यमीशानं	२.२६.१६C
अथोवाच महादेवः	१.२५.११a	अधिकं चापि विद्येत	२.२४.१३C	अनन्त एष सर्वत्र	१.४८.२१a
अथोवाच विहस्येशः	२.३७.२७a	अधियज्ञं ब्रह्म जपेत्	२.२८.२४a	अनन्तत्वमनन्तस्य	१.४८.२०a
अथोवाच हृषीकेशो	१.१.४२a	अधिष्ठानवशात् तस्याः	१.११.२६C	अनन्तदृष्टिरभुद्रा	१.११.१६८a
अदत्तादानमस्तेयं	२.१६.७C	अधीतनाशनश्चैव	२.२१.४८a	अनन्तप्रकृतौ लीनं	१.११.५१C
अदन्तजातमरणं	२.२३.१७a	अधीतवन्तः स्वं वेदं	१.१३.५२C	अनन्तभूतैरविवासितं ते	१.११.२४३C
अदन्तजातमरणो	२.२३.१२a	अधीतवेदो भगवान्	२.४१.२७a	अनन्तमूर्तये तुभ्यम्	१.१.७३C
अदर्शनमनुप्राप्तो	१.१४.७८C	अधीत्य चाधिगम्यार्थं	२.१५.१C	अनन्तमेकमव्यक्तं	१.४८.१६a
अदितिः सुषुप्ते पुत्रं	१.१६.१a	अधीत्य विधिवद् विद्यां	२.१५.३३a	अनन्तरूपऽनन्तस्था	१.११.६८a
अदितिदितिर्दनुस्तद्वद्	१.१५.१५a	अधीत्य वेदान् विधिवत्	१.१६.३४a	अनन्तवर्णाऽनन्यस्था	१.११.१७४C
अदितिर्निधता रौद्री	१.११.११४C	अधीयते तथा वेदान्	२.२१.३३C	अनन्तविभवा लक्ष्मीर्	१.४६.३२C
अदृश्यः प्रययौ तूर्णं	१.१५.४८C	अधीयानस्तथा यज्वा	२.२३.६a	अनन्तशक्तिश्च विभोविदित्वा	२.८.१३C
अदृश्यत महाज्वाला	१.३१.७C	अधीयीत शुचौ देशे	२.१४.५८C	अनन्तशयनाऽनन्या	१.११.१६७C
अदृश्यत महादेवो	१.२४.५१C	अधीयीत सदा नित्यं	२.१४.८६C	अनन्तश्चाप्रमेयश्च	१.४.५C
अदृश्यतार्कप्रतिमे विमाने	१.३१.३१C	अधीयीताप्ययं नित्यं	२.१४.४४C	अनन्तस्तारको योगी	२.४३.५७a
अदृष्ट्वा तत्र गोविन्दं	१.२५.२०a	अधीष्व भो इति ब्रूयात्	२.१४.४१e	अनन्तस्याखिलेशस्य	१.११.४०C
अदृष्ट्वाऽऽसरसं तत्र	१.२२.२४a	अधृष्यं मनसाप्यन्यैर्	१.६.८C	अनन्तस्याव्ययस्यैकः	१.११.३११C
अदृष्ट्वा लक्ष्मणो रामः	१.२०.३३a	अध्यात्मज्ञानसहितं	१.११.२६५C	अनन्ताद्या महानागाः	१.१७.१०C
अदेयं चाप्यपेयं च	२.१७.४२a	अध्यात्मनिरतं ज्ञानं	२.१५.२७C	अनन्ताऽनन्तमहिमा	१.११.६५a
अदेशकाले योगस्य	२.११.४७a	अध्यात्ममक्षरं विद्याद्	२.१५.३५C	अनन्तायाप्रमेयाय	१.६.१६C
अद्भिर्दशगुणाभिश्च	१.४.४२a	अध्यात्ममतिरासीत	२.२८.११C	अनन्ता शक्तयोऽव्यक्ते	२.६.७a
अद्भिस्तेजोभिभूतत्वात्	२.४३.४१C	अध्यात्मविद्या विद्यानां	१.११.२३०a	अनन्तेन च संयुक्तं	१.४२.१७a
अद्य मे पितरस्तुष्टास्	१.३४.६C	अध्यात्मविन्मुनिर्दान्तो	२.२१.१३C	अनन्तो भगवान् कालो	१.१५.२३२a
अद्य मे सफलं जन्म[अद्यमे स°]	१.११.२१९a	अध्यापनं च कुर्वाणो	२.१४.६१C	अनन्तो भोगिनां देवः	२.७.६a
अद्य मे सफलं जन्म[अद्यमे ता°]	१.३४.६a	अध्यापनं चाध्ययनं	१.२.३६C	अनन्यचेतसः शान्ताः	२.१८.२६a
अद्वेष्टा सर्वभूतानां	२.११.७५a	अध्यापनं याजनं च	२.२५.२C	अनन्यतेजसे शान्तं	२.१.४६C

कूमपुराणस्य

अनन्यमानसो नित्यं	१.११.३२६a	अनादिरक्षयोऽनन्तो	१.२४.१८c	अनुद्दिश्य फलं तस्मात्	२.२६.५c
अनन्यमानसो बलिं	२.१८.५०c	अनादिरव्यक्तगुहा	१.११.८४a	अनुपाकृतमांसं च	२.१७.२२c
अनन्या निष्कले तत्त्वे	१.११.२३a	अनादिरव्यया शुद्धा	१.११.७७c	अनुपासितसन्ध्यस्तु	२.३३.५२a
अनन्यामव्ययामिकां	१.११.६३c	अनादिरेष भगवान्	१.५.२०a	अनुप्रविष्टः क्षोभाय	१.४.१४c
अनन्यामीश्वरे भक्तिं	१.२४.८७c	अनादिष्टेषु चैकाहं	२.३३.३०c	अनुमानात् तदुद्धारं	१.६.७c
अनपत्यः कूटसाक्षी	२.२१.४३a	अनाद्यनन्तं परमं	१.११.३०२c	अनुम्लोचा घृताची च	१.४०.१५a
अनपत्यः क्रतुस्तस्मिन्	१.१८.१६a	अनाद्यनन्तमद्वैतं	१.१०.११c	अनुवर्तनमेतेषां	२.१२.२८c
अनपेक्षः शुचिर्दक्ष-	२.११.७८a	अनाद्यनन्तविभवा	१.११.८७c	अनुशासितं च कृष्णेन	२.४४.१०४c
अनमित्राच्छिनिर्जज्ञे	१.२३.४१a	अनाद्यन्तं परं ब्रह्म	१.४६.४६a	अनुष्टुप्त्रिष्टुबित्युक्ता	१.३६.३३c
अनमित्रादभून्निघ्नो	१.२३.४०a	अनाद्यन्तं महादेवं	२.३५.६a	अनुष्टुभं सर्वराजम्	१.७.५७c
अनया परया देवः	१.११.२८a	अनाद्यन्तमजं सूक्ष्मं	१.४.९a	अनुष्णाभिरफेनाभिर्	२.१३.८a
अनयैव जगत्सर्वं	१.१.३५a	अनापृच्छ्य न गन्तव्यं	२.१४.१०c	अनुह्लादादयः पुत्रा [.]	१.१५.७०a
अनचितं पर्युषितं	२.१७.२७c	अनामया ह्यशोकाश्च	१.४७.३५c	अनृतं वदन्ति ते लुब्धास्	१.२८.३c
अनश्वत्संयतमना[.]	२.३३.५२c	अनायोसेन सुमहत्	१.२८.३६a	अनृतात् पारदार्याच्च	२.१६.२१a
अनसूया तथैवात्रेर्	१.१२.७c	अनारोग्यमनायुष्यं	२.१२.६२a	अनृत्यदर्शी सततं	२.१४.१६c
अनसूयी मृदुर्दान्तो	२.१५.२२c	अनावृष्टिभयं घोरं	१.२८.२c	अनेकदोषदुष्टस्य	१.२८.३६c
अनस्थिसञ्चिते विप्रे	२.२३.५७a	अनावृष्टिस्तीव्रोऽग्रा	१.१५.६२c	अनेकधर्मशास्त्रज्ञा[.]	२.३०.६a
अनस्थिसञ्चिते शूद्रे	२.२३.५५a	अनाशक्तं तु यः कुर्यात्	१.३८.२६a	अनेकधा विभक्ताङ्गः	१.४८.२३c
अनस्थनां चैव हिसायां	२.३२.५६c	अनाशकनिवृत्तास्तु	२.३३.५०a	अनेकभेदभिन्नस्तु	१.४.६४c
अनातुरः सति घने	२.३३.७४c	अनाश्रमी यो द्विजः स्यात्	२.२१.३६a	अनेकशिरसां तद्वत्	१.१७.६c
अनात्मन्यात्मविज्ञानं	२.२.२०a	अनाहता कुण्डलिनी	१.११.१४०c	अनेकाकारसंस्थाना	१.११.६८c
अनाथं चैव निर्हृत्य	२.३२.५१a	अनाहिताग्निनो विप्रास्	२.३०.५a	अनेकानि पुत्राणि स्युः	१.४६.४७a
अनाथं दुर्गतं विप्रं	२.३६.७७a	अनाहिताग्निगृह्येण	२.२३.७७c	अनेनैव विधानेन	२.२३.६१a
अनादिनित्यभूतये	२.३५.३१c	अनिकेतः स्थिरमतिर्	२.११.७६c	अनोस्तु पुष्कुत्सोऽभूद्	१.२३.३१a
अनादिनिधनं देवं[देव°]	१.१.१०६c	अनिधायैव तद्द्रव्यं	२.१३.३२c	अन्तःकरणजैर्भावेर्	२.२.२४c
अनादिनिधनं देवं[धार्मिकं]	१.१६.१४c	अनियुक्तः सुतो यश्च	२.२२.६१a	अन्तःश्वगते ग्रामे	२.१४.६७a
अनादिनिधनं देवं[वासु°]	२.४४.४६c	अनिर्देशाहं गोक्षीरं	२.३३.२३a	अन्तःकान्तकृते तुभ्यं	२.३७.१०८a
अनादिनिधनं ब्रह्म	१.६.४३c	अनिर्वर्त्यं महायज्ञान्	२.३३.७४a	अन्तःकाले स्वयं देवः	१.४.५२a
अनादिनिधना दिव्या	१.२.२७a	अनिर्वर्तिका गतिस्तस्य	२.३८.२१c	अन्तमस्य विजानीम	१.२५.७६c
अनादिनिधनाऽमोघा	१.११.८१a	अनिष्ट्वा विधिवद् यज्ञैर्	१.३.५a	अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्यो	२.१३.१६c
अनादिनिधना शक्तिः	१.२.५६c	अनुकल्पस्त्वयं ज्ञेयः	२.२१.२१c	अन्तरिक्षेऽपरः सङ्घा[.]	१.१५.१८६c
अनादिनिधनाशक्तिर्	२.६.३a	अनुगम्येच्छया शूद्रं	२.३३.७८a	अन्तर्जलगतो मग्नो	२.१८.६८c
अनादिनिधनोऽजित्त्यो	१.६.५७c	अनुगृह्य च तं विप्रं	१.१.१००c	अन्तर्जले त्रिरावर्त्य	२.१८.७०c
अनादिमत्परं ब्रह्म	२.३१.५c	अनुगृह्य च मां देवस्	१.२५.१०१c	अन्तर्द्धानं च रुद्रस्य	२.४४.८५a
अनादिमध्यं तिष्ठन्तं	२.६.६c	अनुग्रहेण विश्वेश	२.३७.५७c	अन्तर्द्धानं च लिङ्गस्य	२.४४.१०३a
अनादिमध्यान्धनं	२.७.२५c	अनुग्रहोऽथ पार्थस्य	२.४४.१०६a	अन्तर्धाया महीं काष्ठैः	२.१३.३५a
अनादिमध्यान्तमनन्तमाद्यं	१.११.२३७c	अनुग्राह्यो भगवता	१.१४.७३c	अन्तर्हितश्च भगवान्	२.३७.५५a
अनादिमलसंसार-	१.२५.८०a	अनुज्ञाप्याथ योगेन	१.६.२१c	अन्तर्हिते भगवति	१.१४.२३a
अनादिमलहीनाय	१.१०.५०c	अनुत्पत्ता शिखी चैव	१.४७.७a	अन्तर्हिते महादेवे	१.१४.७६a
अनादिमायासंभिन्ना	१.११.९२a	अनुत्पादाच्च पूर्वत्वात्	१.४.६०c	अन्तर्हितेव सहसा	२.३४.६०c

श्लोकार्धसूची

अन्तर्हिते वैनतेये	१.१४.६८a	अन्यथा दीयते यदि	२.२६.१०C	अन्येष्वच वैदिकैर्मन्त्रैः	२.१८.७५a
अन्तर्हितोऽभवत् तेषां	१.११.११६C	अन्यथा न हि मां द्रष्टुं	२.१०.४a	अन्योन्यं प्रणताश्चैव	१.२.६०C
अन्तर्हितोऽपूद् भगवानथेशो	२.३७.१६२a	अन्यथा यत्कृतं कर्म	२.१२.७C	अन्योन्यं भक्तियुक्तानां	२.३५.३C
अन्तश्चरसि भूतेषु	२.१८.६५a	अन्यथा यदि कर्माणि	१.३.२०a	अन्योन्यं मनसा ध्यात्वा	२.२२.३C
अन्तावसायिनां चैव	२.३३.२७C	अन्यथा विविधैर्यज्ञैर्	१.३.७a	अन्योन्यमनुरक्तास्ते	१.२.६०a
अन्त्यजानां कुले विप्राः	२.२४.६C	अन्यदेवतमस्कारान्	१.२८.३६C	अन्वगच्छन् देवगणा	१.१.१०६C
अन्त्यजानां वधे चैव	२.३२.४६C	अन्यद् गुह्यतमं ज्ञानं	२.८.१a	अन्वच्छन् महायोगं	१.२५.३२C
अन्त्याश्रममिति ख्यातं	१.१३.३८C	अन्यमन्युसमुत्थानां	२.१५.३०C	अन्वगच्छन् हृषीकेशं	२.३७.१५C
अन्धः पङ्कगुर्दरिद्रो वा	१.३.१०C	अन्याश्च नरकान् घोरान्	२.२४.६a	अन्वधावत संक्रुद्धो	१.२३.१५a
अन्धकं वै महाभोजं	१.२३.३५C	अन्याश्चाभिमतान्देवान्	२.१८.९०C	अन्वारब्धेन सव्येन	२.१८.८७a
अन्धकात् काश्यपदुहिता	१.२३.४७a	अन्याः सृजस्व भूतेश	१.१०.३६C	अन्वीक्ष्य चात्मनात्मानं	१.११.३०८C
अन्धकारे क्षुधाविष्टाः]	१.७.५०a	अन्या च पूर्वचित्तिः स्यात्	१.४०.१५C	अन्वीक्ष्य चैतदखिलं	१.११.३१३C
अन्धकारो मुनिश्चैव	१.३८.२०C	अन्या च भावना ब्राह्मी	१.१.८८C	अन्वीक्ष्य देवं ब्रह्माणं	२.३१.१२a
अन्धके निगृहीते वै	१.१६.१a	अन्या च विरजा नाम	२.३४.२६a	अन्वेष्टव्यं हि तद् ब्रह्म	१.११.३०६C
अन्नं चैव यथाकामं	२.२२.५५C	अन्या च शक्तिविपुला	२.४.२२a	अपः पाणौ समादाय	२.१८.७१a
अन्नदानं तेन तुल्यं	२.२६.१५C	अन्यानि चाश्रमाणि स्युः	१.४६.२१a	अपण्यं कूटपण्यं वा	२.१६.७६C
अन्यं भगधराजस्य	२.३६.६a	अन्यानि चैव कर्माणि	१.२८.८C	अपत्यमथ रोहिण्यां	२.२०.६C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [कुलुषां]	२.३४.५a	अन्यानि चैव पापानि	१.२०.५०a	अपत्यविजयैश्वर्य-	२.२६.७a
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [सिद्धां]	२.३४.१६a	अन्यानि चैव शास्त्राणि	२.३७.१४५a	अपरस्तु महायोगः	२.११.५C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [पूर्वो]	२.३४.२३a	अन्यानि सप्त नामानि	१.१०.२४a	अपराह्णो द्विजातीनां	२.२०.२C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [नाम्ना]	२.३५.६a	अन्यान्पुपुराणानि [तत्]	१.११.२८०a	अपराह्णे पितृगणा-	१.४१.३४C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [नाम्नाश्चो]	२.३६.१३a	अन्यान्पुपुराणानि [मुनिभिः]	१.११.१६a	अपरिग्रह इत्याहुः	२.११.१६C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [जाप्ये]	२.४१.१६a	अन्याश्च देवताः सर्वाः	२.६.३८C	अपरे परमार्थज्ञाः	१.११.२२१C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [जप्ये]	२.४२.१a	अन्याश्च नद्यः शतशः	१.४६.७a	अपरे भक्तियोगेन	२.४.२४C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [शंकरो]	२.४२.३a	अन्याश्च शक्तयो दिव्याः	२.४४.३०a	अपरो मानसस्याथ	१.४८.४C
अन्यच्च तीर्थप्रवरं [कन्या]	२.४२.६a	अन्याश्च शक्तयो मुख्यास्	१.११.३६a	अपश्यस्तं महात्मानं	१.२५.२a
अन्यच्च देवदेवस्य [स्थानं		अन्याश्च शतशो विप्राः]	१.४७.२२a	अपश्यस्ता जगत्सूति	१.१५.२२६a
शंभोर]	२.३६.५a	अन्ये च ये त्रयो भक्ताः]	२.४.२६a	अपश्यस्ते महायोगं	२.१.१६a
अन्यच्च देवदेवस्य [स्थानं]	२.४२.१५a	अन्ये च योगिनां विप्राः]	२.२.४३a	अपश्यच्चानुसूयात्रेः	२.३७.४३a
अन्यच्च भवनं दिव्यं	१.४६.५२a	अन्ये च सात्विकाः कल्पाः	२.४३.५०C	अपश्यत् पथि गच्छन्तं	१.२७.३C
अन्यच्च भवनं पुण्यं	१.४६.३१a	अन्ये चाष्टौ ग्रहा जेयाः	१.४१.२५a	अपश्यत् परमं स्थानं	१.२३.१६C
अन्यत् कुब्जाग्रमतुलं	२.३४.३३a	अन्ये जामातरः श्रेष्ठाः]	१.१३.५८a	अपश्यदमलां सीतां	१.२०.३८C
अन्यत् कोकामुखं विष्णोस्	२.३४.३६a	अन्ये तमुपजीवन्ति	१.२.४६C	अपश्यदीश्वरं देवं	१.६.५५C
अन्यत् पवित्रं विपुलं	२.३५.१a	अन्ये तिर्वीजयोगेन	१.४७.४४a	अपश्यदुर्वशीं देवीं	१.२२.६C
अन्यत्र काञ्चनादिप्रो	२.१५.५C	अन्येऽपि ये विकर्मस्थाः	२.४.११a	अपश्यदैश्वरं तेजः	१.१.१२५C
अन्यत्र फलमूलेभ्यः	२.२२.५७C	अन्ये महेश्वरपरास्	१.४७.४७a	अपश्यद् योगिनां गम्यं	१.१३.२५C
अन्यत्र योगज्ञानाभ्यां	१.२६.५३a	अन्येषां चैव वृक्षाणां	२.३२.५८a	अपसव्यं ततः कृत्वा	२.२२.४१a
अन्यत्र सुलभा गङ्गा	१.२६.४६a	अन्ये सहस्रशो हद्राः]	१.१४.४४a	अपां भूमेश्च संयोगाद्	१.२७.४१C
अन्यथा चैव स ज्योतिर्	२.२३.५६C	अन्ये सख्यं तथा योगं	१.२६.८C	अपां योनिः स्वयंभूतिर्	१.११.१००C
अन्यथा तु शुचौ भूम्यां	२.१८.८३C	अन्यैश्च विविधैः स्तोत्रैः	१.१३.३०C	अपां समीपे नियतं	२.१४.४८a

कूर्मपुराणस्य

अपा साक्ष्ये प्रतिहते	१.२७.२६a	अभिधायन्ति तां सिद्धि	१.२७.३१C	अमूर्तो मूर्तिमान् भूत्वा[वचः]	२.३१.१६C
अपाङ्क्त्यान्नं च सङ्क्रान्तं	२.१७.१०a	अभिन्नं भिन्नसंस्थानं	२.३.५a	अमृताः सुकृता चैव	१.४७.७C
अपाणिपादो जवनी	२.२.४७a	अभिन्नाभिन्नसंस्थाना	१.११.१४३C	अमृता नाम ताः सर्वाः[ः]	१.४१.१२C
अपानात् क्रतुमव्यग्रं	१.७.३६C	अभिमन्त्र्य जलं मन्त्रैः	२.१८.६२a	अमृतापिधानमसि	२.१६.६a
अपानाय ततो हुत्वा	२.१६.६C	अभिवादनशीलः स्वात्	२.१२.१८C	अमृतेन सुरान् सर्वांस्	१.४१.१५e
अपान्तरतमाः पूर्वं	१.४६.४८C	अभिवाद्यश्च पूज्यश्च	२.१२.४५a	अमृतेनाथवाजीवेन्-	२.२५.१२a
अपाःमार्गं च बिल्वं च	१.१८.१६C	अभिषिक्तो महातेजा[ः]	१.२०.५४C	अमृतोपस्तरणमसि	२.१६.५C
अपारतरपर्यन्तां	१.१०.६८C	अभिषेकेण युक्तेन [हिर°]	१.१५.७२C	अमृत्युरमृता स्वाहा	१.११.१८४a
अपालयत् स्वकं राज्यं[न्यायेन]	१.१३.२०C	अभिषेकेण युक्तेन [नन्दी°]	२.४१.३६C	अमेध्यलिप्तमन्यद्वा	२.१६.७५a
अपालयत् स्वकं राज्यं[भावं]	१.१५.७६C	अभुक्त्योरस्तंगतयोः	२.१६.१६C	अम्बरीषमिवाभाति	२.४३.२४a
अपि दुष्कृतकर्मासौ	१.३४.२६e	अभूत् तस्य सुतो वीमान्	१.२३.८e	अम्बरीषस्य दायदो	१.१६.२५a
अपि मूलैर्फलैर्वापि	२.२२.८६a	अभूदपिः स धर्मात्मा	२.४१.१८a	अम्बिकापतये तुभ्यं	२.१८.३६C
अपि वा जातिमात्रेभ्यो	२.२६.७०C	अभेदं चानुपश्यन्ति	१.११.४३C	अयं च यज्ञो भगवान्	२.३१.६४a
अपि वा भोजयेदेकं	२.२२.२८a	अभोज्यानां तु भुक्त्वा च	२.३३.२६C	अयं तु नवमस्तेषां	१.४५.२४a
अपि विद्याकुलैर्युक्ता[ः]	२.२१.२८a	अभोज्यान्तं तु सर्वेषां	२.३३.२७a	अयं देवो महादेवः	१.६.५७a
अपुण्यं लोकविद्विष्टं	२.१२.६२C	अभ्यङ्गं चाञ्जनोपानत्	२.१४.१६C	अयं धाता विधाता च	१.१५.६१a
अपुनर्मरणानां हि	१.२६.४०C	अभ्यञ्जनं स्नापनं च	२.१४.३१a	अयं नारायणोऽनन्तः	१.१५.६०a
अपुनर्मरिकास्तत्र	१.४२.४C	अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्	१.११.३२८a	अयं नारायणो योऽहं	२.११.१११a
अपूजयन् दक्षवाक्यं	१.१४.२०C	अभ्यसेत् प्रयतो वेदं	२.१५.१५a	अयं पुराणपुरुषो	२.३१.६३a
अपूज्यपूजने चैव	१.१४.२६a	अभ्यसेत् सततं युक्तो	२.१४.८७C	अयं मे दक्षिणो पार्श्वे	१.२५.६२C
अपुषं च हिरण्यं च	१.२६.६६a	अभ्यसेत् सततं वेदं	२.२८.२२a	अयं वः कथितो ह्यंशः	१.५१.३२a
अपृच्छत् कर्मणा केन	१.१६.१३e	अभ्यागतान् यथाशक्ति	२.१८.११५C	अयं सत्यवतीसुनुः	१.३२.११a
अपृच्छद् विष्णुमाहात्म्यं	१.१६.६७a	अभ्यागतां मां शरणं	२.१.३६C	अयं स देवो देवानां	१.१५.४१C
अपेयानि च विप्रो वै	२.१७.४५C	अर्ध्रीं काष्णायिनीं दद्यात्	२.३२.५२a	अयं स भगवानीशः	२.३१.२१a
अपो मूत्रपुरीषाद्यैर्	२.३३.३६a	अमरावती संयमनी	१.३६.३५C	अयं स भगवानेकः	१.२४.१६a
अप्रजानां तु नारीणां	२.१७.१२a	अमरो जरया त्यक्तो	२.४१.३६a	अयं सर्वात्मना वध्यो	१.१५.६४a
अप्रत्तानां तथा स्त्रीणां	२.२३.६४a	अमाक्षिकं महावीर्यं	१.२७.३३C	अयं हि भगवान् रुद्रः	१.२१.३०a
अप्रबुद्धा न पश्यन्ति	१.२६.३७C	अमातृगोत्रप्रभवां	२.१५.१०a	अयः कांस्योपलानां च	२.३३.६C
अप्सरेशं ततो गच्छेत्	२.४०.२३a	अमानिनो बुद्धिमन्तस्	१.११.२८७C	अयजच्चाइवमेवेन	१.१६.३०a
अप्सरोगणगन्धर्वैः	१.४४.२१a	अमानुषीषु पुरुष[ः]	२.३२.३३a	अयज्वानश्च यज्वानः	१.१२.१६a
अप्सरोगणसंकीर्णैः	२.३८.१६C	अमावस्यां तिथिं प्राप्य	२.३३.६६a	अयनं तस्य ता यस्मात्	१.६.५C
अफालकृष्णचानुप्ता[ः]	१.२७.४२a	अमावस्यां नरः स्नात्वा	२.३६.६८C	अयनं दक्षिणं रात्रिर्	१.५.६C
अबुद्धिपूर्वकः सर्गः	१.७.१C	अमावस्यामनुप्राप्य	२.२६.२७a	अयने वा चतुर्दश्यां	२.३६.७५a
अबुद्धिपूर्वको विप्रा[ः]	१.४.६५C	अमावस्यायां ब्रह्माणं	२.३३.१०२a	अयने विषुवे चैव [व्यती०]	२.२०.७C
अब्दं चरेत् नियतो	२.३२.४४a	अमावस्यायां चतुर्दश्यां	२.१४.७२C	अयने विषुवे चैव [ग्रहणे]	२.२६.५४a
अब्रुवन् हृष्टमनसः	२.११.१३७a	अमावस्यायां भक्तैस्तु	२.२६.३२C	अयाचत वरं रुद्रं	२.३५.३५C
अब्रुवन् हृष्टमनसो	२.१.२२a	अमावस्याष्टकास्तिस्रः	२.२०.४a	अयाचन्त क्षुधाविष्टा[ः]	१.१५.६३C
अभावयोगः स प्रोक्तो	२.११.६C	अमिताभा भूतरया	१.४६.१७a	अयाचितं स्यादमृतं	२.२५.१२C
अभावे गव्यमजिनं	२.१२.६C	अमुक्त्योरस्तंगतयोर्	२.१६.१६C	अयुक्तास्तन्न पश्यन्ति	१.२६.२६C
अभिगम्य यथा मार्गं	२.२२.२०C	अमूर्तो मूर्तिमान् भूत्वा[मुनी°]	१.२४.१७C	अयुग्मान् भोजयेद् विप्रान्	२.२३.८२C
अभिचारमहीनं च	२.३३.४४C				

श्लोकार्धसूची

अयुतायुः सुतस्त्वस्य	१.२०.१२a	अलाभे नैष्ठिकं दान्तं	२.२१.१७c	अविमुक्तं परं तत्त्वम्	१.२६.४३c
अयोमुडनिभं वर्षं	२.४३.३३e	अलिङ्गमालोकविहीनरूपं	१.३१.४०a	अविमुक्तं प्रविष्टस्य	१.२६.३०c
अयोध्यां तु समासाद्य	२.३६.४५a	अलिङ्गमेकमव्यक्तं	२.१०.१a	अविमुक्तं समासाद्य	१.२६.५५c
अयोनिजं मृत्युहीनं	२.४१.२०c	अलिङ्गी लिङ्गिवेशेन	२.१६.१३a	अविमुक्ताश्रयं ज्ञानं	१.२६.६५c
अरुण्येऽनुवके रात्रौ	२.१३.३३a	अलोलुपो ब्रह्मचारी	२.३६.१७e	अबुष्टिर्मरणं चैव	१.२७.५४a
अरिष्टनेमिपत्नीनां	१.१७.१७c	अल्पेनापि तु कालेन	२.३६.३५a	अवेक्षेत च शास्त्राणि	२.१५.५४c
अरिष्टा जनयामास	१.१७.१०a	अवगूर्यं चरेत्कुच्छं	२.३३.५५a	अवेदं च विजानाति	१.५०.२५c
अरुणोदं महोभद्रं	१.४३.२३a	अवगूहेत् स्त्रियं तप्तां	२.३२.१२c	अवेदं परमं वेत्ति	१.५०.२४a
अरुणोदस्य सरसः	१.४३.२६a	अवजिघ्रेच्च तान् पिण्डान्	२.२२.५३c	अवेदस्य च वेदानां	२.४४.११२c
अरुन्धती वसुजामी	१.१५.७a	अवज्ञातं चावधूतं	२.१७.१४c	अव्यक्तं कारणं प्राहुः	२.६.४a
अरुन्धती सतीनां त्वं	१.११.२३४c	अवटः सर्वसामुद्रः	१.३५.२१c	अव्यक्तं कारणं यत् तत्	१.४.६a
अरुन्धती हिरण्याक्षी	१.११.१६५c	अवतारोऽथ देवस्य	२.४४.५१c	अव्यक्तं कारणं यत् तद्	२.१०.२a
अरुन्धत्यां वसिष्ठस्तु	१.१८.२३a	अवध्यः सर्वभूतानां	१.१५.३१a	अव्यक्तं जगती योनिः	२.४४.१६c
अरोगश्छिन्नसंदेहो	१.१५.२०३a	अवरश्चेद् वरं वर्षं	२.२३.५२a	अव्यक्तं प्रकृतौ लीनं	२.११.६३a
अर्चनीयो नमस्कार्यो	२.११.११५c	अवर्णा वर्णरहिता	१.११.१७४a	अव्यक्तं लिङ्गमित्याहुर्	१.२५.६३a
अर्चयन्ति महादेवं [मध्य ^०]	१.३२.२६c	अवश्यं भाविनाऽर्थेन	१.२७.४३c	अव्यक्तात्मकमेवेदं	२.४४.५२a
अर्चयन्ति महादेवं [यज्ञ ^०]	१.४७.३०a	अवहन् वृष्टिसंतत्या	१.२७.४०c	अव्यक्तादभवत् कालः	२.३.१a
अर्चयन्ति सदा लिंगं	२.३१.४०c	अवाच्यमेतद्विज्ञानं [ज्ञानं]	१.२६.२१a	अव्ययं च व्ययं चैव	१.७.६०c
अर्चयित्वा महादेवं	१.१३.२५c	अवाच्यमेतद्विज्ञानम् [आत्म ^०]	२.२.१a	अव्ययानि दशैतानि	१.१०.४०a
अर्चयेत् बाह्मणमुखे	२.२६.३३c	अवाच्यो दीक्षितो नाम्ना	२.१२.४४a	अव्याहृतैश्चर्यमयुग्मनेत्रं	१.११.२४५a
अर्चिता भगवत्पत्नी	१.२.२०c	अवादयन्ति विविधान्	१.२५.३७a	अशक्तः संश्रयेदाद्यां	१.१.५६c
अर्जुनाय स्वयं साक्षात्	२.११.१३१c	अवाप तन्महद् राज्यं	१.१५.५६c	अशक्तावशिरस्कं वा	२.१५.१०a
अर्णवेषु च सर्वेषु	१.४५.२२e	अवाप परमं योगं	१.१.१०४a	अशक्तो यदि मे ध्यातुम्	१.११.२६२a
अर्थस्वरूपमेवाज्ञाः	२.२.२६c	अवाप परमां प्रीतिं	१.६.६७c	अशाश्वतं जगत् ज्ञात्वा	२.३१.१०७a
अर्थानामुदिते पात्रे	२.२६.२a	अवाप वैष्णवीं निद्रां	१.१०.६c	अशासित्वा तु तं राजां	२.३२.५c
अर्द्धक्रोशान्नदीकूलं	२.१६.२६a	अवाप सान्धकं सुखं	१.१५.२११c	अशिक्षयदमित्रघ्नः	१.२३.५४c
अर्द्धनारीनरवपुः	१.११.३a	अवाप्तवान् पञ्चशिखो	२.४४.१४४c	अशित्वा च सहोषित्वा	२.२३.४६c
अर्द्धमासाश्च मासाश्च	१.७.३२c	अवाप्ताखिलविज्ञानः	२.१.४c	अशीतियोजनायामा-	१.४४.३७c
अर्द्धमासेन वैश्यस्तु	२.२३.५०a	अवाप्य संज्ञां गोविन्दात्	१.१०.१५a	अशुद्धः शयनं यानं	२.१६.७०a
अर्द्धमासोऽथ षड्रात्रं	२.२३.४३a	अविज्ञाय परं भावं [स्वा०]	२.३१.४c	अशुभे दुर्जनाक्रान्ते	२.११.४६a
अर्द्धेन नारी पुरुषो	१.५.६c	अविज्ञाय परं भावं [दिव्यं]	२.३१.५१a	अशेषदेवतामूर्तिर्	१.११.१७३c
अर्धमा दशभिः पाति	१.४१.२२c	अविज्ञायाथ यो मोहात्	२.३०.११a	अशेषपापयुक्तस्तु	२.३३.१४३a
अर्यम्णो तु धनं विन्ध्यात्	२.२०.११c	अविद्वानपि कुर्वीत	१.३.२१c	अशेषभूताण्डविनाशहेतुः	१.११.२४६c
अर्वाक् षण्मासतः स्त्रीणां	२.२३.१६a	अविद्वान् प्रतिगृह्णानो	२.२६.६६c	अशेषभूतान्तरसन्निविष्टः	१.११.२३९a
अर्वावसुरिति ख्यातः	१.४१.४a	अविद्या नियतिमर्या	१.११.२२२c	अशेषविभवोपैतिर्	१.४७.५७c
अलक्ष्मीः कालकर्णी च	२.१५.५a	अविद्या पञ्चपर्वणा	१.७.२c	अशेषवेदसारं तत्	१.१३.३५a
अलातचक्रवद्यान्ति	१.४१.२७a	अविद्यामस्मितां रागं	२.७.२६a	अशेषवेदात्मकमेकमाद्यं	१.११.२४४a
अलाबुं किशुकं चैव	२.३३.२०a	अविन्दत् पुत्रकान् रुद्रात्	१.२४.३६c	अशेषशक्त्यासनसंनिविष्टो	२.३७.१९c
अलाबुं दारुपात्रं च	२.२६.६a	अविमुक्तं न सेवन्ति	१.२९.३५a	अशेषासु दिशास्वेव	१.३६.३५c
अलाभे त्वन्यगोहानां	२.१२.५७c	अविमुक्तं परं ज्ञानम्	१.२६.४३a	अशोच्या भिन्नविषया	१.११.१५४c

कूर्मपुराणस्य

अशीचं क्षत्रिये प्रोक्तं	२.२३.४४C	असंबन्धी च विज्ञेयो	२.२१.१६C	अस्माकमव्ययो नूनं	१.१५.४२a
अशीचे संस्पृशेत्स्नेहात्	२.२३.५२C	असंभवे परेक्षुर्वा	२.२२.२C	अस्माकमेषा परमेशपत्नी	२.३७.१५६a
अशीचे स्वे परिक्षीणे	२.२२.६३C	असंशयाय प्रददौ	१.२०.४०C	अस्माच्च कारणात् ब्रह्मन्	१.६.३६a
अशमकं जनयामास	१.२०.१३C	असंस्कृताध्यापका ये	२.२१.३३a	अस्माद्विज्ञायते विश्वं	२.२.६a
अशमकस्योत्कलायां तु	१.२०.१४a	असङ्कल्पितयोग्यानि	२.३०.१४a	अस्मान्मयोच्यमानस्त्वं	१.१०.५a
अशमकुट्टो भवेद् वापि	२.२७.२३C	असतां प्रग्रहो यत्र	१.१४.२७a	अस्माभिः कौरवैः साद्धं	१.३४.१३C
अशमना चरणौ हत्वा	१.२६.३५C	असपिण्डं द्विजं प्रेतं	२.२३.४६a	अस्माभिः सर्व एवेमे	१.१५.११०C
अशमान्तकं तथा पोतं	२.३३.१६a	असमञ्जस्य तनयो	१.२०.५a	अस्माभिरेषा सुभगा	२.३७.२६C
अश्वग्रीवः सुबाहुश्च	१.२३.४६C	असमानप्रवरको	२.२१.१६a	अस्माभिर्विदितं ज्ञानं	२.४४.६५C
अश्वतीर्थमिति ख्यातं	२.३४.३५a	असमानान् याजयन्ति	२.२१.३२C	अस्माभिर्विविधाः शापाः	२.३७.५४a
अश्वमेधफलं तत्र	१.३५.२४a	असवर्णास्तु संपुज्याः	२.१४.३०C	अस्मिन्तीर्थे मृतो राजन्	२.४०.२४C
अश्वमेधाद्दशगुणं [पुण्यं]	२.३५.३६C	असह्यारिमिर्भवति	२.४३.१४C	अस्मिन् कलियुगे घोरे	१.२७.६a
अश्वमेधाद्दशगुणं [प्रवदन्ति]	२.४०.२५C	असोप्रतमविज्ञेयं	१.४.९C	अस्मिन् क्षेत्रे पुरा विप्रास्तु	१.३१.१७a
अश्वमेधावभृथके [स्नात्वा वा शुध्यते		असाधकस्तु यः प्रोक्तो	२.२५.११a	अस्मिन्नेकार्णवे घोरे	१.६.१४a
द्विजः]	२.३०.२१a	असामर्थ्यं समुत्पन्ने	२.१५.११a	अस्मिन्पुराणि लक्ष्म्यास्तु	२.४४.६६a
अश्वमेधावभृथके [स्न त्वा वा शुध्यते		असावहं भो नामेति	२.१२.१६a	अस्मिन् मन्वन्तरे पूर्वं	१.५०.१C
नरः]	२.३२.१५C	असावहमिति ब्रूयुः	२.१२.४३C	अस्मिन् मन्वन्तरे व्यासः	१.१३.१४a
अश्वधानाः पुरुषाः]	२.४०.३६a	असिक्न्यां जनयामास	१.१५.३a	अस्मिन् स्थाने पुरा दैत्यो	१.३०.१६a
अश्वपूषक्षणां हृद्यां	१.२०.३६a	असितस्यैकपर्णायां	१.१५.५a	अस्मिन् स्थाने स्वयं देवो	१.३२.२०a
अश्वोत्रियेषु वै दानात्	२.१६.२२a	असितोदस्य सरसः	१.४३.३५a	अस्य तीर्थस्य माहात्म्यान्	२.४०.३५e
अश्वोतधर्माचरणात्	२.१६.२१C	असिपत्रवनं मार्गं	२.२६.५२a	अस्य स्मरणमात्रेण	१.३०.३C
अष्टकाद्यास्वधीयीत	२.१४.७९C	असुरा मद्यपानेन	२.३३.२६a	अस्याः सर्वमिदं जातं	१.१५.१५६a
अष्टकासु त्वहोरात्रं	२.१४.७३C	असुरा योधितास्तत्र	२.३६.५२a	अस्या महत् परमेष्ठी परस्तान्	२.३७.१६०a
अष्टमे दधिवाहः स्यान्	१.५१.६a	असुरोपहतं सर्वं	२.२२.१५C	अस्यास्त्वंशानधिष्ठाय	१.१.३७a
अष्टमो भौतिकः सर्गो	१.७.१७a	असूत कश्यपाञ्चैनं	१.१६.४१C	अस्यास्त्वनादिसंसिद्धं	१.११.२६a
अष्टम्यामपि वारिज्यं	२.२०.१६C	असूत देवकी-कृष्णं	१.२३.७७C	अस्यैव चापरां मूर्ति	१.६.६२a
अष्टहस्तां विशालाक्षीं	१.११.५६a	असूत पत्नी संकर्षं	१.२३.७०C	अहं कर्ता सुखी दुःखी	२.२.१४a
अष्टादशं समुद्दिष्टं	१.१.१५C	असूत पुत्रं धर्मज्ञं	१.३५.४३C	अहं कर्ताऽस्मि लोकानां	१.२५.७३C
अष्टादश पुराणानि [श्रुत्वा]	१.१.१६C	असूत मेना मैनाकं	१.१२.२१a	अहं कर्ता हि लोकानां	१.२५.७२C
अष्टादशं पुराणानि [व्यासेन]	१.११.२७६a	असूत रामं लोकेशं	१.२३.७६C	अहंकारं च मात्सर्यं	१.११.३०७a
अष्टादशभुजाऽनाद्या	१.११.१७१a	असूत सौम्यजं देवी	१.१६.७a	अहंकारविमुक्तत्वात्	२.३.११C
अष्टाभिश्चाथ भौमस्य	१.४१.३९C	असृजन्त प्रजाः सर्वाः	१.२.५७C	अहंकाराविवेकेन	२.२.१७C
अष्टाविंशतिराख्याता	१.५१.१०C	अस्यैवमेतत् कथितं	२.३७.१४६C	अहंकारोऽभिमानश्च	१.४.१६a
अष्टाविंशे पुनः प्राप्ते	१.५०.६C	अस्ति द्विजातिप्रवरः [ः]	१.१.४२C	अहं च भवतो वक्त्रात्	१.२५.१००a
अष्टावेगस्य मामेन	२.२०.४१C	अस्ति सर्वान्तरः साक्षात्	२.२.४C	अहं चैव महादेवो	१.२.६३a
अष्टाशीतिसहस्राणाम्	१.२.६५a	अस्तुवञ्जनलोकस्थाः	१.६.१०C	अहं तत्परमं ब्रह्म	२.६.६a
अष्टौ वर्षाणि षट् त्रीणि	२.३२.४७a	अस्तुवन् मुनयः सिद्धा	१.१५.१५६a	अहं द्रक्ष्यामि गिरिशं	२.३५.३a
असंख्यातास्तथा कल्पाः]	२.४३.४५a	अस्तुवन् लौकिकैः स्तोत्रैर्	१.१५.१०५C	अहं धाता जगद्योनिः	२.३१.५a
असंख्येयगुणं शुद्धं	१.४७.६०C	अस्थिचर्मपिण्डाङ्ग	१.३१.१६C	अहं धाता विधाता च	१.६.२०a
असंख्येयाऽप्रमैयाख्या	१.११.१७७a	अस्थिसंचयनादवाग्	२.२३.५६a	अहं धाता हि लोकानां	२.३१.६a
		अस्माकं जायते भक्तिः	२.५.४५C	अहं नारायणो गौरी	१.१५.१५२a

श्लोकार्धसूची

अहं नारायणो देवः	१.२.३८	अहोरात्राणि तावन्ति	१.५.५८	आगारदाही कुण्डाशी	२.५१.३८
अहं पुराणपुरुषो	२.४३.५४	अहोरात्रेण शुध्येत	२.३३.४६	आग्नेयं भस्मना पाद-	२.१८.१३
अहं ब्रह्ममयः शान्तः	२.८.२८	अहोरात्रोपवासेन [मुच्यते]	२.३८.३४	आघ्राय मूर्द्धनीशानः	१.१५.१४१
अहं ब्रह्मविदां ब्रह्मा	२.७.३८	अहोरात्रोपवासेन [त्रिरात्र ^०]	२.३६.२१	आचक्षणेन तत्पापं	२.३२.७८
अहं वै पालयामीदं	१.२.८८	अहोरात्रोपवासेन [ब्रह्मा]	२.३६.५२	आचक्षे महामन्त्रं	१.१३.४६
अहं वै मत्परान् भक्तान्	१.११.२६३	अहोरात्रोपवासेन [शुक्ल ^०]	२.३६.७१	आचमेत्तद्विशुद्धयर्थं	२.३३.६८
अहं वै याचिता देवैः	१.११.३१४	अहोरात्रोषितः स्नातः	२.३३.६०	आचम्य च यथाशास्त्रं	२.१८.८४
अहं वै सर्वभावनाम्	१.११.६४	अहोरात्रोषितो भूत्वा	२.३२.२६	आचम्य देवं ब्रह्माणं	२.२६.८८
अहं वै सर्वलोकानाम्	१.९.३६	अह्नि कुर्याच्छक्रमूत्रं	२.१३.३४	आचम्य प्रयतो नित्यं [स्नानं]	२.१८.१८
अहं वै सर्वसंसारान्	२.४.१७	आ		आचम्य प्रयतो नित्यं [जपेत्]	२.१८.८२
अहं सहस्रनयनः	२.३४.६२	आकर्ण्य दैत्यप्रवराः]	१.१५.३७	आचम्य मन्त्रवर्णनित्यं	२.१८.२२
अहं हि जगतामादौ	२.४.१५	आकर्ण्य भगवद्वाक्यं	२.१.३८	आचम्य संयतो नित्यं	२.१४.४१
अहं हि निष्क्रियः शान्तः	१.१५.१५४	आकालिकमन्यथायं	२.१४.६२	आचम्याङ्गुष्ठमात्रेति	२.१६.११
अहं हि भगवानीशः	२.६.५१	आकाशं निष्कलं ब्रह्म	२.३४.७३	आचम्याद्रानिनोऽकोधः	२.१६.४८
अहं हि वेद्यो भगवान्	२.३७.१३६	आकाशं शब्दमात्रं यत्	१.४.२६	आचान्तः पुनराचामेद्	२.१६.६८
अहं हि सर्वदेवानां	२.३१.६८	आकाशं शुषिरं तस्मात्	१.४.२४	आचान्तः पुनराचामेन्	२.१८.६४
अहं हि सर्वभावानां	२.४.३८	आकाशमुदरं तस्मै	१.१०.५७	आचान्ताननुजानीयाद्	२.२२.७१
अहं हि सर्वभूतानां	१.१.६४	आकाशयोनिर्योगस्था	१.११.८४	आचान्तोप्याचमेत् सुप्तवा	२.१३.५८
अहं हि सर्वशक्तीनां	२.४.२०	आकाशस्तु विकुर्वाणः	१.४.२५	आचामयित्वा भृङ्गारं	१.१६.५१
अहं हि सर्वहविषां	२.४.८८	आकाशाख्यं महातीर्थं	१.३३.३८	आचामेदश्रुपाते वा	२.१३.४६
अहन्यहनि कर्तव्यं [कर्म]	२.१८.१८	आकाशे देवमीशानं	२.२६.१५	आचार्यपुत्रः शुश्रूषुर्	२.१४.३६
अहन्यहनि कर्तव्यं [ब्राह्मण ^०]	२.१८.२८	आकाशेनावृतो वायुः	१.४.४३	आचार्यपुत्रे पत्न्यां च	२.२३.३५
अहन्यहनि नित्यं स्यात्	२.२०.२५	आकाशेनैव विप्रेन्द्रो	१.१.१०	आचार्ये संस्थिते वापि	२.१४.७६
अहन्यहनि यत्किञ्चित्	२.२६.५८	आकाशे सगुणो वायुः	२.४४.१६	आजगाम पुरीं कृष्णः	१.२५.३०
अहमेव परं ज्योतिः	२.३१.१०	आकृत्यां मिथुनं जज्ञे	१.८.१२	आजगाम मुनिश्रेष्ठाः	२.१.६८
अहमेव परं ब्रह्म	२.९.४८	आक्रमेदासनं चास्य	२.१४.६८	आजगामोपमन्युं तं	१.२५.२०
अहमेव हि संहर्ता	२.४.१८	आक्रम्य लोकत्रयमीशपादः	१.१६.५४	आजग्मुर्देवगन्धर्वाः]	१.२५.४३
अहमेव हि सर्वेषां	२.४.१६	आक्रम्य हिमवत्पार्श्वं	१.२२.२५	आजग्मुर्द्वारिकां द्रष्टुं	१.२६.५८
अहर्न विद्यते तस्य	१.४.११	आगच्छतामिदं स्थानं	१.२६.७५	आजग्मुर्द्वारिकां शुभ्रां	१.२५.२१
अहस्त्वदत्तकन्यानां	२.२३.२६	आगच्छत्यधुना देवः	१.२४.१६	आजग्मुर्मन्दरं द्रष्टुं	१.१५.१४
अहिंसां सत्यमप्यन्ये	१.२६.६८	आगच्छन्तं नातिदूरेऽथ दृष्ट्वा	२.३५.२३	आजग्मुर्मन्त्रं तौ देवौ	२.३१.११
अहिंसानिरतो नित्यं	२.२१.१०	आगतिं ते न जानीमो	२.३७.११	आजन्मजनितैः पापैर्	२.३६.६६
अहिंसा प्रियवादित्वं	१.२.६५	आगतोऽहमिमं देशं	२.३७.१३	आजन्मनः कृतं पापं	२.३६.८८
अहिंसायाः परो धर्मो	२.११.१५	आगत्य देवो राजानं	१.१३.१८	आजन्मनि कृतं पापं	२.३६.७०
अहिंसा सत्यमस्तेयं [ब्रह्मचर्यं]	२.११.१३	आगत्य वरदोऽस्मीति	२.४१.३२	आज्ञापय महादेवि	१.११.२५
अहिंसा सत्यमस्तेयं [ब्रह्मचर्यं]	२.२८.२६	आगत्य वारयामास	१.१४.६८	आज्ञापयामास तयोर्	१.१०.५८
अहीनमुत्तमस्य सुतो	१.२०.५६	आगत्य साम्बः सगणो	२.४१.२६	आतर्जनं परीवादं	२.१४.१७
अहीनाङ्गोऽप्यरोगश्च	१.३६.३८	आगमिष्यामि भूयोऽत्र	१.२२.११	आतिथ्यपरहिते श्राद्धे	२.२२.३३
अहो मे सुमहद् भाग्यं [महा०]	१.११.२५	आगम्य तीर्थप्रवरे	२.३१.१०	आतिष्ठेदक्षिणामाशां	२.३२.१३
अहो मे सुमहद्भाग्यं [तपांसि]	१.१३.३५	आगर्भसंभवादाद्यात्	१.२.४६	आत्मजैरभितो मुख्यैः	१.२५.४१
अहोरात्रव्यवस्थान-	१.४०.२४				

कूर्मपुराणस्य

आत्मज्ञानगुणोपेतो	२.२८.२१८
आत्मतीर्थमिति ख्यातं	२.१८.१६८
आत्मनः पञ्चवः प्रोक्ताः	२.७.१८८
आत्मनः प्रतिकूलानि	२.१६.३५८
आत्मनः सर्ववत्नेन	२.१२.३३८
आत्मनैव सहायेन	२.२८.१२८
आत्मनो मुनिशर्दूलास्	१.२.६८
आत्मनो रक्षणीयस्ते	२.३१.६२८
आत्मन्यात्मानमन्वीक्ष्य	१.१.१०३८
आत्मन्यात्मानमाधाय	१.४६.२३८
आत्मन्याधाय चात्मानम् [ऐश्वर्यं]	१.१०.३१८
आत्मन्याधाय चात्मानम् [औकारं]	१.११.७५८
आत्मयोगाह्वये तत्त्वे	२.२६.४०८
आत्मा च पुद्गलो जीवो	१.४.१६८
आत्मानं तारयेत् पूर्वं	१.३५.१६८
आत्मानं दीप्यत्पुष्पं	२.३३.११८
आत्मानं सर्वभूतानां	२.२६.११८
आत्मानन्दपरं तत्त्वं	२.३४.७३८
आत्मानमथ कर्तरं	२.११.६१८
आत्मा यः केवलः स्वस्थः	२.२.४८
आत्मार्थं भोजनं यस्य	२.१६.१८८
आत्मासौ वर्तते नित्यं	२.६.४८८
आत्मोपलब्धिविषयं	१.११.५२८
आत्यन्तिकं चैव लयं	२.४४.२५८
आत्यन्तिकश्च कथितः	२.४३.१०८
आदत्ते स तु नाडीनां	१.४१.१०८
आददीत यतो ज्ञानं [तं]	२.१२.२३८
आददीत यतो ज्ञानं [न तं]	२.१४.२३८
आदधीतावसथ्याग्निं	२.१५.१३८
आदन्तजननात्सद्यः [ः]	२.२३.१३८
आदन्तात्सोदरे सद्यः [ः]	२.२३.३०८
आदानान्तिन्यमादित्यस्	१.४१.६८
आदाय पुष्पवर्षाणि	१.२४.२५८
आदावेतत् प्रतिज्ञातं	२.४.१२८
आदावोङ्कारमुच्चार्य	२.१८.८५८
आदिकर्त्ता स भूतानां	१.४.३८८
आदित्यः सर्वमार्गाणां	१.११.२३३८
आदित्यचन्द्रादिगणैः	२.४४.८८
आदित्यमूलमखिलं	१.३६.४१८

आदित्यरश्मिभिः पीतं	२.४३.४४८
आदित्यवर्णा कौमारी	१.११.११३८
आदित्यवर्णो भुवनस्य गोप्ता	२.४३.५६८
आदित्यवारे त्वारोग्यं	२.२०.१६८
आदित्यानामहं विष्णुः	२.७.४८
आदित्यानामुपेन्द्रस्त्वं	१.११.२२६८
आदित्यायतनं रम्यं	२.३६.३६८
आदित्या वसवो रुद्रा [देवास्]	१.४६.२४८
आदित्या वसवो रुद्रा [महो]	२.६.३८८
आदित्ये दर्शयित्वान्नं	२.२६.७८
आदित्यो भगवान् सूर्यो	१.१४.१५८
आदित्वादादिदेवोऽसौ	१.४.५७८
आदिमध्यान्तनिर्मुक्तो	२.६.८८
आदिमध्यान्तहीनाय [ज्ञानो]	१.१.७१८
आदिमध्यान्तहीनाय [स्वो]	१.२५.८३८
आदिसर्गस्ततः पश्चाद्	२.४४.७३८
आदेशं प्रत्यपद्यन्त	१.१५.११६८
आदेशाद् वासुदेवस्य	१.२१.६१८
आदौ वेदमयी भूता [ः]	१.२.२७८
आद्यं कृतयुगं प्रोक्तं	१.२७.१६८
आद्यं महत् ते पुरुषात्मरूपं	१.११.२४२८
आद्यं सन्तकुमारोक्तं	१.१.१७८
आद्यः परस्ताद् भगवान्	२.४४.३५८
आद्यन्तहीनं जगदात्मभूतं	१.११.२४०८
आद्याः प्रसूता भाव्याश्च	१.४६.२१८
आद्या हृत्कमलोद्भूता	१.११.१५४८
आद्ये कलियुगे श्वेतो	१.५१.२८
आद्ये कृतयुगे धर्मस्	१.२७.२०८
आद्ये कृते तु धर्मोऽस्ति	१.२७.५७८
आद्यो विकारः प्रकृतेः	२.३.१२८
आध्याग्निं विशुद्धात्मा	२.२४.१०८
आधारं सर्वशक्तीनां	२.५.१६८
आधारभूतः सर्वासां	२.४.२०८
आध्यात्मिकं च संततं	२.२८.२४८
आध्वर्यवं यजुभिः स्याद्	१.५०.१६८
आनन्त्यायैव कल्पन्ते	२.२०.४४८
आनन्दं ब्रह्मणः सूक्ष्मं	२.२६.१८८
आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्	२.६.१२८
आनन्दमक्षरं ब्रह्म	१.११.५०८
आनन्दमचलं ब्रह्म	१.१.११६८

आनन्दमजरं ज्ञानं	२.२६.२२८
आनन्दमात्रं प्रणवाभिधानं	१.११.२३८
आनन्दमैश्वरं धाम	१.२.७१८
आनन्दश्च शिवश्चैव	१.३८.२४८
आनन्दाय नमस्तुभ्यं	२.४४.५७८
आनन्दो निर्मलो नित्यं	२.३७.१३३८
आनयामास तां सीतां	१.२०.४६८
आनयिष्यामि तां सीतां	१.२०.३६८
आनीलनिषधायामी	१.४४.३४८
आपत्कल्पो ह्ययं ज्ञेयः	२.२५.३८
आपश्चापि विकुर्वन्त्यो	१.४.२८८
आपस्य पुत्रो वैतण्ड्यः	१.१५.१२८
आपूर्यते परस्यान्तः	१.४१.३०८
आपोऽग्निरन्तरिक्षं च	१.७.३१८
आपो दशगुणेनैव	१.४.४२८
आपो ध्रुवश्च सोमश्च	१.१५.११८
आपो नारा इति प्रोक्ता [ः]	१.६.५८
आपो नारायणोद्भूतास्	२.१८.६३८
आपो वा देवताः सर्वास्	२.१८.६१८
आपो हि ष्ठा व्याहृतिभिः	२.१८.२३८
आप्तः प्रियोऽथ विधिवत्	२.१४.४०८
आप्यायनी हरन्ती च	१.११.१६३८
आप्याययति यो नित्यं	१.१०.६०८
आप्याययन्ति वै भानुं	१.४०.३८
आप्रदानात् त्रिरात्रं स्याद्	२.२३.३०८
आभूतसंलवस्थायी	२.४१.३८८
आमन्त्रयित्वा यो मोहात्	२.२२.८८
आमन्त्रितस्तु यः आद्ये	२.१७.४१८
आमन्त्रिताश्च ते विप्राः	२.२२.५८
आमन्त्रितो ब्राह्मणो वा	२.२२.७८
आममेवास्य दातव्यं	२.२६.१८८
आमश्चाद्यं द्विजः कुर्याद्	२.२२.८३८
आमेन वर्त्तयेन्नित्यम्	२.२२.८२८
आम्नायधर्मशास्त्राणि	१.२८.६८
आम्नायसिद्धमखिलं	२.१२.२८
आम्नायं पाने रतानिश्चूत्	२.२०.३८८
आम्बिकेयस्तथा रम्यः	१.४७.३३८
आयतिर्नियतिर्मोरोः	१.१२.२८
आयासबहुला लोके	१.२६.१८८
आयुरारोग्यसिद्धयर्थं	२.१२.१६८
आयुर्मायुरमावायुर्	१.२१.२८

श्लोकार्थ सूची

आयुषस्तनया वीराः	१.२१.३२	आरुह्य गरुडं देवो	१.१५.३६८	आश्रित्य शेषशयनं	१.६.७८
आयुष्मान् भव सौम्येति	२.१२.२०२	आरोग्यकामोऽथ रवि	२.२६.४०२	आषाढ्यां प्रोष्ठपद्यां वा	२.१४.५७८
आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते	२.१६.२२	आर्जवं चानसूया च	१.२.६३८	आसध्वमिति संजल्पन्	२.२२.२५८
आराधनं परो धर्मो	१.२१.३५८	आर्द्रवासास्तु हेमन्ते	२.२७.२८८	आसनं स्वस्तिकं प्रोक्तं	२.११.४३२
आराधयद्दधृषीकेशं	१.१.६५८	आर्द्रिकः कुलमित्रश्च	२.१७.१६२	आसनं स्वस्तिकं बद्ध्वा	२.११.५३२
आराधयन् महादेवं [योगिनां]	१.१.५२८	आर्द्रेण वाससा वाथ	२.१८.१०८	आसनस्थान् द्विजान् दृष्ट्वा	१.२८.१७२
आराधयन्महादेवं [लोकानां]	१.१३.४२८	आर्यकाः कुरवाश्चैव	१.४७.६२	आसने चासमायामास	१.२४.२७८
आराधयन्महादेवं [पुत्रार्थं]	२.४१.१८८	आर्षाणि चैव नामानि	१.७.६५२	आसने शयने याने	२.१४.१३२
आराधयन्महादेवं [याति]	२.४४.३६८	आर्षेण तु विधानेन	१.३५.१८	आसनेषूपविष्टान् वै	१.२६.६८
आराधयन्महायोगं	१.१६.१७८	आर्षेण तु विवाहेन	१.३५.६८	आसां नद्युपनद्यश्च	१.४५.३८२
आराधयन् हरिः शंभुं	१.३२.२२८	आलयः सर्वसिद्धानां	१.३०.२३२	आसां पिबन्तः सलिलं	१.४७.३५२
आराधयन्ति प्रभुमीशितारं	१.३०.२८२	आलिङ्ग्य देवं ब्रह्माणं	१.२५.९३८	आसां पिबन्ति सलिलं	१.४५.४२८
आराधयन्ति स्म तमेव देवं	२.३७.१६२८	आलिङ्ग्य भक्तं प्रणतं	२.३४.५७२	आसामथैषामपि वासुदेवो	२.३७.१८२
आराधय प्रयत्नेन	१.११.३००८	आलेख्यवाहनैः शुभ्रैर्	२.३८.१६८	आसामन्यतमां चाथ	१.१.८६२
आराधयामास परं	१.१.१०१८	आलोक्य कृष्णमायान्तं	१.२४.२७२	आसीत गुरुणा सार्व	२.१४.१४८
आराधयामास शिवं	२.३४.४६८	आलोक्य तं पुरुषं विश्वकार्यं	१.१६.५८२	आसीताधो गुरोः कूर्चं	२.१४.१२८
आराधयामास हरं	२.३४.४५८	आलोक्य देवीमथ देवमीशं	२.३७.१५८	आसीताद्धासनमिदं	२.११.४५८
आराधयितुमारब्धा [ः]	२.३७.६३२	आलोक्य पद्मापतिमादिदेवं	२.३७.१७८	आसीदेकार्णवं घोरं १.६.१२; १.२५.६७२	
आराधयिष्ये तपसा	१.१६.४५२	आलोक्यासी भगवानुग्रहमा	२.३५.२४२	आसीदेकार्णवं सर्वं	१.६.६८
आराधयेद् द्विजमुखे	२.२६.२६८	आवर्तयेद् वा प्रणवं	२.१८.६६८	आसीनमासने रम्ये	२.३७.४७२
आराधयेद् विरूपाक्षं	२.४४.४३८	आवहः प्रवहश्चैव	१.३६.६२	आसीनस्तु जपेद्देवीं	२.१६.२५८
आराधयेद् वै गिरिशं	२.४४.४०८	आवासे भोजने वापि	२.१६.५७२	आसीनस्त्वासने शुद्धे	२.१६.१८
आराधयेन्महादेवं	२.१८.६६८	आवाहनं ततः कुर्याद्	२.२२.४१८	आस्ते भगवती दुर्गा	१.४६.२५८
आराधयेन्महायोगं	२.३६.१४२	आवाह्य तदनुज्ञातो	२.२२.४२२	आस्ते मोचयितुं लोकं	१.२२.४१८
आराधितो भवेदोशस्	२.२२.८५८	आविकं सन्धिनीक्षीरं	२.१७.३०८	आस्ते वटेश्वरो नित्यं	१.३७.६८
आराध्य गिरिशं मां च	२.४३.५१८	आविरासीत् स भगवान्	१.२१.७७८	आस्ते स पितृभिः सार्द्धं	१.३५.२६८
आराध्य तपसा देवं [ब्रह्माणं]	१.१५.१६८	आविरासीत् सुदीप्तात्मा	२.३३.१२६८	आस्ते स योगिभिनित्यं	१.४२.५८
आराध्य तपसा देवं [योगिनं]	१.१६.३५२	आविरासीन्महादेवो	२.३७.१५३८	आस्ते स वरुणो राजा	१.४४.२०८
आराध्य तपसा रुद्रं	१.१७.१५२	आविर्बभूव योगात्मा	१.१६.१७८	आस्ते सर्वामरश्रेष्ठः	१.४६.१०८
आराध्य देवं ब्रह्माणं	१.३८.४३२	आविर्बभूव सहसा	१.१५.५०८	आस्ते हयशिरा नित्यं	२.३४.३८८
आराध्य देवदेवेशं	१.१८.२४२	आशिषं शिरसा गृह्णाद्	१.२४.६१८	आस्ते हिताय लोकानां	१.४६.१५८
आराध्य देवमीशानं	१.५०.११२	आशौचिनां गृहाद् आह्वं	२.२३.७६८	आस्थाय परमं भावं	२.३४.५२८
आराध्य पुरुषं विष्णुं	१.१३.४८	आश्रमं तुपमन्योर्वै	१.२४.३८	आस्थाय ब्रह्मणो रूपं	२.४.२१८
आराध्य पूर्वपुरुषं	१.१६.१४२	आश्रमाणां च गार्हस्थ्यं	२.७.६८	आस्थाय मानवं रूपं	१.७.३७८
आराध्य महतीं सिद्धिं	१.१३.४३८	आश्रमाणां च गार्हस्थ्यं	१.११.२३१८	आस्थाय वामनं रूपं	१.१६.४८८
आराध्य लब्धा तपसा	२.३३.१३६८	आश्रमेभ्यगतो भिक्षां	२.३७.१०२२	आस्थाय विकृतं वेषं	२.३१.७४२
आराध्य षण्मुखं देवं	२.३६.१६८	आश्रमो वैष्णवो ब्राह्मो	१.२.६८८	आस्थाय विपुलं वेशम्	२.३७.६२
आराध्यो भगवान् विष्णुः	१.२१.२८८	आश्रयेत् सर्वभावानां	१.११.५४६	आस्यतामिति चोक्तः सन्	२.१४.२८
आराभैर्विविधैर्जुष्टं	१.२४.७२	आश्रिताः परमां निष्ठां	२.१०.७८	आहरेद् ब्राह्मणो भार्या	२.१५.१०८
आरुक्षुस्तु सगुणं	२.४४.४१८	आश्रित्य चैतत् परमं	२.३७.१३५२	आहरेद् यावदर्थानि	२.१४.१८८
आरुह्य कश्यपसुतं	१.२५.३१२			आहरेद् विधिवद् दारान्	२.१५.६२

कूर्मपुराणस्य

आहुतुकामो गिरिजां	१.१५.१२५८	इत्याज्ञा देवदेवस्य	२.४४.१४०a	इत्येवं भगवान् ब्रह्मा	१.२१.४७a
आहिताग्निरुपस्थानं	२.३३.७५a	इत्याभाष्य मुनिश्रेष्ठं	२.३४.५२a	इत्येवं मन्यमानानां	२.३७.१५३a
आहिताग्निर्यथान्यायं	२.२३.७७a	इत्याह भगवानुक्तो	१.२४.३४a	इत्येवमुक्ताः कृष्णेन	१.२६.१६a
आहुकस्योग्रसेनश्च	१.२३.६३a	इत्युक्तः शङ्ककर्णोऽथ	१.३१.२७a	इत्येवमुक्तोऽपि तदा	२.३१.२२a
आहूतोऽध्ययनं कुर्याद्	२.१४.१८	इत्युक्तः स मुनिश्रेष्ठः [ः]	१.१.६१a	इत्येवमुक्त्वा भगवान्	१.२६.७८a
आहत्य मुक्तिकां कूलात्	२.१३.४३a	इत्युक्तवत्तं भगवान्	२.३५.१६a	इत्येष तामसः सर्गो	१.८.२६a
इ		इत्युक्ता वासुदेवेन	१.१.४१a	इत्येष प्राकृतः सर्गः [संक्षेपे]	१.४.६५a
इधुका वेनुका चैव	१.४७.३४८	इत्युक्ते भगवानाह	२.४१.३५८	इत्येष प्राकृतः सर्गः [संभूतो]	१.७.१४८
इधुभिः संततां भूमिं	२.२६.१३a	इत्युक्ते व्याजहारेमं	२.३४.६१a	इत्येष भगवान् ब्रह्मा	१.२.८८a
इक्ष्वाकुर्न भगश्चैव	१.१६.४८	इत्युक्तो गुरुवर्गोऽयं	२.१२.२८a	इत्येष भगवान् रुद्रः	२.४४.२६a
इक्ष्वाकोश्चाभवद् वीरो	१.१६.१०a	इत्युक्तोऽसुरराजस्तं	१.१६.६a	इत्येष मानवो धर्मो	२.३३.१४५a
इच्छाम्यात्मसमं पुत्रं	१.२४.८४८	इत्युक्त्वा प्रययौ तूर्णं	१.१५.८४a	इत्येष वः समासेन	१.२६.२१a
इज्यते भगवान् सोमो	१.४७.१०a	इत्युक्त्वा प्रययौ श्रीमान्	२.३७.३८a	इत्येष वै सुखोदकः	१.८.२४८
इज्यते सर्वयज्ञेषु	२.४४.३३a	इत्युक्त्वा भगवाञ्छुभुः	१.२०.५३a	इदं कलियुगं घोरं [संप्राप्तम्]	१.२६.८a
इज्यन्ते विविधैर्यज्ञैः	२.४४.३०८	इत्युक्त्वा भगवान् रुद्रो	१.१६.७०a	इदं कलियुगं घोरं [संप्राप्तं पा]	१.२७.८a
इज्या पूज्या जगद्धात्री	१.११.१२८a	इत्युक्त्वा भगवान् व्यासः	१.३१.५३a	इदं तद्विमलं लिङ्गं	१.३०.३a
इज्यायुद्धवर्ज्याभिरु	१.४५.२६a	इत्युक्त्वा भगवादिचण्डो	२.३३.१४१a	इदं तु पञ्चदशमं	१.१.२१a
इति गृह्यतमं ज्ञानं	२.४.३४a	इत्युक्त्वा भगवान्सोमस्	२.३७.१५०a	इदं त्रैलोक्यविख्यातं	२.४१.१a
इति देवमनादिमेकमीशं	२.२६.७६a	इत्युक्त्वा यज्ञशालां तां	१.१४.५८a	इदं देवस्य तल्लिङ्गं	१.३१.१२a
इति मत्वा यजेद् देवं	१.१४.८६८	इत्युक्त्वा शस्त्रवर्षाणि	१.१५.४२८	इदं धनुः समादातुं	१.२०.२३a
इति यतिनियमानामेतदुक्तं विधानं	२.२६.४७a	इत्युक्त्वोत्पाटयामास	२.३७.४१a	इदं धन्यमिदं स्वर्ग्यं	१.३७.११a
इति वह्न्यष्टकं जप्त्वा	२.३३.१२५a	इत्येतत्कथितं ज्ञानं	२.४४.५१a	इदं पुत्राय शिष्याय	२.१८.४६a
इति सोमाष्टकेनेशं	२.३१.५६a	इत्येतत् परमं ज्ञानं	२.६.५२a	इदं पुण्यमिदं रम्यं	१.३७.११८
इतिहासपुराणार्थं	१.१.३८	इत्येतत्परमं तीर्थं	२.३५.३८a	इदं पुराणं परमं	१.१.१२६a
इतिहासपुराणानि [धर्म]	१.२७.५३८	इत्येतदक्षरं वेद्यं	१.५०.२५a	इदं पुराणं मुक्त्वैकं	२.४४.१३०८
इतिहासपुराणानि [प्रवक्तु]	१.५०.१४८	इत्येतदखिलं विप्राः	१.११.४७a	इदं भक्ताय शान्ताय	२.११.१२३a
इतिहासपुराणानि [आद्यं]	२.२२.६६८	इत्येतदखिलेनोक्तं	२.१६.३०a	इदं वैवश्वतं प्रोक्तं	१.५१.३०a
इतिहासपुराणाभ्यां	२.१९.२४८	इत्येतदुक्तं परमं रहस्यं	२.१०.१७a	इदं सत्यं द्विजातीनां	१.३७.१०a
इतीदमुक्त्वा भगवाननादिः	१.६.८७a	इत्येतदुक्त्वा भगवान्	२.११.१०७a	इदमन्यत्परं स्थानं	२.३६.१a
इतीदमुक्त्वा भगवान्	२.३१.१०८a	इत्येतदुक्त्वा वचनं	२.३१.६६a	इदमापः प्रवहत [ः]	२.१८.६७८
इतीरिता भगवता	२.३७.८५a	इत्येतदैश्वरं ज्ञानं	२.९.२०a	इदानीं कथयास्माकं	१.३४.२८
इतीरितेऽथ भगवान्	२.३१.१६a	इत्येतद्विष्णुमाहात्म्यं	१.४६.५०a	इदानीं क्रममस्माकं	१.३.१८
इतीरितोऽथ भैरवो	१.१५.२०८a	इत्येतल्लक्षणं प्रोक्तं	१.२८.५१a	इदानीं गच्छसि क्षिप्रं	१.२७.५८
इत्थं जगत् सर्वमिदं	१.१४.६०८	इत्येतास्तनवस्तस्य	१.४६.३५a	इदानीं जायते भक्तिः	२.११.१३८
इत्थं भगवतो गौरी	१.१५.२१८a	इत्येते कूरकमणिः	१.१८.१४८	इदानीं तत्प्रवक्ष्यामि	२.३८.६८
इत्थं विचिन्त्य गोविन्दं	१.१६.३६a	इत्येते देवगन्धर्व-	१.४३.३७a	इदानीं तु प्रयागस्य	१.३४.१८
इत्थं स भगवान् विष्णुः	१.६.२२a	इत्येते देवचरिताः [ः]	१.४३.२६८	इदानीं निर्भयस्तूर्णं	१.२३.२५८
इत्थं स विष्णुर्भगवान्	१.१५.२८a	इत्येते पञ्च कथिताः	१.७.१२८	इदानीं भार्यया देशे	२.३७.२५८
इत्याकर्ण्य स राजविस्	१.१६.४४a	इत्येते ब्रह्मणा सृष्टाः	१.७.३७a	इदानीं मम यत् कार्यं	१.२७.६८
इत्याकर्ण्याथ मुनयः	१.११.१६a	इत्येवं बोधिता देव्यो	१.१५.२३६a	इदानीं श्रोतुमिच्छामस्	१.३८.२८

श्लोकार्थसूची

इदानीं श्रोतुमिच्छामो [यथा]	१.४.२८
इदानीं श्रोतुमिच्छामो [माहा०]	२.५.४६a
इदानीं संशयं चेमं	१.६.२८
इन्द्रं मृत्युमनिलं चेतितानं	२.५.३४८
इन्द्रगोपनिभाः केचिद्	२.४३.३७८
इन्द्रचापनिभाः केचिद्	२.४३.३७८
इन्द्रद्युम्न इति ख्यातो	१.१.४५८
इन्द्रद्युम्नः कशेरुमांस	१.४५.२३a
इन्द्रद्युम्नाय मुनये	२.४४.५१८
इन्द्रद्युम्नाय विप्राय	१.१.१२१a
इन्द्रमेके परे विश्वान्	२.४४.३६८
इन्द्रियाणां विचरतां	२.११.३८a
इन्द्रियाणि च सर्वाणि	२.४४.१७a
इन्द्रियाणि तथा देवाः	१.४.२०८
इन्धनानां प्रदानेन	२.२६.४६८
इमं चोदाहरन्त्यत्र	१.६.४a
इमं देशं समागतुं	१.१५.३४८
इमं देशं समाश्रित्य	२.४१.११a
इमं देशमनुप्राप्ताः	१.१५.२६८
इमं नृसिंहवपुषं	१.१५.५३a
इमं समागता देशं	२.१.३७८
इमां कथामनुब्रूयात्	१.१.११८
इमानिमान् वरानिष्टान्	१.२४.६०a
इमानि मे रहस्यानि	१.१६.६६८
इमान्नित्यमनध्यायान्	२.१४.६१a
इमे हि मुनयः शान्ताः	२.१.१२a
इमे हि मुनयो देव	२.१.३९a
इयं तु संहिता ब्राह्मी	१.१.२३a
इयं प्रतिज्ञा भवतो	१.६.४१८
इयं सा परमा शक्तिर्	१.१.३४a
इयं सा मिथिलेशेन	२.३३.१३६a
इयं हि सा जगतो योनिरैका	२.३७.१५६a
इयाज विविद देवान्	१.१५.८०a
इरावती वितस्ता च	१.४५.२७८
इरा वृक्षलतावल्लीसु	१.१७.१२८
इला ज्येष्ठा वरिष्ठा च	१.१६.६a
इला पुत्रत्रयं लेभे	१.१६.८८
इलावृतं च तन्मये	१.४३.१३८
इलावृतं महाभागाः	१.४३.१४८
इलावृताय प्रददौ	१.३८.३०८
इलावृते पदमवर्णा	१.४५.१६a

इष्टा विशिष्टा शिष्टेष्टा	१.११.२०४८
इष्टीः पार्वयिष्ठातीयाः	२.२५.१६८
इष्ट्वा यज्ञेश्वरं यज्ञैर्	१.१६.३४८
इह क्षेत्रे न वस्तव्यं	१.३३.२६८
इह देवः सपत्नीको	१.२४.३६a
इह देवो महादेवो	१.१३.४१a
इह प्रवर्तिता पुण्या	१.२४.४४a
इह लोके सुखी भूत्वा	१.२.५५८
इहाराध्य महादेवं	१.२४.४१a
इहाशेषजगद्धाता	१.१३.४२a
इहाश्रमवरे रम्ये[तप०]	१.२४.३६a
इहाश्रमवरे रम्ये[निव०]	२.३६.५१a
इहाश्रमे पुरा रुद्रात्	१.२४.३७a
इहेश्वरं देवदेवं	१.२४.३५a
इहैव ख्यापितं शिष्यैः	१.२४.४४८
इहैव देवताः पूर्वं	१.२४.४०a
इहैव देवमीशानं	१.१३.४३a
इहैव नित्यं वत्स्यामो	१.३१.५२a
इहैव भगवान् व्यासः	१.२४.३८a
इहैव भृगुणा पूर्वं	१.२४.४६a
इहैव मुनयः पूर्वं	१.१३.४४a
इहैव संहितां दृष्ट्वा	१.२४.४३a
ई	
ईक्षेदादित्यमशुचिर्	२.३३.८१a
ईजे च विविधैर्यज्ञैर्	१.२३.२७८
ईजे स चाश्वमेधेन	१.२३.२६८
ईदृशीं योनिमापन्नः	१.३१.२५a
ईप्सितालभते कामान्[वद०]	१.३४.३२८
ईप्सितालभते कामान्[रुद्र०]	२.३४.३०८
ईष्ट्यां मदं तथा शोकं	२.१६.५३८
ईशानः किल भक्तानां	२.६.२६८
ईशानः सर्वविद्यानां	२.८.६a
ईशानश्चासि कल्पानां	१.११.२३३a
ईशानेनाथवा रुद्रैः	२.१८.६७८
ईश्वरः सर्वभूतानां [सर्व०]	१.१४.५४a
ईश्वरः सर्वभूतानाम् [अन्त०]	१.१५.६२a
ईश्वराणी च शर्वाणी	१.११.१०१a
ईश्वरानुगृहीता हि	१.२६.३४८
ईश्वरा योगधर्माणि	१.४.४५८
ईश्वराराधनबलाद्	१.१५.११५८

ईश्वराराधनरतः	१.२१.२३८
ईश्वराराधनरतान्	१.२.१८८
ईश्वराराधनार्थाय	१.१५.९१८
ईश्वराद्वसितगता	१.११.१०३८
ईश्वरासक्तमनसो	१.७.२०८
ईश्वरेण पुरा प्रोक्तं	१.२६.१४a
ईश्वरेण पुरा प्रोक्ता [ः]	२.३८.२८८
ईश्वरेणैकतापन्नं	२.५.१७८
ईश्वरे निश्चलां भक्तिं	१.२४.६०८
ईश्वरो हि जगत्स्रष्टा	१.१४.१२a
ईषत्स्मितं सुविम्बोष्ठं	१.११.२१७a
ईषत्स्मितैः सुविम्बोष्ठैर्	१.४७.५७a
ईषादण्डस्तथैव स्यात्	१.३६.२७८

उ

उक्तं देवाधिदेवेन	१.१.१२६८
उक्तं ह्यसत्यं भवता	२.३७.३१८
उक्त्वा नमः शिवायेति	२.१८.६८८
उक्त्वानृतं प्रकर्तव्यं	२.२६.२६८
उक्त्वा मनोमयं चक्रं	२.४१.७a
उक्त्वा सजीवमस्त्वेषो	२.३१.१०४८
उक्तवैवं दैत्यसिंहं तं	१.१६.६३a
उक्तवैवं प्राहिणोत्कन्यां	२.३१.६६a
उक्तवैवमथ योगीन्द्रान्	२.११.१०६a
उग्रं पशुपतिं भीमं	१.२८.५०८
उग्रसेनस्य पुत्रोऽश्विन	१.२३.६६a
उग्रसेनो वसुरुचिः	१.४०.१२८
उग्राय सर्वभक्ताय	२.१८.४४८
उच्चावचानि भूतानि	१.७.५८a
उच्चासनस्थाः शूद्रास्तु	१.२८.१८a
उच्छिष्टं पुरुषं स्पृष्ट्वा	२.१३.४८
उच्छिष्टः श्राद्धभुक् चैव	२.१४.६८८
उच्छिष्टस्तत्र कुर्वीत	२.३३.६५८
उच्छिष्टो यज्ञनाचान्तश्	२.३३.६३a
उज्जहारामनो रूपं	१.६.२८८
उतथ्यो वामदेवश्च	१.५१.२१a
उत्कलश्च गयश्चैव	१.१६.६a
उत्तमं सर्वतीर्थानां	१.२६.२४a
उत्तमस्तामसश्चैव	१.४६.४८
उत्तमाधममध्यत्वात्	२.११.३१a
उत्तरं चापि गोकर्णं	२.३४.३१a

कूर्मपुराणस्य

उत्तरं तु समाख्यातं	२.१२.६a	उदीच्यां मुञ्जपृष्ठस्य	२.३६.३९C	उपश्रुत्याथ वचनं	१.१४.६२a
उत्तरं मानसं गत्वा	२.३६.४१C	उदुत्यं चित्रमित्येते	२.१८.७४a	उपसंगृह्य तत्पादो	२.१४.४१C
उत्तराः कुरवश्चैव	१.४३.१२C	उदुम्बरं च कामेन	२.३३.२०C	उपस्थाय महायोगं	२.१८.३४a
उत्तरान् स कुरुन् गत्वा	१.३५.७C	उदुम्बरमलाबुं च	२.१७.२१C	उपस्पृशेज्जलं वार्द्रं	२.१३.७a
उत्तरायणं च क्रमशो	२.२७.६C	उद्धृत्य दक्षिणं बाहुं	२.१२.१०a	उपस्पृशेत् ततो नित्यं	२.१३.४५C
उत्तरे चैव तत्कूले	२.३६.४a	उद्धृत्य पात्रे चान्नं तत्	२.२२.२६a	उपस्पृशेत् त्रिषवणं	२.३२.३८a
उत्तरेण तु सोमस्य	१.३६.३५.१	उद्धृत्य पृथिवीष्ठायां	१.३६.१५a	उपस्पृश्य त्रिषवणं	२.२७.२६a
उत्तरेण प्रतिष्ठानं	१.३५.२३a	उद्धृत्य वा यथाशक्तिः	२.१८.१११a	उपस्पृश्याथ भावेन	१.२४.२०a
उत्तरे यमुनातीरे	१.३६.१४a	उद्बन्धनादिनिहतं	२.३३.६२a	उपस्पृष्टजला नित्यं	१.४६.६C
उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यं	२.११.२३C	उद्भेदो वेणुमांसचैव	१.२८.२१C	उपाकर्मणि कर्मान्ते	२.१४.७८C
उत्तिष्ठन्ति तदा व्योम्नि	२.४३.३४C	उद्वाह च तां कन्यां	१.२०.२५a	उपाकर्मणि चोत्सर्गे	२.१४.७३a
उत्तिष्ठन्ति शिखास्तस्य	२.४३.३०C	उद्वाहात्मजां कन्यां	१.२२.५७C	उपाख्यानमयैकां वा	१.१.१२५C
उत्थाप्य भगवान् सोमः	१.२४.७६a	उद्वासनं च कथितं	२.४४.१०७C	उपाधिहीनो विमलस्	२.२.२५C
उत्पत्तिं प्रलयं चैव	१.१.३६a	उद्वाहयति यः तीर्थे	२.३९.७७C	उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो	२.१२.२६a
उत्पत्तिं विस्तरात् सूत	१.१४.१C	उद्वाह्यामास च तं	२.४१.४०a	उपानहोस्तथा युग्मं	२.४०.३C
उत्पत्त्येते हि तत्पात्रं	२.२६.६C	उद्देजयति भूतानि	२.२६.७४C	उपांशुरेष निर्दिष्टः	२.११.२५C
उत्पत्त्यप्रतिपन्नस्य	२.१४.२४C	उन्मीलनी सर्वसहा	१.११.१३३C	उपासते महात्मानं	२.३६.२६C
उत्पन्नज्ञानविज्ञानो	१.३.३a	उपकुर्वाणको ज्ञेयो	१.२.७५C	उपासते महादेवं [जप०]	१.३०.२४C
उत्पन्नाः पितृकन्यायां	१.२१.५a	उपतस्थुः सुराः सर्वे	१.१६.४३a	उपासते महादेवं [वेदाध्य०]	२.३६.३C
उत्पन्नाखिलविज्ञानस्	१.१५.१८७C	उपतस्थुर्महादेवं	१.१५.२२७C	उपासते महावीर्या	१.४६.१६C
उत्पातां जज्ञिरे घोराः[:]	१.१६.२८C	उपतस्थे महायोगं	२.३३.११६a	उपासते मां सततं	१.२६.६४C
उत्पाताश्चाभवन् घोराः	२.३७.५४C	उपदेक्षयति तज्ज्ञानं	१.२८.३४a	उपासते सदा देवं	१.४६.१४C
उत्ससर्ज पितृन् सृष्ट्वा	१.७.४४a	उपदेक्षन्ति भक्तानां	२.११.११०C	उपासते सदा भक्त्या	१.११.२८६C
उत्ससर्जसुरान् सृष्ट्वा	१.७.४०a	उपदेवश्च पुण्यात्मा	१.२३.४५C	उपासते सदा युक्ता	१.७.४६C
उत्सादनं वै गात्राणां	२.१४.२६a	उपदेशं गिरिश्रेष्ठ	१.११.२५८C	उपासते सदाविष्णुं	१.४५.१०C
उत्सृज्य ग्रामनगरं	२.१४.५८a	उपदेशो महादेव्या[:]	२.४४.८८C	उपासते सहस्राक्षं	१.४४.११C
उत्सृष्टस्य कदर्यस्य	२.१७.६C	उपनीय यथाशास्त्रं	२.४१.२६C	उपासते सिद्धसङ्का[:]	२.३४.४१C
उदकं निनयेच्छेषं	२.२२.५३a	उपमङ्गुस्तथा मङ्गुर	१.२३.४४e	उपासने गुरुणां च	२.१२.१३a
उदकुम्भं कुशान् पुष्पं	२.१४.८a	उपरिष्ठात् त्रयस्तेषां	१.३६.२१a	उपासितव्यो गन्तव्यः	२.२.२६C
उदकुम्भं सुमनसो	२.१४.१८a	उपर्यधो भावयोगात्	१.२.१०३C	उपासितो भवेत्तेन	२.१८.३१C
उदके मध्यरात्रे च	२.१४.६८a	उपलिप्ते शुचौ देशे	२.१६.४a	उपासीत न चेत्सन्ध्यां	२.३३.५४a
उदक्या च पतितैः	२.१७.२७a	उपवासपराकादि-	२.११.२१a	उपास्यते स विश्वात्मा	१.४७.४C
उदक्या गमने विप्रस्	२.३२.३०a	उपवासपरो भूत्वा	२.४०.३०a	उपास्य देवमीशानं	१.३०.१०C
उदङ्मुखो यथान्यायं	२.२२.३८C	उपवासेन तत्तुल्यं	२.१६.३C	उपास्यमानममरैर्	१.२५.२८a
उदयास्तमने चैव	१.३६.३८a	उपविश्य नदीतीरे	१.३७.७C	उपास्यमानममलैर्	२.३७.४६a
उदयो रैवतश्चैव	१.४७.३३a	उपविष्टेषु यः श्राद्धे	२.२२.३१C	उपास्यमानो विविधैः	१.४६.२६a
उदरे तस्य देवस्य	१.६.२२C	उपवीतं भवेन्नित्यं	२.१२.१०C	उपास्यमानो योगीन्द्रैर्	१.४४.२C
उदानाय ततः कुर्यात्	२.१६.७a	उपवीतमलंकारं	२.१५.८a	उपास्य विधिवत् सन्ध्यां	२.१८.२९C
उदारहंसचलनं	२.३७.११C	उपवीती भवेन्नित्यं	२.१२.१३C	उपास्य विपुलां निद्रां	१.२.३C
उदासीनः साधकश्च	१.२.७६a	उपशान्तं शिवं चैव	१.३३.१७a	उपेक्षितं वृथाचारैर्	२.३७.६०C
उदितोऽपि गुणैरन्यैः	२.१२.३०C				

श्लोकार्धसूची

उपेक्षं सर्वतः पुण्यं	१.२४.६२	उवाच भगवान् विष्णुर्	१.१५.२०६८	ऊर्ध्वरेतास्तत्र मुनिः	१.१८.२०८
उपेत्य च स्त्रियं कामात्	२.२६.२६२	उवाच भद्रया रुद्रैर्	१.१४.४६८	ऊर्ध्वश्रोत इति प्रोक्तो	१.७.७८
उपेन्द्रमिन्द्रप्रमुखा	१.१६.४३८	उवाच मां महादेवः	१.२५.६६८	ऊर्वोत्परि विप्रेन्द्राः	२.११.४४२
उपेयादीश्वरं चाथ	२.१८.५५२	उवाच वचसा योनिं	१.२४.२८२	ऋ	
उपोषितश्चतुर्दश्यां	२.३३.६६२	उवाच वल्लभं भगवान्	२.३३.१३४२	ऋक्ष्यददं समादद्यात्	२.२२.६०८
उपोषितोऽर्चयेदीशं	२.४०.२४८	उवाच वीक्ष्य विश्वेशं	१.२४.८३८	ऋक्षवत्पादजा नद्यः	१.४५.३२८
उपोष्य तत्र तत्रासौ	१.३३.२०८	उवाच शिष्यान् धर्मात्मा	१.३३.२२८	ऋक्षेष्वाग्रयणौ चैव	२.२७.६८
उपोष्य द्वादशाहं च	२.३३.६८	उवाच शिष्यान् संप्रेक्ष्य	१.१३.३६२	ऋग्यजुःसामरूपेण	१.११.२६८८
उपोष्य रजनीमेकां [कुलात्]	२.३८.११८	उवाच सस्मितं वाक्यं	१.१.८४८	ऋग्यजुःसामसंज्ञं तत्	१.१.११३६
उपोष्य रजनीमेकां [स्नानं]	२.३६.१३८	उवास तत्र मतिमान्	१.२०.३१८	ऋग्वेदश्चावकं पैलं	१.५०.१३२
उपोष्य रजनीमेकां [मासि]	२.३६.६८२	उवास तत्र युक्तात्मा	१.३१.५३८	ऋचो यजूषि सामानि	१.२.२६२
उपोष्य रजनीमेकां [नियतो]	२.४०.३५८	उवास तत्र योगात्मा	१.३१.१८८	ऋजुदासो भद्रदासः	१.२३.७५८
उपोष्य विधिना शान्तः	२.२६.१९८	उवास वत्सरं कृष्णः	१.३२.२१८	ऋज्वायताः सुपर्वाणः [सिद्धि]	१.४७.२८
उभयोः सन्ध्ययोनित्यं	२.१६.७१८	उवास सुचिरं कालं	१.३२.३२८	ऋज्वायताः सुपर्वाणः [सप्त]	१.४७.१३८
उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां [संपृश्य]	१.१.६४२	उशद्गोरभवत् पुत्रो	१.२३.३२२	ऋणतीर्थं ततो गच्छेत्	२.३६.१६२
उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां [पस्पृश]	१.१.८६८	उशना तस्य पुत्रोऽभूत्	१.२३.५२	ऋणप्रमोचनं नाम	१.३६.१४८
उभाभ्यामथ हस्ताभ्यां [स्पृष्ट्वा]	२.३५.१६२	उशजो बृहदुक्थश्च	१.५१.२४२	ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य [त्यक्त्वा]	१.२.७७२
उभावभिहितौ धर्मौ	२.२४.१८२	उषः कालेय संप्राप्ते	२.१८.४२	ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य [कुर्याद्]	२.४२.२३२
उभे कृत्वा पादतले	२.११.४६२	उषित्वा तत्र भगवान्	१.३२.१२	ऋणैस्त्रिभिर्नरः स्नात्वा	२.३६.४०८
उमातुङ्गमिति ख्यातं	२.३६.३०२	उषित्वा तत्र विप्रेन्द्राः	२.३४.२२८	ऋतवः पक्षमासाश्च	२.६.४०८
उमादेहसमुद्भूता [ः]	१.२३.७३२	उषित्वा मद्गृहेऽवश्यं	१.१५.६७८	ऋतस्य गर्भो भगवान्	२.३७.७६२
उमापतिं विरूपाक्षं	२.५.१४२	उष्ट्रयानं समारुह्य	२.३३.५८२	ऋतुकालाभिगामित्वं	१.२.४५२
उमाहकमिति ख्यातं	२.३६.५५८	उष्ट्रान्द्वतरांश्चैव	१.७.५३८	ऋतुकालाभिगामी स्याद्	२.१५.११२
उर्वशीं तां मनश्चक्रे	१.२२.२१८	उष्णमन्नं द्विजातिभ्यो	२.२२.५७२	ऋतुपर्णस्य पुत्रोऽभूत्	१.२०.१२८
उर्वशीपुलिने रम्ये	१.३५.२५२	उष्णस्तृतीयः संप्रोक्तः	१.३८.२०२	ऋतुपुष्पफलैश्चैव	१.२७.४२८
उर्वश्यां च महावीर्याः	१.२२.४६२	ऊ		ऋतुमाला ताम्रपर्णी	१.४५.३६२
उलूकं चक्रवाकं च	२.१७.३२८	ऊचतुः प्रेक्ष्य तद्वक्त्रं	१.२५.६४८	ऋते मामेकमव्यक्तं	२.३.२१८
उलूकं जालपादं च	२.३३.१२८	ऊचिवान् वै भवद्भिरुच	२.४४.१४६८	ऋतौ न गच्छेद् भार्या वा	२.३३.७५८
उलूको विद्युत्तश्चैव	१.५१.२५८	ऊचुः प्रणम्य गिरिशं	२.३७.१२०८	ऋत्विक्पुत्रोऽथ पत्नी वा	२.१८.४६२
उल्लुक्प्रहस्तश्च	२.३७.१००८	ऊचुर्गृहीत्वा वसनं	२.३७.२६८	ऋभुं सनत्कुमारं च [पूर्व]	१.७.१६८
उल्लुकेन दहेज्जिह्वां	२.३३.८७८	ऊढानां भर्तृ सापिण्ड्यं	२.२३.६४८	ऋभुं सनत्कुमारं च [पूर्वज]	१.१०.१३८
उल्लङ्घ्य ब्रह्मणो लोकं	१.११.३२५८	ऊनद्विर्वाष्पिन्मरणौ	२.२३.२६८	ऋषभाद्भरतो जज्ञे	१.३८.३५२
उवाच च महादेवी	१.३३.२६२	ऊनद्विर्वाष्पिके प्रेते	२.२३.११२	ऋषयस्तु समाजग्मुर्	१.१६.३१२
उवाच तां महादेवः	२.३७.३६८	ऊरुः पूरुः शतद्युम्नस्	१.१३.८२	ऋषयो मुनयः सिद्धास्	१.३४.३८८
उवाच देवं ब्रह्माणं	१.६.१५८	ऊरोरजनयत् पुत्रान्	१.१३.६२	ऋषिः सर्वत्रगत्वेन	१.४.६०२
उवाच परमप्रीतः	१.२७.५२	ऊर्जस्तम्भस्तथा प्राणो	१.४६.८२	ऋषिकुल्या त्रिसामा च	१.४५.३७२
उवाच प्रणतान् देवान्	१.१४.७४८	ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः	१.२.५४२	ऋषिकैर्ऋषिपुत्रैश्च	१.२४.७८
उवाच प्रणतो भूत्वा	१.३३.३०८	ऊर्ध्वं तद् ब्रह्मसदनात्	१.४२.११२	ऋषितीर्थं ततो गत्वा	२.३६.१५२
उवाच भगवन् घोरः	१.२१.६७२	ऊर्ध्वं दशाहादेकाहं	२.२३.१५८	ऋषिपुत्रैः पुनर्भेदाद्	१.२७.५१२
		ऊर्ध्वं यन्मण्डलाद् व्योम	१.३६.५२	ऋषिपुत्रोऽपि कश्च	२.२१.७२

कूर्मपुराणस्य

ऋषिस्त्वैलविलिस्तस्यां	१.१८.६८	एकधा स द्विधा चैव	१.४.५३८	एकादशं मनस्तत्र	१.४.२३८
ऋषीणां च वसिष्ठस्त्वं	१.११.२२८	एकपक्षयुपविष्टा ये	२.१६.३१८	एकादश समुद्दिष्टा	२.१६.२६८
ऋषीणां च वसिष्ठोऽहं	२.७.६८	एकपादेन तिष्ठेत	२.२७.२६८	एकादश सहस्राणि	१.४५.४८
ऋषीणां चैव सप्तानां	१.३६.२६८	एकमत्र व्यतीतं तु	१.५.२२८	एकादशे तु त्रिवृषः	१.५०.५८
ऋषीणां दैवतं ब्रह्मा	१.२१.४४८	एकमीशार्चनरतं	२.३५.१८८	एकादशेति कुर्वीत	२.२३.८३८
ऋषीणां पुत्रका ये स्युर	२.३७.१५८	एकमूर्ति महामूर्ति[:]	१.२८.४८८	एकादशैते कथिता[:]	१.११.५८
ऋषीणां मण्डलादूर्ध्वं	१.३९.१२८	एकमूर्तिरमेयात्मा	२.३७.७५८	एकादश्यां तथा रूप्यं	२.२०.२०८
ऋषीणां वंशविस्तारो	२.४४.६५८	एकमेव परं ब्रह्म	२.२६.४३८	एकादश्यां निराहारः	२.३३.१०५८
ऋषीणां शृण्वतां पूर्वं	२.१२.२८	एकमेव विजानीध्वं	१.१५.१६१८	एकादश्यां निराहारो	२.२६.३३८
ऋषीणामाश्रमैर्जुष्टं [वेद°]	१.२४.५८	एकमेवाक्षरं तत्त्वं	२.४४.२६८	एकानेकविभागस्था [ज्ञान°]	१.११.२२८
ऋषीणामाश्रमैर्जुष्टं [सर्व°]	२.३४.५८	एकया मम सायुज्यं	२.६.८८	एकानेकविभागस्था [माया°]	१.११.७८
ऋषीणामृषिता नित्यं	२.१८.६८	एकरात्रं त्रिरात्रं वा	२.३३.८६८	एकान्तमशुचिस्त्रीभिः	२.१४.२०८
ए		एकरात्रं निरुणां	२.२३.१६८	एकान्तिनो निरालम्बा	१.४७.४५८
एकं चेदं चतुष्पादं	१.४६.४७८	एकरात्रं सपिण्डानां	२.२३.१७८	एकान्ते सुशुभे देशे	२.१८.८०८
एकं तु भोजयेद् विप्रं	२.१८.११०८	एकरात्रं समुद्दिष्टं	२.२३.३२८	एकान्नं वर्जयेन्नित्यं	२.२८.२६८
एकं पवित्रमेकोऽर्घः	२.२३.८३८	एकरात्रोपवासश्च	२.२६.२६८	एकान्ते मधुमांसे च	२.२६.३६८
एकं पादमथैकस्मिन्	२.११.४५८	एकरात्रोषितः स्नात्वा	१.३६.१५८	एका भगवतो मूर्तिर्	१.४६.३६८
एकं भक्तं मत्परमां स्मरन्तं	२.३५.२४८	एकवासाथवा विद्वान्	२.२८.१४८	एका मद्भिषया तत्र	१.१.८८
एकं भानुमती पुत्रम्	१.२०.७८	एकवासा द्विवासा वा	२.२८.३०८	एका माहेश्वरी शक्तिर्	१.११.२४८
एकं सर्वगतं सूक्ष्मं	१.११.४६८	एकविंशतिभेदेन	१.५०.१८८	एका मूर्तिद्विधा भिन्ना	१.६.४०८
एकं सांख्यं च योगं च	२.२.४२८	एकविंशतिसंख्याताः	२.३०.७८	एकामृचमथैकं वा	२.१४.७६८
एकः स भिद्यते शक्त्या	२.२.२२८	एकविंशत्कुलोपेतो	२.३६.७२८	एकाग्रं देवदेवस्य	२.३४.५२८
एकः सर्वत्रगो ह्यात्मा	२.३७.१३३८	एकविंशमथर्वाणम्	१.७.५७८	एकाग्रं तदा तस्मिन्	१.६.२८
एक आसीद्यजुर्वेदस्	१.५०.१५८	एकशय्यासनं पंक्तिः	२.१६.२८८	एका शक्तिः शिवैकोऽपि	१.११.४२८
एक एव महानात्मा	२.३.१३८	एकशृङ्गो महानात्मा	२.३७.७४८	एका सर्वगताऽनन्ता	१.११.४१८
एक एव महासानुः	१.४८.३८	एकशृङ्गो महाशैलो	१.४३.२८८	एका सर्वान्तरा शक्तिः	२.४.२१८
एक एवात्र विप्रेन्द्राः	१.४८.२८	एकस्माद् ब्रह्मविज्ञानं	२.२४.२१८	एका सा साक्षिणी शंभोस्	२.४४.७८
एककालं चरेद् भैक्षं [न प्रस°]	२.२६.२८	एकस्मिन्नथवा सम्यग्	१.३.१२८	एकाहं चास्ववर्षे स्याद्	२.२३.३६८
एककालं चरेद् भैक्षं [दोष°]	२.३०.१५८	एकस्यैव स्मृतास्तिस्त्रे[:]	१.२.६५८	एकाहं स्यादुपाध्याये	२.२३.३५८
एककालं द्विकालं वा	२.११.४८	एकस्यैवाथ रुद्रस्य	२.४४.३७८	एकाहात् क्षत्रिये शुद्धिर्	२.२३.५४८
एककालसमुत्पन्नं	१.४.३६८	एकांशेन जगत् कृत्स्नं	२.६.७८	एकाहेन विवाहाग्निं	२.३३.४७८
एकतश्चतुरो वेदान्	२.१४.५०८	एकांशेन जगत् सर्वं	१.४६.३८८	एकीभावाश्च देवस्य	२.४४.८२८
एकतस्तु पुराणानि	२.४४.१२६८	एकाकारः समाधिः स्याद्	२.११.४१८	एकीभावेन पश्यन्ति [योगिनो]	१.६.८६८
एकत्वं च पृथक्त्वं च	२.४४.७१८	एकाकी को भवाञ्छेते	१.६.१४८	एकीभावेन पश्यन्ति [मुक्ति°]	१.१४.८८८
एकत्वमुपयातानाम्	२.४३.२१८	एकाकी निर्ममः शान्तो	१.३.२५८	एकीभावेन पश्यन्ति [न तेषां]	२.११.११४८
एकत्वे च पृथक्त्वे च	२.६.५८	एकाकी भगवानुक्तः	२.८.२८	एकीभूतः परेणासौ	२.२.३२८
एकत्वेन पृथक्त्वेन	१.११.२६८	एकाकी यतचित्तात्मा	२.११.१००८	एकेन जन्मना तेषां	२.११.६३८
एकत्र चेदं पश्यम्	२.४४.१२६८	एकाकी यस्तु विचरेद्	१.२.७७८	एकेन जन्मना देवि	१.२६.६०८
एकदा भगवान् देवो	१.३१.२३८	एकाकी विचरेन्नित्यं	२.२६.७७८	एकेन जन्मना मोक्षः	१.३०.२२८
एकद्वित्रिगुणैर्युक्तं	२.२३.७८	एकाग्निरनिकेतः स्यात्	२.२७.१६८	एकेन रश्मिना विप्राः	१.४१.३१८

इलोकार्थसूची

एकेनाप्यथ हीनेन	२.११.७०a
एकैकं पावयेत्पापं	२.४१.१२c
एकैकं वा भवेत् तत्र	२.२२.२६c
एकैकशः कृतं विप्राः	१.३२.३०c
एकैकशो मुनिश्चेष्टाः	२.३४.३c
एकैकस्य सहस्राणि	२.४४.३१a
एकैकातिक्रमे तेषां	२.२६.२५c
एकोदकानां मरणे	२.२३.३१c
एको देवः सर्वभूतेषु गूढः	२.६.१८a
एको देवः सर्वभूतेषु गूढो	२.३७.१६१a
एकोद्दिष्टादि विज्ञेयं	२.२०.२५c
एकोऽन्तरात्मा बहुधा निविष्टो	१.१५.१६२a
एकोऽपि सन्महादेवस्	१.४.५३a
एकोऽयं वेद भगवान्	१.४६.४६c
एकोऽयं वेद विश्वात्मा	१.१५.१५३c
एको रुद्रस्त्वं करोषीह विश्वं	२.५.३३a
एको रुद्रो मृत्युरव्यक्तमेकं	२.८.१६c
एको वेदश्चतुष्पादस्	१.२७.५०a
एको वेदो बहुशाखो ह्यनन्तः	२.५.३१a
एकोऽहं प्रबलो नान्यो	१.६.३१c
एकोऽहं भगवान् कालो	२.३४.६६a
एको हि भगवानीशः	१.५.२१c
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं	१.६.११a
एतज्जघ्नेश्वरं स्थानं	२.४१.४१a
एतत्कैवल्यममलं	२.३७.१३४c
एतत्क्षेत्रं सुविपुलं	२.४०.२c
एतत् तत् परमं ज्ञानं [केवलं]	२.१०.५a
एतत्तत्परमं ज्ञानं [केवलं स°]	२.३७.१३६a
एतत्तीर्थं समासाद्य	२.४०.२७a
एतत्तीर्थप्रभावेण	२.३६.७६c
एतत् पञ्चविधं श्राद्धं	२.२०.२६a
एतत्पतिव्रतानां वै	२.३३.१४२a
एतत् परतरं गुह्यं	२.११.६८a
एतत् परतरं ज्ञानं	१.३०.६a
एतत् परतरं ब्रह्म	१.५०.२२c
एतत् पवित्रमतुलं	२.३४.७६a
एतत्पुराणं परमं	२.४४.१२२a
एतत् प्रजापतिक्षेत्रं	१.३४.२०a
एतत् प्रदर्शितं दिव्यं	१.११.४८a
एतत् प्राधानिकं कार्यं	१.४.४७c
एतत् सत्यं पुनः सत्यम्	१.४६.५०c

एतत्सदेशाव्युषितं	२.३५.८a
एतत् सर्वं समासेन	१.४६.३c
एतदाकर्ण्य विज्ञानं	२.४३.१a
एतदुक्त्वा महादेवो	२.४१.३६a
एतदेव परं ज्ञानम्	२.३७.१३४a
एतदेव परं स्त्रीणां	२.३३.१०६a
एतद् गुह्यतमं ज्ञानं	१.२६.२०a
एतद् गुह्यतमं ध्यानं	२.११.६०a
एतद् द्वादशशाहस्रं	१.५.११a
एतद्धि परमं ज्ञानं	१.२५.१०४a
एतद् बुध्यन्ति योगज्ञा [ः]	१.२५.१०३c
एतद् ब्रह्माण्डमाख्यातं	१.४३.१a
एतद् ब्रह्मार्पणं प्रोक्तं	१.३.१६c
एतद् रहस्यं वेदानां [पुराणानां]	१.२६.६८a
एतद् रहस्यं वेदानां [न देयं]	२.११.१०६a
एतद् रहस्यमाख्यातं	१.३१.४६a
एतद्वः कथितं पुण्यं	२.३१.११०a
एतद् वः कथितं विप्राः [पुत्र°]	१.११.१५a
एतद्वः कथितं विप्रा [योग°]	२.४४.६८a
एतद् वः कथितं सर्वं [चतु°]	१.३.२८a
एतद्वः कथितं सर्वं [मनोः]	१.१३.६४a
एतद् वः कथितं सर्वं [दक्ष°]	१.१४.६७a
एतद्वः कथितं सर्वं [मया]	१.१५.२३७a
एतद्वः कथितं सर्वं [देव°]	२.३७.१६३a
एतद्वः परमं सांख्यं	२.२.४०a
एतद्वः संप्रवक्ष्यामि	२.३७.१२७a
एतद् विज्ञाय भावेन	१.१.६५a
एतद्विधानं परमं पुराणं	२.१४.८८a
एतद्वै योगिनामुक्तं	२.११.३४c
एतद्वै सूर्यहृदयं	२.१८.४५a
एतल्लिङ्गस्य साहात्म्यं	१.२५.१०३a
एतस्मात्कारणाद्विप्रा [ः]	२.३७.१३१a
एतस्मान् न प्रमाद्येत्	२.१५.२८a
एतस्मिन्नन्तरे क्रुद्धो	१.२३.२२a
एतस्मिन्नन्तरे दूरात्	१.२५.६६a
एतस्मिन्नन्तरे देवी	१.१४.३४a
एतस्मिन्नन्तरे दैत्यो	१.१५.१२५a
एतस्मिन्नन्तरे विप्रा [ः]	१.२६.५a
एतस्मिन्नेव काले तु	१.२५.२३a
एताः प्रकृतयस्त्वष्टौ	२.७.२२c
एतान्भ्युदितान् विद्याद्	२.१४.६३a

एतानाकालिकान् विद्याद्	२.१४.६४c
एतानि गुह्यालिङ्गानि	१.३०.१३a
एतानि तव संक्षेपात्	२.४०.३६a
एतानि पुण्यस्थानानि	१.२६.४७a
एतानुत्पाद्य पुत्रास्तु	१.१८.१a
एतावच्छ्रव्यते वक्तुं [मायैषा]	१.४.४७a
एतावच्छ्रव्यते वक्तुं [नारा°]	१.४७.६७c
एतावदुक्त्वा ब्रह्माणं	१.१०.८४a
एतावदुक्त्वा भगवान् [विष्णुस्]	१.६.४६a
एतावदुक्त्वा भगवान् [विश्वा°]	१.२१.७३a
एतावदुक्त्वा भगवान् [योगिनां]	२.५.१a
एतावदुक्त्वा भगवान् [व्यासः]	२.३३.१५३a
एतावदुक्त्वा भगवान् [जगामा°]	२.३४.७५a
एतावदुक्त्वा भगवान् [विर°]	२.४४.५३a
एतावदुक्त्वा वचनं [तदा]	१.११.२५६a
एतावदुक्त्वा वचनं [मातरो]	१.१५.२२४a
एतावदुक्त्वा विज्ञानं	१.११.६६a
एते कश्यपदायादाः	१.१७.१६a
एते चैकोनपञ्चाशद्	१.१२.१७c
एते तपन्ति वर्षन्ति	१.४०.२०c
एतेऽत्र वंश्याः कथिता [ः]	१.१८.२७a
एते देवगणास्तत्र	१.४९.१७c
एते पर्वतराजानः	१.४३.३४c
एते पाशाः पशुपतेः	२.७.२१c
एते पुरस्ताद्वाजानो	१.३८.४४a
एते प्राधान्यतः प्रोक्ताः	२.४२.१९a
एते महाग्रहाणां वै	१.४१.४१a
एते युगसहस्रान्ते	१.१७.१६c
एते लोका महात्मानः	१.४.४४c
एते शूत्रेषु भोज्यान्ना [यश्चा°]	२.१७.१६c
एते शूत्रेषु भोज्यान्ना [दत्त्वा]	२.१७.१७c
एतेषां च विकाराणि	२.३३.२४a
एतेषां शैलमुख्यानां	१.४३.३८a
एतेषामेव देवानां	१.४०.२३a
एतेषामेव पाशानां	२.७.३०a
एतेषु ब्रह्मणो दानं	२.१४.४०e
एते सप्त महात्मानो	१.४.३४a
एते सप्त महाद्वीपाः	१.४३.३३a
एते सप्त महालोकाः [पृथि°]	१.४२.१५a
एते सप्त महालोकाः [पातालाः]	१.४८.१५a
एते सप्तर्षयो विप्राः	१.४६.१८c

कृमपुराणस्य

एते सहैव सूर्येण	१.४०.२१a
एतैरावरणैरण्डं	१.४.४६c
एनमेके वदन्त्यग्निं	२.४४.३६a
एभिर्वर्तैरपोहन्ति	२.३२.२०a
एभ्यः परतरो देवस्	१.१०.८०a
एरण्डसंगमे स्नात्वा	२.३६.८१a
एरण्ड्या नर्मदायास्तु	२.४०.२६a
एलापत्रः शङ्खपालः	१.४०.१०c
एवं कृत्वा स दुष्टात्मा	२.२६.३२a
एवं गृहस्थो युक्तात्मा	२.१६.७६a
एवं गृहाश्रमे स्थित्वा	२.२७.१a
एवं चतुर्दशैतानि	१.११.२८२a
एवं ज्ञात्वा परो योगी	२.२८.१३c
एवं ज्ञात्वा पुराणस्य	२.४४.११६a
एवं दण्डादिभिर्भुक्तः	२.१४.१a
एवं दृष्ट्वा तु तत्तीर्थं	१.३५.१७a
एवं देवा वसन्त्यर्के	१.४०.१७a
एवं नाम्नां सहस्रेण	१.११.२११a
एवं नित्याभियुक्तानां	२.११.८७a
एवं परिचरेद् देवान्	१.२.१०८a
एवं पैतामहं धर्मं	१.११.२८३a
एवं प्रकारो भगवान्	१.१०.३०a
एवं ब्रह्मा च भूतानि	१.५.१६a
एवं भूतानि सृष्टानि	१.८.१a
एवं माया महामाया	१.२.१६a
एवं मृताह्नि कर्त्तव्यं	२.२३.८४a
एवं वनाश्रमे स्थित्वा	२.२८.१a
एवं वर्णाश्रमान् सृष्ट्वा	१.२.८६a
एवं विज्ञापितो देव्या	१.१४.३७a
एवं विज्ञाय भवता	२.३४.७४a
एवंविधानि चान्यानि[मोह ^०]	१.११.२७३c
एवंविधानि चान्यानि	
[न दैवा ^०]	२.१२.२४c
एवंविधे कलियुगे	१.२८.४०a
एवं विवदतोर्मोहात्	२.३१.११a
एवं विवादे वितते[शूर ^०]	१.२१.३७a
एवं विवादे वितते[माय ^०]	१.२५.७४a
एवं वै सुचिरं कालं	१.२५.१७a
एवं व्यासं स्थितं ज्ञात्वा	१.३३.३३a
एवं व्याहृतमात्रे तु	१.१५.२०४a
एवं व्याहृत्य हस्ताभ्यां	१.६.७८a

एवं संबोधितो रुद्रो	१.१५.११२a
एवं संस्तूयमानस्तु	१.२५.८८a
एवं संहारकरिणी	२.४४.२४a
एवं संहृत्य भूतानि	२.४४.२०a
एवं स भगवानीशो	२.३७.१२a
एवं स भगवान् कृष्णो	१.१६.२४a
एवं स भगवान् ब्रह्मा	२.३१.१७a
एवं स भगवान् व्यासो	१.३३.३२a
एवं सर्वसमाचारो	२.३८.१५a
एवं स वासुदेवेन	१.२५.१०६a
एवं साधनसाध्यत्वं	१.२.५६c
एवं सूर्यनिमित्तस्य	१.४१.३७c
एवं सूर्यप्रभावेन	१.४१.८a
एवं सृष्ट्वा मरीच्यादीन्	१.११.१a
एवं स्तुत्वा महादेवं[ब्रह्मा]	१.१०.७१a
एवं स्तुत्वा महादेवं[प्रहृष्टे ^०]	२.३७.१२०a
एवं स्तुवन्तं भगवान्	
[भूतात्मा]	१.१.७६a
एवं स्तुवन्तं भगवान्[शुला ^०]	
	१.१५.२०१a
एवं स्वाश्रमनिष्ठानां	२.२६.१a
एवं हि भक्त्या देवेशं	१.२४.७८a
एवं हि यो वेद गुहाशयं परं	२.८.१८a
एवं हि लौकिकं मार्गं	१.१६.४५a
एवमस्त्विति संप्रोच्य	२.४१.३१a
एवमस्त्वित्यनुज्ञाय	१.३३.३१c
एवमाचारसंपन्नं	२.१४.३७a
एवमादिषु चान्येषु	२.२०.३६a
एवमादिषु देशेषु	२.११.३६c
एवमादीनि तीर्थानि	१.३३.१६a
एवमाभाष्य कालाग्निं	२.३१.७१a
एवमाभाष्य विप्रेन्द्रो	१.१३.४६a
एवमाभाष्य विश्वात्मा	१.६.१८a
एवमाह महायोगी	१.२५.११३c
एवमीश्वरविष्णुभ्यां	१.१५.११६a
एवमीश्वरसमर्पितान्तरो	२.१४.८६a
एवमुक्तः स भगवान्	१.३३.३०a
एवमुक्तस्तदा तेन	१.२५.७३a
एवमुक्तस्तथा कृष्णो	१.२४.६१a
एवमुक्ता अपीशानं	१.१४.५५a
एवमुक्ता गणेशेन	१.१४.५२a

एवमुक्ताऽथ विप्रेण	१.१.६३a
एवमुक्ताऽथ सा देवी	१.११.२१३a
एवमुक्तास्तु मुनयः	१.२८.६७a
एवमुक्तास्तु मुनयो	१.३८.१a
एवमुक्ते तु मुनयः[समा ^०]	१.१४.१८a
एवमुक्ते तु मुनयः[प्राप ^०]	२.१.२८a
एवमुक्तेऽथ मुनयः	२.११.१३६a
एवमुक्ते महादेवः	२.३७.३२a
एवमुक्ते सुदुर्बुद्धिर्	१.१५.६३a
एवमुक्तोऽथ तेनाहं	१.१.६६a
एवमुक्तो भगवता[पार्थः]	१.२७.१३a
एवमुक्तो भगवता[किरीटी]	१.२८.५४a
एवमुक्त्वा तु विप्रर्षिः[सशा ^०]	१.१४.२८a
एवमुक्त्वा तु विप्रर्षिर्[विर ^०]	१.१४.३३a
एवमुक्त्वाऽथ मां देवो	१.२५.६३c
एवमुक्त्वा ददौ ज्ञानं	१.२४.४८a
एवमुक्त्वा महादेवो[ययौ]	१.१३.६३a
एवमुक्त्वा महादेवो[ब्रह्माणं]	१.२५.१०१a
एवमुक्त्वा महायोगी	१.३२.३२a
एवमुक्त्वा ययौ कृष्णः	१.३०.१४a
एवमुक्त्वा श्रियं देवीं	२.४४.१२०a
एवमुक्त्वा स तद्राज्यं	१.१६.४७a
एवमुक्त्वा स भगवान्[सप०]	१.१४.७८a
एवमुक्त्वा स भगवान्[अनु ^०]	१.२८.६१a
एवमुक्त्वा स भगवान्[मार्क०]	
	१.३७.१५a
एवमुक्त्वा समालिङ्ग्य	२.११.११६a
एवमुक्त्वा स राजानं	२.३५.२०a
एवमुक्त्वा स विश्वात्मा	२.११.१२४a
एवमुक्त्वा हृषीकेशः[स्वकीयां]	१.१३.१६e
एवमुक्त्वा हृषीकेशः[प्रोवाच]	२.१.४२a
एवमेतज्जगत्सर्वं	२.३४.६६a
एवमेतानि तत्त्वानि	२.३४.७१a
एवमेष महादेवो	१.४१.१a
एष आत्माऽहमव्यक्तो	२.२.४५a
एष एव वरः श्लाघ्यो	१.६.८१a
एष एव विधिब्राह्मो	२.४४.५०e
एष गुह्योपदेशस्ते	१.११.३१३a
एष चक्री च वज्री च	२.३७.६८c
एष चैव प्रजाः सर्वाः	२.३७.६८a
एष देवो महादेवः[सदा]	१.२५.६१a

श्लोकार्थसूची

एष देवो महादेवः [केवलः]	२.२६.३६a
एष देवो महादेवो [विज्ञेयस्]	२.३७.६६a
एष देवो महादेवो [ह्यनादिर]	२.३७.८२a
एष धर्मः परो नित्यं	२.२४.६a
एष धर्मः समासेन	२.१४.८१a
एष धाता विधाता च [प्रधान°]	१.१६.५६a
एष धाता विधाता च [कारणं]	१.१५.१५a
एष धाता विधाता च [समा°]	१.२४.१८a
एष नारायणोऽनन्तो	१.६.७७a
एष पाशुपतो योगः [पशु°]	२.११.६७a
एष पाशुपतो योगः [सैव°]	२.३७.१४३a
एष पुण्यो गिरिवरो	२.३८.३७a
एष ब्रह्मास्य जगतः	२.३१.६२a
एष मन्त्रो महायोगः	२.१४.५४c
एष योगः समुद्दिष्टः [स बीजो मुनि°]	२.४४.४३a
एष योगः समुद्दिष्टः [स बीजोऽन्यन्त°]	२.४४.४५a
एष रुद्रो महादेवः	१.१४.१५a
एष वः कथितः सम्यक्	१.२२.४७a
एष वः कथितः सम्यग्	२.२३.६२a
एष वः कथितो धर्मो	२.२६.७८a
एष वः कथितो विप्रा[वाम°]	१.१६.६६a
एष वः कथितो विप्रा[यती°]	२.२९.४५a
एष वै प्रथमः कल्पः	२.२१.२१a
एष वै सर्वयज्ञानां	२.२४.१४a
एष वोऽभिहितः कृत्स्नो	२.२५.१a
एष वो विहितः सम्यक्	२.२२.८२a
एष संक्षेपतः प्रोक्तो	१.४६.६०a
एष सर्वं सृजत्यादौ	१.४६.३७a
एषां वंशप्रसूतैश्च	१.३८.४४c
एषां स्वभावं सूताद्य	१.२७.१c
एषा तवाम्बिका देवि	१.११.२५३a
एषा तिथिर्वैष्णवी स्यात्	२.२६.३४a
एषा दक्षस्य कन्यानां	१.१२.२३a
एषा पवित्रा विमला	२.४०.३७a
एषा पुण्यतमा देवी	२.३८.१a
एषा रजस्तमोयुक्ता	१.२७.५६c
एषा विमुक्तिः परमा	२.१०.११a
एषा सूर्यस्य वीर्येण	१.४१.३२a

एषैव देवता मह्यं	२.३७.३७c
एषैव सर्वभूतानां	१.१५.१५६c
एषुव्या बहवः पुत्राः	२.२०.३०a; २.३४.१३a
एहो हीति पुरः स्थित्वा	२.३५.१७c
ऐ	
एकाश्रम्यं गृहस्थस्य	१.२.५०a
ऐन्द्री त्रैलोक्यनमिता	१.११.१८६१
ऐरावतो गजेन्द्राणां	२.७.५c
ऐलः पुरुषाश्चाथ	१.२१.१a
ऐश्वरीं परमां भक्तिं	१.११.३०६c
ऐश्वरीं तु परा शक्तिः	२.१८.२६c
ऐश्वर्यं तस्य यन्नित्यं	१.१.६३c
ऐश्वर्यं ब्रह्मसद्भावं	१.१०.७२c
ऐश्वर्यधर्मासनसंस्थिताय	१.१५.१६८c
ऐश्वर्यवर्त्मनिलया	१.११.१६४a
ऐश्वर्यविज्ञानविरागधर्मैः	१.११.२४२c
ऐश्वर्याल्लोभमोहाद्या	१.३५.५a
ऐश्वर्याष्टदलं श्वेतं	२.११.५६a
ओ	
ॐ नमस्ते महादेवि	१.११.२५०a
ॐ नमो ज्ञानरूपाय	२.४४.५७a
ॐ नमो ब्रह्मणे तुभ्यं	२.३१.५२a
ॐ नमो नीलकण्ठाय	१.२४.६६a
ॐ प्रपद्ये जगन्मूर्तिं	२.३३.१२०a
ओंकारं समनुस्मृत्य [प्रणम्य]	१.७.२७a
ओंकारं समनुस्मृत्य [संस्त°]	१.६.६६a
ओंकारः सर्वगुह्यानां	१.११.२३१a
ओंकारपूर्विकाभिस्तु	२.३२.४१a
ओंकारबोधकं लिङ्गं	१.३०.८c
ओंकारबोधितं तत्त्वं	२.११.६२c
ओंकारमादितः कृत्वा	२.१४.५१a
ओंकारमुच्चार्य विलोक्य देवं	२.५.२१a
ओंकारमूर्तये तुभ्यं	२.३१.५८a
ओंकारमूर्तिर्भगवान्	२.८.६c
ओंकारमूर्तियोगात्मा	१.१५.१८३a
ओंकारवाच्यमव्यक्तं	२.११.५७c
ओंकारव्याहृतियुतो	२.१८.२४a
ओंकारस्तत्परं ब्रह्म	२.१४.५४a
ओंकारस्ते वाचको मुक्तिबीजं	२.५.२६a

ओंकारान्तेऽथ चात्मानं	२.२६.१५a
ओंकारासक्तमनसो	१.३२.७a
ओंङ्कारो ब्रह्मणो जातः	१.५०.२१a
ओं खलोत्काय शान्ताय	२.१८.३५a
ओमित्युक्त्वा ययुस्तूर्ण	१.२६.१६c
ओमित्युक्त्वा ययौ तूर्णं	१.२२.१३a
ओषधीषु बलं धत्ते	१.४१.२४a
ओषध्यः फलमूलिन्यो	१.७.५३e
ओष्ठयोः स्पन्दमात्रेण	२.११.२५a
ओष्ठावलोमकौ स्पृष्ट्वा	२.१३.१c
औ	
औत्तमेऽप्यन्तरे विष्णुः	१.४६.२६a
औद्गात्रं सामभिश्चक्रे	१.५०.१६c
औरभ्रेणाथ चतुरः	२.२०.४०c
औषधं स्नेहमाहारं	२.२६.५१a
औषधार्थमशक्तौ वा	२.१७.४०c
क	
कः संसारयतीशानः	२.१.२७a
कः समाराध्यते देवो	१.२५.५२a
क एष पुरुषो देव	२.३७.५६a
क एष पुरुषोऽनन्तः	१.६.५४a
कच्चिन्न तपसो हानिः	२.१.१०c
कच्चिन्न विस्मृतो देवः	१.१०.१७a
कणादः कपिलो योगी	२.१.१७a
कण्वस्य दर्शनं चैव	१.२२.३३c
कति द्वीपाः समुद्राश्च	१.१.९८c
कथं केन विधानेन	१.२१.६६c
कथं च भगवाञ्जज्ञे	१.६.४a
कथं तत्परमं ब्रह्म	२.३१.१८a
कथं त्वां देवदेवेश	२.३७.१२५a
कथं त्वां पुरुषो देव	१.२६.१७c
कथं दास्यन् प्राप्तो	२.३७.१a
कथं देवेन रुद्रेण	२.३१.१a
कथं देवो महादेवः	१.१५.६६a
कथं पश्येम तं देवं	२.३७.८६a
कथं भवद्भिरुदितं	२.३७.२८a
कथं लिङ्गमभूत् पूर्वं	१.२५.६६a
कथं स भगवानीशः [शाश्व°]	१.१.६२a
कथं स भगवानीशः [पूर्व°]	१.९.३a
कथं स भगवानीशो	१.२४.३३a

कूर्मपुराणस्य

कथं सृष्टिमिदं पूर्वं	१.१.६७a	कपर्दिनं कालमूर्ति	१.२८.४८a	करोति देहान् विविधान्	२.४४.३२c
कथय त्वं समासेन	१.३४.१२c	कपर्दिनं त्वां परतः परस्ताद्	१.३१.३६a	करोति नियतं कालं	१.४१.१c
कथयन्तश्च मां नित्यं	२.११.८६c	कपर्दिनीं चतुर्वक्त्रां	१.११.५८c	करोति नृत्यं परमप्रभावं	२.३७.२०a
कथयस्व मुनिश्रेष्ठ	२.११.१३६a	कपर्दिनो निरातङ्कांस्	१.७.२८e	करोति भोगान् मनसि प्रवृत्ति	२.३७.१८c
कथयामास विप्राणां	२.३७.४३c	कपर्दिनो निरातङ्कान्	१.१०.३३a	करोति लोकसंहारं	२.४४.४c
कथयामास शिष्येभ्यो	१.३०.१५c	कपर्दीशस्य माहात्म्यं	१.३१.११c	करोति सततं बुद्ध्या	१.३.१७c
कथयिष्यामि ते वत्स [या]	१.३४.१६a	कपर्दीश्वरमाहात्म्यं	१.३१.१०c	करोत्यहस्तथा रात्रि	१.३६.३६c
कथयिष्यामि ते वत्स [तीर्थ०]	१.३५.१a	कपालं ब्रह्मणः पूर्वं	२.३१.१c	कर्णयोः स्पृष्टयोस्तद्वत्	२.१३.२५c
कथाः पौराणिकीः पुण्याः	१.३५.५०c	कपालं स्थापितं पूर्वं	२.३०.२५c	कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ	२.१४.६२a
कथितानि पुराणेषु	२.३४.२c	कपालपाणये तुभ्यं	२.३७.११५c	कर्णान्तरसमुद्भूतौ	१.१०.३c
कथिता भवता धर्मा	२.४३.२a	कपालपाणिः खट्वाङ्गी	२.३०.१६a	कर्णिकारकरा कक्ष्या	१.११.२०२c
कथिता हि पुराणेषु	२.४३.४८c	कपालपाणिर्विश्वात्मा	२.३१.७३c	कर्णिकारवनं दिव्यं	१.४६.३६c
कथितं नेह शक्नोमि	१.३४.२२a	कपालमालाभरणः	१.१५.११६a	कर्णौ तत्र पिघातव्यौ	२.१४.६c
कथितो भवता सर्गो	१.६.२a	कपालमोचनं तीर्थं [ब्रह्म]	१.३३.१८a	कर्णौ पिघाय गन्तव्यं	२.१६.४०c
कथितो भवता सूत	१.३८.२a	कपालमोचनं तीर्थं [स्थाणोः]	२.३१.११०c	कर्तव्या त्वक्षमाला स्यात्	२.१८.७८c
कथ्यते हि यथा विष्णुर्	२.४४.१३१c	कपालमोचनं नाम	२.३०.२४a	कर्ता कारयिता विष्णुर्	१.१५.१५५c
कथ्यन्ते चैव माहात्म्यात्	२.४४.३१c	कपालहस्तो भगवान्	२.३१.६८c	कर्तुं कामो हि निर्बोजं	१.२२.४०c
कदम्बस्तेषु जम्बूष्व	१.४३.१६a	कपालित्वं च रुद्रस्य	२.४४.११४c	कर्दमं च वरीयांसं	१.१२.६c
कदाचित् तत्र लीलार्थं	१.२५.६a	कपालिने नमस्तुभ्यं	१.२४.७६c	कर्दमस्याश्रमं पुण्यं	१.४६.५६c
कदाचित् तस्य सुप्तस्य	१.६.१०a	कपालीनादयो विप्राः	१.११.५c	कर्मणां सिद्धिकामस्तु	२.२६.४०c
कदाचित् स्वगृहं प्राप्तो	१.१३.५७a	कपिलश्चासुरिश्चैव	१.५१.१६c	कर्मणा क्षीयते पापं	१.३.२२a
कदाच्चिदपि नाध्येयं	२.१४.७५c	कपिलां पाटलवर्णां	१.३४.४५a	कर्मणा प्राप्यते धर्मो	१.२.६०a
कदाचिदागतं प्रेतं	१.३१.१६a	कपिला कपिला कान्ता	१.११.१४६a	कर्मणा मनसा वाचा [शिवं]	१.११.३०१a
कदाचिद् रमते खदः	२.३१.२०c	कपिला च विशल्या च	२.३८.२८a	कर्मणा मनसा वाचा [समा०]	१.१४.८४c
कदाचिद् वसता तत्र	१.३३.२५a	कपिला ब्राह्मणाः प्रोक्ता [ः]	१.४७.१८a	कर्मणा मनसा वाचा [तद्]	१.२६.१६c
कदाचिद् वसतोऽरण्ये	१.२०.३२a	कपोतं टिट्ठभं चैव [ग्राम०]	२.१७.३२e	कर्मणा मनसा वाचा [सत्य०]	१.३४.४१e
कदाचिन्मुगयां यातो	१.२३.१४a	कपोतं टिट्ठभं चैव [शुक]	२.३३.१२a	कर्मणा मनसा वाचा [सर्व०]	२.११.१४a
कद्रुर्मुनिश्च धर्मज्ञा	१.१५.१५e	कपोतरोमा विपुलस्	१.२३.४८c	कर्मणा मनसा वाचा [सर्वा०]	२.११.१८a
कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन	२.१३.२२a	कमण्डलुको विद्वान्	२.२८.३०c	कर्मणामेतदप्याहुः	१.३.१८c
कनिष्ठामूलतः पश्चात्	२.१३.१७a	कम्बलाश्वतरश्चैव	१.४०.११c	कर्मणा सहिताज्ज्ञानात्	१.३.२३a
कन्दमूलफलाहारो	१.१६.४८c	कम्बलाश्वतरौ नागौ	१.३५.१८a	कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि	२.११.८२c
कन्यकां वै द्वितीयायां	२.२०.१८a	कराभ्यां सुशुभाभ्यां च [संस्पृश्य प्रणता]	१.१०.७३a	कर्मण्यस्य भवेद्दोषः	२.२.२१a
कन्यकानां प्रिया चास्य	२.३७.५३c	कराभ्यां सुशुभाभ्यां च [संस्पृश्य प्रणतं]	१.२८.५६c	कर्मभूमिरियं विप्रा [ः]	१.४५.२१e
कन्यकान् दूषयित्वा तु	२.३२.३२c	कराला पिङ्गलाकारा	१.११.१६१a	कर्मयोगं ब्राह्मणानां	२.१२.१c
कन्यां च पुण्डरीकाक्षां	१.१२.१२c	करिष्यत्यवताराणि	१.२८.३३a	कर्मसंन्यासिनः केचित्	१.२.८२c
कन्या कीर्तिमती चैव	१.१८.२६e	करीषिणी सुधावाणी	१.११.१६४c	कर्मसंन्यासिनस्त्वन्ये	१.२८.५c
कन्या चतुष्टयं चैव	१.१२.४c	करोति कालः सकलं	१.११.३९a	कर्माणीश्वरतुष्ट्वर्थ	१.३.२४c
कन्या जगृहिरे सर्वाः	१.२२.४६c	करोति कालो भगवान्	२.४.२६c	कर्माश्रमेषु सर्वेषु	२.२०.२४a
कन्यादूषी कुण्डगोलौ	२.२१.४१a	करोति ताण्डवं देवी	२.४४.११c	कलाकाष्ठाभिनिमेषाश्च	२.६.४०a
कन्यानां सुमहावीर्या	१.१३.७c			कलिकल्मषसंभूता	१.२६.७२a
कन्यारत्नं ददौ देवो	१.२३.५३c			कलिकल्मषहन्त्री च	१.११.१६५c

श्लोकार्धसूची

कलिङ्गदेशपञ्चाङ्गे	२.३८.६८	कामं संदधरे घोरं	१.२२.२६८	कालरात्रिर्महावेगा	१.११.१६०८
कलौ प्रमारको रोगः	१.२८.२८	कामक्रोधादयो दोषा [ः]	१.३१.१३८	कालशाकं महाशल्कं	२.२०.४४८
कलौ रुद्रो महादेवो	१.३८.३२८	कामतीर्थमिति ख्यातं	२.३६.४३८	कालसंख्याप्रकथनं	२.४४.७४८
कल्पकोटिशतं सायं	२.१६.३६८	कामतो मरणाच्छुद्धिः	२.३०.१७८	कालसंख्या समासेन	१.५.२८
कल्पाधिकारिणस्तत्र	१.४२.१८	कामदेवदिने तस्मिन्	२.३६.४३८	कालसूर्यप्रतीकाशा	१.१५.१३२८
कल्याणी कमला रामा	१.११.१५६८	कामधेनुवृद्धदग्धा	१.११.१२१८	कालाग्नि कालदहनं	१.२८.४६८
कव्यं पितृगणानां च	१.१०.५६८	कामवृत्त्या महायोगौ	१.१५.१०६८	कालाग्नि योगिनामीशं	२.३३.१२१८
कश्चिदभ्याजगामेदं	१.३.१४८	कामस्य हर्षः पुत्रोऽभूद्	१.८.२४८	कालाग्नि रुद्रो योगात्मा	१.४२.२६८
कश्चिदागच्छति महान्	१.१५.३८	कामान् स लभते दिव्यान्	२.३६.४२८	कालाग्नि रुद्रसंकाशा	१.१४.४५८
कश्चिदात्मा च का मुक्तिः	२.१.२६८	कामाल्लोभाद् भयान्मोहात्	२.१२.१६८	कालाग्नि रुद्रो भगवान्	१.१५.२२१८
कश्चिद् दारुवनं पुण्यं	२.३७.५२८	कामुकी ललिता भावा	१.११.१८२८	कालाग्निर्भस्मसात्कर्तुं	२.४४.२८
कश्यपो गोत्रकामस्तु	१.१८.१८	काम्यानि चैव श्रद्धानि	२.२०.७८	कालाञ्जनः शुक्रशैलो	१.४३.३६८
कश्यपो ह्यशना चैव	१.५१.२०८	कायक्लेशं तदुद्भूतं	२.१८.३८	कालात् प्रबुद्धो राजा	१.२२.६८
कष्टा पापीयसी वृत्तिः	२.२५.४८	कायावरोहणं नाम	२.४२.७८	कालात्मानं कालकालं	२.५.१३८
कस्त्वं कुतो वा किं चेह	१.२५.७२८	कायेन वाथ दैवेन	२.१३.१६८	कालानलसमप्रख्यं	१.२५.७५८
कस्त्वं विभ्राजसे कान्त्या	१.१५.१५०८	कारणं सर्वभावानां	२.२९.१६८	कालेन निधनं प्राप्ता	१.२६.३२८
कार्कं चैव तथा श्वानं	२.३३.८८	कारयित्वा स्वकर्माणि	२.१६.८२८	कालेन महता जातः	२.४०.११८
कार्ककुक्कुटसंस्पृष्टं	२.१७.२८८	कारवः शिल्पिनो वैद्या[ः]	२.२३.६६८	कालेन हन्यते विष्णुः	१.१५.६६८
कार्कयोनिं व्रजन्त्येते	२.२.३३८	कारुकर्म तथा जीवः	१.२.३८८	कालेनान्यानि तत्त्वानि	१.११.३३८
काङ्क्षन्ते योगिनो तित्यं	२.३७.६१८	कारुकस्य वृकः पुत्रस्	१.२०.५८	कालेनैव तु सृज्यन्ते	१.५.१६८
का च सा भगवत्पर्व	२.३४.६०८	कारुकान्नं विशेषेण	२.१७.१२८	काले प्राप्ते महाविष्णुं	१.१६.४१८
काञ्चनं तु द्विजो दद्यात्	२.३६.४१८	कार्तवीर्यमुतं ब्रष्टुं	१.२१.६५८	काले महेशाभिहते	२.३५.३५८
काञ्चनी द्विगुणा भूमिः	१.४८.११८	कार्तिकस्य तु मासस्य	२.३६.७२८	कालेऽष्टमे वा भुञ्जानो	२.३२.१६८
काञ्चनेन तु पात्रेण	२.२२.६२८	कार्तिके मासि देवेशं	२.४०.२५८	कालो भूत्वा जगदिदं	१.२६.२७८
काञ्चनेन विमानेन[किंकि ^०]	२.३६.६६८	कार्पासिकीटजीर्णानां	२.३३.७८	कालो भूत्वा न तमसा	१.१०.८२८
काञ्चनेन विमानेन [ब्रह्म]	२.४०.७८	कार्पासमुपवीतार्थं	२.१२.६८	कालो भूत्वा महादेवः	१.६.६०८
का त्वं देवि विशालाक्षि [विष्णु]	१.१.५५८	कार्यं जगदथाव्यक्तं	१.१.६३८	कावेरी नाम विपुला	२.३८.४०८
का त्वं देवि विशालाक्षि [शशाङ्क ^०]	१.११.६१८	कार्यमित्येव यत्कर्म	१.३.१६८	काश्चिदागत्य कृष्णस्य	१.२५.१४८
कानि तेषां प्रमाणानि	१.१.९७८	कालं कालकरं घोरं	२.३५.१५८	काश्चिद् गायन्ति विविधां	१.२५.१०८
कान्ता चित्राम्बरधरा	१.११.११२८	कालं जरितवान् देवो	२.३५.११८	काश्चिद् भूषणवर्याणि[स्वाङ्गाद्]	१.२५.१२८
कापालं नाकुलं वामं	१.१५.११३८	कालं नयन्ति तपसा	२.३७.६७८	काश्चिद् भूषणवर्याणि [समा ^०]	१.२५.१३८
कापालं पञ्चरात्रं च	१.११.२७३८	कालः किल स योगात्मा	२.३१.४५८	काश्चिद्विलासबहुला	१.२५.११८
कापालिकाः पाशुपताः	२.२१.३४८	कालः सृजति भूतानि [कालः संहरते]	१.११.३२८	काश्यपस्य महातीर्थं	२.३६.३२८
काशाली शाकला मूर्तिः	१.११.२०९८	कालः सृजति भूतानि [कालः संहरति]	२.३.१६८	काषायवासाः सततं	२.२८.१४८
कापिलं चैव सोमेशं	१.३३.६८	कालः स्थापयते विश्वं	१.११.३६८	काषायिणोऽथ निर्ग्रन्थास्	१.२८.१६८
कापिलं मानवं चैव	१.१.१६८	कालञ्जरं महातीर्थं	२.३५.११८	काष्ठां गतो दक्षिणतः	१.३६.३६८
कामं लोभं भयं निद्रां	२.१४.१७८	कालधर्मं गतः कालात्	१.१.४८८	काष्ठादिष्वेव मूर्खानां	२.११.६८८
कामं श्राद्धेऽर्चयेन्मित्रं	२.२१.२४८	कालमेव प्रतीक्षेत	२.२८.१३८	काष्ठा पञ्चदश ख्याता	१.५.४८
				काष्ठा सर्वान्तरस्था च	१.११.७६८

कूर्मपुराणस्य

काष्ठास्त्रिशत् कला त्रिशत्	१.५.४८
किं करिष्यामि योगेश	१.१.८३८
किं करिष्यामि शिष्योऽहं	१.१३.३५८
किं कारणमिदं कृत्स्नं	२.१.२६८
किं कारणमिदं ब्रह्मन्	२.३१.८८
किं कार्यं कारणं कस्त्वं	१.१.६१८
किं कृतं भवता पूर्वं	१.२२.३२८
किं कृतं भवतेदानीम्	१.९.३१८
किंचिदेव तु विप्राय	२.३२.५६८
किं तत् परतरं तत्त्वं	१.१.६१८
किं तत् परतरं ब्रह्म	२.१.२७८
किं तत्सेव्यमसेव्यं वा	२.३७.१२६८
किं तल्लिङ्गं सुरश्रेष्ठ	१.२५.६२८
किं तवापगतो मोहः	१.१४.८०८
किं त्वया भगवानेष	१.१४.१३८
किं न पश्यसि योगेशं	१.६.४२८; १.६.६३८
किं नरी सुरभी वन्द्या	१.११.१५०८
किं त्विच्छेयस्करतरं	१.१६.३३८
किन्तु कार्यविशेषेण	१.२१.४०८
किन्तु देवं महादेवं	२.४४.४०८
किन्तु मोहयति ब्रह्मन्	१.६.४८८
किन्तु लीलार्थमेवैतन्	१.६.३४८
किन्तु विघ्ना भविष्यन्ति	
[पापोपहतचेतसः]	१.२६.६७८
किन्तु विघ्ना भविष्यन्ति	
[पापोपहतचेतसाम्]	२.११.१०५८
किमकार्षीन् महाबुद्धिः	१.२६.१८
किमकार्षीन्महाबुद्धे	१.१४.२८
किमप्यचिन्त्यं गगनात्	२.१.४६८
किमप्यचिन्त्यं तव रूपमेतत्	२.५.३८८
किमर्थं पुण्डरीकाक्ष [तपः]	१.२४.८०८
किमर्थं पुण्डरीकाक्ष [मुनीन्द्रा]	२.१.३७८
किमर्थं मुह्यसे विद्वन्	१.३४.११८
किमर्थं सुमहावीर्याः	१.१५.२६८
किमर्थमागतो ब्रह्मन्	१.१६.६८
किमर्थमेतद्वदनं	२.३१.६३८
किमस्य जगतो मूलं	२.३७.१५२८
किमुत्पाता भवेत् कार्यं	१.१६.३०८

किमेतद् भगवद्रूपं	२.३४.५६८
किमेतेषां भवेज्ज्यायः	१.२६.११८
किमेतेषां भवेत् कार्यं	१.१५.१०७८
कियत्यः सृष्टयो लोके	१.१.६७८
कियन्तो देवदेवस्य	१.४६.३८
किरीटिनं गदाहस्तं	१.११.७०८
किरीटिनं गदिनं चित्रमालं	१.२४.५२८
किरीटिनं शार्ङ्गपाणिं	१.२५.३८
किरीटिने कुण्डलिने	२.३७.११६८
किल्बिषैः पूर्णदेहा ये	१.२६.४२८
कीटमूषकसर्पादिच	१.२८.२६८
कीटाः पिपीलिकाश्चैव	१.२६.३२८
कीर्त्तनान्मुच्यते पापाद्	१.३४.३०८
कीर्त्तयेदथ चैकस्मिन्	२.२२.६२८
कीर्त्तितः सर्ववेदेषु	२.२.४५८
कीर्त्तिता चानिरुद्धस्य	२.४४.१०३८
कीर्त्त्यन्ते चैव वर्षाणि	२.४४.१०६८
कुकुरं भजमानं च	१.२३.४७८
कुकुरस्य सुतो वृष्णिर्	१.२३.४८८
कुक्कुटाः शूकराः श्वानो	२.२२.३४८
कुटुम्बभक्तवसनाद्	२.२६.१०८
कुटुम्बभरणे यतः	१.२.७६८
कुणिश्च कुणिबाहुश्च	१.५१.२०८
कुणिस्तस्य सुतो धीमांस	१.२३.४२८
कुतः सर्वमिदं जातं	१.४.३८
कुतोऽप्यपरिमेयात्मा	१.६.५०८
कुबेरः सर्वयक्षाणां	२.७.१०८
कुबेरतुङ्गं पापघ्नं	२.३६.२९८
कुमारगुरवे तुभ्यं	१.२४.७३८
कुमारतुल्योऽप्रतिमो	२.४१.२४८
कुमारस्य तु कौमारं	१.३८.१७८
कुमारो ह्यतलस्यासीत्	१.१५.१४८
कुमुदश्चोन्नतश्चैव	१.४७.१४८
कुम्भकर्णं शूर्पणखां	१.१८.१२८
कुम्भीनसीं तथा कन्यां	१.१८.१३८
कुम्भीपाकं वैतरणीं	२.२४.८८
कुररं च चकोरं च	२.१७.३१८
कुरुक्षेत्रं रुद्रकोटिर्	१.२६.४६८
कुरुक्षेत्रे च कुब्जाश्रे	२.२०.३३८

कुरुष्व तं नमस्तुभ्यं	१.३१.२६८
कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो	२.२२.४४८
कुर्याच्चत्वारि पात्राणि	२.२३.८५८
कुर्यात् कृच्छ्रातिकृच्छ्रं तु	२.२६.३४८
कुर्यात् पञ्च महायज्ञान्	२.१८.१०१८
कुर्यादतन्द्रितः शौचं	२.१३.४३८
कुर्यादध्ययनं नित्यं	२.१४.४३८
कुर्यादनशनं वाथ	२.३०.१८८
कुर्यादनशनं विप्रः	२.३२.२२८
कुर्यादहरहः स्नात्वा	२.२८.२७८
कुर्यादहरहर्नित्यं	२.१५.२५८
कुर्याद् गृहाणि कर्माणि	२.१५.१५८
कुर्याद् विमर्दनं धीमान्	२.१६.६२८
कुर्वतो मत्प्रसादार्थं	२.११.८४८
कुर्वन्ति चावताराणि [ब्रह्माणानां कुलेषु]	१.२८.२७८
कुर्वन्ति चावताराणि [ब्रह्माणानां हिताय]	१.५१.२८८
कुर्वन्त्यवेददृष्टानि	१.२८.१०८
कुर्वाणः पतते जन्तुः	२.१६.१७८
कुर्वीत प्रणतिं भूमौ	२.१८.३४८
कुर्वीत वन्दनं भूम्यां	२.१४.३२८
कुर्वीतात्महितं नित्यं	२.१५.१७८
कुलान्यकुलतां यान्ति [हीनानि]	२.१६.१६८
कुलान्यकुलतां यान्ति [ब्राह्मणं]	२.१६.२०८
कुलान्युभयतः सप्त [समुं]	२.३४.१५८
कुलान्युभयतः सप्त [पुनां]	२.३६.३१८
कुलालचक्रपर्यन्तो	१.३६.३६८
कुलालचित्रकर्मान्नं	२.१७.६८
कुलीनाः श्रुतवन्तश्च	२.२१.१२८
कुविवाहैः क्रियालोपैः	२.१६.२०८
कुशः क्रौञ्चश्च शाकश्च	१.४३.२८
कुशतीर्थं ततो गच्छेत्	२.३९.३२८
कुशद्वीपस्य विस्ताराद्	१.४७.२६८
कुशपुञ्जे समासीनः	२.१८.१०४८
कुशलः प्रथमस्तेषां	१.३८.१६८
कुशिकश्चैव गर्गश्च	१.५१.२६८
कुशीलचर्याः पाण्डुरैर्	१.२८.११८
कुशीलवः कुम्भकारः	२.१७.१७८
कुशीलधान्यको वा स्यात्	२.२५.१३८

श्लोकाधिसूची

कुशेशयमयीं मालां	२.३७.८८
कुशेशयो हरिश्चाय	१.४७.२०८
कुसीदकृषिवाणिज्यं	२.२५.२८
कुसुमायुधरूपेण	२.३६.५४८
कुसुमोत्तरोथ मोदाकिः	१.३८.१६८
कुसुम्भपिण्डमूलं वै	२.२०.४७८
कूटस्थं जगतामेकं	१.१५.२१८
कूटस्थमव्यक्तवपुस्तवैव	१.११.२४०८
कूटस्थश्चिन्मयो ह्यात्मा	२.४४.२३८
कूटस्थो निर्गुणो व्यापी	२.२.७७८
कूटस्थो ह्यक्षरो व्यापी	१.१५.१५७८
कूटाङ्गारनिभाश्चान्ये	२.४३.३८८
कूर्मरूपधरं दृष्ट्वा	१.१.२९८
कूर्मरूपधरं देवं	२.४३.१८
कूष्माण्डालाबुवातकान्	२.२०.४६८
कूष्माण्डो धनरत्नादद्या	१.११.१५२८
कुच्छं चान्द्रायणं कुर्यात्	२.३३.४८८
कुच्छं द्वादशरात्रं तु	२.३२.५१८
कुच्छं वाक् चरेद्विप्रश्	२.३२.१५८
कुच्छातिकुच्छौ कुर्वीत	२.३३.८५८
कुच्छातिकुच्छौ वा कुर्यात्	२.३२.४५८
कृतं च लवणं सर्वं	२.१४.१६८
कृतं त्रेता द्वापरं च [कलिश्चेति]	१.२७.१८
कृतं त्रेता द्वापरं च [सर्वं]	१.२७.११८
कृतं त्रेता द्वापरं च [कलिश्चान्यत्र]	१.४५.४३८
कृतं मया तत् सकलं	१.१०.७४८
कृतघ्नः पिशुनः क्रूरो	२.२१.४५८
कृतघ्नो ब्राह्मणगृहे	२.३३.८२८
कृतज्ञश्च तथाऽद्रोही	२.१४.४०८
कृतञ्जयः सप्तदशे	१.५०.६८
कृतवर्माश्च तत्पुत्रो	१.२३.६८८
कृतवीर्यः कृताग्निश्च	१.२१.१७८
कृताञ्जलिं दक्षिणतः सुरेशं	१.२४.५७८
कृताञ्जली रामपत्नी	२.३३.११६८
कृतानि सर्वकार्याणि	१.२६.७८
कृतान्तस्यैव भवता	२.३५.३६८
कृतान्तमुदकुम्भं च	२.२६.२३८
कृतार्थं मेनिरे सन्तः	२.५.१८८

कृतार्थं स्वयमात्मानं	२.१.४३८
कृतस्त्रा बलिनः शूराः	१.२१.१९८
कृते तु मिथुनोत्पत्तिर्	१.२७.२१८
कृते युगे तु तीर्थानि	१.३५.३६८
कृतोपनयनो वेदान् [अध्यैष्ट]	१.१६.४४८
कृतोपनयनो वेदान् [अधीत्य]	१.२३.५७८
कृतोपनयनो वेदान् [अधीयीत]	२.१२.४८
कृतौजाश्च चतुर्थोऽभूत्	१.२१.१७८
कृत्तिवासं न मुञ्चन्ति	१.३०.२१८
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं [मध्यैष्ट]	१.३०.१२८
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं [दृष्टुं]	१.३०.१४८
कृत्तिवासेश्वरं लिङ्गं [नित्यं]	१.३०.२०८
कृत्वा गिरिसुतां गौरौ	२.३७.१०३८
कृत्वा चैवोत्तरविधिं	१.२७.३८
कृत्वा तु मिथ्याध्ययनं	२.३३.८२८
कृत्वा तु वारुणीमिष्टिं	१.१६.२३८
कृत्वा तु शपथं विप्रो	२.३३.७६८
कृत्वा तु सुमहद् युद्धं	१.१५.८७८
कृत्वा तेन महद् युद्धं	१.१६.१३८
कृत्वा तैश्चापि संसर्गं	२.३२.२१८
कृत्वात्मयोगं विप्रेन्द्राः	१.२५.५०८
कृत्वाथ निर्भयः शान्तः	२.११.५४८
कृत्वाऽथ पार्श्वे भगवन्तमीशो	१.१५.१७०८
कृत्वाथ रावणवधं	२.३३.१२९८
कृत्वाऽथ वानरशतैर्	१.२०.४५८
कृत्वा दानादिकं सर्वं	२.२३.६१८
कृत्वा द्वन्द्वप्रतीधातान्	१.२७.३८८
कृत्वा पिण्डप्रदानं तु	२.३४.७८
कृत्वाभिषेकं तु नरः	१.३५.२०८
कृत्वा मनुष्ययज्ञं वै	२.१८.१०३८
कृत्वा मुत्रं पुरीषं वा	२.१३.३३८
कृत्वा यज्ञस्य मयनं	२.३४.३४८
कृत्वा लोकमवाप्नोति	२.३४.१७८
कृत्वा विवादं हरेण	१.१३.५४८
कृत्वा विश्वगुरुं विष्णुं	२.३७.५८
कृत्वा वै नैष्ठिकीं दीक्षां	१.२६.४४८
कृत्वा शौचं ततः स्नायाद्	२.३३.६६८
कृत्वा सद्यः पतेज्ज्ञानात्	२.३०.१०८
कृत्वा सम्यक् प्रकुर्वीत	२.३३.६०८
कृत्वा हृत्पद्मकिञ्जल्के	१.१६.१६८

कृत्वा हृत्पद्मनिलये	२.२६.११८
कृत्वैतदद्भुतं कर्म	१.१६.६५८
कृशाश्वश्च रणाश्वश्च	१.१६.२२८
कृशाश्वस्य तु देवर्षेर्	१.१७.१६८
कृशाश्वस्य तु विप्रेन्द्राः	१.१८.१८८
कृषीवलो न दोषेण	२.२५.६८
कृषेरभावाद्वाणिज्यं	२.२५.३८
कृष्णद्वैपायनः साक्षाद्	१.२८.६५८
कृष्णद्वैपायनस्योक्ताः	२.४४.१०५८
कृष्णद्वैपायनो व्यासो	१.४६.४८८
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां [स्नात्वा]	१.३७.५८
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां [वैशाखे]	२.३६.६८८
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां [माघ]	२.३९.७६८
कृष्ण विष्णो हृषीकेश	१.१.६८८
कृष्णस्य गमने बुद्धिर्	२.४४.१०४८
कृष्णाजिनधरं देवं	१.२५.७०८
कृष्णाजिनी सोत्तरीयः	२.२६.३२८
कृष्णाजिने तिलान् कृत्वा	२.२६.२२८
कृष्णाजिनोपवीताङ्गः	१.१६.४६८
कृष्णाष्टम्यां महादेवं	२.३३.६७८
कृष्णाष्टम्यां विशेषेण	२.२६.३०८
कृष्णेन मार्गमाणस्तं	१.२५.१६८
कृष्णो वा यत्र चरति	२.१६.२५८
केचिज्जपन्ति तप्यन्ति	१.४७.४३८
केचित्पर्वतसंकाशाः	२.४३.३८८
केचिदभ्रावकाशास्तु	२.३७.६५८
केचिद्यां प्रशंसन्ति	१.२६.१०८
केचिद्ध्यानं प्रशंसन्ति	१.२६.८८
केचिद् ध्यानपरा नित्यं	१.४७.४३८
केचिद्रासभवनस्तु	२.४३.३६८
केचिन्नीलोत्पलश्यामाः	२.४३.३५८
केतुमाले नराः कालाः	१.४५.१८
के ते वर्णाश्रमाचाराः	१.१.६६८
केदारं भद्रकर्णं च	१.२६.४५८
केदारतीर्थमुग्राख्यं	१.३३.१५८
केदारमिति विख्यातं	२.३६.५८
केदारे फल्गुतीर्थे च	२.२०.३४८
केन वा देवमार्गेण	२.३७.१२६८
केनापि हेतुना ज्ञात्वा	१.१५.१०३८
केनोपायेन पश्यामी	२.४१.५८

कूर्मपुराणस्य

केवलं ब्रह्मविज्ञानं	२.२.३६८	क्रतुस्थलाप्सरोवर्याः	१.४०.१४a	क्षमा दमो दया दानं	१.२.६३a
केशकीटावपन्नं च	२.१७.२६a	क्रथस्याप्यभवत् कुन्ती	१.२३.११a	क्षमा दया च विज्ञानं	२.१५.२७a
केशानां चात्मनः स्पर्शं	२.१३.७८	क्रमेण तान् प्रवक्ष्यामि	१.५१.१२८	क्षमा दया च सन्तोषो	२.२८.२६८
कैकसी जनयत् पुत्रं	१.१८.११८	क्रमेणैवाश्रमाः प्रोक्ताः	१.३.२८	क्षम्यतां यत्कृतं मोहात्	२.३७.११७८
कैलासगमनं चाथ	२.४४.६७a	क्रव्यादां पक्षिणां चैव	२.३३.३३a	क्षयं नीतास्त्वशेषेण	१.१८.२२८
कैलासाच्चाभिनिष्क्रम्य	२.३६.६८८	क्रव्यादास्तु मृगान् हत्वा	२.३२.५५a	क्षयवृद्धिविनिर्मुक्तम्	१.२५.७५८
कैशिकस्य सुतश्चेदिश्व	१.२३.९a	क्रव्यादानां च मांसानि	२.३३.६a	क्षरन्ति सर्वदानानि	२.४०.४a
कैषा देवी विशालाक्षी	१.१.३३८	क्रियते विदुषा कर्म	१.३.१६८	क्षान्नवृत्तिं परां प्राहुर्	२.२५.५a
कैषा भगवती देवी	१.११.१७a	क्रियावुष्टं भावदुष्टं	२.१७.२५८	क्षालिनी सन्मयी व्याप्ता	१.११.१३८८
कोकिलं चैव मत्स्यांश्च	२.३३.१४a	क्रियायाश्चाभवत् पुत्रो	१.८.२१८	क्षितौ तारयते मर्त्यान्	१.३५.३०a
कोटितीर्थं ततो गच्छेत्	२.३६.३३a	क्रियाहीनस्य मूर्खस्य	२.२३.६a	क्षितमेतन्मया चक्रं	२.४१.७८
कोटितीर्थं समाश्रित्य	१.३५.२८a	कीडते देवलोकं तु	२.३८.१७८	क्षिप्त्वा चार्घं यथा पूर्वं	२.२२.४३a
कोटित्रयेऽथ संपूर्णं	२.४१.३४a	कीडते नाकलोकस्थो	२.४०.२३८	क्षिप्रं पश्येम तं देवं	१.३२.१६८
कोटिब्रह्मर्षयो दान्ताः	२.३५.२८	कीडते विविधैर्भूतैर्	१.२४.३६८	क्षीणायितं सुरैः सोमं	१.४१.३१a
कोटिरूपोऽभवद्बुधो	२.३५.४८	कीडन्ति मुदिता नित्यं	१.४६.४४८	क्षीरवृक्षसमुद्भूतं	२.१८.१६८
कोटिवर्षसहस्राणि	१.३५.२८८	कीत्वा लब्ध्वा स्वयं वाथ	२.२०.४५a	क्षीराण्वं समाश्रित्य	१.४८.१८
कोटिसूर्यप्रतीकाशं [तजो°]	१.११.६७a	क्रोधं लोभविनिर्मुक्ताः]	१.४७.४१८	क्षीरोदकन्यया नित्यं	१.४७.६४८
कोटिसूर्यप्रतीकाशं [भ्राज°]	१.२५.६६८	क्रोधाविष्टस्य नेत्राभ्यां	१.७.२४८;	क्षीरोदस्योत्तरं कुलं	१.१५.२३८
कोटिसूर्यप्रतीकाशं [जटा°]	२.३१.३३८	क्रोधेन चैव यद् दत्तं	१.१०.२०a	क्षीरोदेक्षुरसोदश्च	१.४३.४a
कोटिसूर्यप्रतीकाशा [मोहिनी]	१.१.३६८	क्रोधेन महताविष्टौ	२.२२.५९a	क्षुद्रनद्यस्त्वसंख्याताः	१.४७.८a
कोटिसूर्यप्रतीकाशा [ज्वाला°]	२.३७.१५४a	क्रोष्टोरेकोऽभवत् पुत्रो	१.१०.३a	क्षुधार्तैर्नान्यथा विप्राः]	२.१६.१०८
कोटिसूर्यप्रतीकाशैः	२.३१.७५a	क्रौञ्चद्वीपस्ततो विप्राः]	१.२३.१a	क्षुवन्तीं जृम्भमाणां वा	२.१६.४६८
कोद्रवान् कोविदारांश्च	२.२०.४८a	क्रौञ्चद्वीपस्य विस्ताराद्	१.४७.२६८	क्षेत्रज्ञः प्रकृतिः कालो	२.४३.५८a
कोऽन्वयं भाति वपुषा	१.१५.१५०८	क्रौञ्चद्वीपस्य विस्ताराद्	१.४७.३२a	क्षेत्रज्ञशक्तिरव्यक्त-	१.११.९१८
कोऽपि स्यात्सर्वभावानां	२.३७.१५२८	क्रौञ्चद्वीपेश्वरस्यापि	१.३८.१९a	क्षेमः शान्तिसुतश्चापि	१.८.२३a
को भवानिति देवेभ्यं	२.३७.२४८	क्रौञ्चो वामनकश्चैव	१.४७.२७a	क्षोभयामास योगेन	१.४.१३८
को भवान् कुत आयातः[सह°]	१.३२.१०a	क्लीबसंन्यासिनोश्चान्नं	२.१७.१०८	क्षोभयामि च सर्गादौ	२.६.८८
को भवान् कुत आयातः[किमा°]	२.३७.३६८	क्लेशाख्यानचलान् प्राहुः	२.७.२६८	क्षोभिका बन्धिका भेदा	१.११.१४३a
कोऽयं नारायणो देवः	१.२१.७०a	क्वचिच्च हसते रौद्रं	२.३७.१०१a	ख	
को वा तरति तां मायां	१.१.४१e	क्वचिन्नृत्यति शृङ्गारी	२.३७.१०१८	खं समावृत्य तिष्ठन्ति	२.४३.१८८
को हि बाधितुमन्विच्छेद्	१.६.३४८	क्षणाददृश्यत महान्	२.३१.२६८	खगध्वजा खगारूढा	१.११.१६३८
को ह्यन्यस्तत्त्वतो रुद्रं	१.२८.६५८	क्षणादन्तर्दधे रुद्रस्	१.१६.७१८	खसा वै यक्षरक्षांसि	१.१७.१३a
कौजे सर्वत्र विजयं	२.२०.१६८	क्षणादपश्यत् पुरुषं	१.१९.६१८	खादनाश्चाप्यशीलाश्च	१.७.१२८
कौपीनवसनाः केचिद्	१.३२.८a	क्षणादेकत्वमापन्नं	१.१५.२२६८	ख्यातिः प्रज्ञा चित्तिः संवित्	१.११.१२६a
कौर्म पुराणमखिलं	२.४४.६८८	क्षणेन जगतो योनिं	२.५.१७a	ख्यातिः सत्यथ संभूतिः	१.८.१७a
कौर्म मात्स्यं गारुडं च	१.१.१५a	क्षत्रविद् शुद्रदायादाः]	२.२३.३६a	ख्यातिश्च पुण्डरीका च	१.४७.२८८
कौशिकी कर्षणी रात्रिस्	१.११.११६८	क्षत्रिये तप्तकृच्छ्रं स्याद्	२.३३.३४८	ख्यात्याद्या जगुः कन्या	१.८.१६८
कौशिकी लोहिता चैव	१.४५.२८८	क्षमस्व देवि शैलजे	१.१५.२१७a	ख्यापयन् स महादोषं	२.३७.४८
क्रतुः प्रथमजानाभिर	१.११.८१८	क्षमा तु सुषुप्ते पुत्रान्	१.१२.६a	ख्यायते तस्य नामानुर	१.२३.४६८

श्लोकार्धसूची

ग	गतीनां मुक्तिरेवाहं	२.७.१६०	गन्धवर्णरसैर्हीनं	१.४.७२
गङ्गा च यमुना चैव	गते तु द्वादशे वर्षे	१.१५.६५२	गन्धादिभिः समभ्यर्च्य	२.२६.२०८
गङ्गातीर्थं तु देवेशं	गते नारायणे कृष्णे	१.२७.२२	गमनं चैव कृष्णस्य	२.४४.१०५२
गङ्गाद्वारे प्रभासे च	गते नारायणे दैत्यः	१.१५.७२२	गमिष्यामि पुरीं रम्यां	१.२२.६८
गङ्गाद्वारे प्रयागे च	गते परार्द्धद्वितये	२.४४.२२	गमिष्ये तत् परं स्थानं	१.२६.७२
गङ्गा भगवती नित्यं	गते बहुतिथे काले	१.२५.१८२	गयां प्राप्यानुबन्धेण	२.२०.३१२
गङ्गामेव निषेवेत	गते महेश्वरे देवे	१.१०.१२	गयां यास्यति यः कश्चित्	२.३४.११८
गङ्गायमुनमासाद्य	गते मुररिपौ नैव	१.२५.३४२	गयां यास्यति वंश्यो यः	२.३४.१२८
गङ्गायमुनयोर्मध्ये [यस्तु ग्रामं]	गत्वा कण्वाश्रमं पुण्यं	१.२२.१८८	गयातीर्थं परं गुह्यं	२.३४.७२
	गत्वा कण्वाश्रमं भीत्या	१.२२.३६२	गयातीर्थं महातीर्थं	१.३३.५२
गङ्गायमुनयोर्मध्ये [यस्तु कन्या]	गत्वा चान्द्रायणं कुर्यात्	२.३२.३६६	गयाभिगमनं कर्तुं	२.३४.१०२
गङ्गायमुनयोर्मध्ये [पृथिव्या]	गत्वा दुहितरं विप्रः	२.३२.२४२	गर्भं च्युतावहोरात्रं	२.२३.२१२
गङ्गायमुनयोर्मध्ये [कार्पाणि]	गत्वा पतिव्रतां पत्नीं	१.२२.१३८	गर्भाष्टमेऽष्टमे बान्धे	२.१२.४८
गङ्गायामक्षयं श्राद्धं	गत्वा प्राणान्परित्यज्य	२.४२.११८	गर्भोदकं समुद्राश्च	१.४.४०८
गङ्गावतरते तत्र	गत्वाभ्यर्च्य महादेवं	२.३५.३८८	गवां वासप्रदानेन	२.२६.४६२
गङ्गासलिलधाराय	गत्वा महान्तं प्रकृति प्रधानं	१.१६.५७२	गवां शतसहस्रस्य	१.३६.२२
गङ्गा हिमवतो जज्ञे	गत्वाऽरण्यं नियमवान्	२.२७.३८	गवां हि रजसा प्रोक्तं	२.१८.१४२
गङ्गे श्वरसमीपे तु	गत्वा रामेश्वरं पुण्यं	२.३०.२३२	गवि यैथुनमासेष्व	२.३२.३४८
गच्छ गच्छ स्वर्गं स्थानं	गत्वा रुद्रपुरं रम्यं	२.३६.६६८	गाणपत्येन बाणं तं	१.१७.७८
गच्छध्वं देवताः सर्वाः	गत्वा वनं वा विधिवत्	२.१४.८६२	गान्धर्वं शुद्रजातीनां	१.२.६७८
गच्छध्वं विज्वराः सर्वे	गत्वा विज्ञापयामास	१.१५.४८६	गान्धर्वलोहकारान्नं	२.१७.५८
गच्छध्वमेनं शरणं	गत्वा विज्ञापयामासुर्	१.१५.७५८	गान्धर्वी गरुडी चान्द्री	१.११.२०१८
गच्छन्ति तां धर्मरताः	गत्वा शक्रस्य भवनं	२.३६.६२८	गायत्रं च ऋचं चैव	१.७.५४२
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं	गत्वा संक्षालयेत्पापं	२.४२.१६८	गायत्रीं चैव वेदांश्च	२.१५.५०२
गच्छ वाराणसीं दिव्यां	गत्वा सर्वे सुसंरब्धाः	१.२१.३८८	गायत्रीं वै जपेन्नित्यं	१.१४.४६८
गच्छेत्साह महाराज	गत्वा हिरण्यनयनं	१.१५.७७२	गायत्री च बृहत्सुष्णिक्	१.३६.३३२
गजरूपा शिला तत्र	गन्धमादनकैलासौ	१.४४.३७२	गायत्रीमण्यधीयीत	२.१४.४८८
गजशैले तु दुर्गायाः	गन्धमादनवर्षं तु	१.३८.३२६	गायत्री वेदजननी	२.१४.५६२
गणानामग्रतो देवः	गन्धमाल्यं रसं कन्यां	२.१४.१६२	गायत्र्यष्टसहस्रं च	२.३३.७८८
गणान्नं गणिकान्नं च	गन्धर्वकन्यका दिव्यास्	१.२५.६२	गायत्र्यष्टसहस्रं तु	२.३३.७७८
गणाम्बिका गिरेः पुत्री	गन्धर्वकिन्नराकीर्णं	१.४६.३६२	गायत्र्यष्टसहस्रस्य	२.३३.५३८
गणाश्चाप्सरसां नागास्	गन्धर्वतीर्थं परमं	१.३३.१३८	गायन्ति चैव नृत्यन्ति	१.४५.१८२
गणेश्वरः स्वयं भूत्वा	गन्धर्वाश्च पिशाचांश्च	२.४३.३१२	गायन्ति नृत्यन्ति विलासबाह्या	२.३७.१६२
गणेश्वरस्य विपुलं	गन्धर्वा गरुडा ऋक्षाः	२.६.३६२	गायन्ति पितरो गाथां	२.२०.२६८
गणेश्वराङ्गनाजुष्टं	गन्धर्वाणां तथा सोमो	१.२१.४२८	गायन्ति पितरो गाथाः	२.३४.११२
गणेश्वरानर्कसहस्रकल्पान्	गन्धर्वाणां पुरशतं	१.४६.४३८	गायन्ति लौकिकैर्गानैर्	१.२८.२४८
गणेश्वरा महादेवं	गन्धर्वाप्सरसश्चैनं	१.४०.१८८	गायन्ति विविधं गीतं	२.३१.७८२
गणेश्वराश्च संक्रुद्धाः	गन्धर्वाप्सरसां मुख्याः	१.२५.७२	गायन्ति विविधैर्गानैर्	१.४०.१३६
गतः स एष सर्वत्र	गन्धर्वैः किन्नरैर्यक्षैर्	१.४८.७६	गायन्ति सिद्धाः किल गीतकानि	१.३०.२६२
गतिमन्वेषमाणानां	गन्धर्वैरप्सरामिश्च	१.४०.१८		

कूर्मपुराणस्य

गास्तथा जनयामास	१.१७.१२a	गुल्मवल्लीलतानां तु	२.३२.५७c	गोदोहमात्रं तिष्ठेत	२.२६.६a
गिरिन्द्रवचनं श्रुत्वा	१.११.६२a	गुहाम्बिका गुणोत्पत्तिर्	१.११.१२८c	गोधा कूर्मः शशः श्वावित्	२.१७.३५a
गीतवादित्रनिरतो	२.२१.४०a	गुह्यका राक्षसा सिद्धाः]	२.१८.८०a	गोधूमैश्च तिलैर्मुद्गैर्	२.२०.३७e
गीतवादित्रनिर्घोषैः	१.३४.३४a	गुह्यविद्यात्मविद्या च	१.११.१०८a	गोपतिदेवदेवेन	१.३०.२३c
गीताश्च विविधा गुह्याः]	२.४४.११३c	गुह्यशक्तिगुणातीता	१.११.१४४a	गोपतिं प्राह विप्रेन्द्रान्	१.१५.१०८c
गीयते परमा मुक्तिः	२.३१.४७c	गुह्याद् गुह्यतमं ज्ञानं	२.२६.२०a	गोपनीयं विशेषेण	२.६.२०c
गीयते मुनिभिः साक्षी	२.४४.२३c	गुह्याद् गुह्यतमं तीर्थं	२.४२.१२a	गोपयन्तीह भूतानि	१.४०.२२c
गीयते सर्वशक्त्यात्मा	२.४४.३५c	गुह्याद् गुह्यतमं साक्षात्	२.२.३a	गोभिश्च दैवतैर्विप्रैः	२.१६.१६a
गुणवान् रूपसंपन्नो	१.३६.१३a	गुह्याद् गुह्यतमं सूक्ष्मं	२.३७.१४१c	गोमती धूतपापा च	१.४५.२८a
गुणवान् वित्तसंपन्नो	१.३४.४१c	गूढमप्राज्ञविद्विष्टं	१.२६.१४c	गोमयस्य प्रमाणं तत्	२.१८.६०c
गुणसाम्यं तदव्यक्तं	२.४४.२२a	गूज्जनं किंशुकं चैव	२.१७.२१a	गोमयेनोदकैर्भूमिं	२.२२.१a
गुणसाम्ये तदा तस्मिन्	१.४.१०a	गृणन्ति सततं वेदाः [:]	२.४.६a	गोमयेनोपलिप्योर्वी	२.२२.४९c
गुणाढ्या योगजा योग्या	१.११.१०५a	गृहं तु लभतेऽसौ वै	२.३८.१८c	गोमूत्रमग्निवर्णां वा	२.३२.२a
गुणात्मकत्वात् त्रैकाल्ये	१.४.५६c	गृहदोऽग्रचाणि वेश्मानि	२.२६.४५c	गोमूत्रयावकाहारः[सप्त°]	२.३३.२४c
गुणानां बुद्धिबैषम्यात्	२.७.२७c	गृहमेधिषु चान्येषु	२.२७.३४c	गोमूत्रयावकाहारः[पीत°]	२.३३.३५e
गुणैरशेषैः पृथ्वी	२.४४.१४c	गृहस्थं च वनस्थं च	१.२.३६c	गोमूत्रयावकाहारः[प्रजा°]	२.३३.४५c
गुप्तये सर्ववेदानां	१.२.२५c	गृहस्थस्तु समाख्यातो	२.१५.२६c	गोमूत्रयावकाहारो	२.३३.१४c;
गुरवे तु वरं दत्त्वा	२.१५.२a	गृहस्थस्य परो धर्मो	१.२.४७c		२.३३.२२c
गुरुं चैवाथ मां योगी	२.११.५२c	गृहस्थस्य समासेन	१.२.४०c	गोमेदः प्रथमस्तेषां	१.४७.३a
गुरुं चैवाप्युपासीत	२.१८.५३a	गृहस्थानां च सर्वे स्युर्	१.२१.४५a	गोवज्यं द्विजश्रेष्ठ	१.१५.१०१a
गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठेत्	२.१२.२६a	गृहस्थायां न दानेन	२.२६.१८a	गोवर्धनगिरिं प्राप्य	१.१३.१७c
गुरुदारेषु कुर्वीत	२.१४.३३c	गृहस्थो मुच्यते बन्धात्	२.१५.२६c	गोऽश्वोऽन्यान् प्रासाद—	२.१४.१४a
गुरुदेवानिपूजासु	२.२१.८c	गृहाण भगवन् भिक्षां	२.३१.६०a	गोष्ठे तां बन्धयामास	१.१५.६६c
गुरुपत्नी तु युवती	२.१४.३२a	गृहाण भिक्षां मत्तस्त्वम्	१.३३.२८c	गोसहस्रं सपादञ्च	२.३२.४५c
गुरुपत्न्या न कार्याणि	२.१४.३१c	गृहाण विमलामेनां	२.३३.१४०a	गोसहस्रफलं प्राप्य[विष्णु°]	२.३६.१४c
गुरुपुत्रेषु दारेषु	२.१४.२७c	गृहादाहृत्य चारुनीयात्	२.२७.५c	गोसहस्रफलं प्राप्य [रुद्र°]	२.३६.३०c
गुरुग्निरिद्विजातीनां	२.१२.४८a	गृहीतव्यानि पुष्पाणि	२.१६.८a	गोसहस्राहपादञ्च	२.३२.४६c
गुरुवत् प्रतिपूज्यास्तु	२.१४.३०a	गृहीत्वा भीषणाः सर्वे	१.१४.५६c	गौतमाय ददौ पूर्वं	२.४४.१४१c
गुरुच्छिष्टं भेषजार्थं	२.१४.२१a	गृहीत्वा मायया वेषं	२.३३.११४a	गौतमोऽत्रिः सुकेशश्च	२.३७.१२४a
गुरुणामपि सर्वेषां	२.१२.३१a	गृहीत्वा मुसलं राजा	२.३२.५a	गौतमोऽत्रिरगस्त्यश्च	१.२१.७५c
गुरुन् भृत्याश्चोच्चिहीषुः	२.२६.७५a	गृहे मृतासु दत्तासु	२.२३.३३c	गौरी कुमुदती चैव	१.४७.२८a
गुरोः कुले न भिक्षेत	२.१२.५७a	गृहे वा सुशुभे रम्ये	२.११.५१a	गौर्गोव्यप्रिया गौणी	१.११.१७५c
गुरोरपि न भोक्तव्यं	२.१७.१४e	गृह्णाति पूजां शिरसा	१.४४.९c	अथितैः स्वैर्वचोभिस्तु	१.४०.१८a
गुरोरप्यवलितस्य	२.१४.२४a	गोर्कर्णश्चाभवत्तस्माद्	१.५१.८a	अहकाले च नाश्नीयात्	२.१६.१५c
गुरोरभ्यधिकं विप्राः	१.२३.५१c	गोगोमायुकपीनां	२.३३.६c	अहणादिषु कालेषु	२.३३.१०६c
गुरोराक्रोशमनृतं	२.३३.८६a	गोचर्ममात्रं विप्रेन्द्राः [:]	१.३०.११c	अहरो समुपस्पृश्य	२.३४.२५c
गुरोर्गुरौ सन्निहिते	२.१४.२५a	गोचर्ममात्रमपि वा	२.२६.१४a	अहर्क्षेतां रात्रिष्वपि	१.४१.४२a
गुरोर्भार्यां समारुह्य	२.३२.१२a	गोत्रभिदभ्रष्टशौचश्च	२.२१.४२c	ग्रामणी यक्षभूतानि	१.४०.१६a
गुरोर्यत्र परीवादो	२.१४.६a	गोदावरी नदी पुण्या	२.३६.१५a	ग्रामण्यो देवदेवस्य	१.४०.७c
गुरोस्तु चक्षुर्विषये	२.१४.४c	गोदावरी भीमरथी	१.४५.३५a	ग्रामादाहृत्य वाश्नीयात्	२.२७.३५a
गुर्वथ वा हतः शुद्धयेत्	२.३२.१४a	गोदोहमात्रं कालं वै	२.१८.११५a	ग्रामान्ते वृक्षमुले वा	२.२८.१५a

श्लोकार्धसूची

ग्रामे वा यदि वारण्ये	२.३८.७८	चतुर्थं शिवधर्मख्यं	१.१.१८a	चत्वरं वा श्मशानं वा	२.१३.३a
ग्राह्यामास वदनं	२.३१.६७८	चतुर्थकालिको वा स्यात्	२.२७.२४८	चत्वारस्ते महात्मानो	१.५१.४८
ग्रीष्मे पंचतपाश्च स्याद्	२.२७.२८a	चतुर्थमायुषो भागं	२.२८.१८	चत्वारिंशत्सहस्राणि	१.३६.३०a
घ		चतुर्थी वासुदेवस्य	१.४६.४२a	चत्वारि भारते वर्षे	१.४५.४३a
घटोत्कचं तीर्थवरं	१.३३.८८	चतुर्थे तस्य संपर्शं	२.२३.८८	चत्वारि यतिपात्राणि	२.२६.६८
घण्टाकर्णो मेघनादस्	१.१५.१२६a	चतुर्थे पञ्चमे वारि	२.२३.४८	चत्वारो ह्याश्रमाः प्रोक्ता [ः]	१.२.७२८
घण्टाभरणसंयुक्तां	२.३६.८६८	चतुर्थे वान्धवैः सर्वैर्	२.२३.८१८	चत्वार्याहुः सहस्राणि	१.५.८a
घृतकुम्भं वाराहं च	२.३२.५३a	चतुर्दशसहस्राणि	१.४४.१a	चन्द्रतीर्थमिति ख्यातं	२.३६.२१a
घृतेन स्नापयेद् देवं	२.३६.७२८	चतुर्दशानां विद्यानां	२.१५.३२a	चन्द्रद्वीपे महादेवं	१.४५.६८
घृतेन स्नापयेद्ब्रह्मं	२.३६.८६a	चतुर्दशीं वर्जयित्वा	२.२०.३८	चन्द्रभागां ततो गच्छेत्	२.३६.३४a
च		चतुर्दशे गौतमस्तु	१.५१.७८	चन्द्रमाः सोमपुत्रश्च	१.४१.२५८
चकर्त तस्य वदनं	२.३१.३०८	चतुर्दश्यामथाष्टम्यां	१.३३.३१a	चन्द्रसूर्योपरागे तु	२.३८.३६a
चकर्ष लाङ्गुलेनोर्वीं	२.४१.२२८	चतुर्दश्यां पुराणेष्वस्मिन्	२.४३.५८	चन्द्रस्य षोडशो भागो	१.३६.१६a
चकार तन्नियोगेन	१.२४.४५८	चतुर्दशीं संस्थितं पुण्यं	१.१.२१८	चन्द्रहस्ता विचित्राङ्गी	१.११.१३६a
चकार देवकीसुनुः	१.२४.२०८	चतुर्दशीं संस्थितो व्यापी	१.४६.३८८	चन्द्रादित्यौ सनक्षत्रौ	१.४.४१८
चकार प्रणतिं भूमौ	२.३३.१३२८	चतुर्दशमनौपम्यं [चतु०]	१.४५.१२a	चन्द्रार्द्धमौल्यस्यक्षा[ः]	१.२६.३३a
चकार भगवान् बुद्धिः	२.३७.९८८	चतुर्दशमनौपम्यं [अग०]	१.४७.५४८	चन्द्रावयवलक्षमाणं [चन्द्र०]	१.११.६६८
चकार भाव पूतात्मा	१.३२.३८	चतुर्बाहुमूढाराङ्गं	१.२५.३a	चन्द्रावयवलक्षमाणं [नर०]	१.१६.६२८
चकार महतीं पूजां	२.३७.३६a	चतुर्भुजं विशालाक्षं	१.१६.४२a	चन्द्रास्ता नामतः सर्वाः	१.४१.१३८
चकार मोहशास्त्राणि	१.१५.११२८	चतुर्भुजा शङ्खचक्र-	२.४०.१०८	चर त्वं पापनाशार्थं	२.३१.६८a
चकार विश्वं परशक्तिनिष्ठां	२.३७.१६०८	चतुर्भुजा शङ्खचक्र-	१.१.३६a	चरस्व सततं भिक्षां	२.३१.६५८
चकार शंकरो भिक्षां	१.१५.११८८	चतुर्मुखं जटामौलिं	१.१६.६२a	चराचराणि भूतानि	१.२.२१८
चकार सुमहद् युद्धं	१.२२.२२८	चतुर्मुखं महाबाहुं	२.३७.४८८	चरितानि विचित्राणि	२.३७.११८a
चक्रवाकं प्लवं जग्धवा	२.३३.११८	चतुर्मुखः स भगवान्	१.४.५०८	चरेत्सातपनं कृच्छ्रं [तन्निर्०]	२.३३.२८
चक्रुर्धर्मप्रतिष्ठार्थं	१.११.२७७८	चतुर्मुखमूढाराङ्गं	१.१.१११८	चरेत्सातपनं कृच्छ्रं [ब्रह्माणि]	२.३३.३३८
चक्रुस्तेज्यानि शास्त्राणि	१.१५.११७a	चतुर्मुखस्ततो जातो	१.२.५a	चरेत् सातपनं कृच्छ्रं [इत्याह]	२.३३.४५८
चक्रे नारायणो गन्तुं	१.२६.४८	चतुर्भुजं द्वादशभिः	१.५.७८	चरेद्वा वत्सरं कृच्छ्रं	२.३२.११a
चक्रे महेश्वरं द्रष्टुं	२.४१.२७८	चतुर्भुजं गसहस्रं तु	१.५.१५८	चरेयुस्त्रीणि कृच्छ्राणि	२.३३.४६८
चक्रोपजीविरजक-	२.१७.५a	चतुर्भुजं गसहस्रान्तं	२.४३.४७a	चर्मण्वती तथा दूर्या	१.४५.३०a
चचार स्वात्मनो मुलं	१.२४.२८	चतुर्भुजं गसहस्रान्ते	२.४३.११a	चाक्षुषेऽप्यन्तरे चैव	१.४६.३२a
चचार हरिणा भिक्षां	२.३७.१२८	चतुर्लोकमिदं सर्वं [दहन्ति]	२.४३.१६८	चागूरहन्तृतनया	१.११.१९१८
चण्डालपतितादींस्तु	२.३३.६५a	चतुर्लोकमिदं सर्वं [निर्द०]	२.४३.२२८	चाण्डालकूपभाण्डेषु	२.३३.३७a
चण्डालम्लेच्छसंभाषे	२.१३.४a	चतुर्वक्त्रं महायोगं	१.२५.७०a	चाण्डालसूतकशवांस्	२.३३.६६a
चण्डालाशौचपतितान्	२.१८.८१a	चतुर्विंशकमव्यक्तं	२.७.२५a	चाण्डालसूतकशवैः	२.३३.६७a
चतस्रः शक्तयो देव्याः	१.११.२६a	चतुर्विंशतितत्त्वानि	२.७.२१a	चाण्डालास्त्यश्वं स्पृष्ट्वा	२.३३.७०a
चतस्रः संहिताः पुण्याः [ः]	१.१.२२८	चतुर्विंशानि भूतानि	२.६.४२a	चाण्डालान्नं द्विजो भुक्त्वा	२.३३.२८a
चतुरशीतिसाहस्रो	१.४३.७a	चतुर्वेदैः सहोक्तानि	१.११.२८२८	चाण्डालीगमने चैव	२.३२.३०८
चतुरणमपि चैतेषां	२.२५.१४a	चतुर्वेदश्चतुर्मूर्त्तिस्	२.३७.७५a	चाण्डालेन तु संस्पृष्टं	२.३३.३८a
चतुरणमाश्रमाणां तु	१.२.६८a	चतुर्वेदमूर्त्तिमद्भिः	२.३७.४६८	चातुर्वर्ण्यसमायुक्तं	१.१६.४६८
चतुर्थं विमलं प्रोक्तं	२.२६.४८	चतुर्व्यूहस्ततो देवः	१.११.२७८	चातुर्वर्ण्यमभूच्चस्मिन्	१.५०.१५८

कूमपुराणस्य

चान्द्रायणं च कुर्वीत	२.३२.२६a
चान्द्रायणं चरेत्पूर्वं	२.३३.६३a
चान्द्रायणं चरेत् सम्यक्	२.३३.२६c
चान्द्रायणं च विधिना	२.३३.६४c
चान्द्रायणं चरेद् ब्राह्म्यो	२.३३.५६c
चान्द्रायणं पराकं वा	२.३२.५६c
चान्द्रायणविधानैर्वा	२.२७.२५a
चान्द्रायणव्रतचरः	२.२१.५a
चान्द्रायणशतं सार्धं	२.४०.३८c
चान्द्रायणानि चत्वारि	२.३२.२७c
चान्द्रायणानि वा कुर्यात्	२.३२.१७c
चान्द्रायणेन शुद्धिः स्यात्	२.३३.६२c
चान्द्रायणेन शुद्धिः स्थान्	२.३३.६१c
चान्द्रायणेन शुद्धयेत् [ब्राह्म्यो]	२.३३.२५c
चान्द्रायणेन शुद्धयेत् [प्रेतात्मा]	२.३२.३१c
चामीकरवपुः श्रीमान्	२.३७.७a
चारुदेष्टाः सुचारुश्च	१.२३.८०a
चारुश्च वाश्चारुयशाः	१.२३.८०c
चिकित्सकस्य चैवान्नं	२.१७.७६
चित्रकस्याभवत् पुत्रः	१.२३.४६a
चित्रसेनस्तथोपायुः	१.४०.१३a
चित्रसेनादयो यत्र	१.४६.४६a
चित्राङ्गदेशवरं पुण्यं	१.३३.१४c
चित्रोत्पला विपाशा च	१.४५.३२a
चिन्तनं सर्वशब्दानां	२.११.२६c
चिन्तयामि पुनः सृष्टिं	१.२.४a
चिन्तयित्वा तु पूर्वोक्तं	२.११.६०c
चिन्तयेत्तत्र विमलं	२.११.५८a
चिन्तयेत् परमं कोशं	२.११.५६c
चिन्तयेत् परमात्मानं	२.११.६२a
चिन्तयेत् स्वात्मनीशानं	२.११.६६e
चिन्मात्रमव्यक्तमचिन्त्यरूपं	२.५.३७c
चिरं ध्यात्वा जगद्योनिं	२.३१.६५c
चीरवासा द्विजोऽरण्ये	२.३२.६c
चीरवासा भवेन्नित्यं	२.२७.८a
चीर्णव्रतोऽथ युक्तात्मा	२.१५.२c
बुधुम्बुर्वदनाम्भोजं	१.२५.१४c
चेतसा धर्मयुक्तेन	२.२६.८c
चेतसा बोधयुक्तेन	२.११.७३c
चेतसा भावयुक्तेन	१.१४.८३c

चेतसा सर्वकर्माणि	२.११.८१a
चैत्यं वृक्षं न वै छिन्द्यात्	२.१६.७५e
चैत्रकिपुरुषाद्याश्च	१.४६.६a
चैत्रमासे तु संप्राप्ते	२.३६.४३a
चैत्रा संवत्सराख्ण्डा	१.११.१६२c
चैत्रे मासि भवेदंशो	१.४१.१७c
चैलचर्ममिषाणां च	२.३३.५c
चोष्यपेयसमृद्धं च	२.२२.१६e
चौराश्चौरस्य हर्तारो	१.२८.१४c
च्यवनस्य सुता पत्नी	१.१८.४a
छ	
छगलः कुण्डकर्णश्च	१.५१.२५a
छत्रं चोष्णीषममलं	२.१५.४a
छत्राकं विड्वराहं च	२.१७.२०a
छद्मना चरितं यच्च	२.१६.१२c
छन्दांस्यूध्वमथोभ्यस्येत्	२.१४.६०a
छायां श्वपाकस्याह्वा	२.३३.८०c
छायाकूपनदीगोष्ठ-	२.१३.३६a
छायातपो यथा लोके	२.२.११a
छिद्राण्येतानि विप्राणां	२.१४.७७a
छिन्द्याच्छिन्नं तु शुद्धचर्यं	२.३३.८८c
ज	
जगत्प्रिया जगन्मूर्तिस्	१.११.१३५a
जगत्पनादिभगवानमेवो	१.१५.१७३a
जगत् स्थापयते सर्वं	१.४६.४१c
जगद्योनिर्जगन्माता	१.११.१२६c
जगद्योनिर्महाभूतं	१.४.८a
जगन्मातैव मत्पुत्री	१.११.२५२c
जगाद दैत्यं जगदन्तरात्मा	१.१६.६१c
जगाम चाग्न्यं विजनं	१.३१.६c
जगाम चेप्सितं देशं	१.२५.११०c
जगाम जन्मद्विजनाशहीनं	१.६.८७c
जगाम ताम्रसरत्नं	१.२२.२३c
जगाम देवतानीकं	१.१५.१८०a
जगाम निर्जितो विष्णुः	१.१६.१३c
जगाम पुनरेवापि	१.३३.२१c
जगाम भगवान् व्यासो	१.३३.१c
जगाम मनसा देवं	१.२५.१०६c
जगाम मनसा रुद्रं	१.१४.३३c
जगाम यत्र शैलजा	१.१५.२१०c

जगाम योगिभिर्जुष्टं	१.२४.३a
जगाम रावणपुरीं	१.२०.३७c
जगाम लिङ्गं तद् द्रष्टुं	१.३१.१c
जगाम लीलया देवो	२.३१.६७c
जगाम विपुलं लिङ्गं	१.३०.१c
जगाम विष्णोर्भुवनं	२.३१.७६c
जगाम शंकरपुरीं	१.२८.६१c
जगाम शरणं देवं [गो ^०]	१.१४.६२c
जगाम शरणं देवं [वासु ^०]	१.१५.१३४c
जगाम शरणं वह्निम्	२.३३.११५c
जगाम शरणं विश्वं	१.१६.४०c
जगाम शरणं विष्णुं	१.२१.२२c
जगाम शैलप्रवरं	१.२२.२५c
जगाम स्वपुरीं शुभ्रां	१.२२.४४a
जगाम हिमवत्पृष्ठं [कदा ^०]	१.१३.२४c
जगाम हिमवत्पृष्ठं [समु ^०]	१.२२.१६c
जगामाकाशगो विप्राः	१.२५.२६c
जगामादित्यनिर्देशान्	१.१.१०५c
जगामानुजया शंभोः	१.१५.२१६c
जगामारण्यमनघस्	१.१६.४७c
जग्ध्वा चैव कटाहारं	२.३३.१३c
जग्मुः पापवशं नीतास्	१.१५.१०२c
जग्मुः संहृष्टमनसो	२.३७.६२c
जग्राह जगतां योनिं	१.२१.६२a
जग्राह भगवान् विष्णुस्	१.१.३०c
जग्राह योगिनः सर्वान्	२.११.१२०c
जगम्यगुणवृत्तिस्थाः [ः]	१.२.५४c
जघान पक्षैः सहसा	१.१४.६५c
जघान मूर्ध्नि पादेन	१.१४.६३c
जजाप कोटिं भगवान्	२.४१.३१c
जजाप जाघ्यं विधिवत्	१.२५.४७a
जजाप मनसा देवीं	१.१९.४६c
जजाप रुद्रमनिशं [शिबै ^०]	१.२४.५०c
जजाप रुद्रमनिशं [प्रणवं]	१.३१.१७e
जजाप रुद्रमनिशं [तत्र]	२.३५.१३c
जजाप रुद्रमनिशं [यत्र]	२.४१.१६c
जजाप रुद्रमनिशं [महे ^०]	२.४१.२८c
जज्ञाते तनूयौ पृथगेः	१.२३.४३c
जज्ञे रावणनाशार्थं	१.२०.१८e
जज्ञेऽहिंसा त्वधमदि वै	१.८.२५a

श्लोकार्धसूची

जटाचीरधरं शान्तं	१.२४.२६८	जम्बुद्वीपस्य सा जम्बूर	१.४३.१६८	जापिनस्तापसान् विप्राण्	१.२.१३८
जटामाल्यदृहासश्च	१.५१.८८	जयध्वजश्च कौबेरं	१.२१.५६८	जामदग्न्यस्य तु शुभं	२.४२.१०८
जटाश्च बिभृयान्नित्यं	२.७७.६८	जयध्वजश्च बलवान्	१.२१.२०८	जाम्बवत्यब्रवीत् कृष्णं	१.२३.८२८
जटिला मुण्डिताश्चापि	१.३२.७८	जयध्वजस्तु मतिमान् [देव]	१.२१.२२८	जाम्बवत्या वचः श्रुत्वा	१.२३.८४८
जठराद्यः स्थिता मेरोः	१.४४.४०८	जयध्वजस्तु मतिमान् [स०]	१.२१.५६८	जाम्बूनदारुणं भवति	१.४३.२०८
जठरो देवकूटश्च	१.४४.३६८	जयध्वजस्य पुत्रोऽभूत्	१.२२.१८	जायते योग संसिद्धिः	१.३१.१५८
जनलोकात् तपोलोकः	१.४२.३८	जयन्ती हृद्गुहा रम्या	१.११.१६४८	जायन्तो मानुषे लोके	१.१५.११५८
जनलोके वर्तमानास्	२.४३.५३८	जयादिदेवामरपूजिताङ्घ्रे	१.१५.१६०८	जारुधिश्च सुगन्धिश्च	१.४३.३१८
जनलोको महर्लोकात्	१.४२.२८	जयानन्त जगज्जन्म	२.१.३४८	जालेश्वरं तीर्थेश्वरं	२.३८.३५८
जनस्तपश्च सत्यं च	१.३६.२८	जयानन्त महादेव	१.१५.१८१८	जितेन्द्रियः स्यात् सततं	२.१४.१५८
जनार्दनारुढतनुं प्रसुप्तं	१.११.२४७८	जयानादिमध्यान्तविज्ञानमूर्ते	१.१६.१६८	जितेन्द्रियो जितक्रोधः	२.२७.१५८
जनार्दनेन ब्रह्माऽसौ	१.६.२७८	जयाम्बिकापते देव	२.१.३५८	जीर्णकौपीनवासाः स्यात्	२.२८.१०८
जन्तुव्याप्ते शमशाने च	२.११.४८८	जयाशेषदुःखौघनाशकहेतो	१.१६.१६८	जीर्णानि चैव वासांसि	२.२७.२२८
जन्मप्रभृति यत्पापं	२.२६.२६८	जयाशेषमुनीशान	२.१.३३८	जीवनं सर्वभूतानां	२.२६.१५८
जन्ममृत्युजरातीता	१.११.६०८	जयेश्वर महादेव	२.१.३३८	जीवनं सर्वलोकानां	२.३१.४६८
जन्ममृत्युजरामुक्तं	१.२६.४०८	जरामरणनिर्मुक्तान् [महा°]	१.१०.३४८	जीवन्ति कुर्वन्ते तु	१.४५.५८
जन्मान्तरसहस्रेण	१.३०.२२८	जरामरणनिर्मुक्तान् [व्याज°]	१.१०.३५८	जीवन्ति चैव सत्त्वस्थाः]	१.४५.३८
जन्मान्तरसहस्रेषु	१.२६.३०८	जलक्रीडासु रुचिरं	१.६.८८	जीवन्ति पुरुषा नायौ	१.४५.४८
जपकाले न भाषेत	२.१८.७६८	जलदं जलदस्याथ	१.३८.१७८	जीवन्नेव भवेच्छूद्रो	२.१७.२८
जपतस्तस्य नृपतेः	१.१६.७३८	जलदश्च कुमारश्च	१.३८.१६८	जीवितार्थमपि द्वेषाद्	२.१२.३०८
जपन्तमाह राजानं	२.३५.१७८	जलप्रवेशं यः कुर्यात् [संगमे]	१.३६.६८	जीवेद्वर्षशतं साग्रं	२.३८.२०८
जपस्वानन्यचेतस्को	१.१६.६८८	जलप्रवेशं यः कुर्यात् [तस्मिन्]	२.४०.२८८	जुम्भितं हसितं चैव	२.१४.११८
जपिनां होमिनां स्थानं	१.४४.१४८	जलाद्रवासाः प्रयतो	२.३२.३८	जैगीषव्याय कपिलः	२.११.१२८
जपेदध्यापयेच्छिष्यान्	२.१८.५४८	जलेचराश्च जलजान्	२.३३.१५८	जैगीषव्याश्चमं तत्र	१.४६.१७८
जपेदामरणाद् रुद्रं	१.१६.६६८	जलेचरान् स्थलचरान्	२.१७.३४८	जैमिनि च सुमन्तुं च	१.५०.१२८
जपेदीर्घं नमस्कृत्य	१.३३.३६८	जले चानशनं वापि	२.३६.४६८	जैमिनि सामवेदस्य	१.५०.१४८
जपेद् वाऽहरहर्नित्यं [संव°]	१.११.३३३८	जले वा वल्लिमध्ये वा	२.११.६६८	जैमूतिरभवद् वीरो	१.२३.१२८
जपेद् वाऽहरहर्नित्यं [ब्रह्म]	१.२५.११३८	जहाति नृत्यमानं तं	२.५.५८	ज्ञातं भवद्भिरमलं	२.११.१२१८
जपेयं कोटिमन्यां वै	२.४१.३५८	जहौ प्राणांश्च भगवान्	१.१०.२१८	ज्ञातं हि भवता सर्वं	१.२४.८४८
जपेयं देवदेवेश	१.१६.५६८	जातकर्मादिकाः सर्वाः	२.४१.२६८	ज्ञातव्यं हि प्रयत्नेन	२.३७.१३२८
जप्त्वा जलाञ्जलिं दद्याद्	२.१८.२४८	जातदन्ते त्रिरात्रं स्यात्	२.२३.१२८	ज्ञातिश्रेष्ठ्यं तथा हस्ते	२.२०.१२८
जमदग्निः कौशिकश्च	१.४०.५८	जातमात्रस्य बालस्य	२.२३.१४८	ज्ञातिश्रेष्ठ्यं त्रयोदश्यां	२.२०.२१८
जमदग्निरिति ख्यातः	२.४०.३१८	जातिस्मरत्वं लभते	१.३७.१३८	ज्ञातिस्वपि च तुष्टेषु	२.२२.७७८
जम्बुकेश्वरमित्युक्तं	१.३३.४८	जातिस्मरा महाभागा	१.३८.६८	ज्ञातुं हि शक्यते देवि	१.१.६२८
जम्बुद्वीपप्रधानोऽयं	१.४३.२८	जाते कुमारे तदहः	२.२३.७५८	ज्ञात्वा कलियुगं घोरं	१.३०.२१८
जम्बुद्वीपेश्वरं पुत्रं	१.३८.१०८	जातिस्थ रामे देवानाम्	१.२३.७७८	ज्ञात्वा क्षेत्रगुणान् सर्वान्	१.३३.३२८
जम्बुद्वीपेश्वरस्यापि	१.३८.२६८	जानन्नपि महायोगी	१.६.१८८	ज्ञात्वा तत् परमं तत्त्वं	१.६.४६८
जम्बुद्वीपेश्वरो राजा	१.३८.२८८	जानाति योगी विजनेऽथ देशे	२.१०.१७८	ज्ञात्वा तत्परमं भावं	१.९.५६८
जम्बुद्वीपः समस्तानां	१.४३.६८	जानामि भवतःपूर्वं	२.३१.२८८	ज्ञात्वा तद्भगवान् रुद्रः	१.१३.६१८
जम्बुद्वीपस्य विस्ताराद्	१.४७.१८	जानुभ्यामवनिं गत्वा	१.१.६७८		

कूर्मपुराणस्य

ज्ञात्वा न हिंसते राजा	१.२८.१८८
ज्ञात्वाऽनुतिष्ठेन्नियतं	२.२६.७८८
ज्ञात्वा परतरं भावं	१.१०.४२८
ज्ञात्वा मां वासुदेवाख्यं	१.१.५०८
ज्ञात्वा यथावद् विप्रेन्द्रान्	२.४४.१३७८
ज्ञात्वाऽर्कमण्डलगतां	१.११.३२७८
ज्ञात्वा विमुच्यते जन्तुः	२.६.५२८
ज्ञानं च कर्मसहितं	१.३.२३८
ज्ञानं च कीदृशं दिव्यं	१.१.६६८
ज्ञानं चैवात्मनो योगं	१.११.३२०८
ज्ञानं तदुक्तं निर्बीजं	२.४४.४८८
ज्ञानं तदैशं भगवत्प्रसादात्	२.३७.१५८८
ज्ञानं तदैश्वरं दिव्यं	१.२८.५६८
ज्ञानं तद् ब्रह्मविषयं	२.१.११८
ज्ञानं तन्मात्रकं दिव्यं	२.४१.३८८
ज्ञानं तु केवलं सम्यग्	२.३७.१२६८
ज्ञानं ब्रह्मैकविषयं [परमा ^०]	१.१.८२८
ज्ञानं ब्रह्मैकविषयं [येन]	२.१.३८
ज्ञानं विमुक्तिदं दिव्यं	२.१.१३८
ज्ञानं वैराग्यमैश्वर्यं	१.१०.३६८
ज्ञानं समभ्यसेद् ब्राह्मं	२.२६.२१८
ज्ञानं स्वयम्भुवा प्रोक्तं	२.२६.४६८
ज्ञानकर्मगुणोपेता	२.१२.४६८
ज्ञानकर्मप्युपरते	१.२८.२६८
ज्ञानज्ञेया जरातीता	१.११.१२३८
ज्ञानतीर्थं परं गुह्यं	१.३३.६८
ज्ञाननिष्ठो महायोगी	२.२१.१४८
ज्ञानपूर्वं निवृत्तं स्यात्	१.२.६१८
ज्ञानमानन्दमद्वैतं	१.३१.४७८
ज्ञानमेव प्रपश्यन्तो	१.११.२६५८
ज्ञानयोगरतः शान्तो	२.२६.४४८
ज्ञानयोगरताः शान्ता [ः]	२.३७.१३८८
ज्ञानयोगरतान् दान्तान्	१.२.१२८
ज्ञानयोगरतैर्नित्यं	२.१.२८
ज्ञानयोगरतो भूत्वा	१.३८.३६८
ज्ञानयोगाभियुक्तस्तु	२.२.४४८
ज्ञानयोगेन मां तस्माद्	२.११.७२८
ज्ञानवैराग्यनिलयं	२.५.१४८
ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिः	१.११.३६८
ज्ञानसंन्यासिनः केचिद् [वेद सन्यासिनो]	१.२.८२८

ज्ञानसंन्यासिनः केचिद् [वेद सन्यासिनः]	२.२८.५८
ज्ञानस्वरूपमेवाहुः	२.२.२६८
ज्ञानाज्ञानाभिनिष्ठानां	१.२६.५७८
ज्ञानात्मकं सर्वगतं	२.११.६४८
ज्ञानादात्यन्तिकः प्रोक्तो	२.४३.६८
ज्ञानानां परमं ज्ञानं	२.४४.१३३८
ज्ञानानामुत्तमं ज्ञानं	१.२६.२४८
ज्ञानापवादो नास्तिक्यं	२.१६.१८८
ज्ञानाय वर्तते भिक्षुः	१.२.८०८
ज्ञानेन कर्मयोगेन [न तेषां]	१.१.५६८
ज्ञानेन कर्मयोगेन [भक्ति]	१.११.३१२८
ज्ञानेन भक्तियोगेन	१.१.८५८
ज्ञानेन वाथ योगेन	२.३७.१२५८
ज्ञानेनाराधयानन्तं	१.१.६०८
ज्ञानेनैकैः तत्त्वभ्यं	१.११.२६५८
ज्ञापयाच्चक्रिरे सर्वे	२.३७.५१८
ज्ञायते न हि राजेन्द्र	१.११.२६६८
ज्ञायते मत्स्वरूपं तु	२.३७.१४७८
ज्ञेयः स कर्मसंन्यासी	२.२८.८८
ज्ञेयानि सप्त तान्येषु	१.३८.२२८
ज्येष्ठं च भजमानाख्यं	१.२३.३५८
ज्येष्ठं वैश्रवणं तस्य	१.१८.११८
ज्येष्ठः पुत्रशतस्यापि	१.१६.१०८
ज्येष्ठः शान्तभयस्तेषां	१.३८.२४८
ज्येष्ठमासे तु संप्राप्ते	२.३६.८८८
ज्येष्ठामूले भवेद्विन्द्रः	१.५१.१८८
ज्येष्ठो भ्राता च भर्ता च	२.१२.३२८
ज्योतिः पश्यन्ति युञ्जानास्	१.१०.६७८
ज्योतिःशास्त्रं न्यायविद्या	१.११.२८१८
ज्योतिः स्वभावं भगवान्	२.४४.१३८
ज्योतिरुत्पद्यते वायोस्	१.४.२६८
ज्योतिर्द्वर्मा पृथुः काव्यश्	१.४६.१५८
ज्योतिर्मयं प्रपश्यन्ति	२.५.६८
ज्योतिश्चापि विकुर्वाणं	१.४.२७८
ज्योतिषां चक्रमादाय	१.३६.३६८
ज्योतिष्मन्तं कुशद्वीपे	१.३८.१२८
ज्योतिष्मतः कुशद्वीपे	१.३८.२१८
ज्योतिष्मान्दशमस्तेषां	१.३८.८८
ज्योतिस्तत्रैव ते सर्वे	२.३५.७८
ज्योत्स्ना सा चाभवद् विप्राः	१.७.४८८

ज्वलन्तं वा विशेषदर्शनं [जलं]	२.३०.१८८
ज्वलन्तं वा विशेषदर्शनं [ध्या ^०]	२.३२.२२८
ज्वालामालावृताङ्गाय	१.२५.८२८
ज्वालामालासंवृतं व्याप्य विश्वं	२.३५.२१८
ज्वालामालासहस्राख्यं	१.११.६७८
ज्वालामाला सहस्राख्या	१.११.१२२८
ड	
डिम्बाहवहतानां च	२.२३.६६८
त	
तं ते ददृशुरीशानं	२.५.२८
तं ते दृष्ट्वा जगद्योनिं	१.२४.१४८
तं ते दृष्ट्वाथ गिरिशं	२.३७.१२२८
तं ते देवादिदेवेशं	२.१.४८८
तं दृष्ट्वा कालवदनं	२.३१.७७८
तं दृष्ट्वा चापरं सर्गं	१.७.११८
तं दृष्ट्वा देवमीशानं	१.६.५३८
तं दृष्ट्वा मन्दनं जातं	२.४१.२५८
तं दृष्ट्वा नारदमृषिं	१.२५.२४८
तं दृष्ट्वा वेदविदुषं	१.१६.६०८
तं दृष्ट्वा वेदविद्वांसं	२.१.७८
तं दृष्ट्वा स मुनिश्रेष्ठः	१.३१.२०८
तं दृष्ट्वा सर्वपापेभ्यो	२.३४.३२८
तं दृष्ट्वाऽसाधकं सर्गं	१.७.५८
तं प्राह भगवान् ब्रह्मा [जन्म ^०]	१.७.२६८
तं प्राह भगवान् ब्रह्मा [शंकरं]	२.३१.२७८
तं प्राह भगवान् रुद्रः	२.३४.४८८
तं बोधयामास सुतं	१.७.२२८
तं ब्रह्मपारं परमेश्वरं त्वां	१.३१.४०८
तं ब्रह्मपारं प्रणतोऽस्मि नित्यं	१.३१.४२८
तं ब्रह्मपारं भगवन्तमीशं	१.३१.३६८
तं ब्रूताज्ञापयति यो	१.१४.५१८
तं मां वित्त महात्मानं	२.३७.८०८
तं मां वित्त मुनिश्रेष्ठाः	१.१३.१३८
तं सर्वसाक्षिणं देवं	१.१०.६६८
तच्छृणुष्व मुनिश्रेष्ठा [ः]	१.२३.८५८
तच्छृणुष्व यथान्यायं	२.१.५३८
तज्ज्ञानं निर्मलं सूक्ष्मं	२.२.३६८
ततः कदाचित् कपिना	१.२०.३४८
ततः कदाचिदसुरो	१.१५.८१८
ततः कदाचिद् योगीन्द्रो	१.१.१०५८

श्लोकाधिसूची

ततः कदाचिद् विप्रेन्द्राः	१.२१.४६a	ततः शक्रादयो देवाः	१.१७.३a	ततः सुपर्णा बलवान्	१.२५.१६a
ततः कदाचिन्महती	१.१५.६२a	ततः शिष्यान् समाहूय	१.३२.१६a	ततः सुवर्णकशिपुर्	१.१५.६७a
ततः कामाहतमनास्	१.२२.७a	ततः शुभानि कर्माणि	१.३४.४१a	ततः स्थितेषु वर्णेषु	१.२.३६a
ततः कालवशात् तासां	१.२.३२a	ततः श्रीरभवद् देवी	१.२.७a	ततः स्नात्वा निवृत्तेभ्यः	२.२२.२२a
ततः कालाग्निरुद्रोऽसौ	१.१५.१८४a	ततः संचोदितो दैत्यो	१.१५.५५a	ततः स्नात्वा समागत्य	१.३३.११a
ततः कालान्तरेऽथैव	१.२७.३५a	ततः संवर्तकः शैलान्	२.४३.२८a	ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो [जम्बू°]	१.३४.४०c;
ततः कालेन मतिमान्	१.१६.४६a	ततः संस्तीर्य तत्स्थाने	२.२२.५१a		१.३६.५a
ततः कालेन महता	१.२७.२६a	ततः संस्थानमानीय	१.६.२३a	ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो [राजा]	२.३८.१८a
ततः कृष्णो महावीर्यो	१.२१.५७a	ततः संहृत्य तद्रूपं	१.१५.७१a	ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो [धन°]	२.३६.६३a
ततः क्रीडां महादेवः	१.१५.१३८a	ततः स ऋच उद्धृत्य	१.५०.१७a	ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टो [विप्रा°]	२.४४.१२६a
ततः कृद्धोऽम्बुजाभाक्षं	१.६.४४a	ततः स गत्वा तु गिरि	१.१.१०७a	तत ऊर्ध्वं तु पतने	२.२३.२०a
ततः क्रोधावृततनुर्	१.३३.२६a	ततः सन्तर्पयेद्देवान्	२.१८.८५a	तत एव च विस्तारं	२.२.३४c
ततः पञ्चदशे भागे	१.४१.३४a	ततः सन्ध्यामुपासीत	२.१६.२५a	ततश्च कथ्यते भीतिर्	२.४४.६७c
ततः पद्मासनासीनं	१.१०.७a	ततः सन्नद्धाका देवाः	१.१५.७५a	ततश्च कृष्णागमनं	२.४४.६६a
ततः परं परिपश्यन्ति धीराः	२.६.१७a	ततः स भगवानीशः [प्रहसन्]	१.२५.६६a	ततश्च पूर्ववर्षेण	१.४४.३०c
ततः पश्चिमतो गच्छेन्	२.३६.४०a	ततः स भगवानीशः [कपर्दी]	२.३१.६७a	ततश्चरेत् नियमात्	२.२६.२७a
ततः पाशुपताः शान्ताः	१.३२.६a	ततः स भगवान् कृष्णो	१.२५.४४a	ततश्च शापः कथितो [मुनी°]	२.४४.६०c
ततः पाशुपताः सर्वे	१.३२.१४a	ततः स भगवान् देवः	२.५.४२a	ततश्च शापः कथितो [देव°]	२.४४.६३a
ततः पुनरसौ देवः	१.४६.२८a	ततः स भगवान् देवो	१.६.३७a	ततस्तं जननी पुत्रं	१.२३.५६a
ततः पुराणपुरुषो	१.१०.१६a	ततः स भगवान् ब्रह्मा [संप्रा°]	१.७.४६a	ततस्तमाह भगवान्	१.१०.३७a
ततः पुष्करिणीं गच्छेत्	२.३६.१०a	ततः स भगवान् ब्रह्मा [वीक्ष्य]	१.१०.४१a	ततस्तस्मात् परिभ्रष्टो	१.३६.१२c
ततः प्रणम्य वरदं	२.३७.६२a	ततः स भगवान् विष्णुः [कूर्म°]	१.१.१२२a	ततस्तस्मै महादेवो	१.१०.७२a
ततः प्रणम्य शिरसा	१.२५.३०a	ततः स भगवान् विष्णुः [शर°]	१.१५.१०८a	ततस्ताः पर्यगृह्णन्त	१.२७.४४a
ततः प्रणम्य हृष्टात्मा	१.२३.२६a	ततः स भैरवो देवो	१.१५.२२५a	ततस्ता जगद्गुः सर्वाः	१.२७.४६a
ततः प्रभाते योगात्मा	१.१०.१२a	ततः स मातृभिः सार्द्धं	१.१५.२१६a	ततस्तानब्रवीद् राजा	१.२१.३२a
ततः प्रभृति देवोऽसौ	१.१०.३८a	ततः समुद्राः स्वां वेलो	२.४३.४५a	ततस्तानि प्रलीयन्ते	२.४३.२५c
ततः प्रभृति दैत्येन्द्रो	१.१५.८८a	ततः सम्मार्जनं कुर्याद्	२.१८.६७a	ततस्तासां विभुर्ब्रह्मा	१.२.३४c
ततः प्रभृति लोकेषु	१.२५.१०२a	ततः स रामो बलवान्	१.२०.४४a	ततस्तु सलिले तस्मिन्	१.६.७a
ततः प्रलीने सर्वस्मिन्	२.४३.२३a	ततः स रुद्रो भगवान्	१.१४.५६a	ततस्तूत्तानपादस्य	१.१३.२a
ततः प्रसन्नो भगवान्	१.१६.५५a	ततः सर्वाणि गुह्यानि	१.३३.१a;	ततस्ते जलदा घोराः	२.४३.३६c
ततः प्रहस्य भगवान् [ब्रह्मा]	१.६.१६a		२.३१.६७a	ततस्ते जलदा वर्ष	२.४३.४०a
ततः प्रहस्य भगवान् [कपर्दी]	१.१४.७४a	ततः सर्वे मुनिवराः	१.१५.६६a	ततस्तेभ्योऽश्रुबिन्दुभ्यो	१.१०.२०c
ततः प्रहृष्टमनसा	१.१.८१a	ततः सर्वे सुसंयत्ताः	१.२१.५२a	ततस्ते मुनयः सर्वे	२.३७.१२३a
ततः प्रहृष्टमनसौ	१.२५.९४a	ततः स विदधे बुद्धि	१.८.२c	ततस्ते रश्मयः सप्त	२.४३.१६a
ततः प्रह्लादनीं वाणीं	१.६.२५a	ततः स सूतः स्वगुरुं	२.१.११a	ततस्ते राजशाङ्गलाः	१.२१.३८a
ततः प्रह्लादवचनाद्	१.१६.४०a	ततः सहस्रशो दैत्यः	१.१५.१२८a	ततस्तेषां प्रतापेन	२.४३.१६a
ततः प्रादुरभुच्चक्रं	१.२१.६१a	ततः सहस्रशो भद्रः	१.१४.६६a	ततस्तेषां प्रसादार्थं	२.३७.६८a
ततः प्रादुरभूत् तस्मिन्	१.१.११०a	ततः सहसुरवरैर्	१.१५.३६a	ततस्तेषु प्रणष्टेषु	१.२७.३१a
ततः प्रादुरभूत् तासां	१.२७.४३a	ततः सा जगतां माता	१.२४.८६a	ततस्तैरभ्यनुज्ञातो	२.२२.४६a
ततः प्रादुर्बभौ तासां	१.२७.३६a	ततः सा सहजा सिद्धिः	१.२.३३a	ततस्त्वं कर्मयोगेन	१.१.६५c

कूर्मपुराणस्य

ततस्त्वमात्मनात्मानं	२.१.४१८
ततस्त्वावाहयेद् देवान्	२.२२.३८८
तताप धोरं पुत्रार्थं	१.२४.१८
तताप सुमहद् धोरं	१.१६.१५८
ततो गच्छामि देवस्य	१.२७.८८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [तीर्थमा°]	२.३६.५८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [केदारं]	२.३६.७८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [विमले°]	२.३९.६८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [शूल°]	२.३६.११८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [बलि°]	२.३९.१२८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [पिङ्गले°]	२.३६.२१८; २.४०.३३८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [इक्षु°]	२.३६.२७८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [ग्रह°]	२.३६.४२८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [विष्णु°]	२.३६.५१८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [ब्रह्मा°]	२.३६.५५८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [लिङ्ग°]	२.३६.५६८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [ताप°]	२.३६.६३८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [यम°]	२.३६.७६८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [एर°]	२.३६.८०८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [तीर्थ का°]	२.३६.८२८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [तीर्थ त्वं]	२.३९.८५८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [कपिला°]	२.३६.८७८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [गणेश°]	२.३९.९४८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [भृगु°]	२.४०.१८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [गौतमे°]	२.४०.६८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [हंस°]	२.४०.१२८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [शुद्ध°]	२.४०.१३८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [चन्द्र°]	२.४०.१४८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [कन्या°]	२.४०.१५८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [शिबि°]	२.४०.१७८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [तीर्थ पै°]	२.४०.१८८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [मानसं]	२.४०.२१८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [भार°]	२.४०.२४८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [नर्मदो°]	२.४०.३१८
ततो गच्छेत् राजेन्द्र [आलि°]	२.४०.३५८
ततो गच्छेदाङ्गिरसं	२.३६.३०८
ततो गजकुलोद्भादास्	२.४३.३४८
ततोऽङ्गारेश्वरं गच्छेत्	२.३६.६८
ततोऽण्डमभवद्भ्रमं	२.८.५८
ततो दीप्तेश्वरं गच्छेत्	२.३६.२५८

ततो दीर्घेण कालेन [दुखात् क्रोधो व्य°]	१.७.२४८
ततो दीर्घेण कालेन [दुखात् क्रोधोभ्य°]	१.१०.१६८
ततो देवगणाः सर्वे	१.१५.१४५८
ततो देवासुरपितृन्	१.७.३८८
ततो ब्रह्मथ देवेशं	२.३७.६१८
ततो द्वाराणि सर्वाणि	१.६.२७८
ततोऽधीयीत सावित्रीं	२.१४.५१८
ततोऽनन्ताकृतिः शंभुः	१.१५.२२१८
ततो नारायणं देवं	१.१५.१६७८
ततो नारायणः कृष्णो	१.२६.२०८
ततो निवर्तते धोरो	१.३५.३८
ततो निवृत्ते मध्याह्ने	२.२२.२०८
ततो निशायां वृत्तायां	२.३७.७६८
ततो नैव चरेत् पापं	१.२६.६७८
ततो नैवाचरेत् कर्म	२.१८.७८
ततोऽन्धकनिमृष्टास्ते	१.१५.१३२८
ततोऽन्नं बहुसंस्कारं	२.२२.१९८
ततोऽन्नमुत्सृजेद् भुक्ते	२.२२.७०८
ततो बन्धुप्रयुक्तेन	१.१४.४२८
ततो बहुतिथे काले [गते]	१.१.६६८
ततो बहुतिथे काले [भग°]	१.१६.२७८
ततो बहुतिथे काले [राजा]	१.२०.२६८
ततो बहुतिथे काले [सोमः]	१.२४.५१८
ततो भगवती देवी	१.१४.७२८
ततो भवत्यनावृष्टिस्	२.४३.१२८
ततोऽभिधायतस्तस्य	१.७.६८
ततोऽभिमन्य तस्तीर्थं	२.१८.६८८
ततो भुक्तवतां तेषाम्	२.२२.७२८
ततो अष्टसु राजेन्द्र	१.३६.८८
ततो मध्याह्नसमये	२.१८.५६८
ततो मातामहानां तु	२.२२.६६८
ततो मामाह भगवान्	१.२५.७६८
ततो मायामयीं सृष्ट्वा	१.१५.९८८
ततो मुमोच तच्चक्रं	२.४१.८८
ततो मे सकलं रूपं	१.११.२६२८
ततो मे सहस्रोत्पन्नः	१.२.४८
ततो यान्यल्पसाराणि	२.४३.१३८
ततो यियक्षुः स्वां भूमिं	२.४१.२२८
ततो युधिष्ठिरो राजा	१.३४.१२८

ततोर्वशी कामरूपा	१.२२.३६८
ततोऽर्वाविश्रोतसां सर्गः	१.७.१६८
ततो लब्धवरः कृष्णो	१.२६.१८
ततोऽवतीर्थं विद्वात्मा	१.१०.६८
ततो वाय्वग्निशक्रादीन्	२.४४.४६८
ततो विस्मयमापन्नौ	१.२५.७८८
ततो व्यासो भरद्वाजः	१.५०.७८
ततोऽसृजच्च भूतानि	१.७.५६८
ततोऽसृजत् स भगवान्	१.२.२१८
ततोऽस्य जघनात् पूर्वं	१.७.३६८
ततोऽस्य जज्ञिरे पुत्राः	१.७.४७८
ततोऽस्य मुखतो देवाः	१.७.४१८
ततोऽहं स्वात्मनो मूलं	१.२५.५७८
ततोऽहमात्ममीशानं	१.२५.५६८
तत्क्षणात् परमं लिङ्गं	१.३१.४७८
तत्क्षणादेव विमलं	१.३२.१८८
तत्क्षणे सा महादेवी	१.३३.२७८
तत्तद्गुणवते देयं	२.२६.५३८
तत्तद्रूपं समास्थाय	२.४४.३८८
तत् तमः प्रतिमुञ्च वै	१.८.४८
तत्तेजः समनुप्राप्य	२.४३.३३८
तत् त्वां सत्यं प्रवदन्तीह सन्तः	२.५.२६८
तत् परार्थं तदद्वैतं च	१.५.३८
तत्पानात् सुस्थमनसां	१.४३.१६८
तत्प्रयत्नेन कुर्वन्ति	१.११.२७५८
तत्प्रसादादसौ व्यासं	१.५०.११८
तत्पुजुर्जीवितं त्वन्ये	१.२१.५१८
तत्प्राज जीवितं दृष्ट्वा	२.३१.८७८
तत्र कोटिशतं साग्रं	२.३८.२५८
तत्र गङ्गामुपस्पृश्य	२.३६.११८
तत्र गत्वा त्यजेत् प्राणान्	२.४२.६८
तत्र गत्वा द्विजो विद्वान्	२.३६.४४८
तत्र गत्वा नरः स्थानं	१.३५.१९८
तत्र गत्वा न शोचन्ति	१.४२.७८
तत्र गत्वा नियमवान् [इन्द्र°]	२.३५.६८
तत्र गत्वा नियमवान् [सर्व°]	२.३८.३५८
तत्र गत्वा पितृन् पूज्य	२.३५.१०८
तत्र चन्द्रप्रभं शुभ्रं	१.४५.११८
तत्र तं निर्कृतिं देवं	१.४४.१८८
तत्र तत्र चतुर्वक्त्राः	१.४८.१७८

श्लोकार्धसूची

तत्र तत्राप्सरःसंचैर् १.४७.५५a
तत्र तत्राप्सरोवर्षा १.२२.२६a
तत्र तीर्थं महापुण्यं २.४०.२६c
तत्र तीर्थं समुत्पन्नं २.३६.५२c
तत्र तीर्थं तु राजेन्द्र २.४०.१०a
तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा [विशो] २.३८.२७c
तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा [ब्रह्म] २.४०.६e
तत्र ते यान्ति नियुक्ताः [ः] १.४२.१३a
तत्र देवर्षयो विप्राः १.४६.१४a
तत्र देवर्षिगन्धर्वैः १.४७.४a
तत्र देवाः सगन्धर्वाः [सो] १.२६.६४a;
२.३४.४१a
तत्र देवाः सगन्धर्वा [भवा] २.३६.२६a
तत्र देवादिदेवस्य [शम्भो] १.४४.५a
तत्र देवादिदेवस्य [विष्णोः] १.४५.१७a
तत्र देवादिदेवस्य [चत्वारः] १.५१.११a
तत्र देवादिदेवेन २.३६.२a
तत्र देवेश्वरेशानं १.४४.३a
तत्र देवो भृगुः पूर्व २.४०.१c
तत्र देवो महादेवः २.३४.३२a
तत्र देवो महादेवो [रुद्रो] १.३४.१६a
तत्र देवो महादेवो [भास्वान्] १.४०.२५a
तत्र धर्मः स भगवान् १.३६.१२e
तत्र धर्मपदं नाम १.१३.२५a
तत्र नारायणं देवं १.४५.१०a
तत्र नारायणः श्रीमान् [लक्ष्म्या] १.४६.१०a
तत्र नारायणः श्रीमान् [आस्ते] २.३४.२७c
तत्र नारायणस्यान्यद् १.४७.४६a
तत्र नारायणस्यापि १.४२.६a
तत्र नारायणो देवो [निर्जने] १.९.७a
तत्र नारायणो देवो [नरे] २.३६.४७c
तत्र पाशुपताः शान्ताः २.३६.३a
तत्र पिण्डप्रदानेन २.३८.२३a
तत्र पुण्या जनपदाः [ः] १.४७.४०a
तत्र पुष्करिणी रम्या २.३६.४४a
तत्र प्राणान् परित्यज्य [रुद्रस्य] २.३६.१३c
तत्र प्राणान् परित्यज्य [रुद्रलोक] २.३६.६c
तत्र ब्रह्मादयो देवा [रक्षा] १.३४.२१a
तत्र ब्रह्मादयो देवा [दिशो] १.३५.६a
तत्र भक्ता महादेवि १.२९.२३a

तत्र भोगाभिलप्सूनां १.४४.२७a
तत्र मन्दाकिनीं पुण्यां १.३२.२a
तत्र मन्दाकिनी नाम १.१३.२६a
तत्र ये भोगनिरताः [ः] १.४४.२४a
तत्र योगबलेनासौ १.६.२८a
तत्र यो जायते गर्भो २.२७.१७a
तत्र लिङ्गं महेशस्य २.३४.२१c
तत्र लोकहितार्थाय २.३४.६a
तत्र वेदविदः शान्ताः [ः] १.४४.८a
तत्र वैवस्वतं देवं १.४४.१६a
तत्र शक्रस्य विपुलं १.४६.८c
तत्र श्राद्धानि देयानि २.३६.३२c
तत्र सन्निहितः श्रीमान् २.४२.१२c
तत्र सन्निहिता गङ्गा २.३६.५७c
तत्र सन्निहितो नित्यं २.३६.१८c
तत्र सन्निहितो राजन् २.३८.३८a
तत्र सन्निहितो रुद्रो २.३६.१४a
तत्र सर्वमिदं प्रोक्तम् १.११.३१a; २.६.११a
तत्र सा परमा शक्तिर् १.४६.३२a
तत्र सा भीतहृदया १.३१.५a
तत्र सा वसते देवी १.४६.४०c
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च [मुच्यते सर्व] १.३५.१८c
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च [यमु] १.३७.३a
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च [दत्त्वा] २.३६.८३a
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च [मुच्यते ब्रह्म] २.४२.१६c
तत्र स्नात्वा च राजेन्द्र २.४०.१६c
तत्र स्नात्वा तीर्थवरे २.४२.१०c
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र [दत्त्वा] २.३६.३७a
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र [शुचिर्] २.३६.४०c
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र [विष्णु] २.३६.५६c
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र [प्राप्तु] २.३६.६३c
तत्र स्नात्वा तु राजेन्द्र [मुच्यते] २.४०.३०c
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति [ये] १.३७.४c
२.४०.३a
तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति [सो] २.३६.४०a
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [निय] २.३८.११a
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [अश्व] २.३८.३०a
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [दैवत] २.३६.४e;
२.४०.२०c

तत्र स्नात्वा नरो राजन् [गो] २.३६.५c;
२.३६.८७c
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [सिंहा] २.३६.१२c
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [गाण] २.३६.२७e
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [सर्व] २.३६.३५c
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [पुन] २.३६.७४c
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [नरक] २.३६.८५c
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [उप] २.४०.७a
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [ब्रह्म] २.४०.१२c
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [दुर्म] २.४०.२२c
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [नर्म] २.४०.३२a
तत्र स्नात्वा नरो राजन् [रुद्र] २.४०.३३c
तत्र स्नात्वा नरो राज्यं २.३६.३३c
तत्र स्नात्वा पितृन् देवान् २.३६.१५c
तत्र स्नात्वा पितृन् भक्त्या २.३६.२०c
तत्र स्नात्वा भवेच्छुद्धो २.३४.४२a
तत्र स्नात्वा महादेवं [अभ्य] २.३६.६a
तत्र स्नात्वा महादेवं [अर्च] २.३८.४०c
तत्र स्नात्वा महादेवं [पूज] २.४२.१४a
तत्र स्नात्वा महाराज २.३६.८c
तत्र स्नात्वा चर्चयेद्देवं २.३६.११c
तत्र स्नात्वा विष्णुद्वात्मा २.३४.६a
तत्र स्नात्वा दत्तं कृत्वा २.३६.१c
तत्र स्नात्वा दत्तं दत्त्वा २.३६.२३c
तत्र स्नानं तपः श्राद्धं २.३४.१७a
तत्र हैमं चतुर्द्वारं १.४६.१३a
तत्राथ देवदेवस्य १.४६.६a
तत्राथ निर्जने देशे १.२०.३८a
तत्रापि देवदेवस्य १.४६.४e
तत्राप्यप्सरसं दिव्याम् १.२२.२८a
तत्राप्यप्सरोगणैः सिद्धैः १.४४.२०a
तत्राभिगम्य देवेशं २.३४.४३a
तत्राभिगम्य युक्तात्मा २.३६.२५c
तत्राभिषेकं यः कुर्यात् १.३५.१२a
तत्राभ्यर्च्य महादेवं १.३०.२a
तत्राभ्यर्च्य महादेवीं २.३६.३०c
तत्राभ्यर्च्य श्रीनिवासं २.३६.८c
तत्राभ्यर्च्य हृषीकेशं २.३६.१२c

कूर्मपुराणस्य

तत्राश्रयमपश्यंस्ते	१.३१.३८	तथाऽनुचे हविर्देत्वा	२.२१.२६८	तदन्तरे महद्भूतं [युगान्त ^०]	२.३१.८६८
तत्राश्रमवरे रम्ये	१.२४.१२८	तथान्यच्चण्डवेगायाः	२.४२.१६८	तदन्तरे महाज्योतिः	२.३१.२३८
तत्रासनवरे रम्ये	१.२५.४२८	तथान्यानि च रूपाणि	१.१०.७६८	तदन्तरे महादेवः	२.१.३१८
तत्राससाद योगात्मा	२.१.४७८	तथान्यैर्विविधैर्नगैस्	१.४२.२४८	तदन्तरे महादैत्याः	१.२५.२१८
तत्रासौ भगवान् नित्यं	१.४६.१७८	तथा परान्ताः सौराष्ट्राः	१.४५.४०८	तदन्तरे महादैत्यो	१.१५.१६८
तत्रास्ते भगवान्निद्रः	१.४६.२४८	तथा परिवहश्चोर्ध्वं	१.३६.७८	तदन्नं तु नमस्कुर्यात्	२.२२.५२८
तत्रास्ते भगवान् ब्रह्मा[विश्वा ^०]	१.४४.२८	तथापि च न कर्तव्यं	२.२९.२८८	तदर्थं भवता दुष्टो	२.३३.१३८
तत्रास्ते भगवान् ब्रह्मा[सिद्ध ^०]	१.४६.५३८	तथापि देवमीशानं	१.२५.५५८	तदलाभे गृहस्थं तु	२.२१.१८८
तत्रास्ते भगवान् वहिर	१.४४.१४८	तथापि भक्तवात्सल्याद्	१.१५.११०८	तदव्यक्तमिति ज्ञेयं	१.४८.२०८
तत्रेशानस्य भवनं	१.४४.२६८	तथा पुरश्चतं विप्राः	१.४६.२८८	तदव्ययं कलिलं गूढदेहं	२.६.१५८
तत्रेश्वरेश्वरो देवो	२.१.२८	तथा मङ्गलकस्याथ	२.४४.११५८	तदाचक्ष्वाखिलं कर्म	२.१८.१८८
तत्रैव तपसा देवं	१.२४.४६८	तथा लिङ्गे हितायैषां	१.२५.५८८	तदाचिरेण कालेन	१.३१.२४८
तत्रैव देवदेवस्य	१.४६.३४८	तथावतारान् धर्मार्थं	१.४६.२८८	तदा जलधराः सर्वे	२.४३.३६८
तत्रैव उर्वतवरे	१.४४.१०८	तथा विष्णुं सगरुडं	१.१४.६४८	तदाज्ञया महद्युद्धं	१.१०.६८
तत्रैव भक्तियोगेन	२.३४.७५८	तथा वेदशिरा नाम	१.१२.३८८	तदा तदा मे सान्निध्यं	१.१०.८३८
तत्रैव मुनिशार्दूलाः	१.८८.६८	तथा वै संगतो देवः	२.३४.६७८	तदात्मकं तदन्यत् स्यात्	२.३.६८
तत्रैव संन्यसेद् विद्वान्	१.३.६८	तथा सहस्रशिखरे	१.४६.३५८	तदात्मकं तदव्यक्तं	२.३४.७२८
तत्रैव संस्थितं तत्त्वं	१.२६.६२८	तथास्त्वित्याह भगवान्[प्रप ^०]	१.१६.२६८	तदात्मा तन्मनाः शान्तः	२.१८.६५८
तत्रैवाविरभूद् दैत्यैर्	१.१५.१६६८	तथास्त्वित्याह भगवान्[देव्या]	२.४१.२१८	तदात्मा सर्वगो भूत्वा	२.११.५६८
तत्रोत्क्रमणकाले हि	२.११.१०२८	तथास्त्वित्याह विश्वात्मा[प्रह ^०]	१.२४.८५८	तदा दहत्यसौ दीप्तः	२.४३.३१८
तत्रोपवासं यः कृत्वा	२.४०.३४८	तथास्त्वित्याह विश्वात्मा[सोऽपि]		तदाधारमिदं सर्वं	१.४२.२७०
तत्रोपोष्य नरो भक्त्या	२.३६.८८८		२.३५.३७८	तदानीं स्थापयामास	१.३३.१०८
तत्संनिधाने सकलं	२.३१.४५८	तथास्त्वित्याह विश्वात्मा[देवो]	२.४१.३३८	तदाऽन्धकसहस्रं तु	१.१५.१३६८
तत्संनियोगादसुरः	१.१५.५४८	तथैत्युक्त्वा महादेवः	१.६.८२८	तदान्वपश्यद् गिरिणस्य वामे	१.२४.५६८
तत्संबन्धाच्च ते राजन्	१.११.३१७८	तथैव च कनीयांसं	१.१२.७८	तदा पार्श्वस्थितं विष्णुं	१.१५.१०७८
तत्संबन्धादनन्तायाः	१.११.२६८	तथैव मरणे स्नानं	२.२३.२६८	तदा प्राणमयो रुद्रः	१.१०.२२८
तत्सर्वं प्रतिजानीध्वं	२.७.१७८	तथैवाथर्ववेदस्य	१.५०.१४८	तदा प्राह महादेवो	१.१६.६६८
तत्सर्वं भगवानेव	२.३७.११६८	तथैवालकनन्दा च	१.४४.३१८	तदा मध्याह्नसमये	१.२५.४६८
तत्सर्वमेव कर्तव्यं	२.२२.३६८	तथोक्तोऽसौ द्विधा स्त्रीत्वं	१.११.४८	तदा माससमेस्तासां	२.२३.१६८
तत्साधनान्यष्टधा तु	२.११.१२८	तथोक्तोऽहं श्रियं देवीम्	१.२.११८	तदावगाढो मुनिसंनिधाने	१.३१.३१८
तत्स्पृष्टुमशिनं स्पृष्ट्वा	२.३३.६८८	तथोक्तस्पृष्ट्य राजेन्द्र	१.३४.३०८	तदा विद्यादनध्यायं	२.१४.६३८
तथा किंपुरुषे विप्राः	१.४५.७८	तथोर्ध्वस्रोतसां षष्ठो	१.७.१६८	तदा वै तमसाविष्टः	१.१३.५६८
तथा कुरुष्व देवेश	१.६.७६८	तदंशभूता राजानः	१.४६.२६८	तदाशीस्तन्नमस्कारः	२.३५.१२८
तथाऽधर्मर्षणं सूक्तं	२.१८.७२८	तदक्षरं परं ज्योतिः	२.६.१०८	तदाशीस्तन्नमस्कारस्	१.१.५२८
तथा च जारुषेः शृङ्गे	१.४६.५०८	तदन्तः परमं तत्त्वं	२.११.६३८	तदाशु समयं कृत्वा	१.२५.७७८
तथा चन्द्रमसं देवं	१.१४.६२८	तदन्तः सर्वभावानां	२.२६.१३८	तदाशौचे निवृत्तेऽसौ	२.२३.५६८
तथा च वसुधारे तु	१.४६.११८	तदन्तरेऽदितिर्देवी	१.१६.१४८	तदा संन्यासमिच्छेच्च	२.२८.३८
तथा च वैष्णवी शक्तिर्	१.२१.३५८	तदन्तरेऽभवत् क्रोधः	१.२.५८	तदा समभवद् ब्रह्मा	१.६.२८
तथा च हरिवर्षे तु	१.४५.६८	तदन्तरेऽभवद् देवी	१.१.३०८	तदा स राजा द्युतिमान्	१.२२.१८८
तथा तमसि सत्त्वे च	१.४८.२३८	तदन्तरे महद्भूतं [युगान्त ^०]	१.२३.२४८	तदा सर्वग्रहाणां स	१.३६.२३८

श्लोकार्धसूची

तदा ससर्ज भूतानि	१.१५.२८	तद् विज्ञाय परिमुच्येत विद्वान्	२.६.१३८	तपोयज्ञफलानां च	१.३८.२३८
तदा सांतपनं प्रोक्तं	२.३३.३६८	तद्विष्णोरिति मन्त्रेण	२.१८.६४८	तप्तकुच्छं चरेद्वाथ	२.३२.१६८
तदासावमृती भूतः	२.२.३३८	तद् वै वित्तमहं मन्ये	२.६.३८	तप्तवन्तस्तपो धीरं	२.१.१८८
तदा सुमेरोः शिखराविरूढस्	१.१५.१७२८	तद् व्रतं तस्य लुप्येत	२.२७.१६८	तमन्वयुस्ते गणराजवर्या	१.१५.१७१८
तदासौ वक्ष्यति स्पष्टम्	२.३१.७२८	तन्नादश्रवणान्मर्त्यास्	१.२१.५१८	तमप्यसाधकं ज्ञात्वा	१.७.७८
तदास्य वक्त्रान्निष्क्रम्य	१.६.२३८	तन्निमित्तः प्रपञ्चोऽयं	२.६.३८	तमब्रवीत् सा सुभगा	१.२२.१२८
तदाहिरण्यकशिपोश्	१.१५.४३८	तन्निष्ठस्तत्परो भूत्वा [तदेव]	१.११.२६०८	तमब्रवीद् भगवानादिकर्ता	१.१६.५६८
तदीदृशं समालोक्य	१.११.२१८८	तन्निष्ठस्तत्परो भूत्वा [तदर्थं]	१.११.२६३८	तमब्रवीद् राजपुत्रः	१.२१.३६८
तदीश्वरः परं ब्रह्म	२.४४.५२८	तन्निष्ठस्तत्परो विद्वान्	२.१५.३७८	तमब्रवीन्महाबाहुः	१.२५.५४८
तदेकसप्ततिगुणं	१.५.११८	तन्निष्ठाः शान्तसङ्कल्पाः [ः]	२.१०.३८	तमभ्यधावद्भगवान्	२.३१.६६८
तदेतत् परमं व्यक्तं	२.६.१०८	तन्नो वद महादेव	२.६.१८	तमर्चयति यो रुद्रः	१.१४.८३८
तदेतद् विमलं लिङ्गं	१.३०.६८	तन्मध्यसंस्थं विमलं	२.३१.२४८	तमश्चाण्डकटाहेन	१.४८.१४८
तदेव गुह्यं गुह्यानाम्	१.२६.५६८	तन्मध्ये निहितं ब्रह्म	२.२६.१६८	तमसाविष्टमनसो [न पश्य]	१.१४.१९८
तदेव च जगत् कृत्स्नं	२.६.११८	तन्मध्ये पुरुषं पूर्वं	१.१.११०८	तमसाविष्टमनसो [वैदाल]	१.२८.३१८
तदेव परिधानीयं	२.१२.८८	तन्मध्ये भगवानेकः	१.४७.६२८	तमस्तद् व्यनुदत् पश्चात्	१.८.४८
तदेव मनसा पश्य	१.११.२६२८	तन्मध्येऽसौ पुरुषं स्वमवर्णं	२.३५.२२८	तमागतं मुनिं दृष्ट्वा	१.२६.३८
तदेव सुमहत् पद्मं	१.१०.१८	तन्मयाऽहं परं ब्रह्म	१.१.५८	तमागतमथो दृष्ट्वा	१.२१.६६८
तदेव सौमिकं तीर्थं	२.१३.१८८	तन्मात्राणां द्वितीयस्तु	१.७.१३८	तमाचारं निषेवेत	२.१५.१६८
तदेव स्मरते तीर्थं	१.३४.३६८	तन्मात्राणि मन आत्मा च तानि	२.८.१४८	तमादिकृष्णमीशानं	१.१६.१५८
तदेवाक्षरमद्वैतं	२.२६.३६८	तन्मात्राणि महाभूतान्	२.८.४८	तमादिदेवं ब्रह्माणं	२.३१.३५८
तदेवात्मानं मन्यमानोऽथ विद्वान्	२.६.१४८	तपः परं समास्थाय	२.३७.८६८	तमापतन्तं सावज्ञं	२.३१.८५८
तदेवोपेक्षितं दृष्ट्वा	२.३७.६४८	तपः सुमहदास्थाय	१.१६.४०८	तमाराध्य सहस्रांशुं	१.१६.३६८
तदोत्पाता बभूवुहि	२.३७.४२८	तपः स्वाध्यायसन्तोषाः	२.११.२०८	तमाराध्य हृषीकेशं	१.१६.१६८
तदबुद्धयस्तदात्मानस्	१.११.२६६८	तपस्य भुता देवी	१.३७.१८	तमाविश्य महादेवो	२.४४.४८
तद् ब्रूहि मे यथा तत्त्वं	१.२२.१५८	तपश्चरणमाख्यातं	२.४४.८३८	तमाविश्य महायोगी	१.४२.२८८
तद्भावभावितो दृष्ट्वा	१.१६.६४८	तपश्च तत्त्वं च रजस्तमश्च	१.२४.६१८	तमासनस्थं भूतानां	२.१.५०८
तद्भावविताः प्रपद्यन्ते	१.७.६२८	तपसा कषितात्मानं	१.१३.३२८	तमासाद्य निधिं ब्राह्मं	२.३७.६५८
तद्भासेदमखिलं भाति नित्यं	२.१०.१३८	तपसा कषितोत्यर्थं [यस्तु]	१.२.७६८	तमासाद्याक्षयनिधिं	२.३७.६३८
तद्रूपाः पितरस्तत्र	२.२२.६०८	तपसा कषितोत्यर्थं [कृशो]	१.३८.३६८	तमाह दक्षस्य मखं	१.१४.४१८
तद्वत् प्रपञ्चपुरुषो	२.२.११८	तपसा तोषिता देवी	१.२०.२०८	तमाह देवो लोकानां	२.३३.१३५८
तद्वदङ्गिरसः पुत्राः [ः]	१.१७.१८८	तपसाऽपनुनुत्पुस्तु	२.३२.६८	तमाह भगवान् ब्रह्मा	१.७.२७८
तद्वदाखिललोकानां	२.११.१४०८	तपसा ब्रह्मचर्येण	२.३१.७३८	तमाह विष्णुस्त्वतोऽपि	१.३३.१२८
तद्वदात्माक्षरेणासौ	२.२.३७८	तपसा भगवान् प्रीतः	१.१३.१८८	तमिन्द्रमप्सरः संधा [ः]	१.४४.११८
तद् वदशेषमस्माकं	१.१.१२०८	तपसाराध्र विश्वेशं	२.३६.३१८	तमीशं सर्वभूतानां	२.५.३८
तद्वदाशेषसंसार-	२.१.३८	तपस्तप्त्वा तपोयोगाद्	१.३.७८	तमुवाच पुनर्व्यासः	१.२८.५६८
तद्वदास्माकमव्यक्तं	१.३२.१६८	तपस्तप्त्वा तु राजेन्द्र	२.३८.१०८	तमुवाच भयाविष्टो	२.३५.१८८
तद्वदैक्यं न सम्बन्धः	२.२.१०८	तपस्तप्त्वा पुरा देवा [ः]	२.४१.१०८	तमुवाच महायोगी	१.२७.७८
तद्वर्णविधिदृष्टेन	२.२३.४१८	तपस्तप्यति योऽरण्ये	१.२.७८८	तमुचुरितरे पुत्रा [ः]	१.२१.२३८
तद्वशादेव सर्वेषां	२.२.२१८	तपांसि तेषां सर्वेषां	२.३७.२३८	तमुचुर्भ्रातरो रुद्रः	१.२१.३३८
तद् विज्ञाने परिपश्यन्ति धीरा [ः]	२.६.१६८	तपो जपस्तीर्थसेवा	२.३३.१०६८	तमेव गच्छ शरणां	१.१६.३६८

कूमपुराणस्य

तमेव मुक्तये ज्ञात्वा	२.३७.८४८
तमेव मोचकं रुद्रं	२.५.७८
तमेवात्मानमन्वेति	२.२६.४१८
तमेवाभ्येति कल्पान्ते	१.४७.६६८
तमेवैकं प्राहु रन्येऽप्यनेकं	२.८.१७८
तमेवैकं येऽनुपश्यन्ति धीराः	२.६.१८८
तमोगुणं समाश्रित्य [रुद्रः]	१.४.५२८
तमोगुणं समाश्रित्य [कल्पान्ते]	१.२१.३०८
तमोमात्रावृत्तो ब्रह्मा	१.८.२८
तमोमिति प्रणवेनेशितारं	२.१०.१५८
तमो मोहो महामोहस्	१.७.२८
तमो ह्यग्नीरजो ब्रह्मा	२.३७.७०८
तथा च साद्वं वृषभं	१.१४.४३८
तथा सकाये निर्दग्धे	२.३२.१८
तथाऽसकृन्महाराजः	१.२२.३५८
तथा सम्मोहयेद् विश्वं	१.४६.४४८
तथा स सङ्गतो राजा	१.२३.५४८
तथाऽहं संगतो देव्या	१.१५.१६०८
तथेदं भ्रामयेदीशो	१.११.३४८
तयोः प्रत्युपकारोऽपि	२.१२.३६८
तयोः प्रसूतिं दक्षाय	१.८.११८
तयोः समभवद् युद्धं	१.१५.८६८; १.१५.१२७८
तयोरनादिरुद्दिष्टः	२.३.८८
तयोनित्यं प्रियं कुर्यात्	२.१२.३७८
तयोर्मध्यगतो मेरुः	१.४४.३४८
तयोर्मध्ये पितृणां तु	१.७.४५८
तयोश्च गरुडो धीमान्	१.१७.१४८
तस्विनी समाधिस्था	१.११.१३०८
तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन	२.१३.२१८
तर्पयन्त्यर्चयन्त्येतान्	१.५१.२६८
तर्पयामास देवेशो	१.२५.४७८
तर्पयित्वा पितॄन् देवान् [कृत्वा]	१.३३.२१८
तर्पयित्वा पितॄन् देवान् [मुच्यते]	२.३१.१०६८
तर्पयित्वा पितॄन् स्नात्वा	२.३०.२६८
तर्पयेदुदपात्रैस्तु	२.२६.२४८
तलातलमिति ख्यातं	१.४२.२०८
तल्लिङ्गधारी नियतं	२.४४.५०८
तल्लिङ्गधारी सततं	१.२.६६८
तल्लिङ्गानुक्रुतीशस्य	२.३७.८७८

तवैतत् कथितं सम्यक्	२.३४.६८८
तस्थिरे निश्चलाः सर्वे	१.२४.२३८
तस्थौ रामेण पुरतो	१.२०.४३८
तस्माच्चतुर्गुणा श्रापो	१.४.३१८
तस्माच्चन्द्रावलोकस्तु	१.२०.५६८
तस्माच्च बृहदश्वोऽभूत्	१.१६.१६८
तस्माच्च शतरूपा सा	१.८.१०८
तस्माच्छनैश्चरोऽप्यूर्ध्वं	१.३६.२६८
तस्माच्छाद्वं न कर्तव्यं	२.२०.२२८
तस्माज्जयध्वजो नूनं	१.२१.४७८
तस्माज्जानेन सहितं	१.२.६०८
तस्मात् करम्भः संभूतो	१.२३.२६८
तस्मात् कर्माणि कुर्वीत	२.१६.३२८
तस्मात् कार्यं त्रिशूलाङ्कं	१.२.१०६६८
तस्मात् कालात् समारभ्य	१.२५.६६८
तस्मात् क्षात्रेण वर्त्तेत	२.२५.५८
तस्मात् त्यक्त्वा हरेर्निन्दां	१.१४.६१८
तस्मात् त्वमक्षरं रूपं	१.११.३००८
तस्मात् त्वमपि राजेन्द्र	१.१३.४५८
तस्मात् पञ्चगुणा भूमिः	१.४.३२८
तस्मात् परिहरेन्नित्यं	२.१७.४५८
तस्मात् पुण्येषु तीर्थेषु	२.३२.२३८
तस्मात् प्रतिष्ठितं लिङ्गं	१.३३.१२८
तस्मात् प्रयत्नाच्छाद्वेषु	२.२२.३२८
तस्मात् भोगापवर्गार्थं	२.२०.२३८
तस्मात् सदैव दातव्यं	२.३३.१४६८
तस्मात् सदैव द्रष्टव्यं	१.३१.१४८
तस्मात् सर्वप्रकारेण [मद्भू°]	१.११.२६१८
तस्मात् सर्वप्रकारेण [मद्यं]	२.१७.४३८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [तन्निष्ठ°]	१.१.६०८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [वर्णा°]	१.१.११८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [वन्द्याः]	१.२.६६८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [त्यक्त्वा]	१.३.२१८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [तत्र]	१.३.२४८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [धर्माच्च]	१.११.२८५८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [मा°]	१.११.३१८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [जपत्°]	१.११.३३५८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [प्राप्य]	१.२८.३७८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [वारा°]	१.२६.७६८; १.३३.३३८

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [पठि°]	२.११.१४६८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [शांकर्यं]	२.१६.३०८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [प्रातः]	२.१८.५८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [सन्ध्यो°]	२.१८.३१८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [कृत्वा]	२.१८.१२१८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [श्राद्धं]	२.२२.८५८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [ब्राह्मणो]	२.२४.१०८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [तत् तत्]	२.२६.३८८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [ब्राह्मवस्तु]	२.३४.१४८
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन [द्रष्टव्यं]	२.३६.५६८
तस्मात् सर्वमिदं जातं	२.३७.७३८
तस्मात् सर्वान्परित्यज्य	२.४४.४३८
तस्मात् स वै स्मृतो विष्णुर्	१.४६.३६८
तस्मात् सा परिहर्त्तव्या	१.२६.१६८
तस्मात् सेवेत सततं	१.३.२७८
तस्मात् स्वर्गात् परिभ्रष्टः	१.३४.३५८
तस्मादज्ञानमूलो हि	२.२.१६८
तस्मादद्वैतमेवाहुर्	२.२.२३८
तस्मादनादिनिधनं [कर्म]	१.१.६०८
तस्मादनादिनिधनं [विष्णु°]	२.११.११५८
तस्मादनादिमद्वैतं	१.१५.१६१८
तस्मादनादिमध्यान्तं [विज्ञाय]	१.१४.८४८
तस्मादनादिमध्यान्तं [वस्त्वे°]	२.१०.१२८
तस्मादनादिमध्यान्तं [मित्य]	२.१८.६३८
तस्मादनीश्वरानन्यान् [त्यक्त्वा देवं]	१.२८.४१८
तस्मादनीश्वरानन्यान् [त्यक्त्वा देवान्]	२.११.६१८
तस्मादर्थं च कामं च	१.२.५८८
तस्मादर्थं समासाद्य	२.२५.२१८
तस्मादशेषभूतानां	१.१५.१६४८
तस्मादहर्देवतानां	१.७.४५८
तस्मादहो धर्मयुक्ताः	१.७.४२८
तस्मादात्मगुणोपेतो	२.११.७०८
तस्मादात्माक्षरः शुद्धो	२.२.२६८
तस्मादाराधयेन्नित्यं	२.२४.११८
तस्मादिहैव देवेशं	१.२४.४७८
तस्मादेकतरं भेदं	२.४४.३६८
तस्मादेकमपि श्रेष्ठं	२.२२.३०८
तस्मादेतद् विजानीध्वं	१.२.८५८
तस्मादेव महायोगी	२.११.११८

श्लोकार्थसूचो

तावद्धि पितरोऽश्नन्ति	२.२२.६५८
तावन्त्यहान्यशौचं स्यात्	२.२३.६०८
तावागतौ समीक्ष्याह	१.१०.४८
तावानेव च विस्तारो	१.४८.१३८
तावुभौ गच्छतः स्वर्गं	२.२६.६७८
तावुभौ गुणसम्पन्तौ	१.२६.२८
ता वै निष्कामचारिण्यो	१.२७.२४८
ता वै विभूतयो विप्राः	१.११.७८
तासां क्लेषु देवस्य	१.४६.७८
तासां चतुःशतं नाड्यो	१.४१.११८
तासां तेनपचारेण	१.२७.३६८
तासां माया परा योनिः	२.८.७८
तासां वृष्ट्यूदकानीह	१.२७.४०८
तासां स भगवान् कृष्णः	१.२५.१६८
तासु क्षीणस्वशेषासु	१.२.३४८
तासु ब्रह्मर्षयो नित्यं	१.४७.६८
तासु ब्रह्माण्मीशानं	१.४७.२२८
तास्विमे कुहपाञ्चालाः	१.४५.३९८
तिथि पक्षस्य न ब्रूयात्	२.१६.३६८
तिमिरश्चावरीवांश्च	१.४६.८८
तिरोहितं वाससा वा	२.१६.४५८
तिर्यक्खोतस्तु यः प्रोक्तस्	१.७.१५८
तिर्यगूर्ध्वप्रचारोज्ज्वली	१.४१.५८
तिलप्रदः प्रजामिष्टां	२.२६.४४८
तिलमुदगयवादीनां	२.१६.१०८
तिलान् प्रविकिरेत्तत्र	२.२२.१८८
तिलोदकैः पितृन् भक्त्या	२.१८.८६८
तिलोदकैस्तर्पयेद् वा	२.२२.८६८
तिष्ठंश्चेदीक्षमाणोर्कं	२.१८.७७८
तिष्ठ नित्यं मया सार्द्धं	१.१३.४५८
तिष्ठे मायामसूयां च	१.२८.१८
तिष्ठः कोट्योऽर्धकोटी च	१.३७.७८
तिष्ठश्चान्वष्टकाः पुण्याः	२.२०.४८
तिष्ठस्तु भावना रुद्धे	१.२.६१८
तिष्ठस्तु मूर्त्यः प्रोक्ताः	१.२१.२६८
तिष्ठस्तु मूर्त्यः प्रोक्ताः	१.२.८६८
तिष्ठोऽष्टकाः समाख्याताः	२.१४.७४८
तीरमुत् तत्र संप्राप्य	१.४३.२०८
तीर्थं कनखलं पुण्यं	२.३६.१०८
तीर्थं तत्र भवेद् वस्तु	२.३६.२१८

तीर्थं तद्व्यकव्यानां	२.२१.२८
तीर्थं त्रैयम्बकं नाम	२.३४.१८८
तीर्थं त्रैलोक्यविख्यातं	३.३४.३६८
तीर्थं द्विजातिभिर्जुष्टं	२.३६.३४८
तीर्थं नारायणस्यान्यन्	२.३४.२७८
तीर्थं पञ्चतपं नाम	२.४२.५८
तीर्थं प्लक्षावतरणं	२.३६.८८
तीर्थयात्रां तथा केचिद्	१.२६.१०८
तीर्थयात्रा च व्यासस्य	२.४४.१०७८
तीर्थयात्रा परा नित्यं	१.४४.२०८
तीर्थानां च परं तीर्थं	२.४२.४८
तीर्थानां परमं तीर्थं [नदीनां]	१.३५.३२८
तीर्थानां परमं तीर्थं [विजयं]	२.३४.२१८
तीर्थानां परमं तीर्थं [गो ^०]	२.३४.२६८
तीर्थानां परमं तीर्थं [तपसां]	२.४४.१३३८
तीर्थानि कथयामास	१.३७.१५८
तीर्थानि यानि लोकेऽस्मिन्	२.३४.१८
तीर्थान्यर्कादिसंस्थानं	१.१.६८
तीर्थं कायावतारे स्याद्	१.५१.१०८
तीर्थेभ्यः परमं तीर्थं	२.३६.२६८
तीव्रतापं च तरति	२.२६.५२८
तुङ्गभद्रा सुप्रयोगा	१.४५.३५८
तुम्बुरुनीरदो हाहा	१.४०.१२८
तुल्यं फलमवाप्नोति	१.३५.१२८
तुल्यं युगसहस्रस्य	१.६.६८
तुल्यनिन्दास्तुतिमौनी	२.११.७६८
तुल्यमायुः सुखं रूपं	१.२७.२२८
तुल्यस्तयोस्तु स्वर्मानुः	१.३६.१४८
तुल्याभिमानिनः सर्वे	१.२८.५३८
तुषाङ्गारकपालेषु	२.१३.३६८
तुषाङ्गारकरीषं वा	२.१६.७६८
तुषिता नाम ते पूर्व	१.१५.१७८
तुषितायां समुत्पन्नस्	१.४९.२८८
तुष्टः प्रोवाच हस्ताभ्यां	१.१५.२०१८
तुष्टाव जगतामेकं	१.१०.४२८
तुष्टाव भगवान् ब्रह्मा	१.१४.७०८
तुष्टाव मन्त्रैरमरप्रधानं	१.२४.६०८
तुष्टाव वाग्भिर्गुहाभिर	१.२३.१८८
तुष्टाव वैदिकैर्मन्त्रैः	१.१६.६१८
तुष्टिर्ज्येष्ठा तथा वृष्टिः	१.१२.५८

तुष्टुर्मुनयो विष्णुं	२.४४.५३८
तुष्टुर्बुद्धिर्मनसो	२.१.३२८
तुष्टोऽस्मि सर्वथाऽहं ते	१.६.७६८
तुष्णीमासीत् निन्दायां	२.१६.४०८
तृणं काष्ठं फलं पुष्पं	२.१६.६८
तृणं वा यदि वा शाकं	२.१६.२८
तृणकाष्ठद्रुमाणां च	२.३३.५८
तृणविन्दुस्त्रयोविंशे	१.५०.८८
तृणविन्दोः सुता विप्राः	१.१८.८८
तृतीयं द्वापरं पार्थ	१.२७.१६८
तृतीयं नैषधं वर्षं	१.३८.३०८
तृतीयं भगवद्रूपं	१.४.४६८
तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं	१.१.१७८
तृतीयां जप्नुमिच्छामि	२.४१.३३८
तृतीया महती शक्तिर्	२.४.२३८
तृतीये चान्तिमा प्रोक्ताः	१.२.८५८
तृतीये चोशना व्यासस्	१.५०.३८
तृतीयेऽप्यन्तरे विप्राः	१.४६.१०८
तृतीयोत्थाश्रमी प्रोक्तो	१.२.८३८
तृप्तये परमेशस्य	१.३.२७८
तृप्यन्ति पितरस्तस्य	२.३६.५७८
ते उभे ब्रह्मावादिन्यौ	१.१२.२०८
ते च प्रकाशबहुलास्	१.७.१०८
ते चोर्ध्वरेतसः सर्वे	१.१२.११८
तेजसा पूरयन् विश्वं	२.१.४७८
तेजसा भासयन् कृत्स्नं	२.३७.४४८
तेजसा विष्णुमव्यक्तं	१.१.३१८
तेजसा सूर्यसंकाशस्	१.२.६८
तेजस्तु गुणसंयुक्तं	२.४४.१५८
तेजो दशगुणेनैव	१.४.४३८
तेजोमयं जन्मविनाशहीनं	१.११.२३६८
तेजोराशिस्मेगता	१.६.५४८
तेजोरूपं पश्यति स्माति हृष्टो	२.३५.२२८
तेजोवती नाम पुरी	१.४४.१३८
ते तृप्तास्तस्य तं दोषं	२.२५.७८
ते हृन्मोहनिर्मुक्ताः	१.१०.१४८
तेन कर्मविपाकेन	१.३१.२६८
तेन चावाप्यजीवस्तु	२.२५.६८
तेन तन्मण्डलं चोरं	२.३१.२६८
तेन ता वत्तयन्ति स्म	१.२७.३४८
तेन ते मुदिताः सन्तो	१.१५.१०२८

कूर्मपुराणस्य

तस्याः शृणुध्वं माहात्म्यं	२.३८.२८
तस्या उत्तरदिग्भागे	१.४४.२१८
तस्या एकः परमेष्ठी परस्तान्	२.८.१८८
तस्या एव परां मूर्तिं	१.१०.८१८
तस्याथ पत्नी सुभगा	१.२०.२७८
तस्यादित्यस्य चैवासीद्	१.१६.१८
तस्यान्ते सर्वतत्त्वानां	१.५.१७८
तस्याभिधायतः सर्गसु	१.७.५८
तस्याभिधायतः सर्गं	१.७.११८
तस्याभूद् स्वमकवचः	१.२३.५८
तस्यामजनयत् पुत्रं	१.२३.४४८
तस्यामप्यभवत् पुत्राः	१.२३.६१८
तस्यामाराधयेद्देवं	२.२६.३४८
तस्यामुत्पादयामास [सुभुजं]	१.२३.५५८
तस्यामुत्पादयामास [पञ्च]	१.२३.५८८
तस्यामुत्पादयामास [पुत्रौ]	१.२३.७८८
तस्या वचनमाकर्ण्य	२.३७.४५८
तस्याशौचं विधातव्यं	२.२३.७४८
तस्याश्च पूर्वदिग्भागे	१.४४.२५८
तस्यासीत् तुम्बुरुसखा	१.२३.४६८
तस्यास्तु पश्चिमे भागे	१.४४.१७८
तस्यास्त्वदानीं माहात्म्यं	२.३८.४८
तस्यैतत् परमं ज्ञानं	१.११.३२१८
तस्यैवं जपतो देवः	१.१६.५०८
तस्यैवं तपतो वक्रनाद्	१.११.२८
तस्यैवं तप्यमानस्य	१.१०.१६८
तस्यैवं मन्यमानस्य	२.३१.७८
तस्यैवं वर्तमानस्य [कदाचित् परमा]	१.१.५३८
तस्यैवं वर्तमानस्य [कदाचित् विष्णुः]	१.१६.३८
तस्यैवं सुचिरं कालं	१.६.१२८
तस्यैव तपसोश्रेण	२.४०.५८
तस्यैव परमा मूर्तिस्	१.२५.६०८
तस्यैव पूर्वदिग्भागे	१.४६.५७८
तस्यैवोत्तरदिग्भागे	१.४६.५१८
तस्योपरि जलौघस्य	१.६.२४८
तस्योपश्रुत्य वचनं	१.२५.२६८
तां तां शक्तिं समाधाय	२.४४.३२८
तां दृष्ट्वा जायमानां च	१.११.५६८

तां दृष्ट्वा तादृशीं सीतां	२.३३.१२८८
तां दृष्ट्वा भगवान् ब्रह्मा	१.२.१०८
तां विदार्य नखैस्तीक्ष्णैः	१.३१.६८
ताडयन्ति द्विजेन्द्राश्च	१.२८.१७८
ताडयाञ्चक्रिरे दण्डैर्	२.३७.३८८
ताडयित्वा तुरेणापि	२.३३.८४८
ताडितोऽस्माभिरत्यर्थं	२.३७.५४८
ताण्डवैर्विविधैरेनं	१.४०.१६८
तादृशं रूपमास्थाय	२.४४.४४८
तादृशस्याथ भवतः	१.२४.३०८
तानब्रवीन्महातेजाः	१.२१.२४८
तानब्रवीन्महायोगी	२.३७.४०८
तानब्रुवंस्ते मुनयो	१.२१.३६८
तानि चाग्रे प्रलीयन्ते	२.४३.१३८
तानि चाशेषतो देवो	१.१५.४२८
तानि तं पुरुषं प्राप्य	१.१५.४५८
तानि त्वं कथयास्माकं [व्यासाः]	१.४६.१८
तानि त्वं कथयास्माकं [रोमः]	२.३४.१८
तानि पुत्रान् पशून् धनन्ति	२.१६.४३८
तानेव लोकान् गर्भस्थान्	१.६.२६८
तान् दृष्ट्वा गरुडो वीमान्	१.१४.६७८
तान् दृष्ट्वा तनयान् वीरान्	१.२३.८२८
तान् दृष्ट्वा विविधान् रुद्रान्	१.१०.३५८
तान् प्रणम्य महाराजः	१.१६.३२८
तान् प्रणम्याथ ते जग्मुः	१.२१.४८८
तान् प्रसन्नमना देवश्च	२.३७.५०८
तान्येव ते प्रपद्यन्ते	१.७.६१८
तान् वसिष्ठस्तु भगवान्	१.२१.७५८
तान् सर्वान् दानवो विप्राः	१.२१.५३८
तान् सर्वान् भस्मसात्कृत्वा	२.४३.२६८
तापसं नार्चयामास	१.१५.८१८
तापसः स परमेश्वरं पदं	२.२७.३८८
तापसेष्वेव विप्रेषु	२.२७.३४८
तापी पयोष्णी निर्विन्ध्या	१.४५.३३८
ताभ्यः शिष्टा यवीयस्यः	१.८.१६८
ताभ्यां संजायते विश्वं	२.६.६८
ताभ्यामाराधितः प्रादाद्	१.२०.६८
तामवपश्यन् गिरिजाममेयां	२.३७.१५५८
तामप्याशु स तत्याज	१.७.४८८
तामब्रवीत् स मतिमान्	१.२२.११८

तामसस्यान्तरे चैव	१.४६.३०८
तामसस्यान्तरे देवाः	१.४९.१३८
तामसी मे समाख्याता	२.४.२३८
तामसी राजसी मूर्तिर्	१.१५.२३२८
तामसी शाम्भवी मूर्तिः	१.४२.२६८
तामसेषु हरस्योक्तं	२.४३.४६८
तामसो राजसश्चैव	२.२१.४८८
तामहं वर्तयिष्यामि	१.१.२६८
तामाह भगवान् ब्रह्मा	१.११.६८
तामिहमन्धतामिहं	२.२४.८८
तामा च जनयामास	१.१७.११८
तामात्राश्च विशालश्च	१.४३.२८८
तारकः पुरुषो ह्यात्मा	१.१५.१५७८
तारणात् सर्वदुःखानां	१.४.६३८
तारयेच्च पितृन् सम्यक्	२.३६.४५८
तारयेच्च पितृन् सर्वान्	२.३६.४८८
तारयेत् सर्वभूतानि	२.३८.५८
तारस्तथा शम्बरश्च	१.१७.८८
तारानक्षत्ररूपाणि [वपुः]	१.३६.१८८
तारानक्षत्ररूपाणि [हीनानि]	१.३६.१६८
तारापीडाच्चन्द्रगिरिर्	१.२०.६०८
तारिताः पितरस्तेन [स]	२.२०.३१८
तारिताः पितरस्तेन [यास्यः]	२.३४.८८
तारिताः पितरस्तेन [तुष्यः]	२.३६.६२८
तार्क्ष्यश्चारिष्टुनेमिश्च	१.४०.७८
तावतो ग्रसते प्रेत्य	२.२१.२७८
तावत् तिष्ठ ममादेशात्	१.१४.७७८
तावत् तेऽन्नं न भोक्तव्यं	१.१५.१०१८
तावत् त्वं भीषणे कालं	२.३१.७०८
तावत् प्रमाणभागे तु	१.३६.६८
तावत् संख्यैरहोरात्रं	१.५.५८
तावत् सर्वं परित्यज्य	२.१२.३४८
तावदप्रयतो मर्त्यो	२.२३.२५८
तावदायुर्महादेव	२.४१.३०८
तावदेव च विस्तीर्णः	१.४८.२६
तावद् भूलोके आख्यातः	१.३६.३८
तावद् वर्षसहस्राणि [रुद्रः]	१.३४.४६८;
	२.३६.२२८; २.३६.७८८
तावद् वर्षसहस्राणि [स्वर्गलोके]	
	१.३५.३१८; १.३६.४८

कूर्मपुराणस्य

तेन दोषेण स प्रेत्य	२.१२.४०८	तेषां तद् वचनं श्रुत्वा	१.११.१८८	तेषां स्वसारः सप्तासन्	१.२३.६४८
तेन धारयितव्या वै	२.२६.३५८	तेषां तस्याश्च सायुज्यं	१.४७.१७८	तेषां हि वशमापन्ना	२.२.५३८
तेन पुण्या नदी ज्ञेया	२.४०.४०८	तेषां तु संततावन्ये	१.१२.१६८	तेषामथाक्षयलोकान्	२.१२.४२८
तेन यायात् सतां मार्गं	२.१५.२०८	तेषां तु क्षमवेतानां २.२०.३०८; २.३४.१३८		तेषामथैकेन भवेन मुक्तिर्	१.३०.२६८
तेन वेदयते सर्वं	२.३.१४८	तेषां ददामि तद् स्थानं	२.४.१०८	तेषामधस्ताद् नरकांस्	१.११.२७०८
तेनाग्नौ करणं कुर्यात्	२.२२.८३८	तेषां ददायि परमं	२.३६.५२८	तेषामधस्ताद् नरका [ः]	१.४२.२५८
तेनायं प्रोच्यते सद्भिः	१.५.१७८	तेषां दानं तपो यज्ञो	१.२८.४२८	तेषामनुग्रहायार्थं	१.४६.२०८
तेनायं संगतो ह्यात्मा	२.२.१६८	तेषां देवावृधो राजा	१.२३.३६८	तेषामभिमतो यः स्यात्	२.२४.२०८
तेनाविवेकतस्तस्मात्	२.३.१५८	तेषां नद्यश्च सप्तैव	१.४७.६८	तेषामभ्यधिकं ज्ञानं	२.३७.१३७८
तेनाहारेण ता दीप्ताः	२.४३.१५८	तेषां नश्यतु तत् पार्श्वं	१.२६.१०८	तेषामशौचे विप्रस्य	२.२३.३६८
तेनैव च शरीरेण	१.३०.१६८	तेषां नारायणे भक्तिर्	१.२६.१२८	तेषामष्टतनुर्देवी	१.१०.२७८
तेनैव जन्मना ज्ञानं	२.११.१०३८	तेषां नित्याभियुक्तानां [माया ^०]	१.११.२८६८	तेषामाद्यास्त्रयः श्रेष्ठाः	२.१२.३१८
तेनैवमुक्तो ब्रह्माणं	१.६.४१८	तेषां नित्याभियुक्तानां [योग ^०]	२.११.८८८	तेषामेव च गुप्त्यर्थं	१.११.२६६८
तेनोद्धृत्य तु सर्वाङ्गं	३.११.६६८	तेषां पतिरहं देवः	२.७.१८८	तेषु चान्तर्हितेष्वेव	१.११.२७८
तेष्वरिग्राहिणः सर्वे	१.७.१२८	तेषां पुराणवक्तृत्वं	१.१३.१५८	तेषु दमेष्वश्वाचभ्य	२.२२.५२८
तेऽपि दारुणे तस्मिन्	२.३७.१५०८	तेषां प्रधानो ज्योतिष्मान्	१.२३.६८	तेषु नित्यं मदोत्तिक्ता	१.४६.४४८
तेऽपि देवादिदेवेशं	२.११.१२५८	तेषां प्रधानो व्युत्तिमान्	१.१७.१८	तेषु पुण्या जनपदा [ः]	१.४७.५८
तेऽपि मां प्राप्नुवन्त्येव	२.४.२६८	तेषां प्रधानो बलवान्	१.३८.४२८	तेषु पुत्रेषु नष्टेषु	१.१५.४८
ते पूजयन्ति भूतेशं	२.२६.४३८	तेषां प्रधानी विख्यातौ	१.२३.३८८	तेषु योगरता विप्रा [ः]	१.४६.२२८
ते प्रणम्य महात्मानं	१.३३.२३८	तेषां प्रधानी विख्यातौ	१.२३.३८८	तेषु रुद्रा महयोगा [ः]	१.४६.४८८
ते भग्नतपसो विप्राः	२.३७.२४८	तेषां प्रवृत्तिविन्यस्त-	२.३७.४८	तेषु सर्वेषु तीर्थेषु	१.३३.२०८
ते भवं भूतमव्येशं	२.५.४३८	तेषां प्रोवाच भगवान्	१.३१.११८	तेषुपवेशयेदेतान्	२.२२.२५८
तेभ्यः सर्वमिदं जातं	२.३.१८	तेषां भक्तिं तदा दृष्ट्वा	२.३५.४८	तेष्वेवं निरपेक्षेषु [लोकसृष्टी प्र ^०]	१.७.२१८
तेभ्यः स्वधा सुतां जज्ञे	१.१२.२०८	तेषां मध्ये मुनीन्द्राणां	१.२६.६८	तेष्वेवं निरपेक्षेषु [लोकसृष्टौ पि ^०]	१.१०.१५८
तेभ्योऽधस्ताच्च चत्वारः	१.३६.२२८	तेषां ययातिः पञ्चानां	१.२१.६८	तेष्वेव जायते तासां	१.२७.३३८
ते मृताः स्वर्गमायान्ति	२.३६.२४८	तेषां ये यानि कर्माणि	१.७.६१८	ते सुखप्रीतिबहुला [ः]	१.७.८८
ते यान्ति तत्परं स्थानं	१.३२.२८८	तेषां ललाटे तिलकं	१.२.१०२८	ते सुनिर्धूततमसो	१.११.२६०८
ते यान्ति नरकान् घोरान्	२.११.११६८	तेषां लिङ्गान्महादेवः	१.३०.१७८	ते सूर्या वारिणा दीप्ता [ः]	२.४३.१८८
ते विन्दन्ति परं क्षेत्रम्	१.२६.७१८	तेषां विनश्यति क्षिप्रं [ये]	१.२६.१४८	ते स्म सर्वे महादेवं	२.३५.५८
ते विन्दन्ति परं मोक्षं	१.२६.५४८	तेषां विनश्यति क्षिप्रं [इहा ^०]	१.२६.७३८; २.३१.१०५८	तैः षडभिरयनं वर्षं	१.५.६८
ते शिष्टा ब्राह्मणाः प्रोक्ताः	२.२४.१६८	तेषां वै रुद्रसायुज्यं	१.४७.३१८	तैजसं वै समादाय	२.१३.३१८
तेषां च ब्रह्मसायुज्यं	१.४७.२५८	तेषां श्रेष्ठाः पुनः सप्त	१.४१.२८	तैजसान्निद्रियाणि स्युर्	१.४.२२८
तेषां च सर्वपापानि	२.३६.५४८	तेषां संस्तवमाकर्ण्य	२.३७.१२१८	तैरियं पृथिवी सर्वा [सप्त ^०]	१.५.१३८
तेषां च सोमसायुज्यं	१.४७.१०८	तेषां संस्थानमचलं	१.२.१०८	तैरियं पृथिवी सर्वा [धर्मतः]	१.२१.१०८
तेषां ज्येष्ठः ककुत्स्थोऽभूत्	१.१६.११८	तेषां सन्निहितो नित्यं	२.४.६८	तैरेव भाषणं कृत्वा	२.१८.८१८
तेषां ज्येष्ठो महावीर्यो	१.२२.२८	तेषां साक्षान्महादेवो	१.४४.९८	तैलमभ्यञ्जनं स्नानं	२.२२.२१८
तेषां तत् परमं ज्ञानं	१.२६.४४८	तेषां सान्निध्यमत्रैव	१.३५.१४८	तैलाभ्यक्तोऽथवा कुर्याद्	२.३३.४६८
तेषां तत् परमं स्थानं	१.४४.१२८	तेषां सूर्येण सायुज्यं	१.४७.३८८	तैस्तु संभाषणं कृत्वा	२.३३.६१८
तेषां तद्वन्तं विज्ञेयं	२.११.८९८	तेषां स्वनामभिर्देशाः	१.३८.२०८	तोयं दधिघृतं तैलं	२.२३.७६८
तेषां तदैश्वर्यं ज्ञानं	१.३२.२५८				
तेषां तद् रचितं स्थानं	१.४४.२४८				

इलोकार्धसूची

तोया चैव महागौरी	१.४५.३४a	त्रिगुणः स्यात् ततो वल्लिः	१.४.३०c	त्रिविधोऽयमहंकारो [महत्तः]	१.४.१८c
तोषयन्ति महादेवं	१.४०.१६c	त्रिगुणस्तस्य विस्तारो	१.३६.१३c	त्रिविधोऽयमहङ्कारो [महति]	२.४४.८c
तोषयामास वरदं	२.३१.४६c	त्रिणाचिकेतश्छन्दोगो	२.२१.५a	त्रिशक्तिजननी जन्मा	१.११.१८c
तोषितश्छन्दयामास	१.१६.२४c	त्रितत्त्वमाता त्रिविधा	१.११.१७६a	त्रिशक्त्यतीताय निरञ्जनाय	१.१५.१६६c
त्यक्तव्या मम भार्येति	२.३७.२८c	त्रिद्वयेकसाहस्रमतो	१.५.१०a	त्रिशती द्विशती संध्या	१.५.६a
त्यक्ता साऽपि तनुस्तेन	१.७.४२a	त्रिधन्वा राजपुत्रस्तु	१.२०.१a	त्रिशिरा द्वुषणश्चैव	१.१८.१४a
त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं	२.११.८२a	त्रिधा भिन्नोऽस्म्यहं ब्रह्मन्	१.१०.७५a	त्रिशूलपाणि दुष्प्रेक्ष्यं	२.३१.३४c
त्यक्त्वा तपोबलं कृत्स्नं [गच्छ°]	१.१४.३२a	त्रिधा भिन्नोऽस्म्यहं विष्णो	१.२५.६८a	त्रिशूलपाणिरीशानः	१.११.२c
त्यक्त्वा तपोबलं कृत्स्नं [विप्रा°]	१.१४.६४a	त्रिधा विभज्य चात्मानं	१.४.५५c	त्रिशूलपाणिर्गंगे सुघोषः	१.१५.१७३c
त्यक्त्वा देहमिमं ब्रह्मन्	१.१३.६२a	त्रिनाभिमति पञ्चारे	१.३६.२६a	त्रिशूलपाणिर्भगवांस्	१.६.५१c
त्यक्त्वा पुत्रादिषु स्नेहं [निर्द्वन्द्वो]	१.१.१०२a	त्रिनेत्रा नीलकण्ठा च	१.३१.८a	त्रिशूलपिङ्गलो देवो	२.३१.२७a
त्यक्त्वा पुत्रादिषु स्नेहं [निःशोको]	२.११.६२a	त्रिनेत्रा सर्वशक्तिभिः	१.४६.४१c	त्रिशूलमादाय कुशानुकल्पं	१.१५.१७१a
त्यक्त्वा लोकैषणामेतां	१.१४.७६c	त्रिपदां बाध सावित्रीं	२.१८.६६a	त्रिशूलवरहस्तं च	१.११.६८c
त्यक्त्वा वराहसंस्थानं	१.१५.७८a	त्रिपादहीनस्तिष्ये तु	१.२७.२०c	त्रिशूलहस्तानृष्टिन्नात्	१.१०.३३c
त्यजेदाश्वयुजे मासि	२.२७.२२a	त्रिभिः क्रमैरिमांल्लोकान्	१.४६.३४a	त्रिशूलाग्रेषु विन्यस्य	१.१५.१८४c
त्रयमेतदनाद्यन्तं [अव्यक्ते]	२.३.६a	त्रिभिः सारस्वतं तोयं	२.३८.८a	त्रिशूली कृत्तिसनो	२.४४.१०c
त्रयमेतदनाद्यन्तं [ब्रह्मण्येव]	२.३४.७२a	त्रिमूर्तयेऽनन्तपदात्ममूर्ते	१.१५.१६७a	त्रिशृङ्गो जारुधिस्तद्वद्	१.४४.३६a
त्रयाणामपि चैतेषां	२.२८.६a	त्रियम्बकाय देवाय	१.१०.४६c	त्रीणि कल्पशतानि स्युः	१.५.१६a
त्रयाणामाश्रमाणां तु	१.२.४६a	त्रियायुषं च भक्तानां	१.२.१०६c	त्रीन् पिण्डान्निर्वपेत्तत्र	२.२.५१c
त्रयाणामिह वर्णानां	२.२४.६c	त्रिरात्रं दशरात्रं वा	२.२३.१०a	त्रेताद्वापरतिष्याणां	१.५.१०c
त्रयीमयाय रुद्राय	१.१९.६५c	त्रिरात्रं श्वश्रूमरणे	२.२३.३७a	त्रेतायुगे त्रिपादः स्याद्	१.२७.२०c
त्रयोदशसहस्राणि [शतानि]	१.४५.५a	त्रिरात्रं स्यात्तथाचार्यं	२.२३.३४c	त्रैयम्बकेन तोयेन	२.३९.६२a
त्रयोदश सहस्राणि [वर्षाणां]	१.४५.१६c	त्रिरात्रं स्यात्तथाशौचं	२.२३.५५c	त्रैलोक्यं कथितं सद्भिर्	१.३६.४०c
त्रयोदशी मधायुक्ता	२.२०.५a	त्रिरात्रमसपिण्डेषु	२.२३.३६a	त्रैलोक्यं भक्षयिष्यामो	१.१५.२२३c
त्रयोदशे तथा धर्मस्	१.५०.५c	त्रिरात्रमौपनयनात्	२.२३.१३c	त्रैलोक्यं वशमानीय	१.१७.२c
त्रयोदश्यां तथा रात्रौ	२.३३.६८a	त्रिरात्रेण विशुद्धयेत् [पञ्च]	२.३३.३८c	त्रैलोक्यकण्टकावेतौ	१.१०.४c
त्रयोविंशतिरेतानि	२.७.२४c	त्रिरात्रेण विशुद्धयेत् [त्रिरा°]	२.३३.४७c	त्रैलोक्यमखिलं स्रष्टुं	१.२.६४a
त्रातारं पुरुषं पूर्वं	१.२१.६०c	त्रिरात्रेण विशुद्धयेत्तु	२.३३.५८c	त्रैलोक्यमेतत् सकलं	१.९.२२a
त्रातुमर्हस्यनन्तात्मस्	२.४४.६७c	त्रिरात्रेण शुचिस्त्वन्यो	२.२३.११c	त्रैलोक्यविश्रुतं पुण्यं	२.३६.२७c
त्रातुमर्हस्यनन्तेश	१.१५.२७c	त्रिरात्रोपोषितः सम्यक्	२.३३.६४c	त्रैलोक्यविश्रुतं राजन्	२.३६.४७c
त्रिशङ्खान् ब्राह्मणानां	२.२५.८c	त्रिरात्रोपोषितस्तत्र	२.४२.२a	त्रैलोक्यसारं विमलं	१.६.१०c
त्रिः प्राश्नीयादपः पूर्वं	२.१३.२०a	त्रिरात्रोपोषितेनाथ	२.३६.१६c	त्रैलोक्यसुन्दरी रम्या	१.११.११०c
त्रिः प्राश्नीयाद्यदम्भस्तु	२.१३.२३a	त्रिरुल्लिखेत्तस्य मध्यं	२.२२.५०c	त्रैलोक्यस्यास्य कथितः	२.४३.७c
त्रिकालबद्धं पापघ्नं	१.१४.३c	त्रिर्जपेदायत्तप्राणः	२.११.३५c	त्रैलोक्यस्यास्य मानं वो	१.३६.१c
त्रिकालीनामलघामघाम्ने	१.१५.२००c	त्रिलोकभर्तुः पुरतोऽम्बपश्यत्	१.२४.५८c	त्रैलोक्ये शंकरे नूनं	१.२८.५७c
त्रिकालहेतुं परमेष्ठिसंज्ञं	१.११.२४४c	त्रिलोकमातुस्तत्स्थानं	१.२३.२३c	त्र्यम्बकाय त्रिनेत्राय	१.२८.४३c
त्रिकूटशिखरश्चैव	१.४३.२६c	त्रिलोके धार्मिको नूनं	१.१६.८c	त्र्यम्बकाय नमस्तुभ्यं	२.३७.१०६c
त्रिगुणं चाश्वमेधस्य	२.४०.३२c	त्रिलोचनं महार्ताथ	१.३३.१७c	त्र्यहं न कीर्तयेद् ब्रह्म	२.१४.६६c
		त्रिवर्गसेवी सततं	२.१५.२५a	त्र्यहैहिको वापि भवेद्	२.२५.१३c
		त्रिविक्रमपदोद्भूता	१.११.१५३a	त्र्यारुणिर्बे पञ्चदशे	१.५०.६a
		त्रिविधा भावना ब्रह्मन्	१.१.८८a	त्वं कर्ता चैव भर्ता च	१.१५.२७a

कूर्मपुराणस्य

त्वं गतिः सर्वभूतानाम्	१.१५.२५a
त्वं चापि शृणु मे दक्ष	१.१४.७६a
त्वं तु धर्मरतो नित्यं	१.१६.४६a
त्वं पश्यसीदं परिपास्यजलं	१.१५.१६१c
त्वं पिता सर्वभूतानां	१.१.७६c
त्वं ब्रह्मा त्वं महादेवस्	१.१५.१८२c
त्वं ब्रह्मा हरिरथ विश्वयोनिरग्निः	१.२४.६२a
त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारः	२.१८.६५c
त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्	१.१५.१८२a
त्वं लक्ष्मीश्चारूपाणां	१.११.२३४
त्वं विश्वनाभिः प्रकृतिः प्रतिष्ठा	२.५.३६c
त्वं शक्रः सर्वदेवानां	१.११.२२७a
त्वं हर्ता सर्वलोकानां	१.१५.१७८a
त्वं हि तत् परमं ब्रह्म	१.२५.५३a
त्वं हि तद् वेत्थ परमं	२.१.२४a
त्वं हि नारायणः साक्षात्	१.२४.८८a
त्वं हि नारायणात्साक्षात्	२.१.४a
त्वं हि लोकेषु विख्यातो	१.२७.१२a
त्वं हि वेत्थ स्वमात्मानं	२.१.४१a
त्वं हि वेत्सि जगत्पस्मिन्	२.३७.५७a
त्वं हि सर्वजगत्साक्षी	२.४४.६७a
त्वं हि सा परमा मूर्तिर्	१.२४.८१a
त्वं हि सा परमा शक्तिर्	१.११.२२३a
त्वं हि स्वायम्भुवे यज्ञे	१.१.६a
त्वत्तः प्रसूता जगतः प्रसूतिः	२.५.२४a
त्वत्तो वेदाः सकलाः संप्रसूतास्	२.५.२६a
त्वत्पादपद्मस्मरणादशेष-	२.५.४०a
त्वत्पादे कुसुममथापि पत्रमेकं	१.२४.६४a
त्वत्प्रसादादसंदिग्धं	१.१.८२a
त्वत्सन्निधावेष्ट सतः	२.११.१४०a
त्वदीयो बाधते ह्यस्मात्	१.१७.३c
त्वद्वाक्याच्छिन्नसंदेहो	१.२१.६८a
त्वन्मयोऽहं त्वदाधारस्	१.११.२५१a
त्वमक्षरं परं ज्योतिस्	१.१०.५५a
त्वमक्षरं परं धाम	१.१.७७a
त्वमक्षरं परं व्योम	१.११.२२६a
त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं	२.५.३५a
त्वमक्षरं ब्रह्म परं पवित्रं	१.१५.१६३a
त्वमग्निः सर्वभूतानाम्	१.१५.१८१c
त्वमग्निरेको बहुधाऽभिपूज्यसे	१.१५.१६०c

त्वमप्यसत्सुताऽस्माकं	१.१३.५८c
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता	२.५.३५c
त्वमात्मशब्दं परमात्मतत्त्वं	१.१५.१६२c
त्वमात्मा सर्वभूतानां	१.१५.२६a
त्वमात्मा ह्यादिपुरुषो	१.६.६६a
त्वमिन्द्ररूपो वरुणाग्निरूपो	१.१५.१६४a
त्वमीश्वरो महादेवः	१.१०.५४a
त्वमीश्वरो वेदपदेषु सिद्धः	१.१५.१६३c
त्वमेव जगतः स्रष्टा	१.१४.७३a
त्वमेव दाता सर्वेषां	१.२४.८७c
त्वमेव देव भक्तानां	१.९.७३a
त्वमेव परमानन्दम्	१.११.२२५c
त्वमेव पुरुषोऽनन्तः	१.१०.५५c
त्वमेव ब्रह्म परमं	२.१८.३६a
त्वमेव विश्वं बहुधा	२.१८.३७a
त्वमेव विष्णुश्चतुराननस्त्वं	२.१८.३६a
त्वमेव सर्वभूतानाम्	१.६.७६a
त्वया संहियते विश्वं	१.१०.५३c
त्वया सूत महाबुद्धे	१.१.३a
त्वया सृष्टं जगत् सर्वं	१.११.२२०a
त्वयि प्रधानं पुरुषो	१.११.२२२a
त्वयैव लीयते देवि	१.११.२२०c
त्वयैव संगतो देवः	१.११.२२५a
त्वयैव सृष्टमखिलं [त्वमेव]	१.१.७६a
त्वयैव सृष्टमखिलं [त्वयैव लयं]	१.६.२१a
त्वयैव सृष्टमखिलं [त्वयैव सकलं]	१.१०.५३a
त्वयैवेदं भ्रास्यते ब्रह्मचक्रं	२.५.२७a
त्वरितो धर्मपुत्रस्तु	१.३४.८a
त्वष्टा त्वष्टुश्च विरजो	१.३८.४१c
त्वां न पश्यन्ति मुनयो	१.२४.३०a
त्वां नमस्यन्ति वै तात	१.११.३१७c
त्वां पश्यन्ति मुनयो ब्रह्मर्षीणि	२.५.२३a
त्वां ब्रह्मपारं प्रणमामि शंभु	१.३१.३८c
त्वां ब्रह्मपारं हृदि सन्निविष्टं	१.३१.३७a
त्वाद्यो न हि लोकेऽस्मिन्	१.३१.२७c
त्वामधिष्ठाय योगेशि	१.११.२२४a
त्वामनाश्रित्य विश्वात्मन्	१.६.८६c
त्वामृते भगवान् शक्तो	१.१५.१७७c
त्वामेकमाहुः कविमेकरुद्रं	२.५.३४a

त्वामेकमाहुः पुरुषं पुराणं	१.१५.१६१a;
	२.५.३७a
त्वामेकमीशं पुरुषं पुराणं	२.५.२२a
त्वामेव पुत्रं देवानां	१.१६.२५c
त्वामेव पुत्रमिच्छामि	१.६.७१c
त्वामेव शरणं यास्ये	१.११.२५१c
त्वामेवान्ते निलयं विन्दतीदं	२.५.३३c
द	
दंष्ट्राभ्युज्जहारैनां	१.६.९c
दंष्ट्रयोद्धारयामास	१.१५.७७c
दंष्ट्राकरालं त्रिदशभिवन्धं	१.११.२४६a
दंष्ट्राकरालं दिवि नृत्यमानं	१.१५.१८९a
दंष्ट्राकरालं दुर्द्धर्षं [जटा]	१.११.६८a
दंष्ट्राकरालं दुर्द्धर्षं [सूर्य]	२.५.१०c
दंष्ट्राकरालं दुष्प्रेक्ष्यं	१.१४.३६a
दंष्ट्राकरालवदनः	२.४४.१०a
दंष्ट्राकरालवदनां	२.३१.६६c
दंष्ट्राकरालवदनो	२.३४.५३c
दंष्ट्राकरालो दीप्तात्मा	१.२१.५०a
दंष्ट्राकरालो योगात्मा	१.१५.५१a
दक्षमन्त्रि वसिष्ठं च [सोऽसृ]	१.२.२२c;
	१.१०.८६c
दक्षमन्त्रि वसिष्ठं च [धर्म]	१.७.३३c
दक्षस्य च प्रजासर्गः	२.४४.६२a
दक्षादीन् प्राह विश्वात्मा	१.२.८६c
दक्षाद् रुद्रोऽपि जग्राह	१.११.१०c
दक्षिणं पातयेज्जानुं	२.२२.४६a
दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन्	२.२२.७४c
दक्षिणामैकदर्भाणि	२.२२.२४c
दक्षिणा दहना दाह्या	१.११.१२४a
दक्षिणापथगा नद्यः	१.४५.३५c
दक्षिणापरयो राजा	१.२१.६c
दक्षिणाप्रवर्णं स्निग्धं	२.२२.१४a
दक्षिणामुखयुक्तानि	२.२२.२४a
दक्षिणायनमार्गस्थो	१.३६.२३a
दक्षिणेन यमस्याथ	१.३६.३४c
दक्षिणे नर्मदाकूले	२.३८.२४a
दक्षिणे पर्वतवरे	१.४४.१५a
दक्षिणोत्तरमायामा-	१.४४.३६c
दक्षो जज्ञे महाभागो	१.१३.५३c
दक्षो यज्ञेन यजते	१.१४.३५a

श्लोकार्धसूची

दग्धा भगवता पूर्व	२.३३.१३४C
दग्धेष्वशेषदेवेषु	२.४४.७a
दग्ध्वा मायामयीं सीतां	२.३३.१३१a
दण्डपाणिं त्रयीनेत्रं	२.५.६C
दण्डहस्तं महानादं	१.१४.३६C
दण्डी च मेखली सूत्री	२.१२.५a
दण्डो देवकृतस्तत्र	१.१४.२७C
दण्डो युद्धं क्षत्रियस्य	१.२.३७C
दत्तं चापि सदा श्राद्धं	२.३६.४०C
दत्तं जप्तं हुतं चेष्टं	१.२९.२६a
दत्तमक्षयतां याति	२.२२.६२C
दत्तवानात्मजान् वेदान्	२.६.११C
दत्तवानैश्वरं ज्ञानं	२.११.१२६C
दत्तानुयोगान् वृत्यर्थं	२.२१.३१a
दत्त्वा चाक्षयमाप्नोति	२.२६.५५C
दत्त्वा चान्नं स दुर्भिक्षे	२.३०.२०C
दत्त्वा तरति संसारं	२.३१.४४C
दत्त्वा तु दानं विधिवत्	२.३६.३४C
दत्त्वात्र शिवभक्तानां	२.३४.२४a
दत्त्वा नारायणे देवीं	१.१५.१२१a
दत्त्वा वरानप्रमेयस्	१.१६.२६C
दत्त्वा श्राद्धं तथा भुक्त्वा	२.२२.७६a
दत्त्वासी परमं योगं	२.३१.६१a
दत्त्वाऽस्मै तत् परं ज्ञानं	१.१६.७१a
ददर्श देवकीसूनुं	१.२५.२७a
ददर्श तन्दिनं देवं	१.१५.१४०C
ददाति तत्परं ज्ञानं	२.११.१०२C
ददाति यत्किञ्चिदपि	२.३४.६C
ददाति यस्तु विप्राय	२.२६.२२C
ददाति विद्यां विधिना	२.२६.१६C
ददाति वेदविदुषे	२.२६.१३C
ददानो रोगरहितः	२.२६.५१C
ददावात्मसमानत्वं	२.४१.१७C
ददाह बाणस्य पुरं	१.१७.४C
ददृशुर्यज्ञदेशं तं	१.१४.४७C
ददौ कृष्णस्य भगवान्	१.३२.२४C
ददौ तदैश्वरं ज्ञानं	१.१३.३७C
ददौ स दश धर्माय	१.१५.५a
दद्याच्चान्नं सोदकुम्भं	२.२३.८८C
दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन [शृङ्गाटक°]	२.२०.३६C

दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन [तदस्या°]	२.२०.४५C
दद्यात् पुष्पादिकं तेषां	२.१८.५२C
दद्यादतिथये नित्यं	२.१८.११३C
दद्यादन्नं यथाशक्ति	२.१८.११६C
दद्यादहरहस्त्वन्नं	२.२६.१७a
दद्याद् भूमौ बलि त्वन्नं	२.१८.१०८C
दद्याति शिरसा लोकं	२.६.३५C
दधानमुरसा मालां [विशा°]	१.११.२१६C
दधानमुरसा मालां [वैज°]	१.२५.४C
दधानो भगवानीशः	२.३७.८C
दधार गर्भं देवानां	१.१६.२७C
दधारासुरनाशार्थं	१.१६.३२C
दधीच्छापनिर्दग्धाः	१.२८.२८C
दधीचस्य च दक्षस्य	२.४४.६०a
दधीचो नाम विप्रपिः	१.१४.६C
दध्योदः क्षीरसलिलः	१.४३.४C
दध्यौ नारायणं देवं	१.१५.२२५C
दन्तवदन्तलग्नेषु	२.१३.२७C
दन्तोल्लुखलिको वा स्यात्	२.२७.२३a
दन्तोऽल्लुखलिनस्त्वन्ये	२.३७.६६a
दमः शरीरोपरमः	२.१५.३५a
दम्भाहंकारनिमुक्तो	२.२८.२१a
दयेति मुनयः प्राहुः	२.१५.३१C
दरिद्रा व्याधिता ये तु	२.३६.३८a
दर्भाश्च ऋजवः कार्याः [.]	२.२२.६५a
दर्शनं च महेशस्य	२.४४.७८a
दर्शनं चोपमन्योर्वै	२.४४.६६a
दर्शनं दिव्यरूपस्य	२.४४.८७C
दर्शनं देवदेवस्य	२.४४.८५C
दर्शनं षट्कुलीयानां	२.४४.११७a
दर्शनात् तस्य तीर्थस्य	१.३४.२७a
दर्शनात्तस्य देवस्य	२.४०.२a
दर्शनात्पशनात्तस्य	२.३९.६५a
दर्शनादेव लिङ्गस्य	१.२०.५०C
दर्शनं चैव पक्षान्ते	२.२४.१C
दर्शनं पौर्णमासेन	२.२७.६a
दश तीर्थसहस्राणि [षष्टि°]	१.३५.१४a
दश तीर्थसहस्राणि [त्रिंशत्°]	१.३७.६a
दशभ्यस्तु प्रचेतोभ्यो	१.१३.५३a
दशमासांस्तु तृप्यन्ति	२.२०.४२a
दशमो ब्रह्मादावर्णः	१.५१.३१a

दशरात्रेण शुद्धिः स्याद्	२.२३.४५C
दशवर्षसहस्राणि [जीवन्ते]	१.४५.२C
दशवर्षसहस्राणि [शतानि]	१.४५.३C
दशवर्षसहस्राणि [जीवन्ति]	१.४५.७C
दशवर्षसहस्राणि [जीवन्तीक्षु°]	१.४५.६C
दशवर्षाणि पितरस्	२.३८.२३C
दशानामश्वमेधानां	२.३६.२४C
दशार्णयां तथा दानं	२.३६.३३a
दशार्हपुत्रोप्यारोहो	१.२३.१२a
दशाश्वमेधिकं तीर्थं [सर्व°]	२.३६.२४a
दशाश्वमेधिकं तीर्थं [त्रिषु]	२.३६.६७C
दशाहं द्वादशाहं वा	२.३३.४८a
दशाहं निमुर्ये प्रोक्तं	२.२३.७a
दशाहं प्राहुराशौचं	२.२३.१a
दशाहं बान्धवैः सार्धं	२.२३.७६C
दशाहात्तु परं सम्यग्	२.२३.८a
दशाहेन द्विजः शुद्धयेद्	२.२३.४६C
दशाहेन शवस्पर्शं	२.२३.४८C
दशोत्तरमथैकैकम्	१.४८.१८a
दहेदशेषं कालाग्निः	२.४३.३२C
दहेदशेषं ब्रह्माण्डं	२.४४.३C
दह्यमाने पुरे तस्मिन्	१.१७.५a
दातव्यं शान्तचित्तैर्भ्यः	२.११.१०८C
दातारो नियमी चैव	२.२३.६६C
दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां	२.२२.७५a
दानं तत् काम्यमाख्यातं	२.२६.७C
दानं दद्याद् यथाशक्ति	२.३६.७६a
दानधर्मं निषेधेत	२.२६.९a
दानधर्मरतो नित्यं	१.२३.१३C
दानधर्मात् परो धर्मो	२.२६.५६a
दानमध्ययनं यज्ञो	१.२.३७a
दानमित्यभिनिदिष्टं	२.२६.२C
दान्तः पक्वकषायोऽसौ	२.२८.४C
दान्तो गज्वा देवभक्तो	२.१५.२४C
दारानाहत्य विधिवद्	१.३.४a
दालभ्यश्च महायोगी	१.१.१५a
दास्ये तवात्मानमनन्तधाम्ने	१.१६.६०C
दास्ये तवेदं भवते पदत्रयं	१.१६.५२a
दाहः कार्यो यथान्यायं	२.२३.७८C
दाहकं सर्वभूतानाम्	२.३३.११७C
दाहकः सर्वपापानां	२.३४.६२C

कूर्मपुराणस्य

दाहाद्यशोचं कर्तव्यं	२.२३.६१a	दुद्रुवुस्ते भयग्रस्ताः	१.२१.५९a	दृष्ट्वा दृष्ट्वा समायान्त	१.२४.२२a
दितिः पुत्रद्वयं लेभे	१.१५.१८a	दुन्दुभिः शतरूपश्च	१.५१.१३c	दृष्ट्वा देवं जगद्योनिं	१.१५.२४a
दिवसस्य रविर्मध्ये	१.३६.३७a	दुरिष्टैर्दुरधीतैश्च	१.२८.४a	दृष्ट्वा देवं समायान्तं [विष्णुं]	१.१६.७a
दिवाकरकरैरेतत्	१.३६.४०a	दुर्गा कात्यायनी चण्डी	१.११.१५५c	दृष्ट्वा देवं समायान्तं [ब्रह्माणं]	१.१६.५१a
दिवास्कन्दे त्रिरात्रं स्यात्	२.२६.३५c	दुर्जयस्तस्य पुत्रोऽभूत्	१.२२.४c	दृष्ट्वा देवकुलं कृत्स्नं	१.१४.६a
दिवि तारयते देवांसु	१.३५.३०c	दुर्मस्य सुतो धीमान्	१.२१.१६a	दृष्ट्वा देवीं महादेवं	१.१५.१४२a
दिवि भूम्यन्तरिक्षे च	१.३७.७c	दुर्योधनोऽग्निसंकाशः	१.२३.१५c	दृष्ट्वा द्वैपायनं विप्राः	१.३२.६a
दिव्यं तन्मामकैश्वर्यं	२.६.१२c	दुर्लभा तपसा चापि	१.२६.३६a	दृष्ट्वा ननृतुरीशानं	१.२५.३६a
दिव्यं ददामि ते चक्षुः	१.११.६५c	दुर्वासोक्तमाश्चर्यं	१.१.१८c	दृष्ट्वा नारायणं देवं	२.५.४३c
दिव्यं भवतु ते चक्षुर्	१.९.६३c	दुश्चर्मा कुनली कुण्ठी	२.२१.३७a	दृष्ट्वा नारीकुलं रुद्रं	२.३७.२१a
दिव्यं वर्षसहस्रं तु	२.३१.६१c	दुष्कृतं हि मनुष्यस्य	२.१७.१५a	दृष्ट्वा नृसिंहवपुषं	१.१५.५२a
दिव्यकान्तिसमायुक्तं	१.४४.६a	दूरस्थो नार्चयेदेनं	२.१४.७a	दृष्ट्वाऽन्धकं देवगणाः	१.१५.१८५a
दिव्यकान्तिसमायुक्ता	१.२.८c	दृढाश्चरैश्च दण्डाश्वः	१.१६.२०c	दृष्ट्वाऽन्धकं समायान्तं	१.१५.१७६a
दिव्यगन्धमयं पुष्पं	१.९.११c	दृढाश्वस्य प्रमोदस्तु	१.१६.२१a	दृष्ट्वाऽन्धकानां सुबलं	१.१५.१३४a
दिव्यगन्धानुलिप्तश्च	२.३८.१७a	दृश्यते ह्यर्थरूपेण	२.२.२७c	दृष्ट्वाऽन्ये पथि योगीन्द्र	१.१.१०६e
दिव्यदृष्टिप्रदानं च	२.४४.७८c	दृश्यन्ते तानि तान्येव	१.७.६६c	दृष्ट्वाऽपत्यस्य चापत्यं	२.२७.२c
दिव्यमाल्याम्बरधरं	१.११.७०c	दृश्यो हि भगवान् सूक्ष्मः	१.२६.१६c	दृष्ट्वा पराहतं त्वस्त्रं	१.१५.५७a
दिव्यसिंहासनोपेतं	१.४५.१४c	दृष्टं विशोधनं वृद्धैर्	२.१६.४४c	दृष्ट्वा पराहतं सैन्यं	१.१५.१३७a
दिव्यां विशालां ग्रथितां	१.६.५२a	दृष्टमात्रो भगवता	१.१.११५a	दृष्ट्वाऽपि देवमीशानं	२.३४.४८c
दिव्यानां पार्थिवानां च	१.४१.६a	दृष्टवन्तो हरं श्रीमन्	१.२४.४०c	दृष्ट्वा प्रणम्य शिरसा	१.१.५४a
दिव्यैर्वर्षसहस्रैस्तु	१.५.७a	दृष्टवाननवद्याङ्गी	१.२२.३०c	दृष्ट्वा मां कूर्मसंस्थानं	१.१.४३c
दिशि दक्षिणपूर्वस्यां	१.२१.६a	दृष्टवानसितं देवं	१.२८.५८a	दृष्ट्वा यथोचितां पूजां	१.१३.५५c
दीक्षा विद्याधरी दीप्ता	१.११.११६a	दृष्टवानिति भक्त्या ते	२.३५.६c	दृष्ट्वा रुद्रं समभ्यर्च्य	२.३५.८c
दीक्षितो ब्राह्मणश्चन्द्रः	१.१०.२६c	दृष्टा हि भवता नूनं	२.३४.७०c	दृष्ट्वा लिङ्गं तु देवस्य	२.३४.३०a
दीप्तकाञ्चनवर्णाभैर्	१.३४.३२a	दृष्टिपूर्तं न्यसेत् पादं	२.२८.१८a	दृष्ट्वा लेभे वरान् दिव्यान्	१.१५.१६e
दीप्तमायतनं पुष्पं	१.४६.५०c	दृष्ट्वा कैलासशिखरे	१.२५.२३c	दृष्ट्वा लेभे सुतं रुद्रं	१.२३.८५c
दीप्तमायतनं शुभ्रं	१.४४.५c	दृष्ट्वाऽङ्गुलीयकं सीता	१.२०.४१a	दृष्ट्वा वरासनासीनं	१.१५.१४७a
दीप्ताभिः संतताभिश्च	२.४३.२०a	दृष्ट्वा चक्रमिरे कृष्णं	१.२५.६c	दृष्ट्वा विमुक्तं स पिशाचभूतं	१.३१.३५a
दीप्यन्ते भास्कराः सप्त	२.४३.१७c	दृष्ट्वा चरन्तं गिरिशं	२.३७.३९a	दृष्ट्वा विश्वेश्वरं लिङ्गं	१.२२.४२c
दीयते विष्णवे वापि	२.२६.३५c	दृष्ट्वा चरन्तं विश्वेशं	२.३७.१३a	दृष्ट्वा वीक्षेत भास्वन्तं	२.३३.६१c
दीयमानं तु यो मोहाद्	२.२६.५८a	दृष्ट्वा तं गरुडासीनं	१.१५.४०a	दृष्ट्वा व्यभिचरन्तीह	२.३७.३१a
दीर्घबाहुं विशालाक्षं	१.२५.४a	दृष्ट्वा तं तुष्टुदुर्द्वयं	१.१५.२०६a	दृष्ट्वाश्चर्यं परं गत्वा	१.२५.८a
दीर्घबाहुः सुतस्तस्य	१.२०.१६c	दृष्ट्वा तं परमं ज्ञानं	१.२४.३८c	दृष्ट्वा संत्रस्तहृदयो	२.३४.५५c
दीर्घा ककुभिनी हृद्या	१.११.१८६c	दृष्ट्वा तं योगिनां श्रेष्ठं	१.२४.२६a	दृष्ट्वा सपत्नीकमतीवकान्तं	२.३७.१६c
दीर्घमयान्वितं विप्रं	२.३०.२०a	दृष्ट्वा तदीदृशं रूपं	१.११.७४a	दृष्ट्वा समागतं देवं [भिक्षुं]	२.३७.३४a
दुःखप्रचुरताल्पायुर्	१.२८.१५a	दृष्ट्वा तदैश्वरं रूपं	२.५.१८a	दृष्ट्वा समागतं देवं [देव्या]	२.३७.१०४a
दुःखशोकाभिसंतप्तौ	१.२०.३३c	दृष्ट्वा तपोबलाञ्जनं	१.१३.४४c	दृष्ट्वा समागतं विष्णुम्	१.१६.१८a
दुःखोत्कटाः सत्त्वयुताः	१.७.१०c	दृष्ट्वा तु गौतमं विप्रं	१.१६.३१a	दृष्ट्वा समाहितान्यासन्	१.२४.२४c
दुःखोत्तराः स्मृता हृद्ये	१.८.२८a	दृष्ट्वा ते परमं रूपं	२.५.४४c	दृष्ट्वा सहस्रभिर्देवैः	१.१४.४६a
दुद्राव महताविष्टो	१.२३.१४c	दृष्ट्वाथ रुद्रं जगदीशितारं	२.५.२०a	दृष्ट्वा सिंहासनगतो	१.१६.४a
दुद्रुवुः केचिदन्योन्यं	१.१५.४१a	दृष्ट्वा दंष्ट्राग्रविन्यस्तां	१.६.१०a	दृष्ट्वा सिंहासनासीनं	१.१५.१४६a

श्लोकार्धसूची

दृष्ट्वा हृष्टमना रामो	२.३३.१३३a
दृष्ट्वा हृष्टेत् प्रसीदेच्च	२.१२.६१C
दृष्ट्वेशं प्रथमे यामे	२.३३.६८C
दृष्ट्वैतदाश्चर्यवरं	१.३१.१०a
देवः कृतयुगे ह्यस्मिन्	२.३७.६६a
देवकस्य सुता वीराः]	१.२३.६३C
देवकी चापि तासां तु	१.२३.६५C
देवतानां शरीरेषु	२.४४.६C
देवतानामृषीणां च [शृण्वतां]	१.२६.६६a
देवतानामृषीणां च [देवानां]	२.३३.६०a
देवतानामृषीणां च [पितृणां]	२.३७.६७a
देवताभ्यर्चनं कुर्यात्	२.१२.१८a
देवताभ्यर्चनं नृणाम्	२.३३.६५C
देवताभ्यर्चनं पूजा	१.२.६४C
देवताभ्यश्च तद् हुत्वा	२.२७.११a
देवतायतनं प्राज्ञो	२.१६.६१a
देवतायतने चास्मै	२.२२.२६a
देवतायतने मूर्त्रं	२.३३.८६a
देवतीर्थं ततो गच्छेत्	२.४०.१६a
देवदानवगन्धर्व-	१.४६.७a
देवदानवगन्धर्वाः	२.३६.६६a
देवदास्वतं पुण्यं [सिद्धं]	२.३६.४६a
देवदास्वतं पुण्यं [महा]	२.३६.५६C
देवदास्वतं प्राप्तः	२.३७.६६C
देवदास्वते पूर्वं	२.३७.१६३C
देवदास्वते शम्भोः	२.४४.११६C
देवदेवं महादेवं	२.३६.८१C
देवदेव महादेव	१.२६.१७a
देवदेव हृषीकेश	१.१.१२०a
देवदेवो महादेवो	१.१५.१०६a
देवद्रोहं गुरुद्रोहं	२.३३.५७C
देवद्रोहाद् गुरुद्रोहः	२.१६.१८a
देवनिन्दापरश्चैव	२.२१.४४a
देवयज्ञं पितृयज्ञं	२.१८.१०२a
देवयानीमुशनसः	१.२१.६C
देवर्षिगणजुष्टानि	१.४६.७C
देवर्षीस्तप्रेद्धीमान्	२.१८.८७C
देवर्षीणामभिमुखं	२.३३.८७a
देवलोकं महामेघं	१.२२.२८C
देवलो भगवान् योगी	१.१५.१४C
देववत् सर्वमेव स्याद्	२.२२.६४C

देववानुपदेवश्च	१.२३.६४a
देवस्वं चापि यत्नेन	२.१६.६C
देवाः सहर्षिभिश्चात्मन्	१.१४.३६a
देवाः सिद्धगणा यक्षाः	१.४६.२C
देवा ऊर्ज्यज्ञभागे	१.१४.५२C
देवाङ्गनासहस्राढ्यं	१.१४.४८a
देवाञ्जित्वा सदेवेन्द्रान् [बद्ध्वा]	१.१५.७४a
देवाञ्जित्वा सदेवेन्द्रान् [बहून्]	१.१६.२a
देवानां दानवानां च	१.१४.१a
देवानां दैवतं विष्णुर्	१.२१.४२a
देवानां पतये तुभ्यं	२.४४.६४C
देवान् पितृंश्च विधिता	२.२५.१६C
देवान् ब्रह्मऋषीर्देव	२.१८.८६a
देवावृच विविन्दश्च	१.४७.२७C
देवाश्च तुष्टुवुर्देवं	१.१.२६a
देवाश्च सर्वे भागार्थं [ग्राहता]	१.१४.५a
देवाश्च सर्वे भागार्थं [ग्रागता]	१.१४.२१a
देवाश्च सर्वे मुनयः	२.४४.१२१a
देवासनगतं देवं	१.१५.१४८C
देवासनगता देवी	१.२६.१६C
देविकार्यां वृषो नाम	२.३६.२३a
देवीदं सर्वगुह्यानां	१.२६.२८a
देवीदमखिलं विश्वं	१.२.११C
देवीपाश्वर्स्थितो देवो	१.१५.१३५C
देवीमालोक्य गिरिजां	१.२४.८५C
देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च	२.२५.८a
देवेभ्यस्तु हुतादन्नात्	२.१८.१०७a
देवेषु च महादेवो	१.४.५८C
देवोद्याने तु यः कुर्यान्	२.३३.८८a
देवो वा दानवो वाऽपि	१.२०.२३C
देवौ धाताविधातारौ	१.१२.१C
देव्याः समाहितमनाः	१.११.३२६C
देव्या भक्तो महादेजाः	१.२३.२८C
देव्या विभागकथनं	२.४४.८६a
देव्या सह महादेवः	१.४४.७a
देव्या सह महादेवश्च	१.४२.१२a
देव्या सह महादेवो	२.४२.१३C
देव्या सह सदा भर्गः	२.३६.६७C
देव्या सह सदा साक्षात्	२.३१.४७a
देव्यास्तु पश्चात् कथितं	२.४४.८६C
देव्यै देवेन कथितं	१.२६.६६C

देशं च वः प्रवक्ष्यामि	२.४१.६C
देशस्थो यदि वारण्ये	१.३४.३६C
देशानां च विधेयेण	२.२०.२८C
देशान्तरगतं श्रुत्वा	२.२३.२५a
देशान्तरगतो वाऽथ	१.२.४८C
देशावस्थितिमालम्ब्य	२.११.४०a
देहान्ते तत् परं ज्योतिर्	१.३०.६C
देहान्ते तत् परं ज्ञानं	२.३१.१०७C
देहाभावात् पलाशैस्तु	२.२३.७८a
दैत्यदानवनिर्मात्री	१.११.१८०C
दैत्येन्द्राणां वधार्थाय	१.१६.१४C
दैत्येन्द्रेणातिबलिना	१.१५.१३१C
दैवतानि नमस्कुर्व्यात्	२.१८.५२a
दैवतान्यपि गच्छेत्	२.१५.१६C
दैवपूर्वं प्रदद्याद् वै	२.२२.६७a
दैविकं चाष्टमं श्राद्धं	२.२०.२७C
दोषमाप्नोति पुरुषः	२.३०.२C
दोषाणां दर्शनाच्चैव	१.२७.५६a
दौर्वासिकं व्योमतीर्थं	१.३३.१४a
दौहित्रं विट्पतिं बन्धुम्	२.२१.२२C
द्युतिमन्तं च राजानं	१.३८.१२C
द्युतिर्द्युतिमतां कृत्स्नं	१.३६.४२C
द्रक्ष्यन्ति ब्रह्मणा युक्ता [ः]	१.४२.१४C
द्रक्ष्यामः सततं देवं	१.३१.५२C
द्रव्यब्राह्मणसम्पत्तौ	२.२०.२३a
द्रव्याणामप्यनादानम्	२.११.१६a
द्रव्याणामल्पसाराणां	२.३३.२a
द्रष्टुं ययौ मध्यमेशं	१.३२.१C
द्रष्टुं समागता रुद्रं	१.३२.६C
द्रष्टुमभ्यागतोऽहं वै	१.१६.७C
द्रष्टुमर्हसि विश्वेशं	१.२४.४७C
द्रुपदां वा त्रिरभ्यस्येद्	२.१८.६६a
द्रुपदां वा त्रिरावर्त्य	२.१६.१०a
द्रुपदादिब यो मन्त्रो	२.१८.७०a
द्रुपदानां शतं वापि	२.३३.६४a
द्रुह्यं चानुं च पूरुं च	१.२१.७C
द्रोणः कंकस्तुमहिषः	१.४७.१४C
द्वन्द्वः संपीड्यमानास्तु	१.२७.३७C
द्वादशान्ये तथादिन्याः]	१.३६.४४a
द्वादशेऽग्निः समारुधातो	१.५१.७a
द्वादशे वाथ कर्तव्यं	२.२३.८३C

कूर्मपुराणस्य

द्वादशैव सहस्राणि	१.२४.४३c
द्वादशो रुद्रसावर्णो	१.५१.३१c
द्वादश्यां जातरूपं च	२.२०.२१a
द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य	२.३३.१०५c
द्वापरे तु कुरुक्षेत्रं	१.३५.३६c
द्वापरे दैवतं विष्णुः	१.२७.१५c
द्वापरे प्रथमे व्यासो	१.५०.१c
द्वापरे भगवान् कालो	२.३७.६६c
द्वापरे यज्ञमेवाहुर	१.२७.१७c
द्वापरे व्याकुलीभूत्वा	१.२७.५७c
द्वापरेष्वथ विद्यन्ते	१.२७.४९a
द्वाभ्यामेकश्चतुर्थस्तु	२.२५.१५c
द्वारं तद् योगिनामाद्यं	१.१.११४c
द्वारं तद् योगिनामेकं	१.४२.७a
द्वारदेशे गणाध्यक्षो	१.१५.१२४c
द्वारपालोऽपि तं दृष्ट्वा	१.३४.७a
द्वारेण स्तम्भमार्गेण	२.१.३२c
द्विगुणस्तस्य विस्ताराद्	१.३६.१४a
द्विगुणस्तु ततो वायुः	१.४.२६c
द्विजनिन्दारतश्चैते	२.२१.४४c
द्विजनिन्दारताश्चैव	२.१६.१६c
द्विजातिप्रवरैर्जुष्टं	२.३६.७c
द्विजातिभ्यो धनं लिप्सेत्	२.२६.७०a
द्विजातीनां तु कथितं [भक्तानां]	२.११.६५c
द्विजातीनां तु कथितं [तीर्था]	२.३६.१७a
द्विजातीनामनालोक्यं	२.१७.४२c
द्विजातेः परमो धर्मो	२.२५.१c
द्विजानां वपुरास्थाय	२.२६.३७a
द्विजेषु देवता नित्यं	२.२६.३५c
द्विजैः कृष्णचतुर्दश्यां	२.२६.३२a
द्वितीयं तस्य देवस्य	१.४.४५c
द्वितीयमेतदाख्यातं	१.४६.६c
द्वितीया कालसंज्ञान्या	१.४६.४०a
द्वितीया तु महाभागा	२.३५.२७a
द्वितीया ब्रह्मणः प्रोक्ता	१.२.६२c
द्वितीयायां च कोट्यां वै	२.४१.३२a
द्वितीयेऽक्षे तु तच्चक्रं	१.३६.३२a
द्वितीये द्वापरे चैव	१.५०.२c
द्वितीयेऽह्नि कर्त्तव्यं	२.२३.५१a
द्विधाऽकरोत् पुनर्देहं	१.५.६a

द्विनेत्रं द्विभुजं सौम्यं	१.११.२१४c
द्विविधस्तु ग्रही ज्ञेयः	२.२५.२a
द्विषता हि हविर्भुक्तं	२.२१.२४c
द्विषन्ति ये जगत्सूति	१.१५.१६३a
द्विषन्तो देवमीशानं	१.२६.१५a
द्विषन्तो मोहिता देवं	१.१४.६३c
द्विसप्तलोकात्मकमम्बुसंस्थं	१.११.२४३a
द्वीपाश्च पर्वताश्चैव	२.४३.२६a
द्वीपाद् द्वीपो महाभुक्तः	१.४३.३c
द्वीपानां प्रविभागश्च	२.४४.११०c
द्वीपैश्च सप्तभिर्युक्ता [ः]	१.४३.५c
द्वे चैव बहुपुत्राय	१.१५.६a
द्वे चैवाङ्गिरसे तद्वत्	१.१५.६c
द्वे पवित्रे गृहीत्वाथ	२.२२.३६a
द्वे भार्ये सगरस्यापि	१.२०.६a
द्वे लक्षे ह्युत्तरे विप्रा [ः]	१.३६.६a
द्वैपायनस्य भगवांसु	१.१.४c
द्वैपायनाच्छुको जज्ञे	१.१५.२५a
द्वौ दैवे प्राङ्मुखौ पित्र्ये	२.२२.२६a
द्वौ पिण्डौ निर्वपेत्ताभ्यां	२.२२.६२a
द्वौ मासौ मत्स्यमासेन	२.२०.४०a
द्वयामुष्यायणिको दद्याद्	२.२२.६०a
ध	
धनकस्य तु दायाद्यांश्च	१.२१.१६c
धनज्ञयो महापद्मसु	१.४०.११a
धनलोभे प्रसक्तस्तु	२.२६.७१c
धन्यं यशस्यमायुष्यं	१.१.१२४a
धन्यास्तु खलु ते मर्त्या [ः]	२.३४.१५a
धन्यास्तु खलु ते विप्रा [ः]	१.३२.२६a
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि [यन्मे]	१.१३.३४a
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि [संप्राप्तो]	१.१६.५a
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽसि	१.२८.५७a
धर्मं जिज्ञासमानानां	२.२४.२२a
धर्मं समाश्रयेत् तस्मान्	२.११.१०५c
धर्मं एवापवर्गयि	१.२.५२c
धर्मकन्दसमुद्भूतं	२.११.५५c
धर्मकार्यान्निवृत्तश्चेत्	२.१५.३३c
धर्मज्ञानाधिगम्याय	२.४४.५६c
धर्मज्ञौ सुमहावीर्यौ	१.१३.१c
धर्मनेत्रस्य कीर्तिस्तु	१.२१.१४c
धर्मनैपुण्यकामानां [पूति]	२.१४.६६c
धर्मनैपुण्यकामानां [ज्ञान]	२.४४.१३०a

धर्मवृत्त्यो दश त्वेतासु	१.१५.५a
धर्मपृष्ठे च सरसि	२.३६.३५c
धर्मयुक्तेषु शान्तेषु	२.३३.१४६c
धर्मराजं महापार्ष्ण	१.३७.५c
धर्मशक्तिर्धर्ममयी	१.११.२०७c
धर्मशास्त्रं पुराणं तद्	२.२४.२२c
धर्मशास्त्रार्थकुशला	१.११.२०६c
धर्मश्चार्थश्च कामश्च [त्रिवर्गः]	१.२.५३a
धर्मश्चार्थश्च कामश्च [श्रेयो]	२.२५.२०a
धर्मसंस्थापनार्थाय	१.११.३१५a
धर्मसारः समुद्दिष्टः	२.१२.३५c
धर्मस्य च प्रजासर्गसु	२.४४.७६c
धर्मस्यायतनं यत्नात्	२.१५.३५a
धर्माङ्गानि पुराणानि	२.१४.४७c
धर्माणां परमं धर्मं	१.१६.६c
धर्मात् संजायते भक्तिर्	१.११.२६६a
धर्मात् संजायते मोक्षो	१.२.५६a
धर्मात् संजायते सर्वं	१.२.५५c
धर्मात् संजायते ह्यर्थो	१.२.५२a
धर्मधर्मविनिर्मात्री	१.११.२०७a
धर्मधर्माविति प्रोक्तौ	२.७.२५a
धर्मान्तरा धर्ममेवा	१.११.२०५a
धर्मार्थं केवलं विप्रा [ः]	२.१६.६c
धर्मार्थकाममोक्षाणां	२.४४.७०c
धर्माविरुद्धः कामः स्याद्	२.२५.२०c
धर्मेण धार्यते सर्वं	१.२.५६a
धर्मेण सहितं ज्ञानं	१.११.२५५c
धर्मेणाभिगतो यैस्तु	२.२४.१६a
धर्मोदया भानुमती	१.११.१४५a
धर्मोपदेष्ट्री धर्मात्मा	१.११.२०५c
धर्मो विमुक्तये साक्षात्	२.२४.१६c
धर्मो हि भगवान् देवो	२.१५.४०c
धर्मयामास बलवान्	१.१४.६२c
धातकिश्चैव द्वावेतौ	१.३५.१४c
धातार्थमाथ मित्रश्च	१.४०.२a
धाताविधात्रोस्ते भार्य्ये	१.१२.२c
धाताऽष्टभिः सहस्रैस्तु	१.४१.२१a
धान्यदः शाश्वतं सौख्यं	२.२६.४७c
धान्यास्तिलाश्च विविधान्	२.२२.५६c
धान्यान्धनचौर्यं तु	२.३३.३a
धान्यान्यपि यथाशक्ति	२.२६.४५a

श्लोकार्धसूची

धारणा द्वादशाध्यामा	२.११.४२a	ध्याननिष्ठास्तपोनिष्ठा[:]	१.२७.२३C	न कुर्याद् विहितं किञ्चित्	२.२३.२C
धारयेत् बैलवपालाशी	२.१२.१५a	ध्यानमध्ययनं ज्ञानं	१.२६.२६C	न कुर्यान्मानसं विप्रो	२.१४.२२a
धारयेत् सर्वदा शूलं	१.२.१०१C	ध्यानेन कर्मयोगेन	१.११.२६४a	नकुलोलूकमार्जारं	२.३३.१०a
धाराधरा वरारोहा	१.११.१६६C	ध्यानेन मां प्रपश्यन्ति	२.४.२४a	न कुपमवरोहेत	२.१६.७५a
धाराभिः पूरयन्तीदं	२.४३.४३a	ध्याने मनः समाधाय	१.४५.५C	न कैवलेन योगेन	२.३७.१२६a
धार्मिकाणां च गोमाहं	२.४.१६C	ध्याने समाधाय जपन्ति स्त्र	१.३०.२७C	नक्तं चान्नं समश्नीयाद्	२.२७.२४a
धार्मिकायैव दातव्यं	२.११.१०६C	ध्यायतामत्र नियतं	१.३१.१५a	नक्षत्रमण्डलं कृत्स्नं [तल्लक्ष्य]	१.३६.५C
धार्मिको दाननिरतः	१.३५.५C	ध्यायन्ति तत्परं व्योम	१.४७.४४C	नक्षत्रमण्डलं कृत्स्नं [सोम ^०]	१.३६.२४C
धार्मिको रूपसंपन्नस्	१.२३.३७C	ध्यायन्ति देवमीशानं	१.४६.२३C	नक्षत्रेभ्यो बुधश्चोर्ध्वं	१.३६.२५a
धार्मिको रूपसंपन्नो	१.१३.२२C	ध्यायन्ति योगिनो देवं	२.४.७C	नक्षत्रेषु च सर्वेषु	२.२०.५C
धार्मिकी रूपसंपन्नौ	१.१३.१६a	ध्यायन्ति हृदये देवं	१.३०.२५C	न क्षेत्रे न बिले वापि	२.१३.३६C
धावन्तमनुधावेत	२.१४.१३C	ध्यायन्ती मनसा तस्थौ	२.३३.१२५C	न खादन् ब्राह्मणस्तिष्ठेत्	२.१६.५४a
धावमाना सुसंभ्रान्ता	१.३१.५C	ध्यायन्तोऽत्रासते देवं	१.२४.३५C	नखैर्विदारयामास	१.१५.६५C
धिग् बलं धिक् तपश्चर्या	२.३७.५६C	ध्यायन् देवं जगद्योनिं	२.३२.२६C	न गच्छेन्न पठेद् वापि	२.१६.६६a
धिङ् मामिति विनिश्चित्य	१.२२.३७C	ध्यायस्व मां सततं भक्तियोगात्	१.१६.६२C	न गायत्र्याः परं जाप्यं	२.१६.५६C
धृतपापा शिवा चैव	१.४७.२१a	ध्यायिनो निर्मान् शान्तान्	१.२.१३a	न गार्हस्थ्यं गृही त्यक्त्वा	१.३.५C
धुन्धुमारस्त्वमगमद्	१.१६.१६C	ध्यायीत तन्मयो नित्यं	२.११.६४a	न गोमये न कृष्टे वा	२.१३.३७a
धुन्धुमारस्य तनयास्	१.१६.२०a	ध्यायीत देवमीशानं	२.१५.१००C	नग्नः कपाली विकृतो	१.१६.११C
धुन्वती दुःप्रकम्प्या च	१.११.१५५a	ध्यायीत सततं देवं	२.२५.२६a	न ग्रामजातान्यातौऽपि	२.२७.१३C
धूम्रवर्णस्तथा कैचित्	२.४३.३५C	ध्यायीताकाशमध्यस्थं	२.११.५६a	न च क्रोधवशं गच्छेद्	२.१६.५२C
धृतं त्रिशूलधरणाद्	१.२.१०४C	ध्यायेदथार्चयेदेतान्	१.२.६६C	न च भिन्नासनगतो	२.१६.२०C
धृतिस्तस्याभवत् पुत्रः	१.२३.७C	ध्यायेदनादिमद्वैतं	२.२६.१३C	न च सूत्रं पुरीषं वा	२.१६.४६C
धृत्यास्तु नियमः पुत्रस्	१.५.२०C	ध्येयः पूज्यश्च वन्द्यश्च	१.२५.६१C	न च वेदाद् ऋते किञ्चित्	१.११.२७१a
धौतकाषायवसनो	२.२५.२३C	ध्रुवस्य पुत्रो भगवान्	१.१५.१२C	न च लिङ्गार्चनात् पुण्यं	१.२५.५५a
धौतपापं ततो गच्छेत्	२.४०.६a	ध्रुवात् श्लिष्टं च भव्यं च	१.१३.३a	न च स्नानं विना पुंसां	२.१८.६a
ध्यातमात्रो हि सान्निध्यं	२.३७.१४६C	ध्रुवादूर्ध्वं महर्लोकः	१.४२.१a	न चाकाशे न जग्नो वा	२.१६.२५C
ध्यात्वा तन्मनसा देवं	२.१६.५C	न		न चाग्निं लंघयेत् धीमान्	२.१६.७७a
ध्यात्वात्मस्यमचलं स्वे शरीरे	२.५.२३C	न कथंचन कुर्वीत	२.२५.६C	न चाङ्गनखवादं वै	२.१६.६०a
ध्यात्वा देवं त्रिशूलार्कं	२.३७.५५C	न कदाचिदियं विप्रा [:]	२.३७.३०a	न चातिसृष्टौ गुरुणा	२.१४.२५C
ध्यात्वा पशुपतेरस्त्रं	१.१५.५५C	न कदाचिद् कृतं पुण्यं	१.३१.२२C	न चात्मानं प्रशंसेद् वा	२.१६.३७C
ध्यात्वा प्रणवपूर्वं वै	२.१५.६२a	न कम्पयेच्छिरोम्रवां	२.१५.७६C	न चात्र श्येनकाकादीन्	२.२२.६०C
ध्यात्वाऽर्कमण्डलगतां	२.१५.२७a	न कर्ता न च भोक्ता वा	२.२.६C	न चान्यस्मादशक्तश्च	२.१६.३C
ध्यात्वाऽर्कसंस्थमीशानं	१.१३.२६a	न कश्चिदिह जानाति	१.३०.१३C	न चाप्ययं संसरति	२.२.७a
ध्यात्वास्ते तत् परं ज्योतिर्	१.४६.३०C	न कश्चिद् वेत्ति तमसा	१.३१.४६C	न चायसेन पात्रेण	२.२२.६१C
ध्यात्वा हृदित्यं प्रणिपत्य मूर्ध्नि	२.५.२०C	न कार्यं नापि करणम्	१.११.२५C	न चाश्रुपातपिण्डौ वा	२.२३.७२C
ध्यानं जपश्च नियमः	२.३६.५५C	न किञ्चिद् वर्जयेच्छ्राद्धे	२.२२.६७a	न चासनं पदा वापि	२.१६.७२C
ध्यानं तपस्तथा ज्ञानं	२.४३.५१a	न कुर्याच्छुष्कवैराणि	२.१६.३३a	न चेतनोऽन्यत् परमाकाशमध्ये	२.१०.१६C
ध्यानं द्वादशकं यावत्	२.११.४२C	न कुर्यात् कस्यचित् पीडां	२.१६.५४a	न चैतेषु युगावस्था	१.४७.५C
ध्यानं परं कृतयुगे	१.२७.१७a	न कुर्यात् गुरुपुत्रस्य	२.१४.२६C	न चैनं पादतः कुर्यात्	२.१६.७७C
ध्यानं होमं तपस्तप्तं	१.२६.१४a	न कुर्यात् बहुभिः सार्धं	२.१६.३५a	न चैव वर्षधाराभिर्	२.१३.१०C
ध्याननिष्ठस्य सततं	२.२६.३७a	न कुर्याद् योऽभिवादस्य	२.१२.३१a	न चैवाङ्गुलिभिः शब्दं	२.१३.१३C

कूर्मपुराणस्य

न चैवाभिमुखे स्त्रीणां	२.१३.४१a	न ते जीवन्ति लोकेऽस्मिन्	१.३५.१६a	न धर्मं स्वापयेद् विद्वान्	२.१५.१७a
न चैवास्ति युगावस्था	१.४७.१६c	न ते तत्र गमिष्यन्ति	१.२६.१३c	न धर्मयुक्तमनृतं	२.२६.२५a
न चैवास्मै व्रतं दद्यात्	२.१६.५२a	न तेऽन्यथाऽवगन्तव्यं	१.६.३५a	न धर्मवर्जितं कामं	२.१५.३६c
न चैवास्यानुकुर्वीत	२.१४.५c	न ते पश्यन्ति तं देवं	२.२६.४२c	न धर्मशास्त्रेऽन्येषु	२.१४.५०c
न चैवास्मोत्तरं ब्रूयात्	२.१४.७c	न ते पश्यन्ति मामेकं	२.११.१०c	न धर्मस्यापदेशेन	२.१६.११a
न जलान् न हसन् प्रेक्षन्	२.१३.१२a	न ते मां संप्रपश्यन्ति	२.११.११३c	न नक्तं किञ्चिदस्नीयाद्	२.२७.१५a
न जानन्ति नरा मूढा[.]	२.४०.५c	न तेषां पुनरावृत्तिः	२.२.५४a	न तल्लैविलिखेद् भूमिं	२.१६.५६a
न जाने त्वामहं वत्से	१.११.६१c	न तेषां वेदितुं शक्यं	१.२६.७२c	न नग्नां स्त्रियमीक्षेत	२.१६.४६a
न जाने परमं भावं	१.६.७२c	न तेषु रमते धीरः	१.२.२५c	न नदीषु नदीं ब्रूयात्	२.१६.५६c
न जायते न म्रियते	२.३७.७५a	न तेषु विद्यते लोभः	१.४७.१६a	न नक्तं परमं भावं	२.५.१c
न जायते न हीयते	१.१५.२१६a	न तेषु शोको नायासो	१.४५.४४c	न नक्तं हर्षवेगेन	२.३४.४७c
न जीर्णदेवायतने	२.१३.३५a	न तैलौकिकयोऽश्वायां	२.१६.४८c	न नाम नारायणमेकमव्ययं	१.१६.५५c
न जीर्णमलवद्वासा	२.१५.६c	न दद्यात्तत्र हस्तेन	२.२२.६१a	न नाम बलिं शिरसा	२.३३.१३३c
न जीवन्तिपुत्रो दद्याद्	२.२२.५७a	न दन्तैर्नखरोमाणि	२.१६.६६c	न नाम शिरसा तस्य[पादयोरी°]	१.१५.१४२c
न जीवन्तमतिक्रम्य	२.२२.५६c	न दानवं चालयितुं	१.२१.५५c	न नाम शिरसा तस्य[पादयोर्]	१.१६.५१c
न ज्योतीषि निरीक्षन् वा	२.१३.४२a	न दानं न तपोभिश्च	१.२६.४१a	न नाम शिरसा देवं	१.१५.५५c
नदीं शैलुषकीं चैव	२.३२.३६c	नदीं विमल पानीयां	१.३२.२c	न नाम शिरसा रुद्रं [सावि°]	१.१६.६४c
न तं विदाथ जनकं	२.३७.५१a	नदीतीरेषु तीर्थेषु [स्व भूमौ]	२.२२.१५a	न नाम शिरसा रुद्रं [रुद्रा°]	२.३४.५५c
न तस्याजाथ तत्पाश्वं	१.२२.३५c	नदीतीरेषु तीर्थेषु [तस्मात्]	२.३२.४२c	न नाम शिरसा रुद्रं [जजाप]	२.३५.१६c
न तस्याजाथ सा पाश्वं	२.३१.६५a	नदी त्रैलोक्यविरूपाता	२.२६.२०a	न नाम साम्बमव्ययं	२.३५.२५c
न तत्र पापकर्तारः	१.४७.५c	नदीनां च विविक्तेषु	२.३७.६४c	न नामोत्थाय शिरसा[प्राञ्ज°]	१.१६.४c
न तत्र सूर्यः प्रविभातीह चन्द्रो	२.१०.१३a	नदीनां चैव तीरेषु[देव°]	१.३३.३५c	न नामोत्थाय शिरसा[स्वासनं]	१.२५.४४c
न तत्राधामिका यान्ति	१.४७.६७a	नदीनां चैव तीरेषु[तुष्य°]	२.२०.३६c	न नास्तिके कथां पुण्यां	१.१.१०c
न तस्मात् प्रतिगृह्णीयुर्	२.२६.६१a	नदीनां तीरसंस्थानि	१.२४.२१a	न निन्देद्योगिनः सिद्धान्	२.१६.६०c
न तस्मादधिको लोके	२.३३.१४७c	नदी नानाविधैः पद्मैर्	१.४६.५c	न नृत्येदथवा गायेत्	२.१६.६३c
न तस्य तद्भवेच्छाद्	२.२१.३५c	नदीभिरभितो जुष्टं	१.२४.६c	नन्दनैर्विविधाकारैः	१.४७.५२a
न तस्य निष्कृतिः काचिद्	२.२५.१६c	नदीषु देवखातेषु	२.१५.५७a	नन्दा सर्वात्मिका विद्या	१.११.७६c
न तस्य निष्कृतिः शक्या	२.३३.६२c	न दृष्टं तन्मया घोरं	१.३१.२४c	नन्दितीर्थं ततो गच्छेत्	२.३६.५४a
न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा	२.१६.३५c	न दृष्टस्तत्क्षणदेव	२.१.३०c	नन्दिप्रेणादयो देवैर्	१.१५.१२५c
न तस्य परमं किञ्चित्	२.३७.६६c	न देवगुरुविप्राणां	२.१६.३७a	नन्दीश्वरस्य भगवान्	१.१५.१२४a
न तस्य फलते तीर्थं	२.४२.२०c	न देवता भवेन्नुणां	१.२५.३२c	नन्दीश्वरस्य कपिले	१.४६.४६c
न तस्य विद्यते कार्यं [न लिङ्गं]	२.२५.६c	न देवदेवालययोः	२.१३.४१c	नन्दीश्वरस्यानुचरः	१.१५.२०३c
न तस्य विद्यते कार्यं [न तस्माद्]	२.३७.५३a	न देवद्रव्यहारी स्याद्	२.१६.५a	न पक्षकेणोपघमेत्	२.१६.५५a
न तस्या विद्यते पापं	२.३३.११०c	न देवायतनं गच्छेत्	२.१६.५७a	न पङ्क्त्यां विषमं दद्यात्	२.२२.६४a
न तां गतिमवाप्नोति [संको°]	२.२६.७२c	न देवायतनात् कृपाद्	२.१३.४५a	न पश्यति स्म ताः सर्वा[.]	१.२२.२७c
न तां गतिमवाप्नोति [शुक्ल°]	२.३६.७३c	नद्यः समुद्राः पुण्याः	२.३६.४६c	न पश्यति स्म सहसा	१.१५.१००c
न ताभ्यामननुज्ञातो	२.१२.३७c	नद्यः समुद्राः शैलाश्च	१.७.३१c	न पश्यन्ति जगत्सृति	१.१५.१६७c
न तिष्ठति तु यः पूर्वा	२.१६.२६a	नद्यास्तीरे पुण्यदेशे	२.११.५०c	न पश्येत् प्रेतसंस्पर्शं	२.१६.४८a
न तिष्ठन् वा न निर्वासा	२.१३.३७c	नद्यो विमलपानीयास्	१.४६.३६a	न पाणिधुभिताभिर्वा	२.१३.१४c
न तु मूर्खमवृत्तस्थं	२.२६.६४c	न द्रुह्येत् सर्वं भूतानि	२.२७.१४c	न पाणिपादवाङ्मेत्र	२.१६.५६a

श्लोकार्धसूची

न पाणिपादौ नो पायुर	२.२.६६
न पादक्षालनं कुर्यात्	२.१६.६८
न पादुकानिर्गतोऽथ	२.१६.२३८
न पादुकासनस्थो वा	२.१३.११८
न पादेन स्पृशेदन्नं	२.२२.५८
न पादौ सारयेदस्य	२.१४.११६
न पापं पापिनां ब्रूयात्	२.१६.४२६
न पूजिता मया देवाः[.]	१.३१.२२६
न प्राणो न मनोऽव्यक्तं	२.२.८६
न प्रेक्षन्तेऽर्चितांश्चापि	१.२८.२०६
न फालकृष्टमश्नीयाद्	२.२७.१३६
न बालातपमासेवेत्	२.१६.६७६
न ब्रह्म कीर्तयन् वापि	२.१६.२२६
न भक्षयेत् सर्वभृगान्	२.१७.३४६
न भक्षयेदभक्ष्याणि	२.१६.६३८
न भवति पुनरेषामुद्भवो वा विनाशः	२.२६.४७८
नभसः पुण्डरीकाख्यः	१.२०.५८६
न भिन्नात् पूर्वसमं	२.१६.८१६
न भिन्नभाजने चैव	२.१६.२१६
न भूमिरापो न मनो न वह्निः	२.१०.१६६
न भेतव्यं त्वया वत्स	२.३४.५७८
न भेतव्यं त्वया स्वामिन्	१.२२.१७६
न भेदनमवस्फोटं	२.१६.६२६
नमः कनकमालाय	२.३७.१११८
नमः कनकलिङ्गाय	२.३७.११५८
नमः कार्यविहीनाय	२.३१.५७८
नमः कालरुद्राय संहारकर्त्रे	१.१६.२०८
नमः कालाय रुद्राय	१.१०.४५६
नमः कुरुष्व तमृषि	१.२८.६६६
नमः कुरुष्व सततं	१.२५.१०८६
नमः परस्तात् तमसः परस्मै	१.१५.१६६६
नमः पिनाकहस्ताय	१.१०.४५८
नमः पिनाकिने तुभ्यं	१.२४.६७६
नमः प्रमथनाथाय	२.३७.११५६
नमः शंभवे सत्यनिष्ठाय तुभ्यं	१.१६.२३६
नमः शिवाय देवाय	१.१०.४३८
नमः शिवाय धीमते	२.३५.२६८
नमः शिवाय शान्ताय [ब्रह्मणे]	१.२५.८०८; १.२५.८१८; १.२५.८२८; १.२५.८३८; १.२५.८४८; १.२५.८५८; १.२५.८६८; १.२५.८७८; १.२५.८८८; १.२५.८९८; १.२५.९०८; १.२५.९१८; १.२५.९२८; १.२५.९३८; १.२५.९४८; १.२५.९५८; १.२५.९६८; १.२५.९७८; १.२५.९८८; १.२५.९९८; १.२५.१००८

१.२५.८४८; १.२५.८५८; १.२५.८६८	१.२५.८७८
नमः शिवाय शान्ताय [शिवायै]	२.३१.५१८
नमः शिवाय शुद्धाय	१.१.७५८
नमः शिवायेति मुनिः	२.३४.४६६
नमः संसारनाशाय	२.३१.५६८
नमः सहस्रहस्ताय	२.४४.५६८
नमः सांख्याय योगाय	२.४४.५६६
नमः सिद्धाय पूज्याय	१.६.१६८
नमः सूर्याय रुद्राय	२.१८.४४६
नमः सोमाय रुद्राय	१.२८.४४८
नमः स्वयंभुवे तुभ्यं	१.६.१२६
न मद्भक्ता विनश्यन्ति	२.४.१२६
न मन्त्रा भार्यया सार्द्धं	१.१४.८८
नमश्चकार तमृषि	१.२८.५५६
नमस्कारेण पुःपाणि	२.१८.६२८
नमस्कुरुष्व नृपते	१.१६.६७८
नमस्कुर्यान्महादेवं	२.१८.६६६
नमस्कृत्य तु योगीन्द्रान्	२.११.५२६
नमस्कृत्य हृषीकेशं [पुनर्]	१.४.१८
नमस्कृत्य हृषीकेशम् [इदं]	१.१६.३१८
नमस्कृत्वा जगद्योनिं	१.१.६६
नमस्कृत्वाथ शिरसा	२.३६.४८
नमस्कृत्वाऽग्रमेयाय [विष्णवे]	१.१.१६
नमस्कृत्वाऽग्रमेयाय [यदुक्तं]	१.३८.५८
नमस्कृत्वा हरिं विष्णुं	२.४४.१३६६
नमस्तस्मै सुरेशाय	२.४४.१४८
नमस्ताराय तीर्थाय	१.१०.५१६
नमस्ताराय शान्ताय	१.१.७३६
नमस्ते कामनाशाय	१.२४.७०६
नमस्ते कालकालाय	२.३१.५३८
नमस्ते कुर्मरूपाय	२.४४.५४६
नमस्ते घनवाहाय	२.२७.११३८
नमस्ते घृणिने तुभ्यं	२.१८.३५६
नमस्ते देवदेवाय	१.६.११६
नमस्ते निर्विकाराय	१.१.७२६
नमस्ते विष्प्रपञ्चाय	१.१०.५२६
नमस्ते नीलकण्ठाय	१.१६.६५६
नमस्ते पञ्चभूताय	१.६.१७६
नमस्ते परमार्थाय	१.१.७४६
नमस्ते परमेशाय	१.१.७४८

नमस्ते प्राणपालाय	१.२४.७६६
नमस्ते लेलिहानाय	२.३७.११०८
नमस्ते वज्रहस्ताय [दिक्°]	१.२४.६७८
नमस्ते वज्रहस्ताय [त्र्यम्ब°]	२.१८.४१८
नमस्ते वासुदेवाय १.१.७१६; १.६.१३६	
नमस्ते व्योमरूपाय	१.२४.७२६
नमस्ते व्योमसंस्थाय	२.३१.५८८
नमस्ते सहस्रार्कचन्द्राभमूर्ते	१.१६.२२६
नमस्तेऽस्तु महादेव	१.१०.४३६
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं [त्रिधाम्ने]	१.६.१६६
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं [ब्रह्मणे]	१.१०.४६६
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं [स्रष्ट्रे]	१.१६.५४६
नमस्यामि परं ज्योतिर्	२.१८.५३६
नमस्यामि महादेवीं	१.२३.१६६
नमस्यामि महायोगं	२.३३.११७६
नमस्ये गिरिशं देवं	१.२८.५०६
नमस्ये जगतां योनिं	१.२३.२०६
नमस्ये परमानन्दां	१.२३.२१६
नमस्ये पावकं देवं	२.३३.११८६
नमस्योऽर्चयितव्यश्च	१.३२.२६६
न मां पश्यन्ति पितरं	२.८.६८
न मां पश्यन्ति मुनयः	२.४.५६
न मां पश्यन्ति मुनयो	१.१.५७६
न मांसं प्रतिषेधेत्	२.२२.६७८
न मातृवचनात् तात	१.३५.१३६
न मातृसर्वाभियोगेन	१.६.३३८
नमाम सर्वे शरणाग्रिनस्त्वां	२.५.३९८
नमाम सर्वे हृदि सन्निविष्टं	२.५.२२८
नमामस्त्वां शरणं संप्रपन्नाः[.]	२.५.२७८
नमामि तं ज्योतिषि सन्निविष्टं	१.३१.४४८
नमामि तव पादाब्जं	१.११.२५४८
नमामि देववत्सलभां	१.१५.२१३६
नमामि सूर्वा भगवन्तमेकं	१.१५.१८८६
नमामि यत्र तामुमाम्	१.१५.२१५८
नमामि या गुणातेगा	१.१५.२१६८
न मामृतेऽस्य जगतो	२.३१.६८
न माया नैव च प्राणः	२.२.६८
न मायान्मोषराद्देशात्	२.१३.४४८
न मुञ्चति सदा पार्श्वं	२.३१.४३८
न मुखेनावलिप्तश्च	२.१६.२७८
न मेऽत्र भवति प्रज्ञा	१.४७.६७६

कूर्मपुराणस्य

न मे नारायणाद् भेदो	१.१.५८a
न मे निरे ययुर्मन्त्राः	१.१४.५५C
न मे वर्णयितुं शक्यं	१.४२.८C
न मे विदुः परं तत्त्वं	१.१५.१५३a
न मे विप्रास्ति कर्त्तव्यं	१.२५.५६a
न मेऽस्त्यविदितं ब्रह्मन्	१.६.४७C
नमो गूढशरीराय	२.४४.५८a
नमोऽतिगुह्याय गुहान्तराय	१.१५.२००a
नमो दान्ताय शान्ताय	२.३७.१०६C
नमो दिग्वाससे तुभ्यं [नमो]	१.१०.५०a
नमो दिग्वाससे तुभ्यं [विकृताय]	२.३७.१०७a
नमो देवदेवादिदेवादिदेव	१.१६.२२C
नमो देवादिदेवाय [देवानां]	१.५१.३५a
नमो देवादिदेवाय [महा ^०]	२.३७.१०६a
नमो देवाधिदेवाय	१.१६.५२a
नमो देवाय महते	२.३१.५१a
नमो दैवतनाथाय	१.२४.७३a
नमो धर्मविज्ञाननिष्ठाय तुभ्यं	१.१६.२१C
नमो धर्माधिगम्याय	१.१०.५१C
नमो धात्रे विधात्रे च	१.१६.५३a
नमो नमस्ते कामाय	२.३१.५४C
नमो नमस्ते कृष्णाय	२.४४.५५a
नमो नमस्ते रुद्राय	२.१८.३८C
नमो नमो नमस्तुभ्यं [भूय]	१.२५.७७a
नमो नमो नमस्तुभ्यं [मायिने]	२.४४.६१C
नमो नमो नमोऽस्तु ते	२.३५.३०a
नमो नमोऽस्तु रुद्राय	२.३१.५४a
नमो बुद्धाय शुद्धाय [नमस्ते]	१.६.१५C
नमो बुद्धाय शुद्धाय [योगिनां]	१.१०.४८a
नमो बुद्धाय शुद्धाय [नमो]	२.४४.६१a
नमो ब्रह्मण्यदेवाय	१.१०.४६a
नमो भगवतीशानि	१.११.२५०C
नमो भगवते तुभ्यं	१.१.८३a
नमो भवाय हेतवे	२.३५.२६a
नमो भवायामलयोगधाम्ने	१.३०.२६a
नमो भवायास्तु भवोद्भवाय	२.५.४१a
नमो भुजंगहाराय	२.३७.११६C
नमो भैरवनादाय	१.२४.६८a
नमो भैरववेषाय	१.२४.७०C

नमो महानदाय ते	२.३५.३२C
नमो मुक्ताहंसाय	१.२४.६६C
नमोऽमृताय मूर्ताय	१.६.२०C
नमो मूलप्रकृतये [माया ^०]	१.६.१७C
नमो मूलप्रकृतये [महेशाय]	२.३१.५२C
नमोऽम्बिकाधिपतये	१.२४.७१C
नमो यज्ञाधिपतये	१.२४.७४a
नमो योगपीठान्तरस्थाय तुभ्यं	१.१६.२३C
नमो योगाधिगम्याय [नमः]	१.६.१८C
नमो योगाधिगम्याय [योगिने]	२.४४.६४a
नमो योगाधिपतये	२.३७.११२C
नमो रुद्राय महते	१.२८.४३a
नमो रुद्राय सूर्याय	२.१८.३७C
नमो ललाटारिपितलोचनाय	१.१५.११७C
नमो बह्मन्कर्त्तुञ्जाय	२.३७.११६a
नमो विज्ञानदेहाय	२.३१.५३a
नमो विश्वमायाविधानाय तुभ्यं	१.१६.२१a
नमो विष्णवे कालरूपाय तुभ्यं	१.१६.२०a
नमो वृषध्वजाय ते	२.३५.३२a
नमो वेदरहस्याय [नमस्ते]	१.६.१५a
नमो वेदरहस्याय [काल ^०]	१.१०.४७a
नमो वेदरहस्याय [नील ^०]	१.२५.१०६a
नमोऽस्तु कालरूद्राय	२.४४.६३a
नमोऽस्तु ते गणेश्वर	२.३५.३१a
नमोऽस्तु ते गिरीशाय	१.२४.६६a
नमोऽस्तु ते चतुर्वक्त्रे	१.६.१४a
नमोऽस्तु ते त्र्यम्बकाय	१.२४.७१a
नमोऽस्तु ते देव हिरण्यवाहो	१.१५.१६६C
नमोऽस्तु ते पुराणाय	१.१.६६a
नमोऽस्तु ते प्रकृतये	२.३१.५५C
नमोऽस्तु ते महादेव	२.३४.५६a
नमोऽस्तु ते महेशाय	१.१०.४४a
नमोऽस्तु ते वराहाय [नमस्ते]	१.६.१८a
नमोऽस्तु ते वराहाय [नार ^०]	२.४४.६२a
नमोऽस्तु ते शाश्वत सर्वयोगे	१.२४.६१a
नमोऽस्तु ते सुसूक्ष्माय	१.१.७५a
नमोऽस्तु नीलग्रीवाय	२.१८.४०a
नमोऽस्तु नृत्यशीलाय	२.३७.१०८C
नमोऽस्तु रुद्राय कपदिने ते	२.५.४१C
नमोऽस्तु वामदेवाय	१.२८.४४a

नमोऽस्तु व्योमतत्त्वाय	२.४४.६०a
नमोऽस्तवादित्यवर्णाय	१.६.२०a
नमोऽस्तवानन्दरूपाय	१.६.१६a
नमो हंसाय ते नित्यं	२.१८.४१a
नमो हंसाय विश्वाय	१.२४.७५a
नमो हिरण्यगर्भाय	१.६.१२C
न म्लेच्छभाषां शिक्षेत	२.१६.६१C
न यज्ञशिष्टादन्यद् वा	२.१६.१७C
न यत्र नामादिविशेषकलृप्तिर्	१.३१.४२a
न यत्र विद्यते नाम	१.१६.३६a
न यस्य देवा जानन्ति	१.१६.३४a
न यस्य देवा न पितामहोऽपि	१.२४.५५a
न यस्य भगवान् ब्रह्मा	१.१६.१६a
न यास्यन्ति परं मोक्षं	१.२६.४७C
न यिष्ये त्वां महाबाहुर्	१.२०.४२C
न युक्तं तापसस्यैतत्	२.३४.५१C
नरः पापमवाप्नोति	१.१४.२६C
नरः शुचिरुपासीत	१.३५.२७C
नरकिन्नररक्षांसि	१.७.६०a
नरके वसते घोरे	१.३५.३a
न रक्तमुल्बणं चान्यद्	२.१५.७a
न रजस्वलया दत्तं	२.१७.२६a
नरनारीशरीराय [सांख्य ^०]	१.२४.७२C
नरनारीशरीराय [योगिनां]	२.३७.१०६a
नरप्रकृतयो विप्राः	१.१८.७C
नरमांसांशनं कृत्वा	२.३३.८a
नरस्यार्धतनुं कृत्वा	१.१५.४६C
न राजते सहस्रांशुश्	२.३७.४२C
न राज्ञः प्रतिगृह्णीयात्	२.१६.३a
नराणामयो यस्मात्	१.४.६१a
न राज्ञो नारिणा सार्द्धं	२.१६.८६C
नरिष्यन्तश्च नाभागो	१.१६.५a
न रूपरसगन्धाश्च	२.२.८C
नरो गयस्य तनयः	१.३८.४०a
नर्मदां सेवते नित्यं	२.४०.४०a
नर्मदातटमाश्रित्य	२.३६.२४a
नर्मदातोयसंप्लृष्टाः	२.३८.२६C
नर्मदादक्षिणे कूले [संगमे]	२.३६.३५a
नर्मदादक्षिणे कूले [तीर्थे]	२.३६.५३a
नर्मदायां कुशावर्ते	२.२०.३५a

श्लोकाधिसूची

नर्मदायां जलं पुण्यं	२.३८.३३a	न वेदविद्विषि शुभं	१.२६.१५c	न हिंस्यात् सर्वभूतानि	२.१६.१a
नर्मदायां समुत्पन्नः	१.१६.२६c	नवेनान्नेन चानिष्ट्वा	२.२४.४a	न हि तद्विद्यते ज्ञानं	२.१०.४c
नर्मदायां स्थितं राजत्	२.४०.६c	नवैते ब्रह्मणः पुत्राः [.]	१.२.२३a	न हि तस्य भवेत् मुक्तिर्	२.२.१२c
नर्मदायास्तु माहात्म्यं	२.३८.६a	न वै पश्यन्ति तं देवं	१.२५.५७a	न हि देहं विना रुद्रः	२.१५.३८c
नर्मदायोत्तरे कूले	२.३६.३६a	न वै पश्यन्ति तत् तत्त्वं	१.११.३०२a	न हिनस्त्यात्मनात्मानं	२.८.११c
नर्मदा लोकविख्याता	२.३८.१c	न व्याधिदूषितैर्वापि	२.१६.८८c	न हि वेदेऽधिकारोऽस्य	२.२७.१७c
नर्मदा सरितां श्रेष्ठा [रुद्र ^०]	२.३८.५a	न शक्यं विस्तराद् वक्तुं [तीर्थ ^०]	१.३३.१६c	न हीनानुपसेवेत	२.१६.५४c
नर्मदा सरितां श्रेष्ठा [सर्व ^०]	२.३६.१a	न शक्यं विस्तराद् वक्तुं [मया]	१.४६.६०c	नहुषः प्रथमस्तेषां	१.२१.४a
नर्मदा सरितां श्रेष्ठा [महा ^०]	२.४०.६७c	न शक्यते मया पार्थ	१.२७.१५c	नहुषस्य तु दायादाः	१.२१.४c
नर्मदा सर्वतः पुण्या	२.३८.३४a	न शक्यते समाख्यातुं	१.५.१c	न ह्यनेनोपभोगेन	१.२२.१०a
नर्मदा सर्वतीर्थानां	२.३८.४a	न शक्यते विस्तराद् वक्तुं	२.४०.३६c	न ह्यन्या निष्कृतिर्दृष्टा	२.३२.२३a
नर्मदा मुरसा शोणा	१.४५.३१a	न शक्यते विस्तराद् वक्तुं	१.२६.२१c	न ह्यन्यो विद्यते वेत्ता	२.१.२५a
नर्मदोदकसंमिश्रं	२.३६.८१c	न शातयेद्विष्टकाभिः	२.१६.६१a	न ह्ययं शंकरो रुद्रः	१.१४.११a
न लङ्घयेच्च मूर्ध्नि वा	२.१६.५०c	न शिश्नोदरजापत्न्यं	२.१६.५६c	न ह्येतत् समतिक्रम्य	१.३.२८c
नलस्तु निषधस्याभूत्	१.२०.५७c	न शीर्णयां तु खट्वायां	२.१६.२६a	न ह्येष भगवान् पत्न्या	२.३१.२०a
न लोकवृत्तिं वर्त्तत	२.२५.१७a	न शूद्रराज्ये निवसेत्	२.१६.२३c	नाकारणाद्वा निष्ठीवेत्	२.१६.६८a
न लौकिकैः स्तवैर्देवान्	२.१६.६४c	न शूद्राय मतिं दद्यात्	२.१६.५१a	नाक्रामेत् कामतश्छायां	२.१६.६१c
न वत्सतन्त्रीं विततां	२.१६.६०a	न शेकुर्बाधितुं विष्णुं	१.१५.४५c	नाक्षैः क्रीडेन्न धावेत्	२.१६.६५a
नव ब्रह्माण इत्येते	१.१०.८७a	न श्राद्धे भोजयेन्मित्रं	२.२१.२३a	नागतीर्थं सोमतीर्थं	१.३३.७c
नवमश्चैव कौमारः	१.७.१७c	नष्टे चाग्नौ वर्षशतैः	२.४३.४२a	नागद्वीपस्तथा सौम्यो	१.४५.२३c
नवयोजनसाहस्रं	१.४५.२१c	नष्टेषु मधुना साद्धं	१.२७.३८c	नागयज्ञोपवीताय	१.२४.६८c
नवयोजनसाहस्री	१.३६.१३a	न संन्यासी वनं चाथ	१.३.८c	नागाः सुपर्णाः सिद्धाश्च	१.३५.१०c
न वर्णरसदुष्टाभिर्	२.१३.१४a	न संपूर्णं कपालं तत्	२.३१.६१a	नाङ्गारभस्मकेशादि-	२.१६.६२c
न वर्णश्रमधर्माश्च	१.४८.६c	न संवदेत् सूतके च	२.१६.३३c	नाश्रासनोपविष्टस्तु	२.२२.६६a
नवसाहस्रमेकैकम्	१.४३.१३a	न संवसेच्च पतितैर्	२.१६.२७a	नाग्निगोब्राह्मणादीनां	२.१६.८६c
न वल्लिं मुखनिश्वासेर्	२.१६.८०a	न संसारं प्रपद्यन्ते	२.२.२c	नाग्नौ प्रतापयेत् पादौ	२.१६.६६a
नवान्नमद्यान्मांसं वा	२.२४.३c	न संहताभ्यां पाणिभ्यां	२.१६.६४a	नाचरेद् देहबाधे	२.११.४६c
न वामहस्ते गोदृत्य	२.१६.७४a	न स पश्यति तं घोरं	१.३५.७a	नाज्ञानमगमन्नाशम्	२.३१.२२c
न वार्षि प्रयच्छेत्	२.२६.६८a	न सर्पशस्त्रैः क्रीडेत्	२.१६.५८c	नातिदूरेण तस्याथ	१.४६.५५c
न विद्यते चाभ्यधिको	२.३१.६c	न ससत्त्वेषु गर्तेषु	२.१३.३८c	नात्मानं चावमन्येत	२.१६.५५a
न विद्यते नाभ्युदिता	२.३१.६०c	न सूर्यपरिवेषं वा	२.१६.३४a	नादित्यं वै समीक्षेत	२.१४.२०a
न विद्यते ह्यविदितं	१.२६.७c	न सोपानत्पादुको वा	२.१३.४०c	नादेयाश्चैव सामुद्रान्	१.४१.१०c
न विशिष्टानसत्कुर्यात्	२.१६.५५c	न सोमयागादधिको	२.२४.१५a	नाद्याच्छूद्रस्य विप्रोऽन्नं	२.१७.१a
न त्रिं विषभित्याहुर्	२.१६.६a	न सोमस्य विनाशः स्यात्	१.४१.३७a	नाद्यात् सूर्यग्रहात् पूर्वं	२.१६.१५a
न विष्ण्वाराधनात् पुण्यं	२.१८.६३a	न स्पृशेत् पाणिनोच्छिद्यो	२.१६.७२a	नाद्यादुदङ्मुखो नित्यं	२.१२.६३a
न वीजयेद् वा वस्त्रेण	२.१६.८७c	न स्पृशेयुरिमानन्ये	२.२३.४a	नाधयो व्याधयस्तत्र	१.४७.४१a
न वेददेवतानिन्दां	२.१५.४१c	न स्वेदो न च दौर्गन्ध्यं	१.४३.१६a	नाधार्मिकैर्बुद्धे ग्रामे	२.१६.२३a
न वेदपाठपात्रेण	२.१४.८३a	न हानिमकरोदन्नं	१.१५.५६c	नाधिकारी भवेत् तावत्	२.१७.४४c
न वेदबाह्ये पुरुषे	१.१५.१०६a			नाधीयते कलौ वेदान्	१.२८.५a
न वेदवचनात् पित्रोर्	१.२६.७७a			नाधीयीतामिषं जग्ध्वा	२.१४.७१c

कूर्मपुराणस्य

नाध्येतव्यं न वक्तव्यं	२.२८.१३८	नाभेरुर्व्वं तु दष्टस्य	२.३३.७२८	नारायणाख्यो भगवान्	१.१०.८५८
नाध्येतव्यमिदं शास्त्रं	२.४४.१३४a	नाभेस्तु दक्षिणं वर्षं	१.३८.२६a	नारायणात्मिका चैका	१.१.५७८
नानवाप्तं त्वया तात	१.२४.८१८	नामरूपं च भूतानां	१.७.६४a	नारायणादिदं जातं	१.४७.६६a
नानाकृतिक्रियारूप-	१.४.५४८	नामुक्तबन्धनाङ्गां वा	२.१६.४८८	नारायणाय देवाय	१.६.१३८
नानागीतविधानज्ञैर्	१.४७.५५८	नाम्नां सहस्रं कथितं	२.४४.८८a	नारायणाय विश्वाय	२.४४.५४८
नानादेवावर्चने युक्ता[.]	१.४५.२०८	नाम्ना कनकनन्देति	२.३६.३६a	नारायणी नरोद्भूतिः	१.११.१८१८
नानाद्रुमलताकीर्णं	१.२४.५a	नाम्ना कान्तिमती शुभ्रा	१.४४.२३८	नारायणी महामाया	१.२.६a
नानाद्रुमलताकीर्णं	२.३८.३७८	नाम्ना गन्धवती पुण्या	१.४४.२१८	नारायणे महायोगं	१.५५.८८८
नानावर्णविचित्राङ्गैर्	१.४७.५६८	नाम्ना च सप्तमः प्रोक्तः	१.४७.२७८	नारायणोऽपि भगवान् [तापसं]	२.११.१२०a
नानावर्णा विवर्णाश्च	१.२६.४२a	नाम्ना तु धातकेऽत्रापि	१.३८.१५८	नारायणोऽपि भगवान् [देवर्कः]	२.११.१३१a
नानाविलाससंपन्नैः	१.४७.५६a	नाम्ना पञ्चनदं पुण्यं	२.४२.१८	नारायणो महायोगी [योगि°]	१.७.२२८
नानाहाराश्च जीवन्ति	१.४५.२१a	नाम्ना भद्रेश्वरं पुण्यं	२.३६.४८	नारायणो महायोगी [जगामा°]	२.११.१२४८
नानिष्ट्वा नवसस्येष्ट्या	२.२४.३a	नाम्नाऽमरावती पूर्वं	१.४४.१०८		
नानुवंशं न पालाशे	२.१६.२६८	नाम्नामष्टसहस्रं तु	१.११.३२७a		
नान्तरं ये प्रपश्यन्ति	२.११.१११८	नाम्नामष्टसहस्रेण	१.११.७५८		
नान्तरेण तपः कश्चिद्	१.१६.४३८	नाम्ना यशोवती पुण्या	१.४४.२५८		
नान्दीमुखास्तु पितरः	२.२२.६५८	नाम्ना वाराणसी दिव्या	२.४२.१७८		
नान्धकारे न चाकाशे	२.१६.२२८	नाम्ना वै देवलः पुत्रो	१.१८.५८		
नान्यतो जायते धर्मो [वेदाद्]	१.११.२६७a	नाम्ना शुद्धवती पुण्या	१.४४.१६८		
नान्यतो जायते धर्मो [ब्रह्म°]	२.२४.२३a	नाम्ना संयमनी दिव्या	१.४४.१५८		
नान्यत् कलियुगोद्भूतं	१.३५.३७८	नाम्ना हिताय विप्राणां	१.५१.२८		
नान्यत् पश्यामि जन्तूनां	१.२७.१०a	नायं पृथ्वी न सलिलं	२.२.७८		
नान्यत्र निवसेत् पुण्यं	२.१६.२६८	नारदस्तु वसिष्ठाय	१.१८.२०a		
नान्यत्र लभ्यते मुक्तिर्	२.४२.१८८	नारदस्य तु तत्रैव	२.३६.१६a		
नान्यद् देवान्माहादेवाद्	२.२६.४१a	नारदागमनं चैव	२.४४.६८८		
नान्ययाऽप्सरसा तावद्	१.२२.१२८	नारदो दुन्दुभिश्चैव	१.४७.३८		
नान्यो विमुक्तये पन्था[.]	२.११.३२a	नारायणं च भूतार्दि	२.११.१२५८		
नापश्यंस्तत्क्षणेनेशं	२.३७.४१८	नारायणं जगद्ध्योनि	२.४४.५०a		
नापश्यन् देवमीशानं	१.१४.२१८	नारायणं नमस्कृत्य	१.५१.३४८		
नापसव्यं परोदध्यात्	२.१५.८८	नारायणं नाम पुरं	१.४७.४६८		
नापुत्रशिष्ययोगिभ्यो [दातव्यं]	२.२.५५a	नारायणं परं तीर्थं	१.३३.५८		
नापुत्रशिष्ययोगिभ्यो [दद्यात्]	२.२६.४६a	नारायणः परोऽव्यक्तो	२.३४.६५८		
नाभागस्तस्य दायदः	१.२०.११८	नारायणः स्वयं साक्षात्	२.१.२४८		
नाभिः किंपुरुषश्चैव	१.३८.२७a	नारायणपराः सर्वे	१.४७.४२८		
नाभिनन्देत मरणं	२.२८.१२८	नारायणपरान् शुद्धान्	१.१३.५८		
नाभिप्रसारयेद् देवं	२.१६.६६८	नारायणपरैः शुद्धैर्	१.४५.१५८		
नाभिभाषेत च परं	२.१६.४७८	नारायणमनाद्यन्तं	२.१.१६८		
नाभिवाद्यः स विदुषा	२.१२.२१८	नारायणस्त्वं जगतामयादिः	१.१५.१६५a		
नाभिवाद्यास्तु विप्रेण	२.१२.४६a	नारायणस्य देवस्य	१.१५.८६८		
नाभिहन्त्याज्जलं पङ्कजां	२.१६.६०८	नारायणाख्यो ब्रह्माऽसौ	१.४६.४३८		
				नारायणाख्यो भगवान्	१.१०.८५८
				नारायणात्मिका चैका	१.१.५७८
				नारायणादिदं जातं	१.४७.६६a
				नारायणाय देवाय	१.६.१३८
				नारायणाय विश्वाय	२.४४.५४८
				नारायणी नरोद्भूतिः	१.११.१८१८
				नारायणी महामाया	१.२.६a
				नारायणे महायोगं	१.५५.८८८
				नारायणोऽपि भगवान् [तापसं]	२.११.१२०a
				नारायणोऽपि भगवान् [देवर्कः]	२.११.१३१a
				नारायणो महायोगी [योगि°]	१.७.२२८
				नारायणो महायोगी [जगामा°]	२.११.१२४८
				नारीं च शतरूपाख्यां	१.८.७a
				नारीशतसहस्राब्जं	१.४७.५४a
				नार्चयन्तीह ये रुद्रं	१.२८.४२a
				नार्जुनेन समः शंभोर्	१.२८.६३a
				नार्धरात्रे न मध्याह्ने	२.१६.२०a
				नालं देवा न पितरो	१.१.४०a
				नालिकां तण्डुलीयं च	२.३३.१८८
				नावगाहेदगाधाम्बु	२.१६.७३८
				नावगाहेदपो नग्नो	२.१६.५७८
				नावयोविद्यते भेदः[.]	१.१४.८६८
				नावयोविद्यते भेदो	१.२५.६०८
				नावाभ्यां विद्यते हान्यो	१.६.४०a;
					१.६.४५८
				नाविमुक्ते मृतः कश्चिन्	१.२६.३४a
				नावीक्षिताभिः फेनाद्यैर्	२.१३.१२८
				नाशक्नुवन् प्रजाः स्रष्टुं	१.४.३४८
				नाशयत्याशु पापानि	२.१८.११६८
				नाशयन्ति ह्यधीतानि	१.२८.२४a
				नाशयामि तमः कृत्स्नं [ज्ञानदीपेन मा°]	१.११.२८६८
				नाशयामि तमः कृत्स्नं [ज्ञानदीपेन मा°]	२.११.८७८
				नाशयामि तथा मायां	२.४.१६८
				नाशयाम्यचिरात् तेषां	२.३७.१३६८
				नाशयेत् तानि सर्वाणि	१.२६.७४८
				नाशुचिः सूर्यसोमादीन्	२.१६.४६८

श्लोकार्धसूची

नाशुद्धोर्गिन परिचरेत्	२.१६.७३a	नितलं यवनाद्यैश्च	१.४२.२२a	नियमेन त्यजेत् प्राणान्	२.३३.१०७C
नाशौचं कीर्त्यते सद्भिः	२.२३.७१C	नित्यं नैमित्तिकं काम्यं	२.२६.४a	नियम्य प्रयतो वाचं	२.१२.५८C
नास्नीयात् पयसा तर्कं	२.१७.२५a	नित्यं याचनको न स्यात्	२.१६.४a	नियोगादेव वर्तन्ते	२.६.४२C
नास्नीयात् प्रेक्षमाणानां	२.१६.१७a	नित्यं स्वाध्यायशीलः स्यात्	२.१५.२१a	नियोगाद् ब्रह्मणः साध्वी	१.११.३२३C
नास्नीयात् भार्यया साद्धं	२.१६.४६a	नित्यं हि नास्ति जगति	२.३.२१a	नियोगाद् ब्रह्मणः साद्धं	१.१३.११C
नाश्रद्धाने दातव्यं	१.२६.१५a	नित्यः संकीर्त्यते नाम्ना	२.४३.६C	नियोगाद् ब्रह्मणो देवी	१.११.१०a
नाश्रूणि पातयेज्जातु	२.२२.५८a	नित्यः सर्वत्रगो ह्यात्मा	२.२.२२a	नियोगाद् ब्रह्मणो राजंस्	१.११.२७६C
नासत्यदस्त्रो प्रीयेते	१.१३.२५a	नित्यधर्मार्थकामेषु	२.१५.३६a	नियोगाद् वासुदेवस्य	१.२१.७३C
नासिकाग्रे समां दृष्टुं	२.११.५३C	नित्यपुष्टा निरातङ्का	१.४७.४२a	नियोजयत्यनन्तात्मा	२.३.२३C
नासीनो न च भुञ्जानो	२.१४.३C	नित्यमुद्यतपाणिः स्यात्	२.१४.२a	नियोज्याङ्गभवं खट्वं	१.१५.१२०C
नास्तं यान्तं न वारिस्थं	२.१६.४५C	नित्यश्चाद्धं तदुच्छिष्टं	२.१८.११०C	निरामया विशोकाश्च	१.४८.८C
नास्ति कश्चिदपीशानः	२.३५.३६a	नित्यानध्याय एव स्याद्	२.१४.६६a	निराशीर्निर्ममो भूत्वा	२.११.८१C
नास्ति कर्म यदि कुर्वीत	२.३३.५७a	नित्यानन्दं निराधारं	१.१०.७०a	निराशीर्यतचित्तात्मा	२.११.८३a
नास्तिक्यादथवालस्यात्	२.१६.३१a	नित्यानन्दं निराभासं [तस्मिन्]	१.३.२६e	निराश्रया निराहारा	१.११.१३५C
नास्तिक्यादथवालस्याद्	२.२४.७a	नित्यानन्दं निराभासं [निर्गुण]	१.११.३०३०	निरीक्षमाणो गोविन्द	२.३१.१००a
नास्ति तेन समं तीर्थं	२.३९.६४C	नित्यानन्दं निर्विकल्पं [तदधाम]	२.७.२C	निरीक्षितास्ते परमेश पत्न्या	२.३७.१५७a
नास्ति मत्तः परं भूतं	२.३.२०e	नित्यानन्दं निर्विकल्पं [सत्यं]	२.१०.६C	निरीक्ष्य जगतो हेतुं	२.३१.८६a
नास्ति मातृसमं दैवं	२.१२.३६a	नित्यानन्दं स्वयंज्योतिर्	१.१.६२C	निरीक्ष्य ते जगन्नार्थं	२.१.३२a
नास्ति मे तादृशः सर्गः	१.१०.३७C	नित्यानन्दममृतं सत्यरूपं	२.१०.१५a	निरीक्ष्य दिव्यभवनं	२.३१.८०a
नास्थिमस्मकपालानि	२.१६.७६a	नित्यानन्दाय विभवे	२.३१.५७a	निरीक्ष्य देवमागतं	१.१५.२०६a
नास्य निर्मल्यशयनं	२.१४.६a	नित्यानि चैव कर्माणि	२.२३.२a	निरीक्ष्य देवमीश्वरं	२.३५.२८a
नास्याः पराभवं कर्तुं	२.३३.१११C	नित्योदितं संविदा निर्विकल्पं	२.१०.१४a	निरीक्ष्य पुण्डरीकाक्षं	२.१.५२C
नाहं कर्ता सर्वमेतद्	१.३.१६a	नित्योदितः स्वयंज्योतिः	२.२.१७a	निरीक्ष्य विष्णुं पुरुषं	१.६.७०C
नाहं तपोभिर्विविधैर्	२.४.२a	नित्योदिता स्वयंज्योतिर्	१.११.२००a	निरीक्ष्य विष्णुं हनने	१.१५.१७९C
नाहं प्रशास्ता सर्वस्य	२.२.५१a	नित्यो नैमित्तिकश्चैव	२.४३.५a	निरीक्ष्य सर्वानुत्पातान्	१.१६.२९a
नाहं प्रेरयिता विप्राः	२.४.२८a	निधाय दक्षिणे कर्णे	२.१३.३४a	निरूपः केवलः स्वच्छो	१.१०.७६C
नाहं भवन्तं शक्नोमि	१.१०.८C	निधाय पुत्रे तद्राज्यं	१.१३.११C	निर्गत्य तु पुरात् तस्मात्	१.१७.६C
नाहं विश्वो न विश्वं च	२.६.२a	निन्दन्ति च महादेवं	१.२८.२८a	निर्गत्य महती ज्योत्स्ना	१.१.११३C
नाहमेनामपि तथा	२.३७.३०C	निन्दन्तो वैदिकान् मन्त्रान्	१.१४.२०a	निर्गुणं परमं व्योम	२.३.५C
नाहरेन् मृत्तिकां विप्रः	२.१३.४४a	निन्दन्तो ह्यैश्वरं मार्गं	१.१४.३०C	निर्गुणं शुद्धविज्ञानं	२.१०.२C
नाहितं नाप्रियं वाक्यं	२.१६.१C	निन्दयेद् वै गुरुं देवं	२.१६.३६a	निर्गुणां सगुणां साक्षात्	१.११.५६C
निःसङ्कल्पा निरातङ्का	१.११.१२१C	निन्दितानाचरत्येते	२.२१.४६C	निर्गुणां नित्यविभवा	१.११.११८a
निःसपत्नं तदा राज्यं	१.१५.८०C	निपातितो मया संख्ये	१.२१.६७C	निर्गुणामलरूपस्य	२.२.४६C
निःसृतं तदमावास्यां	१.४१.३६a	निपात्यमानाः कालेन	१.१४.६५C	निर्गुणाय नमस्तुभ्यं	१.१.७०a
निकृत्तवदनो देवो	२.३१.३१a	निमन्त्रितस्तु यः श्राद्धे	२.२२.११a	निर्घाते भूमिचलने	२.१४.६४a
निकृत्यनृत्योर्जज्ञे	१.८.२५C	निमन्त्रितस्तु यः विप्रो	२.२२.१०a	निर्दहत्यखिलं लोकं	२.४४.५C
निक्षिप्य पार्वतीं देवीं	१.१५.१२०a	निमित्तेषु च सर्वेषु	१.३४.४४C	निर्दिश्य धर्मराजाय	२.२६.२३C
निक्षिप्य भार्यां पुत्रेषु	२.२७.२a	निमेषमात्रेण स मां	१.२५.७१a	निर्मथ्यः पवमानः स्याद्	१.१२.१५C
निग्रहः प्रोच्यते सद्भिः	२.११.३८C	नियन्ता कश्च सर्वेषां	१.४.३C	निर्ममा निरहङ्काराः	१.४२.१४a
निग्रहश्चान्धकस्याय	२.४४.६३C	नियन्त्रे सर्वकार्याणां	२.३१.५५a	निर्ममो निरहङ्कारो	२.११.७५C
निजेन तस्य मानेन	१.५.३a			निर्ममो निर्मयः शान्तो	२.२८.१०a

कूर्मपुराणस्य

निर्मितं हि मया पूर्वं	२.३७.१४१a	निशान्ते प्रतिबुद्धोऽसौ	१.४.१२a	नृपेण वलिना चैव	१.४२.१७c
निर्मिता येन श्रावस्तिरु	१.१६.१८c	निशेव चन्द्ररहिता	१.२५.३४c	नृसिंहदेहसंभूतैः	१.१५.७०c
निर्यन्त्रा यन्त्रवाहस्या	१.११.११३a	निषधः पारियात्रश्च	१.४४.३८a	नृसिंहवपुरव्यक्तो	१.१५.५०a
निर्वहन्ति पदं तस्य	१.३६.४४c	निषधो वसुधारश्च	१.४३.२७a	नृसिंही दैत्यमथनी	१.११.१६८a
निर्वाणं ब्रह्मणा चैक्यं	२.१०.११c	निष्कलो निर्मलो नित्यो	२.९.१a	नेक्षतेऽज्ञानजान् दोषान्	१.१५.२०७c
निर्विकल्पं निराभासं	२.३.४c	निष्ठा दृष्टिः स्मृतिव्याप्तिः	१.११.१६६a	नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं	२.१६.४५a
निर्विकाराय सत्याय	१.२५.८६a	निष्पीड्य स्नानवस्त्रं तु	२.१८.८६a	नेतुमभ्यागतो देशं	२.३५.१४c
निर्वृक्षा निस्तृणा भूमिः	२.४३.२३c	निष्प्रभाश्च ग्रहाः सर्वे	२.३७.४२e	नेमुरव्यग्रमनसः	१.३२.१४c
निर्वेदाज्जायते तेषां	१.२७.५५a	निष्फलं तस्य तत्तीर्थं [यावत्]	१.३४.४३c	नेमुर्नारायणं देवं	१.१५.१६५c
निलिल्ये विमले लिङ्गे	१.३१.४८c	निष्फलं तस्य तत्तीर्थं [तस्माद्]	१.३५.५c	नैकः सुप्याच्छून्यगृहे	२.१६.६७c
निर्वर्त्तिता पुरा तत्र	२.३६.२५c	निस्त्रावयेद्वस्तजलं	२.१६.११c	नैकत्र निवसेद्देशे	२.२८.१६a
निवसन्ति महात्मानः	१.२६.२३c	निहता बहवो युद्धे	१.३४.१३a	नैकवस्त्रस्तु भुञ्जीत	२.१६.२३a
निवारयति पापात्मा	२.२६.५८c	निहत्य कौरवान् सर्वान्	१.३४.५a	नैकश्चरेत् सभां विप्रः	२.१६.८६c
निवारयामास च तान्	१.१५.६७a	निहत्य ब्राह्मणीं विप्रम्	२.३२.४८a	नैकस्मादेव नियतं	२.१६.८८c
निवारयामास पतिं	१.२०.२७c	निहत्य मुष्टिना दन्तान्	१.१४.६१c	नैकहस्तापितजलैः	२.१३.११a
निवारयाशु त्रैलोक्यं	१.१५.२२६c	निहत्य विष्णुपुरुषं	२.३१.८७a	नैकोऽन्वानं प्रपद्येत	२.१६.८८a
निवारितोऽपि पुत्रेण	१.१५.६७c	निहन्ति सकलं चान्ते	१.४६.४०c	नैताभ्यां सदृशो मन्त्रो	२.१८.९४c
निवार्यं च तदा रुद्रं	१.७.३०a	निहन्त्री दैत्यसङ्घानां	१.११.१६८c	नैतैरुपविशेत् सार्द्धं	२.१२.२६c
निवार्यं पितरं भ्रातृन्	१.१५.५६c	नीचं शय्यासनं चास्य	२.१४.४a	नैत्यकं वासुदेवस्य	२.४४.६६c
निवासः कल्पितः पूर्वं	१.४४.२७c	नीतं केशवमाहात्म्यात्	१.१५.१३६c	नैत्यके नास्त्यनध्यायः	२.१४.७८a
निवासः कोटियक्षाणां	१.४६.४c	नीतिः सुनीतिः सुकृतिर्	१.११.१०९a	नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं	२.२६.६c
निवृत्तं सेवमानस्तु	१.२.६२a	नीत्वा रसातलं चक्रे	१.१५.७४c	नैमित्तिकं तु कर्तव्यं	२.२०.६a
निवृत्तिश्चेति ता नद्यः	१.४७.१५c	नीपं कपित्थं प्लक्षं च	२.१७.२३c	नैमित्तिकमिदानीं वः	२.४३.१०c
निवेदयामास हरेः	१.२५.२६c	नीलं रक्तं वसित्वा च	२.३३.६०a	नैमित्तिकस्तु कथितः	२.४४.११८a
निवेदयामि चात्मानं	२.१८.३५c	नीलः श्वेतश्च शृङ्गो च	१.४३.६c	नैमिषं तत्स्मृतं नाम्ना	२.४१.८e
निवेदयित्वा चात्मानं	१.२०.४०a	नीलकण्ठं जटामौलिं	१.१५.२०५c	नैषां भार्यास्ति पुत्रो वा	१.८.२८c
निवेदयित्वा रामाय	१.२०.४३a	नीलकण्ठं विश्वमूर्तिं	१.२८.४६a	नैष्ठिकानां वनस्थानां	२.२३.७१a
निवेदयित्वा स्वात्मानं	२.१८.६६c	नीलकाषायवसनं	२.२२.३५c	नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या[.]	२.१३.२७a
निवेदयेत् स्वात्मानं	२.१८.६५a	नीलमेघप्रतीकाशं	१.१६.४२c	नोच्छिष्टं वा मधु घृतं	२.१६.५१c
निवेद्य गुरवेऽशनीयाद्	२.१२.५२c	नीलाचलाश्रितं वर्षं	१.३८.३१a	नोच्छिष्टः संविशेन्नित्यं	२.१६.६५c
निवेद्य देवताभ्यस्तु	२.१७.३६c	नीलोत्पलदलप्रख्यं	१.११.२१४a	नोच्छिष्टो घृतमादद्यात्	२.१६.२१c
निवेद्य विजयं तस्मै	१.१५.१४३a	नीहारे बाणशब्दे च	२.१४.७२a	नोत्तरामिसुखः स्वप्यात्	२.१६.२८a
निशम्य कण्ववदनात्	१.२२.१६a	नृत्यत्यनन्तमहिमा	१.१०.६५c	नोत्तरेदनुपस्पृश्य	२.१६.७४c
निशम्य तस्य वचनं [चिरं]	१.१६.३१a	नृत्यद्भिरुत्तरः सङ्घर्	१.४६.३८a	नोत्पाटयेद् दन्तकाष्ठं	२.१८.२१a
निशम्य तस्य वचनं [भ्रातरो]	१.२१.२६a	नृत्यन्तं ददृशुर्देवं	२.५.११e	नोत्सङ्गे भक्षयेद् भक्ष्यं	२.१६.६३a
निशम्य तासां वचनं	१.१५.१५१a	नृत्यमानं महादेवं	२.५.२c	नोदकं धारयेद् भैक्षं	२.१२.२४a
निशम्य भगवान् वाक्यं	१.७.२८a	नृत्यमानः स्वयं विप्रः	२.५.४c	नोदके चात्मनो रूपं	२.१६.५०a
निशम्य वदनामभोजाद्	१.११.३२२a	नृत्यमानो महायोगी	२.३१.६८c	नोदक्यमभिभाषेत	२.१६.३६c
निशम्य विष्णुवचनं	२.१.४५a	नृत्यामि योगी सततं	२.४.३३c	नोदाहरेदस्य नाम	२.१४.५a
निशम्य वैष्णवं वाक्यं	१.१५.३५a	नृपाणां तत्समासेन	१.३८.४c	नोद्यानोदसमीपे वा	२.१३.४०a
		नृपाणां दैवतं विष्णुस्	१.२१.४१a		

श्लोकार्धसूची

नोद्वासयेत् तदुच्छिष्टं	२.२२.७८a	पठित्वाऽध्यायमेवैकं	२.४४.१२७a	पपात दण्डवद्भूमौ [त्यक्त्वा]	१.२७.४८
नोपानद्वजितो वाथ	२.१६.८६a	पठेच्च सततं शुद्धो	१.३१.५१a	पपात दण्डवद् भूमौ[प्रोच्च°]	१.३१.४६c
नोपानहौ स्रजं चाथ	२.१५.७८	पठेत नित्यं सुमनाः	२.३३.१५१c	पपात दण्डवद् भूमौ[दृष्ट्वाऽसौ]	२.१.८a
नोवाच किञ्चिन्नृपतिर्	१.२२.१६c	पठेद्देवालये स्नात्वा	१.५१.३४a	पपात दण्डवद् भूमौ [गृणन्]	२.३१.५६c
न्यग्नोर्धं रक्षते नित्यं	१.३४.२५a	पतत्येवाविरक्तो यः	१.३.११c	पपात पादयोर्विप्राः]	१.२४.७८c
न्यवारयत् त्रिशूलाङ्कं	२.३१.८१c	पततिराजमारुढः	१.२४.४a	पप्रच्छुः प्रणताः सर्वे	१.२६.४a
न्यपेक्षयदमेयात्मा	१.१५.१२६c	पतन्ति नरके घोरे	२.४०.३६c	पप्रच्छुस्तरं सृतं	१.३८.१c
न्यायागतघनः शान्तो	१.३.१३a	पतन्ति भूमतः पृष्ठे	१.४३.१७c	पयः पिबेच्छुक्लपक्षे	२.२७.३०c
न्युप्य पिण्डांस्तु तं हस्तं	२.२२.५२a	पतन्तो निरये घोरे	१.१५.११४c	पयः पिबेत् त्रिरात्रं तु	२.३२.५१a
प		पताकाभिर्विचित्राभिर्	१.४७.५३a	पयो घृतं जलं वाथ	२.३२.२c
पक्षिगन्धौषधीनां च	२.३३.७c	पताकाभिर्विशालाभिर्	१.२५.३६a	परं गुह्यतमं क्षेत्रं	१.२६.२२a
पक्षिणी धोनिस्सम्बन्धे	२.२३.३२a	पतितव्यङ्ग्याण्डालान्	२.१६.४७a	परकीयनिपानेषु	२.१८.५८a
पक्षे पक्षे समक्षीयाद्	२.२७.२५c	पतितां च स्त्रियं गत्वा	२.३२.३५c	परक्षेत्रे गां घन्यतीं	२.१६.३३c
पङ्क्त्यां विषमदानं तु	२.३३.८०a	पतिताद् द्रव्यमादाय	२.३३.४६a	परद्रव्यापहरणं	२.११.१७a
पच्यमाना न मुच्यन्ते	१.१५.१६३c	पतितानां न दाहः स्यात्	२.२३.७२a	परपूर्वासु भार्यासु	२.२३.३४a
पञ्च कुण्डानि राजेन्द्र	१.३४.२८a	पतितेन तु संसर्गं	२.३२.१८c	परबाधं न कुर्वीत	२.१६.८२a
पञ्चदश्यां सर्वकामान्	२.२०.२१e	पतितैः संप्रयुक्तानां	२.३२.१८a	परमात्मा परं ब्रह्म	२.६.५१c
पञ्चधाऽवस्थितः सर्गो	१.७.३a	पति पशुपतिं देवं	१.१४.३४c	परमापदगतेनापि	२.२९.३०a
पञ्च पिण्डान् समुद्धृत्य	२.१८.५८c	पतिरेको गुरुः स्त्रीणां	२.१२.४८c	परमायुः स्मृतं तेषां	१.४५.२०e
पञ्चब्रह्मसमुत्पत्तिः	१.११.१४७c	पतित्रा तु या नारी	२.३३.११०a	परमेष्ठी शिवः शान्तः	१.१०.५४c
पञ्चभूतान्यहंकारात्	१.४.२०a	पतिव्रता धर्मरता	२.३३.१११a	परमेष्ठी सुतस्तस्मात्	१.३८.३८a
पञ्चमे चापि विप्रेन्द्राः]	१.४६.१६a	पतिव्रतायाश्चाख्यानं	२.४४.११५a	परश्वधासक्तकरं त्रिनेत्रं	१.२४.५३a
पञ्चमे नवमे चैव	२.२३.८२a	पतिव्रतासीत् पतिना	१.२२.५c	परस्त्रियं न भाषेत	२.१६.८६a
पञ्चयोजनविस्तीर्णं	२.३४.४a	पत्नी कुर्यात् सुताभावे	२.२३.६०c	परस्परं पशून् व्यालान्	२.१६.८१c
पञ्चरश्मिसहस्राणि	१.४१.२०a	पत्नी दाशरथेर्देवी	२.३३.११२a	परस्परं विचार्यते	२.१.१८a
पञ्चरात्रं पाशुपतं	१.१५.११३c	पत्नी नारायणस्यासौ	२.६.३१c	परस्परानुप्रवेशाद्	१.४.३३c
पञ्चरात्रात् पाशुपतान्	२.१६.१४c	पत्न्यर्थं प्रतिजग्राह	१.८.१६a	परस्मै कथयेद् विद्वान्	२.१६.३४c
पञ्चवर्षसहस्राणि	१.४७.११c	पत्रं पुष्पं फलं तोयं	२.४.१४a	परस्यान्ते कृतात्मानः	१.११.२८४c
पञ्चविंशे तथा शक्तिः	१.५०.८c	पत्राणि लोहपद्मस्य	१.४४.३५c	परस्थापहरञ्जन्तुर्	२.१६.२c
पञ्चशैलस्य शिखरे	१.४६.५५a	पदे निपेतुः स्मितमाचरन्ति	२.३७.१७a	पराकेणाथ वा शुद्धिः	२.३२.४६e
पञ्चशैलोऽथ कैलासो	१.४३.२६a	पङ्क्यां चाश्वान् समातङ्गान्	१.७.५३a	पराङ्मुखो रणात् तस्मात्	१.१५.१३७c
पञ्चाग्निरप्यधीयानो	२.२१.४a	पद्ममाला पापहरा	१.११.१११c	परात्परतरं तत्त्वं [परं]	१.१.६२a
पञ्चाग्निरधूमो वा स्यात्	२.२७.३०a	पद्मयोनिरिति ख्यातो	१.६.३६c	परात्परतरं तत्त्वं [शाश्वतं]	१.११.५१a
पञ्चानां त्रिषु वर्णेषु	२.१२.५०a	पद्माङ्घ्रिनयनं चारु	१.२५.५c	परात्परतरं ब्रह्म	२.७.२a
पञ्चानांमपि देवानां	१.३०.८a	पद्मानना पद्मनिभा	१.११.१५७c	परात्परतरं यान्ति	१.२७.१३a
पञ्चान्यानि तु साक्षानि	१.३६.३०c	पद्मासनस्थं स्वमाभं	२.४४.४२c	परानन्दात्मकं लिङ्गं	२.११.६४a
पञ्चाद्रौ भोजनं कुर्याद्	२.१६.३a	पद्मात्पलवनोपेता	१.१३.२६c	परान्तजातमहिमा	१.११.१८२c
पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णा	१.४३.५a	पद्मोद्भवत्वं देवस्य	२.४४.७७c	परावरविधानज्ञा	१.११.१३६c
पञ्चैतान् विस्तरो हन्ति	२.२२.२७c	पन्था देशो ब्राह्मणाय	२.१२.५१a	परावराणां प्रभवे	२.४४.६०c
पञ्चैते योगिनो विप्राः	१.७.२०a	पपात दण्डवत्क्षितौ	१.१५.२१२c	परावरेण रूपेण	१.११.२४c
पठन्ति वैदिकान् मन्त्रान्	१.२८.२२c	पपात दण्डवद् भूमौ[त्वामहं]	१.२३.१८c	परावृतः सुतो जज्ञे	१.२३.६a

कूर्मपुराणस्य

पराशरं तत्परतो वसिष्ठ	१.२४.५६८	पशूनां पतिमीशानं	२.५.१२८	पाण्डुरस्य गिरेः शृङ्गे	१.४६.४३६
पराशरश्च गर्गश्च	१.५१.१७०	पशून् क्षुद्राश्चतुर्थ्यां तु	२.२०.१८८	पातालानामधश्चास्ते	१.४२.२६६
पराशरसुतो व्यासः	५.५०.६८	पश्चात् स्वयं च पत्नीभिः	२.२२.७७८	पातालानि च सर्वाणि	२.६.४३६
पराशरोक्तमपरं	१.१.२०८	पश्चिमं केतुमालाख्यं	१.४४.३२८	पाताले यानि सत्त्वानि	२.४३.२५६
पराशरोऽपि भगवान्	२.४४.१४२	पश्चिमे धर्मराजस्य	१.३७.४८	पाति यस्मात् प्रजाः सर्वाः	१.४.५८६
पराशरोऽपि सनकात्	२.११.१२६	पश्चिमे पर्वततटे	२.३८.२००	पात्रे तु मृण्मये यो वै	२.२२.६३६
पराश्रैव परार्द्धाश्च	२.६.४१८	पश्चिमे पर्वतवरे	१.४४.१६६	पात्रैरीदुम्बरैर्दद्याद्	२.२२.२१८
परित्यजति यः प्राणान् [शृणु]	१.३५.१५८	पश्यतस्तस्य विप्रर्षेः	२.४१.२१८	पादपात्रेण दृष्टेन	२.३६.६७६
परित्यजति यः प्राणान् [पर्वते]	२.३८.३२६	पश्यतामेव सर्वेषां [क्षणाद्]	१.१४.२२८	पादेन ताडयामास	१.१५.४७८
परित्यजति यः प्राणान् [रुद्र]	२.४२.८८	पश्यतामेव सर्वेषां [तत्रैव]	१.१६.६५८	पाद्यमाचमनीयं च	२.२२.२२८
परित्यजेदर्थकामौ	१.२.५१६	पश्य त्वमात्मनात्मानम्	१.२४.८६६	पापकर्तृनपि पितॄन्	२.३६.२०८
परिवादं मृषावादं	२.२७.१६६	पश्य नारायणं देवं	२.३३.१४०८	पापिनस्तेषु पच्यन्ते	१.४२.२५८
परिवेत्ता तथा हिंस्रः	२.२१.३६६	पश्यन्तः पार्वतीनाथं	२.३५.५८	पाप्मानमुत्सृजत्याशु	२.३६.३८८
परिव्राजकवेषेण	१.२०.३२८	पश्यन्ति ऋषयोऽव्यक्तं	२.२.१८६	पायसं स्नेहपक्वं यद्	२.१७.१८६
परिव्रतस्य देवेन	१.१.११३६	पश्यन्ति ऋषयो हेतुं	२.२.४६६	पायूपस्थं करौ पादौ	२.७.२३८
परिहृत्य दिनं पापं	२.१८.२०८	पश्यन्ति तत्परं ब्रह्म	२.१०.३८	पारक्ये भूमिभागे तु	२.२२.१६६
परेण तस्य महती	१.४८.११६	पश्यन्ति तत्र मुनयः	१.४६.४१६	पारावताश्च तुषिताः]	१.४६.७६
परेण पुष्करस्याथ	१.४८.१०६	पश्यन्ति देवं प्रणतोऽस्मि नित्यं	१.३१.४१८	पाराशर्यं महात्मानं	१.२८.६६८
परोपघातं पैशुन्यं	२.१४.१७८	पश्यन्ति परमं ब्रह्म	१.४७.४५८	पाराशर्यस्य च मुनेर्	२.४४.१०६८
पर्जन्योऽश्वयुजि त्वष्टा	१.४१.१६६	पश्यन्ति मां महात्मानो	२.३७.१३५८	पाराशर्यस्य विप्रर्षेर्	२.४४.१४०८
पर्णाशा बन्दना चैव	१.४५.२६८	पश्यन्ति मुनयो युक्ताः	२.२.१३६	पाराशर्याय मुनये	१.२८.६४८
पर्यटित्वा तु देवस्य	१.६.२६८	पश्यन्ति शंभुं कविमीशितारं	२.३७.१५७८	पाराशर्याय शान्ताय	२.४४.१४७८
पर्ववर्जं गृहस्थस्य	१.२.४५८	पश्यन्त्यथात्मानमिदं च कृत्स्नं	२.३७.१५६८	पाराशर्यो महायोगी	१.५०.१०८
पर्वतस्य समन्तात्	२.३८.१३८	पश्यन्त्यनेकं भवतः स्वरूपं	१.३१.४३८	पारिजातो महाशैलः	१.४३.३३८
पर्वताख्यं महागुह्यं	१.३३.८६	पश्यन्त्येनं ब्रह्मभूताः]	१.१४.८१८	पारियात्रे महाशैले	१.४६.३७६
पर्वतानां च कथनं	२.४४.११०६	पश्य चालामिमां राजन्	१.११.५७६	पार्थः परमधर्मात्मा	१.२७.२८
पर्वतानां महामेरुः	१.११.२३६६	पश्यामस्त्वां जगतो हेतुभूतं	२.५.२६८	पार्वणेन विधानेन	२.२३.८६६
पर्वतानामहं मेरुः	२.७.८६	पश्यामस्त्वां परमाकाशमध्ये	२.५.२८६	पार्वती परमा देवी	२.६.३४६
पर्वताश्च विलीयन्ते	२.४३.४५८	पश्यामि परमात्मानं	१.६.८१८	पार्वती हिमवत्पुत्री	१.११.१०४८
पर्वतोदधिवासिन्यो	१.२७.२४८	पश्याम्यशेषमेवेदं [यास्तद्]	१.१५.१६०८	पालयन्ति प्रजाः सर्वाः	२.६.३७८
पर्वतो हिमावान्नाम	२.३६.४३६	पश्याम्यशेषमेवेदं [वर्तमानं]	२.५.२६६	पालयाच्चकिरे पृथ्वीं	१.२१.४८८
पलाण्डुं लशुनं चैव [भुक्त्वा]	२.३३.१८६	पश्येत् मां महादेवं	१.२५.६१८	पालयाच्च परं धर्मं	१.२७.१२८
पलाण्डुं लशुनं चैव [घृतं]	२.३३.७१८	पश्येत् मां महादेवं	१.२५.६१८	पालयामास धर्मेण	१.१६.२८
पलाण्डुं लशुनं शुक्तं	२.१७.१६८	पश्येत् मां महादेवं	१.२५.६१८	पालयैतज्जगत् कृत्स्नं	१.६.८६८
पलालभारं षण्डं च	२.३२.५२८	पश्येत् मां महादेवं	१.२५.६१८	पालयैतज्जगत् सर्वं	१.६.२१८
पवित्रं शिरसा बन्ध	२.३८.३३८	पश्यादयस्ते विख्याताः]	१.७.६८	पावकः पवमानश्च [शुचिर्]	१.१२.१५६
पवित्रपाणिः पूतात्मा	२.१८.५०६	पाकं च कुस्ते बह्विः	२.६.१६८	पावकः पवमानश्च [शुचिश्]	१.१२.१७६
पवित्रसलिला पुण्या	२.३६.१६६	पाखण्डिनो विकर्मस्थान्	२.१६.१५६	पाशानामस्म्यहं माया	२.७.१६६
पवित्राणां पवित्रं च	१.३५.३५६	पाठमात्रावसनस्तु	२.१४.८३८	पाषण्डेषु च सर्वेषु	२.२६.६८८
पशुना त्वय्यनस्यान्ते	२.२४.२८	पाण्डवेयोऽपि तदाक्यात्	१.२८.६२६	पाहि मां परमेशानि	१.२३.२१८

श्लोकार्धसूची

पाहि माममरेशानि	१.११.२५४a	पिबत्यखिलमम्भोधि	२.६.३६C	पुत्राणां षष्टिसाहस्रं	१.१२.११a
पिञ्जरस्य गिरः शृङ्गे	१.४६.४६a	पिबन्ति देवता विप्राः	१.४१.३३C	पुत्रा नारायणोद्भूतं	१.१५.४३C
पिञ्जरो भद्रशैलश्च	१.४३.३२a	पिबन्ति द्विकलं कालं	१.४१.३५a	पुत्रास्तमोरजः प्रायाः	१.७.५०C
पिण्डं प्रतिदिनं दद्युः	२.२३.८०a	पिबन्नपः समिद्धोऽग्निः	२.४३.२७C	पुत्रे निधाय वा सर्वं	२.२६.७७a
पिण्डदानादिकं तत्र	२.४२.६a	पिशाचमोचने कुण्डे	१.३१.१६C	पुत्रेषु वाथ निवसन्	२.२८.२५a
पिण्डप्रदानं च कृतं	२.३६.६१C	पिशाचमोचने तीर्थे	१.३१.२C	पुत्रैः पौत्रैः सपत्नीको	१.२३.५६a
पिण्डास्तु गोऽजविप्रेभ्यो	२.२२.७६a	पीतं सुतलमित्युक्तं	१.४२.१८C	पुनः पतति तद्भूमौ	२.४३.४४C
पिण्डान्वाहार्यकं भक्त्या	२.२०.१C	पीतवासा विशालाक्षो	१.६.६a	पुनः प्राह च तं दक्षं	१.१४.२५a
पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं [क्षीरो]	२.२०.२a	पीता वैश्याः स्मृताः कृष्णाः	१.४७.१८C	पुनः संवत्सरशतं	१.१६.७०C
पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं [कुर्यात्]	२.२१.१C	पीत्वा क्षीराण्यपेयानि	२.३३.२२a	पुनः संस्कारमर्हन्ति	२.३३.३२C
पिण्याकं चैव तैलं च	२.१७.१८C	पीत्वा चैवोदकं शुद्धं	२.३६.६C	पुनराश्रममागम्य	२.२६.२७C
पिण्याकं चोद्धृतस्नेहं	२.१७.२४a	पीत्वा तत्परमानन्दं	२.४४.११a	पुनर्भुवो विशेषेण	२.१७.१४a
पिता पितामहश्चैव	२.२२.८८a; २.२३.६३a	पीत्वा तदक्षरं ब्रह्म	१.१०.३१C	पुनर्बभूवुश्चाभिजितः	१.२३.६२C
पितामहनियोगेन	१.२७.४५C	पीत्वा तदमृतं दिव्यं	२.३१.७६a	पुनर्वसौ तथा भूमिं	२.२०.१०C
पितामह महाप्राज्ञ	१.१६.३०a	पीत्वा नृत्तामृतं देवी	२.४४.१२a	पुनश्च जातकर्मादि	२.३३.५१a
पितामहस्य विष्णोश्च	२.४४.७१a	पीत्वा पतति कर्मभ्यस्	२.१७.४३C	पुरन्दरस्तथैवेन्द्रो	१.४६.२४C
पितामहस्योपदेशः	२.४४.६१C	पीत्वा योगामृतं लब्ध्वा	१.४६.२६C	पुरन्दराय त्रैलोक्यं [ददौ]	१.१६.६३C
पितामहेन विप्राणां	२.२४.१६a	पीयते देवता सङ्घैस्	१.१०.६०C	पुरन्दराय त्रैलोक्यं [दत्तं]	१.४६.३४C
पितामहेन विभुना	२.२६.४५C	पीवरस्तृणयो ह्येते	१.४६.१५C	पुरस्तादमृजद् देवः	१.१०.१३a
पितामहोऽप्यहं नान्तं	१.२५.७७C	पुंसां त्वमेकः पुरुषः	१.११.२३२a	पुरा कल्पे समुत्पन्ना	२.१४.५२a
पिता माता च सुप्रीतौ	२.१२.३५a	पुंसा बर्तमनिविष्टेन	२.१२.४१a	पुरा चैकार्ष्वे घोरे	१.२५.६४a
पितुर्भगिन्यां मातुश्च	२.१४.३६a	पुंसोऽभूदन्यया भूतिर्	२.६.६a	पुराणं धर्मशास्त्रं च	२.२४.२१a
पितुर्वधमनुस्मृत्य	१.१५.८५C	पुण्डरीकं महातीर्थं	२.३६.२५a	पुराणं पुण्यदं नृणां	१.२.२C
पितुश्चैवाष्टकास्वर्चन्	२.२४.५C	पुण्ड्राः कलिङ्गा मगधाः	१.४५.४०a	पुराणं पुरुषं शम्भुं	२.२६.१६C
पितृणां तर्पणं कुर्यात्	२.३६.१००C	पुण्यक्षेत्राभिगमनं	२.३३.६५a	पुराणं संप्रवक्ष्यामि	१.१.१C
पितृणां तर्पणं कृत्वा	२.३६.६५C	पुण्यतीर्थाभिगमनात्	२.३२.२०C	पुराणपुरुषो देवो	१.१५.६०C
पितृणां तृप्तिकर्तारं	१.१६.७C	पुण्यमायतनं विष्णोः	२.३४.३५C	पुराणश्रवणं विप्राः	१.१.१२४C
पितृणां दुहिता देवी	२.३६.२८a	पुण्यश्लोको महाराजस्	१.२३.३४C	पुराणसंहितां पुण्यां	१.१.२C
पितृणां परिचर्यासु	२.२२.४६C	पुण्यस्थानोदकस्थाने	२.१६.८०C	पुराणी चिन्मयी पुं साम्	१.११.८६C
पितृदेवमनुष्यादीन्	१.४०.२४C	पुण्या कनखले गङ्गा	२.३८.७a	पुरातनं पुण्यमनन्तरूपं	१.१५.१८८C
पितृनावाहयेत्तत्र	२.२३.८७a	पुण्यां च त्रिषु लोकेषु	२.३८.६C	पुरा दारुवने पुण्ये	१.१५.६१a
पितृभ्यः स्थानभेदेन	२.२२.४३C	पुण्या पुष्करिणी भोक्त्रो	१.११.१४६C	पुरा दारुवने रम्ये	२.३७.२a
पितृवन्मन्यमानस्य	१.७.४३C	पुण्याश्च विश्रुता नद्यः	२.१६.२५C	पुरा पितामहं देवं	२.३१.३a
पित्र्ये स्वदित इत्येव	२.२२.७३a	पुत्रः सर्वगुरोपेतो	१.२३.३६C	पुरा पितामहेनोक्तं	१.११.१६a
पिनाकपाणिभगवान्	१.२५.६०a	पुत्रजन्मादिषु श्राद्धं	२.२०.२४C	पुरा पुण्यतमे काले	२.३५.२a
पिनाकिनं त्रिनयनं	२.४४.४२a	पुत्रत्वं ब्रह्मणस्तस्य	१.६.५C	पुरा महर्षिप्रवराभिपृष्टः	२.१४.८८C
पिनाकिनं विशालाक्षं	२.५.१३a	पुत्रत्वं मगमच्छंभुर्	१.६.३C	पुरा महर्षिभिः सम्यक्	१.३४.१६C
पिपासायाधुनाक्रान्तो	१.३१.२५C	पुत्रद्वयमभूत् तस्य	१.२३.३०C	पुराऽमृतार्थं दैतेय—	१.१.२७a
पिप्पलीं क्रमुकं चैव	२.२०.४६a	पुत्रपौत्रादिभिर्युक्तः	१.३१.२१C	पुरीं जगाम विप्रेन्द्राः	१.२३.२६C
पिप्पलेशं ततो गच्छेत्	२.३६.८a	पुत्रस्तस्याभवन् पुत्राः	१.३८.६C	पुरी वाराणसी तेभ्यः	१.२६.५८C
				पुरुकुत्सस्य दायादस्	१.१६.२६a

कूर्मपुराणस्य

पुरुषं पर्वताकारं	१.१५.४०C	पूजनीयो यतो विष्णुः	१.२१.२५C	पूर्वजन्मनि राजासी	१.१.४३a
पुरुषः परतोऽप्युक्ताद्	१.२.६४C	पूजयच्च महादेवं	२.११.१३५C	पूर्वजन्मनि सोऽगस्त्यः	१.१२.१०a
पुरुषः प्रकृतिस्थो हि	२.३.११a	पूजयच्च सपत्नीकाः	२.३७.८८a	पूर्वजन्मन्यहं विप्रो	१.३१.११C
पुरुषः सन्महोऽतस्त्वा	२.१८.३६e	पूजयन्ति महादेवं	१.४४.८C	पूर्वदेवैः समाकीर्णं	१.४२.२१C
पुरुषाद् भगवान् प्राणस्	२.५.१६C	पूजयाञ्चक्रिरे कृष्णं	१.२५.२C	पूर्वदेशादिकाश्चैव	१.४५.३६C
पुरुषाधिष्ठितत्वाच्च	१.४.३५a	पूजयाञ्चक्रिरे पुष्पैर्	१.२४.२२C	पूर्वपञ्चायतावेतो	१.४४.३६C
पुरुषाय तमस्तुभ्यं	१.१.७०C	पूजयाञ्चक्रिरे व्यासं	१.२६.३C	पूर्वपार्श्वे तु गङ्गायास्	१.३५.२१a
पुरुषाय पुराणाय [शाश्वताय]	१.६.११C	पूजयामास गानेन [स्थानुं]	१.२३.५२C	पूर्वमेव परीक्षेत	२.२१.२a
पुरुषाय पुराणाय [योगिनां]	१.१६.५४C	पूजयामास गानेन [देवं]	१.२३.५६C	पूर्वमेव वरो यस्माद्	१.२०.२८C
पुरुषाय पुराणाय [विष्णवे]	१.५१.३५C	पूजयामास जाह्नव्यां	१.२६.२C	पूर्ववेषं स जग्राह	२.३४.५६C
पुरुषाय पुराणाय [सत्ता ^०]	२.४४.५८C	पूजयामास लिङ्गस्थं	१.२५.४८C	पूर्वसंस्कारमाहात्म्यात्	१.१५.८७C
पुरोजबोऽनिलस्य स्याद्	१.१५.१३C	पूजयामास लोकादि	१.३२.४C	पूर्वसंस्कारमाहात्म्याद् [ब्रह्म]	१.११.३३०C
पुरोडाशांश्चक्षुश्चैव	२.२७.१०C	पूजयामि तथापीशं	१.२५.५६C	पूर्वसंस्कारमाहात्म्याद् [ब्रह्मणे]	१.१४.६४C
पुलस्त्यं च तथोदानाद्	१.७.३६a	पूजयावो महादेवं	१.२५.६५C	पूर्वसंस्कारमाहात्म्याद् [ब्रह्मविद्या]	२.४४.१२६C
पुलस्त्यः पुलहश्चात्रिर्	१.४०.४a	पूजयित्वा तत्र रुद्रं [ज्योति ^०]	२.३४.१८C	पूर्वाह्णे चैव कर्त्तव्यं	२.२२.६४a
पुलस्त्यः पुलहश्चैव	१.८.१८C	पूजयित्वा तत्र रुद्रं [अश्व ^०]	२.३४.४४C	पूर्वं किरातास्तस्यान्ते	१.४५.२५a
पुलस्त्याय स राजर्षिस्	१.१८.८C	पूजयित्वाऽतिथिं नित्यं	२.२७.५a	पूर्वेण मन्दरो नाम	१.४३.१५a
पुलहस्य मृगाः पुत्राः	१.१८.१५a	पूजयित्वा तिलैः कृष्णैः	२.२६.२०a	पूर्वेण सीता शैलात् तु	१.४४.३०a
पुलकसीगमने चैव	२.३२.३६a	पूजयित्वा द्विजवरान्	२.३४.४२C	पूर्वं वयसि कर्माणि	२.३६.७१C
पुष्करं सर्वपापघ्नं	२.३४.३६C	पूजयित्वा परं विष्णुं	२.३४.२८a	पृच्छन्ति प्रणिपत्यैनं	२.४१.४C
पुष्कराः पुष्कला धन्यास्	१.४७.२६a	पूजयित्वा मातृगणं	२.२२.६६e	पृथिवीं तु समीकृत्य	१.६.२५a
पुष्कराधिपतिं चक्रे	१.३८.१३C	पूजयित्वा यथान्यायं	१.३२.६C	पृथिवीविषयं सर्वं	१.१५.१०C
पुष्करे सवनस्यापि	१.३८.१४a	पूजयेत् पुरुषं विष्णुं	२.४४.४६a	पृथिव्यां पातयामास	१.२१.६३C
पुष्कलं हन्तकारं तु	२.१८.११४C	पूजयेत् सप्तजन्मोत्थैर्	२.३३.१०४C	पृथिव्यां सर्वतीर्थेषु	२.३३.१४४a
पुष्ट्या लाभः सुतश्चापि	१.८.२१a	पूजयेदतिथिं नित्यं	२.१८.११२a	पृथिव्युद्धरणार्थाय	१.६.६a
पुष्पं वा यदि वा पत्रं	२.३१.४४a	पूजयेदशनं नित्यं	२.१२.६१C	पृथुकर्मा च तत्पुत्रस्	१.२३.३C
पुष्पकश्च सुमेधश्च	१.४३.३६C	पूजयेद् भावयुक्तेन	१.२.६७C	पृथुकीर्तिरभूत् तस्मात्	१.२३.४a
पुष्पकेण विमानेन	२.३६.४१C	पूजामनर्हमन्विच्छन्	१.१३.५६C	पृथुश्वास्तस्य पुत्रस्	१.२३.४C
पुष्पधूपादिभिः स्तोत्रैर्	१.१.१८a	पूजाविधानं प्रह्लादं	१.१६.६७C	पृथुस्ततस्ततो रक्तो	१.३८.३६C
पुष्पमूलफलानां च	२.३२.४C	पूजितव्यं प्रयत्नेन	१.३१.१४C	पृषधश्च महातेजा[:]	१.१६.५C
पुष्पमूलफलैर्वपि	२.२७.२६a	पूज्यते भगवान् रुद्रस्	१.२७.१६C	पृष्टः प्रोवाच सकलं [पुराणं]	१.१.१२३a
पुष्पवृष्टिं विमुञ्चन्ति	१.३१.६a	पूज्यते सर्वयज्ञेषु	१.१४.५४C	पृष्टः प्रोवाच सकलं [उक्त्वा]	१.३७.१६C
पुष्पाक्षतान् कुशतिलान्	२.१८.५६C	पूज्यन्ते ब्राह्मणालाभे	२.२६.३७C	पृष्टवान् जैमिनिर्व्यासं	१.२६.६C
पुष्पे शाकोदके काष्ठे	२.१६.७a	पूतनादिकृतैर्दोषैर्	१.११.३३२C	पृष्टवान् प्रणिपत्वासी	१.२७.१३C
पुष्पैः पत्रैरथाद्भिर्वा	२.१८.६८a	पूयते पातकैः सर्वैः	२.३४.४०C	पृष्टास्तेऽनामयं विप्राः	२.१.६a
पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैः	२.२२.६६a	पूर्णं युगसहस्रं वै	१.५.१३C	पृष्टेन मुनिभिः पूर्वं	२.११.१४१C
पुष्पैश्च हसितैश्चैव	१.२८.१६a	पूर्वं तु द्वादशे वर्षे	२.३०.१६C	पृष्ट्वा तृप्ताः स्थ इत्येव	२.२२.७०C
पुष्पोत्कटा च राका च	१.१८.१०a	पूर्वं तु भोजयेद् विप्रान्	२.२३.५१e	पैतृष्वलेयीं गत्वा तु	२.३२.२८a
पुष्पोत्कटा व्यजनयत्	१.१८.१२C	पूर्वं तु मातरः पूज्या[:]	२.२२.६८a	पैलं तेषां चतुर्थं च	१.५०.१२e
पुष्पे तु छन्दसां कुर्यात्	२.१४.५६a	पूर्वकल्पे प्रजा जाताः	१.२.३१a	पैशाची दक्षिणा सा हि	२.२१.२३C
पूजनीया विशेषेण	२.१२.३३C				

श्लोकाधेसूची

पोषणी परमेश्वर्यं—	१.१६.१४७a	प्रजाधर्मं च कामं च	१.१०.३०C	प्रणमुरीश्वरं देवं	१.१५.१८५C
पौण्डरीकस्य यज्ञस्य	२.३८.३६C	प्रजापतिं विनिन्द्यषा	१.११.११a	प्रणमुरेकामखिलेशपत्नीं	२.३७.१५५C
पौनर्भवः कुसीदी च	२.२१.३६C	प्रजापतिरथाकृतिं	१.८.१२a	प्रणमुर्गिरिजां देवीं	१.१५.१४८a
पौनर्भवच्छत्रिकयोः	२.१७.६C	प्रजापतिर्भगवानेकरुद्रो	१.१५.१९४C	प्रणमुर्भक्तिसंयुक्ता [योगिनां]	१.२४.१४C
पौराणिकीं सुपुण्यार्थी	१.२४.४२C	प्रजापतीनां दक्षोऽहं	२.७.११a	प्रणमुर्भक्तिसंयुक्ता [यागिनो]	२.१.२०C
पौर्णमास्यां विशेषेण	२.४०.१४C	प्रजापतीनां सर्गस्तु	२.४४.७०a	प्रणमुस्तं महात्मानं	१.२८.६७C
पौर्णमास्यां स दृश्येत	१.४१.३२C	प्रजापतेः परा मूर्तिर्	१.४.४७e	प्रतिगृह्य द्विजो विद्वान्	२.१४.६६a
पौर्णमास्याममावास्यां	२.३६.५६a	प्रजापतेरात्मजायां	१.१३.६e	प्रतिगृह्य पुटेनैव	२.२७.३४C
प्रकृत्समसमर्थोऽपि	१.३.१०a	प्रजास्तृप्ताः सदा सर्वाः	१.२७.२१C	प्रतिग्रहरुचिर्न स्यात्	२.२६.७३a
प्रकाशश्चाप्रकाशश्च	१.४८.१२C	प्रज्ञा धृतिः स्मृतिः संविद्	१.४.१७C	प्रतिपत्प्रभृति ह्यन्याः	२.२०.३a
प्रकाशा बहिरन्तश्च	१.७.८C	प्रज्वालय बह्नि विधिवत्	२.१८.४८C	प्रतिश्रवणसंभाषे	२.१४.३a
प्रकुर्यात् तीर्थसंसेवां	२.४२.२१C	प्रणम्य दण्डवद् भूमौ [पुत्र°]	१.१६.१३C	प्रतिषेधस्तु चाधर्मात्	२.१४.२६C
प्रकृतिं पुरुषं चैव	१.४.१३a	प्रणम्य दण्डवद् भूमौ [सुपर्णः]	१.२५.२६a	प्रतिष्ठा च निवृत्तिश्च	१.३०.७C
प्रकृतेर्गुणतत्त्वज्ञो	२.२१.१७a	प्रणम्य देवं ब्रह्माणं	२.३७.८५C	प्रतिसंवत्सरं कार्यं	२.२३.८६C
प्रक्रिया योगमाता च	१.११.१४५C	प्रणम्य देवदेवेशं	२.३७.१२४e	प्रतिसर्गमिदानीं नो	२.४३.३a
प्रक्षाल्य चरणौ विष्णोर्	१.१६.५१a	प्रणम्य देवमीशानं [पृष्ठ°]	१.१५.१४६C	प्रतिहर्तते विख्यात [ः]	१.३८.३८C
प्रक्षाल्य दन्तकाष्ठं वै	२.१८.१७C	प्रणम्य देवमीशानं [युग°]	१.२७.१४C	प्रतीच्यामुत्तरायां च	१.२१.६e
प्रक्षाल्य पाणिपादौ च [भुञ्जानो]	२.१२.६४a	प्रणम्य देव्या गिरिशं सभक्त्या	१.२४.६०C	प्रत्यक्षदेवता दिव्या	१.११.२०३C
प्रक्षाल्य पाणिपादौ च [समा°]	२.२६.७a	प्रणम्य पशुभर्तारं	१.१३.६०a	प्रत्यक्षमेव भगवान्	१.२०.४८C
प्रक्षाल्य पात्रे भुञ्जीयाद्	१.२६.३C	प्रणम्य पुरुषं विष्णुं	२.४४.१२१C	प्रत्यक्षमेव सर्वेशं	१.२८.५८C
प्रक्षाल्य पादौ विमलं	२.३७.३५a	प्रणम्य मनसा प्राह	१.१.८C	प्रत्यक्षलवणे चोक्तं	२.२६.३६C
प्रक्षाल्य भङ्क्त्वा तज्जह्यात्	२.१८.२१C	प्रणम्य मूर्ध्ना गिरिशं	२.३४.५८a	प्रत्ययो ह्यर्थमात्रेण	२.११.४१C
प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य	२.२२.७७a	प्रणम्य मूर्ध्ना पुनरेव दैत्यो	१.१६.६०a	प्रत्यादित्यं प्रत्यनलं	२.१३.४२C
प्रक्षाल्याचम्य विधिवत्	२.१८.६१C	प्रणम्य वरदं विष्णुं	१.६.१C	प्रत्युद्गम्य स्वयं देवो	१.१.११२C
प्रक्षिप्यालोकयेद्देवं	२.१८.७३C	प्रणम्य शिरसा कण्ठं	१.२२.४३a	प्रत्युवाच महायोगी	१.११.१८C
प्रगृह्य कारिचद् गोविन्दं	१.२५.१५a	प्रणम्य शिरसा कृष्णं	१.२५.११०a	प्रत्युवाचांभुजाभाक्षं	१.६.१६C
प्रगृह्य कृष्णं भगवानधेशः	१.२४.९२a	प्रणम्य शिरसा देवीं	१.१.६१C	प्रत्युषश्च प्रभासश्च	१.१५.११C
प्रगृह्य पाणिनेश्वरो	१.१५.२१०a		१.११.३१६C	प्रत्येकं चाथ नामानि	१.११.३३२a
प्रगृह्य पादेषु करैः	१.१५.४६C	प्रणम्य शिरसा भूमौ [तेजसा]	१.११.६०a	प्रत्येकं तिलसंयुक्तान्	२.३३.१००C
प्रगृह्य भक्तुंश्चरणौ	२.३३.१३४a	प्रणम्य शिरसा भूमौ [सा]	१.१६.२५a	प्रथमा भावना पूर्वे	१.२.८४a
प्रगृह्य सूनोरपि संप्रदत्तं	१.१६.६१a	प्रणम्य शिरसा रुद्रं	२.१.१४C	प्रथमो महतः सर्गो	१.७.१३a
प्रचरंश्चान्नपानेषु	२.१३.३०a	प्रणम्याथ पितुः पादौ	१.२०.३०a	प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात् [पर्वतं]	२.३८.३६a
प्रचेतसस्ते विख्याता [ः]	१.१३.५२a	प्रणवासक्तमनसो	१.२.१७a	प्रदक्षिणं तु यः कुर्यात् [तस्मिन्]	२.३६.२६a
प्रचेतसे नमस्तुभ्यं	२.१८.३८a	प्रणम्यन्ति ततः सर्वे	१.२७.३०C	प्रदक्षिणं द्विजः कुर्यात्	२.१८.१००a
प्रज्ज्वालातिकोपेन	२.३१.२६a	प्रणम्य मधुना सार्द्धं	१.२७.३६C	प्रदक्षिणं समावृत्य	२.१८.८४a
प्रज्ज्वालाथ तपसा	२.३४.४७a	प्रणामप्रवणं देवं	१.१५.१४१a	प्रदक्षिणीकृत्य गुरुं	२.१.८C
प्रजाः सृजति चादिष्टो	१.१०.३२a	प्रणामेनाथ वचसा	१.२४.१३C	प्रददुः शंभवे शक्तिं	१.१५.२२८C
प्रजाः सृजति व्यादिष्टः	१.१५.१a	प्रणमुः शाश्वतं स्थाणुं	२.११.१३६C	प्रददौ गौतमायाथ	२.११.१२७C
प्रजाः स्रक्ष्ये जगन्नाथ	१.७.२६e	प्रणमुः शिरसा भूमौ	२.३७.१०४C	प्रददौ च महेशाय	१.११.३२३a
प्रजाः स्रष्टुमनास्तेपे	१.१०.१८C	प्रणमुरादराद् देव्यो	१.१५.१४७C	प्रददौ शत्रुनाशार्थं	१.२०.२१C
		प्रणमुरादित्यसहस्रकल्पं	१.१६.५४C	प्रदद्याद् मन्धमाल्यानि	२.२२.४०C

कूर्मपुराणस्य

प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु [तिलान्]	२.२६.२६a
प्रदद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तु [मुद्रा]	२.२६.५०c
प्रदद्याद् वायु पुष्पाणि	२.१८.६१a
प्रदद्याद् वायु विप्रेभ्यः	२.३२.१०c
प्रदद्याद् विधिवत् पिण्डान्	२.३४.१४c
प्रदद्याद् बीजिने पिण्डं	२.२२.६१c
प्रदर्शयन् योगसिद्धिं	२.१.४२c
प्रदास्यसे मां रुद्राय	१.११.३१६c
प्रदेयं सूर्यहृदयं	२.१८.४६c
प्रद्युम्नदयिता दान्ता	१.११.१८६c
प्रद्युम्नस्याप्यभूत् पुत्रो	१.२६.२a
प्रधानं जगतो योनिर्	२.४४.२२c
प्रधानं पुरुषं चैव	२.३.८a
प्रधानं पुरुषः कालः	१.४६.४६a
प्रधानं पुरुषः कालो	२.१४.५३a
प्रधानं पुरुषस्तत्त्वं	१.११.३३a
प्रधानं पुरुषो माया	१.११.४१a
प्रधानं पुरुषो ह्यात्मा	२.८.४a
प्रधानं प्रकृतिं बुद्ध्वा	२.२.१८c
प्रधानं प्रकृतिश्चेति	१.४.६c
प्रधानमुत्तोरजयो	२.४४.२१a
प्रधानपुरुषस्तत्त्वं	१.१५.६१c
प्रधानपुरुषातीतं	२.२६.१२c
प्रधानपुरुषातीता	१.११.८६a
प्रधानपुरुषेशानं	१.६.४२c
प्रधानपुरुषेशाय [योगाधि ^०]	१.१०.४४c
प्रधानपुरुषेशाय [व्योम ^०]	१.२५.८५a
प्रधानपुरुषेशो	१.११.२१०c
प्रधानविनियोगज्ञः	२.८.१२c
प्रधानात् शोभ्यमाणान्च	१.४.१६a
प्रधानाद्यं जगत् कृत्स्नं	१.११.२२४c
प्रधानाद्यं विशेषान्तं	२.४४.२४c
प्रपद्येत् सपत्नीकाः	२.११.१३४c
प्रपद्ये तत् परं तत्त्वं [तद्]	१.१०.६६c
प्रपद्ये तत् परं तत्त्वं [वरेण्यं]	२.३३.१२४a
प्रपद्ये त्वां विरूपाक्षं [महान्तं]	२.१८.४२a
प्रपद्ये त्वां विरूपाक्षं [भूर]	२.३३.१२२a
प्रपद्ये परमात्मानं	१.१०.७०c
प्रपद्ये भवतो रूपं	१.१.७८c
प्रपद्ये शरणं रुद्रं	२.३३.१२१a
प्रपद्ये शरणं वह्निं	२.३३.११९a

प्रपद्येऽहं विरूपाक्षं	१.२८.४५a
प्रपन्नः परया भक्त्या	१.३२.१३c
प्रपन्नः शरणं तेन	१.२१.६८c
प्रपन्नः शरणं देवं	२.३३.६३c
प्रपन्ना ये जगद्बीजं	१.२.१०२a
प्रपन्ना विष्णुमव्यक्तं	१.१६.१५c
प्रपश्यन्ति परात्मानं	१.१.७८a
प्रपेदिरे महादेवं	१.१५.२३६c
प्रपेदे शरणं देवं	१.६.६५c
प्रफुल्लकुसुमोद्यानैर्	१.४७.६०a
प्रबोधार्थं परं लिङ्गं	१.२५.७४c
प्रबोधार्थं ब्रह्मणो मे	१.२५.६४c
प्रबोधार्थं स्वयं कृष्ण	१.२५.६६c
प्रभा प्रभातमादित्यात्	१.१६.३a
प्रभावमद्यापि वदन्ति रुद्रं	१.२४.५५c
प्रभा षष्टिसहस्रं तु	१.२०.७c
प्रभासं विजयेशानं	१.२६.४६c
प्रभासमिति विख्यातं	२.३४.१६c
प्रभासहस्रकलिलं	१.४७.५०c
प्रभासहस्रकलिले	२.३७.४७c
प्रभुं पुराणं पुरुषं पुरस्तात्	१.२४.५४a
प्रभूतचन्द्रवदनैर्	१.४७.५६c
प्रमदाः केशशूलिन्यो	१.२८.१२c
प्रमाणमृषयो ह्यत्र	१.२१.३७c
प्रमादात् तत् आचम्य	२.३३.६७c
प्रमादाद् भोजनं कृत्वा	२.३३.४०c
प्रमादाद् वै जपेत् स्नात्वा	२.३३.६३c
प्रमाद्याकामतो वैश्यं	२.३२.४५a
प्रयागं नैमिषं पुण्यं	१.२६.४५a
प्रयागं परमं तीर्थं	१.३३.२a
प्रयागं प्रथितं तीर्थं	२.३४.४c
प्रयागं राजशादूल	१.३५.११c
प्रयागं विशतः पुंसः	१.३४.२८c
प्रयागं स्मरमाणस्तु	१.३४.३७a
प्रयागं स्मरमाणस्य	१.३४.२६c
प्रयागमनं श्रेष्ठं	१.३४.१५c
प्रयागतीर्थयात्रार्थी	१.३५.२a
प्रयागस्य च माहात्म्यं [यत्र]	१.३४.३c
प्रयागस्य च माहात्म्यं [क्षेत्र ^०]	२.४४.१०८a
प्रयागादिषु तीर्थेषु	२.२६.५५a
प्रयागे तु विशेषेण	१.३४.२४a

प्रयागे माधवासे तु	१.३६.२c
प्रयागे संस्थितानि स्थुर	१.३७.६c
प्रयाति सागरं भित्वा	१.४४.३१c
प्रयुञ्जीत सदा वाचं	२.१४.१५c
प्रलयः प्रतिसर्गोऽयं	२.४३.६c
प्रलयस्थितिसर्गाणां	१.२५.६७a
प्रलयार्णवसंस्थाय	१.२५.८१a
प्रवक्ता सर्वशास्त्राणां	१.१३.१३a
प्रवर्तते चापि सरित्वरा तदा	१.१६.५६c
प्रवर्तते मय्यजस्रं	१.२.६२a
प्रवर्तते महाशास्त्रं	१.२३.३३c
प्रवर्तयध्वं मज्जानं	१.२६.६a
प्रवर्तयध्वं शिष्येभ्यो	२.११.१२२c
प्रवर्तयामास च तं	१.१४.२४a
प्रवर्तयामास शुभां	१.२४.४२a
प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं	२.३२.२४c
प्रविश्य देवभवनं	१.२५.४८a
प्रविश्य परमं स्थानं	२.३१.१०३a
प्रविश्य भवनं कृष्ण[.]	१.२५.४०a
प्रविश्य भवनं पुण्यं	१.१५.१४०a
प्रविश्य मण्डलं सौरं	२.४४.५a
प्रविश्य मेरुशिखरं	१.२५.१a
प्रविश्य लोकान् पश्यैतान्	१.६.२४c
प्रविश्य शिष्यप्रवरैः	१.३२.५a
प्रविष्टः षोडशाधस्तात्	१.४३.७c
प्रविष्टमात्रे गोविन्दे	१.२५.३८a
प्रविष्टमात्रे देवेशे	२.३१.१०२a
प्रविष्टा नाशयेत् पापं	१.२६.४८c
प्रविष्टा मम सायुज्यं	२.२.५२c
प्रवृत्तं च निवृत्तं च	१.२.६१a
प्रवृत्तं विविधं कर्म	२.३७.३a
प्रवृत्तानि पदार्थैः	२.६.४४c
प्रवृत्तिं चापि मे ज्ञात्वा	१.१.८६c
प्रवृष्टे च तदाज्यर्थम्	२.४३.४१a
प्रव्रजेत् गृही विद्वान्	१.३.६c
प्रव्रजेद् ब्रह्मचर्यात्	१.३.३c
प्रव्रजेद् विधिवद् यज्ञैर्	१.१६.३५c
प्रशान्तं सौम्यवदनं	१.११.६६a
प्रशान्तः संयतमना	२.३७.१४०a
प्रशान्तदोषैरक्षुद्रैर्	१.४६.१७c
प्रशान्तमानसाः सर्वे	२.१.५३c

श्लोकार्धसूची

प्रशान्तैः सत्यसंकल्पैर्	१.२४.१०८
प्रष्टुमर्हथ विश्वेशं	२.१.४४a
प्रसङ्गात् कथितं विप्राः	१.११.३३६a
प्रसन्नं जायते ज्ञानं	२.११.२८
प्रसन्नचेतसे देयं	२.४.३४८
प्रसन्नचेतसो रुद्रं	१.२८.३८८
प्रसन्नमनसो दान्ताः	१.५१.१२a
प्रसन्नमानसा रुद्रं	१.१४.७२८
प्रसन्नवदनं दिव्यं	१.११.२१७८
प्रसन्नाः शान्तरजसः	१.४३.३६८
प्रसन्नैर्नैव मनसा	१.३.१४८
प्रसन्नो भगवानीशस्	२.३४.५६a
प्रसन्नो भगवानीशो	२.३६.५०८
प्रसन्नो भगवान् विष्णुः	१.१६.१७a
प्रसादं ब्रह्मणे कर्तुं	१.६.५०८
प्रसादमकरोत् तेषां	१.६.२२८
प्रसादयामास च तं	१.१४.६९a
प्रसादाच्छूलिनः प्राप्तो	१.१७.१४६
प्रसादाज्जायते ह्येतन्	१.२६.३७a
प्रसादात् पार्वतीशस्य	१.१८.६८
प्रसादाद् देवदेवस्य [महा ^०]	१.२०.६८
प्रसादाद् देवदेवस्य [यत्]	१.३२.१५८
प्रसादाद् धार्मिकं पुत्रं	१.१६.२८८
प्रसादान्मम योगीन्द्राः	२.२.५४८
प्रसादाभिमुखो रुद्रः	२.१.३१८
प्रसादो गिरिशस्याथ	२.४४.७६८
प्रसीद तव पादाब्जं	१.६.७३८
प्रसीदति महायोगी	१.१६.४२८
प्रसूत्यां च तथा दक्षस्	१.८.१४a
प्रसेनस्तु महाभागः	१.२३.४०८
प्रस्तोत्रा सह होत्रा च	१.१४.५६a
प्रस्थितेऽथ महादेवे	१.१५.१२२a
प्रस्वेदकम्पनोत्थान—	२.११.३३a
प्रहर्षमतुलं गत्वा	१.६.३७८
प्रहीणशोकं विमलं पवित्रं	१.११.२४६a
प्रहीणशोकैर्विवर्धैर्	१.१०.४८८
प्रह्लादः प्राहिणौद् ब्राह्मं	१.१५.४४a
प्रह्लादिनिग्रहश्चाथ	२.४४.६४a
प्रह्लादश्चाप्यनुह्लादः	१.१५.४३६
प्रह्लादमसुरं वृद्धं	१.१६.२९८
प्रह्लादेनासुरवरैर्	१.१६.६६८

प्रह्लाज्जलिपुटोपेतौ	१.२५.७६८
प्राकारगोपुरोपेतं	१.४६.२६८
प्राकारैर्दशभिर्युक्तं	१.४५.१२८
प्राकृतं हि समासेन	२.४४.१८
प्राकृतः प्रतिसर्गोऽयं	२.४३.८८
प्राकृतः प्रलयश्चोद्धव्यं	२.४४.११८८
प्राकृतः प्रलयो ज्ञेयो	१.४.१०८
प्राकृतास्तु त्रयः पूर्वै	१.७.१८a
प्राकृतेऽण्डे विवृतः सः	१.४.३७८
प्राक्कूलान् पयुर्पासीनः	२.१४.४२a
प्राक्कूलेषु समासीनः	२.१८.७७a
प्राक्कूलेषु समासीनो	२.१८.२५a
प्राक् संस्काराद्विराजं स्यात्	२.२३.१०८
प्राक् सर्गदग्धानखिलांस्	१.६.२५८
प्रागेव कंसस्तान् सर्वान्	१.२३.७४८
प्रागेव मत्तः संजाता	१.१.३८८
प्राग्वात्रे पररात्रे च	२.२६.१०a
प्राङ्मुखः सततं विप्रः	२.१८.२७८
प्राङ्मुखान्यासनान्येषां	२.२२.२३८
प्राङ्मुखो निर्वपेत् पिण्डान्	२.२२.६७८
प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत	२.१२.६३a; २.१६.१a
प्राचीनबर्हिर्भगवान्	१.१३.५१a
प्राचीनबर्हिषं नाम्ना	१.१३.५०८
प्राचीनावीतमित्युक्तं	२.१२.११८
प्राचीनावीतिना पित्र्यं	२.२२.४५८
प्राचीनावीती पित्र्ये तु	२.१८.८८८
प्राचेतसत्वं दक्षस्य	२.४४.८६८
प्राजापत्यं गृहस्थानां	१.२.६६८
प्राजापत्यं चरेज्जगद्धा	२.३३.१७८
प्राजापत्यं तथा कृष्णो	१.२१.५५८
प्राजापत्यं तथा तीर्थं	१.३३.४a
प्राजापत्यं ब्राह्मणानां	१.२.६६a
प्राजापत्यं सान्तपनं	२.३२.४४८
प्राजापत्यां निरूप्येष्टिम् [आग्नेयीमथवा द्विजः]	१.३.६a
प्राजापत्यां निरूप्येष्टिम् [आग्नेयीमथवा पुनः]	२.२८.४a
प्राजापत्यात् सत्यलोकः	१.४२.४a
प्राजापत्येन शुद्धिः स्यात्	२.३३.१९८
प्राजापत्येन शुद्धयेत्	२.३३.३४a

प्राञ्जलिः प्रणतस्तस्थौ	१.१०.७१८
प्राणं वृहन्तं पुरुषम्	१.१६.४५८
प्राणः स्वदेहजोवायुः	२.११.३०८
प्राणशक्तिः प्राणविद्या	१.११.८६८
प्राणश्चैव मृकण्डुश्च	१.१२.३a
प्राणस्त्वं हुतवहवासवादि भेदस्	१.२४.६२८
प्राणांस्तत्र नरस्त्यक्त्वा	२.३४.३७८
प्राणांस्तत्र परित्यज्य	२.३६.२६८
प्राणांस्त्यजति यस्तत्र	१.३७.३६
प्राणांस्त्यजन्ति ये मर्त्याः	१.३२.२८a
प्राणात् परतरं व्योम	२.३.२०a
प्राणाद् ब्रह्माऽमृजद् दक्षं	१.७.३४a
प्राणानपहरत्येवं	२.१६.४८
प्राणानां ग्रन्थिरसि	२.१६.१०८
प्राणानिह नरस्त्यक्त्वा	२.३६.५३८
प्राणानेवात्तुमिच्छन्ति	२.२४.४८
प्राणाय च नमस्तुभ्यं	२.३७.११३a
प्राणायामत्रयं कृत्वा	२.१८.२५८
प्राणायामपरा मर्त्याः	१.४४.२२८
प्राणायामसमायुक्तं	२.२६.२६८
प्राणायामस्तथा ध्यानं	२.११.११a
प्राणायामादिषु रतान्	१.२.१६८
प्राणायामैस्त्रिभिः पूतस्	२.१४.४२८
प्राणिहिंसानिवृत्तश्च	२.२८.१७८
प्राणेश्वरप्रिया माता	१.११.८२a
प्राणेश्वरी प्राणरूपा	१.११.८२८
प्रातःकालेऽथ मध्याह्ने	२.१८.४५८
प्रातः स्नानं प्रशंसन्ति	२.१८.६a
प्रातः स्नानेन पापानि	२.१८.८८
प्रातः स्नानेन पूयन्ते	२.१८.५a
प्रातर्मध्याह्नसमये	१.३१.५१८
प्रादुरासंस्तदा तासां	१.२७.२७८
प्रादुरासीत् तदाऽव्यक्ताद्	१.७.६८
प्रादुरासीत् स्वयं प्रीत्या	१.३३.२७८
प्रादुरासीन्महद् बीजं	१.४.१६८
प्रादुरासीन्महायोगी [पीत ^०]	१.१.६६८
प्रादुरासीन्महायोगी [भानोर्]	१.१६.५६८
प्रादुर्बभूवुस्तासां तु	१.२७.३२a
प्रादुर्भावं महेशान	२.३१.२८८

कूर्मपुराणस्य

प्रादुर्भावो महेशस्य	२.४४.८३a	प्रियव्रतोत्तानपादौ [मनोः]	१.१३.१a	प्रोच्यते भगवान् भोक्ता	१.११.४५c
प्रादुर्भूतेष्वग्निषु तु	२.१४.६५a	प्रियव्रतोऽभ्यषिचिद् वै	१.३८.१०a	प्रोच्यते मतिरीशानी	१.११.४६c
प्राधान्येन स्मृता देवाः	२.४४.३४c	प्रोणाति तर्पयन्त्येनं	२.१४.४५c	प्रोच्यते मुनिभिर्गक्तिर्	२.३४.६४c
प्रापयामासुर्लोकादि	१.२५.१५c	प्रोणातु भगवानीशः	१.३.१७a	प्रोच्यते वेदसंन्यासी	२.२८.७c
प्रापयदद्भुतं दिव्यं	२.३१.२३c	प्रोतश्च भगवानीशस्	१.२०.२१a	प्रोच्यते सर्ववेदेषु	१.११.४७c
प्राप्तवानात्मनो धाम	१.१.११७c	प्रोतस्तस्य ददौ योगं	२.३६.१७c	प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु	२.११.३६c
प्राप्ताध्ययनयज्ञस्य	१.१६.४३a	प्रोतस्तस्य भवेद् व्यासो	२.३६.२६c	प्रोच्य सौंकारमादित्यं	२.१८.६४a
प्राप्नोति तत्परं स्थानं	२.२३.६३c	प्रोतस्तस्य महादेवो	२.४१.१७a	प्रोवाच को भवान् कस्माद्	१.३१.२०c
प्राप्नोति मम सायुज्यं	२.११.७४c	प्रोतिः संजायते मह्यं	१.२२.१०c	प्रोवाच तत्परं ज्ञानं	१.३२.१७c
प्राप्य घोरं कलियुगं	१.१४.३१c	प्रोतोऽहं युवयोः सम्यक्	१.२५.६३a	प्रोवाच तस्य माहात्म्यं	१.३०.२c
प्राप्यते गतिरुत्कृष्टा	१.२६.४१c	प्रोतोऽहं सर्वथा दैत्य	१.१५.२०२a	प्रोवाच देवीं संप्रेक्ष्य	१.१.३३c
प्राप्यते तत्परं स्थानं	१.२६.५३c	प्रोत्यां पुलस्त्यो भगवान्	१.१२.६c	प्रोवाच पुत्रमत्यर्थं	१.१५.६३c
प्राप्यते न हि राजेन्द्र	१.११.२६७c	प्रोयतां धर्मराजेति	२.२६.२१a	प्रोवाच पुरुषं विष्णुं	१.६.३०c
प्राप्यन्ते तानि तीर्थानि	१.३७.१४a	प्रोयतां मे महादेवः	२.२६.३१a	प्रोवाच पृष्टो भगवान्	२.१.५२a
प्राप्य वाराणसीं दिव्यां [कृष्ण]	१.२६.१a	प्रोयतामीश्वरः सोमो	२.२६.२८a	प्रोवाच प्रहसन् वाक्यं	२.३१.७c
प्राप्य वाराणसीं दिव्याम् [उप°]	१.२६.२a	प्रोयते तस्य नन्दीशः	२.३६.८४c	प्रोवाच मधुरं वाक्यं	१.६.१३c
प्राप्यानुज्ञां विशेषेण	२.१८.४६c	प्रेक्षयायान्तं शैलपुत्रीमधेशः	२.३५.२६a	प्रोवाच मध्यमेशस्य	१.३२.१६c
प्राप्याहं ते गिरिश्रेष्ठ	१.११.२६४c	प्रेताय च गृहद्वारि	२.२३.८०c	प्रोवाच वायुर्ब्रह्माण्डं	२.४१.१३c
प्रायच्छज्जानकीं सीतां	१.२०.२०c	प्रेतार्थं पितृपात्रेषु	२.२३.८५c	प्रोवाच वृत्तमखिलं	२.३१.६३c
प्रायश्चित्तप्रसङ्गेन	२.४२.२४a	प्रेतीभूतं द्विजं विप्रो	२.२३.५३a	प्रोवाच सुचिरं कालं	१.२२.७c
प्रायश्चित्तमकृत्वा तु	२.३०.३a	प्रेते राजनि स ज्योतिर्	२.२३.३३a	प्रोवाचाग्ने स्थितं देवं	२.३१.६१c
प्रायश्चित्ती च विधुरस्	२.४२.२१a	प्रेत्येह चेदृशो विप्रो	२.१६.१२a	प्रोवाचोत्थाप्य हस्ताभ्यां	२.३१.६०c
प्रार्थयामास देवेशो	२.३१.६४c	प्रेरयामि जगत्कृत्स्नम् [एतद्यो]	२.४.२८c	प्रोवाचोत्थाय भगवान्	१.९.५६c
प्रार्थयामासुरीशाने	१.१४.१६६a	प्रेरयामि जगत्कृत्स्नं [क्रिया°]	२.६.५c	प्रोवाचोन्निद्रपद्माक्षं	१.१.८१c
प्रार्थितो दैवतैः पूर्व	१.२४.८८c	प्रेरयामि तत्रापीदं	२.२.५१c	प्रोवाचोन्निद्रपद्माक्षः	१.१५.२८c
प्रावृत्त्य च शिरः कुर्यात्	२.१३.३५c	प्रोक्षणी च श्रुवश्चैव	२.४३.५५c	प्लक्षद्वीपप्रमाणं तु	१.४७.१२a
प्राशिताभिस्तथा वैश्यः	२.१३.१५c	प्रोक्षितं भक्षयेदेषां	२.१७.३६a	प्लक्षद्वीपादिषु ज्ञेयः	१.३८.२५a
प्राश्य मूत्रपुरीषाणि	२.३३.३१c	प्रोचुः पैलादयः शिष्यास्	१.३२.१०c	प्लक्षद्वीपे च विप्रेन्द्राः	१.४७.२a
प्रासादं विविधैः शुभ्रैर्	१.४२.१६c	प्रोचुः प्रणम्य लोकादि	२.३१.३c	प्लक्षद्वीपेऽश्वरश्चैव	१.३८.११a
प्रास्येदग्नौ तदन्नं तु	२.२२.३०a	प्रोचुः संविग्नहृदया	२.३१.१२c	प्लक्षद्वीपेऽश्वरस्यापि	१.३८.२४a
प्राह गम्भीरया वाचा [भूतानां]	१.४.४c	प्रोचुः संहारकृद् रुद्रः	१.२१.२६c	प्लक्षो दार्भायणिश्चैव	१.५१.२३a
प्राह गम्भीरया वाचा [प्रणम्य]	१.२६.१२c	प्रोचुरन्योन्यमव्यक्तं	१.२४.१५c	प्लावयन्तोऽथ भुवनं	२.४३.४२c
प्राह गम्भीरया वाचा [किमर्थं]	२.१.२१c	प्रोचुरेतद्भ्रवाल्लिङ्गं	२.३७.३६c	प्लावयित्वात्मनो देहं	२.११.६५c
प्राह गम्भीरया वाचा [समा°]	२.५.४७c	प्रोचुर्नारायणो नाथः	१.२५.२४c		
प्राह देवो महादेव	२.१.३८c	प्रोच्यरन्तौ महानादं	१.२५.७६a		
प्राह प्रसन्नया वाचा	१.६.८०c	प्रोच्यते कालयोगेन	१.५.१८c		
प्राहिणोत् पुरुषं कालं	२.३१.२६c	प्रोच्यते ज्ञानसंन्यासी	२.२८.६c		
प्राहिणोद् वै विदेहाय	१.२१.६२c	प्रोच्यते भगवान् कालो	१.११.३०c		
प्राहुर्महान्तं पुरुषं	२.२.४८c	प्रोच्यते भगवान् प्राणः	२.३.१७c		
प्रियव्रतान्वया ह्येते	१.४६.१६c	प्रोच्यते भगवान् ब्रह्मा	२.४.३१c		
प्रियव्रतोत्तानपादौ [कन्या°]	१.८.११a				

श्लोकार्थसूची

फलमूलानि पूतानि	२.२७.४a
फलमूलानि शाकानि	२.२६.५०a
फलमूले चेक्षुदण्डे	२.१३.२९c
फलानि पुष्पं शाकं च	२.२३.७६a
ब	
बकं चैव बलाकं च	२.३३.११a
बदर्याश्रममासाद्य	२.३६.४७a
बद्ध्वा भक्तं पुनरेवाथ पाशैः	२.३५.२५c
बन्धकी गमने विप्रसु	२.३२.३४a
बबन्धपाशै राजाजपि	२.३५.२०c
बभार परमां भक्तिं	१.२८.५४c
बभार मन्दरं देवो	१.१.२८c
बभार शिरसा गङ्गां	१.२०.१०c
बभाषे मधुरं वाक्यं [स्नेह ^०]	१.१०.७c
बभाषे मधुरं वाक्यं [मेघ ^०]	१.२४.७६c
बभूव जातमात्रं तं	१.२२.४५c
बभूव तस्यां देवक्यां	१.२३.७२c
बभूव देवकीपुत्रो	१.२३.६९c
बभूव नष्टचेता वै	१.१०.१५c
बभूव वृष्टिर्महती	१.१५.६५c
बभूव शङ्करे भक्तो	१.४६.१४c
बभूवुरात्मजास्तासु	१.२३.७६c
बभूवुर्विह्वला भीता[.]	१.२५.१८c
बभूवुस्ते तथा शापाज्	१.१५.१०४c
बभ्राम सकलां पृथ्वीं	१.२२.२४c
बलबन्धुनिरामित्रः	१.५१.१७c
बलाकं हंसदायूहं	२.१७.३१a
बलीवदं समारूढः	१.३५.२c
बलेः पुत्रशतं त्वासीन्	१.१७.१a
बहवोऽनेन योगेन	२.११.७१c; २.३७.१४४c
बहिरन्तश्चाप्रकाशः	१.७.४a
बहिर्निष्क्रमणं चैव	२.१६.७०c
बहिर्माल्यं बहिर्गन्धं	२.१६.८३a
बहुनाऽत्र किमुक्तेन [स्व]	१.२.१८a
बहुनाऽत्र किमुक्तेन [सर्व]	१.४.६४a
बहुनाऽत्र किमुक्तेन [मम]	२.६.५०a
बहुनात्र किमुक्तेन[विहिता ^०]	२.२१.४७a
बहुपुत्रस्य विदुषश्	१.१७.१८a
बहुयाचनको लोको	१.२८.११c
बहुरूपा घोररूपा	२.४३.३८c

बहुरूपा सुरूपा च	१.११.११७a
बहूनां पश्यतां सोऽजः	२.२२.६६c
बहूनि कृत्वा रूपाणि	१.२५.१६c
बहूनि साधनानीह	२.३७.१३७a
बहून्यन्यानि तीर्थानि	१.३४.२१c
बह्वृचश्च त्रिसौपर्णः	२.२१.४c
बाढमित्यब्रवीद् वाक्यं	१.२०.२९c
बाढमित्यब्रुवन् वाक्यं	१.१४.१८c
बाढमित्याह विश्वात्मा	१.१६.५७a
बाणस्य निग्रहश्चाथ	२.४४.६४c
बाधते भगवन् दैत्यो	१.१५.३०c
बाधयामास विप्रेन्द्रान्	१.१५.८५a
बाधितास्ताडिता जग्मुर्	१.१५.२०c
बान्धवानां च मरणे	२.२०.६c
बान्धवो वाऽपरो वाजपि	२.२३.५८c
बालः समानजन्मा वा	२.१४.२८a
बालखिल्या नयन्त्यस्तं	१.४०.२०a
बाह्याभाभ्यन्तरं शौचं	२.११.२८a
बिन्दुनादसमुत्पत्तिः	१.११.१७७c
बिभेद पुरुषत्वं च	१.११.४c
बिभेद बहुधा देवः	१.११.६c
बिभेद बहुधा वेदं	१.५०.२a
बिभेद बासुदेवोऽसौ	१.४६.४७c
बीजं भगवता येन	१.१६.३७c
बीजाङ्कुरसमुद्भूतिर्	१.११.१२५c
बीभत्सुमशुचि नग्नं	२.२२.३५a
बुद्धिपूर्वं तु कृच्छ्राब्दं	२.३३.२८c
बुद्धिपूर्वं तु कृच्छ्रेण	२.३३.४१c
बुद्धिपूर्वं तु मूढात्मा	२.३३.३६c
बुद्धिपूर्वं त्वभ्युदितो	२.३३.७७a
बुद्धिपूर्वं प्रवर्तन्ते	१.७.१८c
बुद्धिमाता बुद्धिमती	१.११.१३०a
बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिः	१.८.१५c
बुद्ध्या बोधः सुतस्तद्वद्	१.८.२२a
बुधस्य गत्वा भवनं	१.१६.६c
बुधेन तानि तुल्यानि	१.३६.१८c
बुधे परमेशानं	१.६.६४c
बुभुक्षिता महादेवं	१.१५.२२२c
बुभुक्षिता महादेव	१.१५.२२३a
बृहत्त्वाच्च स्मृतो ब्रह्मा	१.४.५६a
बृहत्साम तथोक्तं च	१.७.५५c

बृहदश्वोऽनरण्यस्य	१.१६.२७c
बृहस्पतिं प्रपुण्याति	१.४१.७c
बृहस्पतेः पादहीनौ	१.३६.१७a
बृहस्पतेरथाऽष्टाश्वः	१.४१.४०a
बैडालव्रतिनः पापा[.]	२.१६.१४a
बोधितस्तेन विश्वात्मा	१.७.२३a
ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रास्	१.४७.६c
ब्रह्मगर्भां चतुर्विंशा	१.११.६४c
ब्रह्मघ्नं वा कुतघ्नं वा	२.३३.१०८a
ब्रह्मचर्यमथो मौनं	१.२६.६a
ब्रह्मचर्यमधः शय्यां	२.३३.१०१a
ब्रह्मचर्यमहिंसा च	२.११.६६a
ब्रह्मचर्यरताः शान्ता [वेदान्त ^०]	१.३२.८c
ब्रह्मचर्यरताः शान्ता [ज्ञान ^०]	२.३७.१५०e
ब्रह्मचर्यरतो नग्नो	२.३७.१४०c
ब्रह्मचर्यरतो नित्यं	२.२८.२०a
ब्रह्मचर्यादिभिर्व्युक्तो	२.३०.२३c
ब्रह्मचर्याहरेद् भैक्षं	२.१२.५६c
ब्रह्मचारिवनस्थानां	१.२.४४a
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च	१.३.२a
ब्रह्मचारी जितक्रोधस्	१.३५.२२a
ब्रह्मचारी भवेतां तु	२.२२.७८c
ब्रह्मचारी भवेन्नित्यं [तद्वत्]	२.१५.१२c
ब्रह्मचारी भवेन्नित्यं [न]	२.२७.१५e
ब्रह्मचारी मिताहारो [भस्म]	१.१६.६६a
ब्रह्मचारी मिताहारो [ग्रामाद्]	२.२८.११a
ब्रह्मचारी शुचिर्भूत्वा	२.३८.१४a
ब्रह्मचारी स्त्रियं गच्छेत्	२.३२.३७a
ब्रह्मचार्यपकुर्वाणो	१.२.७४c
ब्रह्मजन्मा हरेर्भूतिर्	१.११.६६a
ब्रह्मणः कथितं वर्षं	१.५.१६c
ब्रह्मणः पद्मयोनित्वं	१.११.१५c
ब्रह्मणः शयनं चाप्सु	२.४४.७४c
ब्रह्मणः सहजं रूपं	१.२.२६c
ब्रह्मणश्च शिरो हृन्	२.३७.११४a
ब्रह्मणा कथितं पूर्वं	२.४४.१४३a
ब्रह्मणा दीयते देयं	१.३.१५a
ब्रह्मणा निर्मितं लिङ्गं	२.३६.१८a
ब्रह्मणा निर्मितं स्थानं	२.४१.२c
ब्रह्मणाऽभिहितं पूर्वं	२.२६.१८c
ब्रह्मणाऽभिहितः पूर्वं	२.१४.८१c

कूर्मपुराणस्य

ब्रह्मणा सह ते सर्वे	१.११.२८४a	ब्रह्महत्या सुरापाने	२.१६.४४a	ब्रह्मोपेतश्च विप्रेन्द्रा[.]	१.४०.६७
ब्रह्मणे कथितं पूर्वं	२.३७.१२७C	ब्रह्महा द्वादशाब्दानि	२.३०.१२a	ब्राह्मं तु मार्जनं मन्त्रैः	२.१८.१३७
ब्रह्मणे वामदेवाय	१.२५.१०७a	ब्रह्महा मद्यपः स्तेनो	२.३०.८a	ब्राह्मं पुराणं प्रथमं	१.१.१३a
ब्रह्मणे विश्वरूपाय	१.१०.५२C	ब्रह्मा कृतयुगे देवस्	१.२७.१८a	ब्राह्मणं कल्पसूत्राणि	१.२७.५३a
ब्रह्मणो दिवसे विगा[.]	१.५.१२a	ब्रह्मा च मनवः शक्रो	२.४.५C	ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत्	२.१२.२५a
ब्रह्मणो वचनात् तानि	१.११.२७८C	ब्रह्माणं च महादेवं	१.१.४४a	ब्राह्मणं भोजयेदेकं	२.३६.८०C
ब्रह्मणो वचनात् पुत्रा[.]	१.२.८७a	ब्रह्माणं जगतामीशं	१.१४.६५C	ब्राह्मणः क्षत्रियाद्यैश्च	२.१२.४५C
ब्रह्मणो हि प्रजासर्गं	१.७.५८C	ब्रह्माणं जगतामेकं	१.६.४५a	ब्राह्मणः प्रणवं कुर्याद्	२.१४.४३a
ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठास्यं	१.११.३११a	ब्रह्माणं लोककर्तारं	१.१५.२१C	ब्राह्मणः सर्ववर्णानां	२.१२.४७a
ब्रह्मण्याधाय कर्माणि	१.३.१४a	ब्रह्माणं विदधे पूर्वं	१.६.६१a	ब्राह्मणः स्वर्णहारी तु	२.३२.११C
ब्रह्मण्यासक्तमनसो	१.४६.२२C	ब्रह्माणं शंकरं सूर्यं	२.१८.६०a	ब्रह्मणक्षत्रियविशां	२.१७.३a
ब्रह्मण्यो धार्मिकोऽस्त्यर्थं	१.१६.१२C	ब्रह्माणमर्चयित्वा तु	२.३६.२६C	ब्राह्मणस्तु शुना दष्टस्	२.३३.७२a
ब्रह्मतेजोमयं नित्यं	१.१०.५८C	ब्रह्माणी बृहती ब्राह्मी	१.११.१३२a	ब्राह्मणास्त्रीन् समभ्यर्च्य	२.३३.१०२C
ब्रह्मतेजोमयं शुक्लं	१.२.१०५a	ब्रह्माणो बहवो रुद्रा[.]	१.५.२१a	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः [शूद्रा ये]	१.२६.३१a
ब्रह्मतेजोमयं श्रीमन्	१.१.११४C	ब्रह्माण्डं तेजसा स्वेन	२.५.१०a	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या[मध्ये]	१.४५.२५C
ब्रह्मदेयानुसन्तानो	२.२१.७C	ब्रह्माण्डं योऽखिलाधारस्	१.१०.६०C	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः [शूद्राश्चैव]	१.४७.२६C
ब्रह्मद्विषः पापश्चेः	२.१७.११a	ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ	१.१.१६C	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः [शूद्राश्चैव]	१.४७.२६C
ब्रह्मनारायणेशानां	१.५.१८a	ब्रह्माण्डमेतत् सकलं	१.४.४८a	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः [शूद्राश्चैव]	१.४७.२६C
ब्रह्मभावनिरस्ताश्च	२.२१.४६C	ब्रह्माण्डस्यास्य विस्तारो	२.१.१C	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः [शूद्राश्चैव]	१.४७.२६C
ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा	१.११.३०६a	ब्रह्माण्डस्यैव विस्तारः	१.४८.१५C	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या[धार्मिका]	१.४७.२६C
ब्रह्मर्षयः समाजमुर्	१.१६.४७C	ब्रह्माण्डानि च वर्तन्ते	२.६.४३C	ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या[धार्मिका]	१.४७.२६C
ब्रह्मलोकं गमिष्यन्ति	२.४१.१५C	ब्रह्माण्डानि भविष्यन्ति	२.६.४५a	ब्राह्मणादिहतानां तु	२.३३.४५a
ब्रह्मलोकमवाप्नोति	१.३४.३७C	ब्रह्मादयः पिशाचान्ता[.]	१.१४.७a	ब्राह्मणादीन् ससर्जाथ	१.११.२६६C
ब्रह्मवर्चसकामस्तु	२.२६.३६C	ब्रह्मादीनां च सर्वेषां	२.३७.११८C	ब्राह्मणाद्यैरियं धार्या	१.१.२६a
ब्रह्मवादिन एवैते	१.२.२३C	ब्रह्मादीनि यथाशक्तौ	२.१८.११C	ब्राह्मणा द्रविणो विप्राः	१.४७.२३a
ब्रह्मविद्याधिपतये	१.१०.४६C	ब्रह्मा नारायणाख्यस्तु	१.६.३C	ब्राह्मणानां कृत्यजातं	२.१६.३०C
ब्रह्मविष्णुविवादः स्याद्	२.४४.७७a	ब्रह्मा नारायणाख्योऽसौ	१.१०.१०C	ब्राह्मणानां त्रिवृत् सूत्रं	२.१२.६C
ब्रह्मविष्णुशिवा ब्रह्मन्	१.१०.७८a	ब्रह्मा योगी परमात्मा महीयान्	२.८.१६a	ब्राह्मणानां हितं पुण्यं	२.१८.४७C
ब्रह्मविष्णवग्निरवर्णः	२.४४.३७a	ब्रह्मावर्तस्तु देशानां	२.७.१४C	ब्राह्मणान् क्षत्रियात् वैश्यान्	१.१३.३९C
ब्रह्मविष्णोस्तथा मध्ये	२.४४.१०१C	ब्रह्मा विष्णुर्महेशश्च	२.१३.२३C	ब्राह्मणान् पूजयामास	१.१६.४७a
ब्रह्मश्रीर्ब्रह्महृदया	१.११.१४२a	ब्रह्मा विष्णुस्तथा चेन्द्रो	२.३८.३८C	ब्राह्मणान् पूजयित्वा तु[गण°]	२.३४.१६C
ब्रह्मस्वं वा नापहरेत्	२.१६.५C	ब्रह्मा विष्णुस्तथा सूर्यः	१.२७.१६a	ब्राह्मणान् पूजयित्वा तु[विष्णु°]	२.३४.२८C
ब्रह्मस्वरूपिणं देवं	१.६.४C	ब्रह्मा शक्रोऽथ भगवान्	१.१६.६४C	ब्राह्मणान् पूजयेद् यत्नात्	२.२६.३६C
ब्रह्महत्यादयः पापा[.]	१.३१.१६a	ब्रह्मा संजायते विष्णुर्	१.१६.३८C	ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु	२.३३.६६C
ब्रह्महत्यादिकं पापं	१.३२.२७C	ब्रह्मा स्वयंभूभगवान्	१.६.२६C	ब्राह्मणान् हन्तुमायातो	१.३०.१६C
ब्रह्महत्यापनोदार्थम् [अन्तरा]	२.३०.१६C	ब्रह्मा हुताशनः शक्रो	१.१५.१२३a	ब्राह्मणाय दरिद्राय	२.२६.१४C
ब्रह्महत्यापनोदार्थं [व्रतं]	२.३१.६५a	ब्रह्मोन्द्रोपेन्द्रनमिता	१.११.१०३a	ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा	२.३०.१६a
ब्रह्महत्यामवाप्नोति	२.२२.६C	ब्रह्मोन्द्रोपेन्द्रयोगीन्द्रैर्	१.११.७२C	ब्राह्मणार्थं च संन्यस्ते	२.२३.७०C
ब्रह्महत्या व्रतं चाथ	२.३२.३C	ब्रह्मेशविष्णुजननी	१.११.६६C	ब्राह्मणावस्थान् सर्वान्	२.३०.१३a
ब्रह्महत्या व्रतं वापि	२.३२.३९a	ब्रह्मेशानादयो देवाः	१.१.३७C		
ब्रह्महत्या सुरापानं	२.३२.२१a	ब्रह्मैव दीयते चेति	१.३.१५C		

श्लोकार्धसूची

ब्राह्मणस्ते सहास्रान्ति	२.२२.४८	भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि	१.३४.१७८	भवता विदितं ह्येतत्	१.३४.१८८
ब्राह्मणो जटिलो वेदान्	१.१६.४६८	भगवन् देवतारिघ्न	१.२.७२८	भवत् पूर्वं चरेद् भैक्ष्यं	२.१२.५३८
ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गत्वा	२.३२.३२८	भगवन् देवदेवेश	१.१.३२८	भवत्प्रसादादचला	२.११.१३८
ब्राह्मणो ह्यनघीयानः	२.२१.२५८	भगवन् देवमीशानं	२.४१.५८	भवत्प्रसादादमले	२.५.४५८
ब्राह्ममाण्येयमुद्दिष्टं	२.१८.१२८	भगवन् द्रष्टुमिच्छामि	१.२४.३२८	भवत्यस्मात् जगत् कृत्स्नं	१.३६.४१८
ब्राह्ममेकमहः कल्पस्	१.५.१५८	भगवन् भवता ज्ञानं	१.३२.१५८	भवत्येव धृतं स्थानं	१.२.१०५८
ब्राह्मी पीराणिकी चैयं	२.४४.१३२८	भगवन् भूतभव्येश [महा ^०]	१.९.७१८	भवद्भिरद्भुतं दृष्टं	२.६.४८
ब्राह्मी भागवती सौरी	१.१.२२८	भगवन् भूतभव्येश [गोवृषा ^०]	२.५.४४८	भवन्तः केवलं योगं	२.३७.१३०८
ब्राह्मी माहेश्वरी चैव	१.२.६१८	भगवन् संशयं त्वेकं	१.२६.७८	भवन्तमेकं शरणं	२.१.२३८
ब्राह्मी रात्रिरियं प्रोक्ता	१.४.११८	भगवान् सर्वविज्ञानाद्	१.४.६२८	भवन्तमेव भगवान्	१.१.५८
ब्राह्मणेव तु तीर्थेन	२.१३.१६८	भगवत्त्वष्टा च विष्णुश्च	१.४०.३८	भवन्तमेव शरणं	२.३७.५६८
ब्राह्मे मुहूर्तं तृथाय	२.१८.३८	भगवन् नेत्रे चोत्पाद्य	१.१४.६१८	भवन्ति तस्य तन्मासं	२.२२.११८
ब्राह्मे नैमित्तिको नाम	२.४३.७८	भगिनी भगवत्पत्नी	१.११.१४४८	भवन्ति पितरस्तस्य	२.२२.१०८
ब्रूहि कृष्ण विशालाक्ष	१.२५.६२८	भगीरथसुतश्चापि	१.२०.११८	भवन्ति षट्सहस्राणि	१.१.२३८
ब्रूहि त्वं कर्मभिः पूज्यो	१.२५.५२८	भगीरथस्य तपसा	१.२०.१०८	भवन्ति सर्वदोषाय	१.१२.८५८
ब्रूहि त्वं पुण्डरीकाक्ष	१.१.४१८	भजन्ते परमानन्दं	२.१०.१०८	भवन्तोऽपि हितं देवं	२.११.१३४८
ब्रूहि मे पुण्डरीकाक्ष	१.१.६८	भजमानस्य सृञ्जय्यां	१.२३.३८८	भवन्तोऽपि हि मज्जानं	२.११.११०८
ब्रूहि मे ब्रह्मणः पुत्र	१.१६.६८	भजमानाद्भूत् पुत्रः	१.२३.६७८	भवन्मध्यं तु राजन्यो	२.१२.५३८
ब्रूहि विश्वामरेशान	२.३७.८६८	भञ्जयामास चादाय	१.२०.२४८	भवत्तस्मादथोद्गीथः	१.३८.३६८
		भञ्जयामास शूलेन	१.२१.५६८	भवानप्येवमेवाद्य	१.६.२४८
		भद्रकाली जगन्माता	१.११.१६०८	भवानी चैव रुद्राणी	१.११.१०१८
		भद्रश्रेष्ठस्य दायादो	१.२१.१५८	भवानीपादयुगले	२.१५.१६६८
		भद्रा तथोत्तरगिरीन्	१.४४.३३८	भवानीपाद्वर्षमानीता	२.३३.१३७८
		भद्राश्वः पूर्वतो मेरोः	१.४३.२१८	भवानीशोऽनादिभास्तेजोराशिर	२.५.३२८
		भद्राश्वे पुष्पाः शुक्लाः	१.४५.२८	भवान् ज्ञानमहं ज्ञाता	१.६.८४८
		भयाञ्जलेऽयं वै माया	१.८.२६८	भवान् धाता विधाता च	१.९.३३८
		भयेन च समाविष्टः	१.११.७४८	भवान् न नूनमात्मानं	१.६.४४८
		भरण्यां च चतुर्थ्यां च	२.३३.१०४८	भवान् प्रकृतिरव्यक्तं	१.६.८४८
		भरतस्याश्रमे पुण्ये	२.२६.३६८	भवान् विद्यात्मिका शक्तिः	१.६.८५८
		भरतो लक्ष्मणश्चैव	१.२०.१८८	भवान् सर्वस्य कार्यस्य	१.६.८२८
		भरद्वाजो गौतमश्च	१.४०.४८	भवान् सर्वात्मकोऽनन्तः	१.६.३८८
		भर्गमग्निपरं ज्योती	२.३३.१२४८	भवान् सोमस्त्वहं सूर्यो	१.६.८३८
		भर्तारं ब्रह्मणः पुत्रं	१.८.१०८	भविष्यति कलौ तस्मिन्	१.२८.६८
		भर्तारमुद्धरेन्नारी	२.३३.१०८	भविष्यति च सावर्ण्यो	१.५१.३०८
		भर्त्रा सह विनिन्द्येतां	१.१३.५७८	भविष्यति तवेशानो	१.६.७७८
		भर्तुः शुश्रूषणोपेता	२.३३.१३७८	भविष्यति हृषीकेशः	१.१४.३२८
		भल्लापी मधुपिङ्गश्च	१.५१.२३८	भविष्यत्येष भगवांस्	१.२५.६६८
		भवः शर्वस्तथेशानः	१.१०.२५८	भविष्यद्वं त्रयीवाह्याः	१.१४.३०८
		भवतां प्रतिभात्येष-	२.३७.३२८	भविष्यन्ति कलौ तस्मिन्	१.२८.२५८
		भवता कथितं सर्वं	२.२५.५५८	भविष्यन्ति कलौ भक्तैः	१.२६.१७८
		भवता कथितः सम्यक्	२.१.१८	भविष्यन्ति जनाः सर्वे	१.२६.८८

कूर्मपुराणस्य

भविष्यन्ति त्रयीबाह्याः	१.१५.१०४a	भिक्षाचर्या च शुश्रूषा	१.२.४३a	भुवर्लोकोऽपि तावान् स्यात्	१.३६.४C
भविष्यन्ति महात्मानो	१.२७.११C	भिक्षामाहुर्ग्रसिमात्रं	२.१८.११४a	भूतक्षयकरी घोरा	२.४३.१२C
भविष्यन्ति महापापाः	१.२७.६C	भिक्षामाहुत्य शिष्टानां	२.१२.५२a	भूततन्मात्रसर्गोऽयं	१.४.२३C
भविष्यन्ति यथा पूर्वं	१.१४.६६C	भिक्षाहारो गुरुहितो	२.१२.५C	भूतयज्ञः स वै ज्ञेयो	२.१८.१०७C
भविष्यति गणेशानः	१.१४.७७a	भिक्षुको ब्रह्मचारी वा	२.२२.३१a	भूतयज्ञस्त्वयं नित्यं	२.१८.१०६C
भविष्यति न सन्देहो	१.३२.२६C	भिक्षेत भिक्षां प्रथमं	२.१२.५४C	भूताः पिशाचाः सर्पाश्च	१.१८.१५C
भस्मच्छन्नस्त्रिषवसां	१.१६.७२C	भिक्षेत्युक्त्वा सकृत्तूष्णीं	२.२९.६C	भूतादिरादिप्रकृतिः	२.६.४६C
भस्मच्छन्नैहि सततं	२.३७.१४३C	भित्त्वा तदण्डस्य कपालमूर्ध्वं	१.१६.५५C	भूतादिर्महता तद्वद्	१.४.४४a
भस्मना कृतमर्थादाः	२.१६.३१C	भिन्नवर्णस्तु सापिण्डघ्नं	२.२३.६५C	भूतादिस्तु विकुर्वाणः	१.४.२४a
भस्मपाण्डुरदिग्धाङ्गो	२.३७.१००a	भीतं प्रसन्नया प्राह	१.२२.१४C	भूतादौ च तथाकाशं	२.४४.१६C
भस्मसंदिग्धसर्वाङ्गं	१.१३.३२a	भीतः कृताञ्जलिस्तस्याः	१.११.६०C	भूतानां प्रियकारी स्यात्	२.१५.४१a
भस्मावदातसर्वाङ्गः	१.२४.११a	भीतस्य रुदितस्यान्नं	२.१७.१०e	भूतानां भगवान् रुद्रः	१.२१.४६a
भस्मोद्भूतसर्वाङ्गः	१.१३.४९a	भीतिं संत्यज्य हृष्टात्मा	१.११.२१८C	भूतानां भूतभव्येश	२.४३.३C
भस्मोद्भूतसर्वाङ्गो[मुण्डो]	१.२४.५०a	भीतिं त्वयि महाराज	१.२२.१७C	भूतानामधिपो योगी	१.६.५८C
भस्मोद्भूतसर्वाङ्गो[रुद्रा]	१.३२.२२a	भीतोऽस्मि साम्प्रतं दृष्ट्वा	१.११.२१२C	भूतानामशुभं कर्म	१.४०.२०e
भागाभिलिप्सया प्राप्ताः	१.१४.५०C	भीमश्चोद्यो महादेवस्	१.१०.२५C	भूतानामसंम्यहं व्योम	२.७.१५C
भागिनेयीं समारुह्य	१.३२.२५C	भीमेश्वरं ततो गच्छेत्	२.३६.२०a	भूतान्तरात्मा कूटस्था	१.११.६०a
भागो भवद्भ्यो देयस्तु	१.१४.५१C	भीमेश्वरमिति ख्यातं	२.४२.१५C	भूतान्तरात्मा भगवान्	१.४६.३७C
भाति कालाग्निनयनो	२.३१.७५C	भीषणः सर्वसत्त्वानां	१.२१.४६C	भूतिश्च देवदेवस्य	२.४४.८४C
भाति देवो महायोगी	१.२५.८८C	भीषणो भैरवादेशात्	२.३१.८३C	भूतेशं कृत्तवसनं	२.३३.११९C
भाति नारायणोऽनन्तो	१.१५.५१e	भुक्तमाहारजातं च	२.६.१७a	भूतेशं गिरिशं स्थाणुं	२.११.१३३C
भानोः स मण्डलं शुभ्रं	१.१६.७४C	भुक्त्वा च विपुलान् स्वर्गं	२.४४.१२५C	भूतेश्वरं तथा तीर्थं	१.३३.१३a
भानोस्तु भानवश्चैव	१.१५.६C	भुक्त्वा चैवंविधं त्वन्नं	२.३३.२१C	भूतैः परिवृतो नित्यं	१.४६.३C
भारं मैथुनमध्वानं	२.२२.६C	भुक्त्वा चैव नवश्राद्धे	२.३३.२५a	भूतैर्भव्यैर्भविष्यद्भिस्	१.२.२a
भारतं दक्षिणं वर्षं	१.४३.११a	भुक्त्वा तत्संत्यजेत्पात्रं	२.२६.४C	भूतैर्भव्यैर्वर्तमानैर्	१.५१.३२C
भारताः केतुमालाश्च	१.४४.३५a	भुक्त्वा तान् वैष्णवान् भोगान्	१.१.४६a	भूत्वा चतुर्मुखः सर्गं	२.६.१३C
भारती परमानन्दा	१.११.१५१a	भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान्	१.३६.१०C; १.३६.१३C	भूत्वा नारायणोऽनन्तो	२.४.२२C
भारते तु स्त्रियः पुंसो	१.४५.२०a	भुक्त्वा पीत्वा च सुपत्वा च	२.१३.१a	भूपद्मस्यास्य शैलोऽसौ	१.४३.८C
भारावतरणार्थाय	१.२५.५३C	भुक्त्वा मासं चरेदेतत्	२.३३.१६C	भूमिर्गस्ते समाज्ञेयाः	२.१३.२८C
भार्गवात् पादहीनस्तु	१.३६.१६C	भुक्त्वैवं सुखमास्थाय	२.१६.२४a	भूमिदः सर्वमाप्नोति	२.२६.४५a
भार्गया चारुसर्वाङ्ग्या	२.३७.५२C	भुक्त्वोपवासं कुर्वीत	२.३३.४२C	भूमिदानात्परं दानं	२.२६.१५a
भार्याजितस्य चैवान्नं	२.१७.६a	भुक्ते स याति नरकान्	२.१८.१२०C	भूमिरापोऽनलो वायुः	२.६.४६a
भार्या सत्यधना नाम	१.२०.२C	भुजङ्गराजबल्यं	२.३१.३३a	भूमिरापोऽनलो वायुर्	१.१०.५६a
भावपूतस्तदव्यक्तं	२.१८.६२C	भुज्जानस्य तु विप्रस्य	२.३३.६६a	भूमैर्योजनलक्षे तु	१.३६.७C
भाषितं भवता सर्वं	१.४.२a	भुज्जीत चेत् स मूढात्मा	२.१८.११८C	भूमी निक्षिप्य तद् द्रव्यं	२.१३.३०C; २.१३.३१C
भासते वेदविदुषां	१.४०.२५C	भुज्जीत प्रयतो नित्यं	२.१२.५६C	भूमौ रसातले चैव	१.४८.२२C
भासमण्डककुररे	२.३३.३३e	भुज्जीत बन्धुभिः साद्धं	२.१८.११७C	भूमौ वा परिवर्तत	२.२७.२७a
भासयन्तं जगत्कृत्स्नं	१.१९.६३a	भुज्जीत स्वजनैः साद्धं	२.१८.१२१C	भूयः प्रणम्य भीतात्मा	१.११.२११C
भास्वद्भित्तिममाकीर्णं	१.४६.३६C	भुज्जीरन् वाग्यताः शिष्टाः	२.२२.६५a	भूय एव द्वादशकं	१.२२.३८C
भिक्षमाणः शिवो नूनं	२.३७.४४C	भुवनानां स्वरूपं च	२.४४.१०६a	भूयो निर्वेदमाप्नन्श् [चरेच्छान्द्रा]	२.२६.३२C
भिक्षां वै भिक्षवे दद्यात्	२.१८.११६a				

श्लोकार्धसूची

भूयो निर्वेदमापन्नश् [चरेदभिधु^०]

भूयोऽपि तव यन्नित्यं	२.२६.३३८
भूयो वर्षशतं साग्रं	२.५.४६८
भूरिश्रवाः प्रभुः शंभुः	१.१६.५६८
भूर्भुवः स्वस्त्वमोङ्कारः	१.१८.२६८
भूर्लोकं च भुवर्लोकं	२.१८.३६८
भूर्लोकं नैव संलग्नम्	२.४३.३२२
भूर्लोकोऽथ भुवर्लोकः	१.२६.२६२
भूषयाञ्चक्रिरे कृष्णं	१.३६.२२
भूषितं चारुसर्वाङ्गं	१.२५.१२८
भूसमुद्रादिसंस्थानं	१.११.२१६
भूस्तृणं शिष्टकं चैव	१.३७.१६२
भृगवोऽङ्गिरसः पूर्वाः[.]	२.२७.१२८
भृगुतुङ्गे तपस्तप्तं	२.४१.३८
भृगुर्भवो मरिचिश्च	२.३६.३१२
भृगुशापच्छलेनैव	१.८.१८२
भृगुस्तु दशमे प्रोक्तम्	१.२३.८२२
भृगोः ख्यात्यां समुत्पन्ना	१.५१.६८
भृगोरप्यभवच्छुक्रो	१.१२.१२
भृगवङ्गिरोवशिष्टास्तु	१.१८.१७२
भृगवादयस्तद्वदनात्	२.३७.१२३८
भृगवादीनां प्रजासर्गा	१.२.३५६
भेजे महादेवपुरीं	२.४४.८६२
भेजे शृङ्गाप्यतिक्रम्य	२.३१.१०१८
भेदाभेदविहीनाय	१.२२.२६८
भेदैरष्टादशैर्व्यासः	१.१.७२८
भेदो व्यक्तस्वभावेन	१.५०.२०२
भेषजं परमं तेषाम्	२.२.२३८
भैक्षमात्मविशुद्धयर्थं	१.२६.४२८
भैक्षस्य चरणं प्रोक्तं	२.३०.१२८
भैक्षाशनं च मौनित्वं	२.१२.५५८
भैक्षाहारो विशुद्धात्मा	१.२.४२२
भैक्षेण वर्तनं प्रोक्तं	१.३३.२४८
भैक्षे प्रसक्तो हि यतिर्	२.२६.१८
भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं [नैकान्नादी भवेद्]	२.२६.२८
भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं [नैकान्नादी भवेत्]	२.१२.६२
भैक्षेण वर्तितो वृत्तिर्	२.२८.१५६
भैक्षेण व्रतितो वृत्तिर्	२.१२.६०८
भैरवो विष्णुमाहात्म्यं	१.१५.१४३८

भोक्ता पुमानप्रमेयः

भोक्तारमक्षरं गुह्यं	१.१५.१५६२
भोगकामस्तु शशिनं	२.२.१५८
भोग्या विश्वेश्वरी देवी	२.२६.४१२
भोजनं च यथाशक्ति	१.११.४५२
भोजने सन्ध्ययोः स्नात्वा	२.४०.३६
भोजयित्वा मुनिवरं	२.१३.५२
भोजयेद्व्यकव्येषु	१.२५.४६८
भोजयेद्योगिनं पूर्वं	२.२१.२०८
भोजयेद् वापि जीवन्तं	२.२१.१७२
भो भवतु पूर्वकं त्वेनम्	२.२२.८६२
भो भो नारायणं देवं	२.१२.४४८
भो भो व्यास महाबुद्धे	१.६.१६२
भौत्यश्चतुर्दशः प्रोक्तो	१.३३.२८२
भौमो मन्दस्तथा राहुः	१.५१.३१६
भ्रमन्ति भ्रामयन्त्येनं	१.४१.४२८
भ्रममाणेन भिक्षा तु	१.३३.२५८
भ्राजते मालया देवो	१.२५.४२८
भ्राजमानं श्रिया दिव्यं	१.२५.५२
भ्राजमानं श्रिया व्योम्नि	१.२२.२०८
भ्राजमानः श्रिया कृष्णस्	१.२५.६८
भ्रातृभार्यापसंग्राह्या	२.१४.३५२
भ्रातृभार्या समारुह्या	२.३२.२७२
भ्रामयित्वाऽथ हस्ताभ्यां	१.१५.१३१२
भ्राम्यमाणा यथायोगं	१.४१.२६८
भ्रुकुटीकुटिलात् तस्य	१.७.२५२
भ्रूणहत्या वीरहत्या	१.२८.७८
भ्रूमध्यनिलया पूर्वा	१.११.१७०२
भ्रूमध्ये नाभिमध्ये च	१.२९.६१२

म

मगाश्च मगधाश्चैव	१.४७.३६२
मङ्गल्या मङ्गला माला	१.११.२०१२
मच्चित्ता मद्गतप्राणा	१.११.२८८२
मच्छत्तौ संस्थितान् बुद्ध्या	१.१.४४८
मज्जन्ति तत्र तत्रैव	१.२८.७८
मणिमुक्ताप्रवालानां	२.२.४३८
मणीचक्रं चतुर्थं तु	२.३३.६२
मण्डयाञ्चक्रिरे दिव्यां	१.३६.१८२
मण्डलं चतुरस्रं वा	१.२५.३५८
मण्डलं रक्षति हरिः	२.२२.५०२
	१.३४.२४८

मण्डकं नकुलं काकं

मतिं चक्रे भाग्ययोगात्	२.३२.५०२
मतिपूर्वं वधे चास्याः	१.१३.२३८
मतिरुत्क्रमणीया ते	२.३२.५६६
मतिरुत्क्रमणीया स्याद्	१.३५.१३८
मत्तमातङ्गमनो	१.२६.७७८
मत्प्रसादादवाप्नोति	२.३७.७६
मत्प्रसादादसंदिग्ध	२.११.८०८
मत्प्रेरितेन भवता	१.१३.१६८
मत्वा पृथक् स्वमात्मानं	२.३१.१०८
मत्सन्निधावेष कालः	२.२६.२२२
मत्समस्त्वं न संदेहो	२.३.२३२
मत्सुतं भरतं वीरं	१.६.६८२
मत्स्थानि सर्वभूतानि	१.२०.२८२
मत्स्थानं सशक्तान् भुञ्जीयात्	२.३.७८
मत्स्थायश्चैते समुद्दिष्टाः[.]	१.७.३८८
मत्स्योदयास्तटे पुण्यं	१.३०.११२
मथ्यमाने तदा तस्मिन्	१.१२.२८२
मदन्वये तु ये सुताः	१.१३.१५२
मदाज्ञया मुनिश्रेष्ठाः[.]	१.१.४६८
मदाज्ञयाऽसौ भूतानां	२.६.१९८
मदाज्ञयाऽसौ सततं	२.६.१५८
मदात्मा मन्मथो भस्म	२.११.६६२
मदुक्तमेतद् विज्ञानं	२.११.६६२
मदोत्कटा हंसगतिः	२.२.५५८
मद्वुद्धयो मां सततं [बोध ^०]	१.११.१६०२
मद्वुद्धयो मां सततं [पूज ^०]	१.११.८८२
मद्भुक्तास्तत्र गच्छन्ति	१.२६.२८८
मद्भुक्तिपरमा नित्यं	२.३७.१३६२
मद्भावनासमायुक्ताः[.]	२.११.६०८
मद्भावनासमायुक्तास्	२.३६.५१८
मद्यपो वृषलीसक्तो	२.२१.३८२
मद्रा रामास्तथाऽम्बुष्ठाः	१.४५.४२२
मधुपर्कं च सोमे च	१.१३.२६२
मधुस्तस्य तु दायादस्	१.२३.३०२
मधोः पुत्रशतं त्वासीद्	१.२२.३८
मध्यमं तु ततः पिण्डम्	१.२२.७६८
मध्यमः प्राणसंरोधः	२.११.३२८
मध्यमेश्वरमीशानं	१.३२.५८
मध्याङ्गुलिसमस्थौल्यं	२.१८.१८८
मध्ये चान्तः स्थितं सर्वं	२.६.३८

कूर्मपुराणस्य

मध्ये चैकार्णवे तस्मिन्	१.२५.६७८	मन्मना मन्मसकारो	२.११.८५२	मयूरः कपिलश्चैव	१.४३.३६८
मध्ये बह्निशिखाकारं	२.११.६१८	मन्मयं त्वन्मयं चैव	१.६.८३२	मयैक्यं स महायोगो	२.११.७८
मनः प्रसादमन्वेति	१.३.२२८	मन्मयं सर्वमेवेदं	१.६.३६८	मयैतद्भाषितं ज्ञानं	२.११.१०८
मनःशिलाभास्वन्ये च	२.४३.३७२	मन्यन्ते ये जगद्योनिं	१.१४.८७२	मयैव प्रेर्यते कृत्स्नं [मयैव]	२.६.५०८
मनःशुचिकरं पुंसां	२.१८.१६८	मन्यन्ते ये स्वमात्मानं	२.२६.४२२	मयैव प्रेर्यते कृत्स्नं [चेतना]	२.३४.६३२
मनसश्चाप्यहङ्कारं	२.३.१८८	मन्यन्ते विष्णुमव्यक्तं	१.१४.१६२	मयैवोत्पादिताः पूर्वं	१.९.६८८
मनसा संस्मरेद्यस्तु [पुष्करं]	२.३४.४०२	मन्युना चोमया सृष्टा	१.१४.४३२	मयोपसंहृता चैव	२.३३.१३९८
मनसा संस्मरेद्यस्तु [नर्मदा]	२.४०.३८२	मन्वन्तराणां कथनं	२.४४.१११८	मय्यर्पितमनोबुद्धिः	२.११.७६८
मनस्त्वव्यक्तजं प्रोक्तं	१.४.२१२	मन्वन्तरेण चैकेन १.५.१४२; १.२८.५२२		मय्यर्पितानि कर्माणि	२.७.२८८
मनस्विनी मन्युमाता	१.११.१८३८	मन्वन्तरेऽत्र सम्प्राप्ते	१.४६.३३२	मय्येकचित्तता योगो	२.११.१२२
मनुः स वर्त्तते धीमान्	१.४६.२३८	मन्वन्तरेषु नियतं	१.१७.१६८	मय्येवं संस्थितं विश्वं [ब्रह्माहं]	१.६.२०८
मनुः स्वायंभुवः पूर्वं	१.४६.४२	मन्वन्तरेषु सर्वेषु	१.२८.५३२	मय्येवं संस्थितं विश्वं [मया]	२.४.२७८
मनुर्वसुश्च तत्रेन्द्रो	१.४६.१६८	मम त्वं पुण्डरीकाक्ष	१.२३.८३२	मरणोत्पत्तियोगे तु	२.२३.२३२
मनुष्याणां तु हरणं	२.३३.१२	मम योनिर्महद्ब्रह्म	२.८.३२	मरीचयोऽत्रयो विप्राः [ ]	२.४१.३२
मनुष्यानीषधेनेह	१.४१.१५८	मम वै साऽवरा शक्तिर्	२.३४.७०२	मरीचिः कश्यपश्चापि	२.३७.१२४८
मनुष्यैरप्यवघ्रातं	२.१७.२८८	ममात्मासौ तदेवेदं	२.१०.६८	मरीचिभृग्वङ्गिरसं १.७.३३८; १.१०.८६८	
मनूनां स्यादुमा देवी	१.२१.४४८	ममार चेशयोगेन	२.३१.३१८	मरीचिभृग्वङ्गिरसः	१.२.२२२
मनोजवस्तथैवेन्द्रो	१.४९.२०८	ममार सोऽतिभीषणो	२.३५.२७२	मरीचिर्मात्रं पुलहं पुलस्त्यं	१.२४.५६२
मनो नियम्य प्रणिधाय कायं	२.५.४०८	ममैव च परा शक्तिर्	२.४.१६२	मरीचिः कश्यपः पुत्रः	१.१८.१६८
मनो बुद्धिरहङ्कारः	२.७.२२२	ममैव दक्षिणादङ्गाद्	१.१०.७६८	मरीचिरपि संभूतिः	१.१२.४२
मनोरजायन्त दश	१.१३.७२	ममैव दैत्याधिपतेऽधुनेदं	१.१६.५९८	मरुतां च शुभां कन्यां	२.४१.४०८
मनोवाक्कर्मभिः शान्तम्	२.१८.११२८	ममैव परमा मूर्तिः	२.६.१४८	मरुत्वन्तो मरुत्वत्या	१.१५.६२
मनोस्तु प्रथमस्यासन्	१.१६.४२	ममैव मूर्तिरतुला	१.१५.२३१२	मर्यादापर्वताः प्रोक्ता [ ]	१.४४.४०२
मनोहरं तु तत्रैव	२.४०.२०२	ममैव सन्निधावेष	२.१.४४८	मर्यादायाः प्रतिष्ठार्थं	१.२७.४७२
मनोहरा मनोरक्षा	१.११.१४८	ममैवैषा परा शक्तिर्	१.११.२६८	मलयान्तिः सुता नद्यः	१.४५.३६८
मन्त्रब्राह्मणविच्चैव	२.२१.६८	ममैषा परमा मूर्तिः	२.११.१२२	मलवद्वाससा वापि	२.१७.२६८
मन्त्रब्राह्मणविन्यासैः	१.२७.५१८	ममैषा ह्युपमा विप्रा [ ]	२.६.४८	मलापकर्षणस्नानं	२.१४.२१८
मन्त्राः प्रमाणं न कृताः	१.१४.५७२	ममोपदेशात् संसारं	१.११.२६२८	महतः परमव्यक्तं	२.३.१६२
मन्त्रा ऊचुः सुरान् ध्रुवं	१.१४.५३२	ममोवाच पुरा देवः	२.११.१३०२	महत्त्वं सर्वसत्त्वानां	२.४.३१२
मन्त्रा विश्वेश्वरो देवः	१.११.४६२	मयाऽचिरेण कुत्राहं	१.२४.३३८	महदादयो विशेषान्ताः [ ]	१.४.३५८
मन्त्रेण रुद्रगायत्र्या	१.१८.६७२	मया ततमिदं कृत्स्नं	२.४.२७२	महदादिक्रमेणैव	२.६.६८
मन्त्रैस्तु विविधैः सौरैः	२.१८.३३८	मया ततमिदं विश्वं	२.३.७२	महदाद्यं विशेषान्तं [संप्रसूते]	२.३.१०२
मन्त्रोऽग्निर्ब्राह्मणा गावः	२.४३.५५२	मया तास्ति समो लोके	१.११.२५२२	महदाद्यं विशेषान्तं [यदा]	२.४३.८२
मन्थानं मन्दरं कृत्वा	१.१.२७८	मयानीतमिदं लिङ्गं	१.३६.११८	महर्षयः पूर्वजाता [ ]	१.२५.४३८
मन्दमध्यममुख्यानां	२.११.३३८	मया प्रवृत्तितां शाखां	१.३३.४०२	महर्षिगणसंकीर्णं	१.४४.६८
मन्दरस्थामुमां देवीं	१.१५.६०८	मया प्रोक्तो हि भवतां	२.४४.४१२	महर्षि गौतमं प्रोचुर्	१.१५.६६८
मन्दराद्रिनिवासा च	१.११.१५६८	मया मायामयी सृष्टा	२.३३.१३८८	महर्षीणामिदं गुह्यं	१.३७.१२२
मन्दाकिनी चित्रकूटा	१.४५.३१८	मया सृष्टानि शास्त्राणि	१.११.२७४८	महाकल्पश्च कल्पाणां	२.७.१०२
मन्दाकिनी जले स्नात्वा	१.१३.२८२	मयि पश्य जगत्कृत्स्नं	१.६.१७२	महाकालमिति ख्यातं	२.४२.११२
मन्दाकिनी तत्र दिव्या	१.४६.५२	मयि भक्तिश्च विपुला	२.३७.१४६२	महागजप्रमाणानि	१.४३.१७२
मन्त्रियोगादसौ देवो	२.६.२५८	मयूरं तित्तिरं चैव	२.१७.३७२	महागणपतिर्देव्याः	२.४१.३६८

श्लोकार्धसूची

महाजम्भेन वीरेण	१.४२.२३८	महापातकसंयुक्तास्	१.२०.४६८	महीयसी ब्रह्मयोनिर्	१.११.६६८
महाज्वाला महामूर्तिः	१.११.१६६a	महापातकिनस्त्वैते	२.३०.८८	महेन्द्रभगिनी मान्या	१.११.१५८
महातलं च पातालं	१.४२.१६a	महापातकिनो ये च	१.२६.६५a	महेन्द्रोपेन्द्रनमितं	२.५.१५८
महातलादयश्चाधः	१.४२.१५८	महापातकिभिस्तुल्या	२.२२.८१८	महेन्द्रोपेन्द्रभगिनी	१.११.१२३a
महातीर्थमिति ख्यातं	२.३६.१२a	महापातकिसंस्पर्शः[:]	२.३३.३६a	महेन्द्रो मलयः सह्यः	१.४५.२२a
महात्मा दाननिरतो	१.२३.३१e	महापुरुषमव्यक्तं	१.१५.३५८	महेशं पुरुषं रुद्रं	२.३१.१६८
महादेवं चकारेमां	१.२४.४३८	महाप्रास्थानिकं चासौ	२.२७.३७a	महेशः स्वात्मनो योगं	२.३४.६१८
महादेवं दिदक्षुणाम्	२.४१.२a	महाफलाऽनवद्याङ्गी	१.११.११५८	महेशाराधनायधि	२.३३.१४५८
महादेवं महायोगं [स्वेन]	१.२४.८२८	महाभगवती दुर्गा	१.११.१२२८	महेश्वरं ततो गच्छेत्	२.३६.१६८
महादेवं महायोगं [ईशानं]	१.२८.४५८	महाभद्रस्य सरसो	१.४३.३०a	महेश्वरः परोऽव्यक्तस्	१.४.५a
महादेवं महायोगं [देवानां]	२.५.१२a	महाभूतेषु नानात्वं	१.७.६३a	महेश्वरः परोऽव्यक्ताद्	१.४८.२४a
महादेवगणैः सिद्धैर्	१.२५.२८८	महाभैरवमित्युक्तं	२.४२.३८	महेश्वरसमुत्पन्ना	१.११.१०२a
महादेवनमस्कारो	१.२८.४०८	महाभोजकुले जाता[:]	१.२३.३६a	महेश्वरांशसंभूता	१.१५.२३१८
महादेवनियोगेन	१.११.८८	महामायाश्रया मान्या	१.११.१३६a	महेश्वरेच्छाजनितो	२.४४.२१८
महादेवपराः शान्तास्	१.४२.१३८	महामायासमुत्पन्ना	१.११.६२८	महोदरं प्रहस्तं च	१.१८.१३a
महादेवप्रियं तीर्थं	२.३६.४८८	महामाया सुदुष्पूरा	१.११.८५a	मह्यं सर्वात्मना कामान्	१.२४.७७८
महादेवप्रियकरं	२.४१.१८	महामाहेश्वरी सत्या	१.११.७८८	मां पश्यन्ति महात्मानः	२.४३.५३a
महादेवस्य देवस्य	२.३६.१८	महायज्ञपरान् विप्रान्	१.२.१४८	मां पश्यन्ति यतयो योगनिष्ठा[:]	२.४३.५६८
महादेवस्यार्चयित्वा	२.३४.३१८	महायज्ञपरो विप्रो	२.१५.३७८	मां पश्यन्तीह विद्वांसो	२.४.६a
महादेवान्तिके बाध	२.२२.४८८	महायज्ञविहीनश्च	२.२१.४७८	मां प्रणम्य पुरीं गत्वा	१.१.४८a
महादेवाय ते नित्यं	१.२४.६६८	महायोगेश्वरं मां त्वं	१.६.१६८	मां विद्धि परमां शक्तिं	१.११.६३a
महादेवाय महते	१.२५.८४a	महायोगेश्वरं बलिं	२.३३.१२०८	मां सर्वसाक्षिणं लोको	२.४.३८
महादेवाय रुद्राय	१.२५.१०५८	महारात्रिः शिवा नन्दा	१.११.१२७८	मां सान्ध्यापुषान् विविधान्	२.२२.५४८
महादेवार्चनरतो	२.२१.६८	महारौरवमासाद्य	२.२२.७६८	माघमासे गमिष्यन्ति	१.३६.१८
महादेवावताराणि	१.५१.१८	महालक्ष्मीर्महादेवी	१.४६.४१a	माघमासे तु विप्रस्तु	२.२६.२५a
महादेवाश्रयाः पुण्या[:]	१.२६.४८	महाविभूतिदा मध्या	१.११.१७०८	माघशुक्लस्य वा प्राप्ते	२.१४.५६८
महादेवेन देवेन	२.३६.४६८	महाविभूतिर्दुर्धर्षा	१.११.८७a	मातरं वा स्वसारं वा	२.१२.५४a
महानदीजलं पुण्यं	२.३४.२५a	महाविभूतिर्देवेशो	१.१५.१८३८	माता पिता महादेवो	२.४३.५८८
महानात्मा मतिर्ब्रह्मा	१.४.१७a	महाविभूतिर्योगात्मा	१.६.६८	मातापित्रोः सुतैः कार्यं	२.२३.६०a
महानिद्रासमुद्भूतिर्	१.११.१८६a	महाविमानमध्यस्था	१.११.६७a	मातापित्रोर्गुरोस्स्यागी	२.२१.४२a
महानिधि समासाद्य	२.३७.६२८	महावीतं स्मृतं वर्षं [तस्य]	१.३८.१५a	मातापित्रोर्हिते युक्तः	२.२१.१३a
महानीलोऽथ रुचकः	१.४३.२५a	महावीतं स्मृतं वर्षं [धातकी°]	१.४८.४८	मातापित्रोर्हिते युक्तो	२.१५.२४a
महानुभावालेख्याश्च	१.४६.२१८	महाव्याहृतयस्तिष्ठः	२.१४.५२८	मातामहं मातुलं च	२.२१.२२a
महानुभावा सत्त्वस्था	१.११.१११a	महाव्याहृतिभिस्त्वन्नं	२.१६.५a	मातामहानां मरणे	२.२३.३१a
महान्तं तेजसो राशिम्	१.१.१११a	महाश्रीः श्रीसमुत्पत्तिर्	१.११.१७८८	माता मातामही गुर्वी	२.१२.२७a
महान्तं परमं ब्रह्म	२.२६.१४a	महासातपनं मोहात्	२.३३.३३a	मातुलः स्वशुरस्वाता	२.१२.२६८
महान्तं पुरुषं विश्वं	२.३७.८०८	महासुरी समायातौ	१.१०.२८	मातुलस्य सुतां वापि	२.३२.२८८
महान्तकाद्यैर्नागैश्च	१.४२.२२८	महाहृदे च कौशिक्यां	२.३६.३६८	मातुलांश्च पितृव्यांश्च	२.१२.४३a
महान्तमेभिः सहितं	२.४४.१६a	महिष्मान् संजितस्याभूद्	१.२१.१५a	मातुश्च सूतकं तत्स्यात्	२.२३.१४८
महान्तोपि ततश्चाभूत्	१.३८.४१a	महीं सागरपर्यन्तां	१.२०.३७a	मातृका मन्मथोद्भूता	१.११.१६४a

कूर्मपुराणस्य

मातृगोत्रा समासाद्य	२.३२.३१a	मायाविनामहं देवः	२.७.३८	मुक्त्वा सत्यवतीसूनुं	१.२८.६३c
मातृवद्वृत्तिमातिष्ठेत्	२.१४.३६c	माया विवर्तते नित्यं	२.६.४७c	मुक्त्वा समुद्रयोर्देशं	२.१६.२४c
मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात्	२.२२.६६a	मायावी मामिका शक्तिर्	२.४.१८c	मुखतोऽजान् ससर्जान्यान्	१.७.५२c
मातृष्वसां मातुलानीं	२.३२.२५a	मायावी सर्वशक्तीशः	१.११.३८c	मुखेनैव धमेदग्निं	२.१६.८५c
मातृष्वसा मातुलानी	२.१४.३४a	मायाऽशेषविशेषाणां	१.६.४८c	मुखे सुप्तस्य सततं	२.१८.७a
मात्राद्वादशको मन्दस्	२.११.३२a	मायायामयो देवः	२.३.२२c	मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु	१.७.१५a
माद्रवा वृणोस्सुतो जज्ञे	१.२३.४३a	मार्कण्डेयमथानेयं	१.१.१४a	मुखादिसर्गकथनं	२.४४.७५c
माधवाय नमस्तुभ्यं	२.४४.५५c	मार्कण्डेयस्ततस्तुष्टुः	१.३४.११a	मुख्या नगा इति प्रोक्ता[.]	१.७.४c
मानसे सरसि स्नात्वा	२.३६.४१a	मार्कण्डेयस्य च मुनेः	२.४४.१००a	मुचुकुन्दश्च पुण्यात्मा	१.१६.२४c
मानसोपरि माहेन्द्री	१.३६.३४a	मार्कण्डेयेन कथितं	१.३४.४a	मुच्यते पातकादस्मात्	१.३४.१४c
मानितो राघवेणाग्निर्	२.३३.१४१c	मार्कण्डेयो द्रष्टुमिच्छंस्	१.३४.७c	मुच्यते पातकैः सर्वैः	२.३३.१४४c
मा निन्दस्वैनमीशानं	१.१५.६५c	मार्कण्डेयो हसन् कृष्णं	१.२५.५१c	मुच्यते सर्वपापेभ्यः	१.३५.१७c
मानुषं चास्थि संपृश्य	२.३३.८१c	मार्गशीर्षे तथा पीषे	२.१४.७४a	मुच्यते सर्वपापेभ्यो	१.३७.१७c
मानुष्यं ब्रह्मयज्ञं च	२.१८.१०२c	मार्गशीर्षे भवेन्मित्रः	१.४१.१६c	मुच्यते सर्वपापैस्तु	२.३६.११c
मान्धातारं महाप्राज्ञं	१.१६.२३e	मार्गेश्वरं ततो गच्छेत्	२.३६.३६a	मुच्यते ह्यवकीर्णी तु	२.३२.३६c
मान्धातुः पुष्कत्तोऽभूद्	१.१६.२४a	मार्जनं लेपनं नित्यं	२.१४.८c	मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यः	२.३६.३८c
मान्यस्थानानि पञ्चाहुः	२.१२.४६c	मार्जारं वाऽथ नकुलं	२.३२.५१c	मुञ्चन्ति वृष्टिं कुसुमान्बुधिमिश्रां	१.३१.३३c
मामनाश्रित्य तत् तत्त्वं	१.११.२६६a	मालका मलवाश्चैव	१.४५.४१a	मुञ्जपृष्ठे पदं न्यस्तं	२.३६.३७a
मामनाश्रित्य परमं	१.११.२६७a	मालामत्यद्भुताकारं	१.६.५२c	मुञ्जभावे कुशेनाहुः	२.१२.१४c
मामुपास्य महाराज	१.११.२६८c	मासतृप्तिमवाप्याग्रचां	१.४१.३६c	मुण्डितैर्जटिलैः शुद्धैस्	१.२४.११c
मामुपैष्यति योगीशं	२.११.८५c	मा स्नाक्षीरीदृशीदेव	१.१०.३६a	मुण्डी शिखी वाथ भवेत्	२.२८.१४c
मामृते परमात्मानं	२.७.२०c	माहात्म्यं च प्रयागस्य	२.३८.३८c	मुनिभिः कथिता पूर्वं	२.३६.१८c
मामेव केशवं देवं	१.१५.१५४c	माहात्म्यं चानुतिष्ठेत्	१.२.५७c	मुनिभिः संस्तुता ह्येषा	२.३६.२a
मामेव मोचकं प्राहुः	२.७.१६c	माहात्म्यं देवदेवस्य [भैरव ^०]	१.१५.२३७c	मुनिभ्यः कथयामास	२.४४.१४२c
मामेव संप्रपश्यध्वं	२.११.११५c	माहात्म्यं देवदेवस्य [धर्मान]	१.२६.५c	मुनिभ्यो दर्शयामास	२.४१.२५c
मामेव संप्रवेदीशं	२.११.६१c	माहात्म्यं देवदेवस्य [येनेद]	२.४.१८c	मुनीनां भाषितं कृष्णः	२.११.१४२c
मामेवाचंय सर्वत्र	१.११.२६१c	माहात्म्यं देवदेवस्य [महा ^०]	२.३१.२८c	मुनीनां युक्तमनसां	१.४६.२१c
मा सर्वं वद कल्याण	१.६.४७a	माहात्म्यमखिलं ब्रह्म	१.१.२४c	मुनीनां वचनं श्रुत्वा	१.१.८a
मायया मोहिता नायौ	२.३७.१३c	माहात्म्यमविमुक्तस्य	१.३४.१a	मुनीनां व्याहृतं पूर्वं	२.१.१३c
मायया मोहितौ तस्य	१.२५.७८c	माहात्म्यमेतत्तपसस्	२.३४.५०c	मुनीनां संहितां वक्तुं	१.१.५c
माययैवाथ विप्रेन्द्राः	१.११.३७c	माहेश्वरं तथा साम्बं	१.१.२०a	मुनीनामप्यहं व्यासो	२.७.७a
मायां कृत्वात्मनो रूपं	२.३७.१०२c	माहेश्वरात् परिभ्रष्टा	१.३५.३५c	मुनीशसिद्धवन्दितः	२.३५.३४c
माया च वेदना चैव	१.८.२६a	माहेश्वरी त्रिनयना	१.१०.८०c	मुन्यनैर्विविधैर्मध्यैः	२.२७.७c
माया त्वं सर्वशक्तीनां	१.११.२३०c	माहेश्वरीशक्तिरनादिसिद्धा	२.३७.१५६c	मुमुक्षुः सर्वसंसारान्	२.२६.४१c
मायानिमित्तमात्रास्ति	२.६.२c	मित्रधृक् कुहकश्चैव	२.२१.४५c	मुमुक्षुणा च दातव्यं	२.२६.५७c
मायापाशेन बद्धानां	२.७.२०a	मित्रधृक् पिशुनश्चैव	२.२१.४१c	मुमुक्षूणामिदं शास्त्रम्	२.४४.१३६a
मायापाशेन बध्नामि	२.७.१६a	मिथ्याधीतसमाचारा[.]	१.१४.३१a	मुमुक्षुः पुण्यवर्षाणि [तस्य]	१.२५.८c
माया भगवती लक्ष्मीः	१.१६.३७c	मिथ्याश्रमी च ते विप्रा[.]	२.२१.३६c	मुमुक्षुः पुण्यवर्षाणि [वसु ^०]	१.२५.३६c
माया मम प्रियाऽस्तुता	१.१.३४c	मीमांसाज्ञानतत्त्वज्ञा [.]	२.३०.७a	मुमोच रूपं मनसा	१.६.२३c
मायामात्रं जगत्कृत्स्नं	२.२.३५c	मुक्तशापास्ततः सर्वे	१.१४.६५a	मुमोह मायया सद्यो	१.७.२४c
मायामेतां समुत्ततुं	१.१.४०c	मुक्ते शशिनि भुञ्जीत	२.१६.१६a	मुमोह राज्यसंसक्तः	१.१५.८४c

श्लोकार्थसूची

सूखं वा पण्डितं वापि	२.११.११७a	मेना हिमवतः पत्नी	१.११.५६C	य	
सुति तमोरजःप्रायां	१.७.४६C	मेनिरे क्षेत्रमाहात्म्यं	१.३१.३C	यं गृणन्तीह विद्वांसो	१.१४.१५a
सुत्तिरन्या स्मृता चास्य	२.३७.७१a	मेने कृतार्थमात्मानं	१.१६.१८C	यं ज्ञात्वा पुरुषो मुक्तो	२.७.१C
सुद्धं न्यायाय तल्लिङ्गं	१.१७.६a	मेने समागतं रामं	१.२०.४१C	यं दृष्ट्वा सर्वमज्ञानं	२.३७.६१C
सुधिनं संस्पर्शनादेकः	२.१३.२६C	मेने सर्वात्मकं देवं	१.१५.५७C	यं न पश्यन्ति योगीन्द्राः	१.६.४३a
सुलं मायाभिधानं तु	२.८.३C	मेरुपर्वतवर्ष्माणं	१.१५.३३a	यं प्रपश्यन्ति यतयो	१.६.५६C
सुलप्रकृतिरव्यक्ता [सदा]	१.१५.२३५C	मेरुल्लवमभूत् तस्य	१.४.४०a	यं प्रपश्यन्ति योगस्थाः	२.१.४६a
सुलप्रकृतिरव्यक्ता [सा]	२.७.३०C	मेरुशृङ्गे पुरा देवं	१.२६.१६a	यं प्रपश्यन्ति योगेशं	२.३१.१६a
सुलप्रकृतिरव्यक्ता [गीयते]	२.३७.७८C	मेरोः पश्चिमदिग्भागे	१.४४.३८C	यं प्रपश्यन्ति विद्वांसः	१.७.२६C
सुले कृषि लभेद्यान-	२.२०.१३C	मेरोः पूर्वेण यद्वर्षं	१.३८.३२C	यं यं भेदं समाश्रित्य	२.४४.३८a
सुले वा दैवमार्गं स्यात्	२.१३.१८a	मेरोरपरि विख्याता	१.४४.१C	यं योगिनस्त्यक्तसबीजयोगाः	१.३१.४१a
सुले षोडशसाहस्रो	१.४३.८a	मेरोश्चतुर्दिशं तत्र	१.४३.१४a	यं विदुर्योगतत्त्वज्ञाः	२.५.३a
सुगव्याधाय महते	१.२४.७४C	सैत्रे बहूनि मित्राणि	२.२०.१३a	यं विनिद्रा जितश्वासाः [काङ्क्षन्ते]	१.१.१०४C
सृगीमेकां भक्षयितुं	१.३१.४C	मोक्षं सुदुर्लभं मत्वा	१.२६.३५a	यं विनिद्रा जितश्वासाः [सन्तुष्टाः]	१.१०.६७a
सृगेन्द्राणां च सिंहोऽहं	२.७.१२a	मोक्षदा सर्वभूतानां	१.३५.३२C	यं विनिद्रा जितश्वासाः [शान्ताः]	२.५.६a
सृगैः सह चरेद् वासं	२.२७.२०a	मोक्षशास्त्रेषु निरतो	२.२८.२०C	यं समासाद्य देवानां	२.२७.६३a
सृज्जलाभ्यां स्मृतं बाह्यं	२.११.२८C	मोचयामि श्वपाकं वा	२.११.११७C	यः पठेच्छृणुयाद्वापि [राज्ञस्]	१.१६.७५a
सृत्तमात्रा च सा बाला	१.३१.७a	मोचयेत् सत्त्वसंयुक्तः	१.२१.३३C	यः पठेच्छृणुयाद्वापि [वंशानां]	१.२६.२२a
सृत्तस्तत्रापि नियमाद्	२.४२.६C	मोदते मुनिभिः सार्द्धं	१.३४.३६C	यः पठेच्छृणुयाद्वापि [श्रावः]	१.५१.३३a
सृत्तानां का गतिस्तत्र	१.३४.१७C	मोदाकं षष्ठमित्युक्तं	१.३८.१८C	यः पठेच्छृणुयाद्वापि [मुच्यते]	२.४२.२४C
सृत्तानां च पुनर्जन्म	१.२६.७५C	मोहजालमपहाय सोऽमृतो	२.१४.८६C	यः पठेच्छृणुयादित्यं	२.३७.१६४a
सृत्ताहनि तु कर्त्तव्यं	२.२२.६३a	मोहयन्तं मुनिश्रेष्ठाः	२.३७.२१C	यः पठेत्सततं मर्त्यो	२.४४.१२३a
सृते पितरि वै पुत्रः	२.२३.८८a	मोहयन्त इमं लोकं	१.१५.११८a	यः पठेदविमुक्तस्य	१.३३.३४a
सृतेषु बाध जातेषु	२.२३.१C	मोहयन्ति जनान् सर्वान्	१.२८.३१a	यः पठेद् भवतां नित्यं	२.३३.१५०a
सृतोऽत्र पावकैर्मुक्तो	२.३४.३६C	मोहयामास वपुषा	२.३७.५३a	यः परान्ते परानन्दं	१.१०.६५a
सृत्तिकां शिरसि स्थाप्य	२.३६.८१C	मोहयामास विप्रेन्द्रान्	२.३७.१C	यः प्रशास्ता ह्यसाधूनां	२.६.२३a
सृत्तिका च समुद्दिष्टा	२.१८.६०a	मोहयामि द्विश्रेष्ठाः	१.१.३५C	यः शब्दबोधजननः	२.११.२४a
सृत्तिकालम्भनाद् वापि	१.३४.२७e	मोहयित्वा ममादेशात्	१.२.११e	यः शेषशयने शेते	१.१०.६३a
सृत्योर्व्याधिजराशोक-	१.८.२७C	मोहयित्वा मुनीन् सर्वान्	२.३६.५०a	यः संस्थापयितुं शक्तो	२.३३.१४८a
सृदङ्गमुरजोदघुष्टं	१.४६.३८C	मोहस्तयोस्तु कथितो	२.४४.१०२a	यः सर्वपापयुक्तोऽपि	२.३३.१०७a
सृदैक्या शिरः क्षाल्यं	२.१८.५६a	मोहाद्वेदनिष्ठत्वात्	१.१४.८७C	यः सबभूताधिपति	२.३३.६२a
सृधैव यावकान्नेन	२.३३.७६C	मोहाद् वा यदि वा लोभात्	२.१४.२२C	यः सर्वरक्षसां नाथस्	२.६.२५a
सृधेभ्यः स्तनयितुंभ्यः	१.२७.२६C	मोहायाशेषभूतानां [नियोजय]	१.२.१०C	यः सर्वसङ्गनिर्मुक्तो	२.२८.६a
सृदीभूतः समस्तस्य	१.३६.१२C	मोहायाशेषभूतानां [वासु]	२.४४.६६C	यः स साक्षान् महादेवं	१.३२.१३a
सृधाग्निबाहुपुत्रास्तु	१.३८.६a	मोहिताः सह शक्रेण	१.१.३१C	यः स्वदेहं विकर्त्तेद् वा	१.३६.११a
सृधा मेधातिथिर्हव्यः	१.३८.७C	मोहितो गिरिजां देवीं	१.१५.१६८C	यः स्वधर्मान् परित्यज्य	२.४२.२०a
मेनका सहजन्मा च	१.४०.१४C	मोहितो माययाऽत्यर्थं	१.६.५३C	यः स्वपितृखिलं भूत्वा	१.४६.४३a
मेनादेहसमुत्पन्ना	१.११.३१५C	मोहितोऽस्मि महादेव	१.६.७२a	यः स्वभासा जगत्कृत्स्नं	२.६.२१a
मेनायामभवत् पुत्री	१.११.११C	मौजी त्रिवृत् समा श्लक्ष्णा	२.१२.१४a	य आस्ते निश्चलो योगी	१.२.७३C
मेनाशेषजगन्मातुर्	१.११.२५३C	म्रियमाणेषु विप्रेषु	२.२६.६०C	य इदं कृत्यमुत्थाय	१.३७.१७a

कूर्म पुराणस्य

य इमं पठतेऽध्यायं [देव्याः] १.११.३२४a	यज्ञेन यज्ञगम्यं तं १.२१.७४C	यत्नात् परिहरेणस्य १.१४.८५a
य इमं पठतेऽध्यायं [ब्राह्म०] २.३१.१११a	यज्ञेन यज्ञहन्तारं १.२०.५५C	यत्पदाक्षरसङ्ख्या २.११.२६a
य इमं पठते नित्यं २.११.१४३a	यज्ञे विवाहकाले च २.२३.६८a	यत्पादपङ्कजं स्मृत्वा २.५.५a
य इमं श्रावयेन्नित्यं १.२५.१११a	यज्ञेशाच्युत गोविन्द १.१.६८a	यत्फलं लभते मर्त्यसु १.३२.३१C
य इमं शृणुयान्नित्यं [इक्ष्वा०] १.२०.६१a	यज्ञैर्यज्ञेश्वरं विष्णुम् १.१६.४६C	यत्सगर्वं हि भवता २.३४.५१a
य इमं शृणुयान्नित्यं [जय०] १.२१.७८a	यज्ञोपवीतद्वितयं २.१५.३C	यत्समापत्तिजनितं २.३७.६४a
य इमां शृणुयान्नित्यं १.३१.५०a	यज्ञोपवीतिना होमः २.२२.४५a	यत् साक्षादेव विश्वात्मा १.२४.२६C
य एते द्वादशादित्याः १.१४.१७a	यज्ञोपवीती देवानां २.१८.८८a	यत्र क्वचन तल्लिङ्गं २.११.६५C
य एवं वेद धर्मार्थं १.२.५७a	यज्ञोपवीती भुञ्जीत २.१६.१४a	यत्र गङ्गा महाभागा [बहु०] १.३५.२६a
यक्षरक्षः पिशाचाश्च २.६.३६C	यज्ञोपवीती शान्तात्मा २.२८.२३a	यत्र गङ्गा महाभागा [स०] १.३७.८a
यक्षान् पिशाचान् गन्धर्वांसु १.७.६०a	यज्वनां फलदो देवो २.६.२२C	यत्र तत्र नरोत्पन्नो २.३६.४४a
यक्ष्यामि परमेशानं १.२१.६६a	यतः प्रधानं पुरुषः पुराणो १.३१.४४a	यत्र तत्र मृतो मर्त्यो २.४१.४१C
यच्चान्यदपि लोकेऽस्मिन् २.७.१७a	यतः प्रधानपुरुषौ १.१६.४१a	यत्र तत्र विपन्नस्य १.२६.३६C
यजनं याजनं दानं १.२.३६a	यतः प्रधानपुरुषौ १.१५.२१३C	यत्र तत्तं तपः पूर्वं २.३६.७a
यजन्ति यज्ञैरभिसन्धिहीनाः १.३०.२८C	यतः प्रवृत्तिभूतानां १.२१.७१a	यत्र तिष्ठति तद्ब्रह्मा २.३७.७१C
यजन्ति यज्ञैर्विविधैर्द्विजेन्द्रासु १.३६.४५C	यतः प्रवृत्तिविशेषां १.१४.१०a	यत्र देवादिदेवेन [भैरवेण] २.३०.२५a
यजन्ति यज्ञैर्विविधैर् २.३७.६२a	यतः प्रसूतिर्जगतो विनाशो १.३१.३६a	यत्र देवादिदेवेन [चक्रा०] २.४२.५C
यजन्ति विविधैरग्निं २.४.६C	यतः प्रसूतिभूतानां २.१.५०a	यत्र देवेन रुद्रेण २.३६.१०C
यजन्ति विविधैर्यज्ञैर् १.४७.२५a	यतः सर्वमिदं जातं १.१९.४०a	यत्र देवो महादेवो १.३७.६a
यजन्ति विविधैर्यज्ञैसु २.३७.३C	यतश्चैव भविष्यन्ति १.२८.२३C	यत्र धर्मार्थकामानां १.१.२४a
यजन्ति सततं तत्र १.४७.१७a	यताहारो भवेत्तेन २.२७.४C	यत्र नारायणो देवो [महा०] १.२६.६३C
यजन्ति सततं देवं [चतु०] १.४५.८a	यतिर्ययातिः संयातिर् १.२१.५C	यत्र नारायणो देवो [रुद्रेण] २.३४.३४a
यजन्ति सततं देवं [सर्व०] १.४७.३७a	यतीनां यतचित्तानां १.२.७०a	यत्र नारायणो देवो [मुनीनां] २.३६.६०a
यजन्त्यन्यायतो वेदान् १.२८.५C	यतो मया न मुक्तं तद् १.२६.५६a	यत्र पश्यति चात्मानं २.११.७a
यजुर्वेदप्रवक्तारं १.५०.१३C	यतो वाचो निवर्तन्ते २.६.१२a	यत्र सङ्कणको रुद्रं २.३४.४५a
यजूंषि च यजुर्वेदं १.५०.१७C	यत् किञ्चिद्देवदेवेशं २.२६.२७C	यत्र माहेश्वरा धर्माः २.४२.७C
यजूंषि त्रैष्टुभं छन्दः १.७.५५a	यत् किञ्चिद्देवमीशानं २.२६.३५a	यत्र योगस्तथा ज्ञानं १.२६.५५a
यजूंष्यधीते नियतं २.१४.४६a	यत्स्परतरं तत्त्वम् १.२६.६०a	यत्र साक्षात् प्रपश्यन्ति २.११.६a
यजेच्चामरणास्त्रिङ्गे २.११.६२C	यत्तत् पाशुपतं ज्ञानं १.३०.६a	यत्र साक्षान्महादेवो १.२६.५६a
यजेत् जुहुयादग्नीं १.२.१०७a	यत्तत्प्रधानं त्रिगुणं १.२.१०४a	यत्र सा तामसी विष्णोर् १.१५.२२०a
यजेत् जुहुयान्नित्यं १.२६.५०a	यत्तत् सर्वगतं दिव्यं २.२.४४a	यत्र स्नात्वा नरो राजन् २.३६.१८C
यजेत् वा न यज्ञेन २.२४.७C	यत्तत्र क्रियते कर्म २.२२.३६a	यत्र स्नानं जपो होमः २.३४.३a
यजेदुत्पादयेत् पुत्रान् १.३.४C	यत्तत्र क्रियते श्राद्धं २.४०.१८C	यत्र स्युः सोऽत्र मानार्हः २.१२.५०C
यज्ज्ञानं निर्मलं सूक्ष्मं २.१०.६a	यत्तत्र दीयते दानं २.४०.१७C	यत्राखिलजगद्दोषं २.३१.६६C
यज्ञनिष्पत्तये ब्रह्मा १.२.२५a	यत्तद्वलं समाश्रित्य १.१५.८३a	यत्राराध्य त्रिशूलाङ्कं २.४०.६C
यज्ञप्रवर्तनं चैव १.२७.४८C	यत्तु पापपशान्त्यर्थं २.२६.६a	यत्रास्य नेमिः शीर्येत २.४१.१६C
यज्ञश्च दक्षिणा चैव १.८.१२e	यत्तु मे निष्फलं रूपं १.११.२९४a	यत्रेश्वरो महादेवो २.३६.५७a
यज्ञस्तपो वा संन्यासो १.१६.३३C	यत्तु सातपर्वणेण २.१८.१४C	यत्रैते भुञ्जते हव्यं २.२१.२८C
यज्ञस्य दक्षिणायां तु १.८.१३a	यत् त्वया भगवान् पूर्वं १.३१.२८a	यत्तत्तुलिङ्गानि १.७.६६a
यज्ञान्ते तु विशेषेण २.४४.१३५C	यत् त्वयाऽभ्यर्थितं ब्रह्मन् १.१०.७४a	यथाकालमधीयीत २.१४.१२a
यज्ञैर्हव्यं वायु २.१२.१५C	यत् त्वया स्थापितं लिङ्गं १.२०.४६a	यथात्मना तथा सर्वान् १.३५.४C

श्लोकार्थसूची

यथादित्यप्रकाशेन	२.३७.२३८	यदजुनोऽस्मज्जनकः	१.२१.३६८	यदेतन्मण्डलं शुद्धं	२.३७.३७२
यथादेशं चकारासौ	१.२.१६८	यदर्थितं भगवता	१.६.७५२	यदेव पश्यन्ति जगत्प्रसूति	१.११.२३८२
यथा नदीनदा लोके	२.२.३७२	यदहं लब्धवान् रुद्राद्	२.११.१३२२	यदेव योगिनो यान्ति	२.२.४२२
यथा नारायणः श्रेष्ठो	१.२६.७०२	यदाचष्ट स्वयं देवः	१.१४.८०८	यदोरप्यभवत् पुत्राः	१.२१.११२
यथा पूर्वं स्थिता विप्राः	२.३७.१२२८	यदा चास्य प्रजाः सृष्टाः	१.८.१८	यद्वदति विणिष्टेभ्यः	२.२६.३२
यथा प्रकाशतमसोः	२.२.१०२	यदा जन्मजरादुःख-	२.२.३६२	यद्वदति भवता तस्य	२.३७.८७२
यथा ब्रूयुस्तथा कुर्याद्	२.२२.७२८	यदा द्रक्ष्यसि देवेशं	२.३१.७२२	यद् ब्रह्म परमं ज्योतिः	२.२६.३८२
यथा भूतप्रवादं तु	२.१५.३४८	यदाधारमिदं कृत्स्नं	१.३८.४२	यद् ब्रूयुर्मर्कामास्ते	२.३०.५८
यथा मदो नरस्त्रीणां	१.४.१४२	यदा पश्यति चात्मानं	२.२.३५२	यद् ब्रूयुर्ब्रह्मिणाः शान्ताः	२.३०.३८
यथा युधिष्ठिरायैतत्	१.३४.४८	यदा भूतपृथग्भावं	२.२.३४२	यद्भुङ्क्ते वेष्टितजिरा	२.१६.१६२
यथायोगं यथासत्त्वं	१.४०.८३८	यदा मनसि चैतन्यं	२.२.३०२	यद् यत् स्वरूपं मे तात	१.११.२६३२
यथा रामस्य सुभगा	२.३३.११२२	यदा मनसि संजातं	२.२८.३२	यद् यदिष्टं द्विजेन्द्राणां	२.२२.५६२
यथा रुद्रनमस्कारः	१.२८.३६२	यदा यदा हि मां नित्यं	१.१०.८३२	यद्यदिष्टमं लोके	२.२६.५३२
यथार्थकथनाचारः	२.११.१६८	यदा सर्वाणि भूतानि [स्वात्म ^०]	२.२.३१२	यद्यनुत्पन्नविज्ञानो	२.११.६६२
यथावत् कथितं पूर्वं	१.१२.२२८	यदा सर्वाणि भूतानि [समा ^०]	२.२.३२२	यद्यन्नमसि तेषां तु	२.२३.४७२
यथावत् परमं तत्त्वं	१.१.८०८	यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते	२.२.३३२	यद्यमन्नं समादाय	२.१३.३२२
यथावदखिलं सर्वम्	१.१.६६८	यदास्य सृजमानस्य	१.१५.२२	यद्यात्मा मलिनोऽस्वस्थो	२.२.१२२
यथावदत्र भगवान्	२.४४.१३१२	यदाहुस्तत्परं तत्त्वं	२.३१.१३८	यद्वा कौपीनवसनः	२.३७.१४२२
यथावदिह विज्ञाय	१.१५.१६४८	यदि कंचित् समुद्धतुं	१.३१.२६२	यद्वा गुहायां प्रकृतौ	२.२६.१७२
यथावद् व्याजहारेणा	१.११.३२१८	यदित्वात्यन्तिकं वासं	२.१४.८५२	यद्वा फलानां संन्यासं	१.३.१८२
यथाविधि नियुक्तं च	२.१७.३९८	यदि निर्हृतिं प्रेतं	२.२३.४६२	यद् वेदवादाभिरता विदेहं	१.३१.४३२
यथाविधि प्रकुर्वाणः	२.४४.४५८	यदि पापो यदि शठो	१.२६.५१२	यन्न देवा विजानन्ति [यतन्तो ^०]	२.२.१८
यथाऽविमुक्तमादित्ये	१.२९.६१८	यदि प्रसन्नो भगवान्	२.१.४०२	यन्न देवा विजानन्ति [मोहि ^०]	२.२.५०२
यथावृत्तं दशरथि	२.३३.१३५८	यदि प्रीतिः समुत्पन्ना	१.२५.६५२	यन्मे मुह्यतमं देहं	२.२.५२२
यथाशक्तिं चरन् कर्म	२.१५.२८८	यदि वा विद्यतेऽप्यन्यद्	१.२६.११८	यन्मे साक्षात् त्वमव्यक्ता	१.११.२१६८
यथाश्वमेधः क्रतुराद्	२.१८.७२२	यदि स्यात् क्लिन्नवासा वै	२.१८.८३२	यन्मे साक्षात् परं रूपं	१.११.२५६२
यथा संलक्ष्यते रक्तः	२.२.२८२	यदि स्यात्तर्पणादवाक्	२.१८.१०३२	यमं च यमुनां चैव	१.१६.२८
यथा स्वप्रभया भाति	२.२.२५२	यदि स्यात् पातकोपेतः	२.३४.१२२	यमतीर्थं महापुण्यं	१.३३.६८
यथा हि धूमसंपर्कात्	२.२.२४२	यदि स्यात् सूतके सूतिर्	२.२३.२२२	यमन्तरा योगनिष्ठाः	२.३१.३५२
यथेरिणो बीजमुप्त्वा	२.२१.२६२	यदि स्यादधिको विप्रः	२.२६.६६२	यमाः संक्षेपतः प्रोक्ताः	२.११.११८
यथेश्वराणां गिरिशः	१.२६.७०८	यदि स्यात्लौकिके पक्वं	२.१८.१०६२	यमाः सनियमाः प्रोक्ताः	२.११.३०२
यथेष्टा चरणस्याहुर्	२.२३.६८	यदीच्छेदचिरात् स्थानं	१.२.६६८	यमान् सेवेत सततं	२.२७.३२२
यथेष्टाचरणे ज्ञातौ	२.२३.२१८	यदीश्वरप्रीणनार्थं	२.२६.८२	यमाय धर्मराजाय	२.३३.६६८
यथोक्तकारिणः सर्वे	१.४७.२४८	यदुं च तुर्वसु चैव	१.२१.७२	यमाहुः पुरुषं हंसं	१.४.३६२
यथोपविष्यन् सर्वास्तात्	२.२२.३७२	यदुक्तं देवदेवेन	२.११.१४१२	यमाहुरीश्वरं देवं	२.३१.१४८
यदंशस्तत्परो यस्तु	२.२६.२४८	यदुक्तवानात्मनोऽसौ	१.१०.१७८	यमाहुरेकं पुरुषं	१.१६.३६२
यदन्तराखिलं जगज्	१.१५.२१५२	यदुत्तरं शृङ्गवतो	१.३८.३२२	यमुनां रक्षति सदा	१.३४.२३८
यदन्तरा सर्वमिदं विभाति	२.५.३८२	यदृच्छालाभतुष्टस्य	२.११.८४२	यमुनाप्रभवं चैव	२.३६.२७६
यदन्तरा सर्वमेतद्	२.१.५१२	यदृच्छालाभतो नित्यं	२.११.२७२	यमेव तं समासाद्य	२.३७.६१८
यदन्तरे तद् गगनं	२.२६.२४२	यदेतदैश्वर्यं रूपं	१.११.२१२२	यमो वैवस्वतो देवो	२.६.२३८
यदन्यत् कुस्ते किञ्चित्	२.१८.२८८	यदेतद्भविष्यं नाम	२.२६.३१२	यथा संतरते मायां	१.१०.६८२

कूर्मपुराणस्य

यया स देवो भगवान्	२.१५.३६a	यस्मात् तिर्यक् प्रवृत्तः सः	१.७.६a	यां श्रुत्वा पापकर्माणि	१.१.१०a
ययेदं चेष्टते विश्वं	२.६.६a	यस्मात् परं नापरमस्ति किञ्चित्	२.६.१४a	या गतिर्योग्यमुक्तस्य	१.३५.१५a
ययौ निवृत्तविज्ञान-	२.३७.५c	यस्मात् प्रसह्य तस्माद् वो	१.१४.५७c	या गतिर्विहिता सुभ्रु	१.२९.५७c
ययौ वनं सपत्नीकः	१.२०.३०c	यस्मात् संजायते कृत्स्नं	२.४४.१४५a	याचयेद्वा शुचिं दान्तं	२.२५.१५c
ययौ शरणमीशानं	१.१७.५c	यस्मात् सृष्ट्वाऽनुगृह्णाति	१.४.५६a	या च श्रीः सर्वभूतानां	२.६.३१a
ययौ स तूर्णं गोविन्दः	१.२४.१६c	यस्मादभिनन् सकलं	१.१६.३३a	या चास्य पार्श्वे भाग्या	२.३७.७२a
ययौ स तूर्णं गोविन्दो	१.२५.३३c	यस्माद् बहिष्कृता वेदाः	१.१४.२६a	यान्तिता दापिता दाता	२.२२.६४c
ययौ समारुह्य हरिः स्वभावं	२.३७.२०c	यस्माद् भवन्ति भूतानि[यन्न]	१.१६.३५a	याचित्वा वापि सद्भ्योन्नं	२.२५.१५a
यदागुं मातुलिङ्गं च	२.१७.२३a	यस्माद् भवन्ति भूतानि[यद्]	२.२६.२३a	याजनं योनिसम्बन्ध[सहवासं]	२.१६.१७a
यशः कीर्तिसुतस्तद्वद्	१.५.२३c	यस्माद् बहति तान् वायुः	१.४१.२७c	याजनं योनिसंबन्ध[तर्थावा°]	२.३०.१०a
यशस्विनी यशोदा च	१.११.१६१c	यस्माद् विष्टमिदं कृत्स्नं	१.४६.३६a	याजनाध्यापने योनिम्	२.१६.२५c
यशस्विनी सामगीतिर्	१.११.११५c	यस्मान्नोद्विजते लोको	२.११.७७a	याजयामास तं कण्वो	१.२२.४४c
यश्च सर्वजगत्पूज्यो	२.६.२५a	यस्मान्मम सुताः सर्वे	१.१५.२२a	याजयामास भूतादि	१.२१.७६c
यश्चाधायग्निमालस्यात्	२.२४.१२a	यस्मान्महीयते देवः	२.२९.४०a	याज्ञवल्क्यो महायोगी	१.२४.४५a
यश्चासौ उपते सूर्यः	१.१२.१६a	यस्मिन् धर्मसमायुक्ता	१.२.५५a	यातुधानां विलुम्पति	२.२२.५६c
यश्चेदं शृणुयान्नित्यं	१.३७.१३a	यस्मिन् समाहितं दिव्यं	२.३७.६५a	यात्रायां षष्ठमाख्यातं	२.२०.२६c
यश्चैतच्छृणुयान्नित्यं	२.११.१४५a	यस्य त्रैवापिकं भक्तं	२.२४.१३a	याथातथ्येन वै भावं	१.१.५५c
यश्चैतत् पठते स्तोत्रं	१.११.३२६a	यस्य देवो महादेवः	१.३२.१२a	याथात्म्यकथनं चाथ	२.४४.१०१a
यस्तवैष महायोगी	१.१४.५६a	यस्य क्षीरभवन्मूर्द्धा	१.१०.५७a	या दिव्या इति मन्त्रेण	२.२२.४०a
यस्तु कुर्यात् पृथक् पिण्डं	२.२३.५७c	यस्य पुत्रः स्वयं ब्रह्मा	१.१६.१५a	या धीस्तामृषयः प्राहुः	२.११.२७c
यस्तु कृष्णचतुर्दश्यां	२.२६.२६a	यस्य ब्रह्मादयो देवाः	२.३१.४०a	यानशय्याप्रदो भार्या	२.२६.४७a
यस्तु चान्द्रायणं कुर्यात्	२.३६.४५a	यस्य भासा विभातीदं	१.१०.६६a	यानशय्यासर्नैर्नित्यं	२.३०.६c
यस्तु दद्यान्महीं भक्त्या	२.२६.१२a	यस्य मायामयं सर्वं	२.५.४a	यानि किपुरुषाद्यानि	१.४५.४४a
यस्तु दुर्भिक्षवेलायां	२.२६.६०a	यस्य रूपं नमस्यामि	१.१०.५६c	यानि चेह प्रकुर्वन्ति	१.२६.७४a
यस्तु देवानृषीन् विप्रान्	२.१६.३५a	यस्य बाङ्मनसी शुद्धे	२.३६.१७c	यानि चैवाविमुक्तस्य	१.२९.५५a
यस्तु द्रव्यार्जनं कृत्वा[गृहस्थ°]	२.२५.१६a	यस्य वेदविदः शान्ताः	२.३१.३६a	यानि तत्रारुक्षूणां	१.२४.२४a
यस्तु द्रव्यार्जनं कृत्वा[नार्च°]	२.२६.५६a	यस्य वेदश्च वेदो च	२.२१.२६a	यानि तीर्थानि तत्रैव	१.३४.२a
यस्तु नारायणं देवं	१.२.१०१a	यस्य सा जगतां माता	१.१६.३७a	यानि दातरि लोकेस्मिन्	२.१२.४१c
यस्तु पत्न्या वनं गत्वा	२.२७.१६a	यस्य सा तामसी मूर्तिः	१.१६.३५a	यानि मिथ्याभिशास्तानां	२.१६.४३a
यस्तु पुत्रांस्तथा बालान्	१.३५.४a	यस्य सा परमा देवी	२.३१.३६a	यानि शास्त्राणि दृश्यन्ते	१.११.२७२a
यस्तु प्राणपरित्यागं	२.३६.२३a	यस्याग्नौ हूयते नित्यं	२.३३.२६a	या नीता राक्षसेशेन	२.३३.१३५a
यस्तु मोहेन बालस्याद्	२.२५.१६a	यस्यान्तःस्थानि भूतानि	२.३१.१३a	यान्ति तत्र महात्मानो	१.४२.१०c
यस्तु याचनको नित्यं	२.२६.७४a	यस्यान्तरा सर्वमिदं	२.४.४a	यापि व्याता विलोपेण	२.६.३४c
यस्तु योगं तथा मोक्षं	२.२६.४२a	यस्यान्तेनोदरस्थेन	२.१७.३c	याभिस्तल्लक्ष्यते भिन्नं	२.६.५a
यस्तु सम्यगिममाश्रमं शिवं	२.२७.३५a	यस्याशेषजगत्सूतिर्	२.३१.४३a	यामा इति समाख्याताः	१.५.१३c
यस्तेषामन्नमश्नान्ति	२.२३.५६a	यस्याशेषजगद्बीजं	२.३१.३७a; २.३१.४१a	याम्येऽथ जीवनं तत् स्यात्	२.२०.१५e
यस्तैः सहाशनं कुर्यात्	२.२३.५५a	यस्याशेषविभागहीनममलं	हृद्यन्तरावस्थितं	या यस्याभिमाता पुंसः	१.२१.३६c
यस्त्वग्नीनात्मसात्कृत्वा	२.२५.५a	यस्याश्नन्ति हवींष्येते	१.२४.६५a	यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च	१.३५.२४c
यस्त्वसद्भूयो ददातीह	२.२६.६७a	यां प्राप्य कृतकृत्यः स्याद्	१.२६.४०e	यावज्जीवं जपेयुक्तः	२.११.६६c
यस्त्वात्मरतिरेव स्यान्	१.२.५१a			यावज्जीवकृतं पापं	२.२६.२१c
यस्त्वमं नियतं विप्रो	२.१४.४२a			यावतोऽग्रसते पिण्डान्	२.२१.२७a

श्लोकार्धसूची

यावत्तदन्नमश्नाति	२.२३.६०a	युयुधे सर्वयत्नेन	१.१५.५४C	येनास्य पितरो याता	२.१५.२०a
यावत् तद्रोमसंख्या तु	२.३६.७८a	युयोध भैरवो रुद्रः	१.१५.१३३C	येनेदं भ्राम्यते चक्रं	२.३१.१५a
यावत् पिता च माता च	२.१२.३४a	युयोध शक्रेण समानुकाभिर्	१.१५.१७४C	येनेमां कुत्सितां योनिं	१.३१.२६e
यावत् प्रमाणो भूलोको	१.३६.४a	युवनाश्वो रणाश्वस्य	१.१६.२२C	येनेमे कलिजैः पापैर्	१.२६.६C
यावत् सेतुश्च तावच्च	१.२०.५१C	युवा प्रसूतो गात्रेभ्यो	१.२५.६२a	येनेयं विपुला सृष्टिर्	१.२.१०e
यावत् स्थास्यन्ति गिरयो	१.२०.५१a	युवानः श्रोत्रियाः स्वस्था[:]	२.२१.११a	येनैव निःसृता गङ्गा	१.३७.२a
यावदस्थीनि गङ्गायां	१.३५.३१a	युष्माकं मामके लिङ्ग	२.३७.४०C	येऽन्यथा मां प्रपश्यन्ति	२.११.११६a
यावदेकोऽनुदिष्टस्य	२.१४.७०a	ये कुशास्त्राभियोगेन	१.११.२७४a	येन्ये च कामभोगार्थं	२.११.८६a
यावद् रोमाणि तस्या वै	१.३४.४६a	ये चतुर्दशलोकेऽस्मिन्	२.६.३७a	येऽन्ये शापाग्निनिर्दग्धा[:]	१.१४.९९a
यावद् वाराणसी दिव्या	२.३१.७०a	ये च प्रजानां पतयो	२.६.३०a	येऽपि तत्र वसन्तीह	२.११.१०४a
यावन्तः सागरा द्वीपाः	१.३८.३a	ये च मां संस्मरन्तीह	१.१५.२३०C	ये पुनः परमं तत्त्वं	२.१०.८a
यावन्ति तस्या रोमाणि	२.३६.२२C	ये चात्र विश्वेदेवानां	२.२२.२३a	ये पुनस्तदपां स्तोकाः	१.२७.४१a
यावन्ति पशुरोमाणि	२.१७.४१C	ये चान्यदेवताभक्ताः	२.११.६०a	येऽप्यनेकं प्रपश्यन्ति	२.१०.७a
यावन्ति रोमकृपाणि	१.३६.४a	ये चान्ये नियता भक्ता[:]	२.११.६५a	ये प्रयागं न संप्राप्तास्	१.३५.१६C
यावन्न स्मरते जन्म	१.३४.३४C	ये चान्ये बहवो जीवा[:]	२.८.६a	ये ब्राह्मणाः संस्मरन्ति	१.५१.२६a
या वेदबाह्याः स्मृतयो	१.२.३०a	ये चान्ये भावने शुद्धे	२.४४.४७a	ये ब्राह्मणा वंशजाता[:]	१.२६.१२a
याशेषजगतां योनिः	२.६.४७a	ये चान्ये योगिनां योगाः	२.११.८a	ये भक्ता देवदेवेशे	१.२६.५४a
याशेषपुंषान् घोरान्	२.६.३३a	ये चान्ये वसुदेवस्य	१.२३.७४a	ये शिष्यदृष्ट्यापीशानं	१.१५.१६२C
याश्च योनिषु सर्वासु	२.८.७a	ये चान्ये शापनिर्दग्धा[:]	१.२८.२६a	ये मां जनाः संस्मरन्ति	१.२६.१०a
या सन्ध्या सा जगत्सूतिर्	२.१८.२६a	ये चैकजाता बहवो	२.२३.६५a	ये यजन्ति जपैर्होमैर्	१.२.१५a
या सा घोरतरा मूर्तिर्	१.२१.३१a	ये तं विप्रा निषेवन्ते	१.२८.३५a	ये यथा मां प्रपद्यन्ते	२.११.७२a
या सा नारायणतनुः	१.४६.४४a	ये तु दक्षाध्वरे शप्ता[:]	१.२६.१७a	ये युञ्जन्तीह मद्योगं	२.११.४C
या सा प्रकृतिरिष्टा	२.३.१०C	ये तु सङ्गान् परित्यज्य	१.११.२८६a	येऽर्चयन्ति सदा लिङ्गं	२.११.९३a
या सा माहेस्वरी शक्तिर्	१.११.२१a	येऽत्र द्रक्ष्यन्ति देवेशं	१.३२.२७a	येऽर्चयन्तीह भूतानां	१.१.५६a
या सा विमोहिका मूर्तिर्	१.१५.२३४a	येऽत्र मामर्चयन्तीह	२.३६.५२a	येऽर्चयिष्यन्ति गोविन्दं	१.३२.२५a
या सा शक्तिः प्रकृतौ लीनरूपा	२.८.१५a	ये त्वन्यथा प्रपश्यन्ति	२.११.११३a	येऽर्चयिष्यन्ति मां भक्त्या	१.२६.११a
या सा हेतुः प्रकृतिः सा प्रधानं	२.८.१४C	ये त्विमं विष्णुमव्यक्तं	२.११.११४a	ये वसन्ति प्रयागे तु	१.३४.१८a
युक्तः परिचरेदेनं	२.१४.८५C	ये धामिका वेदविदो	१.४४.१२a	ये वसन्त्युत्तरे कुले	२.३८.३०C
युक्तात्मनस्तमोमात्रा	१.७.३६a	येन कुर्वन्ति तदधर्मं	१.११.२७०a	ये वाञ्छन्ति महायोगान्	२.२६.४३a
युगंधरा युगावर्त्ता	१.११.२०३a	येन तद् विजितं पूर्वं	१.१५.१४६a	येषां वापि पिता दद्यात्	२.२२.८७C
युगमन्वन्तराण्येव	२.६.४१a	येन दुग्धा मही पूर्वं	१.१३.११a	ये सपिण्डीकृताः प्रेता[:]	२.२३.८७C
युगान्तशेषं दिवि नृत्यमानं	१.११.२४८C	येन भागीरथी गङ्गा	१.२०.६a	ये समाना इति द्वाभ्यां	२.२३.८६a
युगे युगेऽत्र सर्वेषां	१.११.२८०C	ये नमन्ति विरूपाक्षं	१.२८.३८a	ये सोमपा विरजसो	२.२१.३a
युगे युगे ह्यत्र दान्ताः	१.३०.२४a	ये नरा भर्तृ पिण्डार्थं	२.१२.४२	ये स्मरन्ति ममाजस्रं	२.३१.१०५a
युञ्जतस्तस्य देवस्य	१.१५.२२२a	येन विभ्रान्तचित्तानां	१.२६.१६a	ये स्मरन्ति सदा कालं	१.२६.७३a
युञ्जीत योगी सततं	२.११.५१C	येन सूक्ष्मचिन्त्यं तत्	१.२५.१०४C	ये हि मां भस्मनिरता[:]	२.३७.१३८C
युद्धाय कृतसंरम्भा[:]	१.२१.५४C	येन हिंसा समुद्भूताज्	१.३४.१४a	यैः समाराधितो रुद्रः	१.२६.७१a
युधिष्ठिराय तु शुभं	२.३८.२C	येनात्मानं प्रपश्यन्ति	२.११.१C	योगं ध्यायन्ति देव्यासी	२.३१.४८C
युधिष्ठिरो महात्मेति	१.३४.१०C	ये नाध्वरस्य राजानं	१.१४.५३C	योगः संप्रोच्यते योगी	२.४.३०a
युयुधुः शूलशक्त्युष्टि-	१.१५.१३०C	येनासौ जायते कर्त्ता	१.४.२१C	योगज्ञानाभियुक्तस्य [नावाप्यं]	२.२.४१C
युयुधानेवं शक्ति-	१.२१.५२C	येनासौ भगवानीशः	२.११.१३६C	योगज्ञानाभियुक्तस्य [प्रसीदति]	२.११.३C

कूर्मपुराणस्य

योगदायै नमस्तुभ्यं	२.३१.५६a	योगेश्वरागामादेशाद्	१.५१.२८C	योऽन्तस्तिष्ठति भूतानां	२.६.१६a
योगनिद्रां समास्थाय	२.४३.४६C	योगेश्वरेश्वरी माता	१.११.१४६C	योऽन्यत्र कुरुते यत्नं [अनवी०]	२.१४.८२a
योगप्रवृत्तिरभवत्	१.१६.७३C	योगेश्वरोसौ भगवान्	२.४.३०C	योऽन्यत्र कुरुते यत्नं [धर्मकार्ये]	२.१८.३०a
योगमाया विभावज्ञा	१.११.१२४C	योगेश्वर्यवल्लोपेता	१.८.८a	योऽन्यत्र रमते सोऽसौ	१.११.२७१C
योगमास्थाय देवस्य	२.४४.१२C	योऽग्निः संवर्तको नित्यं	२.६.३६a	योऽपि नारायणोऽनन्तो	२.६.१४a
योगस्तु द्विविधो ज्ञेयो	२.११.५a	योऽग्निः सर्वात्मकोऽनन्तः	१.१६.३८a	योऽपि ब्रह्मविदां श्रेष्ठो	२.६.२६a
योगाग्निर्देहति क्षिप्रं	२.११.२a	योजनं तत् स्मृतं क्षेत्रं	२.३६.६६a	योऽपि संजीवनो नृणां	२.६.२०a
योगात् संजायते ज्ञानं	२.२.४१a;	योजनानां तु तस्याक्षस्	१.३६.२८C	योऽपि सर्वधनाध्यक्षो	२.६.२४a
	२.११.३a	योजनानां शतं साध्रं	२.३८.१२a	योऽपि सर्वाभिसां योनिर्	२.६.१८a
योगाभ्यासरतः शान्तो	२.२८.२C	योजनानां शतानीह	२.४३.३०a	योऽप्यशेषजगच्छास्ता	२.६.२२a
योगाभ्यासरतश्च स्याद्	२.२७.३१a	योजनानां सहस्रं तु	१.४५.२४C	यो ब्राह्मणाय शान्ताय	२.२६.१६a
योगाभ्यासरतो नित्यं	१.२.८०a	योजनानां सहस्राणि [भास्क०]	१.३६.२७a	योऽभवत् पुरुषात् पुत्रो	१.८.८C
योगिनस्तत् प्रपश्यन्ति	१.११.४६C;	योजनानां सहस्राणि [सार्धं]	१.४८.२C	यो भावयति वा सूते	२.१२.३२a
	१.११.५०C	योजनानां सहस्राणि [दश]	१.४८.१३a	यो भ्रातरं पितृममं	२.१२.४०a
योगिनस्तापसाः सिद्धाः]	१.४२.६C	योजनानां सहस्राणि [सोऽशी०]	२.३६.४३C	यो मां समाश्रयेन्नित्यम्	१.२६.१५a
योगिनां गुह्यमाचार्यं	१.२८.४६C	योजनानां सहस्रेषु [गङ्गायां]	१.३४.२६a	यो मामेवं विजानाति [महा०]	२.४.३२a
योगिनां परमं ब्रह्म	२.५.१६C	योजनानां सहस्रेषु [कीर्तनात्]	१.३७.२C	यो मामेवं विजानाति [वीजिनं]	२.८.८a
योगिनां योगदातारं	१.२८.४६a	योजनान्यर्द्धमात्राणि	१.३६.२०C	यो मे ददाति नियतः	२.४.१४C
योगिनां हृदि तिष्ठन्तं	२.५.१६e	योजयामि प्रकृत्याहं	२.३४.६६C	यो मोहादथवालस्यात्	२.१८.१२०a
योगिनामथ सर्वेषां	२.४४.२५a	योज्ञानान्मोचयेत्क्षिप्रं	२.५.७a	योऽयं प्रवर्तते कल्पो.	२.४३.५०a
योगिनाममृतं स्थानं	१.२.७१a	योऽतीतः सप्तमः कल्पः	१.५.२३a	योऽयं संदृश्यते नित्यं	२.४३.६a
योगिनामस्म्यहं शम्भुः	२.७.४a	योऽय नाचारनिरतान्	२.३१.३८a	यो यज्ञैरखिलैरीशो	२.३१.१४a
योगिने योगगम्याय	१.२४.७५C	योऽधीते स तु मोहात्मा	२.४४.१३४C	यो यज्ञैरिज्यते देवो	१.१६.३६a
योगिनो योगतत्त्वज्ञाः	२.३१.४८a	योऽधीतेऽहन्महन्तेतां	२.१४.५५a	यो यज्ञैरिज्यते विष्णुर्	१.१६.३२a
योगिनो व्यवधानेन	२.२.३०C	योऽधीत्य विधिवद् वेदं	२.१४.८४a	यो यस्य म्रियते तस्मै	२.२२.८८C
योगिभिः शतसाहस्रैर्	१.४२.१२C	योऽधीत्य विधिवद् वेदान्	१.२.७५a	यो यस्यान्नं समश्नाति	२.१७.१५C
योगिभिर्ध्याननिरतैर्	१.२४.८C	योऽधीतीत ऋचो नित्यं	२.१४.४५a	योऽर्चितं प्रतिगृह्णीयाद्	२.२६.६७a
योगिभिर्विद्यते तत्त्वं	२.३१.१५C	योऽनन्तः पश्यते देवो	१.४२.२७a	योऽर्थं विचारयेत्सम्यक्	२.४४.१२७C
योगिभिश्च समाकीर्णं	१.४५.१६a	योऽनन्तः पुरुषो योनिर्	२.३७.६a	योऽर्थं विचार्य युक्तात्मा	२.३३.१५२a
योगी कृतयुगे देवस्	२.३७.६९a	योऽनन्तमहिमानन्तः	२.६.३५a	योऽर्थो धर्माय नात्मार्यः	२.२५.२१a
योगी च त्रिविधो ज्ञेयो	१.२.८३a	यो नाश्नाति द्विजो मांसं	२.२२.६८a	यो वामदेवोऽङ्गिरसः	२.६.२७a
योगी वाप्यथवाऽयोगी	१.२६.७६C	यो नीतोया विवृण्वा च	१.४७.१५a	यो वा विचारयेदर्थं	२.११.१४४C
योगीश्वरी ब्रह्मविद्या	१.११.१०७C	योऽनुतिष्ठेन्महेशेन	२.२६.२०C	यो विष्णुः स स्वयं रुद्रो	१.१४.८६a
योगीश्वरोऽयं भगवान् [हृद्वा]	१.१३.३४C	योऽनेन विधिना कुर्यात्	२.१६.१३C	यो वै देहभूतां देवः	२.६.४८a
योगीश्वरोऽयं भगवान् [यतोऽसौ]	१.१६.५C	योऽनेन विधिना युक्तं	२.३३.१४६a	यो वै निन्दति तं मूढो	२.४.१३a
योगीश्वरो योगनेता	२.४१.३७a	योऽनेन विधिना श्राद्धं	२.२२.८४a	योऽश्रद्धधाने पुरुषे	२.४४.१३८a
योगेन सहितं सांख्यं	२.३७.१२८C	योऽन्तकः सर्वभूतानां	२.६.१५a	योऽसावनादिभूतादिः	१.२.१०३a
योगेश्वरं रुद्रमनन्तशक्तिं	२.५.३६a	योऽन्तराऽत्र परं ब्रह्म	२.२६.३८C	योऽसौ पृथुरिति ख्यातः	१.१३.१०C
योगेश्वरः शरीराणि	१.४.५४a	योऽन्तरा सर्वभूतानां	१.१०.६६a	योऽसौ रुद्रात्मको बह्निर्	१.१२.१४a
योगेश्वराणां च कथा	२.४४.११३a				

श्लोकार्धसूची

योऽहं तल्लिङ्गमित्याहुर्	१.२५.५६a	रमतेऽद्यापि भगवान्	२.४१.१४C	रात्रौ च तिलसंबद्धं	२.१७.२४C
योऽहं सुनिष्कलो देवः	१.६.८५C	रमते भगवान् नित्यं	१.३२.२०C	रामं ज्येष्ठं सुतं वीरं	१.२०.२६C
यो हि ज्ञानेन मां नित्यं	२.४.२५C	रमते भगवान् हृद्रो	१.३०.५C	रामः परमधर्मात्मा	१.२०.२५C
यो हि तं पूजयेद् भक्त्या	२.४.१३C	रमते भार्यया सार्द्धं	२.३१.१८C	राममिन्दोवरश्यामं	१.२०.३६C
यो हि यां देवतामिच्छेत्	२.२६.३६a	रमन्ति विविधैर्भाविः	१.४५.४५C	रामस्य तनयो जज्ञे	१.२०.५६a
यो हि सर्वजगत्साक्षी	२.६.१०a	रम्यकं चोत्तरं वर्षं	१.४३.१२a	रामस्य भार्या विमलां	२.३३.११३a
यौगिकं स्नानमाख्यातं	२.१८.१५C	रम्यके पुरुषा नार्यो	१.४५.३a	रामस्य सुभगा भार्या	१.२०.१६a
र		रम्यप्रासादसंयुक्तं	१.४६.३७C	रामायादर्शयत् सीतां	२.३३.१३१C
रक्तपादोस्तथा जग्ध्वा	२.३३.१५C	रम्यो हिरण्यंश्च कुरुरू	१.३८.२७C	रामो दाशरथिर्वीरो	१.२०.१७C
रक्तपादाम्बुजतलं	१.११.२१५a	रराज देवतापतिः	२.३५.२७C	रामोऽपि पालयामास	१.२०.५४a
रक्ताम्बरधरं रक्तं	१.१६.६३C	रराज मध्ये भगवान् सुराणां	१.१५.१७२a	राहुग्रस्तो यथा सोमो	१.३६.६C
रक्तिकाद्युपधानेन	२.२.२८C	रराम भगवान् सोमः	१.२५.१C	रिपुं रिपुंजयं विप्रं	१.१३.५a
रक्षकं जगतां देवं	१.१४.२३C	रश्म्यो मेघ्यश्च षोष्यश्च	१.४१.१३C	रिपोराधत्त बृहती	१.१३.६a
रक्षको योगिनां नित्यं	२.६.२७C	रसज्ञा रसदा रामा	१.११.१६६C	रश्मिण्यां वासुदेवस्य	१.२३.८१a
रक्षणं गरुडेनाथ	२.४४.६८a	रसातलगतो देवो	१.१.१२२C	रुचेः प्रजापतेर्यज्ञस्	१.४६.२७C
रक्षणार्थं द्विजश्रेष्ठाः	१.३०.१७C	रसातलमिति ख्यातं	१.४२.१६C	रुद्रः क्रोधात्मजो जज्ञे	१.२.६C
रक्षते भगवान् विष्णुः	१.१४.२४C	रसेन तस्याः प्रख्याताः[.]	१.४३.१८a	रुद्रकोटिरिति ख्यातं	२.३५.१C
रक्षसां शंकरो रुद्रः	१.२१.४३C	रसोल्लासा कालयोगात्	१.२७.२५a	रुद्रगान्नाद्विनिष्क्रान्ता	२.३६.२C
रक्षोगणं क्रोधवशा	१.१७.१३C	रहस्यमेतद् विज्ञानं	१.११.१६C	रुद्रभक्ता महात्मानः	१.२१.२१C
रक्षोवती नाम पुरी	१.४४.१७C	राक्षसं तद्भवेत् सर्वं	२.१८.५१C	रुद्रस्य मूर्तयस्तिष्ठो	२.३७.७०a
रघोरजः समुत्पन्नो	१.२०.१७a	राक्षसप्रवरा ह्येते	१.४०.६C	रुद्रागतिः प्रसादश्च	२.४४.६१a
रजः सत्त्वं च संवृत्य	१.८.३C	राक्षसानां पुराणि स्युः	१.४६.२७C	रुद्राणां कथिता सृष्टिर्	२.४४.८४a
रजःसत्त्वतमोयोगात्	१.२.८६C	रागद्वेषविमुक्तात्मा	२.२८.१७a	रुद्राणां शंकरश्चाहं	२.७.५a
रजकेन यथा वस्त्रं	२.३६.७०a	रागद्वेषादयो दोषाः	२.२.२०C	रुद्राणां शान्तरजसाम्	१.४६.४७C
रजस्तमोभ्यामाविष्टांस्	१.७.५१C	रागलोभात्मको भावस्	१.२७.२६C	रुद्रात्मकाः स्मृताः सर्वे	१.१२.१८C
रजोगुणमयं चान्यद्	१.४.५०a	रागो लोभस्तथा युद्धं	१.२७.४६C	रुद्राध्यायेन गिरिशं	१.१३.३०a
रजोमात्रात्मिकां ब्रह्मा	१.७.४७a	राजन्यवैश्यावप्येवं	२.२३.४०a	रुद्रायाभिमुखं रौद्रं	२.३१.८४C
रजोमात्रात्मिकास्तासां	१.२.३३C	राजन्यां वर्षषट्कं तु	२.३२.४८C	रुद्रार्चनरती बान्यो	२.३५.१६C
रजोद्ध्वंश्चोद्ध्वंवाहुश्च	१.४६.१२a	राजमाणांस्तथाक्षीरं	२.२०.४७C	रुद्रेन्द्रोपेन्द्रचन्द्राणां	१.३६.४२a
रजोहृश्चोर्ध्वंवाहुश्च	१.१२.१३a	राजराजेश्वरः श्रीमान्	२.३८.२०a	रुद्रोऽङ्गिरा वामदेवोऽथ शुक्रो	२.५.१६C
रत्नधारे गिरिवरे	१.४६.१२a	राजश्रवाश्चैकविंशम्	१.५०.७C	रुरोद सुस्वरं घोरं	१.१०.२३a
रत्नमाला रत्नगर्भा	१.११.१५७a	राजसी चानिरुद्धाख्या	१.४६.४२C	रूपं तथैवाविशतः	१.४.३०a
रत्नसोपानसंयुक्तं	१.४६.३५C	राजा चैवाभिषिक्तश्च	२.२३.६७C	रूपं तवाशेषकलाविहीनम्	१.११.२३७a
रत्नादौ भावधित्वेन	२.११.६६C	राजा तेन च गन्तव्यो	२.३२.७a	रूपलक्षणसंयुक्तान्	२.१५.६C
रथकृच्च रथौजाश्च	१.४०.६a	राजानः शूद्रभूयिष्ठाः[.]	१.२८.७a	रूपलावण्यसम्पन्नं	२.२१.७७C
रथस्त्रिचक्रः सोमस्य	१.४१.२८a	राजानः सर्वकालं तु	१.४५.१७C	रूपलावण्यसंपन्नस्	२.४१.२३C
रथस्वनोऽथ वरुणः	१.४०.६C	राजा नवरथो भीत्या	१.२३.१६a	रूपलावण्यसंपन्नां	१.२३.५५C
रथस्तमोमयोऽष्टाश्वो	१.४१.४०C	राजान्नं नर्तकान्नं च	२.१७.४a	रूपलावण्यसंपन्नास्	१.१८.१०C
रमते तत्र रम्योऽसौ	१.४६.५१C	राजाऽपि तपसा रुद्रं	१.१६.७२a	रूपवाञ्छायते लोके	२.३६.८६C
रमते तत्र विश्वेशः	१.४४.७C	राजाऽपि दारसहितो	१.२१.१०C	रूपा पालासिनी चैव	१.४५.३७C
रमतेऽद्य महायोगी	१.२५.२५C	राज्यं पालयतावश्यं	१.२१.२५a	रेचकः पुरकश्चैव	२.११.३६a

कूमपुराणस्य

रेचकोजखनिश्वासात्	२.११.३७a	लवश्च सुमहाभागः	१.२०.५६c	वक्ष्यमाणं मया सर्वं	१.२.१०
रेतः सिकत्वा जले चैव	२.३२.३३c	लवाः काष्ठाः कलाश्चैव	१.७.३२a	वक्ष्यामि ते समासेन	१.२७.१५a
रेतसश्च समुत्सर्गे	२.३२.४०c	लाजादिभिः पुरीं रम्वां	१.२५.३६c	वक्ष्यामीशस्य माहात्म्यं	२.६.१०
रेतोमूत्रपुरीषाणाम्	२.१३.२a	लाजान् मधुयुतान् दद्यात्	२.२०.३६a	वक्ष्ये गुह्यतमाद् गुह्यं	१.२६.१३c
रेमे कृतार्थमात्मानं	१.२२.३१c	लिखित्वा चैव यो दद्याद्	२.४४.१२४a	वक्ष्ये तव यथा तत्त्वं	१.२६.२१c
रेमे तेन चिरं कालं	१.२२.५c	लिङ्गं तल्लयनाद् ब्रह्मन्	१.२५.१०२c	वक्ष्ये देवादिदेवाय	१.३५.५a
रेमे नारायणः श्रीमान्	१.२५.१७c	लिङ्गानि पूजयामास	१.२४.२१c	वक्ष्ये देवो महादेवः	२.१.१५a
रेवती नाम रामस्य	१.२३.७५a	लिङ्गार्चननिमित्तं च	२.४४.१००c	वक्ष्ये नारायणेनोक्तं	१.१४.३a
रेवत्यां बहवो गावो	२.२०.१५c	लीनास्तत्रैव ते विप्राः	१.३२.१५c	वक्ष्ये पौराणिकीं दिव्यां	१.१.६c
रैभ्यस्य जज्ञिरे रैभ्याः	१.१५.३c	लीलालसो महाबाहुः	२.३७.६c	वक्ष्ये भक्तिमतामद्य	२.२.३c
रैवतेऽप्यन्तरे चैव	१.४६.३१a	लीलाविलासबहुलो	२.३१.७६c	वक्ष्ये समाहिता यूयं [शृणुध्वं ब्रह्म]	२.२.५०c; २.४.१a
रोदनाद् रुद्र इत्येवं	१.१०.२३c	लेपमाजस्त्रयश्चात्मा	२.२३.६३c	वक्ष्ये समाहिता यूयं [शृणुध्वं गदि°]	२.१५.२a
रोदमानं ततो ब्रह्मा	१.१०.२३c	लेपयित्वा तु तीरस्थः	२.१५.६१a	वज्रोभिरमृतास्वादैर्	१.२५.३१c
रोमजा इति विख्यातासु	१.१४.४४c	लेभे तत्परमं ज्ञानं	२.११.१२६c	वज्रं प्रहरणानां च	२.७.५c
रोमपादस्तृतीयस्तु	१.२३.७a	लेभे त्वप्रतिमं पुत्रं [कृष्ण°]	१.१५.२४c	वज्रदण्डा वज्रजिह्वा	१.११.२००c
रोमाणि च रहस्यानि	२.१६.५५e	लेभे त्वप्रतिमं पुत्रं [विष्णु°]	१.१६.२३c	वटमूलं समाश्रित्य	१.३५.५a
रोहिणी च महाभागा	१.२३.७०a	लेभे त्वप्रतिमं पुत्रं [त्रिधन्वा°]	१.१६.२६c	वणिक् प्रदद्याद् द्विगुणं	२.२५.६a
रौक्मे च कुण्डले वेदं	२.१५.४c	लेभे पुराणं परमं	२.४४.१४५c	वत्स जाने तवानन्तां	१.२४.५७a
रौद्राणां कर्मणां सिद्धिं	२.२०.१०a	लेभे महेश्वराद् योगं	१.२४.३७c	वत्सरश्चासितश्चैव	१.१५.२c
ल		लैङ्गं तथा च वाराहं	१.१.१४c	वत्सरान्नैध्रुवो जज्ञे	१.१५.३a
लक्षद्वयेन भौमस्य	१.३६.१०c	लोकपालाश्च सिद्धाश्च	१.३५.६c	वत्सरेण विशुद्धचेत	२.३२.४५c
लक्षप्रमाणौ द्वौ मध्ये	१.४३.१०a	लोकमातुः परं ज्ञानं	१.११.३२२c	वत्स वत्स हरे विश्वं	१.२५.६७c
लक्षे दिवाकरस्यापि	१.३६.५a	लोकाक्षिरथ योगीन्द्रो	१.५१.५c	वदन्ति केचित् त्वामेव	१.११.२२१a
लक्षणेन च युद्धाय	१.२०.४४c	लोकानां सर्गविस्तारं	२.४३.२c	वदन्ति वेदविद्वांसः	२.२.१५a
लक्ष्म्यादयो याभिरीक्षा	१.११.७c	लोकान् दहति दीप्तात्मा	२.४३.२५c	वदन्त्येवं ब्राह्मणा ब्रह्मनिष्ठाः	२.६.१५c
लक्ष्म्यादिशक्तिजननी	१.११.१५७a	लोभं दम्भं तथा यत्नाद्	२.१६.५३a	वधबन्धोपजीवी च	२.२१.३०c
लज्जाया विनयः पुत्रो	१.५.२२c	लोहिता सर्पमाला च	१.११.१६७a	वधश्च कथितो विप्राः	२.४४.५१a
लब्धलाभः पितृन्देवान्	२.२५.७a	लौकिकं वैदिकं चापि [तथाध्यात्मिकमेव वा]	२.१२.२३a	वधश्च कथितो विप्राः	२.४४.११६a
लब्धवान् परमं योगं	१.२४.४१c	लौकिकाख्यं महातीर्थं	२.१४.२३a	वधाय दैत्यमुख्यस्य	१.१५.३२c
लब्ध्वा च पुत्रीं शर्वाणीं	१.११.५५a	व	१.३३.१६a	वधाय प्रेरयामास	१.१५.५२c
लब्ध्वा तद्वचनाज् ज्ञानं	१.३२.२३c	वंशः पापहरो नृणां	१.२२.४७c	वधे तु शुद्धयते स्तेनो	२.३२.५c
लब्ध्वा तन्मासकं ज्ञानं	१.१.४६e	वंशस्य चाक्षयां कीर्ति	१.२३.५१a	वधं चैत्ररथं पूर्वं	१.४३.२२a
लब्ध्वा देवाधिदेवस्य	१.११.४०a	वंशानुचरितं चैव	१.१.१२c	वनानि सरितः सूर्य-	१.३५.३c
लब्ध्वाऽज्जकं महापुत्रं	१.१५.७३c	वंशानुचरितं दिव्याः	१.१.२५c	वन्दनाश्चैव याज्याश्च	१.४१.१२a
लब्ध्वा माहेश्वरीं दिव्यां	२.३१.५०a	वक्तव्यं यद् गुह्यतमं	१.१.४६c	वन्यमूलफलैर्वापि	२.३०.१५c
लब्ध्वा शैव तदा चक्षुर्	१.६.६४a	वक्तुमर्हसि चास्माकं	१.१.७c	वन्यान्याश्रमवर्षाणि	१.४६.५६c
लभते महतीं लक्ष्मीं	१.११.३३४c	वक्त्रकोटिसहस्रेण	१.२५.५६a	वपुमतो बृहन्मेधा	१.२३.१०a
लभन्ते परमां शुद्धिं	२.२.५३c	वक्रस्तु भार्गवाद्ध्वं	१.३६.२५c	वयं संशयमापन्नाः	२.१.२३a
लम्बायाश्चाथ घोषो वै	१.१५.१०a			वयं ह्यनुचराः सर्वे	१.१४.५०a
लम्बोदरश्च लम्बश्च	१.५१.१५a				
ललाटनयनोजन्तो	१.६.५१a				

श्लोकार्धसूची

वयसः कर्मणोऽर्थस्य	२.१५.१८a	वर्त्तयन्ति स्म तेभ्यस्तासु	१.२७.२८C	वाग्देवी वरदा वाच्या	१.११.१०७a
वयांसि वयसः सृष्ट्वा	१.७.५२a	वर्धन्ते वार्धिता नित्यं	१.४१.८C	वाङ्मनःकायजैर्दुःखैर्	१.२७.५४C
वरं तस्मै ददौ देवो	१.२३.५०C	वर्षकोटिशतं साग्रं	२.३८.३२C	वाचं ददाति विपुलां	२.६.३२a
वरं वरय भद्रं ते	१.१६.५५C	वर्षस्तश्च तपस्तश्च	१.४०.२२a	वाचश्चवाः सुपीकश्च	१.५१.२१C
वरं वरय विश्वात्मन्	१.६.६६C	वर्षे द्वे तु मुनिश्रेष्ठाः	१.४३.२१C	वाचिकैर्मनसैः पापैः	२.३१.१११C
वरं वृणीष्व नह्यावां	१.६.७९C	वर्षेष्वेतेषु तान् पुत्रान्	१.३८.३३a	वाच्या वरेश्वरी वन्द्या	१.११.१५६C
वरणायास्तथा चास्याः[.]	१.२६.६२a	ववन्दे चरणौ मूर्ध्ना	१.१५.२४C	वाणिज्यसिद्धिं स्वातौ तु	२.२०.१२C
वरदानं च देवस्य	२.४४.११७C	ववन्दे शिरसा दृष्ट्वा	१.२३.१७C	वाध्रीणां बर्कं भक्ष्यं	२.१७.३७C
वरदानं तथा पूर्वम्	२.४४.८०C	ववन्दे शिरसा पादौ	१.१३.३३C	वानप्रस्थाश्रमं गच्छेत्	२.२७.१C
वरलाभो महादेवं	२.४४.६६C	वशवर्त्तिनश्च पञ्चैते	१.४९.११C	वानप्रस्थाश्रमं गत्वा[न गृह]	१.३.८a
वराङ्गना समाकीर्णैर्	१.३४.३३C	वशित्वादप्यवश्यत्वाद्	१.४.५६C	वानप्रस्थाश्रमं गत्वा[तपस्]	१.३८.३५C
वरासनस्थं गोविन्दं	१.२५.२७C	वसत्यत्र महादेवो	१.४८.७a	वानरं श्येनभासी च	२.३२.५४C
वरासने महायोगी	१.२५.४०C	वसन्ति तत्र पुरुषाः[.]	१.५७.४८C	वानराणामभूत् सख्यं	१.२०.३४C
वरासने समासीनं	२.३१.४६C	वसन्ति तत्र पुरुषास्	१.४.४५a	वापीकूपजलानां च	२.३३.१C
वराहं कुक्कुटं चाथ	२.३३.८C	वसन्ति तत्र मुनयः	१.४३.३६a	वामं पाशुपतं सोमं	२.३७.१४६a
वराहतीर्थमाख्यातं	२.४०.१३C	वसन्ति तत्राप्सरसो	१.४६.४५C	वामदक्षिणतो युक्ताः[.]	१.४१.२८C
वराहपर्वते चैव	२.२०.३२a	वसन्ते कपिलः सूर्यो	१.४१.२३a	वामदेव महेशान	२.३७.११७a
वराहवपुषा भूयो	२.४४.७५a	वसन्ते ग्रैष्मिके चैव	१.४१.१६a	वामदेवो महायोगी	२.११.१३०C
वरुणो माघमासे तु	१.४१.१७a	वसानं चर्म वैयाघ्रं	२.५.६a	वामनः कश्यपाद् विष्णुर्	१.४६.३३C
वर्जयित्वा निन्दितानि	२.१८.२०a	वसिष्ठः कश्यपश्चात्रिर्	१.४६.२५a	वामनाय नमस्तुभ्यं	२.४४.६२C
वर्जयित्वा मुक्तिफलं	२.१२.३८a	वसिष्ठकश्यपमुखाः[.]	१.१६.३१C	वामपाशुपताचारास्	१.२८.२५a
वर्जयेत् प्रतिषिद्धानि	२.१५.११C	वसिष्ठवचनाद् देवी	१.१३.४a	वामपाश्वे च मे विष्णुः	१.२५.६२e
वर्जयेत् सन्निधौ नित्यं	२.१४.११C	वसिष्ठश्च तथोज्जयां	१.१२.१२a	वायवीयोत्तरं नाम	१.२४.४४C
वर्जयेत् सर्वयत्नेन	२.२०.४८C	वसिष्ठस्तु महातेजाः	१.२०.१३a	वायसं खञ्जरीटं च	२.१७.३२a
वर्जयेद् वैरहस्याणि	२.१६.४१a	वसिष्ठस्य प्रिया भार्या	२.३७.३४C	वायुपुत्रो महातेजाः[.]	१.२०.३५C
वर्जयेन्मधुमांसानि	२.२७.१२a	वसिष्ठस्याश्रमं पुण्यं	२.३७.३३C	वायुभक्षश्च सततं	१.२६.५०C
वर्जयेन्मार्जनीरेणुं	२.१६.६३a	वसुदारधनाद्यांस्तु	१.२७.४६C	वायुभूतास्तु तिष्ठन्ति	२.२२.४C
वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च	२.१२.२६C	वसुदेवात्ततो विष्णोर्	२.४४.६५C	वायुर्वलवतां देवि	१.११.२२७C
वर्णानामनुकम्पार्थं	१.११.२७६a	वसुदेवान्महाबाहुर्	१.२३.६६a	वायुर्वलवतामस्मि	२.७.११C
वर्णां भगवतोद्दिष्टास्	१.३.१a	वसुप्रदा वसुमती	१.११.१६६a	वायुश्चापि विकुर्वाणो	१.४.२६a
वर्णाश्रमप्रयुक्तेन	१.२.६७a	वसेत्कल्पायुतं साग्रं	२.४०.११a	वाय्वग्निगुरुविप्रान् वा	२.१६.६६e
वर्णाश्रमविधिं कृत्स्नं	२.११-१०३a	वसेद्विकृतं वासः	२.१२.८a	वारयामास घोरात्मा	१.२१.५३C
वर्णाश्रमविभागेन	१.३८.२५C	वसेद्द्वामरणाद्विप्रो	२.११.१०१a	वाराणसीं समासाद्य[पुनाति]	१.२६.५१C
वर्णाश्रमव्यवस्थां च	१.२७.४८a	वसेयुनियताः सर्वे	२.२२.५C	वाराणसीं समासाद्य [ते]	१.२६.६५C
वर्णाश्रमाचारवतां	१.१.८५a	वस्त्राणि ते प्रसूयन्ते	१.२७.३२C	वाराणस्यां महादेवं	१.२६.५२a
वर्णाश्रमाणां कथितं	२.४४.७२C	वस्त्रादिषु विकल्पः स्यात्	२.१३.३२e	वाराणस्यां महादेवाज्	१.२६.६६C
वर्णाश्रमाणामाचाराः	२.४४.११४a	वहिष्यन्ति सदैवाज्ञां	२.६.४५C	वाराणस्यां विशेषेण [गङ्गा]	१.२६.४८a
वर्तुष्वं तत्प्रसादेन	२.११.१३५a	वह्निना च परिक्षिप्तं	१.४२.११C	वाराणस्यां विशेषेण [यत्र]	२.२०.३२C
वर्तुष्वं मत्प्रसादेन	१.१५.११५e	वह्निर्हस्तद्वयं छित्वा	१.१४.६३a	वाराणस्यां हरं दृष्ट्वा	१.२२.४३C
वर्तमानः संयतात्मा	२.२६.७६C	वाग्देवता ब्रह्मकला	१.११.१४१C	वाराणस्याः परं स्थानं	१.२६.६३a
वर्त्तयन्तु शिलोज्झाभ्यां	२.२५.१६a	वाग्देवतामनाद्यन्तां	१.२३.१६C		

कूर्मपुराणस्य

वाराणस्याश्च माहात्म्यं	२.४४.१०७a	विचिन्त्य देवस्य कराग्रपल्लवे	१.१६.५२C	विद्याधरप्रिया सिद्धा	१.११.१६३a
वाराहो वर्तते कल्पः	१.५.२३C	विचिन्त्य परमं व्योम	२.२६.१७C	विद्याधराणां वाग्देवी	१.२१.४३a
वाराहो वर्तते कल्पो	२.४३.४७C	विचिन्त्यमानो योगीन्द्रैः	१.४७.६३a	विद्यानामात्मविद्याऽहं	२.७.१५a
वारिजैः स्यन्दनो युक्तस्	१.४१.३८C	विचिन्त्य रुद्रं कविमेकमग्निं	१.३१.३५C	विद्यामभीष्टां जीवे तु	२.२०.१७a
वारिदस्तुप्तिमाप्नोति	२.२६.४४a	विजयश्च सुदेवश्च	१.२०.४a	विद्यामयी सहस्राक्षी	१.११.१३७C
वारुणं चावगाहस्तु	२.१८.१५a	विजयस्याभवत् पुत्रः	१.२०.४C	विद्याविद्ये गूढरूपे	१.१.५०C
वारुणं यौगिकं तद्वत्	२.१८.१२C	विजित्य कलिजान् दोषान्	१.२८.३५C	विद्या विद्येश्वरा रुद्राः	१.३०.२०a
वार्त्तिकं भूस्तृणं शिथुं	२.३३.१७a	विजित्य तं कालवेगं	२.३१.८४a	विद्याविशेषान् सावित्रीं	२.२७.३६C
वार्त्तियाः साधिका ह्यन्या	१.२७.३६C	विजित्य लीलया शक्रं	१.२६.३C	विद्याशिल्पाद्यस्त्वन्ये	२.२५.१०C
वार्त्तीपाथं पुनश्चक्रुः	१.२.३४C	विजित्य समरे मालां	१.२२.२३a	विद्यासहायो भगवान्	२.३१.४२a
वार्ध्नीणसस्य मासेन	२.२०.४३	विजित्य सर्वानपि बाहुवीर्यात्	१.१५.१७५a	विद्युत्स्तनितवर्षेषु	२.१४.३२C
वासं च तत्र नियतो	१.३३.२३C	विज्ञानमिति तद्विद्याद्	२.१५.३२C	विद्युदम्भा मही चेति	१.४७.२१C
वासन्तैः शारदमैथ्वैः	२.२७.१०a	विज्ञानमैश्वरं दिव्यं	१.६.७५C	विद्येश्वरप्रिया विद्या	१.११.१३७a
वासमप्सरसा भूयस्	१.२२.३६C	विज्ञानमैश्वरं देयं	२.११.१२३C	विद्रुमश्चैव हेमश्च	१.४७.२०a
वासस्तस्याकरोत् कृत्ति	१.३०.१८C	विज्ञानशक्तिविज्ञाता	२.३.१२C	विधाय दत्तवान् वेदान्	२.४.१५C
वासुकिः कङ्कनीरश्च	१.४०.१०a	विज्ञापयामास च तं	१.१५.२२६a	विधाय वृत्तिं पुत्राणां	२.४२.२३C
वासुदेवमनाद्यन्तं	१.१६.१६C	विज्ञापयामास तदा	२.३४.५८C	विधिना या भवेद्विद्या	२.११.१५C
वासुदेवस्य विप्रेन्द्राः	१.२५.११२C	विज्ञापितो मुनिगणैर्	२.३७.५८a	विधिना वेददृष्टेन	१.२६.११C
वासुदेवात्मकं नित्यं	१.४६.४६C	विज्ञाय तत्परं तत्त्वं	१.१.८६a	विधिना शास्त्रदृष्टेन	२.२९.३३a
वासुदेवाभिधानां माम्	१.६.६२C	विज्ञाय तत्त्वमेतेषां	२.१६.७C	विधूमे शनकौनित्यं	२.३०.१४C
वासुदेवाभिधाना सा	१.४६.३६C	विज्ञाय रामो बलवान्	१.२०.२४a	विधूमे सन्नमुसले	२.२६.५a
वासुदेवो ह्यनन्तात्मा	१.४६.४५C	विज्ञाय वाञ्छितं तेषां	२.१.२१a	विधूय मोहकलिलं [यया]	२.६.४६a
वासोदश्चन्द्रसालोक्यं	२.२६.४६a	विज्ञाय विष्णुर्भगवान्	१.१६.४८a	विधूय मोहकलिलं [लब्ध्वा]	२.१५.२६a
वाहनस्थान् समावृत्य	१.२८.२१a	विज्ञाय सा च तद् भावं	२.३३.११५a	विधूय सर्वपापानि	२.४०.१९C
विशत् सप्त च सोमाय	१.१५.५C	विज्ञायान्वीक्ष्य चात्मानं	१.१.३६C	विनतायाश्च पुत्री द्वौ	१.१७.१४a
विकारहीनं निदुःखं	२.२.१३C	विज्ञायार्थं ब्रह्मचारी	२.१४.५५C	विनश्यत्स्वविनश्यन्तं	२.८.१०C
विकारा म दादीनि	२.७.३१C	विद्वराहखरोष्ट्राणां	२.३३.३१a	विना दर्भेण यत्कर्म	२.१८.५१a
विकुण्ठायामसौ जज्ञे	१.४६.३२C	विष्णुमूत्रप्राशनं कृत्वा	२.३३.३०a	विनाद्भिरप्यु नाप्यात्तः	२.३३.७६a
विकृतिः शांकरी शास्त्री	१.११.१२६C	विष्णुमूत्रेत्तसां मध्ये	१.२६.३८C	विनायको धर्मनेता	२.६.२८C
विकेशश्च विशोकश्च	१.५१.१३e	विततत्त्वाच्च देहस्य	१.६.२४C	विनायको मेघवाहः	१.१५.१२६C
विगर्हातिक्रमाक्षेप-	२.१५.३०a	वितलं चैव विख्यातं	१.४२.२३a	विनाशयाशु तं यज्ञं	१.१४.३६C
विगृह्य वादं कुट्टारं	२.१६.८३C	वितेनिरे बहून्वादान्	२.३७.१५१C	विनिन्दन्ति महादेवं	१.२८.६a
विग्रहः सर्वभूतानां	१.४.८C	विदन्ति विमलं रूपं	२.३१.३६C	विनिन्दन्ति हृषीकेशं	१.२८.३०a
विघ्नं सृजामि सर्वेषां	१.३३.२६C	विदायाश्च भरण्डाश्च	२.२०.३८C	विनिन्दन् स्वयमात्मानं	२.३०.१३C
विघ्नाः सर्वे विनश्यन्ति	१.३१.१३C	विदित्वा परमं भावं	१.१०.१४C	विनिन्दितो महादेवः	१.१४.२६C
विचक्रमे पृथिवीमेष एतां	१.१६.५३a	विदित्वा सप्त सूक्ष्माणि	२.८.१२a	विनिन्द्य दक्षं पितरं	१.११.३१४C
विचारणाच्च वैराग्यं	१.२७.५५C	विद्वज्जननश्चैव	२.२१.३७C	विनिन्द्य देवमीशानं	१.२६.१५C
विचित्रगहनाधारा	१.११.१७२C	विद्वज्जननस्यान्तं	२.१७.१३C	विनिन्द्य पितरं दक्षं	१.१३.५६C
विचित्ररत्नमुकुटा	१.११.११६a	विद्याकर्मवयो बन्धुर	२.१२.४९a	विनिन्द्य पूर्ववैरेण	१.१४.४C
विचिन्तयामास परं	१.१.१०६a	विद्यागुरुष्वेतदेव	२.१४.२६a	विनिन्द्य भवतो भावं	१.१४.३५C
विचिन्त्य जगतो योनिं	१.४६.३३C			विनिन्द्य मां स यजते	१.१४.४१C

इलोकार्धसूची

विनियोगं च भूतानां	१.७.६३८	विमानं सूर्यसंकाशं	१.१.१०६a	विशेषात् पार्वतीं देवीम्	१.१४.७१a
विन्दन्ति मुनयो वेत्ति	१.११.१४८	विमाने च स्थिता नित्यं	१.४०.२१८	विशेषात् सर्वदा नायं	१.२१.४०८
विन्ध्यपादप्रसूतास्ताः	१.४५.३४८	विमुक्तेष्वथ पुत्रेषु	१.१५.४७a	विशेषाद् गिरिशे भक्तिः	२.११.१३२८
विन्ध्यपादे प्रपश्यन्ति	२.३६.२२a	विमुञ्चन् भैरवं नादं [शङ्ख ^०]	१.१५.३६a	विशेषाद् ब्राह्मणान् सर्वान्	१.२०.५५a
विन्ध्यश्च पारियात्रश्च	१.४५.२२८	विमुञ्चन् भैरवं नादं [तं]	१.१५.३८८	विशेषाद् ब्राह्मणो रुद्रं	१.२८.३७८
विन्ध्यस्य मूर्ध्नि तत् तोयं	२.१८.७१८	विमोचयति लोकानां	२.३१.३८८	विशेषेभ्योऽण्डमभवद्	१.४.३६८
विपर्ययेण तासां ताः	१.२७.४५a	विमोहनाय शास्त्राणि	१.१५.१११८	विशोकाः सत्त्वबहुलाः	१.२७.२३a
विपर्ययेण तासां तु	१.२७.३०a	विमोहयँल्लोकमिमं	१.१५.११६८	विशोध्य सर्वतत्त्वानि	२.११.६४८
विपश्चिन्नाम देवेन्द्रो	१.४६.७८	विमोहो ब्रह्मणश्चाथ	२.४४.८२८	विश्वं पशुपतिं भीमं	२.१८.४३८
विपुलः पश्चिमे पाश्वर्	१.४३.१५८	वियुक्तः सर्वतो धीरो	२.२१.६a	विश्वकर्मा तथा रश्मिर्	१.४१.६a
विप्रस्य विदुषो देहे	२.१४.७०८	वियोजयति चान्योन्यं	२.४४.२०८	विश्वकर्मा प्रभासस्य	१.१५.१४८
विप्राणां कर्मदोषैश्च	१.२८.४८	विरजाः पर्वतश्चैव	१.१२.५८	विश्वकादारंको धीमान्	१.१६.१२a
विप्राणामग्निरादित्यो	१.२१.४१८	विरराजारविन्दस्थः	१.६.२६a	विश्वरूपं तथा तीर्थं	१.३३.२८
विप्राय वेदविदुषे	२.४४.१२४८	विरूपाक्षी लेलिहाना	१.११.११५a	विश्वरूपा महागर्भा	१.११.६६a
विप्रोष्य तृपसंग्राह्याः	२.१४.३५८	विरोचनहिरण्याक्ष-	१.४२.२०a	विश्वव्यचाः पुनश्चान्यः	१.४१.३८
विप्रोष्य पादग्रहणं	२.१४.३३a	विरोचनो नाम सुतो	१.१६.१८	विश्वव्यचास्तु यो रश्मिः	१.४१.६८
विभक्तचारुशिखरः	१.४६.४a	विलयं सुमुखं चैव	२.१७.२०८	विश्वामरेश्वरेशाना	१.११.१६६८
विभजात्मानमित्युक्त्वा	१.११.३८	विलोक्य वेदपुरुषं	२.३७.४६a	विश्वामित्रस्तु भगवान्	१.२१.६६a
विभज्य नवधा तेभ्यो	१.३८.२८८	विलोक्य सा समागतं	१.१५.२११a	विश्वामित्रो भरद्वाजः	१.४६.२५८
विभज्य पुनरीशानी	१.११.८a	विलोहितं लेलिहानं	१.२८.५०८	विश्वामित्रो विश्वदेवास्तु	१.१५.८८
विभज्य संस्थितो देवः	१.१५.१५२८	विलोहिताय भर्ग्यय	२.१८.४०८	विश्वामित्रो विश्वदेवास्तु	१.११.१५०a
विभज्य स्वेच्छयात्मानं	१.२.६३८	विवत्सायाश्च गोः क्षीरं	२.१७.३०a	विश्वेश्वरं तथोकारं	१.३०.१२८
विभज्यात्मानमेकोऽपि	१.१०.७८८	विवस्वतः सुतो विप्राः	१.४६.२३a	विश्वेश्वर महादेव	२.३७.११४e
विभक्तिं शिरसा नित्यं	१.१०.६५a	विवस्वानथ पूषा च	१.४०.२८	विश्वेश्वरो वाराणस्यां	१.३१.२३८
विभर्त्यशेषभूतानि	१.१०.६१a	विवस्वान् दशभिः पाति	१.४१.२१८	विषज्वालामयोन्तेऽसी	१.४२.२८८
विभागशीलः सततं	२.१५.२६a	विवस्वान् श्रावणो मासि	१.४१.१८८	विष्कम्भा रचिता मेरोर्	१.४३.१४e
विभागहीनरूपिणो	२.३५.३०८	विवस्वान् सविता पूषा	१.१५.१६८	विष्णुं असिष्णुं लोकादि	१.२१.६०a
विभाति या शिवासने	१.१५.२१४a	विवादं स्वजनैः सार्द्धं	२.१६.४१८	विष्णुं रुद्रं विरश्चिं च	२.४४.४८८
विभाति रुद्रैरभितो दिविस्थैः	१.३१.३२a	विवादे वापि निर्जित्य	२.३३.८४८	विष्णुना पुनरेवैतं	१.११.१६८
विभाति विश्वामरभूतभर्ता	२.३७.१६a	विविक्तेषु च तुष्यन्ति	२.२२.१५८	विष्णुना सह संयुक्तः	२.३७.८२८
विभीषणाय रुद्राय	२.३७.११०a	विविधानि पवित्राणि	२.१८.७६a	विष्णुपादाद् विनिष्क्रान्ता	१.४४.२८a
विभीषणाय शान्ताय	१.२५.१०६८	विविधाश्चोपनिषदः	२.२७.३६a	विष्णुमव्यक्तसंस्थानं	१.२४.२८८
विभूतिकामः सततं	२.२६.३९a	विवेश चान्तरगृहं	२.३१.८८८	विष्णुर्ब्रह्मा च भगवान्	२.३४.७१८
विभ्रत् स नारीकवचं	१.२०.१५a	विवेश चान्तर्भवनं	१.१.१०८८	विष्णुवृद्धः सुतस्तस्य	१.१६.२७a
विभ्राजमानं वपुषा	२.३७.४८a	विवेश तद् वेदसारं	१.१६.७४a	विष्णुशक्तिरनौपम्या	१.४६.२६a
विभ्राजमानं विमलं	२.१.२६a	विवेश पावकं दीप्तं	२.३३.१३०८	विष्णोरंशेन संभूता	१.२१.२४८
विभ्राजमानं विमले	२.१.४८८	विश्याध निशितैर्बाणैः	१.१४.६४८	विष्वक्सेन इति ख्यातो	२.३१.८२८
विभ्राजमाना दुर्जया	१.११.१८५८	विशन्ति यतयः शान्ताः	१.४२.६a	विसङ्गा भेदरहिता	१.११.१७८a
विमलस्वादुपानीयैः	१.२४.६८	विशाललोचनामेकां	२.३४.५४८	विसर्गं दक्षपर्यन्तं	१.१३.६४८
विमला ब्रह्मभूयिष्ठाः	१.५१.२७८	विशिष्टाः सर्वपुत्राणां	१.२३.८१८	विसर्जयामास हरिर्	१.२४.४५८
विमानं वासुदेवस्य	१.४५.११८	विशेषः कथ्यते चायं	१.११.४४८	विसर्जयित्वा ताञ्छिष्यान्	१.३२.१७a

कूर्मपुराणस्य

वेसर्जयित्वा विषवात्मा	१.२५.३३a	वृक्षगुलमीषधीश्चैव	१.२७.४४C	वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं [निराशी°]	२.२८.७a
वेसर्जयित्वा संपूज्य	१.१६.४४C	वृक्षमूलनिकेताश्च	२.३७.६७a	वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं [स याति]	२.२८.२५C
वेसृज्य पुत्रं प्रह्लादं	१.१५.६६C	वृक्षास्तान् पर्यगृह्णन्त	१.२७.३५C	वेदयज्ञैरहीनानां	२.१२.५६a
वेसृज्य ब्राह्मणास्तान् वै	२.२२.७४a	वृत्तस्थाय दरिद्राय	२.२६.११C	वेदवाक्योदितं तत्त्वं	१.५०.२३a
वेसृज्य माधवं वेगात्	१.१४.६७C	वृत्तिसङ्कोचमन्विच्छेत्	२.२६.७१a	वेदवादविरुद्धानि	२.३७.१४५C
वेस्तरेण तु राजेन्द्र	२.३८.१२C	वृत्ते शरावसंपाते	२.२६.५C	वेदवाह्यव्रताचाराः [.]	१.२८.३०C
वेस्तरेण महेशानि	१.११.३२०a	वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टा	२.११.४०C	वेदविक्रियाश्वान्ये	१.२८.१६C
वेस्तारान्मण्डलाच्चैव	१.३६.१७C	वृत्त्यर्थं यस्य चाधीतं	२.१६.१८C	वेदविक्रयिणो ह्येते	२.२१.३१C
वेस्तिर्णं मण्डलं कृत्वा	१.३६.२४a	वृथा कृशरसंयाव[पायसापूपमेव च]	२.१७.२२a	वेदवित्तु विशिष्टेषु	२.२६.४८C
वेस्तिस्तवस्त्राभरणान्	२.३७.१४a	वृथा कृशरसंयाव[पायसापूपसङ्कुलम्]	२.३३.२१a	वेदविद्यारतः स्नातो	२.२१.१५a
विहगैरुपभुक्तस्य	१.३६.११C	वृथा धर्मं चरिष्यन्ति	१.२८.२८C	वेदविद्याव्रतस्नाता	१.११.१६२a
विहस्य दक्षं कुपितो	१.१४.६६a	वृथापाकस्य चैवान्तं	२.१७.११C	वेदवेदाङ्गनिरतांस्	१.१८.१६C
विहस्य पितरं पुत्रो	२.१.२८C	वृद्धाश्रवकनिर्ग्रन्थाः	२.२१.३४a	वेदवेदान्तविज्ञान-	१.२.१४a
विहाय तापसं रूपं	२.१८.३०C	वृद्धाय भारभुग्नाय	२.१२.५१C	वेदवेद्यमिमं वेत्ति	१.५०.२३C
विहाय सन्ध्याप्रणतिं	२.३७.१३०C	वृत्ताकं नालिकाशाकं	२.१७.१६a	वेदवेद्यो हि भगवान्	१.५०.२१C
विहाय सांख्यं विमलम्	२.२३.७३C	वृषप्रभृतयश्चान्ये	१.२२.२C	वेदव्यासावताराणि	१.५१.१a
विहितं तस्य नाशौचं	२.१६.२२C	वृषभं यः प्रयच्छेत्	२.४०.२६a	वेदव्यासैश्चतुर्धा तु	१.२७.५०C
विहिताचारहीनेषु	१.११.३१०a	वृषयुक्तेन यत्नेन	२.४०.२६C	वेदशक्तिर्वेदमाता	१.११.१४६a
वीक्षते तत् परं तत्त्वम्	१.३.२६a	वृषाधिखुडा पुरुषैस्	१.३१.८C	वेदशब्देभ्य एवादौ	१.७.६४C
वीक्षते परमात्मानं	१.२२.४०a	वृषावेशा वियन्माता	१.११.१६०C	वेदशाखाप्रणयनं [देव°]	१.४६.२a
वीक्ष्य तं राजशाङ्गलं	१.१४.७०a	वृषासनगता गौरी	१.११.११४a	वेदशाखाप्रणयनं [व्यासानां]	२.४४.११२a
वीक्ष्य देवाधिदेवं तं	१.२२.२१a	वृषोत्सर्गं ततो गच्छेत्	२.४०.८a	वेदस्मृतिर्वेदवती	१.४५.२६a
वीक्ष्य मालामभिन्नघ्नः	१.२५.३२a	वृषो वंशकरस्तेषां	१.२२.३a	वेदाश्च प्रददौ तुभ्यं	१.६.६१C
वीक्ष्य यान्तमभिन्नघ्नं	२.३५.१५a	वृष्णेः सुमित्रो बलवान्	१.२३.३९C	वेदाङ्गानि पुराणानि	२.१४.६०C
वीक्ष्य राजा भयाविष्टः	१.२३.५८C	वृष्णेः सुमित्रो बलवान्	१.२३.११C	वेदाध्ययनसंपन्नाः	२.३०.६C
वीणावादनतत्त्वज्ञानं	१.१४.४८C	वेणुमांश्चैव मेघश्च	१.४३.२५C	वेदाध्ययनसंपन्नैः	१.२४.८a
वीणावेणुनिनादादयं	२.११.७१a;	वेण्या वैतरणी चैव	१.४५.३३C	वेदानधीत्य सकलान्	२.२६.७२a
वीतरागभयक्रोधाः [.]	२.३७.१४४a	वेतालगणभूतानां	२.६.२६a	वेदानां सामवेदस्त्वं	१.११.२२६C
वीतरागभयक्रोधो	२.१५.२३a	वेत्थ नारायणानन्तं	१.२४.८२a	वेदानां सामवेदोऽहं	२.७.१२C
वीतरागाश्च सर्वज्ञानं	१.१०.३४C	वेत्तव्यं विपाशायां	२.२०.३५C	वेदानुवर्तिनो रुद्रं	१.१४.८८a
वीतिहोत्रसुतश्चापि	१.२२.४a	वेदं वेदौ तथा वेदान्	२.१५.१a	वेदान्तगुह्योपनिषत्सु गीतः	१.१५.१९५C
वीथीभिः सर्वतोयुक्तं	१.४७.५३C	वेदतत्त्वार्थविदुषे	२.१८.१११C	वेदान्तज्ञाननिष्ठो वा	२.२८.२७a
वीथ्याश्रयाणि चरति	१.४१.२६a	वेदधर्मपुराणानां	२.३३.६१a	वेदान्तविच्चाधीयानो	२.२३.२७a
वीरभद्र इति ख्यातं	१.१४.४०a	वेदना च सुतं चापि	१.८.२७a	वेदान्तशतरुद्रीय-	२.११.२२a
वीरभद्रप्रिया वीरा	१.११.१६२C	वेदनिन्दां देवनिन्दां	२.१६.३७C	वेदान्तसाररूपाय	१.२५.८७a
वीरभद्रेण दक्षस्य	१.१४.४२C	वेदनिन्दारतान् मर्त्यान्	२.१६.१६a	वेदान्तसारसाराय	१.१०.४७C
वीरभद्रोऽपि दीप्तात्मा	१.१४.६०a	वेदबाहुं तथा कन्यां	१.१२.१०C	वेदाभ्यासं ततः कुर्यात्	२.१८.५३C
वीराणां वीरभद्रोऽहं	२.७.७C	वेदबाहुः सुधामा च	१.४६.१८C	वेदाभ्यासरतो विद्वान्	२.३७.१४२C
वीरेश्वरी विमानस्था	१.११.१४०a	वेदमध्यापयेद् धर्मं	२.१४.३७C	वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या [श्राद्धं]	१.२.४७a
वृकदेवोपदेवा च	१.२३.६५a	वेदमूर्तिरहं विप्राः [.]	२.३७.१४७a	वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्त्या [महा°]	२.१८.११६a

कूर्मपुराणस्य

विसर्जयित्वा विश्वात्मा	१.२५.३३a	वृक्षगुल्मौषधीश्चैव	१.२७.४४C	वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं [निराशी ^०]	२.२८.७a
विसर्जयित्वा संपूज्य	१.१६.४४C	वृक्षमूलनिकेताश्च	२.३७.६७a	वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं [स याति]	२.२८.२५C
विमृज्य पुत्रं प्रह्लादं	१.१५.६६C	वृक्षांस्तान् पर्यगृह्णन्त	१.२७.३५C	वेदयज्ञैरहीनानां	२.१२.५६a
विमृज्य ब्राह्मणास्तान् वै	२.२२.७४a	वृत्तस्थाय दरिद्राश्च	२.२६.११C	वेदवाक्योदितं तत्त्वं	१.५०.२३a
विमृज्य माधवं वेगात्	१.१४.६७C	वृत्तिसङ्कोचमन्विच्छेत्	२.२६.७१a	वेदवादविरुद्धानि	२.३७.१४५C
विस्तरेण तु राजेन्द्र	२.३८.१२C	वृत्ते शरावसंपाते	२.२६.५C	वेदवाह्यव्रताचाराः[:]	१.२८.३०C
विस्तरेण महेशानि	१.११.३२०a	वृत्त्यन्तरैरसंसृष्टा	२.११.४०C	वेदविक्रियणश्रवान्ये	१.२८.१६C
विस्तारान्मण्डलाच्चैव	१.३६.१७C	वृत्त्यर्थं यस्य चाधीतं	२.१६.१८C	वेदविक्रियणो ह्येते	२.२१.३१C
विस्तीर्णं मण्डलं कृत्वा	१.३६.२४a	वृथा कृशरसंयाव[पायसापूपमेव च]	२.१७.२२a	वेदवित्सु विशिष्टेषु	२.२६.४८C
विस्तीर्णस्तवस्त्राभरणान्	२.३७.१४a	वृथा कृशरसंयाव[पायसापूपसङ्कुलम्]	२.३३.२१a	वेदविद्यारतः स्नातो	२.२१.१५a
विहगैरुपभुक्तस्य	१.३६.११C	वृथा धर्मं चरिष्यन्ति	१.२८.२८C	वेदविद्याव्रतस्नाता	१.११.१६२a
विहस्य दक्षं कुपितो	१.१४.६a	वृथापाकस्य चैवान्नं	२.१७.११C	वेदवेदाङ्गनिरतांस्	१.१८.१६C
विहस्य पितरं पुत्रो	१.१५.६५a	वृद्धाश्चावकनिर्ग्रन्थाः	२.२१.३४a	वेदवेदान्तविज्ञान-	१.२.१४a
विहाय तापसं रूपं	२.१.२८C	वृद्धाय भारभुग्नाय	२.१२.५१C	वेदवेद्यमिमं वेत्ति	१.५०.२३C
विहाय सन्ध्याप्रणति	२.१८.३०C	वृन्ताकं नालिकाशाकं	२.१७.१६a	वेदवेद्यो हि भगवान्	१.५०.२१C
विहाय सांख्यं विमलम्	२.३७.१३०C	वृषप्रभृतयश्चान्ये	१.२२.२C	वेदव्यासावताराणि	१.५१.१a
विहितं तस्य नाशौचं	२.२३.७३C	वृषभं यः प्रयच्छेत्	२.४०.२६a	वेदव्यासैश्चतुर्धा तु	१.२७.५०C
विहिताचारहीनेषु	२.१६.२२C	वृषयुक्तेन यानेन	२.४०.२६C	वेदशक्तिर्वेदमाता	१.११.१४६a
वीक्षते तत् परं तत्त्वम्	१.११.३१०a	वृषाधिकृष्टा पुरुषैस्	१.३१.८C	वेदशब्देभ्य एवादौ	१.७.६४C
वीक्षते परमात्मानं	१.३.२६a	वृषावेशा विन्यमाता	१.११.१६०C	वेदशाखाप्रणयनं [देव ^०]	१.४६.२a
वीक्ष्य तं राजशाङ्गुलं	१.२२.४०a	वृषासनगता गौरी	१.११.११४a	वेदशाखाप्रणयनं [व्यासानां]	२.४४.११२a
वीक्ष्य देवाधिदेवं तं	१.१४.७०a	वृषोत्सर्गं ततो गच्छेत्	२.४०.८a	वेदस्मृतिर्वेदवती	१.४५.२६a
वीक्ष्य मालामभिन्नघ्नः	१.२२.२१a	वृषो वंशकरस्तेषां	१.२२.३a	वेदाश्च प्रददौ तुभ्यं	१.६.६१C
वीक्ष्य यान्तमभिन्नघ्नं	१.२५.३२a	वृष्णेः सुमित्रो बलवान्	१.२३.३९C	वेदाङ्गानि पुराणानि	२.१४.६०C
वीक्ष्य राजा भयाविष्टः	२.३५.१५a	वृष्णोऽन्निवृत्तिरूपन्नो	१.२३.११C	वेदाध्ययनसंपन्नाः	२.३०.६C
वीणावादनतत्त्वज्ञानं	१.२३.५८C	वेणुमांश्चैव मेघश्च	१.४३.२५C	वेदाध्ययनसंपन्नैः	१.२४.८a
वीणावेणुनिनादाढ्यं	१.१४.४८C	वेण्या वीतरणी चैव	१.४५.३३C	वेदानधीत्य सकलान्	२.२६.७२a
वीतरागभयक्रोधाः[:]	२.११.७१a; २.३७.१४४a	वेतालगणभूतानां	२.६.२६a	वेदानां सामवेदस्त्वं	१.११.२२६C
वीतरागभयक्रोधो	२.१५.२३a	वेत्थ नारायणानन्तं	१.२४.८२a	वेदानां सामवेदोऽहं	२.७.१२C
वीतरागांश्च सर्वज्ञानं	१.१०.३४C	वेत्रवत्यां विपाशायां	२.२०.३५C	वेदानुवर्तिनो रुद्रं	१.१४.८८a
वीतिहोत्रसुतश्चापि	१.२२.४a	वेदं वेदौ तथा वेदान्	२.१५.१a	वेदान्तगुह्योपनिषत्सु गीतः	१.१५.१९५C
वीथीभिः सर्वतोगुक्तं	१.४७.५३C	वेदतत्त्वार्थविदुषे	२.१८.१११C	वेदान्तज्ञाननिष्ठो वा	२.२८.२७a
वीथ्याश्च याणि चरति	१.४१.२६a	वेदधर्मपुराणानां	२.३३.६१a	वेदान्तविच्चाधीयानो	२.२३.२७a
वीरभद्र इति ख्यातं	१.१४.४०a	वेदना च सुतं चापि	१.८.२७a	वेदान्तशतरुद्रीय-	२.११.२२a
वीरभद्रप्रिया वीरा	१.११.१६२C	वेदनिन्दां देवनिन्दां	२.१६.३७C	वेदान्तसाररूपाय	१.२५.८७a
वीरभद्रेण दक्षस्य	१.१४.४२C	वेदनिन्दारतान् मर्त्यान्	२.१६.१६a	वेदान्तसारसाराय	१.१०.४७C
वीरभद्रोऽपि दीप्तात्मा	१.१४.६०a	वेदबाहुं तथा कन्यां	१.१२.१०C	वेदाभ्यासं ततः कुर्यात्	२.१८.५३C
वीराणां वीरभद्रोऽहं	२.७.७C	वेदबाहुः सुधामा च	१.४६.१८C	वेदाभ्यासरतो विद्वान्	२.३७.१४२C
वीरेश्वरी विमानस्था	१.११.१४०a	वेदमध्यापयेद् धर्मं	२.१४.३७C	वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्यता [श्राद्धं]	१.२.४७a
वृक्षदेवोपदेवा च	१.२३.६५a	वेदमूर्तिरहं विप्राः[:]	२.३७.१४७a	वेदाभ्यासोऽन्वहं शक्यता [महा ^०]	२.१८.११६a

श्लोकार्थसूची

वेदा महेश्वरं देवं	१.२५.६३८	वैवस्वताय कालाय	२.३३.१०००	व्याजहार महायोगी [भूतानां]	२.४३.४८
वेदार्थवित्तमः शान्तो	२.३०.४८	वैवस्वतेऽन्तरेऽतीते	१.१.४७८	व्याजहार महाशैलं	१.११.६२८
वेदार्थवित्तमैः कार्यं [यत् स्मृतं मुनि ^०]	१.२.२६८	वैवस्वतेऽन्तरे प्रोक्ता[ः]	१.१५.१७८	व्याजहार मुनिश्रेष्ठाः	२.३७.५०८
वेदार्थवित्तमैः कार्यं [यत् स्मृतं कर्म]	१.११.२७५	वैवस्वतेऽन्तरे शम्भोर्	१.५१.१००	व्याजहार समासीनं	२.११.१०७८
वेदास्त्वामभिदधतीह रुद्रमग्नि	१.२४.६३८	वैवस्वतेऽन्तरे ह्यस्मिन्	१.१७.१६८	व्याजहार स्वयं दक्षं	१.१४.७६८
वेदाहं सर्वमेवेदं	२.२.४८	वैवस्वतोऽयं यस्यैतत्	१.४६.५८	व्याजहार स्वयं देवः	१.१०.७३८
वेदाहमेतं पुरुषं महान्तं	२.६.१३८	वैवाह्यमग्निमिन्धीत	१.२.४८	व्याजहार स्वयं ब्रह्मा	१.२५.७१८
वेदोदितं स्वकं कर्म	२.१५.१४८	वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु	२.२६.१६८	व्याजहार हृषीकेशं	१.२४.८६८
वेदोदितानि नित्यानि	२.३३.५१८	वैश्यं क्षेमं समागम्य	२.१२.२५८	व्याजहार हृषीकेशो	१.१५.२३०८
वेदो वेद्यं प्रभुर्गोप्ता	२.४३.५६८	वैश्यः पञ्चदशाहेन	२.२३.३८८	व्याजहारात्मनः पुत्रं	१.१०.१६८
वेद्यं त्वां शरणं ये प्रपन्तास्	२.५.३२८	वैश्यक्षत्रियविप्राणां	२.२३.४२८	व्याधितो यदि वा दीनः	१.३४.३१८
वेनपुत्रस्य वितते	१.१३.१२८	वैश्यां हत्वा प्रमादेन	२.३२.४६८	व्यापादयेत्तथात्मानं	२.२३.७३८
वेषवाग्बुद्धिसारूप्यं	२.१५.१८८	वैश्याः स्नेहास्तु मन्देहाः	१.४७.२३८	व्यापिनी चानवच्छिन्ना	१.११.६१८
वैकङ्क्षो मणिशैलश्च	१.४३.२४८	वैश्यानां मारुतं स्थानं	१.२.६७८	व्यापी सर्वानरवपुर्	१.१५.२५८
वैकारिकस्तृतीयस्तु	१.७.१४८	वैश्यानुत्तयाद् देवः	१.२.२४८	व्याप्तेष्वेतेषु लोकेषु	२.४३.३३८
वैकारिकस्तैजसश्च [भूतादिश्चैव]	१.४.१८८	वैश्वदेवं ततः कुर्याद्	२.१८.१०५८	व्याप्तुवन्तश्च ते विप्रास्	२.४३.१७८
वैकारिकस्तैजसश्च [भूतादिश्चेति]	२.४४.१८८	वैश्वरूप्यं महेशस्य	१.११.३५८	व्यालयज्ञोपवीतश्च	१.२५.६०८
वैकारिकादहंकारात्	१.४.२२८	वैश्वानरं प्रपद्येऽहं	२.३३.१२३८	व्यासं कमलपत्राक्षं	२.१.७८
वैकारिके देवगणाः	२.४४.१७८	वैश्वानरी महाशाला	१.११.१२७८	व्यासः स्वयं हृषीकेशो	१.३२.११८
वैकुण्ठं नाम तत् स्थानं	१.४७.६६८	वैश्वानरोऽग्निर्भगवान्	२.६.१७८	व्यासतीर्थं परं तीर्थं	२.३६.२७८
वैखानसानामर्कः स्याद्	१.२१.४५८	व्यक्ता प्रथमजा ब्राह्मी	१.११.१००८	व्याहृता हरिणा त्वेवं	१.११.१६८
वैष्णवीं धारयेच्छाष्टि	२.१५.३८	व्यक्ताव्यक्तात्मिका कृष्णा	१.११.६३८	व्याहृतो देवतैः सर्वैर्	१.१७.४८
वैतरण्यां महातीर्थे	२.३६.३४८	व्यतिक्रमेन्त स्रवन्ती	२.१६.७५८	व्योममध्यगतं दिव्यं	२.३१.२४८
वैदिकाश्चैव निगमान्	२.१८.५४८	व्यत्यस्तपाणिना कार्यं	२.१२.२२८	व्योममूर्तिर्व्योमलया	१.११.८०८
वैदिकैरेव नियमैर्	२.३७.८८८	व्यनयत् कैटभं विष्णुर्	१.१०.६८	व्योमलक्ष्मीः सिंहस्था	१.११.१३६८
वैदिकैर्विविधैर्मन्त्रैः	२.३७.१०५८	व्यपेतकल्मषो नित्यं	२.२२.८४८	व्योमशक्तिः क्रियाशक्तिर्	१.११.१४२८
वैद्युती शारद्वती योनिर्	१.११.६५८	व्यपेतभीरुखिलेशंकनार्थं	२.३५.२३८	व्योमसंज्ञा पराकाष्ठा	१.११.२१८
वैद्युतो मानसश्चैव	१.३८.२३८	व्यपेतरागं दितिजेश्वरं तं	१.१६.५३८	व्रजस्व परया भक्त्या	१.२८.६०८
वैनतेयादभ्यधिकान्	१.१४.६६८	व्यभिचाररता नाट्यः	२.३७.२६८	व्रजस्व भगवन् दिव्यां	२.३१.६६८
वैनतेयादिभिश्चैव	१.४२.२१८	व्यष्टुम्भयददीनात्मा	१.१४.६०८	व्रजामि नित्यं शरणं गुह्यं	१.३१.४५८
वैन्योऽपि वेदविधिना	१.१३.२०८	व्याख्यातानि न संदेहः [कल्पं]	१.५.१४८	व्रजामि योगेश्वरमीशितारं	१.३१.३६८
वैभ्राजं पश्चिमे विद्याद्	१.४३.२२८	व्याख्यातानि न संदेहः [कल्पः]	१.२८.५२८	व्रजामि रुद्रं शरणं दिव्यस्थं	१.३१.३७८
वैभ्राजः सप्तमः प्रोक्तो	१.४७.३८	व्याख्याता भवतामद्य	१.१२.२३८	व्रतं पाशुपतं योगं	१.२४.४८८
वैराग्यज्ञाननिरता	१.११.१७२८	व्याख्यातो रुद्रसर्गश्च	२.४४.७६८	व्रतवच्चैव संस्कारं	२.३३.१०८
वैराग्यैश्वर्यधर्मात्मा	१.११.१००८	व्याख्यायाशेषमेवेदं	१.१.१००८	व्रतादेशात्तपिण्डानाम्	२.२३.१८८
वैराग्यैश्वर्यनिरतो	१.१५.२६८	व्याचष्टे तारकं ब्रह्म	१.२६.५६८	व्रतानि यानि भिक्षूणां	२.२६.२५८
वैराजास्तत्र वै देवाः	१.४२.३८	व्याजहार तदा पुत्र	१.६.७४८	व्रतानि सर्वमेवैतद्	१.२६.४६८
वैरूपमतिरात्रं च	१.७.५६८	व्याजहार महादेवं	१.१५.१७६८	व्रतानि स्नातको नित्यं	२.१५.१३८
		व्याजहार महायोगी [भूताधि ^०]	१.१५.१५१८	व्रतिनो नियमस्थाश्च	२.२१.३८
		व्याजहार महायोगी [वचनं]	१.२४.३१८	व्रतेन पापं प्रच्छेद्य	२.१६.११८

कूर्मपुराणस्य

व्रतोपवासनियमैर्	२.३३.१०१८	शतपुत्रास्तु तस्यासन्	१.२२.१८	शस्यपाकःश्राद्धकाला[.]	२.२०.५८
व्रतोपवासैर्विविधैर् [होमैः]	१.१.५१८	शतयोजनविस्तीर्णं	१.६.११८	शस्यान्ते नवशस्येष्ट्या	२.२४.२८
व्रतोपवासैर्विविधैर् [देवैः]	१.४७.३०८	शतहृदयमथर्व-	२.१८.७६८	शाकद्वीपं समावृत्य	१.४७.३६८
व्रतोपवासैर्विविधैर् [देवैः]	१.४७.३७८	शतरूपा शतावर्त्ता	१.११.२०५८	शाकद्वीपः स्थितो विप्रा[.]	१.४७.३२८
व्रतोपवासैर्विविधैर् [देवैः]	१.४७.३७८	शतवर्षसहस्राणि	२.३८.१६८	शाकद्वीपस्य विस्ताराद्	१.४८.१८
व्रतोपवासैर्विविधैर् [देवैः]	१.४७.३७८	शतानि पञ्चचत्वारि	१.३६.१६८	शाकद्वीपेष्वरं चापि	१.३८.१३८
श		शतायुश्च श्रुतायुश्च	१.२१.२८	शाकद्वीपेष्वरस्याथ	१.३८.१६८
शंकरः शंभुरीशानः	१.६.५८	शनिं च तपतीं चैव	१.१६.३८	शाकपणीशिनः केचित्	२.३७.६६८
शंकराय सहेसाय	१.२५.१०७८	शनैश्चरं प्रपुष्णाति	१.४१.७८	शाखां वा कण्ठकोपेतां	२.३२.१४८
शंभवे स्थाणवे नित्यं	१.२८.४४८	शनैश्चरस्तथा शुक्रो	१.१०.२६८	शाखानां तु शतेनैव	१.५०.१८८
शक्तयः शक्तिमन्तोऽप्ये	१.११.४२८	शनैश्चरे लभेदायुः	२.२०.१७८	शाण्डिल्यानां परः श्रीमान्	१.१८.६८
शक्तयो गिरिजा देवी	१.११.४४८	शन्नो देव्या जलं क्षिप्त्वा	२.२२.३६८	शाण्डिल्या नैध्रुवा रैभ्यास्	१.१८.७८
शक्तयो ब्रह्मविष्णुवीशा[.]	२.४४.२८८	शन्नो देव्योदकं पात्रे	२.२२.४२८	शान्तः समाहितमना[.]	१.११.२६०८
शक्त्येवैवाराणं विद्वान्	२.१८.१७८	शप्ताश्च गौतमेनोर्व्या	१.२६.१८८	शान्तः सर्वगतो भूत्वा	१.११.३३१८
शक्तिं चोभयतस्तीक्ष्णां	२.३२.६८	शफरं सिंहतुण्डं च	२.१७.३८८	शान्तवातादिकं सर्वं	१.६.१८
शक्तिमहिषवरी तुभ्यं	१.१०.६१८	शब्दः स्पर्शश्च रूपं च[रसमात्रं]	१.४.३१८	शान्तस्त्रिषवरास्नायी	१.१६.५८८
शक्तिशक्तिमतोर्भेदं	१.११.४३८	शब्दः स्पर्शश्च रूपं च[रसो गन्धं]	१.४.३२८	शान्ता घोराश्च मूढाश्च	१.४.३३८
शक्तेः पराशरः श्रीमान्	१.१८.२३८	शब्दः स्पर्शश्च रूपं च[रसो गन्धश्च]	१.४.३४८	शान्तात्मानः सत्यसन्धा बरिष्ठं	२.५.३०८
शक्तोऽप्यदोऽर्थी स्वस्साधुर	२.१४.३६८	शब्दयोनिः शब्दमयी	१.११.८८८	शान्ता सत्या सदानन्दा	१.१५.१५८८
शक्यो हि पुरुषैर्ज्ञातुं	२.४.२८	शयनं केशवस्याथ	२.४४.१११८	शान्तिः प्रतिष्ठा सर्वेषां	१.११.८०८
शक्यतीर्थं ततो गच्छेत्	२.३६.१३८	शयानः प्रौढपादश्च	२.१४.७१८	शान्तिः प्रभावती दीप्तिः	१.११.१५४८
शक्रासनगता शाक्री	१.११.२०४८	शयानमन्तः सलिले तथैव	१.११.२४५८	शान्तिर्विद्या प्रतिष्ठा च	१.११.२७८
शक्रेण सहिताः सर्वे	१.११.११६८	शरणमुपययौ स भावयोगात्	१.१६.६८८	शान्तो दान्तस्त्रिषवणं	१.३३.२४८
शङ्कुर्गर्भ इति ख्यातः	१.३१.१७८	शरण्यं शरणं देवं	१.१५.२१८	शान्तो दान्तो जितक्रोधः	१.१३.४६८
शङ्कुर्गर्भे लभिनं	१.४२.२४८	शरण्यं शरणं रुद्रं	२.११.१३३८	शान्तो दान्तो जितक्रोधो	१.२.१०७८
शङ्कुर्गर्भे लभिनं	१.३१.४८८	शरण्यः सर्वभूतानां	२.२७.१८८	शान्त्यतीता तथा शान्तिर्	१.३०.७८
शङ्खकुन्दनिभाश्चान्ये	२.४३.३६८	शरण्यं च वर्षासु	१.४१.१६८	शान्त्यतीता मलातीता	१.११.१७६८
शङ्खकुण्डोऽथ वृषभो	१.४३.३५८	शरीरशोषणं प्राहुः	२.११.२१८	शापं दास्यति ते कण्वो	१.२२.३४८
शङ्खचक्रगदापाणि[तं]	१.१५.३३८	शर्मिष्ठामासुरीं चैव	१.२१.६८	शारीरं केवलं कर्म	२.११.८३८
शङ्खचक्रगदापाणि[शाङ्गं]	२.१.३०८	शर्वः सोमो गणवृत्तो	२.४१.१६८	शार्दूलचर्मवसनं	२.३१.३४८
शङ्खचक्रगदापाणि[श्रीवत्सं]	१.२४.४८	शर्वैर्यन्ते प्रकुक्षे	१.६.६८	शार्दूलचर्मम्बरसंवृताङ्गं	१.२४.५२८
शङ्खचक्रगदापाणि[पीतवासा]	२.३१.८२८	शर्वैर्यन्ते प्रसूतानां	१.७.६५८	शालग्रामं महातीर्थं	२.३४.३७८
शङ्खचक्रधरं काम्यं	१.११.७१८	शशकूर्मयोमसिन	२.२०.४२८	शालाग्रनी तत्र देवान्नं	२.१८.१०६८
शङ्खान् सहस्रशो दध्मुर्	१.२५.३७८	शशाप दक्षं कुपितः	१.१३.६१८	शालाग्रनी लौकिके वागनी	२.१८.१०५८
शङ्खिनी पद्मिनी सांख्या	१.११.१६२८	शशाप नारदं दक्षः	१.१८.२१८	शालिग्रामं च कुब्जाग्रं	१.२६.४६८
शङ्खो मनोहरश्चैव	१.४६.१८८	शशापासुरराजानं	१.१५.८२८	शालिहोत्रोऽग्निवेशश्च	१.५१.२४८
शतं वर्षसहस्राणि[स्वर्गं]	१.३६.६८	शस्त्रेण तु हतानां वै	२.२०.२२८	शालमलद्वीपनाथस्य	१.३८.२३८
शतं वर्षसहस्राणि[सोमं]	१.३६.१२८	शस्यचौरा भविष्यन्ति	१.२८.१४८	शालमलस्य तु विस्ताराद्	१.४७.१६८
शतजिद्रजसस्तस्य	१.३८.४२८			शालमलेशं वपुष्मन्तं	१.३८.११८
शततद्रश्चन्द्रभागा च	१.४५.२७८			शाश्वतं सर्वगं शान्तं	१.२८.४७८

श्लोकार्धसूची

शाश्वतैश्वर्यविज्ञान [तेजो ^०]	१.१०.८१८	शिशुमारं तथा चाषं	२.३३.१३२	शुनोच्छिष्टं द्विजो भुक्त्वा	२.३३.३५२
शाश्वतैश्वर्यविज्ञान [सूतिः]	१.११.६४८	शिशन्स्योत्कर्तनं कृत्वा	२.३३.८६८	शुनो मांसं शुष्कभासं	२.३३.१६२
शाश्वतैश्वर्यविभवं	२.५.१५२	शिष्टाचारस्तृतीयः स्यात्	२.२४.१८८	शुभं निरजनं शुद्धं	१.११.५२२
शासनाद् वा विमोक्षाद् वा	२.३२.८२	शिष्यत्वे परिजग्राह	१.१३.३६८	शुभ्रास्तरासंयुक्तं	१.४७.५१८
शासितव्यो विरिञ्चस्य	२.३१.६४८	शिष्या एते महात्मानः	१.५१.२७२	शुम्भारिः खेचरी स्वस्था	१.११.१६३२
शास्त्रं प्रवर्तयामास	१.२३.३२८	शिष्यानध्यापयामासुर्	१.१५.११७८	शुश्रूषा जायते चैषां	२.१.१२८
शास्त्रयोनिः क्रियामूर्तिश्	१.११.१८१२	शिष्या बभूवुश्चान्येषां	१.५१.११८	शुश्रूषास्माकमखिलं	२.१.२५८
शिक्षयाभास विधिवद्	१.२३.५६८	शिष्यैः प्रशिष्यैरभितः	१.२७.४२	शुश्रूषुश्चाप्ययं शक्रः	१.१.१२१८
शिक्षा कल्पो व्याकरणं	१.११.२८१२	शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते	२.१२.३६८	शुश्रूषैव द्विजातीनां	१.२.३८२
शिखण्डिनं हविर्द्धानं	१.१३.२१८	शीतवर्षातिपैस्तीव्रैस्	१.२७.३७२	शुष्कपयुषितादीनि	२.३३.४२२
शिखण्डिनोऽभवत् पुत्रः	१.१३.२२२	शीर्णपर्णानो वा स्यात्	२.२७.३०६	शुष्कान्नेन फलैर्वपि	२.२३.३८
शिखायां द्वादशाङ्गुल्ये	२.११.५५२	शुकं द्विहायनं वत्सं	२.३२.५३८	शुद्धक्षत्रियविप्राणां	२.२३.४३८
शिखिवासश्च वैदूर्यः	१.४३.३०८	शुकस्याप्यभवत् पुत्राः	१.१८.२६२	शुद्रप्रेष्यो भूतो राज्ञो	२.२१.३०२
शिशूः स्वशिल्पापि तथा	१.४५.३०८	शुकीं श्येनीं च भासीं च	१.१७.११८	शुद्रविट्क्षत्रियाणां तु	२.२३.४५२
शिविरिन्द्रस्तथैवासीच्	१.४६.१४२	शुक्तिमत्तादसंजाताः	१.४५.३७६	शुद्राणां मन्त्रयोनैश्च	१.२८.६२
शिरःकपालैर्देवानां	२.४४.८२	शुकस्य भूमिजैरश्वैः	१.४१.३६२	शुद्रा धर्मं चरिष्यन्ति	१.२८.१३८
शिरः प्रावृत्त्य कण्ठं वा	२.१३.६२	शुक्राश्च ककुभश्चैव	१.४१.१४२	शुद्रानभ्यर्चयन्त्यल्प-	१.२८.१६८
शिरसोऽङ्गिरसं देवो	१.७.३४८	शुक्रास्ता नामतः सर्वास्	१.४१.१४८	शुद्रान्नरसपुष्टाङ्गः	२.२१.४७२
शिरोभिर्धरणीं गत्वा	२.३७.४९८	शुकेश्वरं महापुण्यं	१.३३.१८८	शुद्राशुचिकरोन्मुक्तैर्	२.१३.१३२
शिरोऽभ्यङ्गावशिष्टेन	२.१६.५८२	शुक्रो महेश्वरात् पुत्रो	१.२४.४६८	शुद्रे दिनत्रयं प्रोक्तं	२.२३.५४८
शिरो ललाटात् संभिद्य	२.३१.८६८	शुक्रो वसिष्ठो भगवान्	२.१.१७८	शुद्रोच्छिष्टं द्विजो भुक्त्वा	२.३३.३४२
शिलातले पदं न्यस्तं [तत्र]	२.३४.६८	शुक्लतीर्थं ततो गच्छेत्	२.३९.६४२	शून्यं सर्वनिराभासं	२.११.६२
शिलातले पदं न्यस्तं [नास्ति]	२.३६.२८	शुक्लतीर्थं महातीर्थं	२.३६.७४२	शूरश्च शूरसेनश्च	१.२१.२०२
शिलादं तात तातेति	२.४१.२४८	शुक्लतीर्थमिति ख्यातं	२.३६.६६८	शूरसेनादयः पञ्च	१.२१.५४२
शिलादपुत्रेण च मातृकाभिः	१.१५.१७०८	शुक्लतीर्थोत्पन्नं तीर्थं	२.३६.७१२	शूरसेनादयः सर्वे	१.२१.२१२
शिलायां शर्करायां वा	२.२७.२०८	शुक्लदन्ता जिनाख्याश्च	१.२८.१३२	शूराद्यैः पूजितो विप्राः]	१.२१.७३८
शिलोच्छ्रं वाष्पाददीत	२.२५.१०२	शुक्लपक्षस्य पूर्वार्द्धे	२.२७.३२	शूरोऽस्त्रं प्राहिणोद् रौद्रं	१.२१.५५२
शिलोच्छ्रे तस्य कथिते	२.२५.११८	शुक्लपक्षे तृतीयायां	२.४०.१५८	शूलपाणिर्भविष्यामि	१.२५.१००८
शिल्पिनां विश्वकर्माहं	२.७.६८	शुक्लाम्बरधरः कृष्णैः	२.२६.२५८	शूलमादाय सूर्याभं	१.२१.५०८
शिवं प्रपद्ये हरमिन्दुमौलिं	१.३१.४५८	शुक्लाम्बरधरो नित्यं	२.१५.६२	शूलशक्तिगदाहस्ता	१.१४.४५२
शिवं सर्वगतं सूक्ष्मं	१.११.२२६८	शुचिं देशं विवर्तितं च	२.२२.१४८	शूलेनोरसि तं दैत्यं	१.१५.१२७८
शिवः स निर्मलो यस्माद्	१.४.६३२	शुचिरक्रोधनः शान्तः	२.२२.८०२	शूलेनोरसि निभिद्य	१.२३.२४८
शिवतुल्यबलो भूत्वा	२.३६.६०८	शुचिस्मितं सुप्रसन्नं	२.३७.१०८	शूलेनोरसि निभिद्य	२.३१.८६८
शिवस्य संनिधौ भक्त्या	१.११.३२४८	शुचिस्मिता सुप्रसन्ना	१.२.८२	शृगालं मर्कटं चैव	१.१७.३३८
शिवाख्या चित्तनिलया	१.११.१८०२	शुचीनक्रोधनान् भूम्यान्	२.२३.३२	शृणुध्वं कथयिष्येऽहं	२.३४.२२
शिवा सती हैमवती [सुरा ^०]	१.११.१३८	शुची देशे समासीनो	२.१२.६४८	शृणुध्वं दक्षपुत्रीणां	१.१४.६७८
शिवा सती हैमवती [यथावद्]	१.११.१७८	शुद्धये सप्तमं श्राद्धं	२.२०.२७२	शृणुध्वमृषयः पुण्यां	२.३१.२२
शिवा सर्वगताऽनन्ता	१.११.२२२	शुद्धान्तःकरणाः सर्वाः	१.२.३१८	शृणुध्वमृषयः सर्वे [यत्]	१.२.१२
शिवे मम पुरे देवि	१.२६.३३८	शुद्ध्येत् त्रिषवणस्तानान्	२.३०.२२८	शृणुध्वमृषयः सर्वे [शक्र ^०]	१.६.५२
शिवो मा परमा शक्तिर्	१.११.७६२	शुद्ध्येद् विप्रो दशाहेन	२.२३.३८२	शृणुध्वमृषयः सर्वे [विराट ^०]	१.३४.३२

कूर्मपुराणस्य

शृणुध्वमृषयः सर्वे [यथावत्]	२.६.१a	श्राद्धे वा दैविके कार्ये [ब्राह्मणानां]	२.३३.१५१a	श्रुत्वा तेषां तदा वाक्यं [विष्णुर्]	१.१.३३a
शृणुध्वमृषयः सर्वे [प्रभाव]	२.७.१a	श्राद्धे वा दैविके कार्ये [श्रावणीय]	२.४४.१३५a	श्रुत्वा तेषां तदा वाक्यं [भगवान्]	२.४३.४a
शृणुध्वमृषयः सर्वे [वक्ष्य]	२.१२.१a	श्रावणस्य तु मासस्य	२.१४.५७a	श्रुत्वा देववचनं	१.६.५०a
शृणुयाद् वा पठेद् वापि	१.२५.१११c	श्रावणेनैव विधिना	२.२७.१४a	श्रुत्वा नारायणाद् दिव्यां	२.४४.१४१a
शृणु राजन् महाभाग	१.३४.१५a	श्रावणे मासि संप्राप्ते	२.३६.६४c	श्रुत्वा नारायणो वाक्यम् [इन्द्र]	१.१.५४a
शृणुध्व चैतत् परमं	१.११.२५५a	श्रावणो मासि संप्राप्ते	१.१३.१४c	श्रुत्वा नारायणो वाक्यम् [ब्रह्मणो]	१.४.४a
शृण्वतां सर्वदेवानां	१.१४.६c	श्रावयेद् वा द्विजान् शान्तान् [सोऽपि]	१.३३.३४c	श्रुत्वा नारायणो वाक्यं [ब्रह्मणो]	१.६.३२a
शृण्वतामेव पुत्राणां	१.२५.५४c	श्रावयेद् वा द्विजान् शान्तान् [स याति]	२.३७.१६४c	श्रुत्वा पीरजनास्तूर्णं	१.२५.३५a
शेते तत्र हरिः श्रीमान्	१.४२.६c	श्रावयेद्वा द्विजान् शुद्धान्	२.११.१४४a	श्रुत्वा भगवतो वाक्यं	१.१५.१६५a
शेते नारायणः श्रीमान्	१.४७.६५c	श्रियं ददाति विपुलां	१.२.२०a	श्रुत्वा मुनीनां तद्वाक्यं	२.१.५a
शेते योगामृतं पीत्वा	२.३७.७७c	श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते	२.१६.२c	श्रुत्वा वाचं स भगवान्	१.६.२१a
शेतेऽशेषजगत्सृतिः	१.४७.६२e	श्रीकामः पार्वतीं देवीं	१.११.३३३c	श्रुत्वाऽऽश्रमविधिं कृत्स्नं	१.४.१a
शेषुश्च शापैर्विविधैर्	२.३७.२२c	श्रीदेवा शान्तिदेवा च	१.२३.६५c	श्रुत्वा श्रुत्वा हरिस्तेषां	१.२४.१६a
शेषं समुपभुञ्जीत	२.२७.११c	श्रीदेव्याः सर्वरत्नाढ्यं	१.४६.३१c	श्रुत्वा सकृदपि ह्येतत्	१.२५.११२a
शेषमन्नं यथाकामं	२.१६.५a	श्रीधरा श्रीकरी कल्या	१.११.१६७c	श्रुत्वा सगर्ववचनं	२.३१.२६a
शेषेणैव भवेच्छुद्धिर्	२.२३.२२c	श्रीपतेरुदरं भूयः	१.९.२५c	श्रुत्वा स जैमिनेर्वाक्यं	१.२६.१२a
शैलं रसातलं विप्राः	१.४२.१५a	श्रीफला श्रीमती श्रीशां	१.११.१६७a	श्रुत्वा सतपवतीसूनुः	२.११.१४२a
शैवं भागवतं चैव	१.१.१३c	श्रीमत्पवित्रं देवस्य	१.४७.६१a	श्रुत्वा सूतस्य वचनं	२.१.१४a
शैवालभोजनाः केचित्	२.३७.६५a	श्रीमत्पवित्रमतुलं	२.३१.७४c	श्रुत्वाह प्रहसनं वाक्यं	२.३१.१७c
शोकेन महताविष्टो	१.३४.५c	श्रीमद् विशालसंवृत-	१.११.२१५c	श्रुत्वैतद् व्याहृतं तेन	१.२२.३४a
शोचन्ति पितरस्तं वै	२.३४.१०c	श्रीवत्सवक्षसं देवं	२.१.२६c	श्रुत्वोपमन्योस्तद् वाक्यं	१.२४.३१a
शोभा वंशकरी लोला	१.११.११०a	श्रुतशीलादिसंपन्न-	२.२२.२५c	श्रेयस्करतमः श्रौतस्	२.२४.१७c
शौचेषुः सर्वदाचामेत्	२.१३.५c	श्रुतायुरभवत् तस्माद्	१.२०.६०c	श्रेयस्सु गुरुवद्वृत्तिं	२.१४.२७a
शौण्डान्नं घाटिकान्नं च	२.१७.१३a	श्रुतास्तु विविधा धर्मास्	२.३५.३a	श्रेयान् परः परो ज्ञेयो	२.२५.१४c
शमशानमेतद्विख्यातम्	१.२६.२७a	श्रुतास्तु विविधा धर्मा [ः]	२.४४.६६a	श्रोतव्यं च द्विजश्रेष्ठाः]	२.४४.१२५c
शमशानसंस्थितान्येव	१.२६.२५c	श्रुतिविक्रयिणो ये तु	२.२१.३२a	श्रोतव्यं चाथ मन्तव्यं	२.४४.१३६c
श्यामाकैश्च यवैः शाकैर्	२.२०.३७c	श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि	१.११.२७२c	श्रोतव्यश्चाथ मन्तव्यो	२.११.१४६c
श्रद्धावानाथ शान्ताय	१.१.११a	श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितो	१.११.२६६c	श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा	२.७.२३a
श्रद्धा च नो मा व्यगमद्	२.२२.७५c	श्रुतिस्मृत्युदितं सम्यक्	१.११.२६५a	श्रोत्राभ्यामग्निनामानं	१.७.३५a
श्रद्धाया आत्मजः कामो	१.५.२०a	श्रुतिस्मृत्युदितः सम्यक्	२.१५.१६a	श्रोत्रियाय कुलीनाय	२.२६.११a
श्रद्धा लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः	१.५.१५a	श्रुत्वा चाध्यायमेवैकं	१.१.१२५a	श्रोतस्त्रेताग्निसम्बन्धात्	२.२४.१७a
श्रद्धालुः श्राद्धनिरतो	२.२१.१४c	श्रुत्वा चान्येऽपि मुनयस्	१.११.२७७a	श्रोतस्मार्त्तप्रतिष्ठार्थ	१.२५.३३c
श्रद्धावानाश्रमे युक्तः	१.३.१२c	श्रुत्वा जंगम भगवान्	१.२१.६५a	श्लिष्टेरावत्त सुच्छाया	१.१३.३३c
श्रविष्ठायां तथा कामान्	२.२०.१४c	श्रुत्वा तद्वैवैरुक्तं	१.१५.३२a	श्लेष्मातकस्य छायायां	२.१४.७५a
श्राद्धं दानं तपो होमः	२.३६.५५a	श्रुत्वा तद्वचनं कृष्णः	१.२४.५३a	श्वफल्कः काशिराजस्य	१.२३.४४a
श्राद्धं दानं तपो होम [ः]	२.४२.५a	श्रुत्वा तद्विजयं संभुर	१.१५.१४४a	श्वभ्यश्च श्वपचेभ्यश्च	२.१५.१०५a
श्राद्धं भवति चाक्षय्यं	२.३६.४५a			श्वभूः पितामही ज्येष्ठा	२.१२.२७c
श्राद्धं भुक्त्वा परश्राद्धे	२.२२.५१a			श्वप्रातं च पुनः सिद्धं	२.१७.२६c
श्राद्धदानादिकं कृत्वां	२.३६.७a			श्वानं हत्वा द्विजः कुर्यात्	२.३२.५०c
श्राद्धे निमग्नितो विप्रो	२.२२.६a				
श्राद्धे वा दैविके कार्ये [रात्रौ]	१.३३.३५a				

श्लोकार्धसूची

इवापदोष्टखराजध्व	२.३३.१०८	छीविवाध्ययनारम्भे	२.१३.२८	संपूज्यते सर्वयज्ञैर्	१.१४.१०८
इवेतं यदुत्तरं वर्ष	१.३८.३१८	स		संपूज्य देवमीशानं	१.११.३१८
इवेतः इवेतशिखश्चैव	१.५१.४८a	संकर्षणसमुत्पत्तिर्	१.११.१६८	संपूज्य पार्ष्वतः संभु	१.११.३३४a
	१.५१.१३a	संकर्षणी जगद्धात्री	१.११.१८८	संपूज्य पुरुषं विष्णुं	२.३४.३३८
इवेतद्वीपश्च तन्मध्ये	१.४७.३६८	संकल्पं चैव धर्मं च	१.१०.८८a	संपूज्यमानो ब्रह्माद्यैः	१.४८.७८
इवेतश्च हरितश्चैव	१.३८.२३८	संकल्पं चैव संकल्पात्	१.७.३५८	संपूज्य ब्राह्मणमुखे	२.३३.६७८
इवेतस्तथा परः शूली	१.५१.६a	संकल्पसिद्धा साम्यथा	१.११.१६५a	संपूज्यमानो मुनिभिः सुरैश्चैर्	१.२४.६२८
इवेताश्वतरनामानं	१.१३.३१८	संकल्पा च मुहूर्ता च	१.१५.७८	संपूज्यो बन्दनीयोऽहं	२.३४.७४८
इवेतास्तत्र नरा नित्यं	१.४७.४०८	संकल्पायास्तु संकल्पो	१.१५.१०८	संपूर्णमर्धमासेन	१.४१.३३a
इवेतोदरगिरेः शृङ्गे	१.४६.२६a	संकान्त्यादिषु कालेषु	२.२६.५४८	संप्राप्तमन्त्रकं दृष्ट्वा	१.१५.१२६a
इवेतो नाम शिवे भक्तो	२.३५.१२a	संकान्त्यामक्षयं श्राद्धं	२.२०.८a	संप्राप्तमीश्वरं ज्ञात्वा	१.१५.१३६a
इवेतो वर्षासु वर्णेन	१.४१.२३८	संक्षेपेण प्रवक्ष्यामि	१.३४.२२८	संप्राप्तो भवतः स्थानं	१.२४.३२८
इवो भविष्यति मे श्राद्धं	२.२२.२a	संक्षेपेण मया प्रोक्ता	१.८.२६८	संप्राप्तो हास्तिनपुरं	१.३४.६८
इवो भूते दक्षिणां गत्वा	२.२२.१३a	संगच्छते महादेव	१.१५.१०६८	संप्राप्य गाणपत्यं मे	१.१५.२०२८
ष		संगमे तु नरः स्नायाद्	२.३६.८०८	संप्राप्य तस्य घोरस्य	१.२१.६३a
षट्कर्मको भवत्येषां	२.२५.१५a	संगमे नर्मदायास्तु	२.३८.४०८	संप्राप्य परमं ज्ञानं	१.३.२५a
षडेते मनवोऽस्तीताः	१.४६.५a	संघातो जायते तस्मात्	१.४.२८८	संप्राप्य परमं स्थानं	१.१.१०८a
षड्भिः सहस्रैः पूषा तु	१.४१.२०८	संचिन्त्य मनसा देवः	१.१५.४९a	संप्राप्य पुंस्त्वममलं	१.१६.८a
षड्भी रश्मिसहस्रैस्तु	१.४१.२२८	संजातं तस्य विज्ञानं	१.१५.८७८	संप्राप्य पुण्यसंस्कारान्	२.३७.६०a
षड्रात्रं वा त्रिरात्रं स्याद्	२.२३.४२a	संजायमानो भवता विसृष्टो	२.५.२५८	संप्राप्य भावनामन्त्रां	१.१.१०३८
षड्रात्रं वै दशाहं च	२.२३.४४a	संज्ञा त्वाष्ट्री च सुषुप्ते	१.१६.२a	संप्राप्य योगं परमं	१.११.३३१a
षड्रात्रेणाथवा सर्वे	२.२३.५०८	संज्ञा राज्ञी प्रभा छाया	१.१६.१८	संप्राप्य लोके जगतामभीष्टं	१.३०.२७a
षण्मासनिचयो वा स्यात्	२.२७.२१८	संततिश्चानसूया च	१.८.१७८	संप्राप्य सन्निधिं विष्णोः	१.१५.२२८a
षण्मासांश्छागमासेन	२.२०.४१a	संतापयति यो विश्वं	१.१०.५८a	संप्राप्य सा गदाऽस्योरो	१.२१.५८a
षण्मासान् नियताहारो	२.३४.२२a	संत्यक्त्वा ताण्डवरसं	२.४४.१३a	संप्राप्यासुरराजस्य	१.१६.५०a
षण्मासान् यो द्विजो भुङ्क्ते	२.१७.२a	संत्यज्य कूर्मसंस्थानं	२.४४.१२०८	संप्रेक्षमाणो गिरिजां	१.११.२५६८
षाण्मासिके तु संसर्गे	२.३२.१९८	संत्यज्य निद्रां विपुलां	१.६.४६a	संप्रेक्षमाणो भास्वन्तं	१.१३.२६८
षष्टिं दक्षोऽसृजत् कन्या [ः]	१.१५.४८	संत्यज्य सर्वकर्मणि	१.२८.६२८	संप्रेक्ष्य जगतो योनिं	२.३७.२७८
षष्टिं वर्षसहस्राणि	१.३६.७८	संत्यज्य सर्वशस्त्राणि	१.१५.५८a	संप्रेक्ष्य देवकीसूनुं	१.२५.१०८
षष्टितीर्थसहस्राणि	२.३८.१३a	संदर्शनाद् वै भवतः	१.२७.६a	संप्रेक्ष्य षिगणान् देवान्	१.१४.२५८
षष्टिर्धनुः सहस्राणि	१.३४.२३a	संधिन्याश्च विवत्साया[ः]	२.३३.२३८	संप्रेक्ष्य शिथिलं गात्रं	२.३७.३५८
षष्टिवर्षसहस्राणि	१.३५.२६a	संध्या सर्वसमुद्भूतिर्	१.११.१२५a	संप्रेक्ष्य संस्थिताः काश्चित्	१.२५.११८
षष्टिस्तीर्थसहस्राणि	१.३६.१a	संध्यास्वह्निविशेषेण	२.२६.१०८	संप्रेक्ष्य सा गुणवती	१.२२.१४a
षष्ठः प्रभाकरश्चापि	१.३८.२१८	सनद्धैः सायुधैः पुत्रैः	१.१५.३९८	संबभूवाथ रुद्रोऽसौ	१.१०.७७८
षष्ठान्नकालतामासं	२.३३.५६a	सन्निपात्य द्विजान् सर्वान्	२.२२.१८	संभवन्ति ततोऽम्भांसि	१.४.२७८
षष्ठे मन्वन्तरे चासीत्	१.४६.२०a	सन्त्यस्य सर्वकर्मणि	१.१.१०२८	संभाषितो मया चाथ	१.१.४५a
षष्ठ्यष्टमीं पञ्चदशीं	२.१५.१२a	संन्यासिनो गृहस्थाश्च	१.११.२८८	संभूतः संहितां वक्तुं	१.१.६८
षष्ठ्यां द्यूतं कृषिं चापि	२.२०.१६a	संपन्नमित्यभ्युदये	२.२२.७३८	संभूतो मानसैः सार्द्धं	१.४६.३१८
षष्ठ्यामुपोषितो देवः	२.३३.१०३a	संपूज्यः सर्वयज्ञेषु	१.१४.७५८	समाज्यं मन्त्रैरात्मानं	२.१८.२३a
षोडशश्रीसहस्राणि	१.२३.७६a	संपूज्या गुरुपत्नीव	२.१४.३४८	संमृज्याद्गुणमूलेन	२.१३.२०८

कूर्मपुराणस्य

संमोहं त्यज भो विष्णो	१.२५.६६a	संस्तवो देवदेवस्य [प्रसा°]	२.४४.१०२c	संहृत्य परमं रूपं	२.५.४२c
संयद्वसुरिति ख्यातः	१.४१.७a	संस्तस्य पुत्रो बलवान्	१.२३.८a	संहृत्य सकलं विश्वं	२.३७.७७a
संरक्तनयनोऽनन्तो	१.१५.६८a	संस्तुतस्तेन भगवान्	१.६.६७a	संहृत्य स्वकुलं सर्वं	१.२६.२०c
संलापालापकुशलैर्	१.४७.५८c	संस्तुता देवगन्धर्वैर्	२.३६.३c	संहादश्चापि कौमारं	१.१५.४४c
संवत्सरं चरेत् कृच्छ्रं	२.३३.५६a	संस्तुता दैत्यपतिना	१.१५.२१८c	स आत्मा सर्वभूतानां [सबीजं]	१.१४.८२a
संवत्सरं तु गव्येन	२.२०.४३a	संस्तुतो भगवानीशः	१.१७.७a	स आत्मा सर्वभूतानां [स बाह्या°]	२.३.६a
संवत्सरं तु पतितैः	२.३०.६a	संस्तुतो भगवानीशस्	२.१.३६a	स ईश्वरो महादेवस्	२.१०.१२c
संवत्सरं व्रतं कुर्यात्	२.३७.४६a	संस्तुवन्ति महायोगं	१.१६.६४a	स एव क्षोभको विप्राः	१.४.१५a
संवत्सरं तु भुञ्जानो	२.३२.४१c	संस्तूयते सहस्रांशुः	१.१४.१६a	स एव देवी न च तद्विभिन्नं	२.३७.१६१c
संवत्सरद्वादशकं	१.२२.३८a	संस्तूय भगवानीशः	१.१४.६६c	स एव द्विविधः प्रोक्तः	२.११.३१c
संवत्सरमध्ये कृत्स्नं	१.३६.२९c	संस्तूयमानः प्रणतैर्	१.१५.२३a	स एव द्वीपः पञ्चाद्वे	१.४८.३a
संवत्सरशतं साग्रं	१.१६.४६a	संस्तूयमानः प्रमथैः	२.३१.६८a	स एव परमं ब्रह्म	१.४७.६८a
संवत्सराणां चत्वारि	१.२०.३१a	संस्तूयमानोऽथ मुनीन्द्रसचैर्	१.३१.३४a	स एव परमात्माऽसौ	१.२३.७१a
संवत्सरान्ते कृच्छ्रं तु	२.३३.४३a	संस्तूय विविधैः स्तोत्रैः [कृता°]	१.१.५४c	स एव बन्धः स च बन्धकर्ता	२.७.३२a
संवत्सरेण चैकेन	२.३२.३८c	संस्तूय विविधैः स्तोत्रैः [सर्वे]	२.१.२०a	स एव भगवानीशस्	१.७.२६a
संवत्सरेण पतति	२.३०.११c	संस्तूय वैदिकैर्मन्त्रैः	२.३१.६२c	स एवमुक्तो भगवान्	१.११.३१६a
संवत्सरोपिते शिष्ये	२.१४.३८a	संस्थापितोऽथ शूलाग्रे	१.१५.१८७a	स एवमुक्तो मुनिना पिशाचो	१.३१.३०a
संवत्सकानलप्रख्यः	२.४१.२३a	संस्थाप्य तत्र गणपान्	१.१५.१२१c	स एव मूलप्रकृतिः	२.७.३१a
संवत्सको महानात्मा	२.४३.५६a	संस्थाप्य मयि चात्मानं	२.११.६५a	स एव मोहयेत्कृत्स्नं	२.३७.७३c
संवहो विवहश्चाय	१.३६.६c	संस्थाप्य विधिना लिङ्गं	२.३५.१३a	स एव वेदो वेद्यश्च	१.५०.२४c
संवाहो विष्णुना सार्धं	२.४४.८०a	संस्थाप्य शांकरैर्मन्त्रैर्	२.३७.८६a	स एव शंकरः साक्षात्	१.१०.४०c
संविभागो यथान्यायं	१.२.४१c	संस्थितेष्वथ देवेषु	२.४४.१४a	स एव सर्ववेदानां	१.५०.१०a
संवृतस्तमसा चैव	१.७.३c	संस्पृष्टे वा शिरस्तद्वत्	२.१३.२२c	स एवे स्यात् परः कालः	१.५.२c
संवेष्टित्वा क्षारोदं	१.४७.१c	संस्पृश्य देवं ब्रह्माणं	१.९.७८c	स एव स्यात् परो धर्मो	२.३०.४c
संवेष्ट्य तु सुरोदाधि	१.४७.१६c	संस्पृश्याः सर्वे एवैते	२.२३.६c	स एष देवो भगवान्	१.४०.२६a
संवेष्ट्येक्षुरसाम्भोधि	१.४७.१२c	संस्पृष्ट्योर्लोचनयोः	२.१३.२४c	स एष मायया विश्वं	२.३४.६५a
संसारकष्टतां ज्ञात्वा	१.३८.३३c	संस्पृष्टे हृदये चास्य	२.१३.२६a	स कदाचित् महाभागः	१.२२.६a
संसारतापानखिलान्	१.११.५३c	संस्पृष्टो बन्धितो भूयः	१.३१.२८c	स कालोऽग्निर्हरो रुद्रो	१.११.३१c
संसारतारणं रुद्रं	१.२८.४७a	संस्मरन्ति च ये तीर्थं	२.३६.५४a	स कालोऽग्निस्तदव्यक्तं	२.२.५c
संसारतारिणी विद्या	१.११.१३१c	संस्मरन्नुर्वशीवाक्यं	१.२२.२७a	सकृत्प्रमाणमात्रेण	२.३१.३७c
संसारपारा दुर्वारा	१.११.८६a	संस्मरन् परमं भावं	१.११.३२८c	सकृत्प्रसिञ्चन्त्युदकं	२.३१.४१c
संसारयोनिः सकला	१.११.८५c	संस्मरेद्देश्वरं लिङ्गं	१.३०.६a	स कृत्वा तीर्थसंसेवां	१.१३.२४a
संसारसागरादस्माद् [उद्धरा°]	१.११.२६३c	संस्मृता विष्णुना देव्यो	१.१५.२२७a	स कृत्वा परमं धैर्यं	१.२०.३६a
संसारसागरादस्माद् [अचिराद्]	१.२५.१०८c	संस्मर्वाश्च ततः सर्वान्	२.२२.४३c	स कृत्वा सुमहद् युद्धं	२.३१.३०a
संसारसागरे घोरे	१.११.३०५c	संहरत्येव भगवान्	२.३७.६७c	सकृदेव तया वृष्ट्या	१.२७.२७a
संसारहेतुरेवाहं	२.४.१७c	संहारम्येकरूपेण	२.६.७c	सकृद् गयाभिगमनं	२.३४.८a
संसारार्णवमग्नानां	१.११.२०c	संहरेद् विद्यया सर्वं	१.२१.३१c	सकृद् विभाविता सर्वाः [ ]	१.११.१०४a
संसेव्य ब्रह्मणो विद्वान्	२.३४.७६c	संहितां मनुखाद् दिव्यां	१.१.४३c	सकेशवः सहान्धको	१.१५.२०८c
संस्तवो देवदेवस्य [ब्रह्मणा°]	२.४४.७६a	संहिता ऋग्यजुःसाम्नां	१.२७.५२a		
		संहृत्य दर्शयामास	१.११.२१३c		

श्लोकार्धसूची

सखिभार्या समारुह्य	२.३२.२६a	स तासु जनयानास	१.१८.१६a	सत्त्वमात्रात्मिकमेव	१.७.४३a
सख्यं समाधिकैः कुर्याद्	२.१५.१६a	स तु दक्षो महेशेन	१.१३.५४a	सत्त्वशुद्धिकरं पुंसां	२.११.२२c
स गत्वा सरितं पुण्यां	२.४१.२८a	स तु वैश्यः पृथुर्वीमान्	१.१३.१६a	सत्त्वशुद्धिकरी शुद्धिर्	१.११.१३४c
सगरस्तस्य पुत्रोऽभूद्	१.२०.५c	स तु सूर्यं समभ्यर्च्य	१.१९.२६a	सत्त्वात्मकोऽसौ भगवान्	१.१४.१२c
सगर्भमाहुः सजर्षं	२.११.३४a	स तेन कर्मणा पापी	२.२६.६५c	सत्त्वात्मा भगवान् विष्णुः	१.२१.२७a
स गीयते परो वेदे	१.५०.२२a	स तेन तापसोऽत्यर्थं	१.१५.८२a	सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः	१.२१.३२c
स गोकर्णमनुप्राप्य	१.१६.१२c	स तेन तुल्यदोषः स्यान्	२.१६.४२c	सत्त्वोद्विक्ता जगत्कुत्सनं	१.१५.२३४c
स गोवर्धनमासाद्य	१.२३.५०a	स तेन पीडितोऽत्यर्थं	१.१५.४८a	सत्त्वोद्विक्ता नयैवान्या	१.४६.४१a
स गौतमवचः श्रुत्वा	१.१६.१७a	स तेन मुनिवर्णेण	१.२४.४६a	स दग्ध्वा पृथिवीं देवो	२.४३.२६a
स चापि कथयामास	१.२६.५a	स तेभ्यः प्रददावन्नं	१.१५.६४a	स दग्ध्वा सकलं सत्त्वं	२.४४.६a
स चापि पर्वतवरो	१.११.१२a	स तेषां मायया जातं	१.१५.१०३a	सदानन्दा सदाकीर्तिः	१.११.१४१a
स चाविवेकः प्रकृतौ	२.३.१५c	स तेषां वाक्यमाकर्ण्य	२.५.४७a	सदानन्दास्तु ससारे	१.११.२६०c
स चिन्तयित्वा विश्वात्मा	१.१५.७६a	स तैः संपूजितो नित्यं	१.४६.१५a	सदाशिवो वियन्मुक्तिर्	१.११.२१०c
सचैलो जलमाप्लुत्य	२.३३.७६c	सत्क्रियां देशकालौ च	२.२२.२७a	स दृष्ट्वा वदन् दिव्यं	२.३१.२५a
सजातमात्रो देवेशं	१.१४.४०c	सत्क्रिया गिरिजा शुद्धा	१.११.१५५a	स देवः संप्रप्तं रुद्रो	१.१४.७c
सजातीयगृहेष्वेव	२.१२.५५a	सत्तामात्रात्मरूपोऽसौ	१.१६.३६c	स देवकार्याणि सदा	१.१६.६६c
स जीवः सोऽन्तरात्मेति	२.३.१३c	सत्यं संतोष आस्तिक्यं	१.२.६४a	स देवदानवार्दानां	२.३१.७६a
सज्ज्योतिः स्यादनन्दायः	२.१४.६५c	सत्यपुतां वदेद् वाणीं	२.२८.१८c	स देवदेवतावाक्यं	२.३१.७३a
स ज्ञेयः परमो धर्मो	१.२.२६c	सत्यमात्रा सत्यसंधा	१.११.१७६a	स देवदेववचनं	१.६.७०a
स तं करेण विश्वात्मा	१.६.१३a	सत्यवादी जितक्रोधो	२.१५.२१c	स देवदेववचनाद्	२.३५.३७a
स तं कालोऽथ दीप्तात्मा	२.३५.१४a	सत्यवान् सत्यसंपन्नः	१.२३.४१c	स देवदेवस्तपसा	१.१६.४१c
स तत्पापापनोदार्थं	२.३२.१८e	सत्यसंयमसंयुक्तास्	२.२६.६३c	स देवदेवो भगवान्	१.१४.८६c
स तत्र गरुडः श्रीमान्	१.४६.३०a	सत्यानृते न तत्रास्तां	१.४८.६a	स देवस्तु महादेवो	२.२६.४३c
स तत्र मानसं नाम	१.२२.२६a	सत्यायामभवत् सत्यः	१.४६.२६c	सदेवासुरगन्धर्वाः	२.३८.१०a
स तद्वेगेन महता	१.२३.१७a	सत्याश्च सुधियश्चैव	१.४६.१३c	स देवो गिरिशः सार्द्धं	१.४६.३a
स तप्यमानो भगवान्	१.७.२३c	सत्येन लोकाञ्जयति	२.१५.३४a	स देवो भगवान् ब्रह्मा	२.३४.६८a
स तस्मादधिकः पापी	२.२२.८c	सत्येन सर्वमाप्नोति	२.११.१६a	सदोपवीती चैव स्यात्	२.१२.७a
स तस्मादीश्वरो देवः	२.२६.२३c	सत्त्वचं दन्तकाष्ठं स्यात्	२.१८.१६a	स दोषकञ्चुकं त्यक्त्वा	२.३३.१५२c
स तस्य तीरे सुभगां	१.२२.३०a	सत्रं सहस्रमासध्वं	२.४१.६a	सद्यः पतन्ति पापेषु	२.१६.१४c
स तस्य पुत्रो मतिमान्	१.१६.१२a	सत्रान्ते सूतमनघं	१.१.२a	सद्यः पुनाति गाङ्गेयं	२.३८.८c
स तस्य वचनं श्रुत्वा	१.६.७४a	सत्रिणो दाननिरताः	२.२१.१०c	सद्यः प्रक्षालको वा स्यान्	२.२७.२१a
स तस्य हरति प्राणान्	२.२६.३१c	सत्रिणो व्रतिनस्तावत्	२.२३.६७a	सद्यः शौचं भवेत् तस्य	२.२३.२७c
स तस्या दक्षिणे तीरे	१.१३.२७a	सत्रेणाराध्य देवेशं	२.४१.११c	सद्यः शौचं सपिण्डानां [कर्तव्यं]	२.२३.१५a
स तस्या वचनं श्रुत्वा	१.२०.२६a	स त्वं नियोगाद् देवस्य	१.११.३१६a	सद्यः शौचं सपिण्डानां [गर्भं]	२.२३.२०c
स तस्या वाक्यमाकर्ण्य	१.२२.१६a	सत्त्वं गुणमुपाश्रित्य	१.४.५१c	सद्यः शौचं समाख्यातं [दुर्भं]	२.२३.६८c
स तस्य सर्वमाचष्ट	१.२२.३३a	सत्त्वं ज्ञानं तमोऽज्ञानं	२.७.२७a	सद्यः शौचं समाख्यातं [सर्वा]	२.२३.६६c
स तान्निवृण्व विश्वात्मा	१.२४.१३a	सत्त्वं समाग्रजः पुत्रः	१.१०.७६a	सद्यः शौचं समुद्दिष्टं	२.२३.३७c
स तानुवाच भगवान्	१.२५.२५a	सत्त्वं रजस्तमश्चेति [तस्माद्]	१.२.५३c	स धर्मः कथितः सद्भिर्	२.२४.२०c
स तानुवाच विश्वात्मा	१.२६.६a	सत्त्वं रजस्तमश्चेति [गुणत्रय]	२.७.२६a	स धीरः सर्वलोकेषु	२.८.८c
स तान् सुपर्णो बलवान्	१.२५.२२a	सत्त्वं रजस्तमस्तिस्रः	२.१४.५३c	सनः सनातनश्चैव	१.५१.१४c
स तामन्वीक्ष्य मुनिभिः	१.३२.३a	सत्त्वमात्रात्मिकां देवस्	१.७.४१a	सनकं सनातनं चैव	१.७.१६c

कूर्मपुराणस्य

सनकाङ्गवान् साक्षाद्	२.४४.१४४a	स पुत्रः सकलं धर्मं	२.१२.३५C	समस्तुवन् ब्रह्ममयेर्वचोभिर्	२.५.२१C
सनत्कुमारः सनकस्	२.१.१६a	सपुत्रदारा मुनयस्	२.३७.२C	समागतं दैत्यसैन्यम्	१.१५.१४६C
सनत्कुमारः सनको भृगुश्च	२.५.१६a	स पूर्वाभ्यधिकः पापी	२.२६.६२C	समागतं वीक्ष्य गणेशराजं	१.१५.१७४a
सनत्कुमारप्रमुखाः	२.१.४५C	सप्त चैवाभवन् विप्राः]	१.४६.३५C	समागतान् ब्राह्मणांस्तान्	१.१४.२८C
सनत्कुमारप्रमुखास्	१.२५.१०a	सप्तजन्मकृतं पापं [तत् क्षणा ^०]	२.२६.२८C	समागता महाभागा	१.३७.१C
सनत्कुमारप्रमुखैः [स्वयं]	२.१.१५C	सप्तजन्मकृतं पापं [हित्वा]	२.४०.३४C	समागतोऽस्मद्भवनम्	१.१५.६४C
सनत्कुमारप्रमुखैः [सर्व]	२.११.१४३C	सप्तद्वीपेषु विप्रेन्द्राः]	१.३६.३७C	समागम्योपतस्थुस्तं	१.१५.१३६C
सनत्कुमाराङ्गवान्	२.४४.१४५a	सप्तधा संवृतात्मानस्	२.४३.३९C	समाचक्षिरे नादं	१.१५.३७C
सनत्कुमाराय तथा	२.४४.१४३C	सप्तभिस्तपते मित्रस्	१.४१.२२a	समाचारं भरद्वाजात्	१.१६.४४C
सनत्कुमारो भगवांस्	१.४६.५७C	सप्तमे च तथैवेन्द्रो	१.५०.४a	समादाय ययौ लङ्कां	२.३३.१२८C
सनत्कुमारो भगवान् [पुरं]	१.१६.३C	सप्तम्यामर्चयेद्भानुं	२.३३.१०३C	समादायाभवत् सीतां	२.३३.१२६C
सनत्कुमारो भगवान् [उपा ^०]	१.४४.३C	सप्तरश्मिरथो भूत्वा	२.४३.१४a	समाधवं समातृकं	१.१५.२०६C
सनत्कुमारो भगवान् [सर्व ^०]	२.११.१२६a	सप्तरात्रमकृत्वा तु	२.३२.४०a	समाविश्व मुनिश्चेष्टाः]	२.११.११C
सनन्दनादयस्तत्र	१.४२.२C	सप्तविमण्डलं तस्मात्	१.३९.११C	समानविद्ये च मृते	२.१४.७६a
सनन्दनादयो यत्र	१.४६.५४C	सप्तर्षीणां तु यत्स्थानं	१.२.६६a	समानोदकभावरतु	२.२३.६२C
सनन्दनोऽपि योगीन्द्रः	२.११.१७७a	सप्तवर्षाणि तत्रापि	१.४७.१३a	समाप्य निवमं सर्वं	१.२५.४६a
सनन्दो सगणो रुद्रस्	१.२०.५३C	सप्तविंशत् सुताः प्रोक्ताः	१.१७.१७a	समाप्य विधिवद् यज्ञं	१.१६.३२C
स नारदस्य वचनाद्	१.२३.३२a	सप्तविंशे तथा व्यासो	१.५०.६a	समाप्य संस्तवं शंभोर	१.१३.३३a
सन्तर्प्य विधिवद् देवान्	१.३२.४a	सप्तसारस्वतं तीर्थं	२.३४.४४a	समाभाष्य मुनीन् धीमान्	१.३१.१a
सन्ति चैवान्तरद्रोण्यः	१.४३.३८C	सप्तागारं चरेद् भैक्षं [अलाभा ^०]	२.२६.३a	स मायया महेशस्य	२.३१.४a
सन्तुष्टः सततं योगी	२.११.७६a	सप्तागारं चरेद् भैक्षं [वसित्वा]	२.३२.३७C	समाययुः पुरीं रम्यां	१.२१.६४C
सन्तोषः सत्यमास्तिक्यं	२.११.६६C	सप्ताश्रमाणि पुण्यानि	१.४६.१२C	समाययौ यत्र स कालरुद्रो	१.१५.१७५C
सन्दर्शनान्महेशस्य	२.१.४३a	स प्रेत्य गत्वा निरयान्	२.४४.१३८C	समायान्तं महादेवो	१.१३.५५a
सन्ध्यामास भैषज्यैर्	२.३७.३५e	स प्रेत्य पशुतां याति	२.२२.६८C	स मायी मायया बद्धः	२.२.६C
सन्ध्ययोरुभयोस्तद्वद्	२.१३.३C	स बाधयामास सुरान्	१.१५.७३a	स मायी मायया सर्व	२.३७.८४a
सन्ध्याकर्मणिनकार्यं च	१.२.४३C	स भार्यः शरणां यातः	१.११.५५C	समाराधय भावेन	१.११.३०१C
सन्ध्यारात्र्योर्न कर्तव्यं	२.२०.२८a	स भुक्त्वा विपुलान् भोगांस्	१.३६.५C	समाराधय विश्वेशं	१.१.६०C
सन्ध्यास्तानपरो नित्यं	२.१५.२२a	स भृत्यबान्धवजनः	२.१६.२७C	समाराध्य तपोयोगाद्	१.१४.६६a
सन्ध्याहीनोऽणुचिन्तितं	२.१८.२८a	समं पश्यन् हि सर्वत्र	२.८.११a	समारुह्यात्मनः शक्तिं	१.१५.५१C
सन्निकृष्टमतिक्रम्य	२.२६.६५a	समं विभर्ति ताभिः सः]	१.४१.१५a	समारोभे तपः कर्तुं	१.२३.८४C
सन्निधौ देवराजस्य	१.१.१२३C	समं सर्वेषु भूतेषु	२.८.१०a	स मालया तदा देवीं	१.२२.३१a
सन्निधौ मम तज्ज्ञानं	२.१.४०C	समं स्नानं च दानं च	२.३८.३१C	समालिङ्ग्य हृषीकेशं	२.१.३६C
सन्निहत्यामुपस्पृश्य	१.३२.३१a	समः शत्रौ च मित्रे च	२.२८.१५C	समालोक्य महाबाहुर	१.१४.६५a
सपत्नीकं च समुतं	१.२०.४६a	समतीत्य स सर्वभूतयोनिं	२.२६.७६C	समाविशन् मण्डलमेतदग्र्यं	१.३१.३४C
सपर्वतमहाद्वीपं	१.६.१७C	समन्तात् संस्थितं विप्राः]	१.४८.१८C	समाविष्टे हृषीकेशे	१.१६.२८a
स पश्यति महादेवं	२.३३.१४६C	समन्ताद् ब्रह्मणः पुण्यां	१.४४.२८C	समावृत्य गणश्चेष्टं	१.१४.४६C
सपिण्डता च पुरुषे	२.२३.६२a	समन्ताद् योजनं क्षेत्रं	२.३४.३५a	समावृत्य तु तं शैलं	१.४८.१४a
सपिण्डानां तु मरणे	२.२३.६१C	स मन्त्रियोगतो देवो	२.६.१२a	समावेश्यासने रम्ये	१.२१.६६C
सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात्	२.२३.२८C	स मन्यमानो विश्वेशं	१.६.३०a	समाश्रयेद् विरूपाक्षं	१.२८.४१C
सपिण्डीकरणं प्रोक्तं	२.२३.८४C	समभ्यर्च्य तथा शिष्यैर्	१.३०.१५a	समाश्रयेन्महादेवं	१.१४.६१C
सपिण्डीकरणं श्राद्धं	२.२३.८६C	समभ्यर्च्य महादेवं	२.३०.२६a	समाश्रित्यान्तिमं भावं	१.१.११८C

श्लोकार्धसूची

समाश्वास्य तदा सीतां	१.२०.४२a	सम्यग् दर्शनसंपन्नः	१.२.८१C	सर्वं वा विचरेद् ग्राम	१.१६.३६C
समाश्वास्य मुनीन् सूतं	२.३३.१५३C	स यत् प्रमाणं कुरुते	१.१६.४५C	सर्वकर्मणि संन्यस्य	१.५१.३३C
समाश्वास्यासनं तस्मै	२.१.६C	स याचितो देववरैर्	१.१५.२२a	सर्वकर्मणि संन्यस्य	२.६.१३a
समासते परं ज्योतिर्	१.४६.४८C	स याति नरकं घोरं [सूकर°]	२.२२.७C	सर्वकर्मण्यपि सदा	२.१४.८४C
समासते महादेवं	१.१३.४०C	स याति नरकं घोरं [भोक्ता°]	२.२२.६३C	सर्वकामः सर्वरसः	१.४४.४८a
समासान्नियमाः प्रोक्ताः	२.११.२०C	स याति नरकान् घोरान्	२.१६.३१C	सर्वकामप्रदो रुद्रः [.]	१.४४.३३C
समासीतात्मनः पद्मं	२.११.४४C	स याति परमं स्थानं	१.२६.३६C; २.२६.१२C	सर्वकामफला वृक्षा [.]	१.३४.३८a
समासीतात्मनः प्रोक्तं	२.११.४६C	स योगयुक्तोऽपि मुनिर्	२.३३.१४८C	सर्वकार्यनियन्त्री च	१.११.८३C
समासीनं महादेव्या	२.३१.३२C	स रथोऽधिष्ठितो देवैर्	१.४०.१a	सर्वगत्वात् प्रशानस्य	१.४८.१६C
समास्ते तन्मना नित्यं	१.४७.६५C	सरलार्जुनसञ्छन्ना	२.३८.२४C	सर्वगत्वात् स्वतन्त्रत्वात्	१.४.२०C
समास्ते भगवान्निशो	१.१५.१४४C	सरसो मानसस्येह	१.४३.३७C	सर्वगुह्यतमं धर्मं	१.१६.१०C
समास्ते भगवान् ब्रह्मा	१.३४.१६C	सरस्वती सर्वविद्या	१.११.१०६C	सर्वज्ञं सर्वकर्तारं	१.२८.५५C
समास्ते योगयुक्तात्मा	१.४४.४C	सरस्वत्यां च गङ्गायां	२.३८.३१a	सर्वज्ञः समबुद्धिश्च	१.५१.१८C
समास्ते हरिरव्यक्तो	१.१५.२२०C	सरस्वत्यां विशेषेण	२.२०.३४C	सर्वज्ञः सर्वज्ञानात्	१.४.६२C
समास्थाय परं भावं	२.३४.६६C	सरस्वत्या विनशनं	२.३६.२७a	सर्वज्ञता तृप्तिरनादिबोधः	२.८.१३a
समास्थतां भवता तत्र नित्यं	१.१६.६२a	सरस्वत्यास्त्वरुणया	२.३०.२२a	सर्वज्ञत्वं तथैश्वर्यं	१.२४.९०C
समाहन्तुं मतिं चक्रे	२.३३.११४C	सरांसि तत्र चत्वारि	१.४६.३४C	सर्वज्ञाः शान्तरजसो	१.४.४६a
समाहितधियो यूयं	२.१२.३C	सरांसि विमला नद्यो	१.४६.५८C	सर्वज्ञाः सर्वगाः शान्ताः	२.४४.२८a
समाहिताः पूजयध्वं	२.३७.६०a	सरांसि सिद्धजुष्टानि	१.४६.४२C	सर्वतः पाणिपादं तत्	२.३.२a
समाहूय हृषीकेशो	२.३१.६४a	सरांस्थेतानि चत्वारि	१.४३.२३C	सर्वतः पाणिपादान्तं	१.११.७३a
समाहूय तु तद् भैक्षं	२.१२.५६a	स राजा जनको विद्वान्	१.२०.२२a	सर्वतः पाणिपादोऽहं	२.२.४६a
समीक्ष्य वासुदेवं तं	१.२४.२३a	सरित् प्रवर्तते चापि	१.४३.१८C	सर्वतः प्रतिगृह्णीयात्	२.२६.७५C
समीक्ष्यासत्प्रतिष्ठा च	१.११.२०६a	स रुद्रस्तपसोऽग्रण	१.१६.३८C	सर्वतः श्रुतिमल्लोके	२.३.२C
समीपं प्रापयामासुर्	१.१५.६८C	सरोजनि लया मुद्रा	१.११.१०६a	सर्वत्र मैथुनत्यागं	२.११.१८C
समीपे वा व्यवस्थानात्	२.१६.३०a	सरोभिः सर्वतोयुक्तं	१.४७.५२C	सर्वत्र सर्वदिवसे	२.३६.१००a
समुत्पन्नो महादेवः	१.७.२५C	सरोभिः स्वादुपानीयैर्	१.४५.१५a	सर्वत्र सुलभा गङ्गा	१.३५.३३a
समुद्गिरन्तं प्रणवं बृहन्तं	१.२४.५३C	सर्गप्रलयनिर्मुक्ता	१.११.९४a	सर्वत्र हिमवान् पुण्यो	२.३६.४६a
समुद्यम्य तदा शूलं	१.२३.२३a	सर्गरक्षालयगुणैर् [निर्गुणो°]	१.४.५३C; १.२५.६८C	सर्वदेवतनुभूत्वा	२.४.८C
समुद्रतनयायां वै	१.१३.५१C	सर्गरक्षालयगुणैर् [निष्कलः]	१.१०.७५C	सर्वदेवमयं शुभ्रं	१.१५.७६C
समुद्रयात्री कृतहा	२.२१.४३C	सर्गश्च प्रति सर्गश्च [बंशो]	१.१.२५a	सर्वदेवहितार्थि	१.१५.२२C
समुद्रेभ्यो नदीभ्यश्च	२.४३.२७a	सर्गश्च प्रति सर्गश्च [ब्रह्माण्ड°]	२.४४.६६C	सर्वपापप्रशमनं [प्रायश्चित्तं]	१.२७.१०C
समूलानाहरेद् वारि	२.२२.१३C	सर्गस्थिति विनाशानां	१.१.६६C	सर्वपापप्रशमनं [वेदसार°]	२.१८.४७a
समूलो बसुधारश्च	१.४३.२७C	सर्गस्थित्यन्तकरणौ	१.११.८५a	सर्वपापविनिर्मुक्तः [स्वर्गलोके]	१.२६.२२C
स मृतो जायते स्वर्गे	१.३५.३८C	सर्गस्थित्यन्तकर्तृत्वं	१.१.६४C	सर्वपापविनिर्मुक्तः [पुनात्या°]	१.३७.३C
समेत्य ते महात्मानो	२.३७.१५१a	सर्पा यक्षास्तथा भूताः [.]	१.७.५१a	सर्वपापविनिर्मुक्तः [प्राप्नोति]	२.२६.३१C
समेत्य सर्ववरदं	२.४१.४a	सर्पा बहन्ति देवेशं	१.४०.१६C	सर्वपापविनिर्मुक्तः [सर्वैश्वर्य°]	२.४४.१२५a
समेत्य सर्वे मुनयो	१.१५.६३a	सर्पो व्याघ्रस्तथापश्च	१.४०.८C	सर्वपापविनिर्मुक्तास्	१.२६.५२C
समो वा विद्यते तस्मात्	२.२४.१५C	सर्वं लिगमयं ह्येतत्	२.११.९७a	सर्वपापविनिर्मुक्तो [दिव्य°]	१.११.३२५a
सम्पूर्णचन्द्रवदनं	२.३७.१०a			सर्वपापविनिर्मुक्तो [ब्रह्मलोके]	१.१६.७५C; २.११.१४५C; २.३६.८३C; २.४४.११६C; २.४४.१२३C
सम्यगाराध्य वक्तारं	२.१२.३६a			सर्वपापविनिर्मुक्तो [स्वर्गलोके]	१.२०.६१C
सम्यग्ज्ञानं च वैराग्यं	१.२.४२C				

कूर्मपुराणस्य

सर्वपापविनिर्मुक्तो [ब्रह्मणः]	२.२६.१७८
सर्वपापविनिर्मुक्तो [गच्छेत्]	२.३३.१४५८
सर्वपापविनिर्मुक्तो [अथोक्ता]	२.४२.२२८
सर्वपापविनिर्मुक्तो [ब्रह्मसायुज्य]	२.४४.१३७८
सर्वपापविमुक्तात्मा	१.२१.७८८
सर्वपापविशुद्धात्मा [लोऽश्वमेध]	१.३५.२२८
सर्वपापविशुद्धात्मा [गोसहस्र]	२.३६.१५८
सर्वपापविशुद्धात्मा [रुद्रलोक]	२.३८.२९८;
	२.४०.२७८
सर्वपापविशुद्धात्मा [रुद्रलोके]	२.३६.६८;
	२.४२.२८
सर्वपापविशुद्धात्मा [सोम]	२.३६.४८८
सर्वपापसमुद्भूतो	२.३३.१०६८
सर्वपापहरं पुण्यं	२.१२.३८
सर्वपापहरं शम्भोर	२.३४.२६८
सर्वपापहरः पुण्याः	१.४५.३८८
सर्वपापहरा नित्यं	२.३६.३८
सर्वपापहरा पुण्या	२.४२.४८
सर्वपापापनोदार्थं	१.११.३३३८
सर्वपापैर्विमुच्येत	२.४२.१४८
सर्वपापोपशमनं	१.१३.४७८
सर्वप्रणतदेहाय	२.३७.१०७८
सर्वप्रत्युपयोगस्तु	१.२७.२८८
सर्वप्रहरणोपेता	१.११.१५१८
सर्वभूतदेवावन्तः	१.११.२८७८
सर्वभूतमयोऽव्यक्तो	१.४.१२८
सर्वभूतात्मभूतः स[:]	१.१.११७८
सर्वभूतात्मभूतस्थं	१.११.३०३८
सर्वभूतात्मभूतस्था	२.११.११२८
सर्वभूतात्मभूताय	१.६.१४८
सर्वभूतानुकम्पी स्यात्	२.२७.८८
सर्वभूतान्तरात्मा वै	१.६.३८८
सर्वभूतेषु चात्मानं [सर्व]	१.११.३०८८
सर्वभूतेषु चात्मानं [ब्रह्म]	२.२.३१८
सर्वभेदाविनिर्मुक्ता	१.११.२२३८
सर्वभोगसमायुक्तो	२.३६.६२८
सर्वमन्त्रकल्याणं	१.६.३५८
सर्वमावृत्य तिष्ठन्तं	१.११.७३८
सर्वमेतन्ममाचक्ष्व	१.२१.७०८
सर्वमेव तद्विभिः	२.४३.२४८

सर्वयज्ञतपोदानैस्	१.११.२६१८
सर्वरत्नमयैर्दिव्यैर्	१.३४.३३८
सर्वलोकप्रणशश्च	२.४३.२२८
सर्वलोकविहङ्गं च	१.२.५१८
सर्वलोकाधिपः श्रीमान्	२.४१.३७८
सर्वलोकानतिक्रम्य	१.३५.८८
सर्वलोकैकनिर्माता	२.६.२८
सर्वलोकैकसंहर्ता [कालात्मा]	१.१४.१३८
सर्वलोकैकसंहर्ता [सर्वात्मा]	२.६.२८
सर्ववादाश्रया संख्या	१.११.१७६८
सर्ववित् सर्वतो भद्रा	१.११.१४५८
सर्ववेदान्तवेदेषु	१.११.४८८
सर्ववेदान्तसारं हि [धर्मान्]	१.२८.३४८
सर्ववेदान्तसारं हि [योगस्]	२.२.४०८
सर्ववेदान्तसारोऽयं	२.११.६७८
सर्ववेदार्थविदुषां	२.७.१४८
सर्ववेदेषु गीतानि	१.१९.६७८
सर्वव्याधिहरं पुण्यं	२.३४.२०८
सर्वव्यापी च भगवान्	२.६.१६८
सर्वशक्तिकलाकारा	१.११.८३८
सर्वशक्तिमयं शुभ्रं	१.११.७२८
सर्वशक्तिमयं साक्षाद्	२.११.५६८
सर्वशक्तिविनिर्मुक्ता	१.११.२०६८
सर्वशक्तिसमायुक्तम्	१.११.२५६८
सर्वशक्त्यात्मिका माया	१.११.३८८
सर्वशक्त्यासनाख्ण्डा	१.११.१७१८
सर्वसंसारनिर्मुक्तो	१.११.३१०८
सर्वसंसारमुक्त्यर्थं	१.११.३१२८
सर्वसङ्गान् परित्यज्य	१.१.८७८
सर्वसाधारणी सूक्ष्मा	१.११.६७८
सर्वस्याधारभूतानां	२.२६.१२८
सर्वस्याधारमव्यक्तं	१.१.७७८
सर्वस्वं वा वेदविदे	२.३०.२१८
सर्वस्वदानं विधिवत्	२.३३.६०८
सर्वस्वमपहृत्येनं	२.२६.५६८
सर्वहिसानिवृत्तस्तु	२.३८.१४८
सर्वस्तानश्रुजान् हृष्ट्वा	१.१०.२१८
सर्वाधं प्रणुवति सिद्धयोगिजुष्ट	१.२४.६४८
सर्वाण्यस्वामिकान्याहर्	२.२२.१७८
सर्वातिशायिनी विद्या	१.११.११६८
सर्वात्मानं बहुधा सन्निविष्ट	२.५.२८८

सर्वात्मा सर्वलोकेशो	१.३६.४३८
सर्वाधारं सदानन्दं	२.३.३८
सर्वाधारा महारूपा	१.११.६५८
सर्वाननशिरोग्रीवः	२.६.१६८
सर्वान् कामान् तथा सार्प	२.२०.११८
सर्वान् कामान् वैश्वदेवे	२.२०.१४८
सर्वाभरणसंयुक्तः	२.३९.६०८
सर्वारम्भपरित्यागी	२.११.७८८
सर्वालाभे साधकं वा	२.२१.१८८
सर्वावरनिकृष्टानि	१.३६.२०८
सर्वाश्रयं सर्वजगद्विधानं	१.११.२४१८
सर्वा सर्वेश्वरी सूक्ष्मा	१.११.२१०८
सर्वासामर्थ योगेन	२.१३.२२८
सर्वासामेव शक्तीनां [शक्ति]	१.११.३७८
सर्वासामेव शक्तीनां [ब्रह्म]	२.४४.३४८
सर्वास्ता निष्कलाः प्रेत्य	१.२.३०८
सर्वे कालस्य वशगा [ः]	१.११.३२८;
	२.३.१६८
सर्वे चतुर्भुजाकाराः	१.४७.४६८
सर्वे जग्मुर्मुह्ययोगं	२.३७.४५८
सर्वे तपस्विनः प्रोक्ता [ः]	१.१२.१८८
सर्वे तपोबलोत्कृष्टा [ः]	१.१८.१४८
सर्वे तरन्ति संसारं	२.११.१०४८
सर्वे तूत्तरवर्णानाम्	२.२३.४१८
सर्वे ते च भविष्यन्ति	१.२८.२६८
सर्वे तेऽप्रतिमप्रख्याः	१.१६.६८
सर्वे ते ब्रह्मणा तुल्याः	१.१०.८७८
सर्वे ते ब्रह्मयोगस्य	२.११.८८
सर्वे धर्मपरा नित्यं	१.४७.११८
सर्वे ध्रुवे निबद्धा वै	१.४१.२६८
सर्वे ध्रुवे महाभागा [ः]	१.४१.४१८
सर्वे नमस्यन्ति सहस्रभानुं	१.३६.४५८
सर्वेन्द्रियगुणाभासं	२.३.३८
सर्वेन्द्रियमनोमाता	१.११.१३१८
सर्वेन्द्रियेभ्यः परमं	२.३.१८८
सर्वेऽन्धकं दैत्यवरं	१.१५.१३०८
सर्वे पुनरभोज्यान्नाः	२.२१.४६८
सर्वे प्राञ्जलयो भूत्वा	२.३७.६०८
सर्वे प्राधान्यतः प्रोक्ताः	१.२०.६०८
सर्वे बुभुजिरे विप्रा [ः]	१.१५.६४८
सर्वे मिथुनजाताश्च	१.४५.६८

श्लोकार्धसूची

समाश्वास्य तदा सीतां	१.२०.४२a	सम्पन्नं दर्शनसंपन्नः	१.२.८१C	सर्वं वा विल्लरेद् ग्रामं	२.१२.५८a
समाश्वास्य मुनीन् सूतं	२.३३.१५३C	स यत् प्रमाणं कुरुते	१.१६.४५C	सर्वकर्माणि संन्यस्य [समा ^०]	१.२.७३a
समाश्वास्य सनं तस्मै	२.१.६C	स याचितो देववरैर्	१.१५.२२a	सर्वकर्माणि संन्यस्य [भिक्षाञ्जी]	२.११.७४a
समासते परं ज्योतिर्	१.४६.४८C	स याति नरकं घोरं [सूकर ^०]	२.२२.७C	सर्वकर्माणि सदा	२.११.८०a
समासते महादेवं	१.१३.४०C	स याति नरकं घोरं [भोक्ता ^०]	२.२२.६३C	सर्वकामः सर्वरसः	२.२.४६a
समासास्त्रियमाः प्रोक्ताः	२.११.२०C	स याति नरकान् घोरान्	२.१६.३१C	सर्वकामप्रदो रुद्रः [ः]	२.४४.३३C
समासीतात्मनः पद्मं	२.११.४४C	स याति परमं स्थानं	१.२६.३६C;	सर्वकामफला वृक्षाः [ः]	१.३४.३८a
समासीतात्मनः प्रोक्तं	२.११.४६C		२.२६.१२C	सर्वकार्यनियन्त्री च	१.११.८३C
समासीनं महादेव्या	२.३१.३२C	स योगयुक्तोऽपि मुनिर्	२.३३.१४८C	सर्वगत्वात् प्रज्ञानस्य	१.४८.१६C
समास्ते तन्मना नित्यं	१.४७.६५C	स रथोऽधिष्ठितो देवैर्	१.४०.१a	सर्वगत्वाश्च स्वतन्त्रत्वात्	१.५.२०C
समास्ते भगवानीशो	१.१५.१४४C	सरलाजुं न सञ्छन्ना	२.३८.२४C	सर्वशुद्धतमं धर्मं	१.१६.१०C
समास्ते भगवान् ब्रह्मा	१.३४.१६C	सरसो मानसस्येह	१.४३.३७C	सर्वज्ञं सर्वकर्तारं	१.२८.५५C
समास्ते योगयुक्तात्मा	१.४४.४C	सरस्वती सर्वविद्या	१.११.१०६C	सर्वज्ञः समबुद्धिश्च	१.५१.१८C
समास्ते हरिरव्यक्तो	१.१५.२२०C	सरस्वत्यां च गङ्गायां	२.३८.३१a	सर्वज्ञः सर्वविज्ञानात्	१.४.६२C
समास्थाय परं भावं	२.३४.६६C	सरस्वत्यां विशेषेण	२.२०.३४C	सर्वज्ञता तृप्तिरनादिबोधः	२.८.१३a
समास्थतां भवता तत्र नित्यं	१.१६.६२a	सरस्वत्यां विनशनं	२.३६.२७a	सर्वज्ञत्वं तथैश्वर्यं	१.२४.१०C
समाहर्तुं मतिं चक्रे	२.३३.११४C	सरस्वत्यास्त्वरुणया	२.३०.२२a	सर्वज्ञाः शान्तरजसो	१.४.४६a
समाहितधियो यूयं	२.१२.३C	सरांसि तत्र चत्वारि	१.४६.३४C	सर्वज्ञाः सर्वगाः शान्ताः	२.४४.२८a
समाहिताः पूजयध्वं	२.३७.६०a	सरांसि विमला नद्यो	१.४६.५८C	सर्वतः पाणिपादं तत्	२.३.२a
समाहूय हृषीकेशो	२.३१.६४a	सरांसि सिद्धजुष्टानि	१.४६.४२C	सर्वतः पाणिपादान्तं	१.११.७३a
समाहूय तु तद् भैक्षं	२.१२.५६a	सरांस्येतानि चत्वारि	१.४३.२३C	सर्वतः पाणिपादोऽहं	२.२.४६a
समीक्ष्य वासुदेवं तं	१.२४.२३a	स राजा जनको विद्वान्	१.२०.२२a	सर्वतः प्रतिगृह्णीयात्	२.२६.७५C
समीक्ष्यासत्प्रतिष्ठा च	१.११.२०६a	सरित् प्रवर्तते चापि	१.४३.१८C	सर्वतः श्रुतिमल्लोके	२.३.२C
समीपं प्रापयामासुर्	१.१५.६८C	स रुद्रस्तपसोम्रण	१.१६.३८C	सर्वत्र मैथुनस्यागं	२.११.१८C
समीपे वा व्यवस्थानात्	२.१६.३०a	सरोजनिलया मुद्रा	१.११.१०६a	सर्वत्र सर्वदिवसे	२.३६.१००a
समुत्पन्नो महादेवः	१.७.२५C	सरोमिः सर्वतोयुक्तं	१.४७.५२C	सर्वत्र सुलभा गङ्गा	१.३५.३३a
समुद्गिरन्तं प्रणवं बृहन्तं	१.२४.५३C	सरोमिः स्वादुपानीयैर्	१.४५.१५a	सर्वत्र हिमवान् पुण्यो	२.३६.४६a
समुद्यम्य तदा शूलं	१.२३.२३a	सर्गप्रलयनिमुक्ता	१.११.९४a	सर्वदेवतनुर्भूत्वा	२.४.८C
समुद्रतनयायां वै	१.१३.५१C	सर्गरक्षालयगुणैर् [निर्गुणो ^०]	१.४.५३C;	सर्वदेवमयं शुभ्रं	१.१५.७६C
समुद्रयात्री कृतहा	२.२१.४३C		१.२५.६८C	सर्वदेवहिताधीय	१.१५.२२C
समुद्रेभ्यो नदीभ्यश्च	२.४३.२७a	सर्गरक्षालयगुणैर् [निष्कलः]	१.१०.७५C	सर्वपापप्रशमनं [प्रायश्चित्तं]	१.२७.१०C
समूलानाहरेद् वारि	२.२२.१३C	सर्गश्च प्रतिसर्गश्च [वंशो]	१.१.१२a;	सर्वपापप्रशमनं [वेदसार ^०]	२.१८.४७a
समूलो वसुधारश्च	१.४३.२७C		१.१.२५a	सर्वपापविनिमुक्तः [स्वर्गलोके]	१.२६.२२C
स मृतो जायते स्वर्गे	१.३५.३८C	सर्गश्च प्रतिसर्गश्च [ब्रह्माण्ड ^०]	२.४४.६६C	सर्वपापविनिमुक्तः [पुनरात्मा ^०]	१.३७.३C
				सर्वपापविनिमुक्तः [प्राप्नोति]	२.२६.३१C

श्लोकार्धसूची

सर्वे योगरताः शान्ताः [ः]	१.४६.१६a	सलिलं च न गृह्णाति	१.३५.३८	स सर्वदैवततनुः	१.१६.३६C
सर्वे लोका नमस्यन्ति	२.४.७a	सलोकता च विप्रेन्द्राः [ः]	१.४७.३८C	स सर्वपापनिर्मुक्तो	१.५१.३३C
सर्वे विज्ञानसंपन्नाः [ः]	१.४७.२४a	सलोकता च सा ण्यं	१.४७.३१C	स सर्वलोकनिर्माता	२.६.१३a
सर्वे वृषासनारूढाः	१.१४.४६a	सवर्णेषु सवर्णानां	२.१२.४७C	स सान्वयः शूद्रकल्पः	२.१४.८४C
सर्वे शक्तिसमायुक्ताः [ः]	१.४७.४८a	स वज्रे पुनरेवाहं	२.४१.३०a	स सिद्धं ऋषिगन्धर्वः	१.४४.४a
सर्वे शक्रसमा युद्धे	१.२०.१८C	स वज्रे वरमीशानं	२.४१.२०a	स सोमः शुक्लपक्षे तु	१.४१.३०a
सर्वेश्वरप्रिया ताक्ष्या	१.११.१२०a	स वारितत्वं सगुणं	२.४४.१५a	सस्मितं प्राह पितरं	१.११.२५७C
सर्वेश्वराः सर्ववन्द्याः	२.४४.२६a	स वालखिल्यादिभिरेष द्रवो	१.३१.३२C	सस्मितं प्रेक्ष्य वदनं	२.३१.७८C
सर्वेश्वरी सर्ववन्द्या	१.११.१०२C	स वासुदेवमासीनं	२.१५.११C	सस्मितं प्रेक्ष्य विश्वेशं	२.३४.५५a
सर्वेषां त्वं परं ब्रह्म	१.११.२३६C	स वासुदेवस्य वचो	१.१५.१७६a	सस्मितोऽनन्तयोगात्मा	२.३१.१००C
सर्वेषां भगवान् ब्रह्मा	१.२१.४६C	स वासुदेवो देवानां	१.१६.३३C	सह सांतपने नास्य	२.३२.२०e
सर्वेषामपि चैतेषां	२.४२.१७a	स विज्ञानात्मकस्तस्य	२.३.१४C	सहस्रचन्द्रार्कविलोचनाय	१.१५.१६६a
सर्वेषामभ्यलाभे तु	२.१८.११७a	सविता पञ्चमे व्यासः	१.५०.३८	सहस्रचरणः श्रीमान्	२.४३.५४C
सर्वेषामाश्रमाणां तु	१.२.७४a	स विष्णुः सर्वभूतात्मा	१.२१.७१C	सहस्रचरणोऽशान	२.१.३५a
सर्वेषामेव गुणिनां	२.२३.१८C	स विष्णुरदितेर्देहं	१.१६.३४C	सहस्रजित् तथा ज्येष्ठः	१.२१.११C
सर्वेषामेव भक्तानां [शंभोर]	१.२.१००a	स विष्णुलोकः कथितः	१.४२.१०a	सहस्रजित्सुतस्तद्वत्	१.२१.१२a
सर्वेषामेव भक्तानाम् [इष्टः]	२.४.२५a	स वेदवेद्यो भगवान्	१.५०.२४C	सहस्रद्वितयोच्छ्रयास्	१.४३.१०C
सर्वेषामेव भावानां	२.६.५a	स वेद सर्वं न च तस्य वेत्ता	२.७.३२C	सहस्रनयनो देवः [साक्षी]	१.१६.४२a
सर्वेषामेव भूतानां [देवानां]	१.१.४६a	स वेदान् प्रददौ पूर्वं	२.३७.८३C	सहस्रनयनो देवः [सहस्रा°]	२.४४.९a
सर्वेषामेव भूतानां [हृद्येष]	१.१४.८१a	स वै दुर्गाह्मणो नाहं	२.२१.२६C	सहस्रपरमां देवीं	२.१४.४६a
सर्वेषामेव भूतानां [संसार°]	१.२६.२२C	स वै शरीरी प्रथमः	१.४.३८a	सहस्रपरमां नित्यं	२.१८.३२a
सर्वेषामेव भूतानां [पापो°]	१.३५.३४a	सर्व्यं बाहुं समुद्वृत्य	२.१२.११a	सहस्रपाणिं दुर्धर्षं	१.१४.३८C
सर्वेषामेव भूतानां [वेद°]	२.१४.४४a	सव्याहृति सप्रणवां	२.११.३५a	सहस्रपादाक्षिशिरोभियुक्तं [भवन्तमेकं]	१.१५.१८९C
सर्वेषामेव यागानां	२.१६.१३a	सव्येन सव्यः स्प्रष्टव्यो	२.१२.२२C	सहस्रपादाक्षिशिरोभियुक्तं [सहस्रा°]	१.३१.३८a
सर्वेषामेव योगानां	२.११.६C	स शप्तः बांभुना पूर्वं	१.१४.२a; १.१४.४a	सहस्रबाहुं जटिलं	२.५.८C
सर्वेषामेव वस्तूनां	२.६.३a	सशब्दे सभये वापि	२.११.४८C	सहस्रबाहुः सर्वज्ञश्	१.६.८C
सर्वेषामेव वैराग्यं	१.३.११a	स शिष्यः संवृतो धीमान्	१.३०.१a	सहस्रबाहुर्द्युतिमान्	१.२१.१८a
सर्वेषु वेदशास्त्रेषु	१.२.८५C	स शूद्रयोनिं व्रजति	२.१७.१C	सहस्रबाहुर्द्युक्तात्मा	१.२५.६८C
सर्वेष्वेतेषु शैलेषु	१.४६.५८a	स शूद्रेण समो लोके	२.१९.२६C	सहस्रमायोऽप्रतिमः	१.४२.२६a
सर्वेष्वेव हि प्रज्ञेषु	१.१४.८a	स शूरस्तस्मृतो धीमान्	१.२३.६८e	सहस्रमूर्ते विश्वात्मन्	२.१.३४a
सर्वे संप्राप्य तं देशं	१.१४.४७a	स शुलाभिहतोऽप्यर्थं	२.३१.८७a	सहस्रमूर्धनिमनन्तशक्तिं	१.११.२४५a
सर्वे संप्राप्य देवेशं	१.१५.१०५a	स शोकेनाभिसंतप्तः	१.१५.१००a	सहस्रयुगपथन्ते	२.३७.६७C
सर्वे सूर्या इति ज्ञेयाः [ः]	१.१४.१७C	स संकोचविकासाम्भ्यां	१.४.१५C	सहस्रयोजनायामं	१.४६.५२C
सर्वोपनिषदां देवि	१.११.२३२C	स संमूढो न संभाष्यो	२.१४.८२C	सहस्ररश्मिः सत्त्वस्था	१.११.१३८a
सर्वोपमानरहितं	२.३.४a	ससर्जं कन्या नामानि	१.८.१४C	सहस्रशिखरश्चैव	१.४३.३३a
सर्वोपाधिबिनिर्मुक्तं	१.११.२६४C	ससर्जं क्षत्रियां ब्रह्मा	१.२७.४७C	सहस्रशिरसं देवं	२.५.८a
स लब्ध्वा परमं ज्ञानम[ऐश्वर्यं]	१.६.६५a	ससर्जं देवान् गन्धर्वां	१.१५.१C	सहस्रशिरसे तुभ्यं	२.४४.५६a
स लब्ध्वा परमं ज्ञानं [दत्त्वा]	१.१६.११a	ससर्जं ब्राह्मणान् वक्त्रात्	१.२.२४a	सहस्रशीर्षनयनः	१.१०.१०a
स लब्ध्वा भगवान् कृष्णो	२.३१.१०६a	ससर्जं सहसा रुद्रं	१.१४.३७C	सहस्रशीर्षपादं च	१.१४.३८a
स लब्ध्वा वरमव्यग्रो	१.२३.५२a	ससर्जं सृष्टिः तद्रूपां	१.१०.१२C		
स लिङ्गानां हरेदेनस्	२.१६.१३C				

श्लोकार्धसूची

सिद्धिक्षेत्रं तु तज्जेयं	१.३७.८८	सुपुण्यं सुमहत् स्थानं	१.४६.१३८	सुषेणवीरसुश्रीव-	१.२३.६१८
सिद्धेश्वरं ततो गच्छेत्	२.३६.५८८	सुपुण्यमाश्रमं रम्यम्	१.१३.२७८	सुषेणश्च तथोदायी	१.२३.७५८
सिनीवालीं कुहूँ चैव	१.१२.६८	सुप्रभा सुस्तना गौरी	१.११.१६६८	सुषेणा चन्द्रनिलया	१.११.१६६८
सिधेविरं महादेवीं	१.१५.१२३८	सुबाहुनाम गन्धर्वसु	१.२३.६०८	सुसीम्या चन्द्रवदना	१.११.१३४८
सिमृधुरम्भास्येतानि	१.७.३८८	सुमद्रा देवकी सीता	१.११.१८३८	सुहृदां च जपेत् कर्णं	१.३७.१०८
सिहर्षशरभाकीर्णं	१.२४.६८	सुभानो दमनश्वाथ	१.५१.५८	सुहृन्मरणमार्ति वा	२.१६.७६८
सिहव्याघ्रं च मार्जारं	२.१७.३३८	सुभुक्तमपि विद्रांसं	२.२६.६४८	सूक्तानां पौरुषं सूक्तं	१.११.२३४८; २.७.१३८
सिंहासनमुपस्थाप्य	१.३४.१०८	सुभ्रमो राष्ट्रपालश्च	१.२३.६६८	सूक्ष्मं विचित्रं त्रिगुणं प्रधानं	१.११.२४१८
सीतां विशालनयनां	२.३३.११३८	सुमतिर्भरतस्याभूत्	१.३८.३७८	सूक्ष्मेण तमसा नित्यं	१.११.३०५८
सीता चालकनन्दा च	१.४४.२६८	सुमतेस्तैजसस्तस्माद्	१.३८.३७८	सूतः पौराणिकः स्मृत्वा	२.१.५८
सीता त्रिलोकविख्याता	१.२०.१६८	सुमना वेदनादश्च	१.४६.१८८	सूतः पौराणिको जज्ञे	१.१३.१२८
सीतामादाय धर्मिष्ठां	२.३३.१२७८	सुमन्तुर्वर्चरी विद्वान्	१.५१.२२८	सूतकं सूतिकां चैव	२.२३.५८
सीदन्नपि हि धर्मेण	२.१५.४०८	सुमालिनी सुरूपा च	१.११.१३३८	सूतके तु सपिण्डानां	२.२३.५८
सुकुमारी कुमारी च	१.४७.३४८	सुमुखो दुर्मुखश्चैव	१.५१.१४८	सूपशाकफलानीक्षन्	२.२२.५५८
सुकुमलं देवि विशालशुभ्रं	१.११.२४६८	सुमेधा जनयामास	१.१८.४८	सूर्यः सोमो बुधश्चैव	१.३६.२२८
सुगन्धर्वलशिखरे	१.४६.५६८	सुमेधा विरजाश्चैव	१.४६.२२८	सूर्य एव त्रिलोकस्य	१.३६.४३८
सुगुप्ते सुशुभे देशे	२.११.५०८	सुमेवे वासवस्थानं	१.४६.२४८	सूर्यकोटिप्रतीकाशं	१.४२.८८
सुग्रीवस्यानुगो वीरो	१.२०.३५८	सुयोधनात् पृष्ठुः श्रीमान्	१.१६.११८	सूर्यमाप्याश्रयन्त्येते	१.४०.१७८
सुघोरमशिवं सर्वं	२.४३.४०८	सुरां स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात्	२.३३.७१८	सूर्यलोकमवाप्नोति	१.३६.१५८
सुचक्षुः पश्चिमगिरीन्	१.४४.३२८	सुराजहंसचलनैः	१.४७.५८८	सूर्यवर्चा द्वादशैते	१.४०.१३८
सुतपाः शुक्र इत्येते [सप्त पुत्रा]	१.१२.१३८	सुरापस्तु सुरां तप्तां	२.३२.१८	सूर्याग्निना प्रमृष्टानां	२.४३.२१८
सुतपाः शुक्र इत्येते [सप्त सप्त]	१.४६.१२८	सुराभाण्डोदरे वारि	२.३३.३५८	सूर्याचन्द्रमसोर्भावत्	१.३६.३८
सुताः शतजितोऽप्यासंस्	१.२१.१२८	सुरासुरैर्यदचित्तं	१.१५.२१७८	सूर्यायुतसमप्रख्यां	२.३४.५४८
सुतायां धर्ममुक्तायां	१.१५.३८	सुरूपा सौम्यवदना	१.२.७८	सूर्यो जलं मही वह्निर्	१.१०.२६८
सुदुर्लभा धनाढ्यक्षा	१.११.१५३८	सुरूपो जायते मर्त्यः	२.३४.४३८	सूर्योऽमरत्वममृते	१.४१.३४८
सुदुर्लभा नीतिरेषा	१.१६.८८	सुरेशसदृशं पुत्रं	१.२३.८३८	सूर्यो वृष्टिं वितनुते	२.६.२८
सुधामा कर्मकरणी	१.११.१८८	सुरेन्द्रमाता सुद्युम्ना	१.११.२०५८	सृजते ग्रसते चैव	१.४.५५८
सुधामा काश्यपश्चैव	१.५१.१६८	सुरोमशं पिङ्गलाक्षं	१.२२.३६८	सृजत्येषामेवेदं [यः स्व]	१.१०.६२८
सुधामानस्तथा सत्याः	१.४९.११८	सुरम्ये मण्डपे शुभ्रे	१.२५.४१८	सृजत्येषामेवेदं [सुसूतः]	२.३४.६७८
सुधामा विरजाश्चैव	१.५१.१५८	सुरभिर्विनाता चैव	१.१५.१५८	सृजत्येतज्जगत् सर्वं	१.१४.६०८
सुधामृतमयीं पुण्यां	१.४१.३५८	सुरसायाः सहस्रं तु	१.१७.६८	सृजत्येष जगत् कृत्स्नं	१.६.६०८
सुनिश्चला शिवे भक्तिर्	२.११.२६८	सुवर्चला तथैवोमा	१.१०.२८८	सृजन्तमनलज्ज्वालं	२.५.११८
सुनीलस्य गिरेः शृङ्गे	१.४६.२७८	सुवर्णकारणैर्लूष-	२.१७.७८	सृजन्ति विविधं लोकं	२.६.३०८
सुपुण्यं न मुनिश्चेष्टास्	१.४२.१६८	सुवर्णतिलयुक्तैस्तु	२.२६.२४८	सृजेति सोऽन्नवीदीशो	१.७.२६८
सुपाश्वश्च सुपक्षश्च	१.४३.३१८	सुवर्णमथमुक्तां वा	१.३४.४२८	सृजेदशेषं प्रकृतेस्	२.४४.२७८
सुपाश्वस्योत्तरे भागे	१.४६.४२८	सुवर्णाक्षं महादेवं	२.३४.१६८	सृजेद् ब्रह्मा रजोमूर्तिः	१.२१.२७८
सुपीतवसनं दिव्यं	२.३७.११८	सुशान्तिस्तत्र देवेन्द्रो	१.४६.१०८	सृष्टं च पाति सकलं	१.४.५१८
सुपीतवसनोऽनन्तो	१.४७.६४८	सुषुम्नः सूर्यरश्मिस्तु	१.४१.४८	सृष्ट्वा चतुष्टयं सर्गं	१.७.५६८
सुपीतवाससः सर्वं	१.४७.४६८	सुषुम्नो हरिकेशश्च	१.४१.३८	सृष्ट्वा तानूचतुर्द्वौ	१.१५.११४८
सुपुण्यं भवनं रम्यं	१.४६.६८	सुषेणः पुण्डरीकश्च	१.४३.३४८	सृष्ट्वा मायामयीं सीतां	२.३३.१२७८

कूर्मपुराणस्य

सृष्टिं चिन्तयतस्तस्य	१.७.१a	सोऽपि दैत्यवरः श्रीमान्	१.१६.६६a	सौदामिनी जनानन्दा	१.११.२०२a
सेतुं परमधर्मिमा	१.२०.४४c	सोऽपि नारायणं द्रष्टुं	१.१.६५a	सौदासस्तस्य तनयः	१.२०.१२e
सेतुमध्ये महादेवं	१.२०.४७a	सोऽपि योगं समास्थाय	१.१०.८५a	सौम्या सौम्यैस्तथा शान्ता	१.११.६a
सेयं करोति सकलं	१.११.२५a	सोऽपि योगिनमन्वीक्ष्य	१.१.११२a	सौरान् मन्त्रान् शक्तितो वै	२.१८.८२c
सेवन्ते ब्राह्मणास्तत्र	१.२८.२१c	सोऽपि लब्धवरः श्रीमान्	१.१६.५८a	सौरिद्विलक्षेण गुरोर्	१.३६.११a
सेवावसरमालोक्य	१.२८.२०c	सोऽपि संजीवयेत् कृत्स्नं	२.६.१८c	सौरोऽङ्गिराश्च वक्रश्च	१.३६.२१c
सेवितं तापसैः पुण्यैर्	१.२४.१०a	सोऽपीश्वरनिधोगेन	२.६.२४c	सौवीराः सैन्धवा हूणाः]	१.४५.४१c
सेवितं तापसैर्नित्यं	१.२४.११e	सोऽपीश्वरप्रसादेन	२.११.१०१c	स्कन्दः सर्गोऽथ सन्तानो	१.१०.२६c
सेवितं सूरिभिर्नित्यं	१.३०.४c	सोऽब्रवीद् भगवानीशस्	२.३७.२५a	स्कन्दतीर्थं ततो गच्छेत्	२.३६.२८a
सेविता सेविका सेव्या	१.११.१६५a	सोऽब्रवीद् भगवान् देवो	१.१६.७a	स्कन्देदिन्द्रियदौर्बल्यात्	२.२६.३५a
सैव सर्वजगत्सृतिः	१.४९.४५a	सोऽब्रवीद् भगवान् योगी	१.१६.१०a	स्कन्दोऽसौ वर्तते नित्यं	२.६.२६c
सैषा धात्री विधात्री च	१.११.५३a	सोऽभिषिच्यर्षभः पुत्रं	१.३८.३५c	स्कन्धे नादाय मुसलं	२.३२.६a
सैषा मायात्मिका शक्तिः	१.११.३५a	सोऽभ्यषिञ्चदतिक्रम्य	१.२१.८a	स्तनभारविनम्रैश्च	१.४७.५६a
सैषा माहेश्वरी गौरी	१.१५.१५८a	सोमं दुर्वाससं चैव	१.१२.८a	स्तम्भतीर्थं ततो गच्छेत्	२.३६.५०a
सैषा माहेश्वरी देवी	१.११.१३a	सोमः स दृश्यते देवः	२.३१.४६c	स्तम्भैर्मणिमयैर्दिव्यैर्	२.३८.१६a
सैषा सर्वजगत्सृतिः	१.१.३८a	सोमः स मन्नियोगेन	२.६.२०c	स्तुतिस्मरणपूजाभिर्	२.११.२६a
सैषा सर्वेश्वरी देवी	१.११.३०a	सोमग्रहे तु राजेन्द्र	२.३६.४७a	स्तुत्वा नारायणैः स्तोत्रैः	१.१५.५६a
सोऽगच्छद्दरिणा साद्धं	२.३७.३३a	सोमतीर्थं ततो गच्छेत्	२.३६.४६a	स्तुत्वैवं शङ्ककर्णोऽसौ	१.३१.४६a
सोऽजीजनत् पुष्करिण्यां	१.१३.६c	सोमपुत्रस्य चाष्टाभिर्	१.४१.३८a	स्तुवद्भिः सततं मन्त्रैर्	१.४५.१६c
सोऽतीवकामुको राजा	१.२२.२२a	सोमलोकमवाप्नोति	१.३६.७a	स्तुवन्तमीशं बहुभिर्वचोभिः	१.२४.५६c
सोऽतीव धार्मिको राजा	१.१६.२८a	सोमविक्रयिराश्चान्नं	२.१७.८c	स्तुवन्ति त्वां सततं सर्वदेवाः	२.५.३०a
सोऽतीव शंकरे भक्तो	१.१७.२a	सोमस्य भगवान् वर्चा	१.१५.१३a	स्तुवन्ति देवं विविधैश्	१.४०.५c
सोदकेष्वेतदेव स्यान्	२.३३.४८a	सोमाय वै पितृमते	२.२२.४७a	स्तुवन्ति भैरवं देवं	१.१५.१८०c
सोऽधीत्य विधिवद् वेदान्	१.१३.२३a	सोमेनाराधयेद् देवं	२.२४.१४c	स्तुवन्ति वैदिकैर्मन्त्रैः	१.२४.१५a
सोऽनन्तैश्वर्ययोगात्मा	२.३१.३६c	सोमेश्वरं तीर्थवरं	२.३४.२०a	स्तुवन्ति सततं देवं	१.३०.२५a
सोऽनुगृह्याथ राजानं	१.१३.३६a	सोऽयं देवो दुराघर्षः	१.१५.२३३a	स्तुवन्ति सिद्धा दिवि देवसंघाः	१.३१.३३a
सोऽनुभूय चिरं कालम्	१.१०.११a	सोऽयं साक्षी तीव्ररोचिः	१.१४.१४c	स्तुवानमीशस्य परं प्रभावं	१.२४.५७c
सोऽनुवीक्ष्य कृपाविष्टस्	१.१५.६६a	सोऽयमेकश्चतुष्पादो	१.५०.२०c	स्तूयते विविधैर्मन्त्रैर् [वेदो]	१.१५.२००c
सोऽनुवीक्ष्य महादेवं	२.३१.५६a	सोऽर्चयामास भूतानां	१.१५.११a	स्तूयते विविधैर्मन्त्रैर् [ब्राह्मो]	२.३७.७६c
सोऽन्तकाले स्मृतिं लब्ध्वा	१.११.३२६c	सोऽर्चयेद् वै विरूपाक्षं	२.२६.४२c	स्तूयते वैदिकैर्मन्त्रैर्	१.१४.८२c
सोऽन्तरा सर्वमेवेदं	२.३.१७a	सोऽवतीर्णो महायोगी	१.१६.३५c	स्तेननास्तिकयोरन्नं	२.१७.८a
सोऽन्तर्यामी स पुरुषः	२.२.५a	सोऽविकल्पेन योगेन	२.४.३२c	स्तेयं तस्यानाचरणाद्	२.११.१७c
सोऽन्तर्यामी स पुरुषो	२.३४.६३c	सोऽमृजद् भगवान् विष्णुर्	१.१५.१३५a	स्तेयादभ्यधिकः कश्चिन्	२.२६.३०c
सोऽन्वपश्यदशेषस्य	२.३४.५४a	सोऽसौ मूढो न संभाष्यः	२.२४.१२c	स्तोत्रैर्नानाविधैर्दक्षः	१.१४.७१c
सोन्वीक्ष्य भगवानीशः	२.३४.४६a	सोऽहं कालो जगत्कृत्स्नं	२.६.६c	स्त्रियश्चोत्पलपत्राभाः]	१.४५.१८c
सोऽपश्यत् पथि राजेन्द्रो	१.२२.२०a	सोऽहं ग्रसामि सकलम्	१.१०.८२a	स्त्रियो स्लेच्छाश्च ये चान्ये	१.२६.३१c
सोपानत्कश्च यद्भुङ्क्ते	२.१६.१९c	सोऽहं धाता विधाता च	२.४.४c	स्त्रियो यौवनशालिन्यः	१.४५.१८c
सोपानत्को जलस्थो वा	२.१३.१०a	सोऽहं प्रेरयिता देवः	२.४.३३a	स्त्रीणां तु भर्तृशुश्रूषा	२.२३.६२c
सोऽपि तद्वचनाद् राजा	१.१३.४८a	सोऽहं सत्त्वं समास्थाय	२.४३.५२a	स्त्रीणां सर्वाविशमनं	२.३३.१४८c
सोऽपि तेन विधानेन	१.१.१०१a	सोऽहं सर्वत्रगः शान्तो	२.३.६c; २.३.२०c	स्त्रीणामथात्मनः स्पर्शो	२.१३.६c
सोऽपि दृष्ट्वा ततः पुत्रीं	१.११.५८a	सोऽहं मृजामि सकलं	२.३.२२a		

श्लोकार्धसूची

स्त्रीणामसंस्कृतानां तु	२.२३.२८a
स्त्रीरूपधारी नियतं	१.१५.१२२C
स्त्रीवल्लभो भवेच्छ्रीमान्	२.३६.४४C
स्त्रीवेषं विष्णुरास्याय	२.३७.६C
स्त्रीसहस्राकुले रम्ये	१.३४.३६a
स्थण्डिलेषु विचित्रेषु [प्रति°]	२.२२.६८C
स्थण्डिलेषु विचित्रेषु [पर्वता°]	२.३७.९४a
स्थाणुत्वं तेन तस्यासीद्	१.१०.३८e
स्थानं तत् सत्यसन्धानां	१.४४.१६C
स्थानं तद् योगिभिर्जुष्टं	१.१.१०७C
स्थानं तद् विदुरादित्यं	१.४०.२६C
स्थानं तद् वैष्णवं दिव्यं	१.४७.६२a
स्थानं प्राहुरनादिमध्यनिघनं यस्मादिदं जायते	१.२४.६५C
स्थानं भगवतः शंभोर्	२.४१.६C
स्थानं रक्षन्ति वै देवाः	१.३४.२५C
स्थानं स्वाभाविकं दिव्यं	२.३१.६६C
स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां	१.२.६६C
स्थानानामष्टकं पुण्यं	१.४६.११C
स्थानानि चैषामष्टानां	१.१०.२४C
स्थानान्तरं पवित्राणि	१.२६.२५a
स्थानाभिमानिनः सर्वान्[गदतस्]	१.७.३०C
स्थानाभिमानिनः सर्वान्[यथा]	१.१०.८८C
स्थानाभिमानिनः स्पृष्ट्वा	१.७.३३a
स्थानासनाभ्यां विहरत्	२.३२.१६C
स्थानासनाभ्यां विहरेत्	२.२७.२७C
स्थाने तव महादेव	१.१५.२०७a
स्थानेश्वरी निरानन्दा	१.११.१७३a
स्थानेष्वेतेषु ये रुद्रं	१.१०.२७a
स्थापयध्वमिदं मार्गं	२.३७.१४८a
स्थापयन्ति ममादेशाद्	१.११.२८३C
स्थापयामास देवेशी	१.२३.२७a
स्थापयामास लिङ्गस्थं	१.२०.४७C
स्थापयित्वा जगत् कृत्स्नं	१.२६.४a
स्थापयित्वा महादेवो	२.३१.१०४a
स्थापयेद् यः परं धर्मं	२.३३.१४७a
स्थापिका मोहनी शक्तिर्	२.४४.२६C
स्थावराञ्जङ्गमांश्चैव	१.४१.१०e
स्थित्यर्थोदधिकं गृह्णन्	२.२६.७३C
स्नातकव्रतलोपं तु	२.३३.५५C

स्नातमात्रादप्सरोभिर्	२.३६.४२C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[इन्द्र°]	२.३६.१०C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[शिव°]	२.३६.१५C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[गोस°]	२.३६.१६C;
	२.३६.४५C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[सर्वदुःखैः]	२.३६.२०C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[सोम°]	२.३६.३४C;
	२.३६.५०C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[स्वर्ग°]	२.३६.३६C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[सर्वपापैः]	२.३६.४६C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[गाण°]	२.३६.५८C
स्नातमात्रो नरस्तत्र[रुद्र°]	२.३६.६५a
स्नातमात्रो नरस्तत्र[चन्द्र°]	२.४०.१४e
स्नातमात्रो नरस्तत्र[पृथिव्यां]	२.४०.१५e
स्नात्वा कुमारधारायां	२.३६.१६a
स्नात्वाचम्य विधानेन	२.२८.२२C
स्नात्वा जपेद् वा सावित्रीं	२.३३.७३C
स्नात्वा तत्र नरो राजन्	२.४०.२१C
स्नात्वा तत्र पदं शर्वं	२.३६.४a
स्नात्वा तत्र विधानेन	१.३१.२a
स्नात्वा तु सोपवासः सन्	२.३६.७५C
स्नात्वा नद्यां तु पूर्वाल्	२.३३.१००C
स्नात्वाऽनश्नन्महः शेषं	२.३३.८३C
स्नात्वाभ्यर्च्य परं लिङ्गं	१.३३.२२a
स्नात्वाभ्यर्च्य पितृन् भक्त्या	२.३०.२४C
स्नात्वाभ्यर्च्य यथान्यायं	२.२६.३०C
स्नात्वा यथोक्तं सन्तर्प्य	२.२१.१a
स्नात्वा विशुद्धये सद्यः	२.३३.५४C
स्नात्वा शुक्लाम्बरो भानुं	१.२५.४६C
स्नात्वाश्वमेधावभूथे	२.३२.१०a;
	२.१२.१७C
स्नात्वा संतर्पयेद् देवान्	२.१८.२२a
स्नात्वा संतर्प्य विधिवद्	१.२२.४२a
स्नात्वा संप्राप्य तु घृतं	२.२३.५१C
स्नात्वा सचैवं स्पृष्ट्वाग्निं	२.२३.५३C
स्नात्वा समाहितमना[.]	१.३३.३६a;
	२.३६.५७C
स्नानं कुरुष्व शीघ्रं त्वम्	१.३१.२६C
स्नानं कृत्वा नक्तभोजी	२.३६.७६C
स्नानं तत्र प्रकुर्वीत	२.३६.३२C
स्नानं दानं च तत्रैव	२.३६.६१C

स्नानं दानं जपः श्राद्धं	१.२०.५२a
स्नानं दानं तपः श्राद्धं[पिण्ड°]	१.३२.३०a
स्नानं दानं तपः श्राद्धं[अन°]	२.३६.७०C
स्नानं समाचरेन्नित्यं	२.१८.५७C
स्नानं ह्रीमं जपं दानं	१.२८.८a
स्नानपिण्डादिकं तत्र	२.३६.१४C
स्नानशीघ्रतो नित्यं	२.२८.१६C
स्नानार्हो यदि भुञ्जीत	२.३३.४१a
स्नानेनैव भवेच्छुद्धिः	२.२३.५७C
स्नापयित्वा शिवं दद्यात्	२.३६.६१C
स्नापयेत्तत्र यत्नेन	२.३६.६३C
स्नायान्नदीषु गुह्याम्	२.१८.४C
स्नाहि तीर्थेषु कौरव्य	१.३७.१४C
स्पृशन् कराभ्यां ब्रह्माणि	१.१४.५६C
स्पृशन्ति बिन्दवः पादौ	२.१३.२८a
स्पृष्टमात्रो भगवता	१.१.८०a
स्पृष्ट्वा कराभ्यां सुप्रीतम्	१.१६.५७C
स्पृष्ट्वाऽभ्यक्तस्त्वसंस्पृश्यं	२.३३.७०C
स्पृष्ट्वा मन्त्रेण तरसा	१.२१.५७C
स्पृष्ट्वा महापातकिनं	२.३३.४०a
स्पृष्ट्वा स्नायाद् विशुद्धयर्थं	२.३३.६६C
स्फाटिकं देवदेवस्य	१.४६.१C
स्फाटिकस्तम्भसंयुक्तं[हेम°]	१.४६.८e
स्फाटिकस्तम्भसंयुक्तं[यक्षा°]	१.४६.२८C
स्फाटिकेन्द्राक्षरद्राक्षैर्	२.१८.७८a
स्फाटिकैर्मण्डपैर्युक्तं	१.४५.१३a
स्मरणादेव लिङ्गस्य	१.२०.५२C
स्मरामि रुद्रं हृदये निविष्टं	१.३०.२६C
स्मृतं तेषां तु यत्स्थानं	१.२.६८C
स्मृतिश्चाङ्गिरसः पुत्रीर्	१.१२.८C
स्मृत्वा कपर्दीश्वरमीशितारं	१.३१.३०C
स्मृत्वा परात्परं विष्णुं	१.१.६४C
स्मृत्वा शेषपापौषं	१.३१.१२C
स्यादेतत् त्रिगुणं बाह्योर्	२.३३.७३a
स्यान्नवम्यामेकसूरं	२.२०.२०a
स्रग्दामभिः शिरोवेष्टैर्	२.२२.३७C
स्रवन्ते पावना नद्यः	१.४५.२६C
स्रष्टा पाता वासुदेवो	१.१५.१५६C
स्रष्टृत्वमात्मसंबोधो	१.१०.३६C
स्वं देशमगमत्तूर्णं	२.३१.१०६C

कूर्मपुराणस्य

स्व रूपं दर्शयामास	१.११.६६८	स्वर्गापवर्गदात्रे च	२.४४.६३८	स्वाध्यायं सर्वदा कुर्यात्	२.२७.६८
स्वकं देहं विदायस्मै	२.३४.५६८	स्वर्गाभ्युत्तिकाभेन	२.२६.५७८	स्वाध्याययोगनिरतो	१.१८.१७८
स्वकर्म ह्यापयन् ब्रूयान्	२.३२.४८	स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखरा	१.३४.४५८	स्वाध्यायवन्तो ये विप्राः	२.२६.६३८
स्वकर्मणावृतो लोको	१.३४.२६८	स्वर्णस्तंभसहस्रैश्च	१.४५.१३८	स्वाध्यायवान् दानशीलस्	१.१६.३०८
स्वकार्ये पितृकार्ये वा	१.३४.४३८	स्वर्नीलं च महातीर्थं	१.३३.३८	स्वाध्यायस्य त्रयो भेदाः	२.११.२३८
स्वगणपत्यमव्ययं	२.३५.३३८	स्वभित्तनयायां वै	१.२१.३८	स्वाध्याये चैव निरतो	१.२.७८
स्वच्छामृतजलं पुण्यं	१.४६.१६८	स्वभित्तवृषपर्वा च	१.१७.८६	स्वाध्याये नित्ययुक्तः स्याद्	२.१५.५८
स्वजातीयगृहादेश	२.३३.३८	स्वभित्तोभस्करारश्च	१.४१.४०६	स्वाध्यायेनेज्यया दूरात्	१.२.१५८
स्वदुःखेष्विव कारुण्यं	२.१५.३१८	स्वभित्तोस्तु बृहत्स्थानं	१.३६.१५८	स्वाध्याये भोजने नित्यं	२.१२.१२८
स्वदेहं पुण्यतीर्थेषु	२.३३.१४३८	स्वर्लोकाः स समाख्यातस्	१.३६.५८	स्वाध्यायो वाचिकः प्रोक्तः	२.११.२४८
स्वधर्मपरमो नित्यं	२.२३.६३८	स्वल्पं स्वल्पतरं पापं	१.३४.२६८	स्वानन्दभूता कथिता	२.३१.२१८
स्वधर्मपालको नित्यं	१.३.१३८	स्ववर्णाश्रमधर्मेण	१.२१.७२८	स्वाभाविकी च तन्मूला	१.११.२३८
स्वधर्मोऽभिर्हचिर्नैव	१.२८.१०८	स्वसंवेद्यमवेद्यं तत्	१.११.३०४८	स्वाभाविकैः स्वयं शीर्णैर्	२.२७.२६८
स्वधर्मो मुक्तये पन्थाः	१.२१.३४८	स्वस्थाः प्रजा निरातङ्काः	१.४५.४५८	स्वामितीर्थं महातीर्थं	२.३६.१८८
स्वधाम्ना पूरयन्तीदं	१.२.६८	स्वस्थास्तत्र प्रजाः सर्वाः	१.४८.८८	स्वामिन् किमत्र भवतो	१.२२.१५८
स्वधास्त्विति च तं ब्रूयुर्	२.२२.७१८	स्वस्थां सुतायां मुदात्मा	१.१३.६२८	स्वामिभिस्तद् विहन्येत	२.२२.१६८
स्वनामचिह्नितान्यत्र	१.३८.२२८	स्वां तनुं स ततो ब्रह्मा	१.८.५८	स्वामेव प्रकृति दिव्या	१.१५.७८
स्वपादैर्विमितं देशं	१.१६.५०८	स्वां तु नाक्रमयेच्छायां	२.१६.६२८	स्वायंभुवं तु कथितं	१.४६.६८
स्वप्नमध्ययनं स्नानं	२.१६.७१८	स्वागतं ते महाप्राज्ञ	१.३४.८८	स्वायंभुवस्य तु मनोः	१.३८.६८
स्वभाभिर्विमलाभिस्तु	२.३७.१५४८	स्वागतं ते हृषीकेश	१.२४.२६८	स्वायंभुवादयः सर्वे	१.५.१२८
स्वमग्निं नैव हस्तेन	२.१६.८४८	स्वात्मजैरेव तै रद्वैर्	१.१०.३८८	स्वायंभुवेऽन्तरे पूर्वं	१.४६.२७८
स्वमेव परमं रूपं ययौ	१.१५.७१८	स्वात्मना सदृशान् रुद्रान्	१.७.२८८	स्वायंभुवोऽपि कालेन	१.१३.६३८
स्वमेव परमं रूपं दर्शयामास	२.३७.१२१८	स्वात्मन्यवस्थितं देहं	१.१०.३२८	स्वायंभुवो मनुः पूर्वं	१.२.३५८
स्वमेव शौचं कुर्यातां	२.२३.४०८	स्वात्मन्यवस्थितं देहं	२.११.५४८	स्वायंभुवो मनुर्देवः	१.८.६८
स्वयंज्योतिः परं तत्त्वं	२.१०.१८	स्वात्मन्यवस्थितस्तस्मै	२८	स्वायंभुवो मनुर्धर्मान्	१.११.२७६८
स्वयंप्रभः परमेष्ठी महीयान्	२.६.१७८	स्वात्मन्यवस्थितस्तस्मै	१.१०.८	स्वारोचिषश्चोत्तमश्च	१.४६.१६८
स्वयंभुवमनाद्यन्तं	१.१६.६०८	स्वात्मन्यात्मानमाय	२.४४.३८	स्वाहा तस्मात् सुतान् लेभे	१.१२.१४८
स्वयंभुवो विवृत्तस्य	१.५.१८	स्वात्मसंस्थाः प्रजाः कर्तुं	२.४३.११८	स्वाहा दिशश्च दीक्षा च	१.१०.२८८
स्वयंभोजस्ततस्तस्माद्	१.२३.६८८	स्वात्मानं दर्शयामास	२.३६.६०८	स्वाहाप्रणवसंयुक्तां	२.१६.६८
स्वयं वा कर्षणं कुर्याद्	२.२५.४८	स्वात्मानं भूषयामासुः	१.२५.१३८	स्वाहा विश्वंभरा सिद्धिः	१.११.१०८
स्वयं वा शिरनवृषणौ	२.३२.१३८	स्वात्मानन्दमनुभूयाधिष्ठेते	२.५.३२८	स्विन्नगात्रो न तिष्ठेत	२.२२.६०८
स्वयमेव हृषीकेशः	१.२८.५६८	स्वात्मानन्दामृतं पीत्वा	१.४७.६३८	स्वेच्छयाऽप्यवतीर्णोऽसौ	१.२४.२८
स्वयोगाग्निबलाद् देवीं	१.१२.२२८	स्वात्मानमक्षरं ब्रह्म	२.२.१६८	स्वैर्मन्त्रैश्चर्चयेद्देवान्	२.१८.८६८
स्वयोगैश्वर्यमाहात्म्यान्	२.३१.६३८	स्वात्मानमक्षरं व्योम	१.११.१६८	ह	
स्वयोगोद्भूतकिरणा	१.४७.४७८	स्वात्मानुभूति योगेन	१.१०.६३८	हंसः प्राणोऽथ कपिलो	२.४३.५७८
स्वरूपं दर्शयामास	१.१.५३८	स्वादूदकसमुद्रस्तु	१.४८.१०८	हंसः शुचिपदेतेन	२.१८.७४८
स्वर्गं च लभते कृत्वा	२.२०.६८	स्वादूदकेनोदधिना	१.४८.५८	हंसकारण्डवाकीर्णं	१.४७.५४८
स्वर्गतः शकलोकेऽसौ	१.३६.८८	स्वाध्यायं च तथाऽध्वानं	२.२२.८०८	हंसप्रपतनं नाम	१.३५.२३८
स्वर्गविन्दुं ततो गच्छेत्	२.४०.२२८	स्वाध्यायं चान्वहं कुर्यात्	२.२८.२८८	हंसयुक्तेन यानेन	२.४०.२८८
स्वर्गलोकमवाप्नोति	१.३५.२०८	स्वाध्यायं श्रावयेदेषां	२.२२.६६८	हंसाख्या व्योमनिलया	१.११.११२८

हृतेष्वेतेषु सर्वेषु	१.२३.७६a
हृते हिरण्यकशिपी	१.१५.६६a
हृत्वा गजाकृतिं दैत्यं	१.३०.१८a
हृत्वा च कंसं नरकं	१.२६.३a
हृत्वा तं दैत्यराजं त्वं	१.१५.३४a
हृत्वा तु क्षत्रियं विप्रः	२.३२.४३a
हृत्वा तु क्षत्रियं वैश्यं	२.३२.४७c
हृत्वा बुद्धेन महता	१.२५.२२c
हृत्वा हंसं बलाकां च	२.३२.५४a
हन्तकारमथाश्रं वा	२.१८.११३a
हन्तुं समागतः स्थानं	१.२३.२२c
हन्तुमर्हसि दैत्येषां	१.१५.१७७a
हन्तुमर्हसि सर्वेषां	१.१५.३१c
हन्यमानेपि यो विद्वान्	१.२९.३६a
हयाश्च सप्तछन्दांसि	१.३६.३२c
हरः संसारहरणाद्	१.४.६१c
हरते दुष्कृतं तस्य	२.१४.३८c
हरिकेशस्तु यः प्रोक्तो	१.४१.५c
हरितो युवनाश्वस्य	१.१६.२५c
हरितो रोहितस्याथ	१.२०.३c
हरिवर्षं तथैवान्यन्	२.४३.११c
हरिश्चन्द्रस्य पुत्रोऽभूद्	१.२०.३a
हरिश्च भगवानास्ते	१.३५.१०e
हर्म्यप्राकारसंयुक्तं	१.४७.५०e
हर्यश्वेषु तु नष्टेषु	१.१८.२१a
हर्यश्वस्य निकुम्भस्तु	१.१६.२१c
हर्यायां हरिभिर्द्वैर्	१.४६.३०c
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्	२.११.७७c
हलायुधः स्वयं साक्षात्	१.२३.७१c
हविर्धानस्तथाग्नेय्यां	१.१३.५०a
हव्यं वहति देवानां	२.६.१६a
हव्यं वहति यो नित्यं	१.१०.५६a
हव्यकव्यवहं देवं	२.३३.१२३c
हव्यवाहान्तरागादिः	१.११.१२९a
हसन्ती संस्मरन् विष्णुं	१.१.५६c
हस्तिनां च वधे दष्टं	२.३२.५६a
हा कष्टं भवतामद्य	२.३७.५६a
हा हेति शब्दः सुमहान्	२.१५.१३३a
हा हेत्युक्त्वा सनादं वै	२.३१.१०२c
हिसन्ति राक्षसास्तेषु	२.१४.७७c
हिंसा चैषा परादिष्टा	२.२६.३०e

हिंसाहिंसे मृदुकूरे	१.७.६२a
हिताय चैव भक्तानां	१.४.५५a
हिताय लोके भक्तानाम्	१.१५.१३८c
हिताय सर्वदेवानां	१.११.१२c
हिताय सर्वभक्तानां [ब्रूहि]	१.२६.२०c
हिताय सर्वभक्तानां [द्विजा ^०]	२.११.१०६c
हिताय सर्वभूतानां [जाता]	१.११.५७c
हिताय सर्वभूतानां [नास्तिका ^०]	२.३६.३७c
हिताय सर्वविप्राणां	२.३०.१c
हिमवच्छिखरे रम्ये [देवदारु ^०]	१.१६.४८a
हिमवच्छिखरे रम्ये [छगले]	१.५१.३a
हिमवच्छिखरे रम्ये [गङ्गा ^०]	२.४२.१३a
हिमवद्बुहिता साऽभूत्	१.१३.६०c
हिमवद्बुहितृत्वं च	२.४४.८७a
हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्ये	२.१६.२४a
हिमवन्मेघनिलया	१.११.१६१a
हिमवान् हेमकूटश्च	१.४३.६a
हिमाह्वयं तु यस्यैतन्	१.३८.३४a
हिमोद्राहाश्च ता नाड्यो	१.४१.१३a
हिरण्यं बुद्धिमतां परां गतिं	२.८.१८c
हिरण्यमी महाराजिः	१.११.१३२c
हिरण्यं गृहे गुप्तम्	२.१८.४२c
हिरण्यं गृहे गुप्तं	२.३३.१२२c
हिरण्ययेऽतिनिर्मले	१.१५.२१४c
हिरण्यये परमाकाशतत्त्वे	२.६.१६a
हिरण्यये हिरण्याभाः	१.४५.४a
हिरण्यकशिपुं ज्येष्ठं	१.१५.१८c
हिरण्यकशिपुर्दैत्यो	१.१५.१६a
हिरण्यकशिपुर्नाम	१.१५.३०a
हिरण्यकशिपोः पुत्रे	१.१५.८६a
हिरण्यकशिपोर्नाशो	२.४४.६२c
हिरण्यगर्भं कपिलं	१.४.३६c
हिरण्यगर्भं गोप्रेक्ष्यं	१.३३.१६c
हिरण्यगर्भपुत्रोऽसौ	२.३१.४२c
हिरण्यगर्भमहिषीं	१.२३.२०c
हिरण्यगर्भसर्गश्च	२.४४.७३c
हिरण्यगर्भो जगदन्तरात्मा	२.५.२५a
हिरण्यगर्भो भगवान् [यत्रास्ते]	१.११.१४a
हिरण्यगर्भो भगवान् [ब्रह्मा वै]	१.४.४६a
हिरण्यगर्भो भगवान् [त]	१.६.१२c

हिरण्यगर्भो भगवान् [ब्रह्मा ब्रह्म]	१.१४.२२a
हिरण्यगर्भो भगवान् [जगत्]	२.४४.२७a
हिरण्यगर्भो मार्तण्डः	२.६.१०c
हिरण्यगर्भो विश्वात्मा	१.१६.५०c
हिरण्यधान्यगोवासस्	२.२३.७५c
हिरण्यनाभः कौशल्यो	१.५१.२२a
हिरण्यनेत्रतनयः	१.१५.६०a
हिरण्यवाहवे तुभ्यं	२.१८.३६a
हिरण्यसूतये तुभ्यं	१.१६.५२c
हिरण्यरत्नसम्पूर्णं	१.३४.३५c
हिरण्यरोमा वेदश्रीर्	१.४६.१८a
हिरण्यवर्णा रजनी	१.११.१५६a
हिरण्या राजती हेमी	१.११.१८५a
हीनाङ्गः पतितः कुष्ठी	२.२२.३४a
हीनाङ्गश्चातिरिक्ताङ्गो	२.२१.४०c
हुङ्कारं ब्राह्मणस्योक्त्वा	२.३३.८३a
हुङ्कारिता तु व्यासेन	२.३६.२५c
हुतानुमन्त्रणं कुर्यात्	२.१६.१२a
हुत्वाग्निं विधिवन्मन्त्रै	२.१६.२७a
हुत्वा प्राणाहुतीः पञ्च	२.२६.८a
हृत्पुण्डरीके नाभ्यां वा	२.११.३६a
हृद्गगाभिः पूयते विप्रः	२.१३.१५a
हृष्टपुष्टास्तया सिद्धया	१.२७.३४c
हेमकूटं ततो वर्षं	१.३८.२६c
हेमकूटगिरेः श्रृङ्गे	१.४६.१a
हेमगोपुरसाहस्रैर्	१.४७.५१a
हेमन्ते ताम्रवर्णः स्यात्	१.४१.२३e
हेमन्ते शिशिरे चैव	१.४१.१६e
हेमप्राकारसंयुक्तं	१.४७.५०a
हेमसोपानसंयुक्तं	१.४५.१४a
हैरण्यगर्भं तत्स्थानं	१.२.७०c
हैहयश्च हैहयश्चैव	१.२१.१३a
हैहयस्याभवत् पुत्रो	१.२१.१३c
होममन्त्राञ्जयेन्नित्यं	२.२८.२८a
होमाच्चैवोपवासाच्च	२.३६.६५c
होमाश्च शाकला नित्यं	२.३३.५६c
होमे जप्ये विशेषेण	२.१८.६c
होमो मूलफलाशित्वं	१.२.४१a
हृदो जलेश्वरो नाम	२.३८.२२c
ह्रस्वोऽक्षस्तद्युगाद्धेन	१.३६.३१c
हासवृद्धी च विप्रेन्द्रा	१.४१.२६c
ह्रीमती चापि या कन्या	१.२३.६०a